CIVILIZAȚIA ROMÂNEASCĂ

16

ACADEMIA ROMÂNĂ

Economia României după Marea Unire

Volumul II

ECONOMIA SECTORIALĂ

Ediția a II-a revazută și adăugită

Coordonatori:
AUREL IANCU – coordonator principal
GEORGE GEORGESCU
VICTOR AXENCIUC
FLORIN-MARIUS PAVELESCU
CONSTANTIN CIUTACU

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

CIVILIZAȚIA ROMÂNEASCĂ

16

ECONOMIA ROMÂNIEI DUPĂ MAREA UNIRE

Vol. II
ECONOMIA SECTORIALĂ

Ediția a II-a revăzută și adăugită

CIVILIZAȚIA ROMÂNEASCĂ

16

Coordonator
Victor SPINEI

ACADEMIA ROMÂNĂ

SECȚIA DE ȘTIINȚE ECONOMICE,
JURIDICE ŞI SOCIOLOGIE

ECONOMIA ROMÂNIEI DUPĂ MAREA UNIRE

Vol. II
ECONOMIA SECTORIALĂ

Ediția a II-a revăzută și adăugită

Coordonatori:
AUREL IANCU – coordonator principal
GEORGE GEORGESCU; VICTOR AXENCIUC
FLORIN-MARIUS PAVELESCU; CONSTANTIN CIUTACU

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Bucureşti, 2019

Copyright © Editura Academiei Române, 2019.
Toate drepturile asupra acestei ediţii sunt rezervate editurii.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5
050711, Bucureşti, România
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresă web: www.ear.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Economia României după Marea Unire. Ed. a 2-a, rev. şi adăug. –
Bucureşti : Editura Academiei Române, 2019
2 vol.
ISBN 978-973-27-3090-4
Vol. 2 : Economia sectorială / coord.: Aurel Iancu (coord. principal), George Georgescu, Victor Axenciuc. ... - 2019. -
Conţine bibliografie. - Index. - ISBN 978-973-27-3092-8

I. Iancu, Aurel (coord.)
II. Georgescu, George (coord.)
III. Axenciuc, Victor (coord.)

338

Redactori: Mihaela MARIAN, Paula NEACȘU
Tehnoredactori: Mariana MOCANU, Georgeta RĂDULESCU
Coperta: Mariana ŞERBĂNESCU

Bun de tipar: 27.05.2019. Format: 16/70 × 100
Coli de tipar: 67,5
C.Z. pentru biblioteci mari: 330.190(498) „1918”
C.Z. pentru biblioteci mici: 33

CUPRINS

Autori XIII

Cuvânt-înainte XIX

Prefață: Continuități, discontinuități și fracturi în politica și gândirea economică (*Marin Dinu*) XXIII

1. POPULAŢIA ŞI EVOLUŢIILE DEMOGRAFICE (*Vasile Gheţău*) 1
   1.1. Introducere 1
   1.2. Perioada 1918–1940 și anii 1941–1945 3
   1.3. Perioada 1946–1989 15
   1.4. Perioada 1990–2018 23
   1.5. Privind spre anii celui de al doilea centenar 35
   1.6. Remarci finale 39

2. SATUL PE LUNGIMEA UNUI SECOL (*Ilie Bădescu*) 43
   2.1. Chestiunea rurală ca problemă fundamentală a statului român 43
   2.2. Satul românesc sub „ameninţările veacului". Puterile satului: capitalul biologic, capitalul genealogic şi capitalul intelectual 63
   2.3. Capitalul genealogic al satului. Dinamica sociogeniei rurale 71

3. SOLUL – BAZA EXISTENŢEI NOASTRE (*Cristian Hera*) 85
   3.1. Funcțiile solului 85
   3.2. Contribuții ale cercetătorilor români la studierea fertilității solului și ameliorarea sănătății pământului 87
   3.3. Caracteristicile solului 92
   3.4. Monitorizarea evoluţiei fertilităţii solului 96
   3.5. Concluzii 97

4. FONDUL FUNCIAR (*Victor Axenciuc*) 98
   4.1. Scurte explicații metodologice 98
   4.2. Evoluția fondului funciar și a structurii acestuia 99
   4.3. Concluzii 104

5. RESURSELE DE APĂ (*Victor Platon, Andreea Constantinescu*) 106
5.1. Rezervele naturale de apă ale României 106
5.2. Resursele de apă în perioada 1918–1945 108
5.3. Resursele de apă în perioada 1945–1990 113
5.4. Resursele de apă în perioada 1990–2018 120
5.5. Concluzii 126

6. FONDUL FORESTIER (*Marian Drăgoi*) 128
6.1. Importanța pădurii ca resursă naturală și ecosistem primar 128
6.2. Perioada 1918–1947 130
6.3. Perioada 1947–1989 136
6.4. Perioada 1990–2018 142
6.5. Concluzii 148

7. RESURSELE MINERALE ALE SUBSOLULUI (*Marius Bulearcă, Cornelia Neagu, Cristian Sima*) 152
7.1. Resursele de ţiţei și dezvoltarea industriei petroliere 153
7.2. Explorarea, extracția și utilizarea gazelor naturale 169
7.3. Explorarea și extracția resurselor de cărbune 180
7.4. Explorarea și extracția resurselor de minereuri feroase şi neferoase 192
7.5. Concluzii 199

8. AGRICULTURA (*Cecilia Alexandri, Lucian Luca*) 205
8.1. 1919–1947: Extinderea micilor exploatații țărănești 205
8.2. 1948–1989: Agricultura în perioada economiei de comandă 211
8.3. 1990–2018: Integrarea agriculturii în economia de piață 215
8.4. O analiză comparativă a transformărilor agriculturii în perioada 1919–2018 221

9. ZOOTEHNIA – SCHIMBĂRI ALE BIODIVERSITĂȚII (*Alexandru T. Bogdan, George Florea Tobă, Marcel Theodor Paraschivescu, Mariana Sandu, Marcel Paraschivescu, Dumitru Georgescu*) 227
9.1. Introducere 227
9.2. Perioada interbelică 228
9.3. Perioada economiei planificate 232
9.4. Perioada postdecembristă 237

10. INDUSTRIA (*Mihai-Sabin Muscalu, Corneliu Russu, Nicoleta Hornianschi*) 246
10.1. Introducere 246
10.2. Perioada celui de al Doilea Război Mondial şi a tratativelor de pace (1939–1947) 252
10.3. Perioada economiei planificate centralizat (1948–1989) 255

10.4. Perioada tranziţiei la economia de piaţă şi a integrării în Uniunea Europeană (1990–2018) 261

11. SISTEMUL ENERGIEI ELECTRICE (*Marina Bădileanu, Filip Cârlea*) 275
11.1. Începuturile producerii și consumului energiei electrice pe teritoriile românești 275
11.2. Modernizarea industriei energiei electrice în perioada 1919–1947 276
11.3. Dezvoltarea și funcționarea sistemului energetic în anii 1948–1989.. 282
11.4. Sistemul energetic în perioada 1990–2018 290
11.5. Concluzii 302

12. CONSTRUCŢII ŞI EDIFICII PUBLICE (*Ion E. Anghel, Frantz Daniel Fistung, Teodor Popescu*) 305
12.1. Refacere şi progres în perioada 1918–1947 306
12.2. Construcţiile și edificiile în perioada economiei de comandă (1948–1989) 315
12.3. Construcţiile și edificiile în perioada postdecembristă (1990–2018).. 322
12.4. Concluzii 334

13. TRANSPORTURILE (*Frantz Daniel Fistung*) 340
13.1. Transporturile în perioada 1918–1947 340
13.2. Evoluţia transporturilor în perioada 1948–1989 347
13.3. Transporturile în contextul tranziției la economia de piață și al integrării europene (1990–2018) 355
13.4. Concluzii 366

14. COMUNICAŢII ŞI TEHNOLOGIA INFORMAŢIEI (*Viorel Gaftea, Marius Guran, Florin Gheorghe Filip*) 368
14.1. Introducere 368
14.2. Evoluţia sectorului TIC în România în pas cu cea globală 369
14.3. Convergenţa tehnologică în sprijinul dezvoltării economice..... 374
14.4. Perspective pentru o economie digitală şi inteligentă a României..... 379
14.5. Concluzii, strategii, perspective 386
Anexă 388

15. CERCETAREA ȘTIINȚIFCĂ ȘI INOVAREA (*Steliana Sandu*)..... 391
15.1. Introducere 391
15.2. Perioada 1918–1947 391
15.3. Perioada 1948–1989 396
15.4. Perioada 1990–2018 403
15.5. Concluzii 412

16. COMERŢUL INTERIOR (*Ana-Lucia Ristea, Valeriu Ioan-Franc, Aurel Vainer*) 415
16.1. Comerţul intern în perioada 1918–1947 415
16.2. Comerţul intern în perioada 1948–1989 421
16.3. Mutaţii structurale în comerţul cu amănuntul odată cu trecerea la economia de piaţă 429

17. COMERȚUL EXTERIOR (*Gheorghe Zaman, George Georgescu*) 437
17.1. Introducere 437
17.2. Comerțul exterior al României în perioada interbelică 438
17.3. Schimburile comerciale externe în perioada 1948−1989 448
17.4. Schimburile comerciale ale României în perioada 1990−2018 458
17.5. Concluzii și remarci finale 476

18. TURISMUL (*Doina Tătaru, Elena-Manuela Iştoc, Levon Sarchizian*) 480
18.1. Introducere 480
18.2. Turismul românesc în perioada 1918–1947 480
18.3. Turismul românesc în perioada 1948–1989 488
18.4. Turismul românesc în perioada 1990–2018 496
18.5. Concluzii 506

19. ÎNVĂȚĂMÂNTUL (*Florin-Marius Pavelescu*) 510
19.1. Progrese ale sistemului de instrucţiune publică în perioada interbelică (1919–1939) 510
19.2. Repere ale evoluţiei învăţământului în perioada 1940–1947 520
19.3. Învăţământul în cursul economiei de comandă (1948–1989) 522
19.4. Învăţământul în contextul transformării economiei şi integrării europene (1990–2016) 534
19.5. Concluzii 548

20. SĂNĂTATEA PUBLICĂ (*Florin-Marius Pavelescu*) 550
20.1. Modernizarea sistemului sanitar şi starea de sănătate a populaţiei în perioada 1919–1947 550
20.2. Funcţionarea sistemului sanitar în perioada economiei de comandă (1948–1989) 560
20.3. Transformarea economiei şi reforma sistemului sanitar în perioada 1990–2015 571
20.4. Concluzii 582

21. NIVELUL DE TRAI ŞI CALITATEA VIEŢII (*Iulian Stănescu*) 586
21.1. Perioada interbelică 586

21.2. Perioada celui de al Doilea Război Mondial 592
21.3. Perioada regimului comunist 596
21.4. Perioada de după revoluţia din 1989: tranziţia şi noul capitalism 602

22. CAPITALUL INTERN ȘI EXTERN (*Gheorghe Zaman, George Georgescu*) 617
22.1. Introducere 617
22.2. Evoluția raportului între capitalul autohton și străin în perioada interbelică 619
22.3. Acumularea capitalului în perioada socialistă 627
22.4. Capitalul în perioada 1990–2018 636
22.5. Remarci concluzive 650

23. SISTEMUL FINANCIAR-BANCAR (*Constantin Marin, Iulia Lupu, Adina Criste, Mihail Dimitriu*) 654
23.1. Arhitectura sistemului financiar-bancar 654
23.2. Rolul băncii centrale într-un veac de transformări 659
23.3. Sistemul de finanţare a economiei – evoluţie şi caracteristici 671
23.4. Bursele de mărfuri şi de valori în România 674

24. SISTEMUL BUGETAR ÎN CONTEXTUL EVOLUȚIEI ECONOMIEI (*Iulian Văcărel, Florian Bercea, Florin Georgescu, Liviu Voinea, Ionuț Dumitru, Gheorghe Gherghina*) 679
24.1. Perioada 1918–1947 679
24.2. Perioada comunistă (1948–1989) 683
24.3. Perioada postdecembristă (1990–2018) 688
24.4. Concluzii 702

25. DATORIA PUBLICĂ (*George Georgescu*) 703
25.1. Datoria publică în perioada 1918–1946 703
25.2. Evoluția datoriei publice în perioada comunistă: 1948–1989 712
25.3. Creșterea îndatorării publice în perioada 1990–2016 719

26. REFORME ADMINISTRATIV-TERITORIALE (*Daniela Antonescu, Zizi Goschin*) 729
26.1. Evoluția organizării administrativ-teritoriale în perioada 1918–1947 729
26.2. Organizarea administrativ-teritorială în cursul economiei de comandă (1948–1989) 733
26.3. Politica de dezvoltare regională în perioada tranziției și a integrării în Uniunea Europeană (1990–2018) 734
26.4. Inegalitățile teritoriale – o constantă a dezvoltării economice regionale în România 738
26.5. Concluzii 743

27. ARHITECTURA ÎNTREPRINDERILOR INDUSTRIALE (*Luminiţa Chivu*) 747
27.1. Analize de context şi precizări metodologice 747
27.2. Perioada 1918–1947 749
27.3. Etapa economiei de comandă, 1948–1989 757
27.4. Perioada postdecembristă, 1990–2018 763
Anexă 27.1 772

28. PROTECȚIA MEDIULUI: LEGISLAȚIE, INSTITUȚII ȘI POLITICI (*Mircea Duțu*) 777
28.1. Preliminarii istorice 777
28.2. Începuturile protecției naturii în România 780
28.3. Preocupări privind protecția naturii în perioada 1950–1972. 783
28.4. Inițierea, legiferarea și instituționalizarea preocupărilor privind protecția mediului 785
28.5. Tranziția postcomunistă și implicațiile sale 788
28.6. Dezvoltarea dreptului mediului în perspectiva aderării României la Uniunea Europeană 791
28.7. Starea dezvoltării dreptului mediului în etapa desăvârșirii integrării României în UE 793
28.8. Instituționalizarea protecției mediului 795
28.9. Perspective ale dezvoltării dreptului și politicilor de mediu în România 796
28.10. Direcții pragmatice de acțiune în materie de mediu 801
28.11. Regres și/sau progres al dreptului mediului? 804
28.12. Concluzii 805

29. PLANIFICAREA ŞI PROGNOZA ECONOMICĂ (*Elena Pelinescu, Leonard Cazan, Marioara Iordan*) 808
29.1. Perioada 1918−1948 808
29.2. Perioada economiei socialiste (1948−1989) 813
29.3. Perioada 1990−2018 827

30. APĂRARE ȘI ORDINE PUBLICĂ (*Andrei-Marius Diamescu*) 839
30.1. 1918–1934 – „Autosuficiența” 839
30.2. 1934–1945 – „Efortul de război” 842
30.3. 1946–1989 – Comunismul 851
30.4. 1989–2018 – Tranziția și integrarea euro-atlantică 854

31. STATISTICA – OGLINDA ISTORIEI ROMÂNIEI DE-A LUNGUL UNUI SECOL (*Tudorel Andrei, Ilie Dumitrescu, Andreea Mirică*) 860
31.1. Premise, condiții și demersuri preliminare 860

31.2. Statistica între cele două războaie mondiale 866
31.3. Organizarea şi funcţionarea statisticii româneşti în perioada 1945–1989 ..869
31.4. Reintegrarea statisticii româneşti în statistica internaţională 875
31.5. Recensămintele oficiale ale populaţiei – scurt istoric 878
31.6. Anuarul statistic 882
31.7. Scurt istoric al învăţământului statistic românesc 883
31.8. Revista română de statistică 886

32. ACADEMIA ROMÂNĂ ÎN SLUJBA NAȚIUNII (*Dorina N. Rusu*) 888
32.1. Proiectul Marii Uniri al Academiei Române și al precursorilor ei 888
32.2. Academia Română în perioada 1918–1947 895
32.3. Academia Română în perioada 1948–1989 899
32.4. Academia Română în perioada postdecembristă 901

33. CERCETAREA ECONOMICĂ DIN ROMÂNIA (*Luminița Chivu, Valeriu Ioan-Franc*) 908
33.1. Etapa interbelică – 1918−1947 908
33.2. Perioada comunistă – 1945–1989 916
33.3. Perioada postdecembristă – 1990–2018 932

34. ECONOMIŞTI MEMBRI AI ACADEMIEI ROMÂNE (*Constantin Anghelache, Mădălina-Gabriela Anghel*) 965
34.1. Economişti din țară, membri ai Academiei Române 969
34.2. Economişti din străinătate, membri de onoare ai Academiei Române 997
34.3. Alte nume importante de economiști români din perioada interbelică 1002
Index de nume 1005

AUTORI

ALEXANDRI CECILIA	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul de Economie Agrară, INCE, Academia Română
ANDREI TUDOREL	Profesor universitar, Academia de Studii Economice și Institutul Național de Statistică, București
ANGHEL E. ION	Doctor în economie, Fundația Familiei Menachem H. Elias, Academia Română
ANGHEL MĂDĂLINA-GABRIELA	Conferențiar universitar, Universitatea „Artifex" București
ANGHELACHE CONSTANTIN	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, București.
ANTONESCU DANIELA	Doctor în economie, cercetător științific II, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română
AXENCIUC VICTOR	Membru de onoare al Academiei Române, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română
BĂDESCU ILIE	Membru corespondent al Academiei Române, Institutul de Sociologie, Academia Română
BĂDILEANU MARINA	Doctor în economie, cercetător științific I, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
BERCEA FLORIAN	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, București
BOGDAN T. ALEXANDRU	Membru corespondent al Academiei Române, Centrul de Studii și Cercetări de Biodiversitate Agrosilvică și Secția de Științe Agricole și Silvice, Academia Română
BULEARCĂ MARIUS	Doctor în economie, cercetător științific I, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
CAZAN LEONARD	Doctor în economie, Asociația pentru Studii și Prognoze Economico-Sociale, București

CÂRLEA FILIP	Doctor în management, cercetător științific III, Centrul pentru Promovarea Energiilor Regenerabile și Eficiență Energetică, INCE, Academia Română
CHIVU LUMINIȚA	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul Național de Cercetări Economice, Academia Română
CONSTANTINESCU ANDREEA	Doctor în economie, cercetător științific III, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română
CRISTE ADINA	Doctor în economie, cercetător științific II, Centrul de Cercetări Financiare și Monetare, INCE, Academia Română
DIAMESCU ANDREI MARIUS	Doctor în economie, cercetător științific III, Centrul de Informare și Documentare Economică, INCE, Academia Română
DIMITRIU MIHAIL	Doctor în economie, cercetător științific II, Centrul de Cercetări Financiare și Monetare, INCE, Academia Română
DINU MARIN	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, București, membru în Consiliul de Administrație al BNR
DRĂGOI MARIAN	Doctor în economie forestieră, Facultatea de Silvicultură, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava
DUMITRESCU ILIE	Consilier, Institutul Național de Statistică, București
DUMITRU IONUȚ	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, București
DUȚU MIRCEA	Profesor universitar, Universitatea Ecologică, Bucureşti, Institutul de Cercetări Juridice, Academia Română
FILIP FLORIN GHEORGHE	Academician, Centrul de Cercetări pentru Asistarea Deciziilor cu Tehnologia Informațiilor, INCE și Secția Știința și Tehnologia Informației, Academia Română
FISTUNG FRANTZ DANIEL	Doctor în economie, cercetător științific I, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
GAFTEA VIOREL	Doctor în economie, Secția Știința și Tehnologia Informației, Academia Română

GEORGESCU DUMITRU	Doctor în agronomie, membru de onoare al Academiei de Științe Agricole și Silvice, București
GEORGESCU FLORIN	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, București, Banca Naţională a României
GEORGESCU GEORGE	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul Național de Cercetări Economice, Academia Română
GHERGHINA GHEORGHE	Doctor în economie, membru în Consiliul de administraţie al BNR
GHEȚĂU VASILE	Profesor universitar, Universitatea București, cercetător științific I, Centrul de Cercetări Demografice, INCE, Academia Română
GOSCHIN ZIZI	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, cercetător științific I, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română
GURAN MARIUS	Membru de onoare al Academiei Române, Secția de Știința și Tehnologia Informației
HERA CRISTIAN	Academician, Secția de Științe Agricole și Silvice, Academia Română
HORNIANSCHI NICOLETA	Doctor în economie, cercetător științific I, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
IOAN-FRANC VALERIU	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul Național de Cercetări Economice, Academia Română
IORDAN MARIOARA	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul de Prognoză Economică, INCE, Academia Română
IȘTOC ELENA-MANUELA	Doctor în economie, cercetător științific III, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
LUCA LUCIAN	Doctor în economie, cercetător științific II, Institutul de Economie Agrară, INCE, Academia Română
LUPU IULIA	Doctor în economie, cercetător științific I, Centrul de Cercetări Financiare și Monetare, INCE, Academia Română
MARIN CONSTANTIN	Doctor în economie, cercetător științific II, Centrul de Cercetări Financiare și Monetare, INCE, Academia Română

MIRICĂ ANDREEA	Asistent universitar, Academia de Studii Economice, consilier, Institutul Național de Statistică, București
MUSCALU MIHAI-SABIN	Doctor în economie, cercetător științific I, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
NEAGU CORNELIA	Doctor în management, cercetător științific I, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
PARASCHIVESCU MARCEL	Doctor în științe medicale veterinare, membru al Academiei de Științe Agricole și Silvice, București
PARASCHIVESCU MARCEL THEODOR	Doctor în zootehnie, cercetător științific II, Centrul de Studii și Cercetări de Biodiversitate Agrosilvică, Academia Română
PAVELESCU FLORIN-MARIUS	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul de Economie Naţională, INCE, Academia Română
PELINESCU ELENA	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul de Prognoză Economică, INCE, Academia Română
PLATON VICTOR	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română
POPESCU TEODOR	Cercetător științific III, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
RISTEA ANA-LUCIA	Profesor universitar, Universitatea „Valahia”, Târgoviște
RUSSU CORNELIU	Doctor în economie, cercetător științific I, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
RUSU N. DORINA	Membru corespondent al Academiei Române, Secția de Istorie și Arheologie, Academia Română
SANDU MARIANA	Doctor în economie, cercetător științific III, Centrul de Studii și Cercetări de Biodiversitate Agrosilvică, Academia Română
SANDU STELIANA	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română

SARCHIZIAN LEVON	Asistent cercetare, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
SIMA CRISTIAN	Doctor în economie, cercetător științific II, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
STĂNESCU IULIAN	Doctor în sociologie, cercetător științific II, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, INCE, Academia Română
TĂTARU DOINA	Doctor în economie, cercetător științific III, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
TOBĂ GEORGE FLOREA	Doctor în științe medicale veterinare, cercetător științific I, Centrul de Studii și Cercetări de Biodiversitate Agrosilvică, Academia Română
VAINER AUREL	Doctor în economie, Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România, București
VĂCĂREL IULIAN	Academician, Secția de Științe Economice, Juridice și Sociologie, Academia Română
VOINEA LIVIU	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, București și Banca Națională a României
ZAMAN GHEORGHE	Membru corespondent al Academiei Române, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română

CUVÂNT-ÎNAINTE

Oferim publicului cititor cel de-al doilea volum al *Economiei României după Marea Unire, Economia sectorială,* din seria *Civilizația românească*. În volumul I au fost tratate problemele economice specifice fiecăreia dintre cele trei perioade, 1918–1947, 1948–1989, 1990–2018, în ceea ce privește politicile și mecanismele economice, precum și transformările care au avut loc și rezultatele obținute la nivel macroeconomic. Volumul de față este dedicat analizelor cronologice ale fiecărui domeniu și ramuri de activitate selectate, cu sublinierea stării ramurii respective în preajma unirii și a particularităților fiecăreia dintre cele trei perioade privind dinamicile specifice ale instituțiilor, legislației și politicilor aplicate, precum și efectele acestora pe întinsul unui secol.

Realizarea unirii tuturor provinciilor locuite de români cu patria-mamă a constituit nu numai un act de dreptate istorică, de eliberare a teritoriilor românești de sub ocupațiile străine, ci și crearea condițiilor favorabile pentru dezvoltarea și modernizarea țării, prin identificarea și punerea în valoare a resurselor/bogățiilor disponibile în interesul național și al prosperității tuturor cetățenilor.

Ideile și mișcările unioniste au o istorie mai lungă de un secol, la care Academia Română, încă de la înființarea sa, în 1866, a avut un rol important prin cooptarea, ca primi membri ai săi, a figurilor celor mai reprezentative de intelectuali din toate provinciile locuite de români: patru din Muntenia, câte trei din Moldova, Basarabia și Transilvania și câte doi din Banat, Bucovina, Maramureș și Sudul Dunării. Prin cercetările istorice și lingvistice desfășurate de ei și de colaboratorii lor, prin publicațiile și acțiunile culturale și politice, aceștia și mulți alți intelectuali și patrioți au contribuit, decenii de-a rândul, la cunoașterea și cultivarea istoriei poporului român și a limbii române ca principale mijloace de formare și dezvoltare a conștiinței unității naționale, ca liant al acestei unități.

Momentul prielnic al unirii provinciilor locuite de români, dar și momentul cel mai agitat și plin de evenimente politice și militare a fost anul 1918, anul destrămării imperiilor și în care au avut loc: la 27 martie, unirea Basarabiei; la 28 noiembrie, unirea Bucovinei; la 1 decembrie, unirea Transilvaniei, Banatului și Maramureșului. Unirea acestora s-a înfăptuit în

cele mai complicate, instabile și grele condiții. Guvernul bolșevic rus, venit la putere în octombrie 1917, părăsind alianța și rupând relațiile diplomatice cu România, a intrat practic în stare de război cu România; Curtea Regală, Guvernul și celelalte instituții ale statului român se aflau încă în refugiu la Iași, fiind supuse unor mari presiuni și ultimatumuri din partea Puterilor Centrale ocupante pentru a încheia pacea separată; după înfrângerea armatelor Puterilor Centrale de către Puterile Aliate, cu sprijinul militar al Statelor Unite, la 27 octombrie 1918, Guvernul român adresează trupelor de ocupație un ultimatum, prin care le cere ca în 24 de ore să părăsească teritoriul României; în Transilvania, deși se încheiase un armistițiu între armatele române și cele maghiare până la definitivarea situației politice, mai aveau loc ciocniri izolate. Aceste incidente au luat însă proporții deosebite în urma proclamării Ungariei ca republică sovietică în martie 1919, prin venirea la putere a Partidului Comunist Ungar condus de Bela Kun și în urma creării armatei roșii maghiare, care, nerecunoscând Tratatul de la Trianon, a pornit ofensiva împotriva armatei române pentru a face joncțiunea cu armata roșie sovietică din Ucraina, în scopul de a recuceri Transilvania și de a răspândi revoluția bolșevică în România și în întreaga Europă, conform planului lui Vladimir Ilici Lenin.

Trebuie precizat că evenimentele politice și militare desfășurate în anii 1918 și 1919 au întârziat deciziile și acțiunile de unificare legislativă și instituțională și pe cele de refacere economică. Acești ani sunt însă importanți nu numai pentru actele în sine, ci și pentru că atunci au fost create premisele viitoarelor construcții instituționale și refaceri ale economiei, în mare parte distrusă de război, dar și extrem de eterogenă din punctul de vedere al nivelului de dezvoltare, al existenței și folosirii resurselor și al legislației economice.

Prezentând imaginea începutului de drum, studiile subliniază că în cei 100 de ani care s-au scurs de la actul Marii Uniri au fost înfăptuite transformări profunde în toate domeniile vieții economice, sociale și tehnologice ale României. Populația țării și nivelul său de sănătate, de educație și de trai au crescut; s-au dezvoltat și diversificat industria, agricultura, transporturile și comunicațiile, sectorul energetic; s-au dezvoltat și modernizat sistemul de învățământ și cel sanitar; s-au dezvoltat orașele și satele, sistemul de locuințe și serviciile publice; s-a dezvoltat, modernizat și consolidat sistemul financiar-bancar. Demararea refacerii și a dezvoltării, precum și a modernizării economice s-a făcut în condițiile operaționalizării gândirii și politicii economice liberale cu doctrina „prin noi înșine” (însă cu o anumită deschidere pentru capitalul străin) a Partidului Național Liberal, în alternanță cu teza „porților deschise” (însă cu acordarea sprijinului și stimularea capitalului autohton) a Partidului Național Țărănesc.

După o perioadă de realizări economice și sociale remarcabile, gândirea și politica economică liberală oglindite în Constituția României din 1923 au început să sufere fisuri crescânde, prin afirmarea și promovarea tot mai puternică a curentelor de gândire economică și politică dirijiste, impuse de forțele autoritare venite la putere ca răspuns la deteriorarea climatului politic în regiune și la nivel european, ca urmare a reînvierii forțelor revanșarde din unele țări cu regim dictatorial, ducând la răpirea teritoriilor din trupul țării și la intrarea României în război. În urma ocupației sovietice și a impunerii de către ocupant a regimului comunist, începând din 1946, s-a produs însă o fractură totală pe planul gândirii și politicii economice aplicate în România, cu schimbarea întregului sistem instituțional și legislativ al țării, în care, în primul rând, a fost întărit sistemul represiv pentru a promova teroarea împotriva elitei intelectuale și politice (pentru îmblânzirea acesteia, conform planului leninist-stalinist aplicat în Uniunea Sovietică), a fost înlocuită proprietatea privată cu proprietatea de stat prin naționalizări, a fost înlocuită libertatea de acțiune și de inițiativă a agenților economici cu comenzile de la centru prin planificarea centralizată, conform planului unic. Transplantul sistemului birocratic de tip weberian în economie și-a dovedit forța de mobilizare a resurselor pentru dezvoltarea extensivă în primii 20 de ani de economie planificată. Îndată ce s-a pus însă problema dezvoltării intensive, calitative, sistemul de comandă centralizat, dovedindu-se inadecvat, a intrat într-o criză profundă, ajungându-se în final la prăbușirea acestuia.

Întoarcerea la economia de piață liberă cu reconstrucția din temelii a instituțiilor și a legislației și în condițiile respectării regulilor democratice a necesitat o perioadă de tranziție îndelungată și costisitoare din cauza crizei transformaționale. Un act important pe linia relațiilor internaționale l-a constituit reînnodarea pe un plan superior, prin integrare, a relațiilor economice, politice și militare tradiționale cu democrațiile consolidate, singura soluție viabilă pentru România.

În aceste chei geopolitice ar trebui citite discontinuitățile și fracturile din politica și gândirea economică din diferite perioade ale centenarului, descrise în prefață și analizate în capitolele acestui volum din perspectiva evoluției domeniilor și ramurilor economice. Asemenea treceri de la o extremă la alta au adus pierderi imense, adeseori irecuperabile, mai ales atunci când a fost vorba de suprimarea dezvoltării creației intelectuale libere.

Abordările retrospective pe domenii specifice din acest volum încep cu analiza evoluției demografice, a procesului de transformare a satului și de urbanizare, precum și a factorilor de producție, respectiv cunoașterea și gospodărirea rațională a resurselor naturale ale solului (fondul funciar, resursele de apă și cele forestiere) și ale subsolului (țitei, gaze naturale, cărbune,

minerale feroase și neferoase), dezvoltarea capitalului intern și extern și a cercetării științifice și inovării.

Studiile sectoriale transetape abordează dezvoltarea ramurilor economice de bază, cum sunt agricultura, industria, sistemul energetic, construcțiile și edificiile publice, transporturile, comunicațiile și tehnologia informației, comerțul intern, turismul, schimburile comerciale externe. Prezentarea transformărilor economice și sociale ale României de-a lungul unui secol este continuată de analiza serviciilor publice, respectiv învățământul, sănătatea, apărarea și ordinea publică, precum și a implicațiilor asupra nivelului de trai și calității vieții.

O atenție deosebită a fost acordată prezentării componentelor de ordin financiar ale dezvoltării României, cum sunt analiza evoluției sistemului bugetar și a fiscalității, a sistemului financiar-bancar și a datoriei publice.

Tabloul de ansamblu al modernizării economice și sociale a României este completat de prezentarea analitică a altor aspecte privind evoluția cadrului administrativ-teritorial și de management, a arhitecturii întreprinderilor, a protecției mediului înconjurător, a statisticii economice și sociale, a programelor și prognozelor de dezvoltare.

Trei capitole speciale sunt dedicate rolului Academiei Române în formarea și dezvoltarea conștiinței de unitate națională a tuturor românilor din teritoriile ocupate și în modernizarea economică și socială a României unite, al cercetării științifice desfășurate în institutele de cercetări cu profil economic și social, precum și al contribuțiilor membrilor economiști ai Academiei Române la dezvoltarea cercetării economice din țara noastră.

În pofida unor dificultăți de ordin metodologic, cauzate de discontinuitatea seriilor de date comparabile pe perioade mai lungi și/sau de goluri de informații, inclusiv pe seama schimbărilor teritoriale, ca urmare a Dictatului de la Viena din 1940 și a Pactului Ribbentrop-Molotov, și de regim politic din România, în cercetarea istorică întreprinsă de autori au fost adoptate și aplicate criterii, tehnici și metode riguroase de analiză, urmărindu-se asigurarea acurateței evaluărilor, astfel încât să exprime cât mai veridic dimensiunea reală a fenomenelor economice și sociale din ultimii 100 de ani.

La elaborarea volumului II, care cuprinde 34 de capitole însumând mai mult de 1000 de pagini, au contribuit 65 de autori, în cea mai mare parte cercetători din institutele economice, sociale și juridice ale Academiei Române, alături de academicieni, profesori universitari, precum și specialiști cu probitate științifică recunoscută în domeniile abordate. Tuturor acestora, precum și celor care, sub diferite forme, și-au adus contribuția la realizarea acestei lucrări, le adresăm cele mai alese mulțumiri.

Coordonatorii

PREFAŢĂ

CONTINUITĂŢI, DISCONTINUITĂŢI ŞI FRACTURI ÎN POLITICA ŞI GÂNDIREA ECONOMICĂ

MARIN DINU

Experimentăm viaţa ca pe o continuitate
şi doar după ce trece, doar după ce devine trecut,
îi vedem discontinuităţile."

Teju Cole

(*Oraşul deschis*, roman academic)

1. CLIMATUL SOCIAL DUPĂ RESETAREA VIOLENTĂ A PRIMEI GLOBALIZĂRI

Să vorbeşti despre un secol din perspectiva unui eveniment care-l deschide şi de semnificaţia lui în evoluţia unei ţări înseamnă să procedezi precum vechii greci când raportau înţelegerea lucrurilor la destin. Căci, orice am spune şi orice am crede, România a parcurs timpul din 1918 până azi sub semnul propriei voinţe, dar mai ales a traversat, într-o formulă de factură epopeică, experienţe destinate ţării atât de aliaţi, cât şi de adversari (Watts, 2011). De la regăsirea de sine şi trăirea idealului la urcarea pe „culmile disperării" sau la coborârea în infernul ocupaţiei de trupe străine, de la renaşterea speranţei pentru evitarea blestemului generaţiilor de sacrificiu la reintrarea în buclele experimentării ideologiilor dominante, România a fost şi a rămas locul de pe continentul european unde scenariul homeric a subîntins mereu realitatea. Am fost dintotdeauna implicaţi în efortul de a rezista forţelor contrare, chiar dacă ospitalitatea nu ne-a părăsit vreodată, ne-am asumat sacrificiul pentru a merita libertatea şi ne-am jucat soarta până la limita timpului când poţi să fii câştigător (Constantiniu, 2011).

Acest secol de încercări româneşti de a fi în cartea de istorie scoate la vedere multă şansă smulsă în ultima clipă din malaxorul ordinii în lume, ca şi multă neşansă posibilă prin abandonul agendei naţionale. Anul 1918 a fost şi o şansă posibilă prin asumarea riscului perioadei de resetare a lumii, dar şi o neşansă a faptului că această resetare a fost în valuri pe întreg secolul. Şansa pe care Marea Unire a consemnat-o a fost de a se fi ajuns la finalitate cu unul dintre procesele modernităţii, *emanciparea naţională*, neşansa însoţitoare dovedind că România va fi nevoită să practice, în condiţiile resetărilor radicale ale dependenţelor în ordinea lumii, proiect contra proiect în cel de-al doilea proces definitoriu pentru modernitate, industrializarea forțată, după un model străin, depășit și utopic.

Probabil că, dintre toate fazele istoriei, începuturile şi sfârşiturile n-au respectat, în cazul României şi al românilor, logica modernităţii prin care progresul este liniar, se acumulează şi produce surse de continuare a progresului. Fără ca de fiecare dată sfârşitul să fie consecinţa împlinirii experienţei unui început, după cum începutul să fie declicul unui proiect naţional îndelung gândit, istoria noastră a cunoscut în ultimul secol suprapuneri de începuturi şi sfârşituri care s-au stânjenit reciproc, ca şi începuturi abandonate sau sfârşituri repetate, după cum a transformat începuturi în tranziţii prea lungi sau sfârşituri tranşate în grabă.

Arcul secular 1918–2018 stă sub semnul a două începuturi: primul, al consolidării încrederii românilor, ajunşi laolaltă, în forţele proprii, care va rămâne însă şi marea provocare mereu actuală; al doilea pare să fie începutul care ne-ar reconfirma identitatea, dovedind că suntem cu adevărat integraţi în Uniunea Europeană. Putem vorbi de secolul în care românii au cunoscut extremele şi în plan naţional, şi în planul poziţionării internaţionale, au atins trepte nebănuite în mobilizarea voinţei, dar au traversat şi deşertul voinţei altora de a li se stabili rolul şi locul în ordinea lumii. Într-un fel simbolic, secolul Marii Uniri se arată a fi fost promiţător în începuturi şi bogat în ratări.

Este un secol unde continuitatea de destin nu s-a dovedit, corpul naţional a fost din nou fracturat, ca şi timpul dezvoltării, discontinuităţile în proiecţii sunt evidente, caruselul istoriei a schimbat prea des şinele modernităţii, resursele creative s-au contracarat neproductiv aproape din generaţie în generaţie. Sfârşitul merituos al unei năzuinţe de o viaţă, cum a fost Marea Unire, n-a fost însoţit de cucerirea locului economic securitar în lume, prin înscrierea sigură a ţării pe traiectoria sugerată de potenţial. România întreagă a sperat să fie sigură de sine, dar a avut parte de tangajul geopolitic al zonei. Şi totuşi ceva a rămas ca prin minune destul de salvator, capacitatea poporului de a ieşi din bucle de experimente deviante, chiar dacă nu întotdeauna a putut să prevină noile bucle ofertate geopolitic.

Paradoxal, arcul secular 1914–2014, care închide în el o perioadă istorică de confruntare a formelor supranaţionale de putere, este străjuit de două sfârşituri, ambele trimiţând la dinamica modernităţii originate în Iluminismul raţionalist: primul, al globalizării comerciale şi al stabilităţii dependenţelor, al doilea, al globalizării economice şi al instabilităţii hegemonice. Procesul de resetare a lumii declanşat în 1914 nu se va încheia decât în 1991 şi constituie capitolul din istoria

lumii unde fragmentarea a fost legea evoluţiei de la planul ideilor la cel al acţiunii individuale şi al marilor comunităţi. Cele două arce seculare oglindesc cum nu se poate mai elocvent faptul că România şi românii au făcut din dependenţe, şi în sensul salutar de a fi ştiut să le pună în ţesătura umană care a dus la unire, şi în sensul geopoliticii care ne-a ţinut legaţi de capriciile unei regiuni-tampon pentru presiunea imperiilor, elementul constitutiv al unei existenţe cu mai multe faţete, între care întotdeauna, mai devreme sau mai târziu, să aibă un *exit*. Singura imposibilitate s-a dovedit a fi aceea de a fi reuşit să iasă din turbionul intereselor exhibate din diverse direcţii în jurul zonei geografice.

Marele război din deceniul al doilea al secolului XX a fost consecinţa directă a coliziunii dintre structurile comerciale şi de putere imperiale rigidizate, create de naţiunile beneficiare ale primului val al revoluţiei industriale sub forma unui model de dependenţe totale faţă de metropolă, având ca pivot Marea Britanie, şi forţarea accesului la acestea de către Germania, ridicată pe creasta celui de-al doilea val de industrializare, care ambiţiona să intre în jocul global şi care avea să lanseze ulterior modelul totalitar de ordine economică şi politică. Tema imperiului politic rodat să constituie baza de ranforsare a puterii economice capabile să practice comerţul „liber" avea să se epuizeze în penultima sa concluzie violentă înainte de a se impune logica forţei brute prin care avea să se intre în trepte în zona „spaţiului vital", apoi în cea a zonelor de influenţă, ideologică la vedere, economică în profunzime (Davies, 2011).

Aşa se face că, fie referindu-ne la secolul sfârşiturilor, fie referindu-ne la secolul începuturilor (în fapt, fiind vorba de un decupaj metodologic, timpul istoric ţinându-le însă pe toate la un loc, începuturile şi sfârşiturile relevând sensul în orizontul înţelegerii acţiunii umane), ambele încadrând destinul nostru naţional, putem remarca faptul că România şi poporul român au supravieţuit prea multor discontinuităţi ale parcursului istoric şi prea multor fracturi de viziune în proiectele modernităţii ca să se considere că au fost pe deplin favorizaţi sau definitiv perdanţi ai destinului. Şi când au trăit euforia reuşitei naţionale, şi când au îndurat calamităţile vremurilor, România şi românii şi-au temperat energia care i-ar fi smuls din matcă şi au hărţuit dependenţele de alţii, dacă nu au putut să le evite. Când au depins de ei în determinarea cursului istoriei, n-au refuzat cooperarea şi parteneriatul cu bună-credinţă, chiar dacă adesea au obţinut prea puţine avantaje sau au suportat costuri prea împovărătoare. Cum se spune, România şi românii au urmat cu alţii direcţia vremurilor, adesea însă sensul jucându-le feste.

a. Reînnoitul joc ideatic: deschidere – protecționism. Eșecul primei globalizări de la cumpăna secolelor XIX și XX, ca și eșecul celei de-a doua globalizări de la cumpăna secolelor XX și XXI se aseamănă în unele consecințe la nivelul proceselor sociale și politice și sperăm să difere în celelalte consecințe, generatoare de soluții, cum ar fi recurgerea la conflagrații teribile. Cele două proiecte de globalizare, primul centrat pe liberalizarea comerțului, cel de-al doilea ambiționând libertatea de mișcare a tuturor factorilor dezvoltării, au generat

consecințe asemănătoare, deși nu la aceeași scară, în tensionarea dintre viziunile privind deschiderea lumii către ea însăși și cele privind închiderea în fragmentul național a semnificațiilor privind alegerile publice.

În România, după Marea Unire, viața socială a cunoscut o efervescență a atingerii unui ideal teritorial, dar și amprenta dată de replierile forțelor specifice Europei atașate de modelul globalizării destrămat violent de război, cum ar fi recurgerea de către o parte a adepților deschiderii la avataruri de reprezentare, între altele, la înființarea partidelor țărănești (Polanyi, 2013), prin care să susțină în continuare deschiderea sub forma internaționalismului comercial. După 2014, situația reapare sub forma mișcărilor politice și a liderilor antisistem.

Liberalismul politic postbelic, asociat cu forţa globalizării comerciale, a optat spre structuri politice promotoare ale protecţionismului, cumva încercând să recupereze din imagine, profitând, desigur, de destrămarea imperiilor, iar în cazul României, şi de predispoziţia identitară naţională adusă de Marea Unire. Devizele utilizate la noi de propaganda liberală şi de propaganda ţărănistă sunt semnificative pentru noile stări de lucruri după acordul internaţional asupra consecinţelor războiului, având pentru noi ca rezultantă principală Marea Unire: *prin noi înşine!* clamau liberalii, *porţi deschise!* replicau ţărăniştii.

Ceea ce este uimitor în această formă naţională de disputare a direcţiilor de dezvoltare este că ele s-au contracarat în bună măsură şi prin rezonanţa cu mişcări şi curente ce se manifestau deasupra ţării. În definitiv, diferenţierea de strategii politice de genul *prin noi înşine* şi *porţi deschise* s-a dovedit a fi fost utilizată ca breşa din corpul politic naţional prin care s-au insinuat interese ostile destinului naţional. Dovada cea mai puternică a fost modelul confiscării extremităţilor celor două viziuni, a ceea ce era socialism radical în gruparea ţărănească şi a ceea ce era naţionalism înfierbântat în gruparea liberală, ambele favorizând expansiunea fie a bolşevismului, fie a nazismului, prin apariţia unor mişcări drapate în stridente culori autohtone. Aceste infiltrări de dependenţe, mai întâi ideologice, apoi politice, au fost posibile şi în condiţiile epuizării energetice, poate şi afective, a grupării conservatoare legate de episoadele de reuşită în realizarea independenţei ţării, dar şi ale slăbirii forţei de inspiraţie a proiectului naţional brătienist, nu din motive energetice, ci de lichidare a stâlpilor săi umani.

Jocul strategie-contrastrategie de pe scena politică românească, firesc în termeni de democraţie şi de progres economic, a devenit, etapă de etapă de-a lungul secolului Marii Uniri, formula care a lăsat loc liber străpungerii eşafodajului statului modern de tendinţe ideologice şi de forţe politice sub patronaj extern în variantă totalitară, întâi, a statului legionar, susţinut de Germania lui Hitler, apoi, a statului socialist, instalat sub ocupaţia Uniunii Sovietice şi încastrat în lagărul socialist. Ceea ce este semnificativ la scara istoriei este metamorfoza formulelor derivate din atitudinile protecţioniste sau de deschidere, *prin noi înşine* devenind în socialismul de ocupaţie porţi larg deschise pentru preluarea de către Moscova a resurselor economice, iar în socialismul de generaţia a doua, mascat în sloganul *prin forţe proprii*, practicându-se varianta deviantă a protecţionismului, a

autohtonismului izolării. Cumva demn de reţinut este faptul că protecţionismul a fost soluţia încercată la finalul ambelor tipuri de globalizare, cea liberală şi cea neoliberală. Tonul dat de SUA azi prin noua administraţie pare să prindă contur ca atitudine de ieşire din liberalizarea neoliberală, care este declarată responsabilă de criza declanşată în 2008 şi al cărei final încă nu e clar.

Teoretizarea deschiderii şi a protecţionismului a fost în România şi ea dependentă de ideile-forţă ale vremii, în sensul că şi rezonau, şi generau motive pentru confruntarea de idei, nu doar politice. Caracteristica aceasta se prelungeşte şi în afara intervalului interbelic, el fiind depistabil şi în zilele recente, chiar dacă în scheme imitative. Am putea spune că, într-un fel surprinzător, teoretizarea variantelor de ieşire din excesele celor două faze ale globalizării a fost şi este bine ilustrată. Şirul lucrărilor de excepţie este deschis pe partea liberalizării de Ștefan Zeletin, nu atât ca simpatie ideologică, el fiind, ca marea majoritate a intelectualilor interbelici, mai degrabă între linii de confluenţă teoretică. Cumva premonitoriu, opera lui Ştefan Zeletin conţine indeciziile liberalismului românesc puse în lumină de o dublă seducţie: faţă de condiţia tradiţiei, inclusiv a figurilor de conservatori români, a lui Mihail Kogălniceanu ca om de stat și Mihail Eminescu ca geniu literar mai întâi, apoi a lui Take Ionescu şi Alexandru Marghiloman, pe de o parte, şi fascinaţia pentru metoda analitică a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, promotor al ideilor socialiste, pe de altă parte (Murgescu, 1994).

Mult mai fermi, chiar radicali în unele privinţe, dar oricum şi creativi au fost promotorii protecţionismului, cu un pionier celebru prin Mihail Manoilescu, cu înregimentarea de partid oscilantă, autorul unor lucrări de circulaţie internaţională şi azi în unele regiuni ale planetei (Murgescu, 1994). Trebuie precizat că Manoilescu, economist prin autoeducaţie, a nuanţat în lucrările sale ideea protecţionistă în context suveranist, care se regăseşte în discursul recent al unor lideri politici americani şi europeni. Semnificaţia peste timp şi recursul ciclic la protecţionism sunt surprinse premonitoriu de Manoilescu: „Involuntar şi în contrast cu învăţămintele ştiinţei clasice, oamenii de stat care practică protecţionismul asigură ţării lor progresul economic; ei se lasă conduşi de rezultatele acestuia şi aceste rezultate corespund principiului formulat de noi, după care toate industriile de înaltă productivitate sporesc bogăţia naţională, chiar atunci când au nevoie de protecţie” (Manoilescu, 1986). Protecţionismul se conturează astfel ca o trăsătură constantă a strategiilor de depăşire a consecinţelor celor două valuri excesive ale globalizării economice. Interesant este că oamenii politici liberali au fost mai puţin înclinaţi să joace cartea strictă a protecţionismului, ei încercând chiar să găsească variante de soluţii de încurajare a intrărilor de capital străin. „Cred că trebuie să facem prin noi – spunea Vintilă Brătianu – tot ce ne îngăduie mijloacele de care dispunem şi numai pentru ce nu vom avea mijloacele necesare, numai pentru aceasta să chemăm colaborarea străină” (Brătianu, 1924).

Contrapartida deschiderii a fost argumentată de intelectuali de marcă, între aceştia detaşându-se Virgil Madgearu, foarte activ şi pe scena politică. Îmbrăţişând poziţia școlii germane de economie, Madgearu ridica deschiderea la rang de soluţie

a evoluţiei capitalismului, subliniind că „motorul acestei evoluţii este invazia capitalismului din ţări mai înaintate”. Şi în cazul lui se observă o moderaţie clară în recomandarea căilor prin care să fie antrenaţi factorii dezvoltării, pentru că, spune Madgearu, deşi „nu se poate prevedea cu certitudine care va fi ordinea economică viitoare a lumii, una dintre alternative pare exclusă: reîntoarcerea la metodele libertăţii schimburilor internaţionale de dinainte de 1914” (Madgearu, 1940).

Trebuie remarcat faptul că intelectualitatea românească a ilustrat mai consistent galeria de portrete de autori de lucrări atât pe partea deschiderii, cât şi pe cea a protecţionismului, în perioada interbelică. De la Ion N. Angelescu, Gheorghe Taşcă, Gromoslav Mladenatz, Ion Răducanu, alături de Virgil Madgearu, toţi cadre didactice la Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale (AÎSCI), Mihail Manoilescu la Şcoala Politehnică din Bucureşti, Victor Slăvescu, şi el profesor la AÎSCI, ca să menţionăm doar economişti, au constituit cea mai ilustră generaţie de intelectuali cu alonjă europeană, aflaţi permanent în contact cu lumea academică internaţională a vremii.

Fracturile de sisteme politice şi de modele de societate din 1945 şi 1989 s-au răsfrânt diferit asupra elitei intelectuale, mai ales privind gândirea politică şi economică, în sensul de scoatere fizică din circuit a autorilor şi a operelor, în prima situaţie, şi de lăsare la vatră a cercetărilor economice marcate strict de precepte ideologice, schimbarea viziunilor şi metodelor de lucru şi integrarea cercetătorilor în circuitul firesc al ideilor politice şi economice ale lumii, în a doua situaţie. Lucrările economice apărute înainte de 1945 nu au fost, cu rare excepţii, cum este o lucrare a lui Manoilescu (Manoilescu, 1986), republicate decât după 1989. În privinţa operei economiştilor care au activat în afara ţării în perioada regimului comunist, se distinge contribuţia Băncii Naţionale a României de a susţine publicarea integrală în limba română a operei lui Nicholas Georgescu-Roegen (din inițiativa și sub îngrijirea generală a lui Aurel Iancu), dar şi republicarea, în colecţia proprie, a unor lucrări reprezentative (Virgil Madgearu, Victor Slăvescu etc.), ca şi memorialistica unor economişti (Ion Răducanu, Mihail Manoilescu). Trebuie menţionat că în ultimele două decenii ale regimului comunist au apărut lucrări abstrase ideologiei politice, care au fost reintroduse în circuitul publicistic postdecembrist prin republicare de sine stătătoare, în selecţii de autor sau editor, ca şi sinteze ale cercetărilor de peste timp. Ilustrative sunt publicaţiile academicienilor Emilian Dobrescu (Dobrescu, 2002), Aurel Iancu (Iancu, 2003) şi Iulian Văcărel (Văcărel, 2008) sau repunerea în circulaţie a operei academicianului Nicolae N. Constantinescu (Constantinescu, 2000a).

Asimetria comportamentală pe plan intelectual şi al viziunii politice în contextul resetării postcriză a ordinii economice specifice globalizării neoliberale este efectul nedecis al reconstrucţiei elitei intelectuale după căderea comunismului. De altfel, putem spune că se întâmplă acelaşi lucru ca şi în schimbarea violentă a elitei intelectuale sub ocupaţia sovietică, producţiile analitice, cu excepţia unora din clopotul de sticlă academic, întârziind să apară, ideile vremii fiind susţinute mai degrabă propagandistic şi jurnalistic. Excepţiile notabile sunt, pentru comunism,

opera unui intelectual format în universităţi străine, scrisă, până la ocupaţia sovietică, de Lucreţiu Pătrăşcanu[1], şi pentru postcomunism, lucrările lui Daniel Dăianu[2]. Simptomatic este şi faptul că nici intervalul comunist, nici perioada postcomunistă nu au dat lucrări de sinteză teoretică care să particularizeze tendinţele teoretice *mainstream*. Excepţii sunt, în sens negativ, producţiile editoriale pe deplin ratate ale partidului comunist şi, în sens pozitiv, de câţiva ani, excepţionala formulă documentară *Colecţia Tezaur* a Institutului Naţional de Cercetări Economice al Academiei Române, în care se cumulează lucrările propriilor cercetători asupra evoluţiilor de după 1989 ale ţării şi economiei[3].

b. Inventarea avatarului ideologic. Marea Unire a survenit nu doar după încheierea războiului la care România a decis să intre pentru a-şi spori şansele identitare, ci şi după apariţia primului stat socialist în vecinătatea noastră, în urma victoriei revoluţiei bolşevice în Rusia, care ne va răpi teritorii de la est şi nord. Perioada interbelică a consumat începuturile celor mai extremiste tendinţe şi viziuni politice pe care le-a cunoscut omenirea, de factură totalitară, în contrapondere cu recursul la metoda revoluţiei comuniste, tot mai ameninţător în unele ţări europene apărând şi mişcările fasciste, cu forma doctrinară de vârf, nazismul. Nici România nu va fi ocolită de tornadele brune şi roşii, chiar dacă ele au avut culori mai palide sau alte culori.

Ceea ce caracterizează comportamentul politic românesc a fost, şi în cazul apariţiei extremei drepte, şi în cazul extremei stângi, tratamentul iniţial mai degrabă înclinat spre indiferenţă, uneori cu îngăduinţă, dar şi cu complicitate, mai ales pe partea intelectuală. Deloc nevinovată, copilăria extremelor politice a fructificat slăbiciunile şi spaimele care bântuiau corpul naţional, ajungând chiar să acceadă la nivelul deciziei naţionale, fie efemer, în cazul mişcării naţionaliste, fie cu sprijinul armatei roşii de ocupaţie, pentru câteva decenii, în cazul comuniştilor. Şi într-un caz, şi în altul, ascensiunea extremelor s-a făcut sub logistică sau direct sub ocupaţie armată, a Germaniei hitleriste în cazul legionarilor, a Uniunii Sovietice în cazul comuniştilor. La drept vorbind, mişcările politice de extremă n-au fost organice României, dovada peremptorie fiind aceea că, din momentul în care acestea au pierdut sprijinul de bază sau acesta a dispărut, şi ele s-au destrămat. Căderea comunismului, de altfel, a arătat cât se poate de clar că sistemul politic în sine ce a cuprins Europa Centrală a fost o consecinţă a aranjamentelor geopolitice

[1] Lucrările academice ale lui Lucreţiu Pătrăşcanu, între care, pe lângă cursul de economie teoretică ţinut la Universitatea Bucureşti, se detaşează *Sub trei dictaturi*, apărută în 1946, fac notă discordată în suita lucrărilor editate de regimul comunist.

[2] Cu o experienţă în grupuri de lucru europene şi legături profesionale extinse în comunitatea internaţională a experţilor în economie, Daniel Dăianu s-a distins prin insistenţa tratării proceselor transformaţionale postcomuniste, şirul lucrărilor fiind deschis cu cartea *Transformarea ca proces real, de la comandă la piaţă*, publicată în 1996.

[3] Practic, *Colecţia Tezaur* reprezintă cea mai mare bază documentară a cercetării româneşti pe tema tranziţiei postcomuniste, disponibilă online, aparţinând Institutului Naţional de Cercetări Economice „Costin Kiriţescu" al Academiei Române.

postrăzboi şi s-a destrămat tot prin aranjamente geopolitice, inclusiv chinga sistemului, care a fost Uniunea Sovietică.

Aşa cum au apărut şi s-au manifestat, ideologiile non-organice, radicale, de extremă apar ca întruchipări ale unor forţe care au bântuit continentul european şi au provocat dislocări de idealuri şi valori democratice, au utilizat violenţa exercitată de mecanisme şi structuri determinate, dar au şi atras în proiectele lor figuri locale prin care şi-au atins obiectivele subversive. Şi fascismul, şi comunismul s-au replicat în plan naţional după chipul şi asemănarea locului lor de baştină, dar au căpătat şi trăsături particulare, unele rezultate din metisaj al ideologiilor de extremă, în unele cazuri chiar având formule cu dublă descendenţă. Exemplul Corpului muncitoresc legionar este ilustrativ pentru acest mod de combinare a ideologiilor totalitare, ca şi recuperarea de către comunismul de ocupaţie a unor legionari, în bună parte membri ai grupărilor de confluenţă ideologică. Într-o formă evidentă, mişcările totalitare şi-au creat de la început un mozaic uman care se va dovedi, în cazul comuniştilor bunăoară, că vor putea să absoarbă partide şi orientări politice oarecum diferite prin experienţa istorică, deşi cumva din aceeaşi clasă.

Acesta a fost, de altfel, şi argumentul că în astfel de mişcări şi, ulterior, în regimurile instalate, cei care vor au posibilitatea să se încadreze, asigurându-li-se chiar ascensiunea pe scara puterii. Odiseea partidelor naţionaliste şi ale unor mari personalităţi culturale, cum au fost cele ale lui Iorga şi Goga, care s-au lăsat manipulate de curente extremiste sau iniţiative aventuriste, iar după 1945, drama partidelor şi liderilor de orientare socialistă moderată, social-democrată, ca şi a unor intelectuali democraţi, înşelaţi de aparenţe drapate în formule organizatorice alternative la partidele istorice, de genul celor numite fronturi, explică impresia de aderenţă socială largă cu care ideologiile şi partidele extremiste au ajuns să domine corpul naţional (Academia Română, 2003, 2008).

La scara timpului, se poate constata faptul că efectele tendinţelor în viaţa politică pentru atitudini de extremă au fost cele care au subminat impulsul pe traiectoria dezvoltării şi modernizării ţării; atât excesele naţionaliste şi spirituale, care s-au folosit de instrumentele corporatismului extremist şi legionarismului, susţinute de maşinăria nazistă, în primă fază, cât şi cele ale internaţionalismului bolşevic şi ale ocupaţiei militare sau controlului ideologic, în a doua fază, au ajuns să facă din dictatură forma de guvernare care acoperă aproape şase decenii din secolul Marii Uniri. Dacă este ceva ce rămâne de rezolvat în al doilea secol al Marii Uniri – în afară de refacerea acesteia – este să se şteargă comportamentele şi mentalităţile deformate de atât timp de dictatură (Dinu şi Brateş, 2014).

Ceea ce aseamănă mişcările extremiste este acelaşi mod radical de a aplica politici transformaţioniste în corpul social şi economic, de a aborda principiile de funcţionare a societăţii şi economiei unidirecţional, în formulă ideologică pură, cu ţinte exclusiv autohtoniste sau de clasă şi în scopul controlului total al iniţiativei private sau individuale. Variaţiunile mai elaborate au venit pe calea inspiratorilor din afară, cum a fost cea a statului corporatist sau cea a dictaturii proletariatului. În

fapt, întreg secolul XX arată că a fost traversat de experimente ideologice sub logistică armată, prin care s-au consumat la scara unu pe unu tipare destinate să disloce democraţia şi să transforme libertatea de gândire şi acţiune în inversul ei, să supună iniţiativa socială intereselor de control strict al puterii şi să fixeze pe acelaşi curs creativitatea socială.

c. Experimentul economic postliberal. Practic, din 1938 şi până în 1989, România a fost sub regimuri politice autoritariste, dictatoriale, militare, internaţionaliste, autarhiste. A fost vorba de o decuplare totală de lumea liberală, guvernată democratic şi centrată pe dezvoltare în condiţii de iniţiativă privată. Peste jumătate de secol, ţara s-a aflat în experimente ideologizante de inspiraţie străină. Instalarea, sub ocupaţia bolşevică, a regimului comunist a venit pe locul pregătit anterior de guvernările non-liberale şi antiliberale, unipartid şi unipersonale, inaugurate sub regele Carol al II-lea. Guvernările militare, în condiţii de război, au pus la temelia statului elementele motivante pentru desfăşurarea, sub pretextul democratizării aparatului de stat, a represiunii care a ascuns adevăratul scop, şi anume impunerea rapidă, prin forţă armată, a dictaturii proletariatului şi a guvernării comuniste. De fapt, s-a pus în aplicare exterminarea elitei politice şi economice, a tuturor celor care ar fi putut relua cursul unei societăţi democratice (Academia Română, 2013).

La drept vorbind, sub ocupaţie sovietică s-a declanşat lichidarea lumii capitalului, a agenţilor căii capitaliste de dezvoltare, deodată cu inteligenţa racordată la cultura occidentală. Partea cea mai odioasă a ocupaţiei a fost implementarea structurilor de exterminare, inclusiv a managementului acestora, care au pus în operă decapitarea poporului român, lichidarea părţii lui de reprezentare a direcţiei normale ca democraţie şi de mobilizare a factorilor dezvoltării capitaliste. Ceea ce a urmat, naţionalizarea proprietăţii private şi a sistemului funcţional al capitalului, nu a fost decât forma sa finală, după care s-a trecut la experimentul economiei socialiste. De-a lungul istoriei, ocuparea sovietică şi sechestrarea României în lagărul comunist constituie, pe lângă cea mai violentă fractură de destin istoric, şi cea mai persistentă catastrofă socială, fibra umană concordantă cu mersul firesc al naturii umane fiind aproape lichidată, scoţând ţara din perimetrul civilizaţiei funcţionale moderne.

Se disting două faze mari ale experimentului. Prima s-a declanşat şi desfăşurat cu directa implicare a ocupantului în impunerea condiţiilor de declanşare a transformării postcapitaliste, având ca determinanţi ideologici preceptele materialismului istoric, ale îndeplinirii condiţiilor de trecere la comunism şi ca determinanţi energetici crearea dependenţei absolute a economiei naţionale de nevoile economiei sovietice, începând prin drenarea cvasiexclusivă către aceasta a substanţei economice. Această fază are subfaze care ţin de conjuncturi generate de schimbările de tactică de la centrul de comandă şi control al experimentului, delimitarea în timp fiind marcată de retragerea trupelor de ocupaţie din Austria şi apoi din România, în 1958.

Cea de-a doua fază este cea în care se manifestă opţiunea pentru formula autohtonă de dezvoltare, consemnată simbolic printr-o declaraţie din aprilie 1964, prin care se respinge integrarea în noile formule de specializare a economiei lagărului socialist şi se prefigurează o traiectorie mai autonomă, înainte de toate, în aprecierea unor atitudini disjuncte cu cea a centrului unic de decizie în lumea comunistă (Academia Română, 2013). Progresiv, evoluţia autonomistă a luat forme contrariante, receptate ca atare de Occident, care a sperat că se va produce o fisură în blocul sovietic. Racordarea componentei economice a programului comunist de dezvoltare la resursele financiare şi tehnologice ale Vestului a generat un mare efort de recuperare a decalajelor în desfăşurarea procesului industrializării, chiar producând motive de speranţă în consolidarea cursului modernităţii prin racordarea la tendinţele lumii dezvoltate, fără însă a se întâmpla semnificativ progrese pe cealaltă componentă, emanciparea individuală, socială şi naţională.

Experimentul tranziţiei postcapitaliste, sub toate formele şi în toate consecinţele, a însemnat cea mai mare dislocare de energii responsabile de continuitatea dezvoltării concordante lumii moderne, o fractură totală a cursului istoriei, având, în acelaşi timp, şi un program de distrugere, inclusiv la nivel de memorie socială, a forţelor evoluţiei naturale a ţării. Dar, paradoxal, prin recurgerea la instrumente de constrângere individuală şi socială, a generat cea mai intensă mobilizare de resurse, sfidând legile raţionalităţii şi ale bunului-simţ, pentru recuperarea decalajelor dezvoltării de tip industrial. Pe acest fond contradictoriu, stimulat artificial şi după scenarii violente, era de aşteptat să se producă marea fractură specifică utopiilor, când realitatea o ia înaintea asimilării legilor ei, iar corpul social nu are timpul necesar să răspundă la nivel de mentalităţi şi competenţe standardelor de performanţă specifice trecerilor bruşte, inclusiv prin dislocarea de populaţii din mediul rural, în cazul acesta, la activităţi urbane, la industrialism şi economie industrială.

Asociate cu desele schimbări de viziune, mai degrabă reflectând afilieri la comportamente bizare de genul creării omului nou, imitate după experienţe istorice incompatibile cultural, fenomenele tranziţiei la comunism s-au arătat a fi şubrede, aderenţa socială la ele fiind precară, în esenţă chiar mimată. Ceea ce fusese declarată tranziţie la o nouă societate de după lichidarea societăţii capitaliste, sub semnul unui vis al unei societăţii ipotetice a egalităţii, îndestulării, împlinirii aşteptărilor de bine şi dezvoltării sociale, s-a dovedit o distopie socială şi economică, o buclă deviantă a istoriei, din care se va ieşi violent pentru a se relua cursul natural de dinaintea punctului de fractură ideologică provocat sub ocupaţie bolşevică.

d. Expresiile economiei naţionale. Marea Unire a însemnat şi apariţia condiţiilor teritoriale ale funcţionalizării pandantului creat de modernitate la statul naţional, economia naţională. Putem vorbi de o descătuşare de energii în această direcţie, deşi conjunctura specifică regiunii geografice din care facem parte nu a fost întotdeauna propice. Spectrul întregit al economiei, atât pe partea de potenţial, înainte de toate uman, cât şi în privinţa complementarităţii resurselor, dar şi structura diversificată a pieţei de consum au susţinut revirimentul economic cu mai mare forţă şi au favorizat consolidarea funcţiilor unei economii naţionale.

Ceea ce distinge acest proces este recuperarea şi încorporarea în formulă mai dinamică a componentelor tradiţionale fiecărei părţi din teritoriul întregit şi înscrierea economiei pe traiectoria de durată în transformarea de conţinut, de potenţial şi pondere a ramurilor economiei după cerinţele economiei moderne. Trebuie menţionat că, la această recalibrare a structurii economiei, programele politice, în principal cel liberal şi cel ţărănist, în ciuda declaraţiilor de puritate în privinţa scopurilor presupuse de formulele *prin noi înşine* şi *porţi deschise*, au fost permisive soluţiilor complementare, liberalii nerespingând cooperarea cu capitalul străin, iar ţărăniştii neblocând ascensiunea capitalului autohton.

În primele două decenii postunire, s-a remarcat trendul ascendent al economiei, performanţele industriale fiind chiar spectaculoase, fapt dovedit şi de rezilienţa surprinzătoare la efectele de contagiune ale crizei economice declanşate în SUA în 1929. Asocierea celor două valori-ţintă ale modernităţii, statul naţional şi economia naţională, a repus destinul ţării şi al locuitorilor ei în consonanţă cu aşteptările istorice şi a constituit premisa unei evoluţii recuperatorii accelerate, probele de reuşită devenind elocvente statistic, bunăoară prin datele economice ale anului 1938, între altele, convertibilitatea monedei naţionale luminând firmamentul progresului realizat.

Starea economică postunire poate fi şi în situaţia României o probă a raţionalităţii reţetei moderne de dezvoltare, pornind de la cele două procese de bază, unul rezultat al revoluţiilor naţionale centrate pe emancipare individuală, socială şi naţională şi celălalt ca produs al revoluţiilor industriale, economia naţională de tip industrial. În cazul nostru, a fost evidentă o opţiune de a păstra funcţionalitatea economiei agrare, dat fiind potenţialul natural, inclusiv uman şi în privinţa tradiţiei, dar şi de a racorda economia naţională la tendinţele de secol XX, în primul rând, ale industrialismului. Nu diferit, deşi din altă perspectivă, cea a experimentului ideologic sub controlul totalitar al partidului unic, cu alte mijloace şi strategii înscrise în ceea ce se numeşte dictatură de dezvoltare, a procedat regimul comunist, cu accent deosebit după 1964, cu un vârf în deceniul opt.

Intervalele 1920–1938 şi 1964–1980, dincolo de dispute pe strategii politice sau de excese ideologice, au putut demonstra că dezvoltarea economică este o temă de implicare politică în mobilizarea resurselor, că ea poate să devină o realitate şi în condiţii de compromis, şi în condiţii de sacrificii, dar că saltul pe calea industrializării, forţarea ritmurilor asimilării organice a tiparelor ei comportamentale constituie o condiţie insuficientă pentru a se securiza performanţele modelului modern de dezvoltare, în absenţa utilizării concordante a principiilor ce ţin de libertatea care permite implicarea şi inovarea socială. Primul interval al industrialismului a fost favorizat de încurajarea iniţiativei libere, dar a fost privat de continuitatea efortului naţional în condiţii de schimbare a jocului geopolitic, iar intervalul următor a primit impuls în condiţiile instaurării economiei de comandă – mobilizarea maximă a resurselor, iar mai târziu, încurajarea deschiderii externe şi a acceptării de către Occident a transferului tehnologic. Industrialismul însă a eşuat din motivele deviaţiei de comportament a conducerii politice, cu consecinţa izolării de sursele modernizării şi degradarea structurii tehnice a economiei naţionale (Dinu și Brateș, 2014).

Merită remarcat faptul că fracturile pozitive, de tipul capitalizării şi industrializării, au avut soartă scurtă în istoria ultimului secol, în schimb, fracturile negative, mai ales cele ideologice, s-au dovedit mai rezistente.

e. Antamarea extremelor. În evoluţia economiei naţionale din ultimul secol sunt caracteristice, pe fondul nematurizării efective a consecinţelor modernităţii, mai ales privind cele două magistrale transformaţionale, statul naţional şi economia naţională, desele oscilaţii în strategii, adesea frizând extremele în raport cu modelele normale. Trebuie arătat că, de-a lungul acestui secol, strategiile de dezvoltare n-au fost nicidecum cumulative pe partea de experienţă socializată şi de rezultate asimilate. Acestea s-au contracarat atât principial, cât şi în privinţa substanţei.

Fractura radicală, ale cărei costuri încă le resimţim, s-a produs odată cu ocuparea bolşevică şi declanşarea destrucţiei sistemului societal şi economic dezvoltat cu oarecare continuitate începând cu a doua parte a secolului XIX. Practic, a fost vorba de aplicarea brutală a regulilor ocupantului şi a modelului său ideologic, prin care, sub pretextul declanşării revoluţiei comuniste, s-a produs cea mai violentă transformare contra naturii, de la statul care ambiţiona să intre în logica democraţiei şi economia care începuse să se structureze în baza liberei iniţiative la statul totalitar comunist şi la economia centralizată pe baza proprietăţii unice de stat.

Ceea ce academic poate fi numit tranziţia postcapitalistă, himera întreţinută de materialismul istoric şi teoria socialismului ştiinţific, a fost cea mai mare catastrofă prin care s-au anulat şansele României de a spera să desăvârşească procesele modernităţii. În ciuda clamării mersului înainte, ţara şi locuitorii ei au intrat în deşertul experimentului comunist pe care îl va traversa mai mulţi ani decât au fost necesari lui Moise să-şi ducă semenii în Ţara Făgăduinţei. Ceea ce s-a acumulat ca avuţie în această perioadă, asemeni viţelului de aur din povestea veterotestamentară, care ar fi industrializarea, trebuia practic abandonat în ceea ce a fost marea ieşire din bucla comunistă, în necesara, dar şi subita destrucţie a vechiului sistem politic, tranziţia postcomunistă. Într-un fel dictat de mersul lumii, s-a ajuns ca o extremă experienţială la scara societăţii româneşti să nu poată fi depăşită decât tot de o mişcare istorică de o forţă transformatoare la fel de radicală.

Doar că, pe plan uman, ajung să se suporte nu doar costurile economice, ci şi cele care privesc esenţa naturii umane, şocurile schimbării afectând pe termen lung energia creatoare într-un nemeritat joc de bursă cu idealul. Schimbările radicale postcomuniste vin din raţiunile regăsite ale libertăţii, întâmplate, evident, şi prin convenienţe geopolitice, ceea ce se justifică implacabil în termeni de necesitate. Însă refacerea traiectoriei firești a evoluţiei societale, tranziţia postcomunistă, a trebuit să fie o extremă acţională, în sensul că a trebuit să dea un răspuns categoric la violentarea acestei traiectorii prin tranziţia postcapitalistă care a întrerupt brutal firul evoluţiei istorice la jumătatea secolului trecut. Lecţia fracturilor în mersul vieţii unei ţări şi societăţi este una din care să se înveţe că şansa continuităţii nu este doar o problemă de consens naţional, ci şi şansa de a putea să determini parametrii favorabili destinului naţional în voinţa sau conjunctura care structurează ordinea în lume.

2. POLITICA, ÎNTRE REPREZENTĂRI AUTOHTONE ŞI TIPARE GEOPOLITICE

Se spune că nimic din ceea ce vine de afară la un organism sau sistem nu are câştig de cauză dacă nu sunt factori permisivi în interior, principiu valabil din perspectiva biologiei, dar şi din cea a sociologiei. Mereu invitată să se aplece spre problemele condiţiei oamenilor în ceea ce se poate face pentru a actualiza mediul social la standardele vremii, politica la nivel naţional la români s-a consumat între ambiţii personalizate şi imitaţii interesate.

Realizările vizibile, în acest context, ale părţii echilibrate din politica națională au fost la nivel local, unde, într-o prelungire a forţei comunităţii rurale structurate de repere morale surprinse cultural de conceptul cuminţeniei, funcţionează nevoia de a ţine seama de opinia semenilor. Peste timp, de la momentul astral al Marii Uniri, când au rezonat trăirile, au coincis motivaţiile şi s-au sincronizat impulsurile vieţii sociale la ambele niveluri, local și național, cumva asemănător au stat lucrurile și în susţinerea schimbării regimului comunist în 1989.

Dincolo de aceste momente, aproape fără întrerupere de tendinţă, deşi cu alte mijloace şi scopuri, s-a făcut simţită ruptura dintre politica la nivel central şi cea la nivelul comunităţilor. Dacă este să identificăm cea mai acută nevoie în cursul modernizării României pe căile sinuoase oferite de conjunctura globală, aceasta a privit consensul dintre cele două niveluri. Această stare de lucruri explică în bună măsură recurgerea, pe perioade de aproape şapte decenii, la formule de guvernare autoritariste şi dictatoriale, înzestrate cu putere de constrângere.

a. Malaxorul istoric al elitelor. Probabil că destinul de tragedie greacă al poporului român nu este mai vizibil altundeva, ca şi consecinţele cele mai devastatoare, decât în mersul elitelor naţionale. Doar dacă ne uităm la ceea ce s-a întâmplat în istorie cu desele transferuri ale teritoriului naţional între imperii, cu efecte adeseori radicale nu doar pe latura culturală, ci şi a statusului elitelor, de la substituirea lor cu elite alogene până la exterminarea grupurilor celor mai reprezentative, putem susţine că adevărata sursă a fixării ţării în periferie a fost funcţionarea unui malaxor de erodat elitele.

Indiferent la care motive se poate apela în validarea acestui trist adevăr, iar acestea chiar sunt multe, un lucru le leagă, şi anume disputa între imperiile care au flancat destinul nostru istoric şi care au dezvoltat aici de la reţele de influenţă la programe şi acţiuni de subordonare şi/sau substituire a elitelor naţionale. Într-un cadru aproape instituţionalizat, cazul elitelor paşoptiste, ca şi al elitelor care au creat statul naţional modern, culminând cu cel al elitelor interbelice, ilustrează o maşinărie de destructurare, diluare sau lichidare a acestora, mereu alimentată cu combustibilul geopoliticii. Nu s-ar zice că această maşinărie şi-a încetat vreodată forţa distructivă, ceea ce s-a numit de-a lungul timpului *proiecte ratate*, *generaţie de sacrificiu* sau *deceniu pierdut* fiind expresii care marchează efectele erodante în plan uman şi naţional.

Consecinţele cele mai profunde ale schimbării violente a elitelor se regăsesc în ratarea succesivă a proiectelor de modernitate, acumulările în fondul de experienţă a guvernării nefiind posibile, eşalonul din care conducătorii treburilor publice ar fi fost necesar să fie extraşi aflându-se mereu în refacere. În felul acesta, cultura democraţiei, cultura legalităţii şi cultura antreprenorială, reperele care dau consistenţă acţiunii sociale şi asigură energia finalităţii, ca şi corespondentele lor în plan comportamental n-au avut centru de iradiere, dar nici solul pe care să se maturizeze. Profilul liderului politic care să fie om de stat sau administrator al vieţii publice, ca şi prelungirea reflexelor acestuia în casta funcţionarului public rămân greu de fixat pe valori perene care să susţină eficienţa mecanismelor societale producătoare de civilizaţie.

Improvizaţia la nivel de conducere, ca scenariu şi ca distribuţie pe roluri, a fost reţeta inevitabilă. Aceasta explică oarecum şi predispoziţia repetată de a refuza continuitatea pe marile direcţii și proiecte definite de modernitate, de a se fi luat mereu de la capăt, cu fiecare schimbare electorală sau de regim politic, traseul urmat de ţările dezvoltate, de a se fi substituit viziuni personale cu tendinţe istorice inevitabile din punctul de vedere al dezvoltării sociale. Influenţa negativă directă a malaxorului elitelor se poate constata în modul în care a baleiat comportamentul social între ideal şi funcţional în viaţa naţiunii, cu deosebire în ceea ce se numeşte eşuarea în proiect.

Distanţa dintre starea generală a performanţei dezvoltării resimţită la nivelul aspiraţiilor şi cea trăită concret s-a menţinut mereu semnificativă, factorul favorizator fiind discontinuitatea la nivelul elitelor, atât din punct de vedere biologic, cât şi al fundamentelor culturale. Elitele s-au dovedit oricând reglatorul fin al racordării naţiunii la ritmurile şi tendinţele progresului, absenţa lor însemnând decuplarea ţării de la modernitate. În termeni la zi, în era comunicaţiilor, această diferenţă se vede în starea infrastructurii de transport, cu contraperformanţa simbolică a inexistenţei unor autostrăzi și căi ferate de mare viteză care să lege provinciile istorice ale ţării, în ciuda proiectelor lansate sub diferite formule de guvernare.

b. Licitarea interesului naţional. Cu excepţia Marii Uniri şi a aderării României la NATO/OTAN şi UE, când voinţa geopolitică a coincis cu interesul nostru naţional, în ultimul secol sunt etape semnificative de sens contrar, cu impact negativ asupra cursului istoriei ţării. Dintre acestea se detaşează trei, cu consecinţe radicale şi de durată, prima concentrând suita de evoluţii interne care au dus la instalarea influenţei Germaniei hitleriste, a doua marcând cursul politic luat de ţară sub ocupaţia sovietică şi a treia fiind decizia regimului Ceauşescu de a ieşi din înţelegerile cu finanţatorii externi şi de a instala autarhia.

În siajul acestor etape s-au desfăşurat evenimente care au supralicitat destinul ţării pe toate planurile. Toate au condus la fracturi profunde ale proceselor specifice modernităţii, au indus brutal pierderi de substanţă economică, fie ca despăgubiri și distrugeri de război, fie ca autodistrugere, în formulele de schimbare violentă, de haos specific revoluţiilor şi de furie socială. Trebuie remarcat faptul că

aceste etape nu au fost rezultatul alegerilor raţionale, ci al angajării forţate de către eşalonul de vârf al statului în vârtejul aranjamentelor geopolitice, ca opţiune personală, dincolo de voinţa naţională, dar sub dictatul agresorilor şi al scenariilor globale.

Practic, într-un interval istoric de peste o jumătate de secol, istoria ţării s-a făcut contra voinţei interne şi a interesului naţional, acestea fiind înfrânte sau deturnate prin teroare. Cel mai grav lucru este că etapele acestea au fixat ţara în subdezvoltare, au secătuit resursele naționale și de inovare socială, efectele lor prelungindu-se dincolo de interval, subminând proiectele de schimbare.

Prin durată, regimul politic instalat de armata sovietică de ocupaţie a iniţiat exterminarea reprezentanţilor oricărei alternative la calea comunistă, iar prin mecanisme de propagandă, filtre de selecţie ideologică şi proceduri drastice de acces la resurse, a creat reflexul paternalist şi mentalitatea subalternă, forţele subtile de dizolvare a emancipării individuale şi a liberei iniţiative. Dovada este dată de contorsionarea căilor urmate în tranziţia postcomunistă, care s-a materializat în destrucţia necontrolată a structurilor funcţionale ale economiei centralizate şi în improvizaţia proiecţiilor de construcţie a economiei de piaţă, ceea ce a generat turbionul alegerii modelelor şi ruleta ţintelor strategice (Dinu și Brateș, 2014).

Marea ruptură de regim politic din 1989, printr-un puternic sprijin popular, a fost forma salutară, în termeni sociali, a schimbării, expresia concentrată a voinţei mulţimii, deci antrenând, paradoxal, produse comportamentale formate de educaţia colectivistă. Tranziţia propriu-zisă la capitalism s-a dovedit o problemă mai dificil de rezolvat, în absenţa actorilor cu voinţă individuală forjată de cultura angajamentului pe calea asumării riscului investiţional pe cont propriu pentru crearea de avuţie şi proprietate privată. Singurele impulsuri pentru configurarea profilului de agent al noii societăţi capitaliste au venit pe calea memoriei sociale a unui număr redus de oameni care avuseseră experienţa economică precomunistă. Dislocările de experienţă capitalistă produse de experimentul colectivist zădărnicesc progresele aşteptate în construirea societăţii capitaliste, deşi sunt vizibile şi cumva explicit ireversibile evoluţiile economiei de piaţă.

Funcţionalizarea societăţii capitaliste merge mai greu până se reface clasa socială legată de capital, deşi economia de piaţă s-a consolidat mai repede pentru că a beneficiat de contribuţia capitalului şi capitaliştilor străini. Putem vorbi de o asimetrie din acest punct de vedere, surprinsă în limbajul comun de expresii de genul „capitalism fără capitalişti”, „economie naţională fără capital autohton”. Refacerea traseului istoric al capitalismului românesc prin tranziţia postcomunistă se dovedeşte unul nu simplu, mai ales în cvasiabsenţa actorilor cu experienţă alternativă la modelul comunist. Singura formulă care poate să securizeze tranziţia internă la capitalism, iniţial mai mult imaginată după scheme abstracte ale unei economii teoretice de piaţă decât realizată în termeni funcţionali, transformarea structurilor societale în acord cu valorile democraţiei şi statului de drept care să sprijine economia de piaţă şi societatea democratică (Dinu *et al.*, 2006) rămâne

desfăşurarea temeinică a tranziţiei exterioare, ţintind modelul european de economie şi societate, prin proiectul de integrare în UE (Văcărel, 2016).

3. ECONOMIA ÎN SPECTRUL SENSIBILITĂŢILOR TEORETICE, PRAGMATISMULUI INDIVIDUAL ŞI REŢETELOR IMPUSE

Traiectoria economiei urmează, într-un fel sau altul, traiectoria societăţii. Dar, sub impactul ideologiilor, tentaţia experimentelor este mai mare în economie, recognoscibilă în interiorul ciclului electoral sau chiar, uneori, sub influenţa viziunii unor personalităţi politice. De aceea, economia României a avut fracturi şi discontinuităţi mai dese decât a avut societatea din punctul de vedere al impactului schimbării de sistem sau regim politic.

Ceea ce traversează întreaga perioadă este relativa decuplare a tiparelor politice asupra economiei, oricare au fost acestea, de modelul care subîntinde fibra experienţială a subzistenţei de-a lungul istoriei, economia comunităţilor rurale şi a gospodăriilor ţărăneşti, în spectrul căreia s-a găsit și încă se regăseşte marea majoritate a populaţiei, într-un fel mascat de viziunea administraţiilor privind statutul localităţilor. Fără să fie o exagerare, spre deosebire de ceea ce a fost la vedere ca mod de constituenţă oficială a economiei, impulsionată prin politici publice şi acţiune administrativă, cuplată la trendurile vremii, adeseori urmând cu succes procesele modernităţii, cum ar fi industrializarea, cu performanţe pe partea de rezultate, inclusiv ca pondere în total, partea majoritară a economiei, ca întindere geografică şi ca număr de populaţie, a rămas mereu în prelungirea tradiţiei economiei de subzistenţă, deşi a suportat experimente şi utopice, şi distopice.

Un aspect oarecum de dispută este caracterizarea economiei sub aspectul cel mai general, adică tipul de economie redat printr-o expresie sugestivă. Cel mai puternic exemplu este denumirea, cu multe variaţii, care a avut o largă utilizare, inclusiv propagandistică: „economie eminamente agrară”.

a. Cavalcada profilului economiei. Suita de expresii sugestive privind profilul economiei constituie firul roşu al unei istorii a intervenţionismului politic în evoluţia naturală a acestui domeniu al vieţii sociale. Într-un fel concentrat, caracterizarea profilului surprinde starea economiei în raport cu standardele vremii şi cumva aproximativ marchează evoluţia spre formule considerate complexe din punctul de vedere al valorificării resurselor şi al competitivităţii, pe fondul asimilării metodelor tehnice de tip industrial. De la profilul de economie agrară la cel de economie agrar-industrială sau, numită după interese conjuncturale, industrial-agrară, cu puseul dotării tehnologice din deceniile şapte-opt ale secolului trecut concordante cu economiile dezvoltate, când se vorbea de economie industrializată, jocul lingvistic s-a pliat pe proiecte politice mai mult sau mai puţin consistente.

Dincolo de etichete, economia a cunoscut atât de dese reprofilări, chiar schimbări radicale, unele violente, în structură, încât acumulările necesare pe planul funcţionalităţii, aşezate pe maturizarea experienţei unei economii funcţionale n-au fost posibile. Ca atare, economia României se prezintă de-a lungul ultimului secol în configurări fracturate şi cu o evoluţie contradictorie, adeseori cu sensuri opuse. Probabil că aici se vede cel mai bine faptul că economia este încastrată în societate şi că, astfel, urmează cursul societăţii.

La noi mai există suplimentar un factor care acutizează sinuozitatea cursului economiei în plasa societăţii: dependenţa cvasicontinuă de tribulaţiile statului şi ale guvernării. Din punctul de vedere al finalităţii proceselor economice, rolul statului a fost mereu de prim-ordin, indiferent de orientări geopolitice, preferinţe ideologice sau scenarii transformaţionale. Statul şi societatea sunt pentru economia României ancadramentul definitoriu al direcţiei şi profilului economiei. Fie ca economie de război, fie ca economie centralizată, dar şi ca economie de tranziţie, reperul definitoriu de unde decurg impulsurile în mecanismul economic a fost ţesătura de interese din jurul statului. Funcţia economică a statului a fost cea mai proeminentă mai mult de jumătate din veacul ultim, afectând proprietatea înainte de toate, până la stadiul în care statul a devenit unic proprietar sau deturnând pe principii de grup sau politice funcţionarea mecanismelor de distribuire a avuţiei. Durata acestor stări a consolidat comportamente rentiere ale căror manifestări se văd chiar şi în prezent.

Nu este forţată concluzia că modul în care a fost implicat aparatul de stat în economie aproape fără întrerupere din 1938 încoace a făcut posibilă preferinţa pentru proiecte formale de modernizare a economiei, inclusiv prin industrializarea socialistă, în structura sa păstrându-se trăsăturile de economie marcată ca profil de ponderea copleşitoare a populaţiei în spaţiul rural şi în agricultură. Acest lucru s-a văzut după 1989, când în structura socio-ocupaţională a populaţiei circa zece puncte procentuale s-au deplasat din nou în mediul rural, România consemnând cea mai fragilă evoluţie spre condiţia de economie industrială. Dacă punem la socoteală raportul invers faţă de populaţia rurală privind contribuţia agriculturii la PIB, problema profilului economiei este una cronică şi foarte greu de rezolvat, mai ales în raport cu nevoia de performanţă şi specializare (Iancu, 2003).

b. Economia voluntarismului politic. Intervalul de timp al cavalcadei profilului economiei ocupă aproape două treimi ale secolului din urmă. Doi sunt factorii esenţiali care au favorizat acest mod de evoluţie, unul intern, având sursa în slaba configurare şi lipsa de continuitate a elitei economice, celălalt extern, definit de dependenţele create geopolitic şi de ordin militar. La drept vorbind, istoria profilului economiei României este, conform unei formule nu lipsite de semnificaţii facile, istoria regimurilor politice şi a regimului internaţional al ţării. Această dependenţă explică starea configurării precare a economiei în raport cu marile tendinţe specifice modelului de dezvoltare al modernităţii industriale, cumva chiar imposibilitatea ruperii de chingile periferiei, o zonă geografică şi socială suspendată între valori ideologice şi proiecte politice, care este condamnată să

experimenteze soluţii contradictorii, chiar radicale, să deschidă şi să închidă bucle ale evoluţiei aproape din generaţie în generaţie.

Factorii menţionaţi mai sus şi-au amplificat efectele printr-un exerciţiu marcat subiectiv, cu exces de improvizaţii în decizia managementului naţional, între linia definitorie doctrinar pentru o entitate politică şi paşii urmaţi de conducere, fiind prea adesea o fractură evidentă. Mai mereu, liderii au fost mai puternici decât structurile cu care își impuneau gândirea, probabil aceasta venind din subteranele istoriei politice desfăşurate fără respectarea unor reguli larg acceptate privind legitimitatea funcţiilor publice. Funcţia publică în România a continuat să ilustreze sensul medieval al economiei politice; funcţia publică se obţine prin tranzacţie, este destinată să acumuleze avuţie pentru funcţionar (salariul oficial fiind modic), se exercită prin comision şi se securizează prin tribut.

Aceste aspecte ţin de nematurizarea procesului de emancipare, pe toate aliniamentele, individual, social, naţional, de slaba internalizare a procedurilor raţionale reprezentate de birocraţie. Golul din acţiunea publică neacoperit prin emancipare a însemnat oscilaţii permanente de comportament în raport cu normele culturii legalităţii, care surprind tendinţe de la furtişagul mărunt, acceptat tacit, până la desconsiderarea legii, nesancţionată adesea sau sancţionată formal.

România a cunoscut în acest secol mai multe puseuri de voluntarism politic. Forma sa extremă, cu cele mai persistente consecinţe a fost intervalul regimului comunist. Declanşat ca voinţă teroristă a ocupantului, comunismul a sfârşit prin a ajunge forma dependentă de voinţa unei persoane. În toate expresiile lui, comunismul a evoluat fără să fie posibilă luarea în calcul a voinţei populare, în ciuda eforturilor propagandistice. În fapt, putem vorbi de confiscarea propagandistică a voinţei publice sub forma voinţei unipersonale a liderului, un fel de transfer metafizic de reprezentare, în definitiv, culmea voluntarismului societal. În context, totul se conforma voinţei unice, economia însăşi fiind formula fidelă a voluntarismului politic drapată în concepte-bidon de genul proprietăţii socialiste unice de stat sau a întregului popor.

c. Oscilaţiile capitalului social. În sens sociologic, România a fost privată de posibilitatea de a urma firesc traiectoria modernităţii, ceea ce a însemnat să nu aibă forţa vie a acţiunii, singura capabilă să ţină ţara alături de ţările dezvoltate. Este cumva determinant faptul că sensul proceselor politice care au urmat după un deceniu de la Marea Unire a fost potenţial contra aşteptărilor oamenilor, fie că ele au fost alimentate de energii interne favorizate de climatul european, fie pur şi simplu au fost prelungirea unor mişcări de aiurea. Ceea ce reprezintă capital social pus la temelia progresului modern al ţării a fost mereu sufocat de agende politice adverse.

Ingredientul esenţial pentru dezvoltare şi modernizare care este capitalul social, sursa echilibrului înaintării şi energia inovării sociale, nu a potenţat climatul necesar bunei funcţionări a resorturilor eficiente ale ţării. Ceea ce numim capital social este un potenţial constant de acţiune creativă, actualizat doar prin utilizare

sau prin existenţa contextului în care acesta să se manifeste inovativ. Trebuie spus că, în experimente sociale, cu atât mai mult când acestea sunt contra naturii, capitalul social este ocolit sau utilizat simbolic. Acolo unde s-a creat impresia unor rezultate deosebite, mai ales în regimul comunist, a fost vorba de deturnarea funcţionării capitalului social ca factor propulsant al înclinaţiei pentru soluţii aplicate de sus în jos la problemele societăţii şi ţării. Soarta capitalului social a fost vitregită de funcţiile sale aproape trei sferturi din ultimul secol.

Consecinţele negative ale slăbirii capitalului social se văd în ultimele două decenii şi jumătate, în care proiectul de schimbare, practic de închidere a buclei deviante a istoriei experimentului comunist şi reluarea traiectoriei capitaliste, întâmpină dificultăţi de angajament, ca şi de aderenţă la obiective decisive pentru recuperarea rămânerii în urmă. Dar, înainte de toate, capitalul social a arătat degradarea suferită în timp prin insuficientul suport de energie creativă în geneza subiecţilor proprii ai acţiunii capitaliste. Alături de memoria socială, capitalul social constituie nucleul de rezistenţă în faţa agresiunilor utopice, sâmburele din care poate încolţi ceea ce salvează societatea de la pierderile de valori în cazul buclelor experienţiale deviante, din care se regenerează vectorii pozitivi ai acţiunii umane, singurii compatibili cu calea evoluţiei naturale.

d. Ieşirea din periferie. Raportarea la valorile definitorii ale lumii moderne arată că România a realizat unele lucruri, dar altele rămân în continuare deziderate. Am vorbit mai sus de structura socio-ocupaţională a populaţiei, dezechilibrată din perspectiva unei societăţi în era postindustrială, dar aproape toate aliniamentele asociate cu aceasta sunt departe de a fi atins standardele vremii. Statistica prezentată în acest volum arată clar că, pe partea nivelului şi a modului de viaţă, caracteristicile, cu deosebire în privinţa sărăciei, sunt în multe privinţe specifice stării de subdezvoltare. Sociologic vorbind, nu în toate privinţele şi, oricum, nu definitiv, unde sunt progrese notabile, România nu a şters amprenta periferiei în care istoria pare să o fi fixat în veacurile din urmă.

Explicaţia modală este că România a avut o evoluţie sinuoasă, adeseori cu câştiguri pasagere şi pierderi repetate în termeni de progres modern, mai ales economic, prin care calitatea vieţii şi mediul de viaţă să înregistreze saltul necesar. Cauza profundă vine din starea de criză în care a fost menţinut potenţialul social pentru dezvoltare, ca urmare a agresiunii pe partea de statut internaţional al ţării, unde dependenţa externă a fost mereu schimbată şi în privinţa alianţelor, şi în cea a ocupanţilor, zădărnicind acumularea şi manifestarea factorilor organici de progres. Periferia chiar a căpătat rezilienţă la schimbare, atât timp cât schimbarea a intrat în conştiinţa publică, în motivaţia pentru acţiune ce asigură eficienţa utilizării capitalului de încredere, forma subtilă a capitalului social, și mai degrabă aduce o înrăutăţire a lucrurilor.

De altfel, aceasta pare să fie caracteristica proprie stării noastre de periferie, echivalentă cu o reacţie adversă, de fixare în periferie, chiar cu o atitudine de *non-combat* pe calea modernităţii, fiind vorba de o specie rară de autoimunitate la schimbare. În această situaţie, suntem în prezenţa unei fracturi profunde a

resorturilor modernităţii, întrucât sunt afectate predispoziţia pentru acţiune şi rezerva de toleranţă la schimbare. Într-un fel paradoxal, opţiunea pentru schimbare violentă ţine de mecanismele particulare de apărare în faţa posibilităţii răului, inclusiv în proiecte promiţătoare. Comportamentul condiţionat de periferie ia forme non-standard, absenteismul şi neimplicarea, agitaţia şi frenezia, anomia socială, conservatorismul, ocolirea normei, violenţa şi conformarea, în dozări periodice, complică tabloul acţiunii sociale, aşază imagini tonice alături de imagini tulburi, scene agitate şi momente de inspiraţie într-o compoziţie cromatică cu multe nuanţe neobişnuite (Dobrescu, 2002).

Ieşirea din periferie înseamnă un tablou care să reunească raţional lucrurile, să transpară cu uşurinţă sensul aranjamentelor sociale şi internaţionale, împreună cu culoarea dominantă a voinţei constante, în logică transgeneraţională, de a urma finalitatea proceselor esenţiale ale modernităţii. Vizibilizarea acestei nevoi ar trebui să fie posibilă în calitatea climatului social, în urbanizarea confortului individual şi comunitar, în consistenţa efectelor cumulative ale acţiunii umane şi ale vieţii publice, în predispoziţia evidentă pentru starea creativă a spiritului.

4. MODERNITATE ÎN VALURI

Cu toate tarele unei evoluţii contradictorii a cărei rezonanţă cu fondul afectiv uman a fost prea adesea brutal forţată, pentru că idealul de viaţă şi acţiune a fost supus vârtejului valorilor şi modelelor, periodic s-au văzut semnele renaşterii, încununate de împlinirea visului unităţii naţionale. Se ştie că tipul actual de civilizaţie euro-atlantică este consecinţa prefacerilor în structura societăţii umane şi a lumii în ansamblu, derivate din ideile Iluminismului, mai întâi în forma sa luată de mişcarea deschisă de reformă, cu consecinţe extinse la construcţiile societale în jurul principiului suveranităţii, apoi de expresia sa raţională cunoscută drept prima revoluţie industrială.

România a fost nevoită să abordeze modernitatea industrială aflată fiind în cazanul mereu sub presiune al zonei sale geografice cu decalaje de timp și de generații tehnologice industriale. Această stare a însemnat că, şi atunci când a decis să fie în siajul ţărilor care aveau deja un avans pe calea dezvoltării industriale, n-a putut-o face pe termen lung, şi atunci când a fost obligată să urmeze alt traseu, schimbat brusc şi în ruliu cu valurile industrializării, cu atât mai mult când a trebuit să părăsească direcţii şi sensuri corecte în istorie pentru cauze conjuncturale, modernitatea a fost subminată, zădărnicită sau retroversată. Consecinţa desincronizării cu funcţionarea tiparului geografic şi temporal al modernităţii creat de revoluţiile industriale s-a tradus concret prin decalaje, iar decalajul este responsabil de decuplarea climatului social de la asumarea riscului inovaţiei sociale capabile să securizeze parcursul dezvoltării fără sincope, adică unde acumulările de experienţă

şi materiale sunt posibile, iar acestea susţin ritmul, profunzimea şi amploarea emancipării.

a. Industrializare dus-întors. Încercările de recuperare a căii de dezvoltare deschise de revoluţiile industriale, cu vârfuri în deceniile patru, şapte şi opt ale secolului trecut în privinţa industrializării s-au dovedit fragile, în multe aspecte fiind chiar experimente de transfer tehnologic sau de capital. Racordarea economiei României la industrialism s-a făcut semnificativ prin contagiune, care a impulsionat şi factorii interni, dar manifestarea acestora a fost, cu rare excepţii, mereu în plasa forţei industriale din exterior. Cum s-ar spune, în mai toate etapele ultimului secol, economia României a făcut obiectul extinderii efectelor şi instrumentelor economiei ţărilor dezvoltate sau de ocupaţie.

Sub aspect general, cel mai caracteristic aspect al industrializării a fost evoluţia în salturi, nu de fiecare dată cu sensul înainte, discontinuitatea procesului însemnând în definitiv ieşirea din schema câştigătoare pentru progres, neparcurgerea cap-coadă a tendinţelor fiecărei evoluţii industriale. În plus, acumulările necesare pe partea experimentală, regăsite în asigurarea fondului de continuitate prin creativitate socială în logica dezvoltării, au fost risipite periodic, imaginea peste timp a industrializării fiind a unui proces *sui generis* cu dus şi întors, în funcţie de preferinţele ideologice sau de *pattern*-urile dependenţei geopolitice.

Prea adesea a contat motivaţia modelului politic, și nu avantajele modelului industrial de economie, aşa cum a fost el impus de unele ţări. Atât de adânc s-a imprimat acest mod de influenţă la nivelul deciziei strategice naţionale, încât şi atunci când libertatea a devenit o realitate nu s-a reuşit să se urmeze algoritmii funcţionalizării industrialismului, cu atât mai puţin maturizarea acestui proces al modernităţii, fie în termeni naţionali, fie în contextul economiei deschise. Ceea ce părea o revenire, inclusiv ca potenţial, a industrialismului românesc, fie el şi în condiţiile unei dictaturi de dezvoltare, a fost abandonat pentru motive ideologice de tip autohtonist şi de adversitate ideologică în înţelegerea cooperării tehnice.

În subteranele mentalităţii autodistructive, curentele de opinie, ca şi mentalitatea adversităţii devenită un fel de reflex social condiţionat de lungul experiment colectivist, alături de resurecţia memoriei sociale pe culoare revendicative au lucrat în contra continuităţii industrializării prin utilizarea acumulărilor anterioare şi dincolo de prăbuşirea comunismului. În felul acesta, România a cunoscut într-un secol, practic, cel puţin trei reluări de la zero a experienţei industrializării[4].

b. Capitalizare şi decapitalizare. Consecinţa negativă cea mai puternică asupra modernităţii economiei, ca şi a societăţii româneşti în ansamblu pe care a

[4] O imagine a parcursului industrializării României în ultimul veac se poate reconstitui din lucrări sau fragmente analitice aparţinând mai multor autori: Ion N. Angelescu, Virgil Madgearu, Mircea Vulcănescu, Nicholas Georgescu-Roegen, Roman Moldovan, Vasile Malinschi, Ion Blaga, Nicolae N. Constantinescu, Cezar Mereuță.

avut-o succesiunea construcţie-destrucţie a sistemului industrial a fost precarizarea procesului care asigură funcţionarea capitalismului, inclusiv prin formarea agenţilor specifici acestui model de civilizaţie, crearea capitalului naţional. Este un adevăr evident că nu se poate spera să se ajungă la modelul de economie centrată pe piaţă cu capital autohton care nu atinge masa critică în forţa de tracţiune pe calea dezvoltării, după cum devine o *fata morgana* societatea capitalistă în care nu există o pondere decisivă de antreprenori proveniţi din acea societate.

Mecanismele utilizate în generarea fluxurilor umane şi materiale specifice economiei şi societăţii eminamente capitaliste s-au dovedit în ultimul sfert de veac mai degrabă cu funcţiuni compatibile cu experimente de utopie morală, chiar ca o versiune intervenţionistă asupra comportamentelor lucrative şi a iniţiativei private, cu scopul de a se ajunge la un capitalism fără capitalişti, un fel de proletcultism pe dos. Oricum, indiferent de argumentele contextuale, distrugerea de substanţă economică în primul an postdecembrist, vizibilă cu ochiul liber încă în zonele industriale şi în cele agricole, dar şi în staţiunile turistice, chiar abandonarea rolului statului de a asigura protecţia avuţiei naţionale au zădărnicit propensiunea pentru capital, capitalizarea atât de necesară în a marca ruptura de economia centralizată.

Paleta acţiunilor în contra tendinţei fireşti de pregătire a condiţiilor relansării economiei capitaliste a fost mult mai largă, voluntarismul politic puternic exersat în comunism făcând ravagii şi după schimbare, formulele de decapitalizare directă a societăţilor comerciale, între altele, prin lichidarea părţilor sociale la fostele întreprinderi de stat şi obligarea lor să se racordeze la concurenţă fiind un exemplu relevant. Aşa se face că declanşarea procesului de transfer al proprietăţii de stat la particulari nu a mai putut să ia forma vânzării de afaceri, ci de active, practic terenuri şi construcţii devenite surse de fier vechi.

Baza capitalizării şi a declanşării logicii economiei de piaţă a fost practic lichidată încă din faşă, ceea ce explică în bună măsură precaritatea capitalului autohton, care, în absenţa apetitului pentru risc investiţional, atât pe fondul lipsei de experienţă antreprenorială, cât şi al sistemului legislativ contradictoriu şi fluid, nu a putut echilibra presiunile concurenţiale şi instalarea stării de piaţă de consum în economia românească. Putem considera că a fost vorba chiar de o inadecvare strategică în tranziţia la capitalism, traversată, între altele, de inversarea rolurilor în apariţia proprietăţii private, transferul fără echivalenţă al proprietăţii de stat la particulari captând toate energiile, care astfel n-au făcut ceea ce era firesc, efortul de creare de proprietate prin deschiderea de noi afaceri. În tranziţia postcomunistă a contat, cum relevă o zicere ironică în spaţiul public, împărţirea, şi nu înmulţirea, prelungind, cumva tot ironic, modelul tranziţiei postcapitaliste din perioada 1945–1948.

c. Emigrare/imigrare Decalajele de capitalizare și întârzierea în maturizarea proceselor modernităţii au generat un proces cu implicaţii conexe nebănuite, în mod vizibil, asupra factorilor dezvoltării, cu precădere populaţia, energia inefabilă umană indispensabilă străpungerilor de ritm şi de orizonturi ale proiectelor de progres.

Nu încape îndoială că oriunde nu se ating aşteptările în materie de confort şi civilizaţie, unde sinergia socială nu atinge pragul de siguranţă al dezvoltării sau unde lucrurile ce ţin de viitor sunt gândite ciclic în termeni utopici, ratându-se proiectele de ieşire din periferie, efectele asupra factorului uman al dezvoltării, mai ales pe dimensiunea lui economică, iau forma abandonului. Faţetele acestui fenomen sociologic – şi cumva de psihologie socială în împrejurări vitrege – se materializează pe un spectru larg, de la mimarea performanţei sau, în cazul celor mai inventivi, despărţirea de sistem, ca în regimul comunist, la migraţia economică sau chiar stabilirea în altă ţară, ca în zilele noastre.

Partea critică a acestui fenomen complex este atunci când cumulul de soluţii individuale la provocările mediului social, economic şi politic devine regularitate semnificativă statistic în opţiunea publică. Înţelegerea dimensiunii fenomenului ca pondere a emigraţiei în total populaţie nu este pe deplin corectă, adevărul apărând ca fiind foarte grav prin raportare la populaţia activă şi solicită soluţii rapide, de ordin ultimativ, când realizăm că este vorba de partea cea mai eficientă a populaţiei active. În limitele acestui proces, se vede că soluţia individuală îndreptăţită în termeni de libertate închide între paranteze soluţia naţională de dezvoltare, relaţia de cauzalitate trebuind să fie interpretată în sensul în care soluţia naţională a întârziat prea mult sau a fost ratată şi deci a dus la anomie socială. În plus, în epoca revoluţiei informaţiei şi a comunicării, alegerea soluţiei individuale este simplu de luat şi pus în aplicare, ceea ce arată că, pe partea de reglaj fin a mecanismelor societale, lucrurile sunt necorespunzătoare.

Toate acestea definesc realitatea rămânerii în urmă, pierderea trenului modernităţii, tot mai evidenta agresiune a imposibilităţilor, de la recuperarea decalajelor de dezvoltare, acoperirea breşelor în coeziunea comunităţii, evitarea inconsistenţelor în strategii la depăşirea consecinţelor provenite din deformările ideologice şi experimentele societale, din trăirea baloanelor utopice la scara unu pe unu.

d. Inversiunile idealului uman. Dincolo de orizontul regimurilor politice, în semnificaţiile cărora omul îşi decantează obiectivele de acţiune şi opţiunea pentru mijlocele şi căile la care apelează pentru existenţa de zi cu zi, există ceva ce ţine de natura umană, de diferenţialul speciei, şi anume idealul de umanitate. Spiritual şi comportamental, românii şi România profundă poartă amprenta umană a celor care în vechime au răspândit un mod de viaţă şi de gândire inspirat de Marea Generaţie a lumii greceşti şi a tiparului civilizaţiei romane, dar peste care au bântuit nălucile căutării de sine ale altor sensibilităţi, mai ales orientale.

Recunoscuţi în lume ca un miracol de supravieţuire a fondului lor originar, indiferent de contextul istoric, locuitori ai aceluiaşi teritoriu, românii exemplifică un paradox: rezilienţa transgeneraţională a profilului uman şi adoptarea repetată a altui model de viaţă. Altfel spus, românii au rămas ei înşişi tocmai pentru că au fost nevoiţi să schimbe radical valorile în funcţie de aranjamentele geopolitice din zona lor geografică. Conform viziunii maioresciene, la noi formele de viaţă publică pe

care le-am preluat fie voit, fie nevoit au fost mereu în contradicţie cu fondul experienţial străvechi.

Cred însă că această formulă explicativă are valoare cognitivă parţială, contrazicerea dintre formă şi fond fiind o expresie a unui proces de suprafaţă, ce face, de regulă, obiectul discursului critic, în realitate fiind vorba de o reacţie la fracturarea dezvoltării sociale organice, la agresarea parcursului firesc al căutării şi erorii proprii spre desăvârşire. Simplu spus, este o reacţie la experimentul care forţează evoluţia naturală prin legi artificiale. Dedublarea devine, în aceste condiţii, soluţia de salvare, surprinsă de înţelepciunea populară în expresii precum „fă ce zice popa, nu ce face popa".

În secolul din urmă au fost două inversări radicale de sens în configurarea idealului, care au însemnat practic un dublu proces, de destrucţie a modelului anterior, care are în siaj inevitabil dezrădăcinarea agenţilor acestuia, şi de construcţie a modelului înlocuitor, care suscită acţiuni de captare a interesului şi ataşamentului. Prima inversare a constituit tranziţia postcapitalistă, ruperea prin violenţă a texturii sociale formate natural şi funcţionalizarea forţată a modului de viaţă colectivist, iar a doua a fost tranziţia postcomunistă, reluarea cursului istoriei întrerupt în 1944, destructurarea mentalităţii paternaliste şi formarea comportamentului bazat pe discernământ în acţiunea liberă. Cele două inversări ale conţinutului modului de gândire şi acţiune pot fi judecate în termeni de costuri nerecuperabile din punctul de vedere al dezvoltării organice, prima la modul absolut, pentru că s-a dovedit o buclă închisă pe toate planurile, a doua la modul acceptabil, dată fiind recuplarea la tendinţa firească a evoluţiei lumii.

5. RECEPTAREA IMPULSULUI GLOBAL PENTRU INTRAREA ÎN SOCIETATEA CUNOAŞTERII

Jacques Attali (2007) a dedicat, în ediţia românească a cărţii sale *Scurtă istorie a viitorului*, câteva pagini care reprezintă cel mai rece diagnostic al provocărilor dezvoltării României, la un loc cu cea mai succintă enumerare a liniilor de forţă ale unui adevărat proiect de ţară. Între altele, el spune: „România nu a devenit niciodată o «inimă» pentru că nu a ştiut, în niciun moment al existenţei sale, să subscrie la legile istoriei viitorului" (Attali, 2007). Dincolo de formularea contrariantă a unui verdict vădit necruţător, este vorba de un deficit al istoriei noastre sociale, așa cum am arătat mai sus, identificabil în aproximările succesiv radicale ale traiectoriei spre modernitate, cu ruperi de ritm, fracturi de sens şi discontinuităţi în direcţie, având pandant în reprezentarea publică asupra destinului naţional şi în gândirea şi acţiunea politică. Toate acestea îşi găsesc ilustrarea în ceea ce a însemnat primul veac de la Marea Unire a românilor. Lumea însăşi, în acest veac străjuit la capete de două scenarii cu actori ai unui eşec repetat,

cel al globalizării, nu a fost ferită de traume de natura discontinuităţii brutale în tendinţe şi schimbări de direcţie în viteză, receptate de oameni cu temeri existenţiale, dar trăite mereu cu speranţă şi stoicism.

Şansa de a se urma imperativul maturizării proceselor modernităţii redeschisă de tranziţia postcomunistă se afirmă chiar prin ieşirea cât mai repede din intervalul transformaţional radical şi revenirea pe traiectoria dezvoltării sociale propriu-zise. Ceea ce constituie resortul decisiv nu este refacerea întocmai a proceselor urmate de ţările dezvoltate, timpul fiind o restricţie categorică, dată de aşteptările de recuperare rapidă a decalajelor, ci cuplarea la logica societăţii actuale, tot mai aproape de stadiul unei noi modernităţi, cea în care omenirea va fi dependentă de propriile resurse de creativitate. Într-un fel explicit, România şi românii nu trebuie să reia cursul evoluţiei de unde s-a întâmplat ruptura comunistă, cheia reuşitei ajungerii din urmă fiind societatea cunoaşterii, forma proteică în care este posibilă cu adevărat dezvoltarea de recuperare, fără parcurgerea întocmai a etapelor istoriei moderne. Adică, răspunzând criticului Attali, românii să arate că au învăţat să subscrie la legile istoriei viitorului şi sunt în măsură să reuşească resincronizarea cu tendinţele lumii dezvoltate. Pentru aceasta ar fi nevoie de următoarele:

a. **Să se elimine presiunea modelelor trecutului.** În mod particular, România trebuie să se lecuiască de un mod obsedant de a valoriza trecutul ca vector al structurării exigenţelor prezentului, chiar să lupte cu fantomele trecutului, să găsească o formulă operaţională de a trăi continuitatea prin adăugarea unei mase critice de valori reprezentative prin acţiunea care structurează perspectiva. Locul ţării se judecă în a doua modernitate, care a debutat cu societatea postindustrială și aproximează societatea cunoașterii (Dinu, 2010), prin capacitatea de a reconfirma identitatea în spațiul acțiunii creative, de a da sens concret progresului prin efortul propriu constant, desfășurat etapă de etapă.

b. **Să se evite contagiunea distopiilor.** Trauma experimentului comunist ar fi trebuit să instaleze în corpul societății anticorpii care să asigure imunitatea față de utopii de orice fel, ca și de deformarea realității pe baza unor ideologii mesianice. Singura alegere câștigătoare pe calea progresului este discernământul libertății de gândire și acțiune pentru a se favoriza regenerarea continuă a energiei sociale necesare evitării buclelor deviante pe care le anunță ceea ce s-a numit *era postadevăr* (Keyes, 2004), forma cea mai perversă prin care istoria dă semn că este în pragul de a face din nou comoție. Pentru noi există pericolul fatal al pierderii voinței identitare într-o lume care redescoperă preeminența naționalului în țesătura globală (Friedman, 2013).

c. **Să se constituie stocul de inovare societală.** Ieșirea din periferie a devenit o cauză ultimativă, iar acest lucru este posibil prin resuscitarea forței inovative a românilor, similar momentului Marii Unirii, ca și în alte situații astrale ale istoriei, prin rezonanța cu soluțiile cele mai eficiente la marile provocări ale

lumii globale. Urgența urgențelor este oprirea tendinței de abandon al țării pentru alte locuri, forța de pliere pe legile viitorului (Attali, 2007) trebuind să nu fie slăbită. Cea mai mare amenințare din toate timpurile căreia trebuie să i se facă față prin mijloace excepționale este depopularea accelerată a țării, prognozele oficiale arătând că se poate pierde chiar peste o treime din numărul actual de locuitori la orizontul următoarelor trei decenii.

d. **Să se refacă încrederea socială în acțiune.** Echilibrul înaintării se așază solid doar pe o neclintită încredere în forțele proprii, prin care să se pună în operă proiectul de țară liberă și prosperă, contributor dinamic la binele umanității prin valorificarea inteligentă a resurselor de care dispune. România va fi capitalist dezvoltată, în sensul existenței forței productive a capitalului propriu (Georgescu, 2017) care să susțină integral energiile stării de bine a cetățenilor ei, sau va rămâne pentru încă un ciclu secular în coada de cometă a țărilor dezvoltate și, mai rău, a țărilor pentru care controlul zonei reprezintă modelul lor de supraviețuire (Nye, 2015).

e. **Să țintească permanent dezvoltarea socială.** Măsura clară a opțiunii strategice pentru o Românie aptă să împlinească așteptările cetățenilor ei necesită soluții specifice secolului XXI pentru: adecvarea formulelor de captare a energiei în toată diversitatea ei, de la cea privind reproducerea bazelor vieții la cea științifică și tehnologică, generalizarea confortului de tip urban și a activităților în acord cu dinamica revoluțiilor industriale, valorificarea potențialului natural și a capacității de prelucrare a informației, inclusiv formarea profilului uman al societății cunoașterii, consolidarea rezilienței societății și a statului la șocurile și accidentele produse de adversități de toate felurile care atentează la securitatea și siguranța lumii (Morris, 2012).

România se află la sfârşitul secolului Marii Uniri în faţa unor provocări de destin care vin atât din evoluţia în bucle de experimente sociale, cât şi din unele teorii care dau substanţă deciziilor strategice la nivel european, cum este cea privind austeritatea ca formulă de gestiune a treburilor economice care amână recuperarea decalajelor. Filosofia stabilităţii pare să constituie pentru economiile emergente, mai ales pentru cele aflate şi în procese transformaţionale ce ţintesc destrucţia mecanismelor modelului de economie centralizată şi construcţia economiei deschise de piaţă, o constrângere în termeni de dezvoltare socială. Complexul proceselor tranziţiei nu poate asigura stabilitatea decât în condiţii de blocare a dezvoltării sociale, ceea ce ar echivala cu o problemă imensă de risc strategic, reintrarea în logica generaţiilor de sacrificiu și alunecarea pe panta decalajelor care tensionează lumea de azi (Oxfam, 2017).

Concepţia stabilităţii axate pe austeritate este concordantă cu posibilităţile de corecţie structurală pentru economii funcţionale dezvoltate (Blyth, 2015), cu procese maturizate de modernizare atât pe partea de infrastructură tehnică, aptă să menţină dinamica producţiei şi competitivitatea, cât şi pe partea de rezolvare a

standardelor de confort urban şi calitate a vieţii. România are, cu alte cuvinte, nevoie de calibrarea stabilităţii economice în formule prin care să se asigure îndeplinirea funcţiei sociale a economiei, de creştere economică de recuperare, posibilă doar dacă diminuează vizibil decalaje şi susţine echilibrul social, în fapt, climatul social de natură sinergică.

Cu aceste provocări, România intră în al doilea secol al Marii Unirii cu dedicarea clădită pe inteligenţa dovedită în rezolvarea problemelor complicate ale istoriei sale şi pe încrederea că poate să ajungă unde merită.

Secolul 1918−2018 este pentru destinul României segmentul de istorie care are în el deopotrivă experimentarea unității de teritoriu a vorbitorilor limbii române, undele forțele centripetice de natură națională și-au atins potențialul maxim în mobilizarea conștiinței naționale pentru a valorifica conjunctura geopolitică, în primă fază, și experimentele născute din vârtejurile de interese asociate comoțiilor suferite de propensiunea spre libertate, când forțele centrifuge naționale și globale au predeterminat cursul evoluțiilor, într-o a doua fază. După o culme a împlinirii pe drumul emancipării naționale, ce părea să marcheze împlinirea unuia dintre procesele esențiale ale modernității privind națiunea, statalizarea întregului teritoriu locuit de români, când secolul promitea energia unității teritoriale, prin ce a urmat s-a dovedit doar un interval al visului întregirii spre un secol de la Marea Unire. După 1940, emanciparea națională a fost brutal amputată în valuri, coalițiile interne și externe, în condiții de ocupație sau de alianțe, nereușind nici să salveze, nici să refacă unitatea națională.

2018 se arată a fi anul în care măcar să se activeze speranța renăscută din amintirea a ceea ce a putut realiza poporul român în 1918, pentru a se relua și duce până la capăt procesele construcției naționale definite de dezvoltarea socială, în concordanță cu cea de-a treia fază a ultimului secol, a integrării euro-atlantice.

Ultimele trei decenii ale secolului Marii Uniri ne găsesc într-o formulă externă oarecum similară cu cea din primele două decenii, cel puțin în privința direcției geografice și a aspirațiilor de modernitate, dar cu vădite desincronizări și asimetrii. Ceea ce poate fi semn de îngrijorare este faptul că în ultimele trei decenii, spre deosebire de primele două decenii ale secolului Marii Uniri, cel puțin nu a existat o compensare pe planul realizărilor care să consemneze integrarea deplină, ca țară cu cetățeni europeni beneficiari ai aceluiași statut în privința drepturilor și libertăților, dacă nu sunt posibile formulele de reunificare a teritoriilor istoric locuite de români.

Validarea statutului internațional adus de 1918 s-a făcut practic în trei ani, în timp ce integrarea deplină în Uniunea Europeană se amână de treizeci de ani și, date fiind turbulențele de conduită ale lideranței europene, pare să se prelungească. Din păcate, în ciuda afilierii clare externe, rămânem în aceeași zonă intermediară, capricioasă, stresantă și perdantă dintre proiecte geopolitice adverse. Problema dependenței externe liber consimțite pare că este subminată de curente geostrategice de adâncime, necontracarate ca să aibă efecte concrete de emancipare națională (Friedman, 2016).

Finalul secolului Marii Uniri se dovedește un timp al provocărilor identitare ce ating și slăbesc coarda vibrației naționale, totul sub vârtejurile geopolitice reluate și mai puternic dinspre est (Carvalho și Dughin, 2016), cu complicități vestice pe care istoria ni le-a livrat ca toxice. Faptul că formal ne încadrăm într-o ordine internațională motivată de aceleași valori nu constituie în fapt, la scară și în detaliu, o dovadă a unui statut consolidat în privința modernității, atât pe partea de dezvoltare socio-economică, cât și pe cea a împlinirii valorilor legate de emanciparea națională.

Ce se poate constata este că elanul național care a dus la Marea Unire nu s-a convertit – sau nu încă, deși timpul se grăbește – într-o forță sinergică care să mențină străpungerea spre modernitate pe aliniamentele complementare celui al emancipării naționale. Lentoarea, între altele, în privința decantării unui proiect național de temperatura și consecințele Marii Uniri, adaptat tendințelor celei de-a doua modernități, arată că este nevoie de insistentă motivare națională a gândirii raționale, pragmatice privind condiția românilor în lume, centrată pe interesul național, în care să se atingă aspirațiile individuale de prosperitate și standardele vremii privind climatul social, confortul urban, ca și calitatea percepției demnității naționale.

Ne aflăm în logica unei acțiuni de recuperare a pierderilor din nedesăvârșirea proceselor esențiale ale primei modernități, deodată cu asimilarea achizițiilor celei de-a doua modernități, situație care necesită energiile subtile ale națiunii, ce țin de voința de progres care să consolideze ceea ce ne unește ca țară. Desigur, pare că azi nu sunt semne că românii ar trăi cu necesitate ultimativă sentimentul apartenenței la un spațiu aspirațional cu substrat național, transformat în puterea de acțiune imediată pentru recuperarea rămânerilor în urmă și asumarea efortului de înaintare în consonanță cu țintele societății cunoașterii. Cumva în proporție de masă critică, partea cea mai potentă a populației active este racordată la obiectivele propășirii altor țări din lume. Proiecțiile dezvoltării sociale, economice și umane sunt private de puterea de tracțiune a unei națiuni întregite și a unei entități funcționale în termeni de economie națională.

Un secol de la Marea Unire lasă deschis idealul național, în condiții de riscuri identitare pentru care în trecut nu ne-am creat imunitate.

BIBLIOGRAFIE

1. Academia Română (2003), *Istoria românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918–1940),* Scurtu Ioan (coord.), Editura Enciclopedică, București.
2. Academia Română (2008), *Istoria românilor*, vol. IX, *România între anii 1940–1947*, Giurescu Dinu C. (coord.), Editura Enciclopedică, București.
3. Academia Română (2013), *Istoria românilor*, vol. X, *România în anii 1948–1989*, Giurescu Dinu C. (coord.), Editura Enciclopedică, București.
4. Angelescu Ion N. (1919), *Politica economică a României Mari*, Analele statistice şi economice, nr. 9–10, p. 134–144.
5. Attali Jacques (2007), *Scurtă istorie a viitorului*, Editura Polirom, Iași.
6. Blaga Ion (1983), *Industrializarea: schița unei teorii contemporane*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, București.

7. Blyth Mark (2015), *Austeritatea. Istoria unei idei periculoase*, Editura Tact, Cluj-Napoca.
8. Brătianu Vintilă I.C. (1924), *Refacerea ţării şi consolidarea financiară*, Imprimeriile Independenţa, Bucureşti.
9. Carvalho Olavo de, Dughin Alexandr (2016), *Statele Unite şi noua ordine mondială*, Editura Humanitas, București.
10. Constantinescu Nicolae N. (2000a), *Scrieri alese. 1989–1999*, vol. 1 şi vol. 2, Ediţie îngrijită de Angelescu Coralia, Editura Economică, București.
11. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000b), *Istoria economică a României*, vol. 1 şi vol. 2, Editura Economică, București.
12. Constantiniu Florin (2011), *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București.
13. Davies Norman (2011), *O istorie a Europei*, Editura RAO, București.
14. Dăianu Daniel (1996), *Transformarea ca proces real, de la comandă la piaţă*, Institutul Român pentru Libera Întreprindere, București.
15. Dinu Marin (2010), *Economia de dicţionar. Exerciţii de îndemânare epistemică,* Editura Economică, București.
16. Dinu Marin *et al.* (2006), *Economia României. O viziune asupra tranziţiei postcomuniste*, Editura Economică, București.
17. Dinu Marin, Brateş Teodor (2014), *Răzbunarea trecutului. Capitalismul în cinci luni postdecembriste*, Editura Economică, București.
18. Dobrescu Emilian (2002), *Tranziţia în România. Abordări econometrice*, Editura Economică, București.
19. Friedman George (2013), *Ţinuturi de frontieră. O călătorie geopolitică în Eurasia,* Editura RAO, București.
20. Friedman George (2016), *Puncte de presiune. Despre viitoarea criză din Europa,* Editura Litera, București.
21. Georgescu Florin (2017), *În dialog cu cercetătorii Institutului Naţional de Cercetări Economice „Costin C. Kiriţescu”,* www.bnr.ro/Prezentări şi interviuri.
22. Georgescu-Roegen Nicholas (1997), *Economia României*, *Opere complete,* vol. IV, Editura Expert, București.
23. Giddens Anthony (2000), *Consecinţele modernităţii*, Editura Univers, București.
24. Iancu Aurel (2003), *Dezvoltarea intensivă şi specializarea naţiunilor. Scrieri alese*, Editura Economică, București.
25. Keyes Ralph (2004), *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life,* St. Martin's Press.
26. Lovinescu Eugen (2015), *Istoria civilizaţiei române moderne*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, București.
27. Madgearu Virgil (1933), *Politica noastră financiară în cursul depresiunii economice*, Monitorul Oficial, Imprimeria Centrală, București.
28. Madgearu Virgil (1940), *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Editura Independenţa Economică, București.
29. Madgearu Virgil (1999), *Agrarianism, capitalism, imperialism*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
30. Malinschi Vasile, Moldovan Roman, Rausser Vasile (coord.) (1964), *Industria României*, Editura Academiei Române, București.
31. Manoilescu Mihail (1942), *Rostul şi destinul burgheziei româneşti*, Editura Cugetarea – Georgescu Delafras, București.
32. Manoilescu Mihail (1986), *Forţele naţionale productive şi comerţul exterior. Teoria protecţionismului şi a schimbului naţional*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, București.
33. Mereuţă Cezar (2017), *Priorităţi strategice ale României la orizont 2025,* Editura Economică, București.
34. Mladenatz Gromoslav (1935), *Tratat general de cooperaţie*, Editura Muguri, București.
35. Moldovan Roman (1959), *Economia României între anii 1944–1959*, Editura Academiei Române, București.

36. Morris Ian (2012), *De ce vestul deţine încă supremaţia şi ce ne spune istoria despre viitor*, Editura Polirom, Iaşi.
37. Murgescu Costin (1994), *Mersul ideilor economice la români. Epoca modernă*, vol. 1 și 2, Colecţia BNR, Editura Enciclopedică, București.
38. Nicolae-Văleanu Ivanciu (1996), *Tratat de doctrine economice*, Editura Monitorul Oficial, București.
39. Nye Joseph S. Jr. (2015), *S-a sfârşit oare secolul american*, Editura Comunicare.ro, București.
40. Oxfam (2017), *An economy for the 99%,* https://www.oxfam.org/en/tags/wealth-inequality.
41. Pătrăşcanu Lucreţiu (1946), *Sub trei dictaturi*, Editura Forum, București.
42. Polanyi Karl (2013), *Marea transformare. Originile politice și economice ale epocii noastre*, Editura Tact, Cluj-Napoca.
43. Răducanu Ion (2001), *Din amintirile unui septuagenar*, Colecţia BNR, Editura Enciclopedică, București.
44. Slăvescu Victor (1932), *Probleme economice actuale*, Imprimeriile Independenţa, București.
45. Taşcă Gheorghe (1938), *Liberalism, corporatism, intervenţionism*, Editura Bucovina I.E.Torouţiu, București.
46. Taşcă Gheorghe (1940), *Politica socială a României (Legislaţia muncitorească)*, Biblioteca monetară, economică şi financiară a BNR, București.
47. Todosia Mihai (1992), *Doctrine economice*, Editura Universităţii Alexandru Ioan Cuza, Iași.
48. Văcărel Iulian (2008), *Studii de istoria gândirii şi practicii economico-financiare*, Editura Academiei Române, București.
49. Văcărel Iulian (coord.) (2016), *Cunoaşte România. Retrospectivă 2007–2013*, Editura Academiei Române, București.
50. Vulcănescu Mircea (2009), *Spre un nou medievalism economic. Scrisori economice*, Editura Compania, București.
51. Watts Larry L. (2011), *Fereşte-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România*, Editura RAO, București.
52. Zeletin Ştefan (1997), *Burghezia română. Neoliberalismul*, Editura Nemira, București.

1. POPULAŢIA ŞI EVOLUŢIILE DEMOGRAFICE

VASILE GHEŢĂU

1.1. INTRODUCERE

Evoluţia populaţiei, a fenomenelor şi proceselor demografice în cei 100 de ani de la Marea Unire şi făurirea statului naţional unitar român au purtat şi poartă amprenta realităţilor economice, sociale, politice şi de altă natură ale societăţii româneşti din secolul al XX-lea și din aceste prime două decenii ale secolului al XXI-lea, din care au apărut şi s-au consolidat factorii şi mecanismele care au determinat schimbări majore în nivelul şi caracteristicile fenomenelor şi proceselor demografice înainte şi după Marea Unire. În toate țările europene s-au produs schimbări de amploare în evoluțiile populației și ale fenomenelor demografice în frământatul secol al XX-lea, perioadă istorică de remarcabile progrese economice, sociale, culturale și medicale. Cele două conflagraţii mondiale au însemnat imense pierderi umane directe și indirecte, redesenări de frontiere naționale, masive deplasări de populaţie, dar și început de remodelări ale nivelului și caracteristicilor fenomenelor demografice în țările europene.

Factorii socio-economici, culturali și medicali care au modelat evoluţiile demografice din ţările europene în secolul trecut se regăsesc şi în determinanţii evoluțiilor din România, cu particularităţi emanând din nivelul şi caracteristicile dezvoltării economice şi sociale, precum şi din politicile în domeniul populaţiei. Cele două decenii din acest secol sunt dominate de declinul populației, prin recul al natalității, recrudescență a mortalității și o imensă migrație externă negativă. Depopularea țării este bine instalată, îndeosebi în mediul rural, iar ritmul procesului se amplifică.

În evoluţia populaţiei şi a fenomenelor demografice după Marea Unire de la 1918 pot fi distinse trei perioade având caracteristici distincte, cu origini în contexte economice, sociale și politice diferite: perioada 1918–1940 și anii 1941–1945, perioada 1946–1989 (cu două subperioade: 1946–1966 și 1967–1989) și perioada 1990–2018.

În prima perioadă de după Marea Unire (1918–1940), populația României a avut o ascensiune remarcabilă, o mortalitate înscrisă ferm pe o curbă descendentă și compensând instalarea scăderii de durată a natalităţii, proprie tranziţiei demografice în România. Anii 1941–1945 sunt dominați de marea conflagrație mondială, amputări

ale teritoriului țării, mari pierderi umane, context politic în dramatice schimbări, toate având drept consecință date demografice incomplete, variabile ca acoperire și de fiabilitate relativă.

În cea de-a doua perioadă, 1946–1989, se disting două subperioade având caracteristici diferite ale evoluțiilor demografice: 1946–1966 și 1967–1989. În cea dintâi au continuat evoluţiile descendente ale natalităţii şi mortalităţii generale prefigurate în perioada interbelică, cu un recul mai important însă al mortalităţii, iar populaţia şi-a continuat ascensiunea numerică. A doua subperioadă este cea a politicii pronataliste brutale şi forţate a vechiului regim, având drept urmare o creştere rapidă şi importantă a populaţiei, prin recrudescenţa neobişnuită a natalităţii şi stabilitatea mortalităţii generale la un nivel mai scăzut. Este și perioada declanșării unei migrații interne considerabile, dominate de fluxul rural-urban.

În fine, a treia perioadă, cea de după anul 1989, este cea a instalării declinului populaţiei prin veritabila explozie a migraţiei externe, reculul natalităţii şi continuarea majorării moderate a mortalităţii generale a populaţiei, începută în anii 1980, prin efectele procesului de îmbătrânire demografică.

Înainte de a prezenta sintetic evoluțiile din cele trei perioade, plasarea lor în cadrul celor 100 de ani și chiar de la începutul secolului al XX-lea poate oferi cititorului repere pentru evaluarea particularităților din evoluţia natalităţii, a mortalităţii generale şi a numărului populației pe o perioadă de mare întindere, aproape 120 de ani. Acest cadru este cel din Figura 1.1 și, la o privire sumară, se distinge declinul ferm și de durată al celor două componente ale mișcării naturale, ascensiunea numărului populației în perioada 1900–1990, întreruptă doar temporar în anii celor două războaie mondiale, și instalarea declinului începând din 1990.

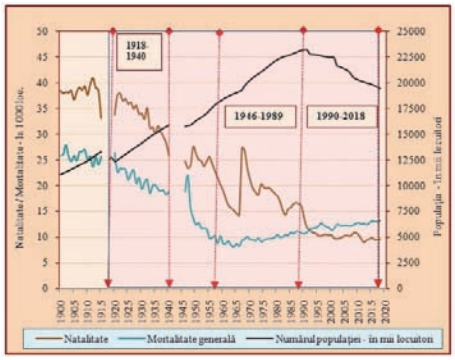

Sursa: Anii 1900–1929: Direcția Centrală de Statistică, 1968; anii 1930–2016: Institutul Național de Statistică, 2017; anii 2017 și 2018: estimații ale autorului.

Fig. 1.1. Populația României și componentele creșterii naturale în perioada 1900–2018.

Concentrându-ne mai mult asupra evoluțiilor, reținatenția dezvoltările excepționale din cea de-a treia perioadă și inversarea surprinzătoare a raportului

dintre nivelul natalității și cel al mortalității după anul 1990. Plasând evoluțiile în context european, putem constata că dezvoltările din prima perioadă se regăsesc la cele mai multe dintre populațiile europene, cele din cea de-a treia perioadă sunt comune, la modul general, cu dezvoltările din alte țări ex-comuniste, iar evoluțiile din România din perioada 1946–1989 sunt cu totul particulare în spațiul european. Fermitatea evoluțiilor natalității și mortalității în ultimii 29 de ani și extinderea diferenței dintre cele două componente ridică semne de întrebare asupra realismului revenirii la o stare de echilibru în viitor.

1.2. PERIOADA 1918–1940 ȘI ANII 1941–1945

PERIOADA 1918–1940
NUMĂRUL POPULAȚIEI ȘI CREȘTEREA NATURALĂ

În Tabelul 1.1 este prezentată evoluția populației României Întregite în anii 1919–1939. Este populația *probabilă la data de 1 iulie* a fiecărui an. Creșterea totală de la mijlocul anului 1919 la mijlocul anului 1939 este de 5.264 mii de locuitori. Acestei impresionante creșteri de aproape 5,3 mil. de locuitori îi corespunde o creștere medie anuală de 263 mii de locuitori. Examinarea creșterilor anuale arată valori predominante mai mari de 200 mii de locuitori. Ceea ce surprinde însă este nivelul extrem de ridicat al creșterii populației între mijlocul anului 1919 și mijlocul anului 1920, cu 871 mii de persoane. Descompunând această dinamică în cele două componente – creștere naturală și creștere prin imigrație externă – se poate estima intuita origine a neobișnuitei creșteri: 773 mii prin imigrație și doar 98 mii prin creștere naturală. Anii dinaintea, dar și de după Marea Unire au fost ani de masive mișcări de populație, și imigrare, și emigrare. Sabin Manuilă menționează marile valuri de migrație spre România Întregită: „Năvălirea nestăvilită și necontrolată a atâtor străini din Ucraina înspre Basarabia, Bucovina și Nordul Transilvaniei...” (Manuilă, 1940). În aceeași lucrare, autorul precizează, citând date ale Oficiului Central al Refugiaților de la Budapesta, numărul de maghiari care s-au repatriat din România în anii 1918–1924, estimându-l la 200 mii de persoane, incluzând și pe cei care au emigrat după anul 1924. Aceeași cifră este menționată în anul 2015 și de istoricul Lucian Boia (Boia, 2015). Alte mișcări de populație amintite de Sabin Manuilă sunt cele ale unor comunități turcești din județele Caliacra și Durostor care au emigrat în Turcia (43 mii de persoane), înlocuite cu macedoromâni veniți din spațiul balcanic. Iată cum ar fi putut arăta componența creșterii de 5.264 mii a populației între 1 iulie 1919 și 1 iulie 1939: creștere naturală 4.491 mii de persoane, migrație externă netă pozitivă 773 mii de persoane.

Tabelul 1.1

Indicatori ai numărului populației și ai mișcării naturale a populației României Întregite, în perioada 1919–1940

Anii	**Populația probabilă la 1 iulie** - în mii loc. -	**Rata natalității**	**Rata mortalității generale**	**Rata sporului natural**	**Rata mortalității infantile** – valori medii anuale la 1.000 născuți vii pentru perioadele de 5 ani
		valori medii anuale la 1.000 de locuitori pentru perioadele de 5 ani			
1919*	14.670*	35*	30,1*	4,9*	138**
1920	15.541	34,7	26,7	8	222
1920–1924		37,6	24,0	13,6	207
1925	16.687				
1925–1929		35,5	21,7	13,8	195
1930	17.889				
1930–1934		33,7	20,3	13,5	179
1935	19.088				
1935–1939		30,2	19,6	10,6	181
1939	19.934	28,3	18,6	9,7	176
1940	…	…	…	…	…

* Fără Bucovina; **fără Transilvania și Bucovina; … lipsă date la teritoriul României Întregite la 1918.

Sursa: Institutul Central de Statistică, 1940.

Datele pe anul 1919 nu acoperă întregul teritoriu al țării, dar sunt semnificative pentru nivelul extrem de ridicat al mortalității aflate încă sub urmările nefaste ale războiului. Natalitatea a depășit valoarea de 30 la mie în toată perioada, dar se poate remarca instalarea tendinței de recul. Și mortalitatea generală s-a înscris pe o tendință descendentă, ceea ce a asigurat menținerea unui spor natural foarte ridicat între anii 1920 și 1935. Un regres doar moderat a cunoscut mortalitatea infantilă, aflată la un nivel extrem de ridicat: unul din cinci copii deceda în primul an de viață. Gradul general de dezvoltare economică și socială, nivelul cultural scăzut și starea asistenței medicale se aflau în spatele acestei mortalități excesive. În acest nivel al mortalității infantile se află și una dintre explicațiile natalității foarte ridicate. Dinamica anuală a natalității și mortalității generale poate fi examinată în Figura 1.2 și câteva constatări pot fi desprinse din evoluțiile paralele. O natalitate mai mică și o mortalitate mai ridicată au redus apreciabil creșterea naturală în anul 1919, dar în aproape întreaga perioadă care a urmat până la al Doilea Război Mondial sporul natural s-a menținut la valori deosebit de ridicate. Efectele natalității în regres au fost compensate de evoluția similară a mortalității generale și doar în a doua jumătate a anilor 1930 s-a instalat o tendință de reducere a sporului natural prin scăderea mai pronunțată a natalității. Efectele marii crize economice din anii 1929–1933 pot fi sesizate în stagnarea reculului mortalității și chiar o ușoară recrudescență în prima parte a anilor 1930. Abia după anul 1934 se reia trendul descendent. Curba evoluției populației după anul 1919 se distinge prin ascensiune rapidă și fermă.

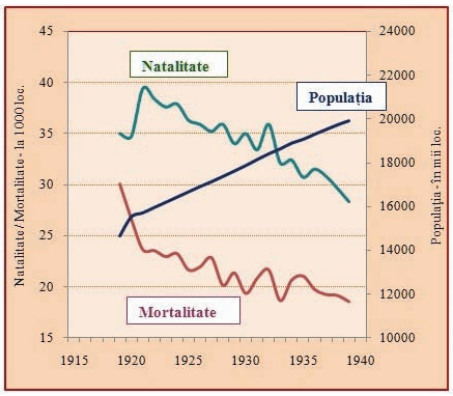

Sursa: Institutul Central de Statistică, 1940.

Fig. 1.2. Evoluția numărului populației și a ratelor de natalitate și mortalitate în România Întregită, în anii 1919–1939.

Unde se afla, în context european, demografia României după Marea Unire? Natalitatea era foarte ridicată în raport cu celelalte țări europene, cu excepția Bulgariei, dar nu i se asocia un spor natural de același rang pentru că mortalitatea era cea mai ridicată. Mortalitatea infantilă era ridicată în Europa anilor 1920 (predominant prin ravagiile bolilor infecțioase și parazitare) și extrem de ridicată în România. Echivalentul ratei medii anuale de 201 decese în primul an de viață la 1.000 de născuți vii din anii 1921–1925 este unul dramatic: din 370 mii de născuți vii într-un an, 120 mii decedau până la împlinirea vârstei de un an. Această mortalitate infantilă își punea pregnant amprenta pe întreaga mortalitate a populației, iar valorile extrem de scăzute ale speranței de viață la naștere sunt oglinda gradului scăzut de dezvoltare economică, socială, culturală și a asistenței medicale. La începutul secolului al XX-lea, speranța de viață în Vechiul Regat era de numai 36,1 ani la bărbați și 36,9 ani la femei (Sanielevici, 1921) și a urcat la 39,2 ani și, respectiv, 40,1 ani în anii 1909–1912 (Sanielevici și Mihoc, 1932). Pentru Transilvania, nivelul indicatorului era în 1900 de 38,2 ani la nivelul întregii populații (Brie, 2009). În România Întregită, speranța de viață în anii 1930–1932 a marcat un progres moderat și a atins 41,2 ani la bărbați și 42,6 ani la femei (Mihoc, 1943; Ghețău, 1977). Decalajul față de țările din Europa de Vest era de 8–10 ani în jurul anului 1910 și s-a majorat la 12–15 ani în jurul anului 1930 (Reinhard, Armengaud și Dupaquier, 1968; Livi Bacci, 2003; The Human Mortality Database (https://www.mortality.org/), 2018).

Seria de date care asigură comparabilitate teritorială este cea a Direcţiei Centrale de Statistică – *Seria DCS–1968.* La teritoriul actual al ţării, populaţia României era de 12.624 mii de locuitori în anul Marii Uniri (1918) şi de 12.727 mii în anul 1919 (populaţie medie anuală) (Tabelul 1.2). România Mare avea la 1 iulie 1919 o populaţie probabilă de 14.670 mii de locuitori (Institutul Central de Statistică, 1940). Cu indispensabila prudenţă reclamată de compararea populaţiei medii din anul 1919 cu cea *probabilă* de la mijlocul aceluiaşi an, marcată de masive mişcări de populaţie şi de incertă creştere naturală, România Mare avea în

anul 1919 o populaţie mai mare cu 1,9 mil. faţă de cea aflată în acelaşi an pe teritoriul actual al ţării.

Tabelul 1.2

Numărul populației României în teritoriul de după Marea Unire și în teritoriul de după al Doilea Război Mondial, în anii 1919–1939/1918–1940

Anii	**În teritoriul de după Marea Unire** - populația la 1 iulie -	**În teritoriul de după al Doilea Război Mondial** - număr mediu anual -	**Diferența dintre cele două populații**		**Creșterea anuală a numărului populației**	
					În teritoriul de după Marea Unire	**În teritoriul de după al Doilea Război Mondial**
	- în mii locuitori -		- în mii locuitori -	- în procente -	- în mii locuitori -	
1918		12.624				
1919	14.670*	12.727	–1.943	–13		103
1920	15.541	12.373	–3.168	–20	871	–353
1925	16.687	13.242	–3.445	–21	241	188
1930	17.889	14.141	–3.748	–21	251	155
1935	19.088	15.069	–4.019	–21	174	145
1939	19.934	15.751	–4.183	–21	184	150
1940	…	15.907				156

*Fără Bucovina; lipsă date.

Sursa: Institutul Central de Statistică, 1940; Direcția Centrală de Statistică, 1968 *(Seria DCS–968*).

Datele din Tabelul 1.2 permit examinarea diferențelor dintre populația României în granițele de după Marea Unire și cea din granițele de după al Doilea Război Mondial. Lăsând la o parte dezvoltările din anii 1918 și 1919, marcate de menționata imensă migrație spre România Întregită, populația aferentă teritoriului de după al Doilea Război Mondial este cu 21% mai mică decât cea a României Întregite, prin pierderea Basarabiei, a Bucovinei de Nord și a ținutului Herța. Creșterea anuală a populației se diminuează în mod corespunzător, iar scăderea din anul 1920 în teritoriul de după al Doilea Război Mondial este determinată de aceleași pierderi teritoriale (prin pierderea Basarabiei, s-a dedus din populația României Întregite și masiva componentă a imigranților din anii 1918 și 1919 spre această provincie).

Populația României la Marea Unire a însemnat populația Vechiului Regat și a Transilvaniei unite cu România, populații afectate de mari pierderi umane directe și indirecte în Primul Război Mondial. Anii de război și cei de după conflagrație au însemnat și o perioadă de reconfigurări istorice ale natalității și mortalității populației României, plasate în contextul european dominant al tranziției mortalității și natalității. Pe de altă parte, tabloul demografic al României înaintea Unirii, până la Primul Război Mondial, este rezultatul evoluțiilor din deceniile anterioare, cu toate particularitățile din Vechiul Regat și din Transilvania. Iată în Tabelul 1.3 aceste evoluții de la începutul secolului al XX-lea și continuate până la Marea Unire în Vechiul Regat și în Transilvania și în România de la Marea Unire până la al Doilea Război Mondial (în teritoriul de după război al țării).

Tabelul 1.3

Evoluţia populaţiei şi a mişcării naturale a populaţiei în perioada 1900–1918 în Vechiul Regat şi în Transilvania şi în perioada 1918–1940 în România

Ani	Populaţia medie - în mii locuitori -	Subperioade de 5 ani	În subperioadele de 5 ani, valorile sunt medii anuale					
			În mii			Rate la 1.000 locuitori		
			Născuţi vii	Decedaţi	Spor natural	Natalitate	Mortalitate generală	Spor natural
Vechiul Regat								
1900	6.254		245,6	152,1	93,5	39,3	24,3	15,0
		1900–1904	255,7	164,5	91,2	39,8	25,6	14,2
1905	6700							
1905	6.700							
		1905–1909	279,2	180,2	99,0	40,5	26,1	14,3
1910	7.192							
		1910–1914	313,0	183,8	129,1	42,0	24,7	17,3
1915	7.836		316,5	192,9	123,6	40,4	24,6	15,8
1918	7.408		106,6	302,6	–196	14,4	40,8	–26,5
Transilvania								
1900	4.844		180,9	134,0	46,9	37,3	27,7	9,7
		1900–1904	177,2	130,7	46,5	36,0	26,6	9,5
1905	5.032							
		1905–1909	181,7	133,7	47,9	35,6	26,2	9,4
1910	5.235							
		1910–1914	187,8	133.2	54,6	35,2	24,9	10,2
1915	5.446		123,4	146,7	–23,3	22,7	26,9	–4,3
1918	5.216		75,4	134,7	–59,2	14,5	25,8	–11,4
Vechiul Regat şi Transilvania								
1900	11.097		426,5	286,1	140,4	38,4	25,8	12,6
		1900–1904	432,9	295,2	137,7	38,2	26,0	12,1
1905	11.732							
		1905–1909	460,9	314,0	146,9	38,4	26,1	12,2
1910	12.427							
		1910–1914	500,8	317,0	183,8	39,2	24,8	14,4
1915	13.282							
1918	12.624		182,0	437,3	–256,3	14,4	34,6	–20,2
România								
1918	12.624		182,0	437,3	–255,3	14,4	34,6	–20,2
1919	12.727		…	…	…	37,7*	34,3*	3,4*
1920	12.373							
		1920–1924	464,5	301,1	163,4	36,6	23,7	12,9
1925	13.242							
		1925–1929	480,1	294,7	185,4	35,3	21,7	13,6
1930	14.141							
		1930–1934	478,4	288,5	189,9	32,9	19,8	13,1
1935	15.069							
		1935–1939	462,4	294,7	167,8	30,0	19,1	10,9
1940	15.907	1940	414,2	300,7	113,5	26,0	18,9	7,1

... Lipsă date; *Date doar pentru Vechiul Regat.

Sursa: Vechiul Regat şi Transilvania 1900–1918 şi România 1918–1929: Direcţia Centrală de Statistică, 1968 (*Seria DCS–1968*); România 1930–1940: *Anuarul statistic al României,* 1961.

Demografia anilor 1918 şi 1919 a continuat să poarte amprenta primei conflagraţii mondiale, în anul 1918, natalitatea ajungând la numai 14,4 născuţi la 1.000 de locuitori, iar mortalitatea generală urcând la un nivel extrem de ridicat, de aproape 2,5 ori mai mare – 34,6 la mie, rezultatul fiind o rată a scăderii naturale de 20,2 la mie. Declinul natural al populaţiei corespunzător acestor valori a depăşit 250 mii de persoane. Creşterea moderată a populaţiei (medii) în anul 1919 cu doar 103 mii de locuitori are originea în reluarea creşterii naturale pe teritoriul Vechiului Regat. Nu pot fi însă neglijate considerabilele mişcări de populaţie care au avut loc în contextul unirii Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei cu România (Manuilă, 1940; Boia, 2015) şi care şi-au pus amprenta pe dinamica numărului populaţiei după Unire, cu inerente dificultăţi de estimare a contribuţiei componentei naturale şi a celei prin migraţie.

Nu sunt date pentru anii 1916 şi 1917, dar putem încerca un exerciţiu de estimare a scăderii în cei doi ani, plecând de la numărul populaţiei în anii 1915 şi 1918 (ca populaţie medie anuală). Între mijlocul anilor 1915 şi 1918, reculul populaţiei a fost unul imens, de 660 mii de locuitori, ceea ce are drept echivalent un declin situat în jurul valorii de 450 mii de locuitori în cei doi ani. Am inclus în tabel şi datele asupra natalităţii şi mortalităţii în Vechiul Regat şi în Transilvania de la începutul secolului până la Primul Război Mondial, pentru a evidenţia impresionantul potenţial de creştere a populaţiei, măsura în care acesta a fost dramatic şi brutal afectat de război şi pentru a plasa în acest context evoluţiile de după Marea Unire. Creşterea naturală anuală atingea valori apropiate de 100 mii de persoane în Vechiul Regat şi de 50 mii în Transilvania, diferenţierea provenind nu numai din mărimea populaţiei (mai mare în Vechiul Regat cu 30% în anul 1900 şi cu 40% în anul 1915), ci şi din nivelul mai ridicat al natalităţii în Regat, în jur de 40 de născuţi la 1.000 de locuitori faţă de circa 35 în Transilvania, pe fondul unei mortalităţi similare, oscilând în jurul valorii de 25 la mie în ambele teritorii (Figura 1.3).

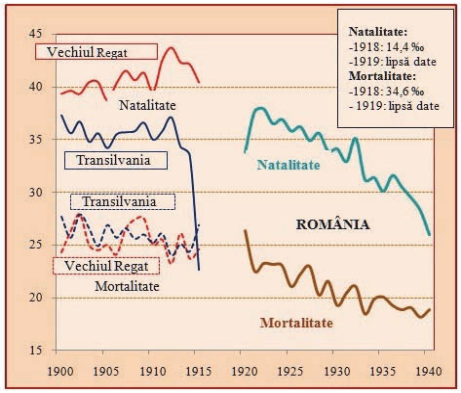

Sursa: Direcția Centrală de Statistică, 1968.

Fig. 1.3. Natalitatea și mortalitatea generală în Vechiul Regat și în Transilvania în anii 1900–1915 și în România în anii 1920–1940, rate la 1.000 de locuitori.

Cu potenţialul de creştere de dinaintea războiului şi în ipoteza unei întregiri teritoriale fără război, Sabin Manuilă şi D.C. Georgescu estimau în anul 1938 că populaţia Românei ar fi ajuns în anul 1930 la 20,6 mil. de locuitori faţă de 18,1 mil. la recensământul din acel an (Manuilă şi Georgescu, 1938). În anul 1939, populaţia României în teritoriul de după război era de 15,8 mil., iar cifra de 20 mil. a fost atinsă în anul 1969. Diferenţa dintre populaţia României în anii 1920 şi 1938 din teritoriul de atunci al ţării şi populaţia din aceiaşi ani din teritoriul României de după al Doilea Război Mondial era de 3,2 mil. în anul 1920 şi a ajuns la 4,1 mil. în anul 1938, însemnând, în valoare relativă, o diferenţă aproape identică, de 26%. Întreruperea alurii curbei populației Vechiului Regat și a Transilvaniei din perioada 1900–1915 în anii de după război şi Marea Unire, în Figura 1.4, ilustrează dimensiunea fracturii provocate de Primul Război Mondial (în figură este prezentată, pentru evaluare comparativă, și evoluția populației României Întregite în anii 1919–1939).

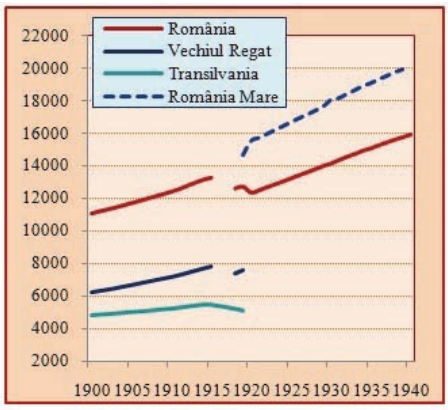

Sursa: Anii 1900–1918: Direcția Centrală de Statistică; anii 1930–1940: Institutul Național de Statistică.

Fig. 1.4. Populația României în anii 1900–1940, a Vechiului Regat și a Transilvaniei în anii 1900–1918 și a României Mari în anii 1919–1939, în mii de locuitori.

O creştere naturală ridicată, similară celei din anii 1900–1915, s-a înregistrat şi după război şi Marea Unire, chiar într-un context de recul surprinzător prin dimensiune şi fermitate al natalităţii. Compensarea a venit de la scăderea în acelaşi ritm a mortalităţii populaţiei. Desprinderea natalităţii de valorile extrem de ridicate din anii 1900–1915 și înscrierea fenomenului pe o curbă de regres ferm și considerabil, în context de evoluție similară a mortalității populației (Figura 1.3), marchează intrarea României într-un nou stadiu al tranziției demografice.

Natalitatea ridicată a fost constant susţinută de o nupţialitate la fel de ridicată, atât în perioada 1900–1915 în Vechiul Regat şi Transilvania (8–10 căsătorii la 1.000 de locuitori), cât şi după Unire, prin recuperare masivă în anii 1920–1923 a căsătoriilor amânate în anii de război şi stabilizarea în anii următori la o rată de 9 la mie.

Potenţialul de creştere demografică rezultă în egală măsură din valorile celor două componente ale creşterii naturale, natalitatea şi mortalitatea generală, iar datele de la începutul secolului şi până la Primul Război Mondial arată o mortalitate foarte ridicată, de 26–27 la mie, atât în Vechiul Regat, cât şi în Transilvania, tendinţa de regres fiind minoră. Regresul mortalităţii este însă unul spectaculos – ca ritm şi continuitate, după război, rata mortalităţii generale coborând de la 26 la mie în anul 1920, nivel marcat încă de consecinţele războiului, la 18–19 la mie în anii 1939–1940. Rata mortalității infantile nu diferă semnificativ în teritoriul de după război, menținându-se la același nivel foarte ridicat din România Întregită, valorile din anii 1930 oscilând în jurul a 175 de decese infantile la 1.000 de născuți vii.

STRUCTURI ALE POPULAŢIEI. STRUCTURA POPULAŢIEI PE SEXE ŞI VÂRSTE

În populaţia României Întregite de la recensământul din anul 1930, numărul femeilor era mai mare decât cel al bărbaţilor, având o proporţie de 50,9%, similară cu cea din celelalte ţări europene în jurul anului 1930 (Manuilă și Georgescu, 1938). Cei doi autori motivează proporția mai ridicată a femeilor prin trei factori: evoluția biologică a populației; războiul; alipirea noilor provincii (în special a Bucovinei, Banatului și Crișanei-Maramureș). Şi la nivel de provincii se regăseşte această superioritate numerică a femeilor (cu excepţia Dobrogei, prin istoria particulară a populării acestei provincii şi a rolului mişcărilor de populaţie).

Un nivel foarte ridicat al natalităţii şi o mortalitate la fel de ridicată determină o structură pe vârste tipică unei populaţii tinere, cu o mare proporţie a populaţiei tinere şi o proporţie minoră a populaţiei vârstnice. Mortalitatea reduce dramatic efectivele mari ale născuţilor, cu intensitate în amplificare masivă odată cu vârsta. Distribuţia populaţiei de la recensământul din anul 1930 pe sexe şi vârste este cea din Figura 1.5 şi ilustrează caracteristicile menţionate. Efectivele mai mici din grupa de vârstă 10–14 ani sunt cele proprii generaţiilor mai mici din anii Primului Război Mondial. Nu sunt semne ale unei mortalităţi diferenţiate pe sexe. Ponderea populaţiei tinere, de 0–14 ani, este de 34%, iar populaţia în vârstă de 60 de ani şi peste reprezintă doar 7%. Cu această structură pe vârste, raportul de dependenţă a vârstnicilor ajunge la doar 12 persoane vârstnice la 100 de adulţi, în timp ce raportul de dependenţă a tinerilor este de aproape 57 la 100 de adulți. Pentru evidențierea implicațiilor economice ale acestor raporturi, voi adăuga valorile din anul 2016: 26 și 40 la 100 de adulți. Raportul total de dependenţă, ca sumă a celor două, nu diferă consistent – 68 şi, respectiv, 66 de tineri şi vârstnici la 100 de adulţi –, dar implicaţiile economice ale acestor valori foarte apropiate se cuvin a fi evaluate prin toată complexitatea transferurilor intergeneraţionale din cele două epoci, prin particularităţi considerabile în participarea la activitatea economică a tinerilor şi vârstnicilor. În lipsa unor date detaliate asupra structurii pe

vârste înainte de anul 1930, nu se poate evalua măsura în care reculul ferm şi considerabil al natalităţii, dar şi al mortalităţii după anul 1920 (prezentat în Figura 1.2) şi-a pus amprenta pe tranziţia structurii pe vârste a populaţiei şi evidenţierea schimbărilor la recensământul din anul 1930. Se poate însă afirma cu temei că bine instalata continuare a evoluţiei descendente a celor două fenomene în anii 1930–1940 (şi evoluţiile care i-au urmat în a doua parte a anilor 1940 şi începutul anilor 1950) nu putea rămâne fără efecte semnificative asupra structurii pe vârste a populaţiei.

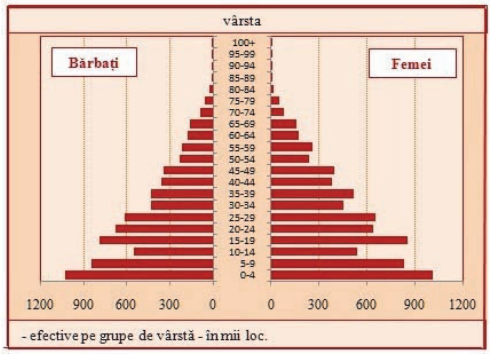

Sursa: Direcția Centrală de Statistică și Comisia Națională de Demografie, 1974 (estimări ale autorului la grupele de vârstă după 75 de ani).

Fig. 1.5. Populația României pe sexe și vârste la recensământul din anul 1930.

Datele asupra structurii populației după starea civilă la recensământul din anul 1930 se referă la populația în vârstă de 13 ani și peste și arată următoarele proporții (în %): necăsătoriți – 31,9; căsătoriți – 58,3; văduvi – 9,9; divorțați – 0,6 și stare civilă nedeclarată – 0,3 (Institutul Central de Statistică, 1939; Manuilă și Georgescu, 1938). Proporţiile celibatarilor şi ale divorţaţilor sunt consistent mai importante la populaţia urbană. Pentru a putea compara această structură de acum aproape 90 de ani cu cea de astăzi, am estimat structura populației în vârstă de 13 ani și peste după starea civilă la recensământul din anul 2011 și proporțiile sunt următoarele (în %): necăsătoriți – 28,4; căsătoriți – 55,8; văduvi – 11,0 și divorțați – 4,9. Ponderea mult mai ridicată a persoanelor divorțate afectează proporțiile la celelalte stări civile, dar nu în mod esențial.

STRUCTURA POPULAŢIEI DUPĂ ETNIE, LIMBĂ MATERNĂ ȘI RELIGIE

La recensământul din anul 1930, aproape 72% din populaţia României Întregite erau români, cea mai importantă minoritate, maghiarii, reprezentând aproape 8%, etnicii germani constituind a doua minoritate, cu puţin peste 4% din

populaţie, urmată de cea a etnicilor evrei, cu o pondere similară. Cu proporţii între 3 şi 2% se plasau ucrainenii şi rutenii, ruşii şi bulgarii. Ţiganii reprezentau 1,5 din populaţia ţării, urmaţi de turci cu 0,9% şi găgăuzi cu 0,6%. Proporţii mai mici de 1% reveneau sârbilor, croaţilor şi slovenilor, cehilor şi slovacilor, polonezilor şi îndeosebi grecilor, tătarilor, albanezilor, armenilor şi huţanilor. Doar 0,3% din populaţie aparţinea altor etnii.

Structura populaţiei pe **etnii** recalculată la teritoriul de după război al ţării arată schimbări semnificative. Fără cele două provincii pierdute în anul 1940 şi îndeosebi fără Basarabia, cu o populaţie reprezentând aproape 16% din populaţia României Mari, structura etnică a populaţiei este afectată prin diminuarea numărului etnicilor aflaţi în număr semnificativ în aceste provincii: evrei, ucraineni, ruteni şi huţani, ruşi, bulgari, turci şi găgăuzi. Reducerea numărului acestor etnici înseamnă diminuarea ponderii lor şi majorarea automată a ponderii populaţiei de la celelalte etnii, îndeosebi a românilor şi maghiarilor, de la 71,9 la 77,9% şi, respectiv, de la 7,9 la 10%.

Minorităţile naţionale au **limbi materne** proprii şi datele de la recensământul din anul 1930 evidenţiază corespondenţa etnie–limbă maternă, cea din urmă constituind un mod de autoafirmare a apartenenţei. Discordanţele care pot fi sesizate sunt cele ale proporţiilor considerabil mai mici ale persoanelor care au declarat limba maternă idiş (2,9%) în raport cu proporţia celor care s-au declarat evrei ca etnie (4,0%), o situaţie identică fiind cea a raportului dintre proporţia persoanelor care au declarat limba ţigănească drept limbă maternă (doar 0,6%) şi proporţia celor care s-au declarat ţigani (1,5%). Într-o populaţie naţională mare şi în care etnicii majoritari deţin o proporţie foarte ridicată, există, din motivaţii variate, tendinţa declarării drept limbă maternă a limbii populaţiei majoritare. Etnicii români reprezentau 71,9% din populaţia ţării, iar populaţia având limba maternă română deţinea o proporţie de 73%.

Din cele 18.053 mii de locuitori ai ţării, aproape 73% erau în anul 1930 de **religie** ortodoxă (62% în urban şi o proporţie mai mare – 76% – în rural). La nivelul întregii populaţii, etnicii români aveau, în proporţie net majoritară, religia ortodoxă, dar un număr important era de alte confesiuni religioase, îndeosebi în Transilvania şi Crişana-Maramureş. Proporţia mai ridicată a ortodocşilor decât cea a etnicilor români în întreaga populaţie provine din asocierea populaţiei ortodoxe de la alte grupuri etnice. Proporţiile cele mai mari ale ortodocşilor – de peste 90% – se înregistrau în Oltenia, Muntenia şi Moldova. Frământata istorie a provinciilor unite cu România şi existenţa unei populaţii importante aparţinând minorităţilor naţionale pot explica proporţia majoritară a populaţiilor de alte religii decât cea ortodoxă în Transilvania şi Crişana-Maramureş (greco-catolici, romano-catolici, reformaţi) şi ponderile importante ale populaţiei de alte religii din Banat, Bucovina şi Dobrogea. După ortodocşi, la mare la distanţă se situau, la nivel naţional, greco-catolicii cu o proporţie de 7,9%, romano-catolicii cu 6,8%, urmaţi de populaţia de religie mozaică cu 4,2% şi de reformaţi cu o proporţie de 3,9%.

Ansamblul structurilor culturale ale populaţiei României Întregite, după etnie, limbă maternă şi religie, consfinţeşte omogenitatea etnică, lingvistică şi religioasă a populaţiei ţării (cu peste 70% dintre locuitori având etnie română, limbă maternă română și religie ortodoxă), iar numeroasele minorităţi etnice, lingvistice şi religioase au îmbogăţit armonios şi durabil istoria şi cultura ţării.

ANII 1941–1945

Datele statistice asupra populației și mișcării naturale a populației în anii 1941–1945 sunt limitate, se referă la teritoriul diferit al țării, în urma amputărilor brutale ale teritoriului național și, posibil, au un grad de acoperire afectat de marile dificultăți în funcționarea serviciilor de stare civilă, în contextul dramaticelor evenimente, evoluții și fracturi aduse de cea de-a doua mare conflagrație mondială. Datele pentru anii 1940–1946 au fost publicate în revista *Comunicări statistice* a Institutului Central de Statistică. În numerele 5 din 15 martie 1945 și 18 din august 1947 sunt publicate date asupra populației și mișcării naturale a populației în anii 1939–1945 și, respectiv, 1936–1946, unele dintre ele la nivel de provincie și județ. În Tabelul 1.4 sunt preluate date sintetice la nivel național.

Tabelul 1.4

Date asupra populației și mișcării naturale a populației României în anii 1936–1946

Anii	**Populația probabilă la 1 iulie** (mii loc.)	**Natalitate** (la 1.000 de loc.)	**Mortalitate** (la 1.000 de loc.)	**Spor natural**		**Nupțialitate** la 1.000 de loc.	**Mortalitate infantilă** la 1.000 de născuți vii
				În mii pers.	La 1.000 de loc.		
1936	19.319	31,5	19,8	227	11,7	9,2	175
1937	19.535	30,8	19,3	224	11,5	9,5	178
1938	19.750	29,6	19,2	206	10,4	8,8	182
1939	19.934	28,3	18,6	193	9,7	7,9	176
1940	13.281	26,5	19,1	98	7,4	9,1	188
1941	13.552	23,0	19,3	50	3,7	7,6	166
1942	13.574	21,5	19,0	35	2,5	7,6	177
1943	13.609	20,3	16,7	48	3,6	6,9	172
1944	13.699	21,7	19,6	29	2,1	5,2	162
1945	16.406	19,9	19,3	9,7	0,6	5,2	157
1946	16.472	23,7	18,0	95	5,7	11,3	164

Teritoriul de referință: Anii 1936–1939: teritoriul dinainte de 1940 al țării; începând din 1940: teritoriul de după război, fără Transilvania de Nord până în 1944 și inclusiv această regiune în anii 1945 și 1946.

Sursa: Institutul Central de Statistică, *Comunicări statistice,* nr. 5, 1945 și nr. 18, 1947.

Fără îndoială, datele pentru anii 1941–1945 se cuvine a fi privite cu rezerve și prudență, provenite din semne de întrebare asupra gradului de înregistrare a nașterilor și deceselor de pe teritoriul țării în condițiile războiului. Aceste date se referă la evenimente demografice întâmplate pe teritoriul țării și înregistrate la serviciile de stare civilă. Pentru anii 1936–1939, datele din tabel sunt identice cu cele publicate în *Anuarul statistic* pe anii 1939 și 1940. Există o bună corespondență între creșterea anuală a populației de la 1 iulie la 1 iulie și sporul natural anual. Datele pe anul 1946 asupra numărului de născuți vii și de decese se referă la teritoriul de după război al țării și sunt identice cu cele din *Seria DCS 1968*, ceea ce confirmă calitatea reconstituirilor de la Institutul Central de Statistică și Direcția Centrală de Statistică.

Datele pe anii 1941–1945 arată o natalitate în regres, apropiată de 21 la mie, mai mică decât cea din anii anteriori războiului, apropiată de 30 la mie, dar aflată în recul încă din anul 1939. Mortalitatea populației, rezultată din înregistrările deceselor la oficiile de stare civilă, nu este în creștere în anii 1941–1945, manifestând stabilitate la o valoare depășind 19 la mie, cu excepția anului 1943, când coboară la 16,7 la mie. Regresul este atribuit de Anton Golopenția (1945) liniștii relative de pe teritoriul țării în anii 1942 și 1943. Din evoluțiile natalității și mortalității populației, a rezultat un spor natural în scădere drastică, ajuns în anul 1941 la doar un sfert din cel al anilor de dinaintea războiului și la valori și mai mici în anii următori (cu excepția anului 1943). Mortalitatea infantilă s-a menținut la nivelul foarte ridicat de dinainte de război, chiar dacă a marcat un regres moderat.

Bilanțul demografic al anilor de război este sintetizat de Golopenția și Georgescu (1948) în analiza rezultatelor provizorii ale recensământului din 25 ianuarie 1948. Autorii constată că populația de la recensământ – 15.873 mii de locuitori – este mai mică decât cea din anul 1941 (16.126 mii) cu 253 mii de locuitori, iar dacă se ia în considerare populația estimată la 1 ianuarie 1948 – de 16.547 mii –, scăderea ar fi de 674 mii de locuitori. Din această diferență, autorii deduc numărul cetățenilor maghiari veniți pe teritoriul Trianon odată cu ocupația ungară și care s-au repatriat după realipirea Transilvaniei de Nord – număr estimat la 120 mii de persoane – și determină astfel pierderea netă de populație la 554 mii de persoane între aprilie 1941 și ianuarie 1948. Iată concluzia celor doi autori: „Aceasta însemnă că – din cauza ultimului război, cu toate implicațiile și urmările lui nefericite – populația țării noastre a pierdut un număr de locuitori echivalent cu excedentul natural pe timp de șapte ani (1941–1947 inclusiv). În realitate, probabil, pierderile populației autohtone au fost mai ridicate, dar o parte au fost compensate prin jocul complex al migrațiunilor survenite între timp”.

1.3. PERIOADA 1946–1989

NUMĂRUL POPULAŢIEI ŞI CREŞTEREA NATURALĂ

Datele disponibile asupra acestei perioade sunt mult mai bogate faţă de cele din perioada 1918–1940, ceea ce favorizează analiza şi cunoaşterea dezvoltărilor demografice într-o perioadă istorică de mari schimbări politice, economice şi sociale.

Evoluţia populaţiei şi a fenomenelor demografice după al Doilea Război Mondial, în contextul economic şi social al noului regim politic, a fost extrem de complexă, marcată de considerabile discontinuităţi ale natalităţii, recul masiv al mortalităţii generale în prima jumătate a perioadei şi instalarea tendinţei de majorare moderată în cea de-a doua jumătate, imensă migraţie din mediul rural în cel urban şi emigraţie controlată politic (şi economic) de regim, estimată la mai multe sute de mii de locuitori. Evoluţiile majore ale celor două componente ale mişcării naturale şi ale numărul populaţiei în întreaga perioadă sunt cele din Figura 1.6, iar în Tabelul 1.5 sunt prezentate date pe perioade de cinci ani.

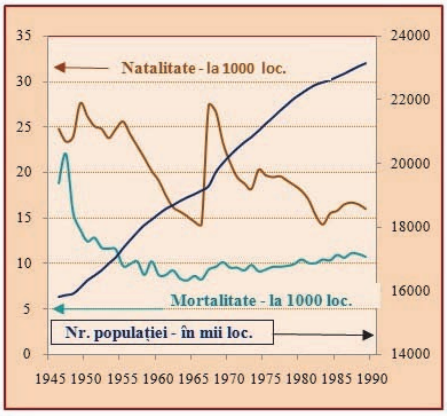

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Fig. 1.6. Evoluția natalității, a mortalității generale și a numărului populației în anii 1946–1989.

Populaţia ţării era după război, în anul 1946, cu 116 mii de locuitori mai mică faţă de cea din anul 1940, ceea ce arată dimensiunea şi profunzimea multiplelor consecinţe ale anilor de război şi sintetizează ansamblul evoluţiilor survenite în mortalitatea populaţiei, prin pierderi directe pe front şi pierderi în rândurile populaţiei civile. Nu sunt diferenţe notabile între anii 1940 şi 1946 în ceea ce priveşte nivelul natalităţii, al mortalităţii generale şi al creşterii naturale. Valorile medii anuale în perioada 1946–1949 sunt apropiate de cele din anul 1946, dar ascund câteva schimbări importante şi de mare semnificaţie, vizibile în Figura 1.6.

Tendinţe noi şi ferme apar după anul 1946, iar cele mai rapide au loc la mortalitate, prin instalarea unei scăderi masive și ferme.

Tabelul 1.5

Evoluţia populaţiei şi a mişcării naturale a populaţiei în perioada 1946–1989

Ani	Populaţia la 1 iulie (mii de locuitori)	Perioade de 5 ani*	Valori medii anuale în perioadele de 5 ani *					
			În mii			Rate la 1.000 de locuitori		
			Născuţi vii	Decedaţi	Spor natural	Natalitate	Mortalitate generală	Spor natural
1940	**15.907**		**414,2**	**300,7**	**113,5**	**26,0**	**18,9**	**7,1**
1946	**15.791**		**391,3**	**296,4**	**94,8**	**24,8**	**18,8**	**6,0**
		1946-1949	396,4	278,5	118,0	24,9	17,5	7,4
1950	16.311							
		1950–1954	416,3	199,4	215,9	24,9	12,0	13,0
1955	17.325							
		1955–1959	407,0	173,5	233,5	22,9	9,7	13,1
1960	18.403							
		1960–1964	312,3	160,7	151,6	16,7	8,6	8,1
1965	19.027							
		1965–1969	414,3	177,9	236,4	21,3	9,2	12,2
1970	20.253							
		1970–1974	404,6	194,4	210,1	19,6	9,4	10,2
1975	21.245							
		1975–1979	417,3	208,1	209,2	19,3	9,6	9,7
1980	22.201							
		1980–1984	359,3	229,6	129,7	16,0	10,2	5,8
1985	22.725							
		1985–1989	373,7	248,8	124,9	16,3	10,8	5,4
1989	**23.152**		**369,5**	**247,3**	**122,2**	**16,0**	**10,7**	**5,3**

*1946–1949 – perioadă de patru ani.

Sursa: Institutul Naţional de Statistică, *Anuarul statistic al României*.

Schimbările cele mai complexe le cunoaște însă natalitatea, prin intrarea într-o lungă fază de evoluții dramatice prin desfăşurări, nivel şi consecinţe în toată perioada 1946–1989, iar aceste evoluții și contextul în care s-au produs au semnificaţii istorice. Recuperarea masivă a căsătoriilor și nașterilor amânate în anii de război s-a întins în ţările europene până la mijlocul anilor 1960. În România, evoluţiile au fost însă diferite. Redresarea natalităţii a durat doar doi ani, 1948 şi 1949, şi s-a intrat apoi în fază de declin constant şi rapid. Factorii determinanţi ai acestei schimbări se află în întregul context politic, economic şi social în care s-a aflat România după război și îndeosebi în impactul industrializării, al urbanizării, al colectivizării agriculturii, al tensiunilor sociale, incertitudinii și violenței instalării și consolidării noului regim. Nu poate fi omisă şi subestimată o anumită continuitate a cauzalităţii economice și sociale care a determinat instalarea declinului istoric al fenomenului după Primul Război Mondial (continuitatea este clară în Figura 1.1) şi care se află în complexul impact al dezvoltării şi modernizării societăţilor

europene. Tuturor acestor factori li s-a alăturat adoptarea, în toamna anului 1957, a unei legislaţii foarte permisive asupra întreruperii sarcinii (după modelul sovietic) și care a favorizat decisiv declinul masiv al natalităţii. Nivelul mediu al natalităţii în anii 1950–1954 era de aproape 25 la mie, identic cu cel din anii 1946–1949 şi, în corelaţie cu o rată a mortalităţii considerabil mai mică, de doar 12 la mie, a redresat considerabil creşterea naturală a populaţiei: 13 la mie, dublă faţă de cea din anul 1946. Numărul întreruperilor de sarcină a crescut vertiginos după schimbarea legislaţiei în anul 1957 (depăşind un milion în anii 1963–1965!), iar declinul natalităţii s-a accentuat dramatic în prima jumătate a anilor 1960, rata ajungând la numai 14,3 născuţi la 1.000 de locuitori (cel mai scăzut nivel din Europa). În identificarea factorilor şi a mecanismelor declinului masiv al natalităţii după anul 1956, o evoluţie particulară în context european ca moment al declanşării şi ritm al scăderii, nu poate fi omisă imensa migraţie a populaţiei tinere din mediul rural în cel urban, estimată la 3 mil. (ca spor migratoriu în urban din rural) între anii 1948 şi 1966 (Rotariu, Dumănescu și Hărăguș, 2017).

Declinul masiv al natalităţii din anii 1957–1966 a fost urmat de o veritabilă explozie a natalităţii după anul 1966, în urma adoptării unei legislaţii foarte restrictive asupra accesului la întreruperea sarcinii şi la mijloacele contraceptive, ca şi asupra desfacerii căsătoriei. Şi numărul de născuţi şi rata natalităţii au crescut cu 93% în anii 1967 şi 1968, dar o tendinţă fermă de scădere s-a instalat şi a dominat în anii care au urmat, în pofida modificărilor şi mai restrictive aduse legislaţiei iniţiale (în anii 1972 şi 1985), urmate de creşteri doar temporare şi modeste ale natalităţii. După 22 de ani de aplicare a politicii pronataliste brutale, natalitatea era în anul 1989 de 16 născuţi vii la 1.000 de locuitori, nu foarte departe de nivelul de dinaintea adoptării măsurilor restrictive. La nivelul întregii perioade 1967–1989, natalitatea a fost însă peste media europeană. Evoluţiile forţate ale natalităţii au dus la recrudescenţa mortalităţii infantile şi îndeosebi la creşterea alarmantă a mortalităţii materne.

Rata mortalității s-a dovedit a fi mai sensibilă la noul context şi, după creşterea bruscă şi masivă din anul 1947, consecinţă a secetei şi a foametei din anii 1946–1947, se înscrie pe o curbă descendentă remarcabilă, foarte rapidă până la mijlocul anilor 1950 şi moderată în următorii zece ani. Cea mai mică valoare a indicatorului este cea din anul 1964, de 8,1 la mie, nivel cu semnificaţie istorică: cea mai scăzută mortalitate înregistrată vreodată în România. Ameliorarea asistenţei medicale, ca acces şi reţea, campaniile şi programele de sănătate, de prevenire şi tratare a bolilor infecţioase şi parazitare responsabile de cea mai importantă componentă a mortalităţii populaţiei, dar şi introducerea utilizării penicilinei s-au aflat la baza reducerii spectaculoase a mortalităţii după anul 1947. O structură tânără pe vârste a favorizat nivelul scăzut al mortalităţii. Tendinţa moderată, dar constantă de ascensiune a ratei mortalităţii generale instalate la sfârşitul anilor 1960 provine din efectele incipiente ale procesului de îmbătrânire demografică, schimbare structurală mai lentă în ţara noastră, dar aflată în consolidare.

Indicatorul care oglindește fidel starea de sănătate a populației este speranța de viață la naștere, expresie a gradului de dezvoltare economică, socială și culturală

a unei populații și a calității asistenței medicale de care beneficiază. La mijlocul anilor 1950, speranţa de viaţă era de 61,5 ani la bărbaţi şi 65 de ani la femei (Figura 1.7). Pentru a putea aprecia în context european acest nivel al speranţei de viaţă la naştere, iată care erau valorile medii pentru Europa şi Europa de Vest în aceeași perioadă (Divizia de Populaţie ONU, 2017): la bărbaţi 64 şi 66 de ani, iar la femei 69 şi aproape 72 de ani. Decalajele erau foarte mari, la femei îndeosebi. Valorile indicatorului din anii 1961, 1963 şi 1964–1967 indică o ascensiune rapidă, dar inconsistentă şi chiar neverosimilă în raport cu seria de valori de după anul 1969. În plus, după datele Diviziei de Populaţie ONU, speranţa de viaţă în România, în a doua parte a anilor 1960, a fost în declin la bărbaţi şi staţionară la femei. Recrudescenţa mortalităţii infantile şi veritabila explozie a mortalităţii materne pot explica evoluţiile. Datele pentru anii 1970 arată o creştere a speranţei de viaţă în prima jumătate a deceniului, la valori de aproape 68 de ani la bărbați și 72 de ani la femei la mijlocul anilor și instalarea unui regres moderat, dar ferm şi de durată la bărbaţi şi stagnare urmată de progres minim la femei în întreaga perioadă de după mijlocul anilor 1970. În anul 1989, valorile speranţei de viaţă la naştere erau de 66,7 şi 72,7 ani, mai mici faţă de media europeană şi de nivelul din Europa de Vest cu 2,4 şi 6 ani la bărbaţi şi cu 2,9 şi, respectiv, 5,5 ani la femei. Decalajul dintre speranţa de viaţă a femeilor şi bărbaţilor era de 4,5 ani în prima jumătate a anilor 1970 şi s-a mărit la 6 ani în a doua jumătate a anilor 1980, indiciu al creşterii supramortalităţii masculine. Stagnarea şi revirimentul minor al speranţei de viaţă la femei şi reculul de la bărbaţi instalate după mijlocul anilor 1970 sunt evoluţii care pot fi întâlnite şi în alte ţări ex-comuniste şi par a indica epuizarea capacităţii de creştere a calităţii vieţii într-un sistem economic, social şi politic incapabil de schimbări şi reforme.

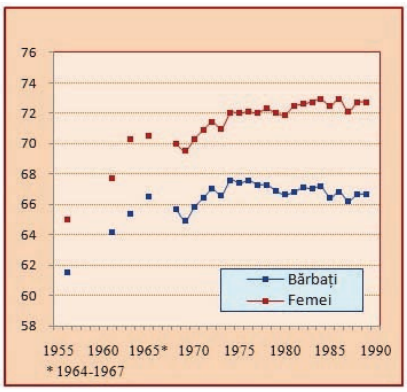

Sursa: Anii 1956, 1961 și 1965: Institutul Național de Statistică; ceilalți ani: tabele anuale de mortalitate elaborate de autor.

Fig. 1.7. Speranța de viață la naștere, pe sexe, în perioada 1956–1989, în ani.

Evoluţiile natalităţii, ale mortalităţii generale şi ale numărului populaţiei în perioada 1946–1989 evidenţiază expansiunea considerabilă a populaţiei României, accentuată de promovarea unei politici pronataliste excesive, în contextul unei

majorări moderate, dar constante a mortalităţii generale. Numărul populaţiei, care era de 15,8 mil. în anul 1946, a ajuns la 20 mil. în anul 1969, la 23 mil. în anul 1987 şi 23,2 mil. în anul 1989, cea mai mare populaţie pe care a avut-o România de-a lungul istoriei sale şi nivelul de la care s-a instalat declinul.

MIGRAŢIA INTERNĂ A POPULAŢIEI

Migraţia internă a fost, în perioada regimului comunist, un fenomen cu evoluţii purtând amprenta politicilor economice şi sociale, a schimbărilor în împărţirea teritorial-administrativă, a dirijării şi controlului schimbărilor de domiciliu şi reşedinţă, inclusiv prin migraţie forţată în unele cazuri (restricţii în stabilirea domiciliului, deportări). Informaţii statistice unitare şi în serii omogene sunt publicate începând cu anul 1968. După datele disponibile în seria bazată pe înregistrarea statistică sistematică a schimbărilor de domiciliu, cea mai mare migraţie internă cu schimbare de domiciliu este cea din anii 1970 – cu valori anuale ale ratei migraţiei de 16–18 migranţi la 1.000 de locuitori (numărul anual al migranţilor corespunzător ratelor depăşind 300 de mii). Valorile estimative pentru mijlocul anilor 1960 sunt similare, 17–18 la mie, iar cele de la mijlocul anilor 1950 ajung la 20 la mie (Rotariu, Dumănescu și Hărăguș, 2017). Pentru a avea un reper comparativ, voi menţiona că rate la fel de mari ale migraţiei cu schimbare de domiciliu precum cele din anii 1970 şi chiar de mai înainte (16–20 la mie) întâlnim în anii 2005–2015, în contextul de liberă circulaţie şi alegere a domiciliului și reședinței persoanei.

STRUCTURI ALE POPULAŢIEI

Structurile prezentate sunt cele demografice – pe sexe, vârste şi după starea civilă – şi două dintre structurile culturale – după etnie şi limbă maternă. Religia nu s-a înregistrat la recensămintele din 1956, 1966 şi 1977.

STRUCTURA POPULAŢIEI PE SEXE ŞI VÂRSTE

Structura populaţiei ţării pe sexe după cea de-a doua conflagraţie mondială a fost influenţată de mortalitatea mult mai ridicată a bărbaţilor în anii de război, generaţiile afectate purtând dezechilibrul structural pe parcursul întregii vieţi, şi de particularităţile pe sexe ale migraţiei externe. Pierderile de vieţi în anii războiului au fost mult mai mari la bărbaţi, iar ponderile celor două sexe s-au schimbat sensibil în anii de după conflagraţie: 51,7% la femei şi 48,3% la bărbaţi în anul 1948. Refacerea structurii pe sexe s-a întins pe mai mult de 20 de ani, iar la sfârşitul anilor 1960, cele două populaţii ajung la proporţiile de 51 şi 49%. În anii 1970 şi 1980, emigraţia a fost moderat mai importantă la femei şi ponderea

bărbaţilor a urcat la 49,3%. După anul 1990, schimbări semnificative erau aşteptate prin tendinţele mortalităţii diferențiale pe sexe și, posibil, prin migrația externă.

Structura pe vârste a populaţiei în perioada 1946–1989 a cunoscut schimbări dramatice, cu semnificaţii istorice, determinate în cea mai mare măsură de evoluţiile de excepţie ale natalităţii: scăderea continuă şi masivă din anii 1956–1966, creşterile cu totul neobişnuite din anii 1967–1970 şi oscilaţiile din anii următori. Nivelul şi variațiile natalităţii se regăsesc în deformările structurii pe vârste a populaţiei în doi ani reprezentativi – 1956 şi 1989 (Figura 1.8). Cât de mari sunt consecinţele nivelului scăzut al natalităţii din anii celor două războaie mondiale se poate vedea în numărul mic al populaţiei la vârstele de 10–15 ani şi în jurul vârstei de 40 de ani în anul 1956 şi la vârstele cu 30–35 de ani mai mari în anul 1989, indicate în suprafeţele A şi B. Dacă cele două deformări pot fi regăsite şi în alte populaţii europene afectate considerabil de cele două războaie mondiale, deformările structurii pe vârste de după anul 1966 – cele de la C şi D – sunt proprii doar populaţiei României.

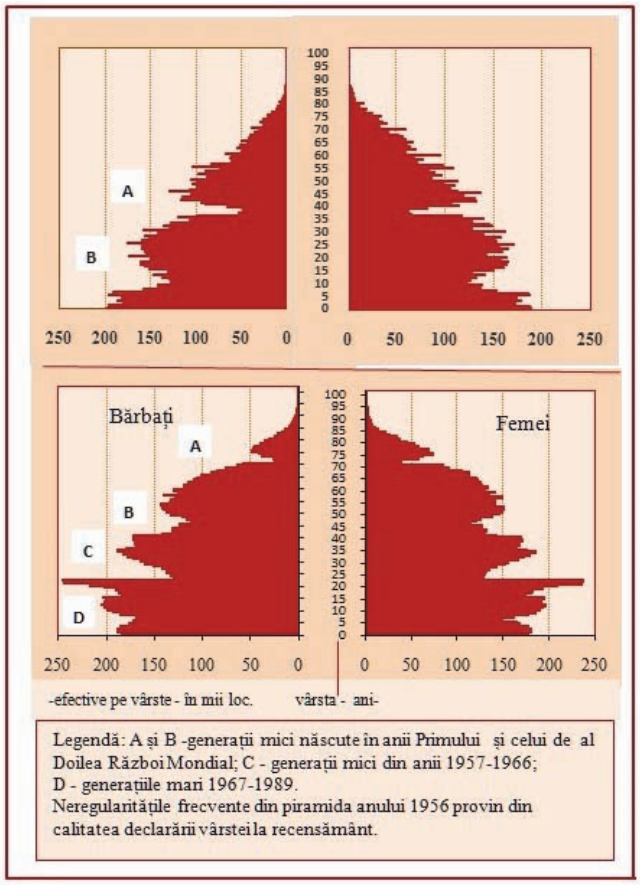

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Fig. 1.8. Populația pe sexe și vârste la recensământul din anul 1956 și la sfârșitul anului 1989.

Tabelul 1.6

Indicatori ai structurii populaţiei pe vârste în perioada 1956–1989

	1956	1960	1970	1980	1989
Populaţia totală – în mii	**17.489**	**18.407**	**20.253**	**22.201**	**23.152**
Structura populaţiei pe trei grupe mari de vârstă – în %					
Total	100	100	100	100	100
0–19 ani	37	35	35	33	32
20–64 de ani	57	58	57	57	58
65 de ani +	6	7	9	10	10
Vârsta medie (ani):					
– Bărbaţi	29,3	…	31,4	32.2	33,3
– Femei	31,2	…	33,5	34,3	35,5
Raportul de dependenţă a tinerilor*	64	61	62	58	56
Raportul de dependenţă a vârstnicilor**	11	12	15	18	18
Raportul total de dependenţă***	75	73	77	77	73
Femei în vârstă de 15–49 de ani					
– număr – în mii	4.720	4.759	5.256	5.328	5.569
– în % faţă de populaţia feminină totală	53	51	51	47	47
Populaţie de vârstă şcolară (3–23 de ani) – în mii	6.548	…	6.833	7.535	7.881

... Lipsă date; *tineri în vârstă de 0–19 ani la 100 de adulţi (20–64 de ani) ; **vârstnici (65 de ani şi peste) la 100 de adulţi; ***tineri şi vârstnici la 100 de adulţi.

Sursa: Institutul Naţional de Statistică, anuare statistice, anuare demografice, alte publicaţii.

În Tabelul 1.6 sunt prezentate date semnificative asupra structurii pe vârste pentru ani selectivi. Marile variaţii ale natalităţii în perioada 1956–1989 şi-au pus cu forţă amprenta pe structura pe vârste a populaţiei şi deformările sunt extrem de vizibile în piramida vârstelor, fie că ne referim la efectele scăderii natalităţii din anii 1957–1966 (secţiunea C a piramidei) ori la cele ale exploziei natalităţii după anul 1966 (secţiunea D). Evaluate la nivelul întregii perioade 1956–1989, schimbările structurale evidenţiate de proporţia populaţiei din cele trei grupe mari de vârstă afectează doar populaţia tânără şi pe cea vârstnică: diminuare semnificativă a proporţiei populaţiei tinere – de la 37 la 32% – şi majorarea aproape identică a ponderii populaţiei vârstnice – de la 6 la 10%. Din aceste mişcări opuse şi similare ca mărime, a rezultat, la nivelul întregii perioade, o remarcabilă stabilitate a proporţiei populaţiei adulte, de 20–64 de ani: 57–58% din populaţia ţării. Nivelul relativ ridicat al natalităţii după anul 1966 a constituit o frână în declanşarea şi amplificarea procesului de îmbătrânire a populaţiei, proces aflat în stadiu inferior la mijlocul anilor 1950 şi în dezvoltare moderată până la sfârşitul anilor 1980, proporţia populaţiei de 65 de ani şi peste majorându-se de la 6 la 10% în cei 35 de ani. Vârsta medie a populaţiei a crescut în aceeaşi perioadă cu patru ani şi la bărbaţi, şi la femei. Raportul de dependenţă a tinerilor şi vârstnicilor a avut evoluţii diferite, dar compensatorii, reducere la cei dintâi şi majorare la vârstnici, astfel că sarcina economică totală a populaţiei în vârstă de muncă a oscilat nesemnificativ în jurul valorii de 75 de tineri şi vârstnici la 100 de adulţi în toată perioada 1956–1989.

Două subpopulaţii importante au avut o ascensiune consistentă a mărimii, cea feminină de la vârstele fertile, 15–49 de ani, şi populaţia de vârstă şcolară (3–23 de ani), creşterea fiind instalată de la începutul anilor 1970, pe fondul natalităţii ridicate de după anul 1966. Populaţia feminină a crescut de la 4,9 mil. în anul 1966 la 5,6 mil. în anul 1989, iar cea de vârstă şcolară a avut o ascensiune şi mai mare, de la 6,7 la 7,9 mil.

Evaluate în ansamblul lor, schimbările din structura pe vârste în perioada 1956–1989, provenite din variaţiile fără precedent ale natalităţii, au creat dezechilibre considerabile între grupe de vârstă, având mari particularităţi în participarea la activităţi economice, şcolarizare, reproducerea populaţiei. Piramida vârstelor de la sfârşitul anului 1989 (Figura 1.8) este expresia cumulată a modificărilor survenite în deceniile anterioare în evoluţia natalităţii şi a mortalităţii şi, în particular, a celor din anii 1950–1989, care au modelat jumătatea inferioară a piramidei. Dezechilibrele structurale vor avea consecinţe demografice pe termen mediu şi lung, prin dinamica internă a demograficului, însemnând rigidele raporturi dintre starea şi mişcarea populaţiei.

STRUCTURA POPULAŢIEI DUPĂ ETNIE ŞI LIMBĂ MATERNĂ

Recensămintele din anii 1956, 1966 şi 1977 oferă informaţii detaliate asupra celor două structuri şi permit evidenţierea schimbărilor survenite în cei 20 de ani. Nu s-a înregistrat religia la recensămintele efectuate în vechiul regim, lipsind astfel o importantă caracteristică culturală a întregii populaţii.

Schimbările care au avut loc între recensămintele din anii 1956 şi 1977 provin din creştere naturală diferenţiată, emigrare şi calitate a declarării etniei. Nu poate fi omisă evoluţia de excepţie a natalităţii după anul 1966, cu posibile particularităţi în raport cu apartenenţa etnică. Proporţia românilor a crescut de la 85,7% în anul 1956 (proporție identică cu cea de la recensământul din anul 1948 (Golopenția și Georgescu, 1948)) la 88,1% în anul 1977. O ascensiune a numărului se constată la români, maghiari, romi, turci şi tătari, dar nu în toate cazurile creşterea numerică a însemnat şi majorare a proporţiei în populaţia totală, la maghiari existând chiar un recul al proporției, de la 9,1 la 8%. În cazul etniei romilor, ponderea a fost în scădere între anii 1956 și 1966, de la 0,6% la 0,34%, urcând apoi la 1,1% în anul 1977. Nu poate fi omisă preferinţa evidentă de declarare a altei apartenenţe etnice. Diminuarea considerabilă a numărului şi proporţiei germanilor și, mai ales, a evreilor s-a produs prin emigrare și natalitate scăzută.

Schimbările intervenite în structura populaţiei după limba maternă urmează îndeaproape schimbările din structura populației după etnie. Limba română era limbă maternă pentru 86% dintre locuitorii ţării la recensământul din anul 1956 şi pentru 89% la recensământul din anul 1977.

1.4. PERIOADA 1990–2018

Perioada care a urmat după anul 1989 este cea mai complexă din istoria demografică a României după Marea Unire din 1918, fiind dominată de apariţia şi amplificarea declinului demografic, prin imensă migraţie externă şi scădere naturală a populaţiei rezultate din reculul natalităţii şi menţinerea ei la valori inferioare celor ale mortalităţii generale aflate în majorare moderată, dar fermă. Anul 2018 este cel de-al 29-lea an de declin al populaţiei, iar durata, dimensiunea declinului şi amplificarea acestuia în timp au avut drept rezultat instalarea procesului de depopulare a ţării. Deteriorarea iremediabilă a structurii pe vârste prin natalitate scăzută, migraţie şi accentuarea îmbătrânirii demografice conturează amplificarea declinului populaţiei în deceniile viitoare.

NUMĂRUL POPULAŢIEI ŞI MIŞCAREA NATURALĂ A ACESTEIA

Populaţia rezidentă a României, cea care locuieşte în mod obişnuit în ţară, era la începutul anului 2017 de 19.638.309 locuitori. Comparativ cu începutul anului 2016, populaţia a scăzut cu 144 mii de locuitori, 68 de mii fiind scădere naturală şi 76 de mii fiind scădere prin migraţie externă negativă. Pentru perioada 1990–2018, evoluţia populaţiei şi a componentelor schimbărilor sunt sintetizate în Tabelul 1.7, datele pentru 2017 şi 2018 fiind estimaţii. Cu toate neajunsurile şi discontinuităţile seriei de date anuale asupra populaţiei rezidente după anul 1989, datele pentru anii 1990, 2002 şi 2011 din tabel sunt omogene, întreaga populaţie de la începutul anului 1990 fiind rezidentă în ţară, populaţia rezidentă din anul 2002 fiind reconstituită de Institutul Naţional de Statistică. Datele asupra migraţiei externe sunt estimate plecând de la scăderea anuală totală şi cea naturală.

Tabelul 1.7

Estimaţii ale dimensiunii şi componentelor declinului populaţiei (mii de persoane) în anii 1990–2018

Ani de referinţă a numărului populaţiei	**Interval între anii din coloana (1)**	**Populaţia rezidentă la începutul anului**	**Scăderea naturală, scăderea prin migraţia externă şi scăderea totală a populaţiei rezidente în intervalele de ani din coloana (2)**		
			Scădere naturală	**Scădere prin migraţie externă**	**Scădere totală**
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1990		23.207			
	Anii1990–2002		–259	–1.320	–1.579
2003		21.628			
	Anii 2003–2009		–280	–1.053	–1.333
2010		20.295			

Tabelul 1.7 (continuare)

	Anii 2010–2016		–439	–217	–656
2017		19.638			
	Anii 1990–2016		**–979**	**–2.590**	**–3.569**
2017		19.638			
	Anul 2017		–68	–76	–144
2018		19.494			
	Anul 2018		–68	–76	–144
2019		19.350			
	Anii 2017–2018		**–136**	**–152**	**–288**
	Anii 1990–2018		**–1.115**	**–2.742**	**–3.857**

Sursa: Pentru anii 1990–2016: calcule ale autorului, pe baza datelor publicate de Institutul Naţional de Statistică; pentru anii 2017 şi 2018: estimaţii ale autorului, cu menţinerea scăderii naturale şi a migraţiei nete din anul 2016.

Numărul locuitorilor care aveau în anul 2016 reşedinţa obişnuită în România a scăzut cu nu mai puţin de 3,6 mil. faţă de începutul anului 1990! Este un declin enorm, însemnând o pierdere umană de 15,3%. Datele provizorii asupra mişcării naturale în anul 2017, publicate recent, nu indică schimbări semnificative în raport cu anul anterior şi, admiţând continuitate în dezvoltări ale componentei naturale şi ale celei prin migraţie externă, se poate întrevedea o populaţie de 19.494 mii de locuitori la începutul anului 2018 şi de 19.350 mii la sfârşitul anului, declinul din toată perioada 1990–2018 putând ajunge la 3,86 mil. de locuitori, însemnând 16,6% din populaţia rezidentă la începutul anului 1990.

La nivelul întregii perioade 1990–2018, migraţia externă ar urma să aibă o contribuţie de 71% la declinul populaţiei ţării, iar datele statistice arată că fluxurile cele mai importante au fost în primele două decenii şi au avut dimensiuni de peste 1 mil. de locuitori/deceniu. Anul 2007, cel al intrării României în Uniunea Europeană și al accesului pe piața muncii din țările dezvoltate ale Uniunii, a cunoscut o veritabilă explozie a migraţiei – 544 mii de emigranți cu stabilire de reședință în alte țări. Nivelul mai scăzut al migraţiei nete cumulate după anul 2010, potrivit datelor Institutului Naţional de Statistică, nu poate fi pus pe seama unei posibile tendinţe de stabilizare a numărului rezidenţilor români în alte ţări, el fiind sensibil influenţat de valorile surprinzător de mici din anii 2012 şi 2013 ale migraţiei nete negative – doar 2,9 şi 8,1 mii de persoane.

Evoluţiile din perioada de după recensământul din octombrie 2011 conturează un declin al populației apropiat de 800 mii de locuitori. Elementul nou survenit în acest declin este instalarea scăderii naturale ca sursă majoră a declinului, cu o proporție de 66%, însemnând o schimbare cu semnificaţie istorică în evoluția structurală recentă și viitoare a declinului populației. Spre deosebire de natura preponderent economică a migrației externe, scăderea naturală are mecanisme diferite, rigide și stabile, iar abordările prospective ale populaţiei țării prevăd amplificarea dimensiunii acestei componente, prin efectele continuării deteriorării structurii pe vârste, în absența unei redresări de substanță a natalității.

Evoluţiile populaţiei, precum și ale principalilor indicatori ai mişcării naturale, ai natalităţii şi fertilităţii, ai mortalităţii generale şi infantile şi ai speranţei de viaţă la naştere în perioada 1990–2016 (și estimări pentru anii 2017 şi 2018) sunt prezentate, pentru ani selectivi, în Tabelele 1.8a și 1.8b. Datele din primul tabel oferă imaginea generală a instalării declinului populaţiei încă din 1990, a amplificării sale în timp şi a contribuţiei scăderii naturale a populaţiei, începând cu anul 1992.

Tabelul 1.8a

Evoluţia populaţiei, a numărului de născuţi vii, de decedaţi şi a sporului natural în anii 1990–2018

Ani	Populaţia – în mii	În mii		
		Născuţi vii	Decedaţi	Spor natural
1990	23.207	315	247	+68
1995	22.681	237	272	–35
2000	22.435	235	256	–21
2005	21.320	221	262	–41
2010	20.247	212	260	–48
2015	19.819	185	261	–76
2016	19.703	188	256	–68
2017	19.559	188	256	–68
2018	19.415	188	256	–68

Notă: Populaţia de la începutul anului 1990 era în totalitatea ei populaţie rezidentă. Pentru anii 1995 și 2000, populaţia a fost doar parţial corectată (diminuată) cu migraţia externă (stabiliri de reşedinţă în alte ţări). Pentru ceilalţi ani din tabel, populaţia este cea rezidentă.

Sursa: Anii 1990–2016: publicaţii ale Institutul Național de Statistică; anii 2017 şi 2018: estimaţii ale autorului.

Declinul populaţiei pe cale naturală a rezultat din evoluţiile paralele ale numărului de născuţi şi decedaţi. Majorarea numărului de decese în prima jumătate a anilor 1990 are originea în deteriorarea stării de sănătate şi în recrudescenţa intensităţii mortalităţii, în contextul schimbărilor politice, economice şi sociale, al impactului tranziţiei şi, în mod secundar, în progresul procesului de îmbătrânire a populaţiei. În schimb, menţinerea numărului de decese la valorile ridicate de 250–260 de mii, după anul 2000, a avut loc în context de recul al intensităţii mortalităţii pe vârste şi progres al speranţei de viaţă la naştere, ale căror efecte au fost însă anihilate de creşterea ponderii populaţiei vârstnice (decesele anuale sunt concentrate în proporţie de peste 75% la populaţia în vârstă de 65 de ani şi peste). Informaţii mai detaliate asupra evoluţiei natalităţii şi mortalităţii populaţiei, folosind indicatori mai relevanţi, sunt prezentate în Tabelul 1.8b şi unele detalii pot contribui la o mai corectă înţelegere a marilor schimbări survenite în componenta naturală a evoluţiei populaţiei. Rata natalităţii a coborât sub 10 născuţi la 1.000 de locuitori după anul 2010 şi a ajuns la doar 9,3 în anul 2016. Natalitatea, ca indicator, nu poate oferi informaţii asupra măsurii reînnoirii unei populaţii şi a înlocuirii în timp a generaţiilor, indicatorul adecvat fiind *rata fertilităţii totale,*

expresie a numărului mediu de copii aduşi pe lume de o femeie de-a lungul vieţii. Ştiind că o femeie (un cuplu) trebuie să aducă pe lume doi copii pentru a-şi asigura înlocuirea, valorile ratei fertilităţii totale din tabel arată cât de departe este nivelul fertilităţii de pragul de înlocuire a generaţiilor, prag care ar împiedica instalarea declinului populaţiei. Nivelul de 1,3–1,4 copii la o femeie s-a instalat încă de la mijlocul anilor 1990. Valorile de 1,5 copii din ultimii doi ani nu provin din creşterea numărului de născuţi, ci din regres numeric şi schimbare structurală a femeilor în vârstă de 15–49 de ani, şi trebuie privite cu rezervele pe care le impun unele inadvertenţe din datele statistice publicate.

Tabelul 1.8b

Indicatori selectivi ai natalităţii, ai fertilităţii feminine şi ai mortalităţii în anii 1990–2016

Ani	**Rata natalităţii** - la 1.000 de locuitori -	**Rata fertilităţii totale** - copii la o femeie -	**Vârsta medie a mamei la naşterea copilului** - ani -	**Rata mortalităţii generale** - la 1.000 de locuitori -	**Rata mortalităţii infantile** - la 1.000 de născuţi vii -	**Speranţa de viaţă la naştere** - ani -	
						Bărbaţi	**Femei**
1990	13,6	1,8	25,5	10,6	23,9	66,6	73,1
1995	10,4	1,3	25,0	12,0	21,2	65,5	73,5
2000	10,5	1,3	25,7	11,4	18,6	67,8	74,8
2005	10,4	1,3	26,7	12,3	15,0	68,8	75,8
2010	10,5	1,3	27,2	12,8	9,8	70,1	77,5
2015	9,9	1,5	27,6	13,2	8,1	71,4	78,5
2016	9,3	1,5	27,9	13,0	7,3	71,6	78,9

Sursa: Rata natalităţii, a mortalităţii generale şi infantile: publicaţii ale Institutului Naţional de Statistică; rata fertilităţii totale şi speranţa de viaţă la naştere: calcule ale autorului.

Ascensiunea vârstei medii a femeilor la naşterea copiilor de la 25 la 28 de ani este expresia amânării naşterii copilului şi are în spate prelungirea duratei şcolarizării, dorinţa femeilor de a fi active economic după studii şi preocuparea de a avea o situaţie economică mai favorabilă venirii copilului.

Mortalitatea generală, un indicator grosier al mortalităţii, este direct influenţată de structura pe vârste a populaţiei şi nu exprimă decât în parte starea sănătăţii populaţiei şi intensitatea autentică a mortalităţii. Majorarea nivelului în prima jumătate a anilor 1990 provine din recrudescenţa mortalităţii pe vârste, în contextul economic, social şi politic pe care îl cunoaştem. Creșterea pe care o observăm în ultimii ani este rezultatul intensificării procesului de îmbătrânire demografică. În fine, mortalitatea infantilă, apreciată a reflecta gradul de dezvoltare economică, socială şi culturală a populaţiei, ca şi calitatea asistenţei medicale, a fost în regres continuu între 1990 și 2016, de la 24 la 7 decese în primul an de viaţă la 1.000 de născuţi vii, cu menţiunea că acest din urmă nivel este dublu faţă de cel mediu din ţările UE 28.

În ceea ce privește evoluția speranţei de viaţă la naştere, trei observaţii se pot desprinde din analiza datelor statistice. Recul din prima parte a anilor 1990

reflectă recrudescența mortalităţii pe vârste, o mortalitate care era oricum ridicată şi înainte de anul 1990 în spaţiul european. Reluarea creşterii ferme şi consistente de după anul 1996 reflectă ameliorarea standardului de viaţă, o asistenţă medicală în progres, mai ales prin disponibilitatea medicamentelor şi a tehnologiilor medicale noi, creşterea nivelului cultural şi de informare a populaţiei. În plus, în astfel de dinamici intervine şi procesul de recuperare după ani de supramortalitate. A treia observaţie este cea asupra tendinţei de stagnare a creşterii speranţei de viaţă în ultimii ani. Întregul parcurs al speranţei de viaţă la naştere în anii 1990–2016, cu marele decalaj dintre femei şi bărbaţi, poate fi examinat în Figura 1.9.

În încheierea acestei secţiuni dedicate mişcării naturale în perioada 1990–2016, câteva reflecţii asupra evoluţiilor paralele dramatice ale natalităţii şi mortalităţii generale, aşa cum apar ele atât de pregnant în Figura 1.10, se impun. Apariția sporului natural negativ în numai doi ani de la începutul perioadei (în 1992), rezultat al evoluţiilor opuse ale celor componente – recul al natalităţii şi majorare a mortalităţii –, este urmată de amplificarea tendinţelor divergente ale celor două componente şi de majorarea distanţei dintre ele, însemnând accentuarea scăderii naturale a populaţiei. Sunt două discontinuităţi notabile în evoluţii – creşterea importantă a mortalităţii în anii 1993–1996 şi redresarea natalităţii în anii 2005–2010, prin efectele benefice ale introducerii măsurii concediului şi indemnizaţiei de creştere a copilului. Impresia pe care o lasă dezvoltarea celor două curbe după anul 2010 este cea a unor evoluţii care nu mai pot fi stopate.

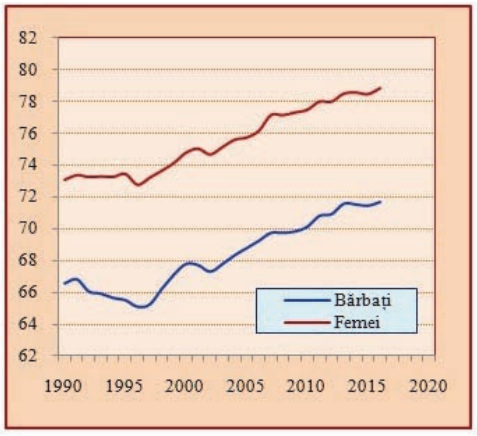

Sursa: Tabele anuale de mortalitate elaborate de autor.

Fig. 1.9. Speranța de viață la naștere, pe sexe, în perioada 1990–2016, în ani.

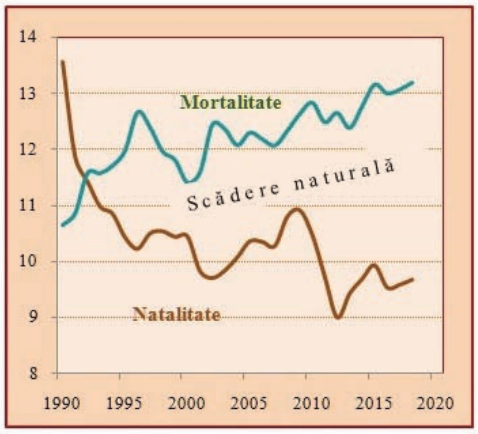

Sursa: Anii 1990–2016: Institutul Național de Statistică; anii 2017 și 2018: estimații ale autorului.

Fig. 1.10. Evoluția natalității, a mortalității generale și a creșterii naturale a populației în anii 1990–2018.

MIGRAŢIA INTERNĂ

Migraţia internă (cu schimbare de domiciliu) după anul 1989 a cunoscut dezvoltări spectaculoase în noul context economic şi social al ţării, odată cu instaurarea şi respectarea dreptului persoanei la liberă circulaţie şi stabilire a reşedinţei permanente (domiciliul) şi a celei obişnuite. Unele dintre dezvoltări erau previzibile, cum este explozia migraţiei din rural în urban şi chiar cea din urban în urban. Alte dezvoltări sunt rezultatul unor diferenţieri considerabile în ritmul şi gradul de dezvoltare economică în profil teritorial.

– Cele patru fluxuri la nivel de medii – urban-urban, urban-rural, rural-rural şi rural-urban – au devenit mai echilibrate după anul 1989. Fluxul urban-rural, minor înainte de anul 1990, şi-a amplificat masiv proporţia în prima jumătate a anilor 1990 şi, începând cu anul 1997, devine fluxul cel mai important, poziţie pe care o are şi în ultimii ani (dar devenită stagnantă). Mediul rural, aflat în scădere naturală dramatică şi afectat masiv de migraţie externă, îşi epuizează vizibil resursele de populaţie tânără, rezervor al migraţiei.

– În toată perioada 1990–2015, mobilitatea femeilor a fost superioară celei a bărbaţilor.

– În ceea ce priveşte structura pe vârste a migranţilor, la modul general, în întreaga perioadă 1989–2015, se detaşează clar la femei proporţiile de la grupele de vârstă 15–24 şi 25–34 de ani, cu valori de 25–30%, în timp ce la bărbaţi proporţiile cele mai ridicate le au cei în vârstă de 25–34 de ani, între 25 şi 30%, şi cei în vârstă sub 15 ani, 20–25%.

– Diferenţele în gradul de dezvoltare economică a judeţelor au modelat şi modelează fluxurile migraţiei interne ca origine şi destinaţie. Expansiunea economică şi imobiliară a regiunii Bucureşti-Ilfov are în spate o creştere constantă a populaţiei judeţului Ilfov, prin toate cele trei componente – creştere naturală, migraţie internă şi migraţie externă şi declin generalizat al populaţiei capitalei, cele trei componente fiind negative în ultimii ani. Îşi consolidează migraţia pozitivă judeţele mai dezvoltate din centrul şi vestul ţării, alături de judeţul Constanţa. Pe de altă parte, se diminuează, după anul 2000, poziţia predominantă a judeţelor din Moldova ca rezervor de populaţie pentru judeţele mai dezvoltate, o contribuţie importantă revenind altor judeţe – Olt, Teleorman, Tulcea, Brăila, Maramureş.

– Prin migraţie internă, judeţele mai dezvoltate au atras populaţie din judeţele mai sărace, accentuând declinul populaţiei din aceste judeţe şi depopularea, alimentate de scădere naturală şi migraţie externă. Resursele de populaţie tânără şi potenţiali migranţi pentru judeţele mai dezvoltate se apropie de epuizare, datele din Tabelul 1.9 cuantificând tabloul sumbru al amplorii declinului populaţiei şi al depopulării la nivelul localităţilor în anul 2015.

În 87% dintre comune şi în 80% dintre oraşe, populaţia rezidentă a fost în declin în anul 2015, prin scădere naturală şi migraţie internă cu schimbare de domiciliu. Probabil, vor rămâne viabile demografic comunele în care populaţia este

şi va fi ocupată în ramuri şi activităţi neagricole, precum şi oraşele mari, dezvoltate economic.

Tabelul 1.9

Distribuţia numărului comunelor, oraşelor şi municipiilor, după dinamica numărului populaţiei rezidente în anul 2015

Localităţi	Toate localităţile	Număr de localităţi având în anul 2015:		
		Creştere a populaţiei	Creştere zero	Scădere a populaţiei
Comune	2.859	357	28	**2.474**
Oraşe şi municipii	320	63	0	**257**
Toate localităţile	**3.179**	**420**	**28**	**2.731**

Sursa: Institutul Naţional de Statistică.

MIGRAŢIA EXTERNĂ

Imensa migraţie externă a românilor după anul 1989 a avut contribuţia cea mai importantă la declinul populaţiei rezidente a ţării.

Evaluarea şi analiza migraţiei externe impun folosirea unor surse diferite de date:

– abordarea comparativă a datelor asupra numărului şi structurii pe vârste a populaţiei cu *reşedinţa permanentă* (domiciliul) în ţară şi a populaţiei cu *reşedinţa obişnuită* în ţară (de cel puţin 12 luni) permite estimarea numărului şi a structurii pe sexe şi vârste a cetăţenilor români rezidenţi în alte ţări;

– alte informaţii ale Institutului Naţional de Statistică se referă la estimarea fluxurilor anuale de imigranţi şi emigranţi cu schimbare de reşedinţă şi domiciliu.

Datele din Tabelul 1.7 asupra dimensiunii şi componentelor declinului populaţiei în perioada 1990–2018 arată o scădere a populaţiei prin migraţie externă de 2,6 mil. de persoane până în anul 2017 şi care ar urma să ajungă la 2,74 mil. la sfârşitul anului 2018, prin continuarea tendinţelor din ultimii ani. Migraţia netă negativă din anii 1990–2002 şi 2003–2016, perioade similare ca întindere, este egală: –1,3 mil. de persoane. Aceste estimaţii au la bază relaţiile dintre dinamica numărului populaţiei şi cea a scăderii naturale, migraţia fiind componentă rezultată.

– Datele asupra **fluxurilor anuale de imigranţi şi emigranţi cu schimbare de reşedinţă** sunt disponibile doar pentru anii 2003–2015, perioadă în care şi populaţia, şi fenomenele demografice au drept cadru de referinţă *reşedinţa obişnuită*. Potrivit acestor date de *mişcare* a populaţiei, în perioada respectivă au emigrat cu schimbare de reşedinţă 2,9 mil. de persoane şi şi-au stabilit reşedinţa în România, prin imigraţie, 1,6 mil. de persoane. Diferenţa este migraţia netă negativă de 1,3 mil. de persoane, identică cu cea estimată în Tabelul 1.7 folosind alte instrumente de cuantificare, ceea ce indică o bună coerenţă a datelor statistice şi un demers metodologic adecvat.

– Şi emigranţii, şi imigranţii sunt persoane tinere, cum era de aşteptat. Pe ansamblul perioadei 2003–2016, emigranţii în vârstă de 20–29 de ani se detaşează cu o proporţie de 35%, la distanţă semnificativă aflându-se cei în vârstă de 30–39 de ani, cu 25% în anii 2003–2007 şi 20% în anii următori. La aceleaşi grupe de vârstă se află şi cei mai mulţi dintre imigranţi, dar cu proporţii mai echilibrate – 30% la imigranţii în vârstă de 20–29 ani şi între 25 şi 30% la grupa de vârstă 30–39 de ani.

– În structura pe sexe a migranţilor există diferenţe între emigranţi şi imigranţi. La cei dintâi, structura a fost bine echilibrată în anii 2003–2008 şi o majorare a proporţiei femeilor la 55–60% a dominat tabloul în anii 2009–2013, pentru a se reveni la echilibru în anii următori. La imigranţi, bărbaţii au deţinut şi deţin supremaţia, cu o proporţie de 60% în anii 2003–2008, dar în regres în anii următori şi ajunsă la 54% în anul 2016.

Datele publicate de Institutul Naţional de Statistică asupra populaţiei după regiunea de *domiciliu* în ţară (*reşedinţa permanentă*) şi după regiunea de *reşedinţă obişnuită* în ţară (populaţia *rezidentă*) permit estimarea populaţiei cu domiciliu în ţară, dar având reşedinţa în alte ţări, estimând astfel migraţia externă netă pe regiuni de dezvoltare în anii 1990–2015. Ierarhizarea regiunilor de dezvoltare după nivelul migraţiei externe nete în anii 1990–2015 este următoarea: Nord–Est, Sud–Est, Centru, Nord–Vest, Sud Muntenia, Sud–Vest Oltenia, Vest, Bucureşti–Ilfov. Acest clasament are o determinare complexă: creștere naturală diferențiată, decalaje mari în dezvoltarea economică și socială, nivel cultural diferit, istorie și tradiții.

– **Migraţia externă cu schimbare de domiciliu**. După anul 1989, au părăsit domiciliul din ţară aproape 500 mii de locuitori (până în anul 2015). Jumătate dintre ei au plecat în primii şase ani, 96 mii doar în anul 1990, numărul anual s-a redus apoi şi a rămas, după anul 2000, la un nivel apropiat de 10 mii, pentru a se dubla după anul 2010. Femeile au o pondere superioară celei a bărbaţilor în migraţia cu schimbare de domiciliu, 55%, căsătoria putând fi o explicaţie. Ponderea emigranţilor în vârstă de 25–39 de ani era în jur de 30–40% în anii 1990, a urcat vertiginos la 50–60% în anii 2002–2010 şi a revenit apoi la valori apropiate de 40%. Proporţia emigranţilor în vârstă de până la 20 de ani a oscilat în jurul valorii de 30% în anii 1990, s-a diminuat în primul deceniu, până la 10%, şi a fost în ascensiune remarcabilă după anul 2010 (valori de 30%), ceea ce ar putea semnala o creștere a emigrației familiilor cu copii.

STRUCTURI ALE POPULAŢIEI
STRUCTURA POPULAŢIEI PE SEXE ŞI VÂRSTE

Stabilitatea structurii pe sexe a populaţiei ţării din anii 1975–1990 – 49,3% bărbaţi şi 50,7% femei – intră într-o fază de schimbare chiar din prima parte a anilor 1990, prin diminuarea semnificativă a ponderii bărbaţilor la valori mai mici de 49% la sfârşitul anilor 1990 şi coborând la 48,7–48,8% în anii următori. Nu este

dificil de găsit mecanismul acestei schimbări, rata mortalităţii generale înscriindu-se pe o curbă ascendentă fermă şi de durată, încă din anii 1980, atât la femei, cât şi la bărbaţi, dar cu ritm net superior la aceştia din urmă. Supramortalitatea masculină, oglindită şi în valoarea speranței de viață la naștere cu 6–7 ani mai mică la bărbați, a avut drept efect firesc diminuarea proporţiei bărbaţilor în populaţia totală. Impresionanta creştere a mortalităţii masculine în anii 1990 şi menţinerea la valori neobişnuite şi în anii 2000–2008 au amplificat masiv supramortalitatea masculină. După anul 2008, supramortalitatea este în reducere, prin efect compensator. O pondere în recul a populaţiei masculine ajunsă la 48,7–48,8% în anii 2003–2012 aminteşte de valorile din anii 1957–1958, când structura pe sexe purta încă amprenta consecinţelor războiului. A existat şi un al doilea factor de diminuare a proporţiei bărbaţilor, dar cu influenţă moderată, particularităţile migraţiei externe pe sexe. Datele arată că, atât în rândul românilor care au reşedinţa în alte ţări, cât şi în fluxurile anuale de emigranţi cu schimbare de reședință, există o moderată superioritate numerică a bărbaţilor.

Marile variaţii ale natalităţii din perioada anterioară, 1946–1989, au produs schimbări majore în structura pe vârste a populaţiei şi în piramida vârstelor de la sfârşitul perioadei. În Figura 1.8 sunt relevate toate marile deformări ale structurii pe vârste. Acestea se regăsesc şi în actuala structură pe vârste, în Figura 1.11. La o privire comparativă rapidă, ceea ce atrage atenţia este suprafaţa considerabil mai mică a piramidei, semnificând reducerea numărului total al populaţiei. Da, un regres enorm, de 3,5 mil. de locuitori (15%)! Marile deformări din jumătatea inferioară a piramidei în anul 1990 se află acum spre mijlocul construcției, generaţiile mari din anii 1967–1989 ajungând, reduse numeric, la vârstele de 27–48 de ani, cu perspectiva atingerii vârstelor de 60 de ani şi peste după anul 2030. Ceea ce a intervenit semnificativ în noua structură pe vârste este îngustarea lăţimii piramidei în partea ei inferioară, prin intrarea în populaţie a generaţiilor mai mici născute în anii 1990–2016 şi care compun populaţia în vârstă de 0–26 ani la începutul anului 2017. Ce au însemnat schimbările din structura pe vârste din perspectivă demografică şi economică este sintetizat în Tabelul 1.10.

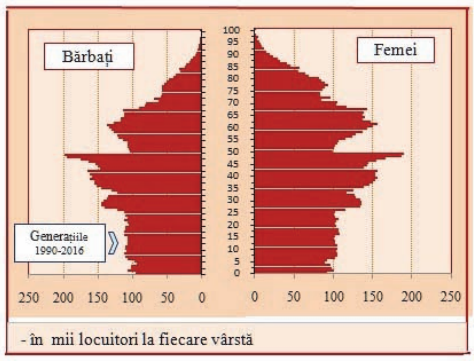

Fig. 1.11. Populația pe sexe și vârste la începutul anului 2017.

Tabelul 1.10

Indicatori ai structurii pe vârste a populaţiei rezidente în anii 1990 şi 2016

Indicatori	**1990**	**2016**	**Schimbări survenite între cei doi ani – în % –**
Populația totală – în mii de locuitori	23.206,7	19.703,5	–15
Structura populaţiei pe grupe mari de vârstă – în %			
Toată populaţia	**100,0**	**100,0**	
0–19 ani	31,7	21,0	–34
20–64 de ani	57,9	61,4	+6
65 de ani şi peste	10,4	17,6	+69
Raporturi de dependenţă			
Raportul de dependenţă a tinerilor – RDT	55	34	–37
Raportul de dependenţă a vârstnicilor – RDV	18	29	+60
Raportul total de dependenţă – RTD	73	63	–13
Populaţia feminină în vârstă de 15–49 de ani Număr – în mii Proporţie în întreaga populaţie feminină – în %	 5.587 47,5	 4.617 45,8	 –17 –4
Populaţia de vârstă şcolară (3–23 ani) – în mii	7.976	4.401	–45

RDT: tineri în vârstă de 0–19 ani la 100 de adulţi (20–64 de ani); RDV: persoane în vârstă de 65 de ani şi peste la100 de adulţi (20–64 de ani); RTD: tineri şi vârstnici la 100 de adulţi (20–64 de ani).

Sursa: Institutul Naţional de Statistică.

Populația tânără s-a redus cu nu mai puțin de 34%, în timp ce populația în vârstă de 65 de ani și peste a cunoscut o creștere apreciabilă, de la 10,4 la 17,6%. Prin regresul populaţiei tinere, s-a diminuat considerabil şi raportul de dependenţă a tinerilor de la 55 la 34 la 100 de persoane adulte, ceea ce a însemnat o reducere a sarcinii economice faţă de populaţia tânără. S-a majorat însă celălalt raport de dependenţă, al vârstnicilor, de la 18 la 29 de persoane în vârstă de 65 de ani şi peste la 100 de persoane în vârstă de 20–64 de ani. Împreună, cele două rapoarte de dependenţă formează raportul total de dependenţă şi în perioada 1990–2016 acesta s-a redus de la 73 la 63 de tineri şi vârstnici la 100 de adulţi.

Populația feminină în vârstă de 15–49 de ani s-a diminuat cu aproape un milion și trendul descendent va continua pe măsură ce generațiile mari născute înainte de anul 1990 ajung la vârsta de 50 de ani și sunt înlocuite cu generaţiile mai mici născute după anul 1989. Subpopulația care a cunoscut regresul cel mai important este populația de vârstă școlară (3–23 de ani), al cărei efectiv s-a redus dramatic, de la aproape 8 mil. la 4,4 mil., cu toate implicaţiile asupra sistemului educaţional.

Schimbările din structura pe vârste a populaţiei pot fi sintetizate în evoluția vârstei medii a populaţiei, vârstă aflată în majorare rapidă şi spectaculoasă, îndeosebi după 1989, prin diminuarea efectivelor populaţiei tinere. În 1966, indicatorul era de 31,3 ani la bărbați şi 33,4 ani la femei, a crescut apoi moderat, a atins 33,3 ani şi 35,5 ani în 1989 şi a urcat rapid la 40 de ani şi 43,2 ani în 2016.

STRUCTURA POPULAŢIEI DUPĂ ETNIE, LIMBĂ MATERNĂ ŞI RELIGIE

Marile schimbări survenite în evoluţia populaţiei României după anul 1989, într-un nou context politic, economic şi social, şi îndeosebi masiva migraţie şi instalarea şi amplificarea declinului populaţiei urmau să-şi pună amprenta şi pe structurile populaţiei după etnie şi limbă maternă. Cea de-a treia structură după caracteristici culturale – după religie – era şi a rămas necunoscută pentru întreaga perioadă 1948–1989, iar datele recensămintelor efectuate după anul 1989 – cele din anii 1992, 2002 şi 2011 – urmau să aducă informaţii mult aşteptate asupra unei caracteristici de mare sensibilitate şi relevanţă pentru compoziţia populaţiei ţării.

În analiza schimbărilor survenite în structura populaţiei după etnie şi limbă maternă, după anul 1989, admitem că datele de la recensământul efectuat în luna ianuarie 1977 nu au fost alterate calitativ.

Structura populației după etnie la recensământul din anul 1992 cunoaște unele schimbări semnificative în raport cu cea de la recensământul din anul 1977, pe fondul creșterii naturale diferențiate și al emigrației. Numărul și proporția deținută în ansamblul populației s-au diminuat la germani, maghiari și evrei. Numărul de emigranți cu schimbare de domiciliu în anii 1977–1991 a fost la aceste trei etnii de 229 mii, 63 mii și 17 mii. Creșterea numărului la etniile români, ucraineni, ruși–lipoveni, turci și tătari a avut drept urmare o majorare semnificativă a ponderii doar la români (de la 88,1 la 89,6%), la celelalte etnii proporţiile rămânând neschimbate ori în majorare ușoară. Recul al numărului s-a înregistrat la etnicii bulgari, slovaci, cehi, polonezi, armeni. Se remarcă o majorare considerabilă a numărului de romi, de la 227 mii la 401 mii, proporția trecând de la 1,1 la 1,8%, provenită nu numai din creștere naturală ridicată, ci și din declararea în măsură mai mare a apartenenței la această etnie.

Recensământul din anul 2002 nu aduce schimbări importante în structura etnică a populaţiei ţării, o populaţie aflată însă în declin considerabil faţă de anul 1992. Proporţia românilor se păstrează la nivelul celei din anul 1992, pe fondul unei migraţii externe în plină expansiune şi dominată net de etnici români (Sandu, 2006) şi al consolidării scăderii naturale a populaţiei. Etnicii maghiari îşi continuă regresul numărului şi al proporţiei în populaţia ţării de la 7,1 la 6,6%. Proporţiei neschimbate a românilor i se asociază mişcări ascendente moderate la alte etnii. Acestea sunt romii – proporţie în majorare de la 1,8 la 2,5% – şi, schimbare inedită pentru România postbelică, apariţia etnicilor italieni, chinezi şi de alte etnii.

Evaluarea schimbărilor din structura etnică între recensămintele din anii 2002 şi 2011 reclamă prudenţă, înregistrarea etniei nefiind posibilă la ultimul recensământ la un mare număr de locuitori – 1.237 mii.

Privirea de ansamblu asupra structurii populaţiei după etnie la cele trei recensăminte care au avut loc după anul 1989 reţine menţinerea proporţiei foarte ridicate a românilor, diminuarea ponderii maghiarilor, germanilor, evreilor, stagnare ori uşor recul la populaţia de alte etnii tradiţionale, ascensiunea proporţiei

romilor şi prezența unui număr semnificativ de persoane stabilite în România după anul 1989 și având alte etnii. O comparație a structurii din anul 2002 cu cea din anul 1930 (la teritoriul actual al țării) la principalele etnii relevă mari schimbări, cu origini majore în emigrație masivă la unele etnii și creștere naturală diferențiată: în anul 1930, românii reprezentau 78%, maghiarii 10%, germanii 4,4%, evreii 3,2%, romii 1,7%.

Corespondența dintre etnie şi **limba maternă** este la fel de strânsă la recensămintele de după anul 1989 ca şi la recensămintele anterioare. Locuitorii care au declarat limba română drept limbă maternă au o pondere de 91% la cele trei recensăminte, proporție superioară celei a etnicilor români, existând aceeaşi atracție şi preferință pentru limba maternă a etniei majoritare pentru câteva sute de mii de locuitori de altă etnie, ca și la recensămintele anterioare. S-a diminuat ponderea locuitorilor având limba germană drept limbă maternă, prin emigrarea etnicilor germani, un recul moderat având loc și la locuitorii cu limba maghiară drept limbă maternă. Mișcarea cea mai importantă este creșterea proporției locuitorilor cu limba maternă romani de la 0,7% în anul 1990 la 1,1% la recensământul din anul 2002 și la 1,3% la recensământul din anul 2011, expresie a unei percepții sporite de apartenență la comunitatea romilor.

Recensământul din anul 1992 a fost primul recensământ din perioada postbelică la care au fost publicate date asupra **structurii confesionale a populației** (religia a fost înregistrată și la recensământul din anul 1948, dar rezultatele nu au fost publicate). Populaţia ţării avea la recensământul din anul 1992 religia ortodoxă în proporţie de 87%. Aveau religia romano-catolică 5,1% dintre locuitori, iar religia reformată 3,5%. Celelalte culte aveau proporţii de 1% la religia penticostală şi cea greco-catolică şi mai mici de 1% la celelalte religii. Se cuvine a menționa că numărul locuitorilor care au declarat că nu au religie (fără religie) a fost de 24 mii, al celor care s-au declarat atei de numai 10 mii și doar 8 mii de persoane nu au declarat religia.

Datele de la recensământul din anul 2002 arată o proporție practic neschimbată a populației de religie ortodoxă comparativ cu recensământul din anul 1992 – 86,8% și câteva schimbări survenite în proporțiile deținute de populația de alte religii. A avut loc o diminuare a ponderii locuitorilor de religie romano-catolică, determinată în principal de emigrare. Recul mai mic a avut populaţia de religie reformată şi cea de religie greco-catolică. O natalitate care a fost în timp mai scăzută şi un grad mai ridicat al îmbătrânirii populaţiei pot explica evoluţiile. Schimbări de sens opus, de creştere a proporţiei populației, au avut loc la religiile baptistă, adventistă de ziua a şaptea şi, îndeosebi, la religia penticostală. Şi la religia musulmană s-a înregistrat o evoluţie ascendentă moderată. Spre deosebire de rigidele structuri după etnie şi limbă maternă, structura populaţiei după religie are o anumită sensibilitate la acţiunea factorilor culturali şi religioşi din ţară, dar şi din străinătate, ceea ce ar putea explica linia ascendentă a unor confesiuni după anul 1989. Pe de altă parte, masiva migraţie externă de după anul 1989 şi-a pus şi ea amprenta pe structurile culturale ale populaţiei rezidente în țară, cercetări selective asupra migrației pentru muncă în anii 1996–2006 relevând că 92% dintre migranţi erau de etnie română

(Sandu, 2006). Structurile populaţiei după etnie, limbă maternă şi confesiune la cele trei recensăminte efectuate după anul 1989 se înscriu în continuitatea fizionomiei descrise de recensămintele anterioare şi reconfirmă o structură în care numeroasele minorităţi naţionale sunt armonios şi în bună înţelegere aşezate de multă vreme, prin istoria populaţiilor de pe pământurile româneşti, alături de populaţia majoritară, cea a românilor. Tradiţiile, obiceiurile, valorile culturale, limbile vorbite şi religiile grupurilor etnice conferă întregii populaţii valori şi caracteristici distincte într-o Europă în care bogăţiile naţionale cele mai mari şi mai importante au fost şi au rămas populaţiile ţărilor.

1.5. PRIVIND SPRE ANII CELUI DE AL DOILEA CENTENAR

Perspectivele populaţiei României sunt înscrise, în mare măsură, în evoluţiile demografice din ultimii 29 de ani şi în rezultatele acestor evoluții – caracteristicile actuale ale numărului și structurii pe vârste a populaţiei, ale fertilităţii feminine pe vârste şi ale mortalităţii pe vârste, rezultate din aceste evoluții etalate pe o perioadă lungă de timp. Natalitatea şi mortalitatea generală sunt indicatori derivaţi, dependenţi de structura pe vârste a populaţiei şi de ratele de fertilitate feminină şi de mortalitate pe vârste. Moştenirea demografică dinainte de anul 1990 îşi va pune pregnant amprenta pe dezvoltările viitoare prin dimensiunea şi ponderea generaţiilor mari din anii 1967–1989. Caracteristicile mişcării naturale a populaţiei în deceniile următoare (naşteri şi decese) pot fi bine conturate şi cuantificate, schimbări imprevizibile importante neputând avea origini în ansamblul tabloului demografic de astăzi al ţării. Migraţia externă rămâne o componentă a cărei evoluţie viitoare este dificil de întrevăzut şi cuantificat, resorturile majore ale fenomenului aflându-se mai degrabă în ţările dezvoltate spre care au migrat cele câteva milioane de români. O creştere economică mai importantă decât cea din ultimii ani în ţările de destinaţie va stimula migraţia românilor, propensiunea spre migrare rămânând încă foarte ridicată, iar pentru economiile dezvoltate, forța de muncă străină este de multe decenii vitală și indispensabilă. Propriile scenarii prospective nu includ deci o ipoteză asupra migraţiei, iar rezultatele care sunt prezentate vor fi erodate de continuarea fluxurilor migratorii din ultimii ani. Vor fi reluate în acest studiu unele date şi aprecieri din articole publicate în anii 2016 și 2017, adaptate profilului acestui volum. Modul de abordare a perspectivelor este însă unul diferit. Simplificând demersul, în populația viitoare vor fi două componente: populaţia din anul 2016, populaţia iniţială, se va regăsi în toţi anii acoperiţi de proiectare, 2017–2050, într-un număr în scădere continuă prin mortalitate, constituind prima componentă a viitoarei populații; va intra în populaţia ţării, în fiecare an, un număr de nou-născuţi, constituind în timp a doua componentă a întregii populaţii, populaţia tânără, prin cumularea născuților din anii viitori.

Intrările anuale (nou-născuții) sunt determinate de mărimea și distribuția pe vârste a populației feminine în vârstă de 15–49 de ani și de ratele de fertilitate pe

vârste corespunzătoare *numărului mediu de copii aduşi pe lume de o femeie,* care rezultă din caracteristicile natalității din ultimii ani – 1,4 (știindu-se că pentru înlocuirea populaţiei în timp este nevoie de doi copii la o femeie (cuplu)). În mod similar, numărul anual al deceselor, la bărbaţi şi la femei, depinde de intensitatea mortalităţii pe vârste corespunzătoare nivelului speranței de viață la naștere. Cu alte cuvinte, şi numărul născuţilor, şi cel al decedaţilor vor depinde de populația pe vârste, o mare parte din ea urmând a fi compusă în următoarele decenii din populația actuală. Aceste precizări sunt utile înțelegerii mecanismului prin care numărul viitor de născuţi şi decedaţi se află în bună măsură în caracteristicile actuale ale populaţiei, aşa cum au fost ele modelate de evoluţiile demografice trecute. Două precizări sunt importante asupra ipotezelor mortalităţii pe vârste şi fertilităţii feminine: continuarea în viitor a ascensiunii *speranţei de viaţă la naştere* şi menţinerea *numărului mediu de copii aduşi pe lume de o femeie* la nivelul din ultimii ani, de 1,4.

În Figura 1.12 se poate examina felul în care a evoluat numărul populaţiei feminine în vârstă de 15–49 de ani în anii 2005–2015 şi evoluţia aşteptată până la mijlocul secolului. Sunt 4,5 mil. de femei în vârstă de 15–49 de ani astăzi, vor fi 3,8 mil. în anul 2030 şi doar 3 mil. la mijlocul secolului, declin determinat de intrarea în măsură crescândă în această populaţie a femeilor din generaţiile mici, născute după anul 1990. De la aceste femei aflate în cea mai mare parte în viaţă astăzi vor proveni nou-născuţii în deceniile următoare. Cu acelaşi număr mediu de copii aduşi pe lume de o femeie de-a lungul vieţii, nu este dificil de întrevăzut cum va evolua numărul de născuţi. Un mecanism asemănător cu cel al determinării perspectivelor numărului de născuţi este cel al aşteptatei majorări a numărului de decese provenite din accentuarea îmbătrânirii demografice. În Figura 1.13 poate fi examinată evoluţia numărului şi a ponderii populaţiei în vârstă de 65 de ani şi peste până la mijlocul secolului al XXI-lea, populaţie în care au loc 75% din decesele unui an calendaristic.

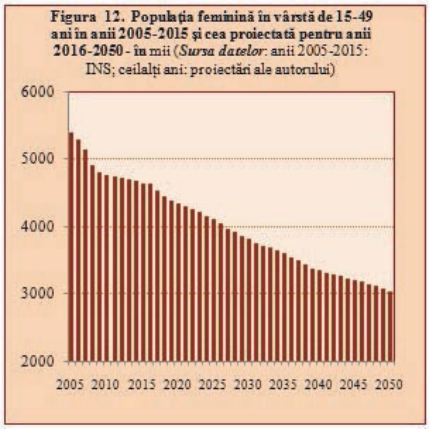

Sursa: Anii 2005–2015: Institutul Național de Statistică; ceilalți ani: proiectări ale autorului.

Fig. 1.12. Populația feminină în vârstă de 15–49 de ani în anii 2005–2015 și cea proiectată pentru anii 2016–2050, în mii de persoane.

Sursa: Proiectări ale autorului.

Fig. 1.13. Perspectivele unei subpopulații care nu depinde de evoluția viitoare a natalității – populația în vârstă de 65 de ani și peste – număr și proporție în populația totală.

Cu aceste necesare detalii asupra dimensiunii populaţiilor de la care vor proveni născuţii, dar şi decesele în deceniile viitoare, iată în Tabelul 1.11 principalele rezultate ale proiectării populaţiei rezidente până la mijlocul secolului al XXI-lea, în ipoteza menţinerii fertilităţii din ultimii ani, a reducerii în continuare a mortalităţii pe vârste, a ascensiunii consistente a speranţei de viaţă la naştere şi fără migraţie externă.

Tabelul 1.11

Indicatori ai populaţiei rezidente în anul 2015 şi ai populaţiei rezidente proiectate (ani selectivi)

Indicatori	2015	2020	2030	2040	2050	
					Proiectări ale autorului	Divizia de Populație ONU, 2017 (DP-ONU, 2017)
Numărul populaţiei* – în mii	**19.819**	**19.444**	**18.499**	**17.398**	**16.175**	**15.694**
Vârsta mediană – în ani	40,4	42,8	45,5	47,7	48,6	49,8
Ponderea populaţiei în vârstă de 65 de ani şi peste – în %	17,4	18,7	20,5	24,5	27,9	29,2
Raportul de dependenţă a vârstnicilor (persoane de 65 de ani şi peste la 100 de persoane în vârstă de 20–64 de ani)	28	31	34	43	51	54
Număr născuţi* – în mii	185	174	156	145	127	120
Natalitate* – la 1.000 de locuitori	9,3	9,0	8,4	8,3	7,9	7,4
Număr decedaţi* – în mii	261	258	257	263	251	250
Mortalitate generală* – la 1.000 de locuitori	13,2	13,3	13,9	15,1	15,5	16

Tabelul 1.11 (continuare)

Scădere naturală* – în mii de locuitori	–76	–84	–101	–118	–123	–120
Speranța de viață la naștere – în ani: (anul 2015) **– Bărbați** **– Femei**	 71,9 78,9				 77 82	 77,5 82,8
Densitatea populației – locuitori la kmp.	83	82	78	73	68	68
Migrație externă netă – mii de persoane	Fără migrație					2015–2050 –425 mii

Sursa: Anul 2015: date INS pentru indicatorii marcați cu asterisc; ceilalți ani: proiectări ale autorului; United Nations Population Division, 2017.

Datele sintetizează deteriorarea generală şi accelerată în deceniile următoare a situației demografice, fie că ne referim la numărul populaţiei ori la alţi indicatori majori – structura pe vârste, accelerarea procesului de îmbătrânire a populaţiei, diminuarea numărului de născuţi (şi a ratei natalităţii), majorarea numărului de decese (şi a ratei mortalităţii generale). Implicaţiile economice sunt sintetizate în evoluția raportului de dependenţă a vârstnicilor de la 28 de vârstnici la 100 de adulţi în anul 2015 la 34 în anul 2030 şi la 51 la mijlocul secolului. Unde se află mecanismul deteriorării? Fundamental, în ceea ce s-a întâmplat până acum în populaţia ţării şi îndeosebi în regresul numărului de născuţi. Este însă vorba de regresul din toată perioada 1990–2015, care a deteriorat iremediabil structura pe vârste a populației. O contribuţie la regresul de până acum al populaţiei feminine în vârstă de 15–49 de ani revine şi migraţiei externe. Numărului descendent al nou-născuţilor i se asociază ascensiunea moderată a numărului de decese, evoluţie care nu va proveni din deteriorarea stării de sănătate a populaţiei, ipoteza asupra speranţei de viaţă la naştere fiind una foarte optimistă, ci numai din creşterea ponderii populaţiei vârstnice. Şi ceilalţi indicatori din tabel ilustrează deteriorarea generală a situaţiei demografice şi lor li s-ar putea adăuga numeroşi alţii.

Marile schimbări care ar urma să se producă în structura pe vârste a populaţiei ţării în următorii doar 35 de ani pot fi examinate în Figura 1.14. Şi implicaţiile pot fi intuite prin compararea raportului dintre diferite grupe de vârstă.

Am inclus în Tabelul 1.11, pentru anul 2050, rezultate semnificative din *Revizia 2017 a perspectivelor populației mondiale* elaborate de Divizia de Populație ONU, cel mai competent organism în aria perspectivelor populaţiilor tuturor ţărilor şi având o impresionantă experienţă în domeniu (revizia 2017 este cea de a 25-a). Varianta reţinută este *Fertilitate constantă*, asigurând cadrul comparativ adecvat. Nu sunt diferenţe importante între cele două abordări şi nici nu au de unde proveni, datele de plecare ale proiectărilor fiind similare, modelul de proiectare este același, ipoteza asupra fertilităţii este identică, iar cea asupra speranţei de viaţă este foarte apropiată. Nu sunt diferenţe semnificative referitoare la mortalitate ori la scăderea naturală în anul 2050, ca şi la raportul de dependenţă a vârstnicilor. Numărul

populaţiei în anul 2050 diferă între cele două proiectări cu 481 mii de persoane, diferență care provine exclusiv din ipoteza asupra migraţiei nete din proiectările DP-ONU. Rezultatele Seriei 2017 a proiectărilor DP-ONU confirmă tabloul sumbru al populaţiei ţării în deceniile următoare, rezultat din propriile proiectări şi sintetizat în datele din Tabelul 1.11. Confirmare şi mai apropiată găsim în rezultatele proiectărilor elaborate de EUROSTAT, având drept an de plecare anul 2015, populaţia României în anul 2050, în *scenariul de bază*, prevăzând o fertilitate în progres, dar şi o migraţie negativă considerabilă, ajungând 16,3 mil. de locuitori. Cu menținerea unei fertilități de 1,5 copii la o femeie, populația ar atinge 14,9 mil. (EUROSTAT, 2017). În proiectările elaborate de Institutul Național de Statistică, populația ar ajunge în anul 2050 la 16,6 mil. de locuitori, în „varianta cea mai plauzibilă asupra evoluţiei populaţiei" (*varianta medie*) (Institutul Național de Statistică, 2017).

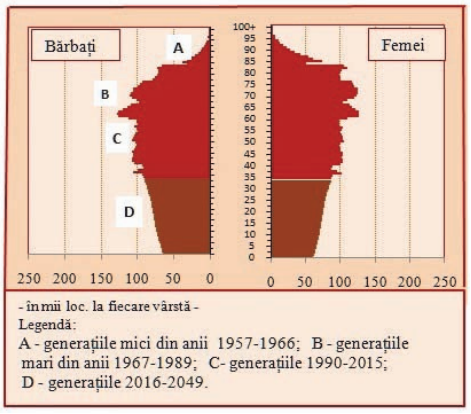

Sursa: Proiectări ale autorului: A: generațiile mici din anii 1957–1966; B: generațiile mari din anii 1967–1989; C: generațiile 1990–2015; D: generațiile 2016–2049.

Fig. 1.14. Populația pe sexe și vârste în anul 2050.

1.6. REMARCI FINALE

Evoluţiile populaţiei şi ale fenomenelor demografice după anul 1989 au cauzalităţi şi mecanisme complexe, izvorâte din noile realităţi economice, sociale și culturale ale societății românești, dar și din acumulări și caracteristici modelate în deceniile anterioare, cu efecte etalate după anul 1989. Dreptul omului la decizie asupra numărului de copii pe care doreşte să-i aibă şi când să-i aducă pe lume, ca şi la informaţie şi mijloace de planificare familială a avut un rol major în evoluția natalității. După cum nu pot fi subestimate efectele dreptului la liberă circulaţie, la activitate economică şi stabilirea reşedinţei în alte ţări, la cunoaşterea stilului de viaţă, a valorilor, ierarhiilor şi aspiraţiilor oamenilor din alte ţări, efecte care şi-au

pus neîndoielnic amprenta pe atitudini, comportamente şi decizii asupra familiei şi copilului. Toate aceste determinări se cuvin a fi luate în considerare în analiza stării actuale și a perspectivelor populaţiei ţării. În faţa unor realităţi şi perspective demografice profund negative există prudenţă, îndoieli şi chiar scepticism din partea individului, atât timp cât declinul populaţiei ţării nu a avut până acum efecte negative semnificative asupra vieţii sale. Mai mult, acest declin a avut, pe termen scurt, efecte economice benefice pentru societate, prin reducerea consistentă a resurselor orientate spre alocaţii, maternitate, asistenţă medicală a mamei şi copilului, educaţie, fără a mai vorbi de reducerea presiunii asupra pieţei muncii prin masiva migraţie pentru muncă a câtorva milioane de persoane tinere şi adulte şi miliardele de euro din remitenţe. Prin reducerea numărului de copii au existat avantaje economice şi la nivelul familiei, resursele financiare pe membru de familie fiind mai mari la cele fără copii ori cu un singur copil. Toate aceste avantaje vor avea însă costuri pe termen lung şi foarte lung.

Măsura concediului şi indemnizaţiei de creştere a copilului reprezintă singura măsură generoasă de susţinere a natalităţii luată vreodată în ţara noastră, în context de acces neîngrădit la contracepţie şi întreruperea sarcinii. Această măsură a evitat o veritabilă cădere a natalităţii după anul 2000, prin redresarea moderată a numărului de născuţi în mediul urban, unde se află preponderent femeile care beneficiază de această măsură în calitatea lor de angajate pe bază de contract de muncă. Modificările aduse în anul 2017 legislaţiei asupra concediului şi indemnizaţiei de creştere a copilului ar trebui să aibă drept efect un progres al numărului de mame beneficiare, însemnând o redresare a numărului de născuţi preponderent în mediul urban, ceea ce nu va putea schimba semnificativ nivelul general al natalităţii şi al scăderii naturale a întregii populaţii. Nu se poate şti acum cât de semnificativă ar putea fi redresarea natalității, dar sunt suficiente argumente pentru a concepe o strategie care să se adreseze întregii populaţii a ţării. Mamele care au avut şi au indemnizaţie, ca şi cele care o vor avea în viitor fac parte din populaţia feminină tânără, aflată predominant în mediul urban. La mijlocul anului 2015, populaţia feminină în vârstă de 15–49 de ani era de 2,7 mil. în mediul urban şi de aproape 2 mil. în mediu rural. Oricât ar creşte numărul de nou-născuţi (de la mame cu indemnizaţii) în mediul urban, o redresare de substanţă a natalităţii ţării şi diminuarea dimensiunii declinului populaţiei şi a ritmului de depopulare a ţării nu pot fi realizate fără creşterea aportului femeilor casnice. Ancheta forţei de muncă în gospodării, în 2015 (Institutul Național de Statistică), indică un număr al femeilor casnice de 1,3 mil., 432 mii fiind în mediul rural. Aproape 60% dintre aceste femei sunt în vârstă de 15–44 de ani. Nu poate surprinde faptul că declinul natural în mediul rural a fost în anul 2015 de 56 mii de persoane, de aproape trei ori mai mare decât cel din mediul urban (20 mii de persoane). Creşterea gradului de ocupare a femeilor din rural le-ar asigura un nivel de trai mai ridicat şi le-ar permite acces la concediu și indemnizație de creștere a copilului.

Declinul natalităţii este rezultatul a sute de mii de decizii de a nu avea copii ori de a avea un singur copil. Este factorul economic singurul responsabil de aceste decizii? Sunt şi alţii? S-ar cuveni să concepem şi să realizăm cercetări selective pe

eşantioane reprezentative de populaţie tânără (şi adultă) cu şi fără copii, pentru a vedea ce factori şi mecanisme determină deciziile şi ce programe ar putea schimba decizia de a nu avea copii ori de a avea un singur copil. S-ar putea elabora apoi programe şi strategii orientate spre redresarea natalităţii şi reducerea dimensiunii declinului populaţiei şi a ritmului de depopulare pe termen lung şi foarte lung, pornind de la aspiraţii, deziderate şi preferinţe ale celor care doresc să aibă copii, dar numeroase bariere şi practici le stau în faţă. Concediul şi indemnizaţia ar fi componente ale unor astfel de programe, alături de alte măsuri, unele adresate prioritar populaţiei din mediul rural, unde deteriorarea situaţiei demografice are caracteristici şi dimensiuni dramatice. Ar fi proiectul naţional cel mai important pe care îl poate avea România după aproape 30 de ani de declin al populaţiei.

BIBLIOGRAFIE

Numeroasele date folosite în acest studiu au drept surse principale anuare statistice, anuare demografice, culegeri de date și alte publicații ale instituției naționale de statistică – Institutul de Statistică Generală a Statului, Institutul Central de Statistică, Direcția Centrală de Statistică, Comisia Națională pentru Statistică și Institutul Național de Statistică (inclusiv Baza de date Tempo-Online). Pentru date folosite din alte surse, acestea sunt indicate în lista de referințe.

1. Boia Lucian (2015), *Cum s-a românizat România*, Editura Humanitas, București.
2. Brie Mircea (2009), *Life Expectancy in North-Western Transylvania*, MPRA-Munich Personal RePEc Archive, Paper No. 44139, posted 2 February 2013, disponibil la: https://mpra.ub.uni muenchen.de/44139/1/MPRA_paper_44139.pdf.
3. Bucher Hansjoerg, Mai Ralf (2005), *Depopulation and its consequences for the regions of Europe*, Council of Europe Publishing, Strasbourg (DG3/CAHP10 (2005) 7).
4. Chesnais Jean-Claude (1986), *La transition démographique. Etapes, formes*, *implications économiques*, Presses Universitaires de France, Institut National d'Etudes Démographiques, Paris.
5. Colescu Leonida (1905), *Recensământul general al populațiunei României, Rezultate definitive*, Institutul de Arte Grafice Eminescu, București (republicat la Institutul Central de Statistică, Colecția Retipăriri, 1944, *Analiza rezultatelor Recensământului general al populației României din 1899*, cu o prefață de Manuilă Sabin).
6. Eurostat (2017), *Population projections 2015 at national level (base year 2015),* disponibil la: http://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/population-projections-data.
7. Gheţău Vasile (1977), *Evolution de l'espérance de vie en Roumanie (1900–1975*), Congrès Général de l'Union Internationale pour l'Etude Scientifique de la Population, Mexico, 8–13 août.
8. Gheţău Vasile (1997), *Evoluția fertilității în România. De la transversal la longitudinal,* Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Demografice, Bibliotheca Demographica, nr. 5, București.
9. Gheţău Vasile (2012), *Drama noastră demografică. Populaţia României la recensământul din octombrie 2011*, Editura Compania, Bucureşti.
10. Golopenția Anton (1945), Nota *Mișcarea populației din România*, *Comunicări statistice*, nr. 5, martie 1945.

11. Golopenția Anton, Georgescu D.C. (1948), *Populaţia Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului,* Probleme economice, nr. 2 (martie), Studiu preluat în Golopenția Anton (2002), *Opere complete*, Vol. II, *Statistică, demografie şi geopolitică*, Editura Enciclopedică şi Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti.
12. Institutul Naţional de Statistică (2017), *Proiectări ale populaţiei României în profil teritorial. Orizont 2060*, București.
13. Livi Bacci Massimo (2003), *Populația în istoria Europei*, Editura Polirom, Iași.
14. Lungu Gheorghe (1987), *Evoluţia populaţiei României şi a componentelor creşterii ei numerice în ultimul secol*, Revista de statistică, nr. 7, București.
15. Manuilă Sabin (1940), *Demografia rurală a României*, Editura Institutului Central de Statistică, Bucureşti.
16. Manuilă Sabin, Georgescu D.C. (1938), *Populaţia României,* Editura Institutului Central de Statistică, Bucureşti.
17. Mihoc Gheorghe (1943), *Tratat de matematici actuariale*, Universitatea din Bucureşti.
18. Râmneanţu Petru (1939), *Elemente de biometrie medicală şi statistică vitală*, Editura Institutului Central de Statistică, Bucureşti.
19. Reinhard Marcel, Armengaud André, Dupaquier Jacques (1968), *Histoire générale de la population mondiale*, Editions Montchrestien, Paris.
20. Retegan George, Păcuraru Ion (coord.) (1974), *Populaţia României* (Comisia Naţională de Demografie), Editura Meridiane, Bucureşti.
21. Rotariu Traian, Dumănescu Luminița, Hărăguș Mihaela (2017), *Demografia României în perioada postbelică (1948–2015)*, Editura Polirom, Iași.
22. *Rotariu Traian, Semeniuc Maria, Mezei Elemer (2005), Mişcarea naturală a populaţiei între 1901–1910, Transilvania,* Vol. I. *Evenimente demografice,* Vol. II, *Cauze de deces*, Editura Presa Clujeană, Cluj-Napoca.
23. Sandu Dumitru (2006), *Explorarea Europei prin migraţii pentru muncă*: *1990–2006*, în Fundaţia pentru o Societate Deschisă, *Locuirea temporară în străinătate. Migraţia economică a românilor: 1990–2006*, Bucureşti.
24. Sandu Dumitru (2017), *Migraţia pentru reformarea ţării,* disponibil la: https:// www.academia.edu/34282875/Migra%C8%9Bia_pentru_reformarea_%C8%9B %C4%83rii_interviu_2017.
25. Sanielevici M. (1921), *Note sur une table de mortalité de la population générale de la Roumanie*, Buletinul statistic al României, nr. 6–7, Bucureşti.
26. Sanielevici M., Mihoc Gheorghe (1932), *Note sur la construction de nouvelles tables de mortalité de la population de l'Ancien Royaume de Roumanie*, Buletinul statistic al României, nr. 2, Bucureşti.
27. Scărlătescu I. (1921), *Statistica demografică a României. Populaţiunea Regatului Român după recensământul făcut în ziua de 19 decembrie 1912 (1 ianuarie 1913),* Buletinul statistic al României, seria IV, vol. XVI, nr. 6–7, Bucureşti.
28. Şerbu G.R. (Retegan George) (1962), *Evoluţia fertilităţii populaţiei feminine din RPR în perioada 1900–1960*, Revista de statistică, nr. 4, 1962, Bucureşti.
29. The Human Mortality Database (2018), disponibil la: https://www.mortality.org/.
30. Trebici Vladimir (1970), *Statistica populaţiei*, curs, Academia de Studii Economice, Bucureşti.
31. Trebici Vladimir (1971), *Creşterea economică şi dezvoltarea populaţiei în Republica Socialistă România în perioada 1949–1969*, Teză de doctorat, Facultatea de Filosofie, Universitatea din Bucureşti.
32. Trebici Vladimir (1996), *Demografie. Excerpta et Selecta*, Editura Enciclopedică, Bucureşti.
33. Trebici Vladimir (1998), *Populaţia României după naţionalitate şi religie. Demografie regională şi diferenţială,* Bibliotheca Demographica, nr. 8, Institutul Naţional de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Demografice, București.
34. United Nations Population Division (2017), *World Population Prospects. The 2017 Revision*, United Nations, New York.

2. SATUL PE LUNGIMEA UNUI SECOL

ILIE BĂDESCU

2.1. CHESTIUNEA RURALĂ CA PROBLEMĂ FUNDAMENTALĂ A STATULUI ROMÂN[1]

„*Istoria nu se poate imobiliza, cel mult o inteligenţă politică preventivă poate înlesni o evoluţie paşnică a unei societăţi în continuă transformare.*"

Pamfil Şeicaru

DOUĂ TRANZIŢII ÎNTR-UN VEAC: DE LA NEOFEUDALISM LA CAPITALISMUL TIMPURIU ŞI DE LA COMUNISM LA CAPITALISMUL TÂRZIU

Studierea satului pe lungimea unui ciclu secular: câteva precizări

Fiecare stat reacţionează într-un anume mod la problemele sale sociale. Dimitrie Gusti propunea la Iași, în 1918, imediat după actul Marii Uniri, pe când punea fundaţia Şcolii sociologice de cercetare rurală împreună cu Vasile Pârvan şi Virgil Madgearu, să fie studiat întregul tablou al problemelor fundamentale în statul român înainte de a se trece la căutarea soluţiilor. Dacă voim să aflăm informaţii relevante despre o formaţiune comunitară precum este satul, la scara întregii ţări, trebuie să examinăm *dinamica puterilor sale într-un ciclu secular*. Toate influenţele asupra satului, dinăuntrul şi din afara sa, se răsfrâng finalmente asupra puterilor sale vitale. Puterea demografică (stocul demografic rural), puterea fertilă (de reproducere) a populaţiei săteşti, puterea gospodăriei ţărăneşti, capitalul intelectual al celor trei cohorte prin care se comensurează un ciclu secular, stocul genealogic (adică puterea de propagare a familiei săteşti) etc., toate acestea pot fi şi vor fi evaluate în dinamică, adică longitudinal. Abordarea longitudinală (pe durata unui veac, adică a celor 100 de ani de

[1] Raport elaborat în cadrul Grupului academic de reflecţie şi acţiune prorurală, pregătit pentru conferinţa Academiei Române, *Satul românesc şi evoluţia lui istorică*, 20 noiembrie 2017, sesiunea omagială *100 de ani de la Marea Unire*.

la Marea Unire) a spaţiului rural, ca spaţiu de viaţă colectivă în care trăiesc astăzi 46% dintre români, este un imperativ strategic naţional.

Ţăranii în ultimul ciclu secular

România se găseşte astăzi la confluenţa a două fronturi eco-istorice de tipul şi amploarea a două tsunami: înaintarea accelerată a megacorporaţiilor agro-info-biochimice şi desţărănizarea, ambele aducând primejdia ruinării satului ca tip de civilizaţie comunitaristă incomparabilă la scara istoriei planetare. În termeni ciclici, vom sesiza că în această sută de ani ţăranii au traversat aproape trei cicluri Kondratiev, două cicluri albastre şi unul roşu (intermediar): ciclul care a instaurat domnia deplină a primului liberalism (între Pacea de la Berlin şi Pacea de la Ialta, adică între 1878 și 1945, deci circa 65 de ani, cât este durata maximă a unui ciclu Kondratiev); ciclul roşu care a adus dominaţia bolşevismului colectivist antiţărănesc (1945–1990) şi faza întâi a celui de-al doilea ciclu Kondratiev albastru (al treilea în cronotopul chestiunii ţărăneşti), ciclul neoliberalismului corporatist postmodern, în care ne găsim astăzi. Ciclurile Kondratiev se referă în esenţă la specificul dinamicii economiilor, dovedind că evoluţia acestora are caracter ciclic asemenea anotimpurilor, încât fiecare ciclu se încheie cu o iarnă economică şi se redeschide cu o nouă primăvară. Problema este că, în societăţile Orientului, ciclurile economice sunt acompaniate de cicluri sociale paradoxale, astfel că iarna ciclului Kondratiev se încheie fără ca iarna socială şi demografică să se ducă şi ele, încât îngheţul socio-demografic persistă lungă vreme şi uneori pare a se instala sub forma unei adevărate ierni polare în plan social, demografic şi, uneori, chiar în plan cultural. Modernitatea a exercitat asupra întregului rural un efect de contracţie pe care satele l-au preluat în modalităţi diferite, vizibile graţie analizelor longitudinale. În mod convenţional, procesul a fost legat de un altul mai puternic, şi anume de „urbanizare”, adică de creşterea oraşelor pe cale naturală, dar şi pe calea unei masive migraţii de la sat la oraş. Recensămintele periodice de la cel din 1912 la cel din 2011 ne relatează în termenii lor povestea satului românesc pe lungimea unui veac.

SATUL ÎN LUMINA RECENSĂMINTELOR DIN ULTIMII 100 DE ANI (1912, 1930, 1956, 1976, 1986, 1992, 2002, 2011)

Dinamica ruralului pe lungimea unui secol dezvăluie un trend universal pentru toată era modernă, şi anume contracţia ruralului şi expansiunea oraşului. Fenomenul acesta, în straturile sale mai profunde, atestă câteva procese seculare pe care distribuţiile statistice generale nu ni le arată. Dacă privim fenomenul pe latura lui urbană, putem vorbi despre un proces de creştere, denumit urbanizare. Dacă privim acelaşi proces pe latura sa rurală, vorbim despre un proces de contracţie a spaţiului rural, denumit deruralizare.

În 1912, ruralul cuprindea 83,71% din totalul populaţiei româneşti, în vreme ce urbanul abia atingea 16,29%. Recensământul din 1992 consemnează pragul cel

mai coborât al ruralului, adică 45%, ceea ce înseamnă o deruralizare puternică (de circa 50%), dar nu dramatică, atestând gradul diminuat de absorbţie rezidenţial-urbană a populaţiei rurale. Rata seculară a deruralizării indică descreşteri masive în rural, dar fenomenul acesta este acompaniat şi de un declin general al populaţiei României, atestat şi numai de simpla comparaţie (suprapunere) a piramidelor demografice din 1956 şi 2017. Spre pragul anului 2017, piramida demografică s-a transformat în romb, ceea ce arată că baza de susţinere şi de reproducere demografică s-a comprimat semnificativ.

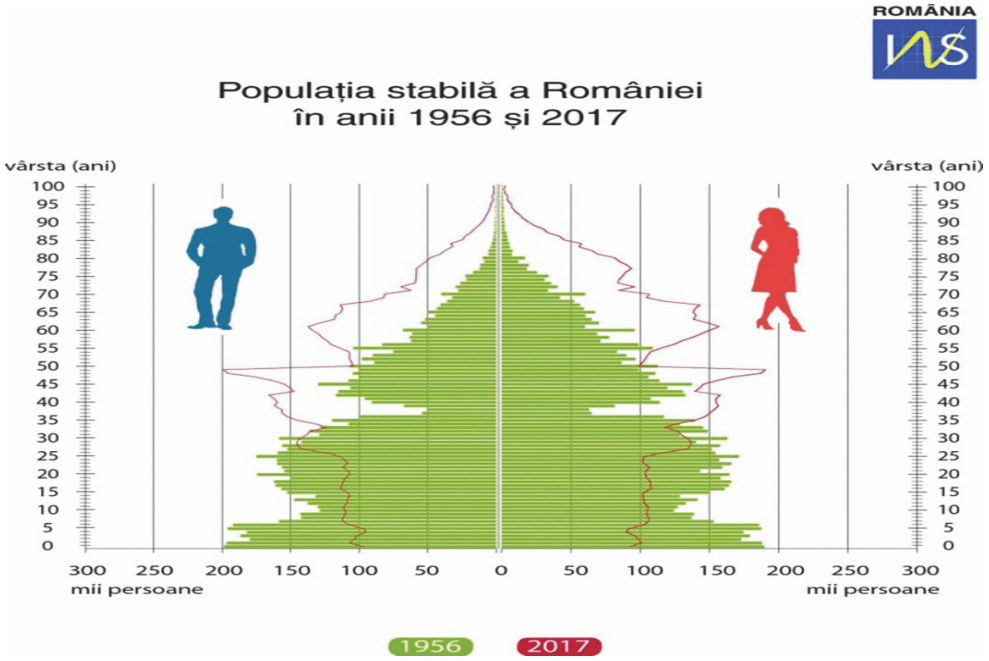

Fig. 2.1. Populațiastabilăa Românieiîn anii 1956 și 2017.

Iată figura prin care putem arunca o privire asupra trendului secular al dinamicii rurale şi deci al evoluţiei satului românesc pe durata veaculuI.

Schimbarea profilului morfologic al societăţii românești s-a produs întâi prin expansiunea progresivă a orașului și, după 1964, prin industrialismul „dictaturii de dezvoltare" (Viorel Roman). Urbanul din 2002 atinge dublul și, pentru unele judeţe, triplul celui din 1930. Ruralul însă nu scade în aceeași proporţie, ci, în 2002, ruralul se menţine pentru unele judeţe la nivelul celui din 1930. Ponderea judeţelor al căror rural atinge în 2011 circa 60–70% din totalul populaţiei este semnificativă: 12, adică circa 25% din totalul judeţelor României. Judeţele cu o populaţie preponderent urbană în 2011 sunt abia 7, adică circa 17%. Restul sunt ***judeţele cu un profil mixt: circa 48%.*** (prezentăm în continuare figura elaborată pe baza datelor INS).

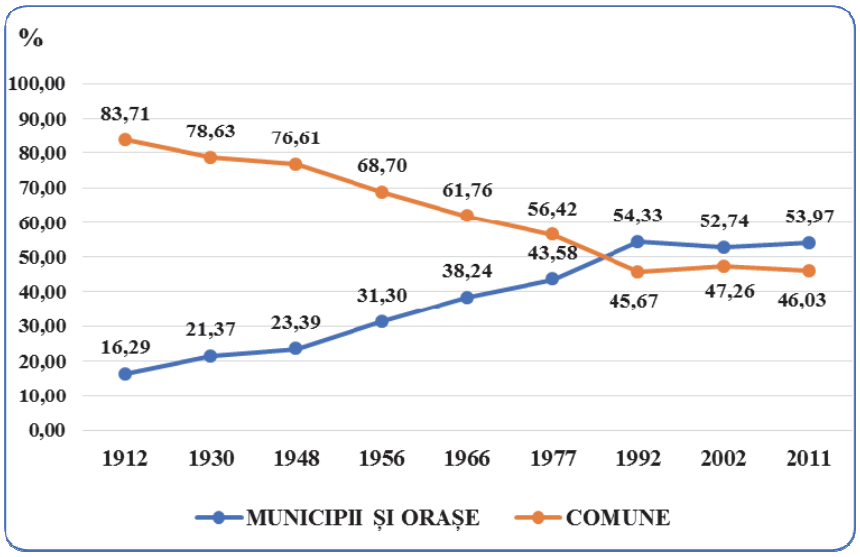

Sursa: Prelucrare INSOC (date: INS).

Fig. 2.2. Dinamica ruralului pe durata unui secol (1912–2011).

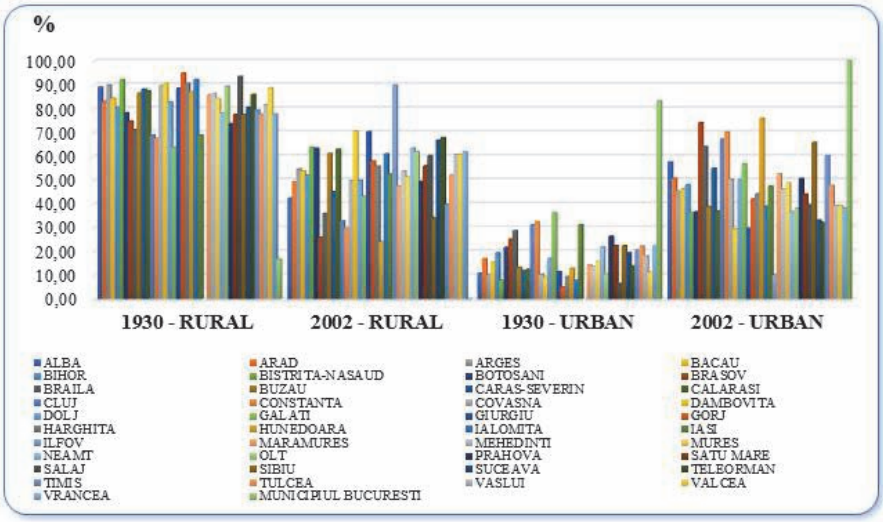

Sursa: Prelucrare INSOC (date INS).

Fig. 2.3. Deruralizarea seculară la scara judeţelor pe durata unui secol (1912–2011).

Să aruncăm o privire (tot sumară) asupra ratei de creştere a populaţiei urbane şi rurale în ultimii 100 de ani în România (punctul de start al analizei este recensământul din 1930, rata de creştere fiind calculată din 10 în 10 ani):

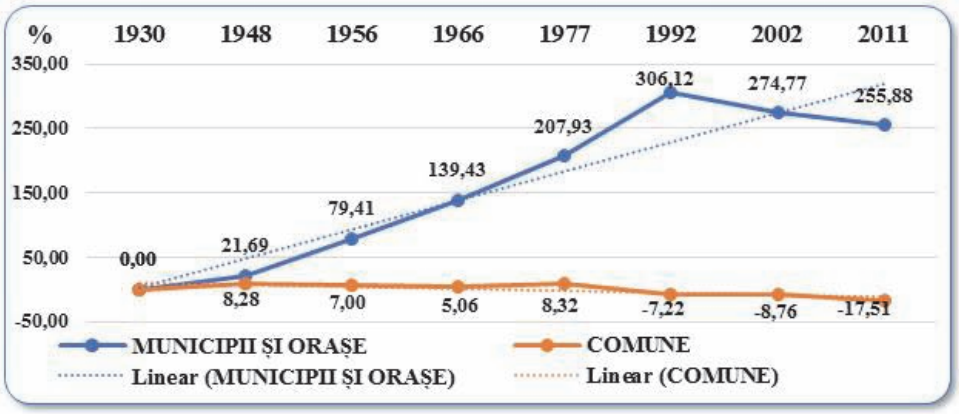

Sursa: Prelucrare INSOC (date INS).

Fig. 2.4. Rata de creştere intercenzitară (din 10 în 10 ani) a populaţiei rurale şi urbane.

Figura 2.4 ne descoperă cel puţin trei etape de evoluţie rural-urbană, sub aspectul tendinţelor dominante ale dinamicii rurale: o primă etapă, între 1930 şi 1977, în cuprinsul căreia ruralul înregistrează o rată de evoluţie lentă, cu valori de creştere pozitivă, ale căror oscilaţii nu depăşesc 3% de la un recensământ la altul. Faţă de ruralul din 1930, satul înregistrează rate de creşteri de circa 5–8% şi aceste rate se menţin în jurul acestor valori vreme de 47 de ani. Putem spune că, în tot acest interval, corpul demografic rural avea o vitalitate remarcabilă, un echilibru viguros, atestat de rate pozitive de creştere în tot acel interval, în ciuda marilor zguduiri prin care a trecut societatea naţională şi mondială: urmările Primului Război Mondial, marea criză din 1929–1933, al Doilea Război Mondial şi cumplita experienţă a represiunii antiţărăneşti din partea regimului de ocupaţie bolşevică de după 1945 (la care se adaugă teribila presiune a colectivizării forţate). În tot acel interval, oraşul creşte cu rate tot mai mari (faţă de baza fixă de raportare: 1930) şi, ca atare, putem pune concluzia: creşterea urbană nu s-a datorat deruralizării, ci unui spor demografic propriu, adică unei creşteri „naturale". Potenţialul de creştere al oraşului a fost unul destul de semnificativ, încât în 1977–1992 (deci în 15 ani) rata de creştere urcă de la 207% la 306% (baza de raportare fixă fiind anul 1930). După 1992, practic, în satul românesc se iveşte un proces nou, de masivă deruralizare, atestată de rate negative ale creşterii, deci de un declin marcant al populaţiei rurale, declin a cărui rată atinge pragul de –8,76% în 2002 (faţă de ruralul din 1930). Lucrul îngrijorător este că, în acelaşi interval, rata de creştere urbană înregistrează şi ea un declin, de la 306% la circa 275%. În spaţiul vital românesc se manifestă două tendinţe extrem de grave: contracţia urbană şi deruralizarea, adică o gravă contracţie demografică generală a ţării şi specială a satului. Începând cu 2011, deja se întrevede o etapă nouă, cu o explozie a deruralizării, atestată de dublarea ratei negative de creştere a populaţiei satelor (rata atinge în 2011 o valoare negativă de –17%). Satul pierde în zece ani circa 1/6 din puterea lui demografică. Putem conchide că efectul negativ al tranziţiei induse de schimbările de după 1990 este mai mare decât

efectul cumulat al celor trei mari „dezastre" sociale prin care a trecut România: o criză mondială, un război mondial, un regim de ocupaţie cu lagăre de concentrare. Toate aceste trei dezastre n-au avut efectul de proporţii înspăimântătoare indus de tranziţia de la regimul Ceauşescu la regimul neocapitalist de tip periferial de după 1990. În acelaşi interval, oraşul pierde şi el substanţă demografică, pierdere atestată de o diminuare a ratei sale de creştere de la 275% în 2002 la 255% în 2011. Biosul rural se confruntă cu ameninţări majore, care se anunţă printr-o contracţie puternică a dimensiunii demografice şi genealogice a ruralului.

Piramida rural-urbană. Destinerire şi contracţie genealogică între două recensăminte. Examinarea comparativă a *piramidei rurale* între 1992 și 2015 ne arată o dramatică prăbuşire a *plafonului demografic* la grupele de tineri (0–24 de ani) de la circa 1.000.000 la circa 500.000, ceea ce va aduce o contracţie genealogică. În rural, destinerirea este acompaniată de fenomenul contracţiei socio-demografice a categoriei activilor (25–50 de ani). În urban, îmbătrânirea socială este datorată precumpănitor destineririi (plafonul demografic al acestei categorii de vârstă scade de la peste 1.000.000 la circa 500.000). Iată piramida rurală pentru cele două momente:

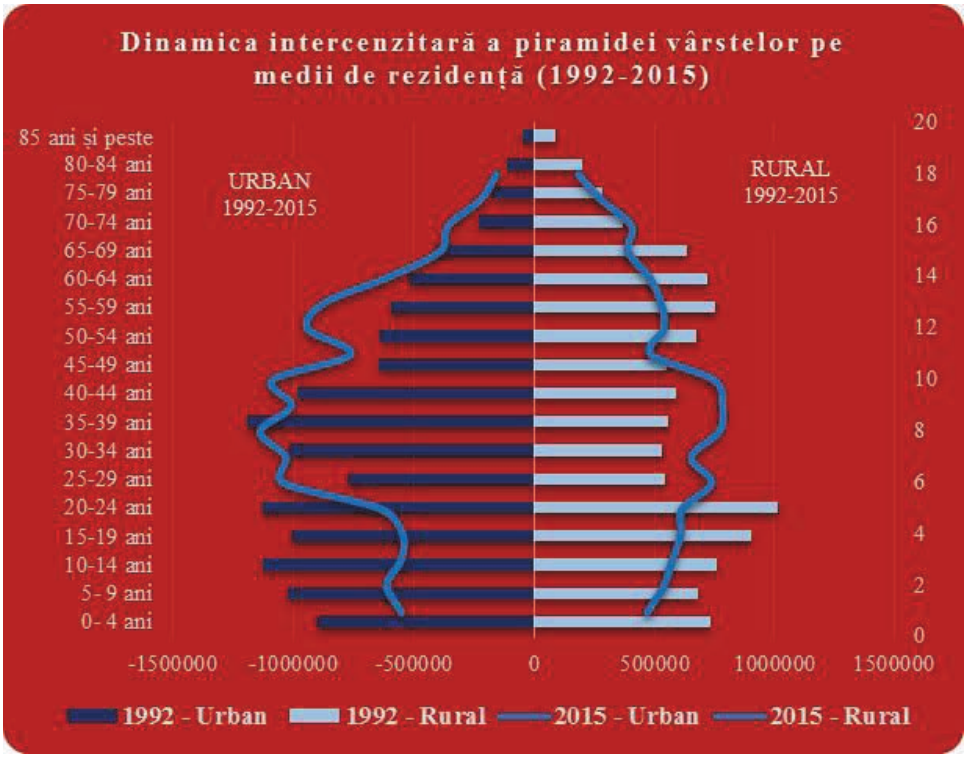

Sursa: Prelucrare INSOC (date INS).

Fig. 2.5. Dinamica intercenzitară a piramidei vârstelor pe medii de rezidență (1992–2015).

De la piramidă la romb. Contracţia genealogiei rurale. O privire rapidă asupra piramidei vârstelor la 100 de ani faţă de deceniul Marii Uniri ne arată că baza reproductivă a populaţiei se îngustează, astfel că cei ce vor asigura suportul genealogic rural vor fi cu 30–40% mai puţini în următorii 20 de ani. Iată profilul romboidal al celei mai recente piramide, determinate pentru mediul rural pe cele două categorii de gen:

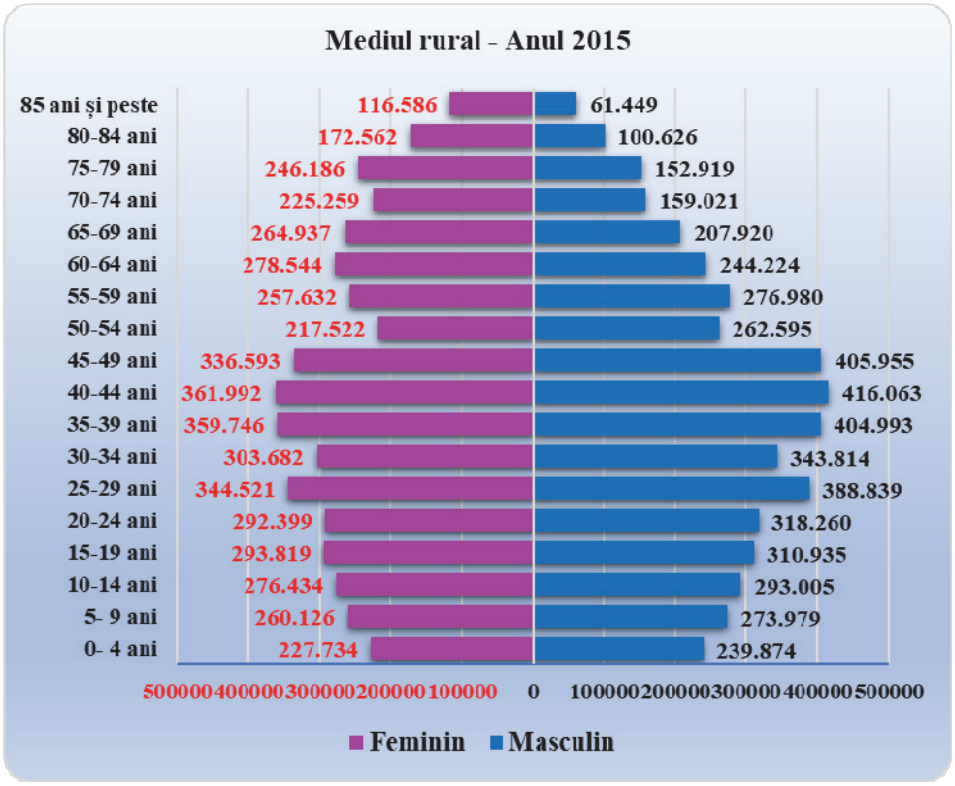

Sursa: Prelucrare INSOC (date INS).

Fig. 2.6. Mediul rural – anul 2015.

Am precizat că ruralul românesc îşi pierde cu totul autonomia şi vlaga atât prin desputernicire economică a gospodăriei, cât şi prin desputernicirea genealogică. Suntem martorii unui dublu proces de decapitalizare: *economică şi genealogică*. Dacă economic putem consemna o înstrăinare a pământului care trece deja de jumătatea sutei, genealogic, decapitalizarea atinge proporţii catastrofale pe care specialiştii le-au analizat cu prea puţină atenţie. Ba un aşa-zis expert al Băncii Naţionale (*nomina odiosus*) leagă şansele României de dispariţia ţăranilor, lăsându-se purtat de prostia unei pseudoteorii fardate printr-o combinaţie de roşu strident (neocomunist) şi albastru agresiv (neoliberal). În fundal, se derulează un proces de catastrofală contracţie a capitalului genealogic, pe care am cartografiat-o într-o lucrare de sine stătătoare, în curs de apariţie (Bădescu, 2018).

Destinerirea satului: remarci preliminare. Ţinând seama de legea gravitaţiei genealogice conform căreia, acolo unde sunt tinerii, acolo este şi centrul de gravitaţie al familiei, vom sesiza că tranziţia cea nouă aduce după sine o mutare a centrului de gravitaţie al familiei rurale spre Occident (odată cu emigrarea cuplului tânăr, emigrează şi „ajutătorii" – cei ce îngrijesc nou-născuţii –, ceea ce înseamnă un transfer de avuţie, constând din contribuţia „neplătită" a muncii familiale pentru îngrijirea copiilor: rolul „bunicilor"). Munca bunicilor asociată rolului de îngrijitoare este transferată gratuit în Vest, acolo unde sunt cuplurile tinere, ale căror venituri nu acoperă cu totul costurile pentru instituţionalizarea preşcolară şi şcolară a copiilor. Stupul familial se goleşte, proprietăţile rămân nelucrate, satele îmbătrânesc, cultura în cele trei sfere ale ei – cultura muncii, a sănătăţii şi a minţii – este lovită mortal. Numim acest proces de emigrare masivă a tinerilor din rural destinerire a ruralului, asociată dramatic celuilalt proces alarmant: desţărănizarea. Când cele două procese trec de un anume prag critic, satul intră într-o fază letală. Numărul satelor care mor a crescut enorm, iar al familiilor condamnate la stingere genealogică a crescut catastrofal. România a intrat într-un proces de decapitalizare genealogică extrem de periculos pentru baza statului însuşi şi a neamului deopotrivă. Vom reţine, aşadar, că una dintre cauzele căderii satelor este destinerirea. Când tinerii pleacă din sate peste un prag critic putem prooroci moartea acelor sate care au fost golite de tineri. Acolo unde, de zece ani, n-a mai fost un botez este semnul cernit al unei ameninţări letale, acolo satul moare.

Examinarea graficului distribuţiei mediei anuale a nou-născuţilor în rural ne arată că ruralul se confruntă deja cu spectrul unui proces de masivă destinerire, relativ ascunsă de speranţa de viaţă mai redusă în sat faţă de oraş. Iată figura:

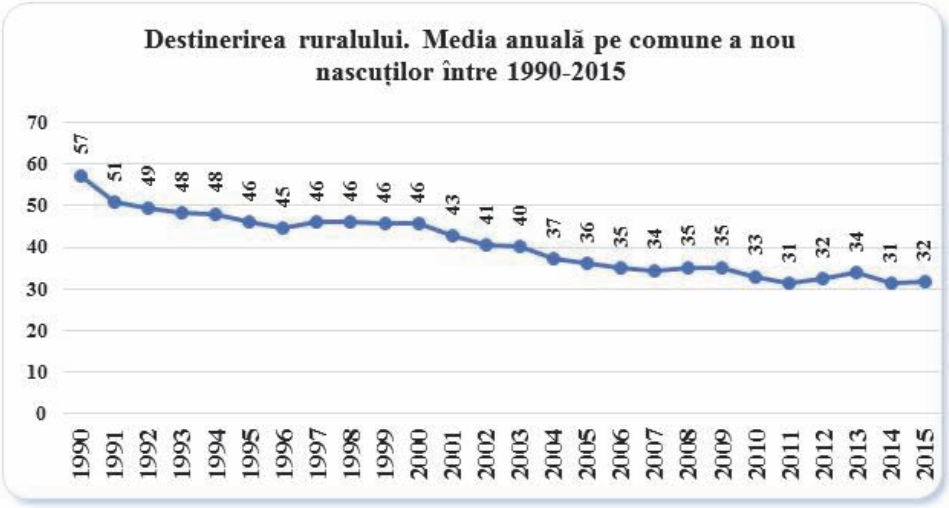

Sursa: Prelucrare INSOC (date: INS).

Fig. 2.7. Destinerirea ruralului. Media anuală pe comune a nou-născuților în anii 1990–2015.

PROBLEMELE SECULARE ALE SATULUI ŞI AGROSISTEMULUI ROMÂNESC (1918–2018)

Capitalism, comunism, neocapitalism periferial, agrarianism

Istoria evoluţiilor din ultima sută de ani a ruralului românesc atestă cel puţin patru etape istorice distincte, în funcţie de răspunsurile date acestei provocări durabile: etapa dintre 1918 și 1945; etapa de tranziţie aservitoare, prin dictatură de clasă, de la un agrosistem neoruralist presocialist la un sistem colectivist (1945–1964); etapa dintre 1964 și 1989/91, a unui sistem agrar dualist, cu două subsisteme, bazat pe proprietatea de stat, unul, şi pe proprietatea muncii ţărăneşti – sistemul cooperatist – celălalt, și ultima etapă, a evoluţiilor rurale de după 1989 până în prezent, cu acutizarea chestiunii rurale, aşa cum o să vedem din analiza sa longitudinală. Să reţinem deocamdată trăsăturile tipologice ale chestiunii rurale, subliniind că nenorocita constelaţie de trăsături negative glisează de la o etapă la alta în toată perioada de referinţă a studiului nostru. Cea mai radicală distincţie stadială se referă la perioadele intermediare, adică la diferenţierea structurilor şi evoluţiilor rurale în decursul celor trei etape mijlocii – aceea dintre 1945 și 1964, respectiv dintre 1964 și 1989 și de după 2002–2011.

Conform analizelor lui Virgil Madgearu (Madgearu, 1935, 1936, 1940)[2], trăsăturile care definesc ideal-tipic, în esenţa ei, chestiunea agrară a României ca tip de problemă socială seculară revin cu o ciclicitate aproape incontrolabilă. Aceste trăsături persistă, precum s-a precizat, şi le regăsim pe toată durata tranziţiei capitalismului timpuriu (de după Tratatul de la Adrianopol din 1829, reformele lui Kisseleff din 1831–1832 şi până la reformele lui Cuza-Kogălniceanu) în cadrul noului ciclu de evoluţii rurale, menţinându-se cu toată grozăvia lor şi după pragul la care se opreşte analiza economistului ţărănist, adică peste momentul apariţiei ultimei sale lucrări dedicate „evoluţiei economiei naţionale româneşti” (1864/66–1944). Spectrul acestor probleme critice ale ruralului se modifică întrucâtva în cadrul şi pe durata aplicării proiectului colectivist al regimului comunist. O mare parte a respectivelor trăsături revin însă întocmai după 1989, ceea ce întăreşte necesitatea unei analize spectrale a provocărilor rurale persistente pe durata celor 100 de ani de evoluţie rurală de la Marea Unire la marea dezaxare a sistemului rural românesc, indusă de procesele şi „reformele” tranziţiei. Să le examinăm pe rând, pornind de la marile teorii ale chestiunii rurale datorate economiştilor şi sociologilor ţărănişti ai veacului trecut. Nota distinctă a tabloului rural din câmpul analizei mele ţine de examinarea în oglindă a răspunsului pe care statul român l-a dat acestei chestiuni seculare în raport cu fiecare dintre componentele ei. Vom sesiza trei atitudini distincte ale statului faţă de chestiunea rurală: o atitudine proruralistă pe toată durata interbelică, cu startul ei în reformele iniţiate la solicitarea expresă şi decizia de înălţime naţională a regelui Ferdinand. O primă fază este cea dintre 1918 și 1947, când statul a respectat ţăranii, a susţinut

[2] Vezi şi articolul lui Radu Baltasiu dedicat lui Madgearu, prin mijlocirea căruia preluăm tipologia problemelor agrare româneşti (Baltasiu, 2005).

sistemul ţărănesc (gospodăria şi exploataţia familială etc.) prin politici prorurale, încât regele Ferdinand nu a fost doar întregitorul, ci şi restauratorul justiţiei sociale ţărăneşti (el a făcut dreptate ţăranilor, restituindu-le, prin reforma agrară, ceea ce de veacuri le-a fost luat prin uzurpări ale sistemului proprietar ţărănesc), ceea ce a deschis epoca de politici sociale neorurale în tot intervalul de la Marea Unire la masiva desţărănizare comunistă (provocată de proiectul rural colectivist impus de către regimul de ocupaţie).

1. *Pulverizarea proprietăţilor şi exploatărilor ţărăneşti*. Chestiunea pulverizării proprietăţii şi deci a vulnerabilizării exploataţiilor ţărăneşti are desigur rădăcini istorice, dar a fost întrucâtva accentuată prin efectul secundar al reformei rurale, într-o primă fază a ei, dat fiind că aceasta a permis, în genere, constituirea de proprietăţi familiale de dimensiuni mici (sub 10 ha, în jurul unei medii de 1–5 ha). Societăţile naţionale consolidate în Europa Centrală şi de Răsărit trebuiau să rezolve două chestiuni urgente pentru noua ordine naţională: chestiunea constituţională şi chestiunea întăririi bazei de susţinere a statului nou însuşi, ceea ce se confunda atunci cu chestiunea rurală însăşi. Chestiunea era cu atât mai presantă cu cât vechiul regim funciar nu putea oferi soluţii niciuneia dintre cele două probleme. O masă rurală sărăcită şi instabilă era şi nefolositoare noului stat (fiindcă n-ar fi avut cum să contribuie la susţinerea noului aparat instituţional apărut), şi primejdioasă, precum ne arată continua insurgenţă rurală spre finele veacului al XIX-lea şi după (răscoalele ţărăneşti din 1888 şi 1907 sunt dovada cea mai concludentă cu privire la urgenţa chestiunii rurale). Numărul celor fără de pământ era chiar şi după reforma agrară din 1921 de circa 500.000 de ţărani. Din totalul familiilor rurale, circa 40% deţineau proprietăţi de sub 3 ha şi alte circa 35% deţineau proprietăţi între 3 și 5 ha. Prin urmare, populaţia supranumerară şi deci instabilă, dimpreună cu marea pulverizare a proprietăţilor constituiau cele două trăsături ale chestiunii rurale. *Pulverizarea proprietăţilor şi exploatărilor ţărăneşti* constituie, preciza sociologul şi economistul ţărănist Virgil Madgearu, principalul handicap pentru organizarea modernă a muncii şi pentru o cât de modestă creştere a puterii de cumpărare a „ruralilor”. Pentru a stopa declinul vertiginos al puterii de cumpărare şi al forţei economice a gospodăriei ţărăneşti, statul român întregit a răspuns prin cele două conversiuni care au şters datoriile ţăranilor către stat, contractate ca urmare a reformei rurale. „Eu am iniţiat lupta pentru conversiunea datoriilor agricole, menţiona Pamfil Şeicaru în «Curentul», când era la putere Partidul Naţional-Ţărănist, în timp ce ziarul «Dreptatea», oficiosul partidului, ignora gravitatea problemei. Am izbutit să-l conving pe Carol, pe N. Iorga şi pe Argetoianu şi guvernul Iorga a votat prima lege, amplificată de naţional-ţărănişti sub guvernul Al. Vaida şi desăvârşită de guvernul liberal sub Tătărăscu. Desăvârşită? De fapt anularea datoriilor agricole”. Constatăm cât se poate de răspicat că toate partidele au răspuns consensual la această teribilă provocare, dezvăluind, în spatele atâtor alte slăbiciuni ale actorilor politici, un *energetism ţărănist exemplar*, ceea ce a contat enorm pentru salvarea exploataţiilor ţărăneşti şi pentru evitarea scufundării într-o sărăcire dezastruoasă a întregii societăţi. „Istoria nu se poate imobiliza, cel mult o inteligenţă politică

preventivă poate înlesni o evoluţie paşnică a unei societăţi în continuă transformare". Acestea au fost cuvintele aceluiaşi Pamfil Şeicaru, parcă în loc de concluzii la chestiunea expusă. Chestiunea pulverizării proprietăţii şi deci a vulnerabilizării exploataţiilor ţărăneşti revine încă mai drastic după 1989, în cadrul celei de-a doua tranziţii, când suprafaţa medie a unei exploataţii rămâne mult timp în jurul a 2,66 ha, ceea ce va bloca orice tentativă de optimizare a gospodăriei ţărăneşti şi va pregăti calea spre o progresiv-bolnăvicioasă lichidare a micii proprietăţi familiale şi deci la o eliminare treptată a acestei categorii socio-economice din economia rurală românească. Drumul spre ***lichidarea gospodăriei ţărăneşti ca forţă şi categorie a economiei rurale*** va fi asigurat de treptata şi ruşinoasa înstrăinare a micii proprietăţi agrare şi deci de distrugerea fundamentului economiei ţărăneşti. Odată cu aceasta, va veni şi compromiterea fatală a doctrinei suveranităţii alimentare asigurate în interbelicul românesc de proprietatea ţărănească mică şi mijlocie. Lichidarea gospodăriei ţărăneşti ar fi atât de gravă pentru metabolismul social şi pentru echilibrul genealogic al societăţii româneşti încât orice analist serios al chestiunii rurale ar trebui să privească înspăimântat spre o asemenea probabilitate.

2. *Un ghem de conexiuni negative versus energetismul statului*. O latură negativă, precum este fărâmiţarea proprietăţii, nu se manifestă singură, ci împreună cu altele, formând astfel un „ghem de conexiuni negative", de durată seculară şi acestea. Oricare dintre laturile chestiunii rurale îi apare economistului ţărănist ca fiind împletită cu alte fenomene negative, ceea ce induce un cumul de conexiuni negative precum: „fărâmiţarea pământului, preţuri de vânzare sau de arendare a pământului" haotice, fără de corelaţii organice, „emigrarea, răspândirea ocupaţiilor agricole anexe, salarii joase, raporturi de venituri agricole scăzute, mizerie, regresul izlazurilor, păşunilor şi ogoarelor, diminuarea stocului de vite şi micşorarea veniturilor brute" (Seraphim, 1930, p. 193, *apud* Madgearu, 1995, p. 25). Exact acelaşi este *tabloul actual al ruralului românesc*, tras parcă la un tragic indigo al istoriei. În esenţa sa, chestiunea rurală se identifică tocmai cu un asemenea ghem de conexiuni negative, de durată seculară, ceea ce reclamă o abordare în „pachet", nu separat, a laturilor şi a fenomenelor care definesc un astfel de *cumul agrar* „*blestemat*". Cu toate acestea, *nici satul românesc şi nici statul român n-au fost nişte entităţi inerte, frigide la provocarea rurală. Actul Marii Uniri a fost acompaniat, în oglindă, de prima reformă şi împroprietărire rurală a ţărănimii pe toată raza ţării întregite. Apariţia unui partid nou pe scena politică, prin unirea ramurii sale ardelene cu ramura sa munteană, devenind al doilea partid politic al României, Partidul Naţional Ţărănist, arată energetismul extraordinar al ruralismului românesc pe toată durata capitalismului timpuriu din România* (cu ecouri până după război, când, practic, partidul a fost lichidat şi chestiunea rurală a luat o altă întorsătură). *Statul român s-a raportat la sat ca la cel mai însemnat partener strategic al propriei sale afirmări în noul ciclu istoric şi, ca atare, a iniţiat, imediat după actul Marii Uniri, cele două mari măsuri de politică rurală structurală: reforma proprietăţii, cu efectul ei direct: întărirea gospodăriei ţărăneşti, şi creditul rural, cu efectul său cel mai însemnat: întărirea gospodăriei ţărăneşti. Fără aceste două măsuri, ar fi urmat dezastrul statului român întregit.*

„Creditul Agricol Ipotecar, în primul an de după conversiunea datoriilor agricole, a acordat majoritatea împrumuturilor pentru lichidarea datoriilor moşierilor. După 1935, deși a continuat să preia împrumuturi convertite, a repartizat și o parte mai mare din resurse pentru înzestrarea cu inventar a exploatărilor agricole, dar, pe total, plasamentele au avut o dinamică descrescândă. În anii 1932–l937, Creditul Agricol Ipotecar a acordat 1.371 de credite, în sumă de 1,1 mld. lei. Până la 31 decembrie 1941, banca acordase de la înființare 1.930 de împrumuturi, în valoare de 1,5 mld. lei, epuizând toate resursele de care dispuneau și care se cifrau la 1,6 mld. lei" (*Evoluţia*…, descărcat pe 16 sept. 2017). Este evident că politica conversiunilor a slăbit puterea Casei Rurale, însă „pierderile suferite de Casa Rurală ca urmare a legii conversiunii datoriilor agricole" (de 66,7 mil. lei) au fost acoperite de stat: din pierderile Casei Rurale, „55,8 mil. lei i s-au acoperit de stat" (*Evoluţia*…, descărcat pe 16 sept. 2017). Prin urmare, statul a promovat o politică prorurală, ceea ce nu se întâmplă în perioada actualei tranziţii, când satul pare aproape total abandonat de politicile statului neocapitalist (cu unele excepții, ca cele din ultima vreme, datorate ministeriatului Daea, dar și acestea fără profunzime, şi, dacă un alt guvern va renunţa la aceste măsuri, ruralul se va scufunda din nou într-un ocean de zădărnicie și abandon criminal).

3. *Autarhia forţată. Ruptura agriculturii de cealaltă principală ramură economică, de industrie – caracterul autarhic al gospodăriilor rurale* (fenomenul este exemplificat de foarfecele preţurilor). Înaintea adoptării legii conversiunii, restituirea ratelor a generat o cascadă a sărăciei şi o agravare teribilă a chestiunii rurale. „Problema restituirii ratelor, urmată de procese, de pierderea inventarului agricol de către țărani, a continuat și în preajma, și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial" (*Evoluția*…, descărcat pe 16 sept. 2017), ceea ce a condus la o agravare a chestiunii rurale. La această nouă provocare, statul a răspuns printr-o politică nouă: aceea de consolidare a proprietăţii mijlocii: „Prin Legea din 16 iunie 1939, Casei Rurale i s-a dat o nouă organizare, prelungindu-i-se pe încă 30 de ani privilegiile de care beneficia. Capitalul social urma să fie majorat la 100 mil. lei, cu scopul de a înlesni cumpărarea, vânzarea și exploatarea proprietății agricole, în vederea susținerii proprietății mijlocii. După convesiune, Casa Rurală a desfășurat o activitate restrânsă, ca și în primii zece ani după Marea Unire, încetând plasamentele câțiva ani, ocupându-se cu lichidarea patrimoniului de pământuri și păduri pe care le poseda" (*Evoluţia*…, descărcat pe 16 sept. 2017).

4. *Subutilizare forţată. Organizarea muncii şi tehnologiile sunt toate foarte precare.* Această problemă se reflectă în „utilizarea incompletă a muncii ţărăneşti" – uneltele agricole însele, subliniază Radu Baltasiu, nu pot fi utilizate în mod satisfăcător din cauza fragmentării excesive a proprietăţii (Baltasiu, 2005). Am numit acest fenomen, semnalat încă de Madgearu, *subutilizare forţată,* pentru a semnala faptul că satul este supus unor procese de subdezvoltare, nu unora de dezvoltare. Dacă lipsesc politicile de reorganizare a agriculturii, dacă lipseşte creditul rural, lipsesc programele de asistenţă pe linia procurării echipamentelor, înseamnă că, pe cale de consecinţă, satul este forţat la subutilizare şi deci la subdezvoltare.

5. *Fiscalitatea excesivă şi absenţa unui sistem de credit coerent* sunt o altă problemă dificilă cu care se confruntă agricultura românească (Baltasiu, 2005, p. 61, 64). Am numit acest fenomen *definanţare forţată* a ruralului: săteanul n-are bani căci nu există un credit rural adecvat care să-i facă accesibile circuitele monetare. Chestiunea a fost rezolvată în două moduri în primele două cicluri Kondratiev: a) prin susţinerea creditului rural până la război (prin Legea din 16 iunie 1939, Casei Rurale i s-a „majorat capitalul social, cu scopul de a înlesni exploatarea proprietăţii agricole") şi b) prin preluarea sarcinii monetar-financiare a ruralului de către stat în perioada centralismului socialist. După 1989, statul se retrage masiv din agricultură, creditul rural este ca şi absent, ceea ce va agrava şi pe această latură chestiunea rurală. Interbelicul românesc este însă foarte dinamic în privinţa circulaţiei monetare şi a intervenţionismului inteligent al statului, astfel că satul nu era cu desăvârşire singur, abandonat ca în ciclul ultimei tranziţii. „Criza din 1931 a influențat negativ și situația Creditului Funciar Rural, ceea ce a determinat o nouă intervenție a statului. Prin Legea conversiunii datoriilor agricole, s-a dispus retragerea scrisurilor funciare 5%, reprezentând obligațiile împrumutaților până la 1 ianuarie 1932, și înlocuirea acestora cu alte titluri, însă cu o valoare nominală redusă la 50%, pierderile suferite de Creditul Funciar Rural fiind preluate de stat. După criză, cu toată înviorarea economică, încasarea ratelor din creditele rămase de încasat după Legea conversiunii datoriilor agricole s-a efectuat într-un ritm destul de lent în perioada 1934–l938" (*Evoluţia*…, descărcat pe 16 sept. 2017). Mai mult, statul român întregit a susţinut expansiunea creditului rural şi a mijlocit expansiunea primei Bănci Cooperative întemeiate încă din 1903, astfel că, după marea criză, rolul acestor bănci a fost unul extrem de însemnat: „Un rol important în asanarea datoriilor micilor agricultori și în consolidarea băncilor populare după criză l-a avut Banca Centrală Cooperativă, întemeiată în baza Legii de organizare a cooperației din martie 1929, care, de fapt, era continuarea vechii centrale înființate în 1903. Spre deosebire de centrala din 1903, în care statul avea un rol dominant, Banca Centrală Cooperativă era o instituție de drept privat, care funcționa pe baza unui statut și servea ca centrală de finanțare pentru toate organizațiile cooperative. Capitalul a fost sporit la 1 mld lei, din care inițial 50% era aportul statului, restul de 50% putând fi subscris de cooperative și federalele lor" (*Evoluţia*…, descărcat pe 16 sept. 2017). Singurătatea satului în faţa crizelor tranziţiei este un fenomen cu incidenţă târzie, abia pe durata ultimei tranziţii postdecembriste, când toate celelalte trăsături revin fără vreo reacţie semnificativă din partea statului. Să examinăm aceste trăsături pentru durata recentă şi pentru care absenteismul statului este aproape endemic.

6. *Deprecierea forţată a produsului agricol românesc* şi deci a agriculturii. În genere, în lunga perioadă a modernităţii, valoarea produsului agricol românesc a fost şi a rămas foarte scăzută în raport cu eforturile depuse de ţărani pentru realizarea acestuia şi cu valoarea producţiilor agricole ale altor ţări. Am socotit că acest fenomen indică o *depreciere forţată*. Aceasta este o trăsătură care se supraadaugă chestiunii rurale româneşti, unde politica subvenţiilor este încă defectuoasă şi plafonul impus acestor subvenţii ţărilor din afara spaţiului Schengen a rămas destulă vreme atât de drastic încât

suntem îndrituiţi să vorbim pentru toată tranziţia despre o depreciere forţată a produsului agrar românesc în context european. Dacă ţinem seama de efectul devastator de exploatare a satului prin efectul politicii preţurilor (mai ales după 1990), putem întregi tabloul satului românesc la 100 de ani de la Marea Unire. Cât priveşte accesarea fondurilor europene, studiile noastre au arătat că, la nivelul anului 2015, doar 0,4% dintre exploataţiile ţărăneşti au putut „beneficia" de aceste fonduri. Conform sistemului de standarde occidentale, doar 0,4% dintre exploataţiile agricole ţărăneşti treceau de 2 UDE (standard european de accesibilitate a fondurilor până la pragul lui 2015, unde s-a oprit analiza noastră).

7. Izolarea forţată a ruralului şi revenirea exodului ca tehnică de supravieţuire. Consecinţa primă a deprecierii forţate a muncii şi produsului rural este eliminarea lumii rurale din câmpul societăţii de piaţă, ceea ce induce un alt fenomen, şi anume izolarea forţată a ruralului, insularizarea sa într-o lume care-şi leagă şansele de deschidere şi integrare. Reacţia ruralilor a fost rapidă: părăsirea locului, exodul migraţionist, fenomen atestat de rata extrem de ridicată a emigrării rurale, cel mai ameninţător fenomen demografic dintre cele cu care se confruntă România la acest început de mileniu. Doar sporul natural negativ depăşeşte un atare prag de ameninţare.

8. Rolul statului. De la statul gospodar la statul fiscal. Statul este instituţia chemată să organizeze şi să încurajeze, printr-un sistem fiscal, investiţional şi de subvenţionare adecvat, sistemele de irigaţii, zootehnia (producerea unor rase superioare de animale), industriile aferente, inclusiv industria chimică producătoare de îngrăşăminte (Baltasiu, 2005, p. 68-69). În locul *statului-gospodar*, atent cu resursele şi deci bun manager al proceselor, trăsătură totuşi predominantă la statul român pe durata interbelicului, statul actual este un stat mai degrabă *oligarhic*, interesat precumpănitor de interesele păturilor superpuse, aruncând asupra ţării reale o plasă de fiscalităţi sufocante, care preschimbă aparatul statului într-o simplă povară. Acesta este poate cel mai mare factor de ameninţare la adresa statului naţional în timpul ce va veni şi deopotrivă asupra satului ca tip de comunitate.

9. Ameninţarea înaintării suburbium-ului mondial şi deci a anarhiei progresive. Relaţia industrie-agricultură. „Este departe de a fi dovedit că industrializarea unei ţări agricole implică rezolvarea problemei suprapopulaţiei agricole" (Baltasiu, 2005, p. 95). „Ţelul industrializării nu poate fi decât extinderea activităţii economice şi mărirea productivităţii muncii naţionale în vechile ramuri de producţie. În acest cadru, problema care primează este alegerea ramurilor de producţie şi ierarhizarea industrializării. Aceasta nu poate fi determinată decât de *criteriul sporirii capacităţii de cumpărare a maselor*, deci de *extensiunea pieţelor*, iar pentru ierarhizarea industrializării, de criteriul maximului de productivitate" (Baltasiu, 2005, p. 154-155). Or, tocmai faptul că populaţia rurală este sărăcită face extrem de complicat raportul dintre industrie şi agricultură într-o astfel de ţară. Ceea ce este valabil pentru o ţară cu industrie şi agricultură dezvoltate devine îndoielnic pentru o ţară în care predomină decalajele. Aici absorbţia suprapopulaţiei agricole este cu totul îndoielnică, încât ne vom aştepta la o cronicizare a fenomenului unei populaţii intermediare, nefixate în structuri profesionale şi corporative clare, alimentând, din contră, fenomenul *ochlosului*

proletarian şi deci aruncând societatea în suburbium-ul mondial. Aceasta este o confirmare a teoriei *anarhiei progresive*, care va afecta Europa începând cu periferiile ei. Putem spune că perioada tranziţiei înseamnă şi *startul acestui proces al anarhiei progresive* în România (ţara fusese ferită de acest fenomen până în momentul reformei oligarhice iniţiate prin *Legea nr. 18/1991 a fondului funciar*, care, cum vom arăta, sub pretextul reîmproprietăririi ţăranului cu pământ, l-a deposedat de echipamentul agricol şi de unelte, care erau proprietatea muncii ţărăneşti[3].

Reforma de după 1989: o deposedare de mari proporţii

În perioada care a urmat căderii regimului comunist, satul a fost supus unei reforme cu efecte profund contradictorii. Startul reformei aplicate lumii rurale a fost dat de *Legea nr. 18 a fondului funciar*, lege controversată încă de la adoptare. Această lege a creat impresia că reface proprietatea ţărănească, căci a împărţit loturi de pământ vechilor proprietari. În realitate, aceeaşi lege a deposedat ţăranul de ceea ce fusese „proprietatea muncii ţărăneşti" (echipamentele agricole), antrenând consecinţe negative (care marchează până astăzi exploataţia agricolă în România). Slaba rentabilitate a exploataţiilor agricole din România este dată de faptul că acestea sunt – urmare a *Legii nr. 18* – nu doar de dimensiuni mici, ci şi foarte dispersate. S-a creat un regim agrar caracterizat prin câteva trăsături definitorii pentru ceea ce a devenit între timp *noua chestiune rurală*: a) o teribilă fărâmiţare a proprietăţii; b) predominarea exploataţiilor de subzistenţă, de mici dimensiuni: 67,4% dintre exploataţiile agricole private din România au sub 3 ha; c) compromiterea accesului la pieţe al agricultorilor, ceea ce creează impresia unei slabe orientări comerciale a acestora; d) exploataţiile mijlocii – având între 3 şi 15 ha – reprezintă 25,2% din totalul acestora; f) dimensiunea medie a unei exploataţii este de 2,67 ha, ceea ce reduce eficienţa folosirii mijloacelor şi resurselor. În plus, exploataţiile din agricultura României sunt nu doar de dimensiuni reduse, ci şi dispersate, revenind în medie 4,14 loturi la o exploataţie. Dr. Traian Lazăr arată că reforma agrară în România a condus la trei tipuri de efecte: distrugerea dotărilor tehnice din agricultură; dezorganizarea producţiei agricole; fărâmiţarea exagerată a suprafeţelor agricole în procesul reîmproprietăririi, astfel încât suprafaţa totală de 8.000.000 ha era pulverizată încă de la nivelul anului 1996 în peste 30.000.000 de parcele cu o suprafaţă medie de 0,26 ha/gospodărie (Lazăr, 1996, p. 10).

În opinia specialiştilor, această lege s-a întemeiat pe o confuzie: aceea dintre *proprietate* şi *exploataţie*, fapt ce a dus la desfiinţarea cooperativelor agricole de producţie şi la distrugerea dotărilor acumulate prin munca comunităţilor rurale timp de 30–40 de ani. *Legea nr. 18* a avut, prin urmare, ca efect deposedarea ţăranilor de echipamentele agricole, „a creat un «popor fără unelte», fiindcă a separat pământul şi pe ţărani, în mod forţat, de utilaje, de singurul echipament la care avuseseră acces, pe care-l creaseră vreme de 30 de ani de exploatare şi acumulare comunistă

[3] Am prezentat fenomenul într-un studiu al meu sub pseudonim (Grigore Iulian) într-un număr special din revista *Sociologie românească*, la care vom reveni mai încolo cu referinţele de rigoare.

violentă şi care, de fapt şi de drept, era **proprietatea muncii ţărăneşti**" (Grigore, 2001, p. 55). O asemenea situaţie a împins agricultura cu sute de ani în urmă („neofeudalism"). Sociologii rurali, bazându-se pe studierea în profunzime a unor sate, vorbesc despre „revenirea agriculturii la un model arhaic de exploataţie" (Şişeştean, 2001, p. 57), atât ca dotare tehnică, cât şi din punctul de vedere al accesului la pieţe. Această organizare defectuoasă a muncii agrare – fărâmiţarea loturilor şi subdotarea tehnică – a făcut ca în ultimii ani circa 3 mil. ha să rămână anual necultivate.

Reforma rurală în alte state din fostul lagăr socialist. Cazul Germaniei

Experienţa altor state arată că era posibilă păstrarea unităţilor agricole „comuniste" ca tipuri de exploataţii agricole – nu ca tip de proprietate (această confuzie a fost cauza erorilor în reforma românească) – în care erau deja comasate suprafeţe mari de teren agricol. În cazul Germaniei, de pildă, statul, după reunificare, „consecvent legităţii concentrării producţiei agricole", „nu a pulverizat fostele cooperative agricole de producţie şi întreprinderi agricole de stat în exploataţii familiale mici de 5–10–20 ha, nu a lichidat fizic marea exploatare agricolă, ci, printr-o transformare juridică, a restabilit dreptul de proprietate în comun a pământului, clădirilor şi maşinilor în exploataţii privatizate". Şi restul ţărilor foste socialiste au păstrat în proporţie de „70–80% marile exploataţii de tip cooperatist, în mărimi de la 500 la 1500 şi 3000 ha" (Timaru, 2002, p. 12).

Reforma şi patrimoniul rural. Proprietatea muncii ţărăneşti în concepţia reformei rurale. Patroni şi salariaţi în mediul rural

Măsurile legislative ulterioare care au vizat consolidarea şi concentrarea exploataţiilor – *Legea asocierii, Legea arendării, Legea circulaţiei juridice a pământului*, dimpreună cu instrumentele de finanţare (subvenţiile pe produs şi facilităţile financiare acordate prin *Legea nr. 166 din 2002* doar exploataţiilor comerciale, iar prin *Hotărârea nr. 734 din 2002*, şi celor familiale) – au avut o influenţă redusă asupra procesului de întărire a exploataţiilor agricole. Prin urmare, reforma, în loc de a organiza realitatea economiei ţărăneşti, stimulând acele categorii de proprietate care s-au afirmat încă dinainte de 1989 – proprietatea muncii ţărăneşti (patrimoniul CAP-urilor), în genere formele de posesiune corporativă –, a contribuit la dezorganizarea acelei realităţi. Patrimoniul aflat în posesiunea CAP-urilor şi în aceea a diverselor tipuri de corporaţii era *proprietatea muncii*, iar lucrul acesta trebuia consfinţit prin legile reformei. În loc de a face aşa ceva, reforma a desfiinţat brutal, în multe cazuri, formele corporative de protecţie a muncii şi a capitalului (adică a patrimoniului aflat în posesiunea marilor corporaţii: agrare, industriale, ale corporaţiei meşteşugăreşti, ale armatei, culturii, învăţământului etc.). Aparatul juridico-doctrinar al acestei reforme a fost bine codificat în *Legile nr. 15/1990, nr. 58/1991* şi în *Legea nr. 18/1991*. Prin efectele lor, aceste legi au lovit posesiunile corporative şi organizarea corporativă a societăţii. Mai toate corpurile profesionale s-au „trezit" sărăcite peste noapte, corpuri sociale întregi, cum ar fi acela al agricultorilor, au fost aruncate într-o pauperitate şi o lipsă de speranţe şi de şanse. Accesul ţărănimii la economia generală şi deci la piaţa uneltelor, a seminţelor etc. a

devenit practic imposibil atâta vreme cât, pentru achiziţionarea unei combine la nivelul anului 1998, trebuiau plătite 40 tone de carne de pasăre sau 526 tone de porumb ori 409 tone de grâu. Agricultura fărâmiţată nu ar avea acces la o asemenea piaţă. *Blocarea accesului ţărănimii la economia generală a ţării este ilustrată de:*

a) creşterea exponenţială, în primul interval al tranziţiei, a ponderii populaţiei rurale neremunerate – care trăieşte doar de pe urma propriei gospodării – cu o rată de creştere de peste 700% în primii şapte ani ai tranziţiei. Majoritatea covârşitoare a populaţiei din mediul rural trăieşte, aşadar, de pe urma *muncii familiale neremunerate şi a muncii pe cont propriu*, care însumează, cum am arătat, la sfârşitul anului 2003, 68,2% din totalul populaţiei ocupate din rural. Acest fapt ilustrează *fenomenul ruperii economiei rurale de economia generală*, al ivirii peste noapte (prin efectele *Legii nr. 18*) a unui adevărat abis între cele două, ceea ce face aproape imposibil accesul ţărănimii la economia mare a ţării şi astfel provoacă o dramatică diminuare a „puterilor economice" (în frunte cu puterea de cumpărare) ale ţăranului. Silit la o agricultură de subzistenţă, strâmtorat prin politicile reformei, nevoit să suporte retragerea statului (a subvenţiei) din economia rurală, ţăranul se află dintr-odată aruncat cu cicluri istorice înapoi, într-o agricultură de tip feudal. Ţăranul reformei a fost silit, imediat după aplicarea *Legii nr. 18* şi, oarecum, prin efectele ei, să redescopere plugul tras de măgar (fiindcă un cal se cumpăra la un preţ pe care agricultura autosubzistenţei îl făcuse inaccesibil). Ruptura dintre economia agrară şi cea urbană este ilustrată, pe un plan mai general, de cea dintre sectoarele majore ale economiei: dintre industrie şi agricultură, dintre credit, industrie şi agricultură. Distanţarea între principalele ramuri economice se transpune, la rândul ei, în *foarfecele preţurilor* – valoarea muncii din agricultură pe unitatea de produs scade drastic faţă de aceea a unităţii de produs industrial;

b) scăderea ponderii muncii salariate în mediul rural, în primul interval al reformei. Acesta este un indicator evident al diminuării acelor tendinţe structurale care definesc o structură socială modernă, de tip capitalist. Scăderea semnificativă a ponderii muncii salariale în agricultură în primul interval al tranziţiei (de la 55,6% la 32,7%, în primii şapte ani ai tranziţiei, raportată la total populaţie activă în mediul rural) reprezintă indicatorul eşecului politicilor de industrializare a agriculturii în acelaşi interval. În 2003, salariaţii în agricultură din totalul populaţiei ocupate în agricultură reprezentau 3,3%, iar salariaţii din agricultură raportaţi la total salariaţi din rural reprezentau 7,36%. Dacă raportăm numărul salariaţilor în agricultură la total populaţie ocupată în rural, atunci ponderea acestora este de 2,27% (AMIGO, 2003, p. 24). În cifre absolute, 110.601 *salariaţi* în agricultură din 3.341.957 total ocupaţi în agricultură, respectiv din 4.869.446 total populaţie ocupată în rural). Este evident că ponderea populaţiei ocupate în agricultură în total populaţie ocupată fiind de 36,9%, înseamnă că marea majoritate a populaţiei ocupate în agricultură o reprezintă munca neremunerată. La rândul ei, *industria alimentară, principalul factor de valorificare a muncii agricole şi a forţei de muncă rurale, nu se poate dezvolta*. Două sunt cauzele care fac dificilă dezvoltarea industriei alimentare: 1) lipsa unei pieţe rurale, ca urmare a unei puteri reale de

cumpărare foarte coborâte (economia de subzistenţă este lipsită de putere de cumpărare) şi 2) randamentul scăzut al producţiei la hectar a muncii familiale agrare neremunerate, fapt ce nu permite obţinerea de produse în cantităţi suficiente şi ieftine pentru a putea fi industrializate. Ambele cauze derivă din caracterul reformei, nu din acţiunea unor factori obiectivi. În amonte, pe linia factorilor care conduc la cele două aspecte prezentate, descoperim agentul cauzator: abandonarea economiei rurale, fiindcă prăbuşirea pieţei pentru agricultori este consecinţa directă a absenţei unei *politici de creditare a producătorilor individuali*, iar în ceea ce priveşte cea de-a doua cauză, randamentul scăzut al producţiei la hectar, acesta decurge, în primul rând, din fărâmiţarea proprietăţii rurale indusă prin efectele *Legii nr. 18 din 1991*. Adică tot un efect structural al reformei;

c) *creşterea foarte rapidă a patronatului în mediul rural* este un fenomen aparent inexplicabil. În condiţiile în care ţărănimea este determinată să se retragă din sectorul muncii salariale spre zona economiei de subzistenţă (această retragere este măsurată de rata foarte ridicată cu care creşte *munca familială neremunerată*, doar în primul interval al tranziţiei), corpul patronal în arealul rural înregistrează o creştere foarte puternică, de circa 400% în aceeaşi perioadă. Întrebarea care se pune este următoarea: dacă ţărănimea se mulţumeşte cu agricultura de subzistenţă, de unde această forţă pentru a întreţine o creştere spectaculoasă a activităţilor patronale? Creşterea ponderii patronatului nu este acompaniată, aşa cum ne aşteptam, de sporirea muncii salariate (aceasta scade de la 55,6% la 32,7% în acelaşi interval). Patronatul nou apărut nu pare a se implica în progresul şi expansiunea întreprinderii moderne: ponderea forţei de muncă antrenată aici, precum am văzut, a scăzut spectaculos – de la 5,2% în 1991 la 0,8% în doar şapte ani de tranziţie. Lipsa unei legături între creşterea patronatului şi o eventuală creştere a muncii salariale la sate ar putea fi însă explicată prin rolul pe care acest patronat şi-l asumă, cel mai probabil acela de *intermediere* între marfa de mic surplus provenită din economia *de subzistenţă* a gospodăriei ţărăneşti şi angrosiştii de la oraşe. Banii se opresc în cea mai mare parte la acest patronat, iar o parte infimă este returnată *lucrătorului familial neremunerat*, de unde şi denumirea acestei categorii sociale rurale.

EVOLUŢIA CHESTIUNII RURALE ÎN LUMINA TEORIEI RENTELOR RENUNŢĂRII[4]

Satul în epoca aderării. Modelul comunităţilor săteşti versus modelul agrosistemului capitalist

Ce se va întâmpla cu satul românesc prin aplicarea consecinţelor care decurg din condiţiile de aderare la UE? Este comparabil ruralul românesc cu cel european? Este adecvat unei ţări ca România, a cărei populaţie ocupată în agricultură este de

[4] Subcapitol elaborat în colaborare cu Claudia Buruiană, Cristi Pantelimon şi Radu Baltasiu.

40%, modelul care i se propune? Care vor fi, în condiţiile postaderării, costurile sociale ale integrării agricole a României? Încheierea negocierilor asupra dosarului agricol prezintă foarte multe faţete pesimiste pe termen mediu şi lung. Prin aceasta, nu vrem să punem în discuţie valabilitatea ideii de integrare europeană, ci filosofia şi principiile unor astfel de negocieri care fac abstracţie de agentul rural însuşi, care poate să fie ţăran, lucrător agricol sau salariat în diferite ramuri din sectorul industrial, patron, întreprinzător rural, mică întreprindere familială etc. Aceasta arată că între politicienii chestiunii rurale şi specialiştii chestiunii rurale s-a menţinut un decalaj în expresii şi proporţii variate, ceea ce a dus la o „soluţionare" abstractă a dosarului rural în cadrul negocierilor pentru integrare. Ni se propune un model, cel agrar occidental (al UE), în care, cu numai 4,7% populaţie ocupată în agricultură, se produce în medie de 2,4 ori mai mult decât în România, care are o populaţie ocupată în agricultură de 40% din totalul populaţiei active. Aparent, o asemenea comparaţie arată o societate cu un mare handicap în gestionarea dosarului rural. În realitate însă, trebuie reţinut că, pe de altă parte, costurile antrenate pentru susţinerea vieţii într-o societate cum este cea românească sunt de 50 de ori mai mici. Aşa cum arată specialiştii americani, munca unui lucrător în agricultură în SUA este susţinută de munca a 50 de lucrători neagricoli, antrenaţi în activităţi cu un mare consum energetic şi salarii foarte mari. Sistemele agrare de acest tip sunt, aşadar, foarte costisitoare, căci, pe măsură ce forţa maşinilor disponibilizează tot mai multă forţă de muncă activă în agricultură, cheltuielile de capital sunt tot mai mari. Astfel, în Republica Federală Germania asistăm, între 1950 şi 1986, la o reducere a forţei de muncă ocupate în agricultură cu 77% (de la 3,5 mil. la numai 0,8 mil.). Acestei reduceri a forţei de muncă îi corespunde „o creştere de patru ori a capitalului străin plasat în agricultura germană între 1960 şi 1985" (Rosener, 2003, p. 217–218). Faţă de gospodăria ţărănească, „fabrica agrară" occidentală necesită, „pe lângă utilizarea tractoarelor şi a maşinilor de recoltare totală în agricultură", „cheltuieli financiare" tot mai ridicate, „datorită instalaţiilor de furajare, maşinilor de muls şi altor utilaje" (Rosener, 2003, p. 217). Fabrica agrară specifică agriculturii intensive moderne este nu doar costisitoare, ci şi înalt poluantă. „Extinderea culturilor pe suprafeţe mari, ca şi utilizarea excesivă a îngrăşămintelor chimice şi a ierbicidelor au făcut ca agricultura intensivă să fie astăzi unul dintre principalii factori care provoacă regresul rapid al multor specii de animale şi plante. O altă serie de probleme care a găsit o largă rezonanţă la public este posibila încărcare negativă a alimentelor de provenienţă animală şi vegetală cu o serie de reziduuri biologice (pesticide, hormoni etc.)" (Rosener, 2003, p. 220). În opinia istoricului german, marea fabrică agrară are şi un potenţial slăbit de rezistenţă la criză faţă de gospodăria ţărănească familială „care, în cursul istoriei sale, a rezistat cu succes la multe crize" (Rosener, p. 2003, p. 220). Cunoscând toate aceste neajunsuri (costurile economice şi sociale ridicate şi efectele negative asupra mediului, asupra speciilor de plante şi animale, asupra sănătăţii omului etc.) ale exploataţiei agrare de tip industrial, ne putem întreba dacă modelul acesteia trebuie considerat un model unic, drept singurul

model alternativ pentru Est. „Dacă ne gândim la implicaţiile economice şi ecologice, oare sunt într-adevăr fabricile agrare mai productive decât gospodăriile familiale ţărăneşti moderne?" (Rosener, 2003, p. 220). De aceea se poate spune că principiile şi filosofia negocierilor de aderare la capitolul agricultură au fost unilaterale şi adeseori eronate, fiind nutrite de o concepţie economică neoliberală, străină de principiul reformator esenţial care situează în centrul său viaţa comunităţii rurale, şi nu agrosistemul capitalist. Acest gen de evaluare după un model unic al rentabilităţii agrosistemului (făcând abstracţie de costurile pentru susţinerea vieţii comunităţilor omeneşti şi de costurile agrosistemelor cu o înaltă tehnicitate) ne conduce la concluzia că România se află sub nivelul Olandei de 13 ori, de 10 ori sub nivelul Danemarcei, de aproape 7 ori sub nivelul Belgiei etc. În realitate însă, costurile energetice pentru susţinerea vieţii în comunităţile săteşti sunt de 50 de ori mai mici faţă de nivelul costurilor energetice în cel mai rentabil agrosistem din lume, cel al SUA, şi de circa 20–30 de ori mai mici faţă de unele dintre cele mai rentabile agrosisteme din lume.

Rentele renunţării

În cunoscuta sa monografie *Ţăranii în istoria Europei,* Werner Rosener se referă la două categorii de probleme sau costuri ale agriculturii de tip industrial: efectele social-economice şi consecinţele ecologice. „Fără îndoială, problema principală se află în planul social-economic, constând în periclitarea existenţială şi renunţarea la numeroase gospodării mici şi mijlocii. Presiunea permanentă a intensificării şi concentrării din sectorul agrar, sub motto-ul «Wachsen oder Weichen» (ori creşti, ori te dai la o parte), face plauzibil ca, pe termen lung, numai gospodăriile mari, cu un capital puternic să aibă şanse de supravieţuire. Mai întâi trebuie menţionate aici, firește, problemele sociale considerabile ale familiilor ţărăneşti, atinse în mod direct de acest fenomen. Pierderea locului de muncă şi a sursei de venit, dificultăţile reorientării profesionale, dar şi tensiunile crescute din familii aparţin acestui câmp conflictual. Prin diferite măsuri, statul încearcă să ofere un suport social acestor probleme, fie prin *rente de renunţare*, fie prin programe de *reorientare profesională*. Dar renunţarea la numeroase gospodării ţărăneşti are efecte importante şi asupra vieţii şi structurii spaţiului rural. Îmbătrânirea şi emigrarea populaţiei, dispariţia dispozitivelor necesare de aprovizionare (magazine, ateliere meşteşugăreşti) şi reducerea infrastructurii publice elementare (şcoală, cale ferată, poştă) sunt fenomene care pot fi observate în multe sate" (Rosener, 2003, p. 219). Politica rentelor de renunţare este bine cunoscută în România reformelor oligarhice, fiindcă aceasta a fost aplicată unor sectoare întregi, precum mineritul. Acesta a fost suprimat, pe temeiul doctrinei rentei de renunţare. Încet, dar tenace s-a strecurat teza că desfiinţarea mineritului autohton este mult mai rentabilă, astfel că renta renunţării ar acoperi costul continuării industriei extractive a cărbunelui. La scurtă vreme s-a importat cărbune din Polonia şi din altă parte. Politica rentei de renunţare este în pragul mileniului doctrina întemeietoare a strategiilor neocorporatiste aplicate ruralului peste tot în lume, ceea ce conduce la o desţărănizare planetară. Satul se confruntă cu această nouă provocare: va supravieţui mâine un sat fără ţărani ori, în caz contrar, satul va atrage o reţărănizare eroică şi deci o nouă linie

ţărănească în noul ciclu istoric, după modelul celebrei *Via campesina,* mişcarea mondială neorurală de care se leagă doctrina suveranităţii alimentare, opusă doctrinei corporatiste a „securităţii alimentare". Este evident că modelul comunităţilor săteşti ar trebui acceptat ca fiind complementar modelului agriculturii industriale capitaliste, adică acela care a dovedit o reală capacitate de a susţine marile colectivităţi urbane, antrenând însă şi costuri energetice şi ecologice foarte ridicate. Societăţile răsăritene au de optat între un model de civilizaţie bazat pe un astfel de agrosistem industrial de tipar urban, care include, se pare, o câtime foarte scăzută din totalul populaţiei globului, şi un sistem mixt, care aglutinează agrosistemele industriale şi industrial-urbane cu sistemele săteşti, centrate pe culturi în evantai, pe principiul schimbului natural, pe un tip de raţionalitate bazată pe trebuinţele gospodăriei ţărăneşti şi pe puterea acesteia de a penetra pieţele, dacă politicile de suport logistic şi doctrinar vor îngădui o asemenea cale. Între timp, pe o durată indeterminată, satul şi statele se confruntă cu acest proces pe care se pare că nu-l pot controla: desţărănizarea la scară planetară. Ceea ce ignoră doctrina rentei de renunţare este noua teorie a valorii, care ţine seama, când indică sursa valorii, alături de munca umană, şi de celelalte două surse: „munca" naturii şi „munca" divină, ceea ce redimensionează volumul contributiv al lumii şi muncii ţărăneşti la creşterea şi perpetuarea civilizaţiei. În dosarul teoretic al chestiunii ţărăneşti se prefigurează teoria suplimentului ţărănesc al timpului de supramuncă, adică teoria unei altfel de rente, denumite de economistul român acad. Tudorel Postolache „rentă de identitate".

2.2. SATUL ROMÂNESC SUB „AMENINŢĂRILE VEACULUI". PUTERILE SATULUI: CAPITALUL BIOLOGIC, CAPITALUL GENEALOGIC ŞI CAPITALUL INTELECTUAL[5]

„IARNA DEMOGRAFICĂ" LA SAT ŞI LA ORAŞ. PUTEREA PROCREATOARE ÎN SATUL ROMÂNESC: CAPITALUL BIOLOGIC

Iarna demografică dincolo de dispute. „Toată Europa, din Irlanda în vest până în Rusia în est, îmbătrâneşte şi moare" (Mosher, 2017). Fenomenul nu este o „creaţie a conspiraţiei conservatorismului pronatalist al grupurilor creştine", remarcă St. Mosher, ci avertismentul asupra faptului că „lumea stearpă de mâine este deja evidentă în Europa stearpă de azi". Acest peisaj nu este „efectul vreunei bacterii care ne invadează trupul, ci efectul unei gândiri antinataliste care ne invadează mintea". Este evident că sistemul economic modern şi cel politic pun preţ pe forţa de muncă, şi nicidecum pe maternitate şi pe familiile cu mulţi copii.

[5] Acest capitol este selectat dintr-o lucrare mai amplă, *Capitalul genealogic al popoarelor europene. Introducere în socioprogenia Europei* (analiză seculară), în curs de apariţie.

Popoarele Europei refuză să-şi asigure viitorul în chip esenţial, „prin furnizarea noii generaţii". „Populaţiile a 13 ţări europene, incluzând Rusia, Polonia, Ungaria, România, au început deja să se prăbuşească (*crash*). Rata totală a fertilităţii pentru popoarele Europei, incluzându-le pe cele ale fostelor republici sovietice, abia atinge în medie o cotă de 1,4 copii pe femeie. Prin efect, cele 728 de mil. vor coborî la doar 557 mil. de europeni în 2050. Trei din patru europeni vor fi dispărut la finele secolului XXI. Populaţia Rusiei, de 143 mil. în 2005, va mai avea 112 mil. în 2050. Franţa va fi 40% musulmană" (Mosher, 2017). Declinul populaţiei rurale într-o ţară ca România este alarmant, pentru că acolo trăiesc jumătate dintre români, o rezervă demografică esenţială. De aceea este esenţial să aprofundăm studiile de progenie rurală, fiindcă viitorul ţărilor depinde de „competiţia leagănelor" (în interior şi în afară, între ţări).

„***Războiul leagănelor*". *„Tragedia cuplurilor europene fără copii" (Papa Ioan Paul al II-lea).*** „In demographic terms, Europe is vanishing", remarca Premierul Jacques Chirac în 1984. „În curând țările noastre vor fi golite. Goale de gali, teutoni, bretoni și poate slavi. Alte triburi, mai roditoare decât cele europene din timpurile moderne, vor veni cu siguranță să ocupe pământurile mănoase din nordul Mediteranei. Europenii supraviețuitori se vor retrage în casele lor de refugiu precum s-au retras odată neandertalienii de pe aceleași pământuri din fața înaintării omului de Cro-Magnon. În Franța, ca și în toată Europa Occidentală, populația succesoare este deja stabilită"[6] (Mosher, 2017). Ruralul golit de populaţia sătească atrage nu neapărat alte neamuri, ci un sistem supracorporatist care va accelera decapitalizarea genealogică a României şi va slăbi satul ca formulă de rezistenţă şi de supravieţuire a proprietăţii identitare româneşti. Ruralul românesc a coborât de mult sub rata de înlocuire (cam de prin 1990). În Turcia, de exemplu, rata fertilităţii a coborât sub cea de înlocuire începând cu 2007, în ciuda apelului lui Erdogan pronatalist. „Competiţia leagănelor" hotărăşte azi destinul popoarelor. Procesul golirii demografice este accentuat voluntar de marea cruciadă contra pruncilor din pântece, care în România atinge proporţii înspăimântătoare (între 1958 și 2014 au fost suprimaţi în pântece cam tot atâția prunci cât este populaţia ţării – vezi curba ratei avorturilor).

Fertilitatea şi natalitatea în ultimii 55 de ani. Semnele viguroase ale „iernii demografice"

Iarna demografică este una dintre cele mai teribile provocări ale europenilor (şi o alertă spectrală la scară planetară). Indicatorul cel mai sensibil al instalării durabile a iernii demografice în spaţiul de viaţă al unui popor este rata fertilităţii. Iată dinamica seculară a acesteia în România:

[6] „[Soon] our countries will be empty. Empty of Gauls, Teutons, Britons, and Slavs perhaps. But other tribes, more fruitful than the modern-day European ones, will certainly come to occupy the pleasant lands north of the Mediterranean. And the surviving Europeans will retreat to their retirement homes, as the Neanderthals once retreated across the same terrain before the advance of Cro-Magnon Man. In France, as in most of Western Europe, the successor population is already in place" (Mosher, 2017).

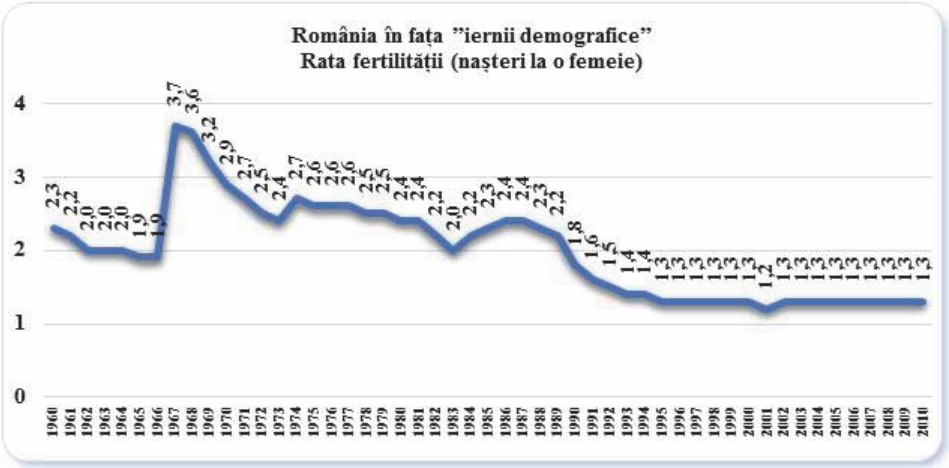

Sursa: Prelucrări INSOC (date EUROSTAT).

Fig. 2.8. Iarna demografică la sat şi la oraş.

Ce ne arată curba fertilităţii? Semnele mutaţiei socio-demografice spre un model nou care mută accentul de pe grija pentru „viitorul spiţei de neam" pe frica pentru ziua de mâine, ceea ce înseamnă a trece de la cicluri nataliste lungi (în ruralul tradiţional, acestea durează în medie 5–10 ani) la cicluri nataliste scurte (de 3–5 ani). Pragul socio-demografic este anul 1960–62, când fertilitatea scade de la 2,34 copii/pe femeie la 2,17 şi tendinţa se accentuează spre anul 1968, când se trece la o politică demografică pronatalistă, ceea ce ridică cota de copii la peste trei, şi impulsul pronatalist se menţine, instituind primul platou al „verii demografice", prelungite până în 1988, când, practic, România rurală şi urbană întră într-o „iarnă demografică" prelungită. Abia anul 2004 indică semnele unei ieşiri din iernat şi trendul se menţine până la momentul actual (2014), dovedind că avem de-a face cu un nou platou demografic, un fel de primăvară demografică, e drept, încă friguroasă.

Mai concret: din 1960 până în 1988 (29 de ani), românii îşi menţin orientarea spre un „pronatalism" încă viguros. În 1988–1990, cota de copii scade de la circa 2,22 copii per femeie fertilă la 1,8 copii. Românii optaseră pentru un model alternativ cu care se intră în prima iarnă demografică din istoria României moderne. Între 1990 și 2002 (deci în următorii 12 ani), cota de copii la o femeie fertilă scade la 1,3, redresându-se uşor între 2003 și 2016 (adică în ultimii 13 ani) spre 1,5 copii pe femeie. Rata natalităţii scade între 1960 și 1989 cu 3‰, pentru ca în următorii 25 de ani să scadă cu încă 7‰ (deci o scădere de 10 promile) (în procente, scăderea totală este de 50%: de la 19‰ la 9‰). Speranţa de viaţă la naştere creşte în ultimii 55 de ani cu circa 9 ani (de la 66 la circa 75 de ani). Rata mortalităţii, în schimb, creşte cu circa 4–5‰ şi tot astfel creşte rata avorturilor şi prima îmbătrânire socială a corpului demografic românesc. Iată şi figura ratei fertilităţii în rural pentru perioada a treia a duratei seculare de evoluţie a satului românesc.

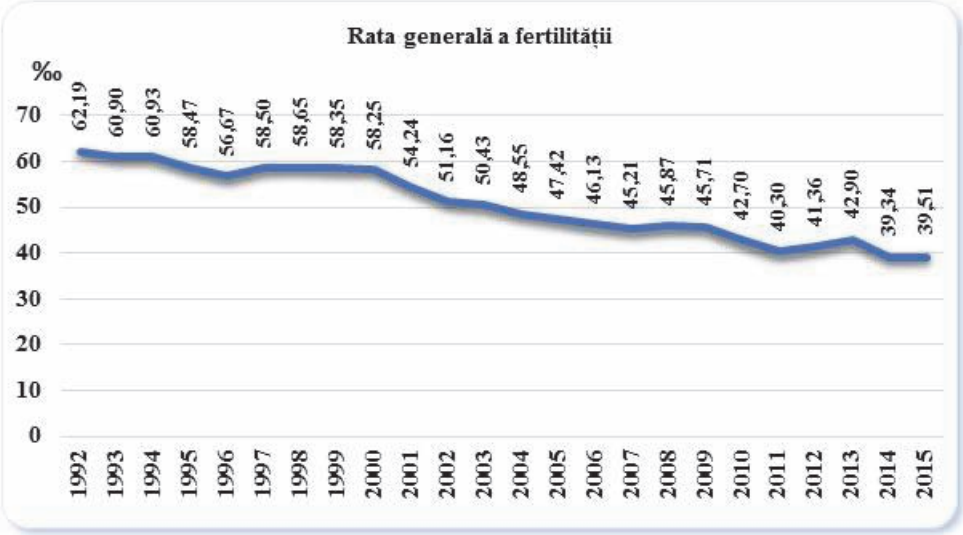

Sursa: Prelucrare INSOC (date: INS).

Fig. 2.9. Rata fertilităţii pe durata a trei cicluri cenzitare (1992–2015).

Să aruncăm o privire asupra dinamicii intercenzitare a mediei nou-născuţilor pe comuna rurală în acelaşi interval de referinţă pentru evoluţia satului românesc (ultimii 30 de ani).

Examinarea graficului distribuţiei mediei anuale a nou-născuţilor în rural ne arată că ruralul se confruntă deja cu spectrul unui proces de masivă destinerire relativ ascunsă de speranţa de viaţă mai redusă în sat faţă de oraş.

Dinamica fertilităţii şi a progeniei rurale pe durata a trei cicluri cenzitare (1992–2015)

Diminuarea numărului de nou-născuţi, în condiţiile creşterii numărului de femei fertile pe durata a trei cicluri cenzitare (până în 1992 şi între 1992 și 2015), ne arată că declinul fertilităţii este determinat de declinul progeniei (a filosofiei favorabile declinului voluntar al natalităţii), şi nu al stocului general al populaţiei.

Creşterea cu 300.000 a numărului de femei fertile intersectată cu scăderea cu circa 40% a numărului născuţilor vii este proba triumfului orientării ageniste (antinataliste) a familiilor din rural, ceea ce va conduce la contracţia stocului genealogic al satului. Iată graficul privind numărul nou-născuţilor în rural pe durata ultimei perioade dintr-o evoluţie seculară a satului românesc.

Declinul cu 40% al mediei anuale a nou-născuţilor pe comune în rural într-un interval de 25 de ani (de la o medie anuală pe comuna rurală de 150.191 în 1990 la o medie anuală pe comune a nou-născuţilor în 2015 de 90.586) este măsura contracţiei de mâine a stocului genealogic al satului.

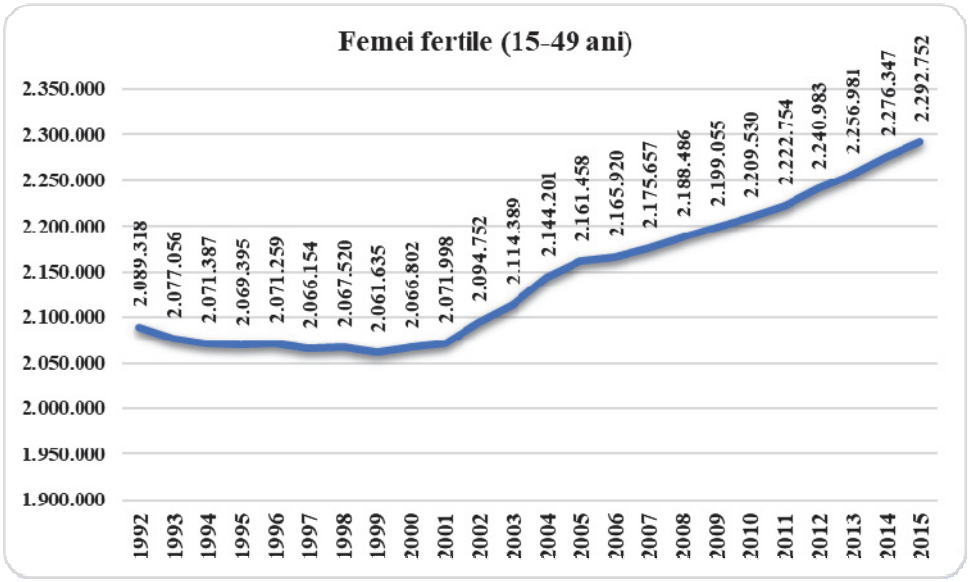

Sursa: Prelucrări INSOC, pe baza datelor INS.

Fig. 2.10. Evoluția numărului de femei fertile.

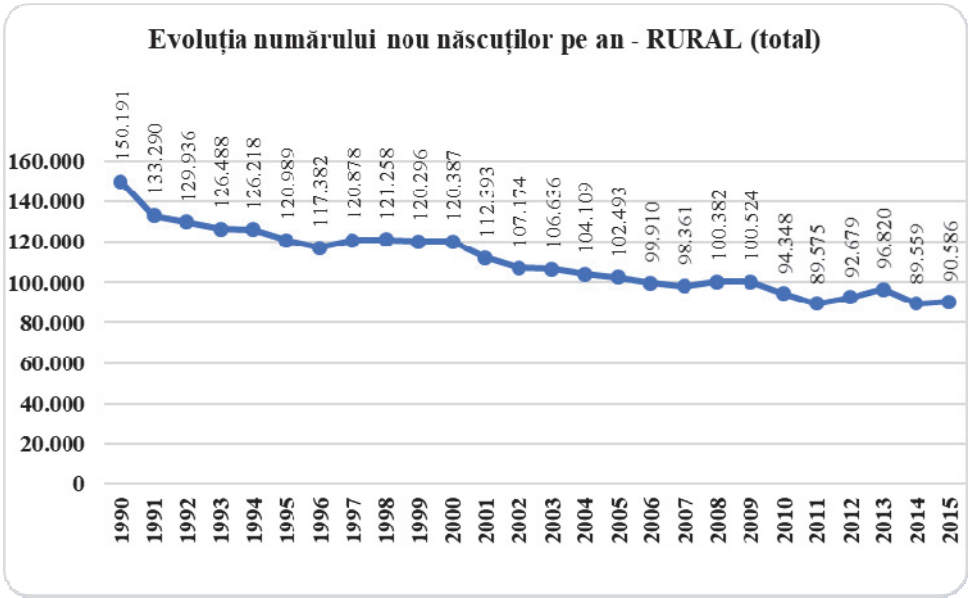

Sursa: Prelucrări INSOC, pe baza datelor INS.

Fig. 2.11. Evoluția numărului nou-născuților pe ani – rural.

PUTERILE SATULUI: CAPITALUL GENEALOGIC. SOCIOPROGENIE RURALĂ

Frica biosocială în satul epocii de tranziţie

Frica biosocială. O altă trăsătură structural-tipologică a ruralului românesc, în ultimele două faze de evoluţie a satului, este ceea ce s-ar putea denumi „frica biosocială", adică frica de foamete, de lipsuri alimentare cronice, ameninţătoare, de boli etc. Aceasta a devenit, în rural, un sentiment social durabil, cu o anume relaxare în perioada anilor 1968–1978, pentru a fi resimţită acut de lumea satului, din nou, după 1992/1993, când asemenea fenomene au devenit principalele motive de spaimă spre teroare, de unde şi sintagma propusă (lucru atestat de toate sondajele care confirmă că acestea sunt primejdiile de care oamenii se tem cel mai mult). Ruralul a fost marcat pe durată lungă de venituri foarte reduse în raport cu necesităţile de consum şi de o *calitate scăzută a vieţii.* Nivelul redus al veniturilor agricole se reflectă în *subalimentarea ţărănimii, răspândirea largă a bolilor cronice şi mortalitatea infantilă foarte ridicată.* Am numit acest fenomen, completând analiza lui Madgearu cu propriile noastre concluzii, *frică biosocială, un fel de adevărată teroare biologică,* pentru a arăta că populaţia rurală resimte fenomenele biologice, precum *moartea, naşterea, bolile etc., ca pe nişte momente ameninţătoare.* A te îmbolnăvi este asociat cu un sentiment de neputinţă, de abandon şi de singurătate în faţa nenorocirii bolii, care *preschimbă boala, ca posibilitate, în* ***spaimă de îmbolnăvire*** (în teroare biosocială). *Riscul îmbolnăvirii este o realitate universală, dar incidenţa acestui risc în rural este resimţită ca mare nenorocire, teribil de angoasant, căci populaţia satului este singură în faţa acestui risc, adică este lipsită de orice asistenţă în faţa unor astfel de riscuri (în stilul populaţiilor izolate, ca urmare a ruperii conexiunilor cu restul lumii în situaţii de dezastre). Este adevărat că în ultimul pătrar al veacului mortalitatea infantilă scăzuse, dar a explodat spre anii 1990 şi a intrat din nou într-o fază recesivă după aceea. Iată graficul mortalităţii infantile pentru ultimii circa 30 de ani:*

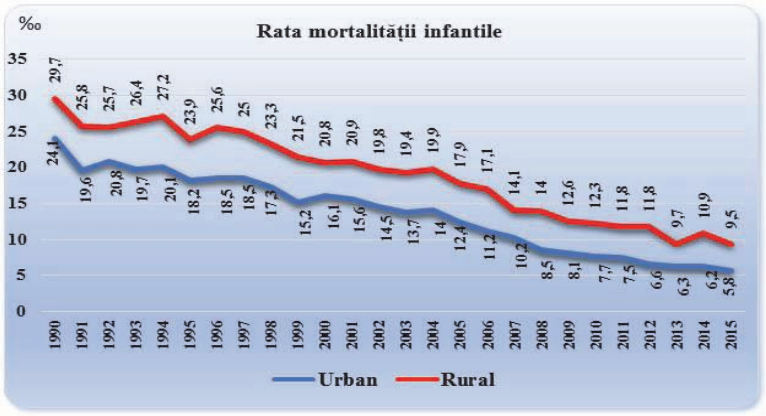

Sursa: Prelucrări INSOC, pe baza datelor INS.

Fig. 2.12. Rata mortalității infantile.

Dinamica protejării vieţii şi deci a ratei mortalităţii infantile a înregistrat un trend descrescător în rural (şi încă mai accentuat în urban) în ultimii 25 de ani, după cum urmează: de la 29,6‰ în 1990 (peste valoarea acestei rate în ţările Eurasiei şi ale Africii) la 9,5‰ în 2015 în rural (dublul ratei central-europene). Pentru urban, declinul mortalităţii infantile este mai puternic încât, în 2015, rata acesteia era comparabilă cu cea a zonei (Europa Centrală). În urban, aşadar, rata mortalităţii infantile coboară de la 24‰ în 1990 la 5,8‰ în 2015, aproape de rata ţărilor central-europene. Ca o concluzie sumară, trebuie precizat că mortalitatea infantilă acţionează ca un factor adiacent al decapitalizării genealogice a satului (în genere, a unei ţări) şi deci este foarte primejdioasă pentru echilibrul socio-demografic al comunei rurale şi, prin efect de propagare, al întregii societăţi.

Antigenia ca fenomen de maximă alarmă

Antigenia pe durata ultimilor 60 de ani: avortul. Progenia se referă la fenomenul descendenţei. Noul venit pe lume era întâmpinat cu fast (sărbătoare) în satul tradiţional. Bucuria venirii pe lume era o stare de spirit universală. Modernitatea a adus în societatea omenească o filosofie antinatalistă (un adevărat *furor thanaticum*, o cultură a morţii ilustrată de cea mai tragică şi demonică pornire a maternităţii: uciderea pruncilor nenăscuţi). Din nefericire, veacul, pe ultima lui jumătate şi până astăzi, adică pe o durată de circa 60 de ani, înregistrează un bilanţ socio-demografic negativ, datorat în mare măsură declinului grijii sociale pentru copii (atestat de rata alarmantă a mortalităţii infantile), dar mai ales impulsului antigenic, de ucidere a pruncului în pântecele mamei sale. Modernitatea târzie a venit cu avalanşa ei de manifestări antinataliste, ceea ce a indus deopotrivă un fenomen de teroare biologică, comparabil cu „masacrul inocenţilor", precum ne arată graficul avorturilor între anii 1958 și 2015. Iată datele:

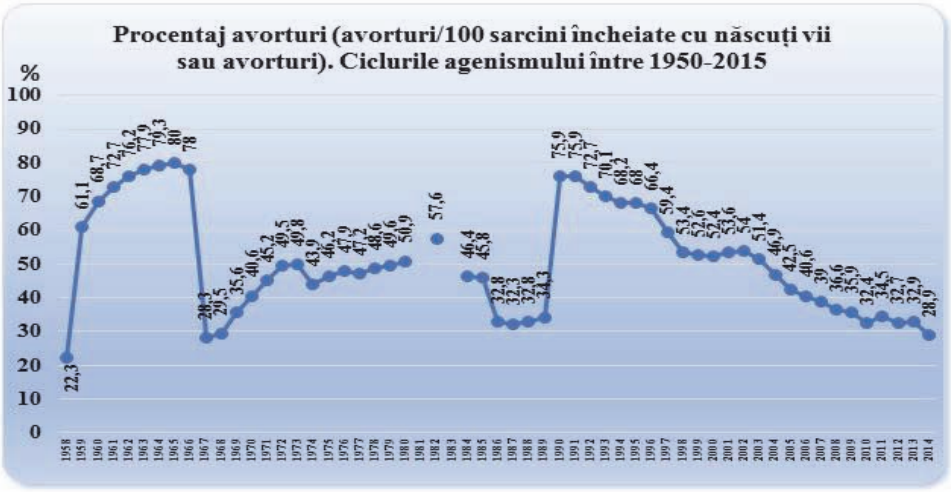

Sursa: Prelucrări (INSOC), pe baza datelor din: https://provitabucuresti.ro/docs/stat/statistici.avort.ro.pdf.

Fig. 2.13. Dinamica antigeniei în ruralul românesc pe o durată de 60 de ani.

Ce constatăm?

1. Ciclul 1958–1966 a fost unul al exploziei avorturilor (atingând media anuală de 835.678).

2. Între 1967 și 1989, proporţia avorturilor scade de 4 ori (la o medie anuală de 284.775), dar nici chiar regimul de interzicere a avorturilor (care fixa pedepse grave pentru avort) nu elimină acest fenomen de „crimă colectivă", indus de antiumana „revoluţie sexuală" (promovată ca nucleu al doctrinei marxiste de către G. Lucacs în Ungaria primului regim de dictatură comunistă).

3. Între 1990 și 2014, avorturile cresc din nou, dar nu trec cu mult peste treimea celor din primul ciclu al antigenismului agresiv, ceea ce arată o răsturnare a axului de gravitaţie maternă spre polul valorilor creştine în chestiune.

4 Concluzie: avansul secularismului comunist a indus prima cruciadă păgână contra pruncilor nenăscuţi. Iată graficul asupra numărului mediu al avorturilor în cele trei perioade:

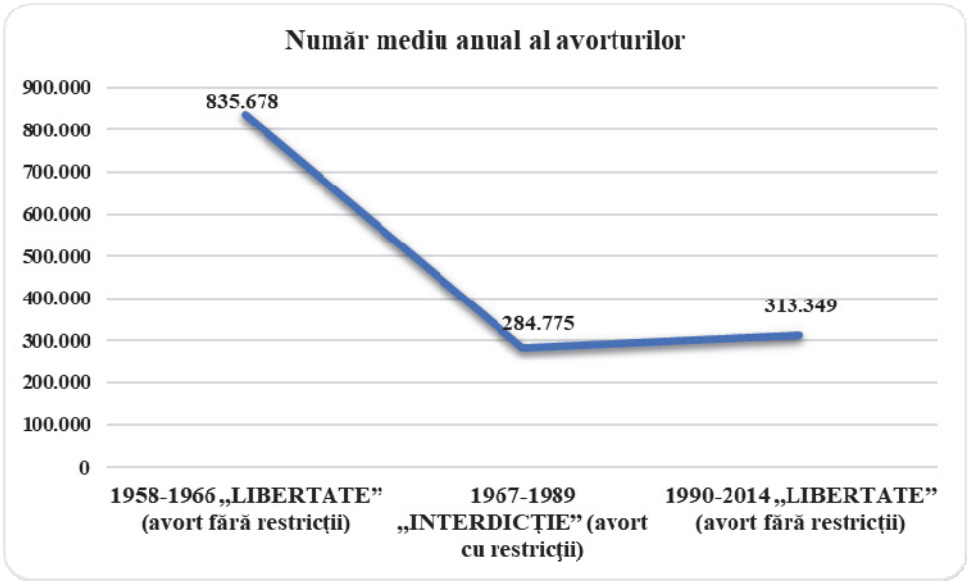

Sursa: Prelucrări (INSOC) pe baza datelor din: https://provitabucuresti.ro/docs/stat/statistici.avort.ro.pdf.

Fig. 2.14. Dinamica antigenie în ruralul românesc pe o durată de 60 de ani.

În termeni relativi, graficul procentajului mediu al avorturilor în cei circa 60 de ani ne descoperă faţa ascunsă a războiului contra pruncilor nenăscuţi în statul român. În intervalul dintre 1958 și 1966 (ponderea pruncilor ucişi în pântece atinge 68% dintre procreaţi): cei opt ani au ridicat cifra ucişilor la 7.521.100 (o medie anuală de aproape 1 mil.). Perioada primei politici pronataliste micşorează ponderea celor ucişi în pântece

la 42%, adică 6.549.823 (în 22 de ani), o medie anuală de circa 284.000. Perioada dintre 1990 și 2014 (24 de ani) nu mai depășește 51% (adică 7.833.735), o medie anuală de circa 300.000 de avorturi. Iată și graficul:

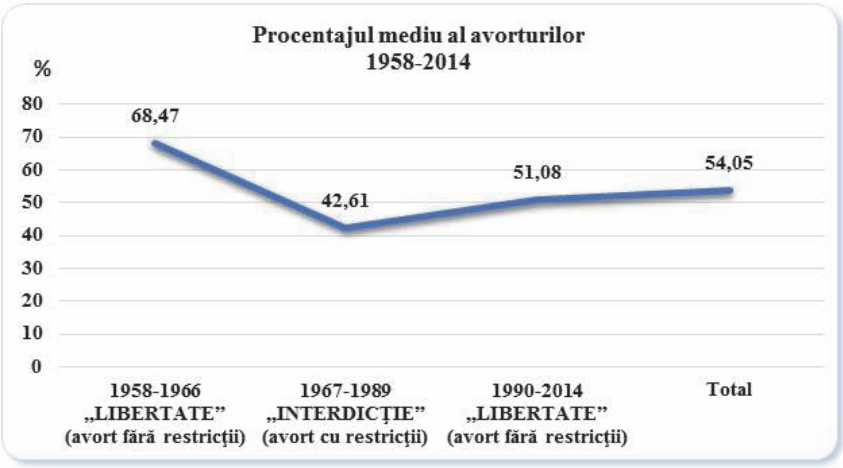

Sursa: Prelucrări (INSOC) pe baza datelor din: https://provitabucuresti.ro/docs/stat/statistici.avort.ro.pdf.

Fig. 2.15. Procentajul mediu al avorturilor în anii 1958–2014.

2.3. CAPITALUL GENEALOGIC AL SATULUI. DINAMICA SOCIOGENIEI RURALE

Dinamica sociogeniei pe durata ciclurilor intercenzitare

Istoria este asemănătoare unei site care cerne societăți și civilizații. Fiecare societate și-a avut anistorismul ei (Eliade, 1994)[7] și a intrat în istorie la un ceas anume ca să-și poată juca propriul ei *urim și tumim*[8], adică sorții. Până la ceasul

[7] Mircea Eliade a clasificat societățile în istorice și anistorice, sesizând că istoria însăși capătă înțeles dacă este raportată la experiența sacrului. „Viața umană capătă sens prin imitarea unor modele paradigmatice revelate de ființe supranaturale", precizează Mircea Eliade (1994). Claude Levi-Strauss clasifică societățile în „calde și reci", urmând aceeași idee referitoare la distincția istorism-anistorism. Desigur că noțiunea de societate anistorică nu ne îndrumă la absolutizări (respinse de Eliade însuși), ci la o altă înțelegere asupra repetițiilor în dinamica societăților și deci a ceea ce predomină în dialectica istoricității. Creștinismul cosmic al țăranilor sud-est europeni este un exemplu de experiență colectivă sustrasă istoricității totale. Chiar și numai prin acest factor putem spune că modelele țărănești au un anistoricism al lor sau un orizont transistoric pe care e bine ca sociologul să nu-l ignore.

[8] Înaintea morții sale, Moise, proorocul Domnului, binecuvântează poporul și proorocește pentru fiii lui Izrael, iar lui Levi și celor de după el, Moise le tâlcuiește de-a dreptul jocul divin al sorții („Urimul Tău, Doamne, și Tumimul Tău să fie pentru bărbatul tău cel sfânt": Deut. 33, 8). În

acela, societatea ascultă direct de ritmuri şi legităţi cosmice şi se sprijină, cu toate rânduielile sale, pe sisteme ţărăneşti pe care istoria nu le-a atras încă pe de-a-ntregul în vânturătoarea ei, până la ceasul acesta. Sistemul ţărănesc de viaţă face parte din clasa „sistemelor naturale", adică dintre cele păstrate de om aşa cum le-a creat Dumnezeu, fără de nicio deformare şi deci fără devieri de la designul divin. Nucleul acestui sistem de viaţă şi deci al *culturii ţărăneşti* este dat de „*învăţăturile măsurii*" care au cizelat, în curgere de milenii, ceea ce antropologia societăţilor anistorice numeşte „om cumpătat". Două elemente constitutive ale societăţilor omeneşti s-au păstrat înăuntrul societăţilor ţărăneşti, aşa cum le-a creat Dumnezeu: relaţia cu pământul şi familia. Combinarea lor a generat *gospodăria ţărănească*. Un număr de gospodării constituite după acelaşi *pattern* formează *comuna rurală*, la rândul ei, aceasta păstrându-se şi ea în limite naturale. Totalitatea comunelor rurale denumite sate formează ceea ce sociologii şi antropologii au denumit „societăţi ţărăneşti" (Redfield, 1956)[9]. Forţele, civilizaţiile şi regimurile istorice înţelepte nu s-au atins de aceste două elemente constitutive ale societăţii „sănătoase": familia (de tip ţărănesc) şi gospodăria întemeiată pe o relaţie proprietară asupra pământului, relaţie din care se compune nucleul exploataţiei familiale. Acolo unde familia este puternică, gospodăria are şanse să fie şi ea puternică, spre a compune împreună fundamentul puterii indestructibile a comunei rurale. Cele două elemente, aşadar, adică familia puternică şi proprietatea asupra pământului, hotărăsc capitalizarea gospodăriei ţărăneşti. Orice aduce atingere celor două elemente echivalează cu o deformare a sistemelor naturale zidite de Dumnezeu şi cu o decapitalizare a gospodăriei la capătul căreia este sărăcia şi mizeria rurală. Gospodăria şi satul s-au confruntat până în veacul trecut, în principal, cu ameninţarea adusă de fenomenul pulverizării proprietăţii şi atunci când regimul austriac, voind să slăbească comuna rurală din Balcani pentru a întări regimul *beamter*-ilor, a dat legea succesiunii egale a pământului, astfel că regimul de primogenitură a murit, proprietatea s-a pulverizat şi stupul s-a golit de albine, cum se exprimă un elev al Şcolii Le Play. Există însă pulverizări tipologic distincte

I Regi, jocul sorţii este încă mai răspicat adeverit: „Apoi Saul a zis: Doamne Dumnezeul lui Izrael, pentru ce n-ai răspuns Tu acum robului Tău? Dacă vina este asupra mea sau a fiului meu Jonatan, Domnul Dumnezeul lui Izrael, fă să iasă Urim, iar dacă vina este asupra poporului Tău, Izrael, fă să iasă Tumim. Şi sorţul a căzut pe Saul şi pe Jonatan, iar poporul a ieşit drept" (I Regi 14, 40-41). Saul înţelege, în toată gravitatea, că cel ce s-a îndepărtat de cuvântul lui Dumnezeu se află în primejdia pierderii ghidului divin şi, deopotrivă, a vieţii. În ambele cazuri, putem consemna că deja poporul ales intrase în istorie: ieşea din robia egipteană, în primul caz, şi îşi pusese rege, în al doilea exemplu. Ambele situaţii au un curs istoric, adică implică riscul îndepărtării de cuvântul lui Dumnezeu, deci de rânduiala cea după firea creată de Dumnezeu în tot şi în toate, inclusiv în cifra destinului popoarelor.

[9] Cf. Redfield, 1956, *Peasant Society and Culture*, şi Shanin, 1972, *Peasants and Peasant Societies*: „The peasant society, is a small-scale social organisation in which peasants pre-dominate… Characteristically these may be centred around Kin and family ties, the importance of access to land, a distrust of outsiders and a cyclical view of time". („Societatea țărănească este o organizare de scară mică în care predomină țăranii. În mod specific, aceasta este centrată pe legăturile familiale și de rudenie, importanța accesului la pământ, neîncredere față de străini și o viziune ciclică asupra timpului").

şi oricine voieşte să înţeleagă sistemele ţărăneşti ar trebui să întârzie o vreme asupra analizei acestei chestiuni. Pulverizarea proprietăţii ţărăneşti poate fi generată de specificul dinamicii structurilor sociale comunale sau săteşti ori de sisteme juridice şi deci de legi anume concepute pentru a provoca un asemenea fenomen. Să ne oprim cu reflecţiile asupra celor două tipuri de pulverizare a proprietăţii rurale predominante: unul în interbelicul românesc, al doilea în tranziţia postdecembristă. Acestea au hotărât soarta lumii rurale şi, într-o mare măsură, adică pe o durată greu determinabilă, şi soarta societăţii româneşti după căderea comunismului. Se subînţelege că o atare insistenţă nu este un gest exotic, ci o chestiune de maximă şi dramatică actualitate, mai acută de mii de ori decât incontinentele certuri politice care întunecă zarea conştiinţei publice româneşti. Aşadar, prin ce se disting cele două tipuri de pulverizare a proprietăţii ţărăneşti în cele două perioade menţionate şi în ce constă acuitatea socială şi naţională a unui atare fenomen?

Pulverizarea proprietăţii a fost în tot interbelicul românesc un efect al structurii sociale specifice *satului universal* şi *economiei ţărăneşti*, care se bazează pe gospodării familiale comunalizate, adunate în comune rurale, cu propriile lor exploataţii relativ autarhice. Această trăsătură a fost accentuată de reforma rurală din 1918–1921, care a dat pământ ţăranilor, în detrimentul marilor proprietăţi, cu plata despăgubirii moşierilor, şi astfel a întărit gospodăria ţărănească, dar a şi adâncit structura segmentară a societăţii ţărăneşti şi riscul pulverizării proprietăţii. „Prin Legea din 16 iunie 1939, Casei Rurale i s-a dat o nouă organizare, prelungindu-i-se, pe încă 30 de ani, privilegiile de care beneficia. Capitalul social urma să fie majorat la 100 mil. lei, cu scopul de a înlesni cumpărarea, vânzarea şi exploatarea proprietății agricole, în vederea susținerii proprietății mijlocii” (Evoluția..., descărcat pe 16 sept. 2017).

În 1990 însă, pulverizarea proprietăţii n-a mai fost indusă de structura socială sătească, ci a fost un fenomen indus de sus în jos, prin distribuirea de loturi fără unelte, camuflând astfel o masivă desproprietărire a muncii ţărăneşti. *Legea nr 18 a fondului funciar* a legiferat retrocedarea pământului către ţărani, dar fără uneltele care, de fapt şi de drept, erau proprietatea muncii ţărăneşti şi ar fi trebuit retrocedate şi ele ţăranilor (eventual sub formă asociativă). În realitate, legea a subtilizat această proprietate şi astfel i-a deposedat pe ţărani de echipamente, transformând pământul în „obiect” fără valoare. Desproprietărirea a îmbrăcat, în acest caz, forma decapitalizării exploataţiilor ţărăneşti şi deci a gospodăriei familiale, creând cadrul unui proces de desţărănizare fără precedent. Nici colectivizarea comunistă n-a provocat o aşa de cumplită desţărănizare ca reforma rurală a tranziţiei. Efectele acesteia se văd din plin astăzi şi ele compun ghemul de tensiuni definitorii pentru chestiunea rurală a noii tranziţii de la comunism la neoliberalism. Lucrul grav a fost că reformele rurale declanşate sub efectul de lung termen al *Legii nr. 18 a fondului funciar* au provocat, odată cu procesul de masivă desţărănizare, şi un proces de incontrolabilă înstrăinare a pământului, astfel că satul a pierdut între timp şi beneficiile structurale ale celui de-al doilea element al suveranităţii sale, pământul, pe lângă echipamente şi unelte. Suntem martorii celei mai viclene politici antiţărăneşti din cele pe care istoria ni le dezvăluie. Chestiunea reclamă

însă aprofundări teoretice şi doctrinare legate de relaţia complexă dintre economia capitalistă şi gospodăria ţărănească, respectiv exploataţia familială. Un sat fără gospodării puternice este o contradicţie în termeni, care se transformă într-un cadru al morţii colective de proporţii comparabile unei acţiuni de genocid.

Socio-genograma, adică structura genealogiei ţărăneşti, şi dinamica progeniei rurale, dimpreună cu creşterea razei teritoriale a forţei de gravitaţie a gospodăriei ţărăneşti hotărăsc „capitalizarea" acesteia (capacitatea ei de a se reproduce în contexte radical transformate, fără a se dezintegra). Atâta vreme cât ciclul reproducerii economice a gospodăriei s-a derulat înăuntru economiilor naţionale, gospodăria şi dimensiunea biosului genealogic s-au putut reproduce în contexte schimbate, păstrându-şi calitatea de centru al vieţii la scara comunei rurale. La rândul ei, comuna rurală, adică satul, s-a putut perpetua în condiţii radical transformate, sub un regim de presiuni economice şi culturale foarte mari. Navetismul şi familia tulpină au preluat sarcina răspunsului la presiunea creşterii genealogice ciclice (venirea pe lume a noilor născuţi şi creşterea cheltuielilor gospodăriei peste puterile de acoperire ale exploataţiei familiale), astfel că gospodăria nu s-a destrămat. Din contră, ea s-a dovedit şi flexibilă, şi capabilă să integreze strategii economice de scară teritorială extracomunitară (care atingea distanţe cuprinse între 100 și 200 de km). Acesta era spaţiul optim al navetismului. La scara aceasta, gospodăria şi-a putut menţine puterea de gravitaţie. Urbanizarea sub regimul naţional-comunist al „dictaturii de dezvoltare" (Viorel Roman) a fost susţinută şi ea de acest model teritorial al gospodăriei ţărăneşti, fiindcă mica exploataţie familială a produs rezerva de hrană a cuplului tânăr, chiar atunci când acesta migra spre oraş. Am denumit acest fenomen neoruralism, fiindcă el acoperea un proces de reproducere a comunei rurale în cadre teritoriale lărgite cu mult peste raza teritorială a satului. O asemenea strategie a permis familiei rurale şi deci satului să-şi menţină puterea de gravitaţie genealogică, adică să-şi perpetueze piramida demografică până târziu (spre 1990), astfel că şcolile rurale erau puternice fiindcă stupul familial era plin, chiar în condiţiile adoptării modelului economiei duale. Până prin 1992, piramida demografică a României avea încă o structură echilibrată (deşi deja, la grupul de vârstă cuprins între 0 și 10 ani, se anunţă semnele transformării piramidei rurale în romb, îngustând catastrofal şansele supravieţuirii structurii comunale a ruralului românesc).

Putem spune că, până la startul tranziţiei de la naţional-comunism la neoliberalismul periferializant, strategia neoruralistă a funcţionat şi stupul rural n-a fost grav afectat. După dezindustrializarea forţată a epocii neoliberale, o asemenea strategie însă n-a mai avut putere funcţională. Pentru prima dată, economia dual a preluat şi ea un efect de catastrofală dezintegrare, fiindcă oraşul industrial a murit şi soluţia navetismului s-a golit de conţinut. În aceste condiţii, soluţia strategiei pendulatorii care îngăduise menţinerea centrului genealogic-familial în comuna rurală a început a fi concurată de formula nuclearizării generaţionale a gospodăriei, astfel că noul cuplu tânăr optează pentru migraţia familială nu doar individuală şi astfel centrul genealogic al gospodăriei ţărăneşti îşi pierde puterea de gravitaţie, fiindcă, acolo unde sunt noii născuţi, acolo este şi centrul gravitaţional al familiei.

Apar pentru prima dată sate îmbătrânite, numărul familiilor fără copii creşte exponenţial şi vlaga biologică a satului slăbeşte. Biosul rural se confruntă cu ameninţări majore, care se anunţă printr-o contracţie extraordinară a dimensiunii genealogice şi comunale a ruralului.

Decapitalizarea genealogică: dimensiuni şi ritmuri

Societăţile „normale" au grijă de ritmurile naturale care le garantează echilibrul şi le feresc de convulsii. Un astfel de ritm natural este exteriorizat de rata de reproducere naturală a familiei umane, care, în lumina ştiinţei, este dată de doi copii la un cuplu. Aceasta este rata de înlocuire: vor pleca doi şi vor fi înlocuiţi de alţi doi, astfel că societatea omenească se va menţine în limitele echilibrului biologic şi se va feri de contracţii primejdioase. Orice calcul pe baza regulii 2 = 2, adică doi copii la doi părinţi, ne va descoperi care este potenţialul biologic necesar pentru capitalizarea genealogică (familială) a unei societăţi. Dacă acest prag critic este încălcat, putem vorbi deja despre startul unui proces de primejdioasă decapitalizare genealogică a societăţii respective, adică despre startul unui declin biologic al unui popor. Pentru ca un popor să supravieţuiască, trebuie să se afirme sub forma unei societăţi capabile să respecte regula de aur a capitalului genealogic staţionar, adică să nu coboare sub norma lui 2 = 2, adică doi copii la doi părinţi. Pentru a evalua acest echilibru al vitalităţii popoarelor, am propus o metodologie specifică de evaluare a potenţialului genealogic al unei societăţi, adică a capacităţii ei de autocapitalizare biologică (genealogic-familială), astfel că putem determina gradul acestei capitalizări[10] (capitalul genealogic este dat de stocul de familii autoreproductive pentru care, altfel spus, raportul numărului de copii la numărul de părinţi este egal cu 1 (număr de copii/număr de părinţi = 1). Dacă acest raport este supraunitar, atunci vorbim despre o creştere a capitalului genealogic de la o generaţie la alta. Dacă raportul este subunitar, atunci vorbim despre un declin al capitalului genealogic. Când raportul este unul de egalitate, atunci vorbim despre o

[10] Operaţional, stocul genealogic este compus din unităţi de stoc, adică din acele cupluri maritale cu doi copii pe cuplu (familiile cu o rată a fertilităţii care nu coboară sub cota de doi copii pe familie sau gospodărie). Numim numărul de familii cu doi copii unităţi de stoc: N_{2c}. Cuplurile maritale cu doi copii pot servi ca unităţi de măsură a stocului genealogic. Am preluat pentru această interpretare definiţia propusă de CIA World Factbook: „A rate of two children per woman is considered the replacement rate for a population, resulting in relative stability in terms of total numbers". Să reţinem, în linia acestei definiţii, câteva precizări. 1. Perechea dublă de doi copii la un cuplu marital (la „doi părinţi") poate fi folosită drept unitate de măsură a stocului genealogic. Principiul acestei unităţi este acela al echivalenţei teoretice sau pure: „pleacă doi, rămân doi", încât de la generaţia părinţilor la cea a copiilor avem un „joc de sumă zero". 2. Faţă de această unitate de referinţă, putem măsura variaţia genealogică în sus sau în jos, după variaţia numărului de copii la un cuplu. Ca atare, metoda presupune să exprimăm („traducem") numărul empiric de familii în unităţi de stoc, adică în *echivalentul* cuplurilor cu doi copii. Principiul de transformare este acesta: „câte unităţi de stoc (număr de cupluri cu câte doi copii de fiecare cuplu) se cuprind în numărul de familii cu un copil, cu trei copii, cu patru copii, cu cinci copii etc. Metoda propusă constă, aşadar, în a transforma proporţia diverselor categorii de gospodării (diferenţiate după criteriul numărului de copii pe gospodărie) în număr echivalent de cupluri maritale cu câte doi copii pe cuplu. O familie cu un număr dat de copii are deci un echivalent teoretic în unităţi genealogice de stoc compuse din nuclee maritale (cupluri) de calcul cu câte doi copii". Cf. Ilie Bădescu, *Capitalul genealogic al popoarelor* (mss), 2018.

creştere staţionară a capitalului genealogic de la o generaţie la alta. Pentru o adecvată evaluare a puterii capitalului genealogic, am calculat indicii acestuia, şi anume: indicele potenţialului genealogic şi indicele deficitului genealogic. Prin urmare, orice populaţie privită din perspectiva *teoriei sistemelor de viaţă* (ale vieţii) poate fi definită ca un *stoc multiplu* de *unităţi vitale* (indivizi, familii, genealogii, neamuri) şi de *energii umane* (spirituale, economice sau de muncă şi de capital etc.).

Sociogenia generală şi rurală în cadrul ultimului ciclu tricenzitar

Progenia desemnează fenomenul descendenţei, mai precis, îi desemnează „pe descendenţii unei persoane, animal, plante"; în cazul omului, este vorba despre un copil sau despre copiii unui părinte ori ai unor părinţi[11]. Progenia se referă, iată, la dinamica şi la compoziţia descendenţilor (numărului de copii) dintr-o familie, o comunitate etc. şi la numărul de familii în funcţie de numărul de copii. Progenia poate fi cercetată, aşadar, la nivelul unei familii, al unei categorii sociale, al unei comunităţi, al unei arii teritoriale, o regiune, o ţară, un continent, planeta întreagă. Dacă vrem să cercetăm fenomenul progeniei, ar trebui mai întâi să grupăm familiile dintr-o arie dată în *familii progenice (procreative)* şi *familii agenice* (fără progenitură). O comunitate, în cazul nostru satul, poate fi caracterizat, iată, şi prin dinamica puterii sale procreative, care este principalul indicator al capitalului ei genealogic. Cu studiul puterii procreative a unei comunităţi se inaugurează domeniul socioprogeniei generale.

O societate dispune de un stoc genealogic care depinde nu numai de fertilitate, mortalitate şi rata migraţiei, ci şi de *numărul de familii după numărul de copii*. Numărul de copii devine, aşadar, un parametru de analiză strategică a unei societăţi şi, deopotrivă, un indicator al capitalului genealogic al acelei societăţi, Altfel spus, capitalul genealogic al acelei societăţi depinde de dinamica familiilor cu mulţi copii.

Nu putem vorbi despre bogăţia şi deci despre bunăstarea unei societăţi referindu-ne doar la capitalul economic, social, intelectual, ignorând nefiresc tocmai capitalul genealogic, adică stocul genealogic şi sociogenograma acelei societăţi. Sugerăm aici introducerea unei perspective specifice pentru analiza capitalului genealogic, circumscriind-o prin cele două laturi ale ei – sociogenograma şi progenia – care fundamentează studiul influenţei sociale asupra dinamicii şi compoziţiei progeniei unei societăţi.

Socioprogenia este focalizată pe cercetarea structurii (compoziţiei) şi dinamicii numărului de copii într-o societate. Analiza sociogenogramei rurale (sau naţionale) ne permite să determinăm următoarele configuraţii genometrice: progenie, agenie, semigenie, antigenie, adică familii cu copii, fără copii, cu număr de copii sub rata de înlocuire şi familii cu avorturi. Studiul socioprogeniei se referă şi la fenomenul *sărăciei genealogice* într-o societate, adică la *proporţia familiilor al căror număr de copii se află sub mediana numărului de copii dintr-o ţară*. Printr-o analogie cu indicii sărăciei generale, cercetătorul poate calcula *rata sărăciei genealogice*, prin care va evalua *gradul de contracţie a capitalului genealogic* în respectiva ţară.

[11] www.oxforddictionaries.com/definition/english/progeny.

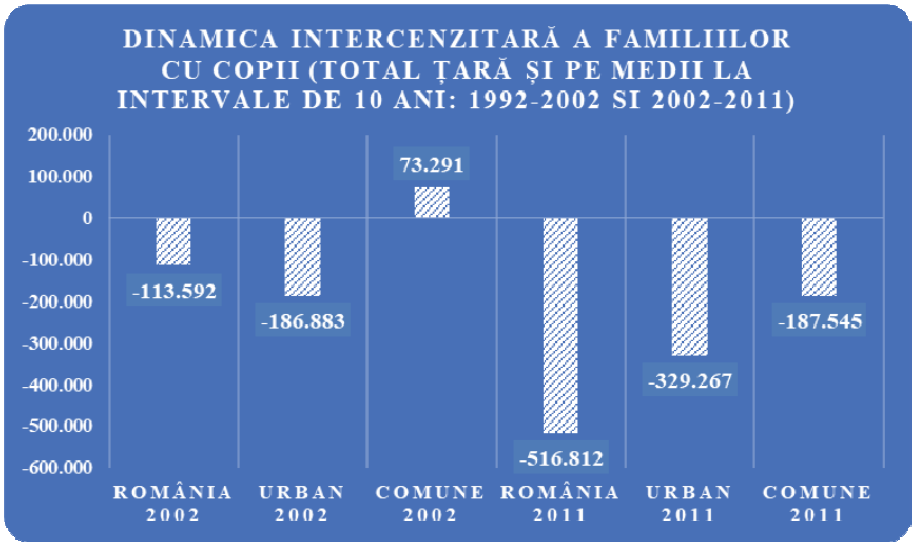

Sursa: Baza de date INSOC (date primare: http://www.recensamantromania.ro/).

Fig. 2.16. Declinul genealogic rural şi urban în ultimele cicluri cenzitare. Decapitalizarea genealogică absolută.

Ce constatăm? Cu excepţia ruralului, unde avem un spor pozitiv în 2002 faţă de 1992, începând cu anul 2002 şi încă mai accentuat la recensământul din 2011, numărul familiilor cu copii ***scade cu 516.812 în zece de ani***. În al doilea rând, constatăm că trendul declinului genealogic se generalizează şi în rural după 2002, atingând şi aici un deficit genealogic de 187.546 de familii faţă de 2002 (într-un singur interval cenzitar). Pentru intervalul de 20 de ani care desparte recensământul din 1992 de cel din 2011, declinul genealogic este încă mai accentuat, fiindcă numărul familiilor cu copii este cu 630.404 mai mic în 2011 faţă de 1992 (Fig. 2.17).

Între 1992 și 2011, numărul familiilor progenice (cu copii) în România *scade cu 630.404*. Deși față de 1992 *ruralul* înregistrează o creștere a progeniei (un spor natural pozitiv), după 2002, trendul declinului genealogic se generalizează și în rural, atingând și aici un *declin genealogic de 114.254 de familii*.

Pentru o mai curată evaluare a dinamicii genealogice a României, am determinat indicii capitalului genealogic tot pe intervale intercenzitare, adică între 1992 și 2002, respectiv între 2002 și 2011. Nu vom stărui aici asupra metodologiei de măsurare a capitalului genealogic, pe care am expus-o *in extenso* în lucrarea mea în curs de apariţie: *Capitalul genealogic al popoarelor*. Prezentăm aici doar indicii capitalului genealogic, adică indicii potenţialului genealogic şi ai deficitului de stoc genealogic în România de la un recensământ la altul (Fig. 2.18).

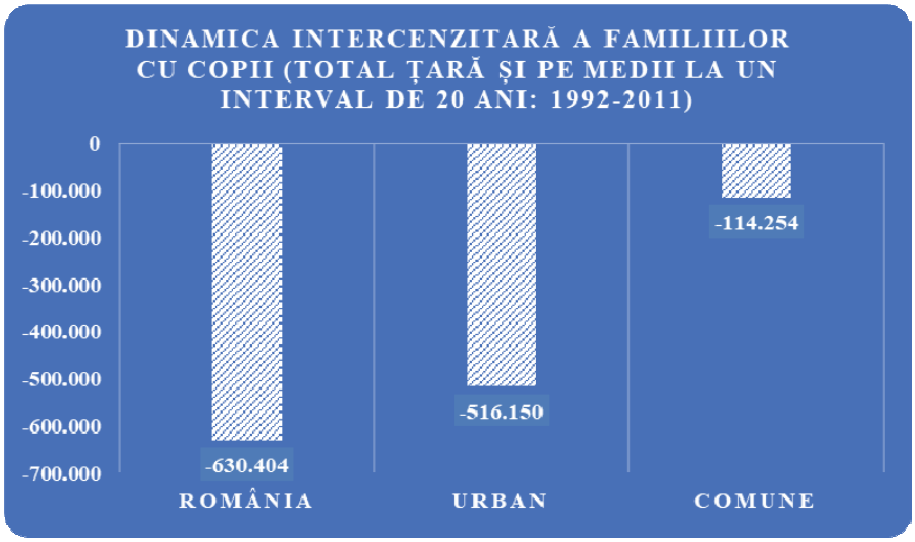

Sursa: Baza de date INSOC (date primare: http://www.recensamantromania.ro/).

Fig. 2.17. Dinamica intercenzitară a familiilor cu copii

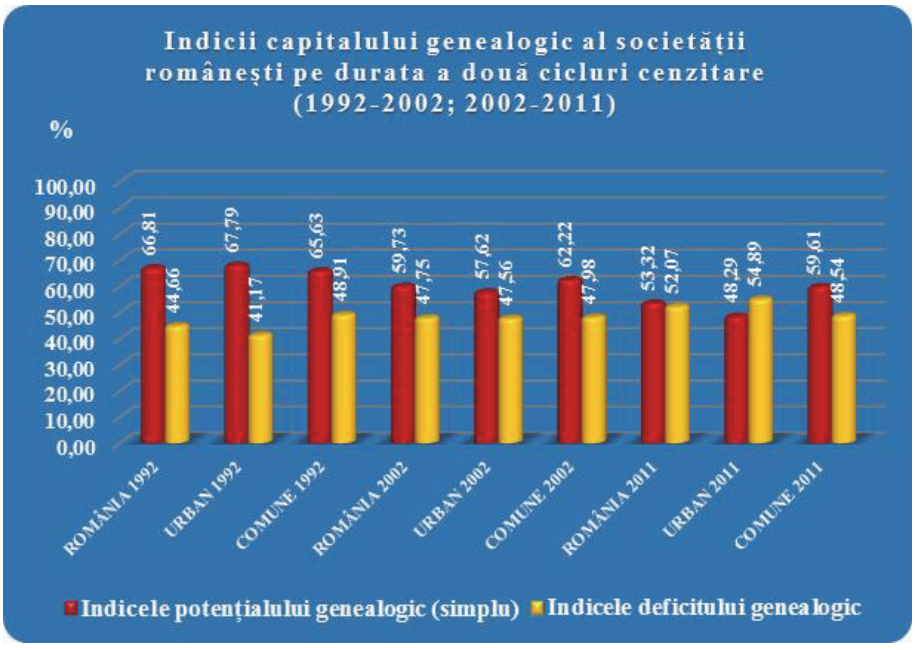

Sursa: Baza de date INSOC (date primare: http://www.recensamantromania.ro/).

Fig. 2.18. Indicii capitalului genealogic al societății românești pe durata a două cicluri cenzitare (1992–2002, 2002–2011).

Întrucât indicii variază între 0 şi 100 (mărimea lor fiind complementară), vom sesiza evoluţia stocului genealogic de la un recensământ la altul, după cum urmează: în 1992, capitalul genealogic înregistra un anume surplus, încât numărul gospodăriilor cu capacitate reproductivă (de capitalizare genealogică) era mai mare decât al gospodăriilor cu un capital genealogic deficitar, ameninţate, altfel spus, cu falimentul biologic în curgerea generaţiilor dacă nu şi-ar schimba stilul conjugal şi deci reorientarea spre comportamente reproductive. În 1992, indicele potenţialului genealogic al României era de 66,81%, în 2002 era de 59,73%, iar în 2011 de 53%. Prin urmare, în 20 de ani, potenţialul genealogic al României a scăzut cu circa 14%, ceea ce ne dă o sugestie despre proporţia decapitalizării genealogice a României.

Contracţia şi decapitalizarea genealogică a satului

Cele două noţiuni – contracţia stocului genealogic şi decapitalizarea genealogică a satului – acoperă două niveluri ale aceluiaşi proces pe care-l denumim „desţărănizare". Contracţia genealogică este rezultatul scăderii numărului de nou-născuţi şi deci al destineririi satului. Decapitalizarea genealogică se referă la declinul numărului total de familii progenice şi la căderea reproducerii demografice sub rata de înlocuire. La nivel general, cele două procese atestă o mutaţie a paradigmei demografice de la pronatalism la agenism. Facem distincţia între stocuri genealogice progenice şi stocuri genealogice agenice, pornind de la proporţia numărului de familii pro şi agenice la scara unei colectivităţi (în cazul nostru: satul).

Progenie, agenie, semigenie

Satul mediu înregistrează un declin de la o medie anuală de 57 de nou-născuţi pe sat la o medie anuală de 31 de nou-născuţi pe sat. Contracţia genealogică = 40%. Peste 15–20 de ani, satul va avea cu 40% mai puţini tineri. Efectul: „golirea stupului", abandonarea „competiţiei leagănelor" şi depotenţarea funcţiei sociale a pântecelui matern.

Creşterea cu 300.000 a numărului de femei fertile în acelaşi interval şi scăderea cu 40% a numărului de nou-născuţi este dovada schimbării cu 180^0 a orientării familiei rurale de la progenie (grija pentru perpetuarea neamului, pronatalism ofensiv) la semigenie, adică la opţiunea pentru un model reproductiv sub rata de înlocuire ori chiar spre agenism (refuzul copiilor).

BIBLIOGRAFIE

1. Abraham Dorel, Chelcea Septimiu (1996), *Contribuţia ştiinţifică a profesorului H.H. Stahl la cunoaşterea comunităţilor rurale româneşti*, în Larionescu Maria (coord.), *Şcoala Sociologică de la Bucureşti. Tradiţie şi actualitate,* Editura Metropol, Bucureşti.
2. Aluaş Ion (1977), *Profilul unei cercetări*, Napoca Universitară, an IV, nr. 2, Cluj-Napoca, p. 1–3.
3. Aluaş Ion (1980), *Profilul unei cercetări*, Studia Universitatis, Philosophia, nr. 2, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, p. 3–4.
4. Aluaş Ion (1983), *Cuvânt înainte*, în *Ţara Oaşului. Contribuţii bibliografice*, Biblioteca Centrală Universitară, Cluj-Napoca.
5. Aluaş Ion, Neményi A., Iancu C. (1977), *Unele aspecte ale mobilităţii intergeneraţii în Ţara Oaşului*, Studia Universitatis, Philosophia, nr. 2, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, p. 51–60.

6. Baltasiu Radu (2005), *Virgil Madgearu*, în Bădescu Ilie, Șișeștean Gheorghe, Cucu-Oancea Ozana, *Dicţionar de sociologie rurală*, Editura Mica Valahie, București, p. 68-69, 95, 154-161.
7. Baltasiu Radu, Șișeștean Gheorghe (coord.) (2008), *Noologia. Perenitatea unei paradigme*, Editura Mica Valahie, București.
8. Bădescu Ilie (2007), *Viaţa şi moartea în satul românesc*, Editura Mica Valahie, București.
9. Bădescu Ilie (2008), *Enciclopedia sociologiei universale*, vol. 1 şi 2, Editura Mica Valahie, București.
10. Bădescu Ilie (2009), *Şcoala Gusti – perenitatea unei paradigme*, Conferinţă susţinută în cadrul simpozionului naţional *Actualitatea lui Dimitrie Gusti*, Academia Română, 20 mai, disponibil la: www.acad.ro/com2005/doc/dgusti050223_ibadescu.doc.
11. Bădescu Ilie (2018), *Capitalul genealogic al popoarelor. Introducere în socio-progenia Europei*, Editura Mica Valahie, București, în curs de apariție.
12. Bădescu Ilie, Radu Nicolae (1980), *De la comunitatea rurală la comunitatea urbană,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, București.
13. Bădescu Ilie, Șișeștean Gheorghe, Cucu-Oancea Ozana (coord.) (2005), *Dicţionar de sociologie rurală*, Editura Mica Valahie, București.
14. Bădescu Ilie, Ungheanu Mihai (coord.) (2000), *Enciclopedia valorilor reprimate*, vol. 1 şi 2, Editura Pro Humanitate, București.
15. Bădina Ovidiu (1966), *Cercetarea sociologică concretă. Tradiţii româneşti,* Editura Politică, București.
16. Bădina Ovidiu, Dumitriu Dumitru, Neamţu Octavian (coord.) (1970), *Buciumi – un sat din Ţara de sub munte*, Editura Academiei Române, București.
17. Bernea Ernest (2006), *Civilizaţia română sătească*, Editura Vremea, București.
18. Bernea Ernest [1966] (2005), *Spaţiu, timp şi cauzalitate la poporul român*, Editura Humanitas, București.
19. Buţiu Călina Ana (2006), *Satul românesc în spaţiul social al sărăciei. Studiu de caz în comuna Ponor – Alba,* Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
20. Carpinschi Anton (1977), *Satul românesc şi specificul său,* în Miftode Vasile, Carpinschi Anton, Strugariu Despina, *Elemente de sociologie rurală*, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iași, p. 97–131
21. Cernea Mihail (1973), *Cercetarea monografică a comunităţilor rurale în sociologia din România,* Revista de filosofie, tom 20, nr. 9, p. 1052–1065.
22. Chayanov Aleksandr V. [1966] (1986), *The Theory of Peasant Economy*, Manchester University Press, Mancester.
23. Chelcea Ion (2002), *Privire către noi înşine, ca popor,* Editura Universităţii din Piteşti.
24. Chelcea Ion [1934] (1991), *Literatura monografică a satelor noastre şi problemele în legătură cu studiul satului românesc. Momente principale*, Sociologie românească, nr. 5–6, București, p. 355–364 (republicat).
25. Chelcea Septimiu, Filipescu Iancu (1983), *Ion Clopoţel la 90 de ani (interviu),* Viitorul social, București, martie-aprilie.
26. Clopoţel Ion (1925), *Rezervele de pământ,* Societatea de mâine, an II, nr. 32–33, Cluj.
27. Clopoţel Ion (1926a), *Direcţia realismului social-economic,* Editura Revistei Societatea de Mâine, Cluj.
28. Clopoţel Ion (1926b), *Zootehnizarea micii proprietăţi agrare,* Tipografia Cărţilor Bisericeşti, București.
29. Clopoţel Ion (1928), *Sociografie românească. Anchetarea plăşilor muntoase Margina, Almăj, Vaşcău şi Beiuş*, Editura Revistei Societatea de Mâine, Cluj.
30. Clopoţel Ion (1930), *În jurul creditului agricol*, Editura Revistei Societatea de Mâine, Cluj.
31. Clopoţel Ion (1937a), *Chestiunea ţărănească a României*, Societatea de mâine, an XIV, nr. 2, Cluj.
32. Clopoţel Ion (1937b), *Industrializarea agricolă a României,* Societatea de mâine, an XIV, nr. 3, Cluj.

33. Constantinescu Nicolae A. (1935), *Planul unor monografii de istorie locală pentru sate,* Asociaţia Română de Monografii Istorice, București.
34. Costea Ștefan (coord.) (2001), *Sociologi români. Mică enciclopedie,* Editura Expert, București.
35. Cotoi Călin (2005), *Economia ţărănească*, în Bădescu Ilie, Șișeștean Gheorghe, Cucu-Oancea Ozana (coord.), *Dicţionar de sociologie rurală*, Editura Mica Valahie, București.
36. Cristescu-Golopenţia Ștefania (1940), *Gospodăria în credinţele şi riturile magice ale femeilor din Drăguş (Făgăraş),* Extras din monografia *Drăguş, un sat în Ţara Oltului*, Institutul de Ştiinţe Sociale al României, București.
37. Diaconu Marin (*1990), Prima campanie monografică a Şcolii Sociologice de la Bucureşti (Goicea Mare, 1925),* Sociologie românească, Serie nouă, an I, nr. 3–4, mai-august, Editura Academiei Române, București.
38. Diaconu Marin (1998), *Mircea Vulcănescu – sociolog al satului românesc şi istoric al şcolii sociologice a lui Dimitrie Gusti*, în Vulcănescu Mircea, *Şcoala sociologică a lui Dimitrie Gusti*, Editura Eminescu, București.
39. Eliade Mircea (1994), *Nostalgia originilor. Istorie şi semnificaţie* (trad. de Cezar Baltag), Editura Humanitas, Bucureşti.
40. Eliade Mircea [1956] (1992), *Sacrul şi profanul* (trad. Rodica Chira), Editura Humanitas, București.
41. Eminescu Mihai (2007), *Scrieri politice*, Murăraşu Dumitru (ed.), în Herseni Traian, *Istoria sociologiei româneşti*, Editura Renaissance, București.
42. European Commission (2001a), *A Frame Work for Indicators for the Economic and Social Dimension of Sustainable Agriculture and Rural Development*, Agriculture Directorate-General of the European Union.
43. European Commission (2001b), *Risc Management Tools for EU Agriculture*, Agriculture Directorate-General of the European Union.
44. European Commission (2003*), The common Agricultural Policy. 2001 Review*, Agriculture Directorate-General of the European Union, Luxembourg.
45. *Evoluția instituțiilor bancare pentru finanțarea agriculturii*, disponibil la: http://www.stiucum .com/economie/bancile-in-economie/364/evolutia-institutiilor-bancare94638.php (descărcat pe 16 sept. 2017)
46. Filipescu Iancu (2006), *Din contribuţiile profesorului Henri H. Stahl la dezvoltarea sociologiei istoriei*, Sociologie românească, vol. IV, nr. 3, București.
47. Filipescu Iancu, Chelcea Septimiu (1986), *Ion C. Clopoţel – sociolog şi publicist patriot,* Viitorul social, noiembrie-decembrie, București.
48. Geană Gheorghiţă (1996), *Şcoala monografică şi antropologia. O relaţie interdisciplinară şi devenirea ei*, în Larionescu Maria (coord.), *Şcoala Sociologică de la Bucureşti. Tradiţie şi actualitate,* Editura Metropol, București.
49. Gheţău Vasile (2001), *Populaţia României la sfârşit de secol şi mileniu. Ce perspective?,* Populaţie & Societate, nr. 1, București.
50. Ghinoiu Ion (1997), *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti.
51. Ghinoiu Ion (1999), *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, București.
52. Gladwell Malcolm (f.a.), *Punctul critic. Cum lucrurile mici pot provoca schimbări de proporţii*, Editura Andreco Educaţional, București.
53. Golopenţia Anton (2002), *Opere complete*, vol. I, *Sociologie*, Editura Enciclopedică, Bucureşti.
54. Golopenţia Anton (2007), *Românii de la est de Bug*, vol. I şi II, Editura Enciclopedică, București.
55. Golopenţia Anton, Georgescu, D.C. (1941), *60 de sate româneşti cercetate de echipele regale studenţeşti în vara 1938*, ISSR, Bucureşti.
56. Grigore Iulian (2001), *Agricultura românească între comunism şi „capitalismul sălbatec*", România socială. Revistă de cultură socială şi politică, nr. 1, septembrie, p. 55, București.

57. Gusti Dimitrie (1934), *Sociologia monografică, ştiinţă a realităţii sociale*, în Herseni Traian, *Teoria monografiei sociologice,* Institutul Social Român, Bucureşti.
58. Gusti Dimitrie (1938), *Ştiinţa naţiunii*, în *Enciclopedia României* (I. *Statul*), Imprimeria Naţională, Bucureşti.
59. Gusti Dimitrie (1939), *Un sistem de cercetări sociologice de teren,* Sociologie românească, an IV, nr. 4–6, aprilie–iunie, Bucureşti.
60. Gusti Dimitrie (1946), *Sociologia militans. Cunoaştere şi acţiune în serviciul naţiunii,* I. *Cunoaştere,* Fundaţia Regele Mihai I, Bucureşti.
61. Gusti Dimitrie (1968), *Opere*, vol. I, p. 330, Editura Academiei Române, Bucureşti.
62. Gusti Dimitrie (1970), *Opere,* vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti.
63. Gusti Dimitrie (1971), *Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieţi, 1880–1955*, în Gusti Dimitrie, *Opere,* vol. V, Editura Academiei Române, Bucureşti.
64. Gusti Dimitrie, Herseni Traian (1940), *Îndrumări pentru monografiile sociologice,* Institutul Social Român, Bucureşti.
65. Gusti Dimitrie, Herseni Traian [1940] (2002), *Îndrumări pentru monografiile sociologice,* Prefaţă de Mihăilescu Ioan, Ediţie îngrijită şi Postfaţă de Chelcea Septimiu şi Filipescu Iancu, Editura Universităţii din Bucureşti.
66. Herseni Traian (1934), *Teoria monografiei sociologice*, Institutul Social Român, Bucureşti.
67. Herseni Traian (1939–1940), *Curs de sociologie rurală, prelegeri,* Facultatea de Filosofie şi Litere, Universitatea din Bucureşti.
68. Herseni Traian (2007a), *Şcoala sociologică de la Bucureşti*, Editura Renaissance, Bucureşti.
69. Hoffman Oscar, Glodeanu Ion (2005), *Agricultură şi societate,* în Bădescu Ilie, Şişeştean Gheorghe, Cucu-Oancea Ozana, *Dicţionar de sociologie rurală*, Editura Mica Valahie, Bucureşti, p. 13–15.
70. Institutul Național de Statistică (2003), *Ancheta asupra forţei de muncă în rural (AMIGO),* trimestrul III, p. 24.
71. Larionescu Maria (1996), *Dimitrie Gusti, fondatorul Şcolii Sociologice de la Bucureşti*, în Larionescu Maria (coord.), *Şcoala Sociologică de la Bucureşti. Tradiţie şi actualitate*, Editura Metropol, Bucureşti.
72. Larionescu Maria (2007), *Istoria sociologiei româneşti,* Editura Universităţii din Bucureşti.
73. Lazăr Traian (1996), *Fărâmiţarea suprafeţelor agricole, ca factor de criză*, Adevărul economic, nr. 35, 30 august-5 septembrie, Bucureşti, p. 10.
74. Madgearu Virgil (1935), *Drumul echilibrului financiar. Probleme actuale ale economiei româneşti*, Atelierele Adevărul SA, Bucureşti.
75. Madgearu Virgil [1936] (1999), *Agrarianism, capitalism, imperialism. Contribuţiuni la studiul evoluţiei sociale româneşti*, Institutul de Arte Grafice Bucovina, Bucureşti.
76. Madgearu Virgil [1940] (1995), *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti.
77. Manuilă Sabin (1940), *Demografia rurală în România*, Editura Institutul Central de Statistică, Bucureşti.
78. Marica George Em. [1942] (1997), *Încercare de definire a satului*, Studii sociologice, Centrul de Studii Transilvane, Fundaţia Culturală Română, Cluj-Napoca, p. 142–180.
79. McClleland David (1964), *Bussiness Drive and National Achievement*, Monthly Review, No. 37.
80. Mendras Henri (1989), *Elements de sociologie*, Armand Colin, Paris.
81. Merton Robert King (1947), *Selected problems of field work in the planned community*, American Sociological Review, Vol. XII, No. 3.
82. Miftode Vasile (1984), *Elemente de sociologie rurală,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
83. Mihăilescu Ioan (2005), *Profesorul Henri H. Stahl şi Şcoala Sociologică de la Bucureşti*, Sociologie românească, vol. III, nr. 2, p. 36–43.
84. Ministerul Agriculturii, Pădurilor şi Dezvoltării Rurale, *Programul naţional de dezvoltare rurală 2007–20013* (2008), Bucureşti, disponibil la: htttp://www.madr.ro/.

85. Mosher Steven W. (2017), *The Demographic Winter and the Barren Left.*
86. Neamţu Octavian (1971), *Serviciul social*, în Caraioan Pompiliu (coord.), *Sociologia militans,* vol. III, Editura Ştiinţifică, București, p. 153–169.
87. Neamţu Octavian, Bădina Ovidiu (1968), *Note* la ediţia Gusti Dimitrie, *Opere,* vol. I, Editura Academiei Române, București.
88. Negru Andrei (2003), *Ion Clopoţel. Studiu monografic*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca.
89. Negru Andrei (2005), *Clopoţel Ion*, în Bădescu Ilie, Șișeștean Gheorghe, Cucu-Oancea Ozana (coord.), *Dicţionar de sociologie rurală*, Editura Mica Valahie, București, p. 113–116.
90. Negru Andrei, Pop Emil (2001), *Societatea de mâine. Indice bibliografic adnotat*, vol. I–II, Editura Argonaut, Cluj-Napoca.
91. Otiman Păun Ion (1997), *Dezvoltarea rurală în România,* Editura Agroprint, Timișoara.
92. Otovescu Dumitru (2008), *Sociologie generală*, Editura Beladi, Craiova.
93. Pascaru Mihai (2000), *Matrice comunitară, fapt comunitar şi nivel de informare în satul românesc contemporan. Investigaţii în Munţii Apuseni (1985–1986 şi 1999–2000)*, în Zamfir Elena, Bădescu Ilie, Zamfir Cătălin (coord.), *Starea societăţii româneşti după 10 ani de tranziţie*, Editura Expert, București, p. 660–693.
94. Pascaru Mihai (2007b), *Investigaţii exploratorii în microregiunea Albac-Scărişoara-Horea, judeţul Alba*, Sociologie românească, vol. V, nr. 1/2007, p. 90–103.
95. Polanyi Karl (1967), *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*, Beacon Press, Boston.
96. Pop Mihai, Golopenţia Anton (1942), *Dâmbovnicul, o plasă din sudul judeţului Argeş*, în Sociologie românească, vol. IV, nr. 7–12, p. 413–493.
97. Redfield Robert (1956), *Peasant Society and Culture*, The University of Chicago Press.
98. Robert Michel (1986), *Sociologie rurale,* Presses Universitaires de France, Paris.
99. Rosener Werner (2003), *Ţăranii în istoria Europei*, Editura Polirom, Iaşi, p. 217-219.
100. Rostas Zoltan (2003), *Sala luminoasă. Primii monografişti ai Şcolii gustiene,* Editura Paideia, București.
101. Sandu Dumitru (2000), *Dezvoltare şi sărăcie în satele României*, în Zamfir Elena, Bădescu Ilie, Zamfir Cătălin (coord.), *Starea societăţii româneşti după 10 ani de tranziţie*, Editura Expert, București, p. 575–598.
102. Sandu Dumitru (2008), *Dezvoltare comunitară şi regională,* Facultatea de Sociologie şi Asistenţă Socială, București.
103. Shanin Theodore (1972), *Peasants and Peasant Societies*, Penguin Books, Londra.
104. So Alvin J. (1990), *Social Change and Development*, Sage Publications, Newbury Park, CA.
105. Stahl Henri H. (1932), *Vatra satului Cornova*, Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială, an X, nr. 1–4.
106. Stahl Henri H. (1939), *Nerej, un village d'une région archaïque*, vol. III, Bucureşti.
107. Stahl Henri H. (1939), *Nerej. Un village d'une region archaique. Monographie sociologique dirigee par…*(vol. I), Institut de Sciences Sociales de Roumanie, București.
108. Stahl Henri H. (1942), *Nerej, un sat dintr-o regiune arhaică*, Sociologie românească, vol. IV, nr. 7–12, p. 627.
109. Stahl Henri H. (1959), *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei Române.
110. Stahl Henri H. (1969), *Les anciennes communautés villageoises roumaines, asservissement et pénétration du capitalisme*, Editions du CNRS, Paris.
111. Stahl Henri H. (1971), *Învăţăminte metodice şi tehnice*, în *Sociologia militans. III. Şcoala Sociologică de la Bucureşti,* Editura Ştiinţifică, București.
112. Stahl Paul H. (1991). *Maison et groupe domestique étendu. Exemples européens*, în Arhitectonon, tome G, Tesalonic.
113. Stahl Paul Henri (1985), *La consanguinité fictive, Quelques exemples balkaniques*, în *Quaderni fiorentini per storia del pensiero giuridico moderno*, no. 14, Milano.
114. Stahl Paul Henri (1991), *Maison et groupe domestique étendu*, III, Armos, Salonic.
115. Stahl Paul Henri (1998), „*Pays*" *et communautés de vallée: Exemples roumains et européens*, Revue roumaine d'histoire, tome XXXVII, no. 3–4, Bucureşti.

116. Stahl Paul Henri (2004), *Oameni şi sate de pe Valea Moldovei*, Editura Paideia, Bucureşti.
117. Şişeştean Gheorghe (1984), *Dinamica timpului şi a spaţiului social în unele localităţi ale judeţului Sălaj,* Acta Musei Porolissensis, vol. VIII, Zalău.
118. Şişeştean Gheorghe (1993), *Maison et groupe domestique étendu au village de Şanţ*, Etudes et documents balkaniques et mediterranéens, no. 17, Paris.
119. Şişeştean Gheorghe (1999), *Forme tradiţionale de viaţă ţărănească în nord-vestul Transilvaniei*, Centrul de Conservare a Tradiției Populare, Zalău.
120. Şişeştean Gheorghe (2000), *Biserica şi cimitirul în satele transilvănene. Structura spaţială şi structura socială*, Etudes roumaines et aroumaines, no. V, Paris-Bucureşti.
121. Şişeştean Gheorghe (2001), *Autarhizarea agriculturii*, România socială, Revistă de cultură socială şi politică, nr. 1/septembrie, p. 57.
122. Şişeştean Gheorghe (2006), *Grupuri domestice, relaţii de înrudire şi transmiterea proprietăţii*, Sociologie românească, vol. III, nr. 4, Bucureşti.
123. Ştefănescu Barbu (2006), *Lumea rurală din vestul României între medieval şi modern*, Editura Universităţii din Oradea.
124. Timaru Gheorghe (2002), *Experienţa Germaniei reunificate ne arată calea reconstrucţiei agriculturii româneşti*, Agricultura României, an XIII, nr. 48 (621), 29 noiembrie–5 decembrie 2002, p. 12.
125. Totelecan Silviu (2003), *Vecinătatea în Munţii Apuseni*, Editura Napoca Star & Argonaut, Cluj-Napoca.
126. Turner Frederick Jackson (1893), *The Significance of the Frontier in the American History*, studiu prezentat la *Meeting of the American Historical Association*, Chicago, 12 iulie şi publicat în Proceedings of the State Historical Society of Wisconsin, 14 decembrie.
127. Ţăran Constantin (2000), *Modernizare şi reconstrucţie în satul românesc*, Editura Augusta, Timişoara.
128. Ungureanu Ion (1980), *Metoda monografică şi tehnicile de lucru în sociologie*, în vol. *Dimitrie Gusti. Studii critice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
129. Ungureanu Ion (1990), *Paradigme ale cunoaşterii societăţii*, Editura Humanitas, Bucureşti.
130. Vedinaş Traian (1993), *Max Weber în sociologia românească*, Studia Universitatis, Universitatea „Babeş-Bolyai", Seria Sociologie-Politologie, nr. 2, Cluj-Napoca.
131. Vedinaş Traian (1999), *O monografie regională. Munţii Apuseni,* Sociologie românească, nr. 3/1999, p. 91–102.
132. Vedinaş Traian (2001), *Introducere în sociologia rurală*, Editura Polirom, Iași.
133. Vincze Maria (2000), *Dezvoltarea regională şi rurală. Idei şi practici,* Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
134. Vulcănescu Mircea (1932), *Teoria şi sociologia vieţii economice. Prolegomene la studiul morfologiei economice a unui sat*, Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială, an X, nr. 1–4, București.
135. Vulcănescu Mircea (1998), *Şcoala sociologică a lui Dimitrie Gusti*, Editura Eminescu, București.
136. Vulcănescu Mircea (2005), *Opere II, Chipuri spirituale. Prolegomene sociologice*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, București.
137. Weber Max (2001), *Teorie şi metodă în ştiinţele culturii*, Editura Polirom, Iași.
138. Zamfir Cătălin (2005), *Ce a lăsat Dimitrie Gusti sociologiei postbelice*?, Sociologie românească, vol. III, nr. 2, p. 11–15.
139. Zamfir Cătălin (coord.) (1995), *Dimensiuni ale sărăciei*, Editura Expert, București.
140. Zamfir Elena, Bădescu Ilie, Zamfir Cătălin (coord.) (2000), *Starea societăţii româneşti după 10 ani de tranziţie,* Editura Expert, București.
141. Zamfir Elena, Zamfir Cătălin (coord.) (1993), *Ţiganii: între ignorare şi îngrijorare*, Editura Alternative, București.

3. SOLUL – BAZA EXISTENȚEI NOASTRE

CRISTIAN HERA

3.1. FUNCȚIILE SOLULUI

Solul, resursă naturală indispensabilă vieţii pe Terra, împreună cu apa și biodiversitatea, reprezintă baza existenţei noastre, asigurând suportul material și evolutiv pentru om, *plante* și animale.

Putem considera solul ca unul dintre *cele mai complexe sisteme naturale ale planetei*, un agregat structurat de *substanţe în perpetuă transformare*, un *complex biologic în care viaţa pulsează continuu*, un *filtru inegalabil pentru sănătatea mediului*, un sistem polifuncţional, o putere unică şi indispensabilă generatoare de viaţă. Prin capacităţile sale de „memorare", *solul reflectă* impactul climei, *florei,* faunei, *activităţii antropice* și topografiei asupra *materialului parental* din care s-a format în perioade variabile de timp, fiind considerat indicator de bază al caracteristicilor evoluţiei mediului.

Principala funcţie a solului constă în faptul că acesta reprezintă fundamentul pentru practicarea agriculturii, în scopul primordial de asigurare a hranei, a securităţii şi siguranţei alimentare a *populaţiei*, rol datorat proprietăților fizico-chimice şi biologice, fertilităţii sale, capacităţii de a pune la dispoziţia plantelor, în mod simultan și continuu, elementele nutritive și apa pe tot parcursul perioadei de vegetaţie.

Regnul animal este tributar covorului verde al pământului pentru hrană şi adăpost, repartiţia geografică a speciilor fiind rodul unor interrelaţii consolidate de-a lungul vremii.

Solul este cel care menţine biodiversitatea genetică, bogatul spectru de fiinţe vii, *fiecare specie fiind depozitarul unor gene valoroase* care au oferit şi continuă să ofere posibilităţi creatoare pentru îmbunătăţirea calităţii vieţii şi sănătăţii oamenilor, plantelor, animalelor și mediului înconjurător.

Funcţia economică a solului, de asigurare a securităţii şi siguranţei alimentare, se extinde în prezent și la *producerea de materie vegetală* pentru obţinerea de biocombustibil, energie neconvenţională *curată pentru mediu*. De capacitatea solului de a răspunde la cele două categorii de solicitări va depinde armonizarea sau *antagonismul* între producţia de hrană și *producţia de energie*, precum și a costurilor implicate.

Alte două funcţii cu semnificaţie majoră ale solului, care își amplifică importanţa în raport cu schimbările climatice globale, sunt reprezentate de *conservarea apei* şi *sechestrarea carbonului* sub formă de materie organică. Ambele funcţii asociază componentei economice o componentă ecologică, prin *protecţia resurselor de apă dulce* ale pământului aflate în diminuare și prin *reducerea emisiilor de bioxid de carbon,* incriminate în efectul de seră și încălzirea globală.

Pentru ţăranul român, *posesiunea pământului reprezintă conştiinţa şi respectul de sine*, recunoaşterea tributului de sânge al străbunilor dat pentru păstrarea neatârnării neamului, care conferă pământului o *dimensiune patriotică*, îmbogăţind *spiritual* celelalte dimensiuni.

Funcţia socială a solului a fost subliniată în mod inegalabil de către cea mai proeminentă personalitate a agriculturii româneşti, acad. *Gheorghe Ionescu-Şişeşti*, prin celebrul Discurs de recepţie la sesiunea solemnă a Academiei Române din 24 mai 1937: **„*Un popor ajunge creator de civilizaţie și dobândeşte dreptul de a trăi neatârnat atunci când prinde conştiinţa de sine, când îşi cunoaşte zestrea spirituală, moştenirea istorică și pământul său propriu, cu tainele pe care le închide în sânul său și cu viaţa care se desfăşoară pe toată întinderea sa. [...] Indiferent cui aparţine, pământul are o funcţie socială [...] pământul este veşnic. Dacă pământul dispare, dispare veşnicia*".**

Evoluţia civilizaţiei impune tot mai pregnant o altă dimensiune majoră a solului, și anume cea etică, referitoare la *respectarea drepturilor la supravieţuire pentru generaţiile viitoare*, deoarece populaţia actuală, extrem de numeroasă, în continuă creștere, exercită o remarcabilă presiune de exploatare. În acest sens, Alvin Toffler atrage atenţia în *Şocul viitorului* asupra faptului că „*Pământul nu l-am moştenit de la părinţi,* ci *îl împrumutăm de la copiii noştri. Şi atunci, ce lume construim? Ce lume lăsăm?*"

Norman Borlaug, la cel de al 15-lea Congres Mondial de Știința Solului din 1994, în cuvântul său de deschidere, sublinia: „*În mod cert, promovarea soiurilor de mare productivitate și extinderea irigațiilor au jucat un rol major în progresul agriculturii. Cred însă că* ***mai important este efortul care trebuie făcut pentru menținerea și creșterea fertilității solului***".

Îndeplinirea funcţiilor solului în contextul condiţiilor actuale direcţionează umanitatea spre dezvoltarea durabilă, un concept complex, care antrenează și agricultura, alături de toate celelalte domenii ale vieţii sociale.

Sistemele de agricultură durabilă se bazează pe utilizarea preponderentă a resurselor naturale reînnoibile, mai ales a solului, ţinând seama de regenerarea acestora în timp real. Luând în considerare toate perspectivele de evoluţie, sunt convins că **agricultura durabilă și performantă, bazată pe un sol sănătos**, ***regenerabil*** și **bine gestionat *este unica soluţie viabilă din punct de vedere economic, sigură din punct de vedere ecologic și acceptabilă social pe termen lung.***

Asocierea la durabilitate a **performanţei** poate fi realizată graţie patrimoniului remarcabil de cunoaştere realizat de cercetarea ştiinţifică. Numai astfel agricultura va fi capabilă să satisfacă solicitările multiple ale umanității și, mai presus de toate, va fi aptă să respecte **solul**, ca **temelie a perpetuării vieţii**.

3.2. CONTRIBUȚII ALE CERCETĂTORILOR ROMÂNI LA STUDIEREA FERTILITĂȚII SOLULUI ȘI AMELIORAREA SĂNĂTĂȚII PĂMÂNTULUI

Solul este unul dintre sistemele cele mai complexe și sensibile. Folosit abuziv, în necunoștință de cauză, este supus degradării fizice, chimice și biologice, ajungându-se astfel inevitabil la deteriorarea însăși a bazei materiale a agriculturii, la diminuarea drastică a randamentelor acesteia. În România s-a dezvoltat o importantă școală în domeniul cercetării științifice a solului sub cele mai diverse aspecte, distingându-se mari personalități cu realizări științifice remarcabile care au contribuit la preîntâmpinarea sau la redresarea și revitalizarea sănătății pământului și a agriculturii țării noastre.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dintre marile personalități, se detașează *Ion Ionescu de la Brad* și *Petre S. Aurelian,* care au făcut studii asupra productivității pământului și necesității de sporire a productivității acestuia prin aplicarea îngrășămintelor, precum și *Haralambie Vasiliu,* primul doctor în chimie agricolă, în anul 1906.

ION IONESCU DE LA BRAD
(1818–1891)

- Este primul care a studiat pe baze științifice solul din România, întrevăzând influența climei asupra formării solului. A realizat primele scrieri despre eroziune.
- A elaborat o primă clasificare a solului: 11 tipuri, pe baza naturii elementelor care îl compun; „fertilitatea pământului este avuția și puterea lui, adică bunătatea lui, facultatea rodirii sale” (1870).
- „Cei ce nu dau pământului îngrășare consumă capitalul de bogăție ce l-au acumulat veacurile și, consumând necontenit, este vederat că o să ajungă odată la sfârșit, că au să consume capitalul, în loc să se servească de dânsul spre a-l face să producă roadele pământului” (1870).
- Ca urmare a excelentei sale pregătiri, a fost numit director al Școlii Imperiale de Agricultură (1848–1856) și administrator general al moșiilor din Thesalia ale marelui vizir Reşid Pașa.
- După revenirea în țară, pentru promovarea științei, a înființat: *Jurnalul de agricultură, Țăranul român, Gazeta satelor* (1857–1870). În 1870 a publicat *Manual de agricultură*, primul din țara noastră.

În anul 1906, *Gheorghe Munteanu-Murgoci* organizează primele activităţi sistematice de cercetare a solului, prin crearea Secţiei de agrogeologie, devenite ulterior Secția de pedologie din cadrul Institutului Geologic al României, instituție unde s-au distins prin rezultate remarcabile în cercetarea solului *Petre Enculescu*,

Emanoil Protopopescu-Pache, Nicolae Cernescu, membru corespondent al Academiei Romane ș.a. În domeniul pedologiei forestiere, o contribuție aparte în acea perioadă a adus-o acad. *Constantin Chiriță* și ulterior acad. *Victor Giurgiu*.

GHEORGHE MUNTEANU-MURGOCI
(1862–1925)

- Agrogeolog de vastă erudiție, a cărui activitate a avut o influență puternică nu numai în țară, ci și dincolo de hotarele țării.
- La înființarea Institutului de Geologie (1906), a fost numit șeful Secției de agrogeologie, pe care a condus-o până în 1925.
- Cartografiind solurile României, se impune ca întemeietor al școlii românești de pedologie. A inițiat elaborarea primei hărți a solurilor românești la scara de 1: 500 000 și hărți corelative de vegetație și climă. Redăm mai jos o copie a acestei hărți.
- Este membru fondator al Societății Internaționale de Știința Solului.
- La Conferința de Agrogeologie (1923), este ales președinte al Comisiei Internaționale de Cartografie a Solurilor.
- În 1924, la Congresul de la Roma, este ales membru de onoare al Societății Internaționale de Știința Solului și președinte al Comisiei pentru harta pedologică a Europei.
- A publicat peste 200 de studii.

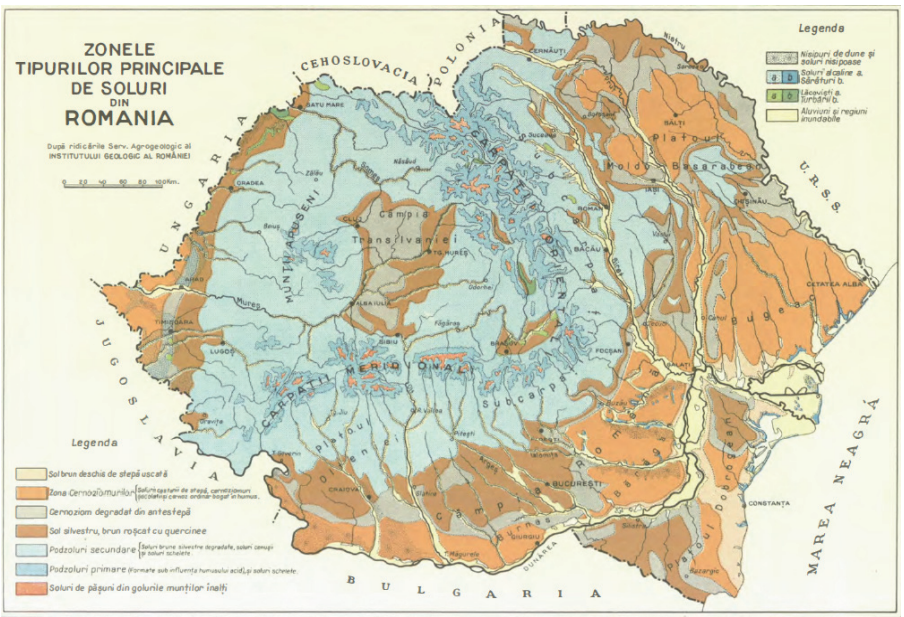

O atenție specială se cuvine acordată fondatorului Institutului de Cercetări Agronomice al României (ICAR), acad. *Gheorghe Ionescu-Șișești,* pentru studiile referitoare la fertilitatea solurilor agricole și la nevoia acestora de îngrășăminte, precum și colaboratorilor săi *Teodor Seidel,* membru post-mortem al Academiei Române și *Gheorghe Pavlovschi*. Tot la ICAR și-au început activitatea de cercetare *Nicolae Hulpoi* și *Grigore Coculescu*, precum și creatorul școlii moderne de agrochimie din țara noastră, acad. *David Davidescu*.

GHEORGHE IONESCU-ŞIŞEŞTI
(1885–1967)

- Primele cercetări realizate în poziția sa de administrator al fermei de stat Clinciu-Spanţov din Lunca Dunării se referă la recuperarea terenurilor inundabile și la crearea unor noi soiuri de grâu.
- În cercetările ulterioare, se profilează pe ştiinţa solului şi nutriţia plantelor. Pe baza cercetărilor întreprinse, Gheorghe Ionescu-Șișești a contribuit la dezvoltarea teoriei și metodologiei „legii acțiunii factorilor de vegetație" elaborată de savantul Eilhard Mitscherlich, lege pe care o considera în 1934 ca fiind „cea mai de seamă descoperire în știința agricolă din secolul nostru", aceasta devenind un instrument extrem de util pentru cunoașterea fertilității solului și a nevoii lui de îngrășăminte. Experimentând cu mai mulți factori de vegetație (apă, azot, fosfor, potasiu), Gheorghe Ionescu-Șișești dovedește că eficiența fiecărui factor studiat se manifestă în funcție de variația celorlalți factori; coeficientul care exprimă eficiența fiecăruia nu este constant, așa cum susține Mitscherlich, ci este variabil în raport cu constelația tuturor celorlalți factori de vegetație. Factorii de vegetație sunt deci independenți și îi amplifică sau micșorează eficacitatea în raport cu constelația lor optimă.
- În cadrul Institutului de Cercetări Agronomice al României, Gheorghe Ionescu-Șișești a inițiat și condus cercetările pentru dezvoltarea agrotehnicii la principalele plante de cultură (grâu, porumb etc.) și pentru obținerea unor soiuri superioare, stabilind după criterii științifice aplicarea diferențiată a îngrășămintelor după tipurile de sol; a indicat noi metode de ameliorare a solurilor erodate, nisipoase, saturate, noi sisteme de irigații, devenind conducătorul necontestat al școlii române moderne de științe agricole.
- În numeroase lucrări, Gheorghe Ionescu-Șișești insista asupra vulnerabilității solului supus fenomenelor de distrugere „prin acțiunea de eroziune a apelor și acțiunea de transport a vânturilor". El spunea că fenomenul de distrugere a solului este o problemă de viață și de moarte pentru poporul nostru din regiunile cele mai populate (1937). Cheltuim sute de milioane cu apărarea de inundații a așezărilor omenești, cu refacerea șoselelor, a căilor ferate, a pădurilor, dar

continuăm a distruge îmbrăcămintea de pădure și iarbă a munților și dealurilor. Această „critică severă” făcută în 1937 rămâne la fel de actuală și astăzi.
- Elaborează și publică numeroase lucrări originale în domeniu. În mai 1937 susține discursul de recepție la Academia Română cu tema „Dezvoltarea studiilor despre sol în România”.

Teodor Seidel este fondatorul ştiinţei moderne a chimiei solului, autorul metodei de determinare potenţiometrică a reacţiei solului, prezentată în 1913 în cadrul Academiei Române de acad. *Mrazec,* iar în 1914 de către autor la conferinţa de la München, aceasta constituind prima creaţie românească de prestigiu din domeniu, metodă folosită și astăzi pe plan mondial.

TEODOR SEIDEL
(1874–1967)

- În poziția sa de şef al Secţiei de agrologie a Institutului Geologic din București, Seidel a desfășurat o prodigioasă activitate de cercetare a chimiei solului și a proceselor chimice în dezvoltarea plantelor.
- Cea mai remarcabilă realizare ştiinţifică a lui Teodor Seidel este metoda de determinare a concentraţiei ionilor de hidrogen în soluţia solului pe cale potenţiometrică, cu ajutorul electrodului de hidrogen. În 1913, contribuția sa științifică este publicată în Buletinul Secției Științifice a Academiei Române, iar în anul 1914, este prezentată de autor la Conferinţa Internaţională de Ştiinţa Solului de la München, unde este recunoscută ca prioritate absolută pe plan mondial. Metoda a fost însuşită şi folosită la institutele de cercetări şi de învăţământ din lume, iar ecourile importanţei și valorii sale practice au fost consemnate în sute de lucrări din literatura mondială de specialitate, fiind aplicată și astăzi.
- Această realizare a prilejuit, în decursul timpului, invitarea și participarea autorului la numeroase reuniuni, conferinţe și congrese internaţionale, contribuind la creşterea prestigiului şcolii româneşti de ştiinţa solului.
- Intuind importanța sistemelor complexe din natură, Teodor Seidel inițiază cercetarea sistemului sol-plantă ca entitate inseparabilă, efectuând primele experiențe sol-plantă în vase de vegetație în România, precum și cercetarea evaluării fertilității solurilor prin metoda fiziologic-vegetală.

Din iniţiativa prof. *Seidel,* s-a instituit în cadrul Societăţii Internaţionale de Ştiinţa Solului (SISS) *Comisia a IV-a privind fertilitatea solului şi nutriţia plantelor.*

Gheorghe Ionescu-Şişeşti și *Teodor Seidel* au fost membrii fondatori, în anul 1933, ai Centrului Ştiinţific Internaţional pentru Îngrăşăminte (CIEC), organism care îşi desfăşoară în prezent o fructuoasă activitate de propulsare a cercetărilor

ştiinţifice în domeniul studiilor privind fertilitatea solului, nutriția plantelor și folosirea rațională a îngrășămintelor, în strânsă colaborare cu industria producătoare de îngrășăminte. Acad. *D. Davidescu* a făcut parte din Prezidiul acestui forum în perioada 1971–1984.

DAVID DAVIDESCU
(1916–2004)

- Este fondatorul agrochimiei moderne în România. Primul *Tratat de agrochimie*, publicat în 1957, a fost urmat de trei ediții revizuite și completate în 1963, 1969, 1980; a inițiat și realizat un ciclu de publicații intitulat sugestiv *Chimizarea agriculturii*: *Testarea stării de fertilitate prin plantă și sol*, 1972; *Fosforul în agricultură*, 1974; *Azotul în agricultură*, 1976; *Potasiul în agricultură*, 1979; *Sulful, calciul și magneziul în agricultură*, 1984; *Microelementele în agricultură*, 1988; *Protecția chimică în agricultură,* 1992. În 1991 publică monografia *Agrochimia modernă*.
- A formulat „legea interacțiunii factorilor de vegetație" și „legea autoreglării biologice și dezvoltării plantelor agricole", legi care completează legile științifice privind nutriția plantelor, aplicarea diferențiată a îngrășămintelor, menținerea sau sporirea fertilității solurilor.
- Este agrochimistul român care a scris și publicat cel mai mare număr de lucrări, tratate, îndrumări tehnice, care însumează peste 20.000 de pagini, fiind considerat unul dintre cei mai prolifici în domeniu, pe plan mondial.

Ca o recunoaștere a contribuțiilor școlii științifice românești la dezvoltarea științei solului și nutriției plantelor, autorul rândurilor de față, care și-a dedicat întreaga sa activitate acestui domeniu, a fost ***ales***, prin vot secret, la cel de al 10-lea Congres Mondial de Știința Solului, Moscova, 1974, **președinte** al Comisiei a IV-a (Fertilitatea solului și nutriția plantelor) a SISS, ***reales*** în 1978 la al 11-lea Congres de la Edmonton, Canada.

Tot ca o recunoaștere a prestigioaselor realizări românești în domeniul fertilității solului și folosirii îngrășămintelor, la Adunarea Generală a Centrului Științific Internațional pentru Îngrășăminte (CIEC), Viena, 1996, Cristian Hera a fost **ales președinte al CIEC**, fiind **confirmat și reales în funcția de președinte** CIEC la *Congresele mondiale pentru îngrășăminte*: Ghent, Belgia, 1997, Beijing, China, 2001, și Chiang Mai, Tailanda, 2006. În anul 2010, la al XV-lea Congres Mondial de Îngrășăminte de la București, a fost **ales președinte de onoare**, calitate pe care o exercită și în prezent.

În contextul recunoașterii realizărilor românești în cercetările referitoare la fertilitatea solului, nutriția plantelor și valorificarea îngrășămintelor, consider că este util să menționez **alegerea** în anul 1991, prin concurs, a semnatarului prezentului capitol din acest volum în funcția de **director al Secției Fertilitatea**

solului, irigații și producție vegetală din cadrul Agenției Internaționale pentru Energie Atomică (AIEA), Viena. În această calitate a coordonat timp de șapte ani programele de cercetare și asistență tehnică privind folosirea tehnicilor nucleare pentru optimizarea și eficientizarea tehnologiilor de cultură a plantelor în producția vegetală. Rezultatele obținute în cadrul programelor de cercetare cu îngrășăminte marcate cu izotopi stabili și radioactivi sau cele cu sonde cu neutroni au fost valorificate prin programele de asistență tehnică ale AIEA Viena în numeroase țări din Africa, America de Sud, Asia și Europa.

Personal, am făcut tot ce mi-a stat în putință de a onora la potențial maxim funcțiile deținute, ținând seama mai ales de contribuțiile decisive ale marilor noștri predecesori la organizarea și funcționarea organismelor internaționale menționate.

Un moment semnificativ pentru știința solului îl reprezintă înființarea Institutului de Cercetări şi Studii Pedologice în 1970, devenit în 1973 Institutul de Cercetări pentru Pedologie şi Agrochimie, iar în 2004, Institutul Naţional de Cercetare–Dezvoltare pentru Pedologie, Agrochimie şi Protecţia Mediului. Primul director al acestui institut a fost pedologul și agrochimistul *Corneliu Răuţă*, succedat de *Mihai Dumitru* și de actualul director, *Cătălin Simota*.

Prin remarcabili cercetători, dintre care evoc pe acad. *Mircea Motoc*, acad. *Marcu Botzan,* acad. *Constantin Chiriță, Dumitru Teaci, Niculae Florea,* membru de onoare al Academiei Romane, *Andrei Canarache, Zenoviu Borlan, Ion Muntean, Radu Lăcătușu*, *Velicica Davidescu, Mihai Rusu, Aurel Dorneanu*, membrii titulari ai ASAS, alături de mulţi alţi specialiști, institutul a adus contribuţii metodologice majore în studiul solurilor românești, diversificând posibilităţile de investigare și monitorizare.

3.3. CARACTERISTICILE SOLULUI

S-au scurs până în prezent (2018) 46 de ani de la celebra Conferinţă a Naţiunilor Unite de la Stockholm privind Mediul și Umanitatea (1972), eveniment care poate fi considerat drept trezirea conştiinţei generale, prin lansarea semnalului de alarmă: „*avem un singur Pământ și trebuie să-l protejăm*”.

Faţă de suprafața modestă a solului pretabil pentru agricultură, sunt demne de revăzut datele asamblate de către Norman E. Borlaug, unicul agronom distins cu premiul Nobel, prezentate la al 15-lea Congres Mondial de Știința Solului din 1994, la Acapulco, Mexic, după cum urmează: „*producţia globală de hrană de toate tipurile se ridică la aproximativ 4,6 mld. tone şi 2,3 mld. tone de materie uscată comestibilă. Din acest total, 98% este produs pe pământ și mai puţin de 2% provine din oceane şi ape dulci. Produsele vegetale reprezintă 92% din dieta umană și aproximativ 30 de specii de cultură furnizează majoritatea caloriilor şi proteinelor în lume. Acestea includ opt specii de cereale, care împreună furnizează*

69% din sursele de hrană. Produsele animale, ce contribuie cu 8% la dieta omenirii, provin indirect din plante. Dacă acest volum de hrană ar fi fost distribuit în mod egal în 1990, ar fi putut asigura o dietă adecvată pentru 6,2 mld. de oameni, cu aproape un miliard peste populaţia existentă în acel moment pe Pământ".

Conform concluziei la care ajunge *Norman Borlaug*, problema constă în distribuţia inechitabilă a hranei, care se acutizează pe măsura creşterii presiunii demografice, și avertizează pe toţi cei implicaţi în producţia hranei să nu omită faptul că ***pacea lumii nu poate fi construită pe foamete şi mizerie umană.***

O estimare mai recentă a producţiei mondiale agroalimentare este dată de FAO, în 2003, când s-a realizat un total de 7,5 mld. de tone. Aceste date sunt cât se poate de elocvente în ceea ce priveşte potenţialul agricol global al solului satisfăcător pentru susţinerea populaţiei, fără a lua în calcul capacitatea creativă a ştiinţei agricole de a îmbunătăţi fertilitatea solului, de a perfecţiona caracteristicile productive și de calitate ale materialelor biologice, de a elabora tehnologii superioare de cultură.

Un prim aspect care trebuie avut în vedere este că, ***din ponderea globală a uscatului de 29%, numai 6,4% reprezintă sol pretabil pentru agricultură***.

Nu putem însă ignora factorii restrictivi ai fertilității solului, această calitate unică şi indispensabilă de a oferi condiţii pentru creşterea şi dezvoltarea plantelor. Un factor restrictiv important este reprezentat de graduarea şi distribuţia neuniformă în spaţiu a fertilităţii solului. Astfel, din ponderea globală modestă a solului pretabil pentru agricultură, 62% reprezintă soluri cu fertilitate scăzută, 27% sunt cele cu o fertilitate moderată şi numai 11% sunt foarte fertile.

Comparativ, România se găseşte într-o situaţie mai favorabilă, întrucât numai 52% din soluri au o fertilitate redusă și foarte redusă, 20,7% posedă o fertilitate moderată şi 27,3% au o fertilitate ridicată şi foarte ridicată.

Din suprafaţa totală a României, de 23,839 mil. ha, suprafaţa agricolă este reprezentată, în 2014, de 14,636 mil. ha, adică 61,4%; distribuţia pe cap de locuitor este de 0,73 ha, ceea ce ne situează între primele șase ţări din Europa. Luând în considerare suprafaţa de teren arabil de 9,395 mil. ha, pe locuitor revenind 0,47 ha, România se situează în ierarhia statelor europene pe locul 5.

Ţara noastră dispune de o suprafaţă de 4,728 mil. ha de păşuni şi fâneţe, o sursă extraordinară de biomasă încă nevalorificată suficient pentru dezvoltarea sectorului zootehnic.

Pădurile și vegetaţia forestieră acoperă 6,734 mil. ha, adică 28,2% din teritoriul ţării, sub acest aspect situându-se sub majoritatea ţărilor europene, a căror suprafaţă forestieră medie este de 33%.

Din punctul de vedere al stării de asigurare a solului cu humus, „aurul negru al pământului", principalul indicator al fertilităţii, 50,6% din suprafaţa cartată agrochimic are un conţinut scăzut şi foarte scăzut de humus (2%), iar 40,4% are un conţinut mediu și ridicat (2–5%).

Conţinutul solurilor în azot, fosfor și potasiu – macroelementele nutritive de bază pentru creşterea şi dezvoltarea plantelor – este cu mult mai mic decât cerinţele

acestora pentru realizarea unor producţii mari şi stabile. 90% din solurile româneşti cartate agrochimic au o asigurare slabă şi mijlocie cu azot, 43% din suprafaţa agricolă cartată are o aprovizionare slabă şi foarte slabă cu fosfor mobil accesibil plantelor, conţinut mijlociu şi bun găsindu-se numai pe o suprafaţă de 7,7%. Aprovizionarea cu potasiu mobil a solurilor româneşti este predominant bună şi foarte bună.

Valorile pH ale solului evidenţiază existenţa a peste 2,26 mil. ha caracterizate prin reacţie puternic sau moderat acidă, pe care se impune aplicarea amendamentelor calcaroase.

Cifrele prezentate demonstrează faptul că România are un potenţial agricol mai ridicat comparativ cu potenţialul agricol mediu mondial, dar este contracarat de numeroase deficienţe privind repartiţia fondului funciar, structura culturilor agricole, sistemele de agricultură practicate, forţă de muncă necalificată profesional, dotare insuficientă cu utilaje și echipamente și depășită tehnologic etc.

Revenind la fertilitatea solului, trebuie să luăm în considerare faptul că aceasta nu este o caracteristică imuabilă, fiind supusă la schimbări pe scară spaţială și temporală. Variaţia spaţială a solului românesc este dată nu numai de distribuţia neuniformă a fertilităţii, ci și de multitudinea de tipuri de sol amplasate în diferite condiţii climatice, care a fost remarcată de specialişti din 69 de ţări, din toate cele cinci continente, participanţi la Congresul Mondial de Ştiinţa Solului din anul 1964, care au studiat profilurile de sol din ţară. Fără excepţie, toţi aceşti specialişti au ajuns la concluzia că, datorită diversităţii tipurilor de sol, România poate fi considerată drept un muzeu natural de soluri. Evident, fiecare dintre tipurile de sol este dotat cu un anume grad de fertilitate și, pentru solurile moderat sau slab fertile, cercetarea ştiinţifică a adus şi contribuţii pedoameliorative valoroase.

Variaţia temporală a fertilităţii este mult mai complexă şi, în general, este caracterizată printr-o scădere continuă în timp, din cauza unui spectru larg de factori care acţionează separat sau împreună, fie naturali, fie de natură antropică.

Orice cultură agricolă exportă odată cu recolta cantităţi apreciabile de macro şi microelemente nutritive care, părăsind solul, îi minează fertilitatea. Sistemele intensive de cultură asociate cu noile genotipuri de plante de mare productivitate exportă anual între 100 și 140 kg N/ha, 50–60 kg P/ha, 130–160 kg K/ha (sub cultura de grâu), cantităţi de nutrienţi secundari (Ca, Mg, S) de ordinul zecilor de kg și de microelemente (Zn, Mn, Fe, Cu, B, Mo, Se) de ordinul miligramelor până la câteva sute de grame.

Pe lângă acest consum de nutrienţi, exploatarea intensivă neraţională a fertilităţii solului are ca urmare o gamă largă de efecte negative, precum dezechilibrarea balanţei nutritive, dezagregarea ireversibilă a solului, scăderea capacităţii sale de tamponare, decalcifierea complexului adsorbant al solului, acidifierea, poluarea şi, în final, deşertificarea.

Pentru menţinerea fertilităţii solului devine obligatorie intervenţia prin măsuri de restaurare a acesteia, dintre care cea mai importantă constă în utilizarea de îngrăşăminte pentru suplinirea exportului produs.

Utilizarea raţională a îngrăşămintelor chimice în cantităţi şi proporţii recomandate în funcţie de tipul de sol și cultura agricolă, aplicate în faze optime pentru creșterea și dezvoltarea plantelor de cultură, este recunoscută pe plan mondial drept cea mai sigură şi rapidă cale de sporire a producţiei agricole şi de conservare a fertilităţii; o soluţie agricolă durabilă constă în combinarea îngrăşămintelor chimice, minerale și cele din materie organică reprezentată de reziduuri vegetale, deşeuri urbane, deşeuri industriale, precum și în stimularea proceselor naturale implicate în nutriţia plantelor, precum este fixarea biologică a azotului atmosferic.

Doresc să insist asupra necesităţii imperioase de a restitui solului agricol cantităţile de nutrienţi exportaţi din sol, întrucât producţiile agricole slabe obţinute în prezent în fermele mici și mijlocii se explică și prin folosirea unor cantități insuficiente de îngrășăminte, în medie de 25–30 kg substanţe active/ha.

Starea de fertilitate a solurilor româneşti este afectată pe suprafeţe însemnate de unii factori naturali restrictivi care, recent, se manifestă tot mai pregnant din cauza schimbărilor climatice globale.

Printre aceştia se numără seceta excesivă frecventă care se manifestă pe circa 7,100 mil. ha și excesul periodic de umiditate pe circa 3,700 mil. ha, la care produc deteriorări inestimabile ale calităţii solului şi pierderi substanţiale sau calamităţi ale recoltelor.

Un factor restrictiv important, cu cauze naturale şi antropice multiple, este fenomenul de eroziune a solului care afectează puternic sau foarte puternic 6,300 mil. ha. Unica instituţie de cercetare din ţara noastră cu preocupări deosebit de valoroase pentru elaborarea soluţiilor de prevenire şi combatere a acestui fenomen extrem de periculos pentru soarta ruralului românesc este Staţiunea de Cercetare-Dezvoltare pentru Eroziunea Solului de la Perieni. În cadrul perimetrului Staţiunii Perieni s-au făcut lucrări de artă care stau mărturie pentru contribuţiile de certă valoare aduse agriculturii ţării, demonstrând că solurile sustrase eroziunii pot da producţii mari şi stabile – peste 6.000 kg de grâu/ha obţinute succesiv în ultimii șase ani.

Procese grave de degradare a stării solurilor sunt produse, de asemenea, prin intervenţii antropice neraţionale, în mod direct, cum este cazul poluării chimice prin activităţi industriale, acoperirea solului prin depozitarea de deşeuri și reziduuri solide (halde de steril) sau, în timp mai îndelungat, prin lucrări agricole necorespunzătoare care conduc la compactări, distrugeri ale structurii sau fertilităţii solului. Nu putem omite eliminarea din circuitul agricol a unor mari suprafeţe de teren pentru construcția de drumuri, amplasamente imobiliare sau de altă natură.

În concluzia celor spuse privind potenţialul agricol al solurilor româneşti, devine evident faptul că mitul liniştitor de încadrare a acestora între cele mai fertile din lume nu mai corespunde realităţii, iar acest adevăr impune schimbări drastice de concepţie şi luarea unor măsuri severe şi coerente de remediere, pentru menţinerea și creşterea fertilităţii.

3.4. MONITORIZAREA EVOLUŢIEI FERTILITĂŢII SOLULUI

Remarc cu deosebită satisfacție profesională că Institutul de Cercetări pentru Cereale și Plante Tehnice, în prezent Institutul Naţional de Cercetare-Dezvoltare Agricolă Fundulea, și staţiunile sale teritoriale au investit o prodigioasă activitate de cercetare în monitorizarea, evaluarea şi studierea fenomenelor care au loc în sol, instituind încă din anul 1966 o reţea geografică de experienţe de lungă durată, amplasate în diferite condiţii de climă şi sol din ţară, rețea aflată acum în al 52-lea an de existenţă.

Experienţe de lungă durată, mai vechi decât cele româneşti, puţine la număr, sunt cele de la Rothamsted din Anglia, instituite în 1843, de la Göttingen şi Halle din Germania, Grignon în Franţa, Marrow Plots în Illinois şi Old Rotation în Alabama, SUA, de la Ascow în Danemarca, toate în secolul al XIX-lea. Chiar dacă nu au o asemenea vechime, experiențele din România, având la bază o concepție unitară, au fost luate în considerare în studiul efectelor îngrăşămintelor chimice și organice în diferite condiţii pedoclimatice și în diferite structuri şi rotaţii ale culturilor.

O primă sinteză a datelor obţinute după cinci decenii am prezentat-o la Simpozionul aniversar „*150 de ani de la înființarea experienţelor de la Rothamsted – Anglia*” .

Concluzia unanimă a fost că aceste experienţe sunt unice pe plan mondial datorită conceptului unic de alegere a variantelor experimentale și amplasare a acestora într-o gamă largă de soluri, cuprinzând principalele condiții de climă și sol din România.

Experienţele de lungă durată cu îngrăşăminte reprezintă o „carte deschisă” în ceea ce priveşte evoluţia solului şi trebuie considerate ca patrimoniu naţional pentru studierea fertilităţii solurilor în funcţie de factorii majori care afectează starea de fertilitate a acestora. Datele oferite de astfel de experienţe constituie un tezaur național pentru elaborarea conceptelor de dezvoltare durabilă a agriculturii.

Prin aplicarea diferențiată a îngrășămintelor, în timp, se constată creşterea sau diminuarea conţinutului în humus şi elemente nutritive ale solului și a producțiilor realizate cantitativ și calitativ pe unitatea de suprafață, în funcție de condițiile de climă și sol, de tehnologiile de cultivare a plantelor și, firesc, de sistemele de fertilizare folosite experimental.

Folosirea necorespunzătoare a îngrăşămintelor conduce la o acidificare a solului, care poate fi corectată prin aplicarea de amendamente calcaroase. Utilizarea în exces a îngrăşămintelor poate avea efecte poluante, dar abordările făcute timp de zeci de ani în cercetările cu tehnici nucleare, utilizând îngrăşăminte marcate cu izotopi stabili și radioactivi, au condus la stabilirea modalităţilor de reducere a pierderilor de elemente nutritive din îngrăşăminte, prin creşterea coeficienţilor de utilizare de către plante a acestora.

3.5. CONCLUZII

În concluzia celor relatate mai sus, doresc să subliniez misiunea imperativă ce revine atât ştiinţei, *cât și factorilor de decizie*, de fapt întregii societăţi, pentru conservarea solului, pentru prevenirea degradării sale, *misiune care precede orice interes politic,* economic sau de altă natură, întrucât solul este fundamentul perpetuării existenţei noastre.

Solul României, ţara în care trăim şi vor dăinui urmaşii urmaşilor noştri, constituie bogăţia cea mai de preț, zestrea cea mai valoroasă care trebuie cunoscută, protejată și fructificată la adevăratul ei potenţial. Garanţia stabilităţii viitorului depinde de succesul nostru în a consolida durabilitatea securităţii şi siguranţei hranei, atât de necesară pentru liniştea și prosperitatea naţiunii noastre.

BIBLIOGRAFIE

1. Davidescu David (1994), *Istoria ştiinţelor în România. Ştiinţele agricole*, Editura Academiei Române, București.
2. Hera Cristian **(**2013), *Agricultura – domeniu strategic pentru securitatea și siguranța alimentară*, Editura Academiei Române, București.
3. Hera Cristian (2015), *Al VIII-lea Congres Mondial de Știința Solului – Pledoarie pentru sol*, Editura Academiei Române, București.
4. Hera Cristian (2015), *Schimbări climatice globale – Grija pentru resurse naturale*, Editura Academiei Române, București.
5. Hera Cristian (2016), *Pledoarie pentru sol. Elogiu slujitorilor pământului românesc. Discursuri de recepție*, Editura Academiei Române, București, p. 5–43.
6. Hera Cristian (2016), *Secția de Științe Agricole și Silvice la 150 de ani de la întemeierea Academiei Române*, Editura Academiei Române, București.
7. Hera Cristian**,** Mocanu Constantin, Ionescu-Șișești Roxana (2012), *Gheorghe Ionescu-Șișești – Jurnal*, vol. I, II și III, Editura Academiei Române, București.
8. Rusu Dorina N. (2005), *Academia Română. Discursuri de recepție*, vol. VI, Editura Academiei Române, București, p. 55–88.
9. Săulescu Nicolae (2016), *Discurs de răspuns la Discursul de recepție al academicianului Cristian Hera, Discursuri de recepție*, Editura Academiei Române, București, p. 46–57.

4. FONDUL FUNCIAR

VICTOR AXENCIUC

4.1. SCURTE EXPLICAȚII METODOLOGICE

Fondul funciar reprezintă întreaga suprafaţă a ţării, incluzând solul și luciul apelor. Conceptul de fond funciar a intrat în metodologia statistică în a doua jumătate a secolului XX, având ca scop clasificarea categoriilor de suprafaţă terestră după modul de folosinţă. În primul nivel de clasificare, după modul de folosință, sunt incluse terenurile agricole și terenurile neagricole. În nivelul al doilea de clasificare, terenurile agricole cuprind suprafeţele *arabile, fâneţele* naturale, *păşunile naturale*, suprafeţele cu plantaţii *de viţă de vie, pomi fructiferi, arbuşti fructiferi şi decorativi* etc., iar terenurile neagricole cuprind fondul forestier și alte suprafețe.

În ce privește fondul forestier, care include suprafeţele ramurii silviculturii pentru necesităţile de cultură, producţie şi administraţie forestieră, nucleul determinant îl constituie *pădurea,* ca suprafaţă acoperită cu vegetaţie forestieră de arbori şi arbuşti reproduşi natural sau prin plantaţie. Pădurea reprezintă componenta productivă prin material lemnos şi alte produse vegetale – seminţe, ciuperci etc. –, animale de vânat, păsări etc.[1] În categoria suprafeţelor forestiere, altele decât pădurile, sunt incluse terenurile neîmpădurite, poienile pentru plantaţii noi, suprafeţele ocupate de construcţii și instalaţii de transport forestier, suprafeţe despădurite, terenurile degradate, terenuri nevegetale etc. Multitudinea de categorii de terenuri, uneori dificil de determinat în practică şi cu mare aproximaţie de comensurat,

[1] După datele lucrării *Pădurile României* de C. Chiriță, produsele secundare ale pădurii au ajuns la cantităţi considerabile:

Medii ale anilor	Fructe de pădure, tone	Ciuperci comestibile, tone	Nuiele de răchită, tone	Răşină, tone	Miere de albine, tone
1951–1955	9.813	480	–	–	–
1956–1960	16.520	600	–	–	–
1961–1965	27.757	3.254	5.890	2.750	105
1966–1970	30.204	5.760	8.330	2.068	575
1971–1976	27.920	3.595	12.680	2.889	681
1976–1980	24.185	2.257	22.007	1.998	962

induce anume relativitate pentru însumările statistice, mai ales în cazul fondului forestier și al pădurilor.

În vederea exprimării evoluţiei şi structurii fondului funciar pe categorii de folosință din perioada 1918–2017, am constituit situaţii statistice cu indicatori simpli şi agregaţi, calculaţi pe intervale decenale, cu evidențierea modificărilor teritoriale. În scopul comparaţiei, am introdus şi doi ani ca reper – 1862 şi 1915 –, de la formarea statului român modern până la Primul Război Mondial, perioadă de jumătate de secol de modernizare a ţării.

După clarificările metodologice, să examinăm evoluția fondului funciar și principalele modificări ale componentelor patrimoniului funciar, ale structurilor sale şi ale relaţiilor indicatorilor agregaţi din această perioadă.

4.2. EVOLUȚIA FONDULUI FUNCIAR ȘI A STRUCTURII ACESTUIA

Pentru a pune în evidență în detaliu evoluțiile indicatorilor privind fondul funciar și componentele sale, au fost construite următoarele trei tabele pe care le prezentăm mai jos:

- *Tabelul 4.1,* în care se redau în cifre absolute evoluția suprafețelor fondului funciar și a componentelor acestuia (mii ha);

- *Tabelul 4.*2, în care se arată dinamica fondului funciar şi a componentelor sale, luând ca bază fixă (de raportare) anul 1919 = 100;

- *Tabelul 4.3*, în care se înfățișează modificările produse în structura fondului funciar, reprezentând ponderea fiecărei componente în totalul fondului funciar (%).

Tabelul 4.1

Fondul funciar pe categorii de folosinţă, ani selectaţi, în perioada 1862–2017 (mii ha)

Anii	Total (col. 3+8+10)	Suprafaţa agricolă					Fond forestier[1)]		Alte suprafeţe[2)]
		Total agricolă	Arabilă	Fâneţe naturale	Păşuni naturale	Vii şi livezi	Total	Păduri	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1862	12.334	7.120	2.987	995	2.985	153	3.441	3.072	2.142
1915	13.790	8.720	6.327	385	1.815	193	2.815	2.513	2.557
1919	**29.505**	**18.097**	**10.695**	**1.408**	**3.549**	**445**	**7.243**	**6.525**	**6.883**
1929	29.505	18.368	13.013	1.313	3.428	614	7.158	6.449	4.688
1939	29.505	18.832	13.384	1.456	3.350	642	6.934	6.247	4.428
1942	23.750	12.630	8.437	1.069	2.734	390	5.957	4.772	2.369
1950	23.750	14.324	9.378	1.683	2.852	411	6.446	5.729	2.980
1960	23.750	14.547	9.821	1.388	2.814	524	6.403	6.044	2.800
1970	23.750	14.930	9.734	1.419	3.002	765	6.315	5.870	2.505
1980	23.750	14.964	9.834	1.432	3.044	663	6.337	6.169	2.449

Tabelul 4.1 (continuare)

1990	23.839	14.768	9.451	1.465	3.262	590	6.371	6.252	2.701
2000	23.839	14.857	9.381	1.507	3.442	527	6.366	6.223	2.616
2010	23.839	14.636	9.404	1.530	3.289	413	6.515	6.305	2.688
2017[3)]	23.839	14.636	9.395	1.556	3.272	406	6.734	6.404	2.478

Note: 1) Fondul forestier, în sursele statistice ale vremii, a avut conţinut diferit, incluzând sau nu poienile de păşuni sau fâneţe, zonele pietroase de munte etc. În sursele statistice, după anul 1950, fondul forestier este lărgit cu diferite categorii de noi terenuri. În 1990, el este considerat ca suprafaţă cu vegetaţie forestieră care cuprinde categorii mult mai largi decât determinările anterioare. În *Anuarul statistic din 2017* se detaliază componenţa fondului forestier: „totalitatea suprafeţelor pădurilor, a terenurilor destinate împăduririi, a celor care servesc nevoilor de cultură, producţie şi administraţie silvică, a iazurilor, a albiilor pâraielor, a altor terenuri cu destinaţie forestieră, inclusiv cele neproductive", p. 494. Numai incluzând toate categoriile de mai sus s-a putut determina sporirea fondului forestier, în două decenii de exploatări, peste rata de creştere naturală, de la 6.685 mii ha la 6.708 mii ha.
2) Se cuprind, ca regulă, ape, lacuri, bălţi, munţi, pietrişuri, suprafaţa drumurilor, căilor ferate, suprafeţele urbane, clădiri, străzi etc., etc. O parte din acestea, mai ales cele acoperite de ape, au fost redate exploatării și valorificării prin amenajări.
3) Date pentru anul 2014. *Anuarul statistic din 2017* arată date pentru anul 2014.

Sursa: Axenciuc Victor (2018), *Progresul economic al României 1862–2010. Serii statistice seculare,* vol. I, *Agricultura*, Editura Academiei Române, Bucureşti.

Tabelul 4.2

Dinamica fondului funciar pe categorii de folosinţă, ani selectaţi, pentru perioada 1862–2017

1919 =100

Anii	Total (col. 3+8+9)	Suprafaţa agricolă					Fond forestier total[1)]	Alte suprafeţe[2]
		Agricolă (col. 4–7)	Arabilă	Fâneţe naturale	Păşuni naturale	Vii şi livezi		
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**
1862	41,8	39,3	27,9	70,7	84,1	34,4	47,5	31,1
1915	46,7	48,2	59,2	27,3	51,1	43,4	38,9	37,1
1919	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
1929	100,0	101,5	121,7	93,3	96,6	138,0	98,8	68,1
1939	100,0	104,1	125,1	103,4	94,4	144,3	95,7	64,3
1942	80,5	69,8	78,9	75,9	77,0	87,6	82,2	34,4
1950	80,5	79,2	87,7	119,5	80,4	92,4	89,0	43,3
1960	80,5	80,4	91,8	98,6	79,3	117,8	88,4	40,7
1970	80,5	82,5	91,0	100,8	84,6	171,9	87,2	36,4
1980	80,5	82,7	91,9	101,7	85,8	149,0	87,5	35,6
1990	80,8	81,6	88,4	104,0	91,9	132,6	88,0	39,2
2000	80,8	82,1	87,7	107,0	97,0	118,4	87,9	38,0
2010	80,8	80,9	87,9	108,7	92,7	92,8	89,9	39,1
2017[3)]	80,8	80,9	87,8	110,5	92,2	91,2	93,0	36,0

Notă: A se vedea notele de la Tabelul 4.1.

Sursa: S-a calculat după Tabelul 4.1.

Tabelul 4.3

Structura fondului funciar pe categorii de folosinţă, ani selectaţi, în perioada 1862–2017 (în %)

Anii	Total (col. 3+8+9)	Suprafaţa agricolă					Fond forestier total[1]	Alte suprafeţe[2]
		Agricolă (col. 4–7)	Arabilă	Fâneţe naturale	Păşuni naturale	Vii şi livezi		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1862	100,0	57,7	24,2	8,1	24,2	1,2	27,9	17,4
1915	100,0	63,2	45,9	2,8	13,2	1,4	20,4	18,5
1919	**100,0**	**61,3**	**36,2**	**4,8**	**12,0**	**1,5**	**24,5**	**23,3**
1929	100,0	62,3	44,1	4,5	11,6	2,1	24,3	15,9
1939	100,0	63,8	45,4	4,9	11,4	2,2	23,5	15,0
1942	100,0	53,2	35,5	4,5	11,5	1,6	25,1	10,0
1950	100,0	60,3	39,5	7,1	12,0	1,7	27,1	12,5
1960	100,0	61,3	41,4	5,8	11,8	2,2	27,0	11,8
1970	100,0	62,9	41,0	6,0	12,6	3,2	26,6	10,5
1980	100,0	63,0	41,4	6,0	12,8	2,8	26,7	10,3
1990	100,0	61,9	39,6	6,1	13,7	2,5	26,7	11,3
2000	100,0	62,3	39,4	6,3	14,4	2,2	26,7	11,0
2010	100,0	61,4	39,4	6,4	13,8	1,7	27,3	11,3
2017[3)]	100,0	61,4	39,4	6,5	13,7	1,7	28,2	10,4

Notă: A se vedea notele de la Tabelul 4.1.

Sursa: S-a calculat după Tabelul 4.1.

În tabelele de mai sus se observă anumite salturi în evoluția și structura fondului funciar. Ele se explică, în primul rând, prin modificările teritoriale, ca urmare a înţelegerilor dintre Germania nazistă şi Uniunea Sovietică comunistă, soldate cu ocuparea Basarabiei şi nordului Bucovinei de către URSS și cedarea nordului Transilvaniei Ungariei, iar sudul Dobrogei – Cadrilaterul – Bulgariei. Astfel, suprafaţa ţării de 295 mii km^2 de la Marea Unire se reduce la 195,3 mii km^2 (cu 33,8%) în 1940, împreună cu patrimoniul său de avuţie naţională, iar populaţia a fost diminuată de la 19,9 mil. în anul 1939 la 13,3 mil. de locuitori în 1940. După sfârşitul războiului, prin Tratatul de pace din anul 1947, se consfințește dreptul României asupra întregii Transilvanii, suprafaţa ţării ajungând la 237,5 mii km^2, respectiv la 80,5% din cea iniţială, iar populația, la 16,106 mil. de locuitori (în 1945). Modificările acestor parametri teritoriali şi demografici se vor reflecta şi în mărimea indicatorilor cercetaţi ai categoriilor funciare în cele şapte decenii ulterioare.

În afară însă de această cauză extraeconomică, fondul funciar a înregistrat modificări generate de procese naturale şi de acţiunea umană. Situaţiile statistice din tabele ne oferă date calculate, pe baza cărora se pot formula concluzii asupra evoluţiei şi structurii fondului funciar de la Marea Unire până astăzi. Pentru a pune în evidenţă tendinţele acestei perioade, vom prelungi, cum am menţionat, estimarea retrospectivă pentru jumătate de secol, cu sprijinul datelor din anii 1862 şi 1915, în scopul decelării continuităţii sau discontinuităţii evoluţiei categoriilor fondului funciar, în primul plan al acelor categorii de bază – suprafeţele agricole şi suprafețele neagricole.

Suprafeţele agricole

Prin trecerea economiei rurale la activităţi mai productive, la cultura diversificată a plantelor şi sub impulsul economiei băneşti, suprafaţa agricolă se extinde, în detrimentul celei neagricole. Între 1862 şi 1915, ponderea primei categorii în suprafaţa ţării sporeşte de la 58% (cifre rotunjite) la 63%, prin diminuarea categoriilor neagricole – forestiere şi alte suprafeţe – de la 42% la 37%. În deceniile interbelice, tendinţa nu mai este atât de radicală; suprafeţele agricole, la dimensiunea noului teritoriu (1918), mărit de peste două ori prin Marea Unire, sporesc în perioada 1919–1939 de la 61% la 64%, respectiv de la 18,1 mil. ha la 18,8 mil. ha, prin diminuarea corespunzătoare a terenurilor neagricole de la 13,4 mil. la 10,7 mil. ha.

Ulterior anului 1950, terenul agricol își continuă expansiunea de la 60% la 63% în 1980, după care rămâne constant, la 61,4%, amintind de ponderea de 61,3% din anul 1919. Evident că, în toată perioada, în suprafaţa ţării **a predominat ponderea terenurilor agricole**, condiţie fundamentală pentru dezvoltarea culturilor agricole, asigurarea cu produse vegetale şi animale a necesităţilor naţionale.

La rândul său, suprafaţa agricolă pe categoriile arabil, fâneţe şi păşuni naturale şi plantaţii de vii şi livezi evoluează diferit. Arabilul se lărgeşte prioritar pe seama vegetaţiei spontane. Astfel, între 1862 şi 1915, suprafeţele arabile sporesc de la 3 mil. ha la 6,6 mil. ha, cea mai mare extindere din istoria modernă a ţării; în anii interbelici, arabilul cucereşte încă 2,7 mil. ha, acesta ridicându-se de la 10,7 mil. ha în anul 1919 la 13,4 mil. ha în anul 1939; între 1950 şi 1980, arabilul mai dobândește 450 mii ha, ponderea sa în totalul suprafeței agricole sporind de la 59% în 1919 la 64%. Până la sfârşitul perioadei (2014), cu uşoare modificări, suprafaţa arabilă oscilează în jurul acestei ponderi.

De asemenea, suprafeţele arabile ale ţării și-au păstrat cea mai mare pondere și în totalul fondului funciar al ţării faţă de oricare alte categorii de teren: 36,3% în 1919, 39,6% în 1990 și 39,4% în 2000–2014.

Categoria de suprafețe agricole cu creşteri semnificative, dar și cu scăderi însemnate în anumite perioade este cea *a plantaţiilor de vii şi pomi fructiferi* şi a pepinierelor: de la 150 mii ha în 1862 la 190 mii în 1915; de la 450 mii în 1919 la 640 mii ha în 1935; de la 400 mii în 1950 la 770 mii ha în 1970, urmate apoi de o reducere însemnată a plantaţiilor de vii hibride de calitate inferioară de la CAP până în 1989. În anii perioadei postdecembriste se pierd, din totalul de 590 mii ha, cca 200 mii ha până în 2014.

Suprafeţele neagricole

Plugul a intrat, în primul rând, în câmpiile de păşuni care au conservat şi sporit, în mod natural, secole de-a rândul, valoarea nutritivă a solului; reducerea suprafeţelor acestora a afectat resursele de hrană ale şeptelului, acesta trecând de la sistemul tradițional la sistemul de stabulaţie de tip industrial.

Ponderea **păşunilor naturale** scade drastic între 1862 și 2015, de la aproape un sfert din fondul funciar (24%) la 13%. În anii interbelici, deși suprafaţa păşunilor se dublează prin întregirea ţării, ponderea lor continuă să se diminueze de la 12% în total la 11,4% în 1939, o reducere de 200 mii ha.

După anul 1950 până în 1990, suprafaţa de păşunat, în scopul stimulării creşterii rumegătoarelor, sporeşte cu 400 mii de ha, contribuind la creşterea bovinelor de la 4,5 mil. de capete la 6,5 mil. de capete şi a ovinelor de la 10 mil. la 16 mil. Din anul 1990 până în 2000, statistica prezintă o creştere a suprafeţelor de păşuni de la 13,7% la 14,4%, deşi şeptelul rumegătoarelor se reduce de la 6,5 mil. la 3 mil. la bovine şi de la 16 mil. la 8,1 mil la ovine. Creşterea suprafeţelor păşunilor se datoreşte urmărilor decolectivizării; prin restituirea suprafeţelor cultivate şi plantate ale fostelor CAP micilor proprietari, aceştia le-au adus la destinaţiile iniţiale; mii de hectare de livezi au fost distruse, sute de mii hectare de teren arabil cultivabil au rămas necultivate şi trecute, statistic, la păşuni.

Suprafeţele fâneţelor naturale se reduc drastic între 1862 şi 1915, de la 1 mil. ha la 400 mii ha; o creştere uşoară are loc în deceniile interbelice, iar după 1950 suferă o diminuare de 200 mii ha până în 1990, dar, din motive asemănătoare cu păşunile, creşte cu cca 100 mii ha până la sfârşitul perioadei.

Ultima categorie funciară, dar nu ultima ca importanţă şi funcţii pentru economia naţională, este aceea a **fondului forestier, îndeosebi a *pădurilor***. La constituirea statului român modern – 1862 –, acestea reprezentau un sfert din suprafaţa ţării.

Dezvoltarea transporturilor mecanizate – căile ferate – ieftine şi de mare viteză determină intensificarea exploatării pădurilor. După anul 1880 se creează societăţi cu capital străin care taie pădurile *tabula rasa*. Cadrul juridic forestier prevedea sancţiuni, prin amenzi, dar acestea reprezentau sub 1% din valoarea lemnului exploatat; societăţile plăteau cu „plăcere" amenzile, tăierea pădurilor continuând să răspundă cererii pieţei externe. De exemplu, se exportau buşteni pe scară largă în Austria, deşi suprafaţa acestei ţări era acoperită de păduri în proporţie de circa 60%. În felul acesta, legislația severă din această țară își spunea din plin cuvântul privind protecția pădurilor.

În România, în jumătate de secol, 1862–1915, ponderea suprafeţei pădurilor în totalul fondului funciar se reduce de la 25% la 18%. Au fost tăiate peste un milion de ha de păduri. Menţionăm că cifra reală a tăierilor de păduri rămâne adesea necunoscută; datele privind suprafețele recenzate periodic includ şi creşterea naturală continuă a pădurii, astfel că diferenţele de suprafaţă dintre două recenzări maschează suprafaţa mult mai întinsă exploatată.

La aceasta contribuie și complicitățile organelor silvice locale cu societăţile de exploatări forestiere şi raportarea mereu supraevaluată a suprafeţelor de păduri, prin includerea altor forme de teren pentru a nu „se crea probleme".

În primii ani după Marea Unire, suprafaţa fondului forestier era de 7.243 ha, iar cea a pădurilor de 6.525 mii ha. Notăm că datele provin de la cea mai autorizată sursă statistică din istoria ţării privind inventarul pădurilor efectuat în anii 1921 şi 1922, cu înregistrarea amănunţită a datelor, pornind de la comune până la nivelul ţării, şi cuprinde câteva mii de pagini de tabele şi explicaţii[2].

[2] *Statistica pădurilor din România pe anul 1922*, vol. I, II, III, Chişinău, 1923–1924.

În cele două decenii interbelice, fondul forestier mai pierde cca 300 mii ha. Din anul 1950 până în 1989, în economia de stat, suprafaţa pădurilor oscilează alternativ între 5,7 mil ha şi 6,3 mil. ha. După anul 2000 până în 2014, datele statistice oficiale consemnează cea mai mare creştere a suprafeţei pădurilor din întreaga perioadă a celor peste șapte decenii postbelice. Această situație ridică însă semne de întrebare, cunoscându-se[3] dezastrul exploatării prădalnice a pădurilor României, generat de condiţiile politice şi economice ale tranziţiei și înfățișat de Curtea de Conturi a României.

4.3. CONCLUZII

Deşi fondul funciar al României s-a redus cu 20% în urma celui de-al Doilea Război Mondial, exploatarea diferitelor categorii de terenuri a condus la sporirea cantitativă a producţiei, a asigurat materiile prime specifice şi pe cele de alimentaţie a unei populaţii cu 50% mai mare faţă de 1918. De asemenea, pe suprafețele diminuate s-a asigurat hrana animalelor, ceea ce a permis sporirea acestora de la 7,6 mil. de unităţi vită mare (UVM) în 1919 la 13,7 UVM în deceniul nouă.

Cu toate variaţiile structurii şi dinamicii fondului funciar în acest secol, datorită utilizării tehnologiilor avansate în culturile vegetale, în prelucrarea materiilor prime, a sporit considerabil eficienţa activităţilor. La începutul secolului XX, România valorifica la export lemn brut şi cherestea; la începutul secolului XXI, ţara noastră era un cunoscut exportator la mobilă, celuloză etc. La culturile vegetale, randamentele au crescut spectaculos: pe la 1910, producţia medie la ha la grâu şi la porumb era de 11-13 q, iar media anilor 2012–2014 a ajuns la grâu 32 q/ha, iar la porumb 38 q/ha. În acelaşi interval de timp, producţia medie de struguri a sporit de la 18 q/ha la 47 q/ha. Fondul funciar este cea mai importantă bogăție națională, însă valorificarea acesteia este cea mai convingătoare măsură a importanţei acestei bogăţii naturale pe care trebuie să o protejăm. Trebuie să conștientizăm că progresele în sporirea recoltelor se realizează printr-un consum tot mai mare de substanţe nutritive ale solului acumulate de secole. Societatea noastră nu a făcut totdeauna eforturile necesare pentru a returna pământului substanţele consumate şi a lăsa generaţiilor viitoare condiţiile naturale necesare dezvoltării. Pământul ţării este mai sărac decât l-am moştenit de la generaţia Marii Uniri, la care mai trebuie adăugat faptul că astăzi fiecărui locuitor al ţării îi revine o suprafaţă cu 40% mai mică decât în 1918.

[3]Detalii în: Curtea de Conturi a României, *Sinteza raportului de audit privind situaţia patrimonială a fondului forestier în România în perioada 1990–2013*, Bucureşti, 2013.

BIBLIOGRAFIE

1. *Anuarele statistice ale României*, 1915–1916, 1930, 1939–1940, 2012, serii de timp 1990–2010.
2. Axenciuc Victor (2015), *Progresul economic al României 1862–2010. Serii statistice seculare*, vol. I, *Agricultura*, Editura Academiei Române, București.
3. Curtea de Conturi a României (2013), *Sinteza raportului de audit privind situaţia patrimonială a fondului forestier în România în perioada 1990–2013*, București.
4. *Statistica pădurilor din România pe anul 1922*, vol. I, II, III, Chişinău, 1923–1924.

5. RESURSELE DE APĂ

VICTOR PLATON, ANDREEA CONSTANTINESCU

5.1. REZERVELE NATURALE DE APĂ ALE ROMÂNIEI

Resursele de apă ale României sunt relativ sărace comparativ cu alte state din Europa și neuniform distribuite în timp și spațiu. Acestea însumează, teoretic, 134,6 mld. mc/an (fiind constituite din apele de suprafață – râuri, lacuri, fluviul Dunărea – și ape subterane), din care resursa de apă utilizabilă, potrivit gradului de amenajare a bazinelor hidrografice, este cca 40 mld. mc/an (Tabelul 5.1). În anul 2015, resursele specifice ale României raportate la populație erau de 1.894 m^3/an/loc. Cele mai bogate în resurse de apă sunt în bazinele cu suprafețe relativ mici, dar cu altitudini mari: Nera-Cerna și Tisa superioară, urmate de Jiu, Someș și Olt. Bazinul râului Siret este al treilea cel mai mare subbazin hidrografic ce face parte din bazinul Dunării. Cel mai sărac în resurse de apă este bazinul litoralului. Resursele de apă ale râurilor României sunt inegal distribuite în timp, având mari variații sezoniere.

La nivel național, în sezonul de primăvară se produce 39,7% din totalul scurgerii anuale, în sezonul de toamnă (cel mai secetos) 14,2%, în sezonul de vară 26,7%, iar în cel de iarnă 19,4%. Factorul determinant care influențează scurgerea și, implicit, volumul resursei de apă este cel climatic. Sub acest aspect, teritoriul țării poate fi împărțit în trei mari zone, cu tipuri climatice diferite, și anume regiunea de vest, de est și de sud. Scurgerea cea mai bogată se constată în zona de vest, de 1,36 ori mai mare decât media multianuală pe țară.

Dacă se iau în considerare și resursele de apă exogene (care reprezintă aportul râurilor care se formează pe teritoriul altor țări și intră apoi pe teritoriul țării) – în cazul României, Dunărea și cursurile de apă din bazinul Siretului superior – de 170 mld. m^3/an, resursele totale de apă ale României se ridică (Neamțu, 2014) la 212 mld. m^3/an. În aceste condiții, se poate afirma că România depinde în foarte mare parte de resursele de apă venind din diferite țări din amonte. Aceste resurse de apă nu sunt în totalitate utilizabile. De aceea, spre deosebire de țările din Europa de Vest și de Nord, lipsa unor resurse suficiente de apă riscă să devină un factor limitativ al dezvoltării economice dacă nu este promovată o politică inteligentă de utilizare rațională a apelor.

Tabelul 5.1

Resursele de apă ale României în anul 2015

Sursa de apă Indicator de caracterizare	Total mii.mc.
A. Râuri interioare	
1. Resursa teoretică	40.000.000
2. Resursa existentă potrivit gradului de amenajare a bazinelor hidrografice*	13.679.121
3. Cerința de apă a folosințelor, potrivit capacităților de captare aflate în funcțiune	3.226.333
B. Dunăre (direct)	
1. Resursa teoretică (în secțiunea de intrare în țară) **	85.000.000
Resursa utilizabilă în regim actual de amenajare	20.000.000
2. Cerința de apă a folosințelor potrivit capacităților de captare aflate în funcțiune***	2.8211.179
C. Subteran	
1. Resursa teoretică	9.600.000
din care:	
- ape freatice	4.700.000
- ape de adâncime	4.900.000
2. Resursa utilizabilă	4.667.639
3. Cerința de apă a folosințelor potrivit capacităților de captare în funcțiune	644.158
D. Marea Neagră	
Cerința de apă a folosințelor, potrivit capacităților de captare aflate în funcțiune	11.863
Total resurse	
1. Resursa teoretică	134.600.000
2. Resursa existentă potrivit gradului de amenajare a bazinelor hidrografice	38.346.760
3. Cerința de apă a folosințelor, potrivit capacităților de captare aflate în funcțiune	6.703.534

Sursa: ANAR (2016), *Sinteza calității apelor din România în anul 2015* (extras).

Note: * Cuprinde și rețeaua lacurilor litorale, precum și resursa asigurată prin refolosire externă directă în lungul râului.
** ½ din stocul mediu multianual la intrarea în țară.
*** Inclusiv volumele transferate în bazinul litoral.

Din cauza regimului variabil al resurselor de apă din România, o parte din aceste resurse se pierd în perioadele de viitură, pe când, în perioadele secetoase, debitele corpurilor de apă scad la valori foarte mici. Pentru a mări resursele utilizabile și a limita pierderile, au fost luate măsuri de regularizare a debitelor prin lacuri de acumulare care să rețină debitele excedentare în perioadele ploioase, pentru a le face disponibile în perioadele secetoase.

În România se întâlnesc ani deosebit de ploioși, care conduc la inundații adeseori catastrofale, cu pierderi de vieți omenești și mari pagube materiale (reprezentativi sunt anii 2005 și 2006, când prelevările de apă pentru agricultură au scăzut mult, deoarece volumul de apă necesar a fost asigurat mai mult în regim natural). Pe de altă parte, periodic, pe o bună parte a teritoriului României se manifestă fenomenul de secetă, care conduce la scăderea dramatică a resurselor de apă (reprezentativ este anul 1990). Din aceste cauze, România are nevoie de o infrastructură care să permită managementul resurselor de apă în mod eficient și

durabil, punând accent pe conservarea acestora pentru a asigura capacitatea generațiilor viitoare de a-și satisface cerințele de apă.

5.2. RESURSELE DE APĂ ÎN PERIOADA 1918–1945

PRINCIPALELE BAZINE HIDROGRAFICE

Odată cu Unirea din 1918 a provinciilor românești la Regatul României, a crescut considerabil rețeaua hidrografică (Figura 5.1). Practic, toate râurile de pe teritoriul României rezultat din Marea Unire sunt cuprinse în bazinul Dunării și cel al Mării Negre.

Sursa: Enciclopedia României 1939, vol. 3, *Economia Națională, Cadre și producție*.

Fig. 5.1. Harta hidrografică a României după Unirea de la 1918.

Structura rețelei hidrografice este dominată de trei subbazine mari:

1. Bazinul Tisei, în vest, cu principalele râuri tributare: Vișeul, Someșurile, Crișurile, Mureșul și Bega;

2. Bazinul direct al Dunării, în sudul țării, cu râurile afluente: Timișul, Caraşul, Nera, Cerna, Jiul, Oltul, Argeşul cu Dâmbovița, Ialomița cu Prahova și Teleajenul;
3. Bazinul Siretului cu: Buzăul, Râmnicul-Sărat, Putna, Trotușul, Bistrița, Moldova și Suceava; bazinul Prutului cu Ceremușul și bazinul Nistrului fără afluenți de munte în cuprinsul României Întregite.

Râurile interioare. După bazinele colectoare și locul de vărsare, râurile interioare din România Întregită se împart în următoarele grupe:

1) ***Grupa de vest,*** având colector râul Tisa, cuprinde Vișeul și Iza, principalele râuri ale Maramureșului, Someșul, care se alimentează atât din Carpații Orientali prin Someșul Mare, cât și din Munții Apuseni prin Someșul Mic, unite la Dej; când ajunge în câmpie are un debit care-i fixează locul al patrulea între râurile țării. Din Munții Apuseni, spre granița de vest, curg Barcăul și cele trei Crișuri: Crișul Repede, Crișul Negru și Crișul Alb. Cel mai mare râu al Transilvaniei este Mureșul, care izvorăște din Carpații Orientali, de unde primește și doi afluenți principali (Târnavele), dar se alimentează și din Munții Apuseni prin Arieș și Ampoi, din Carpații Meridionali prin Sebeș și Strei. Ultimul afluent al Tisei este Bega, care trece prin Timișoara. În perioada interbelică, râul era amenajat și navigabil. Exista chiar o arteră fluvială care făcea legătura cu Banatul Sârbesc (canalul Bega).
2) ***Grupa de sud*** cuprinde afluenții direcți ai Dunării. Râurile mai mari sunt: Timișul, Bârzava, Caraşul, Nera, Cerna, Jiul, care străbate cele două principale bazine carbonifere ale țării (cel de huilă de la Petroșani și cel de lignit de la Rovinari-Motru) și zona industrială a Craiovei. Jiul are doi afluenți mari, Motrul și Gilortul. Râul Olt are un traseu complex, străbate mai multe defileuri în munți (Tușnad, Racoș, Turnu Roșu, Cozia). Din Munții Făgărașului, Argeșul își adună principalii afluenți, reuniți în apropiere de Pitești. A doua mare confluență este la sud de București, unde primește Neajlovul și Dâmbovița. Ialomița, cu izvoarele în munții Bucegi, traversează Câmpia Română de la vest la est, inclusiv partea mai secetoasă, Bărăganul, unde apele ei sunt, de o bună perioadă de timp, folosite la irigații, scăzând astfel ca debit spre vărsare. Principalul său afluent este râul Prahova.
3) ***Grupa estică*** cuprinde două râuri principale: Siretul, cel mai mare râu ca debit mediu dintre râurile țării (222 mc/s), și Prutul care, deși mai lung, are ape mai puține. Siretul adună toate apele de pe versantul estic al Carpaților Orientali (Suceava, Moldova, Bistrița, cel mai mare dintre afluenți, Trotușul, Buzăul). Prutul are afluenți mici și regim de scurgere foarte variabil, de unde necesitatea construirii lacului de acumulare de la Stânca, lângă Ștefănești, pentru alimentări cu apă și regularizarea cursului.

4) ***Grupa râurilor dobrogene*** cuprinde râuri puține și scurte, cu debite scăzute în cea mai mare parte a anului. Mai importante sunt Telița, Taița și Casimcea, care se varsă în lacurile din lungul țărmului Mării Negre. În vestul Dobrogei sunt unele râuri mici care se varsă în Dunăre.

Marea Neagră

În afară de apele interioare, România poseda în anul 1918 și o lungime de coastă maritimă de peste 450 km la Marea Neagră, unde, în afară de marea teritorială propriu-zisă, intră porțiunea importantă cu ape salmastre din fața gurilor Dunării – între Capul Midia și Vâlcioc.

Apele din Basarabia

Umiditatea insuficientă, relieful de câmpie și podiș și alți factori fizico-geografici explică rezervele modeste de apă din Basarabia. Rețeaua hidrografică a Basarabiei este reprezentată prin 3.621 de râuri și pâraie. Dintre acestea, șapte cursuri de apă au lungimea de peste 100 km, iar alte 247 de cursuri de apă sunt de lungime redusă (peste 10 km). Lungimea sumară a râurilor din Basarabia este mai mare de 16.000 km. De asemenea, se pot menționa și 57 de lacuri cu suprafața de 62,2 km^2.

Râurile. Râurile ce traversează Basarabia aparțin bazinului Dunării și Mării Negre, fiind predominante râurile mici. Dintre cele mai mari sunt fluviul Nistru (debit anual mediu de circa 10 kmc, lungime de 1.352 km, din care pe teritoriul Basarabiei 657 km), râul Prut (976 km, din care pe teritoriul Basarabiei 695 km), Răut (286 km), Bâc (155 km), Botna (152 km), Cogâlnic (243 km, din care pe teritoriul Basarabiei 125 km), Ialpug ș.a. Principalele subbazine hidrografice sunt: râurile bazinului Nistru, râurile bazinului Prut și râurile sudice ce se varsă în limanurile dunărene sau în cele ale Mării Negre.

Lacurile. Pe teritoriul Basarabiei[1], majoritatea lacurilor sunt lacuri din luncile râurilor Prut (Beleu, Rotunda, Foltane), Bâc, Cahul, Cuciurgan. Cele mai mari lacuri naturale sunt situate pe cursul râului Prut (Beleu, Dracele, Rotunda, Fontan), pe cursul Nistrului (Bâc, Ros, Nistru Vechi). În prezent, cele mai mari lacuri de acumulare artificiale sunt Costești-Stânca pe râul Prut (735 mil. mc) și Dubăsari pe Nistru (277,4 mil. mc).

Apele subterane. Ca și apele de suprafață, cele subterane au o importanță majoră în activitatea economică, dar rezervele lor, de asemenea, sunt reduse. Un rol important revine apelor freatice, care servesc în aprovizionarea cu apă potabilă a majorității populației rurale. Apele subterane de profunzime, cu un regim mai constant în raport cu cele freatice, uneori sunt mineralizate, având calități curative (Cahul, Camenca, Varnița ș.a.). În Basarabia se mai află peste 2.200 de izvoare cu apă naturală. Circa 20 de depozite de ape minerale cu peste 200 de izvoare de apă au fost identificate și explorate. Cele mai valoroase se consideră apele minerale care conțin componenți curativi cum sunt sulfurile, iodurile, bromurile, borul etc.

[1] http://www.informator.md/ro/despre-moldova/descopera-moldova/geografia/66_apele-moldovei/.

CADRUL INSTITUȚIONAL ȘI JURIDIC (1918–1945)

Necesitatea construirii unui cadru legislativ și instituțional unitar a devenit imperios necesară, deoarece, pe teritoriul României întregite, existau reglementări diferite în domeniul apelor, unele cu prevederi divergente care proveneau din legislația rusă, austriacă, maghiară, românească etc. De asemenea, odată cu terminarea refacerii economiei după distrugerile cauzate de Primul Război Mondial, în anul 1924, era nevoie de o adaptare instituțională, de legislație și structuri adecvate care să faciliteze gospodărirea resurselor de apă și potențialul hidroenergetic, precum și apele navigabile. Drept urmare, este elaborată și adoptată *Legea regimului apelor*[2] din anul 1924 și, ulterior, *Legea energiei*.

Dacă analizăm *Legea regimului apelor* prin prisma cunoștințelor și a experienței acumulate în prezent, se poate spune că legea avea multe elemente de modernitate care sunt juste și în prezent. În lege au fost incluse prevederi valide și acum din punctul de vedere al conținutului economic.Astfel, putem enumera următoarele prevederi ale *Legii apelor din anul 1924*:

- Apele sunt considerate bunuri publice (cu unele excepții); *Art. 1. –* ***Apele ce pot produce forța motrice, precum și acele cari pot fi folosite în interes obștesc sunt bunuri publice****. Folosirea, amenajarea și regularea apelor și albiilor lor sunt supuse prescripțiunilor prezentei legi.*
- Lucrările de gospodărire a apelor se vor face pe baza unor autorizații sau concesiuni: *Art. 27. – Folosințele cari se vor exercita și lucrările cari se vor executa pe baza unei autorizări sau concesiuni vor beneficia de servituțile prevăzute în autorizarea acordată pe temeiul prezentei legi.*
- Crearea fondului apelor din diverse taxe, redevențe și înlesniri, pentru a crea resurse financiare necesare amenajărilor hidrotehnice: *Art. 104. – Se instituie* ***un fond special numit fond al apelor****, care se va forma din: a) O subvenție anuală ce se va înscrie în bugetul Ministerului Lucrărilor Publice; b) Din taxele prevăzute la art. 24, 72 și 73 ale prezentei legi; din amenzi pentru infracțiunile prevăzute în prezenta lege; din orice alte venituri, donațiuni sau contribuțiuni... Acest fond se va păstra la Casa de Depuneri și Consemnațiuni.*

Legea cuprindea și alte elemente moderne, progresiste, cum ar fi dreptul de expropriere, despăgubirile acordate, permisele de studii, autorizările și concesiunile etc. Legea regimului apelor a fost elaborată de o comisie din care au făcut parte parlamentari, juriști și specialiști, printre care s-au numărat Elie Radu, Dimitrie Leonida, Alexandru Davidescu.

În perioada de după 1924, se înființează instituții noi, cum ar fi Consiliul Superior al Apelor, ca organ consultativ în domeniu, și Serviciul Hidrografic

[2] Regatul României, Monitorul oficial, nr. 137, vineri, 27 iunie 1924, *Legea regimului apelor.*

Român[3], serviciu care a primit responsabilități[4] în domeniul hidrometriei, hidrografiei și hidrologiei pe tot teritoriul național. Aceste structuri au suferit o serie de modificări/ transformări în timp și sunt prezente și azi în structura administrativă a României.

Este important de menționat că noile structuri au cuprins întreaga țară. Spre exemplu, în anul 1920, în Basarabia a fost instituită prima autoritate ce ține de domeniul gospodăririi apelor. Prin Decretul regal nr. 3387 din 13 august 1920, începând cu 10 noiembrie 1920, în cadrul Ministerului Lucrărilor Publice al României, este înființată Direcțiunea Apelor, iar la Chișinău a fost organizată o diviziune a apelor ce ținea de serviciul regional Iași. Ulterior a fost aplicată Legea regimului apelor din anul 1924.

Efortul de organizare și restructurare a domeniului apelor a fost caracteristic pentru întreaga perioadă interbelică. Spre exemplu, după anul 1918 a urmat elaborarea a numeroase propuneri de proiecte privind amenajarea căderilor de apă ale râurilor României. Se pot astfel menționa proiecte cum ar fi: un canal navigabil Argeș-Dunăre, asanarea văii Colentina, crearea derivației Argeș-București, precum și amenajarea Argeșului, a Bistriței ș.a. Unele dintre proiecte au fost realizate parțial, printre care câteva lacuri de pe valea Colentinei și derivația Ialomița-Colentina, iar la priza de la Crivina-Ogrezeni au început lucrările[5] în anul 1941.

Strategia după care s-a acționat pentru amenajările de protecție împotriva inundațiilor a fost specifică epocii. Astfel, în lunca Dunării, s-au întreprins lucrări de îndiguire, deși digurile nu ofereau protecția dorită și se pierdea recolta piscicolă aferentă bălților și iazurilor desecate[6]. Această politică de a investi în diguri și alte lucrări de protecție a suprafețelor desecate din Lunca Dunării a fost criticată la momentul respectiv. Una dintre cele mai cunoscute critici făcute politicii de îndiguire este cea din *Enciclopedia României*, în anul 1938, referitoare la Balta Greaca. Cu toate neajunsurile amintite (lipsa protecției la inundații, pierderea recoltelor de pește, pierderi de animale și vieți omenești etc.), politica de îndiguiri a fost continuată la alte cote, în ciuda deficiențelor evidente, și după anul 1947. Consecința adoptării politicii de asanare și îndiguire a fost că în anul 1929 a fost

[3] Serviciul Hidrografic Român a fost constituit la 1 ianuarie 1925, în cadrul Direcției Generale a Apelor din Ministerul Lucrărilor Publice, condus de generalul Traian Moșoiu.

[4] Ca urmare a activității depuse de acest serviciu, crește numărul posturilor hidrometrice și numărul măsurătorilor, ajungând în anul 1931 la 208. Urmează o perioadă dificilă de aproape 15 ani, în care numărul de mire hidrometrice se reduce simțitor, iar numărul de măsurători este aproape nul.

[5] Sursa: *Planul național de amenajare a bazinelor hidrografice din România*, Sinteză, versiune revizuită, februarie 2013.

[6] Experiența ne-a arătat că toate îndiguirile ce s-au făcut în lunca Dunării au avut, între alte efecte rele, și pe acela de a aduce foarte mari daune producției pescăriei din întregul său bazin. Astfel, a scăzut cu totul producția crapului, căruia i s-au închis drumurile spre locurile sale naturale de reproducere și de creștere a puilor. Aceste îndiguiri trebuie deci neapărat revizuite, spre a se redeschide gârlele de alimentare ale bălților și spre a se lăsa libere locurile de reproducere ale peștelui pe câmpia inundată, păstrându-se între diguri numai terenurile înalte, adică grindurile. Citat din: *Enciclopedia României*, vol. III, p. 205.

constituită, la Ministerul Agriculturii, Comisia pentru studierea posibilității îndiguirii Dunării și irigații pe suprafețe mari. În perioada antebelică se irigau aproximativ 200.000 ha.

5.3. RESURSELE DE APĂ ÎN PERIOADA 1945–1990

După terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, România a cedat Basarabia, nordul Bucovinei și sudul Dobrogei (Cadrilaterul), pierzând resursele de apă corespunzătoare. Linia litoralului s-a redus de la 450 km la 245 km.

REGIMUL JURIDIC AL RESURSELOR DE APĂ

Odată cu instaurarea economiei de comandă, a fost modificat și regimul apelor din România. Astfel, în Constituția[7] din anul 1948 se afirma: *Art. 6. – Bogățiile de orice natură ale subsolului, zăcămintele miniere, pădurile,* ***apele****, izvoarele de energie naturală, căile de comunicație ferate, rutiere, pe apă și în aer, poșta, telegraful, telefonul și radioul aparțin statului, ca bunuri comune ale poporului.* Se poate constata că resursele de apă, împreună cu celelalte resurse naturale, erau considerate bunuri comune ale poporului și nu se mai folosea termenul de bun public. La resursele naturale se adăugau, în mod inexplicabil, și poșta, telefonul și radioul.

În anul 1965, odată cu apariția noii Constituții[8], se menționa în Art. 7 că resursele de apă împreună cu alte resurse naturale, infrastructura de transport, capitalul fix etc. aparțineau întregului popor și erau în proprietatea statului. În acest caz, se precizează în mod explicit cine era proprietarul, și anume statul român.

În acest context, au fost promulgate mai multe acte normative care stabileau regulile de extragere și folosire a apei. Dintre acestea, cea mai importantă a fost *Legea gospodăririi apelor*[9] care, în decursul timpului, a suferit mai multe modificări. Legea avea în vedere toate apele din România: a) apele de suprafață: cursurile de apă naturale și artificiale, lacurile naturale și artificiale, bălțile; b) apele subterane, freatice și de adâncime, inclusiv izvoarele; c) apele maritime interioare și marea teritorială.

Potrivit legii, toate lucrările de gospodărire a apelor trebuiau să fie însoțite de avize aprobate de autoritățile competente.

---

[7] *Constituția Republicii Populare Române din 1948*, Textul actului publicat în Monitorul oficial, nr. 87 bis/13 aprilie 1948.

[8] *Constituția Republicii Socialiste România din 1965*.

[9] *Legea nr. 5/1972 privind gospodărirea apelor în Republica Socialistă România*, text publicat în Monitorul oficial al României, 24.05.1972.

Legea avea prevederi pentru toate folosințele apei: industrie, agricultură, alimentări cu apă, receptor de ape poluate, prevenirea inundațiilor etc. Se poate aprecia că legea avea un caracter progresist, deși aplicarea ei în practică a fost deficitară în domeniul prevenirii poluării. Este interesant de arătat care erau prioritățile[10] luate în considerare pentru utilizarea apei, în ordinea importanței: dezvoltarea rapidă a industriei, modernizarea agriculturii, creșterea gradului de urbanizare, poluarea apei și, nu în ultimul rând, prevenirea pagubelor produse de inundații.

În perioada economiei de comandă, apa a fost privită exclusiv ca o resursă ce trebuie exploatată fără multe preocupări pentru o gestionare durabilă, pentru reducerea consumului de apă sau pentru prevenirea poluării.

Trebuie menționat că tot atunci s-a depus un important efort de programare și planificare, cu efecte pozitive asupra gestionării resurselor de apă. Astfel, între anii 1974 și 1990, se elaborează programe naționale de gospodărire a apelor pe termen mediu și lung și se trasează schemele de amenajare a bazinelor hidrografice. Aceste activități s-au făcut în baza Legii apelor nr. 8 din 29 martie 1974, a *Legii nr. 1 din 15 aprilie 1976 privind adoptarea unui program național de perspectivă pentru amenajarea bazinelor hidrografice* și a *Legii nr. 5 din 29 iunie 1989 privind gospodărirea rațională, protecția și asigurarea calității apelor*.

UTILIZAREA RESURSELOR DE APĂ

Folosirea apei în agricultură

În România de după război, planul de irigații a început cu programul pentru perioada 1948–1959. Ulterior, politica promovată de autoritățile vremii a urmărit creșterea tot mai mult a suprafețelor irigate. Astfel, în anul 1969, se fixau ca obiective realizarea unei suprafețe irigate de 2,5 mil. ha în anul 1975 și de 3,5–4 mil. ha în anul 1980. Inventarul suprafețelor agricole care dispuneau de instalații pentru irigații s-a făcut în anul 1991 de o grupă de experți care a identificat o suprafață de 3,1 mil. ha care avea instalații de irigare; aproape 75% din această suprafață avea ca sursă de apă Dunărea. Sistemele de irigații alimentate cu apă în mod gravitațional acopereau suprafețe ce însumau doar 250.000 ha . Pentru restul suprafețelor, facilitățile de pompare erau de o mare importanță. În jur de 830.000 ha erau arondate la subsisteme de irigații care implicau pomparea apei în prima

[10] În expunerea de motive la *Legea nr. 5/1972*, se arăta că „Dezvoltarea rapidă a industriei, modernizarea agriculturii, creșterea gradului de urbanizare a populației și a nivelului său de trai determină o sporire considerabilă a cerințelor de apă și totodată o creștere a procesului de poluare a apelor”.

[11] http://agrointel.ro/41778/se-mai-pot-salva-sistemele-de-irigatii-construite-în-comunism-aurel-lup-are-raspunsul/.

[12] Ministerul Agriculturii, Pădurilor și Dezvoltării Rurale, Banca Mondială, *Proiect de reabilitare și reformă a irigațiilor, Analiza economică a sectorului de irigații*, Raport final, mai 2009.

terasă (pentru care înălțimea medie de pompare este de aproximativ 45 m). Alte 860.000 ha erau ocupate de subsisteme în care apa este pompată în cea de-a doua terasă (pentru care înălțimea cumulată de pompare este în medie de 95 m). În ultimă instanță, suprafața acoperită cu sisteme de irigații de 3,1 mil. ha nu a fost niciodată irigată complet. Principalele cauze au fost de natură tehnică și economică. Spre exemplu, în lungul Dunării s-au dat în exploatare peste 90 de stații de pompare, prin care s-a pompat apa din vale în deal, la înălțimi de pompare ce variau de la 20 la 100 m. De asemenea, 40% dintre canalele de irigații nu erau căptușite/izolate, ceea ce a făcut ca pierderile de apă să ajungă la 30–60%. În plus, randamentul agregatelor de pompare era sub valorile de catalog, echipamentele de udare aveau fiabilitate scăzută, altele erau depășite moral. Un alt factor generator de pierderi erau întreruperile de curent electric, care implicau ca, după fiecare întrerupere, să fie reumplute canalele principale care pierdeau apă, nefiind bine izolate. Specialiștii[13] au calculat că randamentele sistemelor de udare erau de sub 50%, calculând diferența între apa măsurată la sursă, adică în locul în care apa era extrasă, și apa măsurată de beneficiar, deci ajunsă efectiv la culturile agricole.

În aceste condiții, chiar cu subvenționarea masivă a irigațiilor (curent electric, apă), sistemul nu a putut funcționa la întreaga capacitate. Sumele cheltuite pentru construirea sistemelor de irigații pentru cele 3,1 mil. ha s-au ridicat[14] la peste 7 mld. dolari SUA, iar rezultatele au fost mediocre. Principala cauză a fost faptul că sistemele de irigații erau supradimensionate și primeau doar o fracțiune din energia de care aveau nevoie pentru a funcționa.

Studii recente[15] arată că suprafața irigabilă în România pe baze economice este de doar 615.330 ha sau 4,18% din suprafața arabilă.

Folosirea apei în industrie

Utilizarea apei în industrie (minerit, industria chimică, producerea de energie electrică etc.) a fost de tip extensiv. Deoarece era în vigoare programul de electrificare a satelor și era nevoie de energie electrică pentru industrie, s-a pus accent pe construcția de hidrocentrale. Spre exemplu, în intervalul 1951–1960 s-au dat în funcțiune primele centrale hidroelectrice, cum ar fi: hidrocentrala Moroeni pe râul Ialomița (începută înainte de aprobarea Planului de electrificare), hidrocentrala Sadu V pe râul Sadu, lângă Sibiu, și hidrocentrala Bicaz de pe râul Bistrița. Totuși, programul era prea ambițios pentru posibilitățile tehnice și economice ale României din 1950. În 1954 au fost întrerupte lucrările la toate hidrocentralele care fuseseră începute, afară de cele trei menționate anterior. Amenajările respective au fost finalizate mai târziu, după 1960.

[13] http://agrointel.ro/41778/.

[14] Sume estimate pornind de la o valoare medie a investiției de 2.500 dolari SUA/ha.

[15] Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale, *Proiectul de reabilitare și reformă a sectorului de irigații, Strategia investițiilor în sectorul irigațiilor*, Fidman Merk, București, ianuarie 2011.

Au fost construite multe lacuri antropice pentru diverse scopuri: obținerea de energie electrică, irigații, alimentarea orașelor cu apă, creșterea peștelui, recreere. Cele mai numeroase lacuri artificiale sunt lacurile de acumulare, a căror apă este folosită pentru producerea energiei electrice în hidrocentrale sau pentru alimentarea cu apă a așezărilor omenești, a industriei și agriculturii, și helești (iazurile), folosite pentru creșterea peștelui. Iazurile sunt foarte des întâlnite în Podișul Moldovei și în sudul Munteniei. Numărul de lacuri antropice este de peste 1.270, însumând un volum total de retenție de peste 7 mld. mc/an de apă.

Dintre lucrările de gospodărire a apelor importante pentru perioada 1950–1990 se pot cita barajul Strâmtori de pe râul Firiza, barajul Paltinul de pe râul Doftana, barajul Poiana Uzului de pe râul Uz, barajul Vidraru de pe râul Argeș, barajul Stânca-Costești de pe râul Prut, barajul de la Porțile de Fier și altele. Au fost începute și diferite sisteme de gospodărire a apelor, dintre care se poate menționa sistemul de lacuri de acumulare din bazinul râului Bahlui pentru apărarea de inundații a municipiului Iași.

Barajele și lacurile de acumulare s-au făcut fără a avea în vedere și biodiversitatea specifică. Niciun baraj nu a fost prevăzut cu scări pentru pești, astfel că migrația multor specii de pești a fost întreruptă. Cel mai cunoscut caz este cel al întreruperii migrației sturionilor pe Dunăre, după construirea barajului de la Porțile de Fier. Deși scopul lor inițial a fost cel economic, în timp, lacurile artificiale au devenit atracții turistice, datorită valorii peisagistice și accesului relativ facil.

Efortul economic a fost foarte însemnat, deoarece, odată cu amenajările lacurilor de acumulare, au fost regularizate râurile pe o lungime de peste 6.600 km, au fost efectuate îndiguiri în lungime de peste 8.600 km și a fost finalizat un volum important de amenajări pentru irigații, precum și construcții de hidrocentrale.

Folosirea apei la alimentările cu apă pentru populație și canalizare

Din punct de vedere legislativ, alimentările cu apă ale orașelor și satelor erau prioritare. *Legea nr. 5/1972 privind regimul apelor* prevedea că satisfacerea cerințelor de apă pentru populație primează față de orice altă folosință. De asemenea, se avea în vedere că: *Apele subterane, inclusiv izvoarele, sunt destinate în primul rând alimentării cu apă potabilă a populației și nu pot fi folosite în alte scopuri decât în cazul în care cerințele de alimentare cu apă a populației nu sunt afectate, cu excepția stingerii incendiilor (Art. 34 din lege).*

Deși declarativ se afirma importanța alimentărilor cu apă pentru populație, în practică se constata o situație deficitară. În același timp, se pot constata și eforturi de a furniza mai multă apă potabilă, mai ales la orașe. Consumul de apă din orașe a crescut simțitor odată cu transformarea muncitorilor agricoli în clasă muncitoare și construirea de noi cartiere de blocuri în orașe.

În anul 1950 existau 101 localități care aveau alimentare cu apă dintr-un total de 3.200 de localități. Din tabelul următor se poate constata că doar 88 de

orașe și 13 comune beneficiau de apă potabilă la rețea (Tabelul 5.2). La finele perioadei economiei de comandă, în anul 1989, s-a ajuns ca un număr de 260 de orașe și municipii și 2.041 de sate și comune să primească apă potabilă prin rețea. Se poate constata că doar o parte din populația de la sate avea apă potabilă, iar un număr de peste 20 de orașe nu aveau apă potabilă la rețea.

Odată cu creșterea rețelei de distribuire a apei potabile, a crescut de 24 de ori și volumul de apă potabilă distribuită. Astfel, în anul 1989, se distribuiau populației 1,205 mld. mc apă potabilă față de 47,86 mil. mc în anul 1950.

Tabelul 5.2

Alimentarea cu apă în perioada 1950−1989

	Localități		**Lungimea simplă a rețelei** (km)				**Apa potabilă distribuită** (mii mc)	
Anii	**Total**	din care: **municipii și orașe**	**Total**	din care: **municipii și orașe**	**Urban**	**Rural**	**Total**	din care: **pentru uz casnic**
1950	101	88	3.700	3.638	98,32%	1,68%	113.245	47.860
1960	172	125	5.162	4.920	95,31%	4,69%	263.724	92.610
1970	309	195	9.244	8.631	93,37%	6,63%	806.924	284.419
1980	1.541	233	19.060	13.348	70,03%	29,97%	1.930.611	754.665
1989	2.301	260	27.795	18.178	65,40%	34,60%	2.723.812	1.205.779

Sursa: Date din *Anuarele statistice 1960–1990*.

Situația canalizării era extrem de precară și, implicit, poluarea produsă de deversarea apei menajere direct în corpurile de apă era semnificativă. În anul 1950, doar 72 de localități (71 de orașe și o comună) aveau rețea de canalizare (Tabelul 5.3). După o perioadă de 40 de ani, s-a ajuns la 537 de localități, din care 257 de orașe să aibă rețea de canalizare. Lungimea simplă a rețelei de canalizare a crescut de peste șase ori în perioada 1950–1989.

La sate, situația canalizării era dezastruoasă, în sensul că sub 5% din comune aveau rețea de canalizare, apele menajere fiind deversate direct în corpuri de apă (râuri, lunci, lacuri etc.), cu efecte negative mari asupra calității apei.

Lucrările de canalizare și de construire a stațiilor de epurare au progresat mult mai lent decât alimentările cu apă potabilă.

Tabelul 5.3

Rețeaua de canalizare în perioada 1950–1989

	1950	**1960**	**1970**	**1980**	**1985**	**1989**
Nr. localități cu instalație de canalizare, din care:	72	121	221	354	446	537
- municipii și orașe	71	108	183	227	235	257
Lungimea totală simplă a conductelor de canalizare (km)	2.111	2.833	5.029	9.032	12.107	13.627

Sursa: Date din *Anuarele statistice 1960–1990*.

PROTECȚIA ÎMPOTRIVA INUNDAȚIILOR

În decursul perioadei 1945–1990, au avut loc mai multe inundații severe. Spre exemplu, inundațiile din primăvara și vara anului 1970 sunt incluse astăzi în categoria celor mai grave calamități naturale care au lovit România în secolul XX. Ploile torențiale și topirea bruscă a zăpezilor din munți au provocat revărsarea apelor râurilor Someș, Mureș, Olt, Siret cu afluenții lor, iar viiturile din acea perioadă au afectat 12 județe, inundând 1.500 de localități, 721.000 ha de teren agricol, 85.000 de case, din care 62.387 au fost distruse, provocând 1.760 de morți și 200.000 de sinistrați. Pagubele dezastrului natural au fost estimate[16] la 10 mld. lei.

Acțiunea autorităților s-a îndreptat în două direcții: construcția de lucrări de protecție la inundații și secarea zonelor umede, pentru a face terenurile propice agriculturii intensive.

Ca urmare a inundațiilor din 1970, s-a pus un accent mai mare pe lucrările de combatere a inundațiilor prin îndiguiri pe principalele râuri interioare, printre care Someș, Crișuri, Mureș, Argeș, Ialomița, Bârlad și Prut. Pe lângă îndiguiri, în multe bazine, printre care cel al Târnavelor și bazinul Timiș-Bega, s-au executat poldere de atenuare a viiturilor. De asemenea, au fost promovate o serie de acumulări sau incinte pentru combaterea inundațiilor pe Târnave, în bazinul râului Bârlad și în alte bazine. Au fost amplificate studiile de gospodărire a calității apelor. În acest domeniu, s-au căutat metode de definire a debitelor minime din albii, bazate pe date mai aproape de realitate, în loc de a considera aceste debite egale cu debitele de etiaj, așa cum se făcuse în planurile de amenajare. Astfel, a fost realizat întâi sistemul informațional al bazinului Mureșului Superior, urmat de cel al Argeșului, al Siretului Superior și al subbazinelor Putna și Buzău.

Acțiunile și măsurile pentru protecția la inundații au continuat lucrările făcute în România de peste 200 de ani. Astfel, a fost pusă în funcțiune infrastructura de protecție a populației și a bunurilor, concretizată în principal prin:

- diguri, a căror lungime desfășurată măsoară 9.920 km;
- regularizări de albii însumând 6.300 km;
- 217 lacuri de acumulare nepermanente, amplasate în toate bazinele și spațiile hidrografice și dispunând de volume de atenuare a viiturilor de 893 mil. mc.
- 1.232 de lacuri de acumulare permanente care, pe lângă volumele necesare satisfacerii cerințelor de apă ale folosințelor, dispun și de volume pentru atenuarea viiturilor însumând 2.017 mil. mc.

Politica de a obține mai mult teren arabil prin desecare a continuat ideile și metodele folosite în perioada interbelică: desecarea zonelor umede care constituiau bariere naturale la inundații și transformarea în zone agricole, cu acceptarea riscului sporit la inundații. Se estimează că în regiunea Dunăre-Carpați, în ultimii

[16] http://www.romanialibera.ro/actualitate/eveniment/document-top-secret-din-arhiva-cia-despre-inundatiile-devastatoare-din-romania--438604.

150 de ani, mai mult de 80% din zonele umede au fost pierdute și, odată cu ele, și serviciile ecosistemice pe care le furnizau.

Cele mai vizibile modificări au avut loc în lunca inundabilă a Dunării, unde, în perioada 1950–1989, a fost demarat un program de extindere a terenurilor agricole în zona de luncă, aceasta având soluri extrem de fertile datorită aportului de nutrienți din aluviunile Dunării. Terenurile au fost îndiguite și secate, vegetația spontană a fost înlocuită cu plante de cultură, fauna a dispărut, iar porțiunile nearabile au fost transformate în zone industriale sau în pășuni. Utilitatea acestor zone umede din lunca inundabilă a Dunării era mare, deoarece, în timpul ploilor abundente, ofereau un spațiu amplu de revărsare a apei și preveneau inundarea altor zone.

În perioada 1964–1966 au fost îndiguite 53 de incinte din Lunca Dunării, pe o suprafață de 432.000 ha din totalul de 570.000 ha, pe o lungime de 1.200 de km, pentru amenajarea de spații cultivabile, protejate de diguri. În total, 80% din suprafața luncii inundabile a Dunării a fost îndiguită pentru a se practica agricultura.

În urma unui efort uman și financiar extrem de mare, la sfârșitul anilor 1970 și începutul anilor 1980, s-au dat în funcțiune lucrări de apărare împotriva inundațiilor totalizând 1.181 de km de diguri la Dunăre și 1.080 de km de diguri la râurile interioare, la care se adaugă digurile de compartimentare a incintelor agricole, precum și 143 de baraje de atenuare a viiturilor.

CONSUMUL DE APĂ

Așa cum am arătat, prioritățile pentru consumul de apă enunțate în Legea gospodăririi apelor (industrie, agricultură, populație, alte destinații) se reflectă în extracția și consumul de apă.

Deși nu sunt disponibile date concludente privind consumul de apă în economia de comandă, ne putem face o idee asupra acestui aspect dacă analizăm consumul de apă din anul 1990. Cu toate că anul 1990 nu este caracteristic perioadei comuniste, deoarece producția industrială și agricolă scăzuseră, iar alimentările cu apă potabilă ajunseseră la maximul lor istoric, ne putem face o idee privind situația consumului de apă, analizând datele prezentate în Tabelul 5.4.

Tabelul 5.4

Consumul de apă la nivelul anului 1990 (mld. mc)

Anul	UM	Populație	Agricultură	Industrie	Total
1990	mld. mc	2,3	9,1	9,1	20,4
	%	11,02	44,59	44,39	100

Sursa: ANAR, www.rowater.ro.

Se poate constata, la nivelul anului 1990, un consum total de 20,4 mld. mc de apă, din care populația consuma 11,02%, iar industria și agricultura consumau

cantități aproximativ egale de apă (44%). Se poate estima că în anii 1980 consumul de apă atingea nivelul de 30 mld. mc, din care cea mai mare parte era consumată în industrie și agricultură.

5.4. RESURSELE DE APĂ ÎN PERIOADA 1990–2018

După anul 1990 au loc modificări semnificative în privința rolului și utilizării apei.

LEGI ȘI INSTITUȚII

În primul rând, trebuie menționată schimbarea de perspectivă asupra rolului apei. Astfel, potrivit *Legii apelor*[17] *din anul 1996*, apele nu mai sunt bunuri ale întregului popor, ci devin o resursă naturală care face parte din domeniul public al statului[18]. Ulterior, legea apelor a fost modificată și completată de mai multe ori, pentru a transpune legislația europeană în domeniul apelor. Efortul legislativ a fost mare, dar toată legislația europeană privind apele a fost transpusă anterior anului 2007, când România a devenit membră a UE. Sunt de menționat elemente de noutate cum ar fi obiectivul de atingere a stării bune a apelor de suprafață și subterane, a ecosistemelor acvatice și ecosistemelor preponderent dependente de ape, organizarea pe bazine hidrografice (11 bazine hidrografice) etc.

De o deosebită importanță este *Directiva-cadru a apei* care are drept principal scop atingerea „stării bune" a tuturor corpurilor de apă în regim natural. De asemenea, trebuie menționată *Directiva apei potabile* și *Directiva 91/271/CEE privind epurarea apelor uzate urbane*, transpusă în legislația națională prin HG nr. 188/2002, modificată și completată, care impune ca toate aglomerările umane cu mai mult de 10.000 de locuitori echivalenți trebuie să fie prevăzute cu rețele de canalizare până la data de 31 decembrie 2013, iar până la data de 31 decembrie 2018, toate aglomerările umane cuprinse între 2000 și 10.000 de locuitori echivalenți să dețină astfel de instalații de canalizare și stații de epurare.

Din punct de vedere administrativ, apele din România sunt gestionate[19] de Administrația Națională Apele Române București, instituție publică de interes național, cu personalitate juridică, care funcționează pe bază de gestiune și autonomie economică.

[17] http://legeaz.net/legea-apelor-107-1996/art-1-dispozitii-generale.
[18] Sursa: Capitolul I, Dispoziții generale, Art. 1 din *Legea apelor* (nr. 107) din anul 1996.
[19] *Legea nr. 404/2003.*

Sursa: Preluat din www.rowater.ro, ANAR, 2017.

Fig. 5.2. Administrațiile bazinale din România.

În urma numeroaselor organizări succesive, s-a trecut de la 12 direcții ale apelor la 12 filiale teritoriale, pentru ca, în prezent, prin modificarea și completarea *Legii apelor nr. 107/1996*, să se ajungă la **11 administrații bazinale de apă (**Figura 5.2). Toată programarea și gospodărirea apelor se face la nivel de bazin, ca de altfel în toate statele membre ale UE.

Prin transpunerea *acquis*-ului comunitar din domeniul apei, România are aceeași legislație ca cea existentă în toate statele membre UE. Această etapă de modernizare instituțională și legislativă a fost fără precedent în istoria României. Trebuie spus că, la momentul aderării (anul 2007), România și-a asumat obiective foarte ambițioase în domeniul apei, care, ulterior, s-au dovedit dificil sau imposibil de atins la termenele asumate.

CONSUMUL DE APĂ

După anul 1990, consumul de apă a scăzut drastic în România. La nivelul anului 2010, cerința de apă din România a scăzut cu 12 mld. mc de apă față de anul 1990, de la 20,5 mld. mc de apă (cât era în anul 1990) la 8,45 mld. mc de apă (cât s-a înregistrat în anul 2010).

Comparativ cu anul 1990, s-au produs două scăderi dramatice ale cerinței de apă, prima în intervalul 1990–1999, când cerința de apă pentru cele trei categorii de consumatori a scăzut de la 20,4 mld. mc de apă, cât era în anul 1990, la 11,74 mld. mc de apă, cât era în anul 2000, iar a doua în intervalul 2001–2010, când cerința de apă

a ajuns în anul 2010 la 8,45 mld. mc de apă. Pe categorii de utilizatori, *cerința de apă pentru industrie s-a redus la jumătate*[20], de la 9,06 mld. mc de apă, cât era în anul 1990, la 5,2 mld. mc de apă, cât s-a înregistrat în anul 2011. Această evoluție s-a datorat diminuării volumului activităților industriale, reducerii consumurilor specifice de apă, aplicării mecanismului economic de gestiune a apelor etc.

Reducerea cerinței de apă pentru agricultură a fost severă, în funcție și de evoluția regimului hidrologic, și a depins și de capacitățile de irigații aflate încă în funcțiune. În perioada analizată (1990–2011), cantitatea de apă consumată de agricultură a scăzut de șapte ori (de la 9,1 mld. mc la 1,3 mld. mc) (aproape de consumul populației). Explicațiile sunt multiple: ineficiența sistemelor de irigații, distrugerea sistemelor existente, fragmentarea proprietăților agricole, imposibilitatea fermierilor de a plăti pentru apa furnizată etc.

Cerința de apă pentru populație a fost relativ constantă, dar în scădere continuă pe întregul interval de 20 de ani. Această reducere a avut loc în ciuda extinderii rețelelor de alimentare cu apă. Prin modernizarea rețelelor s-au redus pierderile de apă din rețelele de distribuție, a avut loc extinderea contorizării și s-au aplicat tarife aproape de valoarea de recuperare a costurilor, ceea ce a contribuit la reducerea consumului specific și la eliminarea pierderilor de apă.

INFRASTRUCTURA ȘI INVESTIȚIILE

După anul 1990, volumul investițiilor în amenajarea apelor a scăzut sensibil față de perioada precedentă. Nu au mai fost făcute mari lucrări independente de gospodărire a apelor, ci doar de menținere și reparare a celor existente.

În acest context trebuie menționat că, în perioada 2000–2014, România a primit un ajutor consistent, nerambursabil, de aproape 2 mld. euro de la UE prin fondurile de preaderare (ISPA, SAPARD, PHARE) și fondurile structurale. Cu ajutorul acestor fonduri s-au întreprins măsuri pentru a se atinge obiectivele *acquis*-ului comunitar din domeniul apei[21] care au fost incluse și în Tratatul de aderare a României la UE. Principalele investiții susținute de UE au fost în domeniul extinderii și modernizării alimentărilor cu apă și canalizare, protecției la inundații, precum și pentru conservarea biodiversității.

Ca urmare a ajutorului UE (programele ISPA, SAPARD, PHARE, Programul operațional de mediu (2007–2013) etc.) și a eforturilor făcute de autoritățile naționale, a crescut rețeaua de alimentare cu apă de 2,67 ori, de la 27.795 km în anul 1990 la 74.263 km în anul 2014[22], iar numărul de localități care primesc apă potabilă a

[20] Sursa: ANAR, www.rowater.ro.

[21] Termenele inițiale nu au fost nici până în prezent atinse (anul 2018). Spre exemplu, în anul 2015, termenul pentru Directiva-cadru a apei a fost amânat pentru anul 2020. La fel și pentru Directiva 98/83/CE privind calitatea apei destinate consumului.

[22] Sursa: *Anuarul statistic al României 2015, Rețeaua și volumul apei potabile distribuite*, INS, București, 2016.

crescut la 2.447, din care 317 orașe. Cu privire la rețeaua de canalizare, în perioada 1990–2015 a avut loc dublarea rețelei, de la 13.627 km în anul 1990 la 28.659,5 km în anul 2014. Numărul de comune cu rețea de canalizare[23] a ajuns la 1.071 (din 2.861 de comune) și 311 orașe (din 320 de orașe). Din aceste date rezultă că 63% din numărul total de comune nu au canalizare, iar nouă orașe nou declarate sunt în aceeași situație[24].

Sursa: Preluat din www.rowater.ro**,** ANAR, 2016.

Fig. 5.3. Infrastructura de gospodărire a apelor în România în anul 2016.

În anul 2016, infrastructura existentă în România pentru gospodărirea apelor era compusă din 11.510 km de diguri, 12.667 km de lucrări de regularizare, 8.341 km de apărări de mal, 1.100 km de canale, 2.420 de acumulări, 324 de lacuri de acumulare permanente (Figura 5.3).

POLUAREA APEI, PROTECȚIA BIODIVERSITĂȚII, CONSERVAREA APEI

După anul 1990 a început să fie discutată problema poluării apelor, mai ales că după anul 2000 s-a pus problema aderării la UE. În general, ca urmare a scăderii drastice a activităților industriale și a diminuării administrării de îngrășăminte chimice în agricultură, poluarea industrială și din agricultură s-a diminuat. Agricultura intensivă practicată de România în trecut rămâne în continuare una dintre cauzele poluării difuze. În Câmpia Română și în Câmpia de Vest, în special în apele subterane, sunt înregistrate concentrații mai ridicate la azotați, una dintre

[23] Sursa: *Anuarul statistic al României 2015, Canalizare publică și spații verzi* (la sfârșitul anului), INS, București, 2016.

[24] Acest lucru este în contradicție cu legea declarării orașelor și comunelor, care impune un anumit nivel al infrastructurii și utilităților pentru ca o comună să fie declarată oraș.

principalele cauze fiind utilizarea incorectă a îngrășămintelor chimice și organice și depozitarea incorectă a gunoiului de grajd.

Cele mai mari probleme de poluare se înregistrează în secțiunile din aval de marile aglomerări urbane care nu au stații de epurare conforme sau care nu dețin stații de epurare. Un exemplu îl constituie Municipiul București care alterează[25] calitatea apelor râului Dâmbovița și a râului Argeș. În prezent, stația de epurare a municipiului București se află în probe tehnologice, dar nu este clar când va fi complet operațională. În ceea ce privește apele subterane, cele mai mari probleme se întâlnesc în arealul principalelor platforme industriale: Platforma Săvinești, Azomureș, PetroBrazi, Doljchim, Oltchim etc.

Ca o noutate față de perioadele anterioare, trebuie menționat faptul că a început să fie pusă problema protecției biodiversității și conservării resurselor de apă, mai ales după aderarea la UE. Dintre multiplele aspecte legate de biodiversitate și protejarea resurselor de apă, se pot menționa:

1. **Scările pentru migrația peștilor.** Așa cum s-a arătat anterior, în perioada economiei de comandă au fost construite numeroase baraje cu diferite funcțiuni. Aceste baraje au fragmentat cursurile de apă, ceea ce a făcut imposibilă migrația peștilor în amonte (păstrăv, păstrugă, sturioni etc.) și creează mari probleme de perpetuare a speciilor de pești. În prezent, în toate cele 11 planuri de amenajare a bazinelor există prevăzute investiții pentru scări și praguri care să ușureze migrația peștilor. În cazul Planului de măsuri[26] pentru bazinul hidrografic Someș-Tisa sunt prevăzute șapte scări de pești.
2. **Renaturarea Luncii Dunării.** Reabilitarea sistemului hidrologic și restaurarea habitatelor și ecosistemelor din Delta Dunării sunt două dintre principalele obiective ale programului de renaturare elaborat pentru Delta Dunării. Una dintre acțiunile de succes a fost renaturarea incintei agricole Greaca[27] cu o suprafață de 29.000 ha (Gostinu-Prundu-Greaca). Acest areal era menționat și în *Enciclopedia României* din 1938 ca zonă umedă ce trebuia păstrată, dar care totuși a fost îndiguită. Înainte de îndiguire, zona inundabilă era formată din bălți mari permanente, gârle și stufărișuri, bălți mai mici și japșe, băltoace (care de cele mai multe ori seacă vara), terenuri joase ușor inundabile, terenuri mai înalte care se inundă doar când apele trec peste maluri, precum și grinduri înalte care se inundă doar la cote extraordinare. Procesul de renaturare (reconstrucție ecologică) este dificil și de lungă durată, implicând inundarea unor zone apărate de diguri și mutarea unor așezări, renunțarea la practici agricole etc.

[25] Stația de epurare a municipiului București este doar parțial funcțională.

[26] *Planul de management al Bazinului Hidrografic Someş-Tisa*, 2016–2021.

[27] Datele colectate de Grigore Antipa în jurul anului 1910 arată că, la acea dată, ecosistemul din incinta Greaca era alcătuit predominant din ecosisteme acvatice, pajiști naturale, păduri și zone umede. Pe atunci, zona Greaca furniza bunuri și servicii foarte diversificate, de la recreere și reglare a debitului Dunării la inundații la pește, stuf, papură și lemn.

3. **Microhidrocentrale.** Începând cu anul 2007, s-a pus accentul pe dezvoltarea de microhidrocentrale în România. Ca urmare a unei subvenții foarte mari, dinamica producției de energie regenerabilă a cunoscut ritmuri de creștere nemaiîntâlnite în alte state membre ale UE. Astfel, în anul 2004, în România, ponderea energiei regenerabile era de aproximativ 17% din totalul energiei generate și producția se datora aproape în totalitate sistemului hidroenergetic construit în perioada 1960–1990. Ca urmare a aplicării pachetului de măsuri pentru atingerea țintelor/obiectivelor privind anul 2020, producția de energie electrică regenerabilă furnizată de instalațiile hidro, solare, eoliene, biogaz etc. a crescut de la 17% la 24,6% (în anul 2014) din total consum de energie brută, depășind ținta de 24% propusă de UE pentru 2020. Această situație surprinzătoare de a atinge o țintă propusă la nivel european cu șase ani mai repede se datorează, pe de o parte, ponderii ridicate a energiei hidro deja existente (17% din total) și, pe de altă parte, subvenției extrem de mari, fără justificare economică, acordate unor tipuri de energie regenerabilă: eoliană, solară, microhidrocentrale, biomasă, ce acoperă doar 7% din totalul energiei produse.

În acest context, în România, sunt funcționale peste 500 de microhidrocentrale, a căror pondere este mai mică de 2% în totalul energiei electrice produse în România.

Potrivit estimărilor[28] WWF din România, microhidrocentralele au efecte profund dăunătoare asupra mediului natural acvatic de cinci până la opt ori mai mari raportate la unitatea de energie produsă (efect specific pe kWh produs) comparativ cu hidrocentralele medii sau mari. Astfel, din punctul de vedere al suprafeței impactului, zona de râu afectată este extrem de mare: cca 200 m de râu afectați pentru un GWh pe an în cazul centralelor mici, față de „numai" 17 m pentru un GWh pe an în cazul centralelor mari cu lacuri de acumulare. Practic, râuri întregi sunt deviate prin conducte subterane, secând complet albiile râurilor și distrugând întregi habitate acvatice de munte pe toată lungimea râului în cauză.

O astfel de supraexploatare a râurilor de munte este posibilă deoarece nu există criterii obligatorii pentru reglementarea construcției microhidrocentralelor sau planuri la nivel zonal, regional sau național. Ca urmare a subvenției exagerat de mari acordate prin intermediul certificatelor verzi, dezvoltarea proiectelor de microcentrale a luat o amploare fără precedent în România. Ce este mai revoltător este faptul că microhidrocentralele sunt promovate drept o contribuție la reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră. În fapt, reducerea de emisii este neglijabilă, iar prețul plătit este pierderea biodiversității acvatice pe râurile de munte.

[28] *Șapte mituri despre hidroenergie. Adevărul despre impactul hidrocentralelor asupra naturii și comunităților locale,* octombrie 2013. http://www.wwf.ro/resurse/publicatii/7_mituri_despre_hidroenergie/.

5.5. CONCLUZII

Perioada de 20 de ani scursă de la Marea Unire la cel de-al Doilea Război Mondial (1918–1938) nu a fost suficient de mare pentru a permite realizarea de lucrări importante de infrastructură sau pentru amenajarea cursului apelor, baraje, alimentări cu apă. În această perioadă au fost puse bazele instituționale și legislative unitare pe tot teritoriul național Această unificare s-a făcut pe baza unor legi și instituții moderne, care includ o serie de principii și prevederi ce își păstrează valabilitatea și astăzi. Astfel, apele erau considerate bunuri publice. În același timp s-a promovat tendința de supraîndiguire și desecare a unor arii întinse din Lunca Dunării, fapt ce a avut o serie de efecte negative în privința protecției la inundații și asupra resurselor piscicole.

În perioada economiei de comandă (1948–1989) au avut loc evoluții semnificative ale gestionarii resurselor de apă. Respectivele resurse nu mai erau considerate ca fiind un bun public, ci au devenit bun al întregului popor în proprietatea statului. Această formulare confuză a fost una dintre cauzele care au condus la risipa și degradarea resurselor de apă din România. Apa a fost privită aproape exclusiv ca factor de producție, fiind distribuită cu prioritate industriei și agriculturii.

În agricultură, inexistența oricărui mecanism economic de utilizare a apelor pentru irigații a făcut ca cele 3,1 mil. ha de teren amenajat să nu fie irigați niciodată în totalitate, în ciuda investițiilor masive și a subvenționării curentului electric și a costului apei.

În industrie, ca urmare a programului de electrificare și industrializare, au fost construite numeroase amenajări hidroelectrice pe marea majoritate a râurilor și s-a reușit creșterea contribuției energiei regenerabile la necesarul național de energie electrică. Efortul financiar a fost extrem de mare și au fost executate hidrocentrale de referință pentru România (Porțile de Fier, Bicaz, Vidraru etc.). Este puțin probabil ca un astfel de efort financiar să se repete în viitor. Efectele negative au fost legate de lipsa preocupărilor pentru menținerea și protejarea biodiversității. Din modul cum au fost construite, barajele de acumulare nu au mai permis migrația peștilor.

În cazul alimentărilor cu apă și canalizare, se pot constata eforturi de creștere cantitativă a rețelei de alimentare cu apă, dar nu și a celei de canalizare, care a fost complet neglijată. Problemele majore ale serviciilor de apă și canalizare din România, la finele epocii comuniste, erau din cele mai complicate, și anume: infrastructură insuficientă sau în stare proastă în mediul urban, aproape inexistentă în mediul rural, servicii inadecvate de întreținere și exploatare, volum mare de apă nefacturată provocat de scurgerile din rețea, grad mic de încasare a facturilor, lipsa contorizării individuale, lipsa fondurilor pentru investiții de reabilitare a infrastructurii, lipsa personalului experimentat pentru promovarea și managementul investițiilor mari și inexistența unui cadru instituțional inadecvat.

Protecția împotriva inundațiilor și forțarea extinderii suprafeței de teren arabil au continuat politica interbelică de îndiguiri masive și desecări. Această abordare nu a asigurat protecția necesară, în ciuda sumelor uriașe investite.

Dimpotrivă, s-au pierdut ecosisteme valoroase și veniturile care puteau fi obținute din serviciile ecosistemice ale zonelor umede (pescuit, reținerea apei etc.), iar riscul de inundații s-a menținut.

În perioada 1990–2017, apele fac parte din nou din domeniul public al statului, patrimoniu natural care trebuie protejat, tratat și apărat ca atare. Legislația apelor este în concordanță cu legislația europeană modernă; *acquis*-ul comunitar este transpus în întregime; are loc introducerea în legislație a principiilor moderne europene de protejare a apelor. Resursele de apă sunt gestionate de o companie națională organizată pe 11 bazine hidrografice. Investițiile sunt reduse și de mică amploare; investiții mai consistente în domeniul alimentărilor cu apă și canalizării se realizează cu sprijin masiv din partea UE. Nu se mai fac amenajări hidroenergetice noi, ci se întreține și modernizează cele existente.

Consumul de apă a scăzut sub 8 mld. mc/an față de 20 mld. mc/an în perioada anterioară anului 1990. În prezent, toate orașele și municipiile au alimentări cu apă și canalizare, iar consumul specific de apă a scăzut foarte mult (aprox. 120 l/pers. zi). De asemenea, se încearcă o abordare economică a irigațiilor din agricultură.

Nu s-au mai făcut lucrări de mare amploare pentru îndiguiri. Se revine la ideea de renaturare a Luncii Dunării, ca mijloc de apărare la inundații. De asemenea, se începe refacerea traseelor de migrațiune a peștilor, dar se poate evidenția deteriorarea cursurilor de apă de munte din cauza construcției excesive de microhidrocentrale.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1939), *Enciclopedia României*, vol. III, *Economia națională*, *Cadre și producție*, Imprimeria Națională, București, disponibil la: www.cimec.ro.
2. ANRM (2014), *Strategia energetică națională pentru perioada 2015–2035 și perspective pentru 2050*, decembrie 2014.
3. Axenciuc Victor (1992), *Evoluția economică a României, Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. I, *Industria, transporturile și construcțiile*, Editura Academiei Române, București.
4. Biji Mircea, Malinschi Vasile, Mănescu Manea (1964), *Dezvoltarea economică a României 1944–1964*, Editura Academiei Române, București.
5. Direcția de Statistică, *Anuarul statistic al României*, 1912–2016, București.
6. http://www.eurofor.ro/2016/06/09/hidrografia-romaniei/.
7. Iancu Aurel (coord.) (2003), *Dezvoltarea economică a României*, Editura Academiei Române, București.
8. Ielenicz Mihai (2007), *România. Geografie fizică*, Editura Universitară, București.
9. *Legea apelor nr. 107 din 25 septembrie 1996*, cu modificările și completările ulterioare.
10. Neamțu Victor (2014), *Analiza resurselor de apă ale României*, 09.05.2014.
11. Pișota Ion, Zaharia Liliana, Diaconu Daniel Constantin (2010), *Hidrologie*, Editura Universitară, București.
12. Simionescu Bogdan C. (coord.) (2015), *Resursele strategice ale României. Problemele prezentului și provocările viitorului*, Editura StudIs, Iași.
13. Vlad Ionel-Valentin (coord.) (2016), *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani,* vol. III, partea I, Editura Academiei Române, București.

6. FONDUL FORESTIER

MARIAN DRĂGOI

6.1. IMPORTANȚA PĂDURII CA RESURSĂ NATURALĂ ȘI ECOSISTEM PRIMAR

După un secol de la Marea Unire, o analiză a modului în care a fost și este gestionată una dintre principalele resurse naturale ale țării trebuie să faciliteze nu doar mai buna înțelegere, de către publicul larg, a particularităților silviculturii, dar constituie și un moment de reflecție asupra sustenabilității politicilor forestiere care au marcat cele trei perioade istorice: 1918–1947, 1947–1989 și 1990–2018.

Pădurile oferă nu doar lemn – materie primă cu multiple utilizări de-a lungul istoriei –, ci constituie și o resursă de funcții protective, cunoscute sub denumirea generică de servicii ecosistemice, de care se bucură nu doar întreaga societate, direct sau indirect, dar și generațiile viitoare. Aceste servicii constau în: *regularizarea scurgerilor de apă pe versanți, stabilizarea terenurilor predispuse la alunecări, conservarea biodiversității, protecția solurilor contra eroziunii, protecția comunităților contra factorilor climatici dăunători (secetă, furtuni de nisip) și a poluării*; în ultimele decenii se vorbește tot mai mult și de serviciul ecosistemic al stocării bioxidului de carbon, ca principal gaz cu efect de seră. Chiar dacă nu o fac totdeauna „la vedere" și sesizabil pe parcursul unei generații, pădurile reglează în final totul: clima, regimul hidrologic, productivitatea terenurilor agricole și chiar configurația peisajului.

De aceea, statutul juridic al pădurilor, legislația forestieră și structurile instituționale menite a proteja pădurile au avut și au propria lor dinamică, ce depinde însă de modul în care se manifestă diversele grupuri de interese care beneficiază sau sunt afectate direct și indirect de modul de gestionare a pădurilor.

Din punctul de vedere al utilizării pământului, pădurile reprezintă o folosință alternativă celei agricole. Deoarece pădurea are cicluri de producție de ordinul deceniilor, politica forestieră este totdeauna mai conservatoare, mai prudentă decât politica agricolă, iar elementele de progres tehnologic, precum și încercările de creștere a productivității pădurilor au avut în final un impact neglijabil.

Din dorința – perfect justificată – de a beneficia de cât mai multe servicii ecosistemice, deținătorii pădurilor și factorii răspunzători pentru elaborarea politicilor forestiere repun periodic în discuție problema pășunatului în păduri, cel

puțin în situații extreme din punct de vedere climatic. Deși folosința forestieră a terenurilor s-a stabilizat odată cu apariția codurilor silvice, calitatea managementului forestier a lăsat de dorit ori de câte ori pășunatul a fost permis în pădure. Și, de fiecare dată, tentativele de dereglementare a pășunatului au fost contracarate de cercetări științifice, recontextualizate de fiecare dată în raport cu progresele făcute în înțelegerea proceselor ecosistemice, astfel încât inițiativele legislative de acceptare a pășunatului în pădure să fie contracarate de argumente obiective, probate de observații științifice sistematice.

Alte interese care au influențat politica forestieră de-a lungul timpului au fost cele legate de conservarea naturii, pe de o parte, și de recoltarea sustenabilă a lemnului și a produselor forestiere nelemnoase (carne de vânat, cetină, ciuperci și fructe de pădure). Rezervațiile naturale au redus suprafața pădurilor gestionate prioritar pentru producția de lemn, ceea ce a contribuit indirect la creșterea presiunii economice pe ceea ce silvicultorii numesc „păduri de raport", adică păduri pentru care se reglementează procesul de producție și se calculează așa-numita *posibilitate anuală*[1]. Posibilitatea anuală se calculează în raport cu structura și creșterea pădurii, astfel încât, în timp, pădurea să dea recolte anuale egale, indiferent de structura pe care pădurea a avut-o în anul în care a fost pentru prima dată amenajată[2]. *Creșterea*, la rândul ei, se calculează pe baza unor modele statistice, ca diferență între volumele estimate la sfârșitul, respectiv începutul fiecărui deceniu. Factorii luați în considerație la estimarea acestor volume sunt specia, desimea pădurii, vârsta și bonitatea solului.

Lemnul este o materie primă valoroasă doar în măsura în care pădurea este accesibilă oamenilor și utilajelor ce-i asigură regenerarea după lucrările de exploatare. Acesta este motivul pentru care dezvoltarea și întreținerea *infrastructurii forestiere* – căi ferate înguste la început, drumuri și funiculare în prezent – ar fi trebuit să fie priorități ale economiei forestiere. Acesta este motivul pentru care fiecare perioadă este analizată și din punctul de vedere al infrastructurii forestiere, fără de care nu se poate vorbi de gestionarea sustenabilă a pădurii.

Un alt factor important al gestionării pădurilor este chiar cunoașterea științifică a structurii și funcționării acestora, motiv pentru care fiecare subcapitol se încheie cu o scurtă enumerare a principalelor rezultate ale cercetării științifice sau cel puțin cu prezentarea succintă a cadrului instituțional în care s-au desfășurat cercetările științifice.

---

[1] Posibilitatea este cantitatea de lemn ce poate fi recoltată fără a afecta continuitatea procesului de producție. Posibilitatea este egală cu creșterea doar dacă pădurea a ajuns la o structură echilibrată pe clase de vârstă, așa-numita structură normală.

[2] Amenajarea unei păduri presupune delimitarea fizică, cartarea topografică și descrierea fiecărei porțiuni relativ omogene de pădure și, în funcție de datele de teren, stabilirea unei structuri normale pe vârste, astfel încât, după atingerea acestei structuri, posibilitatea pădurii să fie egală cu creșterea. Acest proces durează mai mult de un ciclu de producție și depinde de consecvența utilizării acelorași metode de inventariere și de calcul.

6.2. PERIOADA 1918–1947

CARACTERIZAREA GENERALĂ A PERIOADEI: ARMONIZAREA LEGISLAȚIEI

După Marea Unire, zestrea forestieră a țării a crescut și s-a diversificat nu doar prin sporirea suprafeței ocupate de păduri, ci și prin reglementări și cutume specifice fiecărei provincii istorice. Spre deosebire de legislația silvică actuală care pune accent pe aspectele tehnice, reunite sub termenul generic de „regim silvic”[3], primele legi referitoare la pădure au vizat dreptul de proprietate. Cele mai vechi reglementări în materie au apărut în Banat (regiune aflată înaintea Marii Uniri în stăpânirea Casei de Austria), unde delimitarea proprietății țărănești de proprietățile latifundiarilor s-a făcut în perioada 1767–1770, prin decret imperial semnat de împărăteasa Maria Tereza.

Basarabia, unită cu țara la 27 martie 1918, a venit cu o proprie lege privind protecția pădurilor, care data din 1888, după ce, în 1782, împărăteasa Ecaterina a II-a promulgase Ucazul prin care statul nu mai restricționa economia forestieră a Rusiei. Ca urmare a liberalismului economic, între 1862 și 1896, suprafața pădurilor din Basarabia a scăzut de la 340.000 ha la 250.000 ha, iar între 1919 și 1934, alte 15.000 ha au fost transformate în teren agricol (o rată a defrișărilor de 3.000 ha/an nu s-a mai înregistrat în niciuna din celelalte foste provincii istorice). Potrivit altor estimări (Stamati-Ciurea, 1998), între 1812 și 1918 au fost defrișate cca 70% din pădurile acestei regiuni istorice, care a fost singura sursă de lemn de foc pentru Crimeea, singura ieșire la Marea Neagră a Rusiei. Speciile forestiere cel mai bine reprezentate în această regiune au fost și au rămas cvercineele, care acopereau cca 50% din suprafață în anul 1935 (Nesterov, 1991).

Pentru Bucovina, „orânduеala de pădure” dată de împăratul Iosif al II-lea în 1786 conținea toate elementele de reglementare specifice silviculturii moderne: perioadele optime de recoltare a lemnului, elemente de cultură a pădurilor, sortarea și utilizarea lemnului, inclusiv transportul acestuia. Sigura problemă a acestei reglementări constă în faptul că promovează explicit *doar* cultura rășinoaselor, într-o zonă în care majoritare erau pădurile de fag (Giurescu, 1975).

În Transilvania, Revoluția de la 1848 a fost urmată de o reformă agrară concretizată prin adoptarea, la 2 martire 1853, a *patentei urbariale*, prin care pădurile folosite de iobagi pentru aprovizionarea cu lemn și culegerea ghindei necesare hrănirii porcilor urmau să treacă în proprietatea acestora (Nedici, 1938). După separarea acestor păduri, în 1871 s-a adoptat Legea nr. 53, potrivit căreia pădurile, devenite acum *composesorate*, trebuiau administrate sub controlul autorităților. Reglementarea a continuat în 1879, odată cu adoptarea Legii nr. 31,

[3] Codul silvic adoptat în 1888 în Vechiul Regat a folosit pentru prima dată acest termen, preluat din Codul silvic francez.

care prevedea ca pădurile respective să fie administrate de stat, pe baza unui amenajament (Jivan, 2014). Abia în 1898 administrarea internă a composesoratelor a trecut complet în responsabilitatea adunării generale ale membrilor coposesori, ale cărei decizii erau luate prin majoritate simplă.

Legea nr. 33 din 1913 consacră *personalitatea juridică* a composesoratelor, dar posibilitatea vânzării unor părți din acestea va fi deschisă după 1920, când prevederile Codului silvic din Vechiul Regat, adoptat în 1910, au devenit aplicabile și în Basarabia, Transilvania, Bucovina și Banat[4]. De asemenea, potrivit *Legii pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş*[5], pășunile și pădurile comunale puteau fi vândute comunităților locale: așa au apărut comunele politice[6], forme de proprietate în indiviză (în „devălmășie"), diferite de composesoratele create în secolul anterior.

SITUAȚIA FONDULUI FORESTIER LA ÎNCEPUTUL PERIOADEI

După Marea Unire, prima inventariere a suprafețelor acoperite cu pădure s-a realizat în perioada 1920–1922, prin însumarea suprafețelor raportate de diversele surse oficiale. În publicațiile de specialitate ale epocii, suprafața pădurilor variază în limite destul de mari: 7.307.688 ha în 1920 (Antonescu, 1920) sau 7.250.00 ha (Tănăsescu, 1920), 7.459.252 ha în 1923 (Georgescu, 1924), 7.134.200 ha în 1929 (Sabău, 1931). La o suprafață totală de 316.000 km^2, proporția de împădurire a variat între 23,1% și 23,6%.

Deoarece suprafața pădurilor s-a diminuat simțitor în urma aplicării reformei agrare din 1923, se poate considera ca referință suprafața pădurilor rezultată în urma inventarului forestier coordonat de Vasile Sabău în 1929 și publicat în 1931. Distribuția pădurilor pe forme de proprietate și regiuni istorice este prezentată în Tabelul 6.1, suprafața totală fiind de 7.134.200 ha. Deoarece pășunile erau insuficiente pentru un șeptel în creștere, Parlamentul a votat *Legea pentru înființarea pășunilor comunale*[7], din cauza căreia s-au expropriat, din cele mai frumoase păduri de stat, peste 350.000 ha.

Legea din 1924 pentru satisfacerea nevoilor de lemn de foc a întreținut un sentiment de instabilitate în ceea ce privește piața lemnului, deoarece a venit pe fondul unei supraoferte de lemn deja existente, a cărei cauză a fost legea izlazurilor: schimbarea folosinței forestiere a adus pe piață mai mult lemn, dar

[4] *Legea de modificare a Codului silvic* din 18 sept. 1920.

[5] *Decretul nr. 3610 din 23 iulie 1921* privind aprobarea *Legii pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Monitorul oficial, nr. 93, din 30 iulie 1921.

[6] După anul 2000, aceste păduri au fost retrocedate unităților teritorial-administrative, motiv pentru care dezbaterile politice pe tema drepturilor de proprietate revin periodic în agenda publică.

[7] Legea pentru înființarea pășunilor comunale din 24 septembrie 1920.

acesta nu a ajuns la destinatari sub formă de lemn de foc, din cauza lipsei mijloacelor de transport, respectiv de vagoane de cale ferată (Manole, 1924). Cererea mare a ridicat prețurile, oferta a crescut – unii proprietari privați chiar au exploatat mai mult decât recolta stabilită prin studiile sumare de exploatare –, dar lemnul nu a mai ajuns la consumatori, prin urmare prețurile au rămas în continuare ridicate.

Tabelul 6.1

Distribuția pe clase de vârstă a pădurilor, pe regiuni, conform inventarului forestier din 1929

Regiunea istorică	1–20 ani	21–40 ani	41–60 ani	61–80 ani	81–100 ani	Peste 100 ani
Vechiul Regat	880.491	459.486	260.254	281.361	272.806	362.807
Transilvania	933.651	643.661	469.750	370.854	375.416	488.975
Basarabia	142.825	44.625	7.593	2.680	1.453	284
Bucovina	128.045	86.006	69.229	47.513	32.727	85.983

Sursa: Sabău, 1931.

Din datele Tabelului 6.1, care prezintă structura pe clase de vârstă a pădurilor pentru fiecare regiune istorică, rezultă că majoritatea pădurilor bătrâne se găseau în Transilvania și Vechiul Regat, unde pădurile din zonele montane erau încă greu accesibile. Basarabia avea cele mai puține păduri trecute de 100 de ani. Pădurile cu vârste sub 40 de ani reprezentau majoritatea în toate regiunile istorice, o explicație fiind și aplicarea pe scară largă a regenerării din lăstari (așa-numitul regim crâng), care este condiționată de o vârstă mică a pădurii.

În condițiile în care tratamentele silviculturale aplicate în acea epocă se bazau în foarte mică măsură pe regenerare naturală, suprafața împădurită a fost un indicator expresiv al gestionării responsabile a fondului forestier. Astfel, în perioada 1920–1929 s-au împădurit cca 91 mii ha, adică mai puțin de 10.000 ha anual. Un efort semnificativ, rămas de referință chiar și pentru perioada postbelică, s-a făcut în perioada 1938–1944, când, în ciuda vicisitudinilor războiului, România a reușit să împădurească 185 mii ha.

Incertitudinea suprafeței pădurilor a fost totuși una dintre caracteristicile perioadei. Același Vasile Sabău remarca în 1936, după raportul anual al Casei Autonome a Pădurilor Statului (CAPS), că în presa vremii se vehiculau mai multe valori ale suprafeței pădurilor, după cum urmează: „...6.336.468 ha, inclusiv goluri și poieni, 6.450.000 ha, fără alte precizări, 7.143.000 ha, 6.499.000 ha, dacă se adună suprafețele ce revin fiecărei specii în parte. Corespunzător, variază și procentul păduros: o dată este de 30%, o dată de 24,1%. Ne gândim ce impresie face această degringoladă a cifrelor cetățeanului căruia i se adresează raportul și, dacă într-o chestiune atât de simplă cum este întinderea totală a pădurilor cititorul nu găsește o cifră unică și exactă, va mai putea acorda un strop de credit și rezultatelor gospodăriei din bilanțul propriu-zis?”

LEGISLAȚIA ȘI CADRUL INSTITUȚIONAL

După Marea Unire din 1918, Codul silvic din 1910, care a înlocuit Codicele silvic adoptat în Vechiul Regat în 1888, a fost prima și ultima reglementare legislativă în care interesele pădurii au fost echilibrat puse în balanță în raport cu interesele societății, deoarece a reglementat în mod explicit gestionarea responsabilă a pădurilor aflate în proprietatea obștilor, ca structuri private caracteristice Vechiului Regat.

Din păcate, odată cu reforma agrară[8], a fost amendat și Codul silvic[9], care permitea de acum exploatarea micilor păduri private în baza unor studii sumare de amenajare, studii care au deschis posibilitatea exploatării excesive a pădurilor.

Tabelul 6.2

Sinteza inventarului forestier din 1929 (ha)

Provincii istorice	Pădurile statului	Păduri particulare administrate de stat	Pădurile altor instituții publice	Păduri particulare cu administrație proprie	Total	Diferență față de 1924
Vechiul Regat	1.137.468	0	217.880	1.530.344	2.885.692	–186.552
Basarabia	199.156	0	0	20.037	219.193	5.295
Bucovina	13.500	305.215	0	175.979	494.694	57.065
Transilvania	703.567	1.616.315	0	1.214.739	3.534.621	–200.860
Total	2.053.691	1.921.530	217.880	2.941.099	7.134.200	–325.052

Sursa: Sabău, 1931.

Pentru a evita concentrarea capitalului în industria lemnului, în 1921, Parlamentul a adoptat o lege care limita la 500 ha mărimea trusturilor de exploatări forestiere. *Legea nr. 93 din iulie 1921* reglementa și limita formarea de trusturi de exploatare forestieră care să nu depășească suprafața de 500 ha. Legea a fost ignorată de marile societăți forestiere, care au profitat de orice portiță legislativă pentru a încheia contracte oneroase de exploatare a pădurilor, fără nicio preocupare de regenerare a acestora.

În 1930 a fost adoptată *Legea pentru administrarea pădurilor*, prin care s-au creat Direcția Generală a *Casei Autonome a Pădurilor Statului* (CAPS), respectiv Direcția Regimului Forestier, a cărei principală funcție era controlul general în ceea

[8] *Legea nr. 3093 din 14 iulie 1921* privind reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea; *Decretul nr. 2447 din 8 iunie 1921* privind modificarea art. 82, 83, 84 și 91 din Regulamentul de punere în aplicare a Legii agrare din Basarabia; *Decretul nr. 3608 din 23 iulie 1921* privind aprobarea Legii pentru reforma agrară din Bucovina.

[9] *Regulament din 2 iulie 1921* pentru aplicarea *Legii modificatoare a Codicelui silvic*, publicată în Monitorul oficial, nr. 131/1920 și a *Decretului-lege nr. 2596/1919*.

ce privește respectarea regimului silvic (Stinghe, 1931). De asemenea, tot în 1930, Parlamentul a adoptat legea ameliorării terenurilor degradate[10], care prevedea reîmpăduriri și lucrări de corectare a torenților.

În anul 1935 a fost adoptată Legea pădurilor de protecție, potrivit căreia s-a procedat la prima zonare funcțională a pădurilor, după cum urmează: păduri cu rol de fixare a solului, pădurile declarate monumente ale naturii, pădurile necesare pentru igienă, estetică, turism, izvoarele de apă minerală în stațiunile balneare, precum și pădurile conținând lemn de calitate excepțională rezervat industriei apărării naționale. În același an a fost adoptată o lege specială prin care s-au stabilit pădurile care, prin așezarea şi întinderea lor, vor juca un rol strategic în caz de război[11] (Costea, 2010).

Codul silvic din 1910 permitea pășunatul în pădure, cu excepția pădurilor de codru sub 30 de ani și a crângurilor sub 15 ani, precum și în pădurile particulare cu vârste mai mici de zece ani sau la mai puțin de trei ani după tăiere. Aceste prevederi au fost abrogate în 1940, ceea ce a compromis progresele făcute în materie silviculturală în pădurile statului (Diaconescu, 1924; Vladimirescu, 1940).

În ciuda bunelor intenții ale legiuitorului, în legislația silvică au rămas destul de multe breșe deschise abuzurilor, de care au profitat marile firme de exploatare. În 1941, din cele 165 de acte normative emise în deceniul anterior, 23 nu mai erau în vigoare, iar altele erau parțial abrogate (Vasiliu, 1941). Același autor semnala faptul că: „*Sunt legi care, deși conțin anacronisme, continuă să fie aplicate, ținând în loc bunul mers al economiei forestiere. Dacă exploatările pădurilor sunt supuse unor reguli de ordin cultural, nu e cu nimic reglementată producția, exploatarea, industrializarea și comerțul cu lemn. Legile cele mai importante pentru păduri s-au produs cu periodicitate de zece ani*".

Este interesant de menționat că, în anul 1940, pădurile statului erau totuși evaluate economic ca mijloace de producție, performanță care nici astăzi nu a fost atinsă. Astfel, suprafața totală a pădurilor aflate în proprietatea statului era de 1.968.055 ha, iar valoarea de inventar a acestora se ridica la 8.918.888.055 lei. Raportate la hectar, cele mai mari valori de inventar se înregistrau în regiunile silvice Pitești (11.259 lei/ha), Iași și Cernăuți (7.250, respectiv 7.050 lei/ha), potrivit datelor oficiale (Vasiliu, 1940). Ținând cont de faptul că regiunile respective erau dominate de specii de foioase, valorile la hectar indică nu doar prețurile mari pe care piața le oferea pentru lemnul stejarilor, ci și reprezentarea încă semnificativă a acestor specii în fondul forestier al României. După război, ca urmare a secetei din 1947, stejarii au trecut printr-o perioadă de uscări masive, în urma cărora arealul respectivelor specii s-a redus, proces ce continuă și astăzi.

[10] *Legea din 28 iulie 1930 privind ameliorarea terenurilor degradate*.
[11] *Legea pădurilor necesare apărării naționale din 13 aprilie 1935*.

INFRASTRUCTURA FORESTIERĂ

În 1938, rețeaua căilor ferate forestiere depășea 3.500 km, iar unele societăți comerciale foloseau ecartamente atipice pentru a-și proteja materialul rulant contra rechizițiilor în caz de război (Ivănescu, 1972). Densitatea rețelei de transport în 1944 nu depășea 1,2 m/ha, iar cele mai accesibile păduri erau în Banat, în Moldova de Nord-Est, în Muntenia, precum și în văile Ozanei, Moldovei, Putnei, Râmnicului, Oltețului, Jiului, Motrului și Cernei.

În perioada 1920–1928, CAPS a exploatat pădurile statului în regie, modalitate de valorificare ce asigura un control mai sever al calității lucrărilor. Deși exploatarea în regie a pădurilor statului ar fi trebuit să aducă mai mult simț de răspundere în ceea ce privește calitatea lucrărilor de exploatare, tendința de a reduce costurile prin vânzarea lemnului din platforme primare a prelungit, în multe situații, lucrările de exploatare la trei-patru ani, ceea ce a dus la compromiterea semințișurilor instalate în urma tratamentelor bazate pe regenerare sub adăpost (Constantinescu, 1939).

În 1928, capacitatea de procesare a industriei de cherestele era de 12–13 mil. mc, pe când pădurile de rășinoase care alimentau gaterele ofereau cel mult 4,5 mil. mc. România era pe primul loc în Europa în ceea ce privea capacitatea de producție, utilajele moderne și numărul de fabrici de procesare.

Diferența dintre capacitatea de producție și oferta de lemn este explicabilă, în condițiile în care prețul lemnului brut exploatat în România între 1923 și 1931 era de 20–30 de ori mai mic decât prețul aceluiași lemn exploatat însă în Elveția (Ivănescu, 1972). Din anul 1924 datează și o primă estimare a volumului tăiat ilegal, bazată pe rapoartele oficiale privind exporturile, pe de o parte, și consumul intern, pe de altă parte. Potrivit unui studiu publicat în *Revista pădurilor*, în anul 1923 s-ar fi recoltat peste 32 mil. mc, adică echivalentul a trei posibilități anuale (Manole, 1924).

CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ

Prima stațiune de cercetare și experimentație forestieră a fost creată în Bucovina, în 1888, la Câmpulung-Moldovenesc. Motivul acestui interes deosebit în cercetarea științifică trebuie căutat în politica austriacă de înlocuire a pădurilor de fag cu păduri de rășinoase, mai rentabile din punct de vedere economic, date fiind consumurile specifice mai mici pentru producerea cherestelei și calitatea mai bună a acesteia comparativ cu cheresteaua de fag. La rândul lui, lemnul de fag era folosit la producerea carbonatului de potasiu (potasă) necesar industriei sticlei.

În Vechiul Regat, prima unitate silvică cu atribuții în cercetare a fost Stațiunea de Cercetări Silvice de la Sinaia, transformată apoi în Oficiului de Studii și Documentare în cadrul Casei Autonome a Pădurilor Statului, în 1930. În 1933 s-a înființat Institutul de Cercetări și Experimentație Forestieră, al cărui prim

director a fost Marin Drăcea, cea mai marcantă personalitate a silviculturii românești. Principale domenii acoperite de acest institut au fost: 1) clasificarea și descrierea ecosistemelor forestiere, 2) cartarea pedologică a fondului forestier și 3) elaborarea unor tabele de cubaj, de sortare și de producție[12] adaptate condițiilor pădurii românești. Inițial, acest institut a avut în structură cinci secții de cercetare și următoarele stațiuni regionale de experimentație silvică: Gurghiu (1935), Casa Verde Timișoara (1937), Comorova-Dobrogea (1938), la care s-au adăugat două ocoale silvice experimentale: Țigănești și Mihăiești (1942).

6.3. PERIOADA 1947–1989

CARACTERIZAREA GENERALĂ A PERIOADEI

După alegerile din noiembrie 1946, a urmat abolirea monarhiei în 1947, apoi aprobarea noii Constituții și naționalizarea principalelor mijloace de producție și a pădurilor în 1948, precum și cooperativizarea unei mari părți din proprietățile agricole. Din punctul de vedere al limbajului juridic specific perioadei comuniste, pădurea a devenit un bun comun al poporului, administrat prin structuri specializate ale statului.

În 1948 a fost creat Ministerul Silviculturii, care avea în subordine 58 de direcții silvice şi 467 de ocoale silvice, în timp ce sectorul exploatării pădurilor a trecut în subordinea Ministerului Industriilor. Imediat după al Doilea Război Mondial au apărut primele societăți mixte româno-sovietice (*sovrom*), ca urmare a semnării acordului de colaborare economică între România și URSS la 8 august 1945 (Băncilă, 2016). Sovromlemn a luat ființă în 15 august 1948 și a durat până în 1958. Prin intermediul acestei societăți mixte, România a cedat anual către URSS cca un milion de metri cubi de lemn brut (Niță, 2018). Dacă în 1948 suprafața fondului forestier era de 6,49 mil. ha, în 1955 aceasta se redusese la 5,77 mil. ha, ca urmare a tăierilor rase aplicate de Sovrom în special în nordul țării. Ritmul reîmpăduririi a fost pe măsură: cele 720.000 ha despădurite de Sovrom, la care s-au mai adăugat 600.000 ha de terenuri degradate au fost împădurite până în 1963. Ritmul anual al împăduririlor a fost de 70.000 ha, cu un maxim în 1953, de 8.400 ha (Negruțiu *et al*., 1999)

Odată cu electrificarea țării și crearea primelor acumulări hidroenergetice, a devenit imperios necesară zonarea funcțională a pădurilor, ceea ce presupune, în final, diferențierea măsurilor silviculturale în raport cu funcțiile prioritare atribuite

[12] Tabelele de producție sunt esențiale pentru planificarea lucrărilor silvice și pentru exploatarea pădurii la vârsta maturității. Tabelele de producție intervin indirect în procesul de planificare și control, prin intermediul amenajamentelor silvice.

pădurilor. Cercetările întreprinse în această direcție au fost conduse de Ion Popescu-Zeletin și s-au concretizat prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 114/1954 privind zonarea funcțională a pădurilor. Potrivit acestui sistem de zonare funcțională, pădurile au fost grupate astfel: 1) păduri cu funcții prioritare de protecție și 2) păduri cu funcții prioritare de producție. În prima grupă funcțională au fost încadrate următoarele zone: I – păduri cu rol de protecție hidrologică, II – păduri cu rol de protecție a terenurilor și a solului, III – păduri de protecție contra factorilor climatici dăunători, IV – păduri de protecție de interes social și V – păduri monumente ale naturii și rezervații.

În ciuda eforturilor investiționale în materie de accesibilizare a pădurilor prin construcția de drumuri forestiere, România a rămas tot pe ultimele locuri în ceea ce privește raportul dintre lungimea cumulată a drumurilor practicabile și suprafața păduroasă, cunoscut sub denumirea de densitate a rețele de transport.

Ca urmare a presiunii economice deosebite la care au fost supuse pădurile, cotele de tăiere au fost sistematic mai mari decât posibilitatea anuală a pădurii. Totuși, din punctul de vedere al cercetării efectuate, progresele obținute au permis o anumită ameliorare a gestiunii pădurilor. Astfel, au fost definite și identificate așa-zisele tipuri de pădure natural fundamentale, iar măsurile de gospodărire propuse prin amenajamentele silvice au luat în considerare factorii limitativi ai principalelor specii forestiere, precum și factorii de favorabilitate climatici și pedologici.

Normele tehnice de amenajare a pădurilor din 1986 au venit cu vârste de tăiere majorate pentru speciile forestiere importante (peste 120 de ani la fag și stejar), iar tăierile rase au rămas a fi aplicate doar la două specii: molid (pe parchete de cel mult 3 ha) și plopi euramericani (parchete de cel mult 5 ha). De asemenea, a fost înlăturat orice echivoc între funcțiile atribuite pădurilor, structura dezirabilă a acestora și tratamentele silviculturale recomandate, ceea ce a facilitat o implementare mai ușoară a noii politici forestiere.

În toată această perioadă, lucrările de împădurire au fost considerate *investiții*, chiar și atunci când se realizau în plin fond forestier după o tăiere rasă. Date fiind ciclurile mari de producție, cotele de amortizare care se adăugau celorlalte costuri de producție au fost astfel mult mai mici decât costurile curente ale regenerării artificiale (costul puieților, cheltuielile cu manopera, cheltuielile de întreținere a culturilor tinere). Prin acest artificiu, ritmul investițiilor părea ridicat, iar costul de producție al lemnului era mic.

În virtutea principiului diviziunii muncii, lemnul a fost vândut industriei prelucrătoare doar pe picior, niciodată sub formă fasonată, de la drum auto sau din depozit. Această modalitate de vânzare a fost totdeauna în favoarea sectorului de exploatare și industrializare a lemnului, deoarece sortimentele superioare generatoare de valoare adăugată – precum lemnul pentru furnire estetice și lemnul de rezonanță – puteau fi evaluate cantitativ și calitativ doar după exploatarea arborilor. Prețul a devenit astfel un mijloc de transfer al rentei forestiere de la administratorul unic al pădurilor statului către industria lemnului.

SITUAȚIA FONDULUI FORESTIER

Anterior naționalizării pădurilor, distribuția acestora pe tipuri de proprietate era cea prezentată în Tabelul 6.3. Numărul de proprietari persoane fizice a ajuns la peste 500.000 între 1945 și 1947 (Giurgiu și Pătrășcoiu, 2006). Se observă că suprafața pădurilor statului a scăzut comparativ cu anul 1940 cu 89.332 ha, prin pierderea Basarabiei, Bucovinei de Nord și Cadrilaterului.

Tabelul 6.3

Situația pădurilor pe tipuri de proprietate, în 1947 (ha)

Suprafaa totală	**6.487.000**
Păduri publice de stat	1.878.723
Păduri private ale persoanelor fizice	1.514.486
Păduri aparținând diverselor persoane de drept privat	567.399
Păduri ale colectivităților (obști, composesorate)	1.330.000
Instituții de cult	300.000
Păduri aparținând comunelor	1.761.000

Sursa: Machedon *et al.*, 1999.

După naționalizare, singurul deținător de păduri a devenit statul. Modul de administrare a fondului forestier aflat exclusiv în proprietatea statului a trecut prin câteva reorganizări. Astfel, până în 1955 au fost amenajate, printr-un efort asumat de întregul corp silvic, 6.428.186 ha de pădure, grupate în 336 mari unități forestiere (MUF). Aceste unități administrative erau împărțite în 2.817 de unități de producție (UP), respectiv 455 mii de unități amenajistice, la nivelul cărora amenajamentul prescria lucrările de executat în următorul deceniu (Giurgiu și Pătrășcoiu, 2003). Deoarece MUF erau unități administrative prea mari și neomogene din punct de vedere ecologic, după 1955, MUF au fost împărțite în ocoale silvice, formate din mai multe UP, cu un grad foarte mare de omogenitate din punctul de vedere al vegetației naturale și al condițiilor pedoclimatice.

În 1954, Comitetul Central al Partidului Comunist Român și Consiliul de Miniștri au emis *Hotărârea nr. 2315/1954 cu privire la îmbunătățirea aprovizionării cu material lemnos a țărănimii muncitoare*. Potrivit acestei reglementări, trupuri de pădure cu suprafețe de până la 20 ha și trupuri de pădure de până la 50 ha depărtate de masivele forestiere au fost transferate în administrația comitetelor executive ale consiliilor comunale. În 1972 s-a emis chiar o lege[13] menită a îmbunătăți modul de gospodărire a acestor păduri, care acopereau 30.000 ha, întrucât suprafața lor efectivă se redusese cu 10%, iar suprafața parcursă cu lucrări de împădurire reprezenta doar 30% din necesar. Abia în 1986 aceste păduri au intrat în administrarea directă a ocoalelor silvice, subordonate, la rândul lor, inspectoratelor silvice județene[14].

[13] Legea nr. 4 din 1972 privind gospodărirea pădurilor aflate în administrarea directă a comunelor.

[14] Decretul nr. 328/1986 privind transmiterea unor păduri și terenuri forestiere și a unor plantații și perdele forestiere în administrarea directă a unităților silvice.

Amenajarea unitară a pădurilor a creat posibilitatea dezvoltării în plan regional a unei puternice industrii de prelucrare a lemnului, deoarece planurile de recoltare, partea cea mai importantă a amenajamentelor silvice, erau foarte detaliate, mergând până la estimarea volumelor recoltabile în următorul deceniu din fiecare sortiment industrial.

LEGISLAȚIA ȘI CADRUL INSTITUȚIONAL

Prima reglementare silvică importantă a noii perioade istorice este *Legea pentru apărarea patrimoniului forestier* (*Legea nr. 204/1947*), în a cărei expunere de motive se făcea referire al un milion de hectare de păduri degradate, adică (păduri incomplet regenerate, cu arbori deformați, debilitați fiziologic din diverse cauze, sub care solul era înțelenit și impropriu regenerării pe cale naturală. Cele mai multe păduri din această categorie erau particulare, fiind consecința fragmentării prin moșteniri și vânzări succesive a pădurilor, uneori fără acte, care a caracterizat anii ce au urmat celui de-al Doilea Război Mondial. Principalele prevederi ale *Legii nr. 204* erau următoarele: extinderea regimului silvic asupra tuturor pădurilor, mai clara definire a pădurii, stoparea proceselor de fărâmițare a pădurilor și a tăierilor neregulate, precum și amenajarea unitară a întregului fond forestier în decurs de patru ani. În baza acestei legi, au fost adoptate primele *Îndrumări tehnice pentru organizarea teritoriului forestier,* esențiale pentru demararea procesului de amenajare a pădurilor într-o manieră unitară. Potrivit legii, până la definitivarea amenajamentelor, exploatarea pădurilor se putea face doar în baza unor studii sumare, ca și în perioada precedentă.

Așa cum s-a arătat mai sus, etatizarea pădurilor a urmat după adoptarea Constituției în aprilie 1948, al cărei articol 6 prevedea că: „*bogățiile de orice natură ale subsolului, zăcămintele miniere, **pădurile**, apele, izvoarele de energie naturală, [....] aparțin statului, ca bunuri comune ale poporului*".

Perioada economiei de comandă s-a caracterizat printr-o mare instabilitate instituțională. Astfel, în anul 1950, odată cu reorganizarea administrativă, s-a creat Ministerul Silviculturii şi Industriei Lemnului, care avea în subordine câte o direcție silvică în fiecare regiune administrativă; numărul ocoalelor silvice s-a redus la 330, iar unitățile de exploatare și industrializare aparțineau aceleiași structuri organizatorice. După doar un an, această structură administrativă s-a transformat în Ministerul Gospodăriei Silvice, sectorul de industrializare a lemnului trecând din nou în subordonarea Ministerului Industriilor; în 1952, cele 28 de direcții silvice au fost comasate în 18 subunități.

În 1953 a apărut Ministerul Agriculturii şi Silviculturii, care a rezistat până în 1956, când s-a reînființat Ministerul Silviculturii, de data aceasta cu atribuții integrate de cultură și exploatare a pădurilor. În anul următor, 1957, s-a revenit la un minister comun al silviculturii și agriculturii, urmând ca în 1959 să apară

Ministerul Economiei Forestiere, care integra toate activitățile de cultură, exploatare și industrializare a lemnului.

Această structură s-a menținut până în 1969, când problemele sectorului forestier au trecut în atribuțiile Consiliului Superior al Agriculturii. Doi ani mai târziu a apărut o nouă structură, mult mai integrată, și anume Ministerul Agriculturii, Industriei Alimentare, Silviculturii şi Apelor. Din păcate, nici acest minister integrator nu a rezistat, iar în 1972 a apărut Ministerul Economiei Forestiere şi Materialelor de Construcții, care a coordonat activitățile de cultură, exploatare și industrializare a lemnului până în 1982, când a reapărut Ministerul Silviculturii, activitățile de exploatare fiind coordonate de aceeași Centrală a Exploatării Lemnului din subordinea Ministerului Materialelor de Construcții.

În 1962, Marea Adunare Națională a adoptat un nou Cod silvic[15] al cărui principal merit pare să fi fost simplitatea: 46 de articole grupate în șapte capitole făceau referire la îndrumări tehnice care urmau a fi promovate prin ordine de ministru. Acest cod silvic, deși stipula explicit obligativitatea amenajării pădurilor (implicit, și stabilirea posibilității anuale), prevedea ca volumul ce urma a fi recoltat în fiecare an să fie stabilit prin lege, ceea ce a deschis posibilitatea supraexploatării pădurilor.

În același an, după parcurgerea unui ciclu complet de reamenajare a pădurilor, distribuția acestora în raport cu funcțiile de protecție și producție era următoarea: 3,4% păduri de protecție a apelor, 7,5% păduri de protecție a solurilor, cu rol antierozional, 0,8% păduri contra factorilor climatici dăunători, 2,2% păduri de interes social (pentru recreere), 1,3% păduri monumente ale naturii și rezervații, 84,8% păduri cu funcții de producție și protecție (Ivănescu, 1972).

Deoarece Codul silvic nu securiza suficient de bine folosința forestieră, iar industria lemnului avea nevoie de cât mai mult lemn de lucru – pe care îl puteau oferi preponderent pădurile de rășinoase –, în anul 1976, Marea Adunare Națională a adoptat Legea nr. 2 privind Programul național pentru conservarea și dezvoltarea fondului forestier în perioada 1976–2010. Prin acest program s-au recunoscut în mod indirect efectele distructive ale tratamentului tăierilor rase, urmate de împăduriri, deoarece programul prevede suprafețe maxime de 10 ha pentru aplicarea acestor tăieri, iar până în 1985, aceste limitări să ajungă la 3 ha pentru pădurile cu rol de protecție și la 5 ha în pădurile de producție.

Momentul de ruptură cu trecutul, prin încercarea de a se veni la o silvicultură adaptată condițiilor de mediu și cerințelor ecologice ale principalelor specii de arbori (revenirea silviculturii la tipurile de pădure natural fundamentale), precum și reducerea presiunii economice asupra pădurilor, a fost cel al adoptării *Legii nr. 2/1987 privind conservarea, protejarea și dezvoltarea pădurilor, exploatarea lor rațională și menținerea echilibrului ecologic*. Potrivit unui articol publicat în *Revista pădurilor*, ca efect al acestei legi, suprafața scoaterilor temporare și definitive din fondul forestier s-a redus simțitor. De exemplu, în 1987, suprafața cumulată a scoaterilor din fondul forestier a fost cu 41% mai mică decât suprafața

[15] *Legea nr. 3 din 28 decembrie 1962* privind Codul silvic.

defrișărilor aplicate în cincinalul 1976–1980 și cu 53% mai mică decât suprafața defrișărilor din cincinalul 1981–1985 (Tarhon, 1988).

INFRASTRUCTURA FORESTIERĂ

În funcție de tratamentele silviculturale, de tehnologiile de exploatare a lemnului, de substratul litologic, de condițiile de sol și, nu în ultimul rând, de configurația terenului, se poate estima o densitate optimă a rețelei de transport care, la nivelul anilor 1980, pentru țara noastră ar fi fost de 12 m/ha (Bereziuc, Oprița și Olteanu, 1987). Densitatea rețelelor de transport a crescut cel mai mult în Vrancea, Argeș, Brașov, Cluj, Maramureș, Hunedoara și Prahova. La nivel național, densitatea a crescut în 1968 la 6,4 m/ha, după care efortul investițional în acest domeniu s-a redus la minimum (Ivănescu, 1972, p. 195).

La o asemenea densitate, *costul cumulat* al aducerii arborilor doborâți din pădure la drumul auto și al transportării acestora pe drum până la poarta fabricii este minim. Fără o rețea densă de drumuri forestiere nu se pot aplica cu succes tratamente bazate pe regenerare naturală, incendiile de pădure se propagă mai repede, iar eroziunea solului este mai mare, deoarece lemnul este transportat în pădure prin semitârâre pe distanțe mai lungi.

Tehnologiile de exploatare cele mai prietenoase cu mediul presupun utilizarea funicularelor pasagere care, pentru a fi eficiente, au nevoie, de asemenea, de drumuri forestiere. În Elveția, Franța, Austria și Germania, țări cu o silvicultură avansată și multifuncțională, densitatea rețelei de transport este mai mare de 20 m/ha.

Deoarece cea mai mare parte a drumurilor au fost proiectate de-a lungul văilor, utilizarea lor a fost deseori întreruptă de viiturile ce distrugeau periodic podețele care traversau văile principale. Coroborat cu tehnologia de exploatare a arborilor întregi cu coroană[16], această rețea de transport a contribuit semnificativ la accelerarea multor procese erozionale, al căror control a necesitat investiții mari în lucrările de corectare a torenților și de ameliorare a terenurilor degradate. Astfel, în perioada 1948–1979, s-au constituit 1.500 de perimetre de ameliorare și s-au împădurit peste 100.000 ha de terenuri degradate. Din păcate, din acea perioadă nu există o evidență unitară a lucrărilor de corectare a torenților nici la nivelul Regiei Naționale a Pădurilor și nici la cel al autorității centrale.

CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ

Institutul de Cercetări și Experimentație Forestieră a fost reorganizat în 1947, în baza *Legii nr. 173*, iar în 1950, divizat în *Institutul de Cercetări Silvice* (ICES) și *Institutul de Cercetări pentru Industrializarea Lemnului* (ICIL). În 1953

[16] Această tehnologie, foarte eficientă din punct de vedere economic, a fost interzisă după 1986.

s-a înființat al treilea institut de cercetări, destinat proiectării tehnologice în materie de exploatare a masei lemnoase. Cele trei institute s-au comasat în 1960 într-un singur institut național. Nouă ani mai târziu, activitatea de cercetare s-a separat din nou, împreună cu cea de proiectare, apărând astfel *Institutul de Cercetări, Studii și Proiectări Silvice* (ICSPS). Activitatea de cercetare și dezvoltare tehnologică în domeniul exploatărilor forestiere și prelucrării lemnului s-a reorganizat într-un institut separat, respectiv Institutul de Cercetări și Proiectări pentru Industria Lemnului, creat în 1970. După 1990, acesta a devenit Institutul Național al Lemnului, iar la 1 august 2014 a fost declarat falimentar.

Principalele rezultate ale cercetării desfășurate de Institutul de Cercetări și Amenajări Silvice au constat în: 1) definitivarea tipologiei forestiere, fără de care nu ar fi fost posibilă amenajarea unitară a pădurilor, 2) elaborarea primelor două generații de tabele de producție pentru principalele specii forestiere (Popescu-Zeletin, 1957; Giurgiu *et al.*, 1972), 3) elaborarea tehnologiilor de combatere a dăunătorilor forestieri, 4) fundamentarea pe baze ecologice a tratamentelor silviculturale (Vlad *et al.*, 1997; Târziu și Nicolescu, 2012).

Reminiscențe ale fostului Program național de creștere a productivității pădurilor prin extinderea rășinoaselor în afara arealului adoptat în 1975 au rămas în câteva formule de împădurire propuse prin normativele tehnice, care au păstrat în continuare specii precum molidul și pinul.

6.4. PERIOADA 1990–2018

CARACTERIZARE GENERALĂ A PERIOADEI

După 1990, politica forestieră a fost marcată de retrocedarea terenurilor confiscate de stat în 1948. Spre deosebire de toate celelalte țări din fostul lagăr socialist în care retrocedarea s-a făcut doar în baza dovezilor aduse în instanță, România a optat pentru trei legi ale retrocedării, aplicate consecutiv, la intervale lungi de timp (Sarvašová *et al.*, 2015). Procesul, a început în 1991, cu acordarea unui hectar de pădure pentru fiecare solicitare[17], și a fost reluat în 2000, când, potrivit legii, persoanelor fizice li s-au acordat, tot la solicitare, până la 10 hectare, iar formelor asociative, unităților de cult și unităților teritorial-administrative li s-au restituit integral proprietățile, în măsura în care reprezentanții acestora au avut documente care să ateste dreptul de proprietate la 1 ianuarie 1948. În sfârșit, la finele anului 2004, Parlamentul României a adoptat *Legea nr. 247/2004*, potrivit căreia s-a aplicat principiul *restitutio in integrum*.

[17] Conform legii, autorul titlului de proprietate sau urmașii acestuia aveau dreptul să depună cererea de restituire.

Această lungă perioadă de transfer al drepturilor de proprietate de la stat către persoanele fizice și juridice a facilitat proliferarea tăierilor ilegale, în primul rând, prin deresponsabilizarea *comisiilor locale de punere în posesie*. Potrivit *Legii nr. 18/1991*, aceste comisii înregistrau cererile de punere în posesie, coroborau documentele doveditoare și înaintau dosarele mai departe, către comisiile județene, care aveau rol decizional. După aprobarea cererilor de retrocedare, *Regia Națională a Pădurilor* (RNP) transfera pădurile care făceau obiectul retrocedării către comisiile locale, care emiteau titlurile de proprietate. Potrivit aceleiași legi, retrocedarea pădurilor solicitate de persoane fizice pe vechile amplasamente era *preferabilă*, nu explicit obligatorie.

Sperând că procesul retrocedării nu va continua, conducerile multor ocoale silvice au comasat suprafețele care urmau a fi retrocedate în trupuri compacte de pădure, pentru a avea un control mai bun al circulației masei lemnoase. Așa că cererile de retrocedare pe vechile amplasamente ale următorilor solicitanți nu au mai fost respectate, deoarece terenurile respective fuseseră deja retrocedate. S-a ajuns astfel la situația descrisă în Raportul din 2012 al Curții de Conturi, potrivit căruia solicitările de fond forestier formulate de către persoanele fizice depășeau cu 390.000 ha suprafața deținută în 1948 de aceleași persoane fizice. Adăugând și formele asociative, depășirea se ridica la 575.000 ha (CCR, 2013).

Acest mecanism de retrocedare a funcționat până la adoptarea *Legii nr. 247/2004*, după care transferul terenurilor s-a făcut direct către Inspectoratele Teritoriale de Regim Silvic și Vânătoare (IRSV), care emiteau și titlurile de proprietate. Implicarea directă a autorității publice care răspunde de silvicultură în procesul de retrocedare a fost mai mult decât oportună, deoarece cele mai multe tăieri ilegale în perioada 1991–2004 s-au făcut pe terenurile aflate temporar în custodia comisiilor locale de punere în posesie (*Legea nr. 18/1991* nu preciza în paza cui sunt pădurile, odată ce au fost transferate de la Romsilva la comisiile locale).

Una dintre deficiențele majore ale acestei perioade a fost lipsa unor valori de referință în ceea ce privește mărimea fondului de producție. Sistemul de amenajare a pădurilor a ținut o evidență strictă a schimbărilor de suprafață, dar nu a putut ține o evidență a volumului arborilor rămași în pădure și nici a volumului recoltat, legal sau ilegal. Retrocedarea pădurilor s-a derulat greu, din cauza sistemului legislativ și a lipsei cărților funciare. Conform Raportului privind starea pădurilor, publicat de Ministerul Apelor și Pădurilor în 2015, suprafața nepusă încă în posesie se ridica la 138.677 ha, deși în 2013 a apărut un act normativ[18] privind accelerarea procesului de retrocedare a proprietăților confiscate abuziv în perioada comunistă.

În 2008, prin proiectul de dezvoltare forestieră derulat de Banca Mondială și Guvernul României, s-au alocat 40.000 USD pentru implementarea unui sistem de urmărire a masei lemnoase (SUMAL) care să faciliteze, prin balanța masei lemnoase ținute la nivel de firmă de exploatare, identificarea tăierilor ilegale.

[18] *Legea nr. 165/2013* privind măsurile pentru finalizarea procesului de restituire, în natură sau prin echivalent, a imobilelor preluate în mod abuziv în perioada regimului comunist în România.

În ceea ce privește pășunatul în pădure, în condițiile în care jumătate din fondul forestier este *de facto* în proprietate privată, interzicerea pășunatului în pădurile publice nu ar mai trebui pusă în discuție. Pășunatul are efecte negative asupra capacității pădurilor de a se regenera pe cale naturală, iar schimbările climatice cresc riscul accelerării proceselor erozionale, pe fondul tasării solului, ca urmare a pășunatului în pădure; așadar, cel puțin pentru pădurile publice, pășunatul trebuie interzis definitiv și irevocabil (Stoiculescu, 2016).

SITUAȚIA FONDULUI FORESTIER

În ciuda progresului tehnologic în materie de cadastru, incertitudinea care a planat asupra suprafeței efective a pădurilor imediat după Marea Unire s-a prelungit și în perioada actuală, dacă e să comparăm valorile raportate de Institutul Național de Statistică, asumate și de autoritățile publice competente[19].

Comparativ cu discrepanțele semnalate de Vasile Sabău în anii 1930, după 1990, diferențele apărute în statisticile oficiale au fost mai mici, de ordinul miilor de hectare. Astfel, conform acestor statistici, în 1990, fondul forestier acoperea 6.371 mii ha, iar în 1996, cu doar patru mii de hectare mai puțin (6.367 mii ha), care puteau fi puse pe seama retrocedărilor, neavând o suprafață de referință validată de cadastrul general. În realitate, cele 350.000 ha de pădure puse în posesie prin *Legea nr. 18/1991* au dispărut complet, deși terenurile au rămas în fond forestier, neexistând niciun document oficial care să ateste schimbarea de folosință. În 2004, suprafața forestieră a crescut cu 24 mii ha (prin includerea pășunilor împădurite natural, ca urmare a reducerii efectivelor de ovine și bovine), dar cea mai spectaculoasă creștere a fost în 2008, când 93 mii ha au intrat în fondul forestier ca urmare a adoptării criteriilor europene de definire a pădurii.

Fondul forestier național ocupa, la sfârșitul anului 2016, o suprafață[20] de 6.559 mii ha, care reprezenta 27,5% din suprafața țării. Suprafața fondului forestier la 31 decembrie 2016 comparativ cu aceeași dată a anului 2012 a crescut cu 30.000 ha, datorată în principal modificării metodologiei de calcul a suprafețelor împădurite, cum ar fi includerea unor reamenajări de pășuni împădurite și introducerea în fondul forestier a terenurilor degradate, conform *Legii nr. 133/2015* pentru modificarea și completarea *Legii nr. 46/2008* – Codul silvic.

Tabelul 6.4 arată distribuția pădurilor pe forme de proprietate la finele anului 2015.

Curtea de Conturi estima[21] că, în anul 2012, *circa 561.168,84 ha de terenuri forestiere din proprietatea publică a statului au trecut sau sunt pe cale să treacă*

[19] Instabilitatea instituțională care a caracterizat perioada comunistă a continuat, cele mai lungi perioade de stabilitate instituțională fiind de maximum zece ani.

[20] Sursa*: Statistica activităţilor din silvicultură în anul 2016,* INS, 2017.

[21] Curtea de Conturi a României (2013), *Sinteza Raportului de audit privind situația patrimonială a fondului forestier din România, în perioada 1990–2012.*

abuziv în proprietate privată. Raportul Curții de Conturi documentează numeroase exemple de trecere frauduloasă a fondului forestier din patrimoniul național sau local în posesia unor întreprinzători privați, urmată apoi de defrișare.

Tabelul 6.4

Situația retrocedării pădurilor în anul 2015 (ha)

Forma de proprietate	**Suprafața validată**	**Suprafața pusă în posesie**
Persoane fizice	1.402.338	1.299.147
Unități administrativ-teritoriale	946.991	933.953
Unități de învățământ	7.511	7.325
Unități de cult	129.146	123.719
Forme asociative de proprietate	788.694	768.176
Academia Română	16.887	16.412
Fundația Elias	2.989	2.006
Total păduri private	3.294.902	3.150.512
Păduri publice	3.145.793	
Total păduri	**6.440.695**	

Sursa: Ministerul Apelor și Pădurilor (2015).

LEGISLAȚIA ȘI CADRUL INSTITUȚIONAL

În 1996 a fost adoptat un nou Cod silvic (*Legea nr. 26/1996*), care l-a înlocuit pe cel emis în 1962. În anul 2008 a fost adoptat un alt Cod silvic (*Legea nr. 46/2008*), în baza unui proiect ce ajunsese în Parlament în anul aderării la Uniunea Europeană (2007), dar care fusese redactat în 2005. Una dintre cele mai importante prevederi ale acestui nou cod condiționează orice exploatare de masă lemnoasă de existența unui amenajament silvic, elaborat în baza unei proceduri unitare, indiferent de suprafața proprietății forestiere, renunțându-se astfel, oficial, la așa-zisele studii sumare de amenajare introduse în 1998[22].

O nouă lege, *Legea nr. 133/2015*, a fost adoptată, pe fondul numeroaselor acuze privind tăierile ilegale, și a amendat unele dintre prevederile absurde sau cel puțin discutabile ale *Legii nr. 46/2008*. S-a renunțat la obligativitatea întocmirii unui amenajament silvic pentru proprietățile mai mici de 10 ha (Tudoran, 2016), dacă proprietarul are un contract de administrare cu un ocol silvic pe o perioadă de cel puțin zece ani și se obligă să nu recolteze mai mult de cinci metri cubi pe an și hectar.

Doi ani mai târziu, Codul silvic a fost din nou amendat, prin *Legea nr. 175/2017*, care a venit cu trei reglementări noi ce trebuiau să conducă la noi norme tehnice, aprobate prin ordin de ministru, și două regulamente de valorificare pentru masa lemnoasă, respectiv produsele forestiere nelemnoase.

[22] Ordonanța de urgență nr. 96/1998 privind reglementarea regimului silvic și administrarea fondului forestier național.

Soluționarea crizei lemnului de foc, care s-a resimțit imediat ce controlul tăierilor ilegale a devenit eficient[23], a fost transmisă autorităților publice locale, care, împreună cu ocoalele silvice, trebuie să întocmească liste cu solicitări, astfel încât componenta de protecție socială a comunităților din mediul rural să fie asigurată și prin politica forestieră.

În anii ce au precedat aderarea la Uniunea Europeană, autoritatea publică de mediu a creat cadrul legal pentru crearea și funcționarea rețelei Natura 2000, care a fost asimilată ariilor protejate. Lăsând la o parte faptul că rețeaua Natura 2000 a fost creată fără nicio consultare publică a factorilor interesați (cei mai importanți fiind proprietarii de terenuri), faptul că aceste situri au fost asimilate ariilor protejate a creat confuzie până la aprobarea planurilor de management. Practic, între 2005 și 2016, anul în care a fost aprobată marea majoritate a planurilor de management ale ariilor de protecție faunistică (SPA), respectiv ale ariilor de protecție comunitară (SCI), pădurile din siturile Natura 2000 au avut regim de arii protejate, interzicându-se orice activitate economică[24].

INFRASTRUCTURA FORESTIERĂ

Regia Națională a Pădurilor a fost înființată în 1990[25] și a preluat vechea organizare a fostului Minister al Silviculturii care fusese creat în 1982. În 1994, drumurile forestiere au fost preluate de către RNP de la fostele regii regionale de exploatare a lemnului, rămase după Centrala Exploatării Lemnului, instituție ce a coordonat activitățile de exploatare în perioada anterioară anului 1990.

Extinderea rețelei de drumuri forestiere a fost amânată *sine die*, principalul motiv fiind instabilitatea instituțională ce a apărut după declanșarea procesului de retrocedare a pădurilor. Abia după 2006, odată cu demararea unui amplu proiect de adaptare a gestionării pădurilor la noile condiții socio-economice, finanțat de Banca Mondială și Guvernul României, s-au construit aproximativ 80 de km de noi drumuri forestiere și s-au reparat alte 500 de km.

Blocajul actual în ceea ce privește accesibilizarea pădurilor are și alte cauze, nu doar lipsa banilor. Astfel, starea deplorabilă în care se află actualele drumuri forestiere axiale, proiectate și construite de-a lungul văilor, pe care ar trebui transportate utilajele necesare prelungirii drumurilor secundare ce se ramifică din drumurile axiale, face imposibilă extinderea rețelei de transport fără *repararea* și *modernizarea* drumurilor deja existente. Deoarece retrocedarea terenurilor forestiere

[23] Mulțumită unei aplicații informatice online ce permit oricui să verifice legalitatea unui transport de lemn.

[24] Cel puțin teoretic. Situațiile au fost rezolvate punctual, fie prin încadrarea pădurilor în al doilea tip funcțional, ce permite doar așa-zisele lucrări de conservare, fie prin punerea în valoare a produselor accidentale.

[25] În baza *Legii nr. 15/1990 privind înființarea și funcționarea societăților comerciale.*

nu a fost urmată și de transferul drumurilor forestiere ca mijloace fixe către noii proprietari ai terenurilor, nici RNP nu poate moderniza drumurile respective, întrucât acestea nu se mai află pe terenul statului, și nici proprietarii, deoarece respectivul mijloc fix nu le aparține. Abia în ultimii ani s-au inițiat mai multe hotărâri de guvern pentru a transfera aceste mijloace fixe din domeniul public al statului în proprietatea autorităților locale. Procesul este totuși lent, întrucât numai autoritățile locale pot iniția astfel de acte normative.

După promulgarea *Legii nr. 1/2000*, o foarte lungă perioadă de timp, singurul document care a reglementat gospodărirea unitară a pădurilor a fost *OUG nr. 96/1998*, potrivit căreia au fost înființate *Inspectorate Teritoriale de Regim Silvic și Cinegetic*[26], considerate organisme care reprezintă în teritoriu autoritatea publică cu atribuții în silvicultură. Din păcate, acestea au fost reorganizate de câteva ori, până când s-a ajuns la actuala arondare geografică, datând din 2005.

CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ

Înainte de 1990, pădurile și industria lemnului aparțineau statului, iar actualizarea amenajamentelor silvice se făcea cu regularitate de aceeași entitate, folosind aceeași metodologie de culegere a datelor de teren, aceleași proceduri de verificare și aceleași aplicații informatice. De asemenea, evaluarea lemnului exploatabil se făcea prin aceleași procedee statistice. În asemenea condiții, inventarul forestier se putea limita la însumarea datelor din amenajamentele silvice respective și scăderea cantităților recoltate în intervalul de timp trecut de la ultimul inventar. Așa s-a procedat în anii 1965, 1973, 1980 și 1984, când s-au publicat inventarele forestiere naționale.

În condițiile în care pădurile aparțin mai multor proprietari, iar actualizarea amenajamentelor a fost mult întârziată chiar de procesul de retrocedare, un inventar forestier bazat pe amenajamente silvice nu mai putea fi luat în discuție.

Numeroasele discuții pe marginea tăierilor ilegale, precum și nevoia de evaluare a cantității de CO_2 stocat în vegetația forestieră, în baza unei metodologii unitare, au dus la înființarea în 2006 a *Inventarului Forestier Național* (IFN), ca structură instituțională distinctă, capabilă să ofere date mai credibile despre mărimea fondului de producție *la nivel național*. Această structură, care este o subunitate a Institutului Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Silvicultură „Marin Drăcea", utilizează o rețea regulată de suprafețe de probă, iar datele sunt culese pe baza unui eșantionaj randomizat, dublu stratificat. IFN pe bază statistică a devenit un standard în țările Uniunii Europene, chiar dacă metodologiile diferă de la un stat la altul.

În toate țările europene, după primul ciclu de măsurători, în IFN au apărut diferențe între volumele estimate prin cele două procedee, inventarul statistic dând peste tot impresia că *supraestimează* volumele și, implicit, creșterile de masă

[26] De-a lungul timpului, aceste instituții s-au numit Inspectorate de Regim Silvic și Cinegetic, Inspectorate de Regim Silvic și Vânătoare, iar din 2016 se numesc Gărzi Forestiere.

lemnoasă. În realitate, și creșterile, și tăierile ilegale sunt estimate cu ajutorul aceleiași metodologii, iar rezultatele sunt credibile doar la nivel de țară, nu la nivel punctual, de plot, suprafață de probă sau chiar regiune.

Pe lângă imparțialitatea evaluărilor, un alt avantaj al IFN statistic este acela că permite o mai corectă estimare a volumelor recoltate ilegal pe parcursul unui ciclu complet de măsurători (cinci ani), întrucât se estimează volumul total dispărut din pădure[27], indiferent dacă acesta a fost recoltat legal sau ilegal. Operatorii de teren doar constată dispariția arborilor din pietele de probă, fără a ști dacă aceștia au fost sau nu marcați înaintea exploatării.

6.5. CONCLUZII

Gestionarea responsabilă a pădurilor presupune, în primul rând, respectarea unui anumit raport între creștere și recoltă. Ce condiționează acest raport este o altă întrebare, al cărei răspuns îl dă sistemul de amenajare, care se sprijină pe un puternic aparat statistic, ce a început să se dezvolte încă din secolul al XVIII-lea. Dacă recolta poate fi cuantificată precis, estimarea statistică a creșterii totale a pădurilor a fost și a rămas una dintre cele mai importante provocări ale cercetărilor fundamentale și aplicative în silvicultură.

Perioada 1918–1947 este marcată de reglementarea unitară a regimului silvic în toate cele patru provincii istorice, prin generalizarea prevederilor Codului silvic adoptat în Vechiul Regat în 1910. Casa Autonomă a Pădurilor Statului a asigurat o bună gestionare a pădurilor publice, în timp ce Direcția Regimului Forestier supraveghea respectarea regimului silvic în proprietățile private.

Pășunatul în pădure a fost puternic restricționat, pentru a permite regenerarea speciilor forestiere valoroase. Un alt aspect pozitiv al acestei perioade este adoptarea, în 1935, a legii pădurilor de protecție, care a însemnat, de fapt, implementarea, pentru prima oară, a unui sistem de zonare funcțională a pădurilor, îmbunătățit ulterior.

Totuși, în urma aplicării reformei agrare din 1921, exploatarea nesustenabilă a pădurilor a fost mult facilitată de așa-zisele studii sumare de amenajare, care au înlocuit amenajamentele clasice ce urmăreau asigurarea continuității producției de lemn. Deși s-au făcut progrese notabile în conservarea naturii și gestionarea multifuncțională a pădurilor, între cele două războaie nu s-a acordat atenția cuvenită regenerării și refacerii pădurilor, prioritară fiind valorificarea economică a acestora.

A doua perioadă – 1947–1989 – a fost caracterizată de o *profundă instabilitate instituțională*[28]; în pofida acesteia, pădurile au fost gestionate într-o manieră mai

[27] Un articol științific apărut în Germania (Jochem *et al*., 2015) semnala diferențe de ordinul zecilor de milioane de metri cubi între volumele totale dispărute din pădure și volumul exploatat oficial.

[28] În perioada 1947–1989, autoritatea publică responsabilă de silvicultură a trecut prin 11 reorganizări.

responsabilă decât în perioada precedentă, datorită faptului că au fost *amenajate unitar, în baza unor instrucțiuni și normative tehnice care au fost actualizate***,** în funcție de rezultatele cercetării științifice aplicative, în 1949, 1951, 1953, 1959, 1960, 1980 și 1986 (Milescu, 1997).

De asemenea, în această perioadă s-au realizat primele tabele de producție specifice condițiilor din România, tabele fără de care este imposibilă planificarea amenajistică pe termen mediu și lung. Totuși, progrese semnificative în ceea ce privește gestionarea sustenabilă a pădurilor s-au înregistrat abia după 1982, când s-a reînființat Ministerul Silviculturii, dar mai ales după 1987, când a fost legiferat un nou set de norme tehnice, aplicate și astăzi.

În scopul intensificării exploatării la maximum a pădurilor, lemnul fiind una dintre principalele mărfuri de export ale României, în perioada 1944–1968 s-au construit peste 17.000 km de căi de acces[29], din care 90% au fost drumuri forestiere, restul de 10% reprezentând căi ferate și funiculare (Dincă, 1970). Ritmul cel mai intens al acestor investiții s-a înregistrat în perioada 1960–1965, când s-au construit 7.880 km de drumuri forestiere (Ivănescu, 1972).

Cercetarea științifică a progresat în special datorită *gestionării unitare a pădurilor* și unei resurse umane excepționale. De asemenea, **sistemul de zonare** *funcțională a pădurilor, conceput în deceniul patru și implementat în practica amenajistică în deceniul șase, a fost actualizat periodic*, în sensul promovării cu prioritate a tratamentelor bazate pe regenerare naturală.

Din dorința – perfect justificată din punctul de vedere al industriei lemnului – de a crește productivitatea pădurilor, în 1976 s-a adoptat un program național de extindere a speciilor repede crescătoare în detrimentul speciilor autohtone, program care a eșuat lamentabil după primul deceniu, finalizat cu mari suprafețe de plantații de molid instalat în afara arealului natural. Instalarea acestor culturi și întreținerea lor a însemnat un efort economic care s-a dovedit inutil în cele din urmă.

Un alt aspect negativ al modului în care a fost concepută politica forestieră a fost modul în care s-au stabilit recoltele anuale de lemn. Deși amenajamentele silvice au fost actualizate la timp, iar posibilitatea pădurii a fost astfel calculată încât continuitatea recoltelor să poată fi asigurată pe perioade lungi de timp, *posibilitatea pădurilor a fost deliberat depășită în fiecare an, prin decizii politice.*

După 1990, paradigma gestionării sustenabile a pădurilor a fost puternic influențată de politicile UE în ceea ce privește conservarea biodiversității.

Datorită unui proces foarte lung de clarificare a drepturilor de proprietate, tăierile ilegale sau la marginea legalității au proliferat și au condus la o creștere nesustenabilă a capacității de procesare primară a lemnului.

Deși planificarea și organizarea procesului de recoltare a lemnului a continuat pe aceleași baze metodologice, ultima perioadă a fost marcată de numeroase momente de discontinuitate, datorate schimbărilor de ordin legislativ și instituțional. De

[29] Silvicultorii folosesc sintagma „instalații de transport” ca termen generic, deși în prezent marea majoritate a acestora sunt drumuri forestiere.

asemenea, corelarea legislației silvice cu legislația fiscală și cea de protecție a mediului nu s-a realizat încă, ceea ce ridică o serie de blocaje chiar în ceea ce privește aprobarea amenajamentelor silvice.

Ca urmare a retrocedării pădurilor, nu doar că s-a fragmentat infrastructura de transport, dar s-au creat situații de blocaj al oricărei noi investiți și chiar al lucrărilor de întreținere a drumurilor existente.

Datorită aplicațiilor informatice de urmărire a trasabilității masei lemnoase (de la pădure la beneficiarul final), tăierile ilegale nu vor mai avea amploarea din trecut, mai ales dacă lemnul va fi vândut din depozite specializate, localizate în pădure sau în imediata apropiere a acesteia.

Accesibilizarea pădurilor prin noi drumuri forestiere și repararea celor existente rămâne în continuare un important deziderat, întrucât, fără o rețea mai densă de transport tehnologic, nu vor putea fi aplicate corect nici tratamentele silviculturale bazate pe regenerare naturală și nici măsurile de stingere a incendiilor de pădure sau de protecție a acestora contra dăunătorilor.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (2000), *Cel mai vechiu cod silvic românesc: Orânduеala de pădure pentru Bucovina dată de împăratul Iosif al II-lea în 1786*, Bucovina forestieră, nr. 8 (2), p. 61–73.
2. Antonescu Petre (1920), *Pădurile din România Mare*, Revista pădurilor, an XXXII, iulie–septembrie, p. 185–213.
3. Băncilă Andi Mihail (2016), *Sovromurile, formă economică de „sprijin reciproc", ascensiune și decădere*, Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I", nr. 3 (1), p. 9–15.
4. Bereziuc Rostislav, Opriţa Virgil, Olteanu Nicolae (1987), *Reţele de drumuri forestiere*, Editura Ceres, București.
5. Constantinescu Nicolae (1939), *Regenerarea pădurilor exploatate în regie*, Viața forestieră, an VII, nr. 11, p. 403–408.
6. Costea Nicolae (2010), *Protecţia juridică şi managementul forestier*, Lucrare de disertație susținută la Facultatea de Științe Economice, Juridice și Administrative, Universitatea „Petru Maior", Târgu-Mureș.
7. Curtea de Conturi a României (2013), *Sinteza Raportului de audit privind situația patrimonială a fondului forestier din România în perioada 1990–2012.*
8. Demetrescu Ilie (1997), *Pădurea din punct de vedere particular şi obștesc*, Bucovina forestieră, nr. 5 (1–2), p. 44–51, Conferință ținută de autor în ziua de 27 august 1944, în cadrul ciclului de conferințe despre pădure, organizat de Institutul de Cercetări și Experimentație Forestieră.
9. Diaconescu Ion P. (1924), *Păşunatul în păduri, o greşeală economică. Vătămările păşunatului în păduri,* Revista pădurilor, an XXXIV, nr. 4, p. 351–359.
10. Dincă Ilie (1970), *Dezvoltarea economiei forestiere a României*, Editura Ceres, București.
11. Georgescu Constantin P. (1924), *Problema exploatării întregului masiv forestier al României,* Comunicările secției silvice în cel de al 4-lea Congres al Asociației Generale a Inginerilor, Revista pădurilor, an XXXVI, nr. 6, p. 477–494.
12. Giurescu Constantin C. (1975), *Istoria pădurii românești*, Editura Ceres, București, p. 127–138.
13. Giurgiu Victor (2012), *Sisteme ecologice și performante pentru exploatarea lemnului*, Revista pădurilor, nr. 4, p. 3–5.
14. Giurgiu Victor, Pătrășcoiu Nicolae (2003), *Cu privire la organizarea teritorială prin amenajament a pădurilor: trecut, prezent și viitor,* în *Silvologie*, vol. IIIA, *Contribuții științifice în dendrometrie, auxologie forestieră și amenajarea pădurilor*, Editura Academiei, București, p. 135–148.

15. Ivănescu Dumitru (1972), *Din istoria silviculturii românești*, Editura Ceres, București.
16. Jivan Iosif (2014), *Composesoratele de pădure (Îndrumător)*, Bucovina forestieră nr. 14 (1), p. 86–102.
17. Jochem Dominik *et al.* (2015), *Estimation of wood removals and fellings in Germany: a calculation approach based on the amount of used roundwood,* European Journal of Forest Research, No. 134, p. 869–888.
18. Machedon Ion, Enăşescu Ștefan, Popa Adrian, Popescu Victor Stelian (1999), *Istorie şi actualitate în managementul silvic românesc*, Editura Economică, București.
19. Manole Horia (1924), *Lemnul de foc*, Revista pădurilor, an XXXVI, nr. 7, p. 599–602.
20. Manole Horia (1924), *Spre dezastrul forestier*, Revista pădurilor, an XXXIV, nr. 3, p. 207–209.
21. Milescu Ioan (1997), *Istoria pădurilor – Introducere în silvicultură*, Editura Universității Suceava.
22. Ministerul Apelor și Pădurilor (2015), *Raport privind starea pădurilor României*.
23. Nedici Gheorghe (1938), *Legislația silvică*, în *Enciclopedia României* (redactor Gusti Dimitrie) vol. III, *Economia națională, Cadre și producție*, p. 95–109.
24. Negruțiu Filofteia, Abrudan Ioan Vasile, Smith Ian (1999), *Momente semnificative privind instalarea artificială a pădurilor pe teritoriul României*, Analele Universității Oradea, fascicula Silvicultură, IV, p. 37–46.
25. Nesterov Vadim (1991), *Pădurile Basarabiei: trecut și prezent*, Revista pădurilor, an 106, nr. 2, p. 92–94.
26. Niță Mihai Daniel *et al.* (2018), *Widespread forest cutting in the aftermath of World War II captured by broad-scale historical Corona spy satellite photography*, Remote Sensing of Environment, Vol. 204, p. 322–332.
27. Popescu Octavian, Marin Gheorghe (2003), *Aspecte privind organizarea lucrărilor de amenajare a pădurilor*, în *Silvologie*, vol. IIIA, *Contribuții științifice în dendrometrie, auxologie forestieră și amenajarea pădurilor*, Editura Academiei, p. 149–155.
28. Popescu-Zeletin Ion (1957), *Tabele dedrometrice*, Editura Agro Silvică de Stat, București.
29. Sabău Vasile (1931), *Statistica pădurilor din România pe anul 1929*, Regia Monitorul Oficial, Imprimeria Națională, București.
30. Sabău Vasile (1936), *De ce nu suntem o țară bogată în păduri?*, Viața forestieră, an IV, nr. 2, p. 57–63.
31. Sarvašová Zuzana *et al.* (2015), *Forest owners associations in the Central and Eastern European region*, Small-Scale Forestry, Vol. 14, No. 2, p. 217–232.
32. Stamati-Ciurea Constantin (1998), *Carpații, Basarabia și un rezumat istoric asupra cetăților ei*, Răsunete din Basarabia, Cernăuți.
33. Stinghe N. Vintilă (1931), *Anul forestier 1930*, Revista pădurilor, an XLIII, nr. 1, p. 1–9.
34. Stoiculescu Cristian D. (2016), *Cercetările ICAS au fundamentat în premieră mondială suprimarea păşunatului în pădure*, Revista pădurilor, nr. 1–2, p. 66–76.
35. Tarhon Eugen (1988), *Conservarea și protejarea pădurilor pentru menținerea echilibrului ecologic – sarcină prioritară a silviculturii românești,* Revista pădurilor, nr. 1 (103), p. 2–7.
36. Tănăsescu Mihai (1920), *Politica noastră forestieră,* Revista pădurilor, an XXXII, nr. 10–12, p. 329–333.
37. Târziu Dumitru-Romulus, Nicolescu Valeriu-Norocel (2012), *Fundamentarea tipologică ecosistemică a silviculturii*, Revista pădurilor, nr. 6, p. 35–41.
38. Tudoran Marian Gh. (2016), *Implicaţii în amenajarea pădurilor ale unor prevederi din Codul silvic recent modificat*, Revista pădurilor, nr. 1–2, p. 29–35.
39. Vasiliu Vasile (1940), *Inventarul patrimonial al pădurilor statului*, Viața forestieră, an VIII, p. 149–151.
40. Vasiliu Vasile (1941), *Legiuirile forestiere și cele în legătură cu pădurea*, Revista pădurilor, an 53, nr. 6–7, p. 368–390.
41. Vlad Ioan *et al.* (1997), *Silvicultura pe baze ecosistemice*, Editura Academiei, București.
42. Vladimirescu I.N. (1940), *Idei noi privitoare la păşunatul în păduri*, Viața forestieră, an VIII, p. 155–156.

7. RESURSELE MINERALE ALE SUBSOLULUI

MARIUS BULEARCĂ, CORNELIA NEAGU,
CRISTIAN SIMA[1]

România, cu o suprafaţă de 238.397 km^2 (INS, 2017), dispune de o structură geologică complexă, care conţine bogate resurse de substanţe minerale utile. Deşi ca suprafaţă nu reprezintă decât 0,16% din cea a uscatului globului terestru, România a participat până în prezent cu cca 1% la producţia mondială de substanţe minerale utile, ocupând locul 9 pe plan mondial ca producţie/km^2 şi locul 15 ca producţie/locuitor (Buliga *et al.,* 2014).

Majoritatea specialiştilor plasează România pe locurile 4–5 în Europa din punctul de vedere al bogăţiei subsolului (Constantinescu şi Anastasiu, 2015). Cu toate acestea, majoritatea zăcămintelor de substanţe minerale utile aflate în subsolul României au dimensiuni mici sau cel mult medii, condiţii geominiere şi caracteristici mineralogice complexe şi parametri de calitate la limita inferioară comparativ cu cea a zăcămintelor similare pe plan mondial.

România deţine în prezent peste 150 de resurse minerale, aflate într-o mare diversitate de acumulări, cu grade inegale de cunoaştere din punct de vedere geo-economic şi aflate în stadii diferite de explorare şi/sau exploatare sau de activitate sistată (Figura 7.1). Astfel, patrimoniul geologic naţional include: resurse energetice clasice (hidrocarburi – ţiţei, gaze naturale; cărbune – huilă, lignit, cărbune brun, turbă; minerale radioactive; potenţial geotermal şi hidroenergetic), resurse metalifere (minerale metalice şi minereuri – fier, cupru, plumb, zinc, aur, argint) şi resurse nemetalifere (minerale industriale, roci utile şi roci ornamentale-decorative) (Iancu, 2003).

Alături de acestea, există şi un potenţial de resurse mai puţin cunoscute: hidrocarburi non-convenţionale (gaze din şisturi argiloase – gaze de şist, metan din straturi de cărbuni, hidrocarburi din mâluri organice din şelful marin) şi alte resurse secundare (Constantinescu şi Anastasiu, 2015).

Resursele naturale ale subsolului au jucat un rol deosebit de important încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea în demararea procesului de industrializare a economiei României. După realizarea Marii Uniri din anul 1918,

[1] Contribuţia autorilor la realizarea capitolului a fost: Marius Bulearcă – subcapitolele 7.1 şi 7.2, Cornelia Neagu – subcapitolul 7.3, Cristian Sima – subcapitolul 7.4.

însemnătatea exploatării şi utilizării respectivelor resurse s-a menţinut la cote ridicate şi a contribuit în proporţii diferenţiate, în funcţie de stadiile de dezvoltare parcurse, dar şi de politica macroeconomică promovată, la progresul economic şi social al ţării noastre.

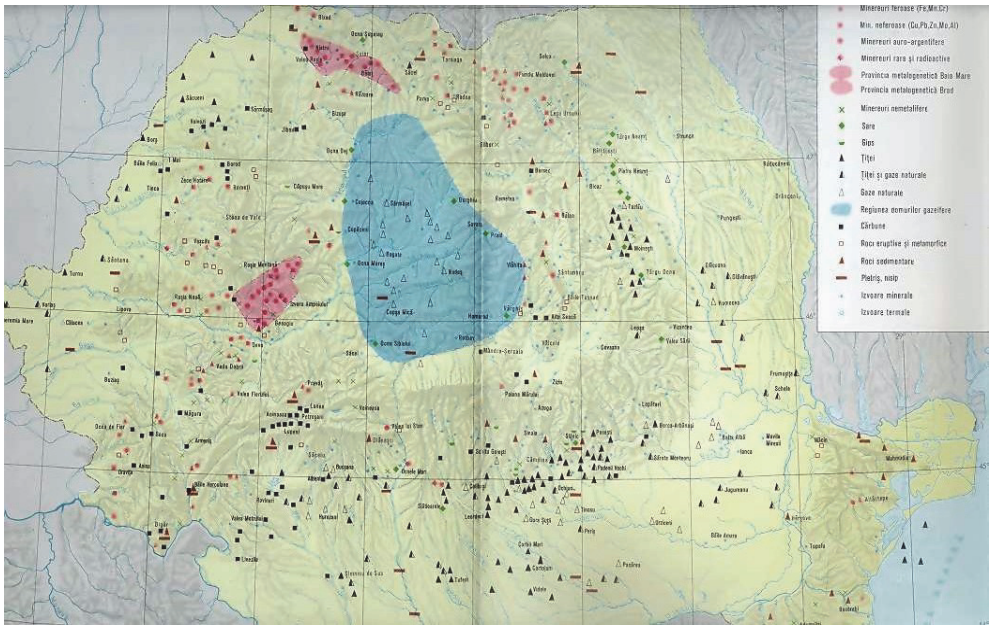

Fig. 7.1. Harta resurselor minerale ale subsolului din România (Iancu, 2003, p. 164).

7.1. RESURSELE DE ŢIŢEI ŞI DEZVOLTAREA INDUSTRIEI PETROLIERE

Dezvoltarea industriei petrolului s-a desfăşurat în mai multe faze, în cursul ultimilor 150 de ani. Afluenţa capitalurilor străine a contribuit netăgăduit la dezvoltarea acestei subramuri industriale (Constantinescu, 1937, p. 57–59; Savin, 1947, p. 45), rolul acestora fiind pozitiv în perioada de început a industrializării moderne, când dezvoltarea economică a ţării impunea valorificarea neîntârziată a resurselor petrolifere, lucru imposibil de realizat doar de capitalul mobiliar autohton, insuficient cantitativ şi lipsit de spirit întreprinzător.

Crearea unei industrii petroliere competitive reclama importante capitaluri mobiliare, care nu puteau fi procurate decât de peste graniţă. Astfel, în scurtă vreme (10–15 ani), capitalurile străine au monopolizat aproape toată industria

petrolului din ţară[2], România resimţind greu şi îndelung consecinţele acestei situaţii, cu urmări asupra dezvoltării generale viitoare a ţării. În momentul izbucnirii Primului Război Mondial, în industria de petrol din ţară existau capitaluri de 11 provenienţe: german, englez, olandez, francez, american, belgian, austro-ungar, italian, suedez şi românesc (Constantinescu, 1924, p. 135).

Pe parcursul unui secol de la realizarea Marii Uniri din anul 1918, se disting mai multe faze ale evoluţiei industriei petroliere, şi anume: a) perioada interbelică (1918–1939), b) perioada celui de al Doilea Război Mondial (1939–1945), c) perioada primilor ani postbelici (1946–1947), d) perioada economiei de comandă (1948–1989) şi e) perioada tranziţiei de la economia de comandă şi a integrării în Uniunea Europeană (după 1990).

PERIOADA INTERBELICĂ (1918–1948)

Perioada interbelică începea cu un bilanţ negativ, cauzat de distrugerile din timpul războiului. Devenise tot mai clar că România nu se putea dispensa pe viitor de aplicarea unui program adecvat în materie de politică petrolieră. Conform statisticilor, din cele 104 societăţi petroliere înregistrate în anul 1919, multe nu mai existau decât cu numele, fiind inactive atât în ţară, cât şi în străinătate (Ivănuş *et al.,* 2008).

Cadrul juridic. În cuprinsul legislaţiei miniere, petrolul a ocupat un rol tot mai important, pe măsura creşterii însemnătăţii sale în epoca modernă. România a căpătat astfel posibilitatea de a reglementa ulterior (în anul 1924) problema valorificării resurselor de ţiţei ale statului, resurse sporite considerabil prin naţionalizarea subsolului minier în anul 1923, în condiţii mai prielnice propriilor interese decât dacă, la Conferinţa de pace de la Paris, ar fi satisfăcut pretenţiile aliaţilor ei. Legea[3] a acordat o importanţă deosebită exploatării raţionale şi valorificării petrolului (principala resursă minerală a ţării), fiind denumită *Legea petrolului*. Legea reglementa aspectele tehnice, economice şi sociale ale punerii în

[2] Pe fondul unei acute crize de capital autohton, în anul 1895, prin Legea minelor s-a permis intrarea capitalului străin în România. Ca urmare, apar primele mari societăţi petroliere reprezentante ale capitalului unor mari bănci sau trusturi transnaţionale germane, franceze, austriece, italiene, belgiene: Steaua Română – 1904; Româno-Americană – 1904; Vega – 1905; Concordia – 1907; Astra Română – 1910. În timp, datorită concurenţei, dar şi performanţelor pe care le vor obţine în domeniul exploatării, prelucrării şi comercializării petrolului, se vor detaşa Societatea Româno-Americană a lui Standard Oil şi Astra Română a lui Royal Dutch Shell. În anul 1914, aceste două trusturi transnaţionale erau reprezentate de 104 societăţi petroliere (Năstase, 2004).

[3] Unele aprecieri asupra legislaţiei miniere din 1924 se întâlnesc în studiile: Mihail S., *Caracterul şi urmările legii minelor din 1924*, în *Studii privind istoria economică a României*, I, Bucureşti, 1960; Buzatu Gheorghe, *Unele aspecte privind lupta pentru petrolul românesc (Legea minelor din 1924)*, passim; idem, *The Place of Oil Problem...*, passim; idem, *România şi trusturile petroliere...*, p. 143 şi urm.

evidenţă, explorării, exploatării şi valorificării în interes naţional a resurselor minerale. Redevenţele la producţia de ţiţei stabilite prin *Legea minelor* din anul 1924 (art. 186) pentru diferite niveluri ale producţiei erau: sub 20 t/zi – 11%; de 30 t/zi – 12%; de 40 t/zi – 14%; de 50 t/zi – 16%; de 60 t/zi – 18%; de 70 t/zi – 21%; de 80 t/zi – 22%; de 90 t/zi – 23%; de 100 t/zi – 24%; de 110 t/zi – 25%; de 150 t/zi – 30%; peste 150 t/zi – 35%. Redevenţa pentru gazele asociate era de 15%, pentru gazolină era de 5%, iar pentru restul gazelor după separarea gazolinei era de 10%. Noua lege (Buzatu, 1998) pentru „modificarea *Legii minelor din 4 iulie 1924*", elaborată în conformitate cu doctrina economică a *porţilor deschise* susţinută de PNŢ, a abandonat principiile esenţiale înscrise în programul politicii petroliere adoptat de liberali cu cinci ani mai devreme, stabilind un tratament de egalitate între capitalurile străine şi cel autohton[4]. În perioada 1935–1936 s-a apreciat ca fiind imperioasă modificarea acestei legi[5] pentru asigurarea importanţei României ca ţară producătoare şi exportatoare de produse petroliere. Faţă de legile anterioare, legea din 1937 a realizat conexiunea necesară între politica petrolului şi politica de stat şi privea eminamente domeniul combustibilului lichid. Nu a fost întâmplător că şi aceasta a precedat o altă lege, din anul 1942, care avea să fie anume o Lege a petrolului[6].

Activitatea de cercetare geologică. Rezervele. Explorarea prin foraje speciale şi cercetări geofizice şi gravimetrice (realizată de prof. Ion Popescu-Voiteşti cu o comisie de specialişti coordonată de Ludovic Mrazec) a permis cunoaşterea şi extinderea zonelor petro-gazeifere ale României (Ştefănescu, 1980), astfel că numai în perioada 1937–1939 au fost forate sonde de explorare cu un volum de 938.540 metri liniari (BNR, 1939, p. 13–19). După anul 1924, activitatea de cercetare geologică nu a mai fost aleatorie şi a devenit obligatorie. Până în anul 1912, s-au forat 801 sonde (92% folosind sistemul canadian) care nu depăşeau adâncimea de 700–800 m. O statistică a anului 1931 arată că numai în acel an au fost forate 156 de sonde, cu un volum de 144.274 metri liniari; cu principalul sistem de foraj (Rotary) se puteau atinge sau chiar depăşi adâncimi de 2.000 m (în perioada 1933–1936, sistemul de foraj rotativ s-a generalizat) (Calcan, 1997).

În anul 1934, ***rezervele dovedite de ţiţei ale României*** erau de 130 mil. t (2,99% din rezerva mondială cunoscută, de 4.350 mil. t), care o situau pe locul patru în lume, după SUA cu 2.290 mil. t (52,64%), Rusia (inclusiv insula Sakhalin) cu 527 mil. t (12,11%) şi Irak cu 360 mil. t (8,27%). Pe baza activităţii de explorare s-au putut estima ***rezervele probabile de petrol ale ţării***, în anul 1937, de 95 mil. t de ţiţei (5,4% din rezervele mondiale), situând România pe locul şapte în lume

[4] Monitorul oficial, nr. 71/1929, p. 2460; Hamangiu Constantin (1929), *Codul general al României*, vol. XVII, Bucureşti, p. 290 şi urm.

[5] *Cf. Monitorul petrolului român (MPR), nr. 6/1937, p. 421.*

[6] Textul integral se găseşte în Hamangiu Constantin (1942), *Codul general al României. Legi uzuale,* vol. XXX/III, Bucureşti, Editura Monitorul Oficial, p. 2486–2553; *Raportul asupra legii*, în ibidem, p. 2553–2570 (şi în anexele din acest volum, doc. nr. 45).

(după URSS, SUA, Irak, Iran, Venezuela şi Indiile Olandeze – Indonezia) (Buzatu, 1998).

Activitatea de extracţie a ţiţeiului. În anul 1919 nu a fost forată nicio sondă, iar ***producţia de ţiţei***, în declin, s-a redus la 920.488 t, obţinută din vechile sonde reparate şi puse în producţie (Tabelul 7.1). Şase ani i-au trebuit României interbelice pentru a depăşi nivelul antebelic al producţiei de ţiţei, iar adoptarea noii legi a minelor a stimulat interesul capitalului autohton pentru petrol, limitând accesul celui străin, astfel că la sfârşitul anului 1920 erau eliminate complet capitalul german şi austro-ungar, iar capitalul românesc controla şase societăţi mari de petrol şi realiza 30% din volumul ţiţeiului extras.

Tabelul 7.1

Producţia de ţiţei a României în perioada 1918–1948

(mii tone)

Anul	**1918**	**1919**	**1920**	**1921**	**1922**	**1923**	**1924**	**1925**	**1926**	**1927**
Prod.	969	856	1.109	1.168	1.373	1.512	1.861	2.317	3.244	3669

Anul	**1928**	**1929**	**1930**	**1931**	**1932**	**1933**	**1934**	**1935**	**1936**	**1937**
Prod.	4.282	4.837	5.792	6.756	7.348	7.377	8.466	8.376	8.704	7.150

Anul	**1938**	**1939**	**1940**	**1941**	**1942**	**1943**	**1944**	**1945**	**1946**	**1947**	**1948**
Prod.	6.594	6.226	5.738	5.520	5.624	5.323	3.519	4.648	4.193	3.838	4.149

Sursa: Axenciuc, 1992, p. 213.

Structura capitalului în industria de petrol din România în anii 1925–1928 arată o pondere de circa 35–40% capital străin, 25–30% capital naţional şi 30–35% capital mixt (Buliga *et al.,* 2014). Zece ani mai târziu, Raportul Comisiei a VI-a a BNR (BNR, 1939, p. 101) releva pentru anul 1937 următoarea structură a provenienţei capitalurilor: capital străin 72,92% (86,73% producţie), capital românesc 14,63% (10,66% producţie) şi capital mixt 12,45% (2,61% producţie). În anul 1939, totalul capitalului deţinut de societăţile petroliere româneşti era de 9.686.471.000 lei (MPR, 1900–1948).

Progresul realizat în anii 1924–1928 în dezvoltarea industriei de ţiţei este ilustrat de creşterea de circa 2,5 ori a producţiei[7]. Majorarea producţiei de ţiţei în perioada interbelică s-a datorat în mare măsură perfecţionării instalaţiilor şi echipamentelor de foraj, precum şi a celor destinate extracţiei ţiţeiului. Începând din anul 1925, s-a generalizat folosirea instalaţiilor de foraj rotativ, net superioare vechilor instalaţii, care au permis creşterea vitezei de foraj şi a adâncimii sondelor, realizându-se un salt impresionant, de la 1.000 la 3.000 m adâncime, precum şi o diminuare continuă a costului extracţiei ţiţeiului. În activitatea de extracţie s-a trecut la recuperarea ţiţeiului din zăcământ, folosindu-se metodele de gaz-lift, pistonaj şi pompaj.

[7] MPR, nr. 8/15.IV.1931 (Supliment).

Aceste creşteri ale producţiei au fost însoţite de importante eforturi financiare pentru extracţia ţiţeiului. Astfel, în activitatea de foraj, costurile au crescut de la 6.000 lei/m forat în anul 1921 la un maxim de 18.800 lei/m forat în anul 1923, diminuându-se treptat până la 5.000 lei/m forat în anul 1932. Costul forajului la sonda medie de 1.800 m s-a diminuat considerabil în perioada crizei, ca urmare a scăderii preţului elementelor componente ale costului (reduceri, în anul 1935 comparativ cu anul 1927, cu 40% la tubaj, 75% la salarii, 35% la materiale, 80% la amortizări etc.). Deşi s-a înregistrat o creştere însemnată a producţiei de ţiţei pe sonda productivă de la 522 t de ţiţei/sondă în anul 1927 la un maxim de 1.244 t de ţiţei/sondă în anul 1935, preţul pe tona extrasă a scăzut permanent, de la 793 lei/t de ţiţei extras în anul 1927 la numai 80 lei/t de ţiţei extras în anul 1933 (Axenciuc, 1992, p. 263–264).

În anii crizei economice (1929–1933), producţia de petrol a României a crescut nejustificat în comparaţie cu anii anteriori (Tabelul 7.1), din cauza faptului că o asemenea evoluţie genera majorarea încasărilor bugetare şi, implicit, achitarea ratelor scadente ale datoriei externe. Începând cu anul 1937, producţia de ţiţei a intrat în declin, astfel că, în anul 1938, România a coborât pe locul 7 în ierarhia ţărilor producătoare, cu o producţie de numai 6.610 mii t (după SUA, URSS, Venezuela, Indonezia, Iran şi Indiile Olandeze).

Consumul de resurse de ţiţei. Pe plan intern, nevoile refacerii economiei şi intensificarea procesului de industrializare către sfârşitul deceniului al treilea au determinat mărirea permanentă a ***cererilor de produse petroliere***, dar produsele superioare erau mai puţin solicitate pe piaţa internă, unde ponderea cea mai însemnată revenea derivatelor inferioare. Produsele industriei petroliere româneşti au fost valorificate economic pe piaţa internă şi internaţională, astfel că, în anul 1919, consumul pieţei interne a fost de 90,9% din totalul produselor petroliere, dar a scăzut la 29,9% în anul 1939.

Evoluţia transportului prin conducte a fost rapidă după Primul Război Mondial, astfel că de la 1.600 km de conducte în anul 1914 s-a ajuns la 2.800 km în anul 1928 şi la 3.600 km în anul 1931, din care 760 km erau în proprietatea statului (Basgan, 1940).

Cantităţile de combustibil lichid exportate au asigurat României un loc de frunte (7) în rândul ţărilor exportatoare şi o participaţie de 4% în 1927 la comerţul mondial de derivate petroliere (Pizanty, 1928, p. 17). Ponderea în exportul total a produselor petroliere a fost constantă, de peste 40%, iar în perioada 1933–1935, chiar a depăşit 50% (MPR, 1900–1948). În perioada 1932–1940, ponderile principalelor produse în exportul total au fost: produse petroliere 40,52–62,40%, cereale 17,40–34,3%, lemn 4,96–11,45% şi alte produse 14,35–21,80% (Buliga *et al.,* 2014). România deţinea locul şapte în ierarhia ţărilor producătoare de ţiţei (2,18%) în anii 1935–1936, iar din punctul de vedere al exporturilor, ocupa primul loc în Europa şi locul trei în lume (după SUA şi Venezuela), participând cu 11,6% la exportul mondial, iar principalele produse solicitate la export erau benzina (31,4% din total) şi păcura (23,7% din total) (Osiceanu, 1936, p. 65).

În anul 1939, rafinăriile româneşti au supus prelucrării 6.418.766 tone de ţiţei (Năstase, 2004), cantitate prelucrată în marile rafinării: Concordia (Vega), Steaua Română, Unirea (Orion şi Speranţa), Colombia, Creditul Minier (Brazi, Doiceşti), Prahova (Petrolul Bucureşti), Xenia, Dacia Română şi Petrol Block (Standard).

În ceea ce priveşte forţa de muncă angajată în această activitate, în anul 1939, în şantierele petrolifere româneşti lucrau 17.107 salariaţi, din care 15.477 muncitori şi 1.630 personal tehnic şi administrativ, iar în activitatea de rafinare lucrau 13.018 salariaţi, din care 8.640 muncitori şi 4.378 personal tehnic şi administrativ (Axenciuc, 1992, p. 266–267).

PERIOADA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (1939–1945)

Evoluţia industriei petroliere româneşti în perioada 1939–1944 a fost indisolubil legată de numeroasele acorduri economice şi politice româno-germane (Preda, 2001). În perioada 1940–1944, spre ţările Axei s-a exportat o cantitate de 12.982.976 t produse petroliere (cca 78% din total export). Efectul celui de al Doilea Război Mondial asupra industriei petroliere româneşti este demoralizant prin pagubele imense produse acesteia: începând din august 1943 şi până la 23 august 1944, rafinăriile ploieştene, schelele petroliere şi conductele au fost supuse unor bombardamente necruţătoare, care au afectat zona petroliferă a Prahovei şi în special rafinăriile, distruse în proporţie de 70%. Ca urmare, forajul de explorare şi exploatare a fost considerabil diminuat şi reflectat de ***scăderea producţiei de ţiţei*** (Tabelul 7.1), iar după august 1944, livrările de produse petroliere către URSS (42% din totalul despăgubirilor de război) au sleit economia românească; totodată, au fost grav afectate conductele, staţiile de pompaj, rezervoarele şi instalaţiile porturilor petroliere. În anul 1944 comparativ cu anul 1940, s-a redus cu 52% capacitatea de prelucrare a rafinăriilor din grupa I, cu 37% a celor din grupa a II-a şi cu 61% capacitatea de stocare a rafinăriilor (Ionescu şi Ivănescu, 1957).

Distrugerea marilor rafinării, a rezervoarelor şi a produselor stocate din rafinării şi schele, lipsa investiţiilor, reducerea forţei de muncă calificate, închiderea a peste 25% din sondele în extracţie au făcut ca producţia de ţiţei a ţării să scadă de la 6,610 mil. t în anul 1938 la numai 3,525 mil. t în anul 1944 (Tabelul 7.1). Scăderea producţiei de ţiţei a contribuit la conservarea zăcămintelor petrolifere, fapt care a asigurat în anii următori posibilitatea menţinerii unei producţii de ţiţei convenabile, suficiente consumului intern şi chiar pentru export. Distrugerilor de război li s-au adăugat confiscarea de către autorităţile sovietice a 50.678 t de utilaje şi echipamente petroliere, materiale pentru foraj şi extracţie, mijloace de transport, care, în perioada septembrie-decembrie 1944, au fost demontate şi transportate în URSS, fiind considerate trofee de război pentru că furnizaseră produse petroliere armatei germane.

Marile distrugeri cauzate industriei extractive a petrolului în cursul celui de al Doilea Război Mondial au fost catastrofale, nu numai pentru această subramură

industrială, ci şi pentru economia naţională, diminuând capacitatea acesteia într-o proporţie ce varia între 40% şi 50%. România a fost singurul stat din lume care, între cele două războaie mondiale, a asistat neputincioasă la anihilarea completă a celei mai dezvoltate subramuri industriale de care dispunea – industria petrolieră.

PERIOADA PRIMILOR ANI POSTBELICI (1945–1947)

Principala acţiune de refacere a potenţialului petrolier al ţării a constituit-o ***creşterea producţiei de ţiţei***, deoarece, în timpul războiului, sub presiunea necesităţilor, accentul s-a pus pe intensificarea extracţiei pe terenurile cunoscute, neglijându-se, explicabil, forajul de explorare pentru punerea în exploatare de noi zăcăminte. În anii războiului, dar şi după, producţia s-a aflat într-un continuu declin, cauzat în mare măsură de diminuarea substanţială a ***forajului de explorare şi exploatare*** de la 288.000 m în anul 1938 la numai 170.000 m în anul 1947 (din care în jur de 35.000 m pentru forajul de explorare).

Paralel cu lansarea programului de refacere a economiei româneşti în general şi a industriei petroliere în special, pe tărâm politic şi economic se constată o aservire aproape totală a ţării de către Uniunea Sovietică. Astfel, la 8 mai 1945, s-a semnat un acord suplimentar pentru livrarea de produse petroliere către URSS, acord care a prefigurat, prin condiţii impuse şi acceptate de partea română, înfiinţarea societăţii mixte Sovrom-Petrol (la 17 iulie 1945), prin care industria petrolieră românească era lăsată la cheremul rusesc. Mai mult, în ianuarie 1945, s-au stabilit obligaţiile impuse României pentru achitarea într-un interval de şase ani (1944–1950) a datoriei de 300 mil. dolari către URSS, care reprezenta plata „despăgubirilor de război" pretinse României conform art. 11 din Convenţia de armistiţiu; cea mai mare pondere din această datorie o reprezentau produsele petroliere (150 mil. dolari) şi utilajul petrolier (20 mil. dolari) (Buzatu, 1998).

Nivelul producţiei antebelice nu a putut fi atins mulţi ani după anul 1945 (deşi efectivul de salariaţi crescuse de la 29.107 în anul 1939 la 30.704 în anul 1947), din cauza lipsei instalaţiilor de foraj-extracţie moderne şi a uzurii fizice şi morale a celor existente. Astfel, în anul 1947, în şantierele petrolifere româneşti lucrau 30.704 salariaţi, din care 26.059 muncitori şi 4.645 personal tehnic şi administrativ, iar în activitatea de rafinare lucrau 26.682 de salariaţi, din care 18.828 muncitori şi 7.854 personal tehnic şi administrativ (Axenciuc, 1992, p. 266–267).

PERIOADA ECONOMIEI DE COMANDĂ (1948–1989)

Cadrul juridic. La 13 aprilie 1948 se aprobă noua Constituţie care prevedea că: „*bogăţiile de orice natură ale subsolului, zăcămintele miniere, izvoarele de energie naturală, căile de comunicaţie, ferate, rutiere, pe apă şi în aer, poşta, telegraful, telefonul, radioul aparţin statului ca bunuri comune ale poporului*".

La 11 iunie 1948, în contextul naţionalizării principalelor mijloace de producţie, a fost lichidat, pentru câteva decenii, rolul iniţiativei private în exploatarea şi utilizarea resurselor petroliere. În perioada economiei de comandă, nu a mai funcţionat o lege a petrolului, activitatea desfăşurându-se pe baza planurilor anuale (conforme planurilor cincinale), iar normativele specifice şi deciziile din domeniu se făceau prin „ordin" al ministrului de resort sau HCM – hotărâri ale Consiliului de Miniştri (Moldovan, 1983).

Activitatea de cercetare geologică. Rezervele. După anul 1948, ***activitatea de cercetare geologică*** realizată de instituţii şi întreprinderi specializate a urmărit repunerea în producţie a zăcămintelor cunoscute, inventarierea rezervelor de petrol (ţiţei, gaze asociate şi libere, condensat) şi descoperirea de noi zăcăminte (Mălureanu şi Neguţ, 2001). Din datele oficiale, publicate cu cenzura de rigoare, rezultă atenţia deosebită acordată de guvernarea comunistă industriei extractive şi prelucrătoare de ţiţei. În perioada 1950–1964 (perioada refacerii şi a relansării acestei ramuri) s-au făcut investiţii majore, evaluate la 30,77 mil. lei stabilizaţi (din care, numai în perioada 1950–1959, de 18,37 mil. lei stabilizaţi); din acest punct de vedere, investiţiile din petrol s-au situat pe locul doi, după cărbune, dar fiind duble faţă de alte ramuri industriale şi fiind dirijate majoritar spre ***forajul de explorare şi exploatare*** (Preda, 2001; DCS, 1965; *Steaua Română*, 1995). Astfel, după anul 1948, are loc o dezvoltare intensă a activităţii de foraj, mai ales a celui destinat cercetării geologice, care în anul 1955 a crescut cu 54% faţă de anul 1944.

În perioada 1963–1980, volumul de lucrări geologice prin foraj s-a menţinut în jurul unei valori medii de 700–800 mii m/an, deşi costul mediu/m forat a crescut continuu (CIDE, 1983), de la o valoare medie de 1.500 lei/m forat (în anul 1963) la 4.100 lei/m forat (în anul 1980), în timp ce, pentru sondele de mare adâncime, costul unitar a crescut de la o medie de 4.200 lei/m forat (în anul 1963) la 7.700 lei/m forat (în anul 1980), ca urmare a dificultăţilor în realizarea sondelor, a creşterii adâncimii şi complexităţii operaţiunilor de investigare geologică. Corespunzător acestor costuri, investiţia specifică (indicator de eficienţă economică al activităţii de descoperiri rezerve) a crescut în mod continuu (CIDE, 1983), de la o valoare medie de 3.700 lei/m forat (în anul 1963) la 7.900 lei/m forat (în anul 1980), indicând un nivel redus al eficienţei.

Astfel, dacă în anul 1950 erau în exploatare zăcăminte situate numai în două unităţi geologice majore (Depresiunea Carpaţilor Orientali şi Depresiunea Carpaţilor Meridionali), în anul 1989, numărul acestora creşte la nouă unităţi geologice majore (Depresiunea Carpaţilor Orientali, Depresiunea Carpaţilor Meridionali, Depresiunea Panonică, Depresiunea Maramureşului, Depresiunea Bârladului, Platforma Moesică, Platforma Moldovenească, Promontoriul Nord-Dobrogean şi Platforma Continentală a Mării Negre) (Constantinescu şi Anastasiu, 2015).

Ca efect al acestor ample eforturi investiţionale, în anul 1989, ***rezervele de ţiţei dovedite ale României*** erau de 200 mil. t (Ivănuş *et al.,* 2008).

Activitatea de extracţie a ţiţeiului. Ca rezultat al extinderii activităţii de cercetare complexă a subsolului, ***producţia de ţiţei a României*** a înregistrat o

creştere continuă, atingând nivelul maxim de 14,7 mil.t de ţiţei în anul 1976 (Tabelul 7.2). Pentru obţinerea acestor sporuri de producţie, s-au executat importante lucrări de foraj de exploatare, crescând de la 657.000 m (din care 44% de explorare) în anul 1950 la un maxim de 1.814.000 m (din care 197.000 m la adâncimi de peste 3.500 m) în anul 1980. De altfel, forajul de mare adâncime a reprezentat cca 25% din volumul forajului total (respectiv peste 2.000.000 m foraţi). Un exemplu semnificativ îl reprezintă finalizarea, în anul 1984, a forajului la sonda 7000 Băicoi, care a atins adâncimea record de 7.025 m, fiind una dintre cele mai adânci sonde din Europa şi din lume (Ivănuş, 2008).

Tabelul 7.2

Producţia şi importul de ţiţei ale României în perioada 1948–1989

(mii tone)

Anul	**1948**	**1949**	**1950**	**1951**	**1952**	**1953**	**1954**	**1955**	**1956**	**1957**	**1958**	**1959**
Prod.	4.149	4.538	5.047	6.211	8.002	9.058	10.555	10.555	10.920	11.180	11.336	11.438

Anul	**1960**	**1961**	**1962**	**1963**	**1964**	**1965**	**1966**	**1967**	**1968**	**1969**
Prod.	11.500	11.582	11.864	12.233	12.395	12.571	12.825	13.206	16.285	13.246

Anul	**1970**	**1971**	**1972**	**1973**	**1974**	**1975**	**1976**	**1977**	**1978**	**1979**
Prod.	13.377	13.793	14.128	14.287	14.486	14.590	***14.700***	14.650	13.724	12.323
Import	2.291	2.858	2.873	4.143	4.538	5.085	8.475	8.844	12.937	14.298

Anul	**1980**	**1981**	**1982**	**1983**	**1984**	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**
Prod.	11.551	11.644	11.742	11.593	11.453	10.718	10.125	9.504	9.389	9.173
Import	15.961	12.915	10.924	12.395	13.534	14.626	17.047	21.366	20.957	**21.809**

Sursa: DCS, 1961, 1971, 1975, 1981–1985, 1990.

În perioada 1963–1976, producţia a avut o creştere de circa 20%, ca urmare a aplicării metodelor de creştere a factorului de recuperare, dar după anul 1976 (anul producţiei maxime de ţiţei din România – 14,7 mil. t) s-a înregistrat un declin vizibil, iar costurile au crescut continuu (CIDE, 1981). Astfel, comparativ cu anul 1963 (12,2 mil. t de ţiţei), producţia în anul 1979 (12,3 mil. t de ţiţei) a fost mai mare cu numai 0,8%, în timp ce costurile unitare au crescut cu 161% (de la 92,87 lei/t în anul 1963 la 242,4 lei/t în anul 1979), deoarece o mare parte din totalul producţiei s-a obţinut pe seama creşterii factorului de recuperare.

Astfel, aplicând tehnologii adecvate, factorul de recuperare a crescut de la 29,8% în anul 1973 la 31,77% în anul 1979, având ca efect creşterea eficienţei economice în extracţia ţiţeiului. În anul 1989, în România se aplicau ***216 procese de creştere a recuperării ţiţeiului***, din care 161 de procese industriale şi 45 de procese experimentale. Ca rezultat al aplicării acestor procese, în perioada 1950–1991 s-au extras suplimentar 75,2 mil. t de ţiţei (reprezentând 11,8% din producţia României).

Evoluţia efortului investiţional a marcat şi ea o preocupare continuă de dezvoltare a acestui sector (CIDE, 1983), astfel că volumul investiţiilor pentru

extracţia ţiţeiului a însumat 17,8 mld. lei în perioada 1971–1975, 26,9 mld. lei în perioada 1976–1980, crescând la 36,3 mld. lei în perioada 1981–1985 şi ajungând la 45,3 mld. lei în perioada 1986–1989. În perioada 1971–1989, prin corelarea efortului investiţional cu numărul capacităţilor de producţie puse în funcţiune, s-a evidenţiat un efort necesar de cca 4,5–5 mil. lei pe sondă. Ca rezultat, în anul 1989, numărul sondelor productive existente în România atinge maximul de 16.000 de sonde de extracţie.

Consumul de resurse de ţiţei. În domeniul relansării ***prelucrării petrolului***, după refacerea principalelor rafinării, în anul 1955 s-a început construirea de noi rafinării sau extinderea celor existente, astfel încât capacitatea rafinăriilor româneşti a crescut de la 7.522 mii t în anul 1951 la 13.671 mii t în anul 1956, depăşind nivelul antebelic (DCS, 1959; *Steaua Română*, 1995). Astfel, etapele dezvoltării rafinăriilor au fost: refacerea de după război până în anul 1950; dezvoltările „clasice" până în anul 1960; modernizarea raţională din anii 1960–1965 şi continuată până aproape de anul 1970; expansiunea capacităţilor de producţie din anii 1970–1989.

Cele mai importante realizări ale perioadei au fost următoarele: *dezvoltarea capacităţilor de producţie la rafinăriile* Vega, Dărmăneşti, Astra, Teleajen, 9 Mai-Colombia, Câmpina şi Brazi; *modernizarea rafinăriilor* Teleajen, Dărmăneşti, Oneşti (construită de la zero în perioada 1952–1957, cu modernizări succesive în anii 1957–1960 şi 1965) şi Brazi; *dezvoltarea marilor rafinării*[8]: Brazi (construită de la „*firul ierbii"* (Ivănuş *et al.,* 2008, p. 504) şi intrată în funcţiune în anul 1969, materia primă fiind constituită dintr-un amestec de ţiţeiuri sulfuroase din Iran, prelucrarea pentru prima dată în ţară a unor astfel de ţiţeiuri necesitând construirea unor utilaje cu o metalurgie corespunzătoare; fluxul de prelucrare a fost completat în anii 1974–1975 cu o serie de instalaţii necesare întregirii profilului său de fabricare de carburanţi şi combustibili): Teleajen (dezvoltarea a fost începută în anul 1977 şi s-a finalizat în anul 1979), Oneşti (dezvoltarea a fost începută în anul 1979 şi s-a finalizat în anul 1989) şi Midia (construită de la zero în perioada 1977–1985, amplasată pe ţărmul Mării Negre, a ridicat numeroase probleme ca urmare a climatului marin şi a terenului instabil şi a cerut soluţionarea multor aspecte de

[8] Producţia de ţiţei a scăzut de la cca 15 mil. tone în perioada 1975–1980 la cca 10 mil. tone în perioada 1985–1989, iar România a devenit importatoare de ţiţei, în contextul dezvoltării excesive a capacităţii de rafinare. Analizând practica internaţională, autorităţile române din acea vreme s-au orientat către achiziţionarea ţiţeiului de completare necesar acoperirii consumului intern, dezvoltarea petrochimiei şi realizarea unor rafinării orientate spre exportul produselor petroliere, încercând să scoată profit din ultimele două operaţiuni. În condiţiile în care capacitatea rafinăriilor dezvoltate până în anul 1965 asigura prelucrarea ţiţeiului din producţia internă, a fost luată decizia construirii unor noi rafinării, peste nevoile imediate ale ţării, proiectate pe anumite ţiţeiuri din import (mai grele, parafinoase şi sulfuroase), fără a avea contracte pe termen lung pentru aprovizionarea cu ţiţei (aşa cum procedează, în mod normal, procesatorii internaţionali). Conjunctura economică internaţională a impus însă practicarea cu precădere a comerţului cu materii prime şi produse în regim „spot", cu toate dezavantajele şi riscurile acestuia (cele două şocuri ale petrolului din anii 1970, pierderea unor furnizori tradiţionali – Libia, Irak, Iran).

protecţie ecologică; pentru acele vremuri, rafinăria a devenit un etalon al unităţilor româneşti de profil pentru studiul şi compararea performanţelor tehnice şi a rezultatelor economice).

Astfel, de la o industrie ruinată de război a anului 1944, prin eforturi interne făcute forţat, într-un context internaţional nesigur, industria de prelucrare a ţiţeiului a reuşit să ajungă în anul 1989 la o structură complexă, incluzând toate procesele moderne ale momentului, fiind capabilă să prelucreze 34 mil. t de ţiţei/an[9], dublu faţă de nevoile interne de consum, ţiţei de diferite tipuri, pentru a fi convertit în produse petroliere şi materii prime petrochimice cerute pe piaţa internă şi cea internaţională.

Cooperarea internaţională. Acordarea de către România de suport tehnico-material diverselor ţări ale lumii a fost poate mai intensă şi mai însemnată decât importul efectuat în acest domeniu. Cooperarea petrolieră internaţională s-a materializat pe multiple planuri: învăţământ, asistenţă tehnică, know-how, livrare de utilaje şi echipamente petrolifere, construcţia integrală a unor instalaţii şi rafinării complexe, executarea de lucrări de întreţinere şi service de specialitate.

În sprijinul acestor afirmaţii, merită a fi menţionate următoarele realizări ale perioadei: s-au exportat instalaţii de foraj în Algeria, Grecia, ţările Americii de Sud, Germania, Irak, Sudan, ţările fostei URSS, India etc.; s-au executat lucrări pentru conducte de transport de ţiţei în Irak şi Turkmenistan; s-au construit depozite petroliere în Iordania, Egipt, Siria, Kuweit, Abu-Dhabi, Irak, Albania, Siria, Pakistan, Turcia, totalizând peste 420 de rezervoare de diferite tipuri şi capacităţi; au fost proiectate, construite şi exportate utilaje de înaltă tehnicitate pentru rafinării şi uzine chimice şi petrochimice din Mexic (rafinăria Salina Cruz&Caderta), Bangladesh (fabrica de îngrăşăminte Jamuna), Arabia Saudită (rafinăria Ras Tanura), Grecia (rafinăria Aspropirgos), Nigeria (rafinăria Port Harcourt), Kuweit (rafinăria Mina al Ahmadi) etc.

Marea experienţă a cooperării internaţionale a specialiştilor români din rafinarea ţiţeiului a constituit-o realizarea unor rafinării *„de la firul ierbii”* (Ivănuş *et al.,* 2008, p. 626) sau dezvoltarea şi modernizarea altora: în India, rafinăria Gauhati (construită între anii 1957 şi 1960) şi rafinăria Haldia; în Pakistan, rafinăria National Refinery Ltd; în Iordania, rafinăria Zarqa (dată în funcţiune în anul 1980); în Siria, rafinăria Banias; în Turcia, rafinăria Kirkale (aparţinând lui Turkish Petroleum Corporation); în Serbia (fosta RSF Iugoslavia), rafinăria Pancevo.

Proiectele de cooperare au fost, aşadar, numeroase, răspândite în multe ţări ale lumii, îmbrăcând variate forme, în care au fost implicaţi numeroşi specialişti români care au lucrat în toate cazurile în echipă cu personalul ţărilor beneficiare şi cu furnizorii de tehnologii, atunci când acestea au fost altele decât cele româneşti. Respectivele proiecte de investiţii au însumat miliarde de dolari, sume cu care industria petrolieră a contribuit la dezvoltarea economică a României în perioada 1948–1989.

[9] O treime din capacitate (9.173 mii t) era acoperită din producţia internă, în timp ce restul de două treimi (21.809 mii t) era asigurată din importurile de ţiţei.

PERIOADA 1990–2016

Cadrul juridic. În prima parte a anilor 1990, s-a menţinut legislaţia petrolieră fundamentală din perioada economiei de comandă. În anul 1995, a fost adoptată *Legea petrolului nr. 134*. Acest act normativ a precedat Legea minelor, fără justificări şi în contradicţie cu legislaţia românească şi internaţională tradiţională, care reglementa regimul minier al tuturor bogăţiilor subsolului. Unele „lacune" ale *Legii petrolului din anul 1995* au fost oarecum rezolvate prin *Legea petrolului nr. 238/7 iunie 2004*, precizările privind mărimea redevenţei petroliere constituind, de fapt, principala modificare.

Desigur, interesul unanim era îndreptat spre procentele redevenţelor cuvenite statului român; astfel, ***redevenţele stabilite pentru producţiile trimestriale de ţiţei şi condensat*** erau: pentru producţii sub 10 t/trim. – 3,5%; între 10 şi 20 t/trim. – 5%; între 20 şi 100 t/trim. – 7%; peste 100 t/trim. – 13,5%. *Legea petrolului din anul 2004* era mai completă şi mai precisă decât cea din anul 1995, dar atenţia trebuie îndreptată cu prioritate asupra concesiunilor terenurilor petro-gazeifere, deoarece, în ultimă instanţă, acestea sunt elementele de valorificare concretă care aduc venituri la bugetul statului. Ceea ce rămâne sub semnul întrebării vizează redevenţele, cu niveluri extrem de reduse comparativ cu cele stabilite prin legea minelor din anul 1924. Deoarece aceste redevenţe constituie sau ar trebui să fie o sursă principală de venit la bugetul statului, apare întrebarea: de ce cota procentuală este atât de mică?[10]

Cea mai recentă modificare a nivelului redevenţelor a fost făcută la 27 decembrie 2011, guvernul majorând nivelul redevenţelor tuturor resurselor minerale aflate sub incidenţa Legii minelor, precum şi al redevenţelor cuvenite statului din operaţiunile de transport şi tranzit al petrolului prin sistemele naţionale de transport, din operaţiuni petroliere efectuate prin terminale petroliere aflate în proprietatea statului (care au crescut de la 10% la 15%), şi al redevenţelor pentru operaţiunile de înmagazinare subterană a gazelor naturale (care au crescut de la 3% la 5%) etc.

Activitatea de cercetare geologică. Rezervele. Zăcămintele de ţiţei din România, în majoritatea lor, sunt zăcăminte mature, cu un grad mare de depletare, a căror menţinere în producţie necesită un volum mare de investiţii şi cheltuieli de operare. Numărul zăcămintelor petroliere apreciate ca fiind ajunse la maturitate sau depletate a înregistrat o evoluţie crescătoare, astfel că în ultimii cinci ani s-a renunţat la 32 de zăcăminte considerate neeconomice de exploatat. Este de aşteptat ca în următorii ani, dată fiind evoluţia nefavorabilă a preţului ţiţeiului, numărul

[10] O analiză detaliată atât a nivelului redevenţelor, cât şi a sistemului de taxare a activităţilor din extracţia hidrocarburilor se găseşte în comunicarea: Bularcă Marius (2016), *Establishing an optimal level of petroleum royalties in Romania*, The 4th International Conference *Economic Scientific Research – Theoretical, Empirical and Practical Approaches* (ESPERA 2016), December 15–16, Bucharest, Romania.

zăcămintelor închise să crească şi, în consecinţă, producţia să scadă. Similar, şi interesul investitorilor pentru concesionarea unor perimetre de exploatare a ţiţeiului este în scădere (Buliga *et al.,* 2014). Pe termen scurt şi mediu, rezervele sigure de ţiţei pot fi majorate prin aplicarea de noi tehnologii care să conducă la creşterea gradului de recuperare în zăcămintele existente, iar pe termen mediu şi lung, prin dezvoltarea proiectelor de explorare a zonelor de adâncime (sub 3.000 m), a celor onshore cu geologie complicată şi a zonelor offshore din Marea Neagră, îndeosebi a zonei de apă adâncă (sub 1.000 m).

Din punct de vedere calitativ, ţiţeiul extras în România este comparabil cu cele mai bune de pe plan mondial (0,4–0,6% sulf, greutate specifică medie), fapt care contribuie la reducerea substanţială a cheltuielilor de transport şi depozitare şi la creşterea randamentului de procesare în rafinării.

Conform datelor ANRM, la începutul anului 2015, situaţia ***resurselor geologice şi a rezervelor de ţiţei şi condensat*** se prezenta astfel: resurse geologice – 2.203,979 mil. t; rezerve dovedite – 38,678 mil. t, rezerve probabile – 9,237 mil. t şi rezerve posibile – 10,600 mil. t. Din rezervele recuperabile de ţiţei şi condensate puse în evidenţă până în prezent s-au extras 76%. Din rezervele exploatabile pe seama energiei naturale a zăcămintelor s-au extras 85,5%, iar din cele pe seama aplicării metodelor de creştere a factorului de recuperare s-au extras 41,6%. Ca urmare, în fondul actual de rezerve predomină rezerve secundare (52,2%).

Din punctul de vedere al repartizării pe unităţi geologice majore, 50,9% din rezervele descoperite se localizează în Carpaţii Orientali, 25,3% în Platforma Moesică, 15,7% în Depresiunea Getică, iar restul de 8,4% în alte şase unităţi geologice. În ceea ce priveşte platoul continental al Mării Negre, cercetarea (începută în anul 1969) continuă şi în prezent. În acest interval de timp, au fost puse în evidenţă prin lucrări seismice 24 de structuri noi, din care 17 au fost cercetate prin lucrări de foraj, iar din acestea, patru au avut indicaţii de ţiţei, însă numai două cu acumulări industriale de ţiţei (Albian Lebăda-Est şi Lebăda-Vest) şi una cu acumulări industriale de gaze (Eocen Lebăda). Pe trepte de adâncime, numai 2,1% din rezervele descoperite se situează la adâncimi mai mari de 3.500 m. Rezervele estimate ca posibil de descoperit în viitor, calculate cu factori primari la nivelul celor realizate în prezent, reprezintă cca 9,5–15,7% faţă de cele descoperite până în prezent.

În prezent, ***activitatea de explorare*** este efectuată în principal de două companii, OMV PETROM[11] şi SNGN ROMGAZ Mediaş (cel mai mare producător de gaz metan), fiind aşteptate şi alte companii să intervină în cele 19 perimetre scoase la licitaţie de către ANRM.

După anul 1990, ***activitatea de foraj pentru explorarea de noi zăcăminte de petrol*** a înregistrat o scădere continuă, de la 181.000 m în anul 1991 la cca 38.000 în anul 1999, respectiv 299 de sonde în anul 1999 (Ivănuş *et al.,* 2008). Deşi volumul de lucrări geologice prin foraj în perioada 1990–2000 a scăzut permanent,

[11] OMV PETROM este cel mai mare grup petrolier integrat din Europa de Sud-Est şi cea mai mare companie industrială din România.

costul mediu/m forat a crescut continuu (OMV, 2017), de la o valoare medie de 8.500 lei/m forat (în anul 1990) la 16.700 lei/m forat (în anul 2000). Corespunzător acestor valori în creştere ale costurilor, investiţia specifică a crescut permanent (OMV, 2017), de la o valoare medie de 5.500 lei/m forat (în anul 1990) la 6.500 lei/m forat (în anul 2000), ajungând la 7.900 lei/m forat (în anul 2010), demonstrând eficienţa scăzută.

Activitatea de extracţie a ţiţeiului. Ca rezultat direct al scăderii volumului de foraje, şi ***producţia de ţiţei*** s-a diminuat continuu (Tabelul 7.3). Deşi se confruntă cu un declin natural al producţiei de ţiţei, România continuă să rămână a patra ţară producătoare de ţiţei din Uniunea Europeană.

Tabelul 7.3

Producţia de ţiţei a României, în perioada 1989–2016

(mii tone)

Anul	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Prod.	9.173	7.928	6.791	6.615	6.713	6.737	6.717	6.626	6.517	6.309	6.140	6.042	6.011	5.810

Anul	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Prod.	6.560	5.461	5.214	4.782	4.541	4.500	4.400	4.314	4.255	4.010	4.151	4.072	4.070	3.660

Sursa: Ivănuş *et al.,* 2008, p. 58; Buliga *et al.,* 2014, p. 712–713; INS, 1990–2017; OMV, 2017.

În ceea ce priveşte eficienţa economică a industriei extractive a petrolului, în perioada 1990–2000, deşi producţia a avut o scădere relativ continuă, ca urmare a diminuării potenţialului productiv al sondelor aflate în exploatare, costurile au crescut continuu (OMV, 2017). Comparativ cu anul 1990 (când s-a înregistrat o producţie de 7,9 mil. t de ţiţei), producţia din anul 2000 (de 6,04 mil. t de ţiţei) a scăzut cu 22,2%, în timp ce costurile unitare au crescut cu 96,5% (de la 679,8 lei/t de ţiţei extras în anul 1990 la 1.335,9 lei/t de ţiţei extras în anul 2000), din cauza faptului că o mare parte din totalul producţiei s-a obţinut pe seama creşterii eforturilor de a realiza capacităţi noi de producţie care să anuleze influenţa declinului natural al zăcămintelor şi de a menţine un nivel pe cât posibil constant al producţiei anuale de ţiţei.

Efortul investiţional a marcat o creştere permanentă (OMV, 2017), de la 59,6 mld. lei în perioada 1990–2000 la 77,2 mld. lei în perioada 2001–2010. Totodată, s-a înregistrat o majorare a investiţiei specifice de la 926 lei/t de ţiţei extras în anul 1990 la 1.140 lei/t de ţiţei extras în anul 2000.

În România, OMV PETROM, cel mai mare grup petrolier integrat din Europa de Sud-Est şi cea mai mare companie industrială din România, deţine dreptul de concesiune pe o perioadă de 30 de ani a 19 perimetre de explorare, dezvoltare şi producţie, constituite în 306 zăcăminte comerciale de petrol şi gaze, care cuprind: 106 câmpuri petrolifere, 146 de câmpuri de petrol şi gaze asociate, două zăcăminte de dioxid de carbon. Compania operează aproximativ 15.000 de sonde de petrol şi gaze pe teritoriul României (onshore) şi şapte platforme în Marea Neagră (offshore), din care 13.856 de sonde de petrol şi 1.450 de sonde de gaze asociate,

deţine 200 mil. t de petrol sub formă de rezerve dovedite, acoperă 40% din piaţa românească de carburanţi şi combustibili şi are 788 de staţii de distribuţie, dintre care 554 de staţii de distribuţie numai în România (în anul 2015) (OMV, 2017; Guvernul României, 2016b).

În anul 2016, OMV Petrom a aniversat **40 de ani de activitate în domeniul offshore** în partea românească a Mării Negre şi 30 de ani de la obţinerea primei producţii. În prezent, Marea Neagră este a doua cea mai importantă zonă de producţie din România, după regiunea Oltenia. În anul 1976[12], platforma Gloria a început operaţiunile de foraj în Marea Neagră, punând bazele Petromar (în prezent, Zona de Producţie X Petromar), care a livrat în anul 2016 aproximativ **18% din întreaga producţie a OMV Petrom** în România (circa 8% din producţia de ţiţei şi circa 26% din producţia de gaze naturale). În prezent, infrastructura cuprinde: şapte platforme marine, sute de kilometri de conducte, 78 de sonde active, trei elicoptere şi două nave-suport care operează 365 de zile/an (OMV, 2017).

La finele anului 2016, în cadrul grupului OMV PETROM activau numai 14.769 de angajaţi (în scădere de la 16.038 de angajaţi la finele anului 2015 şi de la 16.948 de angajaţi la finele anului 2014) (OMV, 2017).

Consumul de ţiţei. La începutul anului 1990, România deţinea, nominal, cea mai mare capacitate instalată de rafinare din Europa Centrală şi de Est (34 mil. t/an), principalele rafinării ale ţării având un indice de complexitate ridicat[13]. Ca urmare a reducerii importurilor de ţiţei şi a scăderii producţiei de ţiţei indigen, s-a

[12] Totul a început cu explorarea părţii de vest a platoului continental românesc, pe baza achiziţiei de date seismice 2D din anul 1969, care a identificat 12 structuri geologice. În urma analizelor, a fost forată prima sondă de cercetare, Sonda 1 Ovidiu-Est. Deşi nu a condus la o descoperire viabilă economic, aceasta rămâne cea mai adâncă sondă forată în apele teritoriale ale României (5.006 metri). După săparea, fără succes, a unei alte sonde pe structura Midia, platforma Gloria a fost mutată în anul 1979 într-o locaţie mai apropiată de ţărm, unde a forat o sondă de explorare, care a condus la prima descoperire comercială marină, zăcământul Lebăda-Est. Împreună cu alte patru zăcăminte descoperite ulterior – Lebăda-Vest (1984), Sinoe (1988), Pescăruş (1999) şi Delta (2007) – Lebăda-Est face parte astăzi din blocul XVIII Istria. În acest bloc, OMV Petrom desfăşoară activităţi de explorare, dezvoltare şi exploatare. În anul 2003 a intrat în producţie zăcământul Pescăruş şi ulterior, în anul 2008, Petromar a avut **prima platformă fără personal,** proiectată pentru operare de la distanţă, dintr-o cameră de comandă de pe platforma centrală. În anul 1983 au fost achiziţionate date seismice 3D pentru structura Lebăda-Est. În anul 2005 a fost iniţiată o altă campanie de achiziţie de date seismice 3D. Acoperind o suprafaţă de 645 km pătraţi, datele adiţionale au asigurat o nouă estimare a oportunităţilor din jurul zăcămintelor comerciale şi au condus la descoperirea, în anul 2007, a zăcământului Delta. Pe lângă achiziţia de date seismice 3D, au fost adoptate şi alte tehnologii noi, susţinând urmărirea în timp real a informaţiilor geologice şi geofizice. Tehnologiile nou implementate au fost cruciale pentru forarea sondei Delta 6, cea mai lungă din zăcământ, cu o deplasare orizontală de peste 3.000 de metri, până la o adâncime de 4.800 de metri. Zăcământul Delta a fost pus în producţie în numai doi ani, cel mai scurt interval de timp din istoria Petromar (OMV, 2017).

[13] Conform datelor operatorilor, indicele de complexitate Nelson (se referă la capacitatea de conversie secundară a unei rafinării relativ la capacitatea sa de distilare primară) pentru cele trei mari rafinării din România este următorul: Petromidia – 10,3; Petrobrazi – 12,04; Petrotel – 10,74. Acestea sunt considerate valori înalte de complexitate.

impus restructurarea industriei de prelucrare a ţiţeiului, prin reducerea capacităţii de rafinare de la 34 mil. t de ţiţei/an (la începutul anului 1990) la cca 20 mil. t de ţiţei/an în anul 2000 şi la cca 12 mil. t de ţiţei/an în anul 2015. Diminuarea capacităţii de prelucrare are implicaţii majore pe plan energetic, dar mai ales în industria petrochimică şi în infrastructura din aval care utilizează produsele petrochimice, modificări care explică scăderea producţiei de produse petroliere, în condiţiile în care şi oferta de produse petrochimice s-a adaptat la cererea de pe plan european (cererea internă de produse petroliere se orientează sensibil spre produsele „uşoare", ca urmare a creşterii gradului de motorizare determinat de creşterea standardului de viaţă). Necesitatea alinierii specificaţiilor de calitate ale carburanţilor şi combustibililor produşi în România la normativele internaţionale privind protecţia mediului ambiant a determinat astfel o deplasare a consumului către combustibilii ecologici.

La începutul anului 2015, din cele zece rafinării existente în România, patru erau în stare de operare (Petrobrazi Ploieşti, Petrotel Lukoil Ploieşti, Petromidia Năvodari şi Vega Ploieşti), cu o capacitate operaţională disponibilă de numai 12,02 mil. t/an. În anul 2015, ***rafinăriile din România au prelucrat*** în total 11,66 mil. t de ţiţei şi aditivi (din care 5,17 mil. t motorină, 3,06 mil. t benzină etc.) (INS, 2017).

Consumul total de produse petroliere în România, în anul 2015, a fost de 8,64 mil. t, din care 0,81 mil. t consum neenergetic (50% pentru asfalt) şi 7,81 mil.t consum cu destinaţie energetică (din care 3,48 mil. t motorină, inclusiv biodiesel, pentru transportul rutier; 1,37 mil. t benzină, inclusiv bioetanol, pentru transportul rutier; 0,91 mil. t motorină, GPL, gaz de rafinărie, cocs petrolier şi altele, pentru industrie, în special subsectoarele chimic, minerale şi construcţii; 0,31 mil. t GPL şi mici cantităţi de benzină, motorină şi păcură pentru sectoarele rezidenţial, comercial, al serviciilor şi instituţiilor publice etc.).

Importurile României de produse petroliere au fost, în principal, de motorină (aprox. 1 mil. t din Rusia, Ungaria şi SUA şi volume mici din alte state vecine) şi de asfalt (0,41 mil. t în special din Ungaria, Serbia şi Polonia). Importul de bioetanol a fost de 0,10 mil. t şi cel de biodiesel de 0,07 mil. t.

România rămâne însă un ***exportator de produse petroliere*** în regiune, cu un volum depăşind dublul importurilor (benzină – 1,73 mil. t către Ucraina, Liban, Georgia, Tunisia, Turcia, Bulgaria, Republica Moldova, Israel etc.; motorină – 1,64 mil. t către Turcia, Republica Moldova, Grecia, Bulgaria, Georgia, Ungaria, Ucraina, Slovacia etc. (INS, 2017)).

Pentru ***transportul*** acestor importante volume se utilizează *Sistemul Naţional de Transport al Ţiţeiului* (SNTT), care este operat de CONPET[14]. SNTT are o lungime totală a reţelei de conducte de aprox. 3.800 km, cu o gamă a diametrelor conductelor între 3 și 28 inch şi o capacitate de transport de 27,5 mil. t/an.

[14] Compania în care statul român deţine o participaţie de 58,72% este listată la bursă. Compania oferă servicii specializate de transport petrolier şi cu vagoane cisternă pe calea ferată (CONPET, 2017).

În anul 2016, principalii clienţi ai CONPET au fost OMV PETROM (84,2% din cifra de afaceri), Lukoil (13,9%) şi Rompetrol Rafinare (1,3%).

7.2. EXPLORAREA, EXTRACŢIA ŞI UTILIZAREA GAZELOR NATURALE

Gazul natural reprezintă un combustibil cu o valoare energetică mare (putere calorifică inferioară ridicată – 1,15–1,22 tcc/1.000 Nmc), generând în urma arderii cele mai reduse noxe comparativ cu alţi combustibili fosili (nu sunt poluante şi nu generează produse secundare care să necesite evacuarea). Gazul metan constituie, alături de petrol şi cărbune, una dintre cele mai însemnate bogăţii naturale ale subsolului ţării noastre, un valoros combustibil (pentru industria energetică) şi o importantă materie primă (pentru industrie). În cursul ultimilor 100 de ani, extracţia şi utilizarea gazelor naturale a adus o contribuţie însemnată la dezvoltarea economică şi modernizarea socială a României. Dinamica industriei de gaze naturale a fost influenţată de modificările din cadrul mecanismului economic. Din acest motiv, se pot identifica, pentru perioada de după Marea Unire din anul 1918, trei mari faze ale evoluţiei industriei gazelor naturale, şi anume: a) 1918–1947, b) 1948–1989 şi c) 1990–2016.

PERIOADA 1918–1947

Descoperirea întâmplătoare a gazelor naturale la Sărmăşel (jud. Mureş) în anul 1909 determină dezvoltarea timpurie a afacerilor cu gaze naturale în Transilvania, aflată sub stăpânire habsburgică.

Cadrul juridic. În primii ani de după Marea Unire (1919–1920) nu au fost aduse schimbări legislaţiei gazului metan. În 1922, Ministerul Lucrărilor Publice a impus (SONAMETAN, 1931) taxe pentru concesionarea terenului pe care se vor instala conducte de gaz şi taxe pentru conductele de gaz existente. Noua Constituţie din 28 martie 1923 a determinat naţionalizarea subsolului, iar abrogarea legilor miniere austro-ungare s-a făcut prin promulgarea *Legii minelor la 4 iulie 1924*. În cuprinsul legilor miniere din această perioadă, gazelor asociate petrolului nu li s-a acordat nicio atenţie, spre deosebire de petrol, care a ocupat un rol tot mai important.

Activitatea de cercetare geologică. Rezervele. Cele mai multe zăcăminte de gaze libere se găseau în Podişul Transilvaniei, cu o compoziţie ridicată de metan (peste 95% din conţinutul volumic), neconţinând un procent semnificativ de gaze acide, inerte şi hidrocarburi grele condensabile (Gavăt, 1964). Începând cu anul 1927, în cadrul SONAMETAN (Chisăliţă, 2002, p. 32–34), se înfiinţează un birou geologic care preia de la Institutul Geologic Român sarcina de cercetare a Podişului

Transilvaniei, lucrând sub îndrumarea lui Ludovic Mrazec[15]. Aceste cercetări au condus la stabilirea, în anul 1938, a unui volum de ***rezerve sigure de gaze naturale*** de 180 mld. mc şi a unui volum de ***rezerve probabile de gaze naturale*** de 387 mld. mc (Laţiu, 1927, p. 17–28). Alte evaluări asupra rezervelor totale de gaz metan din Transilvania au fost realizate de Fr. G. Clapp şi A.S. Miller în anul 1913 (72 mld. mc de gaze) şi de I. Popescu-Voineşti în anul 1921 (360 mld. mc de gaze) şi, respectiv, în anul 1924 (216 mld. mc de gaze) (Oficiul de Studii şi Documentare, 1946, p. 55).

Forarea sondelor pentru explorarea gazelor naturale a început în anul 1911, dar, după avântul activităţii de foraj imediat următor descoperii gazelor naturale, a urmat o perioadă de stagnare, în contextul frământărilor existente în interiorul Imperiului Austro-Ungar şi al Primului Război Mondial. Menţinerea la un nivel scăzut a numărului de metri foraţi după anul 1922 a fost determinată şi de fiscalitatea mărită şi impunerea unor preţuri scăzute la gazele comercializate de Ministerul Finanţelor (Motaş, 1931). Apoi, între anii 1925 şi 1947, volumul forajelor a crescut de 6 ori, iar adâncimea medie a sondelor forate a crescut de la 410 m (în anul 1925) la 780 m (în anul 1947).

Activitatea de extracţie a gazelor naturale. În perioada crizei economice (1929–1933), scăderea cererii de produse industriale pe piaţă a condus la diminuarea producţiei de gaz metan, însă în anii următori ***producţia de gaze naturale*** a crescut permanent (Tabelul 7.4). Începând cu anii '30–'40, au fost dirijate spre industria de gaze naturale importante fonduri de investiţii. Astfel, după o stagnare în descoperirea de noi rezerve de gaze în anii 1940–1943, a urmat o perioadă de intensificare a cercetărilor geologice atât pentru zăcămintele existente la adâncimi mai mari, cât şi în noi perimetre. Creşterea cererii anuale de gaze a fost permanent inferioară celei a descoperirii de noi rezerve anuale, favorizând dezvoltarea activităţii gaziere şi a societăţii care avea ca obiect de activitate exploatarea şi valorificarea gazelor naturale (Ştefănescu, 1939, p. 3–11).

Tabelul 7.4

Producţia de gaze naturale a României, în perioada 1918–1948

(mil. mc)

Anul	**1918**	**1919**	**1920**	**1921**	**1922**	**1923**	**1924**	**1925**	**1926**	**1927**
Prod.	100*	144	171	181	250	287	362	370	377	439

Anul	**1928**	**1929**	**1930**	**1931**	**1932**	**1933**	**1934**	**1935**	**1936**	**1937**
Prod.	613	807	1.206	1.383	1.456	1.500	1.814	1.812	2.130	2.007

Anul	**1938**	**1939**	**1940**	**1941**	**1942**	**1943**	**1944**	**1945**	**1946**	**1947**	**1948**
Prod.	1.860	1.702	1.836	1.711	1.919	2.130	1.512	1.832	1.994	2.159	2.346

* *Notă:* Gaze naturale şi de sondă.

Sursa: Axenciuc, 1992, p. 213.

[15] În această perioadă, geologii au determinat în amănunt stratigrafia şi litologia depozitelor miocene superioare purtătoare de gaze, evidenţiind în teren existenţa domurilor de gaze.

Consumul de gaze naturale. Avantajele gazelor naturale faţă de ceilalţi combustibili (preţul mic, uşurinţa de adaptare la vechile sobe, uşurinţa în manevrare, eficienţa mare, lipsa reziduurilor) au determinat tot mai mulţi consumatori să folosească acest nou combustibil (Lupu, 1974). Dacă în anul 1924 în România erau 1.694 de consumatori, din care 32 de consumatori industriali mari (12%) şi 1.662 de consumatori casnici, comercianţi, mici meşteşugari etc. (88%), în anul 1938 erau 9.004 consumatori, din care 320 industriali (3,5%) şi 8.684 casnici (96,5%) (Chisăliţă, 2000). Gazele naturale s-au utilizat în diferite domenii de activitate: industrie, producerea energiei electrice, populaţie. Dacă până în anul 1935 se utilizau cu precădere pentru producerea energiei electrice în centrale electrice din întreprinderi, după acest an, creşterea producţiei industriale a dus la majorarea consumului de gaze naturale.

PERIOADA 1948–1989

Perioada economiei de comandă (1948–1989) corespunde celei mai mari dezvoltări a industriei de petrol şi gaze naturale din România. Ca urmare a creşterii producţiei şi a avantajelor oferite, în anul 1963, gazele naturale devansează petrolul, ocupând primul loc (cu 37%) în balanţa de energie primară (Ivănuş *et al.,* 2008).

Cadrul juridic. După naţionalizarea din 11 iunie 1948, racordarea de noi consumatori de gaze naturale s-a încadrat în politica de utilizare a combustibililor practicată în perioada respectivă. În perioada anilor ’50, s-a pus problema înlocuirii lemnelor de foc şi s-au racordat locuinţele dotate cu sobe la reţeaua de gaze naturale. *HCM nr. 1018/1959* privind reglementarea extinderii reţelelor de distribuţie şi a consumului de gaz metan, precum şi modificarea Codului penal, prin introducerea unui articol care prevedea sancţionarea celor care executau instalaţii de gaze fără aprobări legale, au avut un puternic impact asupra reglementării consumului de gaze naturale după anul 1960 (Ivănuş *et al.,* 2003). Conştientizarea avantajelor gazelor naturale, precum şi volumul descoperirilor din acea vreme face ca, în septembrie 1963, în *HCM nr. 856* să se prevadă înlocuirea combustibilului lichid şi solid prin gaze.

Utilizarea şi valorificarea superioară a gazelor naturale, în condiţiile rezervelor limitate, impunea folosirea raţională a cantităţilor de gaze naturale. În concordanţă cu acest deziderat, a fost elaborat *Decretul nr. 243/1978 privind regimul distribuţiei şi consumului de gaze naturale*, care prevedea încadrarea tuturor consumatorilor în cantităţile anuale, trimestriale şi lunare care se acordau prin repartiţii ministeriale şi folosirea gazelor naturale doar pentru chimizare şi în procesele cu flacără deschisă unde nu se puteau folosi alţi combustibili. Înfiinţarea de noi distribuţii de gaze naturale se putea face numai în scopuri industriale, aprobate prin decret al Consiliului de Stat (Moldovan, 1983).

Activitatea de cercetare geologică. Rezervele. În perioada 1947–1962 se începe exploatarea de adâncime a câmpurilor vechi şi deschiderea altora noi, atât în Bazinul Transilvaniei, cât şi în zonele extracarpatice, în total 55 de orizonturi de

gaze (Vancea, 1960). Rezultatele obţinute în perioada 1961–1970 au marcat un important salt calitativ faţă de perioada anterioară: dacă în perioada 1909–1948 s-au descoperit maximum două structuri gazeifere pe an (Vancea, 1960), numai în anul 1976 s-a ajuns la 20 de structuri descoperite (Chisăliţă, 2004). La 1 ianuarie 1971, Întreprinderea de Extracţie a Gazului dispunea de 96 de structuri dovedite gazeifere, 59 în Transilvania şi 37 în extra-Carpaţi; dintre acestea, 32 de structuri situate în Transilvania deţineau o pondere de 89,5% din totalul rezervelor industriale. Intensificarea cercetării în vederea cunoaşterii rezervelor de substanţe minerale utile a condus la executarea, începând cu anul 1976, a lucrărilor de foraj pe platforma continentală a Mării Negre (CGM, 1981).

Activitatea de extracţie a gazelor naturale. Începând cu anul 1948, pentru dezvoltarea industriei de gaze s-au întreprins o serie de acţiuni prin care au fost puse bazele exploatării raţionale a sondelor de gaz metan, a zăcămintelor suprapuse din componenţa structurilor de gaze etc. Astfel, în anul 1950, erau numai şase zăcăminte în exploatare, numărul acestora crescând sensibil la 63 în anul 1974, respectiv la 212 în anul 1989. În anul 1969, România ocupa locul 4 în lume în ceea ce priveşte producţia de gaze (2,54% din producţia mondială) (Calcan, 1997). În anul 1981, numărul structurilor de gaz metan aflate în exploatare în Podişul Transilvaniei este mai mare de 4,2 ori decât cel din anul 1948 şi de 8,3 ori decât cel din anul 1938 (Chisăliţă, 2004).

Anul 1984 înregistrează cea mai bună performanţă în ceea ce priveşte numărul de sonde forate pentru gaze naturale: se atinge un maxim de 254 de sonde, din care 68 de sonde de explorare şi 186 de sonde de exploatare, precum şi maximul de metri foraţi (228.079 m) pentru sondele de exploatare. În anul 1985 se atinge maximul de metri foraţi (146.522 m) pentru sondele de explorare (Ivănuş *et al.,* 2008).

Producţia de gaze naturale (exceptând gazele asociate petrolului) atinge în anul 1981 nivelul maxim de 29,26 mld. mc (Tabelul 7.5), din care: 24,69 mld. mc în zăcămintele din Podişul Transilvaniei şi 4,57 mld. mc în zăcămintele de gaze naturale din afara arcului carpatic. Producţia maximă de gaze naturale neasociate din afara arcului carpatic a fost realizată în anul 1975, de 5,52 mld. mc, spre deosebire de cea din Podişul Transilvaniei, care a fost atinsă doar în anul 1981, de 26,01 mld. mc. Producţia maximă de gaze (inclusiv gazele asociate petrolului) s-a realizat în anul 1986 (39,36 mld. mc), asigurată în proporţie de 68% din gaz metan şi 32% din gaze asociate.

În această perioadă a fost construită o vastă reţea de conducte, inclusiv magistrala de gaze care leagă Transilvania de Bucureşti, conducta de tranzit Isaccea–Negru Vodă, conductele pentru alimentarea oraşelor principale din ţară, care au condus la creşterea numărului localităţilor alimentate cu gaz de la 14 în anul 1940 la 384 în anul 1973, precum şi conductele de interconectare cu alte ţări (Chisăliţă, 2004; Buliga, 2007; Ivănuş *et al.,* 2008).

Tabelul 7.5

Producţia de gaze naturale a României, în perioada 1950–1989

(mil. mc)

Anul	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Prod. gaz metan	1.950	2.559	2.974	3.476	3.629	3.972	4.374	4.633	5.075	5.782
Prod. gaze asociate	1.293	1.486	1.979	2.119	2.197	2.382	2.664	3.238	3.523	3.623
Total gaze naturale	**3.243**	**4.045**	**4.953**	**5.595**	**5.826**	**6.354**	**7.038**	**7.871**	**8.598**	**9.405**

Anul	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Prod. gaz metan	6.707	7.424	9.091	10.388	11.672	13.038	14.252	16.036	17.226	19.066
Prod. gaze asociate	3.623	3.717	4.069	4.161	4.066	4.414	4.537	4.658	4.709	5.021
Total gaze naturale	**10.330**	**11.141**	**13.160**	**14.549**	**15.738**	**17.452**	**18.789**	**20.694**	**21.935**	**24.087**

Anul	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Prod. gaz metan	19.971	21.365	22.287	23.639	24.217	27.001	29.834	28.755	28.973	27.189
Prod. gaze asociate	5.060	5.354	5.426	5.599	5.898	6.305	6.496	6.526	6.570	6.868
Total gaze naturale	**25.031**	**26.719**	**27.713**	**29.238**	**30.115**	**33.306**	**36.330**	**35.281**	**35.543**	**34.057**

Anul	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Prod. gaz metan	28.156	***29.263***	28.620	27.719	28.083	27.196	26.763	25.301	25.195	22.222
Prod. gaze asociate	7.015	7.760	8.797	10.387	10.971	11.708	***12.608***	12.117	11.609	10.729
Total gaze naturale	**35.171**	**37.023**	**37.417**	**38.106**	**39.054**	**38.904**	***39.371***	**37.418**	**36.804**	**32.951**
Import gaze	1.564	…*	…*	…*	…*	1.834	2.510	3.264	3.995	7.417

* *Notă:* Lipsă date.

Sursa: DCS, 1961, 1971, 1975, 1981–1985, 1990.

Extracţia gazului metan s-a dezvoltat în condiţiile existenţei unor rezerve mari şi a celor mai mici eforturi necesitate pentru obţinerea unei cantităţi echivalente de energie (CIDE, 1983; Studii nr. 63, 1986). Totuşi, costurile de extracţie fiind direct proporţionale cu numărul de sonde aflate în producţie, s-au înregistrat creşteri de peste 5 ori în perioada 1963–1984 (de la 78,1 mil. lei în anul 1963 la 396,9 mil. lei în anul 1980, ajungând la 1.345,6 mil. lei în anul 1984). Totodată, şi costurile de producţie unitare au crescut (de la 7,52 lei/1.000 Nmc gaz metan în anul 1963 la 14,10 lei/1.000 Nmc gaz metan în anul 1981, ajungând la 48,0 lei/1.000 Nmc în anul 1984). Analiza nivelului şi structurii costurilor totale de extracţie a evidenţiat faptul că amortizarea fondurilor fixe reprezenta cca 65–70%, iar cheltuielile cu munca vie aproximativ 20%, ceea ce arată că extracţia gazului metan este o activitate care nu necesită materie primă, iar consumul de materiale, energie şi combustibil este redus.

Volumul de investiţii (CIES, 1983) de cca 5,5 mld. lei în perioada 1981–1984 (comparativ cu numai 3,27 mld. lei în anii 1976–1980) a fost destinat în proporţie de 56,8% activităţii de cercetare geologică pentru descoperirea de noi

rezerve de gaze şi 29,6% pentru activitatea de foraj de exploatare şi de creare a noi capacităţi de producţie (comparativ cu 61,9% şi, respectiv, 26,6% în perioada 1976–1980). Astfel, pe baza corelaţiei dintre nivelul efortului investiţional şi numărul de sonde, s-a evidenţiat că pentru forajul unei sonde erau necesari 1,874 mil. lei, iar pentru efectuarea probelor de producţie şi punerea în funcţiune erau necesari 2,159 mil. lei, ceea ce conducea la un efort total de cca 4,033 mil. lei pe sondă. În aceste condiţii, s-a înregistrat o valoare a investiţiei specifice medii de 35 lei/1.000 Nmc gaz metan în perioada 1976–1980 şi de 52 lei/1.000 Nmc gaz metan în perioada 1981–1984. Ca rezultat, în perioada 1976–1984 a fost creat un număr sporit de capacităţi de producţie: numărul de sonde în funcţiune a crescut de la 1.655 în anul 1976 la 2.745 în anul 1984. Concomitent, exploatarea intensivă a rezervelor de gaz metan a condus la atingerea unui factor de recuperare de cca 2/3 din rezervă (CIES, 1986).

Consumul de gaze naturale. Dacă în anii 1940–1947 consumul de gaz metan a prezentat o creştere uşoară, această tendinţă s-a accentuat în perioada 1948–1955 (de 4 ori), urmată de o creştere puternică în perioada 1954–1971 (de 8 ori) a consumului de gaz metan, prin racordarea unui număr tot mai mare de oraşe, ca urmare a dezvoltării sistemului naţional de transport (Chisăliţă, 2004). Politica energetică din perioada economiei de comandă a stimulat folosirea gazelor naturale cu precădere în industrie, fapt care a condus la creşterea într-o măsură mult mai mică a consumului în sectorul rezidenţial comparativ cu industria. Dacă până în anul 1950 utilizarea acestei resurse minerale era cu precădere pentru producerea energiei electrice în centrale electrice de întreprindere, după acest an, industrializarea forţată, caracterizată prin dezvoltarea industriei chimice, a industriei metalurgice, a industriei materialelor de construcţii şi a industriei construcţiilor de maşini, a determinat creşterea de 23 ori a consumului de gaze de la 823,3 mil. mc în anul 1950 la 19.372,1 mil. mc în anul 1973 (Chisăliţă, 2004). Perioada 1974–1989 este marcată de efectuarea importurilor de gaze naturale din fosta URSS, datorită creşterii continue a cererii, vârful consumului fiind atins în anul 1986 (41,8 mld. mc). Acest consum a fost realizat în proporţie de 57,56% în industrie, 30,62% în producerea energiei electrice, 6,69% pentru fondul pieţei şi 5,04% pentru alţi consumatori. Vârful consumului de gaze naturale în industrie a fost atins în anul 1985 (29,72 mld. mc), fiind direcţionat în proporţie de 40,42% către industria chimică, de 12,32% către industria metalurgică, de 8,56% către industria materialelor de construcţii (SNGN, 2004).

PERIOADA 1990–2016

Schimbările din anii de după 1989, depletarea naturală a zăcămintelor, vechimea instalaţiilor şi a tehnologiei, recesiunea economică din anii 1996–1997 şi 2009–2010 au condus la modificări majore în activitatea industriei extractive a gazelor naturale.

Cadrul juridic. Prin *Decretul nr. 11/10 ianuarie 1990* se abrogau toate reglementările contrare prevederilor cuprinse în *Decretul nr. 240/1982* şi în *Decretul nr. 272/1987* care fuseseră emise în contextul accentuării fenomenelor de penurie şi de criză a economiei de comandă. *HG nr. 399/1990* autoriza Ministerul Petrolului să emită avize privind racordarea de noi consumatori, înfiinţarea şi extinderea de noi distribuţii, dezvoltarea reţelei de transport şi distribuţie. Acest act normativ a fost parţial înlocuit de *HG nr. 429/21 iunie 1991*, prin care se trata diferenţiat extinderea consumului de gaze naturale la populaţie, şi *HG nr. 742/1991* şi *HG nr. 138/1992*, pentru dezvoltarea reţelelor de alimentare cu gaze naturale (Ivănuş *et al.,* 2008).

În anul 2000, au fost adoptate *OG nr. 41* privind înfiinţarea, organizarea şi funcţionarea *Autorităţii Naţionale de Reglementare în Domeniul Gazelor Naturale* (ANRGN) şi, respectiv, *OG nr. 60* privind reglementarea activităţilor din sectorul gazelor naturale. Aproape simultan cu *Legea petrolului din 7 iunie 2004*, la 14 iulie 2004, Parlamentul României a adoptat *Legea nr. 351 – legea gazelor*. Această lege fost direcţionată exclusiv către regimul de concesionare spre distribuţie a gazelor naturale extrase către petenţi, persoane juridice române sau străine.

Astfel, ***redevenţele stabilite pentru producţii trimestriale de gaze naturale*** sunt următoarele: pentru producţii sub 10 mc/trim. – 3,5%; între 10 şi 50 mc/trim. – 7,5%; între 50 şi 200 mc/trim. – 9%; peste 200 mc/trim. – 13%; o cotă de 3% din valoarea venitului brut realizat din operaţiunile de înmagazinare subterană a gazelor naturale. Absenţa din lege a precizărilor privind regimul proprietăţii asupra zăcămintelor gazeifere, asupra activităţii specifice de identificare, prin explorare, a perimetrelor gazeifere, a exploatării sau concesionării acestora, prin redevenţe, unor investitori privaţi ne duce la concluzia că aceste activităţi rămân exclusiv în sarcina statului. Prin comparaţie cu Legea petrolului din anul 2004, această lege a gazelor rămâne golită de esenţă (Buliga *et al.,* 2014).

Legea nr. 123/2012 creează cadrul legislativ necesar convergenţei preţului gazelor naturale din producţia internă cu al gazelor naturale din import, iar *HG nr. 22/22.01.2013* stabileşte calendarul de creştere a preţului de achiziţie a gazelor naturale din producţia internă pentru piaţa reglementată.

Activitatea de cercetare geologică. Rezervele. Zăcămintele de gaze naturale din România sunt cantonate în special în Transilvania şi Muntenia (zona subcarpatică). În bazinul Transilvaniei, gazul metan (care reprezintă circa 2/3 din producţia totală de gaze naturale, restul de 1/3 fiind constituit din gazele libere şi gazele asociate extrase din zona extracarpatică) se găseşte în zăcăminte dispuse la adâncimi între 150 şi 1.600 m, cu un grad ridicat de puritate şi presiune mare (40–60 atm). Zăcămintele din celelalte zone sunt mai puţin bogate în metan şi cu presiuni mai mici (20–40 atm). Mai recent, în afara zăcămintelor cunoscute anterior (Podişul Transilvaniei şi Muntenia), au mai fost descoperite şi puse în exploatare alte zăcăminte situate în zona subcarpatică şi în platforma continentală a Mării Negre.

Din punct de vedere calitativ, gazele naturale din România sunt comparabile cu cele mai bune exploatate pe plan mondial[16], având un conţinut mare de metan (de 99,17–99,77% metan, restul azot, oxigen şi bioxid de carbon), nu au compuşi cu sulf, au un procent redus de gaze inerte, calităţi care fac avantajoasă utilizarea lor nu numai în producerea energiei, dar şi în diferite activităţi industriale (în domeniul sticlăriei, tratamentelor termice, îngrăşămintelor, maselor plastice, produselor farmaceutice etc.). Cele mai pure zăcăminte gazeifere din România sunt localizate în Podişul Transilvaniei (procentul de gaz metan ajunge la 99,92%).

Zăcămintele de gaze naturale sunt situate la adâncimi între 200 şi 4.300 m, 94,9% aflându-se la adâncimi de peste 3.500 m, iar restul la adâncimi mai mici de 3.500 m. Din totalul rezervelor existente în zăcăminte, 36% sunt de joasă presiune (sub 20 atm), care se pot folosi în apropierea sursei sau se transportă la distanţă prin comprimare în câmpurile de extracţie; restul de 64% sunt de înaltă şi medie presiune (peste 20 atm) şi pot constitui surse de alimentare a conductelor de transport pentru distanţe mari şi medii (sub acţiunea propriei presiuni). În Podişul Transilvaniei, numai 57% din zăcăminte au presiuni mai mari de 20 atm.

În ceea ce priveşte rezervele recuperabile de gaze, 73% se află în patrimoniul SNGN ROMGAZ şi 27% în evidenţa OMV PETROM. ***Potenţialul actual de rezerve de gaze naturale al României*** este alcătuit din 73,4% rezerve existente şi 26,6% rezerve de perspectivă, localizate în 274 de structuri geologice şi răspândite inegal pe teritoriul ţării (atât în zona de uscat – 98,8%, cât şi pe platoul continental al Mării Negre – 1,2%).

Conform datelor ANRM, la începutul anului 2015, situaţia resurselor geologice şi a rezervelor de gaze naturale (gaze libere şi gaze asociate) se prezenta astfel: resurse geologice – 703,227 mld. mc, rezerve dovedite – 101,370 mld. mc, rezerve probabile – 42,307 mld. mc şi rezerve posibile – 10,958 mld. mc. Conform altor estimări (Constantinescu şi Anastasiu, 2015), hidrocarburile gazoase au rezerve actuale de circa 184,9 mild. mc.

Activitatea de cercetare geologică s-a diminuat comparativ cu perioada anterioară anului 1989: volumul de lucrări seismice s-a redus la jumătate, iar cel al forajului pentru cercetare geologică cu 400% (Ivănuş *et al.,* 2008). Sondele forate după anul 1990 şi mai cu seamă după anul 1995 au fost realizate cu precădere pentru constituirea depozitelor de înmagazinare subterană a gazelor naturale. Numărul sondelor de explorare şi a celor de exploatare s-au redus continuu, în anul 1999 realizându-se tot atâtea sonde ca în anul 1918 (după 81 de ani), situaţia fiind similară şi la metri foraţi.

În perioada 2013–2016, SNGN ROMGAZ a realizat investiţii în valoare de 3,37 mld. lei, finanţate exclusiv din surse proprii, alocate pentru: lucrări de explorare geologică pentru descoperirea de noi rezerve de gaz metan – 34,26%;

[16] Pentru comparaţie, zăcămintele din Australia au un conţinut de metan de 94,4–97,4%, zăcămintele de la Lacq (Franţa) au un conţinut de metan de 69,1%, cele din Olanda au un conţinut de 81,2–87,7%, iar cele din Rusia au un conţinut de metan de 89–98,6% etc. (*Sursa*: Buliga şi Medar, 2009).

lucrări de foraj pentru exploatare, punere în producţie de sonde, infrastructură şi utilităţi – 5,80%; susţinerea capacităţii de înmagazinare subterană a gazelor – 12,30%; lucrări de protecţie a mediului înconjurător – 0,05%; retehnologizarea şi modernizarea instalaţiilor şi echipamentelor din dotare – 40,38%; dotări şi utilaje independente – 6,04%; cheltuieli pentru studii şi proiecte – 1,03%.

Activitatea de extracţie a gazelor naturale. Reducerea activităţii de cercetare, a lucrărilor de foraj de exploatare, depletarea naturală a zăcămintelor şi accidentele tehnice au condus la diminuarea numărului de sonde active, ceea ce a determinat înjumătăţirea cantităţilor de gaz metan extras în România în ultimii 15 ani (Tabelul 7.6). ***Producţia de gaze*** din Podişul Transilvaniei a prezentat cel mai mare declin natural, în medie cu 9%, faţă de 4% în zăcămintele de gaz metan din afara arcului carpatic (SNGN, 2017). În anul 1995, se atinge adâncimea maximă a sondelor de gaze naturale forate în Podişul Transilvaniei, prin sonda 6042 Deleni, proiectată pentru o adâncime de 5.062 m (Chisăliţă, 2004).

Tabelul 7.6

Producţia şi importul de gaze naturale în România, în perioada 1989–2016

(mil. mc)

Anul	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Prod. gaz metan	22.222	19.154	17.252	15.061	14.723	13.372	12.778	11.773	10.009	9.134	8.786
Prod. gaze asociate	10.729	9.182	7.555	7.077	6.595	6.226	6.238	6.389	5.907	5.307	5.831
Total gaze naturale	**32.951**	**28.336**	**24.807**	**22.138**	**21.318**	**19.598**	**19.016**	**18.162**	**15.916**	**14.441**	**14.617**
Import gaze naturale	7.417	7.200	5.200	4.400	4.500	4.600	6.000	7.000	5.000	4.700	3.200

Anul	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Prod. gaz metan	8.434	8.001	7.304	6.987	6.649	6.220	6.128	5.894	5.846	5.809
Prod. gaze asociate	6.173	6.089	5.736	6.042	6.143	5.742	5.657	5.484	5.396	5.363
Total gaze naturale	**14.607**	**14.090**	**13.040**	**13.029**	**12.792**	**11.962**	**11.785**	**11.378**	**11.242**	**11.172**
Import gaze naturale	3.400	2.900	3.800	5.900	5.100	5.300	6.000	4.900	4.400	2.000

Anul	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Prod. gaz metan	5.645	5.641	5.663	5.660	5.664	5.563	4.219
Prod. gaze asociate	5.210	5.260	5.272	5.194	5.392	5.529	5.250
Total gaze naturale	**10.855**	**10.901**	**10.935**	**10.854**	**11.056**	**11.092**	**9.469**
Import gaze naturale	2.300	3.100	2.900	1.500	600	200	1.500

Sursa: Ivănuş *et al.,* 2008, p. 58; Buliga *et al.,* 2014, p. 712–713; INS, 1990–2017; SNGN, 2017.

Pentru realizarea acestor producţii, în prezent, SNGN ROMGAZ exploatează un număr de 148 de zăcăminte, din care 143 de zăcăminte sunt considerate zăcăminte cu perimetru instituit, iar restul de cinci zăcăminte sunt incluse în categoria zăcămintelor cu producţie experimentală (SNGN, 2017). Exploatarea propriu-zisă a acestor zăcăminte se face prin intermediul a 3.260 de sonde şi tot atâtea instalaţii tehnologice de suprafaţă. Din totalul sondelor, 26%

sunt exploatate la peste 2.000 m, implicând costuri mai mari de extracţie. Menţinerea în funcţiune între anumite limite de presiune şi debit a sondelor productive de gaze se face prin intermediul a 115 agregate de comprimare, iar calitatea gazelor, cerinţă tehnică stipulată în legislaţia de specialitate, este asigurată în proporţie de peste 99% de către 71 de staţii de uscare a gazelor. La finele anului 2016, în cadrul SNGN ROMGAZ activau 6.246 de angajaţi faţă de 6.356 de angajaţi la finele anului 2015 (SNGN, 2017).

În anul 2016, primii doi producători de gaze naturale din România (SNGN ROMGAZ şi OMV PETROM) au acoperit 95,62% din ***producţia internă de gaze***, restul fiind acoperit de alţi operatori privaţi. ***Importul de gaz natural*** a fost de 1,5 mld. mc, din care 89% din Federaţia Rusă şi 11% din Ungaria. Fiind cel mai mare producător de gaze naturale din Europa Centrală şi de Est, România deţine o poziţie unică în regiune, prin dependenţa limitată de sursele externe. În ultimii ani, cererea de gaze naturale a cunoscut un trend descrescător, astfel încât dependenţa de importuri s-a diminuat, apelându-se la această sursă de aprovizionare doar în scopul acoperirii unor vârfuri de consum.

Consumul de gaze naturale. Ponderea gazelor naturale în balanţa consumului de energie primară este de 40% din totalul energiei primare consumate în România. În ultimii 15 ani, creşterea numărului consumatorilor casnici a fost de 110% faţă de cea a numărului consumatorilor industriali de numai 42%. Consumul de gaze în industria prelucrătoare şi industria energetică s-a redus substanţial în această perioadă, din cauza restructurării economiei; astfel, în anul 2015, cca 41,40 TWh au fost utilizaţi în producţia de energie electrică şi căldură în centrale cu capacitate instalată mare, respectiv în producţia, transportul şi distribuţia combustibililor fosili, iar consumul final de gaz natural a fost de 81,24 TWh, din care 10,64 TWh consum ca materie primă pentru producerea îngrăşămintelor chimice, restul de 70,6 TWh fiind utilizaţi în scop energetic (Guvernul României, 2016b).

În sectorul rezidenţial, consumul a prezentat însă o creştere constantă de-a lungul anilor. Deşi numărul consumatorilor în sectorul rezidenţial s-a dublat, consumul de gaze a prezentat o creştere de numai 20%. Aceasta poate fi asociată cu înlocuirea aparatelor de utilizare a gazelor naturale existente cu altele cu randamente ridicate.

Consumul de gaz natural ca materie primă este improbabil să se reducă, dimpotrivă, cererea de îngrăşăminte chimice este de aşteptat să crească. Situaţia este similară şi în industrie, însă trebuie avute în vedere aspectele menţionate anterior privitoare la consumul de produse petroliere.

Activitatea de transport a gazelor naturale a înregistrat o reducere a indicatorilor fizici în perioada 1990–1994, înregistrându-se cel mai mic număr de kilometri de conducte magistrale construiţi în ultimii 50 de ani; în anul 1992 s-a construit un număr de kilometri de conducte de transport aproximativ egal cu cel din anul 1918 (Buliga, 2007). Capacitatea anuală maximă de import este de 14,35 mld. mc, fiind gestionată de Societatea Naţională pentru Transport Gaze

Naturale (SNTGN) Transgaz SA Mediaş. Capacitatea anuală maximă de export este de 1,587 mld. mc (SNTGN, 2017), exportul fizic fiind disponibil numai la punctele de interconectare cu Ungaria (Csanédpalota) şi cu Republica Moldova (Iaşi-Ungheni).

Capacitatea de înmagazinare subterană a gazelor naturale a înregistrat o dezvoltare permanentă, capacitatea totală actuală fiind de aprox. 4,5 mld mc/ciclu. În prezent, România dispune de şapte depozite de înmagazinare, amenajate în zăcăminte depletate, dintre care şase (cu capacitate activă totală de 2,76 mld. mc/ ciclu) sunt deţinute de SNGN ROMGAZ, iar unul (cu o capacitate activă de 0,3 mld. mc/ciclu) este deţinut de ENGIE (acţionar majoritar) şi SNGN ROMGAZ (Guvernul României, 2016b).

Dezvoltarea capacităţilor de stocare a gazelor naturale pentru acoperirea vârfurilor de consum pe perioada sezonului rece şi pentru creşterea gradului de siguranţă a alimentării cu gaze a consumatorilor în situaţii de criză a constituit o preocupare permanentă în trecut (CIDE, 1983), dar este şi în prezent unul dintre punctele importante ale strategiei energetice din România pe termen mediu (Guvernul României, 2016c). Toate aceste măsuri şi acţiuni au ca scop creşterea coeficientului de siguranţă în livrarea gazelor, la valori cât mai apropiate de cele practicate de ţările Uniunii Europene, pentru evitarea unor perturbaţii majore în sistemul naţional de transport şi, respectiv, în alimentarea cu gaze a consumatorilor în situaţii de criză, la debite şi preţuri aproape constante în tot timpul anului[17].

În activitatea de distribuţie a gazelor naturale, după anul 1990, schimbarea politicii în domeniul gazelor naturale (în sensul alocării gazelor naturale cu precădere către populaţie, în scopul creşterii confortului termic) a condus la creşterea numărului consumatorilor de gaze naturale, în special din domeniul rezidenţial şi comercial. În ultimii 20 ani, s-au realizat distribuţii de gaze în mai multe localităţi decât s-au făcut în 80 de ani anteriori (SNGN, 2017). Perioada 1990–1998 este caracterizată prin creşterea numărului localităţilor alimentate cu gaze, cu precădere în mediul rural. În prezent, sistemul de distribuţie a gazelor naturale este format din cca 40.000 km de conducte, din care 37.000 km sunt operate de cei doi mari distribuitori, E.ON Distribuţie (20.000 km) şi Distrigaz Sud Reţele (17.000 km), care alimentează aprox. 3,2 mil. de consumatori (Guvernul României (b), 2016).

Piaţa gazelor naturale. România are cea mai mare piaţă de gaze naturale din Europa Centrală, care a atins dimensiuni record la începutul anilor ’80, ca urmare a aplicării unor politici guvernamentale orientate către eliminarea dependenţei de importuri. În contextul reformelor implementate după anul 1989, piaţa de energie din România a fost deschisă gradual către concurenţă, ca parte integrantă a conceptului de liberalizare a economiei naţionale (Popa, 2014). În particular, industria gazelor naturale a fost supusă unui proces de restructurare profundă.

[17] Aceste perturbaţii sunt determinate de faptul că cererea de gaze pe piaţa energetică românească este caracterizată de: fluctuaţii sezoniere de cca 60%; fluctuaţii zilnice de cca 25%; fluctuaţii orare care pot ajunge la cca 30%.

Prin restructurarea industriei gazelor naturale au fost create premisele pentru iniţierea procesului de privatizare. Rezultatul măsurilor menţionate se reflectă în ***structura actuală a pieţei româneşti a gazelor naturale***, care cuprinde: un operator al Sistemului Naţional de Transport (SNTGN Transgaz SA Mediaş); nouă producători (ROMGAZ, OMV PETROM, Foraj Sonde, Raffles Energy, Wintershall, Amromco Energy, Carpathian Energy, Lotus Petrol, Stratum Energy Romania); doi operatori pentru depozitele de înmagazinare subterană (ROMGAZ şi Depomureş); 41 de societăţi de distribuţie şi furnizare a gazelor naturale către consumatorii captivi; 121 de furnizori pe piaţa angro; doi operatori de administrare a pieţei centralizate: *Operatorul Pieţei de Energie Electrică şi de Gaze Naturale din România* (OPCOM) şi *Bursa Română de Mărfuri* (BRM).

Piaţa de gaze naturale din România este compusă din piaţa reglementată şi piaţa concurenţială, iar tranzacţiile cu gaze naturale se fac angro sau cu amănuntul. Creşterea ponderii pieţei concurenţiale se realizează gradual, prin asigurarea accesului pentru cât mai mulţi participanţi, furnizori şi clienţi finali.

Piaţa concurenţială a gazelor naturale a fost deschisă gradual, începând cu anul 2001[18], ajungând 100% pentru consumatorii non-casnici de la 1 ianuarie 2007 şi la 100% pentru toţi consumatorii de la 1 iulie 2007. În septembrie 2015, gradul efectiv de deschidere a pieţei interne a fost de 66,83%. Dacă la sfârşitul anului 2014 numărul de clienţi eligibili era de 10.558, în septembrie 2015, odată cu liberalizarea completă a pieţei pentru consumatorii non-casnici, acesta a ajuns la 181.361.

Pentru ***piaţa reglementată a gazelor naturale***, prin *HG nr. 488* din 1 iulie 2015, s-a stabilit preţul de achiziţie a gazelor naturale din producţia internă pentru clienţii casnici şi producătorii de energie termică numai pentru cantităţile de gaze naturale utilizate la producerea de energie termică în centralele de cogenerare şi în centralele termice destinate consumului populaţiei pentru perioada 1 iulie 2015–30 iunie 2021. Calendarul de liberalizare a preţului de achiziţie a gazelor naturale este următorul: de la 1.07.2015 – 60 lei/MWh; de la 1.07.2016 – 66 lei/MWh; de la 1.04.2017 – 72 lei/MWh; de la 1.04.2018 – 78 lei/MWh; de la 1.04.2019 – 84 lei/MWh; de la 1.04.2020 – 90 lei/MWh. ANRE va continua însă să reglementeze preţul final al gazelor pentru consumatorii casnici până în anul 2021.

7.3. EXPLORAREA ŞI EXTRACŢIA RESURSELOR DE CĂRBUNE

Cărbunele a fost şi rămâne o sursă importantă de energie datorită abundenţei resurselor şi costurilor extracţiei comparativ cu alţi combustibili destinaţi producerii energiei. Cele mai vechi consemnări ale prezenţei zăcămintelor de cărbune în Ţările Române datează din anul 1782, iar primele exploatări de tip industrial (deşi rudimentare) au început în anul 1790. Reglementarea scrisă a

[18] http://www.anre.ro/ro/gaze-naturale/informatii-de-interes-public/piata-gazelor-naturale.

dreptului minier şi a condiţiilor de exploatare a bogăţiilor subsolului a fost făcută în 1817 prin *Codul Calimach* (sistemul domenial), în 1819 prin *Codul Caragea* (sistemul primului ocupant), în 1831–1832 prin *Regulamentele organice* (sistemul accesiunii). Legea P. Carp din 21 aprilie 1895 a adoptat principiul separării subsolului minier (proprietar al bogăţiilor miniere fiind statul) de proprietatea suprafeţei, răspunzând interesului valorificării bogăţiilor miniere şi mai puţin a dreptului de proprietate a zăcământului (solicitare a Constituţiei din 1866).

În perioada care a urmat de la Marea Unire din anul 1918, industria carboniferă a adus contribuţii însemnate la dezvoltarea generală a economiei României, susţinerea procesului de industrializare, reducerea dependenţei faţă de sursele externe de materii prime energetice şi utilizarea resurselor de forţă de muncă. Evoluţia activităţilor de explorare şi extracţie a cărbunilor a fost puternic influenţată de modificările produse în cadrul mecanismului economic, precum şi al gradului de deschidere a economiei către fluxurile externe de factori de producţie. Din acest motiv, la fel ca şi în alte domenii ale activităţilor economice şi sociale, pe baza datelor statistice disponibile în momentul redactării prezentului capitol, în dezvoltarea industriei carbonifere se poate utiliza următoarea periodizare: a) 1918–1947, b) 1948–1989 şi c) 1990–2016.

PERIOADA 1918–1948

Cadrul legislativ. După Unirea din 1918, în contextul unui cadru legislativ favorabil, a avut loc preluarea de către industria românească a tuturor activităţilor miniere, proces desfăşurat cu sprijinul statului şi contribuţia BNR.

Constituţia din 1923 a instituit un nou regim minier, care făcea distincţie între subsol în general şi cel minier, al cărui proprietar era statul.

Legea minelor din iulie 1924 stabilea principiile generale de valorificare a substanţelor minerale, reglementarea raporturilor între cei ce exploatau resursa şi proprietarii suprafeţei, măsurile de conservare şi protecţie a zăcămintelor, siguranţa personalului, atribuţiile autorităţilor miniere. Aplicarea acestei legi a contribuit la o mai bună valorificare a zăcămintelor miniere, precum şi la apărarea intereselor naţionale în context internaţional. Totodată, legea acorda o serie de avantaje capitalului autohton pentru a spori ponderea acestuia în activitatea respectivei subramuri industriale.

Legea din 28 martie 1929 a urmărit delimitarea proprietăţii statului de cele particulare, prin organizarea cadastrului minier.

Legea din martie 1937 a atribuit tuturor zăcămintelor acelaşi regim, a înfiinţat o instanţă minieră mixtă, a simplificat procedurile de recunoaştere a drepturilor câştigate.

Constituţia din 27 februarie 1938 prevedea că toate bogăţiile subsolului aparţin statului, care deţinea dreptul exclusiv de a aprecia oportunitatea şi condiţiile de exploatare a zăcământului.

Cercetarea geologică. După anul 1918, *Institutul Geologic al României* (IGR), înfiinţat în anul 1906, a contribuit la punerea în evidenţă a bogăţiilor minerale ale ţării: în anul 1927 a fost editată Harta geologică a României (scara 1:1.500.000), în anul 1931 publică prima Hartă a zăcămintelor şi rezervelor de minerale (scara 1:100.000), iar în perioada 1930–1940 realizează cartografierea în detaliu a diferitelor zone geografice care pune în evidenţă resursele minerale. Cercetarea geologică era făcută atât de societăţi comerciale cu capital străin, cât şi de societăţi comerciale cu capital de stat, cum ar fi Administraţia Comercială pentru Prospecţiuni şi Exploatări Miniere.

Conform unei prime inventarieri (1923–1925) făcute de „Comisiunea pentru electrificarea ţării şi pentru coordonarea exploatării factorilor naturali producători de energie" şi Institutul Geologic al României (Sophian, 1925), coordonată de prof. dr. L. Mrazec, ***rezervele de cărbune sigure şi probabile*** erau estimate la 2.241,5 mil. t, respectiv 2.792,0 mil. t, conform celei de-a doua evaluări materiale (Mrazec, 1931). A treia evaluare materială estimează aceste rezerve la 2.984,4 mil. t (Protescu, 1932). În conjunctura economică şi socială de la acea vreme şi în funcţie de producţia medie anuală, durata de utilizare a rezervelor de cărbuni ale României era de peste 1.000 de ani, practic nelimitată.

În anul 1935, ***zăcămintele de cărbune*** erau reprezentate de: *huilă* la Anina, Doman, Secu (jud. Caraş) şi Cristolţel (jud. Sălaj); *lignit* în Bazinul Petroşanilor, în Bazinul Dărmăneştilor, în judeţul Dâmboviţa (Șotânga, Aninoasa, Doicești), în judeţele Vâlcea şi Muscel (depozite întinse), în judeţele Orhei, Bălţi, Cahul (rezerve mici); *cărbune brun* în Bazinul Petroşanilor, în judeţul Cluj (Ticu, Aghireş), în judeţul Mehedinţi (calitate foarte bună), în judeţul Severin (depozite întinse); *turbă* la Dorohoi; şi *antracit* la Schela (judeţul Gorj) (Gusti, 1938).

Calitatea cărbunilor extraşi, apreciată relativ la destinaţia acestora (80% pentru producerea aburului necesar căilor ferate), era, conform Laboratorului de Chimie al Institutului Geologic al României (Protescu, 1932), variată: lignitul era similar calitativ cu cel din Ungaria şi Cehoslovacia; huila avea o putere calorifică superioară, de 5.900–8.100 calorii/kg, şi o putere de vaporizare de 5,7–6,7 kg abur/kg cărbune, iar cărbunii bruni aveau o putere calorifică de 4.000–5.500 calorii/kg şi o putere de vaporizare de 4,5–5,2 kg abur/kg cărbune.

Producţia de cărbune a Vechiului Regat a fost neînsemnată până la Primul Război Mondial.

Consecinţele dezastruoase ale Primului Război Mondial au fost puternic resimţite în toate minele de cărbune din Transilvania. Mai ales în Valea Jiului, exploatarea intensivă în scopul obţinerii de cât mai mult cărbune necesar războiului a epuizat capacitatea de producţie a minelor, din cauza lipsei investiţiilor, neglijării întreţinerii lucrărilor miniere, extinderii focurilor endogene, inundării galeriilor, lipsei vagonetelor, epuizării fizice a muncitorilor. Urmările războiului şi-au pus amprenta şi asupra nivelului de trai al populaţiei din zonă, care trăia în cele mai precare condiţii, iar din lipsa fondurilor, conducerile minelor devenite nerentabile au trecut la concedieri masive, îngroşând rândul şomerilor.

Pentru a recupera pagubele pricinuite de război, transportul şi industria siderurgică aveau nevoie de tot mai mult cărbune. În contextul unei producţii europene deficitare de cărbune şi al industriei petroliere distruse, producţia de cărbune a României (1,6 mil. t/an) nu acoperea necesarul intern, astfel încât Guvernul a adoptat o serie de politici de intensificare a producţiei indigene de cărbune, fapt ce s-a reflectat şi în creşterea continuă a numărului întreprinderilor carbonifere (Gusti, 1938).

În perioada 1927–1936, devalorizarea leului, concurenţa din partea petrolului şi raţionalizarea aprovizionării CFR au făcut ca întreprinderile carbonifere cu dificultăţi financiare să se închidă, permiţând astfel adoptarea de ample măsuri de organizare, concentrare şi raţionalizare a activităţii.

Principalele ***unităţi extractive ale cărbunilor*** din România interbelică, din punctul de vedere al ponderii în producţie, erau: Societatea Petroşani (53,5%); Societatea Uzinele de Fier şi Domeniile din Reşiţa (10,6%); Societatea Creditul Carbonifer (8,9%); Societatea Minele Şorecani (4,6%); Societatea Lonea (4,5%); Societatea Lignitul (3,7%); Societatea Concordia (2,9%). Participarea capitalului străin era de 61% în 1929 (Axenciuc, 1956) şi de 71% în 1938 (Paţac, 1970).

Conjunctura economică şi-a pus amprenta şi asupra dinamicii activităţii de exploatare a cărbunelui, astfel că se pot releva mai multe etape, şi anume:

- ***Perioada de refacere, creştere şi concentrare a producţiei (1921–1928)***, caracterizată prin: instaurarea stării de normalitate şi asigurarea climatului de muncă; eliminarea focurilor de mină (SJHAN, 1923); creşterea ponderii transportului mecanizat; îmbunătăţirea metodelor de exploatare, mecanizarea lucrărilor (SJHAN, 1918). Asigurarea desfacerii producţiei de cărbune a creat cadrul lansării unei politici de investiţii necesare refacerii parcului tehnic, retehnologizării, creşterii puterii instalate în centralele electrice, deschiderii de noi exploatări necesare creşterii producţiei.
- ***Criza economică (1929–1933)***, caracterizată prin imposibilitatea absorbţiei întregii producţii de cărbune, concurenţa din partea altor surse de energie, incapacitatea de a găsi domenii mai largi de utilizare a cărbunelui şi de a dezvolta tehnologii de creştere a randamentului de ardere, a provocat o importantă scădere a producţiei şi închiderea multor mine. În aceste condiţii, în anul 1929, muncitorii au trecut la acţiuni revendicative, iar autorităţile au întărit aparatul de represiune. Criza economică a reprezentat, astfel, o nouă treaptă de concentrare şi centralizare a producţiei şi capitalului, impunând o serie de reconsiderări de natură organizatorică, având ca finalitate implementarea unor tehnici moderne (Buliga *et al.,* 2014). Toate aceste măsuri au determinat reducerea costului de extracţie, raţionalizarea şi concentrarea exploatărilor, îmbunătăţirea calităţii cărbunilor şi a condiţiilor de utilizare a acestora la CFR, industrie şi consumatorii casnici (Miniera, XVII, 1942, p. 15–18).
- ***Reînviorarea economiei româneşti începând din anul 1934*** a determinat creşterea producţiei de cărbune, aceasta situându-se totuşi, în anul 1936, cu 40% sub nivelul maxim atins în anul 1927.

Sintetizând datele referitoare la perioada interbelică, se observă că, între 1919–1927, producţia de cărbune a crescut continuu (de la 1,55 mil. t la 3,22 mil. t), a fost practic staţionară (3,0 mil. t/an) până în anul 1929, a scăzut în timpul crizei (1,50 mil. t/an) şi s-a redresat odată cu reînviorarea economiei româneşti, după 1934 (Figura 7.2).

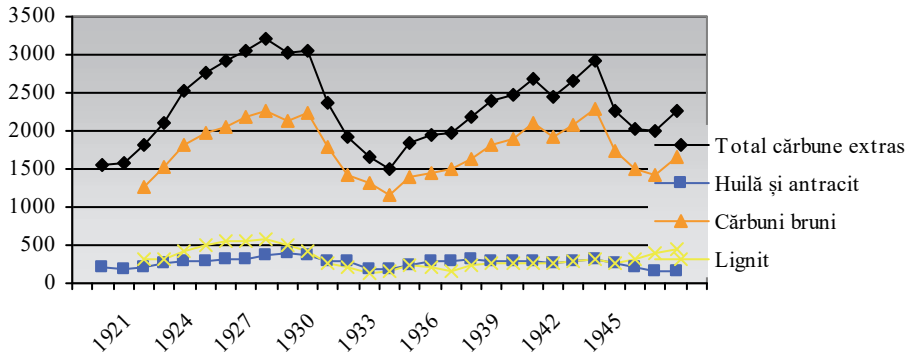

Sursa: Axenciuc, 1992; DCS, 1957.

Fig. 7.2. Evoluţia producţiei de cărbune în România, pe tipuri, în perioada 1919–1947, mii tone.

Participarea României la cel de al Doilea Război Mondial a secătuit economia naţională, cu urmări grave asupra mineritului carbonifer, dezorganizat şi sabotat de capitalul străin. **În perioada 1945–1948** au fost repuse în funcţiune o serie de mine distruse în timpul războiului. Pentru redresarea producţiei s-au format „echipe de şoc" pentru lucrul peste program, s-au organizat consfătuiri de producţie pentru generalizarea metodelor avansate de lucru, s-au iniţiat schimburi de experienţă, s-a întărit disciplina muncii, s-au aplicat norme de securitate a muncii pentru prevenirea accidentelor.

PERIOADA 1948–1989

În perioada economiei de comandă, a fost stimulată dezvoltarea în ritm susţinut a industriei carbonifere, datorită unor motivaţii multiple, şi anume: a) în epocă, tehnologiile de extracţie a cărbunilor implicau un consum ridicat de forţă de muncă fizică şi, astfel, susţinerea creşterii producţiei implica o majorare semnificativă a unei categorii de salariaţi care erau emblematici pentru economia de comandă şi sistemul politic pe care aceasta se sprijinea; b) necesitatea asigurării unor cantităţi tot mai mari de resurse energetice pentru dezvoltarea industriei realizate în condiţii de deschidere limitată către economia mondială.

Zăcămintele principale de cărbune din perioada analizată erau reprezentate de: *huilă* localizată în Munţii Banatului (rezerve mici) şi Valea Jiului

(strate cu grosimi mari, calitate crescătoare de la est la vest), *cărbune brun* în Bazinul Comăneşti (strate subţiri) şi la Ţebea, *lignit* în Bazinul Olteniei (volume semnificative), *antracit* la Schela în judeţul Gorj (zăcăminte mici).

La 11 iunie 1948, toate minele de cărbune au fost naţionalizate. În anul 1949, pentru a se asigura necesarul suplimentar de forţă de muncă, din ordin politic, se înfiinţează Oficiul Forţei de Muncă şi Direcţia Detaşamentelor Militare de Muncă puse la dispoziţia minelor din Valea Jiului. Locuitorii coloniilor muncitoreşti din Valea Jiului ar fi trebuit să aibă un nivel de trai superior, însă condiţiile de lucru au rămas neschimbate, multe dintre drepturile prevăzute în contractele colective de muncă au fost modificate sau anulate.

În august 1949 a luat fiinţă societatea româno-sovietică pe acţiuni pentru exploatarea şi desfacerea cărbunelui „Sovrom-Cărbune". În aceste condiţii, la începutul anilor 1950, au fost elaborate studii tehnico-economice care prevedeau măsuri concrete de sporire a producţiei şi a productivităţii muncii, reducerea costurilor de producţie şi a consumurilor specifice, modernizarea fluxului de transport, reducerea posturilor neproductive. De asemenea, au fost deschise noi exploatări, transportul în subteran a fost modernizat, locomotivele electrice au înlocuit caii în galerii, abatajele au fost dotate cu transportoare şi s-a generalizat transportul cu benzi. Cu toate acestea, subordonarea economică faţă de Uniunea Sovietică a împiedicat statul român să dispună eficient de resurse.

Începând cu anul 1956, au loc o serie de transformări: *organizatorice* (înfiinţarea Combinatului Carbonifer Valea Jiului sub conducere românească, după desfiinţarea Sovrom-Cărbune, deschiderea primelor exploatări de lignit în bazinul Olteniei, redresarea activităţilor miniere din Valea Jiului, desfiinţarea Detaşamentelor Militare de Muncă); *tehnice şi tehnologice* (experimentarea primei combine de abataj – producţie URSS –, primele grinzi metalice articulate, aplicarea în premieră a metodei cu cofraj glisant la săparea puţurilor, trecerea la susţinerea elastică a galeriilor şi introducerea combinelor de înaintare); *îmbunătăţirea măsurilor de securitate a muncii*.

În anul 1960, odată cu deschiderea marilor cariere şi a exploatărilor în subteran, pentru transportul lignitului către termocentrale (Mintia, Doiceşti, Rovinari, Paroşeni), au fost construite şase „linii ferate ale cărbunilor".

Vulnerabilitatea energetică a României, demonstrată prin oprirea importurilor de petrol din Iran la sfârşitul anilor '70, a determinat lansarea unei campanii de extindere a producţiei de cărbune (Figura 7.3). Prin Programul energetic naţional al anilor '70 şi '80, pentru a compensa rolul redus al petrolului şi gazelor naturale în producţia de energie, s-au prevăzut creşteri semnificative ale producţiei de cărbune. Drept consecinţă, în perioada 1970–1980, „mineritul cărbunelui din România a fost în plină ascensiune, oferind locuri de muncă bine plătite, stimulând activitatea economică în multe regiuni ale ţării" (Bastida şi Yupari, 2008). Totodată, a început experimentarea primelor complexe mecanizate de fabricaţie românească. Pe de altă

parte, munca grea şi periculoasă, sarcinile de plan tot mai mari, dar necorelate cu investiţiile necesare deschiderii şi pregătirii noilor capacităţi de producţie au avut ca rezultat nemulţumiri sociale, generând protestul a 35.000 de mineri din Valea Jiului, din 4 august 1977.

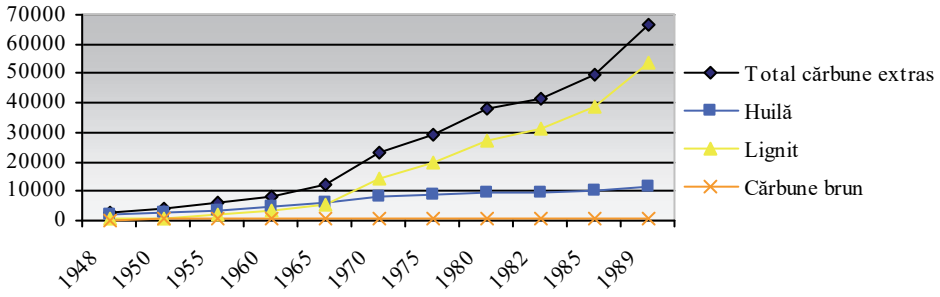

Sursa: DCS, 1957, 1979, 1990.

Fig. 7.3. Evoluţia producţiei de cărbune în perioada 1948–1989, mii tone.

Criza economică apărută după anul 1980 ca urmare a eforturilor de restituire a datoriei externe a impus mărirea producţiei de cărbune şi crearea de disponibilităţi pentru export. Au fost reactivate şantierele naţionale ale tineretului şi implicarea armatei în sectoarele energetice ale ţării. Un mare număr de persoane a fost dislocat din diferite zone ale ţării, creându-se oraşele miniere, Valea Jiului devenind principala zonă minieră a ţării. Personalul ocupat în extracţia cărbunelui a cunoscut o creştere continuă, fiind în anul 1990 de circa 99 mii de persoane, înregistrându-se o triplare faţă de anul 1950. Pe termen lung, respectivele măsuri de politică economică au contribuit la apariţia unei structuri monoindustriale în zone precum Valea Jiului, fără a oferi însă alternative în condiţiile demantelării economiei de comandă.

Producţia totală de cărbune în anul 1982 a fost de 14 ori mai mare decât cea din 1938 (41.433 mil. t), din care lignit 75,0% (rezultat al creşterii de 10 ori a extracţiei între 1960 şi 1982), huilă şi antracit 23,3%, iar cărbune brun 1,7%. Deşi în perioada 1982–1985 au fost deschise 35 de noi mine şi cariere, ţinta iniţială stabilită pentru anul 1985 de producere a 86 mil. t cărbune/an a trebuit să fie revizuită la 64 de mil. t, producţia efectivă ridicându-se la doar 49 mil. t.

În anul 1989, din producţia totală de cărbune de 66,46 mil. t, lignitul deţinea 81,22%, huila 17,43% şi cărbunele brun 1,35%. Metodele de exploatare a minelor sărace, numeroasele accidente, inundaţiile din subteran, insuficienta dotare cu echipamente au fost cauzele principale ale lipsei de performanţă a industriei carbonifere în ultimul deceniu al economiei de comandă. Producţia de cărbune nu a putut ţine pasul cu cerinţele industriei, aproape 3/4 din producţia de cărbune a fost arsă de centralele termoelectrice mari, dar cantităţi mari de cărbune cocsificabil au trebuit să fie importate din Uniunea Sovietică.

PERIOADA 1990–2016

Ieşirea bruscă din cadrul instituţional al economiei de comandă la începutul anului 1990 a avut importante repercusiuni asupra activităţii din industria carboniferă. La dezechilibrele care se manifestaseră cu acuitate în cursul anilor 1980, s-au adăugat altele cauzate de remodelarea mecanismului economic, precum şi de restructurarea economiei în ansamblul său. Din aceste motive, adaptarea industriei carbonifere la rigorile economiei de piaţă a fost un proces dificil şi a cuprins nu numai redefinirea cadrului legislativ referitor la desfăşurarea activităţilor miniere şi de prospecţiune geologică, ci şi o redimensionare a întreprinderilor cu capital de stat implicate în extracţia cărbunelui şi asigurarea principalei materii prime pentru funcţionarea termocentralelor.

Modificări ale cadrului instituţional-legislativ. În perioada 1990–1997 nu au fost aduse modificări semnificative referitoare la desfăşurarea activităţilor miniere din punctul de vedere al regimului proprietăţii şi al desfăşurării proceselor investiţionale.

La 5 martie 1998 a fost adoptată *Legea minelor nr. 61*, menită să asigure „maximă transparenţă activităţilor miniere şi concurenţă loială, fără discriminare între formele de proprietate, originea capitalului şi naţionalitatea operatorilor. Investiţiile în domeniu erau încurajate prin facilităţi fiscale şi administrative, fără constrângeri cu privire recuperarea acestora şi utilizarea profitului realizat". Totodată, titularul licenţei de explorare era obligat să renunţe după doi ani la 50% din suprafaţa desemnată prin licenţă şi la încă 25% după patru ani.

Din necesitatea armonizării cu Directivele UE, a introducerii de prevederi noi privind procedura de oferte, obligaţiile de refacere a mediului afectat, aspectele sociale, introducerea de pedepse pentru activităţi miniere desfăşurate fără licenţe, clarificarea şi actualizarea noţiunilor existente în *Legea nr. 61/1998*, a fost elaborată *Legea minelor nr. 85/18 martie 2003*. Această lege elimina prevederile referitoare la limitarea suprafeţelor explorate, titular al unui permis sau licenţe putând fi orice persoană juridică română sau străină, cu condiţia ca, în 90 de zile de la primirea licenţei, persoanele juridice străine să înfiinţeze o filială în România, pe care să o menţină pe toată durata activităţii. În România, administrarea resurselor şi rezervelor de minerale şi concesionarea perimetrelor miniere, în conformitate cu Legea minelor, se realizează de Agenţia Naţională de Resurse Minerale.

Importante modificări legislative au fost efectuate în ceea ce priveşte prospecţiunile geologice. Astfel, prin *HG nr. 193/22.03.1991*, se înfiinţa SC Prospecţiuni SA, abilitată să execute studii şi lucrări de prospecţiune pentru toate resursele subsolului. Societatea era specializată în executarea de lucrări de prospecţiuni geologice, geofizice, geochimice, hidrologice, geotehnice, lucrări de foraj, de geodezie, topografie, analize de laborator, studii şi sinteze geologice. Aceste lucrări aveau ca scop descoperirea de structuri favorabile acumulării de hidrocarburi şi punerea în evidenţă de substanţe minerale solide.

În 1996, prin *HG nr. 1302*, se reglementează activitatea *Institutului Geologic Român* (IGR), fiind recunoscut drept institut naţional. Atribuţiile sale au fost ulterior completate în anii 2000 şi 2005, când i s-a atribuit statutul de „serviciu geologic naţional", iar din anul 2006, IGR a fost admis ca membru cu drepturi depline al Asociaţiei Serviciilor Geologice Naţionale din Europa.

Caracteristici ale zăcămintelor de cărbune în perioada 1990–2014. În 1990, ***zăcămintele de cărbune*** erau dispuse astfel: *huila* în Bazinul Petroşani, cu 25 de strate de cărbune cu putere calorifică diferită şi în Bazinul Banatului; *lignitul* în Bazinele Motrului, Rovinari, Jilţ; *cărbunele brun* în Bazinul Comăneşti, la Ţebea, Cristolţel, Surduc (jud. Sălaj); *antracitul* la Schela (jud. Gorj).

România dispunea în anul 2014 (Buliga *et al.,* 2014) de ***rezerve geologice exploatabile*** cu tehnologiile miniere cunoscute care totalizau 3 mld. t de lignit şi cărbune brun şi 1 mld. t de huilă. Dacă se iau în considerare producţiile anuale (3 mil. t huilă şi 30 mil. t lignit) şi rezervele cunoscute de cărbune, rezultă că România are asigurat necesarul din producţia internă pentru 100 de ani la lignit şi cărbune brun şi 250 de ani la huilă. Volumul rezervelor exploatabile de huilă este mult mai mic deoarece: condiţiile miniere de exploatare îngreunează extracţia şi limitează aplicarea de metode moderne de exploatare; rezervele de calitate şi a celor situate în centrul bazinului minier sunt epuizate, impunând exploatarea perimetrelor din extremităţi. Astfel, gradul de asigurare a rezervelor de huilă din Bazinul Văii Jiului este de peste 38,6 ani, iar a celor de lignit din Bazinul Minier Oltenia este de peste 40 de ani. Concluzionând, rezervele exploatabile economic au volume reduse, exploatarea acestora impunând procesări complexe şi costisitoare.

În ceea ce priveşte ***calitatea,*** cărbunele din România este caracterizat prin calitate inferioară şi condiţii geominiere dificile de exploatare. Zăcămintele de huilă sunt situate la adâncimi de peste 500 m, au o structură tectonică complexă, huila fiind autoinflamabilă. Zăcămintele de lignit şi cărbune brun sunt amplasate la adâncime mare (400–1.100 m), sub nivelul hidrostatic (fiind necesară asecarea şi excavarea a 10 m apă/t cărbune), puterea calorifică este relativ redusă, iar conţinutul de sulf, mare. La extracţia în carieră este necesară excavarea, la decopertare, a unui volum mare de steril (8–10 mc steril/t cărbune). Calitatea redusă a cărbunelui se reflectă în consumul specific crescut pentru producerea energiei, gradul ridicat de poluare, suprafeţele mari de terenuri scoase din circuitul economic.

Reforma întreprinderilor şi dinamica producţiei din industria carboniferă. Derularea procesului de reimplementare a mecanismelor concurenţiale, scăderea calităţii unor zăcăminte îndelung exploatate şi modificarea cererii pentru sursele de energie primară au determinat transformări la nivelul agenţilor economici cu capital de stat implicaţi în extracţia şi comercializarea cărbunilor. Principalele modificări au constat în modificarea formei de organizare a agenţilor economici, în funcţie de etapele reformării economiei în ansamblul său, dar şi de îndeplinirea cerinţelor integrării în Uniunea Europeană.

*Cele mai însemnate modificări ale formelor de organizare a agenţilor economici din **exploatarea huilei** au fost*:

- în anul 1991, Combinatul Minier Valea Jiului se transformă în Regia Autonomă a Huilei din România;
- în anul 1998, Regia Autonomă a Huilei devine Compania Naţională a Huilei SA (CNH);
- în noiembrie 2012, din CNH se desprind EM Petrila, Paroşeni, Uricani, creându-se SN Închideri Mine Valea Jiului;
- în decembrie 2012, din CNH se desprind EH Lonea, Livezeni, Vulcan, Lupeni, Exploatarea de Preparare a Cărbunelui Valea Jiului, formând Societatea Naţională a Huilei SA;
- în februarie 2013 se creează Complexul Energetic Hunedoara, format din Electrocentrale Deva, Electrocentrale Paroşeni şi SN a Huilei SA Petroşani. Înfiinţarea respectivului complex energetic a fost impusă de faptul că nu exista o companie de electricitate pe bază de huilă, suficient de mare pentru a putea participa la proiecte internaţionale, în beneficiul pieţei din România. Avantajele urmărite prin înfiinţarea complexului energetic erau multiple: acces direct la rezervele de huilă cu scopul eficientizării activităţii, optimizarea fluxurilor tehnologice, reducerea structurii administrative, asigurarea managementului integrat.

*Referitor la **exploatarea lignitului***:

- în 1990 ia naştere Regia Autonomă a Lignitului;
- în 1997, Regia Autonomă a Lignitului se transformă în Societatea Naţională a Lignitului Oltenia;
- în 2012 se creează Complexul Energetic Oltenia, având în componenţă: SNL Oltenia, CE Rovinari, CE Turceni, CE Craiova.

*Referitor la **exploatarea cărbunelui brun**:*

- în 1991 exista Sucursala Minieră a Regiei Autonome a Lignitului Târgu-Jiu;
- în 1995 ia fiinţă Regia Autonomă a Cărbunelui Ploieşti;
- în 1997 Regia Autonomă a Cărbunelui Ploieşti se transformă în Societatea Naţională a Cărbunelui Ploieşti.

În contextul scăderii consumului de energie, determinat de restructurarea industriei prelucrătoare, dar şi pe fondul exercitării puterii sindicatelor miniere, după 1990, ***producţia de cărbune*** s-a diminuat sensibil (Figura 7.4), astfel că, pentru menţinerea locurilor de muncă, au fost acordate subvenţii semnificative. Între anii 1990 şi 2007, statul a alocat 6,15 mld. dolari pentru sprijinirea sectorului minier.

Preţurile cărbunilor, stabilite anual în mod administrativ, se situau sub nivelul cotaţiilor internaţionale, respectiv al inflaţiei, cu influenţă directă negativă asupra parametrilor de eficienţă economică. Din cauza condiţiilor dificile de exploatare, a tehnicii disponibile şi a preţului subevaluat, costurile de producţie au

depăşit preţurile, totalul pierderilor însumând în perioada 1991–1997 cca 2,4 mld. dolari, iar în 1998, 1,8 mld. dolari.

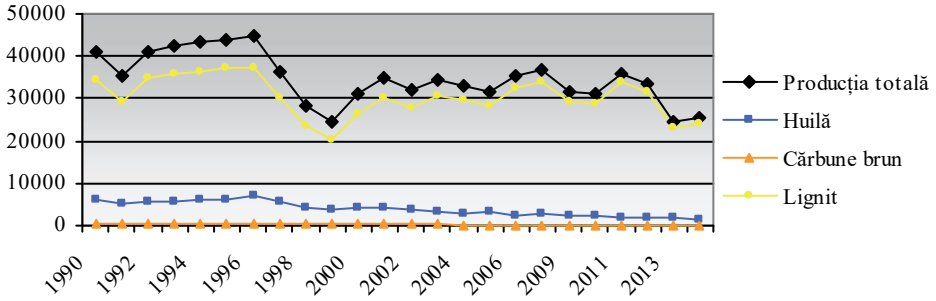

Sursa: INS, 1995–2016.

Fig. 7.4. Evoluţia producţiei de cărbune în perioada 1990–2015, mii t.

În aceste condiţii, s-a realizat o restructurare profundă a industriei carbonifere, în anul 1997 fiind disponibilizate circa 26 mii de persoane, cu acordarea a 12–20 de salarii compensatorii (Figura 7.5). Prin efectuarea acestor disponibilizări s-a urmărit: demararea restructurării acestui sector strategic fără producerea de convulsii sociale majore; dezenclavizarea zonelor miniere şi impulsionarea mobilităţii forţei de muncă; stimularea liberei iniţiative (Neagu, 2002).

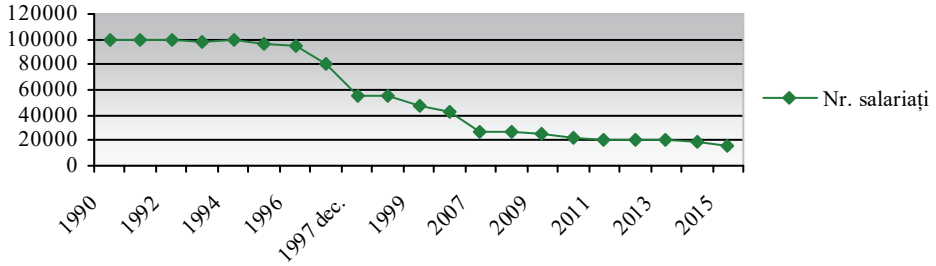

Sursa: INS, 1994–2015; *Strategia industriei miniere 2017–2035*.

Fig. 7.5. Evoluţia numărului de angajaţi în industria extractivă a cărbunelui în perioada 1990–2015.

În consecinţă, productivitatea muncii a crescut cu 33,2% la CNLO, cu 44,2% la RAH, cu 83,4% la SNC Ploieşti, iar CNL Oltenia a înregistrat profituri. Restructurarea poate fi considerată ca fiind mai degrabă haotică, disponibilizările nu au fost făcute în urma unei analize solide a rentabilităţii fiecărei exploatări miniere, iar rezultatul nu s-a reflectat nici în redresarea dorită a activităţii, nici în nivelul de trai al locuitorilor din zonă.

În anul 1998, mineritul din Valea Jiului se reorganizează, continuându-se închiderile de mine, în condiţiile alocării de sume bugetare prin programe naţionale (208 mine şi cariere închise şi 87 ecologizate). Aceste evoluţii au influenţat

cantităţile de cărbune preluate de termocentrale, apărând necesitatea rediscutării solicitărilor în contextul evoluţiei economiei şi a resurselor financiare disponibile.

În ianuarie 1999, ca urmare a restructurărilor produse, se declanşează o nouă criză socială. După „pacea de la Cozia", Guvernul Radu Vasile iniţiază un plan prin care Valea Jiului să fie declarată zonă specială. În anul 2002, Guvernul Năstase finalizează „Strategia de dezvoltare socio-economică a Văii Jiului", prin care se căutau soluţii economice alternative pentru dezvoltarea zonei.

Statul a sprijinit, între 2000 şi 2002, prin subvenţii bugetare producţia de huilă şi cărbune brun extras prin lucrări subterane. În perioada 1997–2006, alocaţiile de capital pentru investiţii au asigurat 35% din necesarul CNH Petroşani; investiţiile din surse proprii au asigurat 10% din necesar, cu excepţia SNLO şi a complexelor energetice, unde necesarul a fost acoperit 100%.

Necesitatea îndeplinirii cerinţelor aderării la Uniunea Europeană au determinat executivul ca în anul 2004 să elaboreze Strategia sectorului minier, care avea ca obiective elaborarea unui plan de închidere a minelor, penalizarea exploatărilor ineficiente economic şi reducerea locurilor de muncă. Se urmărea stabilirea atât a limitei economice de exploatare a zăcămintelor atrase în circuitul economic, cât şi a limitei până la care se pot utiliza pentru producerea energiei electrice şi termice.

Întrucât cererea de cărbune energetic era asigurată integral din producţia internă, extracţia cărbunelui necesita o restructurare radicală pentru a corespunde cerinţelor pieţei, restructurare continuată în timpului Guvernului Tăriceanu care, în 2007, solicită Comisiei Europene menţinerea acordării ajutoarelor de stat exploatărilor din Valea Jiului dincolo de data limită (2011), primind derogare până în anul 2018.

Producţia totală de cărbune în perioada 2000–2012 s-a menţinut, cu unele fluctuaţii, la un nivel relativ constant (nedepăşind pe cel anterior anului 1997), nivel imprimat de volumul producţiei de lignit, producţia de huilă cunoscând o scădere continuă. Întreaga producţie de cărbune din această perioadă a fost realizată în condiţiile unei reduceri importante şi continue a personalului angajat.

În anul 2012, a fost reorganizată activitatea minieră din Valea Jiului, astfel încât, în urma unor analize, au fost identificate şi separate unităţile miniere viabile de cele neviabile, CNH intrând în procedură de lichidare.

Deoarece extracţia resurselor de cărbune se află sub puternica influenţă a mediului, a schimbărilor tehnologice şi a investiţiilor de capital necesare menţinerii capacităţilor de producţie şi deschiderii altora noi, viitorul cărbunelui în România va depinde atât de succesul *Programului EU 20/20/20*, dar şi de rivalitatea acestuia cu gazul natural, în cadrului mixului energetic naţional.

În cadrul previziunilor privind dezvoltarea economiei româneşti pe termen lung, se estimează că va exista o cerere cu creşteri moderate de energie electrică şi termică, iar în cadrul cererii totale, nu se va putea renunţa, cel puţin pe termen scurt, la funcţionarea centralelor pe cărbune; infrastructura de producere a energiei

prin arderea cărbunelui deţine o pondere importantă din puterea instalată în sistemul energetic naţional, iar funcţionarea acestora nu va putea fi oprită fără efecte negative majore; cărbunele energetic românesc reprezintă o sursă sigură deoarece: rezervele geologice de lignit asigură continuarea producţiei, capacităţile de producţie deţin infrastructura de bază şi pot fi reabilitate cu costuri minime; restructurarea sectorului carbonifer poate crea condiţii de creştere treptată a productivităţii muncii şi, implicit, a competitivităţii cărbunelui.

7.4. EXPLORAREA ŞI EXTRACŢIA RESURSELOR DE MINEREURI FEROASE ŞI NEFEROASE

Zăcămintele de minereuri feroase şi neferoase din România se definesc prin caracteristici geologice şi miniere complexe şi, de asemenea, prin caracteristici fizice, mecanice şi mineralogice dificile: tectonică complicată, adâncime mare de exploatare, intercalaţii şi incluziuni frecvente de steril în formaţiunile utile, condiţii hidrogeologice grele, conţinut scăzut în componenţi utili etc.; din cauza acestor condiţii de exploatare dificile, costurile de producţie realizate în România sunt destul de ridicate, atât în cariere, cât şi în subteran. De regulă, statul român, în calitatea sa de proprietar al acestor resurse, a susţinut producţia minieră prin alocarea bugetară de investiţii şi prin subvenţii pentru realizarea producţiei miniere propriu-zise, dar modul concret de sprijinire a industriei extractive de minereuri feroase şi neferoase a fost puternic influenţat de tipul de mecanism economic, de politica macroeconomică adoptată, precum şi de constrângerile impuse de mediul extern. Din acest motiv, în analiza evoluţiilor din domeniul investigat, se poate utiliza următoarea periodizare: a) 1918–1947, b) 1948–1989 şi c) 1990–2016.

PERIOADA 1918–1947

Anul 1919 aduce sub administraţia românească toate minele din Transilvania, cu implicaţii asupra dezvoltării ulterioare a întregii industrii din România. După Marea Unire din 1918, mineritul (desfăşurat preponderent în Transilvania) s-a dezvoltat, tehnologiile de preparare au fost modernizate, permiţând extinderea exploatării unor zăcăminte considerate nerentabile.

Conform datelor Institutului Geologic (Macovei, 1940), repartiţia geografică a ***rezervelor*** era următoarea: ***minereul de Fe*** era extras din Banat, Poiana Ruscă, Munţii Apuseni şi estul Podişului Transilvaniei, rezervele aflate în exploatare fiind evaluate la 13,2 mil. t, cu un conţinut de 30% fier şi potenţial metalurgic scăzut; ***minereul de Mn,*** extras din Banat, Munţii Apuseni, Bucovina şi cu rezerve estimate

la 1,1 mil. t; ***minereul de Al (bauxita),*** extras din Bihor şi Alba, cu rezerve estimate la 3,5 mil. t; ***minereul de Cu*** era extras din Banat, Munţii Apuseni, Maramureş, Carpaţii Orientali şi Dobrogea (la Altân Tepe, cu o rezervă de 430 mii t de pirită cupriferă cu o concentraţie de 1–3% cupru); ***Pb şi Zn*** sub formă de sulfuri asociate cu pirită şi uneori cu aur şi argint. Existau şi zăcăminte în care galena şi blenda se află în cantităţi exploatabile la Herja, Baia Sprie, Cavnic, Satu Mare şi Maramureş. Rezervele totale sunt de 2,2 mil. t cu o concentraţie de 2–6% plumb şi 6–12% zinc; ***Au*** aflat totdeauna asociat cu argintul, plumbul, zincul, cuprul. Rezervele totale de minereuri aurifere estimate erau de 1,8 mil. t cu un conţinut de 6,5% g aur/t în regiunea Baia Mare şi 6,3 mil. t cu un conţinut mediu de 7,6 g/t în regiunea Munţilor Apuseni.

Producţia. Între cele două războaie mondiale, exploatarea minereurilor era făcută de: Societatea Pheonix (minereuri complexe), Societatea Mica, Societatea Franceză de Mine de Aur din Transilvania, Asociaţia Maramureşeană de Mine sau Asociaţia Ungară de Mine de Plumb şi Zinc, Societatea Aur, Societatea Cupriferă Română, Societatea Creditul Minier, Societatea Petroşani, Societatea Reşiţa. Alături de acestea, statul deţinea o serie de exploatări miniere: Baia Sprie, Băiuţ, Cavnic etc. Statul, prin cumpărarea şi vânzarea exploatărilor miniere sau a produselor rezultate (metale, concentrate, minereuri), menţinea un echilibru în acest sector de activitate.

Un alt factor care a influenţat dezvoltarea mineritului după anul 1918 a fost capitalul, în special cel bancar, dar şi cel industrial. Societăţile industriale devin interesate în participarea la activitatea băncilor, prin cumpărarea de acţiuni, participări la sporirea de capital sau chiar înfiinţarea de bănci specializate ca: Banca Minelor, Creditul Tehnic, Banca de Credit Aurifer şi Metalifer. În această perioadă, creşte dependenţa industriei miniere de sursele de finanţare străină, în special de bănci.

În ceea ce priveşte producţia, după o scădere în perioada Primului Război Mondial, a urmat o creştere până în anii premergători celui de-al Doilea Război Mondial. O creştere semnificativă a cunoscut producţia de aur (de peste 10 ori în anii 1929–1936), dar şi producţia de argint, de fier şi mangan, de plumb şi de cupru. În această perioadă, toate întreprinderile aurifere din ţară îşi modernizează instalaţiile de prelucrare şi trec la mecanizarea minelor, pentru o exploatare cât mai raţională. În acelaşi timp, prin legile adoptate, se promovează politica de încurajare a industriei miniere, mai ales cea auriferă, de către stat şi Banca Naţională.

Datele publicate în 1936 de Institutul Central de Statistică arată că erau angajate în exploatările auro-argintifere 10.202 persoane, din care 10.193 români şi 9 străini. Se reflecta existenţa unui număr apreciabil de mici producători, erau atraşi prin sistemul de taxe şi impozite al vremii. Aceştia erau asociaţi sau persoane fizice şi produceau aprox. 12 kg aur fin/an. Activitatea acestora se desfăşura în zona Munţilor Apuseni şi într-un număr neînsemnat în regiunea Baia Mare.

În anul 1938, numărul micilor producători din acea regiune a fost de 645, iar producţia totală realizată de aceştia era de 188 kg. Până la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, BNR a avut un rol activ în încurajarea producţiei de aur a ţării, cumpărând întreaga cantitate de aur produsă de România.

După anul 1924, România a cunoscut o perioadă de creştere economică influenţată de situaţia externă favorabilă. În acest context, producţia de minereuri a crescut continuu, s-au deschis exploatări miniere noi şi s-au dezvoltat tehnologii care au sporit gradul de recuperare a substanţelor utile. Datorită acestui fapt se dezvoltă o puternică, pentru acea vreme, industrie metalurgică. Uzinele metalurgice de la Reşiţa, Hunedoara, Nădrag, Vlăhiţa îşi măresc capacitatea, sporind cererea de minereu de fier şi mangan. Din cauza lipsei minereurilor feroase din producţia internă, în 1934 se ia în calcul, pentru prima dată, construirea unui combinat metalurgic la Dunăre, aprovizionat cu materie primă din import.

Ca urmare a crizei economice din perioada 1929–1933, numărul de muncitori din industria minieră a scăzut de la 60.000 în 1929 la aproape 30.500 în 1933, generând numeroase mişcări sociale, dar şi întărirea aparatului de represiune. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, activitatea minieră s-a axat pe exploatarea minereurilor de fier şi mangan necesare industriei de război, dar şi a minereurilor de metale preţioase.

PERIOADA 1948–1989

După naţionalizarea principalelor mijloace de producţie din 11 iunie 1948, activitatea industriei miniere a fost reorganizată în mod radical prin: a) înfiinţarea Ministerului Minelor; b) demararea unui amplu program de cercetare geologică, care a condus la descoperirea de noi rezerve de minereuri; c) creşterea gradului de valorificare a tuturor componentelor utile din zăcămintele de minereuri neferoase extrase; d) atragerea în circuitul economic de noi zăcăminte în vederea acoperirii necesarului economiei.

De altfel, în perioada industrializării forţate, întreaga activitate de extracţie a minereurilor s-a bazat pe principiul satisfacerii nevoii de materii prime a subramurilor industriale de bază din producţia internă, indiferent de costuri.

De aceea, în anul 1989, marea majoritate a minereurilor extrase necesitau subvenţii considerabile din partea statului. În această categorie sunt incluse zăcămintele de minereuri complexe, pentru care, prin tehnologiile folosite, exista posibilitatea de recuperare a unei cantităţi de metale echivalente cu cel puţin 2% din masa minieră extrasă şi pentru cele cuprifere cu un conţinut net de 0,14–0,18% Cu. Scăderea continuă a conţinutului de substanţe utile din zăcămintele nou atrase în circuitul economic şi accentuarea dificultăţilor în exploatare au condus la amplificarea eforturilor materiale şi energetice şi la diminuarea randamentelor de extracţie, în special în cazul utilizării tehnologiilor tradiţionale. Totodată, diminuarea randamentelor de extracţie a determinat apariţia de volume apreciabile depozitate în halde miniere, zguri metalurgice, nămoluri, iazuri de decantare cu un caracter puternic poluant. Aceste depozite şi iazuri au impus, după 1989, aplicarea de ample programe de recuperare a elementelor utile conţinute de acestea, dar şi de ecologizare.

Din cauza faptului că zăcămintele de ***minereuri complexe*** din majoritatea întreprinderilor miniere cu parametri calitativi ridicaţi din zonele superioare şi centrale au fost deja exploatate, se impunea trecerea la zone cu adâncimi tot mai mari, cu condiţii grele de extracţie, caracterizate printr-o tectonică neregulată, prin prezenţa gazului metan, a temperaturilor foarte ridicate şi a viiturilor. De aceea, în condiţiile ţării noastre, unde producţia metalurgică cunoştea o creştere susţinută, necesarul de metale neferoase fiind din ce în ce mai mare, şi ţinând cont de faptul că rezervele de minereuri neferoase atrase în circuitul economic aveau conţinuturi utile din ce în ce mai scăzute, s-a apelat la importuri.

Exploatarea zăcămintelor de ***minereuri neferoase*** cu conţinuturi utile scăzute a fost considerată eficientă mai ales la cele situate în carieră (chiar dacă conţinuturile nete de substanţă utilă erau în general mai mici faţă de cele din subteran), deoarece suma cumulată a eforturilor materiale şi energetice necesare pentru obţinerea metalelor în concentrate este mai redusă. Aceste exploatări au avut, pe termen lung, efecte majore asupra mediului, iar eforturile ulterioare de reabilitare a ecosistemelor au fost deosebit de mari.

O atenţie deosebită a fost acordată exploatării zăcămintelor de minereuri cuprifere cu conţinuturi sub 0,4% Cu, care reprezentau în anul 1985 83,9% din volumul total al minereurilor neferoase şi peste 90% din cel al minereului cuprifer. Astfel, în anul 1988, zăcămintele Roşia Poieni (jud. Alba), Moldova Nouă (jud. Caraş-Severin) şi Valea Morii (jud. Hunedoara) se exploatau la suprafaţă, în cariere cu capacităţi de producţie de 500–4000 mii t/an, rezervele geologice ale acestora reprezentând peste 70% din total, iar restul zăcămintelor, Bălan (jud. Harghita), Deva, Bolcana şi Veţel (jud. Hunedoara), Sasca Montană (jud. Caraş-Severin), Baia de Aramă (jud. Mehedinţi) şi Altîn Tepe (jud. Tulcea) deţineau aprox. 30% din rezerve (exploatări în subteran).

Zăcămintele cuprifere aveau rezerve de ordinul a zeci de milioane până la sute de milioane de tone, cu conţinuturi de 0,2–0,8% Cu şi cu un grad de asigurare de ordinul zecilor şi chiar sutelor de ani. Potenţialul de rezerve geologice existent, deşi cu conţinuturi mult mai reduse faţă de cele care se exploatează pe plan mondial, asigura continuitatea activităţii în unităţile miniere. În această perioadă au început să fie prelucrate avansat o serie de minereuri cum ar fi bauxita. În anul 1970, este pusă în funcţiune Uzina de Aluminiu Slatina, România devenind, în timp, un producător important de alumină şi aluminiu. Producţia de alumină s-a triplat în aceşti 19 ani (Tabelul 7.7).

Tabelul 7.7

Producţia de alumină în perioada 1970–1989

(mii tone)

Anul	**1970**	**1980**	**1985**	**1989**
Cantitatea	205	534	548	611

Sursa: DCS, 1990.

Metalele preţioase. Pentru zăcămintele auro-argintifere, zona Baia Mare contribuia cu 48% la aur şi cu 68% la argintul din producţia României, restul de 52% pentru aur şi 32% pentru argint provenea din extragerea şi prelucrarea minereurilor de metale preţioase localizate în zăcămintele de la Brad, Baia de Arieş, Certej-Săcărâmb, Roşia Montană şi Zlatna. Calitatea minereurilor extrase a avut o involuţie în timp în privinţa conţinutului de substanţă utilă. Astfel, dacă în perioada 1920–1940 concentraţia medie era de 10–20 g/t, în perioada 1940–1960, de 4–10 g/t; după 1960, aceasta era de 1–3 g/t. Exploatarea rezervelor de minereuri auro-argintifere se făcea atât la suprafaţă, în carierele Roşia Montană şi Coranda-Hondol, cât şi în subteran, la Brad, Baia de Arieş, Zlatna şi Certej-Săcărâmb, precum şi în zona Baia Mare.

Minereul de fier. Sărăcia resurselor interne a determinat sporirea importului de minereu de fier (Tabelul 7.8). Importurile au crescut pe măsura creşterii producţiei de oţel, dar a scăzut cantitatea de minereu extrasă. Astfel, dacă în anul 1965 cantitatea de minereu de fier extrasă în ţară era aproximativ egală cu cea importată, în anul 1985 se importa de peste şase ori cantitatea de minereu de fier extrasă în ţară, acest decalaj continuând să crească în anii următori.

Tabelul 7.8

Evoluţia producţiei şi importului de minereuri de fier în perioada 1960–1989

(mii tone)

Anul	Minereu de fier extras în ţară	Minereu de fier importat
1960	1.460	917,1
1965	2.479	2.623,2
1970	3.206	6.267,8
1971	3.467	6.939,4
1975	3.065	10.878,7
1980	2.333	15.981,8
1985	2.287	15.207,0
1989	2.482	13.626,0

Sursa: ICEM, 2007.

Principalele perimetre miniere cu zăcăminte de minereuri de fier care se exploatau în anul 1989 erau localizate la Ghelari şi Teliuc (jud. Hunedoara), la Bocşa şi Ruşchiţa (jud. Caraş-Severin) şi la Iara (jud. Cluj). Baza de rezerve exploatabile era în scădere în ultimii ani, producţia reducându-se cu un ritm de 10–15% pe an.

PERIOADA 1990–2016

După anul 1989, producţia industriei miniere feroase şi neferoase a scăzut constant, nefiind capabilă să se adapteze economiei de piaţă. Sectorul minier era organizat în şase companii miniere de stat, care însumau 278 de mine şi cariere:

Minvest Deva**,** MinBucovina Vatra Dornei**,** Remin Baia Mare**,** Băiţa, Cuprumin Abrud, Moldomin Moldova Nouă.

Transformările suferite de industria minieră după 1989 şi-au pus amprenta şi pe rezultatele economice ale acestora, evoluţia capacităţilor de producţie pe ansamblu ilustrând scăderea performanţelor economice ale acestor companii. Capacităţile de producţie în minele de cupru au scăzut cu aproape 70%, declinul explicându-se prin: oprirea aproape completă a activităţii de cercetare geologică, astfel încât resursele de categorii inferioare nu au putut fi promovate; lipsa cronică a investiţiilor, care nu a permis deschiderea şi pregătirea rezervelor noi, pe măsura epuizării unor resurse prin exploatare; închiderea unor niveluri de exploatare din minele existente, închiderea de zone miniere, oprirea şi scoaterea din funcţiune a unor niveluri de exploatare în minele care mai funcţionau încă, precum şi din uzinele de preparare. Scăderea capacităţilor de producţie la minereurile auro-argintifere a fost de numai 35%, deoarece preţurile şi piaţa aurului şi argintului au fost favorabile, fapt ce a condus la o exploatare eficientă din punct de vedere economic.

Producţia minereurilor de fier şi mangan s-a confruntat permanent cu probleme de piaţă şi probleme de costuri şi, în consecinţă, aceste mine au fost închise. Subvenţiile anuale acordate după 1989 reprezentau o pondere semnificativă în cheltuielile de producţie, situându-se între 25% (Moldomin) şi 90% (MinBucovina), iar cheltuielile la 1.000 de lei producţie marfă aveau cele mai mari valori la Minvest Deva, urmată de Moldomin, acolo unde activitatea se desfăşoară în subteran.

O caracteristică a activităţii de extracţie atât în subteran (Remin Baia Mare, Minvest Deva), cât şi din carieră (Băiţa, Cuprumin Abrud) era valoarea mare a cheltuielilor de producţie, care au crescut pe măsura liberalizării preţurilor. Chiar în condiţiile reducerilor semnificative de producţie, principalele exploatări miniere au înregistrat pierderi însemnate. Această situaţie a determinat ca majoritatea minelor să necesite subvenţii bugetare, fapt ce a condus în final la închiderea lor.

La mijlocul anilor 1990 a devenit clar că România nu-şi mai putea permite să susţină minele neviabile prin subvenţii, astfel că în 1997 a început o restructurare majoră, care a constat în principal în închiderea minelor. Programul de închidere a minelor a fost luat în discuţie încă din anul 1995, dar a fost pus în aplicare în anul 1998, ca o condiţie a continuării programului de asistenţă încheiat cu FMI. Acest program cuprindea o listă de 520 de obiective miniere, lucrări miniere, halde neecologizate, dar şi mine şi cariere importante. Programul a avut ca suport legislativ *Legea nr. 168/2000* privind aprobarea *Ordonanţei Guvernului nr. 11/2000* pentru ratificarea Acordului de împrumut dintre România şi BIRD privind finanţarea Proiectului de închidere a minelor şi de atenuare a impactului social, în valoare de 44,5 mil. dolari SUA, semnat la Bucureşti, la 13 octombrie 1999, *HG nr. 418/1999* privind asigurarea condiţiilor de implementare a prevederilor Proiectului-pilot privind restructurarea sectorului minier, astfel cum a fost modificată prin *HG nr. 353/2001*, legi ulterior actualizate. Astfel, până la sfârşitul anului 2011, se încheiau lucrările de închidere şi ecologizare a 192 de obiective miniere, la care se adăugau 53 cu recepţii parţiale. Dintre acestea, 167 de obiective miniere erau din sectorul extracţiei minereurilor neferoase (Tabelul 7.9).

De fapt, în perioada 1998–2011, pentru activităţile specifice programelor de închidere a minelor, pentru întregul sector minier, inclusiv prin programele finanţate în cadrul acordurilor de împrumut convenite cu organisme financiare externe, s-au cheltuit fonduri în valoare totală de 1.330,554 mil. lei (echivalentul a 350,146 mil. euro), din care fonduri alocate direct de la bugetul de stat de 1.171,569 mil. lei, fonduri atrase de la Banca Mondială de 137,768 mil. lei şi fonduri atrase de la BIRD de 21,217 mil. lei.

Tabelul 7.9

Programul de închidere a minelor din sectorul extracţiei minereurilor neferoase

Nr crt.	Compania/ Societatea	Total mine închise	Hotărârea de guvern care a aprobat închiderea										
			816/ 1998	17/ 1999	720/ 1999	493/ 2000	602/ 2001	898/ 2002	926/ 2003	1854/ 2004	1008/ 2006	644/ 2007	997/ 2010
	TOTAL	167	28	7	11	13	7	23	4	17	24	31	2
1	CN REMIN Baia Mare	69	22	5	1	4	–	11	–	4	7	15	–
2	CNCAF MINVEST Deva	41	6	–	7	1	1	4	4	5	6	7	–
3	CNU Bucureşti	25	–	2	3	5	1	4	–	1	2	5	2
4	SC Minieră Anina	19	–	–	–	3	5	4	–	1	2	4	–
5	SC MINBU-COVINA SA	13	–	–	–	–	–	–	–	6	7	–	–

Sursa: Strategia industriei miniere 2012–2035.

În procesul restrângerii activităţii miniere, prin închiderea unităţilor de producţie, numărul angajaţilor din minerit a scăzut drastic. Din punct de vedere social, disponibilizările au avut un efect negativ, obiectivele miniere fiind amplasate în zone monoindustriale, compensaţiile acordate devalorizându-se rapid din cauza inflaţiei accelerate. Instabilitatea socială a fost accentuată şi de lipsa unor programe coerente şi concrete de conversie a forţei de muncă, nivelul şomajului atingând cote importante. Mai mult, încercările autorităţilor publice de a atrage investitori în zonele miniere afectate de şomaj prin acordarea de facilităţi nu au adus rezultatele aşteptate. Zonele defavorizate care se bucurau de scutiri de impozite şi taxe au devenit atrăgătoare pentru înfiinţarea de sedii sociale pentru firmele care îşi desfăşurau activitatea în altă parte, fără beneficii sociale pentru respectivele areale.

Închiderea minelor a condus atât la diminuarea veniturilor populaţiei din regiunile respective, cât şi la reducerea încasărilor bugetelor locale. Impactul încetării exploatării resurselor minerale asupra nivelului de trai al populaţiei se manifesta, în primul rând, prin dificultatea găsirii unui loc de muncă conform pregătirii profesionale, accesul greu la serviciile de bază şi scăderea gradului de susţinere financiară din partea guvernului. Minereurile extrase, la nivelul anului 2005, aveau ca destinaţie o industrie metalurgică românească capabilă încă să prelucreze producţia internă de minereuri, chiar dacă, pentru a obţine produse competitive, era nevoie de importuri. Mai târziu, combinatele metalurgice au fost restructurate, o parte au fost închise din cauza ineficienţei economice şi a problemelor de mediu pe

care le generau, iar altele au continuat să funcţioneze, dar cu o capacitate de producţie mult diminuată. Începând cu anul 2004, atenţia autorităţilor guvernamentale s-a axat pe îndeplinirea condiţiilor de aderare la Uniunea Europeană şi a fost acceptată cerinţa de a înceta acordarea de subvenţii pentru industria extractivă de minereuri feroase şi neferoase până la sfârşitul anului 2010.

În prezent, activitatea minieră în domeniul extracţiei minereurilor neferoase practic nu mai există, cu excepţia câtorva puncte de lucru din cariere, cum ar fi Roşia Poieni. Situaţia volumului resurselor minerale şi a producţiei nete este prezentată în Tabelul 7.10.

Tabelul 7.10

Volumul resursei şi producţia de minereuri

Minereuri	**Resursa minerală la 01.01.2016**	**Producţia netă în anul 2015**
Resurse minerale metalifere	–	–
Minereuri auro-argintifere	760 tone	81,5 kg
Minereuri cuprifere	443 mil. tone	40,26 mii tone
Minereuri polimetalice (Pb-Zn)	67 mil. tone	0

Sursa: Strategia minieră a României 2017–2035.

România deţine încă un potenţial însemnat de resurse minerale care trebuie şi va fi valorificat. Industria extractivă a minereurilor neferoase este puternic poluantă şi conformarea acesteia la cerinţele de mediu presupune cheltuieli mari pe care deocamdată nu este nimeni dispus să le suporte. În general, legislaţia de mediu a UE nu permite exploatări miniere cu un asemenea impact.

Continuarea exploatării minereurilor neferoase în Romania trebuie să ţină seama de orientările impuse de Uniunea Europeană. Toate aceste acţiuni, care vor influenţa decisiv dezvoltarea ulterioară a industriei extractive a minereurilor neferoase, trebuie făcute numai în interes naţional. Cadrul legislativ care va fi creat trebuie să ţină seama de valoarea ulterioară a metalelor extrase, de complexitatea minereurilor şi de raritatea elementelor pe care le conţin.

7.5. CONCLUZII

În perioada 1918–1947, vicisitudinile istorice din trecut şi crizele economice au făcut ca producţiile înregistrate în cadrul componentelor industriei extractive să se dezvolte în salturi, cu dese perioade de refacere sau scădere. Avântul economic general al României de după anul 1924, influenţat şi de situaţia externă favorabilă, a determinat punerea în exploatare a noi zăcăminte, creşterea numărului întreprinderilor miniere şi petroliere, precum şi a nivelului tehnicii şi dotării acestora, cât şi modernizarea uzinelor de preparare.

Între cele două războaie mondiale, industria extractivă din România a progresat mult, obţinând o serie de realizări tehnice care au urmărit creşterea randamentului şi diminuarea costurilor de producţie. În cuprinsul legilor miniere din această perioadă, gazelor asociate petrolului nu li s-a acordat nicio atenţie, spre deosebire de petrol, care a ocupat un rol din ce în ce mai important, în raport direct cu creşterea însemnătăţii lui în epoca modernă.

Începând cu anul 1948, industria extractivă a trecut printr-un puternic proces de restructurare, în contextul economiei de comandă. Aceste restructurări au condus la creşterea rolului industriei extractive în susţinerea dezvoltării economice şi sociale. Importante fonduri de investiţii au fost cheltuite şi pentru a valorifica uneori resurse minerale care nu erau de cea mai bună calitate şi câteodată în condiţii de zăcământ dificile (adâncime mare, tectonică complicată, conţinut redus de substanţă utilă). Chiar dacă, în anumite perioade, era mai rentabil importul de materii prime, efortul intern a avut justificare în politica de a asigura o dezvoltare economică independentă a ţării, care să depindă cât mai puţin de mediul extern, prin valorificarea la maximum a resurselor naturale interne. Astfel, în perioada economiei de comandă, cele mai importante resurse au fost cărbunele şi petrolul, la care s-au adăugat gazul metan, alături de mineralele metalifere şi nemetalifere.

Aceste bogăţii naturale nu numai că au susţinut dezvoltarea industrială proprie, dar au constituit şi principalul furnizor de purtători energetici şi de materii prime pentru industrie, iar exporturile de produse miniere, petroliere şi petrochimice au asigurat resursele valutare pentru modernizarea întregii economii, pentru importurile de utilaje şi tehnologii pentru dezvoltarea industriei extractive şi, mai ales, a industriei prelucrătoare, dar şi pentru promovarea intereselor statului român în lume. După anul 1980, economia de comandă a intrat în criză sistemică. Astfel, în ciuda unei creşteri economice remarcabile în decursul a patru decenii, în anul 1989, România se situa pe o poziţie marginală în ierarhia ţărilor europene, între nivelul ei de dezvoltare şi cel al ţărilor dezvoltate cu economie de piaţă existând mari decalaje în ceea ce priveşte principalii indicatori economici şi sociali.

După anul 1989, perioada îndelungată de exploatare (forţată) a zăcămintelor de ţiţei şi gaze din România a condus la diminuarea drastică a rezervelor din zăcămintele aflate în exploatare, zăcăminte având un grad de maturitate ridicat, caracterizate prin productivităţi relativ reduse ale sondelor. Continuarea exploatării lor în condiţii economice înseamnă dezvoltarea unor procese de creştere a factorului final de recuperare care să menţină un nivel ridicat de energie în zăcământ. Celelalte resurse minerale ale subsolului existente în zăcăminte, exploatate (la fel de intens) sau încă aflate în exploatare, precum şi resursele virgine pot asigura în continuare baza de materii prime pentru dezvoltarea şi susţinerea unor ramuri industriale tradiţionale şi pot participa la dezvoltarea unei industrii a viitorului. Perioada actuală de dezvoltare, caracterizată prin atributele de „societate de consum” şi „globalizare”, trebuie să ia în calcul faptul că resursele minerale ale subsolului din România sunt epuizabile şi, ca atare, trebuie exploatate raţional, în consens cu cerinţele dezvoltării durabile.

În încheiere, considerăm că sunt necesare modificări de esenţă în *Legea minelor*, *Legea petrolului*, *Legea gazelor* şi *Legea energiei* în ceea ce priveşte protecţia zăcămintelor şi a suprafeţelor aferente, conducerea proceselor de extracţie, monitorizarea acţiunilor de închidere a exploatărilor, de protecţie socială a personalului disponibilizat şi de conservare a mediului, clarificarea raporturilor între drepturile proprietarilor de terenuri şi proprietarul subsolului, a raporturilor dintre operatori şi proprietari, nivelul redevenţelor miniere şi petroliere etc.

Schimbările în politicile mondiale vizând resursele minerale ale subsolului reprezintă o oportunitate majoră pentru ţara noastră, oportunitate pe care suntem obligaţi să o valorificăm, având în vedere că aceste resurse sunt la dispoziţia nemijlocită a statului, iar diversitatea resurselor minerale oferă României un avantaj competitiv deloc de neglijat.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1942), *Miniera*, XVII, p. 15–18.
2. *** (1964), *Dezvoltarea economică a României 1944–1964*, Editura Academiei Române, Bucureşti.
3. *** (1995), *Steaua Română – Câmpina. 1895–1995, Istoria unei rafinării centenare*, Editura Silex, Bucureşti.
4. Asociaţia Generală a Inginerilor din România (2009), *Momente din istoria geologiei româneşti,* Univers ingineresc, nr. 16 (446).
5. Axenciuc Victor (1956), *Penetraţia capitalului străin în industria României în perioada 1923–1929,* Teză de doctorat.
6. Axenciuc Victor (1992), *Evoluţia economică a României – cercetări statistico-istorice, 1859–1947,* vol. I, *Industria*, Editura Academiei Române, Bucureşti.
7. Bara Ioan Sebastian, Toma Denisa, Lazăr Ioachim (2012), *Monografia judeţului Hunedoara,* vol. 2, *Economie şi societate*, Editura Emia, Deva.
8. Basgan Ion (1940), *Petrolul şi gazele naturale,* Editura Tehnică, Bucureşti.
9. Bastida Ana Elizabeth, Yupari Aguado (2008), *Enhancing the contribution of mining to sustainable development in Romania: a legal and policy framework*, Working Paper, Soros Foundation Romania.
10. BNR – Banca Naţională a României (1939), *Contribuţiuni la problema materiilor prime în România,* vol. II, *Petrolul, coloranţii, cauciucul, masele plastice şi răşinele naturale*, Biblioteca monetară, economică şi financiară, Bucureşti.
11. Boncu Constantin (1971), *Contribuţii la istoria petrolului românesc,* Editura Academiei Române, Bucureşti.
12. Bulearcă Marius (2016), *Establishing an optimal level of petroleum royalties in Romania,* The 4th International Conference *Economic Scientific Research – Theoretical, Empirical and Practical Approaches* (ESPERA 2016), December 15–16, Bucharest.
13. Buliga Gheorghe (2007), *Repere istorice ale industriei româneşti de petrol 1857–2007*, Editura Societatea Inginerilor de Petrol şi Gaze, Bucureşti.
14. Buliga Gheorghe, Fodor Dumitru, Diţă Stelian (2014), *Enciclopedia economiei resurselor minerale din România*, Editura AGIR şi Editura Asociaţiei Societatea Inginerilor de Petrol şi Gaze, Bucureşti.
15. Buliga Gheorghe, Medar Elena (2009), *Un secol de industrie gazieră. Oameni şi fapte,* Editura AGIR, Bucureşti.
16. Buzatu Gheorghe (1969), *Unele aspecte privind lupta pentru petrolul românesc (Legea minelor din 1924)*, Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol", vol. VI, Iaşi.

17. Buzatu Gheorghe (1978), *The Place of Oil Problem within the Evolution of Romanian British Relations (1880–1929),* Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol", vol. XV, Iaşi.
18. Buzatu Gheorghe (1981), *România şi trusturile petroliere internaţionale până la 1929,* Editura Junimea, Iaşi, p. 143 şi urm.
19. Buzatu Gheorghe (1998), *O istorie a petrolului românesc*, Editura Enciclopedică, Bucureşti.
20. Calcan Gheorghe (1997), *Industria petrolieră din România în perioada interbelică*, Editura Tehnică, Bucureşti.
21. CGM – Centrala Gazului Metan (1981), *Industria gazului metan din România. Scurtă monografie*.
22. Chicoş Ştefan (1939), *Legislaţia minieră*, în *Enciclopedia României*, vol. III, Bucureşti.
23. Chisăliţă Dumitru (1999), *Trilema lumii contemporane*, Editura Universităţii „Lucian Blaga", Sibiu.
24. Chisăliţă Dumitru (2000), *Comportamentul organizaţional al Societăţii Române de Gaz*, Editura Universităţii „Lucian Blaga", Sibiu.
25. Chisăliţă Dumitru (2002), *Evoluţia organizaţiilor cu profil gazier din România. Primele societăţi care aveau ca obiect de activitate exploatarea, transportul şi valorificarea gazelor naturale (perioada interbelică) (1)*, Jurnalul de petrol şi gaze, nr. 6, iunie 2002, p. 32–34.
26. Chisăliţă Dumitru (2004), *Momente în istoria gazelor naturale din România,* Editura Academprint, Târgu-Mureş.
27. CIDE (1981), *Implicaţii economice ale modificării randamentelor energetice în extracţia petrolului, cărbunelui şi în producerea energiei electrice*, Studii de economie industrială, nr. 23, Bucureşti.
28. CIDE (1983), *Asigurarea cu resurse materiale şi energetice din producţia internă. Prognoze ale dezvoltării industriei extractive şi energetice şi ale eforturilor pe care le implică*, Studii de economie industrială, nr. 36, Bucureşti.
29. CIDE (1986), *Atragerea în circuitul economic a zăcămintelor minerale cu conţinut scăzut de elemente utile şi obţinerea eficientă a unor resurse regenerabile*, Studii de economie industrială, nr. 63, Bucureşti.
30. Comănescu Mihaela (2000), *Politici energetice europene*, Editura Economică, Bucureşti.
31. CONPET SA (2017), *Raportul administratorilor pe anul 2016,* Ploieşti.
32. Constantinescu Emil, Anastasiu Nicolae (coord.) (2015), *Resursele minerale ale României,* vol. I, *Mineralele industriale şi rocile utile*, Editura Academiei Române, Bucureşti.
33. Constantinescu Octav (1937), *Contribuţia capitalului străin în industria petroliferă românească*, Bucureşti, p. 57–59.
34. Constantinescu Tancred (1924), *Expunere de motive la legea minelor,* în *Legea minelor cu expunerea de motive*, Imprimeria Statului, Bucureşti, p. 135.
35. DCS – Direcţia Centrală de Statistică (1957, 1959, 1965, 1980, 1983, 1990), *Anuarul statistic al României,* Bucureşti.
36. European Comission, *NACE structure,* rev. 2/2008.
37. Gavăt Iulian (1964), *Geologia petrolului şi a gazelor naturale*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.
38. Gusti Dimitrie (1938), *Enciclopedia economică a României*, vol. I–IV, disponibil la: www.cimec.ro.
39. Guvernul României, Ministerul Economiei, Comerţului şi Mediului de Afaceri (2016), *Strategia minieră a României pentru perioada 2017–2035.*
40. Guvernul României, Ministerul Energiei (2016a), *Strategia energetică a României 2016–2030, cu perspectiva anului 2050,* Raport al sesiunii de lucru *Ţiţei, produse petroliere şi gaz natural*, Bucureşti, 11 martie.
41. Guvernul României, Ministerul Energiei (2016b), *Strategia energetică a României 2016–2030, cu perspectiva anului 2050, Analiza stadiului actual*, Bucureşti, 19 februarie.
42. Guvernul României, Ministerul Energiei (2016c), *Strategia energetică a României 2016–2030, cu perspectiva anului 2050 – Raport final,* 19 decembrie.
43. Hamangiu Constantin (1929), *Codul general al României*, vol. XVII, Editura Monitorul Oficial, Bucureşti, p. 290 şi urm.

44. Hamangiu Constantin (1942), *Codul general al României. Legi uzuale,* vol. XXX/III, Editura Monitorul Oficial, Bucureşti, p. 2486–2553.
45. Hexner Bela (1927), *Privire sumară asupra mineritului şi metalurgiei ardelene*, Camera de Comerţ şi Industrie, Cluj.
46. Iancu Aurel (1972), *Creşterea economică şi resursele naturale,* Editura Politică, Bucureşti.
47. Iancu Aurel (coord.) (2003), *Factorii naturali-geografici ai României*, în *Dezvoltarea economică a României. Competitivitatea şi integrarea în Uniunea Europeană*, vol. I, Editura Academiei Române, Bucureşti.
48. ICEM (2007), *Siderurgia României în context european*.
49. IGR – Institutul Geologic al României (1925), *Legiurile miniere vechi şi noi ale României. Legiurile din Vechiul Regat până la 4 iulie 1925*, Bucureşti.
50. IGR – Institutul Geologic al României (1984), *Harta substanţelor minerale utile*, ediţia a II-a, Bucureşti.
51. *Industria carboniferă a României 1965–1989,* disponibil la: www.stiri-economice.ro.
52. INS – Institutul Naţional de Statistică (2017a), *Anuarul statistic al României*, 2016, Bucureşti.
53. INS – Institutul Naţional de Statistică (2017b), *Raportul „Actualizare privind suprafaţa României realizată de Agenţia Naţională de Cadastru şi Publicitate Imobiliară" (ANCPI)*, 18 iunie.
54. Ionescu Dan, Ivănescu Ion (1957), *Evoluţia industriei de petrol din România după Primul Război Mondial şi până azi*, Petrol şi gaze, nr. 9–10, ediţie festivă, septembrie-octombrie.
55. Ivănuş Gheorghe, Ştefănescu Ion Ştefan, Antonescu Niculae Napoleon, Mocuţa Ştefan Traian, Coloja Pascu Mihai (2003), *Considerente privind regimul juridic al gazelor naturale de-a lungul timpului în România*, Jurnalul de Petrol şi Gaze, nr. 3, aprilie, p. 36–42.
56. Ivănuş Gheorghe, Ştefănescu Ion Ştefan, Antonescu Niculae Napoleon, Mocuţa Ştefan Traian, Coloja Pascu Mihai (2008), *Industria de petrol şi gaze din România*, Editura AGIR, Bucureşti.
57. Laţiu Victor (1927), *Gazul metan din Basinul Transilvaniei*, Camera de Comerţ şi Industrie din Cluj, p. 17–28.
58. Lazăr Vasile (1921), *Gazul methan*, Editura Ziarului Voinţa, Cluj.
59. *Legea minelor nr. 61/5 martie 1998,* Monitorul oficial nr. 113/16 martie 1998, disponibil la: www.cdep.ro/pls/legis.
60. *Legea minelor nr. 85/18 martie 2003*, Monitorul oficial nr. 197/27 martie 2003, disponibil la: http://www.cdep.ro/pls/legis.
61. Lupu Marin A. (coord.) (1974), *Istoria economiei naţionale a României*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.
62. Macovei Gheorghe (1940), *Raport asupra rezervelor de minereuri metalifere*.
63. Maghiar Nicolae, Olteanu Ştefan (1970), *Din istoria mineritului în România,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti.
64. Marer Paul (1998), *Economic Transformation, 1990–1998,* în *Dilemmas of Transition*, Rowman and Littlefield, New York.
65. Mălureanu Ion, Neguţ Aurelian (2001), *Investigaţii geofizice ale sondelor de hidrocarburi în timp real,* Partea I, *Metode electrice*, Editura Universităţii de Petrol şi Gaze, Ploieşti.
66. Mihail S. (1960), *Caracterul şi urmările legii minelor din 1924*, în *Studii privind istoria economică a României,* vol. I, Editura Academiei Române, Bucureşti.
67. Minning Watch Canada (2009), *Mine Alerte*, Ottawa, December.
68. Moldovan Roman (1983), *Studii de istorie economică*, Editura Academiei RSR, Bucureşti.
69. Motaş Constantin Ioan (1931), *Valorificarea subsolului de gaz metan din Ardeal,* Bucureşti.
70. MPR – Monitorul Petrolului Român, colecţie 1900–1948.
71. Mrazec Ludovic (1931), *Privire generală asupra chestiunii cărbunilor în România*.
72. Năstase Gabriel I. (2004), *Ion Şt. Basgan – un inventator român pentru eternitate*, Editura Ion Basgan, Bucureşti.
73. Neagu Cornelia (2002), *Managementul resurselor umane – particularităţi în industria extractivă a cărbunilor din România*, Editura Sirona, Roşiori de Vede.
74. Oficiul de Studii şi Documentare, Secţia economică (1946), *Gazele naturale în România*, Bucureşti, p. 55.

75. OMV PETROM (2017), *Raport anual 2016,* Bucureşti.
76. Osiceanu Constantin (1936), *Combustibilul lichid mondial*, ediţia a II-a, Bucureşti, p. 65.
77. Paraschiv Dumitru (1974), *Contribuţia cercetărilor geologice şi geofizice la dezvoltarea industriei extractive de petrol şi gaze din România*, Revista Mine, petrol şi gaze, nr. 8.
78. Paţac Filip (1970), *Unele date privind poziţiile capitalului străin în industria României la sfârşitul perioadei interbelice*, Studii de economie, Timişoara, p. 89.
79. PHARE Regional Programe (1993), *Gas interconection study*, *Date despre resursele de gaz natural în România*, Bucureşti.
80. Pizanty Mihail (1928), *Situaţia actuală a industriei române de petrol*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, p. 17.
81. Popa Carol (2014), *Liberalizarea pieţelor energetice în Europa – de la obiectivele iniţiale la realitatea prezentă,* Oxygen, nr. 4 (19).
82. Preda Gavril (2001), *Importanţa strategică a petrolului românesc, 1939–1947*, Editura PrintEuro, Ploieşti.
83. Protescu Otto (1932), *Privire generală asupra rezervelor de cărbuni din România*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, Bucureşti.
84. Răvaş Gheorghe (1955), *Din istoria petrolului românesc*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti.
85. Savin Tudor (1947), *Capitalul străin în România,* Editura Eminescu, Bucureşti, p. 45.
86. SJHAN – Serviciul Judeţean Hunedoara al Arhivelor Naţionale (1918), Fond Societatea Petroşani, D.M. Secretariat, dosar 1/1923, f. 50.
87. SJHAN – Serviciul Judeţean Hunedoara al Arhivelor Naţionale (1918), Fond Societatea Salgótarján, Dosar 44/1918, f. 50.
88. SNGN ROMGAZ SA (2004), Broşură de prezentare a companiei SNGN ROMGAZ SA Mediaş, Mediaş.
89. SNGN ROMGAZ SA (2017), *Raportul administratorilor pe anul 2016,* Mediaş.
90. SNTGN Transgaz SA (2017), *Raportul administratorilor pe anul 2016,* Mediaş.
91. Socol Gheorghe (1995), *Impactul socio-uman al exploatării lignitului în zona Olteniei*, CIDE, Bucureşti.
92. SONAMETAN – Societatea Naţională de Gaz Metan (1931), *Analizarea datelor din Expunerea de motive a proiectului de lege pentru monopolizarea gazului metan*, Editura Cartea Românească, Bucureşti.
93. Sophian M. (1925), *Schiţa zăcămintelor de cărbuni din România cu rezervele lor în milioane de kwh,* Institutul Geologic al României, Bucureşti.
94. Ştefănescu Ion (coord.) (1980), *Muzeul Republican al Petrolului, studiu istoric şi ilustrat*, Tipografia Grigore Alexandrescu, Bucureşti.
95. Ştefănescu Nicolae N. (1939), *Producţia de gaze din zăcămintele petrolifere şi utilizările specifice ale acestor gaze*, Congresul al IV-lea al Inginerilor şi Tehnicienilor din Industria minieră, 18–21 mai 1939, Secţia IV, „*Gazele naturale (Lucrări tehnice)*", Tipografia Moderna N. Bratu, Bucureşti, p. 3–11.
96. Ştirban Marcel (1987), *Din istoria României. 1918–1921. Probleme ale vieţii politice, economice şi sociale*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
97. Turdeanu Lucian (1944), *Situaţia economică a Ardealului după Unire*, Transilvania, nr. 6–7.
98. Universitatea Bucureşti, Institutul de Geografie (1984), *Geografia României,* vol. II, *Geografia umană şi economică,* Editura Academiei RSR, Bucureşti.
99. Vancea Augustin (1960), *Neogenul din Bazinul Transilvaniei*, Editura Academiei Române, Bucureşti.
100. www.cenhd.ro.
101. www.ceoltenia.ro.

8. AGRICULTURA

CECILIA ALEXANDRI, LUCIAN LUCA

Pe parcursul unui secol care a trecut de la Marea Unire din 1918, agricultura a fost ramura care a înregistrat transformări de amploare atât din punct de vedere tehnic, cât și instituțional. Respectivele transformări au fost puternic condiționate de schimbările de regim social-politic pe care le-a cunoscut România în perioada analizată. În acest context, se pot identifica trei mari etape ale evoluției agriculturii, și anume: A) 1919–1947, B) 1948–1989 și C) 1990–2018.

8.1. 1919–1947: EXTINDEREA MICILOR EXPLOATAȚII ȚĂRĂNEȘTI

România de după Marea Unire și-a amplificat semnificativ potențialul material și uman, ca urmare a contribuției provinciilor românești aflate anterior sub dominație străină. Astfel, suprafața arabilă a crescut de la 6 mil. la 11 mil. ha, iar populația de la 7,7 mil. la 15,6 mil. de locuitori. România a continuat să fie o ţară agrară, cu circa 75% din populaţie ocupată în agricultură, ramură care furniza produsele de bază pentru alimentaţia populaţiei şi asigura o parte importantă a exportului. De asemenea, satul a continuat să fie cel mai important furnizor de forţă de muncă pentru expansiunea celorlalte ramuri ale economiei. Cu alte cuvinte, ţărănimea a constituit „*sursa principală de alimentare cu fonduri a construcţiei României moderne*” (Axenciuc, 1997, p. 243). Odată cu exproprierea latifundiilor, agricultura românească a ajuns să fie dominată de exploataţiile mici, cu caracter ţărănesc. Astfel, 60% din suprafaţa arabilă a ţării era lucrată de exploataţii de până la 10 ha. În acelaşi timp, dezvoltarea sectorului capitalist a continuat în noile condiţii create după reforma din 1921, înglobând gospodăriile ţărăneşti înstărite (cu 10–50 ha) şi exploataţiile moşiereşti (cu suprafeţe între 100 şi 500 ha), ambele producătoare de mărfuri pentru piaţa internă şi export. S-a conturat astfel o evoluţie paralelă a segmentului capitalist, mai dinamic, şi a celui ţărănesc, în care agricultura de subzistenţă avea un rol însemnat.

Realizarea reformei agrare din 1921 a fost indisolubil legată de împlinirea idealului de unitate al naţiunii române. Unii istorici consideră că iniţiatorii liberali au urmărit şi înfăptuit o reformă agrară limitată „*menită să creeze o clasă de ţărani*

dacă nu mulţumiţi, cel puţin recunoscători, aserviţi politic celor ce i-au emancipat" (Fisher-Galaţi, 1998, p. 47), argumentând cu faptul că legislaţia agrară a fost mai puţin generoasă decât se aşteptase ţărănimea. Din perspectivă istorico-economică (Bozga, 1972), reforma a fost considerată o necesitate, deoarece contribuia la consolidarea statului naţional, înlesnea refacerea economică a agriculturii, întărea poziţia burgheziei (în dauna moşierimii) şi diminua riscurile apariţiei unor mişcări revoluţionare în rândurile ţărănimii. Din punct de vedere legislativ, reforma agrară a început cu modificarea Constituţiei (1917), a continuat cu decretele-lege din 1918–1919 şi a fost definitivată prin legile de reformă adoptate în 1921. O prevedere interesantă a *Decretului-lege din decembrie 1918*, la care s-a renunțat prin *Legea din 1921*, prevedea ca împroprietărirea propriu-zisă (vânzarea terenurilor către țărani) să fie precedată de exploatarea terenurilor expropriate în obști, care ar fi permis „*o educare tehnică a țăranilor și obținerea avantagiilor tehnice ale marii exploatări în sistemul micii proprietăți*" (Ionescu-Șișești, 1939, p. 300). Această abordare era oarecum în consonanță cu legea din august 1918, susținută de Constantin Garoflid, care prevedea arendarea obligatorie a moșiilor de peste 100 ha și vânzarea voluntară a unei părți din marile proprietăți, ca o „*repetiție generală a împroprietăririi*" (Garoflid, 1938, p. 580). Renunțarea – în principal din motive electorale – la aceste abordări care ar fi putut conduce la consolidarea exploatației mijlocii a fost deplânsă și de alți cercetători până spre sfârșitul perioadei interbelice.

Exproprierea s-a făcut cu despăgubirea vechilor proprietari sub forma titlurilor de rentă ale statului, iar împroprietărirea, cu răscumpărarea de către cei ce au primit pământ. Concret, au fost expropriate peste 6,4 mil. ha (aparţinând moşiilor cu peste 100 ha şi domeniilor Coroanei), cu care au fost împroprietărite 1,6 mil. de gospodării ţărăneşti (ale participanţilor la război şi ale celor cu pământ puţin sau deloc). Loturile de împroprietărire nu puteau fi vândute. Împroprietăririle gospodăriilor au însumat 3,5 mil. ha, iar alte circa 2 mil. ha au fost atribuite comunelor, sub formă de islazuri (1,1 mil. ha) şi păşuni (0,8 mil. ha). Restul terenurilor au constituit rezerve sau au fost organizate ca ferme de stat. Totuşi, circa 30–35% dintre cei 2,3 mil. de ţărani îndreptăţiţi să fie împroprietăriţi nu au primit nimic, pentru că nu era suficient pământ în regiunile lor, iar cei care au beneficiat de reformă au suportat numeroase întârzieri ale punerii definitive în posesie. Această posesie nesigură a creat dificultăţi în acordarea de credite şi a inhibat practicile de ameliorare a terenurilor.

Evoluţia producţiei agricole interbelice ne arată o agricultură în care predomina cultura plantelor, cu o producţie vegetală dominată de cereale; cerealele ocupau majoritatea covârşitoare a terenurilor arabile; ponderea culturii porumbului în totalul producţiei de cereale era apropiată de jumătate, dar cu randamente în general modeste (sub 11 chintale/ha). Evoluția valorii producției agricole pune în evidență o diminuare a ponderii valorice a sectorului animal cu cca 10% în decursul anilor 1919–1939, ajungând spre sfârşitul perioadei interbelice la mai puţin de 40% din totalul valorii producţiei agricole. De asemenea, se observă că eforturile de diversificare a producţiei vegetale, în special extinderea culturii

plantelor industriale, stimulată în a doua decadă interbelică, au avut rezultate pozitive, ponderea cerealelor în valoarea producţiei vegetale scăzând cu cca 5 puncte procentuale pe toată perioada, rămânând însă mult superioară tuturor celorlalte culturi vegetale, în jurul a 60% din total.

Înzestrarea agriculturii cu maşini şi unelte în perioada interbelică este considerată superioară celei antebelice (Axenciuc, 1997, p. 250–251), mai ales prin maşinile care asigurau semănatul şi seceratul (acoperind 40–50% din necesar) şi cu deosebire treieratul păioaselor (cu peste 90%). Cu toate acestea, procesul de mecanizare a agriculturii se afla abia la început, câtă vreme gospodăria ţărănească utiliza în principal mijloacele tradiţionale pentru operaţiunile care solicitau cea mai multă muncă manuală: aratul, întreţinerea culturilor, transportul. Cauzele rămânerii în urmă constau deopotrivă în condiţiile financiare precare ale majorităţii gospodăriilor, dar şi în fărâmiţarea şi parcelarea proprietăţii ţărăneşti.

Lipsa unui inventar agricol suficient era considerată în continuare una dintre cauzele randamentului agricol inferior (alături de munca nesistematică a pământului) comparativ cu alte ţări europene (Georgescu-Roegen, 1997, p. 29): România obţinea în medie pentru anii 1931–1935 o recoltă de 820 kg/ha la grâu, când cele mai multe ţări aveau între 1.100 şi 1.500 kg/ha; la porumb, România avea 1.090 kg/ha, când celelalte ţări aveau peste 1.500 kg/ha. Virgil Madgearu (1995, p. 54) considera insuficienţa inventarului mort principala cauză a randamentului scăzut al agriculturii ţărăneşti, fiindcă unei agriculturi cu caracter cerealist ar fi urmat să îi corespundă o înzestrare tehnică bogată.

Criza economică mondială din 1929–1933 a cuprins şi în România marea majoritate a ramurilor de activitate, dar efectele asupra agriculturii au fost cele mai grave, din cauza rămânerii în urmă a acestei ramuri atât faţă de restul economiei, cât şi faţă de nivelul agriculturii mondiale. Deşi la nivel mondial efectele crizei în sistemul financiar şi industrial au fost dramatice, concretizate prin falimente surprinzătoare şi explozia şomajului, efectele asupra agriculturii au fost de durată şi s-au făcut simţite cu mai mare putere în ţările exportatoare de produse agricole, între care se afla şi România.

Începută încă din 1928, cu o puternică scădere a preţurilor produselor agricole, criza agrară s-a prelungit asupra celei mai mari părţi a deceniului patru (Bozga, 1975, p. 28). Amploarea ei a fost dată de dimensiunile producţiei agricole şi ale comerţului internaţional. În general, reacţia în faţa crizei a statelor importatoare de produse agricole a fost o creştere a protecţionismului, pe când cea a ţărilor exportatoare a fost de a sprijini dezvoltarea legăturilor regionale (însă fără succes) şi a interveni pe piaţă pentru susţinerea preţurilor, inclusiv prin subvenţii la export. În România, criza a generat o presiune deosebită asupra balanţei de plăţi externe, deoarece, în general, preţurile produselor exportate au scăzut (cu precădere ale celor agricole), pe când preţurile produselor importate au păstrat niveluri relativ ridicate. Modalitatea de transmitere a efectelor crizei mondiale prin mecanismul preţurilor pe pieţele internaţionale a fost una care a agravat manifestările crizei în România, producând „*o cădere a preţurilor pe piaţa românească chiar mai mare*

decât pe cea mondială" (Axenciuc, 1997, p. 257). Indicele preţurilor produselor agricole a scăzut în 1933 la 44,9% faţă de 1929. Comparate cu nivelul anterior crizei, preţurile la cereale au scăzut spectaculos, situându-se la valori între o treime şi un sfert din nivelul preţurilor din 1928. Evoluţia preţurilor a produs şi o acutizare a problemei restituirii datoriilor contractate de ţărani înainte de criză.

Amploarea luată de problema datoriilor şi tensiunile care au însoţit-o au captat atenţia a numeroşi specialişti, fiind dezbătute mai multe planuri de asanare a datoriilor, în încercarea de a salva atât gospodăria ţărănească, cât şi sistemul bancar. Rezultatul a fost soluţionarea problemei datoriilor agricole prin mijloace extraeconomice. Astfel, sub presiunea opunerii ţărănimii la executările silite pentru neplata datoriilor, în anii 1931–1932, statul a luat măsuri pentru suspendarea şi amânarea acestora. Apoi au fost pregătite diferite formule de conversiune şi au fost prelungite suspendările până la adoptarea legii finale din 1934. Această lege a lichidării datoriilor agricole (şi urbane) prevedea reducerea cu 50–60% a datoriilor debitorilor agricoli şi eşalonarea pe 17 ani, cu dobândă de 3% pe an, a datoriei rămase. Conversiunea a uşurat situaţia gospodăriilor ţărăneşti, a slăbit tensiunile la sate şi a înviorat piaţa internă pentru produsele industriale, însă a compromis aproape definitiv ideea de credit pentru agricultură pentru o bună perioadă de timp (Kiriţescu, 1967, p. 417–419).

Sub presiunea crizei agrare prelungite care a marcat evoluţia agriculturii româneşti interbelice, atenţia cercetătorilor s-a îndreptat spre neajunsurile structurale, identificate în organizarea exploataţiilor, metodele de cultură, situaţia datoriilor şi suprapopulaţia rurală. Strânsa interconectare dintre aceste deficienţe a făcut ca separarea între cauze şi efecte să fie dificilă, însă tema suprapopulației a fost în centrul preocupărilor pentru reformarea agriculturii. Gândirea agrară inspirată de Alexander Chayanov, la care şi-au adus contribuţia şi gânditori români apropiaţi doctrinei ţărăniste, lega flagelul suprapopulației de subdezvoltarea economiilor agrare, considerând că problema economiei ţărăneşti este în mare măsură o problemă de populaţie.

Preponderența exploataţiilor foarte mici, pusă în evidenţă de recensământul agricol din 1930, exploatații de o dimensiune insuficientă pentru asigurarea întreţinerii unei familii (după cum considerau specialiştii vremii), agrava fenomenul suprapopulației agricole, evidenţiind pulverizarea proprietăţii rurale. Datele complementare referitoare la fărâmiţarea proprietăţilor, culese în cadrul anchetei din 1938 (Golopenția și Georgescu, 1941), arată că situaţia de egalizare a ţăranilor creată de reforma din 1921 se schimbase considerabil, favorizată şi de Legea din 1929 pentru reglementarea circulaţiei terenurilor cultivabile. S-a dovedit că gospodăriile împroprietăriţilor au fost mai puţin rezistente decât ale celor care avuseseră pământ înainte de reformă. Posibilitatea vânzării/cumpărării loturilor obţinute prin împroprietărire „*a avut ca urmare apariţia unei pături subţiri, dar prezente în fiecare sat, de ţărani chiaburi, cu mai mult de 10 ha, extrem de energici şi întreprizi*" (Gusti, 1968, p. 469).

Recensământul agricol din 1941 (Cresin, 1945) a introdus o clasificare legată de capacitatea economică a exploatațiilor, prin care era pus în evidenţă procesul de diferenţiere accentuată şi proletarizare din agricultura ţărănească în ultima parte a perioadei interbelice: au fost înregistrate 1.732.030 de exploataţii „propriu-zise", care realizau producție agricolă (76,7% din totalul exploatațiilor, deținând o pondere de 96,5% din suprafața agricolă), 471.618 exploataţii „mărunte" de sub 1 ha (20,9% din totalul exploatațiilor, dar care nu deținеau decât 3,1% din suprafața agricolă), la care se adăugau alte 54.882 de exploataţii (2,4% din total, considerate „rămăşiţe după arendare"), care deținеau doar grădini familiale (0,4% din suprafața agricolă) sau animale.

Culegerea datelor de gestiune a exploatațiilor agricole realizată timp de un deceniu (1930–1940) de Secția de Economie Rurală din cadrul Institutului de Cercetări Agronomice al României a pus la dispoziţia economiştilor interbelici o bază obiectivă privind cunoaşterea realităţii economiei ţărăneşti, oferindu-se şansa unei abordări mai puţin influenţate doctrinar. Reacţia gospodăriei ţărăneşti la criză este remarcată de majoritatea cercetătorilor Secției de Economie Rurală, dar nu toți îi asociază o conotaţie pozitivă. Ioan Vasiliu observa că, în anii deficitari, „*economia ţărănească manifestă de regulă o mare capacitate de adaptare şi restrângere*" (Vasiliu, 1945, p. 42). Câtă vreme reacţiile gospodăriei ţărăneşti erau micşorarea cheltuielilor de exploatare (prin folosirea unei tehnici înapoiate şi degradarea inventarului), subestimarea muncii familiei şi restrângerea nevoilor (de hrană) ale gospodăriei, nu se putea atribui o superioritate economică gospodăriei ţărăneşti. Concluzia la care ajunsese Nicolae Cornăţeanu în pragul celui de-al Doilea Război Mondial sintetiza contradicția din interiorul gospodăriei țărănești (dintre rezultatele exploatației agricole și necesitățile familiei): „*Dacă din punct de vedere economic, adică al rentabilităţii propriu-zise, avem rezultate pozitive, din punct de vedere social, considerând şi datele referitoare la pulverizarea proprietăţilor, trebuie să constatăm că situaţia nu este satisfăcătoare. Venitul actual este prea scăzut pentru a asigura unei familii de ţărani un standard de viaţă cât de cât ridicat*" (Cornăţeanu, 1940, p. 54).

Intervenționismul statului în sectorul agricol s-a concretizat, spre sfârșitul deceniului patru, prin stimularea culturilor de sfeclă de zahăr și floarea-soarelui (ca urmare a comenzilor Germaniei) și prin dezvoltarea unui sistem de stocare a cerealelor (între 1938 și 1940 au fost construite 34 din cele 77 de silozuri aprobate spre construcție), dar și silozuri pentru conservarea fructelor.

Pierderile teritoriale din anul 1940 (Basarabia și nordul Bucovinei, Transilvania de Nord și Cadrilaterul) au produs urmări asupra agriculturii nu doar prin reducerea suprafețelor cultivate, ci și prin schimburile de populație care le-au urmat. Ulterior, concentrările de trupe și rechizițiile mijloacelor de tracțiune impuse de pregătirile de război au generat o altă problemă, cea a asigurării forței de muncă în agricultură. După intrarea României în război, toate aceste probleme s-au acutizat, iar rezolvările (importuri de mașini agricole germane, munca prizonierilor) au fost parțiale. Evoluția nefavorabilă a războiului (1944) a făcut ca în regiunile din

apropierea frontului să apară situații deosebit de dificile, care au dus la necultivarea terenurilor (Șandru, 2000, p. 10). Alăturarea armatei române Puterilor Aliate, începând cu 23 august 1944 și până la înfrângerea Germaniei, a însemnat punerea la dispoziția frontului a importante cantități de alimente. Convenția de armistițiu parafată pe 12 septembrie 1944 obliga România „*la plata, în produse, a unor grele despăgubiri*" (Mureșan, 1995, p. 76), inclusiv cereale și vite, confirmate ulterior de Tratatul de pace din 1947.

După 23 august 1944, propaganda Partidului Comunist din România a exacerbat tema unei noi reforme agrare, instigându-i pe țărani la ocuparea moșiilor. ***Reforma agrară din 1945*** a fost legiferată prin *Decretul-lege din 23 martie al guvernului Petru Groza*. Autoritățile vremii au înfăptuit reforma agrară cu scopul declarat de a mări suprafețele arabile deținute de gospodăriile țărănești care aveau mai puțin de 5 ha, de a acorda anumite suprafețe țăranilor fără pământ sau de a rezerva unele terenuri pentru școlile agricole și fermele experimentale. De asemenea, au fost confiscate proprietățile funciare ale unor persoane indezirabile după diverse alte criterii politice și etnice, de exemplu, proprietățile agrare ale persoanelor fizice sau juridice de etnie germană, ale celor care s-au refugiat din România după 23 august 1944, precum și proprietățile nefolosite în anteriorii șapte ani. Au fost expropriate în principal terenurile aparținând persoanelor fizice, care depășeau suprafața de 50 ha, indiferent de categoria de folosință, fiind preluat și inventarul acestor proprietăți, respectiv tractoarele, batozele, secerătorile și combinele (care treceau în proprietatea statului, în ideea de a fi înființate centre județene de închiriat mașini agricole). Prin felul în care a fost aplicată exproprierea (fără răscumpărare), aceasta a reprezentat un act de confiscare a bunurilor agricole, iar prin faptul că exproprierea nu a ținut cont de natura exploatațiilor, fiind extinsă și la exploatațiile care nu erau moșierești, „*s-a dezagregat o mare parte din exploatațiile agricole moderne, înzestrate cu tehnică mecanizată, situate în fruntea agriculturii românești*" (Axenciuc, 1996, p. 102). Țăranii împroprietăriți urmau să achite către stat bunurile primite, în bani sau în produse, în condiții avantajoase, pe o perioadă de 10–20 de ani. În urma aplicării reformei, până în anul 1948 au fost expropriate 1.444,9 mii ha, dintre care 1.057,7 mii ha au fost împărțite țăranilor, iar 359,4 mii ha au fost constituite ca rezervă de stat. În medie, revenea o suprafață destul de modestă (de 1,2 ha) pe cap de țăran împroprietărit. Această măsură a avut în principal un scop politic, și anume atragerea țărănimii sărace de partea noii puteri comuniste instalate la 6 martie 1945 (Constantinescu, 2000, p. 105). O analiză detaliată a reformei agrare din 1945 „*oferă nenumărate dovezi care evidențiază că exproprierea și împroprietărirea au făcut parte dintr-un ansamblu mai larg de măsuri inițiate de comuniști, ce vizau acapararea puterii politice în stat*" (Șandru, 2000, p. 309). Perioada de după 1945 este marcată de predominanța micii gospodării țărănești și de tăcerea autorităților cu privire la colectivizarea agriculturii. De asemenea, în urma reformei agrare din 1945, au fost puse bazele ***sectorului de stat în agricultură,*** prin rezerva rămasă la dispoziția statutului din terenurile expropriate. În anul 1948 au fost preluate și alte suprafețe de 50 ha

rămase foștilor proprietari. Toate bunurile care cădeau sub incidența legii (terenurile și inventarul agricol) au fost confiscate, adică au trecut în proprietatea statului imediat și fără nicio despăgubire. În anul 1946 a fost înființată Regia exploatațiilor agricole, zootehnice, industriale și mașinilor agricole, care a fost transformată în anul 1947 în Administrația Fermelor de Stat și a Stațiunilor de Mașini.

8.2. 1948–1989: AGRICULTURA ÎN PERIOADA ECONOMIEI DE COMANDĂ

Tranziția către economia de comandă a inclus, ca unul dintre principalele procese, și ***colectivizarea agriculturii***. Aceasta a fost demarată în urma deciziei luate în cadrul Plenarei CC al PMR din 3–5 martie 1949, fiind practic o opțiune impusă de modelul economic și ideologia sovietică, ideologie care nu avea încredere în țărănimea individuală și care dorea formarea acestor gospodării colective în care țărănimea și producția agricolă să poată fi controlate și folosite în scopurile ce decurgeau din obiectivele planificării centralizate socialiste.

Colectivizarea agriculturii a început în 1949 și s-a încheiat în 1962, marcând o perioadă extrem de traumatizantă pentru țărănime. În procesul colectivizării, pot fi identificate trei perioade distincte: 1949–1953, în care *gospodăriile agricole colective* (GAC) create sunt ajutate de către stat; 1953–1956, în care ritmul colectivizării încetinește, instalându-se o perioadă de acalmie, cu o reducere a cotelor obligatorii și a taxelor pe vânzarea produselor din gospodăria țărănească, însoțită de donații de terenuri către GAC din fondul funciar al statului; 1957–1962, când sunt luate măsuri pentru extinderea colectivizării, culminând cu represiunea din etapa finală. De altfel, presiunile politice și economice în vederea colectivizării agriculturii au început imediat după război, prin introducerea sistemului cotelor obligatorii (care a dus la subminarea economică a țăranilor înstăriți) și au continuat cu deportarea în Bărăgan a țăranilor înstăriți din Banat și din vestul Olteniei (1951), precum și din alte zone, cu arestările și/sau condamnările sub diferite pretexte (de obicei, politice), dar și cu cererile „de predare de bună voie” a terenurilor în proprietatea statului (1953) ori cu trecerile obligatorii în folosința gospodăriilor agricole colective sau a gospodăriilor agricole de stat ale terenurilor considerate „generatoare de exploatare” (1959), conform unei recapitulări de după 1989 (Otiman, 2007, p. 20–22).

Importanța politică a procesului de colectivizare este subliniată într-o analiză amplă a multiplelor aspecte ale acestuia (Kligman și Verdery, 2015, p. 22): „*Colectivizarea agriculturii a fost în țări predominant agrare, precum Uniunea Sovietică, Bulgaria și România, prima campanie de masă cu care noul regim comunist și-a început programul radical de transformare socială, politică, economică și culturală a țării. Ea nu a fost doar un aspect al politicii mai largi de dezvoltare industrială, ci un atac asupra însești fundamentelor vieții rurale*”.

Deși la nivel declarativ intrarea în cooperativă[1] se făcea pe baza liberului consimțământ, „*în practică s-au folosit și mijloace extraeconomice, de constrângere și forțare a asocierii țărănimii în astfel de forme, fapt care a denaturat atât conținutul procesului ca atare, cât și pe cel al proprietății cooperatiste*" (Popescu, 2001, p. 27). Cooperativele agricole de producție din perioada economiei de comandă erau departe de standardele actuale atribuite termenului de cooperativă, fiind caracterizate de încălcarea unor principii importante, cum ar fi autonomia în luarea deciziilor și în management, conducerea democratică și mai ales distribuirea corectă și echitabilă a rezultatelor muncii țărănimii. Ele au constituit modalitatea prin care statul comunist și-a impus controlul politic și economic asupra țărănimii. La terminarea procesului de colectivizare existau 5.398 de gospodării colective, cu o suprafață agricolă de 9.084,7 mii ha. În același timp, sectorul gospodăriilor individuale s-a redus în mod corespunzător, acestea continuând să existe mai ales în regiunile de deal și munte.

În paralel, au fost adoptate măsuri pentru consolidarea proprietății de stat în agricultură, prin intermediul a două tipuri de agenți economici care au supraviețuit până în 1989, și anume *întreprinderile agricole de stat* (IAS) și *stațiunile de mecanizare a agriculturii* (SMA). SMA-urile aveau rolul de a executa mecanizat lucrările agricole pentru cooperativele agricole de producție. În anul 1989, numărul SMA-urilor ajunsese la 573, ele dispunând de 116.653 de tractoare fizice, precum și alte mașini agricole (în principal combine, semănători, grape, mașini pentru aplicarea tratamentelor).

Principalele tipuri de ferme din perioada economiei de comandă, respectiv IAS-urile și CAP-urile, au avut un tratament diferențiat din partea statului, atât în ceea ce privește investițiile, dotarea cu fonduri fixe, cu specialiști agricoli, cât și ca nivel de recompensare a forței de muncă. De exemplu, din totalul fondurilor fixe ale agriculturii existente în 1989, unitățile agricole de stat (IAS, SMA, complexuri de animale) dețineau 68,7%, unitățile agricole cooperatiste 21,4%, iar gospodăriile populației 9,9%. În anul 1989, IAS-urile dețineau o suprafață agricolă de 2.055,5 mii ha. Suprafața IAS-urilor a crescut treptat față de anul 1960, când acestea dețineau doar 1.720,1 mii ha, din cauza înglobării și a unor suprafețe aparținând unor CAP-uri, ceea ce îngreunat mult procesul de restituire a terenurilor agricole după anul 1990. În anul 1989 existau 411 IAS-uri cu o suprafață medie de 4.900 ha și 3.776 de CAP-uri cu o suprafață medie de 2.557 ha.

Declarativ, rolul IAS-urilor era acela de a pune în valoare avantajele agriculturii socialiste practicate pe suprafețe mari, cu aplicarea unor tehnologii moderne și a rezultatelor științei. Totodată, ele urmau să aibă un rol important în formarea fondului central de produse agricole.

[1] Ulterior încheierii colectivizării agriculturii, termenul de colectivizare a fost înlocuit cu cel de cooperativizare, iar cel de gospodărie agricolă colectivă (GAC) cu cel de cooperativă agricolă de producție (CAP). Literatura de specialitate din ultima parte a perioadei socialiste a impus acest termen.

Acel sistem prin care proprietatea de stat a avut un regim preferențial a dezanvantajat de fapt CAP-urile, care exploatau majoritatea terenurilor și unde lucra majoritatea populației ocupate în agricultură. După integrarea agriculturii în economia planificată centralizat, au fost înființate diverse instituții coordonatoare de tipul *consiliilor agricole teritoriale*, iar din 1974, *consiliile unice agroindustriale de stat și cooperatiste*.

Totuși, o atenție specială trebuie acordată producției obținute în ***gospodăriile producătorilor necooperativizați*** și pe loturile individuale ale membrilor CAP, care, deși dețineau doar 12,1% din terenul agricol, produceau 32% din producția de legume, 49% din producția de fructe, 54% din producția de carne și 53% din producția de lapte în anul 1989. Concluzii asemănătoare cu privire la eficiența economică superioară a gospodăriilor populației comparativ cu entitățile agriculturii socialiste sunt relevate și de Victor Axenciuc: comparând producția agricolă globală pe persoană ocupată pe cele trei tipuri de exploatații, se constată că, față de nivelul mediu pe total agricultură (considerat 100%) în 1989, în IAS, nivelul era de 139%, în CAP era de 39%, pe când în gospodăriile populației era de 332% (Axenciuc, 2018).

Analizând retrospectiv perioada socialistă, este de necontestat faptul că anii 1960–1980 s-au caracterizat prin ***eforturi susținute de modernizare a agriculturii românești***, îndeosebi în ceea ce privește dotarea unităților cu mijloace mecanizate pentru efectuarea lucrărilor (tractoare, combine, alte tipuri de utilaje), aplicarea unor tehnologii agricole cât mai moderne, prin folosirea îngrășămintelor chimice, a substanțelor de combatere chimică a bolilor și dăunătorilor, a semințelor și soiurilor de calitate. În mod concret, în anul 1989 față de anul 1950, numărul de tractoare a crescut de 11 ori, cantitatea de îngrășăminte chimice aplicată de 196 ori, numărul de specialiști agricoli (față de anul 1960) de 6 ori.

Începând cu anul 1966, eforturile investiționale s-au concentrat mai ales pe ***extinderea sistemului de irigații***. Suprafața amenajată pentru irigat a sporit de la 42,4 mii ha în 1950 la peste 3 mil. ha în anul 1989, mult peste limita de eficiență economică a acestui tip de amenajări funciare. Conform unui raport realizat în anul 1991, extinderea suprafețelor irigate s-a făcut de multe ori „*renunțându-se la exigențele tehnice de concepție și execuție*”[2], ceea ce a dus la importante pierderi de apă. Deși o parte dintre sistemele de irigații au fost finanțate cu sprijinul Băncii Mondiale, viabilitatea lor economică a fost de la început îndoielnică (Lup, 2017, p. 164), gradul de subvenționare a apei fiind de 75,7% în perioada 1971–1975 și ajungând la 66,9% în perioada 1986–1989.

Pe fondul acestor îmbunătățiri tehnologice adoptate mai ales în anii 1970, ***creșterile de producție*** au fost semnificative. Ca exemplificare, în 1989 față de 1950, producția de cereale a crescut de 3,6 ori, cea de floarea-soarelui de 3,1 ori, cea de sfeclă de zahăr de 11,6 ori, iar cea de fructe de 3,9 ori. Cerealele au rămas principala cultură agricolă a României, iar randamentele la hectar, în pofida

[2] *Raportul Comisiei guvernamentale pentru analiza și soluționarea problemelor de îmbunătățiri funciare*, 1991.

eforturilor depuse în aceste decenii, au păstrat decalaje importante față de țările vest-europene. Cauzele acestei situații erau datorate unui complex de factori, dar în ultimul deceniu al economiei de comandă s-au cumulat „*deteriorarea potențialului productiv al pământului, deficiențele în exploatarea sistemelor de irigații, dotarea tehnică necorespunzătoare, însoțită de deficitul de carburanți și piese de schimb, insuficiența îngrășămintelor chimice și a altor inputuri pentru agricultură*" (Postolache, 1991, p. 451).

Ca urmare a eforturilor făcute pentru dezvoltarea zootehniei, ***ponderea producției animale*** în produsul agriculturii a crescut la 46% în perioada 1986–1989 față de 29% în perioada 1951–1955, iar producția de carne a crescut de aproape 4 ori în același interval. Cu toate acestea, în anii 1980, situația din zootehnie – și în special randamentul la lapte – era considerată complet nesatisfăcătoare, ca urmare a „*deficitului de furaje, care a afectat în mod negativ nivelul randamentului obținut* [*la lapte de vacă*] *și a generat, printre altele, deteriorarea potențialului genetic al animalelor, precum și un grad de morbiditate și mortalitate deosebit de ridicat*" (Postolache, 1991, p. 453).

Creșterea producției agricole s-a reflectat parțial și în creșterea consumului alimentar al populației până în anii 1975–1980. După anul 1985 urmează însă o reducere cantitativă și calitativă a consumului alimentar al populației, din cauza declinului producției și a forțării exporturilor agricole pentru plata datoriei externe. Din cauza reducerii ofertei interne, la multe produse de bază, ***consumul populației a fost raționalizat***. Analizând retrospectiv ceea ce s-a întâmplat în această perioadă, trebuie aduse în atenție două procese esențiale care s-au desfășurat de-a lungul acelor ani și care au afectat în sens negativ starea socio-economică a agriculturii și a zonei rurale.

În primul rând, controlul politic exercitat de putere asupra unităților din agricultură a avut scopul implicit de a susține politica de acumulare de capital în industrie prin transferul de valoare creată în agricultură. Principala cale prin care s-a realizat acest lucru a fost sistemul de prețuri controlate pentru produsele agricole. Principalul viciu al sistemului „era legat de faptul că produsele agricole erau întotdeauna similare, așa încât practic ele erau evaluate la aceleași prețuri, în timp ce produsele industriale beneficiau de avantajul produselor noi, care includeau recalculări de prețuri. În acest fel, foarfeca prețurilor opera încontinuu și net în defavoarea agriculturii" (Gavrilescu, 1996, p. 4). Totodată, nivelul scăzut menținut ani la rând pentru prețurile produselor agricole a făcut ca acestea să fie deosebit de competitive la export, aducând încasări importante în valută pentru statul român din acea vreme. Faptul că prețurile agricole practicate (de achiziție sau de contractare) erau stabilite centralizat, sub nivelul costurilor de producție, a condus la pierderi economice importante pentru CAP-uri în special, dar și pentru IAS-uri. Fenomenul a devenit endemic mai ales în anii 1980, când pierderile CAP-urilor au crescut de la 7.600 mil. lei în 1980 la 20.973,8 mil. lei în 1989 (Ionete, 1993, p. 99). Numărul CAP-urilor cu pierderi a fost cuprins între 2.900 și 3.600, din cele 3.776 de CAP-uri existente în 1989. Pierderi mari au înregistrat și întreprinderile agricole de stat, nivelul acestora variind între 9,3 mld. lei și

23,5 mld. lei anual. Ca urmare a înrăutățirii situației financiare, CAP-urile au redus treptat veniturile acordate țăranilor pentru munca lor, ajungându-se ca aceștia să primească foarte puțini bani, importante pentru supraviețuirea lor fiind veniturile în natură și mai ales cele obținute de pe loturile individuale, care nu depășeau câteva sute de metri pătrați. Starea financiară a CAP-urilor a fost mult mai grea decât a întreprinderilor agricole de stat, care până la urmă beneficiau de sprijin de la buget.

În al doilea rând, agricultura a reprezentat, și în cursul economiei de comandă, principala ***sursă de „aprovizionare" cu forță de muncă*** a celorlalte ramuri și, înainte de toate, a industriei. Migrația forței de muncă din rural spre urban a fost generată de cauze socio-economice evidente, pe de o parte, de nivelul instabil și în general scăzut al veniturilor obținute din munca în agricultură și, pe de altă parte, de avantajele oferite de un loc de muncă în sectorul urban, și anume un salariu stabil, alocații pentru copii, accesul direct la sistemul de asistență socială și la sistemul de sănătate, posibilitatea obținerii unei locuințe din fondurile statului, dotările edilitare și, în general, o altă calitate a vieții. Populația ocupată în agricultură a scăzut în perioada 1950–1989 cu 3.196 mii de persoane, iar populația ocupată în sectoarele industrie și construcții a crescut cu 3.749 mii de persoane.

În concluzie, sistemul de producție bazat pe exploatații de mari dimensiuni care a caracterizat agricultura în perioada economiei de comandă, coroborat cu anumite investiții care au indus progresul tehnic, a condus la creșterea producției agricole în primele decenii mai ales. Însă sistemul centralizat de conducere și de decizie, orientat în special pe transferul de valoare dinspre agricultură spre industrie, ca și transferul de forță de muncă tânără dinspre mediul rural spre sectorul secundar al economiei (industria și construcțiile), precum și forțarea exporturilor agricole pentru acoperirea datoriei externe au secătuit agricultura de resurse esențiale și au condus la frânarea dezvoltării acestei ramuri. Ca atare, începând din anii 1980, agricultura – ca și alte sectoare economice ale țării – a dat semne de încetinire a dezvoltării și chiar de regres. În același timp, efectele politicii statului comunist asupra țărănimii și a satului au fost nefaste atât din punct de vedere economic, cât și social și chiar identitar. Pe fond, țărănimea a fost o clasă socială puternic traumatizată în perioada comunistă, iar efectele acestui fapt se resimt până astăzi în comportamentul agricultorilor. Este de remarcat actuala reticență a micilor producători agricoli de a se asocia, de a forma cooperative pentru a-și vinde împreună producția în sectoare în care producția se obține în mod predominant în ferme mici, precum legumele, fructele sau laptele.

8.3. 1990–2018: INTEGRAREA AGRICULTURII ÎN ECONOMIA DE PIAȚĂ

Anul 1990 a marcat sfârșitul perioadei de planificare centralizată în sectorul agricol din România și debutul perioadei de tranziție. Pentru agricultură, primul moment important al perioadei s-a consumat în anul 1991, prin ***restituirea***

terenurilor agricole cooperativizate în perioada 1949–1962 către foștii proprietari și moștenitorii acestora (conform *Legii nr. 18/1991*). Legea prevedea restituirea în natură în limita a 10 ha în echivalent arabil pentru o gospodărie și posibilitatea ca membrii cooperatori care nu avuseseră pământ, precum și funcționarii publici locali să primească pământ în situația în care existau surplusuri. „*Așa cum a fost concepută, reforma fondului funciar a trecut cea mai mare parte a pământului (două treimi) în proprietatea unor persoane în vârstă, foști proprietari obligați să intre în cooperative între 1949 și 1962, și în foarte mică măsură persoanelor tinere din zonele rurale*" (Gavrilescu și Giurcă, 2000, p. 70). Ulterior, suprafața care putea fi retrocedată a fost mărită până la 50 ha (*Legea nr. 169/1997* și *Legea nr. 1/2000*).

Ca atare, după aplicarea reformei din 1991, structura agrară din România a devenit mai fărâmițată decât aceea din perioada interbelică: din totalul fermelor, cele sub un hectar reprezentau 18,6% în anul 1930 și 49,5% în anul 2002. De asemenea, celelalte bunuri care făceau parte din patrimoniul fostelor CAP au fost fie împărțite după criterii discutabile (animalele în special), fie vândute sau demolate (clădirile). Prestatorii de servicii agricole (SMA) care dețineau mașinile agricole și tractoarele s-au transformat în unități Agromec care ulterior aveau să fie privatizate, începând cu anul 1998. La sfârșitul anului 1992 exista o structură dual a agriculturii: pe de o parte, cca 3,8 mil. de agricultori privați, care exploatau cca 8 mil. ha de teren arabil și produceau mai ales pentru nevoile proprii, iar pe de altă parte, restul de cca 1,8 mil. ha de teren arabil rămas în proprietatea fermelor de stat, care produceau pentru nevoile pieței. La începutul anului 1998 existau 490 de ferme de stat, 109 ferme de creștere a porcilor și păsărilor, 71 de unități Comcereal și Cerealcom și 1.682 de unități Agromec.

Perioada 1992–1996 s-a caracterizat prin recurgerea la „mâna forte a statului" în agricultură și industria alimentară. Practic, a fost menținut un ***control al prețurilor agricole la principalele produse***, diferențele dintre prețurile fixate și costuri fiind acoperite prin subvenții care erau plătite din bugetul de stat către așa-numiții „integratori" din cadrul filierelor. Integratorii, în general unități din sectorul de depozitare și procesare, favorizau pe marii producători, fostele unități agricole de stat și asociațiile care apăruseră în locul unora dintre cooperativele de producție, fiind mai puțin interesați de micii producători privați. De asemenea, liberalizarea prețurilor la consumator a fost făcută în mai multe etape, iar la sfârșitul anului 1996 încă erau subvenționate patru produse (grâul pentru panificație, laptele, carnea de porc și cea de pasăre).

Evaluările realizate la sfârșitul anului 1996 au constatat că agricultura a consumat fonduri importante de la bugetul de stat, susținerea fiind efectuată atât prin transferuri relativ transparente (subvenții la preț pentru produsele agricole de bază, subvenționarea dobânzilor, alocații pentru inputuri), cât și prin transferuri mai puțin transparente, așa-numitele transferuri cvasifiscale (de exemplu, creditele cu dobândă preferențială sau ștergerea datoriilor la buget ale întreprinderilor de stat). Creditele subvenționate acordate agriculturii au revenit în principal sectorului de stat (în proporție de 92%) și doar 8% au revenit sectorului privat, din care doar 3,6% celor 3,8 mil. de gospodării țărănești. Aceste date au adus în atenție lipsa de

echitate a acelui sistem de creditare a agriculturii care a susținut excesiv fermele de stat, dintre care multe erau ineficiente și înregistrau pierderi.

În același timp, subvenționarea produselor agricole de bază cu scopul de a avea prețuri accesibile la consumatori a produs efecte secundare. Prin subvenționarea indirectă a consumului, a fost sprijinit consumul păturilor mai bogate ale populației, evidențiindu-se incidența mai ridicată a produselor subvenționate în rațiile alimentare ale populației bogate decât ale celei sărace. Astfel, din subvenția totală pentru pâine, lapte și carne de pui, populația săracă (quintila 1) a primit 16%, 8%, respectiv 9%, pe când populația bogată (quintila 5) 20%, 32%, respectiv 31% (Eșanu și Lindert, 1996). Sintetizând evoluțiile respectivei perioade, evaluările ulterioare (Gavrilescu și Giurcă, 2000, p. 82) au arătat că „*politica agricolă aplicată până la finele anului 1996 a distorsionat puternic stimulentele pentru fermieri, a fost costisitoare atât pentru consumatori, cât și pentru producători, dar nu a rezolvat marile probleme structurale din agricultură și industria alimentară*".

Înregistrând costuri bugetare greu de suportat, la sfârșitul anului 1996, acest sistem de finanțare a fost abandonat, iar noul guvern instalat a făcut pași importanți pentru o reformă a agriculturii în care piața să joace rolul principal. Reforma derulată în perioada 1997–2000, prin ***aplicarea măsurilor prevăzute în programul ASAL***[3] convenit cu Banca Mondială, a avut în vedere privatizarea, restructurarea sau lichidarea întreprinderilor de stat din agricultură, a celor din aval (depozite, silozuri de cereale) și din amonte (unități de servicii de mecanizare, de producere a semințelor certificate sau de îngrășăminte chimice și pesticide), liberalizarea și îmbunătățirea funcționării pieței pământului, crearea unor condiții egale pentru toți producătorii agricoli din România. Reforma mecanismelor de susținere a agriculturii s-a axat pe liberalizarea completă a prețurilor, o susținere transparentă și mai redusă a agriculturii (și din cauza situației macroeconomice dificile din acea perioadă), în special prin transferuri directe către micii agricultori (cupoane), credite transparente în buget și oprirea finanțării preferențiale a agriculturii de stat. De asemenea, a fost liberalizat comerțul exterior cu produse agricole, prin renunțarea la unele măsuri protecționiste, diminuarea taxelor de import și eliminarea restricțiilor la export. Totuși, aplicarea acestor măsuri de restructurare a fost temporizată și, pe alocuri, parțială.

O discuție specială o impune ***evoluția termenilor de schimb*** dintre agricultură și industria furnizoare de inputuri pentru agricultură din această perioadă. Deceniul 1990–2000 s-a caracterizat printr-o inflație ridicată, mai ales în prima parte a perioadei. În anul 1993, inflația a fost de 250%, dar s-a redus mult spre sfârșitul perioadei (59% în 1998). Piața inputurilor agricole s-a aliniat mai rapid la prețurile internaționale, deoarece multe dintre produse proveneau din import, acestea fiind superioare tehnologic celor din producția internă. În același timp, prețurile primite de fermieri pentru produsele lor au rămas relativ scăzute, din cauza controlului pe filiere. În acest context, în multe publicații din acea perioadă s-a pus în discuție

[3] *Agricultural Sector Adjustment Loan*.

apariția „foarfecelui prețurilor”, respectiv înrăutățirea raportului dintre indicele prețurilor agricole și indicele prețurilor produselor industriale destinate agriculturii, „prețurile inputurilor crescând cu un factor de 3.200 și prețurile producției agricole cu 1.200 în ultimul deceniu” (World Bank, 2005, p. 15), considerând anul 1990 = 100. Comentariile pe marginea acestor calcule au adus în atenție faptul că respectivul indicator trebuie analizat în contextul inflației mari care a existat în acea perioadă și al faptului că prețurile agricole au fost controlate o bună parte din acei ani, lucru care a condus la distorsiuni pe piețe. De asemenea, comparațiile cu alte state pun în evidență un fenomen general: „*înrăutățirea raportului prețurilor outputuri/inputuri s-a produs în toate țările în tranziție la începutul procesului de reforme și modificările relative de prețuri au plasat România, împreună cu Republica Cehă și Lituania, printre țările în care foarfeca prețuri/costuri nu era deosebit de mare*” (OECD, 2000, p. 4).

Indicatorii producției agricole în deceniul 1990–2000 au fost inferiori celor din perioada 1986–1989 atât ca nivel al randamentelor la hectar, cât și ca nivel al producțiilor totale și al productivității muncii, sub incidența situației economice instabile, a reformei funciare din 1991 (care a provocat fragmentarea excesivă a terenurilor agricole), a destructurării rețelelor de aprovizionare cu inputuri și de comercializare a produselor agricole și, nu în ultimul rând, ca urmare a creșterii numerice a populației ocupate în agricultură după anul 1997, când, din cauza închiderii unor mari întreprinderi industriale și de minerit, a început fenomenul migrației inverse, dinspre oraș spre sat.

După anul 2000 au început ***negocierile de aderare***, iar agricultura a început să fie susținută prin măsuri și programe de asistență care să o pregătească pentru adoptarea politicii agricole comune (PAC). În același timp a început derularea programului SAPARD (2000–2004), finanțat preponderent din fonduri europene, care a pregătit fermierii români pentru derularea proiectelor de investiții după reguli europene. Acest program a fost bine primit de fermieri și a fost continuat cu programul Fermierul (2005–2006), finanțat din fonduri românești. Tratatul privind aderarea României (și a Bulgariei) la Uniunea Europeană a fost semnat în aprilie 2005. Prevederile privind agricultura erau asemănătoare cu cele de care beneficiaseră și statele care aderaseră în 2004, respectiv acordarea de plăți directe la hectar, nivelul acestora fiind stabilit în funcție de referința producțiilor medii din anii 2000–2002. Dimensiunea minimă a fermei eligibile pentru plăți era de un hectar, iar a parcelei de 0,3 ha, aceste praguri fiind adaptate structurii agrare extrem de fărâmițate a României.

Nivelul plăților directe a crescut gradual după ***aderarea la Uniunea Europeană*** de la 25% din media calculată pentru România în 2007 la 100% în anul 2016. Pentru a compensa implementarea treptată a plăților directe, noile state membre puteau acorda plăți din fonduri naționale care nu trebuiau să depășească 30% din nivelul plăților vechilor state membre. România a acordat aceste plăți complementare în întreaga perioadă 2007–2016, pentru a susține deopotrivă producția vegetală (culturi arabile) și producția animală (numai pentru speciile bovine și ovine). Pachetul financiar al PAC includea și sume importante pentru

dezvoltare rurală, care au fost acordate pe bază de proiecte pentru investiții în modernizarea fermelor, investiții în sectorul de procesare, integrarea în piață a fermelor de semisubzistență, infrastructura rurală, dezvoltarea activităților non-agricole în mediul rural.

Privind retrospectiv cei peste zece ani care au trecut de la aderare, se poate spune că, pentru sectorul agricol și spațiul rural din România, aplicarea politicii agricole comune în perioada 2007–2017 a produs multe efecte pozitive, dar și unele mai puțin satisfăcătoare. Înainte de toate, aderarea României la Uniunea Europeană a adus ***o previzibilitate a valorii sprijinului pentru agricultură***, datorită programării financiare multianuale a fondurilor europene, cu impact pozitiv asupra creşterii producţiei agricole şi a veniturilor agricultorilor. Contribuția europeană a fost decisivă în creșterea continuă a fondurilor publice totale destinate sprijinirii agriculturii, care au depăşit 3 mld. de euro anual în perioada 2013–2016, cumulând sprijinul acordat prin măsurile Pilonului 1 al PAC (din Fondul european de garantare agricolă), prin măsurile Pilonului 2 al PAC (din Fondul european agricol pentru dezvoltare rurală, cu cofinanțare națională) și sub forma ajutoarelor de stat (exclusiv din fondurile naţionale). În acest context, veniturile fermelor au crescut consistent în acest interval (cu 50% între anii 2007 și 2016), datorită în special subvențiilor primite sub forma plăților directe, care au ajuns să reprezinte până la 40% din veniturile fermelor.

Însă un efect secundar al acordării plăților directe l-a reprezentat ***accentuarea polarizării structurii agrare***, dispariția multor ferme mici și consolidarea segmentului de ferme mari. Modul în care au fost distribuite plățile directe reflectă polarizarea structurii agrare din România. Astfel, în anul 2015, 97% dintre ferme au primit doar 40% din suma totală a plăţilor directe, în timp ce restul de 3% au primit 60% din sumă. Între anii 2005 şi 2013, numărul total de ferme a scăzut, suprafeţele exploatate de fermele sub 10 ha au scăzut cu cca 2 mil. ha, iar cele utilizate de fermele mari au crescut cu cca 1 milion de ha. Dimensiunea medie a fermei a crescut de la 3,3 ha în anul 2005 la 3,6 ha în anul 2013, menţinându-se diferenţele foarte mari în ce priveşte talia între fermele fără personalitate juridică (cu o medie de 2,2 ha/fermă) şi cele cu personalitate juridică (cu o medie de 207 ha/fermă).

În planul producției, au crescut randamentele fizice la anumite culturi, în special la cereale și oleaginoase. Un efect nedorit a fost scăderea producţiei animale de la an la an, atât ca volum al producţiei totale, cât şi ca pondere în cadrul producţiei agricole. Această evoluţie a contribuit la orientarea agriculturii către produse cu valoare adăugată scăzută şi a adâncit dependenţa de importurile de carne.

O altă categorie de efecte negative care s-au simțit pregnant în agricultură și spațiul rural își are originea în deschiderea piețelor și libera circulație a produselor, a forței de muncă și a capitalurilor. Fermierii au avut de suferit din cauza competitivității scăzute la anumite produse, în special produse animale, dar și legume și fructe, care nu au putut face față concurenței produselor similare din alte țări. În context mai larg, întreg mediul rural a avut de suferit din cauza ***migrației forței de muncă*** tinere către locurile de muncă mai bine plătite din Italia, Spania, Germania sau alte țări europene. Migrația forței de muncă tinere, depopularea

satelor, corelate cu îmbătrânirea accentuată a populației ocupate în agricultură reprezintă un fenomen care s-a manifestat nu numai în România, ci și în celelalte state est-europene care s-au integrat în piața unică europeană. În același timp, din cauza condiției privind libera circulație a capitalurilor, o parte importantă a terenurilor agricole ale României (cca un milion ha, după unele evaluări) au trecut în proprietatea sau sunt exploatate de fermieri străini.

Pe de altă parte, deși mediul rural și fermierii au primit fonduri importante pentru producție și investiții, la nivelul comunităţilor rurale, ***fenomenul sărăciei*** a continuat să se menţină la cote ridicate (Florian, 2017, p. 231), 55% din populaţia rurală fiind expusă riscului de sărăcie sau de excluziune socială, înregistrându-se şi o concentraţie ridicată a sărăciei monetare (71%). La sărăcia populației se adaugă o echipare precară cu infrastructură edilitară, cu servicii sanitare și de învățământ, care completează tabloul condițiilor de viață din mediul rural.

Tabelul 8.1

Elemente definitorii ale politicilor agricole din România (1990–2018)

	Politica structurală	**Politica de preţuri şi comercială**	**Susţinerea financiară**	**Viziunea strategică**
1990–1992	Aplicarea reformei funciare	Preţuri mici la consumator, protecţie redusă	Subvenţii la consumator şi la fermele de stat	Agricultura, „buffer" social
1993–1996	Dezvoltarea integratorilor	Controlul filierelor şi protecţionism	Sprijinirea producţiei de tip industrial	Realizarea autosuficienţei alimentare
1997–2000	Privatizarea agriculturii de tip industrial	Liberalizare internă şi externă	Orientarea spre fermele mici, prin cupoane	Promovarea fermei familiale
2001–2004	Programul SAPARD (preponderent fonduri europene)	Preţuri stimulative, protecţie redusă	Sprijin pentru comercializarea producţiei	Extinderea marilor exploataţii
2005–2006	SAPARD, plus programul Fermierul	Apropiere de nivelul preţurilor UE	Sprijin dublu, pentru investiţii şi producţie	Dezvoltarea fermei familiale
2007–2011	Debutul PNDR 2007–2013 (axa 1: competitivitate)	Conform organizărilor comune de piață (OCM)	Conform PAC, plus măsuri tranzitorii pentru primii trei ani	Acomodarea cu instituţiile PAC
2012–2015	Derularea PNDR 2007–2013 (axa 1: competitivitate)	Conform OCM, cu modificările de pe piața laptelui	Conform PAC, plus ajutoare de stat notificate	Consolidarea exploataţiilor
2016	Debutul PNDR 2014–2020 (priorităţile 2 şi 3)	Conform OCM, cu sprijinul pentru carnea de porc	Conform PAC, după noile reguli pentru plăți directe	Dezvoltarea clasei de mijloc
2017–2018	Derularea PNDR 2014–2020 (priorităţile 2 şi 3)	Conform OCM, cu modificările de pe piața zaharului	Conform PAC, plus ajutoare de minimis (tomate, oi, porci)	Asigurarea securității alimentare

Sursa: Adaptare după Cioloș *et al.,* 2009, completată cu aprecierile autorilor pentru perioada 2010–2018.

O sinteză a elementelor esențiale ale politicilor agricole de după 1989 (Tabelul 8.1) scoate în evidență diversitatea de abordări din perioada de tranziție, care susține concluzia că: „*în domeniul politicilor agricole și al instrumentelor de implementare, România a căutat să răspundă provocărilor pe termen scurt, obiectivelor politice cu caracter mai mult sau mai puțin electoral, condițiilor impuse de organismele financiare internaționale*" (Cioloș *et al.,* 2009), coerența și continuitatea abordărilor fiind impusă de pregătirea aderării la UE și de implementarea politicii agricole comune.

8.4. O ANALIZĂ COMPARATIVĂ A TRANSFORMĂRILOR AGRICULTURII ÎN PERIOADA 1919–2018

Transformările suferite de sectorul agricol din România în ultimul secol au fost rezultatul combinației dintre evoluțiile firești ale economiei și intervențiile administrative distorsionante din perioada socialistă. Evoluția structurii agricole a exploatațiilor (Figura 8.1), exprimată prin felul în care este împărțită suprafața agricolă între exploatațiile mici (sub 10 ha), medii (10–100 ha) și mari (peste 100 ha), scoate în evidență contrastul dintre structura exploatațiilor într-o economie de piață și cea dintr-o economie de comandă. Este de remarcat relativa asemănare dintre structura exploatațiilor interbelice (1930 și 1941) și cea a exploatațiilor postcomuniste (2002 și 2010), chiar dacă exploatațiile medii ale ultimei perioade nu au ajuns la ponderea celor din prima perioadă. Puse alături de acestea, structura exploatațiilor de la începutul economiei de comandă (1948), când nu mai existau exploatații mari, sau cea de după încheierea colectivizării (datele din 1970), când nu mai existau exploatații medii, oferă o imagine a provocării reprezentate de reconstruirea unei structuri a exploatațiilor specifice economiei de piață.

Din perspectiva producției agricole, valorile anumitor indicatori semnificativi pentru anii de referință ai perioadelor analizate (Tabelul 8.2) scot în evidență o anumită continuitate în specializarea producției (ponderea mare a producției de cereale pe total țară), dar și contribuția decisivă a exploatațiilor individuale (respectiv a gospodăriilor populației) la producția de cartofi, legume și fructe.

Pe de altă parte, trebuie subliniată încurajarea producției animale (carne, lapte) în perioada economiei de comandă, chiar dacă și atunci gospodăriile populației aveau o pondere importantă. După 1990 până în 2001, ponderea exploatațiilor individuale în producția de carne s-a dublat (ajungând la 80%), pe fondul reducerii producției totale la 1,38 mil. tone greutate vie (adică 57,2% din nivelul anului 1990). După o stabilizare la un nivel mai ridicat, în jur de 1,5 mil. tone în perioada 2002–2007, declinul a continuat până în 2013 (când a fost atins minimul producției de carne de 1,29 mil. tone greutate vie). Reluarea creșterii înregistrate din 2014 se datorează creșterii producției din unitățile cu personalitate juridică (în special cele specializate pe creșterea porcilor și păsărilor).

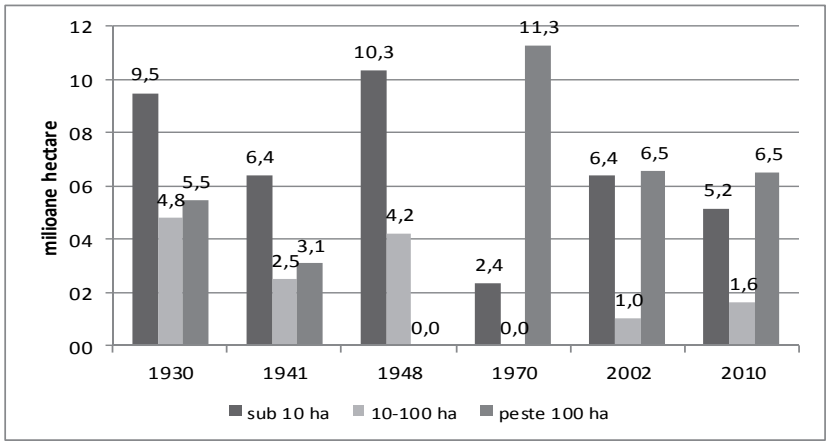

Sursa: Pe baza datelor din Axenciuc, 2018.

Fig. 8.1. Repartizarea suprafeței agricole pe tipuri de exploatații după mărimea acestora, în perioada 1930–2010.

Tabelul 8.2

Indicatori ai producției agricole în anii 1938, 1989 și 2016

Indicatori	UM	1938	1989				2016		
		Total	Total	Unități de stat	Unități coop.	Gosp. pop.	Total	Expl. cu pers. juridică	Expl. indiv.
Suprafața cultivată	mii ha	**9.420,0**	**9.846,8**	2.107,1	6.548,8	1.190,8	**8.409,2**	3.426,3	4.982,9
Producția de cereale	mii tone	**8.982,5**	**18.379,2**	4.109,9	12.276,5	1.992,8	**21.764,8**	10.343,8	11.421,0
Producția de cartofi	mii tone	**1.331,2**	**4.420,3**	465,7	1.992,1	1.962,6	**2.689,7**	153,1	2.536,6
Producția de legume	mii tone	**541,0**	**3.726,6**	1.474,1	1.063,7	1.188,8	**3.358,4**	144,8	3.213,6
Producția de fructe	mii tone	**1.380,9**	**1.580,2**	572,0	233,0	775,1	**1.241,5**	79,6	1.161,9
Producția de carne (animale destinate sacrificării)	mii tone în viu	**760,0**	**2.186,0**	707,3	299,0	1.1797	**1.464,6**	829,2	635,4
Producția de lapte total	mii hl	**21.575**	**45.254**	7.621	13.487	24.146	**48.133**	3.427	44.706
Producția medie la grâu	kg/ha	**1.310**	**3.364**	4.093	3.274	2.504	**3.937**	4.448	3.310

Sursa: Anuarul statistic al României 1990 (CNS) și baza de date Tempo online (INS).

Evoluția producției totale de lapte pune în evidență paradoxul creșterii acesteia, în paralel cu reducerea efectivelor de vaci de lapte, generat de precaritatea stării efectivelor din 1989 și de transformările suferite ulterior de sectorul de stat și

cooperatist. Astfel, efectivele de vaci de lapte s-au diminuat constant, de la 2,4 mil. de capete în 1989 la 1,9 mil. în 1996, la 1,8 mil. de capete în 2006 și la 1,3 mil. în 2016. Producția de lapte de vacă și bivoliță a crescut de la 41 mil. hl în 1989 la 53 mil. hl în 1996, în special pe seama îmbunătățirii furajării, după care a suferit o ușoară diminuare până în 2000, după care creșterea s-a reluat până în 2006 (când a fost atins nivelul de 58 mil. hl), ca urmare a îmbunătățirii raselor de vaci aflate în exploatare. Ulterior, producția de lapte a scăzut la 42 mil. hl, de data aceasta odată cu scăderea efectivelor de vaci, sub presiunea competiției de pe piața europeană a laptelui.

Introducerea tehnologiilor performante în agricultură a dat rezultate atât în perioada economiei de comandă, cât și după aderarea României la Uniunea Europeană, un exemplu elocvent fiind creșterea producției medii la grâu. Sprijinul pentru investiții din anii anteriori, dar și cel acordat sub forma plăților directe, coroborat cu condițiile climatice favorabile ale anului 2017, a dus la depășirea recordului producției de cereale obținute de România (peste 26 mil. tone, conform datelor provizorii ale Ministerului Agriculturii).

Dincolo de formele de organizare din agricultură, evoluția seculară a modernizării economiei românești este ilustrată sintetic (Figura 8.2) de diminuarea ponderii acestei ramuri în valoarea adăugată brută totală.

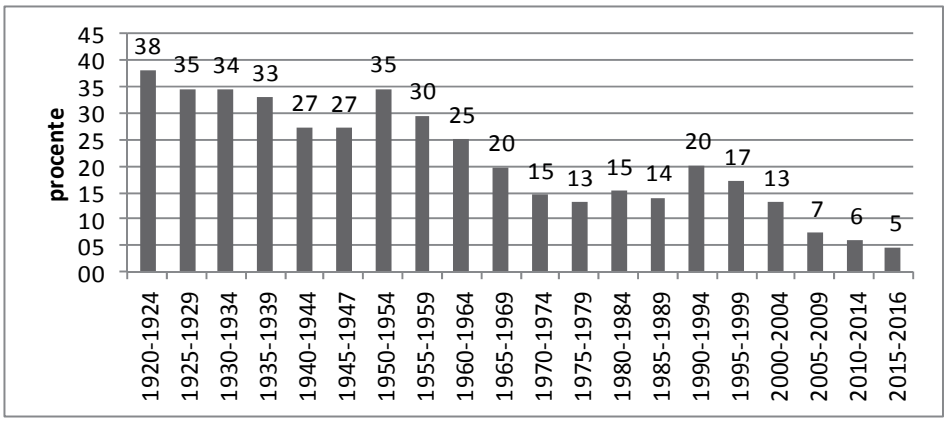

Sursa: Pe baza datelor din Axenciuc, 2018, completate de autori.

Fig. 8.2. Ponderea agriculturii în valoarea adăugată brută pe total economie, în perioada 1920–2016.

Astfel, România (cu o pondere a agriculturii sub 5%) arată a fi definitiv înscrisă pe traiectoria de evoluție a țărilor dezvoltate (industriale), în care ponderea agriculturii este redusă, deși importanța acesteia pentru economie este strategică, prin asigurarea securității alimentare.

Reducerea ponderii populației ocupate în agricultură în totalul populației ocupate (Figura 8.3) a fost remarcabilă, mai ales în perioada socialistă, dar și actuala tendință de după aderarea la UE ar putea să continue.

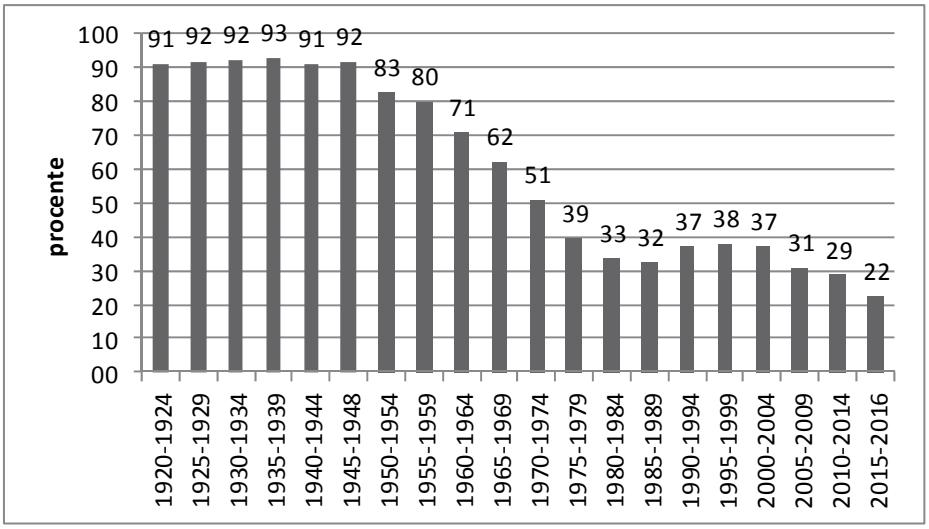

Sursa: Pe baza datelor din Axenciuc, 2018, completate de autori.

Fig. 8.3. Ponderea populației ocupate în agricultură în totalul populației ocupate în perioada 1920–2016.

În paralel, ocuparea incompletă din agricultură s-a diminuat: dacă în 2012 cele 2.510 mii de persoane care lucrau în agricultură acopereau 1.592 mii de unități anuale de muncă, în 2016, numărul persoanelor ocupate era de 1.726 mii, iar al unităților anuale de muncă de 1.573 mii.

Din perspectiva politicilor agricole, se poate constata, de asemenea, că România urmează așa-numitul „tipar de dezvoltare" conform căruia cu cât mai avansată este o națiune, cu atât mai mult favorizează agricultura, tipar pe care l-au urmat toate țările dezvoltate. Astfel, odată cu aderarea la UE, pe baza subvențiilor din fonduri europene al căror nivel a ajuns să fie de două ori mai mare decât al celor naționale (Figura 8.4), România este pe cale să facă trecerea la acest tipar.

Un studiu prospectiv recent privind securitatea alimentară a României subliniază faptul că funcționarea politicii agricole comune în actualele direcții și în perioada următorilor 20 de ani rămâne esențială pentru recuperarea decalajelor din sectorul agricol, apreciindu-se că „*aportul investițional furnizat de fondurile europene va crea condițiile pentru creșterea veniturilor fermierilor și schimbarea calității vieții în zonele rurale*" (Hera, 2016, p. 287). Privită din perspectivă europeană, agricultura României este înscrisă în momentul de față, în mod temeinic, pe calea modernității, datorită finanțărilor consistente și previzibile primite în cadrul politicii agricole comune, finanțări care vor continua și în exercițiul financiar 2021–2027. De altfel, agricultura este sectorul economic care a beneficiat cel mai mult de efectele aderării la Uniunea Europeană, valoarea totală a subvențiilor europene primite în anul 2016, de exemplu, depășind 3,1 mld. euro.

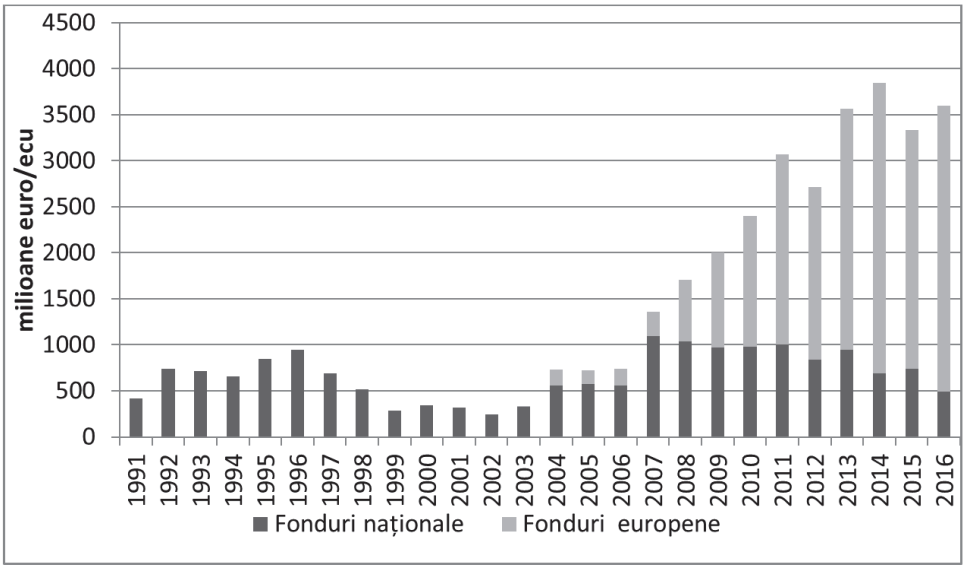

Sursa: Pe baza datelor Ministerului Agriculturii si Dezvoltării Rurale, prelucrate de autori.

Fig. 8.4. Sprijinul pentru agricultură și dezvoltare rurală în perioada 1991–2016.

BIBLIOGRAFIE

1. Axenciuc Victor (1996), *Evoluția economică a României, Cercetări statistico-istorice 1859–1947,* vol. II, *Agricultura*, Editura Academiei, București.
2. Axenciuc Victor (1997), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, Editura Fundației România de Mâine, București.
3. Axenciuc Victor (2018), *Progresul economic al României, serii statistice seculare 1860–2010,* vol. I, *Agricultura*, Editura Academiei, București (în curs de apariție).
4. Bozga Vasile (1972), *Considerații cu privire la reforma agrară din 1921*, Studii şi cercetări economice, nr. 4.
5. Bozga Vasile (1975), *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale*, Editura Academiei, București.
6. Cioloș Dacian, Luca Lucian, Giurcă Daniela (2009), *20 de ani în căutarea unei coerenţe în politicile agricole din România*, în Murea Radu, Boari Vasile, Vlas Natalia (coord.), *România după douăzeci de ani*, Editura Institutul European, Iași.
7. Constantinescu Nicolae N. (2000), *Istoria economică a României*, vol. 2, *1939–1989*, Editura Economică, București.
8. Cornăţeanu Nicolae (1940), *Situation de l'agriculture*, în Gusti Dimitrie *et al*., *La vie rurale en Roumanie*, Bucureşti.
9. Cresin Roman (1945), *Recensământul agricol al României din 1941*, Editura Institutului Central de Statistică, București.
10. Eșanu Cristina, Lindert Kathy (1996), *An analysis of consumer food prices and subsidy policies in Romania*, World Bank, ASAL Unit, București.
11. Fisher-Galaţi Stephen (1998), *România în secolul XX*, Editura Institutul European, Iași.
12. Florian Violeta (2017), *Capitalul uman*, în Alexandri Cecilia (coord.), *Agricultura și spațiul rural: evaluări la 10 ani de la aderare*, Editura Academiei, București.

13. Garoflid Constantin (1938), *Regimul agrar în România*, în *Enciclopedia României,* vol. I, București.
14. Gavrilescu Dinu (coord.) (1996), *Cererea, oferta și prețurile agricole în perioada 1990–1995*, CIDE, București.
15. Gavrilescu Dinu, Giurcă Daniela (coord.) (2000), *Economie agroalimentară*, Editura Expert, București.
16. Georgescu-Roegen Nicholas (1997), *Economia României. Economie națională. Economie agrară. Demografie*, Editura Expert, București.
17. Golopenția Anton, Georgescu Dumitru C. (1941), *60 de sate românești*, Institutul de Științe Sociale al României, București.
18. Gusti Dimitrie (1968), *Opere I*, Editura Academiei, București.
19. Hera Cristian (coord.) (2016), *Securitate și siguranță alimentară*, în Vlad Ionel Valentin (coord.), *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*, vol. III, partea 1, Editura Academiei, București.
20. Ionescu-Șișești Gheorghe (1939), *Agricultura României*, în *Enciclopedia României,* vol. III, București.
21. Ionete Constantin (1993), *Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă*, Editura Expert, București.
22. Kiriţescu Costin (1967), *Sistemul bănesc al leului în perioada 1900–1944*, Editura Academiei, București.
23. Kligman Gail, Verdery Katherine (2015), *Țăranii sub asediu: colectivizarea agriculturii în România (1949–1962)*, Editura Polirom, Iași.
24. Lup Aurel (2017), *Irigațiile și securitatea alimentară în România: evoluție, exploatare, rezultate, eficiență*, Editura Academiei, București.
25. Madgearu Virgil (1995), *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti.
26. Mureșan Maria (1995), *Evoluții economice: 1945–1990*, Editura Economică, București.
27. OECD (2000), *Evaluarea politicilor agricole – România*, București.
28. Otiman Păun Ion (2007), *Viața rurală românească pe lungul drum între Flămânzi și Uniunea Europeană*, Editura Academiei, București.
29. Popescu Marin (2001), *Lecții ale tranziției, Agricultura 1990–2000*, Editura Expert, București.
30. Postolache Tudorel (coord.) (1991), *Economia României: secolul XX*, Editura Academiei, București.
31. Șandru Dumitru (2000), *Reforma agrară din 1945 în România*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București.
32. Vasiliu Ioan C. (1945), *Compunerea şi calcularea preţului de cost în agricultură*, Bucureşti.
33. World Bank (2005), *Sectorul agroalimentar din România într-o perspectivă europeană*, ECSSD, Working Paper, No. 39, București.

9. ZOOTEHNIA – SCHIMBĂRI ALE BIODIVERSITĂŢII

ALEXANDRU T. BOGDAN, GEORGE FLOREA TOBĂ,
MARCEL THEODOR PARASCHIVESCU, MARIANA SANDU,
MARCEL PARASCHIVESCU, DUMITRU GEORGESCU

9.1. INTRODUCERE

În Vechiul Regat, cu economie *predominant agrară*, animalele erau folosite ca surse de alimente, materii prime pentru industrie și forță de tracțiune pentru lucrările agricole. Boii de muncă formau categoria cea mai importantă a șeptelului. Aproape în exclusivitate, toate vitele aparțineau rasei *Sură de Stepă*. Mai erau în zona de munte vaci mai mici, *Mocăniţa*. Caii erau crescuți ca sursă de tracțiune în transport și la lucrări agricole.

Situația agriculturii din Basarabia nu diferea prea mult de cea din Vechiul Regat. Totuși, aici s-au constituit și au funcționat unele asociații de crescători de vaci de lapte și asociații pentru creșterea oilor pentru pielicele; se creștea o rasă *Roşie* de vaci de lapte și o rasă *Karakul* de oi pentru pielicele.

Altfel se prezenta situația în provinciile care făcuseră parte din Imperiul Austro-Ungar; aici se creșteau animale de rentă, precum și animale de muncă. În Bucovina, zonă de altitudine, a pătruns rasa de vite *Pinzgau* provenită din Tirol. În Banat, zonă de altitudine mai joasă și cu sol mai fertil, se creșteau vite *Simmental*, iar în Transilvania, pe lângă *Sura de Stepă,* care furniza boi de muncă și boi de tăiere, s-au introdus vite *Simmental* în zona de podiș; în Maramureș, vite *Brune* din Elveția, vite *Pinzgau* în Munții Apuseni și Carpații Meridionali. S-au păstrat ca animale pentru folosință generală (lapte gras, carne roșie, tracțiune grea) *Bivoliţa* și *Bivolul Indigen Carpatin.* În toate aceste trei provincii se creșteau porci din rase ameliorate privind anumite însușiri de carcasă sau prolificitate ori cu viteză de creștere mulțumitoare. Dintre aceste rase, sunt de amintit *Porcul de Banat, Bazna* și *Mangalitza.* De atunci a rămas și o rasă interesantă de găini, *Gât Golaș de Transilvania.* Pentru conlucrarea crescătorilor de animale, în interes comun, au fost organizate și au funcționat *sindicate de crescători de animale.*

În Dobrogea, o influență pozitivă a avut și colonizarea regiunii cu aromâni, recunoscuți crescători de oi, cu valoroase tradiții multiseculare.

9.2. PERIOADA INTERBELICĂ

După **Marea Unire**, România s-a confruntat cu probleme dificile privind baza materială în agricultură, ca și în celelalte domenii ale societății românești. La ordinea zilei erau două obiective principale: **Constituția**, care să corespundă noii situații istorice a țării, și legiferarea reformei agrare pentru împroprietărirea țăranilor. Noua Constituție consfinţea principiul proprietății private, iar **reforma agrară** realiza un deziderat important, ***împroprietărirea țărănimii cu suprafețe între 3 și 7 ha,*** conform disponibilităților fiecărei zone. Principalele probleme ce se ridicau cu privire la **economia agrară** și la ***zooeconomie*** priveau relațiile **agroculturilor (culturilor vegetale)** şi a ***zooculturilor (creșterea animalelor)***. Pentru zooculturi pleda nevoia de valorificare superioară a producției vegetale, prin valoarea adăugată de produsele marfă animaliere.

Zootehnizarea agriculturii se confrunta însă cu unele piedici. Suprafața mică a „*bătăturii*" (curții locuinței unei gospodării) permitea creșterea unui număr redus de animale dintr-o specie, gospodarul fiind interesat să aibă și animale de tracțiune, vacă, porc și păsări, ba chiar și câteva oi sau capre.

Un eveniment major în domeniu a fost înființarea, în anul 1926, a Institutului Național Zootehnic (INZ), ca o dezvoltare a Catedrei de zooigienă de la Facultatea de Medicină Veterinară din București. Este de reținut faptul că partea de cercetare propriu-zisă era constituită din două grupe de secții. O grupă lua în studiu probleme de interes comun pentru creșterea animalelor, în care era inclusă și partea de documentare științifică și de difuzare a rezultatelor cercetării. Cealaltă grupă de secții se preocupa de cercetările tehnologice privind speciile de animale de rentă. Se realiza astfel o corelare pozitivă a cercetărilor cu diversitatea activităților de producție din exploatațiile agricole familiale. Importantă este și prezentarea stațiunilor de cercetare și a fermelor experimentale ca entități distincte prin structura lor. Stațiunile aveau obligații superioare ca responsabilitate de cercetare, cărora le acorda dreptul la mai multă inițiativă în alegerea tematicii; asemenea stațiuni au figurat numai pentru Dobrogea și Basarabia; ele lipseau în Bucovina, Transilvania și Banat, mai avansate din punct de vedere tehnologic. Totuși, în Cluj exista învățământ superior de medicină veterinară cu disciplină de zootehnie de trei ani de studiu și învățământ superior agronomic încă mai înainte de anul 1900.

Stațiunea pentru Studiul Nutreturilor era în fapt un laborator mobil care efectua cercetări și determinări privind valoarea nutritivă a furajelor în diferite zone ale țării. ***Fermele experimentale*** erau localizate în județele Ilfov (trei stațiuni), Prahova (o stațiune) și Buzău (o stațiune), județe din vecinătatea capitalei, unde era sediul INZ. Conceptul de structură și tematică a cercetării științifice pentru **zootehnie** este realizat de prof.dr. medic veterinar G.K. Constantinescu de la Facultatea de Medicină Veterinară, director fondator al **Institutului Național Zootehnic** și autor recunoscut la nivel național și internațional al conceptului inovativ despre **zootehnizarea agriculturii românești**.

Organigrama din anul 1931 a Institutului Naţional Zootehnic este prezentată în Tabelul 9.1.

Tabelul 9.1

Organigrama Institutului Naţional Zootehnic din anul 1931

Institutul Național Zootehnic – 1931		
Secții de zootehnie generală	Secții de zootehnie specială	Servicii
Biologie Selecție Publicații și bibliotecă	Animale mari Avicultură și animale mici	Muzeu Ferme
Stațiuni	Ferme experimentale	
Studiul nutreților Provincia Dobrogea Provincia Basarabia	Gherghița – Prahova, Dulbanu Crețu – Buzău Tămădău – Ilfov Pipera – Ilfov Afumați – Ilfov	

O particularitate a creșterii animalelor este reproducția sexuată de tip poligamic, în care masculii au un rol determinant pentru obținerea descendenței. Pentru unele categorii de animale era necesară implicarea autorităţilor, a instituţiilor specializate, în scopul sprijinirii asigurării materialului de reproducţie, deoarece suprafața mică a terenurilor în proprietatea gospodăriilor țărănești făcea ca numărul femelelor în proprietatea acestora să fie foarte mic și ca gospodarul să nu poată suporta costurile creșterii și întreținerii unui mascul din speciile de animale de rentă mamifere. Soluția acestui impediment era preluarea acestor costuri de către domeniul public sau de către comunitate, pentru a împărți efortul financiar la toți membrii comunității, sau de către un întreprinzător, pentru a obține profit. Comunitatea putea fi cea de pe raza primăriilor comunale, iar întreprinzătorul putea fi, eventual, susținut financiar de la buget.

După **Marea Unire,** ***statul român a înțeles importanța acestei probleme și și-a asumat funcționarea pe domeniile lui a unor instituții cu acest profil***. Într-un raport întocmit de Direcția Zootehnică și Sanitară Veterinară din Ministerul Agriculturii și Domeniilor, intitulat *Activitatea instituțiilor zootehnice pe anul 1938*, erau menționate următoarele instituții: depozite de armăsari, herghelii, tamazlâcuri și oierii.

Tabelul 9.2

Instituţii zootehnice de interes public ale Domeniilor Statului (1930)

Depozite de armăsari	**Herghelii**	**Tamazlâcuri**	**Oierii**	**Provincia**
Bonțida	Bonțida			Transilvania
Brebeni				Oltenia
Chișinău				Basarabia
Constanța	Mangalia		Pallas	Dobrogea
Fetești		Florica		Muntenia

Tabelul 9.2 (continuare)

Grași		Popăuți		Moldova
Homorod				Transilvania
Pădureni	Pădureni			Banat
Rădăuți	Rădăuți			Bucovina
Rușețu	Rușețu			Muntenia
Sâmbăta de Jos	Sâmbăta de Jos			Transilvania
Slobozia			Slobozia	Muntenia
Turnu-Severin				Oltenia

Raportul menționează 13 depozite de armăsari, din care patru în Muntenia și Moldova, unul în Dobrogea, unul în Basarabia, unul în Bucovina, trei în Transilvania, unul în Banat, două în Oltenia. Rezultă că depozitele funcționau în toate regiunile țării, iar numărul lor pare să fi fost corelat cu suprafața provinciilor. Hergheliile sunt în număr de șase. Provinciile au câte o herghelie, exceptând Basarabia, în timp ce în Transilvania funcționează două. În cazul hergheliilor a contat și tradiția provinciilor privind creșterea cailor înainte de Unire. Figurează în acest raport doar două tamazlâcuri (ferme de vaci), ambele în Vechiul Regat (la Popăuți în județul Botoșani și la Florica în județul Muscel). Oieriile sunt tot în număr de două, una la Palas în Dobrogea, cea de a doua la Slobozia, în județul Ialomița. De remarcat că ambele oierii sunt localizate în județe de câmpie, nu la munte unde domiciliau mocanii, mari proprietari de turme de oi.

În condiţiile României interbelice, specia de animale de cel mai mare interes şi beneficiu pentru gospodăria ţărănească şi economia naţională, ca şi în perioadele anterioare, era cea a bovinelor. Bovinele asigurau, în mare parte, forţa de tracţiune în transportul local şi în lucrările agricole, ofereau produse alimentare (lactate, carne), materii prime pentru industrie (pieile) şi principalele îngrăşăminte naturale (gunoiul de grajd) pentru agricultură. Spre deosebire de bovine, specia cabalină oferea doar forţă de tracţiune și bălegar folosit în unele construcții rurale.

Practica istorică a creşterii animalelor în ţara noastră arată prin date statistice prioritatea absolută a bovinelor; astfel, raportul dintre cele două specii a fost: la 1860 – 16,8% cabaline şi 81,2% bovine; după patru decenii, în anul 1900, raportul ajungea la 23%–74,4%, iar în anul 1920, acest raport păstrează prioritatea absolută a bovinelor, cu 76,5% faţă de 23,5% cabaline.

Referitor la evoluţia stocului de animale în perioada interbelică, datele din Tabelul 9.3 arată tendinţe diferite ale speciilor. Cabalinele, deşi cu pondere redusă în structură, înregistrează în 1938 un spor de 45%. Cauza era viteza dublă a acestora față de boi în serviciile de tracțiune și transport. Stocul de bovine înscrie o tendinţă certă de diminuare, în anul 1938 fiind de 90% față de 1920. În comparație, pentru produse alimentare şi lână, stocul de ovine sporeşte cu peste 40%, iar pentru producția de carne și grăsime culinară, stocul de porcine crește cu 28%.

Tabelul 9.3

Stocul de animale şi păsări pe specii principale, ani selectaţi ai perioadei 1920–1938

Anii	Cabaline		Bovine		Ovine		Porcine		Păsări	
	mii	%	mii	%	mii	%	mii	%	mii	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1920	1.497	100,0	4.866	100,0	9.190	100,0	38.458	100,0	2.514	100,0
1924	1.858	124,1	5.584	114,8	14.143	153,9	41.118	106,9	3.133	124,6
1928	1.958	130,8	4.626	95,1	13.187	143,5	56.466	146,8	2.837	112,8
1932	2.046	136,7	4.382	90,1	12.714	138,3	61.002	158,6	2.964	117,9
1936	2.044	136,5	4.326	88,9	12.206	132,8	44.588	115,9	3.030	120,5
1938	2.174	145,2	4.365	89,7	13.166	143,3	38.500	100,1	3.165	125,9

Sursa: Calculat după Victor Axenciuc, 1996.

Din anul 1930, INZ împreună cu Direcția Zootehnică și Sanitară Veterinară din Ministerul Agriculturii și Domeniilor au inițiat organizarea de asociații (numite sindicate) de crescători pe rase de animale, pe întreg teritoriul țării (Tabelul 9.4).

Tabelul 9.4

Asociațiile (sindicatele) de crescători de animale create după anul 1930

Taurine		Cabaline		Ovine		Suine	
Rasa	Nr. asociații	Rasa	Nr.	Rasa	Nr.	Rasa	Nr.
Simmental	21	Nonius	9	Merinos	2	York	8
Pinzgau	3	Lipițan	2	Țigaie	2	Edelschwein	3
Schwiz	1	Trăpaș	8	Țigaie + Țurcană	1	Berk	1
Roșie de lapte	5	Gidran	2	Karakul	2	Mangalița	1
Sură de Stepă	2	Arab + Trăpaș	1	Karakul + metiși	14	#	#
#	#	Arab	2	#	#	#	#
#	#	Jumătate Sânge E	1	#	#	#	#
#	#	Cal Moldovenesc	1	#	#	#	#
Total	32	Total	26	Total	20	Total	13

Din păcate, activitatea sindicatelor nu a avut durabilitate și nu a lăsat tradiții, din cauza complexității obiectivelor activității lor și din cauza izbucnirii celui de al Doilea Război Mondial. Sfârșitul războiului a însemnat și sfârșitul activității asociațiilor (sindicatelor) de creștere a animalelor, care au fost desființate din considerente politice. Organizate pe rase, asociațiile (sindicatele) aveau un obiect de activitate complex, care viza toate componentele creșterii, și anume: activitate științifică și de producție, începând cu identificarea, individualizarea și marcarea animalelor, continuând cu măsurarea performanțelor de creștere, de reproducție și

de producție de lapte, bonitarea animalelor pentru aprecierea purității de rasă și a însușirilor de conformație, înmatricularea animalelor într-un registru provizoriu și de aici în registrul genealogic când i se recunoștea apartenența la rasă și terminând cu educarea crescătorilor privind întreținerea și alimentația animalelor, amenajarea pășunilor, prevenirea și combaterea bolilor (avortul epizootic și tuberculoza), organizarea de concursuri, târguri și expoziții, ba chiar și promovarea organizării vânzării laptelui și a produselor lactate ale gospodăriei (Bogdan-Popescu, 1939).

9.3. PERIOADA ECONOMIEI PLANIFICATE

Efecte negative importante privind evoluţia agriculturii au apărut după 1938, cauzate de raptul teritorial al țării și de izbucnirea celui de la Doilea Război Mondial. Perioada războiului a adus mari distrugeri şi pagube economice, iar după terminarea războiului, România a intrat în zona de influență a URSS, ceea ce a adus schimbări mari în economie, implicit în agricultură. În primăvara anului 1945 s-a lansat o nouă reformă agrară, prin împroprietărirea ţăranilor şi trecerea în proprietatea statului (naţionalizarea) a moşiilor marilor proprietari. După 1949 s-au constituit patru forme de proprietate în agricultură: a) proprietatea de stat, reprezentată de *gospodării agricole de stat* (GAS), b) proprietatea colectivă, constituită de *gospodării agricole colective* (GAC) care deținеau participarea membrilor acestora, c) proprietatea personală a membrilor GAC și d) proprietatea privată a gospodarilor din zonele de munte unde nu s-a efectuat colectivizarea. Colectivizarea a fost o acțiune opresivă care, în fapt, a însemnat exproprierea micilor proprietari agricoli de terenuri, animale şi maşini agricole. În proprietatea personală, numărul animalelor era limitat. Efectivele de animale trebuiau și ele concentrate în proprietate colectivă. Ca o reacție la aceste măsuri, în proprietatea personală a membrilor gospodăriilor colective a crescut numărul măgarilor ca animale de muncă și al bivolițelor ca animale de subzistență, pentru că acestea nu erau menționate ca interzise în statutul GAC. Pentru zona cu proprietate agricolă individuală se aplica o dispoziție nelegiferată care aparținea luptei împotriva proprietății private: modificările de proprietate care se produceau nu erau consemnate notarial. Din acest motiv, proprietatea agricolă individuală nu se putea concentra. Pentru scurtă vreme s-au propus forme de asociere ale producătorilor agricoli din aceste zone, altele decât *artelul* din zona colectivizată, dar s-a anulat foarte repede această măsură, așa cum s-au desființat și asociațiile (sindicatele) de crescători de animale.

Urmare a viziunii de perspectivă a agriculturii, care trebuia să se industrializeze, era nevoie de schimbări în cercetarea creşterii animalelor. În anul 1947, INZ se desființează și în locul acestuia se înființează Institutul de Cercetări Zootehnice (ICZ). Organigrama acestui nou institut arată, în fapt, o dezvoltare a Institutului Național Zootehnic în direcția cercetărilor aplicative și operaționale.

Tabelul 9.5

Rețeaua de cercetare zootehnică în anul 1955

Institutul de Cercetări Zootehnice		
Secții de zootehnie generală	Secții de zootehnie specială	Servicii
Biologie și genetică Fiziologie și comportament Reproducție și însămânțări artificiale Alimentație, igienă și adăposturi Produse și subproduse zooeconomice Publicații și bibliotecă	Bovine Cabaline Ovine și caprine Suine Păsări și animale mici Apicultură și sericicultură	Personal și administrativ Economic
Stațiuni experimentale complexe		Stațiuni experimentale specializate
Palas – Dobrogea Popăuți – Moldova Moroeni – Muntenia Sighet – Maramureș Rușetu – Muntenia Târgu-Mureș – Mureș Periș – Muntenia Bonțida – Transilvania Slobozia – Muntenia Carei – Transilvania Dulbanu – Muntenia Pădureni – Banat		Stațiunea Centrală Sericicolă Băneasa cu filialele: Lugoj Orșova Cislău

Mai târziu, în 1959, s-a înființat în subordinea Ministerului Agriculturii Stațiunea Centrală de Însămânțări Artificiale (CIA), care avea ca obiectiv implementarea însămânțărilor artificiale în producție. În paralel, funcționa și Institutul de Patologie și Igienă Animală, înființat încă din perioada anterioară, care efectua cercetări medicale veterinare de mare interes pentru o creștere de animale cu efective dispersate. Principiul concentrării și specializării producției agricole s-a materializat în timp prin constituirea unor complexe zootehnice de mari dimensiuni și a unor centrale specializate pe produse. Să amintim doar complexul de creșterea porcilor COMTIM din județul Timiș, cu o producție anuală de 1.000.000 de capete de porci de tăiere și organizarea în agricultura de stat a unor centrale precum: Centrala Industriei de Nutrețuri Combinate, Centrala Avicolă, Centrala Creșterii Porcilor.

Creșterea cailor și-a pierdut importanța după cel de al Doilea Război Mondial, ca urmare a progreselor făcute în mecanizarea lucrărilor agricole, inclusiv în zootehnie. Concentrarea producției agricole s-a promovat și în agricultura colectivistă, care și-a schimbat numele în cooperatistă. Pentru realizarea concentrării și specializării producției animaliere, s-a folosit soluția complexelor zootehnice intercooperatiste. Au funcționat complexe intercooperatiste avicole, de creștere a porcilor, de creștere a vacilor de lapte, de îngrășare a tineretului taurin, precum și

complexe de îngrășare a tineretului ovin pentru export. Aceste complexe au aplicat sistemele practicate în agricultura de stat. În realitate, agricultura cooperatistă era tot o agricultură de stat, în care conducerea era numită, până la șefii de fermă, de același partid care dicta numirile și în agricultura de stat.

În 1966 s-a făcut o reorganizare radicală a conducerii agriculturii; Ministerul Agriculturii a fost transformat în Consiliul Superior al Agriculturii. S-a păstrat Departamentul Agriculturii de Stat. Creșterea animalelor a fost încredințată Consiliului sectorului creșterii animalelor; acesta dispunea de patru direcții tehnice: Direcția zootehnică, Direcția de reproducție și selecție, Direcția de bază furajeră și Direcția sanitară-veterinară. Înființarea Direcției de reproducție și selecție oficializa promovarea preocupării pentru performanțe productive superioare ale animalelor de rentă.

Cu **argumentul specializării producției zootehnice**, pentru creșterea potențialului cercetării zootehnice se obține transformarea ICZ în Institutul de Cercetări pentru Creșterea Bovinelor și înființarea unei Stațiuni Centrale de Cercetări pentru Ovine și Caprine la Pallas Constanța, a unei Stațiuni Centrale de Cercetări pentru Creșterea Porcinelor la Periș, județul Ilfov, a unei Stațiuni Centrale de Cercetări pentru Păsări și Animale Mici la Săftica, lângă București, a Stațiunii Centrale de Cercetări pentru Sericicultură și a unui Centru pentru Creșterea și Calificarea Cailor de Rasă, ultimele cu sediul la Băneasa – București. Institutul de Cercetări pentru Nutriția Animalelor, care fusese recent înființat din inițiativa Academiei de Științe Agricole și Silvice, a rămas cu profil interspecific.

În anul 1970, organizarea cercetării zootehnice se prezenta astfel (Tabelul 9.6):

Tabelul 9.6

Structura cercetării zootehnice în anul 1971

Institute	Stațiuni centrale
Institutul de Cercetări pentru Nutriție Animală – șase laboratoare	Stațiunea Centrală de Creștere a Ovinelor și Caprinelor – șapte stațiuni experimentale
Institutul de Cercetări pentru Creșterea Bovinelor – cinci laboratoare – șapte stațiuni experimentale pentru taurine + una pentru bubaline	Stațiunea Centrală de Creștere a Suinelor – patru stațiuni experimentale SUINTEST – o stațiune experimentală tehnologică
Centrul Republican de Reproducție și Selecție a Animalelor (CRRSA)	Stațiunea Centrală de Avicultură – o genotecă – o stațiune experimentală pentru animale de blană
Institutul de Cercetări Apicole – cinci laboratoare – n puncte apicole teritoriale	Stațiunea Centrală de Sericicultură – trei stațiuni experimentale
	Centrul de Creștere și Calificare Cai de Rasă – opt herghelii

Între timp, **Stațiunea Centrală de Însămânțări Artificiale (CIA),** pentru care s-a construit un sediu nou la Otopeni și care dispunea de facilitățile necesare pentru un CIA pentru taurine, un CIA pentru suine, un CIA sezonier pentru ovine și

de oficii pentru controlul performanțelor la speciile de animale de fermă, s-a transformat în Centrul Republican de Reproducție și Selecție a Animalelor (CRRSA). Acesta avea în subordine, la nivelul regiunilor (în număr de 16), câte un Centru de Reproducție și Selecție, care avea misiunea monitorizării implementării însămânțărilor artificiale (IA) și a conducerii tehnice a acțiunii de reproducție, cu accent principal pe asigurarea reproducătorilor masculi selecționați ca amelioratori și obținerea unei fertilități normale. Prin activitatea acestei instituții, îndrumate de Direcția de Reproducție și Selecție din Ministerul Agriculturii și cu participarea structurilor de resort din Departamentul Agriculturii de Stat, s-a realizat o rețea unitară la nivelul țării pentru reproducția și selecția animalelor din toate sectoarele agricole. Prin activitatea acestor structuri s-a reușit elaborarea primelor programe de ameliorare pentru toate speciile de animale de rentă, s-au oficializat instrucțiuni tehnice privind aprecierea și certificarea calității materialului de reproducție, în baza cărora se reglementa regimul de prețuri pentru materialul de reproducție la animale, conform uzanțelor din economia planificată. Rezultatele practice au devenit evidente îndeosebi în agricultura de stat. Dar unele efecte s-au resimțit, așa cum este cazul însămânțărilor artificiale la taurine, chiar și în zona necooperativizată. Ca rezultate de mare valoare ale intervențiilor tehnice, se pot enumera apariția **fermelor de elită la toate speciile de animale de rentă în agricultura de stat** și, în unele cazuri, și **în cea cooperatistă**, introducerea testării după descendență pentru producția de lapte a taurilor folosiți la IA și concentrarea producerii de material seminal congelat în șase întreprinderi SEMTEST, merinozarea (producerea de lână fină) a 40% din efectivul de ovine din agricultura de stat și cooperatistă prin IA. Tot aici este de menționat piramida ameliorării practicată în creșterea industrială a porcilor, care folosea rase materne și rase paterne în cinci ferme de elită SUINTEST și ferme de înmulțire a acestora – complexele de stat și intercooperatiste – pentru a obține metiși comerciali cu performanțe și uniformitate competitive cu reușitele prin hibridizare din alte țări. Sunt de adăugat și reușitele Centralei Avicole, care dispunea de toate nivelurile genetice necesare producerii de hibrizi (bunici, părinți, hibrizi), pentru producție de ouă și, respectiv, de carne, precum și de stațiunile de incubație artificială cu care obțineau noile generații din categoriile genealogice amintite mai sus. Funcționa și Stațiunea Centrală Sericicolă, care oferea nu numai sămânță de viermi de mătase, ci și puieți de dud din diferite varietăți, care permiteau realizarea de garduri vii sau variante mai facile de culegere a frunzelor și pretabilitatea la diferitele condiții de climat local.

O subliniere este necesară pentru **apicultură**, domeniu în care organizațiile tehnice din domeniu erau persoane juridice de drept privat. ***Apimondia***, asociația mondială a crescătorilor de albine, a fost multă vreme condusă de România. În țară noastră, Apimondia dispunea de o puternică asociație de stupari, care beneficiau de serviciile unei întreprinderi proprii de producere de echipamente pentru stupărit, de un Institut de Cercetări Apicole încadrat cu personal de specialitate și în care ființa un laborator furnizor de produse farmaceutice obținute din materii prime apicole și un laborator de patologie apicolă.

În anul 1980, pentru a acoperi golul produs în cercetările fundamentale de genetică și reproducție animală apărut după desființarea ICZ și pentru a valorifica cunoștințele acumulate, apare o nouă structură a cercetării zootehnice, prezentată în Tabelul 9.7.

Tabelul 9.7

Structura rețelei de cercetare zootehnică în anul 1980

Institute	**Stațiuni centrale**
Institutul de Cercetări pentru Biologie și Nutriție Animală – nouă laboratoare – o fabrică pentru suplimente furajere	Stațiunea Centrală pentru Sericicultură – trei stațiuni experimentale
Institutul de Cercetări pentru Creșterea Bovinelor – cinci laboratoare + un centru embriotransfer – șase stațiuni experimentale pentru taurine + una pentru bubaline	Centrul de Creștere și Calificare a Cailor de Rasă – opt herghelii
Institutul de Cercetări pentru Creșterea Ovinelor și Caprinelor – cinci laboratoare – șapte stațiuni experimentale	
Institutul ROMSUINTEST – cinci laboratoare – un abator – o fabrică de nutrețuri combinate – cinci stațiuni cu ferme-elită – SUINTEST – o stațiune experimentală tehnologică	
Institutul de Cercetări pentru Păsări și Animale Mici – o genotecă – o stațiune experimentală avicolă – o stațiune experimentală pentru animale de blană	Institutul de Cercetări Apicole – cinci laboratoare – n puncte apicole teritoriale

Tot atunci se mai înființează la Fierbinți, în județul Ilfov, o stațiune experimentală SUINTEST, proiectată după o tehnologie proprie elaborată de specialiștii noștri din domeniu. Centrul Republican de Reproducție și Selecție a animalelor devine un organ tehnic deosebit de eficient în realizarea colaborării coordonate a colectivelor din Ministerul Agriculturii, din Departamentul Agriculturii de Stat, din rețeaua de cercetare zootehnică și din conducerea tehnică locală a agriculturii și a creșterii animalelor. Cu aceste realizări s-a atins un nivel ridicat al organizării și cercetării în creșterea animalelor în țara noastră. Dar presiunea politicului asupra economicului s-a accentuat prin numirea la conducerea aparatului tehnic din producție, ba chiar și din domeniul științei, a unor activiști de partid; a rezultat o plafonare a progresului și apoi, după 1980–1982, o decădere din ce în ce mai accentuată a domeniului.

O caracterizare de ansamblu a creșterii animalelor se poate deduce din evoluția efectivelor de animale pentru speciile cu importanță economică, redată în Tabelul 9.8 (Sandu, 2016, p. 13).

Tabelul 9.8

Evoluția decenală a efectivelor de animale pe specii, în perioada 1950–1989

Specia	**1951**	**1961**	**1971**	**1981**	**1989**
1	2	3	4	5	6
Bovine, mii	4.502	4.530	5.216	6.485	6.291
dinamică, %	100,0	100,6	115,9	144,1	129,7
Ovine, mii	10.222	11.500	13.818	15.865	15.435
dinamică, %	100,0	112,5	135,2	155,2	151,0
Cabaline, mii	1.002	1.000	668	555	702
dinamică, %	100,0	99,8	66,7	55,4	70,1
Porcine, mii	1.297	4.300	6.359	11.542	14.311
dinamică, %	100,0	331,5	490,3	889,9	1.103,4

Sursa: S-a calculat după *Anuarul statistic al României 1990*.

Progresele cantitative sunt relativ mari pentru patru decenii, chiar dacă valorile înscrise sunt uneori îndoielnice sub aspectul acurateței lor. Oricum, s-au făcut evidente progrese zootehnice și zooeconomice, la care a contribuit din plin și un valoros corp didactic universitar de la Facultățile de Zootehnie și de Medicină Veterinară din București, Cluj-Napoca, Iași și Timișoara, prin pregătirea a mii de ingineri zootehniști și medici veterinari.

O sinteză privind performanțele zootehnice din România este redată succint în volumul intitulat ***Secolul XX, performanțe în agricultură*** (coord. David Davidescu și Velicica Davidescu, 2002, cap. ***Performanțe românești în zootehnie*** (Bogdan, 2002, p. 2).

9.4. PERIOADA POSTDECEMBRISTĂ

În perioada tranziției la economia de piață, soluționarea problemelor din agricultură a fost încredințată aparatului deja alterat, care condusese economia în sistem piramidal, în baza planului unic. Printre primele măsuri se numără „*restituirea bunurilor agricole către proprietarii acestora din anul 1945*”. Ea însă nu rezolva decât o parte dintre problemele tranziției la economia de piață a agriculturii. De exemplu, pentru sectorul privind creșterea animalelor, acest principiu a fost un *nonsens*. Măsura a avut un efect indirect nefast; terenurile agricole urmau să fie atribuite moștenitorilor foștilor proprietari. De aici o mare

fărâmițare a proprietății funciare, ceea ce limita producția de bază furajeră. A mai apărut o consecință – litigiile privind drepturile moștenitorilor. Lichidarea efectivelor de animale proprietate colectivă, prin transferarea animalelor în proprietatea moștenitorilor primilor membri ai gospodăriilor agricole era cvasiimposibilă. Era mai simplu ca animalele să fie vândute și să se împartă banii, dar cum erau puțini amatori de a cumpăra animale, vânzarea s-a făcut către abatoare. În anul 2000 s-a inițiat elaborarea unei noi legi a cooperației agricole. Inițiativa nu a avut succes, deoarece se resimțea încă ecoul atribuirii numelui de *cooperativă* unor arteluri cu proprietate colectivă. Ba mai mult, elaborarea proiectului de lege a fost încredințată foștilor lucrători de la Uniunea Cooperativelor Agricole de Producție, considerați specialiști în domeniu, care au reușit un text care, citit cu atenție, nu răspundea spiritului cooperației, ci „*spiritului societății cooperative*", care este tot un fel de *artel*. Înțelegerea noțiunii de cooperație și reconsiderarea sensului acestei colaborări s-ar fi simplificat dacă, mai ales în creșterea animalelor, s-ar fi constituit cooperative pentru *prestări servicii,* care respectă proprietatea privată a membrilor.

Forța motrice a producției agricole este acum capitalul și, cum investitorii interni sunt puțini la număr și nu dispun de mult capital, achizițiile de terenuri agricole sunt realizate de investitori străini. Din cauze interne sau cu sprijin din afară, nu putem considera că tranziția către economia de piață a adus progrese în zootehnia României. Rețeaua de consultanță agricolă reprezentată de Agenția Națională de Consultanță Agricolă (ANCA), foarte judicios organizată până acum câțiva ani în urmă, a fost desființată ca fiind neeficientă. Prin desființare nu s-a făcut nici măcar economie de posturi, pentru că a fost înlocuită cu Agenția pentru Plăți și Intervenții în Agricultură (APIA), un aparat care se ocupă cu estimarea și plata subvențiilor din agricultură. Se pare că era mai simplu ca plata subvențiilor să se facă prin ANCA, pentru ca plata să fie însoțită și de un sfat bun. Ineficiența consultanței, care a fost o realitate, s-a datorat preferării, ca soluție de transmitere a cunoștințelor de interes pentru producători, a publicării de manuale științifice. Or, informarea din manuale este dificilă chiar și pentru specialiști. Pentru producători, transmiterea de cunoștințe trebuie să se facă prin seminarii sau ateliere unde se poate stabili un contact direct între lector și participant. Aceste deficiențe, valabile pentru toate domeniile creșterii animalelor, ba chiar și pentru agricultură în ansamblul ei, s-au resimțit foarte evident mai ales în creșterea bovinelor, afectând principalele direcții de acțiune: meritul genetic al efectivelor, bunăstarea organismelor și satisfacerea cerințelor nutriționale individuale de care trebuie să se țină seama la această specie (Paraschivescu și Stan, 2011). Pentru a concretiza această afirmație, prezentăm o expunere schematică a structurii rețelei de cercetare actuale din producția zootehnică (Tabelul 9.9), din care rezultă diminuarea importanței economice și a îndrumării tehnice din sectorul de creștere a animalelor.

Tabelul 9.9

Structura rețelei de cercetare zootehnică în anul 2017

Institute – instituții publice	**Stațiuni și biobaze zootehnice**
Institutul de Cercetare-Dezvoltare pentru Biologie și Nutriție Animală (institut național subordonat MEC) – patru laboratoare	– o biobază
Institutul de Cercetare-Dezvoltare pentru Creșterea Bovinelor – laborator	– o biobază – trei stațiuni pentru taurine – o stațiune pentru bubaline
Institutul de Cercetare-Dezvoltare pentru Creșterea Ovinelor și Caprinelor – patru laboratoare	– două biobaze (din care una multilocată în teritoriu) – trei stațiuni pentru ovine și caprine
Centrala Silvică (administrator)	– cinci herghelii
Institut – instituție privată	**Domenii de cercetare lichidate prin privatizare**
Institutul de Cercetări Apicole – cinci laboratoare – n puncte apicole teritoriale	– Sericicultură – Avicultură – Animale mici – Suicultură – Reproducție și însămânțare artificială

Cu privire la meritul genetic al efectivelor de animale de rentă, viziunea modernă a zootehniei consideră că acesta se realizează prin rase pure specializate și prin hibrizi industriali. În asemenea situații, noile generații prezintă, conform primei legi a lui Mendel, o variabilitate productivă previzibilă și, respectiv o uniformitate comercială dorită. Rasele pure se reproduc, obligatoriu, în izolare reproductivă *(inbreeding).* Izolarea reproductivă la populațiile artificiale se obține numai prin *cartea de rasă.* Markerii genetici (culoarea și particularitățile ei, portul sau dimensiunea pavilioanelor urechii, profilul feței sau alte asemenea caractere de rasă) nu pot garanta izolarea reproductivă a populațiilor biologice animale artificiale. În România s-au deschis *registre genealogice* pentru a putea constitui cărți de rasă, dar la implementarea acestora din urmă nu s-a mai ajuns, din cauza incompetenței agenților responsabili. Registrele genealogice au rămas deschise și apartenența de rasă se judecă după expresia fenotipică a caracterelor de rasă (markerii genetici).

Creșterea bovinelor rămâne specia principală a zootehniei românești. Avantajul acestora este că produc atât lapte, cât și carne, consumând hrană vegetală ce nu intră în alimentația umană. Rolul lor ca sursă de energie a dispărut. Odată cu aceasta, a dispărut și rasa locală Sură de Stepă, care mai figurează doar ca un nucleu rasial în prezervare, moștenit încă din perioada precedentă, într-o stațiune experimentală de creștere a taurinelor, susținută financiar, dar nu compensator, de la bugetul de stat. Concepția tehnologică este total confuză. Efectivele de taurine s-au redus simțitor. Îndrumarea tehnică lipsește cu desăvârșire. În felul acesta, s-a ajuns la paradoxala situație de a admite ca rase de taurine efective formate din vaci

înscrise în registre genealogice din care lipsesc taţii acestora. În absenţa unor populaţii reale, izolate reproductiv, reproducţia se practică anarhic (autobreeding), fără a se putea obţine meritul genetic al descendenţei. Practic vorbind, toate vacile mulgătoare din România au meritul genetic de efective comerciale, ceea ce însemnă valoare de ameliorare nulă din punct de vedere rasial. Pentru vacile negre bălţate (Bălţata cu Negru Românească) se foloseşte material seminal congelat (deci tauri) din Statele Unite, din Germania, din Olanda, cândva şi din Israel sau nu mai ştim din ce altă ţară. Pentru Bălţata Românească *(galbenă)* se importă material seminal Fleckvieh din Germania şi poate din Austria sau material seminal din rasa Simmental din Elveţia, de la tauri care nu prea seamănă între ei şi care s-ar putea să nu fie prea puri din punct de vedere genetic, deoarece, în cazul rasei Simmental, asociaţia crescătorilor a decis să facă o infuzie de Red Holstein din Statele Unite, pentru a corecta forma ugerului şi soliditatea picioarelor vacilor lor. Pentru Bruna de Maramureş de la noi, s-a preferat materialul seminal de rasa Brown Swiss *(Brună Elveţiană)* din Statele Unite, care seamănă, ca tip dorit, mai mult cu rasa Holstein–Friesian, care are culoare neagră. Rasa Brown Swiss din SUA are comun cu rasa Brună din Elveţia doar o culoare asemănătoare. Ba mai mult decât atât, s-au importat şi alte rase mulgătoare, cum este cazul rasei Montbeliarde, importată din Franţa, care este un fost Simmental în care s-a infuzat masiv Red Holstein. Situaţia meritului genetic al efectivelor de vite s-a complicat şi mai mult când piaţa a cerut mai multă carne de vită, deoarece rasele mixte existente până atunci, deşi mixte, produceau în exces lapte faţă de carne. Propaganda ce se face acum la noi pentru a produce carne de vită prin *inbreeding* cu rase specializate sau prin *crossbreeding* cu rase de carne europene nu este în folosul producătorilor români, deoarece, în ţara noastră, forţa de muncă este puţină şi scumpă, nu există nici suprafeţe excedentare de păşuni şi nici o bovicultură orientată majoritar pentru o producţie comercială. Singurul mod în care folosirea raselor de carne ar fi recomandabilă ar fi programe de *crossbreeding* prin IA cu material seminal de rase de carne scunde (cele crescute extensiv), pentru a evita distociile, efectuate numai pe viţelele din efectivele producătoare de lapte, cu scopul de a executa selecţia acestora după performanţele proprii. Numai că este greu de organizat un asemenea program pe efectivele micilor proprietari, care dispun în medie de 1,3 capete de vaci mulgătoare şi care, pe deasupra, nu sunt nici măcar asociaţi.

Creşterea bubalinelor înregistrează o reducere drastică a efectivelor de bivoli. În anul 1989, efectivul lor se estima la cca 280.000 de capete; în Staţiunea Experimentală de Creştere a Bubalinelor care se ocupa cu studiul acestei specii funcţiona şi un centru de însămânţări artificiale, în prezent, abia dacă se mai poate vorbi despre un efectiv ceva mai mare de 20.000 de capete, iar CIA nu mai funcţionează de mult timp.

Şi ***creşterea oilor*** a suferit transformări radicale. Primul şoc a fost dezinteresul total al industriei textile româneşti pentru producţia de lână fină indigenă. Pe când încă nu se privatizase economia şi ţara a făcut primul împrumut

financiar extern, industria textilă de la noi a cerut bani pentru a importa lână fină din Australia. A decăzut apoi și industria de covoare de la Cisnădie, așa că și lâna groasă și-a pierdut prețuirea. S-a ajuns la situația ca lâna să nu mai fie o materie primă pentru industria textilă, ci o substanță poluantă a mediului natural. Tunsul oilor, acțiune obligatorie pentru zooigiena speciei, costă acum mai mult decât venitul obținut din vânzarea lânii. Dar nu suntem singura țară din Europa în această situație. Oaia a rămas o specie interesantă doar pentru producția de lapte. În ceea ce privește producția de carne, gândirea comercială este deficitară, ca și în cazul bivolului. Există în fapt trei sortimente de carne crudă de oaie pentru piață: *mielul de lapte* cerut de piața internă primăvara, de sărbătoarea Paștelui, *oaia grasă* obținută de la batali și oi adulte, cerută de piața din Orientul Mijlociu, care, prin acest sortiment, își satisface tradițional mare parte din necesarul de vitamine liposolubile, și *oaia de carne* (*mutton*-ul englezesc) obținută majoritar de la tineret ovin de peste 30 kg masă vie, din rase fără depozite de grăsime comasate și fără miros specific. Această diversitate de sortimente pentru carnea de oaie încă nu este înțeleasă de crescătorii de oi. Dar mai există o modificare în agricultură, cu efecte radicale pentru creșterea oilor. Trecerea terenurilor arabile din proprietate publică sau colectivă în proprietate privată a redus cantitatea de resurse furajere folosite de pendularea turmelor de oi între șes și munte rămasă din transhumanță. Concluzia este că ovicultura trebuie să se orienteze spre sistemele intensive de creștere a oilor.

Creșterea caprelor este încă atașată creșterii oilor. Producția principală este laptele, care se bucură de renumele că are o compoziție chimică mai apropiată de cea a laptelui de femeie, fiind mai bine suportat de sugari. Cert este că tendința în capricultură este către creșterea în sisteme intensive.

Creșterea porcilor a decăzut puternic. De la o situație prosperă în economia planificată a ajuns la o evidentă restrângere de biodiversitate. Faptul s-a datorat curentului antisupraponderal din medicină. Conținutul mare de grăsime al cărnii de porc era considerat cauză a aterosclerozei și obezității. De la piramida ameliorării care se realizase în creșterea industrială a porcilor s-a ajuns la producerea de hibrizi cu carcasă slabă și atât. Există acum două firme, ambele străine, care furnizează părinți sau, direct, purcei hibrizi pentru creștere industrială. Este drept că aceste scheme de creștere asigură costuri de producție mai mici decât sistemele tradiționale și o uniformitate ireproșabilă a producției comerciale, dar au și riscul contaminării cu boli infecțioase. Se mai reproșează creșterii porcilor că ar consuma resurse furajere care se sustrag din hrana care ar putea fi consumată de către om. Aceeași medicină umană a ajuns la concluzia că acizii grași din slănina de porc, fiind mulți dintre ei nesaturați, nu generează colesterol dăunător sănătății umane și că această grăsime, anterior dezavuată, este cea care dă gustul plăcut al cărnii de porc. Dinamica efectivelor din speciile majore de animale de fermă este redată în Tabelul 9.10 (Sandu, 2016, Tobă, 2014).

Tabelul 9.10

Dinamica efectivelor de animale de fermă în perioada 1990–2014

Specificații		1990	1999	2002	2010	2014
Bovine	mii capete	6.291	3.143	2.800	2.001	2.069
	%	100,0	50,0	44,5	31,8	32,9
Suine	mii capete	11.671	2.100	4.447	5.428	5.042
	%	100,0	18,0	38,1	46,5	43,2
Ovine	mii capete	14.062	8.994	7.776	9.658	9.518
	%	100,0	64,0	55,3	68,7	67,7

În Figura 9.1 se ilustrează grafic dinamica acestor efective față de anul 1990.

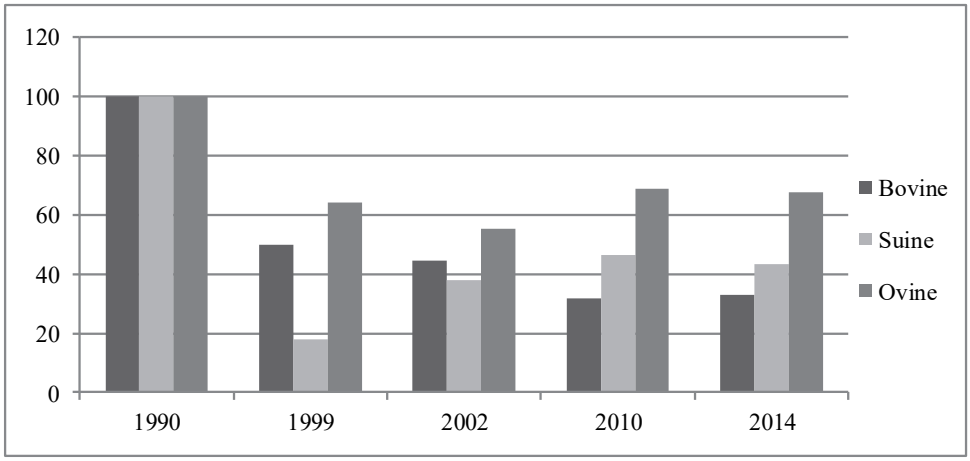

Fig. 9.1. Dinamica efectivelor de bovine, suine și ovine (1990 = 100).

Creșterea păsărilor a urmat cam același traseu cu cel al creșteri porcilor. Firmele străine au acaparat baza materială din avicultură pentru că au dispus de capitalul necesar pentru a lichida prin cumpărare proprietatea românească de stat sau colectivă asupra facilităților existente și au exclus avicultura românească de la crearea de valori genetice. Acum tot materialul genetic se cumpără din afară. De bine, de rău însă, a supraviețuit o asociație a crescătorilor de păsări care menține o anumită ordine în acest sector. Marea pierdere a aviculturii românești din această perioadă este dispariția genotecii avicole. Nu există diferențe între modificările survenite în producția de ouă sau în producția de carne de pasăre. La fel stau lucrurile și în ceea ce privește creșterea celorlalte specii de păsări. Nu există nicio inițiativă internă. De creșterea păsărilor din mediul rural pentru subzistență nu se ocupă nimeni. Speciile de animale de blană și animale mici sunt ignorate.

Pentru viitoarele **strategii ale UE privind agrocultura și zoocultura** ar trebui să se ia în considerație că organizarea rurală a urmat două căi distincte. O

cale este cea a *fermelor*, formată în Nord, în condiții de climat mai aspru, care lega intim forța de muncă de mijloacele de producție și care s-a bazat pe zootehnie, și o a doua cale, cea a *satelor*, ce s-au format în Sud, în zone cu un climat mai prietenos, care lega forța de muncă de terenurile arabile, dispunând eliberarea acestora pentru a fi muncite și care s-a bazat pe agricultură. Fiecare din cele două forme de organizare ce au rezultat are nevoie de o strategie proprie de evoluție viitoare. România este plasată în zona climatului mai prietenos, deși cam inconstant de la an la an. De aici concluzia că este recomandabil să se promoveze culturi vegetale cu cicluri scurte și producții consumabile nerepetabile. Culturile cu produse direct consumabile de către om, cum este cazul legumelor, sunt cele mai convenabile, dar ele cer mai multă apă. Urmează în ordine culturile de cereale și plante tehnice, cu produse direct consumabile în alimentația umană, dar și cu produse ce nu se pot consuma direct sau care au folosință de lungă durată (producția de plante textile). Să nu se uite însă că diferențele de climat sunt cauzate nu numai de latitudinea locațiilor, ci și de altitudinea la care culturile sunt plasate.

De la oricare dintre culturi rămân reziduuri vegetale. Asemenea reziduuri natura le reciclează prin plante saprofite și prin animale rozătoare sau le subteranizează, reducând din emisiile de CO_2 ale proceselor de mineralizare a substanțelor organice moarte. Agricultura are de învățat de la natură: produsele biologice vegetale neconsumate direct de om să fie reciclate prin animalele de rentă, reziduurile vegetale să fie valorificate prin culturi de plante saprofite sau prin creștere de animale rozătoare, iar mineralizarea substanțelor organice nereciclabile să fie favorizată prin platforme de fermentare a gunoiului de grajd pentru obținerea de îngrășăminte naturale pentru fertilizarea solului și prin instalații de producere a biogazului pentru consum menajer. Pentru țara noastră, creșterea speciilor de animale de rentă ar trebui să vizeze folosirea de *populații biologice artificiale* (*rase pure)* sau *hibrizi industriali,* cu *specializare* pentru tip de produs sau pentru sistem de creștere intensiv sau extensiv.

Pentru speciile genetice de animale de fermă, importante în ecozona carpato-danubiano-pontică autohtonă, cu valorificarea inovativă și competitivă pe termen mediu și lung a potențialului bio-eco-economic, această *strategie zooeconomică* aplicabilă în țara noastră ar putea fi următoarea:

a) **Pentru bovine.** Creșterea de rase pure specializate pentru producția de lapte din două tipuri corporale distincte: tipul mare, selecționat pentru cantitatea de lapte muls pe an calendaristic, crescut intensiv, cu animale în stabulație liberă, recomandat pentru zone cu producții bogate de cereale, care permit diete cu concentrație mare de energie pe kg substanță uscată, și tipul mic, selecționat pentru cantitate de substanță uscată pe kg producție lapte, crescut intensiv, cu animale libere, recomandat pentru zone cu acces la pășuni naturale sau cultivate și resurse satisfăcătoare pentru furajele fibroase necesare pe perioada de stabulație. Pentru a suplimenta producția de carne de vită, se pot suprapune peste programele de producție de lapte amintite programe de

crossbreeding cu rase specializate pentru producția de carne, cu însămânțare de vițele pentru selecția acestora după performanțe proprii pentru producția de lapte. Folosirea în programe de *crossbreeding* a raselor masive specializate pentru producția de carne (rasele continentale europene) este acceptabilă numai pe efective de vaci reformă, din tipul mare de rase selecționate pentru producții de lapte record din punct de vedere cantitativ.

Bubalinele sunt de dorit ca fiind o specie cu oferte reduse de produse pentru piața externă și care poate valorifica vegetația ierboasă grosieră din anumite zone cu mediu natural particular. Pentru oricare dintre populațiile artificiale ale acestor specii, este de dorit practicarea de programe de ameliorare proprii, bazate pe izolare reproductivă, pentru a evita scurgerea de valoare adăugată din progres genetic în afara zonei de creștere a populației.

b) **Pentru ovine și caprine.** Pentru aceste specii, tendința este spre creșterea intensivă. Pendularea turmelor între munte și șes va dispărea. Se va menține interesul pieței pentru producția de lapte. Pielicelele de miel de tip Karakul se vor menține, fiind complementare fie cu mai mult lapte muls, fie cu carnea de miel de lapte. La capre s-ar putea să apară interesul pentru fibra foarte fină a caprelor de Angora, oferta acestui produs fiind scăzută.

c) **Pentru suine**. Deși furnizează un singur produs, doar carne, în creșterea porcilor este de așteptat o surprinzătoare diversificare a raselor și a hibrizilor. Biodiversificarea va viza conținutul de grăsime din carcase, de care depinde gustul și raportul dintre energia netă de producție depozitată în sporul de creștere și energia excretată pentru fertilitate, sau diversificarea pentru reproducție în flux continuu ori grupat sezonier, luând în considerație sistemele de creștere, de la cele intensive (unități închise sau deschise) și până la cele extensive, cum sunt creșterea în natură, creșterea pastorală sau cea familială.

d) **Pentru avicultură.** În domeniul creșterii păsărilor va domina sistemul de creștere intensivă industrială, cu hibrizi specializați pentru ouă sau pentru carne. Biodiversitatea zooeconomică va surveni prin preluarea în cultură a noi specii genetice de păsări, creându-se hibrizi prin combinația *inbreeding* cu *crossbreeding* și în cadrul acestora.

e) **Animalele de laborator.** Folosirea animalelor de laborator va cunoaștere o extindere atât în ceea ce privește speciile genetice utilizate, cât și în ceea ce privește domeniile de studiu.

f) **Animalele de companie.** Preocuparea pentru animale de companie se va accentua în timp. Furnizarea de animale de companie va deveni un „*business*", cu implicații zooeconomice. Calul se va alătura animalelor de divertisment, rămânând și o specie cu carne comestibilă în zone cu acest specific etnogastronomic.

g) **Sericicultura.** Relansarea și în țara noastră a tradițiilor din zone rurale cu preocupări în creșterea viermilor de mătase va fi o sursă de susținere a industriei confecțiilor care folosesc dorita mătase naturală, iar cultura dudului va permite înverzirea spațiilor antropizate prin garduri vii utile.
h) **Apicultura.** Înainte de a fi o foarte căutată producătoare de miere, apicultura din țara noastră va deveni un furnizor mai semnificativ și de materii prime apicole pentru industria farmaceutică. Ea rămâne în continuare și un important prestator de servicii pentru fertilizarea ecologică a culturilor vegetale.

În opinia noastră, antropizarea naturii trebuie să fie evitată cu stăruință, în folosul calității vieții, chiar dacă se va recurge la sisteme agricole de producție semiintensive sau chiar extensive.

BIBLIOGRAFIE

1. Axenciuc Victor (1996), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. II, *Agricultura*, Editura Academiei București.
2. Bogdan T. Alexandru (2002), *Performanțe românești în zootehnie*, Editura Ceres, București.
3. Bogdan-Popescu Tudorel (1939), *Creșterea viteilor de rasă Pinzgau de la naștere până la vârsta de un an (Cercetări biometrice)*, Teză de doctorat în medicină veterinară, Tipografia Al. Popescu, București.
4. Constantinescu K. Gheorghe (1930), *Tratat de zootehnie generală*, vol. I, Institutul de Arte Grafice Bucovina I.E. Torouțiu, București.
5. Davidescu David, Davidescu Velicica (2002), *Secolul XX. Performanțe în agricultură*, Editura Ceres, București, p. 607– 648.
6. Demolins Edmond (1943), *În ce constă superioritatea anglo-saxonilor*, Editura Modernă, București.
7. Direcția Zootehnică și Sanitară Veterinară (1940), *Activitatea instituțiilor zootehnice pe anul 1938*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București.
8. Institutul Central de Statistică (1945), *Recensământul agricol al României din 1941, date provizorii*, Editura Institutului Central de Statistică, București.
9. Ionescu-Brăila Gheorghe (1935), *Creșterea animalelor în agricultura românească*, Biblioteca Zootehnică, Institutul de Arte Grafice Bucovina I.E. Torouțiu, București.
10. Mirescu V. Alexandru (1942), *Problema laptelui în România*, Imprimeriile Curentul SAR, București.
11. Paraschivescu Marcel Teodor, Stan Simona Nicoleta (2011), *Știința odihnei vacilor producătoare de lapte*, Editura Cermaprint, București.
12. Parpală Oprea (1966), *Aspecte din agricultura României, 1920–1939*, Editura Academiei Române, București.
13. Postolache Tudorel (coord.) (1991), *Economia României – secolul XX*, Editura Academiei Române, București.
14. Sandu Mariana (2016), *Semnificații bioeconomice ale zootehniei românești în secolul al XXI-lea*, Editura Academiei Române, București.
15. Tobă George Florea (2014), *Biotehnologiile de reproducție la taurine și impactul lor bioeconomic. Monografie de specialitate*, Editura Economică, București.

10. INDUSTRIA

MIHAI-SABIN MUSCALU, CORNELIU RUSSU,
NICOLETA HORNIANSCHI

10.1. INTRODUCERE

Extinderea activităților industriale a reprezentat unul dintre principalii factori ai dezvoltării economiei României în cursul secolului cuprins între 1918 și 2018. Astfel, a fost posibilă derularea procesului de industrializare, care a reprezentat unul dintre stadiile importante ale devenirii economiilor naționale și ale integrării acestora în circuitul economic internațional. Totodată, au fost create premisele creșterii substanțiale a gradului de valorificare a resurselor naturale și de forță de muncă. Dinamica producției industriale și modificările structurale au fost puternic condiționate de caracteristicile mecanismului economic, de politica de comerț exterior promovată, precum și de șocurile externe. Astfel, analiza dezvoltării industriei este necesar să ia în considerare următoarele intervale de timp: a) perioada interbelică (1918–1939), b) perioada celui de al Doilea Război Mondial și a tratativelor de pace (1940–1947), c) perioada economiei planificate centralizat (1948–1989) și d) perioada tranziției la economia de piață și a integrării în Uniunea Europeană (1990–2018).

PERIOADA INTERBELICĂ (1918–1939)

Marea Unire din 1918 a determinat modificări profunde în dimensiunea și structura economiei naţionale și a deschis perspectiva unei dezvoltări susţinute, în care componenta industrială a fost prezentă mai ales în provinciile istorice Transilvania și Banat, iar cea agricolă, în Muntenia, Moldova, Dobrogea și Basarabia.

Ceea ce avea să reprezinte industria în structura şi dinamica economiei noului stat avea să declanşeze o dispută intensă atât în domeniul ideilor economice, cât și în sfera politicului. S-a cristalizat opinia că industrializarea masivă şi cât mai rapidă va fi determinantă pentru valorificarea eficientă a importantului potenţial socio-economic dobândit după Marea Unire şi pentru dezvoltarea pe termen lung.

România dispunea de toate condiţiile unei ţări industriale, astfel că, în 1919, verdictul lui I.N. Angelescu era indubitabil: „Industrializarea României este nu

numai posibilă, dar este şi necesară" (p. 25). De asemenea, delegaţii industriaşilor din întreaga ţară, reuniţi la primul lor congres în 1921, la Bucureşti, au evidenţiat că marea problemă a ţării noastre o reprezenta intensificarea activităţilor industriale (Badea, 2003, p. 225). Între noile graniţe, atât prin creşterea rezervelor de materii prime şi de resurse energetice, cât şi prin expansiunea pieţei interne – realizată în urma întregirii teritoriale şi a împroprietăririi ţăranilor –, s-a dat un impuls decisiv industrializării economiei româneşti, sublinia peste ani, în 1940, V. Madgearu (p. 127).

În această perioadă, se pot identifica trei subperioade în care „imperativul industrializării" – cum inspirat îl numea N. Arcadian (1935) – a fost transpus în acţiuni cu orientări sensibil diferite pe diferite intervale de timp, și anume: a) 1918–1928, perioadă dominată de doctrina Partidului Național Liberal „prin noi înșine", orientată spre stimularea industriașilor români, a capitalului autohton, a eforturilor proprii de dezvoltare; b) 1928–1933, de guvernare preponderentă a Partidului Național Țărănesc, doctrina acestuia – „politica porților deschise" – însemnând tratamentul egal al investiţiilor autohtone cu cel al investiţiilor străine, ceea ce a stimulat penetrarea puternică a capitalului străin și orientarea preponderentă spre exploatarea zăcămintelor de resurse minerale; c) după 1933, când Partidul Național Liberal a revenit la guvernare și și-a reluat vechea orientare în materie de politică industrială.

În primii ani de după război au loc simultan două fenomene: refacerea economiei și unificarea economică, ambele încheiate – în linii mari – în anii 1923–1924, când este adoptată o nouă Constituţie și alte legi importante care consolidează Unirea realizată în 1918. Astfel, au fost reconfirmate două mari reforme promulgate în anii războiului, respectiv reforma agrară și votul universal. Fără a omite importanţa socială a reformelor menţionate, oportunitatea și necesitatea lor, există opinia că acestea au condus la funcţionarea organismului economic românesc pe două paliere. Pe unul dintre acestea se situează lumea urbană, dominată de capital și cu puternice interese legate de dezvoltarea industriei, comerţului și băncilor. Pe celălalt palier se află lumea rurală, preponderentă numeric şi încă dominată de autoconsum şi economie naturală (Mureşan, 2013).

Pe parcursul întregii perioade, industria a beneficiat de sprijinul susținut al statului. În acest sens, politica industrială protecționistă, de apărare și de stimulare a dezvoltării industriei autohtone, inclusiv a celei prelucrătoare, s-a concretizat în continuarea aplicării legii de încurajare a industriei mari naţionale adoptate în anul 1912 (la expirarea termenului de valabilitate a primei legi adoptate în 1887, intitulată sugestiv „Măsuri generale pentru a veni în ajutorul industriei naţionale"), cu unele modificări în anii 1936 și 1937 (Iacob, 2012, p. 77), subvenţiile derivate din această lege acordându-se până în anul 1947 (Axenciuc, 2012, p. 124). Totodată, au fost adoptate tarife vamale în anii 1924, 1927, 1929 și 1934, „importante pentru mărirea taxelor vamale și sporirea gradului de apărare a pieţei interne" (Axenciuc, 2000, p. 359), și a fost facilitată finanţarea industriilor cu capital autohton prin acordarea de credite.

În intervalul istoric interbelic, așa cum menţionează V. Axenciuc, pe baza datelor statistice, se poate sesiza „un progres industrial în general, perturbat de crize, dar stimulat constant de politica economică de protecţie și încurajare a statului". Politica economică, în ciuda diferenţelor de opinii ale principalelor grupări politice, se concretizează în măsuri, legi și instituţii menite să accentueze și să accelereze dezvoltarea economiei de piaţă. Capitalul și capitalismul românesc erau realităţi nedisimulate, înregistrând în unele domenii chiar performanţe la nivel european.

După făurirea statului naţional unitar român, industria prelucrătoare, ca de altfel întreaga economie românească, parcurgând fazele ciclului de producţie mondial, cunoaște diferenţieri ale evoluţiei pe parcursul mai multor etape, și anume: în anii 1919–1924, de refacere a economiei distruse în mare măsură după Primul Război Mondial; avânt al tuturor domeniilor între anii 1925 și 1928; cea de criză economică în anii 1929–1933 (la început depresiune și în 1933 înviorare); redresare și avânt între anii 1934 și 1938 (cu o scurtă perioadă de criză la sfârșitul anului 1937 și începutul anului 1938) (Axenciuc, 1999, p. 227).

O serie de date statistice prezentate în Tabelul 10.1 evidenţiază potenţialul economic și tehnologic al industriei prelucrătoare mari din România, imediat după Marea Unire din 1918.

Tabelul 10.1

Structura industriei mari prelucrătoare pe ramuri, după indicatorii principali, în anul 1919

Ramuri ale industriei prelucrătoare	**Întreprinderi**		**Persoane ocupate**		**Forţă motrice**		**Valoarea producţiei**	
	număr	**%**	**număr**	**%**	**CP**	**%**	**mil. lei**	**%**
Total, din care:	2.610	100,0	154.391	100,0	343.550	100,0	11.465	100,0
Alimentară	977	37,4	26.054	16,8	88.584	28,7	4.417	38,5
Textilă	156	8,0	10.409	6,7	13.530	3,9	1.008	8,8
Prelucrarea metalelor	305	11,7	37.635	24,4	58.587	17,1	1.339	11,6
Hârtie	144	5,5	8.317	5,4	18.454	4,8	319	2,8
Chimică	187	7,2	8.740	5,7	56.526	16,5	1.218	10,6
Sticlărie	16	9,6	2.726	1,8	466	0,1	43	9,4
Ceramică	11	6,4	394	0,3	420	0,1	4	9,0
Materiale de construcţii	189	7,2	11.385	7,4	38.893	11,3	297	2,6
Prelucrarea lemnului	490	18,8	42.342	27,4	59.289	15,2	1.900	16,6
Pielărie	133	5,1	6.290	4,1	7.750	2,3	924	8,1

Sursa: Axenciuc, 1992, p. 100.

În noua configuraţie teritorială, prin acţiunea de integrare, s-a urmărit introducerea și extinderea în noile provincii a unui cadru legislativ și instituţional care să permită crearea unui mediu economic unitar și comun pentru toate întreprinderile economice, în scopul funcţionării acestora conform mecanismului economiei de piaţă și intereselor generale ale statului român.

Într-o primă etapă, a fost abrogată, în noile provinciile românești, legislaţia străină și au fost desfiinţate instituțiile politico-administrative privitoare la dependenţa și subordonarea acestora fostelor imperii.

În ceea ce privește măsurile economice, așa cum se menţionează în literatura de specialitate, în perioada 1919–1928, „legislaţia industrială reflectă spiritul politicii «prin noi înșine» și se adoptă astfel, pentru prima oară, măsuri legislative care prevedeau prioritatea capitalului autohton în exploatarea unor domenii ale economiei naţionale”, precum și obligaţia întreprinderilor industriale încurajate de stat de a utiliza forţă de muncă autohtonă (Axenciuc, 1999, p. 276). Între anii 1923 și 1925 sunt adoptate o serie de legi care au accentuat procesul de dezvoltare și consolidare a capitalului autohton în diferite domenii ale economiei, printre care se pot menţiona: Legea minelor (4 iulie 1924), Legea energiei (4 iulie 1924), Legea regimului apelor (27 iunie 1924, modificată în 28 aprilie 1926), Legea privind comercializarea și controlul întreprinderilor economice ale statului (7 iunie 1924) ș.a. (Iacob, 2012, p. 83). Această din urmă lege prevedea, în caz de coparticipare la întreprinderile economice ale statului, condiţii avantajoase pentru investitorii privaţi. În acest caz, de exemplu, membrii consiliului de administraţie ai respectivei întreprinderi erau fie numiţi de guvern (o treime), fie aleşi de adunarea generală a acţionarilor (două treimi). De asemenea, potrivit aceleiaşi legi, lua fiinţă Consiliul Superior de Control şi Îndrumare, format din zece membri (un senator, un deputat, reprezentanţi ai Curţii de Conturi, Băncii Naţionale, Creditului Industrial, Uniunii Camerelor de Comerţ şi specialişti numiţi de Consiliul de Miniştri). Acestui consiliu îi revenea aplicarea măsurilor de cointeresare a capitalului privat în vederea coparticipării la întreprinderile statului român (Mureşan, 2003, p. 216).

În contextul unei politici economice protecţioniste sistematice, performanţele industriale ale României, deși încă în urma ţărilor dezvoltate, erau în epocă apreciate ca fiind de nivel mediu european. Investiţiile şi sporirea activităţii industriale au condus la extinderea pieţei interne. Politica industrială începea să-şi arate roadele, aparatul autohton de producţie industrială determinând scăderea indicelui importului de produse finite de la 152,4 în anul 1921 la 54,4 în anul 1937 (Arcadian, 1939, p. 197–198). Efortul depus în România pentru accelerarea dezvoltării industriei are drept corolar tendinţele pozitive manifestate în a doua jumătate a anilor 1930, fapt relevat de dinamica principalilor indicatori ai evoluţiei industriei mari în perioada 1919–1939 (Tabelul 10.2)

Tabelul 10.2

Evoluţia industriei mari în perioada 1919–1939 – indicatori principali

Anii	Întreprinderi, număr	Forţă motrice CP	Personal număr	Valoarea producţiei mil. lei
1919	2.610	343.550	154.391	11.465
1924	3.840	389.549	223.423	44.738
1929	3.736	497.961	201.087	56.229
1934	3.510	558.468	208.240	41.835
1939	3.695	774.542	304.470	76.476

Sursa: Axenciuc, 1992, p. 100–117.

Efortul depus în deceniul al patrulea atât de autoritățile publice, cât și de mediul de afaceri este evident. În anul 1939, producția industriei energiei electrice era de peste două ori mai mare decât cea din anul 1929 (Tabelul 10.3), cea a industriei prelucrătoare mari de 2,29 ori, iar cea a industriei extractive de 1,26 ori.

Tabelul 10.3

Indicii sintetici ai dezvoltării principalelor ramuri industriale ale României în perioada 1929–1939 (1929 = 100)

Anul	Producţia industrială – total	Industria extractivă	Industria prelucrătoare	Industria energiei electrice
1929	100	100	100	100
1930	98	111	96	96
1931	91	121	86	91
1932	97	127	92	95
1933	110	127	109	104
1934	123	148	118	132
1935	129	149	123	152
1936	134	157	126	168
1937	139	137	133	189
1938	141	132	136	201
1939	139	126	129	213

Sursa: Murgescu, 2010, p. 260–261, apud Axenciuc, 1992, p. 585.

Industria prelucrătoare, unul dintre cele mai dinamice domenii din perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale și subiect sistematic al legislaţiei protecţioniste, își bazează saltul pe industria metalurgică. La acest fenomen au concurat numeroși factori, dintre care remarcăm: activitatea intensă în domeniul construcţiilor civile, modernizarea căilor ferate, modernizarea dotării armatei române etc.

Datele statistice referitoare la dezvoltarea industrială comparativ cu alte ţări europene arată că România se situa, în preajma celui de-al Doilea Război Mondial, aproximativ la același nivel cu unele ţări vecine (Ungaria, Iugoslavia, Polonia), înaintea altora (Bulgaria, Grecia, Turcia) și, în diferite grade, mult în urma statelor dezvoltate din Europa de Vest (Axenciuc, 1992, p. 59).

Înzestrarea tehnică a industriei românești apreciată ca fiind, în numeroase lucrări de specialitate din epocă ori despre epocă, în ansamblul ei, de nivel mediu european, era, în același timp, deosebită într-o serie de întreprinderi ale industriei grele ori în unele întreprinderi ale industriei ușoare. Fără pretenţia unei enumerări exhaustive, amintim: uzinele Malaxa, Reșiţa, Copșa Mică-Cugir, întreprinderile textile arădene, întreprinderea textilă Buhuși, Dorobanţul-Ploiești, Găvana-Pitești și altele. Pentru utilajele necesare acestor întreprinderi industriale, precum și altora mai modeste, s-a apelat în mare măsură la importuri.

În ceea ce privește producţia industrială, pe lângă creșterea valorică a acesteia de peste cinci ori, s-au produs și schimbări calitative însemnate, constând în creșterea cotei de acoperire a consumului intern cu produse fabricate în ţară,

substituirea în măsură crescândă a importului cu produse autohtone de calitate superioară, modificarea structurii importurilor, în sensul creșterii ponderii materiilor prime și a semifabricatelor care urmau să fie prelucrate în țară, în detrimentul produselor finite, acestea din urmă fiind, în perioada premergătoare Primului Război Mondial, aproape exclusive. Creşterea producţiei a fost favorizată şi de contingentarea importurilor şi de taxele de contingentare, măsuri specifice de politică protecţionistă care au asigurat firmelor românești poziţii de monopol în diferite subramuri industriale.

În cadrul evoluţiei industriei prelucrătoare românești în perioada interbelică, un element de referinţă îl reprezintă anul 1938, considerat de statisticile vremii ca fiind cel în care România Mare a înregistrat apogeul dezvoltării sale economice.

Analizând structura industriei prelucrătoare din anul 1938 (Tabelul 10.4), evidenţiem menţinerea în continuare a concentrării acesteia, dar cu un nivel mai ridicat al valorilor absolute ale indicatorilor, mai ales în ramuri ale industriei ușoare (alimentară, pielărie, textilă), precum și în cele ale prelucrării lemnului și a metalelor, cea chimică, cea a materialelor de construcţii, care, împreună, deţin de această dată 93,1% din numărul întreprinderilor mari, numai 73,4% din cel al persoanelor ocupate, 91,1% din capitalul fix investit, din care o parte importantă revine mașinilor și utilajelor, 92,0% din puterea instalată și 93,5% din valoarea producţiei industriei mari prelucrătoare, ceea ce semnifică faptul că profilul industriei mari prelucrătoare nu s-a modificat sensibil faţă de perioadele anterioare, investiţiile fiind orientate cu precădere spre subramurile industriale care prelucrau de regulă materii prime autohtone.

Tabelul 10.4

Structura industriei mari prelucrătoare pe ramuri, după indicatorii principali, în anul 1938

Ramuri ale industriei prelucrătoare	**Întreprinderi**		**Personal ocupat**		**Capital fix**		**Forţă motrică**		**Valoarea producţiei**	
	număr	**%**	**număr**	**%**	**mil. lei**	**%**	**C.P.**	**%**	**mil. lei**	**%**
Total, din care:	3.767	100,0	289.117	100,0	50.069,4	100,0	746.789	100,0	69.206,7	100,0
Alimentară	974	25,9	38.376	13,2	10.773,0	21,5	137.018	18,3	15.577,4	22,4
Textilă	640	17,0	74.077	25,6	8.230,4	16,4	79.561	10,7	14.691,9	21,2
Metalurgie	366	9,8	51.321	17,8	8.466,4	16,9	152.147	20,4	11.362,8	16,4
Electrotehnică	31	0,8	2.684	0,9	199,8	0,4	2.958	0,4	674,6	1,0
Hârtie și arte grafice	157	4,2	15.222	5,3	3.577,4	7,2	53.366	7,1	3.088,5	4,5
Chimică	397	10,5	28.298	9,8	12.325,3	24,6	183.393	24,6	14.154,6	20,5
Sticlă	39	1,0	5.691	2,0	561,4	1,1	3.216	0,4	527,1	0,8
Ceramică	34	0,9	1.652	0,6	143,3	0,3	1.031	0,1	148,9	0,2
Materiale de construcţii	258	6,8	15.104	5,2	2.493,4	5,0	56.563	7,6	1.959,6	2,8
Prelucrarea lemnului	713	18,9	43.326	15,0	2.273,6	4,6	64.121	8,6	3.583,6	5,2
Pielărie	158	4,2	13.366	4,6	1025,4	2,0	13.415	1,8	3.437,5	5,0

Sursa: Calculat după datele preluate din *Anuarul statistic al României 1939 şi 1940*, p. 478.

Cu toate că avansase remarcabil – cu un ritm mediu anual de 5,2%, care a determinat dublarea patrimoniului de investiţii –, la sfârşitul perioadei interbelice, procesul de industrializare se afla doar la începerea primei sale etape, aceea de constituire a ramurilor alimentare şi uşoare, ramuri ale căror producţii satisfăceau aproape întreaga cerere internă. Necesarul intern de produse manufacturate era acoperit în anul 1938 în proporţie de 82%. În schimb, România era nevoită să importe aproximativ 80% dintre maşinile, utilajele şi instalaţiile de înaltă tehnicitate necesare dezvoltării şi modernizării tehnico-economice (Axenciuc și Bozga, 1997, p. 407). Cu toate că situaţia industrială a ţării era departe de a fi satisfăcut cerinţele ei de bază, adică un potenţial tehnic şi un personal specializat care să corespundă unei ţări cu poziţia geografică şi cu populaţia României, N. Arcadian îşi exprima speranţa că bogăţiile ţării, vitalitatea unui popor tânăr şi mai buna administrare a treburilor publice vor reuși să împlinească acest deziderat (1939, p. 822).

Dezvoltarea industriei a condus și la sporirea ponderii acesteia în produsul social și în venitul național (Tabelul 10.5)

Tabelul 10.5

Contribuţia principalelor ramuri la crearea produsului social şi a venitului național în anul 1938

Ramuri	Produs social (%)	Venit național (%)
Total	100,0	100,0
Industrie	39,0	30,8
Construcţii	5,4	4,4
Agricultură	30,1	38,1
Transporturi şi telecomunicaţii	6,4	6,4
Circulaţia mărfurilor	11,2	14,9

Sursa: Anuarul statistic al României 1990, p. 232

Participarea industriei la produsul social cu 39,0% și la venitul naţional cu 30,8% în anul 1938 demonstrează că, prin eforturi considerabile, pe parcursul perioadei interbelice, în România a fost realizată mutaţia istorică de la structura economică eminamente agrară la structura economică agrar-industrială (Scurtu și Buzatu, 1999, p. 100). Cu alte cuvinte, astfel, ţara noastră se poziţiona în anul 1938 la începutul parcursului de la societatea agrară tradiţională la societatea industrială urbană (Axenciuc și Bozga, 1997, p. 445).

10.2. PERIOADA CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ŞI A TRATATIVELOR DE PACE (1939–1947)

Izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial la 1 septembrie 1939 şi tragicele evenimente – gravele amputări teritoriale – din vara anului 1940 au făcut ca evoluţia economiei naţionale să se caracterizeze prin tranziţia de la economia de pace la economia de război (Bozga *et al.*, 1996, p. 229). Pierderea unui important

potențial economic şi uman prin cedarea impusă a unui teritoriu cu suprafaţa de 99.738 kmp şi cu o populaţie de 6.821.000 de locuitori a cauzat, pe lângă drame şi chiar tragedii umane, perturbări grave ale sistemului economiei naţionale. Astfel, activitatea în industria mare prelucrătoare s-a redus cu circa 20%, iar valoarea producţiei industriale a scăzut cu aproximativ 16%, pierderi mai mari înregistrându-se în industria alimentară – 34,4%, a pielăriei – 25%, a lemnului şi hârtiei – 24%. Evident, în urma restrângerii activității unor întreprinderi industriale, a crescut numărul şomerilor (Bozga *et al.,* 1996, p. 229-236; Irimiea, 2003, p. 166).

În condiţiile în care obiectivul prioritar al ţării a fost întărirea capacităţii sale de apărare, industria a devenit un element important al economiei. Principala caracteristică a acestei perioade o reprezintă creşterea rolului statului în economie, ajungându-se, după intrarea României în război, până la dreptul de a interveni în organizarea şi controlul producţiei firmelor particulare pentru a le orienta în direcţia efortului de război. Pe această linie, s-au adoptat măsuri menite a crea un cadru organizatoric propice pentru concentrarea şi mobilizarea tuturor resurselor industriale. Astfel, în cursul anului 1938 a fost creat Consiliul Superior Economic. Principalele sale atribuţii erau redactarea şi adoptarea de planuri şi programe economice, precum şi avizarea diferitelor proiecte de legi economice.

Având în vedere importanţa industriei de armament, în noiembrie 1939 s-a adoptat Legea privind regimul juridic al fabricilor de armament. În industria petrolieră s-a creat, în ianuarie 1940, Comisariatul General al Petrolului. De asemenea, guvernul român a luat o serie de măsuri importante în domeniul industrial, dintre care amintim: înfiinţarea Ministerului Coordonării şi a Statului Major Economic la 10 octombrie 1940, legiferarea dreptului statului de a controla şi folosi capitalul firmelor industriale şi comerciale cu acţionari străini, mărirea participaţiilor statului la firmele private care îşi desfăşurau activitatea în ramurile industriale care sprijineau direct efortul de război, numirea de consilieri militari pe lângă fabricile de armament (ianuarie 1941), urmată de militarizarea unor întreprinderi şi instituţii (februarie 1941), învestirea Ministerului Economiei Naţionale cu atribuţii în controlul şi dirijarea producţiei industriale şi a circulaţiei mărfurilor, adoptarea unor măsuri în vederea controlului utilizării resurselor de materii prime şi a combustibililor, precum şi pentru încurajarea producţiei de război ş.a. (Irimiea, 2003, p. 167). La 4 decembrie 1940, la Berlin, s-a încheiat Acordul de colaborare economică pe durata unui deceniu cu Germania. Alături de prevederile referitoare la producţia agricolă şi forestieră, la mijloacele de transport şi la căile de comunicaţie, la exportul către Reich al produselor la „preţuri potrivite", la asigurarea colaborării capitalului autohton cu cel german, la acreditarea consilierilor germani în ministere, acest acord obliga România să-şi adapteze industria cerinţelor „noii ordini europene". Comerţul exterior al ţării noastre se realiza sub control german şi a fost întrerupt cu Franţa în 1940, iar cu Marea Britanie şi SUA în 1941 (Opriţescu, 2005, p. 211).

Perioada 1940–1943 a cunoscut o creştere a valorii producţiei industriale de la 83 mld. lei la 133,6 mld. lei. Ramurile industriale legate de producţia de război –

industria metalurgică, industria extractivă (minereu de fier, minereuri neferoase, cărbune), industria petrolului – au beneficiat de o atenţie sporită. În anul 1941, industria metalurgică a devenit prima ramură industrială a ţării în ceea ce priveşte numărul de muncitori. Comparativ cu anul 1940, creşterile producţiei acestei ramuri în anul 1943 au fost: 139,6% la fontă, 138,5% la oţel, 133,9% la laminate, 147,3% la produse de atelier şi 136,0% la maşini unelte. În aceeaşi perioadă, producţia de petrol a fost relativ constantă: 5.738 mii tone în 1940 şi 5.323 mii tone în 1943, scăzând semnificativ în anul 1944, la 3.519 mii tone. Cu toate măsurile luate, producţia industriei uşoare, în ansamblu, a scăzut continuu, fapt resimţit în consumul populaţiei diminuat vertiginos, îndeosebi după evenimentele de la sfârşitul lunii august a anului 1944 (Marcu, 1979, p. 375; Irimiea, 2003, p. 168).

Înfrângerile suferite de armata română alături de forțele Axei pe frontul de răsărit şi deplasarea operațiunilor militare pe teritoriul românesc după aprilie 1944 au deteriorat grav situaţia social-economică. După 23 august 1944, când România a întors armele şi a trecut de partea Naţiunilor Unite, şi până la încheierea războiului în Europa, economia a trebuit să facă faţă unor solicitări excepţionale pentru a susţine eforturile armatei române pe frontul de vest şi pentru a achita obligaţiile asumate prin Convenţia de armistiţiu cu Naţiunile Unite din 12 septembrie 1944 – document care a stat la baza statutului politic şi juridic al ţării noastre până la data de 10 februarie 1947, când a fost semnat Tratatul de pace de la Paris.

Documentele acestei convenţii şi anexele care-l însoţesc prezintă, alături de clauzele militare, o serie de aspecte politice, teritoriale, economice şi financiare. Prin articolele 3, 5, 7, 8, 10, 11 şi 12 ale Convenţiei de armistiţiu, României i-au fost impuse sarcini economico-financiare foarte grele. După ce a avut relaţii economice „privilegiate" impuse de către Germania nazistă, economia românească intra acum în subordinea economiei unui alt stat totalitar: URSS. De exemplu, articolul 10 prevedea, printre multe altele, asigurarea de către guvernul român a folosirii întreprinderilor sale industriale şi de transport, a centralelor electrice, a mijloacelor de comunicaţie și a instalaţiilor de utilitate publică, a depozitelor de alimente, de combustibili şi de alte materiale, precum şi activităţile de servicii în conformitate cu instrucţiunile date de Înaltul Comandament Aliat, dominat de reprezentanții URSS (Irimiea, 2003, p. 169–170). Comisia Aliată de Control, interpretând arbitrar prevederile armistiţiului, a solicitat livrări de bunuri şi prestări de servicii care au necesitat uriaşe eforturi economice şi financiare. În perioada septembrie 1944–iunie 1946, aplicarea prevederilor Convenţiei de armistiţiu a costat România echivalentul sumei de 1,350 mld. de dolari la cursul de schimb din anul 1938 (Opriţescu, 2005, p. 214).

Pentru România, urmările celui de-al Doilea Război Mondial au fost dezastruoase sub aspect uman, material şi politic. Unii autori, deşi conştienţi că există mai multe opinii – avansate în urma unor recalculări ale datelor oficiale –, sunt de părere că numărul victimelor de război se ridică la un milion (decedaţi, dispăruţi şi prizonieri care nu au mai revenit acasă), iar pierderile totale însumează circa 3,7 mld. de dolari SUA la cursul de schimb al anului 1938. Această cifră este

compusă din: 1 mld. dolari SUA – pierderile până în august 1944 –, 1,2 mld. dolari SUA – pierderi din august 1944 până în mai 1945 – şi 1,5 mld. dolari SUA pentru aplicarea prevederilor Convenţiei de armistiţiu în perioada septembrie 1944–31 decembrie 1947 (Mureşan, 2003, p. 358; Badea, 2003, p. 289). Din punct de vedere politic, la sfârşitul războiului, România intră în sfera de influenţă sovietică, fapt care îi va determina, până la sfârşitul anului 1989, schimbarea regimului politic şi a stării economico-sociale.

10.3. PERIOADA ECONOMIEI PLANIFICATE CENTRALIZAT (1948–1989)

În anul 1948, a început o etapă în dezvoltarea economică și în industrializarea României net diferită de evoluțiile anterioare în ce privește orientările esențiale de strategie a dezvoltării, baza și mecanismele funcționării economiei, finalitatea activităţilor economice. Schimbările au fost profunde și au grevat, pe o perioadă de peste patru decenii, dezvoltarea economică și socială a ţării, dezvoltarea ei industrială, căreia i-au impus ritmuri neatinse în perioadele anterioare și orientări cu fundamentare politico-ideologică, și nu precumpănitor economică. A fost schimbat fundamental regimul proprietăţii, cea privată fiind înlocuită cu cea a statului, „a întregului popor”, în limbajul specific al epocii; mecanismele pieţei au fost înlocuite de un sistem de planificare economică centralizată, în care partea covârșitoare a activității de producţie era determinată prin sarcini obligatorii privind alocarea resurselor și volumul producţiei impuse ierarhic; s-a schimbat sistemul bancar, cel de învăţământ, cel sanitar, aparatul administrativ etc.

Circumstanţele în care a debutat noua orânduire politică și social-economică erau dominate de includerea României în sfera de influenţă a Uniunii Sovietice, refuzul acesteia din urmă de a accepta Planul de recuperare economică a Europei (Planul Marshall) oferit de Statele Unite inclusiv ţărilor din Europa Centrală și de Est devenite satelite, crearea Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER) în cadrul căruia ţările membre erau obligate să-și ajusteze dezvoltarea economică și industrială în funcţie de interesele sovietice (României i s-a impus axarea pe siderurgie și construcţii de mașini), obligaţia de plată a reparaţiilor de război către Uniunea Sovietică (300 mil. dolari SUA, reprezentând peste 55% din venitul naţional al României înregistrat în 1945, plătibile în produse evaluate la preţurile din 1938).

Înființarea, pe baza prevederilor Acordului din mai 1945 privind livrările reciproce de mărfuri dintre România și URSS, a 16 societăţi mixte sovieto-române (sovrom-uri), care acopereau practic cele mai importante sectoare ale economiei (petrol, transporturi, bănci, transporturi aeriene, gaze, lemn, producţia de filme, construcţii, chimie, tractoare, metale, cărbune, utilaj petrolier, construcţii navale, asigurări, exploatarea cuarţitului), a dat o puternică lovitură eforturilor de redresare economică postbelică a României, societăţile respective reprezentând, în fond, forme de drenare a bogăţiilor ţării către noul aliat de la răsărit.

După actul naţionalizării din iunie 1948, care a impus în România modelul sovietic de dezvoltare economică, respectiv a instituit controlul statului în economie, crearea în iulie 1948 a Comisiei de Stat a Planificării și reorganizarea ministerelor economice pe criteriul ramurii de producţie, s-a trecut la planificarea centralizată, la început cu două planuri anuale (1949, depășit cu 8,0%, și 1950, depășit cu 3,4%), apoi cincinale. La sfârșitul anului 1950, s-a considerat că venitul naţional realizat în acel an îl egala pe cel din 1938, iar producţia industrială o depășea pe cea din 1938, raţiuni care justificau aprecierea că refacerea economică postbelică se încheiase.

Pe baza prevederilor acestor planuri, producţia industrială a sporit semnificativ și, potrivit noii orientări în politica privind industria – prin care se urmărea transformarea ţării într-un stat industrial-agrar, crearea unei structuri moderne a economiei în profil de ramură, departamental și teritorial, în care industria avea rolul central, lichidarea decalajelor de dezvoltare economică între regiuni –, s-au diferenţiat ritmurile de creștere ale industriilor din grupa A (industria grea producătoare de bunuri de capital și de produse intermediare) și din grupa B (în principal, industria ușoară și industria alimentară producătoare de bunuri de consum): între 1948 și 1963, de exemplu, ritmul mediu anual de creștere a producţiei grupei A a fost de 15,1% și a grupei B de 10,7%; drept urmare, structura producţiei industriale a suferit transformări notabile, ponderea grupei A crescând de la 53,0% la 64,5%, iar a grupei B scăzând de la 47,0% la 35,5%. Diferenţierea a continuat, în deceniile șapte și opt producându-se un reviriment vizibil al ponderii industriilor încadrate în grupa B.

Progresele în dezvoltarea industrială au fost posibile graţie unui efort investiţional susţinut, evidenţiat de ponderea ridicată a fondului de acumulare (destinat investiţiilor) în venitul național printre cele mai mari din Europa, așa cum relevă cifrele din Tabelul 10.6, care demonstrează că, în cele două cincinale din intervalul 1971–1980, ponderea respectivă depășise o treime din venitul naţional, cu efecte dezastruoase asupra consumului populaţiei. Exagerarea aberantă a investiţiilor efectuate și alocarea acestora fără raţiuni economice au determinat slaba lor eficienţă în cazul a numeroase întreprinderi date în funcţiune, venitul din investiţii (ROI) al acestora fiind negativ, ca efect al unor capacităţi de producţie excedentare, al aplicării unor tehnologii obsolete, al lipsei de desfacere a numeroase produse industriale cu calitate deficitară.

Tabelul 10.6

Distribuţia venitului naţional în fondul de consum și fondul de acumulare, pe cincinale, în perioada 1951–1989

Cincinalele	Ponderile (%)	
	Fondul de consum	Fondul de acumulare
1951–1955	75,7	24,3
1956–1960	82,9	17,1
1961–1965	74,5	25,5
1966–1970	70,5	29,5

Tabelul 10.6 (continuare)

1971–1975	66,3	33,7
1976–1980	64,0	36,0
1981–1985	69,3	30,7
1985–1989	74,3	25,7

Sursa: Anuarul statistic al României 1990, p. 240.

Din investiţiile totale în economie, cea mai mare parte a fost alocată industriei, iar în cadrul acesteia, cota ce a revenit industriilor din grupa B a fluctuat între 10% și 16%, potrivit cifrelor din tabelul următor:

Tabelul 10.7

Ponderea investiţiilor alocate industriei și grupelor A și B, 1950–1989

	Ponderea investiţiilor alocate (%)		
	Industriei	**din care:**	
		Grupei A	**Grupei B**
1950	43,6	86,2	13,8
1960	42,8	85,0	15,0
1970	47,8	84,7	15,3
1980	50,9	84,0	16,0
1989	43,4	86,3	13,7

Sursa: Anuarul statistic al României 1990, p. 526–527.

Aplicarea cu consecvenţă în toată perioada analizată a modelului dezvoltării industriale axat pe prioritatea acordată industriei grele și, în cadrul acesteia, construcţiilor de mașini a determinat dezechilibrarea structurală a economiei și a industriei, realizarea de capacităţi productive supradimensionate, cu grade de utilizare scăzute, pe de o parte, și reducerea dramatică a nivelului de trai al populaţiei, pe de altă parte. Concentrarea efortului investiţional cu deosebire în cinci ramuri industriale – energia electrică și termică, metalurgia, construcţiile de mașini, combustibilii și chimia –, din care patru energointensive, și neglijarea pe acest plan a altor ramuri tradiţionale consolidate sau cu perspective reale de creștere au determinat, pe lângă apariţia și adâncirea dezechilibrelor structurale, scăderea profitabilităţii industriei în ansamblu și a competitivităţii produselor industriale. Politica investiţională aberantă s-a conjugat cu o altă politică la fel de iraţională în ceea ce privește rata amortizării capitalului fix, care s-a micșorat pentru a reduce costurile de producţie prin prelungirea duratei de funcţionare a activelor fixe; evident, aceasta a produs accentuarea uzurii lor fizice și morale, reducerea randamentelor de producţie și a productivităţii muncii, fenomen amplificat după 1980, când importurile de tehnologie au fost reduse drastic. În plus, menţinerea în funcţiune a activelor fixe cu grad mare de uzură a făcut să crească volumul lucrărilor de reparaţii și, implicit, costurile de producţie.

Dezvoltarea industrială extensivă s-a materializat în ritmuri medii anuale apreciabile de creștere a industriei în ansamblu, a grupelor de industrii menţionate și a industriilor specializate (Tabelul 10.8).

Tabelul 10.8

Dinamica producţiei industriale pe ansamblu, pe grupele A şi B şi pe industriile componente, în perioada 1951–1989 (%)

	Ritmul mediu anual de creştere 1951–1989 (1950=100)
Industrie – total	10,2
Grupa A	11,1
Grupa B	8,6
Metalurgia feroasă	9,7
Metalurgia neferoasă (inclusiv extracţia minereurilor neferoase)	9,0
Construcţii de maşini şi prelucrarea metalelor	13,9
Chimie	14,9
Materiale de construcţii	11,2
Exploatarea şi prelucrarea lemnului	7,3
Celuloză şi hârtie	9,2
Sticlă, porţelan şi faianţă	10,6
Textilă	8,5
Confecţii	10,0
Pielărie, blănărie şi încălţăminte	8,2
Alimentară	6,4
Poligrafie	7,2

Sursa: Anuarul statistic al României 1990, p. 436–437.

Diferenţierea ritmurilor de creştere la nivelul subramurilor a condus la producerea unor modificări profunde ale structurii producţiei industriale (Tabelul 10.9).

Tabelul 10.9

Structura producţiei industriale pe ansamblu, pe grupele A şi B şi pe industriile componente, în 1938, 1950 şi 1989 (%)

	1938	**1950**	**1989**
Industrie – total	100,0	100,0	100,0
Grupa A	45,5	53,0	72,5
Grupa B	54,5	47,0	27,5
Din industrie – total			
Industria extractivă	...	8,5	6,2
Industria prelucrătoare	...	89,5	93,8
Metalurgia feroasă	4,0	5,1	6,8
Metalurgia neferoasă (inclusiv extracţia minereurilor neferoase)	2,6	2,1	2,9
Construcţii de maşini	...	6,3	15,9
Electrotehnică	...	0,9	4,2
Construcţii metalice şi produse din metal	...	2,2	4,5
Chimie	2,7	3,1	9,8
Materiale de construcţii	1,2	2,4	3,7
Exploatarea şi prelucrarea lemnului	9,5	9,9	3,8
Celuloză şi hârtie	1,2	1,3	1,2

Tabelul 10.9 (continuare)

Sticlă, porţelan şi faianţă	0,4	0,7	0,8
Textilă	9,4	11,1	6,6
Confecţii	3,4	7,5	4,0
Pielărie, blănărie şi încălţăminte	3,3	4,0	2,3
Alimentară	32,4	24,2	11,6
Poligrafie	0,8	0,8	0,2
Alte ramuri ale industriei	0,8	0,9	2,6

Sursa: Anuarul statistic al României 1990, p. 452–455.

Cifrele privitoare la anul 1950 trebuie privite cu rezerve, dat fiind faptul că, la câţiva ani după încheierea războiului, ţara continua să fie profund afectată de distrugerile provocate de acesta, la care se adăugau efectele secetei din 1946–1947, povara plăţilor în contul despăgubirilor de război, spolierea avuţiei ţării prin existenţa sovrom-urilor. Comparaţia structurii din anul 1989 cu cea din 1938 relevă următoarele: inversarea, în perioada respectivă, a raportului dintre ponderile grupei A și grupei B a fost benefică până la mijlocul anilor 1970, întrucât a permis crearea bazei tehnice a industriei și a economiei naţionale, dar ulterior a avut efectele negative ale lipsei de valorificare adecvată a numeroase investiţii productive, ale subutilizării forţei de muncă ocupate în industrie, ale amplasării de unităţi productive în zone lipsite de vocaţie industrială, ale poluării excesive a mediului etc. După anul 1950, ponderea industriei prelucrătoare în valoarea totală a producţiei industriale a crescut constant, deși industria extractivă a beneficiat de investiţii substanţiale în lucrări de prospecţiuni și explorări geologice care au pus în evidenţă noi și noi zăcăminte de hidrocarburi și alte resurse minerale exploatabile; industriile componente ale grupei A – metalurgia feroasă și neferoasă, construcţiile de maşini, electrotehnica, construcţiile metalice și produsele metalice, chimia – au avut cele mai mari creșteri, dintre acestea desprinzându-se electrotehnica, a cărei pondere a crescut de peste patru ori; majoritatea industriilor componente ale grupei B au înregistrat, cu două excepţii, scăderi ale ponderii lor, cea mai marcantă înregistrându-se în cadrul industriei alimentare, în ciuda bazei de materii prime autohtone disponibile și a caracterul ei strategic pentru securitatea alimentară a ţării; modificările menţionate au schimbat în fond configuraţia de ansamblu a industriei și, în cadrul acesteia, a industriei prelucrătoare, potrivit unui model de industrializare de sorginte străină, fundamental diferit de cel urmat în perioada interbelică.

Dezvoltarea industrială a fost susţinută și de creșterea pe măsură a bazei energetice a economiei. În anul 1989, conform datelor din *Anuarul statistic 1990*, puterea instalată a grupurilor energetice era mai mare de 45,7 ori decât cea din 1938 și de 31,0 ori decât cea din 1950 (structura din 1989 era: 75,6% putere instalată termoelectrică și 24,4% hidroelectrică); în același an, producţia de energie electrică era mai mare de 66,9 ori decât cea din 1938 și de 35,8 ori decât cea din 1950 (structura din 1989: 83,6% termoelectrică și 16,4% hidroelectrică). În același an, structura balanţei energetice, pe partea de resurse, era: 58,4% producţie

autohtonă și 36,5% import, iar pe partea de destinaţii – consum 78,2% (din care industria 60,3%), export 14,6% și pierderi 3,3%.

Ritmurile creșterii producției subramurilor componente ale industriei naţionale sunt explicate în măsură însemnată de creșterile diferenţiate ale productivităţii muncii. Astfel, ritmurile medii anuale de creștere a productivităţii muncii în perioada 1951–1989 au fost următoarele: industrie total – 6,6%; construcţii de mașini și prelucrarea metalelor – 9,0%; chimie – 7,8%; materiale de construcţii – 7,4%; exploatarea și prelucrarea lemnului – 5,6%; celuloză și hârtie – 4,8%; sticlă, porţelan și faianţă – 6,7%; textilă – 5,2%; confecţii – 6,5%; pielărie, blănărie și încălţăminte – 6,4%; alimentară – 4,5%; poligrafie – 5,3%. Productivitatea muncii pe un salariat în industrie a avut în ultimele trei cincinale o tendinţă continuu descrescătoare, ilustrată de ritmul mediu anual de creștere de 6,6% în perioada 1971–1989, de 2,9% în perioada 1981–1989 și de 1,7% în perioada 1986–1989. A existat deci o anumită corespondenţă între intensitatea efortului investiţional, ritmurile de creștere a productivităţii muncii și modificările din structura producţiei industriale.

Structura producţiei industriale a determinat și o anumită structură a exportului de produse industriale. Sub impactul industrializării forţate, exportul României, dominat de produse industriale cu diverse grade de prelucrare, de regulă de joasă sau cel mult de medie prelucrare, a crescut în 1989 de 42 ori faţă de nivelul din 1950, de 12 ori faţă de cel din 1960, de 4,81 ori faţă de cel din 1970 și cu doar 5% faţă de cel din 1980. În ceea ce privește importurile, pentru aceiași termeni de referinţă, valorile au fost de, respectiv, 29 ori, 11 ori, 3,58 ori și 71,0%.

O latură importantă a procesului industrializării forţate a României a fost cea a dinamicii spaţiale a activităţilor industriale, a dispersiei geografice a acestora pe teritoriul ţării. În perioada industrializării forţate se pot identifica, în acest sens, două etape (Popescu, 2000, p. 91–100):

i) de polarizare regională (1945–1968), în care principiile de amplasare a activităţilor industriale au fost preluate din modelul sovietic și erau următoarele: apropierea de sursele de materii prime și de pieţele de desfacere; dezvoltarea în interiorul regiunilor, pentru adâncirea specializării producţiei; dezvoltarea între regiuni pentru asigurarea autosuficienţei regionale; uniformizarea pe cât posibil, urmărindu-se valorificarea resurselor subutilizate și reducerea diferenţelor regionale; dispersarea pe teritoriul ţării; orientarea preferenţială spre regiunile cu decalaje defavorabile de dezvoltare și cu minorităţi naţionale; eliminarea diferenţelor dintre sat și oraș; asigurarea cerinţelor strategice legate de apărarea ţării; încadrarea în diviziunea internaţională a muncii stabilită în cadrul CAER. Primatul considerentelor politice, ritmul înalt al industrializării forţate, subiectivismul deciziilor au alterat aplicarea principiilor enumerate și au condus frecvent la adoptarea unor soluţii aberante, generatoare de cheltuieli nerecuperabile mari și de pierderi uriașe (de exemplu, Combinatul pentru Valorificarea Șisturilor Bituminoase de la Anina, Combinatul Petrochimic Năvodari, Fabrica de Contactoare Buzău etc.). Eșecurile politicii de „îmbunătăţire continuă a repartizării teritoriale a forţelor de producţie”, cum o defineau documentele oficiale, au constat în mărirea decalajelor dintre regiunile industriale dezvoltate și cele subdezvoltate, accentuarea disparităţilor

intraregionale prin intensificarea dezvoltării industriale a oraşelor mari, adâncirea rolului primordial al regiunilor industriale înşirate de-a lungul axei nord-vest şi sud-est, conturată în etapa precedentă de concentrare selectivă (sud-estul Banatului, centrul Transilvaniei, zona Braşov–Ploieşti–Bucureşti);

ii) de dispersie spaţială (1968–1989), în care noul concept de dezvoltare multilaterală, care însemna şi industrializarea multilaterală, a generat noi orientări în dinamica spaţială a activităţilor industriale, noile întreprinderi create, de toate profilurile, fiind amplasate cât mai echilibrat în toate regiunile ţării, cu scopul declarat al reducerii disparităţilor regionale. Realizarea acestui scop a fost însă în bună parte ratată, întrucât chiar dacă noile regiuni industrializate înregistrau creşteri apreciabile ale producţiei lor industriale raportate la o bază iniţială foarte redusă sau chiar nulă, contribuţia lor la producţia industrială a ţării continua să fie modestă, aproape nesemnificativă. În această etapă a apărut şi s-a adâncit gigantismul industrial, justificat de cerinţa realizării economiilor de scară, dar contrazis de disponibilitatea precară a materiilor prime şi a forţei de muncă adecvat calificate în zonele amplasării întreprinderilor uriaşe, de lipsa posibilităţilor de cooperare în producţie cu alte întreprinderi din zonă, de cerinţele dezvoltării urbane raţionale a localităţilor în care erau amplasate.

Dimensiunea medie a întreprinderilor a crescut continuu, astfel că, în anul 1989, întreprinderile cu peste 5.000 de angajaţi reprezentau 6,8% din numărul total de întreprinderi, cuprindeau 37,4% din numărul total de salariaţi şi realizau 33,8% din producţia industrială totală comparativ cu anul 1970, când aceiaşi indicatori aveau valorile de, respectiv, 1,7%, 14,3% şi 18,3%. Reforma administrativ-teritorială efectuată în 1968 a făcut ca unele noi reşedinţe de judeţ să devină poli de dezvoltare industrială intensă (Bistriţa-Năsăud, Suceava, Zalău, Miercurea-Ciuc, Alba-Iulia, Slatina, Slobozia, Călăraşi), oraşe mici şi mijlocii să cunoască o dezvoltare monoindustrială (Urziceni, Turnu-Măgurele, Zimnicea etc.), iar localităţile rurale din apropierea marilor oraşe să devină zone vizate de delocalizarea industriei urbane. Dispersia spaţială a industriei în această perioadă a însemnat cristalizarea, pe lângă vechea axă nord-vest–sud-est, a trei noi axe nord-sud de industrializare intensă (vestică, mediană şi estică), sporirea importanţei „cadrilaterului industrial" Braşov–Ploieşti–Bucureşti–Piteşti, extinderea industriei în numeroase localităţi rurale (Popescu, 2000, p. 109).

10.4. PERIOADA TRANZIŢIEI LA ECONOMIA DE PIAŢĂ ŞI A INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ (1990–2018)

Ca urmare a evenimentelor social-politice majore de la finele anului 1989, care au schimbat profund bazele societăţii româneşti, anul 1990 reprezintă un punct de discontinuitate cu repercusiuni de amploare asupra evoluţiei economice a ţării şi cu accente deosebite asupra dezvoltării industriale a acesteia.

Dacă politica industrializării forţate a determinat înregistrarea unor rate înalte de creștere a forţei de muncă ocupate în industrie, a valorii producţiei realizate, a ponderii participării la comerţul exterior al ţării, după 1990 a început un proces de dezindustrializare, cu un decalaj de circa trei decenii faţă de ţările industrializate din Europa Occidentală, evidenţiat de restrângerea cu cca 50% a producţiei sectorului industrial în anul 2000.

Respectiva evoluție s-a înscris în tendinţa manifestată pe plan mondial în acest sens, în primul rând în ţările dezvoltate, ca o tranziție spre un nou model economic, în care ponderea sectorului terţiar (al serviciilor) devine dominantă, pe seama restrângerii sectoarelor primar şi secundar. La cauzele generale ale dezindustrializării – reducerea numărului agenţilor economici din industrie ca efect al managementului defectuos și al intrării în faliment, existenţa unor dezavantaje competitive ale unor subramuri industriale (costuri de producţie ridicate, calitatea deficitară a produselor și serviciilor oferite, diversificarea insuficientă a produselor și serviciilor, canale de distribuţie ineficiente, service defectuos), „terţiarizarea" economiei, care ţine într-adevăr de logica dezvoltării economice – s-au adăugat şi altele, specifice ţărilor foste comuniste şi accentuate în România, precum privatizarea dubioasă a multor unități industriale cu scopul de a fi falimentate (pentru demantelarea aparatului lor tehnic și vinderea acestuia ca fier vechi, degajarea terenurilor ocupate și angajarea în afaceri imobiliare etc.), corupţia, presiunea grupurilor de interese care sprijină importul de produse industriale, și nu producţia lor autohtonă.

Modificările structurale de după 1990 în economia și industria prelucrătoare românească, cu amplitudini foarte variate între ramuri și sectoare, au fost produse în majoritate sub presiunea conjuncturilor pieţei și ca efect al investiţiilor, îndeosebi străine.

Intrarea în vigoare a *Legii nr. 31/1990* a societăţilor comerciale a determinat schimbări radicale ale numărului de agenți economici din industrie și a dimensiunilor acestora. În 1989 existau în industrie 2.102 întreprinderi, din care 1.541 în industria de stat, 1.474 de subordonare republicană, 61 de subordonare locală și 561 în industria cooperatistă. În 1992 numărul acestora devenise, respectiv, de 2.784, 2.044, 1.712, 33 și 740, deci o creștere a numărului total cu 32,4%. Dacă numărul întreprinderilor a crescut la toate categoriile menţionate, numărul mediu de angajaţi/întreprindere a scăzut (pe total cu 6,7%), de asemenea, la toate categoriile, semnificând începutul tendinţei de reducere a supraefectivelor de angajaţi ai întreprinderilor existente în regimul economiei centralizate.

După anul 1991, criteriile de grupare a întreprinderilor active din economie s-au schimbat în raportările statistice, evoluţia dimensiunii firmelor din industria prelucrătoare trebuind să fie analizată în altă cheie, potrivit cifrelor din Tabelul 10.10.

Fizionomia întreprinderilor s-a schimbat profund, abandonându-se gigantismul acestora, dinamizându-se structurile pieţei și înregistrându-se ponderea majoritară a firmelor cu capital străin în industrie, care au produs 65% din valoarea adăugată brută și 64% din cifra de afaceri în decembrie 2014 (Neagu, Dragu și Costeiu, 2016, p. 22).

Tabelul 10.10

Numărul întreprinderilor din industria prelucrătoare, pe total, clase de mărime, forme juridice și forme de proprietate, 1992–2015

	1992	**1995**	**2000**	**2005**	**2010**	**2015**
Numărul întreprinderilor active, total	20.678	34.404	41.547	57.900	48.933	48.404
Numărul întreprinderilor active pe clase de mărime după numărul de angajaţi						
0–9 (microîntreprinderi)	–	–	28.494	41.562	35.370	34.974
10–49 (mici)	–	–	8.469	10.913	9.836	9.527
50–249 (mijlocii)	–	–	3.302	4.290	3.008	3.132
250 și peste (mari)	–	–	1.282	1.135	719	771
Numărul întreprinderilor active pe forme juridice	–	32.084*	41.547	57.900	48.933	48.404
Regii autonome	–	15 *	11	9	5	5
Societăţi pe acţiuni	–	3.475*	3.996	3.434	1.957	1.722
Societăţi cu răspundere limitată (SRL)	–	26.313*	35.378	51.122	46.220	45.057
Alte tipuri de societăţi comerciale necooperatiste	–	1.745*	1.443	817	347	251
Societăţi cooperatiste	–	537*	719	518	404	369
Numărul întreprinderilor active pe forme de proprietate după natura capitalului social	–	–	41.547	57.900	48.933	48.404
Majoritar de stat	–	–	554	205	85	108
Majoritar privată	–	–	40.993	57.695	48.848	48.296
Din total: cu capital integral străin	–	–	1.553	3.057	3.699	3.807

*Notă:** anul 1996.

Sursa: Pentru anii 1992–2010, *Anuarul statistic al României 2011*, Tabelele 15.2, 15.3, 15.6, 15.7; pentru anul 2015, *Anuarul statistic al României 2016*, Tabelele 15.3, 15.5, 15.6.

Creșterea numărului microîntreprinderilor și al întreprinderilor mici și scăderea numărului celor mijlocii și mari s-a produs concomitent cu concentrarea tot mai accentuată a activităţii productive la nivelul ultimelor. Natura procesului tehnologic a determinat, firesc, diferenţe mari între gradele de concentrare a activităţii productive, și anume: a) mare în industriile prelucrării ţiţeiului, metalurgie, farmaceutică, autovehicule de transport rutier și alte mijloace de transport (pentru partea de fabricare a autovehiculelor, partea de componente auto fiind foarte deconcentrată), b) mijlociu în fabricarea calculatoarelor și a produselor electronice și optice, fabricarea echipamentelor electrice, fabricarea de mașini, utilaje și echipamente, c) redus în industriile tradiţionale producătoare de bunuri de consum – textile, articole de îmbrăcăminte, pielărie și încălţăminte, prelucrarea lemnului, construcţii metalice și produse din metal, mobilă.

Pe ansamblul economiei, numărul de firme/1.000 de locuitori din România a fost sensibil mai scăzut decât media pe Uniunea Europeană, respectiv 22 comparativ cu 43 în decembrie 2014 (Neagu, Dragu și Costeiu, 2016, p. 12), dovedind existenţa unui spaţiu amplu pentru continuarea deconcentrării și intensificării concurenţei; același lucru este valabil și pentru majoritatea activităţilor industriei prelucrătoare.

Producţiile variate ale activităţilor industriei prelucrătoare au schimbat structura și poziţia acesteia în cadrul economiei. Producţiile au variat în funcţie de o serie de factori determinanţi – cererea pe piaţa internă și pe cele internaţionale, disponibilitatea resurselor necesare, deschiderea spre exterior a economiei, productivitatea muncii și cea totală a factorilor și competitivitatea produselor și serviciilor oferite, politicile guvernamentale, standardul de viaţă al populaţiei.

Producţia fizică a principalelor produse industriale a urmat traiectorii diferite în cazul activităţilor industriei prelucrătoare, unele producţii crescând spectaculos, altele reducându-se lent și aproape continuu, iar altele încetând. Fabricaţia multor produse, după o perioadă de declin abrupt, s-a redresat spectaculos, ca efect al privatizării unor mari întreprinderi și, mai ales, al unor investiţii precumpănitor străine masive, ca, de exemplu, produse ale industriei alimentare, ale unor industrii producătoare de bunuri de consum, anvelopele, lacurile și vopselele, cimentul, unele produse siderurgice, motoarele cu ardere internă, frigiderele și congelatoarele, transformatoarele, autoturismele, vagoanele de mărfuri.

Activităţile industriale care nu au putut profita de acţiunea benefică a acelor factori și ale căror întreprinderi, în parte sau în totalitate, nu au reușit să se adapteze rigorilor pieţei și să înfrunte cu succes concurenţa produselor din import și-au redus uneori până la dispariţie producţia. Este cazul produselor textile, uleiurilor minerale, cauciucului sintetic, combinelor, excavatoarelor, televizoarelor, autobuzelor, produse care nu au suscitat, în bună măsură, interesul investitorilor și pentru care nu s-a putut retehnologiza și moderniza aparatul productiv. Drept urmare, producţii care constituiau repere de referinţă în afirmarea potenţialului productiv deosebit al industriei înainte de 1990 au încetat – instalaţii complexe de foraj și extracţie, locomotive electrice și Diesel electrice, turbine hidraulice etc.; de asemenea, au existat produse a căror producţie fizică era departe de cea la care costurile de producţie puteau asigura competitivitatea lor pe piaţă – cauciuc sintetic, antidăunători, excavatoare, autobuze.

Ca urmare a acestor transformări esenţiale, situaţia industriei s-a îmbunătăţit considerabil în prezent, expansiunea producției multor industrii de vârf fiind dependentă de export (Tabelul 10.11). Acest fapt are atât implicaţii pozitive, cât și negative, din cauza dependenţei majore de fluctuațiile cererii din mediul extern.

Tabelul 10.11

Ponderea producţiei pentru export în cadrul subramurilor industriei prelucrătoare din România în anul 2014[1]

Nr. crt.	Ramura	Ponderea producţiei pentru export (%)
1.	Fabricarea calculatoarelor, a produselor electronice şi optice	80
2.	Fabricarea autovehiculelor de transport rutier	75
3.	Fabricarea altor mijloace de transport	75
4.	Pielărie, marochinărie, fabricarea încălţămintei, blănuri	65
5.	Fabricarea produselor textile	61
6.	Fabricarea articolelor de îmbrăcăminte	60

Tabelul 10.11 (continuare)

7.	Fabricarea echipamentelor electrice	58
8.	Maşini şi utilaje neclasificate în altă parte	56
9.	Industria metalurgică	52
10.	Fabricarea de mobilă	50
11.	Produse de cocserie şi obţinute din prelucrarea ţiţeiului (carburanţi etc.)	47
12.	Fabricarea produselor din cauciuc şi mase plastice	45
13.	Prelucrarea lemnului, produse din lemn (excepţie mobilă)	40
14.	Activităţi industriale neclasificate în altă parte	39
15.	Fabricarea substanţelor şi a produselor chimice	34
16.	Fabricarea produselor farmaceutice	26
17.	Industria construcţiilor metalice, exclusiv maşini şi utilaje	25
18.	Fabricarea hârtiei şi produselor din hârtie	17
19.	Fabricarea produselor din tutun	12
20.	Fabricarea altor produse din minereuri nemetalice	11
21.	Tipărirea şi reproducerea pe suporţi a înregistrărilor	6
22.	Industria alimentară	5
23.	Repararea, întreţinerea şi instalarea maşinilor şi echipamentelor	5
24.	Alte activităţi extractive (în afară de petrol, cărbune, minereuri)	4
25.	Producţia şi furnizarea de energie	1
26.	Extracţia cărbunelui superior şi inferior	0
27.	Extracţia petrolului brut şi a gazelor naturale	0
28.	Extracţia minereurilor metalifere	0
29.	Activităţi de servicii anexe extracţiei	0

[1)] Primele trei trimestre ale anului 2014.

Sursa: Prelucrări după rapoarte INS, 2014.

Problema de fond nu este că fabricile din România produc preponderent pentru export, ci că peste 70% din exportul de produse este direcţionat către ţări ale Uniunii Europene, preponderent către principalii parteneri comerciali ai ţării noastre, Germania, Italia şi Franţa. În contextul acestui gen de dependenţă, orice sincopă ar interveni în economiile vest-europene s-ar repercuta cu un lag mai mare sau mai mic asupra producţiei industriale din România. Pe baza acestor argumente, considerăm că o problemă fundamentală a cărei rezolvare ar putea conduce la creşterea şi dezvoltarea economică în viitorii ani ar fi amplificarea susţinerii de către organismele şi instituţiile naţionale şi locale cu atribuţii în domeniu a extinderii pieţelor potenţiale de export pentru produsele româneşti.

Producţia subramurilor industriei prelucrătoare a avut ritmuri variate de creştere, ceea ce a determinat modificări structurale semnificative (Tabelul 10.12).

Cea mai mare creştere a ponderii a înregistrat fabricarea articolelor de transport rutier, efect direct al investiţiilor masive făcute de doi investitori strategici – Ford, SUA, şi Renault, Franţa –, dar şi a altor investiţii importante făcute tot de investitori străini reputaţi în producţia de componente auto. Industriile considerate tradiţionale – produse textile, articole de îmbrăcăminte, pielărie şi încălţăminte, fabricarea altor produse din minerale nemetalice, metalurgie, mobilă – şi-au redus

în proporţii variate ponderea, în ciuda performanţelor bune la export ale unora dintre ele. Și industria alimentară și-a redus ponderea, deși posedă avantaje competitive și are o cerere ridicată pe piaţa internă și pe pieţele internaţionale.

Tabelul 10.12

Structura producţiei industriale pe activităţi ale industriei prelucrătoare, 1990–2011

	Diviziuni CAEN Rev. 1				**Diviziuni CAEN Rev. 2**	
	1990	**1995**	**2000**	**2005**	**2010**	**2011**
Industrie	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Industria extractivă	8,9	6,9	5,6	4,7	2,7	3,5
Industria prelucrătoare	85,8	80,5	79,4	80,6	77,9	76,0
Alimentară și băuturi	14,4	16,3	16,1	13,9		
Alimentară					10,2	9,8
Băuturi					2,7	2,3
Produse din tutun	0,5	0,5	1,5	1,4	0,6	0,6
Produse textile	5,7	3,2	2,1	2,1	1,1	1,2
Articole de îmbrăcăminte	4,7	2,6	3,3	3,3	2,2	2,3
Pielărie și încălţăminte	1,9	1,5	1,3	1,5	1,0	1,2
Prelucrarea lemnului și a produselor din lemn	1,6	1,9	2,5	4,0	2,5	2,6
Celuloză, hârtie și produse din hârtie	1,2	1,2	1,2	0,8	0,8	0,8
Edituri, poligrafie și reproducerea pe suporţi a înregistrărilor	0,3	1,1	1,3	1,4	0,8	0,8
Prelucrarea ţiţeiului, cocsificarea cărbunilor și tratarea combustibililor nucleari	6,9	7,7	10,1	12,0	11,0	10,5
Substanţe și produse chimice	7,3	8,7	7,0	4,8	3,9	3,0
Produse farmaceutice de bază și preparate farmaceutice					0,7	0,7
Produse din cauciuc și mase plastice	2,6	2,1	1,7	2,5	3,4	3,6
Materiale de construcţii și produse din minerale nemetalice	3,5	3,8	3,3	3,2	2,8	2,6
Metalurgie	8,5	10,4	11,4	9,3	8,5	7,7
Construcţii metalice și produse din metal	4,1	2,8	2,5	3,3	3,5	3,7
Maşini și echipamente	9,3	5,8	3,6	3,1	2,4	3,0
Maşini și aparate electrice	2,5	2,0	1,9	2,6	2,7	2,7
Mijloace ale tehnicii de calcul și de birou	0,5	0,2	0,2	0,3		
Echipamente radio, TV și comunicaţii	0,8	0,9	0,7	0,4		
Aparate și instrumente medicale, de precizie, optică și ceasornicărie	1,1	0,4	0,4	0,5		
Mijloace de transport rutier	3,7	3,0	2,5	4,6	8,9	9,6
Alte mijloace de transport	2,3	1,5	1,9	2,0	1,6	1,4
Mobilă și alte activităţi industriale n.c.p.	2,2	2,6	2,3	2,5		
Mobilă					1,7	1,9
Alte activităţi industriale n.c.p.					0,3	0,3
Repararea, întreţinerea și instalarea maşinilor și echipamentelor					1,1	1,0

Sursa: Anuarul statistic al României 2015, Tabelul 16.2.

Gruparea activităţilor componente ale industriei prelucrătoare în funcţie de criteriul nivelului tehnologic, potrivit clasificării OCDE (1997), care reflectă potenţialul activităţilor de producere a valorii adăugate, evidenţiază că evoluţiile produse au fost contradictorii ca natură: pe de o parte, reducerea ponderii sectoarelor de medie-înaltă și înaltă tehnologie (ambele de la 27,5% în 1990 la 20,1% în 2011, deși cele de înaltă tehnologie au crescut cu un punct procentual), nefavorabilă în raport cu imperativul creșterii puternice a productivităţii și a valorii adăugate la nivelul întregii economii; pe de altă parte, scăderea ponderii activităţilor de medie-joasă și joasă tehnologie (ambele de la 58,3% în 1990 la 55,0% în 2011), insuficientă, de asemenea, față de cerința stringentă de creștere a nivelului mediu tehnologic al industriei și economiei (vezi figura următoare).

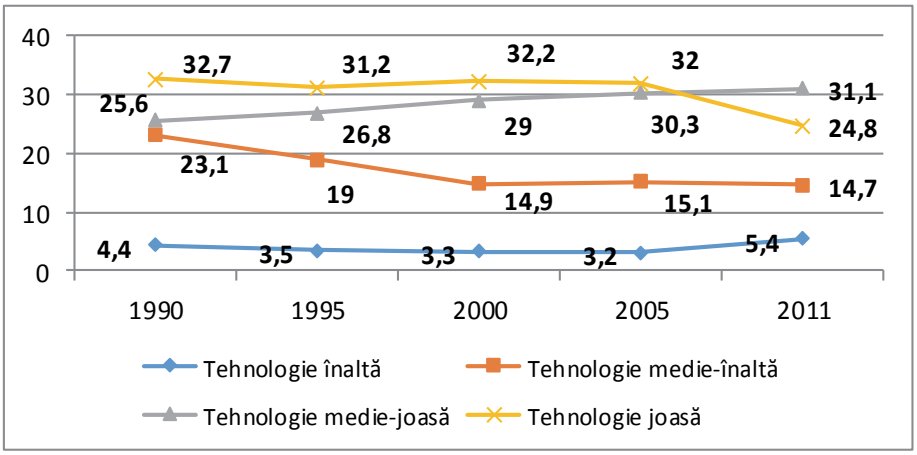

Sursa: Prelucrări de date din *Anuarul statistic al României 2015*, serii de timp 1990–2013, Tabelul 16.3.5.

Fig. 10.1. Ponderea în valoarea totală a producţiei industriale a activităţilor prelucrătoare, pe niveluri tehnologice, 1990–2011.

Valoarea adăugată brută (VAB), ca una dintre măsurile cele mai relevante ale potenţialului productiv al unei entităţi economice, caracterizează România ca ţara cu cea mai mare pondere în anul 2011 a industriei prelucrătoare în VAB totală între ţările membre ale Uniunii Europene, potrivit datelor cuprinse într-un studiu al Comisiei Europene (2013). Cu o pondere de 24,8% în 2011, România este urmată de Republica Cehă (24,7%), Irlanda (23,3%), Ungaria (22,7%) și Germania (22,4%), ultimele patru ţări cu date din 2012. Ţările cu diversificarea activităţilor productive mai accentuată, deci care sunt mai puţin specializate, au valori ale acestei ponderi sensibil mai mici – Franţa (10,0%), Regatul Unit (10,3%), Danemarca (11,0%), Belgia (12,8%). Potrivit aceluiași raport, în perioada 2000–2011, dinamica acestei ponderi în România a fost de 2,6%, un nivel bun comparativ cu cel al celorlalte ţări membre citate, în perioada 2000–2012: Belgia –

5,9%, Republica Cehă – 1,2%, Danemarca – 4,3%, Franţa – 5,3%, Germania – 0,1%, Regatul Unit – 5,3%, Ungaria – 0,2%.

Pe activităţi CAEN componente ale industriei prelucrătoare, ponderea VAB totală în intervalul 1995–2014 este arătată în Tabelul 10.13.

Tabelul 10.13

Ponderea activităţilor industriei prelucrătoare în VAB pe economie, 1995–2014 (%)

	1995	**2000**	**2005**	**2010**	**2014**
VAB totală (mil. lei preţuri curente)	7.217,1	73.027,1	256.766,9	477.028,6	624.885,7
Industria prelucrătoare	25,2	22,1	23,8	23,8	22,4
Alimentară, băuturi și produse din tutun	6,6	6,7	6,8	6,1	4,9
Produse textile, articole de îmbrăcăminte și produse din piele	2,9	2,7	2,6	2,3	2,1
Prelucrarea lemnului	0,8	0,9	1,0	1,1	0,7
Hârtie și produse din hârtie	0,4	0,4	0,3	0,2	0,1
Tipărire și reproducerea pe suporţi a înregistrărilor	0,1	0,2	0,3	0,4	0,3
Produse de cocserie și produse obţinute din prelucrarea ţiţeiului	0,9	1,0	1,4	0,3	3,5
Substanţe și produse chimice	1,5	0,8	0,7	0,3	0,6
Produse farmaceutice și preparate farmaceutice	0,4	0,3	0,3	0,1	0,2
Produse din cauciuc și mase plastice	0,6	0,5	0,8	0,5	0,8
Alte produse din minerale nemetalice	1,3	1,2	1,1	0,6	0,8
Industria metalurgică	1,8	1,1	0,8	1,9	0,8
Construcţii metalice și produse din metal	1,1	0,9	1,2	0,6	1,1
Calculatoare și produse electronice și optice	1,1	0,9	0,7	1,8	0,6
Echipamente electrice	0,7	0,6	1,0	1,2	1,1
Maşini, utilaje și echipamente n.c.a.	1,8	1,1	0,9	0,9	1,1
Mijloace de transport rutier, remorci și semiremorci	1,0	0,7	1,9	3,0	1,6
Alte mijloace de transport	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
Mobilă și alte activităţi industriale n.c.a.	1,3	1,3	1,1	0,8	0,8
Repararea, întreţinerea și instalarea maşinilor și echipamentelor	0,4	0,3	0,3	1,1	0,8

Sursa: Anuarul statistic al României 2015, Tabelele 11.1s și 11.12s, *Anuarul statistic al României 2016*, Tabelul 11.12.

Scăderea ponderii industriei prelucrătoare în VAB totală este o altă reflectare a procesului de dezindustrializare a economiei după 1990. Cu o ușoară redresare în anii 2005 și 2010, scăderea cu 2,8 p.p. a acestei ponderi între 1995 și 2014 este consecinţa restrângerii industriei prelucrătoare, a insuficientei modernizări a activităţilor industriale, a extinderii sistemului lohn în multe activităţi, a reducerii ponderii unor activităţi prelucrătoare cu potenţial sporit de producere a VAB, și anume cele de nivel tehnologic înalt și mediu-înalt.

Analiza specializării sectoriale a industriei prelucrătoare românești evidenţiază că aceasta și-a menţinut orientarea precumpănitor în direcţiile activităţilor cu aport modest de valoare adăugată. Calculul indicatorului specializării sectoriale S_s[*1] al activităţilor industriei prelucrătoare românești comparativ cu cele corespunzătoare din Uniunea Europeană demonstrează această orientare, pusă în evidenţă de cifrele din Figura 10.2.

Activităţile caracterizate prin aport redus de valoare adăugată brută sunt, în majoritate, cele în care industria prelucrătoare românească a înregistrat în anii respectivi valorile cele mai ridicate ale indicatorului specializării sectoriale în raport cu Uniunea Europeană – confecţii, piele și articole din piele, mobilă, alte prelucrări, textile, prelucrarea lemnului și produse din lemn –, la acestea adăugându-se produse de cocserie și petroliere. Subramurile menţionate și-au redus în general, în anul 2012 comparativ cu anul 2005, valoarea indicatorului specializării, precum și ponderea în valoarea totală a producţiei industriale, ceea ce denotă că menţinerea valorii acestui indicator la un nivel încă ridicat se explică prin despecializarea mai accentuată în privinţa sectoarelor respective a ţărilor membre ale Uniunii Europene. Subramurile produse de cocserie și petroliere și metale de bază au înregistrat scăderi ale nivelului indicatorului, trecând de la specializarea deosebită la despecializare, ca urmare a închiderii a numeroase capacităţi de producţie. Cât privește subramurile caracterizate prin nivel tehnologic înalt și mediu-înalt, cifrele relevă nivelurile reduse ale indicatorului, deci lipsa de specializare în privinţa lor.

Forţa de muncă angajată în industrie, în ansamblu, și în industria prelucrătoare, mai ales, este considerat aspectul cel mai relevant al dezindustrializării României. Ponderea industriei prelucrătoare în totalul populaţiei ocupate a scăzut din 1990 până în 2013 de la 37% (împreună cu industria extractivă) la 18,5%, iar cea a numărului mediu de salariaţi din aceeași industrie în numărul mediu de salariaţi din economie de la 42,3% la 24,1% în 2014. Scăderile ponderii industriei prelucrătoare și a activităţilor ei componente în nivelul acestor indicatori au avut drept cauze restrângerea puternică a activităţii industriale, dar și creșterea productivităţii în majoritatea activităţilor, ca urmare a retehnologizărilor efectuate. La acestea se adaugă și faptul că sistemul de învăţământ nu a asigurat integral baza de recrutare a lucrătorilor, specialiști și muncitori, necesari activităţilor industriale, înregistrându-se reduceri abrupte, unele până la zero, ale numărului absolvenţilor din învăţământul preuniversitar care pregătește lucrători în unele domenii tehnice corespunzătoare activităţilor industriei prelucrătoare.

[1] Se calculează cu relaţia $S_{t,s} = VA_{t,s}:\Sigma_s\ VA_{t,s}/VA_{EU,s}:\Sigma_s\ VA_{EU,s}$, în care: $S_{t,s}$ reprezintă indicatorul specializării sectoriale industriale; t – ţara de referinţă; s – sectorul industrial analizat; EU – entitatea de comparaţie, respectiv Uniunea Europeană. Este un indicator folosit de Direcţia Generală Întreprinderi și Industrie a Comisiei Europene în: European Commission (2009), p. 59.

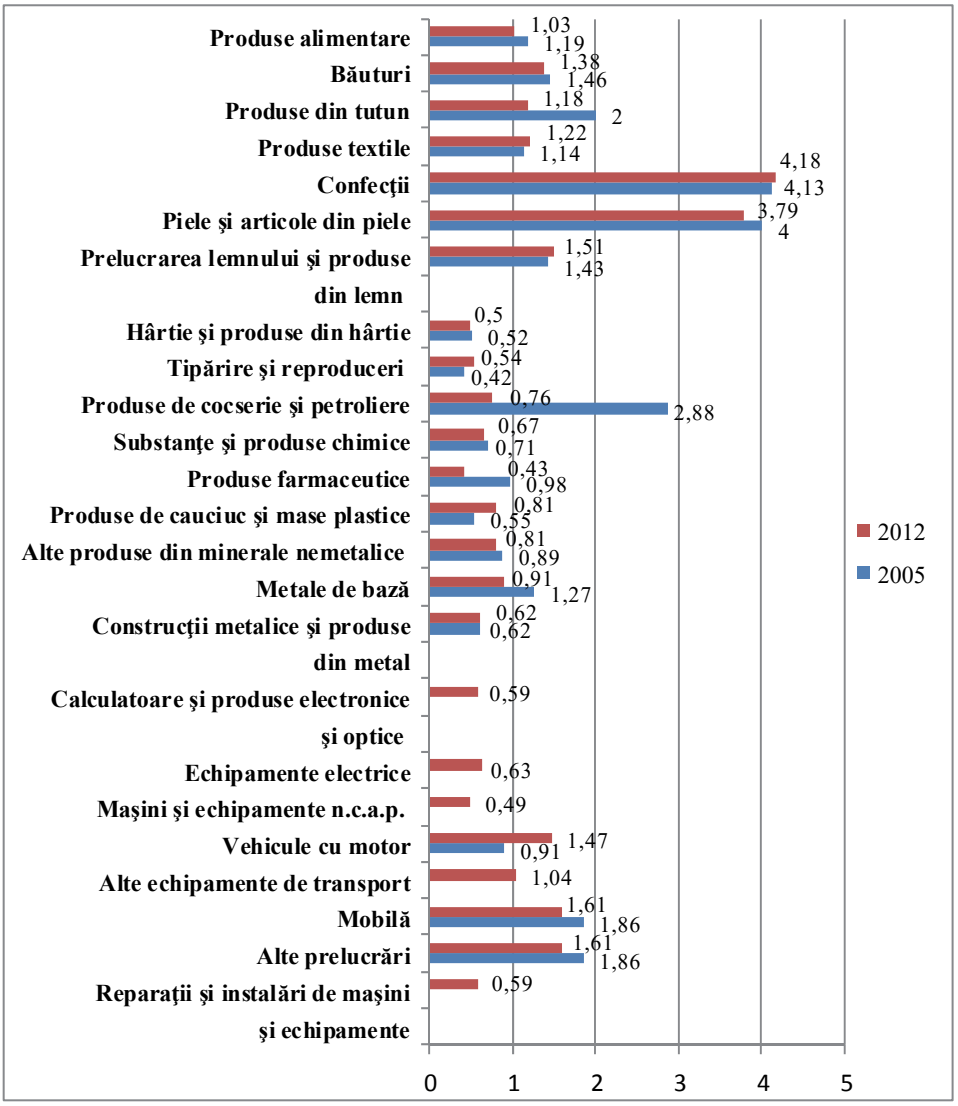

Notă: Valoarea 1 a indicatorului semnifică existenţa aceloraşi ponderi ale sectorului analizat în ţara respectivă şi în entitatea de referinţă; valorile supraunitare înseamnă specializarea accentuată a ţării în sectorul respectiv, iar cele subunitare – lipsa de specializare.

Sursa: Calcule pe baza datelor EUROSTAT, *Industry by employment size class* (NACE rev. 2, B-E) [sbs_sc_ind_r2].

Figura 10.2. Valorile indicatorului specializării activităţilor industriale ale României în raport cu Uniunea Europeană, 2005 şi 2012.

Reducerile numărului de lucrători și de specialiști pe diverse grupe de specializare au restrâns semnificativ posibilităţile de înnoire generaţională a corpului tehnic necesar menţinerii viabilităţii activităţilor industriale corespunzătoare, unele cu perspective largi de dezvoltare viitoare; în plus, necorelările din structura absolvenţilor pe niveluri de pregătire au afectat negativ structura pe trepte de calificare a forţei de muncă angajate în industria prelucrătoare. Totodată, posibilităţile de împrospătare a corpului tehnic au mai fost afectate și de exodul de forţă de muncă calificată, îndeosebi cadre cu pregătire superioară, spre exterior.

Consumul de energie al industriei s-a redus ca urmare a închiderii unor mari capacităţi de producţie din activităţile prelucrătoare: prelucrarea ţiţeiului, petrochimie, metalurgie, fabricarea cimentului, recunoscute pentru energointensivitatea lor ridicată. Consumul final energetic în 2015 a reprezentat, comparativ cu 1990, valori mult reduse în activităţile energointensive: chimie și fibre sintetice și artificiale – 36,6%; alte produse din minerale nemetalice – 67,8%; metalurgie – 55,7%; construcţii metalice, mașini și echipamente – 30,3%.

Un avantaj al economiei și industriei românești decurge din nivelul relativ scăzut al dependenţei energetice de importuri pentru acoperirea nevoilor proprii de energie. În 2011, gradul de dependenţă energetică al României a fost de 21,6%, pentru ca în 2015 să ajungă la 17,1%[2].

Competitivitatea industriei prelucrătoare a determinat în proporţie majoritară pe cea a economiei, prin ponderea cea mai mare pe care a avut-o în exporturile și importurile ţării. Productivitatea muncii, indicatorul cel mai relevant pentru competitivitate, a înregistrat schimbări frecvente de ritm ale evoluţiei sale, determinate de investiţiile efectuate în fiecare activitate, de cererea de pe piaţă, de organizarea producţiei și a muncii, de disponibilitatea resurselor necesare. Nivelul productivităţii muncii din industria prelucrătoare din România era, între ţările membre ale Uniunii Europene, superior doar Bulgariei, fiind în 2014 mai mic de 5,91 ori față de Austria, de 6,50 ori față de Germania și Olanda, de 2,04 ori față de Republica Cehă, de 1,78 ori față de Polonia, de 1,83 ori față de Slovacia și de 2,19 ori față de Ungaria. Raportul între media productivităţii aparente a ţărilor occidentale şi cea a României a fost de circa 5,3:1, iar în comparaţie cu media ţărilor foste comuniste, de aproximativ 1,8:1[3].

Într-o conexiune relativ strânsă cu dezideratul lărgirii sferei exportului industriei prelucrătoare şi pornind de la dimensiunea teritorială şi demografică medie a României, apare de un real interes pentru dezvoltarea viitoare a economiei naţionale problematica așa-numitei „strategii de specializare inteligentă”. Aceasta se referă în principal, potrivit definiţiei Comisiei pentru dezvoltare regională a Parlamentului European, la strategiile naţionale sau regionale în domeniul inovării care stabilesc priorităţi, în scopul de a crea un avantaj competitiv, prin dezvoltarea

[2] EUROSTAT, *Data base. Energy dependence* (%), *Code: tsdcc310.*

[3] EUROSTAT, *Data base. Apparent labour productivity by NACE Rev. 2, Manufacturing Code: tin00152.*

punctelor tari proprii cercetării şi inovării şi prin corelarea acestora cu nevoile întreprinderilor. Fără a dori să diminuăm cu nimic importanţa acestor strategii, mai ales din punctul de vedere al amplificării coeziunii la nivelul UE şi, respectiv, al fondurilor alocate, considerăm că, din perspectiva creşterii şi dezvoltării economiei româneşti pe termen mediu şi lung, strategia de specializare a industriei prelucrătoare ar fi benefic să se bazeze pe valorificarea coerentă, concertată şi concomitentă a avantajelor comparative şi competitive, în scopul realizării unui profil de specializare propriu condiţiilor din economia României, sustenabil şi, în egală măsură, adaptat atât cerinţelor pieţei interne, cât şi celor internaţionale. De un real ajutor în acest sens ar putea să fie promovarea efectivă, inclusiv cu ajutorul fondurilor puse la dispoziţie de UE, în cadrul strategiei de specializare menţionate anterior, a reţelelor de excelenţă realizabile în activitățile competitive sau potenţial competitive pe plan internaţional.

Pentru viitorul industriei din ţara noastră este interesantă și constatarea, cu largă aplicabilitate în domeniul gamei sortimentale a produselor industriale autohtone, că pentru industriile în regres pe plan mondial (construcţiile navale, construcţiile metalice și produsele din metal, unele categorii de mijloace de transport, între care motocicletele și materialul rulant etc.) pot exista oportunităţi de afaceri, utilizând o politică comercială adecvată, care să valorifice în mod corespunzător micropieţele și nișele existente pe anumite zone și ţări.

Prin prisma resurselor disponibile și a tendinţelor manifestate la nivelul cererii de bunuri industriale, apreciem ca realistă, din punctul de vedere al potenţialului industriei prelucrătoare românești, o variantă de scenariu care propune pentru perioada 2016–2025 un ritm mediu anual de dezvoltare a producţiei industriei prelucrătoare de circa 4–6%. Industria prelucrătoare românească, deși are de depășit numeroase greutăţi, în special de ordin financiar și tehnologic, dar și sub aspectul desfacerii produselor, face parte dintr-o economie deschisă, fluxurile comerciale intraindustriale situându-se la nivelul majorităţii ţărilor din UE. Decalajul de competitivitate al industriei naţionale în raport cu industriile din UE este considerabil, dar posibil de eliminat în anumite subramuri cu avantaje competitive reale.

BIBLIOGRAFIE

1. Angelescu Ion N. (1919), *Politica economică a României Mari*, Analele economice şi statistice, anul II, nr. 9–10, Bucureşti.
2. Arcadian Nicolae (1935), *Industrializarea României. Studiu evolutiv-istoric, economic şi juridic*, Editura Imprimeria Naţională, București.
3. Arcadian Nicolae (1939), *Industrializarea României*, în *Enciclopedia României*, vol. III, *Economia Naţională, Cadre şi producţie, Producţia*, cap. IX, *Industria de transformare*, Editura Imprimeria Naţională, Bucureşti, p. 801–824.
4. Arcadian Nicolae (1939), *Politica industrială*, în *Enciclopedia României*, vol. III, *Economia Naţională, Cadre şi producţie, Cadrele*, cap. IV, *Politica*, Editura Imprimeria Naţională, Bucureşti, p. 184–198.

5. Asociaţia pentru Studii și Prognoze Economice și Sociale (2007), *Avantaje competitive ale industriei prelucrătoare din România în Uniunea Europeană*, București.
6. Axenciuc Victor (1992), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. I, *Industria*, Editura Academiei, București.
7. Axenciuc Victor (1999), *Introducere în istoria economică a Românei. Epoca modernă şi contemporană*, Partea I, *Epoca modernă*, Editura Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti.
8. Axenciuc Victor (2000), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. III, *Monedă-credit-comerţ-finanţe publice*, Editura Academiei, Bucureşti.
9. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României 1862–2000*, vol. I, *Produsul intern brut 1862–1947. Sinteza seriilor de timp, a indicatorilor globali, pe secţiuni temporale*, Editura Economică, Bucureşti.
10. Axenciuc Victor, Bozga Vasile (1997), *Consolidarea şi dezvoltarea economiei româneşti* (1919–1939), în *Istoria economică a României de la începuturi până la cel de-al Doilea Război Mondial*, Constantinescu Nicolae N. (coord.), Editura Economică, Bucureşti, p. 387–454.
11. Badea Marin (2003), *Istoria economiei naţionale româneşti*, Casa de Editură şi Librăriile Nicolae Bălcescu, Bucureşti.
12. Banca Naţională a României și Institutul Naţional de Statistică, *Investiţiile străine directe în România*, ediţiile anuale.
13. Bozga Vasile *et al.* (1996), *Istoria economiei naţionale, note de curs universitar*, Academia de Studii Economice, Bucureşti.
14. Chivu Luminiţa, Ciutacu Constantin, Georgescu George (2016), *Descompunerea şi recompunerea structurilor industriale din România. Repere de strategie*, Centrul de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti.
15. Constantinescu Nicolae N. (1967), *Industrializarea României*, Editura Meridiane, București.
16. Dăianu Daniel (1999), *Transformarea ca proces real: de la comandă la piaţă*, Editura IRLI, Bucureşti.
17. Dăianu Daniel (2000), *Încotro se îndreaptă ţările comuniste? Curente economice în pragul secolului*, Editura Polirom, Iaşi.
18. European Commission (2009), *Enterprise and Industry, EU industrial structure 2009. Performance and Competitiveness*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
19. European Commission (2011), *Innovation Union Scoreboard 2011*, Brussels.
20. European Commission (2012), *European Competitiveness Report,* annual issues.
21. European Commission (2013), *Competing in Global Value Chain. EU Industrial Structure Report 2013*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, p. 19.
22. European Commission (2016), *Internal Market, Entrepreneurship and SMEs, European Innovation Scoreboard 2016*, Publications Office, p. 12.
23. EUROSTAT, *Data base. Apparent labour productivity by NACE Rev. 2, Manufacturing Code: tin00152.*
24. EUROSTAT, *Data base. Energy dependence (%), Code: tsdcc310.*
25. EUROSTAT, *Industry by employment size class* (NACE rev. 2, B-E) [sbs_sc_ind_r2].
26. Georgescu-Roegen Nicholas (1997), *Opere complete*, vol. II, *Economia României. Economie naţională*, Colecţia Biblioteca Băncii Naţionale, Editura Expert, Bucureşti.
27. Iacob Gheorghe (2012), *Modernizarea României (1859–1939). Legislaţie şi strategie economică*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi.
28. Iancu Aurel (2000), *Politică şi economie. Repere ale unui sistem economic performant*, coediţie Editura IRLI și Editura Expert, București.
29. Iancu Aurel (2008) (coord.), *Economic convergence*, Romanian Academy, National Institute for Economic Research, The Publishing House of the Romanian Academy and C.H. Beck, Bucharest.
30. Institutul Central de Statistică (1940), *Anuarul statistic al României 1939 şi 1940*, Bucureşti.
31. Institutul Naţional de Statistică (2011), *Anuarul statistic al României 2011*, variantă pdf, disponibilă la: www.insse.ro, Bucureşti.
32. Institutul Naţional de Statistică (2016), *Anuarul statistic al României 2015*, Bucureşti.

33. Ionete Constantin (1993), *Criza de sistem a economiei de comandă în etapa sa explozivă*, Editura Expert, Bucureşti.
34. Irimiea Mihai (2005), *Istoria economiei naţionale*, Editura Universităţii din Ploieşti.
35. Kornai János (1980), *Economics of shortage*, North-Holland Publishing Co., Amsterdam.
36. Madgearu Virgil (1940), *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Editura Independenţa Economică, Bucureşti.
37. Marcu Nicolae (1979), *Istoria economică*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.
38. Mereuţă Cezar *et al*. (2000), *Industria prelucrătoare românească. Diagnostic structural. Opţiuni de politici industriale*, Editura Fundaţiei PRO, Bucureşti.
39. Mureşan Maria (2013), *Schiţa economiei româneşti în perioada interbelică*, în *Elita universitară din Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale (1913–1940)*, Mureşan Maria, Olaru Corneliu, Opriţescu Mihail (coord.), Editura ASE, Bucureşti, p. 9–28.
40. Mureşan Maria, Mureşan Dumitru (2003), *Istoria economiei*, ediţia a doua, Editura Economică, Bucureşti.
41. Murgescu Bogdan (2010), *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500–2010),* Colecţia Historia, Editura Polirom, Iaşi.
42. Murgescu Costin (1964), *Ideea industrializării în gândirea economică din România*, Viaţa românească, an XVII, nr. 8.
43. Murgescu Costin (1987), *Mersul ideilor economice la români. Epoca modernă*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
44. Neagu Florian, Dragu Florin, Costeiu Adrian (2016), *După 20 de ani: schimbări structurale în economia României în primele decenii postdecembriste*, Banca Naţională a României, Caiete de studii, nr. 42, Bucureşti.
45. OECD (1996), *Benchmark. Definition of Foreign Direct Investment*, Paris.
46. OECD (1997), *Revision of High-Technology Sector and Product Classification*, Paris.
47. Opriţescu Mihail (2005), *Istoria economiei*, Editura ASE, Bucureşti.
48. Păun Nicolae (2009), *Viaţa economică a României 1918–1948*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
49. Popescu Claudia Rodica (2000), *Industria României în secolul XX. Analiză geografică*, Editura Oscar Print, Bucureşti.
50. Scurtu Ioan, Buzatu Gheorghe (1999), *Istoria românilor în secolul XX*, Editura Paideia, Bucureşti.
51. Văcărel Iulian (2011), *Starea economiei şi finanţelor publice ale României în context european, în perioada 1990–2010*, Editura Academiei, Bucureşti.
52. Vlad Radu-Dan (2011), *Gândirea economică românească despre industrializare, 1859–1990*, Editura Mica Valahie, Bucureşti.
53. World Economic Forum (2016), *The Global Competitiveness Report 2016–2017. Insight Report. Full Data Edition,* Geneva.
54. Zaman Gheorghe, Vasile Valentina (2012), *Avantaje comparative şi competitive ale exporturilor României*, Institutul de Economie Naţională, Bucureşti, martie.

11. SISTEMUL ENERGIEI ELECTRICE*

MARINA BĂDILEANU, FILIP CÂRLEA

11.1. ÎNCEPUTURILE PRODUCERII ŞI CONSUMULUI ENERGIEI ELECTRICE PE TERITORIILE ROMÂNEŞTI

Industria românească a energiei electrice s-a născut la Bucureşti, în anul 1882, odată cu alimentarea cu curent continuu a Palatului Regal şi, ulterior, prin extindere, a Palatului Cotroceni. Centrala de la atelierele CFR care furniza electricitate Gării de Nord, grupul energetic al Fabricii de Hârtie din Buşteni, centrala din Timişoara care i-a conferit localităţii bănăţene statutul de prim oraş cu iluminat electric stradal extins din Europa (1884), toate acestea prefigurau viitorul sistem energetic. Lumina electrică a dat mai multă strălucire din anii 1884 şi 1885 Castelului Peleş din Sinaia şi Teatrului Naţional din Bucureşti (al treilea teatru iluminat electric de pe continent), iar Spitalul Militar din capitală a devenit primul spital electrificat din Europa (Vaida, 2007). În anul 1888, apele râului Dâmboviţa au pus în mişcare turbinele primei centrale hidroelectrice din ţară – CHE Grozăveşti; în 1896, la Craiova, se inaugura centrala termoelectrică şi prima reţea de iluminat public din Oltenia (636 de lămpi concesionate firmei AEG Berlin până în anul 1937). Două uzine electrice – Câmpina (1905) şi Sinaia (1906) – şi Fabrica de acumulatori electrici Tudor din Bucureşti se bucurau de înlesnirile *Legii pentru încurajarea industriei naţionale din 13 februarie 1912*. Între altele, această lege prevedea folosirea gratuită a forţei hidraulice din domeniul public (Arcadian, 1935). Până în 1919, la iniţiativa administraţiilor locale, s-au realizat electrificări regionale pentru iluminatul stradal şi casnic, folosindu-se linii de medie tensiune în fiecare oraş reşedinţă de judeţ, iluminatul public fiind asigurat de uzine electrice comunale.

Întrucât înainte de Primul Război Mondial societăţile anonime de electricitate, apă şi gaz beneficiau de finanţare străină în proporţie de 95,5% dintr-un capital total de 22.797.627 lei (francez – 50%, german – 30%, belgian – 12,5%, englez – 5%), dividendele acestor întreprinderi luau în cea mai mare parte calea străinătăţii (Emilian, 1919).

---

* Documentare şi analiza informaţiilor statistice: dr. Raluca Elisabeta Bozga, Daniela Nicoleta Băleanu, Luminiţa Izabell Georgescu.

Extinderea activităților de producere și distribuție a energiei electrice a fost condiționată pozitiv de formarea unui corp de specialiști cu studii superioare tehnice în domeniu. *Şcoala de electricitate industrială* înființată de Dragomir Hurmuzescu[1] la solicitarea Universităţii din Iaşi (31 octombrie 1908), cu aprobarea Ministerului Instrucţiunii Publice (2 noiembrie 1909), şi inaugurată la 1 noiembrie 1910 (ulterior Institutul de Inginerie Electrică) a fost prima instituţie de învăţământ superior electrotehnic din România.

11.2. MODERNIZAREA INDUSTRIEI ENERGIEI ELECTRICE ÎN PERIOADA 1919–1947

EVOLUȚII ALE CADRULUI INSTITUȚIONAL AL PRODUCERII ȘI UTILIZĂRII ENERGIEI ELECTRICE

După 1918, Dimitrie Leonida[2] îşi prezenta pentru prima dată viziunea asupra unui sistem energetic bazat pe centrale de mare putere în nou înființata revistă *Energia*. În anul 1920, Asociaţia Generală a Inginerilor din România (AGIR) preia această idee şi o dezvoltă, în următorii doi ani susţinând debutul procesului de electrificare generală de la căile ferate (Cartianu[3], 1996).

La al doilea Congres al Inginerilor din România (Timişoara, 1922) sunt identificate principiile fundamentale ale „programului unei politici a izvoarelor de energie": satisfacerea tuturor necesităţilor de energie ale vieţii economice a ţării; folosirea în cele mai bune condiţii a izvoarelor de energie pentru a se trage maximum de folos pentru economia naţională; economisirea surselor de energie epuizabile pentru a forma rezerva economică a viitorului (Buşilă, 1931).

---

[1] **Dragomir Hurmuzescu** (1865–1954): fizician și inventator român, profesor la Universitatea din Iași și Universitatea din București, membru corespondent al Academiei Române, fondatorul învățământului electrotehnic din România și colaborator al soților Marie și Pierre Curie; contribuții în domeniile electricității și fizicii razelor X; a inventat dielectrina și a construit electroscopul care-i poartă numele (1894); revenit în țară (1896) după susținerea tezei de doctorat la Sorbona, a pus bazele primului laborator de electricitate din țară, transformat apoi în Școala de Electricitate de pe lângă Universitatea din Iași, prima școală de fizică experimentală; profesor de „gravitate, căldură și electricitate" la Universitatea din Iași (Dicționar, 1982).

[2] **Dimitrie Leonida** (1883–1965): „pionier al electrificării" și „fondator al școlii energetice românești", organizează în anul 1908 prima școală de ucenici electricieni din țară; se ocupă de introducerea iluminatului electric în București; este fondatorul Muzeului Tehnic din București, pe care, în 1950, îl încredințează statului, odată cu cele 100.000 de volume din biblioteca personală; în anul 1921, înființează revista *Energia* (Dicționar, 1982).

[3] Paul Cartianu (1905–2001): coordonează elaborarea *Manualului inginerului electrician* (opt volume, 1953–1959); îi este acordat premiul „Dimitrie Leonida" pentru lucrări de istoria tehnicii (Dicționar, 1982).

În generarea premiselor pentru extinderea sistemului energetic, un rol important a revenit reprezentanților învățământului superior tehnic. Astfel, Nicolae Vasilescu-Karpen[4] a contribuit la perfectarea cadrului legislativ care a stat la baza transformării Şcolilor de Poduri şi Şosele în trei şcoli politehnice: Politehnica din Bucureşti (1920), Politehnica din Timişoara (1920) şi Politehnica din Iaşi (1938), unde disciplinele legate de energetică au fost inițiate și dezvoltate de profesori universitari eminenți, precum Martin Bercovici[5] sau Platius Andronescu[6]. Din perspectiva dezvoltării energetice, perioada interbelică poate fi împărţită în două etape distincte: a) etapa în care s-au manifestat efectele *Legii energiei din anul 1924*, care reflecta doctrina liberală „prin noi înşine", restrângând dreptul de „concesiune numai la cetăţenii români şi la societăţile anonime române" și îngrădind astfel pătrunderea capitalului străin pe piaţa energetică românească (Gusti, 1938); b) etapa influenţată de *Legea asupra energiei din anul 1930*, reflexie a politicii „porţilor deschise", care a ridicat restricţia privind naţionalitatea română a concesionarilor, legea nefăcând deosebire între capitalul străin şi cel autohton (Iovanelli, 1975).

După apariţia Legii energiei din anul 1924 (Monitorul oficial, nr. 143 din 4 iulie 1924), *Comisia pentru studiul electrificării ţării şi coordonării exploatării combustibilului* (înfiinţată în anul 1922 la *Ministerul Lucrărilor Publice* şi aflată sub preşedinţia profesorului Ludovic Mrazec, directorul Institutului Geologic din România, transferată în anul 1923 la *Ministerul Industriei şi Comerţului*) a trecut la „alcătuirea programului general al ţării pentru producerea şi distribuirea energiei electrice" (Rucăreanu, 2004). Materialul documentar întocmit (1925) a fost pus la dispoziţia experţilor străini chemaţi să colaboreze la „fixarea principiilor unei politici raţionale de adoptat pentru punerea în valoare şi folosirea izvoarelor de energie ale României". Rapoartele Comisiei de electrificare sunt publicate în lucrarea *L'électrification de la Roumanie* (Comisia de Electrificare, 1931). Pentru aplicarea legii s-au creat *Consiliul superior al energiei* şi *Serviciul energiei* la Ministerul Industriei şi Comerţului.

[4] **Nicolae Vasilescu-Karpen** (1870–1964): realizează proiectele de electrificare a oraşelor Câmpina (1908) şi Constanţa (1928) şi brevetează în 1922 pila termoelectrică cu temperatură uniformă, cunoscută sub numele de „pila K"; „difuziunea Karpen" devine termen ştiinţific acceptat pe plan mondial (Dicţionar, 1982).

[5] **Martin Bercovici** (1902–1971): fondator, în cadrul Institutului Politehnic Bucureşti, al şcolii româneşti de reţele şi sisteme electrice; este unul dintre pionierii planurilor de electrificare din România: elaborează studii privind alimentarea cu energie a consumatorilor din Bucureşti (1930–1940) şi dezvoltarea sectorului energetic naţional; ia parte la tratativele pentru interconectarea sistemelor energetice ale ţărilor europene socialiste şi pentru amenajarea completă a Dunării; între anii 1957 și 1970 este preşedinte al părţii române a Comisiei mixte româno-iugoslave pentru amenajarea nodului hidroenergetic de la Porţile de Fier (Dicţionar, 1982).

[6] **Platius Andronescu** (1893–1975): pune bazele şcolii de electrotehnică teoretică şi aplicată; dezvoltă Catedra de electrotehnică şi electricitate la Şcoala Politehnică din Timişoara; se implică în dezvoltarea industriei electrotehnice româneşti; face parte din comisia de electrificare a CFR pentru linia Câmpina–Braşov (Dicţionar, 1982).

De o importanţă aparte este înfiinţarea în anul 1926, la iniţiativa şi sub conducerea profesorilor Constantin Buşilă şi Constantin Budeanu, a Institutului Naţional Român pentru Studiul Amenajării şi Folosirii Izvoarelor de Energie (institut privat, denumit ulterior *Institutul Român de Energie* – IRE); institutul dispare odată cu instaurarea regimului comunist.

În contextul promovării politicii protecţioniste pentru aplicarea doctrinei „prin noi înşine", la iniţiativa lui Vintilă Brătianu, s-a încercat naţionalizarea întreprinderilor producătoare de energie, astfel ca „acestea să aparţină românilor". În acest scop, a fost creată Societatea Electrica şi au fost naţionalizate Societatea Petroşani şi Uzina Primăriei Capitalei.

În data de 16 martie 1929, Parlamentul aprobă *Legea pentru organizarea şi administrarea pe baze comerciale a întreprinderilor şi avuţiilor publice*, iniţiată de Virgil Madgearu**.** Pe baza acestei legi s-au constituit regii autonome în domeniile energiei electrice, transportului feroviar, telecomunicaţiilor, petrolului, gazului metan. Astfel, în anul 1934, cele 172 de întreprinderi comunale existente erau grupate în şase regii autonome, şapte regii publice comunale, 12 regii mixte, 87 de concesiuni sau arendări, 60 de societăți administrative necomerciale.

Deşi importanţa Legii energiei din anul 1924 pare incontestabilă, rezultatele sub aşteptări ale aplicării acesteia au condus la apariţia unui nou pachet legislativ în anul 1930, care cuprindea legile energiei, minelor şi administrării avuţiilor naţionale.

Legea asupra energiei din anul 1930 (Monitorul oficial, nr. 148 din 7 iulie 1930) avea ca scop reglementarea utilizării „raţionale şi economice a generatorilor de energie de care dispunea România". Legea prevedea „posibilitatea acordării unor concesiuni de drepturi exclusive de producere şi vânzare de energie comunelor, judeţelor şi asociaţiilor de judeţe, în regiunile unde un anumit izvor de energie ar fi indicat să le alimenteze", dar „asemenea concesiuni exclusive puteau fi acordate pentru satisfacerea nevoilor de energie ale serviciilor publice sau ale particularilor, pe durate de cel mult 60 de ani". *Ministerul Economiei Naţionale*, cu avizul Consiliului Superior al Energiei, putea „să acorde concesiuni de amenajare de forţe hidraulice şi de reţele de transport de energie", pe baza unui dosar care cuprindea, pe lângă „cererea de concesiune şi alte anexe, anteproiecte ale lucrărilor ce vor fi executate". Atracţia investitorilor străini faţă de energetica românească dobândeşte noi valenţe: „societăţile Electrica, Lignitul şi Ialomiţa create de compania Hydrofina aveau capital belgian, francez şi elveţian", iar „Societatea Comunală de Întreprinderi Electrice din Constanţa – capital francez, Compania Italo-Belge preluată de Compania de Electricitate din Braşov, Societatea de Electricitate din Banat – capital german etc." (Iovanelli, 1975). De asemenea, la începutul anilor 1930, în contextul crizei economice mondiale, investiţiile din sectorul energetic au fost direcţionate cu precădere spre utilităţile publice electrice, acestea fiind realizate de „întreprinderi mari şi sănătoase, aparţinând unor state puternice, ce au fost mai puţin afectate de criză" (Schröter, 2006). Dintre investiţiile din domeniu făcute în România se menţionează

cele aparţinând societăţilor: Electrobel (Cie Générale d'Entreprises Électriques et Industrielles, Brussels), Hydrofina (Compagnie Financière d'Exploitations Hydro-Electriques, Anvers), Foreign Light (Foreign Light & Power, Montreal), WWI L'Énergie industrielle (EI), Licht und Kraft (Elektrische Licht und Kraftanlagen AG, Berlin 1897).

Numeroşi autori consideră că rezultatele Legii asupra energiei din anul 1930 nu s-au ridicat la nivelul aşteptărilor, electrificarea în ţara noastră fiind lentă, atât din cauza nivelului scăzut al dezvoltării economice, cât şi a consecinţelor crizei economice mondiale din perioada 1929–1933 şi a celui de-al Doilea Război Mondial (Dinculescu[7], 1981; Iovanelli, 1975). Cu multe modificări, legea a fost aplicată până la naţionalizarea din anul 1948.

Alţi autori opinează că, în perioada interbelică, energetica românească intra într-o fază de avânt economic datorat creşterii cererii de energie, modernizării instalaţiilor electrice şi dezvoltării industriei.

Demnă de remarcat este crearea în anul 1931 a Asociaţiei Naţionale a Producătorilor şi Distribuitorilor de Energie din România (APDE), la iniţiativa Societăţii Naţionale de Gaz şi Electricitate din Bucureşti (Cartianu, 1996).

EVOLUȚIA CAPACITĂȚII DE GENERARE A ENERGIEI ELECTRICE ȘI A GRADULUI DE ELECTRIFICARE

După Primul Război Mondial, procesul de electrificare continuă prin construcţia de centrale electrice izolate, interconectate prin linii de 60 şi 11 kV. Consiliul Superior al Energiei raporta pentru perioada 1925–1927 acordarea a 390 de concesiuni de instalaţii hidraulice cu o putere totală de cca 145 MW şi 131 de grupuri termice însumând 90 MW. O mică parte din aceste lucrări sunt finalizate în perioada interbelică; alte capacităţi sunt construite după anul 1944 (Rucăreanu, 2004).

Ca urmare a ritmului crescător al producţiei industriale, a sporirii capacităţii instalate a termocentralelor, a abundenţei resurselor şi a ieftinirii acestora, între anii 1919–1947, producţia de electricitate creşte de 6,5 ori (Axenciuc, 1992); în perioada 1925–1938, cantitatea generată se triplează (de la 350 mii MWh în anul 1925, la 1.148 mii MWh în anul 1938) (Constantinescu, 1997).

În anul 1938, producţia de energie de 72,4 kWh/locuitor situa România sub producţia mondială de 150 kWh/locuitor şi în urma unor ţări europene, precum Olanda (271 kWh/locuitor) şi Elveţia (1000 kWh/locuitor) (Iovanelli, 1975).

[7]**Constantin Dinculescu** (1898–1990): pune bazele Laboratorului de Centrale Electrice, fiind considerat creatorul şcolii româneşti de centrale electrice; conduce lucrările de proiectare şi execuţie ale CTE Doiceşti, CTE Ovidiu II, CTE Comăneşti, CTE Borzeşti, CTE Petroşani, CHE Bicaz, CHE Sadu V; contribuie la introducerea termoficării în România şi la electrificarea ţării după al Doilea Război Mondial; elaborează studii şi proiecte pentru CHE Porţile de Fier; colaborează la planul general de electrificare a României (1945) şi la cel de electrificare şi folosire a apelor din RPR (1950–1960) (Dicţionar, 1982).

La sfârşitul anului 1938, sistemul energetic românesc avea o putere instalată de 501 MW (CNS, 1991). Industria electricităţii dispunea în acel an de un număr mare de centrale (224) cu capacităţi reduse; numai 28 de uzine electrice dispuneau de o putere instalată mai mare de 1 MW (Iovanelli, 1975).

Dintre realizările mai importante ale perioadei interbelice, menţionăm: termocentrala de la Floreşti, construită în anii 1922–1923 pentru alimentarea zonei petroliere prahovene; centrala hidroelectrică Dobroeşti (1928–1930), creată pentru a furniza energie electrică capitalei; instalarea la uzina electrică Filaret a unui grup electrogen Diesel MD-2 de 5000 CP, cel mai mare la acea vreme din Europa; construirea la uzina Grozăveşti a primului turn de răcire hiperboloidal din beton armat; construirea în anii 1939 şi 1940 a barajului hidrocentralei de la Valea Sadului.

Totalul forţei hidraulice brute disponibile era estimat la 5,9 mii MW, corespunzător unei producţii anuale posibile de energie de 36 mil. MWh. La acea vreme, instalaţiile hidraulice din România generau anual 220 mil. kWh, ceea ce însemna 0,6% din energia hidraulică disponibilă. În anul 1938, puterea instalată a sectorului energetic era cu 43,2% mai mare decât cea a anului 1929, ritmul de creştere a capacităţilor hidroenergetice în perioada 1929–1938 depăşindu-l pe al celor termoenergetice. Cu toate acestea, la sfârşitul perioadei, din totalul puterii instalate, numai 7% era reprezentat de grupurile hidraulice (Madgearu, 1995).

Demnă de consemnat este punerea în funcţiune, în Bucureşti, a primei reţele electrice de distribuţie pe stâlpi din beton armat din ţară (1930–1931). Lungimea reţelelor electrice sporeşte de la 1.710 km în 1934 la 2.366 km în 1938. Cele mai importante erau linia de 110 kV Bucureşti-Dobreşti (127 km) şi cea de 55–60 kV (419,5 km), restul fiind linii locale cu tensiuni cuprinse între 5 şi 55 kV. Prin urmare, energia nu putea fi transportată la distanţe mari, ceea ce nu permitea interconectarea centralelor într-un sistem unic sau racordarea unor regiuni la o reţea electrică, mai ales a celor rurale.

În anul 1934, 20% din populaţia României avea acces la electricitate, în anul 1938, ponderea crescând până la 24,6%, spre deosebire de populaţia din Franţa şi Elveţia (98%), Germania (80%), Cehoslovacia şi Ungaria (69%). Potrivit datelor statistice din anul 1930, în România existau 15.201 localităţi rurale cu o populaţie de 15.000.000 de locuitori; numărul celor conectate la reţeaua de electrificare a crescut de la 409 în anul 1934 la 565 în anul 1938 (211 – Transilvania, 108 – Muntenia, 48 – Crişana-Maramureş, 47 – Moldova, 43– Banat şi Oltenia, 27 – Basarabia, 26 – Bucovina, 15 – Dobrogea) (Iovanelli, 1975). Conform altor surse bibliografice, numărul total de comune rurale electrificate înainte de 15 iunie 1937 era de 311, numărul de locuitori ai acestor comune fiind de circa 1.000.000 de persoane, ceea ce înseamnă că în 1937 mai rămâneau de electrificat 14.890 de localităţi rurale cu o populaţie de 14.000.000 de locuitori (Petrescu, 1938).

Numărul scăzut al abonaţilor din mediul rural era determinat de nivelul redus de trai şi de costurile mari ale racordării la reţeaua de electricitate şi mai puţin de tariful energiei.

Pentru electrificarea rurală au fost alocate 142 mil. lei în anul 1937, iar în următorii doi ani, încă 27 mil. lei (Decretul nr. 2536 din iulie 1936 şi Decretul-lege din iunie 1937). S-a întocmit un program prin care s-a stabilit subvenţionarea de către stat a finalizării lucrărilor de electrificare începute şi achitarea integrală a noilor lucrări din diferite regiuni ale ţării. Pentru creşterea eficienţei investiţiilor, au fost alese sate din apropierea centralelor existente sau a centrelor industriale.

În anul 1941 erau electrificate 445 de sate cu o populaţie totală de 1.018.382 de locuitori (nu toţi locuitorii erau racordaţi la reţeaua electrică) (Dinculescu, 1981).

Încă din anul 1937 era semnalată necesitatea „centralizării producerii energiei electrice care trebuie să ţină seama de utilizarea raţională a generatorilor inepuizabili de energie, a combustibililor şi deşeurilor din întreprinderi, a combustibililor de calitate inferioară, găsirea unor soluţii pentru alimentarea cu energie electrică a regiunilor cu consumuri mai mici, precum şi stabilirea aceloraşi tensiuni şi frecvenţe pentru reţelele de transport şi distribuţie", pentru a face posibilă interconexiunea centralelor electrice. Totodată, se menţiona conflictul apărut între uzinele comunale şi uzinele proprii ale întreprinderilor care produceau energie electrică la preţuri diferite, se arăta nevoia de a acorda avantaje speciale şi subvenţii celor care investesc în acest domeniu şi se atrăgea atenţia asupra lipsei unei politici energetice unitare până la momentul 1937, deşi dezvoltarea sistemului energetic al ţării începuse din anul 1924 (Rărincescu, 1937).

Ideea necesităţii adoptării unei politici energetice bazate pe realităţile timpului o regăsim şi la Budeanu (1942), care face referire la legislaţia energetică, considerând necesară „revizuirea şi completarea acesteia pe baze unitare aşa încât să cuprindă toate principiile capabile a imprima în mod efectiv o reală politică energetică" şi pledând pentru „aplicarea legislaţiei energiei centralizate". Acesta propunea înfiinţarea unei instituţii de stat care să urmărească buna aplicare a legilor şi a politicii energetice a ţării, după modelul altor ţări cu experienţă în organizarea acestui domeniu, dând exemplul Germaniei.

În ceea ce priveşte valorificarea resurselor energetice, recomanda adoptarea „principiilor directoare", urmând ca fiecare situaţie să fie tratată în mod particular. Pe primul plan în realizarea programului energetic se urmărea „stabilirea unei legături strânse între factorul energetic şi cel industrial", fiind menţionată producerea de energie electrică în cadrul unor întreprinderi industriale, energia produsă fiind utilizată în principal în folos propriu (cazul Concordia Electrica). Budeanu era de părere că, pentru a stimula implicarea în domeniu a investitorilor autohtoni, statul trebuie să adopte o serie de reglementări de încurajare pentru aceştia. Alte puncte importante ale politicii energetice ar fi: problema „amenajărilor de forţă motrică hidraulică", electrificarea ţării (un loc aparte acordându-se electrificării rurale), o politică tarifară ***corectă*** a energiei electrice, adaptată la realităţile economice.

11.3. DEZVOLTAREA ŞI FUNCŢIONAREA SISTEMULUI ENERGETIC ÎN ANII 1948–1989

MODIFICĂRI ALE CADRULUI LEGISLATIV

Începând cu naţionalizarea mijloacelor de producţie de la 11 iunie 1948[8], s-a trecut la organizarea de mari întreprinderi de stat cu *caracter regional*, care au preluat toate centralele şi reţelele publice concesionate unor întreprinderi particulare, precum şi unele centrale şi reţele de transport mai importante ale unor firme industriale. *Decretul pentru înfiinţarea şi organizarea Ministerului Energiei Electrice nr. 316 din 23 iulie 1949*, emis de Prezidiul Marii Adunări Naţionale (Buletinul oficial, nr. 48 din 25 iulie 1949), avea ca scop „organizarea şi îndrumarea activităţii de producţie, transport şi distribuţie a energiei electrice pe întregul teritoriu al Republicii Populare Române şi a producţiei de utilaj şi materiale electrotehnice". Actul legislativ stabilea printre atribuţiile noului minister: „conducerea construcţiilor noi, reconstrucţia şi dezvoltarea uzinelor electrice, a reţelelor de transport şi distribuţie şi a uzinelor electrotehnice, în conformitate cu *Planul de stat*"; elaborarea planurilor anuale şi de perspectivă de electrificare a ţării; studiul „resurselor hidraulice ale ţării" şi întocmirea de „studii şi proiecte" pentru problemele legate de amenajarea integrală a cursurilor de apă folosite pentru energia hidroelectrică; organizarea şi exercitarea controlului financiar şi de gestiune la toate întreprinderile, institutele şi instituţiile tutelate de acesta.

Decretul pentru producerea, transportul şi vânzarea energiei electrice nr. 76 din 23 martie 1950 (Buletinul oficial, nr. 31 din 31/03/1950) a înlocuit prevederile referitoare la energia electrică incluse în Legea asupra energiei din anul 1930, pe baza concepţiei noi, socialiste. Decretul prevedea că „dreptul de a produce, transporta, distribui şi vinde energia electrică aparţinea numai statului" şi se exercita prin Ministerul Energiei Electrice. Ministerul stabilea principiile ce trebuiau avute în vedere: valorificarea în condiţii optime a resurselor energetice şi folosirea cu măsură a acestora; concentrarea producerii energiei în uzine de mare putere; „dezvoltarea reţelelor de transport şi distribuţie, precum şi interconexiunea acestora în cadrul reţelei regionale" pentru satisfacerea cu energie electrică a nevoilor crescânde ale tuturor sectoarelor economiei; „coordonarea construcţiei uzinelor hidroelectrice cu toate celelalte probleme de amenajare integrală a cursurilor de apă". Ministerul autoriza „producerea energiei electrice de către Sfaturile Populare în comunele care nu puteau fi alimentate de la reţelele electrice regionale", precum şi „producerea, transportul şi distribuţia energiei electrice de către întreprinderile de stat, energie folosită pentru nevoi proprii sau care nu puteau fi alimentate de la reţelele regionale sau locale". Acele întreprinderi care „solicitau

[8] Legea nr. 119 pentru naţionalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere şi de transporturi, publicată în Monitorul oficial, nr. 133 bis din 11 iunie 1948.

autorizaţii pentru producerea şi transportul de energie electrică pentru nevoi proprii" puteau fi obligate de „Ministerul Energiei Electrice, cu avizul Comisiunii de Stat a Planificării, să construiască instalaţiile respective pentru o putere mai mare decât cea necesară nevoilor proprii, în cadrul problemei energetice locale". Totodată, Ministerul Energiei Electrice, cu avizul Ministerului Construcţiilor, acorda un permis de studii „pentru amenajarea căderilor de apă în vederea producerii de energie electrică" valabil cel mult trei ani. În ceea ce priveşte reţelele de transport şi distribuţie, construirea, amplificarea şi exploatarea acestora se realiza pe baza avizului Ministerului Energiei Electrice, eliberat în conformitate cu prevederile Planului de stat, cu excepţia amplificării „reţelelor de distribuţie locale administrate de Sfaturile Populare", care se putea face fără avizul Ministerului.

Pentru realizarea Planului de stat de electrificare a întregii ţări, s-au înfiinţat institute de cercetare (*Institutul de Studii şi Proiectări Energetice (ISPE)* pe 3 martie 1949, prin preluarea unui număr de salariaţi ai Companiei Generale de Gaz şi Electricitate; *Institutul de Cercetări şi Modernizări Energetice (ICEMENERG)* în anul 1974, prin unirea Întreprinderii de Raţionalizări şi Modernizări Energetice (IRME) cu Institutul de Cercetări Electroenergetice şi pentru Termoficare ICENERG; *Institutul de Studii şi Proiectări Hidroenergetice (ISPH)* în anul 1949; *Institutul de Cercetare şi Proiectare Echipamente Termoenergetice (ICPET)* în anul 1966; *Institutul de Cercetări Electrotehnice (ICPE)* în 1950 etc.) şi întreprinderi (*Energoconstrucţia, Energomontaj, Energoreparaţii, Electroputere, Electroaparataj, Electrocablu, Electroprecizia, Electromagnetica, Uzina de Maşini Electrice Dinamo* etc.), care au executat de atunci lucrările de electrificare a României. Anul 1950 are o semnificaţie specială, prin crearea *Facultăţii de Energetică* la *Institutul Politehnic Bucureşti*[9], cu trei specializări: Termoenergetică, Electroenergetică şi Hidroenergetică şi, mai târziu (1967 şi 1972), Centrale Nuclearo-Electrice şi Energetică industrială.

IMPLEMENTAREA PLANULUI DE ELECTRIFICARE ȘI CREAREA SISTEMULUI ENERGETIC NAȚIONAL

Începând din anul 1950, s-a trecut la extinderea instalaţiilor existente şi la construcţia de instalaţii moderne de producţie, transport şi distribuţie a energiei electrice, făcându-se şi primii paşi spre construirea unui sistem electroenergetic unic. Electrificarea şi industrializarea ţării erau unele dintre componentele principale ale politicii economice promovate de partidul unic de orientare marxist-leninistă. În

[9] Gleb Drăgan (1920–2014): înființează în anul 1962, în cadrul Politehnicii din București, laboratorul de tehnica tensiunilor înalte (TTI), unul dintre cele mai performante laboratoare din sud-estul Europei; este autor şi coautor al unor lucrări precum *Tratatul de tehnica tensiunilor înalte;* coordonează realizarea a peste 20 de *Dicţionare explicative pentru ştiinţele exacte,* în calitate de preşedinte al Comisiei de Terminologie a Academiei Române (Dicţionar, 1982).

anul 1950, „România dispunea de 603 centrale electrice cu o putere totală de 740 MW, din care 600 MW utilizaţi. Numai 28,7% din populaţie locuia în localităţi electrificate” (Constantinescu, 2000a).

Planul de electrificare şi folosirea apelor din România din anul 1950 (după modelul sovietic al Planului de stat pentru electrificarea Rusiei, GOELRO, adoptat în anul 1920 pentru un interval de zece ani) avea în vedere construirea de centrale hidro şi termoelectrice pentru creşterea puterii instalate la 2.600 MW în anul 1960, urmând ca energia electrică produsă să fie „sporită de la 2,1 mil. MWh în anul 1950 la 7 mil. MWh în 1960”. În plus, Planul mai prevedea „construirea de centrale hidroelectrice, dar şi amenajarea integrală a cursurilor de apă pentru irigare, piscicultură, combaterea eroziunii solului, asanarea bălţilor, dezvoltarea căilor navigabile interioare sau construirea centralelor termoelectrice aşezate la gura minelor şi alimentate de cărbuni inferiori”. De asemenea, se fixau ca obiective „electrificarea industriilor, agriculturii şi transporturilor, electrificarea satelor, construirea reţelelor de transport şi distribuţie a energiei”, „crearea de uzine şi fabrici pentru producerea de echipamente pentru centrale, linii, staţii de transformare şi aparate de utilizare a energiei electrice” (Dinculescu, 1981).

În perioada 1950–1989, problemele legate de energie s-au abordat în cadrul economiei planificate – planul de electrificare de zece ani (1951–1960), planuri anuale sau cincinale. Planul de electrificare prevedea construirea a 24 de hidrocentrale şi 13 termocentrale cu o putere totală de circa 2.000 MW. De asemenea, în această perioadă s-au instalat aproximativ 44.000 km de reţele electrice, indicele de conexiune a puterii instalate în centralele electrice crescând de la 12% în anul 1950 la 84% în anul 1960; puterea instalată în centrale creşte la 1.779 MW în anul 1960.

După aprobarea Planului de electrificare, în anul 1955 a fost înfiinţată instituţia Dispecerului Energetic Naţional (DEN). În perioada 1950–1960 s-a creat şi consolidat un sistem interconectat la nivel naţional (Tabelul 11.1), funcţionând la tensiunea de 110 kV (prima curbă de sarcină a sistemului energetic naţional (SEN) a înregistrat un vârf de 325 MW şi un minim la golul de noapte de 170 MW). În anii 1960 au fost instalate reţele cu funcţionare la 220 kV, respectiv 400 kV sau chiar 750 kV.

Tabelul 11.1

Etape ale formării sistemului electroenergetic unic în perioada derulării Planului de electrificare şi folosirea apelor din România (1950–1960)

Data	Capacitatea pusă în funcţiune
17.09.1954	Interconectarea sistemului energetic Ardeal cu sistemul Muntenia, prin punerea în funcţiune a LEA (linia electrificată aeriană) 110 kV Fântânele-Braşov (circuitul 1)
14.06.1956	Racordarea zonei Oltenia Nord la sistemul energetic naţional (SEN), prin punerea în funcţiune a LEA de 110 kV Paroşeni-Bărbăteşti şi a LEA de 35 kV Bărbăteşti-Rovinari, cu staţie electrică de 35 kV la Rovinari
20.12.1956	Racordarea zonei Banat la SEN, prin punerea în funcţiune a LEA de 110 kV Paroşeni-Oţelu Roşu–Reşiţa (prima LEA şi staţie de 110 kV din Banat)
27.12.1957	Racordarea zonei Iaşi la SEN, prin punerea în funcţiune a LEA de 110 kV Roman-Iaşi (prima LEA şi prima staţie de 110 kV din zona Iaşi)

Tabelul 11.1 (continuare)

31.12.1957	Racordarea zonei Galaţi la SEN, prin punerea în funcţiune a LEA de 110 kV Focşani-Galaţi (prima LEA 110 kV din zona Galaţi)
13.07.1959	Racordarea zonei Baia Mare la SEN, prin punerea în funcţiune a LEA de 110 kV Cluj-Baia Mare (prima LEA de 110 kV din zona Baia Mare)
24.01.1959	Realizarea primului paralel între SEN şi sistemul energetic al Moldovei, prin punerea în funcţiune a LEA 110 kV Buzău-Focşani
1959	Racordarea la SEN a centralelor electrice din zona Craiova, prin punerea în funcţiune a LEA de 110 kV Bărbăteşti-Craiova şi a staţiei de 110/35/6 kV Craiova
1.08.1960	Racordarea la SEN a zonei Suceava, prin punerea în funcţiune a LEA de 110 kV Stejaru-Suceava şi Stejaru-Fălticeni (prima LEA de 110 kV din zona Suceava)
21.12.1960	Racordarea la SEN a zonei Dobrogea, prin punerea în funcţiune a LEA de 110 kV Chişcani (Brăila)-Gura Ialomiţei-Medgidia
30.12.1960	Racordarea la SEN a zonei Oradea, prin trecerea la 110 kV a LEA Gura Barza-Vaşcău (prima LEA şi prima staţie de 110 kV din zona Oradea)

Sursa: Pâslaru, 2007.

Perioada 1961–1989 este caracterizată de dezvoltarea accelerată a industriei şi intensificarea electrificării României atât prin construcţia unui număr mare de centrale electrice şi a unui sistem extins de reţele electrice, cât şi prin interconectarea sistemului energetic naţional cu sistemele energetice ale ţărilor vecine.

Consumul specific mediu de combustibil realizat în centralele termoelectrice a scăzut de la 723 gcc/kWh în anul 1955 la 407 gcc/kWh în anul 1965, în principal datorită instalării de grupuri energetice cu puteri mai mari şi cu randamente ridicate.

Realizarea centralelor termoelectrice şi de termoficare în diferite etape, parte a programelor de electrificare, s-a făcut pe baza resurselor energetice proprii, cu echipamente din import şi din ţară. Echipamentele energetice principale au fost asigurate la început din URSS şi Cehoslovacia, iar ulterior din Franţa, Germania şi România (IMGB, Vulcan, Electroputere, Automatica, Electrotehnica etc.).

În anul 1979 intrau în vigoare contractele dintre Romenergo şi AECL (Atomic Energy of Canada Ltd) pentru preluarea licenţei sistemului CANDU, proiectarea şi procurarea echipamentelor specifice părţii nucleare a Unităţii 1 de la Cernavodă, dar lucrările au avut întârzieri, astfel încât, în decembrie 1989, doar 45% din investiţia pentru primul grup energetic al centralei nucleare era realizată.

Marile amenajări hidroenergetice din România au fost realizate cu intervenţia directă şi substanţială a statului. Au fost considerate „investiţii" aferente centralelor hidroenergetice (şi incluse în cheltuielile de amortizare) doar instalaţiile energetice propriu-zise (turbine, generatoare, staţii electrice). Cu siguranţă, preţul energiei electrice produse la Porţile de Fier nu ţinea seama de costurile implicate de: abandonarea vechiului oraş Orşova şi construcţia oraşului Orşova Nouă, realizarea noilor şosele şi a căilor ferate din zonă, abandonarea insulei Ada Kaleh şi strămutarea populaţiei de pe insulă în Turcia, costul terenurilor acoperite de lacurile de acumulare etc. Situaţia se prezintă similar şi la alte centrale hidroenergetice. Acest lucru explică de ce după anul 1989, în absenţa unui sprijin

direct de la bugetul statului, construcţia de noi astfel de centrale în România a fost foarte redusă, multe lucrări începute fiind abandonate (Bădileanu, 2013).

Eforturile de dezvoltare a sistemului energetic naţional s-au concretizat în creşterea de 30 de ori a capacităţii instalate în perioada 1950–1989 (de la 740 MW la 22.904 MW) (Figura 11.1, Tabelul 11.2).

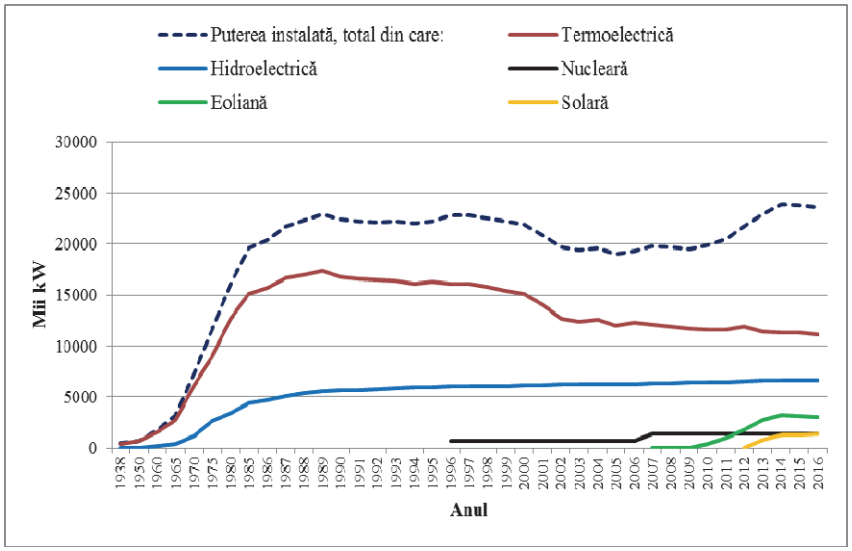

Sursa: Anuarul statistic al României, Comisia Naţională pentru Statistică, 1990 (perioada 1938–1989), 1991; www.insse.ro/statistici (1992–2016) (accesat la 05.09.2017).

Fig. 11.1. Puterea instalată a grupurilor electrogene la sfârşitul anului, pe categorii de centrale electrice (mii kW).

Tabelul 11.2

Repere ale dezvoltării Sistemului Energetic Naţional în perioada 1948–1989

Anul	Capacitatea pusă în funcţiune/Alte realizări
1949	Linia electrică aeriană (LEA) 60 kV Grozăveşti-Giurgiu-Ruse; primul cablu subfluvial din ţară, între Giurgiu şi Ruse; primul grup (5 MW) la CET Reşiţa; LEA 110 kV Braşov-Azuga, prima linie proiectată şi realizată cu personal din ţară; prima interconexiune cu un sistem energetic al altei ţări (Bulgaria)
1950	Primul grup la CDE Ovidiu I, cu o putere instalată de 2750 CP; LEA de 110 kV Câmpia Turzii–Cluj; se aprobă Planul de electrificare a ţării
1951	Turbina pe gaze de la CDE Filaret (12 MW), cea mai mare din Europa la acea dată
1952	Primul grup (20 MW) la CTE Doiceşti; primul grup (12 MW) la CTE Ovidiu II, cu primul transformator românesc de 35/6 kV, 15 MVA, fabricat de Electroputere Craiova; LEA 110 kV, Doiceşti-Fundeni şi staţia 110/30 kV (2x20 MVA); LEA 110 kV Moroeni-Braşov şi staţia 110 kV nr. 1 Braşov, prima staţie de 110 kV proiectată şi executată cu personal din ţară şi prevăzută cu portaluri din beton; CHE Crainicei-Reşiţa (8,7 MW) pe râul Bârzava
1953	Staţia 110 kV Ploieşti Nord, prin secţionarea LEA 110 kV Doiceşti–Fundeni
1954	Primul grup la CTE Fântânele (Sângeorgiu de Pădure), primul grup de 25 MW din ţară şi cel mai mare la acea vreme

Tabelul 11.2 (continuare)

1955	Primul grup (7,7 MW) la CHE Sadu V; înfiinţarea Dispecerului Energetic Naţional
1956	Primul grup la CTE Paroşeni, primul grup de 50 MW din ţară şi cel mai mare la acea vreme; primul grup (25 MW) la CET Borzeşti; LEA 110 kV Paroşeni-Bărbăteşti şi LEA Bărbăteşti-Rovinari, cu staţia 35 kV Rovinari; prima racordare la sistemul energetic naţional (SEN) a zonei Oltenia de Nord
1957	LEA 110 kV Roman-Stejaru (pentru alimentarea cu energie electrică a şantierului CHE Stejaru)
1959	Primul paralel între SEN şi cel al Moldovei, prin punerea în funcţiune a LEA 110 kV Buzău-Focşani; prima punere sub tensiune în ţară a unui cablu subteran (linie electrică subterană) de 110 kV între staţia Bucureşti-Centru şi cabina Aurora
1960	Primul grup (27,5 MW) la CHE Bicaz–Stejaru, prima mare realizare hidroenergetică din România; pentru realizarea lacului de acumulare a fost necesară mutarea a 2.291 de gospodării, cu un număr de 18.760 de locuitori din 20 de sate
1961	Primul grup de 50 MW la CET Brazi
1963	Primul grup la CTE Luduş (Iernut), primul de 100 MW din ţară (fabricaţie cehoslovacă), cel mai mare la acea dată; primul paralel al SEN cu sistemul energetic interconectat est-european (SEI); semnarea acordului dintre România şi Iugoslavia cu privire la realizarea şi exploatarea Sistemului Hidroenergetic şi de Navigaţie Porţile de Fier (prin caracteristicile tehnice şi economice, ocupă locul 3 în Europa)
1964	LEA 110 kV Timişoara-Kikinda şi interconexiunea cu sistemul energetic al Iugoslaviei (fără a se funcţiona însă în paralel); grupul de 150 MW de la CTE Paroşeni (de fabricaţie sovietică), cel mai mare grup din ţară la acea dată; primul grup de 50 MW de la CET Grozăveşti (extindere)
1965	Staţia de 220 kV Işalniţa şi staţia de 220 kV Slatina
1966	Grupul de 100 MW la CET Fântânele (extindere), primul grup cu cazan cu pornire rapidă din ţară (fabricaţie Siemens); primul grup de 200 MW de la CET Luduş (fabricaţie sovietică), primul de 200 MW din ţară, cel mai mare la acea dată; primul grup de 36,5 MW la CET Bucureşti Sud, cel mare grup cu turbină de gaze din ţară
1967	LEA 220 kV Işalniţa-Boicinovţî şi interconexiunea cu sistemul energetic al Bulgariei; primul grup de 315 MW, de fabricaţie franceză (cazanele germane) la CET Işalniţa, cel mai mare din ţară la acea dată
1970	Primul grup de 175 MW de la CHE Porţile de Fier
1971	Staţia de 400 kV Porţile de Fier
1972	LEA Porţile de Fier-Bucureşti Sud, prima linie de 400 kV internă a RSR; LEA 400 kV Porţile de Fier-Djerdap, de interconexiune cu sistemul energetic al Iugoslaviei
1976	Primul grup de 330 MW (TA 3) la CTE Rovinari (fabricaţie Franţa), primul grup de 330 MW, cel mai mare din ţară
1978	Grupul (unic pentru partea română) de 15 MW de la CHE Stânca–Costeşti (centrală construită în comun cu URSS pe Prut)
1980	Primul grup energetic (75 MW) la CHE Gâlgeac, pe râul Sebeş
1982	Primul grup energetic (35 MW) la CHE Turnu, pe râul Olt
1984	Primului grup de 330 MW la CTE Anina
1986	Primul grup de 170 MW la CHE Râul Mare-Retezat; punerea sub tensiunea de 750 kV a staţiei Isaccea (România devine a cincea ţară din Europa cu instalaţii de transport şi transformare a energiei electrice de 750 kV (după URSS, Ungaria, Suedia şi Polonia) şi a noua din lume

Sursa: Site-urile companiilor energetice româneşti.

DINAMICA ȘI MODIFICAREA STRUCTURII PRODUCȚIEI ȘI CONSUMULUI DE ENERGIE ELECTRICĂ

Ritmul de dezvoltare a industriei în perioada 1950–1989 a impus creşterea producţiei de energie electrică pe locuitor de la 130 în anul 1950 la 3.275 kWh în anul 1989 (Mureşan, 1990). În această perioadă, cantitatea de electricitate generată a sporit de 36 de ori (de la 2.113 mil. kWh la 75.851 mil. kWh), cea mai mare parte provenind din centrale termoelectrice (Figura 11.2).

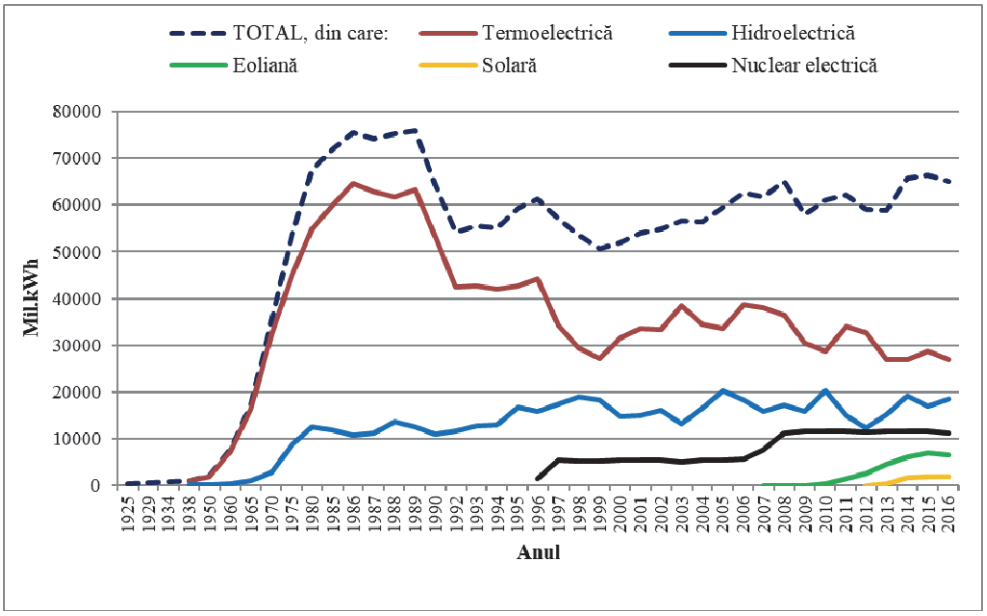

Sursa: Madgearu, 1995, p. 84; *Anuarul statistic al României*, Comisia Naţională pentru Statistică, 1990 (perioada 1938–1990), 1991; www.insse.ro/statistici (1992–2016) (accesat la 05.09.2017).

Fig. 11.2. Producţia de energie electrică pe categorii de centrale electrice în perioada 1938–2016 (mil. kWh).

Dinamicile consumurilor de energie electrică le-au devansat pe cele ale produsului global din industrie, raportul dintre acestea fiind în anul 1989 faţă de anul 1950 de 1,175. Ritmurile medii anuale de creştere a consumurilor energetice din industrie au fost de 13,5% în perioada 1951–1960, 15,3% în perioada 1961–1970, ca apoi să scadă la 8,15% în anii 1971–1980 şi la 2,7% în anii ’80 (Constantinescu, 2000b). În perioada 1950–1989, consumul final energetic a sporit de peste 40 de ori (de la 1.888 mil. kWh la 79.027 mil. kWh), în special cel industrial (de la 1.363 mil. kWh la 57.085 mil. kWh) (Figurile 3 a,b).

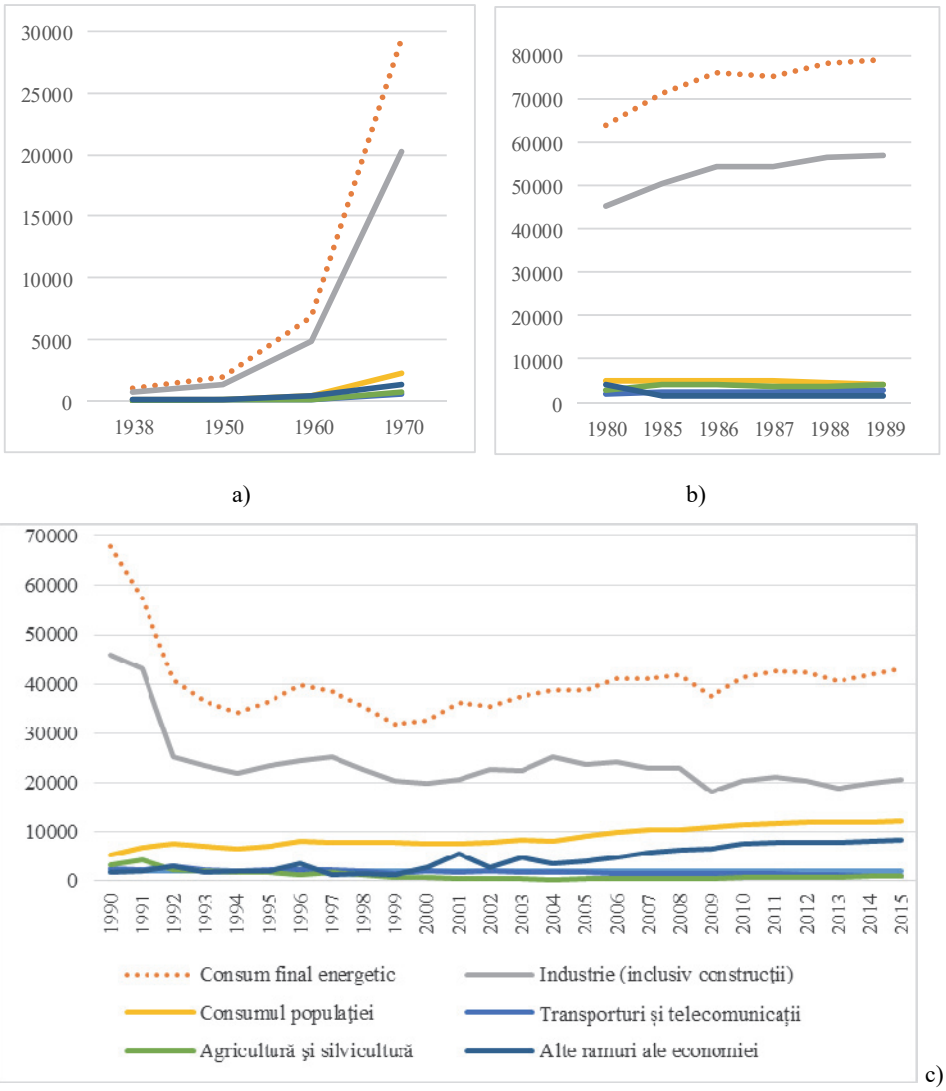

Sursa: Anuarul statistic al României, Comisia Națională pentru Statistică, 1990 (perioada 1938–1990), 1991; www.insse.ro/statistici (1992–2015) (accesat la 05.09.2017).

Fig. 11.3. Evoluția consumului final energetic în perioada 1938–2015 (mil. kWh).

Creșterea producției de energie electrică a implicat atât un efort investițional major, cât și majorarea numărului de personal angajat în industria energiei electrice. Cu titlu de exemplu, se poate arăta că în perioada 1971–1975 s-au realizat investiţii în domeniul energetic de peste 73 mld. lei, care reprezentau 25% din totalul investițiilor din industrie. În acest domeniu lucrau în anul 1975 peste 560.000 de salariaţi, ceea ce reprezenta circa 20% din totalul personalului din

industrie (Bari, 1977). Ca urmare a acestor evoluții, la sfârşitul anului 1970, peste 80% din totalul satelor erau racordate la sistemul electroenergetic naţional (Mihăileanu, Herescu și Cartianu, 1981).

Începând din anul 1982, pe fondul creşterii consumului de energie electrică, România începe importul de resurse energetice primare. În acest context, încă de la sfârșitul anilor 1970 au fost elaborate o serie de documente oficiale și adoptate măsuri al căror obiectiv principal era asigurarea independenţei energetice a României până în anul 1990.

11.4. SISTEMUL ENERGETIC ÎN PERIOADA 1990–2018

Industria energetică românească se afla în anii 1990 în stadiul incipient al unor transformări cu efecte de antrenare în toate domeniile de activitate. Domeniul energiei electrice urma să se restructureze profund, obiectivele fiind creşterea eficienţei, reducerea costurilor, atragerea de investiţii private, adecvarea la resursele naţionale disponibile, flexibilitatea. Se dorea ca structura nou creată să promoveze concurenţa în producerea şi vânzarea energiei electrice.

NECESITATEA REFORMĂRII SISTEMULUI ENERGETIC

Un mare impediment în funcționarea sistemului energetic în cursul economiei de comandă era faptul că întreprinderile de stat nu erau deconectate de la rețeaua de alimentare cu energie electrică, din motive social-politice, în cazul neachitării facturilor pentru energia consumată. Acumularea de arierate a atins proporții însemnate în raport cu produsul intern brut și a frânat procesele investiționale necesare pentru retehnologizarea unui număr important de unități energetice.

Astfel, la începutul anilor 1990, degrevarea bugetului de stat de datoriile imense care se acumulau din partea sistemului energetic în contul firmelor industriale rău-platnice constituia obiectivul care trebuia atins prin promovarea concurenţei la nivelul producătorilor şi furnizorilor de energie şi prin stimularea investiţiilor private.

Impulsul primar al transformărilor din industria energetică „reflecta lipsa de satisfacţie privind performanţele formelor tradiţionale de organizare şi dorinţa de îmbunătăţire a eficienţei şi reducerea drenajului fiscal din sectorul public” (Jamasab *et al.,* 2005). Se poate face o diferenţiere între factorii motori ai procesului de reformă, între ţările dezvoltate şi cele în tranziţie (Joskow şi Rose, 1989; Joskow şi Noll, 1981). Astfel, în primul caz, îmbunătăţirea performanţelor economice şi financiare ale unor sisteme viabile din punct de vedere tehnologic a

fost principalul motor al reformei. În cel de-al doilea caz, povara subvenţiilor, calitatea slabă a serviciilor, colectarea insuficientă a facturilor, pierderile mari în reţele au constituit motivele principale ale declanşării procesului de reformă.

Intervenţia agenţiilor financiare internaţionale a grăbit procesul în aşa fel încât privatizarea a devansat alte măsuri imperativ necesare, precum stabilirea unor instituţii de reglementare eficace sau reformarea mecanismului de stabilire a preţurilor energiei pentru sectorul rezidenţial. Majoritatea ţărilor nu au avut pur şi simplu altă opţiune politică decât aceea de a urma o cale predeterminată în domeniul energetic. În general, aceasta a inclus liberalizarea energetică, reducerea bunăstării sociale şi delegarea politicilor sociale către actori privaţi (Buzar, 2007). Aceste procese sunt sprijinite de un complex sinergic între puterile globale şi guvernele centrale care au făcut eforturi în a converti neoliberalismul într-o cale inevitabilă pentru transformarea postsocialistă.

MODIFICĂRILE INSTITUȚIONALE ALE SISTEMULUI ENERGETIC ÎN CONTEXTUL TRANZIȚIEI LA ECONOMIA DE PIAȚĂ

După revoluţia din decembrie 1989 se înfiinţa *Regia Autonomă de Electricitate* (RENEL) (*HG nr. 1199 din 12 noiembrie 1990*) care prelua întreprinderile de producere, transport şi distribuţie a energiei electrice şi responsabilităţile dezvoltării sistemului energetic naţional (SEN), ale importului şi exportului de energie electrică. La începutul anilor 1990, RENEL, companie integrată pe verticală şi orizontală, cu o capacitate instalată de 22.479 MW, se afla în proprietatea statului.

În anul 1996 intra în funcţiune prima unitate nucleară de la Cernavodă, urmată în anul 2007 de cea de-a doua unitate (cu 706 MW fiecare).

Crearea în anul 1996 a pieţei interne a energiei electrice (cu obiective de creştere a eficienţei producţiei şi siguranţei în alimentare a Uniunii Europene (UE), interconectarea sistemelor energetice şi asigurarea egalităţii de şanse a consumatorilor) şi integrarea ţării noastre în UE la 1 ianuarie 2007 sunt principalii factori externi care au determinat transformările sistemului energetic din România.

Înfiinţarea *Autorităţii Naţionale de Reglementare în domeniul Energiei* (ANRE) în anul 1998 a marcat o etapă importantă a transformărilor ce vor avea loc în industria energetică românească. Tot în anul 1998, RENEL era divizată în trei entităţi: *Compania Naţională de Electricitate* (CONEL) SA, *Nuclearelectrica* şi *Regia Autonomă pentru Activităţi Nucleare* (RAAN) (HG nr. 365 din 2 iulie 1998). În acelaşi an se punea pentru prima dată problema „asigurării competiţiei în producerea şi furnizarea energiei electrice şi termice" (*OUG privind energia electrică şi termică nr. 63 din 28 decembrie 1998*).

La momentul respectiv nu se reuşise separarea activităţilor de producere, transport şi distribuţie a energiei electrice, cele trei activităţi rămânând în continuare în atribuţiile CONEL SA. Totuşi, se arătau primele semne ale separării

pe verticală a companiei, prin obligativitatea efectuării bilanţurilor contabile în mod separat pentru cele trei activităţi. Statul era în continuare proprietar al companiei de electricitate, iar trecerea acesteia în proprietate privată depindea de strategia în domeniu a *Fondului Proprietăţii de Stat*.

Deziderateleseparării pe verticală şi orizontală a industriei energiei electrice din România erau urmărite în continuare prin desfiinţarea CONEL şi constituirea *Transelectrica*, *Termoelectrica*, *Hidroelectrica* şi *Electrica*. Apare *Compania Naţională de Transport al Energiei Electrice* – Transelectrica SA, în cadrul căreia se înfiinţează filiala *Societatea Comercială Operatorul Pieţei de Energie Electrică* SA (OPCOM SA), care are ca obiect principal de activitate „administrarea pieţei de energie electrică, stabilirea ordinii de merit-vânzare pentru producători către furnizori...” (*HG nr. 627 din 13 iulie 2000*). În acelaşi an se puneau bazele pieţei spot de energie (piaţa pentru ziua următoare – PZU).

În anul 2000 demara procesul de deschidere a pieţei energiei electrice din România către concurenţă, prin stabilirea unui grad de deschidere a pieţei de 10% din consumul final de energie electrică al anului 1998 **(***HG nr. 122 din 18 februarie 2000*). În anul 2001, compania de distribuţie Electrica era separată în opt entităţi distincte.

În noiembrie 2002, România semna la Atena „Memorandumul de înţelegere privind crearea până în 2005 a pieţei regionale de electricitate în sud-estul Europei”, reprezentând un pas spre integrarea în piaţa de electricitate a Uniunii Europene. De altfel, la sfârşitul anului 2014 (pe 19 noiembrie), pieţele spot din România, Ungaria, Cehia şi Slovacia formau *Bursa regională de energie*, cu scopul de a beneficia de un preţ unic al electricităţii tranzacţionate pe aceste pieţe.

Strategia de dezvoltare durabilă a sectorului energetic din România a apărut în contextul integrării României în UE, care „nu putea avea loc fără realizarea unei creşteri economice accelerate, cu ritmuri superioare mediei comunitare”, al „integrării industriei energetice în structurile europene” fără „remodelarea şi restructurarea industriei energetice”, „accelerarea privatizării în sectorul energetic”, care „va conduce la apariţia unor structuri cu capacitate concurenţială sporită” (HG nr. 647 din 2001 privind elementele de strategie naţională de dezvoltare energetică a României pe perioada 2001–2004).

În acest context, *Legea energiei nr. 318 din 2003* enunţa principiile strategiei şi politicii energetice (asigurarea „securităţii în aprovizionarea cu combustibili, a importurilor şi exporturilor cu aceştia şi cu energie electrică, a mediului înconjurător”, dezvoltarea „surselor regenerabile şi a cooperării energetice internaţionale” etc.). Pentru prima dată, Legea energiei făcea distincţie între activităţile de distribuţie şi furnizare. Totodată, legea împărţea consumatorii în două categorii: captivi – cei care din diferite considerente nu puteau alege furnizorul (majoritatea consumatorilor casnici) – şi eligibili – care puteau să îşi aleagă furnizorul, având acces la reţeaua de transport sau distribuţie. În completarea Legii energiei, anul 2003 aduce „Foaia de parcurs din domeniul

energetic din România" (*HG nr. 890 din 29 iulie 2003*, modificată ulterior *prin HG nr. 519 din 30 mai 2007*).

În ziua de 8 mai 2003, la Madrid, Adunarea Generală a Uniunii pentru Coordonarea Transportului Energiei Electrice (UCTE) a decis să atribuie CN Transelectrica SA „calitatea de membru UCTE cu drepturi depline şi permisiunea de funcţionare sincronă permanentă cu sistemul UCTE".

Din anul 2005, „toţi consumatorii de energie electrică, cu excepţia consumatorilor casnici şi a celor asimilaţi acestora, ...sunt declaraţi drept consumatori eligibili de energie electrică" (HG nr. 644 din 29 iunie 2005 privind majorarea gradului de deschidere a pieţei de energie electrică). Anul 2005 a marcat şi lansarea pieţei spot voluntare cu decontare bilaterală, introducerea pieţei centralizate a contractelor bilaterale şi a pieţei de certificate verzi.

INTEGRAREA ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ ŞI CREŞTEREA ROLULUI MECANISMELOR CONCURENŢIALE ÎN FUNCŢIONAREA SISTEMULUI ENERGETIC NAŢIONAL

Începând cu anul 2005, principalul obiectiv al reformei industriei energetice din România a devenit privatizarea distribuţiei. Scopul privatizării companiilor de distribuţie era atragerea capitalului necesar pentru consolidarea acestora, creşterea competitivităţii şi asigurarea unor tarife care să permită accesul populaţiei la serviciile de furnizare a electricităţii.

Privatizarea Electrica Dobrogea şi Electrica Banat s-a efectuat conform prevederilor Programului PSAL II convenit cu Banca Mondială şi ale Foii de parcurs din domeniul energetic din România. Finalizarea (perfectarea) a avut loc la data de 28 aprilie 2005. Compania italiană ENEL a plătit 43,4 mil. euro pentru 51% din acţiunile Electrica Dobrogea (2,51 euro/acţiune) şi 69 mil. euro pentru 51% din acţiunile Electrica Banat (2,92 euro/acţiune). *Privatizările Electrica Moldova şi Electrica Oltenia* au fost finalizate pe 3, respectiv 4 octombrie 2005. Compania cehă ČEZ (companie multinaţională de stat) a plătit 151 mil. euro pentru 51% din acţiunile Electrica Oltenia (4,139 euro/acţiune), iar firma germană E.ON Energie AG, 100 mil. euro pentru 51% din acţiunile Electrica Moldova (3,083 euro/acţiune). În 2006, anul premergător ultimei privatizări înfăptuite, ENEL deţinea 35,6% din energia distribuită în România, E.ON 12,3%, CEZ 12,2%, iar firma românească Electrica, mai puţin de 40%. *Privatizarea Muntenia Sud* este aprobată în 2005. De această dată, preţul oferit de ENEL pentru preluarea pachetului de 67,5% din acţiunile Electrica Muntenia Sud a fost de 820,099 mil. euro, rezultând un preţ pe acţiune de 41,28 euro. Anul integrării în UE (2007) a adus, pe lângă încheierea etapei de privatizare a celor cinci companii de distribuţie, introducerea pieţei centralizate a contractelor bilaterale parţial standardizate cu negociere continuă, dar şi deschiderea integrală a pieţei de energie electrică şi gaze naturale prin care, teoretic, toţi consumatorii pot să-şi aleagă furnizorul de energie.

Integrarea României în UE a impus modificări şi completări Legii energiei nr. 318 din 2003, abrogată prin adoptarea noii *Legi a energiei nr. 13 din 2007*. Sunt definite „obiectivele sectorului energiei electrice pe termen mediu şi lung şi modalităţile optime de realizare a acestora, în condiţiile asigurării unei dezvoltări durabile a economiei naţionale".

Luna august a anului 2008 a marcat finalizarea procesului de separare a activităţilor de distribuţie de cele de furnizare a energiei electrice, iar luna iulie a anului 2011, introducerea pieţei intrazilnice de energie electrică.

Cele trei complexe energetice, Turceni, Rovinari şi Craiova, s-au contopit în anul 2011, formând Complexul Energetic Oltenia, cu o capacitate instalată de 3.900 MW şi aproximativ 18.800 de angajaţi. Astfel, din anul 2012, CE Oltenia a devenit cel mai mare producător de energie electrică din România, devansând Hidroelectrica.

În anul 2012, sub imperativul liberalizării pieţei energiei electrice, ANRE stabilea calendarul de eliminare a tarifelor reglementate, în urma căruia procentul de achiziţie din piaţa concurenţială pentru consumatorii non-casnici fiind 100% din data de 1 ianuarie 2014, iar pentru cei casnici, din 31 decembrie 2017.

Legea energiei electrice şi a gazelor naturale nr. 123 din 2012 (modificată ulterior prin *Legea nr. 203 din 2016*) adăuga la obiectivele legii anterioare: „îmbunătăţirea competitivităţii pieţei interne de energie electrică şi participarea activă la formarea atât a pieţei regionale, cât şi a pieţei interne de energie a Uniunii Europene şi la dezvoltarea schimburilor transfrontaliere" şi „asigurarea protecţiei mediului la nivel local şi global, în concordanţă cu reglementările legale în vigoare"[10].

Ca urmare a privatizării și a creșterii rolului mecanismelor concurențiale, s-au produs modificări notabile în funcționarea sistemului energetic. Astfel, *au crescut rapid investiţiile străine*, stimulate de restructurarea industriei şi economiei în general, de dezvoltarea sectorului serviciilor şi de creşterea atractivităţii cadrului legislativ. Consiliul Investitorilor Străini estimează că, în perioada 2002–2014, investiţiile străine directe realizate în sistemul energetic românesc s-au ridicat la peste 22 mld. euro (FIC, 2015). *De asemenea, transportul, distribuţia şi furnizarea*

[10] Principalele Directive ale UE preluate de legislația națională cu impact asupra sistemului energetic includeau:

- Directiva 2012/27/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012 privind eficiența energetică;
- Directiva 2009/72/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă a energiei electrice;
- Directiva 2009/73/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale;
- Directiva 2009/28/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 23 aprilie 2009 privind promovarea utilizării energiei din surse regenerabile;
- Directiva 2004/8/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 11 februarie 2004 privind promovarea cogenerării pe baza cererii de energie termică utilă pe piața internă a energiei.

energiei electrice au devenit activităţi profitabile în România. Din luna august a anului 2006, Transelectrica este listată la Bursa de Valori Bucureşti. Profitul net al companiei se ridica la 273 mil. lei în 2016, cu 21% mai redus faţă de cel din 2015. În anul 2016, statul român beneficia de 58,7% din acţiuni, persoanele juridice de 35,2%, iar persoanele fizice de 6,1%. Compania de transport Transelectrica gestionează cca 8.800 km de linii electrice aeriene (LEA), propunându-şi pentru viitor creşterea capacităţii de transport pentru LEA 400 kV (cu deosebire în Dobrogea) şi continuarea investiţiilor pentru finalizarea inelului naţional de 400 kV (pentru creşterea siguranţei alimentării în zonele caracterizate de un deficit local de producţie de energie electrică şi în cele în care cererea de electricitate este asigurată doar parţial de centralele electrice situate în zonele respective – Transilvania şi Moldova) (Transelectrica, 2016).

Sistemul de transport al energiei electrice din România face parte din „coridorul prioritar" nr. 3 ce poartă numele *Interconexiuni Nord-Sud privind energia electrică din Europa Centrală şi din Europa de Sud-Est* (NSI East Electricity). Acest coridor prioritar este destinat finalizării pieţei interne europene a energiei şi integrării producţiei provenite din surse regenerabile. Atingerea obiectivului de interconectare de 15% pentru anul 2030 poate fi îndeplinit, în principal, prin implementarea proiectelor de interes comun şi prin realizarea celorlalte proiecte incluse în Planul de dezvoltare a RET pentru perioada 2018–2027 (Transelectrica, 2018, p. 12). Conform Transelectrica, Planul european pe zece ani de dezvoltare a rețelei de transport al energiei electrice (Ten-Year Network Development Plan – TYNDP 2016), elaborat de ENTSO-E conform Regulamentului Comisiei Europene nr. 714/2009, cuprinde două *proiecte de interes comun*: proiectul 138: „Black Sea Corridor" şi proiectul 144: „Mid Continental East Corridor".

Reţelele electroenergetice ale României şi Republicii Moldova, interconectate în perioada sovietică, s-au separat în anul 2004, odată cu aderarea României şi Bulgariei la sistemul ENTSO-E (anterior UCTE). Republica Moldova a devenit membră a Comunităţii Energetice Europene în anul 2010, iar în anul 2014 a încheiat un Acord de asociere cu UE, care prevede dezvoltarea de pieţe concurenţiale de energie electrică şi gaze naturale conformă cu acquis-ul european şi integrarea treptată în piaţa internă de energie a UE. Astfel, devine necesară dezvoltarea de interconexiuni între reţelele de transport al energiei electrice şi gazelor naturale dintre ţările noastre. Republica Moldova prevede interconectarea asincronă cu România printr-o staţie care se va construi la Vulcăneşti şi o linie electrică transfrontalieră de 400 kV până la Isaccea.

Începând din anul 2007, gradul teoretic de deschidere a pieţei de energie electrică din România a devenit 100%. Gradul real de deschidere a pieţei era în aprilie 2017 de 75%. În mai 2017, pe piaţa de energie îşi desfăşurau activitatea 96 de operatori economici, a căror activitate principală o constituia **furnizarea** de energie electrică. Dintre aceştia, 26 se regăseau doar pe piaţa angro, iar 70 asigurau necesarul de energie şi pentru piaţa cu amănuntul. Acestor companii li se alătură cinci entități care sunt furnizori de ultimă instanţă: CEZ Vânzare SA, ENEL

Energie SA, ENEL Energie Muntenia SA, E.ON Energie România SA şi Electrica Furnizare SA. Cotele furnizorilor de ultimă instanţă pe piaţa reglementată de energie electrică arată că grupul italian ENEL (divizat în două componente – ENEL Energie Muntenia şi ENEL Energie) deţinea în 2017 (lunile ianuarie-mai) 34% din piaţă, grupul german E.ON se bucura de cca 13%, grupul ceh CEZ de aproape 13%, iar compania românească Electrica Furnizare de 40% din piaţa reglementată de energie electrică. În anul 2016, toţi cei cinci furnizori de ultimă instanţă înregistrau profituri nete considerabile (Figura 11.4).

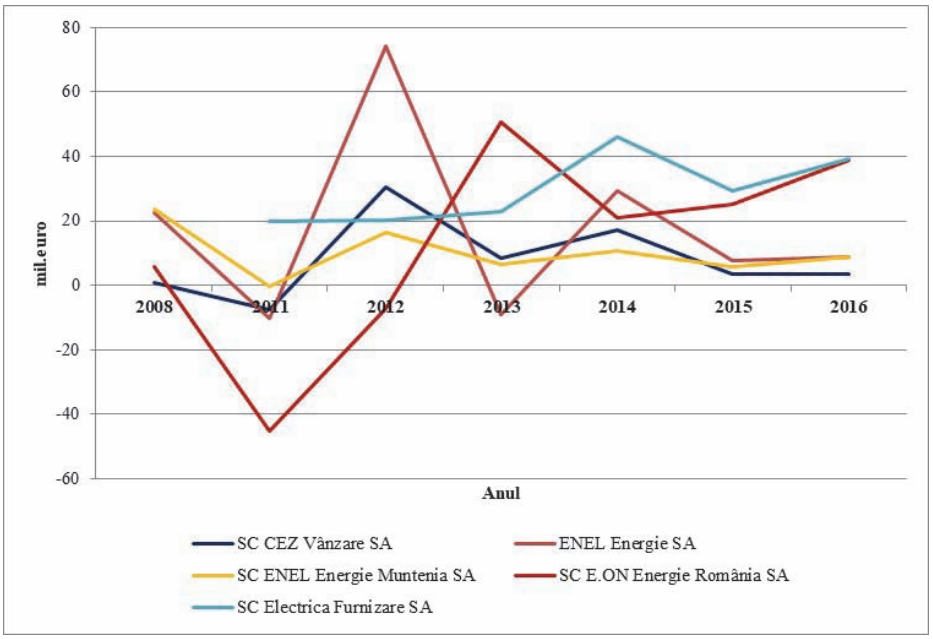

Sursa: Date prelucrate din www.mfinante.ro.

Fig. 11.4. Profitul net al furnizorilor impliciţi din România în perioada 2008–2016 (mil. euro).

Furnizarea este o activitate concurenţială care ar trebui monitorizată de către Autoritatea Naţională de Reglementare în domeniul Energiei (ANRE), cea care propune măsurile de prevenire şi eliminare a abuzului de poziţie dominantă pe piaţă în cazul în care nu se respectă reglementările privind concurenţa şi transparenţa.

Anul centenarului Marii Uniri aduce României, pe lângă liberalizarea completă a pieţei energiei electrice, preşedinţia Conferinţei Cartei Energiei (Mesagerul energetic, 2017)[11].

[11]Procesul *Cartei energiei* a început în anii 1990 sub forma unei platforme de cooperare în domeniul energetic. În anul 1991 s-a semnat la Haga *Carta europeană a energiei*, iar în 1994, la Lisabona, *Tratatul cartei energiei* şi *Protocolul cartei energiei* aferent eficienţei energetice şi aspectelor de mediu. Cele două documente au fost ratificate de România în anul 1997. Principalele

DINAMICA ŞI MODIFICĂRILE STRUCTURII PRODUCŢIEI ŞI CONSUMURILOR ENERGETICE

România dispune de un potenţial diversificat de resurse energetice. Disponibilitatea acestor resurse determină configuraţia capacităţilor de producţie din industria energiei electrice. Pe categorii de resurse, în anul 2015, sistemul energetic din România dispunea de o structură echilibrată în care centralele termoelectrice aveau o pondere 47,6% din totalul capacităţilor de producţie (faţă de 74,8% în 1990), centralele hidroenergetice 27,9%, grupurile nucleare 5,9%, centralele eoliene 13,1%, iar cele solare 5,5% (Figura 11.1). Structura puterii instalate s-a modificat constant în ultimii ani, principalele coordonate fiind scăderea contribuţiei centralelor termoelectrice la acoperirea cererii (pe fondul închiderii a numeroase capacităţi cu funcţionare pe combustibili fosili, ca urmare a depăşirii duratei normate de viaţă, a lipsei fondurilor investiţionale pentru conformarea la standardele de mediu ale UE – de exemplu, Directiva 2010/75/UE privind emisiile industriale –, a numeroaselor situaţii de insolvenţă apărute inclusiv din cauza corupţiei) şi sporirea ponderii grupurilor eoliene şi fotovoltaice (dacă prima turbină eoliană era pusă în funcţiune în anul 2004, în anul 2015, puterea instalată a centralelor eoliene ajungea la 3.130 MW, consecinţă directă a aplicării sistemului de acordare a certificatelor verzi). În perioada 1990–2015, grupurile hidroenergetice au fost suplimentate cu mai puţin de 1000 MW, motivul principal fiind lipsa fondurilor investiţionale. În anul 2017 (lunile ianuarie-mai), principalii producători de electricitate erau Complexul Energetic Oltenia (21,89%), Hidroelectrica (25,51%), Nuclearelectrica (16,83%), Electrocentrale Bucureşti (5,32%) şi OMV Petrom (4,98%).

Distribuţia resurselor generează structura regională a capacităţilor de producţie pe tipuri de combustibili utilizaţi. Regiunile Sud-Vest şi Vest ale ţării sunt dominate de grupuri energetice cu funcţionare pe cărbune, regiunea Centru se bazează pe hidrocarburi şi hidroenergie, iar regiunile Nord-Vest şi Nord-Est, forţate de reducerea semnificativă a capacităţilor pe cărbune şi hidrocarburi, se bazează predominant pe centrale hidroelectrice. Potenţialul eolian al regiunii Sud-Est a determinat în ultimii ani înclinarea balanţei energetice a zonei spre acest tip de capacităţi de producţie (Figura 11.5). Modificările structurale de perspectivă vor conduce la scăderea ocupării forţei de muncă în sector atât ca urmare a închiderii unei serii întregi de centrale electrice de termoficare, mai intensive în muncă, cât şi a creşterii ponderii centralelor eoliene. Această tendinţă va fi însă estompată de necesitatea realizării de noi investiţii în capacităţi de rezervă pe combustibili fosili,

teme abordate în timpul preşedinţiei române a *Cartei energiei* vizează încurajarea soluţiilor de eficienţă energetică pentru îmbunătăţirea accesului la energie, promovarea investiţiilor şi dezvoltarea cooperării pentru atragerea de tehnologii inteligente în vederea îmbunătăţirii reţelelor de producţie şi transport, precum şi îmbunătăţirea securităţii şi a fiabilităţii fluxurilor energetice transfrontaliere.

care să contracareze caracterul intermitent al energiei eoliene, şi în grupurile 3 şi 4 de la Cernavodă. Din perspectiva împărţirii pe regiuni a capacităţilor de producţie, schimbările structurale preconizate a avea loc în următorii ani vor aduce dezechilibre şi mai mari. Suplimentarea capacităţilor de producţie ale regiunii Sud-Est cu circa 1.500 MW în centrale eoliene şi 1.400 MW în două grupuri nucleare ar conduce, *caeteris paribus*, la o pondere a acestei regiuni de peste 30% în totalul la nivel naţional. Împreună, regiunile Sud-Est şi Sud-Vest vor ajunge la peste 70% din total. Această situaţie va presupune efectuarea unor investiţii semnificative în reţelele de transport al energiei pentru a surmonta inevitabilele congestii.

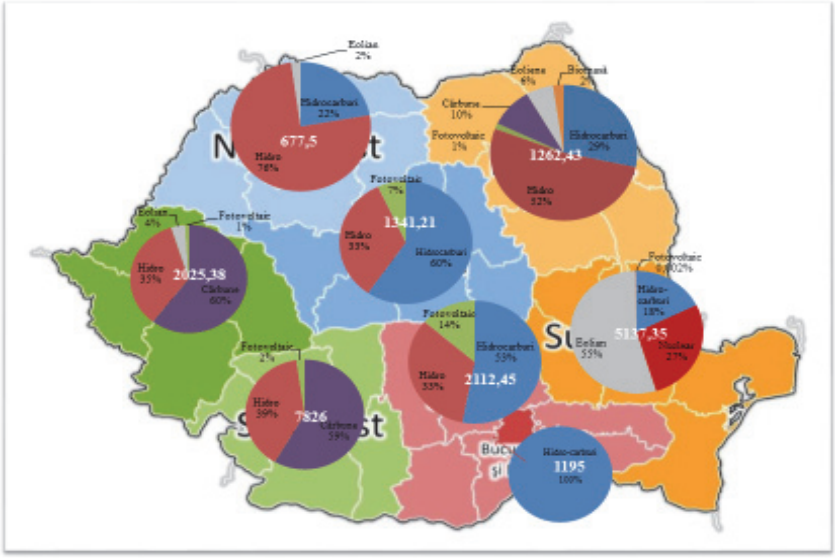

Sursa: Prelucrări proprii ale datelor Transelectrica (www.transelectrica.ro).

Fig. 11.5. Structura regională a capacităţilor de producere a energiei electrice (MW) în România, în anul 2017.

Producţia este dependentă de cererea de energie electrică din industrie. Faţă de anul 1989, în anul 2015, producţia s-a redus cu peste 9.500 mil. kWh, în timp ce consumul final energetic a scăzut cu aproape 25.000 mil. kWh (echivalentul a 80% din consumul final al anului 1999). Industria consuma de trei ori mai multă electricitate în anul 1989 decât în anul 2015 (Figura 11.3c). Nu este mai puţin adevărat că populaţia şi-a sporit consumul de energie electrică de aproape trei ori în perioada de timp analizată. Distrugerea sistemelor de irigaţii s-a reflectat în consumul agriculturii, care în anul 2015 reprezenta numai 2,1% din consumul final energetic faţă de 5,3% în 1989. Nivelul consumului de electricitate al gospodăriilor din România se situa în 2015 la 9,4% din cel al Germaniei şi la 7,9% din cel al Franţei (EUROSTAT, 2017).

În acelaşi timp, în România anului 2015, cea mai mare pondere în structura consumului total de energie al populaţiei era cea a lemnului de foc (cca 40%). Procente semnificative se mai înregistrau la gaze naturale (30%), energie termică (11%). Energia electrică deţinea o pondere de 14% (INS, 2016).

Gradul de dependenţă energetică a României este redus comparativ cu alte ţări ale UE. Strategia de securitate energetică europeană (COM/2014/0330 final), lansată de Comisia Europeană în luna mai a anului 2014, s-a constituit într-un semnal de reducere a dependenţei faţă de importurile de gaz natural. Conform EUROSTAT, dependenţa de import pentru asigurarea resurselor energetice se ridica în anul 2015 la 17,1% (17,4% pentru combustibili solizi, conform INS – 19,6% pentru cărbune), 53,5% pentru produse petroliere (conform INS – 62,4%) şi 1,8% pentru gaze naturale (conform INS – 1,6%)); dependenţa energetică a Bulgariei era de 35,4%, a Ungariei 53,4%, a Franţei 46,0% şi a Germaniei 61,9%.

Din cauza transformărilor economice și sociale cu un grad ridicat de complexitate, *alimentarea centralizată cu energie termică înregistrează un important declin.* La nivel naţional, în perioada 1992–2015, consumul final de energie termică din surse centralizate s-a redus la mai puţin de un sfert (Figura 11.6a), atât pe fondul reducerii activităţii industriale (care s-a reflectat în scăderea la cca 20% a consumului acestui sector), cât şi al cererii altor ramuri ale economiei naţionale (Figura 11.6b). Debranşarea consumatorilor industriali a contribuit la reducerea eficienţei energetice şi economice a sistemelor de alimentare centralizată cu energie termică. Astfel, nivelul mediu naţional al pierderilor înregistrate în anul 2014 a ajuns la 30–34% faţă de 23% în 2005.

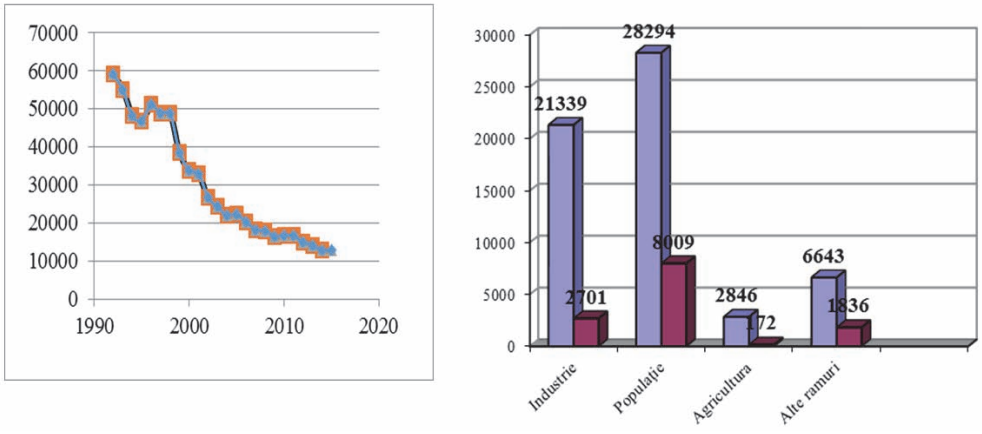

a) b)

Sursa: INS, *Balanţa energetică şi structura utilajului energetic*, anii 1992–2015.

Fig. 11.6. a) Evoluţia consumului final de energie termică din România, în anii 1992–2015
b) Structura consumului final de energie termică din România, în anii 1992 şi 2015 (mii Gcal).

În rapoartele sale privind starea serviciului de alimentare cu energie termică, *Agenţia Naţională de Reglementare pentru Serviciile Comunitare de Utilităţi Publice* (ANRSC) ajunge la concluzia că acest serviciu public „a fost şi este în pericol" (ANRSC, 2014a).

Prioritățile domeniului au fost stabilite în anul 2004 prin *Strategia naţională privind alimentarea cu energie termică a localităţilor prin sisteme de producere şi distribuţie centralizate* (*HG nr. 882/2004*) (ANRSC, 2014b). În strategie se menţionează că „sistemele centralizate urbane de alimentare cu energie termică şi cogenerarea reprezintă în România subsectorul energetic cel mai deficitar, din cauza uzurii fizice şi morale a instalaţiilor şi echipamentelor, pierderilor energetice totale mari între sursă şi clădiri (de 35–77%), resurselor financiare insuficiente pentru exploatare, întreţinere, reabilitare şi modernizare şi, nu în ultimul rând, a problemelor sociale complexe legate de suportabilitatea facturilor energetice" (ANRSC, 2014a).

Directiva 2004/8/CE defineşte şi promovează cogenerarea de înaltă eficienţă. Studiile elaborate au ajuns la concluzia că, din punctul de vedere al eficienţei energetice şi al protecţiei mediului, în zonele urbane aglomerate, cu densitate mare a populaţiei, sistemele centralizate de alimentare cu energie termică sunt mai avantajoase. Cu toate acestea, în perioada 1989–2014, numărul localităţilor conectate la sistemul de alimentare centralizată cu energie termică din România a scăzut de la 315 (12,2% din numărul total de localităţi) la 70. Astfel, „245 de localităţi au renunţat la serviciul public de alimentare centralizată cu energie termică, reprezentând 77,78% din numărul de localităţi conectate în anul de referinţă, 1989" (ANRSC, 2014b). În perioada 1997–2003, în cca 40% dintre localităţile urbane s-au desfiinţat în totalitate serviciile publice de alimentare cu energie termică furnizată în sistem centralizat.

Strategia naţională privind accelerarea dezvoltării serviciilor comunitare de utilităţi publice (*HG nr. 246/2006*) avea printre obiective creşterea capacităţii de finanţare a proiectelor de investiţii aferente infrastructurii de interes local. Cu toate acestea, în perioada 2009–noiembrie 2014, gradul de realizare a investiţiilor s-a situat, în general, la circa jumătate din nivelul planificat (ANRSC, 2014b).

Majoritatea companiilor care administrează sisteme de termoficare se află în situaţii dificile. Gradul ridicat de îndatorare a dus la declararea falimentului în cazul unor operatori importanţi din punctul de vedere al numărului de utilizatori (Galaţi, Bacău, Suceava, Piatra Neamţ). Cel mai recent exemplu este intrarea în insolvenţă a *Regiei Autonome de Distribuţie a Energiei Termice* (RADET) şi a Electrocentrale Bucureşti (ELCEN) (în zilele de 5, respectiv 6 octombrie 2016). De altfel, companiile de producere a energiei electrice şi termice trecute în administraţia consiliilor locale au o situaţie financiară precară din cauza capacităţii investiţionale reduse a noilor proprietari.

Consumatorii finali se confruntă cu tarife crescătoare, determinate de calendarul de liberalizare a preţurilor energiei electrice, în fapt, de calendarul de convergenţă a preţurilor energiei electrice la nivelul Uniunii Europene. În ceea ce priveşte preţurile energiei exprimate în euro, o sumară analiză comparativă arată că cele mai mari preţuri se regăseau în anul 2017 în Germania, Spania şi Italia, care depăşeau media UE 28, situată la cca 0,2 euro/kWh, iar la polul opus erau ţări precum Bulgaria sau România, cu 0,1 euro/kWh (EUROSTAT, 2018).

Dacă se ia în considerare puterea standard de cumpărare (*Purchasing Power Standard*), atunci situaţia se schimbă radical pentru unele dintre ţările europene. Puterea redusă de cumpărare a populaţiei aduce în fruntea clasamentului ţări precum România şi Grecia. Nivelul ridicat de trai al ţărilor nordice face ca populaţia acestor ţări să nu resimtă în aceeaşi măsură povara preţurilor energiei electrice (Figura 11.7).

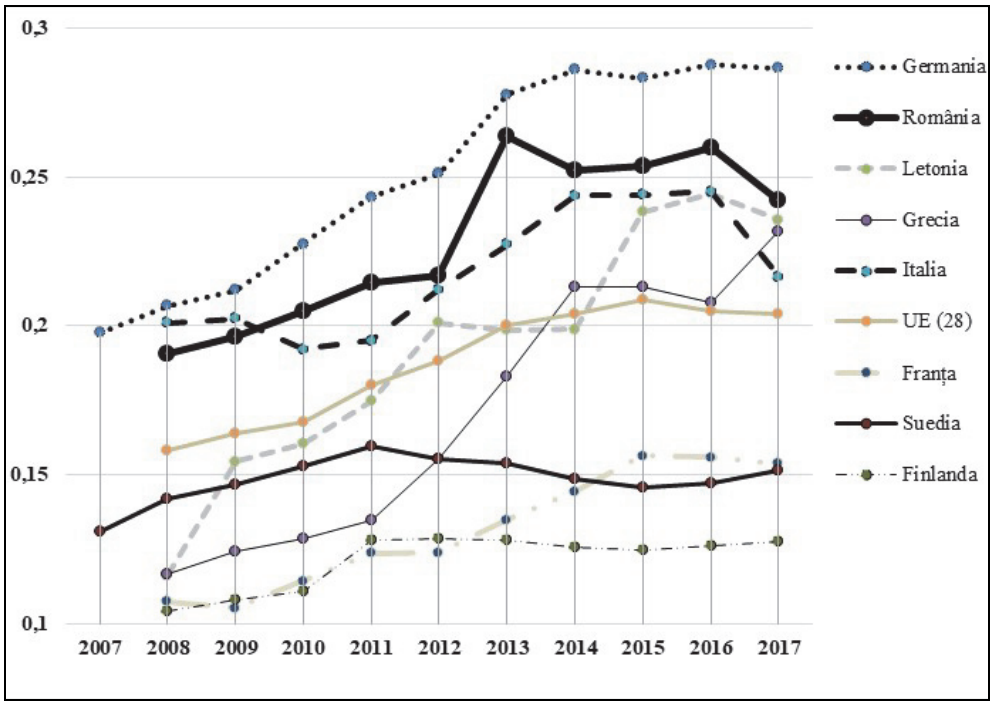

Sursa: http://appsso.EUROSTAT.ec.europa.eu.

Fig. 11.7. Preţurile energiei electrice pentru consumatorii casnici în perioada 2007–2017, semestrul I al fiecărui an (consum cuprins între 2500 şi 5000 kWh, toate taxele şi impozitele incluse) (euro/kWh).

Acestea ajung să formeze un grup compact (Norvegia, Finlanda, Suedia) aflat la cele mai reduse niveluri ale preţurilor exprimate la puterea standard de cumpărare.

11.5. CONCLUZII

– Încă din perioada interbelică, se pune cu acuitate problema electrificării rurale, autorităţile căutând, prin acte legislative specifice, soluţii de rezolvare a acestei probleme.

– Perioada 1950–1989 marchează constituirea sistemului energetic unic, creşterea de 30 de ori a capacităţii instalate a acestuia, interconectarea la sistemele energetice ale ţărilor vecine, dar şi acumularea de arierate ce vor influenţa negativ dezvoltarea viitoare a energeticii româneşti.

– După 1989, principalele transformări ale sistemul energetic din România au vizat separarea pe verticală şi orizontală a activităţilor, introducerea concurenţei la nivelul producătorilor şi furnizorilor de electricitate, privatizarea domeniului distribuţiei şi liberalizarea preţurilor.

– Modificările structurale de perspectivă vor conduce la scăderea ocupării forţei de muncă în sector, atât ca urmare a închiderii unor centrale electrice de termoficare mai intensive în muncă, cât şi a creşterii ponderii centralelor eoliene.

– Dacă în momentul aprobării Tratatului Cartei energiei securitatea energetică era sinonimă cu cea a ofertei, complexitatea relaţiilor internaţionale actuale nu mai permite o astfel de abordare simplistă. În prezent, modernizarea Cartei energiei presupune lărgirea noţiunii de securitate energetică pe baza a patru componente fundamentale: *securitatea ofertei, a cererii, a transportului şi abordarea sărăciei energetice*.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1982), *Personalităţi româneşti ale ştiinţelor naturii şi tehnicii. Dicţionar*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982.
2. *** (2017), *Mesagerul energetic*, Buletin informativ al Consiliului Naţional Român al Consiliului Mondial al Energiei, an XV, nr. 190, noiembrie-decembrie 2017, p. 41.
3. ANRE – Autoritatea Naţională de Reglementare în domeniul Energiei (2017), *Raport de monitorizare piaţă de energie electrică – luna mai 2017*, disponibil la: www.anre.ro.
4. ANRSC – Autoritatea Naţională de Reglementare pentru Serviciile Comunitare (2014b), *Situaţia serviciului de alimentare cu energie termică în sistem centralizat*, noiembrie, p. 1–9, disponibil la: www.anrsc.ro.
5. ANRSC – Autoritatea Naţională de Reglementare pentru Serviciile Comunitare (2014a), *Raport de activitate pentru anul 2014*, p. 2, disponibil la: www.anrsc.ro.
6. Arcadian Nicolae (1935), *Industrializarea României – studiu evolutiv economic, istoric şi juridic*, Teză de doctorat în ştiinţele politico-economice, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, Bucureşti, Tabloul nr. 5, *Numărul fabricilor încurajate de stat de la 1887 până la 1912*, p. 121.
7. Axenciuc Victor (1992), *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1869–1947*, vol. I, *Industria*, p. 585.
8. Bari Ioan (1977), *Schimbări structurale în economia energetică a lumii contemporane şi implicaţiile lor*, Teză de doctorat, Academia de Studii Economice, Bucureşti, p. 144.

9. Bădileanu Marina (2013), *Performanţele sistemului energetic din România în contextul redefinirii dimensiunii internaţionale a acestuia*, Editura Expert, Bucureşti.
10. Budeanu Constantin I. (1942), *Situaţia generală a politicii energetice în România*, Institutul Român de Energie, nr. 252, Bucureşti, p. 18–25.
11. Buşilă Constantin D. (1931), *Politica energiei*, Buletinul Societăţii Politehnice, an XLV, nr. 12, Bucureşti.
12. Buzar Stefan (2007), *Energy Poverty in Eastern Europe: hidden geographies of deprivation*, Ashgate Publishing Company, p. 148–149.
13. Cartianu Paul (1996), *Analiza legislaţiei în domeniul energiei din perioada interbelică în România*, Revista energetică, an 44, nr. 3b, p. 107–110.
14. CNS – Comisia Naţională de Statistică (CNS) (1991), *Anuarul statistic al României 1990*, București.
15. Commission d'électrification de la Roumanie (Comisia de electrificare a României) (1931), *L'électrification de la Roumanie, Les travaux de 1925*, Institut National Roumain.
16. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (1997), *Istoria economică a României*, vol. I, *De la începuturi până la cel de-al Doilea Război Mondial*, cap. 7, *Consolidarea şi dezvoltarea economiei româneşti (1919–1939)*, 7.2. *Noua fază de progres industrial*, prof. Axenciuc Victor, Editura Economică, București, p. 395–409.
17. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000a), *Istoria economică a României,* vol. II, *1939–1989*, cap. 4, *Trecerea la economia socialistă central-planificată. Liniile generale stabilite dezvoltării economico-sociale*, prof. Constantinescu Nicolae N., Editura Economică, București, p. 123.
18. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000b), *Istoria economică a României,* vol. II, *1939–1989*, cap. 5, *Evoluţia producţiei industriale şi a structurii acesteia*, prof. Desmireanu Ionel, Editura Economică, București, p. 144.
19. Costinaş Sorina (2004), *Dezvoltarea electroenergeticii româneşti la mijlocul secolului al XX-lea*, NOEMA, vol. III, nr. 1, Universitatea Politehnica Bucureşti.
20. Dinculescu Constantin (coord.) (1981), *Istoria energeticii şi electrotehnicii în România*, vol. I, *Electrificarea României de la începuturi până în anul 1950*, Editura Tehnică, București.
21. Drăgan Gleb (coord.) (2014), *Istoria domeniului tehnic, ingineri români: dicţionar enciclopedic*, vol. 1, Editura Mega, Cluj-Napoca.
22. Emilian Ștefan (1919), *L'industrie en Roumanie*, Imprimerie Carmen Sylva, București.
23. EUROSTAT (2017, 2018), *Statistical data*, disponibil la: www.eurostat.com.
24. FIC – Consiliul Investitorilor Străini (2015), www.fic.ro/archive/press/press.php?pag=94.
25. Gaston-Marin Gheorghe (2000), *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viaţă,* Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti.
26. Gusti Dimitrie (coord.) (1938), *Enciclopedia României*, vol. IV, *Economia naţională*, Editura Imprimeria Naţională, București.
27. Guvernul României (1924), *Legea energiei*, Monitorul oficial, nr.143/4 iulie 1924.
28. Guvernul României (1930), *Legea asupra energiei*, Monitorul oficial, nr. 148/7 iulie 1930.
29. Guvernul României (1950), *Decretul pentru producerea, transportul şi vânzarea energiei electrice*, Buletinul oficial, nr. 31 din 31 martie 1950.
30. Guvernul României (2002), *Hotărârea Guvernului nr. 1377/2002 pentru aprobarea Strategiei de privatizare a societăţilor comerciale filiale de distribuţie şi furnizare a energiei electrice Electrica Dobrogea SA şi Electrica Banat SA.*
31. Guvernul României (2003), *Legea energiei*, Monitorul oficial, nr. 511/16 iulie 2003.
32. Guvernul României (2004), *Strategia naţională privind alimentarea cu energie termică a localităţilor prin sisteme de producere şi distribuţie centralizate*, aprobată prin HG nr. 882/2004.
33. Guvernul României (2006), *Strategia naţională privind accelerarea dezvoltării serviciilor comunitare de utilităţi publice*, aprobată prin HG nr. 246/2006.
34. http://appsso.EUROSTAT.ec.europa.eu.
35. http://www.ee.tuiasi.ro/home/scurt-istoric/.

36. http://www.et.upt.ro/ro/pagina/istoric.
37. http://www.icemenerg.ro/.
38. http://www.icpe.ro.
39. http://www.icpet-ga.ro.
40. http://www.ispe.ro/ro/istoric/.
41. https://www.energ.pub.ro/prezentare_istoric.html.
42. INS – Institutul Naţional de Statistică (2016), *Balanţa energetică şi structura utilajului energetic în 2015*, disponibil la: www.insse.ro.
43. Iovanelli Marcela Felicia (1975), *Industria românească 1934–1938*, Editura Academiei, Bucureşti, p. 124, 126, 128.
44. Jamasab Tooraj, Mota Raffaella, Newbery David, Pollitt Michael (2005), *Electricity sector reform in developing countries: a survey of empirical evidence on determinants and performance*, World Bank, Policy Research Working Paper, No. 3549.
45. Joskow Paul, Noll Roger (1981), *Regulation in theory and practice: a current overview*, în Fromm Gary (ed.), *Studies in Public Regulation*, The MIT Press, Cambridge, Massachusets.
46. Joskow Paul, Rose Nancy (1989), *The effects of economic regulation,* în Schmalensee Richard, Willig Robert*, Handbook of Industrial Organization*, Vol. 2, *Handbooks in Economics*, North-Holland, Amsterdam.
47. Madgearu Virgil (1995), *Evoluţia economiei româneşti după Primul Război Mondial*, Editura Ştiinţifică, p. 77–84.
48. Mihăileanu Călin, Herescu Ioan V., Cartianu Paul (1981), *Din istoria industriei româneşti – Energetica*, Editura Tehnică, Bucureşti, p. 55.
49. Ministerul de Finanţe, www.mfinante.ro (accesat în februarie 2017).
50. Mureşan Maria (1990), *Evoluţii economice 1945–1990*, Editura Economică, Bucureşti, p. 93.
51. Murgescu Bogdan *et al.* (2012), *Istoria energiei în România*, Editura NOI Media Print, p. 82.
52. Pâslaru Corneliu (coord.) (2007), *File din istoria energeticii româneşti*, Editura N'Ergo, Galaţi.
53. Petrescu Alexandrina (1938), *Aprecieri asupra dezvoltării electrificărilor rurale în România*, cap. *Tendinţe în evoluţia industriei energiei electrice şi a ramurilor prelucrătoare*, Institutul Român de Energie, Bucureşti, p. 122–130.
54. *Programul Tempo-online*, disponibil la: www.insse.ro (accesat în februarie 2017 şi în ianuarie 2018).
55. Rărincescu Ion G. (1937), *Problema energiei în cadrul economiei naţionale în timpul crizei*, Analele economice şi statistice, nr. 10–12*,* Tipografia Bucovina, Bucureşti, p. 41, 64–65.
56. Rucăreanu Costin (2004), *Legea energiei în România ieri, azi, mâine*, Univers ingineresc, nr. 2 (313), disponibil la: www.agir.ro.
57. Schröter Harm G. (2006),*The Fate of Foreign Direct Investment in Electric Power-Supply during the World Economic Crisis, 1929–1939*, Annales historiques de l'électricité, 1, No. 4,| p. 101–124.
58. Transelectrica (2018), *Planul de dezvoltare a RET perioada în 2018–2027*, disponibil la: www.transelectrica.ro (consultat în august 2018).
59. Transelectrica, *Raport anual 2016*, disponibil la: www.transelectrica.ro (consultat în septembrie 2017).
60. Vaida Victor (2007), *Managementul pieţei de energie electrică*, Editura Perfect, Bucureşti, p. 271.
61. Vasiliu Zonel H. (coord.) (2014), *Tezaurul energeticii – o istorie trăită a sistemului energiei electrice şi termice din România*, Asociaţia Generală a Inginerilor din România, Editura AGIR, Bucureşti.
62. Vlad Ionel-Valentin (coord.) (2015-2017), *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani – Proiect 3, Securitatea şi eficienţa energetică*, vol. I–III, Editura Academiei, Bucureşti.

12. CONSTRUCŢII ŞI EDIFICII PUBLICE

ION E. ANGHEL,
FRANTZ DANIEL FISTUNG,
TEODOR POPESCU

Construcţiile, ca ramură a economiei naţionale care se circumscrie sferei producţiei materiale, asigură necondiţionat progresul celorlalte ramuri ale vieţii economice, sociale şi cultural-educative. Prin urmare, construcţiile sunt determinante în asigurarea condiţiilor corespunzătoare desfăşurării proceselor de producţie şi mai ales a condiţiilor de trai ale populaţiei. Astfel, importanţa construcţiilor este dată de faptul că acestea au reprezentat de-a lungul timpului şi reprezintă lucrări concepute şi executate pentru îndeplinirea unor funcţii economico-sociale sau ecologice.

De la Marea Unire, timp de un secol, politicile şi strategiile aplicate în domeniul construcţiilor s-au diferenţiat în funcţie de contextul politic, social şi economic în care a evoluat societatea românească. A fost o perioadă plină de frământări şi transformări politice, economice şi sociale, în care, potrivit istoriografiei, „societatea românească a devenit mult mai complexă, ca urmare a reunirii provinciilor istorice cu patria-mamă, a mutaţiilor survenite în structura economiei naţionale, a accelerării procesului de modernizare şi dezvoltare a instituţiilor sale" (AR, 2003, p. 125). Trebuie remarcat că, prin natura efectului de propagare, patrimoniul construit a antrenat la nivelul economiei naționale importante resurse materiale și de forță de muncă.

Ca urmare, în cadrul prezentei analize, vor fi evidențiate sintetic principalele elemente care au caracterizat domeniul construcţiilor în cele trei perioade marcante prin care a trecut societatea românească în ultima sută de ani: a) perioada interbelică, a celui de al Doilea Război Mondial și a primilor ani postbelici, b) perioada socialistă (1948–1989) şi c) perioada tranziției la economia de piață și a integrării în Uniunea Europeană (1990–2018)[1]. Analiza include construcţiile rezidenţiale şi cele non-rezidenţiale (birouri, spaţii comerciale, edificii publice).

[1] Construcţiile civile, domeniu care cuprinde spaţii industriale şi logistice, drumuri, căi ferate, energie etc., sunt tratate independent în alte capitole ale acestei lucrări.

12.1. REFACERE ŞI PROGRES ÎN PERIOADA 1918–1947

Caracteristica generală a perioadei interbelice este aceea că viaţa românilor a evoluat între tradiţionalism şi modernitate. Atât aşezările rurale, cât şi aşezările urbane au constituit atunci (ca şi acum) componente importante ale mediului economic, social şi cultural al României.

Nu cu mult înainte de Primul Război Mondial, potrivit recensământului general din anul 1912, în România (Vechiul Regat), numărul total al clădirilor înregistrate a fost de 1.489.700 (Tabelul 12.1). Prin clădire, în acea vreme, se înţelegea „orice construcţie de imobil (edificiu, bâtiment, Gebäude) având ieşire la un drum şi cu destinaţie să servească drept locuinţă omenească" (*Statistica...*, 1920, p. 12). În localităţile urbane se aflau 186.239 de clădiri reprezentând 12,6%, iar în localităţile rurale au fost înregistrate 1.303.461 de clădiri, respectiv 87,4% din numărul total de clădiri.

Prelucrarea datelor şi informaţiilor rezultate în urma recensământului general al populaţiei din anul 1912 (Tabelul 12.1) scoate în evidenţă faptul că în România (Vechiul Regat), înainte de Primul Război Mondial, din cele 1.489.700 de clădiri: 1.389.902 clădiri erau locuite, 93.427 erau clădiri goale şi 6.371 de clădiri se aflau în construcţie, la o populaţie de 7.324.919 locuitori, ceea ce denotă că la o clădire construită reveneau în medie 4,86 locuitori sau 5,27 locuitori la o clădire ocupată.

Comparaţia cu date similare din câteva ţări europene este edificatoare şi limpezeşte şi mai bine situaţia raportului dintre populaţia României acelei perioade şi clădiri.

Tabelul 12.1

Numărul mediu de locuitori pe clădire construită sau clădire locuită în anul 1912

Medii rezidențiale	Nr. total de clădiri	Din care:			Populaţie	Nr. de locuitori la o clădire	Nr. de locuitori la o clădire locuită
		Clădiri locuite	Clădiri goale	Clădiri în construcţie			
Rural	1.303.461	1.215.984	81.649	5.828	5.904.787	4,53	4,86
Urban	186.239	173.918	11.778	543	1.330.132	7,14	7,65
Total	1.489.700	1.389.902	93.427	6.371	7.324.919	4,86	5,27

Sursa: Prelucrat pe baza datelor şi informaţiilor rezultate din recensământul general al populaţiei din anul 1912.

Datele din Tabelul 12.2 relevă faptul că în România, la aceea vreme, numărul de locuitori ce revenea la o clădire era de 4,86 faţă de: 6,12 în Franţa, 7,82 în Austria, 7,86 în Bavaria, 9,10 în Bulgaria.

În anul 1910, în Transilvania existau 1.044.959 de case construite (Adam şi Puşcaş, 1987). Dintre acestea, 56,6% erau construite din lemn sau alte materiale, 18,9% din piatră sau cărămidă, 17,4% din lut sau chirpici şi 7,1% din lut sau

chirpici cu fundament de piatră sau cărămidă. În acelaşi timp, trebuie menţionat că 34,6% aveau acoperişul din ţiglă, ardezie sau tablă, 39,9% din şindrilă sau scânduri şi 31,5% din stuf sau paie. În perioada interbelică, problema construcţiilor de locuinţe s-a accentuat (Noica, 2003). Necesitatea acută a construcţiilor de locuinţe se datora în mare parte migraţiei populaţiei din mediul rural spre urban, în vederea găsirii unui loc de muncă. De asemenea, cei patru ani ai primului război mondial au marcat însemnate distrugeri ale locuinţelor şi ale altor edificii de orice fel, inclusiv absenţa unor noi construcţii de locuinţe sau clădiri edilitare.

Tabelul 12.2

Raportul dintre populaţie şi numărul clădirilor în România (Vechiul Regat) şi în unele ţări din Europa

Țara	Anul	Numărul clădirilor	Populația	Numărul de locuitori/clădire
Austria	1910	3.676.065	28.763.000	7,82
Bavaria	1910	875.835	6.887.000	7,86
Bulgaria	1910	476.380	4.337.000	9,10
Franţa	1911	6.466.000	39.601.000	6,12
România (Vechiul Regat)	1912	1.489.700	7.324.919	4,86

Sursa: Prelucrat pe baza datelor şi informaţiilor rezultate din recensământul general al populaţiei din anul 1912.

O evaluare a nevoii de construcţii pentru locuinţe după Marea Unire a fost necesară. În acest sens, literatura de specialitate (Prager, 1921) a vremii pune în evidenţă gravitatea stării cauzate de insuficienţa locuinţelor.

O anchetă asupra construcţiilor de clădiri noi în oraşele municipii, efectuată pentru perioada 1919–1928 cu scopul de „a se vedea în ce măsură criza de locuinţe, care s-a făcut atât de simţită după război, a fost sau nu remediată", constată o tendinţă crescătoare atât în ceea ce priveşte numărul autorizaţiilor eliberate de cele 18 oraşe municipii, cât numărul de clădiri construite (Decuseară, 1929). Ancheta arată că, în intervalul de timp analizat, din cele 49.822 de autorizaţii de clădiri pentru locuinţe din oraşele municipii, s-au construit un număr de 44.625 de clădiri pentru locuinţe, reprezentând 89,56%, din totalul autorizațiilor.

Concentrarea şi tendinţa accentuată spre construcţii se manifestă în oraşele: Bucureşti, Galaţi, Cluj, Constanţa, Iaşi, Cernăuţi, Sibiu, Ploieşti. Chiar dacă datele şi informaţiile asupra construcţiilor de clădiri (în intervalul 1919–1928) nu au fost cuprinzătoare, câteva concluzii au putut fi trase de Decuseară (1929), și anume:

„1) Opera de construcţiune de clădiri, îndeosebi pentru locuinţe, cu toate împrejurările defavorabile, economice şi financiare, a fost destul de activă.

2) Iniţiativa statului, judeţelor şi comunelor în intensificarea acestei opere a fost extrem de redusă.

3) Construcţiunile pentru case de raport au fost cu mult reduse, majoritatea clădirilor fiind destinate pentru locuinţe proprii, iar nu pentru a pune la dispoziţiune

imobilele goale de închiriat, astfel că nu s'a remediat decât în mică parte criza de locuinţe.

4) Valoarea construcţiunilor este destul de apreciabilă, însă valoarea lor locativă este foarte urcată şi nu este accesibilă decât claselor cu venituri mai ridicate, noile locuinţe nefiind accesibile claselor cu venituri modeste.

5) Opera de construcţiuni a fost cu mult mai intensă în noile provincii decât în Vechiul Regat, cu excepţia Bucureştiului.

6) Actualele construcţiuni de clădiri pentru locuinţe sunt neîndestulătoare pentru a satisface necesitatea locativă a oraşelor municipii, cari au suferit transformări radicale după război, în urma imigraţiunei populaţiunei în oraşele cu mai multă activitate economică, ca: Bucureşti, Galaţi, Constanţa, Brăila, Iaşi, Cernăuţi, Chişinău, Cluj, Timişoara, Oradea, Braşov etc."

În perioada care a urmat după anul 1928 până la intrarea României în cel de al Doilea Război Mondial, activitatea de construcţii de clădiri şi mai ales de locuinţe cu mai multe apartamente sau locuinţe individuale a continuat să fie destul de intensă. Tendinţa ascendentă a activităţii de construcţii de clădiri a fost temperată la începutul crizei economice (anul 1929) şi redusă în anul 1930.

Tabelul 12.3

Noile construcţii de clădiri (pentru locuinţe) în perioada 1929–1938, în oraşele municipii

Anul	Număr de autorizaţii	Clădiri efectuate (construite)	Număr apartamente
1929	8.776	6.611	6.980
1930	7.999	6.324	8.805
1931	6.944	6.223	10.278
1932	8.444	7.217	12.148
1933	7.567	6.372	10.460
1934	8.193	7.063	13.809
1935	10.728	9.600	16.200
1936	10.018	9.450	15.800
1937	10.370	9.500	15.900
1938	7.776	7.000	11.750
Total 1929–1938	86.815	75.360	122.130

Sursa: Anuarul statistic al României; Statisticile judiciare; Noica, 2003.

Un nou avânt în activitatea de construcţii urbane s-a produs începând din anul 1931 până în anii 1935–1937. În producerea acestui fenomen, o însemnătate au avut-o atât scăderea preţurilor la materialele de construcţii, cât şi existenţa unor capitaluri tezaurizate sau retrase din bănci pentru protejare de falimente etc.

Evoluţia construcţiilor de clădiri în perioada 1929–1938 este evidenţiată în Tabelul 12.3.

În mediul rural, la nivelul anului 1929, existau 3.078,8 mii de locuinţe (Tabelul 12.4). Luând drept criteriu numărul de camere ale locuinţelor, majoritatea era deţinută de locuinţele cu două camere (51,2%). Din punctul de vedere al materialelor de construcţie utilizate, majoritatea erau: case din lemn 34,9%; case din pământ 32,5%; case din cărămidă 25,1%. În ceea ce priveşte materialele utilizate pentru acoperişul construcţiilor de locuinţe: 29,3% erau case acoperite cu şindrilă; 24,7% cu ţiglă; 18,6% cu tablă; 14,8% cu stuf şi 12,6% cu paie.

În perioada interbelică, edificiile publice importante şi reprezentative ale oraşului erau cele în care funcţionau instituţii sau entităţi precum: prefectura (în oraşul reşedinţă de judeţ), primăria, liceul, judecătoria, tribunalul, bisericile, cinematografele, teatrul, monumentele istorice (turnuri, ziduri de cetăţi), muzeul, arhivele statului, librăria etc. (AR, 2003, p. 128–129). În fiecare oraş îşi desfăşurau activitatea una sau mai multe bănci. De asemenea, mai existau edificii publice (clădiri importante) cu destinaţie de gospodării colective (cazărmi, internate, închisori, aziluri de bătrâni, colonii etc.).

Tabelul 12.4

Structura pe regiuni a numărului de locuinţe din mediul rural

Regiune	Mii locuinţe	Pondere (% din total)
Vechiul Regat	1.396,7	45,37
Bucovina	1.007,5	32,72
Basarabia	508,9	16,53
Transilvania	165,7	5,38

Între edificiile ridicate în perioada interbelică în Bucureşti, astfel cum sunt menţionate de literatura de specialitate, se aflau (AR, 2003, p. 131–132): Palatul Telefoanelor, realizat în stil american, Palatul Regal din Calea Victoriei, Banca Marmorosch-Blanck, Banca Chrissoveloni, Palatul Patriarhiei, Şcoala Superioară de Război, Consiliul de Miniştri, Ministerul de Interne, Şcoala Superioară de Agricultură (Universitatea de Agronomie), Facultatea de Drept, Institutul de Istorie Universală (astăzi N. Iorga), de asemenea, liceele: „Mihai Viteazul”, „Dimitrie Cantemir”, „Spiru Haret”, „Sfântul Sava”. În acelaşi timp, în judeţele ţării şi în marile oraşe s-au construit şcoli normale, palate administrative, tribunale, biblioteci, teatre, biserici etc. Dintre acestea exemplificăm: extinderea Universităţii din Iaşi, Teatrul Naţional din Timişoara, Hotelul Aro din Braşov, Hotelul Rex din Mamaia, bisericile-catedrală din Alba-Iulia, Cluj, Timişoara, Târgovişte etc.

De menţionat că aceeaşi structură a construcţiilor a fost urmată şi în nordul Bucovinei, Basarabia, Cadrilater–Bazarcic. În acest sens, exemplificăm: în *nordul Bucovinei* (la Cernăuţi): Biserica Nouă „Sf. Nicolae”, sfinţită în 1939 de către mitropolitul Visarion Puiu; Biserica Greco-Catolică „Adormirea Maicii Domnului”, construită în 1920; Palatul Cultural al Românilor, construit în 1937 de arhitectul Horia Creangă (azi Casa Ofiţerilor); Palatul Sucursalei BNR; în *Basarabia* (la Bălţi): Biserica „Sf. Nicolae”, restaurată de armata română în anii celui de al

Doilea Război Mondial; multe sedii ale sucursalelor Băncii Naţionale a României şi alte edificii social-culturale.

În localităţile rurale, edificiile în care funcţionau primăria, biserica, şcoala, postul de jandarmi, dispensarul, căminul cultural şi chiar cârciuma erau cele mai mari.

Edificiile publice construite în perioada dintre cele două războaie mondiale care s-au bucurat de un larg interes din partea populaţiei urbane, dar mai ales a celei rurale au fost şcolile (AR, 2003, p. 126-127). Cu începere din primăvara anului 1922, s-a desfăşurat o adevărată campanie pentru construirea de şcoli dintre cele mai diverse (şcoli primare, secundare, normale, gimnazii). În fruntea campaniei s-a aflat dr. Constantin Angelescu (în trei perioade având calitatea de ministru: 1922–1926; 1927–1928; 1933–1937, căruia i s-au alăturat comitetele de părinţi şi oficialităţile locale (AR, 2003, p. 661). Astfel, până în anul 1928, s-au construit circa 7.800 de şcoli noi (Angelescu, 1928). Cât priveşte numărul şcolilor primare, s-a înregistrat următoarea evoluţie: înainte de unire erau 7.915 şcoli, în 1918/1919 – 8.081 de şcoli, ajungând în 1937/1938 la 17.385 de şcoli primare (Livezeanu, 1998).

În anii 1918–1940 au fost construite 1.760 de clădiri noi pentru şcolile Basarabiei, creându-se astfel o bază materială bună pentru învăţământ.

Pe lângă clădirile care asigurau locuirea populaţiei şi funcţionarea instituţiilor, „ceea ce forma haina de prezentare a oraşelor" (Sfințescu, 1921) şi a localităţilor rurale, precum şi ceea ce asigura confortul vieţii urbane şi rurale erau, desigur, lucrările edilitare, respectiv: existenţa reţelei de apă, starea străzilor, a drumurilor, iluminatul, serviciile de salubritate, transportul în comun etc. (AR, 2003, p. 132).

Toate aceste elemente au constituit preocupări într-o măsură mai mare după Primul Război Mondial. Astfel, Congresul AGIR, care a avut loc în 9–12 octombrie 1921 la Iaşi, a dezbătut într-o secţiune separată „edilitatea oraşelor şi satelor" (Sfințescu, 1921), care, în rezumat, concluziona că „în materie edilitară, în România Mare nu s-a făcut nici 50% din lucrările necesare oraşelor, vorbind din punct de vedere cantitativ". Aceasta fiind starea de lucruri, la trei ani după Primul Război Mondial, Congresul AGIR vota o moţiune cu privire la lucrările edilitare, în care se arată: „avându-se în vedere lipsa de stabilitate ce domneşte în administraţiile comunale, precum şi neconsecvenţa ce se constată în proiectarea şi executarea lucrărilor de edilitate publică, Congresul găseşte necesară înfiinţarea unui administrator central depinzând de Ministerul Lucrărilor Publice, căruia să i se subordoneze serviciile tehnice comunale şi sub al cărui control superior să se realizeze programele edilitare" (Sfințescu, 1921).

Imperativul realizării lucrărilor de edilitate publică în concordanţă cu evoluţia oraşelor şi satelor româneşti, precum şi dezbaterile manifestate în societate şi mai ales în rândurile inginerilor, arhitecţilor, proiectanţilor şi constructorilor au condus la adoptarea Decretului-lege pentru organizarea exploatărilor comunale din 7 mai 1938[2] şi a Regulamentului-tip de organizare şi administrare a întreprinderilor comunale din 30 iulie 1938[3].

[2] A se vedea Monitorul oficial al României, nr. 104 din 7 mai 1938.

[3] A se vedea Monitorul oficial al României, nr. 174 din 30 iulie 1938.

Din datele existente la nivelul anului 1945, se desprinde concluzia că, imediat după al Doilea Război Mondial, din 143 de oraşe ale României, 51% erau alimentate cu apă, iar canalizare aveau 35%. Prin raportare la populaţia oraşelor de 3.674.000 de locuitori, rezultă că mai mult de 1.800.000 de locuitori nu beneficiau de apă curentă, iar peste 2.300.000 nu aveau canalizare (Noica, 2003).

Între anii 1914 și 1947, construcţiile, fiind o ramură economică strâns legată de crearea şi dezvoltarea infrastructurii economiei şi a societăţii româneşti, de asigurarea condiţiilor de locuire a oamenilor atât în mediul urban, cât şi rural, de începuturile şi continuarea industrializării, au înregistrat o creştere de 1,2–1,3 ori a nivelului producției (în anii 1935–1944) şi o relativă constanţă în perioada de refacere de după fiecare dintre cele două războaie mondiale.

Importantă pentru cunoaşterea rolului construcţiilor în dezvoltarea economiei din perioada interbelică este evidențierea contribuţiei respectivei ramuri, prin comparaţie cu celelalte sectoare şi ramuri ale economiei româneşti, la crearea valorii adăugate brute totale.

Tabelul 12.5

Structura valorii adăugate brute pe ramuri – industrie, agricultură și construcţii – în perioada 1914–1947.

–% –

Anii **Explicaţii**	**1911 – 1914**	**1920 – 1924**	**1935 – 1939**	**1940 – 1944**	**1945 – 1947**
Valoarea adăugată în producția de bunuri, din care:	100	100	100	100	100
– în agricultură	56,2	62,7	52,7	44,5	40,1
– în industrie	35,2	27,4	36,5	43,4	46,6
– în construcţii	8,6	9,9	10,8	12,1	13,3

Sursa: Axenciuc, 2012, p. 31.

Datele din Tabelul 12.5 arată că:

a) ponderea construcțiilor în valoarea adăugată brută creată de producția de bunuri a crescut continuu, de la 8,6% în anii 1911–1914 la 13,3% în anii 1945–1947;

b) la sfârşitul perioadei analizate, ponderea sectorului secundar (industrie și construcţii) depăşea ponderea sectorului primar (agricultura) în valoarea adăugată brută generată de producția de bunuri, ceea ce denotă că, în ciuda războiului şi a crizelor economice, industrializarea şi modernizarea ţării a continuat.

Creșterea contribuției construcţiilor la formarea produsului intern brut a avut loc în condițiile modificării importante a ponderilor deținute de subramurile componente, respectiv: construcţiile publice, construcţiile industriale, construcţiile edilitare, construcțiile de locuinţe etc. (Tabelul 12.6).

Construcţiile au fost şi sunt dependente de industria materialelor de construcţii; tocmai de aceea Legea pentru încurajarea industriei naţionale din anul 1912 şi-a găsit aplicaţii şi a produs consecinţe şi în acest sector. În anul 1920,

Legea de încurajare a industriei naţionale a fost extinsă şi în noile ţinuturi ale României. De *avantajele* legii au beneficiat, spre exemplu, 216 întreprinderi de materiale de construcţii având o producţie de 343 mil. lei, câte erau în anul 1919, sau 293 de întreprinderi de materiale de construcţii, cu o producţie de 1.341 mil. lei în anul 1935 (Gusti, 1938, p. 883).

Tabelul 12.6

Structura valorii adăugate brute în sectorul construcţiilor, pe subramuri, în perioada 1914–1947

Anii	Valoarea adăugată (total) în sectorul construcţii		Construcţii publice		Construcţii industriale		Construcţii edilitare		Construcţii de locuinţe	
	Mii lei*	%	Mii lei*	%	Mii lei*	%	Mii lei*	%	Mii lei*	%
1914	207.089	100	87.222	35,1	44.406	24,0	1.908	1,03	73.551	39,8
1924	403.608	100	143.844	26,8	88.314	24,9	4.664	1,31	166.787	47,0
1938	609.522	100	183.863	22,4	164.176	29,9	8921	1,63	252.562	46,1
1942	506.529	100	181.163	21,6	172.345	41,5	10.621	2,56	142.400	34,3
1947	520.947	100	232.129	30,0	161.607	39,2	9.792	2,38	117.417	28,5

Notă: Calculat la paritatea leu 1913, conform sursei citate.

Sursa: Axenciuc, 2012, p. 423.

După Primul Război Mondial „au fost necesare reglementări pentru prelungirea contractelor de închiriere şi pentru stăvilirea speculei cu locuinţele care, de mai mulţi ani, mai cu seamă în centrele mari şi în special în capitală, luase proporţiuni îngrijorătoare”[4]. Printre primele măsuri legislative adoptate în acest sens, se numără Decretul-lege nr. 1420 din 2 aprilie 1920[5], prin care s-a limitat creșterea chiriilor. Deşi legea apăra pe chiriașii nevoiaşi, opinia tehnicienilor era că în aceeaşi măsură descuraja particularii în a investi în construirea de clădiri cu destinaţia de locuinţe sau pentru activităţi de producţie şi comerciale. „Refacerea ţării după război privea, deopotrivă, măsuri pentru refacerea întregii economii și măsuri pentru încurajarea şi ajutorarea producţiei” pentru construcţii de clădiri.

Preocupat de refacerea regiunilor afectate de război, guvernul a înfiinţat Direcţia generală a refacerii regiunilor distruse de război, în fruntea căreia se afla renumitul arhitect Duiliu Marcu, cu însărcinarea de a înfăptui această operă vastă.

Ca urmare, prin Decretul-lege nr. 2530 din 4 iunie 1920[6] s-a instituit societatea anonimă pe acţiuni, sub denumirea „Reconstrucţia”, care avea următorul

[4] A se vedea Referatul ministrului Justiţiei, M.B. Cantacuzino, către Consiliul de Miniştri la Decretul-lege nr. 1420 din 2 aprilie 1920.

[5] A se vedea Decretul-lege nr. 1420 din 2 aprilie 1920 publicat în Monitorul oficial, nr. 2 din 2 aprilie 1920.

[6] A se vedea Monitorul oficial, nr. 57 din 15 iunie 1920, *Colecţiunea de legi, decrete-legi, regulamente, decrete, jurnale ale Consiliului de Miniştri şi deciziuni ministeriale (1 aprilie 1920–31*

obiect de activitate: „Finanţarea, aprovizionarea cu materiale de construcţie şi, unde va găsi necesar, şi execuţiunea reconstrucţiunii imobilelor distruse prin operaţiuni de război sau fapte apreciate ca fiind o consecinţă a războiului. Refacerea clădirilor rurale şi a întregii alcătuiri săteşti, în vederea unei mai bune stări sanitare şi a creşterii producţiunii. Procurarea de locuinţe confortabile şi ieftine păturei nevoiaşe şi mijlocii de la oraşe şi în special celor cu familie numeroasă. Executarea oricărei clădiri, la oraşe sau la sate, prin care s'ar urmări realizarea unei opere de interes general. Executarea clădirilor statului contra plată imediată sau prin amortizarea pe termen lung, societatea fiind preferată la preţ egal faţă de celelalte oferte. Creditarea sau executarea oricărei construcţiuni particulare. Crearea de orice fel de stabilimente industriale în interesul şi independent cu construcţiunea sau participarea la cele existente pentru intensificarea producţiunii. Cumpărarea şi valorificarea invenţiunilor privitoare la ramurile industriale ale construcţiunii".

Luând act de avantajele acordate societăţii anonime „Reconstrucţia", celelalte societăţi de construcţii şi antreprenori particulari au considerat că s-a creat o situaţie de monopol şi, ca urmare, au solicitat crearea unui cadru corect, cu legi imparţiale şi de încurajare a activităţii de construcţii. În consecinţă, la 23 iulie 1921, s-a adoptat Legea pentru încurajarea construcţiilor de clădiri[7], potrivit căreia statul lua măsuri şi acorda avantaje societăţilor, asociaţiunilor de construcţii, cooperativelor şi particularilor, în scopul de a îndemna, încuraja şi facilita construirea de clădiri noi sau a termina pe cele începute.

De-a lungul întregii perioade interbelice, Legea pentru încurajarea construcţiilor de clădiri a suferit completări şi modificări de cel puţin cinci ori (1925, 1927, 1930, 1939). Modificările legislative reflectau în mod indirect faptul că necesităţile social-economice erau prea mari, iar resursele financiare reduse.

În ceea ce priveşte edilitatea publică, este de menţionat că o adevărată legislaţie referitoare la urbanism se realizează de abia după anul 1926, respectiv odată cu intrarea în vigoare a *Legii pentru unificarea administrativă din 14 iunie 1924*. Potrivit acestei legi, comunele erau obligate ca în termen de patru ani de la promulgarea legii să stabilească, dacă nu aveau deja întocmit, după importanţa şi mijloacele de care dispuneau, un plan general de sistematizare care să aibă în vedere satisfacerea tuturor trebuinţelor de ordin edilitar, ca alinierea străzilor, deschideri şi înfiinţări de străzi şi pieţe, alimentare cu apă, canal, iluminat, pavare, înfiinţări de grădini, parcuri, plantaţii, mijloace pentru transportul populaţiei în comune, locuinţe ieftine etc.

Ordinea executării lucrărilor edilitare se prevedea în regulamentul legii.

---

martie 1921), vol. IV, Ediţiune Oficială întocmită din îngrijirea Ministerului Justiţiei, Bucureşti, Imprimeria Statului, 1921, p. 243–245.

[7] Această lege a fost publicată în Monitorul oficial, nr. 87 din 23 iulie 1921, Hamangiu Constantin, *Codul general al României, Legi uzuale,* vol. IX–X, Editura Universală Alcalay & Co., p. 762–769.

Legea pentru organizarea administraţiei locale din 3 august 1929[8] a înlocuit *Legea pentru unificarea administrativă* şi a stabilit dispoziţii referitoare la edilitate şi poliţia construcţiilor, astfel încât comunele urbane şi suburbane, staţiunile balneare şi climaterice erau datoare să-şi întocmească planuri de aliniere a nivelmentului şi sistematizare, să revizuiască şi să completeze pe cele existente, aşa încât, în termen de zece ani de la promulgarea acestei legi, toate aceste planuri să fie definitiv întocmite şi aprobate. La întocmirea planurilor trebuia să se ţină seama de cerinţele viitorului, rezervându-se şi determinându-se locuri pentru pieţe, grădini pentru plantaţii, parcuri, pentru servicii, edificii şi monumente publice, pentru deschiderea a noi artere de comunicaţii, precum şi pentru orice alte trebuinţe, după împrejurări şi localitate.

Pentru comunele rurale, planurile trebuiau întocmite în limitele nevoilor locale. Prin normele de funcţionare a întreprinderilor comunale de producere şi distribuire a energiei electrice, a gazului, a apei şi a întreprinderilor de transport în comun din 18 judeţe, se stabileau şi modurile în care erau posibile lucrările de extindere şi contribuţiile cetăţenilor.

Decretul-lege[9] pentru organizarea exploatărilor comunale din 7 mai 1938 stipula că, pe teritoriile lor, comunele urbane, inclusiv municipiile aveau următoarele drepturi exclusive:

a) producerea, aducerea, extragerea, distribuirea, transmiterea de la un loc la altul sau de la o clădire la alta, livrarea, furnizarea sau vânzarea electricităţii, energiei calorice, a apei şi gazului de orice fel (gaz natural sau artificial, distribuit în orice mod şi sub orice formă, care serveşte la iluminat, încălzit, în gospodărie şi forţă motrice);
b) exploatarea transporturilor în comun de persoane;
c) exploatarea ridicării gunoaielor menajere.

Pornind de la aceste premise şi dată fiind starea de fapt, în perioada interbelică, ştiinţa construcţiilor şi arhitectura românească au făcut progrese însemnate. Astfel, istoriografia (Scurtu, 2003) şi literatura de specialitate (Popescu, 2008) identifică şi pune în evidenţă contribuţiile multor specialişti români la dezvoltarea ştiinţei în domeniul construcţiilor şi arhitecturii.

În comunitatea academică a specialiştilor în construcţii se detaşează Anghel Saligny, Elie Radu, Nicolae Profiri, Grigore Cerchez, Emil Prager, Tiberiu Eremie, Cristea Mateescu etc., care au edificat construcţii de mare importanţă în toate domeniile, desfăşurând totodată o activitate ştiinţifică şi didactică bogată.

Mai sunt mulţi cei care au creat şi şi-au adus contribuţia la modernizarea oraşelor şi localităţilor ţării din punctul de vedere al construcţiilor de clădiri, drumuri, căi ferate, poduri, construcţii industriale etc., atât în perioada interbelică, cât şi în perioadele care au urmat în întregul secol de la Marea Unire încoace.

[8] Legea a fost promulgată prin Decretul nr. 2712/929 şi publicată în Monitorul oficial, nr. 170 din 3 august 1929.

[9] S-a publicat în Monitorul oficial, Partea I, nr. 104 din 7 mai 1938.

Dintre aceştia, în perioada interbelică, mulţi erau în formare, însă contribuţiile lor în domeniul ştiinţei construcţiilor şi arhitecturii nu au fost mai prejos. Câteva exemple se cuvin a fi menţionate: Aurel A. Beleş, Dan Mateescu, Radu P. Voinea, Constantin Avram, Panaite Mazilu şi mulţi alţi profesori universitari şi mari specialişti.

12.2. CONSTRUCŢIILE ŞI EDIFICIILE ÎN PERIOADA ECONOMIEI DE COMANDĂ (1948–1989)

La sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, România era o ţară predominant agrară, cu peste 70% din populaţie locuind în zonele rurale. În plus, România reprezenta una dintre ţările cu cea mai mică rată de urbanizare în spaţiul blocului sovietic nou format, cu discrepanţe teritoriale majore între diferitele zone istorice din punctul de vedere al nivelului de dezvoltare economico-socială.

În primii ani de după război, economia României a cunoscut o perioadă extrem de dificilă din cauza obligaţiei de a achita către URSS uriaşe despăgubiri de război (300 mil. dolari SUA) (Stegărescu, 2015).

Accelerarea creșterii economice sub conducerea partidului unic de orientare marxist-leninistă începea în forţă în anul 1948. Transformările economico-sociale dictate de factorul politic situau în centrul atenţiei dezvoltarea industriei. În acest context, ramura construcţiilor era chemată să contribuie la edificarea unei noi societăţi româneşti. Elementele de natură economică, socială şi legislativă apărute odată cu noua orânduire vor schimba din temelii domeniul construcţiilor.

Prin naționalizare și planificare, sistemul socialist de management a întrerupt brusc sensul evoluţiei ramurii construcţiilor din perioada interbelică. Modificările profunde care au avut loc în ceea ce priveşte reglementarea proprietăţii ofereau un cadru total nou privind deţinerea, construcţia şi administrarea terenurilor şi a locuinţelor. Vechile mecanisme de acces la o locuinţă erau înlocuite de principiile „egalitarismului" comunist, de „repartiţia" făcută de un oficiu de stat sau chiar prin ocupări ilegale, de multe ori impuse cu forţa. Decretul nr. 92 din 19 aprilie 1950 pentru naţionalizarea unor imobile din mediul urban a reprezentat o grea lovitură dată proprietăţii particulare. Politica statului socialist în domeniul arhitecturii şi urbanismului s-a pus în practică prin adoptarea la 13 noiembrie 1952 a trei hotărâri ale noilor instituţii conducătoare, referitoare la construcţia şi reconstrucţia oraşelor şi organizarea activităţii din domeniul arhitecturii. Statul, prin Comitetul de Stat pentru Arhitectură, Construcţii și Urbanism (1952), devenea astfel principalul investitor în domeniul construcţiilor şi, implicit, unicul coordonator al proceselor de realizare şi valorificare a lucrărilor specifice sectorului.

Ca urmare a industrializării forţate, începând cu anul 1955, în toate oraşele industriale a început construcţia cartierelor muncitoreşti la periferia oraşelor sau în zonele suburbane, pe criteriul proximității față de unitățile industriale recent

construite, fără a afecta zona centrală, istorică, a oraşelor. Astfel, luând drept exemplu Bucureştiul, pentru început au fost construite, potrivit planului de sistematizare, blocuri în zonele Floreasca, Bucureştii Noi, Vatra Luminoasă. În a doua jumătate a anilor '50, construcţiile în Bucureşti s-au realizat în zonele Titan (pentru a asigura locuinţe salariaţilor şi familiilor acestora în apropierea uzinelor 23 August şi Republica, precum şi a uzinei Policolor din cartierul Dudeşti), Drumul Taberei (în apropierea fabricilor din Militari şi Ghencea), Jiului şi Berceni. De o nouă perspectivă urbanistică s-a bucurat, începând cu 1955, şi cartierul Balta Albă din capitală. Trei ani mai târziu, în continuarea acestui cartier, a început construcția cartierului Titan, unde s-a ridicat unul dintre cele mai înalte blocuri de locuințe din țară (din acea vreme), având 50 m înălțime, construit din diafragme cu planșee din beton armat. Ritmul construcţiei de blocuri a crescut an de an: de la circa 4.000 de apartamente în anul 1957 la 7.700 de apartamente în anul 1960 şi 12.400 de apartamente în anul 1961.

Construcția de locuințe și de edificii publice a cuprins întreaga țară. Investițiile statului în construcția de locuințe au fost orientate prioritar spre noile centre industriale, numărul de apartamente nou construite fiind corelat cu creșterea populației ca urmare a dezvoltării industriale. În marile centre economice s-au construit noi cartiere de blocuri în apropierea marilor platforme industriale[10].

În același timp, în marile orașe se construiau edificii publice moderne. Astfel, la Brașov se construia, între anii 1956–1959, Teatrul Dramatic, locul unde s-a desfășurat primul festival *Cerbul de Aur* la sfârșitul anilor '60, iar în anii '70, pe Dealul Morii, clădirea Universității. Repere ale anilor '70 pentru Iași sunt clădirea Prefecturii, hotelul Unirea și ansamblul Piața Unirii. Acestea sunt doar câteva exemple din amplul proces de dezvoltare urbană care a avut loc în România în perioada 1948–1989.

Ceea ce trebuie remarcat este continuitatea Şcolii Superioare de Arhitectură, care i-a păstrat, printre profesori, pe marii arhitecți interbelici, ceea ce a creat premisele formării unor tineri arhitecți foarte talentați, care au marcat cu operele lor această perioadă (Cezar Lăzărescu, Nicolae Porumbescu, Octav Doicescu, Horia Maicu, Hans Fackelmann, Mircea Alifanti, Șerban Manolescu). Dintre lucrările lor, amintim doar câteva dintre cele care în perioada respectivă pot fi considerate jaloane în domeniul construcțiilor edificiilor publice. Principalele repere urbanistice ale epocii sunt Casa Scânteii (construită în anii 1952–1957, arhitect Horia Maicu), care este o copie aproape fidelă a Universității Lomonosov din Moscova, stilul arhitectural încadrându-se în cel al realismului socialist. Dar

[10] Astfel, la Ploiești apar cartierele Vest I, Vest II, Malu Roșu, Poștei, 9 Mai, Ienăchiță Văcărescu, Peneș Curcanul. La Timișoara, primele construcții socialiste începeau în anul 1968 în Circumvalațiunii, apoi, după anul 1970, în Calea Lipovei și Calea Aradului, iar după anul 1980, apărea cartierul Ion Ionescu de la Brad. Clujul cunoștea și el efervescența construcției de locuințe, începând cu Gheorgheni prin anii '60 și Mănăștur în anii '70. În Oradea, între anii 1960 şi 1969, numai în Zona de Vest, cum fusese numită, au fost date în folosință 3.200 de apartamente în care s-au mutat 11.300 de persoane.

contrar tendințelor vremii, fațadele au fost inspirate din arhitectura națională, având elemente care amintesc de arhitectura mănăstirilor Curtea de Arges, Cozia sau Horezu. În anul 1953 începeau lucrările de construcție ale Teatrului de Operă și Balet din Capitală, după planurile arhitectului Octav Doicescu, clădire inaugurată în anul următor. Clădirea Sălii Palatului, inaugurată în anul 1960 (arhitecți Horia Maicu, Tiberiu Ricci, Ignace Șerban, ingineri Alexandru Necșulea, Nicolae Băilescu), constituia punctul central al unui ansamblu care includea și blocurile de locuințe din zonă. Chiar dacă acest ansamblu respecta specificul urbanismului stalinist practicat în epocă, în același timp, reprezenta un areal de dialog arhitectural cu construcțiile istorice reprezentate de Palatul Regal și Biserica Kretzulescu. Între anii 1947–1952 se construia noua clădire a aeroportului Băneasa, care, conform planurilor de arhitectură (Alifanti și colectivul), a fost concepută ca o elice cu trei pale, ceea ce făcea ca aerogara să reprezinte una dintre bijuteriile arhitectonice ale României, intrând în patrimoniul național. Pavilionul central de expoziții ale economiei naționale a RPR constituia un alt reper al arhitecturii primilor ani ai puterii populare. Construit în anii 1960–1963, pe fostul spațiu al hipodromului București, arhitectura pavilionului (Ascanio Damian) era una dintre cele mai moderne din Europa acelor ani, devenind emblematică pentru Bucureștiul modern (Georgescu, Cernovodeanu și Cebuc, 1966).

La nivel național, în anii ‘50 se elabora planul urbanistic al stațiunii Mamaia de către un colectiv condus de Cezar Lăzărescu, acesta constituind punctul de plecare în sistematizarea litoralului românesc al Mării Negre. Conceptul arhitectural axat pe realismul socialist începe să fie înlocuit în anii ‘60 cu o nouă viziune arhitecturală, evidențiată de: construcțiile de pe litoral realizate sub conducerea lui Cezar Lăzărescu, noul complex al Politehnicii realizat de Octav Doicescu sau primăria de la Baia Mare a lui Mircea Alifanti, repere arhitectonice care marchează acest „deceniu al speranţei”. În acești ani apare ideea construirii unui „centru civic” în zonele centrale ale orașelor, promotorul acestei idei fiind Cezar Lăzărescu, care implementa acest tip de proiect pentru prima oară în Pitești.

Prin venirea la conducerea PCR a lui Nicolae Ceauşescu în anul 1965, s-a resimțit o intensificare a imixtiunii politicului în domeniul urbanismului, însă de data aceasta nu mai era bazată pe o ideologie anume, ci pe viziunea personală a acestuia, pentru care domeniul construcţiilor devenea un obiectiv prioritar, subordonat politicii de industrializare şi urbanizare forţată, ceea ce a determinat modificări majore pe multiple planuri: social, economic, demografic şi urbanistic, cu implicaţii directe asupra modului de viaţă al populaţiei. În acești ani, necesarul de fonduri destinate dezvoltării industriale a României a crescut exponenţial, ceea ce a determinat puterea comunistă să caute noi alternative de finanţare a construcţiei de locuinţe. În acest context, statul a promovat construcţia de locuinţe proprietate personală din banii populaţiei, creând fondurile ipotecare garantate prin venituri personale, ceea a permis diversificarea tipurilor de locuinţe din imobilele colective şi a categoriilor de confort (conform *Legii nr. 9/1968* şi *Legii nr. 4/1973*).

Sistematizarea teritoriului şi a localităţilor urbane şi rurale a fost definită prin Legea nr. 58/1974. Prin intermediul acesteia s-au legiferat tipologiile de construcţii, dotarea standard şi preţurile plafonate, precum şi categoriile distincte de confort. Impunerea modelului urbanistic în cadrul ansamblului rezidențial (cartiere de blocuri) ca măsură de eficientizare a costurilor și a producției a condus la realizarea unui număr foarte mare de locuințe, prin promovarea apartamentelor tipizate și a panourilor prefabricate. Rezultatele acestor măsuri au fost lipsa de diversitate şi identitate a noilor construcţii şi, implicit, monotonia apartamentelor, a blocurilor şi a cartierelor astfel realizate (Celac, 1995). Efectele sistematizării s-au făcut resimţite la nivel naţional, în marea majoritate a oraşelor României construindu-se centre administrativ-politice „de tip nou", lipsite însă de monumente de arhitectură care să le definească personalitatea prin includerea în viziunea arhitectonică a unor elemente specifice zonei şi istoriei locului.

În acest context, o problemă majoră pentru arhitecții vremii a constituit-o modul în care ansamblurile de locuințe colective tipizate puteau să contribuie la conturarea unei identități a orașului. Chiar dacă dispuneau de foarte puține mijloace de contracarare a impresiei de uniformizare adusă orașelor de noile cartiere de locuințe colective, apar idei interesante privind realizarea unei simbioze între noile cartiere și peisajul natural existent, ca în cazul orașului Piatra Neamț (Alexandru Iotzu) sau păstrarea și restaurarea patrimoniului deja construit (Grigore Ionescu) (revista Arhitectura, nr. 1/1966).

După anul 1965, la nivelul capitalei, a continuat realizarea unor edificii care vor deveni în timp repere ale Bucureştiului: Institutul Politehnic Bucureşti (1969–1971), arhitect Octav Doicescu, Aeroportul Internaţional Bucureşti-Otopeni (1965–1969), arhitect Cezar Lăzărescu, Hotelul Intercontinental (1967–1971), arhitect D. Hariton, Teatrul Naţional (1964–1973), arhitect Horia Maicu şi Studiourile TVR (1966–1970), arhitect Tiberiu Ricci. De remarcat, că aceste simboluri ale modernizării au fost construite în diverse zone, situație diferită de cea de la apogeul epocii de aur, când toate construcțiile emblematice au fost grupate în jurul axei Est-Vest a Bucureștiului.

Anul 1977 a reprezentat un punct de cotitură în domeniul construcţiilor civile. Profitând de distrugerile provocate de cutremurul devastator din acel an, atât în București, cât și în multe alte orașe (Zimnicea, Alexandria, Buzău, Focșani, Ploiești), Ceauşescu a dispus remodelarea urbană a zonelor afectate, în sensul realizării unor ansambluri edilitare de mare anvergură, care să redefinească zonele centrale ale acestor orașe. La nivelul capitalei, în special în centrul vechi al Bucureștiului (cartierul Uranus și zonele adiacente), dezvoltarea urbană s-a făcut prin demolare și reconstrucție. O serie de clădiri de patrimoniu care defineau identitatea istorică şi culturală a capitalei au fost demolate pentru a face loc noului centru civic. În perioada 1984–1987 au fost demolate monumente arhitecturale reprezentative ale istoriei româneşti, dintre care amintim Mănăstirea Cotroceni (datând din anul 1679, dărâmată în anul 1984), Mănăstirea Văcăreşti (construită în

secolul al XVIII-lea şi dărâmată în anul 1986), Biserica Sf. Spiridon Vechi (din secolul al XVII-lea, dărâmată în anul 1987), Spitalul Brâncovenesc şi Arhivele Naţionale (Giurescu, 1994). Peste molozul centrului istoric şi al numeroaselor clădiri de patrimoniu, a început construirea Centrului Civic, a cărei axă centrală a fost bulevardul Victoria Socialismului, încununat de impunătoarea Casă a Poporului, ceremonia oficială a aşezării pietrei fundamentale având loc la data de 25 iunie 1984. Elementul pozitiv adus în domeniul construcţiilor de cutremurul din anul 1977 l-a constituit impunerea unui set complet de norme antiseismice. Proiectarea şi executarea construcţiilor de toate categoriile urmau a fi realizate în conformitate cu planurile de sistematizare, „cu respectarea strictă a prescripţiilor tehnice care să le asigure rezistenţa, durabilitatea şi siguranţa în exploatare, o bună funcţionalitate, aspect arhitectural corespunzător, un înalt grad de utilitate economică și socială”[11].

În anii ’80, sistematizarea a devenit parte integrantă a planurilor anuale şi cincinale, o noutate în domeniu constituind-o ideea de urbanizare a localităţilor rurale. Industrializarea forţată începută în anii 1949–1950 şi continuată timp de 40 de ani a avut drept consecinţă migrarea rapidă a unei mari părţi din populaţie de la sat la oraş. Populaţia urbană a crescut de la 3,7 mil. de persoane în anul 1948 (22% din total) la 5,7 mil. de persoane în anul 1965 (25,8% din total) şi la 11,5 mil. de persoane în anul 1985 (50,6% din total), pentru ca la sfârşitul perioadei analizate populaţia urbană să atingă un maxim de 12,6 mil. de persoane (54% din total) (INS, 1991; Axenciuc, 2012, p. 556).

În anul 1985 a început construcția de blocuri la sate, Otopeni fiind comuna cu cele mai multe blocuri (circa 2.000 de apartamente), urmată de Bragadiru (1.900 de apartamente), Măgurele și Snagov (ambele cu 1.200 de apartamente), ele fiind și localitățile cu cea mai mare suprafață medie a apartamentelor, circa 70 m^2.

Strategia partidului unic a fost prezentată în martie şi iunie 1988, având drept obiectiv declarat creșterea suprafeței agricole prin comasarea așezărilor rurale. Punerea în practică a acestei idei la nivel național însemna dispariţia a circa 900 de comune din totalul de 2.705 şi o reducere a numărului satelor de la 13.123 la maximum 5.000–6.000. În acest fel, 7.000–8.000 de aşezări rurale dispăreau de pe harta României, iar cele care rămâneau trebuiau demolate şi reconstruite în proporţie de 50–55%[12]. Practic, sistematizarea rurală însemna, pe lângă distrugerea a mii de sate, distrugerea aproape totală a gospodăriilor tradiţionale şi înlocuirea lor cu blocuri de apartamente, precum şi încercarea de mutare a întregii populaţii rurale, de peste 11 mil. de oameni, din locuinţele unifamiliale proprietate privată în apartamente la blocuri în calitate de chiriaşi. Din fericire, doar trei sate (Buda, Vlădicească şi Dimieni) au fost distruse până în anul 1989.

Analizând efortul investiţional în domeniul construcţiilor de locuinţe, se remarcă ritmul intens al acestuia în perioada 1965–1984, când au fost construite

[11] *Legea nr. 8/1977*.

[12] A IV-a Conferinţă a preşedinţilor consiliilor populare, Bucureşti, martie 1988.

circa 360.000 de apartamente, de peste patru ori mai mult decât în perioada 1945–1964. S-au construit noi cartiere de blocuri a căror populaţie depăşea numărul de locuitori ai unui oraş de dimensiuni medii, cum ar fi, de exemplu: Titan (Balta Albă) cu 90.000 de apartamente, Drumul Taberei cu 63.000 de apartamente, Berceni cu 70.000 de apartamente, Militari cu 40.000 de apartamente. Recensământul din anul 1992[13] înregistra în Bucureşti un număr de 760.751 de apartamente şi un total de 1.803.635 de camere, ceea ce însemna o suprafaţă de peste 46,1 mil. metri pătraţi construiţi.

Permanentul „salt înainte" al economiei naţionale din această perioadă s-a repercutat pozitiv pe plan social: noi locuri de muncă, urbanizarea localităţilor, o bunăstare relativă. Potrivit recensământului din anul 2002, dintre cele aproape 8 mil. de locuinţe existente la momentul respectiv în România, 1,58 mil. erau construite între anii 1960 şi 1969, 1,93 mil. în perioada 1970-1979, iar 1,2 mil. între anii 1980 şi 1989[14].

Analizând modul de finanțare a construcțiilor de locuințe în perioada 1950–1990 (Figura 12.1), se remarcă diferențele semnificative existente între numărul de locuințe construite din fonduri de stat și cele construite din fondurile populației.

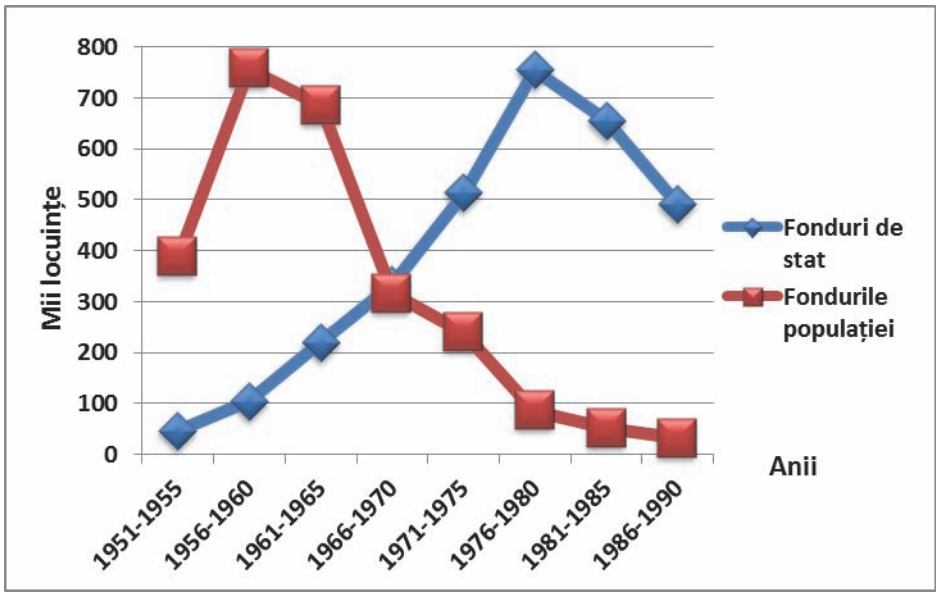

Sursa: Prelucrări de date din Noica, 2003.

Fig. 12.1. Construcția de locuințe în funcție de sursele de finanțare, în perioada 1951–1990.

[13] www.recensamantromania.ro/istoric/vizualizati-rezultate-rpl-1992-si-2002/.
[14] www.recensamantromania.ro/istoric/vizualizati-rezultate-rpl-1992-si-2002/.

Dacă până la jumătatea anilor ‘60 numărul construcțiilor din fonduri particulare a deținut ponderi semnificative, între 80% și 89%, în ultimii ani ai deceniului șapte, ponderea locuințelor construite din fondurile de stat creștea semnificativ, de la 51,4% în perioada 1966–1970 la peste 90% în perioada 1976–1990. Creșterea implicării statului în construcția de locuințe, îndeosebi la nivelul orașelor, concomitent cu transferul proprietății prin acordarea de credite populației, a determinat scăderea accentuată a investițiilor directe, fără creditare, ale populației în construcția de locuințe.

Dacă în anul 1966 17,7% din populația mediului urban trăia în apartamente din blocuri, proporția ajungea la 42% în anul 1977 și la 72% în 1990. În perioada 1966–1989, numărul clădirilor tip bloc a crescut de circa 12 ori.

În întreaga perioadă analizată, gradul de confort s-a aflat pe un trend ascendent, suprafața locuibilă crescând cu circa 30%, de la 26,5 m^2/locuință în perioada 1951–1955 la 34,9 m^2 în anii 1981–1985. Creșteri semnificative s-au înregistrat în special în cazul locuințelor particulare, care au ajuns să aibă o suprafață medie locuibilă de peste 52 m^2, față de valoarea medie locuibilă a locuințelor din sectorul de stat, de circa 34 m^2 (Noica, 2003). Se constată o accelerare a ratei de creștere a numărului de locuințe în mediul urban în perioada 1965–1980 (Figura 12.2), care s-a datorat unui cumul de factori care au acționat concomitent în direcția creșterii cererii de locuințe la nivelul orașelor. Cei mai importanți factori ai respectivei evoluții au fost: a) dezvoltarea unor aglomerări urbane mari, ca urmare a politicii de dezvoltare extensivă a industriei, element ce a determinat creșterea semnificativă a forței de muncă din industrie; și b) creșterea rapidă a populației în perioada 1967–1979, când au fost înregistrați peste 5,6 mil. de nou-născuți (natalitatea a crescut de la 14,3 născuți/1.000 de locuitori în anul 1966 la un nivel cuprins între 20 și 27,6 născuți/1.000 de locuitori în următorii zece ani).

Statul român, în perioada 1965–1980, a avut o capacitate investițională ridicată datorită conjuncturii economice favorabile atât în plan intern (creșterea PIB), cât și extern (acces la împrumuturi ieftine pe piața de capital). După anul 1980 s-a manifestat o criză gravă a datoriei externe, din cauza atât a factorilor interni (structura industrială total dezechilibrată, axată pe industriile chimică și siderurgică, mari consumatoare de materii prime din import și, implicit, de valută, precum și lipsa competitivității produselor românești pe piața vestică), cât și a factorilor externi (criza petrolieră din anul 1979, creșterea accentuată a dobânzilor la creditele externe).

În aceste condiții economice extrem de dificile, Ceaușescu impunea drept obiectiv prioritar strategic achitarea anticipată a datoriei externe a României. Economia națională cunoștea în următorii ani un proces continuu de disoluție, pe fondul căruia a avut loc scăderea accentuată a PIB și comprimarea consumului intern. Urmările s-au făcut simțite la nivel economic și social, o componentă importantă a economiei naționale, construcțiile de locuințe, cunoscând după anul 1980 o scădere dramatică a ratei anuale de creștere a numărului de noi locuințe, de la 16,72 locuințe/1.000 de locuitori la 7,86 locuințe/1.000 de locuitori în anul 1985.

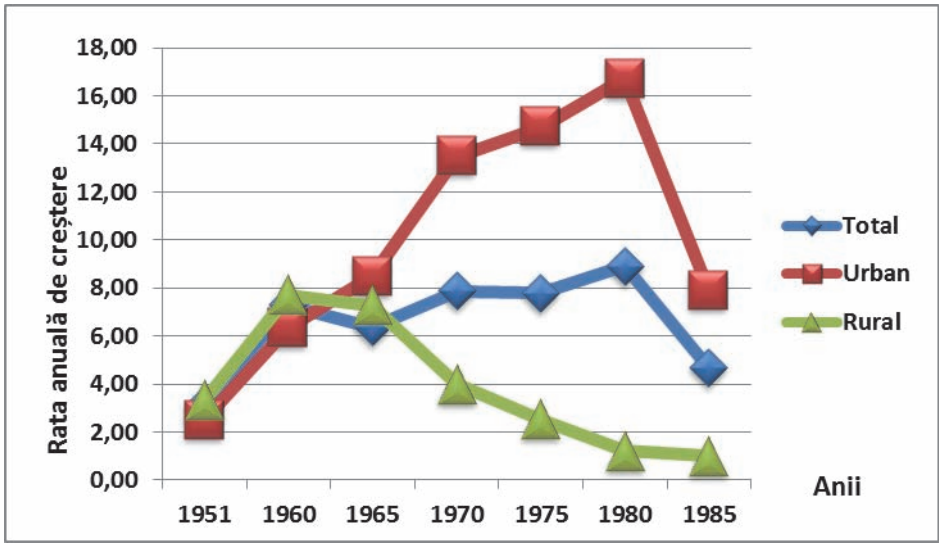

Sursa: Prelucrări de date din Noica, 2003.

Fig. 12.2. Rata anuală de creștere a numărului de locuințe în perioada 1951–1985.

Putem concluziona că, și în condițiile în care implicarea puterii politice a fost cvasipermanentă, influențând și limitând direct modul de manifestare arhitectural și urbanistic în domeniul construcțiilor, perioada 1948–1989 constituie o epocă în care, în România, s-a construit extrem de mult, existând realizări importante care au confirmat încă o dată nivelul ridicat atins de școlile naționale de arhitectură și construcții. Construcția de locuințe și edificii publice a cunoscut o evoluție accelerată, în concordanță cu strategia națională de dezvoltare economico-socială impusă de partidul unic.

12.3. CONSTRUCȚIILE ȘI EDIFICIILE ÎN PERIOADA POSTDECEMBRISTĂ (1990–2018)

În anul 1990, 85% din totalul fondului locativ era constituit din clădiri construite după anul 1945[15]. La nivel urban, procentul majoritar al locuințelor era cel realizat în perioada 1971–1989, în timp ce, la nivel rural, majoritatea locuințelor erau mult mai învechite, datând din perioada 1946–1970.

[15] *Sursa*: Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice (2017), *Strategia națională a locuirii 2016–2030*, diponibil la: http://www.mmediu.ro/app/webroot/uploads/files/2017-01-13_Strategia_Nationala_a_Locuirii_2016-2030.pdf.

Crearea cadrului legislativ pentru normalizarea condițiilor de locuire atât în mediul rural, cât și în cel urban a reprezentat o componentă importantă a politicii în domeniu. *Decretul-lege nr. 61/1990* a fost, astfel, adoptat pentru reglementarea procesului de privatizare a clădirilor de locuit construite cu fonduri de stat, prin vânzarea acestora către chiriași. Prin acest mecanism, până în august 1994, din fondul locativ de stat au fost vândute, la prețul existent în ianuarie 1990, circa 1.825.000 de locuințe (Noica, 2003), adică aproape 45% din fondul total de locuințe existent. Această acțiune a făcut ca România, alături de Albania să devină țările europene cu cea mai mare pondere a locuințelor proprietate privată din totalul fondului locativ existent (peste 95%). De altfel, în multe dintre ţările fostului bloc comunist, unde guvernele venite la putere după anul 1990 au promovat politici populiste, acordând facilităţi pentru cumpărarea de locuinţe, rata proprietarilor a crescut rapid. La polul opus, țări precum Germania şi Elveţia au unele dintre cele mai mici procente de astfel de proprietari. Explicaţia constă nu doar în preţul mare al caselor, ci şi în cultura popoarelor respective.

Tendința pieței imobiliare a fost să evolueze de la vechile blocuri comuniste la imobile noi, dar chiar și unele dintre acele proiecte au fost realizate la standarde joase. Cererea mare și lipsa ofertelor din piață, combinate cu dorința dezvoltatorilor de a-și maximiza profiturile prin construirea la costuri mici și cu o densitate mare, aduceau pe piață, în fapt, același stil de locuințe, doar cu un aspect nou, mai modern.

Legea fondului funciar nr. 18/1991 a permis restituirea a ceea ce până atunci fusese transformat în spații verzi publice. Având în vedere cererea în creștere de locuințe și lipsa spațiilor de construcție, aceste zone au reprezentat o *miză valoroasă* pentru dezvoltatori.

În urma recensământului populației și locuințelor realizat în ianuarie 1992 (INS, 1994), la nivel național existau peste 7,6 mil. de locuințe, dintre care puțin peste 4 mil. erau în mediul urban (52,6%). Totodată, la nivel național erau înregistrate aproape 4,5 mil. de clădiri, dintre care circa un milion se aflau în municipii și orașe, restul fiind în mediul rural (peste 77%).

Din punctul de vedere al numărului de camere, la nivelul anului 1992, media națională era de 2,46 camere/locuință. În mediul urban, acest indicator a crescut extrem de puțin în anul 1992 (2,38) comparativ cu anul 1948 (2,27). Numărul persoanelor/gospodărie din mediul urban a scăzut însă, în aceeași perioadă, de la 3,5 în anul 1948 la 3,0 în anul 1992. În același timp, media națională a fost de 3,1 persoane pe gospodărie.

Printre județele cu fondul locativ mai mare decât media națională (336 de locuințe/1.000 de locuitori) se aflau, în anul 1992, Arad (364 de locuințe/1.000 de locuitori), Timiș (335 de locuințe/1.000 de locuitori) sau Cluj (351 de locuințe/1.000 de locuitori). În București existau 361 de locuințe/1.000 de locuitori. Aproape 39% dintre locuințe se găseau în blocuri.

Din totalul clădirilor, peste 56% erau construite cu materiale puțin rezistente, precum paiantă, chirpici, lemn etc. (Tabelul 12.7)

Tabelul 12.7

Structura clădirilor din România, după materialele de construcție, la nivelul anului 1992

Tipul materialului de construcție	Total		Urban		Rural	
	Număr clădiri	%	Număr clădiri	%	Număr clădiri	%
TOTAL	*4.463.971*	*100,00*	*1.038.494*	*23,70*	*3.425.477*	*76,30*
Beton armat sau prefabricate din beton	53.637	1,50	51.557	1,45	2.080	0,05
Cărămidă, piatră	1.872.002	41,90	576.678	12,90	1.295.324	29,00
Lemn	642.320	14,60	86.154	2,45	556.166	12,15
Paiantă, chirpici	1.843.012	42,00	307.892	6,90	1.535.120	35,10

Sursa: INS, 1994.

Recensământul din anul 1992 evidenția și faptul că, în numeroase județe din Moldova și Muntenia, ponderea majoritară era cea a clădirilor construite din materiale mai puțin rezistente: Vaslui (96%), Galați (89%), Iași (88%), Teleorman (82%), Călărași (77%) etc.

Alături de constructori, arhitecții au avut un rol determinant în evoluția ramurii economice analizate. Era necesară însă adaptarea legislației în care își desfășura activitatea această breaslă la noile condiții politico-economice ale României. Astfel, în aprilie 1990 se emitea *Decretul-lege nr. 127/1990* privind unele măsuri referitoare la activitatea Uniunii Arhitecţilor din România (UAR) şi a asociaţiilor teritoriale ale arhitecţilor, prin care i se recunoştea UAR calitatea de continuatoare a tradiţiei Societăţii Arhitecţilor din România (SAR).

Dacă până în decembrie 1989 numele arhitecţilor nevoiţi să-şi părăsească ţara erau condamnate uitării, din anul 1990, prezenţa acestora s-a făcut simţită cu putere. Printre cele mai importante nume, putem aminti arhitecții Ascanio Damian, Alexandru Beldiman şi Sandu Miclescu. Un moment semnificativ în cunoaşterea şi recunoaşterea arhitecţilor plecaţi din ţară a fost expoziţia *Arhitecţi români în străinătate*, deschisă de UAR în septembrie-octombrie 1992 la Sala Dalles (Panaitescu, 2016).

În perioada imediată, UAR s-a implicat în iniţierea şi organizarea a numeroase concursuri de arhitectură, nume precum cele ale arhitecților Peter Derer, Vasile Mitrea şi Marius Smigelschi fiind reprezentative pentru politica arhitecturală din perioada postdecembristă, marcată de numeroase frământări pe plan profesional (Celac și Panaitescu, 2016).

În anul 1994 a fost reglementat sistemul de finanțare a construcției de locuințe, prin *OUG nr. 19/1994*. Acest document prevedea și finalizarea locuințelor aflate în diferite stadii de construcție și stabilea criterii clare de atribuire a locuințelor nou realizate din fonduri publice, precum și modalitățile de plată în rate a acestora.

Un moment demn de semnalat este acela în care s-a demarat procesul de retrocedare a imobilelor confiscate de regimul comunist. Astfel, Legea nr.

112/1995 pentru reglementarea situaţiei juridice a unor imobile cu destinaţia de locuinţe trecute în proprietatea statului[16] a reprezentat un compromis. Ulterior au fost adoptate și alte legi ce vizau reglementarea principiilor restituirii în natură sau prin echivalent a imobilelor preluate în mod abuziv de stat. Procesul s-a derulat însă extrem de lent și cu numeroase sincope, nefiind finalizat nici până în prezent.

Anul 1996 aducea adoptarea celui mai important act normativ în definirea politicii naționale din domeniul locuirii. Astfel, *Legea locuinței nr. 114/1996* reglementa aspectele sociale, economice, tehnice și juridice ale construcției și folosinței locuințelor. Legea stipula faptul că locuirea era responsabilitatea partajată a Guvernului și a autorităților locale.

Legea, completată și modificată ulterior de câteva ori[17], definea termeni precum locuință socială, locuință de serviciu, locuință de intervenție, locuință de protocol sau condominiu (MDRAP, 2017). Ultima completare a *Legii nr. 114/1996* a fost făcută prin *Legea nr. 143/2017*, care introducea noțiunea de „locuință de sprijin".

În baza *Legii nr. 152/1998*, era creată *Agenția Națională pentru Locuințe* (ANL), având ca scop realizarea unor *montaje financiare,* precum și atragerea și administrarea resurselor pentru construirea, reabilitarea și consolidarea locuințelor (Noica, 2003).

Nevoia de locuințe și de creștere a spațiului destinat locuirii rămânea însă o problemă majoră care trebuia rezolvată printr-o nouă abordare a politicii naționale din domeniul construcțiilor. Chiar dacă, conform datelor din recensământul efectuat în anul 1992, se evidenția faptul că suprafața locuibilă era de 11,56 m^2/ persoană, în creștere cu 30% față de anul 1977 (anul ultimului recensământ din perioada socialistă), față de media europeană, România mai avea mult de recuperat.

Se poate spune că, în România, nevoia de locuințe era generată și de supraocupare, spațiul locuințelor fiind în general insuficient, raportat la numărul celor care ocupau aceste spații.

Nevoia de locuințe trebuia însă evaluată în mod riguros, în vederea stabilirii coordonatelor politicii naționale din domeniu. De aceea, la comanda *Ministerului Lucrărilor Publice și Administrării Teritoriului* (MLPAT), în anul 1999 s-a efectuat analiza *Nevoia de locuințe în România* (Voicu și Noica, 2001). Rezultatele acestei cercetări evidențiau faptul că 9% din populație avea o nevoie acută de locuințe. Conform acestui rezultat, aproximativ 200.000 de gospodării constituiau cererea efectivă acută de locuințe în România.

În sprijinul rezolvării acestei situații, în anul 1999 a fost adoptată Legea creditului ipotecar (*Legea nr. 190/1999*), iar în anul 2001 a fost lansat un program

[16] Se restituiau în natură foştilor proprietari acele imobile cu destinaţia de locuinţe trecute „cu titlu" în proprietatea statului sau a altor persoane juridice după 6 martie 1945 şi care se aflau în posesia statului sau a altor persoane juridice la data de 22 decembrie 1989, în cazul în care foştii proprietari locuiau în calitate de chiriaşi în respectivele imobile la data de 22 decembrie 1989 sau acestea erau libere (legea a fost publicată în Monitorul oficial al României, Partea I, nr. 279 din 29 noiembrie 1995).

[17] Amintim, în acest context, *Legea nr. 171/1997* și *Legea nr. 145/1999* (Patriche, 2003).

pentru realizarea a unui număr de 38.000 de locuințe până în anul 2004, cu regim de închiriere pentru tineri, susținut financiar din fonduri bugetare și împrumuturi externe.

În anul 2002, Parlamentul României a adoptat *Legea nr. 541/2002* care susținea economisirea și creditarea în sistem colectiv a locuințelor, după modelul caselor de economii din Germania.

Tot în anul 2002 avea loc un nou *Recensământ al populației și locuințelor*. Conform rezultatelor acestei activități, în contextul schimbărilor structurale, diferenţele dintre mediul urban şi mediul rural s-au adâncit, zonele rurale fiind dezavantajate în ceea ce priveşte infrastructura, utilităţile publice şi confortul locuinţei. Aproape jumătate din populaţia României, mai exact 47%, trăia în mediul rural (INS, 2002).

La nivel național, între cele două recensăminte, fondul general de locuințe sporea cu doar 5,8%, cea mai mare creștere înregistrându-se în mediul rural (circa 7,4%).

Numărul clădirilor din fondul locativ al municipiilor și orașelor creștea de la 1.052.061 în anul 1992 la 1.142.636 în anul 2002. În aceeași perioadă, suprafața locuibilă creștea cu aproape 7%.

Reţeaua de drumuri deservea puțin peste 60% din populaţia rurală. Numai jumătate dintre comune aveau acces direct la reţeaua principală de transport rutier. În anul 2001, drumurile judeţene şi comunale reprezentau aproape 80% din totalul reţelelor de drumuri naţionale, iar dintre acestea, doar 60%, respectiv 8% erau modernizate. Doar 17% dintre satele din România erau conectate la reţelele de distribuţie a apei şi doar în jur de 8% dintre gospodăriile rurale aveau locuinţe dotate cu apă curentă.

Spre deosebire de mediul rural, toate municipiile şi oraşele erau echipate cu sisteme de furnizare şi distribuţie a apei potabile şi peste 85% dintre locuinţele urbane erau dotate cu apă curentă. O situație similară exista și la sistemul de canalizare: 4% dintre gospodăriile rurale comparativ cu 84% la nivelul gospodăriilor urbane. În realitate, în multe sate, problema principală nu era lipsa apei curente, ci aprovizionarea cu apă şi calitatea redusă a apei disponibile.

Cu toate că în ultimii ani cele mai multe oraşe româneşti au cunoscut reduceri ale populației rezidențiale, suprafața acestora s-a extins spre exterior, mai ales în zonele periurbane. Între anii 1992 şi 2002, de exemplu, Bucureştiul şi-a adăugat la dimensiunea urbană o suprafaţă de dimensiunea oraşului Ploieşti. La fel, orașele Brașov și Cluj-Napoca și-au extins suprafața urbană cu circa 24%, în timp ce Craiova a cunoscut o creștere a acesteia cu 27%.

Foarte importantă pentru piața construcțiilor din România a fost și adoptarea *Legii nr. 372/13.12.2005* privind performanța energetică a clădirilor, act normativ ce a provocat ulterior o activitate intensă de refacere a exterioarelor numeroaselor blocuri de locuințe, din mediul urban în principal. Ulterior, această lege a fost modificată și completată prin *Legea nr. 159/2013*. Scopul acestei legi a fost promovarea creșterii performanței energetice a clădirilor, ţinându-se cont de

condițiile climatice exterioare și de amplasament, de cerințele de temperatură interioară și de eficiență economică.

Prin *Ordonanța de urgență a Guvernului României nr. 60/2009*, a fost aprobat Programul „Prima casă", atât ca o măsură de susținere a tinerilor aflați la prima achiziție imobiliară, cât și ca o formă de impulsionare a unei piețe imobiliare aflate în impas în acel moment. De la începutul programului și până în iulie 2016, au fost aprobate peste 180.000 de dosare, fiind considerat cel mai de succes program lansat de autorități în epoca postdecembristă. Conform datelor *Fondului Național pentru Întreprinderile Mici și Mijlocii* (FNGCIMM), cele mai importante zone în care s-au construit locuințe prin intermediul Programului „Prima casă" au fost, la nivelul anului 2016: București (27% din ponderea națională), Ilfov (aproape 15% din ponderea națională), Cluj (circa 6,5% din ponderea națională) și Timiș (circa 6,3% din ponderea națională) (Imopedia, 2018).

Un alt document important pentru evoluția pieței construcțiilor din România a fost *Legea nr. 153/05.07.2011* privind măsurile de creştere a calităţii arhitectural-ambientale a clădirilor (completată și modificată ulterior prin *Legea nr. 146/ 30.04.2013*).

Din a doua jumătate a anului 2011 începea și organizarea filialelor UAR (fără personalitate juridică) la nivel regional, de județ sau de sector, în cazul Bucureștiului. În acel moment, UAR număra 1.601 membri, din care 911 în București–Ilfov, 585 în teritoriu și 105 rezidenți în străinătate[18]. La Conferinţa Naţională a UAR desfăşurată în anul 2012 era revizuit şi adoptat statutul organizaţiei şi era ales senatul UAR, iar arhitect Viorica Curea devenea preşedintele uniunii.

Anul 2011 a însemnat momentul celui de-al treilea recensământ al populației și locuinței efectuat în perioada postdecembristă.

Cu această ocazie au fost inventariate 5.305.000 de clădiri, în care se aflau 8.691.000 de locuinţe convenţionale, având 22.741.000 de camere de locuit (Tabelul 12.8).

Din totalul locuinţelor convenţionale, 66,7% aveau alimentare cu apă în locuinţă (91,6% dintre locuinţele din municipii şi oraşe şi 37,2% dintre cele din comune) (INS, 2011). Cele mai mari ponderi ale locuinţelor care aveau alimentare cu apă au fost înregistrate în Municipiul Bucureşti (96,8%) şi în următoarele judeţe: Braşov (89,5%), Timiş (85,0%), Constanţa (84,7%), Hunedoara (84,0%), Sibiu (82,0%) şi Cluj (80,8%).

Se observă că între cele trei momente de referință (1992, 2002 și 2011), în afara evoluției descendente a procesului de finalizare a locuințelor din fonduri publice, putem afirma că piața imobiliară specifică spațiilor locative a cunoscut un trend ascendent. De evidențiat dublarea practică a suprafeței de locuit pe persoană, nivelul atins în anul 2011, de 20,4 m^2, fiind mult mai aproape de cerințele comunității europene (30 m^2/persoană).

[18] În anul 2017, UAR număra 2.199 de membri, dintre care 1.213 din Bucureşti, 836 din teritoriu şi 150 cu rezidenţa în străinătate.

După recensământul din anul 2011 și până în prezent, fondul locativ nou construit (Tabelul 12.9) a crescut la nivel național cu circa 15%, pe fondul scăderii construcției de noi locuințe în mediul rural cu aproape 5%.

S-a ajuns, astfel, ca în anul 2016 să existe un total de 8,93 mil. de locuințe, în creștere cu 0,5% față de anul precedent (INS, 2017).

Tabelul 12.8

Comparații între principalii indicatori ai locuirii reieșiți în urma recensămintelor efectuate în România în anii 1992, 2002 și 2011

Indicator	U.M.	1992	2002	2011
Populație	mii	22.810	21.680	20.121
Gospodării	mil.	7,29	7,32	7,40
Dimensiunea medie a gospodăriei	persoane/gospodărie	3,07	2,92	2,66
Total locuințe	mil.	7,65	8,10	8,70
Clădiri de locuințe	mil.	4,49	4,84	5,30
Media națională a locuirii	locuințe/1.000 locuitori	336	374	435
Suprafața utilă medie pe locuință	m^2	33,8	37,6	46,5
Dimensiunea medie a camerelor pe locuință	număr camere/locuință	2,5	2,6	2,7
Suprafața utilă medie pe persoană	m^2	11,6	14,3	20,4
Locuințe finalizate (total)	mii	49,0	27,7	45,4
Locuințe finalizate cu fonduri publice (din total)	%	87,8	10,8	5,1
Densitatea locuințelor finalizate	locuințe/1.000 locuitori	2,1	1,3	2,2

Sursa: Date și prelucrări de date de la INS, *Recensământul populației și locuințelor,* edițiile 1992, 2002, 2011.

Cele mai multe locuinţe realizate în anul 2016 din fonduri publice au fost date în folosinţă în următoarele regiuni de dezvoltare: Nord-Est (26,0%), Sud-Est (22,1%), Nord-Vest (17,8%), Sud Muntenia (11,5%) şi Centru (11,3%). Cele mai puţine locuinţe construite din fonduri publice au fost realizate în regiunile de dezvoltare Sud-Vest Oltenia (7,3%) şi Vest (4,0%). În regiunea de dezvoltare Bucureşti–Ilfov nu s-au construit locuinţe din fonduri publice.

Din fondurile private, cele mai multe locuinţe au fost date în folosinţă în regiunile de dezvoltare: Bucureşti–Ilfov (19,7%), Nord–Est (16,9%), Nord–Vest (16,6%), Centru (11,9%) şi Sud-Est (11,1%). Cele mai puţine locuinţe construite din fonduri private au fost înregistrate în regiunile de dezvoltare: Sud Muntenia (10,2%), Vest (9,3%) şi Sud-Vest Oltenia (4,4%).

Tabelul 12.9

Evoluția fondului de locuințe noi din România, pe medii rezidențiale, în perioada 2011–2016

Locuințe nou construite	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Total	45.419	44.016	43.587	44.984	46.984	52.206
Urban	19.988	20.036	20.533	23.154	24.804	27.878
Rural	25.431	23.980	23.054	21.907	22.224	24.328

Sursa: INS, *Anuarul statistic al României,* edițiile 2012–2016; INS, 2017; INS, 2017b.

Ţinând seama de suprafaţa locuibilă disponibilă pe o locuinţă, cele mai spaţioase camere de locuit se regăseau în regiunile: Centru şi Bucureşti-Ilfov (în medie, unei camere îi revenea o suprafaţă locuibilă de 19,3 m^2), Nord-Vest şi Vest (19,0 m^2). Cele mai mici suprafeţe medii locuibile pe o cameră se regăseau în regiunile de dezvoltare: Nord-Est (16,8 m^2), Sud-Est (16,2 m^2), Sud Muntenia şi Sud-Vest Oltenia (15,5 m^2).

Este relevant faptul că, în timp ce numărul populaţiei a înregistrat o dinamică descendentă, fondul de locuinţe a crescut. O posibilă explicație a acestei situații poate fi creșterea permanentă a cererii de locuințe, pe fondul modificării substanțiale a conceptului de locuire în cadrul unei familii cu membri din mai multe generații. Astfel, dacă în perioada comunistă într-o locuință puteau conviețui mai multe generații din aceeași familie (bunici, părinți, copii și chiar nepoți), în perioada postdecembristă, tendința a fost ca fiecare generație a unei familii să-și dobândească o locuință proprie. Această cerință a depășit astfel trendul demografic negativ al României (cauzat de rata redusă a natalității și creșterea numărului de emigranți care și-au modificat oficial rezidența și chiar naționalitatea).

Comparând indicatorii specifici între locuințele pe medii de rezidență, există o diferenţă de 0,9 m^2 între mediul urban şi cel rural referitoare la suprafaţa medie pe o locuinţă și de 3,1 m^2 la suprafaţa medie pe camerele de locuit. În schimb, la numărul mediu de camere pe o locuinţă, media era mai mare în mediul rural (3,0) față de cel urban (2,5). Ponderea cea mai mare a suprafeţei locuibile şi a suprafeţei utile au avut-o locuinţele nou construite în mediul rural (50,9%), respectiv (52,1%).

După materialul de construcţie utilizat, cea mai mare parte a locuinţelor noi (80,8% în total) au fost realizate din cărămidă, piatră sau înlocuitori, cu planşee din beton armat şi lemn. Aceste materiale deţineau ponderea cea mai mare atât în mediul urban (84,4%), cât şi în mediul rural (76,8%).

Numărul autorizațiilor de construcție a scăzut semnificativ în ultimii ani. Dacă în anul 2014, la nivelul lunii iulie, erau înregistrate 26.038 de autorizaţii, iar în 2015 erau raportate 26.393, în anul 2016, numărul acestora a scăzut cu 728, la 25.665 de autorizaţii (Negrescu, 2016).

În primele nouă luni ale anului 2017, s-a observat o modificare a acestei tendințe, fiind eliberat un număr de 31.635 de autorizaţii de construcţie pentru clădiri rezidenţiale. Pe medii de rezidenţă, situaţia autorizaţiilor eliberate pune în evidenţă o creştere a numărului celor eliberate în mediul rural, iar pentru mediul urban, o scădere faţă de anul precedent. În profil regional s-au înregistrat creşteri ale autorizaţiilor de construcţie eliberate în următoarele regiuni de dezvoltare: Nord-Est (+754), Bucureşti-Ilfov (+440), Centru (+282), Sud-Est (+196), Sud-Vest Oltenia (+152) şi Vest (+35). Scăderi au avut loc în regiunile: Nord-Vest (–270) şi Sud Muntenia (–1).

Concluzionând, putem afirma că în perioada 1990–2016, în România, media locuințelor construite anual a fost de aproximativ 38.000 de unități. Cel mai bun an a fost 2008, cu peste 67.000 de unități livrate. La polul opus, în anul 2000, a fost

înregistrat cel mai scăzut volum de livrări, cu doar 26.400 de case și apartamente noi finalizate. În topul livrărilor de locuințe a fost Municipiul București (68.435), urmat de județele Ilfov (66.034), Constanța (51.293), Suceava (50.848) și Cluj (50.394). La polul opus, județul cu cea mai redusă activitate rezidențială din ultimii 26 de ani a fost Caraș-Severin, unde au fost construite doar 5.185 de unități.

Activităţile privind utilitatea publică de interes local au avut o importantă dimensiune socială şi un rol esenţial în consolidarea dezvoltării durabile a localităţilor şi îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă.

Principalele obiective de dezvoltare a serviciilor publice de gospodărie comunală în conformitate cu prevederile directivelor europene au fost: alimentarea cu apă, canalizarea, salubrizarea localităţilor, alimentarea cu energie termică, alimentarea cu gaze naturale, administrarea domeniului public.

La sfârşitul anului 2016, în municipii şi oraşe, proporţia lungimii străzilor care aveau reţele de distribuţie a apei potabile faţă de lungimea totală a străzilor a fost de 77,1% (INS, 2017b).

În oraşe precum Bechet (Dolj), Măgurele (Ilfov), Potcoava (Olt), Miercurea Sibiului (Sibiu), Milisăuţi şi Cajvana (Suceava) exista un grad redus de echipare a străzilor cu reţele de distribuţie a apei potabile (sub 10,0% din lungimea străzilor).

Lungimea totală a reţelei de canalizare la sfârşitul anului 2016 a fost de 34.353,4 km, din care 24.133,5 km în municipii şi oraşe. Comparativ cu anul precedent, lungimea reţelei de canalizare s-a extins cu 2.650,8 km (respectiv cu 1.149,1 km în mediul urban şi cu 1.501,7 km în mediul rural).

La sfârşitul anului 2016, lungimea totală a străzilor din localităţile urbane ale României era de 31.101 km, străzile modernizate (în lungime de 20.972 km) reprezentând 67,4% din total. Din totalul de 320 de municipii şi oraşe înregistrat la sfârşitul anului 2016, municipiile şi oraşele pentru care ponderea lungimii străzilor modernizate în totalul lungimii străzilor este de 100% erau: Buziaș, Jibou, Ştei, Oţelul Roşu, Plopeni şi Pâncota.

În sectoarele nerezidențiale și inginerești, activitățile de construcții au cunoscut în perioada 1990–2017 un trend permanent descendent.

La capitolul construcții inginerești putem aminti de dezafectarea numeroaselor spații ale unor întreprinderi industriale sau agricole și construcția, pe aceste locații, a unor centre comerciale, zone rezidențiale sau parcuri industriale.

Astfel, în conformitate cu *Legile nr. 65/2001* și *nr. 186/2013*, la nivelul anului 2017, pe plan național erau înregistrate 80 de parcuri industriale. Cele mai *înzestrate* regiuni din această perspectivă erau Sud (Muntenia) cu 22 de parcuri industriale, Nord-Vest cu 18 parcuri și Centru cu 17 astfel de zone. Cea mai slab dezvoltată era regiunea de Sud-Est, cu doar două parcuri industriale.

O evoluție demnă de semnalat este și cea a construcției de centre comerciale. În toate marile orașe din România, pe suprafețe întinse, adeseori în locațiile unor foste întreprinderi industriale, au fost dezvoltate centre comerciale sau de birouri.

În București, de exemplu, dincolo de cele circa 40 de foste platforme industriale transformate în centre comerciale sau birouri, încă 300 hectare de teren

din alte 16 foste platforme industriale își așteptau, la nivelul anului 2018, investitorii (Alecu, 2018). Toţi dezvoltatorii și-au dorit să realizeze proiecte de construcții comerciale care să devină un reper al zonei. Acest lucru a fost foarte dificil în marile aglomerări de clădiri de birouri (de exemplu: Floreasca–Barbu Văcărescu, Dimitrie Pompeiu–Pipera), unde *accentele înalte* au fost cele mai simple modalităţi de evidențiere a clădirilor, în defavoarea celor arhitecturale.

În prezent, cea mai înaltă clădire din România este Sky Tower, parte a complexului Floreasca City Center din București. Finalizată în anul 2012, clădirea de birouri are o înălțime de 137 m și 37 de etaje. De altfel, majoritatea clădirilor cu o înălțime de peste 50 m se regăseau în București.

Cu toate acestea, au apărut astfel de edificii și în alte zone ale României.

Timișoara, de exemplu, a demarat în anul 2016 construcția edificiului Openville, un ansamblu mixt, care va include și o clădire de 155 m. Dacă va fi finalizată, aceasta va deveni cea mai înaltă clădire din țară. Cluj-Napoca a început să construiască clădiri înalte de birouri în perioada decembristă, în principal în zona industrială a orașului. Clădiri foarte înalte au mai fost construite după anul 1990 și în Suceava (2015) – Catedrala Naşterea Domnului (82 m); Iași (2012) – Palas Residential Tower (73 m) și (2004) – Universitatea de Medicină și Farmacie „Grigore T. Popa” (65 m); Sibiu (2014) – Mihai Viteazul Residence (65 m), Satu Mare (2012) – Complex Dana Center (64 m) etc.

Oferta de spaţii noi de birouri de clasă A finalizate în anul 2017 a fost absorbită aproape în totalitate de cerere. În București, mai mult de jumătate dintre noile clădiri dezvoltate în anul 2017, de exemplu, au fost în vestul orașului, iar mai puţin de 20%, în centrul orașului. La sfârşitul anului 2017 existau peste 2,5 mil. m^2 de spații de birouri moderne în Bucureşti (circa 1,1% din suprafața totală a capitalei), înregistrând o rată de neocupare medie de aproximativ 10%.

La Cluj-Napoca, cele mai extinse spații de birouri le ocupau, la sfârșitul anului 2017, clădirile Cluj Business Center (57.000 m^2), The Office Center (56.000 m^2) și Novis Plaza Office (14.500 m^2) (Poenaru, 2017). Construcția acestora, realizată în perioada postdecembristă, s-a bazat pe reconversiile de spații industriale sau comerciale aflate cu precădere pe fostele platforme industriale ale orașului (aproximativ 38% din total), reconversia de apartamente sau vile situate în diverse zone ale orașului, cu precădere în cele centrale sau semicentrale (20% din total) și noi spații din actualul perimetru urban al municipiului.

Un alt domeniu în care s-a dezvoltat sectorul construcțiilor a fost realizarea de noi lăcașuri de cult și școli. Ritmul de construcție al acestora a fost însă diferit. Numărul lăcașurilor de cult nou construite a fost de circa cinci ori mai mare decât cel al școlilor.

Conform datelor de la Institutul Naţional de Statistică, numărul total al şcolilor a scăzut semnificativ în România, de la aproape 30.000 de unităţi şcolare în anul 1996 la aproximativ 21.000 în prezent, dintre care doar puțin peste 7.100 aveau personalitate juridică, dispuneau de personal didactic și bază materială proprii. Chiar și construcția de noi unități, redusă de altfel, nu a putut remedia acest

trend negativ. De altfel, în perioada postdecembristă, media anuală a construcției de școli noi a fost de doar 17 unități (Popescu, 2013), în timp ce numărul celor desființate a fost mult mai mare. Printre județele în care s-au construit şcoli în număr mai mare, amintim Vrancea (51 de noi unități școlare) și Mehedinți (25 de noi unități școlare).

În același timp, anual, în România, apăreau circa 90 de biserici noi, majoritatea pentru cultul ortodox. Cele mai multe erau clădiri mici, de lemn. În Bucureşti existau, la nivelul anului 2017, 311 biserici. Judeţele cu cele mai multe lăcaşuri de cult erau Cluj cu 833 de clădiri ale bisericii, urmat de judeţul Bihor cu 709 lăcaşuri de cult, Suceava cu 682, Bacău cu 666 şi Timiş cu 641.

Judeţele cu cele mai puţine biserici şi alte lăcaşuri de cult erau Tulcea cu 72, Constanţa cu 149, Brăila cu 159, Ilfov cu 216 şi Ialomiţa cu 220.

O construcție emblematică pentru perioada postdecembristă a fost și este *Catedrala Mântuirii Neamului*, care urmează să fie ridicată în București. Din punct de vedere legislativ, construcția acestui edificiu s-a bazat pe Ordonanţa de urgenţă nr. 19/17 martie 2005 privind realizarea Amplasamentului arhitectural „Catedrala Mântuirii Neamului". La sfârşitul anului 2010, lucrările de construcţie au demarat pe baza contractului de proiectare semnat cu firma SC WANEL EXIM SRL Bacău[19]. Arhitectura Catedralei, realizată de arhitectul Constantin Amâiei, reprezintă o sinteză între tradiție şi contemporaneitate, armonizând elemente arhitecturale din diferite zone ale României (ocnițe moldave, pridvoare brâncovenești şi turnuri transilvane), precum şi elemente de monumentalitate de la unele catedrale vest-europene, ținându-se seama că o mare parte a diasporei române se află în Occident.

Subramura construcţiilor civile din România, după anul 1990, a cunoscut o reaşezare „în piaţă", condiţiile noi, pe baze concurenţiale, reducând drastic „anvelopa" creată de mecanismele artificiale ale sistemului economic anterior. Activitatea din construcții a avut o evoluție sinusoidală (Figura 12.3). După anul 1993, volumul total al lucrărilor a cunoscut un ritm ușor ascendent până în anul 2004. Ulterior, perioadele de apogeu și criză economică resimțite de economia românească au produs evoluții similare în activitatea de construcții. Începând din anul 2009 și până în prezent, s-a produs o revenire a ritmului de creștere, dar, ca intensitate, a fost asemănător celui din anul 1995. Astfel, după ce în perioada anilor 2006–2008 creșterea anuală a volumului lucrărilor avea valori cuprinse între 150% și 194%, anul 2015 ajungea să aibă un nivel de creștere similar celui din anul 2002 (circa 110%).

În acest context, a existat și o permanentă evoluție descrescătoare a volumului lucrărilor din sectorul public, în timp ce sectorul privat a ajuns să dețină peste 90% din piață. Construcţiile au devenit în perioada de „tranziţie" un determinant important al performanţei economice, furnizând un strat dinamic de *întreprinderi mici şi mijlocii* (IMM), cu un personal şi o cifră de afaceri în permanentă creştere (Tabelul 12.10).

[19] Sursa: Patriarhia Română, link: http://catedralaneamului.ro/index.php/construim-catedrala/o-catedrala-pentru-capitala-date-corecte-si-semnificative.

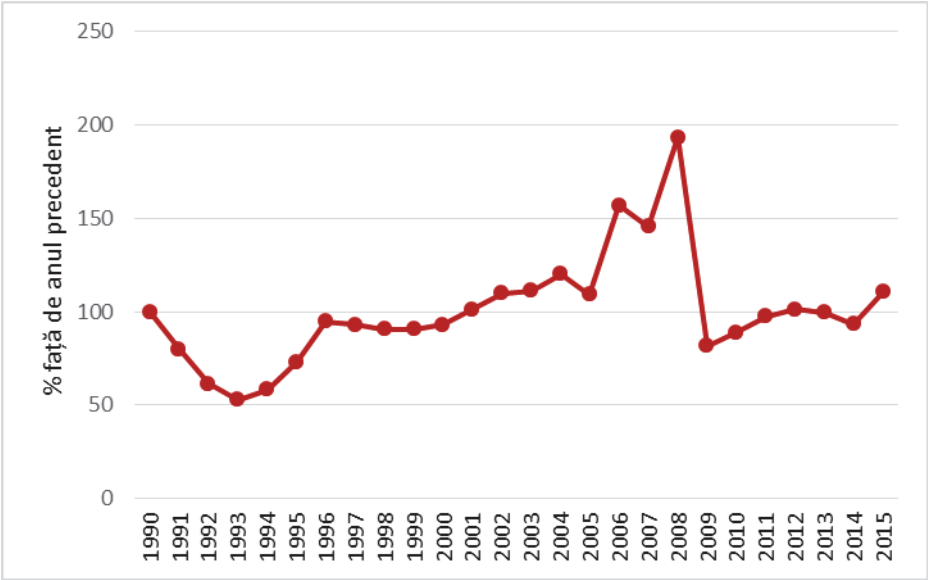

Sursa: Date și prelucrări de date după INS, *Anuarul statistic al României*, edițiile 1991–2016.

Fig. 12.3. Evoluția volumului lucrărilor anuale totale din sectorul construcțiilor în România, pentru perioada 1990–2015.

Cu toate acestea, pe ansamblul sectorului, în anul 2015, forța de muncă angajată era sub cea existentă în anul 1990 și chiar sub cea a anului 2008 (an de criză financiară la nivel global).

Aportul construcțiilor la formarea PIB a fost, în perioada postdecembristă, în permanență mai mare decât cel înregistrat în anul 1990. Cu titlu de exemplu, în anul 1990, aportul construcțiilor la formarea PIB era de 1,7 mld. dolari SUA (pentru un PIB de circa 41 mld. dolari SUA), iar în anul 2008 ajunsese la peste 23 mld. dolari SUA (pentru un PIB de circa 204 mld. dolari SUA)[20].

Începând cu anul 2002, majoritatea societăților active din domeniul construcţiilor erau IMM-uri, numărul acestora înregistrând în anul 2008 o creştere de aproape patru ori în raport cu anul 2000, respectiv o dublare faţă de anul 2005[21].

Criza financiară internațională a influenţat activitatea de construcţii, după anul 2008 înregistrând scăderi substanţiale ale indicilor *valorii adăugate brute* (VAB), ale producţiei şi consumului intermediar.

Interesant este că, faţă de anul 1990, anumiţi indicatori ai activității de construcții (productivitatea muncii pe salariat şi volumul imobilizărilor corporale) au continuat să crească şi după începutul crizei, pentru o perioadă de trei ani, după

[20] Valorile sunt calculate la prețurile curente, pe baza datelor BNR și INS.
[21] Sursa: Date şi prelucrări de date din *Anuarele statistice ale României 2003–2009.*

care au cunoscut o descreştere abruptă. Acest trend poate fi explicat prin faptul că au fost finalizate unele dintre investiţiile începute anterior perioadei de criză, investiţiile fiind mai mici, dar producţia având valori anuale apropiate. O altă explicaţie plauzibilă este şi aceea că majoritatea firmelor, fiind IMM-uri cu capital majoritar privat (în anul 2010, 99,7% dintre societăţi figurau cu capital majoritar privat), au putut să se adapteze mai uşor la noile condiţii şi să-şi flexibilizeze activitatea în acord cu cerinţele perioadei.

Tabelul 12.10

Evoluţia unor indicatori reprezentativi ai sectorului construcţii din România, pentru perioada 1990–2015

INDICATOR	UM	1990	1995	2000	2005	2008	2010	2014	2015
Forța de muncă angajată	mii persoane	706	479	353	463	692	628	628	643
Producţia	% faţă de anul precedent	74,8	114,4	107,9	111,3	126,0	113,4	88,5	–
Consumul intermediar	% faţă de anul precedent	64,2	121,4	109,2	111,5	125,9	127,2	81,0	–
Valoarea adăugată brută	% faţă de anul precedent	101,1	106,7	106,3	111,2	126,2	97,0	101,9	–
Aportul la formarea PIB	%	4,2	6,8	4,7	5,6	11,4	9,2	7,7	9,9
Investiţii	% (anul 1990=100%)	100,0	146,4	206,5	294,9	426,8	267,2	161,2	185,4

Sursa: Date şi prelucrări de date din: INS, *Anuarul statistic al României,* ediţiile 1991–2016.

În anul 2015, lucrările de construcţii au crescut cu 10,4% faţă de anul precedent, urmând ca anul următor, 2016, acestea să înregistreze un regres de 4,8% faţă de anul 2015, afectate de declinul lucrărilor de infrastructură, în timp ce construcţia de clădiri rezidenţiale a crescut semnificativ.

12.4. CONCLUZII

După Primul Război Mondial, dezvoltarea capitalului industrial, bancar şi comercial a condus la intensificarea construcţiilor atât de fabrici, uzine, cât şi clădiri pentru locuinţe sau edificii moderne. Acestea nu au cuprins decât o zonă restrânsă în urbanizarea propriu-zisă a oraşelor mari şi mai ales unele sectoare centrale.

În perioada socialistă, construcția de locuințe a reprezentat un obiectiv subordonat politicii de industrializare și urbanizare forțată. În toate orașele industriale a început construcția cartierelor muncitorești, menite să găzduiască

numărul tot mai mare de lucrători manuali. Acestea au fost construite la periferiile oraşelor, pe terenuri virane sau în zone suburbane, pe criteriul proximităţii faţă de unităţile industriale recent construite. Construcţiile, atât cele industriale şi de infrastructură, cât şi cele de locuinţe, s-au dezvoltat într-un ritm accelerat. Impunerea modelului urbanistic, în cadrul ansamblului rezidenţial (cartiere de blocuri), ca măsură de eficientizare a costurilor şi producţiei a condus la realizarea unui număr foarte mare de locuinţe situate în blocuri, prin promovarea apartamentelor tipizate, a panourilor prefabricate şi a mecanizării lucrărilor de execuţie.

Etapele trecerii României de la stadiul unei economii eminamente agrare spre una industrial-agrară sunt reflectate de evoluția raportului dintre construcțiile realizate în mediul urban și rural (Figura 12.4).

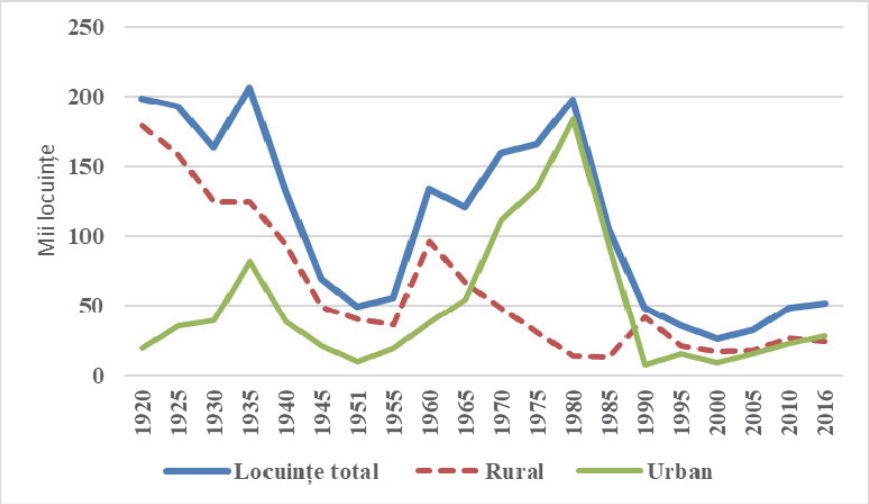

Sursa: Date și prelucrări de date din: Axenciuc, 2018 și INS, 2017.

Fig. 12.4. Evoluții anuale ale numărului de locuințe noi construite în România, pe diferite medii de rezidență, în perioada 1920–2016.

Principalul factor care a influențat major evoluția domeniului construcțiilor l-a constituit, fără îndoială, procesul de industrializare. Desfășurat într-un ritm relativ lent în perioada interbelică, acest proces s-a intensificat semnificativ odată cu industrializarea forțată din perioada comunistă. Necesitatea acoperirii cererii de forță de muncă în industrie a generat un transfer al populației de la sat spre oraș, ceea ce a determinat modificarea semnificativă a balanței socio-demografice a României, făcând necesară punerea în practică a unui vast program în domeniul construcțiilor de locuințe.

Pentru perioada postdecembristă, în baza noilor condiții politico-economice, piața construcțiilor din România a fost caracterizată de retragerea masivă a statului

de la finanțarea noilor construcții, de liberalizarea chiriilor, concomitent cu privatizarea masivă a locuințelor de stat și introducerea subvențiilor pentru construcția de locuințe. Din această perspectivă, dacă urbanizarea socialistă a fost cointensivă, cu proiecte publice de construcţii, perioada postdecembristă, din punctul de vedere al locuirii, a fost influențată aproape în întregime de construcţiile private.

Dezvoltarea unor cartiere de blocuri a fost înlocuită de zone dominate de locuințe mult mai pretențioase, în acord cu cerințele noilor proprietari (vile de lux, apartamente în case tip „duplex" etc.).

În acest context, domeniul construcțiilor de noi locuințe și-a continuat trendul descendent accentuat, criza de pe această piață, în loc să se atenueze, devenind și mai acută. Reducerea activității în construcția de locuințe, în special în orașele mari, a constituit factorul agravant al acestei situații negative. La această stare de fapt au contribuit și reducerea construcției de locuințe de către stat, scăderea puterii de cumpărare, creșterea masivă a costurilor de producție ale materialelor de construcție, dincolo de puterea de cumpărare a familiilor cu venituri medii.

În prezent, 86% din suprafaţa construită este reprezentată de clădirile rezidenţiale. Din cele 8,45 mil. de unităţi locative, locuinţele unifamiliale sunt dominante, reprezentând 61% dintre acestea.

Așa cum sublinia și N. Noica, „piața nu a putut reacționa, în condițiile unei imense disparități între cererea și oferta de locuințe, iar guvernele nu au putut și nici nu au dorit să atenueze prăpastia dintre nevoia ridicată a familiilor cu putere de cumpărare redusă și costurile brusc ridicate ale producției de locuințe" (Noica, 2003).

Întârzierea nejustificată a restructurării economiei naționale a determinat efecte negative pentru o perioadă lungă de timp, primele semne ale relansării creșterii economice, inclusiv în domeniul construcțiilor, apărând după anul 2000.

În aceste condiții, anul 2000 a fost cel în care s-au dat în folosință cele mai puține locuințe nou construite (circa 26.000) din întreaga perioadă analizată, 1920–2016. La polul opus, anii 1935 (perioada interbelică) și 1980 (epoca socialistă) au înregistrat maximele perioadei analizate, cu o producție anuală de noi locuințe de circa 200.000 de unități.

De remarcat menținerea gradului de urbanizare la un nivel relativ constant în perioada 1990–2017. Dacă în anul 1990, în mediul urban, trăia 54,3% din populaţia României, 27 de ani mai târziu, ponderea locuitorilor din mediul urban era de 53,6%, ceea ce denotă o ușoară tendință a populației de a migra dinspre oraș spre sat, evoluție mult diminuată față de perioada industrializării forțate. În acest nou context, majoritatea locuințelor noi au fost construite în zonele limitrofe marilor orașe[22].

Comparația dintre evoluția valorii adăugate brute (VAB) la nivelul economiei naționale și cea din domeniul construcțiilor (Figura 12.5) evidențiază modul în care au fost valorificate resursele tehnice, umane și de capital în perioada

[22] Sursa: INS, *Anuarul statistic al României*, 1992 și *Comunicat de presă INS*, nr. 212/ 29 august 2017.

analizată. De remarcat evoluția simetrică a VAB, la nivelurile economiei naționale și industriei, total diferită de cea din sectorul construcții.

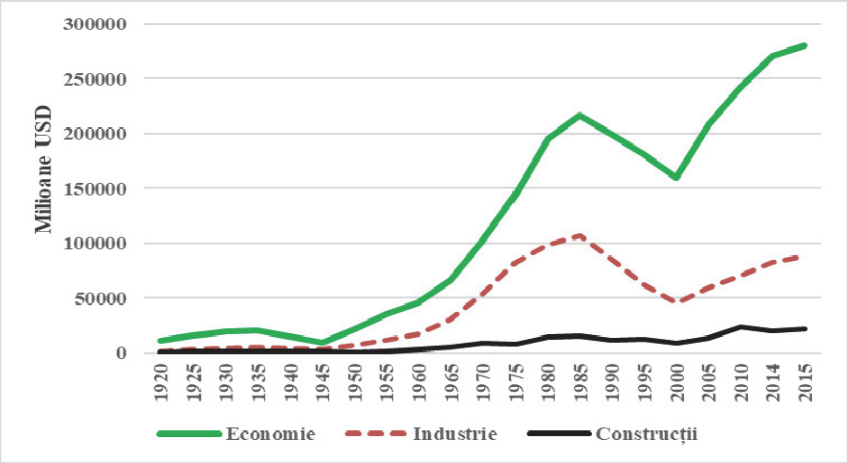

Sursa: Date și prelucrări de date din: Axenciuc, 2018; INS, *Anuarul statistic al României, 2016* și INS, 2018.

Fig. 12.5. Evoluții ale VAB în economie, industrie și construcții, în perioada 1920–2015.

Dacă la nivelul economiei naționale, în perioada interbelică, VAB a cunoscut o evoluție relativ constantă, în perioada 1950–1980 a crescut în special prin contribuția industriei, trendul accentuat crescător datorându-se dezvoltării preponderent extensive a acesteia și în măsură mai redusă creșterii gradului de valorificare a resurselor tehnice, umane și de capital.

Scăderea semnificativă înregistrată în perioada 1985–2000 s-a datorat, până în anul 1990, scăderii investițiilor și învechirii tehnologiilor, iar în perioada următoare, convulsiilor prin care a trecut economia națională și, implicit, industria, ca urmare a perioadei de tranziție de la economia centralizată la economia de piață.

După anul 2000 se poate observa o creștere a VAB în construcții, bazată pe retehnologizarea domeniului și pe atragerea capitalurilor străine și autohtone în proiecte imobiliare de anvergură.

BIBLIOGRAFIE

1. ***(1920), *Statistica clădirilor locuinţelor din România*, întocmită pe baza recensământului general al populației din 19 decembrie 1912–13 ianuarie 1913 (cu introducere de Colescu Leonida, director general al statisticii), Editura Cartea Românească, Bucureşti, p. 12.
2. Adam Iosif I., Pușcaș Ioan (1987), *Izvoare de demografie istorică*, vol. 2, *Transilvania sec. XIX-1918*, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti.
3. Alecu Bogdan (2018), *Cum a transformat piaţa imobiliară faţa Bucureştiului*, disponibil la: http://www.zf.ro/companii/cum-a-transformat-piata-imobiliara-fata-bucurestiului-din-foste-

fabrici-au-rasarit-malluri-si-centre-de-birouri-iar-zone-abandonate-au-fost-transformate-cu-sute-de-milioane-de-euro-16983533.
4. Angelescu Constantin (1928), *Activitatea Ministerului Instrucţiunii (1922–1926)*, Editura Cartea Românească, Bucureşti.
5. AR – Academia Română (2003), *Istoria românilor,* vol. VIII, Editura Enciclopedică, Bucureşti, p. 132.
6. Axenciuc Victor (1999), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă şi contemporană*, Partea I, Editura Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti.
7. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României, 1862–2000*, vol. I şi II, Editura Economică, Bucureşti.
8. Axenciuc Victor (2018), *Progresul economic al României. Serii statistice seculare 1860–2010*. vol. II, *Industria şi construcţiile*, Editura Academiei, Bucureşti.
9. Briciu Cosmin (2016), *Politici sociale de locuire,* Calitatea vieţii, an XXVII, nr. 1, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, București.
10. Celac Mariana (1995), *O analiză comparată a limbajului totalitar în arhitectură,* în Boia Lucian (ed.), *Miturile comunismului românesc*, Editura Universității București.
11. Celac Mariana, Panaitescu Alexandru (2016), *Scurt istoric al organizării profesiei de arhitect în România de la „regulamentul" lui A.I. Cuza şi M. Kogălniceanu până în prezent*, disponibil la: http://arhitectura-1906.ro/2016/12/scurt-istoric-al-organizarii-profesiei-de-arhitect-in-romania-de-la-regulamentulu-lui-a-i-cuza-si-m-kogalniceanu-pana-in-prezent/0 (accesat la 22.01.2017).
12. Decuseară Eugen C. (1929), *O anchetă asupra construcţiilor de clădiri noui în oraşele municipii dela 1919–1928*, *însoţită de un studiu statistic de Dl E.C. Decuseară, Directorul Statisticei Judiciare*, Tipografia Curţii Regale F. Gobl Fii SA, Bucureşti.
13. Georgescu Florian, Cernovodeanu Paul, Cebuc Alexandru (1966), *Monumente din Bucureşti*, Editura Meridiane, București.
14. Giurescu Dinu C. (1994), *Distrugerea trecutului României*, Ed. Museion, Bucureşti.
15. Gusti Dimitrie (1938), *Enciclopedia economică a României*, vol. *Economia naţională, Cadre şi producţie*, cap. IX, p. 883, disponibil la: www.cimec.ro
16. Hamangiu Constantin, *Codul general al României, Legi uzuale*, vol. IX-X, Editura „Universală" Alcalay & Co., p. 762-769.
17. Imopedia (2018), *Istoric Prima casa*, disponibil la: https://media.imopedia.ro/stiri-imobiliare/istoric-prima-casa-15201.html
18. INS – Institultul Național de Statistică (2011), *Recensământul populației și locuințelor,* disponibil la: http://www.recensamantromania.ro/.
19. INS – Institutul Național de Statistică (1991), *Anuarul statistic al României,* București.
20. INS – Institutul Național de Statistică (1994), *Recensământul populației și locuințelor 1992*, vol. III, *Clădiri, locuințe, gospodării*, București.
21. INS – Institutul Național de Statistică (2017a), *Activitățile privind utilitatea publică de interes local, în anul 2016*, București.
22. INS – Institutul Național de Statistică (2017b), *Fondul de locuințe în anul 2016*, București.
23. Livezeanu Irina (1998), *Cultură şi naţionalism în România Mare*, Editura Humanitas, Bucureşti.
24. MDRAP – Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice (2017), *Strategia națională a locuirii 2016-2030,* disponibil la: http://www.mmediu.ro/app/webroot/uploads/files/2017-01 13_Strategia_Nationala_a_Locuirii_2016-2030.pdf.
25. Negrescu Adrian (2016), *Efectul instabilităţii creditării: Peste 3000 de firme de construcţii au închis porţile*, Analiză KeysFin, disponibil la: http://www.keysfin.com/RO/#!/Pages/News/NewsDetails&title=analiza-keysfin-efectul-instabilitatii-creditarii-peste-3000-de-firme-de-constructii-au-inchis-portile-3594.
26. Noica Nicolae (coord.), Hricu Ruxandra, Popescu Cristina Gabriela (2003), *Între istorie şi actualitate. Politici de locuire în România,* Editura Maşina de Scris, Bucureşti.

27. Panaitescu Alexandru (2016), *Consacrarea fracturii – momentul 1952*, disponibil la: http://arhitectura-1906.ro/2016/12/consacrarea-fracturii-momentul-1952/, accesat la data de 22.01.2017.
28. Patriarhia Română: http://catedralaneamului.ro/index.php/construim-catedrala/o-catedrala-pentru-capitala-date-corecte-si-semnificative.
29. Patriche Iulian (2003), *Piața construcțiilor în România*, Editura Uranus, București.
30. Petrovici Norbert (2005), *Inegalități socio-spațiale în cartierele de vile,* Universitatea „Babes_Bolyai", disponibil la: http://socasis.ubbcluj.ro/seminarii/urbana/Upload/Cercetari/Norbert%20Petrovici%20-%20Noua%20urbanizare.pdf, accesat la data de 07.03.2017.
31. Poenaru Călin (2017), *Cele mai „vânate" clădiri de birouri din Cluj,* disponibil la: http://ziuadecj.realitatea.net/economie/cele-mai-vanate-cladiri-de-birouri-din-cluj--157550.html.
32. Popescu Andrei Luca, Ofițeru Andreea (2013), *După Revoluție, s-au construit cinci biserici pentru fiecare școală nouă. De ce românii donează pentru lăcașe de cult și n-o fac pentru școli*, disponibil la: http://www.gandul.info/stiri/dupa-revolutie-s-au-construit-cinci-biserici-pentru-fiecare-scoala-noua-de-ce-romanii-doneaza-pentru-lacase-de-cult-si-n-o-fac-pentru-scoli-exclusiv-10754452.
33. Popescu Hristache (2008), *Personalități românești în construcții*, ediția a II-a, Editura HP, București.
34. Prager Emil (1921), *Problema locuințelor,* Arhiva pentru știință și reformă socială, an III.
35. Scurtu Ioan (coord.) (2003), *Istoria românilor,* vol. VIII, *România întregită (1918–1940),* Academia Română, Editura Enciclopedică, București.
36. Sfințescu Cincinat (1921), *Orașele Basarabiei (din punct de vedere edilitar),* comunicare prezentată la Congresul Inginerilor de la Iași din 9-12 octombrie 1921.
37. Sfințescu Cincinat (1921), *Raport asupra chestiunei „Lucrări publice"*, prezentat Congresului Inginerilor de la Iași din 9-12 octombrie 1921.
38. Stegărescu Gabriela (2015), *Timișoara Express*, disponibil la: http://www.timisoaraexpress.ro/documentar/cum-a-platit-romania-cele-mai-mari-daune-de-razboi-catre-urss_16444.
39. Voicu Bogdan, Noica Ruxandra (2001), *Nevoia de locuințe în România*, Anale nr. 2, INCE, CIDE, București.

13. TRANSPORTURILE

FRANTZ DANIEL FISTUNG

13.1. TRANSPORTURILE ÎN PERIOADA 1918–1947

Modificările teritoriale din 1918 aveau să producă efecte majore asupra întregii evoluţii a economiei și societăţii româneşti. Din perspectiva transporturilor, important a fost nu numai aportul teritorial obţinut prin alipirea noilor provincii (Banat, Transilvania, Basarabia şi Bucovina), ci şi aportul la sporirea *zestrei* de mijloace și căi de comunicaţie.

REPERE LEGISLATIVE ȘI INSTITUȚIONALE

În primii ani de după Primul Război Mondial, dezorganizarea generală a transporturilor constituia unul dintre factorii importanţi care îngreunau redresarea economică a ţării. În acest context, la data de 21 septembrie 1918 a fost înfiinţată Direcţiunea Generală de Poduri şi Drumuri, instituție care avea ca scop prioritar modernizarea și dezvoltarea unei rețele de drumuri capabile să susțină activitatea de transport rutier în plină ascensiune[1].

Un an mai târziu, 1919, în baza Decretului-lege nr. 589, întreaga rețea feroviară a României[2] a fost plasată în exploatarea a patru „direcțiuni regionale", cu sediile la București, Iași, Cluj și Arad. Unificarea completă a rețelei de căi ferate a României Mari[3] avea să se realizeze însă un an mai târziu, la 21 septembrie 1920, când, în baza Legii de ratificare a prevederilor Tratatului de pace de la Trianon, toate liniile din Banat şi Transilvania treceau în proprietatea statului român, fiind

1 Până în anul 1916, rețeaua de drumuri a fost extinsă pe întreg teritoriul Vechiului Regat, legând toate orașele și comunele țării, șoseluirea fiind efectuată pe circa 30.000 km, din care 5.000 km de drumuri naționale mai bine întreținute, utilizabile în tot cursul anului.

2 La încheierea Păcii de la Versailles în anul 1919, situația Căilor Ferate Române era foarte gravă. Operațiile de război și lipsa de întreținere aduseseră prejudicii întregii rețele, iar o mare parte din ea era distrusă.

3 Începutul construirii rețelei de căi ferate în provinciile istorice românești datează din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, între 1854 și 1870 au fost construite traseele Oravița-Baziaș (1854), Jimbolia-Timișoara (1857), Constanţa-Cernavodă (1860), Oravița-Anina (1863), Bucureşti-Giurgiu (1869), Burdujeni-Roman (1869) și Paşcani-Iaşi (1870).

intabulate în Cartea funciară centrală Cluj. Astfel, „poziţia şi rolul cel mai important în sistemul transporturilor şi comunicaţiilor aparţinea Regiei Căilor Ferate Române, care cuprindea, ca proprietate şi gestiune de stat, aproape totalitatea drumurilor de fier din ţară" (AR, 2003, p. 97).

Anul 1920 a reprezentat, din punct de vedere legislativ (*Decretul nr. 2705 din 26 iunie*), anul înființării autorității aeronautice din România și, totodată, a aviaţiei comerciale[4]. Legea a intrat în vigoare la data de 1 august 1920. În motivarea făcută se arăta că „navigaţia aeriană este o problemă cu totul nouă, care astăzi se impune în mod imperios, mai ales după rolul ce l-a jucat în timpul războiului [...] Transportul rapid de călători şi mărfuri, de coletărie uşoară şi mai ales serviciul de poştă, iată principalele atribuţii ale acestui mod de locomoţiune" (Balotescu *et al.,* 1984).

În aceeași perioadă, organizarea administrativă a instituţiilor de navigaţie suferea numeroase modificări. Deşi războiul se încheiase, întreaga navigaţie a Dunării era pusă sub autoritatea Comandamentului suprem interaliat. După numeroase dezbateri și propuneri, la data de 23 iulie 1921 a fost semnată Convenţia Statutului Dunării, care prevedea menţinerea celor două comisii internaţionale prevăzute în tratatele de pace: Comisia Europeană a Dunării Maritime şi Comisia Internaţională pentru Dunărea Fluvială.

În anul 1921, în urma înființării Ministerului de Comunicaţii, *Societatea Maritimă din România* (SMR) trecea în subordinea acestei instituţii, urmând ca din anul 1929 să ajungă la Ministerul de Industrie şi Comerţ, alături de Direcţia Generală a Porturilor şi a Căilor de Comunicaţie pe Apă, reorganizată şi aceasta în Regia Autonomă a Porturilor şi Căilor de Comunicaţie pe Apă.

Situaţia CFR se înrăutăţea însă de la o zi la alta. Traficul era în scădere, disciplina slăbită mult, ceea ce conducea la întârzieri din ce în ce mai mari ale trenurilor. Pentru redresarea acestei situaţii au fost adoptate câteva măsuri, printre cele mai importante fiind (Lăcrițeanu și Popescu, 2007): militarizarea personalului pentru întărirea disciplinei, punerea în circulație a unor trenuri-navetă și concesionarea gratuită a unor locomotive defecte către societăţile private, pentru exploatare pe o perioadă de un an, cu obligaţia reparării acestora (prin această măsură fiind reparate peste 350 de locomotive).

Totodată, în anul 1925, au fost înființate Administraţia CFR și, ulterior, Consiliul Consultativ al Comunicaţiilor, în cadrul Ministerul Comunicaţiilor, pentru reducerea deficitelor companiei, care deveneau din ce în ce mai mari. Consiliul a avut rolul de avizare a tarifelor, de ratificare a procedurilor de răscumpărare a unor căi ferate particulare și de participare la procesul legislativ privind aderarea României la Convenţia pentru regimul internaţional al căilor ferate.

[4] Nicolae Titulescu, în cadrul Conferinţei de pace de la Paris, în discuţiile cu reprezentantul Franţei, propunea crearea unei companii aeriene mixte franco-române. Compania Franco-Română de Navigaţie Aeriană (CFRNA) era înființată astfel la data de 23 aprilie 1920, fiind prima companie aeriană din România (Fistung *et al.*, 2012).

Anul 1931 a constituit un punct de pornire într-un amplu proces de modernizare a reţelei de drumuri, acordându-se o atenţie sporită rutelor naţionale. Programul nu s-a realizat însă în totalitate, deşi, în afara contractelor de finanţare încheiate cu partenerii străini, în a doua jumătate a deceniului patru, au fost făcute şi eforturi bugetare deosebite.

Sub egida Ministerului Industriei şi Comerţului, în anul 1932 lua naştere prima companie naţională de transport aerian, cu denumirea de *Liniile Aeriene Române Exploatate de Stat* (LARES), în care statul român era acţionar principal. În același an, prin Decretul-lege nr. 1850 era înființat Subsecretariatul de Stat al Aerului, în a cărui componenţă a intrat şi aviaţia civilă. Acelaşi decret stabilea cadrul juridic în care aviaţia civilă naţională avea să-și desfăşoare activitatea.

Din anul 1934, Regia Autonomă a CFR obţinea de la Ministerul Lucrărilor Publice monopolul concesiunii cărăuşiei de călători, bagaje şi mărfuri pe principalele şosele ale ţării, pe termen de 20 de ani, în scopul asocierii şi completării reţelei şi mijloacelor de transport ale căilor ferate cu mijloace auto.

Pentru efectuarea transportului auto al CFR a fost înfiinţată *Regia Autonomă a Transporturilor Auto* – RATA, care utiliza reţeaua de drumuri menţionată, parţial în regie directă, cu autovehicule proprii pentru transportul de călători şi mărfuri, şi parţial, cu autovehicule ale societăţilor particulare, specializate în deplasarea mărfurilor.

Reluarea circulaţiei feroviare pe podul de peste Nistru în anul 1935, între Tiraspol şi Tighina, a constituit un eveniment major în evoluţiile relaţiilor economice şi politice dintre România şi URSS. Acest eveniment a precedat, de altfel, încheierea convenţiei pentru reluarea traficului feroviar dintre cele două părţi, parafată în acelaşi an la Moscova.

În iunie 1940, URSS anexa teritoriile româneşti Basarabia, Bucovina şi Herţa şi prelua în mod implicit liniile de cale ferată din aceste teritorii.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, transporturile de ordin militar s-au intensificat şi în România, căile ferate constituind un domeniu predilect al acestei activităţi. A fost astfel iniţiată o politică de raţionalizare a mijloacelor de tracţiune, respectiv de întreţinere şi modernizare a parcului de locomotive şi vagoane, pentru a fi în măsură să asigure efectuarea transporturilor militare în condiţii normale, cu atât mai mult cu cât caracteristica principală a materialului rulant continua să fie marea diversitate a tipurilor de vehicule, fapt ce crea dificultăţi sporite în întreţinerea lui (AR, 2008).

INFRASTRUCTURI ŞI FLOTE DE TRANSPORT

Lungimea *drumurilor publice*, mai mult decât dublată după anul 1918, a avut o evoluţie sinusoidală până în anul 1947 (Figura 13.1), cauzată atât de evenimentele politico-economice, cât şi de perioadele de declasare a unor tipuri de drumuri (de exemplu, cele naturale, de pământ tasat).

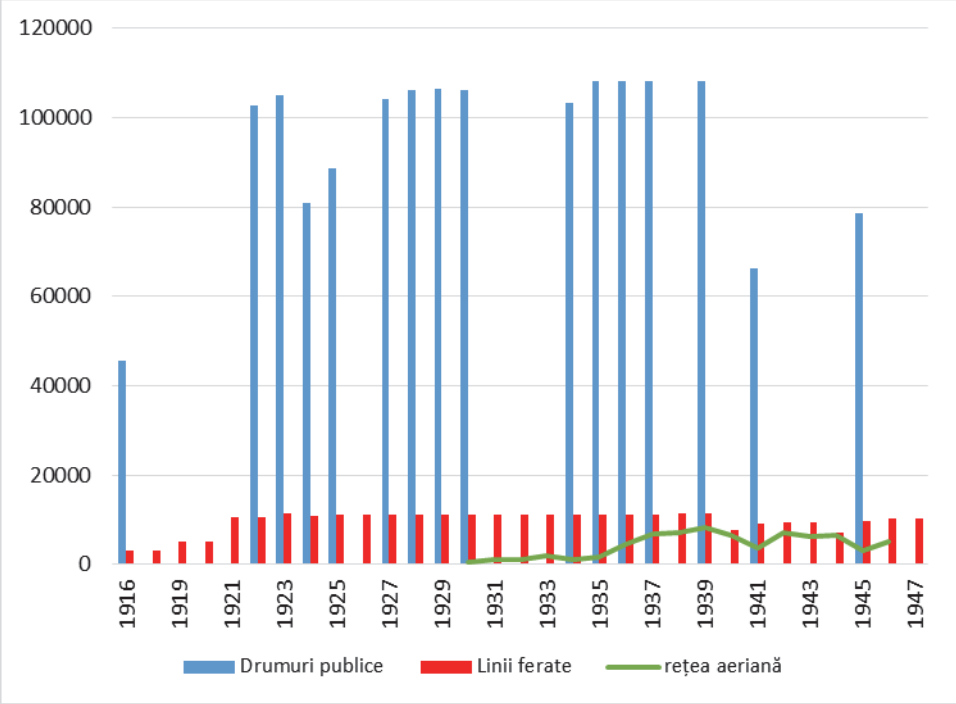

Sursa: Date şi prelucrări de date după Axenciuc, 1992; lipsesc valorile pentru anii 1918–1920, 1926, 1930–1933, 1938, 1942–1944, 1946–1947 (în cazul drumurilor) şi 1947 pentru reţeaua aeriană.

Fig. 13.1. Evoluția lungimii rețelei principalelor căi de comunicație din România, în perioada 1916–1947 (km).

Între anii 1919 și 1935, creșterea medie anuală a reţelei rutiere a fost de 144 km de drumuri, ceea ce a însemnat o valoare de aproape șase ori mai mică decât cea înregistrată în perioada 1862–1916.

Interesant este de semnalat şi faptul că în anul 1945, chiar dacă faţă de anul 1924 s-a înregistrat o scădere a lungimii totale a reţelei rutiere (cu peste 2%), ponderea categoriei „drumuri naţionale" a crescut de la 13,5% în anul 1924 la 16,7% în anul 1945 (Axenciuc, 1992). Totodată, lungimea drumurilor comunale s-a redus cu circa 30%. Acest lucru pune în evidenţă importanţa dată, mai ales în perioada celei de a doua conflagraţii mondiale, reţelei de drumuri modernizate, capabile să suporte transportul materialelor speciale de război, în detrimentul drumurilor „secundare", fără o importanţă deosebită.

După încheierea Primului Război Mondial, parcul auto a început să se mărească, mai ales datorită activităţii reprezentanţelor din România a uzinelor străine constructoare de automobile: Ford, Chevrolet, Renault, Fiat, General Motors etc. Astfel, în anul 1930, numărul total de autovehicule ajunsese la 38.814, iar în anul 1939 s-a mărit la 41.810 autovehicule. Dintre acestea, majoritatea erau,

în anul 1939, autoturisme (25.876) și autocamioane (8.058). De subliniat faptul că, primul autoturism conceput și fabricat în Romania în anul 1945 la Reşiţa a fost un autovehicul care purta numele cunoscutului industriaș român Nicolae Malaxa.

Dezvoltarea *reţelei de cale ferată* după anul 1918 s-a realizat la început prin sistemul concesiunilor acordate societăţilor străine, apoi și prin investiţii directe ale statului (Axenciuc, 1992). În perioada 1924–1929, lungimea liniilor de cale ferată în funcţiune a crescut de la 10.925 km la 11.130 km (Figura 13.1), numărul staţiilor de la 1.302 la 1.322, iar cel al haltelor de la 260 la 477.

În a doua parte a deceniului patru, politica feroviară a avut în vedere și considerente strategice de apărare naţională. Astfel, au fost construite câteva trasee de cale ferată, prin care se îmbunătăţeau legăturile cu localităţi din extremităţile ţării, precum: Tulcea-Babadag, Carmen Sylva-Mangalia, Caransebeș-Reşiţa. Totodată, au fost dublate unele linii, precum traseul Teiuş-Apahida. Au fost începute lucrările la liniile Bumbeşti-Livezeni şi Salva-Vişeu, care însă au fost întrerupte în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

La nivel regional, în perioada interbelică, infrastructura feroviară era inegal dezvoltată, zonele din provinciile Ardealului și Banatului fiind cele mai bine dotate din această perspectivă. În acest context, județul Timiş-Torontal era *lider* cu un total de 731 km de căi ferate. La polul opus se aflau judeţe din zona Basarabiei, Moldovei şi Munteniei sau Dobrogei.

După anul 1918, se resimţea o acută lipsă de vehicule și în special de locomotive puternice pentru trenurile de marfă. Din acest motiv, au fost comandate și aduse din Germania 204 noi locomotive, 104 în anul 1920 și alte 100 în anul 1929.

Începând cu anul 1932, locomotivele tip P 8 aveau să fie construite pentru CFR doar de fabricile româneşti Reşiţa și Malaxa. Astfel, 230 de locomotive au fost livrate în loturi succesive, între anii 1932 și 1939. În anul 1939, parcul rulant al CFR a ajuns să aibă 2.271 de locomotive și 53.349 de vagoane.

Distrugerile şi pierderile suferite de CFR în perioada celui de-al Doilea Război Mondial au fost foarte mari, fiind cauzate de ambele tabere beligerante.

În urma Convenţiei de armistiţiu semnate de România cu guvernele URSS, SUA şi Marii Britanii în septembrie 1944, România a pus la dispoziţia comandamentului sovietic întreaga sa reţea de cale ferată (7.986 km) şi tot parcul de mijloace de transport feroviar (2.377 de locomotive şi 52.614 de vagoane).

Începând cu anul 1932, *reţeaua aeriană* s-a dezvoltat rapid (Figura 13.1). Astfel, s-a ajuns ca în pragul celui de-al Doilea Război Mondial, România să aibă 15 rute aeriene interne și internaţionale, atât pentru aviaţia comercială națională, cât şi pentru cele ale unor societăţi străine. Totodată, în anul 1938, compania LARES avea o flotă de peste 30 de avioane de diferite tipuri.

Pe perioada celui de-al Doilea Război Mondial, parcul de avioane a intrat în componenţa Grupului de Aerotransport Militar de la Băneasa (avioanele Junkers-52 şi 34). Sfârşitul conflagraţiei militare găsea aviaţia civilă din România în colaps. Doar 18 avioane mai erau în stare de funcţionare, având un grad de uzură ridicat, aerodromurile erau în stare parţială de funcţionare, piesele de schimb erau total insuficiente, legăturile aeriene internaţionale, întrerupte.

Flota românească de la Dunăre a crescut de la 621 de nave în primii ani interbelici la 770 de vase de transport în anul 1930. Societatea Navigaţia Fluvială Română (NFR) deținea peste 27% din flota națională.

Odată cu începutul celui de-al Doilea Război Mondial, Dunărea a fost afectată major de conflict. Cu toate acestea, șantierele navale din România producătoare de nave sau cu activități de întreținere/reparații ale acestora şi-au continuat dezvoltarea începută la sfârșitul anilor '30. Au fost înființate astfel noi şantiere navale, precum: Şantierul Naval Tulcea (1938), Şantierul Naval „Danubiul" Brăila, Şantierul Naval Brăila, Şantierul Naval SRD Brăila, Şantierul Naval „România" Brăila (1939), Şantierul Naval „Neptun" Galați (1943), Şantierul Naval „Dinamica" Drobeta-Turnu-Severin (1943), Şantierul Naval Oltenița (1945).

La 23 august 1944, parcul de nave fluviale civile mai număra 96 de unităţi cu propulsie proprie şi 512 unităţi fără propulsie. La 1 martie 1945, după cedarea primului lot de nave (conform articolului 11 al Convenţiei de armistiţiu), în folosul naţional au rămas 14 unităţi cu propulsie şi 232 de unităţi fără propulsie. Acest lucru a însemnat reducerea cu aproximativ 45% a capacităţii de transport fluvial a României (Atanasiu și Atanasiu-Croitoru, 2011). În același timp, scufundarea, rechiziţionarea şi capturarea navelor comerciale, în perioada operaţiunilor militare şi chiar după încetarea lor, au făcut ca, la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, flota maritimă aparţinând statului român să fie compusă doar din două nave – „Transilvania" şi „Ardealul" – din cele 16 unităţi care alcătuiau parcul Naval al Societății Maritime din România (SMR) la începutul conflagraţiei.

DINAMICA ACTIVITĂȚII DE TRANSPORT ȘI CONTRIBUȚIA RAMURII LA GENERAREA DE VALOARE ADĂUGATĂ BRUTĂ PE ANSAMBLUL ECONOMIEI

La baza activității de transport din România a stat, în perioada anilor 1918–1947, modul feroviar atât în ceea ce privește mărfurile, cât și pasagerii. De altfel, în perioada interbelică, transporturile feroviare de mărfuri şi călători au cunoscut evoluţii pozitive (Figura 13.2).

Astfel, dacă la nivelul anului 1918, volumul mărfurilor transportate era de doar 696 mii tone, iar cel al călătorilor de sub 5 mil., în anul 1938, creşterea la mărfuri era de aproape 40 de ori, iar la călători de circa 10 ori.

După anii '30 s-a intensificat şi activitatea de transport mărfuri şi călători pe căile rutiere, la început mai timid, dar apoi mai susţinut. Transportul rutier de pasageri a avut în perioada 1935–1947 o viteză mai mare de dezvoltare decât segmentul de transport mărfuri.

Referitor la activitatea de transport naval, în comparație cu începutul secolului al XX-lea, când trei sferturi din exporturi şi jumătate din importuri se făceau pe Dunăre, în anul 1924, traficul prin porturile Brăila, Galaţi şi Constanţa

reprezenta 36,1% din import şi 51,1% din export, respectiv 43,6% din totalul comerţului exterior al ţării.

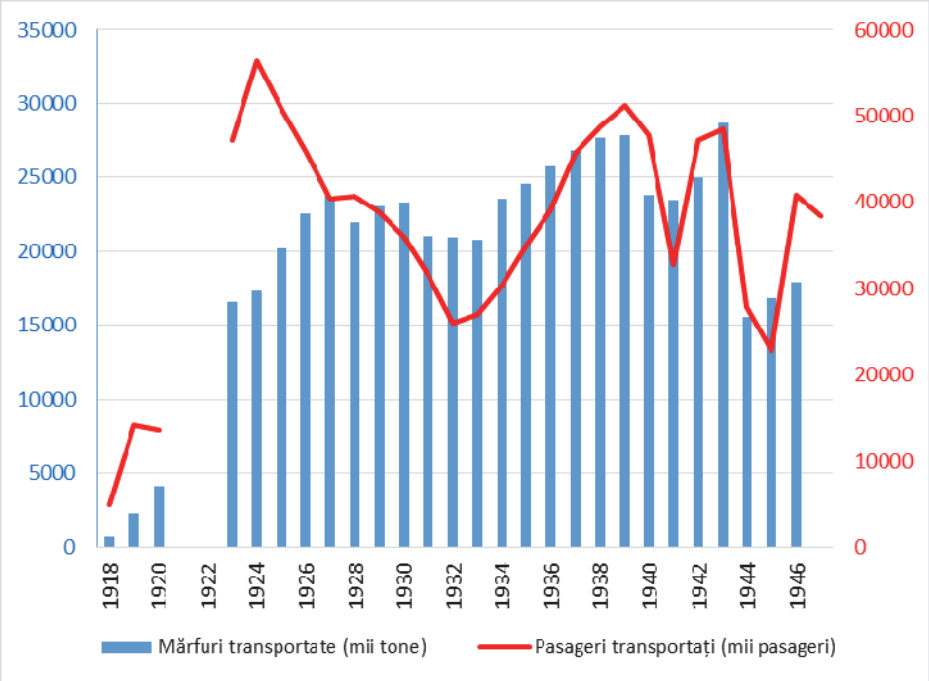

Sursa: Date şi prelucrări de date după Axenciuc, 1992.

Fig. 13.2. Dinamica mărfurilor şi pasagerilor transportaţi pe căile ferate româneşti în perioada 1918–1947.[5]

Din anul 1935, când s-au intensificat relaţiile cu Germania, navigaţia în amonte a luat un avânt aşa de mare încât, între anii 1935–1940, cu excepţia anului 1936, traficul de mărfuri ieşit prin Defileul Dunării l-a depăşit pe cel de la gurile Dunării. În această scurtă perioadă, Giurgiu a devenit cel mai important port fluvial.

Dezvoltarea deosebită a traficului prin portul Giurgiu s-a datorat creşterii considerabile a exportului de petrol şi cereale către Germania.

În perioada interbelică, aviaţia civilă a avut, cu unele excepţii, o activitate redusă de transport atât la marfă, cât şi la călători (Gusti, 1938).

În aceste condiţii, în perioada 1920–1947, ponderea transporturilor în valoarea adăugată brută pe ansamblul economiei (VAB) a avut o evoluţie sinusoidală (Figura 13.3), cu un minim de 12,4% înregistrat în anul 1923 şi cu un maxim de 29,8% atins în anul 1947 (Axenciuc, 2012).

[5] Nu există date pentru anii 1921 şi 1922 privind numărul de călători transportaţi, iar pentru anii 1921, 1922 şi 1947, privind volumul mărfurilor deplasate pe căile ferate din România.

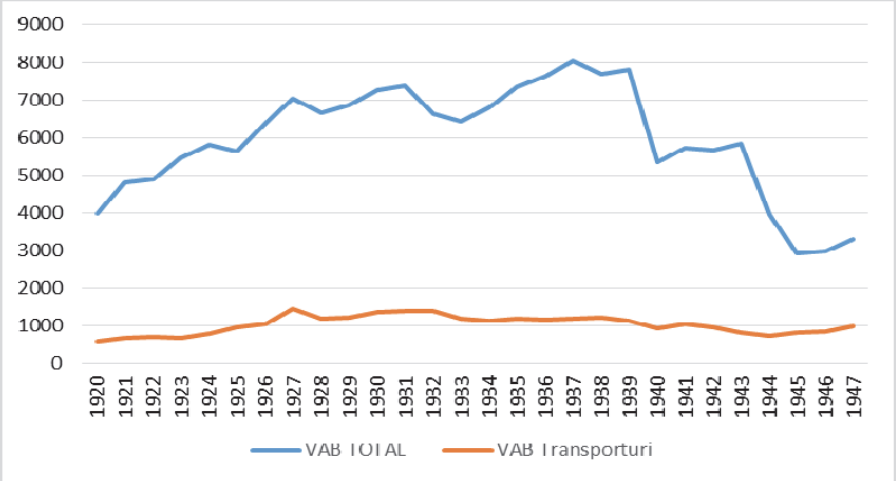

Sursa: Date şi prelucrări de date după Axenciuc, 2012.

Fig. 13.3. Dinamica valorii adăugate brute (VAB) pe ansamblul economiei şi în ramura transporturi, în perioada 1920–1947 (în mil. dolari SUA, PPC 2000).

Valoarea adăugată brută generată de ramura *transporturi* a oscilat în perioada amintită în jurul sumei de un miliard de dolari SUA, calculat la paritatea puterii de cumpărare din anul 2000. Cel mai ridicat nivel al VAB din transporturi a fost atins în anul 1927 (1,44 mld. USD), iar cea mai mică, în anul 1920 (589 mil. dolari SUA).

13.2. EVOLUŢIA TRANSPORTURILOR ÎN PERIOADA 1948–1989

Modificările socio-economice impuse de regimul comunist au vizat atât refacerea sistemului național de transport, grav afectat de cel de-al Doilea Război Mondial, cât și dezvoltarea acestuia în acord cu cerințele impuse de respectiva realitate politică și social-economică.

REPERE LEGISLATIVE ȘI INSTITUȚIONALE

În anii care au urmat celui de-al Doilea Război Mondial, situaţia juridică a transporturilor de pasageri şi mărfuri pe Dunăre a suferit schimbări semnificative[6]. De exemplu, pe porțiunea românească a Dunării, activitățile de transport au fost legiferate în conformitate cu numeroase prevederi internaționale. Printre cele mai

[6] Comisia Europeană a Dunării (1856–1948) şi-a încheiat activitatea şi a lăsat locul unui alt organism care să acţioneze în direcţia unei noi jurisprudenţe privind Dunărea, denumită Comisia Dunării, din care făceau parte statele riverane, mai puţin Austria şi Germania.

importante au fost Convenţia de la Belgrad (1948) şi acordurile bilaterale cu Bulgaria (1955) şi Iugoslavia (1976).

Pentru refacerea rețelei de drumuri, în anul 1949, în cadrul Ministerului Construcțiilor, Direcția Generală a Drumurilor a fost transformată în Direcția Drumuri și Ape, având ca unități subordonate Direcțiile regionale de drumuri și ape (Marin, 2016). Din anul 1951, aceasta a devenit Direcțiunea de Drumuri și Poduri, iar unitățile sale din teritoriu au fost denumite Direcții Regionale de Drumuri și Poduri (DRDP). Au fost înființate nouă DRDP la București, Craiova, Timișoara, Cluj, Sibiu, Brașov, Botoșani, Iași și Brăila.

În anul 1951 a fost înființat Ministerul Transporturilor, în scopul coordonării unitare a tuturor modurilor de transport (mai puţin a celor prin conducte).

În acest nou context, RATA devenea Direcţia Generală a Transporturilor Auto (DGTA), iar în anul 1953, Direcţiile Regionale de Transport Auto s-au desfiinţat şi au fost înfiinţate 18 unităţi externe ale DGTA, sub denumirea de Întreprinderi Regionale de Transport Auto (IRTA).

Anul 1953 a marcat și crearea Codului aerian român, care a permis înființarea, un an mai târziu, a societății TAROM, ca primă companie națională de transport aerian civil.

În urma acordului cu URSS, semnat tot în anul 1953 la Moscova, s-au pus bazele Administraţiei Fluviale a Dunării de Jos Galaţi (AFDJG), o întreprindere mixtă româno-sovietică ce avea ca principal obiect de activitate administrarea zonei maritime a Dunării (Sulina-Brăila). Ulterior, în anul 1957, toate atribuţiile acestei întreprinderi au fost preluate de partea română.

În anul 1954, navele Marinei Comerciale au trecut în proprietatea Întreprinderii de Navigaţie Maritimă şi Fluvială NAVROM, care a demarat procesul dificil de reconstrucţie şi dezvoltare a Marinei Comerciale Române.

Cu ocazia Conferinței de la Bratislava (1955) a fost adoptată o convenție ce stipula condițiile generale privind transportul mărfurilor care făceau obiectul comerțului exterior pe Dunăre, efectuat de întreprinderile de navigație fluvială din Bulgaria, Ungaria, România, URSS și Cehoslovacia.

Desfiinţarea sovrom-urilor în anul 1956 a reprezentat momentul de refacere a structurilor organizatorice în cadrul sistemului național de transport fluvial (Moșneagu, 2012).

În același an (1956) se înființa Departamentul Transporturilor Rutiere Navale și Aeriene din cadrul Ministerului Căilor de Comunicație și al Transporturilor (desprins din Ministerul Transporturilor), administrarea drumurilor revenind Direcției Întreținerii Drumurilor Naționale. În acel moment funcționa concomitent și Ministerul Căilor Ferate[7].

[7] Ulterior, aceste două ministere aveau să formeze Ministerul Transporturilor și Telecomunicațiilor care a funcționat până la sfârșitul economiei de comandă (mai puțin o scurtă perioadă, de circa doi ani, când a fost divizat în trei ministere: cel al Căilor Ferate, cel al Transporturilor Navale și Aeriene și cel al Transporturilor Rutiere).

În perioada 1950–1960, principalele obiective ale politicii feroviare au vizat creşterea capacităţii de circulaţie, prin reducerea rulajului vagoanelor corelată cu mărirea tonajului mediu al trenurilor. Lucrările de construcție a liniilor nu au mai continuat însă într-un ritm alert şi au fost îndreptate cu prioritate către satisfacerea unor anumite nevoi economice. Concomitent, a fost susținută dezvoltarea industriei autohtone de construcție a mijloacelor de transport feroviare (locomotive și vagoane) care au înlocuit gradual importurile unor astfel de vehicule.

În anul 1964 a fost înființată Direcţia Generală a Aviaţiei Civile, subordonată Ministerului Transporturilor Navale și Aeriene, separată de compania TAROM.

Reorganizarea administrativ-teritorială a țării din anul 1968 a impus apariția unor noi clasificări în nomenclatorul drumurilor, precum autostrăzi, drumuri naţionale, drumuri judeţene şi drumuri comunale. A fost inițiat cu această ocazie și planul național de construcție a autostrăzilor.

În anul 1969, pentru îmbunătățirea activității din sectorul rutier, Centrala de Transporturi Auto lua locul Direcţiei Generale a Transporturilor Auto, iar IRTA devenea Întreprinderea de Transporturi Auto (ITA). Ca urmare a reorganizării teritorial-administrative, au fost înființate câte o ITA în fiecare judeţ şi două în Municipiul Bucureşti.

În același an, 1969, Direcţia Generală a Aviaţiei Civile era înglobată în Departamentul Transporturilor Auto, Navale şi Aeriene din cadrul Ministerului Transporturilor şi Telecomunicaţiilor.

La 26 iulie 1974 intra în vigoare *Legea nr. 13*, ultima lege organică a drumurilor din România adoptată în perioada comunistă. Ulterior, această lege a fost completată de *HCM nr. 43/1977*, care viza regimul juridic al drumurilor (Marin, 2016).

În anul 1975 au fost elaborate primele reglementări de către Registrul Naval Român referitoare la transporturile prin intermediul containerelor mari.

Concomitent, structura parcului auto a fost modificată, rezultând trei categorii: parcul auto de folosinţă generală în subordinea Centralei de Transporturi Auto şi sub coordonarea Ministerului Transporturilor şi Telecomunicaţiilor, care avea ca obiectiv efectuarea de servicii publice; parcul auto de folosinţă proprie, care efectua servicii specializate pentru unităţile altor ministere economice, fiind sub controlul acestora; parcul auto de folosinţă locală, aflat în subordinea consiliilor populare.

În anul 1977, ţările din Europa Centrală şi de Est, printre care şi România, au iniţiat proiectul de autostrăzi transeuropene – Trans-European-Motorway (TEM)[8]. Conform acestui document, România avea de participat la construcția Culoarului IV, ruta națională fiind între vama Nădlac și Constanța.

[8] Programul a fost inițiat în anul 1977 sub egida Comisiei Economice pentru Europa a Națiunilor Unite, vizând cooperarea statelor din Europa Centrală, de Est și Sud-Est, printre care se regăsea ca semnatar și România, vizând construcția unei rețele de autostrăzi în această parte a Europei. Finanțarea inițială a fost asigurată din fondurile Programului de Dezvoltare a Națiunilor Unite (sursa: UNECE, *About the Trans-European Motorways (TEM) Project*, link: https://www.unece.org/trans/main/tem/tem.html).

Prin Decretul nr. 82/1984 se înființau Antreprizele de Construcții-Montaj și Antreprizele de Drumuri și Poduri care aveau să gestioneze lucrările de întreținere și modernizare a rețelei rutiere românești până la sfârșitul anului 1989.

EVOLUȚII ALE INFRASTRUCTURII ȘI FLOTELOR DE TRANSPORT

În perioada 1945–1965, prin investiţiile alocate în domeniul transporturilor, s-a asigurat modernizarea a peste 5.600 km de drumuri naţionale şi 2.000 km de drumuri regionale. Astfel, s-a ajuns ca, în anul 1965, lungimea totală a drumurilor publice să fie de 75.898 km, din care 8.508 km erau drumuri modernizate. Drumurile naţionale totalizau 11.514 km, din care 6.788 km de drumuri erau modernizate, restul fiind drumuri regionale, raionale şi comunale.

Parcul de autovehicule existent era format doar din autovehicule de import, industria autohtonă de profil fiind inexistentă.

În anul 1966, la Colibași (astăzi Mioveni), în județul Argeș, s-a construit fabrica de autoturisme Dacia, având la bază un acord cu producătorul francez de automobile Renault, care prevedea producerea de automobile sub licență. Acesta a fost momentul de pornire a unei perioade îndelungate de producere a autovehiculelor în România. Ulterior, numărul întreprinderilor de acest profil a crescut, fiind date în funcțiune capacități de producție pentru autocamioane, basculante, autobuze.

Programul de construcţie a reţelei româneşti de autostrăzi, iniţiat în anul 1967, a consemnat prima inaugurare de abia în anul 1973, pe relaţia Bucureşti-Piteşti (96 km). Din acel moment au fost necesari încă 14 ani până la următoarea inaugurare, pe traseul dintre Feteşti şi Cernavodă (17,2 km), fiind, de altfel, ultima lucrare de acest tip din perioada comunistă.

În paralel cu iniţierea programului de construcţie a autostrăzilor, s-a urmărit dezvoltarea echilibrată a reţelei rutiere la nivel naţional. Câteva dintre cele mai importante lucrări realizate în acea perioadă: drumul expres Bucureşti-Snagov, lărgirea unor sectoare prin suplimentarea benzilor de circulaţie pe drumuri cu mare intensitate a traficului (Bucureşti-Ploieşti-Braşov, Bucureşti-Hârşova-Constanţa-Mangalia etc.). Au fost construite poduri pe rutele cele mai importante, ca, de exemplu: podul rutier şi feroviar Giurgiu-Ruse, podul rutier Giurgeni-Vadu Oii (în anul 1970), podul de la Agigea şi podul de la Medgidia peste canalul Dunăre-Marea Neagră şi câteva tuneluri.

La sfârşitul anului 1974 a fost terminată construcţia şoselei transmontane care traversează Munţii Făgăraş (Transfăgărășanul), realizând o legătură importantă între Transilvania şi Muntenia.

Prin folosirea îmbrăcămin̦ţilor asfaltice uşoare, s-a ajuns ca în anul 1989 ponderea drumurilor îmbunătăţite (modernizate şi cu îmbrăcămin̦ţi asfaltice) să fie de 50,7% din lungimea totală a drumurilor. În același an se înregistrau peste 1,2 mil. de autoturisme, majoritatea în proprietate privată, și peste 250.000 de vehicule de transport marfă. Gradul de motorizare a crescut de la 1,8 autovehicule/1.000 de locuitori în anul 1970 la 58,6 autovehicule/1.000 de locuitori în anul 1989.

În ceea ce privește rețeaua feroviară, în perioada de după cea de-a doua conflagrație mondială, s-a pus în practică un program de consolidare a liniilor

curente şi a celor din staţii. Astfel, au fost înlocuite parțial şinele uzate cu altele mai grele, începând să se folosească traversele din beton armat precomprimat, în acord cu tendințele vremurilor. Au fost consolidate podurile şi tunelurile pentru a permite trecerea unor trenuri cu tonaj sporit şi la viteze mai mari.

Au fost sistematizate unele staţii feroviare şi s-au refăcut unele depouri de locomotive. S-au refăcut multe dintre instalaţiile de exploatare tehnică şi chiar mecanizarea operaţiilor tehnice mai importante.

Au fost construite noi linii în zone dificile precum: Bumbeşti-Livezeni (finalizată în anul 1948), Făurei-Tecuci (finalizată în anul 1949), Telciu-Vişeu, ultima parte din legătura Salva-Vişeu (finalizată în anul 1949), liniile Piatra Neamţ-Bicaz şi Dorobanţu-Midia (finalizate în anul 1951).

În perioada anilor ’60 s-a intensificat activitatea de dublare a liniilor, mai ales în zonele cu trafic intens. De asemenea, au fost continuate lucrările de electrificare a traseelor începute în anul 1969 pe ruta Bucureşti-Braşov[9]. În anul 1975 s-au terminat lucrările de electrificare a liniei Bucureşti-Constanţa.

Demn de subliniat este și faptul că în anul 1970 s-a efectuat primul transport al containerelor mari pe relaţia Bucureşti-Braşov. În acel an a fost dat în exploatare primul terminal de containere mari în Bucureşti (zona Basarab). Ulterior, în anul 1973, a fost inaugurat primul terminal modern de containere în Bucureşti, zona 16 Februarie 1933 (astăzi cartierul Bucureştii-Noi). Având în vedere toate aceste activități, s-a ajuns ca în anul 1989 lungimea totală a căilor ferate electrificate să fie de 3.654 km, reprezentând mai mult de 32% din totalul căilor ferate românești.

Așa cum s-a mai precizat, parcul de mijloace feroviare de transport a fost rechiziționat în mare parte de sovietici imediat după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial. De aceea, politica feroviară din acea perioadă a fost îndreptată și spre modernizarea și completarea flotelor de vehicule feroviare.

Bazându-se inițial doar pe importuri, parcul CFR a crescut, ajungând ca la nivelul anului 1959 să dețină, spre exemplu, 2.969 de locomotive cu tracțiune pe bază de aburi. În anul 1967, Electroputere Craiova livra primele locomotive electrice Co-Co de 5.100 kW, construite după licența ASEA Suedia, atât pentru uz intern, cât şi pentru export (peste 1.050 de bucăţi). Începând cu anul 1968, această locomotivă era echipată cu motoare electrice de tracţiune fabricate la UCM Reşiţa.

În privința vagoanelor de marfă, s-a urmărit realizarea unor vagoane de mare capacitate (10, 20, 30, 60 și 80 tone) și a unora pentru transportul de mărfuri speciale, sub formă lichidă, de pulberi etc. Dintre acestea, majoritatea au fost construite în țară, la uzine din Arad, Pașcani, Caracal, Drobeta Turnu-Severin etc.

[9] Primul proiect de electrificare a unor porţiuni ale rutei Bucureşti-Braşov a fost realizat în anul 1913 de către I.S. Gheorghiu, iar pentru demararea lucrărilor, guvernul a luat o serie de hotărâri în anii 1929, 1934 şi 1942, dorindu-se ca, începând cu anul 1942, să se treacă la realizarea proiectului. Din cauza războiului însă, activitatea a început abia în anul 1959, iar prima porţiune electrificată, Braşov-Predeal, a fost deschisă la 9 decembrie 1965. La 20 aprilie 1966 s-a deschis o nouă porţiune, Predeal-Câmpina. Ruta Bucureşti-Braşov a fost în totalitate electrificată la data de 16 februarie 1969 şi a funcţionat cu energie electrică la tensiunea de 25.000 V şi frecvenţa de 50 de Hz.

Astfel, s-a ajuns ca în anul 1989 parcul CFR să însumeze peste 153.000 de vagoane de marfă și circa 4.400 de locomotive.

Pentru îmbunătăţirea navigaţiei şi creşterea capacităţii de transport pe Dunăre, după anul 1948 s-au făcut lucrări de amenajare a şenalului, de modernizare a porturilor şi a drumurilor de acces. Printre cele mai importante realizări ale epocii în acest context au fost: construcţia complexului hidroenergetic şi de navigaţie Porţile de Fier I, înlăturarea barei de la Sulina[10] (care a trebuit să fie dragată), construirea Canalului Dunăre-Marea Neagră şi modernizarea a numeroase porturi.

În anul 1978, Sulina a fost declarată zonă liberă. Vechiul port a fost modernizat, putând primi vase de 25–30 mii tdw, având o capacitate de 1,5 mil. tone pe an[11].

Portul Tulcea a fost modernizat și și-a extins capacitatea de la 500 mii tone/an la 1,2 mil. tone/an. De asemenea, a fost construit portul industrial pentru aprovizionarea combinatului.

Punerea în valoare a potențialului economic al Dunării a constituit, în perioada analizată, unul dintre obiectivele principale ale politicii economice a statului român. În această direcţie s-a înscris şi construirea canalului Dunăre-Marea Neagră. Început în anul 1949[12], abandonat în anul 1955, canalul a fost construit până la urmă în perioada 1976–1984. Cu o lungime de 64,4 km, adâncime de 7 m și o lățime variabilă de 90–120 m, construcția acestui obiectiv a costat circa 2 mld. dolari SUA. Este compus din ruta principală Cernavodă-Agigea (64 km) și o ramificaţie nordică între Poarta Albă-Midia-Năvodari (32 km).

În urma semnării la Moscova a „Acordului privind livrările reciproce de mărfuri dintre România şi URSS" care consfinţea crearea societăţilor mixte româno-sovietice (sovrom-uri), pe data de 19 iulie 1945 era înființată firma SOVROMTRANSPORT. Prin intermediul acesteia, o parte însemnată a despăgubirilor de război pe care România trebuia să le plătească URSS (300 mil. dolari SUA) a fost achitată prin cedarea a 160 de nave fluviale în valoare totală de 17,7 mil. lei (Moșneagu, 2012).

Începând cu anul 1960 și până la sfârșitul anului 1989, politica în domeniul transporturilor a vizat creșterea flotelor de transport naval, prin susținerea industriei autohtone de profil. Astfel, s-a înregistrat o creștere cu peste 600% a flotei fluviale româneşti.

În anul 1964, odată cu intrarea în exploatare a navelor „Galați" și „Constanța" construite în Japonia, au fost puse bazele flotei maritime de pescuit oceanic (FMPO). Ulterior, FMPO s-a mărit prin achiziționarea unor vase specializate construite în RDG și Polonia, iar din anul 1982, Șantierul Naval din Brăila a început construcția sub licență a navelor „Superatlantic". De asemenea, flota de

[10] Bara Sulina este zona în care Dunărea ce curge prin Canalul Sulina se varsă în Marea Neagră.

[11] Sursa: ziarul Scînteia, 29 august 1976.

[12] Primul proiect modern al sistemului de navigație în această zonă a fost dezvoltat de către inginerul român Jean Stoenescu-Dunăre în anul 1927. În anul 1928, viitorul academician Aurel Bărglăzan realizează un nou proiect în care trasează practic actualul traseu al canalului, dar criza economică şi începutul celui de al Doilea Război Mondial au amânat sine die punerea lui în practică.

pescuit oceanic a mai fost dotată cu nave frigorifice (construite pentru început în URSS și RDG și ulterior la Șantierul Naval din Galați) și tancuri petroliere, astfel încât, la sfârșitul anului 1989, flota avea în dotare 62 de nave dintre care 48 erau trauler-congelatoare, 12 frigorifice și două tancuri petroliere, ceea ce situa România, la nivel mondial, pe poziția a șaptea în grupa țărilor cu nave trauler de peste 2.500 tone și pe poziția a cincea în grupa țărilor deținătoare de nave frigorifice de transport[13].

În anul 1989, Flota Maritimă Românească număra 297 de nave, iar cea fluvială avea 650 de unităţi (Atanasiu și Atanasiu-Croitoru, 2011).

Rețeaua aeriană de transport a României, slab reprezentată până după cel de-al Doilea Război Mondial, a început lent să se dezvolte, transporturile aeriene nefiind în general o prioritate a guvernelor comuniste. În acest context, datorită creșterii traficului aerian și existenței în București doar a aeroportului Băneasa, din anul 1965 s-au aprobat lucrările de modernizare și transformare a aerodromului militar Otopeni în aeroport internațional.

Lucrările au durat până în anul 1969. Ulterior, în anul 1986, a fost inaugurată cea de-a doua pistă, cu o lungime de 3.500 de metri, și a fost implementat un nou sistem de balizaj. Capacitatea de prelucrare a ajuns la 35 de aeronave pe oră.

Concomitent, au fost modernizate și/sau construite și alte aerogări. În anul 1964 a fost dat în folosință un terminal pentru curse interne la Timișoara. Aeroportul Arad, inaugurat în anul 1937, a fost modernizat în anul 1953, prin construirea unei noi piste din beton cu o lungime de 2.000 m. Aeroportul din Bacău, inaugurat în anul 1946, și-a mutat sediul în anul 1971.

În anii ’60 a început o modernizare intensă și a aeroportului din Cluj. În anul 1969 a fost inaugurat noul terminal de pasageri, iar până în anul 1970, aeroportul a fost dotat cu echipamente de securitate a zborului. La Craiova, între anii 1950 și 1952 s-a construit o pistă betonată de 2.000 m lungime, dar modernizarea acestei aerogări avea să se facă mai târziu, în perioada 1959–1972.

În acest ritm, între anii 1950–1970 au fost modernizate și/sau construite majoritatea celorlalte aerogări din România. Este cazul aeroporturilor din Baia Mare (1964), Iași (inaugurat în anul 1926 și modernizat în anul 1969), Sibiu (inaugurat în anul 1943 și modernizat succesiv în anii 1959, 1970 și 1975), Tulcea (1952), Târgu Mureș (înființat în anul 1936 și modernizat în anul 1969) sau Suceava (1962).

Flota de avioane din cadrul companiilor românești, aproape complet distrusă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a început să se refacă. Astfel, în perioada 1946–1954, compania TARS a avut un parc de circa 30 avioane. Ulterior, noua companie TAROM și-a sporit și modernizat parcul de aeronave, ajungând ca la nivelul anului 1989 să dețină 87 de avioane. O mențiune specială trebuie făcută referitor la transporturile spațiale. Chiar dacă în România nu au existat o infrastructură și o dotare necesare acestui tip de activitate, la data de 14 mai 1981,

[13] Ierarhizarea s-a făcut în conformitate cu statisticile Lloyd’s din perioada 1985–1990 (Corduneanu, 2010).

Dumitru Prunariu devenea primul cetățean român care a zburat în spaţiul cosmic, ca urmare a participării României la Programul InterCosmos al țărilor CAER.

DINAMICA ACTIVITĂȚII DE TRANSPORT ȘI CONTRIBUȚIA RAMURII LA FORMAREA VENITULUI NAȚIONAL ȘI A PRODUSULUI SOCIAL

Transportul de marfă, în perioada analizată, a avut o dinamică mult mai accentuată decât cel de pasageri, pe fondul creşterii economice care solicita din ce în ce mai mult deplasarea produselor (Tabelul 13.1).

Tabelul 13.1

Dinamica principalilor indicatori de transport în perioada 1948–1989 (%)

1938 = 100

Indicator	Anul						
	1948	**1955**	**1960**	**1970**	**1975**	**1980**	**1989**
Mărfuri transportate	90,7	241,6	448,5	1.481,7	2.322,3	2.676,4	2.730,4
Pasageri transportaţi	103,9	357,0	377,9	906,2	1.554,9	1.817,8	1..791,1
Parcursul mărfurilor	l.d.	184,0	260,0	1.000,0	1.600,0	1.900,0	2900,0
Parcursul călătorilor	l.d.	151,0	142,0	308,0	499,0	578,0	720,0

Sursa: Date şi prelucrări de date după *Anuarele statistice ale RSR, 1978, 1983*, *Anuarul statistic al României, 1990.*

De asemenea, s-au produs schimbări însemnate în rolul deținut de modurile de transport. Astfel, dacă în anul 1950 transporturile de mărfuri pe căile ferate deţineau o pondere de 71,3% în totalul mărfurilor transportate, iar transporturile de mărfuri pe căile rutiere aveau o pondere de 24%, s-a ajuns la situaţia în care, în anul 1989, ponderea transporturilor pe calea ferată în totalul mărfurilor transportate să reprezinte doar 10,8%, iar cea a transporturilor pe căile rutiere 85,5% (Tabelul 13.2).

Tabelul 13.2

Evoluţia ponderii modurilor de transport în totalul sectorului, pentru volumele de mărfuri şi pasageri, în perioada 1950–1989

(%)

Mod de transport	Anul				
	1950	**1960**	**1970**	**1980**	**1989**
Mărfuri					
Total, din care:	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Feroviar	71,3	30,8	16,6	12,5	10,8
Auto	24,0	66,1	81,6	85,2	85,5
Pasageri					
Total, din care:	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Feroviar	90,7	74,6	47,6	25,1	35,2
Auto	8,8	24,9	52,0	74,6	64,4

Sursa: Date şi prelucrări de date după *Anuarele statistice ale RSR, 1978, 1983, Anuarul statistic al României, 1990.*

Aceleaşi tendinţe se pot observa şi la transportul de călători, adică de la 90,7%, cât deţinea transportul pe căile ferate în anul 1950, s-a ajuns în anul 1989 la

35,2%, iar la transportul auto, de la 8,8% în anul 1950 s-a ajuns la 64,4% în anul 1989.

Ponderile celorlalte ramuri de transport (fluvial, maritim, aerian) în această perioadă au fost aproape nesemnificative, fluctuând între 0,1 și 2,3%.

Dezvoltarea transporturilor a determinat o modificare în timp a contribuției respectivei ramuri la formarea produsului social și a venitului național. Astfel, ponderea transporturilor împreună cu telecomunicațiile în produsul social a atins valori de 4,2% în anul 1950, de 3,9% în anul 1955, de 3,5% în anul 1960, de 3,3% în anul 1967 și de 3,2% în anul 1970, ceea ce semnifică o dinamică mai lentă decât cea a ansamblului economiei.

O tendință de evoluție a înregistrat și ponderea transporturilor și telecomunicațiilor în venitul naţional, care a fost de 4,3% în anul 1950, de 3,7% în anul 1955, de 4,2% în anul 1967 și de 4,0% în anul 1970.

Începând însă cu anul 1970, dezvoltarea activității de transporturi-telecomunicații a fost mai rapidă decât a ansamblul economiei, fapt relevat de creșterea ponderii ramurii atât în produsul social, de la 3,2% în 1970 la 5,1% în 1989, cât și în venitul național, de la 4,0% în 1970 la 7,5% în 1989 (Tabelul 13.3).

Tabelul 13.3

Dinamica unor indicatori specifici activității de transport, în contextul evoluției generale a economiei românești în perioada 1970–1989

Indicator	UM	Anul					
		1970	**1975**	**1980**	**1985**	**1987**	**1989**
Produsul social	%	100,0	165,0	239,0	370,6	374,6	369,0
Venitul național	%	100,0	170,2	239,8	316,8	328,7	298,3
Contribuția transporturilor la crearea produsului social	%	3,2	4,2	5,2	4,8	4,8	5,1
Contribuția transporturilor la crearea venitului național	%	4,0	5,8	7,0	6,4	6,6	7,5

Sursa: Anuarele statistice ale RSR, 1978, 1983, Anuarul statistic al Românie,i 1990.

Creșterea mai rapidă a ponderii transporturilor în venitul național comparativ cu creșterea ponderii în produsul social a fost un rezultat al politicii de prețuri practicate în perioada analizată, dar și al sensului modificărilor tehnologice care au stimulat reducerea consumurilor materiale.

13.3. TRANSPORTURILE ÎN CONTEXTUL TRANZIȚIEI LA ECONOMIA DE PIAȚĂ ȘI AL INTEGRĂRII EUROPENE (1990–2018)

După adoptarea principiilor economiei de piață liberă, activitatea din domeniul transporturilor a suferit modificări substanțiale. Politica statului a fost de menținere în custodia proprie a infrastructurilor și de liberalizare a activităților de transport, prin privatizarea companiilor de stat, cu mici excepții, și atragerea pe piața specifică a altor companii private.

JALOANE LEGISLATIVE ȘI INSTITUȚIONALE

Începând cu anul 1990, conform Decretului Frontului Salvării Naționale nr. 8/ 02.01.1990, Ministerul Transporturilor redevenea instituția coordonatoare a ramurii transporturi, prin divizarea fostului Minister al Transporturilor și Telecomunicațiilor.

Chiar dacă politica referitoare la transporturi s-a aliniat gradual strategiei europene din domeniu, fiecare guvern care a venit la conducerea României după anul 1989 a dorit să-şi impună propria viziune. Acest fapt a îngreunat procesul firesc de dezvoltare şi modernizare a ramurii, provocând situații de instabilitate și discontinuitate.

La această situație au contribuit și numeroasele modificări în structura şi competențele organismelor coordonatoare și în administrare[14].

În decembrie 1990, în baza HG nr. 1275/8, se înființa Administrația Națională a Drumurilor care avea ca obiectiv remedierea situației negative în care se afla rețeaua de drumuri[15].

În domeniul transporturilor navale au fost înființate, în același an, noile administrații care aveau ca scop refacerea și modernizarea infrastructurilor specifice. Acestea erau: Administraţia Porturilor Dunării Maritime cu sediul la Galați, Administraţia Fluvială a Dunării de Jos cu sediul tot la Galați și Administraţia Canalelor Navigabile cu sediul la Constanţa.

Concomitent, a fost inițiat și procesul de reorganizare a flotei comerciale maritime. Conform Hotărârii Guvernului României nr. 494/09.05.1990, a fost dispusă divizarea Întreprinderii de Exploatare a Flotei Maritime Navrom în trei companii de navigaţie independente: Navrom, Romline şi Petromin, care şi-au împărţit flota navală în baza unui protocol semnat la 9 august 1990.

La 11 ianuarie 1993, aceste companii au fost scoase de sub controlul Ministerului Transporturilor, prin trecerea a 70% din capital la Fondul Proprietății de Stat (FPS) şi a 30% la Agenţia Naţională pentru Privatizare (ANP).

Începând cu anul 1996, a fost inițiat un proiect de reabilitare feroviară, cofinanţat de BIRD, BERD şi de Programul PHARE, vizând consolidarea procesului de restructurare în domeniul feroviar, îmbunătăţirea infrastructurii și modernizarea serviciilor pentru călători. Cu toate aceste demersuri, situația CFR nu s-a îmbunătățit. Câteva rute mai puțin circulate, mai ales în zonele rurale, au fost desființate, iar materialul rulant achiziționat în mare parte în anii 1970 a intrat într-o perioadă de lipsă de reparații. Imaginea CFR atât în țară, cât și în străinătate a avut mult de suferit din cauza serviciilor feroviare de proastă calitate și a managementului neperformant.

[14] Dacă până în anul 1990 ramura era administrată de Ministerul Transporturilor şi Telecomunicațiilor, după acest an, ministerul a fost de mai multe ori comasat cu altele, încercându-se promovarea unei instituții care să gestioneze activități specifice nu numai transporturilor, ci și din alte domenii (de exemplu, lucrări publice). Nu mai puțin relevant este și faptul că, după anul 1990 și până în prezent, conducerea Ministerului Transporturilor a fost schimbată de peste 25 de ori.

[15] În acest context, în anul 1994 a fost inițiat un program amplu de refacere, modernizare și dezvoltare a infrastructurii rutiere, în mai multe etape.

În anul 1998, compania a fost reorganizată, în patru instituții finanțate independent. Prin reorganizarea SNCFR au fost înființate companiile: CFR Infrastructură, care administra infrastructura feroviară română, CFR Călători SA, operatorul feroviar național de călători, CFR Marfă, operatorul feroviar național de marfă, și Societatea Națională de Administrare a Activelor Feroviare (SAAF SA), care avea ca scop administrarea excesului de active feroviare rezultat în urma reorganizării CFR. Autoritatea Feroviară Română (AFER) din subordinea Ministerului Transporturilor devenea organismul de reglementare feroviară al României.

În urma reorganizării SNCFR, a fost permis accesul nediscriminatoriu la infrastructura feroviară publică tuturor operatorilor feroviari licențiați, fapt care a dus la apariția pe piață a unor transportatori feroviari cu capital privat.

Privatizarea societăţilor feroviare publice a devenit o componentă importantă a programului de restructurare elaborat de Ministerul Transporturilor. În acest sens, s-a urmărit în mai multe rânduri privatizarea societății de transport marfă (CFR Marfă), acțiunea eșuând de fiecare dată.

Politica în domeniul infrastructurilor de transport a vizat și implementarea prevederilor Deciziei Consiliului Parlamentului European nr. 1692/1996. Aceasta stipula dezvoltarea și modernizarea cu prioritate a infrastructurii naționale de transport conectate la reţeaua europeană (în special TEN-T). Rețeaua a fost legiferată prin acordurile semnate de România cu instituțiile europene de profil, în cadrul conferinţelor paneuropene ale transporturilor de la Praga (1991), Creta (1994) şi Helsinki (1997) şi prin Decizia Parlamentului şi Consiliului European nr. 1692/96/EC din 23 iulie 1996 (completată prin Decizia Parlamentului European şi a Consiliului nr. 1346/2001/EC din 22 mai 2001) privind liniile directoare de dezvoltare a infrastructurii transeuropene de transport.

În acest context a fost realizat Planul de amenajare a teritoriului naţional, aprobat prin Legea nr. 71/1996, care a trasat direcţiile de dezvoltare a reţelelor naţionale de infrastructuri de transport şi etapele de construcţie ale acestora, urmând ca ulterior să fie stabilite detaliile financiare.

Activitatea de modernizare a infrastructurii rutiere și în special a construcției de noi autostrăzi s-a desfășurat însă greoi, cu disfuncționalități majore în managementul procesului. Din această cauză, în septembrie 2003, prin Ordonanța de urgență nr. 84, s-a înființat Compania Națională de Autostrăzi și Drumuri Naționale din România (CNADNR), care avea ca unic scop coordonarea activității de construcție și întreținere a autostrăzilor și drumurilor naționale din România. Compania a rămas sub această titulatură până în anul 2016, când a fost reorganizată în două societăți distincte, și anume Compania Națională de Investiții Rutiere (CNIR) și Compania Națională de Administrare a Infrastructurii Rutiere (CNAIR).

Legea nr. 71/1996 a fost modificată prin Legea nr. 203/2003 referitoare la realizarea, dezvoltarea şi modernizarea reţelei de transport naţional şi european (cu modificările ulterioare) şi Legea nr. 363/2006 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului naţional, secţiunea I: Reţele de transport.

Din momentul aderării României la Uniunea Europeană (UE) în anul 2007, politica națională din transporturi a fost *obligată* să includă cerințele strategiei comunitare din domeniu.

Rețeaua rutieră trebuia să fie modernizată mai ales pe culoarele TEN-T și dezvoltată pentru a fi conectată la cea europeană.

Sistemul de transport feroviar necesita refacerea și modernizarea de urgență a rețelei și a flotei de transport. Erau necesare totodată asigurarea finanțării continue a proiectelor asumate şi aplicarea unui *tratament egal* față de celelalte moduri de transport și, în particular, față de cel rutier.

Transportul aerian solicita adoptarea de măsuri speciale pentru implementarea sistemului *cer unic european* şi liberalizarea circulaţiei în spaţiul aerian naţional.

Ulterior, dereglementarea „cer deschis" a introdus concurenţa pe rute care în trecut erau apărate cu străşnicie de companiile de transporturi aeriene naţionale.

Prioritățile investiționale pentru exercițiul financiar 2007–2013 au fost fixate astfel în colaborare cu Comisia Europeană, prin definitivarea Programului operaţional sectorial de Transport (POS-T) 2007–2013.

Bugetul total al acestui program a fost de aproximativ 5,7 mld. euro, din care 1,09 mld. euro reprezentau contribuţia României de la bugetul de stat, restul fiind de la Fondurile europene de coeziune şi de dezvoltare regională. Aceste fonduri, deşi era prevăzut a fi împărţite în mod echilibrat între moduri, au fost îndreptate majoritar către dezvoltarea transportului rutier și în special spre construcția de noi autostrăzi.

Din păcate, multe dintre aceste deziderate nu au fost atinse, lipsa unei viziuni strategice a dezvoltării acestui sector pe termen lung fiind cauza principală.

În luna mai 2010, inițiativa Ligii navale române, care a lansat proiectul „Maritima 2010", a reprezentat impulsul necesar readucerii României în clubul ţărilor cu flote înregistrate sub pavilion naţional, iniţiativa fiind susţinută de Ministerul Transporturilor, Camera de Comerţ, Industrie, Navigaţie şi Agricultură Constanţa, companiile de navigaţie, de crewing şi de agenturare, Sindicatul Liber al Navigatorilor şi instituţiile de învăţământ marinăresc.

Lipsa unei viziuni strategice a dezvoltării sectorului pe termen lung și presiunea nefinanțării de către UE a proiectelor de infrastructură a condus la inițierea elaborării în anul 2013 a *Master-planului general de transport al României pe termenele scurt, mediu și lung.* Acesta a fost finalizat și aprobat atât pe plan național, cât și de către Comisia Europeană, după multe tergiversări, în luna august 2016. Documentul a fost realizat ca un instrument strategic de planificare a intervențiilor majore (proiecte și alte acțiuni) care sunt semnificative pentru obiectivele de transport la scară națională. Orizontul de timp al Master-planului este anul 2040.

Pentru perioada următoare, obiectivul general al acestui document îl reprezintă dezvoltarea echilibrată a sistemului de transport, prin asigurarea unei infrastructuri şi a unor servicii de transport moderne şi durabile[16].

[16] *Sursa*: Ministerul Transporturilor, 2016, *Variantă finală revizuită a Raportului privind Master-planul pe termen scurt, mediu și lung*, link: http://www.mt.ro/web14/strategia-in-transporturi/master-plan-general-transport/documente-master-plan1.

EVOLUȚII ALE INFRASTRUCTURII ȘI FLOTELOR DE TRANSPORT

La nivelul anului 1990, o serie de indicatori specifici vizând situaţia *reţelei rutiere* plasau România pe unul dintre ultimele locuri în Europa. Astfel, densitatea drumurilor publice era de doar 0,64 km pe km^2, iar ponderea îmbrăcăminților moderne ale acestora ajungea la 30,85%.

În anul 1994 a fost iniţiat un amplu program de reabilitare a drumurilor naţionale, eşalonat în 15 etape, urmărindu-se ca până în anul 2014 să se modernizeze 11.300 km de căi rutiere. Acest efort a fost iniţial concentrat asupra reţelei naţionale de bază și în special a sectoarelor TEN-T. Fiecare etapă includea reabilitarea a 500 până la 1.000 km şi a fost cofinanţată de instituţii financiare internaţionale (IFI) (în primul rând de BEI), de bugetul de stat şi de Comisia Europeană prin programele PHARE şi ISPA.

Cu toate acestea, în perioada 1990–2016, lungimea drumurilor naţionale şi a autostrăzilor a crescut cu doar 0,3%, evoluție datorată în cea mai mare parte nu construcției de noi artere rutiere majore, ci trecerii în categoria drumurilor naționale a unora din categorii inferioare. Situația este evidentă dacă analizăm procesul construcției de noi autostrăzi.

Dacă în anul 1990 România avea 113,5 km de autostrăzi, la sfârşitul anului 2015 existau doar 747 km în exploatare, iar în anul 2016 se înregistra un *record negativ absolut* al epocii contemporane, nedându-se în folosinţă niciun nou km de autostradă. Astfel, reţeaua naţională de autostrăzi s-a mărit în medie cu circa 23 km anual, pe fondul alocării unor fonduri substanţiale. De aceea, considerăm că eforturile financiare majore depuse de toate guvernele României de după anul 1989 nu şi-au atins scopul şi, mai mult, au obstrucţionat evident politicile de refacere şi modernizare a celorlalte reţele de infrastructuri (căi ferate, şenale navigabile etc.).

Construcția de autostrăzi s-a făcut, în această perioadă, pe două trasee. Traseul culoarului european IV, între vama Nădlac și Constanța, și *controversatul* traseu între Vama Borș și București al autostrăzii Transilvania, în lungime de aproape 600 km fiecare. În decembrie 2003, Guvernul României semna acordul de construcţie a unei autostrăzi de 415 km între Braşov şi Borş cu firma americană Bechtel, pe care l-a reziliat în anul 2012. După 12 ani şi mai mult de un miliard de euro cheltuiți, între Braşov şi Borş se circula pe doar 50 de kilometri.

Pentru anul 2017, CNAIR și-a propus să dea în exploatare un număr total de 121,5 km, dar nu a fost construit niciun kilometru de drumuri noi. Singurele acțiuni au fost cele de recepție a unor porțiuni de autostradă, astfel: în martie 2017, primii 15,4 km din lotul 2 al autostrăzii Lugoj-Deva (finalizat în decembrie 2016), și în noiembrie 2017, alți 8,7 km de autostradă, pe sectorul Gilău–Nădășelu (care este preconizat să fie deschis în anul 2018).

În perioada analizată a existat o creştere susținută a parcului de autovehicule. Astfel, dacă în anul 1990 erau înmatriculate în România puţin peste 250.000 de vehicule de marfă şi aproape 1,3 mil. de autoturisme, la sfârşitul anului 2016,

numărul vehiculelor de marfă crescuse de circa 3,5 ori, iar cel al autoturismelor de peste 4,2 ori (INS, 2017). Pe baza acestor evoluții, în perioada 1991–2012, gradul de motorizare a României a crescut de peste 3,5 ori, ajungând la 231 autoturisme/1.000 de locuitori în anul 2015. Comparativ, în aceeași perioadă, media europeană a cunoscut o creștere de doar 36% (EUROSTAT, 2017).

Infrastructura feroviară din România, după trecerea la relațiile economice de piață liberă, avea nevoie urgentă de refacere și modernizare.

Astfel, în anul 1996, odată cu inițierea Programului de reabilitare feroviară cofinanțat de BIRD, BERD şi de Programul PHARE, s-a reușit reabilitarea secțiunilor București-Câmpina (90 km) și Câmpina-Predeal (40 km) de pe traseul București-Brașov și traseul București-Constanța (225 km).

Inconsecvențele politicii legate de dezvoltarea şi modernizarea căilor ferate a făcut ca dimensiunea totală a rețelei feroviare să scadă în permanență în perioada 1990–2016. Astfel, în anul 2016, rețeaua feroviară națională includea 10.774 km de rute feroviare în funcțiune, cu 571 km mai puțin decât în anul 1990. Scăderea rețelei feroviare a fost determinată de închiderea unor linii secundare, puțin folosite şi considerate ca nerentabile.

La finalul perioadei analizate erau electrificate linii pe o distanță de 4.020 km, mai mult cu aproape 10% decât în anul 1990, care reprezentau 37,3% din lungimea totală a rețelei feroviare. Starea tehnică a rețelei de transport feroviar suferea însă din cauza neîntreținerii şi a lipsei acțiunilor de reabilitare/modernizare. Dacă până în anul 1998 se mai reparau circa 300 km de linie anual (față de 683 km la nivelul anului 1989), după reorganizarea SNCFR, fondurile alocate de Ministerul Transporturilor au scăzut continuu, ajungându-se la situația incredibilă din perioada 2006–2009, când în patru ani s-au reparat în total doar 11 km (Udriște, 2013).

În anul 2004, Guvernul României a adoptat o strategie de a reduce excesul de parcurs feroviar, prin divizarea rețelei feroviare în două categorii: interoperabilă şi non-interoperabilă. Prima categorie, cu aproximativ 70% din totalul rutelor, urma să fie întreținută în conformitate cu normele şi standardele UE, cu prioritate acele linii ce trebuiau modernizate, astfel încât să devină interoperabile, în sensul Directivei 16/2001 a CE. Restul de 30% era exploatat în cadrul unor acorduri de subconcesionare cu entități publice sau private interesate, pe baza unor proceduri de licitație. Aceste linii acopereau 2% din traficul de mărfuri și 8% din cel de pasageri.

Concomitent, pentru perioada 1991–2016 a avut loc o reducere continuă a parcului feroviar în exploatare atât pentru locomotive (electrice şi Diesel), cât şi pentru vagoanele de călători și marfă. Mai exact, trei sferturi din parcul de vehicule feroviare înregistrat în anul 1990 a dispărut până în prezent. Acest fapt demonstrează încă o dată diminuarea drastică a cererii de transport feroviar. Scăderea generală a traficului feroviar a făcut ca nevoile de material rulant nou să se reducă aproape la zero, iar volumele de reparație a celui vechi să fie drastic reduse.

În anul 2017, proiectele de dezvoltare/modernizare a rețelei feroviare românești derulate de către CNCF CFR SA, aflate în diferite stadii de execuție, însumau mai puțin de trei sute de kilometri.

Referitor la *rețeaua aeriană de transport,* creşterea numărului de operatori aerieni s-a produs concomitent cu cea a rutelor. Extinderea sistemului de rute aeriene în România a avut numeroase explicații. Un factor major a fost cel al deplasărilor masive şi destul de regulate ale forţei de muncă din toate regiunile României către ţările vest-europene.

Acest fapt a determinat creşterea numărului de aeroporturi cu statut internaţional din România. Dacă în anul 2000 acest statut era deţinut doar de aeroporturile din Bucureşti, Constanţa, Timişoara şi Sibiu, ulterior şi aeroporturile din Cluj, Satu-Mare, Baia-Mare, Oradea, Arad, Craiova, Suceava, Iaşi, Bacău şi Tulcea au fost incluse în această categorie, fiind certificate de Autoritatea Aeronautică Civilă Română.

Flota de aeronave comerciale a României s-a bazat pe parcul specific al companiei TAROM, la care s-au adăugat avioanele de pasageri ale altor companii românești apărute pe piață după anul 1990.

Dacă la începutul anului 1990 flota TAROM era formată din 87 de aeronave, dintre care 4 BOEING 707 și 4 ROMBAC 1–11, începând cu anul 1993, numărul acestora a scăzut dramatic.

Pe fondul agravării continue a situației financiare, flota companiei TAROM a ajuns să fie formată în anul 2017 din doar 23 de nave[17], dintre care unele închiriate.

La nivelul anului 2017 existau 21 de aerodromuri pe teritoriul României. Cincisprezece dintre acestea derulau operațiuni de zbor planificate. Patru aeroporturi funcționau sub autoritatea Ministerului Transporturilor („Henri Coandă" – principalul aeroport din București, „Băneasa" București, „Traian Vuia" din Timișoara și „Mihail Kogălniceanu" din Constanța), celelalte aeroporturi aflându-se în subordinea autorităților locale. Din cele 21 de aerodromuri, trei erau în proprietate privată (Tuzla, Sibiu-Măgura și Vatra Dornei), iar din acestea trei, doar Tuzla avea tarife pentru transportul comercial.

Cele mai intense activități de trafic aerian au rămas cele din zona aeroporturilor din Bucureşti, Timişoara şi Cluj.

După anul 1989, cea mai puțin sprijinită să se dezvolte a fost *rețeaua navigabilă* a României. Numeroase porturi și șantiere navale au fost dezafectate sau lăsate cu dotarea pe care o aveau în trecut.

Șenalul navigabil, nedragat și neamenajat corespunzător, mai ales pe porțiunea naturală a Dunării, a fost de nenumărate ori cauza unor blocaje ale traficului fluvial.

În aceste condiții, în anul 2010, Comisia Europeană, pe baza contribuțiilor aduse de statele riverane Dunării, inclusiv România, a inițiat Strategia Uniunii Europene pentru regiunea Dunării (SUERD). Aceasta a avut ca obiectiv major îmbunătățirea condițiilor de transport fluvial, în contextul interconectării, consolidării, creșterii prosperității și a protecției mediului în regiunea Dunării.

În anul 2011, conform acestei strategii și politicii autorităților românești din domeniu, s-a urmărit realizarea cu prioritate a unor proiecte. Dintre acestea

[17] Sursa: TAROM, site: https://www.tarom.ro/despre-noi/compania-tarom/flota.

amintim: modernizarea Canalului Dunăre-Marea Neagră; modernizarea Canalului Poarta Albă-Midia Năvodari; îmbunătăţirea condiţiilor de navigaţie pe Dunăre pe sectorul Călăraşi–Brăila; îmbunătăţirea condiţiilor de navigaţie pe sectorul comun româno-bulgar al Dunării; modernizarea porturilor Giurgiu, Corabia, Oltenița şi Calafat şi construcţia canalului Dunăre-Bucureşti, proiect care se dorea a fi susținut financiar în cadrul unui parteneriat public-privat. O parte dintre proiecte au fost finalizate, altele sunt în curs de derulare, iar unele au fost abandonate.

Porturile maritime românești (Constanța, Midia, Mangalia și Sulina) au reprezentat și reprezintă un pol major de interes pentru dezvoltarea economică a României pe termen lung.

În anul 2010 a fost inaugurat în Portul Midia cel mai mare terminal maritim de gaz petrol lichefiat (GPL) din țară.

La începutul anului 1990, flota maritimă de transport deținea 288 de nave, cu un tonaj de 5.614 mii tdw.

În anul 1993, a fost adoptat Memorandumul de la Paris, document prin care statele Comunităţii Europene au stabilit unele principii de guvernare a navigaţiei în spațiul comunitar.

În aceste condiţii, având în vedere starea tehnică necorespunzătoare a navelor româneşti, după anul 1993, doar 10% dintre aceste nave mai puteau utiliza porturile ţărilor UE fără a fi arestate/reţinute de instituţiile abilitate.

De la 11 ianuarie 1993 și până în anul 2001, managementul deficitar al Fondului Proprietății de Stat (FPS) și, ulterior, al AVAS a contribuit în mod substanțial la falimentarea companiilor „Navrom“ și „Romline“, la vânzarea flotei de 82 de nave a companiei „Petromin”, fără a le înlocui, precum și la privatizarea dubioasă a Companiei Române de Pescuit Oceanic (CRPO) și înstrăinarea flotei aferente, în contextul abaterilor de la lege și al unor presupuse acte de corupție.

Potrivit evidenţelor[18], în decembrie 2010 se mai aflau în exploatare 110 nave (cargouri, mineraliere şi petroliere construite în perioada 1971–1990) din fosta flotă comercială maritimă a României, toate acestea fiind însă sub pavilioane străine.

În privinţa flotei fluviale româneşti, situaţia este diferită faţă de cea a flotei maritime. În octombrie 2001, peste 80% din flota fluvială era gestionată de companii private. La 1 ianuarie 2004, structura flotei comerciale era compusă din 1.682 de nave fără propulsie pentru transportul mărfurilor şi un număr de 918 remorchere şi împingătoare.

Ca urmare a dificultăţilor înregistrate de întreprinderile de transport fluvial de mărfuri, s-au adoptat măsuri de constituire a unor societăţi mixte şi de vânzare a unor nave către echipaje, după modelul olandez.

În perioada 2010–2016, parcul de nave atât pentru mărfuri, cât și pentru călători[19] a avut o evoluție descrescătoare.

[18] Sursa: http://www.altermedia.info/romania/2012/07/13/recensamantul-ruinarii-romaniei-2/.

[19] Principala sursă a datelor este Autoritatea Navală Română pentru informațiile privind navele maritime și navele pentru căi navigabile interioare înscrise în Registrul de înmatriculare al navelor.

DINAMICA ACTIVITĂȚILOR DE TRANSPORT ȘI ROLUL RAMURII ÎN CADRUL ECONOMIEI NAȚIONALE

În perioada 1990–2016, activitatea de transport s-a redus considerabil. Astfel, dacă în anul 1990 se transportau pe toate modurile peste 2 mld. tone marfă, în anul 2016, volumul mărfurilor transportate a ajuns la doar 15,8% din cel inițial, adică aproape 350 mil. tone. La fel se prezintă situaţia şi la numărul pasagerilor transportaţi. În anul 1990 existau, pentru toate modurile, peste 1,1 mld. de călători, în timp ce în anul 2016 se mai înregistrau doar 383 mil. (32,2% din valoarea anului 1990). Cel puţin din punct de vedere statistic, aceasta este o situaţie anormală.

Această situaţie poate fi explicată prin faptul că, după anul 1990, ca urmare a reducerii generale a activităţilor economice şi mai ales a celor din industrie şi agricultură, cererea de transport s-a modificat radical. Volumul mărfurilor neprelucrate sau slab prelucrate, produse principale ale activității de transport din perioada comunistă, a scăzut dramatic şi a fost înlocuit treptat cu mărfuri a căror valoare adăugată era mai mare.

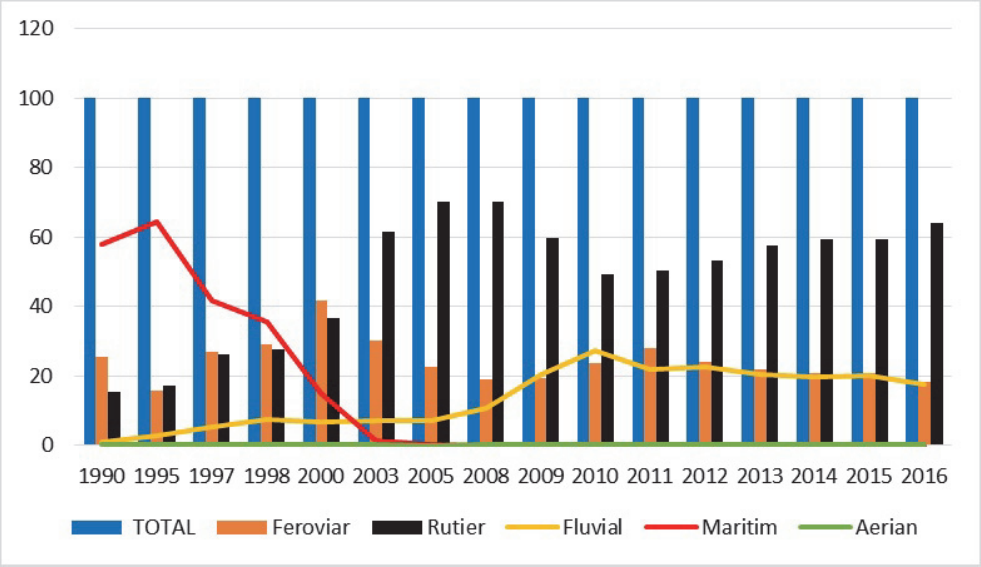

Sursa: Date şi prelucrări de date ale autorului din *Anuarele statistice ale României*, ediţiile 1991–2016, iar pentru anul 2016, datele sunt din INS, 2017.

Fig. 13.4. Evoluţia ponderii modale a parcursului mărfurilor în totalul sectorului, pentru perioada 1990–2016 (%).

Concomitent, parcursul mărfurilor s-a mărit simțitor, ceea ce a condus la creșterea costurilor pentru deplasarea bunurilor şi persoanelor, obţinându-se venituri tot mai mari şi o mai consistentă contribuţie a transporturilor la formarea PIB.

Cota de piaţă, a diferitelor moduri de transport pe ansamblul ramurii a cunoscut evoluţii diferite atât pentru transportul de marfă, cât şi pentru cel de călători.

Se remarcă astfel intensificarea repartiţiei modale dezechilibrate în cazul transporturilor de mărfuri şi de persoane, între transportul rutier şi celelalte moduri.

În anul 2016, transportul rutier a ajuns să deţină o cotă de piaţă de peste 78% la deplasarea călătorilor şi de peste 62% la cea a mărfurilor (Figura 13.4).

Interesant de evidenţiat este şi faptul că, deşi volumul mărfurilor transportate pe căi rutiere a scăzut permanent, parcursul mărfurilor a cunoscut, în anumite perioade, creşteri semnificative.

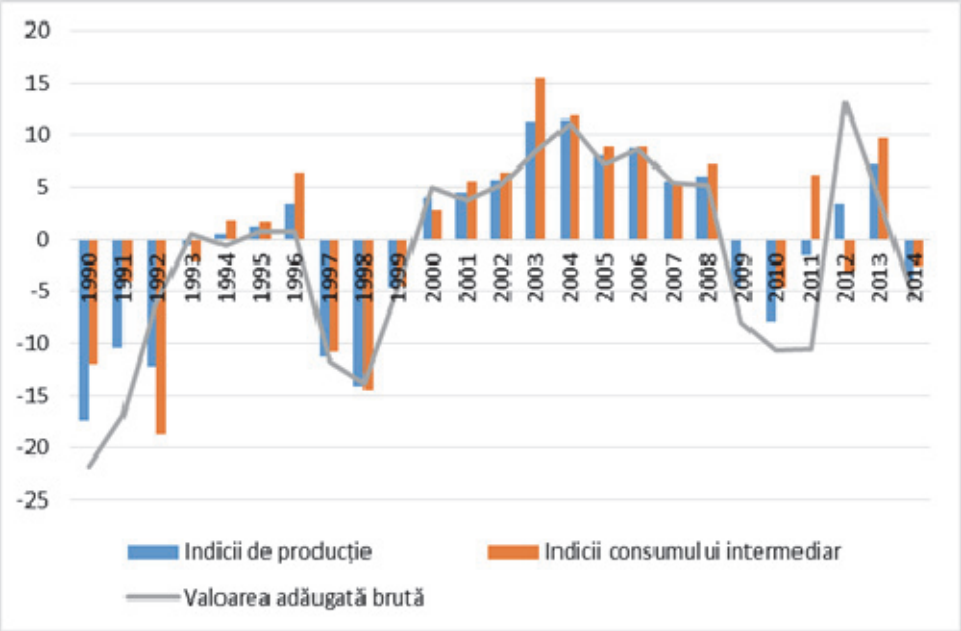

Notă: Datele sunt în procente şi reprezintă creşterile/scăderile faţă de anul precedent.

Sursa: Date şi prelucrări de date ale autorului din *Anuarele statistice ale României*, ediţiile 1991–2016.

Fig. 13.5. Evoluţii ale unor indicatori sintetici ai ramurii transporturi, în perioada 1990–2014.

În perioada analizată, transportul feroviar a fost într-o permanentă constricţie atât la volumul de mărfuri, cât şi la numărul de călători transportaţi, din cauza neîntreţinerii infrastructurii şi a costurilor ridicate pentru activitatea propriu-zisă. Pe căile ferate s-au transportat cu precădere încă mărfuri voluminoase, mărfuri grele, de tipul materiilor prime sau cu un grad de prelucrare mai redus.

Transportul naval de călători şi o mare parte a celui de mărfuri au cunoscut o permanentă diminuare a activităţii, atât prin procesul de lichidare a flotei maritime, cât și prin transferul celei fluviale către sectorul privat.

Dezvoltarea rapidă a transporturilor aeriene a fost resimțită puternic în ultimii ani. Astfel, aeroportul Internaţional „Henri Coandă” Otopeni și Aeroportul Internațional „Aurel Vlaicu” din București-Băneasa au fost clasate, de către Airports Council International Europe, între primele cinci aeroporturi europene care au înregistrat creșteri semnificative ale traficului aerian în anul 2017.

Dacă în anul 1990 cota transporturilor în PIB era de doar 3,4%, iar anul următor ajungea la un minim istoric de 2,4%, în două decenii şi jumătate a existat o creştere de peste cinci ori, ajungându-se la 17,8% în anul 2015. De altfel, contribuţia transporturilor la formarea PIB a fost în creștere, ajungând în anul 2015 la o valoare de circa 30 mld. USD, în timp ce în anul 1991 avea doar 0,7 mld. USD.

Datele din Figura 13.5 prezintă perioadele cu creşteri absolute pentru toţi indicatorii analizaţi: anii 1994–1996, 2000–2003 şi, de asemenea, anul 2013.

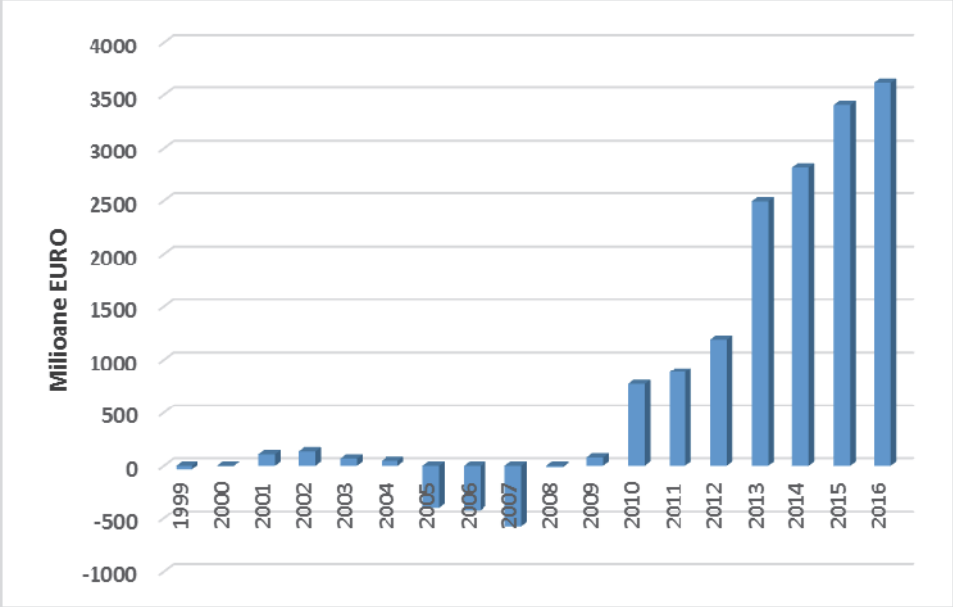

Fig. 13.6. Soldul balanței externe a serviciilor de transport în perioada 1999–2014.

De evidențiat este și faptul că, în perioada 2009–2016, soldul balanței externe a serviciilor de transport a devenit pozitiv, cunoscând un excedent din ce în ce mai mare, ajungând la peste 3,6 mld. euro în anul 2016 (Figura 13.6).

Astfel, transporturile au ajuns în ultimii ani ramura cu cel mai mare aport în formarea soldului pozitiv al serviciilor și totodată cu cea mai mare valoare a încasărilor, ceea ce înseamnă o creștere semnificativă a valorii adăugate brute.

Contribuția majoră în atingerea acestor performanțe a avut-o, în opinia noastră, nivelul în creștere al investiţiilor alocate transporturilor, fonduri care au contribuit semnificativ mai ales la modernizarea şi dezvoltarea flotelor de transport.

Acest fapt a făcut ca activitatea să devină competitivă pe plan internațional, astfel încât numeroși transportatori să-și deruleze o bună parte a activității în afara granițelor naționale. Investiţiile din transporturi au avut, în mai mult de jumătate din perioada 1990–2015, valori anuale mai mari decât cele ale anului 1990.

13.4. CONCLUZII

În perioada 1918–2018, evoluția transporturilor, ca de altfel a întregii economii românești, a fost major influențată de cinci *momente istorice majore*.

Primul este cel al Marii Uniri (din anul 1918), care a condus la creșterea semnificativă a rețelelor infrastructurale, a favorizat dezvoltarea și modernizarea flotelor de transport și a impus noi arhitecturi structural-instituționale pentru coordonarea ramurii.

Următorul a fost legat de cel de-al Doilea Război Mondial, când o mare parte a infrastructurilor de transport a fost afectată, iar parcul de vehicule, diminuat major atât prin înstrăinare către taberele beligerante, cât și prin distrugere.

Al treilea reper se confundă cu perioada comunistă. Pentru această epocă, caracteristice sunt efortul făcut în dezvoltarea echilibrată, din punct de vedere modal și teritorial, a rețelelor infrastructurale și apariția unor perioade lungi de timp în care acestea au fost întreținute în mod necorespunzător, iar modernizarea a fost blocată. Politica de dezvoltare a flotelor de transport s-a bazat pe crearea și extinderea activității industriei autohtone de profil.

Următorul moment de referință începe după 1990, când piața transporturilor a fost gradual liberalizată, statul păstrând în proprietate doar majoritatea rețelelor infrastructurale și unele companii emblematice (CFR, TAROM etc.).

Ultimul reper istoric a fost cel al aderării României la UE în anul 2007. Acest act a condus la modificarea strategiei naționale de transport în conformitate atât cu necesitățile României, cât și cu cerințele pieței reglementate a transporturilor din UE.

BIBLIOGRAFIE

1. AR – Academia Română (2008), *Istoria românilor*, vol. IX, Editura Enciclopedică, Bucureşti.
2. Atanasiu Carmen Irene, Atanasiu-Croitoru Andreea (2011), *Flota Maritimă Comercială Română între tradiţie şi actualitate*, Editura Muzeului Marinei Române, Constanţa.
3. Axenciuc Victor (1992), *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol.1, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
4. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României,1862–2000. Serii statistice seculare şi argumente metodologice*, Editura Economică, Bucureşti.
5. Balotescu Nicolae *et al*. (1984), *Istoria Aviaţiei Române*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.

6. Bărbulescu Mihai, Deletant Dennis, Hitchins Keith, Papacostea Şerban, Teodor Pompiliu (2014), *Istoria României*, Editura Corint Educaţional, Bucureşti.
7. Corduneanu Dumitru (2010), *Sistemul de transport naval din România în secolul XX*, Centrul Tehnic-Editorial al Armatei, Bucureşti.
8. DCS – Direcţia Centrală de Statistică (1968), *Anuarul statistic al RPR*, Bucureşti.
9. DCS – Direcţia Centrală de Statistică (1978), *Anuarul statistic al RSR*, Bucureşti.
10. DCS – Direcţia Centrală de Statistică (1983), *Anuarul statistic al RSR*, Bucureşti.
11. EUROSTAT (2014), *Volume of transport goods and passengers on GDP*, disponibil la: http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/tsdtr240_esmsip.htm.
12. EUROSTAT (2017), *Motorization rate*, disponibil la: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdpc340&plugin=1.
13. Fistung Frantz-Daniel, Iştoc Manuela, Miroiu Rodica, Tătaru Doina, Popescu Teodor (2012), *Transporturile: reconsiderări, politici anticriză şi dezvoltare durabilă,* (I) *Evoluţie şi conexiuni*, Studiu INCE-CEIS, Bucureşti.
14. Gusti Dimitrie (1938), *Enciclopedia României*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, disponibil la: www.cimec.ro.
15. http://www.altermedia.info/romania/2012/07/13/recensamantul-ruinarii-romaniei-2/.
16. INS – Institutul Național de Statistică (2017), *Lungimea căilor de transport la sfârşitul anului 2016*, disponibil la: http://www.insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/lungimea_cailor_de_transport_la_sfarsitul_anului_2016.pdf.
17. INS – Institutul Național de Statistică (2017), *Mijloace de transport existente la sfârşitul anului 2016*, disponibil la: http://www.insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/mijloacele_de_transport_existente_la_sfarsitul_anului_2016.pdf.
18. INS – Institutul Național de Statistică, *Anuarul statistic al României*, ediţiile 1990–2016, Bucureşti.
19. Lăcriţeanu Şerban, Popescu Ilie (2007), *Istoricul tracţiunii feroviare din România (1854–1918)*, vol. I, Editura ASAB, Bucureşti.
20. Marin Costel (2016), *Compania Națională de Investiții Rutiere (CNIR) și Compania Națională de Administrare a Infrastructurii Rutiere (CNAIR)*, Drumuri și poduri, Editorial 228, București, disponibil la: http://www.drumuripoduri.ro/editorial/110-editorial-nr-228.
21. Ministerul Transporturilor (2016), *Variantă finală revizuită a Raportului privind Master-planul pe termen scurt, mediu și lung,* diponibil la: http://www.mt.ro/web14/strategia-in-transporturi/master-plan-general-transport/documente-master-plan1.
22. Moşneagu Marian (2012), *Politica navală postbelică a României: 1944-1958*, Anexa 4, Editura Mica Valahie, Bucureşti.
23. TAROM, site: https://www.tarom.ro/despre-noi/compania-tarom/flota.
24. Udrişte Octavian (2013*), S.O.S., Calea Ferată Română!* (III), Editura AGIR, Bucureşti.
25. UNECE, *About the Trans-European Motorways (TEM) Project,* disponibil la: https://www.unece.org/trans/main/tem/tem.html).

14. COMUNICAŢII ŞI TEHNOLOGIA INFORMAŢIEI

VIOREL GAFTEA,
MARIUS GURAN,
FLORIN GHEORGHE FILIP

14.1. INTRODUCERE

Sistemele de comunicaţii au evoluat în decursul istoriei, valorificând superior modurile clasice de suport al comunicării umane: vorbire, scris, semnalizare vizuală (inclusiv prin foc şi fum) și auditivă. Ele au apărut iniţial ca tipărituri, sisteme tehnice mecanico-optice şi, mai târziu, electrice şi electronice.

Sistemele de comunicaţii au constituit unul dintre motoarele principale ale economiei pe parcursul secolului XX. Evoluţia sistemelor de comunicaţii către unele electronice, începută în secolul XIX prin avansul tehnologiei şi ulterior, în a doua jumătate a secolului, prin adăugarea capabilităţilor generate de *tehnologia informaţiei* (TI), a influenţat nu numai economia, dar şi societatea în ansamblul ei. Aportul la PIB (produsul intern brut) al sectorului denumit pe scurt *tehnologia informaţiei şi comunicaţii* (TIC) este semnificativ şi tinde în medie spre valori de 7–10%. Acesta este doar impactul direct. Există însă un impact masiv indirect în toate ramurile economiei şi unul indus în evoluţia întregii societăţi. Nu mai putem vorbi de nicio activitate socio-economică sau ramură economică fără a ţine seamă de rolul şi impactul TIC.

România a iniţiat primele relaţii diplomatice cu comunităţile europene în ianuarie 1990, numind un ambasador, apoi a început negocierile pentru încheierea unui Acord de asociere la Comunităţile Europene în 1991. *Comisia Europeană* (CE) a deschis prima delegaţie în Bucureşti în septembrie 1993. Efectele trecerii la economia de piaţă şi cele ale integrării economiei româneşti în cea europeană au fost rapide şi spectaculoase. Transformările tehnologice şi adaptarea economiei la era digitală contribuie, pe un alt plan, la schimbări conceptuale în abordarea activităţilor socio-economice, la eliminarea barierelor de orice natură în spaţiul european, prin pieţe informatizate în sistemele bancare, de energie, de sănătate, turism, transporturi, bursă, mass-media şi comerţ electronic.

În continuare, lucrarea este organizată după cum urmează: în prima secţiune se prezintă evoluţia domeniului TIC în ţară comparativ cu cele petrecute pe plan internațional. Secţiunile următoare, 2 şi 3, se focalizează pe impactul evoluţiilor

tehnologice asupra economiei şi societăţii şi, respectiv, pe perspectivele creării unei economii digitale eficiente.

14.2. EVOLUŢIA SECTORULUI TIC ÎN ROMÂNIA ÎN PAS CU CEA GLOBALĂ

ETAPE

Perioada 1918–2017 a marcat saltul tehnologic cel mai mare din istorie, nu numai dacă ne referim la trecerea de la telefonul cu fir până la telefonul mobil cu acces la date, internet, video, TV. Ultimii 25 de ani au marcat puternic generalizarea comunicaţiilor mobile, apariţia internetului, comunicaţiile prin satelit şi *sistemele de geopoziţionare* (GPS). Este o evoluţie asimilată uşor şi rapid de generaţiile tinere şi nu numai şi care pare azi că ar fi existat de foarte mult timp.

Secolul de transformări în comunicaţii a fost marcat puternic de impactul avut în perioada premergătoare Primului Război Mondial şi în a celui de al doilea, acestea împingând înainte tehnologia pe domeniul transmisiunilor cu şi fără fir, al radioului, al radarului, al mass-mediei.

În prezent, construcţia unei economii digitale (COM, 2014; EC, 2017) constituie o misiune principală pentru strategia *Agenda digitală 2020* (MCSI, 2015) şi constituie o resursă pentru creştere economică, competitivitate, inovare, creare de locuri de muncă şi progres social.

Cerinţele de comunicare s-au rezolvat prin soluţii tehnologice succesive, pornind cu dezvoltarea infrastructurii rutiere, serviciile de poştă şi telegraf. Comunicaţiile feroviare au contribuit la dezvoltarea reţelei de telegraf şi telefon. Primul oficiu poştal dotat cu telefon şi telegraf a fost înfiinţat la Vatra Dornei în 1902, pentru a realiza legătura cu Transilvania şi Bucovina. În anul 1918 (Braşcanu, 2016), reţeaua de comunicaţii militare prin telefon şi radio a cunoscut un salt în dezvoltare, reluat abia în 1930. Realizarea legăturilor de comunicaţii în războiul din 1916 a determinat completarea cu aparatură şi materiale de transmisiuni aduse în regim de urgenţă din Franța: aparate telegrafice Morse, centrale telefonice de 4, 10 şi 25 de abonaţi, telefoane, cablu uşor şi cablu greu. La 16 noiembrie 1918 s-a putut restabili o legătură regulată între Guvernul de la Iaşi şi generalul Berthelot la Bucureşti, după evacuarea trupelor germane, generalul fiind autorizat să ia măsuri administrative şi de pază „în acest teritoriu român”. Marea Unire din 1918 a fost susţinută cu telegrame şi telefoane de campanie. Să menţionăm că înzestrarea armatei cu staţii radio (denumite la vremea aceea staţii de telegrafie fără fir – tff) a început în anul 1908, primele aparate fiind de tip Telefunken, urmate la trei ani de aparate Marconi.

Augustin Maior (1882–1963), unul dintre cei mai de seamă profesori şi inventatori ai neamului românesc, este cunoscut pentru faptul că a pus bazele telefoniei moderne, telefonia multiplă cu curenţi alternativi de înaltă frecvenţă (Perciun, 1973). Fundamentele teoretice ale telefoniei multiple publicate în 1907 în revista *Elektrotechnische zeitschrift* şi în 1914 în lucrarea *The use of High-Frequency Alternating Currents in Telegraphy, Telephony and for Power Transmission* publicată în revista *The Electrician* au contribuit la realizarea unui imens salt în comunicațiile electronice ale vremii. Aceste merite au fost recunoscute în anul 2012, când Augustin Maior a fost ales membru post-mortem al Academiei Române.

În sistemele de comunicaţii s-a adoptat rapid tehnologia radio. Guglielmo Marconi, un inventator italian (Isted, 1991), a construit un sistem care putea transmite şi primi semnale radio de la o distanţă de aproape 3 km. În 1895 a trimis un semnal radio, iar în 1907 a recepţionat un semnal radio din Canada, şi anume semnul „x" din codul Morse, dezvoltând telegrafia fără fir şi folosirea codului Morse. Cea mai largă folosire a tehnologiei radio o constituie radiodifuziunea şi, de mare amploare, televiziunea. În mod firesc, primele emiţătoare-receptoare radio au fost utilizate în armată şi în serviciile publice.

Primul impuls sistemic de folosire a TIC în Romania a fost dat mult mai târziu, prin Programul pentru dotarea economiei naţionale cu echipamente moderne de calcul şi automatizare a prelucrării datelor, aprobat de conducerea de atunci a ţării în 1967, prin *Comisia guvernamentală pentru dotarea cu echipamente moderne de calcul şi automatizarea prelucrării datelor* (CGDEMCAPD). La Secretariatul permanent, ca organism executiv, a fost numit prof. Mihai Drăgănescu, care s-a ocupat la început şi de înfiinţarea *Institutului Central de Informatică* (ICI, www.ici.ro) în 1970. În urma notelor adresate lui N. Ceauşescu, secretar general al PCR, de către prof. M. Drăgănescu, „s-*a lansat ideea elaborării unei concepţii privind realizarea, dezvoltarea şi fabricaţia calculatoarelor, a sistemului naţional de informatică* (e-guvernarea de astăzi)". Acestea „*răspundeau cerinţelor sistemului economic cu planificare centralizată şi necesităţii unui Program de perfecţionare a sistemului informaţional economico-social, de introducere a sistemelor de conducere cu mijloace de prelucrare automată a datelor şi de dotare a economiei naţionale cu tehnică de calcul pentru perioada 1971–1980*", menţionează M. Guran (2012) în *Monografia informaticii în România.*

Fabricaţia calculatoarelor electronice în România a început cu calculatoarele de generaţia I şi a II-a, cu tuburi electronice, în anii '50 şi '60, apoi cu fabricaţia celor din generaţia a III-a, cu tranzistori, după 1968. Tot atunci s-au pus bazele întreprinderilor şi instituţiilor reprezentative în domeniul fabricaţiei echipamentelor şi calculatoarelor electronice. Astfel, istoria a început la Centrul de Calcul al Institutului Politehnic Timişoara. Pe baza experienţei în realizarea unui exemplar din calculatorul de generaţia I, MECIPT-1, cu componente de bază din import (memoria pe tambur), s-a realizat calculatorul MECIPT-2, ca o versiune îmbunătăţită, având unele caracteristici ale calculatoarelor de generaţia a II-a

(folosind tranzistoare pentru elementele de bază şi ferite pentru memorie). Acest calculator a fost realizat într-un exemplar în anul 1965.

La IFA (Institutul de Fizică al Academiei), pe baza experienţei realizării în regim de microproducţie a seriei CIFA-1, CIFA-2, CIFA-3 şi a seriei CIFA-101 şi CIFA-102, reprodus în cinci exemplare, s-au realizat calculatoarele CET-500 şi CET-501, tranzistorizate, cu memorii pe ferită, având ca periferice unităţi de bandă magnetică şi imprimante rapide, precum şi IFAC-1, de generaţia a II-a.

La Institutul de Calcul (IC) din Cluj, ca urmare a succesului obţinut cu calculatorul DACICC-1, în perioada 1963–1965 s-a trecut la realizarea celui de al doilea calculator, cu caracteristici de generaţia a II-a, denumit DACICC-200, unul dintre cele mai avansate din ţară, în două exemplare.

În ţară exista şi o experienţă semnificativă a utilizării calculatoarelor din generaţia I, a II-a şi a III-a în câteva instituţii:

- Direcţia Centrală de Statistică (DCS), unde s-au importat echipamente electronice de calcul pentru modernizarea staţiilor mecanografice, inclusiv un calculator TIC 1903 pentru desfăşurarea recensământului populaţiei din 1966.
- Centrul de Perfecţionare a Cadrelor (CEPECA), unde, în cadrul unui program PNUD-BIM, s-a construit un centru de calcul modern, dotat cu un calculator electronic IBM 360/30, cel mai performant din ţară atunci.
- Centrul de Calcul al CFR, care avea în dotare un calculator Siemens.
- Centrul de Calcul al Universităţii Bucureşti, condus de acad. Grigore Moisil, cu experienţă în utilizarea calculatoarelor de diferite generaţii (I, II), inclusiv un calculator IBM 360/30.

Pe baza acestor experimente, s-a pus problema realizării unui Program naţional pentru dezvoltarea informaticii în România începând cu anul 1967. Deşi tehnologia circuitelor integrate se afla sub strictul embargou impus de CoCom (*Coordinating Committee for Multilateral Export Controls*, constituit de ţările vestice în timpul Războiului Rece), Guvernul francez a reacţionat pozitiv la cererea exprimată de partea română. Prin intermediul firmei CII (*Companie Internationale pour l'Informatique*), Franţa a oferit licenţa pentru fabricaţia calculatorului IRIS-50, acordul fiind finalizat cu ocazia evenimentelor de la Praga şi a vizitei la Bucureşti în anul 1968 a generalului de Gaulle. Astfel, s-au creat premisele pentru un schimb permanent şi consistent de specialişti români şi francezi, care au participat la construcţia şi punerea în funcţiune a mai multor componente ale sistemului TIC din România: Fabrica de Calculatoare Electronice (FCE) Bucureşti, Institutul de Tehnică de Calcul (ITC), Institutul Central de Informatică (ICI), Fabrica Microelectronica Băneasa, Fabrica de Memorii Timişoara, IIRUC (pentru întreţinerea echipamentelor), Fabrica de Elemente pentru Automatizare (FEA), construită sub licenţa firmei japoneze Hokushin.

Producţia de calculatoare a început cu modelele *Felix 256* şi a continuat cu *Felix 1024, Felix C32*, apoi cu ministeme compatibile PDP, *Independent I100*,

I102F, familia *Coral* şi microsistemele din familia *M18, M118, M2016*, calculatoarele personale şi compatibile IBM PC, denumite *Felix PC, CUBZ*. Acestea au marcat un salt calitativ prin exportul în ţările CAER (Consiliul de Ajutor Economic Reciproc al ţărilor socialiste creat la iniţiativa URSS în 1949) şi au condus la constituirea unei mase imense de specialişti instruiţi în tehnologie, construcţie şi utilizare.

Următorul moment important a fost anul 2007, cel al aderării la UE. Economia a continuat dezvoltarea şi asimilarea tehnologiilor noi la care România a avut acces cu precădere după 1989. Statistica a devenit un domeniu complet informatizat şi în continuă modernizare. Înregistrarea activităţilor economice pentru domeniul TIC se realizează în *Secţiunea C, Diviziunea 26, CAEN Rev. 2/2008*, respectiv domeniul industrial al fabricării calculatoarelor şi al produselor electronice şi optice, fabricarea echipamentelor de comunicaţii. Acest domeniu a realizat o gamă deosebit de diversificată de produse ofertabile, pe opt grupe de produse, din care reprezentative sunt subdomeniile fabricării de: componente electronice; echipamente de comunicaţii; echipamente de măsură, verificare, control şi navigaţie; ceasuri; calculatoare şi echipamente periferice; instrumente optice şi echipamente fotografice; echipamente pentru radiologie, electrodiagnostic şi electroterapie.

TRANZIŢIA TEHNOLOGICĂ

Prima telegramă din Statele Unite a fost trimisă de Samuel Morse la 11 ianuarie 1838, la peste 3 km, prin cablu, la New Jersey (Prime, 1974). La 180 de ani după ce Morse a expediat prima telegramă, acest mijloc de comunicaţie a dispărut, deoarece mesajele tip SMS (*Short Message Service*) şi telefoanele mobile inteligente (smartphone) au făcut ca acest serviciu să nu mai fie atât de necesar.

O serie de lucrări (Perciun, 1999; Croitoru, 2002; Drăgănescu, 2003; Iancu, 2010) prezintă evoluţia tehnologiei comunicaţiilor în România. Printre pionieri au fost inginerul Vintilă Brătianu şi inginerul Emil Giurgea, care au reuşit să instaleze în Parcul Carol I un post de emisie-recepţie de 12 kW, iar de energia electrică s-a ocupat inginerul Dimitrie Leonida. Până în 1928, în România au fost instalate numeroase posturi de radiocomunicaţii. În 1921, dintr-o iniţiativă guvernamentală, s-a înfiinţat o reţea de posturi radiotelegrafice care acoperea teritoriul ţării. Dragomir Hurmuzescu (1865–1954) a militat pentru înfiinţarea postului naţional de radiodifuziune şi în 1920 s-a deschis un curs de radiocomunicaţii la Universitatea Bucureşti. În 1927, profesorul Dragomir Hurmuzescu emitea de două ori pe săptămână, pe lungimea de undă de 350 de metri, emisiuni pentru 2.000 de abonaţi, iar la sfârşitul anului 1927, se pun bazele legale ale constituirii primei societăţi naţionale de radio din România. În dezvoltarea Radiodifuziunii Române, trebuie menţionată şi contribuţia adusă de inginerul Gheorghe Cartianu-Popescu (1907–1982), angajat al Societăţii de Radiodifuziune. La 1 ianuarie 1936 este pus în funcţiune emiţătorul de la Bod pe frecvenţa de 160 kHz unde lungi (UL), cu o

putere de 150 kW şi acoperire naţională. În 1956 apare Televiziunea Română, cu care Radio România fuzionează, formând împreună instituţia numită Radioteleviziunea Română.

PARCURSUL ISTORIC LEGISLATIV

În *Enciclopedia României*, editată sub coordonarea preşedintelui comitetului de redacţie, D. Gusti (1940), se arată:

„*După marele act al Unirii, un decret regal înfiinţa, la 9 aprilie 1919, o Direcţiune Centrală a Poştelor, Telegrafelor şi Telefoanelor pentru ţinuturile româneşti de peste munţi, direcţiune care avea să funcţioneze pe lângă Consiliul Dirigent din Cluj, păstrând organizarea locală a serviciilor până în noiembrie 1921. În 19 aprilie 1920, această direcţiune se desfiinţează şi Direcţiunea Generală PTT îşi întinde autoritatea asupra poştelor ţării întregi*".

La 1 iulie 1948 se dă Actul de naționalizare nr. 16597 al *Societăţii Anonime Române Philips*, iar în 29 octombrie, se schimbă numele întreprinderii în Fabrica Radio Popular. Pe 17 iunie 1994 se votează Legea nr. 41 privind organizarea şi funcţionarea Societăţii Române de Radiodifuziune şi a Societăţii Române de Televiziune, prin desfiinţarea Radioteleviziunii Române. În 1990, se înfiinţează studioul regional Constanţa, începe să emită Antena Bucureştilor şi se deschide accesul posturilor private de radio şi televiziune.

Saltul uriaş la tehnologia actuală mobilă, la internet şi legislaţia actuală privind comunicaţiile fixe şi mobile au survenit după Revoluţia din 1989. Definirea taxelor şi alocării frecvenţelor, licitarea spectrului radio, ca element de aport consistent la bugetul economiei, cooperarea internaţională şi nevoia de reglementare pe radio, telefonie fixă şi mobilă, pe roaming au impus şi existenţa de instituţii internaţionale ca *Uniunea Internaţională a Comunicaţiilor* (ITU) sau reglementatorul naţional, *Agenţia Naţională de Comunicaţii* (ANCOM), alături de un minister de profil al comunicațiilor.

Legislaţia şi actele normative cu incidenţă pentru domeniul TIC (Manolea, 2017) se referă la un spectru larg de activităţi:

- comerţul electronic;
- drepturile de autor;
- documentele electronice;
- plăţile electronice;
- publicitatea online;
- viaţa privată (protecția datelor cu caracter personal);
- criminalitatea informatică;
- pornografia pe internet;
- comunicaţiile electronice;

- guvernare electronică;
- servicii video pe internet.

INTEGRAREA ECONOMIEI ROMÂNIEI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

Prin digitizare, economia României este în pas cu saltul tehnologic global în special în domeniul TIC, al utilizării internetului şi serviciilor informatice. Trebuie amintite în procesul de integrare strategiile *e-Guvernare*, *e-Sănătate*, *Agenda digitală pentru România 2020*, *Strategia de comunicaţii broadband*, *Planul NGN*, programele şi finanţările UE, Banca Mondială şi cele naţionale de investiţii.

Indicatorii vizaţi de *Digital Economy and Society Index* (DESI) ai Comisiei Europene, în afara celor macroeconomici ai UE prin EUROSTAT, sunt cei specifici domeniului şi elaboraţi de ministerul de resort, de Institutul Naţional de Statistică (INS) și de reglementatorul ANCOM.

În prezent, infrastructura de comunicaţii a devenit adecvată din punct de vedere tehnologic, dar încă eterogenă ca distribuţie geografică. Conform cu statisticile ANCOM (Agenţia Naţională pentru Monitorizare şi Reglementare în Comunicaţii, https://statistica.ancom.org.ro:8000/sscpds/public/indicators), există:

- acoperirea cu broadband la viteze mai mari de 30 Mbps: 66% dintre gospodării;
- acoperire cu broadband la punct fix: 90% din populație (încă din 2013);
- numărul de conexiuni mobile la internet: 8,2 mil. în 2013, 10 mil. în decembrie 2014.

Indicatorul DESI (*Digital Economy and Society Index*) pe anul 2017 (https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/scoreboard/romania), deşi indică o bună situare (locul 2) privind numărul de abonamente la serviciile de bandă largă (broadband), totuși, pe ansamblu, plasează România pe poziţia 28 (ultima) din 28 de ţări considerate, cu un scor agregat de 0,33 (faţă de media europeană de 0,52), în oarecare creștere față de cel din anul anterior, 2016.

14.3. CONVERGENŢA TEHNOLOGICĂ ÎN SPRIJINUL DEZVOLTĂRII ECONOMICE

Stimularea investiţiilor în reţelele de comunicaţii, reţele de bandă largă de generaţie următoare, *Next Generation Networks* (NGN), este esenţială pentru a susţine creşterea economică şi societatea digitală, totodată cu respectarea reglementărilor de sănătate şi de mediu. Trebuie însă identificate resursele tehnice şi financiare necesare pentru a sprijini aceste investiţii considerabile. Strategia Agenda digitală pentru România şi Planul NGN prevăd alocarea de fonduri substanţiale până în 2020.

Ca repere pilot de orientare a demersurilor naţionale actuale, merită menţionate:

- încurajarea învăţării pe tot parcursul vieţii, de tip interdisciplinar şi trans-curricular, la toate nivelurile de educaţie;
- emanciparea şi responsabilizarea cetăţenilor prin diverse iniţiative de alfabetizare digitală şi mass-media;
- asigurarea accesului cetăţenilor în vârstă sau cu venituri reduse la resurse şi conţinut digital;
- sensibilizarea populaţiei prin campanii de tip *e-inclusion, e-competenţe*.

MODERNIZAREA COMUNICAŢIILOR

Saltul semnificativ marcant într-un secol de transformări (1918–2018) este dat de comunicaţiile mobile, prin saltul de la telefonia fixă la tehnologiile mobile 3G, 4G, 5G şi *Long Term Evolution* (LTE). Comunicaţiile potenţate de tehnologia informaţiei au schimbat conceptele de comunicare şi utilizare a calculatorului, practic dispozitivele contopindu-se, miniaturizându-se şi devenind inteligente.

Putem menţiona câteva evoluţii care marchează strategic evoluţia comunicaţiilor mobile:

- generalizarea comunicaţiilor mobile broadband şi de internet la nivel de ţară, cu unele pete albe, care sunt însă în atenţia unor proiecte;
- portabilitatea transfrontalieră în ceea ce priveşte conţinutul protejat prin drepturi de autor;
- eliminarea tarifelor de roaming în UE;
- mediul de reglementare pentru platforme şi intermediarii de servicii digitale;
- asimilarea tehnologiilor 4G, 5G, LTE.

Parcursul comunicaţiilor înainte de 1989 a fost unul anevoios, dacă privim retrospectiv, atât din considerente tehnologice, cât şi politice, când nu se încuraja comunicarea uşoară, rapidă, naţională şi necontrolată între cetăţeni. Saltul tehnologic în telefonie s-a făcut prin instalarea centralelor automate, centrale electronice (tip Pentaconta de producţie românească, centrale telefonice performante la acel moment, care au fost şi exportate). Lipsa comunicării şi mai ales îngrădirea ei au făcut ca efectele să se transmită şi după revoluţie, prin slaba conectare a României la mecanismele de piaţă externe.

TEHNOLOGIA INFORMAŢIEI ŞI MODERNIZAREA INFORMATICĂ A ECONOMIEI ROMÂNIEI

Dotarea economiei cu tehnică de calcul a început în perioada 1971–1975, prin *Programul pentru dotarea economiei naţionale cu echipamente moderne de calcul şi automatizarea prelucrării datelor* (Guran, 2012) şi după intrarea în producţie a principalelor fabrici:

- dotarea cu calculatoare electronice (cca 180 de calculatoare de capacitate medie);
- dotarea cu echipamente de calcul de mică şi medie mecanizare (cca 34.000 de maşini de birou şi de facturat-contabilizat);
- înfiinţarea de centre de calcul departamentale şi teritoriale şi dotarea lor cu calculatoare electronice (cca 83, din care 23 teritoriale).

Fondurile prevăzute în perioada 1971–1975 pentru introducerea în economie a sistemelor de conducere cu mijloace de prelucrare automată a datelor şi dotarea cu tehnică de calcul au fost:

- fonduri de investiţii (cca 5.042.000 lei, din care 537.000 lei construcţii-montaj);
- fonduri pentru importuri necesare producţiei interne, materialelor consumabile, pentru cercetare, crearea capacităţilor de producţie etc. (cca 737.000 lei valută, din care 622.000 lei valută din Vest).

Următoarea etapă, 1973–1985, este caracterizată prin stabilitate şi dezvoltare. Ca instituţie centrală în coordonarea domeniului informaticii la nivel naţional, apare noua formă de organizare a ICI, devenit *Institutul Central pentru Conducere şi Informatică* (ICCI), care va funcţiona timp de 12 ani pe baza Decretului Consiliului de Stat nr. 499/1973 referitor la organizarea unitară a activităţii de informatică şi unele măsuri pentru îmbunătăţirea elaborării sistemelor de conducere economică şi a HCM nr. 1312/1973 de aplicare a Decretului nr. 499/1973.

Etapa 1985–1990 a fost marcată de pierderea funcţiei de coordonare la nivel naţional de către ICI, dezvoltarea altor centre de date şi prelucrare cu potenţial şi implicare directă în producţie. Unităţile din structura ICI aveau în dotare 84 de calculatoare electronice medii, 123 de mini şi microcalculatoare, fiind încadrate cu 8.612 persoane, din care 3.261 cu studii superioare. În acel moment, întreaga economie dispunea la nivel naţional de 517 calculatoare electronice, 614 mini şi microcalculatoare, fiind încadrate cu 47.023 de persoane, din care 15.285 cu studii superioare.

În prezent, putem enumera, în context naţional, funcţionalităţi pe reţele şi structuri de piaţă care plasează Romania în circuitul economic şi comunicaţional european prin:

– Sistemele informatice şi pieţele digitale:

- Piaţa bancară ce asigură plăţile şi operaţiile online *Transfond SA* (www.transfond.ro) are în responsabilitatea sa compensarea şi decontarea tuturor transferurilor interbancare în monedă naţională;
- Piaţa de capital şi piaţa bursieră a Bursei de Valori București (www.bvb.ro);
- Bursa monetar-financiară şi de mărfuri Sibiu (www.sibex.ro);
- Bursa de mărfuri BRM (www.brm.ro);
- Piaţa de energie OPCOM (www.opcom.ro);
- Sistemul electronic de achiziţii publice SEAP (www.seap.ro);
- Piaţa e-Commerce România, care era estimată în 2015 la valoarea de 8,4 mld. lei;
- Sistemele de rezervări în turism, transport şi plăți publice.

– Sistemele informatice din sănătate:

- Platforma informatică a asigurărilor de sănătate (PIAS) (finanțator și administrator: Casa Națională de Asigurări de Sănătate);
- Portalul SIUI – Sistemul informatic unic integrat (http://siui.casan.ro/cnas/) şi DES – Dosarul electronic de sănătate (http://www.des-cnas.ro/pub);
- Sistemul național de prescripție medicală electronică (SIPE) ;
- Sistemul național al cardului de asigurări de sănătate (CEAS);
- Sistemul informațiilor de telemedicină în urgențe (între UPU/CPU) sau cel de transmisie de date în prespital (între ambulanțe și UPU);
- 112 – Sistemul național unic pentru apeluri de urgență (www.112.ro);
- Sistemul educaţional informatizat (SEI) (www.portal.edu.ro/).

Sinteza notei de informare a Corpului de Control al Primului-Ministru privind achiziţiile de produse software realizate la nivelul ministerelor Guvernului României şi unităţilor aflate în subordinea/coordonarea/sub autoritatea acestora în perioada 01.01.2011–31.07.2016 arată că un număr de 19 entităţi publice au achiziţionat *produse şi licenţe* software şi au încheiat peste 10.000 de contracte/comenzi în valoare totală de 3.733.043.559,97 RON, aprox. 1 mld. euro (Figura 14.1), constituind rețele de date și sisteme informatice la nivel național.

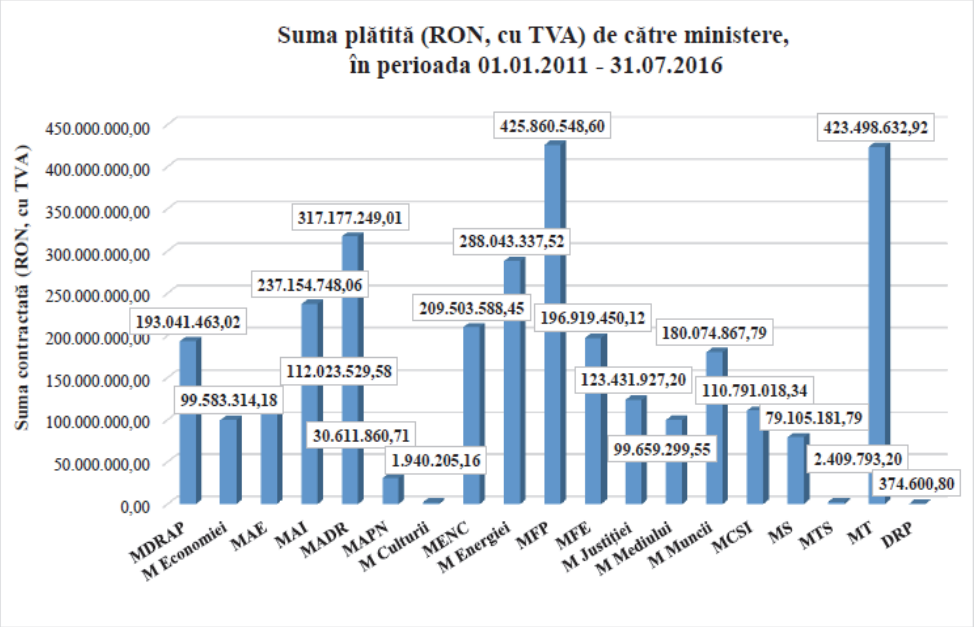

Sursa: Notă de informare privind achiziţiile de produse software realizate la nivelul ministerelor Guvernului României, 2016 (http://gov.ro/fisiere/comunicate_fisiere/Nota_de_informare_ref._achizitii_de_produse_software_la_nivelul_Guvernului_si_unitatilor.pdf).

Fig. 14.1. Repartiţia cheltuielilor de investiţii pe ministere.

INDICATORII NAŢIONALI ŞI EUROPENI – DESI

Decalajele României faţă de Europa sunt sintetic prezentate prin indicatorul *Digital Economy and Society Index* (DESI) menţionat anterior. Poziţia şi scorul României între cele 28 de ţări membre ale UE sau într-un cluster al ţărilor est-europene ne situează preponderent pe ultimul loc, defavorabil pentru perspectivă, şi nu se văd nici eforturile de compensare necesare atingerii unei poziţii medii între ţările UE. Indicatorul *DESI overall index* este calculat ca o medie ponderată a cinci subindicatori: „*DESI dimensions: 1. Connectivity (25%), 2. Human Capital (25%), 3. Use of Internet (15%), 4. Integration of Digital Technology (20%) and 5. Digital Public Services (15%)*". Indicator compozit al economiei şi societăţii digitale, DESI evaluează segmentele: conectivitate – în care ne plasăm pe locul 22, capital uman – locul 28, capitolul utilizării internetului – locul 28, segmentul integrării tehnologiilor digitale în sectorul de business, al serviciilor publice digitale, tot cu o clasare pe poziţia 28.

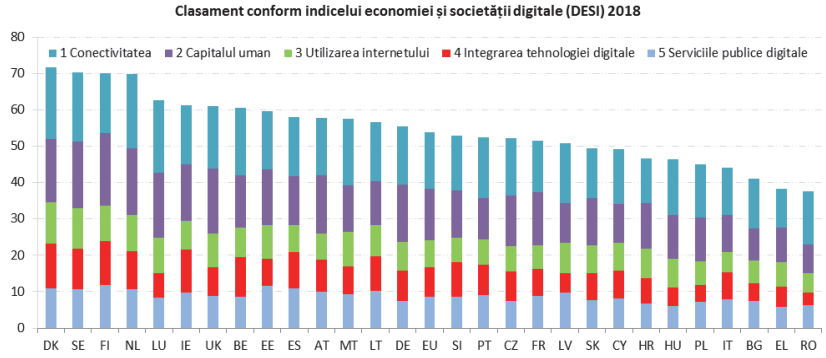

Sursa: Indicele DESI, 2018, http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfmdoc_id=52353.

Fig. 14.2. Indicatorul DESI, 2017: prezentare comparativă.

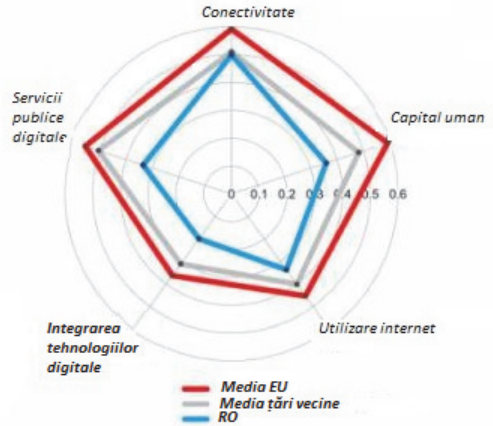

Sursa: Indicele economiei şi societăţii digitale, DESI,2016.

Fig. 14.3. Indicatorul DESI, 2016: diagrama păianjen.

14.4. PERSPECTIVE PENTRU O ECONOMIE DIGITALĂ ŞI INTELIGENTĂ A ROMÂNIEI

Dezvoltarea României spre o societate a informaţiei bazată pe cunoaştere se poate realiza doar cu o populaţie educată, informată, mereu la curent şi folosind tehnologia şi avansul tehnologic existent.

APORTUL ECONOMIC – INDUSTRIA ŞI SERVICIILE INFORMATIZATE; EVOLUŢII ISTORICE

Evoluţiile în industria TIC, reprezentate prin date statistice, se bazează pe cifrele disponibile pentru sectoarele economice conforme clasificării economice CAEN, Rev. 2 (sursa INS, TEMPO – conturile naționale) care descriu:

- Industria prelucrătoare TIC, de „hardware" şi electronică:
  - fabricarea componentelor electronice – CAEN 261;
  - fabricarea calculatoarelor şi a echipamentelor periferice – CAEN 262;
  - fabricarea echipamentelor de comunicaţii – CAEN 263.
- Serviciile TIC:
  - telecomunicaţii (CAEN 61);
  - software şi servicii TI;
  - editarea produselor software (CAEN 582);
  - servicii în tehnologia informaţiei (CAEN 620);
  - portaluri web, prelucrarea datelor, administrarea paginilor web şi activităţi conexe (CAEN 631);
  - repararea calculatoarelor şi a echipamentelor de comunicaţii (CAEN 951).

În context european, potrivit cu statisticile EUROSTAT, referitor la aportul procentual al sectorului TIC în PIB, definit ca procent al valorii adăugate a factorilor de cost, România se situează în a doua parte valorică a clasamentului, cu 3,31%.

Tabelul 14.1

Aportul procentual al valorii adăugate a sectorului TIC în PIB

Ţara \ anul	**2007**	**2008**	**2013**	**2014**
Malta	...	6,77	6,85	7,2
Suedia	6,54	...	...	6,41
Marea Britanie	6,65	5,88	...	5,79
Ungaria	5,84	5,83	5,87	5,69
Estonia	4,57	4,4	4,61	4,91
Bulgaria	5,98	5,02	4,69	4,9

Tabelul 14.1 (continuare)

Republica Cehă	...	...	4,4	4,31
Germania	4,72	3,96	4,05	4,18
Slovacia	4,81	4,41	...	4,13
Croația	...	4,16	4,13	4,1
Franţa	4,42	4,03	...	3,85
Belgia	4,88	...	4,04	3,84
Letonia	...	3,3	3,75	3,77
Slovenia	4,08	3,34	3,62	3,62
România	**3,2**	**3,27**	**3,12**	**3,31**
Norvegia	...	...	3,18	3,29
Italia	3,86	3,4	3,26	3,23
Spania	3,86	3,52	3,3	3,18
Polonia	...	...	3,01	3,05
Lituania	2,7	2,16	2,39	2,58
Grecia	2,71	2,61	1,98	1,84

Notă: ... Lipsă date.

Sursa: EUROSTAT, valori în %.

Contrar tendinţelor din perioada 2000–2005, în anii care au urmat, dinamica aportului valorii adăugate TIC la PIB a fost mai degrabă negativă. După un maxim de 3,91% în 2005, aportul a scăzut la 3,46% în 2007 şi 3,15% în 2008. Valoarea adăugată creată în industria TIC a continuat să crească în perioada 2005–2008, dar nu a mai ţinut pasul cu majorarea PIB, care a înregistrat rate de creştere superioare.

Principalele date macroeconomice preluate de la Institutul Naţional de Statistică din sistemul TEMPO (http://statistici.insse.ro/shop/?lang=en) sunt prezentate în continuare.

Datele din sistemul de date statistice TEMPO ale Institutului Național de Statistică pun în evidenţă evoluţia economică în creștere pentru România; se regăsesc în Tabelul 14.2.

Datele INS din Tabelul intrări-ieșiri (codificarea SEC 2010 – CAEN Rev. 2), reprezentând conturile de producție și de exploatare pe ramuri, utilizări pe produse și activități ale economiei naționale în prețuri curente (Tabelul 14.3), ne permit să identificăm macroindicatorul „valoarea adăugată brută” pentru principalele subsectoare ale domeniului TIC în creștere continuă.

Istoric, în domeniul comunicaţiilor telefonice, pot fi menţionate întreprinderile Electromagnetica, Electrotehnica, FEA, Electronica industrială, IEMI, Electronica, Tehnoton, care au produs de-a lungul timpului aparate, centrale telefonice digitale, emiţătoare şi receptoare profesionale şi militare. Aportul economic pe parcursul unei perioade foarte lungi de timp este greu de apreciat cantitativ şi echivalat în valori curente.

Tabelul 14.2

PIB – metoda de producție, prețuri comparabile – SEC 2010, valori în mil. lei

Anul / Categorii de resurse	Anul 2007	Anul 2008	Anul 2009	Anul 2010	Anul 2011	Anul 2012	Anul 2013	Anul 2014	Anul 2015	Anul 2016	Anul 2017
Producția de bunuri și servicii	788.856	1.002.737,9	992.325,3	1.056.467,1	1.148.711,1	1.220.482,6	1.282.404,4	1.346.359,7	1.395.606,6	1.460.611,4	1.631.018
Consumul intermediar	407.477,9	520.763,1	516.704,5	585.071,1	657.024,6	698.873,5	721.883,9	754.562,4	769.125	774.238,5	853.036,5
Valoarea adăugată brută	381.378,1	481.974,8	475.620,8	471.396	491.686,5	521.609,1	560.520,5	591.797,3	626.481,6	686.372,9	777.981,5
Impozite pe produs	49.238,3	57.607,9	52.053,1	60.131	70.375,3	74.577,7	77.022,3	79.258,7	88.921,8	81.122,6	83.579,3
Taxe vamale	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	0
Total impozite nete pe produs	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	80.678,1
PIB	428.979	538.049,8	526.345,3	528.247	559.244,8	593.742,9	635.459,4	668.590,1	712.587,8	765.135,4	858.659,6

Sursa INS, TEMPO, CON111B, *PIB – metoda de producție, prețuri curente – SEC 2010*, http://statistici.insse.ro/shop/.

Tabelul 14.3

Evoluția macroindicatorului „valoarea adăugată brută" a sectorului TIC, valori în mil. lei

Anul / Sectorul	Anul 2007	Anul 2008	Anul 2009	Anul 2010	Anul 2011	Anul 2012	Anul 2013	Anul 2014	Anul 2015
61 Telecomunicații	10.470	12.164,8	12.211	10.245,8	10.667,4	8.693,8	10.805,7	11.828,9	11.347
62 Activități de servicii în tehnologia informației	6.064,2	7.587,7	5.826,1	7.839,3	7.742,9	11.187,2	15.036	13.817,3	16.758,1
63 Activități de servicii informatice	448,7	565,1	605,8	1.019,5	2.513,1	2.010,9	2.275,8	2.411,9	2.780,6
72 Cercetare-dezvoltare	1.709,1	2.334,6	2.368,6	1.457,6	1.484,1	1.983,9	2.572,8	2.669,3	3.071,9
95 Reparații de calculatoare, de articole personale și de uz gospodăresc	417,1	664,4	552,5	882	1.612,3	1.504,7	1.643,4	1.718,4	1.953,6
Total	19.109,1	23.316,6	21.564	21.444,2	24.019,8	25.380,5	32.333,7	32.445,8	35.911,2

Sursa: INS, TEMPO, CON111D, *Tabelul intrări-ieșiri*, http://statistici.insse.ro/shop/.

În domeniul utilizării tehnologiei informaţiei, *Institutul de Cercetări în Informatică* (ICI) Bucureşti împreună cu centrele sale teritoriale de calcul electronic au fost unităţi economice cu gestiune proprie, care şi-au realizat beneficiile planificate, în condiţiile scăderii costului orei-calculator de la 4.800 lei în 1970 la 2.400 lei în 1975 şi la 952 lei în 1985. Rezultatele obţinute în 1984, conform bilanţului contabil, erau:

- Volumul activităţii de informatică…….….1.059.467.000 lei
- Beneficiu…….…….....236.077 lei
- Cheltuieli la 1.000 lei producţie……...775 lei
- Productivitatea muncii (lei/persoană)…….……...132,915 lei
- Valoarea producţiei încasate la 1.000 lei fonduri fixe……..442 lei
- Beneficii la 1.000 lei fonduri fixe…….. 99 lei
- Rentabilitate.……..……28,7%.

ROMÂNIA DIGITALĂ ŞI INTELIGENTĂ PRIN COMUNICAŢII ŞI TEHNOLOGIA INFORMAŢIEI

În anul 2007, *Societatea Română de Radiodifuziune* (SRR) a difuzat „Apelul pentru salvarea memoriei Radioului" (https://petitieonline.net/petitie/46900046), pentru digitizarea arhivei SRR. Arhiva radioului public conţinea 4 km liniari de documente, 25.000 de dosare şi 12.000 de fotografii, iar arhivele sonore cuprind 12.276 de discuri de ebonită (din 1913), 37.000 de discuri de vinil, 15.000 de discuri compacte, 2.150 de casete magnetice, 293.336 de benzi magnetice muzicale şi 102.737 de benzi magnetice audio, care totalizează peste 132.000 de ore de înregistrări. În apel se mai arată că transformările în România au pornit cu primele fabrici construite în 1930, fabrica *Standard Electrica Română* a concernului *American ITT*. Apoi s-au construit fabricile pentru receptoare radio marca Philips în anii 1933 la Oradea și în Bucureşti, str. Baicului, producând până la 17 tipuri de aparate fixe şi mobile în 1941, pentru ca după 1945 să se transforme în Radio Popular şi Electromagnetica.

Saltul de la „*radio cu galenă*" din 1928 la „*radioul digital*" prin internet în 2018 exprimă cel mai bine nevoia de comunicare a omului. Producţia iniţială cu tuburi a fost diversificată an de an pentru intern şi export, s-au construit şi alte fabrici în alte oraşe din ţară. Construcţia în 1961 a Întreprinderii de Piese Radio şi Semiconductori (IPRS) Băneasa şi trecerea la producţia de diode şi tranzistori au permis şi trecerea uşoară către tehnologia informaţiei.

Telefonia mobilă celulară a apărut efectiv în România în anul 1992, prin asocierea între *RA Radiocomunicaţii* şi *Telefonica Spania*, în banda de 450 MHz. A urmat apoi anul 1996, care constituie anul de dezvoltare majoră a telefoniei mobile celulare, prin intrarea pe piaţa românească a doi mari operatori: MobilRom, devenit ulterior *Orange,* şi Connex, ulterior *Vodafone*.

În anul 2005 a continuat diversificarea serviciilor, prin montarea de echipamente în amplasamentul Cheia, în *Centrul de Comunicaţii Spaţiale Cheia*, cu şapte staţii cu antene, frecvenţe şi puteri diferite. Un rol important în anul 1992 l-a avut înfiinţarea Consiliului Naţional al Audiovizualului, deschiderea pieţei concurenţiale în domeniul Radio-TV. În prezent sunt în funcţiune peste 700 de posturi de radio şi peste 400 de posturi TV private.

După 1990, pornind de la experienţa şi existenţa proiectului reţelei RENAC/ RENOD, implementat în România cu trei noduri (Bucureşti, Bacău, Cluj), a început cooperarea în realizarea unei reţele de servicii informatice şi transmisii de date, prin constituirea societăţii mixte RTNS (Romania Telecoms Network Services), cu participarea TRANSPAC (grupul France Telecom cu 51%) şi Romtelecom (49%), prima reţea profesională din România pentru servicii on-line, realizate mai târziu prin internet (Guran, 2012):

- ROMPAC, reţeaua publică de transmisie a datelor, care folosea tehnologia comutaţiei de pachete, folosită şi în RENOD;
- Servicii de dezvoltare şi găzduire de baze de date şi aplicaţii, care erau oferite într-o formă redusă şi prin RENAC.

În 1976 s-a achiziţionat din Anglia prin CCAB-ITC un minicalculator PDP 11/34 de la firma DEC/Digital cu documentaţia care a permis începerea proiectării de minicalculatoare. Activitatea a fost preluată şi pentru realizarea minicalculatorului Independent 100 la CCAB, urmărindu-se realizarea de minicalculatoare pentru armată. Astfel, în 1977, s-a realizat minicalculatorul Independent 100 (I 100), denumit astfel în *cinstea aniversării Centenarului independenţei de stat a României (1877).*

În domeniul calculatoarelor, al tehnicii de calcul moderne şi al reţelelor de date, se menţionează întreprinderile FEA, ICE, FEPER, Conect, Electronica, Automatica, IPA, IEIA Cluj, Fabrica de Memorii Timișoara, care au produs echipamente electronice, calculatoare şi echipamente periferice profesionale pentru uz civil şi militar.

Institutul ICI a promovat şi a sprijinit introducerea internetului în România, alături fiind foşti şi actuali membri ai Academiei Române (Filip şi Popa, 1996).

Privind dezvoltarea domeniului TIC în perioada 1967–1990, se poate spune că în România s-a creat o bază pentru capabilităţile tehnologice ce corespund celor şapte niveluri ale dezvoltării, începând cu capabilităţile operaţionale non-productive şi terminând cu capabilităţile de reproiectare (reengineering, revers-engineering) sau de inovare pentru tot domeniul TIC.

Evoluţia domeniului TIC după 1990 a fost marcată de contactul dur cu tehnologia avansată din exterior, cu decalajul produs de tăierea importurilor de tehnologie din anii anteriori şi încercările disperate de asimilare internă a unor salturi tehnologice de zeci de ani. Cu toate acestea, cooperarea în proiecte a contribuit la apropierea şi chiar la integrarea tehnologică a institutelor şi firmelor din România de partenerii lor europeni (Filip *et al.,* 1997). Familiarizarea cu noile tehnologii a stimulat apariţia primelor elemente de *economie a culturii* (Filip, 2001; Filip *et al.,* 2015).

Concluziile din programul de cercetare al Academiei Române intitulat *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*, (http://www.acad.ro/strategiaAR/strategiaAR.htm) marchează convingător demersurile necesare pornind de la situaţia actuală. Proiectul nr. 10 intitulat *România – societate a cunoaşterii şi a valorii adăugate la ceea ce are*, Proiectul nr. 4 intitulat *Siguranţa informatică – protecţia cibernetică, protecţia proprietăţii intelectuale în proiecte şi în publicarea electronică* şi Proiectul nr. 6, *Economia şi calitatea vieţii* conduc către un set de concluzii comune privind necesitatea:

1. dezvoltării societăţii cunoaşterii, digitale şi informatizate;
2. creşterii competenţelor individuale şi colective, în special a celor digitale;
3. aportului activităţilor de CDI (cercetare-dezvoltare-inovare) la crearea de elemente de cunoaştere;
4. actualizării corpului de acte normative necesare;
5. instituţiilor necesare; interacţiunea dintre cetăţean şi instituţiile statului;
6. infrastructurii în toate domeniile prioritare.

COMPANII ŞI POPULAŢIE OCUPATĂ ÎN DOMENIUL COMUNICAŢIILOR ŞI TEHNOLOGIEI INFORMAŢIEI

La sfârşitul anului 1984, existau în economie 1.644 de unităţi de informatică, din care 92 de centre de calcul electronic, 1.169 de oficii de calcul, 383 de staţii de calcul. Aceste unităţi dispuneau de 517 calculatoare electronice, 614 mini şi microcalculatoare, fiind încadrate cu 47.023 de persoane, din care 15.285 cu studii superioare.

Centrele de calcul din subordinea ministerelor şi a celorlalte organe centrale şi locale de stat erau unităţi organizate pe principiul gestiunii economice, unele cu personalitate juridică. Activitatea acestor unităţi se reflecta în indicatori economici specifici activităţii de informatică şi în indicatori proprii unităţilor economice pe care le deserveau.

Componenta majoră generatoare a produsului final şi a consumului în mare măsură este forţa de muncă şi distribuţia acesteia în cadrul ramurilor economice puternic participante la constituirea mecanismelor de piață, respectiv „*populaţia civilă ocupată pe activităţi ale economiei naţionale*”. Datele sunt prezentate la nivel de secţiuni CAEN Rev. 2 (Tabelul 14.4).

Datele extrase din *tabelul intrări-ieşiri* publicat de INS (conform SEC 2010 – CAEN Rev. 2), conturile de producţie şi de exploatare pe ramuri, utilizări pe produse şi activităţi ale economiei naţionale pe domeniul TIC, în preţuri curente, ne permit să evaluăm şi să analizăm și evoluţia remunerării în acest sector cotat cu „înaltă calificare”.

Tabelul 14.4

Evoluția populației civile ocupate pe activități ale economiei naționale – mii de persoane

Activități ale economiei naționale	Anul 2008	Anul 2015	Procent din total	Anul 2016	Anul 2017	Anul 2018*
TOTAL	8.747	8.340,6	%	8.429,6	8.668,2	8.839,1
a. Agricultură, silvicultură și pescuit	2.407,4	2.003,1	24,02	2.009,5	2.053	2.164,5
c. Industria prelucrătoare	1691	1.633,5	19,58			
f. Construcții	691,5	642,9	7,71	673,9	696,9	658,2
g. Comerț cu ridicata și cu amănuntul; repararea autovehiculelor și motocicletelor	1168,4	1223,6	14,67	1.841,6	1.883,6	1.952,8
h. Transport și depozitare	422	428,7	5,14			
i. Hoteluri și restaurante	161,8	174,2	2,09			
j. Informații și comunicații	**131,7**	**186,6**	**2,24**	**165,9**	**189,6**	**203,2**
k. Intermedieri financiare și asigurări	116,9	102	1,22	108,8	112,6	114,8
o. Administrație publică și apărare; asigurări sociale din sistemul public	219,8	198,4	2,38	1.144,5	1.171,3	1.173,4
p. Învățământ	431,9	373,2	4,47			
q. Sănătate și asistență socială	401,6	388,2	4,65			
s. Alte activități de servicii	120,4	158,2	1,90	246,9	243,4	228,9

Notă: * Anul 2018, primul trimestru.

Sursa: INS, TEMPO, http://statistici.insse.ro/shop/.

În prezent, productivitatea din companii cu capital străin este dublă faţă de companiile cu capital autohton. Astfel, la o cifră de afaceri similară, numărul mediu de angajaţi din companiile străine era de 1,18 mil. în 2014 faţă de 2,4 mil. angajaţi în companiile cu capital românesc.

La nivel naţional, în 2014 aveam 38.260 de companii cu capital străin active cu 1.183.400 de angajaţi şi 422.834 de companii cu capital românesc cu 2.441.353 de angajaţi. Între anii 2008–2014, rezultatul net este de 54 mld. lei pentru capitalul românesc și negativ pentru capitalul străin, deci cu discrepanțe vizibile.

PERSPECTIVA TEHNOLOGICĂ, PIAŢA ŞI SERVICIILE

În domeniul comunicaţiilor mobile, *Ericsson Mobility Report* (https://www.ericsson.com/en/mobility-report) prognoza că utilizarea tehnologiei GSM va scădea, în timp ce utilizarea tehnologiilor 3G–5G va creşte uşor. Cea mai mare creştere o va înregistra global utilizarea tehnologiei LTE (Long Term Evolution) lansate comercial în 2009, având circa 4,6 mld. de linii, adică 52% din total. Tehnologia 5G ar putea fi utilizată comercial din 2020, astfel că, pentru anul

2022, sunt estimate 550 mil. de linii. În regiunea Europa de Est, ponderea conexiunilor LTE va creşte de la 10% în 2016 la 70% în 2022, cifră mai mică dacă o comparăm cu cea din vestul Europei, 90%, în acest timp, conexiunile 3G şi mai ales 2G înregistrând o scădere ca număr.

Traficul de date în reţelele mobile va creşte puternic, de peste 10 ori până în anul 2022, fiind unul dintre motoarele creşterii economiei. Traficul de voce va avea o pondere neînsemnată în totalul traficului. În anul 2022, circa 75% din acest trafic generat va fi video, creşterea fiind favorizată şi de vitezele mari oferite de noile tehnologii (LTE, 5G). Pieţele digitale de creaţie audio, video, social-media vor exploda cantitativ. Creşterea explozivă a volumului de date atrage după sine dezvoltarea tehnologiilor *Big-Data* şi *Cloud Computing*. Transformarea digitală a serviciilor şi pieţelor este privită şi în cadrul Comisiei Europene cu multă atenţie, prin *Strategia Piaţa unică digitală,* dar și a noilor tehnologii blockchain.

14.5. CONCLUZII, STRATEGII, PERSPECTIVE

Unul dintre cele mai importante obiective ale *Agendei digitale pentru Europa* este conectarea cetăţenilor din întreaga Uniune Europeană la reţele de mare viteză. Ţinta prioritară este ca, până în anul 2020, pe internet să avem viteza de minimum 30 Mb/s, iar 50% dintre cetăţenii UE să aibă acces la internet cu viteza de peste 100Mb/s. UE a oferit finanţare pe care România a reuşit doar parţial să o folosească, fiind o ţară cu o particularitate deosebită, cu circa 46% din populaţie în zonele rurale, unde venitul este mai mic. Zonele urbane ale României stau bine cu acoperirea cu reţelele de mare viteză. În România rurală sunt probleme cu acoperirea, vitezele şi, mai ales, accesul la internet. Venitul mic, slabele cunoştinţe IT etc. fac ca utilizarea internetului să fie una dintre cele mai mici din UE, inclusiv gradul scăzut de informatizare a administraţiei publice în zonele rurale. Proiectul Ministerului pentru Societatea Informaţională, *RoNet – pentru racordarea a peste 700 de localităţi la reţele de mare viteză* (https://www.comunicatii.gov.ro/ ?page_id=3686), finanţat de UE şi mult întârziat, nu va rezolva complet problema comunicaţiilor broadband şi eliminarea decalajelor digitale urban-rural. Sunt necesare proiecte cu finanţare de la UE şi de la guvern care vor trebui accelerate pentru a putea acoperi întreaga ţară cu reţele cu viteza minimă de 30Mb/s până în anul 2020.

Proiectele de tip „smart city", precum proiectul-pilot „Alba Iulia 2018 – oraş inteligent" (https://www.comunicatii.gov.ro/?page_id=7840), sunt un model de actualitate şi de viitor. Proiectul a fost lansat oficial în 2 decembrie 2016 şi urmează a fi finalizat în anul 2018, când se vor aniversa 100 de ani de la Mare Unire.

Domeniul TIC, cuprinzând activităţile de telecomunicaţii, producţie de software, dar şi diverse activităţi de servicii în tehnologia informaţiei sau de management, a avut în 2014 un rulaj anual de circa 41 mld. lei, aproximativ 4% din

cifra de afaceri totală a întreprinderilor din România, de 1.088 mld. lei declarată. Se evidenţiază doar comerţul cu 40%, industria cu 26%, energia, transporturile şi construcţiile cu 6–8% înaintea sectorului TIC.

Din studiile efectuate de Ziarul Financiar pentru realizarea anuarului ZF, *Cei mai mari jucători din IT şi Telecom 2017* (Seceleanu, 2017), reiese că firmele cu acţionari români au o marjă de profit net cu 10% mai mare decât a multinaţionalelor. Dintre multinaţionale, Oracle este cel mai mare jucător străin, iar Bitdefender este lider al companiilor antreprenoriale locale. Se menţionează cu îngrijorare:

> „Din topul 100 cele mai mari firme de soft locale, companiile controlate integral de multinaţionale sau antreprenori străini au înregistrat anul trecut un business de 5,47 mld. lei (1,2 mld. euro) şi aveau un număr mediu de 24.614 angajaţi, ambii indicatori fiind de aproximativ 3 ori mai mari în raport cu cei ai firmelor de soft care au în rândul acţionarilor şi români (majoritari sau minoritari). Firmele de soft care au şi acţionari români au avut un business cumulat de 2,21 mld. lei (493 mil. euro) anul trecut. Cele 73 de companii controlate integral de străini au înregistrat în 2016 o rată de creştere a cifrei de afaceri de 24% faţă de 18% în cazul celor cu acţionari români. Profitul net cumulat al firmelor străine de software a avansat anul trecut cu 34%, la 395 mil. lei (88 mil. euro), într-un ritm de aproape 4 ori mai mare decât al firmelor de soft care au şi acţionari români". Deci, în Top 100 firme de soft: străinii au peste 70% din business şi angajaţi.

ANEXA
ROMÂNIA LA MOMENTUL ADERĂRII LA UE ŞI LA ZECE ANI DUPĂ

În 1994, s-a lansat Strategia de preaderare la Uniunea Europeană. În continuare, se prezintă un set de date statistice din 2007–2009, ani cu o semnificaţie şi un impact deosebit în economie, anul 2007 marcând integrarea în UE, 2008, anul cu un puternic avânt economic, urmat de criza din anii 2009, 2010 şi următorii. Datele sunt preluate din lucrarea profesorului Guran Marius, *Monografia informaticii din Romania* (2012, Editura AGIR) şi lucrarea profesorului Gh. Ion Gheorghe, *Evoluţia industriei prelucrătoare* (Editura CEFIN, 2010).

În anul intrării în UE, fabricarea calculatoarelor şi a produselor electronice şi optice îşi desfăşura activitatea în 2.403 de întreprinderi, însumând o forţă de muncă de 91.100 de salariaţi la nivelul anului 2008 şi a scăzut la 22.800 de salariaţi în 2009. Volumul cifrei de afaceri a înregistrat în anul 2008 faţă de anul 2007 cele mai mari creşteri, +96,8% în subdomeniile: echipamente pentru radio, televiziune şi comunicaţii, +14,8% aparatură şi instrumente medicale, de precizie, optice şi ceasornicărie. În anul 2008, cifra de afaceri a fost de 1.835,7 mil. euro, productivitatea muncii a fost de 18.961,6 euro/salariat; aceste valori rămân etalon, urmând criza economică şi reorientarea industriei.

Exportul a înregistrat mari creşteri în perioada 01.01.–31.10.2008 comparativ cu aceeaşi perioadă din anul 2007, +126,7% în subdomeniul mijloace ale tehnicii de calcul şi de birou. Ponderea exportului în totalul exporturilor industriei prelucrătoare a înregistrat un trend ascendent, având în 2007 o creştere cu 59,48% faţă de anul 2005. Importul CIF a fost de 7.438 mil. euro.

Faţă de disproporţia dintre serviciile TIC şi industria prelucrătoare TIC observată în 2007, o tendinţă de reducere a devenit vizibilă în 2008 şi 2009. O asemenea disproporţie este unică în Europa (cu excepţia Bulgariei) şi se datorează nu atât evoluţiei pozitive a serviciilor, cât subdezvoltării sectoarelor prelucrătoare.

În anul 2008 s-a încheiat o perioadă de opt ani de extindere continuă şi puternică a industriei TIC în toate cele trei sectoare: software şi servicii IT, telecomunicaţii, hardware şi electronică. Cifra de afaceri totală a industriei a depăşit 9,3 mld. euro, în creştere cu 13% faţă de anul precedent, producţia/ serviciile vândute au atins 7,9 mld. euro (+17%), iar efectivul total de angajaţi a ajuns la 130.500 (+6%). O mărire şi mai puternică (+50%) au înregistrat exporturile TIC, care au atins pragul de 3 mld. euro.

Criza 2009–2010 a marcat puternice schimbări. Cifra de afaceri pe întreaga industrie TIC a coborât la 8,28 mld. euro (–12%), ceea ce înseamnă un regres cu doi ani, la nivelul din 2007. Producţia totală a scăzut cu 12%, la 7 mld. euro, iar valoarea adăugată brută (contribuţia la PIB) s-a redus cu 14%, la 3,63 mld. euro, sub valoarea din 2007.

Tabelul 14.A 1

Evoluţia industriei TIC în anii 2007–2009

An / Indicator	2007 (mil. euro)	2008 (mil. euro)	2009 (mil euro)	2007/2006 (%)	2008/2007 (%)	2009/2008 (%)
Cifra de afaceri	8.279	9.381	8.282	24	13	–12
Producţie vândută	6.809	7.937	7.009	27	17	–12
Valoare adăugată	3.733	3.902	3.368	23	5	–14
Export [mil. euro]	2.008	3.008	3.410	4	50	13
Personal	123.733	130.555	130.230	12	6	–1

Sursa: Guran (2012).

Tabelul 14.A 2

Evoluţia industriei TIC în trei decade 1997–2007–2017

	1997	2007	2017
Informații și comunicații	773,4	19.497,1	43.982,1
Intermedieri financiare și asigurări	793,9	8.087,5	23.990,6
Activități profesionale, științifice, tehnice, servicii	635,3	15.979,1	59.241,6
Activități creative, reparații, alte servicii	470,8	10.585,7	27.576,2
PRODUS INTERN BRUT	25.689,1	428.979	858.659,6

Sursa: Compilații autor; INS-TEMPO, CON106A*, Produsul intern brut, prețuri curente în mil. lei.*

BIBLIOGRAFIE

1. Academia Română (2016), *Strategia de dezvoltare a României pe 20 ani, 2018–2038*, Vlad Ionel-Valentin (coord.), 6 vol., Academia Română, disponibil la: http://www.acad.ro/strategiaAR/strategiaAR.htm.
2. Braşcanu Paul (2016), *Evoluţia reţelei de transporturi, poştă şi comunicaţii în Bucovina anilor 1774–1918*, Monitorul de Dorna, 26 aprilie, disponibil la: http://www.monitoruldedorna.ro/?p=211440, accesat pe data de 15.09.2017.
3. COM (2014), *Către o economie de succes bazată pe date,* disponibil la: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/LSU/?uri=CELEX:52014DC0442, accesat la data de 15.09.2017).
4. Croitoru Victor (2002), *Reflecţii asupra evoluţiei învăţământului românesc de comunicaţii*, disponibil la: http://atic.org.ro/ktml2/files/uploads/Com_Croitoru.pdf consultat pe data de 15.09.2017.
5. Drăgănescu Mihai (2003), *Telecomunicaţiile în România*, Editura Academiei, Bucureşti.
6. EC (2017), *Building a European Data Economy,* disponibil la: http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=41205 (accesat la data de 15.09.2017).
7. Filip Florin Gheorghe (1995), *Tehnologiile informatice pentru procesele lucrative*, Academica, an V, nr. 6 (54), p. 20–21.
8. Filip Florin Gheorghe (2001), *Către o economie a culturii și o infrastructură informațională intelectuală*, Academica, an XI, nr. 12 (132), p. 12–13.
9. Filip Florin Gheorghe (2001), *Societatea informațională – Societatea cunoașterii (Concepte, soluții și strategii pentru România)*, Editura Expert, București.
10. Filip Florin Gheorghe, Alexandru Adriana, Socol Irina (1997), *Technology management and international cooperation: several success stories*, Human Systems Management, Vol. 16 (3), p. 223–229.

11. Filip Florin Gheorghe, Ciurea Cristian, Dragomirescu Horațiu, Ivan Ion (2015), *Cultural heritage and modern information and communication technologies*, Technological and Economic Development of Economy, Vol. 21, No. 3, p. 441–459.
12. Filip Florin Gheorghe, Popa Iulian (1996), *Evoluţii şi perspective în realizarea şi în utilizarea reţelelor de calculatoare pentru cercetare-dezvoltare*, Academica, octombrie, p. 10–13.
13. Gaftea Viorel-Nicolae (coord.), Ioniță Angela, Nițu Ionel, Popa Iulian-Florentin (2018), *România și piața unică digitală a Uniunii Europene. Oportunități și provocări*, IER, http://www.ier.ro/publicatii.html?categorie_publicatii_id=641869 (accesat la data de 15.10.2018).
14. *Gheorghe Gheorghe Ion (2010), Evoluția industriei prelucrătoare, Editura CEFIN, București.*
15. Guran Marius (1995), *România şi societatea informaţională globală – Analiza unor opţiuni strategice*, Academica, p. 17–20, aprilie.
16. Guran Marius (2001), *Infrastructura informațională națională – infrastructura de bază a societăţii informaţionale ca societate a cunoaşterii*, în Filip Florin Gheorghe (2001), *Societatea informațională – Societatea cunoașterii (Concepte, soluții și strategii pentru România)*, p. 475–484.
17. Guran Marius (2001), *Realizarea primei reţele de calculatoare în România – Proiectul RENAC/RENOD (1970–1983)*, Comunicare la Conferinţa *Realizarea de calculatoare şi reţele de calculatoare în România*, organizată de Academia Română, noiembrie.
18. Guran Marius (2001), *Sistem de indicatori pentru evaluarea stării societăţii informaţionale*, în (Filip, 2001), p. 113–127.
19. Guran Marius (2012), *Monografia informaticii din România*, Editura AGIR, București.
20. Gusti Dimitrie, Orghidan Constantin, Vulcănescu Mircea, Leonte Virgiliu (1940), *Enciclopedia României*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, Bucureşti disponibilă, din anul 2014, la: http://www.cimec.ro/Biblioteca-Digitala/Biblioteca.html (accesat la data de 15.09.2017).
21. Iancu Ştefan (2010), *O incursiune în istoria ştiinţei şi tehnologiei informaţiei*, Editura Mega, Cluj-Napoca.
22. Isted G.A. (1991), *Guglielmo Marconi and the History of Radio*, Part II, GEC Review, Vol. 7, No. 1, p. 45–56. http://www.trevorwright.com/GEC/Journals/GEC_Review/v7n2/p110.pdf (accesat la data de 15.10.2018).
23. Manolea Bogdan (2017), *Legile internetului*, disponibil la: http://www.legi-internet.ro/legislatie-itc.html (accesat la data de 15.09.2017).
24. MCSI (2015), *Agenda digitală pentru România,* disponibil la: https://www.comunicatii.gov.ro/?page_id=3496, accesat pe data de 15.09.2017.
25. Millea Nona (2017), *Electronica românească - o istorie trăită*, vol. 1, 2, 4, Editura AGIR, București.
26. Perciun Nicolae (1973), *The contribution of Augustin Maior to the realisation of multiplex telephony systems*, NOESIS, Travaux du Comité roumain d'histoire et de philosophie des sciences, p. 33.
27. Perciun Nicolae (1999), *Din istoria telecomunicaţiilor române*, Editura Academiei, Bucureşti.
28. Prime Samuel I. (1974) *The Life of Samuel F.B. Morse*, Ayer Co Pub.
29. Seceleanu Adrian (2017), *Ce schimbări poate produce Agenda digitală pentru România*, Ziarul financiar, 4 septembrie, disponibil la: http://www.marketwatch.ro/articol/14276/, accesat pe data de: 17.09.2017.

15. CERCETAREA ȘTIINȚIFCĂ ȘI INOVAREA

STELIANA SANDU

15.1. INTRODUCERE

Potențialul științific actual al României se datorează numeroaselor contribuții ale generațiilor trecute de cercetători, precum și școlilor de cercetare create și dezvoltate de aceștia în România. Savanți români din diferite domenii (matematică, fizică, chimie, inginerie, medicină, biologie, geologie, agronomie, economie etc.) au ridicat prestigiul internațional al cercetării științifice și inovării românești. La împlinirea unui secol de la Marea Unire din anul 1918, se cuvine să prezentăm realizări importante ale științei românești, precum și cadrul general economico-social în care acestea au avut loc, factorii care le-au stimulat sau frânat, rezultatele meritorii obținute de autori români pe tărâmul descoperirilor și inovărilor.

15.2. PERIOADA 1918–1947

În ciuda dificultăților inerente perioadei interbelice, știința românească a înregistrat progrese majore atât în privința specializării pe diferite domenii, cât și a dezvoltării metodelor experimentale care au permis o aplicare industrială a rezultatelor cercetării și inovării. Numărul societăților științifice, al școlilor științifice românești, al unităților științifice afiliate universităților sau Academiei Române, al laboratoarelor și revistelor de specialitate din principalele orașe ale țării (București, Iași, Cluj, Timișoara, Brașov) a crescut semnificativ în această perioadă.

În anul 1918, activitatea de cercetare se desfășura în cele patru universități înființate înainte de anul 1900 în Iași (1860), București (1864), Cluj (1872) și Cernăuți (1875). Aceste universități, pe lângă Academia Română, au devenit principalele nuclee ale creativității științifice și tehnice din România Unită. Cei mai mulți dintre profesorii lor erau deja cercetători formați în laboratoarele științifice din Germania, Franța, Austria, Londra etc. Ei au îmbinat activitatea de predare cu cea de cercetare și au format echipe și școli de cercetare, precum și asociații sau societăți științifice care să le susțină activitatea.

În noul context istoric și cultural de după Marea Unire, a devenit imperios necesară perfecționarea și unificarea cadrului organizatoric al creativității științifice și tehnice din România. Dezvoltarea şcolilor ştiinţifice s-a făcut în mod diferenţiat, în funcţie de posibilităţile potenţiale existente şi de specificul domeniului de cercetare. În cazul unor discipline, catedrele universitare au devenit al doilea nucleu de cercetare. În procesul de dezvoltare a şcolilor ştiinţifice a avut loc şi o diferenţiere, prin specializare, a unora dintre acestea (Iancu, 2003).

Academia Română, care avea deja o experiență de peste 50 de ani în anul Marii Uniri, prin activitatea membrilor săi, dar și prin rolul său de catalizator manifestat în viața științifică românească, s-a impus și în perioada interbelică drept cel mai înalt for naţional al ştiinţei şi culturii. La 1 iunie 1920, Academia Română a aprobat cererea Secţiunii ştiinţifice de a adera la Comitetul Internaţional de Cercetări de la Bruxelles, iar la 29 mai 1937 se votează înfiinţarea Consiliului Naţional al Cercetării, „organ îndrumător şi consultativ al statului în toate chestiunile în care cuvântul ştiinţei pure sau aplicate trebuie ascultat, după exemplul instituţiilor similare din ţările Europei Occidentale şi transoceanice”. Academia Română deținea cea mai importantă bibliotecă ştiinţifică din ţară, iar în publicaţia ei, *Analele Academiei Române* (ale cărei „Memorii” apăreau pe secţii), membrii Academiei, ca reprezentanţi ai şcolilor ştiinţifice, îşi publicau sistematic rezultatele cercetărilor (Rusu, 1997).

Fundaţiile Regale („Principele Carol” – 1921, „Regele Ferdinand I” – 1925, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Carol al II-lea” – 1933**)** și-au adus o contribuție importantă la dezvoltarea și răspândirea ştiinţei. Una dintre colecţiile de cărţi editate de Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Carol al II-lea” a fost *Biblioteca enciclopedică*, urmărind să pună la dispoziția publicului larg cunoştinţe şi informaţii de înaltă popularizare a ştiinţei. Cu prilejul împlinirii a zece ani de la deschiderea Şcolii Superioare Industriale din Cluj (1920), regele Carol al II-lea a înfiinţat în acest oraş Institutul de Cercetări Ştiinţifice „Carol al II-lea”, institut care urmărea experimentarea invenţiilor cu imediată aplicabilitate (Iancu, 2003).

Savanți precum Emil Racoviță, Elie Carafoli, Henri Coandă și mulți alții, care au înțeles necesitatea dezvoltării activității științifice naționale, s-au întors în România din țările dezvoltate în care și-au efectuat studiile universitare și/sau doctorale, pentru a pune bazele unor noi școli de cercetare. Ei s-au preocupat totodată de transmiterea cunoștințelor dobândite către generațiile următoare. În raportul său din septembrie 1925, prof. Alexandru Slătineanu, rectorul Universității din Iași, scria că „succesul unei culturi naționale stă în seriozitatea și superioritatea activității sale științifice față de culturile cu cari se află în concurență”, subliniind totodată nevoia integrării celor mai noi cunoștințe științifice în studiile universitare (Slătineanu, 1925, p. 12–14).

Creșterea numărului de absolvenți ai universităților și de doctori în științe a contribuit la îmbogățirea permanentă a potențialului uman capabil să susțină activitatea științifică și tehnologică din acea perioadă.

Tabelul 15.1

Număr de doctori, licențiați și diplomați universitari și ai școlilor speciale

	1933/1934	**1934/1935**	**1935/1936**	**1936/1937**
Total	4.829	3.707	4.673	5.073
Români	2.710	2.710	3.765	4.041

Sursa: Anuarul statistic al României 1939–1940, p. 294.

Realizările deosebite ale savanților români din perioada interbelică se datorează pasiunii lor pentru cercetare științifică, manifestată încă din perioada studiilor universitare. Marele savant român Ştefan Procopiu, care și-a adus o contribuție deosebită la dezvoltarea magnetismului, spunea într-o prelegere susținută în anul 1939 că „progresul se face pe seama celor perseverenți" (Tănăsescu, 2015).

Anii de după realizarea Marii Uniri se caracterizează și printr-o recunoaștere a importanței modernizării economiei pe baze industriale, în cadrul căreia activitatea de inovare prin invenții și brevete a jucat un rol foarte important. În acest context, s-a impus necesitatea armonizării cadrului legislativ al domeniului, întrucât Bucovina era guvernată de legi austriece, Basarabia de legi rusești, iar Banatul și Transilvania se supuneau legislației maghiare.

În anii 1920–1921 a fost elaborat primul pachet de trei anteproiecte de lege, vizând, în mod separat, brevetele de invenție, mărcile de fabrică sau comerț și desenele și modelele industriale, precum și organizarea Oficiului de Proprietate Industrială. Totodată, se stabilesc primele reglementări referitoare la persoanele cu funcții de „mandatari", respectiv „consultanții în materie de proprietate industrială". Acești mandatari trebuiau „să fie persoane cu titluri academice, de ingineri sau similare acestora și să fie autorizați prin decret regal de către Ministerul de Industrie și Comerț, în urma avizului Oficiului Proprietății Industriale".

După finalizarea primei etape a refacerii de după Primul Război Mondial, România se aliniază tendinței generale de avânt economic și internaționalizare, activitatea de brevetare cunoscând un progres important.

Tabelul 15.2

Numărul total de brevete de invenții solicitate în perioada 1923–1938
și al celor provenite din România

Anii	**1923**	**1924**	**1925**	**1926**	**1927**	**1928**	**1929**	**1930**
Total	928	1.186	1.271	1.141	1.283	1.436	1.546	1.311
Din Romania	264	340	457	390	421	436	485	325
Anii	**1931**	**1932**	**1933**	**1934**	**1935**	**1936**	**1937**	**1938**
Total	1.129	848	1.005	1.059	1.050	1.107	1.312	1.430
Din România	357	296	351	461	423	406	443	526

Sursa: Anuarul statistic al României, 1937–1938, p. 757.

Din datele Tabelului 15.2 se observă o creștere atât a numărului total de brevete, cât și al celor provenite din România, cu unele oscilații pentru anumiți ani.

În privința repartiției pe ramuri, se evidențiază preponderența brevetelor de invenții în ramurile: mașini, industrie chimică, instrumente de precizie și electricitate, mine și metalurgie. Pe țări de proveniență, predomină atât cererile, cât și brevetele acordate inventatorilor din România, Germania, Franța, Austria, Anglia și America.

Un rol important în activitatea de brevetare l-a avut aderarea României în anul 1920 la Convenția de la Paris privind protecția proprietății industriale, care prevedea extinderea sferei de cuprindere a legislației în domeniul proprietății industriale, în vederea reglementării uniforme a drepturilor inventatorilor din toate țările lumii, prin unificare graduală a tuturor legislațiilor naționale, în scopul obținerii unui brevet unic internațional.

În scopul valorificării pe scară industrială a invențiilor, la 20 ianuarie 1931 se publica un prospect al unui Comitet de inițiativă format din trei ingineri, pentru înființarea unei societăţi pe acţiuni denumite „INVENTA”, al cărei scop declarat era „punerea în producţie” a unei invenţii care promitea să revoluţioneze tehnica industrială a motoarelor şi a multor aparate tehnice.

Din anul 1934, după modelul unor instituţii similare din Germania, Anglia, Franţa, Italia, Spania, s-a constituit la Bucureşti Societatea de Cercetări Tehnice şi Invenţiuni care-şi propunea ca principal scop „să strângă laolaltă forţe tehnice şi forţe industriale în jurul invenţiunii utilizabile”. Se dorea examinarea preliminară a oricărei invenţii și avizul pentru o posibilă valorificare a ei, stabilind legături cu reprezentanţii compartimentului industrial. În programul de dezvoltare al Societăţii era înscris obiectivul înființării unui Institut de Cercetări Tehnice, în care inventatorul să-şi poată urmări singur ideea, până ce invenţia se concretiza într-o formă utilizabilă (Iancu, 2003).

Spațiul restrâns al acestei lucrări nu ne permite să ne referim la toți cei care au avut contribuții semnificative în domeniile lor de cercetare. Am optat pentru analiza domeniului științelor tehnice, plecând de la premisa că aplicabilitatea rezultatelor este mai directă, iar contribuția lor la dezvoltarea economiei naţionale, cu deosebire a industriei, este mai vizibilă. Cercetările din domeniul tehnic întreprinse de savanții perioadei interbelice au vizat atât aspecte teoretice, cât şi aplicaţii practice, urmărindu-se în special dezvoltarea creativităţii tehnice puse în slujba progresului economic al României. Aceste cercetări au condus la descoperirea de noi bogăţii naturale, la creșterea eficienţei valorificării materiilor prime și a performanţelor tehnice ale maşinilor şi utilajelor construite.

Multe dintre contribuţiile creatorilor români s-au înscris ca realizări notabile, recunoscute pe plan mondial. Pe primul loc au fost descoperirile în domeniul exploatării petrolului (Lazăr Edeleanu, Ion Șt. Basgan, Petre Oteteleşanu) și în domeniul chimiei (Petru Poni, Costin D. Neniţescu, Negoiță Dănăilă, Gheorghe Spacu). Savanţii români au adus contribuţii de valoare internaţională în domeniile

sonicităţii (Gogu Constantinescu), aviaţiei (Henri Coandă, Traian Vuia, Elie Carafoli), astronauticii (Hermann Oberth). Românii Spiru Haret, Ștefan Odobleja, D. Danielopolu au devenit precursori al ciberneticii pe plan mondial. Au fost aprofundate cercetările, urmate de acţiuni practice, în domeniile electricităţii (Dimitrie Leonida), reţelelor electrice (Constantin Budeanu), construcţiilor (Grigore Cerchez, Anton Chiricuță, Emil Prager, Tiberiu Eremie, Cristea Mateescu), automobilismului (Aurel Persu) (Frangopol, 2002; Millea, 2017; Iancu, 2003, Rusu, 2006).

Referitor la Ion Șt. Basgan (1902–1980) menționat mai sus, autor al mai multor studii privind exploatările de ţiţei, cărbune, gaze şi sare, el a contribuit substanțial la dezvoltarea industriei petroliere din România și din lume, prin invențiile sale privind forajul. Cea mai importantă invenţie, brevetată în România în 1934 sub nr. 22789 şi în 1937 în SUA, pentru care a primit în 1935 premiul „Dr. Cornel Nicoară" al Academiei Române, este metoda de foraj cu sapele Rotary. Această metodă s-a răspândit în toate țările în care se exploatează petrolul. Având la bază principiul sonicității, noul sistem de foraj a revoluționat industria petrolieră americană, care și-a rotunjit substanțial profitul prin economii anuale de 1,8 mld. dolari. Autorul invenției nu a beneficiat de drepturi de autor (Năstase, 2004).

În dezvoltarea mineritului, un aport însemnat l-a avut Ion Arapu, autor al unor studii aprofundate despre creşterea eficienţei exploatărilor miniere din România. Inginerii și inventatorii români din această perioadă au adus contribuții valoroase și la dezvoltarea ingineriei feroviare, a construcţiilor şi a drumurilor. De exemplu, sub conducerea lui Anghel Saligny, s-au realizat poduri, tuneluri, construcţii portuare, sisteme de irigaţii. El a avut atât o bogată activitate didactică universitară, cât şi managerială (ministru al lucrărilor publice în perioada 1918–1919), fiind un veritabil organizator al progresului tehnicii în România. Inginerul Gogu Constantinescu a devenit cunoscut prin brevetul nr. 25.051 din 28 aprilie 1936 acordat pentru invenția mecanismului de transmisie, recunoscut în prezent pe plan mondial drept „mecanism Constantinescu". Henri Coandă a definitivat în 1932 cercetările asupra fenomenului aerohidrodinamic, cunoscut ca „efectul Coandă". El este autorul a peste 200 de invenții importante, pentru care a obținut circa 700 de brevete de invenții în diferite țări, cu diferite aplicații în domeniile științei și tehnicii.

În prima jumătate a secolului XX s-au pus bazele industriei electronice, printr-o serie de personalități ale vieții științifice din România, printre care Dragomir Hurmuzescu, Tudor Tănăsescu, Iancu Constantinescu, Emil Petrașcu. Având o viziune clară asupra importanței și viitorului energiei electrice, Dragomir Hurmuzescu scria în anul 1919: „Aplicațiile electricității devin din ce în ce mai numeroase și importante și se asistă la o veritabilă invazie a energiei electrice în toate domeniile industriale; astfel, se poate spune că dezvoltarea industrială a unei țări și, de o manieră generală, întreaga sa dezvoltare economică este comandată de nivelul industriei ei electrice" (vezi Drăgănescu, 1980). Sub conducerea lui Hurmuzescu, s-a realizat primul receptor de radio în România în anul 1925, la

Institutul Electrotehnic de pe lângă Universitatea din București, și primele posturi de emisie pe unde medii (1927) și scurte (1928).

Mihai Konteschweller a adus o contribuție importantă la dezvoltarea electronicii în România. Volumul său *Telemecanica*, publicat în anul 1937, este una dintre primele lucrări din lume în acest domeniu. Ion Constantinescu, specialist în telecomunicații, profesor la Institutul Politehnic București, contribuie la perfecționarea rețelei telefonice a României și la înființarea în anul 1924 a unei specializări în domeniul electrocomunicațiilor. În anul 1934 publică primul studiu privind dezvoltarea rețelei telefonice din țara noastră.

Tudor Tănăsescu, considerat întemeietorul școlii românești de electronică, a avut o valoroasă activitate științifică în domeniul circuitelor electrice și electronice, concomitent cu o bogată activitate didactică la Institutul Politehnic din București. În anul 1930 a publicat unul dintre primele cursuri de radiocomunicații din România, care a devenit cursul de bază al multor generații de ingineri electroniști. El a organizat laboratoarele de radioelectronică ale Institutului Politehnic București (Drăgănescu, 1980).

Începutul celui de-al Doilea Război Mondial marchează un moment important atât în legislația din domeniu, cât și în ceea ce privește modul de înregistrare a cererilor de brevete. În perioada septembrie 1940–august 1944 s-au semnat două decrete-lege privind acordarea de brevete de invenții. În 1942, Serviciul Proprietății Industriale a trecut în subordinea Direcției Generale a Industriei. În același an au fost acordate 99 de brevete de invenţie, 11 brevete de perfecţionare şi două brevete de importaţiune, iar în anul 1944, 103 brevete de invenție. Existența unei cereri de brevet anterioare începerii războiului cu maximum 12 luni sau în timpul războiului asigura dreptul deponentului de a înainta o nouă cerere în cel mult 12 luni de la intrarea în vigoare a Tratatului de pace și oferea drept de prioritate bazat pe cererea anterioară.

În perioada august 1944–decembrie 1947 au fost semnate 14 decrete regale şi s-au acordat 334 de brevete de invenţie, 11 brevete de perfecţionare şi 2 brevete de importaţiune, fiind înregistrate în total 1.088 de cereri de brevete (Iancu, 2003).

15.3. PERIOADA 1948–1989

Odată cu instalarea regimului comunist la conducerea țării, s-au produs însemnate schimbări, însoțite de nedreptăți și samavolnicii în domeniul cercetării academice, ca și în alte domenii, prin epurări masive în special din rândurile vârfurilor științei și culturii românești și prin aplicarea unui control strict al partidului unic. De exemplu, prin aplicarea reformei învățământului din 1948, au fost înlăturați printre cei mai prestigioși profesori universitari care efectuau cercetări științifice, motivul înlăturării fiind acela că aceștia au simpatizat sau au

activat în partidele reacționare ori/și că au ocupat funcții de demnitari în statul burghezo-moșieresc. Academia Română, care aduna în rândurile sale cele mai înalte vârfuri științifice și culturale ale României, a fost instituția cea mai agresată, prin următoarele măsuri:

1) Schimbarea statutului Academiei Române, prin transformarea ei din instituție autonomă de interes public într-o instituție de stat subordonată Guvernului, ceea ce a permis acestuia să suprime sursele proprii de finanțare a cercetărilor Academiei, prin trecerea întregii sale averi (obținute în decursul timpului din numeroase donații testamentare) în administrarea și folosința statului, hotărâtă prin Decizia Consiliului de Miniștri nr. 1488/8 noiembrie 1948.

2) Eliminarea din Academia Română a unui număr de 113 membri din numărul total de 168 de membri, în temeiul art. 3 din Decretul nr. 76 aprobat de Prezidiul Marii Adunări Naționale la 9 iunie 1948, care preciza că „nu pot fi membri ai Academiei Republicii Populare Române persoane care, prin activitatea lor, s-au pus în slujba fascismului și reacțiunii, dăunând prin aceasta intereselor țării și ale poporului". Printre marile personalități îndepărtate din Academie, amintim: oamenii politici care au înfăptuit Marea Unire: Iuliu Maniu, Iuliu Hossu, Pantelimon Halipa, Onisifor Ghibu, Ștefan Ciobanu; fizicienii: Horia Hulubei, Dragomir Hurmuzescu, Ștefan Procopiu; inginerii și inventatorii: Gogu Constantinescu, Nicolae Vasilescu-Karpen, Traian Vuia; chimiștii: Costin D. Nenițescu, Negoiță Dănăilă etc. Prin Decretul nr. 1454/2 august 1948, au fost acceptați în noua Academie a RPR doar 55 de membri ai fostei Academii Române, la care s-au adăugat 11 noi membri, „oameni de știință și cultură de valoare etică și democratică", conform art. 2, al. 2 din Decretul nr. 76/1948. Dintre cei 113 membri Academiei Române expulzați, 31 au fost condamnați și întemnițați, iar dintre aceștia, nouă au decedat în închisoare. Această situație a fost caracterizată de acad. Păun Ion Otiman drept „marea dramă a Academiei Române", iar de mulți scriitori și oameni politici, un adevărat genocid cultural și științific al României.

Programul regimului comunist privind transformările legislative, instituționale și economice a condus la o nouă orientare a cercetării, pe baza aplicării principiului planificării centralizate, care să ofere soluții practice legate de proiectarea și dezvoltarea unor obiective economice și sociale concrete. În octombrie 1948, la prima sesiune generală a Academiei Republicii Populare Române, Gheorghe Gheorghiu-Dej, în calitatea sa de lider al PMR și de prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, cere cercetării să nu se izoleze „în turnul de fildeș", ci să realizeze o „strânsă legătură cu rezolvarea justă a problemelor pe care le ridică viața practică", fiind convins că „izvoarele culturii marxist-leniniste" îi vor ajuta pe oamenii de știință români. Traian Săvulescu, în calitatea sa de președinte al Academiei RPR și de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, proaspăt implicat și susținător al ideologiei marxist-leniniste și al principiului luptei de clasă, în raportul său prezentat la sesiune, acuza vechea Academie Română de libertinaj și că plutise în „azurul științei pure" și în „lupta sa pentru autonomie", ceea ce a „făcut cu putință pătrunderea în Academie a unor oameni direct vinovați de dezastrul țării și care au pactizat cu dușmanii țării" (Otiman, 2013, p. 23).

Naționalizarea principalelor mijloace de producție din 1948 a produs efecte care au venit în sprijinul schimbărilor preconizate de noul regim. În scopul realizării unor obiective economice de importanță deosebită, s-au înființat mari institute de cercetări tehnologice, precum: Institutul de Studii și Proiectări Energetice (1949), Institutul de Cercetări și Proiectări Electrotehnice (1950), Institutul de Studii și Proiectări Hidroenergetice, Institutul de Cercetări și Modernizări Energetice (1974) (Millea, 2017).

După anul 1965, în planurile de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și introducere a progresului tehnic au figurat teme de mare anvergură, axate pe domeniile prioritare specifice fiecărei etape de „dezvoltare multilaterală" a domeniilor: electronică, petrochimie, fizică și energie nucleară, informatică, mașinile unelte cu comandă numerică, domeniul farmaceutic etc.

O parte dintre savanții români din perioada interbelică și savanți mai tineri au părăsit țara din cauza regimului comunist, iar alții și-au continuat activitatea în țară, lor alăturându-li-se alte nume importante prin invențiile lor, precum Gheorghe Cartianu-Popescu, Ion I. Agârbiceanu, Iustin Capră, Vitalie Belousov, precum și Horia Hulubei și Ștefan Procopiu.

Prin brevete, produse și tehnologii noi, creația științifică din România trebuia să contribuie la realizarea marilor investiții naționale. Pe baza unor licențe cumpărate, precum și prin modificările ulterioare aduse acestora, cercetarea și tehnologia românească au contribuit la dezvoltarea unor ramuri „medium-high-tech". De asemenea, cercetătorii români au participat și au fost premiați la saloane și expoziții internaționale de inventică în anii 1968, 1969, 1970 (Sonea, 2007).

În această perioadă a crescut și numărul de cereri de brevete ale solicitanților români de la 1.348 în 1965 la 2.570 în 1980 și la 5.615 în 1988. Numărul de brevete acordate a sporit de peste 11 ori în anul 1989 față de 1939.

„Programul de cercetare-dezvoltare pentru cincinalul 1976–1980 și liniile directoare pentru perioada 1981–1990", precum și „Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic pe perioada 1981–1990 și direcțiile principale până în anul 2000" au orientat cercetarea științifică din România spre aspectele ei aplicative, forțând-o să substituie în proporții tot mai mari importul de noi tehnologii, în scopul de a economisi valuta, pentru achitarea datoriilor externe.

Realizarea obiectivelor acestor programe a fost dificilă, pe de-o parte, din cauza adâncirii crizei economice din anii 1980 și a restricțiilor legate de achitarea datoriei externe, care a generat multiple probleme activității de cercetare științifică în general și celei de transfer al rezultatelor spre industrie în special, iar pe de altă parte, din cauza izolării comunității științifice din România de cea din țările dezvoltate. Cercetătorii români nu au beneficiat de echipamente, literatură științifică, participarea la reuniuni internaționale, fiind limitați la o cercetare științifică centrată pe menținerea în funcțiune a marilor complexe industriale, în condițiile în care importul de piese de schimb necesare pentru echipamentele achiziționate din țări dezvoltate era interzis.

Structura instituțională a cercetării științifice din această perioadă a fost piramidală, centralizată și politizată, sub conducerea și controlul Consiliului Național al Cercetării Științifice (CNCS). Acest for de coordonare a fost înființat la 19 ianuarie 1945, devenind ulterior, în anul 1973, Consiliul Național pentru Știință și Tehnologie (CNȘT). În subordinea sa se aflau institute centrale de cercetare[1], orientate aproape exclusiv pe cercetări aplicative, precum și numeroasele unități de cercetare științifică create în principalele orașe de provincie după 1969.

În anii 1960 și la începutul anilor 1970, Academia RSR coordona un număr de 60 de institute și centre de cercetări din cele mai diverse domenii, în care se desfășurau cercetări cu caracter preponderent fundamental. Întrucât în perioada dezghețului ideologic cercetările din această zonă luaseră un prea mare avânt și erau tot mai greu de controlat politic, constituind totodată un concurent prea puternic al rețelei coordonate de CNȘT, condus de Elena Ceaușescu, întreaga rețea de cercetare a Academiei a fost desființată, prin transferul tuturor institutelor și centrelor de cercetări, în anii 1970, 1974 și 1975, la diferite ministere și instituții centrale de profil. Din păcate, puține dintre aceste institute au continuat să evolueze. Unele au fost antrenate în activități de proiectare și de cercetări pe teme minore, iar altele au dispărut.

Rolul de coordonare a rețelei proprii de cercetare au continuat să-l aibă Academia de Științe Agricole și Silvice (aflată în subordinea Ministerului Agriculturii și Industriei Alimentare) și Academia de Științe Medicale (aflată în subordinea Ministerului Sănătății). Din structura instituțională a cercetării științifice mai făceau parte Institutul Român de Standardizare, Oficiul de Stat pentru Invenții și Mărci și Institutul Național de Informare și Documentare.

Structura piramidală bazată pe institute mari de cercetare afiliate unor centrale industriale a distorsionat rolul cercetării științifice industriale și a diminuat activitatea de cercetare fundamentală, mai ales prin desființarea rețelei de institute ale Academiei Române. Planurile de cercetare-dezvoltare ale marilor institute de cercetare industrială au fost corelate cu obiectivele de „dezvoltare accelerată" a economiei naționale, îndeosebi în domeniile care trebuiau să introducă noi tehnologii, potrivit obiectivelor planurilor cincinale.

Tabelul 15.3

Rețeaua unităților de cercetare științifică, inginerie tehnologică și proiectare din România

	1985	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**
Total, din care	332	336	341	341	343
Unități de cercetare științifică	62	62	63	63	63
Unități mixte, de cercetare științifică, inginerie tehnologică și proiectare	74	76	78	79	83
Stațiuni agricole	92	92	92	92	93

Sursa: Anuarul statistic al României, 1991, p. 190.

[1] Cele 12 institute centrale de cercetare deserveau sectorul energetic, minier, metalurgic, de utilaj greu, electrotehnic, chimic, sectorul construcțiilor, al informaticii și, respectiv, desfășurau cercetări în fizică, matematică, economie, biologie.

Domeniile strategice de dezvoltare, precum fizica și energia nucleară, informatica, petrochimia etc., au beneficiat de investiții substanțiale în acea perioadă, cercetarea științifică fiind implicată în realizarea obiectivelor lor. Infrastructura de cercetare și dezvoltare a devenit treptat învechită, din cauza politicii de restricționare a importurilor, inclusiv a achizițiilor de literatură științifică, iar știința românească a fost aproape complet izolată de comunitatea științifică internațională. „Trinomul cercetare-dezvoltare-producție" a devenit mai mult un slogan decât o realitate (Iancu, 2005; Sandu, 1998).

Analiza evoluției ponderii cheltuielilor totale pentru cercetare, dezvoltare și introducerea procesului tehnic (CȘ-DT-IPT) în produsul global între anii 1976 și 1989, pe cele trei cincinale care alcătuiesc această perioadă, relevă o creștere insuficientă în raport de necesități și de sarcini, de la 1,09% în perioada 1976–1980 la 1,12% pentru anii 1981–1985 și, respectiv, la 1,19% pentru 1986–1989.

Evoluția indicatorului privind numărul personalului ocupat în activități științifice și de deservire științifică descrie un trend ascendent accentuat în perioada 1950–1989 (Tabelul 15.4).

Tabelul 15.4

Evoluția personalului ocupat în activități științifice și de deservire științifică

Anii	**1950**	**1960**	**1970**	**1980**	**1985**	**1989**
Total, mii persoane	19,1	37,8	46,2	77,3	134,8	141,2
% din total populație ocupată	0,2	0,4	0,5	0,8	1,3	1,3
Dinamica %	100	198	242	405	706	739

Sursa: Anuarul statistic al României 1980 și 1990, p. 112 și 245.

În anul 1965, din 4.305.300 de salariaţi, 59.147 erau angajați în cercetare-dezvoltare şi activităţile conexe, reprezentând 1,37% din total salariaţi, organizaţi în 261 de unităţi de cercetare (institute/centre). În 1989, din totalul de 8.023.800 de salariaţi, 270.421 erau implicaţi în cercetare (din care 111.738 cu studii superioare) reprezentând 3,37% din total, organizaţi în 503 unităţi (Sonea, 2007).

Din structura salariaților din CD-TI pe sectoare de activitate, se observă (Tabelul 15.5) că, pe lângă institutele de cercetare fundamentală și aplicativă, care dețineau peste 34,42% din numărul total de salariați, existau unități de inginerie tehnologică și de proiectare de investiții, precum și unități de microproducție, din care proveneau veniturile proprii ale întreprinderilor, considerate o sursă de finanțare a cercetării. Aceste activități erau preponderente în totalul forței de muncă angajate în cercetare în anul 1989. Ele dețineau 60,39% din totalul salariaților din acest domeniu (Tabelul 15.5).

Potrivit aprecierilor unor experți (Millea, 2017), fondurile alocate cercetării în 1989 au fost de 18.449 mld. lei (echivalentul a 1,154 mld. dolari – calculat la cursul 1 dolar = 16 lei), reprezentând 2,92% din produsul naţional brut.

Tabelul 15.5

Numărul personalului din sectorul CD-TI pe sectoare de activitate și ponderea sectoarelor în total, în anul 1989

Sector de activitate	**Total**		**Cu studii superioare**	
Total C-D, din care:	270.421	Pondere %	111.738	Pondere%
Cercetare fundamentală și aplicativă	93.084	34,42	31.636	23,83
Inginerie tehnologică	58.225	21,53	39.426	35,28
Proiectare de investiții	74.210	27,44	24.648	22,05
Microproducție	30.866	11,42	7.743	6,90
Alte activități	14.036	5,19	7.283	6,51

Sursa: Anuarul statistic al României, 1990.

Creaţia ştiinţifică şi tehnică naţională se finaliza de regulă cu proiecte de investiţii, brevete de invenţii şi/sau licenţe, know-how, prototipuri omologate şi dosare de punere în fabricaţie a unor produse şi tehnologii noi, de care beneficia îndeosebi industria națională, aflată în plin proces de dezvoltare.

Ideile materializate în brevete de invenţii au contribuit şi ele la dezvoltarea economică și au permis participarea României la saloanele şi expoziţiile specializate internaţionale. În anii 1968, 1969, 1970, de exemplu, din cele 45 de invenţii româneşti prezentate la expozițiile internaționale de la Bruxelles, Viena, Nancy, Londra, Nurenberg şi Oberhausen, 43 au fost premiate, din care 31 au fost distinse cu medalii de aur (locul I) și 12 cu medalii de argint (locul II) (Marinete, 1971).

Cererile de brevete și brevetele acordate la OSIM au avut un trend crescător în anii 1985–1989.

Tabelul 15.6

Cererile de brevete și brevete acordate (total și naționali) în perioada 1985–1989

	1985	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**
	Cereri de brevete de invenții				
Total	4.580	4.680	5.195	5.880	6.137
Naționali	4.201	4.394	4.821	5.615	5.875
	Brevete acordate				
Total	2.452	2.550	2.688	2.878	3.086
Naționali	1.981	2.215	2.383	2.589	2.900

Sursa: Anuarul statistic al României, 1991, p. 191.

Dezvoltarea sistemului instituţional complex al cercetării ştiinţifice şi inovării tehnologice din România din perioada 1945–1990 a fost însoţită de mutaţii ample în dimensiunile potenţialului ştiinţific şi tehnic uman şi în calitatea şi repartizarea acestuia pe sectoare ale activităţii economice şi sociale.

În această perioadă a avut loc activitatea de pionierat în domeniul radioelectronicii, manifestată prin organizarea de cercetări în domeniul electronicii, elaborarea de lucrări ştiinţifice în domeniul circuitelor electronice, electronicii

industriale și electronicii nucleare. De asemenea, au apărut revista *Automatica și electronica*, precum și revista *Telecomunicații*. În cadrul acestor reviste s-a militat pentru fabricația și utilizarea dispozitivelor electronice în România și s-a înființat prima facultate din acest domeniu, precum și laboratoarele de electronică de la Institutul de Fizică Atomică. În anul 1960 s-a înființat întreprinderea Automatica, cu profil complex de cercetare, proiectare și montaj, din care s-a desprins Institutul de Proiectări pentru Automatizări (IPA).

Programul pentru dotarea economiei naționale cu echipamente moderne de calcul și automatizarea prelucrării datelor elaborat în 1960 prevedea dezvoltarea informaticii, precum și producția de componente electronice de clasă profesională. Elaborarea acestui program a fost rezultatul unei largi consultări cu specialiști din domeniile economiei, matematicii, electronicii, automaticii. La inițierea, elaborarea și implementarea acestui program au contribuit academicienii Grigore Moisil, Horia-Nicolai Teodorescu, Tiberiu Popovici și Mihai Drăgănescu. Colectivul a fost coordonat de acad. Roman Moldovan, în calitate de președinte al Consiliului Național al Cercetării Științifice.

Până la înființarea primelor institute de specialitate în domeniul electronicii, cercetările s-au efectuat în cadrul Institutului de Cercetări Electrotehnice, Institutului de Fizică Atomică, Laboratorului Central de Telecomunicații, Institutului Politehnic București, Institutului Politehnic Timișoara, Academiei Militare. În dezvoltarea școlii românești moderne de electronică un rol deosebit de important, prin activitatea lor științifică și tehnică, l-au avut Tudor Tănăsescu și Gheorghe Cartianu-Popescu, care au orientat o lungă perioadă de timp învățământul din domeniul electronicii.

Pe baza cercetărilor din acest domeniu, începând din anul 1957, se construiesc în România primele calculatoare electronice. O contribuție valoroasă în acest sens au avut cadrele didactice din învățământul superior: Alexandru Rogojan, Adrian Petrescu, Marius Guran, Dan Tonceanu. Prin eforturi proprii, cercetarea și industria electronică românească au elaborat și introdus în fabricație în anul 1978 o familie modernă de micro și minicalculatoare electronice.

Academicianul Mihai Drăgănescu, creatorul şcolii româneşti de dispozitive semiconductoare şi de microelectronică și conducătorul programului de informatizare a economiei naţionale, a contribuit la dezvoltarea informaticii în România prin conceptualizarea acestui domeniu, publicarea de lucrări și elaborarea, în perioada 1980–1985, a unei noi teorii privind societatea informatică în România. De asemenea, Mihai Drăgănescu a contribuit la dezvoltarea domeniului electronicii în ţara noastră și prin numărul mare de specialişti pe care i-a format şi promovat, în calitatea sa de profesor şi şef al catedrei de specialitate și prin cursurile predate la Facultatea de Electronică din Universitatea Politehnică București. Concepţia sa de instituţionalizare a sistemului naţional informatic, expusă în lucrările publicate după anul 1967, a fundamentat teoretic și a trasat direcțiile de acțiune și management pentru dezvoltarea informaticii în România.

În ultimii ani ai perioadei, cercetarea științifică a suferit atât din cauza reducerii fondurilor pentru achiziționarea de echipamente și literatură științifică, cât

mai ales din cauza izolării ei de comunitatea ştiinţifică internaţională. Această limitare s-a simţit mai acut în domeniul ştiinţelor sociale.

15.4. PERIOADA 1990–2018

Perioada de tranziţie la economia de piaţă a reprezentat o etapă de transformări majore în sistemul cercetării-dezvoltării şi inovării, sub aspect instituţional, structural, funcţional şi al relaţiilor cu celelalte componente ale economiei şi societăţii, astfel încât configuraţia sa să fie compatibilă cu cea a sistemelor din ţările dezvoltate şi să corespundă tendinţelor din ştiinţă şi tehnologie pe plan internaţional.

În perioada 1990–1995, sistemul CDI s-a confruntat cu cele mai mari provocări, însoţite de dificultăţi la fel de mari. Se impunea găsirea unor modalităţi de finanţare a cercetării, mai ales a celei de firmă, adecvate economiei de piaţă; stoparea fenomenului de „brain drain" şi „brain waste" şi încurajarea echipelor de cercetare performante să-şi găsească o cale de continuare în alte structuri instituţionale a cercetărilor lor în România (Sandu *et al.,* 1995).

Trecerea de la un sistem hipercentralizat, politizat şi birocratic la unul descentralizat, bazat pe alocare competitivă a fondurilor publice conform unor priorităţi naţionale şi pe stimularea sectorului privat să investească în CDI, a fost un proces complex, iterativ, cu erori inevitabile (Iancu, 2005; Agachi *et al.,* 2006).

Compatibilizarea statisticilor CDI cu cele ale EUROSTAT, evitarea disoluţiei instituţionale, pericol indus de *Legea nr. 31 din 1990* de transformare a unor institute de cercetare industrială în societăţi comerciale, crearea unui cadru instituţional favorabil unui mediu inovativ şi transferului de rezultate ale cercetării spre mediul de afaceri aflat într-o profundă transformare au constituit preocupări majore ale factorilor de decizie din perioada 1990–1995. Reforma CDI trebuia să găsească soluţii pentru o serie întreagă de neajunsuri majore ale sistemului economiei centralizate (Eisemon *et al.,* 1996).

Schimbările instituţionale radicale din perioada 1990–1995 au condus la crearea premiselor descentralizării şi flexibilizării sistemului CDI şi ale apariţiei mai multor actori, cu roluri şi competenţe insuficient de clar definite şi operaţionalizate.

Desfiinţarea CNST în anul 1990, prin decizie guvernamentală, a fost urmată de crearea Ministerului Educaţiei şi Ştiinţei, al cărui rol şi funcţionalitate s-au sprijinit pe principiile descentralizării, creşterii autonomiei unităţilor de cercetare-dezvoltare şi de selecţie a personalului şi promovare a acestuia pe bază de competenţe. În 1994 s-a creat Ministerul Cercetării şi Tehnologiei, prin reorganizarea Departamentului Ştiinţei şi Consiliului Naţional al Cercetării Universitare, subordonat Ministerului Educaţiei.

Prin *Legea nr. 4 din 1990*, Academia Română a fost reorganizată ca cel mai înalt for de consacrare ştiinţifică din România, promotor al cercetării fundamentale

și avansate, iar rețeaua sa de institute a fost reînființată. Academia Română, împreună cu comisiile de specialitate ale Parlamentului și, respectiv, cu organele reprezentative ale Guvernului României (Ministerul Cercetării și Tehnologiei și Ministerul Educației Naționale) formau nivelul decizional central în noua configurație a sistemului național de CDI. Acest nivel era deservit și de cele două organisme cu rol consultativ înființate în anul 1991, și anume Consiliul pentru Știință și Tehnologie și Colegiul Consultativ pentru Cercetare, Dezvoltare și Inovare. În responsabilitatea acestor instituții intra elaborarea Programului național de cercetare-dezvoltare și urmărirea realizării obiectivelor lui.

În transformările care au avut loc în sistemul cercetării-dezvoltării din România după 1990, pot fi identificate mai multe etape, fiecare cu trăsăturile sale specifice.

În perioada 1990–1995 s-au produs cele mai multe schimbări la nivel instituțional, legislativ, al dinamicii personalului, precum și al mecanismelor de finanțare (Zaman *et al.,* 1995).

Prin *Decizia guvernamentală nr. 1284 din 1990* și *Legea nr. 31 din 1990*, unitățile de cercetare științifică au dobândit, potrivit opțiunilor lor, statut de societăți comerciale, regii autonome sau unități subordonate regiilor autonome. Aceste entități au trebuit să funcționeze pe baze comerciale, dezvoltând noi activități aducătoare de profit ca, de pildă, asistență acordată firmelor sau servicii de consultanță. În condițiile scăderii cererii pentru cercetare și dezvoltare, ale ritmului lent al privatizării și ale lipsei de stimulente pentru investiții în modernizarea producției, confruntate cu un proces brutal de dobândire a autonomiei, fiind nepregătite pentru a se adapta la noile condiții și cerințe ale economiei de piață în general și ale domeniului cercetării științifice în particular, în consecință, cele mai multe dintre institutele de cercetare-dezvoltare au fost amenințate cu lichidarea (Sandu, 1998).

În anul 1995, ponderea sectorului privat în CD era încă modestă, reprezentând 14,9% în privința numărului de unități, 5,9% ca număr de salariați și 6,1% ca aport la finanțarea cercetării. Unitățile de cercetare private erau de mici dimensiuni, cu număr redus de cercetători și, în majoritatea lor (53%), cu activitate de proiectare pentru obiective de investiții. Cele cu activitate de cercetare propriu-zisă reprezentau doar 10% din numărul de unități și 2,2% din numărul de salariați.

Eșecul politicii de privatizare a unităților de CDI se explică printr-un cumul de factori, între care cei mai importanți sunt: lipsa unei metodologii clare pentru evaluarea patrimoniului, discordanța dintre oferta de privatizare (foarte mare) și cerere (relativ scăzută); lipsa de experiență managerială în noile condiții; nerespectarea angajamentelor investitorilor strategici, care doreau să folosească activele instituțiilor de cercetare în alte scopuri decât cele vizând cercetarea propriu-zisă.

Aparent paradoxal, creșterea spectaculoasă – prin fragmentare și privatizare – a numărului de institute de cercetare a fost însoțită de scăderea drastică a numărului de salariați în toate domeniile de cercetare-dezvoltare și inovare, cu efecte economice și sociale considerabile. În timp ce numărul de unități a crescut de la 382 în 1991 la 569 în anul 1995, cu precădere în industria prelucrătoare și în alte ramuri, numărul de salariați a scăzut cu 20%, de la 132.635 la 105.038, cele mai

afectate fiind construcţiile, industria extractivă, serviciile publice şi industria prelucrătoare, acestea înregistrând reduceri de 45%, 40%, 37% şi 28% ale personalului din cercetare. În anul 1995, salariaţii din sectorul public formau 92% din totalul personalului din unităţile de cercetare-dezvoltare, iar cei cu studii superioare reprezentau doar 36%.

Tabelul 15.7

Numărul de unităţi cu activitate de cercetare-dezvoltare şi numărul de salariaţi în cercetare-dezvoltare, în perioada 1991–1995

Ani	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**
Total număr de unităţi	382	423	571	545	569
Total număr de salariaţi	132.635	123.064	118.372	117.089	105.038

Sursa: Institutul Naţional de Statistică, *Anuarul statistic al României*, 1995 (p. 312–313) şi 1996 (p. 304–350).

Înfiinţarea unor noi institute private pentru cercetare, dezvoltare şi inovare se afla într-un stadiu incipient şi extrem de modest, din cauza lipsei de capital de risc şi de experienţă practică.

Insuficienta finanţare a activităţilor de cercetare şi dezvoltare din cauza reducerii investiţiilor a fost o caracteristică permanentă începând din anul 1990, ceea ce a dus şi la scăderea bruscă până în 1995 a numărului de salariaţi în CD (Russu şi Sandu, 1999).

Lipsa acută de fonduri a fost însoţită de apariţia unor forme hibride de finanţare de aşa-zisă „supravieţuire", îndeosebi în cazul unităţilor de cercetare industrială. Institutele Academiei Române erau finanţate în cea mai mare parte la un nivel minim, din fonduri bugetare care reprezentau o parte foarte redusă din PIB, acoperitor doar pentru salarii. Institutele de cercetare industrială, la presiunea sindicatelor şi a patronatelor din cercetare, au impus guvernului să înfiinţeze „Fondul de 1%" (din cifrele de afaceri ale firmelor publice şi private) care, nefuncţionând eficient, s-a desfiinţat. De aceea, institutele care s-au transformat în societăţi comerciale au căutat forme de asigurare a finanţării la nivel minim, deturnând adesea activitatea de cercetare spre alte servicii aducătoare de fonduri extrabugetare.

Din anul 1992 au apărut în România, printr-o combinaţie de iniţiative şi strategii top-down şi bottom-up, reţeaua unităţilor de transfer al rezultatelor cercetării spre sectorul de business (incubatoare de afaceri, centre de transfer tehnologic etc.), în cadrul unor universităţi sau institute de cercetare, finanţate timp de trei ani de la bugetul public. Ulterior, când au rămas fără finanţare, unele dintre ele s-au desfiinţat. Scopul declarat a fost stimularea relaţiilor dintre cercetare şi mediul economic.

Ca o caracteristică generală a acestei perioade, finanţarea CDI a avut ca sursă dominantă fondurile guvernamentale, semnalând cererea redusă de contracte din partea industriei, care trecea printr-o profundă stare de recesiune şi destructurare (Sandu, 2010). Prin Ministerul Cercetării şi Tehnologiei se derula cea mai mare parte a fondurilor destinate cercetării-dezvoltării.

Tabelul 15.8

Ponderea cheltuielilor de CD în PIB, în perioada 1993–1995, %

	1993	**1994**	**1995**
Total	0,82	0,68	0,68
Sector întreprinderi	0,64	0,56	0,51
Sector guvernamental	0,16	0,11	0,15
Sector învăţământ superior	0,02	0,01	0,02

Sursa: Anuarul statistic al României 1996, p. 312.

În ciuda retoricii politice, rolul CD a fost neglijat în măsurile şi politicile puse în aplicare între anii 1990 şi 1995. În consecinţă, implicarea sa în rezolvarea problemelor sociale şi economice ale României a fost marginală. Factorii de decizie politică au adoptat măsuri foarte liberale, insuficient fundamentate, ceea ce a contribuit la dezorganizarea activităţii, cu efecte nefavorabile asupra numărului şi calităţii potenţialului de cercetare pe o perioadă lungă de timp.

Având în vedere pregătirea pentru aderarea la Uniunea Europeană, perioada 1995–2000 se caracterizează prin transformări care să compatibilizeze instituţiile şi mecanismele de conducere şi finanţare a CDI din România cu cele ale Uniunii Europene. S-au urmărit mai ales finanţarea pe bază de priorităţi formulate la nivel naţional şi accesul la fonduri pe bază de competiţie, prin programe naţionale la care să aibă acces toate categoriile de unităţi operaţionale de cercetare.

După modelul unor ţări dezvoltate, s-au înfiinţat şi în România instituţii care să formuleze priorităţile cercetării ştiinţifice la nivel naţional, prin consultări la nivelul tuturor ministerelor (Consiliului Interministerial pentru Cercetare, Tehnologie şi Inovare, înfiinţat în 1997), sau instituţii pentru stimularea transferului rezultatelor cercetării ştiinţifice către economie (Agenţia Naţională pentru Transfer Tehnologic, în cadrul Ministerului Cercetării şi Tehnologiei, înfiinţată în 1996). Înfiinţarea Colegiului Consultativ pentru Cercetare şi Dezvoltare şi a comisiilor sale de specialitate a avut în vedere stabilirea priorităţilor tematice pentru cele 22 de domenii mari, care acopereau întregul spectru de cercetare, precum şi funcţia de alocare a resurselor financiare în sistem competitiv.

În aceeaşi perioadă se observă tendinţa pozitivă şi promiţătoare de dezvoltare a departamentelor de cercetare şi dezvoltare industrială „in-house", în cadrul întreprinderilor viabile, precum şi crearea de noi mici institute private şi independente. Dacă în 1995 existau 473 de unităţi industriale de CD, dintre care 74 erau private, în anul 1999 erau 626 de unităţi industriale de CD, dintre care 179 au fost majoritar private. În principal, micile firme cu interes pentru activitatea de CD s-au implicat în sectorul de consultanţă şi servicii. Unii dintre managerii acestor firme au fost anterior cercetători în institutele publice de cercetare-dezvoltare, în care şi-au menţinut angajarea formală (Sandu, 2002).

În perioada 1995–2000, ponderea personalului CDI angajat în unităţile publice de cercetare a continuat trendul descrescător, ajungând de la 89,1% la 70,92% din totalul salariaţilor din CDI. A crescut în schimb personalul cu activităţi de cercetare-inovare din companiile integral şi parţial private (de la 8,6% la

29,07%). În timp ce în unele domenii ale științelor sociale numărul cercetătorilor a crescut, în cercetarea tehnologică, valorificabilă direct în planul dezvoltării economice, gradul de ocupare a scăzut drastic. Conform *Anuarelor statistice* din perioada 1996–2000, numărul de cercetători a scăzut per ansamblu cu 32%.

Principala tendință reformatoare în ceea ce privește finanțarea activității de cercetare și inovare în perioada 1995–2000 a constat în introducerea principiului competitivității în sistemul de alocare a fondurilor, bazat pe proceduri de evaluare și selecție specifice. În acest scop, în 1995 s-a lansat Programul național ORIZONT 2000, prin care 25% din totalul fondurilor de CD au fost alocate prin evaluarea atât ex-ante, cât și ex-post proiectelor beneficiare de finanțare publică nerambursabilă.

Astfel, prin cele 22 de comisii de specialitate, în anul 1998 au fost finanțate circa 8.286 de teme, programe operaționale, programe regionale și interdisciplinare, efectuate în sute de institute naționale, institute ale Academiei Române, unități din cadrul învățământului universitar, organizații non-guvernamentale, precum și societăți comerciale publice și private (Agachi *et al.,* 2006).

Un prim pas în definirea priorităților în conformitate cu obiectivele majore de dezvoltare economică și socială s-a înregistrat în anul 1997, când au fost lansate programele naționale prioritare RELANSIN, CALIST, INFRAS și CORINT. Ulterior, s-au adăugat încă zece programe naționale, finanțate în sistem competițional. Scopul acestora a fost creșterea impactului activităților de cercetare și dezvoltare asupra economiei și societății, în perspectiva relansării și a dezvoltării durabile a României.

Dacă accesul larg la competiție poate fi considerat un pas important în transformarea sistemului de finanțare românesc, numărul mare al institutelor de cercetare din România și al potențialilor beneficiari de fonduri pentru cercetare, combinat cu nivelul foarte scăzut al resurselor financiare, precum și cu alocarea lor ignorând prioritățile reale, a dus la erodarea alocărilor bugetare și, în consecință, la ineficiența utilizării fondurilor.

După anul 2000, politica CDI a ocupat un loc distinct în cadrul strategiilor de dezvoltare economico-socială a României, în vederea îndeplinirii condițiilor esențiale pentru integrarea în UE la orizontul 2007 (Zaman și Sandu, 2005). Una dintre consecințe a fost creșterea ponderii cheltuielilor totale de cercetare-dezvoltare în PIB.

Tabelul 15.9

Ponderea cheltuielilor totale de cercetare-dezvoltare în PIB

	2003	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
Total	0,33	0,39	0,41	0,46	0,52	0,58
Întreprinderi	0,18	0,17	0,15	0,19	0,14	0,13
Fonduri publice	0,18	0,19	0,22	0,29	0,31	0,30
Învățământ superior	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,02
Fonduri din străinătate	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02

Sursa: Anuarul statistic al României 2009, p. 617.

Armonizarea mecanismelor de funcționare ale sistemului de cercetare și dezvoltare din România cu cele ale Uniunii Europene prin *acquis*-ul comunitar s-a realizat sub directa supraveghere și monitorizare a instituțiilor europene. România a fost obligată să își adapteze progresiv obiectivele și instrumentele CDI, în conformitate cu criteriile de convergență europene și cu cerințele de la Lisabona și Barcelona (Fuerea *et al.*, 2004).

Diminuarea ecartului între România și Uniunea Europeană privind performanța, eficiența, buna funcționare a sistemului de CDI și integrarea acestuia în angrenajul de dezvoltare a economiei naționale rămâneau o provocare pe termen lung, deschisă și astăzi pentru creatorii de politici, dar și pentru actorii sistemului CDI (Sandu și Păun, 2009). Integrarea eficientă a cercetării și inovării românești în aria europeană a cercetării și inovării presupune reducerea decalajelor la indicatorii de performanță. Din analiza și previziunile efectuate în diferite studii nu rezultă posibilitatea diminuării acestor decalaje pe termen scurt sau mediu (Vlad, 2015, 2016).

Mecanismul de selecție a programelor prioritare și a temelor de cercetare a fost rafinat treptat, în special prin *Planul național pentru cercetare, dezvoltare și inovare* 2000–2006 ($PNCDI_1$), $PNCDI_2$ (2007–2013) și *Programul de cercetare de excelență* (CEEX) 2005–2008, care promovau cercetarea de înaltă calitate și creau premisele pentru o integrare mai bună a cercetării românești în aria europeană a cercetării.

Programele-cadru pentru cercetare-dezvoltare ale Uniunii Europene (PC4, PC5, PC6, PC7) au reprezentat un impuls important al afilierii comunității științifice românești la cea europeană. Chiar dacă rata de succes a cererilor de finanțare pentru cercetătorii români a fost mult mai mică decât a altor țări noi membre, țara noastră a beneficiat de o mobilitate mai mare a cercetătorilor, de co-participarea la programele de cercetare internaționale și de coautorat la lucrări de cercetare publicate în reviste indexate în baze de date internaționale.

Un progres remarcabil a fost realizat în privința cercetării universitare, care, cel puțin din punct de vedere instituțional, a fost relativ redus înainte de 1989. Participarea la fonduri europene, intensificarea publicațiilor în reviste cotate în baze de date internaționale, amplificarea relațiilor cu cercetătorii din alte țări în cadrul programelor finanțate din fonduri europene au impulsionat cercetarea universitară și au determinat creșterea numărului de angajați implicați în activitatea de cercetare științifică din acest sector.

După anul 2000, strategiile de întărire a legăturilor dintre universități, institute de cercetare și industrie au devenit mai consistente, fiind susținute de programe și fonduri special dedicate acestui scop. Programul INFRATECH, aprobat prin HG nr. 128 din anul 2004, a fost principalul instrument care a oferit suport financiar pentru înființarea și dezvoltarea instituțiilor specializate în transfer tehnologic, inclusiv a parcurilor științifice (Sandu și Anghel, 2010).

Prin diferite programe naționale, ca, de exemplu, Programul INFRATECH, s-a stimulat înființarea și dezvoltarea unei rețele de unități de transfer tehnologic. În prezent, conform obiectivelor strategice specifice domeniului CDI, mai funcționează în România pe bază de acreditare 33 de unități de infrastructură de

inovare și transfer tehnologic. Acestea sunt entități fără personalitate juridică, situate în incinta unor universități (Bacău, Brașov, Cluj, Craiova, Galați, Oardea), a unor institute naționale de cercetare-dezvoltare (17), în Camere de Comerț și Industrie sau fundații. Aproape jumătate dintre aceste entități de inovare și transfer tehnologic sunt Centre de Transfer Tehnologic (14), urmate de Centre de Informare Tehnologică (12) și Incubatoare de Afaceri (7).

Incubatoarele de afaceri se află în incinta Universității „Transilvania" din Brașov, precum și a unor institute naționale de cercetare-dezvoltare din domeniul ingineriei electrice, biologiei, industriei textile și pielăriei, mașinilor și instalațiilor destinate agriculturii și industriei alimentare, tehnologiei criogenice și izotopice, echipamentelor pentru automatizare.

Centrele de Transfer Tehnologic sunt amplasate în două universități (Oradea și Galați), precum și în institute naționale de cercetare-dezvoltare din domeniul fizicii nucleare, instrumentelor analitice, ingineriei electrice, ecologiei industriale, fizicii laserilor, plasmei și radiației, chimiei și petrochimiei, metalelor neferoase, echipamentelor pentru instalații de automatizare.

Unele universități, ca, de exemplu, Universitatea Tehnică din Baia Mare, precum și o serie de Camere de Comerț și Industrie ale României din județele Alba, Bacău, Bistrița, Brașov, Ialomița, Vâlcea și Timișoara au în subordinea lor Centrele de Informare Tehnologică.

Aceste infrastructuri de transfer tehnologic au obiective diferite. Centrele de Informare au menirea să informeze populația despre rolul și realizările științei, prin organizarea de activități adecvate acestui scop. Incubatoarele de afaceri ar trebui să incubeze firme spin-off și spin-out create de către cercetătorii care vor să își implementeze rezultatele cercetărilor lor, iar Centrele de Transfer Tehnologic ar trebui să intermedieze transferul de tehnologii de la cercetare la industrie.

Scopul ambițios stabilit în anul 2000 de către Guvernul României de creștere treptată a bugetului public pentru CDI la 1% din PIB până în anul 2010 nu a fost îndeplinit, deși cheltuielile totale pentru CDI au avut o tendință ascendentă până în 2008, când au înregistrat maximul perioadei, de 0,58%. Criza financiară și economică a diminuat alocarea bugetară pentru CDI în anul 2009 la aproape jumătate din nivelul anului 2008 (Sandu, 2010).

Obiectivul de alocare a 2% din PIB activităților de CDI până în 2020, stabilit în cadrul Strategiei Europa 2020, este, la rândul său, o provocare foarte mare pentru România. Participarea sectorului privat, care trebuie să ajungă la 1% în anul 2020, era în 2016 doar de 0,27% din PIB.

Tabelul 15.10

Ponderea cheltuielilor de CD în PIB, pe sectoare de finanțare

Sectorul	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Mediul de afaceri	0,18	0,19	0,12	0,16	0,22	0,27
Guvernamental	0,20	0,20	0,19	0,16	0,19	0,16
Învățământ superior	0,11	0,09	0,08	0,06	0,08	0,05
Total	0,49	0,48	0,39	0,38	0,49	0,48

Sursa: Anuarul statistic al României 2017, p. 467.

Având în vedere că în prezent media UE 28 este de 2,03%, România are de recuperat un decalaj semnificativ pentru a depăși stadiul actual și a atinge ținta de 2% propusă pentru anul 2020. Aportul sectorului privat la susținerea cheltuielilor totale fiind mai redus decât în țările dezvoltate și chiar față de media UE 28, creșterea investiției private în CDI ar putea fi o soluție pentru viitor.

În perioada 1998–2015 a avut loc o reducere a ponderii personalului din CD în totalul populației ocupate de la 0,59% în anul 1998 la un minim de 0,39% în anul 2000, pentru ca apoi să crească până la 0,53% în anul 2015. Dacă în sectorul de business scăderea a fost drastică, de la 0,40% în 1998 la 0,14% în 2015, se observă o creștere semnificativă în sectorul de învățământ superior și o creștere moderată în sectorul public.

Majoritatea cercetătorilor sunt implicați în științe inginerești și tehnologie (39,7% în 2011 și 49,1% în 2016). Cea mai redusă pondere este în științele agricole, deși cercetarea agricolă beneficiază de o experiență îndelungată, iar dezvoltarea agriculturii trebuie să se bazeze în viitor și pe rezultatele cercetării științifice.

Ca urmare firească a diminuării fondurilor alocate CDI și a deficiențelor sistemice, în perioada 2007–2016, performanța inovativă a României exprimată prin *indicele sintetic al inovării* este mai redusă decât media europeană, conform European Innovation Scoreboard, 2018.

Tabelul 15.11

Indicele sintetic al inovării în perioada 2010–2016

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
România	0,224	0,223	0,191	0,190	0,153	0,145	0,154	0,157
Față de UE	46,9	46,7	40,1	39,9	32,2	30,4	32,4	32,9

Sursa: European Innovation Scoreboard, 2018, p. 98.

Unul dintre indicatorii rezultatelor activității de inovare este numărul de brevete cerute și acordate în perioada 2011–2016. În perioada 2011–2016, acestea au scăzut cu 28%. Majoritatea cererilor de brevete provin de la persoane fizice (50%), restul provenind de la întreprinderi (17%) și institute de învățământ superior (12%).

Reducerea numărului cererilor de brevete de invenție depuse la OSIM poate avea ca explicație posibilitatea cercetătorilor români de a se înregistra la oficiile internaționale de brevetare (WIPO sau EPO).

Prin eforturile lor de a se implica în proiecte extrabugetare finanțate din fonduri naționale și europene, cercetătorii români au reușit să contribuie la îmbunătățirea infrastructurii de cercetare. Plasarea celui mai mare reactor nuclear din Europa în Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară de la Măgurele constituie o premisă favorabilă pentru mai strânsa colaborare a cercetătorilor români cu cei din țările avansate, într-un domeniu de vârf al științei, cu aplicabilitate multiplă în economie și societate.

Alegerea *Institutul de Fizică Atomică* (IFA) de la Măgurele pentru proiectul ELI (*Extreme Light Infrastructure*) din domeniul fizicii nucleare este o dovadă a

prestigiului de care acest institut se bucură în comunitatea științifică internațională. Datorită experienţei sale de lungă durată în domeniul fizicii nucleare (institutul fiind înființat în 1949 de către Horia Hulubei), România a fost selectată de Consorţiul ELI pentru a construi primul pilon de fizică nucleară în domeniul laserilor. Ceilalți doi piloni ai proiectului vor fi construiți în Cehia și Ungaria. În cadrul ELI-NP (*Extreme Light Infrastructure – Nuclear Physics*) se vor utiliza atât lasere de mare intensitate, cât şi fascicule gamma intense, două manifestări ale luminii extreme. ELI-NP va fi cea mai avansată infrastructură de cercetare din lume, care se va axa pe studiul fizicii fotonucleare și pe aplicațiile acesteia, fiind alcătuită dintr-un laser de foarte mare intensitate, constând din doi laseri cu pulsuri ultrascurte de 10 PW și cel mai strălucitor fascicul reglabil de raze gama. ELI-NP este un deschizător de drumuri în domeniul fizicii şi ingineriei nucleare, precum şi în cel al fizicii fundamentale şi al aplicaţiilor sale diverse.

De asemenea, în ultimii zece ani, vizibilitatea internațională a cercetării românești – de altfel foarte scăzută înainte de 1989 – s-a îmbunătățit considerabil. După 2007, numărul articolelor publicate de autori români în reviste de specialitate străine, al comunicărilor prezentate în cadrul manifestărilor științifice naționale și internaționale, precum și al revistelor științifice românești indexate în baze de date internaționale a crescut considerabil. Agenția Thomson Reuters a indexat 56 de publicații științifice românești, în timp ce alte 388 de reviste sunt indexate în baze de date internaționale. La această situație a contribuit și obligativitatea editării de publicații științifice de către fiecare dintre cele 84 de instituții acreditate de învățământ universitar din România.

În cei 27 de ani de participare la Saloanele Internaționale de la Geneva, sub egida ministerelor care au coordonat domeniul CDI și care l-au și susținut financiar în proporție covârșitoare, standul României a câștigat sute de medalii de aur, argint și bronz, precum și multe alte premii speciale oferite de reprezentanți ai țărilor participante sau ai juriului. La acest eveniment, considerat de mare prestigiu internațional pentru domeniul invențiilor, au fost selectate în timp, dintre zecile de propuneri, invențiile unor cercetători din diferite domenii de cercetare din universități, institute naționale de cercetare, societăți comerciale cu profil de cercetare, precum și persoane fizice.

Astfel, în anul 2017, la Salonul de Inventică de la Geneva, România a obținut 34 de medalii de aur, opt medalii de argint și 28 de premii speciale. De asemenea, a obținut trei medalii de aur și două de argint la cele opt invenții prezentate pe costuri proprii. În anul 2018, din 36 de medalii obținute de România, 19 au fost medalii de aur, 16 de argint și una de bronz. Invențiile câștigătoare au provenit de la cercetători din institute de cercetare din învățământul superior atât din București, cât și din provincie.

La ultimul Salon de Invenții de la Geneva, din aprilie 2018, inventatorilor români li s-au acordat 19 medalii de aur, 16 medalii de argint, una de bronz și 31 de premii speciale. Medaliile de aur s-au acordat pentru invenții din domeniile:

nanotehnologii, optoelectronică, chimico-farmaceutic, aerospațial, fizică aplicată în medicină, textile-pielarie, construcții, industrie alimentară, industrie minieră.

Inventatorii premiați provin din cinci universități (Universitatea „Lucian Blaga" Sibiu, Universitatea Politehnica București, Universitatea de Construcții București, Universitatea „Ștefan cel Mare" Suceava, Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară „Regele Mihai I al României" din Timișoara), zece institute naționale de cercetare-dezvoltare, trei societăți comerciale cu profil de cercetare, precum și o persoană fizică.

Ridicarea substanțială a exigențelor privind nivelul științific și de creativitate în școlile doctorale și postdoctorale din Academia Română și alte instituții de învățământ superior constituie o premisă favorabilă pentru o schimbare de fond a realității și a imaginii publice pe care o are în prezent cercetarea științifică din România. Acest deziderat poate fi realizat doar printr-o decizie politică corespunzătoare, care să vizeze, printre altele, alocarea fondurilor publice și private, potrivit criteriilor de performanță, spre domeniul cercetării științifice și inovării, conform unor priorități atât științifice și tehnologice, cât și economico-sociale.

Responsabilitatea cercetătorilor români trebuie să fie dublată de cea instituțională și legislativă, care să stimuleze participarea substanțială a mediului de afaceri la finanțarea cercetării românești, mai ales în domeniile cercetării aplicative. Grupul-țintă al acestor politici rămâne cel al întreprinderilor mici și mijlocii (IMM), întrucât companiile multinaționale, care dețin majoritatea capitalului marilor agenți economici, direcționează suportul financiar spre activitatea de cercetare realizată preponderent în laboratoarele din țările de origine.

15.5. CONCLUZII

În istoria sa de un secol, știința și tehnologia din România a parcurs trei etape total diferite, fiecare cu realizările și dificultățile specifice. În perioada interbelică, deși știința era în curs de organizare după principii unitare a entităților din cele trei provincii istorice, cercetarea românească a înregistrat progrese majore în diferite domenii, ca, de pildă, înființarea unor noi instituții, societăți științifice, laboratoare, stațiuni experimentale și publicații de specialitate. Printr-o activitate laborioasă în cadrul acestora, reprezentanți de seamă ai științei românești au reușit să se impună prin rezultate remarcabile și să îmbogățească patrimoniul științific național și mondial.

Perioada 1945–1989 a fost una de implicare a cercetării științifice în realizarea obiectivelor de dezvoltare multilaterală a industriei. Ca urmare, s-a pus un accent deosebit pe cercetarea aplicativă industrială, în defavoarea celei teoretice fundamentale, care se desfășura în special în institutele Academiei Române. În această perioadă, numărul institutelor, al personalului, volumul investițiilor

destinate CȘ-DT-IPT au crescut substanțial, ceea ce s-a reflectat și în activitatea de brevetare a rezultatelor cercetării.

După 1990, sistemul CDI a traversat cea mai dificilă perioadă din istoria sa. S-au impus transformări esențiale ale cadrului legislativ, instituțional, ale sistemului de finanțare și valorificare a rezultatelor cercetării, care au fost însoțite de dificultăți foarte mari. Pe fondul reformelor de trecere la economia de piață, cercetarea științifică s-a confruntat cu restricții financiare majore, cu reducerea drastică a personalului și cu privatizări defectuoase, mai ales în perioada 1990–1995. Totuși, sistemul CDI a demonstrat o mare capacitate de adaptare și reziliență la noile condiții (Sandu, 2016).

Începând cu anul 2000, pregătirea României în vederea aderării la UE în anul 2007 a impus alte transformări legislative, instituționale, conforme cu cerințele *acquis*-ului comunitar. S-au făcut progrese în privința finanțării cercetării în sistem competițional prin instituții adecvate, a participării la programele-cadru pentru cercetare științifică ale Comisiei Europene, a creșterii numărului de publicații în reviste indexate în baze de date internaționale, inclusiv ISI-Thomson.

Chiar dacă există decalaje între România și UE, trebuie ținut seama de faptul că sistemele științei și tehnologiei din țările dezvoltate s-au format și dezvoltat în sute de ani de economie de piață, în timp ce în România un sistem adecvat economiei de piață s-a format și experimentat în ultimii 28 de ani.

BIBLIOGRAFIE

1. Agachi Șerban, Curaj Adrian, Dumitrache Ioan, Filip Florin Gheorghe, Popa Gheorghe, Szabo Lany, Stănciulescu Ion (ed.) (2006), *Sistemul național de cercetare, dezvoltare și inovare în contextul integrării în aria europeană a cercetării*, Editura Academiei, București.
2. Comisia Europeană (CE) (2017), *European Innovation Scoreboard 2017*.
3. Drăgănescu Mihai (1980), *A doua revoluție industrială, Microelectronica, automatica, informatica, factori determinanți*, Editura Tehnică, București, p. 144.
4. Eisemon Thomas Owen, Ionescu-Șișești Ileana, Davis Charles, Gaillard Jacques (1996), *Reforming Romania's national research system*, Research Policy, Vol. 25, No. 1.
5. Frangopol Petre T. (2002), *Mediocritate și excelență, o radiografie a științei și învățământului din România*, Editura Albatros, București.
6. Fuerea Augustin, Sandu Steliana, Scarlat Cezar, Hurduzeu Gheorghe, Păun Cristian, Popescu Roxana-Maria (2004), *Evaluation of compliace between Romanian legislation and the acquis communitaire according to negociation chapter*, Infoeuropa web page.
7. Iancu Aurel (2005), *Transformări în sistemul instituțional al cercetării românești și problemele documentării și vizibilității internaționale*, Oeconomica, nr. 2, p. 1–49.
8. Iancu Ștefan (2003), *Dezvoltarea științei și tehnicii în perioada interbelică*, NOEMA, vol. II, nr. 2
9. Institutul de Economia Industriei (1986), *Aspecte ale activităților de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și introducerea progresului tehnic în România comparativ cu alte țări*, Studii de economie industrială, p. 72–75.
10. Marinete Lucian (1971), *Mişcarea de invenţii şi inovaţii în cincinalul 1966–1970,* Revista invenţii şi mărci, nr. 4, p. 286.
11. Millea Nona (2017), *Trei sferturi de veac de cercetare științifică românească – 1938–2015*, NOEMA, vol. XVI, disponibil la: http://noema.crifst.ro/ARHIVA/2017 05_02.pdf.

12. Năstase Gabriel I. (2004), *Ion St. Basgan, un inventator român pentru eternitate*, Editura Ion Basgan București și Editura Performantica Iași.
13. Otiman Păun Ion (2013), *1948. Marea dramă a Academiei Române*, Editura Academiei, București.
14. Russu Corneliu, Sandu Steliana (1999), *Report on the financing of R&D activity in Romania*, Romanian Economic Research Observer, No. 6–7–8, p. 29–61.
15. Rusu Dorina N. (1997), *Istoria Academiei Române în date*, Editura Academiei, Bucureşti.
16. Rusu Dorina N. (2006), *Membrii Academiei Române, 1866–2006*, Editura Academiei, București.
17. Sandu Steliana (1998), *Industrial R&D reform in Romania*, în Meske Werner, Etzkowitz Henry (ed.), *Transforming Science and Technology System – the endless transition?* NATO Science Series, Vol. 23, IOS Press, p. 244–253.
18. Sandu Steliana (2010), *Main Issues of R&D Financing in Romania*, Revista română de economie, an XX, vol. 30, nr. 1, p. 127–145
19. Sandu Steliana (2016), *Experiența tranziției la economia de piață în domeniul cercetării-dezvoltării și inovării în România*, Studii de istorie și gândire economică, vol. 18, Editura Academiei, p. 189–212.
20. Sandu Steliana, Anghel Irina (2010), *An asset-based approach of the Romanian Research-Development and Innovation Systems*, Revista de cercetare și intervenție socială, vol. 29, p. 57–71.
21. Sandu Steliana, Dachin Anca, Toia Adrian, Zaman Gheorghe (1995), *Romanian Case*, în *Transformation mittel-und ost-europaischer Wissenschafts-systeme,* Landerberichte, Leske+Budrich, Opladen.
22. Sandu Steliana, Păun Cristian (2009), *Assessing the possibilities of filling the gap between Romania and the EU in the R&D field*, în Iancu Aurel (coord.), *Economic Convergence*, The Publishing House of the Romanian Academy, București, p. 80–101.
23. Slătineanu Alexandru (1925), *Anuarul Universității din Iași, 1924-1925*, Tipografia T.M. Carpați, Iași, p. 12.
24. Sonea Gavrilă (2007), *Știința și tehnologia autohtone în dezvoltarea României, 1938–1989*, Editura AGIR, București.
25. Tănăsescu Florin Teodor (2015), *125 de ani de la naşterea savantului român Ştefan Procopiu*, disponibil la: http://www.icpe.ro/files/0/Stefan_Procopiu.pdf.
26. Vlad Ionel Valentin (2015, 2016), *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani,* vol. I, p. 257-260, vol. II, p. 262-266, vol. III, partea I, p. 342-344, vol. III, partea a 2-a, p. 357-368, Editura Academiei, București.
27. Zaman Gheorghe *et al.* (1995), *Dynamic Changes in the Romanian Research and Development System*, în Mayntz Renate, Schimank Uwe, Weingart Peter, *Transformation Mittel – und ost-europaischer Wissenschafts – Systeme*, Leske+Budrich, Opladen, p. 977–1044.
28. Zaman Gheorghe, Sandu Steliana (2005), *European Research Area: Challenge for Romanian R&D and Innovation System*, în *Science and Technology Policy, Lessons for CEE countries*, Inzelt Annamaria, Zaman Gheorghe, Sandu Steliana (coord.), Editura Expert, București.

16. COMERŢUL INTERIOR

ANA-LUCIA RISTEA, VALERIU IOAN-FRANC, AUREL VAINER

16.1. COMERȚUL INTERN ÎN PERIOADA 1918–1947

Rezultat al dezvoltării producţiei materiale – agricole şi industriale – din perioada interbelică, îndeosebi al modificărilor structurale ale patrimoniului productiv prin rezultatele Marii Uniri, cât şi al creşterii considerabile a diviziunii muncii sociale, piaţa internă, ca piaţă naţională, constituită integral în perioada de după Primul Război Mondial, a urmat un proces dublu: de extindere şi de consolidare.

Prin încheierea Primului Război Mondial şi a tratatelor de pace şi de altă natură încheiate după aceea, au crescut substanţial dimensiunile pieţei bunurilor de consum şi a serviciilor. Creşterea dimensiunilor generale ale pieţei interne, ca urmare a nevoii de a satisface un număr considerabil sporit de consumatori, provenind direct din creşterea numărului populaţiei, mai ales din noile regiuni care au intrat în fruntariile României Mari (Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat), constituie noul cadru de desfăşurare a comerţului.

Nu este vorba doar de o creştere numerică a consumatorilor potenţiali, ci şi de o cerere de mărfuri şi servicii mai diversificată, mai pretenţioasă calitativ, date fiind diferenţele de ordin structural, bazate pe standarde diferite de viaţă şi civilizaţie.

S-a lărgit considerabil, în acelaşi timp, baza de producţie a bunurilor de consum şi a serviciilor pentru populaţie, prin creşterea potenţialului economic al României de dinainte de Unire. Nu se poate omite nici extinderea majoră a numărului operatorilor comerciali, ca efect direct al practicării comerţului de către un număr mai mare de comercianţi, inclusiv prin integrarea în România Mare a multor oameni de afaceri de provenienţă şi din rândurile minorităţilor naţionale, care şi-au sporit ponderea în cadrul populaţiei din România, apreciabil crescută.

În întreaga ei eterogenitate şi complexitate de instrumente şi raporturi economice, piaţa internă dobândeşte în cele două decenii, până în 1938, o importanţă sporită în procesul reproducţiei sociale, amplificându-şi funcţiile schimbului şi circulaţiei valorilor.

Modernizarea bazei tehnico-materiale, transporturile pe căile ferate, pe şosele, accelerarea informaţiei prin telegraf şi telefon, înmulţirea burselor de mărfuri şi valori, creşterea târgurilor şi oboarelor, a centrelor de schimb din marile oraşe, ca şi sporirea rolului capitalului comercial, superior organizat în societăţi comerciale, au mărit viteza de circulaţie a mărfurilor şi, implicit, viteza de rotaţie a

capitalurilor. Pe de altă parte, comerţul însuşi suferă un proces de specializare, de modernizare tehnico-economică, îndeosebi în mediul urban, unde se realiza cea mai mare parte a produselor industriale ale pieţei naţionale.

Se desăvârşesc condiţiile de liberă circulaţie şi concurenţă, fiind înlăturate îngrădiri extraeconomice din trecut din calea acţiunii legilor valorii şi schimbului. Piaţa naţională, purtând amprenta factorilor de natură politică, economică şi financiară din ţară şi străinătate, ajunge la toate atributele de bază ale libertăţii de circulaţie şi schimb al mărfurilor prin mecanismele cererii şi ofertei. Evoluţia comerţului interior nu a fost liniară, urmând într-un fel şi trenduri ale economiei interne şi internaţionale de după Primul Război Mondial. În comparaţiile economice s-a luat ca punct de referință maxim anul 1938.

Desigur, se poate vorbi de o dezvoltare explozivă, spectaculoasă, cu o dinamică mereu ascendentă, generată de boomul economic de dinaintea celui de al Doilea Război Mondial.

Un alt șir de fenomene decurg din tendința de democratizare a consumului, ca urmare și a evoluției spre agricultura de tip capitalist, dar și din intensificarea schimbului dintre sat și oraș, concomitent cu dezvoltarea unor industrii noi în domeniul civil și militar. S-au dezvoltat centre industriale majore în București și în diferite zone ale țării (Banat, Transilvania, Moldova, Muntenia) și s-a trecut la producția și consumul de bunuri de îmbrăcăminte și încălțăminte de tip industrial.

Au apărut forme moderne de comerț interior specializat sau de tip universal. S-au născut și au funcționat tot mai intens magazinele de firmă ale unor mari producători, de exemplu: Dermata, Gralex pentru încălțăminte industrială, Cehoslovacia pentru articole de confecții și îmbrăcăminte, concomitent cu magazinele universale: Galeriile Lafayette, Pop și Bunescu, Vulturul de Mare, Sora etc.

În perioada deceniului patru, în procesul transformărilor sale profunde, piaţa internă obţine unele caracteristici generate de evoluţia producţiei materiale, de acţiunea politicii economice şi de influenţa pieţei mondiale.

Se măreşte volumul mărfurilor autohtone intrate în schimb, ca rezultantă a trecerii economiei la faza de avânt a ciclului economic. Valoarea tranzacţiilor, din cauza menţinerii preţurilor, deşi în creştere evidentă, sub nivelul anului 1929, rămâne inferioară celei din perioada antecriză. Volumul total al circulaţiei mărfurilor este diminuat, în urma restrângerii substanţiale a importului de produse, la aproape jumătate faţă de volumul anilor 1928–1929.

Producţia indigenă – mai cu seamă cea industrială –, deşi a asigurat cu o treime mai multe mărfuri decât în 1929, nu a putut acoperi comprimarea importului. Aceasta nu a afectat însă mişcarea economiei şi nici corelaţiile reproducţiei.

Piaţa naţională, legată şi dependentă prin multiple canale de piaţa europeană, apelează în continuare, pentru înzestrarea industriei, a economiei naţionale, la utilaje de tehnicitate ridicată asigurate de furnizorii străini.

În acelaşi timp însă, comenzile statului ocupă o poziţie puternică, fără precedent în economia românească. Statul, cu un patrimoniu economic ce depăşea acum cu mult bugetul, îşi orientează comenzile către furnizorii interni, îndeosebi cei industriali. Prin legi speciale, s-a regândit de altfel prioritatea comenzilor în ţară.

În perioada 1934–1938, corespunzător dezvoltării comerţului, în special a pieţei interne, legislaţia comercială a suferit modificări şi îmbogăţiri. În primul rând, se desăvârșește unificarea legislaţiei pe întreg teritoriul ţării, prin noi legi cu caracter comercial, anulându-se cele moştenite de la regimurile de dinainte de Unirea din 1918. De asemenea, se completează şi se perfecţionează legislaţia referitoare la: registrul comerţului – de înscriere obligatorie şi radiere a firmelor din toată ţara; comerţul cu devize; comerţul de bancă; contractul de consignaţie. Legislaţia referitoare la cambie, bilet de ordin şi cec primeşte o nouă dezvoltare. Cea mai importantă măsură legislativă referitoare la comerţ, la raporturile de schimb în general a constituit-o adoptarea Codului de comerţ din 1938, care a înlocuit vechiul cod din secolul trecut. Se impun astfel reglementări unitare ale actelor de schimb şi circulaţie pe întreaga piaţă naţională, introducându-se perfecţionări în domeniu, după cele mai noi norme de drept recunoscute pe plan mondial.

Comerţul interior în formele sale de bază – din import, pentru export, de desfacere prin verigile cu ridicata, de depozitare etc. – a fost gestionat de capitalul mare, organizat în societăţi pe acţiuni. Dintre acestea, o parte, în special societăţile de comision, cele de import-export şi oficiile de desfacere a unor produse cartelate, aveau însemnate participări de capital străin, care reprezentau ancora de legătură cu piaţa mondială, cu mijloacele şi formele moderne în domeniu.

Remarcabilă este dezvoltarea societăţilor comerciale, al căror număr se dublează în ponderea totalului societăţilor economice. Fenomenul apare cu atât mai specific cu cât, chiar după criza economică (1929–1934), societăţile comerciale erau cu peste 63% mai numeroase, creşterea continuând şi în anii următori.

Capitalul social marchează o intensitate egală de creştere, se amplifică absolut şi relativ ponderea sa în totalul capitalului social al ţării, sporind cu 64% faţă de anul 1929.

Aria de desfăşurare a comerţului poate fi desenată, în primul rând, prin numărul de firme comerciale. Oficiul Registrului Comerţului, instituţie creată în anul 1931 cu sarcina de a înregistra firmele şi a întocmi dosare cu toate datele necesare, nu a dat publicităţii decât intermitent situaţii statistice.

Tabelul 16.1

Compoziţia pe categorii de comerţ a reţelei comerciale în anul 1934

Ramura de comerţ	Număr unităţi	Ramura de comerţ	Număr unităţi
Alimentar şi băuturi	113.959	Aparate şi maşini	8.532
Îmbrăcăminte şi confecţii	25.861	Produse diverse	8.875
Chimice şi farmaceutice	3.551	Agenţii de comerţ	3.852
Materiale de construcţii	8.631		

Sursa: Postolache, 1991, p. 154.

Pentru anul 1936, datele existente arată 182.310 firme individuale şi 20.449 de firme sociale din toate domeniile. În anul 1938 au activat în toată ţara, în total, 231.999 de firme comerciale şi comerciale de producţie, de transport etc.

Predominante apar unităţile alimentare, restaurantele şi cârciumile, apoi, în ordinea numărului, nu a importanţei şi nici a valorii tranzacţiilor, cele de îmbrăcăminte, confecţii etc., datele creând doar o imagine generală şi aproximativă, situaţii asupra vânzărilor pe compartimente nefiind publicate.

Un loc important în volumul comerţului, în mişcarea pieţei interne, îl ocupa schimbul dintre oraş şi sat, care a luat amploare în anii interbelici datorită lărgirii şi predominării, după reforma agrară de la începutul anilor douăzeci, a gospodăriilor ţărăneşti în producţia agricolă a ţării. A fost o consecinţă a extinderii caracterului lor marfar bănesc, a creditului rural, a impozitelor etc.

De bază în comerţul dintre oraş şi sat erau produsele agricole, alimentare, uneori şi forestiere, spre oraş, şi mărfuri industriale, mijloace de muncă şi de consum, de la oraş spre sat. Ultimele se concretizau în produse metalurgice – unelte şi maşini agricole, fierărie, tablă –, textile, fire şi ţesături, împletituri, încălţăminte, confecţii, petrol pentru iluminat, articole de băcănie, băuturi etc., ca regulă, în gamă restrânsă, de calitate medie şi inferioară şi în cantităţi reduse, dar variabile în raport cu veniturile diferitelor categorii de gospodării.

Faţă de volumul mărfurilor agricole vândute de ţărănime, absorbţia pe piaţă a mărfurilor industriale apărea mai restrânsă. Consumul unor categorii principale de produse industriale pe locuitor la nivelul întregii populaţii atestă şi capacitatea de cumpărare a pieţei rurale. Cantităţile menţionate cuprind şi consumul mult mai ridicat al oraşelor, ca şi consumul industrial al unora dintre produse.

La sate se consuma în medie numai 1,2–1,5 kg de zahăr anual pe locuitor, diferenţa fiind în favoarea oraşelor. Aceeaşi apreciere priveşte şi produsele textile, iar la cele metalurgice, consumul productiv îl depăşea mult pe cel individual. În orice caz, capacitatea de cumpărare a pieţei interne şi, respectiv, a celei rurale pentru produsele industriale rămânea problema-cheie a dezvoltării industriei naţionale.

Tabelul 16.2

Consumul intern anual pe locuitor la unele produse industriale principale, 1913–1937

– kg –

Produsul	**1913**	**1927**	**1935**	**1937**
Zahăr	4,60	5,90	4,20	5,30
Ulei comestibil	0,64	1,30	1,40	1,90
Produse de lână	0,44	0,64	0,42	0,51
Produse de bumbac	2,26	2,82	1,54	2,20
Articole de piele	0,65	0,76	0,53	0,54
Petrol lampant	7,00	8,50	8,70	8,90
Vase de fontă	0,25	0,04	0,01	0,04
Geamuri	2,44	1,51	1,74	2,22
Sodă caustică	0,51	0,55	0,52	0,44
Sulfat de cupru	0,39	0,41	0,32	0,65
Produse de fier	10,10	21,90	11,00	23,20
Celuloză şi hârtie	1,41	2,50	2,69	3,16

Sursa: Postolache, 1991, p. 155.

În cadrul schimbului dintre oraş şi sat, forme specifice îmbracă desfacerea produselor agricole şi industriale. Cea mai mare parte a cerealelor şi vitelor se vindeau în târguri şi oboare, unde se desfăceau şi mărfuri industriale. Noile condiţii economice ale ţărănimii au determinat o extindere fără precedent a acestor forme de pieţe locale. Ele depăşesc mult ca număr târgurile vechi.

Cel mai expresiv şi cuprinzător raport economico-social care concentrează în el rezultatul a numeroşi factori ai deosebirilor esenţiale dintre sat şi oraş şi ai cauzelor condiţiilor de trai mediocre ale majorităţii ţărănimii este cel al foarfecii preţurilor. Chiar în perioada de avânt a deceniului trei, preţurile produselor agricole se reduc, în vreme ce preţurile produselor industriale achiziţionate de agricultori cresc. În perioada crizei, scăderea este mai mare, redresarea fiind mai slabă după criză la preţurile agricole. De aici, puterea de cumpărare a ţărănimii se reduce aproape la jumătate, pentru aceeaşi cantitate de produse industriale producătorul agricol trebuind să vândă în anii 1934–1938 cu 35–45% mai multe produse agricole. Şi, cum nici randamentul şi nici suprafeţele cultivate de el nu au crescut, în consecinţă, se cumpărau mai puţine produse industriale.

Tabelul 16.3

Indicii preţurilor produselor agricole şi ale celor industriale, 1927–1938

– 1929 = 100 –

Anii	Indice preţuri produse agricole	Indice preţuri produse industriale	Capacitatea de cumpărare a produselor agricole
1927	106,7	97,1	109,9
1929	100,0	100,0	100,0
1934	44,1	82,6	53,4
1936	94,0	95,4	56,6
1938	67,1	99,2	67,6

Sursa: Postolache, 1991, p. 156.

Problema schimbului dintre sat şi oraş reflecta în plan social problema agrară: insuficienţa mijloacelor de producţie şi slaba productivitate a muncii, iar ca tribut al acestora, nivelul de consum şi de trai scăzut al celei mai mari părţi a producătorilor agricoli.

Aspectele considerate principale, relevante asupra pieţei interne, a schimbului şi a formelor sale concrete conduc la constatarea generală că, la sfârșitul deceniului patru, piaţa naţională ajunsese la stadiul său de maturitate, dar cuprinzând şi o serie de forme ale schimbului simplu de mărfuri. Prin piaţa sa internă, România constituia un teren, devenit tradiţional, pentru importul mărfurilor cu tehnicitate ridicată din ţările industriale şi de sursă de materii prime şi combustibil. Ambele aspecte o încadrau în piaţa mondială, în circuitul internaţional de mărfuri şi valori, relevându-i contribuţia la comerţul mondial.

În stadiul de la sfârşitul deceniului patru, trendul director al pieţei nu îl mai constituia transformarea economiei naturale, premarfare, în economie de piaţă. În linii generale, producţia marfară devenise dominantă în toate sectoarele economiei naţionale, generalizând acţiunea principiilor şi legilor economiei de piaţă. Faptul că gospodăriile ţărăneşti îşi mai satisfăceau necesităţile proprii până la 50% prin autoaprovizionare, fără ca această producţie să treacă prin schimb, nu schimbă calitativ concluzia de mai sus. Chiar şi în agricultura ţărilor industriale, gospodăria ţărănească a fermierului funcţiona parţial prin autoconsum, numai că ponderea acesteia era mai redusă, ceea ce constituie, prin comparaţie, element de distincţie pentru piaţa românească.

Este însă de remarcat şi de reţinut faptul că elementele particulare şi calitative ale pieţei interne evidenţiază amploarea atinsă în economia românească de forţa de muncă-marfă: în România existau în sfera productivă şi neproductivă cca 2.400 mii de salariaţi. În comparaţie cu populaţia activă de 10.400 mii de persoane, munca salariată reprezenta cca un sfert, subliniind prin aceasta zona întinsă a elementului calitativ, specific pieţei interne, economiei de piaţă româneşti, hotărâtoare pentru direcţiile şi tendinţele dezvoltării istorice a României.

Criza mondială din anii 1929–1933, când începe economia de penurie, cu manifestări directe și variate atât la nivelul cererii, cât și al ofertei, a adus o evoluție caracterizată și prin numeroase falimente, care au avut loc și în domeniul comerțului interior. A urmat perioada postcriză, însemnând o dinamică foarte ridicată a proceselor economice și sociale, cu influenţe directe asupra comerțului interior.

Intrarea în ciclul economiei de război, marcată tot mai mult de o penurie extinsă de bunuri şi servicii, a condus la restrângeri masive ale puterii de cumpărare a populaţiei şi la apariţia sistemelor de dirijare a consumului, sub forma sistemelor de cartelare a consumului şi a cumpărărilor de mărfuri şi servicii, care au funcţionat pe diferite criterii, inclusiv de discriminare naţională la diferite categorii de produse şi de consumatori. Respectivele sisteme au funcţionat atât în economia regimului Antonescu, cât şi un număr însemnat de ani după aceea.

Piaţa internă a anilor 1940–1947, respectiv în perioada războiului şi în cea postbelică, s-a confruntat cu probleme grave – inflaţie galopantă, insuficienţa produselor alimentare şi industriale, preţuri fixate, speculă și vânzări de produse alimentare și de îmbrăcăminte pe cartele –, pe de o parte, şi cu restrângerea accentuată a comerţului din mediul rural, mai cu seamă prin restricţionarea acestuia de predarea la stat a cotelor obligatorii de produse agricole, pe de altă parte. Locul unor magazine mici cu profil diferit, dar în raport direct cu cererea şi oferta l-au luat schimburile de produse în natură sau condiţionate de vânzarea de către cooperative cu predarea la schimb a unor produse agroalimentare. În general, era vorba de un comerţ de repartiție, şi nu de schimb direct ori de relaţie cerere şi ofertă pe piaţa reţelei comerciale interne. Imediat după război, comerţul intern a cunoscut o înrăutăţire accentuată şi din cauza exporturilor exagerate impuse pentru

achitarea înainte de termen a datoriilor de război şi a scăderii producţiei din cauza crizei care a însoţit schimbarea de regim politic şi social.

16.2. COMERŢUL INTERN ÎN PERIOADA 1948–1989

STRUCTURI INSTITUŢIONALE CU RESPONSABILITĂŢI ÎN ORGANIZAREA ŞI PLANIFICAREA ACTIVITĂŢII DE COMERŢ INTERIOR

În perioada 1948–1989, atribuţiile instituţionale pe linia organizării comerţului interior intrau în sfera de activitate a *Ministerului Comerţului Interior* (MCI), responsabil pentru înfăptuirea politicii în domeniul acestei ramuri şi realizarea aprovizionării populaţiei, realizarea planului de desfacere cu amănuntul, respectiv: stabilirea preţurilor cu amănuntul la unele bunuri de consum; repartizarea pe verigi comerciale a cotei de rabat-adaos; organizarea contractării fondului de mărfuri în colaborare cu structurile responsabile din ministerele specializate cu producţie industrială şi agricolă; organizarea cercetării ştiinţifice şi a proiectării în domeniul comerţului interior; pregătirea profesională a lucrătorilor comerciali.

În anii comerţului de tip „socialist" a funcţionat împerecherea cererii cu oferta printr-un sistem sofisticat de repartiţii industriale şi comerciale. Se poate vorbi însă despre o ofertă cu un grad redus de sortiment şi performanţe tehnice.

Pentru aplicarea unitară a politicii în domeniul comerţului interior, MCI îşi desfăşura atribuţiile în strânsă cooperare şi colaborare cu structurile executive ale consiliilor populare judeţene, cu unităţile administrativ-teritoriale ce delimitau structura teritoriului României. În acest scop, în fiecare judeţ şi în municipiul Bucureşti funcţionau direcţii comerciale, ca organe locale de specialitate ale administraţiei de stat, având dublă subordonare – MCI şi consiliile populare judeţene.

Pentru urmărirea şi respectarea regimului şi a politicii de preţuri a fost înfiinţat *Comitetul de Stat pentru Preţuri*, în subordinea căruia funcţionau inspecţiile teritoriale în domeniu.

Calitatea mărfurilor comercializate, inclusiv a conservării şi manipulării lor în condiţiile de igienă şi de respectare a normelor sanitar-veterinare, era o atribuţie a inspecţiilor centrale specializate de control: *Inspectoratul General de Stat pentru Controlul Calităţii Produselor, Inspecţia Sanitară de Stat* şi *Inspecţia Veterinară de Stat. Miliţia Economică* şi *Ministerul de Interne* aveau sarcini de control al legalităţii activităţilor de comerţ, al integrităţii avutului obştesc, al corectitudinii şi moralităţii personalului comercial.

Pentru activitatea de cercetare în domeniul pieţei bunurilor de larg consum a fost înfiinţat (în anul 1967) *Institutul de Cercetări Comerciale,* care s-a transformat ulterior, prin lărgirea domeniilor investigate, în *Institutul de Economia Comerţului Interior şi a Turismului* (IECIT). Având dublă subordonare, MCI şi Ministerul Turismului, pe de o parte, şi, din anul 1976, Institutul Central de Cercetări Economice, pe de altă parte, IECIT realiza o serie de studii privind cercetarea

aplicativă, beneficiarii direcţi fiind factori de decizie de la nivel central (MCI, MT, CENTROCOOP, ministere producătoare etc.) şi local (direcţii comerciale judeţene, întreprinderi comerciale): cercetări selective de teren; sondarea opiniilor, a preferinţelor şi a motivaţiilor consumatorilor, prin paneluri proprii de gospodării şi magazine; studii de fundamentare a dezvoltării, proliferării şi amplasării comerciale cu amănuntul (sintezele acestor studii erau incluse în schiţele de sistematizare teritorială elaborate de institutele de proiectare judeţene) etc. În subordinea MCI, pentru activitatea de proiectare a obiectivelor comerciale de interes, a fost înfiinţat Institutul de Proiectări Comerciale (IPOCROM). IECIT şi IPOCROM colaborau cu direcţiile de specialitate din MCI, în contextul unor obiective de strategie a dezvoltării reţelei comerciale, în convergenţă cu tendinţele de dezvoltare a acesteia pe plan mondial: norme de dezvoltare a aparatului comercial, forme moderne de vânzare, introducerea progresului tehnic în comerţul cu amănuntul şi cu ridicata etc.

ORGANIZAREA APARATULUI COMERCIAL

Aparatul comercial, constituit din ansamblul unităţilor comerciale cu amănuntul şi cu ridicata prin care se realizau actele de comerţ (vânzare-cumpărare), era organizat pe *sisteme comerciale*, modificate în timp de la o etapă la alta, în funcţie de cerinţele de conducere şi de necesităţile specifice planificării centralizate.

Un criteriu general de departajare a sistemelor comerciale se referă la specificitatea activităţii instituţiei coordonatoare a sistemului respectiv. Din această perspectivă, comerţul interior se realiza prin:

1) *Sisteme comerciale ale ministerelor coordonatoare ale procesului de circulaţie a mărfurilor*. Principalul sistem era sistemul MCI, grupat, la rândul său, în două subsisteme: a) de nomenclatură (subordonat direct MCI) şi b) local (subordonat direcţiilor comerciale judeţene).

În *subsistemul MCI* erau incluse verigile comerciale de importanţă regională şi în directa subordonare a aparatului ministerului, respectiv:

- întreprinderile comerciale cu amănuntul din Bucureşti, care subordonau marile magazine universale (Unirea, Bucureşti, Victoria, Bucur-Obor) şi unităţile-etalon (Romarta, Cocor, Comaliment, Întreprinderea pentru Prezentarea şi Desfacerea Mobilei, Întreprinderea pentru Desfacerea Materialelor Sportive – întreprindere cu ridicata şi cu amănuntul cu o reţea de desfacere în zece oraşe principale);
- 76 de întreprinderi comerciale cu ridicata (41 pentru mărfuri alimentare – ICRA, 13 pentru mărfuri textile-încălţăminte – ICRTI şi 17 pentru mărfuri metalo-chimice – ICRM);
- ICS Bijuteria Bucureşti, aprovizionând întreaga ţară şi având trei magazine proprii de desfacere în Bucureşti;
- o întreprindere coordonatoare a circulaţiei produselor alimentare din import (IDRMAI).

Subsistemul MCI local era constituit din 312 întreprinderi comerciale cu amănuntul, cu rază de activitate orăşenească şi municipală. În funcţie de criteriul merceologic, aceste întreprinderi erau specializate pe desfacerea de mărfuri:

- alimentare (36 de întreprinderi);
- legume-fructe (41);
- alimentaţie publică (38);
- alimentare şi alimentaţie publică (24);
- nealimentare (75);
- alimentare, nealimentare, alimentaţie publică (98 de întreprinderi mixte).

2) *Sisteme comerciale ale ministerelor coordonatoare ale activităţii de producţie a unor ramuri ale economiei naţionale.* În cadrul acestor sisteme funcţionau reţelele comerciale specializate:

- reţeaua de unităţi „PECO", pentru vânzarea produselor petroliere (din subordinea *Ministerului Industriei Chimice*);
- magazinele specializate în desfacerea florilor şi a produselor de tip AGROCOOP (în subordinea *Ministerului Industriei Alimentare* şi *Ministerului Achiziţionării Produselor Agricole*).

3) *Sisteme comerciale ale ministerelor coordonatoare ale activităţilor economice cu caracter de servicii sau cu domenii specifice de activitate*. În cadrul acestor sisteme funcţionau:

- întreprinderile cu activitate hotelieră şi de alimentaţie publică – de nomenclatură şi locale – din subordinea *Ministerului Turismului*; în plan local, subordonate oficiilor judeţene de turism, îşi desfăşurau activitatea întreprinderile balneare sau balneoclimaterice, având în subordine şi o reţea de unităţi de alimentaţie publică;
- oficiile poştale (cu obiectiv comercializarea ziarelor, revistelor, timbrelor filatelice, precum şi aprovizionarea unităţilor comerciale cu amănuntul din sistemul MCI) aflate în subordinea *Ministerului Transporturilor şi Telecomunicaţiilor*; de acest minister aparţinea şi întreprinderea specializată ROMVARED, prin care se organiza activitatea comercială de alimentaţie publică din vagoanele-restaurant;
- oficiile farmaceutice teritoriale, coordonate prin Oficiul Farmaceutic Central direct de *Ministerul Sănătăţii*, aveau în subordine reţeaua de farmacii prin care se asigura circulaţia medicamentelor şi a instrumentelor medicale;
- Întreprinderea de Difuzare a Cărţii (cu activitate de comerţ cu ridicata subordonată Centralei Editurilor) şi Centrele de Librării (cu activitate judeţeană) erau structuri instituţionale proprii ale *Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste,* cu responsabilităţi în activitatea reţelei de librării.

4) *Sisteme comerciale aparţinând organizaţiilor de masă, profesionale şi obşteşti.* În acest segment de instituţii relativ eterogene funcţionau întreprinderi comerciale sau doar unităţi de desfacere aflate într-o subordine anume: Biroul de Turism pentru Tineret, Consiliul Naţional al Organizaţiei Pionierilor, Uniunea

Generală a Sindicatelor din România, Asociaţia Generală a Vânătorilor şi Pescarilor, Asociaţia Crescătorilor de Albine, Uniunea Compozitorilor, Uniunea Artiştilor Plastici („Fondul Plastic").

5) *Sisteme comerciale ale cooperaţiei. Cel mai important sistem cooperatist* era cel al *Uniunii Centrale a Cooperativelor de Producţie, Achiziţii şi Desfacerea Mărfurilor – CENTROCOOP* – la nivel naţional, reprezentat la nivel teritorial de uniunile judeţene, iar la nivel local, de cooperativele de producţie, achiziţii şi desfacere, care dispuneau de unităţi operative de comercializare. La nivel central, funcţionau două întreprinderi: Întreprinderea comercială integrată „UNIVERSAL-COOP" (prin care se efectua şi schimb de mărfuri intercooperatist în cadrul Asociaţiei Cooperatiste Internaţionale) şi Întreprinderea de Tehnică Comercială, Reclamă şi Publicitate (RECOOP).

Un *al doilea sistem comercial cooperatist* era reprezentat, la nivel central, de *UCECOM* (*cooperaţia meşteşugărească*) şi, la nivel teritorial, de uniunile judeţene, având în subordine cooperativele meşteşugăreşti cu o reţea de unităţi comerciale operative.

Al treilea sistem comercial cooperatist era format de *cooperaţia agricolă*, coordonată la nivel central de *UNCAP* (Uniunea Naţională a Cooperativelor Agricole de Producţie), iar la nivel teritorial, de uniunile judeţene. La nivel local, întreprinderea judeţeană AGROCOOP (aprovizionată prin asociaţiile intercooperatiste) avea în subordine unităţi de desfacere operative.

EVOLUŢIA REŢELEI COMERCIALE CU AMĂNUNTUL ŞI A VÂNZĂRILOR DE MĂRFURI ÎN PERIOADA 1948–1989

Între anii 1948 şi 1989, chiar în condiţiile naturii socialiste a dezvoltării ţării, care au imprimat şi comerţului interior o finalitate cu accente proprii, în fizionomia reţelei comerciale cu amănuntul se regăsesc multe dintre tendinţele conturate pe plan mondial în deceniile care au urmat celui de al Doilea Război Mondial: creşterea gradului de complexitate a activităţii comerciale, concentrarea, despecializarea şi multispecializarea, ridicarea nivelului tehnic, modernizarea formelor de comerţ etc.

Anii de comerţ caracteristic economiei planificate, de comandă, au debutat cu procesul de creare a comerţului socialist, dar şi de transformare a comerţului ca ramură a circulaţiei mărfurilor. Dacă în anul 1948 comerţul de stat şi cel cooperatist deţineau doar 7.411 unităţi comerciale cu amănuntul, faţă de 97.946, cât avea comerţul particular, în perioada imediat următoare, comerţul socialist a înlocuit în totalitate, începând cu anul 1960, comerţul capitalist (particular). Ca tendinţă, comerţul cu amănuntul şi de alimentaţie publică a crescut constant între anii 1950 şi 1989.

Mai cu seamă după anul 1960, apar şi se dezvoltă noi forme de comerţ – magazine alimentare cu autoservire, magazine specializate de produse industriale cu diferite profiluri, magazine de mobilă şi, mult mai târziu, magazine specializate cu bunuri de folosinţă îndelungată, la care accesul era dirijat.

Despre amploarea acestui proces vorbesc datele referitoare la nivelul de dezvoltare a comerţului cu amănuntul (Tabelul 16.4).

În interpretarea datelor respective, trebuie avut în vedere faptul că, în primii ani ai intervalului de analiză, ritmurile înalte de creştere ale celor trei indicatori – vânzări de mărfuri cu amănuntul, unităţi comerciale cu amănuntul şi numărul mediu al salariaţilor din ramura circulaţiei mărfurilor – au ca explicaţie nu numai evoluţia economico-socială generală, ci şi nivelul redus de pornire, ca şi „înlocuirea treptată din sfera circulaţiei a comerţului particular" (Florescu, 1978).

Tabelul 16.4

Vânzările de mărfuri şi reţeaua de unităţi comerciale cu amănuntul şi de alimentaţie publică, pe forme de proprietate (la sfârşitul fiecărui an)

Anii	**Vânzări de mărfuri cu amănuntul,** total mil. lei preţuri curente	**Unităţi total**	**din care, pe forme de proprietate**			**Nr. mediu al salariaţilor (mii persoane)**
			de stat	**cooperatist**	**particular**	
1948	9.915	105.357	1.952	5.459	97.946	141,7
1950	12.050	65.795	7.762	19.805	38.228	248,6
1960	39.819	50.789	23.535	26.654	600	332,0
1970	93.677	61.556	30.682	30.874	–	440,0
1980	213.085	78.746	40.582	38.164	–	465,2
1989	297.343	82.035	41.876	40.159	–	468,6
Dinamica în procente (1950 = 100)						
1950	100	100	100	100	100	100
1960	330	77	303	135	2	175
1970	777	94	395	156	–	134
1980	1.768	120	523	193	–	316
1989	2.467	125	540	203	–	328

Sursa: Anuarul statistic al României, 1990, CNS, p. 566.

Este semnificativ faptul că vânzările de mărfuri au avut în toată perioada un dinamism accentuat. Astfel, în intervalul 1950–1989, vânzările de mărfuri cu amănuntul au crescut de peste 24 ori, calculate în preţuri curente, şi de 18 ori, calculate în preţuri constante, în timp ce numărul unităţilor comerciale şi numărul mediu al salariaţilor doar s-au triplat.

Datele Tabelului 16.4 oferă o imagine a evoluţiei cantitative. Pentru a întregi tabloul drumului parcurs în evoluţia comerţului românesc, trebuie să adăugăm şi procesul de modernizare a reţelei comerciale prin, pe de o parte, construirea unor unităţi noi, convergente şi comparabile cu structurile-tip întâlnite în comerţul ţărilor europene şi, pe de altă parte, prin reconsiderarea vechilor spaţii comerciale. În contextul acestui proces, la sfârşitul anilor 1989, pe întreg teritoriul ţării funcţionau peste 82 mii de unităţi de desfacere cu amănuntul şi de alimentaţie

publică, în suprafaţă totală de 10,3 mil. mp, realizate în proporţie de 70% după anul 1970.

Tabelul 16.5

Unităţile comerciale cu amănuntul şi de alimentaţie publică ale comerţului de stat şi cooperatist (la sfârşitul fiecărui an)

Anii	Unităţi total	Unităţi comerciale cu amănuntul	Unităţi de alimentaţie publică
1960	50.789	40.227	9.962
1970	61.556	47.454	14.102
1980	78.746	58.109	20.637
1989	82.035	58.597	23.438
În procente faţă de total			
1960	100,0	80,2	19,8
1970	100,0	77,1	22,1
1980	100,0	73,8	26,2
1989	100,0	71,4	28,6
Dinamica în procente (1960 = 100)			
1960	100	100	100
1970	123	118	142
1980	157	144	207
1989	163	146	235

Sursa: Anuarul statistic al României, 1990, CNS, p. 567.

În această perioadă de două decenii (1971–1989), investiţiile în comerţ au fost orientate cu predilecţie spre *dezvoltarea reţelei largi de magazine universale, generale şi tip BIG* („Băcănie–Industriale–Gospodine", tip supermagazin). Numai în perioada 1971–1986 s-au dat în folosinţă, în principalele oraşe ale ţării, 82 de astfel de unităţi comerciale. La sfârşitul anului 1986 funcţionau 97 de asemenea mari magazine.

În aprecierea stadiului de dezvoltare a comerţului interior atins la sfârşitul anului 1989, o analiză pertinentă impune o evaluare a nivelului relativ al dezvoltării sale din perspectiva legăturii pe care intrinsec a avut-o cu alte ramuri ale economiei naţionale. O astfel de analiză (Florescu, 1978, p. 42–52) evidenţiază cu argumente „subdezvoltarea" comerţului interior ca ramură integrată în ansamblul economiei româneşti.

În ce ar consta, în esenţă, „subdezvoltarea" comerţului românesc în intervalul 1948–1989? Dacă dimensiunile aparatului comercial, corespondenţa locului cu mărimea şi structura circulaţiei mărfurilor nu sunt edificatoare în a aprecia dacă este vorba despre o subdezvoltare (de altfel, numărul de unităţi şi suprafaţa lor comercială au marcat o tendinţă de creştere continuă), indicatorii relativi ai comerţului interior aduc clarificarea necesară dinamicii în România.

Subdezvoltarea la care se referea prof. C. Florescu încă în anul 1978 întrevedea penuria de mărfuri şi servicii pentru populaţie care avea să caracterizeze, începând din acel an, perioada sfârşitului comerţului socialist.

Evident că fenomenul rămânerii comerţului în urma dezvoltării generale nu a fost specific doar României, ci, în anumite perioade, a avut un caracter aproape cvasigeneral în epoca contemporană.

Într-adevăr, decalajul dintre nivelul comerţului şi al celorlalte ramuri economice este generat de o serie de tendinţe manifestate în timp, printre care prioritatea acordată altor ramuri (îndeosebi celor producătoare de bunuri materiale) în încorporarea progresului tehnico-ştiinţific, pe de o parte, şi dificultatea „tehnicizării" şi „automatizării" contactelor umane pe care le presupun actele de comerţ, pe de altă parte. S-a adăugat poziţionarea funcţiei comerciale, chiar în multe ţări cu comerţ avansat, pe un plan secundar în ierarhia funcţiilor de conducere a întreprinderii. Pe acest teren, a apărut marketingul, ca atitudine nouă în ceea ce priveşte relaţiile întreprinderii cu mediul său, ceea ce a condus la reconsiderarea funcţiei comerciale, a pieţei ca sferă a jocului cererii şi ofertei de mărfuri în mecanismul de conducere a întreprinderii (Florescu, 1978, p. 44).

Indicatorii reţinuţi în Tabelul 16.6 pun în valoare factorul uman (personal comercial) şi pe cel material (reţeaua comercială) în relaţie cu populaţia de servit, rezultând aprecierea de necontestat cu privire la solicitarea intensă a aparatului comercial, într-o corelaţie pe alocuri încordată între capacitatea acestuia şi dimensiunile cererii populaţiei. Iniţierea şi derularea unor programe naţionale de construcţie şi punere în funcţiune a unor reţele de comerţ înscrise în parametri comparabili cu direcţiile de dezvoltare din Europa Centrală şi de Vest (magazine universale generale şi specializate, hiper şi supermagazine), amplasate în teritoriu într-un sistem strict reglementat, nu au reuşit prefigurarea unui stoc de reţea comercială compatibilă cu cerinţele generale de ridicare a nivelului de civilizaţie şi confort.

Pentru comparaţie, în limita datelor disponibile, România avea, de exemplu, în anul 1975 cea mai mică pondere a personalului comercial în totalul populaţiei ocupate comparativ cu ţările membre CAER: 5,5% faţă de 10,8% (Cehoslovacia), 10,5% (R.D. Germania), 9,8% (Ungaria), 7,8% (Bulgaria), 7,5% (Polonia).

Aceeaşi stare nefavorabilă avea România şi în ceea ce priveşte numărul de locuitori pe o unitate comercială cu amănuntul: la nivelul anului 1975 înregistra 297 de locuitori faţă de 146 în R.D. Germania, 152 în Polonia, 153 în Cehoslovacia, 155 în Bulgaria, 169 în Ungaria (Florescu, 1978, p. 46), stare de fapt care avea să se menţină până în anul 1989.

Tabelul 16.6

Indicatorii relativi ai dezvoltării reţelei comerciale cu amănuntul în România, 1950–1989

Anii	Ponderea personalului* din comerţ în totalul populaţiei (%)	Numărul mediu de locuitori	
		la un lucrător comercial*	pe unitate comercială cu amănuntul
1950	2,5	220	146
1970	4,3	72	329
1980	6,0	53	282
1989	5,9	53	282

* Muncitori şi personal operativ din ramura circulaţiei mărfurilor.

Sursa: Calculate de autori pe baza datelor din *Anuarul statistic al României*, 1990, CNS.

Alături de aspectele examinate mai sus, legate îndeosebi de dimensiunile cantitative ale aparatului comercial, ar trebui luate în considerare şi o serie de elemente care evidenţiază nivelul calitativ atins de reţeaua comercială: structura personalului, nivelul de pregătire a acestuia, nivelul tehnic (relativ redus) al comerţului, nivelul de satisfacere a cerinţelor populaţiei, fără a intra în amănunte asupra dimensiunii totale şi a structurii fondului, a ofertei de mărfuri pe piaţa internă, care fac obiectul unor analize aprofundate din perspectiva calităţii vieţii în România în perioada experimentului economiei socialiste.

Fără a ţine seama de fenomenele inflaţioniste ale vremii, şi ele ţinute sub controlul planificării sau al aparatului de propagandă, *volumul vânzărilor de mărfuri cu amănuntul* (mil. lei preţuri curente) este redat în Tabelul 16.7. Relevante rămân dinamica vânzărilor, fiind concordantă cu sporirea reţelei comerciale la niveluri şi în structuri specifice economiei planificate, şi predominanţa firmelor de comerţ de stat, neîndestulătoare, deficitare semnificativ şi provocatoare a unora dintre marile nemulţumiri populare.

Tabelul 16.7

Volumul şi structura vânzărilor de mărfuri cu amănuntul prin comerţul de stat şi cooperatist, pe sectoare de mărfuri, 1950–1989, mil. lei, preţuri curente

Anii	Total	din care:		
		Mărfuri alimentare	Alimentaţie publică	Mărfuri nealimentare
1950	12.050	3.325	1.351	7.374
1960	39.819	12.238	5.897	21.684
1970	93.677	31.454	15.778	46.445
1980	213.085	70.761	35.468	106.856
1989	297.343	95.579	62.867	138.917
Procente				
1950	100,0	27,6	11,2	61,2
1960	100,0	30,7	14,8	54,5
1970	100,0	33,6	16,8	49,6
1980	100,0	33,2	16,7	50,1
1989	100,0	32,2	21,1	46,7
Dinamica în procente (1950 = 100)				
1960	283	273	324	280
1970	683	677	835	658
1980	15 ori	15 ori	19 ori	15 ori
1989	18 ori	15 ori	24 ori	18 ori
Ritmul mediu anual de creştere (%) 1951–1989	7,7	7,1	8,5	7,7

Sursa: Anuarul statistic al României, 1990, CNS, p. 576.

Pe locuitor, vânzările de mărfuri cu amănuntul în perioada 1950–1989 au evoluat după cum urmează:

Tabelul 16.8

Vânzările de mărfuri cu amănuntul prin comerţ

– lei/loc., preţuri curente

	1950	1965	1970	1975	1980	1985	1989
Total vânzări	739	3.350	4.623	6.627	9.598	14.920	12.843

Sursa: Postolache, 1991, p. 470.

16.3. MUTAŢII STRUCTURALE ÎN COMERŢUL CU AMĂNUNTUL ODATĂ CU TRECEREA LA ECONOMIA DE PIAŢĂ

DEZVOLTAREA REŢELEI COMERCIALE MODERNE

Structura reţelei comerciale cu amănuntul din anii 1990 poartă amprenta transformărilor declanşate de procesul de tranziţie la economia de piaţă, prin reconsiderarea funcţiei, a rolului şi a obiectivelor comerţului interior în general, prin privatizarea în totalitate a reţelei comerciale, a activităţii de comerţ interior.

Revoluţia din 1989 a făcut posibilă trecerea la noi forme de comerţ bazate treptat pe legile şi regulile economiei de piaţă, favorizate şi de liberalizarea comerţului exterior, astfel încât oferta de mărfuri din reţeaua comercială s-a extins şi diversificat semnificativ. Calităţile inventive ale românilor au dus foarte rapid la apariţia unei forme de comerţ „de consignaţie", care s-a dezvoltat exploziv prin aducerea de mărfuri din ţări vecine, cu disponibilităţi de afaceri şi iniţiative private. Dezvoltarea micului comerţ şi pe seama privatizării haotice a suprafeţelor comerciale existente la sfârşitul anului 1989 a provocat însă şi o bulversare a relaţiei cerere-ofertă, care a solicitat apoi o serie de reglaje costisitoare odată cu trecerea la modernizarea reală, pe principiile economiei de piaţă, a comerţului intern.

Spre deosebire de ţările Europei Centrale şi de Est (ECE), penetrarea lanţurilor internaţionale de magazine a început mai lent şi a fost mult mai redusă, sub impactul unui complex de factori: politici, economici (îndeosebi puterea redusă de cumpărare, pe de o parte, şi lipsa capitalului intern, pe de altă parte), obiceiuri de consum şi de cumpărare. Sunt edificatoare în acest sens datele Tabelului 16.9.

Tabelul 16.9

Cota de piaţă a diferitelor tipuri de magazine/de comercializare în ţările Europei Centrale şi Est (ECE)

(%)

	R. Cehă		Slovacia		Ungaria		Polonia		România	
	1999	2002	1999	2002	1999	2002	1999	2002	1999	2002
Hipermagazine	8	24	3	15	10	19	9	16	0	0
Supermagazine	29	21	21	27	17	14	10	15	3	7
Magazine discount	17	10	10	7	19	15	8	13	0	1
Cash & Carry	2	2	2	2	8	4	6	2	6	6

Tabelul 16.9 (continuare)

Mici comercianţi	31	31	49	39	37	32	41	40	22	19
Vânzare stradală	1	0	2	1	1	5	10	4	18	10
Alte sisteme de vânzare	12	12	13	19	8	11	16	10	51*	57

* Pentru România, în categoria „Alte sisteme de vânzare" este inclusă cota de piaţă a „buticurilor" (40% în anul 1999 şi 41% în anul 2002). Această denumire acoperă diferitele tipuri de comerţ, precum: micii comercianţi de proximitate (cu suprafeţe între 5 şi 15 mp); 30.000 de chioşcuri de 10–20 mp (10% cotă de piaţă în municipiul Bucureşti, respectiv 7% în alte oraşe); magazine specializate în marile oraşe, oferind un spaţiu de vânzare confortabil şi modern.

Sursa: Revue Elargissement no. 50, septembrie 2003, a Ministerului Francez al Economiei şi Finanţelor (Fassio şi Koleva, 2006).

Decalajul ţării noastre faţă de celelalte ţări ECE este evident. Comerţul românesc la începutul anilor 2000, ca efect al privatizării haotice, era caracterizat prin preponderenţa micilor comercianţi, a chioşcurilor şi buticurilor, a comerţului stradal.

După anul 2000, investiţiile făcute de grupurile multinaţionale de lanţuri de mari magazine au dinamizat procesul de concentrare a activităţii de comerţ cu amănuntul, materializat în magazinul de mare suprafaţă. Este edificatoare în această direcţie evoluţia numărului de magazine în comerţul cu amănuntul, în funcţie de mărimea suprafeţelor lor, respectiv în zece ani, între anii 2005 şi 2015 (Tabelul 16.10).

Tabelul 16.10

Reţeaua comercială a întreprinderilor cu activitate de comerţ cu amănuntul, 2005–2015

Categorii de suprafaţă	**Număr de unităţi**			**2005 = 100 (%)**	
	2005	**2010**	**2015[1)]**	**2010**	**2015**
Până la 120 mp	139.992	125.471	118.819	89,6	85,0
120–399 mp	6.748	6.070	5.895	90,0	87,4
400–999 mp	1.235	1.203	1.532	97,4	124,0
1.000–2.499 mp	305	453	1.017	148,5	333,4
2.500–4.999 mp	91	158	205	173,6	225,3
5.000–9.999 mp	41	120	139	262,7	339,0
10.000 mp şi peste	15	46	72	306,7	480,0
Total comerţ, din care:	148.427	133.521	127.679	90,0	86,0
– de stat	49	–	–		
– private	148.378	133.521	127.679		

[1)] Date provizorii.

*Sursa:*INS, *Anuarul statistic al României*, 2016, 2011 şi 2006.

Astfel, cele mai semnificative creşteri s-au înregistrat la categoriile de suprafaţă de peste 10.000 mp (numărul lor a crescut de aproape 5 ori, de la 15 în anul 2005 la 72 în anul 2015), cele cuprinse între 5.000 şi 9.999 mp (creştere numerică de 3,4 ori, de la 41 la 139 de magazine) şi categoriile având între 1.000 şi 2.499 mp (creştere numerică de 3,3 ori, de la 305 la 1017 magazine).

Aceste magazine au apărut ca răspuns al ofertei marilor lanţuri internaţionale de magazine la oportunităţile create pe seama unor factori obiectivi, care au stimulat creşterea cererii de consum a populaţiei ca urmare a creşterii salariilor şi pensiilor, a mutaţiilor în obiceiurile de consum şi de cumpărare, a atracţiei spre nou, a dorinţei de socializare etc. Se remarcă, de asemenea, că, începând cu anul 2008, piaţa internă, respectiv vânzarea mărfurilor cu amănuntul se realizează exclusiv prin reţeaua privată de unităţi comerciale.

Este de reţinut faptul că trendul de creştere a numărului de mari magazine (de peste 1.000 mp) s-a înregistrat concomitent cu o scădere a numărului de mici magazine (sub 120 mp) de la 139.992 (anul 2005) la 118.819 (anul 2015), reprezentând o diminuare cu 15 procente, precum şi cu scăderea magazinelor cu suprafaţa comercială cuprinsă între 121 şi 399 mp de la 6.748 (anul 2005) la 5.895 (anul 2015), respectiv o scădere cu 13 procente. În lipsa datelor statistice, apreciem că, în mare parte, această diminuare a numărului de magazine cu o suprafaţă de până la 399 mp s-a înregistrat în localităţile rurale (dispărând reţeaua de magazine din fostul sistem CENTROCOOP), precum şi în micile localităţi urbane.

Un studiu relativ recent (2016) al Gfk Consumer Panel Services de monitorizare a consumului casnic, evidenţiază că 60% din cota de piaţă internă revine formelor moderne de comerţ. Comparativ cu unele ţări est-europene, *comerţul tradiţional în România încă deţine o pondere semnificativă*: 45% în anul 2015, respectiv 40% în trimestrul I din anul 2016.

Profundele mutaţii structurale ale reţelei de comerţ cu amănuntul după anul 2000 s-au produs inclusiv în urma sporirii numărului de lanţuri internaţionale de magazine, fapt considerat, pe de o parte, semnificativ pozitiv, dar, pe de altă parte, şi o încurajare a creşterii economice pe seama consumului prin promovarea vânzării de mărfuri din import, ceea ce frânează dezvoltarea corespunzătoare a economiei naţionale în ansamblul ei.

În iulie 2009, în România funcţionau aproape *50 de centre comerciale*, iar altele aproximativ 100 erau în diferite stadii de construcţie[1]. Trendul pozitiv de dezvoltare a centrelor comerciale s-a materializat prin aproape o triplare a numărului lor *în perioada 2009–2014*, când erau în funcţiune *142 de centre comerciale*, însumând aproximativ *3.057 mii mp*. Cifra de afaceri realizată în perimetrul construit al celor 142 de centre comerciale, la nivelul anului 2014, a fost de 2,2 mld. euro, iar numărul de salariaţi angajaţi în reţeaua de magazine dezvoltată în toate centrele comerciale, în acelaşi an, a fost de 47,6 mii de persoane.

La jumătatea anului 2015, peste jumătate din piaţa comerţului cu amănuntul din România era acoperită de reţeaua a patru mari companii. Cele mai multe supermagazine şi hipermagazine din România sunt concentrate în macroregiunea Muntenia-Sud (775), iar cele mai puţine, în macroregiunea Sud-Vest Oltenia (265).

[1] În iulie 2008, în România existau aproape 41 mp de centre comerciale la o mie de locuitori. Prin comparaţie, media în UE era de peste 195 mp la o mie de locuitori. Cehia avea 158,5 mp la mia de locuitori, Polonia 142 mp şi Ungaria 120 mp.

Industria centrelor comerciale constituie o parte esenţială a economiei şi societăţii europene, trend recunoscut şi în cazul României. În măsura în care facilitează vânzările (sub deviza „totul în acelaşi loc/acoperiş"), centrele comerciale contribuie în măsură importantă la consumul privat (al populaţiei), care este principalul motor al productivităţii economice europene. Totodată, industria centrelor comerciale are un impact semnificativ asupra altor mari elemente economice, îndeosebi asupra investiţiilor şi cheltuielilor publice. În plus, în timp ce punctele de vânzare fizice realizează 90% din tranzacţii, centrele comerciale rămân principalul pilon al comerţului european, continuând să se adapteze nevoilor şi dorinţelor consumatorilor.

EVOLUŢIA VÂNZĂRILOR DE MĂRFURI CU AMĂNUNTUL

Deschiderea pieţei interne către importurile de mărfuri alimentare şi nealimentare imediat după decembrie 1990 a constituit elementul principal al redimensionării volumului vânzărilor cu amănuntul, corelat cu dezvoltarea – la început haotică, nejudicioasă şi fără corelaţii specifice unei modernizări reale – a reţelei aduse în proximitatea consumatorului. Creşterea, în consecinţă, a volumului de vânzări de mărfuri este redată în continuare (Tabelele 16.11a şi 11b):

Tabelul 16.11a

Comerţul cu amănuntul[1] pe forme de proprietate, 1990–1997

- % -

Anii	Total	din care: pe forme de proprietate				
		publică	mixtă	privată	cooperatistă	obştească
1990	100	77,0	0,9	0,09	22,01	–
1993	100	21,26	1,41	72,1	4,88	0,35
1994	100	18,0	1,42	77,5	2,95	0,13
1995	100	15,46	1,99	79,02	3,41	0,12
1996	100	11,46	6,13	79,64	2,56	0,21
1997	100	3,30	8,52	86,91	1,19	0,08

Notă: Datele sunt conform CAEN Rev. 1.

1) Exclusiv vânzarea, întreţinerea şi repararea autovehiculelor, a motocicletelor şi comerţul cu amănuntul al carburanţilor.

Sursa: Calculele autorilor, după INS.

Începând cu anul 1998, comerţul cu amănuntul se desfăşoară doar prin două forme: de stat, cu o pondere redusă și în scădere, şi cea privată, cu o pondere înaltă și în creștere.

Tabelul 16.11b

Structura comerţului cu amănuntul[1] pe forme de proprietate, 1998–2007

- % -

Anii	Total	Din care: pe forme de proprietate	
		de stat	privată
1998	100	4,62	95,38
1999	100	3,15	96,85
2000	100	2,26	97,74
2001	100	2,44	97,56
2002	100	1,34	98,66
2003	100	1,34	98,66
2004	100	0,68	99,32
2005	100	0,71	99,29
2006	100	0,65	99,35
2007	100	0,26	99,74

Notă: Datele sunt conform CAEN Rev. 1.

[1)] Exclusiv vânzarea, întreţinerea şi repararea autovehiculelor, a motocicletelor şi comerţul cu amănuntul al carburanţilor.

Sursa: Calculele autorilor, după INS.

Din anul 2008, vânzările se derulează aproape exclusiv prin reţeaua comercială privată.

La începutul anului 2017, noua structură a reţelei comerciale cu amănuntul era deţinută majoritar de lanţurile internaţionale de magazine, reprezentând investiţii internaţionale, aşa cum reiese din Tabelul 16.12. Profitabilitatea acestor forme de comerţ moderne şi susţinute aproape exclusiv de capitalul străin este de netăgăduit.

Cele mai multe supermagazine şi hipermagazine din România sunt concentrate în zona Muntenia-Sud (775, explicabil prin dezvoltarea explozivă din Bucureşti şi împrejurimi), iar cele mai puţine, în partea de Sud-Vest Oltenia (265).

În ceea ce priveşte evoluţia personalului ocupat în comerţul interior, este semnificativ faptul că, între 1995 şi 2000, acesta a sporit de la 865 mii de persoane la 928 mii de persoane, direcţia creşterii menţinându-se inclusiv în perioada imediat următoare ieşirii din criza economico-financiară. Comparând aceste valori cu numărul mediu al salariaţilor din comerţul interior la sfârşitul anului 1989 (468,6 mii de persoane, Tabelul 16.4), este evidentă sporirea ocupării în comerţ, această ramură a economiei absorbind un volum important de locuri de muncă după scăderea drastică a ocupării în celelalte ramuri, cu precădere în industrie.

Aceeaşi caracteristică generală poate fi desprinsă şi din analiza investiţiilor în sectorul comercial intern. De exemplu, în anul 2007, 41% din investiţiile imobiliare de cca 2 mld. euro au fost atrase în sectorul creşterii spaţiilor comerciale, trend menţinut şi în anii următori (în 2008, 60% din investiţiile imobiliare fiind amplasate în acest sector). Prin acest efort investiţional se poate răspunde şi întrebării formulate cu trei decenii în urmă de C. Florescu referitoare la „subdezvoltarea" comerţului interior românesc din perspectiva mărimii reţelei comerciale, indicator potrivit

căruia România se plasa în 2016 pe un loc fruntaş în Europa, în materia investiţiilor comerciale. În perioada crizei economice şi financiare, investiţiile în reţeaua comercială s-au redus semnificativ (doar 0,13 mld. euro) pentru ca, începând cu 2013–2014, trendul crescător să apropie volumul de investiţii în domeniu de valoarea-record a anilor 2007–2008.

Tabelul 16.12

Lanţurile internaţionale de magazine din România, 2016

Reţeaua	CIFRA DE AFACERI			PROFIT			Număr magazine	
	Mil. euro 2016	Evoluţie		Mil. euro 2016	Evoluţie			
		Mil. lei 2016	Creştere faţă de anul anterior – % –		Mil. lei 2016	Creştere faţă de anul anterior – % –	2016	2015
Kaufland	2.158,44	9.691,42	5,64	145,51	653,32	0,68	112	107
Carrefour*	1.868,14	8.387,96	8,47	28,72	128,97	3,34	244	228
Lidl	1.242,28	5.577,88	18,07	48,49	217,74	26,6	203	192
Auchan	1.090,33	4.895,59	10,16	–5,33	–23,94	a intrat pe pierdere	33	33
Metro	970,37	4.356,99	–3,06	23,04	103,43	191,68	30	31
Mega Image	963,27	4.325,09	21,39	30,03	134,84	31,12	522	467
Profi	790,61	3.549,85	39,32	28,25	126,84	141,28	501	367
Selgros	734,25	3.296,80	12,35	5,62	25,25	–41,56	21	19
Rewe Ro	638,14	2.865,25	7,88	5,29	23,75	84,68	206	181
Cora	388,47	1.744,27	1,21	–1,29	–5,8	85,00	11	11
DM Market	56,96	255,79	22,94	–0,31	–1,4	81,79	85	79
TOTAL	10.901,35	48.946,89	10,74	308,02	1.383	15,45**	1.968	1.636

* Cifra de afaceri Carrefour cumulează afacerile celor patru societăţi prin care operează în România: Carrefour RO–SA; Artima SA, Supeco Investment SRL şi Columbus Operational SRL (fostă Billa RO).
** Rata medie de creştere a cifrei de afaceri/profitului. Pentru valorile în euro, calculul a fost făcut la un curs mediu de 4,49 lei pentru 2016.

Sursa: Ministerul Finanţelor Publice, www.universulderetail.ro.

De altfel, implantarea pe piaţa internă românească a centrelor comerciale şi a supermarketurilor a ridicat stocul de spaţii comerciale din această formă de comerţ de la aproximativ 200 mii mp în anul 2006 la peste 1,8 mil. mp în anul 2016. Perspectiva anilor 2018–2019 vizează o creştere cu alte circa 400 de noi unităţi.

*

Panorama evoluţiei comerţului interior în cursul celor 100 de ani de la Marea Unire evidenţiază profundele transformări pe care le-a cunoscut această importantă ramură a economiei naţionale. Fiecare dintre etapele analizate poartă pecetea dezvoltării şi modernizării de ansamblu a economiei româneşti, sub influenţa factorilor contextuali de-a lungul celor trei mari intervale de timp: perioada interbelică, în care comerţul interior şi-a definitivat opţiunea şi angajarea în economia marfară, de piaţă; cele aproape patru decenii ale experimentului economiei

de comandă, începute prin lichidarea în totalitate a capitalului privat şi înlocuirea sa cu proprietatea socialistă atât în materia reţelei comerciale, cât şi a fondului de mărfuri, întotdeauna subdimensionat până la penurie faţă de cererea solvabilă a populaţiei, şi, în final, tranziţia la noua economie de piaţă şi reexprimarea capitalului privat în comerţ, caracterizată printr-un proces de dezvoltare şi structurare a aparatului comercial în concordanţă cu dinamismul economiei româneşti la orizontul deschis prin aderarea ţării noastre la piaţa unică a UE.

Modalităţile de schimbare a modelului de distribuţie moştenit din epoca centralismului exacerbat apar ca fiind asemănătoare cu formulele de distribuţie de astăzi. După anul 2000, s-a produs o „revoluţie comercială accelerată", care a schimbat radical fizionomia comerţului nostru, regăsindu-se astăzi multe dintre trăsăturile generale pe care le are pe plan mondial evoluţia contemporană a comerţului interior în ţările dezvoltate.

În perspectiva înaintării în timp, comerţul interior românesc va trebui modelat, prin acţiuni practice şi măsuri de promovare a urbanismului specific, spre a ţine seama de o întreagă paletă de elemente specifice convergenţei cu bunele practici declanşate şi consolidate de revoluţia comportamentelor consumatorului de azi şi de mâine.

BIBLIOGRAFIE

1. Ardelean Romina (2017), *Topul retailerilor internaţionali: cine, cu cât şi cui a luat faţa în 2016?*, Revista Magazinul progresiv, iunie.
2. Axenciuc Victor (1992), *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, Editura Academiei, București.
3. Belli Nicolae (2001), *Tranziţia mai grea decât un război, România 1990–2000,* Editura Expert, București.
4. COFACE (2017), *Sectorul autohton de construcţii* (raport anual).
5. Comisia Națională de Statistică (1990), *Anuarul statistic al României*, București.
6. Ducrocq Cédric (2005), *La distribution*, 4ème édition, Vuibert, Paris.
7. Duiboin Jacques, Duphil François, Paveau Jacques, Sarhan Jean-Marc (1999), *Commerce international*, Foucher, Paris.
8. Fassio Georges, Koleva Petia (2006), *Les modèles de distribution alimentaire dans les PECO: entre importation, adaptation et innovation,* în *Nouvelles Europes: Trajectoires et enjeux économiques*, Université de technologie de Belfort-Montbéliard, p. 139–173.
9. Filser Marc, Garets Véronique, Pache Gilles (2001), *La distribution: organisation et stratégie*, Editions WMS, Paris.
10. Florescu Constantin (1978), *Comerţul în economia românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, București.
11. Georgescu Florin (2017), *Dinamica şi calitatea investiţiilor – factori esenţiali ai creşterii economice sustenabile,* Institutul Naţional de Cercetări Economice „Costin C. Kiriţescu", Academia Română.
12. Gfk Consumer panel Services, 2016, disponibil la: https://modernbuyer.ro/gfk-consumer-panel-services-retailul-modern-a-ajuns-la-60-cota-de-piata/.
13. ICSC Research (2015), *La contribution socio-économique des centres commerciaux européens*, International Council of Shopping Centres Inc., New York.

14. Institutul Național de Statistică, *Anuarul statistic al României*, 2000, 2010, 2016, București.
15. Ionete Constantin (1993), *Criza de sistem a economiei de comandă şi etapa sa explozivă,* Colecţia Economia României, Editura Expert, București.
16. Iorga Nicolae (1925), *Istoria comerţului românesc,* vol. 1, *Epoca veche*, vol. 2, *Epoca mai nouă*, Editura Tiparul Românesc, București.
17. J. L. LaSalle (2016), *Boarding Romania,* disponibil la: http://www.jll.ro/romania.
18. Patriche Dumitru, Ristea Ana-Lucia, Patriche Iulian (2002), *Urbanism comercial*, Editura Uranus, București.
19. Postolache Tudorel (coord.) (1991), *Economia României. Secolul XX. Noua tranziţie la economia de piaţă: premise istorice şi perspective*, Editura Academiei, București.
20. Ristea Ana-Lucia, Ioan-Franc Valeriu, Purcărea Theodor (2005), *Economia distribuţiei*, Editura Expert, București.
21. Ristea Ana-Lucia, Tudose Constantin, Ioan-Franc Valeriu (1999), *Tehnologie comercială*, Editura Expert, București.
22. Tordjman André (1993), *Le commerce en Europe*, Marketing and Merchandising World Forum, Nice.
23. Vainer Aurel (2001), *Marketing. De la concepţie, prin cercetare, la acţiune*, Editura Expert, București.
24. Voinea Liviu (2009), *Impactul marilor retaileri de produse preponderent alimentare asupra economiei naţionale*, Studiu comisionat de AMRCR, Grupul de Economie Aplicată.

17. COMERȚUL EXTERIOR

GHEORGHE ZAMAN, GEORGE GEORGESCU

17.1. INTRODUCERE

Înfăptuirea Marii Uniri a României de la 1 decembrie 1918 a însemnat, odată cu crearea premiselor pentru constituirea și consolidarea statului modern unitar al românilor, extinderea cantitativă și calitativă a relațiilor comerciale externe, bazate pe un potențial de resurse cu mult mai important comparativ cu perioadele anterioare.

Analiza evoluției comerțului exterior al României la momentul aniversar al împlinirii unui secol de la Marea Unire încearcă să evidențieze principalele caracteristici și tendințe ale schimburilor economice externe, în diferitele etape ale economiei românești, vizând perioadele 1918−1947, 1948−1989 și 1990−2017, marcate de amprentele particulare ale economiei de piață interbelice, ale regimului relațiilor politice și economice de tip socialist, ale tranziției României de la sistemul de economie centralizată la mecanismele de piață concurențială instituționalizată, în contextul general al preaderării și integrării în Uniunea Europeană începând cu anul 2007. Prezentarea principalelor coordonate ale politicilor comerciale ale României, precum și a contribuției acestora la dezvoltarea comerțului exterior precede analiza de fond, cantitativă și calitativă, a fluxurilor de export și import.

Analizele prezentate în cadrul studiului pentru fiecare dintre perioadele istorice distincte menționate anterior sunt structurate pe două paliere, și anume:

- particularități ale politicilor comerciale promovate în cadrul celor trei perioade, ținând seama de obiectivele eficientizării comerțului exterior ca factor de creștere economică și mijloc pentru a îmbunătăți calitatea vieții, în sensul contemporan și prospectiv al dezvoltării durabile „pentru toți", al reducerii decalajelor economice, sociale, tehnologice și ambientale care despart România de țările dezvoltate și al cerințelor celei de a patra revoluții industriale bazate pe societatea cunoașterii (*knowledge based society*), robotizare și digitalizare; totodată, sunt analizate evoluții ale paradigmelor comerțului exterior privind actualitatea politicilor „porțile deschise" și „prin noi înșine";
- evoluția exporturilor și importurilor, având ca rezultantă soldul balanței comerciale a României pe grupe de produse și țări partenere.

17.2. COMERȚUL EXTERIOR AL ROMÂNIEI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

PRINCIPALELE COORDONATE ALE POLITICII COMERCIALE

Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 a însemnat pentru economia românească nu numai reîntregirea teritorială, dar și crearea premiselor pentru punerea în valoare a potențialului economico-social al provinciilor reunite într-un stat unitar, a cărui înscriere pe traiectoriile modernizării postbelice reprezenta o cerință atât a factorilor naționali interni, cât și a celor externi.

Politica relațiilor economice internaționale ale României, în perioada 1919−1938, s-a aflat sub directa influență a mai multor factori interdependenți, de natură internă și externă, între care menționăm:

– unificarea teritorial-administrativă și monetară a țării, care implica sarcina urgentă de transpunere în practică a cadrului instituțional-legal pe care trebuia consolidată Marea Unire, într-un complex național economic, social și cultural eficient, integrat în plan intern, racordat și recunoscut în noul context geopolitic al Europei postbelice;
– necesitatea refacerii economiei românești distruse de consecințele războiului[1], care în anul 1919 nu producea decât circa 20−25% din producția anului 1913; deși agricultura reprezenta principala ramură a economiei naționale, în perioada 1919−1921, România a fost importator net de produse agroalimentare pentru a asigura hrana populației, cea mai mare parte a întreprinderilor industriale era distrusă, iar productivitatea

[1] Conform Acordului de la Spa (Belgia) prin care s-au stabilit reparațiile pe care Germania le datora puterilor care au ieșit învingătoare din Primul Război Mondial, României i-a revenit o cotă de numai 1% din valoarea totală a reparațiilor germane (269 mld. mărci, plătibile în 42 de ani) și, respectiv, de 10,55% din cele datorate de Ungaria, Austria și Bulgaria. Țările semnatare ale acordului (Anglia, Franța, Belgia, Italia, Japonia și Portugalia) au hotărât ca cea mai mare parte a reparațiilor de război să revină Angliei (22%), Franței (52%), Italiei (10%), Belgiei (8,9%), Japoniei (0,75%) și Portugaliei (0,75%), restul de 5,6% primind țările nesemnatare ale acordului, între care și România. Ulterior, cota de 1% repartizată României a fost mărită la 1,1% (adică 1,875 mld. lei aur), la care se mai adăuga o sumă de 3 mil. lei pentru bancnotele puse în circulație de ocupanții germani pe teritoriul României în perioada 1916−1918, precum și pentru bunurile sechestrate de Banca Reich-ului. Prin planurile Dawes (1924) și Young (1929), datoria de război a Germaniei a fost redusă ulterior la 132 mld. mărci, respectiv la 38 mld. mărci. Valoarea tezaurului României de la Moscova, confiscat de către URSS, deși fusese garantat de aliați, reprezenta mai mult de 1 mld. lei aur. Tratatele de la St. Germain și Trianon au impus României, pentru teritoriile care au întregit România prin actul Marii Uniri, plata unei sume de 230 mil. franci aur, la care s-au adăugat alte sume vizând recunoașterea unirii Basarabiei cu România și bunurile austro-ungare care rămăseseră pe teritoriul României Mari. Potrivit specialiștilor, România nu a recuperat din pierderile suferite în Primul Război Mondial decât o proporție de 10−15%, Austria și Ungaria fiind păsuite la plata reparațiilor de război până în anul 1943, iar Turcia fiind exonerată total de plata oricărei despăgubiri prin prevederile Tratatului de la Lausanne din 1923 (Gusti, 1944; Axenciuc, 2000; Berindei, 2008; Poștarencu, 1998).

muncii înregistra niveluri scăzute, din cauza volumului redus al capitalului și a forței de muncă slab calificate;
– nivelul de dezvoltare relativ scăzut al economiei și participarea în cadrul diviziunii internaționale a muncii în principal ca furnizoare de materii prime (îndeosebi produse agricole, țiței și produse petroliere, lemn) și ca piață de desfacere pentru produsele din țările dezvoltate industrial;
– dependența economică și, implicit, politică de capitalul străin și marea finanță internațională, care reprezenta un element de care politica comercială a țării era nevoită să țină seama;
– poziția sa geopolitică, precum și înzestrarea cu resurse naturale și umane, România constituind dintotdeauna o zonă de interes pentru marile puteri economice și politice ale lumii care își disputau sferele de interese, îndeosebi cele cu dimensiuni economico-financiare relevante și atractive.

În primii ani de după constituirea României Mari, pe baza platformei liberale care promova teza „prin noi înșine", relațiile economice internaționale au fost reorganizate conform noilor realități geopolitice europene și mondiale. Dezvoltarea schimburilor comerciale a fost favorizată de ratificarea Protocolului de la Geneva (septembrie 1923) privind clauzele de arbitraj comercial internațional și a Convenției de la Geneva (decembrie 1923) privind regimul internațional al căilor ferate, inclusiv transportul pe Dunăre.

După încheierea perioadei de refacere postbelică și demararea procesului de creștere, în perioada 1925−1929, pe baza implementării unor reforme semnificative, care au inclus reforma agrară, legea minelor și alte măsuri de natură teritorial-administrativă menite să consolideze caracterul unitar al țării, în anii 1929−1933, asupra politicii economice și comerciale și-au pus puternic amprenta efectele dezastruoase ale crizei mondiale din perioada respectivă, prin care se dorea contracararea sau diminuarea magnitudinii acestora asupra economiei naționale. Aceste efecte negative s-au prelungit și în perioada 1934−1938, când politica comercială a vizat orientarea schimburilor economice externe în direcția manifestării, în anumite limite, a unei autonomii și libertăți de acțiune pe plan extern, România încercând să-și mențină relațiile tradiționale cu Franța și Anglia, în pofida insistențelor cu care Germania acționa în direcția subordonării țării noastre intereselor politicii sale expansioniste, de pregătire pentru război.

Ca principal instrument al politicii comerciale, Tariful vamal al României, revizuit în 1921 și în 1924, prevedea la import un nivel minim al taxelor vamale de 5−10%, aplicabil tuturor țărilor care beneficiau în mod reciproc de clauza națiunii celei mai favorizate, pentru celelalte țări, aceste taxe fiind de 3 până la 5 ori mai ridicate. Această reglementare de apărare comercială a influențat nivelul importului, asigurând industriei naționale un anumit grad de protecție, considerat însă insuficient de mulți industriași din România, comparativ cu regimul vamal mai restrictiv aplicat în Cehoslovacia, Polonia și Ungaria. În anul 1927, s-a produs o

revizuire a Tarifului vamal („Tariful Manoilescu”[2]), prin care s-a majorat nivelul general al taxelor vamale, având în vedere și deprecierea monedei naționale, crescând numărul de articole din nomenclatorul vamal de import, în special cu produse textile și siderurgice (Stoica și Marinoiu, p. 47). Anul 1929 a fost marcat de adoptarea unui nou tarif vamal de import, cu un caracter protecționist mai pronunțat, de apărare îndeosebi a agriculturii și industriei alimentare („Tariful Madgearu”[3]), care cuprindea două categorii de taxe: generale, reductibile prin acordurile internaționale și, respectiv, minimale, ireductibile, aferente mărfurilor care se produceau în țară; tariful prevedea ca măsură de salvgardare a industriei autohtone posibilitatea majorării, cu titlu excepțional și temporar, a taxelor vamale minimale la importurile ale căror prețuri se situau sub cele interne (Fota, p. 14).

Pe lângă politica protecționistă, prin impunerea unor niveluri ridicate ale taxelor vamale la importurile de produse industriale prelucrate, prin Legea privind încurajarea industriei naţionale din anul 1912, în vigoare până în anul 1947, se prevedeau, între altele, scutiri de taxe vamale la maşinile şi utilajele importate, precum și înlesniri vamale pentru fabricile ce foloseau materii prime de import care nu existau sau care nu se produceau în ţară (Axenciuc, 2012, p. 120).

În privința exporturilor de cereale, sub presiunea conjuncturii internaţionale a preţurilor agricole care începuseră să scadă, declanșarea crizei din 1929 determinând o prăbușire a acestora la mai puțin de jumătate, statul român, începând din anul 1927, cu intenția de a veni în sprijinul exportatorilor, a redus gradual taxele vamale la exporturile de cereale care se aplicau din 1921, până la abolirea acestora la mijlocul anului 1931, an în care, mai mult, au fost introduse prime de export la cereale, avându-se în vedere și diminuarea stocurilor interne acumulate (Axenciuc, 2012, p. 123).

În perioada 1931−1939, statul român a instituit o politică mai strictă de control al operațiunilor de comerț exterior, precum și de promovare și susținere a exporturilor, care a avut însă rezultate puțin satisfăcătoare față de cele scontate. În contextul deficitului acut de valută determinat de necesitățile plăților externe aferente datoriei publice, au fost introduse prime de export la cereale (din anul 1931) și, respectiv, prime de export diferențiate pe țări și categorii de mărfuri (din anul 1932), subvenționate din fondul constituit prin perceperea taxelor pentru autorizațiile de import. O altă măsură de politică comercială întreprinsă în această perioadă, vizând stimularea exporturilor, a fost introdusă prin Legea vamală din anul 1933, care permitea admisia temporară a materiilor prime de import prelucrate

[2] În lucrarea sa fundamentală *(Théorie du protectionnisme et de l'échange international,* Ed. Giard, Paris, 1929), Mihail Manoilescu menționează în acest sens că teoria protecționismului a fost gândită nu din dorința scrierii vreunui program, ci în cadrul frământărilor sale de a da o fundamentare cât mai solidă noului tarif vamal pe care îl elabora în cadrul Ministerului Finanțelor, prin constituirea unui sistem teoretic al acestuia, indiferent de concluziile practice care ar decurge de aici.

[3] Prin aplicarea tarifului vamal „Madgearu” se aveau în vedere protecția producției agricole, apărarea intereselor consumatorilor, coordonarea intereselor industriei cu ale agriculturii (Madgearu, 1995, p. 166).

în țară și ulterior exportate (similară sistemului *draw-back*). În anul 1934 s-a creat un fond pentru subvenționarea exportului, acordându-se o primă de 6% la exporturile de cereale, lemn și benzină, iar în anul 1935 s-a instituit un sistem de prime valutare care permitea exportatorilor să rețină o cotă din devizele încasate (Fota, p. 16). Pe linia instrumentelor financiar-bancare, un rol important în susținerea exporturilor de cereale l-a jucat Banca pentru Industrializarea și Valorificarea Produselor Agricole, înființată în anul 1938, cu o participare de 50% a statului la capitalul acesteia (BNR, 2004, p. 32).

Din luna martie a anului 1939, când s-a semnat Tratatul economic româno-german, practic, întreaga economie a României, inclusiv schimburile comerciale internaționale, a intrat sub control german. Subordonarea economiei românești intereselor strategice ale Germaniei naziste care se pregătea de război a fost concretizată prin prevederi ce stipulau exploatarea forțată a resurselor României (în special țițeiși produse petroliere, lemn, cereale și alte produse agricole, resurse minerale − cupru, bauxită, crom, magneziu) corespunzător necesităților economiei germane. Una dintre prevederile tratatului impunea ca exporturile de țițeiși produse petroliere ale României să fie compensate de importurile de armament și tehnică de război din Germania. Acest tratat a fost completat în anul 1940 de acorduri speciale privind petrolul și cerealele, iar în anul 1941, de un alt acord privind aprovizionarea trupelor germane; toate aceste acorduri erau însoțite de protocoluri confidențiale, încheiate de comisiile guvernamentale româno-germane (Thorner, 2013). Dacă la începutul perioadei interbelice România a suportat impactul nefavorabil, major din punct de vedere financiar și comercial, al recuperării doar într-o mică măsură a pagubelor suferite în urma Primului Război Mondial, către finele acestei perioade, țara s-a aflat sub presiunea efectelor acordului total dezavantajos cu Germania, precum și ale Dictatului de la Viena.

Punerea în aplicare a Tratatului economic cu Germania, în perioada 1939−1944, a fost condiționată de completarea legislației care să permită expansiunea capitalului german, fiind constituite zeci de companii româno-germane care controlau sectoarele strategice ale economiei României (petrol, resurse minerale și forestiere, produse agricole), inclusiv comerțul exterior cu produsele respective, precum și transportul acestora. Ca urmare, pe ansamblul perioadei 1940−1944, peste 60% din comerțul exterior al României a fost concentrat pe relația Germania (Axenciuc, 2000, p. 532, 534). Dacă România, în ciuda multiplelor dezavantaje economice și comerciale, a fost constrânsă să respecte obligațiile asumate prin tratat și celelalte acorduri, în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, Germania este cea care a profitat din plin de pe urma acestuia[4].

[4] Principalul instrument financiar utilizat în acest scop a fost sistemul de plăți în clearing, având Casa de Compensație în Germania, care presupunea corecții în cazul unui schimb comercial neechilibrat, deci neechivalent valoric. În realitate, exporturile României au fost în mod constant mai mari decât importurile, la finele războiului, Germania rămânând cu multiple creanțe neonorate față de România. Conform bilanțului BNR din anul 1944, în contul de devize clearing figura o sumă de 56,9 mld. lei (Axenciuc, 2000, p. 57).

Un factor constant de influență a regimului juridic al comerţului exterior în perioada interbelică l-a reprezentat presiunea situației valutare a României, determinate de apărarea monedei naționale și/sau de scadențele de plăți aferente datoriei externe, în perioadele critice din acest punct de vedere, statul intervenind prin acte legislative sau prin politici comerciale netarifare. Astfel, după Marea Unire din 1918, una dintre primele măsuri luate de România, care viza atenuarea devalorizării monedei naționale, combaterea speculării cursurilor valutare, precum și controlul plăţilor în devize cu străinătatea, cu impact asupra schimburilor comerciale externe, a fost „Legea pentru mărginirea celor în drept a face operaţiuni de devize" din februarie 1923, prin care s-au introdus condiții stricte pentru ca negocierea schimburilor valutare să se facă exclusiv pentru acoperirea nevoilor reale ale comerţului exterior (Pațac, p. 47).

Pe de altă parte, ca urmare a efectelor crizei economice izbucnite în 1929, în luna mai 1932, an în care dificultățile financiare ale țării au atins un punct critic, determinând în anul următor sistarea plăților valutare aferente datoriei externe (Stoenescu, 2014, p. 247), s-a constituit „Monopolul comerţului cu devize", aplicarea acestei legi revenind Băncii Naţionale. Întrucât rezultatele nu au fost satisfăcătoare, guvernul a elaborat o nouă „Lege pentru comerţul de devize", promulgată la finele lunii septembrie 1932, iar în noiembrie 1932, Consiliul de Miniştri a introdus restricţii la import prin contingentarea a circa 130 de articole vamale, extinsă în iulie 1933 la circa 500 de articole, reprezentând peste 80% din importurile României (Pațac, p. 47). Tot în scopul limitării importurilor, au fost introduse taxe de contingentare pentru mărfurile concurențiale importate și s-au majorat taxele pentru autorizațiile de import (Fota, p. 15).

În ansamblu, politica comercială a României din perioada interbelică a urmărit protejarea capitalului și a economiei autohtone, în special pentru susținerea dezvoltării industriei, prin stabilirea unui regim vamal de tip protecționist, bazat pe taxe vamale ridicate la importul de produse prelucrate, precum și a agriculturii naționale, în special a producției de cereale, măsurile tarifare fiind deseori însoțite și de politici comerciale netarifare sau de subvenționare directă și indirectă a exporturilor.

EVOLUȚIA EXPORTURILOR ȘI IMPORTURILOR ROMÂNIEI ȘI SCHIMBĂRI ÎN STRUCTURA ACESTORA

Având în vedere că seriile disponibile privind evoluția comerţului exterior al României din perioada interbelică sunt exprimate în monedă națională (prețuri curente) și că această perioadă a fost marcată de rate semnificative ale inflației, respectiv deflației, în anii crizei din 1929−1933, pentru asigurarea unui grad adecvat de comparabilitate a datelor și, respectiv, de relevanță a concluziilor analizei, s-a procedat la exprimarea valorii exporturilor și importurilor în prețurile anului 1929 pentru perioada 1921−1940.

Astfel, așa cum se observă din datele prezentate în Tabelul 17.1, pe ansamblul perioadei 1920−1940, valoarea cumulată a exporturilor s-a cifrat la 440,3 mld. lei, iar cea a importurilor la 400 mld. lei, realizându-se un excedent comercial total de peste 40 mld. lei. În structura pe subperioade de câte șapte ani, se remarcă faptul că, atât la exporturi, cât și la importuri, cea mai mare parte (circa 40%) s-a realizat în anii 1927−1933, iar în privința excedentelor comerciale, că acestea s-au înregistrat doar în subperioadele 1927−1933 și, respectiv, 1934−1940.

Tabelul 17.1

Valoarea exporturilor și importurilor României, în perioada 1920−1940

- mld. lei prețuri 1929 -

	Total Perioada 1920−1940	**1920−1926**	**1927−1933**	**1934−1940**
Exporturi	440,3	137,5	176,3	126,5
Pondere (%)	100,0	31,2	40,1	28,7
Importuri	400,0	147,6	158,3	94,01
Pondere (%)	100,0	36,9	39,6	23,5
Exporturi – importuri	+40,3	−10,1	+18,0	+32,5

Sursa: Calcule proprii, pe baza datelor din *Anuarele statistice ale României* din perioada 1920−1940.

Orientarea geografică a relațiilor comerciale ale României a suferit schimbări majore în perioada interbelică. Dacă în anul 1919 principalul partener de export era Cehoslovacia (21,3% din totalul exporturilor), iar în privința importurilor, circa 3/4 proveneau din Italia, SUA, Anglia, Franța și Grecia, în anul 1938, Germania devenise principalul partener comercial, absorbind circa 30% din exporturi și furnizând aproape 40% din importuri, poziție pe care și-a întărit-o considerabil, în condițiile semnării Tratatului economic româno-german din 1939.

Deși în cei mai mulți ani din perioada interbelică România a realizat excedente comerciale, din cauza diferențelor structurale în privința exporturilor, dominate de produse primare (în principal, cereale și produse petroliere), cu valoare adăugată scăzută, respectiv a importurilor în cea mai mare parte de produse industriale prelucrate, raportul între prețul mediu pe tonă la import și, respectiv, cel la export a fost total nefavorabil țării[5].

Datele prezentate în Tabelul 17.2 evidențiază că, în întreaga perioadă 1920−1930, prețurile pe tona importată au fost de 5,2−9,7 ori mai mari decât cele pe tona exportată, iar în perioada apogeului crizei economice (anii 1931−1934), chiar de 12−16 ori mai mare.

În relațiile comerciale cu unele țări dezvoltate se înregistra un raport și mai nefavorabil. Spre exemplu, în anul 1937, față de o medie de 8,73 a raportului de

[5] Acest raport este un indicator de analiză a așa-numitelor „condiții ale comerțului” sau a raportului de schimb *(terms of trade),* relevând eficiența comerțului exterior al unei țări și capacitatea sa de a exporta/importa produse cu valoare adăugată mai mică sau mai mare, respectiv materii prime versus produse manufacturate.

preț între o tonă la import și, respectiv, la export, la nivelul schimburilor comerciale externe ale României pe relațiile Franța și Italia, raportul era de circa 16, pe relațiile Anglia și Austria de circa 12, iar pe relația Elveția se înregistra o cifră record de 35. Chiar și comparativ cu unele țări din estul Europei, acest raport a fost nefavorabil României; în 1937, în relațiile cu Ungaria, prețul pe tonă la import era de 10 ori mai mare decât cel pe tonă la export, cu Polonia de 7 ori, cu Grecia de peste 4 ori și cu Bulgaria de peste două ori[6].

Tabelul 17.2

Raportul între prețul pe tonă la import și prețul pe tonă la export în perioada 1920−1940

Anii	Preț/tonă la export (lei)	Preț/tonă la import (lei)	Raport preț pe tonă import/export
1920	2.350,1	22.924,9	9,75
1921	3.045,6	19.734,2	6,48
1922	3.449,5	21.117,1	6,12
1923	5.018,5	27.915,0	5,56
1924	5.867,7	31.806,8	5,42
1925	6.245,2	33.239,0	5,32
1926	6.254,7	40.235,5	6,43
1927	5.194,3	33.581,2	6,47
1928	4.591,9	33.208,1	7,23
1929	4.099,3	26.885,9	6,56
1930	3.095,3	28.618,0	9,25
1931	2.209,3	28.114,8	12,73
1932	1.846,3	26.693,0	14,46
1933	1.614,4	25.145,2	15,58
1934	1.542,3	20.772,5	13,47
1935	1.806,4	20.341,6	11,26
1936	2.057,4	20.045,7	9,74
1937	3.275,6	28.593,6	8,73
1938	2.906,2	22.870,8	7,87
1939	3.544,3	30.973,3	8,74
1940	6.843,6	52.507,5	7,67

Sursa: Calcule pe baza datelor SEEMHN Database − Table RO6 A, respectiv Stoenescu, 2014.

În perioada 1920−1940, deși structura exporturilor României a înregistrat schimbări semnificative, reflectând unele progrese ale economiei și ale dezvoltării industriei, în special a celei extractive și de exploatare a lemnului, acestea nu au condus la îmbunătățirea performanțelor comerciale, exporturile rămânând dominate de produse agricole, materii prime și semifabricate industriale. După cum se observă în Tabelul 17.3, dacă în subperioada 1920−1926 principalul capitol de export îl reprezentau produsele agricole, care dețineau o pondere de peste 60% în

[6] Calcule pe baza datelor din *Realitățile economice naționale. Comerțul exterior al României 1928−1937*, vol. I, partea a II-a, București, 1939; *Anuarul statistic*, 1940; *Buletinul statistic al României 1939−1940, Monitorul central de statistică.*

total, începând din anii 1927−1933, mai mult de jumătate din exporturi erau constituite de produse industriale cu un grad scăzut de prelucrare (în principal petrol și produse lemnoase), în perioada 1934−1940, acestea deținând o pondere de 62%.

Tabelul 17.3

Structura exporturilor României în perioada 1920−1940

- % -

Anii	Total exporturi	din care:	
		produse agricole	produse industriale
Media 1920−1926	100,0	61,7	38,3
Media 1927−1933	100,0	47,5	52,5
Media 1934−1940	100,0	38,1	61,9
1934	100,0	31,2	68,8
1935	100,0	34,5	65,5
1936	100,0	44,9	55,1
1937	100,0	44,2	55,8
1938	100,0	39,9	60,1
1939	100,0	43,7	56,3
1940	100,0	28,2	71,8

Sursa: Calcule proprii, pe baza datelor din *Anuarele statistice ale României* din perioada 1920−1940.

Aprofundând analiza structurală a exporturilor (Tabelul 17.4), se observă că, în perioada 1920−1939, cerealele (inclusiv semințele) și petrolul dețineau împreună o pondere majoritară, cuprinsă între 60% și 85%, cu mențiunea că după anul 1930 se produce o scădere a ponderii cerealelor și, respectiv, o creștere a celei aferente exporturilor de petrol și produse petroliere, evidențiind majorarea cererii pentru această materie primă, îndeosebi în preajma declanșării celui de al Doilea Război Mondial.

Tabelul 17.4

Evoluția structurii procentuale a exporturilor românești de cereale, produse petroliere și a altor produse, în perioada 1920−1939, față de total exporturi (= 100%)

- % -

Anii	Total cereale și produse petroliere	din care:		Alte produse
		cereale	produse petroliere	
1920	86,3	67,2	19,1	13,7
1921	76,0	50,5	25,5	24,0
1922	56,7	38,2	18,5	43,3
1923	54,7	41,6	13,1	45,3
1924	55,2	43,3	11,9	44,8
1925	45,2	25,4	19,8	54,8
1926	61,5	36,8	24,7	38,5
1927	71,5	51,8	19,7	28,5
1928	60,0	29,9	30,1	40,0
1929	66,1	32,9	33,2	33,9
1930	73,1	36,5	36,6	26,9

Tabelul 17.4 (continuare)

1931	72,2	41,4	30,8	27,8
1932	86,3	37,2	43,1	19,7
1933	82,2	26,9	55,3	17,8
1934	74,8	22,0	52,8	25,2
1935	76,2	24,5	51,7	23,8
1936	76,4	35,1	41,3	23,6
1937	76,9	36,4	40,5	23,1
1938	73,0	29,5	43,5	27,0
1939	73,8	31,9	41,9	26,2

Sursa: Calcule proprii, pe baza datelor din Axenciuc, 2000, p. 608; Murgescu, 2016, p. 245.

În timp ce cantitățile de petrol exportat, în milioane tone, creșteau (Tabelul 17.5), indicele de preț la această materie primă a scăzut începând cu anul 1930, ceea ce pentru România a însemnat importante pierderi. În perioada 1923−1926, când prețurile la petrol erau ridicate, România nu realiza cantități importante ale producției care să mărească oferta la export. După pierderile de producție provocate de distrugerile Primului Război Mondial, redresarea sectorului petrolier a fost lentă din cauza lipsei de capital.

Tabelul 17.5

Valoarea exporturilor de petrol ale României, indicele prețurilor și balanța comercială în anii 1929−1936

Anii	**Cantitate petrol exportată (mil. tone)**	**Indicele prețului la exportul de petrol (1929=100)**	**Valoarea exportului de petrol (mld. lei, prețuri 1929)**	**Valoarea totală a exporturilor (mld. lei, prețuri 1929)**	**Balanța comercială (mil. lei, prețuri 1929)**	**Anuitatea datoriei publice (mil. lei, prețuri 1929)**
1929	2,85	100,0	9,590	28,960	−668	6403
1930	3,87	80,5	10,408	28,522	+5477	6851
1931	4,67	40,4	6,901	22,196	+6442	6447
1932	5,17	41,3	7,178	16,721	+4710	6863
1933	5,88	39,8	7,879	14,170	+2428	4540
1934	6,55	32,5	7,213	13,655	+747	2248
1935	6,61	38,5	8,459	16,756	+5908	2959
1936	6,88	38,2	8,960	21,703	+9065	3509

Sursa: Calcule pe baza datelor din Calcan, 1997; Georgescu-Roegen, 1979, p. 63; Axenciuc, 2000, p. 361, 705.

În perioada 1929−1933, doctrina „cu porțile deschise” promovată de național-țărăniștii aflați la putere a susținut producția de petrol, care a înregistrat o creștere în România exact în perioada crizei și a scăderii prețurilor internaționale. În pofida unor măsuri legislative de stopare a creșterii producției de țiței propuse de „Steaua Română” și „Româno-Americană”, la inițiativa guvernului, sub presiunea

micilor producători, producția a crescut, cu scopul menținerii veniturilor din exporturile de petrol, în condițiile reducerii prețurilor acestuia pe piața mondială.

Faptul că statul român, în această perioadă, a fost confruntat cu serioase probleme financiare și de plăți externe, inclusiv *default* în anii 1932 și 1933, a fost determinant pentru a accepta creșterea producției și exportului de petrol în acest context internațional nefavorabil. În perioada 1937−1939 și în anii celui de al Doilea Război Mondial, au continuat dificultățile de creștere a extracției de petrol, precum și politica defavorabilă a companiilor străine cu sediul în România (statuată de Legea minelor din 1937), preocuparea pentru echilibrarea balanței de plăți externe diminuându-se, crescând în schimb importanța considerentelor de natură strategică și militară în orientarea exporturilor.

În perioada interbelică, creșterea extracției, a producției și a comercializării petrolului, în contextul unui trend ascendent, nu a fost însoțită de o mărire considerabilă a gradului de ocupare a forței de muncă în această ramură, mai degrabă înregistrând oscilații de la un an la altul. Efectele de propagare în amonte și aval ale industriei petroliere către celelalte ramuri industriale au avut un caracter relativ limitat, exploatările petroliere concentrându-se numai în anumite zone. Chiar dacă petrolul, începând cu anul 1930, a devenit produsul cu cea mai mare pondere în exporturile României și a reprezentat sursa valutară cea mai importantă, nu se poate afirma că a contribuit semnificativ la retehnologizarea, chimizarea și industrializarea pe baze moderne a economiei naționale.

În condițiile unei politici comerciale protecționiste, modernizarea României în perioada interbelică – prin dezvoltarea industriilor extractive și mai ales prelucrătoare, a infrastructurilor de transport, în special a celor feroviare, a construcțiilor civile și militare, inclusiv dotarea cu tehnică modernă a armatei etc., la care au contribuit statul prin participarea, respectiv coparticiparea la întreprinderile nou create și asigurarea de comenzi, precum și capitalul autohton și străin – a necesitat o serie de mașini, utilaje, echipamente și/sau licențe din import (motoare și echipamente electrice, automobile, locomotive, vagoane, avioane etc.).

Pe măsura dezvoltării industriei, inclusiv a unor domenii de vârf la acea vreme[7], s-a înregistrat o schimbare a structurii importurilor dinspre produse finite către materii prime și produse semifabricate. Astfel, creșterea gradului de substituție a importurilor este relevată de faptul că, în anul 1938, producția internă reușea să satisfacă circa 80% din necesitățile de produse manufacturate ale României. Trebuie precizat însă că în aceeași proporție se menținea dependența

[7] Dezvoltarea industriei aeronautice din România, în special după anul 1925, odată cu înființarea IAR Brașov (o treime din capital fiind investit de firmele franceze Lorraine-Dietrich și Blériot-Spad), s-a produs atât din rațiuni civile, cât și strategico-militare. În perioada 1925−1945, au fost realizate circa 1.000 de aeronave, din care circa 300 de avioane în licență (Franța – MS-25 și 35 și Potez; SUA – Nardi 305 și Fleet 10; Polonia – PZL 11 și PZL 24; Italia – Savoia-Marchetti S 79; Germania – Messerschmitt Me 109 G), precum și cca 700 de avioane de concepție proprie, dintre care 460 de avioane IAR-80 și IAR-81, care au fost utilizate de România în al Doilea Război Mondial (Banea și Tomescu, 2015, p. 121).

României de importurile de maşini, utilaje şi echipamente de înaltă tehnicitate, necesare continuării procesului de modernizare (Axenciuc și Bozga, 1997, p. 407).

În perioada 1939−1947, acest proces a fost practic stopat, până în 1944 economia și comerțul exterior al României suferind impactul alianței cu Germania și al tratatului economic total defavorabil, precum și al intrării în război, iar din 1945, ca țară învinsă, în mod și mai sever, cel al ocupației sovietice.

Având în vedere prețurile curente în care sunt disponibile date pentru această perioadă (Stoenescu, 2014), menționăm doar că, în perioada 1939−1944, balanța comercială a țării a fost excedentară (cu excepția anului 1943), iar Germania, care în 1939 deținea o pondere de 32% în exporturile României şi circa 40% din importuri, în 1944 ajunsese să absoarbă 87,7% din exporturi şi să furnizeze 76,7% din importuri (Lampe și Jackson, 1982, p. 524). Consecințele asimetriei severe a acestui tratat în defavoarea României sunt relevate de faptul că, în timp ce prețurile de export către Germania s-au majorat cu 23%, prețurile de import au crescut de peste 5 ori (Lampe și Jackson, 1982, p. 532).

În perioada august 1944−decembrie 1947, sub ocupația sovietică, pierderile suferite de România, uneori sub formă de jaf, au provenit din aplicarea prevederilor Convenției de armistițiu și ale Tratatului de pace, respectiv din cheltuielile de ocupație (întreținerea Armatei Roșii), restituiri de bunuri, rechiziții, bunuri prelevate neregulat, reîntregiri și drepturi, transferuri de creanțe germane și italiene, transferul de mijloace de transport și tehnologie industrială, plata creanțelor către Germania și renunțarea la datoriile Germaniei către România.

17.3. SCHIMBURILE COMERCIALE EXTERNE ÎN PERIOADA 1948−1989

PRINCIPALELE COORDONATE ALE POLITICILOR COMERCIALE

În primii ani ai perioadei 1948−1989, au fost abrogate aproape toate reglementările de politică comercială, s-a instituit monopolul de stat asupra comerţului exterior, inclusiv cel valutar, și a fost impus un alt sistem de derulare a activităților de export și import, prin întreprinderi de stat specializate, aflate sub directă îndrumare și control ale instituțiilor de partid și de stat. Aceste întreprinderi erau create și funcționau, mai ales în primele decenii ale perioadei socialiste, după modelul întreprinderilor de comerț exterior din Uniunea Sovietică.

Cadrul juridic și organizatoric al politicii comerciale a României a fost astfel conceput încât să corespundă principiilor construirii „societății socialiste multilateral dezvoltate”, noțiune lipsită de rigoare științifică în privința raportului diversificare/specializare a economiei, conform directivelor trasate de Partidul Comunist, în special ale industrializării. În practică, acesta s-a dovedit neviabil, ca

urmare a multiplelor erori de gestiune macro și microeconomică care au condus la dezvoltarea unor ramuri mari consumatoare de materii prime, energointensive și poluante, în condițiile unor tehnologii al căror nivel nu permitea realizarea unor produse cu valoare adăugată ridicată, la supradimensionarea unor capacități de producție în raport cu posibilitățile de aprovizionare și cu evoluțiile piețelor internaționale, la neglijarea echilibrelor sectoriale și a importanței agriculturii, serviciilor, infrastructurilor de transport.

În concordanță cu directivele de dezvoltare a unor ramuri ale industriei prelucrătoare, îndeosebi construcții de mașini, metalurgie, industrie chimică, în socialism s-a practicat acordarea de subvenții acestor ramuri, ceea ce a distorsionat principiile liberei concurențe și posibilitatea de a determina eficiența economică și profitabilitatea diferitelor activități, inclusiv în domeniul comerțului exterior. Existau situații anormale în care produsele subvenționate la export se vindeau pe piața externă la prețuri cu mult mai scăzute decât prețurile pe piața internă sau în care prețul în valută obținut la exportul de bunuri și servicii era mai mic decât valoarea conținutului de importuri al produselor respective (cursul de revenire net).

În ceea ce privește relațiile comerciale în cadrul CAER, caracterizate, de regulă, prin practicarea unor niveluri de prețuri „de favoare" în comerțul exterior reciproc al țărilor membre, care se abăteau de la prețurile mondiale, România nu a beneficiat integral de aceste avantaje, îndeosebi la importurile de țiței și gaz natural, în special datorită neacceptării, cel puțin formal, a principiilor teoretico-ideologice și practic-aplicative a acestora, în ceea ce privește „integrarea economică" a țărilor socialiste, planificarea și prognoza în comun, specializarea și cooperarea în producție etc. România, comparativ cu alte țări membre, importa materii prime și semifabricate din URSS, de exemplu, în cote mai reduse cantitativ și la nivelul prețurilor mondiale.

Din acest motiv, România și-a orientat treptat politicile comerciale spre dezvoltarea schimburilor internaționale cu țările în curs de dezvoltare (pentru importul de materii prime) și țările dezvoltate (pentru importuri de produse cu nivel tehnologic ridicat).

Caseta 1

România–GATT. După cel de-al Doilea Război Mondial a apărut necesitatea creării unui mecanism care să reglementeze derularea operațiunilor de comerț internațional cu bunuri la nivel global, care a condus la convenirea, în octombrie 1947, a unui tratat multilateral interguvernamental în acest scop, respectiv *Acordul General pentru Tarife şi Comerţ* (GATT), fără statut de organizație internațională.

România, în contextul deschiderii treptate către economia mondială, a participat în calitate de observator la GATT încă din 1957, devenind parte contractantă a acordului la data de 15 octombrie 1971. Rundele de negocieri sub egida GATT au urmărit punerea în aplicare a principiilor liberalizării comerţului cu bunuri (vizând în principal produsele industriale) şi stabilirea principalelor reguli multilaterale de comerţ, prin eliminarea, reducerea sau consolidarea taxelor vamale, astfel încât să fie înlăturate barierele comerciale de tip cantitativ sau de orice altă natură care îngreunau schimburile comerciale. România a participat activ în cadrul Rundelor Tokyo (perioada 1973−1979) şi Uruguay

(perioada 1986−1994), negocierile desfăşurate în cadrul acesteia din urmă determinând includerea sectorului produselor agricole în regulile multilaterale de comerţ, precum şi asocierea comerţului cu servicii şi a drepturilor de proprietate intelectuală aceluiaşi set de reguli. Unul dintre rezultatele de importanţă crucială ale Rundei Uruguay a fost decizia de înlocuire a GATT de la 1 ianuarie 1995 prin crearea *Organizaţiei Mondiale a Comerţului* (WTO), for global de negociere a acordurilor comerciale, având un statut juridic clar, menit să pună în aplicare cadrul de liberalizare a comerţului cu bunuri şi servicii adaptat la noile condiţii ale globalizării, precum şi de asigurare a funcţionării unor mecanisme multilaterale de monitorizare a implementării şi respectării sistemului de reguli convenite, inclusiv printr-o procedură de reglementare a diferendelor.

România−UNCTAD. Înfiinţată în 1964, UNCTAD este un organ al Adunării Generale ONU, având ca principale obiective maximizarea oportunităţilor de comerţ şi investiţii pentru ţările în curs de dezvoltare, precum şi sprijinirea lor în eforturile de a se integra în mod echitabil în economia mondială. UNCTAD îşi exercită competenţele prin Consiliul pentru Comerţ şi Dezvoltare (TDB), iar activitatea permanentă este desfăşurată prin intermediul comisiilor, comitetelor şi grupurilor de lucru specializate pe comerţul cu produse de bază, comerţul cu produse manufacturate, transporturi maritime, investiţii, servicii financiare, facilitarea comerţului, transferul de tehnologii, politica în domeniul concurenţei, cooperarea internaţională între ţările în curs de dezvoltare.

România este membră a UNCTAD de la înfiinţare (1964) şi a participat activ la reuniunile sale, precum şi la activităţile TDB, contribuind la dezbaterile vizând crearea unui climat favorabil dezvoltării comerţului internaţional, stabilitatea preţurilor produselor de bază şi asigurarea unei participări echitabile a ţărilor în curs de dezvoltare în cadrul schimburilor internaţionale, prin intermediul sistemului global de preferinţe şi prin alte măsuri. Începând din 1976, România a făcut parte din Grupul celor 77, creat în anul 1964 ca o mişcare de solidaritate şi o formă de acţiune a ţărilor în curs de dezvoltare în domeniul relaţiilor internaţionale, cu accent pe componenta economică. În acest context, România a participat la dezbaterile vizând Sistemul Global de Preferinţe comerciale între ţările în curs de dezvoltare (SGP), negociat sub egida UNCTAD şi convenit la Belgrad în aprilie 1988 între 48 de ţări în curs de dezvoltare, pe baza căruia România a acordat şi a primit o serie de concesii tarifare pentru produsele care făceau obiectul schimburilor comerciale între aceste state. România s-a retras din G 77, precum și din SGP la 31 decembrie 2006, în contextul aderării la UE de la 1.01.2007.

De menționat că, în anul 1968, în cadrul ONU, a fost înființat Centrul de Comerț Internațional sub egida UNCTAD și GATT, din care a făcut parte și România, având ca obiectiv acordarea de asistență de specialitate țărilor în curs de dezvoltare pentru promovarea exporturilor, principalele domenii vizate fiind dezvoltarea pieței și a producției, dezvoltarea serviciilor aferente comerțului, informațiile comerciale etc.

În anii ’60, când România a marcat o cotitură în opțiunile de dezvoltare a relațiilor economice internaționale, s-a conturat mai consistent cadrul juridic al politicii comerciale, la început bazat pe instrumente tarifare (introduse prin *Legea nr. 6/1961* privind reglementarea regimului vamal), revizuite și dezvoltate la începutul anilor ’70 (prin *Legea nr. 1/1971* cu privire la activitatea de comerț exterior, cooperare economică şi tehnico-ştiinţifică, *Legea nr. 74/1972* pentru constituirea, organizarea și funcționarea societăților mixte, *Legea nr. 12/1973* și *HCM nr. 1395/1973* privind tariful vamal de import), ținând seama și de reglementările ce decurgeau din obligațiile asumate prin aderarea la instituții/acorduri internaționale (UNCTAD în 1967, GATT în 1971 – Caseta 1), completate în anii ’80 de alte instrumente de apărare comercială și/sau de susținere a exporturilor.

În scopul extinderii relaţiilor de export-import, precum şi de cooperare economică inclusiv cu state capitaliste dezvoltate și țări în curs de dezvoltare, au fost semnate acorduri bilaterale comerciale şi de plăţi, acorduri de cooperare economică şi tehnico-ştiinţifică de lungă durată, precum şi un număr mare de protocoale şi contracte de cooperare în diferite ramuri de activitate economică, analiza modului de derulare a acestora având loc anual, în cadrul reuniunilor comisiilor mixte interguvernamentale. Numărul ţărilor cu care România a dezvoltat relații economice și comerciale a crescut la 110 în anul 1970, la 152 în anul 1980, pentru ca în anul 1989 să scadă la 142 (Pațac, 2009, p. 98).

Pe plan extern, România a respectat în general prevederile din acordurile internaționale, convenţiile vamale şi protocoalele preferenţiale la care era parte, beneficiind de statutul de ţară în curs de dezvoltare care i-a asigurat preferinţe vamale nereciproce şi nediscriminatorii (în cadrul SGP[8]) din partea marii majorităţi a ţărilor capitaliste dezvoltate.

Dezvoltarea relațiilor comerciale și de cooperare cu țările occidentale europene a fost favorizată de stabilirea de relații diplomatice cu RFG (România a fost prima țară est-europeană care recunoștea Germania de Vest), ceea ce a deschis drumul spre dezvoltarea de relații comerciale și de cooperare cu țările *Comunității Economice Europene* (CEE) și ale *Asociației Economice a Liberului Schimb* (AELS).

În 1974, România a fost acceptată pe lista țărilor beneficiare de SGP la exporturile în țările Pieței Comune (Fota, 2008, p. 31). Cel mai important moment al evoluției relațiilor cu statele CEE l-a constituit încheierea în anul 1980 a Acordului privind reglementarea comerțului cu produse industriale, precum și a Acordului privind crearea Comisiei mixte România-CEE, intrate în vigoare în anul 1981, România fiind prima țară din blocul est-european care a semnat asemenea acorduri cu Piața Comună, la acestea adăugându-se o serie de alte acorduri sectoriale care vizau produsele siderurgice și produsele textile. După o perioadă în care România a beneficiat de facilitățile comerciale și de cooperare acordate de țările Pieței Comune, în aprilie 1989, ca urmare a unor divergențe majore, inclusiv cele cauzate de nerespectarea drepturilor omului în România, Consiliul de Miniștri al CEE a decis suspendarea negocierilor privind încheierea unui nou acord de comerț și cooperare comercială și economică (Fota, 2008, p. 33).

Unul dintre cele mai importante acte normative prin care a fost reglementată politica de apărare comercială l-a constituit Codul vamal al României (prin *Legea nr. 30/1978*, intrată în vigoare la începutul anului 1979 şi care a fost abrogată abia în anul 1997). Acest cod a vizat stabilirea unui cadru unitar al regimului vamal, precum şi al desfăşurării activităţii vamale. Tariful vamal de import al României prevedea o singură coloană de taxe vamale, care erau convenţionale, fiind aplicate în regimul clauzei naţiunii celei mai favorizate, iar ca mod de percepere, erau taxe *ad-valorem*.

[8] SGP – *Sistemul Generalizat de Preferințe* reprezintă un instrument de facilitare a schimburilor comerciale internaționale ale țărilor în curs de dezvoltare.

Codul vamal din 1979 prevedea, printre altele, că: la importul de mărfuri din țările care nu aplicau în relațiile cu România tratamentul națiunii celei mai favorizate în domeniul vamal, taxele prevăzute în tariful vamal puteau fi majorate; se puteau acorda reduceri sau scutiri de taxe vamale ori institui contingente de mărfuri scutite de taxe vamale sau putea fi suspendată temporar, parțial sau total aplicarea acestor taxe la importul anumitor mărfuri; erau scutite de plata taxelor vamale bunurile special autorizate pentru a fi încorporate în produse de export sau prelucrate în vederea exportului, mașinile, utilajele și aparatele trimise fără plată de partenerii externi pentru producerea de mărfuri destinate exclusiv exportului, precum şi bunurile introduse în cadrul aportului de capital social al partenerilor străini la societățile mixte.

Aplicarea politicii vamale a fost încredințată Direcţiei Generale a Vămilor, activitatea acesteia, inclusiv structurile sale teritoriale, fiind reorganizată în anul 1973, când i s-a atribuit personalitate juridică distinctă în cadrul Ministerului Comerţului. În anul 1983, în contextul întăririi controlului operațiunilor de comerț exterior și al fluxurilor valutare, Direcţia Generală a Vămilor a fost trecută în subordinea Ministerului Finanţelor (Stoica și Marinoiu, 2009, p. 48).

Pe lângă măsurile de apărare comercială vizând reglementarea şi controlul importurilor, România a desfăşurat, mai ales după anul 1980, o politică de promovare şi stimulare a exporturilor (Pațac, 2009, p. 106−109), folosind, în general, instrumente care se practicau pe plan internaţional[9], care nu au condus însă la rezultatele așteptate.

Reglementarea cantitativă și controlul strict al operațiunilor de comerț exterior s-au bazat pe sistemul autorizaţiilor de import-export (licenţe) pentru fiecare produs sau grupă de produse, în cadrul unor cantităţi determinate sau al plafoanelor planificate, forțându-se asigurarea echilibrului balanţei comerciale şi realizarea de excedente cu deosebire pe relația devize convertibile în anii ’80, în urma deciziei de lichidare a datoriei externe.

Rezultatele aplicării politicii comerciale a României, în special a celei netarifare au depins însă de condițiile impuse de economia planificată centralizat, sub impactul ineficienței structurilor economice și industriale, al gradului scăzut de prelucrare a produselor și al nivelului redus al valorii adăugate, al slabei competitivități externe, precum și al exceselor monopolului de stat asupra comerțului exterior.

La începutul deceniului 1980, când România a fost afectată de o gravă criză atât de natură economică, cât și valutară, pe seama scadențelor din ce în ce mai

[9] Mijloace promoţionale (reprezentanţe economice permanente în străinătate pe lângă misiunile diplomatice, susținerea participării la târguri şi expoziţii internaţionale şi organizarea de astfel de manifestări pe plan naţional cu participare internaţională), precum și de stimulare a exporturilor (bugetare, prin acordarea de prime întreprinderilor care își realizau și depășeau planul de export; fiscale, prin scutiri şi facilităţi vamale acordate la importul mărfurilor destinate realizării producţiei pentru export, precum şi stimularea prin beneficii a producţiei destinate exportului şi a personalului care lucra în acest domeniu; financiar-bancare, prin creditarea unităţilor economice producătoare de mărfuri pentru export şi a întreprinderilor de comerţ exterior exportatoare, prin acordarea dreptului de a reține o cotă de până la 80% din încasările valutare realizate peste plan de către întreprinderile producătoare pentru efectuarea unor importuri, introducerea unor noi tehnologii, dezvoltarea producţiei de export (conform prevederilor din Legea nr. 29/1978 și nr. 12/1980, Decretul Consiliului de Stat nr. 14/1979, nr. 115/1981 și nr. 348/1983).

greu de onorat ale datoriei externe, lipsa de funcționalitate a instrumentelor utilizate a devenit evidentă, înregistrând o schimbare radicală, în mod paradoxal, a însuși caracterului lor stimulativ, transformat într-unul coercitiv, cu unicul scop de a colecta valută prin orice mijloace, împinse la extrem într-o imposibilă dualitate, respectiv de maximizare a exporturilor și minimizare a importurilor.

EVOLUȚIA EXPORTURILOR, IMPORTURILOR ȘI BALANȚEI COMERCIALE

Pe ansamblul perioadei socialiste, având în vedere și baza scăzută de la care s-a pornit, comerțul exterior a fost unul dintre cele mai dinamice sectoare ale economiei. După anul 1948, timp de mai mult de un deceniu, potențialul de comerț exterior al României a fost afectat de costurile transformărilor instituționale și economice legate de construirea sistemului socialist sub ocupație sovietică și mai ales de plata despăgubirilor de război către URSS, stabilite la Conferința de Pace de la Paris din octombrie 1946 și consfințite prin Tratatele de pace semnate în februarie 1947, care s-au ridicat la 300 mil. dolari (prețuri 1938), reprezentând 55% din PIB-ul României în anul 1945.

Plata acestor despăgubiri a fost eșalonată pe șase ani, constând în proporție de 50% din livrări de petrol, 15% cereale, animale și lemn, diferența reprezentând-o transferul de mijloace de transport și tehnologie industrială. În această perioadă, prin intermediul sovrom-urilor care controlau practic întreaga economie a României, inclusiv transferurile în contul despăgubirilor de război, comerțul exterior a fost monopolizat de URSS, a cărui pondere în exporturile țării era de circa 90%, iar în importuri de peste 50%.

Din datele prezentate în Tabelul 17.6 privind evoluția comerțului exterior în perioada socialistă, se constată că, în deceniul 1951−1960, exporturile și importurile se situau aproximativ la același nivel, extrem de scăzut de altfel, sub presiunea factorilor menționați anterior.

În anii 1960 și mai ales în 1970, s-a înregistrat o schimbare majoră în orientarea fluxurilor comerciale, prin reducerea relațiilor cu URSS, respectiv cu țările CAER și deschiderea către țările occidentale, din care s-au importat masiv echipamente și tehnologii care au contribuit la dezvoltarea industriei. În această perioadă, gradul de acoperire a importurilor prin exporturi s-a situat sub 90%, iar balanța comercială, pe ansamblul celor două decenii, s-a încheiat cu un deficit de circa 10 mld. dolari, de dimensiune aproximativ egală cu soldul datoriei externe la finele perioadei.

În deceniul 1980, România s-a confruntat cu o gravă criză a balanței de plăți externe, pe fondul unei conjuncturi internaționale nefavorabile și al erorilor de gestionare a datoriei externe, care au culminat cu decizia de lichidare a acesteia prin realizarea de excedente comerciale forțate. Astfel, în perioada 1981−1989, volumul exporturilor a fost mai mare cu peste 25% decât cel al importurilor,

rezultând un surplus al balanței comerciale de 19 mld. dolari pe ansamblul perioadei, ceea ce a permis atingerea obiectivului de lichidare a datoriei externe în luna martie 1989, dar cu costuri economice și sociale enorme, care au și condus la căderea sistemului.

Tabelul 17.6

Evoluția decenală a comerțului exterior și a soldului balanței comerciale

- mil. dolari, prețuri curente -

Perioada	Exporturi (FOB)	Importuri (CIF)	Soldul balanței comerciale (FOB-CIF)	Gradul de acoperire a importurilor cu exporturi (%)
1951−1960	4.172	4.116	56	101,3
1961−1970	12.162	14.140	−1.978	86,0
1971−1980	60.983	68.956	−7.973	88,4
1981−1989	94.485	75.365	19.120	125,4
TOTAL	171.802	162.577	9.225	105,7

Notă: La interpretarea cifrelor exprimate în dolari SUA prețuri curente, trebuie avut în vedere că dolarul s-a depreciat de circa 4 ori în 1989 față de 1950, în special după anul 1972.

Sursa: Calculat pe baza WTO Statistics database.

O ilustrare grafică sugestivă a evoluției exporturilor, importurilor și balanței comerciale în perioada 1950−1989 este prezentată în Figura 17.1, în care se observă punctul critic atins în 1980 și schimbarea majoră de trend în deceniul 1981−1989.

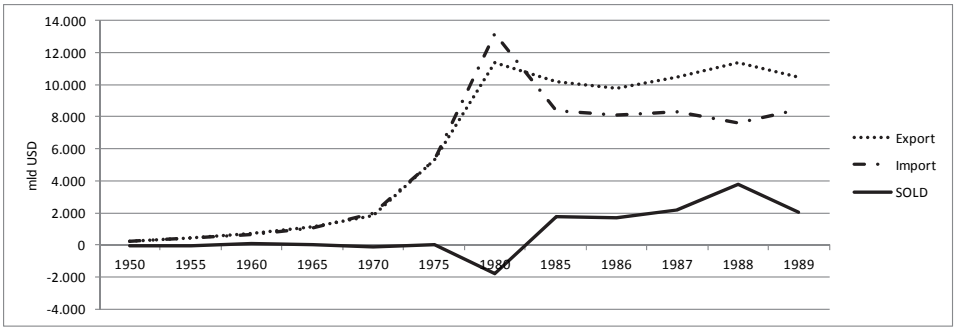

Fig. 17.1. Evoluția exporturilor, importurilor și balanței comerciale în perioada 1950−1989.

Evoluția comerțului exterior al României a suferit schimbări majore în urma reorientării politicilor sale economice și comerciale, cu un impact semnificativ asupra exporturilor și importurilor, atât din punctul de vedere al nivelului, cât și al structurii pe zone geografice și pe grupe de mărfuri. Din datele prezentate în Tabelul 17.7 se constată că, dacă în 1960 circa 2/3 din comerțul exterior al României se derula cu țările socialiste membre CAER, în anul 1965, ponderea acestora se redusese la 60%, în 1970 la 50%, în 1975 la 38%, iar în 1980 la 35%. În

același timp, se remarcă faptul că, în deceniile șapte și opt, odată cu normalizarea relațiilor politice și economice cu țările capitaliste dezvoltate și deschiderea României către Occident, ponderea acestor state în totalul schimburilor comerciale a înregistrat o creștere semnificativă, atingând un vârf în anii 1970 și 1975 (circa 36−37%). În aceeași perioadă, s-au extins relațiile cu țările în curs de dezvoltare, a căror pondere în comerțul exterior al României a crescut de la 6% în 1960 la 18,5% în 1975 și la 26% în 1980.

Tabelul 17.7

Orientarea geografică a comerțului exterior în perioada 1960–1988

- % -

Anul	Țări socialiste		Țări în curs de dezvoltare	Țările capitaliste dezvoltate
	Total	din care cu țări CAER		
1950	85,1	79,1	3,6	11,3
1960	73,0	66,8	4,7	22,3
1965	65,0	60,7	6,0	29,0
1970	56,0	49,3	8,2	35,8
1975	44,8	38,0	18,5	36,7
1980	41,0	34,6	26,0	33,0
1985	56,7	51,0	19,6	23,7
1989	61,9	54,0	13,4	24,7

Sursa: Calculat pe baza datelor din *Anuarul statistic al României*, 1990, p. 630−645.

Pe seama forțării exporturilor și a limitării drastice a importurilor, orientarea geografică a schimburilor comerciale în deceniul 1980 a marcat o scădere a ponderii țărilor capitaliste dezvoltate sub 25%, înregistrându-se însă o balanță comercială net excedentară pe relația devize convertibile, în anul 1989, exporturile depășind de circa 5 ori importurile pe relația CEE și de circa 3 ori pe relația AELS. În același timp, ponderea țărilor socialiste în comerțul exterior al României, îndeosebi cele membre CAER, a înregistrat din nou o creștere la peste 50%, iar cota țărilor în curs de dezvoltare s-a redus la 19% în 1985 și, respectiv, 13,4% în 1988.

În ceea ce privește structura exporturilor pe grupe de mărfuri (Tabelul 17.8), corespunzător mutațiilor generate de procesul accelerat al industrializării, acestea au înregistrat schimbări semnificative. Astfel, ponderea mașinilor, utilajelor și mijloacelor de transport în totalul exporturilor României s-a majorat de la 16,7% în 1960 la circa 25% în anul 1980 și la aproape 30% în anul 1989, iar a mărfurilor industriale de larg consum de la 5,8% la 16,2% și la 18,1% în anii respectivi, cu mențiunea că majoritatea acestor produse au fost orientate către piețele statelor în curs dezvoltare și mai puțin către cele ale țărilor avansate[10].

[10] Din acest punct de vedere, este relevant că aproape o treime din produsele industriei românești erau sub nivelul pieței mondiale în 1985 *(Programul privind îmbunătățirea nivelului tehnic și calitativ al produselor, reducerea consumului de materii prime, de combustibili şi energie şi valorificarea superioară a materiilor prime şi materialelor în perioada 1983−1985 şi până în 1990,* Buletinul Oficial al României nr. 26/27 martie 1984).

Tabelul 17.8

Structura exporturilor pe grupe de mărfuri în perioada 1950–1989

- % -

	1950	**1960**	**1970**	**1980**	**1989**
Total exporturi	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Produse agroalimentare	25,7	21,2	16,6	12,7	4,9
Combustibili, materii prime minerale, metale	33,8	37,0	22,6	29,5	32,1
Produse chimice, îngrășăminte, cauciuc	1,7	2,1	7,2	9,7	9,5
Mărfuri industriale de larg consum	1,3	5,8	18,2	16,2	18,1
Mașini, utilaje și mijloace de transport	4,2	16,7	22,4	24,9	29,3
Materii prime nealimentare și produse prelucrate	28,9	14,7	10,2	4,8	4,1
Materiale de construcții și accesorii	4,4	2,5	2,8	2,2	2,0

Sursa: Calculat pe baza datelor din *Anuarul statistic al României*, 1990, p. 612−613.

În ciuda scăderii semnificative a ponderii produselor agroalimentare (de la 21,2% în anul 1960 la 4,9% în anul 1989), la nivelul totalului exporturilor, în întreaga perioadă, acestea au rămas dominate în proporție de peste 50% de materii prime, bunuri intermediare și produse cu un grad scăzut de prelucrare, în cea mai mare parte orientate către piețele țărilor dezvoltate.

Din analiza structurii importurilor pe grupe de produse (Tabelul 17.9) rezultă că mașinile, utilajele și mijloacele de transport au reprezentat în întreaga perioadă una dintre principalele grupe, care, în anul 1970, a atins un vârf de peste 40% din totalul importurilor.

Tabelul 17.9

Structura importurilor pe grupe de mărfuri, în perioada 1950–1989

- % -

	1950	**1960**	**1970**	**1980**	**1989**
Total importuri	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Produse agroalimentare	1,0	5,0	5,5	9,0	3,2
Combustibili, materii prime minerale, metale	23,5	34,3	31,1	50,3	56,0
Produse chimice, îngrășăminte, cauciuc	4,5	7,4	6,0	6,4	5,6
Mărfuri industriale de larg consum	10,2	5,2	5,5	3,0	3,4
Mașini, utilaje și mijloace de transport	38,3	33,7	40,3	24,6	25,5
Materii prime nealimentare și produse prelucrate	21,4	13,4	10,1	5,7	5,4
Materiale de construcții și accesorii	1,1	1,0	1,5	1,0	0,9

Sursa: Calculat pe baza datelor din *Anuarul statistic al României*, 1990, p. 612−613.

O creștere semnificativă a înregistrat-o grupa „combustibili, materii prime minerale, metale", mai ales după anul 1980, când reprezentau peste 50% din totalul importurilor, în condiții economice și financiare specifice situației critice a României din această perioadă.

Aprecierile cu privire la eficiența operațiunilor de comerț exterior în perioada socialistă trebuie să pornească de la sistemul artificial de prețuri interne,

rupt de costurile reale și de prețurile internaționale, inclusiv de evoluția acestora, precum și de la cursurile de revenire planificate, al căror eșec în practică a devenit vizibil în anii ’80, sub presiunea deteriorării parametrilor reali de eficiență ai economiei și a impactului factorilor externi.

Deși *Legea nr. 12/1980* prevedea că, în cazul apariţiei unor fenomene deosebite pe pieţele externe care determinau influenţe negative faţă de cursurile de revenire planificate, instituțiile şi celelalte organe cu sarcini de comerţ exterior trebuiau să prezinte spre aprobare propuneri de modificare a acestor cursuri sau cu privire la oportunitatea continuării exporturilor care rezultau că sunt ineficiente, fondul de regularizare a influenţelor conjuncturale (constituit din prelevări rezultate din influenţe favorabile ale preţurilor, din taxele vamale percepute la import şi din alte surse) s-a dovedit un instrument inoperant pentru salvarea lipsei de competitivitate a economiei și, respectiv, a produselor românești de export.

Conform unor documente declasificate după 1990, situația financiară a României din anul 1980 era grevată de pierderi ce însumau circa 23 mld. lei, generate în principal de diferențele nefavorabile de prețuri din comerțul exterior, precum și de cele de curs valutar înregistrate la bănci (Axenciuc, 2012, p. 471). La importurile pe relația devize convertibile s-au plătit prețuri externe mai mari decât cele planificate, însumând circa 5,9 mld. lei valută (circa 20% din totalul importurilor pe DC), din care 3,3 mld. lei valută la importul de ţiţei (Axenciuc, 2012, p. 464). S-a estimat că în 1980 România pierdea 900.000 dolari pe zi din exporturile de produse petroliere derivate din țițeiul importat (Bachman și Keefe, 1991), care se realizau la prețuri cu până la 25 dolari/tonă mai mici decât prețul țițeiului importat, rezultând, în consecință, pierderi nete substanțiale (Jackson, 1984). România a continuat însă prelucrarea țițeiului importat și exportul în pierdere pe relația devize convertibile a produselor primare derivate, care asigurau circa 40% din încasările valutare pe această relație.

Pornind de la deficiențele sistemului de indicatori bazat pe cursurile de revenire pentru aprecierea eficienței exporturilor, cauzate de modul diferit în care erau evaluate prin prețurile interne și externe resursele materiale, inclusiv cele energetice, în contextul unui demers științific dificil, caracterizat de secretizarea datelor privind comerțul exterior, A. Iancu (1979, 1983) propunea un nou mecanism de calcul, prin utilizarea datelor din balanța legăturilor între ramuri. Astfel, estimarea consumului cumulat (direct și indirect) de resurse permitea o apreciere corectă a energointensivității ramurilor și produselor, inclusiv a rentabilității exporturilor și importurilor, prin prisma recuperării energiei la export și a aportului net valutar energetic. Pe baza analizei tabelelor input-output cu 27 de ramuri la nivelul anilor 1970, A. Iancu (1983, p. 59−60) a demonstrat că, în acea perioadă, structura participării României la schimburile internaționale se caracteriza printr-un raport muncă/capital nefavorabil, respectiv un conținut mare de muncă al mărfurilor de export în comparație cu structura mărfurilor de import, cu un conținut predominant de capital, relevând decalaje economice și tehnologice

importante. Extinderea analizei structurii comerțului exterior în raport cu situația resurselor l-a condus pe autor la concluzia extrem de importantă conform căreia, în cazul României, resursele naturale, deși deficitare, se exportau direct și indirect prin intermediul produselor finite într-o măsură mai mare decât se importau (Iancu, 1983, p. 61−62).

Trebuie menționat că la deteriorarea situației economice și financiare au contribuit și societăţile mixte, activitatea acestora soldându-se cu pierderi/datorii de 250 mil. dolari în anul 1986 (Axenciuc şi Georgescu, 2017). De asemenea, operaţiunile speciale cu aport valutar, deși au avut o contribuție semnificativă la creșterea încasărilor valutare, de multe ori s-au efectuat cu încălcarea reglementărilor comerţului internaţional, chiar și a regimului de embargo sau al sancţiunilor internaţionale, punând România într-o situație nefavorabilă pe plan internațional și din acest punct de vedere.

17.4. SCHIMBURILE COMERCIALE ALE ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1990−2018

PRINCIPALELE COORDONATE ALE POLITICILOR COMERCIALE

Ca urmare a schimbării de sistem de la finele anilor 1989, România a intrat în etapa tranziției la economia de piață în 1990, proces însoțit de reforme legislative și instituționale profunde, care au condus la transformarea mai mult sau puțin rapidă și/sau eficientă a structurilor economice, cu un impact major asupra derulării comerțului exterior și a politicilor comerciale aferente.

Imperativul liberalizării schimburilor comerciale și a circulației capitalului, conform viziunii asupra economiei globale și dezvoltării țărilor emergente, cunoscut sub denumirea „Consensul de la Washington”, și-a pus amprenta asupra tipului de reforme întreprinse de România și a vitezei de implementare a acestora, rezultatele transformărilor economice fiind reflectate și de evoluția comerțului exterior.

În anii 1990 și 1991, principalul instrument de politică comercială a rămas Tariful vamal de import din 1977, construit pe principiile Acordului GATT și având caracteristicile unei țări în curs de dezvoltare, prevăzând taxe vamale mai ridicate comparativ cu cele aplicate de statele dezvoltate şi concesii mai mici asumate pe perioade de timp mai mari. Acest tarif a fost completat prin HG nr. 1194/12.11.1990 cu prevederi dictate de necesitățile actualizării modului de calcul al valorii în vamă, ținând seama de contextul liberalizării prețurilor din octombrie 1990, al noilor metode de aplicare a cursurilor de schimb, precum și al apariției multor agenți economici privați în acest sector, ca urmare a desființării monopolului de stat asupra comerțului exterior.

Începând din 1992, a fost pus în aplicare un nou tarif vamal (prin *HG nr. 673/15.09.1991*, completată de *HG nr. 215/1992* privind regimul licențelor de export și import), specific țărilor cu economie de piață, menit să susțină tranziția și procesul de reformă, fiind completat de facilitățile prevăzute de *Legea nr. 35/1991* privind regimul investițiilor străine, prin scutirea de taxe vamale a utilajelor, instalațiilor și altor bunuri de import, constituite ca aport la capitalul social, precum și a materiilor prime utilizate în producția proprie a investitorilor străini. În martie 1993, acest nou tarif a suferit o modificare majoră, prin detalierea la opt cifre a clasificării mărfurilor, corespunzător Sistemului armonizat, respectiv Nomenclaturii combinate pe care era structurat codul vamal al Uniunii Europene. Tariful vamal de import, pus în aplicare de la 01.05.1993, avea 97 de capitole, XXI de secțiuni şi peste 5000 de poziții tarifare, taxele vamale de import fiind structurate pe cinci coloane: prima coloană – taxe vamale convenționale; a doua coloană – taxe vamale la importul din Comunitățile Europene; a treia coloană – taxe vamale la importul din țările AELS; a patra coloană – taxe vamale la importul din țările membre ale Acordului privind SGP; a cincea coloană – taxe vamale la importul din țările membre ale Protocolului celor 16.

Încheierea și implementarea Acordului de asociere la UE, semnat în februarie 1993, a constituit un instrument important de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană, inclusiv în domeniul politicii comerciale, prin intrarea în vigoare din ianuarie 1994 a Acordului interimar privind comerțul și aspectele legate de comerț și a protocoalelor aferente. Astfel, în relațiile comerciale cu statele membre UE s-au aplicat o serie de concesii tarifare și netarifare, pe principiul asimetriei în favoarea României. Taxele vamale de import au fost treptat aliniate la nivelul celor practicate de UE, ceea ce a însemnat reducerea acestora în cazul țării noastre, raportul între taxele vamale consolidate ale României și cele ale UE fiind de 5 ori mai mare la produsele agricole și de 8 ori la produsele industriale (Iancu, 2018, p. 288).

În anul 1997, prin *Legea nr. 141 din 24 iulie*, a fost adoptat un nou Cod vamal, completat ulterior de un nou Regulament vamal, completându-se astfel setul de reglementări din domeniul politicii comerciale cu prevederi care țineau seama de contextul accelerării procesului de globalizare și al dezvoltării lanțurilor internaționale ale valorii adăugate, prin definirea și introducerea regimurilor vamale suspensive, a tranzitului și antrepozitului vamal, a perfecționării active, respectiv pasive și a transformării mărfurilor sub control vamal, a admiterii temporare și a reexportului mărfurilor străine de pe teritoriul României. Acest Cod vamal a fost în vigoare până în anul 2003, când a suferit o actualizare, urmată de o revizuire în anul 2006.

Prin *HG nr. 1526/2003* privind regimul general de export și de import, a fost reiterată politica de liberalizare a comerțului exterior, abrogându-se prevederile HG nr. 215/1992 și modificându-se procedurile de acordare a licențelor de export și import, de aplicare a măsurilor de salvgardare la import și a altor măsuri de apărare comercială, în acord cu regulile OMC și practicile Uniunii Europene.

În perioada 1990−2006, întregul comerț exterior al României și acordarea de preferințe vamale s-a derulat pe baza diferitelor acorduri comerciale multilaterale (cel interimar cu UE fiind cel mai important), precum și bilaterale, cu multe state dezvoltate și în curs de dezvoltare, al căror stadiu era analizat și revizuit, după caz, prin comisiile mixte interguvernamentale. Acordurile comerciale bilaterale erau însoțite adesea de acorduri fitosanitare și sanitar-veterinare prin care erau stabilite condiţiile speciale privind importul şi exportul plantelor, produselor de origine vegetală, animalelor şi produselor de origine animală. O componentă complementară acordurilor comerciale bilaterale era reprezentată de acordurile privind promovarea și protejarea reciprocă a investițiilor. De asemenea, regimul comercial și vamal conținea și prevederi decurgând din convenţiile multilaterale la care România era parte (de exemplu, cele privind neproliferarea armelor nucleare, combaterea operațiunilor comerciale ilicite, controlul transportului transfrontieră al deșeurilor toxice, interzicerea dezvoltării și folosirii armelor chimice etc.), referitoare la o serie de restricţii sau interdicţii comerciale privind anumite bunuri ce făceau obiectul unui control internaţional.

Începând cu data de 1 ianuarie 2007, când România a devenit membru cu drepturi depline al Uniunii Europene, având în vedere că toate relaţiile comerciale şi investiţionale cu ţările din afara spațiului UE sunt gestionate la nivelul Comisiei Europene prin politica comercială și de investiţii comună, țara noastră aplică Tariful vamal comun (TARIC – *the Integrated Tariff of the European Union*), *Schema generalizată de preferinţe* (SGP) a UE, măsurile de apărare comercială, acordurile comerciale şi de cooperare preferenţiale încheiate cu ţări terţe, precum și angajamentele comerciale din cadrul *Organizaţiei Mondiale a Comerţului (OMC)*. Domeniul competențelor exclusive ale UE acoperă, pe lângă domeniul comerțului cu bunuri și servicii, aspectele comerciale ale drepturilor de proprietate intelectuală, transporturilor, circulației capitalului ș.a.

În ceea ce priveşte schimbările esenţiale intervenite în configuraţia cadrului economico-juridic aplicat de către România în relaţiile comerciale externe, în perioada postaderare, cu efecte potențial pozitive, acestea se referă la accesul liber de taxe vamale pe piața unică a UE și, în relațiile cu țările terțe, la beneficiile ce derivă din aranjamentele comerciale preferenţiale încheiate de UE[11]. Pe de altă parte, prin retragerea din toate acordurile bilaterale și aplicarea tarifului vamal comun la importul din țările terțe, inclusiv în regimul tratamentelor preferențiale și al națiunii celei mai favorizate, precum și prin aplicarea schemei SGP a UE,

[11] De menționat că Uniunea Europeană are acorduri preferențiale încheiate sub diferite forme (de asociere, de liber schimb, de cooperare și dezvoltare, parteneriate economice și comerciale) cu unele state europene dezvoltate (Elveția, Norvegia, Islanda) sau emergente (Turcia, Bosnia și Herțegovina, Albania, Serbia, Ucraina), din America de Nord (Canada) și America de Sud (Peru, Columbia), cu țări mediteraneene (Algeria, Tunisia, Maroc, Egipt), din Orientul Apropiat (Liban, Israel) sau Îndepărtat (Coreea de Sud, Vietnam), inclusiv cu state din Pacific.

România s-a transformat dintr-o țară beneficiară în țară donatoare de astfel de preferințe, ceea ce a produs efecte adverse semnificative.

Dezvoltarea politicii comerciale multilaterale rămâne o prioritate pentru Uniunea Europeană, negocierile actuale din cadrul OMC[12] axându-se, din perspectiva liberalizării în continuare a comerţului, pe domenii importante, cum sunt agricultura, accesul pe piaţă al produselor neagricole, drepturile de proprietate intelectuală etc., în vederea restabilirii încrederii în mediul de afaceri într-un moment critic al dezvoltării economiei mondiale, precum şi a revigorării disciplinare a sistemului comercial multilateral.

Uniunea Europeană, inclusiv România, este implicată major în cadrul procedurilor de reglementare a diferendelor, în vederea aplicării obligaţiilor comerciale multilaterale ale partenerilor săi. La nivelul anilor anteriori, UE era implicată în 160 de dispute comerciale, 87 în calitate de „parte vătămată" şi 73 în calitate de respondent, în alte 131 de diferende declarându-se terţă parte interesată. De remarcat că disputele transatlantice vizează subiecte sensibile ale comerţului, cum sunt importurile de carne de vită tratată cu hormoni, reglementări privind importurile de vin, promovarea transmisiilor televizate ale programelor de origine europeană etc. (Caseta 2 – Măsuri de apărare comercială în UE).

Totodată, exporturile către SUA fac obiectul preocupărilor UE, unele dintre cele mai dezbătute fiind legate de practica americană de susţinere a firmelor la extern şi de impunere a măsurilor de salvgardare la importurile de produse din oţel, în prezent declanșându-se un adevărat război comercial, cu un accent protecționist crescând și cu urmări imprevizibile pe termen mediu și lung cu privire la perspectivele liberalizării comerțului mondial[13].

---

[12] *Organizația Mondială a Comerţului* (OMC) a luat ființă în 1995 (prin transformarea acordului GATT în urma rundei Uruguay), aceasta numărând în prezent 164 de țări membre, care derulează peste 90% din comerțul mondial. Apartenența la OMC impune respectarea a cinci principii comerciale fundamentale, respectiv tratamentul națiunii celei mai favorizate (MFN), tratamentul național, transparența legislativă, reducerea barierelor comerciale prin negocieri multilaterale și utilizarea prevalentă a sistemului de taxe în dauna cotelor sau a altor măsuri netarifare. Funcția primordială a OMC rezidă în administrarea a circa 60 de acorduri și angajamente separate ale membrilor săi, existând și un mecanism de reglementare a disputelor în cazul nerespectării acestor acorduri (*Organul de Reglementare a Diferendelor* – ORD). Periodic, OMC verifică regimul comercial național al fiecărui stat membru, precum și conformitatea acestuia cu regulile organizației. România este membru fondator al OMC, începând cu anul 2003, deţinând preşedinţia unor importante Comitete din cadrul OMC (Licenţe de import, Antidumping, Subvenţii şi măsuri compensatorii, Evaluare în vamă şi Măsuri investiţionale legate de comerţ – TRIMs).

[13] Administrația americană, sub președinția lui Donald Trump, promovează o politică comercială din ce în ce mai protecționistă și uneori agresivă. În scopul apărării și revigorării producătorilor autohtoni din sector, în luna martie 2018, SUA au impus majorarea cu 25% a taxelor vamale la o serie de produse siderurgice, prin care s-ar urmări reducerea cu circa 13 mil. tone a importurilor de asemenea produse. Măsura, inițial îndreptată împotriva importurilor din China ca răspuns la forțarea transferului de tehnologie, patente și drepturi de proprietate intelectuală către companii chineze din partea companiilor americane care operează pe teritoriul Chinei, a afectat și produsele originare din Uniunea Europeană. În luna iulie 2018, constatând tendința de deviere (*trade diversion*) a comerțului cu produse siderurgice către spațiul UE, precum și de diminuare a prețurilor, Comisia Europeană a anunțat ca măsură de salvgardare, în urma acțiunilor SUA, precum și de apărare a producătorilor și locurilor de muncă din sector, susținută de toate

Caseta 2

Politica comercială comună a UE − măsuri de apărare comercială

În privința **instrumentelor de apărare comercială**, pentru remedierea distorsiunilor pe piața unică generate de practicile neloiale ale unor exportatori din state terțe, UE poate aplica măsuri antidumping, antisubvenţie şi compensatorii, iar în cazul deteriorării semnificative a situaţiei producătorilor comunitari ca urmare a creşterii imprevizibile, masive şi bruşte a importurilor, poate întreprinde măsuri de salvgardare.

Măsuri antidumping. Criteriul-cheie în evaluarea situației este relația între prețul produsului exportat în UE și valoarea lui normală, respectiv prețul comparabil pentru produsul similar în țara exportatoare. Un alt criteriu important este prețul de export pe baza căruia se stabilește marja de dumping, respectiv suma cu care acesta este depășit de valoarea normală, cu unele ajustări ținând seama de diferențele în privința condiţiilor de vânzare, a regimului de impozitare și a altor aspecte care afectează comparabilitatea prețului. Aplicarea taxelor antidumping se face pe baza evaluării prejudiciului adus industriei comunitare, în special în privința impactului asupra gradului de utilizare a capacităţilor de producţie, stocurilor, vânzărilor, segmentului de piaţă, preţurilor, profiturilor, randamentului investiţiilor, lichidităţilor financiare şi forţei de muncă. Dacă se constată că există elemente de probă suficiente pentru a justifica iniţierea procedurii antidumping, Comisia Europeană declanşează investigaţia care are ca obiect, în mod simultan, dumpingul şi prejudiciul. Investigaţia se încheie în termen de 15 luni de la iniţierea procedurii, fie prin încetarea acesteia, dacă rezultatul este negativ, fie prin adoptarea unei măsuri definitive. Dacă interesul UE reclamă intervenţia imediată, în vederea înlăturării prejudiciului se pot institui taxe antidumping provizorii, în termen de 9 luni de la iniţierea investigaţiei. Dacă rezultă că există dumping, că acesta cauzează prejudiciu şi că interesul UE necesită o intervenţie, se instituie o taxă antidumping definitivă asupra importurilor la preţ de dumping, care rămâne în vigoare cât este necesar pentru contracararea impactului ce cauzează prejudiciu.

2. Măsuri antisubvenţie (AS). Aplicarea acestor măsuri de către UE la importul din ţări terţe se face în conformitate cu prevederile Acordului privind subvenţiile stabilite în cadrul OMC. Impunerea de măsuri compensatorii se aplică dacă se constată că este o subvenţie la export sau o subvenţie limitată la o anumită companie, industrie sau un grup de companii sau industrii, dacă se produce un prejudiciu material industriei UE sau ameninţă să cauzeze un prejudiciu unei părţi importante a ramurii economice respective a UE (scăderea cotei de piaţă, reducerea preţurilor producătorilor şi presiunea crescută asupra producţiei, vânzărilor, profiturilor, productivităţii etc.). Ca şi în cazul măsurilor antidumping, Comisia Europeană conduce investigaţia şi decide măsuri provizorii, măsurile definitive fiind impuse însă de Consiliul de Miniştri.

3. Măsuri de salvgardare (MS). Aceste măsuri se întreprind de către UE pe baza regulilor prevăzute în articolul XIX din GATT 1994, care dă posibilitatea membrilor OMC să aplice măsuri privind limitarea importurilor, pe o bază nediscriminatorie, în scopul protejării industriei naţionale împotriva unui prejudiciu grav sau ameninţării cu prejudiciul grav pe care îl provoacă o creştere a acestor importuri. Prin acest acord se interzic măsurile din aşa-zisa „zonă gri", cum ar fi restrângerea voluntară a exporturilor sau alte aranjamente privind împărţirea pieţelor. Regula de bază a regimului general de import în UE, stabilită în principal în Regulamentele (EC) 260/2009 (pentru membrii OMC) şi 519/94 (pentru ţările terţe nemembre OMC), este importul nerestricţionat, care are însă trei excepţii: a) măsurile de salvgardare; b) contingentele privind importurile originare din unele țări; c) supravegherea, care nu este o măsură de restricţionare a importului, ci un sistem de licenţiere automată a importurilor. Măsurile curente ale UE vizează sectoarele sensibile, cum sunt comerțul cu produse siderurgice, textile și agricole, în aceste cazuri introducând limitări cantitative pe baza unui sistem de cote, precum și licențe/certificate de import.

statele membre, stabilirea temporară de contingente (pe un termen de 200 de zile), la importul unui număr de 23 de produse din oțel (fiind afectate peste 300 de poziții tarifare) la nivelul mediei importurilor pe ultimii trei ani și majorarea cu 25% a taxelor vamale la cantitățile ce depășesc acest nivel, inițiind, în același timp, acțiuni legale la OMC atât împotriva SUA, în privința taxelor vamale, cât și a Chinei, privind practicile transferului de tehnologie (European Commission, *Commission imposes provisional safeguard measures on imports of steel products*, Press release, EC, 18 July, 2018).

Caseta 2 (continuare)

4. Apărare împotriva barierelor comerciale. UE a stabilit o procedură care permite operatorilor economici şi statelor membre să solicite instituţiilor Comunităţii Europene să reacţioneze la orice barieră în calea comerţului impusă de ţări terţe, cu scopul de a elimina prejudiciul rezultat sau efectele adverse asupra comerţului, în conformitate cu regulile internaţionale stabilite de OMC.

În anul 2015, pornind de la faptul că mai mult de 30 mil. de locuri de muncă depind de exporturile în afara spațiului UE, noua abordare a politicii comerciale la nivelul Comunității Europene a lansat strategia *Trade for all*, bazată pe o serie de inițiative a căror finalitate ar fi în beneficiul consumatorilor, al locurilor de muncă, al IMM-urilor, al cetățenilor UE și ai țărilor în curs de dezvoltare[14].

Pe lângă politicile comerciale tarifare și netarifare, aliniate și aplicate la nivel UE din 2007, începând cu anul 2002, s-a introdus un mecanism similar din multe puncte de vedere cu cele existente în alte țări pentru susținerea și promovarea exporturilor, prin *OUG nr. 120*, structurat pe două tronsoane, respectiv instrumente în administrarea EXIMBANK și a unor ministere de linie, prin care se acordă finanțări, garanții și asigurări din fonduri de stat pentru produsele de export și se cofinanțează de la bugetul de stat participarea la târguri și expoziții internaționale, la misiuni economice și la alte acțiuni de promovare în străinătate, elaborarea de studii de piață ș.a. În cazul României, cheltuielile bugetare în acest scop sunt subdimensionate comparativ cu alte state, care alocă sume de ordinul a zeci și sute de milioane de dolari anual, precum și în raport cu necesitățile diversificării exporturilor și a pieţelor de export, ale creșterii competitivității produselor românești și a exporturilor de produse industriale și agricole cu grad ridicat de prelucrare, ale integrării eficiente pe lanțurile internaționale ale valorii adăugate. Suma alocată în 2016 celui de-al doilea tronson (Ministerul pentru Mediul de Afaceri, Comerţ şi Antreprenoriat și Ministerul Economiei) a fost de circa 36 mil. lei, nici aceasta nefiind utilizată în totalitate, ceea ce relevă o capacitate scăzută de absorbţie a exportatorilor români, în special din cauze birocratice, ca urmare a procedurilor greoaie de administrare a instrumentelor respective din partea instituțiilor responsabile[15].

[14] Între aceste inițiative, se numără eficientizarea politicii comerciale și revizuirea acesteia în funcție de noile realități, cum sunt economia digitală, lanțurile valorii adăugate, importanța crescândă a serviciilor prin parteneriate între țările membre, extinderea măsurilor vizând susținerea dezvoltării durabile, includerea regulilor anticorupție în viitoarele acorduri comerciale, accelerarea negocierilor TTIP, întărirea prezenței UE în Asia și Pacific, inclusiv începerea negocierii de acorduri comerciale cu Australia și Noua Zeelandă, precum și renegocierea acordului cu țările ASEAN. În acest sens, se remarcă faptul că, în ciuda eforturilor, din cauza retragerii SUA, negocierile privind acordul TTIP au fost întrerupte în 2017. Pe de altă parte, negocierile cu Japonia începute în 2013 au fost finalizate în decembrie 2017, prin semnarea Parteneriatului economic, apreciat ca cel mai important acord bilateral al UE, prin care schimburile comerciale urmează a fi liberalizate, creându-se cea mai mare zonă economică și comercială liberă din lume (European Commission, *Commission welcomes Council green light for EU-Japan Economic Partership Agreement*, Press release, EC, 6 July, 2018).

[15] Este relevantă în acest sens sinteza discuțiilor din cadrul reuniunii Consiliului de export la finele anului 2016, care consemna că în 2016 Programul de promovare a exportului nu s-a putut realiza decât în proporție de cca 50%, din motive strict birocratice *(Proces-verbal al reuniunii Consiliului de Export din data de 20 decembrie 2016,* Secretariatul Consiliului de Export, Departamentul de Comerț Exterior, decembrie, 2016).

La acest mecanism, din 2016 (prin *Ordinul nr. 455/2016*) s-au instituit scheme de ajutor de minimis pentru acţiunile din Programul de promovare a exportului administrat de Ministerul pentru Mediul de Afaceri, Comerţ şi Antreprenoriat privind participarea operatorilor economici la târguri şi expoziţii internaţionale în străinătate, organizarea de misiuni economice în străinătate şi realizarea de studii de piaţă şi pe produse, iar din 2017 (prin *OUG nr. 8*) s-a adăugat Programul de susținere a internaționalizării operatorilor economici români, cu finanțare de la buget, căruia i-au fost alocate 15 mil. lei (50 mii lei/beneficiar), cifră nesemnificativă dacă se au în vedere costurile și riscurile inițierii de activități în străinătate, mai ales în spațiul extra-UE.

EVOLUȚIA SCHIMBURILOR COMERCIALE ALE ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1990−2017

Pe ansamblul perioadei de tranziție, evoluția schimburilor economice externe ale României a suferit modificări majore atât din punctul de vedere al volumului, structurii și dinamicii, cât și al orientării geografice, fiind influențată de o multitudine de factori interni și externi, între care, cu impactul cel mai semnificativ, desființarea CAER la mijlocul anului 1991 și apropierea treptată de Uniunea Europeană, într-un context internațional caracterizat de accelerarea procesului globalizării, dar și de o criză financiară de proporții mondiale în anii 2008 și 2009.

Din analiza datelor prezentate în Tabelul 17.10, structurate pe cele patru subperioade relevante, se constată creșterea semnificativă a comerțului exterior al României, media anuală a exporturilor și importurilor în perioada postaderare fiind de 2,2−2,5 ori mai mare comparativ cu cea din perioada preaderare, de circa 5 ori mai mare față de perioada de asociere și de circa 10 ori superioară mediei anuale din perioada de preasociere.

Tabelul 17.10

Media anuală a exporturilor, importurilor și soldului balanței comerciale în perioada 1990−2017, pe subperioade

- mil. euro -

Perioada	Medie anuală		
	Exporturi	**Importuri**	**Deficit comercial**
Preasociere: 1990*−1995	4.509	6.122	1.613
Asociere: 1996−2000	8.114	10.762	2.648
Preaderare: 2001−2006	18.342	26.177	7.835
Postaderare: 2007−2017	45.159	56.710	11.551
TOTAL	24.559	30.649	6.090

***** Pentru 1990, în lipsa datelor INS privind exportul şi importul, acestea au fost recalculate pe bază de dinamici.

Sursa: Calcule pe baza datelor INS (Baza de date TEMPO online).

În același timp, înregistrarea de deficite comerciale în cele patru subperioade, practic în toți anii perioadei de analiză, a reprezentat o constantă a evoluției comerțului exterior al României, ceea ce, având în vedere majorarea permanentă a acestora și atingerea unei medii anuale de peste 11,5 mld. euro în perioada postaderării, relevă o cronicizare a dezechilibrului balanței comerciale în cazul țării noastre, în proporție de circa 3/4 produsă pe seama schimburilor comerciale intra-UE.

În primii ani ai tranziției României spre economia de piață, caracterizați de schimbări profunde ale cadrului legal și instituțional, cu impact advers asupra economiei intrate în recesiune în perioadele 1990−1992 și 1997−1999, nivelul comerțului exterior s-a redus drastic comparativ cu 1989, abia după anul 2000 exporturile reușind să revină la acest nivel. Dacă în perioada preasocierii doar circa 50% din exporturi erau orientate către țările Uniunii Europene, acestea reprezentând originea a circa 36% din importuri, în perioadele de asociere și de preaderare, ponderea UE în comerțul exterior al României s-a majorat semnificativ, atingând 61%, respectiv 69% din exporturi și 55%, respectiv 68% din importuri, ceea ce relevă un grad înalt de integrare comercială cu UE, în condițiile majorării deficitelor comerciale pe segmentul intra-UE, precum și ale accentuării dezechilibrului balanței comerciale pe ansamblul schimburilor internaționale ale țării.

În perioada asocierii și în special a preaderării, în primul rând, pe seama apropierii de UE, comerțul exterior al României a fost caracterizat de apariția și extinderea fenomenului IPT (*Inward Processing Trade*), respectiv a operațiunilor în regim de perfecționare activă, prin importul temporar (fără transfer de proprietate) de materii prime, accesorii, subansamble care sunt supuse unui proces de prelucrare, asamblare, transformare pe teritoriul național și ulterior reexportate. Ponderea acestor reexporturi în totalul exporturilor României ajunsese la 46% în 1999 și la 52% în 2005, cu mențiunea că statele UE (în principal Italia și Germania) reprezentau principalul partener, deținând peste 2/3 din totalul acestor operațiuni (Georgescu, 2006, p. 27). Din anul 2006, exporturile după prelucrarea activă au intrat pe un trend descendent atât în valoare absolută, cât și relativă, care a continuat și în perioada postaderării (în 2017 reprezentau circa 10% din totalul exporturilor, concentrate aproape exclusiv pe relația UE), în ultimii zece ani suferind și o schimbare structurală a operațiunilor derulate, respectiv de la predominanța produselor din secțiunile XI și XII (confecții, respectiv încălțăminte, conform clasificării NC) spre segmentul părți și accesorii pentru autovehicule din secțiunea XVII (mijloace și materiale de transport).

Criza financiară globală din 2008−2009 a afectat fluxurile comerciale ale României prin contracția severă a economiei și diminuarea în consecință a volumului comerțului exterior. Astfel, exporturile s-au diminuat de la 33,7 mld. euro în 2008 la 29,1 mld. euro în 2009, iar importurile, de o manieră mai drastică, respectiv de la 57,2 mld. euro la 39 mld. euro. Ca urmare, deficitul comercial al României a înregistrat o reducere de la cifra record de 23,5 mld. euro în 2008 la 9,9 mld. euro în 2009. Trebuie menţionat însă că, pe lângă acţiunea factorilor externi, în ceea ce priveşte importurile, acestea au suferit şi impactul corectiv al creşterii lor

excesive din perioada 2007−2008, alimentate parţial de o cerere internă favorizată de expansiunea creditelor de consum, precum şi a pieţei imobiliare (Georgescu, 2012, p. 14, 17). Ca atare, reducerea deficitelor comerciale în perioada postcriză nu semnifică o ajustare datorată ameliorării structurilor de producţie, respectiv a competitivităţii produselor de export, ci mai degrabă o corecţie determinată de supraîncălzirea economiei în perioada precriză și unele fenomene cu forme de manifestare degenerate la nivelul sistemului financiar-bancar.

În perioada 2010−2016, volumul comerţului exterior al României a crescut permanent, cu menținerea sub 10 mld. euro a deficitelor anuale ale balanței comerciale, nivelurile înregistrate în perioada precriză fiind depășite, în cazul exporturilor, încă din 2010, redresate în numai doi ani, iar în cel al importurilor, din anul 2014. În contextul creșterii PIB cu 7% în anul 2017 și al reapariției fenomenului de supraîncălzire a economiei care a atras o majorare a creditelor de consum și imobiliare, cu impact asupra creșterii mai rapide a importurilor, deficitul balanței comerciale a crescut la circa 13 mld. euro, tendință ce continuă și în 2018, cu o amplitudine inferioară însă celei din perioada premergătoare crizei din 2009.

În scopul identificării schimbărilor produse în comerțul exterior al României, precum și a competitivității exporturilor, extrem de concludentă este analiza evoluției pozițiilor (locurilor) câștigate, respectiv pierdute în topul mondial, pe grupe de mărfuri codificate la nivel de trei cifre, conform clasificării SITC (Revision 3). Astfel, se constată că, față de anul 1995, primul an disponibil al seriei de date din statistica UNCTAD, în anul 2016, România a câștigat poziții la exportul a 180 de grupe de produse, din care mai mult de 20 de poziții la 90 de grupe, între 10 și 20 de poziții la 44 de grupe, iar până în 10 poziții la 47 de grupe.

Pe de altă parte, s-au pierdut poziții în ierarhia mondială la un număr de 70 de grupe de produse, din care la 15 grupe mai mult de 20 de poziții, la 23 de grupe între 10 și 20 de poziții, iar la 32 de grupe până în 10 poziții. Din punct de vedere valoric, se remarcă faptul că, în anul 2016, ansamblul pozițiilor câștigate reprezenta circa 85% din totalul exporturilor României, iar cel al pozițiilor pierdute doar circa 15%.

Reprezentarea grafică a pozițiilor câștigate, respectiv pierdute, în topul mondial al exporturilor, este sugestiv prezentată în figurile 2 și, respectiv, 3.

La exporturi, grupele de marfă mai importante, cu cele mai multe poziții câștigate, au fost în general situate în categoria energie și materii prime, cum sunt: minereu de cupru și concentrate, grupa 322 (145 de poziții); brichete și pelete din lignit, grupa 190 (125 de poziții); gaz natural, grupa 343 (119 poziții); minereu de fier și concentrate, grupa 281 (114 poziții); lemn reziduuri și deșeuri de lemn, grupa 246 (91 de poziții); fier și oțel, grupa 282 (72 de poziții).

Unul dintre capitolele importante de export cu un nivel relativ ridicat al valorii adăugate la care s-au câștigat 34 de locuri îl reprezintă autovehiculele cu motor (grupa 783), România ocupând poziția 34 în topul mondial al exporturilor la nivelul anului 2016. O remarcă specială se impune pentru exporturile de cereale (grupa 044 – porumb și, respectiv, 041 – grâu), care au înregistrat un câștig de 7 poziții, România situându-se în anul 2016 pe locurile 7, respectiv 9 în topul exportatorilor mondiali la aceste produse.

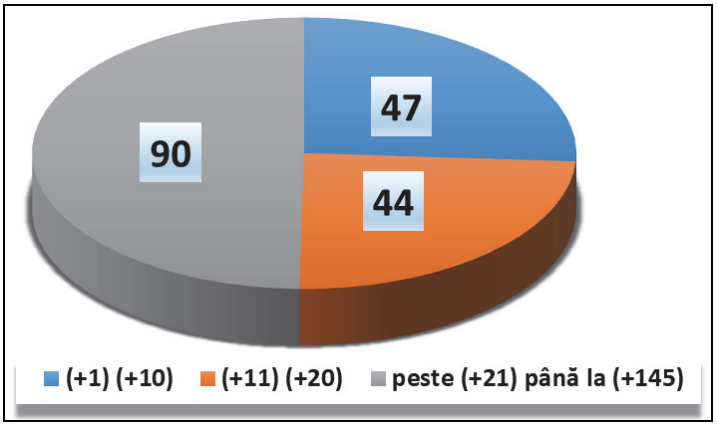

Fig. 17.2. Număr de poziții câștigate la export, 2016/1995.

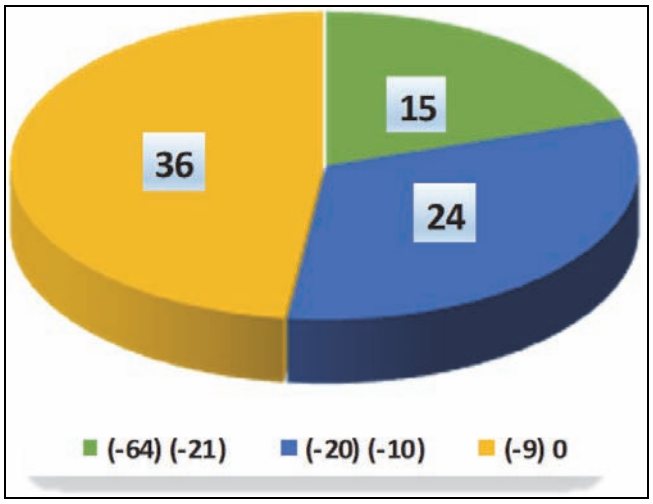

Fig. 17.3. Număr de poziții pierdute la export, 2016/1995.

Exporturile României au înregistrat pierderi de poziții atât la produse cu un grad scăzut de prelucrare, cum sunt îngrășămintele chimice, grupa 562 (45 de poziții), cât și la cele cu valoare adăugată mare, ca, de exemplu, autovehicule transport de mărfuri, grupa 782 (14 poziții); tractoare, grupa 722 (17 poziții); mașini-unelte, grupa 731 (9 poziții).

Din punctul de vedere al nivelului tehnologic al pozițiilor câștigate la export în perioada 1995−2016, din datele prezentate în Tabelul 17.11, rezultă că, pe ansamblu, aceste progrese s-au realizat îndeosebi la grupe de produse cu un nivel tehnologic mediu, a căror pondere în totalul valorii exporturilor a crescut de la 12,4% la 43,6%.

Tabelul 17.11

Structura pozițiilor câștigate și pierdute la export după nivelul lor tehnologic, în anul 2016 comparativ cu anul 1995

Nivelul tehnologic al exporturilor	1995			2016	
	Număr poziții	mil. USD	% în total	mil. USD	% în total
TOTAL poziții câștigate, din care:	**180**	**3.716**	**47,5**	**53.665**	**84,9**
Produse primare, inclusiv resurse naturale	79	688	8,8	11.141	17,6
Produse de tehnologie scăzută	32	1.965	25,1	9.538	15,1
Produse de tehnologie medie	54	973	12,4	27.577	43,6
Produse de tehnologie înaltă	15	90	1,2	5.409	8,6
TOTAL poziții pierdute, din care:	**70**	**4.114**	**52,5**	**9.555**	**15,1**
Produse primare, inclusiv resurse naturale	37	1.472	18,8	4.526	7,2
Produse de tehnologie scăzută	13	1.714	21,9	3.632	5,7
Produse de tehnologie medie	16	821	10,5	817	1,3
Produse de tehnologie înaltă	4	108	1,4	580	0,9
Total	**250**	**7.830**	**100,0**	**63.220**	**100,0**

Sursa: Pe baza datelor UNCTAD, conform clasificării SITC (Revision 3).

Câștiguri semnificative ale pozițiilor la export s-au înregistrat și la grupele de produse cu un nivel tehnologic înalt, a căror pondere în valoarea totală a exporturilor s-a majorat de la 1,2% în 1995 la 8,6% în 2016, nivel totuși mai degrabă modest, reflectând competitivitatea relativ scăzută a economiei românești[16].

Trebuie menționat, în acest sens, că România dispune de un important potențial de creștere a competitivității pe pieţele externe pentru multe produse ale industriei prelucrătoare, prin adâncirea specializării inter și intrasectoriale (Zaman și Vasile, 2012, p. 22). Analiza diferitelor grade de competitivitate ale exporturilor României a relevat necesitatea promovării unor politici de specializare inteligentă pentru o serie de produse, semifabricate și componente, prin identificarea de nișe de export care să permită valorificarea unor avantaje competitive și comparative, bazate pe procese inovative, cooperare internațională și ancorarea mai eficientă pe rețelele globale ale valorii adăugate (Zaman și Tudor, 2016, p. 652).

În privința pozițiilor pierdute la export, precizăm că, în cea mai mare parte, acestea s-au înregistrat la produsele primare din categoria resurselor naturale, precum și la grupele de produse cu un nivel tehnologic scăzut.

[16] Exporturile României nu excelează în produse cu valoare adăugată ridicată, una dintre cauze fiind legată de ponderea scăzută a companiilor inovative care înregistrează ritmuri înalte de creștere, inclusiv „gazelele" (înființate de mai puțin de cinci ani). Analiza întreprinsă de Simion, Gheorghe și Zaman (2017, p. 43−62) relevă că, în cazul României, acest tip de companii, de regulă din categoria IMM, au o contribuție de numai 7−8% la exporturile României, iar în cadrul acestora, „gazelele" reprezintă sub 1%, caracterizându-se printr-o reziliență scăzută la situații de criză și/sau șocuri externe.

PARTICULARITĂȚI ALE BALANȚEI COMERCIALE A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA POSTADERARE

În perioada postaderare, soldul permanent negativ al balanței comerciale evidențiază caracterul cronic al dezechilibrului comerțului exterior al României, care, cu variații mai mari sau mai mici, a însoțit întreaga perioadă de tranziție a economiei la mecanismele pieței concurențiale.

Analiza deficitului comercial FOB-CIF înregistrat în anul 2017 comparativ cu anul 2007, pe secțiuni de marfă, conform Nomenclaturii combinate (Tabelul 17.12), permite identificarea principalilor factori de influență, respectiv a produselor și a activităților economice care concentrează dezechilibre externe majore. Ținând seama de contextul pre și postcriză descris anterior, precum și al impactului asupra comerțului exterior al României care a determinat scăderea deficitului comercial de la 21,7 mld. euro în 2007 la 12,9 mld. euro în 2017, se constată că, deși numărul de secțiuni cu excedent comercial s-a dublat în această perioadă, respectiv de la 4 la 8, la principalele secțiuni care înregistrau deficite (produse alimentare, băuturi și tutun; produse chimice; materiale plastice, cauciuc și articole; metale comune și articole), dezechilibrul comercial s-a accentuat.

Tabelul 17.12

Balanța comercială a României pe secțiuni NC cu deficit/excedent în anul 2017 comparativ cu anul 2007

2007			**2017**		
Secțiuni cu deficit comercial		**Sold** (mil. euro)	**Secțiuni cu deficit comercial**		**Sold** (mil. euro)
I	Animale vii şi produse animale	−618	I	Animale vii şi produse animale	−747
II	Produse vegetale	−597	IV	Produse alimentare, băuturi şi tutun	−1.398
III	Grăsimi şi uleiuri animale sau vegetale	−76	V	Produse minerale	−2.917
IV	Produse alimentare, băuturi şi tutun	−926	VI	Produse chimice	−5.326
V	Produse minerale	−3.844	VII	Materiale plastice, cauciuc şi articole din acestea	−1.954
VI	Produse chimice	−2.743	VIII	Piei crude, piei tăbăcite, blănuri şi produse din acestea	−597
VII	Materiale plastice, cauciuc şi articole din acestea	−1.632	X	Pastă de lemn, hârtie, carton şi articole din acestea	−696
VIII	Piei crude, piei tăbăcite, blănuri şi produse	−529	XI	Materiale textile şi articole din acestea	−800
X	Pastă de lemn, hârtie, carton şi articole din acestea	−688	XIII	Articole din piatră, ipsos, ciment, ceramică, sticlă	−618

Tabelul 17.12 (continuare)

XIII	Articole din piatră, ipsos, ciment, ceramică, sticlă	−708	XV	Metale comune şi articole din acestea	−2.639
XV	Metale comune şi articole din acestea	−860	XVI	Maşini şi aparate, echipamente electrice, aparate de înregistrat sau de reprodus sunetul şi imaginile	−3.149
XVI	Maşini şi aparate, echipamente electrice, aparate de înregistrat sau de reprodus sunetul şi imaginile	−6.299	**Total deficit**		**−20.841**
XVII	Mijloace şi materiale de transport	−3.525			
XVIII	Instrumente şi aparate optice, fotografice, cinematografice, medico-chirurgicale şi similare	−591	**Secţiuni cu excedent comercial**		
XXII	Produse necuprinse în alte secţiuni NC	−31	II	Produse vegetale	1.143
Total deficit		**−23.671**	III	Grăsimi şi uleiuri animale sau vegetale	19
Secţiuni cu excedent comercial			IX	Produse din lemn, exclusiv mobilier	952
			XII	Încălţăminte, pălării, umbrele şi articole similare	423
IX	Produse din lemn, exclusiv mobilier	414	XVII	Mijloace şi materiale de transport	3.789
XI	Materiale textile şi articole din acestea	303	XVIII	Instrumente şi aparate optice, fotografice, cinematografice, medico-chirurgicale şi similare	431
XII	Încălţăminte, pălării, umbrele şi articole similare	846	XX	Mărfuri şi produse diverse	943
XX	Mărfuri şi produse diverse	335	XXII	Produse necuprinse în alte secţiuni NC	185
Total excedent		**1.898**		**Total excedent**	**7.885**
TOTAL deficit balanţă comercială		**−21.773**	**TOTAL deficit balanţă comercială**		**−12.956**

Sursa: Calcule proprii după datele INS, 2017.

O remarcă specială se impune pentru secţiunea XVII (Mijloace şi materiale de transport) care, dacă în anul 2007 înregistra un deficit comercial de 3,5 mld. euro, în anul 2017 se afla într-o situaţie de excedent (3,8 mld. euro, constituind circa o jumătate din totalul celor cu excedent comercial), explicată, în primul rând, de succesul Dacia Logan pe pieţele externe, cu menţiunea că aceasta se situează pe segmentul *low cost*.

Analiza pe țări a soldului balanței comerciale relevă că România înregistrează deficite importante cu statele UE, cele mai semnificative cu țările dezvoltate din spațiul european (în special pe relațiile Germania, Olanda și Austria, cu deficite anuale de 1−1,5 mld. euro), dar și cu unele state membre din Europa Centrală și de Est, cum ar fi Ungaria și Polonia (cu deficite anuale de 2−2,5 mld. euro).

În ceea ce privește relațiile comerciale ale României cu statele extra-UE, menționăm persistența unor deficite comerciale majore cu China (circa 3 mld. euro), Federația Rusă (circa 1,5 mld. euro) și Kazahstan (circa 1 mld. euro), care constituie pentru România piețe de aprovizionare cu combustibili, dar și pentru importul unor produse ale industriei prelucrătoare (Iancu, Pavelescu și Olteanu, 2018, p. 341−342).

Trebuie menționat că persistența deficitelor comerciale, prin impactul asupra configurației contului curent al balanței de plăți externe, poate afecta echilibrul financiar extern și stabilitatea macroeconomică a țării, cum s-a întâmplat în perioada precriză.

Tabelul 17.13

Evoluția contului curent al balanței de plăți externe și a principalelor capitole în perioada 2005−2012

Anii	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
PIB (mld. euro)	79,2	95,1	121,3	139,7	118,3	124,1	131,2	132,0
Balanță cont curent (mil. euro)	−6.888	−9.973	−16.677	−16.877	−4.913	−5.158	−5.938	−5.843
Deficit cont curent în PIB (%)	8,7	10,5	13,7	12,1	4,2	4,2	4,5	4,4
Balanță bunuri FOB−FOB (mil. euro)	−7.806	−11.759	−17.822	−18.199	−6.871	−5.864	−7.409	−7.379
Balanță servicii (mil. euro), din care:	−349	6	477	836	−294	−745	340	1.129
− **transporturi** (mil. euro)	−395	−424	−505	57	77	−156	883	1.162
Venituri (mil. euro)	−2.326	−3.014	−4.152	−5.530	−1.902	−1.960	−2.207	−3.025
Transferuri curente (mil. euro)	3.593	4.794	4.820	6.016	4.154	3.411	3.338	3.432
Gradul de finanțare a deficitului de cont curent prin ISD (%)	75,6	45,3	43,5	56,2	71,0	50,3	32,3	36,6

Sursa: BNR, 2005−2012.

După cum se observă în Tabelul 17.13, principala componentă a balanței contului curent o reprezintă balanța bunurilor (FOB−FOB), al cărei deficit a

înregistrat niveluri record în anii 2007 și 2008 (peste 16,5 mld. euro), pe seama majorării excesive a importurilor, alimentate de creșterea cererii de bunuri de consum și de explozia creditării, determinând deficite de cont curent care au atins 13,7% din PIB în 2007 și 12,1% în 2008, cu mult peste pragurile prudențiale de alertă ale acestui indicator atât pe plan internațional, cât și european, respectiv de 4%. Cu toate că în perioada respectivă deficitele de cont curent erau finanțate în proporție de 45−75% de investițiile străine directe (fluxuri autonome), diferența a fost acoperită prin fluxuri valutare compensatorii (împrumuturi) care au condus la majorarea datoriei externe atât private, cât și publice, exercitând o presiune crescândă asupra balanței de plăți externe a României, care, în contextul declanșării crizei financiare globale în 2008, a intrat în dificultate, în prima parte a anului 2009, impunându-se apelarea la asistența financiară din partea FMI și UE. Dacă în anii postcriză, deficitul de cont curent a înregistrat o ajustare severă în jos (la 4−4,5% din PIB în perioada 2009−2012), această corecție abruptă s-a produs inițial sub impactul reducerii cu circa 2/3 a deficitului balanței bunurilor, ca urmare a prăbușirii importurilor, respectiv de la 52,8 mld. euro în 2008 la 35,8 mld. euro în 2009, după care balanța bunurilor s-a menținut pe deficite anuale de 5,8−7,4 mld. euro.

În perioada 2013−2017, deficitele de cont curent s-au menținut sub pragul de alertă de 4% din PIB, dar, așa cum se observă din datele prezentate în Tabelul 17.14, în ultimii ani, acestea se situează pe o pantă graduală de deteriorare, ca urmare a creșterii deficitelor balanței bunurilor de la 5,4 mld. euro în 2013 la 6,3 mld. euro în 2014, la 7,8 mld. euro în 2015, la 9,3 mld. euro în 2016 și la peste 12 mld. euro în 2017. Se mai poate constata, inclusiv ca urmare a schimbărilor metodologice ale statisticii balanței de plăți externe (vezi nota de la Tabelul 17.14), contribuția din ce în ce mai semnificativă a excedentelor balanței serviciilor internaționale, respectiv a contribuției de circa 50% a transporturilor la realizarea acestora. În același timp, trebuie precizat că, în perioada postcriză, deși influxurile nete de investiții străine directe s-au diminuat la circa 3−4 mld. euro anual, menținerea rolului lor important în finanțarea deficitelor de cont curent – având în vedere că aceste investiții sunt constituite, în cea mai mare parte, prin majorarea participațiilor la capital provenind din reinvestirea profitului, care este în lei, iar transferul acestora, exprimat în euro, la ieșiri, prin debitul veniturilor primare din contul curent și, respectiv, la intrări, prin creditul contului financiar – trebuie interpretată cu rezerve.

După primele șapte luni din 2018, deficitul de cont curent era de 4,8 mld. euro (balanța bunurilor înregistrând un deficit de peste 7 mld. euro), ceea ce, chiar în ipoteza realizării PIB-ului prognozat de 203 mld. euro la nivelul întregului an, implică riscul ca deficitul de cont curent să depășească pragul de 4%. Chiar dacă repetarea scenariului din 2009 este puțin probabilă, cert este că România va intra în atenția mecanismelor de alertă ale Comisiei Europene privind dezechilibrele macroeconomice.

Tabelul 17.14

Evoluția contului curent al balanței de plăți externe și a principalelor capitole, în perioada 2013−2017

Anii	2013	2014	2015	2016	2017
PIB (mld. euro)	144,3	149,0	157,3	170,9	188,0
Balanță cont curent (mil. euro)	−1.168	−686	−1.943	−3.498	−6.464
Deficit cont curent în PIB (%)	−0,8	−0,5	−1,2	−2,1	−3,4
Balanță bunuri FOB−FOB (mil. euro)	−5443	−6.335	−7.794	−9254	−12.028
Balanță servicii (mil. euro), din care:	4.700	5.867	6.794	7.723	7.962
− **transporturi** (mil. euro)	2.494	2.814	3.408	3.622	3.640
Venituri primare (mil. euro)	−3.112	−1.904	−3.738	−4.467	−5.033
Venituri secundare (mil. euro)	2.687	1.686	2.795	2.500	2.635

Notă: Începând din 2013, conform principalei revizuiri metodologice impuse de impactul schimburilor internaționale în regim vamal suspensiv (*processing* bunuri intermediare) asupra statisticilor internaționale în privința balanței de plăți introduse de FMI prin BPM6 (*Balance of Payments Manual*), prelucrarea bunurilor aflate în proprietatea terților a fost reclasificată de la comerțul cu bunuri la comerțul cu servicii.

Sursa: BNR, 2013−2017.

Atenuarea deficitelor comerciale, în condițiile în care procesul de globalizare a piețelor și creșterea interdependențelor dintre economii se intensifică, iar lanțurile valorice internaționale oferă noi oportunități de specializare și cooperare între agenții economici, depinde de diversificarea orientării geografice pe parteneri comerciali ai României, vizând piețe-țintă către care urmează să se deruleze cu prioritate comerțul exterior, corespunzător progreselor realizate în nivelul tehnologic și modernizarea structurilor economiei românești, precum și menținerea atractivității acesteia pentru investitorii străini, care pot contribui major la echilibrarea balanței comerciale a țării.

IMPACTUL ÎNTREPRINDERILOR INVESTIȚIE STRĂINĂ DIRECTĂ ASUPRA COMERȚULUI EXTERIOR

Creșterea sensibilă în economia românească a volumului ISD s-a manifestat îndeosebi ca urmare a sporirii încrederii investitorilor străini în mediul de afaceri din România, favorizată de aderarea la NATO și recunoașterea de către UE a statutului de țară cu economie funcțională de piață, de progresele realizate în pregătirea, preluarea și/sau adaptarea de către România a aplicării capitolelor *acquis*-ului comunitar, inclusiv prin utilizarea instrumentelor financiare de preaderare (ISPA, SAPARD, PHARE).

Stocul ISD a crescut permanent, mai ales în perioada preaderării și postaderării la UE, majorându-se de la circa 10 mld. euro în 2003 la 34,5 mld. euro în 2006 și atingând peste 70 mld. euro la finele anului 2016. Din punctul de vedere al orientării pe activități economice, acestea s-au dezvoltat în special pe orizontala economiei, din stocul total al ISD la finele anului 2016, circa 56% fiind concentrate în sectorul serviciilor, preponderent în intermedieri financiare, comerț, precum și construcții și tranzacții imobiliare, în timp ce investițiile străine verticale, cu efecte de propagare pozitive în amonte și aval (*spillovers*) din industrie, inclusiv sectorul energie electrică, gaz și apă, reprezentau doar 44%.

Analiza exporturilor, a importurilor și a situației balanței comerciale aferente implicării întreprinderilor ISD în schimburile comerciale internaționale ale României, cumulat pe ansamblul perioadei 2007−2016 (Tabelul 17.15), relevă că acestea au deținut un rol determinant, reprezentând circa 2/3 din comerțul exterior al țării. În același timp, se remarcă faptul că soldul balanței comerciale al firmelor cu participare străină de capital a fost pronunțat negativ la nivel macroeconomic, ceea ce a exercitat o presiune constantă și semnificativă asupra deficitului comercial și de cont curent al balanței de plăți externe a României, inclusiv asupra creșterii gradului de îndatorare și deteriorării poziției investiționale internaționale a țării.

Tabelul 17.15

Exporturile, importurile și balanța comercială a întreprinderilor ISD, cumulat în perioada 2007−2016, pe principalele sectoare

Ramuri / sectoare ale economiei	**Exporturi ISD**		**Importuri ISD**		**Sold balanță comercială ISD**
	mil. euro	**% în total**	**mil. euro**	**% în total**	**mil. euro**
Industrie prelucrătoare	249.596	85,3	211.057	64,3	38.540
Comerț	27.252	9,3	94.433	28,8	−67.182
Alte sectoare	15.850	5,4	22.767	6,9	−6.918
Total	292.698	100,0	328.257	100,0	−35.560

Sursa: BNR, 2006−2016.

Pe fondul capacității concurențiale slabe a industriei bunurilor de consum din România, inclusiv alimentare și de folosință îndelungată, de satisfacere insuficientă a cererii interne, principala sursă a deficitului comercial înregistrat de întreprinderile ISD a reprezentat-o sectorul comerț, prin activitatea de import a reprezentanțelor celor mai importanți producători mondiali, precum și a retailerilor internaționali care au deschis lanțuri de distribuție, acoperind practic întreg teritoriul țării.

La nivelul anului 2016, studierea mai detaliată, pe sectoare și activități, a balanței comerciale a întreprinderilor ISD (Tabelul 17.16), evidențiază următoarele aspecte:

a) conform datelor BNR, ponderea întreprinderilor ISD în totalul exporturilor a fost de 74% și, respectiv, de 66,3% în totalul importurilor, ceea ce relevă

contribuția majoră a investițiilor străine la derularea comerțului exterior al României; statisticile oficiale evidențiază că din Top 100 cei mai mari exportatori din România, întreprinderile ISD ocupă primele 95 de poziții;

b) întreprinderile ISD din industria prelucrătoare și-au adus contribuția la echilibrarea balanței comerciale a României, ajungând la un sold pozitiv de 6,67 mld. euro, neputând însă acoperi deficitul înregistrat de ramura comerț în acest an, respectiv de 9,17 mld. euro;

c) industria mijloacelor de transport contribuie în proporție de aproape 50% la realizarea excedentului comercial al întreprinderilor ISD, metalurgia cu 16%, iar fabricarea produselor din lemn, inclusiv mobilă, cu 12%;

d) în general, companiile ISD din România ce operează în sectorul servicii au un impact nefavorabil asupra soldului balanței comerciale a României, deținând circa 90% din deficitul comercial al întreprinderilor ISD.

Tabelul 17.16

Soldul balanței comerciale al întreprinderilor cu ISD pe ramuri ale economiei, în anul 2016

- mil. euro -

Excedent comercial întreprinderi ISD		**Deficit comercial întreprinderi ISD**	
Industrie	8.049	• Alimente, băuturi și tutun	−601
− Industrie extractivă	72	• Ciment, sticlă, ceramică	−88
− Industrie prelucrătoare, din care:	7.857	• Prelucrare țiței, produse chimice, cauciuc și mase plastice	−497
• Fabricarea produselor din lemn, inclusiv mobilă	1.146	Activități profesionale științifice, tehnice și administrative și servicii suport	−132
• Fabricarea calculatoarelor, altor produse electronice, optice și electrice	494	Agricultură	−4
• Mașini, utilaje și echipamente	878	Comerț	−9.171
• Metalurgie	1.502	Construcții și tranzacții imobiliare	−107
• Mijloace de transport	4.118	Hoteluri și restaurante	−20
• Textile, confecții și pielărie	896	Tehnologia informației și comunicații	−373
• Alte ramuri ale industriei prelucrătoare	14	Intermedieri financiare și asigurări	−124
Energie electrică, gaze și apă	115	Transporturi	−106
		Alte activități	−104
Total excedent comercial	**9.235**	**Total deficit comercial**	**−11.327**
Sold net balanță comercială întreprinderi ISD			**−2.092**

Sursa: Calculat pe baza datelor din *Investițiile străine directe în România în anul 2016*, BNR, 2017, p. 16.

e) o serie de ramuri ale industriei prelucrătoare au înregistrat un sold negativ al balanței comerciale ISD, între care: industria chimică, prelucrare țiței și produse din țiței, industria alimentară, al căror potențial de export este subutilizat.

17.5. CONCLUZII ȘI REMARCI FINALE

În întreaga perioadă a ultimului secol, economia României a suferit costuri adverse majore, îndeosebi pe seama acțiunii unor factori externi, cu impact atât asupra volumului comerțului exterior, cât și asupra structurii pe mărfuri și orientării geografice a schimburilor comerciale.

În primii ani de după Marea Unire, în contextul asumării costurilor implicate de întregirea teritoriului și beneficiind într-o măsură nesemnificativă de reparațiile de război impuse Germaniei, în perioada 1919−1921, România a fost importator net de produse agroalimentare pentru a asigura hrana populației, cea mai mare parte a economiei fiind distrusă. În perioada marii depresiuni din 1929−1933, România a suportat sever impactul scăderii prețurilor mondiale la principalele sale capitole de export (cerealele și petrolul), înregistrând pierderi, în condițiile acumulării unei datorii externe care trebuia achitată din valuta realizată prin exporturi, statul fiind nevoit să impună restricții atât la import, cât și la regimul schimbului de devize. Dificultățile financiare ale României din perioada interbelică au culminat cu subordonarea economiei intereselor de război ale Germaniei, din anul 1939 până la mijlocul anului 1944. În această perioadă, sub raportul volumelor, prețurilor, structurii pe mărfuri și orientării geografice, comerțul exterior al României a fost practic controlat de Germania, în totala defavoare a țării noastre. În perioada august 1944−decembrie 1947, România a suferit, sub ocupația sovietică, pagube chiar mai mari decât cele sub dominația germană, acestea fiind evaluate la circa 2,7 mld. dolari, decurgând din aplicarea Convenției de armistițiu și a Tratatului de pace.

După anul 1948, mai mult de un deceniu, România a suportat costurile transformărilor legate de construirea sistemului socialist sub ocupație sovietică, inclusiv plata despăgubirilor de război către URSS, constând în livrări de petrol, cereale, animale și lemn. În această perioadă, prin intermediul sovromurilor, comerțul exterior a fost monopolizat de URSS, a cărei pondere în exporturile țării era de circa 90%, iar în importuri de peste 50%, în condiții deosebit de nefavorabile României. În deceniile șapte și opt, când România și-a normalizat relațiile cu țările capitaliste dezvoltate, importându-se masiv echipamente și tehnologii, balanța comercială s-a încheiat cu un deficit de circa 10 mld. dolari, aproximativ egal cu soldul datoriei externe la finele perioadei. În deceniul 1980, România a suportat alte costuri adverse, generate de criza balanței de plăți externe declanșată pe fondul unei conjuncturi internaționale nefavorabile și amplificată de erorile în gestionarea crizei, care au culminat cu decizia de lichidare a datoriei externe, forțând realizarea de excedente comerciale prin exporturi, care s-au realizat în pierdere pe relația devize convertibile, precum și prin limitarea drastică a importurilor, care a afectat grav întreprinderile, în special din industrie. Pe ansamblul perioadei 1981−1989, exporturile au fost mai mari cu peste 25% decât importurile, rezultând un surplus al

balanței comerciale de 19 mld. dolari, ceea ce a permis lichidarea datoriei externe în 1989, dar cu costuri economice și sociale enorme, care au și condus la căderea sistemului.

Ca urmare a schimbării de sistem de la finele anilor 1980, România a intrat în etapa tranziției la economia de piață în 1990, proces însoțit de reforme legislative și instituționale profunde, care a implicat costuri semnificative (terapia de șoc prin liberalizarea prețurilor, destructurarea și dezindustrializarea economiei), inclusiv asupra comerțului exterior, care a suportat și impactul desființării CAER. Nivelul exporturilor a înregistrat o cădere aproape la jumătate în 1990 comparativ cu 1989, abia după anul 2000 acesta reușind să îl depășească. Evoluția schimburilor comerciale internaţionale în perioada tranziției a fost decisiv influențată de Acordul de asociere a României la Uniunea Europeană și, ulterior, de aderarea la UE; atingerea unui grad înalt de integrare comercială cu statele UE, care dețin circa 70% din schimburile comerciale ale țării noastre, generând însă un grad ridicat de dependență de aceste piețe, poate reprezenta nu numai un avantaj, dar și o vulnerabilitate, ca în cazul crizei din anii 2008−2009. Deficitele comerciale au devenit cronice, cea mai mare parte a acestora concentrându-se pe segmentul intra-UE, ceea ce creează o presiune semnificativă asupra contului curent al balanței de plăți externe. Gradul ridicat de implicare a întreprinderilor ISD în schimburile comerciale internaționale ale României, a căror contribuție la realizarea exporturilor este de circa 75%, generează, în special prin prezența masivă în sectorul serviciilor, majorarea importurilor și accentuarea deficitului comercial. În ciuda progreselor realizate în ultimele două decenii, relevate de câștigarea unor poziții importante în ierarhia mondială, la multe grupe de produse, exporturile cu valoare adăugată relativ scăzută și niveluri tehnologice medii și joase sunt predominante.

România dispune de un important potențial de creștere a competitivității pe piețele externe, prin adâncirea specializării inter și intrasectoriale, promovarea unor politici de specializare inteligentă, identificarea de nișe de export care să permită valorificarea unor avantaje competitive și comparative, bazate pe procese inovative, cooperare internațională și ancorarea mai eficientă în lanțurile globale ale valorii adăugate, care să permită atenuarea deficitelor comerciale. Procesul de reindustrializare a economiei românești, îndeosebi în sectorul industriilor prelucrătoare bazate pe inovare și cunoaștere, atât pentru România, dar și pentru alte țări membre ale UE, reprezintă un proiect de perspectivă, la reușita căruia schimburile economice internaționale de bunuri și servicii pot să-și aducă o contribuție esențială.

Dezvoltarea durabilă pentru toți, potrivit obiectivelor Agendei ONU 2030, reprezintă și în viitor pentru comerțul exterior al României o provocare ineluctabilă, subordonată formulei jocurilor strategice câștig-câștig (*win-win*), în cadrul căreia toți participanții la schimburile internaționale de bunuri și servicii trebuie să câștige în mod echitabil, ca rezultat al noii revoluții industriale bazate pe cunoaștere, digitalizare și robotizare, în condițiile intensificării globalizării și ale cauzei comune a salvgardării mediului.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1939), *Realităţile economice naţionale. Comerţul exterior al României 1928-1937*, vol. I, partea a II-a, București.
2. Axenciuc Victor (1999), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă și contemporană*, Editura Fundației România de Mâine, București.
3. Axenciuc Victor (2000), *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859−1947*, vol. III, *Monedă-credit-comerţ-finanţe publice*, Editura Academiei, Bucureşti.
4. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României, 1862–2000*, vol. I, Editura Economică, București.
5. Axenciuc Victor, Bozga Vasile (1997), *Consolidarea şi dezvoltarea economiei româneşti (1919 −1939)*, în *Istoria economică a României de la începuturi până la cel de-al Doilea Război Mondial*, Constantinescu Nicolae N. (coord.), Editura Economică, Bucureşti, p. 387−454.
6. Axenciuc Victor, Georgescu George (2017), *Gross Domestic Product – National Income of Romania, 1862–2010. Secular statistical series and methodological foundations*, Editura Academiei, București.
7. Bachman Ronald D., Keefe Eugen K. (1991), *Romania: A Country Study*, Federal Research Division, US Government Publishing Office, Library of Congress, Washington, July.
8. Banca Națională a României (2004), *Viața și opera lui Mitiță Constantinescu*, Restitutio, nr. 4, martie.
9. Banea Neculai, Tomescu Traian (2015), *Din istoria IAR Brașov*, Buletinul AGIR, nr. 2/2015, aprilie-iunie.
10. Berindei Dan (2008), *Istoria românilor – cronologie*, Editura Cartex, București.
11. BNR (2000-2012), *Comunicate de presă privind balanța de plăți și datoria externă*, luna decembrie.
12. BNR (2006-2016), *Investițiile străine directe în România*.
13. BNR (2013-2017), *Comunicate de presă privind balanța de plăți și datoria externă*, luna decembrie.
14. BNR (2017), *Investițiile străine directe în România în anul 2016*, p. 16.
15. Calcan Gheorghe (1997), *Industria petrolieră din România în perioada interbelică*, Editura Tehnică, București.
16. Departamentul de Comerț Exterior (2016), *Proces-verbal al reuniunii Consiliului de Export din data de 20 decembrie 2016*, Secretariatul Consiliului de Export, decembrie.
17. European Commission (2018), *Commission imposes provisional safeguard measures on imports of steel products*, Press release, EC, 18 July.
18. European Commission (2018), *Commission welcomes Council green light for EU-Japan Economic Partership Agreement*, Press release, EC, 6 July.
19. Fota Constantin (2008), *Integrarea României în Uniunea Europeană*, Editura Universitaria, Craiova.
20. Georgescu George (2006), *Inward Processing Trade and implications for the balance of payments current account. The case of Romania*, Romanian Journal of Economic Forecasting, nr. 1.
21. Georgescu George (2012), *Impactul crizei globale asupra structurii comerţului exterior al României*, MPRA Paper, No. 36339, February.
22. Georgescu-Roegen Nicolae (1979), *Legea entropiei și procesul economic*, Editura Politică, București.
23. Gusti Dimitrie (1944), *Enciclopedia României*, vol. IV, Imprimeria Naţională, Bucureşti.
24. Iancu Aurel (1983), *Schimburile economice internaționale*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
25. Iancu Aurel (2018), *Liberalizarea economiei*, în *Economia României după Marea Unire*, vol. I, Editura Academiei, Bucureşti.
26. Iancu Aurel (coordonator) (1979), *Consumul energetic și structura producției*, Editura Academiei, București.

27. Iancu Aurel, Pavelescu Florin Marius, Olteanu Dan Constantin (2018), *Creşterea economică*, în *Economia României după Marea Unire*, vol. I, Editura Academiei, București.
28. INS – Institutul Național de Statistică (2007, 2017*), Buletinul statistic de comerț exterior*, lunile decembrie.
29. Jackson Marvin R. (1984), *Romania's Foreign Debt Crisis: Its Causes and Consequences*, în *East European Economics in the 1980s*, Vol. I, US Congress, Washington.
30. Lampe John R., Jackson Marvin R. (1982), *Balkan Economic History 1550−1950. From Imperial Borderlands to Developing Nations*, Indiana University Press, Bloomington.
31. Madgearu Virgil (1940), *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Editura Științifică, București.
32. Manoilescu Mihail (1929), *Théorie du protectionnisme et de l'échange international*, Editions Giard, Paris.
33. Manoilescu Mihail (1986), *Forțele naționale productive și comerțul exterior. Teoria protecționismului și a schimbului internațional*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
34. Murgescu Bogdan (2016), *România și Europa – Acumularea decalajelor economice (1500−2010)*, Editura Polirom, Iași.
35. Pațac Filip (2009), *Istoria comerţului şi turismului*, Editura Eurostampa, Timişoara.
36. Poștarencu Dinu (1998), *O istorie a Basarabiei în date și documente 1812−1940,* Editura Cartier Istoric, București.
37. Simion Artur-Emilian, Gheorghe Florentina Viorica, Gheorghe Zaman (2017), *Exporting high growth enterprises, including gazelles, in Romania*, Romanian Journal of Economics, Institute of National Economy, Vol. 45 (2(54)), p. 43-62, December.
38. Stoenescu George Virgil (coord.) (2014), *Romania: from 1880 to 1947*, în *South-Eastern European Monetary and Economic Statitistics from the Nineteenth Century to World War II*, BNR, Bucureşti.
39. Stoica Cosmin, Marinoiu Ana-Maria (2009), *Politica vamală*, Editura Pro Universitaria, București.
40. Thorner Klaus (2013), *Clearing trade and German interests in Romania in the years from 1932−1939*, Speech at International Conference *Causes of Euro Scepticism. Is there a German debt towards Romania?*, European Parliament, Brussels, 10 April.
41. Zaman Gheorghe, Tudor Alexandra Cristiana (2016), *The evolution of the Romanian exports competitiveness on the international market during 2001−2014*, Annals of Faculty of Economics, University of Oradea, Vol. 1(2), p. 635−653, December.
42. Zaman Gheorghe, Vasile Valentina (2012), *Comparative Advantages Metrics of Romania's exports in the period 2007−2010*, Romanian Journal of Economics, Vol. 34, No. 1, p. 5−23.

18. TURISMUL

DOINA TĂTARU,
ELENA-MANUELA IŞTOC,
LEVON SARCHIZIAN

18.1. INTRODUCERE

România, o ţară dăruită pentru turism? Da, atâtea şi atâtea glasuri din societatea civilă, din rândul analiştilor, dintre economişti sau politicieni menţionează de foarte mult timp că o direcţie în care România a avut totdeauna potenţial şi resurse să prospere economic a fost turismul.

Cunoaşterea istoriei turismului reprezintă nu numai un act de cultură, ci şi un prilej de înţelegere în deplină cunoştinţă de cauză a logicii acestui domeniu, a normelor, regulilor şi legităţilor desfăşurării vieţii economice şi sociale, a posibilităţilor, modalităţilor şi mijloacelor adecvate de atingere a unor obiective în sectorul turistic. Astfel, putem prefigura viitorul şi găsi căi de dezvoltare economică durabilă în această sferă a economiei.

Studiul istoriei turismului este necesar deoarece modelul de dezvoltare viitoare nu va fi rupt de evoluţia anterioară. În esenţă, cunoaşterea provine din analize diacronice şi sincronice. Iar marcarea unui secol de istorie turistică în România face cu atât mai necesară şi elocventă adâncirea acestor semnificaţii.

Anul 1918 găseşte tradiţia românilor de a călători deja conturată de cu secole în urmă, atât în afara ţării, cât şi în interiorul graniţelor. Reputaţi exploratori ai teritoriilor lumii, personalităţi române au contribuit la dezvoltarea şi consolidarea patrimoniului universal cultural şi ştiinţific, la avansul cunoştinţelor din punct de vedere geografic şi turistic, la construirea de legături între comunităţi umane foarte diferite şi punţi între popoare.

18.2. TURISMUL ROMÂNESC ÎN PERIOADA 1918–1947

Marea Unire nu găseşte un teren gol al manifestărilor fenomenului turistic pe meleagurile româneşti. Începutul manifestărilor turistice la noi s-a conturat aproape în acelaşi mod ca şi în continentul european. Călătoriile au fost influenţate de

atracţia pentru proprietăţile terapeutice ale apelor minerale, dar şi pentru fascinaţia peisagistică montană şi posibilităţile curative şi de relaxare pe care le ofereau Marea Neagră şi alte zone ale ţării. Astfel, au luat naştere în mod deosebit turismul montan, turismul balnear şi cel de litoral.

ZESTREA TURISTICĂ PÂNĂ LA MAREA UNIRE

Perioada anilor 1869–1916 marchează pionieratul organizării mişcării turistice în România. Atunci au luat fiinţă primele societăţi, cluburi şi asociaţii turistice montane, iniţial neinstituţionalizate, apoi funcţionând pe bază de statut complex, cu secţii regionale sau internaţionale. Au apărut după 1880 şi şcolile de pregătire a călăuzelor – ghizii montani şi posturile de prim-ajutor în cabane –, s-au întreprins expediţii geobotanice, mineralogice şi speologice, dar şi un turism cu valenţe culturale, instructive, educative, patriotice şi ecologiste. S-au editat broşuri, ghiduri, hărţi, un semnificativ *Anuar montan* în 56 de volume. Odată cu anii 1913–1914, în Munţii Bucegi (Baticu şi Ţiţeica, 1984) intră şi signalistica de orientare turistică, prin marcaje montane care s-au extins apoi în toată zona montană românească.

14 cluburi, societăţi şi asociaţii de turism, dar şi personalităţi marcante ale societăţii româneşti din sfera artistică, politică, ştiinţifică sau culturală au generat deschiderea mişcării turistice montane, acoperind întreaga ţară. Menţionăm trei momente: „Trinitatea vremelnică", înfiinţată în 1869 la Bucureşti, ca prima asociaţie turistică din România, prin eforturile pictorului N. Grigorescu, botanistului D. Grecescu şi chimistului A. Bernath (Borda, 1979, p. 51); „Siebenburgergischer Karpaten Verein" (SKV), înfiinţată în 1880 la Sibiu, denumită şi „Societatea Carpatină a Turiştilor" şi recunoscută drept „Clubul Carpatin al Transilvaniei", cu secţii regionale pe întreg teritoriul românesc, dar şi la Viena, Frankfurt am Mein şi Londra (Borda, 1979, p. 61), cu un statut clar, generând – pe durata a 60 de ani de activitate neîntreruptă (acoperind şi după 1918 perioada de efervescenţă interbelică) – excursii colective şi conferinţe ştiinţifice, generând progrese în infrastructura de transport şi cazare, signalistică, ghidaj, tipărituri, punând chiar bazele unei staţiuni – Păltinişul; şi, în fine, „Societatea turiştilor din România" (STR), înfiinţată în 1903 la Bucureşti, care va împinge înainte infrastructura cabanelor, a drumurilor de acces şi signalisticii, sprijinind facilităţi de călătorie pe CFR, editând materiale documentare, dezvoltând până în 1918 secţii în mai multe oraşe, generând şi asociaţii turistice conexe, promovând sportul şi activităţile turistice în rândul studenţilor (Borda, 1979, p. 78). Oameni importanţi ai vremii, membri în STR, precum Grigore Antipa, Simion Mehedinţi, Gh. Munteanu-Murgoci, P.P. Carp, I.C. Brătianu, Al. Davila, Alexandru Vlahuţă, Take Ionescu, Spiru Haret, militau, alături de principele moştenitor Ferdinand, iubitor de turism, declarat preşedinte de onoare al societăţii, pentru clauzele statutului (Borda, 1979, p. 72). S-a obţinut în acea vreme pentru membrii organizaţiei şi dreptul de

circulaţie în afara graniţelor României. Astfel, s-au stabilit acţiuni de colaborare şi cu societăţi similare din străinătate.

Din secolul al XVIII-lea însă, creşte şi o mişcare de redescoperire a izvoarelor minerale, cu analize de laborator, validarea efectului terapeutic al acestora, se nasc stabilimente balneare (Pricăjan, 1985) care vor constitui nucleul viitoarelor staţiuni frecventate în secolul următor, dintre care de menţionat sunt: Borsec, Tuşnad, Sâncrăieni, Zizin, Bazna, Olăneşti, Şaru Dornei, Vâlcele. Începuse exportul cu ape minerale îmbuteliate la Borsec (Teleki şi Munteanu, 2012), instituindu-se reglementări pentru cercetarea şi utilizarea izvoarelor minerale şi în mai vechile locaţii de la Băile Herculane, Băile Felix sau Geoagiu Băi. În secolul al XIX-lea s-au pus bazele ştiinţifice ale exploatării apelor minerale, prin cercetări balneologice, hidrologice, analize fizico-chimice, captări de surse de ape (Glăvan, 2015, p. 22). Începe organizarea activităţii balneare la noi, o ţintă turistică cu potenţial pentru perioadele următoare. Nămolul terapeutic şi lacurile sărate au început să fie exploatate cu succes la Lacul Sărat, Techirghiol şi Balta Albă, la fel la Bazna, Slănic Moldova şi Săcelu. Primul Război Mondial a provocat, din păcate, mari distrugeri şi în regiunile cu izvoare termale, atât în Moldova, în Carpaţii Orientali, cât şi în Transilvania, în Carpaţii Occidentali şi în Muntenia.

După încheierea Războiului de Independenţă în 1878, efectele industriei navale şi ale comerţului generate prin această cale de transport maritimă mai puţin costisitoare, la fel ca şi cele ale transportului pe calea ferată către Dobrogea au mărit atracţia pentru zona litorală. Turismul de litoral începuse să se contureze în cadru organizat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Documente ale epocii arătau că în prima decadă a secolului al XX-lea, vara, în Constanţa, se stabileau cam 2.500 de oameni, iar pe timp scurt, veneau la mare încă vreo 5.000 (Cernat, 1909).

CADRUL ADMINISTRATIV DE GESTIONARE A TURISMULUI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

După o stagnare provocată de Primul Război Mondial, anul 1918 permite mişcării turistice o creştere susţinută. Asociaţiile de turism de iniţiativă privată existente îşi continuă activităţile adaptate la evoluţiile societăţii, dar apar şi societăţi de turism noi.

SKV de la Sibiu ajunge să numere 4.456 de membri cotizanţi în anul 1920, consolidând dezvoltarea turismului montan şi în anii care au urmat. În intervalul 1921–1936 iau naştere noi organizaţii turistice care dezvoltă infrastructura de acces şi de cazare de-a lungul întregii perioade interbelice, din Apuseni până în Făgăraş, din Maramureş până în Bucegi, din Retezat până în Rarău, cu tipărirea de lucrări cu caracter turistic. De amintit sunt: „Hanul Drumeţilor", „Turing-Clubul României" (TCR), „Asociaţia Turistică România Pitorească" (ATRP) sau „Clubul Carpatin

Român" (CCR). Deşi în ţările vest-europene se practicau de multă vreme sporturile de iarnă, la noi abia după 1925 a început iniţierea practicării acestor sporturi ca o latură turistică, în special pe Valea Prahovei. Activitatea turistică a acestor asociaţii s-a deschis şi către alpinism, promovarea cercetărilor istorice, etnografice şi ale ştiinţelor naturii, protejarea monumentelor naturale şi istorice. Aşa s-a ridicat la Ruşchiţa, în 1936, în Munţii Poiana Ruscă, în zona „Şapte Izvoare", „Monumentul Turismului", unic în lume (Glăvan, 2015, p. 19). În 1930 s-a adoptat *Legea pentru protecţia monumentelor naturii*, publicată în Monitorul oficial, nr. 148 din 7 iulie 1930, apoi, în 1932, s-a instituit „Comisia monumentelor naturii". Astfel, România se înscria printre primele ţări din Europa în care se luau măsuri concrete în acest domeniu. Iată câteva dintre realizări: în anul 1931 a fost declarat monument istoric *lotusul termal* de la Băile Felix; tot în 1931 este pusă sub ocrotirea legii *floarea de colţ* din munţii Rodnei; în anul 1935 s-a creat *Parcul Naţional Retezat*, iar până în 1942 au ajuns ocrotite de lege un număr de 44 de rezervaţii.

Turismul balnear va căpăta o largă dezvoltare în baza instituirii „Regulamentului staţiunilor balneare şi climatice" în 1924 (Glăvan, 2015, p. 23). Din 1923 se reînfiinţase „Societatea de Hidrologie şi Climatologie Medicală". Astfel, s-au reconstruit staţiuni care îşi câştigaseră deja o tradiţie balneo, recunoscute deja în ţară şi în afara graniţelor: Băile Govora, Băile Herculane, Techirghiol, Vatra Dornei, Sovata. Numai în intervalul anilor 1926 şi 1928 funcţionau 80 de staţiuni balneare, în majoritatea înregistrându-se între 80 de mii şi 180 de mii de băi anual (Glăvan, 2015, p. 23). S-au structurat mari societăţi balneare, de tipul Govora-Călimăneşti, Băile Slănic Moldova, Ocna Sibiului, Băile Herculane sau Vatra Dornei, care îşi puneau în funcţiune servicii de promovare turistică (Snak *et al*., 2001, p. 126).

Turismul de litoral cunoaşte, de asemenea, o revigorare. În 1927 se pune la punct linia de cale ferată Constanţa–Eforie Nord, care va ajuta dezvoltarea amenajărilor imobiliare atât în Mangalia şi Eforie Nord, cât şi în Mamaia. În 1926 luase naştere „Asociaţia de Camping şi Turism", care a generat în 1927 Oficiul de Camping, Sport şi Turism (OCST) „Prietenii Mării" la Eforie Nord. OCST a reuşit ulterior, în 1935, amenajarea primului teren de campare din România, cu o capacitate de 300 de locuri, primind şi turişti din străinătate (Glăvan, 2015, p. 125). Asociaţia cuprindea 342 de membri în 1927 şi ajunsese la 2.300 de membri adulţi în zece ani. Turismul capătă contur şi prin funcţionarea „Ligii Navale Române" începând cu anul 1932, asociaţie care urmărea dezvoltarea şi promovarea culturii marinăreşti, a turismului pe apă şi a sporturilor nautice, protecţia mediului în apele navigabile. Asociaţia a reuşit să determine înfiinţarea prin decret regal în anul 1933 a Societăţii de Salvare a Naufragiaţilor în Apele Teritoriale Româneşti, adică a Salvamar-ului, la punctele: Constanţa, Mamaia, Eforie şi Mangalia (Glăvan, 2015, p. 24). Liga Navală a fost obligată să-şi înceteze activitatea în perioada 1949–1989, reluând-o după 1990.

Perioada interbelică, până în 1938, poate fi considerată pionieratul turismului de litoral la noi, în care, per ansamblu, s-au construit structuri de cazare mai degrabă disparate, reşedinţe secundare şi hoteluri sau vile destinate unor turişti de

clasă socială mai înaltă, cu resurse financiare mari, care căutau cu predilecţie zona Techirghiol, Mamaia şi cele două Eforii, Nord şi Sud.

Automobil Clubul Regal Român (ACRR), fondat la Bucureşti, şi-a extins filiale şi la Cluj-Napoca, Iaşi, Timişoara, Sibiu, Cernăuţi şi Chişinău. Membrii lui au reuşit să plaseze indicatoare de semnalizare rutieră şi să marcheze distanţele kilometrice pe şosele. Organizaţiile profesionale ale epocii (din categoria profesorilor, medicilor, avocaţilor etc.) începuseră, de asemenea, să deruleze excursii de studii în grup. Fenomenul este preluat pe la anul 1930 şi la nivelul întreprinderilor comerciale, care începuseră să organizeze deplasări colective în ţară şi străinătate (Snak *et al.,* 2001, p. 126). De amintit sunt *Oficiul de Călătorii al CFR* şi *Sistemul de Turism al CFR*, care promovau dezvoltarea călătoriilor turistice pe cale ferată, dar şi *Compania Internaţională de Navigaţie Aeriană* (CIDNA), care a stimulat, la rându-i, cooperarea turistică internaţională. Nenumăratele asociaţii şi cluburi turistice din ţară au simţit nevoia să se reunească în 1934, din dorinţa de a forma o organizaţie turistică puternică, în *Federaţia Societăţilor de Turism din România* (FSTR), la care se afiliaseră 57 de asociaţii (Glăvan, 2015, p.19). Astfel au devenit posibile coordonarea susţinută şi exploatarea unitară a bazelor turistice.

Instituţionalizarea turismului. Amploarea mişcării turistice din România Mare, diversificată însă pe interese eterogene, într-un stufăriş de organizaţii şi cluburi de diverse dimensiuni şi localizări teritoriale, combinată cu experienţa turistică preluată de la alte ţări mai avansate, a făcut ca în anul 1936 să fie promulgată *Legea pentru organizarea turismului*, prin „Înaltul decret regal nr. 322 din 29 februarie 1936". Astfel, ia naştere *Oficiul Naţional de Turism* (ONT). Înfiinţat pentru a crea condiţii prielnice dezvoltării turismului, ONT şi-a fixat de la început, pe lângă un program de organizare turistică, ajutorarea, îndrumarea şi coordonarea activităţilor turistice din iniţiativă privată. Din acel moment, toate aspectele legate de dezvoltarea turistică a ţării – de la infrastructură, buget, investiţii şi dotări, structuri de cazare până la promovare, clasificare de localităţi şi amenajare a teritoriului, relaţii externe, control al asociaţiilor de turism, birourilor comerciale de voiaj şi turism, hotelurilor, pensiunilor, restaurantelor etc. – intrau sub coordonarea ONT. Aceeaşi lege a stipulat şi înfiinţarea Consiliului Superior al Turismului, condus tot de preşedintele ONT şi alcătuit din reprezentanţi/delegaţi ai multor ministere în funcţiune, ai societăţilor, sindicatelor, structurilor importante din societate de factură turistică, economică, externă, sportivă, culturală, din mass-media, din sănătate etc. Astfel, se năşteau premisele unei colaborări complexe, care să nu lase deoparte detalii şi obstacole în evoluţiile mişcării turistice, vizând o strategie de ansamblu, la nivel naţional. Un alt aspect important al legii este că în fiecare judeţ se înfiinţa câte un *oficiu judeţean de turism* (OJT), coordonat de ONT. Niciunul dintre actorii principali ai vieţii economice şi sociale a unui judeţ nu a fost omis din alcătuirea structurii de conducere a OJT-urilor: prefectul judeţului era preşedinte; mai intrau în componenţă primarul oraşului de reşedinţă, inginerul-şef al judeţului, medicul-şef al judeţului, şeful poliţiei din oraşul de reşedinţă, un delegat al CFR, după caz, un reprezentant al învăţământului, un delegat al presei,

un delegat al hotelierilor, un delegat al Automobil-Clubului regional, un delegat al Federaţiei Societăţilor de Turism din România, câte un delegat al birourilor comerciale de voiaj, după caz, şi trei membri desemnaţi de prefect din localităţile principale ale fiecărui judeţ. Apare şi categoria noţională de „*oficii locale de cură şi turism*" (OLCT), care urmau să se înfiinţeze în localităţile clasate „de cură şi turism", oficii ce aveau atribuţiuni de tipul managementului de staţiune din zilele noastre. Legea stipula că „localităţile de cură balneară vor fi clasate ca atare de către Ministerul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, care va încunoştinţa despre aceasta ONT", iar „localităţile turistice, climatice şi de sporturi de iarnă vor fi clasate printr-o decizie de către ONT". În anul 1939, modul de funcţionare a OLCT – denumite de atunci încolo „*oficii locale de turism*" (OLT) – şi relaţia acestora cu „staţiunile balneare, climatice, turistice sau de sporturi de iarnă" au fost definite în detaliu prin instrucţiuni emise de Subsecretariatul de Stat al Propagandei din Ministerul de Interne, de care ţinea ONT[1].

În scurta perioadă până la declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial, dintre realizările ONT merită menţionate: clasarea şi amenajarea staţiunilor balneare, climatice şi turistice; acordarea, pe baza clasificării staţiunilor, de către Căile Ferate Române, a unei reduceri de 50% pentru 42 de staţiuni balneoclimaterice, de 25% pentru 74 de staţiuni şi între 25% şi 50% pentru 15 staţiuni de sporturi de iarnă; iniţiativa construirii de hoteluri în Mamaia, Vâlcov, Turnu-Severin, Sarmizegetusa, Balcic, Predeal, Delta Dunării; terminarea şi înzestrarea construcţiilor începute şi ridicarea de noi case de adăpost în zonele de munte Rânca (jud. Gorj), Obârşia Lotrului (Munţii Lotrului), Babele (Munţii Bucegi), Ciucaş (Munţii Buzăului) etc.; începerea construcţiei pavilionului turistic de pe canalul Filipoiu, care uşura vizitarea Bălţilor Brăilei şi a celui de vânătoare în Delta Dunării, pentru care s-au construit cabanele de la Insula Lupilor şi Ilgani; încurajarea sporturilor de iarnă, în special a schiului, prin amenajarea de pârtii de bob sau trambuline de schi în staţiunile cele mai frecventate de turişti, și anume la Sinaia, Predeal, Vatra Dornei, Râmnicu-Vâlcea; strângerea materialului turistic informativ şi documentar necesar promovării ce trebuia făcută în ţară şi peste hotare pentru atragerea turiştilor; participarea la târgurile internaţionale de la Paris, Leipzig, Milano, Praga, Breslau, Bari, Belgrad, Lwov, prin standuri turistice, cu fotografii, hărţi şi afişe; editarea revistei ONT „România", care apărea în condiţii tehnice remarcabile; întocmirea jurnalelor sonore ale actualităţii româneşti prin Direcţia Cinematografică, menite să popularizeze, prin imagine şi sunet, frumuseţile naturale ale ţării, îndeletnicirile populaţiei, dar şi bogăţiile pământului românesc. Astfel, s-a realizat filmul documentar „Bucureşti", care a obţinut cele mai înalte sufragii la concursul organizat în cadrul expoziţiei internaţionale de la Paris din 1937.

[1] Conform*: Instrucţiuni pentru înfiinţarea, organizarea, funcţionarea şi activitatea Oficiilor locale de cură şi turism, aprobate de Ministerul de Interne, Subsecretariatul de Stat al Propagandei naţionale, prin Decizia nr. 2075 din 18 aprilie 1939 şi publicate în Monitorul Oficial nr. 95 din 25 aprilie 1939*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, Bucureşti, 1939.

PIAŢA TURISTICĂ

Predispoziţia turistică a României este determinată, în primul rând, de varietatea, complexitatea şi distribuţia elementelor de patrimoniu natural, dar şi de originalitatea şi bogăţia patrimoniului cultural, cărora li se adaugă poziţia geografică a acestei ţări aflate la răspântia principalelor drumuri ce înlesnesc legătura Apusului cu Răsăritul şi a Nordului cu Sudul continentului, dar şi cu Orientul îndepărtat.

OFERTA TURISTICĂ

România este o ţară carpato-danubiano-pontică, cu resurse turistice de o mare complexitate şi certă valoare. Acestea sunt reprezentate de un cadru natural deosebit – relief diversificat, armonios şi proporţional distribuit; faună şi vegetaţie bogată, zone cu climat reconfortant; realizări cultural-istorice de valoare universală, zone etnografice şi folclorice specifice.

Printre resursele turistice naturale ale României interbelice, majoritatea şi ale României zilelor noastre, se pot menţiona:

– relieful armonios repartizat, alcătuit în proporţii aproximativ egale de munţii ce formează un arc în partea centrală, de dealuri, podişuri, câmpii şi lunci. Desfăşurarea generală a reliefului este în trepte, dispuse concentric în jurul Munţilor Carpaţi, care devin astfel accesibili de oriunde;

– potenţialul speologic de o mare valoare ştiinţifică şi estetică;

– climatul alpin şi subalpin de diferite nuanţe, cu adăposturile din ariile depresionare, unde sunt amplasate principalele staţiuni balneoclimaterice, având un număr mare de zile însorite pe tot timpul verii, ceea ce favorizează drumeţia;

– hidrologia – România era cunoscută în perioada interbelică şi ca „ţara de la gurile Dunării”, iar Dunărea constituia una dintre cele mai frumoase căi de pătrundere a străinilor în ţară; apele termale sunt o resursă a cărei importanţă turistică constă în încărcătura minerală conţinută, răsfrântă pozitiv în contextul utilizării în scop terapeutic. În plus, România dispunea şi de un fond natural de factori cu potenţial terapeutic ce a ajutat la dezvoltarea şi renumele mondial al staţiunilor balneoclimaterice din acea perioadă. Astfel, în 1936, România avea 208 staţiuni balneoclimaterice (Gusti, 1943, p. 220). Pe toată perioada interbelică, procesul de îmbuteliere a apelor minerale româneşti se desfăşura în 26 de unităţi de diverse capacităţi. O componentă importantă a resurselor turistice hidrografice o constituie Marea Neagră, care oferă largi posibilităţi de recreere şi cură heliomarină. Litoralul românesc al Mării Negre, cunoscut şi sub denumirea de Coasta de Argint, se întindea pe 454 km, „de la vărsarea Nistrului şi până dincolo de «valea fără iarnă» a Batovei” (Gusti, 1943, p. 179). Prin orientarea sa către est, litoralul Mării Negre aflat pe teritoriul României asigură o bună expunere la soare pe tot parcursul anului şi pe o perioadă lungă de timp a zilei (10 ore), fenomen rar întâlnit pe plajele

europene, iar intrarea în mare se face lin, toate acestea asigurând elemente fundamentale ale turismului de cură heliomarină;

– valoroase elemente de floră şi faună, România aflându-se pe primul loc în Europa ca valoare a ecosistemelor şi a diversităţii biologice.

Dar valorificarea resurselor turistice implică în prealabil asigurarea unor condiţii minime pentru deplasarea, şederea şi petrecerea agreabilă a timpului de către turişti.

În perioada interbelică, în Europa Occidentală, petrecerea concediului călătorind devenea o necesitate de masă, „o experienţă la care toţi oamenii aveau o pretenţie legitimă. [...] concomitent s-au perfecţionat căile şi mijloacele de a o realiza" (Spode, 2002, p. 116). Deşi într-un ritm mult mai lent, România a urmat aceeaşi tendinţă. Astfel, în prima parte a secolului XX, ca urmare a procesului de dezvoltare şi modernizare a României, s-a inaugurat etapa turismului modern, reprezentat în special prin turismul montan şi balneoclimateric. Valea superioară a Prahovei şi Munţii Bucegi erau regiunile cele mai cercetate şi mai bine organizate din punct de vedere turistic (Gusti, 1943, p. 181). Totuşi, industria hotelieră era subdezvoltată. Abia dacă existau câteva hoteluri în oraşele mari şi în staţiunile balneoclimaterice. În Bucureşti se aflau cele mai multe şi moderne hoteluri. În anul 1936 erau 74 de hoteluri. Iar regiuni atractive din punct de vedere turistic din Bucegi, Făgăraş etc. nu se aflau în circuitul turistic tocmai din lipsa unităţilor de cazare.

Şi în privinţa căilor de transport, România era cu mult în urma Occidentului. Principalul mijloc de transport turistic îl constituia trenul. Construcţia de noi şosele a condus la dezvoltarea turismului automobilistic şi la creşterea accesibilităţii şi a altor zone posesoare ale unui potenţial turistic valoros. Construirea şoselei internaţionale Londra-Instanbul a avut un rol benefic, în principal asupra turismului de tranzit, dar şi asupra celorlalte forme de turism.

Pentru o dezvoltare eficientă a turismului mai trebuiau însă îndeplinite multe condiţii, era nevoie de o reţea corespunzătoare de căi de comunicaţii şi de o infrastructură de transport modernă, de bună calitate, de unităţi de cazare şi alimentaţie (hoteluri şi restaurante) confortabile şi atrăgătoare şi de o bază de agrement corespunzătoare, pe care România abia spre sfârşitul perioadei interbelice începuse să le realizeze corespunzător.

CEREREA TURISTICĂ

Până la începutul secolului XX, pe teritoriul României puteau fi întâlniţi un număr foarte mic de turişti ce era format cu precădere de vilegiaturişti. O creştere îmbucurătoare în rândul numărului de turişti s-a înregistrat însă în staţiunile balneoclimaterice (Figura 18.1).

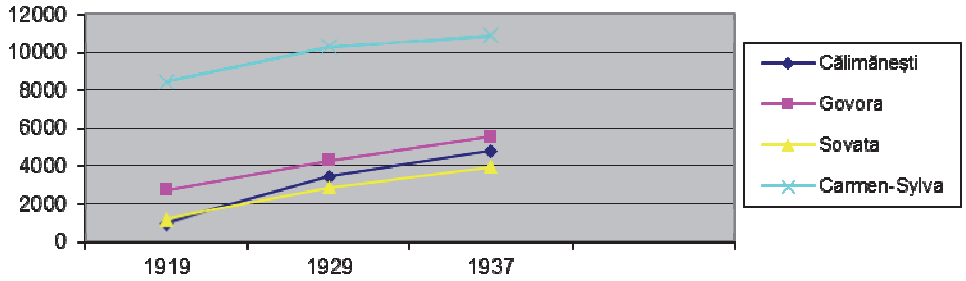

Sursa: Direcţia balneoclimaterică din Ministerul Sănătăţi, în Gusti, 1943, p. 268.

Fig. 18.1. Evoluția numărului de turiști în unele stațiuni balneoclimaterice între 1919 și 1937.

Numărul vizitatorilor străini ai staţiunilor balneoclimaterice a fost şi el în creştere. În Govora, de exemplu, numărul vizitatorilor străini înregistraţi a urcat de la 39 în 1921 la 750 în 1935 şi la 727 în 1936 (Gusti, 1943).

Creşterea constantă a numărului de turişti din staţiunile balneoclimaterice a făcut ca balanţa privind schimbul călătorilor cu străinătatea să fie excedentară în ultimii ani interbelici. Astfel, conform statisticilor Oficiului Naţional de Turism, în anul 1936 s-au înregistrat 104.427 de sosiri de călători străini, faţă de 54.738 de plecări ale cetăţenilor români, rezultând, aşadar, un excedent de 49.689 de persoane.

Anii '30 s-au caracterizat şi prin creşterea importanţei sezonului de vară pe litoral, când „peste o sută cincizeci de mii de români emigrează una până la două luni la mare". Este şi perioada în care a început să se practice şi în România campingul. Astfel, Oficiul de Camping, Sport şi Turism „Prietenii Mării" de la Eforie a ajuns să găzduiască în tabăra de corturi, în anul 1935, un număr de 957 de persoane (faţă de 342 în 1927), dintre care 490 erau turişti străini (faţă de doar doi în 1927) şi cu 23 mai mulţi decât români (Gusti, 1943, p. 206). În 1928 s-au înregistrat vizitatori cehoslovaci şi americani, iar în 1933 au campat la „Prietenii Mării" şi excursionişti din Polonia, Germania, Ungaria, Cehoslovacia, Turcia, Siria, Liberia şi Egipt (Borda, 1979, p. 206).

În ajunul celui de-al Doilea Război Mondial, deşi aflat încă într-un stadiu incipient de dezvoltare, „turismul era pe cale de a se transforma într-o importantă industrie a României" (Cazacu, 2006, p. 104).

18.3. TURISMUL ROMÂNESC ÎN PERIOADA 1948–1989

În majoritatea ţărilor, transformarea turismului într-o activitate economico-organizatorică la scară naţională s-a produs numai în cea de-a doua jumătate a secolului XX, ceea ce a favorizat apariţia şi instituirea în sectorul terţiar, cel al prestărilor de servicii, a unor noi ramuri ale economiilor naţionale, domenii cunoscute generic sub denumirea de industrie turistică.

Trecerea la economia planificată la noi a cuprins şi turismul. Într-adevăr, în etapa următoare creşte circulaţia turistică internă, ca urmare a procesului rapid de industrializare şi urbanizare, a creşterii populaţiei României şi a ponderii populaţiei ocupate în industrie, a creşterii veniturilor pe cap de locuitor şi a reducerii zilei de lucru. A existat o perioadă de avânt şi dezvoltare turistică, mai ales în anii ’70, cei mai prolifici, în condiţiile ideologiei socialiste practicate la nivel de stat. Turismul a fost gândit să evolueze în raport cu două tendinţe fundamentale ale vieţii economico-sociale ale perioadei care a urmat; pe de o parte, sporirea venitului naţional şi ridicarea nivelului de trai; pe de altă parte, creşterea timpului liber ca urmare a trecerii la săptămâna de lucru redusă. S-a dezvoltat baza materială a turismului şi în toate zonele turistice s-au extins şi îmbunătăţit prestaţiile de servicii turistice.

CADRUL ADMINISTRATIV DE GESTIONARE A TURISMULUI

Cel de-al Doilea Război Mondial a blocat complet activităţile turistice, astfel că şi funcţionarea Oficiului Naţional de Turism (ONT) înfiinţat în 1936 a încetat în acei ani. Societăţile turistice private au fost desfiinţate în anul 1948, bunurile acestora fiind trecute în patrimoniul Consiliului Central al Sindicatelor (CCS). Încă din iunie 1945, SKV îşi întrerupsese activitatea, fiind dizolvată prin decret al Consiliului de Miniştri.

După actul naţionalizării din 1948, în activitatea de turism au fost implicate mai multe ministere, instituţii, organizaţii şi întreprinderi care aveau în administrare şi exploatare hoteluri, case de odihnă, baze de tratament etc., de care beneficiau în principal salariaţii din instituţiile şi întreprinderile respective, prin excursii, petrecerea concediului de odihnă sau cure de tratament. Pe măsura centralizării şi planificării activităţii economice, aceste forme s-au redus, păstrându-se câteva care s-au organizat şi dezvoltat, funcţionând cu bază materială proprie şi sarcini de plan care derivau din planurile de stat. Baza materială a sectorului turistic a devenit proprietate de stat, organizaţiile sindicale preluând în totalitate organizarea programelor turistice de odihnă şi tratament. Cu timpul, în cadrul CCS s-a înfiinţat „Direcţia de Turism şi Excursii”. Aceasta a preluat administrarea şi exploatarea bazei materiale din ţară şi a trecut la organizarea de activităţi turistice (Snak *et al.,* 2001, p. 129).

Turismul lua amploare şi în ţară, şi în Europa. Astfel, în anul 1955[2] s-a decis înfiinţarea unui organism de stat care să coordoneze pe plan republican activitatea turistică internaţională. Acesta s-a numit *Oficiul Naţional de Turism* „*Carpaţi*” (ONT „Carpaţi”) şi a funcţionat ca întreprindere economică de stat pentru comerţ exterior, sub îndrumarea şi controlul Ministerului Comerţului Exterior. Instituţia subordona, la rândul său, unităţi economice cu profil turistic, sucursale, filiale teritoriale, agenţii şi birouri de turism în ţară şi în străinătate, având misiunea să realizeze convenţii internaţionale cu firme de turism din străinătate pentru aducerea

[2] Conform Hotărârii Consiliului de Miniştri nr. 1781 din 18 august 1955.

de turişti străini în România şi, respectiv, organizarea de călătorii pentru grupuri de turişti români în străinătate. Se manifesta intenţia vădită de afirmare a vocaţiei turistice a României pe plan internaţional.

Schimbările în politica turismului au continuat. Atribuţiile fostei „Direcţii de Turism şi Excursii" din cadrul CCS au fost preluate în anul 1957 de nou înfiinţata „Asociaţie a Turiştilor din România", sub conducerea Uniunii pentru Cultură Fizică şi Sport (UCFS), care şi-a desfăşurat activitatea timp de doi ani pentru dezvoltarea turismului de masă (Glăvan, 2015, p. 20). Dar, pentru o abordare coerentă a programelor turistice la nivel naţional, o exploatare unitară a bazei materiale din ţară şi o dinamizare a activităţilor turistice, s-a hotărât în anul 1959 preluarea de către ONT „Carpaţi" şi a domeniului turismului intern[3]. Odată cu intensificarea circulaţiei turistice interne şi a schimburilor internaţionale, în 1964 s-au stabilit competenţe lărgite pentru asigurarea unei dezvoltări coordonate a turismului în România, o structură organizatorică mai bine definită, atribuţii în zona dezvoltării turismului internaţional şi a acţiunilor de propagandă turistică[4]. În anul 1967, pentru sporirea aportului turismului ca sursă de încasări valutare, „au fost adoptate noi măsuri de perfecţionare a activităţii economico-organizatorice în domeniul turismului, prin transformarea ONT Carpaţi într-un organ al administraţiei de stat"[5]. Instituţia a preluat întreaga activitate hotelieră şi a unităţilor reprezentative de alimentaţie de la Ministerul Comerţului Interior, dar şi pe cea a cabanelor şi hotelurilor fostelor consilii populare (Snak *et al.,* 2001, p. 130), practic a preluat întreaga activitate turistică şi baza materială pentru turism din întreaga ţară, centralizarea accentuându-se. Se implementa o strategie de dezvoltare a turismului intern şi internaţional (Paţac, 2008, p. 111) care a dat roade pe multe planuri. Orientările de perspectivă ce se aveau în vedere la elaborarea planurilor cincinale urmăreau dinamizarea dezvoltării turismului, promovându-se o dezvoltare a polilor de atracţie turistică, cu precădere prin amenajarea staţiunilor montane şi de tratament care puteau fi vizitate şi folosite pe tot timpul anului.

Pentru realizarea unei promovări („propagande") turistice diversificate şi cât mai eficiente, în străinătate funcţionau în anul 1970 cu bune rezultate 17 birouri de turism în 15 ţări, astfel: Anglia – Londra; Belgia – Bruxelles; Cehoslovacia – Praga; Danemarca – Copenhaga; Elveţia – Zürich; Franţa – Paris; Israel – Tel Aviv; Italia – Roma; Olanda – Amsterdam; R.F. Germania – Frankfurt am Main, Düsseldorf, Munchen; R.D. Germană – Berlin; Spania – Madrid; Suedia – Stockholm; SUA – New York.

Prin Legea nr. 9 din 9 mai 1968, se decidea aprobarea de construire de către populaţie, cu sprijin de la stat în credite şi materiale de construcţii, de case proprietate personală de odihnă sau turism „în localităţile balneoclimaterice la munte sau la mare, precum şi în alte locuri turistice"[6].

[3] Conform Hotărârii Consiliului de Miniştri nr. 86/1959.
[4] Conform Hotărârii Consiliului de Miniştri nr. 908/1964.
[5] Conform *Hotărârii Consiliului de Miniştri* nr. 160/1967.
[6] *Buletinul oficial al RSR,* an IV, partea I, 9 mai 1968.

În anul 1968 se înfiinţează *Biroul de Turism pentru Tineret* (BTT)[7]. Această structură avea „sarcina de a stimula şi facilita dezvoltarea turismului în rândurile tuturor categoriilor de tineri, prin organizarea turismului şi a excursiilor pe plan central, a taberelor de odihnă pentru tineret, a schimburilor de grupuri de tineri pe bază de reciprocitate şi a primirii, pe bază de valută, a unor grupuri de tineri turişti din alte ţări ca urmare a relaţiilor stabilite în acest scop cu organizaţii de turism de tineret şi studenţi". BTT, ca organ central specializat al CC al UTC, cu personalitate juridică[8], avea la nivel local agenţii de turism pentru tineret în fiecare reşedinţă de judeţ şi în municipiul Bucureşti, o unitate de transporturi turistice auto şi şase baze turistice centrale: Costineşti, Pârâul Rece, Buşteni, Izvorul Mureşului, Câmpulung Moldovenesc şi UAAC Bucureşti. Această instituţie a avut un rol semnificativ în evoluţia tinerilor ca personalitate şi angrenare în societate. Prin programele derulate şi formele de turism practicate se urmăreau obiective complexe pentru turistul tânăr: recreere, agrement, sport, cunoaştere şi educaţie. Se ajunsese la o circulaţie turistică anuală, prin programe interne şi externe, de cca 5 mil. de tineri, genurile de activităţi turistice practicate cu precădere de BTT fiind: turismul de masă; turismul tematic; turismul montan; turismul nautic; turismul specializat, operându-se cu un număr de 175 de cluburi de turism (montan, nautic, ecologic, etnografic) în toată ţara[9].

La începutul lui 1971, ca urmare a creşterii susţinute a volumului activităţii turistice interne şi internaţionale, s-a înfiinţat *Ministerul Turismului* (MT), ca organism central al administraţiei de stat. În cadrul Ministerului Turismului, s-a înfiinţat şi organizat întreprinderea „Publiturism", specializată în propagandă şi reclamă turistică destinată să satisfacă în mod deosebit activitatea de propagandă externă: edita şi tipărea almanahuri, agende, albume, calendare, afişe, broşuri, pliante etc. S-a înfiinţat şi Editura pentru Turism, având ca sarcină principală editarea revistei *România pitorească*[10]. Este de reţinut că în perioada 1948–1978 a fost realizat un întreg dispozitiv instituţional-legislativ în domeniul turismului, cu efecte până în 1989 asupra înfiinţării, organizării şi funcţionării de unităţi de profil. MT conducea şi coordona întreaga reţea de unităţi de profil, asigurându-le dezvoltarea şi modernizarea prin bugetul propriu de venituri şi cheltuieli. ONT „Carpaţi" şi-a restrâns activitatea numai la sfera turismului internaţional, subordonându-se direct MT ca întreprindere economică. Noului minister i se subordonau la nivelul fiecărui judeţ Oficiile Judeţene de Turism (OJT), care coordonau toate unităţile turistice existente pe raza respectivului judeţ, la care se adăugau ONT Carpaţi Braşov, ONT Carpaţi Bucureşti, ONT Litoral, pentru coordonarea activităţii de turism intern şi internaţional în staţiunile montane şi de litoral.

---

[7] Conform *Hotărârii Consiliului de Miniştri* nr. 2170/1968.

[8] *Buletinul oficial al RSR,* an IV, partea I, 30 septembrie 1968.

[9] Interviu cu Aurel Borşan, fost preşedinte al BTT.

[10] Aspectele legate de presa de turism în ultimul secol ni le rezervăm pentru o abordare ulterioară separată.

Ulterior, principalele organizaţii politice şi obşteşti: UTC, UGSR, UCECOM, UNCAP au fost obligate să organizeze acţiuni permanente de stimulare a activităţilor recreativ-turistice, ca urmare a emiterii Decretului nr. 149 din 27 aprilie 1976, care stipula la art. 1: „În RSR, turismul de masă, formă importantă de organizare a recreerii şi odihnei active, de întărire a sănătăţii, de educare a oamenilor muncii, a tineretului, constituie un însemnat obiectiv al politicii partidului şi statului nostru" (Barbu, 1973, p. 216).

Dacă turismul montan, balnear şi de litoral a continuat cu succes evoluţiile în noul context structural al organismelor înfiinţate cu rol de coordonare în toată ţara, turismul rural a prins rădăcini la noi de abia în această perioadă, în principal, în anii 1967–1968, când s-au realizat primele acţiuni turistice în mediul rural pentru grupuri de turişti pe zona litoralului Mării Negre (Glăvan, 2015, p. 26). În anii '70, ONT „Carpaţi" va promova programe pentru turişti străini, incluzând acţiuni folclorice şi participări la nunţi autentice în Bucovina, Maramureş sau Lereşti, în Muscelele Argeşului.

România a încercat să ţină pasul cu Europa acelor ani. În Occident se promova „agroturismul", asociat cu conceptul de „sat turistic" care să ajungă destinaţie turistică. Astfel, prin Ordinul Ministrului Turismului nr. 297 din 13 aprilie 1972, s-a lansat şi la noi acest program de selectare a satelor turistice-pilot, fiind identificate şi selectate 56 de sate din 118 aşezări rurale. Prin *OMT nr. 744/1973*, s-au declarat experimental 13 localităţi drept „sate turistice-pilot". Ulterior, dintre ele, au funcţionat sporadic numai aşezările Bogdan Vodă şi Lereşti pentru programul „Nunta în Carpaţi", iar Sibiel şi Crişan pentru acţiuni culturale, respectiv de pescuit sportiv. În 1979 se ajunsese însă, prin decret oficial, să se interzică orice cazare a turiştilor străini în gospodăriile individuale, astfel că programul a fost stopat (Glăvan, 2015, p. 26).

Pentru dezvoltarea turismului auto însă, care era în permanentă creştere şi preferinţă a turiştilor, s-a reorganizat şi perfecţionat activitatea Automobil Clubului Român (ACR). Au luat fiinţă filiale ACR în toate judeţele şi s-au dotat cu mijloace necesare, service-uri, maşini de intervenţii, mijloace de comunicare etc.

PIAŢA TURISTICĂ

La 30 decembrie 1947, România a fost proclamată Republică Populară. La 13 aprilie 1948, Marea Adunare Naţională a votat Constituţia Republicii Populare Române[11]. Conform Constituţiei, comerţul (intern şi extern) era reglementat şi controlat de stat. Trecerea la economia planificată a cuprins şi turismul. Iar direcţiile dezvoltării economico-sociale au influenţat evident şi componentele principale ale pieţei turistice: oferta şi cererea.

[11] *Monitorul oficial,* nr. 87 bis din 13 aprilie 1948.

OFERTA TURISTICĂ

În urma evenimentelor geopolitice mondiale de la începutul anilor ’40, suprafaţa României s-a diminuat cu 56.658 km², ajungând la 238.391 km². Pentru industria turistică, pierderea cea mai însemnată au constituit-o teritoriile cu ieşire la mare.

În aceste condiţii, litoralul românesc al Mării Negre se întindea de la frontiera cu Uniunea Sovietică (braţul Chilia), spre sud, pe o distanţă de 245 km (faţă de 454 km, cât măsura în perioada interbelică), până la frontiera cu Bulgaria (Vama Veche). Între Gura Chiliei şi Sfântu Gheorghe, pe o distanţă de 40 km, ţărmul maritim este reprezentat de limita Deltei Dunării. Turismul pe litoralul românesc a căpătat o mare amploare după 1956, când, ca urmare a condiţiilor naturale deosebit de favorabile, a început organizarea unei baze materiale complexe de cazare, tratament, alimentaţie publică, agrement, comerţ etc.

Pe lângă modernizarea şi transformarea vechilor staţiuni, atât pe litoral, cât şi în restul ţării au fost create şi altele noi, ca: Mangalia Nord, Năvodari, Costineşti, Voineasa, Bâlea Lac, Durău, Piatra Arsă.

Modificări importante au avut loc şi în cazul altor resurse turistice naturale. Astfel, în 1945, după pierderile teritoriale suferite de România (mai sus amintite), numărul rezervaţiilor naturale era de 39 (cca 15.000 ha). În 1965, numărul acestora a ajuns la 130, iar în anul 1989, România se afla pe ultimul loc în Europa în rândul ţărilor din blocul comunist sub raportul suprafeţei naţionale protejate.

De asemenea, în cadrul resurselor antropice, s-au înregistrat modificări pe ambele direcţii: pe de o parte, patrimoniul cultural a fost îmbogăţit prin înfiinţarea de noi instituţii culturale şi realizarea de monumente, unele de foarte mare valoare artistică; pe de altă parte, ca urmare a politicii statului din această perioadă, patrimoniul cultural a fost ciopârţit prin represiuni împotriva culturii şi cenzura actelor de creaţie artistică, dar şi prin distrugerea patrimoniului istoric şi arhitectural, prin demolările din anii 1980 executate în cele mai multe dintre oraşele mari ale României.

În ceea ce priveşte baza tehnico-materială, aceasta a cunoscut o dezvoltare considerabilă în primul interval al perioadei analizate, urmată de stagnare şi declin spre finalul anilor ´80. Astfel, în perioada 1960–1970, România a făcut eforturi de dezvoltare a infrastructurii turistice mai cu seamă pe litoralul Mării Negre, iar ulterior, în anii 1976–1980, direcţiile prioritare de dezvoltare a turismului s-au orientat spre valorificarea staţiunilor montane, dezvoltarea staţiunilor balneoclimaterice şi modernizarea staţiunilor de pe litoral, amenajându-se inclusiv mijloace moderne de transport pe cablu: telecabine, telescaune şi teleschiuri. Aceste acţiuni au avut ca efect, printre altele, creşterea constantă a numărului unităţilor de cazare (de la 2.385 de unităţi în anul 1970 la 3.490 în 1989 – conform datelor din *Anuarul statistic* al anului 1991. Ritmul de creştere a fost mai important în anii ´70, un avânt spectaculos având unităţile şcolare, taberele de elevi, dar şi hanurile turistice, aşadar, unităţile cu un grad de confort mai mic. După 1980, pe fondul scăderii

investiţiilor, ritmul de creştere a numărului unităţilor de cazare a fost mult diminuat. În privinţa numărului locurilor de cazare, ponderea cea mai mare, în creştere, deşi mult încetinită spre sfârşitul perioadei analizate, revenea hotelurilor (34% în 1970 şi 40% în 1989).

Paralel cu înmulţirea spaţiilor de cazare, s-a dezvoltat şi diversificat şi reţeaua de alimentaţie. De asemenea, au fost făcute investiţii considerabile şi în dezvoltarea infrastructurii de transport. Unul dintre cele mai importante drumuri realizate a fost *Transfăgărăşanul*, care constituie el însuşi o atracţie turistică.

Oferta internă în perioada analizată era, în genere, limitată la biletele de odihnă şi tratament acordate prin sindicatele întreprinderilor de stat şi la organizarea de tabere pentru elevi şi studenţi. În anii ´80, ca urmare a politicii de stat, s-a înregistrat o deteriorare considerabilă a calităţii ofertei turistice.

CEREREA TURISTICĂ

Dezvoltarea bazei tehnico-materiale (în special a capacităţii de cazare şi a infrastructurii de transport) a permis creşterea aproape continuă a numărului de turişti. Din perioada anilor 1950–1951 începuseră să sosească în grupuri organizate turişti străini, mai cu seamă din ţările vecine: Cehoslovacia, Ungaria, Polonia, URSS, dar şi din vestul Europei: R.F. Germania, Franţa, Austria etc. România începuse a fi angrenată în circuitul turistic internaţional de primiri.

Astfel, conform *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România 1971*, numărul persoanelor care au beneficiat de odihnă şi tratament balnear în perioada 1950–1965 a crescut de la 267 mii la 720 mii.

Deşi la începutul anilor ’70 România era deja cunoscută pe piaţa principalelor ţări europene generatoare de turişti, în special în Germania, Marea Britanie, Ţările Scandinave, Franţa, Italia, Austria, Belgia ş.a., începând cu anii ’80, România a cunoscut un declin puternic al sosirilor de turişti străini. Cauza principală a constituit-o lipsa de fonduri pentru investiţii destinate dezvoltării, modernizării şi reabilitării infrastructurilor specifice.

În ansamblu, numărul turiştilor în perioada 1975–1989 a cunoscut o creştere oscilantă, tendinţă dată de scăderea numărului de turişti străini. Pe de altă parte, numărul turiştilor români a cunoscut o creştere continuă în această perioadă.

Numărul înnoptărilor a cunoscut şi el o creştere constantă, corespunzătoare creşterii numărului total de turişti. Această creştere s-a datorat sporirii numărului de înnoptări ale turiştilor români, deoarece, per total, numărul înnoptărilor turiştilor străini a fost în relaţie inversă, scăzând de la 9.681.000 de înnoptări în 1975 la 5.316.000 în 1989. Cu toate acestea, amploarea circulaţiei turistice internaţionale s-a reflectat corespunzător în privinţa ponderii şi locului turismului românesc în ansamblul mondial şi european. Astfel, dacă în 1970 numărul sosirilor de turişti străini în România reprezenta 1,43% din totalul mondial şi 2,02% din cel european,

ajungea în 1980 la 2,4% în cel mondial şi 3,43% în totalul european. După 1980 a început declinul lent, iar în 1987 sosirile de turişti străini în România reprezentau 2% din totalul mondial şi 3,2% din totalul european (OMT, 1988).

În aceeaşi relaţie inversă a fost şi durata medie a sejurului: în creştere în cazul turiştilor români (de la 3,69 zile în 1975 la 4,11 zile în 1989) şi în scădere în cazul turiştilor străini (de la 4,58 zile în 1975 la 3,91 zile în 1989).

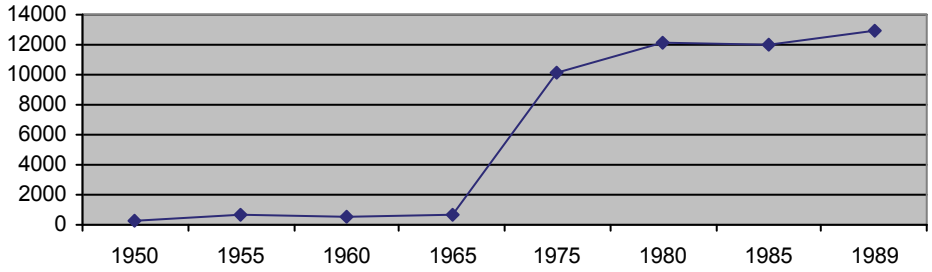

Sursa: Anuarul statistic al României, diverse ediţii.

Fig. 18.2. Evoluţia numărului de turişti (mii) în perioada 1950–1989.

În graficul de mai sus se poate observa creşterea spectaculoasă a numărului de turişti în perioada 1965–1975. Explicaţia poate fi, pe de-o parte, ca fiind efectul eforturilor de dezvoltare a infrastructurii turistice şi al promovării turistice, iar pe de altă parte, al modului de înregistrare a turiştilor, dar şi ca urmare a restricţiilor în privinţa ieşirii din ţară a cetăţenilor români, ceea ce a condus la creşterea turismului intern. Conform datelor INS, în anii ‘80, cei mai mulţi turişti, atât români, cât şi străini, erau cazaţi în hoteluri (aprox. 70%), numărul maxim de turişti înregistraţi în aceste unităţi de cazare semnalându-se în 1987 (din 12.697 mii de turişti, 73% au fost cazaţi în hoteluri şi moteluri şi dintre aceştia 4% erau turişti străini).

Evoluţia numărului de turişti străini ce au vizitat România în deceniile ‘70–’80 se reflectă şi în evoluţia încasărilor din turismul internaţional. Acestea au crescut de la 57,382 mil. dolari în 1970 la 348,196 mil. dolari în 1980, pentru a scădea ulterior cu aproape 40%, ajungând la 202 mil. dolari în 1987.

Cu toate acestea, aportul turismului internaţional la exportul României s-a aflat pe o linie descendentă încă din anul 1975 (Figura 18.3).

Dar modul în care industria turistică a contribuit la dezvoltarea economiei naţionale poate fi reflectat şi de aportul la balanţa de plăţi externe a României. Acesta a crescut, în perioada 1970–1980, de la 43,4 mil. lei la 253,4 mil. lei, apoi contribuţia turismului internaţional s-a micşorat, cu tendinţă de stabilizare la nivelul anilor 1982–1983 (Dănescu, 1990).

Se poate concluziona că, deşi ultimii ani au fost umbriţi de politica de stat şi de starea economico-socială a României din anii ´80, în perioada postbelică, turismul românesc a cunoscut un proces de modernizare, diversificare şi extindere, ceea ce a condus la dezvoltarea industriei turistice, dar şi la creşterea contribuţiei acesteia la economia naţională, cu efecte sociale pozitive asupra populaţiei autohtone.

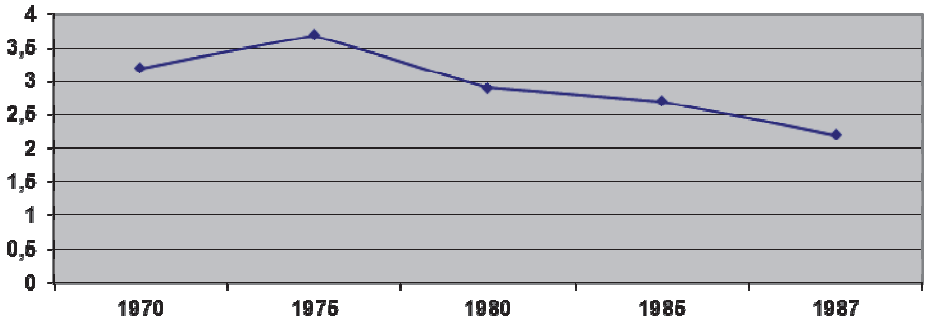

Sursa: Arhiva Ministerului Turismului.

Fig. 18.3. Ponderea turismului internațional în exportul României, %.

18.4. TURISMUL ROMÂNESC ÎN PERIOADA 1990–2018

În primii ani după 1990, tranziţia la un nou sistem politic şi economic s-a reflectat în mod negativ în dezvoltarea turismului, fiind afectate atât oferta, cât şi cererea de servicii turistice, pe fondul unor reforme pentru o economie de piaţă care-şi căuta drumul între haos, lentoare şi multitudinea de influenţe venite din societate. Deteriorarea condiţiilor de viaţă pentru majoritatea românilor, prin reducerea locurilor de muncă şi diminuarea puterii de cumpărare, a scăzut interesul românilor şi al străinilor pentru petrecerea vacanţelor în România.

După 1995 şi, mai cu seamă, după 2000, economia capătă contur şi turismul începe să se revigoreze. Pe parcursul negocierilor de preaderare şi primire a României în *Uniunea Europeană* (UE), turismul intră în atenţia oficialilor guvernamentali ca unul dintre domeniile care necesitau schimbări şi modernizări. Paşii spre integrarea ţării în UE după aderarea din 2007 şi cea la NATO din 2004 au generat şi în turism modificări legislative şi adoptarea de noi concepte de lucru cu partenerii noştri internaţionali.

Criza financiară globală dintre anii 2008–2010 a afectat negativ şi turismul românesc, care a recuperat după 2011, în contextul în care atentatele teroriste din Statele Unite au mutat atenţia turiştilor către zone mai sigure, cum era şi sud-estul Europei. Fenomenul imigraţiei către Europa Occidentală şi atentatele care se produc de câţiva ani şi în această arie a globului menţin treaz interesul pentru ţara noastră.

În prezent, industria turismului în România are peste 120.000 de angajaţi şi contribuie la economia naţională cu aproape 2% din PIB, dar are un potenţial de creştere apreciat în prezent la peste 6% din PIB[12].

[12] Date ANAT, septembrie 2017.

CADRUL ADMINISTRATIV DE GESTIONARE A TURISMULUI

În această perioadă au apărut noi norme instituţional-organizatorice de fundamentare a înfiinţării, organizării şi funcţionării unităţilor turistice. Atât întreprinzătorii privaţi, cât şi societăţile comerciale cu capital integral sau majoritar de stat din sfera turismului au avut la dispoziţie, în perioada 1990–2010, o paletă corespunzătoare de reglementări legislative privind mediul economic general sau emise special pentru domeniul turismului, care au făcut posibilă funcţionarea unităţilor turistice, inclusiv transformările şi modificările denumirilor şi ale obiectului de activitate al acestor unităţi (Rădulescu şi Stănculescu, 2012).

La 20 iulie 1990 ia naştere *Ministerul Comerţului şi Turismului* (MCT), incluzând Departamentul de Turism care urma să gestioneze politica în domeniul turismului. Doi ani mai târziu se înfiinţează *Ministerul Turismului* (MT), cu funcţii de reglementare, protecţie şi control al dezvoltării turismului şi de organism de consultanţă pentru toate autorităţile publice sau private şi agenţii economici privind activităţile turistice din România. În 1998 se reorganizează structura guvernului şi MT devine *Autoritatea Naţională pentru Turism* (ANT)[13], cu atribuţii similare. Dar la alţi doi ani diferenţă, ANT devine iar *Ministerul Turismului* (MT) şi, în 2003, printr-o nouă reorganizare guvernamentală, se înfiinţează *Ministerul Transporturilor, Construcţiilor şi Turismului* (MTCT)[14], incluzând Direcţia Generală de Autorizare şi Control în Turism şi Direcţia Generală de Promovare Turistică. Un an mai târziu, se reînfiinţează *Autoritatea Naţională pentru Turism* (ANT)[15] în subordinea aceluiaşi MTCT. ANT se va menţine o perioadă, fiind coordonată de Ministerul IMM, Comerţului, Turismului şi Profesiilor Liberale în anul 2015. Din 2016, ANT se transformă în *Ministerul Turismului* (MT).

Astfel, la marcarea unui centenar de turism de la Marea Unire, găsim din nou *Ministerul Turismului* ca principal organ de specialitate al administraţiei publice centrale, care aplică strategia şi programul de guvernare în domeniul turismului în concordanţă cu cerinţele economiei de piaţă şi pentru stimularea iniţiativei operatorilor economici din domeniul de competenţă, conform Hotărârii nr. 24 din 12 ianuarie 2017 privind organizarea şi funcţionarea Ministerului Turismului, publicată în *Monitorul oficial,* nr. 49 din 17 ianuarie 2017.

Ordinele ministerului de resort, hotărârile şi ordonanţele de guvern şi directivele şi regulamentele UE sunt actele legislative care au grefat şi orientat administrarea turismului în ultimii 27 de ani. Cu toate acestea, cu fiecare echipă guvernamentală la conducere nu s-a putut găsi totdeauna o coerenţă şi voinţă de aplicare a unei strategii naţionale în turism, caracterizată prin obiective clare, cu bătaie lungă şi continuitate în implementări. Printre altele, de mare necesitate şi impact, cu aşteptări mari în piaţă, au fost actele legislative privind: eliberarea certificatelor de clasificare a structurilor de primire turistice cu funcţiuni de cazare

[13] Conform HGR nr. 972/1999.
[14] Conform HGR nr. 740/2003.
[15] Conform HGR nr. 412/2004.

şi alimentaţie publică, a licenţelor şi brevetelor de turism[16]; asigurarea turiştilor în cazul insolvabilităţii sau falimentului agenţiei de turism, cu modificările şi completările ulterioare[17]; programele şi proiectele de investiţii în turism, cu sursele de finanţare a documentaţiilor tehnice şi a lucrărilor de execuţie şi criteriile de eligibilitate pentru programe şi proiecte[18], acreditarea centrelor naţionale de informare şi promovare turistică[19] de care este legată funcţionarea Centrelor de Informare Turistică (CIT), în ideea promovării destinaţiilor.

În acest context, sectorul privat a făcut eforturi de cristalizare a performanţei turistice în mai multe sfere de acţiune, care au vizat atât turismul montan, cât şi pe cel balnear, de litoral sau rural. Puternice organizaţii non-guvernamentale, asociaţii patronale şi fundaţii s-au născut şi au evoluat pe harta turistică românească, gestionând interesele lucrătorilor din industria ospitalităţii şi generând proiecte semnificative pentru economie şi comunităţi.

Astfel, încă din septembrie 1990, ia fiinţă *Asociaţia Naţională a Agenţiilor de Turism din România* (ANAT), preluând acest nume în iunie 1991, iar în februarie 2006, ANAT se transformă în *Patronatul ANAT*, cu scopul de a reprezenta şi apăra interesele patronale şi profesionale ale membrilor săi. Asociaţia are ca membri activi 500 de agenţii de turism, cele mai importante din ţară, ce cumulează peste 85% din vânzările pachetelor de turism şi călătorie, estimate la aproape 1 miliard de euro anual şi au împreună peste 4.600 de angajaţi. Membrii asociaţi sunt birouri naţionale sau regionale de promovare a turismului, companii aeriene şi de transport, companii rent-a-car, hoteluri şi restaurante, edituri, sisteme de rezervări, asigurători, prestatori de servicii medicale, fundaţii/asociaţii cu activitate în turism[20]. *Federaţia Patronatelor din Turismul Românesc* (FPTR) a luat naştere în 1992, cu scopul promovării unei imagini favorabile a turismului românesc la nivel naţional şi internaţional, prin reprezentarea, susţinerea şi apărarea intereselor membrilor, mici şi mari întreprinzători din turism, şi prin dezvoltarea de strategii pentru atragerea de noi turişti pe teritoriul ţării noastre[21]. *Asociaţia Naţională de Turism Rural, Ecologic şi Cultural din România* (ANTREC), membră a Federaţiei Europene de Turism Rural (EUROGITES), a luat fiinţă în 1994, în ideea dezvoltării turismului rural. Are o reţea de 30 de filiale (din tot atâtea judeţe), cu un număr de 3.000 de membri, peste 2.500 de pensiuni turistice şi pensiuni agroturistice omologate, însumând 7.500 de camere[22]. *Organizaţia Patronatului din Turismul Balnear din România* (OPTBR) şi-a demarat activitatea din 1993, cu reuşite punctuale şi investiţii private solide în ultimii cinci ani. În 2014, se formează *Clusterul de turism medical* „*Sănătate România*", coordonat de Fundaţia Amfiteatru, căruia i-a fost acordat calificativul

[16] Ordinul nr. 65/2013 şi Ordinul nr. 221/2015.
[17] Ordinul nr. 235/2001 şi Ordinul nr. 562/2014.
[18] HGR nr. 1220/2011 şi HGR nr. 120/2010.
[19] Ordinul nr. 1096/2008.
[20] www.anat.ro.
[21] www.fptr.ro.
[22] Interviu cu preşedintele ANTREC, Marilena Stoian, august 2017.

„Bronz" pentru excelenţa managementului clusterului, de către Secretariatul European pentru Analiza Clusterelor/European Secretariat for Cluster Analysis (ESCA). Acest proces s-a desfăşurat în conformitate cu Iniţiativa europeană pentru excelenţa clusterelor (ECEI), lansată în 2009 de către UE, prin Programul de competitivitate şi inovaţie. *Asociaţia pentru Promovarea şi Dezvoltarea Turismului „Litoral*", înfiinţată în 2007, ca un parteneriat public-privat între autorităţile locale şi regionale, asociaţii patronale şi profesionale, Camera de comerţ teritorială şi un tur-operator de renume mondial, are ca scop dezvoltarea şi promovarea litoralului românesc, elaborarea şi implementarea unei strategii de dezvoltare a zonei şi crearea unui brand al litoralului. Astfel, tur-operatorii, hotelierii, ofertanţii de gastronomie, specialiştii în promovare şi alţi actori ai industriei ospitalităţii s-au reunit în ultimul sfert de secol turistic în asociaţii şi federaţii, în dorinţa de a dezvolta domeniile reprezentative şi a sprijini mişcarea turistică regională şi naţională.

În spiritul politicii UE de implementare a strategiei „Europa 2020", de creştere a competitivităţii sectorului turismului şi de dezvoltare durabilă, ONG-uri şi companii din România au îmbrăţişat conceptul turismului responsabil. În 2017, Maurizio Davolio, preşedinte EARTH (European Alliance for Responsible Tourism and Hospitality), aprecia demersurile româneşti pentru un turism responsabil, cu ocazia întâlnirilor şi intervenţiilor de la FITR, din Bucureşti[23]. Iar în anul marcării centenarului Marii Uniri, demersurile și potențialul românesc pentru un turism responsabil au fost recunoscute de chiar inițiatorul acestui concept la nivel mondial, Harold Goodwin, pe parcursul vizitei sale în România și comunicării din cadrul FITR de la București[24].

Legea turismului, al cărei proiect s-a supus dezbaterii publice în august 2017, prevedea, între altele, înfiinţarea *sistemului informatic de evidenţă a activităţii de turism din România* (SIEATR), gestionat de Serviciul de Telecomunicaţii Speciale (STS), în scopul evidenţei structurilor de primire turistice cu funcţiuni de cazare, evaluării activităţii turistice, a circulaţiei turiştilor şi de furnizare a informaţiilor necesare instituţiilor publice, dar şi pentru prioritizarea investiţiilor în turism şi o fiscalizare mai bună a acestui domeniu de activitate[25].

PIAŢA TURISTICĂ

Industria turistică este o ramură dependentă a cărei evoluţie şi dezvoltare se află în strânsă corelaţie cu evoluţia socio-economică mondială şi cu nivelurile şi stadiile de dezvoltare ale celorlalte ramuri ale economiei naţionale. Drept urmare, toate evenimentele majore de la începutul anului 1990 şi până în prezent – trecerea

[23] *Forumul Internaţional pentru Turismul Responsabil* (FITR), Ediția a IV-a, 27-29.04.2017, Bucureşti.

[24] *Forumul Internaţional pentru Turismul Responsabil* (FITR), Ediția a VI-a, 10-11.05.2018, Bucureşti.

[25] Declaraţia ministrului Turismului, Mircea-Titus Dobre, www.profit.ro, 27 august 2017.

la economia de piaţă, aderarea la UE, criza economică mondială din 2008, evoluţia economiei naţionale şi a societăţii în general – şi-au pus amprenta şi s-au reflectat ca atare în indicatorii ofertei şi circulaţiei turistice din România.

OFERTA TURISTICĂ

În alcătuirea ofertei turistice se regăsesc resursele turistice naturale şi antropice, baza tehnico-materială, bunurile alimentare şi industriale comercializate turiştilor şi forţa de muncă angajată în turism.

Baza tehnico-materială este reprezentată de reţeaua unităţilor de cazare, o parte din reţeaua unităţilor de alimentaţie, mijloacele de transport din structura turismului, instalaţiile de agrement şi cele specifice tratamentului balneomedical, satele turistice şi satele de vacanţă. Componenta cea mai importantă a bazei tehnico-materiale specifice o constituie reţeaua unităţilor de cazare. După decembrie 1989, aceasta a continuat evoluţia descendentă din anii ‘80 într-un mod accentuat, cauzele principale constituindu-le lipsa de fonduri pentru investiţii destinate dezvoltării, modernizării şi reabilitării acesteia, procesul lent şi complicat al privatizării[26], aplicarea unei fiscalităţi neadecvate etc. Perioada de după 2000 este marcată de o creştere susţinută a numărului unităţilor de cazare, efect şi al creşterii volumului de investiţii în turismul românesc după începerea negocierilor de aderare a României la UE, creştere care a continuat până în prezent, dar cu un ritm mai scăzut după criza financiară internaţională. Ritmul de creştere a numărului unităţilor de cazare a fost mai rapid decât cel al numărul locurilor de cazare, ca urmare a numărului mare de unităţi mici, nou construite. Din Tabelul 18.1 se observă că numărul locurilor de cazare nu a evoluat în acelaşi ritm cu numărul unităţilor de cazare; acestea din urmă s-au adaptat mediului şi cerinţelor pieţei.

Tabelul 18.1

Evoluţia reţelei unităţilor de cazare în perioada 1990–2016

	1990	**1995**	**2000**	**2005**	**2010**	**2015**	**2016**
Nr. unităţi de cazare turistică	3.213	2.905	3.121	4.226	5.222	6.821	6.947
Capacitatea de cazare existentă (nr. locuri)	353.236	289.539	280.005	283.194	311.698	328.313	328.888
Capacitatea de cazare în funcţiune (mii nr. locuri- zile)	77.022	53.639	50.197	54.979	63.808	81.873	83.323

Sursa: INS, *Anuarul statistic al României*, diverse ediţii.

[26] Spre deosebire de alte ţări, precum Ungaria, Cehia sau Slovacia, în România, cadrul juridic al privatizării s-a clarificat foarte târziu (strategia de privatizare fiind elaborată abia la sfârşitul anului 1997). Mai mult, efectele privatizării prin aplicarea formulei „locaţie de gestiune” au fost dezastruoase, îndeosebi în cazul staţiunilor balneo-climaterice şi al celor de pe litoral.

Din punctul de vedere al evoluţiei numărului de unităţi de cazare pe destinaţii turistice, s-au înregistrat ritmuri şi direcţii diferite. Astfel, în zona de litoral s-a înregistrat o evoluţie sinuoasă ca număr, dar în scădere ca procent în totalul unităţilor de cazare de la 24,5% în deceniul '90 la 10% în anii 2015-2016. La fel s-a întâmplat şi în cazul unităţilor de cazare din staţiunile balneare, ponderea acestora în total unităţi de cazare diminuându-se de la 17,5% în 1995 la 7% în 2016. Pe de altă parte, ponderea înregistrată de numărul unităţilor de cazare din staţiunile montane a scăzut în deceniul 1995-2005 şi a crescut în următorul. Iar ponderea numărului unităţilor de cazare din marile oraşe şi alte localităţi a fost în continuă creştere, ca urmare a adaptării la cererea crescută pentru alte forme de turism (urban, cultural etc.) faţă de cel de masă (Figura 18.4).

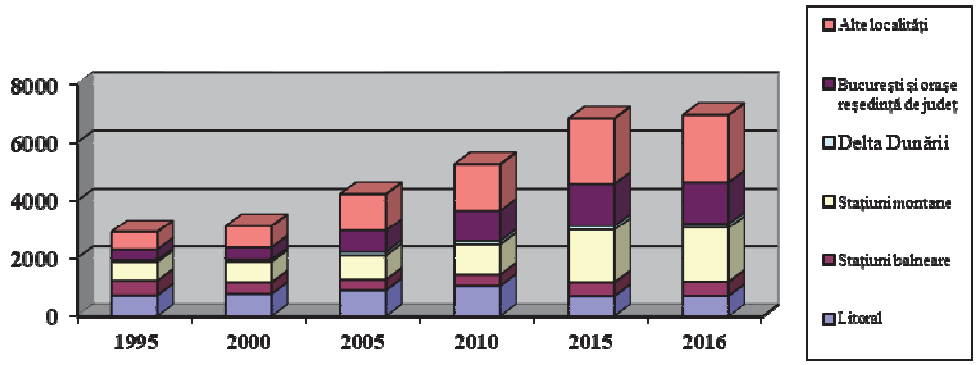

Sursa: INS.

Fig. 18.4. Unitățile de cazare turistică pe destinații turistice.

Din punctul de vedere al competitivităţii, România nu a reuşit să-şi valorifice corespunzător atracţiile turistice de care dispune şi nici să ţină pasul cu ţările concurente. Astfel, conform *Raportului competitivităţii în turism,* realizat de Forumul Economic Mondial, România se află pe locul 68 din cele 136 de ţări analizate şi în scădere cu două locuri faţă de raportul precedent. În Europa de Est, ţara noastră ocupă locul 6, fiind devansată de Slovenia, Bulgaria, Polonia, Ungaria şi Slovacia. Cu toate acestea, cele mai importante organizaţii mondiale din domeniu, precum Organizaţia Mondială a Turismului şi Consiliul Mondial al Turismului şi Călătoriilor, sunt optimiste în privinţa dezvoltării turismului românesc.

CEREREA TURISTICĂ

Anul 1990 a fost marcat de o creştere deopotrivă a numărului de vizitatori străini sosiţi şi a numărului de români ce au ieşit din ţară, ca urmare a politicii de deschidere internaţională şi a reluării legăturilor cu partenerii tradiţionali europeni. Această politică, nesusţinută de o bază materială turistică care să corespundă

standardelor internaţionale şi de servicii de calitate, a făcut ca numărul vizitatorilor străini să scadă constant. După anul 2000, odată cu creşterea eforturilor de adaptare a ofertei la cerere, numărul vizitatorilor străini a înregistrat o creştere susţinută, de la 5.264 mii de vizitatori înregistraţi în anul 2000 la 10.223 mii de vizitatori în 2016 (UNWTO, 2017), iar conform prognozelor WTO şi WTTC, numărul vizitatorilor va continua să crească de la an la an. Cu toate acestea, până acum, numărul vizitatorilor străini nu a reuşit să depăşească numărul românilor plecaţi să viziteze alte ţări. Deşi după 1990 numărul turiştilor români plecaţi a cunoscut o scădere importantă (de la 11.275 mii la 5.737 mii) ca urmare a deteriorării condiţiilor de viaţă din ţară şi a unor restricţii (în principal în regimul de acordare a vizelor) impuse de majoritatea ţărilor europene, după 1995, acesta a început să crească constant. Cea mai importantă creştere s-a înregistrat după aderarea României la UE şi ca urmare a facilitării ieşirii din ţară atât din punctul de vedere al restricţiilor vamale, cât şi al dezvoltării reţelei tur-operatoare şi al accesului la internet şi comerţ on-line. Astfel, faţă de anul 2000, numărul românilor plecaţi să viziteze alte ţări a crescut de 2,5 ori, ajungând la 16.128 mii de vizitatori în 2016 (Figura 18.5).

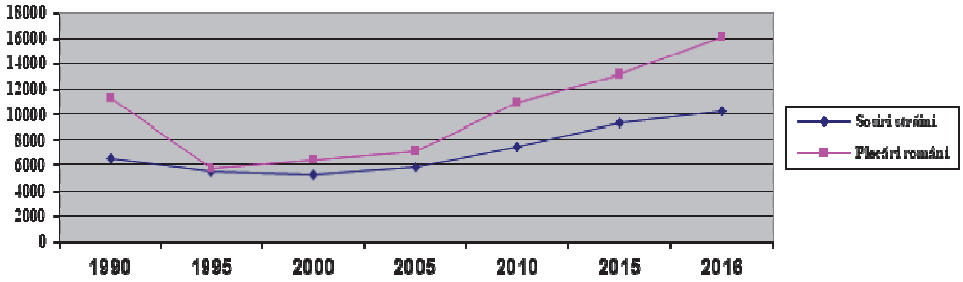

Sursa: UNWTO, INS.

Fig. 18.5. Sosirile vizitatorilor străini (mii) în România *versus* plecările vizitatorilor români în străinătate.

Diferenţa dintre numărul vizitatorilor străini şi al românilor ce au trecut graniţa se reflectă şi în volumul încasărilor şi plăţilor din turismul internaţional, oglindit de soldul, în genere, negativ al rubricii „turism" din balanţa de plăţi a României (Tabelul 18.2). Astfel, se observă că doar în anul 2005 încasările au depăşit plăţile, în rest acestea au fost mai mici.

Tabelul 18.2

Balanţa de plăţi externe – turism

	1998	**2000**	**2005**	**2010**	**2015**
Încasări	260 mil. $	359 mil. $	852 mil. €	860 mil. €	1542 mil. €
Plăţi	458 mil. $	425 mil. $	750 mil. €	1238 mil. €	1855 mil. €
Sold	– 198 mil. $	– 66 mil $	102 mil €	–378 mil. €	–313 mil €

Sursa: BNR, *Balanţa de plăţi şi poziţia investiţională a României*, diverse ediţii.

După 1990 s-a înregistrat o evoluţie descrescătoare a cererii turistice interne, pe de o parte, ca urmare a creşterii şomajului, a reducerii puterii de cumpărare, a deteriorării condiţiilor de viaţă şi a diminuării calităţii serviciilor turistice, iar pe de altă parte, a deschiderii graniţelor şi oferirii de alternative turiştilor potenţiali de a-şi petrece vacanţele în alte ţări. Astfel, numărul de turişti înregistraţi în unităţile de cazare a cunoscut o scădere majoră în perioada 1990–2002, de la 12,3 mil. de turişti în 1990 la mai puţin de 5 mil. în 2002. Începând cu 2003, pe fondul stabilizării situaţiei economice, numărul de turişti a cunoscut un trend ascendent, crescând de la 5,06 mil. în 2003 la 5,8 mil. în 2005, atingând un maxim de 7,12 mil. în 2008. Criza economică mondială a avut însă un impact puternic şi asupra industriei turistice. Astfel, numărul de turişti a scăzut la 6 mil. în 2010. Începând cu 2011, situaţia sosirilor de turişti s-a îmbunătăţit şi s-a reînscris pe un trend ascendent, ajungând la 11 mil. de turişti în 2016, cu şanse reale ca în 2018 să atingă nivelul din 1990. Însă ponderea turiştilor străini rămâne extrem de mică, în jur de 22% (Figura 18.6).

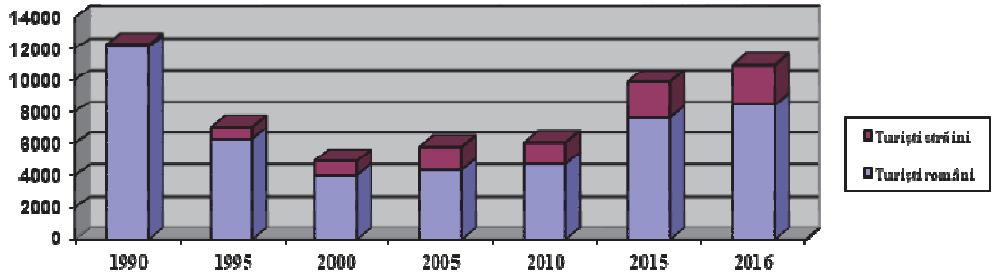

Sursa: INS.

Fig. 18.6. Turişti înregistraţi în unităţile de cazare (mii).

În ceea ce priveşte preferinţa pentru destinaţia turistică, respectiv forma de turism practicată, se constată o tendinţă de creştere a formelor de turism alternativ în detrimentul celor clasice, de masă. Astfel, destinaţii precum marile oraşe au înregistrat peste 50% din totalul turiştilor cazaţi, iar „alte localităţi", cu un ritm de creştere impresionant, au înregistrat 16% din totalul turiştilor cazaţi în 2016. Însă numărul de turişti cazaţi, atât pe ansamblu, cât şi pe destinaţii turistice, a avut o orientare inversă faţă de durata medie a şederii, care a cunoscut o diminuare constantă. Chiar şi în staţiunile balneare, aceasta a scăzut de la 8,3 înnoptări în 1995 la 5 înnoptări în 2016.

Scăderea cererii pentru serviciile turistice româneşti se reflectă şi în reducerea indicilor de utilizare a capacităţii de cazare, care au scăzut drastic de la 57,8% în 1990 la 25,2% în 2005, urmând apoi o linie uşor ascendentă şi înregistrând 30,5% în 2016 (Figura 18.7).

Tabelul 18.3

Activitatea de cazare turistică pe destinaţii turistice

	Litoral			Staţiuni balneare			Staţiuni montane			Delta Dunării			București și orașe reședință de județ			Alte localităţi		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1995	919	6.399	7,0	718	6.015	8,3	1.056	3.419	3,2	71	145	2,0	3.311	5.758	1,7	995	2.374	2,4
2000	672	4.459	6,6	677	5.407	8,0	756	2.138	2,8	34	85	2,5	2.237	4.190	1,9	543	1.368	2,5
2005	714	4.027	5,6	650	5.304	8,2	828	2.012	2,4	77	151	2,0	2.758	5.178	1,9	781	1.700	2,2
2010	703	2.934	3,6	568	3.910	6,9	815	1.773	2,2	68	109	1,6	3.012	5.584	1,9	907	1.741	1,9
2015	822	3.668	4,5	779	3.917	5,0	1.529	3.258	2,1	69	138	2,0	5.088	9.209	1,8	1.635	3.329	2,0
2016	977	4.108	4,2	851	4.193	5,0	1.748	3.644	2,1	73	150	2,1	5.563	9.885	1,8	1.790	3.460	1,9

1 – număr de turişti cazaţi (mii); 2 – număr de înnoptări (mii); 3 – durata medie a şederii.
Sursa: INS şi calcule proprii.

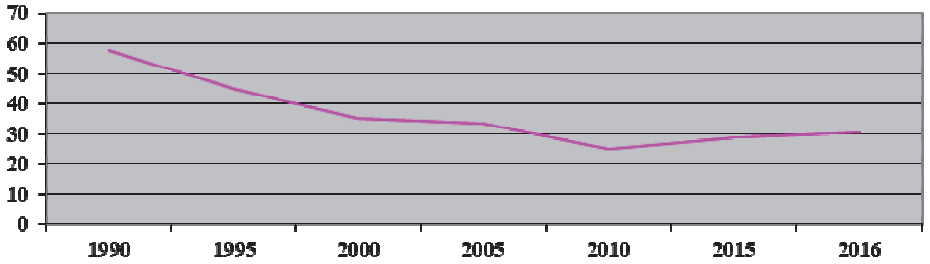

Sursa: Calcule proprii pe baza datelor INS.

Fig. 18.7. Indicii de utilizare ai capacității de cazare turistică, %.

Importanţa economică a industriei turistice poate fi apreciată şi prin analizarea unor indicatori precum aportul la PIB şi la ocuparea forţei de muncă. Conform datelor publicate de Organizaţia Mondială a Turismului şi Consiliul Mondial al Turismului şi Călătoriilor (Tabelul 18.4), aportul (în termeni procentuali) direct al industriei turistice la crearea PIB-ului României a urmat un traseu descendent în ultimii ani, scăzând de la 1,92%, cât reprezenta în 2001, la 1,3% în 2016, dar este prognozat să crească în următorii ani cu 2,9% pe an. Contribuţia totală însă a turismului la PIB-ul României a parcurs un drum sinuos, scăzând în primii ani ai noului mileniu, crescând după în 2005, scăzând iar în perioada crizei financiare mondiale şi revenind pe un trend ascendent în ultimii ani. Evident, prognozele internaţionale indică şi în acest caz o creştere cu 2,7% anual în anii ce vor urma. Cu toate acestea, dacă ne raportăm la resursele turistice de care dispune România, aportul la PIB al industriei turistice este foarte mic. Şi dacă ne raportăm la restul lumii, rezultatele nu sunt îmbucurătoare. Din punctul de vedere al aportului economic, România ocupa în 2016 locul 163 din 185 de ţări. Comparativ cu ţara noastră, la nivel mondial, contribuţia directă a industriei turistice la PIB în 2016 a fost de 3%, iar cea totală de 10,2%.

Tabelul 18.4

Evoluţia unor indicatori privind efectul turismului asupra economiei

%

	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2011**	**2014**	**2016**
Contribuţia **directă** a turismului la **PIB**	1,92	1,92	1,88	1,86	1,85	1,9	1,4	1,6	1,3
Contribuţia **totală** a turismului la **PIB**	4,92	4,58	4,71	4,66	4,63	4,8	4,5	4,8	5,2
Contribuţia **directă** a turismului la **ocuparea forţei de muncă**	2,88	3,00	3,07	3,07	3,05	3,1	2,2	2,4	2,4
Contribuţia **totală** a turismului la **ocuparea forţei de muncă**	5,36	5,52	5,58	5,58	5,53	5,8	5,1	5,5	6,2

Sursa: UNWTO, WTTC, diverse ediţii.

În ceea ce priveşte contribuţia turismului la ocuparea forţei de muncă, aceasta a urmat un trend ascendent până la criza mondială din 2008, a înregistrat un regres în următorii ani, iar în prezent se află pe un trend ascendent. În 2016, aceasta înregistra un aport direct de 2,4% şi un aport total (incluzând locuri de muncă indirect susţinute de industria turistică) de 6,2%. Comparativ, la nivel mondial, în 2016, aportul direct al turismului la ocuparea forţei de muncă a fost de 3,6% şi cel total de 9,6%.

Cu toate acestea, în pofida numeroaselor provocări cu care s-a confruntat industria turistică românească, potenţialul de dezvoltare al acesteia rămâne imens. Resursele naturale şi antropice de care dispune România pot oferi un avantaj competitiv în raport cu alte destinaţii turistice şi un atu important în atingerea performanţei în domeniul turismului. Această performanţă depinde însă nemijlocit de măsura în care reuşim să valorificăm ceea ce ne-au oferit natura şi generaţiile anterioare.

18.5. CONCLUZII

Resursele turistice ale României – de o mare complexitate şi de o deosebită valoare atât naturală, cât şi antropică – au constituit un factor declanşator deosebit de important în dezvoltarea turismului.

Pe un fond al mişcării turistice montane şi balneare cristalizat încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, perioada interbelică s-a dovedit a fi startul preocupărilor şi eforturilor consistente pentru dezvoltarea bazei materiale şi organizarea activităţii turistice româneşti: amenajarea de obiective turistice, crearea infrastructurii, organizarea instituţională turistică, promovarea turistică internă şi internaţională. În acea perioadă, turismul balnear era în plină ascensiune, iar reţeaua de hoteluri era destul de bine dezvoltată. Înaintea declanşării celui de-al Doilea Război Mondial, turismul tindea să devină o adevărată industrie, aducându-şi contribuţia la dezvoltarea socio-economică a ţării.

După cel de-al Doilea Război Mondial însă, când România a fost nevoită să cedeze o parte din teritoriul său, turismul a fost afectat mai cu seamă de pierderea teritoriilor cu ieşire la Marea Neagră. Cu toate acestea, după 1948, industria turistică a cunoscut o dezvoltare însemnată. Naţionalizarea hotelurilor, motelurilor şi cabanelor particulare, dar şi a spaţiilor de cazare ale Oficiului Naţional de Turism şi înfiinţarea altora noi au permis şi crearea unei baze logistice adecvate practicării turismului în principalele zone atractive din punct de vedere turistic. În prima jumătate a anilor ’60, România a cunoscut o dezvoltare semnificativă a reţelei unităţilor de cazare, în special în zona litoralului. Creşterea numărului zilelor de concediu de odihnă plătit, introducerea biletelor de odihnă şi tratament

subvenţionate, accesibilitatea practicării turismului pentru un număr tot mai mare de persoane, organizarea turismului pentru tineret, dinamizarea unor staţiuni ca puncte de efervescenţă turistică şi culturală şi deschiderea României spre Occident în vederea atragerii de turişti străini au condus la amplificarea circulaţiei turistice interne. Astfel, la începutul anilor ‘70, România devenise cunoscută pe piaţa principalelor ţări europene generatoare de turişti (Germania, Marea Britanie, țările scandinave, Franţa etc.), relaţiile turistice cu străinătatea crescându-i reputaţia pentru o bună perioadă de timp, aducându-i şi câştiguri economice. Cu toate acestea, mai cu seamă ca urmare a serviciilor foarte slabe calitativ, România nu a reuşit să fie prea atractivă pentru turismul internaţional până spre anul 1989, statusul societăţii româneşti involuând pe mai multe planuri. Începând cu anii ‘80, pe seama lipsei fondurilor pentru investiţii destinate dezvoltării, modernizării şi întreţinerii infrastructurii specifice turismului, în contextul deprecierii generale a standardului societăţii, în România s-a înregistrat un declin puternic al sosirilor de turişti străini, tendinţă care s-a menţinut şi în anii ‘90.

După anul 1990, în turism s-au înregistrat evoluţii complexe, profund legate de performanţele economiei româneşti. Aşadar, pe fondul declinului economic accentuat din primii ani ai tranziţiei la economia de piaţă şi ca urmare a procesului lent şi complicat al privatizării, a unei fiscalităţii neadecvate, a unei incoerenţe legislative, industria turistică a avut o involuţie. Sectorul a înregistrat însă o uşoară revitalizare după anul 2000, ca urmare a dezvoltării pieţei, a creşterii economice și a aderării la UE. Odată cu anul 2008, s-au resimţit efectele negative ale crizei financiare internaţionale, însă, odată cu 2011, în ultimii ani, indicatorii specifici turismului au înregistrat o creştere lină. Per ansamblu, resursele turistice de care dispune România după un secol de turism se află la un nivel inferior de valorificare, iar gradul de competitivitate al industriei turistice româneşti la nivel european şi mondial este încă extrem de scăzut.

Cu toate acestea, noi forme de turism au căpătat contur după 1990. Turismul responsabil este un concept puternic, de înțelegere a călătoriei şi ospitalităţii ca o relaţie bazată pe respectul valorilor comunităţilor. Majoritatea turiştilor care au vizitat România în ultimii ani s-au dovedit a fi călători informaţi, care caută experienţe şi destinaţii capabile să livreze autenticitate. Turismul de afaceri este susţinut de dinamica relaţiilor economice extinse, turismul rural s-a născut din dorinţa evadării din cotidian către natură sau tradiţii, turismul de sănătate face din România un pion important pe harta cererii şi a ofertei turistice internaționale. Mai mult de atât, interesul crescut pentru practicarea conceptului de turism durabil şi demersurile multor operatori privaţi pentru activităţi turistice responsabile pot da speranţe generaţiilor viitoare că există germenii unei schimbări profunde, prin schimbare de atitudine.

Ca o apreciere generală, românii s-au dovedit de-a lungul vremurilor deschişi călătoriilor și cunoaşterii, inteligenţi şi temerari, generând progres atunci când politicile din societate sunt deschise, cooperante, dinamice şi cu faţa către

cetăţean. Cea mai mare bogăţie a României rămâne chiar patrimoniul său inestimabil de resurse complexe, cum foarte puţine ţări îl au – un mare atu în turism –, alături de ospitalitatea, vivacitatea şi prospeţimea spirituală specifică românilor.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1936), *Lege pentru organizarea turismului*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria centrală, București.
2. *** (1939) *Instrucţiuni pentru înfiinţarea, organizarea, funcţionarea şi activitatea Oficiilor locale de cură şi turism,* Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, Bucureşti.
3. *** (1939), *Lege pentru organizarea turismului,* Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, Bucureşti.
4. Andrei Victor (1972), *Începuturile turismului în Carpaţii Moldovei,* Buletinul Societăţii Geografice din R.S. România, serie nouă, vol. II, Bucureşti.
5. Axenciuc Victor (1992), *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, Editura Academiei Române, București.
6. Badea Lucian, Grumăzescu Horia (1975), *Consideraţii metodologice asupra regionalizării turistice a teritoriului României,* în *Lucrările celui de-al II-lea Colocviu naţional de geografia turismului*, Editura Sport-Turism, București.
7. Barbu Gheorghe (coord.) (1973), *Turismul, ramură a economiei naţionale. Studii*, Editura pentru Turism, București.
8. Baticu Niculae, Ţiţeica Radu (1984), *Pe crestele Carpaţilor*, Imprimeria Statului, București.
9. BNR – Banca Națională a României, *Balanţa de plăţi şi poziţia investiţională a României*, diverse ediţii, București.
10. Borda Valentin (1979), *Călătorie prin vreme,* Editura Sport-Turism, Craiova.
11. Borda Valentin (1985), *Călători şi exploratori români*, Editura Sport-Turism, București.
12. Bran Florina, Dinu Marin, Simon Tamara (1998), *Economia turismului şi mediului înconjurător,* Editura Economică, București.
13. Cazacu Matei (2006), *România interbelică/Interbellum România,* Editura NOI Media Print, București.
14. Cernat Nicolae (1909), *Tratamentul marin,* Constanţa.
15. Dănescu E. Radu (1990), *Turismul internaţional românesc,* Probleme economice, nr. 29, CIDE, București.
16. Glăvan Vasile (2000), *Turismul în România,* Editura Economică, Bucureşti.
17. Glăvan Vasile (2015), *România turistică*, Editura Semne, București.
18. Grothe Hugo (1907), *Zur Landeskunde von Rumänien,* Gebauer, Halle.
19. Gusti Dimitrie (coord.) (1943), *Enciclopedia României*, vol. IV, *Economia naţională. Circulaţie, distribuţie şi consum,* Editura Asociaţia Ştiinţifică pentru Enciclopedia României, București.
20. INS – Institutul Național de Statistică, *Anuarul statistic al României*, diverse ediţii, București.
21. Paţac Filip (2008), *Istoria comerţului şi turismului*, Editura Eurostampa, Timișoara.
22. Pricăjan Artemiu (1985), *Substanţele minerale terapeutice din România*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, București.
23. Rădulescu Dan Constantin, Stănculescu Manuela Sofia (2012), *Oferta turistică din România 1948–2010*, Calitatea vieţii, an XXIII, nr. 4, p. 299–326.
24. Sitwell Sacheverell (2011), *Călătorie în România*, Editura Humanitas, București.
25. Snak Oscar, Baron Petre, Neacşu Nicolae (2001), *Economia turismului*, Editura Expert, București.
26. Spode Hasso (2002), *Turistul,* în Frevert Ute, Haupt Heinz-Gerhard, *Omul secolului XX,* Editura Polirom, Iași, p. 97–118.

27. Teleki Nicolae, Munteanu Laviniu (2012), *Spa Tourism în România balneoturistică*, Editura Royal Company, Bucureşti.
28. World Economic Forum (2017), *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017. Paving the way for a more sustainable and inclusive future*, disponibil la: www.weforum.org.
29. World Tourism Organization (2017), *Union Short Term Tourism Trends,* Vol. 1, disponibil la: www.unwto.org.
30. World Tourism Organization, *World Tourism Barometer,* diverse ediţii, disponibil la: www.unwto.org.
31. World Travel & Tourism Council (2017), *Travel & Tourism Economic Impact 2017. World*, disponibil la: www.wttc.org.
32. World Travel & Tourism Council, *Travel & Tourism Economic Impact. Romania,* diverse ediţii, disponibil la: www.wttc.org.

19. ÎNVĂŢĂMÂNTUL

FLORIN-MARIUS PAVELESCU

În decursul unui secol de la Marea Unire din anul 1918, dezvoltarea învăţământului din România a fost puternic influenţată de schimbările din sistemul economic şi social-politic, ca urmare a mutaţiilor determinate de desăvârşirea procesului de realizare a unităţii naţionale din punct de vedere teritorial şi politic, a consecinţelor celui de al Doilea Război Mondial asupra statelor din Europa Centrală şi de Est, precum şi de reimplementarea mecanismelor concurenţiale şi, ulterior, de integrarea în Uniunea Europeană. Din aceste motive, pentru analiza trăsăturilor definitorii ale modalităţilor de realizare a alfabetizării şi transmiterii de cunoştinţe structurate către tinerele generaţii, precum şi a pregătirii forţei de muncă, se va utiliza următoarea periodizare: A) 1919–1939, B) 1940–1947, C) 1948–1989, D) 1990–2016. Astfel, se relevă impactul pe care natura formelor social-politice adoptate, starea economiei şi şocurile externe le-au avut asupra funcţionării principalelor forme de educaţie şi formare profesională.

19.1. PROGRESE ALE SISTEMULUI DE INSTRUCŢIUNE PUBLICĂ ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (1919–1939)

Cele două decenii interbelice (1919–1939) au fost marcate de un remarcabil efort al autorităţilor publice, precum şi al unei pleiade de intelectuali şi oameni politici, care nu se aflau în poziţii guvernamentale, de a consolida o serie de bune practici legate de instrucţiunea publică şi pregătirea profesională de dinaintea Primului Război Mondial, concomitent cu realizarea de modificări substanţiale ale cadrului instituţional, care să favorizeze reducerea analfabetismului şi creşterea nivelului general de cunoştinţe al populaţiei.

Modernizarea instrucţiunii publice a fost influenţată de acţiunea unor factori multipli, dintre care cei mai importanţi au fost: a) fluctuaţiile activităţii economice, care au modelat nivelul alocaţiilor bugetare în termeni reali pentru respectivul domeniu; b) ciclurile vieţii politice, care au determinat într-o măsură însemnată viziunile, obiectivele şi modul concret de elaborare şi implementare a reformei în cadrul diferitelor componente ale instrucţiunii publice.

VIZIUNILE ASUPRA REFORMEI INSTRUCŢIUNII PUBLICE ŞI MODIFICĂRILE CADRULUI INSTITUŢIONAL-LEGISLATIV

Necesitatea realizării unei reforme profunde a instrucţiunii publice care să prezerve rezultatele obţinute prin eforturile neobosite de circa un sfert de veac ale lui Spiru Haret[1], concomitent cu adaptarea la noile realităţi economice şi social-politice a fost relevată încă din decembrie 1918, la finalul ministeriatului lui Simion Mehedinţi. În acel context, au fost făcute mai multe propuneri de modificare a Legii instrucţiunii publice, care aveau în vedere mai ales îmbunătăţirea selecţiei viitorilor elevi ai şcolilor normale, precum şi dezvoltarea infrastructurii şcolare.

Dacă în rândul decidenţilor politici exista practic o unanimitate asupra necesităţii reformei tuturor componentelor instrucţiunii publice, în ceea ce priveşte conţinutul şi modul de implementare s-au manifestat importante dezacorduri.

În perioada celor două decenii interbelice, evoluţia cadrului instituţional-legislativ al instrucţiunii publice a purtat amprenta confruntării dintre două viziuni referitoare la dezvoltarea respectivului domeniu de activitate, şi anume:

a) **o viziune care sublinia importanţa sporirii accesului tinerilor în cadrul sistemului de educaţie şi formare profesională şi a creşterii volumului de resurse umane, materiale şi financiare** pentru realizarea respectivului deziderat.

[1] Reforma elaborată şi pusă în practică de Spiru Haret la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, în principal prin intermediul legilor referitoare la învăţământul secundar şi superior (1897), învăţământul profesional (1899) şi învăţământul preşcolar (1909), a avut un puternic impact asupra sistemului de educaţie şi formare profesională în ansamblul său.

Unul dintre principalele obiective ale modificării cadrului legislativ a fost îmbunătăţirea organizării şi funcţionării şcolilor normale. Durata cursurilor respectivei filiere a învăţământului secundar a fost mărită de la cinci la şase ani. Prelungirea duratei cursurilor a avut în vedere în special creşterea numărului de ore alocate practicii pedagogice, reprezentând un mijloc de sporire a competenţelor profesionale ale viitorilor învăţători. Având în vedere realităţile României de dinainte de Primul Război Mondial, unde peste 80% din populaţie locuia în mediul rural, iar incidenţa analfabetismului şi a altor probleme sociale era deosebit de ridicată, Spiru Haret vedea în învăţător unul dintre personajele-cheie ale valorificării tradiţiilor culturale ale satelor. Astfel, a fost asigurată creşterea caracterului practic al învăţământului din mediul rural.

Au fost concepute şi alte metode de susţinere a pregătirii personalului didactic, acordarea de sprijin material elevilor şi studenţilor săraci, susţinerea înfiinţării şi funcţionării bibliotecilor şi a şcolilor pentru adulţi în mediul rural.

Demersul reformator haretian a avut consecinţe benefice atât pe termen mediu, cât şi pe termen lung. În perioada 1899–1912, proporţia ştiutorilor de carte în populaţia în vârstă de peste 7 ani a crescut de la 22,0% la 39,2% la nivel naţional şi de la 15,2% la 34,7% în mediul rural. Astfel, a fost redus decalajul faţă de provinciile istorice româneşti care erau sub stăpânire străină. În Bucovina, aflată sub stăpânire austriacă, respectiva proporţie era de 34,1% în anul 1900 şi de 46,1% în anul 1910, iar în teritoriile româneşti anexate la Ungaria era de 36,6% în anul 1900 şi de 43,5% în anul 1910. În Basarabia, inclusă în Imperiul Ţarist, ponderea ştiutorilor de carte în totalul populaţiei era de 15,6% în anul 1897 (Ungureanu, 2005).

Pe termen lung, s-a asistat la creşterea prestigiului şi a competenţei profesionale a învăţătorilor, care, mai cu seamă în cursul perioadei interbelice, se vor dovedi un factor de consolidare a statului naţional unitar român, făurit prin acţiuni plebiscitare la sfârşitul Primului Război Mondial.

Se avea în vedere proporţia ridicată a analfabetismului, precum şi proporţia încă redusă a absolvenţilor învăţământului secundar şi terţiar în cadrul populaţiei în vârstă de peste 7 ani comparativ cu ţările europene dezvoltate şi se pornea de la premisa că o creştere a gradului de instrucţie a populaţiei putea contribui la accelerarea progresului economic şi determina reducerea incidenţei unor probleme sociale grave, precum starea precară de sănătate sau subocuparea forţei de muncă, mai ales în mediul rural. Figura emblematică a acestei orientări a fost Constantin Angelescu[2], cel mai longeviv ministru al instrucţiunii publice în perioada interbelică şi membru al Partidului Naţional Liberal.

b) **o viziune care pornea în esenţă de la conceptul maiorescian al „formelor fără fond" şi se pronunţa împotriva tendinţelor de masificare şi centralizare a instrucţiunii publice**, susţinându-se că se reducea astfel calitatea proceselor educaţionale şi se pierdeau tradiţii valoroase ale educaţiei non-formale sau informale existente încă în mediul rural sau pe plan local. Între reprezentanţii acestei orientări s-au numărat Dimitrie Gusti, Nicolae Iorga şi Petre Andrei, care au exercitat pe perioade relativ scurte funcţia de ministru al instrucţiunii publice[3].

---

[2] Constantin Angelescu (1869–1948) apare ca un continuator al lui Spiru Haret, prin preocupările de reformare şi adaptare a sistemului educaţional la noile comandamente ale vieţii economice şi sociale din România după Primului Război Mondial. A fost numit ministru al învăţământului pentru prima dată la 12 decembrie 1918. A ocupat această demnitate până la 1 ianuarie 1938 în toate guvernele constituite de partidul al cărui membru era.

Argumentul lui Constantin Angelescu pentru dezvoltarea rapidă a învăţământul primar şi secundar era necesitatea ridicării nivelului cultural al tuturor locuitorilor ţării, deoarece – preciza ministrul naţional-liberal – „consolidarea unui neam şi a unei ţări se obţine înainte de toate prin răspândirea culturii în păturile cele mai adânci ale poporului" (Schifirneţ, 2008).

O latură importantă a activităţii desfăşurate de Constantin Angelescu, care avea un doctorat în medicină în domeniul chirurgiei, obţinut la Paris în anul 1897, a constituit-o preocuparea constantă nu numai pentru construirea de noi localuri de şcoală, ci şi pentru îmbunătăţirea întregii infrastructuri a învăţământului primar şi secundar. Astfel, a impus ca şcolile să fie obligate să posede cantine şi, din 1934, să aibă în dotare aparate de radio. A permis vizionarea în şcoli a filmelor care puteau contribui la sporirea nivelului de educaţie a elevilor, prin subiecte precum: frumuseţile naturale ale României, dezvoltarea economiei româneşti, datinile şi obiceiurile populare. A statuat obligaţia şcolilor de a completa fişe medicale referitoare la starea de sănătate a elevilor la începutul fiecărui an şcolar.

S-a preocupat de îmbunătăţirea pregătirii profesionale şi de creşterea salariilor cadrelor didactice. A contribuit decisiv la înfiinţarea în anul 1926 a Secţiei Pedagogice Universitare în cadrul Universităţii Bucureşti, unde erau admişi institutori şi învăţători dornici să îşi îmbunătăţească nivelul de pregătire profesională. În vederea stimulării materiale a cadrelor didactice, a reformat sistemul de salarizare pentru respectiva categorie profesională, prin sporirea numărului de gradaţii care puteau fi acordate.

[3] În perioada 1918–1940, funcţia de ministru al învăţământului a fost acordată în mai multe guverne, care nu erau formate de PNL, unor personalităţi marcante ale ştiinţei şi culturii naţionale. Printre reprezentanţii de seamă ai mediului cultural-ştiinţific românesc care au ocupat funcţia de ministru al învăţământului (educaţiei naţionale) s-au numărat: Petre P. Negulescu, Ioan Petrovici, Nicolae Iorga, Dimitrie Gusti, Petre Andrei, Dumitru Caracostea. În fapt, se continua o tradiţie creată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când printre miniştrii instrucţiunii publice s-au numărat Titu Maiorescu, Dimitrie A. Sturdza, Vasile Conta, Petru Poni, Simion Mehedinţi.

În aceste condiţii, s-au înregistrat diferenţe notabile între schimbările legislative legate de instrucţiunea publică adoptate în primul deceniu interbelic (1919–1928), dominat din punct de vedere politic de PNL, şi cel de al doilea deceniu interbelic (1929–1939), marcat de alternanţa la putere a mai multor formaţiuni politice.

În cursul primului deceniu interbelic (1919–1928), modificarea cadrului instituţional-legislativ al instrucţiunii publice s-a concretizat prin: A) adoptarea unei noi legi a învăţământului primar şi primar-normal, B) modificarea reglementărilor de ordin legislativ referitoare la învăţământului secundar şi C) înfiinţarea de noi instituţii de învăţământ superior şi dezvoltarea activităţii celor existente în perioada antebelică.

Adoptarea în anul 1924 a legii învăţământului primar şi primar-normal a asigurat caracterul unitar al pregătirii şcolare a copiilor cu vârsta între 5 şi 14 ani, precum şi obligativitatea învăţământului primar. Totodată, a fost prevăzută posibilitatea organizării unor şcoli primare şi pentru persoanele până la vârsta de 18 ani care nu aveau încă absolvite cursurile primare, precum şi asigurarea condiţiilor desfăşurării învăţământului primar în limbile minorităţilor naţionale. În anul 1925 a fost elaborat un act normativ care permitea înfiinţarea şi funcţionarea de şcoli primare private.

Legea învăţământului secundar, votată în anul 1928, a reprezentat un pas important în modernizarea învăţământului românesc. S-a stabilit ca durata cursurilor din învăţământul secundar inferior să fie de trei ani, iar cea a celor din învăţământul secundar superior de patru ani. Se precizau tipurile de şcoli şi se reintroducea bacalaureatul pentru certificarea finalizării cursurilor liceale. Respectivul act normativ a contribuit la promovarea egalităţii de gen în ceea ce priveşte accederea în învăţământul secundar şi la stimularea mobilităţii profesionale şi culturale pentru tinerii care proveneau din categorii sociale cu un nivel relativ redus al veniturilor.

În perioada 1919–1928 nu au fost modificate prevederile legii privind învăţământul superior, dar s-a acţionat pentru extinderea activităţii şi consolidarea universităţilor înfiinţate în perioada antebelică (Universităţile din Bucureşti şi Iaşi, Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale din Bucureşti, Şcoala Politehnică din Bucureşti), integrarea în mediul universitar şi cultural naţional a universităţilor din provinciile care în anul 1918 fuseseră reunite cu ţara-mamă (Universitatea din Cluj şi Universitatea din Cernăuţi) şi crearea de noi instituţii de învăţământ superior (Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale din Cluj, Şcoala Politehnică din Timişoara).

Între anii 1929 şi 1939, procesul de modernizare a învăţământului a fost marcat de: A) modificări ale legii învăţământului primar; B) schimbări ale unor prevederi legale referitoare la învăţământul secundar; C) adoptarea unei noi legi a învăţământului superior şi modificări ulterioare ale acesteia, determinate de dezvoltarea respectivei componente a sistemului de instrucţiune publică, precum şi de contextul social-politic.

Legea învăţământului primar din 1924 a fost modificată în anii 1929, 1932 şi 1934, în sensul introducerii unor prevederi referitoare la încadrarea personalului didactic din teritoriile care se reuniseră cu ţara-mamă în 1918, la

modul de desfăşurare a învăţământului religios-moral în cadrul învăţământului primar, la asigurarea unei baze legale pentru desfăşurarea recensământului copiilor în vârstă de 5–16 ani care urmau să fie înscrişi în şcolile primare, precum şi obţinerea de către absolvenţii cursului supraprimar de 7 clase a unui certificat de ucenicie, care să le dea posibilitatea angajării ca lucrători.

În anul 1939, a fost adoptată o nouă lege a învăţământului primar şi normal, care avea printre obiectivele principale creşterea adaptabilităţii la condiţiile locale a activităţilor didactice desfăşurate în cadrul claselor supraprimare.

Schimbările aduse cadrului legislativ referitor la învăţământul secundar au avut în vedere: a) adoptarea în 1929 a legii învățământului agricol şi casnic; b) în 1934, prelungirea duratei gimnaziului de la trei ani la patru ani, delimitarea clară între cursul inferior (gimnaziul) şi cursul superior (liceul), precum şi schimbarea conţinutului materiilor de studiu şi a specializărilor din învăţământul liceal teoretic; c) în 1936, adoptarea unor legi referitoare la organizarea şi funcţionarea învăţământului secundar comercial şi, respectiv, industrial, a şcolilor profesionale şi a şcolilor de meserii. Actul normativ intrat în vigoare în anul 1936 avea ca obiectiv creşterea caracterului pragmatic al învăţământului secundar de tip tehnologic, în contextul majorării cererii de personal calificat în ramurile neagricole[4].

În intervalul 1929–1938 au fost înregistrate o serie de schimbări semnificative ale cadrului instituţional-legislativ al învăţământului superior. Modificarea actelor normative referitoare la respectiva componentă a instrucţiunii publice a fost determinată de necesitatea adaptării la noile realităţi economice şi social-culturale, de consolidarea progreselor consemnate în primul deceniu interbelic, precum şi de asigurarea unui sincronism cu tendinţele care se manifestau în ţările europene cu vechi tradiţii universitare. În anul 1929, a fost adoptată legea de înfiinţare a Academiilor de Înalte Studii Agronomice, care răspundea cerinţelor majorării numărului de specialişti în sectorul economic cu cea mai mare contribuţie la formarea produsului intern brut şi la ocuparea forţei de muncă.

Legi referitoare la învăţământul superior au fost adoptate în anii 1931, 1932, 1937 şi 1938. Astfel, a fost consolidat principiul autonomiei universitare şi s-au precizat instituţiile de învăţământ superior care funcţionau în România, precum şi modul de alegere a conducerilor universităţilor şi facultăţilor. De asemenea, a fost definit corpul profesoral şi personalul didactic ajutător, mărimea normelor didactice şi criteriile de promovare în ierarhia universitară. Pe această cale, a putut fi redusă dependenţa numărului de cadre didactice de numărul de studenţi şi au fost atraşi în activitatea universitară reprezentanţi valoroşi ai tinerelor generaţii de absolvenţi. Totodată, au fost promovate consolidarea din punct de vedere organizaţional

[4] Învăţământul secundar industrial nu constituia singura formă de pregătire a personalului cu nivel mediu de calificare. O modalitate larg răspândită a fost ucenicia, reglementată prin Legea privind contractele de muncă din 1929 şi Legea pentru pregătirea profesională şi exercitarea meseriilor din 1936. Astfel, a fost introdus contractul de ucenicie, pentru definirea mai bună a drepturilor şi obligaţiilor ucenicilor, organizarea uceniciei şi lărgirea posibilităţilor firmelor din industrie, comerţ şi administraţie publică de recrutare și selecție a diferitelor categorii de personal.

a învăţământului superior tehnic, extinderea activităţii Şcolilor Politehnice din Bucureşti, Cluj şi Timişoara şi înfiinţarea după anul 1937 a Şcolii Politehnice din Iaşi.

Modificările operate în cadrul instituţional-legislativ referitor la învăţământul superior au avut efecte pozitive, precum: a) afirmarea instituţiilor de învăţământ superior ca factor de susţinere a culturii naţionale şi a progresului economic şi social; b) consolidarea prestigiului social al cadrelor didactice universitare; c) crearea condiţiilor de creştere a implicării mediului universitar în găsirea de soluţii la problemele care se manifestau cu acuitate în societatea românească; d) crearea premiselor pentru obţinerea de rezultate ştiinţifice remarcabile, comparabile cu cele obţinute în epocă de ţările europene dezvoltate[5].

CHELTUIELILE BUGETULUI DE STAT PENTRU INSTRUCŢIUNEA PUBLICĂ ÎNTRE ANII 1922 ŞI 1938

Schimbările operate în cadrul instituţional-legislativ al instrucţiunii publice au fost implementate în condiţiile unor însemnate fluctuaţii ale cheltuielilor efectuate de la bugetul de stat pentru respectivul domeniu în cursul celor două decenii interbelice.

Astfel, în intervalul 1922–1928, când, cu o scurtă întrerupere în anii 1926–1927, la putere au fost guverne naţional-liberale, resursele bugetare alocate au crescut în termeni reali de peste 6,2 ori (Tabelul 19.1). Majorarea impresionantă a sumelor destinate susţinerii dezvoltării instrucţiunii publice a fost urmarea atât a sporirii nivelului cheltuielilor totale ale bugetului de stat, cât şi a creşterii ponderii deţinute de domeniul de activitate analizat de la 10,1% în anul 1922 la 13,4% în anul 1928[6]. Pe această cale, a fost sprijinită extinderea infrastructurii şcolare din învăţământul primar şi secundar, precum şi creşterea numărului de cadre didactice şi îmbunătăţirea formelor de salarizare a respectivei categorii profesionale.

[5] Între personalităţile care au contribuit la dezvoltarea ştiinţei şi tehnicii din România, în perioada interbelică, provenite din mediul universitar sau academic şi care au dobândit o recunoaştere pe plan european şi internaţional, pot fi menţionate: **în domeniul matematicii:** Gheorghe Ţiţeica, Dimitrie Pompeiu, Traian Lalescu, Simion Stoilow, Grigore Moisil, Miron Nicolescu, Gheorghe Mihoc, **în domeniul fizicii:** Constantin Miculescu, Dragomir Hurmuzescu, Nicolae Vasilescu-Karpen, Ştefan Procopiu, Eugen Bădărău, Horia Hulubei, Şerban Ţiţeica, în **domeniul chimiei:** Anastasie Obregia, Lazăr Edeleanu, Gheorghe Spacu, Raluca Ripan, Eugen Angelescu, Costin D. Neniţescu, **în domeniul geologiei:** Ludovic Mrazec, Gheorghe Macovei, Ilie Mircea, **în domeniul geografie:** Simion Mehedinţi, Gheorghe Vâlsan, Vintilă Mihăilescu, **în domeniul biologiei:** Emil Racoviţă, Iuliu Prodan, Dimitrie Voinov, Grigore Antipa, Traian Săvulescu, **în domeniul medicinei:** Constantin Parhon, Ioan Cantacuzino, Victor Gomoiu, Daniel Danielopolu, **în domeniul ştiinţelor economice:** Virgil Madgearu, Victor Slăvescu, Mihail Manoilescu, Ştefan Zeletin, Ion N. Angelescu, Mitiţă Constantinescu, Gheorghe Taşcă, Ion Răducanu, Gheorghe Zane, Victor Jinga, **în domeniul ştiinţelor juridice:** Constantin Dissescu, Matei Cantacuzino, Traian Ionaşcu, Istrate Micescu (Iancu, 2003).

[6] În perioada 1921–1932, media ponderilor cheltuielilor destinate educaţiei şi învăţământului în cheltuielile bugetului de stat a fost de 12,5% (*Enciclopedia României,* 1938).

Tabelul 19.1

Caracteristici ale cheltuielilor bugetare pentru instrucţiune publică, în termeni reali, în perioada 1922–1938

%

Anul	Dinamica cheltuielilor bugetare pentru instrucţiune publică	Ponderea cheltuielilor pentru instrucţiune publică în cheltuielile bugetului de stat
1922	100,0	10,1
1928	620,8	13,4
1938	603,8	15,4

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României* şi Axenciuc, 1994.

Între 1929 şi 1938, fluctuaţiile activităţii economice au avut un puternic impact asupra cheltuielilor bugetare destinate instrucţiunii publice. În timpul crizei din 1929–1933, nivelul respectivelor cheltuieli s-a redus sensibil. Relansarea economiei dintre anii 1934 şi 1938 nu a condus la atingerea, în termeni reali, a nivelului alocărilor de resurse bugetare din anul 1928, chiar şi în contextul unei majorări a ponderii instrucţiunii publice în cheltuielile bugetare totale. În anul 1938, respectivul indicator reprezenta 97,3% din nivelul înregistrat în anul 1928. În fapt, consolidarea sistemului de instrucţiune publică în cursul celui de al doilea deceniu interbelic a avut loc pe fondul unei austerităţi bugetare.

EVOLUŢIA POPULAŢIEI ŞCOLARE ŞI A NUMĂRULUI DE CADRE DIDACTICE ÎN PERIOADA 1919–1938

Ca urmare a modificării cadrului instituţional-legislativ şi a altor măsuri de îmbunătăţire a instrucţiunii publice, **ponderea populaţiei şcolare statistice în populaţia totală**[7] s-a majorat de la 10,35% în anul şcolar 1921–1922 la 11,23% în anul şcolar 1927–1928 şi la 14,44% în anul şcolar 1937–1938 (Tabelul 19.2).

Creşterea ponderii populaţiei şcolare în populaţia totală a fost însoţită de modificări structurale. Astfel, ponderea preşcolarilor a crescut de la 1,51% în anul şcolar 1921–1922 la 5,11% în anul şcolar 1927–1928 şi a atins 4,23% în anul şcolar 1937–1938, în timp ce ponderea studenţilor s-a mărit de la 0,92% în anul şcolar 1921–1922 la 1,62% în anul şcolar 1927–1928 şi a fost de 1,08% în anul şcolar 1937–1938, fapt ce relevă în mod indirect procesul de modernizare a învăţământului din România. Oscilaţiile ponderilor între 1921 și 1928 şi între 1928 și 1938 evidenţiază

[7] Populaţia şcolară utilizată în prezenta lucrare a fost determinată pe baza datelor din Anuarele statistice ale României din perioada 1915–1940 şi este diferită de cea prezentată într-un documentar statistic realizat de Ministerul Educaţiei în anul 1997. În respectiva lucrare, este determinată populaţia şcolară pentru anii şcolari 1900–1901, 1908–1909, 1913–1914, 1920–1921, 1925–1926, care se referă la teritoriul României din perioadele respective. De regulă, populaţia şcolară prezentată în *Documentarul statistic* (1997) este mai mare decât cea care reiese din utilizarea datelor din *Anuarul statistic al României*.

complexitatea respectivelor evoluţii, precum şi intercondiţionarea acestora cu starea economiei.

Tabelul 19.2

Estimări ale populaţiei şcolare în perioada 1921–1938

Nr. persoane

Anul şcolar	Preşcolari	Elevi	Studenţi	Populaţie şcolară	Populaţie totală	Ponderea populației școlare în populația totală (%)
1921–1922	24.500	1.588.245	14.913	1.627.658	15.727.940	10,35
1927–1928	102.772	1.876.350	32.514	2.011.636	17.149.321	11,73
1937–1938	120.516	2.700.159	30.771	2.851.446	19.750.004	14,44

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Astfel, **în cazul preşcolarilor**, evoluţia ponderilor în totalul populaţiei şcolare relevă lărgirea accesului copiilor în vârstă de 5–7 ani în cadrul sistemului de educaţie în anii 1920 şi stabilizarea acestui proces în cursul celui de al doilea deceniu interbelic. Ca urmare a acestor evoluţii, în anul şcolar 1937–1938, gradul de cuprindere în grădinițe al copiilor din grupa de vârstă de 5–7 ani a fost de 50,9% (Pavelescu, 2016).

Dinamica şi importanţa relativă a elevilor în cadrul populaţiei şcolare a fost influențată, în fapt, de evoluţiile din învăţământul primar şi secundar.

În învăţământul primar, între 1920 şi 1928, numărul total al elevilor a crescut într-un ritm mediu anual de 3,65%, respectiv de la 1.302.194 la 1.673.882 (Tabelul 19.3). În rândul băieţilor, ritmul mediu anual a fost de 0,63%, iar în rândul fetelor, de 8,83%, ceea ce relevă creşterea gradului de cuprindere în învăţământul primar a populaţiei de gen feminin.

Tabelul 19.3

Numărul de elevi înscrişi şi de cadre didactice din învăţământul primar în perioada 1920–1938

%

Anul şcolar	Număr elevi	Număr eleve	Număr total elevi	Număr cadre didactice	Număr elevi/învăţător
1920–1921	892.438	409.756	1.302.194	24.389	53,4
1927–1928	932.981	740.901	1.673.882	30.949	54,1
1937–1938	1.281.263	1.076.796	2.358.059	45.769	51,5

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Între 1928 şi 1938, ritmul mediu anual al numărului total de elevi a fost de 3,49%, respectiv de 3,23% în rândul băieţilor şi de 3,81% în rândul fetelor. Creşterea rapidă a numărului de elevi a avut loc în contextul menţinerii scăzute a ratei promovabilităţii. Între 1925 şi 1938, rata promovabilităţii a fost cuprinsă între 53,0% şi 67,0% la nivel naţional, între 52,1% şi 65,7% în mediul rural şi între 61,2% şi 76,6% în mediul urban (Pavelescu, 2016). Rata scăzută de

promovabilitate din învăţământul primar, remarcată şi în *Enciclopedia României* (1938), avea efecte descurajante pentru continuarea studiilor, mai ales în cazul tinerilor proveniţi din mediul rural. Numărul de învăţători a crescut de la 24.389 în anul şcolar 1920–1921 la 30.949 în anul şcolar 1927–1928 şi la 45.769 în anul şcolar 1937–1938. Chiar dacă numărul de învăţători a crescut cu 88%, între 1920 şi 1938, numărul mediu de elevi per învăţător a rămas în continuare ridicat pe tot parcursul perioadei interbelice, fiind de 53,4 în anul şcolar 1920–1921, de 54,1 în anul şcolar 1927–1928 şi de 51,5 în anul şcolar 1937–1938.

În intervalul 1920–1928, numărul de elevi din **învăţământul secundar** a crescut de la 102.652 la 176.506 (ritm mediu anual de 8,05%), cele mai rapide dinamici fiind înregistrate în învăţământul comercial şi industrial (Tabelul 19.4).

Tabelul 19.4

Numărul de elevi înscrişi în învăţământul secundar în perioada 1920–1938

Anul şcolar	Total învăţ. secundar	Învăţ. teoretic	Învăţ. normal	Învăţ. comercial	Învăţ. industrial	Învăţ. agricol
1920–1921	102.652	72.737	10.156	8.518	11.241	0
1927–1928	176.506	83.026	26.344	21.280	40.433	5.423
1937–1938	220.943	146.367	14.994	20.955	33.234	5.393

Sursa: Anuarul statistic al României.

Astfel, ponderea învăţământului teoretic în numărul de elevi înscrişi în învăţământul secundar s-a diminuat de la 70,8% în anul şcolar 1920–1921 la 47,0% în anul şcolar 1927–1928.

În cursul celui de al doilea deceniu interbelic (1929–1938), numărul total de elevi din învăţământul secundar a crescut într-un ritm mediu anual de 2,27%. Creşterea efectivelor de elevi a fost susţinută de extinderea învăţământului liceal teoretic, a cărui pondere s-a majorat de la 47,0% în anul şcolar 1927–1928 la 66,2% în anul şcolar 1937–1938. Respectiva evoluţie a reflectat consolidarea prestigiului diplomei de bacalaureat, precum şi faptul că unele dintre formele învăţământului secundar tehnologic nu ofereau suficientă credibilitate sau absolvirea acestora implica interdicţii privind accederea în învăţământul superior.

Între 1928 şi 1938, numărul de cadre didactice din învăţământul secundar a crescut mai repede decât numărul de elevi înscrişi. Astfel, numărul mediu de elevi per cadru didactic s-a micşorat de la 16,7 în anul şcolar 1927–1928 la 11,1 în anul şcolar 1937–1938 (Tabelul 19.5).

Tabelul 19.5

Numărul de elevi per cadru didactic în învăţământul secundar, în anii şcolari 1927–1928 şi 1937–1938

Anul şcolar	Total învăţ. secundar	Învăţ. teoretic	Învăţ. normal	Învăţ. comercial	Învăţ. industrial	Învăţ. agricol
1927–1928	16,7	18,5	14,5	15,0	17,0	11,7
1937–1938	11,1	12,3	11,7	11,6	7,6	11,2

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Dezvoltarea învăţământului primar şi secundar a avut un efect pozitiv asupra creşterii proporţiei persoanelor ştiutoare de carte în populaţia cu vârsta de peste 7 ani. La recensământul populaţiei din 1930, respectiva proporţie era de 57,1% comparativ cu 39,2%, cea consemnată în 1912. În rândul persoanelor ştiutoare de carte, ponderea celor care absolviseră doar învăţământul primar era de 85,1%, iar a celor care absolviseră învăţământul secundar de 11,8%.

În perioada interbelică, evoluţia numărului total şi a structurii pe domenii de specializare a studenţilor înscrişi în învăţământul superior a fost puternic influenţată de caracteristicile situaţiei economico-sociale şi a resurselor bugetare alocate respectivei componente a instrucţiunii publice.

În intervalul 1919–1934, pe fondul eforturilor de refacere a economiei după Primul Război Mondial, al reformelor realizate în primii ani interbelici, precum şi al creşterii impresionante a resurselor bugetare alocate instrucţiunii publice, numărul de studenţi s-a majorat substanţial atât în instituţiile de învăţământ superior de tradiţie, cât şi în cele nou înfiinţate. Conform datelor din *Anuarul statistic*, numărul studenţilor înscrişi a fost de 11.515 în anul universitar 1919–1920, de 32.514 în anul universitar 1927–1928 şi de 40.903 în anul universitar 1933–1934. Majorarea efectivelor de studenţi s-a produs mai ales în domeniile umaniste și ale științelor juridice, ceea ce însemna continuarea unei tradiţii antebelice. Totodată, numărul de studenţi era supraestimat, deoarece, aşa cum se remarca în *Enciclopedia României* (1938), mulţi studenţi se înscriau concomitent la mai multe facultăţi, dar, de regulă, nu absolveau decât una.

În timpul relansării economiei dintre 1934 şi 1938, numărul de studenţi înscrişi s-a redus de la 41.307 în anul universitar 1934–1935 la 30.771 în anul universitar 1937–1938. A fost un efect al modificărilor apărute în economie, al austerităţii bugetare, precum şi al experienţelor negative ale absolvenţilor din perioada crizei, referitoare la posibilităţile de găsire a unor locuri de muncă unde să poată valorifica pregătirea dobândită în urma participării la cursurile universitare.

Totodată, s-a redus ponderea învăţământului universitar-pedagogic, medical, de ştiinţe juridice şi de artă în numărul total de studenţi şi a crescut importanţa relativă a Şcolilor Politehnice, a Academiilor de Înalte Studii Agronomice şi a Academiilor de Înalte Studii Comerciale şi Industriale. În anul universitar 1937–1938, ponderi de peste 10% în numărul total de studenţi se înregistrau la specializările: drept (29,73%), litere şi filosofie (15,86%) şi înalte studii comerciale şi industriale (10,50%), importanţa relativă a teologiei era de 9,12%, iar cea a şcolilor politehnice de 8,42%.

Numărul de cadre didactice universitare a avut dinamici diferenţiate în raport cu cele ale numărului de studenţi. Între anii 1920 şi 1925, numărul de cadre didactice a crescut mai rapid decât numărul de studenţi, ca o expresie a eforturilor de consolidare a instituţiilor de învăţământ superior. Între anii 1924 şi 1933, numărul de cadre didactice universitare a crescut mai lent decât numărul de studenţi.

Între 1933 şi 1938, numărul de cadre didactice de la principalele instituţii de învăţământ superior a crescut cu circa 3,4%, de la 2.002 la 2.070, chiar şi în contextul reducerii numărului de studenţi (Pavelescu, 2016).

19.2. REPERE ALE EVOLUŢIEI ÎNVĂŢĂMÂNTULUI ÎN PERIOADA 1940–1947

Perioada 1940–1947 a fost marcată de o serie de modificări contradictorii, care relevă existenţa a două subperioade distincte, şi anume: a) 1940–1944 (a celui de al Doilea Război Mondial) şi b) 1945–1947 (a primilor ani postbelici).

În perioada celui de al Doilea Război Mondial, numărul elevilor din învăţământul primar a fost de peste 1,6 mil., ceea ce este o dovadă a soliditǎţii sistemului de instrucţiune publică din epocă, chiar şi în condiţii social-politice extrem de dificile. Şi în învăţământul secundar a continuat activitatea, fără să se înregistreze perturbări majore, fapt atestat de numărul de absolvenţi ai gimnaziului, care în perioada 1941–1943 a fost cuprins între 28.431 şi 28.920, comparativ cu 31.776 în anul şcolar 1939–1940.

Învățământul superior a resimțit în anul 1940 consecințele profund negative pentru România ale pactului Ribbentrop-Molotov și ale Dictatului de la Viena. Astfel, au dispărut din sistemul de învățământ românesc activitățile universitare desfășurate la Cernăuți și Chișinău. De asemenea, a fost strămutată la Sibiu și apoi la Brașov Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale de la Cluj[8].

În anul 1942, sub ministeriatul lui Ioan Petrovici, a fost promulgată o nouă lege a învăţământului superior, care a consolidat progresele realizate în respectiva componentă a instrucţiunii publice în cursul celor două decenii interbelice. Astfel, se consfinţea autonomia universitară, se reglementa în mod unitar activitatea în învăţământul terţiar şi se îmbunătăţea statutul cadrelor didactice.

Cererea de învăţământ superior s-a redus considerabil. În anul universitar 1943–1944, numărul total de studenţi reprezenta doar 72,2% din cel înregistrat în anul universitar 1938–1939, respectiv 20.742 comparativ cu 28.728. Reducerea numărului total de studenţi a avut drept cauze pierderile teritoriale din anul 1940, precum și mobilizarea pe front a unor persoane de gen masculin care, în mod normal, ar fi dobândit statutul de student. În acest context, s-a înregistrat majorarea gradului de feminizare a efectivelor de studenţi de la 24,0% la 34,1%. Totodată, a fost consemnată şi o tendinţă de creştere a numărului de studente înscrise la cursurile universitare, nivelul mediu în perioada 1940–1944 fiind de 7.359 în comparaţie cu 6.906 în anul universitar 1938–1939.

După august 1944, în noul context social-politic, a fost modificat sensibil modul de organizare şi funcţionare a învăţământului. Începând cu anul 1945, au fost organizate primele campanii pentru reducerea analfabetismului. Cu toate

[8] Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale de la Cluj a fost înființată în septembrie 1920, sub denumirea de Academia Comercială din Cluj, și și-a schimbat denumirea în una similară cu cea a instituției omoloage din București în anul 1922.

aceste eforturi, până în anul 1947, respectivul fenomen nu a fost eradicat, datele recensământului populaţiei din ianuarie 1948 relevând o rată a neştiinţei de carte de peste 23%[9] în rândul populaţiei cu vârsta de peste 7 ani.

A fost stimulată creşterea numărului de elevi admişi în învăţământul secundar superior, dar fără să se acorde importanţă păstrării tradiţiilor şi bunelor practici din anii interbelici. În anul şcolar 1945–1946, numărul de elevi înscrişi în respectiva componentă a instrucţiunii publice era de 191.463, cu 75,9% mai ridicat decât cel înregistrat în anul şcolar 1938–1939. Creşterea relativă a efectivelor de elevi a fost de 64,3% în cazul liceelor, de 88,7% în cazul şcolilor normale şi de 85,3% în cazul şcolilor profesionale. În cadrul învăţământului liceal, s-au majorat sensibil efectivele de elevi înscrişi în liceele industriale, astfel încât, în anul şcolar 1945–1946, respectivele instituţii de învăţământ aveau o pondere de 19,1% în numărul de elevi înscrişi în învăţământul liceal comparativ cu 15,1% în cazul liceelor comerciale şi cu 65,8% în cazul altor tipuri de licee.

Numărul total de studenţi a crescut cu circa 39%, de la 40.941 în anul universitar 1944–1945 la 56.890 în anul universitar 1946–1947. Mărirea efectivelor de studenţi a avut loc concomitent cu reducerea exigenţelor legate de admiterea în învăţământul superior şi cu realizarea de schimbări instituţionale în contradicţie cu tradiţiile universitare formate în deceniile anterioare. În 1946 a fost anulată autonomia universitară. Ulterior a avut loc o primă reorganizare a instituţiilor de învăţământ superior existente[10] şi au fost înfiinţate altele noi (Facultatea de Medicină de la Timişoara). A fost schimbată structura corpului profesoral, prin excluderea unor cadre universitare cu multă experienţă şi prestigiu ştiinţific care se situau în opoziţie cu puterea politică[11], şi a fost angajat în mediul universitar un personal nou, selectat cel mai adesea pe motive ideologice, care nu întrunea decât în proporţii limitate cerinţele de pregătire profesională şi pedagogică.

[9] Campaniile pentru reducerea analfabetismului au continuat şi după anul 1947, până în anul 1955, când a fost declarată în mod oficial lichidarea acestuia în cadrul populaţiei adulte.

[10] Un exemplu edificator pentru schimbările produse în învăţământul superior din primi ani postbelici este Legea nr. 288/1947 pentru înfiinţarea Academiei de Studii Comerciale şi Cooperatiste, prin fuziunea forţată a Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale cu Academia de Studii Cooperatiste. Reorganizarea respectivei instituţii de învăţământ superior a fost urmată de modificarea programelor analitice, prin introducerea de cursuri şi seminarii care promovau metode de organizare a economiei conduse centralizat de tip sovietic. Asemenea modificări ale programelor analitice au fost impuse practic în toate universităţile şi au prefigurat reforma învăţământului din august 1948.

[11] Între victimele măsurilor de epurare din primii ani postbelici a cadrelor universitare de mare prestigiu profesional din domeniul studiilor superioare economice se numără: V. Slăvescu, V. Bădulescu, I. Răducanu, Gh. Tașcă, Gr. Mladenatz, G. Netta, profesori la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, și I. Jinga, rector al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj-Brașov între anii 1942 și 1945.

19.3. ÎNVĂŢĂMÂNTUL ÎN CURSUL ECONOMIEI DE COMANDĂ (1948–1989)

În perioada 1948–1989, învăţământul a fost puternic influenţat de existenţa economiei de comandă şi a sistemului politic monopartid. Cadrul instituţional-legislativ a avut o evoluţie contradictorie, în funcţie de atitudinea factorilor decidenţi referitoare la rolul educaţiei în viaţa economică şi socială, pe de o parte, dar şi de starea generală a economiei, pe de altă parte.

CONTORSIUNILE EVOLUŢIEI CADRULUI INSTITUŢIONAL-LEGISLATIV

Pe fondul impunerii economiei de comandă, **a fost legiferată la 3 august 1948 o reformă a învăţământului**, ale cărei principalele obiective declarate erau lichidarea neştiinţei de carte, democratizarea învăţământului, educarea tinerei generaţii în spiritul „democraţiei populare", posibilitatea organizării învăţământului în limbile naţionalităţilor conlocuitoare (minorităţilor naţionale).

Prin noul cadru instituţional se determina o ruptură brutală cu tradiţiile create şi/sau consolidate pe parcursul a mai multor decenii. În fapt, principiile pe baza cărora era organizat procesul educaţional copiau în mod mecanic experienţe din alte ţări în care era dominantă ideologia marxist-leninistă. Se statua că toate procesele educaţionale erau de natură laică şi organizate exclusiv de către autorităţile statale şi se desfiinţa orice formă de învăţământ particular. Obligativitatea învăţământului era limitată la patru ani, respectiv la învăţământul primar (redenumit învăţământ elementar), iar durata învăţământului secundar inferior se stabilea la trei ani. Durata învăţământului secundar superior teoretic (de cultură generală) a fost stabilită la patru ani, iar între 1954 şi 1956 a fost redusă la doar doi ani. Se utilizau doar manuale unice pentru fiecare an de studiu şi domeniu de specializare. Se impuneau condiţii bazate pe criterii politice şi de origine socială, care trebuiau îndeplinite de cadrele didactice pentru a putea profesa. Din această cauză, mai ales în anul şcolar 1948–1949, au fost efectuate masive epurări în rândul corpului profesoral format în perioada interbelică.

În învăţământul secundar superior, a fost restricţionată filiera vocaţională şi s-au încercat mai multe variante de organizare a filierei tehnologice. În cazul filierei tehnologice, au fost organizate „şcoli medii tehnice", nu doar pentru pregătirea în meserii cu caracter tehnic din domeniul producţiei materiale, ci şi pentru ocupaţii din sectorul de servicii (comerţ interior, ocrotirea sănătăţii, administraţie publică etc.). Formulele de organizare a filierei tehnologice a învăţământului secundar superior nu au dat rezultatele scontate şi din această cauză au fost înregistrate o serie de reorganizări în anii 1954 şi 1956.

În anul 1955, în timpul primului ministeriat al lui Ilie Murgulescu[12], concomitent cu prelungirea învăţământului obligatoriu la şapte ani, au fost iniţiate forme de pregătire postsecundare neuniversitare, unde erau admişi absolvenţii învăţământului secundar superior teoretic în cadrul filierei tehnologice (şcolile medii tehnice pentru personal tehnic, pentru muncitori calificaţi şi, respectiv, pentru maiştri) şi al filierei pedagogice (institutele pedagogice de doi ani).

Învățământul superior a fost profund afectat de reforma din 1948. Astfel, au fost modificate pe scară largă programele analitice ale disciplinelor de studiu în conformitate cu orientările sugerate de consilierii sovietici sau cu copierea mecanică a unor experiențe aferente domeniilor de studiu din țări în care se afla la putere partidul unic de orientare marxist-leninistă. Între principalele modificări introduse în cadrul studiilor universitare a fost introducerea cursurilor obligatorii de marxism-leninism la toate facultățile, indiferent de domeniul de studiu. Astfel, au fost create în fiecare instituție de învățământ superior catedre de economie politică marxistă, filosofie marxistă și marxism leninism.

De asemenea, au fost modificate denumirile celor mai multe dintre instituțiile de învățământ superior. Astfel, dintre denumirile de tradiție din perioada interbelică a rămas doar cea de „universitate” și a fost utilizată cea de „institut”[13] practic pentru toate celelalte instituții de învățământ superior.

În perioada 1948–1961, accederea în învăţământul superior a fost restricţionată prin aplicarea unor criterii discriminatorii legate de originea socială sau de statutul ocupaţional al candidaţilor. Totodată, din motive ideologice, mai ales în cadrul facultăţilor cu profil tehnic, au fost admişi ca studenţi candidaţi care nu aveau studii liceale sau nu promovaseră examenul de bacalaureat, dar care proveneau din mediul muncitoresc. Din această cauză, calitatea rezultatelor profesionale obţinute de studenţi a cunoscut o scădere constantă, fapt care a fost remarcat de autorităţile vremii la sfârşitul anilor 1950 şi începutul anilor 1960. Astfel, a început să fie

[12] Ilie Murgulescu (1902–1991) se numără printre marile personalităţi ştiinţifice care au adus contribuţii de prim ordin atât la dezvoltarea învăţământului, cât şi a domeniului ştiinţific în care a dobândit formarea profesională iniţială. Absolvent în anul 1928 şi doctor din anul 1932 al Facultăţii de Ştiinţe din Cluj, cu un stagiu de pregătire la Institutele de Chimie-Fizică ale Universităţilor din Leipzig şi Jena, în perioada 1932–1934, Ilie Murgulescu a fost profesor la Institutul Politehnic din Timişoara şi la Universitatea din Bucureşti. A ocupat funcţii de conducere în învăţământul public în calitate de rector al Institutului Politehnic din Timişoara (1947–1949), rector al Universităţii din Bucureşti (1949–1950) şi ministru al învăţământului (1955–1956) şi (1960–1963). A fost preşedinte al Academiei Române între anii 1963 şi 1966.

[13] Un exemplu de utilizare excesivă a denumirii de „institut” în respectiva perioadă pentru instituțiile de învățământ superior este și cazul învățământului superior economic. Astfel, în anul 1948, în contextul reformei învățământului, a fost restructurată Academia de Studii Comerciale și Cooperatiste din București creată în anul 1947, în condițiile anterior menționate, și a fost înființat Institutul de Studii Economice și Planificare (ISEP), având în componență cinci facultăți cu durate de studii de trei sau patru ani (Văcărel, 2013). Este de menționat că, o anumită perioadă de timp, respectiva instituție a fost singura care a pregătit economiști cu studii superioare, deoarece, în anul 1950, a fost desființată abuziv fosta Academie de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj-Brașov.

conştientizat de către decidenţii politici de vârf faptul că susţinerea procesului de industrializare şi adaptarea la noile realităţi internaţionale erau tot mai mult condiţionate de îmbunătăţirea substanţială a calităţii învăţământului de toate gradele.

În cursul celui de al doilea ministeriat al lui Ilie Murgulescu s-a implementat o reformă a învăţământului care a inclus mărirea duratei învăţământului obligatoriu de la șapte la opt ani începând din anul şcolar 1962–1963, prin prelungirea cu un an a învăţământului gimnazial. Totodată, au fost realizate o serie de schimbări ale programelor analitice, care includeau: mărirea numărului de limbi străine studiate în liceu, reintroducerea studiului limbii latine, revenirea la profilurile real şi uman în cadrul învăţământului liceal teoretic, reintroducerea examenului de bacalaureat. În învăţământul superior au fost înlăturate mecanismele de admitere preferenţiale legate de originea socială sau statusul ocupaţional al candidaţilor şi s-au adoptat măsuri de stimulare materială şi morală a performanţelor educaţionale şi ştiinţifice ale studenţilor.

Au fost înfiinţate noi universităţi la Timişoara (1962), Craiova (1965) şi Braşov (1971), care au reprezentat o extindere a oportunităţilor de acces în învăţământul superior pentru tinerii din toate regiunile României.

În ceea ce privește învățământul superior economic, se remarcă schimbarea în anul 1958 a denumirii ISEP București în Institutul de Studii Economice (ISE). Treptat, învățământul economic superior s-a extins și la alte instituții de învățământ superior din țară. Astfel, au fost înființate facultăți de studii economice în cadrul Universităților de la Cluj (1961), Iași (1962), Craiova (1966) și Timișoara (1967). Respectivele facultăți cuprindeau secții ale căror specializări erau aceleași cu domeniul de studiu al unora dintre facultățile ISE București (finanțe-contabilitate, economie agrară, economia industriei, construcțiilor și transporturilor). De asemenea, în anul 1967, se modifică denumirea ISE București în Academia de Studii Economice București (ASE), apropiată de cea avută în perioada interbelică.

În anul 1966 au fost legiferate organizarea şi funcţionarea liceelor de specialitate, ceea ce însemna, într-o anumită măsură, o reînviere a unei tradiţii din perioada interbelică legată de pregătirea personalului cu calificare medie. În 1968, a fost adoptată o nouă lege a învăţământului, care consfinţea progresele realizate în intervalul 1962–1967, reconfirma gratuitatea întregului proces educativ şi stabilea trecerea la învăţământul obligatoriu de 10 ani începând cu anul şcolar 1972–1973.

La sfârşitul anilor 1960 şi începutul anilor 1970, în mediul universitar au fost realizate o serie de deschideri către evoluţiile tehnologice şi ale bunelor practici manageriale din ţările cu economie de piaţă consolidată, fapt care a avut efecte pozitive în pregătirea profesională a specialiştilor cu studii superioare. Totodată, factorii decizionali au conştientizat importanţa educaţiei permanente, fapt relevat de adoptarea Legii nr. 2/1971, prin care se asigurau condiţiile pentru „perfecţionarea pregătirii profesionale a lucrătorilor”.

La mijlocul anilor 1970, s-au adoptat măsuri care au avut un puternic impact asupra fizionomiei învăţământului românesc şi a eficacităţii funcţionării acestuia până la sfârşitul anilor 1980. Principalii factori care au contribuit la modificarea

profundă a sistemului de educaţie şi pregătire profesională au fost: realizarea tranziţiei la învăţământul obligatoriu de 10 ani, necesitatea formării de competenţe profesionale în acord cu modificările care se prefigurau în aparatul productiv, ca urmare a celor două şocuri petroliere şi a extinderii utilizării de noi tehnologii. Orientarea ideologică a factorilor decizionali din epocă, precum şi o serie de deficienţe ale organizării funcţionării învăţământului secundar tehnologic au determinat schimbări care, pe termen lung, au avut atât consecinţe negative, cât şi consecinţe pozitive.

Pe de o parte, pentru asigurarea obligativităţii învăţământului de 10 ani, învăţământul liceal a fost fragmentat în două trepte de câte doi ani. Prima treaptă a liceului a fost adăugată învăţământului primar şi gimnazial. Concomitent, s-au înregistrat extinderea excesivă a filierei tehnologice, în fapt, a liceelor industriale, şi restrângerea drastică a cifrelor de şcolarizare ale filierelor teoretice şi vocaţionale. A fost privilegiată predarea disciplinelor tehnologice şi a fost neglijată însuşirea de către elevi a disciplinelor de cultură generală sau pregătirea în domeniul ştiinţelor sociale. Pe de altă parte, s-a statuat, într-o nouă lege a învăţământului adoptată în 1978, importanţa studierii în învăţământul secundar a disciplinelor fundamentale (matematica, fizica, chimia, biologia), fapt care a explicat în bună măsură performanţele profesionale ulterioare ale generaţiilor de tineri care au studiat în învăţământul secundar din perioada analizată.

Chiar dacă în cursul anilor 1980 s-au manifestat multiple distorsiuni în cadrul sistemului de educaţie şi formare profesională, în planul ştiinţelor educaţiei au fost conservate tradiţiile şi experienţele pozitive dobândite în cursul anilor 1960 şi 1970. Specialişti în domeniu precum Mircea Maliţa, Cezar Bârzea, George Văidean, Lazăr Vlăsceanu s-au aflat în contact cu tendinţele de evoluţie a pedagogiei şi propunerile de reformă ale sistemelor educaţionale pe plan european şi internaţional, au participat la elaborarea de rapoarte internaţionale de analiză a rolului respectivelor sisteme în contextul extinderii utilizării de noi tehnologii, iar prin lucrări publicate în ţară, au explorat posibilităţile de transpunere pe plan naţional a bunelor practici din ţările dezvoltate.

Analiza evoluţiei cadrului instituţional-legislativ dintre 1948 şi 1989 relevă că reformele realizate în anii 1961–1962 şi, respectiv, 1973–1974 au reprezentat adevărate puncte nodale în dezvoltarea învăţământului din România. Din acest motiv, în analiza dinamicii principalilor indicatori ai respectivului serviciu public se va folosi periodizarea: a) 1948–1962, b) 1962–1974 şi c) 1974–1989.

CHELTUIELILE BUGETULUI DE STAT DESTINATE ÎNVĂŢĂMÂNTULUI ÎN PERIOADA 1950–1989

În perioada economiei de comandă, resursele bugetare alocate pentru finanţarea învăţământului erau divizate în două mari grupe: A) cheltuieli de investiţii şi B) cheltuieli curente, care erau componente ale capitolului de cheltuieli social-culturale al bugetului de stat. Dinamica cheltuielilor bugetare totale destinate

învăţământului a depins de un ansamblu de factori, dintre care cei mai semnificativi au fost ritmul mediu anual de creştere a venitului naţional (indicator sintetic al creşterii economice în perioada analizată) şi importanţa pe care decidenţii politici au acordat-o dezvoltării învăţământului în cursul etapelor evoluţiei economiei de comandă.

Astfel, în intervalul 1950–1962, conform statisticii oficiale, investiţiile destinate dezvoltării bazei materiale a învăţământului au crescut în termeni reali de 7,15 ori, respectiv într-un ritm mediu anual de 17,8%, pe fondul unei creşteri a venitului naţional de 3,08 ori. Cheltuielile curente au crescut de 3,38 ori, mai rapid decât dinamica venitului naţional (Tabelul 19.6). Respectivele corelaţii dintre dinamica cheltuielilor bugetare pentru învăţământ şi ritmul creşterii economice relevau, la fel ca şi cazul altor servicii publice, o fază de dezvoltare extensivă în perioada analizată. Alocarea de resurse financiare a fost puternic condiţionată de considerente ideologice, fără să se aibă în vedere eficacitatea respectivelor cheltuieli bugetare.

Tabelul 19.6

Dinamica cheltuielilor bugetare pentru învăţământ, în termeni reali, şi a venitului naţional în perioada 1950–1989

%

Anul	Cheltuieli pentru investiţii	Cheltuieli curente	Venitul naţional
1950	100	100	100
1962	715	338	308
1974	2.127	816	927
1989	406	810	1.593

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României* pentru dinamica în termeni reali a cheltuielilor pentru investiții și a venitului național, precum și dinamica în termeni nominali a cheltuielilor curente şi Axenciuc (2012) pentru indicii prețurilor.

Între 1962 şi 1974, în termeni reali, ritmul mediu anual al investiţiilor pentru învăţământ a fost de 9,5%, iar cel al cheltuielilor curente de 7,6%, în contextul unui ritm mediu anual de 9,6% în cazul venitului naţional. Astfel, dinamica cheltuielilor de investiţii a fost foarte apropiată de dinamica venitului naţional şi s-a înregistrat o moderare a ritmului de creştere a cheltuielilor curente în raport cu intervalul 1950–1962. Chiar şi în aceste condiţii, dinamica cheltuielilor bugetare pentru învăţământ a continuat să se menţină la cote ridicate, fiind determinată nu numai de ritmul alert de creştere economică, ci şi de anticiparea unei măriri sensibile a populaţiei şcolare, ca urmare a schimbărilor majore ale politicii demografice de la mijlocul anilor 1960.

În perioada 1975–1989, în contextul apariţiei unor blocaje şi, ulterior, a crizei economiei de comandă, investiţiile pentru baza materială a învăţământului s-au diminuat în termeni reali într-un ritm mediu anual de –10,4%, iar cheltuielile curente au stagnat, chiar şi în condiţiile creşterii venitului naţional într-un ritm mediu anual de 3,6%. Astfel, învăţământul a fost unul dintre domeniile cele mai afectate de politica de austeritate promovată în ultimul deceniu al economiei de comandă pentru plata datoriei externe.

DINAMICA ŞI SCHIMBĂRILE STRUCTURALE DIN CADRUL POPULAŢIEI ŞCOLARE ÎN PERIOADA 1948–1989

În perioada 1948–1989, populaţia şcolară a crescut de circa 2,41 ori, respectiv de la 2.303.728 de persoane în anul şcolar 1948–1949 la 5.544.648 în anul şcolar 1989–1990, ritmul mediu anual fiind de 2,2% (Tabelul 19.7). Pe parcursul etapelor evoluţiei învăţământului din perioada economiei de comandă, ritmul mediu anual de creştere a populaţiei şcolare s-a diferenţiat, fiind de 3,3% între 1948 şi 1961, de 2,1% între 1961 şi 1973 şi de 1,3% între 1973 şi 1989.

Dinamica populaţiei şcolare a fost modelată nu numai de evoluţia demografică, ci şi de gradul de cuprindere a populaţiei în cadrul diferitelor componente ale sistemului de educaţie şi formare profesională. În intervalul 1948–1961, gradul de cuprindere în învăţământ a populaţiei de 3–25 de ani s-a majorat de la 30,6% la 47,4%. Ulterior, respectivul indicator a continuat să crească, fiind de 57,9% în anul şcolar 1973–1974, a atins un maxim de 72,2% în anul şcolar 1978–1979 şi s-a redus până la 67,3% în anul şcolar 1989–1990 (Pavelescu, 2016). Ponderea populaţiei şcolare în populaţia totală a avut o tendinţă de creştere, fiind de 13,9% în anul şcolar 1948–1949, de 18,7% în anul şcolar 1961–1962, de 21,4% în anul şcolar 1973–1974 şi de 23,9% în anul şcolar 1989–1990.

Tabelul 19.7

Populaţia şcolară, populaţia cu vârsta cuprinsă între 3 şi 25 de ani şi populaţia totală în perioada 1948–1989

persoane

Anul şcolar	Populaţia şcolară	Preşcolari	Elevi	Studenţi	Populaţia 3–25 de ani	Populaţia totală
1948–1949	2.303.728	157.934	1.997.118	48.676	7.212.519	15.872.624
1961–1962	3.500.812	375.667	3.041.396	83.749	7.388.422	18.690.720
1973–1974	4.492.931	704.940	3.644.335	143.656	7.764.437	21.028.841
1989–1990	5.544.648	835.890	4.544.251	164.507	8.233.390	23.206.720

Sursa: Anuarul statistic al României.

Chiar dacă se emit rezerve legate de calitatea programelor educaţionale, creşterea semnificativă a gradului de cuprindere a tinerei generaţii în sistemul de învăţământ a reprezentat o evoluţie pozitivă, deoarece a fost sprijinită ridicarea nivelului general de cunoştinţe al populaţiei şi s-au creat premisele pentru mobilitatea profesională ascendentă pentru largi categorii sociale.

CORELAŢIA DINTRE EFECTIVELE ŞCOLARE ŞI NUMĂRUL DE CADRE DIDACTICE ÎN ÎNVĂŢĂMÂNTUL PREŞCOLAR, PRIMAR ŞI GIMNAZIAL

Învăţământul preşcolar a cunoscut o extindere rapidă, în principal ca urmare a măririi gradului de cuprindere a copiilor în vârstă de 3–6 ani. Respectivul indicator s-a majorat de la 13,6% în anul şcolar 1948–1949 la 25,3% în anul şcolar

1961–1962, la 40,0% în anul şcolar 1973–1974 şi la 63,3% în anul şcolar 1989–1990. Numărul de preşcolari a crescut între 1948 şi 1989 de 5,29 ori, de la 157.934 la 835.890 (Tabelul 19.8).

Tabelul 19.8

Indicatori ai dezvoltării învăţământului preşcolar în perioada 1948–1989

Anul şcolar	Număr de preşcolari	Grad de cuprindere a populației de 3–6 ani (%)	Grad de feminizare (%)	Număr de educatoare	Număr de preşcolari per educatoare
1948–1949	157.934	13,6	39,1	3.951	40,0
1961–1962	375.667	25,3	51,2	13.142	28,6
1973–1974	704.940	40,0	45,5	27.640	25,5
1989–1990	835.890	63,3	49,5	31.293	26,7

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Numărul de educatoare s-a majorat de la 3.951 în anul şcolar 1948–1949 la 31.293 în anul şcolar 1989–1990, respectiv de 7,92 ori. Drept urmare, numărul de preşcolari care revenea în medie la o educatoare s-a micşorat de la 40,0 la 26,7.

În învăţământul primar şi gimnazial, efectivele de elevi au crescut de 1,61 ori, respectiv de la 1.791.182 la 2.891.810 (Tabelul 19.9). Ritmul mediu anual a fost de 2,7% între 1948 şi 1961, de 0,6% între 1961 şi 1973 şi de 0,6% între 1973 şi 1989. Dinamica mai rapidă din intervalul 1948–1961 relevă creşterea rapidă a gradului de cuprindere a tinerilor în învăţământul obligatoriu. Gradul de feminizare a efectivelor şcolare s-a majorat de la 43,9% în anul şcolar 1948–1949 la 48,7% în anul şcolar 1989–1990.

Tabelul 19.9

Indicatori ai dezvoltării învăţământului primar şi gimnazial în perioada 1948–1989

Anul şcolar	Număr de elevi	Grad de feminizare (%)	Număr de cadre didactice	Număr de elevi per cadru didactic
1948–1949	1.791.182	47,5	61.501	29,1
1961–1962	2.539.867	47,2	119.065	21,3
1973–1974	2.742.818	48,7	135.503	20,2
1989–1990	2.891.810	48,7	141.732	20,4

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Numărul de cadre didactice a crescut mai repede decât numărul de elevi, fapt relevat de diminuarea numărului mediu de elevi per cadru didactic de la 29,1 în anul şcolar 1948–1949 la 21,3 în anul şcolar 1961–1962 şi la 20,4 în anul şcolar 1989–1990. Astfel, din punct de vedere teoretic, au fost create premise favorabile pentru creşterea calităţii activităţilor didactice în învăţământul obligatoriu.

DINAMICA ŞI MUTAŢIILE STRUCTURALE ALE ÎNVĂŢĂMÂNTULUI SECUNDAR SUPERIOR

Între anii 1948 şi 1989, numărul de elevi înscrişi în învăţământul secundar superior a crescut de peste 8 ori, respectiv de la 205.936 la 1.650.448 (Tabelul 19.10). Traiectoria de evoluţie a fost concavă, ritmul mediu anual fiind de 13,0% între 1948 şi 1961, de 5,8% între 1961 şi 1973 şi de 4,1% între 1973 şi 1989. În acest fel, se reflectă sporirea gradului de cuprindere în respectiva componentă a sistemului de educaţie şi formare profesională a tinerilor cu vârsta între 15 şi 19 ani, precum şi a altor categorii de populaţie potenţial activă. Totodată, s-a conturat o tendinţă de creştere a gradului de feminizare a numărului de elevi înscrişi de la 35,2% în anul şcolar 1948–1949 la 47,6% în anul şcolar 1989–1990.

Tabelul 19.10

Indicatori ai dezvoltării învăţământului secundar superior în perioada 1948–1989

Anul şcolar	Număr de elevi	Grad de feminizare (%)	Număr de cadre didactice	Număr de elevi per cadru didactic
1948–1949	205.936	35,2	16.463	12,5
1961–1962	440.285	37,6	21.815	20,2
1973–1974	863.160	40,1	37.656	22,9
1989–1990	1.650.448	47,6	44.415	37,2

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Numărul de cadre didactice a avut o dinamică mai lentă decât cea a numărului de elevi, majorându-se de 2,7 ori, de la 16.463 la 44.415. În aceste condiţii, numărul mediu de elevi per cadru didactic a cunoscut o certă tendinţă de majorare, de la 12,5 în anul şcolar 1948–1949 la 22,9 în anul şcolar 1973–1974 şi la 37,2 în anul şcolar 1989–1990. Evoluţia raportului dintre numărul de elevi şi numărul de cadre didactice a fost legată nu numai de dezvoltarea învăţământului universitar-pedagogic, ci şi de modificarea cifrelor de şcolarizare în cadrul filierelor educaţionale ale învăţământului secundar superior.

Sensul schimbării structurii elevilor pe filiere educaţionale din învăţământul secundar superior a fost determinat de caracteristicile schimbărilor instituţionale implementate. Între anii 1948 şi 1961, ponderea cumulată a filierei tehnologice şi profesionale în numărul total de elevi înscrişi în învăţământul secundar superior s-a diminuat de la 66,3% la 38,3%, ca urmare a unor neclarităţi legate de rolul filierei tehnologice în pregătirea forţei de muncă. Între anii 1961 şi 1973, pe fondul redefinirii rolului învăţământului liceal în pregătirea personalului calificat, a avut loc o creştere de până la 58,3% în anul şcolar 1973–1974 a ponderii cumulate a filierei tehnologice şi profesionale în numărul total de elevi înscrişi. Între anii 1973 şi 1989, în contextul exacerbării rolului disciplinelor tehnologice şi al neglijării importanţei disciplinelor teoretice, sociale şi umaniste în educaţia şi formarea

profesională a tinerelor generaţii, respectiva pondere s-a majorat excesiv şi a atins 96,0% în anul şcolar 1989–1990[14] (Tabelul 19.11).

Tabelul 19.11

Structura pe filiere educaţionale a elevilor înscrişi în învăţământul secundar superior, în perioada 1948–1989

%

Anul şcolar	Liceal teoretic	Liceal vocaţional	Liceal tehnologic	Profesional
1948–1949	26,7	7,0	36,5	29,8
1961–1962	61,0	2,5	0,2	36,3
1973–1974	37,6	3,1	18,3	41,0
1989–1990	3,5	0,4	77,6	18,4

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Evoluţia ponderii filierei teoretice a fost complementară ponderii cumulate a învăţământului liceal tehnologic şi a învăţământului profesional. Respectivul indicator s-a majorat între anii 1948 şi 1961 de la 26,7% la 61,0% şi s-a redus până la 37,6% în anul şcolar 1973–1974 şi la 3,5% în anul şcolar 1989–1990. Totodată, ponderea filierei vocaţionale s-a diminuat de la 7,0% în anul şcolar 1948–1949 la 0,4% în anul şcolar 1989–1990.

CARACTERISTICI ALE EVOLUŢIEI ÎNVĂŢĂMÂNTULUI SUPERIOR

Pe parcursul existenţei economiei de comandă, a avut loc o creştere moderată a ponderii studenţilor în populaţia şcolară, de la 2,2% în anul universitar 1948–1949 la 3,0% în anul universitar 1989–1990. Numărul de studenţi înscrişi în învăţământul superior a fost influenţat într-o măsură însemnată de caracteristicile politicii promovate în legătură cu cea mai importantă componentă a sistemului de formare a capitalului uman. Considerentele ideologice, precum şi etapele evoluţiei economiei de comandă au modelat dinamica efectivelor de studenţi. Astfel, în anul universitar 1948–1949 erau înscrişi la cursuri 48.676 de studenţi (Tabelul 19.12), cu 14,5% mai puţini decât în anul universitar 1946–1947, ca urmare a aplicării unor bariere de admitere şi de înmatriculare legate de originea socială a candidaţilor.

Între 1948 şi 1961, numărul de studenţi a crescut într-un ritm mediu anual de 4,3%, de la 48.676 la 83.749, în contextul existenţei unor discriminări majore

[14] Modul de organizare a învăţământului liceal tehnologic şi a celui profesional a influenţat modificarea în timp a indicatorului număr mediu de elevi per cadru didactic. Deoarece şcolile profesionale erau patronate de întreprinderi, iar acest fenomen s-a extins după 1977 şi asupra liceelor industriale, o parte dintre persoanele care asigurau instruirea practică a elevilor sau predarea unor discipline tehnologice nu aveau formal calitatea de cadre didactice, ci apăreau ca fiind salariaţi ai respectivelor întreprinderi. Astfel, se explică în parte creşterea numărului mediu de elevi per cadru didactic între 1974 şi 1990.

legate de originea socială a candidaţilor, precum şi al unei calităţi scăzute a activităţilor didactice. Între 1961 şi 1973, ritmul mediu anual de creştere a numărului de studenţi a fost de 4,6%, pe fondul eliminării barierelor de admitere legate de originea socială a candidaţilor, precum şi al unui anumit sincronism al programelor de studiu cu evoluţiile înregistrate în domeniile ştiinţei şi educaţiei pe plan european şi internaţional. Între 1973 şi 1989, efectivele de studenţi au crescut într-un ritm mediu anual de 0,9%. Dinamica mai lentă a efectivelor studenţeşti a fost cauzată nu numai de evoluţia demografică, ci şi de modificarea politicii referitoare la învăţământul superior. Astfel, pe măsura apariţiei blocajelor economiei de comandă şi a adoptării de măsuri de austeritate, dar şi a creşterii rigidităţii ideologice, a fost redus numărul total de locuri din instituţiile de învăţământ superior[15].

Tabelul 19.12

Indicatori ai efectivelor de studenţi înscrişi în învăţământul superior în perioada 1948–1989

%

Anul universitar	Număr de studenţi	Grad de feminizare a efectivelor de studenţi (%)	Ponderea cursurilor de zi (%)	Ponderea cursurilor serale (%)	Ponderea cursurilor fără frecvenţă (%)
1948–1949	48.676	31,0	100,0	0,0	0,0
1961–1962	83.749	33,9	81,6	2,4	16,0
1973–1974	143.656	44,4	72,2	8,8	19,0
1989–1990	164.507	48,3	57,7	36,1	6,2

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Fluctuaţiile ritmului de creştere a numărului de studenţi au avut loc în contextul creşterii gradului de feminizare de la 31,0% în anul universitar 1948–1949 la 44,4% în anul universitar 1973–1974 şi la 48,3% în anul universitar 1989–1990. Totodată, s-a înregistrat reducerea ponderii cursurilor de zi de la 100,0% în anul universitar 1948–1949 la 57,7% în anul universitar 1989–1990[16].

[15] Reducerea numărului de studenți în perioada 1974–1989 a avut loc în contextul unei evoluții asimetrice a cifrelor de școlarizare aprobate pentru studiile superioare în domeniul tehnic și domeniul medico-farmaceutic, pe de o parte, și celelalte domenii de studiu, pe de altă parte. Astfel, numărul de studenți din domeniul tehnic și cel medico-farmaceutic s-a majorat, în timp ce numărul persoanelor înscrise la studiile superioare din celelalte domenii de studiu s-a redus continuu. Reducerea numărului de locuri de la facultățile din domeniul umanist sau al științelor sociale a fost acompaniată, începând din cea de a doua jumătate a anilor 1970 și până în 1989, de condiționarea înscrierii candidaților la concursurile de admitere la facultățile în care componenta ideologică era importantă (drept, istorie, filosofie etc.) de recomandarea acordată de organizațiile tineretului comunist în care erau încadrați respectivii candidați. În fapt, această practică a acționat ca un factor de restricționare parțială a accesului în domenii importante ale învățământului superior.

[16] Cursurile serale, precum şi cursurile fără frecvenţă au fost iniţiate în anul universitar 1949–1950, cu scopul declarat de a da posibilitatea persoanelor încadrate în muncă de a-şi completa studiile.

Creşterea numărului de studenţi a fost însoţită de modificări structurale. Ponderea studiilor tehnice s-a majorat de la 26,1% în anul universitar 1948–1949 la 68,8% în anul universitar 1989–1990 (Tabelul 19.13). Majorarea respectivei ponderi a fost mai intensă în intervalele 1948–1962 şi, respectiv, 1974–1989.

Tabelul 19.13

Structura pe domenii de studiu a efectivelor de studenţi înscrişi în învăţământul superior, în perioada 1948–1989

%

Anul universitar	Studii tehnice	Studii medico-farmaceutice	Studii economice	Studii juridice	Studii universitar-pedagogice	Studii de artă
1948–1949	26,1	20,6	17,0	11,4	20,2	4,7
1961–1962	42,0	9,1	6,9	2,8	36,8	2,4
1973–1974	42,1	8,8	14,5	4,1	28,4	2,1
1989–1990	68,8	10,2	9,4	1,4	9,6	0,6

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

În aceste condiţii, în anul universitar 1989–1990, fiecare dintre celelalte domenii de studiu deţinea ponderi mai reduse în numărul total de studenţi comparativ cu anul universitar 1948–1949[17]. Majorarea proporţiei facultăţilor tehnice în numărul total de studenţi a fost determinată atât de considerente ideologice, cât şi de caracteristicile politicii macroeconomice. Se pornea de la premisa că intelectualitatea tehnică era categoria socială cea mai apropiată de lucrătorii manuali şi, astfel, urma să aibă un rol determinant în promovarea politicii de industrializare rapidă şi de dezvoltare a ramurilor producţiei materiale.

Ca tendinţă generală, numărul de cadre didactice universitare a crescut mai lent decât numărul de studenţi înmatriculaţi, excepţia fiind reprezentată de intervalul 1948–1962. Astfel, numărul mediu de studenţi per cadru didactic universitar a fost de 8,6 în anul universitar 1948–1949, de 8,1 în anul universitar 1961–1962, de 9,9 în anul universitar 1973–1974 şi de 14,1 în anul universitar

Cursurile fără frecvenţă au fost organizate mai cu seamă în domeniul economic, juridic şi universitar-pedagogic. Ponderea deţinută în numărul total de studenţi a fost ridicată, mai cu seamă în cursul anilor 1960, când deţineau între 16% şi 16,4% din numărul total de studenţi. Chiar dacă, în comparaţie cu cursurile de zi, nivelul educaţional şi exigenţele impuse pentru absolvire erau mai scăzute, învăţământul universitar fără frecvenţă a permis efectuarea studiilor superioare şi de către persoane aflate în activitate şi care nu locuiau în centrele universitare sau care anterior fuseseră discriminate din motive de origine socială.

Cursurile serale au fost organizate în special pentru studiile tehnice şi au fost extinse în mod excesiv, din motive ideologice, în anii 1980. De asemenea, cursurile serale au permis reducerea cheltuielilor legate de bursele şi cazarea în cămine a studenţilor.

[17] Tendinţa generală de reducere a ponderilor domeniilor de studiu non-tehnice a fost marcată de oscilaţii însemnate în fiecare dintre respectivele domenii de studiu, cu excepţia studiilor de artă, unde scăderea indicatorului s-a produs în fiecare dintre cele trei etape ale evoluţiei învăţământului din perioada economiei de comandă. Creşteri ale ponderii au fost înregistrate de studiile universitar-pedagogice în intervalul 1948–1962, de studiile economice şi studiile juridice în intervalul 1962–1974 şi de studiile medico-farmaceutice în intervalul 1974–1989.

1989–1990 (Tabelul 19.14). Evoluţia respectivului raport a depins de dinamica cifrelor de şcolarizare pe domenii de studiu şi forme de pregătire, precum şi de politica referitoare la înnoirea corpului didactic universitar.

Tabelul 19.14

Evoluţia numărului de cadre didactice universitare şi a numărului de facultăţi în perioada 1948–1989

%

Anul universitar	Număr de cadre didactice	Număr de studenţi per cadru didactic	Număr de facultăţi	Număr de studenţi per facultate
1948–1949	5.638	8,6	129	377,3
1961–1962	10.360	8,1	154	543,8
1973–1974	14.537	9,9	187	768,2
1989–1990	11.696	14,1	101	1.628,8

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Între anii 1948 şi 1974, creşterea numărului de studenţi şi de cadre didactice universitare a avut loc în contextul măririi numărului de facultăţi de la 129 la 187. Cele mai multe dintre facultăţi au fost înfiinţate în noi centre universitare, ceea ce a contribuit la descentralizarea activităţii în teritoriu. Între 1974 şi 1989, numărul de facultăţi s-a redus, ca urmare a influenței unor factori multipli, legaţi atât de modificarea politicii promovate în domeniul educaţiei şi formării profesionale, cât şi de faptul că nu toate noile facultăţi s-au dovedit viabile. Dimensiunea medie a facultăţilor a avut o certă tendinţă de creştere, de la 377,3 studenţi în anul universitar 1948–1949 la 768,2 studenţi în anul universitar 1973–1974 şi la 1.628,8 studenţi în anul universitar 1989–1990.

EVOLUŢIA NUMĂRULUI DE ABSOLVENŢI ŞI A NUMĂRULUI MEDIU DE ANI DE STUDIU

Mărirea numărului persoanelor înscrise în cadrul sistemului de învăţământ a determinat o creştere corespunzătoare a numărului de absolvenţi. Numărul total de absolvenţi ai diferitelor componente ale învăţământului a crescut de 7,82 ori, de la 90.686 în anul şcolar 1948–1949 la 708.933 în anul şcolar 1989–1990, într-un ritm mediu anual de 5,14% (Tabelul 19.15). Dinamica respectivului indicator a fost concavă, ritmul mediu anual de creştere fiind de 11,54% între 1949 şi 1962, de 4,52% între 1962 şi 1974 şi de 0,68% între 1974 şi 1990.

Pe ansamblul perioadei 1949–1990, dinamici mai rapide au fost înregistrate în cazul învăţământului liceal şi profesional, numărul absolvenţilor majorându-se de 14,76 ori şi, respectiv, de 20,89 ori. La nivelul întregului învăţământ secundar superior, numărul de absolvenţi s-a mărit de 16,62 ori. Numărul de absolvenţi ai gimnaziului a crescut de 2,44 ori, iar al celor ai învăţământului superior de 3,60 ori.

Tabelul 19.15

Evoluţia numărului de absolvenţi ai învăţământului public în perioada 1948–1990

Anul universitar	Număr total de absolvenţi	Învăţ. gimnazial	Învăţ. liceal	Învăţ. profesional	Învăţ. postsecundar	Învăţ. superior
1948–1949	90.686	55.580	13.905	6.058	7.329	7.814
1961–1962	373.959	246.202	46.589	50.870	19.184	11.114
1973–1974	635.921	342.351	115.445	124.861	22.963	30.301
1989–1990	708.933	347.096	205.254	126.574	1.896	28.113

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Dinamicile numărului de absolvenţi au reflectat nu numai modificările din structura demografică, ci şi distribuţia în timp a proceselor de masificare a componentelor sistemului de educaţie şi formare profesională. Masificarea învăţământului gimnazial a avut loc în intervalul 1948–1962, în timp ce masificarea învăţământului secundar superior s-a desfăşurat pe parcursul întregii perioade 1948–1989. Dinamica numărului de absolvenţi ai învăţământului superior relevă extinderea moderată a celei mai importante surse de formare profesională a capitalului uman în perioada economiei de comandă.

Mărirea numărului de absolvenţi a avut urmări pozitive asupra nivelului general de cunoaştere al populaţiei. Datele recensămintelor populaţiei relevă faptul că gradul de alfabetizare a persoanelor în vârstă de peste 12 ani s-a majorat de la 89,2 în anul 1966 la 90,69% în anul 1977. De asemenea, a crescut gradul de instruire a populaţiei alfabetizate, relevat de numărul mediu de ani de şcoală, care s-a majorat de la 5,43 în anul 1966 la 6,87 în anul 1977 (Perţ, 1997).

Creşterea gradului de instruire a populaţiei a fost obţinută în contextul utilizării unor metode didactice de esenţă mecanicistă şi al privilegierii rolului producţiei materiale în dezvoltarea economică şi socială. Respectiva orientare a proceselor educaţionale a fost subordonată susţinerii proceselor de nivelare socială forţată, pe de o parte, şi de realizare în ritm rapid a industrializării, pe de altă parte. Astfel, la sfârşitul anilor 1980, nivelul de calificare a multor componente ale populaţiei ocupate era ridicat şi comparabil cu cel al unor ţări dezvoltate, fapt relevat nu numai de studiile organismelor internaţionale, ci şi de experienţa practică a asimilării forţate de noi tehnologii sau a menţinerii în funcţiune a celor existente, în contextul unei semiautarhii determinate de plata datoriei externe.

19.4. ÎNVĂŢĂMÂNTUL ÎN CONTEXTUL TRANSFORMĂRII ECONOMIEI ŞI INTEGRĂRII EUROPENE (1990–2016)

Schimbarea radicală a sistemului social-politic din decembrie 1989 a avut puternice reverberaţii asupra sistemului de educaţie şi formare profesională. A fost necesară modificarea substanţială a cadrului instituţional-legislativ, atât pentru

corectarea disfuncţionalităţilor care s-au manifestat cu o deosebită acuitate în cursul anilor 1980, cât şi pentru adaptarea la evoluţiile, care se prefigurau pe plan european şi internaţional.

MOBILITATEA CADRULUI INSTITUŢIONAL-LEGISLATIV

În prima parte a anilor 1990, din motive obiective legate de procesul de adoptare a unei noi Constituţii, modificările operate în cadrul instituţional-legislativ au avut un caracter provizoriu. În acest context, au fost precizate, prin Hotărârea de Guvern nr. 521/1990, componentele sistemului de educaţie şi formare profesională. Tot în anul 1990, a fost permisă înfiinţarea şi funcţionarea unor şcoli şi universităţi private. În anul 1991 au fost înfiinţate forme ale învăţământului superior de scurtă durată (colegiile) şi a fost introdusă taxa de studii pentru studenţii „înscrişi peste numărul de locuri aprobate". În anul 1993, s-au adoptat măsuri pentru diversificarea ofertei educaţionale şi acreditarea instituțiilor de învăţământ superior. Modificarea cadrului legislativ a avut loc concomitent cu participarea României la programele internaţionale în domeniul reformei învăţământului din ţările central şi est-europene, în contextul asistenţei acordate prin programul PHARE al Uniunii Europene sau al celei acordate de Banca Mondială[18].

În anul 1995, Parlamentul a votat prima lege organică a învăţământului de după 1989, prin care se statua caracterul de prioritate naţională a educaţiei, gratuitatea învăţământului obligatoriu, precum şi necesitatea adaptării sistemului de educaţie şi formare profesională la modificările apărute în mediul economico-social intern şi extern. Totodată, au fost reglementate durata studiilor în cadrul componentelor sistemului de educaţie şi formare profesională, precum şi modalităţile de atestare a competenţelor dobândite. În anii următori s-au implementat o serie de inovaţii legate de conţinutul programelor analitice, folosirea manualelor alternative sau desfăşurarea activităţilor didactice în învăţământul preuniversitar. Legea nr. 128/1997 a reglementat drepturile şi obligaţiile personalului didactic, iar prin Ordonanţa de urgenţă nr. 36/1997 s-a înfiinţat Consiliul Naţional de Formare Continuă. Ulterior, cadrul instituţional-legislativ referitor la modul de desfăşurare a formării continue a fost mai bine definit prin intermediul Hotărârii de Guvern nr. 129/2000.

În anul 1999, au fost aduse noi modificări legii învăţământului, care au avut un impact însemnat asupra învăţământului liceal şi superior. Astfel, a fost redusă durata studiilor din liceele industriale şi au fost clar definite cele trei filiere de pregătire

[18] În cadrul programului PHARE, a fost derulat programul TEMPUS, care a avut ca principal obiectiv susţinerea reformei învăţământului superior prin intermediul burselor de mobilitate, finanţarea studiilor de elaborare şi a implementării strategiei de reformă, precum şi diseminarea bunelor practici. Programul PHARE RO VET 9405, iniţiat în anul 1994, a sprijinit implementarea unor măsuri de reformă a învăţământului tehnic şi profesional. Prin intermediul unui acord de împrumut cu Banca Mondială din anul 1994, a fost asigurată finanţarea reformei învăţământului preuniversitar.

(teoretică, vocaţională, tehnologică). În învăţământul superior s-a renunţat la forma de învăţământ fără frecvenţă, care a fost înlocuită de învăţământul cu frecvenţă redusă şi de învăţământul deschis la distanţă.

Modificările operate în cadrul instituţional al sistemului de educaţie şi formare profesională au fost în concordanţă cu tendinţele conturate pe plan european. O dovadă în acest sens este faptul că, în cadrul negocierilor pentru accederea în Uniunea Europeană demarate în anul 2000, primul capitol închis a fost cel referitor la educaţie şi formare profesională.

Şi **în cursul primului deceniu al secolului al XXI-lea** s-au înregistrat modificări ale cadrului instituţional-legislativ, care au reprezentat un rezultat conjugat al nevoii de reechilibrare a raportului de forţe dintre actorii proceselor educaţionale, de asigurare a funcţionalităţii diferitelor componente ale sistemului de formare şi educaţie profesională, precum şi de adaptare la evoluţiile înregistrate pe plan european în respectivul domeniu de activitate. În anul 2001, a fost extinsă durata învăţământului obligatoriu de la 8 la 10 ani, a fost reorganizat şi redenumit examenul de capacitate şi s-a introdus repartizarea computerizată a elevilor în învăţământul secundar superior. În anul 2002, în contextul eforturilor depuse pentru accederea în Uniunea Europeană, România a semnat Declaraţia de la Copenhaga privind cooperarea în formarea profesională vocaţională, fapt care a creat premise favorabile pentru compatibilizarea respectivei componente a procesului educaţional naţional cu tendinţele şi bunele practici utilizate în statele membre. Procesul de reformă a învăţământului vocaţional a fost susţinut şi de implementarea a numeroase proiecte derulate în cadrul programului PHARE. Măsurile de reformă a învăţământului primar şi secundar şi-au găsit confirmarea în modificările substanţiale aduse legii învăţământului în anul 2003. Au fost clarificate nu numai o serie de aspecte legate de învăţământul obligatoriu şi cel postobligatoriu neuniversitar, ci şi cele referitoare la educaţia timpurie, cu deosebire generalizarea clasei pregătitoare.

În contextul adoptării sistemului Bologna în învăţământul superior, începând cu anul universitar 2005–2006, s-au elaborat şi implementat acte normative care au reglementat specializările pentru studiile de licenţă, rolul studiilor de masterat, precum şi modul de organizare a studiilor doctorale.

Măsurile de reformă a învăţământului adoptate în prima parte a anilor 2000 şi-au atins doar parţial obiectivele. Pe de o parte, s-a asigurat compatibilitatea cu bunele practici din ţările membre ale Uniunii Europene şi cu cerinţele mobilităţii profesionale externe. Pe de altă parte, modificările cadrului instituţional-legislativ nu au condus la apropierea componentei profesionale şi a celei tehnologice a învăţământului secundar superior de cerinţele pieţei forţei de muncă. Calitatea învăţământului superior, reflectată de rezultatele profesionale ale absolvenţilor şi integrarea acestora pe piaţa forţei de muncă sau de poziţiile ocupate de instituţiile de învăţământ superior din România în clasamentele internaţionale, nu a înregistrat o îmbunătăţire substanţială în urma implementării sistemului Bologna.

Drept urmare, **la începutul anului 2011**, după realizarea a numeroase studii critice la adresa funcţionării sistemului de educaţie şi formare profesională, dar şi a

semnării unui pact naţional pentru educaţie de către un larg evantai de actori sociali şi politici, a fost promulgată o nouă lege a educaţiei naţionale. În mod declarativ, respectivul act normativ pornea de la un set de principii, precum cele ale echităţii, calităţii, eficienţei şi descentralizării. S-au elaborat prevederi legale pentru funcţionarea tuturor componentelor sistemului de educaţie şi formare profesională, clasa pregătitoare din învăţământul preşcolar a fost inclusă în învăţământul primar, iar durata învăţământului obligatoriu a fost stabilită la 10 ani. A fost statuat criteriul potrivit căruia pentru educaţie şi formare profesională este necesară alocarea anuală a 6% din produsul intern brut. Unele dintre schimbările propuse pentru durata ciclurilor de învăţământ, vârsta de pensionare a cadrelor didactice universitare, condiţiile de studii pentru cadrele didactice din învăţământul preuniversitar sau managementul instituţiilor de învăţământ au stârnit aprinse controverse. De asemenea, nu s-au oferit soluţii viabile pentru organizarea învăţământului tehnologic şi integrarea pe piaţa muncii a absolvenţilor învăţământului liceal.

Din aceste cauze, în anii următori, legea a suferit numeroase modificări. Astfel, în anul 2013, durata învăţământului obligatoriu a fost stabilită la 11 ani, prin luarea în considerare a cursului primar, a cursului gimnazial, precum şi a primilor doi ani din învăţământul secundar superior. Includerea întregului învăţământ secundar superior în cadrul învăţământului obligatoriu a fost proiectată a se realiza cel mai târziu în anul 2020. De asemenea, s-a stabilit că tipurile de calificări şi competenţe obţinute de elevii din învăţământul secundar superior şi cel postliceal sunt conforme cu cele din Registrul naţional al calificărilor. Pentru creşterea adaptabilităţii sistemului de educaţie şi formare profesională la cerinţele pieţei forţei de muncă, în anul 2016 s-au operat schimbări la legea educaţiei naţionale, menite să susţină dezvoltarea învăţământului dual.

Analiza modificărilor cadrului instituţional-legislativ, precum şi fluctuaţiile activităţii macroeconomice aduc argumente în favoarea următoarei periodizări a evoluţiei sistemului de învăţământ: a) 1990–1999, b) 1999–2008, c) după anul 2008.

CHELTUIELILE BUGETULUI DE STAT PENTRU ÎNVĂŢĂMÂNT ÎN PERIOADA 1990–2016

Transformările cadrului instituţional-legislativ al sistemului de educaţie şi formare profesională au fost implementate în contextul unei dinamici instabile a alocărilor de resurse bugetare, respectivele fluxuri financiare fiind dependente de situaţia macroeconomică, de importanţa acordată respectivului domeniu de activitate de decidenţii politici, precum şi de prevederile legale referitoare la proporţia resurselor financiare alocate educaţiei în produsul intern brut.

În perioada 1990–1999, traversarea a două recesiuni transformaţionale a imprimat o tendinţă de reducere a resurselor financiare alocate de la bugetul consolidat al statului pentru sistemul de învăţământ. În termeni reali, în anul 1999, cheltuielile pentru domeniul de activitate analizat reprezentau 96,6% din cele

efectuate în anul 1989 (Tabelul 19.16). Diminuarea respectivelor cheltuieli a avut loc chiar dacă ponderea acestora s-a majorat atât în bugetul consolidat al statului, cât şi în produsul intern brut.

Tabelul 19.16

Dinamica cheltuielilor bugetului consolidat al statului pentru învăţământ, în termeni reali, şi a produsului intern brut în perioada 1989–2016

%

Anul	Cheltuieli bugetare pentru învăţământ	Ponderea cheltuielilor pentru învăţământ în bugetul de stat	Ponderea cheltuielilor pentru învăţământ în produsul intern brut
1989	100	5,8	2,1
1990	119,2	7,4	2,7
1999	96,6	12,4	2,6
2008	218,6	15,2	3,9
2016	157,2	13,5	2,6

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

În intervalul 2000–2008, pe fondul unei creşteri economice rapide, cheltuielile bugetare pentru învăţământ s-au majorat în termeni reali de peste 2,25 ori. Creşterea alocărilor respectivelor resurse bugetare s-a realizat în contextul creşterii ponderii în totalul cheltuielilor bugetare până la 15,2%, cu preţul exacerbării deficitului bugetului consolidat al statului.

Între anii 2009 şi 2016, alocarea de resurse bugetare pentru educaţie şi formare profesională a fost influenţată negativ de recesiunea din 2009–2010 şi de relansarea lentă din 2011–2012. Politica de austeritate bugetară a determinat reducerea ponderii respectivelor cheltuieli în produsul intern brut de la 3,9% în anul 2008 la 2,5% în anul 2012. Ulterior, respectiva pondere a oscilat între 2,5% şi 2,8%, cu mult sub obiectivul de 6% stabilit prin Legea educaţiei din anul 2011. Astfel, în anul 2016, în termeni reali, cheltuielile pentru învăţământ efectuate de la bugetul consolidat al statului au fost cu 57,2% mai mari decât în anul 1989.

DINAMICA POPULAŢIEI ŞCOLARE ÎN PERIOADA 1990–2017

Între 1990 şi 2017, populaţia şcolară s-a diminuat continuu, de la 5.544.648 de persoane în anul şcolar 1989–1990 la 3.597.790 de persoane în anul şcolar 2016–2017, într-un ritm mediu anual de –1,59% (Tabelul 19.17). Reducerea populaţiei şcolare a fost mai intensă în cursul anilor 1990, ritmul mediu anual fiind de –1,90%, precum şi în intervalul 2008–2017, ritmul mediu anual fiind de –2,35%.

Reducerea populaţiei şcolare a fost determinată nu numai de scăderea natalităţii înregistrate după 1989, ci şi de fluctuaţiile cererii de învăţământ a populaţiei cu vârsta cuprinsă între 3 şi 25 de ani. Astfel, ponderea populaţiei şcolare în respectiva grupă de vârstă a fost de 67,3% în anul şcolar 1989–1990, de

65,9% în anul şcolar 1998–1999, de 78,5% în anul şcolar 2007–2008 şi de 75,6% în anul şcolar 2016–2017. Reducerea indicatorului s-a produs în cursul anilor 1990, marcaţi de două recesiuni transformaţionale, şi s-a majorat sensibil, pe fondul creşterii economice rapide din perioada 2000–2008.

Tabelul 19.17

Populaţia şcolară, populaţia cu vârsta cuprinsă între 3 şi 25 ani şi populaţia totală în perioada 1989–2017

persoane

Anul şcolar	Populaţia şcolară, din care:	Preşcolari	Elevi	Studenţi	Populaţia 3–25 ani	Populaţia totală
1989–1990	5.544.648	835.890	4.544.251	164.507	8.233.390	23.206.720
1990–1991	5.066.031	752.141	4.121.080	192.810	8.322.700	23.185.084
1998–1999	4.631.164	616.313	3.509.449	452.621	7.023.464	22.435.205
2007–2008	4.404.581	650.324	2.846.904	907.353	5.613.871	21.504.442
2016–2017	3.597.790	541.295	2.524.999	531.586	4.758.194	19.703.494

Sursa: Anuarul statistic al României.

CORELAŢIA DINTRE EFECTIVELE ŞCOLARE ŞI NUMĂRUL DE CADRE DIDACTICE ÎN ÎNVĂŢĂMÂNTUL PREŞCOLAR, PRIMAR ŞI GIMNAZIAL

În învăţământul preşcolar, gradul de cuprindere a copiilor în vârstă de 3–6 ani s-a majorat sensibil, de la 63,3% în anul şcolar 1989–1990 la 68,5% în anul şcolar 1998–1999, la 81,7% în anul şcolar 2007–2008 şi la 83,4% în anul şcolar 2016–2017 (Tabelul 19.18). Astfel, date fiind şi schimbările din comportamentul demografic, efectivele de preşcolari au avut o evoluţie sinuoasă, ritmul mediu anual fiind de –3,2% între 1989 şi 1999, de 0,45% între 1998 şi 2008 şi de –2,43% între 2007 şi 2017.

Tabelul 19.18

Indicatori ai dezvoltării învăţământului preşcolar în perioada 1989–2017

Anul şcolar	Număr preşcolari	Grad de cuprindere a populaţiei de 3–6 ani (%)	Grad de feminizare (%)	Număr de educatori	Număr de preşcolari per educator
1989–1990	835.890	63,3	49,5	31.293	26,7
1990–1991	752.141	54,3	49,9	37.007	20,3
1998–1999	624.778	68,5	49,4	36.555	17,1
2007–2008	650.324	81,8	48,8	37.348	17,4
2016–2017	521.196	83,4	48,6	34.944	14,9

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Numărul de educatori s-a redus mai lent decât numărul de copii înscrişi în grădiniţe, astfel încât numărul de preşcolari per educator s-a diminuat semnificativ, de la 26,7 în anul şcolar 1989–1990 la 17,1 în anul şcolar 1998–1999 şi la 14,9 în anul şcolar 2016–2017. S-a reflectat, în mod indirect, un proces de reechilibrare a normelor didactice pentru respectiva componentă a sistemului de educaţie în cursul anilor 1990, iar ulterior, o reducere mai lentă a numărului de educatori în raport cu reducerea pronunţată a numărului de copii preşcolari.

În învăţământul primar şi gimnazial, numărul de elevi înscrişi s-a diminuat între anii 1989 şi 2017, într-un ritm mediu anual de –2,0%, de la 2.891.810 la 1.678.153. Reducerea efectivelor a avut loc în contextul unei evoluţii sinuoase a gradului de cuprindere în învăţământ a copiilor din grupele de vârstă de 7–10 ani şi, respectiv, de 11–14 ani (Tabelul 19.19). Gradul de feminizare a numărului total de elevi a avut o uşoară tendinţă de diminuare după anul 1999.

Tabelul 19.19

Indicatori ai dezvoltării învăţământului primar şi gimnazial în perioada 1989–2017

Anul şcolar	Număr de elevi	Grad de cuprindere (%)		Grad de feminizare (%)	Număr de cadre didactice	Număr de elevi per cadru didactic
		7–10 ani	11–14 ani			
1989–1990	2.891.810	...	...	48,7	141.732	20,4
1990–1991	2.730.306	90,9	91,4	48,9	163.865	16,6
1998–1999	2.556.930	95,8	98,1	48,7	173.003	14,8
2007–2008	1.789.693	96,0	94,4	48,4	138.972	12,9
2016–2017	1.678.153	89,5	90,4	48,4	110.368	15,2

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

În anii 1990, chiar dacă numărul de elevi s-a redus cu 11,5%, de la 2. 891.810 în anul şcolar 1989–1990 la 2.556.930 în anul şcolar 1998–1999, numărul de cadre didactice a crescut cu 22,1%, de la 141.732 la 173.003. Astfel, numărul de elevi per cadru didactic s-a redus de la 20,4 la 14,8, ceea ce relevă, la fel ca şi în cazul învăţământului preşcolar, o reechilibrare a normelor didactice şi asigurarea de premise favorabile pentru calitatea activităţilor desfăşurate în învăţământul primar şi gimnazial. Numărul de cadre didactice a scăzut mai lent decât numărul de elevi în cursul boomului economic dintre 2000 şi 2008 şi mai rapid în intervalul 2008–2017, astfel încât, în anul şcolar 2016–2017, reveneau în medie 15,2 la un cadru didactic[19].

[19] Reducerea numărului mediu de elevi per cadru didactic constituie doar una dintre condiţiile necesare pentru asigurarea calităţii activităţilor legate de procesele de învăţare. Rezerve importante pentru creşterea calităţii învăţământului primar şi gimnazial sunt reprezentate de preocupările sistematice pentru selecţionarea viitoarelor cadre didactice şi educaţia permanentă a acestora. De asemenea, un rol important ar putea să revină îmbunătăţirii metodelor de evaluare atât a elevilor, cât şi a cadrelor didactice (Kitchen *et al*., 2017). În acest fel, s-ar putea reduce unele dintre neîmplinirile învăţământului primar şi gimnazial din România, relevate de testele PISA, şi anume o proporţie ridicată a tinerilor în vârstă de 15 ani cu competenţe reduse de citire, matematică şi ştiinţe exacte.

DINAMICA ŞI MUTAŢIILE STRUCTURALE ALE ÎNVĂŢĂMÂNTULUI SECUNDAR SUPERIOR

În anii 1990, dificultăţile economice şi sociale au determinat o sensibilă reducere a gradului de cuprindere în învăţământ a populaţiei de 15–18 ani, respectiv de la 90,7% în anul şcolar 1990–1991 la 63,0% în anul şcolar 1998–1999 (Tabelul 19.20). Respectivul indicator a crescut până la 77,4% în anul şcolar 2007–2008 şi a avut valori de peste 77% în intervalul 2008–2017.

Dinamica numărului de elevi a fost instabilă, ritmul mediu anual fiind de –6,0% între 1989 şi 1999, de 0,75% între 1998 şi 2008, de –3,52% între 2007 şi 2017 şi de –2,97% pe ansamblul perioadei 1989–2017.

Tabelul 19.20

Indicatori ai dezvoltării învăţământului secundar superior în perioada 1989–2017

Anul şcolar	Număr de elevi	Grad de cuprindere a populaţiei de 15–18 ani (%)	Grad de feminizare (%)	Număr de cadre didactice	Număr de elevi per cadru didactic
1989–1990	1.650.848	...	47,6	44.417	37,2
1990–1991	1.361.039	90,7	48,4	55.881	24,4
1998–1999	945.602	63,0	50,0	71.554	13,2
2007–2008	1.011.683	77,4	48,7	67.390	15,0
2016–2017	732.551	77,0	49,3	55.672	13,2

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Au fost consemnate importante modificări ale structurii elevilor înscrişi în cadrul filierelor educaţionale. Pe ansamblul perioadei 1989–2017, s-a înregistrat majorarea substanţială a ponderii cumulate deţinute de filiera teoretică şi cea vocaţională de la 3,9% la 50,8% (Tabelul 19.21), concomitent cu reducerea importanţei relative a filierei tehnologice de la 77,6% la 38,3%. Filiera profesională, formată din școli profesionale, școli de arte și meserii și învățământ complementar (de ucenici), și-a redus ponderea de la 18,4% în anul școlar 1989–1990 la 10,9% în anul școlar 2016–2017.

Tabelul 19.21

Structura pe filiere educaţionale a elevilor înscrişi în învăţământul secundar superior, în perioada 1989–2017

%

Anul şcolar	Liceal teoretic	Liceal vocaţional	Liceal tehnologic	Profesional
1989–1990	3,5	0,4	77,6	18,4
1990–1991	13,6	1,7	57,8	26,9
1998–1999	37,3	5,5	33,2	24,1
2007–2008	35,1	4,7	38,3	21,8
2016–2017	43,9	6,9	38,3	10,9

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Modificările structurale reflectă creşterea numărului de elevi înscrişi la filiera vocaţională, evoluţia sinuoasă a cifrelor de şcolarizare ale filierei teoretice şi tehnologice, precum şi reducerea substanţială a efectivelor din filiera profesională.

La respectiva evoluţie au concurat atât caracteristicile cererii de învăţământ, climatul economic, cât şi modificările cadrului instituţional-legislativ. Recesiunile din anii 1990 au descurajat dezvoltarea filierei tehnologice şi a celei profesionale. În cursul creşterii economice dintre anii 2000 şi 2008, s-a conturat o tendinţă de majorare a efectivelor de elevi din respectivele filiere. După anul 2008 s-a înregistrat o reducere dramatică a numărului de elevi în învăţământul profesional, din cauza desfiinţării şcolilor de arte şi meserii în anul 2009 şi a supralicitării rolului liceelor tehnologice în pregătirea forţei de muncă pentru profesiile manuale de calificare medie[20].

Creşterea ponderii filierei teoretice şi a celei vocaţionale a fost un rezultat combinat al dorinţei de continuare a studiilor în învăţământul superior de către o parte tot mai mare a tinerelor generaţii, precum şi manifestarea unei inerţii a ofertei educaţionale, care a frânat reducerea cifrei de şcolarizare în filiera teoretică şi a stimulat majorarea acesteia în învăţământul liceal vocaţional[21].

Evoluţiile de după recesiunea din 2009–2010 relevă faptul că modificările operate în învăţământul secundar superior au generat o serie de tendinţe negative. Astfel, raportul dintre numărul de promovaţi la examenul de bacalaureat şi numărul de absolvenţi ai învăţământului liceal s-a redus sensibil, de la 91,6% în anul şcolar 2007–2008 la 62,8% în anul şcolar 2015–2016[22]. De asemenea, pe piaţa muncii a început să se manifeste o penurie de lucrători manuali cu calificare medie, pregătiţi de regulă prin şcoli profesionale, fenomen care acţionează ca o frână în calea unei creşteri economice sustenabile.

---

[20] Intrarea în lichidare a şcolilor de arte şi meserii a avut efecte negative asupra integrării în sistemul de învăţământ a tinerilor din grupa de vârstă de 15–18 ani, nu numai prin reducerea gradului de cuprindere, ci şi prin creşterea ratei de abandon şcolar (*Strategia de educaţie şi formare profesională în România*, 2016–2020). Pentru remedierea acestor neajunsuri, în anul şcolar 2014–2015 au fost reînfiinţate şcolile profesionale de trei ani pentru absolvenţii şcolii de opt ani, iar în anul 2016, aşa cum s-a menţionat anterior, au fost adoptate acte normative referitoare la organizarea şi funcţionarea învăţământului dual.

[21] Chiar dacă tendinţa de mărire a ponderii filierelor teoretică şi vocaţională în numărul de elevi din învăţământul secundar superior relevă o anumită inerţie a ofertei educaţionale, nu trebuie să fie ignorată existenţa unor „insule de excelenţă" în cadrul respectivelor filiere, concretizate prin rezultatele foarte bune obţinute de elevii înscrişi în unele dintre liceele teoretice şi vocaționale la olimpiadele naţionale şi internaţionale.

[22] Reducerea ratei promovabilităţii examenului de bacalaureat a fost determinată de acţiunea mai multor factori, şi anume: a) o mai mare exigenţă în formularea şi notarea subiectelor de concurs, b) diferențierea marcantă a nivelului de pregătire a candidaţilor provenind din liceele teoretice şi liceele tehnologice. Se remarcă faptul că rata de înscriere la examenul de bacalaureat şi de promovare a acestuia este sensibil mai redusă în rândul absolvenţilor de licee tehnologice în comparaţie cu cea înregistrată în cazul absolvenţilor altor tipuri de licee.

CARACTERISTICI ALE EVOLUŢIEI ÎNVĂŢĂMÂNTULUI SUPERIOR

În învăţământul superior au fost înregistrate mari fluctuaţii ale efectivelor de studenţi, ca urmare a acţiunii combinate a schimbărilor din cadrul instituţional, a redefinirii aspiraţiilor profesionale ale tinerelor generaţii, dar şi a stării economiei în cursul procesului de transformare şi, ulterior, de integrare în Uniunea Europeană.

Pe ansamblul perioadei 1990–2017, numărul de studenţi înscrişi în învăţământul superior a crescut într-un ritm mediu anual de 4,44%, de la 164.507 în anul universitar 1989–1990 la 531.586 în anul universitar 2016–2017 (Tabelul 19.22), în contextul unei dinamici instabile, ritmul mediu anual fiind de 10,61% între 1989 şi 1999, de 9,30% între 1998 şi 2008 şi de –5,77% între 2007 şi 2017.

Tabelul 19.22

Indicatori ai efectivelor de studenţi înscrişi în învăţământul superior, în perioada 1989–2017

Anul universitar	Număr de studenţi	Grad de cuprindere a populației de 19 –23 ani (%)	Grad de feminizare a efectivelor de studenţi (%)	Pondere cursuri de zi (%)	Pondere cursuri serale (%)	Pondere cursuri fără frec-venţă (%)	Pondere învăţ. deschis la distanţă (%)
1989–1990	164.507	...	48,3	57,7	36,1	6,2	0,0
1990–1991	192.810	10,6	47,2	70,6	23,8	5,6	0,0
1998–1999	407.720	26,7	51,0	86,2	0,9	12,9	0,0
2007–2008	907.353	63,8	56,2	61,3	0,1	9,8	28,9
2016–2017	531.586	65,7	53,9	92,1	0,0	3,4	4,5

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Ritmurile foarte înalte de creştere a efectivelor de studenţi din intervalul 1990–2008 au fost determinate de acţiunea unor factori care s-au diferenţiat în timp. În cursul anilor 1990, numărul de studenţi a crescut în ritm accelerat, chiar şi în contextul unui climat economic şi social instabil, din mai multe motive, şi anume: a) existenţa unei cereri mari de învăţământ superior amânate din deceniul anterior, când numărul de locuri din respectiva componentă a sistemului de educaţie şi formare profesională fusese considerabil diminuat; b) apariţia practicii absolvirii celei de a doua facultăţi, de regulă în domeniul studiilor economice, juridice sau al ştiinţelor sociale, de către persoane care absolviseră studii superioare tehnice înainte de anul 1990 și care, în contextul transformării economiei, îşi găseau cu dificultate un loc de muncă; c) mărirea considerabilă a numărului de locuri aprobate pentru învățământul superior public; d) apariţia şi dezvoltarea universităţilor private, fenomen care a determinat creșterea considerabilă a ofertei cantitative de studii universitare.

În intervalul 1999–2008, menţinerea ritmului alert de creştere a efectivelor de studenţi a fost în principal urmarea acţiunii următorilor factori: a) climatul social favorabil generat de creşterea economică şi percepţia că absolvirea studiilor superioare favoriza găsirea de locuri de muncă mai bine plătite, b) apariţia şi

extinderea rapidă a formei de învăţământ cu frecvenţă redusă şi, respectiv, deschis la distanţă, care reducea semnificativ barierele de intrare şi pe cele de prezenţă la cursurile universitare, c) consolidarea din punct de vedere organizaţional a universităţilor private şi exacerbarea ofertei cantitative de învăţământ superior. Consolidarea organizațională a universităților private a acționat în principal în direcția majorării ofertei cantitative de studii universitare și doar într-o foarte mică măsură în sensul creșterii calității activităților didactice și a nivelului de pregătire profesională al studenților. A fost efectul unei viziuni mercantile, pe termen scurt, a majorității managerilor respectivelor entități, care practic au exploatat o serie de oportunități specifice doar perioadei de transformare a economiei (1990–2004) și boomului economic bazat pe expansiunea afacerilor imobiliare, care a urmat imediat după încheierea procesului de transformare (2005–2008).

Astfel, gradul de cuprindere în învăţământul superior a persoanelor în vârstă de 19–23 de ani a crescut de la 10,6% în anul universitar 1990–1991 la 26,7% în anul universitar 1998–1999 şi la 63,7% în anul universitar 2007–2008. De asemenea, gradul de feminizare a efectivelor de studenţi s-a majorat de la 47,2% în anul universitar 1990–1991 la 56,2% în anul universitar 2007–2008.

În intervalul 2008–2017, numărul de studenţi s-a redus ca urmare atât a recesiunii din 2009–2010, a efectelor reducerii drastice a natalităţii din prima parte a anilor 1990, cât şi a percepţiei că nivelul de pregătire oferit de unele instituţii de învăţământ superior, cu deosebire de cele private, nu corespunde cu exigenţele pieţei forţei de muncă. Totodată, a început să se manifeste şi preferinţa unei părţi a absolvenţilor de liceu cu rezultate profesionale foarte bune pentru efectuarea studiilor superioare în universităţi din străinătate.

Fluctuaţiile numărului de studenţi înscrişi au fost însoţite de modificări structurale importante. Creşterea numărului de studenţi înscrişi în intervalul 1990–2008 a avut loc în contextul reducerii ponderii studiilor tehnice şi a celor medico-farmaceutice şi al creşterii importanţei relative a studiilor economice, juridice şi universitar-pedagogice (Tabelul 19.23). Iniţial, a fost un efect de corectare a excesivei tehnicizări a învăţământului superior din anii 1980, dar şi o redimensionare a cererii de învăţământ, în contextul restructurării masive a economiei. În intervalul 1999–2008, a fost semnalată o orientare mult prea accentuată a cererii de învăţământ superior către studiile din domeniul economic, juridic şi universitar-pedagogic, a căror pondere cumulată în numărul total de studenţi a atins 74,5% în anul universitar 2007–2008.

După anul 2008, a crescut ponderea studiilor tehnice şi medico-farmaceutice, ca un efect al reechilibrării cererii de învăţământ superior, în contextul relansării economiei, dar şi al mobilităţii profesionale externe.

În evoluţia structurii studenţilor înscrişi pe domenii de studiu, un rol important a revenit instituţiilor private de învăţământ superior. Respectivele universităţi au stimulat, în intervalul 1998–2008, cererea de învăţământ superior, mai ales în domeniul studiilor economice, juridice şi universitar pedagogice (Tabelul 19.24). După anul 2008, s-a produs o bruscă reducere a cererii de

învăţământ pentru universităţile private, astfel încât ponderea acestora în numărul de studenţi înscrişi s-a redus până la 18,3% în anul universitar 2013–2014.

Tabelul 19.23

Structura pe domenii de studiu a efectivelor de studenţi înscrişi în învăţământul superior, în perioada 1989–2014

%

Anul universitar	Studii tehnice	Studii medico-farmaceutice	Studii economice	Studii juridice	Studii universitar-pedagogice	Studii de artă
1989–1990	68,8	10,2	9,4	1,4	9,6	0,6
1990–1991	62,5	10,4	10,4	2,1	13,6	1,0
1998–1999	27,6	7,9	25,0	14,1	23,6	1,9
2007–2008	19,6	4,6	32,4	12,8	29,3	1,2
2013–2014	31,0	13,1	10,5	9,8	25,8	1,7

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Tabelul 19.24

Ponderea segmentului privat în efectivele de studenţi înscrişi în învăţământul superior pe domenii de studiu, în perioada 1998–2014

%

Anul universitar	Număr total de studenţi înscrişi	Studii tehnice	Studii medico-farmaceutice	Studii economice	Studii juridice	Studii universitar-pedagogice	Studii de artă
1998–1999	31,9	2,6	8,6	51,6	80,7	25,0	16,7
2007–2008	41,9	6,4	10,0	57,3	80,4	37,7	22,1
2013–2014	18,3	3,7	11,3	34,1	52,1	15,7	8,3

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

În raport cu numărul de studenţi, numărul de cadre didactice universitare a crescut mai lent în intervalul 1990–2008, astfel încât numărul mediu de studenţi per cadru didactic universitar s-a majorat de la 14,1 în anul universitar 1989–1990 la 28,4 în anul universitar 2007–2008 (Tabelul 19.25). S-au reflectat schimbările din structura pe domenii de studiu, precum şi expansiunea universităţilor private. Respectiva tendinţă oferă indicii asupra caracterului extensiv al evoluţiei învăţământului superior şi, implicit, asupra reducerii calităţii acestuia. În intervalul 2008–2017, numărul de cadre didactice s-a redus mai lent decât numărul de studenţi, astfel încât, în anul universitar 2016–2017, la un cadru didactic reveneau în medie 20 de studenţi.

Dimensiunea medie a facultăţilor s-a modificat semnificativ în intervalul 1990–2017 şi a reflectat specificitatea celor trei etape ale evoluției învățământului superior, şi anume; a) prevalenţa înființării de noi instituţii de învăţământ superior în anii 1990, b) creșterea excesivă a activității unor universităţi private în perioada 2000–2008, c) reducerea activităţii universităţilor private şi ajustarea ofertei educaţionale a învăţământului superior public după anul 2008.

Tabelul 19.25

Evoluţia numărului de cadre didactice universitare şi a numărului de facultăţi în perioada 1989–2017

%

Anul universitar	Număr de cadre didactice	Număr de studenţi per cadru didactic	Număr de facultăţi	Număr de studenţi per facultate
1989–1990	11.696	14,1	101	1.628,8
1990–1991	13.927	13,8	186	1.036,6
1998–1999	26.013	15,7	556	733,3
2007–2008	31.964	28,4	631	1.438,0
2016–2017	26.618	20,0	560	949,3

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

În ciuda faptului că există destule argumente în favoarea ideii că nivelul calitativ al învăţământului superior nu satisface multe dintre cerinţele impuse de apartenenţa la Uniunea Europeană, este necesar să fie relevată existenţa, şi în această componentă a sistemului de educaţie şi formare profesională, a unor „insule de excelenţă”. Rezultatele pozitive se referă la performanţele studenţilor şi exigenţele impuse pregătirii universitare în domeniul ştiinţelor medicale, al ştiinţelor tehnice, al tehnologiilor informaţional-comunicaţionale, precum şi de prezenţa unor universităţi româneşti în topurile internaţionale referitoare la activitatea didactică universitară şi de cercetare ştiinţifică avansată. Totodată, a crescut mobilitatea profesională externă a studenţilor şi a cadrelor didactice.

EVOLUŢIA NUMĂRULUI DE ABSOLVENŢI ŞI A NUMĂRULUI MEDIU DE ANI DE STUDIU

Fluctuaţiile numărului de elevi înscrişi în învăţământul secundar şi terţiar au influenţat dinamica numărului de absolvenţi. Numărul de absolvenţi s-a redus de la 708.933 de persoane în anul şcolar 1989–1990 la 498.889 de persoane în anul şcolar 2015–2016, respectiv cu 29,12% (Tabelul 19.26). Principala cauză a respectivei evoluţii a fost îmbătrânirea demografică. Astfel, numărul de absolvenţi de gimnaziu s-a diminuat cu 48,22%, iar numărul absolvenţilor de învăţământ liceal cu 25,58%. În învăţământul profesional, din cauza neglijării acestei forme de pregătire a personalului calificat, numărul de absolvenţi s-a diminuat cu 91,5%.

Singurele forme de învăţământ unde numărul de absolvenţi s-a majorat au fost învăţământul postsecundar tehnologic şi învăţământul superior. În cazul învăţământului postsecundar tehnologic, creşterea de peste 18 ori a numărului de absolvenţi a fost urmarea blocării dezvoltării acestei componente a sistemului de educaţie şi formare profesională în ultimul deceniu al economiei de comandă şi al reanimării acesteia în ultimul sfert de secol, pentru a suplini unele neîmpliniri ale pregătirii tehnologice prin intermediul învăţământului liceal şi profesional.

Tabelul 19.26

Evoluţia numărului de absolvenţi ai învăţământului
în perioada 1990–2016

Anul universitar	Nr. total absolvenţi, din care:	Învăţ. gimnazial	Învăţ. liceal	Învăţ. profesional	Învăţ. postsecundar tehnologic	Învăţ. superior
1989–1990	708.933	347.096	205.254	126.574	1.896	28.113
1990–1991	669.310	335.831	188.732	115.697	3.123	25.927
1998–1999	635.361	275.623	182.783	78.375	34.958	63.622
2007–2008	784.958	207.798	218.205	113.084	12.986	232.885
2015–2016	498.889	179.703	152.741	10.523	34.134	121.788

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Dinamica numărului de absolvenţi de învăţământ superior a relevat nu numai fluctuaţiile numărului de studenţi, ci şi modificările din modul de organizare a respectivei componente a sistemului de educaţie şi formare profesională. Implementarea sistemului Bologna a determinat un număr foarte mare de absolvenţi în anul universitar 2007–2008, datorită suprapunerii a două promoţii de studii de licenţă. Ulterior, efectuarea studiilor de licenţă şi a celor de masterat a condus la mărirea numărului de absolvenţi de învăţământ superior.

Efectele modificării numărului de absolvenți sunt contradictorii. Din punct de vedere cantitativ, s-a înregistrat o reducere a ofertei de forţă de muncă, mai ales de personal cu calificare medie şi care se poate angaja cu prioritate în meserii şi profesii manuale. Din punctul de vedere al nivelului general de cunoştinţe al populaţiei, se constată efecte pozitive. Datele de la recensămintele populaţiei de după 1989 relevă că numărul mediu de ani de şcoală ai populaţiei alfabetizate, calculat pe baza metodologiei prezentate în S. Perţ (1997), a fost de 9,37 în anul 1992, de 9,53 în anul 2002 şi de 9,50 în anul 2011[23].

O problemă importantă, care s-a manifestat după anul 2000, este legată de valorificarea în economia românească a capitalului uman format în domenii de vârf, precum medicină, tehnologia informaţiei, energetică sau automatizări. O parte însemnată a absolvenţilor respectivelor domenii de studiu nu şi-au găsit locuri de muncă în acord cu aspiraţiile lor profesionale şi au emigrat în ţări unde nivelul veniturilor este considerabil mai ridicat decât în România. Astfel, se iroseşte o parte deloc neglijabilă a eforturilor depuse de autorităţile publice pentru formarea capitalului uman, pe de o parte, şi se creează dificultăţi în ceea ce priveşte sustenabilitatea proceselor de inovare tehnologică sau aplicarea unor strategii de îmbunătăţire a serviciilor publice sau a infrastructurii informatice, pe de altă parte.

[23]La recensămintele din 1992 şi 2002 a fost avută în vedere populaţia alfabetizată de peste 12 ani, iar la recensământul din 2011, populaţia alfabetizată de peste 10 ani.

19.5. CONCLUZII

Importanţa existenţei unui sistem de educaţie şi formare profesională performant pentru dezvoltarea economico-socială pe termen lung a fost conştientizată de factorii decizionali în perioada de după realizarea Marii Uniri din anul 1918. Din acest motiv, au fost iniţiate o serie de reforme ale respectivului domeniu de activitate. Obiectivele declarate ale celor mai multe dintre reformele implementate au fost asigurarea adaptării tinerelor generaţii la exigenţele pieţei forţei de muncă şi a dezvoltării aparatului productiv în viitorul previzibil.

Modalităţile prin care s-a încercat îmbunătăţirea calităţii componentelor sistemului de învăţământ au fost: a) reformarea cadrului instituţional, b) creşterea resurselor bugetare destinate educaţiei şi formării profesionale, c) îmbunătăţirea statutului cadrelor didactice, d) înnoirea conţinutului programelor analitice şi a metodelor de predare, e) majorarea duratei învăţământului obligatoriu şi reducerea barierelor de acces în învăţământul secundar superior şi în învăţământul terţiar.

Experienţa acumulată relevă faptul că implementarea cu succes a unei reforme în domeniul educaţiei şi formării profesionale a fost puternic condiţionată de buna cunoaştere a specificului cultural local, a posibilităţilor de dezvoltare economică, a tradiţiilor valoroase din perioada anterioară reformei, de existenţa unei alocări adecvate de resurse financiare de la bugetul de stat, precum şi de efortul de adaptare a unor bune practici concepute şi aplicate la nivel european şi internaţional la particularităţile economice şi social-culturale ale României.

Din motive de ordin social-politic, dar şi de o anumită tradiţie culturală şi de organizare a economiei şi salarizare a personalului din administraţia de stat, demersurile reformatoare au favorizat expansiunea cantitativă a învăţământului, chiar şi cu preţul reducerii calităţii activităţilor educative. De cele mai multe ori, atunci când s-au redus barierele de intrare în cadrul învăţământului secundar superior şi, respectiv, terţiar, cererea de învăţământ s-a concentrat în domenii în care erau pregătiţi viitori liberi profesionişti sau specialişti în domenii non-tehnologice. Această tendinţă a generat o serie de dificultăţi în asigurarea de personal specializat în domeniul tehnologic prin intermediul sistemului de învăţământ public. Mersul economiei şi funcţionarea pieţei forţei de muncă au impus găsirea unor soluţii la respectivul blocaj, prin intermediul educaţiei non-formale sau informale, dar cu preţul unor costuri economice şi sociale suplimentare.

Chiar dacă în funcţionarea învăţământului s-au manifestat şi se manifestă o serie de neîmpliniri, analiza principalilor indicatori de natură cantitativă a evoluţiei sistemului de învăţământ din România pe parcursul unui secol (1918–2017) relevă faptul că respectivul domeniu de activitate a acţionat ca unul dintre factorii cu reale contribuţii la dezvoltarea economiei pe termen lung şi la asigurarea mobilităţii profesionale şi teritoriale pentru largi categorii sociale. Totodată, dezvoltarea învăţământului a acţionat în sensul reducerii decalajului de gen în ceea ce priveşte nivelul de pregătire profesională şi implicarea în activităţi utile din punct de vedere economic şi social. Mutaţiile de amploare înregistrate de economia României în

epoca contemporană, cele mai importante fiind crearea structurilor industriale de bază şi tranziţia către economia informaţională, au fost susținute și de schimbările care s-au produs în sistemul de educaţie şi formare profesională.

În anii ce vin, măsurile de reformă a educaţiei şi formării profesionale vor trebui să ofere soluţii viabile pentru pregătirea de personal cu nivel de calificare mediu şi superior în domeniul tehnologic, redimensionarea ofertei de învăţământ superior în sensul unei mai bune adaptări la schimbările care se prefigurează pe plan economic și social-cultural, alocarea sustenabilă de resurse financiare, îmbunătăţirea statutului şi a evaluării cadrelor didactice.

BIBLIOGRAFIE

1. Angelescu Constantin (1940), *Evoluţia învăţământului primar şi secundar în ultimii 20 de ani,* Imprimeriile Curentul, Bucureşti.
2. Axenciuc Victor (1994*), La formation et le développement du marché intérieur moderne en Roumanie. Etude et séries statistiques à long terme*, Académie Roumaine, Institut National de Recherches Economiques, Bucarest.
3. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României 1862–2000. Serii statistice seculare şi argumente metodologice*, vol. I şi II, Editura Economică, Bucureşti.
4. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000), *Istoria economică a României*, vol. II, *1939–1989*, Editura Economică, Bucureşti.
5. European Commission (2006-2007), *Organizarea sistemului educaţional în România*, Eurybase, Directorate General for Education and Culture.
6. Giurescu Dinu C. (2001), *Învăţământul în România între 1948 şi 1989*, Dizertaţie susţinută cu ocazia ceremoniei de acordare a titlului de Doctor Honoris Cauza al Universităţii din Craiova, 22 noiembrie.
7. Golopenţia Anton, Georgescu Dumitru C. (1999), *Populaţia Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului*, Probleme economice, nr. 2 (martie), 1948, 48 p., cu o adnotare de Sanda Golopenţia.
8. Gusti Dimitrie (coord.) (1938), *Enciclopedia României, vol. I,* Asociația Științifică pentru Enciclopedia României, București.
9. Iancu Aurel (2013), *Aniversare glorioasă* (*Centenar ASE*), *Studii de istorie economică şi istoria gândirii economice,* vol. XV, Editura Academiei Române, București.
10. Iancu Ştefan (2003*), Dezvoltarea ştiinţei şi tehnicii în perioada interbelică*, NOEMA, vol. II, nr. 2.
11. Kitchen Hans *et al.* (2017), *Romania 2017*, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing, Paris.
12. Ministerul Educației Naționale (2016), *Strategia educaţiei şi formării profesionale din România pentru perioada 2016–2020*.
13. Pavelescu Florin Marius (2016), *Evoluţia cadrului instituţional şi dinamica sistemului educaţional al României în secolul al XX-lea*, Editura Expert, Bucureşti.
14. Perţ Steliana (coord.) (1997), *Evaluarea capitalului uman. Coordonate strategice ale evoluţiei pieţei muncii în România*, Editura IRLI, București.
15. Schifirneţ Constantin (2008), *Dr. Constantin Angelescu: Idei novatoare şi acţiuni de dezvoltare a învăţământului*, Editura Editgraph, Buzău.
16. Ungureanu Constantin (2005), *Ştiinţa de carte în teritoriile locuite de români la începutul secolului XX*, Codrul Cosminului, nr. 11, p. 75–101.
17. Vasile Valentina (coord.), Gheorghe Zaman, Perţ Steliana, Zarojanu Felicia (2007), *Restructurarea sistemului de educaţie din România din perspectiva evoluţiilor pe piaţa internă şi impactul asupra progresului cercetării*, Institutul European din România, SPOS, nr. 2.
18. Văcărel Iulian, (2013), *Centenarul Academiei de Studii Economice din București – eveniment de justificată satisfacție profesională, bucurie și prilej de bilanț*, în *Studii de istorie economică și istoria gândirii economice,* vol. XV, Editura Academiei, București.

20. SĂNĂTATEA PUBLICĂ

FLORIN-MARIUS PAVELESCU

Sănătatea publică a reprezentat unul dintre serviciile publice care a contribuit decisiv la ridicarea calității vieții, precum și la dezvoltarea economiei şi modernizarea societăţii româneşti după Marea Unire din anul 1918. Faptul că îmbunătăţirea stării de sănătate a populaţiei a acţionat şi acţionează ca factor generator de multiple efecte pozitive în plan social și economic a fost conştientizat de marea majoritate a decidenţilor politici. Din acest motiv, au fost întreprinse numeroase încercări de reformare şi creştere a performanţei acestui domeniu.

Modalităţile alese pentru susţinerea unor procese de reconstruire sau de reformare a sănătăţii publice (a sistemului sanitar) au fost dependente într-o foarte mare măsură de caracteristicile regimului social-politic, de starea generală a economiei, precum şi de posibilităţile de racordare la tendinţele care se manifestau pe plan internaţional. Drept urmare, analiza funcţionării respectivului serviciu public după Marea Unire nu poate face abstracţie de cele trei mari faze ale istoriei contemporane a României, şi anume: A)1919–1947, B) 1948–1989 şi C) după anul 1989. În evidențierea caracteristicilor celor trei faze de evoluţie a sistemului sanitar este necesar să se aibă în vedere schimbările cadrului legislativ, resursele bugetare alocate, caracteristicile reţelei instituțiilor sanitare, dotarea cu personal medical şi volumul activităţilor de ocrotire a sănătăţii, morbiditatea generală, precum şi speranţa de viaţă la naştere.

20.1. MODERNIZAREA SISTEMULUI SANITAR ŞI STAREA DE SĂNĂTATE A POPULAŢIEI ÎN PERIOADA 1919–1947

Intervalul de timp 1919–1947 reprezintă o etapă importantă a modernizării sistemului sanitar din România. Refacerea economică din primii ani interbelici şi avântul economic din perioada 1934–1939 au creat premisele întreprinderii unor acţiuni pentru îmbunătăţirea stării de sănătate a populaţiei. Tendinţele pozitive au fost întrerupte de criza economică din 1929–1933 şi, ulterior, de desfăşurarea celui de-al Doilea Război Mondial şi a consecinţelor acestuia în primii ani postbelici. Un rol major în conturarea unor premise favorabile creşterii performanţei sistemului sanitar a revenit primenirii cadrului instituţional-legislativ.

SCHIMBĂRI ALE CADRULUI INSTITUŢIONAL-LEGISLATIV AL SĂNĂTĂȚII PUBLICE

În perioada interbelică au fost realizate schimbări în cadrul instituţional-legislativ, determinate atât de necesitatea aplicării unitare a prevederilor legale referitoare la sănătatea publică pe întregul teritoriu naţional, cât şi de imperativul sporirii eficacităţii măsurilor pentru reducerea precarităţii stării de sănătate pentru o parte însemnată a populaţiei, cu deosebire a celei din mediul rural.

Între primele măsuri adoptate de către autorităţile publice după Marea Unire, a fost crearea, în anul 1919, a şapte regiuni sanitare care să poată gestiona cu mai multă eficacitate problemele de natură medicală apărute pe plan local. În anul 1921, a fost înfiinţat Ministerul Muncii, Ocrotirilor Sociale şi Sănătăţii. Astfel, se reliefa, şi din punct de vedere organizaţional, importanţa sănătăţii publice în noul context economic și social. În fapt, se rupea o tradiţie care dăinuia încă de la *Legea sanitară din 1862*, adoptată la scurt timp după Unirea Principatelor de la 1859, potrivit căreia sănătatea publică era gestionată în cadrul Direcţiei Generale a Serviciului Sanitar, aflată în subordinea Ministerului de Interne.

Tot în anul 1921 s-a stabilit că *Legea sanitară din anul 1910*[1], precum şi alte acte normative referitoare la funcţionarea sistemului sanitar din Vechiul Regat urmau să se aplice pe teritoriul național reîntregit.

[1] Legea sanitară din anul 1910 a constituit o etapă importantă a unui proces îndelungat de modernizare a sistemului sanitar din România înainte de Primul Război Mondial, marcat de adoptarea unor legi în anii 1862, 1874, 1881, 1885, 1893, 1898 şi 1906. (*Legea din anul 1862* a reprezentat un act normativ esenţial pentru definirea şi funcţionarea serviciilor publice din România. În conceperea acestei legi, un rol de prim ordin l-a avut Carol Davila. Astfel, au fost asigurate unificarea instituţiilor sanitare din Valahia şi Moldova şi modernizarea activităţii acestora. De asemenea, erau cuprinse prevederi referitoare la modul de acordare a asistenţei medicale în mediul rural, vaccinarea antivariolică, oferirea de medicamente gratuite persoanelor paupere şi alcătuirea de statistici sanitare. *Legea din anul 1874* a realizat delimitarea clară de instituţiile de sănătate publică înfiinţate în epoca Regulamentului organic, prin mai buna precizare a atribuţiilor autorităţilor centrale şi locale legate de sănătatea publică. Au fost stabilite reglementări cu privire la asigurarea igienei în activităţile industriale cu un grad ridicat de poluare, precum şi în mediul rural. În cuprinsul legii, au apărut vagi referiri la reglementarea duratei zilnice a muncii lucrătorilor, ca unul dintre factorii asigurării şi menţinerii igienei în activităţile industriale. *Legea din anul 1881* a contribuit la înfiinţarea primelor spitale rurale. *Legea din anul 1885* a stabilit o serie de prevederi legate de durata zilei de lucru şi a extins reglementările legate de igiena muncii existente în legea din anul 1874. *Legea din anul 1893* a instituit controlul sanitar prin intermediul inspectorilor sanitari şi a impus ca fiecare oraş să aibă în administrare un spital comunal propriu sau să subvenţioneze un spital. Au fost revizuite prevederile legale referitoare la clasificarea activităţilor industriale din punctul de vedere al gradului de poluare şi au fost adoptate prevederi privind protecţia muncii copiilor în industrie. *Legea din anul 1898* redefinea rolul autorităţilor locale în asigurarea sănătăţii publice, cu deosebire în respectarea igienei publice, sub diferitele sale componente, şi introducea obligaţia înfiinţării pe plan local a spitalelor pentru tratarea bolnavilor care sufereau de boli sociale. Se adopta principiul consultaţiilor gratuite pentru persoanele sărace sau străini, dacă sufereau de boli grave. *Legea din anul 1906* a susţinut acordarea asistenţei medicale în mediul rural, în special prin intermediul veniturilor loteriei de stat.)

În anul 1923, prin *Legea nr. 5300*, au fost redefinite o serie de atribuţii ale sistemului sanitar, în condiţiile înfiinţării Ministerului Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, cu scopul unei mai bune coordonări a activităţilor specifice. Totodată, au fost corectate unele dintre deficienţele Legii sănătăţii din 1910 referitoare la domeniul farmaceutic.

Un impact pozitiv asupra desfăşurării activităţilor de ocrotire a sănătăţii populaţiei au avut prevederile legii de unificare administrativă din anul 1926, prin care se precizau cu mai multă claritate atribuţiile autorităţilor locale şi cu deosebire ale prefecţilor şi primarilor în funcţionarea sistemului sanitar.

În anul 1930 a fost adoptată o nouă lege sanitară şi de ocrotire, la elaborarea căreia o contribuţie de prim ordin a fost adusă de profesorul Ioan Cantacuzino, promotorul Legii sanitare din anul 1910. Respectivul act normativ era inspirat din cele mai moderne principii şi bune practici utilizate în epocă, pe plan european, pentru organizarea serviciilor de sănătate publică. Totodată, se pornea de la o evaluare realistă a situaţiei sistemului sanitar şi a stării de sănătate a populaţiei.

Problemele circumscrise sănătăţii publice urmau să fie gestionate de o singură autoritate centrală, iar pentru găsirea de soluţii adecvate la respectivele probleme era preconizată o strânsă cooperare între autorităţile sanitare şi serviciile de asistenţă socială. Astfel, pe de o parte, se înfiinţau comisii cu rol consultativ asupra unei mari arii de probleme legate de sănătatea publică, precum şi institute de ştiinţă aplicată în domeniul sănătăţii publice, iar pe de altă parte, se prevedea o mai mare implicare a autorităţilor publice locale în rezolvarea problemelor sistemului sanitar, mai ales în ceea ce priveşte igiena publică din mediul rural. Au fost introduse norme privind numărul maxim de locuitori, care urma să revină la diferitele categorii de personal medical. A fost crescută răspunderea autorităţilor judeţene şi au luat fiinţă plăşile sanitare rurale. Totodată, s-au precizat atribuţiile celor nouă Inspectorate Generale Sanitare, cu sedii la Bucureşti, Constanţa, Craiova, Iaşi, Chişinău, Cernăuţi, Cluj, Sibiu, Timişoara, care cuprindeau circumscripţiile sanitare urbane, precum şi între 96 şi 191 de plăşi sanitare rurale pentru coordonarea activităţilor de sănătate publică în teritoriu.

S-au adus îmbunătăţiri modului de funcţionare a reţelei farmaceutice şi în ceea ce priveşte exercitarea profesiei de farmacist. De asemenea, au fost extinse

---

Legea sanitară din anul 1910 a fost votată în cursul guvernării Partidului Naţional Liberal, cu o puternică susţinere a primului-ministru, I.I.C. Brătianu, în contextul eforturilor depuse pentru aplicarea programului politic de modernizare a vieţii economice şi sociale adoptat în urma răscoalelor ţărăneşti din 1907. În elaborarea respectivului act normativ, profesorul Ioan Cantacuzino a avut o contribuţie esenţială. Legea a avut ca principale obiective creşterea eficacităţii măsurilor de combatere a cauzelor generatoare de maladii, garantarea stabilităţii pe funcţii, precum şi asigurarea echităţii în promovarea şi remunerarea personalului medical. A fost acordată o atenţie deosebită ocrotirii sănătăţii populaţiei de la sate, prin înfiinţarea Casei Sănătăţii Publice Rurale, cu atribuţii legate de combaterea unor boli sociale grave, precum paludismul şi pelagra, pe de o parte, şi realizarea de lucrări de alimentare cu apă şi canalizare, cu scopul ameliorării igienei populaţiei, pe altă parte. Au fost create condiţiile pentru dezvoltarea medicinii curative. Au fost păstrate în esenţă prevederile Regulamentului referitor la activitatea farmaceutică adoptat în 1893.

prevederile referitoare la desfăşurarea asistenţei sociale, mai ales în ceea ce priveşte protejarea sănătăţii mamei şi copilului, fiind sprijinită extinderea unităţilor sanitare legate de maternitate şi acordarea asistenţei la naştere şi în primele luni de viaţă a copiilor nou-născuţi.

În anul 1931 s-au adoptat modificări legislative care au vizat concursurile pentru medicii de spital şi a fost înfiinţat Colegiul Farmaciştilor, cu scopul unei mai bune coordonări a activităţilor legate de furnizarea medicamentelor şi al creşterii nivelului profesional al persoanelor implicate în respectivele activităţi.

În anul 1933, printr-o nouă lege sanitară, s-au stabilit condiţiile de exercitare a profesiei de medic, precum şi tipurile de medici şi gradele profesionale ale acestora. De asemenea, a fost înfiinţat şi au fost stabilite atribuţiile Consiliului Medicilor. Totodată, s-a elaborat Regulamentul privind protecţia mamei şi copilului şi au fost organizate comisiile de igienă. Tot prin intermediul unui regulament a fost aprobat Statutul personalului tehnic auxiliar medical.

În anul 1934 a fost reînfiinţat Consiliului Superior al Sănătăţii, a fost creată Comisia Interministerială pentru Marile Asanări Malarigene şi a fost reorganizat Serviciul Demografic. Pentru intensificarea acţiunilor de reducere a incidenţei tuberculozei, s-a înfiinţat în anul 1934 Liga Naţională contra Tuberculozei, iar în anul 1937 s-a aprobat Regulamentul pentru asistenţa funcţionarilor şi aspiranţilor tuberculoşi.

În anul 1939, Ministerul Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale a fost separat de Ministerul Muncii. În anul 1940, au fost elaborate regulamente referitoare la funcţionarea Consiliului Medicilor, recrutarea chimiştilor şi farmaciştilor din serviciile publice și ocuparea posturilor de medici interni din spitale.

În perioada 1945–1947, principalele modificări ale cadrului instituţional-legislativ al sănătăţii publice au vizat: a) reorganizarea activităţii Ministerului Sănătăţii ca urmare a schimbării radicale a situaţiei social-politice de după august 1944 şi b) limitarea rolului iniţiativei private în desfăşurarea activităţilor de ocrotire a sănătăţii, în contextul favorizării impunerii economiei de comandă (1946–1947).

RESURSELE BUGETARE ALOCATE SĂNĂTĂŢII PUBLICE

În cursul perioadei interbelice, schimbările realizate în cadrul instituţional-legislativ au fost acompaniate de modificări ale resurselor financiare alocate de la bugetul de stat pentru sistemul de sănătate publică. Înfiinţarea unui minister specializat pe problemele sănătăţii şi asigurărilor sociale a facilitat alocarea de resurse financiare de la bugetul statului şi evidenţierea modalităţilor de acţiune a autorităţilor publice în ceea ce priveşte ameliorarea stării de sănătate a populaţiei. În intervalul 1922–1928, cheltuielile pentru sănătatea publică au reprezentat între 2,1% şi 3,3% din cheltuielile bugetului de stat (Pavelescu, 2016). În termeni reali, comparativ cu anul 1922, cheltuielile pentru sănătate publică erau în anul 1928 mai

ridicate cu 144,38% (Tabelul 20.1). Prin majorarea resurselor financiare alocate de la buget, au fost create premise favorabile pentru susţinerea aplicării unora dintre prevederile legale care vizau îmbunătăţirea stării de sănătate a populaţiei, precum şi pentru dezvoltarea ştiinţei medicale naţionale[2].

Tabelul 20.1

Dinamica cheltuielilor bugetare pentru sănătate publică, în termeni reali, în perioada 1922–1938

%

Anul	Cheltuieli totale pentru sănătate publică	Cheltuieli pentru sănătate publică per capita	Ponderea cheltuielilor pentru sănătate publică în cheltuielile bugetului de stat
1922	100,00	100,00	2,4
1928	244,38	224,43	3,1
1938	279,43	225,96	3,5

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic* și V. Axenciuc (1994).

În deceniul 1929–1938, evoluția volatilă a economiei a determinat o creștere moderată a cheltuielilor bugetare destinate sănătății publice, într-un ritm mediu anual de 1,35%, foarte apropiat de ritmul mediu anual de creștere al populației totale (1,28%).

Desfăşurarea celui de al Doilea Război Mondial şi consecinţele acestuia în primii ani postbelici au influenţat puternic resursele bugetare alocate sistemului de sănătate publică. Astfel, ponderea cheltuielilor destinate sănătăţii publice în cheltuielile bugetare totale a fost de 2,88% în anul 1939 şi de 2,85% în anul 1940, sensibil mai scăzută în comparaţie cu nivelul consemnat în anul 1938.

În primii ani postbelici, respectivul indicator a înregistrat fluctuaţii însemnate, în funcţie de priorităţile politicii guvernamentale şi de resursele disponibile. În anul 1945, ponderea cheltuielilor pentru sănătatea publică în cheltuielile bugetare totale a fost de 1,7%, iar în anul 1946 de 6,42%. Creşterea sensibilă a alocărilor bugetare a avut loc în contextul luării de măsuri care prefigurau impunerea economiei de comandă, concretizate şi prin blocarea iniţiativei private în domeniul serviciilor medicale, dar şi a cheltuielilor suplimentare pentru demararea unor campanii pentru combaterea bolilor infecţioase (febra tifoidă şi tifosul exantematic) care aveau o incidenţă crescută şi, implicit, puternice efecte negative în plan economic şi social.

[2] În asigurarea de resurse financiare pentru activităţile legate de sănătatea publică din perioada interbelică, un rol însemnat a revenit sistemului asigurărilor sociale, bazat pe concepţia bismarkiană a fondului de ajutorare în caz de îmbolnăviri. Categoriile sociale care erau acoperite de respectivele asigurări sociale erau: lucrătorii industriali, comercianţii, întreprinzătorii, lucrătorii pe cont propriu, precum şi membrii familiilor acestora. Contribuţiile pentru sănătate erau suportate în mod egal de persoanele asigurate şi de patroni. În fapt, asigurările sociale de sănătate se adresau cu precădere unei părţi a populaţiei urbane. Din acest motiv, ponderea persoanelor asigurate în populaţia totală era de doar circa 5% (WHO, 2000).

CARACTERISTICI ALE FUNCŢIONĂRII SISTEMULUI SANITAR

În perioada interbelică, modificările operate în cadrul legislativ, precum şi majorarea cheltuielilor bugetare alocate sistemului sanitar au avut ca principale obiective extinderea reţelei sanitare şi îmbunătăţirea stării de sănătate a populaţiei. În fapt, se continua una dintre preocupările corpului medical din perioada antebelică, şi anume precaritatea stării de sănătate a populaţiei, cu deosebire a locuitorilor din mediul rural[3], și se milita pentru inițierea de acțiuni care să permită rezolvarea acestei probleme. Conceperea şi transpunerea în practică a măsurilor care să determine atingerea respectivelor obiective s-au diferenţiat în timp.

În cursul primului deceniu interbelic (1919–1928) a fost acordată o atenţie deosebită consolidării sistemului instituţional al sănătăţii publice şi măsurilor pentru reducerea incidenţei bolilor infecţioase. De asemenea, numărul de medici plătiţi de la bugetul de stat s-a majorat de la 1.204 în anul 1920 la 1.375 în anul 1924. Tot în anul 1924, erau remuneraţi din fonduri bugetare 79 de farmacişti şi 1.782 de moaşe (Bordea, 1924).

În cursul perioadei 1929–1939, creșterea moderată a volumului de resurse financiare alocate de la bugetul de stat a contribuit la îmbunătăţirea statisticii medicale, la extinderea bazei materiale a sistemului sanitar şi la majorarea numărului de personal medical. Astfel, între 1929 şi 1938, în cadrul unităţilor medicale subordonate instituţiilor de ocrotire socială, numărul de paturi s-a majorat de la 29.775 la 40.242. *Enciclopedia României* (1938) relevă că, la mijlocul anilor 1930, reţeaua Ministerului Sănătăţii cuprindea 379 de spitale cu 24.696 de paturi, 795 de farmacii urbane şi 715 farmacii rurale.

După adoptarea Legii sanitare şi de ocrotire din anul 1930, acţiunile autorităţilor publice pentru modernizarea instituţiilor sanitare, creșterea nivelului de calificare al personalului medical şi reducerea disparităţilor dintre mediul urban şi mediul rural s-au diversificat. Au fost construite noi spitale şi sanatorii pentru diferite tipuri de maladii şi pentru activităţile de asistență socială.

În pregătirea personalului medical au intervenit o serie de schimbări. Numărul de studenţi de la facultăţile de medicină şi farmacie s-a redus în

[3] Școala de medicină din România, care s-a creat și consolidat în cea de a doua jumătate a secolului al XIX–lea, a fost preocupată nu numai de îmbunătăţirea competenţelor profesionale şi compatibilizarea acestora cu tendinţele de avangardă care se manifestau pe plan european, ci şi de rezolvarea unor probleme sociale sau epidemiologice cu care se confrunta statul român în perioada respectivă. Numeroşi medici au atras atenţia că nerezolvarea problemei agrare conducea la perpetuarea sărăciei şi genera multiple consecinţe negative, nu numai din punct de vedere economic şi social, ci şi epidemiologic. Se sublinia faptul că alimentaţia de slabă calitate şi numărul foarte mic de medici erau printre principalele cauze ale incidenţei mari a morbidităţii determinate de bolile infecţioase şi a unor boli sociale, precum pelagra, şi ale nivelului ridicat al mortalităţii infantile (Problema implicării medicilor în modernizarea instituţiilor şi activităţilor de sănătate publică a fost pe larg abordată în proiectul de cercetare *Elita medicală românească şi procesul modernizării rurale din România (1859–1914),* coordonator C. Bărbulescu, realizat în perioada 2009–2010 şi finanţat din fonduri publice.)

comparaţie cu intervalul 1920–1928[4]. Pentru personalul medical auxiliar au fost organizate şcoli speciale. A fost acordată atenţie nu numai formării profesionale a moaşelor, care reprezentau figura emblematică a personalului sanitar cu studii medii din lumea satelor de multe decenii, ci şi agenţilor sanitari sau surorilor de caritate (ocrotire). Diversificarea profesională a personalului sanitar auxiliar a fost realizată cu scopul extinderii activităţilor profilactice şi a celor de asigurare a medicinei şi igienei sociale. În aceste condiţii, numărul de medici plătiţi din fonduri bugetare a crescut de la 1.915 în anul 1930 la 2.773 în anul 1939, iar cel al moaşelor de la 1.743 la 3.364. În anul 1939 erau angajaţi în serviciul public de sănătate 3.971 de agenţi sanitari şi 1.242 de surori de caritate şi infirmieri.

Cu toate aceste progrese, numărul de medici salarizaţi din fonduri publice reprezenta, în ajunul celui de al Doilea Război Mondial, doar mai puţin de o treime din numărul de medici cu liberă practică din România şi era insuficient în raport cu numărul populaţiei totale, deoarece unui medic îi reveneau în medie circa 1.900 de locuitori.

O problemă cu care se confrunta sistemul sanitar şi în perioada anilor 1930 era disparitatea marcantă dintre mediul rural şi mediul urban în ceea ce priveşte numărul de personal medical. În mediul rural, starea de sănătate pentru largi categorii ale populaţiei era precară, fapt evidenţiat de anchetele sociologice extinse, coordonate de Dimitrie Gusti în cursul anilor 1930. Pe această bază, se pleda pentru o mai puternică implicare a medicilor în rezolvarea problemelor sociale şi chiar pentru construirea unui trio preot-învăţător-medic care să acţioneze ca un factor al accelerării progresului economic şi social în lumea satelor. Pentru îmbunătăţirea stării de sănătate a populaţiei din mediul rural au fost organizate plăşi sanitare model în judeţele Cluj, Iaşi şi Ilfov. Totodată, s-au făcut încercări de acordare de stimulente pentru stabilirea în mediul rural a medicilor.

Acţiunile întreprinse pentru îmbunătăţirea asistenţei medicale în mediul rural au avut un efect limitat. La mijlocul anilor 1930, doar circa 10% dintre medicii autorizaţi îşi desfăşurau activitatea în mediul rural. În aceste condiţii, conform *Enciclopediei României* (1938), în mediul urban, unui medic îi reveneau în medie 390 de locuitori, în timp ce, în mediul rural, numărul de locuitori per medic era cuprins între 7.301 în judeţul Făgăraş şi 38.816 în judeţul Neamţ.

În mediul urban, progresele din domeniul asistenţei medicale au fost sprijinite nu numai prin creşterea alocaţiilor bugetare şi modificarea legislaţiei, dar şi prin continuarea activităţii instituţiilor create de iniţiativa privată sau de parteneriatul public-privat încă din secolul al XIX-lea, precum Eforia Spitalelor Civile şi Epitropia Aşezămintelor Brâncoveneşti.

Eforia Spitalelor Civile, înfiinţată în anul 1832, şi-a continuat activitatea, în ciuda transformărilor din regimul proprietăţii funciare, determinate de reforma

[4] Numărul de studenţi înscrişi la facultăţile de medicină a fost de 2.592 în anul universitar 1919–1920, de 2.258 în anul universitar 1928–1929 şi de 2.078 în anul universitar 1937–1938. Numărul de studenţi înscrişi la facultăţile de farmacie a fost de 390 în anul universitar 1919–1920, de 1.256 în anul universitar 1928–1929 şi de 559 în anul universitar 1937–1938 (Pavelescu, 2016).

agrară din anul 1921, care i-au redus patrimoniul într-o măsură importantă. În aceste condiţii, în anul 1923 comparativ cu anul 1914, numărul de consultaţii gratuite acordate reprezenta 62,3%, iar numărul de pacienţi internaţi 60,4% (Tabelul 20.2). Chiar dacă volumul serviciilor medicale prestate a fost redus în comparaţie cu instituţiile sanitare de stat[5], Eforia Spitalelor Civile a reprezentat cea mai importantă instituţie de profilaxie şi asistenţă medicală şi socială (*Enciclopedia României*, 1938). De asemenea, cele trei spitale ale Eforiei (Pantelimon, Colţea şi Filantropia) au fost clinici ale Facultăţii de Medicină din Bucureşti.

Tabelul 20.2

Indicatori ai activităţii Eforiei Spitalelor Civile în perioada 1914–1938

număr

Anul	Consultaţii gratuite	Pacienţi internaţi	Zile-om internare
1914	106.940	32.211	…
1923	66.644	19.464	363.142
1928	45.422	26.496	561.776
1933	135.880	23.819	541.746
1938	192.276	30.478	687.322

Sursa: Anuarul statistic al României.

În perioada 1933–1938 s-a înregistrat o creştere a volumului prestaţiilor medicale. Astfel, în raport cu anul 1914, în anul 1938, numărul de consultaţii medicale gratuite reprezenta 179,8%, iar cel al pacienţilor internaţi 94,6%.

Epitropia Aşezămintelor Brâncoveneşti, înfiinţată în anul 1835 de Elisabeta (Safta) Brâncoveanu, a funcţionat în anii interbelici ca spital universitar privat, cu mai multe clinici specializate în medicină internă, balneologie, ortopedie şi chirurgie. În cadrul respectivei instituţii, şi-au desfăşurat activitatea, în perioada analizată, personalităţi de marcă ale ştiinţei medicale româneşti, precum: D. Danielopolu, D. Gerota, E. Juvara, V. Gomoiu.

Numărul de pacienţi internaţi a avut o tendinţă de creştere, care s-a accelerat în cursul celui de al doilea deceniu interbelic, când respectivul indicator s-a majorat de 3,7 ori (Tabelul 20.3). Numărul de consultaţii gratuite a înregistrat o tendinţă de diminuare în intervalul 1920–1928, urmată de o redresare în perioada 1929–1938, ceea ce a determinat în anul 1938 depăşirea cu peste 21% a nivelului înregistrat în anul 1914.

Activitatea celor două instituţii menţionate anterior nu trebuie să fie apreciată numai din punct de vedere cantitativ, ci mai ales prin contribuţia adusă la dezvoltarea învăţământului medical românesc. Totodată, a fost susţinută afirmarea

[5] În anul 1923, conform datelor statistice, în instituţiile de sănătate de stat s-au acordat 712.921 de consultaţii gratuite, au fost internaţi 238.783 de pacienţi şi au fost efectuate 5.215.125 de zile-om de spitalizare. Cu alte cuvinte, activitatea desfăşurată în respectivul an de Eforia Spitalelor Civile a reprezentat, comparativ cu sectorul sanitar de stat, 9,4% în cazul consultaţiilor gratuite, 1,3% în cazul pacienţilor internaţi şi 0,9% din numărul de zile-om spitalizare.

şcolii medicale româneşti pe plan european şi internaţional[6]. Un exemplu de cooperare internaţională reuşită a medicinei româneşti în perioada interbelică au fost relaţiile cu Institutul Rockfeller din SUA, care s-au concretizat prin studii aprofundate asupra stării de sănătate a populaţiei.

Tabelul 20.3

Indicatori ai activităţii Epitropiei Aşezămintelor Brâncoveneşti în perioada 1914–1938

număr

Anul	Consultaţii gratuite	Pacienţi internaţi	Zile-om internare
1914	73.621	2.119	39.979
1920	64.008	2.340	42.610
1923	67.083	3.045	49.122
1928	56.262	4.666	70.967
1933	72.487	8.385	97.129
1938	89.311	17.302	150.974

Sursa: Anuarul statistic al României.

În intervalul 1940–1944, angrenarea României în desfăşurarea celui de al Doilea Război Mondial a însemnat constrângeri majore în funcţionarea sistemului sanitar. Mobilizarea unei părţi însemnate a personalului medico-sanitar în desfăşurarea operaţiunilor militare, precum şi pierderile umane suferite au accentuat deficitul de medici la nivel naţional şi au agravat distorsiunile legate de distribuţia teritorială a respectivei categorii profesionale. O accentuată penurie de medici se manifesta în specialităţi precum pediatrie, igienă sau boli infecţioase. Astfel, în anul 1944 îşi desfăşurau activitatea doar 148 de medici pediatri şi 50 de medici specialişti în boli infecţioase (Milcu şi Duţescu, 1980).

În primii ani postbelici (1945–1947), pe fondul creşterii cheltuielilor bugetare pentru sănătatea publică, a fost mărit numărul de posturi de medici şi de alte categorii de personal medico-sanitar, precum şi numărul de paturi în spitale.

În aceste condiţii, la sfârşitul anului 1945 se aflau în activitate 10.602 de medici, iar numărul de paturi de spital se ridica la 45.789. Drept urmare, densitatea paturilor de spital era de 2,9 per 1.000 de locuitori, în timp ce numărul de locuitori care reveneau la un medic era de 1.485. În anul 1946, au fost finanţate de la buget încă 535 de noi posturi de medici şi 1.900 de noi posturi pentru personalul medical auxiliar.

Concomitent, a fost majorată şi cifra de şcolarizare pentru studenţii din domeniul medico-farmaceutic. În anul universitar 1945–1946, numărul de studenţi înscrişi la studii din domeniul medico-farmaceutic era de 10.267 comparativ cu 3.403 în anul universitar 1937–1938 (Mezincescu, 1947). Măsurile de îmbunătăţire a asistenţei medicale au avut şi un caracter propagandistic, în contextul favorizării impunerii economiei de comandă şi al blocării rolului iniţiativei private în activitatea economico-socială. Indiferent însă de mobilurile care le-au generat,

[6] Domeniile în care, pe parcursul perioadei interbelice, şcoala românească de medicină a adus contribuţii valoroase au fost: imunologia (I. Cantacuzino, M. Ciucă), neurologia (Gh. Marinescu), endocrinologia (C. Parhon, Şt. Milcu), fiziologia (N. Paulescu, D. Danielopolu).

respectivele acţiuni de politică sanitară au creat premisele extinderii bazei tehnico-materiale a sistemului sanitar, creşterii numărului personalului medico-sanitar şi lărgirii accesului populaţiei la asistenţa medicală.

EVOLUŢIA MORBIDITĂŢII ŞI A SPERANŢEI DE VIAŢĂ LA NAŞTERE

Modificările care s-au produs în activitatea instituţiilor sanitare în cursul perioadei interbelice au avut loc în contextul în care peste 80% din populaţie locuia în mediul rural. Acest fapt a limitat, aşa cum am menţionat anterior, accesul la asistenţa medicală şi a influenţat în mod negativ morbiditatea şi speranţa de viaţă. Datele statistice relevă o evoluţie contradictorie a morbidităţii cauzate de bolile infecţioase. Astfel, în intervalul 1919–1928, pe medii de locuire întrunite, a fost consemnată o reducere a morbidităţii cauzate de bolile infecţioase de la 6,0‰ la 3,2‰ (Tabelul 20.4), ceea ce reprezintă un progres în raport cu anul 1915, când se atingea nivelul de 7,2‰. Incidenţa bolilor infecţioase era mai puternică în mediul rural comparativ cu mediul urban.

Tabelul 20.4

Morbiditatea cauzată de bolile infecţioase, pe medii de locuire, în perioada 1915–1943

‰

Anul	Medii de locuire întrunite	Mediul rural	Mediul urban
1915	7,2	7,2	7,1
1919	6,0	6,3	5,0
1923	3,5	3,3	3,9
1928	3,2	3,2	3,0
1933	5,8	4,8	6,2
1938	10,7	10,8	9,9
1943	6,5	…	

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

În timpul crizei economice de la începutul anilor 1930, morbiditatea cauzată de bolile infecţioase a crescut cu precădere în mediul urban. În mod paradoxal, respectivul indicator s-a majorat şi în cursul avântului economic dintre 1934 şi 1938. Explicaţia unei asemenea evoluţii rezidă nu numai în extinderea lentă a asistenţei medicale în mediul rural, ci şi în progresele realizate de statistica medicală, fapt care a permis înregistrarea cu mai multă acurateţe a cazurilor de îmbolnăvire determinate de diferitele tipuri de boli[7]. De asemenea, nu trebuie ignorată recrudescenţa bolilor sociale, care au avut, în intervalul 1930–1938, rate ale morbidităţii cuprinse între 12,0‰ şi 21,5‰.

[7] În anii 1935, 1937 şi 1938, la creşterea morbidităţii cauzate de bolile infecţioase, o contribuţie importantă a revenit gripei şi erizipelului, maladii care nu apăreau în datele prezentate în *Anuarul statistic* din perioada 1919–1927.

Un alt fenomen negativ, strâns legat de dezvoltarea lentă a instituţiilor de sănătate publică, a fost menţinerea la cote ridicate a mortalităţii infantile. Astfel, respectivul indicator a fost de 197‰ în intervalul 1909–1912 şi de 177‰ în intervalul 1930–1932. Pentru perioada 1936–1940 a fost estimat un nivel de 173‰ (Gheţău, 1978). În aceste condiţii, speranţa de viaţă la naştere a crescut lent, respectiv de la 39,6 ani în perioada 1909–1912 la 42,0 ani în perioada 1930–1932. De asemenea, s-a mărit decalajul de gen de la 0,9 ani în 1909–1912 (39,2 ani la bărbaţi şi 40,1 ani la femei) la 1,4 ani în 1930–1932 (41,2 ani la bărbaţi şi 42,6 ani la femei).

Perioada de relansare economică dintre anii 1934 şi 1939 nu a adus schimbări semnificative în ceea ce privește speranța de viață la naștere. În timpul celui de al Doilea Război Mondial şi al primilor ani postbelici, starea de sănătate a populaţiei s-a înrăutăţit. În anul 1947, rata natalităţii era de 23,4‰, iar rata mortalităţii de 22,0‰, iar evaluări ale unor experţi internaţionali, prezentate de Gh. Dobre (1997), relevă o rată a mortalităţii infantile de 200‰. Speranţa de viaţă la naştere estimată pentru intervalul 1947–1948 a fost de 54,15 ani pentru bărbaţi şi de 55,35 ani pentru femei[8]. Respectivul indicator releva importante decalaje între România şi ţările cele mai dezvoltate din Europa de Vest, precum Olanda, Norvegia sau Franţa.

20.2. FUNCŢIONAREA SISTEMULUI SANITAR ÎN PERIOADA ECONOMIEI DE COMANDĂ (1948–1989)

Între anii 1948 şi 1989, organizarea şi funcţionarea sistemului sanitar din România a fost puternic influenţată de existenţa economiei de comandă şi a sistemului social-politic asociat acesteia. Fazele evoluţiei respectivului tip de economie, caracteristicile politicii macroeconomice, precum şi o serie de procese sociale asociate, între care se evidenţiază mobilitatea teritorială şi schimbarea comportamentului demografic, au avut un puternic impact asupra funcţionării sistemului sanitar şi a stării de sănătate a populaţiei.

MODIFICĂRI ALE CADRULUI INSTITUŢIONAL-LEGISLATIV AL SISTEMULUI SANITAR

În perioada economiei de comandă a fost organizat şi a funcţionat un sistem sanitar în care a fost blocată şi strict controlată iniţiativa privată în furnizarea de servicii medicale, concomitent cu asigurarea unei supremaţii de necontestat a

[8] Diferenţa semnificativă dintre speranţa de viaţă estimată pentru intervalul 1930–1932 şi cea pentru intervalul 1947–1948 este explicabilă prin reducerea sensibilă a ratei mortalităţii în anul 1948 până la un nivel de 15,6‰ şi a ratei mortalităţii infantile până la un nivel de 142,7‰. Este de notat că, în intervalul 1930–1932, media ratelor mortalităţii a fost de 20,6‰.

segmentului etatist în desfăşurarea activităţilor legate de îmbunătăţirea stării de sănătate a populaţiei. Schimbările din comportamentul demografic, creşterea gradului de urbanizare, dinamica economiei şi starea de sănătate a populaţiei au determinat modificări importante ale cadrului instituţional-legislativ referitor la sistemul sanitar.

În intervalul 1948–1953, sistemul sanitar a suferit modificări de amploare din punct de vedere instituţional-legislativ, echivalente cu o tranziţie de la economia de piaţă la economia de comandă. Transformările au vizat cu precădere adoptarea de măsuri pentru reducerea rolului iniţiativei private şi etatizarea sistemului sanitar. Astfel, prin diferite metode, a fost stânjenită activitatea, iar ulterior au fost desfiinţate instituţiile private furnizoare de servicii medicale, care aduseseră pe parcursul deceniilor anterioare contribuţii însemnate la dezvoltarea medicinei româneşti, precum Eforia Spitalelor Civile, Epitropia Aşezămintelor Brâncoveneşti, Spitalul Elias, pe de o parte, şi s-au naționalizat în trei etape (1948, 1949 și 1953) instituțiile sanitare mari și farmaciile, pe de altă parte. În 1949 au fost stabilite cerinţele şi, implicit, restricţiile impuse practicării profesiei de medic şi, respectiv, de farmacist, în contextul tranziţiei către un sistem sanitar etatizat.

Concomitent cu transformările legate de regimul proprietăţii, s-au adoptat planuri pentru combaterea bolilor infecţioase sau sociale care aveau un impact negativ asupra sănătăţii populaţiei. Între 1948 şi 1953 au fost create oficii judeţene pentru ocrotirea mamei şi copilului, precum şi instituţii specializate pentru studierea unor probleme de mare importanţă pentru sănătatea publică. Totodată, a fost reglementată organizarea şi funcţionarea Ministerului Sănătăţii.

Astfel, a fost construit, într-o perioadă scurtă de timp, un sistem sanitar care era în consonanţă cu modelul impus în spaţiul central şi est-european de existenţa economiei de comandă (sistemul Semashko), dar care mai păstra unele dintre tradiţiile interbelice. Deşi pe parcursul tranziţiei la respectivul mod de organizare a asistenţei medicale au fost impuse modificări radicale ale actelor normative referitoare la sănătatea publică, Legea sanitară și de ocrotire adoptată în anul 1930 nu a fost abrogată.

Sistemul sanitar care a funcţionat în perioada 1953–1989 era organizat pe principiul teritorialităţii şi al locului de muncă. Pe această bază, a putut fi asigurată alocarea centralizată a resurselor materiale, umane şi financiare în funcţie de obiectivele de politică sanitară sau politică socială în cursul economiei de comandă. Astfel, s-au creat premisele reducerii decalajelor teritoriale referitoare la baza materială a instituţiilor de îngrijire a sănătăţii şi la densitatea şi structura personalului medico-sanitar, ale protejării sănătăţii unor grupuri sociale cu un specific aparte (mamele şi copii) şi a fost privilegiat accesul salariaţilor la asistenţa medicală. Au fost definite şi operaţionalizate două mari tipuri de servicii medicale, şi anume: a) servicii de medicină publică, al căror principal obiectiv era prevenirea epidemiilor şi asigurarea profilaxiei pentru colectivităţi şi grupuri sociale şi b) servicii destinate sănătăţii individuale, care erau acordate de unităţile medicale pacienţilor la cererea acestora, principial în condiţii de gratuitate.

Sistemul sanitar specific economiei de comandă a avut o tendinţă de universalizare a prestaţiilor, ceea ce a determinat creşterea semnificativă a accesului populaţiei la asistenţa medicală. Managementul instituţiilor sanitare a fost unul rigid, rezumându-se de regulă la îndeplinirea obiectivelor transmise de ministrul de resort şi înregistrarea pasivă a unor indicatori de statistică medicală. Din această cauză, în timp, s-a asistat la reducerea calităţii serviciilor medicale prestate sau la inadecvarea acestora pentru anumite categorii sociale. De asemenea, au fost create, la fel ca şi în cazul economiei de comandă, premisele folosirii ineficiente a resurselor alocate şi ale manifestării unei penurii de consumabile şi medicamente pentru categorii importante de pacienţi.

În decembrie 1957, s-a adoptat un act normativ care permitea întreruperile de sarcină în cele mai puţin restrictive condiţii din Europa. Respectiva modificare legislativă a fost adoptată în contextul unei politici de stimulare a consumului populaţiei şi al unei crize de locuinţe în marile centre urbane. Liberalizarea avorturilor a avut un puternic efect asupra comportamentului demografic, în sensul reducerii bruşte a natalităţii, mai ales în intervalul 1963–1966.

Ca o reacţie la prefigurarea unei rapide îmbătrâniri demografice, a fost legiferată, în noiembrie 1966, interzicerea avorturilor pentru femeile care nu născuseră patru copii şi aveau o vârstă mai mică de 40 de ani.

În anul 1969 a fost înfiinţată Academia de Ştiinţe Medicale în subordinea Ministerului Sănătăţii, care avea ca principal obiect de activitate organizarea, îndrumarea şi controlul activităţii ştiinţifice în domeniul ocrotirii sănătăţii. Tot în anul 1969, la data de 22 mai, au fost emise două importante acte normative pentru organizarea şi funcţionarea asistenţei medicale. Pe de o parte, a fost emis *Decretul nr. 452 privind redefinirea obiectivelor Ministerului Sănătăţii*. Pe de altă parte, a fost publicată HCM nr. 51 care reglementa şi extindea asistenţa medicală cu plată. În acest fel, se relaxau, în mod implicit şi explicit, o serie de restricţii impuse din motive ideologice practicării profesiei de medic.

În anul 1978 a fost adoptată o nouă lege privind sănătatea populaţiei. Chiar dacă în cuprinsul său existau imperfecţiuni şi formulări propagandistice, acest act normativ a fost important pentru evoluţia sistemului sanitar din România, deoarece a promovat o viziune unitară asupra funcţionării domeniului de activitate reglementat. Se reconfirma principiul gratuităţii acordării asistenţei medicale şi al nediscriminării în funcţie de sex, naţionalitate, rasă sau religie. Se prevedea obligaţia statului de a lua măsuri şi aloca resurse financiare pentru dezvoltarea reţelei de unităţi sanitare, dotarea acestora cu medicamente, formarea profesională iniţială şi învăţarea continuă a personalului medico-sanitar, precum şi repartizarea corespunzătoare a acestuia pe întreg teritoriul naţional. De asemenea, se întărea organizarea asistenţei medicale pe principiul teritorial sau/şi al locului de muncă.

Reducerea sensibilă a ratei natalităţii în anul 1983 până la un nivel comparabil cu cel înregistrat în anul 1966 a determinat, începând din anul 1984, adoptarea de măsuri dure pentru reprimarea efectuării de avorturi, concretizate prin mărirea rangului copilului şi a vârstei mamei de la care se puteau întrerupe sarcinile în mod legal.

PERIODIZAREA EVOLUŢIEI SISTEMULUI SANITAR ÎNTRE 1948 ŞI 1989

Schimbările din cadrul instituţional-legislativ operate pe ansamblul perioadei 1948–1989 au tins să modernizeze sistemul sanitar şi să creeze, cel puţin în primele decenii de la aplicare, premise favorabile pentru îmbunătăţirea stării de sănătate a populaţiei. Dar transpunerea în practică a respectivelor obiective a depins într-o măsură importantă de volumul resurselor bugetare alocate.

Totodată, starea de sănătate a populaţiei şi problemele pe care sistemul sanitar a trebuit să le rezolve au depins într-o măsură importantă şi de comportamentul demografic. Astfel, rata natalităţii a înregistrat o tendinţă de creştere în perioada 1948–1955, chiar şi în contextul celei mai dure faze de impunere a economiei de comandă, ca urmare a predominării fenomenului naşterilor amânate din cauza desfăşurării celui de al Doilea Război Mondial. În respectiva perioadă de timp, aşa cum am arătat anterior, s-a derulat şi tranziţia de la sistemul sanitar care a funcţionat în perioada interbelică şi a primilor ani postbelici la sistemul sanitar concordant cu economia de comandă.

În intervalul 1956–1966, din cauza aplicării decretului privind legalizarea întreruperilor de sarcină, rata natalităţii s-a redus dramatic, până la un nivel la care nu se mai asigura înlocuirea generaţiilor. Predominarea copiilor doriţi în totalul nou-născuţilor a creat premise favorabile reducerii mortalităţii infantile.

Între 1967 şi 1977, rata natalităţii a fost înaltă, conform standardelor europene din epocă, în principal din cauza aplicării legislaţiei extrem de dure referitoare la interzicerea avorturilor, adoptate în noiembrie 1966. Forţarea menţinerii ratei natalităţii la niveluri ridicate a avut consecinţe negative în ceea ce priveşte mortalitatea infantilă şi sănătatea maternă.

În intervalul 1978–1989, pe fondul apariţiei şi agravării crizei economiei de comandă, rata natalităţii a fost sensibil mai scăzută decât cea consemnată între 1967 şi 1977, cu toate că la jumătatea anilor 1980 au fost impuse măsuri foarte dure de restricţionare a avorturilor. Începând din anul 1978, speranţa de viaţă la bărbaţi, care timp de trei decenii cunoscuse o creştere continuă, a înregistrat o diminuare.

DINAMICA CHELTUIELILOR BUGETARE ALOCATE SISTEMULUI SANITAR

Ca tendinţă generală, pe parcursul perioadei 1950–1989, cheltuielile pentru sănătate au crescut mai rapid atât faţă de cheltuielile bugetului de stat, cât şi faţă de venitul naţional. Drept urmare, cheltuielile pentru sănătatea publică şi-au majorat ponderea în cheltuielile bugetului de stat de la 3,38% în anul 1950 la 6,58% în anul 1989 şi de la 1,88% în anul 1950 la 3,00% în anul 1989 în venitul naţional (Tabelul 20.5). Ponderea cheltuielilor alocate sănătăţii publice în cheltuielile social-culturale a avut o evoluţie sinuoasă. Astfel, respectiva pondere a crescut între 1950 şi 1955

de la 18,71% la 26,41%. Ulterior, a fost înregistrată o tendinţă de reducere până la 17,58% în anul 1989.

În anul 1989 comparativ cu anul 1950, în termeni reali, cheltuielile totale alocate de la bugetul de stat pentru sănătate publică erau de circa 17,7 ori mai mari, cheltuielile per capita fiind de 13,06 ori mai mari.

Tabelul 20.5

Indicatori ai dinamicii cheltuielilor bugetare destinate sănătăţii publice în perioada 1950–1989

%

Anul	Cheltuieli pentru sănătate publică totale	Cheltuieli pentru sănătate publică per capita	Ponderea cheltuielilor cu sănătatea publică în:		
			Cheltuielile social-culturale	Cheltuielile bugetare	Venitul naţional
1950	100,0	100,0	18,71	3,38	1,88
1955	242,7	228,8	26,41	4,19	2,39
1966	573,9	489,5	21,57	4,82	3,12
1977	1.239,5	978,6	19,98	4,17	2,71
1989	1.769,3	1.306,9	17,58	6,58	3,00

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Creşterea volumului de resurse financiare alocate sănătăţii publice a avut o traiectorie concavă, fapt ilustrat de ritmul mediu anual de creştere, care a fost de 19,4% între 1950 şi 1955, de 8,14% între 1955 şi 1966, de 7,05% între 1966 şi 1977 şi de 3,01% între 1977 şi 1989. Încetinirea ritmului de creştere al respectivului indicator a fost determinată de factori multipli. Astfel, în perioada 1951–1955, ritmul ridicat al creşterii resurselor financiare alocate de la bugetul de stat sistemului sanitar a fost un efect atât al bazei de raportare scăzute, cât şi al blocării rolului iniţiativei private în acordarea de servicii medicale.

Moderarea dinamicii cheltuielilor bugetare pentru sănătate publică în intervalul 1956–1977 a fost un efect combinat atât al măririi în timp a bazei de raportare, cât și al unei mai puternice corelaţii între dinamica venitului naţional şi dinamica cheltuielilor bugetare pentru sănătate publică. Ritmul lent de creştere a cheltuielilor pentru sănătate publică dintre 1977 şi 1989 a fost urmarea manifestării a tot mai numeroase blocaje şi, ulterior, a intrării într-o criză tot mai accentuată a economiei de comandă.

EXTINDEREA REŢELEI SANITARE

Dinamicile diferenţiate ale alocărilor de resurse bugetare din perioada economiei de comandă, precum şi schimbările din cadrul instituțional au avut un impact însemnat asupra fizionomiei şi capacităţii de tratament a reţelei sanitare. Astfel, a crescut numărul de instituţii de ocrotire a sănătăţii (Tabelul 20.6). A fost o

consecinţă a majorării resurselor alocate pentru ocrotirea sănătăţii, dar şi a extinderii asistenţei medicale spre noi categorii de populaţie, precum şi a creşterii gradului de urbanizare. Creșterea numărului de instituţii medicale a fost influenţată şi de soluţiile organizaţionale adoptate pentru acordarea de servicii medicale. În intervalul 1948–1966, numărul de spitale s-a majorat de 3,97 ori, cel al policlinicilor de 2,55 ori, cel al dispensarelor de 2,76 ori, iar cel al farmaciilor de 1,55 ori, ceea ce reflecta în mod indirect dezvoltarea extensivă a sistemului sanitar.

Tabelul 20.6

Indicatori ai reţelei de asistenţă medicală în perioada 1948–1989

număr

Anul	Spitale	Policlinici	Dispensare	Farmacii	Paturi de asistenţă medicală
1948	779	164	2.342	1.110	47.971
1950	1.505	207	3.774	1.289	69.221
1955	2.797	320	4.227	1.612	111.503
1966	3.093	418	6.461	1.715	146.453
1975	2.393	419	11.057	1.819	196.236
1980	1.772	418	7.980	1.857	208.213
1989	1.342	541	10.432	1.935	216.295

Sursa: Anuarul statistic al României şi *Anuarul sanitar*.

În perioada 1967–1989 a continuat majorarea numărului de instituţii de asistenţă medicală, dar într-un ritm moderat. Comparativ cu anul 1966, în anul 1989, numărul de policlinici era mai mare de 1,29 ori, cel al dispensarelor de 1,61 ori, iar cel al farmaciilor de 1,13 ori. Excepţia de la regulă a fost consemnată în cazul spitalelor, al căror număr s-a diminuat cu 56,6%. Dinamica moderată a numărului de instituţii de asistenţă medicală a fost urmarea atât a atingerii limitelor cantitative de extindere a reţelei de asistenţă medicală, cât şi a tendinţei de creştere a dimensiunilor instituţiilor de asistenţă medicală, care s-a manifestat mai ales în cazul spitalelor. Astfel, dimensiunea medie a spitalelor a crescut de la 47,3 paturi în 1966 la 161,2 paturi în 1989. Diminuarea numărului de spitale a avut loc în contextul unei evoluţii sinuoase a numărului de policlinici şi dispensare, mai ales după 1975. A fost un efect al încercărilor de redefinire a rolului instituţiilor de asistenţă medicală, în contextul apariţiei blocajelor majore şi, ulterior, al intrării în criză a economiei de comandă.

În perioada 1948–1966, numărul de spitale, policlinici, dispensare şi farmacii a sporit mai rapid decât numărul populaţiei totale, ceea ce a determinat o creştere a densităţii reţelei de asistenţă medicală, definită ca raport între numărul de unităţi de asistenţă medicală şi numărul de locuitori. Numărul de spitale per 1.000 de locuitori s-a majorat de la 0,05 la 0,16, cel al dispensarelor per 1.000 de locuitori s-a majorat de la 0,18 la 0,34, iar cel al farmaciilor per 1.000 de locuitori, de la 0,07 la 0,09. De asemenea, numărul de paturi de asistenţă medicală per 1.000 de locuitori s-a majorat de la 3,0 în anul 1948 la 7,7 în anul 1966 (Tabelul 20.7).

Tabelul 20.7

Indicatori ai densităţii reţelei de asistenţă medicală în perioada 1948–1989

Număr/1.000 de locuitori

Anul	Spitale	Policlinici	Dispensare	Farmacii	Paturi de asistenţă medicală
1948	0,05	0,01	0,18	0,07	3,0
1950	0,09	0,01	0,23	0,08	4,2
1955	0,16	0,02	0,24	0,09	6,4
1966	0,16	0,02	0,34	0,09	7,7
1975	0,11	0,02	0,52	0,09	9,2
1980	0,08	0,02	0,36	0,08	9,4
1989	0,06	0,02	0,45	0,08	9,3

Sursa: Calculat după Tabelul 20.6 şi *Anuarul statistic al României.*

În perioada 1967–1989, densitatea spitalelor şi a farmaciilor s-a diminuat, în timp ce numărul de policlinici per 1.000 de locuitori a rămas practic constant. În schimb, densitatea dispensarelor a avut o tendinţă de creştere, nu lipsită de sinuozităţi. A continuat să se majoreze numărul de paturi de asistenţă medicală per 1.000 de locuitori, care a atins un nivel de 9,3 în anul 1989.

DINAMICA PERSONALULUI MEDICAL ŞI A ACTIVITĂŢILOR SPITALICEŞTI

În perioada 1948–1989, nu numai numărul de unităţi de paturi de asistenţă medicală a înregistrat o creştere însemnată, ci şi numărul de personal medical. Astfel, în anul 1989, numărul total de personal medical era de 5,1 ori mai mare decât în anul 1948, respectiv de 253.265 comparativ cu 49.727 (Tabelul 20.8). În intervalul 1948–1966, numărul total de personal medical s-a majorat de 3,3 ori, de la 49.727 la 163.901, ritmul mediu anual fiind de 6,86%. În perioada 1966–1989 a fost înregistrată o creştere de 1,55 ori a respectivului indicator, ritmul mediu anual fiind de 1,92%. Astfel, dinamica numărului total de personal medical a avut o traiectorie concavă, similară cu cea a principalilor indicatori ai reţelei de asistenţă medicală.

Tabelul 20.8

Personalul medical în perioada 1948–1989

număr

Anul	Medici	Stomatologi	Farmacişti	Personal medical mediu	Personal medical auxiliar	Personal medical total
1948	11.702	948	2.786	24.691	9.600	49.727
1950	14.660	923	3.281	35.780	14.100	68.744
1955	20.143	998	4.264	51.600	20.950	97.955
1966	26.634	2.266	4.836	81.289	48.876	163.901
1975	28.004	6.051	5.376	121.322	…	...
1980	32.762	7.029	6.415	132.912	58.100	237.218
1989	41.938	7.116	6.432	135.664	62.115	253.265

Sursa: Anuarul statistic al României.

Între 1948 şi 1966, contribuţia principală la creşterea numărului de personal medical total a fost adusă de majorarea numărului personalului medical auxiliar, a cărui pondere a crescut de la 19,8% la 29,8% (Tabelul 20.9). Concomitent, a fost consemnată o dinamică mai lentă a numărului personalului cu studii superioare. Respectiva evoluţie a fost o consecinţă atât a concepţiei factorilor decizionali din epocă referitoare la rolul diferitelor de categorii de personal în acordarea asistenţei medicale, dar şi a dezvoltării relativ lente a învăţământului superior medical comparativ cu cererea de forţă de muncă din respectivul domeniu de activitate.

Tabelul 20.9

Structura personalului medical în perioada 1948–1989

%

Anul	Medici	Stomatologi	Farmaciști	Personal medical mediu	Personal medical auxiliar	Personal medical total
1948	23,5	1,9	5,6	49,7	19,3	100,0
1950	21,3	1,3	4,8	52,0	20,5	100,0
1955	20,6	1,0	4,4	52,7	21,4	100,0
1966	16,3	1,4	3,0	49,6	29,8	100,0
1980	13,8	3,0	2,7	56,0	24,5	100,0
1989	16,6	2,8	2,5	53,6	24,5	100,0

Sursa: Calculat după Tabelul 20.9.

În perioada 1966–1989, ritmuri mai rapide de creştere a numărului de personal comparativ cu ansamblul angajaţilor în ocrotirea sănătăţii au fost consemnate în cazul medicilor, stomatologilor şi personalului medical mediu. A fost un rezultat al creşterii numărului de absolvenţi ai învăţământului superior medical, pe de o parte, şi al unei creşteri moderate a absolvenţilor diferitelor forme de pregătire a personalului medical mediu. Astfel, ponderea cadrelor cu studii superioare în totalul personalului medical s-a majorat de la 20,7% în anul 1966 la 21,8% în anul 1989.

Numărul total de personal medical a crescut mai repede decât populaţia totală în fiecare dintre etapele evoluţiei economiei de comandă. Mărirea densităţii personalului medical total a fost mai accentuată între 1948 şi 1966 comparativ cu perioada 1966–1989. Numărul total de personal medical per 10.000 de locuitori a fost de 31,29 în anul 1948, de 85,63 în anul 1966 şi de 109,39 în anul 1989 (Tabelul 20.10).

Creşterea densităţii personalului medical a avut loc în contextul extinderii activităţilor spitaliceşti. Astfel, ponderea naşterilor asistate în entităţi medicale a înregistrat o creştere spectaculoasă în perioada 1948–1966, de la 6,49% la 84,36%. Indicatorul a continuat să se majoreze şi în intervalul 1966–1989, pe fondul impunerii politicii pronataliste deosebit de dure. În anul 1989 a fost atins un nivel 99,40%, ceea ce înseamnă că practic toate naşterile erau asistate de medici sau personal medical în maternităţi şi spitale (Tabelul 20.11).

Tabelul 20.10

Densitatea personalului medical în perioada 1948–1989

Număr/10.000 de locuitori

Anul	Medici	Stomatologi	Farmaciști	Personal medical mediu	Personal medical auxiliar	Personal medical total
1948	7,36	0,60	1,75	15,54	6,04	31,29
1950	8,99	0,57	2,01	21,94	8,64	42,15
1955	11,63	0,58	2,46	29,78	12,09	56,54
1966	13,91	1,18	2,53	42,47	25,53	85,63
1975	13,18	2,85	2,53	57,11	...	...
1980	14,76	3,17	2,89	59,87	26,17	106,85
1989	18,11	3,07	2,78	58,60	26,83	109,39

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Tabelul 20.11

Indicatori ai activității spitalicești în perioada 1948–1989

Anul	Pondere de nașteri asistate în entități medicale (%)	Număr de internări/1.000 de locuitori	Număr mediu de zile de spitalizare	Număr de tratamente/pacient
1948	6,49	46,96	13,90	…
1950	…	74,50	13,15	38,30
1955	53,34	118,33	12,15	26,42
1966	84,36	143,62	13,04	42,18
1975	97,12	220,76	11,20	…
1980	98,45	229,87	11,08	38,05
1989	99,40	225,82	10,89	42,35

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României* și *Anuarul sanitar.*

Totodată, a crescut semnificativ numărul de internări în spitale sau unități medicale asimilate per 1.000 de locuitori de la 46,96 în anul 1948 la 143,62 în anul 1966 și la 225,82 în anul 1989. Majorarea semnificativă a numărului de internări în intervalul 1948–1966 a fost determinată de creșterea numărului de persoane care erau beneficiare ale asigurărilor de sănătate, precum și de mărirea cheltuielilor bugetare pentru sănătatea publică. O altă cauză a creșterii numărului de internări per 1.000 de locuitori a fost specificul sistemului sanitar din epoca economiei de comandă, care favoriza activitățile medicale spitalicești în detrimentul medicinei primare (de familie). În perioada 1966–1975, numărul de internări per 1.000 de locuitori a continuat să crească, dar într-un ritm moderat. A fost un rezultat al atingerii unui anumit prag de saturație al prestațiilor realizate pentru pacienți în unitățile spitalicești. În intervalul 1975–1989, respectivul indicator a avut o evoluție sinuoasă, ceea ce a reflectat într-o anumită măsură reducerea resurselor bugetare alocate sănătății publice.

Durata medie a internărilor a avut o tendință de reducere de la 13,90 zile în anul 1948 la 10,89 zile în anul 1989, datorită acțiunii unor factori multipli, între

care se pot enumera reducerea timpului pentru realizarea investigaţiilor şi a tratamentelor sau reducerea resurselor financiare destinate activităţilor spitaliceşti, mai cu seamă în anii 1980.

EVOLUŢIA MORBIDITĂŢII ŞI A SPERANŢEI DE VIAŢĂ LA NAŞTERE

Majorarea numărului de internări per 1.000 de locuitori în perioada 1948–1989 a avut loc în contextul creşterii ratei generale a morbidităţii. Respectivul indicator a crescut de la 439,42‰ în anul 1955 la 724,75‰ în anul 1975 şi la 863,43‰ în anul 1989 (Tabelul 20.12). În intervalul 1955–1965, creşterea incidenţei diferitelor maladii poate fi asociată în principal fazei extensive a dezvoltării sistemului sanitar din România, ceea ce a permis o mai corectă înregistrare a cazurilor de maladii cu care se confruntau pacienţii. Astfel, la mijlocul anilor 1960, chiar dacă rata morbidităţii a avut o tendinţă de creştere, se poate aprecia că starea de sănătate a populaţiei se îmbunătăţise, fiind comparabilă, pe anumite paliere, cu situaţia din ţările europene cu economie de piaţă consolidată (WHO, 2000).

Tabelul 20.12

Rata morbidităţii în perioada 1955–1989

‰

Anul	Rata de morbiditate	Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4	Grupa 5
1955	439,42	42,43	0,83	2,22	99,07	109,13
1965	570,35	82,78	1,26	63,44	229,94	163,35
1975	724,75	89,39	1,04	66,37	361,50	198,59
1980	756,19	106,49	1,29	62,91	345,08	…
1989	863,43	103,89	2,05	100,95	335,73	304,73

Notă: Grupa 1 include TBC, boli infecţioase, boli parazitare, boli reumatismale, grupa 2 include tumori benigne şi maligne, grupa 3 include leziuni traumatice, tulburări mentale şi comportamentale, grupa 4 include boli respiratorii şi cardio-respiratorii, grupa 5 include boli digestive şi boli genito-urinare.

Sursa: Anuarul sanitar.

În perioada 1966–1989, rata morbidităţii a continuat să crească, dar semnificaţia acestei evoluţii sub aspect calitativ s-a modificat sensibil. Între factorii determinanți ai măririi respectivului indicator s-a numărat și politica pronatalistă, care a dus la înrăutăţirea stării de sănătate pentru o bună parte dintre femei. De la mijlocul anilor 1970 a început să se manifeste fenomenul îmbătrânirii demografice, care, în mod implicit, a determinat majorarea ratei morbidităţii. Un alt factor care a cauzat creşterea morbidităţii în anii 1980 a fost criza economiei de comandă.

Schimbările din modul de organizare a sistemului sanitar, modificarea structurii pe vârste a populaţiei şi incidenţa diferitelor boli au influenţat puternic

rata mortalităţii. Caracteristicile sistemului sanitar specific economiei de comandă, precum şi asimilarea unor progrese ale ştiinţei medicale realizate pe plan internaţional au condus la reducerea semnificativă a ratei mortalităţii infantile de la 142,7‰ în anul 1948 la 44,1‰ în anul 1965 şi la 26,7‰ în anul 1989 (Tabelul 20.13).

Tabelul 20.13

Caracteristicile mortalităţii în perioada 1948–1989

Anul	Rata mortalităţii infantile (‰)	Rata mortalităţi i (‰)	Pondere în decese (%)				
			Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4	Grupa 5
1948	142,7	15,60	15,87	3,26	3,61	25,04	8,71
1955	78,2	9,67	6,44	7,21	6,32	34,28	7,48
1965	44,1	8,59	3,97	14,33	7,38	61,83	6,73
1975	34,7	9,30	1,89	12,39	8,09	67,41	5,42
1980	29,3	10,44	1,16	12,93	7,68	69,38	5,89
1989	26,9	10,68	1,23	13,25	8,55	67,71	6,50

Notă: Semnificaţia grupelor de maladii este arătată la Tabelul 20.12.

Sursa: Anuarul statistic al României şi *Anuarul sanitar.*

Rata generală a mortalităţii a avut o evoluţie sinuoasă. Astfel, între 1948 şi 1965, respectivul indicator a scăzut de la 15,60‰ la 8,59‰. Diminuarea ratei mortalităţii a avut loc în contextul reducerii ponderii deţinute în numărul de decese de bolile infecţioase şi de bolile digestive şi genito-urinare. În schimb, s-a majorat ponderea bolilor respiratorii şi cardio-respiratorii până la 61,83% în anul 1965, precum şi a tumorilor benigne şi maligne până la 14,33%.

Între 1965 şi 1989, rata mortalităţii a crescut de la 8,59‰ la 10,68‰. În anul 1989, mai mult de 67% dintre decese au fost cauzate de bolile respiratorii şi cardio-respiratorii. Ponderea bolilor infecţioase a continuat să se reducă până la 1,23%.

Evoluţia sinuoasă a ratei mortalităţii a avut un puternic impact asupra speranţei de viaţă la naştere. Respectivul indicator a crescut sensibil în raport cu perioada interbelică şi a primilor ani postbelici şi a atins 63,17 ani în anul 1956, chiar şi în contextul celei mai dure faze a impunerii economiei de comandă şi a etatizării sistemului sanitar (Tabelul 20.14).

Tabelul 20.14

Speranţa de viaţă la naştere în perioada 1956–1989

Anul	Total populaţie	Bărbaţi	Femei
1956	63,17	61,48	64,09
1964–1967	68,51	66,45	70,51
1976–1978	69,82	67,42	72,18
1987–1989	69,42	66,51	72,32

Sursa: Anuarul statistic al României.

În perioada 1948–1956, saltul speranţei de viaţă la naştere a fost posibil ca urmare a diminuării de amploare a ratei mortalităţii infantile şi a incidenţei bolilor infecţioase. Această evoluţie a fost urmarea unora dintre caracteristicile sistemelor de sănătate sanitare congruente cu economia de comandă, şi anume: caracterul universal al prestaţiilor, privilegierea asistenţei acordate mamei şi copilului, capacitatea mare de mobilizare a resurselor. La aceste caracteristici se mai poate adăuga şi disponibilitatea mai mare a resurselor care puteau fi alocate de la bugetul de stat pentru sănătatea publică în prima fază a evoluţiei economiei de comandă.

În perioada 1956–1966, speranţa de viaţă la naştere a continuat să crească şi a atins 68,51 ani în intervalul 1964–1967, în contextul unei îmbunătăţiri notabile a stării de sănătate a populaţiei şi a funcţionării sistemului sanitar.

În perioada 1967–1977, speranţa de viaţă la naştere a crescut lent şi a fost de 69,82 ani în intervalul 1976–1978. În perioada 1977–1989, în contextul blocajelor majore şi al crizei economiei de comandă, respectivul indicator a înregistrat un recul până la un nivel de 69,42 ani. A fost un efect al reducerii speranţei de viaţă la naştere a populaţiei masculine şi al stagnării creşterii indicatorului analizat, în cazul populaţiei feminine.

Pe termen lung, mărirea speranţei de viaţă la naştere la nivelul întregii populaţii a fost însoţită de mărirea decalajului de gen în favoarea femeilor de la 2,61 ani în anul 1956 la 5,71 ani în intervalul 1987–1989.

20.3. TRANSFORMAREA ECONOMIEI ŞI REFORMA SISTEMULUI SANITAR ÎN PERIOADA 1990–2015

Implementarea, începând din anul 1990, a unor schimbări profunde ale mediului economic şi ale regimului proprietăţii, precum şi redefinirea rolului statului în coordonarea diferitelor domenii de activitate au avut puternice implicaţii asupra organizării şi funcţionării sistemului sanitar. Reformarea respectivului domeniu a devenit stringentă şi a reprezentat atât o cale de accelerare a transformării economiei, cât şi una de compatibilizare a modelului social din România cu *modelul social european*. Din aceste motive, între 1990 şi 2015, în funcţionarea sistemului sanitar se pot identifica mai multe etape, care sunt legate atât de modificările cadrului instituţional-legislativ, cât şi de fluctuaţiile activităţilor economice[9].

[9] Etapizarea are în vedere atât evoluţia macroeconomică, cât şi măsurile adoptate pentru implementarea reformei sistemului de sănătate publică din România. Astfel, *în intervalul 1990–1999* a fost parcursă faza cea mai dificilă a procesului de transformare a economiei în direcţia reimplementării mecanismelor concurenţiale, concomitent cu adoptarea de măsuri care au modificat sensibil modul de organizare şi funcţionare a sistemului de sănătate publică. *Între 2000 şi 2008*, pe fondul unei creşteri economice în ritm rapid, a fost continuată reforma şi a fost consolidat sistemul de sănătate publică specific economiei de piaţă. De asemenea, a fost asigurată compatibilizarea cu bunele practici şi cu metodele de management specifice utilizate în statele membre ale Uniunii

REFORMA CADRULUI INSTITUŢIONAL AL SISTEMULUI SANITAR

Creşterea rolului mecanismelor concurenţiale a generat necesitatea găsirii de noi forme de protecţie socială şi de reformare a sistemului sanitar. Reforma sistemului sanitar din România, realizată în contextul transformării economiei şi, ulterior, al integrării europene, a fost într-o măsură însemnată corelată cu mutaţiile structurale din economie produse în perioada 1990–2015.

În cursul anilor 1990 au fost adoptate măsuri de modificare a legislației referitoare la ocrotirea sănătăţii. Astfel, în prima jumătate a perioadei analizate (1990–1995), a fost conservat în esenţă vechiul sistem de sănătate publică, modificările aduse cadrului legislativ referindu-se la plata concediilor medicale, compensarea medicamentelor, prevenirea îmbolnăvirilor profesionale, elaborarea statutului medicilor şi finanţarea ocrotirii sănătăţii în noul context economico-social. Totodată, în anul 1991, a fost începută colaborarea cu organizaţiile internaţionale pentru modernizarea şi restructurarea componentelor sistemului de sănătate publică. Pe această bază, cu asistenţa Băncii Mondiale, între anii 1992 şi 1994 a fost implementat un program-pilot referitor la mecanismele de plăţi şi descentralizarea activităţii medicale în patru judeţe (Vlădescu *et al*., 2008).

În anul 1995, a fost adoptată legea privind exercitarea profesiei de medic şi înfiinţarea, organizarea şi funcţionarea Consiliului Medicilor. Prin respectivul act normativ au fost precizate condiţiile de exercitare a profesiei de medic, autorizarea liberei practici şi organizarea profesională a medicilor.

În intervalul 1997–1999, pe fondul adoptării de măsuri pentru accelerarea reajustărilor structurale ale economiei, a fost modificat substanţial cadrul instituțional-legislativ referitor la sistemul sanitar, în special în ceea ce priveşte asigurările sociale de sănătate, definirea şi sfera de cuprindere a asistenţei medicale, precum şi organizarea şi funcţionarea spitalelor.

Astfel, s-a statuat că asigurările sociale de sănătate reprezentau principalul mijloc de asigurare a ocrotirii sănătăţii, erau plătite atât de angajaţi, cât şi de angajatori şi constituiau una dintre principalele componente ale fondului de asigurări sociale de sănătate. Se mai prevedea posibilitatea organizării şi a altor forme de asigurări de sănătate (private) care nu erau obligatorii. Pe de altă parte, a fost definită şi delimitată sfera de cuprindere a asistenţei medicale, faptul că aceasta este garantată de stat. Se menționa că spitalele pot fi publice sau private, au personalitate juridică şi că este necesar să fie supuse unei evaluări referitoare la îndeplinirea cerinţelor de calitate a serviciilor medicale.

Europene. *Intervalul de timp 2009–2015* reprezintă ultima parte a perioadei analizate în prezenta lucrare şi a fost caracterizat atât prin fluctuaţia de tip recesiune-relansare economică, dar şi prin implementarea unor măsuri de reformă care au avut printre obiective sporirea rolului inițiativei private în respectivul domeniu de activitate, eficientizarea resurselor alocate, îmbunătățirea managementului instituțiilor medicale şi a salarizării personalului medical.

Măsurile de reformă adoptate la sfârşitul anilor 1990 au contribuit la demantelarea sistemului sanitar specific economiei de comandă şi la crearea unuia compatibil cu economia de piaţă, în cadrul căruia relaţiilor contractuale dintre fondurile de asigurare a sănătăţii şi furnizorii de servicii medicale le revenea un rol însemnat (Vlădescu *et al.*, 2008). Implementarea sistemului sanitar bazat pe asigurările de sănătate a contribuit şi la extinderea rolului iniţiativei private în respectivul domeniu de activitate, care a devenit în cursul anilor 2000 nu numai un jucător tot mai important în furnizarea de servicii medicale şi în modernizarea infrastructurii medicale, ci şi un factor cu un efect deloc neglijabil în susţinerea creşterii economice, precum şi în ocuparea şi utilizarea personalului de specialitate.

În perioada 2000–2008, modificările legislative referitoare la ocrotirea sănătăţii au avut ca principale obiective: asigurarea asistenţei sociale pentru persoanele vârstnice (2000), prevenirea SIDA şi protecţia persoanelor suferinde de respectiva maladie (2002), înfiinţarea Fondului naţional pentru accidente de muncă şi îmbolnăviri profesionale (2002), începerea descentralizării în domeniul infrastructurii publice legate de ocrotirea sănătăţii prin transferuri de la nivel central la nivel local (2002), relevarea drepturilor pacienţilor (2003).

În anul 2006, a fost adoptată o nouă lege a sănătăţii, prin care s-a încercat oferirea de răspunsuri adecvate la problemele cu care se confrunta sistemul sanitar în pragul aderării României la Uniunea Europeană. Respectivul act normativ a asigurat transpunerea *acquis*-ului comunitar şi, implicit, a facilitat integrarea ţării noastre în respectiva organizaţie supranaţională. Alte obiective ale legii au fost: consolidarea cadrului instituţional construit în intervalul 1997–2005, accesul egal al cetăţenilor la asistenţa medicală de bază, îmbunătăţirea calităţii serviciilor medicale, creşterea rolului medicinei primare şi a măsurilor profilactice, utilizarea raţională a resurselor materiale, umane şi financiare alocate, îmbunătăţirea semnificativă a stării de sănătate a populaţiei.

În intervalul 2009–2015, modificările legislative au avut printre obiectivele principale eficientizarea utilizării resurselor alocate ocrotirii sănătăţii şi compatibilizarea cu bunele practici din Uniunea Europeană, fapt care a determinat modificarea repetată a legii sănătăţii din 2006. De asemenea, au fost adoptate noi acte normative referitoare la: introducerea taxei de clow-back şi recalcularea preţului de referinţă pentru medicamentele prescrise (2009), descentralizarea administrării spitalelor publice (2010), lansarea sistemului naţional informatic integrat pentru asigurările de sănătate (2010), închiderea unor spitale care nu îndeplineau standardele pentru desfăşurarea activităţii (2011), introducerea reţetei electronice pentru medicamentele compensate (2012), implementarea Directivei europene referitoare la dreptul pacienţilor la asistenţă medicală în străinătate (2013), înfiinţarea Autorităţii Naţionale pentru Calitatea Managementului Asistenţei Medicale (2015), introducerea cardului naţional de asigurare de sănătate (2015), majorarea substanţială a salariilor personalului din sistemul sanitar public (începând din 2015). Totodată, a fost facilitată expansiunea tehnologiilor informaţionale în gestionarea sistemului sanitar, precum şi utilizarea de noi metode de management. Măsurile de reformă a cadrului

instituţional au fost acompaniate de mutaţii notabile în alocarea de resurse financiare de la bugetul de stat, care au fost sensibil influenţate de evoluţia ciclică a economiei.

DINAMICA CHELTUIELILOR PENTRU SĂNĂTATE ALOCATE DE LA BUGETUL DE STAT

În intervalul 1990–2015, resursele financiare alocate prin bugetul consolidat al statului pentru sănătatea publică au avut o tendinţă de creştere, în pofida fluctuaţiilor de amploare ale activităţilor economice, determinate de reimplementarea mecanismelor concurenţiale şi de deschiderea economiei către fluxurile externe de bunuri, servicii şi factori de producţie. Astfel, în raport cu anul 1990, în termeni reali, în anul 2015, cheltuielile bugetare pentru sănătate publică erau de peste 2,25 ori mai mari, cheltuielile per capita fiind de peste 2,63 ori mai mari (Tabelul 20.15).

Tabelul 20.15

Indicatori ai dinamicii cheltuielilor bugetare destinate sănătăţii publice în perioada 1989–2015

%

Anul	Cheltuieli pentru sănătate publică totale	Cheltuieli pentru sănătate publică per capita	Pondere cheltuieli pentru sănătate publică în:	
			Bugetul consolidat	Produsul intern brut
1989	93,5	93,7	6,58	2,4
1990	100,0	100,0	7,56	2,7
1999	120,6	124,6	12,51	3,8
2008	253,7	273,8	15,45	4,8
2015	225,2	263,6	12,10	4,1

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Creşterea importantă a alocaţiilor bugetare pentru sănătatea publică a fost obţinută în contextul majorării importanţei relative a respectivelor cheltuieli în bugetul consolidat al statului de la 7,56% în anul 1990 la 12,10% în anul 2015.

Astfel, **pe parcursul anilor 1990,** cheltuielile pentru sănătatea publică au crescut într-un ritm mediu anual de 2,37%. Dinamica respectivelor cheltuieli s-a corelat doar parţial cu starea generală a economiei. Majorări ale alocărilor de resurse bugetare au fost consemnate nu numai în contextul relansării economice dintre 1993 şi 1996, ci şi în unele perioade în care produsul intern brut a scăzut în termeni reali (1990–1991 şi 1998–1999). Între motivele, care au determinat o asemenea evoluţie, se numără adoptarea de modificări în domeniul protecţiei sociale, precum şi schimbările realizate în cadrul instituţional al sănătăţii publice.

În intervalul 2000–2008, boomul economic şi promovarea unei politici economice prociclice au permis creşterea într-un ritm mediu anual de 7,8% a resurselor bugetare alocate pentru dezvoltarea sistemului sanitar şi consolidarea cadrului instituţional creat la sfârşitul anilor 1990. Ponderea în produsul intern brut a cheltuielilor bugetare pentru domeniul de activitate analizat a crescut de la 3,8%

în anul 1999 la 4,8% în anul 2008. Majorarea respectivei ponderi în intervalul 2007–2008 a fost obţinută cu preţul generării unui deficit bugetar excesiv.

Între 2009 şi 2015, resursele bugetare alocate sistemului sanitar au avut o evoluţie instabilă. Astfel, recesiunea din intervalul 2009–2010 a impus adoptarea de politici de austeritate bugetară care au redus sensibil cheltuielile pentru sănătate publică în intervalul 2009–2011. Relansarea creşterii economice a determinat, în intervalul 2012–2015, majorarea cheltuielilor bugetare pentru funcţionarea sistemului sanitar, care au reprezentat 4,1% din produsul intern brut în anul 2015. Creşterea rapidă a resurselor financiare alocate între 2012 şi 2015 nu a putut compensa reducerile de amploare din intervalul 2009–2011, astfel încât nivelul atins în anul 2015 reprezenta în termeni reali doar 88,8% din volumul cheltuielilor pentru ocrotirea sănătăţii din anul 2008.

EVOLUŢIA REŢELEI SANITARE

Modificările operate în cadrul instituţional-legislativ, dinamica alocărilor bugetare şi dinamica demografică au modelat într-o măsură însemnată evoluţia reţelei sanitare. Astfel, în anul 2015, numărul de spitale, policlinici şi dispensare era mai mic decât cel înregistrat în anul 1989. În schimb, numărul de farmacii a crescut de peste 4 ori, de la 1.935 în anul 1989 la 7.758 în anul 2015 (Tabelul 20.16).

Tabelul 20.16

Indicatori ai reţelei de asistenţă medicală în perioada 1989–2015

Număr

Anul	Spitale	Policlinici	Dispensare	Farmacii	Paturi în spitale
1989	1.342	541	10.432	1.935	216.295
1990	1.165	540	11.377	1.948	217.285
1999	428	447	1.234	4.052	164.215
2008	458	269	213	6.127	138.184
2015	554	143	187	7.758	132.149

Sursa: Anuarul statistic al României.

Farmaciile au reprezentat instituţiile de asistenţă medicală în care iniţiativa privată s-a manifestat încă de la mijlocul anilor 1990, astfel încât gradul de privatizare era de 86,8% în anul 1999 (Tabelul 20.17)

Tabelul 20.17

Ponderea segmentului privat în numărul de unităţi de ocrotire a sănătăţii, în perioada 1999–2008

%

Anul	Spitale şi unităţi asimilate	Policlinici	Dispensare	Farmacii
1999	0,7	29,1	0,0	86,8
2008	6,6	91,4	0,9	92,1
2015	33,8	93,7	0,0	94,8

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Numărul de dispensare s-a redus cu 98,2%, în condiţiile neimplicării iniţiativei private în dezvoltarea respectivului tip de instituţie de asistenţă medicală. Numărul de policlinici s-a redus mai ales în perioada 1999–2015, de la 447 la 143, chiar şi în condiţiile majorării gradului de privatizare de la 29,1% la 93,7%. În fapt, implicarea iniţiativei private a stimulat raţionalizarea costurilor de funcţionare a policlinicilor şi, implicit, concentrarea activităţii.

În anii 1990, numărul de spitale s-a redus concomitent cu creşterea dimensiunii medii de la 186,5 paturi în anul 1990 la 383,7 în anul 1999. Între 1999 şi 2015, numărul de spitale s-a majorat cu 29,4%, de la 428 la 554, în contextul reducerii dimensiunii medii de la 383,7 paturi la 238,6 paturi. Respectivele evoluții au fost urmarea unei preocupări sporite pentru respectarea cerinţelor de utilizare eficientă a resurselor umane şi financiare alocate în cadrul spitalelor de stat, precum și al extinderii rolului inițiativei private, a cărei pondere a atins 33,8% în anul 2015. Totodată, au fost create premisele pentru introducerea de noi tehnologii medicale şi diversificarea serviciilor medicale oferite.

Ca urmare a acestor procese, densitatea reţelei de asistenţă medicală s-a modificat substanţial. Între 1989 şi 2015 s-a majorat numărul de farmacii per 1.000 de locuitori de la 0,08 la 0,39 (Tabelul 20.18). Numărul de dispensare per 1.000 de locuitori s-a redus de la 0,45 la 0,01, iar numărul de policlinici per 1.000 de locuitori s-a diminuat de la 0,02 la 0,01.

Tabelul 20.18

Indicatori ai densităţii reţelei de asistenţă medicală în perioada 1989–2015

Număr/1000 de locuitori

Anul	Spitale	Policlinici	Dispensare	Farmacii	Paturi de spital
1989	0,06	0,02	0,45	0,08	
1990	0,05	0,02	0,49	0,08	9,36
1999	0,02	0,02	0,05	0,18	7,31
2008	0,02	0,01	0,01	0,28	6,43
2015	0,03	0,01	0,01	0,39	6,67

Sursa: Calculat după Tabelul 20.6 şi *Anuarul statistic al României.*

Densitatea spitalelor a avut o tendinţă de reducere în anii 1990, a fost relativ stabilă în cursul relansării economiei dintre 2000 şi 2008 şi s-a majorat în intervalul 2009–2015. Numărul de paturi de spital per 1.000 de locuitori a avut o certă tendinţă de diminuare între 1990 şi 2008, de la 9,36 la 6,43. Uşoara creştere a indicatorului dintre 2008 şi 2015 este urmarea reducerii mai lente a numărului de paturi de spital decât numărul populaţiei totale.

DINAMICA PERSONALULUI MEDICAL ŞI A ACTIVITĂŢILOR SPITALICEŞTI

Redimensionarea instituţiilor de asistenţă medicală a însemnat în perioada 1989–2015 şi modificări importante în numărul şi structura personalului medical.

Pe ansamblul intervalului de timp analizat, s-a conturat o tendinţă de creştere a numărului total de personal medical de la 253.265 în anul 1989 la 284.831 în anul 2015 (Tabelul 20.19). Respectiva tendinţă nu a exclus manifestarea unor sinuozităţi în cursul anilor 1990, când dificultăţile procesului de transformare a economiei au determinat reducerea numărului total de personal medical într-un ritm mediu anual de –0,98%.

În intervalul 1999–2008, pe fondul măririi sensibile a resurselor bugetare alocate sănătăţii publice, numărul total de personal medical a crescut de la 229.476 la 272.675, într-un ritm mediu anual de 1,93%. Între 2008 și 2015, ritmul mediu anual de creștere a numărului total de personal medical a fost de 0,63%, în contextul instabilității cheltuielilor bugetare pentru respectivul serviciu public.

Tabelul 20.19

Personalul medical în perioada 1989–2015

număr

Anul	Medici	Stomatologi	Farmacişti	Personal medical mediu	Personal medical auxiliar	Personal medical total
1989	41.938	7.116	6.432	135.664	62.115	253.265
1990	35.096	6.717	6.286	131.949	70.315	250.363
1999	38.530	7.708	6.610	118.875	57.763	229.476
2008	50.267	11.901	11.704	132.464	66.339	272.675
2015	56.110	15.556	17.135	133.173	62.857	284.831

Sursa: Anuarul statistic al României.

Mărirea numărului total de personal medical a fost asigurată în esență de majorarea numărului de personal medical cu studii superioare. În anul 2015, numărul de personal medical mediu era mai redus cu 1,84%, iar numărul de personal medical auxiliar era mai mare cu 1,19% în comparație cu cel înregistrat în anul 1989. Astfel, ponderea personalului medical cu studii superioare s-a majorat de la 21,9% în anul 1989 la 31,2% în anul 2015. Concomitent, s-a redus ponderea personalului medical mediu de la 53,6% la 46,8% şi a personalului medical auxiliar de la 24,5% la 22,1% (Tabelul 20.20).

Tabelul 20.20

Structura personalului medical în perioada 1989–2015

%

Anul	Medici	Stomatologi	Farmacişti	Personal medical mediu	Personal medical auxiliar	Personal medical total
1989	16,6	2,8	2,5	53,6	24,5	100,0
1990	14,0	2,7	2,5	52,7	28,1	100,0
1999	16,8	3,4	2,9	51,8	25,2	100,0
2008	18,4	4,4	4,3	48,6	24,3	100,0
2015	19,7	5,5	6,0	46,8	22,1	100,0

Sursa: Calculat după Tabelul 20.19.

Tendinţa de majorare a efectivelor de personal medical, în contextul reducerii numărului populaţiei, a determinat creşterea densităţii personalului medical total cu 31,4%, de la 109,39 per 10.000 de locuitori în anul 1989 la 143,72 per 10.000 de locuitori în anul 2015 (Tabelul 20.21). Creşterea densităţii personalului medical a fost, în bună măsură, şi efectul majorării numărului de locuri în cadrul diferitelor componente ale învăţământului medical din România.

În ciuda acestor evoluţii pozitive, se menţin încă decalaje însemnate faţă de media Uniunii Europene în ceea ce priveşte densitatea medicilor şi a personalului medical mediu. Totodată, este de notat că pe parcursul ultimilor ani a fost practic lichidat decalajul României față de media Uniunii Europene referitor la densitatea stomatologilor și a farmaciștilor[10].

Tabelul 20.21

Densitatea personalului medical în perioada 1989–2015

Număr/10.000 de locuitori

Anul	Medici	Stomatologi	Farmacişti	Personal medical mediu	Personal medical auxiliar	Personal medical total
1989	18,11	3,07	2,78	58,60	26,83	109,39
1990	15,12	2,89	2,71	56,86	30,30	107,88
1999	17,16	3,43	2,94	52,93	25,72	102,18
2008	23,38	5,53	5,44	61,60	30,85	126,80
2015	28,31	7,85	8,65	67,19	31,72	143,72

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Mărirea numărului de medici şi de personal sanitar cu studii medii per 10.000 de locuitori a avut loc în contextul unei emigraţii masive a cadrelor medicale, mai cu seamă în ultimul deceniu, spre ţările cu economie de piaţă consolidată, precum Germania, Italia, Regatul Unit, unde nivelul salariilor acordate este sensibil mai ridicat în comparaţie cu România. Respectivul fenomen a creat şi creează probleme în funcţionarea sistemului sanitar pe multiple planuri. Pe de o parte, se irosesc eforturile depuse în cadrul sistemului de educaţie şi pregătire profesională pentru asigurarea de personal specializat pentru diferitele componente ale sistemului sanitar. Pe de altă parte, s-au generat şi se generează deficite structurale de personal, fapt care provoacă dificultăţi majore în derularea activităţilor legate de ocrotirea sănătăţii.

Chiar dacă densitatea personalului medical a avut o tendinţă de creştere, cronicizarea emigraţiei cadrelor medicale a determinat şi determină dezechilibre ale structurii de personal specializat şi afectează calitatea actului medical şi, implicit, starea de sănătate a populaţiei. Deficitele de personal medical se manifestă cu acuitate în plan teritorial, cele mai afectate fiind zonele cu un nivel de

[10] Vlădescu *et al.* (2016) arată că în anul 2013, pe ansamblul Uniunii Europene, la 10.000 de locuitori reveneau 34,7 medici, 67,3 stomatologi, 82,8 farmacişti şi 85,0 personal medical mediu.

dezvoltare economică şi socială mai redus. Totodată, comparativ cu media națională, densitatea personalului medical este semnificativ mai redusă în mediul rural, unde locuiește o populație îmbătrânită, care, pentru menținerea unei stări de sănătate acceptabile, necesită servicii medicale suplimentare.

Modificarea numărului de personal medical a avut loc în contextul unei tendinţe de reducere a activităţilor spitaliceşti şi medicale per capita în raport cu anul 1989. Numărul de internări per 1.000 de locuitori a avut o tendinţă de diminuare, nu lipsită de sinuozităţi, de la 225,8 în anul 1989 la 206,2 în anul 2015. Totodată, numărul mediu de zile de spitalizare s-a redus continuu, de la 10,9 în anul 1989 la 9,5 în anul 1999 și la 7,6 în anul 2015 (Tabelul 20.22).

Tabelul 20.22

Indicatori ai activităţii spitaliceşti

Anul	Pondere de naşteri asistate în entităţi medicale (%)	Număr de internări/1.000 de locuitori	Număr mediu de zile de spitalizare	Număr de tratamente/ pacient	Număr de zile de utilizare a paturilor de spital
1989	99,40	225,82	10,9	42,32	266,6
1990	99,13	201,20	11,1	41,02	247,1
1999	98,27	207,2	9,5	30,77	276,9
2008	97,85	259,7	7,6	...	299,2
2015	…	206,2	7,6	...	252,6

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României, Anuarul demografic* şi *Anuarul sanitar.*

Datorită extinderii activităţilor private din domeniul medical, dar şi acţiunii unor factori economico-sociali multipli, ponderea naşterilor asistate în unităţi medicale în totalul nou-născuţilor viabili a avut o uşoară tendinţă de reducere de la 99,40% în anul 1989 la 97,85% în anul 2008.

Și în cazul unor servicii medicale efectuate atât în spitale, cât şi ambulator, se observă o reducere a prestaţiilor per locuitor în anul 2015 comparativ cu anul 1989. Excepţia de la regulă a fost consemnată în cazul transfuziilor pe locuitor, care au crescut de 0,014 la 0,030 (Tabelul 20.23).

Tabelul 20.23

Evoluţii ale unor servicii medicale pe locuitor în perioada 1999–2015

Anul	Consultaţii	Trata-mente	Vaccinări, revaccinări	Radioscopii, radiografii, terapie Roentgen	Analize de laborator	Transfuzii	Vizite la domiciliu
1989	5,403	4,160	0,260	0,496	5,371	0,014	1,688
1990	4,593	3,662	0,222	0,462	4,699	0,011	1,294
1999	3,814	2,562	0,178	0,469	6,285	0,020	0,670
2008	4,525	1,128	0,332	0,140	4,740	0,020	0,150
2015	3,883	0,781	0,125	0,105	5,200	0,030	0,040

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Reducerea serviciilor medicale şi a activităţii spitaliceşti pe locuitor a fost un efect al schimbărilor operate în tehnologiile medicale şi al modului de organizare a activităţii spitaliceşti, dar şi al creşterii preţurilor la care acestea pot fi efectuate. Astfel, dinamica volumului respectivelor activităţi nu s-a corelat decât în mică măsură cu evoluţia ratei morbidităţii.

EVOLUŢIA MORBIDITĂŢII ŞI A SPERANŢEI DE VIAŢĂ

Reducerea volumului de servicii medicale per locuitor a avut loc în contextul unei evoluţii sinuoase a ratei generale a morbidităţii. Respectivul indicator a înregistrat o reducere în cursul anilor 1990, respectiv de la 863,43‰ în anul 1989 la 625,66‰ în anul 2015 (Tabelul 20.24). Acest fapt nu a însemnat o îmbunătăţire a stării de sănătate a populaţiei, ci reducerea într-o măsură însemnată a cererii pentru investigaţii medicale și diagnosticarea maladiilor, în contextul unui climat economic și social instabil.

Tabelul 20.24

Rata morbidităţii în perioada 1989–2015

‰

Anul	Rata morbidității	Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4	Grupa 5
1989	863,43	103,89	2,05	100,95	335,73	304,73
1990	736,28	95,05	1,83	96,40	305,28	212,98
1999	625,66	90,13	1,57	55,34	311,40	154,54
2008	667,88	116,44	2,45	79,19	319,91	113,20
2015	751,59	131,98	4,51	101,74	339,71	133,91

Notă: Grupa 1 include TBC, boli infecţioase, boli parazitare, boli reumatismale, grupa 2 include tumori benigne și maligne, grupa 3 include leziuni traumatice, tulburări mentale şi comportamentale, grupa 4 include boli respiratorii şi cardio-respiratorii, grupa 5 include boli digestive și boli genito-urinare.

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României* şi *Anuarul sanitar*.

În perioada 1999–2015, rata generală a morbidităţii s-a majorat de la 625,66‰ la 751,59‰ şi a depăşit nivelul înregistrat în anul 1990. A fost o consecinţă atât a extinderii metodelor de investigare a sănătăţii populaţiei, care a permis diagnosticarea cu mai multă acurateţe a diferitelor maladii de care suferă populaţia, cât şi a accentuării îmbătrânirii demografice.

Fenomenul îmbătrânirii demografice şi performanţele încă scăzute ale sistemului de sănătate publică au condus la majorarea ratei mortalităţii de la 10,68‰ în anul 1989 la 13,15‰ în anul 2015 (Tabelul 20.25). Între cauzele deceselor, cele mai importante au fost bolile respiratorii şi cardio-respiratorii, precum şi tumorile benigne şi maligne.

Tabelul 20.25

Caracteristicile mortalităţii în perioada 1989–2015

Anul	Rata mortalităţii infantile (‰)	Rata mortalităţii (‰)	Pondere în decese (%)				
			Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4	Grupa 5
1989	26,9	10,68	1,23	13,25	8,55	67,71	6,50
1990	26,9	10,65	1,25	13,35	8,63	68,03	6,10
1999	18,6	11,81	1,27	14,96	6,73	68,71	6,52
2008	11,0	11,77	1,02	18,36	7,26	65,34	7,06
2015	8,1	13,15	1,10	19,65	6,65	64,69	6,83

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României.*

Rata mortalităţii infantile a continuat să se reducă de la 26,9‰ în anul 1989 la 8,1‰ în anul 2015. Chiar dacă respectiva evoluţie reprezintă un progres evident al practicii medicale din România, se menţine încă un decalaj faţă de ţările dezvoltate, nivelul mediu al respectivului indicator pe ansamblul Uniunii Europene fiind de 3,8‰ în anul 2013 (Vlădescu *et al*., 2016).

Diminuarea ratei mortalităţii infantile a fost unul dintre factorii care au contribuit la creşterea speranţei de viaţă la 69,42 ani în anul 1989, la 69,74 ani în anul 1999 şi la 75,41 ani în anul 2015 (Tabelul 20.26). În fapt, speranţa de viaţă la naştere a stagnat în cursul anilor 1990, când a fost realizată partea cea mai dificilă a tranziţiei la economia de piaţă, şi a crescut semnificativ în contextul relansării economiei din intervalul 2000–2008, dar şi al accentuării îmbătrânirii demografice, determinate într-o măsură însemnată de rata scăzută a natalităţii şi de emigrarea pentru muncă a persoanelor din grupele de vârstă tinere.

Tabelul 20.26

Speranţa de viaţă la naştere în perioada 1989–2015

ani

Anul	Total populaţie	Bărbaţi	Femei
1989	69,42	66,51	72,41
1990	69,56	66,56	72,65
1999	69,74	66,05	73,67
2008	73,47	69,99	77,05
2015	75,41	71,96	78,91

Sursa: Anuarul statistic al României.

Creşterea lentă a speranţei de viaţă la naştere în cursul anilor 1990 a avut loc în contextul adâncirii decalajului de gen în favoarea femeilor de la 5,90 ani în anul 1989 la 7,62 ani în anul 1999. Majorarea semnificativă a speranţei de viaţă la naştere din intervalul 1999–2015 a avut loc concomitent cu reducerea decalajului de gen, care a fost de 7,06 ani în anul 2008 şi de 6,95 ani în anul 2015.

20.4. CONCLUZII

Sistemul sanitar, prin modul de organizare şi funcţionare, a acţionat în direcţia consolidării unităţii naţionale desăvârşite în anul 1918, prin faptul că a fost între primele domenii de activitate în care a fost aplicată o legislaţie unitară pe teritoriul naţional reîntregit. De asemenea, deoarece a avut și are ca principal obiectiv îmbunătăţirea stării de sănătate a ansamblului populaţiei, respectivul serviciu public a reprezentat și reprezintă un factor de creştere a calităţii capitalului uman şi de susţinere a dezvoltării economice pe termen lung.

Pe parcursul ultimului secol, rolul pozitiv al sistemului sanitar a fost jucat în condiţii interne şi externe cu un grad de complexitate ridicat. În perioada analizată, România a avut de făcut faţă unor şocuri externe (al Doilea Război Mondial, modificarea radicală a ordinii economice şi politice internaţionale de la sfârşitul anilor 1980 şi începutul anilor 1990) care au exercitat puternice presiuni în direcţia schimbării modului de funcţionare a serviciilor publice esenţiale. Pe plan intern, au fost înregistrate schimbări majore ale regimurilor social-politice, mutaţii de amploare ale structurii economiei, creşterea gradului de urbanizare a populaţiei, schimbări ale comportamentului demografic, precum şi mobilitatea profesională şi teritorială a unei părţi însemnate a populaţiei. În aceste condiţii, a fost imperios necesar ca pentru sistemul de sănătate publică să se găsească forme adecvate de organizare și funcționare.

În fiecare dintre cele trei mari etape ale evoluţiei economico-sociale a României din perioada 1919–2015, se evidenţiază o serie de tendinţe pozitive la care sistemul sanitar a avut contribuţii esenţiale, dintre care cele mai importante sunt: a) reducerea ratei mortalităţii infantile, b) creşterea speranţei de viaţă la naştere, c) eradicarea unor boli contagioase, d) reducerea impactului bolilor infecţioase şi sociale, e) extinderea accesului la asistenţa medicală de bază a cetăţenilor, indiferent de starea economico-socială a acestora, f) adoptarea de bune practici în acordarea asistenţei medicale, în concordanţă cu tendinţele care se manifestau şi se manifestă pe plan internaţional, g) consolidarea tradiţiilor şcolii medicale româneşti constituite înainte de Primului Război Mondial, atât în ceea ce priveşte diagnosticarea şi tratarea bolilor, cât şi în ceea ce priveşte implicarea medicilor în rezolvarea sau atenuarea unor probleme legate de starea precară de sănătate a unor categorii sociale.

Progresele realizate în cadrul sistemului sanitar au condus doar la reducerea parţială a decalajelor faţă de ţările dezvoltate în ceea ce priveşte unii dintre indicatorii sintetici ai stării de sănătate a populaţiei. De asemenea, nu întotdeauna au fost găsite soluţii adecvate pentru alocarea de resurse umane şi financiare, pentru utilizarea eficientă a respectivelor resurse, stimularea creşterii performanţei medicilor şi a altor categorii de personal medical, definirea rolului iniţiativei private în funcţionarea sistemului de sănătate publică.

În fapt, pentru fiecare dintre cele trei etape ale istoriei contemporane a României, se pot identifica atât progrese, cât şi neîmpliniri în funcţionarea sistemului de sănătate publică. Astfel, pentru **perioada 1919–1947**, principalele aspecte pozitive se referă la: a) implicarea corpului medicilor în soluţionarea unora dintre problemele sociale grave ale perioadei, cu deosebire în mediul rural, b) rolul personalului medical în protejarea vieţii persoanelor mobilizate pe front în cursul celui de al Doilea Război Mondial, c) consolidarea prestigiului internaţional al şcolii medicale româneşti, d) progresele realizate în asistenţa medicală din mediul urban. Neîmplinirile sunt legate, în principal, de: a) progresul lent al asistenţei medicale în mediul rural, b) menţinerea la nivel foarte ridicat a mortalităţii infantile, c) rata ridicată a morbidităţii generate de bolile infecţioase şi sociale, chiar şi în perioadele de relansare a economiei, d) dezechilibrele majore dintre mediul urban şi mediul rural în ceea ce priveşte densitatea personalului medical şi a infrastructurii medicale, e) accesul limitat la asistenţa medicală pentru categorii sociale importante.

În cursul economiei de comandă (1948–1989), progresele din funcţionarea sistemului sanitar au determinat: a) creşterea accesului la asistenţa medicală pentru cea mai mare parte a populaţiei, b) acordarea unei atenţii speciale unor grupuri sociale care necesită asistenţă medicală specializată (mame, copii, profesii expuse unor riscuri profesionale), c) reducerea rapidă a incidenţei bolilor infecţioase şi a unor boli sociale, d) reducerea semnificativă a mortalităţii infantile, e) creşterea speranţei de viaţă la naştere, în perioada de dezvoltare extensivă a economiei de comandă, f) alocarea relativ echilibrată în profil teritorial a resurselor umane şi financiare destinate sănătăţii publice. Deficienţele respectivului sistem sanitar s-au manifestat cu precădere în cursul fazei descendente şi al agravării crizei economiei de comandă şi s-au concretizat prin : a) stagnarea şi chiar reducerea speranţei de viaţă la naştere, b) reducerea în ritm lent a mortalităţii infantile, c) nivelul tot mai redus al eficienţei resurselor financiare alocate pentru îndeplinirea obiectivelor legate de asigurarea sănătăţii populaţiei, d) centralismul exagerat şi practicarea unui management sanitar de tip conservator.

În perioada 1990–2015, între progresele realizate de sistemul de sănătate publică, se numără: a) crearea şi dezvoltarea cadrului instituţional care a permis funcţionarea activităţilor de asistenţă şi servicii medicale în concordanţă cu logica economiei de piaţă, b) menţinerea standardului ridicat de pregătire a cadrelor medicale, c) preluarea unor bune practici din ţările dezvoltate, referitoare la sistemul de management medical, d) extinderea cooperării internaţionale în domeniul medical, e) reducerea mortalităţii infantile, f) extinderea utilizării tehnologiilor informaţionale şi a altor noi tehnologii de diagnosticare și tratament în medicina românească, g) precizarea drepturilor pacienților.

Deficienţele care se manifestă cu mai mult sau mai puţină acuitate în funcţionarea sistemului medical se referă la: a) decalaje însemnate faţă de ţările cu

economie de piaţă consolidată, în ceea ce priveşte rata morbidităţii referitoare la unele boli sociale şi contagioase, rata mortalităţii infantile, speranţa de viaţă la naştere, precum şi speranţa de viaţă în stare bună de sănătate, b) alocarea resurselor umane şi financiare este încă sub nivelul care ar asigura îmbunătăţirea semnificativă a asistenţei medicale, c) negăsirea unor modalităţi de remunerare a personalului medical care să stimuleze creşterea calităţii actului medical şi să diminueze migraţia externă către ţările dezvoltate, d) nu au fost încă puse în operă mecanisme sau modalităţi de organizare a activităţii medicale care să determine un raport adecvat între medicina de familie şi medicina de specialitate.

Din aceste motive, continuarea reformei şi găsirea de soluţii pentru sporirea substanţială a eficacităţii funcţionării sistemului sanitar, precum şi pentru îmbunătăţirea stării de sănătate a populaţiei rămân şi în viitorul previzibil unele dintre obiectivele cărora autorităţile publice şi alţi actori economici şi sociali este necesar să le acorde o atenţie deosebită.

BIBLIOGRAFIE

1. Aldea Anca, Vătăşelu Oana (2007), *Spitalul Brâncovenesc – Gloria apusă*, Jurnalul naţional, 8 ianuarie
2. Axenciuc Victor (1994), *La formation et le développement du marché intérieur modern en Roumanie. Etude et séries statistiques à long terme (1860–1947)*, Académie Roumaine, Institut National de Recherches Economiques, Bucarest.
2. Axenciuc Victor (1996), *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, Editura Academiei Române, Bucureşti.
3. Banu Gheorghe (1935), *Sănătatea poporului român*, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti.
4. Bărbulescu Elena (coord.) (2009), *Documente privind politica sanitară în România (1948–1964)*, Editura Mega, Cluj.
5. Bologa Valeriu, Brătescu George, Duţescu Bogdan, Milcu Ştefan (1972), *Istoria medicinei româneşti*, Editura Medicală, Bucureşti.
6. Bordea I. (1924), *Sănătatea poporului român*, Tipografia Cultura, București.
7. Chiriţă Livia (1997), *Scurt istoric al asistenţei medicale în România,* Medicina familiei, nr. 13, Timişoara.
8. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000), *Istoria economică a României*, vol. 2 (1939–1989), Editura Economică, Bucureşti.
9. Dobre Gheorghe (coord.) (1997), *Economia României în context european 1947*, Editura Fundației Științifice Memoria Oeconomica, București.
10. Gheţău Vasile (1978), *Speranţa de viaţă a populaţiei din România*, Viitorul social, nr. 1, Bucureşti.
11. Gusti Dimitrie (coord.) (1938), *Enciclopedia României,* vol. I, Asociația Științifică pentru Enciclopedia României, București.
12. Iancu Aurel (coord.) (2003), *Dezvoltarea economică a României. Competitivitatea şi integrarea în Uniunea Europeană*, Editura Academiei Române, Bucureşti.
13. Majuru Adrian (2007), *Eforia Spitalelor Civile*, Capital, decembrie.
14. Mezincescu Eduard (1947), *Sănătatea poporului român în lumina faptelor*, Bucureşti.
15. Milcu Ştefan, Duţescu Bogdan (coord.) (1980), *Istoria ştiinţelor în România. Medicina*, Editura Academiei, Bucureşti.

16. Pavelescu Florin Marius (2016a), *Ciclurile economice, evoluţia demografică şi funcţionarea sistemului sanitar din România în perioada 1859–1999*, ediţie revizuită, Editura Expert, Bucureşti.
17. Pavelescu Florin Marius (2016b), *Evoluţia cadrului instituţional şi dinamica sistemului educaţional al României în secolul al XX-lea*, Editura Expert, Bucureşti.
18. Poenaru Maria (2009), *Politica socială în România. Provocări actuale şi viitoare*, Editura Expert, Bucureşti.
19. Şuţa Alina Ioana *et al*. (2009), *Legislaţia sanitară în România modernă (1874–1910)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
20. Văcărel Iulian (coord.) (2016), *Cunoaşte România. Retrospectivă 2007–2013*, Editura Academiei, Bucureşti.
21. Vlădescu Cristian, Scîntee Gabriela, Olsavszky Victor, Allin Sara, Mladovsky Philipa (2008), *Health Systems in Transition, Romania*, Health System Review, Vol. 10, No. 3, p. 1–172.
22. Vlădescu Cristian, Scîntee Gabriela, Olsavszky Victor, Hernández-Quevedo Cristina, Sagan Anna (2016), *Health Systems in Transition, Romania,* Health System Review, Vol. 18, No. 4, p. 1–170.
23. WHO – World Health Organization, Regional Office for Europe & European Observatory on Health Care Systems (2000), *Health care systems in transition: Romania 2000*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen.

21. NIVELUL DE TRAI ŞI CALITATEA VIEŢII

IULIAN STĂNESCU

Studiul de faţă îşi propune să ofere cititorului o imagine sintetică privind nivelul de trai şi calitatea vieţii populaţiei României în cei 100 de ani care au trecut de la Marea Unire din 1918. Având în vedere perioada lungă de timp, apar ca necesare două operaţiuni preliminare. Prima este periodizarea, respectiv tratarea problematicii nivelului de trai şi a calităţii vieţii în faze sau etape distincte. Nevoia periodizării reiese, în primul rând, din schimbările structurale prin care a trecut societatea românească de-a lungul unui secol complicat. A doua operaţiune decurge din caracterul de sinteză al demersului nostru şi presupune introducerea în analiză doar a acelor surse relevante în cel mai înalt grad pentru variaţia nivelului de trai şi a calităţii vieţii.

Periodizarea pe care o propunem cititorului conţine patru etape: (1) perioada interbelică 1918–1940; (2) perioada celui de al Doilea Război Mondial şi primii ani postbelici 1941–1947; (3) perioada regimului comunist 1948–1989; (4) perioada de după revoluţia din decembrie 1989. Criteriile care au stat la baza periodizării includ evenimentele istorice majore (război mondial, revoluţie) care au determinat procese şi structuri sociale specifice fiecărei etape.

21.1. PERIOADA INTERBELICĂ

CARACTERIZARE GENERALĂ

O imagine destul de clară asupra nivelului de trai din această perioadă reiese din valoroasa moştenire intelectuală şi culturală a Şcolii sociologice de la Bucureşti, condusă de Dimitrie Gusti. Probabil că elementul cel mai important care se desprinde din monografiile săteşti constă în caracterul predominant alimentar al sărăciei. Potrivit lui Gusti (1968, p. 490), „alimentaţia (...) este vicioasă prin consumul excesiv de porumb, prin consumul redus de alimente animale, de alimente proaspete (numai 48% dintre gospodării au vacă de lapte), prin lipsa de pricepere în prepararea bucatelor şi prin igiena alimentară cu totul redusă”. Semnificativă în acest sens este alimentaţia timp de o săptămână, în vara anului

1938, a unui membru al familiei Spulber din Nereju (jud. Vrancea), pe care Gusti (1968, p. 451) a ţinut în mod deosebit să o redea în cadrul expunerii sale privind problema sociologiei. Pentru brevitate, redăm doar ziua de miercuri: „dimineaţa mămăliguţă cu un castravete murat; la prânz: nimic; la gustare: mămăligă rece cu 5 mere; seara: mămăligă cu castravete murat". În acest fel poate fi mai clar de unde provine veritabila grijă, ca să nu spunem obsesie, ce merge până în zilele noastre, a prezenţei proteinelor de origine animală în alimentaţie.

Pe baza datelor monografice culese în 1938 din 60 de sate, Golopenţia şi Georgescu (1941/1999) arată că două treimi dintre gospodăriile ţărăneşti studiate au înregistrat un excedent, iar o treime, deficit în bugetul gospodăriei. În linii mari, gospodăriile ţărăneşti erau dependente de veniturile din munca în afara gospodăriei, cauza fiind suprafaţa de pământ în proprietate insuficientă în raport cu nevoile. În cazul gospodăriilor sub 5 ha, produsul exploatării terenului nu acoperea nici jumătate din nevoi.

Victor Axenciuc (1999, p. 384–385), sintetizând nivelul de trai al ţărănimii, distinge trei categorii socio-economice. Cele mai prospere erau „gospodăriile înstărite" (10–50 ha), circa 250.000 sau 7% din total gospodării, care cumulau peste o cincime (21,2%) din suprafaţa însămânţată. Gospodăriile „mijlocii" (5–10 ha) „duceau o existenţă nesigură, fiind ameninţate de anii secetoşi, de greutatea taxelor şi impozitelor, cu venituri la limita conservării patrimoniului, a cheltuielilor prudente şi a consumului foarte modest". În această categorie intrau 560.000 de gospodării sau circa 17% din total, cu aproape un sfert (24,2%) din suprafaţa însămânţată. În fine, în a treia categorie intra marea masă a ţărănimii (sub 5 ha şi cei fără pământ), cam 2,5 mil. de gospodării cu totul. Acestea „aveau grele probleme de existenţă şi supravieţuire, (...) la limita unui trai biologic, majoritatea în lipsuri permanente, (...) fără nicio perspectivă reală de schimbare". Categoria „chiaburimii" este inclusă în gospodăriile „mijlocii" şi „înstărite" şi desemnează, după Ţâra (2011, p. 132), „ţăranii proprietari (...) între 10 şi 100 ha, care utilizau pe lângă munca proprie şi muncă salariată".

Analiza lui Mihail Manoilescu (1942/2002) de la finele perioadei interbelice asupra mărimii şi compoziţiei burgheziei rămâne de referinţă. După Manoilescu, burghezia română includea: marii industriaşi (circa 3.000); marii comercianţi (2.000) ● bancherii (1.500) ● marii agricultori (10.000) – categorie care cuprinde marii proprietarii ce deţin cel puţin 100 ha şi care reprezintă, în mare parte, fosta moşierime, intrată în rândurile burgheziei în urma reformei agrare; marii agricultori reprezentau 0,4% din totalul proprietarilor, dar controlau aproape 15% din suprafaţa însămânţată ● inginerii particulari (1.500) ● economiştii particulari (1.500) ● rentierii (persoanele inactive) din categoriile sus-menţionate (1.500). Rezultă un total al burghezei de 22.500 de persoane, echivalentul a 0,11% din populaţia României la finele perioadei interbelice, respectiv 0,4%, dacă luăm în considerare familia tipică de patru membri din interbelic; circa 44% din total burghezie este reprezentat de fosta moşierime.

În plus faţă de burghezi, Manoilescu introduce şi categoria de „pseudo-burghezi", în care regăsim persoane cu ocupaţii non-manuale şi studii superioare:

funcţionari publici (ingineri, economişti, înalţi funcţionari), profesori universitari şi secundari, avocaţi, medici, magistraţi, ofiţeri, ziarişti, scriitori, artişti diverşi, precum şi pensionari şi rentieri din aceste categorii. Rotunjind în sus, Manoilescu ajunge la un total general de 125.000 de pseudo-burghezi. Cu tot cu familii, rezultă mai puţin de 3% din total populaţie şi cam o cincime din populaţia urbană. Mai aproape de realitatea stratificării sociale interbelice este observaţia pe care o face Constantin Schifirneţ în studiul introductiv al ediţiei din 1992 a cărţii lui Manoilescu, şi anume că pseudo-burghezii aparţin, de fapt, clasei mijlocii, „care nu este nici burghezie, nici proletară, nici ţărănească" şi care include persoane cu calificare medie din mediul urban.

Particularităţile structurii etnice a populaţiei din România interbelică le regăsim şi în faptul că o minoritate semnificativă a burgheziei şi a claselor mijlocii (pseudo-burgheze) aparţin minorităţilor etnice. Manoilescu (1942/2002, p. 122–125) face numeroase trimiteri la „o proporţie mare de alogeni" pentru mai toate categoriile de burghezi şi de pseudo-burghezi. Spre exemplu, estimările şi datele sale pentru bancheri şi medici indică o pondere de o treime a alogenilor, dar după pierderile teritoriale din 1940. Ponderea ridicată a alogenilor varia teritorial şi în funcţie de concentrarea capitalului străin. Larionescu şi Tănăsescu (1989, p. 337) arată că, în 1935, peste 60% dintre consiliile de administraţie din industria extractivă nu erau de naţionalitate română, iar în 21 de localităţi urbane din Transilvania şi Banat, ponderea industriaşilor maghiari, germani, evrei etc. era de aproape 90%. Acest fapt, împreună cu suprapopularea, slăbiciunile economiei şi, după cum vom vedea, situaţia veniturilor populaţiei, a stat la baza tensiunilor sociale din interbelic, manifestate în plan politic prin suportul pentru extrema dreaptă în anii 1930.

Din zona ocupaţiilor non-manuale, funcţionărimea reprezenta un segment important, dar eterogen. Pe baza datelor din epocă, Measnicov (1938, p. 23) indică un total de circa 255.000 de persoane. Aici regăsim atât pseudo-burghezii lui Manoilescu şi marea masă a funcţionărimii din administraţie, cât şi corpul didactic (65.800 de persoane), clerul (21.300), ofiţerii şi subofiţerii forţelor armate (43.400), poliţişti şi funcţionari din Ministerul de Interne (21.100), personal tehnic şi auxiliar etc., precum şi funcţionarii administraţiei publice locale (45.000).

Salariaţii cu ocupaţii manuale şi non-manuale ai agenţilor economici, indiferent de forma de proprietate, reprezintă o categorie foarte eterogenă. La recensământul din 1930 au fost înregistraţi circa 1.022.000 de salariaţi, din care aproape 590.000 în mediul urban (Georgescu, 1938, p. 54). Aceştia includ funcţionarii de mai sus, dar şi salariaţii din întreprinderile de stat, circa 100.000 de persoane (Measnicov, 1938, p. 23), din care jumătate aparţineau căilor ferate. Supuşi proletarizării, respectiv cu un nivel al veniturilor similar salariaţilor, erau în mod cert servitorii (aproape 300.000), ucenicii (circa 95.000). Undeva mai aproape de proletarizare decât de veniturile şi nivelul de trai al claselor de mijloc se aflau lucrătorii pe cont propriu şi patronii de mici întreprinderi (327.000) din mediul urban. Cel mai adesea, aceştia erau deţinătorii unor mici ateliere individuale în care activau ca meseriaşi.

Ordinul de mărime al muncitorimii industriale este relativ dificil de stabilit. Axenciuc (1999, p. 298) estimează numărul total al salariaţilor din industrie şi transporturi la peste 700.000 în 1938, din care majoritatea lucrători. În analiza sa privind stratificarea socială în interbelic, Ţâra (2011, p. 164) apreciază muncitorimea în jurul a 500.000 de persoane. Nivelul de pregătire al personalului din industrie şi transporturi era pe cât de problematic, pe atât de revelator pentru nivelul general de dezvoltare al societăţii: 16% analfabeţi, două treimi absolvenţi de şcoală elementară, 5,5% de şcoală profesională, 9,2% de liceu şi doar 1% absolvenţi de studii superioare (Axenciuc, 1999, p. 298).

În privinţa nivelului de trai al claselor urbane, statistica preţurilor şi a costului vieţii a Institutului de Statistică din interbelic constituie un bun punct de pornire. Measnicov (1938, p. 25) citează pragurile de cheltuieli lunare ale unei familii din clasa salariaţilor mijlocii compusă din cinci persoane, din care trei copii: pentru Bucureşti – 10.500 lei; pentru oraşe mari – 7.500–9.000 lei; pentru oraşe cu viaţa mai ieftină – 5.500–6.000 lei. Measnicov prezintă şi distribuţia veniturilor salariale ale funcţionarilor, din care reiese că aproape 80% aveau salarii lunare sub 5.000 lei. Mai puţin de 5% dintre funcţionari aveau lefuri de 10.000 lei şi peste. Drept rezultat, funcţionarii îşi completau veniturile din alte surse, cum sunt alte activităţi generatoare de venit (gen meditaţii, post la licee private, în cazul profesorilor), veniturile din proprietate (chirii) sau prin corupţie.

Din păcate, nu dispunem de o situaţie comparabilă asupra salariaţilor din întreprinderi, îndeosebi a muncitorilor. Din datele lui Axenciuc (1992, p. 542–545) asupra salariilor nominale din industrie şi transporturi, reiese că salariile muncitorilor erau în medie sub cele ale funcţionarilor. Comparând salariile din 1934 ale muncitorilor din industriile alimentară, textilă şi metalurgică cu cele din 2016, conform *Buletinului lunar de statistică* nr. 12/2016 (INS, 2017c, p. 102–107), prin raportare la preţurile pentru trei alimente de bază – ouă, lapte, cartofi – pentru 1934 (ICS, 1940, p. 632), respectiv 2016 (INS, 2017b), reiese o putere de cumpărare a salariilor din 2016 mai mare de 1,5–1,8 ori faţă de 1934. Prin urmare, şi muncitorii din interbelic se aflau într-o zbatere permanentă pentru a face faţă cheltuielilor gospodăriei. Cel mai probabil, unele dintre familiile de muncitori îşi completau necesarul de hrană şi din ceea ce cultivau în propria gospodărie.

Nivelul de trai al populaţiei, îndeosebi al orăşenilor, a fost puternic afectat de criza din 1929–1933. În acei ani, şomajul a urcat la circa 300.000, coborând apoi spre 22.000 în 1937 (Academia Română, 2003, p. 142–143). Şi mai dureroase au fost „curbele de sacrificiu", cum au fost etichetate în epocă măsurile de austeritate luate la cererea creditorilor externi. Cele trei „curbe de sacrificiu" succesive (ianuarie 1931, ianuarie 1932, ianuarie 1933) au însemnat, fiecare, tăieri ale salariilor cu 10–15%, sistarea altor drepturi băneşti şi întârzieri la plata salariilor şi a altor drepturi sociale.

În România interbelică, consideră Vladimir Pasti (2006, p. 36), „piaţa este încă un mecanism secundar de distribuire". Cea mai mare parte a celor ocupaţi în agricultură – categorie ce includea 78,2% din populaţia activă totală la

recensământul din 1930 (Manuilă şi Georgescu, 1938, p. 155) – participau prea puţin sau deloc la relaţiile de piaţă şi îşi satisfăceau nevoile în principal prin consumul din resurse proprii (Golopenţia şi Georgescu, 1941/1999). Statul acţiona în distribuţia resurselor prin veniturile salariale ale angajaţilor săi şi prin redistribuire. În sfârşit, o caracteristică a societăţii interbelice era corupţia, ca mecanism de distribuire. Asupra acestui fenomen sunt disponibile atât mărturii despre legăturile dintre vârfurile statului şi marii capitalişti, cum este istoria îmbogăţirii industriaşului Malaxa, după premierul C. Argetoianu (Academia Română, 2003, p. 151–152), cât şi constatările operaţiunii de control al averilor din toamna anului 1940 (Axenciuc, 1999, p. 297). Corupţia la toate nivelurile afecta nivelul de trai al întregii populaţii, eroda coeziunea socială şi morala publică. În linii mari, sistemul de distribuţie din perioada interbelică reflecta caracterul preindustrial al economiei şi societăţii româneşti.

Inegalităţi masive în veniturile populaţiei şi polarizarea socială reprezintă o caracteristică importantă a perioadei interbelice. O imagine asupra acestor inegalităţi reiese din datele privind obligaţiile fiscale ale contribuabililor, citate de Vlad Georgescu (1992, p. 218): în anul 1938 erau 716 milionari (din care șapte cu venit de peste 10 mil.), 70.529 de persoane cu un venit anual de peste 100.000 lei, 304.400 de contribuabili cu venit de 20–40.000 lei. Adăugând la aceste persoane funcţionarii bine plătiţi şi straturile superioare ale chiaburimii, Sergiu Ţâra (2011, p. 188) estimează că „o pondere de 3–4% din populaţia ţării avea un nivel foarte ridicat de trai", în timp ce restul salariaţilor „se chinuia să supravieţuiască de la o zi la alta".

Mişcările sociale, îndeosebi grevele muncitoreşti, au reprezentat o consecinţă a polarizării sociale. Presiunea socială asupra guvernanţilor a fost intensificată în perioadele de criză economică (1918–1920, 1929–1933). Ioan Scurtu apreciază că cel puţin 50 de muncitori şi-au pierdut viaţa în urma reprimării grevelor tipografilor din 1918, a grevei generale din 1920, a grevelor minerilor din Lupeni din 1929, ale petroliştilor din Valea Prahovei şi ceferiştilor din Bucureşti din 1933, acestea reprezentând doar o mică parte dintre conflictele dintre lucrători şi patronat din epocă (Academia Română, 2003, p. 142).

CONDIŢII DE VIAŢĂ: URBANIZARE, LOCUIRE, UTILITĂŢI

România interbelică se afla într-un stadiu preindustrial de dezvoltare, fiind o societate cu un caracter pronunţat rural. În perioada interbelică, sporul natural mai ridicat din mediul rural decât cel din mediul urban a imprimat o tendinţă de uşoară creştere a proporţiei populaţiei rurale. Potrivit calculelor lui Axenciuc (1996, p. 17), ponderea populaţiei rurale creşte între 1920 şi 1939 cu 4 puncte procentuale, de la 77,8% la 81,8%. În ciuda avansurilor realizate, creşterea economică din interbelic a fost insuficientă pentru a declanşa un proces amplu de urbanizare, capabil de a schimba raportul urban-rural din structura populaţiei.

Acest fapt apare şi mai clar la o analiză mai atentă a nivelului propriu-zis de urbanizare a oraşelor. Potrivit datelor dintr-o anchetă sanitară din 1938, citate de Ioan Scurtu (2001, p. 30), din 176 de oraşe, în 74 nu exista reţea de alimentare cu apă curentă, iar în 123 nu exista canalizare. Tabloul devine şi mai clar dacă ţinem cont că aproape o cincime din populaţia activă ocupată în agricultură îşi avea reşedinţa în mediul urban (Georgescu, 1938, p. 50).

În privinţa gradului de electrificare, în 1938 erau alimentate 565 de localităţi, care însumau 24,5% din populaţie. Numărul gospodăriilor abonate la energie electrică era de aproape 436.000, echivalentul a doar 10,5% din totalul gospodăriilor (ICS, 1940, p. 500, 506). La oraşe, erau peste 395.000 de gospodării abonate, ponderea urcând la aproape 45% din totalul gospodăriilor în urban. În locuinţe, electricitatea era folosită aproape exclusiv pentru iluminat, din pricina puterii scăzute de cumpărare a populaţiei (Axenciuc, 1999, p. 380).

Locuinţele şi calitatea locuirii au reprezentat o problemă în perioada interbelică (Tabelul 21.1). Statistica locuinţelor realizată în 1929 de Ministerul Muncii arăta că, din cele 3,08 mil. de locuinţe din mediul rural, aproape 29% aveau podele de lemn, la restul pardoseala era din pământ lipit cu bălegar; peste o cincime (21,6%) aveau o singură încăpere; în privinţa acoperişului, la aproximativ 13% era din paie, 15% din stuf, 29% din şindrilă, 25% din tablă şi 19% din ţiglă (Academia Română, 2003, p. 159).

Tabelul 21.1

Locuinţe după materialul de construcţie al pereţilor exteriori

	1929	**1977**	**1992**	**2002**	**2011**
Urban					
Beton armat, prefabricate din beton, cărămidă, piatră sau înlocuitori	50,0	55,2	76,5	90,0	85,5
Lemn (bârne, bile)	20,0	4,7	2,3	2,1	2,1
Paiantă, chirpici, alte materiale similare	30,0	17,1	8,0	7,8	6,6
Alte materiale, informaţie indisponibilă					5,8
Rural					
Beton armat, prefabricate din beton, cărămidă, piatră sau înlocuitori	30,5	33,4	39,7	41,0	43,6
Lemn (bârne, bile)	33,0	20,3	15,8	15,4	12,1
Paiantă, chirpici, alte materiale similare	36,0	46,3	43,3	43,6	36,9
Alte materiale, informaţie indisponibilă		0,0	1,2		7,4

Surse: Academia Română (2003, p. 159), Axenciuc (1999, p. 381), *Recensămintele populaţiei şi locuinţelor,* 1977, 1992, 2002, 2011.

O criză a locuinţelor se manifesta în mediul urban. Un prim efect consta în supraaglomerarea în locuinţele existente. Numărul de locuitori pe clădire era de 6,5 în urban faţă de 4,5 în rural, cu un vârf de aproape zece locuitori pe clădire în Bucureşti. Al doilea efect era preţul ridicat al locuinţelor şi al chiriilor. În intervalul 1918–1938, în Bucureşti, oraş cu 631.000 de locuitori şi 158.000 de gospodării la recensământul din 1930 (Manuilă şi Georgescu, 1938, p. 138), au fost construite

din fonduri proprii ale populaţiei sau din împrumuturi 16.400 de locuinţe (Academia Română, 2003, p. 163). În mediul urban din interbelic au existat cartiere mărginaşe – aşa-numitele mahalale –, de regulă cu construcţii improvizate de locuinţe, cu străzi desfundate, fără canalizare şi cu apă din fântâni publice. Veturia Manuilă (1939) a lăsat o vie descriere a condiţiilor mai mult decât precare de igienă şi trai, care predispuneau la infecţii şi boli, din cartierul bucureştean Tei, pe atunci unul mărginaş al capitalei.

Condiţiile de viaţă din Bucureşti la finele perioadei interbelice sunt sintetizate în rezultatele recensământului din 1941. Aproape un milion de persoane (ICS, 1943, p. 360) locuiau în 105.000 de corpuri de casă, care cuprindeau 266.000 de apartamente. Din totalul corpurilor de casă, 24,2% erau din paiantă, restul din cărămidă. Din totalul apartamentelor: 21,1% foloseau apa de fântână, restul apă curentă; 53,4% foloseau WC comun în curte, fără apă, restul aveau canalizare; 54% erau abonate la electricitate; 89% foloseau lemne pentru încălzire, restul aveau instalaţii de încălzire cu calorifer; în bucătărie se foloseau lemnele drept combustibil. În fine, 28% dintre locuinţe dispuneau de aparate radio (Axenciuc, 1999, p. 378–379).

21.2. PERIOADA CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Dintre toate perioadele cuprinse în acest studiu, cea a celui de al Doilea Război Mondial şi a primilor ani postbelici (1941–1947) ridică cele mai mari probleme. Cercetarea calităţii vieţii şi nivelului de trai este îngreunată de caracterul incomplet şi fragmentat al datelor statistice. În 1941 a intrat în vigoare interdicţia de a publica date statistice, deşi colectarea lor a continuat (ICS, 1945a, p. 2). Publicarea anuarelor statistice a fost întreruptă între anii 1941 şi 1956. Principalele surse pentru perioada 1941–1947 cuprind: seria de publicaţii *Comunicări statistice* ale Institutului Central de Statistică (1945–1947) şi ale altor instituţii, documente de arhivă (stenograme ale Consiliului de miniştri, materiale informative privind starea de spirit a populaţiei), documente din epocă (monitoare oficiale, expunerea de motive la bugetul general, presă scrisă) şi memorii.

Perioada 1940–1947 se deschide cu pierderile teritoriale şi de populaţie din vara anului 1940. România intră în război prin alăturarea la invazia URSS de către Germania nazistă în 22 iunie 1941. În a doua fază, România trece de partea Naţiunilor Unite la 23 august 1944 şi încheie un armistiţiu cu aliaţii în 12/13 septembrie 1944, continuând participarea la război împotriva Germaniei naziste. Tratatul de pace între România şi aliaţi avea să fie semnat la 10 februarie 1947.

În sistemul de distribuţie apar modificări prin creşterea rolului statului, ca urmare firească a trecerii la economia de război. După Ioan Scurtu (2011), „la oraş, piaţa avea un rol decisiv”, iar la sat, „gospodăria ţărănească continua să fie închisă, iar cheltuielile foarte reduse”. Structura socio-ocupaţională şi cea a veniturilor

populaţiei a rămas similară cu cea din perioada interbelică. Ţărănimea forma marea majoritate a populaţiei (ICS, 1945a, p. 10), dar veniturile ţărănimii au continuat să fie foarte mici (Şandru, 1996, p. 410–426), iar exploataţiile agricole, dominate de mica proprietate şi după reforma agrară din martie 1945 (Golopenţia şi Onică, 2002, p. 486). În mediul urban, inegalităţile dintre veniturile salariale au urmat pattern-ul interbelic: cele dintre muncitori şi salariaţii tehnico-administrativi (Axenciuc, 1992, p. 542–543), respectiv cele dintre înalţii funcţionari publici şi restul funcţionarilor şi angajaţilor în serviciile publice (Decret-lege privind salarizarea funcţionarilor publici, 1941b). Conform stenogramelor Consiliului de Miniştri, poziţia relativă a muncitorilor pare să se fi îmbunătăţit într-o oarecare măsură, iar diferenţele de salarizare din sectorul public s-au mai atenuat (ANR, 2006, p. 393, 384). Motivaţia atenţiei sporite pentru nivelul de trai al muncitorilor era politică, de asigurare a ordinii publice (ANR, 2006, p. 332).

Anticipând oarecum prefacerile de după război, regimul Antonescu a căutat să promoveze „munca drept o îndatorire naţională a fiecărui român" (Decret-Lege pentru organizarea muncii naţionale, 1941a), mobilizând populaţia pentru lucrări publice, de folos obştesc etc. De asemenea, munca a fost promovată ca principală sursă legitimă de venit. În acelaşi timp, legislaţia muncii a devenit mai aspră: creşte numărul orelor de muncă, sunt suspendate concediile de odihnă, sunt militarizate întreprinderile de stat şi particulare, este introdusă „mobilizarea agricolă", adică rechiziţionarea locuitorilor de la sate pentru munci agricole etc. (Constantinescu, 2000, p. 54, 60–61, 72).

Dinamica veniturilor din salarii, pensii şi alte prestaţii sociale ale populaţiei a stat sub semnul scăderii valorii reale. Inflaţia mare – chiar hiperinflaţie începând cu 1944 – a determinat creşterea explozivă, de proporţii istorice, a indicelui costului vieţii. Din păcate, datele disponibile sunt doar pentru Bucureşti (Tabelul 21.2), unde costul vieţii era ceva mai mare decât în restul ţării. Singurele date oficiale disponibile privind dinamica reală a salariilor sunt doar cele privind funcţionarii publici administrativi. Conform şedinţei Consiliului de Miniştri din 9.02.1944, salariile în termeni reali ale diferitelor categorii de salariaţi din sectorul public erau mai scăzute faţă de 1940, iar faţă de 1913, chiar cu proporţii ce variau între 35 și 75% (ANR, 2007, p. 131–132).

Tabelul 21.2

Indicele costului vieţii în Bucureşti şi indicele salariului funcţionarilor publici administrativi, 1940 = 100

	1941	**1942**	**1943**	**1944**	**1945**	**1946**	**1947**
Indicele costului vieţii	143	211	285	429	2.537	15.561	362.543*
Indicele salariului funcţionarilor	106	94	96	87**			

Notă: * Decembrie 1947; ** decembrie 1944.

Sursa: Prelucrări ale autorului după ICS, *Comunicări statistice* nr. 2 (1945b, p. 15), nr. 19 (1948, p. 17).

În condiţiile în care alimentele şi mărfurile nealimentare erau, cu unele excepţii, libere pe piaţă, a apărut fenomenul de speculă, care s-a manifestat atât înainte de 23 august 1944 (ANR, 2008, p. 402), dar şi mai intens în anii 1945–1947 (Arhivele Statului din România, 1996).

Atât înainte, cât şi după 23 august, autorităţile au încercat să compenseze creşterea preţurilor şi raritatea bunurilor prin: (1) introducerea de economate – magazine cu regim special în care muncitorii şi funcţionarii puteau cumpăra alimente, mărfuri, lemne la preţuri oficiale, mai reduse – şi (2) raţionalizarea unor articole de bază (făină, orez, zahăr etc.). Guvernarea Ion Antonescu a căutat chiar să limiteze sporurile nominale ale salariilor, în ideea îmbunătăţirii nivelului de trai şi prin creşterea mărfurilor de pe piaţă – inclusiv prin economate şi bonuri de aprovizionare – şi de a mai modera astfel inflaţia (ANR, 2006, p. 337–340). Cu toate eforturile, inflaţia şi specula aveau să fie stăpânite decisiv abia prin reforma monetară din 1947.

Situaţia de război a însemnat şi creşterea nevoii de asistenţă socială, în special pentru invalizi, orfani, văduve de război. Au fost introduse prestaţii (beneficii) sociale pentru sprijinirea familiilor cu copii prin alocaţie lunară de 500 lei pe copil pentru funcţionari şi obligaţia întreprinderilor de a plăti 1.000 lei lunar pe copil pentru salariaţi. De asemenea, servicii sociale pentru familiile celor căzuţi în război şi alte categorii vulnerabile, inclusiv mese gratuite sau la preţuri modice erau oferite prin Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale (Scurtu, 2011), transformat după 23 august în Liga Operelor Sociale.

Structura consumului populaţiei a urmat, de asemenea, pe cea din interbelic, respectiv un nivel foarte ridicat de consum din resurse proprii pentru ţărănime şi un nivel ridicat al cheltuielilor pentru hrană şi îmbrăcăminte pentru populaţia urbană. Pe lângă puterea de cumpărare, nivelul consumului a depins de producţia agricolă şi de sistemul de aprovizionare, care includea şi transporturile. Sistemul de aprovizionare a reprezentat o slăbiciune majoră a economiei de război româneşti. În şedinţa de Consiliu din 6.08.1943, Mihai Antonescu, vicepreşedinte al Consiliului, atrăgea atenţia că „sunt atâtea incoerenţe în sistemul nostru economic, că, dacă nu supravegheaţi în permanenţă regimul de transporturi şi regimul de aprovizionări, (...) riscăm să ne blocăm, pentru că, lăsând pe seama iniţiativei private cererea de vagoane şi aprovizionările, riscăm, la un moment dat, să ne trezim cu regiuni supraabundente şi cu altele insuficient aprovizionate”.

Din cauza condiţiilor naturale, greutăţilor de război li s-au adăugat ani agricoli slabi în 1942, 1945 şi 1946, în care producţia de cereale, în special grâu şi porumb, a fost afectată de secetă (Axenciuc, 1996, p. 501, 517). Anii 1946–1947 au fost marcaţi de foamete, îndeosebi în zona de est a ţării. Din acest motiv, care se adaugă pierderilor umane şi materiale ale războiului (Belli, 2001, p. 45–48), considerăm că *anii imediat postbelici (1945–1947) au reprezentat perioada cu cel mai scăzut nivel de trai din întreg secolul 1918–2018*. Alte lipsuri importante cu care s-a confruntat populaţia în anii 1940–1947 au inclus încălţămintea şi îmbrăcămintea, din cauza nevoilor armatei (ANR, 2006, p. 333, 337, 340), precum

şi lemnele pentru foc, din motive de aprovizionare (ANR, 2008, p. 487–497). În căutarea rezolvării acestei probleme şi a economisirii combustibilului special (păcură), în timpul războiului au fost introduse gazele naturale în Bucureşti.

Deşi regimul Antonescu a continuat lucrările edilitare începute în interbelic, mai ales în capitală, calitatea locuinţelor a continuat să fie o problemă deosebită, îndeosebi pentru muncitori şi păturile sărace ale marilor oraşe. După vizita la fabrica „Rogiferul" a industriaşului Malaxa din Bucureşti, mareşalul Antonescu relata asupra condiţiilor de locuit în Consiliul de Miniştri din 2.3.1943 că „este cea mai oribilă exploatare a omului, în cea mai oribilă murdărie pe care poate să şi-o imagineze cineva – erau umbre de oameni care lucrau, nu oameni, exploatarea omului prin om şi prin distrugerea omului [...] Au venit oamenii de la ţară, s-au instalat în condiţiile cele mai mizerabile posibile [...] candidaţi la tifos, tuberculoză etc." (ANR, 2006, p. 133).

Evaluările populaţiei asupra nivelului de trai din perioada 1940–1947 reies din memorialistică şi mai ales din materialele informative privind starea de spirit a populaţiei, elaborate de organe din Ministerul de Interne. Din unele surse memorialistice citate de Scurtu (2011), cum ar fi academicienii David Prodan şi Gheorghe Zane, reiese o evaluare mai degrabă favorabilă perioadei de dinainte de vara anului 1944. Cel mai probabil, la originea acestor evaluări se află o degradare şi mai accentuată a nivelului de trai în primii ani postbelici faţă de anii 1940–1943. Materialele informative privind starea de spirit a populaţiei înregistrau diversele nemulţumiri pe principalele categorii sociale: nivelul salariilor comparativ cu preţurile; problemele cu aprovizionarea alimentelor şi a mărfurilor nealimentare, în special încălţăminte şi îmbrăcăminte, inclusiv pentru economate şi articolele raţionalizate; lipsa acută de hrană din perioada 1945–1947; condiţiile de muncă şi întârzieri la plata salariilor pentru muncitori etc. (Scurtu, 2011; Arhivele Statului din România, 1996).

Cetăţenii aparţinând minorităţilor naţionale au avut de suferit în perioada 1940–1947. Sub regimul Ion Antonescu, evreii – cetăţeni români şi din teritoriile sub ocupaţie militară – au fost victimele unor crime de război, deportări şi alte atrocităţi. Numărul acestora este estimat între 280.000 şi 380.000. Au fost supuşi unor deportări de o amploare mult mai redusă decât evreii şi circa 25.000 de romi/ţigani, din care circa 11.000 au pierit. De asemenea, au fost înăsprite legile rasiale şi antisemite iniţiate sub regimul regelui Carol al II-lea (Wiesel et al., 2004, p. 388, 326). Întreprinderi şi proprietăţi aparţinând evreilor au fost „românizate", rezultând „îmbogăţirea rapidă a unor elemente capitaliste" române şi germane (Constantinescu, 2000, p. 52). Cetăţenii români de origine germană au devenit membrii ai Grupul Etnic German, prin legea de constituire a organizaţiei din 1940. Cum aceeaşi lege „imprima *de jure* organizaţiei un caracter nazist, (...) ea va servi comisiilor locale şi de plasă ale reformei agrare din 1945 drept argument pentru deposedarea nemţilor din satele României de proprietăţile lor funciare" (Şandru, 2009, p. 36).

21.3. PERIOADA REGIMULUI COMUNIST

CARACTERIZARE GENERALĂ

După al Doilea Război Mondial, societatea românească a trecut printr-o serie de schimbări structurale pe toate planurile, aceasta trecând la o nouă formă de organizare, după modelul socialist dezvoltat în Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS) sub conducerea lui I.V. Stalin.

Studiul calităţii vieţii şi al nivelului de trai din perioada 1948–1989 ridică probleme deosebite. Sociologia românească înregistrează numai 31 de cercetări empirice de amploare în perioada 1948–1989 (Zamfir şi Filipescu, 2015, p. 101). Deşi aproape toate au fost finalizate publicistic, cea mai mare parte a acestora reprezintă cercetări monografice săteşti şi industriale, concentrate între 1957 şi 1974, mai puţin relevante la scară naţională. Ca atare, principalele surse de date pentru perioada 1948–1989 rămân recensămintele din 1956, 1966, 1977, precum şi anuarele statistice.

În ceea ce priveşte nivelul de trai al populaţiei, periodizarea realizată de Poenaru, Molnar şi Csorvassi (2000) rămâne de referinţă. Potrivit acesteia, cele peste patru decenii ale regimului comunist pot fi delimitate în trei perioade distincte.

Întâia perioadă cuprinde *primii ani postbelici, de recuperare de după al doilea război mondial*. Deşi perioada este caracterizată de creşterea veniturilor populaţiei, trebuie ţinut cont de baza foarte joasă de pornire, cauzată de o serie de factori: secătuirea economiei în cel de al Doilea Război Mondial; preponderenţa capitalului străin în axa de comandă a economiei, mai întâi prin acapararea vechilor poziţii ale capitalului vest-european de către capitalul german nazist, participaţii preluate ulterior de URSS în cadrul societăţilor mixte româno-sovietice tip sovrom. Perioada postbelică înregistrează o penurie cronică de bunuri de consum, îndeosebi de hrană în anii 1945–1947, care a impus o raţionalizare a acestora. Finalul acestei perioade este plasat în anii 1950, dar e dificil de marcat exact.

Conform seriilor seculare (în dolari 2000 la paritatea puterii de cumpărare) realizate de Axenciuc (2012, p. 40–41), PIB pe locuitor din anul 1950 este comparabil de cel din 1938, iar indicele produsului social depăşeşte valoarea din 1938 în 1951 (DCS, 1966, p. 103). Perioada de recuperare în privinţa nivelului de trai a durat şi mai mult. Seriile de date privind consumul mediu anual pe locuitor la principalele produse alimentare arată că nivelul din 1938 nu este depăşit în 1950, ci abia în 1960, punctul exact de inflexiune fiind cel mai probabil undeva în a doua parte a anilor 1950, dar care rămâne a fi stabilit de cercetări viitoare (CNS, 1990, p. 129).

A doua perioadă corespunde *creşterii economice semnificative de la finele anilor 1950 până la finele anilor 1970* (1960–1980) şi este caracterizată de creşterea nivelului de trai al populaţiei, acces universal la asigurări sociale şi servicii sociale, îmbunătăţirea infrastructurii şi a condiţiilor de locuit. Toate acestea au însemnat „scoaterea din sărăcie a marii mase a populaţiei” (Poenaru *et al.*, 2000,

p. 450), reprezentând practic efectele intrării României în modernitate în ceea ce priveşte calitatea vieţii, datorită procesului de industrializare. În anii 1970, economia începe să dea semne de slăbiciune care spre finele decadei se reflectă şi asupra nivelului de trai. Gaston-Marin (2000, p. 195–197), la acea vreme preşedinte al Comitetului de Stat pentru Preţuri, arată că reaşezarea generală a preţurilor ar fi fost necesară în 1974–1976. Pentru că aceasta ar fi dus la o scădere a venitului naţional şi posibile probleme sociale, dictatorul Nicolae Ceauşescu a dispus ca reaşezarea preţurilor să fie subordonată obiectivelor politice. În acel deceniu, România este grav afectată şi de calamităţi naturale: inundaţiile din 1970–1971, 1975, cutremurul din 1977. Începând cu 1978, se declanşează criza datoriei externe, fenomen economic decisiv pentru dinamica ulterioară a nivelului de trai şi a calităţii vieţii (Stroe, 2000, p. 375–377).

A treia perioadă cuprinde *anii 1981–1989, de criză prelungită*, marcaţi de efortul restabilirii echilibrului extern şi de politica de lichidare a datoriei externe, care au avut drept consecinţă în planul nivelului de trai şi al calităţii vieţii o „pauperizare a întregii populaţii" (Poenaru *et al.*, 2000, p. 450–451). Pauperizarea a inclus restrângerea ofertei de bunuri de consum, penuria cronică de produse alimentare şi nealimentare – fiind de notorietate cozile – şi, în final, chiar raţionalizarea.

Perioada comunistă se distinge prin natura şi structura sistemului de distribuire. Decizia politică ia locul pieţei ca sistem principal de distribuire. În mecanismul general de formare a veniturilor populaţiei, deciziile luate de conducerea partidului comunist erau puse în practică atât prin intermediul economiei de comandă (întreprinderi de stat, bănci etatizate, sistemul cooperatist etc.), cât şi prin intermediul propriu-zis al statului (sistemul de redistribuire, serviciile publice, salarizarea în sectorul public etc.). Cu tot procesul de etatizare al economiei – colectivizarea agriculturii şi naţionalizarea mijloacelor de producţie din celelalte ramuri –, piaţa nu a fost eliminată din sistemul de distribuţie, ci a rămas ca sistem secundar. Piaţa era prezentă atât formal (legal), prin vânzările pe piaţă ale meseriaşilor, liber-profesioniştilor şi mai ales ale ţăranilor independenţi şi colectivişti, cât şi informal, prin piaţa neagră, alimentată inclusiv prin furtul din întreprinderile socialiste şi cele din sectorul cooperatist.

Poenaru, Molnar şi Csorvassi (2000) prezintă o serie de trăsături sau particularităţi ale veniturilor populaţiei în perioada comunistă: dinamica veniturilor reale ale populaţiei, deşi pronunţat ascendentă, a fost inferioară ritmului creşterii economice; preponderenţa veniturilor din muncă (salarii şi venituri din agricultură) în structura veniturilor populaţiei; creşterea ponderii veniturilor din asigurări sociale şi beneficii sociale; promovarea unor *diferenţieri între categoriile sociale* favorabile muncitorimii şi defavorabile altor categorii: în principal ţărănimii şi pensionarilor din agricultură, secundar pensionarilor de asigurări sociale, precum şi personalului tehnic, economic şi socio-administrativ (TESA), care grupa lucrătorii cu activităţi non-manuale, inclusiv intelectualii; reducerea puternică a diferenţelor dintre salarii, cunoscută în epocă drept „omogenizare socială".

Sistemul de distribuire din perioada comunistă s-a confruntat cu *problema cointeresării materiale*, o trăsătură distinctivă a modelului sovietic de societate. După Alexandru Bârlădeanu, coordonatorul politicii economice în perioada 1955–1965, „călcâiul lui Ahile în sistemul economic socialist este absenţa cointeresării materiale a agenţilor economici. (...) Se punea problema cointeresării materiale şi în industrie, şi în agricultură. Noi eram în căutarea acelor forme. Faptul că nu le-am găsit – că nu am căutat să le găsim sau poate nici nu era posibil să le găsim – a dus la prăbuşirea sistemului socialist. Pentru că o economie nu se poate face cu funcţionari" (Betea, 2008, p. 134–135).

În ceea ce priveşte consumul populaţiei, structura cheltuielilor gospodăriilor a rămas, în linii mari, aceeaşi în toată perioada anilor 1960–1989. Cheltuielile pentru consumul alimentar şi băuturi a fost de circa 50% în cazul familiilor de salariaţi, între 63 şi 74% pentru familiile de ţărani, inclusiv ţărani pensionari, şi de 58–59% pentru familiile de pensionari de asigurări sociale (CNS, 1991, p. 125). Acestea erau urmate, în bugetul familiilor de salariaţi, de cheltuielile pentru îmbrăcăminte şi încălţăminte (16–18%) şi de cele pentru locuinţă şi înzestrarea cu bunuri (15–19%). O tendinţă importantă în consumul populaţiei este reprezentată de scăderea autoconsumului, respectiv a consumului din resursele producătorilor agricoli. Ponderea acestei categorii scade de la aproape 41% în 1950 la circa o cincime începând cu anii 1970, nivel la care se menţine până în 1989 (Poenaru *et al.,* 2000, p. 463). În schimb, ponderea consumului din comerţul cu amănuntul creşte de la aproape 38% în 1950 la un nivel cu puţin peste 60% în anii 1980. Această tendinţă este efectul industrializării şi urbanizării, reflectate în salarii şi pensii ca principalele surse de venituri ale populaţiei.

Din punctul de vedere al evoluţiei consumului populaţiei, cele peste patru decenii ale regimului comunist pot fi delimitate în două mari perioade distincte. Prima, care durează din 1950 până la izbucnirea crizei datoriei externe în anii 1978–1980, reprezintă cea mai lungă perioadă de creştere neîntreruptă a nivelului de trai al populaţiei din întreg secolul 1918–2018. Cu toate acestea, în anii 1950, populaţia încă se confrunta cu lipsuri şi greutăţi în consumul alimentar şi nealimentar. Consumul alimentar mediu anual pe locuitor din 1950 era inferior celui din 1938 la produse alimentare importante: cu circa o cincime la carne şi ouă şi cu jumătate în cazul fructelor. Raportat la 1960, când nivelul din 1938 fusese depăşit, consumul pe locuitor din 1980 era semnificativ mai mare – între 1,3 şi 2,6 ori – la toate mărfurile alimentare şi nealimentare (CNS, 1990, p. 129).

A doua perioadă este cea cuprinsă între 1980 şi 1989 şi reprezintă cea mai îndelungată perioadă de declin persistent al nivelului de trai din secolul 1918–2018. Din acest motiv, aceasta necesită o atenţie specială. În ciuda unei creşteri a veniturilor reale totale ale populaţiei de mai puţin de 6% între 1981 și 1989 (Poenaru *et al.,* 2000, p. 453), standardul de viaţă al populaţiei a cunoscut o degradare ce a rămas puternic întipărită în memoria contemporanilor (Zamfir şi Zamfir, 1999). Puterea reală de cumpărare a scăzut pentru cea mai mare parte populaţiei. Faţă de datele oficiale care indicau o creştere cu 5,9% a salariului mediu

real pentru 1981–1989, recalculările efectuate de Constantin Ionete (1993, p. 24–27) indică, din contră, o scădere cu circa 5 puncte procentuale. Erodarea puterii de cumpărare a avut drept sursă şi „sporirea însemnată a masei monetare", rezultată „în tensiuni deosebite în asigurarea fondului de marfă pentru satisfacerea cererii solvabile a populaţiei, ca efect al forţării exportului pe seama unor resurse care erau destinate pieţei interne" (Stroe, 2000, p. 341–388). Populaţia s-a confruntat cu „creşterea progresivă a rarităţii tuturor bunurilor, inclusiv a bunurilor alimentare de bază", la care „se adaugă o deteriorare rapidă a calităţii bunurilor" (Zamfir şi Zamfir, 1999, p. 37). La nivelul consumului, toate acestea s-au concretizat prin: scăderea cu 12% a consumului de energie electrică, inclusiv prin sistarea temporară a alimentării populaţiei; restricţionarea puternică a încălzirii centralizate din locuinţe şi de la locul de muncă începând cu iarna 1984/1985 (Poenaru *et al.,* 2000, p. 467); program redus de apă caldă pentru mai toate oraşele cu sisteme centralizate de apă caldă curentă şi, mai ales, reducerea consumului alimentar. Raportat la 1980, consumul mediu pe locuitor a scăzut cu 10% exprimat în calorii pe zi (de la 3.259 la 2.949), inclusiv cu aproape 20% la total kg/an de carne şi produse din carne. Scăderea nivelului de trai este oglindită şi în creşterea ponderii cheltuielilor alimentare în bugetele tuturor tipurilor de gospodării, mai pregnantă (cu circa 6 puncte procentuale) pentru cele de salariaţi şi ţărani (CNS, 1990, p. 131). Perioada este marcată de cozi şi, pe final, de reapariţia raţionalizării. Degradarea nivelului de trai al populaţiei a avut drept consecinţă şi mişcări de protest ale muncitorilor industriali, în ciuda regimului de dictatură de atunci. Prima mişcare de amploare a fost cea a minerilor din 1977, urmată de cea a muncitorilor din Braşov în 1987.

Dinamica nivelului de trai în comunism prezintă două ambivalenţe sau aspecte contradictorii. Prima, sesizată de Vladimir Pasti (2006, p. 85–87), este că bunăstarea materială în creştere a populaţiei din perioada de dezvoltare a comunismului (până în 1980) era însoţită de renunţarea la alte componente ale bunăstării, cum sunt drepturile şi libertăţile fundamentale, precum şi accesul real la puterea politică. În opinia noastră, a doua ambivalenţă este că, deşi populaţia a fost cea care a suportat aproape în întregime costurile modernizării României prin industrializare, nu a ajuns să se bucure de beneficiile acesteia şi de o viaţă prosperă. După trei decenii de creştere, a urmat un deceniu de degradare persistentă a nivelului de trai, mai ales la nivelul nevoilor de bază: hrană, încălzire, lumină. Ca urmare, populaţia României iese istovită din perioada comunistă.

CONDIŢII DE VIAŢĂ: URBANIZARE, LOCUIRE, UTILITĂŢI

Urbanizarea reprezintă unul dintre procesele fundamentale în modernizarea societăţii româneşti în perioada 1948–1989. Faţă de 19,2% în 1939, populaţia urbană înregistrează o pondere de 23,4% la recensământul din 1948 (primul pe teritoriul României, stabilit la Conferinţa de pace de la Paris din 1946), 31,3% la recensământul din 1956 şi 43,6% la cel din 1977. Începând cu 1985, populaţia

urbană este majoritară, atingând o pondere de 53,2% în 1989. Între 1948–1989, populaţia urbană creşte cu o medie anuală de aproape 210.000 de persoane, de la 3,7 la peste 12,3 mil. de persoane. Creşterea nu este însă liniară. Până în 1968, inclusiv la recensăminte, în mediul urban au fost cuprinse date referitoare la comune suburbane sau localităţi asimilate urbanului de ordinul sutelor (CNS, 1990, p. 49, 51). Procesul de urbanizare are la bază în principal migraţia sat-oraş, cauzată de industrializare (Rotariu *et al.,* 2017, p. 90–91), dar şi creşterea pe cale administrativă a mediului urban, prin modificări în statutul administrativ al aşezărilor umane. Spre exemplu, numărul oraşelor şi municipiilor creşte de la 183 în 1965 la 260 în 1989.

Electrificarea este un alt proces prin care viaţa românilor a intrat în modernitate. Din punctul de vedere al calităţii vieţii, aceasta a însemnat reducerea substanţială a cantităţii de timp alocate treburilor gospodăreşti, creşterea timpului liber şi uşurarea vieţii oamenilor, îndeosebi a femeilor. Faţă de 10,5% din total gospodării abonate la energie electrică în 1938, recensământul din 1966 consemnează că 83% dintre locuinţe erau iluminate electric, pondere ce urcă la 85,3% în 1977. Anchetele privind locuirea şi condiţiile de locuit ale Comisiei Naţionale de Statistică din 1981 şi 1990 indicau că 95,4%, respectiv 98,7% dintre familii aveau iluminat electric, conform datelor citate de Grigore Vâlceanu (2000, p. 474).

Creşterea cu aproape 46% a populaţiei totale între 1948 şi 1989, dar mai ales amploarea procesului de urbanizare, care a antrenat creşterea de peste 3,3 ori a populaţiei de la oraşe, au determinat o presiune puternică pe fondul de locuinţe, în contextul în care numărul şi calitatea acestora reprezentau o problemă în perioada interbelică. Potrivit estimărilor lui Vâlceanu (2000, p. 468–469), România a cunoscut o criză a locuinţelor în anii 1950, pe fondul declanşării industrializării: între 1948 şi 1956, populaţia urbană a crescut cu circa 150.000 anual, dar numărul locuinţelor noi a fost sub 20.000 anual.

Între 1951 şi 1989, în România au fost construite peste 5,5 mil. de locuinţe, din care 2,98 mil. din fondurile statului, întreprinderilor şi organizaţiilor cooperatiste şi obşteşti, iar restul de 2,54 mil. din fondurile populaţiei (CNS, 1991, p. 524–525), vârful fiind atins în anii 1970, în special în a doua parte a decadei. În deceniul opt au fost date în folosinţă 42,5% din toate locuinţele construite din fonduri publice sau ale întreprinderilor socialiste din perioada 1948–1989. După Vâlceanu (2000, p. 471), între 1966–1989, „în mediul urban, (...) creşterea fondului locativ a devansat dinamica populaţiei".

Din perspectiva calităţii vieţii, în memoria socială au rămas două elemente ambivalente legate de locuinţe şi politica de locuire din socialism. Primul ţine de volumul construcţiei de locuinţe şi de nivelul larg şi facil de acces la locuire pentru populaţie, fie prin închiriere, fie prin cumpărare în condiţii de creditare accesibile. În această privinţă, este de reţinut că politica de locuire din România a fost similară celei din celelalte state socialiste, atât la nivel de concepţie, cât şi ca volum comparabil al locuinţelor raportat la populaţie (Dan, 2006). Al doilea element ţine de politica de sistematizare, mai ales aspectul sensibil al dărâmării de locuinţe,

biserici şi alte monumente, precum şi cel al „sistematizării" satelor. Potrivit datelor lui Adrian Dan (1999, p. 451), între 1977 şi 1987 au fost demolate peste 182.000 de case, din care 98.000 la oraşe şi 84.500 la sate.

Anii 1980 au însemnat un declin cantitativ al construcţiei de locuinţe. Numărul de locuinţe date în folosinţă din fonduri publice scade progresiv până la 54.979 în 1989, nivel comparabil cu mijlocul anilor 1960.

În anul 1989, numărul de locuinţe depăşea numărul total de gospodării cu peste jumătate de milion de unităţi, conform datelor din balanţa fondului de locuinţe, citate de Vâlceanu (2000, p. 472). Cu toate acestea, la întrebarea dacă fondul locativ era suficient în raport cu cererea de locuinţe din partea populaţiei, răspunsul este mai degrabă nu, mai ales în contextul urbanizării şi al declinului demografic din rural. Vâlceanu (2000) şi Dan (2006) arată că, în ciuda eforturilor făcute şi a volumului de locuinţe construite, România se plasa în 1989 pe unul dintre ultimele locuri în Europa, atât la gradul de înzestrare a familiilor cu locuinţe, cât şi la confortul acestora, exprimat printr-o serie de indicatori precum numărul mediu de camere/locuinţă, suprafaţa locuibilă/cameră, numărul mediu de camere/ persoane etc. De asemenea, supraaglomerarea a rămas o problemă. Conform datelor din *Ancheta privind locuirea şi condiţiile de locuit din 1990* a Comisiei Naţionale de Statistică, aproape 73,1% dintre familii locuiau în locuinţe cu două şi trei camere, arată Vâlceanu (2000, p. 473).

Tabelul 21.3

Gradul de dotare a locuinţelor cu principalele instalaţii şi dependinţe (%)

	1966	**1977**	**1992**	**2002**	**2011**
Apă în locuinţă, total	12,2	29,5	51,6	53,2	79,0
Apă de la reţea publică	12,0	28,8	48,7	48,7	58,4
Apă caldă	5,2	20,2	43,1	43,4	59,5
Canalizare, total	12,2	29,5	50,7	51,1	68,5
Din reţea publică		25,6	44,3	44,6	48,8
Gaze naturale de la reţea publică	10,5	18,7	32,2	40,5	45,3
Baie		26,4	47,0	50,0	64,2
În locuinţă		24,4	46,3	49,1	62,4
Closet cu apă		22,5	47,1	50,5	61,2
În locuinţă		21,6	45,0	47,3	59,4
Instalaţie electrică	48,3	85,2	96,7	96,3	
Încălzirea locuinţelor					
Centrală termică, termoficare	15,8	20,4			45,7
Sobe combustibil solid	69,1	71,8			46,3

Surse: Recensămintele populaţiei şi locuinţelor, 1966, 1977, 1992, 2002, 2011.

Condiţiile de viaţă sunt reflectate şi în nivelul de confort al locuinţelor, observabil şi prin gradul de dotare a acestora cu instalaţii şi dependinţe. Conform datelor de recensământ şi din anchetele statistice, România a înregistrat progrese la acest capitol între anii 1948 şi 1989 (Tabelul 21.3). Cu toate acestea, la aceşti indicatori, arată Vâlceanu (2000, p. 476), România de la finele deceniului 9 se afla la nivelul atins de statele dezvoltate în deceniul 8. De asemenea, erau notabile diferenţele între mediile de rezidenţă. În mediul urban, ponderea locuinţelor racordate la reţelele publice de apă şi canalizare era între 81 și 87% în 1992, comparativ cu 3–11% în rural.

21.4. PERIOADA DE DUPĂ REVOLUŢIA DIN 1989: TRANZIŢIA ŞI NOUL CAPITALISM

Cele aproape trei decenii (1989–2018) de la revoluţia din decembrie 1989 şi până la centenarul Marii Uniri pot fi împărţite în două mari perioade: tranziţia şi noul capitalism.

În linii mari, procesul de tranziţie se încheie în România la mijlocul anilor 2000. Structura şi relaţiile de proprietate, ocuparea, veniturile şi condiţiile de viaţă ale populaţiei prezintă deja un alt tablou general între anii 2004 şi 2006 faţă de 1989–1990. La aceste considerente se adaugă statutul de economie de piaţă funcţională acordat de Comisia Europeană (2004) şi îndeplinirea celor două obiective ale proiectului de ţară al tranziţiei: aderarea la NATO (2004) şi la Uniunea Europeană (2007). Elementele unui nou capitalism, diferit de cel interbelic, cristalizate în perioada tranziţiei s-au extins şi consolidat treptat.

VENITURILE ŞI CONSUMUL POPULAŢIEI

Luând drept criteriu dinamica veniturilor şi a consumului populaţiei în raport cu nivelul anului 1989, se conturează două perioade. Prima corespunde tranziţiei şi acoperă degradarea nivelului de trai şi, mai apoi, revenirea la nivelul anilor 1989–1990. Un proces deopotrivă lung – cam un deceniu şi jumătate – şi sinuos. Revenirea la principalii indicatori ai anilor 1989–1990 plasează încheierea tranziţiei în intervalul anilor 2004–2008: consumul mediu pe locuitor de carne – 2004; venitul per capita – 2006 (Zamfir *et al.,* 2010, p. 12); câştigul salarial mediu real – 2007; pensia medie reală – 2008 (INS, 2006, 2017a). Caracterul sinuos reiese din dinamica neliniară a veniturilor şi a consumului, puternic erodate de recesiunile din 1990–1992 şi 1997–1999.

A doua perioadă corespunde noului capitalism. Creşterile semnificative ale veniturilor populaţiei din 2007–2008 au fost întrerupte de recesiunea din

2009–2010. Revenirea la valorile reale ale salariilor şi pensiilor de dinaintea recesiunii s-a realizat în șase ani. Începând cu anul 2016, se observă o reluare a creşterii veniturilor populaţiei, mai ales a salariilor, într-un ritm susţinut, similar anilor 2006–2008.

Schimbările structurale din tranziţie asupra economiei şi relaţiilor de proprietate îşi regăsesc corespondent şi în structura veniturilor populaţiei. Faţă de perioada comunistă, piaţa ia locul statului ca sistem principal de distribuire. Dezetatizarea a însemnat (re)apariţia veniturilor din proprietate şi din capital – chirii, rente, dobânzi, dividende, tranzacţii cu valori mobiliare etc. Rezultatele anchetei sociologice a ICCV din 1994 (Stroie, p. 40) indicau că veniturile din proprietăţi şi profit acopereau 14% din veniturile totale ale celor mai bogaţi 10% din populaţie. Efectele dezindustrializării şi decolectivizării sunt observabile în structura veniturilor populaţiei, prin scăderea în tranziţie a ponderii veniturilor salariale şi, respectiv, creşterea ponderii veniturilor din prestaţii sociale şi a contravalorii consumului din resurse proprii (Figura 21.1).

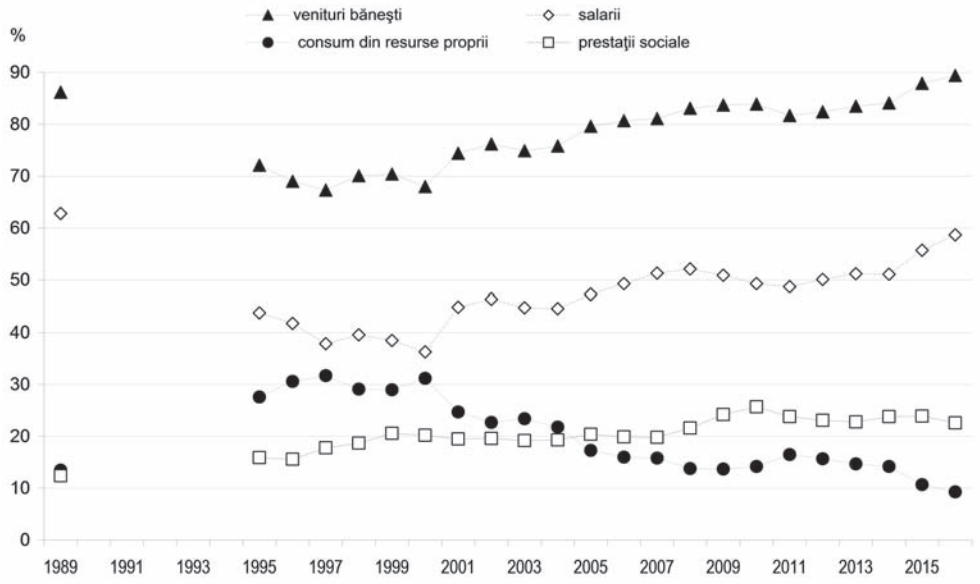

Surse: Ilie, 2006, p. 271; INS, *Anuare statistice* (2003–2017).

Fig. 21.1. Structura veniturilor populaţiei, 1989–2016.

Alături de schimbările în sistemul de distribuţie, trăsătura definitorie a tranziţiei constă în privatizare, proces care a implicat, după Vladimir Pasti (2006, p. 507), „transferul celei mai mari părţi a avuţiei naţionale în proprietatea a cel mult 1% din populaţie, în condiţii care nu pot fi stabilite şi cu atât mai puţin legitimate”. Schimbările în nivelul de trai al populaţiei au fost determinate nu doar de

schimbările în sistemul de distribuţie, ci şi prin transferul avuţiei „întregului popor” moştenite de la defunctul regim socialist.

Alegerea persoanelor care au beneficiat de cea mai mare parte a acestui transfer de avuţie unic între 1918 şi 2018 reprezintă o problemă morală, de justiţie socială sau, în termenii lui Pasti, de legitimitate, care însă rămâne una deschisă. Cătălin Zamfir (2015, p. 37) indică punctul sensibil al problemei: „*privatizarea* şi *retrocedarea proprietăţii* au reprezentat sursa principală a generării unui complex sistem de corupţie care a cuprins întregul stat”. Din acest motiv, Zamfir (2015, p. 34) consideră că, „în perioada tranziţiei, corupţia nu este un act deviant strict individual, ci principalul instrument al constituirii noii clase bogate”.

La aproape 30 de ani de la declanşarea procesului de privatizare, cunoaşterea asupra distribuţiei avuţiei în societatea românească – cine/cât la sută deţine din total avuţie – este şi mai lacunară decât în cazul veniturilor. Din acest motiv, apare ca necesară o inventariere a avuţiei la nivel naţional, pe baza unei declaraţii individuale de patrimoniu, completată de finalizarea lucrărilor de înregistrare sistematică din cadrul programului naţional de cadastru.

Dinamica principalelor tipuri de venituri ale populaţiei, salariile şi pensiile de asigurări sociale, prezintă o evoluţie sinuoasă după 1989 (Figura 21.2), dependentă de recesiunile tranziţiei (1990–1992, 1997–1999) şi cea din noul capitalism (2009–2010).

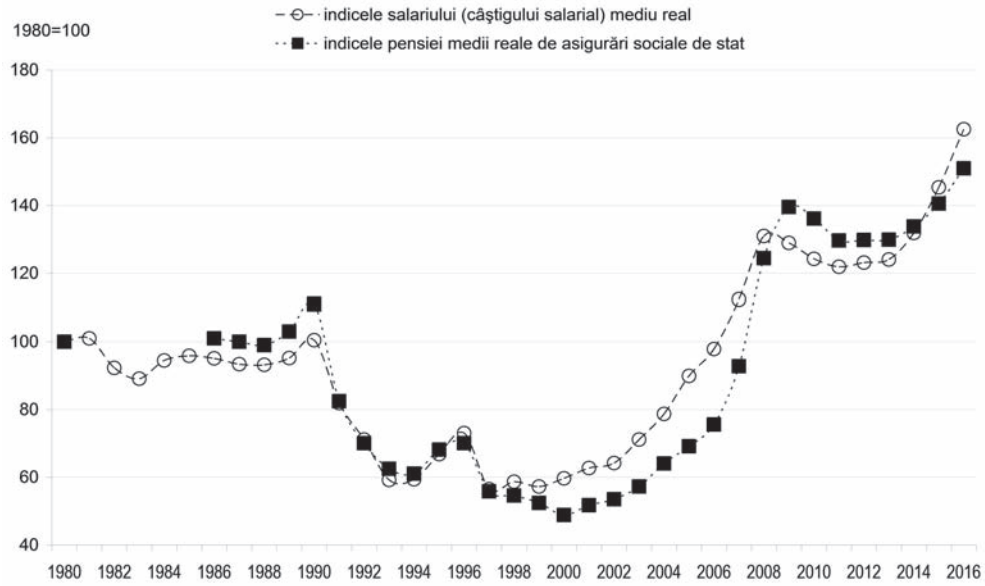

Surse: Prelucrări ale autorului după *Anuarele statistice*, 1990–2016; baza INS TEMPO-online şi Ionete, 1993, p. 25.

Fig. 21.2. Indici ai principalelor venituri ale populaţiei, 1980–2016.

O primă observaţie este că declinul salariilor şi pensiilor din perioada de tranziţie reprezintă o continuare a celei din ultimul deceniu al regimului comunist. Revenirea la nivelul din 1990 în termeni reali a salariului (câştigului salarial) mediu şi a pensiei medii de asigurări sociale din anii 2007 (salariu)–2008 (pensie) marchează, aşadar, şi revenirea la nivelul din 1980. Aşa cum se observă din Figura 21.2, avem de a face cu o criză neobişnuit de lungă a nivelului de trai, de 27–28 de ani (1980–2007/2008), adică mai bine de un sfert din întregul secol de după Unire.

Declinul nivelului de trai din anii 1990 se aseamănă mai mult cu perioadele 1919–1924 şi 1944–1947, fiind marcat de restrângerea ocupării salariale şi hiperinflaţie. Pe de altă parte, erodarea puterii de cumpărare ce a însoţit recesiunea 2009–2010 a avut la bază şi decizia politică a tăierii salariilor din sectorul public cu 25%, într-o manieră foarte similară celor trei succesive „curbe de sacrificiu" (tăieri de salarii de 10–15%) dintre 1931 şi 1933, dar şi deciziei de tăiere cu 10–20% a consumului populaţiei din anii 1980.

Raportul dintre pensia medie de asigurări sociale de stat (fără agricultori) şi salariul mediu net s-a deteriorat sensibil de la 45–49% în ultimul deceniu al perioadei comuniste către limita inferioară a intervalului 40–45% şi chiar sub 40% în perioada tranziţiei (Zamfir, 2011, p. 50). Începând cu finalul anilor 2000, perioada noului capitalism aduce o îmbunătăţire a poziţiei relative a pensiei medii de asigurări sociale (fără agricultori) faţă de salariul mediu, raportul fiind în intervalul 51–56% între 2009 și 2015 (INS, 2013, 2017a). În ceea ce priveşte veniturile din pensii, două aspecte rămân problematice, chiar controversate: pensiile agricultorilor şi pensiile speciale, în fapt, o categorie de pensii ocupaţionale în care sunt cuprinşi foşti angajaţi din armată, poliţie şi servicii de informaţii, foşti magistraţi, diplomaţi, parlamentari, funcţionari parlamentari, personal aeronautic civil, personal auxiliar din justiţie, personal de la Curtea de Conturi.

În perioada de tranziţie, rolul statului în asigurarea nivelului de trai al populaţiei se schimbă fundamental. La nivelul sistemului de distribuţie, statul (re)vine la o poziţie secundară, în urma pieţei. Sistemul de redistribuire, care include politica fiscală şi politicile sociale, completează rolul statului în mecanismul general de formare a veniturilor populaţiei. După cum vom vedea ulterior, principalul efect cumulat al restrângerii redistribuirii constă în adâncirea inegalităţilor sociale. Prin politica fiscală, redistribuirea s-a restrâns prin: regim fiscal lax al taxării proprietăţii (averii); abandonarea impozitării progresive în favoarea cotei unice, respectiv o cotă proporţională de 16%, indiferent de mărimea venitului salarial, cu perspectiva reducerii la 10% începând cu 2018; renunţarea, începând cu 2005, la impozitul pe venitul global; creşterea ponderii impozitelor indirecte în total venituri fiscale; impozitarea ridicată a factorului muncă în raport cu factorul capital: cote ridicate de contribuţii sociale pentru salarii – 57% în 2002 (Bercea, 2003, p. 396); în jur de 40%, cu tendinţă uşor descendentă, după 2010 –, respectiv impozitarea laxă a factorului capital (16% impozit profit, eliminarea treptată a impozitului pe dividende).

La nivelul politicilor sociale, restrângerea redistribuirii se referă la serviciile publice oferite populaţiei, în special sănătate şi învăţământ, şi, în sens larg, la finanţarea cheltuielilor sociale. „Dacă ţările dezvoltate investesc peste 30% din PIB în sfera politicilor sociale, România investeşte mai puţin de jumătate din media UE (media anilor 2000–2007): 16,4%, sub toate ţările europene care au trecut prin tranziţie" (Zamfir *et al.,* 2010, p. 8).

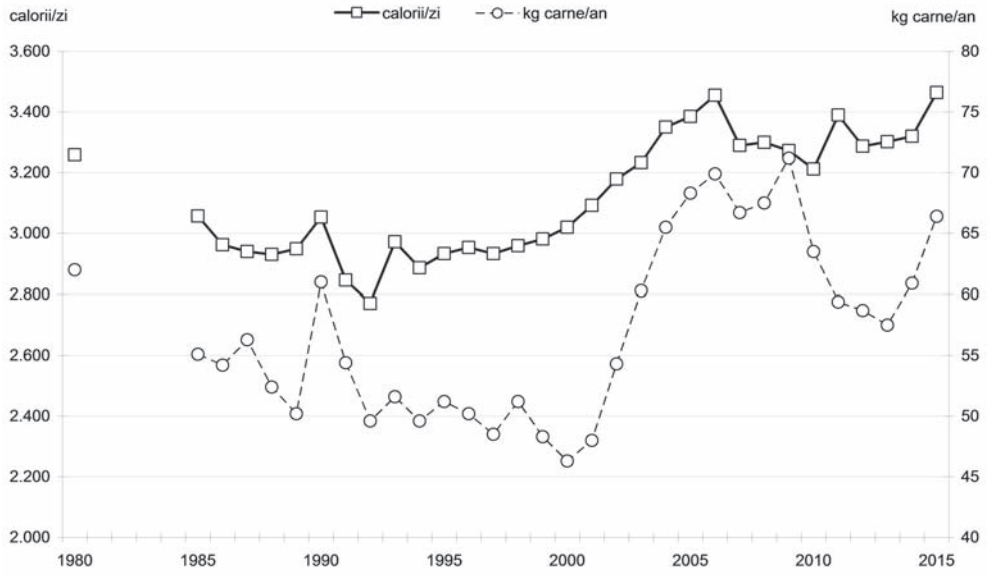

Surse: CNS (1990–1991); INS (2003–2016).

Fig. 21.3. Consumul alimentar, 1980–2015.

În ceea ce priveşte *consumul populaţiei*, *structura bugetului gospodăriilor* prezintă modificări importante. Ponderea consumului alimentar în cheltuielile totale de consum ale gospodăriilor creşte la circa 60% în anii '90, ca urmare a scăderii în termeni reali a veniturilor. Pe tipurile de gospodării din modelul statistic al INS pentru care sunt posibile comparaţii pe termen lung – salariaţi, ţărani, pensionari –, ponderea consumului alimentar revine la un nivel comparabil cu 1980 abia la mijlocul anilor 2000 (CNS, 1991, p. 125; INS, 2007, p. 256). Începând cu anii 2004–2006 şi intrarea în perioada noului capitalism, structura bugetului gospodăriilor se modifică, în sensul unui declin de durată al ponderii cheltuielilor pentru consumul alimentar – chiar încetinit de recesiunea 2009–2010 –, ce coboară la 44% în trimestrul II 2017 (INS, 2017b).

Consumul mediu alimentar al populaţiei de după 1990 (Figura 21.3), exprimat în calorii pe zi şi, respectiv, kg de carne şi produse de carne pe an, completează imaginea unei crize neobişnuit de lungi, de circa un sfert de secol, a

nivelului de trai. Perioada de tranziţie apare drept o continuare, şi nu o ieşire din criza anilor 1980. La capitolul consum alimentar, criza avea să fie depăşită abia în anul 2004. Chiar dacă nu atât de dură, recesiunea începută în 2009 a marcat negativ consumul de carne al populaţiei pe jumătate de deceniu.

Gradul de dotare a populaţiei cu bunuri de folosinţă îndelungată cunoaşte o schimbare pozitivă după 1989. Raritatea bunurilor de consum din perioada comunistă este depăşită. Dacă în comunism cererea solvabilă a populaţiei nu se întâlnea cu oferta, în tranziţie, oferta de bunuri de consum a avut dificultăţi de întâlnire cu o cerere solvabilă din partea populaţiei. Boomul consumerist cunoaşte două perioade importante: începutul anilor 1990 şi perioada de final a tranziţiei la mijlocul anilor 2000, când creditul de consum devine larg disponibil şi, odată cu el, decolează consumul populaţiei de bunuri de larg consum – electronice şi electrocasnice, dar şi autoturisme. În această privinţă, numărul de autoturisme la 100 de gospodării creşte de la 5,02 în 1989 (CNS, 1991, p. 124) la 30,5 în 2016, iar ponderea gospodăriilor ce deţin cel puţin un autoturism a atins 37% în 2016 (INS, 2017b). Tot din perspectiva consumului, o evoluţie pozitivă a standardului de viaţă este dată şi de apariţia unor noi tehnologii ce ţin de comunicaţii de masă şi digitalizare: telefonie mobilă şi fixă, internet, calculatoare, laptopuri, smartphone-uri etc. În anul 2016, ponderea gospodăriilor ce deţin un laptop sau un calculator personal urcă spre două treimi (INS, 2017b), iar numărul conexiunilor mobile depăşeşte numărul total de locuitori (INS, 2017a, p. 595).

Balanţa dintre veniturile şi consumul populaţiei denotă o presiune constantă pe bugetul gospodăriilor. Cu toată creşterea substanţială a veniturilor în termeni reali din perioada noului capitalism, o parte substanţială dintre gospodării are dificultăţi în a face faţă cheltuielilor curente. Ponderea gospodăriilor care nu au putut efectua la timp unele cheltuieli a crescut în perioada 2007–2016 de la 24% la 34%, cu un vârf de 38% în 2014. În ciuda restrângerii ponderii consumului alimentar în bugetul gospodăriei, presiunea se resimte din două surse principale. Prima ţine de aspiraţii noi şi privaţiuni vechi, ce fac parte din standardul de viaţă în mişcare al populaţiei. Aceste bunuri reprezintă nevoi de consum acumulate, dar nesatisfăcute în criza prelungită a nivelului de trai 1980–2004/2006, la care se adaugă alte nevoi de consum induse de noile tehnologii, cum ar fi deţinerea unui calculator, smarphone ori accesul la internet. A doua sursă derivă din cantitatea şi calitatea în declin a bunurilor şi serviciilor publice, îndeosebi sănătatea, învăţământul, locuirea. Ca atare, chiar şi gospodăriile relativ mai bine poziţionate pe scara veniturilor, mai prospere, din mediul urban resimt această presiune, prin cheltuieli cum ar fi: grădiniţă şi şcoală privată, costuri asociate şcolii (rechizite, manuale), indiferent dacă învăţământul este sau nu gratuit, abonament privat de sănătate, analize, tratamente, consultaţii la medici specialişti, medicaţie, rată la locuinţă, rată la maşină etc. Deşi astfel de cheltuieli nu sunt încă pe deplin cuprinse în modelul statistic al INS, creşteri ale ponderii cheltuielilor cu bunuri nealimentare şi servicii sunt observabile la capitole cum ar fi educaţia, sănătatea, transportul şi telecomunicaţiile (INS, 2017b).

Timpul liber reprezintă o dimensiune importantă a calităţii vieţii, care cunoaşte schimbări importante în perioada de tranziţie. Datele din programul de diagnoză a calităţii vieţii al ICCV arată că, în perioada anilor 1990–1999, numai mersul la biserică a cunoscut o creştere. Restul activităţilor au fost în situaţia unui declin, fie redus spre moderat, în cazul televiziunii, fie masiv, în cazul lecturii, consumului de ziare, reviste, frecventării cinematografelor, mersului la spectacole, petreceri, întâlniri, activităţi sportive, excursii la sfârşit de săptămână (Urse, 2005, p. 303–304). Aceste schimbări ţin atât de incapacitatea populaţiei de a suporta costurile acestor activităţi, cât şi de o schimbare de pattern de petrecere a timpului liber, ce continuă ulterior prin dislocarea televiziunii de către internet.

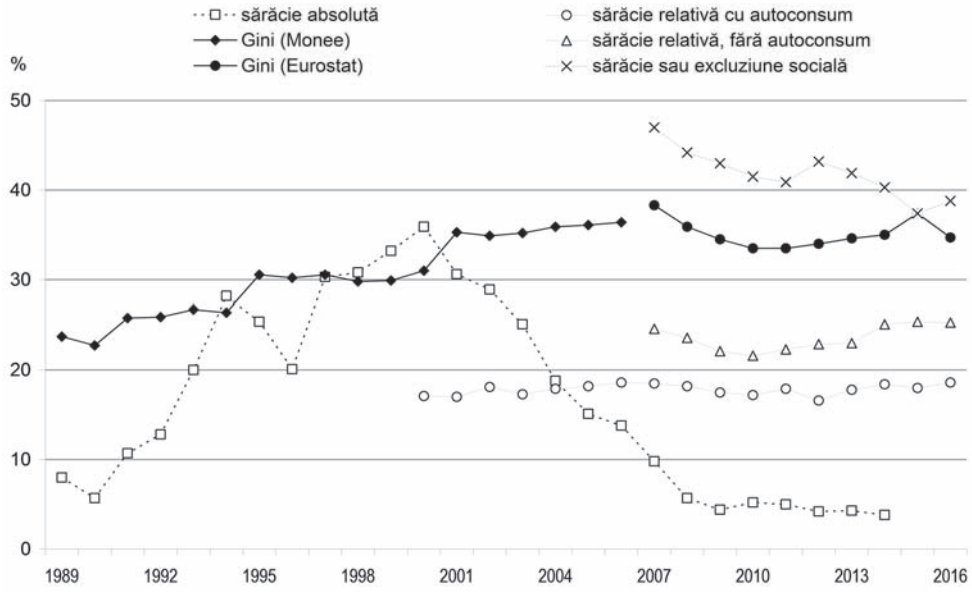

Surse: EUROSTAT (2017a, 2017b, 2017c) pentru Gini (venit disponibil pe adult echivalent), sărăcie sau excluziune socială, sărăcie relativă fără autoconsum; Transmonee (2016) pentru Gini (venit pe locuitor); pentru sărăcie absolută, calculată cf. metodei Băncii Mondiale, în Zamfir *et. al* (2010, p. 28) pentru 1989–2004 şi MMPS (2015, p. 6) pentru 2005–2014; sărăcie relativă cu autoconsum, în Zamfir *et al*. (2010, p. 32) pentru 2000–2008, MMPS (2010, p. 1), (2017, p. 1) pentru 2009–2016.

Fig. 21.4. Sărăcie şi inegalitate, 1989–2016.

În anii 1990, societatea românească a resimţit şocul sărăciei ca rezultat al căderii economiei. Multe dintre prefacerile ce au ţinut de ocupare – venituri, sistemele de distribuire şi redistribuire, veniturile şi consumul populaţiei – îşi găsesc expresia socială în profilul sărăciei din România. Şi în această privinţă se poate face o distincţie între tranziţie, pe de o parte, şi perioada noului capitalism, pe de altă parte. În tranziţie, standardul de viaţă a fost marcat, după Cătălin Zamfir

(2004, p. 47), de „explozia sărăciei, pe fondul creşterii rapide a inegalităţilor". Principalul indicator al perioadei de tranziţie este sărăcia absolută (Figura 21.4), ce desemnează „inexistenţa unor condiţii minime de viaţă (mâncare, îmbrăcăminte, locuinţă) necesare unei simple supravieţuiri în condiţiile societăţii respective. (...) Pe termen lung, sărăcia absolută produce degradări biologice ireversibile. Pe termen mediu, ea produce deteriorarea rapidă a capacităţilor şi oportunităţilor minime ale persoanei de a participa la viaţa societăţii" (Zamfir, 1995, p. 15). Dinamica ponderii populaţiei aflate sub pragul de sărăcie absolută o urmează pe cea a economiei, cu o menţiune importantă: nivelul maxim al sărăciei (35,9%) este atins în anul 2000, când economia începea să îşi revină după a doua recesiune a tranziţiei. Aşadar, între ciclul economic şi cel social există un ecart sau, cu alte cuvinte, socialul îşi revine mai greu decât economia în urma unei crize.

Fenomen complex, sărăcia nu se limitează doar la situarea sub un anume prag de venit, ci variază între diferite comunităţi sociale, în plan teritorial şi pe medii de rezidenţă (Ministerul Muncii, 2017). Tranziţia a însemnat şi apariţia sărăciei extreme, a pungilor de sărăcie sau formarea zonelor de tip ghetou (Stănculescu şi Berevoescu, 2004), riscul de sărăcie fiind mai mare la nivelul minorităţii romilor, cunoscuţi popular şi ca ţigani (Zamfir şi Zamfir, 1993; Zamfir şi Preda, 2002). De asemenea, sărăcia a fost însoţită de „grave procese de dezagregare socială, cele mai multe dintre ele imposibil de cuantificat: degradarea forţei de muncă; dezagregarea familiilor; creşterea delincvenţei, mai ales a crimei organizate; pătrunderea drogurilor; scăderea securităţii cetăţeanului; creşterea violenţei; forme noi, precum şantajul, răpirile, taxele de protecţie, traficul de persoane, exploatarea economică şi sexuală, mergându-se până la traficul de copii; creşterea fenomenului copiilor străzii: creşterea dificultăţii de integrare socială a tinerilor din mediile sărace, mai ales a celor care ies din instituţiile de ocrotire socială; degradarea participării şcolare şi a stocului profesional al populaţiei active" (Zamfir, 2004, p. 51). Sărăcirea populaţiei a avut şi efecte social-politice marcante, în bună măsură similare perioadei interbelice, precum conflicte sociale, greve, schimbări de guvern, inclusiv prin mişcări de stradă (1991), alternanţa sistematică a guvernărilor, dar nu şi a preşedinţilor.

Reluarea creşterii economice pe fondul ieşirii din tranziţie a însemnat şi ieşirea din sărăcie absolută a milioane de persoane. În acest context, pragul de sărăcie absolută îşi pierde treptat din relevanţă, fiind chiar abandonat din datele oficiale începând cu 2014, an în care valoarea pragului (lei/lună/adult echivalent) era de 309,9 lei (Ministerul Muncii, 2015, p. 3).

Problema analizei nivelului de trai în raport cu un prag al minimului decent de trai sau al minimului de subzistenţă rămâne una de actualitate. O alternativă la metoda pragurilor de venit, exemplificată de pragul sărăciei absolute, este oferită de modelul normativ al coşului de consum, dezvoltat de ICCV pe metoda bugetelor de familie (Mihăilescu, 2014). De altfel, pe aceeaşi metodă a fost elaborat indicele costului vieţii utilizat de Institutul Central de Statistică până în 1948. Dinamica raportului dintre venituri şi pragurile de minim decent, respectiv minim de

subzistenţă în perioada 1989–2016, pe diferite categorii de venituri ale populaţiei şi tipuri de gospodării pe medii de rezidenţă (Mihăilescu, 2017), întăreşte ideea expusă mai sus, cea a presiunii constante pe bugetul gospodăriei, respectiv pe standardul de viaţă pentru largi categorii din populaţie.

Depăşirea tranziţiei, aderarea României la UE şi intrarea în faza noului capitalism au presupus şi alinierea la metodologia europeană a măsurării sărăciei. Ca atare, sărăcia relativă stabilită la pragul de 60% din venitul disponibil pe adult echivalent (după transferuri sociale) devine noul punct de reper. Indiferent de sistemul de măsurare (Figura 21.4) – sărăcie relativă, coeficientul Gini al distribuţiei populaţiei după veniturile băneşti pe adult echivalent, raportul dintre chintila superioară şi cea inferioară S80/S20 a veniturilor populaţiei (Ministerul Muncii, 2017, p. 4) – se observă *o extindere a inegalităţilor şi a polarizării sociale în perioada de tranziţie, urmată de o menţinere, pe alocuri chiar accentuare, a acestora în noul capitalism* (Molnar, 2011; Precupeţu, 2013; Dumitru, 2015). De altfel, la nivelul anului 2016, România se găseşte în situaţia de a fi cea mai inegală ţară din UE, plasată pe ultimul loc între statele membre la indicatorul sărăcie relativă (EUROSTAT, 2017b) şi pe penultimul, după Bulgaria, la indicatorul sărăcie sau excluziune socială (EUROSTAT, 2017c).

Una dintre sursele pentru nivelul foarte ridicat al inegalităţilor economice şi sociale din România este repartiţia a ceea ce produce economia (exprimat în venitul naţional net – VNN) în favoarea capitalului şi în defavoarea muncii. Faţă de alte ţări europene, atât dezvoltate, cât şi cele din regiune (Polonia, Ungaria, Bulgaria) aflate la un nivel comparabil de dezvoltare, România cunoaşte cea mai disproporţionată repartiţie între cei doi factori. Munca obţinea mai puţin de 40% din VNN în anul 2014, comparativ cu circa 60% în statele dezvoltate şi 44–52% în ţările din regiune (Georgescu, 2015a, p. 16). Această repartiţie explică de ce avansul PIB nu se regăseşte în creşterea nivelului de trai din România.

În opinia noastră, repartiţia disproporţionată între capital şi muncă din România are la origine atât sistemele de distribuire şi redistribuire – ce derivă din opţiuni de politici publice de tip neoliberal –, cât şi din factori „obiectivi", care se regăsesc în structura economiei României, marcată de procesul de dezindustrializare din tranziţie. Conform analizei comparative la nivel european a valorii adăugate brute pe ramuri ale economiei realizată de Florin Georgescu (2015b, p. 14), în economia României predomină ocuparea cu valoare adăugată brută redusă.

CALITATEA VIEŢII ŞI EVALUĂRI ŞI ATITUDINI ALE POPULAŢIEI PRIVIND NIVELUL DE TRAI

Satisfacţia din viaţa de zi cu zi reprezintă, după Mihai Dumitru (2005, p. 333), „sistemul de referinţă cel mai important, atunci când oamenii îşi evaluează calitatea vieţii". Conform datelor din programul de diagnoză a calităţii vieţii al ICCV (1990–2010), românii sunt mai degrabă nemulţumiţi faţă de viaţa de zi cu zi în

perioada de tranziţie şi mai degrabă mulţumiţi în noul capitalism (Mărginean şi Precupeţu, 2011, p. 250). Relaţiile de familie şi munca sunt principalele surse de satisfacţie (Dumitru, 2005, p. 333), în timp ce veniturile reprezintă sursa majoră de insatisfacţie (Zamfir, 1995, p. 27).

Evaluarea stării personale de sănătate este un alt indicator important al calităţii percepute a vieţii (Pop, 2010). Deşi evaluările pe tot cuprinsul perioadei 1990–2010 sunt mai curând pozitive decât negative, chiar şi la acest indicator se observă impactul social al tranziţiei, diferenţa între evaluările pozitive şi cele negative fiind la nivelul cel mai de jos între 1997 şi 1999, perioada celei de a doua recesiuni din tranziţie.

Datele privind bunăstarea subiectivă (evaluarea veniturilor familiei în raport cu necesităţile) denotă că „prosperitatea sperată (a tranziţiei) nu a fost realizată", iar „costul social (al tranziţiei) a fost mare" (Zamfir, 2015, p. 18). Proporţia de populaţie care consideră că veniturile nu ajung pentru strictul necesar sau ajung numai pentru strictul necesar a coborât foarte rar sub două treimi din total populaţie în perioada de după 1993, conform datelor din anchetele ICCV (Mărginean şi Precupeţu, 2011, p. 249) şi din barometrul de opinie al Fundaţiei Soros (1995–2007). Totodată, ponderea sistematic ridicată a sărăciei subiective, chiar în condiţii de creştere economică şi creştere a veniturilor populaţiei în termeni reali, reprezintă un alt element de sprijin al ideii presiunii constante pe bugetul gospodăriei expuse anterior.

Rezultatele tranziţiei sunt evaluate negativ de majoritatea populaţiei, cu excepţia anului 1996, conform datelor ICCV (Mărginean şi Precupeţu, 2011, p. 237, 260). Evaluările, de asemenea, majoritar negative asupra a modului în care este condusă ţara reprezintă, pentru Cătălin Zamfir (2015, p. 17), şi o exprimare a populaţiei faţă de strategia tranziţiei. În opinia noastră, aceste evaluări, împreună cu altele privind mediul politic (Mărginean şi Precupeţu, 2010, p. 61–63), oglindesc şi caracterul disruptiv al tranziţiei, manifestat, între altele, prin inegalităţi profunde în sistemele de distribuţie şi redistribuţie ale veniturilor şi avuţiei, ce conduc la o creştere a distanţei sociale percepute de către cei conduşi faţă de cei care conduc.

Întrebarea privind direcţia în care merge ţara sintetizează diverse evaluări ale populaţiei, atât cele în plan economic, social şi politic, dar şi cele în plan temporal, privind prezentul şi viitorul. Pentru cea mai mare parte a perioadei de după 1994, aceste evaluări sunt persistent negative, ca expresie a impactului perioadelor de recesiune economică (Fundaţia Soros România, 1995–2007; Comisia Europeană, 2008–2017).

CONDIŢII DE VIAŢĂ: URBANIZARE, LOCUIRE, UTILITĂŢI

Dezindustrializarea şi căderea economiei din perioada tranziţiei au condus la sistarea migraţiei rural-urban care a caracterizat procesul de urbanizare din perioada 1948–1989. Începând cu 1991, migraţia internă din România prezintă două trăsături principale. În primul rând, „o rată de migraţie relativ redusă în raport

cu cea din societăţile puternic dezvoltate" (Sandu, 2009, p. 274). Creşterea ponderii populaţiei rurale nu rezultă din sporul natural negativ începând cu 1991 (Mihalache, 2015, p. 199), ci tocmai din migraţia oraş-sat. La originea acestui fenomen, după Dumitru Sandu (2009, p. 275), se află căderea economiei şi valurile de sărăcie din anii '90, reflectate în „strategiile de supravieţuire pentru segmentele de populaţie săracă din zonele urbane".

Asemenea perioadei comuniste, o altă sursă a creşterii relative a populaţiei urbane a fost cea administrativă, prin schimbarea statutului unor aşezări umane. Numărul oraşelor şi al municipiilor creşte de la 260 la 320 de unităţi între 1990 şi 2015, cea mai mare creştere fiind consemnată în 2003–2005. Drept rezultat, ponderea populaţiei urbane creşte din nou spre 54% la recensământul din 2011. Chiar şi în contextul îmbătrânirii populaţiei din mediul rural, ca urmare a scăderii natalităţii şi fertilităţii sub cea din urban, precum şi a creşterii mortalităţii peste cea din urban (Mihalache, 2015, p. 199–205), se observă o reluare a creşterii ponderii mediului rural după recensământul din 2011, pe fondul continuării migraţiei urban-rural (INS, 2016). Cauza principală nu mai poate fi tot sărăcia, având în vedere creşterea veniturilor populaţiei şi reducerea semnificativă a sărăciei absolute începând cu anul 2001, ci fenomenul de „suburbanizare" (Dumitrache *et al.,* 2016), ce are la bază creşterea standardului de viaţă pe perioada de final a tranziţiei şi în noul capitalism pentru segmente prospere din populaţia urbană.

Fenomenul de suburbanizare poate fi urmărit atât prin structura pe medii de rezidenţă a construcţiei de locuinţe din fonduri private, cât mai ales prin structura în profil teritorial. Peste 61% dintre cele 858.000 de locuinţe construite din fonduri private între 1990 şi 2016 au fost în mediul rural. Judeţul Ilfov ocupă, aproape în toţi anii începând cu 2003, locul întâi pe ţară la număr de locuinţe nou construite şi este singurul în care populaţia (rezidentă) a crescut între 1992 și 2016 cu peste 63% (INS, 2017b).

În perioada de tranziţie, efectul social al retragerii statului a condus la o criză a locuinţelor şi la acutizarea problemelor de locuire. După 1990, „numărul locuinţelor nou construite scade spectaculos", arată Adrian Dan (2009, p. 104). Abia la mijlocul anilor 2000, în contextul ieşirii din tranziţie şi intrării în noul capitalism, numărul de locuinţe nou terminate începe să crească substanţial, datorită aportului construcţiilor din fonduri private. În 2008, numărul locuinţelor nou terminate avea să atingă circa 67.000 de unităţi (INS, 2017b), peste totalul de circa 60 mii din 1989, dar departe de totalul de circa 103.000 din 1988 (CNS, 1991, p. 524). Din păcate, aceasta a coincis cu un balon speculativ imobiliar, care a fost spart spre finele anului respectiv (Voinea, 2009, p. 85).

Faţă de perioada comunistă, la nivelul anului 2016 se constată îmbunătăţiri faţă de 1990 la principalii indicatorii ai locuirii: locuinţe/1.000 de locuitori (12%), suprafaţa locuibilă pe persoană (71%), număr camere/persoană (35%), camere/ locuinţă (21%), suprafaţa locuibilă/locuinţă (71%). Toate acestea reprezintă un efect al creşterii cu 12% a stocului de locuinţe, dar şi al scăderii cu cel puţin 15% a populaţiei rezidente a României.

Calitatea locuirii reprezintă una dintre principalele componente ale creşterii calităţii vieţii în perioada de după 1989. Faţă de perioada tranziţiei, în noul capitalism se remarcă şi o îmbunătăţire la nivelul calităţii materialelor de construcţie a pereţilor exteriori ai locuinţelor. Comparativ cu 1929, recensământul din 2011 consemnează o creştere a ponderii locuinţelor cu pereţi din beton, prefabricate, cărămidă, piatră sau înlocuitori de la 50% la 85,5% în mediul urban, respectiv de la 30,5% la circa 44% în rural. În acelaşi interval, scade ponderea locuinţelor cu pereţi din lemn, bârne sau bile de la 20% la 2% în urban, respectiv de la 33% la 12% în rural. Locuinţele cu pereţi din chirpici, paiantă şi materiale similare scad ca pondere în urban de la 30% la aproape 7%, dar rămân la niveluri comparabile în rural, între 36 și 37%.

Îmbunătăţirile cele mai marcante în calitatea locuirii ţin de gradul de dotare cu dependinţe şi instalaţii (Tabelul 21.3). La nivelul anului 2016, aproape 70% dintre gospodării erau dotate cu baie şi grup sanitar în interiorul locuinţei. În mediul rural, ponderea acestor dotări utilitare în interiorul locuinţei este de 41% pentru baie şi 38% pentru grup sanitar. În ceea ce priveşte accesul la internet, peste 68% dintre gospodării dispuneau de o conexiune în locuinţă la finele anului 2016 (INS, 2017b).

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1941a), *Decret-lege pentru organizarea muncii naţionale*, Monitorul oficial, nr. 41 din 18.02.1941.
2. *** (1941b), *Decret-lege privind salarizarea funcţionarilor publici,* Monitorul oficial, nr. 242 din 12.10.1941.
3. Academia Română (2003), *Istoria românilor*, Editura Enciclopedică, Bucureşti.
4. ANR – Arhivele Naţionale ale României (2006), *Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. IX (februarie-decembrie 1943), Bucureşti.
5. ANR – Arhivele Naţionale ale României (2007), *Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. X (ianuarie-aprilie 1944), Bucureşti.
6. ANR – Arhivele Naţionale ale României (2008), *Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. XI (mai-august 1944), Bucureşti.
7. ANR – Arhivele Statului din România (1996), *România. Viaţa politică în documente 1946*, Bucureşti.
8. Axenciuc Victor (1992), *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. I, *Industria*, Editura Academiei, Bucureşti.
9. Axenciuc Victor (1996), *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. II, *Agricultura*, Editura Academiei, Bucureşti.
10. Axenciuc Victor (1999), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, Editura Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti.
11. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României: 1862–2000. Serii statistice seculare şi argumente metodologice*, vol. I, Editura Economică, Bucureşti.
12. Belli Nicolae (2001), *Tranziţia mai grea decât un război*, Editura Expert, Bucureşti.
13. Bercea Florian (2003), *Impozitele directe*, în Văcărel Iulian (coord.), *Finanţe publice*, ediția a IV-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, p. 381–430.
14. Betea Lavinia (2008), *Partea lor de adevăr*, Editura Compania, Bucureşti.
15. CNS – Comisia Naţională pentru Statistică (1990), *Anuarul statistic al României 1990*.

16. CNS – Comisia Naţională pentru Statistică (1991), *Anuarul Statistic al României 1991*.
17. Comisia Europeană. 2008–2017. *Eurobarometru*, disponibil la: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm.
18. Constantinescu Nicolae N., *Economia României în perioada celui de al Doilea Război Mondial*, în Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000), *Istoria economică a României*, vol. II., Editura Economică, Bucureşti, p. 39–92.
19. Dan Adrian (1999), *România şi politica ei de locuire în contextul Europei de Est şi al Uniunii Europene*, în Zamfir Cătălin (coord.), *Politici sociale în România: 1990–1998*, Editura Expert, Bucureşti, p. 149–181.
20. Dan Adrian (2006), *Politici de locuire: România încotro? O analiză comparativă a României în contextul ECE şi UE*, Editura Universităţii din Bucureşti.
21. Dan Adrian (2009), *Locuinţa şi serviciile de locuire*, în Preda Marian (coord.), *Riscuri şi inechităţi sociale în România*, Administraţia Prezidenţială, Comisia Prezidenţială pentru Analiza Riscurilor Sociale şi Demografice, Bucureşti, p. 103–125.
22. DCS – Direcţia Centrală de Statistică (1966), *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România 1966*.
23. Dumitrache Liliana, Zamfir Daniela, Nae Mariana, Simion Gabriel, Stoica Ilinca-Valentina (2016), *The Urban Nexus: Contradictions and Dillemmas of (Post)Communist (Sub)Urbanization in Romania*, Human Geographies – Journal of Studies and Research in Human Geography, Vol. 10, No. 1, p. 39–58.
24. Dumitru Mihai (2005), *Cercetarea calităţii vieţii în România*, în Mărginean Ioan, Bălaşa Ana (coord.), *Calitatea vieţii în România*, ediția a II-a, Editura Expert, Bucureşti, p. 321–340.
25. Dumitru Mihai (2015), *Experienţe sociale ale inegalităţilor economice*, în Zamfir Cătălin, Stănescu Iulian (coord.), *România la răscruce: opţiuni pentru viitor*, Editura Pro Universitaria, Bucureşti, p. 210–224.
26. EUROSTAT (2017a), *Gini coefficient of equivalised disposable income – EU-SILC survey*, disponibil la: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tessi190.
27. EUROSTAT (2017b), *People at risk of poverty after social transfers,* disponibil la: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=t2020_52.
28. EUROSTAT (2017c), *People at risk of poverty or social exclusion,* disponibl la: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=t2020_50.
29. Fundaţia Soros România (1995–2007), *Barometrul de opinie publică*, Bucureşti. Gaston-Marin
30. Gheorghe (2000), *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti.
31. Georgescu Dumitru C. (1938), *Populația în viața economică a României*, în Gusti Dimitrie (coord.), *Enciclopedia României*, vol. III, București, p. 41– 63.
32. Georgescu Florin (2015a), *Capitalul în România anului 2015*, Prelegere susținută la decernarea diplomei „Virgil Madgearu" cu medalie de aur, Academia de Studii Economice, Bucureşti.
33. Georgescu Florin (2015b), *Growth, ageing and income distribution in Romania*, IMF-World Bank Constituency Meeting, Sofia.
34. Georgescu Vlad (1992), *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Editura Humanitas, Bucureşti.
35. Golopenţia Anton, Georgescu Dumitru C. (1941, 1999), *60 de sate româneşti,* Editura Paideea, Bucureşti.
36. Golopenţia Anton, Onică Petre (2002), *Recensământul agricol din Republica Populară Română,* în Golopenţia Anton, Golopenţia Sanda (coord.), *Opere complete,* vol. II, *Statistică, demografie şi geopolitică,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, p. 473–660.

37. Gusti Dimitrie (1968), *Opere*, vol. I, *Sociologia: sistemul de sociologie etică şi politică*, Editura Academiei, Bucureşti.
38. ICS – Institutul Central de Statistică (1940), *Anuarul statistic al României 1939 şi 1940*, Imprimeria Naţională, Bucureşti.
39. ICS – Institutul Central de Statistică (1943), *Indicatorul localităţilor din România*, Impremeria Institutului Statistic Bucureşti.
40. ICS – Institutul Central de Statistică (1945a), *Comunicări statistice nr. 1*, Imprimeria Institutului Statistic Bucureşti.
41. ICS – Institutul Central de Statistică (1945b), *Comunicări statistice nr. 2*, Imprimeria Institutului Statistic Bucureşti.
42. ICS – Institutul Central de Statistică (1948), *Comunicări statistice nr. 19*, Imprimeria Naţională, Bucureşti.
43. Ilie Simona (2006), *Distribuţia veniturilor în perspectiva dezvoltării sociale*, în Zamfir Cătălin, Stoica Laura (coord.), *O nouă provocare: dezvoltarea socială*, Editura Polirom, Iași, p. 251–275.
44. INS – Institutul Național de Statistică (2003), *Anuarul statistic al României 2002*, București.
45. INS – Institutul Național de Statistică (2006), *Anuarul statistic al României 2005*, București.
46. INS – Institutul Național de Statistică (2007), *Anuarul statistic al României 2007*, București.
47. INS – Institutul Național de Statistică (2013), *Anuarul statistic al României 2012*, București.
48. INS – Institutul Național de Statistică (2016), *Anuarul statistic al României 2015*, București.
49. INS – Institutul Național de Statistică (2017a), *Anuarul statistic al României 2016*, București.
50. INS – Institutul Național de Statistică (2017b), *Baza de date Tempo-online*.
51. INS – Institutul Național de Statistică (2017c), *Buletin statistic lunar 12/2016*, București.
52. Ionete Constantin (1993), *Criza de sistem a economiei de comandă şi etapa sa explozivă*, Editura Expert, București.
53. Larionescu Maria, Tănăsescu Florian (1989), *Structură şi mobilitate socială în România interbelică. Tradiţii sociologice*, în Drăgan Ioan, Anastasiu Călin (coord.), *Structura socială a României socialiste,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, București, p. 303–349.
54. Manoilescu Mihail (1942, 2002), *Rostul şi destinul burgheziei româneşti*, Editura Albatros, Bucureşti.
55. Manuilă Sabin, Georgescu Dumitru C. (1938), *Populaţia României*, în Gusti Dimitie (coord.) *Enciclopedia României*, vol. I, Bucureşti, p. 133–161.
56. Manuilă Veturia (1939), *Pauperismul şi criza familială într-un cartier mărginaş al Bucureştilor (Tei)*, Sociologie românească, an IV, nr. 4–6, p. 170–178.
57. Mărginean Ioan, Precupeţu Iiliana (coord.) (2010), *Calitatea vieţii în România 2010*, Editura Expert, București.
58. Mărginean Ioan, Precupeţu Iuliana (coord.) (2011), *Paradigma calităţii vieţii*, Editura Academiei, București.
59. Measnicov Igor (1938), *Situaţia funcţionarilor de stat*, Sociologie românească, an III, nr. 1–3, p. 22–36.
60. Mihalache Flavius (2015), *Dimensiuni ale diferenţierii demografice în mediul rural după 1990*, în Zamfir Cătălin, Stănescu Iulian (coord.), *România la răscruce: opţiuni pentru viitor*, Editura Pro Universitaria, București, p. 196–209.
61. Mihăilescu Adina (2014), *Minimul de trai: instrument în politicile sociale*, Editura Academiei, București.
62. Mihăilescu Adina (2017), *Coşul de consum în România*, România socială (online), disponibil la: http://romaniasociala.ro/2017/11/04/cosul-de-consum-in-romania/.
63. Ministerul Muncii, Familiei şi Protecţiei Sociale (2010), *Setul naţional de indicatori de incluziune socială corespunzători anului 2009.*
64. Ministerul Muncii, Familiei, Protecţiei Sociale şi Persoanelor Vârstnice (2015), *Setul naţional de indicatori de incluziune socială corespunzători anului 2014.*
65. Ministerul Muncii, Familiei, Protecţiei Sociale şi Persoanelor Vârstnice (2017), *Setul naţional de indicatori de incluziune socială corespunzători anului 2016.*
66. Molnar Maria (2011), *Income polarization in Romania*, Romanian Journal of Economic Forecasting, Vol. 14, No. 2, p. 64–83.

67. Pasti Vladimir (2006), *Noul capitalism românesc*, Editura Polirom, Iași.
68. Poenaru Maria, Molnar Maria, Csorvassi Andor., Vâlceanu Grigore (2000), *Veniturile şi consumul populaţiei. Problema locuinţelor*, în Constantinescu Nicolae N. (coord.), *Istoria economică a României*, vol. II, Editura Economică, București, p. 449–476.
69. Pop Cosmina-Elena (2010), *Starea de sănătate a populaţiei în context european. O abordare din perspectiva calităţii vieţii*, Calitatea vieţii, an XXI, nr. 3–4, p. 274–305.
70. Precupeţu Iuliana (2013), *Inequality trends in Romania*, Calitatea vieţii, an XXIV, nr. 3, p. 249–276.
71. *Recensămintele populaţiei şi locuinţelor* din 1930, 1948, 1956, 1966, 1977, 1992, 2002, 2011.
72. Rotariu Traian, Dumănescu Luminița, Hărăguș Mihaela (2017), *Demografia României în perioada postbelică (1948–2015)*, Editura Polirom, Iași.
73. Sandu Dumitru (2009), *Migraţia şi consecinţele sale*, în Preda Marian (coord.), *Riscuri şi inechităţi sociale în România,* Administraţia Prezidenţială, Comisia Prezidenţială pentru Analiza Riscurilor Sociale şi Demografice, Bucureţti, p. 266–286.
74. Scurtu Ioan (2001), *Viaţa cotidiană a românilor în perioada interbelică*, Editura RAO, Bucureşti.
75. Scurtu Ioan (2011), *Viaţa cotidiană sub controlul sever al regimului Antonescu*, disponibil la: www.ioanscurtu.ro/viata-cotidiana-sub-controlul-sever-al-regimului-antonescu/ [12.12 2017].
76. Stănculescu Manuela-Sofia, Berevoescu Ionica (coord.) (2004), *Sărac lipit, caut altă viaţă! Fenomenul sărăciei extreme şi al zonelor sărace în România 2001*, Editura Nemira, București.
77. Stroe Gheorghe (2000), *Băncile, circulaţia monetară şi creditul în perioada 1948–1989*, în Constantinescu Nicolae N. (coord.), *Istoria economică a României*, vol. II, Editura Economică, București, p. 341–388.
78. Stroie Simona (1994), *Veniturile populaţiei*, în Zamfir Cătălin (coord.), *Dimensiuni ale sărăciei 1994*, Editura Expert, București, p. 31–52.
79. Șandru Dumitru (1996), *Satul românesc între anii 1918 şi 1944*, Casa de Presă şi Editură Cronica, Iași.
80. Șandru Dumitru (2009), *Reforma agrară din 1945 şi ţărănimea germană din România*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, București.
81. Transmonee (2016), *Romania Country Data, 1989–2015*, disponibil la: transmonee.org/wp-content/uploads/2016/03/Romania.xlsx
82. Ţâra Sergiu (2011), *Stratificare socială în România interbelică*, Universitatea Bucureşti.
83. Urse Laureana (2005), *Timpul liber şi calitatea vieţii*, în Mărginean Ioan (coord.), *Calitatea vieţii în România*, ediția a II-a, Editura Expert, București, p. 295–320.
84. Voinea Liviu (2009), *Sfârşitul economiei iluziei*, Editura Publica, București.
85. Wiesel Elie, Frilling Tuvia, Ioanid Radu, Ionescu Mihail E. (coord.) (2004), *Raport final. Comisia Internaţională pentru Studierea Holocaustului în România*, Editura Polirom, Iași.
86. Zamfir Cătălin (1995), *Sărăcia şi pragurile sărăciei*, în Zamfir Cătălin (coord.), *Dimensiuni ale sărăciei 1994*, Editura Expert, București, p. 15–31.
87. Zamfir Cătălin (2004), *O analiză critică a tranziţiei. Ce va fi „după"?*, Editura Polirom, Iași.
88. Zamfir Cătălin (2015), *Spre o nouă teorie a tranziţiei*, în Stănescu Iulian, Zamfir Cătălin (coord.) *România la răscruce: opţiuni pentru viitor*, Editura Pro Universitaria, București, p. 15–44.
89. Zamfir Cătălin (coord.) (2011), *România: răspunsuri la criză*, ICCV, București.
90. Zamfir Cătălin, Filipescu Iancu (coord.) (2015), *Sociologia românească 1900–2010: o istorie socială*, Editura Eikon, Cluj-Napoca.
91. Zamfir Cătălin, Preda Marian (coord.) (2002), *Romii în România*, Editura Expert, București.
92. Zamfir Cătălin, Stănescu Iulian, Ilie Simona (2010), *După 20 de ani: opţiuni pentru România*, ICCV, București.
93. Zamfir Elena, Zamfir Cătălin (coord.) (1993), *Ţiganii între ignorare şi îngrijorare*, Editura Alternative, București.
94. Zamfir Elena, Zamfir Cătălin (1999), *Dinamica bunăstării în societatea românească socialistă: moştenirea din 1989*, în Zamfir Cătălin (coord.), *Politici sociale în România: 1990–1998*, Editura Expert, București, p. 35–41.

22. CAPITALUL INTERN ŞI EXTERN

GHEORGHE ZAMAN, GEORGE GEORGESCU

22.1. INTRODUCERE

Marea Unire din anul 1918 a confirmat dreptul României la autodeterminare și independență națională, făcând totodată posibilă unificarea legislativă, instituțională și administrativă, ca urmare a adoptării unui pachet de legi menit să consolideze statul unitar modern și să încurajeze dezvoltarea capitalului autohton, între care menționăm: reforma agrară din 1921, Constituția din 1923 și *Legea minelor din 1924* (care prevedea punerea în valoare a bogățiilor subsolului românesc ca atribuție a statului, fie direct, fie prin concesiune).

Reforma agrară din anul 1921 a dus la împroprietărirea mobilizaților din războiul 1916–1918 și campania din 1913, a văduvelor de război cu copii, a orfanilor de război, a agricultorilor lipsiți de pământ sau cu proprietăți sub 5 ha. Ca urmare a acestei reforme, proprietatea funciară mică și mijlocie a devenit predominantă, în condițiile în care s-a menținut totuși un sector de exploatații funciare mari și un altul de lucrători agricoli individuali (circa 700.000).

Daunele provocate capitalului autohton de Primul Război Mondial au fost deosebit de mari. Pierderile de producție au fost de 47% în industria petrolieră, 41% în industria cărbunelui, 40% în industria cimentului, 19,4% în industria siderurgică, 50% în industria cherestelei, 30% în industria hârtiei, 35% în industria zahărului etc. Transporturile feroviare se aflau într-o stare de degradare, pe lângă gradul de uzură avansat al rețelei etc. Potrivit estimărilor, România a suferit pierderi evaluate la 31 mld. lei aur (circa 6 mld. dolari), avuția națională pe locuitor diminuându-se cu 25% în 1920–1922 față de 1912–1914 (Axenciuc, 2001, p. 306).

Trebuie remarcat că evoluția economiei românești în perioada interbelică s-a derulat în condițiile disputelor de natură doctrinară ale neoliberalismului și curentului ideologic țărănist, cu o abordare diferită în ceea ce privește rolul capitalului autohton, respectiv străin, precum și ale aplicării unor politici specifice în perioadele în care aceste partide s-au aflat la guvernare.

Principalii susținători ai doctrinei liberale „prin noi înșine” (M. Manoilescu, Vintilă I.C. Brătianu, I.N. Angelescu, Șt. Zeletin, I.G. Duca, Victor Slăvescu) puneau accent pe industrializarea țării, inclusiv cu sprijinul statului, dezvoltarea întreprinderilor private românești, cu luarea în considerare a unor probleme sociale,

precum și a unor particularități ale agriculturii, promovând interesele capitalului autohton, munca și inițiativele naționale. Promotorii curentului liberal doreau ca economia românească să devină o economie cu caracter agrar-industrial.

În opoziție cu formula liberală, cea a doctrinei țărăniste, a „porților deschise" față de capitalul străin, avea ca obiectiv dezvoltarea și modernizarea agriculturii românești (V. Madgearu), trecerea la agricultura intensivă cu sprijinul statului, creșterea contribuției științelor agricole și a diferitelor modalități de asociere prin arendă, concesiune, regie publică comercială și regie cooperatistă, cărora li se asociau forme specifice ale proprietății și capitalului funciar.

Problema insuficienței sau a lipsei de capital autohton necesar modernizării economiei românești, indiferent de doctrina politică, liberală sau țărănistă, cu accente și nuanțe mai mult sau mai puțin naționale și intervenționiste, n-a putut fi rezolvată fără atragerea capitalului străin, în special în industrie.

În perioada interbelică, în condițiile unui deficit de capital pentru finanțarea necesităților de dezvoltare a țării, determinate de refacerea postbelică și procesul de industrializare, capitalul străin a fost atras de economia României Mari, de numeroasele oportunități pentru plasamente de capital în condiții de siguranță, precum și de perspectiva realizării unei rate ridicate a profitului. Bogățiile naturale ale României (materii prime și energetice) și mâna de lucru ieftină au reprezentat principalii factori de atractivitate pentru investitorii străini (Madgearu, 1940, p. 126–127). La acești factori s-au adăugat facilitățile de natură fiscală acordate de stat pe perioade limitate, cum a fost scutirea de la plata taxelor vamale a importurilor de mașini și semifabricate pentru înființarea de industrii, de impozite pentru veniturile mobiliare ș.a.

În consecință, alternativa exploatării resurselor naturale de către capitalul autohton insuficient în perioada interbelică a făcut necesară recurgerea la capitalul străin, chiar dacă unii oameni politici sau specialiști nu erau de acord cu poziția dominantă a acestuia în unele sectoare ale economiei. În condițiile în care dotarea cu capital și tehnologii a României erau precare, prin valorizarea bogățiilor naturale ale economiei, societățile cu capital străin au contribuit la realizarea unui anumit progres economico-social, aceste investiții influențând dinamica și nivelul de dezvoltare a țării.

Cu toate acestea, în ciuda progreselor realizate de economia României în perioada interbelică, la eforturile acumulării de capital aducându-și contribuția și capitalul străin, în anul 1938, după cum arăta V. Madgearu (1940, p. 189), agricultura avea un caracter extensiv, iar gradul de industrializare a României rămânea relativ redus, sectorul industriei mijloacelor de producție satisfăcând doar circa 25% din consumul intern de mașini și instalații (Arcadian, 1938, p. 827) și nereușind să furnizeze în suficientă măsură utilajele și îngrășămintele chimice necesare unei creșteri semnificative a randamentelor agricole.

22.2. EVOLUȚIA RAPORTULUI ÎNTRE CAPITALUL AUTOHTON ȘI STRĂIN ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Evoluția raportului între capitalul autohton și cel străin se va analiza la început pe baza datelor disponibile pentru perioada interbelică, doar la nivelul statisticii capitalului social al societăților anonime, urmând ca tabloul să fie completat de examinarea altor componente ale capitalului existent în România, în evaluarea unor specialiști români și străini, care să ofere în final o imagine veridică asupra prezenței investitorilor străini în țara noastră.

A. CAPITALUL DIN SOCIETĂȚILE ANONIME

Din datele prezentate în Tabelul 22.1 privind proporțiile în care se găseau capitalul autohton și cel străin plasat în societățile anonime din România rezultă creșterea mai rapidă a capitalului autohton, în anul 1938, ponderea sa fiind mai mare cu 5 puncte procentuale comparativ cu anul 1921, respectiv 37,9% față de 32,9%, cu mențiunea că acesta a pornit de la o bază redusă atât ca dimensiune absolută, cât și relativă.

Tabelul 22.1

Ponderea capitalului autohton și străin în totalul capitalului social al societăților anonime, pe principalele ramuri ale economiei, în anii 1921, 1927, 1934, 1938 (%)

	1921		**1927**		**1934**		**1938**	
	Capital autohton	**Capital străin**	**Capital autohton**	**Capital străin**	**Capital autohton**	**Capital străin**	**Capital autohton**	**Capital străin**
Total capital social, din care:	32,9	67,1	43,6	56,4	41,2	58,8	37,9	62,1
Industrie	21,2	78,8	33,8	66,2	32,3	67,7	33,6	66,4
Bănci*	60,9	39,1	75,0	25,0	70,8	29,2	60,9	39,1
Comerț	86,3	13,7	53,0	47,0	58,7	41,3	52,6	47,4
Asigurări	11,8	88,2	6,8	93,2	23,9	76,1	19,5	80,5
Transporturi și comunicații	49,5	50,5	84,4	15,6	26,7	73,3	20,4	79,6
Alte ramuri	61,8	38,2	79,9	20,1	89,1	10,9	58,2	41,8

***** Exclusiv Banca Națională a României.

Sursa: Bogdan și Platon, 1981, p. 220, pe baza datelor din Arhiva Ministerului Finanțelor, fonduri: Patrimoniu, *Studii pe anii 1922–1939*; Monitorul oficial, Partea a II-a și revista Bursa, pe anii 1921–1938.

De remarcat că, în întreaga perioadă de referință, capitalul străin a reprezentat mai mult de jumătate din valoarea capitalului social al societăților anonime din România, ponderea sa înregistrând, după scăderea de la 67,1% în anul 1921 la 56,4% în anul 1927, o creștere la 58,6% în 1934 și, ulterior, la 62,1% în 1938.

Corespunzător structurii pe ramuri a economiei, se constată că ponderea capitalului autohton în industrie s-a majorat de la 21,2% în 1921 la 33,6% în 1938, aceasta rămânând însă inferioară celei a capitalului străin. Principalele sectoare în care prezența capitalului autohton s-a menținut majoritară în întreaga perioadă de referință au fost cel bancar, cu un vârf de 75% în anul 1927, și, respectiv, cel comercial, în care ponderea capitalului autohton, în scădere față de 1921, când înregistra o cifră de 86,3%, în anul 1938 se situa la nivelul de 52,6%.

Într-un context intern marcat de insuficiența capitalului autohton în raport cu necesitățile de dezvoltare a țării, precum și de o anumită incoerență a politicilor guvernamentale și monetare afectate de impactul inflației, de dezechilibre financiar-valutare majore, precum și de evoluții nefavorabile ale mediului internațional, investitorii străini au găsit multiple oportunități pentru plasamentele de capital în ramuri-cheie, în special în extracția și prelucrarea țițeiului, dar și în unele sectoare ale industriei manufacturiere, creându-și avantaje comparative și competitive prin transferul de tehnologii și utilaje performante la acea vreme, inclusiv personal calificat din străinătate.

Este important de menționat că, în perioada interbelică, circa 1/3 din capitalul străin s-a investit sub forma plasamentelor directe, ca aport de capital, restul provenind din contribuția cu capital în natură (*in kind*), precum și din capitalizarea profiturilor obținute la societățile create în România. Avansul tehnologic, dimensiunea și capacitatea financiară superioară le-au conferit investitorilor străini poziții de control într-o serie de sectoare economice, această dependență căpătând nu numai forme economice, ci și extraeconomice, în special din partea capitalului german după anul 1939, ca urmare a efectelor Acordului economic dintre Germania și România[1].

În privința structurii capitalului străin pe ramuri ale economiei, așa cum se observă în Tabelul 22.2, investitorii străini s-au îndreptat cu prioritate spre sectorul industriei, care a concentrat, pe ansamblul perioadei analizate, peste 70% din totalul capitalului străin al societăților anonime. Un alt domeniu de interes l-a reprezentat sectorul bancar, care a deținut o pondere de 15–20% în totalul capitalului străin plasat în societățile anonime.

În perioada 1928–1934, evoluția oscilatorie a raportului între capitalul autohton și cel străin a fost determinată de influența unor factori interni și externi. Pe de o parte, s-au creat condiții favorabile pentru încurajarea industriei naționale și, pe de altă parte, s-au manifestat o serie de factori cu acțiune nefavorabilă asupra capitalului străin, determinând retrageri semnificative de capitaluri și credite din cauza crizei financiar-bancare.

Marea depresiune economică din 1929–1933 a avut impact major asupra capitalului din România, prin scăderea producțiilor și a prețurilor internaționale la mărfurile agricole și industriale (inclusiv la cereale, produse petroliere și din lemn, principalele capitole de export), restrângerea/încetarea creditului și a altor operațiuni bancare, mărirea numărului de falimente și creșterea ratei șomajului, scăderea

[1] Vezi detalii în studiul elaborat de Zaman și Georgescu, 2018.

puternică a excedentului balanței comerciale și retragerea masivă de plasamente (depozite și capitaluri străine din țară, cu efecte adverse asupra stării economiei naționale, inclusiv în suspendarea plăților aferente datoriei publice externe în 1932).

Tabelul 22.2

Evoluția capitalului străin plasat în acțiuni ale societățile anonime și structura pe ramuri a acestuia, în anii 1921, 1927, 1934, 1938

Ramura	Total capital străin							
	1921		1927		1934		1938	
	mld. lei	%	mld. lei	%	mld. lei	%	mld. lei	%
Total capital străin, din care:	10,83	100,0	23,91	100,0	29,31	100,0	38,31	100,0
Industrie	9,31	73,2	20,34	72,5	23,78	71,9	30,51	74,3
Bănci*	1,12	17,7	2,12	19,9	2,84	19,9	3,64	15,1
Comerț	0,14	6,3	1,04	5,2	0,91	4,1	1,30	4,4
Asigurări	0,13	0,9	0,30	0,8	0,03	0,9	0,35	0,7
Transporturi și comunicații	0,10	1,2	0,07	1,1	1,41	3,9	2,37	4,8
Alte ramuri	0,04	0,6	0,04	0,4	0,05	0,9	0,15	0,6

***** Exclusiv Banca Națională a României.

Sursa: Bogdan și Platon, 1981, p. 219, pe baza datelor din Arhiva Ministerului Finanțelor, fonduri: Patrimoniu, *Studii pe anii 1922–1939*; Monitorul oficial, Partea a II-a și revista Bursa, pe anii 1921–1938.

În cadrul instituțiilor de credit din România, în perioada interbelică, valoarea capitalului autohton a variat între 63% și 77%, în timp ce capitalul străin a reprezentat o pondere de 23–37% în totalul capitalului social al acestora (Tabelul 22.3). Ponderea mai mare a capitalului bancar autohton în raport cu cel străin se explică prin faptul că, în această perioadă, au fost create numeroase bănci cu capital românesc de talie mică și mijlocie.

Tabelul 22.3

Valoarea și ponderea capitalului autohton și străin plasat în capitalul social al instituțiilor de credit din România*, societăți anonime, în anii 1921, 1927, 1934, 1938

Anii	Capital social – mld. lei			% din total capital social		
	Total	Autohton	Străin	Total	Autohton	Străin
1921	3,45	2,33	1,12	100,0	67,8	32,2
1927	9,07	6,96	2,12	100,0	76,7	23,3
1934	10,35	7,51	2,84	100,0	72,6	27,4
1938	9,90	6,17	3,64	100,0	63,3	36,7

***** Inclusiv capitalul BNR.

Sursa: Bogdan și Platon, 1981, p. 221, pe baza datelor din *Statistica societăților anonime din România*, vol. XXI, 1939, București, 1940, p. 22–-25; *Arhiva BNR*, fond: Studii, dosar nr. 153, 1934–1940.

În anul 1937, din numărul total al băncilor active de 549, 539 de bănci erau cu capital autohton (273 cu capital românesc și 266 cu capital al naționalităților conlocuitoare, în special maghiar și german) și 10 cu capital străin. În plus, capitalul străin mai participa şi la unele bănci cu capital majoritar autohton, în special la cele cu capital al naţionalităţilor conlocuitoare (Axenciuc, 2000, p. 147).

În anii de criză, din cauza retragerii masive de capital bancar străin, ponderea acestuia a scăzut față de anul 1921 de la 32,2% la 27,4% în anul 1934, crescând ulterior cu aproape 10 puncte procentuale până în anul 1938. În ciuda numărului lor redus, băncile cu capital străin deţineau 32,5% din totalul activelor bancare. Concentrarea bancară se situa la un nivel ridicat, un număr de 11 bănci cu capital naţional şi 10 cu capital străin deținând împreună 64% din totalul activelor bancare (Axenciuc, 2000, p. 145).

În perioada interbelică, marcată de inflație, speculații financiare, inclusiv valutare, precum și de efectele crizei din 1929–1933, s-a constituit un număr mare de societăți de asigurări. Ca urmare a unor acțiuni de control al respectării reglementărilor introduse în 1930, referitoare la activitatea din acest sector, din cele 44 de societăți de asigurare existente în acel an, un număr de 19 societăți și-au menținut dreptul de funcționare, 11 societăți au primit autorizație provizorie până la îndeplinirea condițiilor legale, iar 16 societăți au fost puse în lichidare (Axenciuc, 2012, vol. 2, p. 779). În privința naturii capitalului investit în sectorul de asigurări, majoritatea se aflau sub controlul capitalurilor externe (engleze, franceze, italiene, germane), doar trei fiind cu capital majoritar autohton („Vulturul”, „Naţionala” şi „Asigurarea românească”), cu mențiunea că și acestea, prin sistemul de coasigurare și reasigurare în vederea gestionării și diminuării riscurilor, aveau ca parteneri mari companii europene.

La nivelul societăților anonime din economia României, din datele prezentate în Tabelul 22.4 rezultă că rata profitului realizată de cele cu capital străin a crescut permanent în perioada 1934–1938, înregistrând o triplare acesteia în perioada de referință și atingând 12,9% în 1938, care reprezenta un nivel ridicat al profitabilității, determinat în mod decisiv de activitățile capitalului străin din sectorul industrial. Niveluri mai ridicate ale ratei profitului, constant peste media pe economie, se înregistrau în ramura transporturi (aproape 18% în 1938) și asigurări (14,4% în 1938).

Analiza ratei profitului declarat de capitalul străin pe ramuri ale industriei, potrivit datelor evidențiate de C. Bogdan și A. Platon (1981, anexele 8 și 9, p. 226–227) relevă, în anul 1938, o profitabilitate superioară mediei pe ansamblul industriei (12,6%), în industria lemnului și hârtiei (15,6%), în industria electrică și electrotehnică (16,7%), textile și confecții (15,3%), metalurgie (14,5%), industria pielăriei și încălțămintei (16,1%). Cu o rată a profitului care a crescut în permanență în perioada referință, ajungând la 12,2% în anul 1938, apropiată de media realizată de capitalul străin din societățile anonime pe ansamblul ramurii în acel an, industria petrolieră a contribuit în proporție de 30–50% la profitul total obținut la nivelul industriei, în cei cinci ani ai perioadei analizate. De remarcat că cea mai ridicată rată a profitului declarat de capitalul străin din aceste societăți în întreaga perioadă

1934–1938 s-a înregistrat în industria materialelor de construcție (peste 22% în anul 1938), această ramură fiind importantă și ca valoare absolută, contribuind cu aproape 10% la profitul societăților anonime cu capital străin obținut pe total industrie.

Tabelul 22.4

Profitul net și rata profitului declarat de capitalul străin plasat în societățile anonime, pe principalele ramuri, în perioada 1934–1938

Ramura	Anii									
	1934		1935		1936		1937		1938	
	mil. lei	rată profit (%)	mil. lei	rată profit (%)	mil. lei	rată profit (%)	mil. lei	rată profit (%)	mil. lei	rată profit (%)
Total ramuri din care:	1.228,9	4,3	1.851,2	6,3	2.898,5	8,8	4.014,2	11,4	4.890,1	12,9
Industrie	965,5	4,1	1.450,9	5,9	2.374,0	8,8	3.297,1	11,7	3.829,6	12,7
Bănci*)	61,8	2,2	119,1	4,3	181,9	4,9	186,9	5,6	448,6	12,6
Comerț	22,8	2,8	37,5	4,8	69,9	6,1	102,4	7,5	133,6	10,4
Asigurări	27,5	8,8	46,9	14,9	45,1	13,1	40,1	11,3	49,6	14,4
Transport și comunicații	149,7	10,6	195,2	13,4	224,6	17,1	383,9	20,8	420,1	17,8
Alte ramuri	1,7	3,3	1,6	3,1	2,9	3,0	3,7	2,9	8,4	5,6

***)** Fără Banca Națională a României.

Sursa: Bogdan și Platon, 1981, p. 224–225, pe baza datelor din *Statistica societăților anonime din România*, vol. XXI, 1939, București, 1940, p. 22–25; *Arhiva BNR*, fond: Studii, dosar nr. 153, 1934–1940.

În privința transferurilor de capital din România, este de remarcat că, pe ansamblul perioadei interbelice, în cadrul acestora, cea mai mare pondere au avut-o dividendele și dobânzile (medie anuală de circa 56%), iar în anii de criză și postcriză (1929–1935), retragerile de capital și restituirile de credite au reprezentat peste 60% (medie anuală) din totalul transferurilor, nivel depășit în 1941, în contextul declanșării celui de-al Doilea Război Mondial. După anii de criză, ca urmare a aplicării unor măsuri valutare restrictive, s-a înregistrat din nou o creștere a ponderii transferului de dividende și dobânzi în volumul total al transferurilor de capital din România. S-a estimat că totalul transferurilor externe, echivalente cu 1,8 mld. dolari, reprezentau 18,6% din avuția materială națională a României din 1938–1939 (Axenciuc, 2001, p. 276).

În funcție de destinația pe țări a transferurilor de capital din România efectuate de către investitorii străini, mărimea acestora depinzând și de capitalul investit, se constată că, în perioada 1934–1941, pe primele locuri se situau Anglia (21%), Franța (15%), urmate de SUA, Belgia, Ungaria și Elveția (Tabelul 22.5).

Tabelul 22.5

Transferurile de profit și de capital pe principalele țări beneficiare, cumulat, în perioada 1934–1938 (mil. dolari 1938)

Transferuri de profit și de capital	**mil. dolari**	**%**
1. Transfer de profit	274,03	54,4
2. Retrageri de capital	64,81	12,9
3. Restituiri de credite	165,22	32,7
Total transfer de profit și capital	**504,06**	**100,0**
Transferuri efectuate în țările:	**mil. dolari**	**%**
4. Anglia	105,45	20,9
5. Franța	74,24	14,7
6. SUA	64,17	12,7
7. Belgia	52,82	10,5
8. Ungaria	35,88	7,2
9. Elveția	35,28	6,9
10. Olanda	23,38	4,7
11. Austria	19,00	3,8
12. Alte țări	93,81	18,6
Total	**504,06**	**100,0**

Sursa: Bogdan și Platon, 1981, p. 231, pe baza datelor din *Arhiva BNR*, fond: Datoria publică dosare 1921–1930; *Arhiva BNR*, Comisia pentru controlul aprobării și întrebuințării devizelor de către BNR, procese verbale și rezoluții pe anii 1932-1941; *Arhiva BNR*, fond: Consiliul de Administrație, dosar nr. 501/1941; fond: Contabilitate, dosare: 1929–1941; Consiliul Superior Bancar; Oficiul controlului devizelor; Comisia controlului acordării și întrebuințării devizelor de către BNR, Secretariat.

Pe lângă statele menționate, grupa „alte țări" deținea o pondere semnificativă în cadrul transferurilor de capital și profit (93,84 mil. dolari, respectiv aproape 20%), ceea ce semnifică și o participare diversificată ca număr și țări de origine a investitorilor străini din România.

În consecință, se constată că, în societățile anonime din economia românească, raportul între capitalul autohton și cel străin din perioada 1921–1938 a înregistrat o evoluție în ritmuri inegale, sub influența unei serii de factori interni și externi, în special a crizei din 1929–1933, capitalul străin rămânând însă cu o pondere majoritară în întreaga perioadă, în special pe seama proporției dominante (peste 2/3) ocupate în industrie.

B. CAPITALUL EVALUAT LA NIVELUL ECONOMIEI

Așa cum s-a specificat anterior, imaginea raportului între capitalul autohton și cel străin în economia românească, reflectată de analiza datelor referitoare la capitalul social al societăților anonime, trebuie completată cu alte componente ale capitalului din România care nu se regăsesc decât fragmentar în statisticile oficiale și care privesc cu precădere latura sa autohtonă.

Menționăm în acest sens demersul meritoriu al profesorului Roman Moldovan, care, în cadrul tezei sale de doctorat, prin evaluări directe și indirecte, cu un anumit grad de aproximare, reușește să suplinească insuficiența materialului statistic, aducând o contribuție semnificativă la fundamentarea metodologică și analitică a formării și acumulării capitalului în România din perioada interbelică.

Potrivit principalelor concluzii ale lucrării lui Roman Moldovan *Formarea și mișcarea capitalurilor în România în perioada 1925–1938,* publicată în 1938, puse în evidență în prefață și de profesorul Virgil Madgearu, conducătorul său științific, România se prezenta ca o țară cu un capital actual (la acea vreme) și potențial redus, sursa majoră de formare a capitalului era reprezentată de agricultură, nu exista o formare de capital cu ajutorul capitalului străin, ci numai acumulare, iar aceasta din urmă se datora în cea mai mare măsură finanțării din surse proprii.

În continuare se prezintă un calcul estimativ al capitalului existent în România în anul 1938, pe baza evaluărilor profesorului Roman Moldovan, care a republicat teza sa de doctorat în anul 1983, adăugând câteva capitole privind bunurile de consum, circulația cambială, prețurile și venitul național din perioada de referință.

Cea mai importantă componentă a capitalului autohton existent în perioada interbelică a constituit-o capitalul întreprinderilor comerciale ale statului (regii publice comerciale și regii mixte de stat), respectiv 138 mld. lei (Moldovan, 1983, p. 45), din care 55,8 mld. lei aparțineau monopolurilor fiscale (Casa Autonomă a Monopolurilor Regatului României, Administrația comercială a monopolului vânzării alcoolului și taxelor de consumație pe băuturi spirtoase), 68 mld. lei întreprinderilor publice de comunicații (în principal Regia Autonomă a CFR – 61 mld. lei, Regia Autonomă a Poștelor, Regia Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă, Serviciul Maritim Român) și, respectiv, 14,2 mld. lei întreprinderilor care exploatau bunurile statului din domeniul privat (Regia Întreprinderilor Miniere și Metalurgice din Ardeal, Casa Autonomă a Pădurilor, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Administrația Moșiilor Armatei etc.).

Evaluarea componenței autohtone a capitalului privat din România necesită luarea în considerare și a valorii unor bunuri agricole. Cu toate că înzestrarea tehnică a agriculturii, respectiv a țărănimii, era redusă, dacă se consideră doar inventarul (mașini și instrumente agricole), aceasta reprezenta 12,5 mld. lei (Moldovan, 1983, p. 36).

Revenind la societățile anonime analizate anterior, în anul 1938, valoarea capitalului social autohton aferent acestor societăți era de 23,4 mld. lei[2].

Recapitulând valorile de mai sus, pe baza evaluărilor prezentate, se obține o valoare a capitalului autohton de 173,9 mld. lei, iar dacă la acesta se adaugă

[2] O categorie importantă de capitaluri din industrie și comerț care funcționa sub alte forme decât societăți anonime (comercianții și industriașii particulari, societăți în nume colectiv sau comandită, cooperative), ca și din sectorul meșteșugarilor rămase în afara statisticilor la vremea respectivă au fost evaluate, pe baza datelor fiscale și prin comparație cu rata profitului din societățile anonime, la o valoare indicativă de circa 48,5 mld. lei (Moldovan, 1983, p. 42), dar, în lipsa oricărei informații privind proveniența acestuia (autohton sau străin), această cifră nu a putut fi inclusă în calculele noastre.

valoarea capitalului străin din societățile anonime, în sumă de 38,3 mld. lei, rezultă că, în 1938, capitalul la nivelul României se ridica la 212,2 mld. lei.

În aceste condiții, se poate estima că, în anul 1938, capitalul străin reprezenta circa 18% din capitalul existent în România, ceea ce apreciem că reflectă mai adecvat raportul real între capitalul autohton și cel străin din economia românească în perioada interbelică.

Faptul că această cifră este apropiată de cea estimată de Lampe și Jackson (1982, p. 510), respectiv o pondere de 21% a capitalului străin în totalul capitalului din România în anul 1938, poate reprezenta o confirmare a veridicității evaluărilor profesorului Roman Moldovan, precum și, implicit, a calculelor noastre.

Pentru verificarea acestor cifre s-a recurs și la calcule indirecte, pe baza datelor estimate privind avuția națională, respectiv a activului net al patrimoniului economic al României în 1938–1939 (Axenciuc, 2001, p. 267). Astfel, însumând componentele de activ care nu au făcut obiectul calculelor noastre, respectiv: la agricultură și silvicultură – 537 mld. lei (din care 370 mld. lei valoarea pământului agricol, 62 mld. lei fondul forestier și 59 mld. lei valoarea șeptelului), clădiri și locuințe – 350 mld. lei, precum și alte active reprezentând circa 340 mld. lei (bunuri de consum durabile, drumuri publice, capitalul edilitar, fonduri industriale și comerciale, stocurile de hrană și sămânță, stocul de metal monetar și rezervă monetară), a rezultat o sumă de 1.227 mld. lei.

Prin scăderea acestei sume din valoarea totală a avuției naționale, evaluată la 1.449,5 mld. lei, se obține o cifră de 222,5 mld. lei, reprezentând o parte a componentei reproductibile a avuției naționale, apropiată de cea a capitalului la nivelul României estimată de noi anterior, respectiv de 212,2 mld. lei.

Ca atare, indiferent de metoda utilizată și de gradul de aproximație a estimărilor specialiștilor români și străini, rezultă că raportul real între capitalul autohton și străin în economia României interbelice era în jurul cifrei de 4:1, cu mențiunea că dacă majoritatea capitalului de stat era concentrat în infrastructuri de transport și comunicații, de servicii publice și monopoluri fiscale, iar cea mai mare parte a capitalului privat autohton, indiferent de ramură, era reprezentat de întreprinzători particulari, întreprinderi familiale sau de talie mică, capitalul străin, cel mai adesea sub forma de societăți anonime (pe acțiuni), era concentrat în industrie, în întreprinderi mijlocii și mari.

În privința măsurii mai mult sau mai puțin semnificative în care capitalul străin a contribuit la susținerea dezvoltării economiei naționale, există o diversitate de păreri, multe în contradictoriu, din analiza statisticii oficiale a acelei perioade, după cum s-a arătat, neputându-se contura în mod explicit un rezultat comensurabil care să clarifice într-un sens sau altul această dispută.

În acest sens, extrem de relevantă este precizarea făcută de profesorul Virgil Madgearu, în prefața unei lucrări definitorii pentru opera sa științifică, un studiu de referință al economiei României din perioada interbelică, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*: „imposibilitatea de a colecta date certe și complete ne-au impus însă să renunțăm de a expune cantitativ unul dintre cele mai

importante aspecte ale economiei românești: contribuția capitalului străin la industrializarea țării" (Madgearu, 1940, p. VI).

În sinteză, se poate afirma că efectele de antrenare ale dezvoltării industriei în perioada interbelică, inclusiv pe baza importului de capital și mijloace de producție, s-au dovedit limitate și inconsistente, atât capitalul autohton, insuficient susținut de politicile guvernelor care s-au succedat, cât și cel străin, orientat strict în funcție de profitul realizabil și/sau de interesele țărilor sau firmelor-mamă, având o evoluție marcată de sincope și fluctuații majore, pe fondul unei crize de proporții la mijlocul perioadei, cu impact major și persistent asupra economiei și situației financiare, precum și al unui context geopolitic internațional căruia autoritățile de guvernământ nu au avut capacitatea de a-i previziona tendințele și a le gestiona în beneficiul țării, culminând cu impactul distructiv al subordonării economiei intereselor unui război pierdut, intrată apoi, pentru încă un deceniu, sub dominația puterii sovietice învingătoare, suportând din partea acesteia costurile ocupației, despăgubirile de război, precum și pe cele aferente schimbării regimului politic.

22.3. ACUMULAREA CAPITALULUI ÎN PERIOADA SOCIALISTĂ

După jaful sistematic al resurselor practicat de Armata Roșie în perioada 1945–1947, România fiind tratată ca țară învinsă în război (Păun, 2018, p. 125), începând din anul 1948, timp de mai mult de un deceniu, potențialul de dezvoltare a României a fost afectat de costurile transformărilor instituționale și economice impuse de construirea sistemului socialist sub ocupație sovietică, precum și de plata unor despăgubiri uriașe de război către URSS, în sumă de 300 mil. dolari (prețuri 1938) și eșalonate pe șase ani, constând în proporție de 50% din livrări de petrol, 15% cereale, animale și lemn, diferența reprezentând-o transferul de mijloace de transport și tehnologie industrială, la care s-au adăugat 470 mil. dolari restituiri, 200 mil. dolari reîntregiri şi drepturi, 75 mil. dolari pentru întreţinerea trupelor sovietice (Păun, 2018, p. 125). Transferurile în contul despăgubirilor de război s-au efectuat prin intermediul sovrom-urilor, societăți mixte româno-sovietice înființate în 1945, care au controlat practic întreaga economie a României până în 1956.

În același timp, în mod forțat și abuziv, s-a format capitalul de stat practic în toate sectoarele economiei, prin desființarea/confiscarea proprietăților private. În iunie 1948 a fost adoptată *Legea nr. 119* privind naţionalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere şi de transporturi, un număr de peste 8.000 de întreprinderi devenind cu capital de stat în mai puțin de un an. Trebuie precizat că, din punctul de vedere al conținutului juridic al termenului „naționalizare", sub aspectele rațiunilor de „interes public general" și al „dreptei despăgubiri", acest act a reprezentat mai degrabă o formă de expropriere. Statul ar

fi urmat să acorde despăgubiri proprietarilor și acționarilor întreprinderilor naționalizate, constituindu-se în gestiunea Ministerului de Finanțe un Fond al industriei naționalizate, care trebuia să emită obligațiuni ce urmau a fi răscumpărate ulterior din beneficiul net al întreprinderii naționalizate. Acest sistem practic nu a funcționat, ceea ce și fusese de altfel preconceput.

Printre prevederile abuzive ale acestei legi se numărau cele conform cărora drepturile de despăgubire se stabileau de către comisii formate din trei magistrați, ale căror decizii erau definitive, fără posibilitatea vreunei căi de atac, iar datoriile neprevăzute în pasive, precum și pierderile provenite din proasta administrare a întreprinderii înainte de naționalizare trebuiau deduse din cuantumul despăgubirii. De asemenea, erau excluși de la despăgubiri slujbașii statului care s-au îmbogățit ilicit pe perioada exercitării serviciului, precum și cei care au plecat clandestin sau fraudulos din țară. Menționăm, în acest context, că au fost exceptate de la naționalizare companiile şi activele instituţiilor pe care Armata Roșie și guvernul sovietic le preluaseră în perioada 1944–1947 în favoarea Uniunii Sovietice (Păun, 2018, p. 131).

În sectorul agricol, autoritățile comuniste au încercat să instaureze modelul de inspirație stalinistă colhoz/sovhoz, printr-o colectivizare forțată care a început în 1949 și s-a prelungit până în 1962. Menționăm că, printr-o reformă agrară anterioară (*Legea nr. 187/1945*), fusese expropriată o suprafață de circa 1,5 mil. hectare aparținând proprietarilor cu peste 50 hectare, în urma acesteia, numărul exploatațiilor agricole crescând cu circa 2,2 mil. față de anul 1930. În același timp, sub ocupație sovietică, considerată ca obligație a României decurgând din Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944, au fost expropriate pământurile și proprietățile agrare ale etnicilor germani din Transilvania, mulți dintre aceștia fiind deportați în URSS pentru a contribui la munca de reconstrucție (Păun, 2018, p. 118).

În consecință, după numai câțiva ani în care România s-a confruntat cu fenomenul foametei, pe fondul efectelor secetei severe din anii 1945 și 1946, suprapuse dificultăților postbelice majore menționate, țărănimea și agricultura au suferit o nouă lovitură. Procesul de colectivizare și transformare socialistă a agriculturii prin crearea de CAP-uri şi IAS-uri (prin aplicarea *Decretului nr. 133/1949*) a întâmpinat o rezistență dârză din partea țărănimii (circa 75% din populație în 1950), înregistrându-se o serie de abuzuri din partea autorităților (confiscarea averilor țăranilor înstăriți, considerați chiaburi, 80.000 de țărani arestați și 30.000 implicați în procese publice). Etatizarea forțată a proprietății agricole a fost completată prin *Decretul nr. 83/1949*, *HCM nr. 308/1953* și *Decretul nr. 115/1959*, statul devenind proprietar a încă circa 1,5 mil. hectare în perioada 1949–1960, unele proprietăți fiind cedate „de bună voie”, terenurile care nu puteau fi muncite în regie proprie fiind trecute în folosința IAS, iar unele suprafețe fiind transferate de la CAP-uri la IAS-uri. Bilanţul perioadei 1949–1962 consemna, la finele acesteia, peste 6.500 de CAP-uri, care reuneau peste 3,1 mil. de familii şi care deţineau o suprafaţă totală de peste 8,8 mil. de hectare, sectorul

socialist deţinând 96% din suprafaţa arabilă a ţării şi 93,4% din suprafaţa agricolă (Pop, 2018, p. 151).

După retragerea trupelor de ocupație, din anul 1960 a început un amplu proces de desovietizare a societății românești și de normalizare a relațiilor bilaterale cu statele din Occident, grav deteriorate după naționalizare. În perioada 1961–1965, prin inventarierea tuturor problemelor financiare în suspensie, atât în privința bunurilor în proprietatea altor state și/sau cetățeni străini sau români ce se aflau în străinătate din perioada interbelică, a celor confiscate după cel de-al Doilea Război Mondial, precum și în urma actului naționalizării, prin tratative diplomatice cu guvernele țărilor occidentale și acordarea unor sume forfetare compensatorii, guvernul Maurer a reușit să închidă toate dosarele, cu excepția celui cu Suedia. Pe această bază, s-a demarat încheierea de acorduri economice pe termen lung între România și statele occidentale, inclusiv pentru obținerea de credite, vizând în special achiziționarea de tehnologii moderne.

La finele deceniului 1960 s-a produs o schimbare majoră de concepție a politicii Partidului Comunist cu privire la dezvoltarea economico-socială a României, prin mărirea excesivă a ratei acumulării, în vederea accelerării ritmului creșterii economice, fetișizarea acesteia conducând în realitate la o dezvoltare extensivă, cu impact negativ pe termen mediu și lung asupra echilibrelor macroeconomice, financiare și sociale ale țării (Iancu și Pavelescu, 2018, p. 179).

Exacerbarea importanței nivelului înalt al ratei acumulării în dauna eficienței acesteia a condus la mijlocul anilor ’70 la o schimbare de trend a evoluției economiei, accentuată în anii ’80, când, sub impactul unui sever șoc extern (al doilea șoc petrolier, creșterea explozivă a ratelor dobânzii la împrumuturi pe plan internațional, mutații geopolitice de anvergură), România a intrat într-o criză a balanței de plăți externe, cu efecte economice și sociale dezastruoase.

Amintim, în acest context, că E. Dobrescu (1976, p. 67–71), în încercarea de identificare a unui plafon maxim al ratei acumulării, argumentase dependența neliniară a creșterii economice de rata acumulării și demonstrase econometric faptul că, pe termen lung, nivelul ratei optime este de circa 29%. În contextul stabilirii modelului de optimizare pe baza dependenței eficienței acumulării de rata acesteia, preciza că rate excesiv de mari ale acumulării (n.n., cum au fost cele din perioada 1971–1975, respectiv de peste 33%) generează o serie de probleme, dintre care esențiale pentru demersul său analitic erau extinderea utilizării unor resurse de calitate inferioară, suprasolicitarea capacității de realizare și dare în exploatare a noilor obiective, precum și diminuarea cointeresării materiale, toate afectând eficiența acumulării, ceea ce s-a și adeverit câțiva ani mai târziu.

Dezvoltarea accelerată a industriei a avut loc prin construirea de obiective de investiții dotate cu mașini, utilaje, echipamente și tehnologii, multe din import, finanțate de FMI și BIRD (la care România aderase în 1972[3]), precum și prin

[3] În perioada 1973–1981, Romania a beneficiat de finanțări de la FMI, în valoare de 1,7 miliarde dolari, cu dobânzi între 3,5% și 5%, scadențate pe perioade de 5 ani, precum și de 33 de credite de la BIRD în valoare de 2,2 miliarde dolari, cu dobânzi între 7% și 10%, perioade de grație de trei-cinci ani și maturități de 15–25 ani (Țiu, 2016, p. 56).

credite guvernamentale bilaterale și de pe piețele de capital private, la care s-au adăugat participațiile de capital străin la societățile mixte create în România. Este important de menționat că procesul de acumulare a capitalului s-a desfășurat pe fondul majorării deficitului balanței comerciale, sporirea capitalului fix fiind dependentă atât de factorii interni, cât și de cei externi (Pavelescu, 2008, p. 57).

În lipsa datelor privind capitalul social al întreprinderilor, s-a considerat că, în condițiile economiei socialiste, stocul de capital poate fi reprezentat de fondurile fixe. Pe baza unui efort investițional care s-a dovedit excesiv și, în mare parte, ineficient, fondurile fixe au înregistrat o creștere accelerată atât pe total economie, cât mai ales în ramura industriei. După cum se observă în datele prezentate în Tabelul 22.6, sub rezerva interpretării unei dinamici a indicatorului exprimat în prețuri de inventar, precum și a dificultăților de evaluare corectă a stocului de capital, în anul 1989, dacă fondurile fixe pe ansamblul economiei erau mai mari de circa 16 ori comparativ cu anul 1950, cele din industrie înregistrau o creștere de peste 40 ori, ceea ce a determinat majorarea ponderii acestei ramuri în totalul fondurilor fixe de la 19,5% la 47,5% în perioada analizată.

Tabelul 22.6

Dinamica și structura pe ramuri a fondurilor fixe în perioada 1950–1989

Anii	**1950**	**1960**	**1970**	**1980**	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**
	Mld. lei								
Fonduri fixe total, din care:	**210,1**	**337,9**	**713,9**	**1880,3**	**2797,9**	**2992,2**	**3182,0**	**3359,2**	**526,1**
Industrie	40,9	92,1	263,9	820,2	1.263,6	1.372,7	1.471,4	1.574,7	.673,6
Construcții	1,4	6,8	19,2	81,3	117,7	128,1	139,1	145,1	146,7
Agricultură	39,2	49,6	89,1	198,5	308,9	332,4	355,8	374,5	384,8
Transporturi și telecomunicații	28,3	37,0	82,6	241,6	368,6	382,8	405,1	417,9	441,3
Gospodăria comunală, de locuințe, alte prestări de servicii neproductive	66,8	98	158,2	334,8	466,5	486,6	508,8	530,5	549,4
Învățământ, cultură și artă, ocrotirea sănătății, asistență socială, cultură fizică	6,0	11,9	25,4	61,8	73,7	76,4	77,9	80,3	82,0
	Structura %								
Fonduri fixe Total, din care:	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Industrie	19,5	27,3	37,0	43,6	45,1	45,9	46,2	46,9	47,5
Construcții	0,7	2,0	2,7	4,3	4,2	4,3	4,4	4,3	4,2
Agricultură	18,7	14,7	12,5	10,6	11,0	11,1	11,2	11,1	10,9

Tabelul 22.6 (continuare)

Transporturi și telecomunicații	13,5	10,9	11,6	12,8	13,2	12,8	12,7	12,4	12,5
Gospodăria comunală, de locuințe și alte prestări de servicii neproductive	31,8	29,0	22,2	17,8	16,7	16,3	16,0	15,8	15,6
Învățământ, cultură și artă, ocrotirea sănătății, asistență socială, cultură fizică	2,9	3,5	3,6	3,3	2,6	2,6	2,4	2,4	2,3
	Dinamica % (1950 = 100)								
Fonduri fixe Total, din care:	**100,0**	**161,0**	**340,0**	**834,0**	**12 ori**	**13 ori**	**14 ori**	**15 ori**	**16 ori**
Industrie	**100,0**	225	664	20 ori	31 ori	34 ori	36 ori	39 ori	41 ori
Construcții	**100,0**	477	14 ori	53 ori	77 ori	84 ori	91 ori	95 ori	99 ori
Agricultură	**100,0**	127	214	482	753	810	867	912	939
Transporturi și telecomunicații	**100,0**	131	264	689	10 ori	11 ori	11 ori	12 ori	12 ori
Gospodăria comunală, de locuințe și alte prestări de servicii neproductive	**100,0**	147	237	408	569	593	620	647	670
Învățământ, cultură și artă, ocrotirea sănătății, asistență socială, cultură fizică	**100,0**	199	426	890	11 ori	11 ori	11 ori	12 ori	12 ori

Notă: Pentru fondurile fixe existente la 01.01.1950 s-au utilizat prețurile de catalog 1949. Începând cu 1.01.1969, fondurile fixe au fost exprimate în prețuri de inventar, la finele anilor respectivi.

Sursa: INS, 1991, p. 248–250.

În privința indicatorului de eficiență, calculat ca raport între venitul național și fondurile fixe, se remarcă o anumită concordanță între evoluția acestuia și cele două faze ale dezvoltării României, respectiv înregistrarea unei tendințe pozitive în perioada 1960–1975, după care, sub impactul erorilor de management, al acumulării unor vulnerabilități interne și al unui mediu extern mai degrabă ostil, economia țării a intrat pe o pantă mai puțin favorabilă, care a condus în final la o criză de sistem și la căderea regimului comunist. Astfel, dacă în 1950 coeficientul de eficiență a fondurilor fixe se situa la un nivel scăzut, explicabil prin situația critică în care se afla România, respectiv 0,16, acesta a înregistrat o creștere la 0,29 în 1960 și s-a dublat aproape în 1970, după care a înregistrat o scădere până la 0,27 în 1980, 0,24 în 1985 și 0,18 în 1989, adică aproape de nivelul de la care s-a pornit (Tabelul 22.7).

Tabelul 22.7

Evoluția eficienței fondurilor fixe în perioada 1950–1989

	1950	1960	1970	1980	1985	1986	1987	1988	1989
Venit național (mld. lei)	34,2	97,4	217,9	513,6	672,0	694,3	697,2	697,4	632,6
Fonduri fixe (mld. lei)	210,1	337,9	713,9	1.880,3	2.797,9	2.992,2	3.182	3.359,2	3.526,1
Eficiența fondurilor fixe	0,163	0,288	0,305	0,273	0,240	0,232	0,219	0,208	0,179

Sursa: Calculat pe baza datelor din INS, 1991, p. 230–231, 248–250.

În perioada 1976–1989, după cum notează F.M. Pavelescu (2008, p. 44, 57), dinamica outputului la nivel macroeconomic, precum și cea a capitalului fix s-au redus ca reflex al intrării economiei de comandă în faza sa descendentă, precum și al unei tendințe de conservare a capitalului fix, în contextul accentuării tendinței spre semiautarhie, ritmul de creștere a venitului național diminuându-se la 2,63%, iar cel al capitalului fix la 7,75%, ceea ce a determinat o scădere a productivității capitalului într-un ritm mediu anual de 4,75%.

Așa cum arată A. Iancu și F.M. Pavelescu (2018, p. 180), reducerea eficienței acumulării capitalului a fost determinată de exagerarea creșterii ratei acumulării la peste 30% în perioada 1971–1985 (cu un vârf de 36% în cincinalul 1976–1980) și de angajarea în executarea unor proiecte de investiții de mare anvergură, fără posibilitatea de a recupera în timp rezonabil fondurile investite din venitul net adus de aceste obiective. Starea precară a economiei și caracterul aberant al multor investiții au fost puse în evidență și de gradul scăzut de utilizare a capacităților de producție (sub 80% în perioada 1986–1989), principalele cauze fiind legate de lipsa materiilor prime și a energiei, precum și a posibilităților de desfacere (Russu, 2018, p. 162). Politica de amortizare liniară a fondurilor fixe s-a dovedit eronată, stabilirea unei durate normate de funcționare a mașinilor și echipamentelor industriale de 20–30 de ani, care era de 4–5 ori mai mare decât în țările dezvoltate, conducând la creșterea gradului de uzură fizică a acestora de la 33,6% la 38,7% în perioada 1980–1989, accentuându-se și uzura lor morală (Russu, 2018, p. 163). De asemenea, Gh. Zaman (1986) arăta că o rată înaltă a acumulării conduce la creșterea materialintensivității și energointensivității economiei, reducând pe termen lung eficiența utilizării capitalului fix, ceea ce a fost confirmat de realitățile perioadei respective.

Conform informațiilor conținute într-un document din anul 1980, destinat membrilor Biroului Politic Executiv al PCR, catalogat ca strict secret la vremea respectivă[4], printre factorii care au influențat negativ situația economiei, devenită critică la finele deceniului 1970, era menționată nerealizarea planului valoric de punere în funcțiune a fondurilor fixe cu o sumă de 82,2 mld. lei, obiectivele în curs

[4] *Raport privind analiza pe bază de bilanț a rezultatelor economico-financiare obținute în anul 1979* (în Axenciuc, 2012, p. 455–471).

de execuție ajungând la un număr de peste 10.000 de șantiere. Raportul consemna că circa 900 de capacități de producție importante la nivel național, la care se adăugau alte 3.000 de obiective de investiții din competența de aprobare a centralelor și întreprinderilor, înregistrau întârzieri la punerea în funcțiune, existând și importante imobilizări (utilaje și instalații importate și neexploatate, stocuri supranormative), ceea ce a dereglat graficele de producție și livrări, inclusiv la export, cu efecte asupra calendarului de rambursare a datoriei externe.

Pe fondul acumulării unor disfuncționalități interne ale economiei, impactul extern provocat de cel de-al doilea șoc petrolier din 1979, de creșterea explozivă a dobânzilor la creditele contractate de la băncile străine și de introducerea de condiționalități la creditele acordate de FMI a condus la declanșarea unei crize a balanței de plăți externe, în anul 1982, România aflându-se practic în încetare de plăți, iar decizia de lichidare a datoriei externe și erorile de gestionare a crizei din partea autorităților de la București au avut un impact distructiv asupra economiei românești. Plata datoriei externe din excedentele balanței comerciale s-a făcut cu prețul reducerii drastice a importurilor, inclusiv a celor de completare și de materii prime, ceea ce a afectat grav funcționarea obiectivelor de investiții realizate, a utilajelor și echipamentelor industriale, precum și al forțării exporturilor, cu ignorarea totală a eficienței acestora, ceea ce a produs în fapt pierderi pentru economia națională și a creat tensiuni sociale[5].

Așa cum s-a menționat anterior, normalizarea relațiilor cu țările occidentale începută în anii 1960 a fost însoțită de o politică economică externă care să susțină dezvoltarea României, în primul rând, a programului de industrializare, inclusiv pe calea creării de societăți mixte, acoperind întreg lanțul aprovizionare/importuri de resurse și materii prime–producție–comercializare/exporturi, dar care, pe seama deficiențelor de management, inclusiv a capacității scăzute de previziune, înțelegere și adaptare la evoluțiile pieței mondiale, s-a dovedit falimentară.

Prin *Decretul Consiliului de Stat nr. 424/1972* pentru realizarea unor obiective economice a căror producție era destinată în special exportului, a fost reglementată constituirea de societăți mixte cu sediul în România, fiind impusă prin lege o cotă de participare a părții române la capitalul social de cel puțin 51%. Pe baza acestor reglementări, în perioada 1973–1980 au fost constituite opt societăți mixte în industria construcției de autoturisme (OLTCIT, cu firma franceză CITROEN cu 36%), mașini și echipamente electrice (REȘIȚA RANK, cu firma vest-germană Zahnraederfabrik Renk AG cu 49%), industria electronică (ROMCONTROL DATA, cu firma americană Control Data Corp. cu 45%, și ELAROM, cu firma franceză Electronique Appliquée cu 48%), industria chimică (RIFIL, cu firma italiană Romalpha cu 48%), precum şi în domeniul comercial, pentru aprovizionarea întreprinderilor și a transporturilor navale (*shipping*).

Cu scopul declarat al promovării exporturilor, al participării României la lucrări de prospecțiuni, explorări și exploatări care să asigure economiei surse

[5] Pentru analiza detaliată a cauzelor și efectelor crizei balanței de plăți externe din anii 1980, vezi Georgescu, 2018, p. 209–226.

stabile de materii prime, al realizării de programe de dezvoltare economică prin construirea de obiective economice în alte țări, precum și pentru dezvoltarea activității financiar-bancare, prin *Decretul Consiliului de Stat nr. 52/1975* a fost reglementată constituirea de societăți mixte cu participare de capital românesc în străinătate. Astfel, într-o perioadă relativ scurtă (1973–1980) s-au constituit 69 de societăți mixte în străinătate, atât în țări europene dezvoltate (Germania, Franța, Italia, Anglia, Spania) și URSS[6], cât și în America de Nord și Centrală (SUA, Canada, Mexic, Cuba), respectiv America de Sud (Peru, Chile), Asia (India), Orientul Mijlociu (Liban, Iran, Irak), precum și într-o serie de țări africane (Maroc, Libia, Nigeria, Congo, Liberia, Zambia, Gabon, Republica Central-Africană, Zair ș.a.). Cu mențiunea că, de regulă, participațiile la capitalul societăților mixte, atât ale celui din România, cât și ale celui din străinătate, erau constituite din bunuri în natură (în general, active fixe), majoritatea acestor societăți au întâmpinat dificultăți majore de funcționare, cu efecte asupra situației lor financiare, dovedindu-se neviabile și încetându-și activitatea[7].

Banca Română de Comerț Exterior a contribuit la înființarea unor bănci mixte cu participare românească de capital în perioada 1975–1980: Banque Franco-Roumaine, cu sediul la Paris (împreună cu Credit Lyonnais şi Banque Nationale de Paris), Anglo-Romanian Bank Ltd., cu sediul la Londra (alături de Barclays Bank și JP Morgan Chase, ulterior cu Manufacturers Hanover Trust), Misr Romanian Bank, cu sediul la Cairo (împreună cu Banque Misr), Frankfurt Bucharest Bank (împreună cu mari bănci germane), Banca Italo-Romena (împreună cu bănci italiene). Într-o anumită măsură, tranzacțiile financiare intermediate de băncile mixte au

[6] Precizăm că, prin *Legea nr. 93/2006*, a fost ratificat Protocolul dintre Guvernul României şi Guvernul Federaţiei Ruse privind inventarierea înţelegerilor bilaterale încheiate între anii 1945 şi 1991 între România şi URSS, semnat la Bucureşti în data de 8.11.2005. Acest protocol a restabilit baza juridică a relațiilor cu Federația Rusă, un număr de 17 acorduri, protocoale și înțelegeri cu fosta URSS rămânând în vigoare (majoritatea de natură consulară, dar și unele cu caracter economic, cum au fost convențiile din 1984, privind condițiile de activitate și amplasare pe teritoriul sovietic a antreprizelor din România pentru construirea de obiective din industria de gaze, respectiv din 1986, privind tranzitul pe teritoriul românesc de gaz natural din URSS spre Turcia, Grecia și alte țări). În același timp, un număr de 51 de acorduri, protocoale și înțelegeri cu URSS și-au încetat valabilitatea sau au ieșit din vigoare, majoritatea din domeniul economic, între care: Acordul privind colaborarea în realizarea unei centrale atomo-electrice în România (Moscova, 1970), precum și cel referitor la cooperarea în producția de utilaje pentru centrale nucleare electrice (Moscova, 1977); Acordul privind colaborarea în construirea fabricii de celuloză de la Ust-Ilim (Moscova, 1973); Acordul privind colaborarea în construirea combinatului minier de preparare a azbestului de la Kiembaev (Moscova, 1973); Convenția privind colaborarea la construcția pe teritoriul sovietic a centralei nuclearo-electrice Ucraina-Sud și livrarea de energie electrică din URSS în România (Moscova, 1981).

[7] Din cele 77 de societăți mixte constituite, în anul 1986 mai funcționau cinci societăţi mixte în România și 17 în străinătate, activitatea acestora fiind marcată de pierderi/datorii cumulate de 250 mil. dolari (Axenciuc şi Georgescu, 2017, p. 163–164). Creanțele neîncasate din exporturi complexe și lucrări executate în străinătate se ridicau la 221 mil. dolari în noiembrie 1986, localizate în proporție de circa 50% la Industrialexport și ARCOM (MCECEI, 1986). Un caz aparte îl reprezintă Combinatul de la Krivoi Rog (Ucraina), în care România a făcut investiții cifrate la 800 mil. dolari până în 1989, care urmau să fie recuperate din peletele de minereu de fier pentru Sidex Galați, la care lucrările au fost sistate în 1990.

susținut dezvoltarea relațiilor comerciale și de cooperare cu statele respective, unele dintre aceste bănci funcționând și în prezent, fie cazul Banca Italo-Romena, achiziționată de Veneto Banca în anul 2000, și Misr Romanian Bank, prin preluarea pachetului majoritar în 2006 de Blom Bank, fie prin preluarea participațiilor Bancorex de către BCR în 1998 și, în urma privatizării acesteia în 2005, de către Erste Bank (cazul Anglo-Romanian Bank, Frankfurt Bucharest Bank și Banque Franco-Roumaine).

La capitalul extern al României din perioada socialistă se adaugă participația țării la capitalul/bugetul unor instituții/organisme financiare internaționale. Astfel, pe lângă contribuția în natură la edificarea sediului CAER de la Moscova, România avea o participație de 6,4 mil. ruble transferabile (din care jumătate în devize libere) la Banca Internaţională de Colaborare Economică (BICE) din Moscova și, respectiv, 18,5 mil. ruble transferabile (din care 5,5 mil. în devize libere) la Banca Internaţională de Investiţii (BII) din Moscova, în schimb, țara noastră beneficiind de credite, unele în valută, din partea acestor două bănci. În 1972, aderarea României la Fondul Monetar Internaţional s-a făcut în condițiile fixării unei cote de subscripție de 190 mil. dolari, transformată în DST, precum și ale depunerii la Banca Angliei a unei cantități de 42,2 tone aur, iar la Banca Internaţională pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare (BIRD), o participație de 15 mil. dolari capital subscris. În perioada 1973–1981, România a beneficiat de finanțări FMI de 1,7 mld. dolari, cu dobânzi între 3,5%–5%, scadențate pe perioade de cinci ani, precum și de un număr de 33 de credite de la BIRD în valoare de 2,2 mld. dolari, cu dobânzi între 7% și 10%, cu perioade de grație de trei-cinci ani și maturități de 15–25 ani.

În consecință, pe de o parte, în privința capitalului intern, sistemul economiei de comandă s-a dovedit incapabil să asigure o creștere și o orientare a acestuia în profil de ramură și teritorial adecvate potențialului real de dezvoltare a României, în condiții de eficiență economică și competitivitate externă. Pe de altă parte, rigiditatea acestui sistem politic și erorile de management macro și microeconomic au anulat eventuala contribuție a capitalul străin, chiar dacă minoritar ca dimensiune, la modernizarea și dezvoltarea țării (societățile mixte, majoritatea controlate de partea română, au produs pierderi în loc de profit, iar gestionarea deficitară a capitalului fix din import plătit cu credite fără capacitate de rambursare, care au încărcat datoria externă, ducând România în *default*).

În concluzie, cu toate că efortul financiar al României pentru construirea idolatrizatei societăți socialiste multilateral dezvoltate a fost uriaș, prin aplicarea doctrinei ratei înalte a acumulării și a unei industrializări forțate, creșterea accelerată a acestei ramuri și a capitalului fix investit, fără să se țină seama de parametrii elementari ai eficienței economice și de schimbările majore în evoluțiile pieței globale și mediului geopolitic internațional, a acutizat dezechilibrele economice și sociale, precum și pe cele financiare externe până la nivelul la care, într-un final, s-a produs implozia sistemului. Lichidarea datoriei externe în condițiile prezentate a avut un impact nefast asupra economiei și situației financiare a întreprinderilor socialiste, iar faptul că, la începutul tranziției la economia de piață, România nu era

grevată de datorii interne și/sau externe nu a reprezentat un avantaj în asigurarea demarajului scontat, dimpotrivă, a deschis apetitul pentru noi împrumuturi de stat și acordarea de facilități investitorilor străini, justificate de deficitul de capital privat, intern și extern. Contractarea de noi împrumuturi într-o „euforie" de debut a tranziției la economia de piață era considerată o dovadă de credibilitate internațională a României, fără a se ține seama de problemele deloc ușoare ale utilizării eficiente a acestora și îndeosebi a posibilității și surselor de rambursare a acesteia.

22.4. CAPITALUL ÎN PERIOADA 1990–2018

PRIVATIZAREA SOCIETĂȚILOR COMERCIALE CU CAPITAL DE STAT

Colapsul economiei socialiste în decembrie 1989 a deschis calea transformărilor economico-sociale ale tranziției spre economia de piață, în cadrul căreia un rol determinant trebuia să-l joace formarea și consolidarea sectorului privat în economie, pe baza creării și aplicării cadrului instituțional legal al privatizării activelor statului, în principal cu investitori strategici străini, care dispuneau de capital și experiență, concomitent cu formarea unui capital privat autohton prin intermediul Fondului Proprietății de Stat și al celor cinci Fonduri ale Proprietății Private (1991), precum și al *Legii nr. 18/1991 privind fondul funciar*[8].

Potrivit *Legii nr. 58/1991*, transferul proprietății de stat către sectorul privat a fost reglementat prin distribuirea gratuită a echivalentului a 30% din capitalul social al statului către cetățenii români cu vârste de peste 18 ani, pe baza unor cupoane (*vouchers*), prin așa-numitul proces al „privatizării de masă", fiind create în acest scop cinci Fonduri ale Proprietății Private (SIF). În același timp a fost creat Fondul Proprietății de Stat, care avea ca sarcină să privatizeze 70% din capitalul societăților comerciale de stat, precum și vânzarea de acțiuni și active ale societăților comerciale către persoane fizice sau juridice, române sau străine.

Conform articolului 5 al *OUG nr. 88/1997* privind APAPS ca instituție de interes public cu personalitate juridică în subordinea Guvernului, care acționează

[8] Inițial, privatizarea în România s-a bazat pe următoarele legi: *Legea nr. 15/1990 a transformării întreprinderilor de stat în societăți comerciale pe acțiuni și regii autonome; Legea nr. 31/1990 a societăților comerciale; Legea nr. 58/1991 privind privatizarea societăților comerciale.* Între actele normative importante care au completat cadrul juridic al privatizării, respectiv al investițiilor străine în România, s-au numărat: *Legea fondului funciar nr. 18/1991 privind restituirea pământurilor agricole foștilor proprietari; Legea nr. 35/1991 privind regimul investițiilor străine; Legea nr. 55/1995 privind accelerarea procesului de privatizare* și *OUG nr. 37/1997, norme de aplicare; Legea nr. 99/1999 privind unele măsuri pentru accelerarea reformei economice; Legea nr. 77/1999 privind modalitatea de dobândire a acțiunilor la societatea la care lucrează salariații* (Programul PAS); *Legea nr. 332/2001 privind promovarea investițiilor directe cu impact economic semnificativ.*

pentru diminuarea implicării în economie a statului și a autorităților administrației publice locale, prin vânzarea acțiunilor acestora, bugetul FPS se forma integral din veniturile rezultate ca urmare a privatizării societăților comerciale, din dividendele și dobânzile aferente disponibilităților sale bănești, care se aprobau de către Guvern și se gestionau în regim extrabugetar. Prin intrarea în vigoare *OUG nr. 88/1997*, au fost abrogate *Legea nr. 58/1991*, *Legea nr. 77/1994*, *Legea nr. 55/1995* cu modificările și completările ulterioare, *art. 2, alin. (3), art. 5, art. 6, alin. (1)* și *(8)*, precum și *art. 12, alin. (1)* din *OUG nr. 30/1997*. Consolidarea din data de 31.01.2018, cea mai recentă, include modificările aduse prin următoarele acte normative: *OUG nr. 3/1999*; *OUG nr. 37/1999*; *Legea nr. 99/1999*; *OUG nr. 38/2000*; *OUG nr. 296/2000*; *Legea nr. 137/2002*; *OUG nr. 26/2005*; *Legea nr. 185/2005*; *OUG nr. 50/2007*; *Legea nr. 305/2007*; *Legea nr. 129/2010*; *Legea nr. 91/2011*; *OUG nr. 14/2014*.

S-a prezentat multitudinea de legi și ordonanțe de urgență pe care le-au promulgat organele decidente în privința privatizării, pentru a susține și argumenta următoarele afirmații:

– cadrul legislativ al privatizării în România, ca instrument de creare și consolidare a sectorului bazat pe proprietatea privată după anul 1990, s-a modificat de nenumărate ori, încât a ridicat și ridică probleme în ceea ce privește multitudinea de schimbări aduse la reglementările legale anterioare, ceea ce, fără îndoială, a reprezentat și reprezintă un factor de încetinire și complicare a funcționării și formării capitalului privat;

– numeroasele modificări de natură legislativă au fost impuse parțial de caracterul inoperațional și greu de aplicat al cadrului legislativ anterior; de exemplu, *Legea nr. 58/1991* a privatizării, pornind de la necesitatea compatibilizării echității sociale cu principiile profitabilității și concurenței, stipula că FPS este o instituție „publică" cu caracter comercial și financiar, încât nu era clar când și cum se aplică criteriul social (care presupunea „nerealizarea" de profit) și când cel comercial-financiar, care viza imperativ realizarea de profit; această ambiguitate a creat mari controverse între specialiștii care spuneau că privatizarea a fost foarte lentă și cei care acuzau că s-a vândut „țara" pe nimic;

– cadrul legislativ și modificările succesive ale acestuia în domeniul privatizării, multe cu consultanță străină plătită la un nivel ridicat, din dorința de a accelera procesul, pe tot parcursul desfășurării lui nu au avut la bază criterii, principii și obiective strategice primordiale, cum ar fi: privatizarea este un scop *per se* sau un mijloc pentru realizarea anumitor obiective bine precizate; privatizarea trebuie să aibă ca prioritate întreprinderile de stat cu pierderi sau pe cele cu profit[9];

– metodele de privatizare au avut componente care, aplicate în practică, s-au dovedit ineficiente, nedurabile și chiar păgubitoare pentru economie (de exemplu,

[9] În general, strategiile au fost în cea mai mare parte dominate de vânzarea activelor statului cu cea mai ridicată eficiență, care aveau atractivitatea cea mai mare pentru cumpărători, astfel că s-a ajuns în situația ca statul să „privatizeze profitul" și să „naționalizeze pierderile".

privatizarea de masă, metoda MEBO, privatizarea pe „1 leu”), insuficienta adecvare și particularizare a metodelor de privatizare specificului diferitelor sectoare (de exemplu, instituțiile de cercetare, industria extractivă, turism, comerț, transporturi, construcții de mașini etc.);

– retrocedarea terenurilor foștilor proprietari prin aplicarea Legii nr. 18/1991, în condițiile în care nu dispuneau de agrotehnica necesară pentru lucrările agricole, a avut ca rezultat necultivarea pământurilor primite pe o suprafață de circa o treime, timp de mai mulți ani.

ATRACTIVITATEA MEDIULUI DE AFACERI

Un factor important pentru creșterea interesului investitorilor este atractivitatea mediului de afaceri care, în ultimii ani, potrivit estimărilor Băncii Mondiale, s-a îmbunătățit în România.

În perioada 1990–1999, investițiile străine în România au cunoscut o evoluție anuală modestă, astfel că, la sfârșitul acestei perioade, ajunseseră la nivelul de 5,3 mld. dolari (o medie anuală cu puțin peste 0,5 mld. dolari), comparativ cu Polonia (30 mld. dolari), Ungaria (16,4 mld. dolari), Cehia (14,6 mld. dolari). Această dinamică modestă a fost cauzată de o serie de factori, între care:

– puternica recesiune economică din anii 1990–1993 și 1996–1999, marcată de scăderi drastice ale PIB și ale investițiilor, inflație galopantă și instabilitate politică;

– un cadru instituțional-legislativ neclar, în schimbare continuă, lipsit de o viziune strategică pe termen lung a reformelor tranziției și a privatizării;

– lipsa pieței de capital, a capitalului privat autohton, eșecul privatizării de masă (al PAS, al metodei MEBO) și al cupoanelor, echivalentul a 30% din capitalul societăților de stat care urma să fie transferat adulților;

– dificultățile aplicării Legii nr. 18/1991 a fondului funciar, bazate pe principiul retrocedării terenurilor CAP și fermelor foștilor proprietari, care a dus la fărâmițarea în mici suprafețe a terenurilor agricole;

– ca urmare a insuficientei înțelegeri a rolului instituțiilor statului în economie în general, în domeniul privatizării în particular, s-a mers pe reducerea implicării statului în economie (vezi *Legea nr. 52/1991* a privatizării societăților comerciale și OUG nr. 88/1997);

– frecventele schimbări ale guvernării, ale conducerii ministerelor, atmosfera de teamă și nesiguranța zilei de mâine, ca urmare a falimentelor și disponibilizărilor în masă ale forței de muncă la societățile privatizate cu investitori străini și autohtoni, care considerau că fostele întreprinderi socialiste erau supradimensionate cu forța de muncă (*over staffed*), mersul lent al reformelor, cu opriri și porniri (*stop and go*), au avut un impact negativ asupra rezultatelor economico-financiare și au provocat o serie de disfuncții interinstituționale, la niveluri teritoriale, micro, mezo și macroeconomic.

Privatizarea societăților cu capital de stat, în special către persoane fizice și juridice străine, creșterea atractivității mediului de afaceri care a favorizat creșterea interesului investitorilor străini pentru economia României, în special după anul 2000, inclusiv datorită apropierii treptate de structurile europene, au produs schimbări majore în dinamica și structura capitalului din economia românească.

Din datele preluate din Conturile financiare naţionale și prelucrate de F. Georgescu (2018, p. 351–352), rezultă că, în perioada 1997–2016, capitalul din România s-a majorat de peste 5 ori (de la 22 mld. euro la 120 mld. euro), pe seama creșterii capitalului din sectorul companiilor nefinanciare (de 4,5 ori, respectiv de la 19,2 mld. euro la 86,2 mld. euro), dar și a celui din sectorul financiar (de aproape 11 ori, respectiv de la 2,3 mld. euro la 25 mld. euro). În aceste condiții, ponderea capitalului companiilor nefinanciare, chiar dacă a rămas majoritară, s-a diminuat de la 87% în 1997 la 72% în 2016.

Ca structură, în sectorul companiilor nefinanciare, dacă în 1997 ponderea majoritară a capitalului (55%) aparținea sectorului de stat, capitalul privat autohton deținând 38%, iar cel străin doar 9%, în anul 2016 tabloul se schimbase radical, statul rămânând cu 12% din capitalul total, în timp ce ponderea capitalului străin s-a majorat la 48%, capitalul privat autohton înregistrând o creștere a ponderii sale la 40%.

După cum remarcă F. Georgescu (2018, p. 353), în anul 2016, în timp ce capitalul străin este în general concentrat, fiind deţinut de firme mari (corporaţii multinaţionale și alte companii de dimensiuni mari), capitalul privat autohton este relativ dispersat. În ceea ce privește sectorul financiar, se remarcă faptul că, în subsectorul cel mai activ al acestuia din punctul de vedere al cotei de piață, respectiv cel bancar, ponderea capitalului străin s-a majorat de la 30% în 1997 la 75% în 2016.

EFICIENȚA CAPITALULUI AUTOHTON ȘI STRĂIN ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

După o perioadă de evoluție socialistă a economiei românești, în care capitalul era autohton în cvasitotalitatea sa, tranziția la economia de piață, bazată pe principiile pieței libere și concurenței, a deschis posibilitatea plasamentelor de investiții străine în economia noastră, potrivit unui cadru juridic instituțional similar sau compatibil cu cel existent în țările membre ale UE și în țările cu economie de piață în general.

După circa 30 de ani de tranziție, economia României se poate spune că a cunoscut un profund proces de transformare structurală a capitalului, în sensul că în multe sectoare economice coexistă, în proporții diferite, capitalul autohton cu cel străin. Astfel, în anul 2016, în România, raportul dintre capitalul autohton (privat și public) și capitalul străin este de, respectiv, 52% *versus* 48%.

Există o întreagă literatură de specialitate care abordează teoretico-metodologic, dar și practic **eficiența economică** a celor două sectoare, pe baza unui sistem de indicatori care raportează, în esență, rezultatele (efectele) la cheltuieli (costuri) investiționale și operaționale, la nivelurile macro, de ramură și micro.

Analiza eficienței economice a capitalului străin din economia românească a generat o serie de discuții mai mult sau mai puțin convergente în ceea ce privește **beneficiul** net pentru economia României, pornind de la ideea că este nevoie de dezvoltarea capitalului autohton investit în afaceri productive care să permită o dezvoltare sustenabilă sănătoasă, știut fiind că reziliența acestuia este cu mult mai mare la șocurile interne și externe decât a sectorului de servicii, ale cărui fragilitate și volatilitate au fost cu prisosință devoalate de către consecințele crizei economice și financiare din România, atât ca intensitate, cât și capacitate de recuperare a declinului economic (Zaman *et al.*, 2016).

Din datele prezentate în Tabelul 22.8, rezultă că volumul total valoric al rezultatului net obținut de capitalul privat autohton a fost de 1,73 ori mai mare decât cel al capitalului privat străin, deși acesta de pe urmă avea o cifră de afaceri de 1,07 ori mai mare.

Tabelul 22.8

Cifra de afaceri și profitul companiilor cu capital privat autohton și străin, în anul 2016

Indicatori	**Total, din care:**	**Companii cu capital privat**		**Companii de stat**
		autohton	**străin**	
Număr de companii	485.613	447.749	36.537	1.327
%	100,0	92,2	7,5	2,7
Cifra de afaceri (mld. lei)	1.225	571	609	45
%	100,0	46,6	49,7	3,7
Profituri brute (mld. lei)	28	12	14	2
%	100,0	42,9	50,0	7,1
Profituri nete (mld. lei)	85	45	34	6
%	100,0	52,9	40	7
Pierderi nete (mld. lei)	29	12	15	2
%	100,0	41,3	51,7	3,4
Rezultat net (mld. lei)	55	33	19	3
%	100,0	60,0	34,5	5,5

Sursa: Calcule proprii, pe baza datelor din PIAROM, 2016.

Rata profitabilității capitalului autohton a fost de 5,8% (33 mld. lei rezultat net consolidat față de 571 mld. lei cifra de afaceri), comparativ cu 3,1% rata de profitabilitate a capitalului străin, diferență care ridică o serie de dispute, având în vedere productivitatea mai mare a angajaților din sectorul privat străin (vezi Tabelul 22.9), precum și diferența net superioară a tehnologiilor.

Tabelul 22.9

Numărul salariaților, nivelul datoriilor și productivității în anul 2016 pentru capitalul autohton și străin

	Total	**Companii cu capital privat autohton**	**Companii cu capital străin**	**Companii de stat**
1. Datorii pe termen scurt (mld. lei)	516	260	246	30
2. Datorii pe termen lung (mld. lei)	233	95	125	12
3. Capitaluri proprii (mld. lei)	433	152	215	66
4. Grad de îndatorare (%)	63	69	63	39
5. Active totale mld. lei	1.182	487	587	108
6. Chelt. cu personalul (mld. lei)	144	65	65	14
7. Salariul mediu net (lei/lună)	1.782	1.288	2.631	2.541
8. Productivitatea (lei/salariat/an)	308.500	229.486	504.421	163.636
9. Număr de salariați	3.971.132	2.490.247	1.206.882	273.963

Sursa: Calcule proprii, pe datelor din PIAROM, 2016.

Diferența dintre ratele profitabilității între cele două tipuri de companii este pusă pe seama volumului mai mare al pierderilor înregistrate de capitalul privat străin în anul 2016. Analiștii PIAROM consideră că, în perspectivă pe termen mediu și lung, raportul între rata profitului în sectorul privat românesc și, respectiv, cel străin va manifesta o tendință de egalizare.

Din Tabelul 22.10 rezultă că marja de profitabilitate în sectorul privat străin a înregistrat practic o dublare comparativ cu cea a sectorului privat românesc care, în 2016, a avut o evoluție lină față de 2015.

Tabelul 22.10

Evoluția cifrei de afaceri și a profitabilități companiilor românești și străine în perioada 2014–2016

Indicatori	**Anii**		
	2014	**2015**	**2016**
Companii private cu capital autohton			
1. Cifra de afaceri (mild. lei)	509	551	571
2. Rezultat net (mild. lei)	14	27	33
3 = (2):(1) Marja de profitabilitate (%)	2,7	4,9	5,8
Companii private cu capital străin			
1. Cifra de afaceri (mild. lei)	536	580	609
2. Rezultat net (mild. lei)	–2	9	19
3 = (2) : (1) Marja de profitabilitate (%)	marjă negativă	1,6	3,1

Sursa: PIAROM, 2016; ONRC.

Față de alte țări, din punctul de vedere al profitabilității companiilor aflate sub control străin, conform datelor EUROSTAT (Tabelul 22.11), se constată însă că, în România, rata profitului acestor companii în 2015, deși într-o ușoară scădere față de anul 2008, era una dintre cele mai ridicate comparativ cu Polonia, Republica Cehă, Germania, Austria, doar Ungaria înregistrând o cifră superioară.

Tabelul 22.11

Profitabilitatea companiilor aflate sub control străin în unele țări UE

Țări	Anii					
	2008			2015		
	Profit brut (mil. euro)	Cifra de afaceri (mil. euro)	Profit/cifra de afaceri (%)	Profit brut (mil. euro)	Cifra de afaceri (mil. euro)	Profit/cifra de afaceri (%)
ROMÂNIA	13.608	110.364	12,3	13.323*	124.778	10,7
Bulgaria	2.810,3	32.685	8,6	4.292	39.858	10,7
Polonia	29.227	223.991	13,0	28.702	276.043	10,4
R. Cehă	18.820	194.331	9,7	19.265	194.551	9,9
Germania	118.335	1.300.585	9,1	121.910	1.361.045	8,9
Austria	13.627	190.692	7,1	17.146	219.941	7,8
Ungaria	12.819	149.392	8,6	16.480	147.662	11,2

* Anul 2014.
Sursa: EUROSTAT.

Ca atare, cu toate că cifrele referitoare la profitabilitatea capitalului străin sunt oarecum contradictorii, parțial și din cauza unor distorsiuni de ordin metodologic sau înregistrare contabilă a datelor (din rațiuni de optimizare fiscală, respectiv „ascunderea profitului", sau discrepanțe ale prețurilor de transfer, inclusiv ale celor aferente livrărilor intragrup), este evident că, în logica expansiunii capitalului privat, rata profitului este principalul punct de reper în decizia investitorului străin.

CONTRIBUȚIA CAPITALULUI STRĂIN LA INVESTIȚII NETE ÎN ECONOMIE

Capacitatea investițională a economiei României a fost și a rămas la un nivel relativ redus, atât pe latura sectorului public, cât și a celui privat, în special în privința investițiilor pe termen lung. Nivelul investițiilor nete din anul 2016, respectiv de circa 96 mld. lei, se situa sub cel înregistrat în anul 2008, fiind în scădere și față de anul 2015. După cum rezultă din datele prezentate în Tabelul 22.12, structura pe surse de finanțare nu a suferit schimbări semnificative în ultimii 20 de ani, sursele proprii rămânând majoritare și reprezentând 70–80% din investițiile nete realizate.

Cu mențiunea că, mai ales în perioada postcriză, majorările de capital străin au provenit, în cea mai mare parte, din reinvestirea profitului companiilor care operează în România, iar o parte din acestea figurează la categoria surse proprii, se constată o contribuție modestă a capitalului străin la finanțarea investițiilor din economie, care se situează în marje puțin semnificative, respectiv de circa 1–2% din volumul total al acestora. Doar în anii 2014 și 2015 s-au înregistrat ponderi ceva mai ridicate (3,4%, respectiv 5%), pe seama dinamicii mai accentuate a influxurilor ISD în acei ani, respectiv a investițiilor mai mari din partea companiilor cu capital străin existente.

Tabelul 22.12

Investițiile nete în economie, pe surse de finanțare (%)

Anul	1998	2006	2007	2008	2009	2010	2014	2015	2016
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Surse proprii	72,6	70,3	73,5	73,0	68,1	63,4	72,8	71,7	78,4
Credite interne	3,0	9,0	9,9	9,7	7,3	6,1	6,3	5,4	5,7
Credite externe	7,0	4,5	3,4	3,6	5,3	9,3	1,8	1,4	1,3
Buget de stat și bugete locale	9,8	7,8	7,5	8,2	8,8	10,0	8,8	9,6	8,8
Capital străin	1,3	1,2	1,5	0,6	1,8	2,1	3,4	5,0	1,1
Alte surse	6,3	7,2	4,2	4,9	8,6	9,1	6,9	6,9	4,7

Sursa: INS – Baza de date Tempo online.

Oarecum surprinzător, în contextul perioadelor de preaderare și postaderare la Uniunea Europeană, creditele externe și-au diminuat contribuția la finanțarea investițiilor, înregistrând o scădere a ponderii în totalul investițiilor nete de la 7% în 1998 la 3,6% în 2008, respectiv la 1,3% în 2016, vârful de 9,3% atins 2010 explicându-se prin prăbușirea investițiilor nete totale cu aproape 30% în acel an față de perioada precriză.

Potrivit sondajelor BNR privind accesul la finanțare al companiilor nefinanciare, publicate în decembrie 2017 și iunie 2018, similar exercițiilor precedente, cele mai uzitate surse de finanțare ale firmelor atât cu capital autohton, cât și străin au provenit din reinvestirea profitului, majorările de capital, vânzarea de active din patrimoniu, creditele de la acționari și creditul comercial.

Cea mai mare parte a companiilor (circa 63%), indiferent de natura capitalului, considerau că nu au nevoie de finanțare de la bănci sau alte instituții financiare nebancare și că nu ar contracta un credit nou, indiferent de costul acestuia, exprimându-și intenția de a-și reduce gradul de îndatorare atât în lei, cât și în euro.

În cazul celor circa 37% de companii care ar apela la credite, printre dificultățile majore întâmpinate în accesarea finanțării de la bănci și/sau IFN, au specificat cerințele privind valoarea sau tipul garanției, nivelul prea ridicat al dobânzilor și comisioanelor, clauzele contractuale, dar și birocrația. Este semnificativ că, raportat la exercițiul precedent, în 2018, procentul firmelor care au răspuns că nivelul prea ridicat al dobânzilor și comisioanelor reprezintă o dificultate majoră în accesarea unui credit a crescut cu 9 puncte procentuale (BNR, 2017, p. 7-8; BNR, 2018, p. 5).

INVESTIȚIILE STRĂINE DIRECTE ȘI ROLUL LOR ÎN ECONOMIA DE TRANZIȚIE

Relația dintre PIB și PNB este legată de **made in Romania** și **made by Romania**, precum și de valorificarea avantajelor comparative ale economiei locale românești, monitorizarea surselor autohtone de competitivitate și

complementaritatea capitalului autohton la ISD, în scopul realizării unei valori adăugate cât mai mari.

Așa cum s-a menționat anterior, potrivit caracteristicilor economiei românești și gradului său de atractivitate, interesul investitorilor străini a crescut gradual, pe măsura stabilizării cadrului legislativ și instituțional și a ameliorării mediului de afaceri, precum și a apropierii de structurile europene, proces care s-a intensificat după anul 2000. Dacă timp de mai mult de un deceniu, în anul 2002 stocul ISD se situa sub 10 mld. euro, din 2003 până în 2009, acesta s-a majorat cu circa 40 mld. euro, iar în perioada 2010–2016, cu încă circa 20 mld. euro, atingând peste 70 mld. la finele acestui ultim an al perioadei menționate (Tabelul 22.13).

Tabelul 22.13

Evoluția ISD și a structurii acestora pe principalele activități economice în anii 2003, 2007, 2009, 2013 și 2016

Activitatea	**Anii**									
	2003		**2007**		**2009**		**2013**		**2016**	
	mil. euro	**%**	**mil. euro**	**%**	**mil. euro**	**%**	**mil. euro**	**%**	**mil. euro**	**%**
Total, din care:	9.662	100,0	42.770	100,0	49.984	100,0	59.958	100,0	70.113	100,0
Industrie	4.938	51,1	17.409	40,7	20.680	41,4	28.810	48,1	30.979	44,2
Industria extractivă	21	0,2	2.046	4,8	2.221	4,5	3.519	5,9	1.831	2,6
Industria prelucrătoare	4.917	50,9	14.071	32,9	15.555	31,1	18.648	31,1	22.435	32,0
– metalurgie	1.116	11,6	3.219	7,5	2.577	5,2	2.481	4,1	2.868	4,1
– alimente, băuturi, tutun	935	9,7	2.207	5,2	2.058	4,1	2.373	4,0	2.382	3,4
– prelucrarea țițeiului, produse chimice, cauciuc, mase plastice	394	4,1	1.870	4,4	3.132	6,3	3.533	5,9	4.493	6,4
– mijloace de transport	527	5,5	1.546	3,6	2.373	4,7	3.439	5,7	4.710	6,7
– ciment, sticlă, ceramică	448	4,6	1.511	3,5	1.629	3,3	1.619	2,7	1.431	2,0
– fabricare produse din lemn, inclusiv mobilă	274	2,8	1.023	2,4	962	1,9	1.255	2,1	1.433	2,0
– tehnică de calcul, aparate electrice, radio TV, comunicații	224	2,3	818	1,9	690	1,4	1.250	2,1	1.717	2,5
– textile, confecții și pielărie	427	4,4	737	1,7	717	1,4	891	1,5	1.039	1,5
– mașini și echipamente	435	4,5	537	1,3	943	1,9	1.309	2,2	1.615	2,3
– alte ramuri ale industriei prelucrătoare	137	1,4	603	1,4	474	0,9	498	0,8	747	1,1
Energie electrică, termică, gaze și apă	na	na	1.292	3,0	2.904	5,8	6.643	11,1	6.713	9,6

Tabelul 22.13 (continuare)

Intermedieri financiare și asigurări	882	9,1	9.961	23,3	9.510	19,0	8.496	14,2	8.844	12,6
Agricultură, silvicultură și pescuit	…	…	…	…	552	1,1	1.278	2,1	747	1,1
Comerț cu amănuntul și ridicata	1.106	11,4	5.970	14,0	6.146	12,3	6.723	11,2	8.994	12,8
Construcții și tranzacții imobiliare	212	2,2	3.326	7,8	6.453	12,9	5.887	9,8	9.794	14,0
Tehnologia informației și comunicații	1.430	14,8	2.784	6,5	3.235	6,5	4.129	6,9	3.628	5,2
Activități profesionale, științifice, tehnice și administrative și servicii suport prestate întreprinderilor*)	674	7,0	1.940	4,5	2.299	4,6	3.034	5,0	3.908	5,6
Transporturi	133	1,4	529	1,2	684	1,4	944	1,6	1.215	1,7
Hoteluri și restaurante	10,9	1,1	270	0,6	213	0,4	370	0,6	411	0,6
Alte activități	178	1,9	578	1,4	194	0,4	287	0,5	504	0,7

*) Închirieri de mașini și echipamente și alte activități de servicii prestate în principal întreprinderilor.

Sursa: Date din *Investițiile străine directe în România*, BNR, 2003, 2007, 2009, 2013, 2016.

Din punctul de vedere al aportului capitalului străin la funcționarea și dezvoltarea economiei, este relevant că, potrivit datelor INS și BNR, în anul 2016, întreprinderile cu ISD contribuiau cu o proporție de circa 60% la cifra de afaceri a firmelor din România și cu aproximativ 40% la valoarea adăugată brută (Tabelul 22.14).

Tabelul 22.14

Cifra de afaceri pe total economie și a întreprinderilor cu ISD

Ramuri	**Total economie**		**Întreprinderi cu ISD**	**ISD față de Total economie**
	mld. euro	**%**	**mld. euro**	**%**
Total	237,4	100,0	142,8	60,1
Industrie, din care:	86,4	100,0	54,8	63,4
– Industria extractivă	6,5	100,0	4,3	66,0
– Industria prelucrătoare	62,7	100,0	42,5	63,7
– Energie electrică, gaze, apă	17,2	100,0	7,9	33,5
– Activități profesionale și servicii suport	10,9	100,0	3,1	25,9
Comerț	94,2	100,0	40,8	43,3
Construcții și imobiliare	20,5	100,0	2,9	12,1

Tabelul 22.14 (continuare)

Hoteluri și restaurante	2,5	100,0	0,5	17,1
Tehnologia informației și comunicații	8,2	100,0	6,2	66,0
Transporturi	11,6	100,0	2,4	18,9

Sursa: Date BNR, INS.

Deși comerțul este puternic reprezentat în centrele urbane, capitalul străin are o pondere de circa 43,3% din total ramuri, ponderea în valoarea adăugată fiind însă mai redusă (34,8%), principala cauză fiind presiunea concurențială mare în direcția reducerii prețurilor, datorită unui adaos comercial sub medie pe economia națională (Tabelul 22.15).

Tabelul 22.15

Valoarea adăugată brută totală și a firmelor cu ISD

Ramura	**Total valoare adăugată brută**		**din care: întreprinderi cu ISD mld. euro**	**% din total valoare adăugată brută**
	mld. euro	**%**		
Total ramuri	50,3	100,0	19,6	39,0
Industrie, din care:	21,2	100,0	10,8	51,2
– Industria extractivă	3,5	100,0	2,3	66,0
– Industria prelucrătoare	13,7	100,0	7,7	56,5
– Energie electrică, gaze, apă	4,0	100,0	0,8	20,5
Activități profesionale și servicii suport	4,2	100,0	1,2	28,7
Comerț	8,9	100,0	3,1	34,8
Construcții și imobiliare	5,8	100,0	0,8	14,3
Hoteluri și restaurante	0,8	100,0	0,2	20,3
Tehnologia informației și comunicații	3,5	100,0	2,6	72,6
Transporturi	4,3	100,0	0,5	12,0

Sursa: Date BNR.

Tehnologia informației și comunicațiilor are o pondere de circa 73% în valoarea adăugată brută, la o cifră de afaceri de 66%, rezultând o profitabilitate a ramurii superioară mediei pe economia națională, realizată în cea mai mare parte prin costurile salariale mai reduse comparativ cu salariile din țara de origine a ISD respective.

Potrivit datelor prezentate în Tabelul 22.16, ieșirile de capital/profit expatriat ale întreprinderilor ISD din România până în anul 2014 au fost mai mici decât intrările. Începând cu anul 2014 până în 2017, se înregistrează o schimbare de tendință, în sensul că valoarea profitului expatriat (capital ieșit din țară) este mai mare decât cea a capitalului intrat ca participații la capital ale întreprinderilor cu ISD din România.

Tabelul 22.16

Intrări* și ieșiri** anuale de capital străin, în perioada 2000–2017 (mld. euro)

	Anii									
	2000	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
Intrări	1,0	1,1	1,2	1,4	5,1	5,1	9,0	7,0	9,5	4,5
Ieșiri	–0,06	–0,1	–0,2	–0,2	–2,0	–2,4	–3,3	–2,9	–2,9	–1,0
Sold intrări–ieșiri	1,0	1,0	1,2	3,1	2,7	5,7	4,1	4,1	6,6	3,5
	Anii									
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017*** **	**Total 2000–2017**	
Intrări	2,2	1,9	2,1	2,7	4,2	3,1	3,1	3,5	+67,7	
Ieșiri	–0,6	–0,7	–1,3	–2,9	–1,8	–3,8	–5,2	–5,6	–36,96	
Sold intrări–ieșiri	1,6	1,2	0,8	0,8	2,4	–0,7	–2,1	–2,1	+30,74	

* Intrări = participații la capital, capitaluri investite.
** Ieșiri = venituri din investiții străine directe, profituri expatriate.
*** 2017 – 11 luni.

Sursa: Ziarul financiar, 1918.

Așadar, în perioada 2014–2017, profitul total expatriat din România de către firmele cu capital străin a fost de 16,4 mld. euro, față de volumul total al intrărilor de capital de 13,9 mld. euro, ceea ce evidențiază o creștere a profitabilității acestor firme.

RAPORTUL CAPITAL AUTOHTON-CAPITAL STRĂIN ÎN PROFIL TERITORIAL

Repartiția teritorială a capitalului autohton și străin în România reprezintă o problemă primordială a strategiei dezvoltării durabile a țării care, fără îndoială, trebuie să preocupe în primul rând decidenții români la nivel local, județean și național. Unul dintre indicatorii care reflectă aspecte majore ale contribuției capitalului românesc și a celui străin este cifra de afaceri la nivel județean, prezentată în Figura 22.1, creată în comparație cu capitalul privat românesc.

În privința congruenței/divergenței intereselor dezvoltării teritoriale armonioase, sustenabile a României, prin prisma impactului investitorilor străini în țara noastră, semnalăm cel puțin trei aspecte pe care decidentul român ar trebui să le aibă în vedere:

– investitorul străin va ține seama întotdeauna de propriile sale priorități și interese, astfel că, de regulă, va prefera să-și deschidă afaceri în zonele din România în care dispune de condiții relativ bune atât ca infrastructură, cât și ca dotare cu factori de producție, respectiv în zonele (județele) mai dezvoltate, ceea ce ar putea avea ca rezultat creșterea decalajelor dintre acestea și județele mai puțin dezvoltate și cu o infrastructură necorespunzătoare;

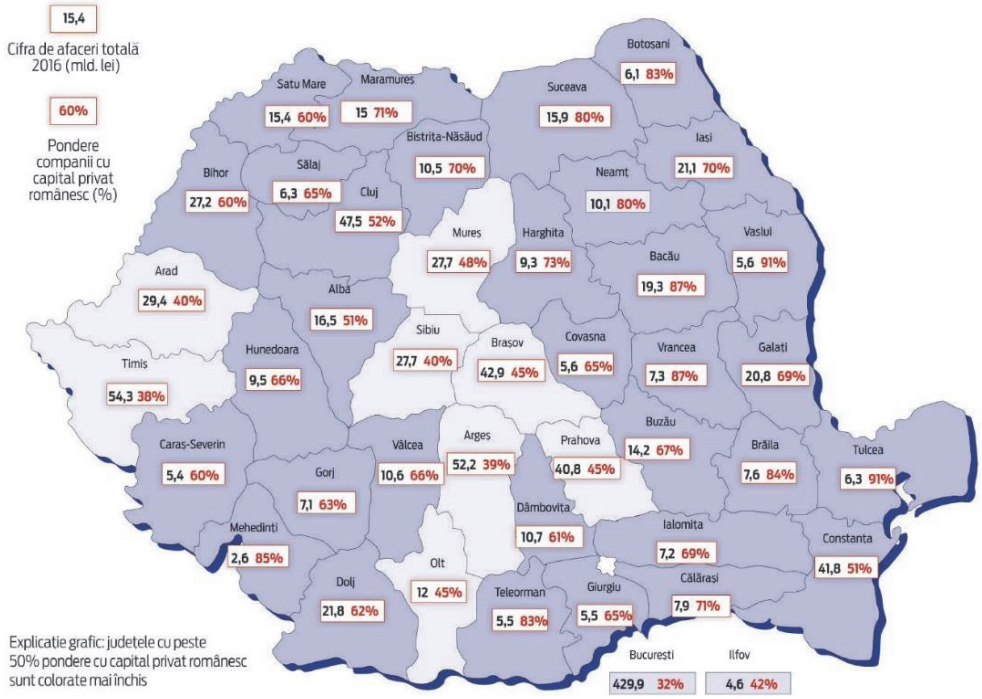

Fig. 22.1. Ponderea companiilor cu capital privat românesc în cifra de afaceri totală.

– promovarea ISD în județele slab dezvoltate ale României, prin politici naționale specifice și instrumente financiare ale UE, fără îndoială, va contribui la reducerea decalajelor economice și sociale între regiuni și județe și, implicit, la intensificarea proceselor de convergență, incluziune și coeziune socială;

– fluxurile ISD au un caracter volatil, astfel că decidenții români trebuie să aibă în vedere și o componentă strategică pe termen lung a eventualității retragerii capitalului străin și înlocuirea acestuia cu capital autohton sau alt capital străin, pe baza unor scheme de reziliență strategică, pe termenele mediu și lung, integrate în complexul de relații la nivelurile locale, regionale, naționale și internaționale ale României.

Din figura prezentată rezultă următoarele aspecte mai importante legate de volumul total al cifrei de afaceri și ponderile capitalului privat românesc la acest indicator:

a) cea mai mare cifră de afaceri, în anul 2016, revenea municipiului București (429,9 mld. lei), după care la mare distanță urmează Timiș (54,3 mld. lei), Argeș (52,2 mld. lei), Cluj (47,5 mld. lei), Brașov (42,9 mld. lei), Constanța (41,8 mld. lei);

b) restul județelor înregistrau valori mai mici ale cifrei de afaceri, pe ultimele locuri aflându-se 11 județe cu un volum valoric al indicatorului sub 10 mld. lei, adică acele județe cu nivelurile cele mai scăzute ale dezvoltării economice și sociale;

c) județele cu o pondere mai mare de 50% a capitalului privat românesc în cifra de afaceri, ceea ce presupune o predominanță a influenței capitalului autohton (hașurată mai închis), erau în număr de 33, iar cele cu capital privat străin având o contribuție de peste 50% din volumul cifrei de afaceri erau în număr de 8, de unde se poate trage concluzia referitoare la impactul mai puternic al capitalului autohton asupra cifrei de afaceri la nivel național.

STOCUL ISD ȘI POZIȚIA INVESTIȚIONALĂ INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

Ca urmare a crizei economice și financiare din 2008-2009, Comisia Europeană a introdus în 2011 un mecanism de supraveghere, alertă și rezoluție a dezechilibrelor macroeconomice (MIP – *Macroeconomic Imbalance Procedure*), care se bazează pe monitorizarea unui Tablou de bord (*MIP Scoreboard*) ce include 14 indicatori de bază, fiecare având asociat un prag de alertă (referință). Dacă România îndeplinește 13 din cele 14 criterii de stabilitate macroeconomică, potrivit mecanismului UE, în ceea ce privește poziția investițională internațională netă (PIIN)[10], țara noastră se situează în afara limitei de alertă a MIP (prag standard de –35% din produsul intern brut), cu o pondere de –57,2% în 2015, ușor ameliorată în 2016, respectiv –49,9% (European Comission).

Neîncadrarea în acest criteriu este cauzată și de faptul că raportul între stocul ISD localizat în România și investițiile directe românești în străinătate este total dezechilibrat, de circa 15:1 în 2017, respectiv circa 80 mld. euro stoc ISD în România și mai puțin de 6 mld. euro investiții ale României în alte țări, și acestea exclusiv în instrumente de natura datoriei, participațiile la capital în străinătate fiind pe pierdere.

În anul 2017, în cifre absolute, România înregistra o poziție netă de –86 mld. euro (active externe cifrate la 62,7 mld. euro față de 148,7 mld. euro pasive externe)[11]. Trebuie precizat că, dacă latura activelor externe este susținută în proporție de circa 60% de rezervele internaționale (aur monetar și rezerva valutară), cu mențiunea că o parte din acestea provin din rezervele minime obligatorii ce aparțin băncilor comerciale din România, în majoritate cu capital străin, latura pasivelor externe se găsește sub presiunea stocului ISD de 78,5 mld. euro și a investițiilor de portofoliu de 25,5 mld. euro (participații la capital, acțiuni și instrumente de natura datoriei), care reprezintă 70% din totalul pasivelor externe, precum și a împrumuturilor externe, cu o pondere de circa 20%.

Totodată, indicatorul PIIN reflectă în mod sintetic situația de creditor sau debitor net al unei țări, datele prezentate în Tabelul 22.17 relevând că în 2017, pe

[10] *Poziția investițională internațională netă* (PIIN) este un indicator macroeconomic reprezentând diferența între activele externe și pasivele externe ale unei țări și reflectând poziția sa financiară în raport cu restul lumii.

[11] BNR, *Buletin lunar,* nr. 290, decembrie 2017, p. 76.

ansamblu, Uniunea Europeană înregistra o poziție negativă de 382 mld. euro, reprezentând sub 2,5% din PIB la nivel UE. Se constată că majoritatea statelor UE se află în situația de debitor net, cele mai nefavorabile poziții ca dimensiune absolută înregistrându-le Spania, Irlanda[12] și Franța.

Se remarcă faptul că principalele state UE net creditoare sunt Germania, Olanda și Belgia care, împreună, contribuie cu peste 90% la cele aproape 3.000 mld. euro poziție netă pozitivă cumulată a celor nouă țări net creditoare.

Tabelul 22.17

Țări UE net creditoare / net debitoare în anul 2017

– mld. euro –

Țări net creditoare		**Țări net debitoare**			
Belgia	243	Bulgaria	20	Letonia	15
Danemarca	157	Republica Cehă	52	Lituania	15
Germania	1.927	Estonia	7	Ungaria	68
Luxemburg	23	Irlanda	499	Polonia	289
Malta	7	Grecia	251	Portugalia	204
Olanda	513	Spania	942	ROMÂNIA	86
Austria	20	Franța	461	Slovenia	14
Finlanda	13	Croația	31	Slovacia	52
Suedia	45	Italia	115	Regatul Unit	185
		Cipru	23		
TOTAL	**+2.949**	**TOTAL**			**–3.331**

Sursa: Calcule pe baza datelor EUROSTAT.

Dintre țările din Europa Centrală și de Est, în raport cu numărul populației, Slovacia înregistra o poziție negativă de aproape 10 mii euro/locuitor, Polonia de 7.600 euro/locuitor, Ungaria de circa 7.000 euro/locuitor și Republica Cehă de circa 5.000 euro/locuitor, prin comparație, România situându-se pe o poziție relativ mai bună, cu circa 4.300 euro/locuitor.

22.5. REMARCI CONCLUZIVE

Din punctul de vedere al raportului dintre capitalul autohton și cel străin, în economia României, în perioada 1918–2018, distingem:

– subperioada 1918–1945, când ponderea capitalului străin în totalul capitalului social al societăților anonime a fost superioară celei a capitalului

[12] Poziția netă negativă de circa 500 mld. euro înregistrată de Irlanda în 2017 reprezenta peste 170% față de PIB, iar raportată la numărul populației, aceasta era de peste 104 mii euro/locuitor. Deteriorarea severă a acestui indicator în cazul Irlandei a fost cauzată, pe lângă datoria externă acumulată în perioada crizei financiare, de influxurile masive ale ISD din 2014 și 2015, în principal de către companiile multinaționale, precum și de investițiile de portofoliu.

autohton, ceea ce se explică prin interesul investitorilor străini de a căuta resurse și factori de producție relativ ieftini, care să le permită creșterea competitivității și a profitabilității; în anumite perioade, capitalul străin a deținut poziții-cheie în unele ramuri importante din industrie (în special în industria petrolieră); dacă se iau în considerare evaluările altor componente ale capitalului existent în România, cu deosebire a celui aparținând statului, ponderea capitalului străin reprezenta doar circa o cincime din total;

– subperioada 1946–1989, care s-a caracterizat practic prin dimensiunea nesemnificativă a capitalului străin în România, exceptând unele forme de societăți mixte româno-sovietice create în 1945, având ca scop gestionarea plăților aferente datoriei de război a României către Uniunea Sovietică, care au împiedicat mai mult de un deceniu acumularea de capital în economia națională; tot în perioada socialistă, au funcționat în România câteva societăți cu capital mixt, român și străin, iar România a participat cu capital la o serie de întreprinderi mixte în străinătate, marea majoritate a acestora încetându-și activitatea după numai câțiva ani, din cauza dificultăților organizatorice și financiare;

– subperioada 1990–2018, marcată de evoluția sinuoasă a tranziției la economia de piață, în care, în prima decadă, capitalul autohton a înregistrat o anumită degradare, prin falimentarea și/sau privatizarea unor societăți comerciale de stat, iar capitalul străin manifesta reticență în a fi plasat în România, urmată, după anul 2000, pe măsura apropierii de structurile euro-atlantice, de majorarea influxurilor ISD și creșterea interesului investitorilor străini, atenuat oarecum de efectele crizei din 2009–2010, ajungându-se ca, în prezent, capitalul străin să dețină aproape 50% din totalul capitalului din România.

În concluzie, se poate afirma că, în bună măsură, mai ales în perioada de tranziție, capitalul străin s-a aflat într-o relație de concurență, dar și de complementaritate cu capitalul autohton, contribuția investitorilor străini la completarea necesităților de finanțare a dezvoltării și modernizării economiei României fiind notabilă, prin transferul de tehnologii care a condus la creșterea competitivității produselor românești, mărind în același timp capacitatea de absorbție a progresului tehnic și creând noi spații de expansiune, inclusiv pentru companiile cu capital autohton.

BIBLIOGRAFIE

1. Arcadian Nicolae (1938), *Utilajul industrial*, în *Enciclopedia României* (coord. Gusti Dimitrie), vol. III, Imprimeria Națională, București.
2. Axenciuc Victor (1999), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă și contemporană*, Editura Fundației România de Mâine, București.
3. Axenciuc Victor (2000), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. III, *Moneda-credit-comerț-finanțe publice*, Editura Academiei, București.
4. Axenciuc Victor (2001), *Avuția națională a României. Cercetări istorice comparate, 1860–1939*, Centrul Român de Economie Comparată și Consensuală, Editura Expert, București.

5. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României, 1862–2000*, vol. I și II, Editura Economică, București.
6. Axenciuc Victor, Georgescu George (2017), *Gross Domestic Product – National Income of Romania, 1862–2010. Secular statistical series and methodological foundations*, Editura Academiei, București.
7. BNR – Banca Națională a României (2017), *Buletin lunar,* nr. 290, decembrie.
8. BNR – Banca Națională a României (2017), *Sondaj privind accesul la finanțare al companiilor nefinanciare din România*, decembrie.
9. BNR – Banca Națională a României (2018), *Sondaj privind accesul la finanțare al companiilor nefinanciare din România*, iunie 2018, p. 5.
10. BNR – Banca Națională a României, *Investițiile străine directe în România*, Rapoartele BNR din anii 2003, 2007, 2009, 2013, 2016.
11. Bogdan Constanța, Platon Adrian (1981), *Capitalul străin în societățile anonime din România în perioada interbelică,* Colecția Bibliotheca Oeconomica, Editura Academiei, București.
12. Buşă Daniela (2003), *Investiţiile străine de capital în economia României la începutul secolului XX*, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", Bucureşti.
13. Constantinescu Nicolae N. (1991), *Acumularea primitivă a capitalului în România*, Editura Academiei, București.
14. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (1996, 2000), *Istoria economică a României*, vol. I și II, Editura Economică, Bucureşti.
15. Dobrescu Emilian (1969), *Teze privind optimizarea corelaţiei dintre acumulare şi consum*, în *Contribuţii la dezbaterea problemelor teoretice ale economiei socialiste*, Editura Politică, Bucureşti, p. 175–213.
16. Dobrescu Emilian (1971), *Corelaţia dintre acumulare şi consum*, Editura Politică, București.
17. Dobrescu Emilian (1972), *On Modelling the Fundamental Correlation of the National Income Utilization*, Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research, No. 4, p. 5–21.
18. Dobrescu Emilian (1976), *Optimul economiei socialiste*, Editura Politică, București.
19. Dobrovici Gheorghe (1943), *Evoluția economică și financiară a României în perioada 1934–1943*, Editura Bucovina I.E. Torouțiu, București.
20. European Commission (2017), *Alert Mechanism Report 2018*, COM(2017) 771 final, Brussels, November 22.
21. Georgescu Florin (2015), *Capitalul în România anului 2015*, Prelegere ținută la ASE, București, 24 noiembrie.
22. Georgescu Florin (2018), *Evoluția capitalului și schimbări în structura acestuia*, în Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), *Economia României după Marea Unire*, vol. I, *Macroeconomia*, Editura Academiei, București.
23. Georgescu George (2017), *Prospects of Romania's International Investment Position and Financial Stability Risk*, Proceedings ESPERA 2015, Part 2, Academic Research, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, p. 361–380.
24. Georgescu George (2018), *Criza balanței de plăți externe. Cauze și efecte asupra economiei României*, în *Economia României după Marea Unire*, vol. I, Editura Academiei, București.
25. Gusti Dimitrie (1938), *Enciclopedia României*, vol. IV, Imprimeria Naţională, Bucureşti.
26. Iancu Aurel (2002), *Liberalizare, integrare şi sistemul industrial*, Editura Expert, Bucureşti.
27. Iancu Aurel (coordonator) (1979), *Consumul energetic și structura producției*, Editura Academiei, București.
28. Iancu Aurel, Pavelescu Florin Marius, Olteanu Dan Constantin (2018), *Creșterea economică*, în Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), *Economia României după Marea Unire*, vol. I, *Macroeconomia*, Editura Academiei, București.
29. INS – Institutul Național de Statistică (1991), *Anuarul statistic al României 1990*, București.
30. Lampe John R., Jackson Marvin R. (1982), *Balkan Economic History 1550–1950. From Imperial Borderlands to Developing Nations*, Indiana University Press, Bloomington.

31. Lemoine Françoise (1997), *Integrating Central and Eastern European Trade and Production Network*, Background Paper, presented at the Berkeley Roundtable on the International Economy, Vienna, June 5–6.
32. Madgearu Virgil (1940), *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Editura Independența Economică, București.
33. Maievschi Mihail (1957), *Contribuții la istoria finanțelor publice ale României, 1914–1944*, Editura Științifică, București.
34. MCECEI – Ministerul Comerțului Exterior și Cooperării Economice Internaționale (1986), *Îndeplinirea planului de cooperare economică internațională pe perioada 1.01–30.11.1986*, SDS nr. 003319/2.12.1986.
35. Mereuță Cezar, Pandelică Ionuț, Pandelică Amalia (2013), *Capitalul majoritar străin în companiile-noduri de pe principalele piețe din România – Compendiu*, Editura Economică, București.
36. Moldovan Roman (1938), *Formarea și mișcarea capitalurilor în România în perioada 1925–1938*, Publicațiile seminarului de economie politică, Editura Bucovina I.E. Torouțiu, București.
37. Moldovan Roman (1983), *Studii de istorie economică* (*Contribuții la caracterizarea dezvoltării forțelor de producție din România, în perioada dintre cele două războaie mondiale*), Editura Academiei, București.
38. Murgescu Costin, Constantinescu Nicolae N., Paul Radu (1960), *Contribuții la istoria capitalului străin în România de la sfârșitul Primului Război Mondial până la ieșirea din criza economică din 1929–1933*, Editura Academiei, București.
39. Pavelescu Florin Marius (2008), *Acumularea capitalului și creșterea economică în România în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea*, Colecția Biblioteca Economică, seria Probleme economice, nr. 290–292.
40. Păun Nicolae (2018), *De la economia mixtă la economia de tip sovietic*, în Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), *Economia României după Marea Unire*, vol. I, *Macroeconomia*, Editura Academiei, București.
41. PIAROM – Patronatul Investitorilor Autohtoni (2016), *Capitalul privat românesc*, ediția a III-a.
42. Pop Monica (2018), *Aplicarea principiilor și relațiilor economice socialiste în România*, în Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), *Economia României după Marea Unire*, vol. I, *Macroeconomia*, Editura Academiei, București.
43. Russu Corneliu (2018), *Industrializarea socialistă a României*, în Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), *Economia României după Marea Unire*, vol. I, *Macroeconomia*, Editura Academiei, București.
44. Țiu Ilarion (2015), *Negocierile și derularea acordurilor de împrumut cu Fondul Monetar Internațional și Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare în perioada 1965–1989*, IEM, București.
45. Zaman Gheorghe (1986), *La corrélation entre le produit social, le revenu national et les dépences matérielles*, Revue roumaine des sciences sociales, no. 1–2, Bucarest.
46. Zaman Gheorghe (2012), *Ways of improving foreign direct investment contribution to Romania's sustainable development*, Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica, University of Alba Iulia, vol. 2, nr. 14, p. 1–30.
47. Zaman Gheorghe, Georgescu George (2018), *Comerțul exterior*, în *Economia României 1918–2018. Studii sectoriale*, vol. II, Editura Academiei Române.
48. Zaman Gheorghe, Vasile Valentina (2012), *Macroeconomic Impact of FDI in Romania*, Elsevier, Procedia Economics and Finance, vol. 3, *Emerging Markets in Finance and Business*, p. 1–11.
49. Zaman Gheorghe, Vasile Valentina, Matei Mirela, Croitoru Carmen, Enescu George (2011), *Some challenging (macro)economic aspects of FDI in Romania*, Romanian Journal of Economics, Vol. 33, Issue 2(42), p. 21–58, December.
50. Ziarul financiar (2018), *Evenimentul,* disponibil la: https://www.zf.ro/eveniment/marea-schimbare-la-capitalul-investitii-straine-companiile-straine-extrag-din-romania-profituri), 9 februarie.

23. SISTEMUL FINANCIAR-BANCAR

CONSTANTIN MARIN
IULIA LUPU
ADINA CRISTE
MIHAIL DIMITRIU

23.1. ARHITECTURA SISTEMULUI FINANCIAR-BANCAR

Unirea din anul 1918 a pus sistemul financiar-bancar în fața unor probleme inedite, legate de asanarea și integrarea monetară și de susținerea dezvoltării economice într-un teritoriu diferit ca dimensiuni și trăsături de cel în care își formase nucleul. Au urmat provocări noi, precum cele legate de criza economică mondială din perioada 1929–1933, apoi de frământata perioadă de după criză și până la durerosul deznodământ al celui de-al Doilea Război Mondial, de perioada economiei centralizate de stat și de revenirea pe făgașul natural al economiei de piață după anul 1989.

SISTEMUL FINANCIAR-BANCAR ÎN PERIOADA 1918–1948

În perioada 1918–1948, apar intervale de timp marcate de probleme și sarcini specifice, impuse de evenimente istorice importante, pe lângă cele decurgând din procesul firesc de evoluție a vieții economice. Astfel, în intervalul 1918–1930, a fost necesară soluționarea problemelor legate de integrarea monetară, de reducerea inflației și stabilizarea monetară. În această perioadă, cum era de așteptat, numărul băncilor a crescut sensibil (de la 215 la 1.102), iar activitatea lor a devenit foarte profitabilă, în condițiile unei inflații ridicate și ale mișcărilor speculative legate de multitudinea monedelor în circulație pe teritoriul noului stat, diferența dintre ratele dobânzii de piață şi rata scontului variind între 9 și 14 puncte procentuale, ajungând și la 24 puncte procentuale pentru unele categorii de debitori (Kirițescu, 1997). În același climat au fost consemnate și fraude ale căror dimensiuni sfidau chiar încasările bugetului statului[1].

[1] Conform lui Kirițescu (1997), la Subsecretariatul Refacerii și al Aprovizionării, deficitul înregistrat în anul 1922 a fost de 3 mld. lei, în timp ce încasările la bugetul de stat în anii 1920–1921 au fost de 4,1 mld. lei.

Întârzierea măsurilor de conversie monetară, ratele de schimb pentru conversie inadecvate situației și schimbarea raporturilor dintre stat și Banca Națională (renunțarea la creditele băncii de emisiune, plafonarea emisiunii băncii centrale ș.a.) au condus la menținerea unui leu devalorizat și la creșterea exponențială a prețurilor. În aceste împrejurări a devenit imperioasă stabilizarea monetară, pentru care s-a recurs la împrumuturi externe, a căror negociere a fost încredințată unor bănci străine. Operația s-a soldat cu condiții considerate în epocă inechitabile pentru statul român, deschizând calea pentru interferențe ale intereselor străine în deciziile de exploatare a resurselor interne, dezavantajoase pentru țară.

Organizația de credit a perioadei a fost marcată structural de o distribuție inegală în teritoriu, de resurse insuficiente pentru împrumuturi, mai ales pe termen mediu și lung, în dezavantajul proprietății mici și medii, îndeosebi în domeniul agriculturii, iar funcțional, de practici lipsite de prudență în acordarea creditelor. Cu toate acestea, instituțiile de credit au beneficiat de indulgența statului și a băncii centrale, care au tolerat astfel de practici, au alimentat procesul prin majorarea substanțială a portofoliului de scont ieftin care devenise principala resursă de finanțare utilizată de băncile comerciale și au acceptat preluarea neselectivă a portofoliilor putrede în cazul legilor de asanare a datoriilor din perioada 1934–1935.

Disciplinarea băncilor nu a reușit nici după înființarea Consiliului Superior Bancar[2], care reunea reprezentanți ai Băncii Naționale, Ministerului Finanțelor, Ministerului Justiției și ai Asociației Băncilor Române, pentru „organizarea și îndrumarea politicii bancare în conformitate cu interesele generale ale țării", precum și pentru „controlul activității întreprinderilor bancare" (Kirițescu, 1997, p. 440), acesta din urmă, suplimentar față de ceea ce revenea deja Băncii Naționale.

Rezultatul activității acestor instituții, în contextul reglementărilor perioadei, a fost întărirea rolului marilor bănci și creșterea gradului de concentrare pe piața bancară. Numărul băncilor comerciale s-a redus de la 1.102 în anul 1930 la 484 în 1938, ajungând la 446 în 1940, înainte de cedările teritoriale, iar ponderea băncilor mari (cu capital de peste 60 mil. lei) în totalul bilanțului bancar a crescut de la 43,69% în 1934 la 78,26 % în 1941 (Kirițescu, 1997). Simultan, a crescut de peste 16 ori volumul participațiilor reciproce ale băncilor și societăților industriale la capital și împletirea intereselor acestora (Mușat și Ardeleanu, 1988).

Angrenajul financiar al anului 1940 cuprindea cinci mari bănci cu 45% din totalul bilanțurilor, dintre care numai două cu capital autohton, instituții de credit specializat (înființate de stat, cu aportul Băncii Naționale) menite să direcționeze resurse către domeniile majore ale economiei, dintre care cele mai importante erau trei în domeniul agricol și două în domeniul industrial. Pentru gospodării și pentru micile afaceri funcționau în anul 1939 5.044 de cooperative de credit, cu peste 1,15 mil. de membri.

[2] Înființat prin *Legea comerțului de bancă,* publicată în Monitorul oficial, nr. 105/8 mai 1934, constituit din trei reprezentanți ai Băncii Naționale, patru delegați ai Ministerului Finanțelor, doi delegați ai Ministerului Justiției și trei delegați ai Asociației Băncilor Române.

După anul 1934, cursul evenimentelor geopolitice a adus în prim-planul activității guvernamentale și a sistemului financiar-bancar necesitatea creșterii cheltuielilor de înarmare. Pentru aplicarea unitară a măsurilor prevăzute în planul general de înarmare adoptat în anul 1934, Ministerul Finanțelor a înființat la Banca Națională a României (BNR) Fondul special pentru apărarea națională, Fondul special al aerului și Fondul național al marinei, încredințate unor instituții care aveau și funcția de intermediar bancar: *Casa Autonomă a Fondului Apărării Naționale* (CAFAN) și *Casa Națională a Fondului Aerului și Marinei* (CAFAM). Cele două instituții finanțau furnizorii de armament pe baza cambiilor și a bonurilor de tezaur, pe care le reescontau la Banca Națională.

Inflația alimentată pe această cale a mai primit un impuls ca urmare a creșterii soldului conturilor de clearing în devize, îndeosebi din exporturile către Germania, a căror contravaloare nu era repatriată sau întârzia, în timp ce BNR acoperea prin emisiune sumele plătite exportatorilor. Implicațiile acestui circuit au fost mult mai ample și subtile, mergând până la limitarea capacităților de export ale țării din cauza penuriei de materii prime pentru producția internă, generate de solicitările acestora la export (Kirițescu, 1997). În același timp, capitalul german și-a întărit pozițiile deținute, băncile din categoria celor mari (Banca de Credit Român, Banca Comercială Română, Societatea Bancară Română) acordând preferențial credite întreprinderilor germane apărute prin cumpărarea unor întreprinderi românești sau prin infiltrarea (fără aport de capital) în capitalul acestora, ceea ce a condus la subordonarea economiei românești până către sfârșitul războiului (Kirițescu, 1997).

La terminarea războiului, România se afla, ca și la sfârșitul Primului Război Mondial, în fața unei poveri greu de suportat: datoria directă sau indusă prin Convenția de armistițiu era estimată la 1.050 mil. dolari SUA, la valoarea curentă (1946).

Rezumând, sistemul financiar-bancar din perioada 1918–1944 a asigurat serviciile pentru care era dedicat, în condiții vitrege, cu efecte dezavantajoase pentru România, generate de interferențele mediului politic intern și extern, precum și de slăbiciunile proprii. Interesele țării au fost servite cu costuri mari și nemeritate, în condițiile în care s-au manifestat fenomene precum: creșterea anormală a portofoliului de scont al băncii centrale; distribuirea dezechilibrată a creditului în economie; interferența capitalului și a specialiștilor străini în deciziile interne, în favoarea statelor de proveniență ai căror emisari erau; retragerea resurselor externe din România în perioadele de criză; creșterea dimensiunilor și a puterii de influență ale capitalului străin pe seama dividendelor obținute local, și nu prin transfer al resurselor din exterior.

SISTEMUL FINANCIAR-BANCAR ÎN PERIOADA 1948–1989

După cel de-al Doilea Război Mondial, România a intrat în vârtejul unor experimente fără precedent, care au însemnat modificarea structurală și funcțională a întregului sistem instituțional. Sistemul financiar-bancar a urmat aceeași cale,

fiind reformat după principiile și obiectivele economiei planificate centralizat. Banca Națională a fost trecută în proprietatea statului (etatizată) și subordonată Ministerului Finanțelor, urmând a îndeplini simultan funcțiile de institut de emisiune și de bancă comercială, administrator al conturilor tuturor întreprinderilor din economie.

Înainte de etatizare, sistemul bancar din România cuprindea 383 de bănci cu drept de reescont, dintre care 183 erau sedii centrale și bănci locale, iar 200 erau sucursale ale marilor bănci internaționale. În total, numărul băncilor, sucursalelor și al cooperativelor de credit era de 2.661. Dintre băncile fără drept de reescont, șase erau instituții de credit specializat înființate prin lege cu participarea statului și a BNR (Vijoli, 1980), iar întreaga activitate bancară era dominată de un număr redus de bănci de mari dimensiuni. Ulterior, prin emiterea și publicarea Legii pentru controlul utilizării creditelor din 15 iulie 1947 și a normativelor de creditare ale Băncii Naționale (22 iulie 1947), rolul acesteia asupra entităților bancare și asupra sistemului de creditare a fost mult întărit. Practic, prin etatizarea Băncii Naționale au fost create condițiile care au dus la desființarea băncilor particulare și la preluarea operațiunilor lor de către Banca Națională și o Bancă de Investiții.

În perioada economiei planificate (1948–1989), Banca Națională, subordonată Ministerului Finanțelor, a îndeplinit funcția de bancă centrală, în virtutea căreia elabora și punea în aplicare planul de finanțare și creditare a economiei, secțiune a planului național unic de dezvoltare economico-socială, planificarea circulației monetare, controlul asupra utilizării creditelor acordate. Pe plan comercial, BNR a realizat, prin propria rețea teritorială extinsă, administrarea conturilor întreprinderilor și instituțiilor.

Într-o primă etapă a acestei perioade (anul 1952), Banca Națională a operat o reformă monetară, după care a jucat rolul-cheie într-un sistem simplificat, cu putere de decizie limitată, în care au mai funcționat bănci specializate, precum Banca Agricolă, Banca de Investiții, Banca Română de Comerț Exterior, iar pentru economisire, pentru servicii de depozit și creditarea populației, Casa de Economii și Consemnațiuni.

SISTEMUL FINANCIAR-BANCAR DUPĂ ANUL 1990

Sistemul financiar-bancar a revenit și s-a conectat la funcțiile specifice economiei de piață, prin organizarea pe două niveluri, în care banca centrală se poziționa similar băncilor centrale din Europa și din lume, iar băncile comerciale exercitau funcțiile specifice într-un cadru de reglementare care urma, la rândul său, procesul de resaturare, de consolidare și de aliniere la normele internaționale și europene.

Din punct de vedere cantitativ, sectorul bancar s-a extins rapid, iar până în 1997, poziția deținută de stat în sistemul bancar era dominantă. Restructurarea

sistemului instituțiilor de credit a pornit de la cele cinci bănci comerciale[3] cu capital majoritar de stat și a continuat cu un proces firesc de creare de noi bănci, unele dintre ele sucombând însă, în condițiile deficiențelor reglementărilor și ale dispozitivului de control, din cauza experienței precare în managementul bancar sau a unor manevre frauduloase.

Privatizarea și penetrarea capitalului străin au adus schimbări majore. Până în 2002, s-a ajuns la un număr de 39 de bănci, dintre care 31 erau persoane juridice române cu capital privat străin și/sau românesc, iar restul de opt erau sucursale ale unor instituții de credit străine[4]. Din anul 2002 apar două tipuri noi de instituții de credit: organizațiile cooperatiste de credit (rețeaua cooperatistă de credit CREDITCOOP) și băncile de economisire și creditare în domeniul locativ. La finele anului 2016, instituțiile de credit persoane juridice române cu capital străin dominau sistemul sub aspectul capitalizării și al structurii activelor deținute.

Extinderea sistemului financiar-bancar după 1990 a urmat două direcții divergente sub aspectul numărului de entități și al dimensiunilor și proveniență capitalului acestora. Pe fondul creșterii numărului de bănci și a volumului capitalului, au avut loc reducerea numărului de bănci cu capital autohton și substituirea capitalului autohton de către capitalul străin.

Expansiunea sistemului financiar-bancar a avut cu certitudine un rol important și preponderant pozitiv în evoluția economiei și a societății românești, prin aportul de resurse și de experiență angrenate în finanțarea afacerilor. Modul de funcționare a sistemului a suferit influențe determinate de politicile economice aplicate în anumite perioade, reflectate de rate negative ale dobânzii și de manifestarea unor tensiuni pe piața bancară.

Componenta străină a capitalului bancar a contribuit la creșterea economiei, dar a creat și unele vulnerabilități, revelate mai ales în perioada crizei din 2008, când a fost necesară o intervenție politică în direcția unui aranjament de stabilizare a surselor de finanțare a economiei[5].

Pe parcursul anilor de criză, sistemul financiar-bancar a rămas stabil, iar intervențiile corective ale BNR au operat la timp și eficient. Totuși, caracteristica amintită rămâne un punct fierbinte pe agenda autorității de supraveghere, care trebuie să aibă în vedere ascensiunea sucursalelor băncilor străine înregistrate în

[3] BNR (care era și bancă comercială), Banca Agricolă, Banca de Investiții, Banca Română de Comerț Exterior și Casa de Economii și Consemnațiuni. Prin noul său statut, BNR răspundea de conducerea politicii monetare, îndeplinind funcțiile specifice unei bănci centrale, astfel că activitățile sale comerciale au fost transferate unei bănci nou înființate – Banca Comercială Română.

[4] Până în 1998, creșterea numărului de bănci s-a realizat mai ales pe seama capitalului românesc. Intrarea pe piață a marilor bănci străine s-a accentuat odată cu accelerarea procesului de privatizare (Isărescu, 2009).

[5] Astfel, în martie 2009, la Viena s-a semnat un acord (Inițiativa Viena) între BNR și băncile-mamă ale principalelor nouă instituții de credit cu acționariat străin prezente în România, prin care acestea din urmă se angajau să nu-și reducă expunerile din sistemul financiar din România pe durata acordului stand-by încheiat cu Fondul Monetar Internațional și să-și majoreze capitalizarea în conformitate cu cerințele formulate de BNR.

România care au depășit numeric, dar și ca volum al activelor băncile cu capital autohton, fără a avea însă aceleași obligații pe care le au băncile persoane juridice române în privința capitalului și a garantării depozitelor.

Regăsim, în aceste remarci, ecoul unor fenomene și practici observate în perioada interbelică. Chiar dacă experiența acumulată și colaborarea internațională au adăugat la instrumentarul și reglementările relevante noi elemente de siguranță, evenimentele recente arată că tot din aceeași direcție vin vulnerabilități care obligă la urmărirea atentă a divergențelor de interese, ca sursă a diferențelor de abordare, și la intervenția preventivă și fermă a autorității monetare.

23.2. ROLUL BĂNCII CENTRALE ÎNTR-UN VEAC DE TRANSFORMĂRI

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1918–1948

Banca Națională a României, în calitate de autoritate monetară a României, a fost supusă unor provocări majore. În perioada 1918–1948, a avut de rezolvat unificarea monetară și eliminarea efectelor adverse ale acestei operațiuni, precum accentuarea fenomenului inflaționist, pe calea amplei reforme monetare (în 1929), continuând cu acțiuni de redresare și de susținere a activității economiei și a statului după criza economică mondială din perioada 1929–1933, remarcându-se până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial prin sporirea rolului său în acest plan. Desfășurarea războiului a accentuat presiunea asupra BNR atât pentru acoperirea cheltuielilor militare efectuate de Guvern, cât și pentru stoparea inflației și salvarea resurselor proprii. Etatizarea Băncii Naționale la 1 ianuarie 1947 și stabilizarea monetară de la 15 august 1947 reprezintă momente importante ale primilor ani de după război (1945–1947), care marchează în același timp exercitarea controlului unui nou regim politic în România.

Ca și celelalte instituții ale statului, după încheierea Primului Război Mondial, BNR trebuia să gestioneze problemele izvorâte, pe de o parte, dintr-o economie dezorganizată, iar pe de altă parte, din situația specifică celor trei provincii românești. Referindu-se la anul 1918, Victor Slăvescu menționa că niciodată până atunci „de când există România modernă” nu a fost un an „în care să se fi petrecut evenimente mai hotărâtoare, mai grozave și mai bogate în consecințe, trecând prin toată gama celor mai dureroase suferințe ce pot fi încercate de un popor pentru a ajunge la o adevărată apoteoză politică și națională” (Slăvescu, 1925, p. 224).

În acel an, BNR era în continuare considerată veriga esențială în angrenajul structural al țării, strâns legată de economia națională și de statul român. Contextul economic marcat de puternice constrângeri solicita intervenții în direcția asigurării

funcționării economiei și a statului însuși. Era necesară acoperirea nevoilor tezaurului, în condițiile în care statul încă nu-și putea exercita drepturile fiscale pe tot teritoriul țării, iar deficitul bugetar și datoria publică internă și externă creșteau vertiginos, ca și soluționarea problemelor foarte grele care au afectat sistemul monetar în România. Deși, prin trimiterea tezaurului la Moscova înainte de 1918, România pierduse o parte din fondurile care puteau fi folosite în operațiunile sale monetare, BNR s-a implicat în redresarea situației economice, asigurând disponibilități pentru creditarea întreprinderilor și a statului, crescând emisiunea monetară simultan cu operațiuni de anvergură pentru unificarea monetară, prin asanarea circulației bănești afectate profund de multitudinea monedelor în circulație și de mișcările speculative legate de acestea.

Unificarea monetară din 1920–1921 a întâmpinat dificultăți majore, generate de cantitatea mare de monedă aruncată pe piață de către administrația de ocupație din timpul războiului, de speculațiile valutare care înfloriseră atunci și imediat după război (ca urmare a introducerii de valută în țară, prin contrabandă), dar și de cursul de schimb ridicat stabilit de Guvern pentru coroanele austro-ungare, care au amplificat fenomenul inflaționist și deprecierea leului. Condițiile în care a fost realizată unificarea nu au permis lichidarea imediată a surplusului de monedă în circulație, creșterea masei monetare pe piață și, implicit, deprecierea inflaționistă a leului continuând și după această etapă. Totuși, prin unificarea monetară, s-a reușit eliminarea treptată din circulație a monedelor străine și a fost generalizată aplicarea sistemului bănesc al leului pe întreg teritoriul României.

Pe plan internațional se manifestau preocupări similare: multe țări europene au urmărit refacerea monedelor lor prin reforme monetare, reluarea dezvoltării economice, realizarea stabilității monetare și, implicit, lichidarea inflației și consolidarea sistemelor monetare, dar niciuna nu a reușit să-și refacă sistemul monetar bazat pe etalonul aur. Perioada de după Primul Război Mondial a reprezentat, din acest punct de vedere, așa cum sublinia Kiriițescu, un „vast laborator monetar" (Kiriițescu, 1997, p. 306), în care s-au pus bazele unei politici monetare noi.

În acest context, după anul 1923 până la izbucnirea crizei economice mondiale (1929–1933), România cunoaște un proces de redresare și dezvoltare economică, precum și o îmbunătățire a funcționării sistemului financiar. Capitalul bancar participă activ la dezvoltarea firmelor industriale, fiind orientat spre activități importante de investiții, determinând o intensificare a procesului de formare a capitalului financiar, a relației dintre capitalul bancar și cel industrial. Pentru facilitarea activității băncilor comerciale, BNR și-a dezvoltat **funcția de scont** și a participat, împreună cu statul, la înființarea unor instituții de credit destinate finanțării procesului de industrializare a României prin intermediul capitalului autohton. S-a ajuns însă la situația ca importante mijloace ale BNR să fie imobilizate, afectând lichiditatea instituției. Maievschi (1957) menționează că peste 50% din portofoliul comercial al BNR, care crescuse semnificativ de la 1.830 mil. lei în 1921 la 9.407 mil. lei în 1928, reprezenta plasamente în industrie, deci investiții pe termen lung. Politica de scont a BNR devine astfel o politică de suplinire a

insuficienței și a lipsei de prudență ale capitalului bancar, iar portofoliul industrial imobilizat și irecuperabil al băncii de emisiune este transferat în sarcina statului, care-l va răscumpăra cu resurse împrumutate din exterior și cu mijloace de natură fiscală. Nici Asociația Băncilor Române[6], înființată în anul 1923 cu sprijinul BNR, nu reușește prea mult în realizarea misiunii sale.

Procesul consolidării monetare prin deflație, cu reducerea treptată a volumului masei monetare aflate în circulație, a urmat un curs sinuos și contradictoriu. Prima încercare s-a materializat prin Legea stabilizării monetare din 21 iunie 1925 și s-a bazat pe rambursarea treptată a datoriei statului la BNR și blocarea acestor sume în numerar, astfel încât volumul bancnotelor în circulație să răspundă nevoilor activității economice. Prin Convenția încheiată între BNR și Ministerul Finanțelor (în mai 1925), s-a plafonat emisiunea de bancnote la nivelul atins la 31 decembrie 1924 (21,1 mld. lei), abrogându-se dreptul statului de a emite bonuri de tezaur. În plus, s-a înființat fondul de lichidare a emisiunii făcute pentru stat, în care să se colecteze cantitatea de monedă retrasă din circulație, dar până în 1929 (momentul stabilizării monetare) suma acumulată a fost sub nivelul așteptat.

Plafonarea emisiunii a limitat capacitatea BNR de a acorda mai multe credite de scont pentru susținerea cursului ascendent al economiei, iar lipsa unui astfel de sprijin, în condițiile unei cereri active de credite, a determinat creșteri ale ratei dobânzilor bancare în favoarea marilor bănci, care obțineau credite cu o rată a dobânzii menținută de BNR la 5%, dar acordau credite băncilor din provincie cu o dobândă de 8–9%, iar clienții acestora se împrumutau cu dobânzi de 12–14% și chiar 20% în unele cazuri (Kirițescu, 1997). Așa cum menționa Madgearu (1935), sistemul bancar era înscris într-o rețea care-i aducea câștiguri substanțiale doar din transferurile de mijloace obținute din emisiunea de bancnote.

Obiectivul de revalorizare a monedei naționale nu a fost atins, iar măsurile luate în această perioadă și conjunctura economică au determinat efectul contrar, de depreciere prin inflație. Ea a fost însoțită și influențată de deprecierea externă a monedei, reflectând dependența valorii sale de situația balanței de plăți externe, în special a principalei sale componente, balanța comercială.

Încercarea de dezinflație și de revalorizare a leului din această perioadă se înscrie în tendința generală care s-a manifestat în țările europene după Primul Război Mondial, de refacere a circulației bănești afectate de conflagrație. Deși acțiunea întreprinsă nu a dat rezultatele așteptate, ea reprezintă un moment important în istoria monetară a României.

O a doua încercare de stabilizare monetară a intervenit în anul 1929 și a constituit cea mai amplă reformă monetară de la adoptarea sistemului bănesc al leului (1867), dar, în condițiile în care a coincis cu începutul crizei economice mondiale, a avut ca rezultat devalorizarea leului și consolidarea capitalului străin.

[6] Această organizație a fost creată cu scopul consolidării relațiilor dintre instituțiile de credit și al coordonării eforturilor privind activitatea de creditare, precum și pentru apărarea intereselor profesionale (Slăvescu, 1925).

Nevoia de capital din exterior pentru realizarea stabilizării monetare a fost determinată de o serie de factori esențiali: insuficiența rezervelor de aur și devize ale Băncii Naționale, starea proastă a infrastructurii care frâna dezvoltarea economiei și a exportului ca principală sursă de obținere a valutei, insuficiența capitalului autohton, precum și imobilizarea portofoliului de scont al băncii de emisiune. Capitalul extern a fost atras apelând la sprijinul băncilor străine[7], Guvernul în exercițiu considerând că sprijinul financiar al Societății Națiunilor garanta independența țării, mai ales că se estima că România dispunea de resurse cu care putea să-și asume o parte din sarcinile programului de stabilizare (Kirițescu, 1997).

Condițiile generale pentru stabilitatea monedei naționale presupuneau, pe de o parte, consolidarea internă (echilibrarea bugetului public și stabilitate politică), iar pe de altă parte, restabilirea încrederii externe, pe baza căreia să se poată apela la credit extern și la implicarea băncilor de emisiune străine în sprijinirea acestui demers. În plus, era necesară și restabilirea premiselor pentru funcționarea normală a Băncii Naționale, cu eliminarea din portofoliul său de scont a creanțelor imobilizate în proporție de 90% (Vijoli, 1980), rambursarea datoriei statului la bancă, interzicerea în viitor a împrumuturilor pe termen lung acordate statului și formarea unei rezerve metalice suficiente pentru restaurarea convertibilității leului. Pentru a se evita apelul Ministerului de Finanțe la împrumuturile băncii de emisiune, se urmărea și crearea unui fond de rulment al tezaurului, ca sursă directă de finanțare a Guvernului. Kirițescu (1997) notează că proiectul stabilizării monetare includea ajutorul capitalului extern, interesat să-și lărgească sfera de influență în economia României, iar tratativele pentru încheierea împrumutului și garanția stabilizării monetare erau duse de Banca Franței, și nu de BNR sau de Guvernul României. Operațiunea de stabilizare monetară a României a fost sprijinită de un grup bancar puternic (american, englez și francez), în măsură să acorde împrumutul necesar stabilizării monetare, însumând peste 300 mil. dolari SUA la valoarea momentului (Vijoli, 1980).

Ansamblul de legi și măsuri privind reforma monetară (7 februarie 1929) preconiza o devalorizare semnificativă a leului, ca reflectare a deprecierii puternice a monedei naționale suferite în urma inflației din timpul războiului și din anii imediat următori, și înlocuirea etalonului aur cu etalonul aur-devize. Aplicarea acestei reforme a însemnat mai ales acordarea de credite externe României în condiții foarte avantajoase pentru bancherii și grupurile de afaceri care au preluat aceste credite[8], dar nu și pentru stat.

Reforma monetară din 1929 s-a rezumat în fapt la o operațiune tehnică financiară, dar cu importante implicații în viața economică, socială și politică a

[7] Acest capital de proveniență străină și destinat reformei monetare putea fi atras fie prin intermediul Societății Națiunilor (organizație precursoare a ONU, înființată prin Tratatul de pace de la Paris), fie direct de la băncile străine.

[8] Potrivit lui Kirițescu (1997), creditorii externi au beneficiat, pe lângă câștigurile asigurate prin cursul scăzut de emisiune, prin dobânzi, și de o serie de concesiuni obținute de la statul român (exploatarea unor fabrici, a unor terenuri, servicii).

țării. Stabilitatea leului, observată atât înainte, cât și după reforma din 1929, nu avea o fundamentare economică, ci una tehnică, prin crearea posibilităților de intervenție pe piață a băncii de emisiune. Pentru susținerea convertibilității leului, Banca Națională a avut nevoie de devize, iar acestea au provenit din împrumuturi externe.

Dificultățile erau amplificate de sistemul bancar fragmentat, constituit dintr-un număr foarte mare de bănci distribuite inegal pe teritoriul țării, cu un capital mediu destul de redus (6–8 mil. lei, în condițiile unui leu depreciat), multe bănci românești abătându-se de la principiile politicii bancare sănătoase, ceea ce arăta necesitatea acută ca activitatea bancară să fie reglementată (Slăvescu, 1927).

Criza economică mondială (1929–1933) a întrerupt mersul înainte al economiei românești. Lipsa de încredere în funcționarea sistemului de creditare a fost urmată de o reducere a capitalului de împrumut al băncilor, prin retragerea creditelor externe și a depozitelor interne. Criza bancară din Europa Centrală (1931) declanșată de prăbușirea băncii austriece Kredit Anstalt a afectat sistemul bancar românesc prin falimentul a trei bănci (Banca Generală a Țării Românești, Banca Berkovits și Banca Marmorosch Blank et Co.). În aceste condiții, BNR a intervenit în susținerea sistemului bancar, prin acordarea de credite de reescont. Pentru debitorii băncilor, statul a intervenit cu un sprijin financiar aprobat prin Legea asupra concordatului preventiv (publicată în Monitorul oficial, nr. 149 bis din 10 iulie 1929), care stabilea anumite posibilități de negociere a datoriei cu creditorii.

În perioada crizei, deprecierea inflaționistă a leului a fost ascunsă de procesul scăderii prețurilor, dar în exterior cursul valutar al leului a crescut. Treptat, fenomenul inflaționist se accentuează, la acesta contribuind o serie de factori conjuncturali, precum: emisiunea monetară prin care BNR a acoperit pierderile suferite de marile bănci, creditarea statului pentru echilibrarea bugetului, precum și subvenționarea de către stat a marilor firme de comerț și industrie, în condițiile crizei de supraproducție. La creșterea inflației a contribuit și epuizarea rezervelor valutare ale BNR, ca urmare a transferului serviciului datoriei statului în străinătate peste capacitatea de plată a BNR, situație determinată de povara excesivă a împrumuturilor de stabilizare, fapt ce a întreținut pe mai departe neîncrederea în moneda națională și, implicit, creșterea vitezei sale de circulație.

A fost anulată convertibilitatea în aur sau devize-aur a bancnotelor BNR, luându-se măsuri restrictive de circulație a devizelor, după ce rezervele de devize aur ale BNR se reduseseră substanțial, de la circa 3.655 mil. lei în martie 1929 la 80 mil. lei în februarie 1932 (conform datelor BNR, 1930, 1932). Treptat, statul și BNR, cu ajutorul capitalului financiar extern, renunță la principiile stabilizării monetare, adoptând o politică inflaționistă, prin finanțarea de către BNR a deficitului bugetar și prin sprijinirea marilor bănci care înregistrau pierderi. În plus, este suspendată convertibilitatea leului, iar bancnotele BNR redevin bani de hârtie. Deși prin instituirea monopolului băncii de emisiune asupra comerțului cu aur și devize (mai 1932) se centralizează această activitate, restricționându-se transferurile, operațiunile de comerț cu devize se restricționează și mai mult din octombrie 1932,

odată cu adoptarea Legii comerțului cu devize, instituindu-se un curs oficial al leului față de alte valute și desființându-se cursul liber al monedei naționale.

Sub presiunea realităților, BNR începe să stabilească noi obiective ale politicii monetare și de credit, precum: reglementarea comerțului cu valută, prime de export la produsele agricole și petrol, prime valutare pentru cei care cedau băncii de emisiune valuta obținută prin vânzare la export.

Dacă în perioada crizei mondiale eșafodajul stabilizării monetare din 1929 s-a prăbușit odată cu suspendarea convertibilității leului, cu transformarea bancnotelor emise de BNR în bani de hârtie și, implicit, cu utilizarea de către stat a resurselor BNR pentru acoperirea deficitului bugetar, în perioada următoare (1934–1941), s-a trecut la o nouă etapă de „criză" a sistemului monetar, de agravare a fenomenului deteriorării fluxurilor financiare. Această stare a fost provocată de finanțarea inflaționistă a nevoilor statului prin emisiune monetară, cu rezultatul unei deprecieri accentuate a leului pe plan intern și în raport cu alte valute, sporind în continuare neîncrederea în sistemul bancar și în banii emiși de BNR și amplificând tensiunile monetare. Datele statistice din perioada 1933–1940 arată că soldul depunerilor la bănci s-a înjumătățit (de la circa 32 mld. lei la circa 15 mld. lei), lipsa de încredere îndreptând disponibilitățile bănești ale populației către tezaurizare, plasamente imobiliare etc. (Constantinescu, 1943; Kirițescu, 1997). Lipsa de lichiditate a băncilor comerciale a fost consecința crizei, dar și efectul continuării politicii defectuoase de creditare aplicate de majoritatea acestora în perioada anterioară declanșării crizei. Politica de reescont era deturnată de la scopul ei de recuperare înainte de scadență a creditelor acordate și devenise pentru multe bănci sursa de bază a capitalului lor de împrumut. Cambiile erau, de asemenea, sursă de procurare a fondurilor de investiții sau de consum și nu mai reflectau o tranzacție comercială. În aceste împrejurări, BNR a intervenit în sprijinul sistemului bancar cu fonduri provenite din emisiune, prin completarea rezervelor scăzute ale băncilor comerciale, supuse presiunii de retragere a depunerilor, venite din partea clienților. Pe de altă parte, preluarea de către stat a portofoliului putred al marilor bănci și aplicarea legii de lichidare a datoriilor agricole și urbane (adoptată în 1934) s-au reflectat în concentrarea și centralizarea sectorului bancar, marile bănci fiind favorizate prin sprijinul acordat de către stat, cu afectarea instituțiilor de talie mai mică.

Intervenția BNR prin legea sus-menționată și alte două legi[9] a însemnat reformarea sistemului bancar, în urma căreia a rezultat o întărire a influenței și controlului marilor bănci asupra economiei țării, cu accentuarea concentrării și centralizării capitalului bancar (numărul băncilor comerciale s-a redus prin

[9] Este vorba de: Legea pentru organizarea și reglementarea comerțului de bancă (8 mai 1934), pe baza căreia s-a înființat Consiliul Superior Bancar, cu atribuții în organizarea și îndrumarea politicii bancare în conformitate cu interesele generale ale țării, cu controlul activității bancare în spiritul legii; Legea pentru înlesnirea și refacerea creditului, prin care BNR devine organul oficial de control al creditelor (20 aprilie 1935).

lichidări și fuziuni de la 1.102 în 1930 la 484 în 1938, respectiv la 446 în 1940 (Kirițescu, 1997).

La orizontul anului 1940, datele statistice arată un nivel ridicat al concentrării capitalului și a rezervelor bancare, astfel că marile bănci (4% din numărul total al băncilor) dețineau 45% din capital, în vreme ce aproape 80% dintre bănci erau de mici dimensiuni și dețineau sub 20% din capital și rezerve. În poziția sa de reglementator și supraveghetor al sistemul bancar, în această perioadă, BNR avea de rezolvat și problemele decurgând din relațiile financiare ale României cu alte țări. Dintre acestea, cele mai sensibile erau cele cu Germania, fundamentate prin două acorduri ce vizau operațiuni de clearing. Problemele pentru România au apărut în condițiile în care fluxul de mărfuri exportate în Germania l-a depășit pe cel al mărfurilor importate din Germania. Diferența a trebuit să fie acoperită prin emisiune suplimentară de bancnote, cu care BNR plătea sumele cuvenite exportatorilor români, ceea ce a sporit masa monetară în circulație și inflația, în condițiile penuriei de mărfuri de pe piața internă.

La creșterea accentuată a prețurilor în această perioadă (1935–1940) a contribuit și majorarea datoriei statului contractate pentru nevoi neproductive, mai ales pentru acoperirea nevoilor sale de apărare. Masa monetară aflată în circulație a crescut de circa trei ori în șase ani, de la 22,3 mld. lei în 1934 la 64,3 mld. lei în 1940, iar emisiunea pentru nevoile statului reprezenta aproape 95% din creșterea volumului bancnotelor aflate în circulație și aproape 81% din totalul angajamentelor la vedere ale băncii centrale.

Portofoliul de credite al BNR reflecta un dezechilibru puternic între activitatea de creditare a economiei, care crescuse în această perioadă de mai puțin de trei ori, și activitatea de creditare a statului fie pentru înarmare (cu o creștere de aproape 20 de ori), fie pentru lucrări publice și fortificații (de 57 de ori). Prin finanțarea monetară pentru apărare, inflația s-a amplificat, iar moneda națională s-a depreciat atât în plan intern, cât și în plan extern. În perioada 1938–1941, reescontul și lombardul BNR au crescut de la 3,6 mld. lei la 25,3 mld. lei, ca urmare a nevoii de finanțare a măsurilor de consolidare a capacității de apărare a țării.

În condițiile unor resurse financiare limitate ale statului din fiscalitate și împrumuturi pe bază de subscripție publică (finanțarea operațiunilor de război nu avea la bază o creștere a venitului național), sursa dominantă de finanțare a războiului în România rămâne sprijinul BNR prin emisiune monetară. Așa cum sublinia Kirițescu (1997), sumele folosite la finanțarea războiului provenite din emisiunea monetară ajunseseră să depășească în anul bugetar 1944–1945 jumătate din totalul veniturilor statului. Mai mult, BNR finanța statul nu doar în mod direct, ci și indirect, prin acordarea de avansuri întreprinderilor care lucrau pentru stat.

Pe fondul unei situații economice grave[10], cu o inflație tot mai accentuată, reflectată de creșterea excesivă a masei monetare în circulație de la 54 mld. lei în anul 1939 la aproape 49.000 mld. lei în anul 1947 (Axenciuc, 2000) și de

[10] Conform lui Vijoli (1980), în 1947, nivelul producției industriale reprezenta circa 60% din cel al anului 1938, iar cel al producției agricole era de 50% față de nivelul mediu.

deprecierea externă de la 30 mii lei în anul 1945 la 1 mil. lei pentru o liră sterlină, în anul 1947 (Ionescu, 1994), necesitatea aplicării unei reforme monetare devenise acută.

Reforma, aplicată pe baza *Legii nr. 287 din 15 august 1947* aduce o schimbare bruscă și majoră în sistemul financiar-monetar din România, în condițiile în care bancnotele BNR și monedele emise de Ministerul Finanțelor încetează să mai aibă putere de plată, fiind retrase din circulație, iar instrumentele financiare emise de Ministerul Finanțelor sunt înlocuite cu bancnote și monede de metal emise de BNR și cu bilete de hârtie emise de Ministerul Finanțelor în limita plafonului de 10% din emisiunea totală a BNR. Modelul noului sistem monetar este cel sovietic, având în vedere circulația a două tipuri de „monedă": bancnotele Băncii de Stat, având acoperire legală, și biletele emise de Ministerul Finanțelor, pentru care nu exista o astfel de obligativitate.

Stabilizarea monetară a fost urmată de o serie de măsuri privind menținerea unui nivel considerat normal al masei monetare în circulație. Pe lângă măsurile referitoare la recalcularea patrimoniului întreprinderilor, la raționalizarea consumului de produse de bază, s-a stabilit prin lege modul de formare a prețurilor și tarifelor și a salariilor din instituțiile de stat. De asemenea, prin *Legea nr. 284 din 14 august 1947*, s-a instituit un nou regim valutar, impunându-se monopolul statului asupra deținerii și utilizării ca mijloc de plată a aurului și a mijloacelor de plată străine. Controlul valutelor presupunea cedarea către BNR, de către toți cetățenii, a aurului, valutei și a altor mijloace de plată străine. Aceste măsuri sunt de fapt premergătoare celor aplicate într-o economie centralizată cu caracter de clasă, așa cum începea să devină economia României. Prin metode deflaționiste radicale și penalizatoare, noua reformă monetară a însemnat reducerea drastică a masei monetare cu peste 48.000 mld. lei într-o singură zi (Kirițescu, 1997).

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1948–1989

În continuarea măsurilor inițiate de noul regim, are loc trecerea Băncii Naționale a României în proprietatea statului de la 1 ianuarie 1947[11] și apoi, pe baza noii viziuni politice, restructurarea întregului sistem bancar. Astfel, între anii 1948 și 1989, BNR a îndeplinit funcția de bancă centrală, dar în condiții mai stricte și de subordonare politică și administrativă.

Deși începutul perioadei nu este marcat de multe schimbări în sistemul financiar-bancar, un moment important este cel al stabilizării monetare aplicate la 26 ianuarie 1952, care devenise inevitabilă în condițiile în care reforma anterioară (din 1947) nu reușise să creeze un mediu stabil, cu inflație scăzută. Creșterea

[11] Pe baza *Legii pentru etatizarea și organizarea Băncii Naționale a României din 23 decembrie 1946.*

prețurilor ulterioară implementării reformei monetare din 1947 și sporirea masei monetare în circulație au fost determinate atât de creșterea volumului investițiilor din programul de industrializare socialistă și a cheltuielilor privind sporirea efectivelor militare, cât și de adâncirea deficitului balanței de plăți externe, prin exporturi românești necompensate în Uniunea Sovietică.

Noua reformă monetară a urmărit stoparea inflației, sporirea încasărilor și, în același timp, reducerea cheltuielilor bugetare. O componentă importantă a reformei a fost retragerea semnelor monetare în vigoare și punerea în circulație de bancnote ale Băncii de Stat a Republicii Populare Române, bilete emise de Ministerul de Finanțe, precum și monede metalice. Leul nou și-a mărit puterea de cumpărare de 20 de ori față de leul din 1947, iar prețurile, tarifele, precum și salariile, pensiile, bursele etc. au fost recalculate la nivelul anului 1947. În urma reformei, au rezultat reduceri de prețuri (între 5 și 20%) la unele produse de bază, precum și reducerea considerabilă a masei monetare aflate în circulație, ca urmare a raportului de schimb cu caracter de sterilizare (Vijoli, 1980).

După etatizare, funcțiile BNR au fost restrânse prin impunerea controlului administrativ, care ignora desfășurarea firească a mecanismelor activității economice. BNR a îndeplinit funcția de bancă centrală în noile condiții limitative și a căpătat și statutul de bancă comercială, administrând conturile întreprinderilor și instituțiilor. Ca bancă centrală, BNR a contribuit la elaborarea și desfășurarea planului de finanțare a economiei, înfăptuind controlul prin leu al gestiunii socialiste. Sursele de finanțare erau cele provenite din economie, economiile populației depozitate exclusiv la CEC și surse externe – împrumuturi de la *Banca Internaţională pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare* (BIRD) ș.a.

Reglarea corelației dintre masa monetară și necesitățile economiei, dezechilibrate prin mecanismul administrativ al prețurilor, se realiza prin operații periodice de reașezare a prețurilor și a salariilor – cvasireforme monetare.

În această perioadă, BNR și-a dezvoltat și menținut totuși relațiile pe plan extern. De fapt, propensiunea spre modernitate a fost prezentă în manifestările BNR în toată existența acesteia. Astfel, încă din anul 1930, anul înființării Băncii Reglementelor Internaţionale, BNR este membră a acesteia și deține 8.564 de acţiuni (42,8 mil. DST) din capitalul băncii, pentru care primește anual dividende, participând la activitățile de reglementare coordonată a sistemului bancar internațional. România a participat la activitatea instituțiilor financiare internaționale înființate după al Doilea Război Mondial, devenind membră a acestora. Din anul 1964, România a devenit membru al *Băncii Internaţionale pentru Cooperare Economică* (BICE), instituție financiară a CAER, fără a fi dezvoltat proiecte semnificative cu această instituţie. În anul 1972, România devine membră a *Fondului Monetar Internaţional* (FMI), cu o cotă de participare de 1.811,4 mil. DST (drepturi speciale de tragere) şi 0,39% din totalul numărului de voturi la nivelul anului 2016. Conform informațiilor furnizate de BNR, după anul 1991 au fost aprobate zece aranjamente *stand-by* prin care se acordă asistenţă financiară României. Tot din anul 1972, România este membră a BIRD (parte a Băncii Mondiale) şi deţine în

prezent 5.418 acţiuni din capitalul Băncii. Pe parcursul perioadei, în acest cadru, au fost dezvoltate proiecte de finanțare pentru obiective industriale și agricole de amploare, pentru dezvoltarea economiei țării.

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1990–2018

Redefinirea rolului BNR a început în decembrie 1990, cu instituirea sistemului bancar cu două niveluri și separarea legală și operațională a funcțiilor de bancă centrală de cele de natură comercială. Procesul de reformă din primul deceniu postdecembrist s-a desfășurat, după tipul măsurilor promovate în plan legislativ și impactul asupra configurației sistemului bancar, în două etape (Isărescu, 2002).

În prima etapă (1990–1997) s-au pus bazele transformărilor, prin adoptarea, în martie 1991, a două legi fundamentale – *Legea nr. 33 privind activitatea bancară* și *Legea nr. 34 privind statutul BNR*. BNR devine astfel banca centrală a statului român, unic organ de emisiune, împuternicit să stabilească și să conducă politica monetară, valutară și de credit la nivel național, asigurând totodată autorizarea, reglementarea și supravegherea bancară, precum și îmbunătățirea sistemului de plăți și compensare. Funcția comercială a fost preluată de o bancă comercială cu capital de stat, care s-a adăugat celor patru bănci cu capital de stat specializate, care au continuat să funcționeze și în economia centralizată. În anul 1997, prin *Legea nr. 83*, s-a creat cadrul pentru privatizarea societăților bancare la care statul era acționar.

Următoarea etapă (1998–2002) este consacrată îmbunătățirii legislației bancare prin alinierea la standardele europene, pe cale legislativă, prin promovarea *Legii nr. 58/1998*, a *Legii nr. 83/1998* privind procedura și falimentul băncilor și a *Legii nr. 101/1998* privind statutul Băncii Naționale, precum și a unui proces de asanare și consolidare a sistemului bancar, după problemele grave care l-au afectat în anii 1998–1999 (falimentele unor bănci importante).

După această perioadă, BNR se înscrie în procesul de pregătire a economiei și instituțiilor sale pentru intrarea în Uniunea Europeană, având de îndeplinit obiective importante, precum: modernizarea aparatului bancar, îmbunătățirea cadrului legislativ referitor la activitatea băncilor și întărirea capacităților BNR de supraveghere și de reglementare. Politica BNR de autorizare a instituțiilor bancare a fost și rămâne centrată pe un nivel ridicat de prudență, având în vedere nu doar entuziasmul general față de înființarea de noi bănci, ci și cunoștințele insuficiente la nivelul societății românești referitoare la riscurile din sectorul bancar (Isărescu, 2009). În acest sens, BNR a hotărât încă din anul 1992 ca nivelul minim al capitalului social necesar autorizării unei bănci comerciale să nu fie mai mic decât cel prevăzut de reglementările europene (5 mil. ECU/euro), iar din 1995 a introdus restricții referitoare la posibilitatea participării companiilor cu capital de stat ca acționari la constituirea unor societăți bancare (Isărescu, 2007, 2009).

Un complex de factori specifici perioadei – politici riscante de creditare, neglijența manifestată de acționarii unor bănci în privința controlului managementului, acordarea de credite preferențiale, precum și transferarea de către stat a unor probleme ale economiei reale în sector – a generat neîncredere și vulnerabilități în sistemul bancar.

Cadrul legislativ și de reglementare s-a dovedit a fi repede depășit de problemele acumulate, astfel încât, în etapa următoare (1998–2002), prin legile adoptate în 1998 *(Legile nr. 58, 83 și 101*), modificate și completate ulterior, și cu sprijinul Guvernului, BNR și-a îmbunătățit capacitatea de acțiune pe linia supravegherii activității bancare, prin creșterea exigenței în autorizarea conducătorilor, administratorilor și acționarilor băncilor comerciale, prin crearea suportului legal de colaborare cu autoritățile de supraveghere competente din țară și străinătate, punându-se, de asemenea, bazele unor îmbunătățiri de natură procedurală în privința falimentului bancar și a protecției deponenților (Isărescu, 2009).

După declanșarea crizei financiare globale (cu precădere, din 2008), BNR își intensifică activitatea de consolidare a cadrului de reglementare prudențială. În acest domeniu, activitatea a fost orientată spre aplicarea cadrului legislativ de organizare și funcționare a instituțiilor de credit atât în forma stipulată de actele normative emise până în 2002, cât și în cea redefinită în perioada 2006–2008.

În noul cadru de politică monetară, BNR introduce instrumentele specifice la dispoziția unei autorități monetare. În luna martie 1992, BNR instituie mecanismul *rezervelor minime obligatorii* (RMO) pentru reglarea lichidității în sistemul bancar, iar pentru remodelarea relațiilor dintre bănci, abrogă în cursul anului 1991 mecanismul plafoanelor de credit, concepând un sistem de refinanțare menit să asigure funcționarea pârghiilor monetare indirecte (Isărescu, 2009). Pe parcursul anului 1992, BNR a urmărit dezvoltarea unor instrumente flexibile și standardizate de politică monetară. Acest demers a fost afectat de decizii guvernamentale privind acordarea unor credite direcționate, cu dobânzi preferențiale. Spre sfârșitul anului 1993, creditul de licitație devine tot mai important, iar baza monetară începe să fie utilizată ca obiectiv operațional de politică monetară, mai ales ca urmare a punerii în funcțiune a mecanismului contului general al Trezoreriei statului deschis la BNR, eliminându-se astfel finanțarea automată a deficitului bugetar de la Banca Națională.

Accelerarea reformelor structurale și încheierea în linii generale a liberalizării prețurilor, acțiuni desfășurate după 1997, au permis BNR să se concentreze pe acțiunile de îmbunătățire a celor două atribute fundamentale ale unei bănci centrale moderne: independența instituțională și credibilitatea politicii monetare (Isărescu, 2009). După 2000, politica BNR se adaptează cu precădere unei noi etape, aceea de pregătire a integrării în structurile europene, ceea ce presupune și o reorientare a politicii monetare către politica Băncii Centrale Europene (BCE). În acest sens, operațiunile de absorbție a lichidității capătă un caracter de piață mai pronunțat, devenind în 2001 principalul instrument de sterilizare a excesului de lichiditate.

În luna august 2005, BNR înlocuiește strategia de țintire a agregatelor monetare, funcțională până atunci, cu cea de țintire directă a inflației, în acord cu tendințele internaționale, în condițiile în care inflația ajunsese la niveluri mai mici și relativ stabile. Obiectivul statutar asumat în mod explicit din 2004 este stabilitatea prețurilor, iar în susținerea demersului său, BNR acordă o importanță sporită comunicării cu piața și cu publicul, accentuând importanța independenței sale față de presiunea factorului politic în utilizarea instrumentelor de natură monetară. Cadrul analitic se modifică astfel încât politica ratei dobânzii devine prioritară, ca instrument necesar de adaptare la noua strategie de politică monetară și de refacere a intermedierii bancare. Anticipațiile inflaționiste ridicate, dominația fiscală, poziția de debitor net al sistemului bancar și intrările masive de capital au fost provocări importante pentru BNR înainte de declanșarea crizei financiare globale.

După 2008, BNR a avut o conduită prudentă, prin întreruperea tendinței de creștere a ratei dobânzii de politică monetară, adaptându-se astfel noilor condiții generate de criza financiară globală. În acest scop, autoritatea monetară utilizează intens rezervele minime obligatorii ca instrument macroprudențial, furnizează rezerve băncilor prin facilitatea de creditare și desfășoară operațiuni de *swap* valutar și *repo,* urmărind să creeze condițiile necesare reluării activității de creditare a sectorului privat și să evite volatilitatea excesivă a cursului de schimb.

Regimul valutar trece prin mai multe etape după 1989. Inițial s-a utilizat cursul de schimb fix, menținut artificial cu scopul de a combate inflația, dar această măsură a determinat epuizarea rezervei valutare, care era destul de consistentă. Prin *Legea nr. 15/1990*, se trece la organizarea și deschiderea pieței valutare interbancare, cu un regim valutar bazat pe două cursuri ale monedei naționale, care apoi sunt unificate din noiembrie 1991, fiind adoptat atunci și un regim de flotare controlată. În primii ani de tranziție, BNR a intervenit frecvent pe piața valutară pentru a menține deprecierea leului între anumite limite, astfel încât să se asigure echilibrul între constrângerea internă de reducere a presiunii inflaționiste și cea externă de evitare a crizei plăților externe. Cu toate acestea, deteriorarea situației macroeconomice de după 1995 și sporirea rapidă a importurilor necesare acoperirii cererii, precum și evitarea majorării prețurilor energiei au imprimat politicii de curs de schimb un puternic caracter cvasifiscal. Devierea puternică de la cursul de schimb de echilibru și disfuncționalitățile apărute în funcționarea pieței valutare au favorizat prezența cursurilor multiple, dar liberalizarea completă a cursului de schimb în martie 1997 a reglat funcționarea pieței valutare prin realizarea unui curs de schimb de echilibru și creșterea intrărilor de capital. La 25 martie 1998, prin acceptarea de către România a prevederilor articolului VIII, secțiunile 2–4, din Statutul FMI, regimul valutar este supus unor schimbări importante referitoare la convertibilitatea leului, garantându-se nu doar eliminarea restricțiilor la operațiunile de cont curent, ci și menținerea acestei decizii.

În primii ani de după 2000, politica privind cursul de schimb a contribuit în mare măsură la temperarea inflației și a așteptărilor inflaționiste, BNR intervenind pe piața valutară pentru limitarea aprecierii reale a monedei naționale. Luna martie

a anului 2003 a marcat o altă ajustare a regimului valutar, odată cu trecerea la euro ca monedă de referință a pieței valutare, cursul de schimb al leului față de euro devenind mai stabil.

Până la declanșarea crizei financiare globale (din august 2007), BNR a intervenit frecvent pe piața valutară pentru a reduce din presiunea prea mare, nesustenabilă, asupra monedei naționale față de euro, în condițiile în care aceasta era generată de intrările masive de capital extern.

Înainte și după aderarea la Uniunea Europeană, BNR a desfășurat acțiuni menite să contribuie la compatibilizarea mecanismelor interne cu cele europene. După semnarea Tratatului de aderare a României la Uniunea Europeană, în aprilie 2005, BNR a participat la activitățile Comisiei Europene şi ale structurilor Sistemului European al Băncilor Centrale, implementând şi transpunând procedurile de lucru în cadrul propriu de reglementare.

În perioada 1990–2018, BNR a reprezentat un pilon important pentru stabilitatea financiară a României, bucurându-se de credibilitate pe plan național și internațional. Toată această perioadă a fost marcată de eforturi de adaptare și construire a unor politici pentru depășirea situațiilor de criză și consolidare a poziției Băncii Naționale în sistemul economic și financiar al României.

23.3. SISTEMUL DE FINANŢARE A ECONOMIEI – EVOLUȚIE ŞI CARACTERISTICI

FINANȚAREA ECONOMIEI NAȚIONALE ÎN PERIOADA 1918–1948

Potrivit reglementărilor epocii și rolului conferit băncii centrale, finanțarea afacerilor era un proces la care participau în mod direct băncile comerciale și, indirect, Banca Națională, prin refinanțarea băncilor comerciale și prin finanțarea directă a statului, în proporții variabile. În primii ani ai perioadei, finanțarea nevoilor statului a prevalat, dar după anul 1921 se produce o schimbare: o mare parte din emisiunea BNR, anterior destinată acoperirii nevoilor statului, a fost orientată spre întreprinderile și instituțiile particulare, prin intermediul Societății Naționale de Credit Industrial.

La începutul crizei economice mondiale (1929–1933), România avea un sistem financiar consolidat, cu un rol distinct al Băncii Naționale și cu peste 1.200 de bănci universale sau specializate care deserveau economia românească. Totuși, efectele crizei s-au resimțit puternic și au fost agravate de legăturile strânse dintre unele bănci mari din România și bănci din străinătate care și-au redus creditele și au procedat la retragerea capitalurilor din țară, simultan cu angajarea de participații reciproce la capital între întreprinderi industriale și bănci comerciale. S-au accentuat concentrarea și centralizarea capitalului bancar, numărul băncilor

societăți anonime a scăzut cu 20% în 1933 față de 1928, iar capitalul a rămas același. BNR a căpătat un rol tot mai important, cu deosebire prin monopolul mijloacelor de plată în străinătate și prin controlul devizelor. De asemenea, insolvabilitatea multor debitori a condus la o atitudine mai prudentă a băncilor, care au introdus măsuri excesive de restrângere a creditului, aplicând o politică de garanții speciale pentru creditele acordate. Banca Națională și-a redus mult operațiunile, urmărind lichidarea plasamentelor, ceea ce a determinat creșterea pe piață a dobânzilor.

După anul 1935, măsurile financiare ale Guvernului au condus la un buget excedentar, astfel încât resursele financiare se puteau îndrepta spre nevoile economiei. Pe lângă băncile comerciale active în epocă (Banca Românească, Banca de Credit Român, Banca Comercială Română, Banca Comercială Italiană și Română, Societatea Bancară Română), au acționat mai multe instituții de credit înființate de BNR, precum: Institutul Național de Credit Agricol, Institutul Național de Credit al Meseriașilor, Institutul Național de Credit Aurifer și Metalifer, precum și casele de împrumut pe amanet.

FINANȚAREA ECONOMIEI NAȚIONALE ÎN PERIOADA 1948–1989

Din anul 1947, prin Legea pentru controlul utilizării creditelor (15 iulie 1947), creditele industriale au fost orientate către întreprinderile programate să lucreze pentru stat și către cele „neprogramate", dar care își dovedesc utilitatea economică. De fapt, apare primul plan general de finanțare în care creditele sunt dimensionate pentru fiecare ramură pe baza bugetelor de încasări și plăți ale întreprinderilor și în funcție de cerințele reale ale producției. Prin acest demers este suspendată utilitatea aparatului bancar, care a fost dizolvat prin Decretul nr. 197 din 11 august 1948. Au continuat să funcționeze Banca Națională, Societatea Națională de Credit Industrial, Casa Națională de Economii și Cecuri Poștale și Casa de Depuneri și Consemnațiuni. Operațiunile fostelor bănci capitaliste au trecut asupra Băncii Naționale. La 1 septembrie 1948, Societatea Națională de Credit Industrial a fost transformată într-o instituție specializată în finanțarea și creditarea investițiilor, cu sarcini de control asupra activității de investiții. La aceeași dată a apărut Casa de Economii, Cecuri și Consemnațiuni (CEC) pentru primirea și păstrarea a economiilor bănești ale populației. Ulterior au apărut și alte bănci specializate, cum au fost Banca pentru Agricultură și Industrie Alimentară și Banca Română de Comerț Exterior (Kirițescu, 1997).

Modelul de finanțare a întreprinderilor s-a constituit pe trei piloni: buget de venituri și cheltuieli echilibrat, dotația permanentă de fonduri și credite temporare pentru acoperirea lipsei de resurse. Pentru creditele acordate se achitau dobânzi la rate progresive, în funcție de respectarea scadențelor. Finanțarea investițiilor făcea obiectul unui plan specializat, secțiune a planului național unic, cu mobilizarea

resurselor prin redistribuiri, în funcție de obiectivele de dezvoltare stabilite politic, economia, în ansamblu, funcționând ca un holding. Pentru creditele destinate modernizării fabricilor, rata dobânzii era de 1%, cu limite la 5 mil. lei pe proiect și perioadă de creditare de patru ani (Bratu, 1992).

Din anul 1982, în conformitate cu prevederile *Legii nr. 3/1982* privind participarea cu părți sociale a oamenilor muncii din unitățile economice de stat la constituirea fondului de dezvoltare economică, finanțarea întreprinderilor a utilizat și resurse provenind din participarea cu părți sociale a salariaților, deschidere care a urmat celei de creditare a populației pentru construirea de locuințe proprietate particulară, scopul urmărit fiind dual: mobilizarea economiilor pentru accelerarea rezolvării unor probleme sociale și atenuarea dezechilibrului dintre masa monetară și volumul în declin al mărfurilor existente pe piață (de fapt, destinate consumului).

Pentru obiective legate de accelerarea dezvoltării și de repartizarea echilibrată a forțelor de producție pe teritoriul țării, România a recurs și la finanțare externă, urmând, în acest sens, două căi: constituirea societăților mixte cu capital străin[12] și credite atrase de la organismele internaționale în calitate de membru al FMI și BIRD[13].

Dezvoltarea autarhică a avut însă repercusiuni grave, determinând în timp apariția și accentuarea dezechilibrelor structurale și a blocajelor în economie, iar decizia rambursării accelerate a datoriei externe a creat dificultăți în aprovizionarea internă și amplificarea tensiunilor sociale.

FINANȚAREA ECONOMIEI NAȚIONALE ÎN PERIOADA 1990–2018

În primii ani, finanțarea s-a bazat pe serviciile celor patru bănci cu capital de stat supraviețuitoare de-a lungul timpului[14], ai căror parametri funcționali s-au deteriorat rapid, sub presiunea concurenței, a unor decizii politice și, mai ales, a administrării defectuoase, frauduloase în unele cazuri. Aceste cauze se regăsesc și în segmentarea sistemului bancar, care s-a manifestat prin orientarea surselor de finanțare spre anumite domenii de activitate sau beneficiari agreați pe baza profilului anterior sau a unor relații cu clientela istorică. Băncile cu capital de stat se angajau în operațiuni de creditare în special pentru sectorul de stat, băncile cu capital privat își orientau finanțările către agenții economici privați, iar băncile străine aveau tendința de a-și orienta activitatea spre agenții economici străini care activau în România. Ponderea creditului acordat agenților economici cu capital

[12] *Legea nr. 1/1971*, *Decretele nr. 424 și 425/1972 privind regimul investițiilor.*

[13] Pe această cale, România a beneficiat până în 1982 de 33 de credite de la BIRD în valoare de 2.184,3 mil. dolari, alocate îndeosebi pentru realizarea unor proiecte de infrastructură, agricultură și energie. S-au adăugat 60 mil. dolari pentru repararea uzinelor avariate de cutremurul din 1977 (Alexandrescu, 2012).

[14] Banca Comercială Română, Banca Română de Dezvoltare, Bancorex și Banca Agricolă.

majoritar privat în total credit neguvernamental a crescut de la 0,05% în anul 1990 la aproximativ 20% în decembrie 1996, pentru ca apoi să scadă la 17,48% în 1997, urmare a crizei bancare declanșate atunci (BNR, *Raportul anual*, 1998).

Fluxurile de finanțare s-au intensificat prin trecerea la privatizarea băncilor cu capital de stat, un proces care s-a autoalimentat prin aportul de capital extern și prin creșterea potențialului de creditare a afacerilor.

În sprijinul extinderii și diversificării serviciilor de finanțare, s-a adoptat *Legea nr. 541/2002* privind economisirea și creditarea în sistem colectiv pentru domeniul locativ, *Normele BNR nr. 4/2003 privind autorizarea caselor de economii pentru domeniul locativ* și *Normele BNR nr. 5/2003 privind condițiile specifice de funcționare* a acestora, ceea ce a permis funcționarea legală a unor astfel de instituții.

Pentru facilitarea utilizării noilor tehnologii în dezvoltarea produselor și serviciilor bancare, Parlamentul României împreună cu BNR au emis reglementări adecvate referitoare la comerțul electronic, la tranzacțiile efectuate prin intermediul instrumentelor de plată electronică și al instrumentelor de plată cu acces la distanță, precum și la cele privind regimul de constituire și funcționare a instituțiilor emitente de monedă electronică în calitate de instituții de credit.

După anul 2008, performanțele băncilor au fost afectate, pe de o parte, de creșterea volumului creditelor neperformante, iar pe de altă parte, de creșterea cheltuielilor cu provizioanele. Creditarea sectorului privat a cunoscut modificări în structură: se înregistrează evoluții pozitive, în sensul creșterii volumului creditelor noi, dar problematice, prin ascensiunea mai rapidă a creditelor acordate gospodăriilor. Procesul declanșat în anul 2011 a fost repus sub control din 2015, prin măsuri restrictive de creditare, dar și prin vânzări masive de portofolii de credite neperformante.

Sistemul bancar din România funcționează în general în condiții de siguranță și stabilitate. Totuși, se poate aprecia că regimul său de funcționare comportă costuri ridicate pentru sistem, care pot fi transferate cu ușurință asupra clienților, dacă avem în vedere procesul de valorificare a portofoliilor de credite neperformante și modul de gestionare a clauzelor contractuale asimetrice sau abuzive**.**

23.4. BURSELE DE MĂRFURI ŞI DE VALORI ÎN ROMÂNIA

Perioada **1918–1948** a fost una bogată în evenimente pentru sistemul bursier din România. Închisă în anul 1914, Bursa de Efecte, Acțiuni şi Schimb din București este redeschisă în luna octombrie a anului 1918, urmând „un deceniu de speculă şi îmbogățiri peste noapte” (Murgu, Lazăr şi Isărescu, 1982), dar și o perioadă de dezvoltare a pieței bursiere.

Apare o monedă unică, iar tranzacționarea unui anumit tip de acțiuni este influențată şi de dezvoltarea industrială și de profilul acesteia din acea perioadă, fiind preponderent cerute acțiuni ale societăților ce activau în domeniul

transporturilor, petrolului, asigurărilor sau în diferite industrii. În anul 1929 este adoptată *Legea Madgearu*, care produce noi modificări în funcționarea pieței de capital, separând bursa de valori de cea de mărfuri şi introducând noţiunile de tranzacţii „pe bani gata" şi „la termen".

Perioada 1929–1933, în care criza mondială a atins toate domeniile economico-sociale, a fost una dificilă și pentru România, afectând inclusiv cotațiile acțiunilor tranzacționate la Bursa din București, persoanele împrumutate și pe cele care depindeau de schimbul cu ceilalți, gospodăriile care consumau din producția proprie fiind practic singurele neinfluențate.

După criza economică, Bursa de Efecte, Acțiuni și Schimb din București își reia dezvoltarea, atingând apogeul în 1939, când erau tranzacționate titluri din domeniul bancar, petrolier şi al asigurărilor. Unele acțiuni erau cotate simultan la Bursa din București și la burse din alte țări. Volumul tranzacțiilor bursiere a înregistrat o creştere continuă; evoluţia cursurilor acţiunilor şi rentelor era atractivă, mai ales în condiţiile în care au scăzut dobânzile practicate de bănci, iar rentabilitatea construcţiilor a scăzut (Consiliul Superior Economic, 1939). Totuși, în anul 1935, la Bursa din Bucureşti erau cotate doar 56 de acţiuni şi 77 de categorii de efecte de împrumut şi obligaţiuni, majoritatea societăţilor fiind afaceri restrânse, de familie (Axenciuc, 2000).

În anul 1936, în România funcţionau în diverse oraşe 18 burse de mărfuri, cea mai mare fiind, desigur, la București, iar a doua după volumul total al operaţiunilor, la Brăila (Murgu, Lazăr şi Isărescu, 1982). Potrivit *Enciclopediei României* din anul 1943, în acel an, pe bursele de mărfuri din România erau tranzacționate mai ales cerealele, făina şi produsele oleaginoase, volumul total al tranzacţiilor fiind de peste 4,6 ori mai mare decât în anul 1929, când volumul total al tranzacţiilor ajungea doar la 1,3 mld. lei.

În perioada celui de-al Doilea Război Mondial, Bursa de la București funcționează pe un trend ascendent, iar pe fondul inflației ridicate, atinge un nou maxim al lichidității în anul 1945.

După război, în perioada **1948–1989**, Bursa de Valori din București este închisă începând cu anul 1948, ca și celelalte burse de valori și de mărfuri, odată cu etatizarea economiei.

Perioada **1990–2018** este caracterizată de transformări majore ale sistemului de alocare a resurselor. Începând cu anii '90, piețele de capital sunt reglementate din punct de vedere legal. Astfel, în perioada 1990–1995 sunt adoptate o serie de legi (*Legea nr. 31/1990 privind societățile comerciale, Legea nr. 58/1991 privind privatizarea societăților comerciale*[15]*, Ordonanța nr. 18/1993 privind reglementarea tranzacțiilor nebursiere cu valori mobiliare și organizarea unor*

[15] Accelerarea procesului de privatizare s-a realizat prin adoptarea *Legii nr. 55/1995*, prin care certificatele de proprietate (sau cupoanele, cum mai erau numite) erau transformate în acțiuni. Privatizarea însă a întâmpinat numeroase dificultăți, printre care a fost remarcată și lipsa unei piețe de capital (Negrițoiu, 1996).

instituții de intermediere, Legea nr. 52/1994 privind valorile mobiliare şi bursele de valori) care au făcut posibilă apariția de noi instituții pe piață: Comisia Națională a Valorilor Mobiliare, apărută prin transformarea Agenției Valorilor Mobiliare, ca autoritate administrativă de reglementare autonomă subordonată Parlamentului, Bursa de Valori București, Societățile de Depozitare, Societățile de Registru.

Bursa de Valori București și-a redeschis porțile la data de 1 aprilie 1995[16], fiind reînființată prin Decizia Comisiei Naționale de Valori Mobiliare nr. 20/21 aprilie 1995, iar primul indice bursier a fost lansat în anul 1997, cele mai lichide societăți fiind reprezentate prin indicele BET. Tot în anul 1997 a fost lansată bursa RASDAQ[17], o platformă electronică de tranzacționare mai permisivă decât Bursa de Valori și având posibilitatea tranzacționării unui număr mai mare de acțiuni. Ea a apărut dintr-o colaborare între România și SUA, care viza dezvoltarea pieței de capital în România, în general, și asigurarea unui cadru reglementat pentru tranzacționarea acțiunilor rezultate din privatizarea în masă.

De la început, Bursa de Valori București a trecut prin perioade dificile, reușind totuși să se dezvolte. În anii '90 a fost lansată privatizarea în masă care a adus mai mulți participanți la piață[18], iar spre finalul deceniului, piața de capital românească a fost zguduită de mai multe scandaluri financiare.

În anul 1994 a fost înființată și Bursa de Mărfuri Sibiu, devenită în anul 1997 Bursa Monetar-Financiară și de Mărfuri Sibiu, iar în anul 2011, Sibiu Stock Exchange (SIBEX), activitatea bursei fiind mai întâi axată pe intermedierea de mărfuri, iar începând cu anul 1997, pe produsele financiare derivate.

Au urmat schimbări ale legislației privind piața de capital în anul 2002 (Statutul Comisiei Naţionale a Valorilor Mobiliare, *Legea nr. 137/2002 privind unele măsuri pentru accelerarea privatizării, Regulamentul nr. 2/2002 privind transparența şi integritatea bursei electronice RASDAQ*) și în anul 2004 (*Legea pieţei de capital nr. 297/2004*), când legislația românească era aliniată la directivele europene.

O schimbare importantă pe piața de capital din România a avut loc în anul 2005, când a început fuziunea dintre Bursa de Valori București[19] și Bursa Electronică RASDAQ, finalizată în anul 2008. În anul 2006 are loc prima privatizare a unei companii de stat la Bursa de Valori București (Transelectrica). Elemente noi au fost incluse la tranzacționare în anul 2007, când au început să fie tranzacționate instrumente financiare derivate şi au fost introduse drepturi de alocare, odată cu listarea companiei Transgaz la Bursa de Valori București prin ofertă publică inițială. În anul 2008 a fost listat primul emitent străin (Erste Bank), dar și titluri de stat şi primul fond închis de investiţii, iar în anul 2010 au apărut

[16] Prima ședință de tranzacționare a avut loc la data de 20 noiembrie 1995.

[17] Indicele RASDAQ compozit a fost lansat în luna iulie a anului 1998, iar în anul 2002 au apărut indicii RAQ-I și RAQ-II.

[18] Ca urmare a programului de privatizare a companiilor de stat, pe piața RASDAQ au fost tranzacționate peste 5.000 de companii.

[19] Tot în anul 2005, Bursa de Valori București a devenit societate pe acțiuni.

produsele structurate. În același an, Bursa de Valori Bucureşti a fost listată pe piața reglementată. Alte listări importante care au influențat dinamica bursei au avut loc în anul 2011 (Fondul Proprietatea), în anul 2013 (privatizarea Nuclearelectrica şi Romgaz) sau în anul 2014 (Electrica).

În februarie 2015 a fost lansată oficial piața AeRO, dedicată acțiunilor întreprinderilor mici și mijlocii, fiind construită pe structura sistemului alternativ de tranzacționare înființat în anul 2010. Încep să fie astfel tranzacţionate acţiuni şi obligaţiuni ale companiilor mici şi mijlocii. În a doua parte a anului 2015 este lansat noul Cod de guvernanță corporativă, care înlocuiește ediția anterioară din anul 2008[20] şi constituie un alt mod de a spori încrederea în companiile listate, protejând drepturile acționarilor şi oferind acces la informații investitorilor.

În prezent, Bursa de Valori Bucureşti nu este într-o fază avansată de dezvoltare, confruntându-se cu un nivel scăzut al indicatorilor de capitalizare bursieră și lichiditate, dar urmărește impunerea celor mai bune practici internaționale pe piața locală, depășirea statutului de piață periferică şi dobândirea statutului de piaţă emergentă.

Deşi dezvoltarea pieţei de capital din România a început mai greu şi a pornit într-un moment dificil şi complex, când întreaga economie a României trecea printr-un amplu proces de tranziţie, realizările au fost importante, umplându-se un gol legislativ, instituţional şi de experienţă practică într-un timp relativ scurt, fiind printre puținele domenii care s-au bucurat, aşa cum remarca acad. Gheorghe Dolgu (2009), de consens politic.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1943), *Enciclopedia României* (1943), vol. IV, *Economia națională. Circulație, distribuție și consum*, Editura Imprimeria Națională, București.
2. Alexandrescu Ion (2012), *România între est și vest*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște.
3. Axenciuc Victor (2000), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. III, *Monedă–credit–comerț–finanțe publice*, Editura Academiei, Bucureşti.
4. BNR (1930, 1932), *Bulletin d'information et de documentation de la Banque Nationale de Roumanie*, nr. 1, 1930 nr. 6, 1932.
5. BNR, *Rapoarte anuale ale Băncii Naționale a României*, 1990–2016; *Buletine lunare ale Băncii Naționale a României*, 2007–2017; *Rapoarte asupra stabilității financiare*, 2010–2017, București.
6. Bratu Ramona (1992), *Surse de finanțare a investițiilor. Creditarea investițiilor în industrie*, în *Instrumente economice pentru stimularea economisirii și transformării economiilor în capital. O perspectivă instituțională*, Studii de economie industrială, nr. 101, Centrul de Informare și Documentare Economică, București.
7. Consiliul Superior Economic, Oficiul de Studii, Cercetări şi Îndrumări (1939), *Aspecte ale economiei românești. Material documentar pentru cunoașterea unor probleme în cadrul planului economic*, Tipografia Curţii Regale F. Gobl Fii SA, Bucureşti.
8. Constantinescu Mitiță (1943), *Politică economică aplicată*, vol. 3, *Producție, muncă, comerț, credit*, Editura Tiparul Românesc, București.

[20] Prima ediție a *Codului de guvernanță corporativă la Bursa de Valori București* a fost lansată în anul 2001.

9. Dolgu Gheorghe (2009), *Criza: finanţe, teorii. Studii alese*, Coediţie Editura Expert şi Editura Centrului de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti.
10. Ionescu Ghiță (1994), *Comunismul în România*, Editura Litera, București.
11. Isărescu Mugur (2002), *Primul deceniu al reformei bancare din România*, Simpozionul de istorie și civilizație bancară „Cristian Popișteanu", 22–23 noiembrie, Banca Naţională a României, București.
12. Isărescu Mugur (2007), *Reflecţii economice,* vol. I şi II, Editura Expert, Bucureşti.
13. Isărescu Mugur (2009), *Contribuții teoretice și practice în domeniul politicii monetare și bancare*, vol. I, Editura Academiei, București.
14. Kiriţescu Costin (1997), *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui*, vol. II și III, Editura Enciclopedică, Bucureşti.
15. Madgearu Virgil (1935), *Drumul echilibrului financiar. Probleme actuale ale economiei românești*, Atelierele Adevărul, București.
16. Maievschi Mihail (1957), *Contribuţii la istoria finanţelor publice ale României (1914–1944)*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti.
17. Murgu Nicolae, Lazăr Constantin, Isărescu Mugur (1982), *În zgomotul bursei*, Editura Albatros, Bucureşti.
18. Mușat Mircea, Ardeleanu Ion (1988), *România după Marea Unire*, vol. II, partea a II-a, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
19. Negriţoiu Mișu (1996), *Salt înainte. Dezvoltarea şi investiţiile străine directe*, Editura Pro şi Editura Expert, Bucureşti.
20. Slăvescu Victor (1925), *Istoricul Băncii Naționale a României (1880–1924)*, Editura Cultura Națională, București.
21. Slăvescu Victor (1927), *Necesitatea reglementării comerțului de bancă în România*, Editura Cartea Românească, București.
22. Vijoli Aurel (1980), *Din prefacerile sistemului bănesc și de credit*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Resurse electronice

- Pagina de internet a Băncii Naționale a României, www.bnro.ro.
- Pagina de internet a Bursei de Valori București, www.bvb.ro.
- Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat.
- Federation of European Securities Exchanges, http://www.fese.eu/.

24. SISTEMUL BUGETAR ÎN CONTEXTUL EVOLUȚIEI ECONOMIEI

IULIAN VĂCĂREL, FLORIAN BERCEA,
FLORIN GEORGESCU, LIVIU VOINEA,
IONUȚ DUMITRU, GHEORGHE GHERGHINA

24.1. PERIOADA 1918–1947

În perioada 1918–1947, economia a fost marcată de evoluții structurale în ceea ce privește înzestrarea cu factori de producție și eficiența utilizării acestora, de creștere economică întreruptă de criza economică și de cel de-al Doilea Război Mondial.

Perioada 1918–1947 poate fi împărțită în câteva etape: etapa 1918–1924, marcată de refacerea de după distrugerile provocate de Primul Război Mondial, dublată de procesul de integrare a provinciilor istorice unite în cadrul României Mari. Este momentul unificării monetare și al primului buget al României Unite; etapa 1925–1929, în care Romania a intrat pe o traiectorie de dezvoltare. Este momentul promovării unei politici monetare menite să stimuleze împrumuturile pentru dezvoltare; etapa 1929–1933, marcată de criza economică mondială care s-a manifestat și în economia României; etapa 1934–1940, caracterizată de o dezvoltare economică susținută. În anul 1934 are loc reașezarea sistemului fiscal pe baze mai solide, plecând de la principiile solidarității și progresivității. Dezvoltarea economică este însă întreruptă de rapturile teritoriale din 1940, când Basarabia și nordul Bucovinei au fost ocupate de Uniunea Sovietică, nordul Transilvaniei a trecut la Ungaria și Cadrilaterul Dobrogei, la Bulgaria. Aceste teritorii reprezentau circa o treime din suprafața și potențialul României Unite; etapa 1940–1947, marcată de cel de-al Doilea Război Mondial, cu consecințele sale dezastruoase pe multiple planuri, urmate de instaurarea regimului comunist.

După Marea Unire, România și-a valorificat treptat potențialul economic sporit prin creșterea suprafeței agricole la 14,5 mil. hectare de la 6,5 mil. hectare, a fondului forestier la 7,4 mil. hectare de la 2,6 mil. hectare și a rețelei feroviare la 11.000 km de la 3.700 km. Statul s-a implicat tot mai mult în valorificarea acestui potențial, prin înființarea mai multor ministere în domeniile economice, susținerea importului de utilaje și materii prime, încurajarea investițiilor de capital și sprijinirea dezvoltării industriei naționale.

În perioada 1921–1929, PIB a crescut în medie cu 6% în termeni reali, iar în perioada 1933–1939, cu circa 3,2%.

Perioada anilor ’20 a fost caracterizată de o creștere economică importantă, chiar dacă volatilitatea dinamicii PIB a fost ridicată. Ulterior crizei mondiale din 1929–1933, care a afectat și România, ratele de creștere economică s-au diminuat. Cel de-al Doilea Război Mondial a determinat scăderi puternice ale PIB.

Agricultura și serviciile au avut cea mai mare pondere în PIB în perioada analizată, dar s-a observat și o creștere ușoară a ponderii industriei, în special pe durata celui de-al Doilea Război Mondial. Serviciile erau axate în principal pe comerț, chirie imputată și administrație publică. După finalul celui de-al Doilea Război Mondial, administrația publică s-a restrâns puternic, în timp ce chiria imputată și profesiunile liberale și-au majorat ponderea în sectorul serviciilor.

Perioada de neutralitate din timpul Primului Război Mondial s-a dovedit a fi, inclusiv pentru România, una foarte costisitoare, prin mobilizarea masivă a capitalului şi a resurselor umane către apărare. Mai mult, în scopul asigurării resurselor necesare pentru armată, s-au efectuat diferite împrumuturi atât interne, cât şi externe.

În condiţiile deprecierii monedei naţionale, împrumuturile în monedă străină au pus de-a lungul timpului mare presiune pe buget, fiind necesară utilizarea unor sume tot mai mari din bugetul ţării pentru plata serviciului datoriei. Mai mult, pentru tranzacţiile comerciale se utiliza un curs de schimb cu primă, ceea ce afecta bugetul.

Finalul războiului a însemnat pentru România un deficit bugetar de –6,8% din PIB (în anul 1920), un nivel nemaiîntâlnit până la acel moment. În acei ani au fost întâmpinate provocări enorme de ordin financiar şi economic. Posibilitatea asigurării unui trai decent populaţiei era dificil de realizat, în condiţiile în care ţara suferise pierderi enorme în timpul și după război.

Creşterea suprafeţei agricole, a fondului forestier, a reţelei de căi ferate au reprezentat un adevărat suport de creştere economică pentru anii care au urmat, însă cu inegalităţi între zonele ţării. Astfel, teritoriile din vestul ţării aflate în trecut sub ocuparea austro-ungară aveau un nivel mai ridicat de industrializare, spre deosebire de estul României.

În aceste condiţii, a fost necesară o mobilizare internă amplă. În 1920, Guvernul prezintă Parlamentului primul buget unificat al României. La întocmirea bugetului s-au avut în vedere, pe de o parte, reducerea cheltuielilor publice, care, printre altele, presupunea instituirea unui control preventiv al cheltuielilor, iar pe de altă parte, sporirea veniturilor prin introducerea unor noi impozite, precum: i) impozitul progresiv pe venitul global, ii) impozitul pe lux şi cifra de afaceri, iii) impozitul progresiv pe succesiuni, iv) impozitul extraordinar progresiv pe avere şi pe îmbogăţirea de război. Se avea în vedere conceperea a două tipuri de bugete: bugetul ordinar, care includea veniturile şi cheltuielile permanente, şi bugetul extraordinar, care includea veniturile şi cheltuielile temporare. Cel mai important rol al bugetului extraordinar era acela de a ajuta la refacerea economiei prin instituirea unor reforme necesare în transporturi, în special la nivelul celui feroviar,

dar şi al celui maritim, precum şi în agricultură. În vederea conservării şi garantării dreptului de proprietate individuală asupra bunurilor proprii împotriva abuzurilor se are în vedere înființarea cadastrului.

În anii următori, politica financiară a statului viza realizarea excedentelor bugetare în vederea utilizării sumelor respective pentru refacerea economiei. Separarea bugetului de stat de bugetul unor instituţii importante, dar şi creşterea redevenţelor petroliere au ajutat la crearea acestor excedente, concomitent cu reducerea datoriei publice interne. Excedente în această perioadă au fost înregistrate şi la nivelul balanţei comerciale, ca urmare a unor creşteri mai reduse pe partea de importuri comparativ cu cele ale exporturilor.

Cu toate acestea, în anul 1928, pe fondul unei recolte agricole interne slabe, dar şi al unei supraproducţii agricole externe, preţurile produselor agricole ajung la un nivel inferior anilor anteriori. Acest lucru s-a concretizat în deficit atât la nivelul bugetului (ţinând seama că cea mai mare parte a economiei era reprezentată de sectorul agricol), cât şi la nivelul balanţei comerciale, în special prin scăderea exporturilor cu aproximativ 30% comparativ cu anul anterior.

Perioada 1929–1934 este marcată de deficite bugetare mari, care ating un nivel de –4,1% din PIB în anul 1931. Acestea tind să se diminueze şi chiar să treacă pe surplus odată cu anul 1935. Corecţiile bugetare apar ca urmare a încercării politicilor de redresare a creditării şi de punere în valoare a resurselor ţării. Pentru a putea ieşi din criză, Banca Naţională măreşte considerabil creditele acordate pieţei, începând cu anul 1931. În vederea atragerii de capitaluri străine, Banca Naţională, pentru prima dată după 1919, crește rata scontului de la 6% până la 10% în 1929. Această politică însă nu s-a dovedit a fi una eficientă, nereuşind să atragă capitaluri străine. Rata scontului începe să scadă, ajungând în anul 1933 la nivelul anului 1919, respectiv la 6%, şi se menţine la un nivel scăzut până către sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial.

În perioada 1934–1935 are loc şi trecerea de la impozitul global la impozitul supracotă, în vederea reducerii fenomenului de evaziune fiscală, dar şi în legătură cu organizarea întreprinderilor de stat pe criterii comerciale. Perioada 1935–1944 este caracterizată de excedente bugetare. Cel mai mare excedent bugetar, de 5,2% din PIB, se înregistrează în anul 1942, deşi conjunctura politică mondială presupunea cheltuieli de război enorme. Acest proces continuă până la finalul celui de-al Doilea Război Mondial, când locul excedentului îl ia deficitul bugetar, care ajunge la –5,2% din PIB la sfârşitul anului 1945.

Pe de altă parte, soldul balanței comerciale înregistrează valori pozitive în perioada 1929–1934, însă exporturile, dar mai ales importurile încep să se diminueze semnificativ. În anul 1936, nivelul importurilor scade cu 66% faţă de anul 1928. Exporturile se diminuează şi ele cu 38% comparativ cu anul anterior declanșării crizei mondiale, dar reducerea se menţine sub cea a importurilor.

În anii 1942 şi 1943 se înregistrează o creştere semnificativă a importurilor. Cele mai importante majorări sunt înregistrate la metalele feroase, maşini şi utilaje, precum şi la textile. Exporturile au crescut şi ele, însă cu mult mai puţin decât

importurile. Peste 50% din exporturile din acea perioadă le reprezentau petrolul şi produsele derivate, urmate ca importanță de exportul de animale vii şi produse animaliere. La sfârşitul anului 1943 se înregistrează un deficit comercial de –2,2% din PIB faţă de un deficit minor în anul precedent.

Anul 1947 situează exporturile şi importurile la un nivel comparativ cu anii 1914–1915. Importurile au fost de 400 mil. lei, comparativ cu 1.170 mil. lei în anul anterior, în timp ce exporturile au fost de 230 mil. lei faţă de 750 mil. lei cu un an mai înainte. În această perioadă are loc criza de alimente, populaţia confruntându-se cu situaţia dramatică a foametei. Acest fenomen a fost cauza mai multor factori, printre care: i) marile secete din acea perioadă, ii) războiul care a provocat mari pagube în agricultură, iii) prevederile armistiţiului prin care se stipula livrarea unor cantităţi importante de mărfuri alimentare către Uniunea Sovietică, în contul despăgubirilor de război.

Referitor la datoria publică totală a României, este de subliniat faptul că aceasta se situa în anul 1921 la 29% din PIB, datorie care însă nu era complet raportată, ea neincluzând o parte din împrumuturile interne, parte din datoria monarhiei austro-ungare în calitate de stat succesor, dar şi a Rusiei, ca urmare a alipirii Basarabiei la România, pensiile de război, pagubele şi depozitele bănești ale particularilor ce trebuiau plătite părţilor alipite.

Având în vedere aceste aspecte, dar şi cheltuielile continue angajate în anii anteriori şi neachitate la timp, datoria publică totală ajunge în anul 1931 la 184 mld. lei, respectiv 80% din PIB, cea mai mare parte a acestei datorii fiind externă.

Începând cu anul 1932, datoria publică totală începe să scadă odată cu reducerea semnificativă a datoriei externe. O parte importantă a procesului de reducere a datoriei a survenit şi ca urmare a procesului de stabilizare monetară. Datoria publică totală continuă să se reducă până în 1934, când este necesară o nouă serie de cheltuieli pentru înzestrarea armatei. Aceasta se realizează prin împrumuturi interne.

În perioada 1936–1947, datoria publică externă continuă să se reducă, însă nivelul datoriei publice totale rămâne ridicat, ca urmare a creşterii continue a datoriei interne. În 1943, datoria publică totală reprezenta 9,1% din PIB. Începând cu acest an, pentru prima dată după mai mult de 25 de ani, datoria internă ajunge să fie peste nivelul datoriei externe. În perioada de dinaintea Primului Război Mondial, cea mai mare parte a datoriei externe a României era acoperită prin împrumuturi de la Germania şi Franţa.

Odată cu etatizarea Băncii Naţionale în decembrie 1946, au avut loc o serie de modificări semnificative la nivelul sistemului bancar: i) legea pentru controlul creditelor şi excluderea de la reescont a cambiilor, ii) o serie de modificări aduse legii bancare care îngrădeau activitatea băncilor cu capital privat. Astfel, în 1948 are loc lichidarea unui număr semnificativ de bănci, odată cu naţionalizarea întreprinderilor din industrie, minerit, asigurări şi transport.

24.2. PERIOADA COMUNISTĂ (1948–1989)

TRĂSĂTURI ȘI REPERE ISTORICE

Finanțele statului au purtat, prin modul de organizare și funcționare, amprenta sistemului politic socialist și au reprezentat un important instrument de realizare a obiectivelor economico-sociale din perioada respectivă.

Constituția din aprilie 1948, ca și cea din martie 1969, statuează fundamentele societății socialiste, care constau în: proprietatea statului asupra principalelor mijloace de producție (alături de aceasta mai existau proprietatea colectivă cooperatistă și cea personală); repartiția se efectua după cantitatea și calitatea muncii; munca era un drept, însă și o obligație a fiecărui cetățean. Instrumentul esențial de realizare a acestor obiective era planul de stat.

După instaurarea regimului comunist, pentru acoperirea cheltuielilor privind îndeplinirea noilor funcții ale statului era necesară concentrarea, la dispoziția acestuia, a unei părți importante din produsul social.

Finanțele exprimau relațiile economice sub formă valorică, în procesul repartiției produsului social pentru satisfacerea nevoilor colective ale societății. Prin intermediul relațiilor financiare avea loc transferarea în formă bănească a unei părți din produsul social, de către o persoană fizică sau juridică, la dispoziția statului, pentru satisfacerea nevoilor comune ale societății.

În perioada de după 1945, sarcina finanțelor a fost mult îngreunată de situația economică precară pe care România o înregistra după ieșirea din cel de al Doilea Război Mondial, caracterizată prin: reducerea la jumătate a venitului național, pagubele produse de război echivalând cu bugetul României pe 12 ani; cea mai mare parte din capacitățile industriale erau distruse sau nefuncționale; transportul era dezorganizat; în agricultură, lipsa instrumentarului era acută. Gradul de încasare a impozitelor și taxelor era extrem de scăzut, pentru acoperirea nevoilor statului fiind necesară emisiunea monetară a Băncii Naționale, care genera o rată a inflației ridicată și deprecierea leului.

După 11 iunie 1948, când a avut loc naționalizarea principalelor mijloace de producție, inclusiv a băncilor și a societăților de asigurare, s-a modificat rolul și obiectivele finanțelor statului. Totodată, acțiunea acestora a fost influențată și de hotărârea din martie 1949 privind trecerea țărănimii la sistemul colectivist, prin trecerea mijloacelor de producție ale acesteia în cadrul gospodăriilor agricole colective.

În anii 1949 și 1950 au fost aplicate primele planuri anuale de stat, care au determinat baza politicii financiare a statului. Aceasta a constat în reconfigurarea sistemului fiscal, înfăptuirea reformei bugetare structurale și schimbarea repartiției venitului național prin intermediul finanțelor.

În domeniul fiscal au fost luate măsuri cu un accentuat caracter punitiv, în vederea eliminării evaziunii fiscale, în condițiile interzicerii emisiunii monetare în scopul finanțării cheltuielilor bugetare. De asemenea, au fost reașezate sarcinile

fiscale pe categorii sociale și s-a reconfigurat sistemul de impozitare. Au fost desființate 35 de categorii de impozite, care au fost înlocuite cu șase categorii de plăți către buget, împărțite în două mari grupe:

- venituri provenite din sectorul socialist de stat;
- venituri din impozite și taxe de la populație, concepute ca impozite progresive pe venit, diferențiate în funcție de natura economică și mărimea veniturilor realizate.

Acordarea unui rol mai activ finanțelor pentru dezvoltarea economiei s-a concretizat în introducerea, în partea de cheltuieli a bugetului, a „fondului pentru investiții productive", iar la venituri, în contrapartidă, a „beneficiilor din participarea statului la diferite întreprinderi".

În ianuarie 1949 a fost aplicată reforma bugetară, potrivit căreia bugetul de stat cuprindea bugetul republican, bugetul asigurărilor sociale și bugetele locale; bugetul de stat reprezenta veriga de bază prin care se realiza repartizarea planificată a venitului național atât în scopul acumulării socialiste, cât și pentru satisfacerea nevoilor de consum social. Bugetul constituia, în fapt, planul financiar de bază al statului.

Pentru dezvoltarea economico-socială a regiunilor țării, în anul 1949 s-a aprobat legislația bugetelor locale, concomitent cu organizarea administrativ-teritorială sub formă de regiuni și raioane; s-a trecut la planificarea circulației bănești prin introducerea planului de casă și a planului de credite (odată cu dotarea întreprinderilor de stat cu mijloace circulante proprii).

Planul cincinal devine pârghia principală de conducere a economiei începând din 1951–1955, fiind utilizat, conform limbajului din documentele propagandistice oficiale, pentru construirea bazei tehnico-materiale a socialismului. Un rol important în realizarea planului a revenit finanțelor.

Obiectivele cincinalului următor au constat în: continuarea dezvoltării industriei; transformarea socialistă a agriculturii; utilizarea eficientă a mijloacelor puse la dispoziția întreprinderilor; întărirea controlului prin leu; creșterea produsului pentru societate. În scopul realizării acestor obiective, în domeniul finanțelor întreprinderilor s-au stabilit atât finanțarea de la buget a normativului de mijloace circulante, cât și îmbunătățirea tehnicilor de finanțare.

În următorii ani, finanțele și bugetul (atât la nivel central și local, cât și al unităților economice) au continuat să îndeplinească un rol esențial în realizarea obiectivelor economico-sociale stabilite prin plan; astfel, au fost luate o serie de măsuri pe linia eliminării fenomenelor de centralism excesiv și a creșterii autonomiei unităților economice; gestiunea economică a devenit metoda de conducere planificată a unităților economice socialiste. Aceasta se concretiza, în principiu, în acoperirea cheltuielilor întreprinderii din veniturile proprii și asigurarea rentabilității producției. Unul dintre principiile de bază ale gestiunii economice, doar declarat, îl constituia cointeresarea materială la nivelul lucrătorilor și al întreprinderii. În anul 1969 s-a revizuit regimul de amortizare a mijloacelor fixe, la baza acestuia punându-se valorile de inventar ale fondurilor fixe și duratele de amortizare ale acestora. Din

anul 1976 s-a pus accentul pe promovarea noilor tehnologii, pe ridicarea nivelului calificării forței de muncă, în pas cu tehnologiile moderne, pe creșterea alocațiilor bugetare cu această destinație, precum și pe reflectarea în planurile anilor următori a rezultatelor cercetării științifice. Obiectivele mult prea ambițioase stabilite prin planul național de cercetare-dezvoltare n-au fost corelate cu resursele aflate la dispoziția instituțiilor de profil. Din decembrie 1978 s-a aplicat noul mecanism economico-financiar, în sensul sporirii rolului activității de planificare și al celei financiare la nivelul unităților economice. După anul 1981 s-a pus un accent deosebit pe reducerea ponderii cheltuielilor materiale în produsul social.

În domeniul circulației bănești au avut loc două reforme monetare, ambele având un caracter confiscativ. Astfel, reforma din 15 august 1947 a stabilit ca un leu nou să reprezinte 20.000 lei vechi și plafoanele până la care puteau fi realizate preschimbările erau limitate și diferențiate, iar Legea reformei monetare din ianuarie 1952 a stabilit un raport de schimb de un leu nou la 20 lei vechi. În acest caz, preschimbarea leilor vechi nu a fost limitată valoric, dar sumele mici au beneficiat de un raport de schimb mai favorabil.

Modificările profunde efectuate începând cu anul 1948 în domeniul legislației economico-financiare și al circulației bănești, generate de schimbarea regimului politic, au determinat necesitatea unui nou cadru instituțional în domeniul financiar. Astfel, s-au efectuat reformarea Ministerului Finanțelor și consolidarea acestuia ca instituție coordonatoare în sistemul financiar, Banca Națională a fost transformată în anul 1946 în Banca de Stat, având ca funcții emisiunea monetară, creditarea pe termen scurt a economiei și decontarea, efectuarea operațiunilor valutare cu străinătatea, execuția bugetară, începând cu anul 1949.

În anul 1948 s-a creat Banca de Credit pentru Investiții, denumită ulterior Banca de Investiții, care a generat specializarea în domeniul acordării creditelor, respectiv a celor pe termen scurt de către Banca de Stat și a creditelor pe termen lung pentru investiții, aflate în competența Băncii de Investiții. Tot în anul 1948 s-a creat Casa de Economii și Consemnațiuni, prin fuziunea Casei Naționale de Economii și Cecuri Poștale cu Casa de Depuneri și Consemnațiuni, în scopul atragerii disponibilităților bănești ale populației. În anul 1952 se înființează Administrația Asigurărilor de Stat, care a devenit unica instituție cu drept de a practica și de a contracta asigurări de bunuri și persoane pe teritoriul României. În 1955 se creează Banca Agricolă, cu scopul de a finanța și credita agricultura.

EVOLUȚIA ESTIMATĂ CU AJUTORUL UNOR INDICATORI

Evoluția indicatorilor macroeconomici din perioada 1950–1989 reflectă accentul pus prin politica financiară a statului pe dezvoltarea și modernizarea economiei, precum și transformarea industriei în ramura prioritară a acesteia.

Ritmurile decenale de creștere economică, exprimate prin indicatorul venit național, arată sporuri substanțiale în deceniile 1950–1960 și 1970–1980, când

venitul național a crescut de 2,9 ori și, respectiv, de 2,4 ori, cu mențiunea că cel mai înalt salt s-a consemnat în deceniul 1960–1970, cu o creștere de 5,3 ori a venitului național. În perioada 1980–1989 se constată încetinirea accentuată a creșterii venitului național, care a sporit de numai 1,2 ori, ca urmare și a deciziei politice privind rambursarea integrală și în avans a datoriei externe. Deosebit de reducerea ritmului anual de creștere a venitului național, au existat trei ani în care acest parametru macroeconomic a înregistrat declin față de anul anterior, respectiv 1985 (–1%), 1988 (–2%) și 1989 (–7,9%).

În cadrul analizei, este importantă evoluţia structurii pe ramuri a economiei naţionale, care reflectă efectul politicii financiare aplicate de stat în direcţia dezvoltării forțate a industriei și al aplicării dogmei marxist-leniniste de dezvoltare cu prioritate a industriei grele, cu pivotul său, construcții de mașini. Astfel, în perioada 1950–1989, venitul naţional creat în industrie a crescut de 39 de ori, în timp ce, în agricultură, acesta a sporit de numai 2,4 ori, ceea ce a generat creşterea ponderii industriei de la 44% în 1950 la 58% în 1989, concomitent cu reducerea ponderii agriculturii de la 28% în 1950 la 15% în 1989. În acest interval de timp, creșterea producției industriei construcțiilor de mașini a devansat creșterea producției industriale de 3,6 ori, iar cea a producției industriei chimice de 5 ori, accentul punându-se în aceste ramuri pe dezvoltarea producției de produse energointensive și materialintensive (utilaj greu, petrochimie etc.).

Accentul mai slab pus pe producția de bunuri de consum și pe creșterea forțată a exportului acestor categorii de produse pentru plata datoriilor s-a reflectat în evoluția necorespunzătoare a circulației mărfurilor prin sistemul comercial, care a cunoscut o creștere de numai două ori pe parcursul perioadei examinate, ceea ce a determinat contracția ponderii acestei ramuri în venitul național de la 12% în 1950 la 7,5% în 1989.

Politica de dezvoltare economică a țării a fost realizată prin alocarea unei părți substanțiale din venitul național pentru acumulare, prin restrângerea la maximum a părții pentru consum. Ratele de acumulare au crescut de la 8% în anul 1950 la peste 30% din venitul național în anii 1970–1980, cu anumite oscilații și cu reduceri în a doua parte a anilor 1980.

Deosebit de acumularea internă, o contribuție importantă la procesul investițional, îndeosebi în industrie, l-au avut împrumuturile externe contractate de la instituțiile financiare internaționale și de la investitori privați externi, începând din anii ’70.

Tabelul 24.1

Creșterea datoriei externe în perioada 1972–1981

Indicator	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Datoria externă (mld. USD)	0,03	0,11	0,14	0,21	0,52	0,76	0,96	3,58	9,76	10,45

Sursa: Banca Mondială.

Se constată majorarea accelerată a creditelor externe și, implicit, creșterea substanțială a datoriei externe a țării între 1978 și 1981. Împrumuturile au fost

contractate la rate medii ale dobânzii cuprinse între 7,5% și 8,5% până în 1979, apoi cu vârfuri de 14% și 13% în 1980 și 1981, urmate ulterior de costuri situate între 8,5% și 9,5%. Acestea au fost relativ ridicate, dar aflate în linie cu ratele dobânzilor pe plan internațional la vremea respectivă, care, la rândul lor, erau în directă corelație cu ratele de inflație la nivel mondial.

Diminuarea ritmului acumulării și al investițiilor, reflectată în încetinirea creșterii venitului național, a fost generată de decizia politică a restituirii integrale și în avans a datoriei externe.

Politica investițională realizată de stat a fost posibilă ca urmare a prelevării la dispoziția bugetului a unor importante resurse financiare, care, în mare parte, au fost folosite la finanțarea economiei. Ponderea veniturilor bugetare în venitul național s-a situat la cote înalte, variind între 58% (în anul 1950) și 55% (în anul 1989), cu un vârf de 61% în anii 1970. Între anii 1970–1980, mai mult de jumătate din aceste resurse financiare au fost folosite pentru finanțarea economiei naționale, adică în jur de 37–38%. De asemenea, 20–25% au fost alocate finanțării acțiunilor social-culturale (și numai 13–16% în anii 1980). Alocațiile bugetare pentru administrația de stat și puterea judecătorească au scăzut de la 4,4% în anul 1950 la 0,6%–0,7% în anii 1980–1989.

Austeritatea ridicată a politicii bugetare, caracterizată prin limitarea drastică a cheltuielilor, a impus realizarea, în fiecare an, de excedente bugetare care erau utilizate, prin sistemul planurilor financiare, ca resursă de creditare a economiei naționale.

Nemulțumirile populației care au contribuit la căderea regimului comunist proveneau din faptul că, deși cetățenii aveau un loc de muncă garantat și creșteri periodice ale salariului, se înregistra o penurie accentuată de bunuri de consum, îndeosebi alimentare, de energie electrică și de căldură, întrucât acestea luau drumul exportului, în vederea achitării datoriei externe înainte de termen.

Schimbări importante s-au produs și în structura și evoluția comerțului exterior, respectiv în raportul dintre exporturi și importuri. O caracteristică a perioadei de dezvoltare bazată pe rate înalte de acumulare a constituit-o apelarea la importuri atât din țările socialiste, cât și din cele capitaliste, necesare asigurării bazei tehnico-materiale. Dintr-o perioadă de 30 de ani (dintre 1950 și 1980), numai în șapte ani exporturile au fost mai mari decât importurile, cu ponderi cuprinse între 0,1% și 10%. În restul anilor au prevalat importurile, vârfuri ale acestora în raport cu exporturile fiind în perioada 1978–1980, de 10–14%, când, pe baza împrumuturilor de la instituțiile financiare internaționale, au fost achiziționate echipamente și utilaje pentru dotarea noilor capacități de producție și realizarea unor mari proiecte foarte costisitoare și ineficiente. Însă, începând cu anul 1981, când s-a adoptat decizia politică a plății integrale și în avans a datoriei externe, exporturile au depășit în mod substanțial importurile (cu ponderi cuprinse între 2 și 49%), în scopul constituirii resurselor valutare pentru plata împrumuturilor și a dobânzilor. În perioada 1981–1989, România a rambursat integral datoria externă, iar la 1 ianuarie 1990, țara înregistra o rezervă valutară netă de 1,8 mld. dolari.

Tabelul 24.2

Reducerea datoriei externe în perioada 1981–1989

Indicator	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Datoria externă (mld. USD)	10,45	10,0	9,13	7,76	7,01	6,98	6,58	2,96	1,09

Sursa: Banca Mondială.

Dacă în perioada 1982–1987 s-au rambursat în total 3,87 mld. euro, respectiv 0,65 mld. euro în medie pe an (limite cuprinse între 0,02 mld. dolari și 1,37 mld. dolari), în anul 1988 s-a achitat suma de 3,6 mld. dolari, iar apoi, în 1989, încă 2 mld. dolari. Adunând dobânzile și comisioanele aferente datoriei externe, rezultă că România a plătit către creditorii externi, în acea perioadă, 18 mld. dolari.

Excedentul valutar menționat mai înainte s-a realizat prin forțarea exporturilor, îndeosebi de mărfuri alimentare, și amputarea dramatică a importurilor, inclusiv a celor destinate producției curente, consumului populației și ocrotirii sănătății. Grăitoare este situația produselor din carne, pentru care producția comercializată la intern (vânzări cu amănuntul) a scăzut cu 20% (–150 mii tone) între 1980 și 1985, în timp ce exportul a crescut cu 25% (+50 mii tone) în aceeași perioadă. Aceste decizii au creat grave perturbări în aprovizionarea cu bunuri a populației și în derularea producției.

Susținerea prin finanțări bugetare a politicii sociale s-a concretizat în creșterea de 2,4 ori a populației școlare în perioada 1950–1989 (+3,2 mil. de copii în grădinițe, școli și facultăți).

Totodată, a sporit baza materială în domeniul asistenței medicale, fapt concretizat într-o creștere, în perioada 1950–1989, de 3,1 ori a numărului de paturi de asistență medicală. În pofida creșterii numărului unităților sanitare, calitatea serviciilor medicale avea de suferit din cauza lipsei dotărilor cu aparatura de profil necesară, precum și a deficitului de medicamente și materiale sanitare.

În ceea ce privește condițiile locative ale populației, în perioada 1950–1989, s-au construit cca 3 mil. de apartamente din fonduri bugetare.

24.3. PERIOADA POSTDECEMBRISTĂ (1990–2018)

Revoluția din decembrie 1989 a marcat trecerea României de la sistemul politic comunist, bazat pe dictatură și economie planificată centralizat, la societatea democratică, având ca fundament economia de piață.

Toate economiile din țările foste socialiste înregistrau dezechilibre interne majore, în condițiile în care politica de prețuri, cea fiscală și monetară erau distorsionate pentru susținerea creșterii industriei, îndeosebi a celei grele, cu consecințe negative asupra echilibrelor macroeconomice.

În România, pe piața internă se manifesta un exces al producției bunurilor de investiții, concomitent cu o penurie accentuată a bunurilor de consum. Inflația reprimată (prin prețurile fixate administrativ) și șomajul mascat înainte de 1989 au început să se manifeste tot mai pregnant, începând cu anul 1990.

A existat un consens larg privind oportunitatea construirii în fiecare stat postcomunist a democrației bazate pe statul de drept și a economiei de piață, având drept pilon esențial proprietatea privată. Principalul dezacord privind transformarea postcomunistă a fost între reformatorii radicali, care doreau o tranziție rapidă și completă spre economia de piață, și cei speculanți, care doreau să câștige bani, să acumuleze deci capital pe o perioadă prelungită din denaturările pieței.

Exista un acord cvasiunanim privind faptul că pentru construirea capitalismului este necesară parcurgerea a patru etape principale:

- liberalizarea prețurilor și a comerțului pentru a se forma piața;
- ținerea sub control a inflației (aceasta a înlocuit penuria de mărfuri și servicii din comunism) rezultate din liberalizarea prețurilor, care au crescut substanțial, pe fondul unei cereri care apărea în exces față de oferta foarte slabă;
- privatizarea întreprinderilor de stat, în scopul asigurării unor proprietari reali, motivați ai acestor unități;
- crearea unei rețele adecvate de siguranță socială pentru atenuarea costurilor semnificative greu suportate de populație ca urmare a acestor transformări economice profunde.

Odată cu colapsul sistemului sovietic din anii 1989–1991, piețele externe răsăritene ale României s-au contractat dramatic, ceea ce a determinat reducerea drastică a exporturilor și, implicit, a PIB. Pentru satisfacerea cererii interne, în condițiile liberalizării comerțului interior și exterior, s-a apelat tot mai mult la importuri. Abandonarea mecanismelor administrative de reglare a comerțului exterior și un curs de schimb supraevaluat au provocat un deficit extern (valutar) cronic tot mai ridicat, ceea ce a condus la consumarea rapidă a rezervelor valutare. Astfel, a apărut necesarul acut de finanțare externă. Această finanțare a fost asigurată, în condițiile lipsei de acces pe piața internațională de capital din cauza situației economice nefavorabile a țării, prin acorduri succesive de împrumut de la FMI (care aveau ca obiectiv atingerea și menținerea stabilității macroeconomice prin deficite bugetare și de cont curent reduse, liberalizarea cursului de schimb și un proces dezinflaționist continuu) și de la Banca Mondială (care urmărea progresul reformelor structurale, constând în liberalizarea prețurilor și eliminarea subvențiilor, privatizarea și restructurarea întreprinderilor de stat în scopul reducerii arieratelor și a pierderilor). Măsurile menționate privind reformele la nivel macro și microeconomic urmăreau limitarea la niveluri sustenabile a cererii agregate din economie, concomitent cu relansarea producției, respectiv a ofertei interne.

România, ca și celelalte state foste socialiste, a fost pusă în situația de a optimiza, prin mixul de politici economice, relația ajustare internă-finanțare externă, astfel încât să se asigure un nivel suportabil al costului social al reformelor, pentru evitarea tensiunilor și tulburărilor din societate.

Politica fiscal-bugetară a reprezentat după 1989 componenta esențială a mixului de politici macroeconomice, alături de politica monetară și a veniturilor populației. Obiectivul politicii fiscal-bugetare a rezultat din opțiunea politică privind construirea democrației și a economiei de piață. De aceea, măsurile și acțiunile aplicate prin intermediul politicii fiscal-bugetare au vizat susținerea profundelor transformări economico-sociale determinate de procesul unic în istorie de revenire de la sistemul socialist la cel capitalist. În condițiile constrângerilor privind finanțarea externă, politica fiscal-bugetară a constituit un instrument principal de ajustare economică și modernizare a noii societăți bazate pe democrație și economie de piață.

Pe fondul prăbușirii piețelor externe și al structurii distorsionate a economiei românești, PIB-ul din perioada 1990–1992 a scăzut cu 25%. Acest interval a fost urmat de o redresare a creșterii economice între 1993 și 1996, cumulând 17%, ceea ce a condus la situația ca PIB-ul din anul 1996 să reprezinte 88% din PIB-ul anului 1989 față de 75%, cât se înregistra în 1992. Scăderea dramatică a PIB-ului din perioada 1990–1992 a provenit în cea mai mare măsură din căderea majoră a producției industriale, care în acest interval s-a redus cu 54% față de 1989. Creșterea economică dintre 1993 și 1996 a fost susținută în principal de majorarea producției industriale cu 21,7%. Ca urmare a acestor fluctuații ale activității economice, contribuția industriei la formarea PIB a scăzut în 1996 la 33,2% (–13 p.p. față de 1989). Această contracție a ponderii industriei a fost parțial compensată de creșterea ponderii ramurii comerț și turism cu 5,9 p.p., la 11,7%, și a agriculturii cu 4,8 p.p., până la 19,2%, în 1996 față de 1989.

Trecerea de la socialism la capitalism, care a generat aceste mutații profunde în evoluția economiei în general, a industriei în special, a determinat schimbări de esență în volumul și structura veniturilor și cheltuielilor bugetare. Astfel, dacă în 1989 veniturile bugetare însumau 43,5% din PIB, în 1992 acestea au scăzut la 37,6% din PIB, iar în 1996 la 29,4% din PIB. La rândul lor, cheltuielile bugetare au crescut de la 36,1% în 1989 la 42,2% în 1992, pentru a se comprima până la 32,9% în 1996. Referitor la soldul bugetar, s-a trecut de la un excedent de 7,4% în 1989 (pentru a achita datoria publică înainte de termen) la deficite de 4,6% în 1992 și de 3,5% din PIB în 1996.

Reforma fiscală a debutat prin modificări în conceperea și aplicarea impozitelor directe, respectiv trecerea de la impozitul pe fondul total de salarii la nivelul întreprinderii la impozitul individual pe salariu, precum și înlocuirea vărsămintelor din beneficii cu impozitul pe profit, aplicate începând cu anul 1991 și, respectiv, 1992. În cadrul reformei fiscale deja demarate, anul 1993 a fost marcat de aplicarea unei măsuri fiscale importante, respectiv înlocuirea impozitului pe circulația mărfurilor (ICM) cu un alt impozit indirect, în concordanță cu standardele europene, respectiv taxa pe valoarea adăugată (TVA). Totodată, prin diferența de cote dintre ICM și TVA și prin modul de calcul, aplicarea TVA a însemnat ultima creștere corectivă a prețurilor.

În structura cheltuielilor bugetare, este de remarcat creșterea subvențiilor acordate sectorului productiv și pentru bunurile de consum de la 7,2% din PIB în 1990 la 12,9% din PIB în 1992. Această majorare importantă a subvențiilor este explicată prin asimetria înregistrată între liberalizarea totală în anul 1990 a elementelor de cost ale producției (eliminarea normelor de consum și de muncă) și liberalizarea graduală a prețurilor și tarifelor pentru bunurile și serviciile destinate populației, în scopul asigurării suportabilității costului social al reformelor economice. În anul 1993 s-a încheiat liberalizarea prețurilor, prin eliminarea subvențiilor rămase pentru unele bunuri de consum și a limitării adaosului comercial. Ca urmare a acestor măsuri de reformă, a scăzut ponderea subvențiilor în buget la 5,5% din PIB și apoi la 4,2% din PIB în 1996. Pe măsura retragerii statului din economie, au scăzut și cheltuielile pentru investiții suportate din buget de la 7,8% în 1990 la circa 4% în anii 1992, 1993 și 1996.

În domeniul execuției bugetare este de subliniat trecerea la finanțarea neinflaționistă a deficitului bugetar în anul 1993, ceea ce a permis îmbunătățirea consistentă a interacțiunii politicii fiscal-bugetare cu politica monetară. Această măsură a presupus și deschiderea contului Trezoreriei Statului la Banca Națională a României, care astfel monitoriza evoluția veniturilor și cheltuielilor statului, putând evita finanțarea inflaționistă a deficitului bugetar.

Reforma privind Trezoreria Statului a continuat în anii următori, prin deschiderea de unități teritoriale ale acesteia în fiecare județ (32 la finele anului 1994, iar la finele anului 1995 funcționa câte o sucursală a Trezoreriei în fiecare județ).

În perioada 1997–1999, România a întâmpinat mari dificultăți economice, statul român fiind foarte aproape de situaţia de intrare în incapacitate de plată. De la o creştere economică reală de 3,9% în 1996 se trece la recesiune, care se concretizează în trei ani consecutivi de scădere a PIB, respectiv –4,8% în anul 1997, –2,1% în 1998 şi –0,4% în 1999. Începând cu anul 2000, se reia creşterea economică. Aceasta atinge un maxim istoric de 8,5% în anul 2008, după care urmează pentru doi ani o nouă recesiune, cea de-a treia în cei douăzeci de ani de la căderea comunismului. Scăderea economică atinge un nivel de –7,1% din PIB în anul 2009, respectiv –0,8% din PIB în anul 2010. Această criză ar fi venit şi în lipsa influenţei crizei financiare din SUA, având în vedere creşterea economică nesustenabilă şi lipsa unei viziuni strategice de dezvoltare din ultimii ani precriză. Obligația deschiderii prea rapide a contului de capital, conform Acordului de aderare la Uniunea Europeană, creşterea consumului pe baza finanţării externe pe termen scurt, politica fiscală şi cea bugetară prociclice, amânarea reformelor structurale sunt factori determinanţi ai acestei ultime crize (Voinea, 2009). Începând cu anul 2011 însă, situaţia se redresează, iar la nivelul anului 2016 se înregistra o creştere reală de 4,8% (Figura 24.1).

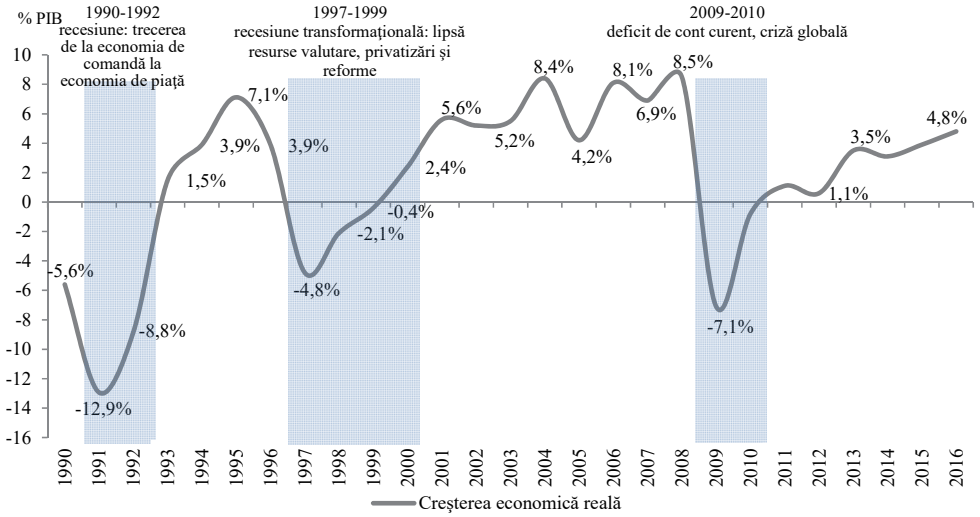

Sursa: EUROSTAT, calcule proprii pe baza datelor din Axenciuc, 2012.

Fig. 24.1. Creşterea economică.

Politica fiscală a României în perioada 1996–2017 a fost preponderent prociclică, în special în 2006–2008, ceea ce a condus la declanşarea crizei un an mai târziu.

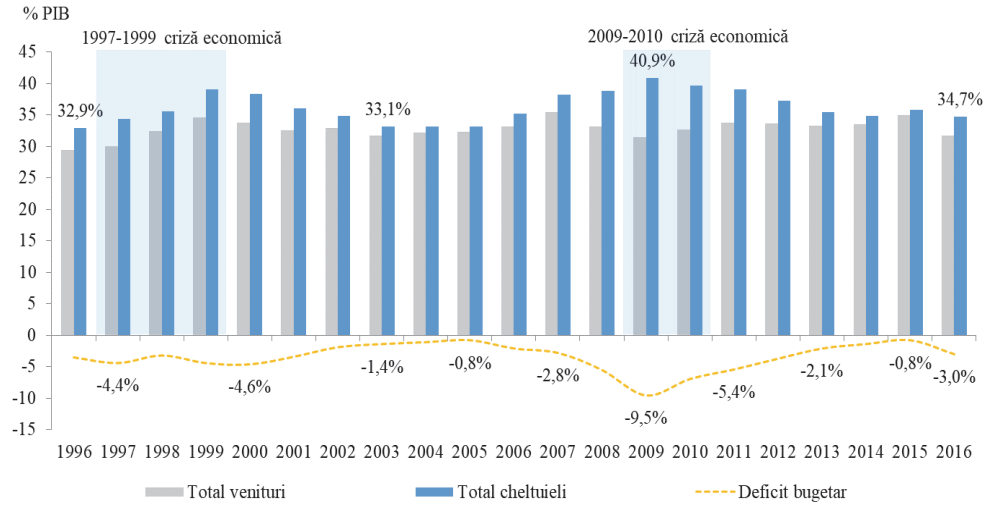

Sursa: EUROSTAT.

Fig. 24.2. Evoluţii bugetare.

Veniturile cunosc în această perioadă o reducere semnificativă, de la 33,2% din PIB în anul 2007 la 31,5% din PIB în anul 2009, concomitent cu o creştere, în aceeaşi perioadă, a cheltuielilor de la 38,2% din PIB la 40,9% din PIB (Figura 24.2). În aceste condiţii, deficitul bugetar, conform metodologiei Sistemului european de conturi (SEC 2010), ajunge de la –2,2% din PIB în 2007, la –9,5% din PIB în anul 2009, un maxim istoric în perioada post-1989.

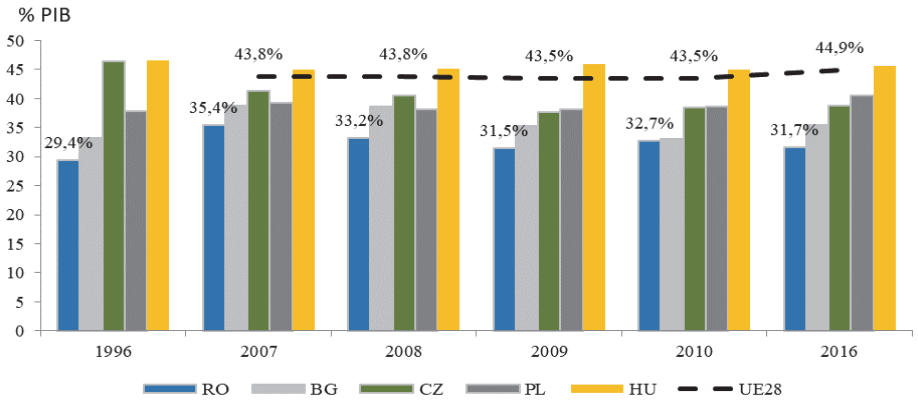

Sursa: EUROSTAT.

Fig. 24.3. Evoluţia veniturilor totale comparativ cu alte state membre UE.

În Uniunea Europeană, România ocupă ultimul loc în ceea ce priveşte ponderea veniturilor în PIB. Aceasta a crescut de la 29,4% din PIB în anul 1996 la un maxim istoric de 35,4% în anul 2007, iar după criza din 2009–2010, ponderea veniturilor în PIB să se situeze sub 32% (Figura 24.3). Un nivel similar este întâlnit şi în Bulgaria, însă nu acelaşi lucru se poate spune despre Ungaria, care înregistrează o pondere a veniturilor în PIB chiar peste media europeană. În acest context, una dintre cele mai mari provocări o reprezintă îmbunătăţirea colectării impozitelor şi taxelor.

În Romania, cea mai mare pondere în totalul veniturilor o ocupă impozitele indirecte, dintre acestea cea mai importantă fiind taxa pe valoarea adăugată. Introducerea cotei unice pe venit şi profit cu un nivel redus, de 16% în anul 2005, a condus la creşterea consumului şi, prin urmare, la creşterea încasărilor din TVA (Figurile 23.4 şi 23.5). Cota standard de TVA a rămas neschimbată o lungă perioadă de timp. Începând cu anul 2010 însă, când bugetul înregistrează provocări semnificative, cota a fost majorată de la 19% la 24% (Figura 24.6). Odată cu măsurile fiscale din 2015, care au avut în vedere practic rescrierea Codului fiscal, cota standard de TVA coboară la 20%, iar începând cu anul 2017, ea ajunge din nou la 19%, nivelul de dinainte de criză.

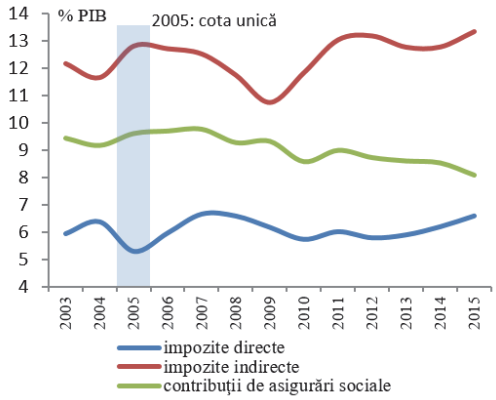

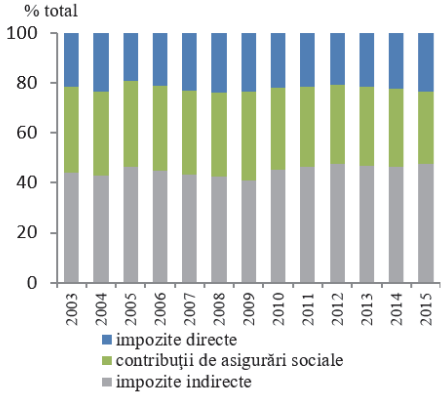

Sursa: Taxation trends in the European Union, Comisia Europeană, MFP.

Fig. 24.4. Evoluţia veniturilor ca pondere în PIB

Fig. 24.5. Evoluţia veniturilor în structură.

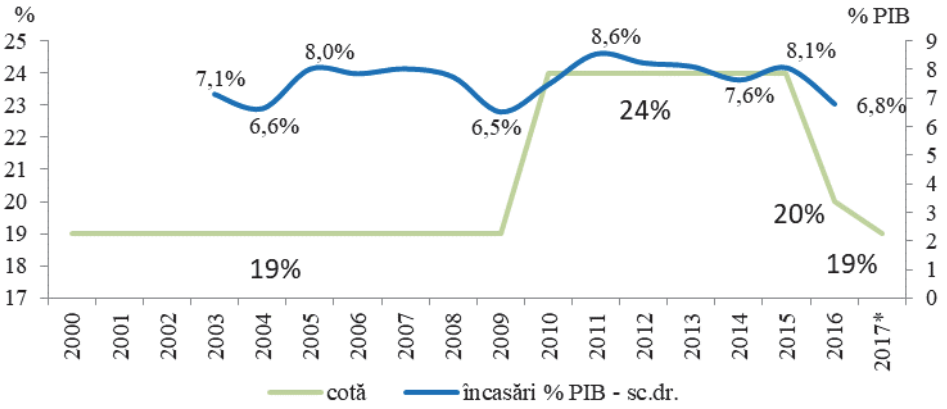

Sursa: Taxation trends in the European Union, Comisia Europeană, MFP.

Fig. 24.6. Taxa pe valoarea adăugată.

A doua categorie de venituri ca importanţă în totalul acestora o reprezintă contribuţiile de asigurări sociale. Se observă un trend uşor în scădere al acestor contribuţii după criză, concomitent cu creşterea ponderii în total venituri atât a TVA, cât şi a impozitului pe venit (Figura 24.7).

În România, impozitul pe veniturile persoanelor fizice a fost practicat în cote progresive din cele mai vechi timpuri şi până în anul 2005, când a fost înlocuit de impozitul în cotă unică. În anul 1996, cota maximă a impozitului pe venitul din salarii era de 40%. Ea creşte până la 48% în anul 1998, ca ulterior să revină la nivelul de 40% şi să rămână acolo până în anul 2005, când apare cota unică pe impozitul pe venit şi profit de 16%. În anul 2004, când era în vigoare cota marginală superioară de 40% din venit, ponderea încasărilor din acest impozit era

de 2,9% din PIB. Un an mai târziu, când s-a aplicat cota unică de 16%, nivelul încasărilor s-a redus la 2,3% din PIB. Începând cu anul 2006, deşi cota rămâne la acest nivel scăzut, încasările din impozitul pe venit cresc la peste 3% din PIB. Acest lucru se datorează și unor măsuri compensatorii, printre care şi creşterea cotei impozitului pe dividende de la 5% la 16%.

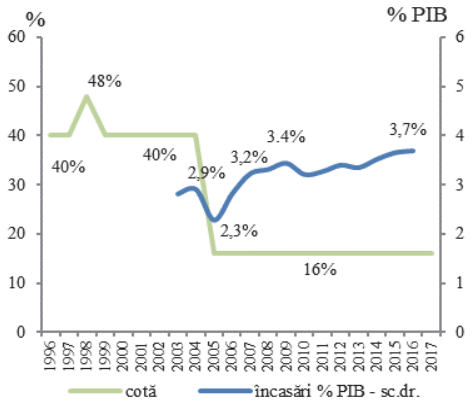

Fig. 24.7. Impozitul pe venit.

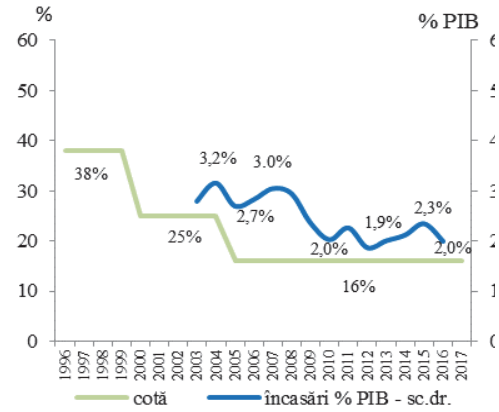

Fig. 24.8. Impozitul pe profit.

Sursa: Comisia Europeană, Taxation trends in the European Union, MFP.

Cota unică a fost o măsură prociclică de politică fiscală care a stimulat consumul aflat deja în creștere. Majorarea peste potențial a consumului a avut impact pozitiv pe termen scurt, prin creșterea veniturilor bugetare, însă au fost angajate, prin anumite legi, cheltuieli publice pe baza unor venituri nesustenabile. Recesiunea economică din anii 2009–2010 a impus ajustarea puternică a cheltuielilor bugetare, în timp ce deficitele structurale acumulate în perioada precriză au fost finanțate prin împrumuturi care au majorat datoria publică.

Câștigurile realizate de populație în urma introducerii cotei unice au fost inegal distribuite, persoanele cu venituri mari fiind principalii beneficiari. Elasticitatea consumului scade atunci când venitul crește. Persoanele cu venituri mici au folosit întregul venit suplimentar pentru consum, deoarece nu și-au permis să economisească, în timp ce persoanele cu venituri mari au economisit o parte importantă din câștigul obținut în urma aplicării cotei unice. Un sistem de impozitare care să asigure repartizarea creșterii veniturilor în mod echitabil, având în vedere îndeosebi persoanele cu cele mai mari nevoi, ar fi condus la creşterea consumului pe baze sustenabile.

În ceea ce privește impozitul pe profit, cota se reduce continuu, de la 38% în anul 1996 până la 25% în perioada 2000–2004 şi apoi la 16% începând cu anul 2005. Criza economică și reducerea cotei de impozit au afectat semnificativ nivelul veniturilor din impozitul pe profit, care a scăzut de la 3,2% din PIB în anul 2004 la 2,0% în anul 2010. În prezent, nivelul încasărilor este încă unul redus comparativ cu cel anterior crizei (Figura 24.8).

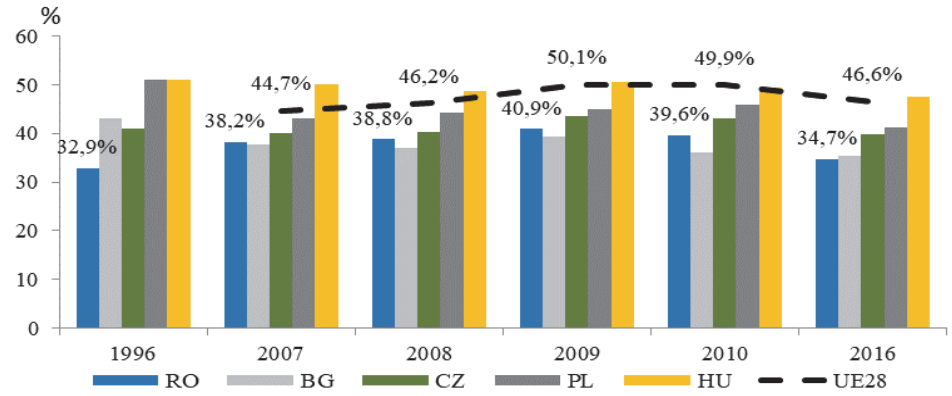

Sursa: EUROSTAT.

Fig. 24.9. Evoluţia cheltuielilor publice totale comparativ cu ale altor state membre UE.

Cheltuielile publice totale, în perioada 1996–2016, au crescut mai rapid decât veniturile. În România, ponderea cheltuielilor publice în PIB era în anul 1996 de aproximativ 33% (Figura 24.9), în timp ce în state precum Bulgaria (43,1% din PIB), Polonia şi Ungaria (51% din PIB) cheltuielile se situau mult peste acest nivel. În ţara noastră, cea mai mare pondere în totalul cheltuielilor o au cele cu protecţia socială (10% din PIB), urmate de cheltuielile pentru acţiuni economice şi de cele pentru serviciile publice generale (Figura 24.10). La polul opus se situează cheltuielile pentru protecţia mediului şi cele pentru apărare. De-a lungul timpului se observă o creştere a cheltuielilor cu protecţia socială, cu protecţia mediului, dar şi cu sănătatea. O creştere absolut necesară a cheltuielilor cu sănătatea şi educaţia s-ar putea realiza printr-o mai bună colectare a taxelor.

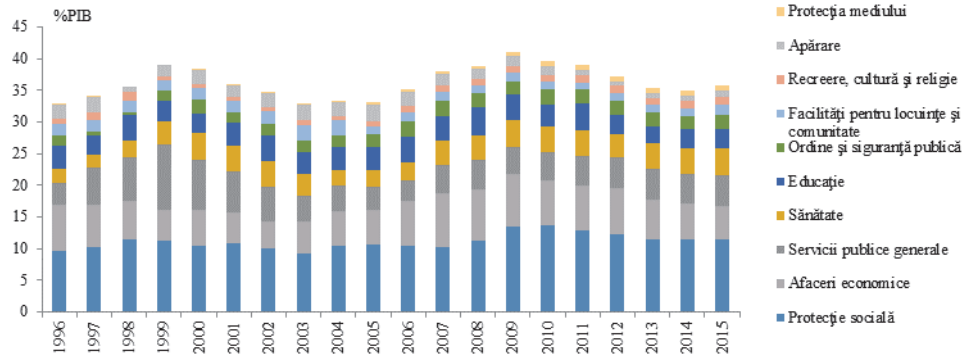

Sursa: EUROSTAT.

Fig. 24.10. Evoluţia cheltuielilor publice ca pondere în PIB – clasificaţia funcţională.

La nivelul cheltuielilor publice, sunt de subliniat două aspecte importante, şi anume necesitatea eficientizării cheltuielilor şi diminuarea cheltuielilor fixe.

Cea mai mare pondere în cadrul cheltuielilor publice, după clasificaţia economică, o au cheltuielile cu asistența socială (Figura 24.11), care, începând cu anul 2007, au înregistrat o creştere comparativ cu perioada 1996–2006, urmate de subvenţii, alte cheltuieli curente şi cele cu dobânzile. Cea mai mică pondere o deţin, în mod inadecvat, cheltuielile de capital, a căror greutate specifică se diminuează continuu din anul 1996. Existența unei ponderi mari a cheltuielilor așa-zise fixe (salarii, pensii, asistență, dobânzi etc.) pune o mare presiune pe restul cheltuielilor și pe politica fiscală.

Deficitul bugetar de –3,5% din PIB în anul 1996 se reduce treptat până la –0,8% din PIB în anul 2004. Începând cu anul 2005, pe baza unei politici fiscal-bugetare prociclice, care a presupus în principal creşterea cheltuielilor cu asistența socială (pensii, ajutoare de şomaj, pensia minimă, servicii de asistenţă socială), deficitul bugetar se adânceşte continuu până la un maxim de –9,5% din PIB în anul 2009, ceea ce a făcut ca, începând cu acest an, România să intre în procedura de deficit excesiv, unde va rămâne până în anul 2013. Principalele măsuri adoptate în anul 2009 pentru reducerea deficitului au fost cele legate de creşterea nivelului accizelor pentru ţigarete şi produse din tutun, alcool, scutirea de impozit a profitului reinvestit și impozitarea rezervelor rezultate din reevaluarea mijloacelor fixe.

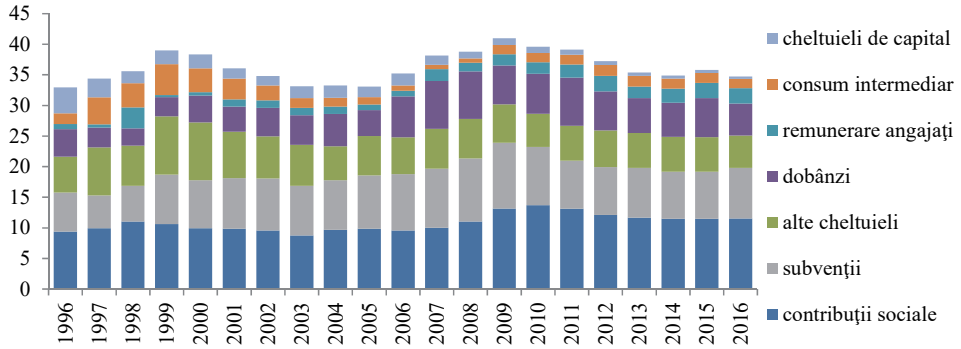

Sursa: MFP.

Fig. 24.11. Evoluţia cheltuielilor ca pondere în PIB – clasificaţia economică.

După anul 2010 şi până în 2013 are loc o corecţie continuă a deficitului bugetar. Principalele măsuri avute în vedere în această perioadă fac referire la reforma pensiilor (trecerea la indexarea pensiei cu rata inflaţiei, reducerea pensiilor anticipate, lărgirea bazei de impozitare), o nouă creştere a accizelor, introducerea unei taxe pe cifra de afaceri a distribuitorilor de medicamente și creşterea cotei TVA de la 19% la 24%. Pe partea de cheltuieli, măsurile implementate au constat în reducerea cheltuielilor de personal prin îngheţarea salariilor şi diminuarea sporurilor, dar şi scăderea semnificativă a cheltuielilor cu bunurile şi serviciile.

În perioada 2010–2015 a avut loc un proces continuu de consolidare fiscală. Pe acest fond, România iese, în luna iunie a anului 2013, din procedura de deficit excesiv activată de către Comisia Europeană, în baza rezultatelor aferente anului 2012, iar la sfârșitul anului 2013 atinge, pentru prima dată, **obiectivul bugetar pe termen mediu (OTM)**. Aceste eforturi au fost permanent sprijinite de acordurile României cu Fondul Monetar Internațional (FMI) şi cu Comisia Europeană.

România, începând cu anul 1972, momentul în care a devenit membră a Fondului Monetar Internațional (FMI), a fost susţinută de către acesta prin douăsprezece acorduri, nouă dintre acestea fiind încheiate după revoluţie şi având rol de ancoră externă în procesul de ajustare structurală. Ultimul acord a fost încheiat în anul 2013, constatându-se îndeplinirea ţintelor agreate şi progresele privind stabilitatea financiară şi reformele structurale.

Începând cu anul 2015 însă, măsurile adoptate au condus la abaterea de la OTM. Cauzele principale care au condus la această deviaţie au fost impulsionarea consumului prin majorarea salariilor bugetarilor, creşterea salariului minim pe economie şi reducerea TVA. În aceste condiţii, deficitul structural în anul 2016 a crescut din nou, până la un nivel de –2,6% din PIB (Figura 24.12). Însă, pentru 2017 şi 2018, Comisia Europeană estima în ultimul raport publicat că, în lipsa aplicării unor măsuri corective, se va atinge un deficit structural de 3,9% și, respectiv, de 4,0% din PIB. Pe termen mediu, trebuie asigurat un echilibru bugetar primar, singurul, de altfel, care poate reduce datoria publică, poate asigura revenirea la OTM şi menținerea datoriei publice la niveluri sustenabile.

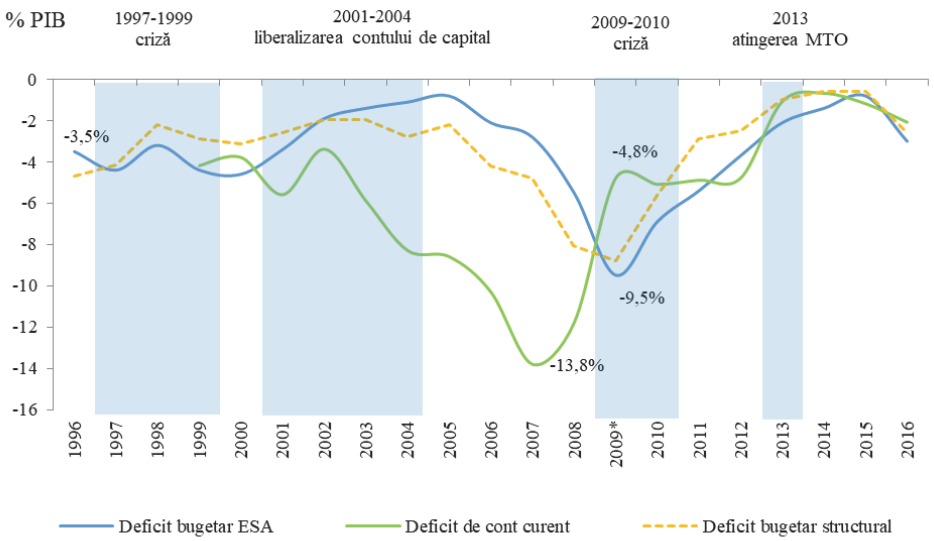

**pentru perioada 1996-2009 s-a utilizat deficitul ajustat ciclic (deficitul structural fără măsuri temporare)*

Sursa: EUROSTAT, AMECO.

Fig. 24.12. Deficite gemene.

Liberalizarea prea rapidă a contului de capital din perioada 2001–2004 a condus la intrări masive de capital străin, ceea ce s-a dovedit a fi riscant, având în vedere că un astfel de capital poate pleca oricând din ţară în momentul în care condiţiile de pe piaţă se schimbă. Această creştere de capital străin a condus la aprecierea semnificativă a cursului de schimb, care, la rândul său, a determinat creşterea importurilor şi, prin urmare, creşterea deficitului de cont curent. Faţă de –4,2% în anul 1999, deficitul de cont curent ajunge la –13,8% în anul 2007, pentru ca ulterior acesta să cunoască o corecţie semnificativă. În anul 2014, deficitul contului curent se situa la –0,7% din PIB. În ceea ce priveşte acoperirea deficitului de cont curent, este de remarcat scăderea ponderii creditelor intragrup şi creşterea ponderii fondurilor europene nerambursabile ca sursă de investiţii negeneratoare de datorie.

Rezervele internaționale ale României au crescut puternic începând cu anul 2004, când intrarea în NATO (2004) și aderarea la Uniunea Europeană (2007) au îmbunătățit încrederea investitorilor străini în economia națională. Rezervele internaționale au continuat să se majoreze, chiar și în perioada de recesiune economică din anii 2009–2010, pe fondul împrumutului primit de la FMI, dar și al deciziei investitorilor nerezidenți de a-și menține în cea mai mare parte expunerile pe România, dat fiind potențialul mare de creștere economică a țării pe termen mediu și lung (Figura 24.13).

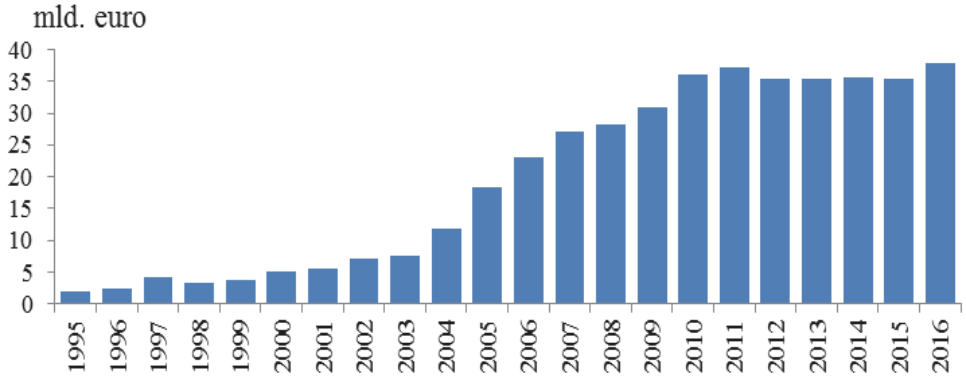

Sursa: BNR.

Fig. 24.13. Rezervele internaționale ale României.

Rezervele internaționale au rămas stabile în perioada 2012–2015, dar s-a îmbunătățit structura acestora prin creșterea ponderii resurselor proprii (rezerva valutară netă). Astfel, împrumutul primit de BNR de la FMI a fost rambursat în totalitate, iar rata rezervelor minime obligatorii pentru pasivele în valută s-a redus semnificativ. În anul 2016, rezervele internaționale și-au reluat creșterea, în condițiile accelerării creșterii economice.

Recesiunea economică din perioada 1997–1999 și criza din sistemul bancar au determinat majorarea datoriei publice la peste 30% din PIB. Ulterior,

performanțele bune ale economiei, în contextul aderării României la NATO și la Uniunea Europeană, au permis diminuarea datoriei publice până la 12,3% din PIB în 2006. Criza financiară internațională care a debutat în anul 2008, având un impact puternic și asupra României, coroborată cu deficitele bugetare structurale mari din anii anteriori, a condus la creșterea puternică a datoriei publice până la nivelul de 39,4% din PIB în 2014. Datoria publică este în continuare sustenabilă, dar se impune stabilizarea și reducerea graduală a acesteia (Figura 24.14).

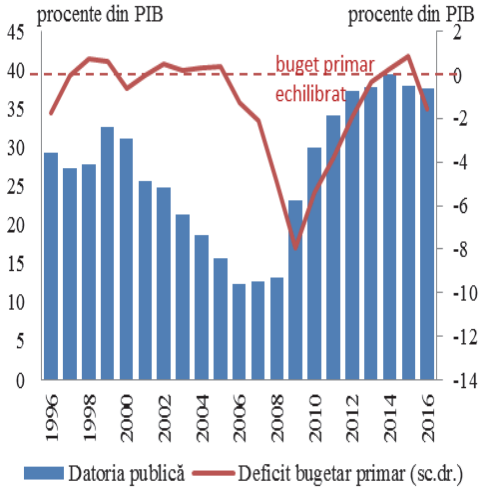

Sursa: EUROSTAT, MFP.

Fig. 24.14. Evoluția datoriei publice.

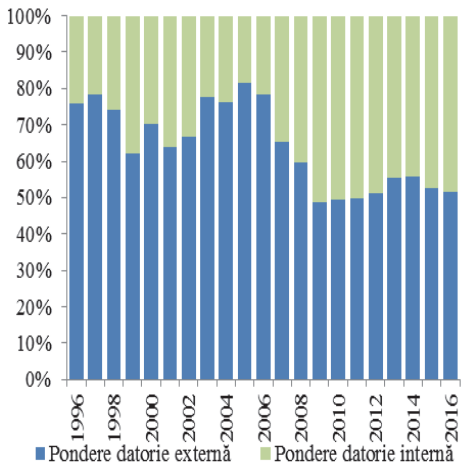

Sursa: BNR, MFP, EUROSTAT.

Fig. 24.15. Structura datoriei publice în funcție. de rezidența creditorilor

Ponderea datoriei externe în totalul datoriei publice a scăzut după declanșarea crizei financiare internaționale, în condițiile în care diminuarea puternică a creditării populației și companiilor a lăsat la dispoziția băncilor locale resurse importante, care au fost plasate în titluri de stat (Figura 24.15). Cu toate acestea, accesul la piețele internaționale s-a reluat după depășirea fazei critice a crizei, pe fondul interesului crescut al investitorilor nerezidenți pentru titlurile de stat românești.

Stabilizarea macroeconomică din ultimii ani a determinat îmbunătățirea structurii datoriei publice, chiar dacă nivelul acesteia s-a menținut la peste 35% din PIB. A crescut semnificativ ponderea datoriei publice pe termen lung (Figura 24.16), reducându-se astfel riscul privind refinanțarea. La finalul primului semestru din 2017, scadența reziduală a titlurilor de stat emise pe piața internă era de 3,3 ani, iar pentru eurobonduri de 8,2 ani. În medie, titlurile de stat aveau o scadență reziduală de 5,3 ani în iunie 2017 față de 3,7 ani în decembrie 2013.

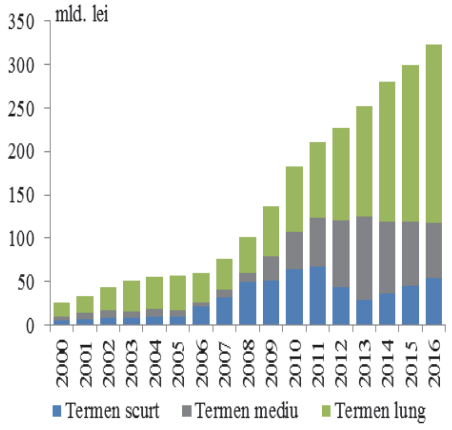

Sursa: MFP.

Fig. 24.16. Structura datoriei publice în funcție de scadență.

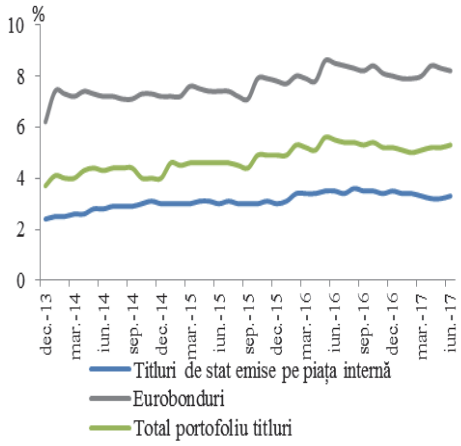

Sursa: MFP.

Fig. 24.17. Scadența reziduală a datoriei publice.

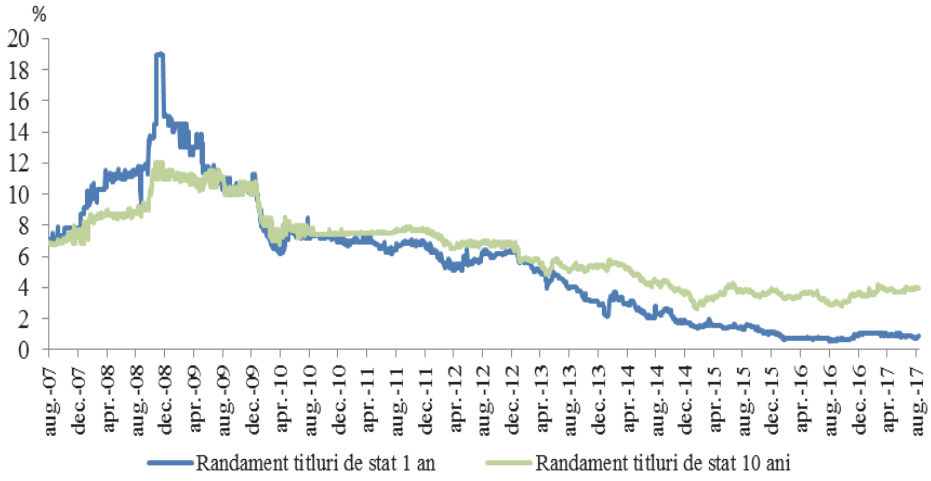

Sursa: Reuters.

Fig. 24.18. Randamente la titlurile de stat în lei.

Reducerea ratei inflației, a ratei dobânzii de politică monetară și a primei de risc de țară, precum și lichiditatea adecvată din sistemul bancar au permis diminuarea randamentelor la titlurile de stat până la minime istorice (Figura 24.18). Această evoluție favorabilă a randamentelor la titlurile de stat a redus presiunea pe serviciul datoriei publice.

24.4. CONCLUZII

1. România a avut permanent deficit bugetar în ultimii 27 de ani.

2. Balanța primară a înregistrat surplus în opt ani: 1998–1999, 2002–2005 și 2014–2015. Aceste surplusuri au sprijinit reducerea datoriei publice.

3. Obiectivul bugetar pe termen mediu a fost atins doar în trei ani: 2013–2015. Ulterior s-a deviat de la acest obiectiv, cu toate că ajustarea deficitului bugetar structural este posibilă.

4. Derapajele și ajustările au fost preponderent pe partea de cheltuieli.

5. Se colectează impozite și taxe într-o măsură redusă față de media UE, acesta fiind motivul principal pentru care se cheltuiește prea puțin pentru sănătate și învățământ comparativ cu media celorlalte state membre. Problema nu este nivelul impozitării, ci gradul încă redus de conformare la plată. Potrivit estimărilor Comisiei Europene, veniturile din TVA în anul 2015 au fost cu 37,2% (7,7 mld. euro) mai mici decât cele prognozate. Sunt necesare întărirea colectării taxelor, globalizarea veniturilor și combaterea mult mai puternică a evaziunii fiscale.

6. Alocarea resurselor este marcată de o pondere mare a cheltuielilor fixe.

7. Cheltuielile pentru investiții trebuie mai bine prioritizate.

8. Rolul ancorei externe ca sursă de reformă și ajustare structurală rămâne în continuare unul important.

BIBLIOGRAFIE

1. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României 1862–2000. Serii statistice seculare şi argumente metodologice,* Editura Economică, București.
2. Banu Angela (2012), *Datoria publică a României (1864–1949)*, Editura Oscar Print, București.
3. Bistriceanu Gheorghe D., Tulai Constantin, Filip Gheorghe, Buftea I., Glaja Nicolae, Bercea Florian (1981), *Finanțele Republicii Socialiste România*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
4. Comisia Națională pentru Statistică (1990), *Anuarul statistic al României*.
5. Georgescu Florin, Voinea Liviu, Gherghina Gheorghe (2017), *Finanțele și moneda*, în vol. III al colecției *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*, Editura Academiei, București.
6. Gusti Dimitrie, Orghidan Constantin, Vulcănescu Mircea, Leonte Virgiliu (1939), *Enciclopedia României*, Asociația Științifică pentru Enciclopedia României, București.
7. Hitchins Keith (1994), *România 1866–1947*, Editura Humanitas, București.
8. Institutul Naţional de Statistică, *Anuare statistice,* 1931–1957.
9. Stoenescu George Virgil, Aloman Adriana, Blejan Elisabeta, Costache Brîndușa Grațiela (2014), *Romania: from 1880 to 1947 – South-Eastern European Monetary and Economic Statistics from the Nineteenth Century to World War II*, Bank of Greece, Bulgarian National Bank, National Bank of Romania, Oesterreichische Nationalbank.
10. Văcărel Iulian (1964), *Finanțele Republicii Populare Române*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
11. Văcărel Iulian (1974), *Finanțele Republicii Socialiste România*, Editura Științifică, București.
12. Văcărel Iulian (1981), *Finanțele publice: teorie și practică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
13. Voinea Liviu (2009), *Sfârșitul economiei iluziei: criză și anticriză – o abordare heterodoxă*, Editura Publica, București.

25. DATORIA PUBLICĂ

GEORGE GEORGESCU

25.1. DATORIA PUBLICĂ ÎN PERIOADA 1918–1946

CONSIDERAȚII ȘI PRECIZĂRI DE ORDIN METODOLOGIC

Datoria publică a reprezentat o problemă majoră pentru România încă din perioada Unirii Principatelor Române, necesitățile modernizării economice a țării impunând asumarea de către stat a unor responsabilități financiare semnificative, pentru acoperirea cărora, din cauza insuficienței resurselor proprii, s-a apelat la împrumuturi interne și externe, neputându-se afirma că, cel puțin în ultimul secol, modul în care acestea au fost gestionate să fi permis realizarea unor beneficii superioare costurilor economice și sociale implicate de respectarea obligațiilor de plăți aferente datoriei contractate, aflate uneori sub incidența unor evenimente sau conjuncturi economice și geopolitice nefavorabile.

Trebuie menționat că, dacă în perioada 1871–1914 majoritatea împrumuturilor de stat au fost orientate către investiții în infrastructura de transport și comunicații (căi ferate, porturi, telegraf, drumuri pietruite, poduri, canalizare în mediul urban) care au contribuit la dezvoltarea economică și socială a României, în timpul Primului Război Mondial (când moneda națională și-a pierdut acoperirea în aur din cauza inflației galopante), precum și în anii de după Marea Unire, practic în întreaga perioadă interbelică, țara noastră a recurs la o serie de împrumuturi pentru finanțarea cheltuielilor legate de participarea la cele două războaie, plata unor despăgubiri derivate din întregirea teritorială, inclusiv cote-părți din datoriile aferente sau din implicarea în conflictele armate, susținerea financiară a unor reforme (agrară, monetară) care nu au adus rezultatele pozitive așteptate pentru modernizarea economiei, serviciul anual al datoriei afectând resursele de investiții ce s-ar fi putut aloca pentru dezvoltare sau, mai grav, atingând cote care au determinat intrarea țării în criză financiară (Stoenescu *et al.,* 2014, p. 273).

Analiza statistică a datelor privind datoria publică în perioada interbelică se confruntă, ca și în cazul altor indicatori, cu probleme de ordin metodologic, serii incomplete de date, informații fragmentare și cu un grad mare de incertitudine etc., semnalate de autori de prestigiu care au întreprins demersuri științifice temerare pentru reconstituirea seriilor istorice seculare (Axenciuc, 2012).

În plus, în cazul datoriei publice exprimate ca sold existent la finele unei anumite perioade, intervin chestiuni metodologice și de interpretare legate de temporalitatea fluxurilor de încasări și plăți, structura portofoliului, maturitatea și dobânda medie aferentă stocului datoriei, tipul instrumentelor financiare reprezentând obligațiile statului, condiționalitățile și natura creditorilor, comparabilitatea în timp a unor înregistrări valorice la prețurile curente ale contractării datoriei, afectată de evoluția inflației și/sau variația cursurilor de schimb la exprimarea în monedă națională a componentelor valutare ale datoriei.

În scopul depășirii, chiar și parțiale a unor asemenea dificultăți metodologice și al atenuării distorsiunilor statistice, în studierea problematicii datoriei publice a României din perioada interbelică s-a încercat crearea unei imagini veridice a gradului de îndatorare și a factorilor de influență ai acestuia, prin îmbinarea prezentării de situații statistice statice, la unele momente apreciate ca semnificative, cu cele în dinamică, completate cu informații privind execuțiile bugetare, contractele de împrumut mai importante și destinația acestora, evenimentele din mediul extern cu impact major asupra situației financiare a țării (Marea Unire din decembrie 1918, depresiunea economică din anii 1929–1933, implicarea României în cele două războaie mondiale).

EVOLUȚIA DATORIEI PUBLICE PE SUBPERIOADE ȘI FACTORI DE INFLUENȚĂ

După Marea Unire din 1918, primul an în care datoria publică a fost înscrisă în rapoartele financiare întocmite de Ministerul de Finanțe al României Mari, respectiv bugetul statului, a fost 1921, structura acesteia în acel an fiind prezentată în Tabelul 25.1.

Tabelul 25.1

Structura datoriei publice a României la data de 1 martie 1921

Nr. crt.	**Tipul datoriei**	**Capital rămas de amortizat (mii lei)**
1	Datorie publică dinainte de război (1.04.1914)	1.866.523
2	Datorie publică contractată în timpul neutralității	1.112.652
3	Datorie publică contractată în timpul războiului	1.602.200
4	Datorie publică contractată după război până la 1.03.1921	16.160.433
5	Bonurile de tezaur plătite până la 1.03.1921 (*se scad*)	(290.000)
TOTAL DATORIE PUBLICĂ (1+2+3+4–5) din care:		**20.451.808**
Datoria publică internă		**15.924.408**
Datoria publică externă		**4.527.400**

Sursa: Banu, 2012, p. 170–171.

Dacă se ia în considerare că datoria publică de dinaintea Primului Război Mondial era exprimată în lei aur și că moneda națională se devalorizase de peste 10

ori în 1921 față de 1913, se constată că, în termeni reali, aceasta era mai mare decât datoria contractată după încheierea războiului, respectiv 16,1 mld. lei, circa 3/4 din aceasta provenind din împrumuturi de la Banca Națională a României.

Pe lângă importantele pagube materiale și umane suferite de România în perioada războiului, evaluate la 31 mld. lei aur (Axenciuc, 1999, p. 349), reparațiile primite ulterior acoperind doar o parte infimă din acestea[1], în anii 1919–1921, datoria publică a țării s-a majorat sub presiunea a două categorii de evenimente și factori aflați într-un raport de intercondiționare.

Pe de o parte, datoria a fost grevată de încărcarea sarcinii bugetului de stat, mult peste capacitatea sa de plată, cu cheltuielile generate de costurile participării la război și ale daunelor suferite de economie: în 1920 au fost contractate două împrumuturi importante ca valoare, utilizate pentru plata unor aprovizionări cu mărfuri și armament în perioada războiului (împrumut extern de 1,3 mld. lei), respectiv pentru refacerea țării după război (împrumut intern de 2,7 mld. lei, denumit „împrumutul refacerii"), reluarea producției și acoperirea cheltuielilor administrației statului, inclusiv pentru repunerea în funcțiune a serviciilor publice.

Pe de altă parte, tratatele de pace și procesul înfăptuirii Marii Uniri au implicat o serie de costuri care au trebuit asumate de noul stat unitar, România preluând 1,61% din datoria antebelică negajată a Austro-Ungariei și 21,8% din cea a Ungariei, proporțional cu teritoriile intrate în componența statului român (Gusti, 1944, p. 806) și recurgând la împrumuturi interne semnificative („împrumutul Unirii" în valoare de 1,1 mld. lei), respectiv pentru unificarea monetară (7,5 mld. lei) și nevoile Trezoreriei (3,7 mld. lei), inclusiv pentru retragerea din circulație a coroanelor, rublelor și biletelor emise de autoritățile de ocupație (Axenciuc, 2000, p. 722).

În privința datelor referitoare la evoluția datoriei publice a României în perioada 1921–1946, prezentată în Tabelul 25.2, menționăm că acestea au fost preluate din baza de date SEEMHN, după compararea cu cele din alte surse, operație însoțită de verificări și corelări, astfel încât să aibă un grad cât mai mare de veridicitate și reprezentativitate, cu excepția influențelor provenind din inflație (respectiv deflație, în anii 1929–1933), precum și din deprecierea monedei[2].

---

[1] Reparațiile de război impuse Germaniei de Puterile Aliate în 1920 se ridicau la 269 mld. mărci, plătibilă în 42 de ani (din care României i-au fost alocate doar 1,1%); ulterior, prin Planurile Dawes (1924) și Young (1929), datoria de război a Germaniei a fost redusă la 132 mld. mărci, respectiv la 38 mld. mărci (Axenciuc, 2000, p. 349).

[2] Un grup de specialiști din cadrul băncilor centrale din Austria, România, Grecia și Bulgaria au constituit în 2006 rețeaua SEEMHN (*South-East European Monetary Hystory Network*) cu scopul de compila serii lungi de date pentru a fi utilizate în analizele monetare privind statele din Europa de Sud-Est, care în general nu erau prezente în comparațiile internaționale din studiile istorice. În 2014 a fost definitivată o bază de date pentru perioada 1830–1949, conținând circa 100 de indicatori privind diferite variabile monetare și macroeconomice pentru Imperiul Otoman, Austro-Ungaria, Grecia, Bulgaria, România, Serbia, Albania, Turcia (vezi SEEMHN, 2014).

Tabelul 25.2

Datoria publică a României în perioada 1921–1946

Anul	Datoria publică (mil. lei)	Datoria internă		Datoria externă	
		mil. lei	% în total	mil. lei	% în total
1921	20.451,8	15.924,4	77,86	4.527,4	22,14
1922	...	...	...	...	...
1923	...	...	...	...	...
1924	31.485,6	31.453,2	99,90	32,3	0,10
1925	...	...	...	...	...
1926	...	...	...	...	...
1927	126.068,1	26.488,2	21,01	99.579,9	78,99
1928	...	...	...	...	...
1929	160.221,2	21.677,7	13,53	138.543,4	86,47
1930	...	...	...	...	...
1931	185.526,4	12.978,6	7,00	172.547,8	93,00
1932	...	...	...	...	...
1933	97.000,0	13.500,0	13,92	83.500,0	86,08
1934	...	...	...	...	...
1935	99.390,7	19.005,0	19,12	80.385,7	80,88
1936	108.042,5	28.653,3	26,52	79.389,2	73,48
1937	108.449,1	29.970,7	27,64	78.478,3	72,36
1938	112.267,2	33.869,2	30,17	78.398,0	69,83
1939	104.127,4	35.228,1	33,83	68.899,2	66,17
1940	97.772,1	34.441,4	35,23	63.330,7	64,77
1941	94.600,1	31.442,6	33,24	63.157,4	66,76
1942	91.170,9	36.734,4	40,29	54.436,4	59,71
1943	99.769,4	54.135,8	54,26	45.633,5	45,74
1944	100.009,4	54.694,1	54,69	45.315,3	45,31
1945	98.936,7	53.640,7	54,22	45.296,0	45,78
1946	129.013,2	83.785,6	64,94	45.227,5	35,06

Sursa: Prelucrări pe baza datelor SEEMHN (2014), corelate cu cele din alte lucrări: Gusti, 1944; Dobrovici, 1944; Maievschi, 1957; Axenciuc, 2000, 2012; Banu, 2012; Stoenescu *et al.,* 2014; diferite ediții ale *Anuarului statistic al României* din perioada 1921–1939.

Subperioada 1922–1928. Pe fondul refacerii și ameliorării situației economiei, în anii 1922–1928, datoria publică a României a continuat să se majoreze, sub impactul acțiunii unor factori în principal de natură internă, cel mai semnificativ fiind reforma agrară inițiată de guvernul Brătianu încă în decembrie 1918, cadrul legislativ al acesteia, pe regiunile istorice, fiind definitivat în anul 1921. Plățile aferente despăgubirilor acordate pentru exproprierile de terenuri s-au ridicat la peste 14 mld. lei, fiind suportate de stat prin titluri de rentă cu dobândă de 5% emise din anul 1922. În această perioadă s-a înregistrat și o creștere semnificativă a datoriei externe pe seama încheierii de aranjamente cu creditorii străini, între care consolidarea datoriei publice externe (în 1922, în valoare echivalentă de 1,3 mld. lei), consolidarea datoriilor cunoscute sub numele de *Relief-bonds* (între 1925 și 1928, în valoare de circa 14 mld. echivalent lei), asumarea în serviciul datoriei

publice românești a rentelor austro-ungare ștampilate (în valoare echivalentă de 6,2 mld. lei), precum și a costurilor implicate de răscumpărarea căilor ferate particulare din teritoriile alipite, despăgubirile către Franța și Anglia pentru daunele suferite de industriile de petrol prin distrugerea sondelor și instalațiilor petrolifere din 1916, contribuția la constituirea a două fonduri internaționale destinate acoperirii pretențiilor grofilor maghiari și arhiducilor austrieci expropriați ș.a. (Banu, 2012, p. 110–114, 177).

Subperioada 1929–1933. La începutul anului 1929, soldul datoriei publice ajunsese la peste 160 mld. lei, din care datoria externă mai mult de 85%. Bilanțul datoriei publice externe și al reparațiilor de război în perioada 1923–1928 a fost net în defavoarea României, față de cele 3,2 mld. echivalent lei sume intrate în țară din străinătate (în principal, reparații germane), suma anuităților datoriei externe aferente împrumuturilor de război a însemnat o valoare de 18,3 mld. echivalent lei (Banu, 2012, p. 112). Continuarea tendinței de devalorizare a monedei naționale începute încă din anul 1916 a determinat autoritățile să întreprindă o stabilizare a monedei, sub presiunea unui deficit crescând de devize. Astfel, în anul 1929 a avut loc o reformă monetară majoră, leul redevenind convertibil, ceea ce nu a condus însă la rezultatele economice pozitive așteptate, eforturile de stabilizare a monedei naționale fiind compromise de fuga capitalului străin, înregistrându-se, dimpotrivă, o creștere a necesarului de devize. Stabilizarea monetară și dezvoltarea economiei au fost susținute financiar de cele mai mari împrumuturi externe garantate de stat[3] din perioada interbelică, respectiv „împrumutul pentru stabilizare" și „împrumutul pentru dezvoltare", contractate în anii 1929, respectiv 1931, care au însumat echivalentul a circa 20 mld. lei, o parte din acesta din urmă fiind „înghițit" de arieratele CFR, care se ridicau la 4,8 mld. lei (Maievschi, 1957, p. 133). Situația financiară a țării, devenită critică, a fost agravată de efectele marii crize mondiale izbucnite la finele anului 1929, criză resimțită sever de România (ieșiri de capital străin evaluate la 12–17 mld. lei, falimentul unor bănci și companii, reculul economiei, pierderea a sute de mii de locuri de muncă), care a trebuit să recurgă la alte împrumuturi externe pentru sprijinirea sistemului bancar, prin preluarea portofoliului putred de la BNR[4], conversia datoriilor rurale și urbane, finanțarea deficitelor bugetare și plata ratelor scadente ale datoriei publice. În aceste condiții, în anul 1931, soldul datoriei publice a României a înregistrat cel mai înalt nivel din perioada interbelică,

[3] Garanțiile de stat au constat în concesionarea către creditorii străini a producției și vânzării tutunului, țigaretelor, chibriturilor, exploatării telefoniei naționale. Este important de menționat că aceste împrumuturi au fost însoțite și de acordarea unor concesii creditorilor străini, între care stingerea obligațiilor Germaniei, care datora României 329 mil. mărci pentru cerealele importate din țara noastră în perioada neutralității, 1914–1916 (Axenciuc, 2000, p. 349).

[4] Acest portofoliu putred provenea din finanțarea de către BNR a operațiunilor speculative ale sistemului bancar românesc, în special din partea băncilor cu capital străin. Operațiunea de „ventilare" a portofoliului imobilizat (putred) al BNR, descrisă în detaliu de Maievschi (1957, p. 182–187), a costat statul român circa 4 mld. lei din împrumutul de stabilizare. În ansamblu, împrumutul a avut un caracter juridic de „novațiune", fiind condiționat de plata creditorilor, care, la rândul lor, erau debitori ai străinătății.

respectiv peste 185 mld. lei, din care datoria externă reprezenta 93%. Situația financiară a țării devenise atât de dificilă în 1932 încât plățile datoriei către Franța, Anglia, Italia și SUA, evaluate la echivalentul a 39,5 mld. lei, au fost suspendate, pe baza moratoriului Hoover, inițial pentru un an, ulterior pe termen nelimitat (Axenciuc, 2000, p. 715; Maievschi, 1957, p. 56). În anii 1932 și 1933, statul român s-a găsit practic într-o situație de incapacitate de plată, negocierile internaționale cu guvernele statelor creditoare și purtătorii străini de rente românești, începute în septembrie 1932, conducând la amânarea unor plăți, reducerea anuităților la jumătate (1,4–2,2 mld. lei) și adaptarea serviciului datoriei publice la capacitățile de plată reale ale țării (Maievschi, 1957, p. 221). Ca urmare, datoria externă s-a redus de la 172,5 mld. echivalent lei în 1931 la 83,5 mld. echivalent lei în 1933 și, respectiv, 80 mld. echivalent lei în 1935. Prin acordul de la Paris (martie 1935), tratativele au consfințit principiul conversiunii datoriei externe a României și aplicarea unor acorduri de clearing pe principiul compensației, care au relaxat presiunea datoriei și au ajutat dezvoltarea economiei și a comerțului exterior (Banu, 2012, p. 117).

Subperioada 1934–1938. După reducerea soldului datoriei publice în 1933, în condițiile menționate, la 97 mld. lei (circa jumătate față de cel înregistrat în 1931), pe fondul avântului postcriză al economiei și, ulterior, al implicării României în cel de-al doilea Război Mondial, datoria publică a reînceput să se majoreze prin apelarea la noi împrumuturi, în special interne, a căror pondere a crescut de la 14% în 1933 la peste 30% în 1938 față de un total al datoriei publice al cărei sold atinsese 112 mld. lei în acel an. Creșterea cu circa 20 mld. lei a soldului datoriei publice interne în câțiva ani a fost determinată în principal de împrumutul de 5,5 mld. lei contractat în 1935 pentru acoperirea plăților restante la avansurile acordate statului și CFR de către Casa de Depuneri și Consemnațiuni, precum și de împrumuturile pentru cheltuielile de înarmare de 4,8 mld. lei din 1934 și, respectiv, de 2,8 mld. lei din 1938 (Maievschi, 1957, p. 257–258).

Subperioada 1939–1946. În anii 1939–1946, marcați de participarea României la cel de-al Doilea Război Mondial, necesitățile de finanțare a bugetului de stat, în principal pentru susținerea cheltuielilor de război, au fost acoperite prin împrumuturi masive de pe piața internă, ceea ce explică creșterea ponderii datoriei interne în total la circa 65%. În aprilie 1941, în preajma intrării României în război, guvernul a suspendat plățile aferente datoriei publice externe. Din structura datoriei publice la 1 ianuarie 1946 prezentată în Tabelul 25.3, se constată că 2/3 din această datorie era internă, contractată în perioada 1941–1945. Cele mai mari împrumuturi, însumând aproape 50 mld. lei, au fost destinate reconstrucției Basarabiei și Bucovinei de Nord („împrumutul reîntregirii" – 1941), înarmării („împrumutul apărării naționale" – 1944) și, respectiv, acoperirii cheltuielilor rezultate din încheierea Convenției de armistițiu cu Puterile Aliate („împrumutul refacerii naționale" – 1945).

La finele anului 1945, din punct de vedere financiar, România se prezenta ca o țară înalt debitoare, acumulând o datorie publică enormă, care atingea 129 mld. lei. Cu toate acestea, în anii 1946 și 1947, conform datelor înscrise în bugetele anilor respectivi, s-a reușit amortizarea întregii datorii publice interne amortibile,

prin plata la scadență a tuturor titlurilor de stat, inclusiv a dobânzilor aferente (Banu, 2012, p. 197).

Tabelul 25.3

Structura datoriei publice a României la data de 1 ianuarie 1946

Nr. crt.	Denumirea împrumutului	Capital rămas de amortizat (mii lei)
1	Rente exproprieri (din 1922)	7.665.004
2	Împrumut pentru înzestrarea țării (din 1934)	3.259.740
3	Renta de consolidare (din 1935)	9.931.833
4	Renta unificată (din 1941)	11.078.291
5	Împrumutul reîntregirii (din 1941)	15.527.907
6	Împrumutul apărării naționale (din 1944)	2.789.420
7	Împrumutul refacerii naționale (din 1945)	27.877.500
8	Alte împrumuturi și rente din perioada 1910–1944	5.655.957
9	**Total datorie publică internă**	**83.785.653**
10	**Total datorie publică externă**	**45.227.593**
	TOTAL DATORIE PUBLICĂ (9 + 10)	**129.013.246**

Sursa: Preluări din Banu, 2012, p. 201–202.

În privința datoriei externe, ale cărei plăți fuseseră suspendate încă din 1941, serviciul aferent nemaiapărând înscris în cheltuielile bugetare, aceasta a fost reglementată în anii postbelici prin acorduri ale guvernului României cu țările creditoare (Stoenescu *et al.,* 2014, p. 273).

INDICATORI AI GRADULUI DE ÎNDATORARE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Pe ansamblul perioadei interbelice, costurile împrumuturilor făcute de România, respectiv ratele anuale ale dobânzilor plătite la titlurile de stat au oscilat între 4 și 5% în perioada 1921–1928, când țara se bucura de o credibilitate financiară ridicată și, respectiv, 7–8% în perioada crizei din anii 1929–1933, cu mențiunea că aceste niveluri erau aproximativ aceleași la emisiunile în lei, respectiv în valută.

Diferența majoră între acestea consta în faptul că, în timp ce plățile aferente datoriei interne au fost erodate de inflație, autoritățile complăcându-se cu această situație, beneficiind de avantajul, iluzoriu de altfel, al rambursării unei datorii interne la valorile nominale de la data subscrierii, costurile asociate celor în valută s-au găsit sub presiunea deprecierii constante a monedei naționale.

Mai mult, existența unor cursuri diferite de schimb, respectiv cele oficiale, la care era înscrisă datoria externă de către Ministerul de Finanțe, inclusiv anuitățile prevăzute în bugetul de stat, și cele de pe piața liberă (și/sau cu primă de schimb),

la care se făcea schimbul valutar efectiv pentru plățile externe, a determinat ca, în realitate, obligațiile financiare externe ale României să fie mult mai mari decât cele evidențiate de documentele oficiale (Axenciuc, 2000, p. 731).

În plus, așa cum subliniază profesorul Victor Axenciuc (2000, p. 700), referindu-se în principal la datoria externă pe termen lung, care uneori era eșalonată pe perioade mergând până la 30–50 de ani, plățile cumulate aferente au depășit de 2–3 ori sumele efectiv împrumutate, ceea ce a diminuat substanțial câștigurile generate de capitalul importat pentru modernizarea economiei naționale și a creat o dependență financiară și politică de marile puteri creditoare, cu mențiunea că doar 23% din creditele externe ale României contractate în perioada interbelică au fost utilizate în scop productiv (Dobrovici, 1934, p. 972).

Din datele prezentate în Tabelul 25.1 rezultă că, în întreaga perioadă 1918–1946, marcată de evenimente de importanță majoră pentru istoria României, datoria publică a pus o presiune constantă și severă asupra situației financiare și a bugetului de stat al țării, iar prin impunerea unui sistem fiscal împovărător pentru economie, atât asupra companiilor, cât, mai ales, a populației[5].

În perioada 1923–1928, serviciul anual al datoriei publice s-a situat între 2,7 și 5,9 mld. lei, reprezentând 15–21% din cheltuielile bugetare, iar în perioada crizei din 1929–1933, serviciul a crescut la cifre cuprinse între 6,4 și 6,8 mld. lei anual, în 1932, în contextul contractării economiei, ajungând la o cotă de aproape 28% din cheltuielile bugetare. În anul 1931, soldul datoriei publice reprezenta aproape 80% din PIB, ceea ce făcea din România una dintre țările cele mai îndatorate la acea vreme pe plan european (Banu, 2012, p. 307).

După cum arată Gusti (1944, p. 818), în 1932, sarcinile datoriei publice reprezentau circa un sfert din bugetul general, ceea ce depășea posibilitățile de plată și de transfer ale statului.

Tabelul 25.4

Indicatori ai gradului de îndatorare a României în perioada 1921–1940

Anul	**Serviciul datoriei publice**		**Datoria publică**		**Datoria publică externă**
	mil. lei	**% în cheltuieli bugetare**	**% în PIB**	**dolari / locuitor**	**% în exporturi**
1921	...	...	29,16	14,62	54,79
1922	408,1	3,90	...	...	...
1923	2.659,9	19,50	...	...	...
1924	3.365,6	15,72	15,87	9,42	0,11

[5] Sunt importante de menționat, în acest context, „curbele de sacrificiu” la care a fost supusă populația, prin tăierile de salarii mergând și până la 50% în perioada crizei din 1929–1933, precum și faptul că unele emisiuni de titluri de stat au fost „împrumuturi forțate” (subscrierea titlurilor prin rețineri obligatorii din salarii, cum a fost cazul bonurilor pentru înzestrarea armatei emise în 1940), care au avut un pronunțat caracter fiscal (Maievschi, 1957, p. 258).

Tabelul 25.4 (continuare)

1925	3.674,4	12,48	...	...	...
1926	4.654,5	16,33	...	...	...
1927	5.955,5	17,97	46,21	43,97	261,29
1928	5.816,0	16,51	...	...	...
1929	6.403,2	18,50	56,32	54,46	478,40
1930	6.851,6	21,70	...	...	...
1931	6.447,0	18,58	79,91	60,78	777,35
1932	6.863,0	27,57	...	...	...
1933	4.540,0	21,89	59,06	36,83	589,24
1934	2.248,7	11,32	...	...	...
1935	2.954,0	14,27	52,69	50,85	479,74
1936	3.509,9	15,22	50,68	54,63	365,79
1937	3.702,0	13,83	42,53	54,41	248,60
1938	3.931,0	12,98	44,01	55,98	364,09
1939	4.025,0	12,72	35,18	50,23	257,00
1940	7.123,0	19,62	37,73	58,58	172,19 **exporturi** (%)

Sursa: Pe baza datelor SEEMHN (2014); datoria publică pe locuitor exprimată în dolari la paritatea oficială din anii respectivi.

Fiind în situația de a nu-și mai putea onora obligațiile financiare externe, România a fost constrânsă, după cum s-a menționat anterior, să recurgă în anul 1932 la suspendarea parțială a plăților aferente datoriei publice și să intre în negocieri extrem de dificile cu creditorii externi pentru restructurarea datoriei. Între anii 1934 și 1938, serviciul datoriei publice s-a situat sub 4 mld. lei, ponderea acestuia în cheltuielile bugetare menținându-se însă ridicată, respectiv între 11% și 13%[6]. În anul 1940 s-a înregistrat un vârf de sarcină a serviciului datoriei publice care a depășit 7,1 mld. lei, ceea ce a determinat creșterea ponderii serviciului la peste 20% din cheltuielile bugetare. În anul 1941, pe fondul intrării României în cel de-al Doilea Război Mondial, serviciul datoriei publice externe a fost din nou suspendat, așa cum s-a menționat anterior, pe o perioadă nedeterminată, fără să se mai fi încheiat vreun acord cu țările creditoare.

În perioada 1941–1946, necesitățile de finanțare ale României legate în principal de participarea la război au fost acoperite prin împrumuturi interne, ceea ce explică ponderea de 65% a datoriei publice interne în cea totală, o altă explicație decurgând din faptul că o parte a datoriei în valută a fost convertită în lei, în baza legilor din 1941, operațiune prelungită până în 1946 și 1947 (Axenciuc, 2000, p. 734).

Dacă se examinează raportul între datoria publică externă și exporturi, care reflectă capacitatea economiei de a genera valută, precum și, indirect, de a acoperi

[6] Deși tratativele cu creditorii externi după suspendarea, în 1932, a plăților aferente au avut ca rezultat diminuarea serviciului anual al datoriei externe la 1,5–2 mld. lei, în perioada 1934–1936, față de sumele înscrise în buget, cumulând circa 5 mld. lei în cei trei ani, exprimate la paritatea oficială a leului, din cauza diferențelor de curs, sumele efectiv transferate (la cursul oficial adăugându-se prima de schimb de peste 100%) s-au ridicat la 10 mld. lei în perioada respectivă (Maievschi, 1957, p. 256).

obligațiile financiare față de creditorii externi, se constată că, în general, datoria publică externă a României din perioada interbelică a fost mai mare de 2–4 ori comparativ cu exporturile (cu excepția anului 1924, când datoria externă era nesemnificativă), iar în anii de criză 1931 și 1933 s-au înregistrat vârfuri ale acestui indicator, care au atins niveluri de 777%, respectiv 589%, reflectând și în acest mod criza valutară pe care a traversat-o țara în perioada respectivă.

Datoria publică raportată la numărul locuitorilor, exprimată în dolari la cursul oficial al anilor respectivi, s-a majorat de la circa 15 dolari/locuitor în 1922 la peste 60 dolari/locuitor în anul de criză 1931, iar după o ușoară scădere în anii următori, în perioada 1935–1940, s-a menținut la niveluri ridicate, situându-se între 55 și 60 dolari/locuitor și relevând o povară dificil de suportat pentru populația României.

În concluzie, la finele anului 1947, situația economică și financiară a țării era extrem de dificilă, tributară importantelor pagube suferite în perioada războiului (evaluate la peste 500 mil. dolari valută 1938), grelelor reparații de război față de Uniunea Sovietică (evaluate la peste 500 mil. dolari valută 1938), precum și unui viitor incert, sub spectrul impunerii regimului comunist.

25.2. EVOLUȚIA DATORIEI PUBLICE ÎN PERIOADA COMUNISTĂ: 1948–1989

Instaurarea regimului comunist sub ocupația sovietică desăvârșită în decembrie 1947 a condus la crearea unui alt tip de îndatorare publică a României, care, pe lângă uriașele pagube de război și obligațiile financiare ce au decurs din Convenția de armistițiu din 1944 și Tratatul de pace din 1947, a suportat și costurile tranziției la economia de comandă (naționalizarea mijloacelor de producție și a întreprinderilor în 1948, cooperativizarea agriculturii, proces încheiat abia în 1962 etc.), însoțite, timp de un deceniu, de spolierea sistematică a țării (85% din exporturile României au fost direcționate către URSS în perioada respectivă) prin formula *sovrom*-urilor, așa-zise societăți mixte româno-sovietice instituite în domeniile-cheie de activitate și controlând practic întreaga economie, plecând de la exploatarea resurselor minerale până la sistemul bancar (Axenciuc și Georgescu, 2017).

Ieșirea de sub dominația sovietică a economiei românești s-a produs treptat, prin dizolvarea *sovrom*-urilor în 1956 (cu răscumpărarea capitalului rusesc investit, eșalonată până în anul 1970) și respingerea planului Valev de specializare în cadrul CAER (României intenționându-se a-i fi atribuit rolul de țară eminamente agricolă) prin istorica declarație a CC al PMR din 1964 care a consemnat detașarea politicii interne și externe a României față de cea a Moscovei.

În privința datoriei externe, al cărei serviciu fusese suspendat în 1941, în urma negocierilor purtate între anii 1951 și 1968 între autoritățile de la București

cu statele creditoare, România a reușit să-și reducă obligațiile financiare din perioada interbelică – deși majorate între timp cu sumele reclamate ca urmare a naționalizării unor bunuri străine – și apoi să stingă cea mai mare parte a litigiilor financiare pe care le avea cu 14 state europene și din America de Nord, inclusiv prin cedarea unor active deținute în străinătate (Gigea, 2004).

Astfel, la finele anilor 1960, România se găsea într-o situație financiară relativ bună, negrevată de datorii interne sau externe, dar economia, ieșită de sub controlul sovietic, reorganizată însă pe principiile conducerii centralizate, intra în faza unor restructurări majore, sub impactul deschiderii relațiilor cu Occidentul promovate de Nicolae Ceaușescu, care, prin neimplicarea României în intervenția armatelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia (1968), probase ieșirea țării de sub tutela Moscovei, conferindu-i un grad relativ ridicat de credibilitate externă.

În condițiile evidente ale necesității susținerii eforturilor de industrializare a României prin importurile de tehnologii din țările dezvoltate, a căror finanțare impunea recurgerea la împrumuturi externe, țara a fost atrasă din nou pe o spirală a îndatorării, care până la urmă, în ciuda conducerii centralizate a economiei ce ar fi presupus existența unor premise adecvate pentru o gestiune rațională a datoriei publice, s-a dovedit nesustenabilă, din cauze care vor fi prezentate mai departe.

În acest context, este important de precizat că accesul României la finanțările externe și la creditele de pe piețele internaționale de capital, caz unic între statele comuniste la acea vreme, a fost posibil doar datorită aderării țării noastre la FMI și BIRD (Banca Mondială) în 1972, susținute de SUA, care se găseau într-un război rece prelungit cu blocul sovietic și vedeau în Nicolae Ceaușescu un opozant al Moscovei. Calitatea de membru în cele două organizații financiare internaționale i-a asigurat României atât asistență financiară multilaterală din partea acestora, cât și credibilitatea necesară primirii de finanțări bilaterale din partea unor guverne din țările dezvoltate, precum și contractării de credite de la băncile internaționale.

În perioada 1973–1981, Romania a beneficiat de finanțări de la FMI în valoare de 1,7 mld. dolari, cu dobânzi între 3,5% și 5%, scadențate pe perioade de cinci ani, precum și de 33 de credite de la BIRD, în valoare de 2,2 mld. dolari, cu dobânzi între 7% și 10%, perioade de grație de trei-cinci ani și maturități de 15–25 ani.

Fondurile împrumutate de la FMI au fost utilizate pentru plata unor credite de la bănci comerciale purtătoare de dobânzi mai mari, inclusiv credite comerciale pe termen scurt, compensarea parțială a efectelor cutremurului din 1977, acoperirea deficitului balanței de plăți externe la finele anilor 1970. Cel mai mare împrumut de la FMI sub forma unui aranjament *stand-by* s-a obținut în anul 1981, respectiv 1,3 mld. de dolari, din care România a primit circa 1 mld. dolari.

Împrumuturile de la BIRD, care au atras, pentru multe proiecte, finanțări complexe prin credite guvernamentale și, respectiv, de la bănci comerciale private din țările dezvoltate, au fost utilizate pentru susținerea/completarea necesităților de finanțare a programului de industrializare a României, precum și pentru modernizarea agriculturii și infrastructurilor de transport. Cele mai importante credite de la BIRD au fost direcționate către sectorul energetic (Centrala Termoelectrică Turceni,

etapele I și II, Centrala Hidroelectrică Râul Mare-Retezat), industria extractivă (recuperare secundară de țiței Videle-Bălăria), industria prelucrătoare (Combinatul Oțelinox Târgoviște, Laminorul Roman, Combinatul de Fibre Sintetice Câmpulung Muscel, dezvoltarea Întreprinderii Rulmentul Brașov, întreprinderile de anvelope Zalău și Drobeta-Turnu-Severin, Combinatul de Îngrășăminte Chimice Bacău, dezvoltarea Combinatului Chimic Craiova), agricultură (sistemul de irigații din Câmpia Bărăganului, amenajări hidroameliorative), transporturi (Canalul Dunăre-Marea Neagră, modernizarea rețelei de drumuri și căi ferate) (Țiu, 2015, p. 41).

Din datele prezentate în Tabelul 25.5 se constată că datoria externă (exprimată atât în USD prețuri curente, cât și în prețuri constante USD anul 2000) s-a majorat la finele anului 1981 la peste 10 mld. dolari (la prețuri curente), respectiv aproape 18 mld. dolari (la prețuri constante), reprezentând o pondere în PIB de peste 20% (la prețuri curente), respectiv de aproape 10% (la prețuri constante), după care a intrat pe o traiectorie de reducere forțată, în condiții ce vor fi descrise mai departe, până la lichidarea acesteia în anul 1989. Pe locuitor, în 1981, datoria externă a atins un vârf de 565 dolari (la prețuri curente), respectiv circa 800 dolari (la prețuri constante).

Tabelul 25.5

Evoluția datoriei externe a României în perioada 1972–1989 și a unor indicatori ai gradului de îndatorare

Anii	**Datoria externă (mil. USD)**		**Datoria externă / PIB (%)**		**Datoria externă pe locuitor (dolari)**	
	prețuri curente	prețuri constante (USD 2000)	prețuri curente	prețuri constante (USD 2000)	prețuri curente	prețuri constante (USD 2000)
1972	30,2	100	0,2	0,1	1,4	5,2
1973	51,6	162	0,2	0,1	2,4	7,8
1974	590	1.699	2,7	1,1	27,6	80,8
1975	1.992	5.239	8,7	3,5	92,2	246,7
1976	2.876	7.161	11,2	4,3	131,9	333,6
1977	3.684	8620	13,2	4,8	167,5	397,8
1978	5.170	11.322	15,7	5,8	231,8	517,0
1979	7.342	14.830	20,7	7,3	326,3	672,1
1980	9.810	18.148	26,9	9,1	434,1	817,6
1981	10.564	17.863	23,9	9,0	565,4	799,2
1982	9.969	15.880	19,3	7,7	437,2	706,5
1983	9.077	13.903	19,0	6,3	396,4	616,5
1984	7.437	11.027	18,2	4,7	323,3	487,4
1985	6.830	9.792	13,5	4,2	295,7	430,9
1986	6.875	9.730	12,4	4,1	296,3	426,3
1987	6.272	8.531	10,1	3,6	269,2	371,9
1988	2.106	2.787	3,3	1,2	90	120,9
1989	174	222	0,3	0,1	7,4	9,6

Sursa: Datele privind datoria externă: Axenciuc și Georgescu, 2017; datele privind PIB în prețuri curente: UN National Accounts Database.

Pentru înțelegerea evoluției datoriei externe a României în perioada comunistă este relevantă prezentarea unor importante evenimente produse în economia mondială în deceniul 1970, care au produs schimbări majore ale contextului internațional, afectând mai mult sau mai puțin sever situația financiară externă a țării noastre, precum și a unor erori de politici economice și, respectiv, de gestionare a balanței de plăți externe, inclusiv a datoriei publice, comise de regimul autoritar de la București.

În anul 1971, pe fondul presiunilor inflaționiste și al dezechilibrelor crescânde ale balanței de plăți, administrația SUA a suspendat convertibilitatea în aur a dolarului american, ceea ce a declanșat destrămarea Acordului de la Bretton Woods, cu efecte monetare propagate la scară mondială, imediate și pe termen mediu și lung, asupra cursurilor de schimb, rezervelor valutare ale statelor, fluxurilor de capital internaționale, precum și asupra economiei globale, accentuate de șocurile petroliere din 1973 și mai ales din 1979. Este semnificativ, în acest sens, să menționăm că, în anul 1980, moneda americană se depreciase la jumătate în raport cu anul 1971, rata dobânzii de referință a FED s-a majorat la 11% (de la 4%), prețul aurului a crescut de 10 ori, iar cotațiile internaționale ale țițeiului s-au majorat de 6 ori (Axenciuc și Georgescu, 2017).

Acest context internațional nefavorabil s-a repercutat atât asupra situației economice a României, cât și, în mod implicit, asupra celei financiare, în primul rând pe seama ignorării de către autoritățile de la București a efectelor acestor schimbări radicale de direcție ale economiei globale asupra perspectivelor de dezvoltare a economiei românești sub impactul programelor de industrializare, concepute într-o perioadă caracterizată pe plan mondial de niveluri scăzute ale prețurilor la energie și materii prime. Majoritatea proiectelor de investiții au fost orientate către sectoare energointensive și/sau mari consumatoare de materii prime, mai ales din import, a căror implementare a continuat fără a ține seama de tranziția economiei mondiale, începută în anii 1970, către noi tehnologii, mai eficiente energetic și mai puțin poluante, în condițiile semnalelor de alarmă la nivel planetar privind limitarea risipei de resurse și degradarea mediului înconjurător, inițiate de Clubul de la Roma și, respectiv, de comisia Brundlandt.

Impactul asupra României a fost cu atât mai sever cu cât s-au înregistrat mari întârzieri ale termenelor de punere în funcțiune a obiectivelor planificate, precum și importante imobilizări de stocuri supranormative, ceea ce a dereglat graficele de producție și de livrări, implicit exporturile, cu efecte asupra situației financiare externe și a respectării scadențelor de plată ale datoriei.

Faptul că liderii comuniști ai României nu au avut capacitatea de înțelegere și adaptare la schimbările fundamentale din economia globală și, lipsiți de competențe și experiență în materie de finanțe internaționale, nici de evaluare a riscurilor financiar-bancare asociate fluxurilor de capital, în special a riscului valutar și de credit, respectiv dobândă, precum și de anticipare a evoluțiilor geopolitice, a expus țara la o situație de incapacitate de plată care s-a materializat parțial în anul 1981, când serviciul datoriei externe atinsese circa 3 mld. dolari (Țiu, 2015, p. 71). În aceste condiții, pentru a evita intrarea într-o situație de încetare de plăți, sufocată de ratele scadente ale datoriei externe și aflată în

imposibilitatea accesării de credite de pe piața internațională de capital pe care ratele dobânzilor explodaseră la niveluri de 10–15%, România a fost nevoită să solicite creditorilor externi reeșalonarea datoriei[7].

În anul 1981, pe seama cumulării efectelor conjuncturii externe nefavorabile cu cele provenind din accentuarea propriilor vulnerabilități, România, captivă pe spirala datoriilor, rostogolite prin refinanțări „la limită" ale plăților scadente, a apelat din nou la FMI, care, între timp, odată cu majorarea plafonului de creditare (de la 125% față de cota de subscriere în DST la 467%), trecuse și la condiții mai restrictive de acordare a asistenței financiare. Așa cum s-a menționat, în acel an, România a contractat un împrumut de 1,3 mld. de dolari de la FMI (dublul sumelor cu care se împrumutase până atunci de la această instituție financiară), cu o dobândă de 5% și o rambursare eșalonată pe o perioadă de șapte ani. Nereușindu-se obținerea unui statut de finanțare compensatorie a împrumutului mai avantajos, acordul a fost semnat sub forma unui aranjament *stand-by*, eliberarea tranșelor trimestriale fiind condiționată de FMI de luarea anumitor măsuri de politici economice de către guvernul de la București (între care cele privind stabilizarea financiară, reorientarea direcțiilor de dezvoltare a economiei, majorarea prețurilor, un curs de schimb mai depreciat al leului față de dolar), considerate, în negocierile tot mai dure desfășurate ulterior, ca inacceptabile de către Nicolae Ceaușescu, care, după ce România primise circa 1 miliard de dolari în 1984, a luat decizia de reziliere a acestui acord, ceea ce a transmis însă un semnal negativ pieței internaționale de capital.

Principalul negociator cu creditorii externi a fost ministrul de finanțe român la acea vreme, Petre Gigea. În cartea sa de memorii (Gigea, 2004) se afirmă că în anul 1981 datoria externă a României atinsese circa 14 mld. dolari (incluzând, probabil, și dobânzile aferente), din care mai mult de jumătate era reprezentată de creditele de la băncile comerciale, majoritatea cu scadențe între șase luni și un an. Pentru restructurarea acestor datorii, în prima jumătate a anului 1982, guvernul României a negociat cu un grup de nouă bănci comerciale, condus de Barclays Bank Londra, care reprezenta interesele altor sute de bănci și instituții financiare creditoare. Prin semnarea unor convenții de restructurare, datoria către băncile comerciale străine a fost amânată cu un an și șase luni și reeșalonată pe anii succesivi. Pentru reeșalonarea creditelor guvernamentale, România a purtat tratative cu Clubul de la Paris, respectiv Clubul de la Londra, la mijlocul anului 1982, la care au participat reprezentanți ai unui număr de 15 guverne, care garantaseră împrumuturi ale României pentru proiecte de investiții bilaterale. Beneficiind de susținerea FMI și BIRD, a fost semnată o convenție multilaterală

[7] Trebuie menționat însă că situația financiară externă a României dăduse semne de deteriorare cu câțiva ani mai devreme, pe fondul recesiunii mondiale din 1973–1975 după primul șoc petrolier, precum și ulterior, după ce suferise efectele cutremurului din 1977, urmând cel de-al doilea șoc petrolier și revoluția islamică din Iran, important partener comercial și investițional al țării, exporturile pe relația devize convertibile, singura sursă de valută pentru onorarea plăților externe, intrând pe un trend descrescător, inclusiv pe piața Comunității Economice Europene. În perioada 1977–1980 au fost obținute trei finanțări de la FMI, însumând circa 350 mil. dolari, utilizați în principal pentru compensarea dezechilibrelor balanței de plăți externe din anii respectivi.

prin care s-a agreat planul de restructurare a datoriei externe propus de guvernul de la București, obținându-se o amânare de trei ani a scadențelor de plată, urmând ca ratele de credit să fie redistribuite proporțional în anii următori.

În urma a numeroase runde de negocieri în perioada 1982–1986, unele extrem de dificile, așa cum precizează Gigea (2004), pe ansamblu, s-a reușit reeşalonarea datoriei externe a României pe o perioadă de șase ani și jumătate, cu o dobândă în medie de 3,5% pe an, ceea ce a scos țara de sub amenințarea încetării de plăți.

Trebuie menționat că dezechilibrele financiare externe cu care s-a confruntat România au fost accentuate de pierderile suferite de numeroasele societăți mixte înființate în deceniul 1970 cu scopul de a asigura aprovizionarea țării cu materii prime, precum și acela de a-i susține exporturile, multe dintre aceste societăți fiind constituite în țări slab dezvoltate de pe continental african, care au întâmpinat mari dificultăți financiare, determinate de slaba capacitate de management și marketing, insuficiența capitalului de lucru, nivelul scăzut de competitivitate a produselor, lipsa de sprijin din partea autorităților locale. Conform unei evaluări a Ministerului de Finanțe din anul 1986, activitatea acestor societăți a fost cotată ca „nesatisfăcătoare", soldându-se, doar în acel an, cu pierderi/datorii de 250 mil. dolari (Axenciuc și Georgescu, 2017).

Din studiul de arhivă întreprins de Țiu (pe baza datelor și informațiilor din Arhivele Naționale, Fond CC al PCR, dosar nr. 67/1988) rezultă că, în total, plățile externe ale României aferente serviciului datoriei publice din perioada comunistă (ratele de capital, respectiv 16,6 mld. dolari, la care se adaugă dobânzile aferente, respectiv de 7,2 mld. dolari) s-au ridicat la 23,8 mld. dolari (Tabelul 25.6).

Tabelul 25.6

Plățile aferente datoriei externe în perioada 1975–1989 (mil. dolari)

Anul	Sold datorie externă	Plăți rate capital	Plăți dobânzi	Plăți rate + dobânzi
1975	2.227,6	–	–	–
1976	2.622,6	123,5	116,8	240,3
1977	2.911,1	294,1	115,5	409,6
1978	4.322,1	625,4	166,1	791,5
1979	6.904,2	730,4	348,6	1.079,0
1980	9.558,1	695,9	802,1	1.498,0
1981	8.684,8	1.968,2	1.037,7	3.005,9
1982	8.336,8	769,3	898,8	1.668,1
1983	8.134,8	954,0	719,7	1.673,7
1984	7.067,4	1.038,6	768,6	1.807,2
1985	6.605,3	1.416,9	715,3	2.132,2
1986	6.337,0	1.266,1	634,5	1.900,6
1987	5.455,0	1.619,1	482,7	2.101,8
1988	1.218,4	3.944,9	332,6	4.277,5
31.03.1989		1.169,2	36,0	1.205,2
TOTAL		**16.615,6**	**7.175**	**23.790,6**

Sursa: Țiu, 2015, p. 71.

Situația financiară critică prin care trecea România încă de la finele anilor 1970 și pierderea accesului pe piețele internaționale de capital l-au determinat pe Ceaușescu, în ciuda exacerbării cultului personalității pe plan intern, aflat într-o izolare tot mai mare și o scădere vertiginoasă a credibilității sale externe, să decidă ieșirea cu orice preț de sub povara datoriei și a „exploatării capitalului financiar străin", la mijlocul anului 1985 fiind conceput, împreună cu Ministerul de Finanțe, un plan de rambursare anticipată a împrumuturilor, prezentat ulterior și creditorilor externi, inclusiv FMI și BIRD.

În aceste condiții, singura resursă valutară pentru plățile aferente scadențelor datoriei putea fi reprezentată doar de realizarea unor excedente ale balanței comerciale. În acest sens, pe de o parte, prin măsuri discreționare, au fost reduse drastic importurile, în special din țările dezvoltate, fiind afectate nu numai bunurile de consum, ci și cele energetice și de materii prime, inclusiv consumabile și piese de schimb pentru funcționarea utilajelor și echipamentelor importate, încercându-se substituirea acestora prin experimentul, total nereușit, de „asimilare" în țară a acestora, industria primind o altă lovitură. Pe de altă parte, au fost forțate exporturile pe relația devize convertibile, văduvite oricum de tăierea importurilor de completare, majoritatea acestora încadrându-se în categoria produselor cu valoare adăugată scăzută (produse petroliere, siderurgice, îngrășăminte chimice, cereale, carne), prin ignorarea parametrilor elementari de eficiență, cauzând în fapt pierderi pentru economia națională. În același timp, limitarea importurilor de bunuri de consum și exporturile de benzină și produse alimentare au fost însoțite de introducerea unor restricții care au afectat grav nivelul de trai și starea de sănătate a populației, între acestea, raționalizarea consumului de alimente, de energie electrică și termică.

În scopul majorării resurselor necesare plății anticipate a datoriei externe, s-a inițiat derularea unor operațiuni speciale cu aport valutar, efectuate în general la limita sau cu ocolirea/depășirea cadrului legal și a reglementărilor comerțului internațional, precum și a regimurilor de embargo sau de sancțiuni internaționale (neutralizări de mărfuri și documente de transport, reexporturi, suprafacturări, exporturi de armament, „comisionarea" tranzitului cu mărfuri de contrabandă, „facilitățile" Portului Liber Sulina etc.) prin implicarea serviciilor secrete, respectiv a unor întreprinderi de comerț exterior specializate.[8]

În perioada 1982–1989, România a realizat excedente comerciale anuale cuprinse între 1,5 mld. dolari și 3,8 mld. dolari, care au însumat circa 18 mld. dolari pe ansamblul perioadei, acoperind plățile aferente serviciului datoriei externe. În ziua de 31 martie 1989, în cadrul ședinței CPEx al CC al PCR, Nicolae Ceaușescu a anunțat că ultima plată de 137 mil. dolari fusese efectuată în acea dimineață și că România își lichidase datoria externă, mai mult, rămânând creanțe de recuperat de 2,5 mld. dolari din țările în curs de dezvoltare (Țiu, 2015, p. 84).

[8] Spre exemplu, ICE Dunărea, înființată în 1982, a contribuit la plata datoriei externe cu circa 3,2 mld. dolari în perioada 1983–1987 (Țiu, 2015, p. 83).

Într-adevăr, România a reușit să-și lichideze datoria externă, caz singular în lume, dar costurile economice și sociale au fost uriașe, nemulțumirea populară atingând cote maxime la finele anului 1989, când, într-un context internațional complicat, s-a produs căderea regimului comunist.

25.3. CREȘTEREA ÎNDATORĂRII PUBLICE ÎN PERIOADA 1990–2016

CONSIDERAȚII METODOLOGICE ȘI IMPLICAȚII

Problematica gradului de îndatorare publică şi a efectelor asupra eforturilor de identificare a celor mai adecvate instrumente și modalități de stimulare a creșterii economice și de acoperire a necesităților de finanțare pe coordonatele impuse de exigențele dezvoltării durabile a devenit de o importanță crucială după anul 1990, inclusiv pentru România, într-o lume din ce în ce mai interconectată la nivel global, marcată de creșterea gradului de incertitudine, precum și a volatilității fluxurilor internaționale de capital.

Creșterea îndatorării publice, respectiv un nivel ridicat al acesteia, nu reprezintă o problemă în sine atât timp cât împrumuturile suverane sunt destinate finanțării unor proiecte de investiții ce susțin creșterea economică și asigură majorarea resurselor financiare ale statului respectiv, care să permită respectarea graficului de rambursare a datoriei.

Dacă însă împrumuturile externe și/sau interne sunt greșit sau discreționar orientate și nu se materializează într-o măsură suficientă în creșterea eficienței activităților productive și de servicii, respectiv a competitivității economiei, precum și în majorarea PIB, mai devreme sau mai târziu este afectată sustenabilitatea datoriei, apărând dificultăți în onorarea angajamentelor de plată, ceea ce, prin efecte adverse, se repercutează în mod negativ asupra creșterii economice și potențialului acesteia pe termen mediu și lung, având impact și asupra sectorului privat.

Un grad excesiv de îndatorare publică se manifestă prin dificultățile de onorare a serviciului anual al acesteia, încetinirea creșterii/relansării durabile a economiei, diminuarea capacității investiționale a țării, întreținerea cercului vicios plăți scadente-rostogolirea datoriei-costuri împrumuturi-risc suveran-creștere anemică, conducând la ignorarea suprafețelor ascunse ale datoriei (*hidden debt*) și încălcarea principiului echității intergenerționale, la creșterea gradului de impredictibilitate a mediului de afaceri asociată instabilității regimului fiscal (*overhang effects*), precum și la acutizarea fricțiunilor între diferitele componente ale datoriei (termen scurt *versus* termen lung; internă *versus* externă; publică *versus* privată).

În privința sustenabilității datoriei publice, în teoria și practica internațională s-a remarcat conturarea unui anumit consens asupra importanței corelației între acumularea, respectiv nivelul datoriei și creșterea economică (Pescatori *et al.*, 2014; IMF, 2013), condiția fundamentală, deși nu suficientă, fiind ca ponderea în PIB a acesteia să se înscrie pe o traiectorie descendentă pe termen lung (European Central Bank, 2011). Constrângerea bugetară asociată este respectarea regulii conform căreia datoria nou contractată să nu depășească soldul între cheltuielile bugetare curente (aferente bunurilor și serviciilor), inclusiv costul serviciului datoriei, și, respectiv, veniturile bugetare.

Efectele crizei globale din 2008–2009, mult mai intense și mai extinse în timp și spațiu comparativ cu cele ale marii depresiuni din anii '30, s-au repercutat asupra creșterii nivelului îndatorării publice nu numai din țările în curs de dezvoltare, dar și din statele avansate, ceea ce a afectat soliditatea financiară a acestora și a pus în pericol echilibrele macroeconomice și financiare din majoritatea statelor lumii.

Asupra zonei euro, în perioada 2009–2011 a planat amenințarea crizei datoriilor suverane, mai grav afectate fiind țările periferice (Spania, Portugalia, Italia, Cipru, Grecia, aceasta din urmă fiind salvată în 2010 doar printr-un pachet financiar de urgență din partea Comisiei Europene și FMI, însumând peste 150 mld. de euro).

În privința delimitării unui anumit prag care să poată fi asociat sustenabilității datoriei publice (ca pondere în PIB), în cadrul dezbaterilor internaționale din literatura economică persistă divergența de păreri.

În practică, inclusiv în perioada postcriză, s-a constatat că intrarea unor țări în incapacitate de plată (*default*) s-a produs la niveluri relativ scăzute ale datoriei suverane (reprezentând chiar sub 50% din PIB, respectiv cazul Argentinei în august 2014), iar în alte țări, în care ponderea în PIB a datoriei publice depășea 100% (în cazul unor state membre UE) sau chiar 200% (cazul Japoniei), aceasta nu influența semnificativ capacitatea de plăți externe[9].

În abordarea postcriză a sustenabilității datoriei publice, printre aspectele naționale specifice luate în considerare se numără cotația riscului suveran și a factorilor de ordin politic, economic și financiar care îl determină, istoricul

[9] La nivel global sunt de menționat demersurile Fondului Monetar Internațional privind stabilirea unui cadru unificat de limite (plafoane maxime) ale datoriei suverane (internă şi externă, publică şi public garantată) aplicabil pentru toate țările, în scopul clasificării statelor în funcție de riscul de *default*. Analiza complexă a sustenabilității datoriei (*DSA – Debt Sustainability Analysis*) este adaptată la condițiile specifice fiecărei țări sau grup de țări, în funcție de nivelul lor de dezvoltare (avansate sau emergente), precum și de gradul de exigență sau profunzime a investigației (mai înalt sau mai scăzut). În acest scop, se utilizează un set de indicatori însoțiți de standarde (praguri) de alertă indicative, ce reflectă profilul și povara datoriei publice, la care, prin revizuirea postcriză a metodologiilor de analiză, se adaugă unii parametri ce reflectă soliditatea cadrului fiscal, precum și sănătatea, respectiv performanțele sistemului bancar (World Bank-IMF, 2009; IMF, 2011; European Central Bank, 2012; IMF, 2013; European Commission, 2014).

respectării scadențelor de plată în rambursarea datoriei, structura pe factori și maturități a portofoliului datoriei, evoluția necesarului brut de finanțare, randamentul titlurilor de stat și costurile finanțării deficitelor pe pieţele internaționale de capital, vulnerabilitatea la șocurile externe, capacitatea de generare a surplusurilor bugetare primare, perspectivele creșterii economice și ale nivelului fiscalității, raportul credite/depozite, ponderea creditelor neperformante[10].

Lecția majoră desprinsă din evoluțiile și experiențele de pe plan internațional, inclusiv ca urmare a impactului crizei globale, din punctul de vedere al evaluării cu instrumente adecvate a stabilității financiare, este aceea că fiecare stat trebuie să își asigure propriul cadru al sustenabilității datoriei publice, fundamentat pe majorarea capacității de absorbție a șocurilor externe, identificarea vulnerabilităților și crearea unor mecanisme pentru corectarea la timp a acestora, monitorizarea permanentă a riscului sistemic[11].

Pentru România, noua abordare a sustenabilității datoriei publice prezintă o importanță aparte, având în vedere gradul înalt de îndatorare la care s-a ajuns după 27 de ani de tranziție, așa cum se va arăta în continuare, făcând necesară adaptarea metodologiilor de evaluare și a instrumentarului analitic la cazul concret al țării noastre, în scopul corelării necesităților de finanțare cu fluxurile financiare și de plăți asociate funcționalității economiei reale, precum și al evaluării corecte a impactului supraîndatorării asupra procesului creșterii economice și eficienței acesteia, al introducerii unui sistem coerent de standarde și praguri de avertizare specifice țării noastre, precum și al unor mecanisme de monitorizare a performanțelor managementului datoriei.

CREȘTEREA ACCELERATĂ A DATORIEI PUBLICE ÎN PERIOADA POSTCRIZĂ

În cazul particular al României, se impune precizarea că, la începutul tranziției spre economia de piață, țara se găsea într-o situație de echilibru financiar, datoria publică, în totalitate externă în perioada comunistă, fiind lichidată în martie 1989, în condițiile expuse anterior. Mai mult, la data de 31.12.1989, creanțele

[10] Criza financiară globală a pus în mod dramatic în evidență, pe lângă efectele asupra economiei reale și de contagiune rapidă pe toate pieţele, transmise în special pe canalele bancare și comerciale, că sustenabilitatea datoriei este determinată în mod hotărâtor de situația particulară a fiecărei țări, precum și de factorii specifici de influență (Pradhan, 2009; Reinhart și Rogoff, 2010; Stiglitz și Heymann, 2010; Cecchetti *et al.,* 2011; Belhocine și Dell'Erba, 2011; Darvas și Huttl, 2014).

[11] Pornind de la efectele crizei globale care au demonstrat că o situație de insolvență sau incapacitate de plată a unui stat poate reprezenta o amenințare la adresa securității internaționale, dar și a dezvoltării durabile, în septembrie 2014, la nivelul ONU, a fost luată inițiativa stabilirii unui cadru multilateral de restructurare a datoriilor suverane, până în prezent reușindu-se doar punerea de acord asupra unui număr de nouă principii de bază, negocierile interguvernamentale continuând sub coordonarea UNCTAD (United Nations, 2014).

României provenind din operațiuni de export, cooperare economică internațională și alte acțiuni externe se ridicau la circa 2,5 mld. USD și 1,4 mld. ruble transferabile, de la debitori externi, în special din țări din lumea a treia[12].

Situația financiară de excepție a României, negrevată de datorii, caz unic la nivelul țărilor din sudul și estul Europei care au pășit în anii '90 pe calea reformelor, s-ar fi putut constitui într-un atu al accelerării tranziției de la economia de comandă supercentralizată la economia de piață.

Pe fondul lipsei unei viziuni clare a autorităților guvernamentale și monetare, transformările structurale asociate procesului tranziției și aderării la Uniunea Europeană au fost însoțite de o serie de costuri sociale și economice adverse, între care creșterea accelerată a gradului de îndatorare publică atât externă, cât și internă, cu deosebire în perioada postcriză (Georgescu, 2013).

Conform datelor Eurostat, în România, ponderea datoriei publice în PIB a crescut de la o cifră nesemnificativă în 1990 (sub 1%) la 6,6% în 1995, la 22,4% în anul 2000, înregistrându-se apoi o diminuare la 12,7% în 2007, urmată de o nouă majorare a acestei ponderi în perioada postcriză, respectiv la circa 30% în 2010 și la aproape 40% în 2014, după care a scăzut la 38% în 2015 și 37,6% în 2016. Creșterea de circa 6 ori a ponderii datoriei publice în PIB în ultimele două decenii, chiar relevată de cifre relative, este cea mai semnificativă dintre toate țările UE 28[13].

Ca precizare de ordin metodologic menționăm că, spre deosebire de metodologia EUROSTAT, conform căreia sunt prezentate datele din Tabelul 25.7, datoria publică evidențiată de Ministerul Finanţelor Publice din România, în concordanță cu legislația națională, cuprinde datoria publică guvernamentală (circa 95% din totalul datoriei publice), precum și datoria publică locală, inclusiv garanţiile de stat acordate pentru realizarea unor proiecte de interes național.

---

[12] Conform datelor MFP, la data de 30 iunie 2016, din creanţele României provenite din operaţiunile de export, cooperare economică internaţională şi alte acţiuni externe, derulate înainte de 31 decembrie 1989 pe relaţia devize convertibile, mai erau de recuperat creanțe în valoare de 869 mil. dolari SUA; pe relația ruble transferabile, autoritățile din Cuba, ţară care deține 100% din cele 1,4 mld. ruble transferabile creanţe ale României pe această relație, refuză în mod constant și categoric începerea negocierilor pentru convenirea unor modalități de rambursare a obligaţiilor sale valutare (*Raport privind creanțele României la 30 iunie 2016*, MFP, 2017).

[13] Un indicator complementar al gradului de îndatorare publică şi al poziției financiare a statelor, urmărit din ce în ce mai atent la nivelul instituțiilor internaționale, inclusiv al UE, este cel referitor la datoriile contingente (*contingent liabilities*), care reprezintă obligații potențiale de plată angajate de stat (garanții), corporații publice, parteneriate publice-private, prezentate uneori ca reprezentând datoriile ascunse (*hidden debt*). Datoriile contingente reprezintă o pondere semnificativă în PIB, în cazul unor țări ca Germania sau Olanda aceasta depășind 100%, ceea ce relevă o imagine mai exactă a gradului lor de îndatorare publică. În cazul României, această pondere este estimată de Eurostat la 10,5% din PIB pentru anul 2015, care, adăugată la cifra datoriei publice în PIB (38%, conform metodologiei Eurostat), ar indica un grad real de îndatorare publică a țării noastre de aproape 50% din PIB (*Contingent liabilities in the EU Member States*, Eurostat News Release, 30.01.2017.)

Tabelul 25.7

Evoluția datoriei publice în unele țări membre UE, în perioada 1995–2016 (% în PIB)

Anii/Țara	1995	2000	2007	2010	2011	2012	2014	2015	2016
UE 28 din care:	...	60,6	57,8	78,4	81,0	83,8	86,7	84,9	83,5
Germania	54,8	58,9	63,6	81,0	78,4	79,7	74,9	71,2	68,3
Franța	55,8	58,7	64,4	81,7	85,2	89,6	94,9	95,6	96,0
Italia	116,9	105,1	99,7	115,3	116,4	123,2	131,8	132,1	132,6
Spania	61,7	58,0	35,5	60,1	69,5	85,7	100,4	99,8	99,4
Portugalia	58,3	50,3	68,4	96,2	111,4	126,2	130,6	129,0	130,4
Irlanda	78,5	36,1	23,9	86,8	109,3	120,2	105,3	78,7	75,4
Grecia	98,9	104,4	103,1	146,2	172,0	159,6	179,7	177,4	179,0
Cipru	47,9	55,1	53,9	56,3	65,8	79,3	107,1	107,5	107,8
Bulgaria	...	71,2	16,2	15,5	15,3	17,6	27,0	26,0	29,5
Rep. Cehă	13,6	17,0	27,8	38,2	39,9	44,7	42,2	40,3	37,2
Polonia	47,6	36,5	44,2	53,3	54,4	54,0	50,2	51,1	54,4
Slovacia	21,7	49,6	29,9	40,8	43,3	51,9	53,6	52,5	51,9
Ungaria	84,5	55,1	65,6	80,6	80,8	78,3	75,7	74,7	74,1
România	**6,6**	**22,4**	**12,7**	**29,9**	**34,2**	**37,3**	**39,4**	**38,0**	**37,6**

Sursa: EUROSTAT.

Astfel, la nivelul anului 2016, conform acestei metodologii, datoria publică a României a reprezentat 44,6% din PIB, respectiv cu 7 puncte procentuale peste cifra EUROSTAT (37,6%).

În perioada 2000–2015, în termeni nominali, după cum rezultă din datele prezentate în Tabelul 25.8, datoria publică a României crescut de aproape 14 ori (la valoarea în lei), respectiv de peste 9 ori (la valoarea în euro), cu precizarea că, exprimată pe locuitor, dinamica a fost și mai accentuată.

Tabelul 25.8

Evoluția datoriei publice a României, totale și pe locuitor, în perioada 2000–2016

Anii	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Total											
mld. lei	25,3	82,3	109,8	147,3	194,5	223,2	240,8	267,1	295,7	315,9	339,5
mld. euro	8,1	22,8	27,3	34,8	45,5	51,7	54,3	59,6	66,0	69,8	74,8
Per capita											
lei	1.115	3.900	5.330	7.220	9.581	11.049	11.980	13.490	15.010	16.200	17.410
euro	368	1.080	1.335	1.705	2.236	2.559	2.715	3.010	3.350	3.582	3.835

Sursa: Calculat pe baza datelor MFP, INS, CNP.

Analiza evoluției structurii portofoliului datoriei publice guvernamentale a României în ultimii 17 ani, precum și a riscurilor asociate relevă mutații importante, astfel[14]:

[14] Pe baza datelor MFP, *Structura datoriei publice la 31 decembrie 2016.*

– după creditori, s-a înregistrat o tendință de creștere a datoriei publice deținute de bănci private și investitori privați (de la circa 55% în anul 2000 la circa 83% în 2016, din care circa 48% deținută de creditori nerezidenți), cu precizarea că principalul creditor, sectorul bancar, este dominat de băncile cu capital străin;

– după instrument, s-a constatat o majorare a ponderii instrumentelor negociabile, respectiv titluri de stat (de la circa 1/3 în anul 2000 la circa 3/4 în anul 2016), cu randamente ce depind de schimbările fluxurilor de capital pe piețele internaționale, caracterizate de un grad ridicat de volatilitate;

– după denominare, s-a înregistrat o creștere a ponderii datoriei publice în valută, respectiv de la 48% în anul 2007 la 55% în anul 2010, menținându-se în jurul acestei cifre până în anul 2016, când s-a înregistrat o scădere a acestei ponderi la 52,6%, expunerea datoriei publice la riscul valutar și al cursului de schimb rămânând la un nivel ridicat în întreaga perioadă (IMF, 2017);

– după scadențe, ca urmare a creșterii emisiunilor de obligațiuni pe piața internă și externă cu maturități de 7–15 ani, s-a înregistrat o majorare a ponderii datoriei publice pe termenele mediu și lung (la circa 84% la finele anului 2016), reducându-se riscul de refinanțare, dar împingând rambursarea împrumuturilor către orizonturi mai îndepărtate, ceea ce conduce și la majorarea costurilor totale asociate acestora;

– după rata dobânzii, s-a constatat o creştere semnificativă a ponderii împrumuturilor suverane cu rată fixă (de la 32% în anul 2000 la circa 75% în anul 2016), avantajele nefiind însă semnificative dacă se are în vedere nivelul de 3,8% al ratei medii a dobânzii aferente stocului existent al datoriei publice la finele anului 2016 (IMF, 2017).

În ansamblu, rezultă că, în România, dezechilibrele financiare generate de acumularea deficitelor comerciale și de cont curent în perioada preaderării, precum și deficitele fiscale din primii ani postaderare (reprezentând peste 5% din PIB în perioada 2008–2011 și atingând un vârf de 9,1% în 2009) pe seama unor politici bugetare expansioniste au fost acoperite într-o proporție semnificativă din împrumuturi suverane. În perioada 2012–2016, datoria publică a continuat să crească sub presiunea finanțării deficitelor fiscale, a necesităților de consolidare a rezervei financiare în valută la dispoziția Trezoreriei, precum și a serviciului aferent rambursării datoriei, respectiv prin refinanțarea (rostogolirea) acesteia.

Evoluția datoriei publice a fost influențată de o manieră semnificativă de efectele crizei globale, în scopul evitării unui dezechilibru major al balanței de plăți externe, România fiind nevoită să apeleze la un pachet de asistenţă financiară acordat de FMI şi UE, conform acordului din 2009, în sumă de 20 mld. euro, ceea ce a condus la o creştere a componentei externe a datoriei.

Astfel, după cum rezultă din datele prezentate în Tabelul 25.9, datoria publică externă s-a majorat de la 10,7 mld. euro în 2008 la 19,1 mld. euro în 2009, 27 mld. euro în 2010, ajungând la un vârf de peste 35 mld. euro în 2014, după care evoluția acesteia s-a înscris pe o traiectorie ușor descendentă, stabilizându-se la nivelul de 33 mld. euro în 2015 și 2016. Serviciul anual aferent datoriei publice

externe a atins vârful de sarcină în anii 2013 și 2014, respectiv câte 10 mld. euro, în special pe seama scadențelor de rambursare a împrumutului de la FMI.

Tabelul 25.9

Evoluția datoriei publice externe pe termen lung a României și a serviciului aferent în perioada 2000–2016 (mld. euro)

Anul	2000*	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Datoria publică externă pe termen lung**	6,9	10,2	10,7	19,1	26,9	31,3	33,8	34,3	35,4	32,9	32,9
Serviciul datoriei publice externe***	1,3	2,0	2,5	1,8	2,4	2,8	5,4	10,0	9,7	8,3	5,8

* Cifrele referitoare la anul 2000 sunt exprimate în mld. dolari.
** Include datoria publică directă, datoria public garantată și împrumuturile de la FMI (Ministerul Finanțelor Publice și Autoritatea Monetară, inclusiv alocările de DST de la FMI).
*** Include serviciul aferent datoriei publice externe pe termen lung, în conținutul din explicația precedentă.

Sursa: Pe baza datelor BNR, *Baza de date interactivă* și a Comunicatelor de presă anuale privind balanța de plăți și datoria externă.

Rambursarea aproape integrală a împrumutului de la FMI nu s-a reflectat însă în mod corespunzător în dimensiunea soldului datoriei publice externe, ceea ce semnifică faptul că respectarea angajamentelor conform scadențelor de plată convenite s-a făcut, în cea mai mare parte, apelând la alte împrumuturi suverane externe (refinanțarea datoriei), prin lansarea pe piețele internaționale de capital a noi emisiuni de titluri de stat în valută (Zaman și Georgescu, 2014).

În privința serviciului anual al datoriei publice guvernamentale (exclusiv cel aferent datoriei autorității monetare), după cum se observă din datele prezentate în Tabelul 25.10, acesta s-a majorat în termeni nominali de la 46 mld. lei în 2010, atingând un vârf al obligațiilor de plată în perioada 2011–2013, cu cifre cuprinse între 60–66 mld. lei (reprezentând peste 10% din PIB), după care s-a înregistrat o ușoară scădere. În anul 2016, serviciul datoriei publice guvernamentale a depășit din nou pragul de 60 mld. lei, ponderea sa în PIB situându-se la nivelul de 8%.

Se constată că, în întreaga perioadă de analiză, ponderea dobânzilor și comisioanelor în totalul serviciului datoriei a fost de circa 20%. Pe ansamblul perioadei, plățile de dobânzi și comisioane aferente datoriei publice guvernamentale au însumat în termeni nominali 65,2 mld. lei, care, transformate la un curs mediu de 4,4 lei/euro, reprezintă circa 15 mld. euro.

Din punctul de vedere al sustenabilității datoriei publice a României, comparativ cu standardele FMI și UE, se mențin o serie de vulnerabilități legate în special de ponderea ridicată a datoriei denominate în valută, de dependența de comportamentul volatil al investitorilor privați, care ar putea vinde activele financiare românești, de deficiențele în accelerarea absorbției fondurilor europene, de dezechilibrul expunerii portofoliului către băncile cu capital străin.

Tabelul 25.10

Evoluția serviciului anual al datoriei publice guvernamentale și a ponderii acestuia în PIB în perioada 2010–2016

Anul	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Serviciul datoriei publice guvernamentale (mld. lei) din care:	46,0	59,6	64,3	66,1	57,5	58,9	60,7
– rate de capital	39,0	51,1	53,7	55,8	47,9	49,7	50,7
– dobânzi și comisioane	7,0	8,5	10,6	10,3	9,6	9,2	10,0
Ponderea în PIB a serviciului datoriei publice guvernamentale (%)	8,6	10,2	10,8	10,4	8,6	8,3	8,0

Sursa: Calculat pe baza datelor MFP, CNP.

Menținerea sustenabilității datoriei publice a României depinde de schimbări în managementul acesteia, în sensul adoptării unei viziuni bugetare pe termen lung și foarte lung, al decuplării de ciclurile electorale, al evaluării corecte a capacității de plăți pe diferite orizonturi de timp, al urmăririi unui sistem coerent de standarde și praguri de avertizare specifice țării noastre, mai drastice decât cele prevăzute de instituțiile financiare internaționale, inclusiv prin impunerea de plafoane anuale ale împrumuturilor suverane și fundamentarea necesității acestora, cu specificarea transparentă a destinațiilor[15].

Ca urmare a aderării României la Pactul fiscal european, primii pași în aceste direcții s-au întreprins deja, în Programul de convergenţă 2017–2020 (Guvernul României, 2017) fiind introduse reguli conforme noilor standarde de guvernare economică la nivelul UE, obiectivele strategiei de administrare a datoriei publice guvernamentale vizând asigurarea necesarului de finanţare a administraţiei publice centrale şi a obligaţiilor de plată, pe fondul minimizării costurilor pe termen mediu şi lung, limitarea riscurilor financiare asociate portofoliului datoriei publice guvernamentale, precum şi dezvoltarea pieţei interne a titlurilor de stat care să permită menținerea ponderii datoriei publice (conform metodologiei UE) sub 40% din PIB.

BIBLIOGRAFIE

1. Axenciuc Victor (1999), *Introducere în istoria economică a României,* Partea I, *Epoca modernă*, Editura Fundației România de Mâine, București.
2. Axenciuc Victor (2000), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859–1947*, vol. III, *Monedă-credit-comerț-finanțe publice*, Editura Academiei, Bucureşti.

[15] Menționăm că, pe plan internațional, unele state au introdus limitări constituționale/ legislative privind datoria publică, astfel: în Polonia (prin Constituție, prag de 60% din PIB, niveluri de alertă la 55% și 50%); în SUA și Danemarca (plafon valoric anual/general); în Germania și Austria (deficit structural stabilit la 0,35% din PIB); în Suedia și Canada (autorizarea de către Parlament anual sau după caz); în Elveția (starea ciclului de afaceri).

3. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României 1862–2000*, vol. I, Editura Economică, Bucureşti.
4. Axenciuc Victor, Georgescu George (2017), *Gross Domestic Product – National Income of Romania, 1862–2010. Secular statistical series and methodological foundations*, Romanian Academy Publishing House, Bucharest.
5. Banu Angela (2012), *Datoria publică a României, 1864–1949*, Editura Oscar Print, București.
6. Belhocine Nazim, Dell'Erba Salvatore (2013), *The Impact of Debt Sustainability and the Level of Debt on Emerging Markets Spreads*, IMF Working Paper 13/93, May.
7. Cecchetti Stephen G., Mohanty Madhusudan, Zampolli Fabrizio (2011), *The real effects of debt*, Symposium *Achieving Maximum Long-Run Growth*, Jackson Hole, Wyoming (USA), 25–27 August.
8. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (1996, 2000), *Istoria economică a României*, vol. I și II, Editura Economică, Bucureşti.
9. Darvas Zsolt, Huttl Pia (2014), *The Long Haul: Debt Sustainability Analysis*, Bruegel Working Papers, June.
10. Dobrovici Gheorghe M. (1935), *Istoricul dezvoltării economice şi financiare a României şi împrumuturile contractate, 1823–1933*, Tipografia Universul, Bucureşti.
11. Dobrovici Gheorghe M. (1943), *Evoluţia economică şi financiară a României în perioada 1934–1943*, Editura Bucovina I.O. Torouţiu, Bucureşti.
12. European Central Bank (2012), *Analysing Government Debt Sustainability in the Euro Area*, ECB Monthly Bulletin, April.
13. European Commission (2014), *Assessing Public Debt Sustainability in EU Member States*, Occasional Papers, No. 200, September.
14. EUROSTAT (2017), *Contingent liabilities in the EU Member States*, EUROSTAT News Release, 30.01.2017.
15. Georgescu George (2013), *Public debt, sovereign risk and sustainable development of Romania*, Elsevier Procedia Economics and Finance, Vol. 8, p. 353–361.
16. Gigea Petre (2004), *Un ministru de finanțe își amintește*, vol. I și II, Editura Scrisul Românesc, Craiova.
17. Gusti Dimitrie (coord.) (1944), *Enciclopedia României*, vol. IV, Imprimeria Naţională, Bucureşti.
18. Guvernul României (2017), *Programul de convergență 2017–2020*, București, aprilie, p. 32.
19. International Monetary Fund (2011), *Joint Bank-Fund Debt Sustainability Analysis under the Debt Sustainability Framework for Low-Income Countries*, IMF, Washington, June.
20. International Monetary Fund (2013), *Review of the Policy on Debt Limits in Fund-Supported Programs*, Washington, March.
21. International Monetary Fund (2017), *Romania: 2017. Article IV. Consultation press Realis,* Staff Report, Country Report, No. 17/133, Washington, May.
22. Kaser Michael C., Radice Eduard A. (1985), *The Economic History of Eastern Europe, 1919–1975*, Vol. I, Oxford.
23. Lewis Cleona (1945), *Debtor and Creditor Countries, 1938–1944*, Washington DC.
24. Maddison Angus (2012), *The World Economy: Historical Statistics*, Development Center of the OECD, Paris.
25. Maievschi Mihail (1957), *Contribuții la istoria finanțelor publice ale României, 1914–1944*, Editura Științifică, București.
26. Ministerul Finanțelor Publice (2016), *Raport privind creanțele României la 30 iunie 2016.*
27. Ministerul Finanțelor Publice (2017), *Structura datoriei publice la 31 decembrie 2016*, martie.
28. Pescatori Andrea, Sandri Damiano, Simon John (2014), *Debt and Growth: Is There a Magic Threshold?*, IMF Working Paper, No. 14/34, IMF, Washington, February.
29. Pradhan Hemant Kumar (2009), *Effective external debt management for a sustainable economic development*, UN ESCAP, UNDP, December.
30. Reinhart Carmen M., Rogoff Kenneth S. (2010), *From Financial Crash to Debt Crisis,* NBER Working Paper, No. 15795, March.

31. SEEMHN, Bank of Greece, Bulgarian National Bank, National Bank of Romania, Österreichische Nationalbank (2014), *South-Eastern European Monetary and Economic Statistics from the Nineteenth Century to World War II*, Athens, Sofia, Bucharest, Vienna.
32. Stiglitz Joseph E., Heymann Daniel (2014), *Life after Debt. The Origins and Resolutions of Debt Crisis*, IEA Conference, Palgrave MacMillan.
33. Stoenescu George Virgil (coord.) (2014), *Romania: from 1880 to 1947*, în *South-Eastern European Monetary and Economic Statitistics from the Nineteenth Century to World War II*, published by NBR, București.
34. Țiu Ilarion (2015), *Negocierile și derularea acordurilor de împrumut cu Fondul Monetar Internațional și Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare în perioada 1965–1989*, București (Lucrare postdoctorală în cadrul Proiectului POSDRU/159/1.5/S/140106).
35. United Nations (2014), *Resolution on sovereign debt restructuring*, The Sixty-eighth General Assembly Plenary, 107th Meeting (PM), Resolution 68/304, 9 September.
36. Văcărel Iulian, Bistriceanu Gheorghe D., Bercea Florian, Anghelache Gabriela, Moșteanu Tatiana, Bodnar Maria, Georgescu Florin (2007), *Finanțe publice*, Editura Didactică și Pedagogică, București, Ediția VI.
37. World Bank – IMF (2009), *Developing a medium-term debt management strategy (MTDS): the analytical tool*, Washington, May.
38. Zaman Gheorghe, Georgescu George (2011), *Sovereign Risk and Debt Sustainability – Warning Levels for Romania*, în *Non-Linear Modelling in Economics. Beyond Standard Economics*, Expert Publishing House, Bucharest.
39. Zaman Gheorghe, Georgescu George (2014), *Romania's external debt threats*, Working Papers of Institute for Economic Forecasting, No. 141215, December.

26. REFORME ADMINISTRATIV-TERITORIALE

DANIELA ANTONESCU, ZIZI GOSCHIN

Reformele privind organizarea teritoriului național în decursul celor 100 de ani de la Marea Unire s-au aflat sub incidența voinței politice și a tradițiilor istorice. Elementul comun al tuturor acestor reforme l-a constitut *județul* și, uneori, intenția de a crea regiuni de dimensiuni mai mari, în care să poată fi aplicate strategii de dezvoltare și politici economice și sociale.

26.1. EVOLUȚIA ORGANIZĂRII ADMINISTRATIV-TERITORIALE ÎN PERIOADA 1918–1947

Ca urmare a condițiilor istorice în care au evoluat, vechile provincii românești au prezentat modele diferite în ceea ce privește instituțiile, mecanismele și modelele de organizare administrativ-teritorială. În ianuarie 1862, se înfăptuiește unitatea constituțională și administrativă prin unirea Moldovei cu Țara Românească, adoptându-se oficial numele de România și formându-se statul român modern (Matei, 2001), cu capitala la București.

Înființarea statului unitar român la 1 Decembrie 1918 a impus eforturi considerabile de unificare a sistemelor legislative și administrative existente în toate provinciile românești. Astfel, pe fundalul unor dezbateri politico-doctrinare privind noua formă de administrare a teritoriului României, sunt propuse o serie de proiecte legislative, unele promovând descentralizarea excesivă, altele de natură federativă sau propunând o centralizare acceptabilă (Dumitru, 2012).

Unificarea sistemelor teritorial-administrative a fost dificilă din cauza diferențelor majore între provinciile românești în ceea ce privește legislația, suprafața, populația (județele din Bucovina erau mai mici decât cele din restul teritoriului, dar și în cadrul Vechiului Regat erau astfel de diferențe), accesibilitatea etc. (Săgeată, 2004).

În anul 1918, pe teritoriul României erau 74 de județe, cele mai multe fiind în Vechiul Regat (34 de județe), urmat de Transilvania (22 de județe), Bucovina și Basarabia (fiecare cu câte nouă județe) (Harta 26.1).

Harta 26.1. Județele României în perioada 1919–1925.

Prima Constituție a României Întregite din anul 1923[1] (construită în mare parte pe Constituția din 1866) reglementează *organizarea statului național unitar și indivizibil* și a instituțiilor acestuia. În ceea ce privește structura administrativ-teritorială, România se împarte în județe și județele în comune (Art. 4). Acest lucru este preluat în *Legea nr. 95 pentru unificarea administrativă din 14 iunie 1925,* propusă de guvernul Ion I.C. Brătianu, care stabilește județul și comuna drept structuri administrativ-teritoriale de bază, ambele având personalitate juridică. Județele trebuiau să dețină minimum 300.000–400.000 de locuitori, având posibilitatea de a se asocia între ele și fiind administrate de un consiliul de conducere format din delegaţi ai populației județului.

Legea pentru unificare administrativă din 1925 a fost considerată mai degrabă o lege de centralizare administrativă, idee ce a rezultat din modul în care erau îndeplinite atribuţiile organelor administraţiei locale în raport cu cele ale reprezentantului guvernului. Deşi această lege a oferit județelor posibilitatea de a se asocia și de a fi conduse de un consiliu de conducere ales de delegaţi, celelalte aspecte adoptate au fost în sensul centralizării administrative.

O altă lege importantă a fost *Legea administrațiunii locale nr. 167 din 1929,* care menține împărţirea administrativă a teritoriului României pe judeţe subdivizate în plăşi şi comune împărțite pe sectoare[2]. Satele şi comunele dintr-un

[1] Constituția a fost promulgată de regele Ferdinand I la 28 martie 1923.

[2] La recensământul din 1930, populația României era de 18,052 mil. de locuitori (81,8% în rural). Cea mai urbanizată regiune era Muntenia (27,1%), la polul opus fiind Basarabia (12,9%). Structura etnică era: 71,9% români, 7,2% maghiari, 4,1% germani, 4% evrei, 3,2% ucraineni. Structura teritorială era formată din: nouă provincii, 71 de județe, 322 de plăşi, 172 de oraşe şi 15.201

judeţ erau repartizate între plăşi printr-o ordonanţă a Ministerului de Interne. Judeţele, comunele şi sectoarele comunale aveau personalitate juridică, iar comunele urbane și rurale cu peste 50.000 de locuitori erau declarate municipii (comunele urbane erau asimilate oraşelor). Potrivit legii, judeţele se puteau grupa, pe termen limitat, pentru executarea sau întreţinerea lucrărilor sau a instituţiilor economice, culturale sau de lucrări publice. Asociaţia generală a judeţelor avea personalitate juridică şi atribuţii de administrare proprie. De asemenea, legea stabilește înființarea a șapte *directorate ministeriale*, considerate centre ale administraţiei locale şi inspecţiei (Bucureşti, Cernăuţi, Chişinău, Cluj, Craiova, Iaşi şi Timişoara). Hotarele unităţilor administrative menţionate mai sus coincideau mai mult sau mai puţin cu hotarele provinciilor istorice (deşi nu s-au prevăzut unităţi pentru Crişana, Maramureş, Dobrogea şi Sudul Dobrogei). În lege nu sunt stabilite clar atribuţiile delegate de către ministere unităţilor lor deconcentrate local, iar consecinţa aplicării legii a dus la un mecanism mai complex şi mai costisitor decât cel anterior. În acelaşi timp, politicienii nu știau clar care erau diferenţele între regionalizarea administrativă şi cea politică. Legea a rămas în vigoare numai 14 luni, neavând rezultatele aşteptate, după care, în 1931, aceste directorate au fost dizolvate.

În anul 1931, o nouă lege dizolvă *direcţiile locale ministeriale* și înființează Inspectoratele Generale pentru Control şi Direcţie, sub responsabilitatea Ministerului de Interne. Alte modificări ale Legii din 1929 au condus la o confuzie considerabilă în administrarea serviciilor publice locale (legile de modificare au fost aprobate în 1931, 1932, 1933, 1934).

În anul 1936, noua *Lege administrativă (27 martie)* menține structura anterioară formată din judeţe și comune, ambele având personalitate juridică. Revine *plasa* ca subdiviziune administrativă a judeţului, fiind formată din comune conduse de pretori, numiți prin decizia Ministerului de Interne. Comunele erau conduse de un consiliu comunal și de primar, respectiv viceprimar. Prefectul județului era numit şi revocat prin decret regal, în urma propunerii Ministrului de Interne (acesta numește

sate. Între numărul populației și mărimea provinciilor sau a orașelor nu era o relație directă. În Banat, populaţia era de 941.521 de locuitori în șapte oraşe şi 588 de sate, în timp ce în Dobrogea, populaţia era de 811.322 de locuitori în 18 oraşe şi 725 de sate. De asemenea, numărul plăşilor nu depindea de populaţie sau suprafaţa provinciilor. În regiunile muntoase, populaţia este fragmentată, din cauza terenului. Există o deosebire netă între aşezările din Vechiul Regat şi acelea din alte provincii. Media pe judeţ era de 254.266 de locuitori. Cele mai mari judeţe ca număr de populaţie erau în Crişana (347.561 de locuitori/judeţ), în timp ce în Moldova erau sub 200.000 de locuitori. Provinciile de pe malul stâng al Dunării (în afară de Moldova) erau foarte populate. În Basarabia, sunt plăşi întinse şi fără căi de comunicaţii (67.386 de locuitori/plasă), iar în Transilvania, plăşile sunt în medie de 31.788 de locuitori. În Vechiul Regat şi în Basarabia, plăşile erau foarte populate. Cele mai populate oraşe erau în Muntenia (apropierea de capitală), iar media cea mai mare o regăsim în Crişana-Maramureş, deoarece aici târgurile sunt considerate comune rurale şi regăsim frecvent localităţi cu 10.000 de locuitori (centre comerciale şi industriale relativ importante, dar care au rămas totuşi comune rurale). În Oltenia, dar mai ales în Dobrogea, târguşoarele care au un număr redus de populaţie (şi care seamănă cu satele) au o administraţie de comună urbană. Explicaţia nu are caracter economic, cultural sau social, ci politic. Există deosebiri importante între satele din Vechiul Regat şi celelalte: cele din Vechiul Regat sunt de aproximativ 700 de locuitori, iar în celelalte provincii, de 1.400 de locuitori.

toţi funcţionarii din judeţ). Această lege păstrează structura stabilită în anul 1929, adoptând o abordare de tip centralist. Autorii legii, în expunerea de motive pentru dezbaterea ei în Parlament, declară că legea nu se referă la descentralizare, deoarece administraţia locală nu a dat dovadă încă de competenţă administrativă şi nici de capacitate financiară.

În anul 1938, noua Constituţie propune o nouă formă de organizare teritorială a statului român, permițând legislativului să decidă asupra administraţiei teritoriale și oferind posibilitatea unei noi reforme. Astfel, *Legea administrativă din 14 august 1938* conduce la o centralizare administrativă specifică perioadelor de criză, arătând că administraţia publică locală se exercită prin ținut, județ, plăși și comune. Legea administrativă reintroduce instituţia regiunii, denumită „ţinut", reprezentând „circumscripţia administrativ-teritorială cu personalitate juridică" şi având o misiune dublă: supervizarea activităţilor autorităţilor din regiune, reprezentarea şi apărarea intereselor locale prin descentralizare. Ţinutul[3] a fost, în acelaşi timp, o unitate deconcentrată şi descentralizată. În aceste ținuturi, serviciile publice erau supervizate de către un rezident regal care avea mandat de șase ani și era și reprezentantul Guvernului, dar şi administratorul ţinutului. Consiliul ţinutului era format din persoane alese, dar și din membri numiţi ai Guvernului, având putere de decizie şi funcții consultative.

Județul nu are personalitate juridică și devine o circumscripţie administrativă şi de control, condusă de prefect numit prin decret regal, care raporta rezidentului regal situații privind starea economică, financiară, culturală şi administrativă a judeţului, dar și asupra efectelor măsurilor Guvernului. Rezidentul regal putea suspenda sau revoca deciziile prefectului atunci când considera că nu s-a respectat legea.

Plasa devine o subdiviziune administrativă şi de control fără personalitate juridică, formată din mai multe comune și condusă de un pretor numit prin decizie ministerială, care este reprezentantul Guvernului, dar şi şeful poliţiei. Modificările teritoriale ale circumscripţiei plăşilor se făceau prin decizia rezidentului regal, pe baza raportului prefectului. Odată cu legea din august 1938 se încheie și ciclul reformelor administrativ-teritoriale din perioada interbelică.

În anul 1940, în urma Tratatului între România și Bulgaria semnat la Craiova la 7 septembrie 1940, România pierde județele Durostor și Caliacra. De asemenea, în urma celei de-a doua note ultimative sovietice din 27 iunie 1940, România pierde 11 județe din Basarabia și Bucovina de Nord în favoarea Uniunii Sovietice (URSS). Cele 13 județe au o suprafață totală de 58.488 kmp, 32 de orașe și 2.422 de sate (Săgeată, 2004).

[3] Cele zece ținuturi înființate erau: Olt, cu reşedinţa în Craiova, Bucegi (Bucureşti), Ţinutul Mării (Constanţa), Dunărea de Jos (Galaţi), Prut (Iaşi), Mureş (Alba-Iulia), Someş (Cluj), Timiş (Timişoara), Nistru (Chişinău), Suceava (Cernăuţi).

26.2. ORGANIZAREA ADMINISTRATIV-TERITORIALĂ ÎN CURSUL ECONOMIEI DE COMANDĂ (1948–1989)

Perioada 1948–1967. Noua Constituție din anul 1948 stabilește ca România să se numească Republica Populară Română, stat unitar, independent și suveran, iar teritoriul să fie împărțit din punct de vedere administrativ în comune, plăși, județe și regiuni (*art. 75*). Organele locale ale puterii de stat sunt consiliile populare locale, organe reprezentative, alese pe patru ani prin vot universal, direct, egal și secret. Aceste consilii se pot înființa și pe ramuri de activitate, fiind subordonate în activitatea lor consiliilor populare și comitetelor executive pe lângă care funcționează.

În anul 1950, se promulgă *Legea nr. 5 privind subdivizarea economico-administrativă* a teritoriului Republicii Populare România[4], care renunță la județe și la plăși, în favoarea regiunilor (28) și raioanelor (177) împărțite pe comune (4.052) și orașe (dintre care opt au subordonare centrală şi 140 regională). Delimitarea regiunilor s-a realizat după modelul sovietic al *oblast*-urilor, urmărindu-se obiective de natură economică. Referitor la raioane, acestea erau structuri teritorial-administrative în întregime noi, de sorginte rusească. Numărul prea mare de regiuni a fost considerat un element nefavorabil pentru o gestionare eficientă a resurselor, conducând la o nouă dezbatere pentru reducerea numărului lor.

În Constituția din anul 1952 sunt trecute regiunile (18) cu statut de unități administrativ-teritoriale de bază. Dintre acestea, Regiunea Autonomă Maghiară, stabilită pe criterii etnice, este formată din populație compactă maghiară secuiască, având conducere administrativă autonomă, aleasă de populația Regiunii Autonome și centrul administrativ în orașul Târgu-Mureș[5]. Pe teritoriul regiunii sunt aplicate în mod obligatoriu legile Republicii Populare Române. Două decrete reduc numărul regiunilor (*Decretul nr. 331/1952*[6] și *Decretul nr. 12/1956*[7]) (16 regiuni), în paralel cu creșterea numărului de raioane.

În anul 1960 are loc o nouă reformă teritorială. Astfel, *Legea nr. 3/1960* privind îmbunătăţirea organizării administrativ-teritoriale[8] menţine numărul regiunilor (16 regiuni), dar schimbă limitele administrative pentru cele din sudul şi estul Transilvaniei (Braşov, Regiunea Autonomă Maghiară, Cluj şi Bucureşti), în paralel cu modificări ale denumirilor, revenindu-se la cele cu tradiţie istorică (Banat, Crişana, Oltenia, Dobrogea). Influenţa sovietică dispare din toponimia regională (Regiunea Stalin revine la denumirea veche de Braşov). Regiunea Autonomă Maghiară devine Regiunea Autonomă Mureş-Ungară și pierde partea sudică (unde populaţia era aproape 100% formată din etnici unguri) în favoarea Regiunii Braşov.

---

[4] *Legea nr. 5* publicată în Monitorul oficial, nr. 77 din 8 septembrie 1950.

[5] Cuprinde raioanele: Ciuc, Gheorgheni, Odorhei, Reghin, Sângeorgiu de Pădure, Sfântu-Gheorghe, Târgu-Mureș, Târgu-Secuiesc, Toplița și are centrul administrativ la Târgu-Mureș.

[6] În Monitorul oficial, nr. 50 din 27 septembrie 1952.

[7] Publicat în Monitorul oficial, nr. 1 din 10 ianuarie 1956.

[8] Publicat în Monitorul oficial, nr. 27 din 27 decembrie 1960; abrogă Legea nr. 5/8.09.1950.

Constituția socialistă din anul 1965 schimbă denumirea țării în Republica Socialistă România, stabilind județul, orașul și comuna drept unități administrativ-teritoriale de bază. Pe baza acestei Constituții, în anul 1968, se adoptă *Legea nr. 2* privind organizarea teritorial-administrativă.

Perioada 1968–1989. Prin Constituţia din anul 1968 se revine la organizarea administrativă tradiţională: judeţul, oraşul şi comuna, fapt ce determină apariția unei noi legi (*Legea nr. 55/1968*) privind organizarea administrativ-teritorială[9] (care modifică *Legea nr. 2/1968*[10]), prin care sunt desființate regiunile și înființate 39 de județe, conduse de consilii populare județene. Orașele cu importanță economică erau declarate municipii, conduse de consiliile populare ca *organe ale puterii de stat*. Reînființarea județelor nu a însemnat însă revenirea la configurația administrativă anterioară anului 1950. Un număr de 19 județe nu se mai regăseau în acest decupaj, altele aveau numele schimbat parțial sau complet.

O nouă reformă administrativă are loc în anul 1981, prin semnarea Decretului nr. 15 din 23 ianuarie 1981 privind unele măsuri pentru îmbunătățirea organizării administrative a teritoriului Republicii Socialiste România. Acest decret stabilește reorganizarea județelor Ilfov și Ialomița în următoarele unități administrativ-teritoriale: județul Giurgiu, cu reședința în municipiul Giurgiu; județul Ialomița, cu reședința în municipiul Slobozia și județul Călărași, cu reședința în municipiul Călărași.

În scopul organizării armonioase a teritoriului țării, este promulgată *Legea nr. 58* din 29 octombrie 1974 privind sistematizarea teritoriului și a localităților urbane și rurale, care urmărește repartizarea rațională și echilibrată a forțelor de producție, îmbinând organic criteriile de eficiență economică cu cele de ordin social. Rezultatul acestei legi a constat într-un proces de industrializare forțată, de distrugere a patrimoniului cultural-național, demolarea a peste 2 mil. de gospodării, dintre care cele mai multe în mediul rural (Gorun și Ghizdeanu, 2013). Organizarea administrativ-teritorială din anul 1968 și până în anul 1989 a suferit modificări, îndeosebi la nivel de comune și orașe.

26.3. POLITICA DE DEZVOLTARE REGIONALĂ ÎN PERIOADA TRANZIȚIEI ȘI A INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ (1990–2018)

Potrivit Constituției României din anul 1991 și legislației specifice în vigoare, teritoriul este organizat administrativ pe județe, municipii, orașe și comune. Actualele prevederi constituționale permit menținerea în vigoare a organizării administrativ-teritoriale din anul 1968 (*Legea nr. 2/1968*), teritoriul țării fiind format din 41 de județe, plus municipiul București. Această structură

[9] Publicat în Monitorul oficial, nr. 163–165 din 20 decembrie 1968.

[10] Legea nr. 2/1968 privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România.

constituie cadrul legal de implementare a politicilor și strategiilor economice și sociale, ecologice și culturale etc., stabilite la nivel național și local, în vederea asigurării dezvoltării echilibrate a diferitelor zone ale țării și creșterii coeziunii teritoriale.

Județele, orașele și comunele au personalitate juridică, dețin un patrimoniu, au atribuții importante privind administrarea intereselor publice locale, exercitând autoritatea în condiţiile legii și în limitele administrativ-teritoriale stabilite (*Legea nr. 215/2001*). Unitățile teritoriale funcționează pe baza principiilor parteneriatului, transparenței, descentralizării serviciilor publice, participării populației în procesul de luare a deciziilor, precum și al dezvoltării durabile (Tabelul 26.1).

Tabelul 26.1

Unitățile administrativ-teritoriale în România, în 1968, 1990 și 2016 (nr., %)

		1968	**1990**	**2016**	**2016/1968 (%)**
Urban	Municipii	47	56	103	219,15
	Orașe	189	204	217	114,81
	Total urban	236	260	320	135,59
Rural	Comune	2.561	2.688	2.861	111,71
	Sate componente	12.366	13.088	12.957	104,78
	Total rural	14.927	15.776	15.818	105,97
Total		15.163	16.036	16.138	106,88
JUDEȚE		39	42[11]	42	107,69
Populație – total		19.720.984	23.206.720	19.760.314	100,19
Populația medie pe județ		505.666,3	552.541,0	470.483,7	93,04

Sursa: Prelucrări date INS, 2015.

Suprafețele județelor, orașelor și comunelor sunt reglementate prin *Legea administraţiei publice locale nr. 215/2001* (art. 22) și cu ajutorul referendumului. Criteriile privind delimitarea suprafețelor sunt stabilite de *Legea nr. 351/2001*, care aprobă Planul de amenajare a teritoriului naţional (Secţiunea a IV-a – Reţeaua de localităţi). Localitățile pot fi urbane și rurale, în funcție de preponderența forței de muncă ocupate în activități agricole sau neagricole, dar și de importanța și influența socio-economică asupra vecinătăților sale. Pentru localitățile urbane, legea stabileşte o serie de indicatori (16 indicatori) diferenţiaţi pentru municipii şi oraşe, dintre care cel mai important este numărul de locuitori (pentru municipii trebuie să fie de cel puţin 25.000 de locuitori, iar în cazul oraşului de 5.000 de locuitori). Potrivit acestei legi, unitățile administrativ-teritoriale de bază sunt orașele și comunele (formate din mai multe localități). Pe lângă orașe și comune, există și alte tipuri de unități – zonele metropolitane – care au independență, nu au personalitate juridică și sunt formate prin asocierea voluntară a unităților administrativ-teritoriale de bază. La acestea se mai pot adăuga zonele de dezvoltare

[11] La 23 ianuarie 1981 au fost reorganizate județele Ilfov și Ialomița, în sensul creării județelor Giurgiu și Călărași, prin reîmpărțirea celor două și înființarea Sectorului Agricol Ilfov.

(au anumite facilități fiscale pentru atragerea investițiilor autohtone sau străine), zonele de influență (localitățile care se învecinează cu un centru urban), sistemele urbane etc.

După anul 2007, odată cu aderarea României la UE și ca efect direct al cerințelor de conformare cu statutul de țară membră cu drepturi depline, au apărut două noi categorii de modele teritoriale fără personalitate juridică, ce joacă un rol important în cadrul politicii de coeziune și dezvoltare regională: macroregiunile și regiunile de dezvoltare (regiuni statistice sau de planificare; sunt incluse în sistemul EUROSTAT și grupate în funcție de numărul populației (NUTS).

Ca urmare a multiplelor modificări structurale și teritoriale prezente după 1990, au fost date peste 200 de legi care au urmărit modificarea Legii din 1968 privind organizarea administrativ-teritorială a României. Modificările au fost impuse de o serie de schimbări importante la nivel administrativ-teritorial: depopularea sau desființarea unor sate ca urmare a închiderii unor obiective industriale (de facto, aceste sate nu mai sunt populate de ceva vreme, dar nu a existat cadrul juridic care să reglementeze unificarea administrativă), schimbarea statutelor orașelor, comunelor și municipiilor, înființarea de noi comune prin reorganizarea altora, schimbarea denumirilor unor unități administrativ-teritoriale etc.

În contextul unei lungi și dificile perioade de tranziție, la nivel teritorial au apărut anumite probleme economice și sociale care au impus trasarea unor arii specifice de acțiune, necesitând o atenție specială și o finanțare suplimentară, astfel: zone de restructurare industrială, regiuni defavorizate, zone depopulate sau fragile structural, poli de creștere, poli de dezvoltare, regiuni transfrontaliere etc. La acestea s-au adăugat și alte aspecte ce țin de adâncirea disparităților spațiale ce se manifestă în România atât pe axa urban-rural, cât și o subaxă legată de diferențele dintre satele centre de comună (pe teritoriul cărora se află sediile primăriilor rurale) și cele periferice. De altfel, în satele periferice, nivelul de viață este mult mai coborât decât în satele centrale. Acest aspect a condus în anul 2013 la o încercare de reorganizare teritorială (la care s-a renunțat ulterior) care să țină seama de: a) mărimea regiunilor/numărul lor, b) criteriile de delimitare a contururilor regionale și c) gradul de restructurare simultană a diferitelor unități administrativ-teritoriale. După căderea regimului comunist, noua Constituţie din anul 1991 şi *Legea administraţiei publice locale nr. 69/1991*[12] mențin județul drept unitate administrativ-teritorială de bază (alături de municipii, oraşe şi comune), acesta fiind elementul central al politicilor de dezvoltare economică și planificare teritorială.

Creșterea populației țării în perioada 1968–1990 a determinat sporirea numerică a unităților administrativ-teritoriale, în special a municipiilor (de 2,2) și a orașelor (de 1,15 ori). După 1990, se constată o creștere a gradului de fragmentare la nivel local, prin înființarea a 173 de comune, 13 orașe și 47 de municipii. Comunele au fost înființate prin desprinderea lor din unele deja existente, în majoritatea cazurilor, pe baza antecedentelor istorice, altele au fost declarate orașe,

[12] *Legea nr. 69/26 noiembrie 1991* (*Art. 2*), publicată în Monitorul oficial, nr. 238 din 28 noiembrie 1991.

unele orașe au fost declarate municipii, în condițiile îndeplinirii, în majoritatea cazurilor, a cerințelor minimale ale statutului urban[13]. În prezent, componența și denumirea unităților administrativ-teritoriale, municipiile reședințe de județe, precum și satele reședințe de comune sunt stabilite prin vechea *Lege nr. 2 din anul 1968* privind organizarea administrativă a teritoriului României (cu modificările ulterioare[14]).

După anul 1997, dezvoltarea regională se impune ca un nou vector al politicilor economice în România, fiind considerată un instrument important de reducere a inegalităților în dezvoltarea economiei românești, în context comunitar. Cele două legi ale dezvoltării regionale – *Legea nr. 151/1998 privind politica de dezvoltare regională a României* și *Legea nr. 315/2004* – reglementează procesul și întreg mecanismul specific. Astfel, sunt înființate opt regiuni de dezvoltare, pe baza criteriului integrării funcţional-potenţiale în jurul unor centre polarizatoare (Iaşi, Timişoara, Craiova etc.).

În perioada 1998–2000 s-au stabilit principiile, au fost clarificate obiectivele aferente politicii regionale, fiind elaborate primele schiţe ale programelor de dezvoltare regională. În această perioadă este înființată Agenția Națională de Dezvoltare Regională, transformată după 2000 în Ministerul Dezvoltării şi Prognozei și în Ministerul Integrării Europene (2002), asigurând managementul financiar şi tehnic al fondurilor structurale și naționale, în scopul realizării coeziunii economice şi sociale. De asemenea, sunt create Agențiile de Dezvoltare Regională în fiecare dintre cele opt regiuni, cu rolul de a implementa strategiile și planurile de dezvoltare regională. Chiar dacă a existat intenția de a simplifica fluxul financiar prin concentrarea activităților într-o singură instituție, în fapt, acțiunile privind organizarea și funcționarea regiunilor au condus la un proces centralizat de planificare teritorială.

După aderarea la UE la 1 ianuarie 2007, România intră într-un proces complex de definitivare și consolidare a cadrului legislativ și instituțional aferent procesului dezvoltării regionale. Astfel, se înființează Autoritatea de Coordonare a Instrumentelor Structurale (*HG nr. 457/2008*), cu rol în coordonarea fondurilor UE; în anul 2009, se înființează Ministerul Dezvoltării Regionale și Turismului, care are rol în gestionarea programelor finanțate din fonduri europene (peste 48 de programe, inclusiv Programul operațional regional – POR); în anul 2012, acesta se reorganizează și se transformă în Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice. O nouă reorganizare are loc la începutul anului 2017, când devine Ministerul Dezvoltării Regionale, Administrației Publice și Fondurilor Europene (acesta gestionează și centralizează foarte multe domenii și sectoare de activitate); se înființează Autoritatea de Management pentru POR, ce coordonează și

[13] http://www.economica.net/se-schimba-legea-organizarii-administrativ-teritoriale-a-romaniei_127063.html#ixzz4sgGPlNFT.

[14] Proiectul de lege privind reorganizarea administrativă a teritoriului României, www.mdrap.ro/userfiles/consultari_publice/11_04_2016/expunere.doc.

gestionează instrumentele structurale la nivel național și cele opt Organisme intermediare de implementare a POR (nivel regional).

În actuala perioadă de programare (2014–2020), documentul de planificare care asigură baza de implementare a politicii regionale este *Programul operațional regional* (POR), care are alocat un buget de 6,29 mld. euro din fondurile europene. Obiectivul principal al politicii regionale este acela de a reduce decalajele economico-sociale și de a susține anumite zone care se confruntă cu probleme specifice de dezvoltare.

26.4. INEGALITĂȚILE TERITORIALE – O CONSTANTĂ A DEZVOLTĂRII ECONOMICE REGIONALE ÎN ROMÂNIA

Inegalitățile teritoriale reprezintă un subiect de interes deosebit și o problemă constantă a dezvoltării economice în România. Pe parcursul istoriei sale, diferitele provincii și zone ale României s-au situat la niveluri semnificativ diferite de dezvoltare economică și disparitățile regionale au fost marcante.

Perioada 1918–1945, incluzând cele două războaie mondiale și criza economică, a reprezentat o etapă dificilă pentru economia României, afectată printre altele și de importantele schimbări în structura sa teritorială. În parte, transformările de tipul comasărilor, schimbării granițelor interregionale şi desfiinţării unor unități administrativ-teritoriale au fost justificate prin rațiuni economice, urmărindu-se fie facilitarea unui proces de specializare regională, fie conducerea mai eficientă de către puterea centrală. Aceste ajustări teritoriale au generat dezechilibre care s-au reflectat nu doar în funcționarea administrațiilor locale, ci și în adâncirea inegalităților privind dezvoltarea diferitelor zone ale țării.

Organizarea administrativ-teritorială în perioada anterioară a fost mult mai stabilă. Ca răspuns la semnificativele disparități regionale din România, a fost lansat un program extensiv de dezvoltare a sectorului industrial. Prioritățile vizau amplasarea fabricilor în apropierea surselor de materii prime sau a marilor aglomerări urbane, utilizarea deplină a resurselor de muncă disponibile, în special în zonele nedezvoltate, progresul regiunilor subdezvoltate prin industrializare și prelucrarea materiilor prime locale, crearea de noi situri industriale în zonele urbane (Biriescu și Butuza, 2011). Această strategie de dezvoltare teritorială echilibrată, bazată în principal pe industrializarea forțată a unor zone subdezvoltate, a subminat deseori eficiența economică, deoarece a reorientat investițiile spre regiunile rămase în urmă în detrimentul celor care le puteau valorifica mai bine. Acest mod de redistribuire ineficientă a resurselor economice a dus în final la încetinirea creșterii economice. Procesul de industrializare rapidă și urbanizarea extinsă din perioada economiei centralizate au perturbat structurile tradiționale preexistente, fără a reuși să le înlocuiască cu o economie modernă și eficientă.

Modelul unic de dezvoltare impus de puterea centrală se baza pe formarea unei baze de producție industrială în fiecare județ, indiferent de viabilitatea ei economică. Multe localități au ajuns să depindă de o singură întreprindere industrială, ceea ce le-a făcut vulnerabile în situații de criză economică. Cu toate aceste neajunsuri, procesul de industrializare masivă din perioada regimului comunist a reușit să realizeze reducerea puternică a diferențelor teritoriale de dezvoltare (Biriescu și Butuza, 2011).

Creșterea decalajelor de dezvoltare între județe și regiuni s-a resimțit din nou începând cu tranziția la economia de piață, deși dezvoltarea teritorială echilibrată și durabilă a regiunilor României, precum și diminuarea disparităților economice și sociale se regăsesc constant printre prioritățile politicii economice (Guvernul României, 2007). Diversele strategii de dezvoltare regională care au vizat în mod explicit reducerea decalajelor și stimularea convergenței regionale, precum și oportunitățile de creștere economică aduse de accesarea fondurilor structurale și de coeziune și creșterea investițiilor străine directe (până la debutul recentei crize economice și financiare) s-au dovedit ineficiente, inegalitățile menținându-și trendul ascendent pe termen lung, cu abateri temporare în unele perioade de creștere economică (Lefter și Constantin, 2009; Patache și Grama, 2010; Zaman *et al.,* 2013). Departe de a asigura atenuarea decalajelor de dezvoltare, aderarea României la UE a alimentat disparitățile, deoarece regiunile dezvoltate au avut un acces mai mare la fondurile europene (Zaman și Georgescu, 2009, Goschin și Constantin, 2010). Alți factori care au contribuit la creșterea inegalităților spațiale în România au fost volumul ISD, concentrat mai ales în regiunea București-Ilfov (Zaman *et al.,* 2013), precum și criza economică și financiară globală care a lovit toate regiunile, dar cu o intensitate variabilă, în funcție de caracteristicile și structura economică specifice ale economiilor regionale (Goschin și Constantin, 2010; Ailenei *et al.,* 2012).

Pe măsură ce inegalitățile regionale au devenit tot mai vizibile în România, studii privind cauzele, efectele și amploarea disparităților economice au început să apară, urmate relativ recent de cercetări empirice cu scopul de a evalua procesul de convergență sau divergență reală. Printre primele studii care au abordat acest subiect, Iancu (2007 și 2009) a evaluat fezabilitatea convergenței reale a României la Uniunea Europeană și nu a găsit convergență absolută pe termen lung, în timp ce Ailenei *et al.* (2009) a raportat un proces de convergență absolută între țările din Europa Centrală și de Est (inclusiv România) între 1996 și 2007, dar divergență sigma între regiunile din România. La nivel județean, López-Rodríguez și Bolea-Gabriel (2012) au prezentat dovezi de divergență absolută în intervalul 1995–2008. Antonescu (2012) a constatat convergență relativă a României în cadrul UE și divergență la nivel regional. În același registru, Sîrghi *et al.* (2009) și Török (2013) au raportat divergență în România la nivel regional. Bunea (2012) și Neagu (2013) au raportat divergență regională sigma privind veniturile în România de-a lungul perioadelor 1995–2008 și 2000–2011. Cele mai recente cercetări empirice au confirmat, de asemenea, existența divergenței regionale în procesul creșterii

economice, bazate pe diferite perioade de timp (Ailenei *et al.,* 2009; Moisescu, 2015; Moroianu-Dumitrescu *et al.,* 2015).

Studiile anterioare privind convergența/divergența regională în România au aplicat o varietate de metode[15], dar nu au ținut cont de autocorelarea spațială potențială a variabilelor. De aceea ne propunem să umplem această lacună în literatura de specialitate, prin abordarea problemei convergenței beta atât în cadrul regresiei clasice, cât și cu metodele specifice regresiei spațiale (Iancu, 2009).

Am testat convergența sigma și beta între județele din România pe parcursul perioadei 1995–2014 și pe subperioade. Rezultatele au arătat că valorile coeficientului de variație (sigma) al PIB pe cap de locuitor între județele din România au fost pe un trend ascendent, cu excepția unor mici distorsiuni temporare. Printre principalii factori care joacă un rol în acest proces sunt: distribuția teritorială extrem de dezechilibrată a resurselor economice, concentrarea puternică a ISD în regiunile cele mai dezvoltate (de exemplu, Regiunea București-Ilfov deține în prezent peste 60% din stocul de ISD), distribuția inegală a potențialului de CD (mai mult de jumătate din acesta se regăsește în regiunea București-Ilfov), migrația sistematică a capitalului uman din mediul rural în zonele urbane și din regiunile subdezvoltate către regiunile dezvoltate etc. Chiar și fondurile structurale de coeziune adaugă la inegalitatea spațială în loc să o reducă. Regiunile dezvoltate, cu mai multă experiență în scrierea de proiecte și accesarea de fonduri europene, având mai mult capital pentru a cofinanța astfel de proiecte, sunt cele mai mari beneficiare ale acestor fonduri. În mod surprinzător, în timpul recentei crize economice, disparitățile spațiale au scăzut, chiar dacă într-o mică măsură. O explicație pentru acest lucru ar putea fi impactul mai puternic al crizei economice asupra regiunilor dezvoltate, care au sectoare financiare și imobiliare mai extinse (unde criza își are originea), în timp ce regiunile mai puțin dezvoltate se bazează în principal pe activități agricole și de joasă tehnologie, mai puțin afectate de crize (Goschin și Constantin, 2010). Pentru a valida semnificația statistică a acestei tendințe ascendente în dispersia spațială a PIB pe cap de locuitor, am efectuat mai multe teste statistice standard cu privire la seria sigma: Augmented Dickey-Fuller, Elliott-Rothenberg-Stock DF-GLS și Phillips-Perron. Nici unul dintre aceste teste nu au reușit să respingă ipoteza nulă că seria are o rădăcină unitate și ecuațiile de

[15]Abordarea tradițională se bazează pe PIB pe cap de locuitor ca indicatorul cel mai relevant și accesibil al nivelului de dezvoltare. Ailenei *et al.* (2009) a folosit metoda de convergență sigma calculată pe baza mediei abaterii pătratice a logaritmului venitului pe cap de locuitor și a testat convergența clasică beta, Moroianu-Dumitrescu *et al.* (2015) a folosit un coeficient de convergență sigma ponderat cu variația populației, Simionescu (2014) a utilizat metode de testare a rădăcinii unitare în date panel pentru a verifica convergența PIB real pe cap de locuitor, Bunea (2012) utilizează modele de date de tip panel pentru convergența beta condiționată, în timp ce Moisescu (2015) a aplicat un indice de convergență (deviația standard) și ecuația de convergență beta absolută. În cele din urmă, Neagu (2013) a folosit coeficientul de variație, precum și coeficienții Gini, Atkinson, Theil, precum și valoarea medie a indicilor de deviere logaritmică drept măsuri de inegalitate în efortul de a testa convergența sigma.

testare au indicat o tendință de creștere a valorilor sigma, ceea ce sugerează o creștere sistematică a dispersiei teritoriale a PIB/locuitor, adică divergență sigma.

Creșterea medie anuală a PIB/locuitor pentru perioada analizată a variat foarte mult de la un județ la altul, cu cele mai mici rate de creștere concentrate în Moldova și un decalaj de dezvoltare clară între Est și Vest. Această distribuție cluster a PIB/locuitor este caracteristică autocorelației spațiale. Într-adevăr, valoarea lui Moran I indică dependența spațială și testul de permutare a respins în mod clar ipoteza nulă a distribuției spațiale aleatoare a valorilor, așadar, modelele spațiale sunt potrivite pentru datele noastre.

Am estimat mai întâi modelele absolute și condiționate de convergență beta, atât în formă clasică, cât și spațială, pentru întreaga perioadă avută în vedere. Rezultatele sunt prezentate în Tabelul 26.2. Coeficientul estimat pentru logaritmul PIB/locuitor inițial este extrem de semnificativ și poartă un semn pozitiv în toate modelele de convergență beta absolută, ceea ce indică faptul că România este departe de atingerea convergenței teritoriale pe parcursul perioadei 1995–2013. Dimpotrivă, un proces de divergență beta s-a desfășurat în acest interval. Deși toate cele trei modele (regresie clasică, lag spațial, eroare spațială) par să ofere rezultate similare, testele Likelihood Ratio au relevat o semnificație redusă pentru modelul cu lag spațial și insignifianță pentru modelul cu erori spațiale în comparație cu regresia clasică, care este cea mai potrivită pentru datele noastre.

Atunci când variabile explicative suplimentare sunt introduse în modelele de convergență beta condiționată (cu scopul de a capta caracteristicile regionale și a oferi o imagine mai exactă a diferențelor spațiale), testele indică modelul cu lag spațial ca fiind adecvat. Acest lucru înseamnă o creștere economică interdependentă între vecini. Coeficientul b este în continuare pozitiv, deși mai puțin semnificativ, consolidând rezultatele anterioare, adică divergență beta (Tabelul 26.2). Aceste rezultate arată că județele dezvoltate continuă să se bazeze pe potențialul lor economic mai mare și să se dezvolte mai rapid, ceea ce face improbabil orice proces de recuperare a decalajelor în viitorul apropiat.

Tabelul 26.2

Rezultatele modelelor de convergență beta (variabilă dependentă: creșterea medie anuală a PIB real pe locuitor)

Modele de convergență beta absolută						
Variabile	**Model clasic***		**Model cu lag spațial****		**Model cu erori spațiale****	
	Coef.	**Prob.**	**Coef.**	**Prob.**	**Coef.**	**Prob.**
W_GDPGrowth			0,36002	0,0501		
CONSTANT	–0,11426	0,02446	–0,10453	0,0219	–0,09511	0,0500
Ln_GDP_inițial	0,02322	0,0092	0,02035	0,0108	0,01993	0,0181
LAMBDA					0,26760	0,1902
Statistici	**Valoare**	**Prob.**	**Valoare**	**Prob.**	**Valoare**	**Prob.**
R-squared	0,15749		0,23134		0,1941	
Log likelihood			135,553		134,8764	
F-statistic	7,47715	0,0093				
Dependența spațială: Likelihood Ratio Test			2,5956	0,10716	1,1817	0,2770

Tabelul 26.2 (continuare)

Modele de convergență beta condiționată						
Variabile	**Model clasic***		**Model cu lag spațial****		**Model cu erori spațiale****	
	Coef.	**Prob.**	**Coef.**	**Prob.**	**Coef.**	**Prob.**
W_GDP Growth			0,39538	0,0203		
CONSTANT	0,16806	0,6369	0,04971	0,8721	0,06485	0,8579
Ln_GDP_inițial	0,03437	0,0766	0,02322	0,0564	0,02005	0,0915
Ln_R&D	0,0029	0,0010	0,00294	0,0000	0,00273	0,0002
Ln_Productivity	–0,02438	0,3051	–0,01824	0,3722	–0,01515	0,4964
Ln_Entrepreneurs	0,00090	0,7355	0,00089	0,7074	0,00196	0,4227
Ln_Human_capital	–0,04561	0,5976	–0,01743	0,8161	–0,0215	0,8048
LAMBDA					0,27994	0,1671
Statistici	**Valoare**	**Prob.**	**Valoare**	**Prob.**	**Valoare**	**Prob.**
R-squared	0,4065		0,47428		0,42649	
Log likelihood			143,39		141,963	
F-statistic	4,9315	0,0015				
Breusch-Pagan test	6,3595	0,7571	5,2610	0,3848	6,6192	0,2505
Dependența spațială: Likelihood Ratio Test			3,5757	0,0506	0,7237	0,3949

*OLS; ** Maximum likelihood.

Dintre toate variabilele suplimentare ale modelelor de convergență beta condiționată, numai variabila cercetare-dezvoltare este semnificativă din punct de vedere statistic. Semnul său indică o influență pozitivă asupra dezvoltării regionale, sprijinind rezultatele studiilor anterioare cu privire la acest subiect. Numărul de întreprinzători privați are semnul pozitiv așteptat, în timp ce productivitatea și capitalul uman par a avea un impact negativ asupra creșterii regionale, dar rezultatele nu sunt fiabile, din cauza inconsistenței statistice a estimațiilor acestor variabile. Cercetări suplimentare, folosind alte variabile de control, sunt necesare pentru rezultate mai bune.

În concluzie, rezultatele empirice oferă suport pentru divergența absolută și condiționată a PIB/locuitor de-a lungul perioadei 1995–2014. În continuare am verificat posibile abateri de la această tendință pe termen lung, prin estimarea modelelor de convergență beta pe subperioade, și am constatat aceeași divergență teritorială pentru 1995–1999 și 2000–2007, ceea ce este oarecum surprinzător, deoarece prima subperioadă a fost marcată de criza economică a tranziției la economia de piață, restructurarea economică extinsă și perioade de criză prelungită, în timp ce cea de a doua subperioadă a fost caracterizată printr-o creștere economică continuă și relativ puternică, care ar fi trebuit să sprijine procesul de convergență reală între județe. Procesul de divergență economică a fost puternic și persistent și nu a slăbit în timpul perioadelor de boom economic semnificativ, cum ar fi cel din anii 2000. Polarizarea spațială a economiei românești a început în timpul tranziției la economia de piață. Cu toate că România a avut un nivel relativ scăzut al inegalităților teritoriale la începutul anilor 1990, restructurarea economică a lovit greu întreprinderile supradimensionate care au fost cruciale pentru

economiile locale. Adesea, o zonă mare a depins din punct de vedere economic de o singură industrie și declinul acesteia a produs consecințe negative puternice. Pe de altă parte, regiunea capitalei și unele orașe mari au beneficiat și au prosperat prin atragerea capitalului uman și a unor investiții mari. Marile decalaje care s-au dezvoltat între județele din România în perioada de tranziție nu au putut fi reduse în perioada de creștere economică, atunci când regiunile dezvoltate au continuat să fie privilegiate, primind influxuri de capital uman, investiții străine directe și fonduri europene.

26.5. CONCLUZII

Contextul istoric în care s-au desfășurat reformele administrativ-teritoriale din România și-a pus amprenta asupra configurării structurilor și instituțiilor care s-au succedat în decursul celor 100 de ani de la Marea Unire. Acesta a fost caracterizat prin perioade de stabilitate, dar și de instabilitate, în funcție de transformările interne și de factorii internaționali perturbatori.

În această perioadă, la conducerea României s-au succedat 38 de guverne, care au încercat să asigure structuri instituționale și mecanisme corespunzătoare cerințelor de modernitate, unitate și stabilitate a statului național unitar român. Evoluțiile în planul reformelor administrativ-teritoriale au fost în special consecința voinței politice și a evoluțiilor geopolitice.

Corelate și integrate cu schimbările economice și sociale, reformele administrative au urmărit să creeze structuri teritoriale care să contribuie la eficientizarea aplicării unor măsuri și acțiuni menite să reducă anumite dezechilibre între diferite regiuni, dar și un mai bun control asupra acestora.

O serie de reforme au avut un caracter abrupt, în timp ce altele au mers pe modificări punctuale care să servească anumitor interese de moment sau de grup. Impactul acestor reforme s-a concretizat într-o serie de fenomene care au antrenat ajustări atât cantitative (reducerea sau creșterea numărului de județe, comune, plăși, orașe, a suprafețelor acestora etc.), cât și calitative (redenumirea unor orașe, înființarea unor categorii noi de unități teritoriale mai mari etc.).

Unele reforme administrativ-teritoriale din perioada 1918 și până în prezent au avut în vedere reducerea fragmentării (reducerea numărului de județe de la 76 la 42), în paralel cu înființarea unui nou nivel, cel regional (directorate ministeriale, ținuturi), care a cunoscut, la rândul său, un proces de reorientare de la regiuni de mici dimensiuni, mai omogene, spre regiuni mai mari, caracterizate prin inegalități importante atât economice, cât și sociale.

Pornind de la un decupaj teritorial diferit, cu caracteristici specifice, existent înainte de 1918, evoluția reformelor administrative a fost una relativ dificilă, cu întârzieri și reveniri de moment, cu interferențe politice externe și de cele mai multe ori fără o direcție clară sau obiective specifice (sau care nu au putut fi atinse). În întreaga perioadă de la Marea Unire, toate partidele care s-au succedat la

putere[16] au întocmit proiecte de unificare administrativă sau de consolidare a acesteia, unele îndreptate spre centralizare, altele, dimpotrivă, spre descentralizare și autonomie regională sau locală.

Majoritatea reformelor teritoriale s-au concentrat pe diminuarea inegalităților teritoriale, economice, sociale, infrastructură etc. Pe parcursul istoriei sale, regiunile și județele României s-au situat la niveluri semnificativ diferite de dezvoltare economică și disparitățile regionale au fost marcante. Unele transformări de tipul comasărilor, schimbării granițelor interregionale şi desfiinţării unor unități administrativ-teritoriale au fost justificate prin rațiuni economice, urmărindu-se fie facilitarea unui proces de specializare regională, fie conducerea mai eficientă de către puterea centrală. Aceste ajustări teritoriale au generat dezechilibre care s-au reflectat nu doar în funcționarea administrațiilor locale, ci și în adâncirea inegalităților în nivelul de dezvoltare al diferitelor regiuni ale țării.

În prezent, asistăm la noi încercări de reorganizare teritorial-administrativă care ar trebui să pornească de la o înțelegere corectă a trecutului, a originilor acestor inegalități care nu au fost niciodată pe deplin contracarate și care s-au perpetuat și adâncit. Astfel, reducerea inegalităților teritoriale se poate realiza cu precădere (sau *mai ales*) printr-o descentralizare reală, stabilă, graduală, predictibilă și transparentă, bazată pe criterii şi reguli obiective, prin asigurarea resurselor necesare exercitării competenţelor transferate la nivel local, pe echitate, democrație participativă și cheltuirea eficientă și eficace a resurselor financiare.

Varietatea problemelor/provocărilor economiilor locale și regionale impune măsuri specifice de politică economică și instrumente adecvate de promovare a creșterii economice și de reducere a decalajelor pe termen scurt și lung, iar guvernarea eficientă și buna administrare pot fi esențiale în acest proces. Acțiuni și măsuri extinse de stimulare a creșterii economice sustenabile și armonioase trebuie luate atât la nivel național, cât și regional, pentru a evita redresarea inegală sau instabilitatea regională. Dezvoltarea teritorială echilibrată presupune o înțelegere corectă și contracararea fermă a punctelor slabe locale responsabile pentru căderea mai profundă și redresarea mai lentă a anumitor regiuni. Scăderea inegalităților și inversarea procesului de divergență actuală depinde de identificarea de noi resurse locale ale economiei, reducerea susținută a dezechilibrelor, contracararea unor factori negativi, precum și îmbunătățirea rezistenței la criză a economiilor locale.

BIBLIOGRAFIE

1. Ailenei Dorel, Cristescu Amalia (2012), *Regional patterns of global economic crisis shocks propagation into Romanian economy*, Romanian Journal of Regional Science, Vol. 6, Issue 1, p. 41–52.
2. Ailenei Dorel, Mosora Cosmin, Ţâţu Delia (2009), *Regional economic convergence in Romania and EU cohesion*, 49th ERSA Congress *Territorial Cohesion of Europe & Integrative Planning*, 25–29 august, Lodz, Poland.

[16] *Partidul Național Liberal a guvernat în perioadele 1922–1928 și 1933–1937. Partidul Național Țărănesc a guvernat în perioadele 1928–1931 și 1932–1933.*

3. Anselin Luc (2005), *Exploring Spatial Data with GeoDaTM: A Workbook*, Spatial Analysis Laboratory Department of Geography, University of Illinois, Urbana, disponibil la: http:// sal.agecon.uiuc.edu.
4. Anselin Luc, Rey Serge (1991), *Properties of Tests for Spatial Dependence in Linear Regression Models*, Geographical Analysis, Vol. 23, Issue 2, p. 112–131.
5. Antonescu Daniela (2003), *Dezvoltarea regională în România, concept, mecanisme, instituții*, Editura Oscar Print, București, publicată on line: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/57728/1/ MPRA_paper_57114.pdf., ISBN 973-668-011-8.
6. Antonescu Daniela (2016), *Experiența tranziției la economia de piață în România*, Revista de istorie economică și istoria gândirii economice, Editura Academiei Române vol. 18, p. 161–187.
7. Barro Robert J., Sala-i-Martin Xavier (1992), *Convergence*, Journal of Political Economy, Vol. 100, p. 223-251.
8. Bențe Cristian, *The Romanian administrative laws in the interwar period*, disponibil la: http://revad.uvvg.ro/files/nr1/Articol%202%20-%20Bente%20Cristian.pdf.
9. Biriescu Simona, Butuza Antoaneta (2011), *Regional Development – Past, Present and Future in Romania*, Annals of the University of Petroşani, Economics, Vol. 11 (1), p. 17–32 .
10. Bunea Daniela (2012), *Is Internal Migration Relevant to Regional Convergence? Comparative Analysis across Five European Countries*, Romanian Journal of Regional Science, Vol. 6, Issue 2.
11. Calcan Gheorghe (2009), *Administraţia publică românească în secolele XIX-XX. Legi şi reforme importante. De la reformele lui Alexandru Ioan Cuza la cele ale Marii Uniri, 1864–1925*, Editura Universitară, București.
12. Dincă Dragoș Valentin (2012), *Sistemul administrativ românesc – inspiraţie franceză şi adaptare autohtonă*, Editura Economică, București, disponibil la: http://www.publicresearch.ro/ library/files/sistem_administrativ_dragos_dinca_ro.pdf.
13. Dumitru Bogdan-Cristian (2012), *Modele privind organizarea administrativă a României în perioada interbelică. O perspectivă comparată,* Rezumat teză doctorat, Păun Nicolae (coord.).
14. Ghimiș Alexandra (2010), *Organizarea administrativ-teritorială a României în lumina prevederilor Constituţiei din 1923*, Universitatea „Babeş-Bolyai", Facultatea de Studii Europene, Cluj-Napoca.
15. Giurescu Dinu C. (coord.) (2013), *Istoria românilor. România în anii 1948–1989,* vol. X, Editura Enciclopedică, București.
16. Gorun Adrian, Ghizdeanu Ion, Gorun Horaţiu-Tiberiu, Radu Gabriela (coord.) (2013), *România şi politici regionale*, Editura Academica Brâncuși, Târgu-Jiu.
17. Goschin Zizi (2013), *The Remittances as a Potential Economic Growth Resource for Romania,* Annales Universitatis Apulensis: Series Oeconomica, Alba-Iulia.
18. Goschin Zizi (2014), *Regional Inequalities and Sigma Divergence in Romania*, Procedia Economics and Finance, Vol. 10, p. 45–53, International Conference on Applied Statistics (ICAS) 2013.
19. Goschin Zizi (2015), *Territorial Inequalities and Economic Growth in Romania. A Multi-factor Approach*, Procedia Economics and Finance, Vol. 22, p. 690–698, 2nd International Conference *Economic Scientific Research – Theoretical, Empirical and Practical Approaches*, ESPERA 2014, 13–14 November 2014, Bucharest.
20. Goschin Zizi, Constantin Daniela Luminița (2010), *The geography of the financial crisis and policy response in Romania*, în Gorzelak Grzeorgz, Goh Chor-Ching (eds), *Financial Crisis in Central and Eastern Europe – from Similarity to Diversity*, Barbara Budrich Publishers, Warzaw, p. 161–190.
21. Grama Izabella Gilda, Patache Laura (2010), *Questioning EU Regional Cohesion Policy in Romania*, „Ovidius" University Annals, Economic Sciences Series, vol. 0 (1), p. 416-421
22. Gusti Dimitrie (1938), *Enciclopedia României,* vol. I–II, *Ţara Românească*, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1938–1943, p. 150–151.
23. Iacob Gheorghe (2015), *România în secolul XX, Politică şi societate*, Note de curs, disponibil la: http://history.uaic.ro/wp-content/uploads/2012/12/2015sem2-Partea-I-Romania-in-secolul-XX.pdf.

24. Iancu Aurel (2007), *Tipurile de convergenţă; convergenţa economică*, INCE Working Papers, Bucureşti, disponibil la: http://convergenta.ince.ro/.
25. Iancu Aurel (2009), *Convergenţa economică*, Editura Academiei Române, Bucureşti.
26. Iancu Gheorghe (1985), *Contribuţia Consiliului Dirigent la consolidarea statului naţional unitar român (1918–1920)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
27. Lefter Constantin, Constantin Cristinel (2009), *Economic and Social Disparities of Romania in Regional and County Profile,* Management & Marketing, Vol. 4, No. 1, p. 77–96.
28. LeSage James, Pace Robert Kelley (2009*), Introduction to Spatial Econometrics*, CRC Press, Boca Raton.
29. López-Rodríguez Jesus, Bolea-Gabriel Cosmin (2012), *Regional Dynamics in Romanian Counties: Convergence and Trade,* în Vito Bobek (Ed.), *International Trade from Economic and Policy Perspective*, IntechOpen, DOI: 10.5772/48271, disponibil la: http://www.intechopen.com/books/international-trade-from-economic-and-policy-perspective/regional-dynamics-in-romanian-counties-convergence-and-trade.
30. Matei Horia C. (coord.) (2001), *Enciclopedia statelor lumii*, Editura Meronia, București.
31. Moisescu Elena Raluca (2015), *Regional convergence. Case of Romania, Theoretical and Applied Economics*, Vol. XXII, No. 2 (603), p. 183–188.
32. Moroianu-Dumitrescu Natalia, Constantin Daniela Luminița, Herteliu Claudiu, Novac Anca (2015), *Empirical Weighted Modelling on Inter-County Inequalities Evolution and to Test Economical Convergence in Romania,* The USV Annals of Economics and Public Administration, Vol. 15, No. 3.
33. Neagu Olimpia (2013), *Measurement of Territorial Convergence. An Analysis in the Case of Romania*, Annals of the „Constantin Brâncuşi" University of Târgu Jiu, Economy Series, Issue 3, p. 117–125.
34. Pop Dănuț, Pop Călin-Cornel, Vlaicu Cosmin-Radu (2010), *Elemente istorice şi legislative privind organizarea instituţiei administrative a prefectului în România*, Revista transilvană de ştiinţe administrative, nr. 1 (25).
35. Pușcaș Vasile; Vesa Vasile (coordonatori) (1988), *Dezvoltare şi modernizare în România interbelică, 1919–1939*, Editura Politică, Bucureşti.
36. Săgeată Dănuț Radu (2004), *Modele de regionare politico-administrativă,* Editura Top Form, București.
37. Săgeată Dănuţ-Radu (2006), *Deciziile politico-administrative şi organizarea teritoriului: studiu geografic cu aplicare la teritoriul României*, Editura Top Form, București.
38. Simionescu Mihaela (2014), *The Assessment of Income Convergence Hypothesis in Romanian Counties Using the Panel Unit Root Approach*, Studia Universitatis „Babeș-Bolyai", Oeconomica, Vol. 59, Issue 2, p. 57–67.
39. Sîrghi Nicoleta, Părean Mihai, Oţil Maria (2009), *Convergence in the development regions of Romania*, Proceedings of The International Conference on Administration and Busines – ICEA – FAA 2009, 14–15 November, disponibil la: http://conference.faa.ro.
40. Stănică Viorel, (2007), *Administrarea teritoriului României în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, Revista transilvană de ştiinţe administrative, nr. 1 (19).
41. Török Ibolya (2013), *Regional Development in Romania: Shaping European Convergence and Local Divergence*, Regions Magazine, Vol. 291, Issue 1, September, p. 25–27.
42. Vasilescu Benonica (2013), *Organizarea administrativ-teritorială şi evoluţia legislaţiei în domeniul administraţiei publice locale*, Buletin de informare legislativă, nr. 4.
43. Zaman Gheorghe (2015), *Experienţa tranziţiei României la economia de piaţă* (1990–2014), disponibil la: http://www.academiaromana.ro/carti2015/c02_GhZaman.htm.
44. Zaman Gheorghe, Georgescu George (2009), *Structural Fund Absorption: A New Challenge for Romania?*, Romanian Journal of Economic Forecasting, Vol. 6, No. 1, p. 136–154.
45. Zaman Gheorghe, Georgescu George (coord.), Goschin Zizi, Antonescu Daniela, Popa Florina (2015), *Dezvoltarea economică endogenă la nivel regional. Cazul României*, Editura Expert, București.
46. Zaman Gheorghe, Goschin Zizi, Vasile Valentina (2013), *Evoluţia dezechilibrelor teritoriale din România în contextul crizei economice*, Romanian Journal of Economics, Vol. 37, Issue 2(46), p. 20–39.

27. ARHITECTURA ÎNTREPRINDERILOR INDUSTRIALE

LUMINIȚA CHIVU

27.1. ANALIZE DE CONTEXT ŞI PRECIZĂRI METODOLOGICE

Arhitectura întreprinderilor din România, respectiv numărul şi structura acestora în funcţie de diferitele lor caracteristici, a reprezentat de-a lungul anilor o oglindă a societăţii şi economiei româneşti.

I. Caracteristicile întreprinderilor au reflectat în primul rând **schimbările majore de paradigme, sub spectrul tehnologiilor şi materialelor dominante** şi **al coexistenţei unor generaţii diferite de tehnologii şi materiale**: de la structurile specifice primei revoluţii industriale (demarată la sfârşitul secolului al XVIII-lea) bazate pe cărbune, metalurgie, textile şi maşina cu abur la cele ataşate celei de-a doua revoluţii (începutul secolului XX), având ca fundamente electricitatea, mecanica, petrolul, chimia, telegraful, telefonul, transportul colectiv pe căile ferate şi cu vapoarele cu aburi. Acestea au fost urmate de a treia revoluţie (la mijlocul secolului XX), declanşată de descoperirea semiconductorilor, respectiv a tranzistorului, şi centrată pe electronică, telecomunicaţii, informatică, audio-vizual şi tehnici nucleare, inclusiv pe dezvoltarea roboţilor, a automatizării, a tehnologiilor spaţiale şi a biotehnologiilor şi până la noile structuri specifice industriei 4.0, respectiv cea de-a patra revoluţie industrială (început de secol XXI), care a produs o bulversare a proceselor de producţie, indusă de internet şi de tehnologiile de prelucrare, transmisie şi comunicare a informaţiilor (Chivu, Ciutacu şi Georgescu, 2017). Pe parcursul unui întins spaţiu istoric evolutiv, în ultimele două secole s-a impus o teorie a industrializării, iar după 1990 a apărut şi termenul de dezindustrializare şi, mai nou, în ultimul deceniu, se vorbeşte tot mai mult despre reindustrializare.

Toate aceste evoluţii au influenţat profund profilul şi dimensiunea întreprinderilor, structura pe sectoare, ramuri şi subramuri industriale, interdependenţele şi relaţiile dintre acestea, inclusiv structurile instituţional-administrative de susţinere şi coordonare şi/sau controlul activităţii acestora.

II. Perioada 1918–2018 a fost marcată de continuităţi şi discontinuităţi, pe fondul diferenţelor de abordare **în vremuri de pace sau război**, **sub impactul**

pierderilor de teritorii, sub auspiciile regimurilor politice extrem de variate ca ideologii şi priorităţi, având ataşat **un cadrul legal-instituţional şi de administrare specific**, cu schimbări abrupte de structuri de proprietate şi de apartenenţă a capitalului, pe o paletă largă ce a inclus variate reguli de constituire, transfer de proprietate sau desfiinţare, naţionalizări, retrocedări şi privatizări, investiţii green-field sau delocalizări şi externalizări, cu doctrinele economice şi curentele de gândire economică ataşate: de la structuri individuale sau private independente la constituirea de companii primordial cu capital străin, cu capital autohton sau având ca proprietar statul; ca noduri în concepţia dezvoltării industriei pe lanţuri valorice, pe întreaga filieră de la extracţia resurselor până la produsul finit, la concentrarea pe platforme industriale mari şi, ulterior, la parcuri industriale, la promovarea liberei iniţiative şi descompunerea lanţurilor valorice, la preponderenţa companiilor multinaţionale şi a filialelor autohtone ale companiilor transnaţionale, la apariţia de uzine modulabile, mobile şi adaptabile, la definiţii mult mai flexibile ale locului de muncă, ce schimbă radical concepţia despre fabrică şi platformele industriale ale trecutului.

Distribuţia teritorială a amplasamentelor industriale, între altele, motor important al urbanizării, a influenţat uneori semnificativ organizarea administrativ-teritorială, inclusiv prin apariţia şi/sau dispariţia de aşezări pe harta României, având ca nucleu o întreprindere industrială.

Pe lângă **funcţia economică**, de motor pentru celelalte activităţi economice, întreprinderile industriale au îndeplinit de-a lungul timpului şi funcţii sociale, de la cea de angajare a unui număr important de personal, a cărui principală sursă de venit şi întreţinere a familiei o reprezenta salariul, la **funcţii sociale mai complexe**, ce ţin de educaţie, ucenicie, şcoli de meserii, practica pentru elevi și studenţi, până la implicarea în viaţa comunităţii prin parteneriate cu sindicate, patronate și autorităţi pentru dezvoltare locală şi grija pentru protecţia mediului.

III. Sub impactul evoluţiei factorilor menţionaţi anterior, dinamica şi structura întreprinderilor în perioada 1918–2018 a fost strâns legată şi de **dimensiunea şi caracteristicile pieţelor de desfacere**, de la deschiderea totală către economia mondială la naţionalism economic, de la orientările pentru satisfacerea primordială a nevoilor interne la goana pentru identificarea celor mai bune oportunităţi de export – producţia industrială fiind principala sursă de obţinere a valutei necesare pentru achitarea datoriei externe –, de la abordările strict din perspectivă naţională la cele ataşate integrării regionale, continentale, în strânsă legătură cu relaţiile economice internaţionale şi politica comercială dominantă. Ataşate acestora, se pot menţiona abordările protecţioniste şi cele privind liberul schimb, clauze comerciale favorizante în relaţiile bilaterale, armonizări legislative în contextul aderării la diferite organizaţii mondiale, regionale, la cele patru libertăţi specifice pieţei comune, la reguli de concurenţă şi ajutor de stat, toate acestea cu impact asupra complexităţii şi calităţii produselor realizate de întreprinderile industriale, asupra cerinţelor de adaptare la exigenţe din

perspectiva competitivităţii economice, la eforturile pentru menţinerea sau câştigarea segmentelor de piaţă internă şi de identificare a unor nişe pentru export.

IV. Deşi, cu ajutorul surselor de informaţii identificate pentru intervalul de timp 1918–2016, cu eforturi substanţiale, se putea realiza reconstituirea unor serii cu date anuale privind **numărul întreprinderilor industriale din România şi alţi indicatori de caracterizare a acestora**, marea varietate a surselor utilizate – anchetele şi recensămintele privind întreprinderile industriale (realizate atât de sine stătător, cât şi ca module în cadrul recensământului populaţiei), anuarele statistice disponibile (începând cu ediţia din anul 1922 şi, cu mici întreruperi, până în prezent), dar şi lucrările de referinţă din diferite etape privind industria, întreprinderile industriale şi rolul acestora în dezvoltarea economică, precum şi studiile mai recente ale unor cercetători de valoare din domeniul istoriei economice, care prezintă elemente ce ţin de cadrul legal de reglementare a activităţii întreprinderilor, conţinutul şi sfera de cuprindere a indicatorilor statistici (de la cea teritorială, la criteriile de încadrare a întreprinderilor în variate categorii şi clase de mărime, contextul uneori subiectiv, precum şi metodologiile de culegere a datelor etc.) – ne-au determinat ca, în prezentul capitol, analizele privind arhitectura întreprinderilor să le realizăm prin prezentarea acesteia la praguri istorice, punând accent pe acurateţea definirii indicatorilor şi analizele de context.

Analizele sunt grupate pe trei etape mari: a) etapa interbelică, a producţiei de război şi a redresării postbelice, 1918–1947; b) etapa economiei centralizate (naţionalizare, colectivizare şi economie de comandă), 1948–1989; c) etapa tranziţiei la economia de piaţă, 1990–2017.

27.2. PERIOADA 1918–1947

În analizele specifice perioadei 1918–1947, pentru o mai bună surprindere a modificărilor de ordin calitativ în arhitectura întreprinderilor, ne vom raporta la abordările din perspectiva fazelor decenale cu caracteristici specifice (Pavelescu, 2016). Este vorba despre: deceniul 1919–1928, marcat de o politică macroeconomică având ca fundament doctrina „prin noi înşine”; intervalul de timp 1929–1939, în care a avut loc o alternanţă la guvernare a adepţilor economiei deschise cu cei care au promovat măsuri protecţioniste, în special pentru întreprinderile industriale mari; intervalul de timp 1940–1947, cu bulversările specifice celui de-al Doilea Război Mondial, pierderile de teritorii şi măsurile protecţioniste, în special pentru întreprinderile industriale.

Fazele incipiente ale dezvoltării industriei s-au manifestat în ţara noastră de timpuriu în accepţiunile industriei casnice: „Cea dintâi industrie, de o imemorabilă vechime, de o întindere imensă şi de o valoare de originalitate cu totul deosebită, formând cu drept cuvânt un motiv de mândrie pentru poporul nostru aşa de bine

înzestrat, e aceea pe care o reprezintă priceputa şi stăruitoarea muncă din cuprinsul însuşi al casei" (Iorga, 1927).

Aşa cum semnala şi Virgil N. Madgearu, pentru trecerea la o fază superioară, „în lipsa factorilor economici principali: disponibilităţile de capitaluri şi de muncă specializată naţională, resursele naturale n-au putut fi puse în valoare la început decât cu concursul capitalului şi muncii calificate străine. De asemenea, trecerea directă la forma cea mai avansată de industrie, aceea a fabricii, datorită existenţei unei categorii restrânse de meserii naţionale şi lipsei aproape complete a manufacturii, a constituit un obstacol în procesul de industrializare din Vechiul Regat român, prin dificultatea de a găsi lucrători indigeni" (Madgearu, 1940).

Legile de încurajare a industriei din anii 1887 şi 1912 au dat un prim impuls important dezvoltării acesteia.

Marea Unire a avut o influenţă hotărâtoare asupra procesului de industrializare. „Atât prin sporirea rezervelor de materii prime şi surse de energie (minereuri de fier şi metalifere, cărbuni, gaz metan etc.), cât şi prin extensiunea pieţei interne realizată în urma întregirii teritoriale şi împroprietărirea ţăranilor, s-a dat un impuls decisiv industrializării economiei româneşti" (Madgearu, 1940).

Primul tablou de ansamblu al structurii pe ramuri a întreprinderilor industriale şi al capacităţii lor de producţie, pentru întregul teritoriu al ţării după Marea Unire din 1918, este prezentat de *Ancheta industrială din anul 1920* (DGI, 1921), prin intermediul căreia au fost culese informaţii aferente anului 1919. Datele referitoare la numărul de unităţi, la capital şi personal reflectă starea industriei mari[1], afectată de distrugerile din anii războiului, iar pentru Muntenia, şi de descompletările masive de utilaje realizate de ocupanţi. În acest context, structurile industriale erau sub capacitatea lor din anii normali. Această anchetă nu cuprinde date privind întreprinderile din industria mică şi mijlocie (manuală şi mecanizată), a cărei pondere în capacitatea de producţie şi în piaţa internă ajungea la aproximativ jumătate din a celei mari (Axenciuc, 1992).

Datele anchetei relevă existenţa în anul 1919 a unui număr de 2.747 de stabilimente industriale ale industriei mari, cu o forţă motrice medie pe stabiliment de 175 CP (maşini şi turbine cu vapori; motoare cu benzină, gaz, păcură; motoare electrice alimentate de la uzine sau diverse turbine cu apă) şi un număr mediu de 57 de angajaţi (Tabelul 27.1). Din numărul total de angajaţi, aproximativ 11% erau personal tehnic-administrativ, restul fiind muncitori calificaţi şi necalificaţi. Întreprinderile erau grupate pe nouă industrii (echivalentul ramurilor) şi 69 de diviziuni (echivalentul subramurilor). Pe primul loc în ierarhia ramurilor industriale în funcţie de numărul de companii se situa industria alimentară (977), ramură aflată şi în fruntea ierarhiei din punctul de vedere al forţei motrice (98,6 mii CP), în timp ce, din punctul de vedere al personalului angajat, pe prima poziţie se situa industria lemnului (44,9 mii de persoane).

[1] În categoria întreprinderilor din „industria mare" erau incluse, conform criteriilor stabilite prin *Legea pentru încurajarea industriei naţionale din 14 februarie 1912*, cele cu forţă motrice mai mare de 5 CP sau care angajau mai mult de 20 de lucrători.

Tabloul întreprinderilor relevă dezvoltarea cu precădere în această primă etapă a industriei orientate spre consum (industria alimentară, industria lemnului etc.).

Tabelul 27.1

Numărul şi dimensiunea medie a întreprinderilor din industria mare (prelucrătoare) în 1919

	Număr de întreprinderi	**Forţa motrice* (CP)**	**Personal total**	**Forţă motrice medie (CP/într.)**	**Număr mediu de angajaţi (pers./într.)**
Total	**2747**	**481155**	**157423**	**175**	**57**
Industria metalurgică	305	58.587	37.635	192	123
Industria lemnului	502	66.581	44.886	133	89
Industria chimică	187	56.526	8.740	302	47
Industria alimentară	977	98.584	26.054	101	27
Industria textilă	156	13.530	10.409	87	67
Industria tăbăcăriei	133	7.750	6.290	58	47
Industria ceramică	216	39.779	14.505	184	67
Grupul electricităţii	137	137.605	3.032	1.004	22
Grupul artelor grafice	134	2.213	5.872	17	44

Notă: * Sunt incluşi 43.681 CP pentru motoare electrice alimentate de uzinele electrice; de asemenea, au fost incluşi 137.605 CP ai uzinelor electrice şi de gaz, care nu mai figurează ulterior în statistica perioadei 1922–1945.

Sursa: Prelucrări pe baza informaţiilor din DGI, 1921.

Cele mai multe întreprinderi erau amplasate în Vechiul Regat (aproximativ 40% din total), în timp ce în Banat se regăseau cele mai mari întreprinderi (cu o forţă motrice medie de 511 CP şi un număr mediu de 214 persoane angajate).

Întreprinderile industriale erau concentrate în capitală (Bucureşti – aproximativ 17,2% din producţia industrială) şi alte opt centre industriale, centre mari de consum, respectiv Timişoara, Sfântu-Gheorghe, Arad, Galaţi, Brăila, Cernăuţi, Cluj şi Iaşi) şi opt regiuni (Valea Prahovei, Reşiţa, Turda, Baia Mare, Ferdinand şi Nadrag, Hunedoara, Cisnădie şi Piatra Neamţ-Bacău-Buhuşi), conturate în general în apropierea surselor de materii prime.

Deceniul următor a fost caracterizat prin eforturile deosebite realizate pentru refacerea economiei după război şi atingerea potenţialului antebelic (1919–1924) (Axenciuc, 2008) şi pentru consolidarea unităţii naţionale, prin reforme economice şi sociale (1925–1928), perioadă marcată de creştere economică.

În anii 1923–1924, „curentul puternic către autarhia economică, cristalizat prin lozinca *prin noi înşine,* s-a tradus în promovarea a numeroase reglementări legislative care încurajau şi favorizau munca şi capitalul românesc" (Gusti, 1943, p. 814).

Pe ansamblul intervalului de timp 1919–1928, numărul de întreprinderi din industria mare prelucrătoare creşte cu peste 40%, numărul de personal din aceste întreprinderi creşte cu peste 30%, apar şi se dezvoltă noi ramuri, respectiv industria materialelor de construcţii şi industria electrotehnică etc.

În anul 1929, întreprinderile care produceau bunuri de consum realizau 52,0% din valoarea netă creată în industrie şi angajau 45,2% din personal (Madgearu, 1940, p. 162).

La finele anului 1930, în contextul în care economia românească parcurgea o perioadă de profundă criză (marea criză economică din perioada 1929–1933), în cadrul recensământului general al populaţiei României apare iniţiativa culegerii de informaţii importante[2] privind întreprinderile din industrie[3]. Spre deosebire de ancheta din anul 1920, care avea ca sferă de cuprindere numai industria mare prelucrătoare, aceasta reprezintă prima înregistrare care include „orice fabrică, atelier de industrie şi meserie, pivotă, moară, pivă, dîrste, gater", indiferent de mărime, „de la atelierele de meserii cu o singură persoană până la marile fabrici şi uzine". Paleta activităţilor industriale este mult mai largă, întreprinderile fiind structurate în 12 clase şi în 113 grupe de industrii.

În anul 1930, din numărul total de 140.948 de întreprinderi industriale, 133.788 (aproximativ 94,9% din total) erau firme individuale, 2.580 (1,8%) societăţi în nume colectiv, 1.648 (1,2%) societăţi pe acţiuni, 224 (0,2%) cooperative, 447 (0,3%) întreprinderi de stat, judeţ sau comună şi 2.261 (1,6%) alte forme. Cu excepţia industriei extractive, unde societăţile pe acţiuni deţineau 50,5% din numărul de întreprinderi, şi a uzinelor producătoare de electricitate, gaz, apă, ramură în care societăţile pe acţiuni şi întreprinderile de stat, judeţene şi comunale deţineau fiecare câte 34,5% din total, în restul celorlalte ramuri predominau firmele individuale.

Aproximativ 58% dintre întreprinderile active în anul 1930 au fost înfiinţate în intervalul 1919–1930. Această pondere varia pe ramuri între 66,4% în cazul industriei hârtiei şi 37,3% pentru uzinele producătoare de electricitate, gaz, apă (peste 52% dintre acestea fiind înfiinţate înainte de 1914).

În anul 1930 erau preponderente întreprinderile cu un număr de 1–5 angajaţi (92,5% din total), în această categorie fiind angajaţi însă numai 38,0% din totalul personalului din industrie.

În anul 1932, întreprinderile producătoare de bunuri de consum realizau 58,2% din valoarea netă creată în industrie şi angajau 53,3% din personalul acesteia. Este anul în care, în aprecierea economiştilor vremii, procesul de industrializare din România trece de la faza economiei mondiale (Madgearu, 1940, p. 162) (1919–1932, caracterizată prin deschiderea aproape totală a economiei) la faza naţionalismului economic, începând cu anul 1933. Această tranziţie nu este de altfel specifică numai României, ci se înscrie într-un context mai larg în care, sub impactul crizei mondiale care a afectat puternic industria şi întreprinderile industriale, majoritatea ţărilor promovau măsuri cu caracter protecţionist.

[2] Este vorba, între altele, de: număr de întreprinderi, personal, forţă motrice, clasificări pe ramuri şi grupe de întreprinderi, pe unităţi administrativ-teritoriale, pe forme de organizare, grupe de vechime şi grupe de mărime.

[3] Prelucrarea informaţiilor s-a prelungit până în anul 1937, rezultatele publicându-se într-un volum special, volumul X, *Recensământul general al întreprinderilor industriale şi comerciale din 1930*, Monitorul Oficial, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938 (Axenciuc, 1992).

Pe fondul crizei mondiale (care şi-a făcut simţite efectele negative începând cu anul 1929) şi al dificultăţilor cu care se confruntau întreprinderile industriale, apar măsurile de reglementare a schimburilor economice externe, controlul investiţiilor industriale şi oportunităţi de producţie pentru satisfacerea necesităţilor de apărare naţională (Madgearu, 1940, p. 132).

În anul 1937, întreprinderile din industria bunurilor de consum realizau 52,6% din valoarea netă creată în industrie şi angajau 52,6% din personal (Madgearu, 1940, p. 162).

Reducerea numărului întreprinderilor industriale are loc pe fondul unui proces de concentrare a acestora, concretizat în creşterea numărului de personal şi a forţei motrice medii ce revine pe o companie (Tabelul 27.2).

Tabelul 27.2

Numărul şi dimensiunea medie a întreprinderilor din industria mare în 1938

	Număr de întreprinderi	**Forţa motrice* (CP)**	**Personal total**	**Forţă motrice medie (CP/într.)**	**Număr mediu de angajaţi (pers./într.)**
Total	**3.767**	**746.789**	**289.117**	**198**	**77**
Industria alimentară	974	137.018	38.376	141	39
Industria textilă	640	79.561	74.077	124	116
Industria metalurgică	366	152.147	51.321	416	140
Industria electrotehnică	31	2.958	2.684	95	87
Industria hârtiei şi artei grafice	157	53.366	15.222	340	97
Industria chimică	397	183.393	28.298	462	71
Industria sticlăriei	39	3.216	5.691	82	146
Industria ceramică	34	1.031	1.652	30	49
Industria materialelor de construcţii	258	56.563	15.104	219	59
Industria lemnului	713	64.121	43.326	90	61
Industria pielăriei	158	13.415	13.366	85	85

Sursa: Prelucrări pe baza informaţiilor din *Anuarul statistic al României 1939 şi 1940*, 1940.

„Deşi, de-a lungul întregii perioade interbelice, ţara noastră a continuat să rămână o ţară slab dezvoltată din punct de vedere industrial, industria din România a cunoscut un avânt şi o diversificare notabile. În context, industria extractivă a jucat un rol remarcabil prin aportul însemnat la producţia industrială de energie primară şi de minereuri şi materii prime, precum şi, în cazul petrolului, la export” (Platon și Dobre, 1991).

În septembrie 1939 este înfiinţat Ministerul Inventarului Avuţiilor Publice, care îşi desfăşoară activitatea până în septembrie 1940.

Deceniul 1940–1947 este marcat de efectele Pactului Ribbentrop-Molotov (23 august 1939) şi ale Dictatului de la Viena (30 august 1940), cu bulversările specifice celui de-al Doilea Război Mondial (1940–1944) şi, ulterior, cu schimbarea de regim şi măsurile de reconstrucţie postbelică a economiei (1945–1947) (Pavelescu, 2016).

Este vorba în primul rând de pierderea unei treimi din teritoriile româneşti, care concentrau o treime din populaţia şi potenţialul economic al României Mari.

Din această perioadă, prima statistică privind întreprinderile industriale este realizată cu ajutorul datelor culese cu ajutorul unui formular privind întreprinderile economice, pe parcursul recensământului general al României desfăşurat în aprilie 1941. Datele culese se referă la toate întreprinderile, grupate în întreprinderi de industrie mare (cu peste zece angajaţi calificaţi sau cu forţă motrice mai mare de 20 CP) şi ateliere de meserii. Întreprinderile sunt clasificate pe cele două sectoare importante, industrie minieră şi industrie prelucrătoare, şi pe zece ramuri.

Din numărul total de 99.510 întreprinderi industriale înregistrate în anul 1941, 32.066 (32,2% din total) erau întreprinderi mari şi 67.444 ateliere de meserii. Din punctul de vedere al numărului de angajaţi, în cazul întreprinderilor mari, dimensiunea medie varia între 161 de angajaţi în metalurgie şi prelucrarea metalelor, 152 de angajaţi în industria hârtiei şi trei angajaţi în industria alimentară, respectiv 11 angajaţi în industria lemnului.

Ramurile în care domină întreprinderile mari erau industria minieră (100%) şi industria alimentară (100%), urmate de industria textilă (68,5%) şi industria chimică (65,9%). În restul ramurilor, întreprinderile mari deţineau mai puţin de 35% din total.

Are loc un proces de selecţie, o bună parte dintre întreprinderi (mai mult de 27%) se desfiinţează. Întreprinderile din industria mare supravieţuitoare se consolidează. Deşi numărul acestora este în scădere (2.752 în anul 1941 comparativ cu 3.767 în 1938), se constată o creştere a dimensiunii acestora atât din perspectiva forţei motrice (240 CP), cât şi din punctul de vedere al numărului de salariaţi (89 de angajaţi).

În prima parte a intervalului de timp (1941–1947), eforturile de sprijinire a frontului s-au împletit cu cele de refacere a economiei. În acest context, activitatea industrială este coordonată de ministrul economiei naţionale, de ministrul înzestrării armatei şi producţiei de război, precum şi de ministrul lucrărilor publice şi comunicaţiilor.

„Al Doilea Război Mondial şi procesul încheierii păcii derulat până în 1947 au adus cu sine un nou statut al României, încadrată în sfera de influenţă sovietică, şi a lăsat nerezolvată problema Basarabiei, Bucovinei de Nord şi a ţinutului Herţa" (Buzatu, 2009). În ciuda eforturilor realizate de diplomaţii români, condiţiile nefavorabile în care s-au încheiat pentru România aceste negocieri (datorii ce urmau a fi achitate, obligaţii de a asigura *clauza naţiunii celei mai favorizate* pentru un grup important de ţări etc.) au grevat evoluţia economică a ţării pentru o bună perioadă de timp.

Între altele, la 17 şi 19 iulie 1945 au fost semnate la Bucureşti convenţiile pentru înfiinţarea primelor societăţi mixte româno-ruse: Sovrompetrol şi Sovromtransport. Alte două – Tars şi Sovrombanc – au fost semnate la 8 şi, respectiv, 14 august 1945. Celelalte societăţi mixte au luat fiinţă între anii 1946 și 1952.

Curând după înfiinţarea lor, societăţile au obţinut poziţii de prim-ordin în domeniul în care-şi desfăşurau activitatea. Astfel, Sovrompetrol deţinea după doi ani de activitate 36,5% din cantitatea de ţiţei prelucrat, 37,7% din expediţiile

interne de petrol şi 38,2% din cele externe. Ulterior, la 31 martie şi 18 septembrie 1954, 12 din 16 societăţi au fost desfiinţate (Sovrompetrol, Sovromasigurare şi Sovromcuarţ au funcţionat până în 1956). Valoarea părţii de participare sovietică urma să fie răscumpărată de statul român (Giurescu, 2008).

În luna mai 1947 sunt înfiinţate oficiile industriale care, în colaborare cu Ministerul Industriei şi Comerţului, întocmesc programe de producţie pentru diferite ramuri industriale şi întreprinderi mari. Aceste programe conţineau produsele ce urmau a fi fabricate, volumul producţiei exprimat în unităţi naturale şi, pentru unele produse, şi materiile prime ce urmau a fi utilizate (Malinschi, Moldovan şi Rausser, 1964).

În același an se realizează o inventariere a întreprinderilor industriale particulare şi comunale (pentru cele de stat şi ale instituţiilor cu bugete s-a realizat un recensământ separat). Sunt incluse în inventar toate întreprinderile cu forţă motrice şi cele care angajau mai mult de cinci persoane (inclusiv patronul, ucenicii şi membrii familiei care lucrau în producţie). Ca rezultat al inventarului, se consemnează existenţa a 35.543 de întreprinderi particulare, din care 17,5% întreprinderi inactive (Malinschi, Moldovan şi Rausser, 1964). În structura întreprinderilor particulare la acel moment, firmele individuale reprezentau 82,7%, societăţile în nume colectiv şi în comandită 7,0%, societăţile anonime pe acţiuni 6,9%, cooperativele 1,0%, întreprinderile judeţene şi comunale 0,6%, restul fiind cu formă de organizare nedeclarată.

Din numărul total de întreprinderi particulare, aproximativ 13,6% aveau o forţă motrice mai mare de 20 CP, iar 6,4% din total aveau mai mult de zece angajaţi şi o forţă motrice mai mare de 20 CP.

În structura întreprinderilor în funcţie de data înfiinţării se constată că mai mult de jumătate din acestea (52,7%) au fost înfiinţate în perioada 1931–1947, 31,4% numai în perioada 1941–1947 (Tabelul 27.3). Cele mai multe înfiinţări din acest ultim interval, reflectând o dezvoltare a acestor ramuri, se consemnează în industria ceramică (63,9% din total întreprinderi din ramură), industria chimică şi a produselor farmaceutice (56,8%), materiale electrotehnice (50,4%), aparate şi instrumente de măsură şi precizie (48,4%).

Tabelul 27.3

Întreprinderile particulare din industrie în 1947

	Total	Din care, în funcţie de data înfiinţării (% din total):				
		până în 1915	1916–1930	1931–1940	1941–1947	Data înfiinţării nedeclarată
Total	**35.543**	**26,9**	**19,2**	**21,3**	**31,4**	**1,1**
Industrie extractivă	**1.095**	**34,1**	**22,1**	**25,9**	**16,4**	**1,5**
Industria prelucrătoare, din care:	**34.448**	**26,7**	**19,1**	**21,2**	**31,9**	**1,1**
Metalurgică	2.492	7,3	20,5	25,3	46,3	0,7
Materiale electrotehnice	256	2,7	16,4	29,7	50,4	0,8

Tabelul 27.3 (continuare)

Aparate şi instrumente de măsură şi precizie	124	6,5	17,7	25,8	48,4	1,6
Lemn	4.745	15,6	21,4	23,5	38,1	1,4
Construcţii şi materiale de construcţii	987	13,0	18,8	23,2	43,4	1,6
Sticlă şi geamuri	76	6,6	15,8	28,9	47,4	1,3
Ceramică	36	5,6	13,9	16,7	63,9	0,0
Textilă	3.875	15,3	16,9	24,6	41,6	1,5
Piele şi confecţii din piele	999	8,8	21,3	27,6	41,7	0,5
Confecţii	654	7,6	18,2	35,0	37,9	1,2
Alimentară	18.127	39,8	19,2	17,5	22,4	1,1
Hârtie şi arte grafice	602	14,1	23,1	28,2	34,4	0,2
Chimică şi produse farmaceutice	1.386	4,8	13,0	24,7	56,8	0,7
Rafinării de petrol	59	33,9	22,0	30,5	10,2	3,4
Altele	30	10,0	13,3	20,0	53,3	3,3

Sursa: Prelucrări pe baza informaţiilor din Axenciuc, 1992; ICS, 1947.

În intervalul 1941–1947, numărul de întreprinderi din industria mare a crescut cu aproximativ 60%, forţa motrice a acestor întreprinderi cu 20,1% şi numărul de personal angajat cu 47,8%. La finele intervalului, în medie pe o întreprindere industrială reveneau o forţă motrice de 193 CP şi un număr de 88 de angajaţi (Tabelul 27.4).

Tabelul 27.4

Numărul şi dimensiunea medie a întreprinderilor din industria mare în 1947

	Întreprinderi	**Forţă motrice**	**Personal**	**Dimensiune medie**	
Ramura	**număr**	**C.P.**	**număr**	**CP/într.**	**personal/într.**
Total	4.119	793.598	361.643	193	88
Alimentară	611	107.692	21.054	176	34
Textilă	726	111.718	65.156	154	90
Metalurgie şi prelucrarea metalelor	610	207.623	83.265	340	137
Electrotehnică	61	3.308	3.744	54	61
Hârtie	202	62.950	17.535	312	87
Chimică	327	130.450	32.932	399	101
Sticlărie	35	4.470	5.640	128	161
Ceramică	31	2.517	2.188	81	71
Materiale de construcţii	470	80.527	39.904	171	85
Prelucrarea lemnului	789	60.534	75.518	77	96
Pielărie	255	21.792	14.666	85	58
Diverse	2	0	0	0	0

Sursa: Prelucrări pe baza informaţiilor din Axenciuc, 1992; ICS, 1947.

Ramura care înregistrează o creştere substanţială a forţei motrice este industria chimică, unde, în intervalul 1941–1947, forţa motrice medie a crescut cu aproximativ 100 CP/companie (de la 295 CP la 399 CP).

27.3. ETAPA ECONOMIEI DE COMANDĂ, 1948–1989

Soclul fundamental al dezvoltării industriei pe parcursul secolului XX şi în mod deosebit în a doua treime a acestuia l-a reprezentat producţia de metal, în special de oţel. Producţia de oţel şi prelucrarea metalelor au generat arhitectura structurilor economice din ţările dezvoltate. Pentru asigurarea unui spaţiu şi a unui cadru competitiv de dezvoltare economică, producţia de oţel a fost cea care a stat la baza constituirii *Comunităţii Europene a Cărbunelui şi Oţelului* (CECO, înfiinţată în 1951).

După 1950, ţările dezvoltate din Europa şi America de Nord au intrat în ceea ce s-a numit „cei 30 de ani glorioşi". În această perioadă au apărut în industrie marile companii, „campionii naţionali" care angajau un număr însemnat de lucrători şi utilizau muncă din ce în ce mai bine plătită (Ciutacu și Chivu, 2015, p. 209-215). Pe lângă forţa de muncă implicată direct în aceste companii, s-au dezvoltat în amonte şi aval industriile extractive de cărbune şi minereuri, producţia de energie, transporturile, construcţiile, învăţământul şi cercetarea ştiinţifică, iar metalul obţinut a reprezentat un suport indispensabil pentru industriile prelucrătoare.

De altfel, datele statistice reprezintă în acest sens argumente pentru dezvoltarea industrială. De pildă, pentru câteva state membre ale Uniunii Europene (UE), se constată că, din 1960 până în 1990, indicele producţiei industriale relevă în termeni reali o creştere de 6,5 ori în Portugalia, 5,8 ori în Spania, 4,9 ori în Finlanda, 3,4 ori în Austria, 3,1 ori în Italia, 3 ori în Olanda, 2,6 ori în Franţa etc. În ce priveşte ocuparea în industrie în vechile ţări membre UE, declinul acesteia a început în anii ′60–′65; după 1970 până în anul 1990, scăderea ponderii ocupării din industrie în total ocupare din economie a fost destul de accelerată: 43,3% şi, respectiv, 28,7% în Belgia, 37,8% şi 26,6% în Danemarca, 49,3% şi 40,6% în Germania, 37,2% şi 33,4% în Spania, 39,2% şi 30% în Franţa, 39,5% şi 32,7% în Italia, 40,5% şi 37% în Austria etc.

Industria a beneficiat şi de un important sprijin din partea autorităţilor statului, ale cărui efecte – în general recunoscute – au constituit şi subiect al discuţiilor privind posibilul impact negativ pe termen lung: „Schimbarea de paradigmă spre o politică intervenţionistă a statului în majoritatea statelor europene după anul 1945, care a predominat persistent până în anii '90, a avut un rol fundamental în susţinerea schimbărilor economice structurale şi a fost parţial foarte eficientă în susţinerea unor rate înalte de creştere economică, dar uneori a condus la o ineficientă alocare pe termen lung a resurselor economice naţionale ale multor ţări" (Grabas și Nutzenadel, 2013).

Anul de debut al acestei etape este marcat în România de promovarea Legii nr. 119/11 iunie 1948 pentru naţionalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere şi de transporturi. Conform actului normativ, obiectul legii îl constituia naţionalizarea tuturor „bogăţiilor subsolului care nu se găseau în proprietatea statului la data intrării în vigoare a Constituţiei Republicii Populare Române, precum şi întreprinderile individuale, societăţile de orice fel şi asociaţiunile particulare industriale, bancare, de asigurări, miniere, de transporturi şi telecomunicaţii", enumerate în lista anexă la lege[4].

Bunurile „confiscate" prin efectul acestei legi trec în proprietatea statului „ca bunuri comune ale poporului"[5] şi sunt administrate de ministerele în al căror domeniu de preocupare intră obiectul întreprinderilor naţionalizate. Ministerele sunt şi cele care numesc noua conducere a întreprinderilor.

O altă precizare importantă în legătură cu efectele legii este aceea că regula generală (de la care sunt posibile unele excepţii) este aceea că, în ramurile în care întreprinderile au fost naţionalizate, dreptul de a crea întreprinderi noi aparţine statului.

Prin această lege, structura capitalului din întreprinderile industriale a cunoscut schimbări importante.

În iulie 1948, ministerele care coordonau activitatea industrială au fost autorizate să înființeze, cu aprobarea Consiliului de Miniștri, centrale industriale pe ramuri și grupe de întreprinderi, după obiectul de producție. Au fost înființate 24 de centrale industriale care aveau sarcina de a coordona și a îndruma procesul de producție pentru toate întreprinderile din subordine, de a urmări executarea planurilor de producție, a planurilor de investiții, a planurilor de repartizare a producției, inclusiv de a coordona aprovizionarea cu materiale, combustibil, utilaje, mână de lucru, asistență tehnică pentru aplicarea celor mai potrivite tehnologii, procurarea la timp a creditelor necesare funcționării întreprinderilor[6].

---

[4] Din industrie, în listele de naţionalizare au fost incluse: 20 de întreprinderi siderurgice, de metalurgie neferoasă şi de laminat; 115 întreprinderi prelucrătoare de metale, şantiere navale, întreprinderi de instrumente de precizie şi material electrotehnic, garaje şi ateliere de reparat auto; 26 de întreprinderi carbonifere şi cariere de piatră; 35 de întreprinderi petrolifere şi de gaze naturale; 56 de întreprinderi producătoare de materiale de construcţii; nouă întreprinderi producătoare de sticlă şi de cristale pentru oglinzi; 20 de întreprinderi de construcţii; 76 de întreprinderi producătoare de cherestea, cărucioare, perii, pensule, rulouri şi jaluzele şi alte articole din lemn; nouă întreprinderi producătoare de ţevi de carton pentru industria textilă şi producătoare de hârtie sticlată sau alte articole de hârtie; 64 de întreprinderi prelucrătoare de bumbac; 36 de întreprinderi prelucrătoare de mătase; 12 vopsitorii, apreturi şi întreprinderi de confecţii; 34 de întreprinderi prelucrătoare de lână; 17 întreprinderi prelucrătoare de in, cânepă şi iută; 12 întreprinderi prelucrătoare de blănuri, producătoare de mănuşi şi alte articole din piele; 11 întreprinderi din industria chimică de bază; trei întreprinderi producătoare de negru de fum, cărbune vegetal şi animal; 24 de întreprinderi producătoare de produse chimice diverse; 29 de întreprinderi producătoare de articole de parfumerie şi cosmetice, de solvenţi etc. şi laboratoare farmaceutice; 18 întreprinderi producătoare de băuturi spirtoase; nouă întreprinderi producătoare de glucoză etc.; 33 de întreprinderi producătoare de ulei; opt întreprinderi de uscat fructe etc.

[5] *Legea nr. 119/11 iunie 1948* pentru naţionalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere şi de transporturi.

[6] *Decretul nr. 126 din 7 iulie 1948* pentru înființarea centralelor industriale, publicat în Monitorul oficial, Partea I, nr. 158 din 12 iulie 1948.

Se asigură premisele pentru conducerea planificată a industriei în România, respectiv introducerea programelor de producţie pentru toate întreprinderile de stat din cele 24 mari ramuri industriale.

Ministerul industriei şi comerţului, care avea rol de coordonare iniţial pentru activităţile industriale, se desfiinţează şi, în structura guvernului, reflectând dezvoltarea diferitelor industrii, îşi fac apariţia noi ministere sau noi portofolii de miniștri pentru diferite ramuri industriale. Începând cu anul 1955, de exemplu, din cabinet făceau parte preşedintele *Comitetului de stat al planificării*, dar şi alte portofolii pentru industrie: ministrul metalurgiei; ministrul construcţiilor de maşini; ministrul minelor şi energiei electrice; ministrul industriei petrolului şi chimiei; ministrul industriei uşoare; ministrul industriei alimentare. În anul 1969, în structura guvernului este inclus şi ministrul aprovizionării tehnico-materiale şi controlului gospodăririi fondurilor fixe, preşedintele *Comitetului pentru preţuri*, dar şi ministrul construcţiilor pentru industria chimică şi rafinării, ministrul industriei construcţiilor de maşini grele şi ministrul construcţiilor de maşini-unelte şi electrotehnicii, care îşi menţin activitatea (uneori cu mici modificări de denumire) până în anul 1989.

Politica de industrializare susţinută de investiţii substanţiale (realizate inclusiv printr-o importantă îndatorare externă) este concepută şi dezvoltată pe fundamentele integrării verticale (întreprindere, centrală, minister), dar şi orizontale, pe lanţuri valorice (de exemplu: industrie extractivă–industria de prelucrare primară–industria de prelucrare secundară–întreprinderea de comerţ sau agricultură–industrie agro-alimentară–comerţ), în cadrul cărora nu se urmărea neapărat profitul fiecărei verigi, ci mai ales valoarea adăugată pe ansamblul lanţului valoric şi „ocuparea deplină a forţei de muncă” (Chivu, Ciutacu și Georgescu, 2016)

Deși și-au adus contribuții de necontestat la crearea de noi capacități de producție și a unui important număr de locuri de muncă salariate, în România, spre deosebire de statele Europei Occidentale și chiar de unele state din Europa Centrală și de Est, investițiile masive au produs și dezechilibre importante în sistemul economic în ansamblu, atât din perspectiva structurilor macroeconomice, dar mai ales din cea a datoriei externe acumulate pentru realizarea acestora și a eforturilor necesare pentru rambursare.

Este vorba în primul rând de apariția unui dezechilibrului între industria producătoare de mijloace de producție și cea a bunurilor de consum, prin alocarea în perioada 1951–1987 a unor ponderi cuprinse între 83,4% și 89,2% din investițiile realizate în industrie pentru prima categorie.

Ca rezultat, ponderea acesteia în producția industrială a crescut de la circa 50% în 1951 la circa 75% în 1987 comparativ cu 62% în Ungaria și Bulgaria, respectiv 65% în RDG (Georgescu, 1989, p. 147).

„Rigiditățile sistemului economiei de comandă au făcut ca o serie de industrii energointensive, a căror dezvoltare a fost concepută la finele anilor 1960 în anumite condiții ale conjuncturii internaționale și continuată fără a înțelege importanța vitală a adaptării acesteia la schimbările survenite în economia

mondială, să funcționeze cu pierderi, dereglând, prin efecte de contagiune, întreaga economie" (Georgescu, 2018, p. 211).

Măsurile de austeritate ce au decurs din decizia de lichidare a datoriei externe, respectiv de reducere a importurilor și de forțare a exporturilor, au avut un impact negativ în plan social, inclusiv din perspectiva nivelului de trai. Putem aminti, în acest sens, Programul de autoconducere și autoaprovizionare teritorială pe fiecare județ, Programul de alimentație științifică a populației, raționalizarea consumului de alimente, instituirea de cartele pentru cumpărarea de pâine, zahăr, ulei, sancționarea celor care făceau provizii, reduceri sau întreruperi în furnizarea de gaz natural, energie electrică și termică, inclusiv a iluminatului public, raționalizarea benzinei ș.a. (Georgescu, 2018, p. 223).

Nu se pot nega însă evoluțiile din perspectiva numărului de întreprinderi, a numărului de salariați, a puterii instalate și a producției fizice realizate.

În intervalul 1960–1989, rezultatele se concretizează într-o creştere a numărului de întreprinderi industriale de la 1.658 la 2.102, creşterea numărului de salariaţi din industrie de la 1,2 mil. la aproximativ 3,7 mil. de persoane şi creşterea puterii instalate care deservea producţia de la 3,3 mil. kW la 38 mil. kW. În anul 1989, în medie pe o întreprindere industrială reveneau 1.755 de salariaţi şi o putere instalată de 18,1 mii kW (Tabelul 27.5). În cazul întreprinderilor republicane, numărul mediu de salariați pe o entitate era în anul 1989 de 2.202.

Unele combinate și platforme industriale aveau dimensiuni impresionante și angajau un număr important de salariați. În anul 1989, de exemplu, Combinatul Siderurgic Galați era cea mai mare companie din Europa, cu aproximativ 40.000 de angajați. Mai putem aminti aici și Uzinele 23 August (23.000 de salariați), Tractorul Brașov (22.000 de salariaţi), ARO Câmpulung Mușcel (14.000 de angajați), platforma Întreprinderii de Mașini Grele din Bucureşti (IMGB) (13.000 de persoane), Combinatul de Utilaj Greu (CUG) Iași (12.000 de salariați), Uzina Republica (10.000 de angajați), CUG Cluj (8.000 de salariaţi) etc.

Tabelul 27.5

Numărul de întreprinderi şi dimensiunea medie a acestora din punctul de vedere al numărului de salariaţi şi al puterii instalate, în intervalul 1960–1990

Ramura	Anul	Numărul de întreprin-deri la sfârşitul anului	Numărul mediu al salariaţilor (mii de persoane)	Puterea instalată care deserveşte producţia (mii kW, la sfârşitul anului)	Dimensiune medie	
					Număr de salariaţi/ întreprin-dere (pers.)	Putere instalată medie/întrep. (kW)
Industrie total, din care:	1960	1.658	1.241	3.263	748	1.968
	1970	1.731	1.997	10.762	1.154	6.217
	1980	1.752	3.198	27.125	1.825	15.482
	1989	2.102	3.690	38.110	1.755	18.130
Industrie republicană, din care:	1960	1.001	1.003	3.017	1.002	3.014
	1970	1.126	1.629	10.266	1.447	9.117
	1980	1.321	2.881	26.883	2.181	20.350
	1989	1.474	3.246	37.529	2.202	25.461

Tabelul 27.5 (continuare)

Combustibil	1960	27	35	609	2.481	18.296
	1970	54	95	1.119	1.574	28.278
	1980	42	111	1.883	3.333	112.643
	1989	79	210	5.180	2.025	82.013
Metalurgie feroasă (inclusiv extracţia minereurilor feroase)	1960	18	67	494	3.722	27.444
	1970	19	85	1.527	4.474	80.368
	1980	27	140	4.731	5.185	175.222
	1989	34	160	6.479	4.706	190.559
Metalurgie neferoasă (inclusiv extracţia minereurilor neferoase)	1960	17	33	87	1.941	5.118
	1970	19	63	586	3.316	30.842
	1980	20	85	1.575	4.250	78.750
	1989	22	94	1.954	4.273	88.818
Construcţii de maşini şi prelucrarea metalelor	1960	199	241	611	1.211	3.070
	1970	214	461	1.888	2.154	8.822
	1980	315	1.080	5.866	3.429	18.622
	1989	335	1.331	9.149	3.973	27.310
Chimie	1960	57	46	265	807	4.649
	1970	65	118	1.653	1.815	25.431
	1980	80	220	4.576	2.750	57.200
	1989	89	207	4.210	2.326	47.303
Materiale de construcţii	1960	65	37	143	569	2.200
	1970	68	59	482	868	7.088
	1980	65	107	1.530	1.646	23.538
	1989	62	97	1.413	1.565	22.790
Exploatarea şi prelucrarea lemnului	1960	130	154	106	1.185	815
	1970	120	219	477	1.825	3.975
	1980	79	271	1.296	3.430	16.405
	1989	79	298	1.393	3.772	17.633
Celuloză şi hârtie	1960	16	13	108	813	6.750
	1970	18	25	411	1.389	22.833
	1980	17	32	669	1.882	39.353
	1989	13	32	687	2.462	52.846
Sticlă, porţelan şi faianţă	1960	19	16	18	842	947
	1970	19	25	71	1.316	3.737
	1980	30	52	165	1.733	5.500
	1989	30	58	204	1.933	6.800
Textilă	1960	125	127	124	1.016	992
	1970	127	190	314	1.496	2.472
	1980	171	311	735	1.819	4.298
	1989	188	343	939	1.824	4.995
Pielărie, blănărie şi încălţăminte	1960	36	34	28	944	778
	1970	35	55	63	1.571	1.800
	1980	39	79	123	2.026	3.154
	1989	38	98	154	2.579	4.053
Alimentară	1960	207	79	169	382	816
	1970	263	104	412	395	1.567
	1980	294	193	1.079	656	3.670
	1989	317	193	1.389	609	4.382
Poligrafie	1960	18	13	14	722	778
	1970	24	19	29	792	1.208
	1980	17	16	37	941	2.176
	1989	16	17	36	1.063	2.250

Sursa: Prelucrări proprii pe baza datelor din *Anuarul statistic al României*, variate ediţii.

Progresele realizate de industrie în această perioadă se reflectă totodată și în creşterile substanţiale de producţie fizică, în diversificarea şi creşterea complexităţii şi gradului de prelucrare a produselor industriale realizate (Anexa 1).

Pe lângă piaţa internă, care constituie un segment important de desfacere în special pentru produsele industriei grele, în eforturile de achitare a datoriei externe (mai ales începând cu deceniul al 8-lea), marea majoritate a celorlalte produse industriale (inclusiv cele ale industriei alimentare, industriei textile etc.) sunt exportate în statele membre CAER, dar şi în cele membre ale Pieţei Comune.

Industria era văzută şi ca un important pilon pentru dezvoltarea echilibrată a teritoriului, amplasarea şi dezvoltarea stabilimentelor industriale pe regiuni de dezvoltare, iar numărul de salariaţi angajaţi în acestea reflectă această abordare (Tabelul 27.6). Distribuţia teritorială a stabilimentelor industriale, între altele, motor important al urbanizării, a influenţat uneori semnificativ organizarea administrativ-teritorială, inclusiv prin apariţia şi/sau dispariţia de aşezări pe harta României, având ca nucleu o întreprindere industrială.

Tabelul 27.6

Numărul mediu al salariaţilor din industrie pe regiuni de dezvoltare, în perioada 1960–1990 (mii de persoane)

	1960	**1970**	**1980**	**1990**
Total	1.255,2	2.066,0	3.329,2	3.861,6
Regiunea Nord-Vest	151,7	255,6	416,2	495,1
Regiunea Centru	222,1	360,9	562,3	593,2
Regiunea Nord-Est	129,1	230,9	417,4	563,5
Regiunea Sud-Est	90,6	174,8	323,6	394,5
Regiunea Sud	147,9	250,2	480,5	572,3
Regiunea Bucureşti-Ilfov	245,5	378,7	475,9	481,2
Regiunea Sud-Vest	57,5	129,4	261,4	355,7
Regiunea Vest	210,8	285,4	392,1	406,3

Sursa: Serii reconstituite retrospectiv de INS, în conformitate cu actuala organizare administrativ-teritorială a României.

În acest interval de timp, întreprinderile industriale devin un pilon important şi pentru dezvoltarea celorlalte întreprinderi din sfera transportului, comerţului şi a altor tipuri de servicii pentru întreprinderi.

Pe lângă funcţia economică, de motor pentru celelalte activităţi economice, întreprinderile industriale au îndeplinit în această perioadă şi funcţii sociale, de la cea de angajare a unui număr important de personal, a cărui principală sursă de venit şi întreţinere a familiei o reprezenta salariul, la funcţii sociale mai complexe, ce ţin de educaţie, ucenicie, şcoli de meserii, practica pentru elevi şi studenţi, până la implicarea în viaţa comunităţii prin parteneriate cu autorităţile locale.

27.4. PERIOADA POSTDECEMBRISTĂ, 1990–2018

Începând cu anul 1990, economia României a parcurs un proces de tranziţie de la sistemul economic etatist şi centralizat la o economie bazată pe libera iniţiativă şi mecanisme de piaţă. Tranziţia de la o contribuţie a sectorului privat la crearea PIB de 16,4% în anul 1990 la peste 75% în anul 2015 s-a realizat prin transformări complexe în întreaga societate şi în toate sectoarele economiei. A fost o perioadă în care atât decidenţii, instituţiile statului, companiile, cât şi fiecare persoană au parcurs un proces de învăţare şi adaptare permanentă.

La începutul anului 1990, economia românească era una covârşitor etatistă şi supracentralizată; în structura economiei existau aproape exclusiv întreprinderi de stat şi cooperatiste extrem de mari, iar cea mai mare parte a producţiei era destinată bunurilor de investiţii şi celor pentru export.

Desfiinţarea pieţei est-europene (CAER), prăbuşirea pieţei interne dominate de agenţi economici care produceau bunuri pentru mari proiecte de investiţii şi cu o flexibilitate redusă, liberalizarea preţurilor (octombrie 1990) şi pierderea unor însemnate segmente de piaţă pentru exporturile industriale au provocat un puternic recul economic.

În primul deceniu, tranziţia la economia de piaţă a indus un anumit gen de reforme şi restructurări economice; este vorba mai ales de privatizare şi de schimbarea fundamentală a structurilor economice şi de ocupare (Iancu, 2018). Procesul în sine a fost unul deosebit de complex, complicat, dificil şi greu de armonizat şi sincronizat pe componente – economice, instituţional-juridice, sociale, politice, cultural-educaţionale, psihologice etc. De multe ori, laturile economice propriu-zise, dar şi tehnico-tehnologice ale restructurării au mers înaintea componentelor instituţional-juridice, politice şi social-culturale şi s-au concretizat în primul deceniu prin scăderea dramatică a produsului intern brut, schimbarea substanţială a structurii valorii adăugate brute şi a ocupării forţei de muncă, pe fondul unei inflaţii galopante, persistente şi al unui şomaj ridicat (Ciutacu și Chivu, 2010).

Deşi pe parcursul anilor mediul academic a realizat numeroase analize şi au fost elaborate strategii în momente decisive pentru evoluţia economiei în general şi a industriei în particular[7], acestea au rămas de multe ori la stadiul de „exerciţiu de laborator”, fără a trezi interesul decidenţilor pentru implementarea acestora, fapt care a avut un impact nefavorabil deosebit asupra abordărilor strategice pe termen lung.

[7] Academia Romană, Institutul Naţional de Cercetări Economice şi institutele din reţeaua acestuia au contribuit la elaborarea unor documente strategice majore: *Schiţa de strategie a tranziţiei României la economia de piaţă* (1990); asigurarea consensului naţional pentru asociere şi ulterior integrare europeană, prin strategia din anul 1995; *Strategia de dezvoltare economică durabilă* etc. Cel mai recent exemplu îl reprezintă *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 ani*, coord. Ionel Valentin Vlad, elaborată în perioada 2015–2017.

Rezultatele proceselor de restructurare şi privatizare a întreprinderilor din economie în general şi a celor din industrie în special s-au concretizat în primul rând prin **evoluţia numărului şi a dimensiunii companiilor**.

Dintr-un mediu economic conceput şi dezvoltat pe fundamentele integrării verticale şi orizontale, noul cadru legal a pus bazele unui mediu concurenţial, în care fiecare verigă, fiecare companie sau persoană avea libertatea să se descurce pe cont propriu (Chivu, Ciutacu și Georgescu, 2009).

Cu tot entuziasmul libertăţii şi liberei iniţiative, în contextul aplicării măsurii privatizării în masă, lipsa de experienţă, dublată de lipsa de lichidităţi financiare, dar şi de mecanisme specifice de suport, pe fondul acestor schimbări profunde, au condus la disponibilizări masive de forţă de muncă, pierderi de active sau chiar desfiinţarea întreprinderilor. De altfel, în majoritatea ţărilor în tranziţie, „privatizarea pe scară largă a avut repercusiuni puternice asupra distribuţiei avuţiei şi veniturilor şi asupra structurii sociale" (Chilosi, 1996, p. 75-93). Destructurarea şi restructurarea proprietăţii pot fi sintetizate în următorul bilanţ: de la un total de 197.000 de întreprinderi în anul 1989, în anul 2015 se înregistrau 513.989 de companii (peste 95% fiind întreprinderi mici şi mijlocii). În plus, în anul 2015, în economie activau 297.148 de întreprinzători privaţi, din care 15.869 de întreprinderi familiale şi 274.065 de persoane independente.

Aceste aspecte s-au suprapus şi cu evidentele tendinţe de dezindustrializare. Acestea nu au fost specifice numai României. Primele semne ale declinului contribuţiei industriei la valoarea adăugată brută au apărut în statele membre OCDE la începutul anilor '80. Dar profilul acestui declin a cunoscut variaţii importante de la o ţară la alta.

Este evident că dezindustrializarea – definită uzual ca „procesul generalizat, de dezinvestire sistematică în capacităţile de producţie ale naţiunilor" (Bluestone și Harisson, 1982, p. 6) – a constituit subiect pentru numeroase studii şi dezbateri, iar realităţile au oferit din abundenţă argumente care să ilustreze aplicabilitatea acestui concept în marea majoritate a statelor lumii, inclusiv în România.

Reflectarea mai puternică a diminuării ponderii industriei în valoarea adăugată brută totală se poate constata pe următoarele paliere: din 1993 în 1997 în Japonia, din 1992 în 1995 şi un nou val din 1997 în 1999 în Italia, în intervalul 1991–1994 în SUA şi după 1990 în Germania. Declinul industriei din Franţa a fost mai puternic în perioada 1993–1998. Aceste evoluţii sunt atât rezultatul politicilor publice, cât şi al strategiilor companiilor, a căror eficacitate a frânat sau a accelerat acest proces (Chatillon, 2011).

Printr-o analiză bine documentată a declinului ocupării în industria prelucrătoare din Danemarca, în perioada 1994–2007, unii autori au reuşit să demonstreze că acesta reprezintă „nu numai o poveste despre dispariţia unor industrii şi falimentul unor companii. Aceasta reprezintă o etapă importantă de evoluţie a societăţilor moderne avansate, implicând atât tranziţii ale companiilor din industria prelucrătoare în servicii, cât şi evoluţia firmelor supravieţuitoare din

industria prelucrătoare prin legături mai strânse cu zona serviciilor. Această componentă a dezindustrializării ridică importante întrebări pentru noile dimensiuni ale politicii economice" (Bernard, Smeets și Warzynski, 2017, p. 31).

În industrie, conform statisticii companiilor din România, dacă în anul 1991 erau înregistrate 1.712 întreprinderi industriale care angajau 3,052 mil. de salariaţi, revenind în medie 1.783 de angajaţi pe o companie, în anul 2011 statistica consemnează 47.084 de companii industriale în care erau angajaţi 1,259 mil. de salariaţi, ceea ce înseamnă o dimensiune medie de 27 de salariaţi pe o companie. În anul 2015, în industrie activau 54.020 de companii pentru care numărul mediu anual de angajaţi a fost de 1,335 mil. de persoane, cu o mărime medie de 27 angajaţi pe o companie[8].

Dacă în anul 1991 existau numai 79 de întreprinderi cu mai puţin de 100 de salariaţi şi 127 de companii cu o mărime medie de aproximativ 130 de salariaţi, ulterior, urmare a promovării Legii societăţilor comerciale nr. 31/1990), peisajul numărului şi structurii întreprinderilor din industrie pe clase de mărime s-a schimbat semnificativ (Tabelul 27.7)

Tabelul 27.7

Repartizarea întreprinderilor din industrie, pe clase de mărime

	Anul		**Clase de mărime în funcţie de numărul de salariaţi**			
		Total	**0–9**	**10–49**	**50–249**	**250 şi peste**
Total industrie	**1995**	**34.850**	**27.566**	**4.014**	**1.653**	**1.617**
	2001	**43.454**	**29.162**	**9.046**	**3.851**	**1.395**
	2011	**49.715**	**34.299**	**11.051**	**3.496**	**869**
	2015	**54.020**	**39.327**	**10.412**	**3.386**	**895**
Industrii extractive	1995	170	74	32	14	50
	2001	321	151	88	42	40
	2011	1.108	800	240	51	17
	2015	1.107	789	248	48	22
Industrie prelucrătoare	1995	34.404	27.455	3.946	1.523	1.480
	2001	42.787	28.950	8.897	3.678	1.262
	2011	45.052	30.914	10.184	3.223	771
	2015	48.404	34.974	9.527	3.132	781
Energie electrică, termică, gaze, apă	1995	276	37	36	116	87
	2001	346	61	61	131	93
	2011	3.555	2.580	616	238	121
	2014	4.509	3.564	637	206	102
Total economie	**1995**	**304.359**	**283.997**	**13.400**	**4.384**	**2.578**
	2001	**311.260**	**271.713**	**29.888**	**7.702**	**1.957**
	2011	**430.608**	**375.479**	**45.221**	**8.335**	**1.573**
	2014	**488.210**	**433.075**	**45.177**	**8.277**	**1.681**

Sursa: INS, *Anuarul statistic al României*, diverse ediţii şi INS, *Rezultate şi performanţe ale întreprinderilor din industrie şi construcţii*, diverse ediţii.

[8] *Anuarul statistic al României,* INS, Bucureşti, diverse ediţii *şi Rezultate şi performanţe ale întreprinderilor din industrie şi construcţii,* INS, Bucureşti, diverse ediţii.

Dacă în anul 2011 peste 90% dintre companiile din industrie au mai puţin de 50 de salariaţi, iar aproximativ 70% au sub zece angajaţi, în anul 2015, 92,1% dintre companii aveau mai puţin de 50 de salariaţi, iar 72,8% sub zece salariaţi.

Cel de-al doilea element semnificativ îl reprezintă **restructurarea proprietăţii** (Ciutacu și Chivu, 2010).

În anul 2015, din numărul total de agenţi economici din industrie, 98,9% se aflau în proprietate majoritar privată şi 1,1% se aflau în proprietate majoritară a statului; din totalul agenţilor economici din industrie, în acelaşi an, 8,3% erau cu capital integral străin; în același an, 90,0% din efectivul de salariaţi din industrie lucrau în companii aflate în proprietate majoritar privată, iar în cele aflate în proprietatea majoritară a statului erau angajaţi 10,0% dintre salariaţi.

Proporţia diferitelor forme de capital la crearea cifrei de afaceri în ramurile industriale din România în anul 2014 (Tabelul 27.8) relevă participarea substanţială a capitalului străin. Ponderea acestuia în cifra de afaceri a ramurilor oscilează de la 34% la 100%; cele mai mari proporţii în cifra de afaceri pentru capitalul străin se consemnează în industria tutunului (100%), prelucrarea ţiţeiului (97%), fabricarea automobilelor (96%), fabricarea echipamentelor electrice şi producerea băuturilor (82%) etc.

Tabelul 27.8

Structura cifrei de afaceri şi a numărului de salariaţi în funcţie de originea capitalului, în anul 2014 (%)

Ramura	Cifră de afaceri (% din total)			Număr de salariaţi (% din total)		
	Capital de stat	Capital privat românesc	Capital străin	Capital de stat	Capital privat românesc	Capital străin
Extracţia petrolului şi gazelor	21	1	78	25	2	73
Fabricarea produselor de cocserie şi din prelucrarea ţiţeiului	0	3	97	0	21	79
Fabricarea autovehiculelor de transport rutier, a remorcilor şi semiremorcilor	0	4	96	0	9	91
Fabricarea produselor din tutun	0	0	100	0	0	100
Industria metalurgică	0	17	83	0	24	76
Fabricarea produselor farmaceutice	9	35	56	16	43	42
Fabricarea echipamentelor electrice	0	18	82	0	25	75
Fabricarea băuturilor	0	18	82	0	33	67
Fabricarea altor mijloace de transport	2	37	61	5	56	39
Fabricarea produselor chimice	9	29	62	21	35	43
Fabricarea de maşini, utilaje şi echipamente	0	28	72	1	49	50
Fabricarea calculatoarelor	0	26	74	0	29	71

Tabelul 27.8 (continuare)

Fabricarea produselor din cauciuc	0	29	71	0	50	50
Fabricarea hârtiei	0	46	54	0	61	39
Industria alimentară	0	66	34	0	62	18
Fabricarea altor produse din minerale nemetalice	0	48	52	0	70	30
Fabricarea produselor textile	0	34	66	0	45	55
Tăbăcirea şi finisarea pieilor	0	31	69	0	52	48
Industria construcţiilor metalice şi a produselor din metal	3	51	46	5	65	29
Prelucrarea lemnului, cu excepţia mobilei	0	42	58	0	70	30
Fabricarea articolelor de îmbrăcăminte	0	49	51	0	59	41
Fabricarea de mobilă	0	52	48	0	67	33
Producţia şi furnizarea de energie electrică şi termică, gaze, apă caldă şi aer condiţionat	25	11	64	67	12	21

Sursa: Prelucrări proprii din date ONRC.

Competitivitatea industrială este dependentă, între alţi factori, şi de dimensiunea din punctul de vedere al cifrei de afaceri şi al cotei de piaţă a companiilor. Având în vedere acest aspect, sunt cunoscute şi recunoscute atât de către specialişti, dar şi de decidenţii politici dificultăţile întâmpinate de întreprinderile mici şi mijlocii în ceea ce priveşte accesul la surse de finanţare, promovarea cercetării şi inovării, accesul şi menţinerea pe pieţele specifice, informarea în legătură cu evoluţia condiţiilor de piaţă şi de competitivitate etc. (Chivu, Ciutacu şi Georgescu, 2016).

În legătură cu dimensiunea companiilor, conform Recomandării CE din 2003, în vigoare din 2005, clasificarea întreprinderilor este: microîntreprinderi – mai puţin de zece salariaţi şi până la 2 mil. euro cifră de afaceri; întreprinderi mici – mai puţin de 50 de salariaţi şi 10 mil. euro cifră de afaceri, întreprinderi medii/ mijlocii – mai puţin de 250 de salariaţi şi 50 mil. euro cifră de afaceri[9].

Evaluarea distribuţiei companiilor din industria românească pe clase de mărime oferă o imagine care relevă că dimensiunea economică a acestora se situează încă departe de mărimea medie a întreprinderilor din statele membre.

Datele INS[10] pentru anii 2008–2014 relevă că, în medie, pe total industrie, numărul mediu de salariaţi pe o companie a oscilat între 24 şi 28 de persoane; în microîntreprinderi reveneau doi-trei angajaţi pe companie, iar în cele cu peste 250 de salariaţi, efectivul mediu pe o întreprindere depăşeşte 770 de persoane. În

[9] În Franţa, prin Legea de modernizare economică, sunt nominalizate şi întreprinderi de talie de intermediară (ITI), care au până la 5.000 de angajaţi şi 1,5 mld. euro cifră de afaceri, şi întreprinderi mari. În soclul industrial, ITI sunt considerate ca un factor esenţial al viabilităţii şi sustenabilităţii structurilor industriale.

[10] Calcule proprii pe baza datelor din INS, *Rezultate şi performanţe ale întreprinderilor din industrie şi construcţii*, INS, diverse ediţii.

general, în anul 2014, microîntreprinderile şi companiile până la 20 salariaţi îşi reduc numărul mediu de personal.

Tendinţa de diminuare a numărului mediu de angajaţi pe o companie a continuat şi în anul 2014 în industria extractivă, dar şi în cea prelucrătoare; în domeniul producţiei şi furnizării de energie electrică, termică, gaze, apă, asistăm la un proces de concentrare, prin reducerea numărului de angajaţi la firmele mici şi creşterea semnificativă la companiile foarte mari.

Din perspectivă europeană, în anul 2014, potrivit datelor MFP, din punctul de vedere al cifrei de afaceri, majoritatea covârşitoare a companiilor din economia şi industria din România se încadrează mai ales în **clasa de microîntreprinderi sau cel mult întreprinderi mici.**

Din punctul de vedere al cifrei de afaceri, datele INS arată că, pe total industrie, mărimea medie a unei companii a fost de 1,4 mil. euro în anul 2008, 1,68 mil. euro în anii 2011 şi 2014. Companiile cu 50–249 de salariaţi realizau în anul 2014 o cifră medie de afaceri de aproximativ 5,5 mil. euro, iar cele mai mari, cu 250 de salariaţi, raportau în medie, în acelaşi an, peste 65 mil. euro cifră de afaceri (Tabelul 27.9).

Constatăm că mărimea medie în funcţie de cifra de afaceri a unei companii din industria prelucrătoare este mai mică de 4–6 ori comparativ cu media dimensiunii companiilor din industria extractivă sau din producţia de energie. Pe de altă parte, în producţia şi furnizarea de energie electrică şi termică etc., mărimea medie a companiilor s-a redus de 3 ori în anul 2014 comparativ cu anul 2008, în special prin microîntreprinderile şi întreprinderile mici, întrucât, la cele peste 50 de salariaţi, cifra de afaceri pe o companie creşte simţitor.

Tabelul 27.9

Cifra de afaceri medie pe clase de mărime a întreprinderilor din industrie (mii euro/întreprindere)

CAEN Rev.2 (activităţi ale economiei naţionale – secţiuni)	**Clase de mărime ale întreprinderilor**	**Ani**				
		2008	**2009**	**2010**	**2011**	**2014**
Total industrie	Total	1.424	1.143	1.433	1.679	1.684
	0–9 salariaţi	86	75	100	122	110
	10–19 salariaţi	552	446	519	491	587
	20–49 salariaţi	953	892	933	1.046	1.252
	50–249 salariaţi	4.098	3.841	4.372	4.490	5.490
	250 salariaţi şi peste	56.427	51.102	61.582	65.544	64.433
Industria extractivă	Total	7.012	4.196	5.082	5.596	5.594
	0–9 salariaţi	126	140	132	94	142
	10–19 salariaţi	736	564	507	756	943
	20–49 salariaţi	1.836	1.371	1.692	1.703	1.810
	50–249 salariaţi	6.168	5.414	5.623	5.959	6.632
	250 salariaţi şi peste	311.165	240.616	332.412	326.982	274.857

Tabelul 27.9 (continuare)

Industria prelucrătoare	Total	1.101	880	1.125	1.331	1.432
	0–9 salariaţi	67	55	72	85	77
	10–19 salariaţi	457	361	410	380	464
	20–49 salariaţi	892	839	854	890	1.057
	50–249 salariaţi	3.823	3.608	4.103	4.193	4.587
	250 salariaţi şi peste	42.142	37.924	47.172	51.370	57.189
Producţia şi furnizarea de energie electrică şi termică, gaze, apă caldă şi aer condiţionat	Total	26.013	18.547	13.654	13.935	8.262
	0–9 salariaţi	2.439	1.806	1.481	1.739	835
	10–19 salariaţi	13.957	13.054	10.276	10.241	9.777
	20–49 salariaţi	7.757	7.033	9.432	14.172	14.649
	50–249 salariaţi	22.504	16.972	18.973	22.181	58.447
	250 salariaţi şi peste	189.061	168.163	183.007	183.875	200.783

Sursa: Prelucrări proprii pe baza datelor din INS, *Rezultate şi performanţe ale întreprinderilor din industrie şi construcţii*, diverse ediţii.

După cum se poate constata, pentru **totalul industriei prelucrătoare şi extractive,** cifra medie de afaceri pe o companie a fost în anul 2014 de 1,68 mil. euro. Cele mai mari companii operează în extracţia petrolului şi gazelor, realizând o cifră de afaceri medie de circa 128,99 mil. euro, liderul acestei ramuri fiind OMV Petrom, cu circa 3,7 mld. euro cifră de afaceri în anul 2014.

În contextul multiplicării numărului de companii din industrie, după 1996 asistăm şi la **un proces de concentrare a întreprinderilor industriale**, pus în evidenţă prin creşterea proporţiilor primelor cinci şi a primelor 20 de companii în totalul cifrei de afaceri şi, respectiv, în numărul de salariaţi. În general, proporţiile cele mai mari ale liderilor se constată în **fabricarea produselor de cocserie şi prelucrarea ţiţeiului,** în care, din punctul de vedere al cifrei de afaceri, primele cinci companii deţineau 85,6% în 1996, 97,8% în anul 2011 şi 98,2% în anul 2014, iar în numărul de salariaţi, acestora le revenea 81,6%, 83,6% şi, respectiv, 88,2% din totalul efectivelor din sector (Chivu și Ciutacu, 2014, p. 157–166). Pe locul 2 după nivelul de concentrare se situează **industria metalurgică** (51,2% în 1996, 50,2% în anul 2011 şi 50,9% din cifra de afaceri cumulată de primele cinci companii). Tendinţa de **creştere a gradului de concentrare** poate fi pusă în evidenţă şi în **sectorul fabricării produselor textile** (primele cinci companii acopereau 6,3% din cifra de afaceri în 1996, 24,5% în anul 2011 şi 17,9% în 2014).

În **producţia şi furnizarea de energie electrică, termică, gaze, apă etc.,** pe fondul deschiderii pieţei şi al apariţiei unor companii care valorifică resursele regenerabile de energie, gradul de concentrare scade, cifra de afaceri a primelor cinci companii deţinând 92,5% în total în 1996, numai 29,3% în anul 2011 şi 13,5% în 2014 (Tabelul 27.10).

În fine, **o tendinţă de scădere a gradului de concentrare** poate fi pusă în evidenţă şi în fabricarea autovehiculelor de transport rutier, datorită multiplicării companiilor producătoare de componente auto (primele cinci companii generau 67% din cifra de afaceri în 1996, 50% în anul 2011 şi 40,7% în 2014).

Tabelul 27.10

Concentrarea întreprinderilor din industrie

Subramura	Anul	Număr total de întreprinderi	Număr mediu de salariaţi	Cumulat în procente din cifra de afaceri (%)		Cumulat în procente din numărul de salariaţi (%)	
				Primele cinci	Primele 20	Primele cinci	Primele 20
Industria alimentară	**1996**	8.636	250.040	10,3	16,5	7,4	15,7
	2001	9.920	199.763	8,1	17,3	5,1	12,7
	2011	7.508	164.440	10,1	26,0	5,7	13,1
	2014	8.119	159.735	5,0	16,0	5,4	12,6
Fabricarea produselor textile	**1996**	2.462	185.891	6,3	23,2	8,8	24,5
	2001	4.930	308.116	3,7	13,9	4,8	14,0
	2011	1.317	28.862	24,5	51,1	12,7	33,3
	2014	1.312	30.624	17,9	51,1	16,7	40,2
Fabricarea articolelor de îmbrăcăminte	**1996**	3.479	20.277	7,2	23,4	11,5	29,9
	2001	1.732	108.177	6,0	16,3	8,8	23,9
	2011	4.111	159.784	15,2	27,7	3,7	11,9
	2014	4.585	158.577	8,8	19,6	3,8	12,1
Fabricarea produselor de cocserie şi obţinute din prelucrarea ţiţeiului	**1996**	14	29.258	85,6	100,0	81,7	100,0
	2001	25	13.686	90,1	100,0	82,8	100,0
	2011	40	3.392	97,8	100,0	83,6	98,7
	2014	47	2.646	98,2	100,0	88,2	98,9
Fabricarea substanţelor şi produselor chimice	**1996**	811	133.881	31,9	62,4	24,4	59,1
	2001	1.024	68.986	28,3	56,6	27,9	61,8
	2011	827	31.179	48,3	71,7	37,3	63,7
	2014	880	25.748	27,8	54,6	31,5	57,5
Fabricarea altor produse din minerale nemetalice	**1996**	959	124.281	23,4	47,9	16,4	41,7
	2001	1.593	84.480	20,7	40,5	12,3	39,8
	2011	2.359	41.703	31,3	50,9	11,1	28,0
	2014	2.409	37.417	18,2	41,9	12,7	30,4
Industria metalurgică	**1996**	322	163.847	51,2	80,0	46,6	75,9
	2001	412	102.014	48,9	82,7	51,6	77,8
	2011	426	37.559	50,2	83,2	44,8	74,1
	2014	431	30.368	50,9	77,7	44,5	70,8
Fabricarea de maşini, utilaje şi echipamente	**1996**	674	284.663	24,9	48,0	25,7	49,2
	2001	1.016	170.637	3,9	32,1	19,7	46,6
	2011	1.270	54.809	39,2	58,2	20,1	41,4
	2014	1.265	52.013	27,3	56,3	19,2	41,6
Fabricarea autovehiculelor de transport rutier, a remorcilor şi semiremorcilor	**1996**	152	107.270	67,1	87,5	56,0	85,2
	2001	311	73.630	56,6	75,1	44,1	74,9
	2011	425	124.336	50,0	76,0	31,2	64,4
	2014	450	149.761	40,7	71,0	27,8	62,8

Tabelul 27.10 (continuare)

Producţia şi furnizarea de energie electrică şi termică, gaze, apă caldă şi aer condiţionat	**1996**	146	177.030	92,5	95,6	73,3	84,6
	2001	151	127.601	80,5	96,3	68,7	85,4
	2011	924	79.239	29,3	63,3	27,9	65,2
	2014	1.503	75.476	13,5	44,6	46,7	78,2

Sursa: INS, *Anuarul statistic al României*, diverse ediţii.

În aceste condiţii este evident că acţiunile şi politicile de suport, respectiv promovarea politicilor industriale compatibile cu obiectivele şi ţintele Strategiei Europa 2020 nu pot să pornească decât de la realităţile actuale, care impun orientarea spre dialog, cooperare şi parteneriat public-privat. Cu alte cuvinte, atât eforturile vizând competitivitatea, cercetarea-dezvoltarea şi inovarea, modernizarea producţiei şi a produselor, promovarea de noi tehnologii generice şi avansate pentru economisirea resurselor, utilizarea energiilor regenerabile şi economisirea energiei, reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră etc., cât şi cele necesare pentru crearea de locuri de muncă bine plătite şi de calitate sunt esenţial dependente și de strategiile proprii promovate de companii (Chivu și Ciutacu, 2014).

Factorii decisivi ai viitorului nu sunt neapărat de natură tehnică sau financiară, ci mai ales imaterială, care includ strategii, inovare şi anticipare adecvate viabilităţii şi competitivităţii; aceştia nu pot fi judecaţi global pentru întreaga industrie şi nici pentru toate teritoriile. Diferenţele între companii, ramuri, subramuri, produse şi teritorii sunt semnificative, antrenând eforturi de adecvare.

Anexa 27.1

Producția fizică a principalelor produse industriale

	UM	Nivel max. prod.	An nivel maxim	1938	1948	1950	1960	1970	1980	1989	1996	2000	2006	2008	2011	2013	2014
Energie electrică	mil. kWh	75.851	**1989**	1.130	1.500	2.113	7.650	35.088	67.486	75.851	61.350	51.935	62.696	64.956	62.216	58.888	65.675
Energie termică	mil. kcal	182.407	**1988**		…	…	…	…	162.666	181.706	103.986	68.474	48.334	43.847	38.876	32.973	28.476
Cărbune extras. total	mii tone	66.462	**1989**	2.826	2.946	3.893	8.163	22.835	37.814	66.462	47.774	30.924	35.404	36.690	37.342	25.923	24.671
Huilă (și antracit)	mii tone	11.693	**1987**	…	…	2.733	4.481	8.087	9.686	11.583	6.965	4.042	2.587	…	…	1.875	1.712
Lignit	mii tone	53.980	**1989**	…	632	811	3.145	14.044	27.448	53.980	37.204	26.576	32.754	33.658	35.220	24.048	22.959
Cărbune brun	mii tone	910	**1988**	…	…	349	537	704	680	899	605	306	63	…	…	…	…
Cocs metalurgic	mii tone	5.870	**1989**	80	80	72	820	1.070	3.033	5.870	3.153	1.613	1.790	…	0.32	0	0
Țiței extras	mii tone	13.337	**1970**	6.594	4.149	5.047	11.500	13.377	11.511	9.173	6.626	6.042	4.777	…	…	3.984	3.912
Petroluri	mii tone	1.289	**1960**	1.141	736	736	1.289	969	868	512	185	266	461	555	502	465	510
Motorină	mii tone	8.471	**1988**	858	507	731	2.376	5.049	7.475	8.435	4.197	3.354	4.484	4.679	3.828	4.173	5.138
Păcură	mii tone	10.231	**1980**	2.186	1.410	1.681	3.824	4.249	10.231	10.172	2.405	1.433	1.303	48	0.07	400	321
Uleiuri minerale	mii tone	664	**1980**	65	…	125	317	606	664	516	217	112	85	…	…	18.7	24.2
Gaze asociate și gaz metan	mil. mc	40.764	**1980**	2.026	2.345	3.422	10.530	25.309	35.171	32.951	18.162	14.607	12.422	11.586	11.174	11.169	11.375
Minereuri de fier brute	mii tone	2.482	**1989**	139	209	392	1.460	3.206	2.333	2.482	860	116	123	…	…	….	….
Fontă	mii tone	9.329	**1986**	133	186	320	1.014	4.210	9.012	9.052	4.025	3.066	3.946	…	…	…	…
Oțel	mii tone	14.411	**1989**	284	353	555	1.806	6.517	13.175	9.052	6.083	4.672	6.266	5.039	3.811	3.073	3.193
Laminate finite pline din oțel	mii tone	9.319	**1980**	319	315	402	1.254	4.504	9.319	10.263	4.479	3.687	5.696	4.757	4.073	2.935	3.171
Țevi din oțel	mii tone	1.464	**1980**	0,6	…	58	338	767	1.464	1.360	591	465	580	885	820	479	526
Aluminiu	mii tone	417	**2000**	…	…	…	…	104	259	282	145	417	277	…	…	….	…
Plumb	mii tone	44	**1970**	5	…	8	24	44	41	25	14	25	20	…	…	….	…
Cupru nerafinat	mii tone	41	**1986**	2	…	2	9	32	40	40	33	16	22	…	…	…	…
Motoare cu combustie internă	mii buc.	308	**2006**	…	…	5	35	95	233	220	120	107	308	…	…	…	…
Motoare electrice	mii kWh	19.187	**1980**	2	11	94	559	2.834	10.067	6.945	1.987	1.704	1.502	1.234	700	298	309
Generatoare electrice	mii kWA	1.111	**1980**	3	0.2	16	83	747	1.111	664	2	108	…	…	…	…	…
Transformatoare electrice	mii kWA	15.939	**1980**	11	30	205	1.577	8.775	15.939	6.856	1.664	2.068	3.262	…	5.384	2.712	…
Receptoare radio-TV	mii buc.	1.404	**1980**	…	…	40	167	735	1.404	1.101	351	32	43	…	…	…	…
Mașini-unelte	buc.	12.958	**1980**	…	…	199	2.261	5.479	12.958	7.399	1.197	654	365	252	71	…	…
Mașini și instalații explorări și foraj	mii tone	166	**1986**		…	…	42	52	125	142	21	9	24	49	…	…	…

Anexa 27.1 (continuare)

Mașini, utilaje și instalații pentru industrii	mii tone	689	**1986**		...	...	78	216	700	462	293	69	68	15	12	..	..
Escavatoare, compactoare	buc.	1.612	**1980**		...	...	428	1.384	1.612	1.207	139	73	6	...	...	...	...
Tractoare	mii buc.	71	**1980**	...	0,79	4	17	30	71	17	13	5,4	3,3	...	...	....	...
Locomotive electrice și Diesel	buc.	276	**1980**	47	...	...	10	265	276	152	1	2	0	0	2	..	..
Vagoane de marfă	buc.	14.060	**1987**	378	1.935	1.875	4.622	11.158	13.244	11.213	38	1.128	2.593	4184	842	...	...
Vagoane de pasageri	buc.	601	**1980**	...	21	40	97	197	601	203	23	...	32	...	...	...	...
Autoturisme, autoutilitare, autobuze și troleibuze	mii buc.	213	**2006**	...	...	...	4	32	97	206	120	77	213	...	c	c	c
Autocamioane, autotractoare și autobasculante	mii buc.	35	**1970**	...	...	..	8	35	32	14	3,1	0,8	0,5	...	0,1	...	...
Nave maritime și fluviale	buc.	144	**1996**		...	15	25	34	44	33	144	41	36	...	...	..	..
Rulmenți	mil. buc.	143	**1996**		...	0,2	5	24	102	143	97	88	75	79	81	79	85
Biciclete	mii buc.	881	**2011**		...	...	243	201	214	190	19	4	137	...	881	908	584
Acid sulfuric și clorhidric	mii tone	2.437	**1986**		...	56	243	1.095	2.045	2.140	594	328	147	136,7	188	111	112
Îngrășăminte chimice (100% s.a.)	mii tone	3.097	**1985**		1	1	71	785	2.451	2.805	1.464	1.054	1.142	1.787	1.288	743	785
Fire și fibre chimice	mii tone	303	**1986**		...	2	4	77	206	276	78	30	13	...	...	...	...
Materiale plastice și rășini sintetice	mii tone	834	**2008**		...	0	12	206	579	640	322	331	791	835	658	...	...
Cauciuc sintetic	mii tone	173	**1986**		...	...	492	6.152	19.660	14.622	37	20	2	...	...	...	...
Anvelope	mii buc.	28.013	**2011**		81	217	743	3.444	5.254	6.793	3.739	3.226	15.330	18.687	28.013	28.177	29.540
Detergenți 100% s.a.	mii tone	207	**2011**		...	...	1	6	20	15	6	11	148	164	207	230	231
Lacuri și vopsele	mii tone	196	**1986**	...	1	5	20	85	182	168	44	36	110	155	136	141	142
Ciment	mii tone	14.607	**1980**	510	657	1.028	3.054	8.127	14.607	12.225	6.956	6.058	8.253	10.660	8.087	7.451	7.621
Geamuri (2 mm g.)	mii mp	77.504	**1980**	2.586	4.398	...	18.817	45.215	77.504	76.199	37.000	30.000	16.000	...	...	...	...
Sticlărie	mii tone	398	**1986**	21	25	38	94	244	391	377	216	129	126	...	...	...	...
Cherestea	mii mc	5.115	**2011**	2.238	2.176	3.559	3.928	5.305	4.593	3.788	1.924	1.405	3.126	3.509	5.144	5.836	5.909
Hârtie și carton	mii tone	822	**1980**	61	64	97	170	514	822	709	327	359	434	400	362	399	415

Anexa 27.1 (continuare)

Fire de bumbac	mii tone	183	**1980**	17	21	29	52	109	183	158	62	27	29	15,9	18	12	13	
Fire de lână	mii tone	76	**1987**	7	8	13	19	36	74	67	32	19	24	23	29	31	28	
Fire de in și cânepă	mii tone	46	**1980**	2	2	6	13	27	45	34	7	4	2	1	...	1	...	
Țesături	mil. mp	1.154	**1980**	130	111	193	329	608	1.154	1.115	342	194	154	81	44	65	71	
Tricotaje	mil. buc.	296	**1980**	...	...	13	41	134	296	260	110	38	39	29,7	28	23	23	
Încălțăminte	mil. per.	118	**1989**	5	...	11	30	66	113	118	47	38	69	53	46	50	52	
Carne	mii tone	993	**1980**	170	51	140	270	425	993	699	607	259	322	458	580	632	680	
Preparate din carne	mii tone	368	**2008**	7	3	10	48	104	279	279	150	127	330	368	350	326	338	
Lapte de consum	mii hl	5.925	**1980**	...	197	365	1.210	3.692	5.925	5.628	3.491	1.608	1.665	2.029	2.239	2.181	2.594	
Uleiuri comestibile	mii tone	392	**1987**	18	20	36	118	274	369	248	236	253	338	158	204	193	274	
Zahăr	mii tone	716	**1989**	95	99	87	391	377	509	716	396	476	605	490	384	456	438	
Conserve din carne	mii tone	77	**1980**	2	0,22	2	11	39	77	37	18	11	28	34	26	30	34	
Conserve din pește	mii tone	25	**1980**	0,3	0,25	1	1	14	25	37	2	1	10	10	10	...	...	
Conserve legume fructe	mii tone	540	**1980**	2	11	34	75	286	540	374	163	104	71	80	70	80	77	
Produse de tutun	mii tone	49	**2011**	11	11	15	21	27	33	33	25	33	30	45	49	48	57	

Sursa: Prelucrări proprii din date INS, *Anuarul statistic al României*, diverse ediții.

BIBLIOGRAFIE

1. **** (1938) Recensământul general al întreprinderilor industriale şi comerciale din 1930*, Monitorul oficial, Imprimeria Naţională, Bucureşti.
2. ***** (1948), *Decretul nr. 126 din 7 iulie 1948 pentru înfiinţarea centralelor industriale*, publicat în Monitorul oficial, Partea I, nr. 158 din 12 iulie 1948.
3. ***** (1948), *Legea nr. 119 din 11 iunie 1948 pentru naţionalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere şi de transporturi*, Monitorul oficial, nr. 133 bis/11 iun. 1948.
4. Anastasiu Oreste (1928), *Industriile săteşti în raport cu localizarea marii industrii*, Editura Cultura Națională, București.
5. Arcadian Nicolae (1936*), Industrializarea României: studiu evolutiv-istoric, economic şi juridic*, Editura Imprimeria Naţională, București.
6. Axenciuc Victor (1996), *Evoluţia economică a României, Cercetări statistico-istorice 1859–1947*, vol. I, *Industria*, Editura Academiei, Bucureşti.
7. Axenciuc Victor (2008), *La formation et le développement du marché intérieur moderne en Roumanie. Etude et séries statistiques à long terme (1860–1947)* (*Formarea şi dezvoltarea pieţei interne moderne în România. Studii şi serii de date pe termen lung: 1860–1947*), réédité, Académie Roumaine, Institut National de Recherches Economiques.
8. Bernard Andrew B., Smeets Valerie, Warzynski Frederic (2017), *Rethinking deindustrialization!,* Economic Policy, CEP Discussion Paper, No. 1423 April, p. 31.
9. Blaga Ion (1983), *Industrializarea*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
10. Bluestone Barry, Harrison Bennett (1982), *The Deindustrialization of America*, Basic Books, p. 6.
11. Buşă Daniela (2003), *Investiţiile străine de capital în economia României la începutul secolului XX*, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", Bucureşti.
12. Buzatu Gheorghe (coord.) (2009) *România în ecuaţia războiului şi păcii*, Editura Mica Valahie, Bucureşti.
13. Chatillon Alain (2011), *Rapport d'information sur la déindustrialisation des territories*, no. 403, Senat de France.
14. Chilosi Alberto (1996), *Distributional consequences of privatisation in the economie in transition: an analytical framework*, Kluwer Academic Publishers, p. 75–93.
15. Chivu Luminiţa, Ciutacu Constantin (2014), *About Industrial Structures Decomposition and Recomposition*, Elsevier, Procedia Economics and Finance, Vol. 8, p. 157–166.
16. Chivu Luminiţa, Ciutacu Constantin, Georgescu George (2017 a), *Deindustrialization and Reindustrialization in Romania. Economic Strategy Challenge*, Palgrave Macmillan.
17. Chivu Luminiţa, Ciutacu Constantin, Georgescu George (2017 b), *Descompunerea şi recompunerea structurilor industriale în România. Repere de strategie*, Centrul de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti.
18. Ciutacu Constantin (2001), *Reformă şi metareformă*, Editura Expert, Bucureşti.
19. Ciutacu Constantin, Chivu Luminiţa (2010), *Anticipating and Managing Restructuring in Romania*, ARENAS, VC/2008/0667, EC, ITC-ILO, May.
20. Ciutacu Constantin, Chivu Luminiţa (2015), *Romania's deindustrialisation. From the* „*Golden Age*" *to the* „*Iron Scrap Age*", Elsevier, Procedia Economics and Finance, Vol. 22, p. 209–215.
21. Constantinescu Mitiţă (coord.) (1939–1941), *Contribuţiuni la problema materiilor prime în România*, vol. I–V, Editura Tiparul Românesc, Bucureşti.
22. Constantinescu Nicolae N. (1992), *Acumularea primitivă a capitalului în România*, Editura Tiparul Românesc, Bucureşti.
23. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (1996, 2000), *Istoria economică a României*, vol. I și II, Editura Economică, Bucureşti.
24. David Thomas (2009), *Nationalisme économique et industrialisation. L'expérience des pays de l'Est*, Droz, Gneve.
25. DGI – Direcţiunea Generală a Industriei, Oficiul de studii şi anchete (1921), *Ancheta industrială din anul 1920*, București.

26. Dimitriu Sorin, Popescu Vasile I., Popescu Cătălin (2000), *Istoria metalurgiei în România*, Editura Bren, București.
27. Georgescu Florin (2018), *Evoluția capitalului și schimbări în structura acestuia* (cap. 21), în *Economia României după Marea Unire*, vol. I, *Macroeconomia*, Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), Editura Academiei, București.
28. Georgescu George (1989), *Optimizarea structurilor economice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
29. Georgescu George (2018), *Criza balanței de plăți externe. Cauze și efecte asupra economiei României* (cap. 15), în *Economia României după Marea Unire*, vol. I, *Macroeconomia*, Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), Editura Academiei, București.
30. Georgescu Liliana (1941), *Localizarea şi structura industriei româneşti*, Tipografia Cartea Românească, Bucureşti.
31. Giurescu Dinu C. (2008*), Istoria românilor*, vol. IX, Editura Enciclopedică, București.
32. Giurescu Dinu C. (coord.) (2003), *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, Bucureşti.
33. Grabas Christian, Nutzenadel Alexander (July 2013), *Industrial Policies in Europe in Historical Perspective*, Working Paper, No. 15, disponibil la: www.foreurope.eu.
34. Gusti Dimitrie (1943), *Enciclopedia României*, cap. *Industrializarea României,* Imprimeria Naţională, București.
35. Iancu Aurel (1986), *Structura economiei şi sistemul industrial*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
36. Iancu Aurel (2018), *Liberalizarea economiei*, în *Economia României după Marea Unire* (cap. 18), vol. I, *Macroeconomia*, Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), Editura Academiei, București.
37. ICS – Institutul Central de Statistică (1947)*, Întreprinderile particulare industriale, comerciale şi de transport. Rezultate provizorii ale inventarierii din octombrie 1947*, vol. I, Monitorul Oficial, Imprimeria Naţională, Bucureşti.
38. INS – Institutul Național de Statistică, *Anuarul statistic al României*, diverse ediţii, 1922–2017, București.
39. INS – Institutul Național de Statistică, *Rezultate şi performanţe ale întreprinderilor din industrie şi construcţii*, diverse ediții, 1996–2017, Bucureşti.
40. INS – Institutul Național de Statistică, *Rezultate şi performanţe ale întreprinderilor din comerț şi servicii*, diverse ediții, 1996–2017, București.
41. Ionescu Constantin (1971), *Industria României: 1966–1970*, Editura Politică, București.
42. Iorga Nicolae (1927), *Istoria industriilor la români*, publicată pentru Societatea Naţională de Credit Industrial, București.
43. Iovanelli Marcela Felicia (1975), *Industria românească: 1934–1938*, Editura Academiei, București.
44. Madgearu Virgil (1940), *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Editura Independenţa Economică, Bucureşti.
45. Malinschi Vasile, Moldovan Roman, Rausser Vasile (1964), *Industria României 1944–1964*, Editura Academiei, Bucureşti.
46. Pavelescu Florin Marius (2016), *Caracteristici ale modelului de ocupare şi utilizare a forţei de muncă în industria României în cursul ciclului tridecenal 1919–1947*, lucrare elaborată sub egida Institutului de Economie Naţională, Bucureşti.
47. Platon Adrian, Dobre Gheorghe (1991), *Industria în perioada interbelică*, Institutul de Economie Naţională, București.
48. Saizu Ioan (1981), *Politica economică a României între 1922 şi 1928*, Editura Academiei, București.
49. *Statistica societăţilor pe acţiuni*, 1918–1919, 1921–1931, 1933–1935–1940.
50. Telegdy Álmos (2002), *Management – Employee Buyouts in Romania. Privatization Process and Ownership Outcomes*, Budapest University of Economic Sciences and Central European University, disponibil la: http://www.efesonline.org/CEEEONet/REPORTS%202002/National%20Report%20Romania%20EN.pdf.
51. Vlad Ionel Valentin (coordonator) (2015), *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 ani*, elaborată în perioada 2015–2017, Editura Academiei, București.

28. PROTECȚIA MEDIULUI: LEGISLAȚIE, INSTITUȚII ȘI POLITICI

MIRCEA DUȚU

Apărute, începând cu anii 1960, aproape simultan la nivel național, european și internațional, politicile de mediu sunt rezultatul conștientizării caracterului limitat al resurselor naturale, precum și al efectelor nefaste ale poluărilor de orice natură generate de producția de bunuri și de consumul lor. Ele s-au exprimat formal-normativ prin dezvoltarea unei legislații specifice – legislația de mediu și constituirea treptată a dreptului mediului – ca nouă ramură de drept și inedită disciplină științifică și a presupus instituirea unui cadru instituțional adecvat promovării noilor obiective astfel asumate.

Desigur, au existat și anterior, încă din cele mai vechi timpuri, preocupări, exprimate juridic, de conservare a naturii și de protejare a mediului de viață, dar acestea aveau un statut subsidiar, fragmentar, se limitau la ocrotirea funcțiilor economice și de igienă și sănătate publică, atât timp cât mediul nu constituia o valoare publică percepută și tratată ca atare.

În ciuda puternicului caracter european și internațional al politicilor și reglementărilor juridice interne în materie actuale, în configurarea conținutului și a modalităților concrete de aplicare a acestora, un rol deosebit îl joacă experiențele tradiționale, particularitățile cadrului natural și datele contextului social-economic și cultural aferente.

Din această perspectivă și ținând seama de pretextul aniversar al lucrării, abordarea problematicii se va axa, într-o viziune integratoare, pe relevarea apariției și devenirii politico-legislative de mediu în România, în permanentă conexiune cu evoluțiile înregistrate în plan european și internațional.

28.1. PRELIMINARII ISTORICE

Și în România, ca de altfel și în celelalte state, relațiile dintre om și mediul său de existență au făcut obiectul preocupărilor și reglementărilor din cele mai vechi timpuri, chiar dacă semnificația și importanța acestora nu au fost întotdeauna conștientizate pe măsura și cu specificitatea cuvenită. Așa se face că, chiar în

vechiul drept românesc, consuetudinar, obișnuielnic, nescris, dar exprimând spiritul poporului, întâlnim o serie de reguli și instituții juridice care, cel puțin indirect, aveau ca efect și regenerarea, în vederea prezervării și a reproducerii, a unor factori naturali de mediu, precum pădurea, apele, solul.

Așa, de exemplu, încă din secolul al XIV-lea, instituția *braniștei* desemna, printre altele, un fel de rezervație unde erau interzise, în scop de conservare, doborârea arborilor, păscutul vitelor, vânătoarea și pescuitul fără autorizarea expresă a proprietarului. Cei care încălcau „legea braniștei" erau aspru sancționați, aplicându-li-se pedeapsa corporală și confiscarea a tot ce aveau asupra lor când săvârșeau fapta. O serie de acte domnești (precum cele provenite de la Vlad Vintilă (1533), Ștefan Tomșa (1621) și Matei Basarab (1646)) se referă expres la „branиștele" sau „opreliștele de stricare a naturii". Așa, de pildă, ultimul dădea o poruncă domnească printr-un document din 4 noiembrie 1621, referindu-se la o branițe din Popești (județul Neamț), ca: „Nimeni să nu aibă nicio treabă, nici pădurea să n-o taie, nici să vâneze, nici să prindă peștele [...] pe cine-l vor prinde tăind în pădure să aibă a-i lua carul cu boi și pe cine-l va găsi prinzând pește să fie tari și puternici cu această carte a noastră a prinde pe acel om a-i lua tot ce va fi asupra lui". Această instituție a funcționat și în Transilvania. În aceste documente erau stabilite măsuri de ocrotire nu numai pentru partea vegetală a pădurii, ci și pentru animale de interes cinegetic de pe cuprinsul braniștelor și loviștelor. Desigur, scopul direct era, în mod evident, acela al conservării și regenerării bunului din perspectiva interesului economic al proprietarului, dar consecințele pentru ocrotirea naturii sunt și ele notabile.

Un pas înainte în acest domeniu l-au reprezentat reglementările privind gestiunea pădurilor. În 1739, s-a instituit în Banat serviciul silvic regulat, iar cea dintâi reglementare oficială în materie din Transilvania datează din 1781. Prima lege silvică românească este considerată „Orânduiala de pădure" pentru Bucovina, tipărită în 1786; a urmat apoi „anaforaua" pentru codru, dumbrăvi și lunci din 1794 a domnitorului Alexandru Moruzzi în Moldova, iar în Țara Românească, o primă reglementare referitoare la pădure este dată în anul 1793.

Toate aceste legiuiri reglementau în principal dreptul de proprietate și de folosință asupra pădurilor, inclusiv fauna lor, cuprinzând totodată o serie de recomandări de ordin tehnic privind: stabilirea vârstei optime pentru tăiere, curățirea pădurii, interzicerea pășunatului etc., care foloseau reglementării și ocrotirii fondului forestier.

Unele evoluții socio-economice și politice au importante consecințe pentru mediul natural. Aplicarea Tratatului de la Adrianopol (1829) favorizează, din punct de vedere comercial, cultura cerealelor cerute la export, ceea ce determină creșterea suprafețelor agricole mai ales prin defrișarea pădurilor, precum și o degradare a solurilor, prin supraexploatarea acestora.

Regulamentele organice din Țara Românească și Moldova (1831−1832) introduc unele restricții exploatării patrimoniului natural, precum și o serie de măsuri noi, moderne, de administrare și gestionare publică a acestuia.

Au urmat unele reglementări (ca, de pildă, în 1843 în Moldova și în 1847 în Muntenia) care încercau să pună ordine în exploatarea pădurilor ce aparțineau bisericilor și clericilor și care au pregătit legiuirile moderne de mai târziu.

Perioada modernă, plasată în timp în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până la începuturile celui următor, se caracterizează printr-o serie de noi acte normative și activități strict analitice, constând în acumularea de material faptic necesar stabilirii dimensiunilor și trăsăturilor patrimoniului natural național. *Codul penal român,* promulgat la 30 octombrie 1864 și pus în aplicare la 1 mai 1865, prevedea restricții privind vânătoarea în parcuri închise și oprea otrăvirea peștilor în bălți, helești ori havuzuri (*art. 309 și 368*); era sancționată, de asemenea, incendierea pădurilor și a fânețelor (*art. 358 și 360*). Aceste prevederi au fost preluate și dezvoltate prin *Legea pentru poliția rurală* din 25 decembrie 1868, al cărui *art. 102* a introdus pentru prima dată în țara noastră oprirea vânătorilor timp de patru luni pe an, interzicerea distrugerii cuiburilor și ouălor păsărilor de interes cinegetic, precum și unele măsuri de combatere a dăunătorilor și a bolilor la plante și animale.

La rândul său, *Codul civil* din 1864, intrat în vigoare la 1 decembrie 1865, a cuprins unele dispoziții referitoare la regimul juridic general al unor elemente ale patrimoniului natural. Așa, de exemplu, potrivit *art. 473*, constituiau bunuri mobile prin natura lor „corpurile care se pot transporta de la un loc la altul, atât cele care se mișcă de la sine, precum sunt animalele, precum și cele care nu se pot strămuta din loc decât printr-o putere străină, precum sunt lucrurile neînsuflețite".

În această perioadă s-au pus bazele cercetării biologice de teren, în condițiile în care flora și fauna avuseseră puțin de suferit de pe urma impactului activităților umane. Se remarcă, în acest sens, o serie de studii și cercetări privind flora din Munții Rodnei (inclusiv Pietrosul Mare), astăzi rezervație a biosferei, flora Transilvaniei, realizarea unor prime sinteze asupra florei și faunei din România, înființarea primelor grădini botanice (la Cluj și București), a întâilor rezervații paleontologice din țara noastră.

Sub raportul dreptului, se afirmă o serie de reglementări tradiționale referitoare la unii factori naturali și activități (pădure, ape, vânătoare, pescuit) sau la poluare în sens larg (reguli de igienă publică, privind zgomotul etc.), fără a fi însă vorba de reguli juridice de protecție propriu-zisă a mediului. În 1872 apare prima *Lege a vânătorii,* în 1874 este adoptată *Legea asupra serviciului sanitar, Legea asupra pescuitului* în 1896 ș.a.

„Legea pentru vânat" reglementa dreptul la vânătoare, stabilind perioada de oprire a vânătorii și chiar prohibiția totală a acesteia pentru unele specii. Vânătoarea putea fi efectuată numai cu pușca sau călare. La rândul său, *Legea asupra serviciului sanitar* stipula norme care trebuiau respectate de proprietarii stabilimentelor industriale, astfel încât să nu afecteze mediul ambiant ori să producă zgomot dăunător oamenilor și animalelor.

La 19 iunie 1881 este adoptat primul *Cod silvic* al României, care oferea o reglementare de ansamblu a regimului de exploatare a tuturor pădurilor, în scopul

asigurării „pe tot locul unde natura terenului și a esențelor vor permite, lemnul pentru lucru și industrie, reclamate de necesitățile generale ale țării". Se instituia pentru prima oară necesitatea igienizării și amenajării unor păduri, indiferent de proprietar, în scop de combatere a dăunătorilor, antierozional, de fixare a solului și regularizare a regimului apelor. O serie de măsuri cu semnificații antipoluante au fost fixate de către noua *Lege sanitară* din 1885, pe baza și în aplicarea căreia s-a elaborat la 24 septembrie 1894 *Regulamentul pentru industriile insalubre*. Se prevedeau sancțiuni aspre, care mergeau până la închiderea stabilimentului industrial necorespunzător exploatat sau întreținut. Alte măsuri de sănătate publică au fost stabilite prin *Regulamentul pentru condițiile de igienă și salubritate publică* din 7 octombrie 1893, care cuprindea și reglementări referitoare la poziția construcțiilor și alinierea străzilor, completate prin *Regulamentul pentru alinierea satelor* și construirea locuințelor țărănești din 14 iunie 1894.

În domeniul ocrotirii vegetației, se adoptă *Condițiile generale pentru exploatarea pădurilor statului* (11 iunie 1896), precum și *Legea pentru crearea unui fond necesar pădurilor, menținerea coastelor și fixării terenurilor pe moșiile statului* (16 mai 1900), care are importante prevederi referitoare la tăierea rațională și regenerarea unor păduri rezervate în scopul prevenirii apariției eroziunii solului. În sfârșit, la 21 octombrie 1899 este publicat *Regulamentul pentru măsuri de apărare a sănătății publice* față de exploatările de petrol.

Regimul legal al animalelor este îmbogățit printr-o serie de reglementări vizând ocrotirea animalelor de interes vânătoresc. Astfel, *Legea asupra poliției vânatului* și regulamentul său de aplicare din 2 noiembrie 1891 au introdus elemente noi în privința dreptului vânătorii, referitoare la perioadele de prohibiție (între 15 februarie și 15 august, cu excepția păsărilor călătoare care puteau fi vânate în anumite condiții și în acest interval). O serie de măsuri pentru protejarea vânatului împotriva braconierilor au fost consacrate prin *Regulamentul privitor la arendarea pe proprietăți ale statului* a dreptului de vânătoare, prin introducerea „permisului", deosebit de arendarea limitativă, din 22 decembrie 1899. De asemenea, un nou cod silvic din 29 ianuarie 1910 extindea aplicarea regimului silvic asupra unei categorii de păduri anterior exceptate, instituia interdicția generală a defrișărilor și reglementa mai strict desfășurarea unor activități conexe precum pășunatul.

28.2. ÎNCEPUTURILE PROTECȚIEI NATURII ÎN ROMÂNIA

Sfârșitul veacului al XIX-lea și, mai ales, începutul celui următor, cu precădere sub influența experiențelor occidentale, în frunte cu cea americană, marchează inițierea preocupărilor vizând protecția naturii și la români. Mai întâi s-a manifestat tot mai viguros un curent de opinie promovat în special de oameni de știință și de cultură împotriva despăduririlor abuzive, a degradării peisajelor din

interese economice, a exploatării iraționale a bogățiilor naturale și a lipsei de reacție adecvată din partea întregii societăți și, mai ales, a autorităților statului. Aceste atitudini s-au „ecologizat" treptat și au ajuns a se transforma în preocupări publice. Astfel, s-au înființat, plecând de aici, dar și de la practicarea turismului și activităților de petrecere a timpului liber în natură, și s-a ajuns la nivelul exigențelor de prezervare și conservare a anumitor eșantioane naturale reprezentative spre a fi transmise generațiilor viitoare, aduse în atenția autorităților publice spre a adopta măsuri în consecință. Astfel, s-a inițiat și afirmat o mișcare militantă, preponderent științifică, în favoarea conservării unor specii de plante și animale sau a habitatelor lor originare. Au fost avute în vedere, pentru început în Vechiul Regat, ocrotirea unor suprafețe datorită valorii excepționale a peisajelor lor, precum: Munții Bucegi și unele sectoare ale Văii Prahovei, protecția unor specii de păsări (egrete, decimate pentru comercializarea penelor ca obiect de podoabă; vulturii și marile răpitoare înaripate) sau plante (precum *Sophora jouberti)* amenințate cu dispariția. În Transilvania, procesul de instituționalizare a fost și mai rapid, în 1909, funcționarii Ministerului Agriculturii de la Budapesta întocmind o listă cu momentele de interes istoric sau științifico-economic ce urmau să fie trecute sub protecția legii, dar izbucnirea Primului Război Mondial a zădărnicit și amânat pentru alt context istoric realizarea proiectului.

Realizarea Marii Uniri (1 Decembrie 1918) a stimulat puternic preocupările privind protecția naturii, deopotrivă prin conjugarea și astfel amplificarea eforturilor militanților în domeniu și în condițiile favorabile generate de aplicarea *Legii reformei agrare* în Vechiul Regat și a legislației privind exproprierea pentru cauză de utilitate națională în Transilvania. În 1919, Sfatul Național de la Sibiu a introdus în articolul 2 din *Legea agrară* un alineat potrivit căruia „Toate locurile care prezintă un deosebit interes științific să fie expropriate în întregime, pentru știință", considerată drept prima măsură legislativă românească pentru protecția naturii. Numai că, în urma derulării procesului de unificare legislativă, o nouă lege agrară avea să ignore asemenea prevederi.

În această atmosferă generală, Cercul Botanic din Cluj, în înțelegere cu Cercul Naturaliștilor din București au întocmit un veritabil program de acțiune, urmărind realizarea „catastifului rezervațiilor de înfăptuit" și promovarea de memorii adresate autorităților publice ale timpului în care se arăta că țara întregită dispunea de „terenuri deosebit de interesante, încă puțin influențate de cultura umană, care ar putea fi separate ca rezervațiuni științifice și păstrate pentru totdeauna în stare naturală, ca un mare laborator științific, teren de studii și observații, în același timp și un sanctuar al prietenilor naturii, al turiștilor și oamenilor de bine".

În acest context de efervescență naturalistă, chiar în absența unei legi în materie, la insistențele mișcării civico-științifice pe cale administrativă, dar cu neajunsurile aferente, s-au instituit rezervații și parcuri naturale mai ales în Transilvania („luate în primire" de Grădina Botanică din Cluj), dar și în Vechiul Regat (prin grija Societății Naturaliștilor, înființându-se primul parc natural în Bucegi și cel privind pădurea Letea din Delta Dunării) ori în Bucovina (mai ales prin insistențele Grădinii Botanice din Cernăuți).

Începuturile erau făcute, primele rezultate se arătau, dar o acțiune veritabilă, permanentă și durabilă de protecție a naturii, în sens occidental, avea absolută nevoie și de un cadru juridic adecvat.

Toate aceste realizări și evoluții în privința preocupărilor de instituire de zone și elemente naturale protejate, „făcute cu multă bunăvoință, înțelegere și jertfă personală", nu aveau „un temeiu de drept prea solid". În același timp, „parcurile noastre naționale și rezervațiile științifice" trebuiau să fie „croite pe o veșnicie, ca să-și poată împlini marea misiune științifică, culturală, națională și economică" și, ca atare, era nevoie să fie puse la adăpost „de fluctuațiile intereselor vremelnice", mai ales ale celor de ordin politic care amenințau cu „facerea și desfacerea noii distribuții a terenurilor" în baza *Legii agrare din 1921*. Iar concluzia împărtășită de specialiști și reprezentanții opiniei publice devenea aceea că: „Ne trebuie, deci, înainte de toate o lege specială pentru protecțiunea naturii care să consolideze rezultatele dobândite, care să permită, de aici înainte, ca ființe rare, specii vegetale și animale amenințate cu distrugerea să fie protejate cât mai efectiv" (Borza, 1927, p. 9).

Ideea promovată cu pasiune de profesorul Al. Borza (1887–1971), fondatorul Grădinii Botanice din Cluj, a fost prezentată și în cadrul Congresului Internațional de Botanică din august 1926 de la Ithaca (SUA), ca o expresie a faptului că „stăpânirea și națiа românească a înțeles glasul științei și porunca culturii și își face datoria pe deplin".

În urma eforturilor depuse de naturaliștii români, în frunte cu prof. Borza, membru post-mortem al Academiei Române, și cu concursul autorităților timpului, la 7 iulie 1930 era promulgată și publicată în Monitorul oficial *Legea nr. 213 pentru protecția monumentelor naturii*, primul act normativ privind ocrotirea naturii și, în sens mai larg, protecția mediului din România.

Valorificând experiența legislativă vest-europeană, dar și pe cea americană în materie de parcuri naturale, legea românească consacra juridico-instituțional un model avansat de instituire, ocrotire și administrare a *monumentelor naturii,* înțelese ca „acele terenuri care, prin animalele și plantele ce trăiesc pe ele, prezintă o deosebită însemnătate științifică sau estetică, precum și toate acele care, prin frumusețea lor naturală sau interesul științific ce prezintă, sunt demne de a fi conservate și trecute posterității", în cadrul său de proteguire „intrând și speciile de animale și plante, precum și rocile, mineralele și fosilele recunoscute ca fiind de mare importanță sau ca exemplare unice" (*art. III*).

Calitatea juridică de „monument al naturii" se dobândea formal la declarația Comisiei, „printr-o încheiere aprobată de Consiliul de Miniștri, după propunerea Ministerului Agriculturii și Domeniilor", și în virtutea sa se instituia un regim juridic „de totală cruțare și cu caracter public", caracterizat prin: interzicerea schimbării destinației, înstrăinării, atingerii, stricăciunii sau comerțului, scutirea de orice impozit și exceptarea imobilelor și a obiectelor declarate ca atare de la aplicarea servituților legale care „le-ar aduce vreo atingere, le-ar schimba caracterul de monumente ale naturii sau le-ar sustrage de la destinația conferită".

Referitor la regimul proprietății, legea prevedea că „terenurile cuprinzând asemenea bunuri" care aparțineau statului sau instituțiilor publice treceau, în baza

jurnalului Consiliului de Miniștri, în administrarea și sub controlul *Biroului Central pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii* (BCOMN), iar cele proprietate a județelor, a comunelor sau a persoanelor particulare erau „lăsate în seama proprietarilor lor, cu obligația de a respecta condițiile fixate de Comisiune, pentru conservarea bunului".

Când prin declararea de bun ocrotit și prin măsurile de conservare impuse drepturile de exploatare ale proprietarilor „erau stânjenite" sau când întreținerea sau conservarea cereau cheltuieli deosebite, Comisia putea „să contribuie la acele cheltuieli, dacă proprietarul consimte" (*art. IV*). În fine, în cazul în care proprietarul nu consimțea sau nu respecta condițiile de protecție impuse, se proceda la expropriere pentru cauză de utilitate publică, cu precizarea că în orice caz monumentele mai mari de 10 ha nu puteau fi păstrate de proprietari. Se prevedea chiar numirea de custozi sau inspectori speciali ai bunurilor naturii, instituții prezente și astăzi în legislația românească.

Sub raport instituțional, la nivel național se constituia, pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Comisia Monumentelor Naturii, având ca „organ de execuție" Biroul central al ocrotirii monumentelor naturii, iar în plan teritorial se prevedeau comisii regionale. Astfel, pe baza acestui act normativ s-a înființat prima *Comisiune pentru ocrotirea monumentelor naturii*, primele organisme regionale de acest gen (Comisia regională pentru Ardeal în 1933, pentru Oltenia în 1936, iar pentru Moldova în 1938); activitatea acestor structuri a avut prin excelență un caracter de cercetare științifică, concretizată prin publicarea a numeroase studii, note sau lucrări.

Totodată, în acest context au fost elaborate o serie de norme tehnice, precum cele de aplicare a legii, cele privind marcajul traseelor turistice și respectarea toponimiilor autohtone, norme vizând ocrotirea păsărilor migratoare ș.a.

Ca regim sancționator, se incriminau însușirea, distrugerea, dărâmarea, ciuntirea sau degradarea, în tot sau în parte, sau darea unei alte destinații bunurilor declarate monumente ale naturii, infracțiuni pedepsite cu amendă de la 500 la 10.000 lei, iar în caz de recidivă, cu închisoarea corecțională de la două luni până la doi ani, „aceasta în afară de reparația prejudiciului cauzat" (*art. XI*).

Hotărârile judecătorești pronunțate în materie erau „fără drept de opoziție".

Ca urmare a aplicării *Legii din 7 iulie 1930* și a reglementărilor subsecvente, s-au pus sub ocrotire oficială ca monumente ale naturii 36 de rezervații naturale, cu o suprafață totală de aproximativ 15.000 ha, în frunte cu Parcul Național Retezat (1935), 15 specii de plante și 16 specii de animale.

28.3. PREOCUPĂRI PRIVIND PROTECȚIA NATURII ÎN PERIOADA 1950–1972

Următorul act normativ cadru în materie, *Decretul nr. 237 din 18 octombrie 1950 pentru ocrotirea monumentelor naturii din Republica Populară Română,* urmat de un Regulament de aplicare (aprobat prin *HCM nr. 518/1954*), a preluat

definiția monumentelor naturii din *Legea nr. 213/1930* (*art. 1*) şi a restructurat regimul juridic şi organizaţional al acestora, în contextul noilor condiţii istorice. Astfel, „pentru ocrotirea monumentelor naturii în RPR" şi „pentru explorarea ştiinţifică a rezervaţiilor şi punerea monumentelor naturii în slujba educării maselor", pe lângă Prezidiul Academiei RPR se instituia *Comisia pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii,* care avea ca atribuţii inventarierea monumentelor, recomandarea instituirii altora noi, planificarea şi supravegherea explorării ştiinţifice a acestora, îngrijirea de publicaţii şi avizarea lucrărilor de amenajare a accesului şi vizitării acestora (*art. 3*).

Monumentele naturii deveneau „bunuri ale întregului popor, respectiv avut obştesc, libere de orice sarcini şi servituţi" (*art. 5*), iar administrarea şi ocrotirea concretă erau încredinţate sfaturilor populare (organe ale administraţiei publice teritoriale). În locul fostelor comisii regionale din anii 1930, au fost create subcomisii pe lângă filialele Academiei, la Cluj (1955), Iaşi (1956) şi pe lângă baza de cercetări ştiinţifice din Timişoara (1959). În plus, au fost înfiinţate comisii regionale de îndrumare pentru ocrotirea naturii şi conservarea genofondului, având scopul de a ţine o legătură permanentă între *Comisia pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii* şi structurile politico-administrative regionale şi de a le sprijini în această privinţă.

Mai mult decât atât, *Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 518/1954* abilita structurile administrativ-teritoriale să adopte, la propunerea *Comisiei pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii*, măsuri provizorii în direcţia ocrotirii faunei, florei, depozitelor fosiliere, peşterilor ş.a. aflate pe teritoriile propuse spre a dobândi calitatea de monument al naturii şi să prevină executarea oricăror lucrări care ar prejudicia integritatea acestor obiective.

Codul silvic din 1962 instituia un regim juridic al pădurilor specific timpului, în condițiile predominației absolute a proprietății de stat asupra acestora, și folosea pentru prima dată noțiunile juridico-tehnice de fond forestier supus regimului silvic și, respectiv, de vegetație forestieră din afara acestuia.

Reglementările juridice se diversifică, dar reflectă aceeaşi concepţie limitată la ocrotirea naturii, mai ales în sensul conservării eşantioanelor reprezentative, în condițiile dirijismului economic absolut.

Într-o primă fază, s-a conturat astfel un corpus juridic care a încercat ca, în absența unei reglementări-cadru generale, în completarea celei existente în privința ocrotirii naturii, să ofere reglementări specifice pentru diferiţi factori naturali de mediu: protecţia resurselor de apă potabilă (*Decretul nr. 958/1967*), gospodărirea apelor (*Legea nr. 5/1972*) sau creaţi prin activităţi umane (*Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 969/1967* privind amplasarea şi proiectarea întreprinderilor industriale şi a celor zootehnice, *Decretul nr. 974/1965* privind inspecţia sanitară de stat).

Odată cu apariţia şi oficializarea preocupărilor privind protecţia mediului, ocrotirea rezervaţiilor şi a monumentelor naturii i se va integra și va deveni un capitol important al acesteia.

28.4. INIȚIEREA, LEGIFERAREA ȘI INSTITUȚIONALIZAREA PREOCUPĂRILOR PRIVIND PROTECȚIA MEDIULUI

Oficializarea și exprimarea politico-juridică a preocupărilor privind protecția mediului și trecerea de la viziunea sectorială a conservării naturii la cea globală a protecției mediului aveau să se realizeze și în România sub impulsul puternic al primei Conferințe mondiale a ONU privind mediul uman (iunie 1972) și a hotărârilor sale, deși în documentele aferente, în spiritul epocii, se prezentau ca un reflex exclusiv intern al îndeplinirii „obiectivului fundamental" de „satisfacere tot mai completă a necesităților materiale și spirituale ale întregului popor."

Măsurile necesare pentru protecția mediului erau integrate în mod unitar în „cadrul unei politici de stat", protecția mediului era proclamată legislativ ca „problemă de interes național", „parte integrantă, de importanță deosebită, a activității generale de dezvoltare economico-socială planificată a țării", iar înfăptuirea politicii de protecție a mediului devenea „o îndatorire de bază permanentă a organelor și organizațiilor de stat, cooperatiste și a celorlalte organe și organizații obștești, a tuturor cetățenilor" (*art. 1–2* din *Legea nr. 9/1973*).

În plan legislativ-instituțional se adoptă *Legea nr. 9 din 20 iunie 1973 privind protecția mediului înconjurător,* prin care se *înființa Consiliul Național pentru Protecția Mediului Înconjurător* (CNPMI), „în scopul coordonării și îndrumării în mod unitar a acțiunilor de protecție de mediului".

Deși cu multe infuzii de aprecieri politice, prima lege privind protecția mediului avea caracterul de lege-cadru, care stabilea mai întâi, cu titlu de dispoziții generale, înțelesul noțiunilor fundamentale: mediu înconjurător, echilibru ecologic, protecția mediului sau poluarea mediului, se precizau factorii naturali supuși protecției (aerul, apele, solul și subsolul, pădurile și orice altă vegetație forestieră și acvatică, fauna terestră și acvatică, rezervațiile și monumentele naturii, precum și așezările omenești și ceilalți factori creați prin activități umane) și se stipulau obligațiile principale ce reveneau, „în vederea protecției mediului", „organelor și organizațiilor de stat, cooperatiste, celorlalte organe și organizații obștești, potrivit atribuțiilor ce le revin" (*art. 3–7*). După stabilirea reglementărilor de principiu, pentru fiecare factor de mediu (natural sau artificial, creat prin acțiune umană) se stabilea un cadru general specific care prevedea, pe de o parte, măsurile necesare de protecție (interdicții, măsuri de conservare, utilizare rațională ș.a.), iar pe de alta, obligațiile în domeniu ce reveneau organizațiilor de stat, cooperatiste și celorlalte organizații obștești.

Din punct de vedere instituțional, „coordonarea și îndrumarea" întregii activități de protecție a mediului era încredințată CNPMI, definit ca „organ central de specialitate, larg reprezentativ, subordonat Consiliului de Miniștri".

Organismul trebuia să analizeze rezultatele acțiunilor întreprinse pentru protecția mediului și să prezinte, pe această bază, Consiliului de Miniștri „propuneri cu privire la direcțiile și principalele măsuri de îmbunătățire a

activității" în domeniu (*art. 63*) și prezenta Consiliului de Stat rapoarte cu privire la „realizarea politicii partidului și statului în domeniul protecției mediului înconjurător" (*art. 64*). Compus din 70−80 de membri – „oameni de știință, cercetători, proiectanți, cadre didactice, medici, ingineri și alți specialiști a căror activitate este legată de problemele protecției mediului", reprezentanți ai Academiei Române și ai academiilor de științe – Consiliul își desfășura lucrările în plen și în comisii de specialitate. La nivelul județelor și cel al municipiului București, „îndrumarea și coordonarea" activității în materie era încredințată comisiilor pentru protecția mediului, organe cu dublă subordonare – deopotrivă CNPMI și comitetelor executive ale consiliilor populare –, cu o componență și atribuții în profil teritorial similare cu cele ale Consiliului Național.

Sub raportul regimului sancționator, pentru prima dată se instituiau măsuri specifice de răspundere „disciplinară, materială, civilă, contravențională sau penală, după caz", pentru „încălcarea dispozițiilor legale cu privire la protecția mediului". Erau astfel contravenționalizate o serie de fapte de nerespectare a unor prevederi ale *Legii nr. 9/1973*, sancționate cu amendă contravențională, cu precizarea că respectiva sancțiune se putea aplica și persoanelor juridice. Totodată, se instituiau primele infracțiuni la regimul protecției mediului, care reflectau stadiul de evoluție a instituției juridice respective, în sensul că exprimau o viziune exclusiv antropocentristă și erau concepute atât ca infracțiuni de pericol (depășirea limitelor ori nerespectarea normelor legale care puneau în pericol sănătatea ori integritatea corporală a oamenilor), cât și de rezultat (producerea de pagube economiei naționale)[1].

Pe această bază juridică generală, ulterior s-au adoptat, în vederea dezvoltării și particularizării reglementărilor de principiu, o serie de acte normative vizând protecția unor factori de mediu, precum: apa (*Legea apelor nr. 8/1974*, *Legea privind gospodărirea rațională, protecția și asigurarea calității apelor nr. 5/1989*), solul (*Legea privind fondul funciar nr. 58/1974* și cea *privind sistematizarea teritoriului și localităților urbane și rurale nr. 59/1974*), pădurile (*Legea privind conservarea, protejarea și dezvoltarea pădurilor, exploatarea lor rațională, economică și menținerea echilibrului ecologic nr. 2/1987*) etc.

De asemenea, au fost instituite o serie de reglementări specifice referitoare la unele substanţe şi produse chimice sau alte produse care, prin natura lor, pot afecta negativ mediul, domeniul nuclear, regimul materialelor explozibile în economie, regimul substanţelor şi produselor toxice etc.

[1] Erau prevăzute ca infracțiuni: evacuarea în atmosferă a substanțelor dăunătoare sub formă de gaze, vapori, aerosoli, particule solide, precum și producerea de zgomote peste limitele stabilite de normele legale, care pun în pericol sănătatea ori integritatea corporală a oamenilor sau produc pagube economiei naționale, pedepsite cu închisoare de la 3 luni la 2 ani sau amendă (*art. 77*) și, respectiv, depozitarea, aruncarea ori evacuarea reziduurilor menajere sau a celor industriale fără respectarea normelor legale, dacă prin aceasta se pune în pericol sănătatea ori integritatea corporală a oamenilor sau produc pagube economiei naționale, pedepsite cu închisoare de la o lună la un an sau cu amendă (*art. 78*). Totodată, erau incriminate două forme speciale ale infracțiunilor de abuz și neglijență în serviciu (*art. 79*).

Ca o expresie a dominaţiei strategiei dezvoltării planificate, dar şi cu luarea în considerare a particularităţilor politicii de mediu, au fost elaborate şi învestite cu putere de lege o serie de programe privind gestiunea unor importanţi factori de mediu, precum: *Programul naţional de perspectivă pentru amenajarea bazinelor hidrografice* (*Legea nr. 1/1976*), *Programul naţional pentru conservarea şi dezvoltarea fondului forestier în perioada 1976−2010* (*Legea nr. 2/1976*) etc.

Totodată, prin legile anuale ale *Planului naţional unic de dezvoltare economico-socială*, s-au stipulat și o serie de indicatori economici referitori la calitatea mediului, eliminarea pagubelor aduse economiei prin poluarea şi degradarea naturii, precum şirecuperarea pe scară largă a substanţelor reziduale, utilizabile în domeniul economic.

În această perioadă, eficienţa cadrului legislativ-instituţional a fost diminuată de atitudinea şi concepţia generală ale sistemului politico-economic față de domeniul protecției mediului, considerat un apendice subsidiar și rezidual, subordonat total primatului absolut al dezvoltării economico-sociale.

Caracterul prea general, prin excelenţă declarativ al prevederilor legale puternic politizate, absenţa unor măsuri adecvate de implementare (de natură diversă: economică, politică, instituţional-administrativă ş.a.), conjugate cu politica consecventă de dezvoltare deformată (caracterizată printr-un ritm înalt de poluare) au făcut ca eficienţa lor în plan practic să fie deosebit de scăzută.

Dispoziţiile legale de principiu consacrate în domeniul mediului nu şi-au găsit o reflectare şi dezvoltare corespunzătoare în celelalte ramuri ale dreptului (civil, economic, financiar, penal, administrativ etc.), ceea ce a alterat şi mai mult efectele lor sociale generale.

Toate aceste aspecte au fost amplificate şi accentuate prin faptul că, mai ales în ultimele decenii, regimul totalitar a interzis orice fel de transparenţă în ceea ce priveşte starea generală a calităţii mediului, gradul de poluare, factorii poluanţi şi impactul lor asupra calităţii vieţii populaţiei.

Chiar dacă, din punctul de vedere formal al prescripţiilor şi conţinutului lor, reglementările tehnice (standarde, norme de calitate, stasuri etc.) corespundeau standardelor internaţionale în materie, acestea nu erau respectate, în mare parte rămânând la stadiul simplu de declaraţii de intenţie.

Semnificativ este, în acest sens, faptul că, deşi unele reglementări prevedeau posibilitatea ca în cazul unor poluări grave să se dispună ca sancţiune administrativă încetarea totală sau parţială a activităţii unităţilor economice culpabile, această măsură nu a fost niciodată aplicată. De altfel, una dintre marile deficienţe ale legislaţiei ecologice din această perioadă a constituit-o slaba preocupare vizând aplicarea sa, inclusiv în privinţa utilizării mijloacelor juridice (ca, de pildă, a sancţiunilor contravenţionale sau penale care, deşi prevăzute în diverse acte normative pertinente, au fost arareori aplicate).

Preeminenţa absolută a factorului economic a condus la neglijarea (aproape totală) a dimensiunii ecologice a dezvoltării, în ciuda declaraţiilor oficiale.

28.5. TRANZIȚIA POSTCOMUNISTĂ ȘI IMPLICAȚIILE SALE

Revenirea la democrația reprezentativă și tranziția spre economia de piață au presupus și reevaluarea concepției și practicii protecției mediului, în sensul adaptării și afirmării sale conform noilor date economico-sociale. În acest context, schimbarea tipului dominant de proprietate prin trecerea de la dominația absolută a proprietății publice (de stat, socialiste, a „întregului popor") și cooperatiste la predominanța proprietății private a presupus redefinirea mijloacelor și instrumentelor juridice de promovare a protecției mediului și noi politici în materie.

Măsurile legislative adoptate imediat după revoluţia din decembrie 1989, cu caracter preponderent corectiv şi conjunctural, au declanşat procesul de tranziţie legislativă şi au marcat prima etapă a acestuia.

Astfel, prin forţa noilor realităţi, o serie de prevederi din *Legea-cadru privind protecţia mediului (nr. 9/1973)* şi legile sectoriale au devenit caduce prin dispariţia instituţiilor aferente şi, în general, prin schimbarea radicală a contextului socio-politic şi economic.

Ca atare, o serie de programe şi de acte normative au fost abrogate expres, mai ales ca „act revoluţionar" şi mai puţin ca necesitate juridică: este cazul *Legii nr. 1/1976 pentru adoptarea „Programului naţional de perspectivă pentru amenajarea bazinelor hidrografice"* şi al *Legii nr. 2/1976 pentru aprobarea „Programului naţional pentru conservarea şi dezvoltarea fondului forestier în perioada 1976−2010"*, aflate în plină desfășurare.

De asemenea, sub acelaşi impuls, s-au abrogat, în mod evident neinspirat, mai ales în condițiile în care nu au fost înlocuite cu reglementări corespunzătoare, prevederile legale precum cea a *art. 8* din *Legea nr. 2/1987 privind conservarea, protejarea şi dezvoltarea pădurilor, exploatarea lor raţională, economică şi menţinerea echilibrului ecologic*, prin care se interziceau pe o perioadă de zece ani tăierile de produse principale în 27 din cele 41 de judeţe ale ţării.

Constituţia din 8 decembrie 1991 a consacrat obligaţia statului de a asigura „refacerea şi ocrotirea mediului înconjurător, precum şi menţinerea echilibrului ecologic", stabilind astfel concepţia generală conform căreia protecţia mediului constituie o responsabilitate publică a statului.

Procesul de legiferare a noii viziuni și practici în domeniu s-a dovedit deosebit de anevoios şi contradictoriu. Pentru început, adoptarea noilor reglementări legale s-a făcut din dorinţa şi la presiunea satisfacerii unor cerinţe internaţionale şi, drept consecinţă, acestea au avut un inevitabil caracter sectorial. Astfel, au fost ratificate o serie de convenţii internaţionale, mai ales în domeniul protecţiei naturii, care, potrivit legii fundamentale, fac parte din dreptul intern. Aşa, de exemplu, în urma aderării României la Convenţia UNESCO din 16 noiembrie 1972 privind patrimoniul cultural şi natural (prin *Decretul nr. 187/1990*) şi la *Convenţia de la Ramsar din 2 februarie 1971* privind zonele umede de importanţă internaţională, în special ca habitat al păsărilor acvatice, şi înscrierea Deltei Dunării

ca obiectiv al acestor tratate internaţionale, s-a adoptat Legea nr. 82/1993 privind constituirea Rezervaţiei Biosferei „Delta Dunării".

În același context tranzitoriu, printr-o serie de hotărâri de guvern s-au stabilit regulile speciale privind importul şi exportul deşeurilor, regimul contravenţiilor în sectoare precum apele, protecţia mediului propriu-zisă, măsuri stimulative etc.

Aceste prevederi sectoriale, incomplete şi cu caracter paliativ, şi-au dovedit rapid insuficienţa şi au relevat necesitatea unor schimbări radicale, de amploare, aferente unei noi orientări fundamentale în domeniu.

Mult mai rapide au fost evoluţiile în materia instituţiilor mediului unde s-a optat iniţial pentru o structură tripartită – ape, păduri şi protecţia mediului –, ceea ce sublinia considerarea ca definitorii a rolului de element al mediului și a funcției ecologice pentru ape și păduri, menţinută indiferent de denumirea utilizată, până în ianuarie 2001, când pentru prima dată domeniul pădurilor a fost trecut la Ministerul Agriculturii.

Trecerea de la dominaţia absolută a proprietăţii publice (de stat) la cea a proprietăţii private, în special în domeniul funciar, dar și în alte sectoare ale economiei, a implicat şi stabilirea unui nou tip de raporturi între proprietate şi protecția mediului.

În acest sens, deosebit de semnificativă a fost dispoziția *Constituției din 8 decembrie 1991* potrivit căreia: „Dreptul de proprietate obligă la respectarea sarcinilor privind protecţia mediului" (*art. 41 alin. (6)*). Noua strategie politică de integrare a protecției mediului în procesul de dezvoltare socio-economică sub forma *dezvoltării durabile,* care a cunoscut consacrarea internațională prin documentele și hotărârile *Conferinței ONU de la Rio (1992)* și apoi de la *Johannesburg (2002)*, se va reflecta în mod corespunzător și în politicile și legislația României.

O nouă *Lege-cadru privind protecția mediului, nr. 137*, a intrat în vigoare la 30 decembrie 1995 și a avut rolul de a consacra juridic noua concepție în materie, iar dacă erau adoptate și cele 17 legi speciale prevăzute expres de aceasta, putea juca rolul de veritabil „cod al mediului".

Având ca reper fundamental Legea-model privind protecţia mediului elaborată sub egida Consiliului Europei (1991), această lege-cadru a marcat încheierea primei faze a tranziţiei, caracterizată prin abandonarea vechii concepţii planificat-totalitare şi afirmarea celei de tip occidental în materie de protecţia mediului. Alături de stipularea „principiilor şi elementelor strategice" care să stea la baza reglementărilor juridice privind mediul şi celelalte probleme „orizontale", *Legea nr. 137/1995* a stabilit regulile fundamentale ale reglementărilor orizontale (regimul substanţelor şi deşeurilor periculoase, precum şi al altor deşeuri, regimul îngrăşămintelor chimice şi al pesticidelor, protecţia împotriva radiaţiilor ionizante, protecţia resurselor naturale şi conservarea biodiversităţii, protecţia apelor, a atmosferei, solului şi subsolului şi a ecosistemelor terestre ş.a.).

Astfel, au fost adoptate noi reglementări în domeniul silvic (*Codul silvic, Legea nr. 26/1996*[2]), al gestiunii şi protecţiei apelor (*Legea nr. 107/1996*[3]), al

[2] Monitorul oficial, nr. 93 din 8 mai 1996, în prezent abrogată.

regimului activităţilor nucleare (*Legea nr. 111/1996*, republicată[4]), al regimului ariilor naturale protejate, al conservării habitatelor naturale, a florei şi faunei sălbatice (Ordonanţa de urgenţă a Guvernului nr. 236/2000, în prezent abrogată), al protecţiei atmosferei (*Ordonanţa de urgenţă a Guvernului nr. 243/2000*[5]), al regimului deşeurilor (*Ordonanţa de urgenţă a Guvernului nr. 78/2000*[6]) ş.a.

Noua legislaţie consacra concepţia continentală conform căreia protecţia mediului constituie „un obiectiv de interes public major" şi face parte din strategia generală de dezvoltare durabilă.

Drept principii au fost stipulate: principiul precauţiei în luarea deciziei, principiul prevenirii riscurilor ecologice şi a producerii daunelor, principiul conservării biodiversităţii şi a ecosistemelor cadrului biogeografic natural, principiul „poluatorul plăteşte", utilizarea durabilă.

Ca element strategic de bază a fost prevăzută şi introducerea pârghiilor economice stimulative sau coercitive, acţionându-se în acest sens mai ales la constituirea unui fond special de mediu.

Completând lacunele Constituţiei din 8 decembrie 1991, care se mărginise la a stabili obligaţia statului de a asigura refacerea şi ocrotirea mediului, ceea ce, pe cale de interpretare, ar putea conduce la existenţa unui drept corelativ al cetăţenilor de a solicita acest lucru, *Legea-cadru nr. 137/1995* a recunoscut expres „tuturor persoanelor dreptul la un mediu sănătos" (*art. 5*).

Ca drepturi-garanţie au fost stipulate: a) accesul la informaţiile privind calitatea mediului; b) dreptul de a se asocia în organizaţii de apărare a calităţii mediului; c) dreptul la consultare în vederea luării deciziilor privind dezvoltarea politicilor, a legislaţiei şi a normelor de mediu, eliberarea autorizaţiilor de mediu, inclusiv pentru planurile de amenajare a teritoriului şi de urbanism: d) dreptul de a se adresa, direct sau prin intermediul unor asociaţii, autorităţilor administrative sau judecătoreşti în vederea prevenirii sau în cazul producerii unui prejudiciu direct sau indirect; e) dreptul la despăgubire pentru prejudiciul suferit.

În mod corelativ dreptului tuturor persoanelor la un mediu sănătos, a fost consacrată obligaţia tuturor persoanelor fizice şi a persoanelor juridice de a proteja mediul.

Era introdusă procedura autorizării administrative a activităţilor economice şi sociale cu impact asupra mediului, cu studiul de impact bazat pe „lista pozitivă".

O reglementare specială a cunoscut răspunderea pentru prejudiciul ecologic. Abandonând sistemul clasic prevăzut de *Codul civil*, *Legea-cadru nr. 137/1995* a consacrat un regim special în materie, bazat pe două reguli: caracterul obiectiv, independent de culpă şi răspunderea solidară în cazul pluralităţii autorilor. Deopotrivă, în completarea semnificaţiilor acestora, se instituia obligativitatea asigurării pentru daune ecologice în cazul activităţilor generatoare de risc major.

[3] Monitorul oficial, nr. 244 din 8 octombrie 1996, cu modificările şi completările ulterioare.
[4] Monitorul oficial, nr. 552 din 27 iunie 2006, cu modificările şi completările ulterioare.
[5] Monitorul oficial, nr. 633 din 6 decembrie 2000, în prezent abrogată.
[6] Monitorul oficial, nr. 283 din 22 iunie 2000, în prezent abrogată.

Sub raport procedural, organizaţiilor neguvernamentale de protecție a mediului li s-a recunoscut dreptul la acțiune în justiţie în vederea conservării mediului, indiferent cine a suferit prejudiciul.

Finalizarea tranziţiei – desfăşurată într-un ritm deosebit de lent şi dezordonat – a presupus, în primul rând, desăvârşirea procesului de privatizare şi relansarea economică în noile date strategice. Astfel, privatizarea unităţilor economice de stat, supradimensionate şi puternic poluante, a impus elaborarea şi aplicarea unei legislaţii specifice, menită să asigure, în principal, două obiective: efectuarea unui bilanţ de mediu şi stabilirea impactului asupra mediului şi, respectiv, stipularea obligaţiilor ce revin în acest domeniu noului proprietar (transferul obligațiilor de mediu). Experienţa a arătat că ineficienţa mijloacelor economico-financiare a făcut ca poluarea trecută să fie ignorată, iar pentru a nu se transforma într-o frână suplimentară a privatizării, obligaţiile de mediu au fost adesea neglijate.

Datorită tradiţiilor istorice şi realităţilor social-economice, s-a promovat concepţia/strategia considerării protecţiei mediului ca o responsabilitate în primul rând publică şi, în consecinţă, a preeminenţei metodei de a reglementa juridic mijloacele de atingere a acestui obiectiv.

Totuşi, legislaţia a trebuit să asimileze treptat şi să exprime corespunzător și mecanisme economice de protejare a mediului, scop în care s-a impus:

– stabilirea sistemului de exprimare a cerinţelor şi aplicare a semnificaţiilor principiului „poluatorul plăteşte”;

– generalizarea, în acest context, a instrumentelor economico-fiscale de protejare a mediului într-o concepție integrată.

28.6. DEZVOLTAREA DREPTULUI MEDIULUI ÎN PERSPECTIVA ADERĂRII ROMÂNIEI LA UNIUNEA EUROPEANĂ

În urma revizuirii *Constituţiei din 8 decembrie 1991* prin *Legea nr. 429/2003*, s-a realizat, printre altele, constituţionalizarea dreptului fundamental la mediu, recunoscându-se expres „dreptul oricărei persoane la un mediu sănătos şi echilibrat ecologic” (*art. 35, alin. (1)*) şi, în mod corelativ, „îndatorirea persoanelor fizice şi juridice de a proteja şi ameliora mediul”. Totodată, s-a menținut dispoziția potrivit căreia „Dreptul de proprietate obligă la respectarea sarcinilor privind protecţia mediului” (*art. 44, alin. (7)*).

Pe aceste noi baze constituționale, aproximarea legislației naţionale cu *acquis-ul comunitar* de mediu în procesul de preaderare a României la UE a contribuit la o reformă masivă a dreptului naţional al mediului.

Din punctul de vedere al strategiei de preaderare, România a acceptat integral *acquis*-ul comunitar privind capitolul 22 – Protecţia mediului, în vigoare la 30 iunie 2003, şi s-a angajat să implementeze prevederile acestuia până la data

aderării (survenită la 1 ianuarie 2007), cu excepţia a 11 acte normative comunitare vizând următoarele sectoare: calitatea aerului şi schimbările climatice, managementul deşeurilor, calitatea apei, precum şi controlul poluării industriale şi managementul riscului, pentru care s-au solicitat perioade de tranziţie cuprinse între 3 şi 15 ani.

Consultările generale privind continuarea negocierilor de aderare şi cele informale ulterioare au relevat aspectele de etapă ale problemei: modul de transpunere, pregătirea planurilor de implementare pentru directivele pentru care s-a solicitat perioada de tranziţie, precum şi definitivarea documentului de poziţii complementar ş.a.

În acest context al preocupărilor de preluare a *acquis-ului* comunitar de mediu în procesul de pregătire a aderării la UE se înscrie şi adoptarea unei noi reglementări-cadru în materie (cea de-a 3-a în timp) prin *Ordonanţa de urgenţă nr. 195/2005*[7] privind protecţia mediului (aprobată cu modificări prin *Legea nr. 265/2006*[8]).

Deşi adoptat după încheierea, în linii generale, a procesului de aliniere a legislaţiei naţionale la dreptul comunitar al mediului, acest act normativ a reprezentat mai degrabă un manifest politic de subliniere a dorinţei de aderare la UE şi mai puţin un inspirat şi bine-venit nou act normativ de corijare și completare a celui precedent.

Astfel, în ceea ce priveşte conţinutul său, *OUG nr. 195/2005* constituie, în unele privinţe, un regres în raport cu *Legea-cadru* anterioară *nr. 137/1995* (ca, de exemplu, în privinţa principiilor, regimului răspunderii civile pentru prejudiciu ecologic ş.a.), ceea ce nu înseamnă că aceasta era perfectă şi nu presupunea modificări substanţiale.

Printre puţinele sale merite rămâne acela de a fi preluat unele elemente *tale quale,* chiar dacă mai puţin adecvate, din reglementările existente la nivelul UE. Aşa, spre exemplu, ca principii fundamentale sunt preluate, cu unele stângăcii, cele existente în documentele comunitare, chiar dacă sunt mai degrabă reguli politice, decât juridice, respectiv: principiul integrării cerinţelor de mediu în celelalte politici sectoriale, principiul acţiunii preventive, principiul reţinerii poluanţilor la sursă („uitând" menţiunea comunitară „cu prioritate").

În sfârșit, în această perioadă, au fost adoptate un număr impresionant de acte normative de transpunere a unei serii de directive și de amenajare a aplicării regulamentelor unional-europene[9].

---

[7] Monitorul oficial, nr. 1196 din 30 decembrie 2005, cu modificările şi completările ulterioare.

[8] Pentru o prezentare generală a actului normative, a se vedea Duțu, 2006, p. 5-12.

[9] Așa, de exemplu, prin *OUG nr. 57/2007* privind regimul ariilor naturale protejate, al conservării habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice s-au transpus *Directiva nr. 79/409/CEE privind conservarea păsărilor sălbatice*, *Directiva nr. 92/32/CEE privind conservarea habitatelor naturale și a speciilor de floră și faună sălbatică* sau *Regulamentul Consiliului (CE) nr. 338/97 privind protecția speciilor de floră și faună sălbatică*, prin reglementarea comerțului cu acestea; prin *OUG nr. 68/2007 privind răspunderea de mediu cu referire la prevenirea și repararea prejudiciului asupra mediului* s-a receptat *Directiva nr. 2004/35/CE* cu același titlu; prin *HG nr. 321/2005 privind evaluarea și gestionarea zgomotului ambiental* s-a transpus *Directiva nr. 2002/49/CE* ș.a.

De asemenea, în același context au fost adoptate noi reglementări în alte domenii de interes ecologic, precum *Legea nr. 407/2006* a vânătorii și protecției fondului cinegetic, *OUG nr. 23/2008* privind pescuitul și acvacultura ș.a., s-au modificat și completat alte acte normative în materie de mediu ș.a.

Principalele provocări cu care se confruntă în prezent România în ceea ce privește punerea în aplicare a politicilor și legislației de mediu ale UE sunt considerate, pe de o parte, îmbunătățirea conformării cu dreptul unional-european în domeniul deșeurilor și al apelor urbane reziduale în vederea îndeplinirii obiectivelor Uniunii până la expirarea termenelor finale stabilite în Tratatul de aderare, iar pe de alta, îmbunătățirea coordonării și creșterea capacității administrative a autorităților și a agențiilor implicate în punerea în aplicare a legislației UE în ceea ce privește apele și deșeurile și protecția și gestionarea siturilor NATURA 2000 ca parte din strategia mai amplă de a consolida administrația publică[10].

28.7. STAREA DEZVOLTĂRII DREPTULUI MEDIULUI ÎN ETAPA DESĂVÂRȘIRII INTEGRĂRII ROMÂNIEI ÎN UE

La nivel general, dreptul mediului a depășit etapa în care era unul preponderent al inginerilor, al tehnicienilor, devenind un drept „adevărat", elaborat, analizat și explicat în primul rând de juriști, dar aplicat și respectat de toată lumea. El se prezintă astăzi ca o mulțime de reglementări dispuse „orizontal" şi „vertical", pe niveluri de izvoare, organisme de edictare şi sferă de acțiune, care încearcă să interacționeze în semnificațiilor lor, într-un amestec aflat într-o permanentă căutare de coagulare, spre o coeziune de ansamblu cât mai deplină și o eficiență sporită în atingerea obiectivelor propuse.

Stratificat pe niveluri – internațional, regional (unional-european) și național –, el tinde să se constituie într-un sistem propriu, marcat de o structură internă specifică. Astfel, potrivit estimărilor specialiştilor, numărul tratatelor multilaterale consacrate mediului, fie în totalitatea lor, fie numai în privinţa anumitor prevederi, depăşeşte 500. La acestea se adaugă mai bine de 900 de tratate bilaterale privind aceeaşi problematică. O contribuţie importantă la cristalizarea procesului de formare ori precizare a semnificațiilor normelor dreptului internațional al mediului o au rezoluţiile organizaţiilor internaţionale, recomandările şi directivele, declarațiile de principii, programele de acțiune ori jurisprudenţă internaţională.

Avându-şi bazele în titlul XX (*art. 191−193*) al *Tratatului privind funcţionarea UE*, legislaţia unional-europeană de mediu (care reprezintă circa 40% din totalitatea dreptului UE) cuprinde peste 250 de directive şi regulamente privind problemele transversale (evaluarea impactului ecologic, informarea şi participarea

[10] Pentru detalii: UE, 2017.

publicului, răspunderea de mediu ş.a.), precum şi aspecte sectoriale (protecţia naturii, apa, aerul, deşeurile, zgomotul, substanţele periculoase ş.a.).

Inspirată şi de sorginte în măsură de peste 75% din dreptul unional-european, legislaţia de mediu internă din România este constituită din peste 300 de acte normative (legi, ordonanțe de guvern, hotărâri guvernamentale, ordine ministeriale) referitoare la probleme orizontale sau sectoriale de mediu (calitatea aerului, schimbări climatice, gestiunea deşeurilor, calitatea apei, protecţia naturii, substanţele periculoase, zgomotul ş.a.). Li se adaugă alte câteva sute de reglementări care vizează probleme de intersecţie, tangenţial sau indirect vizând aspecte ale protecţiei mediului şi conservării naturii.

Totodată, potrivit Constituției republicate, fac parte din dreptul intern şi cele circa 100 de tratate internaţionale (multilaterale şi bilaterale) în materie de mediu la care România este parte.

Interacţiunea tuturor acestor reglementări cu rezultanta asigurării juridice a protecţiei mediului, „obiectiv de interes public major", se realizează în cadrul raporturilor dintre dreptul intern şi dreptul internaţional, precum şi al celor care asigură transpunerea dreptului UE în ordinile juridice ale statelor membre. Pentru a deveni efective și eficiente în atingerea scopului asumat, acestea trebuie să-și întregească corespunzător și coerent semnificațiile, să fie adaptate specificului domeniului ecologic și să țină ritmul cu manifestările acestuia.

O problemă majoră a legislației româneşti de mediu o reprezintă în prezent starea cronică de neefectivitate și ineficiență, inclusiv în privința actelor de transpunere a dreptului UE în materie. Deosebit de semnificativă este în acest sens situația reglementărilor vizând răspunderea în domeniu. Astfel, de exemplu, în materia penală, statistica oficială ne arată că, din cele peste 1.000 de dosare înregistrate în perioada 2011–2016 pe rolul parchetelor din întreaga țară (privind infracțiunile prevăzute de *OUG nr. 195/2005 privind protecția mediului* și *Legea nr. 101/2011 pentru prevenirea și sancționarea unor fapte privind degradarea mediului*), numai patru s-au soluționat prin trimitere în judecată! (Lazăr și Duțu, 2016, p. 68–69). În același registru, transpunerea în dreptul intern a *Directivei 2008/99/CE privind protecția mediului prin dreptul penal* prin *Legea nr. 101/2011* a fost considerată necorespunzătoare de Comisia Europeană, care a inițiat împotriva României etapa administrativă a procedurii de infringement. O situație asemănătoare se întâlnește și în privința *Directivei 2004/35/CE* privind răspunderea de mediu cu referire la prevenirea și repararea prejudiciilor asupra mediului care, deși transpusă în dreptul intern prin *OUG nr. 68/2007*, într-un deceniu nu s-a cunoscut niciun caz de aplicare concretă a prevederilor aferente!

Din perspectiva accelerării și intensificării procesului de integrare unional-europeană, de mondializare a preocupărilor şi acțiunilor, precum şi a fenomenului de planetarizare şi acutizare a problemelor ecologice, *Dreptul român al mediului,* înțelegând prin aceasta deopotrivă politicile, legislația și cadrul instituțional aferente domeniului, va cunoaşte în perioada următoare o serie de transformări:

– accentuarea procesului de integrare deopotrivă în sensul integrării mediului în celelalte politici socio-economice, al receptării sub forme specifice a exigenţelor ecologice de către celelalte ramuri de drept şi al structurării reglementărilor juridice în plan naţional, unional-european şi internaţional;

– interdependenţa şi complementaritatea crescânde ale normelor juridice, ca o consecinţă a integrării, cu implicaţii asupra elaborării, sistematizării şi aplicării lor;

– sporirea şi diversificarea conţinutului tehnico-ştiinţific al reglementărilor, cu un impact asupra obiectivelor stabilite şi urmărite, a mijloacelor şi metodelor utilizate, a strategiilor promovate şi a conceptelor şi instrumentelor juridice născute: perspectiva unui „scientojus" de mediu;

– o nouă guvernanţă, care impune transparenţă deplină şi implicarea tuturor actorilor, o specializare accentuată şi o mai largă deschidere a instituţiilor administrative cu atribuţii în materie spre comunitatea științifică și societatea civilă;

– consolidarea regimului juridic, sporirea garanţiilor şi constituirea în sistem a dreptului fundamental la un mediu sănătos şi echilibrat ecologic, diversificarea titularilor şi a semnificaţiilor sale, inclusiv prin recunoaşterea unor noi elemente componente, precum: dreptul la aer de calitate, accesul la apă potabilă, dreptul la o climă propice;

– transformarea societăţii civile într-un factor important *al creării şi realizării Dreptului mediului*.

28.8. INSTITUȚIONALIZAREA PROTECȚIEI MEDIULUI

Promovarea unei politici publice și legislații specifice de mediu a făcut necesară instituirea unei administrații specializate, cu reprezentare la nivel central și cu ramificații în profil teritorial (departamental și, eventual, regional).

Problema instituirii unui minister specializat în materie și realizarea unei asemenea măsuri s-au înfăptuit la 28 decembrie 1989, când s-a optat pentru o structură funcțională tripartită – mediu, ape și păduri –, subliniindu-se astfel promovarea unei politici preponderent de protecție în privința silviculturii și apelor. De-a lungul timpului, formula a evoluat în funcție de conjuncturile și prioritățile politice; astfel, departamentul pădurilor a fost afiliat uneori Ministerului Agriculturii, în mai 2004 mergându-se până la desființarea *de facto* a ministerului ca atare, mediul devenind un simplu departament în cadrul Ministerului Agriculturii, Pădurilor și Mediului, alteori optându-se pentru o formulă dual: Ministerul Mediului și, respectiv, Ministerul Apelor și Pădurilor (2017). În plus, ministrul mediului, în unele cazuri, precum în 2017, a devenit și viceprim-ministru al Guvernului, dar nu din rațiuni ținând de o „suprapriorităte" acordată domeniului, ci pur și simplu pentru a satisface cerințele/pretențiile de reprezentare guvernamentală a partidelor componente ale coaliției majoritare parlamentare. Separarea funcțiilor de

reglementare și orientare, administrare și poliție administrativă a generat nașterea organismelor specializate, precum Agenția Națională de Mediu, Garda Națională de Mediu. Totodată, având în vedere particularitățile domeniului, au apărut și o serie de agenții (administrații) specializate pentru gestionarea problematicii complexe a unor elemente de mediu (ape, păduri, arii naturale protejate, deșeuri ș.a.).

Bugetul și cheltuielile de mediu. Bugetul acordat ministerului mediului a rămas întotdeauna modest (situându-se între 0,033 și 0,55% din bugetul general al statului) și dificil de cuantificat și evaluat în contextul cheltuielilor destinate protecției mediului. Principiul care guvernează domeniul este acela că finanțarea acțiunilor întreprinse presupune antrenarea conjugată a unor surse reprezentând contribuții publice, din fonduri europene, ale administrațiilor locale sau provenind din sectorul privat.

28.9. PERSPECTIVE ALE DEZVOLTĂRII DREPTULUI ȘI POLITICILOR DE MEDIU ÎN ROMÂNIA

Politicile și reglementările legale de mediu rămân preponderent reflexe ale măsurilor adoptate în cadrul Uniunii Europene în domeniu și ale angajamentelor internaționale ale țării în materie. Această situație denotă o evoluție condiționată, cu o stabilitate mai evidentă în plan juridic.

Din punct de vedere tehnic, două fenomene principale tind să marcheze evoluțiile în materie: simplificarea (smart regulation) și, respectiv, codificarea reglementărilor juridice.

NEVOIA DE SIMPLIFICARE ȘI DIMENSIUNI POSIBILE

În ciuda masivităţii şi diversităţii sale, legislaţia română a mediului se caracterizează din perspectivă tehnică, în multe privinţe, prin lipsă de coerenţă, paralelisme multiple în reglementări, unele contradictorii ş.a., cu consecinţa unei accesibilităţi şi transparenţe reduse şi, în ultimă instanţă, o efectivitate şi eficienţă diminuate. Această din urmă constatare are conexiuni, printre altele, cu slaba justiţiabilitate ilustrată prin cvasiinexistenţa litigiilor de mediu. O atare situaţie a legislaţiei se repercutează negativ asupra stării generale a mediului.

Pentru depăşirea unor atari inconveniente şi sporirea rolului factorului juridic la îndeplinirea obiectului public major al protecţiei mediului, trei mari soluţii conjuncte şi complementare apar ca posibile: *simplificarea* (şi *smart regulation*), *abordarea sistemică* şi *codificarea*.

Proliferarea normelor juridice este un fenomen care se manifestă în toată lumea occidentală, dar, din diverse raţiuni – culturale, de pildă, în Franţa, sau de

conjunctură a dezvoltării sistemului juridico-social, cum este cazul României (cu noile date istorico-politice şi economice post-1989 şi implicaţiile aderării la Uniunea Europeană) –, cunoaşte în unele ţări dimensiuni impresionante, protecţia mediului reprezentând un domeniu predilect de manifestare a acestui fenomen. În plan obiectiv, adoptarea oricărei măsuri oficiale cu caracter general implică multiplicarea normelor, oricare ar fi natura şi originea lor, legislativă ori reglementară, juridică ori tehnică, naţională ori unional-europeană. Această „saturaţie" legislativă se caracterizează printr-o supraabundenţă, o lipsă de lizibilitate a regulilor de aplicat şi, în cele din urmă, o slabă eficacitate în atingerea obiectivelor urmărite. O asemenea situaţie generează o pierdere de timp, de bani şi, în final, de motivaţie, deopotrivă pentru administraţie, adeseori descurajată şi neputincioasă în faţa acestei mase complicate de texte pe care trebuie să le aplice. Dintre sectoarele societăţii, cel ecologic este printre cele mai afectate de o asemenea situaţie legislativă, din cauza noutăţii şi complexităţii materiei, a caracterului preponderent tehnico-ştiinţific al conţinutului multor reglementări, a dinamicii deosebite a acestuia şi a conexiunilor multiple la nivel continental şi mondial.

Efecte negative se înregistrează şi în privinţa activităţii administraţiei publice care, sub apăsarea marelui volum de reglementări legale, clachează în aplicarea lor corectă, la timp şi adecvată, abandonând controlul sistematic şi eficient şi alunecând adeseori pe panta corupţiei. Nu în ultimul rând, contribuie la întreţinerea şi amplificarea fenomenului procesului inerent al transpunerii în dreptul intern al directivelor UE, prin tendinţa de a merge dincolo de exigenţele unional-europene, în virtutea inerţiei sistemului şi în sensul adâncirii racilelor sale.

Ca operaţiune tehnică de modernizare a dreptului mediului, simplificarea presupune, într-o primă etapă, cunoaşterea regulii juridice, ceea ce implică o cunoaştere materială a acesteia. Este nevoie deci de o lizibilitate a dreptului, ceea ce implică un demers redacţional, în scopul comunicării prin markeri vizuali şi lingvistici a unui conţinut adesea tehnic. Acest prim raport este esenţial şi efortul de codificare participă activ la simplificarea sa. Urmează apoi problema inteligibilităţii; codificarea, mai ales cea a dreptului constant, nu îl face mai inteligibil dacă se limitează la a translata o normă obscură ori complexă într-un cod fără a retuşa. Or, inteligibilitatea regulii juridice este fundamentală, răspunzând imperativului suveranităţii juridice. Obiectivul inteligibilităţii este considerat a se situa în centrul simplificării dreptului. El trebuie înţeles în complexitatea sa, în sensul că nu se limitează la regula juridică, ci priveşte sistemul dreptului în ansamblul său, mai mult chiar, modul în care prima se încorporează şi se coroborează cu secundul.

Pentru a fi iniţiat şi promovat cu succes şi la noi proiectul simplificării dreptului mediului, trebuie să se înţeleagă pe deplin mizele majore ale unui asemenea demers, precum şi dificultăţile procesului aferent şi obstacolele ce trebuie depăşite pentru a schimba „logicielul" (programul) normativ. Este vorba, dincolo de operaţiunile tehnice pe care le presupune şi de voinţa politică necesară realizării lui, de o problemă şi un exerciţiu de cultură politică şi administrativă şi este bine cunoscut cât de greu este să se facă să se evolueze în asemenea privinţe.

Nu în ultimul rând, pe lângă modernizare şi eficienţă, ar fi vorba de un act de cunoaştere tehnică ecologică, simplificarea prin sinteză şi o mai bună sistematizare însemnând un progres, un acces sporit la cunoaşterea şi afirmarea valorilor eco-juridice primordiale. Pentru România, simplificarea masivului corpus legislativ actual de mediu, marcat de paralelisme şi incoerenţe, reprezintă o etapă indispensabilă a dezvoltării sale, a trecerii de la dreptul polimorf, rezultat în urma marilor reforme social-politice, economice şi legislative din ultimii 27 de ani, la noul drept românesc.

EXIGENȚELE CODIFICĂRII ȘI POSIBILITĂȚILE REALIZĂRII SALE

Este astăzi de domeniul evidenței că eficacitatea măsurilor legislative în domeniu este condiționată, acum mai mult ca oricând, *în plan juridic* de trei elemente intercondiționate: constituționalizarea, codificarea și juridicizarea lor.

În privința primului aspect, în urma revizuirii din 2003, Constituția României cuprinde o serie de importante temeiuri – dreptul la un mediu sănătos și echilibrat ecologic (*art. 35*), obligația de a respecta sarcinile privind protecția mediului (*art. 44, alin. (7)*), îndatorirea statului de a asigura refacerea și ocrotirea mediului, precum și menținerea echilibrului ecologic (*art. 135*, *alin. (2) lit. e)*) – pentru dezvoltarea și modernizarea legislației de mediu subsecventă. În plus, prima garanție constituțională a dreptului la mediu sănătos o reprezintă obligația statului de „a asigura cadrul legislativ pentru exercitarea acestui drept" (*art. 35*, *alin. (2)*). În privința juridicizării (juridiciarizării) prevederilor legale de mediu, aceasta reprezintă un subiect care nu face obiectul rândurilor de față și implică o tratare separată.

Referindu-ne cu prioritate la *codificare,* aceasta reprezintă un instrument indispensabil de cunoaștere, simplificare și efectivitate, prin regruparea sistematică și ordonarea adecvată a ansamblului textelor juridice având ca finalitate protecția mediului într-un singur act legislativ complex.

O atare soluție de tehnică legislativă este reclamată mai întâi de specificul obiectului (domeniului) de reglementare. Complexitatea elementelor componente ale mediului și interacțiunea acestora au impus utilizarea metodei sistemice pentru studierea lor și afirmarea ecologiei ca o știință de sinteză. Din această perspectivă, și dreptul aferent trebuie să se constituie într-un sistem, ca ansamblu de elemente structurate prin anumite relații și manifestând un caracter globalizant, cerință care nu poate fi îndeplinită cel mai bine decât pe calea codificării. Totodată, o atare opțiune ar asigura o bună integrare a preocupărilor ecologice în ansamblul sistemului juridico-politic, eliminarea contradicțiilor și paralelismelor de reglementare în favoarea sporirii coerenței, ar permite abordarea orizontală, dincolo de categoriile verticale ale mediilor și speciilor care compun sistemul ecologic, ar ierarhiza mai bine diversele niveluri de organizare și acțiune juridică (internațional, unional-

european, național), garantându-se totodată autonomia și interdependența în acțiune necesare ale acestora. La rândul său, prin ambiția de transversalitate și globalitate, orice cod contribuie la o abordare sistemică.

În același timp, codificarea în sine prezintă o serie de avantaje manifestate specific în domeniul mediului. Din acest punct de vedere, ea constituie un instrument tehnic deopotrivă în serviciul practicienilor și în cel al publicului, exprimă un simbol al legitimității și statutului de valoare socială majoră conferit mediului. În privința cetățenilor, regruparea textelor dispersate, modernizarea celor adoptate în diverse perioade și simplificarea cerințelor acestora, printr-o mai bună coordonare și optimizare, le consolidează acestora convingerea că mediul și problemele lui nu sunt numai o preocupare mediatică, ci constituie un corpus juridic vast și complex. Devenind mai accesibilă grație codului, pe de o parte, reglementarea juridică incită pe fiecare să uziteze de prevederile sale, iar pe de alta, se răspunde noilor exigențe ale dreptului la informare în materie de mediu, care presupune, în primul rând, accesul la textele legale pertinente. Pentru practicieni (funcționari publici, magistrați, avocați, consilieri juridic etc.), o atare operațiune facilitează accesul la o ramură de drept relativ nouă, cu un specific deosebit de accentuat, în privința căreia nu există o pregătire universitară sau auxiliară suficientă și, în consecință, dreptul mediului devine mai bine aplicat și, respectiv, mai eficient.

În fine, *per se* a codifica înseamnă a confirma dualitatea regulii de drept, chiar dacă reformele rămân întotdeauna posibile, dar și a proclama și consacra oficial mediul ca valoare juridică și dreptul său ca ramură acceptată și importantă a sistemului de drept. Astfel, protecția mediului devine o obligație prioritară a statului („obiectiv de interes public major") și se aduce o contribuție importantă la garantarea drepturilor și libertăților umane fundamentale. Egalitatea în drepturi în fața legii (prevăzută în *art. 16 din Constituția României*) este asigurată în privința tuturor drepturilor recunoscute, inclusiv a dreptului la mediu, și nu poate fi efectivă decât dacă cetățenii dispun de o cunoaștere suficientă a normelor care le sunt aplicabile.

Dacă admitem nevoia unui atare demers, urmează să decidem pentru ce fel de codificare optăm. Din acest punct de vedere, patru soluții practice sunt posibile. Este vorba mai întâi de *codificarea tradițională,* în sensul codurilor civile și codurilor penale, adică elaborarea unui act normativ complex, care să trateze ansamblul problemelor aferente unei ramuri de drept reprezentative, în mod ordonat, raționalizat și actualizat; așadar, o construcție juridică nouă care organizează totalitatea materiei în mod logic.

O altă variantă o reprezintă *codificarea dreptului constant,* sub forma unei compilații inteligente, prin regruparea textelor legale în vigoare, fără a le afecta conținutul, dar organizându-le potrivit unui plan ordonat și adaptat specificului materiei. Așa s-a întâmplat, de exemplu, cu *Codul mediului* din Franța, pregătit în 1990 și adoptat printr-o ordonanță la 18 septembrie 2000.

A treia posibilitate o reprezintă *codificarea* sub forma unei *compilări* formale, constând în punerea pur și simplu cap la cap a textelor existente, în ordine cronologică și/sau pe sectoare. Este codificarea exclusiv tehnică, practicată de

editorii comerciali, dar utilă deopotrivă practicianului și din perspectivă didactică, precum în Italia, Spania, Austria.

În fine, o *codificare parțială* poate avea loc sub forma unor legi-cadru mai ample, care să regrupeze marile principii, instrumentele și metodele de acțiune, cadrul general de principiu al diferitelor sectoare cu vocație generală în materie, integratoare. Un exemplu în acest sens l-a constituit *Legea nr. 137/1997* care, instituind un cadru general, prevedea elaborarea și adoptarea, în baza și completarea sa, a 18 legi speciale într-un sistem bine închegat. Nedesăvârșit în practică, un asemenea proiect ar fi putut avea rezultate relevante.

Din punct de vedere tehnic, orice codificare în domeniu presupune cel puțin două probleme prealabile: delimitarea câmpului de reglementare (definiția legală a mediului) și, respectiv, planul actului normativ complex. Referitor la primul aspect, se manifestă fie o viziune largă, poate prea extensivă, referitoare inclusiv la elemente de ordin spiritual, păduri, patrimoniu cultural-arhitectural, amenajarea teritoriului, fie o alta mai restrânsă la natură, poluare și activități cu impact asupra mediului. *Planul Codului* implică o ordonare logică a materiei, conform unei reprezentări și concepții asupra dreptului aferent domeniului. Așa, de exemplu, pornind de la stabilirea câmpului de acțiune, *Codul mediului francez* cuprinde șapte cărți și peste 975 de articole: cartea 1 – *Dispoziții comune* (principii generale, informare și participare, instituții); cartea a 2-a – *Mediile fizice* (apă și medii acvatice, aer și atmosferă); cartea a 3-a – *Spațiile naturale* (litoral, parcuri și rezervații, situri și peisaje, acces la natură); cartea a 4-a – *Fauna și flora* (protecția speciilor, vânătoare, pescuit); cartea a 5-a – *Prevenirea poluării și a riscurilor* (instalații clasate, produse chimice și biocide, OMG, prevenirea riscurilor naturale, prevenirea vătămărilor sonore, protecția cadrului de viață); cartea a 6-a și a 7-a se referă la teritoriile franceze de peste mări și, respectiv, Antarctica.

O importantă problemă de concepție și tehnică legislativă o reprezintă *integrarea normelor constituționale* deja existente (în condițiile respectării principiului ierarhiei normelor, acestea sunt preluate ori numai se trimite la ele), *locul conferit dreptului penal* (prin inserarea aici numai a incriminărilor specifice și, eventual, a unei concepții globale sau regruparea sistematică a întregului drept penal al mediului), receptarea dreptului internațional al mediului (potrivit mecanismului constituțional specific și raportului dintre dreptul intern și dreptul internațional, fără înglobarea textelor convențiilor internaționale pertinente) *și transpunerea dreptului UE în dreptul român* (care reprezintă un capitol consistent, definitoriu).

CONCLUZII

Dacă orice codificare apare, înainte de toate, ca o simplă operație de tehnică juridică, ea reprezintă în realitate mai ales o manifestare a interesului acordat noii politici publice și ramurii de drept și, totodată, un simbol al modernității. Ea exprimă, pe de o parte, voința de a conferi dreptului mediului locul pe care îl

merită, ținându-se seama de dezvoltarea sa progresivă și de integrarea exigențelor ecologice în celelalte politici și ramuri de drept, iar pe de alta, satisfacerea cerințelor unei guvernanțe care necesită o informare și un acces facile la izvoarele dreptului, ca o premisă a respectării prescripțiilor sale.

Pentru România, codificarea dreptului mediului devine un imperativ al continuării cu succes a procesului de integrare europeană, modernizare a legislației ecologice și a acțiunii practice în domeniul protecției mediului.

Ca formulă, în funcție de resursele umane și financiare disponibile, se poate recurge la oricare dintre cele patru ipoteze, cu condiția să fie o întreprindere inteligentă, competentă și care să se bucure de voința politică de a se realiza.

28.10. DIRECȚII PRAGMATICE DE ACȚIUNE ÎN MATERIE DE MEDIU

Principalele direcții pragmatice de acțiune ale României în domeniul protecției mediului sunt determinate de orientările stabilite la nivelul Uniunii Europene, de obligațiile asumate la nivel internațional (pe calea convențiilor și acordurilor interstatale) și de prioritățile stabilite în plan intern. Printre acestea se află conservarea și utilizarea durabilă a diversității biologice și acțiunea privind combaterea schimbărilor climatice (care figurează printre *Obiectivele dezvoltării durabile* – 2030 adoptate de Adunarea Generală a ONU la 25 septembrie 2015), protecția apei și a mediului marin, lupta împotriva poluării aerului, gestiunea deșeurilor și problemele transversale (principii, răspunderea de mediu).

CONSERVAREA BIODIVERSITĂȚII

Obiectivele acțiunii în acest domeniu sunt determinate de prioritățile stabilite prin Strategia UE privind biodiversitatea în perspectiva anului 2020 (adoptată în 2011), având ca scop „a împiedica pierderea de biodiversitate și degradarea serviciilor ecosistemice în Uniune, de a asigura restabilirea acestora pe cât posibil și de a întări contribuția UE la prevenirea pierderii de biodiversitate", obligațiile ce decurg din aplicarea *Convenției privind diversitatea biologică* (din 1992, ratificată de România prin *Legea nr. 58 din 13 iulie 1994*) și prioritățile interne asumate și exprimate prin *Strategia națională* și *Planul de acțiune pentru conservarea biodiversității 2013–2020*.

Aplicarea strategiilor, a planurilor de acțiune și a legislației unional-europene și naționale în materie nu a dus la rezultatele așteptate. Examenul situației arată că „obiectivele biodiversității la orizont 2020 nu pot fi atinse decât dacă eforturile de aplicare și executare a inițiativelor vor câștiga considerabil în vigoare

și în ambiție. Cu viteza actuală de punere în aplicare, pierderea de biodiversitate și de degradare a serviciilor ecosistemice va continua în UE și în lume, afectând în mod sensibil capacitatea biodiversității de a răspunde nevoilor umane" (*COM (2025) 478 final*).

Referitor la capitolul *agricultură, păduri și soluri,* preocupările viitoare la nivel unional-european se îndreaptă spre consolidarea dimensiunii verzi a PAC, inaugurată în 2013, urmărirea realizării obiectivelor Planului plurianual de punere în aplicare a strategiei forestiere din 2013 adoptat de Comisie la 3 septembrie 2015 și ale Documentului de orientare a Regulamentului „Lemn" al UE publicat la 12 februarie 2016, precum și a exprimării și atingerii noilor perspective de protecție a solurilor rezultate din documentele Anului internațional al solurilor (2015) proclamat de ONU.

În plan național, orientările programatice în domeniul silvic vizează elaborarea și implementarea *Strategiei naționale forestiere,* promovarea de măsuri practice, eficiente de diminuare a tăierilor ilegale de arbori și stimulare a împăduririlor, operaționalizarea Codului silvic prin o mai bună compatibilizare cu legislația sectorială aferentă (*Legea perdelelor forestiere*, *Statutul personalului silvic, Legea privind contravențiile silvice* ș.a.) și elaborarea reglementărilor legale subsecvente, corecte și complete. *Programul pentru gestionarea siturilor contaminate* (în România fiind inventariate 1393 de asemenea situri, din care 210 situri contaminate istoric și 1183 de situri potențial contaminate) are ca obiectiv reducerea suprafețelor poluate istoric, prevenirea contaminării altora noi și reducerea impactului lor asupra calității mediului și sănătății populației, prin trei direcții de acțiune: adoptarea de măsuri de decontaminare și ecologizare a siturilor poluate istoric, de refacere a ecosistemelor naturale și de asigurare a calității solului în vederea protejării sănătății umane.

În domeniul *protecției aerului împotriva poluării,* prioritar rămâne obiectivul „prezervării unei calități a aerului compatibile cu dezvoltarea durabilă", în primul rând prin continuarea transpunerii și implementării prevederilor Directivei 2008/50/CE privind calitatea aerului înconjurător și un aer mai curat pentru Europa, în ceea ce privește gestiunea acțiunii în materie prin planuri și programe adecvate. În acest context, se acordă o atenție deosebită pregătirii punerii în aplicare a noii Directive UE 2016/2284 a Parlamentului European și a Consiliului din 14 decembrie 2016 privind reducerea emisiilor naționale de anumiți poluanți atmosferici (dioxidul de sulf, oxizii de azot, compușii organici volatili nonmetanici, amoniac și particule fine), care urmează a fi atinse până în 2030.

Măsurile adoptate vor trebui să permită reducerea impactului poluării aerului asupra sănătății cu 50% în următorii 12 ani.

În privința *protecției apei,* principala preocupare o reprezintă intensificarea eforturilor de punere în aplicare a Directivei-cadru privind apa din 2000, în condițiile în care rezultatele generale de până acum rămân nesatisfăcătoare, în frunte cu cele legate de atingerea obiectivelor de mediu – asigurarea „bunei stări ecologice" a corpurilor de apă până în 2015 –, așa cum atestă raportul de punere în

aplicare a planurilor de gestiune pe bazin hidrografic[11] și Comunicarea Comisiei Europene privind măsurile ce se impun pentru atingerea „unei stări bune" a apelor și reducerea riscului de inundații în Europa[12]. În situația în care la nivelul UE doar circa jumătate din apele de suprafață au atins „starea bună" la termenul de 31 decembrie 2015, este greu de crezut că la al doilea ciclu de revizie a planurilor de gestiune pe district hidrografic în desfășurare va putea permite remedierea restanțelor. Problemele legate de o utilizare excesivă a apei în plan cantitativ și-ar putea găsi un răspuns în viitoarea legislație unional-europeană preconizată de Comisie privind reutilizarea apelor uzate în cadrul strategiei sale privind economia circulării. O responsabilitate importantă revine României în aplicarea strategiei privind gestiunea durabilă și protecția fluviului Dunărea.

O direcție de acțiune o va reprezenta revizuirea și actualizarea Strategiei naționale de management al riscului la inundații, în vederea unei implementări mai adecvate a Directivei 2007/60/CE, precum și elaborarea și implementarea unui Program pentru combaterea eroziunii costiere, fenomen care afectează major litoralul românesc al Mării Negre.

În materia protecției mediului marin și a pescuitului, se remarcă preocupările de punere în aplicare a câtorva evoluții legislative importante: Directiva 2014/89/UE privind planificarea spațiilor marine, Guidance a Comisiei privind aplicarea directivelor-cadru privind apa, strategia mediului marin și acvacultura ori a Acordului din 30 iunie 2016 privind noi măsuri privind pescuitul în apele europene.

Materia *climei și energiilor regenerabile* va fi dominată de pregătirea punerii în aplicare a Acordului de la Paris privind clima, adoptat la 12 decembrie 2015, intrat în vigoare la 5 noiembrie 2016, semnat de România la 22 aprilie 2016 (la New York) și ratificat prin Legea nr. 57 din 10 aprilie 2017, ceea ce va presupune reformularea acțiunii UE și a fiecărui stat membru în domeniu.

Contribuțiile determinate la nivel național (CDN) și conjugate la nivel european și universal vor trebui să conducă la atingerea obiectivului de a opri ridicarea temperaturii medii a planetei net sub 2^0C în raport cu nivelurile preindustriale și, pe cât posibil, chiar la $1{,}5^0$C; revizuirea periodică a angajamentelor naționale, elaborarea și punerea treptată în practică a măsurilor ce se impun; *Strategia națională a României și planul de acțiune* privind schimbările climatice și creșterea economică bazată pe emisii reduse de carbon pentru perioada 2016–2020 actualizate periodic[13]. Conceptul de „economie decarbonizată" rămâne încă vag și fără dezvoltări concrete corespunzătoare.

Referitor la *acțiunea transversală* de protecție a mediului, două obiective sunt prioritare: transpunerea și aplicarea noii Directive 2014/52/UE privind evaluarea incidențelor proiectelor și intensificarea eforturilor de eficientizare a legislației privind răspunderea de mediu.

[11] COM (2015) 670, 14 noiembrie 2015.
[12] COM (2015) 120, 9 martie 2015.
[13] Aprobată prin HG nr. 739 din 5 octombrie 2016.

Modificând Directiva 2011/92/UE privind evaluarea incidențelor proiectelor asupra mediului (EIA), noua Directivă 2014/52/UE, care a avut ca termen de transpunere 16 mai 2017, corectează și perfecționează procedura de „verificare preliminară" (screening), calitatea analizei EIA și înlătură riscurile de incoerență la nivelul proceselor de evaluare în raport cu alte dispoziții legislative. La rândul său, cel de al II-lea raport de evaluare al Comisiei privind punerea în aplicare a Directivei 2004/35/CE privind răspunderea de mediu arată că România se numără printre cele 11 state membre care nu au raportat după 2007 niciun incident care să fi provocat daune în sensul directivei respective și să fi implicat angajarea mecanismului de răspundere aferent, ceea ce se poate explica prin faptul că se ocupă de cazuri exclusiv în cadrul sistemului lor național[14]. Nu în ultimul rând, țara noastră va trebui să urmeze cerințele de conformare stabilite în procedura de infringement de către Comisia Europeană sau dispuse de Curtea de Justiție a UE prin eventualele hotărâri de condamnare pentru nerespectarea dreptului unional-european al mediului.

28.11. REGRES ȘI/SAU PROGRES AL DREPTULUI MEDIULUI?

Dezvoltarea legislației și, în cele din urmă, a dreptului mediului în România, ca de altfel și în celelalte state europene, pune în evidență o serie de imperfecțiuni și chiar de reculuri în domeniu, care s-au manifestat de-a lungul timpului în raport cu finalitatea sa definitorie de apărare, conservare și protecție a mediului. Desigur, în plan conjunctural social-politic și economic, particularitățile și sincopele înregistrate pot fi imputate deopotrivă mersului istoric în privința perioadei de până în decembrie 1989 și, după aceea, perioadei de tranziție spre integrarea euro-atlantică, precum și modului de percepție și exprimare a problemelor ecologice de sistemul juridic. Este vorba, mai întâi, de o serie de reveniri și renunțări la măsuri legislative vizând protecția mediului, precum cele referitoare la regimul răspunderii pentru prejudiciul ecologic, instituit prin Legea protecției mediului nr. 137/1995 și amputat apoi prin OUG nr. 195/2005 privind protecția mediului sau succesiunea reglementărilor din Codul penal privind incriminarea și sancționarea faptelor de infectare a apei. Un alt fenomen este reprezentat de neaplicarea dispozițiilor legale în materie și stagnarea dreptului mediului. Efectivitatea sa este departe de a fi asigurată, pornind de la modul necorespunzător de redactare a textelor actelor normative, prin defectuoasa conjugare a exigențelor tehnicității cu specificul juridicității și continuând cu insuficiența pregătirii și a preocupărilor de aplicare a lor corespunzătoare de către cei obligați legal în acest sens. La rândul său, stagnarea se concretizează nu numai prin incapacitatea cronică de a remedia și

[14] COM (2016) 204 final, 14 aprilie 2016.

depăși inconvenientele neefectivității regulilor de drept în materie, dar și prin absența inițiativelor care ar putea face să progreseze protecția mediului prin drept. Printre căile de depășire a impasului, identificate la nivel conceptual și promovate timid la nivel practic, legislativ, se numără și recunoașterea și garantarea principiului neregresiunii dreptului mediului, exprimând cerința ca asupra unei măsuri în favoarea mediului, odată adoptată, să nu se mai poată reveni. El este prezent deja în dreptul internațional al mediului și în dreptul UE, în privința acestuia din urmă, în virtutea teoriei *acquis communautaires* și pe baza obligației de a se atinge un nivel ridicat de protecție a mediului. În plus, reculul acestuia reprezintă o evidentă atingere adusă drepturilor generațiilor viitoare de a trăi într-un mediu sănătos și echilibrat ecologic. Referitor la legislația românească, în așteptarea consacrării exprese a principiului neregresiunii dreptului mediului, semnificațiile sale au fost recunoscute indirect în jurisprudența Curții Constituționale[15].

28.12. CONCLUZII

Trecerea de la un *drept* al *conservării naturii* la un *drept al mediului* și apoi la *dreptul dezvoltării durabile* este marcată de integrarea preocupărilor ecologice în realitatea economică. Pentru a permite exploatarea resurselor naturale, legiuitorul impune limite protecției naturii și consacră receptarea și utilizarea instrumentelor de piață în domeniu.

În acest context, recurgerea la pârghiile și conceptele economice a părut mai întâi ca vector al unei profunde regenerări a dreptului mediului, permițând, pe de o parte, modernizarea, integrând o concepție a valorii economice a bunurilor de mediu, iar pe de altă parte, o simplificare prin intermediul alocării optimale de resurse. Ulterior, noțiunea de *dezvoltare durabilă* a presupus înscrierea protecției mediului ca o componentă intrinsecă a acesteia și în corelare cu ceilalți piloni: economic, social și cultural.

Dereglările climatice și cererea și presiunile crescânde asupra resurselor reclamă ca actorii economici să-și redefinească în mod fundamental strategiile, operațiunile și filosofia de producție și comercială pentru a crea noi valori și a asigura prosperitatea. Firmele trebuie să adopte o nouă viziune, acționând împotriva opțiunilor pe termen scurt, întemeindu-și obiectivele pe știință și inovând în mod radical. Se impune, de asemenea, a acorda valoare capitalului natural (biodiversitate, aer sănătos, apă potabilă ș.a.), precum și redefinirea modului în care se măsoară rentabilitatea investițiilor. Este necesar să se angajeze în noi forme de colaborare cu guvernele, organizațiile neguvernamentale, concurența și clientela. Asemenea strategii ar crea întreprinderi mai reziliente, capabile să administreze o volatilitate extremă și să profite de evoluțiile viitoare. Numai astfel, în plus, vor fi

[15] A se vedea Duțu, 2015, p. 147–156.

atașate efortului general de promovare a unor răspunsuri durabile noilor provocări ale societății și de creare a unei lumi mai prospere pentru toți.

În devenirea sa istorică, legislația de mediu a cunoscut mai multe etape, strâns legate de dezvoltarea societății românești. Apariția reglementărilor moderne privind conservarea naturii a coincis cu perioada realizării Marii Uniri, iar reformele (în frunte cu cea agrară) aferente procesului de desăvârșire a formării statului național unitar român au stimulat dezvoltarea și punerea lor în operă (prin crearea ariilor și speciilor naturale protejate). Marcată esențial de concepția generală de dezvoltare economico-socială a țării și de tipul preponderent de proprietate, strategia protecției mediului a cunoscut evoluții istorice corespunzătoare, după etapa de afirmare modernă (1918–1946), urmând cea a „dezvoltării planificate" (1947–1989), apoi cea a revenirii la exigențele economiei de piață și a dominației proprietății private și de conectare la evoluțiile internaționale (1989–2007) și, respectiv, etapa în curs, a integrării în UE și a afirmării mondializării.

Parte a Uniunii Europene (de la 1 ianuarie 2007) și conectată procesului general al mondializării (în primul rând economice), România își dezvoltă și aplică strategii, politici și legislație de mediu proprii, în continuarea tradițiilor sale în materie și conform exigențelor de integrare europeană și participare internațională.

Protecția mediului este concepută și promovată ca o parte integrantă, inseparabilă a procesului de dezvoltare, în transpunerea programelor, directivelor și regulamentelor UE, în spiritul obiectivelor Strategiei ONU 2030 privind dezvoltarea durabilă.

Din punctul de vedere al abordării juridice a problematicii ecologice, asistăm la o tendință integratoare, pe sectoare (apă, aer, biodiversitate), tipuri de activități poluante (deșeuri, produse chimice ș.a.) și transversală (evaluarea de mediu, principii generale, instrumente economico-fiscale, răspundere specifică).

Referitor la dezvoltarea legislației de mediu, în conformitate cu strategia unional-europeană „de a legifera mai bine", se impune ca prioritate sporirea calității acesteia, potrivit unei concepții în care exigenței clasice de lizibilitate (accesibilitate, calitate redacțională) i s-a grefat progresiv un ansamblu de criterii relative la impactul reglementărilor (valoarea adăugată, eficacitate, efectivitate, eficiență și cost financiar al acestora). O asemenea cerință de modernizare și calitate superioară se poate asigura prin sistematizarea, simplificarea și eficientizarea întregii legislații în cadrul unui Cod român al mediului.

BIBLIOGRAFIE

1. Beurier Jean-Pierre (2017), *Droit international de l'environnement,* Editions A. Pedone, Paris.
2. Borza Alexandru (1927), *Ne trebuie o lege pentru protecția naturii*, Revista Natura, an XVI, nr. 6, 15 iunie, p. 9.
3. COM (2015) 120, 9 martie 2015.
4. COM (2015) 478 final, CE, *Communication sur l'examen à mi-parcours de la mise en œuvre de la Stratégie de l'UE en faveur de la biodiversité à l'horizon 2020.*

5. COM (2015) 670, 14 noiembrie 2015.
6. COM (2016) 204 final, 14 avril, *Rapport de la Commission au Conseil et au Parlement européen conformément à l'article 18, paragraphe 2, de la directive 2004/35/CE sur la responsabilité environnementale en ce qui concerne la prévention et la réparation des dommages environnementaux.*
7. Duțu Mircea (2007), *Tratat de dreptul mediului,* ediția a III-a, Editura All Beck, București.
8. Duţu Mircea (2006), *Noua reglementare-cadru română privind protecția mediului,* Revista română de drept al mediului, nr. 1, p. 5-12.
9. Duțu Mircea (2015), *Confirmation du principe de non-régression du droit de l'environnement dans la jurisprudence de la Cour Constitutionnelle de Roumanie,* Studii și cercetări juridice, nr. 2, p. 147–156.
10. Lazăr Augustin, Duţu Mircea (coord.), Hosu Elena Giorgiana, Duțu Andrei (2016), *Apărarea mediului şi a fondului forestier prin dreptul penal,* Editura Academiei și Editura Universul Juridic, Bucureşti, p. 68-69.
11. Prieur Michel (2016), *Droit de l'environnement,* 6e édition, Editions Dalloz, Paris.
12. Uniunea Europeană (2017), *Evaluarea punerii în aplicare a politicilor de mediu 2016. Provocări comune și modalități de consolidare a eforturilor pentru a atinge rezultate mai bune,* Comunicare CE, februarie.

29. PLANIFICAREA ŞI PROGNOZA ECONOMICĂ

ELENA PELINESCU, LEONARD CAZAN, MARIOARA IORDAN

Centenarul 1918−2018 este o perioadă marcată de profunde transformări ale economiei româneşti, cu însemnate **discontinuităţi şi fracturi intervenite în metodele de orientare şi conducere a economiei naţionale după Marea Unire, în funcţie de regimurile politice care s-au perindat în România.** În aceste condiţii, se disting (ca şi în cazul altor componente ale activităţii economice şi sociale) în evoluţia metodelor de planificare şi prognoză trei perioade principale, şi anume: 1918−1948; 1948−1989; 1990−2018.

29.1. PERIOADA 1918−1948

În cadrul perioadei 1918−1948, când în România a funcţionat economia de piaţă, se pot identifica trei etape ale iniţierii şi implementării unor structuri instituţionale, care promovau elemente de planificare ca metode de orientare și conducere a economiei naționale. În fapt, extinderea planificării macroeconomice a fost corelată nu numai cu modificarea structurii economiei şi a imperativului accelerării ritmului de dezvoltare economică şi socială, ci şi cu modificările abrupte ale mediului extern, care au impus alocarea de resurse tot mai mari pentru industria de apărare, precum şi cu evoluţia regimurilor politice. Astfel, se poate folosi următoarea periodizare în funcție de utilizarea instrumentelor de coordonare şi planificare macroeconomică, şi anume: a) 1918−1937, b) 1938−1944 şi c) 1945−1947.

a) Construcţii instituţionale legate de activitatea de elaborare de programe şi planuri de orientare şi conducere a activităţii macroeconomice în perioada 1918−1937.

În perioada 1918−1937, în contextul unei economii de piaţă în care principiul „laissez-faire” se împletea cu elemente de protecţionism şi ale unui regim politic democratic, consacrat prin Constituţia adoptată în anul 1923, elaborarea unor programe pentru orientarea activităţii la nivel macroeconomic se baza în România mai mult pe cunoştinţele, priceperea şi expertiza celor care participau la elaborarea acestora, având în vedere instrumentarul existent la acea dată şi volumul informaţiilor cu privire la starea economico-socială a țării și a provinciilor. Metodele statistice şi judecăţile experţilor constituiau instrumentele

principale utilizate în această activitate, o situaţie similară regăsindu-se şi în alte state.

În perioada analizată, bugetul de stat a constituit unul dintre principalele instrumente de orientare şi conducere macroeconomică. *Primul buget al României Mari* a fost adoptat în anul 1920, odată cu unificarea monetară. Traian Lalescu[1] considera bugetul de stat ca element de planificare atât pe termen scurt (un an), cât şi pe termen mai lung, reprezentând „chintesenţa politicii economice a unei ţări", ce „defineşte ideile călăuzitoare pentru viitor" (Georgescu, 2011, p. 25). Prin intermediul bugetului de stat au putut fi aplicate în practică o parte însemnată a orientărilor de politică economică asumate de formaţiunile politice chemate la guvernare. De asemenea, a fost sprijinită modernizarea unor servicii publice esenţiale pentru existenţa statelor în epoca contemporană, precum sănătatea, instrucţiunea publică, administraţia publică.

Alături de bugetul de stat, un rol important în orientarea activităţii economice a revenit *programelor economice* elaborate și aplicate de partidele venite la guvernare. O sinteză a principalelor programe şi a obiectivelor asumate de formaţiunile politice guvernamentale din perioada 1922−1929 este prezentată în Tabelul 29.1.

Tabelul 29.1

Programe şi planuri de dezvoltare a României, 1918−1944

Denumirea programului	**Perioada**	**Obiective**
Programul economic[2] al guvernului Ion I.C. Brătianu	1922−1926	Limitarea controlului majoritar al resurselor petroliere de către capitalul străin; valorificarea internă a resurselor naţionale; corelaţii optime între exploatarea resurselor de energie şi dezvoltarea economiei naţionale; încurajarea valorificării superioare a zăcămintelor; întărirea capacităţii de apărare a statului; apărarea intereselor româneşti pe piaţa internaţională.
Programul pentru ansamblul economiei al PNŢ[3]	1928	Constituirea complexului economic naţional în funcţie de potenţialul agricol; dezvoltarea industriilor legate de agricultură şi apărare; colaborarea capitalului străin cu capitalul românesc, dezvoltarea forţelor productive ale ţării etc.
Planul de stabilizare şi dezvoltare economică al PNL	1928	Asigurarea echilibrului bugetului de stat pentru plata datoriilor şi extinderea împrumuturilor de la Banca Naţională.

[1] Traian Lalescu a fost raportor general al „Proiectului de buget al veniturilor şi cheltuielilor statului pe anul 1925" în guvernarea Brătianu (1922–1926).

[2] Prin programul din 1922 s-au iniţiat şi implementat o serie de reforme care au condus la modernizarea statului – aplicarea reformei agrare din 1921, reforma industriei prin promovarea legilor de bază ale industrializării. Au fost înfiinţate o serie de instituţii necesare implementării acestor programe (Societatea Naţională de Credit Industrial) şi s-au elaborat legi care să reglementeze activităţile unor sectoare sau domenii (Legea minelor, Legea regimului apei, Legea privind comercializarea și controlul întreprinderilor statului etc. aprobate în anul 1924) (Păun, 2009, p. 173).

[3] A fost întocmit în anii când PNŢ se afla în opoziţie şi sublinia rolul statului în reglarea raportului de forţe economice şi sociale (Constantinescu, 1999, p. 82).

Tabelul 29.1 (continuare)

Programe şi strategii de ieşire din criză ale PNŢ	1929	Introducerea metodelor şi tehnicilor avansate în agricultură; înfiinţarea Băncii de Agricultură şi a Creditului Agricol Ipotecar în 1931; reorganizarea instituţiilor agricole centrale şi locale; implicarea în 1931 a statului în: problema debuşeelor; susţinerea industriei prin: taxe reduse la produsele industriale de bază, reducerea taxelor, a impozitelor şi a tarifelor la CFR; normalizarea creditului industrial prin politica de scont; eficientizarea administraţiei şi a finanţelor pentru echilibrarea bugetară.

Sursa: Prelucrări pe baza datelor din: Axenciuc, 1997, p. 425; Constantinescu, 1999, p. 82; Păun, 2009, p. 173; Stoenescu *et al.,* 2014, p. 247.

b) Instituţii şi instrumente de planificare a activităţii economice în intervalul 1938−1944.

În intervalul 1938−1944, schimbarea de regim politic şi, ulterior, angrenarea României în cel de al Doilea Război Mondial au favorizat extinderea planificării ca instrument de orientare şi conducere a activităţii macroeconomice. Prin Constituţia din februarie 1938 a fost favorizat un *nou model de organizare a vieţii sociale*, în care proprietatea privată era privită „ca funcţie socială", *ideologia economică predominantă fiind cea a intervenţionismului statal,* regăsită în „principiul centralist" (Păun, 2009, p. 179).

În anii 1938−1943, în urma unor largi dezbateri[4] privind modelul economic, s-a ajuns la concluzia necesităţii intervenţiei masive a statului în economie[5], în vederea eliminării efectelor crizei economice din 1929−1933. Este etapa în care germenii *gândirii planiste*[6] *se concretizează în unele elemente de planificare* regăsite în *economia dirijată*, etatistă, „centralizată şi planificată" a României, dezvoltată sub Consiliul Superior Economic şi, ulterior, sub Ministerul Economiei Naţionale (Grecu, 2016, p. 186). *Economia dirijată era bazată pe elemente de planificare*. Dirijismul a fost teoretizat şi aplicat ţinându-se seama doar de „axa statului de drept bazat pe libertatea individului" (Păun, 2009, p. 130).

Urmând tendinţele internaţionale, etapa 1938−1944 consemnează şi în România *primele elemente de planificare instituţionalizată,* dezvoltarea economică

[4] Virgil Madgearu constata în 1940 necesitatea intervenţiei statului pentru comasarea micilor proprietăţi rurale în cooperative capabile să folosească tehnica modernă, Manoilescu se pronunţase în 1934 pentru statul corporatist, adică „statul gospodăriei naţionale conduse pragmatic şi conştient prin organizarea producătorilor şi a raporturilor dintre producători" (Scurtu, 2011, p. 372).

[5] Intervenţia masivă a autorităţilor guvernamentale în politica economică se regăseşte în timpul Primului Război Mondial şi a avut ca scop pregătirea economiilor pentru a face faţă războiului. În perioada interbelică, sub impactul scrierilor lui J.M. Keynes, în unele state ca Italia, Germania şi chiar România, politica dirijistă a fost una autoritaristă şi a urmărit ieşirea din criză şi, ulterior, pregătirea economiei pentru război. Preşedintele Theodore Roosevelt a aplicat în Statele Unite ale Americii o asemenea politică, cunoscută sub numele de New Deal.

[6] Planismul a fost teoretizat de Constantin Ghidel, Nicolae Petra, Ion Veverca, Mitiţă Constantinescu ş.a. (Păun, 2009).

aflată în responsabilitatea statului fiind fundamentată ştiinţific pe bază de prognoze şi chiar planuri anuale de dezvoltare (Păun, 2009, p. 124). Statul, prin Consiliul Superior Economic[7], trebuia să elaboreze un program naţional cu directive permanente pentru fiecare sector de activitate în funcţie de nevoile etapei, în fapt, o „constituţie economică" (Saizu, 1981). Prin aplicarea metodei planificării în economie se urmărea „ca eforturile să nu fie dispersate şi randamentul muncii micşorat" (Grecu, 2016, p. 187).

„*Planul*[8] viza măsuri practice necesare dezvoltării economiei, coordonate şi prefigurate de către stat" (Păun, 2009, p. 126), fiind ca o „pârghie menită să îmbine socialul cu economicul" (Scărlătescu, 1939, p. X). Susţinătorii abordării planificate în economie[9] considerau planul ca o metodă de conducere a economiei cu ajutorul statului, care era chemat să iniţieze norme şi planuri generale de producţie şi desfacere similare celor întocmite de agenţii economici. Implementarea planurilor implica asumarea de către autorităţile statului a unor funcţii economice în cadrul cărora să acţioneze împreună cu ceilalţi agenţi economici.

În această perioadă a fost elaborat un *plan de reorganizare a economiei naţionale* proiectat pentru intervalul 1938−1942 şi care avea ca principal obiectiv *reconstrucţia agriculturii* pe baze cooperatiste, a industriei prin *crearea complexului industrial naţional,* a domeniilor bancar, comercial, financiar etc., în scopul aşezării lor pe baze *funcţionale şi eficiente* (Axenciuc, 1997, p. 425). De asemenea, au fost elaborate studii pentru dezvoltarea în perspectivă a economiei în cadrul proiectului de plan al Consiliului Superior Economic privind *Orientările generale pentru alcătuirea unui plan economic pe termen lung*[10]. În anul 1939 a fost publicat un material documentar care să stea la baza acestui plan, însă

[7] Înfiinţat în aprilie 1938, în condiţiile regimului politic carlist, sub coordonarea lui Constantin Argetoianu, Consiliul Superior Economic avea ca obiectiv alcătuirea planurilor centrale de investiţii, dezvoltare şi distribuţie pe cinci ani și mai mulți, în scopul coordonării interesului propriu al proprietarilor cu interesul naţional, şi avea în componenţa sa specialişti, personalităţi din sfera economică şi financiară. Necesitatea planului este evidenţiată atât de Manoilescu, cât şi de Buşilă, care arăta că stabilirea unor principii rigide de politică economică şi dezbaterile din Parlament sunt insuficiente, fiind nevoie de „lucrări practice" (Buşilă, 1932). Virgil Madgearu a realizat chiar o schiţă a planului cincinal care se regăseşte în lucrarea *Elementele planului economic* (vezi Păun, 2009).

[8] Mitiţă Constantinescu distinge în cadrul planului două părţi, şi anume: politica comercială externă şi politica de reorganizare a producţiei naţionale. Dacă planul trebuia elaborat de stat, programul economic este cel care trebuie să se regăsească în documentele programatice ale partidelor politice, între cele două noţiuni fiind o serie de legături de intercondiţionalitate care constituiau o unitate de gândire privind procesul de organizare, conducere şi coordonare a economiei naţionale (Constantinescu, 1943, p. 58).

[9] Constantin Ghidel, Nicolae Petra, I. Veverca, Mitiţă Constantinescu şi alţii (Păun, 2009).

[10] Proiectul de plan elaborat de Consiliul Superior Economic viza perioada 1938–1947 și avea ca principale obiective: noul cadru al economiei naţionale şi reorganizarea aparatului de stat, libertatea economică şi valutară, circulaţia bunurilor, capitalul național şi finanţa străină, necesitatea respectării contractelor, precum şi o serie de probleme cu care se confrunta agricultura, industria, finanţele, raportul dintre muncă şi capital, transportul, sănătatea, cooperaţia, învăţământul, lucrările publice etc.

pierderile teritoriale din 1940 şi angajarea României în război (1941) au impus *abandonarea acestei activităţi* (Scurtu, 2011, p. 372). Schiţa de planificare economică din anii 1939−1940 şi Consiliul Superior Economic au servit ulterior măsurilor de introducere a controlului statului în vederea mobilizării economiei pentru război. Astfel, în anul 1940 a fost creat Ministerul Coordonării şi Statul Major Economic, care au instaurat controlul militar asupra economiei sub diferite forme, în vederea susţinerii efortului de război.

c) Modificări ale instrumentelor de planificare a activităţii macroeconomice în cursul primilor ani postbelici, 1945−1947.

Perioada acestor ani a fost marcată de nevoia de refacere a economiei după război şi de reconversie la economia de pace. Noua putere politică instaurată la 6 martie 1945 a promovat un ansamblu de măsuri care au avut ca obiective implicite sau explicite susţinerea expansiunii segmentului etatist din economie şi blocarea sau restrângerea activităţii întreprinzătorilor privaţi. De asemenea, s-a acţionat pentru întărirea rolului industriei în cadrul economiei. Era, în fapt, transpunerea în practică a obiectivului realizării rapide a industrializării, stabilit la Conferinţa naţională din octombrie 1945 a Partidului Comunist, principala formaţiune politică a coaliţiei guvernamentale.

Pentru implementarea politicii intervenţioniste de esenţă anticapitalistă, la 26 noiembrie 1945 a fost înfiinţat *Consiliul Superior al Economiei Naţionale*, sub preşedinţia conducătorului Partidului Comunist, Gheorghe Gheorghiu-Dej, cu scopul declarat de a asigura liniile de orientare ale politicii economice a guvernului, prin punerea unui accent mai mare pe expansiunea producţiei industriale, intensificarea preocupărilor de a reglementa circulaţia şi desfacerea mărfurilor, de a asigura o stabilitate economică sporită. Sub pretextul intensificării eforturilor de reconstrucţie a economiei grav afectate de război, a fost favorizată consolidarea segmentului etatist al economiei.

Pe măsura consolidării puterii guvernului instaurat în martie 1945, au fost adoptate noi măsuri de esenţă anticapitalistă în domeniul orientării şi conducerii activităţii economice. Astfel, în mai 1947 au fost create *oficiile industriale*, care au intensificat controlul asupra firmelor cu capital de stat şi au restrâns posibilităţile de manifestare a legilor pieţei în alocarea resurselor materiale şi financiare, prin implicarea directă în relaţiile dintre firmele de stat şi firmele mari cu capital privat. Un rol important în utilizarea unor metode de orientare şi conducere a economiei care erau contrare logicii unei economii de piaţă l-au avut modul de realizare a stabilizării monetare din august 1947, precum şi etatizarea Băncii Naţionale a României din noiembrie 1947. În fapt, prin modul de concepere şi aplicare, măsurile adoptate pentru orientarea şi conducerea activităţii economice în primii ani postbelici au reprezentat un preambul al tranziţiei către economia de comandă, proces care a fost demarat în mod manifest în anul 1948, după cucerirea întregii puteri politice de Partidul Comunist şi aliaţii săi la sfârşitul anului 1947.

29.2. PERIOADA ECONOMIEI SOCIALISTE (1948−1989)

În perioada economiei socialiste (1948−1989), planificarea centralizată a reprezentat principala metodă de orientare şi conducere a activităţii atât la nivel macro, cât şi la nivel microeconomic. Trecerea la economia planificată a fost favorizată de naţionalizarea principalelor mijloace de producţie la 11 iunie 1948, care a pus în acord conducerea politică cu structura de proprietate de tip socialist, permiţând introducerea unui mecanism economic în care planul şi planificarea să ocupe un loc central, conform modelului economic stalinist[11].

În funcţie de fazele evoluţiei economiei româneşti şi de modificările mediului economic şi politic extern în perioada analizată, precum şi ale acumulării de experienţă în domeniul elaborării şi transpunerii în practică a planurilor cincinale şi anuale, se disting trei mari etape ale planificării centralizate, şi anume: a) 1948−1959, b) 1960−1977 şi c) 1978−1989[12].

Etapa 1948−1959 **a fost marcată puternic de ideologia şi practica dictatorială a noului regim instalat la guvernarea României, garantat şi susţinut de prezenţa trupelor de ocupaţie sovietice**[13]. România a adoptat în această perioadă „*modelul sovietic de planificare*”, bazat pe principiul *centralismului*. În cea de-a doua jumătate a anului 1948, în condiţiile dominaţiei proprietăţii de stat în sectorul industrial şi cel al serviciilor, coordonarea activităţii economice s-a realizat pe baza unor programe de producţie. Primul plan anual a

[11] Mecanismul de planificare în ţările socialiste central şi est-europene se baza pe: existenţa proprietăţii de stat asupra mijloacelor de producţie, planul economic naţional şi controlul politic care permiteau un control maxim asupra resurselor societăţii, în scopul atingerii obiectivelor de creştere economică rapidă, în special prin industrializare, egalitatea distribuţiei veniturilor şi dezvoltarea forţelor armate (Charney, 1984, p. 13). Literatura evidenţiază trei tipuri de planuri prezente şi în România: în profil departamental, corespunzător structurii administrative a fiecărei ţări socialiste (în România includea ministere, centrale, complexuri, combinate, întreprinderi şi alte unităţi economico-sociale); în profil de ramură, realizat cu ajutorul sistemului de balanţe: materiale, de forţă de muncă, valorice, prin care se verifica echilibrul planului naţional şi se evidenţiau eventualele locuri înguste, se ofereau soluţii şi se determinau „rezervele de sporire şi valorificare mai eficientă a producţiei”; în profil teritorial, incluzând „întreaga activitate economico-socială a unei unităţi administrativ-teritoriale” (Cazan şi Militaru, 1987, p. 600).

[12] Tsantis şi Pepper, analizând sistemul de planificare din România în perioada 1945–1979, disting trei etape: a) planificare centralizată, respectiv 1945–1959; b) 1960–1966, etapă marcată de o democratizare printr-un dialog între organele centrale de plan şi cele din subordinea acestora şi c) 1967–1979, care a reprezentat introducerea unui sistem performant de planificare, „în care elaborarea planului demara simultan la nivel de întreprindere, de Comitet de Stat al Planificării (CSP) şi alte agenţii de analiză economică, cu o extensivă reconciliere la nivel naţional, de minister, de regiune, atunci când apăreau discrepanţe” (Tsantis şi Pepper, 1979, p. 35).

[13] În opinia lui E. Fischer (1983, p. 2), „trupele sovietice au rămas în România între 1944 şi 1958 şi oficialii de la Moscova au fost arbitrii finali ai proceselor politice din România. Gheorghe Gheorghiu-Dej, deşi a căutat să-şi întărească poziţia de control al partidului, nu a fost în poziţia de a respinge planurile sovietice pentru România până când armata sovietică nu a părăsit România în anul 1958” (Fischer, 1983, p. 1–65).

fost elaborat pentru anul 1949, iar cel de-al doilea pentru anul 1950, cu obiective stabilite de la centru, în cadrul unei economii bazate pe modelul economic stalinist[14]. Cele două planuri anuale au avut un caracter experimental şi au servit la conceperea primului plan cincinal 1951−1955.

Pentru transpunerea în practică a planificării centralizate, în iulie 1948, la scurt timp de la naţionalizarea principalelor mijloace de producţie, a fost înfiinţată *Comisia de Stat a Planificării,* transformată în 1952 în *Comitetul de Stat al Planificării.* Respectiva instituţie elabora proiectul de plan pe baza directivelor stabilite de partidul unic. După aprobarea acestora la nivelul guvernului, se repartizau sarcinile pe ministere. Ministerele dispuneau, la nivelul departamentelor generale, de *cifre de control*[15] pe baza cărora stabileau obiectivele la nivel de întreprindere (Tsantis și Pepper, 1979, p. 35).

Pe de altă parte, nu trebuie ignorat faptul că activitatea de planificare a fost influenţată şi de deciziile luate în cadrul *Consiliul Economic de Ajutor Reciproc (CAER)*, înfiinţat în anul 1949, România fiind unul dintre membrii fondatori[16]. În activitatea de coordonare şi planificare a CAER se disting două etape. O primă etapă, când respectivul organism care valorifica experienţa sovietică de planificare nu a ţinut seama de nevoile ţărilor membre în coordonarea planurilor economice, fapt evidenţiat la Comisia CAER din 1954[17]. A doua etapă, după decizia nouă din

[14] Modelul stalinist de dezvoltare includea: industrializarea rapidă, concentrarea pe industria grea – oţel, maşini unelte – şi tăierea resurselor care ar fi putut fi alocate către agricultură, industria uşoară şi de bunuri de consum, în scopul creşterii investiţiilor în capital şi al planificării centralizate. În sistemul de acumulare stalinist, agricultura şi ţăranii au fost nevoiţi să finanţeze procesul de industrializare (Tobar-Arbulu, accesat în 5.03. 2018). Adoptarea acestui model economic a însemnat pentru România începerea unui proces de industrializare forţată, cu o concentrare pe industria grea, şi introducerea planificării puternic centralizate, influenţate negativ de interferenţele aparatului politic, de lipsa informaţiilor la nivelul organelor centrale despre întreprinderi (Rèti, 2011, p. 7). Adoptarea în martie 1949 a Planului de colectivizare a însemnat demararea procesului de instaurare a formelor colective de proprietate şi în agricultură, însă implementarea acestuia s-a dovedit destul de dificilă, fiind necesară o lungă perioadă de timp până la finalizarea din anul 1962.

[15] Schimbul de cifre de control impunea directorilor de întreprindere să-şi facă o evaluare economică precisă a potenţialului, eliminând posibilitatea apariţiei unor „reflexe predictive" care să infirme planul (Schatteles, 1972, p. 46). Kornai şi Liptak au formalizat schimbul de cifre de control ca un joc secvenţial (menţionează Schatteles (1972, p. 130), citând lucrarea lui Kornai (1967).

[16] Bârlădeanu arată că în statele din sfera de influenţă a URSS existau „două niveluri de coordonare: la nivel politic, prin Cominform, şi la nivel economic, prin CAER", ca o „dovadă a experienţei câştigate în activitatea de planificare" (Mureşan, 2008, p. 27).

[17] Mureşan citează ca sursă Anexa 1 la Protocolul nr. 1/4 cu privire la reorganizarea şi activitatea viitoare a Consiliului de Ajutor Reciproc (Annex I to the Protocol No. 1/4 regarding the reorganization and future activity of COMECON în CHNA Govenmental Comission for COMECON, COMECON's Protocols, File 14/1954, f. 5–8). Mureşan (p. 42) arată că, sub Stalin, URSS avea puterea, dar nu a dorit să impună un grad de unificare economică, ţările din zona de influenţă fiind considerate doar simple anexe, pe când, odată cu venirea lui Hruşciov, URSS nu a mai exercitat aceeaşi putere dominantă, aşa că România a cerut dizolvarea celor 14–16 sovrom-uri şi a lansat ideea retragerii trupelor sovietice de pe teritoriul României, deşi rămânea membră a Tratatului de la Varşovia (se citează ca sursă Wiles, 1968, p. 311). După această perioadă, deciziile de la Moscova nu au mai fost impuse celorlalte ţări socialiste membre CAER (vezi Mureşan, 2008, p. 27–58).

anul 1959, când CAER a devenit „coordonator al planificării", cu rolul de a menţine cooperarea şi a asigura „coordonarea planurilor economice de dezvoltare a ţărilor cu democraţii populare cu acelea din URSS, având în vedere specializarea pe ţări şi posibila cooperare în producţie", coordonarea planurilor între ţări devenind efectivă (Mureşan, 2008, p. 29, 38, 39).

Referindu-se la activitatea de planificare centralizată, Michael Shafir (1981, p. 589−639), comentat de Maria Cassisi, arată că „iniţial, planurile economice erau o copie la indigo a planificării centrale din Uniunea Sovietică", „după război, economia României se baza pe tipul sovietic de sistem economic" şi că „sub presiunea Uniunii Sovietice, România a implementat politicile de industrializare şi colectivizare".

O comparaţie între caracteristicile planului economic sovietic şi cel aplicat în România evidenţiază o serie de trăsături comune: *exprimarea voinţei partidului politic* ca unică autoritate în luarea deciziilor, *caracterul normativ* derivat din normele utilizate în vederea stabilirii corelaţiilor fundamentale şi a respectării condiţionării reciproce a fenomenelor economice, *caracterul raţional*, generat de analiza ştiinţifică a problemelor şi utilizarea unor metode cantitative (metoda balanţei, metoda calculului contabil de profit şi pierdere), *responsabilizarea pe obiective* a entităţilor implicate în implementarea planului (Charney, 1984; Tsantis și Pepper, 1979).

Referindu-se la sistemul de planificare din această perioadă, Sucală (2018) arată că *principalii indicatori de plan* au fost producţia globală, productivitatea şi fondul de salarii. Abordând critic sistemul de planificare aplicat în planurile anuale şi primul plan cincinal, Sucală (2018) arată că *norma de timp* pentru întreprinderi utilizată ca *instrument de planificare* a servit nu atât unei mai bune organizări a muncii şi eficientizării producţiei ca în economiile de piaţă, cât mai ales „umflării fondurilor de salarii", fiind propusă de întreprinderi şi aprobată de ministere înainte de a fi standardizată. Planul din 1953, bazat pe creşterea productivităţii muncii mai mică decât aceea a producţiei globale, indica în fapt o creştere similară a normelor. Creşterea salariilor orare în industria grea, devenită pivotul economiei, cu ramurile principale: metalurgia, construcţia de maşini, exploatarea de petrol şi gaze, indica faptul că, în negocierile întreprinderilor cu organele de planificare, siguranţa salariilor era esenţială.

O caracteristică a planului în această perioadă a fost îndeplinirea integrală a obiectivelor politice, şi nu introducerea tehnicilor şi a metodelor riguroase de planificare, ceea ce a facilitat creşterile fondurilor de salarii fără a ţine cont de creşterea productivităţii (Sucală, 2018). Principalul obiectiv politic a fost dezvoltarea prioritară a industriei grele, a cărei supradimensionare, corelată cu atenţia scăzută acordată dezvoltării şi mai ales modernizării agriculturii, s-a realizat în detrimentul nivelului de trai al populaţiei.

Din aceste motive, în cursul anilor 1950, planurile cincinale şi anuale de dezvoltare a economiei naţionale au fost marcate de numeroase accese de voluntarism şi decizii intempestive de alocare a resurselor umane, materiale şi financiare, precum şi de stabilire nerealistă a obiectivelor de producţie. În aceste condiţii, au apărut blocaje majore ale activităţii economice, concretizate prin

dinamica instabilă a venitului naţional, precum şi prin dezechilibre majore între ramurile producătoare de bunuri de echipament şi ramurile producătoare de bunuri de consum. Astfel, în primul cincinal (1951−1955), forţarea industrializării şi a expansiunii producţiei în ramurile producătoare de bunuri de echipament şi alocarea de resurse pentru obiective motivate doar din punct de vedere ideologic au determinat un blocaj major al creşterii economice. În cursul celui de al doilea cincinal (1956−1960), orientarea planificatorilor centrali s-a modificat radical. Sub impactul manifestării primelor disfuncţionalităţi majore ale economiei de comandă în întreg spaţiul central şi est-european, au fost planificate rate reduse ale acumulării şi a fost favorizată, prin elaborarea şi detalierea sarcinilor de plan, dezvoltarea producţiei ramurilor producătoare de bunuri de consum.

Etapa 1960−1977 a adus schimbări notabile în mecanismul de planificare[18], cele mai importante fiind *introducerea dialogului* în elaborarea planurilor, prin negocierea între ministere şi centrale privind obiectivele de producţie şi de alocare a resurselor, dar şi *creşterea centralizării* prin întărirea rolului conducător al partidului, pe măsura descentralizării structurilor economice (Linden, 1983; Tsantis şi Pepper, 1979, p. 35). Astfel, au putut fi implementate elemente de raţionalitate economică în alocarea resurselor şi stabilirea obiectivelor care trebuiau să fie atinse la nivel mezo şi microeconomic. Un indicator al creşterii calităţii activităţii de planificare la nivel macroeconomic este faptul că abaterea dintre nivelul planificat şi nivelul realizat al principalilor indicatori a fost cuprinsă între 1% şi 5%.

Planul era instrumentul principal prin care statul, în fapt partidul de guvernământ, prin conducerea sa, stabilea obiectivele esenţiale ale societăţii în fiecare etapă a dezvoltării, precum şi mijloacele necesare pentru înfăptuirea acestor obiective. Prin plan, se realiza dirijarea proceselor economico-sociale, precum şi corelaţiile între diferitele componente ale economiei naţionale, respectiv între ramuri, sectoare de activitate, precum şi între unităţile teritorial-administrative.

Dezvoltarea mecanismului de planificare a condus la o serie de *caracteristici specifice* planului aplicat în România: *atribut al suveranităţii şi independenţei,* derivat din proprietatea de stat asupra mijloacelor de producţie; *multilateralitatea,* caracteristică dată de acoperirea prin plan a tuturor activităţilor economice şi a unităţilor, inclusiv la nivel teritorial şi al gospodăriilor; *continuitatea*, efect al obligaţiei fiecărei unităţi economice de reevaluare a planurilor pe baza rezultatelor şi de integrare a celor anuale cu cele de medie şi lungă durată; *complementaritatea* activităţilor economice orientate spre atingerea obiectivelor comune (Tsantis şi Pepper, 1979, p. 36−37).

Contribuţii importante la îmbunătăţirea şi raţionalizarea planificării centralizate în perioada analizată au fost aduse de schimbările instituţionale

[18] Paul Hare menţionează că, în toate ţările din estul Europei, anii 1960 au însemnat începutul unei serii de reforme economice, cele mai radicale în Ungaria şi Cehoslovacia, care au încetat după intervenţia trupelor Tratatului de la Varşovia în Cehoslovacia, în primăvara lui 1968, supravieţuind în Ungaria până în 1970, noua etapă de reforme fiind iniţiată în 1979. Aceste reforme au influenţat şi mecanismele de planificare (Hare, 1987).

realizate cu precădere la sfârşitul anilor 1960 şi începutul anilor 1970, precum şi de adoptarea unor noi metode şi instrumente de planificare, alocare şi analiză a eficienţei utilizării resurselor, care fuseseră consacrate de teoria şi practica internaţională.

Din punct de vedere instituţional, mecanismul de planificare a înregistrat schimbări majore în anul 1968, când au fost înfiinţate centralele industriale, grefate pe structura de organizare şi funcţionare a unor întreprinderi reprezentative din subramura unde îşi desfăşurau activitatea. Principalul obiectiv al centralelor industriale era îmbunătăţirea coordonării activităţilor întreprinderilor, inclusiv a celor legate de elaborarea şi îndeplinirea planurilor de dezvoltare. De asemenea, a fost statuat principiul conducerii colective a întreprinderilor şi a altor entităţi economico-sociale. Centralele întocmeau proiectul de plan, fundamentat pe propunerile primite de la întreprinderi şi pe studiile şi cercetările proprii, urmărind încadrarea în nivelurile orientative şi normativele de plan. Propunerile centralelor erau transmise ministerelor titulare şi Comitetului de Stat al Planificării cu care se conlucra permanent pentru definitivarea propunerilor de plan. Ulterior, se realiza, la nivelul organelor de sinteză, o corelare a planurilor ramurilor de activitate şi a unităţilor administrativ-teritoriale. Pe această bază, se elabora proiectul de lege al planului naţional de dezvoltare care ulterior era adoptat de Marea Adunare Naţională.

În ceea ce priveşte *pregătirea planului cincinal*, în anii 1970, această etapă începea cu doi-trei ani înaintea terminării planului curent, odată cu stabilirea directivelor de către congresul partidului de guvernământ, şi implica utilizarea unor studii şi prognoze în vederea fundamentării proiecţiilor directivelor de plan. O schiţă a proiectului de plan[19] împreună cu prognoza macroeconomică pe termen lung realizate pe ramurile economice şi în profil teritorial se analizau şi se aprobau de către Consiliul de Miniştri, fiind apoi transmise conducerii partidului. După elaborarea schiţei de plan şi a prognozei, se realiza o schiţă a directivelor, care urma a fi aprobată de Congresul PCR.

În timp, au fost create noi instituţii cu atribuţii legate de planificarea centralizată, care urmau să asigure îndeplinirea obiectivelor de plan şi echilibrul economic pe termen scurt (Ministerul Aprovizionării Tehnico-Materiale şi Controlului Gosopodăririi Fondurilor Fixe) sau elaborarea de proiecţii privind dezvoltarea pe termen lung (Consiliul Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale a României). De asemenea, în anul 1970, în cadrul Comitetului de Stat al Planificării a fost înfiinţat *Centrul de Cercetări şi Studii de Prognoză*, transformat în anul 1977 în *Institutul de Planificare Economică*, sub dubla conducere a Comitetului de Stat al Planificării şi a Institutului Central de Cercetări Economice.

Principalele instrumente de planificare utilizate în această perioadă au fost balanţele de sinteză şi cele de materiale, normativele de plan, indicatorii de plan, balanţa legăturilor dintre ramuri şi modelele econometrice.

[19] După anul 1974, intervenţiile decidentului politic au devenit tot mai accentuate, introducând o notă acută de voluntarism, vizibil în forţarea programului investiţional, şi conducând la distorsionări de substanţă ale planurilor cincinale faţă de echilibrele macroeconomice rezultate din studiile şi proiecţiile computaţionale, ceea ce a condus la derapaje şi generarea unor dezechilibre cu efecte negative la nivelul ansamblului economico-social.

Balanţele de sinteză (*valorice*) reflectau în expresie bănească proporţiile sintetice din economia naţională privind formarea, distribuirea şi redistribuirea produsului social şi a venitului naţional, prin intermediul diferitelor fonduri băneşti. Balanţele valorice cuprindeau sfera relaţiilor cu ajutorul cărora se realiza echilibrul financiar, monetar şi valutar al planului naţional unic şi al prognozelor macroeconomice. Principalele balanţe valorice erau: balanţa produsului social, balanţa venitului naţional, bugetul de stat, planul financiar centralizat, balanţa veniturilor şi cheltuielilor băneşti ale populaţiei, planul de casă şi planul de credite al Băncii Naţionale, balanţa comercială, balanţa de plăţi externe, balanţa creanţelor şi angajamentelor externe. În cadrul balanţei venitului naţional, se evidenţia una dintre cele mai importante corelaţii ale dezvoltării economico-sociale, şi anume *proporţia dintre fondul de acumulare şi fondul de consum*[20], cu influenţă hotărâtoare asupra dezvoltării economiei şi a nivelului de trai al populaţiei.

Balanţele materiale erau decise de Consiliul de Miniştri, existând circa 200 de balanţe materiale de importanţă naţională care aveau rolul de a asigura echilibrul dintre cerere şi ofertă, care în economiile de piaţă era realizat de forţele de pe piaţa liberă. Echilibrarea balanţelor materiale constituia un element esențial în implementarea planurilor elaborate. „Datorită faptului că acest mecanism nu a reuşit să elimine problemele legate de apariţia unor stocuri şi a unor lipsuri la anumite bunuri, în 1968 s-au modificat normele pentru stocuri, în încercarea de a soluționa problemele apărute" (Tsantis și Pepper, 1979, p. 43).

Normativele de plan erau elaborate în vederea stabilirii corelaţiilor fundamentale şi a respectării condiţionării reciproce a fenomenelor economice, fiind obligatorii şi facilitând totodată urmărirea responsabilităţilor la nivelul organelor responsabile de îndeplinirea planului. Ele erau transpuneri cantitative ale regulilor existente şi aplicate în diferite activităţi economice, esenţiale fiind normativele de timp, de consum (de materii prime şi materiale, de capital fix, de muncă pe unitate de producţie), sistemul de planificare fiind unul progresiv, în sensul că norma viitoare era o combinaţie între rezultatul mediu şi cel mai bun rezultat obţinut în trecut, căutându-se astfel să se îmbunătăţească performanţele economice.

Indicatorii de plan utilizaţi au evoluat de-a lungul aplicării mecanismului planificării, fiind stabiliţi pe trei niveluri: *la nivel naţional*, pentru parametrii macroeconomici; *la nivel sectorial*, pentru diferite ramuri ale activităţii economice (centrale, ministere), şi *la nivel micro*, pentru întreprinderi. Nivelul indicatorilor de performanţă era stabilit în mod ierarhic: de minister pentru centrale şi de centrale pentru întreprinderi. Numărul indicatorilor a crescut continuu, arătând că, în fapt, controlul asupra comportamentului firmelor era ineficient (Harrison, 2002).

Sistemul complex de indicatori şi normative de plan prin care erau exprimate obiectivele şi sarcinile planului naţional de dezvoltare economico-socială era menit,

[20] Raportul acumulare/consum a suferit însemnate modificări în timp, de la 17% la peste 30% (Iancu și Pavelescu, 2018).

în teorie, să asigure măsurarea volumului de activitate, a mijloacelor puse la dispoziţie, precum şi a rezultatelor economice ce urmau a fi realizate pe toate treptele organizatorice ale economiei naţionale, în profil de ramură, departamental şi teritorial, la nivel micro, mezo şi macroeconomic.

O altă faţetă a îmbunătăţirii planificării centralizate în intervalul de timp analizat a fost trecerea la folosirea unor metode economico-matematice. Nevoia de utilizare a aparatului matematic în procesul de planificare a preocupat şi cercetătorii economişti români[21], importanţa utilizării instrumentelor matematice în activitatea de planificare la nivel macroeconomic fiind evidenţiată cu claritate în lucrările din acea vreme. Încă din anul 1961, Emilian Dobrescu menţiona că, pentru alcătuirea modelelor matematice necesare analizei economice şi planificării, este necesară cunoaşterea economiei şi a proceselor acesteia în toate aspectele, utilizarea unor instrumente de tipul balanţei dintre cheltuieli şi producţie care să prezinte matricial legăturile dintre diferite ramuri, aplicarea matematicii şi în calculul cheltuielilor de muncă, în evidenţierea legăturii dintre creşterea cantităţii de muncă pe ramuri şi creşterea productivităţii muncii, dintre creşterea productivităţii muncii şi creşterea consumului etc. (Dobrescu, 1961, p. 107, 108, 115).

În anii 1960, în Institutul de Cercetări Economice al Academiei Române au fost înființate sectorul de planificare și modelare coordonat de Aurel Iancu și sectorul de studii statistice coordonat de Costache Moineagu. Între acestea s-a închegat o colaborare strânsă și fructuoasă în studierea, elaborarea și folosirea diferitelor tipuri de modele bazate pe teorii, metodologii și subiecte noi de orientare și gestiune economică pentru acele vremuri, fără interferență cu ideologia comunistă și care stimulau gândirea și asigurau o bază științifică activității de planificare. În echipele de cercetare se distingeau în mod deosebit Aurel Iancu, Tiberiu Schatteles și Costache Moineagu, urmați de Lucia Mihăilescu, Maria Molnar, Camelia Cămășoiu, Ihor Lemnij, Andrei Popper, Gheorghe Zaman, Virgil Iordache. Metodologiile și subiectele noi se refereau la analiza input-output, modele de optimizare, corelație și regresie, funcții de producție, modele de prognoză etc. Acestea au fost folosite în studiile privind echilibrul economic, eficiența economică la diferite niveluri, creșterea economică și optimizarea raportului dintre acumulare și consum, modelarea prețurilor, determinarea consumului total (cumulat) de energie primară, prognoza costurilor de producție, studiul consumului privat, evaluarea studiilor de prognoză etc. Aceste subiecte au constituit teme de cercetare în cadrul sectorului de planificare și modelare din Institutul de Cercetări Economice, iar rezultatele obținute, publicate în numeroase articole și cărți în mod tacit și ascuns, constituiau prilej și mijloace de competiții și de evaluări ale metodologiilor și tezelor bazate pe teoria, ideologia și practica marxist-leninistă.

[21] Vasile Rausser arăta că „modelele matematice moderne devin un instrument de lucru util” când se trece la „verificarea concretă a ipotezelor ştiinţifice cu ajutorul datelor concrete” (Rausser, 1972, p. 117).

În anii 1968−1972 au avut loc largi dezbateri pe probleme economice legate de elaborarea prognozelor, eficiența economică a investițiilor, modelarea prețurilor[22], precum și dezbateri vizând corelaţia dintre acumulare şi consum, modelarea corelaţiei fundamentale a utilizării venitului naţional, introducerea balanţei legăturilor dintre ramuri ca instrument modern de planificare şi prognoză, măsura în care instrumentele dezvoltate în baza teoriei echilibrului general pot fi utilizate în economia socialistă.

Începând cu anii '70, planificarea din România s-a bazat pe unele prognoze și planificări pe termen lung (10−20 de ani), care, în general, aveau un nivel ridicat de agregare şi se elaborau variante (de obicei „maxim-minim"). Sistemul de prognoze cuprindea: prognoza macroeconomică, prognoze pe ramuri, prognoze pe probleme de sinteză, prognoze teritoriale. Planurile de perspectivă (decenale) detaliau pe fiecare an indicatorii pentru primii cinci ani, iar pentru următorii cinci ani stabileau doar nivelurile pentru finalul deceniului. Se asigura astfel o planificare continuă, numită glisantă, aplicată şi în alte ţări.

În acest context, au fost exprimate opinii în sprijinul necesităţii asigurării continuităţii planificării şi a adaptării la schimbările intervenite în mediul economic şi social. Astfel, E. Dobrescu (1971, p. 74) menţiona că: „Elaborarea permanentă, eventual anuală, a unor prognoze sau chiar planuri ale economiei naţionale pe un deceniu ori alte perioade (de exemplu, pe un cincinal) ar fi indiscutabil utilă; desigur, nu ar fi vorba în acest caz de întregul sistem de indicatori, ci în principal de indicatorii de bază ai creşterii economice. Avantajele posibile ale planificării glisante au fost relevate şi în alte ţări".

Balanţa legăturilor dintre ramuri (BLR) a fost utilizată pentru prima dată în planificarea din România pentru cincinalul 1971−1975, fiind un instrument util în realizarea echilibrelor macroeconomice. Prima balanţă a legăturilor dintre ramuri

[22] În opinia lui V. Trebici, apariţia cărţii lui Schatteles privind prognoza economică era „nu numai prima carte din literatura noastră care tratează în ansamblu metodele econometrice moderne, dar este deocamdată şi singura", deşi literatura românească a consemnat studii din domeniul econometriei şi înainte de apariţia acestei lucrări, aşa cum este cartea lui M.C. Demetrescu, *Elasticitatea cererii populației* (1967), care expune o serie de metode econometrice (Trebici, 1972, p. 95–96). Vezi în acest sens și articolul lui Aurel Iancu, *T. Schatteles – Pionierat în abordarea și dezvoltarea economiei analitice în România* (2015). Extinderea și îmbunătățirea metodelor analitice în planificare și prognoză în probleme de eficiență economică, de optimizare, de raționalizare a consumului de resurse energetice, analiza prețurilor etc. își găsesc expresia prin publicarea unor lucrări teoretico-metodologice ca, de exemplu: Desmireanu, Veiner și Jica, 1967 și 1968; Schatteles, 1967; Schatteles, 1969; Tövissi și Țigănescu, 1969; Iancu, 1972; Iancu, 1974; Moineagu, 1974; Iancu et al., 1979; Iancu, 1979; Marinescu, 1976.

Trebuie menționat că succesele obținute pe baza tematicii inspirate din teoriile și metodologiile moderne nemarxiste au deranjat atât de mult organele politice încât, în condițiile desfășurării minirevoluției culturale, în 1974–1975, sectorul de planificare și modelare, în cadrul căruia au fost elaborate aproape toate aceste lucrări, a fost restructurat și supus unui control politic direct, prin promovarea la conducerea acestuia a unui fost ilegalist comunist, secondat de secretarul organizației de partid din institut care activa și ca director al Cabinetului de partid al PCR al Sectorului 1 al Municipiului București.

(metoda input-output), elaborată cu sprijin metodologic extern[23] (experţi din SUA, cu participarea inclusiv a fondatorului modelului, Wassily Leontief), cu date din anul 1970, cuprindea 74 de ramuri, fiind extrem de laborioasă şi a fost utilizată pentru cincinalul 1971−1975. Pentru planul cincinal 1976−1980 a fost utilizată o formă redusă, cu 27 de sectoare, care a fost finalizată în anul 1974, sectoarele corespunzând cu structura ministerelor (Tsantis și Pepper, 1979, p. 44).

Îmbunătăţirea metodologiei de planificare şi prognoză obţinută prin aplicarea unor tehnici de analiză şi prognoză macroeconomică din ce în ce mai evoluate a continuat şi în perioada anilor 1980, în ciuda unor condiţii tot mai puţin favorabile.

O noutate în domeniu a fost utilizarea unor modele econometrice care au fost elaborate în cadrul a două instituţii: Institutul de Planificare şi Prognoză, axat pe metodologia şi tehnicile de prognoză pe termen lung, şi Centrul de Planificare Cibernetică, centru care executa toate calculele legate de plan. Sunt cunoscute trei tipuri de modele: modelul pentru proiecţiile pe termen lung a acoperit perioada 1976−1990, cu o prelungire până în anul 2000, fiind derivat din modelul cu cinci ramuri al economiei româneşti; modele pe termen mediu, având la bază modelul macroeconomic preliminar de prognoză a dezvoltării economiei naţionale până în anul 1990; modele sectoriale pentru sectoare importante ale economiei (Tabelul 29.2). De asemenea, în cea de a doua parte a anilor 1980, România, alături de alte ţări cu economie planificată centralizat, a fost inclusă în cadrul modelului internaţional LINK, prin care se modela impactul evoluţiilor din mediul economic extern asupra economiei naţionale.

Modificările operate în sistemul de planificare centralizată, precum şi în alte componente ale mecanismului economic la sfârşitul anilor 1960 şi începutul anilor 1970 au permis o intensificare a ritmului de creştere economică şi o sporire a rolului industriei în economia naţională. Nu trebuie ignorat faptul că dinamica accelerată a economiei româneşti a fost obţinută în contextul unui mediu extern favorabil, ca urmare a detensionării relaţiilor internaţionale şi a promovării unei politici de destindere între blocurile militare înfiinţate în timpul războiului rece. Ca urmare a acestor evoluţii, România s-a numărat, în perioada 1950−1975, printre ţările cu cele mai înalte ritmuri de creştere economică (Tsantis și Pepper, 1979). Astfel, au fost reduse o parte dintre decalajele faţă de ţările cele mai dezvoltate. Accelerarea creşterii economice din cincinalul 1971−1975 a fost obţinută cu preţul majorării la peste 30% a ratei acumulării. Pe termen mediu, o asemenea orientare a politicii macroeconomice a creat impresia contracarării consecinţelor negative ale primului şoc petrolier. Dar, în fapt, respectiva dinamică releva o realitate mult mai complexă, în care paşii făcuţi în dezvoltarea economico-socială reală se împleteau

[23] La sugestia lui Emilian Dobrescu, utilizarea acestui instrument a făcut ca, până la mijlocul anilor 1970, variantele de lucru ale planurilor construite cu participarea ministerelor, a instituţiilor de sinteză economică şi a organismelor judeţene să fie în linii mari conforme cu standardele de coerenţă computaţională acceptabile pe plan internaţional. Intervenţiile, marginale la început, din partea organelor de partid s-au amplificat după 1974, generând distorsiuni de substanţă, cu efecte negative asupra echilibrelor macroeconomice ale economiei româneşti.

cu o serie de rigidităţi şi inerţii proprii unei economii planificate puternic centralizate. Astfel, analiza extinsă a modului de înfăptuire a industrializării României în contextul unei planificări centralizate realizate de A.C. Tsantis şi R. Pepper (1979) releva apariţia, la mijlocul anilor 1970, a unor elemente de rigidizare în alocarea resurselor şi, implicit, o posibilă reducere a gradului de adaptare la eventualele şocuri interne sau externe.

Tabelul 29.2

Tehnici şi modele de prognoză aplicate în România, în perioada 1971−1989

Tehnici şi modele, anii	**Caracteristici**	**Comentarii**
Balanţa legăturilor dintre ramuri (BLR) − 1970−1971	Are în structură: balanţa producţiei, consumului şi acumulării produsului social; balanţa resurselor de muncă; balanţa producţiei, repartiţiei şi folosirii venitului naţional.	Utilizată pentru testarea şi evidenţierea dezechilibrelor din economie. Asigură cunoaşterea proporţiilor din cadrul reproducţiei lărgite dintre producţie şi consum, dintre consum şi acumulare, dar şi a relaţiilor dintre ramurile economiei naţionale.
Modele bazate pe calculele de corelaţie în economie[24]	Sunt modele matematice de corelaţie dintre variabila dependentă şi factorii care o influenţează.	Obiectivitatea şi criteriile alese influenţează calitatea şi viabilitatea rezultatelor. Variabila timp din modelele dinamice face necesară eliminarea trendurilor.
Modelul monosectorial cu rezolvare numerică, după 1975	Are la bază *modelul monoproduct elaborat de Emilian Dobrescu*; dinamica venitului naţional produs este o funcţie de producţie ce include şi factorul progres tehnic în sens larg.	Folosit în CSP pentru scenarii de lucru şi având ca rezultate o serie de cifre de control pentru schiţa de plan, care erau oferite tuturor operatorilor pentru verificarea propunerilor lor de plan.
Modelul cu cinci ramuri al economiei româneşti – modelul Dobrescu	Structura economiei cuprinde cinci ramuri: industrie; agricultură și silvicultură; construcții; transport și telecomunicații; circulația mărfurilor și celelalte ramuri. Fiecare ramură are o funcție de producție proprie: bifactorială pentru industrie și monofactorială pentru agricultură.	Probleme au derivat din existenţa mai multor procese economice şi trenduri suprapuse existente în perioada 1950−1969, care constituia baza de date a modelului; ratele de acumulare şi structura economiei au cunoscut schimbări semnificative; includerea în baza de date a perioadei 1971−1975 a îmbunătăţit prognoza pentru anii 1991−2000

[24] Extinse începând cu deceniul trei al secolului XX, aceste tehnici au fost dezvoltate în economie prin lucrările R.A. Fischer, C. Spearman, N.S. Chetverikov, M.G. Kendall şi K. Pearson, F.Y. Edgeworth, A.L. Bowley, G.U. Yule şi alţii (Moineagu, 1974).

Tabelul 29.2 (continuare)

Modelul macroeconomic preliminar de prognoză a dezvoltării economiei naţionale până în anul 1990	Model de simulare dinamic, agregat, cuprinzând: un bloc central ce urma să fie extins şi cu alte submodele, şi anume: submodelul investiţiilor şi construcţiilor, submodelul consumului, submodelul de structură pe ramuri a economiei şi industriei, submodelul de forţă de muncă şi submodelul de comerţ exterior.	Elaborat de Institutul de Studii şi Cercetări pentru Planificare al CSP. Model de recurenţă care descrie creşterea an de an prin: a) folosirea unui număr mare de parametri de comandă (12 parametri) în cadrul relaţiilor care definesc legăturile dintre indicatorii economici; b) detalierea unor mărimi economice (acumularea, investiţiile, fondurile fixe ş.a.), folosirea indicatorilor pentru planul 1971−1975.
Modelul LINK-România	Modelarea privind mecanismul de transmisie internaţională, prin legarea modelelor naţionale elaborate de fiecare ţară după o structură comună. Rezolvarea modelelor se făcea simultan la Universitatea Pennsylvania.	Modelul eterogen cuprindea în anul 1988 circa 20.000 de ecuaţii; în cadrul modelului, la partea privind ţările cu economie planificată era inclusă și România, alături de Bulgaria, China, Cehoslovacia, Republica Democrată Germană, Ungaria, Polonia şi URSS.

Sursa: Prelucrări după Dobrescu, 1971; Topală, 1972; Klein, 1988, p. 1−11.

O expresie a acestei rigidităţi a fost elaborarea şi trecerea la aplicarea în practică a planului cincinal 1976−1980. Influenţa decidenţilor politici a determinat fixarea unor obiective de plan deosebit de mobilizatoare, care ulterior s-au dovedit a fi nerealiste, în principal ca urmare a schimbărilor majore intervenite în mediul extern, dar şi a epuizării unor resurse interne care la începutul anilor 1970 au avut o contribuţie importantă la obţinerea unor ritmuri înalte de creştere a venitului naţional.

Tendinţa de a imprima, prin intermediul planificării centralizate, un ritm ridicat de creştere economică, precum şi o rată ridicată a acumulării s-a manifestat în contextul avertismentelor formulate în literatura de specialitate referitoare la consecinţele profund negative pe termen mediu şi lung cauzate de îndepărtarea dinamicii macroeconomice de ritmul optim de creştere. Economiştii au atras atenţia că rata ridicată de acumulare implica, alături de efecte pozitive asupra creşterii economice, şi efecte negative, respectiv: posibila angajare de resurse suplimentare cu performanţe inferioare sau mai scumpe şi afectarea stimulentelor muncii din cauza restrângerii simetrice a cotei venitului naţional destinat veniturilor populaţiei, dependenţa eficienţei acumulării de nivelul ratei acumulării (Dobrescu, 1976, 1979). Experienţa internațională demonstra că, după încheierea procesului de industrializare, „nu mai este necesar un volum mare de acumulări din venitul

național pentru dezvoltarea economică", deoarece creşterea randamentului acumulării se datorează progresului tehnic (Iancu, 1976, p. 76).

Un exemplu de comportament inerţial şi de stabilire de obiective nerealiste privind expansiunea continuă a venitului naţional şi a producţiei industriale a fost reacţia oficialităţilor la cutremurul din 4 martie 1977, care a avut un efect puternic asupra economiei, producând pagube de 2 mld. dolari SUA, din care 50% în case şi 30% în stocuri şi producţie. Pentru eliminarea efectelor cutremurului, guvernul nu numai că nu a operat reduceri ale prevederilor planului cincinal 1976−1980, ci, dimpotrivă, a introdus un program care impunea sarcini de plan majorate pentru creşterea suplimentară a venitului naţional (World Bank, 1978 b, p. 4).

În perioada 1978−1989, pe fondul manifestării a tot mai multor disfuncţionalităţi ale economiei, sistemul planificării centralizate a avut evoluţii contradictorii. Astfel, la începutul anului 1978, în contextul în care în România avea loc tranziţia de la statutul de exportator net de petrol la cel de importator net (Linden, 1983, p. 4−5), a fost iniţiată o modificare majoră a mecanismului economic. În mod declarativ, se acorda mai multă importanţă iniţiativei întreprinderilor în fundamentarea planului de dezvoltare economico-socială, se consolida principiul autoconducerii şi autogestiunii economico-financiare. Se acordau o serie de stimulente care ar fi trebuit să determine îmbunătăţirea cointeresării materiale a salariaţilor în îndeplinirea sarcinilor de plan. În acest sens, a fost modificată semnificativ legislaţia economico-financiară.

Prevederile legale privind noul mecanism economico-financiar instituit în anul 1978 au fost aplicate doar parţial, din motive obiective şi subiective. Astfel, în România, în cursul ultimului deceniu de existenţă a economiei de comandă s-a manifestat contradicţia dintre mecanismul economic construit şi mecanismul economic care funcţiona în mod efectiv, fenomen relevat de Postolache (1981) și Pilat (2006).

Una dintre cauzele majore ale neaplicării în mod efectiv a mecanismului economic din 1978 a fost cel de-al doilea şoc petrolier din anul 1979. Majorarea bruscă a preţului ţiţeiului pe plan internaţional şi, ulterior, izbucnirea războiului dintre Iran şi Irak au crescut dependenţa României de livrările de petrol sovietic şi au determinat masive deficite ale balanţei de plăţi externe. Drept urmare, la sfârşitul anului 1980 s-a ajuns ca datoria externă să reprezinte circa 10 mld. dolari SUA, adică aproape 27% din PIB (Georgescu, 2018). Dificultăţile economice externe au continuat să se manifeste şi în anul 1981[25], conturându-se riscul intrării

[25] În 1981, economia românească avea un grad ridicat de îndatorare către băncile străine, generat în mare parte de plăţile pentru petrol, iar potenţiala intrare în incapacitate de plată a Poloniei a creat dificultăţi României în refinanţarea datoriilor. Totodată, agricultura a cunoscut câţiva ani dificili, productivitatea scăzută a industriei a condus la nerealizări ale planurilor după 1979 şi, cu toate că preţurile internaţionale ale petrolului au revenit la niveluri mai scăzute, România a continuat să exporte masiv, ceea ce a dus la lipsuri masive pe piaţa internă în 1981–1982, generate de neadaptarea politicilor economice în trecerea de la dezvoltarea extensivă la dezvoltarea intensivă. Ca răspuns la aceste evoluţii nefavorabile, Ceauşescu a întărit controlul politic asupra economiei şi a intensificat cultul personalităţii, apelând larg la măsuri de coerciţie şi întărire a rolului planului, prin creşterea numărului indicatorilor şi al reglementărilor, şi nu la măsuri de reformare care să conducă la creşterea eficienţei, a flexibilităţii şi a productivităţii (Fischer, 1983; Crane, 1985; Charney, 1984).

în incapacitate de plată în anul 1982. În acest context, au fost deschise negocierile cu FMI pentru o reeşalonare a datoriei externe, însă soluţiile propuse de finanţatorii internaţionali, care includeau restructurări şi diminuarea controlului asupra economiei, nu au fost acceptate de Ceauşescu. Astfel, criza economiei româneşti a fost amplificată de deciziile de a menţine neschimbată orientarea privind planificarea centralizată de alocare a resurselor şi de forţare a creşterii economice, concomitent cu decizia de achitare integrală a datoriei externe până în anul 1990[26].

Au fost respinse nu numai propunerile de reformare a economiei venite din partea instituţiilor financiare internaţionale, ci şi propuneri de ieşire din criza structurală, elaborate de specialişti implicaţi în activitatea de planificare macroeconomică şi care erau buni cunoscători ai realităţilor româneşti. Un exemplu relevant în acest sens l-a reprezentat memoriul olograf adresat lui Ceauşescu în 1982 de Emilian Dobrescu (Ionete, 1993, p. 207−209)[27].

[26] Pentru a face faţă plăţilor, s-au impus măsuri drastice, lipsite de orice raţiune economică, de creştere a exporturilor şi de reducere a importurilor şi substituția acestora prin producția internă, creşterea preţurilor interne la energie electrică, termică, gaze naturale şi alţi combustibili, care au avut ca efect, pe fondul întârzierilor în realizarea unor obiective de investiţii, o încetinire a ritmului de creştere economică în cincinalele următoare, restricţii la importul de tehnologie şi creşterea forţată a exporturilor de bunuri de consum, ceea ce a privat populaţia de necesarul intern de astfel de produse, culminând cu raţionalizarea consumului la unele produse de bază (carne, zahăr, ouă, unt, ulei, pâine) şi acordarea lor pe cartele, paralel cu o creştere a puterii Securităţii în supravegherea tranzacţiilor de comerţ exterior (Dumitru și Ștefănescu, 2013, p. 5; Reinhart, 2010, p. 95). Mobilizarea fără precedent prin măsurile iniţiate a avut ca efect returnarea integrală a datoriilor externe în zece ani. Astfel, în martie 1989, România nu mai avea practic datorie externă.

[27] Referindu-se la planul cincinal 1981–1985, Dobrescu atrăgea atenţia asupra problemelor economiei româneşti: incertitudinea unor resurse ale balanţei energetice; întârzieri în execuţia şi punerea în aplicare a unor capacităţi la o serie de produse fizice importante; dificultăţi la desfacere în unele sectoare; „probleme deosebite în legătură cu metalurgia, sector supus unei serioase crize mondiale, care a generat disponibilităţi de capacităţi pe plan mondial; dificultăţi în aprovizionarea cu ţiţei din import din cauza restanţelor la plăţi pentru achiziţiile precedente”; „planificarea unor creşteri de producţie fizică fără capacităţile necesare şi includerea lor în balanţele materiale nu numai că nu a exercitat un rol mobilizator în economie, ci, dimpotrivă, a contribuit la dezorganizarea aprovizionării tehnico-materiale, cu efectele bine cunoscute”; „planificarea unor producţii fără desfacere ar avea nu numai dezavantajul blocării unor resurse de materii prime şi materiale, dar nici nu ar stimula procesul de restructurare a sectoarelor respective, întreprinderile şi centralele prevalându-se de prevederile planului pentru menţinerea vechiului profil de fabricaţie”; probleme în agricultură din raportarea la 15 iunie a unui minus de circa 100 mii hectare agricole; un volum de investiţii de 259,7 miliarde de lei care ar avea implicaţii serioase asupra eficienţei economice; o rată a acumulării de 29,5% mult prea ridicată.

Soluţiile sugerate de Dobrescu pentru planul pe anul 1983, dar neluate în seamă, au fost: „echilibrarea pe baze reale a balanţei energetice”, ceea ce impunea „reconsiderarea (în sensul reducerii) a unor sectoare energointensive”; „din motive nu numai energetice, ci şi valutare, producţia de oţel ar trebui menţinută cel mult la nivelul anului 1982”; „ar fi indicat ca în planul pe 1983 să se ia în calcul o livrare de ţiţei din import mai mică decât s-a prevăzut, cu reducerea corespunzătoare a cantităţii totale supuse prelucrării”; „operaţiuni de prelucrare în lohn pentru capacităţile disponibile” (p. 207–208). În final se arată că: „Soluţionarea problemelor menţionate mai sus presupune reducerea unor niveluri şi ritmuri... Experienţa a demonstrat, de altfel, că forţarea ritmurilor cantitative – în condiţiile unor deficite de materii prime şi surse energetice, precum şi lipsa de desfacere la unele produse – determină scăderea eficienţei economice, accentuarea dezechilibrelor în cadrul economiei

În intervalul 1983−1989, prevederile planurilor anuale, precum şi cele ale planului cincinal 1985−1990 s-au dovedit a fi tot mai nerealiste, fenomenele de penurie şi alocare ineficientă a resurselor materiale şi financiare amplificându-se. Funcţia de planificare-previziune s-a deteriorat atât al nivel macroeconomic, cât şi la nivel microeconomic. Centralismul în activitatea de planificare a crescut în mod excesiv. Mecanismul de planificare devenise un *mecanism excesiv de birocratic*, „cu forme instituţionalizate care dădeau o falsă imagine a participării întreprinderilor şi cetăţenilor la luarea deciziilor". În realitate, deciziile legate de plan erau luate strict de conducerea de partid la cel mai înalt nivel, România având cel mai centralizat sistem de luare a deciziilor comparativ cu celelalte foste ţări socialiste (Stolojan, 1999, p. 736−737). În aceste condiţii, ritmul de creştere a produsului intern s-a redus continuu, iar în anii 1988−1989 s-au instalat o stare de recesiune economică, precum şi grave dezechilibre structurale. În şedinţa guvernului din după-amiaza zilei de 30 decembrie 1989, Ion Iliescu remarca „dezechilibre grave" ale economiei, precum şi „probleme grave în industrie". Ulterior, Theodor Stolojan, ca fost prim-ministru, menţiona existenţa unor: „dezechilibre structurale ale economiei între ramurile şi subramurile economiei naţionale, între posibilităţile de asigurare cu energie şi materii prime şi capacităţile naţionale existente, îndeosebi în industria metalurgică, chimică, constructoare de maşini; lipsa cronică de produse alimentare, de bunuri de consum de folosinţă îndelungată, deteriorarea calităţii acestora" (Dinu şi Brateş, 2013, p. 232 şi 129).

Diferit de România, în celelalte ţări socialiste au început o serie de reforme şi o relaxare a sistemului de planificare mai accentuată în anii 1985−1989, pe fondul introducerii în URSS de către Gorbaciov a unei relaxări a politicii prin iniţierea unor reforme (*Perestroika*). Referindu-se la reformele din URSS, Mandel arată că liderii sovietici au recunoscut că sistemul economic de planificare şi management existent, hipercentralizarea sistemului de comandă stabilit iniţial de Stalin la sfârşitul anilor 1920 erau cauza principală a performanţelor economice incredibil de slabe[28] (Mandel, 1988, p. 132−153).

naţionale sau creşterea datoriei externe (soluţie absolut exclusă în împrejurările actuale) cu consecinţe şi asupra nivelului de trai". (p. 209). (citat de C. Ionete, 1993). Reacţia lui Ceauşescu la aceste propuneri a fost redată într-o lucrare memorialistică a lui Silviu Curticeanu: „Emilian Dobrescu, pe când era preşedintele CSP, a încercat, printr-o scrisoare olografă, curajoasă şi documentată, ce s-a aflat un timp în păstrarea mea, să-i reducă elanul (lui N. Ceauşescu – n.n.), dar a fost «rotit»". (Curticeanu, 2008, p. 285). Se demonstra atitudinea autoritară a regimului şi lipsa oricărei deschideri pentru argumentele şi soluţiile ştiinţifice la problemele reale ale economiei româneşti.

[28] Analiza sistemului de planificare centralizat de tipul celui din URSS şi alte ţări socialiste indică faptul că: într-un astfel de sistem, producţia şi distribuţia erau determinate prin instrucţiuni specifice, adesea sub forma unor ordine din partea statului, de la agenţiile centrale de plan, privind cine şi în ce cantitate să le realizeze, cine primeşte materialele şi serviciile şi cum ar trebui distribuite rezultatele producţiei; gradul de ocupare a fost integral, iar salariile erau cumva arbitrar predeterminate, fapt ce explică incapacitatea acestui sistem de a crea bunăstarea şi creşterea nivelului de trai al populaţiei. Economiile planificate centralizat s-au dovedit ineficiente, fapt demonstrat de nivelul consumului energetic pe unitate de produs, care a fost de 5–7 ori mai mare decât în ţările din

29.3. PERIOADA 1990−2018

După etapa planificării excesiv centralizate, anul 1990 a însemnat o trecere spre o perioadă în care conceptul de planificare a fost blamat, urmând ca, în scurt timp, să fie inițiat și dezvoltat procesul de modelare și de prognozare economică (Ciupagea, 2000).

a) Construcţii instituţionale legate de activitatea de elaborare de programe şi prognoze.

Având în vedere reticența față de planificare ca urmare a supercentralizării din anii 1980, prin Decretul CFSN nr. 8/1989, o parte dintre sarcinile Comitetului de Stat al Planificării au revenit în cadrul Ministerului Economiei şi Finanţelor, Departamentul Previziune şi Orientare Economică. După mai multe transformări instituţionale realizate prin intermediul unor hotărâri de guvern[29], în anul 1992 a fost creată Comisia Naţională de Prognoză (CNP)[30]. Începând cu anul 2007, în structura CNP funcţionează un Consiliu de Coordonare a Activităţii de Previziune, a cărui principală atribuţie este dezbaterea proiectelor şi prognozelor macroeconomice în scopul creşterii caracterului obiectiv, transparent şi ştiinţific al acestora, ca şi perfecţionarea metodelor şi tehnicilor de analiză şi prognoză şi de asigurare a compatibilităţii acestora cu cerinţele Uniunii Europene. Membrii acestui consiliu sunt atât reprezentanţi de prestigiu, cu preocupări în domeniul analizei şi prognozei macroeconomice din mediul academic, cât şi ai societăţii civile şi sunt aleşi la propunerea preşedintelui Comisiei. Prognozele de primăvară şi de toamnă publicate de CNP sunt discutate şi puse de acord cu cele ale Comisiei Europene privind România, astfel încât să se asigure compatibilitatea prognozei la nivelul ansamblului Uniunii Europene. În anul 2017, în cadrul CNP, s-a înfiinţat Direcţia Generală de Programare Economică, precum şi Consiliul de Programare Economică, având ca atribuții realizarea analizelor de impact ale măsurilor de politică economică şi de fundamentare a orientărilor strategice de dezvoltare a României, iar din martie 2018, prin preluarea unor noi atribuţii privind componenta strategiei de dezvoltare economică şi de încurajare a investiţiilor, CNP a fost reorganizată sub noua denumire de Comisia Naţională de Strategie şi Prognoză.

Vest şi de volumul mare de resurse alocat pentru investiţii, fără o creştere a capacităţii productive, fapt ce sugerează că resursele au fost irosite (Greenspan, 1997, p. 1–2).

[29]Hotărârea nr. 328/1991 privind organizarea şi funcţionarea Ministerului Economiei şi Finanţelor în vigoare între 30 aprilie 1991 şi 22 aprilie 1992, modificată prin Hotărârea nr. 116/1992, în vigoare până în 28 decembrie 1992, abrogată şi înlocuită prin Hotărârea nr. 788/1992, care prevedea includerea în structura Ministerului Economiei şi Finanțelor a unui Departament de Previziune și Orientare Economică.

[30] În întreaga perioadă 1992–2018, CNP a avut sarcina de a elabora prognoze pe termen scurt (un an), pe termen mediu şi lung, privind evoluţiile economico-sociale ale României, care au fost corelate cu strategiile şi programele partidelor aflate la guvernare, precum şi cu tendinţele internaţionale sau regionale.

În activitatea de prognoză, sub diferite aspecte – metode și modele, elaborări de prognoze, analize, evaluări etc. − au fost implicate și alte instituţii − Banca Naţională a României, Institutul de Prognoză Economică (IPE), Centrul de Modelare Macroeconomică şi Institutul de Economie Mondială din componenţa Institutului Naţional de Cercetări Economice (INCE), fie în colaborare cu Comisia Națională de Prognoză, fie independent de aceasta.

b) Îmbunătăţirea metodologiei de planificare şi prognoză.

În primii ani de după 1989, proiecţiile privind economia românească au avut un caracter indicativ și au fost realizate pe baza unui model simplificat, bazat pe echilibre balanţiere între conturile naţionale. La această activitate au fost atrase persoane cu experienţă din vechiul CSP, care cunoşteau funcţionarea economiei naţionale din perioada planificării centralizate, dar şi specialişti din institute de cercetare şi învăţământ, paralel cu eforturile de îmbunătăţire a metodologiilor de prognoză prin colaborările cu specialişti din alte ţări − Franţa, SUA, Belgia etc.

Activitatea în domeniul prognozei şi modelării a fost recunoscută internaţional în anul 2001, când România a fost inclusă pe lista cu modele macroeconomice pe ţări a Institutului de Statistică şi Economie Cantitativă din Hamburg cu 15 modele (Dobrescu, 2002, p. 54).

În cadrul Comisiei Naţionale de Prognoză au fost dezvoltate, inclusiv cu ajutor din partea unor experţi internaţionali şi români, două modele pe termen scurt, cinci modele pe termen mediu şi lung şi un model trimestrial. Cele două modele pe termen scurt se bazau pe conturile naţionale. Un prim model[31] permitea elaborarea de proiecţii privind produsul intern brut prin metoda producţiei, piaţa forţei de muncă, preţurile şi comerţul exterior (la care colaborau şi specialiştii din Banca Naţională a României şi din Ministerul Comerţului Exterior), proiecţiile fiind realizate în cadrul unor servicii şi direcţii specializate din cadrul CNP. Cel de al doilea model pe termen scurt[32], mai sofisticat, care includea şi relaţii comportamentale, era bazat pe ofertă ca element major, iar PIB era determinat pe opt sectoare ale economiei. În model, repartizarea PIB pentru consum, investiţii şi transferuri pentru comerţ exterior a fost realizată ulterior.

Primul model macroeconomic pentru prognoze pe termen mediu şi lung pentru cursul de schimb fix[33] a fost realizat cu sprijinul Agenţiei pentru Dezvoltare

[31] Este de remarcat că, în Franţa, modelarea macroeconomică pentru serviciile publice era realizată la nivelul anului 1993 de trei echipe de specialişti din INSEE, Direction de la Prévision, Banque de France, pe baza a trei modele distincte: modelul AMADEUS, un model dinamic anual cu puternice efecte pe partea ofertei, utilizat de INSEE, un model trimestrial METRIC pentru prognoze pe termen scurt, utilizat de Direcţia de Prognoză Economică, şi un model trimestrial BDF–MEPHISTO, dedicat aspectelor monetare şi financiare, utilizat de Banca Centrală a Franţei. BNR a dezvoltat un model propriu de prognoze pentru ţintirea inflaţiei în anul 2005.

[32] Acest model, realizat în anul 1993 împreună cu specialiştii din Institutul Naţional de Cercetări Economice, era cunoscut ca modelul Dobrescu şi rula în programul GAMS, cu ecuaţii determinate în softul LOTUS, utilizând ecuaţii estimate prin tehnica OLS, fiind mai dificil de operat.

[33] Modelul opera în programul TSP–Eviews, iar baza de date era realizată în programul Quatro–Pro.

Internaţională a SUA, cu sprijinul profesorului american Montague J. Lord, în anul 1993. Acest model se baza pe date istorice şi pe ecuaţii comportamentale şi a generat proiecţii macroeconomice pentru perioada 1980−1993, fără a surprinde modificările perioadei de tranziţie, ecuaţiile fiind greu de interpretat.

Modelul macroeconomic pentru prognoze pe termen mediu şi lung pentru un curs de schimb flexibil, realizat în anul 1994, tot cu asistență tehnică USAID de M.J. Lord[34], a fost utilizat în construcţia primei prognoze pe termen mediu şi lung a României (perioada 1997−2004)[35]. Acest model se bazează pe teoria creşterii economice prin stimularea ofertei, fiind un model de tip neokeynesist, care utilizează curbele IS-LM, adaptat pentru ţara noastră. Noua arhitectură a modelului a cuprins trei blocuri principale – blocul conturilor naţionale, blocul sectorului monetar şi blocul balanţei de plăţi – şi 98 de ecuaţii, din care 15 ecuaţii comportamentale.

Al treilea model de prognoză pe termen mediu (trei-patru ani), necesar pentru prioritizarea investiţiilor în cadrul Programului public de investiţii, a fost realizat de Tanguy de Biolley[36], cu sprijinul specialiştilor din instituţiile româneşti (CNP, BNR, MF). Modelul de tip Revised Minimum Standard Model (RMSM) permitea luarea în considerare a politicilor economice şi a modificărilor mediului extern, prin formularea unor ipoteze privind evoluţia viitoare a inflaţiei internaţionale, a preţurilor energiei, a ratei internaţionale a dobânzilor, a posibilităţilor de export ale României, fiind utilizat pentru proiecţii pe perioada 1995–1998.

Macromodelul economiei de piaţă a României[37] a constituit o dezvoltare a modelelor Dobrescu din perioadele anterioare (modelul experimental 1991−1995 şi modelele dezvoltate în perioada 1996−2003). Acest model, dezvoltat în perioada 2012−2014, se bazează pe o serie de date din perioada 1989−2011 şi are şase

[34] Montagne Lord menţionează că un model similar a fost adoptat de specialiștii FMI, cu excepţia structurii modelului în ceea ce privește balanţa de plăţi şi politica monetară, care are la bază lucrările lui Frenkel şi Johnson din 1976, în timp ce modelul cu curs de schimb flexibil este bazat lucrările teoretice ale lui Sacs şi Larrain din 1993 (Lord, 2012, p. 15).

[35] Solicitată de Comisia Europeană pentru Integrare ca suport pentru dialogul cu Comisia Europeană, în contextul Europe Agreement.

[36] Modelul cuprindea două baze de date în Excel 5.0, una denumită ROMDATA.XLS, incluzând baza de date pentru perioada 1990–1995 şi date din conturile naţionale până în anul 1993, şi a doua denumită ROMDATA PROJ.XLS, cu rezultatele rulării modelului, adică proiecţiile pentru trei-patru ani (pentru detalii vezi ADE, 1996).

[37] Este un model realizat în 2003–2005 cu fonduri PHARE, în cadrul Programului RO2003/005–551.02.03 „Întărirea capacităţii de analiză, prognoză macroeconomică şi de elaborare a politicilor economice în cadrul Comisiei Naţionale de Prognoză, Ministerului Economiei şi Comerţului şi Cabinetului Primului-Ministru”, în colaborare cu specialiștii CEROPE şi CNP. A fost îmbunătăţit în sensul decompoziţiei structurale a economiei în şase sectoare: 1) agricultură, silvicultură, vânătoare şi pescuit; 2) minerit şi energie; 3) industria prelucrătoare; 4) construcţii; 5) transporturi, poştă şi telecomunicaţii; 6) comerţ şi alte servicii, pe baza tabelelor input-output şi a conectării cu coeficienţii tehnologici corespunzători celor 105 ramuri considerate; utilizarea seriei de date din perioada 1989–2004; exportul, importul şi cursul de schimb erau exprimate în euro, având în vedere procesul de integrare în UE; relaţiile comportamentale din model erau consistente cu teoriile macroeconomice standard şi descriu corect realităţile economiei româneşti; simulările modelului au fost plauzibile (pentru detalii vezi Dobrescu, 2006; Dobrescu, 2012).

blocuri funcţionale: produsul intern brut; bugetul public; sectorul monetar; tabelele input-output; energie primară şi proiecţii pe termen lung. De asemenea, modelul este organizat în opt secţiuni, cuprinzând 478 de relaţii, din care: 297 de relaţii contabile, 181 de relaţii econometrice, la care se adaugă o serie de parametri latenţi de ancorare care au permis compatibilizarea computaţională a unor ecuaţii interconectate şi au oferit modelului o mai mare flexibilitate.

Modelul HEROM[38], de tip keynesian cu ecuaţii multiple, cuprinde cinci sectoare şi trei blocuri structurale: ofertă, absorbţie şi distribuţia veniturilor și servește la analiza impactului politicii de coeziune a UE. Acest model macroeconometric de tip keynesian cu ecuaţii multiple are şi caracteristici neoclasice (oferta determinată de preţuri şi de competitivitatea costurilor), utilizează o funcţie de producţie cu elasticitate de substituţie constantă (CES), integrând şi modelul Philips. Versiunea 2003 ROHER a modelului HERMIN pentru România conţine blocuri detaliate pentru buget şi balanţa de plăţi.

Primul model trimestrial de prognoză[39] a fost un model de tip keynesian, axat pe cererea pe termen scurt, care utiliza o serie de concepte neoclasice legate de factorii de producţie pentru modelarea ofertei (outputului) pe termen lung, în conformitate cu experienţa altor ţări (Belgia, Franţa, Austria, Slovacia, Spania). El avea patru blocuri (cererea, blocul de comerţ exterior, preţuri-salarii şi financiar-monetar) şi o serie de ecuaţii comportamentale şi ecuaţii în dinamică construite în doi paşi, pornind de la ecuaţia de cointegrare pe termen lung şi estimarea ulterioară a ecuaţiei pe termen scurt, care includea un termen de corecţie a erorilor reziduale ale ecuaţiei pe termen lung.

Modelele utilizate în Ministerul de Finanţe sunt: *macromodelul Dobrescu,* folosit pentru realizarea de prognoze în cadrul Planului naţional de dezvoltare, *modelul HEROM şi modelul RMSM-X*.

Modelul HEROM (CERME)[40] are în vedere aspectele specifice perioadei de dezvoltare preacces al României la UE; inițial, obiectivul modelului era să ofere administraţiei publice centrale un instrument pentru analiza gradului de aliniere a politicilor României la cele din UE, ulterior fiind dezvoltat pentru evaluarea impactului fondurilor structurale asupra dezvoltării economiei.

[38] Dezvoltat inițial la solicitarea Ministerului Finanţelor, a fost actualizat în cadrul programului „Îmbunătăţirea capacităţii instituţionale", vezi: Uniunea Europeană, Guvernul României, Programul operaţional Dezvoltarea capacităţii administrative. Actualizarea modelului HEROM, Îmbunătăţirea capacităţii instituţionale, de evaluare şi formulare de politici macroeconomice în domeniul convergenţei economice cu UE a Comisiei Naţionale de Prognoză, cod SMIS 27153 şi Impactul fondurilor structurale în România. Evaluare cu ajutorul modelului HEROM, studiu elaborat de CEROPE în cadrul Programului Phare Ro 2003/005–551.02.03.

[39] A fost realizat de către specialiştii CNP în colaborare cu specialişti ai Centrului Român de Politici Economice (CEROPE), sub coordonarea academicianului Emilian Dobrescu, în cadrul programului PHARE privind „Întărirea capacităţii de analiză, prognoză macroeconomică şi de elaborare a politicilor economice în cadrul Comisiei Naţionale de Prognoză, Ministerului Economiei şi Comerţului şi Cabinetului Primului-Ministru".

[40] A fost construit, la solicitarea Ministerului de Economie şi Finanţe, de un grup de experţi de la Centrul Român de Modelare Economică (CERME).

Modelul RMSM-X Minimal Standard Model al Băncii Mondiale, utilizat de MEF, este proiectat pentru patru agenţi: bugetul consolidat, sectorul monetar, sectorul extern şi sectorul privat, care este determinat rezidual. Modelul implică analize şi judecăţi ale unor experţi pentru a putea stabili ipotezele şi a putea fi rulat.

Modelele utilizate în cadrul Băncii Naţionale a României[41] au fost dezvoltate începând cu anul 2004, pe fondul adoptării strategiei de ţintire a inflaţiei, fiind *modele operaţionale ale prognozelor pe termen mediu şi lung,* necesare evaluării impactului deciziilor de politică monetară. O sinteză a acestor modele este prezentată în Tabelul 29.3.

Tabelul 29.3

Dezvoltarea modelelor macroeconomice în cadrul Băncii Naţionale a României

Modelul	Comentarii
Model pe termen scurt univariat	Construit prin dezagregarea PIB pe componente de cerere agregată şi estimarea unui model de corecţie a erorilor pentru fiecare componentă.
Model semistructural trimestrial pentru proiecţia PIB	Bazat pe ecuaţii comportamentale pentru consumul gospodăriilor, formarea brută de capital, export, import şi inflaţia core; are zece variabile exogene şi este determinat pe baza tehnicilor OLS şi 2SLS, cu mecanism de corecţie a erorilor.
Modelul univariat pe termen scurt pentru prognoza inflaţiei	Descompunerea inflaţiei se face pe trei componente de preţuri (administrate, cu volatilitate mare, restul), utilizează judecăţile experţilor şi un model de tip ARMAX, cu serii de date lunare.
Modele multivariate pe termen mediu ale inflaţiei	Se bazează pe relaţii calibrate între variabilele macroeconomice; coerenţa este stabilită pe baza teoriilor neokeynesiene.
Modelul de analiză şi prognoză pe termen mediu (MAMTF)[42]	Un model semistructural de mici dimensiuni, bazat pe noua teorie keynesiană care presupune că economia converge spre o stare bine definită şi stabilă, de echilibru pe termen lung, deviaţiile de la trend reflectând comportamentul ciclic al economiei.
Modelul structural de echilibru general dinamic	Descrie structura economiei şi interdependenţele, prin formalizarea riguroasă a comportamentelor la nivel microeconomic.
Romanian Economic Model 2.0 (REM 2.0)	De tip *DSGE* neokeynesist, este pentru o economie mică şi deschisă, cu fricţiuni financiare şi pe piaţa muncii, incluzând euroizarea parţială a creditului acordat firmelor (45%); este un model semistructural pentru sectorul extern.

Sursa: Prelucrări după: Popa, 2005; Popa *et al.,* 2009; Copaciu, Nalban și Bulete, 2015.

[41] Glen D. Rudebusch şi Tao Wu (2002) considerau că modelele economice sunt importante cel puţin din două puncte de vedere: pot realiza prognoze pentru inflaţie, output şi alte variabile care sunt esenţiale pentru băncile centrale în luarea în considerare a efectelor viitoare în politica monetară şi permit măsurarea gradului de incertitudine de care băncile centrale trebuie să ţină seama în formularea politicilor. Trei tipuri de modele sunt uzuale, şi anume: a) **modele calibrate de echilibru general**, bazate pe o structură teoretică detaliată care permite optimizarea afacerilor şi consumului; b) **modele macroeconomice structurale,** care evoluează de peste 50 de ani şi c) **modele vectoriale autoregresive** dezvoltate de Sims şi alţii.

[42] A fost dezvoltat începând cu mijlocul anului 2004, cu sprijinul specialiştilor FMI şi al celor din Banca Naţională a Cehiei. Modelul include şi opiniile experţilor, precum şi prelucrările informaţiilor din anchetele realizate de BNR. Acest model are o mare flexibilitate şi poate servi ca ghid pentru politică prin prognoza ratei dobânzii şi, de asemenea, poate fi aplicat pentru scenarii de risc (Popa, 2005).

c) Modele de previziune dezvoltate în cadrul institutelor componente ale Institutului Naţional de Cercetări Economice al Academiei Române.

Un pas înainte în activitatea de prognoză din România a fost realizat în anii 1991−1995, prin elaborarea primei variante experimentale a *modelului Dobrescu*[43] adaptate specificului economiei româneşti. Modelul producţiei era construit pentru cinci sectoare ale economiei şi ţinea seama de faptul că dreptul de proprietate nu era pe deplin constituit, că piaţa era un amestec de reguli noi şi vechi, iar autorităţile publice exercitau o intervenţie discreţionară în economie, că economia românească cunoștea un proces amplu de dolarizare, astfel că un indice pentru distorsiuni monetare a fost introdus pentru a surprinde aceste fenomene. Modelul a fost dezvoltat permanent, suferind îmbunătăţiri de la o variantă la alta. Ca modificări majore putem semnala:

- *varianta a treia* – determinarea clară a veniturilor din gospodării, firme şi bugetul general consolidat, o delimitare clară a consecinţelor deficitelor bugetare şi o detaliere a scenariilor posibile privind evoluţia viitoare a economiei româneşti;
- *varianta a patra* – determinarea outputului pe ansamblul economiei; estimarea componentelor cererii agregate pe baza relaţiilor econometrice; determinarea exportului pe baza condiţiilor de piaţă şi utilizarea tehnicilor bootstrap;
- *varianta a cincea* – introducerea relaţiilor privind investiţiile directe, fondurile nerambursabile de la UE, datoria publică şi datoria externă; modelul cuprinde trei blocuri şi un bloc de comerţ exterior dezagregat, conform clasificării SITC LINK (Dobrescu, 2000)[44].

Colaborarea experţilor români în cadrul *modelului LINK pentru România* a fost reluată după anul 1989, după o perioadă de întrerupere. La întâlnirea din primăvara anului 2000 de la New York a fost prezentată *Prognoza pentru România pe perioada 1999−2005*, rezultat al discuţiilor, sugestiilor şi prognozelor realizate în cadrul întâlnirii pe proiectul LINK din Atena, de la sfârşitul anului 1999[45].

[43] Modelul, îmbunătăţit prin discuţiile cu M. Lord (Boye-Lord International Ltd., Washington DC) şi F. Barry (University College Dublin), a devenit operaţional în anul 1996, după vizita lui E. Dobrescu la Hoover Institution şi discuţiile avute cu J. Taylor, I. Adelman, E. Lazear, J. Raisian, M. Bernstam. Modelul a fost utilizat pentru analize de către Banca Naţională a României. Versiunile următoare, 1997–2000, au cunoscut o serie de îmbunătăţiri, beneficiind şi de sugestiile unor specialişti internaţionali. Astfel, versiunea 1997 a modelului a fost îmbunătăţită ca urmare a sugestiilor din partea profesorilor: W. Charemza (Leicester University), S. Hall (Imperial College and London Business School) și J.W. Velthuijsen (University of Amsterdam). Versiunea a patra a modelului operaţional Dobrescu a beneficiat de sugestiile formulate de J. Bradley (Economic and Social Research Institute of Dublin) şi a fost prezentată la întâlnirea din 1999 pentru proiectul internaţional LINK de modelare la nivel global a economiilor (detalii în Ciupagea, 2000b).

[44] Varianta revizuită în anii 2001–2004 a fost folosită în elaborarea programelor economice de preaderare ale României.

[45]Pentru rularea modelului a fost utilizat London Business School Modeller Software Package, sugestii în folosirea acestui soft primindu-se de la prof. Stephen G. Hall şi de la Anne Sheppard (pentru detalii privind acest model vezi: Ciupagea, 2000a; Ciupagea, 2000b; Ciupagea 2001, p. 9–54).

Modelul Dobrescu LINK căuta să prezinte realităţile economiei în perioada de adoptare a economiei de piaţă cu schimbări structurale majore.

Modelul HERMIN Link pentru economia României inclus în macromodelul pe anul 2000 cuprindea șapte submodele: unul pentru ofertă, defalcat pentru sectorul prelucrător şi minier, şi celălalt pentru sectoarele cu servicii necomercializabile; un submodel pentru oferta sectorului agricol şi a sectorului public; un submodel pentru demografie şi oferta de muncă; un submodel pentru absorbţia internă şi utilizarea PIB; un submodel pentru distribuţia veniturilor şi un submodel pentru comerţul exterior (Ciupagea, 2001).

Specialiştii din Institutul de Prognoză Economică, Institutul de Economie Mondială și Centrul de Modelare Macroeconomică din INCE au contribuit la realizarea modelelor utilizate de instituţiile centrale (modelul trimestrial folosit de CNP, modelul Dobrescu, modelul HEROM, modelul RMSMX), precum şi a altor modele finanţate din fonduri externe în cadrul unor programe naţionale şi internaţionale.

Pe plan internaţional, activitatea de dezvoltare de modele macroeconomice a cunoscut o amploare deosebită[46], o sinteză a acestor modele fiind regăsită în lucrările (Lane, 2001; Gali și Gertler, 2007; Welfe, 2013, Simionescu, 2013; Dobrescu, 2000; Albu, 2007 ș.a.).

d) Programe şi strategii de dezvoltare.

Academia Română, prin Institutul Naţional de Cercetări Economice (INCE) și Secția de Științe Economice, Juridice și Sociologie, s-a implicat direct în pregătirea acelor documente și acțiuni care urmau să hotărască drumul pe care să-l parcurgă în viitor România postdecembristă. Implicarea a constat în organizarea unor ample dezbateri, cu participarea unui număr mare de specialiști și reprezentanți ai organizațiilor politice și ai societății civile, în realizarea consensului politic, precum și în pregătirea documentelor programatice cum sunt: *Schiţa privind strategia înfăptuirii economiei de piaţă în România* (coordonator T. Postolache, 1990), *Strategia națională pentru pregătirea aderării României la Uniunea Europeană* și *Declarația de la Snagov care au însoțit solicitarea României de a deveni membră a Uniunii Europene* (coordonator T. Postolache, 1995), *Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu,* elaborată în cadrul programului de pregătire a aderării la UE – ESEN1 (coordonatori M. Isărescu și T. Postolache, 2000), *Strategia privind competitivitatea şi integrarea în UE* − ESEN2 și ESEN3 (coordonator A. Iancu, 2001−2004), *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani, orizont 2035* (coordonator I. Vlad, 2015) și *Programul național de aderare a României la*

[46] Wladyslaw Welfe (2013) face o descriere a celor mai importante modele utilizate în diferite ţări, inclusiv în Romania, prezentând modelul Dobrescu, versiunea 1999, care a participat în proiectul LINK.

zona euro (coordonatori: primul-ministru și președintele Academiei Române, 2018, secretariatul fiind asigurat de Comisia Națională de Strategii și Prognoză)[47].

Pe linia acțiunilor guvernamentale, trebuie amintite *programele de preaderare şi programele postaderare care prevăd reformele economice și instituționale în vederea realizării convergenței, la care România s-a angajat în baza prevederilor tratatelor încheiate cu Uniunea Europeană.* Elaborarea și aplicarea acestor programe au fost și sunt sprijinite de UE prin expertiză și alocări de fonduri și sunt monitorizate de instituţiile Uniunii Europene, care, în urma analizei stadiului îndeplinirii măsurilor, propun soluţii pentru atingerea obiectivelor prevăzute. După aderare, Guvernul României întocmește anual Programul naţional de reformă, precum și Raportul de convergenţă pentru aderarea la zona euro, iar Comisia Națională de Prognoză întocmește prognozele bianuale în cooperare cu Comisia Europeană.

BIBLIOGRAFIE

1. ADE (1996), *Public Investment Programme Prioritisation Project Activity Report of Macro-modelling Expert*, Mission of June 1996 of Tanguy de Biolley.
2. Albu Lucian Liviu (2007), *Modelarea şi evaluarea investiţiilor directe naţionale şi internaţionale asupra pieţei muncii şi evoluţiei macroeconomice în România. Modele macroeconomice*, Working Papers RePEc, disponibil la: http://www.ipe.ro /RePEc/WorkingPapers/cs1516-1.pdf.
3. Alexandrescu Ion (1986), *Economia României în primii ani postbelici (1945−1947*), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
4. Axenciuc Victor (1997), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, Editura Fundației România de Mâine, Universitatea „Spiru Haret", București.
5. Broadberry Stephen, Klein Alexander (2011), *Aggregate and per capita GDP in Europe, 1870−2000: Continental, regional and national data with changing boundaries*, p. 1−42, disponibil la: www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03585522.2012.651306, accesat în 24 martie 2018.
6. Buşilă Constantin D. (1932), *Cu privire la situaţia economică*, Craiova.
7. Cazan Leonard, Militaru Stelian (1987), *Planurile dezvoltării economico-sociale – componentă de bază a mecanismelor de funcţionare a economiei socialiste*, în Totu Ion V. (coord.) *et al., Tratat de economie contemporană*, vol. II, Editura Politică, Bucureşti, p. 600.
8. Charney Grace Marie (1984), *The economy of Romania: how it compares to other centrally planned economies in Eastern Europe*, în *Thesis and disertation collection*, Calhoun, Dudley Knox Library, disponibil la: http: hdl.handle. net/10945/19282, accesat în 24 martie 2018.
9. Ciupagea Constantin (2000a), *Economic and Econometric Models for Romania*, Editura IEM, București.
10. Ciupagea Constantin (2000b), *The Outlook for the Romanian Economy 1999-2005,* Paper prepared for the UN Project LINK Spring Meeting, New York, April 17-20, txlksp00.

[47] La aceste acțiuni s-a adăugat și participarea cercetătorilor din INCE și a universitarilor de la ASE la elaborarea unor strategii în domeniile privind dezvoltarea teritorială, dezvoltarea durabilă, dezvoltarea turismului, dezvoltarea rurală, dezvoltarea regională, educaţia şi formarea profesională, cercetarea, dezvoltarea, inovarea etc., toate acestea fiind aliniate la obiectivele din Strategia Europa 2020.

11. Ciupagea Constantin (2001), *The HERMIN-Link model for the Romanian economy*, în *Macromodels 2000 – Proceedings of the twenty-seventh international conference Macromodels*, University of Lodz, p. 9-54.
12. Constantinescu Mitiță (1943), *Politica economică aplicată,* vol. I−III, Editura Tiparul Românesc, București.
13. Constantinescu Nicolae N. (1999), *Istoria gândirii economice românești, Studii*, Editura Economică, București.
14. Copaciu Mihai, Nalban Valeriu, Bulete Cristian (2015), *REM 2.0-Model DSGE cu euroizare parțială*, Colocviile de politică monetară, Banca Națională a României, 21 mai, R20150521 MC și republicat în Caiete de studii nr. 45/2016.
15. Crane Keith (1985), *The creditworthiness of Eastern Europe in the 1980s*, R-3201-USDP, The Rand Corporation, accesat în 3 martie 2018.
16. Curticeanu Silviu (2008), *Mărturia unei istorii trăite – Imagini suprapuse*, Editura Albatros, București.
17. Demetrescu Mihai C. (1967), *Elasticitatea cererii populației*, Editura Academiei, București.
18. Desmireanu Ionel, Pascu Veiner, Petre Jica (1967, 1968), *Eficiența economică a investițiilor*, vol. I și II, Editura Academiei, București.
19. Diebold Francis X. (1998), *The past, Present and Future of Macroeconomic Forecasting*, Journal of Economic Perspectives, No. 12, p. 175-192.
20. Dinu Marin, Brateş Teodor (2013), *Răzbunarea trecutului. Capitalismul în cinci luni postdecembriste*, Editura Economică, Bucureşti, p. 129, 130
21. Dobrescu Emilian (1961), *Despre folosirea matematicii în cercetările economice*, Probleme economice, nr. 8, p. 98−115.
22. Dobrescu Emilian (1971), *Corelația dintre acumulare și consum*, Editura Politică, București.
23. Dobrescu Emilian (1976), *Optimul economiei socialiste*, Editura Politică, București.
24. Dobrescu Emilian (1979), *The Optimum of the Socialist Economy*, Editura Academiei, Bucureşti.
25. Dobrescu Emilian (2000), *Macromodels of the Romanian transition economy*, Bucharest, Romania, Expert Publishing House, September 2000, p. 184-198.
26. Dobrescu Emilian (2002), *Introduction into Macroeconomic Modelling Fundation*, Romanian Journal of Economic Forecasting, Supliment 1/2002, p. 39-88
27. Dobrescu Emilian (2006), *Macromodel of the Romanian Market Economy (Version 2005)*, disponibil la: http://www.cnp.ro/user/repository/b6139a4ae94e801847b4.pdf (April 2006), p. 1-68 și https://ideas.repec.org/p/pra/mprapa/35749.html.
28. Dobrescu Emilian (2012), *Prezentarea noii versiuni operaționale a modelului anual, Perfecționarea macromodelului Dobrescu al economiei românești,* Etapa a IV-a, *Îmbunătățirea capacității instituționale, de evaluare și formulare de politici macroeconomice în domeniul convergenței economice cu UE a Comisiei Naționale de Prognoză, cod SMIS 27153*, disponibil la: www.cnp.ro/inovatie/docs/principalele-livrabile/Model%20Dobrescu.pdf.
29. Dumitru Ramona și Ștefănescu Răzvan (2013), *External debt management in Romania*, Munich Personal RePEc Archive, MPRA Paper, No. 52475, p. 5, disponibil la: http://mpra.ub.uni-muenchen.de/52475/ acceast în 27.03.2018.
30. Fischer Mary Ellen (1983), *Nicolae Ceaușescu and the Romanian Political Leadership: Naționalisation and Personalization of Power*, Final report to National Council for Soviet and East European Research, disponibil la: https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/1983-626-10-Fischer.pdf.
31. Gali Jordi, Gertler Mark (2007), *Macroeconomic Modeling for Monetary Policy Evaluation*, Journal of Economic Perspectives, Vol. 21, No. 4, Fall 2007, p. 25-45, disponibil la: http://www.econ.nyu.edu /user/gertlerm/jep.21.4.pdf.

32. Georgescu Florin (2011), *Economistul Traian Lalescu − parte a personalităţii enciclopedice (din primele trei decenii ale secolului trecut)*, în broşura *Un om pentru istorie, Traian Lalescu, culegere de fragmente de texte din opera matematicianului.* Note introductive şi bibliografice Smaranda Lalescu, Solomon Marcus, Traian Finţescu, Daniel Dăianu, Florin Georgescu, Şerban Strătilă, Fundaţia Traian Lalescu, p. 25-29.
33. Georgescu George (2018), *Datoria publică 1918-2018 şi criza datoriei externe*, în *Economia României. Un secol de transformări*, Editura Academiei, Bucureşti (memo).
34. Grecu Florin (2016), *Planificarea economică sub monarhia autoritară din România (The economic planning under authoritarian monarchy of Romania)*, Revista POLIS, vol. IV, nr. 2(12); Serie nouă, martie-mai, Institutul European, disponibil la: http://revistapolis.ro/ documente/revista/2016 /Numarul_2(12)2016 /articole /15.%20F%20Grecu.pdf, accesat în 24 martie 2018.
35. Greenspan Alan (1997), *Discurs la Woodrow Wilson Award Dinner*, BIS Review, No. 64, p. 1−5.
36. Hare Paul (1987), *Economic Reform in East Europe*, Journal of Economic Surveys, vol. 1 (1), p. 25-58.
37. Harrison Mark, (2002), *Economic Growth and Slowdown*, în *Brezhnev reconsidered*, p. 38−67, Edited by Bacon Edwin, Sandle Mark, Palgrave, London and Basingstoke.
38. Havel Jiři, Klacek Jan, Kosta Jiři, Šulc Zdislav (2002), *Economic and system change in Czechoslovakia, 1945−1992*, în Hans-Jurgen Wagener, *The Economic Thought in Communist and Post-Comunist Europe*, Rutledge Studies in the History of Economics, London, p. 213−264.
39. Iancu Aurel (1972), *Eficienţa economică maximă. Metode de modelare*, Editura Politică, Bucureşti.
40. Iancu Aurel (1974), *Modele de optimizare a corelaţiei dintre acumulare şi consum*, Editura Academiei, Bucureşti.
41. Iancu Aurel (1976), *Creşterea economică şi resursele naturale*, Editura Politică, Bucureşti.
42. Iancu Aurel (1979), *Price Modelling*, Revue roumaine des sciences sociales, vol. 16, no. 2.
43. Iancu Aurel (2015), *T. Schatteles − Pionierat în abordarea și dezvoltarea economiei analitice în România*, Studii economice, online, INCE, Bucureşti.
44. Iancu Aurel *et al*. (1979), *Consumul energetic și structura producției*, Editura Academiei, Bucureşti.
45. Iancu Aurel, Pavelescu Florin Marius, (2018) *Creştere economică, acumulare şi dezechilibre în România perioadei comuniste*, Studii economice, disponibil la: http://www.studii-economice.ro/2018/seince180411.pdf.
46. *Impactul fondurilor structurale în România, Evaluare cu ajutorul modelului HEROM,* Studiu elaborat de CEROPE în cadrul Programului Phare Ro2003/005-551-02.03, disponibil la: http://www.cnp.ro/user/repository /bf097831fce71ce023a4.pdf.
47. Ionete Constantin (1993), *Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă*, Editura Expert, Bucureşti.
48. Ivanov Martin, Stanev Kaloyan (2009), *Structural change and economic growth in Southeast Europe: Bulgaria, 1988−2001*, disponibil la: https://www.campop.geog.cam.ac.uk/research/ projects/... /inchos 2009 /bulgaria.pdf, accesat în 3 martie 2018.
49. Klein Lawrence Robert (1988), *The LINK model and its use in international scenario analysis*, în *Economic Modeling in the OECD Countries, International Studies in Economic Modelling*, Editat de Homa Motamen-Scobie, Chapman and Hall, London, New York, p. 1−11.
50. KornaiJanos (1967), *Matematical Planning for Structural Decisions*, Akédemiai Kiado, Budapest.
51. Lane Philip R. (2001), *The New Open Economy Macroeconomics: A Survey*, Journal of International Economics, Vol. 54, p. 235–266.
52. Linden Ronald H. (1983), *Response to interdependence: the impact of international change on Romania and Yugoslavia*, Final report to National Council for Soviet and East European Research, University of Pittsburg, disponibil la: https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/1983−626-6-Linden.pdf.

53. Lord Montague J. (1994), *A Macroeconomic Model for Romania's Flexible Exchange Rate System*, USAID, MPRA Paper, No. 41162, posted 9 September 2012.
54. Maddison Angus (2006), *The World Economy*, Vol. I−II, OECD Publishing.
55. Mandel David (1988), *Economic reform and democracy in the Soviet Union, The Socielist Register 1988*, p. 132−153, https://socialistregister.com/index.php /srv/article /download /5915 /2811
56. Maniu Mircea T., Kallai Ella, Popa Dana (2002), *Explaining Growth. Country Report: Romania (1990−2000)*, Global Research Project, disponibil la: http://www.cerge-ei.cz/pdf /gdn/grp_final_ romania.pdf, accesat în 3 martie 2018.
57. Marinescu Ilie (1976), *Contribuţii la metodologia de prognoză a costurilor de producţie*, Editura Academiei, Bucureşti.
58. Moineagu Costache (1974*), Modelarea corelațiilor în economie*, Editura Științifică, București.
59. Mureşan Maria (2008), *Romania's Integration in COMECON. The Analysis of a Failure*, The Romanian Economic Journal, Year XI, No. 30 (4), p. 27−58.
60. Păun Nicolae (2009), *Viaţa economică a României 1918−1948. Dezvoltare, modernizare, europenizare*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
61. Pilat Vasile (2006), *Funcționarea economiei naționale*, Editura Rosetti International, Bucureşti.
62. Pop Alexandra, *Potenţialul de dezvoltare şi modernizare a României în prima jumătate a secolului XX din perspectiva demografico-economică*, Teză de doctorat, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, disponibil la: http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumate /2012 /istorie/ POP_Alexandra_Ro.pdf, accesat în 24 martie 2018.
63. Popa Cristian (2005), *Preparation and Prerequisites for the Introduction of Inflation Targeting in Romania,* NBR–BoE Conference on *Inflation Targeting: International Experience and Romania's Prospects*, Bucharest, March, BNR [E20050330vice.pdf].
64. Popa Cristian (coord.), Boţel Cezar, Antohi Dorina, Udrea Ioana, Grosu Tudor, Copaciu Mihai, Gălăţescu Anca (2009), *Ţintirea directă a inflației în România*, Caiete de studii, nr. 25, Banca Naţională a României, august.
65. Postolache Tudorel (1981), *Restructurări în economia politică*, Editura Politică, Bucureşti.
66. Rausser Vasile (1972), *Dezbateri: Modele de corelații între fondul de acumulare şi fondul de consum pentru prognoza dezvoltării economiei româneşti*, Probleme economice, nr. 6, p. 117.
67. Reinhart Carmen M. (2010), *This time is different chartbook: country histories on debt, default and financial crises,* NBER Working paper series, No. 15815, https://www.nber.org/papers/ w15815.
68. Rèti Tamàs (2011), *Soviet Economic Impact on Czechoslovacia and Romania in the early postwar period 1944−1956*, disponibil la: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/OP%20%2011. pdf, accesat în 3 martie 2018.
69. Rudebusch Glenn D.; Wu Tao (2002), *Macroeconomic Models for Monetay Policy*, FRBSF Economic Letter, No. 11, April 19, disponibil la: https://www.frbsf.org/economic-research/files/ el2002-11.pdf.
70. Saizu Ioan (1981), *Cariera conceptului de plan în România (perioada interbelică)*, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol", Iași, p. 117−150.
71. Scărlătescu Victor (1939), *Introducere la aspectele economiei româneşti*, Tipografia Curții Regale F. Gobl Fii SA, Bucureşti.
72. Schatteles Tiberiu (1967), *Modelul în științele economice*, Editura Politică, București.
73. Schatteles Tiberiu (1971), *Metode econometrice moderne*, Editura Științifică, București.
74. Schatteles Tiberiu (1972), *Previziunea economică. Eseu*, Editura Politică, București.
75. Scurtu Ioan (2011), *Politică şi viaţă cotidiană în România în secolul al XX-lea şi începutul celui de-al XXI-lea*, Editura Mica Valahie, București, p. 487.
76. Shafir Michael (1981), *Marxist Governments: A World Survey,* Vol. 3, *Mozambique-Yugoslavia,* St. Martin's Press, New York, p. 589−639, comentat de Maria Cassisi, disponibil la: http://econc10.bu.edu/economic_systems/Economics/Economic_History/Romania/ ecohist_rom_shafir.htm, accesat în 19 martie 2018

77. Simionescu Mihaela, *Incertitudinea peviziunilor în modelarea macroeconomică*, Editura Universitară, Bucureşti, 2013.
78. Stoenescu George Virgil, Aloman Adriana, Blejan Elisabeta şi Costache Brîndușa Grațiela (2014), *South Eastern European Monetary and Economic Statistics from the Nineteenth Century to World WarII*, Bank of Greece, National Bank of Romania, Bulgarian National Bank, Oesterreichische Nationalbank.
79. Stoica Gheorghe (1947), *Actualitatea şi perspectivele regimului capitalist. Consideraţiuni teoretice*, Tipografia Cartea Ardeleană, Braşov.
80. Sucală Voicu Ion (2018), *Inside the East European Planned Economy: State Planning, Factory and Manager*, BASEES Routledge Series on Russian and East European Studies.
81. Tobar-Arbulu José Felix (1991), *Economics and Planning*, disponibil la: http://hedatuz.eusko media.org/ 1091/1/35241259.pdf, accesat în 5.03. 2018.
82. Topală Eugen (1972*), Prognoza economică. Metode şi tehnici de elaborare*, Curs predat în cadrul programului *Metode şi tehnici de planificare şi prognoză*, iulie 1972.
83. Tövissi Ludovic, Eugen Țigănescu (1969), *Balanța legăturilor dintre ramuri*, Editura Științifică, București.
84. Trebici Vladimir (1972), *Particularități ale folosirii metodelor econometrice în socialism* (I), Probleme economice, p. 95-96.
85. Tsantis Andreas C., Pepper Roy (1979), *Romania, The Industrialization of an Agrarian Economy under the Socialist Planning*, Report of a mission sent to Romania by the World Bank, accesat în 3 martie 2018.
86. Tyson Laura D'Andrea (1984), *Economic Adjustment in Eastern Europe*, R-3146-AF, Rand Publication Serises, accesat în 3 martie 2018.
87. Welfe Wladyslaw (2013), *Macroeconometric Models*, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg.
88. Wiles Peter J.D. (1968), *Communist International Economics*, Basil Blackwell, Oxford, London, p. 311.
89. World Bank (1978a), *Romania: The Industrialization of an Agrarian Economy under Socialist Planning*, vol. II, Report No. 1601-Ro, Document of The World Bank.
90. World Bank (1978b), *Report and Recomandation of the President of the International Bank for Reconstruction and Development to the Executive Directors on a Proposed Loan to the Investment Bank of Romania, with Guarantee of the Socialist Republic of Romania for a TIRE Project,* Report No. P2245-Ro.

30. APĂRARE ŞI ORDINE PUBLICĂ

ANDREI-MARIUS DIAMESCU

Asemănător multor altor domenii ale vieții economice și sociale românești, în intervalul 1918–2018, domeniul apărării și ordinii publice a înregistrat o evoluție sinuoasă, marcată atât de percepțiile specifice ale clasei politice autohtone referitoare la evoluțiile geostrategice din zona de proximitate, cât și de resursele financiare avute la dispoziție.

Evaluarea principalelor evoluții înregistrate după Marea Unire până astăzi în domeniul apărării naționale și ordinii publice evidențiază, în opinia noastră, patru etape distincte:

1) etapa „autosuficienței", 1918–1934;
2) etapa „efortului de război", 1934–1947;
3) etapa „comunistă", 1947–1989;
4) etapa „tranziției și integrării euro-atlantice", 1989–2018.

Evident, fiecare dintre aceste perioade ar putea fi cu ușurință divizate în subetape care, din punct de vedere analitic și, mai ales, al multitudinii sistemelor de referință – politic, economic, social, context internațional etc. –, ar putea face obiectul unor ample cercetări mono sau pluridisciplinare.

Nefiind însă obiectul demersului de față, opțiunea pentru această periodizare are în vedere atât caracterul sintetic al lucrării, cât și raportarea directă a domeniului apărare și ordine publică la mutațiile esențiale, fundamentale, pe care România le-a înregistrat într-un secol de existență ca stat unitar şi independent.

30.1. 1918–1934 – „AUTOSUFICIENȚA"

„După primul război mondial, armata a fost considerată ca reprezentând o enormă cheltuială negativă la bugetul statului, care putea să fie redusă și comprimată la cea mai de jos limită. Evenimentele din Europa după 1937 ne-au găsit nepregătiți din punctul de vedere al armamentului […]. Oamenii noștri politici, răspunzători de politica externă a țării, s-au sprijinit prea mult pe documentele înregistrate la Societatea Națiunilor și prea puțin pe puterea militară a națiunii" (Chirnoagă, 1986, p. 430).

Reîntregită la finele Primului Război Mondial, având o suprafață de 295.000 kmp și o populație de aproximativ 18 mil. de locuitori, România devenea a doua putere, după Polonia, în rândul țărilor din spațiul european cuprins între Marea Baltică și Marea Egee. Acești factori, cumulați cu importantele resurse de materii prime pe care le deținea, ar fi putut oferi țării noastre un rol important în asigurarea păcii și stabilității în zona de sud-est a Europei, dacă guvernările acelor ani ar fi fost în egală măsură preocupate nu doar de crearea unui sistem de alianțe regionale, ci și de înzestrarea și instruirea forțelor armate.

Starea de automulțumire care a cuprins factorii de decizie după Primul Război Mondial, generată atât de realizarea deziderateloe seculare de unire a tuturor românilor, dar și de protocoalele Ligii Națiunilor și aliațelor regionale pe care țara noastră le-a încheiat, a avut drept consecință un generalizat dezinteres al monarhiei, parlamentului și guvernului pentru întărirea forței militare a României.

Din aceste considerente, „până în 1933, Armata Română a fost redusă la minimum. Din cele 18 luni de instrucție pentru perioada activă, se făcea instrucție numai cinci luni, restul timpului trupa este lăsată acasă în «concedii bugetare». Echipamentul lasă mult de dorit, instrucția practică a trupei, din lipsă de muniții suficiente pentru exercițiile de trageri, este foarte redusă. Singurul plan pe care se făcuse un oarecare efort financiar a fost acela al fabricației de armament de infanterie și artilerie ușoară" (Chirnoagă, 1986, p. 132).

Mobilizarea industrială, executată în perioada Primului Război Mondial și care a avut ca principală cerință ca „*industria să ne furnizeze muniție, materiale necesare apărării naționale și produsele trebuincioase vieții de toate zilele*" (*România...*, 1987, p. 8), a făcut ca, la finele conflagrației, principalele fabrici din țară să fie deprinse cu rigorile producției speciale și capabile, în acest mod, de a fi dezvoltate și adaptate producției românești de mijloace de luptă moderne. Pe această bază, în anul 1924 a fost elaborat primul program de organizare în țară a capacitaților industriale necesare armatei. Consecință directă a acestui program, în anul 1925 se înființează Întreprinderea Copșa Mică-Cugir, care ulterior avea să devină principala uzină de armament a țării, iar la un singur an diferență, în 1926, cu contribuția capitalului francez, își încep activitatea Întreprinderile Aeronautice Române (IAR) la Brașov.

Cu toate acestea, producția industrială internă destinată înzestrării armatei acoperea doar o parte infimă din nevoile reale ale apărării țării. Mai mult, începând cu sfârșitul deceniului 3, criza economică mondială care a afectat grav România a condus la scăderea catastrofală a producției industriale, valoarea acesteia reducându-se la aproape jumătate în mai puțin de patru ani, de la 60,96 mld. lei în 1928 la numai 32,475 mld. lei în 1932 (Șonea și Șonea, 1978, p. 10).

Edificatoare privind înzestrarea armatei în prima jumătate a anilor '30 este descrierea făcută într-un memoriu al generalului Paul Angelescu, ministrul Apărării Naționale, datat 23 ianuarie 1934: „După terminarea Marelui Război care ne adusese toate satisfacțiile din punctul de vedere național, la noi, ca și în Franța și în Anglia, ideologiile pacifiste ne-au deturnat cu totul de la grija pentru înzestrarea

armatei […]. Ne amintim că rolul rezervat armatei la un moment dat era considerat sub titlul foarte apreciat de «armată constructivă», adică colaborarea armatei la reorganizarea țării, fără a se ține seama de menirea ei fundamentală, pregătirea ei pentru război în scopul asigurării noilor frontiere.

Fără nicio exagerare, se poate spune că armata se găsea sub toate raporturile, până acum șapte ani, aproape în starea în care ieșise din război, cu un material numeros luat de la ruși, o parte de la austrieci și o parte primită din Franța în timpul războiului, material în parte uzat și perimat, cu calități balistice foarte reduse față de armamentul modern și o imensă cantitate de muniție aproape de neîntrebuințat din cauză că erau fabricate în timpul războiului pentru a fi imediat consumate.

Stabilimentele noastre militare, Arsenalul, Pirotehnica și Pulberăriile, cu care odinioară ne mândream, nu lucrează decât sporadic, aș putea zice că *nu mai funcționează, personalul de specialitate a dispărut, iar mașinile se strică și ruginesc.*

Nu s-a făcut aproape nimic pentru promovarea industriei de război în țară, deși Uzinele Copșa Mică-Cugir au fost amenajate în acest scop cu mari cheltuieli, deși alte uzine ca Reșița în special, cu formidabilele mijloace tehnice pe care le posedă – superioare multor industrii similare din străinătate – s-au utilat pentru a deveni o vastă și puternică industrie militară" (Înzestrarea..., 2014, p. 11–12).

În ceea ce privește structurile destinate apărării ordinii publice, perioada imediat următoare Marii Uniri a fost caracterizată de eforturi privind unificarea legislației administrative.

În 1919, prin Înaltul decret regal nr. 1694 a luat ființă cea de-a patra brigadă de jandarmi în Transilvania, organizată pe trei regimente, dislocate la Cluj, Brașov și Arad, câteva zile mai târziu fiind înființat și batalionul de jandarmi Moldova, pentru întreg teritoriul Bucovinei, alcătuit din patru companii la Rădăuți, Câmpulung Moldovenesc, Cernăuți și Storojineț. Documentele de arhivă, consemnează că la 1 aprilie 1921 corpul de jandarmi totaliza 31.086 de persoane, în compunerea a trei brigăzi dislocate la București, Iași și Cluj, organizate pe regimente (Popescu, 2000, p. 39).

Anul 1929 reprezintă un an definitoriu în structurarea forțelor de ordine publică, fiind anul elaborării şi intrării în acţiune a Legii de organizare a ministerelor, compusă din:

– Regulamentul de organizare al Ministerului de Interne;

– Legea pentru organizarea jandarmeriei rurale;

– Legea pentru organizarea poliției generale a statului.

Acest pachet legislativ consistent, care readucea după 20 de ani jandarmeria în cadrul forțelor Ministerului de Interne, statua, pentru prima dată într-o necesară coerență, responsabilitățile structurilor specializate ale Ministerului de Interne: „Principalul organ însărcinat cu îndrumarea, coordonarea și realizarea activității de ordine și informații era Direcțiunea Generală a Poliției […]. Pentru realizarea ordinii publice în orașe funcționa Inspectoratul Gardienilor Publici, subordonat Direcțiunii Generale a Poliției" (Bobocescu, 1996, p. 173–174), iar jandarmeria rurală era definită ca „un corp organizat militărește pentru a veghea în comunele

rurale la siguranța de stat, la menținerea ordinii publice, precum și la aplicarea (executarea) legilor și regulamentelor”[1].

În anii următori au avut loc mai multe modificări în structura organizatorică a Ministerului de Interne, determinate îndeosebi de înmulțirea actelor care afectau ordinea publică (furturi, jafuri, acte extremiste etc., multe dintre acestea generate de dificultățile apărute ca urmare a manifestării crizei economice mondiale din 1929–1933), astfel încât în 1934 efectivele jandarmeriei se ridicau la 36.849 de persoane, din care 993 de ofițeri și 8.641 de subofițeri.

30.2. 1934–1945 – „EFORTUL DE RĂZBOI”

Începând cu a doua jumătate a anului 1933, contextul geostrategic european cunoaște o depreciere constantă, generată de instaurarea regimului nazist în Germania și retragerea acestei țări la 14 octombrie 1933 din Societatea Națiunilor.

Revenirea în forță a Germaniei pe scena internațională și agresivitatea cu care a acționat atât în plan diplomatic, cât și militar au stimulat forțele contestatare ale tratatelor de pace încheiate la sfârșitul Primului Război Mondial. Aceste aspecte au condus la dezintegrarea *securității colective* (Scurtu, 2003, p. 481) și la o escaladare a înarmărilor, în perspectiva unei iminente noi confruntări militare.

În aceste circumstanțe, România reîntregită, dar înconjurată de state care aveau revendicări asupra unor părți din teritoriul ei, a fost obligată să-și intensifice eforturile de înarmare (Zaharia și Botoran, 1981, p. 181).

Această cerință, devenită imperativă și ca urmare a situației dezastruoase în care se găsea înzestrarea armatei la mijlocul anilor '30, a fost sintetic formulată și argumentată în finalul studiului înaintat șefului Marelui Stat Major de către Secția a 5-a Instrucție, care consemna: „Starea actuală de nepregătire nu mai poate dura fără a primejdui viitorul țării. Sunt cheltuieli care, în aceste timpuri, pot părea sacrificii, dar care, totuși, trebuie făcute neapărat pentru ca mai târziu să nu devină imposibil de acoperit sau tardive” (Înzestrarea..., 2008, p. 368–373).

Adoptarea unor decizii naționale majore privind înzestrarea armatei a fost favorizată și de cursul ascendent pe care s-a înscris economia României începând cu anul 1934. Criticile aduse liberalismului economic, ca urmare a crizei economice mondiale din perioada 1929–1933, au favorizat intervenția tot mai accentuată a statului în economie, concretizată prin finanțarea de la buget a industriei, în special a producției de armament, asigurarea unei protecții vamale cu 84% mai mare în 1948 în raport cu anul 1929, încurajarea cultivării și

[1] Monitorul oficial, nr. 69 din 24.03.1929, *Legea nr. 2315 din 24 martie 1929 privind organizarea Jandarmeriei Rurale.*

industrializării plantelor textile, reglementarea și controlul cartelurilor, reducerea impozitelor pentru întreprinderile care valorificau materii prime din agricultură etc. Promovarea politicilor de intervenție a statului în economie, materializate și prin înființarea în 1938 a Ministerului Economiei Naționale, a condus la creșterea accelerată a capacității de acoperire a consumului intern de la 48% în 1922 la 65% în 1929 și la 80% (! n.n.) în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial (Scurtu și Buzatu, 1999, p. 98).

Un rol important în dezvoltarea industriei în această perioadă l-au avut comenzile militare ale statului român, prevăzute în Planul general de înzestrare a armatei. Aprobat în ședința Consiliului Superior al Apărării Țării din 27 aprilie 1935, acest plan prevedea pentru următorul deceniu cheltuieli totale în valoare de 28.971.947.907 lei, structurate astfel:

– rate contractuale vechi – 7.148.037.907 lei;
– procurări de material nou – 14.050.818.000 lei;
– crearea de stabilimente – 453.770.000 lei;
– fabricarea, recontrolarea și regenerarea muniției – 6.139.000.000 lei;
– reparații și îmbunătățiri –1.130.332.000 lei;
– subvenții pentru căi ferate strategice – 50.000.000 lei.

Diferența până la suma totală prevăzută era destinată dotării forțelor terestre, marinei și aeronauticii (*Istoria...*, 1989, p. 220).

Principala sursă de finanțare a acestui plan curajos de înzestrare a armatei urma să fie Fondul Apărării Naționale, înființat prin Înaltul decret regal nr. 3013 din 9 noiembrie 1964, sumele urmând să fie asigurate din resurse extrabugetare sau credite înscrise în bugetele anuale ale Ministerului Apărării Naționale, pentru completarea cărora au fost prevăzute taxe și impozite speciale. Totodată, Decretul regal prevedea și unele derogări de la legea contabilității publice, cu scopul declarat de a facilita desfășurarea cât mai rapidă a programului de înzestrare[2].

O consecință sinergică a planului de înzestrare a armatei a fost stimularea producției interne de armament și muniție de infanterie și de artilerie de calibre reduse.

Cu sprijinul firmei „Zbrojowka", Uzinele Copșa Mică-Cugir au început fabricarea a 5.000 de puști-mitraliere „Praha ZB" de calibru 7,92 mm și a muniției aferente. Pe baza licențelor firmelor „Brandt" și „Schneider", s-au lansat comenzi de fabricație la Uzinele „Voina" Brașov a 585 de piese de aruncătoare de mine de calibru 60 mm și calibru 81 mm, iar la Uzinele „Concordia" a 140 de tunuri antitanc de calibru 47 mm.

Majoritatea comenzilor de muniție au fost lansate la întreprinderi autohtone, statul contribuind cu avansuri și credite pentru amenajarea liniilor de fabricație. Pentru muniția de infanterie, cele mai mari comenzi le-au primit Pirotehnia Armatei și Uzinele Copșa Mică-Cugir, iar pentru cea de artilerie, Uzinele Reșița, Malaxa, Concordia, Astra, Wolf, Lemaître și Voina. În total, până la mijlocul anului 1938, au fost încheiate contracte în țară în valoare de 14.784.379.604 lei. (*Istoria...*, 1989, p. 224–225).

[2] Monitorul oficial, nr. 262 din 13 noiembrie 1934, p. 7065–7066.

Tabelul 30.1

Izvoarele bugetului fondului apărării naționale, după prevederi

(în mil. lei)

	1935/1936	**1936/1937**	**1937/1938**	**1938/1939**	**1939/1940**	**1940/1941**
Directe:						
Impozit pe venitul proprietății clădite, înainte scutită	250	200	200	320	300	360
Virament bugetar ordinar din produsul impozitului adițional/ contribuțiilor directe				1.000	1.700	2.969
Taxe militare					150	40
Încasări de la impozitul pe vii și răscumpărări de hibrizi					100	100
Spor de taxe de brevet					50	50
Impozit pe celibatari						150
Venit din impozite pe baza legii amnistiei fiscale						250
Impozit forfetar pe acțiuni la purtător						80
Total	250	200	200	1.320	2.300	3.999
Indirecte:						
Încasări din produsul cifrei de afaceri (virament de la bugetul ordinar)	1.045	1.022	430			
Virament de la bugetul ordinar din încasările taxei de consum pe zahăr și glucoză	300					
Taxă de consum pe făină	250	178	180	190	200	200
Virament de la bugetul ordinar din încasările taxelor pe produsele petroliere	155				150	150
Virament de la fondul de prime (alimentat din prime valutare, taxa 12% import și 12% export petrol)		500	1.020	1.680	1.890	2.090

Tabelul 30.1 (continuare)

Taxa pe fierul laminat, sârmă, tablă și țesături de lână		400	720			
Impozitul excepțional pe cifra de afaceri				500	1.000	1.765
Virament din produsul taxei pe produsele intermediare				200		
Contribuția națională pentru apărarea națională (beneficii excepționale), taxa de 2%, majorări de preț la alcool și spirtoase						3.600
Total	1.750	2.100	2.350	2.570	3.240	7.805
Diverse:						
Realizarea unora din participațiile statului		200	200	110		
Din plata loturilor de împroprietărire		100				
Valorile mobiliare precise în favoarea statului					210	30
Cota asupra câștigurilor și premiilor loteriei de stat					50	35
Taxe manipulație					100	100
Parte excedent CAFA					100	100
Venituri întâmplătoare						1
Total	–	300	200	110	460	196
Total general	2.000	2.600	2.750	4.000	6.000	12.000

Sursa: Studiul realizat în 1941 de slt. (rz.) Florin Oromolu de la BNR privind finanțarea costurilor înzestrării armatei în perioada 1935–1940 și ale unor viitoare operații militare, în *Înzestrarea* ..., 2014, p. 343–344.

Progrese au fost înregistrate și în domeniul înzestrării armatei cu tehnică de luptă complexă și mijloace de transport, cu toate că, la acel moment, monitorizarea armatei era considerată „o soluție de lux, care ne va consuma fondurile în detrimentul altor nevoi mai importante”. Au fost comandate în Cehoslovacia, la Uzinele „CKD” și „Skoda”, 161 de tancuri de 10,5 și 3,5 tone, iar la Uzinele

„Renault" din Franța au fost comandate 200 de tancuri model 1935. Pentru trupele de infanterie au fost contractate – cu firmele „CKD", „Tatra" și „Skoda" – 2.351 de autocamioane, autoturisme și tractoare, cu o valoare totală de 2.500.000.000 lei (*Înzestrarea*..., 2014, p. 17).

Industria aeronautică românească, reprezentată de IAR și Societatea pentru Exploatări Tehnice (SET), a introdus în producția de serie mai multe tipuri de avioane militare de antrenament, recunoaștere, vânătoare și bombardament de concepție proprie, o mențiune aparte meritând avionul IAR–80 care, la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, era considerat al patrulea avion de vânătoare din lume, performanțele lui fiind depășite doar de aeronave de vânătoare construite în Germania, Marea Britanie și SUA (Gojdu, Iacobescu și Ionescu, 1971, p. 206–207).

Cu toate aceste demersuri, spre sfârșitul deceniului al treilea, factorii responsabili din țară au devenit conștienți de faptul că, în raport cu dinamica internațională, fondurile destinate apărării României erau insuficiente: „Vremea și experiența dovedesc că, deși se avusese în vedere toate sectoarele armate și suma totală a planului de înzestrare pe zece ani se ridică la 28,9 mld. lei, totuși nu se putea vorbi de o reală înzestrare a întregii armate, mai ales că între timp se puseseră noi probleme de armament și noi probleme de organizare a unei armate moderne […]. Toate aceste necesități suplimentare care nu figurau în planul Marelui Stat Major reprezentau alte 21.720.501.488 lei, așa încât, de fapt, necesitățile reale ale armatei, grupate pe urgențe și având în vedere toate sectoarele, se ridicau la 70.376.000.000 lei", consemna economistul Victor Slăvescu, ministrul înzestrării armatei în perioada 1 februarie 1939–4 iulie 1940, în cadrul unui memoriu din 15 august 1939 (Înzestrarea..., 2014, p. 161).

Tabelul 30.2

Efortul financiar al apărării țării în perioada 1935–1939

Ani ai exercițiului bugetar	**1935/1936**	**1936/1937**	**1937/1938**	**1938/1939**	**1939/1940**
Bugetul statului	20.686,8	22.972,4	25.948,2	30.549,9	32.228,9
Bugetul alocat Ministerului Apărării Naționale	4.764,2	4912,0	5.761,8	6.653,0	7.938,8
Ponderea bugetului apărării în totalul bugetului	23%	21,38%	22,2%	21,77%	34,63%

Sursa: Istoria, 1989, p. 661.

Ca urmare, noul plan de înzestrare a armatei întocmit de către Marele Stat Major, aprobat de Guvern și încuviințat de regele Carol al II-lea, prevedea creșteri semnificative ale sumelor necesare, care au obligat conducerea statului român la noi măsuri pentru atragerea acestora la buget. Astfel, la 1 aprilie 1940 a fost promulgată Legea pentru așezarea unei contribuții naționale excepționale pentru apărarea țării, valabilă timp de un an de zile, contribuție care se constituia din:

– impunerea beneficiilor excepționale;
– o taxă de 2% asupra sumelor rezultate din vânzările și consumațiunile de orice formă;
– majorarea cotei adiționale a Fondului Apărării Naționale la impozitele directe;
– sporirea cu 1% a impozitului excepțional pe cifra de afaceri (Otu, 2006, p. 111).

Cheltuielile pentru dotarea armatei s-au mărit exponențial, ajungând în anul 1939/1940 la 15.472.000.000 lei, reprezentând 37,5% din bugetul statului față de 24,9% în exercițiul financiar 1933/1944. Victor Slăvescu declara de altfel, în iunie 1940, că în timpul ministeriatului său la Ministerul Înzestrării Armatei a cheltuit 44 de mld. lei (Otu, 2006, p. 112).

Cu toate acestea, în septembrie 1939, la declanșarea ostilităților în Europa, Armata Română avea în continuare o dotare precară, departe de cerințele confruntărilor militare ce aveau să urmeze.

Printre cauzele care au determinat această situație ar putea fi enumerate:
– inconsecvențele și, în unele situații, lipsa de realism în elaborarea concepțiilor privind organizarea și dotarea forțelor armate;
– birocratizarea excesivă a proceselor de înzestrare a armatei prin multiplicarea nejustificată a instituțiilor implicate ale administrației centrale. Edificator în acest sens este faptul că, în perioada 1938–1940, domeniul apărării era administrat de trei ministere: Ministerul Apărării Naționale, Ministerul Aerului și Marinei și Ministerul Înzestrării Armatei;
– comenzile din străinătate nu au adus rezultatele așteptate, o parte considerabilă dintre firmele cu care au fost încheiate contracte nefiind în măsură să respecte angajamentele asumate privind livrările;
– nu în ultimul rând, interesele obscure atât ale clasei politice, cât și mai ales ale marilor industriași autohtoni, care au valorificat în interes personal nevoia stringentă de înzestrare a armatei.

Referindu-se la comenzile date firmelor românești, Victor Slăvescu afirma, în memoriul menționat anterior, că acestea s-au făcut „în diferite direcții și după diferite metode” și arăta, printre altele, că „din fondurile destinate dotării armatei cu materialele necesare a trebuit să se defalce suma de 3 mld. lei pentru ca să se creeze echipamentul industrial necesar, statul suportând, în ultimă analiză, această dotațiune a industriei naționale prin suprapreturile plătite la materialele fabricate în țară”.

Acest aspect, poate mult mai tranșant formulat, a fost exprimat și în cadrul memoriului adresat în noiembrie 1940 Comisiei pentru controlul fondurilor înzestrării armatei de către generalul Iosif Iacobici, fost ministru al înzestrării armatei (octombrie 1938–februarie 1939): „Înzestrarea armatei, în loc de a fi o acțiune de satisfacere a cerințelor Marelui Stat Major, singurul organ competent pentru a stabili nevoile armatei, devenise în mare parte o acțiune de satisfacere a unor interese comerciale particulare, făcute pe spatele țării”. Totodată, generalul Iacobici nu ezită să arate „influența determinantă a domnului Malaxa în activitatea

de înzestrare a armatei, printr-o teroare executată în special asupra Direcției Tehnice, în sensul urmăririi intereselor personale, și nu ale statului" (Înzestrarea..., 2014, p. 284–285).

Toate aceste cauze au făcut ca rezultatele perioadei de progres economic ce a caracterizat România în anii interbelici să nu se regăsească și în dotarea armatei cu tehnică de luptă, armament și muniții.

Rămasă fără sprijin politico-militar din partea „*aliaților tradiționali*" și a celor regionali (*Mica Înțelegere* și *Înțelegerea Balcanică*), România a fost obligată să cedeze, în fatidicul an 1940, părți importante din teritoriul său, fără ca Armata Română să poată reacționa fie și simbolic în apărarea integrității teritoriale a țării. După semnarea la 23 noiembrie 1940 a Pactului tripartit și alăturarea țării noastre la Puterile Axei, atât economia națională, cât și procesul de înzestrare a forțelor armate au avut o nouă orientare, determinată în principal de interesele și obiectivele Germaniei naziste în România și, mai larg, în sud-estul Europei.

În primăvara anului 1941, Germania prevedea un rol limitat pentru Armata Română în viitoarea confruntare cu Uniunea Sovietică, deoarece generalii germani „aveau îndoieli cu privire la capacitatea acesteia de a desfășura acțiuni ofensive" (Bărbulescu *et al.,* 1958, p. 459). În schimb, potențialul economic și mai ales resursele de petrol ale țării noastre reprezentau un interes major pentru conducătorii naziști. Acest aspect a fost deseori afirmat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, inclusiv de către Hitler care, în august 1944, îi declara generalului Gerstenberg: „dacă pierdem regiunile petrolifere, nu mai putem câștiga războiul" (Constantiniu, Duțu și Retegan, 1995, p. 113).

De altfel, atunci când la 12 iunie 1941 Hitler l-a informat pe Ion Antonescu despre planul său de a ataca Uniunea Sovietică, acesta din urmă a propus „participarea economică și militară deplină" (Bărbulescu *et al.,* 1958, p. 459) a țării sale la această campanie.

Cu toate acestea, Antonescu a încercat în diferite moduri să limiteze preluarea totală a industriilor românești esențiale de către Germania. Unul dintre aceste demersuri a fost Decretul din 17 iulie 1942 care prevedea reducerea capitalului străin în industria petrolieră în favoarea capitalului românesc și acorda facilități firmelor în care cetățenii români dețineau minimum 75% din acțiuni.

Măsurile au avut în final un impact minor, deoarece „după începerea războiului împotriva Uniunii Sovietice […] economia românească devenise prea strâns legată de cea germană pentru a funcționa independent" (Bărbulescu *et al*., 1958, p. 461).

În anii care au urmat, cheltuielile de război au crescut galopant, ajungând ca în exercițiul bugetar din 1943/1944 să fie de 3,2 ori mai mari decât în exercițiul bugetar încheiat în martie 1942, deficitele fiind acoperite în cea mai mare parte din venituri extrabugetare și prin împrumuturi externe.

Se estimează că, pe lângă cheltuielile destinate Armatei Române, țara noastră a alocat până în august 1944 peste 104 mld. lei pentru întreținerea forțelor Germaniei naziste. Dacă la acestea se adaugă pagubele produse ca urmare a cedării

sectorului petrolier, a practicării schimburilor neechivalente și a unor prețuri fixate artificial, precum și pagubele produse de război, putem afirma că războiul purtat alături de Germania a costat țara noastră circa 10.339 mld. lei, adică bugetul statului pe mai bine de 12 ani (Pânzariu, 2015, p. 112).

Tabelul 30.3

Cantitățile de petrol exportate forțat în Germania în anii 1939–1944

Indicatori / **Ani de referință**	**Producția de petrol brut (t)**	**Cantitatea de petrol exportată în Germania**	
		Total (t)	**Ponderea în total producție (%)**
1922	1.372.905	30.977	2,26
1939	6.594.252	1.272.000	19,3
1940	5.738.228	1.177.000	20,5
1941	5.520.231	2.963.000	53,7
1942	5.623.627	2.192.000	39,0
1943	5.250.000	2.406.000	45,8
1944	3.525.000	1.043.000	29,6

Sursa: Istoria..., 1989, p. 661.

Cu toate acestea, în vara anului 1944, România avea încă un important potențial economic și financiar, aspect recunoscut și confirmat atât de afirmația economistului german Carl Clodius, potrivit căruia, „după părerea forurilor competente, România are cea mai mare acoperire în aur dintre toate țările", cât și de cea a lui Hitler, care îi atrăgea atenția lui Ion Antonescu la 5 august 1944 că „în cazul în care el (războiul – n.a.) este pierdut, sunt pierdute și moneda românească, și rezervele de aur românești, și rezervele petrolifere, precum și toate celelalte bunuri pe care apărătorii poate prea grijulii ai intereselor românești le-au pus deoparte cu menajamente" (Constantiniu, Duțu și Retegan, 1995, p. 114).

Potențialul economic al României era susținut și de un semnificativ potențial uman. În august 1944, efectivele mobilizate se ridicau la 224.601 oameni, ceea ce reprezenta 8,94% din populația țării. Din păcate, acest important potențial nu a fost dublat de o înzestrare corespunzătoare cu armament și mijloace de luptă.

După trecerea României de partea coaliției antihitleriste, în mod paradoxal, Armata Română a făcut obiectul unor grave abuzuri din partea Uniunii Sovietice, cu toate că pe front acționa împreună cu Armata Roșie. Ca urmare a acestor abuzuri, până la încheierea Tratatului de pace în 1947, numărul diviziilor armatei române a fost redus de la 50 la 23 august 1944 la doar 7 în august 1947, încadrate cu 138.000 de militari (Duțu, 2000, p. 304).

În acțiunea de „anihilare" a sistemului românesc de apărare, partea sovietică din Comisia Aliată de Control nu a neglijat nici trupele de grăniceri sau de jandarmi, primele fiind reduse de la 32.758 de militari în 1944 la doar 12.000 în martie 1945, aceeași cifră fiind alocată și trupelor de jandarmi, care în noiembrie 1944 numărau 30.718 militari.

Tabelul 30.4

Efectivele de campanie mobilizate de Armata Română în timpul celui de-al Doilea Război Mondial

Indicatori de potențial / Data		Populația țării	Efective mobilizate		Efective operative (în zona acțiunilor militare)			Efective menținute în interior (la dispoziția Comandamentului suprem)		
			Total militari	Ponderea populației mobilizate (%)	Total militari	Ponderea acestora în:		Total militari	Ponderea acestora în totalul:	
						Populație (%)	Armată (%)		Populației (%)	Armatei (%)
În prima parte a celui de-al Doilea Război Mondial	22 iun. 1941	aproximativ 13.500.000	686.258	5,06	291.820	2,15	42,5	394.438	2,91	57,5
	15 dec. 1941	13.535.757 (iulie 1941)	531.619	3,93	52.243	0,39	9,8	479.376	3,54	90,2
	15dec. 1942	13.608.053 (iulie 1942)	718.469	5,28	294.281	2,17	41,1	423.188	3,11	58,9
	20 dec. 1943	13.648.552 (iulie 1943)	704.898	5,16	81.244	0,59	11,5	623.654	4,57	88,5
	15 iun. 1944	aproximativ 13.690.000	1.224.691	8,94	431.869	3,15	35,266	792.822	5,79	64,7

Sursa: Istoria..., 1989, p. 666.

Ceea ce va urma, a fost consecința „*ocupării*" României de către Armata Roșie, Uniunii Sovietice fiindu-i recunoscută de către Marea Britanie și SUA cea mai ridicată cotă de influență în țara noastră – 90%.

Evenimentele politico-militare ce aveau să afecteze în această perioadă întreaga Europă au influențat și structurile românești de asigurare a ordinii publice. Astfel, imediat după declararea mobilizării armatei, prin Decretul-lege nr. 2370 din 12.07.1940, Direcția Generală a Poliției și Siguranței Statului, Corpul de Jandarmi și Prefectura Poliției Capitalei s-au contopit sub denumirea Direcția Generală a Poliției și Siguranței Statului; inspectoratele de poliție s-au reunit cu regimentele de jandarmi sub denumirea de Inspectorate de Poliție ale Statului, legiunile de jandarmi cu polițiile sub vechea denumire de „*Chesturi de Poliție*" (Popescu, 2000, p. 47).

Perioada premergătoare atacării Uniunii Sovietice de către Germania, în iunie 1941, a fost una de puternice frământări și inconsecvențe interne care au afectat întregul climat social din țară și au generat multiple probleme forțelor de ordine publică. Pe acest fond, au fost luate măsuri de restructurare a Direcției Generale a Poliției după principii militare, având ca model Jandarmeria Rurală, și au fost suplimentate efectivele acesteia cu 3.904 persoane, ajungând astfel la 16.791 de oameni (Bobocescu, 1996, p. 251–254).

La 22 aprilie 1943, în plină desfășurare a celui de-al Doilea Război Mondial, a fost adoptată o nouă lege pentru organizarea și funcționarea jandarmeriei, care prevedea că „jandarmeria aparține Ministerului Apărării Naționale şi este pusă la dispoziția Ministerului Afacerilor Interne pentru executarea însărcinărilor de poliție

ce-i revin… Fondurile necesare jandarmeriei se prevăd anual în bugetul Ministerului Afacerilor Interne”[3].

După terminarea războiului, prin Legea nr. 59 din 28 martie 1947, avea să se revină asupra acestei „*duble subordonări*” a jandarmeriei, în sensul că aceasta făcea parte din Ministerul Afacerilor Interne, cu toate responsabilitățile ce îi revin sub aspect juridic din această subordonare directă.

Tot la finalul celei de-a doua conflagrații mondiale, mai exact la 5 mai 1945, pompierii vor reveni după 71 de ani în structura Ministerului Afacerilor Interne. Potrivit Ordinului Marelui Stat Major nr. 51.666/50.505 din 1945, „pompierii militari vor trece cu organizarea actuală la Ministerul Afacerilor Interne. MAI va prelua asupra sa dotarea, întrebuințarea și instrucția acestui personal”. În acest mod, Comandamentul Corpului Pompierilor Militari redevine Inspectoratul General al Pompierilor.

30.3. 1946–1989 – COMUNISMUL

Condițiile impuse României prin Tratatul de Pace încheiat la Paris la 10 februarie 1947, precum și ocupația sovietică *de facto* instituită în țara noastră au făcut ca producția internă destinată armatei să fie în primii ani de după război inexistentă.

Cu toate că Uniunea Sovietică a fost de acord să-și retragă forțele militare din România după trei luni de la intrarea în vigoare a tratatului, în realitate, acestea au staționat pe teritoriul național până în 1958. Prezența sovietică masivă în interiorul granițelor României a generat o pierdere enormă pentru economia țării, și așa greu afectată de distrugerile provocate de război. Plata despăgubirilor, precum și obligația de a furniza armatelor sovietice prezente în România tot felul de bunuri și servicii au întârziat mult redresarea economică a țării.

La aceste dificultăți se adaugă înființarea așa-numitelor *sovrom-uri*, societăți mixte sovieto-române care, deși teoretic erau înțelegeri între parteneri egali, în practică au devenit principalele instrumente prin care sovieticii au spoliat resursele economice ale României.

Abia în 1951, ca urmare a Consfătuirii conducătorilor statelor europene aflate sub dominația sovietică, ce a avut loc la Moscova în perioada 9–12 iunie, a fost reluată dotarea armatei, evident, în principal prin importuri din Uniunea Sovietică.

Procesul de înzestrare a armatei a cunoscut în anii ce au urmat o ameliorare, îndeosebi ca urmare a semnării la 4 mai 1955 de către România, la Varșovia, a Tratatului de prietenie, cooperare și asistență mutuală. Printre achizițiile importante

[3] *Monitorul oficial*, nr. 98 din 29 aprilie 1943, Decretul-lege nr. 264/29.04.1943.

de tehnică de luptă și armament de care a beneficiat țara noastră în această perioadă pot fi amintite: tancurile T–34 și T–55, mașina de luptă a infanteriei BMP–1 sau transportoarele blindate BTR–60, unele dintre aceste mijloace regăsindu-se în înzestrarea armatei până după 1989.

Concomitent, a fost începută timid o revigorare a capacităților industriei autohtone de apărare, inițial prin achiziționarea de mașini-unelte și instalații necesare și, ulterior, prin integrarea în producție a unor categorii de armament și muniție. Astfel, la începutul anilor 1960, în România erau fabricate pistoale TTC, carabine SKS, pistoale-mitralieră PPS–41, aruncătoare de grenade și de flăcări, mitraliere antiaeriene grele de calibru 14,5 mm, măști contra gazelor modelele 52 și 58, poduri de pontoane și diverse alte echipamente.

Dezvoltările înregistrate în acest domeniu au fost însă întârziate de incapacitatea economiei naționale de a asimila în producție unele componente electronice și electrotehnice, astfel încât, în anul 1965, doar 27% din tehnica armatei era fabricată în țară (Opriș, 2008, p. 98).

După 1968, Leonid Brejnev, conducătorul din aceea perioadă al Uniunii Sovietice, a impus României un embargou strict la importurile de armament, tehnică de luptă și muniții din URSS, ca urmare a neparticipării țării noastre la invadarea Cehoslovaciei de către trupele Tratatului de la Varșovia și a deciziei aproape simultane de a interzice activitățile militare ale tratatului pe teritoriul național.

Embargoul impus de către URSS a obligat România la un efort considerabil de dezvoltare a propriei industrii de apărare, aspect ce a făcut posibil ca, la mijlocul anilor '80, peste 85% din tehnica și armamentul necesar să fie produs în țară (Spiroiu, 2010, p. 29). Pentru exemplificare, trebuie arătat că, numai în ceea ce privește tehnica de luptă complexă, România a dezvoltat în perioada 1970–1984 trei modele de transportor amfibiu blindat, TAB–71, 77 și 79, și alte trei modele de tanc TR–77, 58 și 85, unele dintre acestea aflându-se și astăzi în dotarea armatei.

În 2010, ultimul ministru militar al apărării naționale, generalul Nicolae Spiroiu, afirma că „numai țări ca URSS, SUA, Franța, Marea Britanie și fosta Republică Federală Germania își permiteau un asemenea lux” și enumera principalele capacități din aceea perioadă ale industriei autohtone de apărare: Fabrica de tancuri (mașini grele speciale) de la Faur, Automecanica Moreni, cea mai mare capacitate din Europa specializată în producția de transportoare blindate pe roți, Fabrica de mașini de luptă ale infanteriei de la Mârșa, de tunuri de la Reșița, de rachete de la Crângul lui Bot, de avioane de la Craiova, la care se adaugă capacitățile mixte cu destinație civilă și militară cum sunt Autocamioane Brașov, Aro Muscel, Industria Optică Română, Electromagnetica, capacitățile de producție de armament și muniții de la Zărnești, Cugir, Sadu, Plopeni (Spiroiu, 2010, p. 30–31).

Cu toate că, în general, tehnica de luptă și armamentul din producția internă avea unele handicapuri, constând în gabaritele mari, consumuri energetice și de resurse de exploatare, de asemenea, mari, proceduri complicate de exploatare, acestea au avut o cerere la export deloc de neglijat.

Anterior anului 1989, România a avut o piață specifică pe care a intrat cu produse de artilerie și muniția aferentă, armament de infanterie și mașini de luptă. Principalele state beneficiare ale exporturilor românești speciale erau cele din cadrul Tratatului de la Varșovia (URSS, Republica Democrată Germană), dar și state precum Iugoslavia, Libia, Sudan sau Egipt. Se apreciază că exporturile de tehnică militară în anii ’80 au acoperit cca 25% din datoria externă a României (Plăviciosu și Ilina, 2010, p. 21–22).

Deceniul 8 al secolului trecut avea însă să aducă o radicală schimbare de paradigmă în ceea ce privește dotarea și instruirea forțelor armate ale țării noastre, generată în principal de două decizii ale conducerii comuniste din aceea perioadă: obiectivul de achitare a datoriei externe a țării și proiectele megalomanice a căror realizare a început în acei ani – Casa Poporului și Canalul București-Dunăre.

Diminuarea drastică a fondurilor bugetare alocate cercetării și producției de tehnică și armament de luptă destinat înzestrării armatei, precum și utilizarea largă a efectivelor militare în economie („*marile proiecte*” și agricultură) au făcut ca evenimentele din decembrie 1989 să găsească instituția militară cu efective supradimensionate (cca 320.000 de militari), slab echipate și aflate într-o gravă stare de neinstruire (Necula, 2013, p. 19).

În linii mari, în materia deciziilor politice în domeniu, se poate afirma că până în 1948 Ministerul Afacerilor Interne a funcționat după legile din 1929 și 1936, modificările/adaptările fiind determinate de etapele, uneori dramatice, pe care societatea românească le-a parcurs în această perioadă.

Dominația sovietică instaurată în România la sfârșitul războiului și ascensiunea partidului comunist a făcut ca în 1948, prin Decretul nr. 221, Ministerului Afacerilor Interne să îi fie adăugată Direcția Generală a Securității Poporului, cu atribuții specifice de „*asigurare a securității Republicii Populare România*” (Popescu, 2000, p. 52). Ulterior, în 1949, se constituie Trupele de Securitate și Comandamentul Pompierilor.

Desele reorganizări al Ministerului Afacerilor Interne care au caracterizat întreaga perioadă ce a urmat au vizat în principal raporturile dintre „securitatea statului” și ordinea publică și s-au finalizat cu separarea sau, după caz, înglobarea celor două componente sub autoritatea aceluiași minister.

În final, prin Decretul nr. 130 din 19 aprilie 1972, s-a constituit Ministerul de Interne, prin fuziunea dintre Ministerului Afacerilor Interne și Consiliul Securității Statului. „Noul” minister cuprindea, pe lângă structurile de informații și contraspionaj, următoarele: miliția, trupele de securitate, trupele de pază, penitenciarele, pompierii și arhivele statului (Popescu, 2000, p. 54).

Odată cu înființarea trupelor de securitate în 1949 și trecerea la acestea a trupelor de jandarmi, concomitent cu subordonarea jandarmeriei locale la Direcția Generală a Miliției, a fost stopată pentru un timp existența principalelor instituții democratice destinate apărării și protejării ordinii constituționale și a libertăților cetățenești.

30.4. 1989–2018 – TRANZIȚIA ȘI INTEGRAREA EURO-ATLANTICĂ

Transformările revoluționare înregistrate în cadrul regimurilor politice din statele aflate încă, la sfârșit de secol XX, sub influența Moscovei au avut drept consecință logică și imediată modificarea configurației raporturilor internaționale.

Noul context geostrategic generat de dispariția Războiului Rece, de disoluția confruntării dintre „lumea liberă" și „comunism" a obligat statele ex-comuniste la o reformulare a politicilor lor de apărare și securitate. Această provocare s-a dovedit a fi una extrem de dificilă, colapsul Uniunii Sovietice producând inclusiv o „fractură paradigmatică" în abordarea scenei internaționale de către principalii actori ai acesteia, deopotrivă state și organizații internaționale[4].

Acest context teoretic ambiguu a făcut extrem de dificilă pentru România formularea unor opțiuni politice și strategice lipsite de echivoc și susținute de resursele financiare necesare. Din aceste motive, domeniul apărării a cunoscut, după decembrie 1989, mai multe reconsiderări, materializate în multiple reorganizări și experimente, în unele cazuri traumatizante atât pentru securitatea țării, cât și pentru personalul încadrat în forțele sistemului național de apărare.

Prima decadă a tranziției țării noastre către o societate democratică poate fi caracterizată, din perspectiva domeniului apărării naționale, ca o „reformă a începuturilor repetate", în cadrul căreia „deciziile de restructurare adoptate succesiv de conducerile instituțiilor abilitate au fost expresii ale unei obsesii a schimbării, nu un rezultat al unei concepții de reformă fundamentată pe criteriile eficienței și performanței" (Plăviciosu și Ilina, 2010, p. 14).

Atacul terorist împotriva SUA din 11 septembrie 2001 a obligat statele lumii la o reconceptualizare rapidă a domeniului securității internaționale și la adoptarea unor decizii pragmatice care au vizat creșterea capacității operaționale de răspuns la noile tipuri de amenințări.

În acest nou context, în care perspectiva integrării României în Alianța Nord-Atlantică a devenit una apropiată, perioada 2001–2003 a fost caracterizată de generalul Mihail Popescu, în acea perioadă șeful Statului Major General al Armatei României, ca „o etapă de recuperare și relansare a efortului […] de creare a unei armate moderne, cu structuri modulare, performante, eficiente, flexibile și compatibile cu cele din armatele statelor membre NATO". Dimensiunea acelor eforturi, cel puțin din perspectiva personalului militar, a fost reliefată de același responsabil militar în 2004, astfel: „Pentru a înțelege dimensiunea reală a eforturilor noastre, este important să facem o retrospectivă a dinamicii eforturilor

[4] Brzezinski și Scowcroft, în *America and the world (p. 3): „The cold war was an intense concentration on a single problem […]. And suddenly, historically in the blink of an eye, the world came to an end, and it was replaced by a world without an existential threat of the cold war. […] Instead there were one hundred pinprick problems. Instead of looking through one end of the telescope, at Moscow, we were looking through the other end at this myriad of little problems. And we were dealing with them through processed and institutions geared for that one end of the telescope"*.

armatei începând chiar cu anul 1989. La începutul perioadei de restructurare, armata dispunea de 320.000 de funcții militare, la finele anului 2000 de 180.000, în 2003 de 140.000, urmând ca la sfârșitul anului 2007 să ajungă la 90.000. În anul 2003, necesarul de efective al armatei a fost diminuat cu 21.230 de funcții, urmând ca, prin măsurile de restructurare stabilite pentru anul curent, să fie reduse cu aproximativ 12.700 de funcții. Ca urmare a reducerii necesarului de funcții, în 2003 au fost disponibilizați 1.300 de ofițeri și 2.363 de civili, iar în 2004 vor fi disponibilizați 1.200 de ofițeri și 1.600 de civili" (Popescu, 2004).

„Relaxarea" generată de încheierea Războiului Rece a condus și la un important recul în cadrul industriei de apărare atât la nivel mondial, cât și, particular, în cazul țării noastre. Acest recul a fost amplificat de restructurările succesive ale armatei și ale celorlalte forțe din cadrul sistemului național de apărare, de scăderea exporturilor speciale pe piețele tradiționale, dar și de interesul marginal acordat acestui domeniu de către guvernele care s-au succedat imediat după 1989.

Dacă la sfârșitul deceniului nouă al secolului trecut industria noastră de apărare includea cca 100 de întreprinderi cu peste 130.000 de salariați, astăzi, după restructurări/reorganizări succesive, mai sunt în funcțiune 22 de unități de producție specială cu capital de stat, din care 15 grupate în cadrul CN ROMARM SA. Mai trebuie arătat că, în prezent, forța de muncă din industria de apărare numără cca 5.900 de persoane, având o medie de vârstă de peste 53 de ani, iar lipsa comenzilor continuă să „stimuleze" plecarea personalului înalt calificat.

Cu toate că există un consens național cu privire la necesitatea absolută a „unei industrii de apărare […] performante, deoarece reprezintă o acumulare de tehnologii de vârf care, transferate în industria civilă, pot constitui un factor esențial de progres" (Plăviciosu și Ilina, 2010, p. 16), țara noastră a alocat extrem de puțin cercetării în domeniul tehnicii de luptă și armamentului, edificator în acest sens fiind faptul că, în 2015, în bugetul Ministerului Apărării Naționale au fost alocați pentru cercetare doar 2,67 mil. lei (cca 670 000 USD), în timp ce Serbia, de exemplu, investește anual 3 mil. USD în cercetarea militară (Apărare..., 2016).

Aderarea României la NATO în 2004 și la Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007 au dinamizat procesul de reformă organizațională a armatei, desfășurat începând cu anul 2007 pe baza Strategiei de transformare a Armatei României, document programatic ce își propune ca principal obiectiv „realizarea unei structuri moderne, complet profesionalizate, cu un grad sporit de mobilitate, eficientă, flexibilă, dislocabilă, sustenabilă, având capacitatea de a acționa întrunit și a fi angajată într-un spectru larg de misiuni, atât pe teritoriul național, cât și în afara acestuia"[5].

După parcurgerea primelor două etape ale Strategiei de transformare (2005–2007, etapa finalizării restructurărilor de bază, și 2008–2015, etapa integrării operaționale în NATO și UE), Armata României se găsește astăzi în cea de-a treia

[5] www.mapn.ro/programe_strategii/strategie_transformare_2007.doc.

și ultimă etapă a transformării, etapa integrării depline în NATO și UE, prevăzută a fi finalizată în anul 2025.

În tot acest interval, efective ale Armatei României au participat la misiunile Alianței Nord-Atlantice, principalul beneficiu al acestor participări constând în realizarea unei interoperabilități crescute, pe măsura dobândirii experienței și a derulării programelor de modernizare/înzestrare. Începând cu 2002, peste 45.000 de militari români au participat la misiuni externe de menținere a păcii în Afganistan, Irak, Balcanii de Vest, Somalia și în alte zone[6].

În prezent, Armata Română este prezentă în misiuni internaționale cu peste 900 de militari, din care peste 800 în misiuni ale NATO și 50 în misiuni sub egida Uniunii Europene.

Schimbările majore intervenite în ultimii ani în mediul de securitate internațională au impus o accelerare a procesului de realizare a capacității operaționale a forțelor Armatei României. Ca urmare, sumele alocate bugetelor anuale ale Ministerului Apărării Naționale au cunoscut, începând cu anul 2013, un trend ascendent, ajungând în 2016 la 11,310 mld. lei (reprezentând 1,49 din PIB) și 16,3 mld. lei în 2017 (reprezentând 2% din PIB, în conformitate cu Acordul politic național pentru creșterea finanțării pentru apărare semnat în 2015). Acest trend al cheltuielilor pentru apărare a creat premisele finalizării cu succes a obiectivelor prevăzute de strategia de transformare a Armatei României astfel încât, în orizontul anului 2025, aceasta să fie complet compatibilă cu armatele statelor dezvoltate din cadrul Organizației Nord-Atlantice.

Compatibilizarea a produs de fapt transformarea societății românești și reașezarea, începând cu anul 1990, a tuturor instituțiilor statului pe temeliile democratice ale statului de drept. Importante redimensionări şi reașezări structurale au avut loc după 1990 și pentru remodelarea componentelor Ministerului Afacerilor Interne.

Reamintim că, plecând de la prevederile Hotărârii Guvernului nr. 849 din 5 iulie 1940 cu privire la creșterea capacității de acțiune și îmbunătățirea capacitații organizatorice a Ministerului Afacerilor Interne, Comandamentul Trupelor de Pază și Ordine s-a transformat în Comandamentul Trupelor de Jandarmi. Prin Legea nr. 40 din 1990 au fost statuate atribuțiile trupelor de jandarmi, „*instruite pentru a veghea la executarea legilor, la supravegherea și informarea organelor superioare asupra stării de fapt în situații în care se amenință siguranța și ordinea publică, în caz de tulburări interne, precum și pentru intervenția în scopul restabilirii ei*”. Ulterior, cadrul legislativ în care Jandarmeria Română și-a desfășurat activitatea a fost în permanență adaptat evoluțiilor generale din țara noastră, precum și noilor tipuri de misiuni pe care această armă din compunerea Ministerului Afacerilor Interne și le-a asumat atât în țară, cât și în cadrul organismelor internaționale.

[6] www.mapn.ro/10...NATO/.../DOCUMENTAR%20-&2010%20ani%20in%NATO.doc.

Tabelul 30.5

Efective participante la misiuni internaționale

Teatre de operații	**Misiuni sub egida:**								
	NATO			**UE**			**ONU**	**OSCE**	**Total efective**
				Misiuni de observare și monito-rizare	**Misiuni de instruire și consiliere**	**Operația EUNAVFOR Atalanta/Mediterană**			
Bosnia și Herțegovina		–		EUFOR ALTHEA: 39		–	–		39
Kosovo		KFOR: 61		–		–			61
Afganistan		626		–					626
Altele	Detașament Ap.A.A. Polonia	Operația Active Endeavour	Personal Stat Major și legătură	EUMM Georgia	EUTM(RCA)/ Somalia/ Mali/Ucraina		Observatori militari și monitori		
	120	127	7	6	6/1/1/1	1/1	36		307
TOTAL	120	814	7	45	9	2	36	0	1033

Sursa: http://smg.mapn.ro/misiuni.php.

Concomitent, și Poliția Română a cunoscut mai multe etape de transformare. În prezent, organizarea și funcționarea Poliției Române sunt prevăzute de Legea nr. 218 din 2002, care definește poliția ca „instituție specializată a statului, care exercită atribuții privind apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanelor, a proprietății private și publice, prevenirea și descoperirea infracțiunilor, respectarea ordinii și liniștii publice".

Prin intermediul Legii nr. 121/1996 și al Legii nr. 212/1997 au fost statuate organizarea și funcționarea în cadrul Ministerului Afacerilor Interne a corpului pompierilor militari. Pe baza acestor două legi au fost înființate peste 100 de subunități de pompieri, iar ca urmare a diversificării misiunilor, au fost înființate stațiile de intervenție pentru asistență medicală și descarcerare. Aceste măsuri au avut ca principal obiectiv diminuarea timpului de răspuns la incendii și alte tipuri de urgență și acoperirea unui spectru mai larg de activități destinate salvării de vieți omenești.

Din 15 decembrie 2004, Inspectoratul General al Corpului Pompierilor a fuzionat cu structurile din compunerea Comandamentului Protecției Civile, luând astfel ființă Inspectoratul General pentru Situații de Urgență (IGSU). Înființarea IGSU a creat premisele necesare dezvoltării ulterioare a unui sistem național de management al situațiilor de urgență coerent și eficient, în măsură să asigure un management integrat al tuturor capabilităților naționale ce pot fi întrebuințate în gestionarea unor situații-limită.

Operaționalizarea structurilor IGSU, precum și asimilarea standardelor europene în domeniile apărării împotriva incendiilor și protecției civile fac astăzi din instituția serviciilor profesioniste de urgență din România una compatibilă cerințelor Uniunii Europene.

La sărbătorirea Centenarului Marii Unirii de la Alba-Iulia, România beneficiază de cele mai mari garanții de securitate și apărare din întreaga sa istorie. Totodată, Armata Română este foarte aproape de atingerea deplinei capabilități operaționale, în măsură să desfășoare misiuni împreună cu oricare altă armată din spațiul euro-atlantic, iar structurile Ministerului Afacerilor Interne au atins gradul de profesionalizare și performanță specifice democrațiilor consolidate.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1987), *România în anii Primului Război Mondial*, vol. I, Editura Militară, București.
2. *** (1989), *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, Editura Militară, București.
3. *** (2008), *Înzestrarea armatei române în perioada interbelică: Documente* vol. II, *1931–1935*, Editura Centrului Teritorial al Armatei, București.
4. *** (2014), *Înzestrarea armatei romane în perioada interbelică: Documente,* vol. III, *1936–1940*, Editura Istros, Brăila.
5. *** (2016), *Apărare și industrie*, document de politici publice elaborat de New Strategy Center, București.
6. Bărbulescu Mihai, Deletant Denis, Hitchins Keith, Papacostea Șerban, Teodor Pompiliu (1958), *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București.

7. Bobocescu Vasile (1996), *Momente din istoria Ministerului de Interne*, vol. I, Editura Ministerului de Interne, București.
8. Brzezinski Zbigniew, Scowcroft Brent (2008), *America and the world,* Basic Books, New York.
9. Chirnoagă Platon (1986), *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, ediția a II-a revizuită și adăugită de autor, Editura Carpați, Madrid.
10. Constantiniu Florin, Duțu Alesandru, Retegan Mihai (1995), *România în război, 1941–1945*, Editura Militară, București.
11. Diamescu Marius Andrei, Ioan-Franc Valeriu (2010), *Some Opinions on the Relation between Security Economy and Economic Security*, Romanian Journal of Economics, an XX, vol. 31, nr. 2 (40), Editura CIDE, București, p. 129–159.
12. Duțu Alesandru (2000), *Armata Română între armistițiu și pace (1944–1947)* în *Securitate națională, politică de apărare și istorie militară în România la sfârșit de mileniu*, Editura Viflarom, București.
13. Gojdu Ion, Iacobescu Gheorghe, Ionescu Ovidiu (1971), *Construcții aeronautice românești, 1905–1970*, Editura Militară, București.
14. Monitorul oficial, nr. 262 din 13 noiembrie 1934.
15. Monitorul oficial, nr. 69 din 24.03.1929, *Legea nr. 2315 din 24 martie 1929 privind organizarea Jandarmeriei Rurale.*
16. Monitorul oficial, nr. 98 din 29 aprilie 1943, Decretul-lege nr.264/29.04.1943.
17. Necula Dragoș Alexandru (2013), *Dotarea Armatei Române: trecut, prezent și viitor*, în *Logistica militară la început de secol XXI*, Editura Universității Naționale de Apărare Carol I, București.
18. Opriș Petre (2008), *România în Organizația Tratatului de la Varșovia (1955–1990)*, Editura Militară, București.
19. Otu Petru (2006), *Îmbrățișarea anacondei: politica militară a României în perioada 1 septembrie 1939–22 iunie 1941*, Editura Militară, București.
20. Pânzariu Sorin (2015), *Istoria logisticii militare*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I", București.
21. Plăviciosu Ion Alexandru, Ilina Decebal (2010), *Industria națională de apărare*, în *Producția specială, 1930–2010*, Editura Andromeda Company, București.
22. Popescu Dumitru (2000), *Logistică. Secretul succesului managerial*, Editura Luceafărul, București.
23. Popescu Mihail (2004), *Reforma armatei României – prezent și perspectivă în contextul apartenenței la NATO,* în *România, membru al Alianței Nord-Atlantice*, Editura Universității Naționale de Apărare, București.
24. Scurtu Ioan (coord.) (2003), *Istoria românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918–1940)*, Academia Română, Editura Enciclopedică, București.
25. Scurtu Ioan, Buzatu Gheorghe (1999), *Istoria românilor în secolul XX (1918–1949)*, Editura Paideia, București, 1999.
26. Spiroiu Nicolae (2010), *Miracolul românesc*, în *Producția specială, 1930–2010*, Editura Andromeda Company, București.
27. Șonea Emilia, Șonea Gavrilă (1978), *Viața economică și politică a României*, 1933–1938, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
28. www.mapn.ro/10...NATO/.../DOCUMENTAR%20-&2010%20ani%20in%NATO.doc.
29. www.mapn.ro/programe_strategii/strategie_transformare_2007.doc.
30. Zaharia Gheorghe, Botoran Constantin (1981), *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic (1919–1939)*, Editura Militară, București.

31. STATISTICA – OGLINDA ISTORIEI ROMÂNIEI DE-A LUNGUL UNUI SECOL

TUDOREL ANDREI, ILIE DUMITRESCU
ANDREEA MIRICĂ

Astăzi, cifrele sunt cel mai bun sfătuitor
al omului inteligent. (Leonida Colescu)

31.1. PREMISE, CONDIȚII ȘI DEMERSURI PRELIMINARE

Câtă dreptate are Leonida Colescu când enunță, sub forma unui aforism cu valențe de postulat, teza potrivit căreia omul nu poate astăzi, mâine și niciodată să își evalueze trecutul, să își organizeze și să își gestioneze prezentul sau să anticipeze de o manieră predictibilă viitorul fără să apeleze la statistică. În sensul acestor considerente, iată ce spune Colescu în continuare: „Astăzi nu poate exista o lege bună care să nu se sprijine pe cifre (date statistice, n.n.), nici măsuri de îndreptare în care cifrele să nu aibă rolul lor de conducător, nu există discuție în care să nu se invoce puterea cifrelor, nici argumente mai plauzibile decât cele care se bazează pe cifre". Acest adevăr axiomatic prin care Colescu releva fără putință de tăgadă importanța statisticii reprezintă o continuitate a gândirii ilustrului său predecesor, Dionisie Pop Marțian, care, cu aproape o jumătate de secol înainte, emite o teză similară ca importanță și relevanță, atrăgând atenția asupra faptului că „statistica este singurul tărâm sigur pe care un guvern prevăzător trebuie să-şi întemeieze raţiunea reformelor sale".

Prezentarea în succesiune istorică a evoluţiei statisticii româneşti de-a lungul unui secol s-a dovedit a fi o încercare dificilă atât ca urmare a diversităţii şi multitudinii evenimentelor care s-au succedat într-o perioadă atât de lungă de timp, cât şi a faptului că spaţiul de prezentare într-un astfel de compendium este, prin el însuşi, limitat. Acesta este şi motivul pentru care se prezintă în paginile ce urmează o sinteză, sub indicativul „Memento", în care sunt reproduse, alături de principalele evenimente istorice, evenimentele statistice şi personalităţile care le-au marcat. De asemenea, pentru înţelegerea şi interpretarea mai facilă a contextului istoric, am considerat necesar să redăm, alături de descrierea generică a evoluţiei statisticii, o trecere în revistă a recensămintelor populaţiei, cea mai veche şi importantă formă

de colectare a datelor. *Anuarul Statistic* face, la rândul lui, obiectul unei prezentări mai detaliate, fiind, după cum se ştie, publicaţia fanion prin care utilizatorul de date statistice face cunoştinţă cu evoluţia social-economică a ţării prin intermediul datelor statistice. Materialul se finalizează printr-un scurt istoric al învăţământului statistic şi performanţele înregistrate de *Revista de statistică*, purtător al contribuţiei ştiinţifice a statisticii româneşti.

Memento:

Perioada	**Evenimentul istoric**	**Demersul / acţiunea statistică**	**Personalităţile care au marcat progresul statisticii**
Evenimente care au precedat Marea Unire			
1831–1859	- Intrarea în vigoare a Regulamentelor organice în Principatele Române (Ţara Românească – 1831 şi Moldova – 1832) - Revoluţia de la 1848 (1848–1849)	Catagrafia oraşului Bucureşti (1831) Catagrafia Moldovei (1831) Înfiinţarea secţiei de statistică a Departamentelor Treburilor din Lăuntrul (1831) Introducerea actelor de stare civilă în Principate (1832) Catagrafia Ţării Româneşti (1835) Recensământul general (1838)	Nicolae Şuţu Iancu Manu Mihai Ghica Nicolae Bălcescu Gheorghe Barițiu
1859 – 1918	- Unirea Principatelor (24 ianuarie 1859)	Înfiinţarea Oficiului de Statistică al Moldovei (1 iulie 1859) Înfiinţarea Oficiului Central de Statistică Administrativă al Ţării Româneşti (12 iulie 1859) Recensământul populaţiei din Principatele Unite (1859–1860) Apariţia *Analelor statistice* (1860) Apariţia *Revistei de statistică* (1860) Unificarea Oficiilor de Statistică din Ţara Românească şi Moldova (4 august 1862) Recensământul stabilimentelor industriale (1860–1863)	Dionisie Pop Marţian Ion Ionescu de la Brad
	- Instaurarea dinastiei; Principele Carol depune jurământul ca domn al României (10 mai 1866) - Constituţia de la 1866 - Cucerirea Independenţei de stat (1878) - Proclamarea Regatului România (14 martie 1881)	Prima reorganizare a statisticii (1867) *Prima monografie economico-socială a României* (1867) Recensământul general al populaţiunii din România (1890)	Ion Petrescu Petre S. Aurelian Alexandru Pencovici

Memento (continuare)

	- România declară război Germaniei şi Austro-Ungariei	*Ancheta agrară* (1907) *Anuarul Statistic al României – 1904*, prima ediţie *Statistica pe acţiuni din întreaga ţară* (1913) Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale (1913) *Dicţionar statistic* (1914–1915) Recensământul populaţiei (1912)	Leonida Colescu Sanislav T. Cihoschi Constantin Crupenski
De la Marea Unire la al Doilea Război Mondial			
Perioada	**Evenimentul istoric**	**Demersul / acţiunea statistică**	**Personalităţile care au marcat progresul statisticii**
1918 – 1944	- Unirea Basarabiei cu România (27 martie 1918) - Hotărârea de la Alba-Iulia: Unirea Transilvaniei cu România (1 Decembrie 1918) - Recunoaşterea Unirii Bucovinei cu România (19 decembrie 1918–1 ianuarie 1919) - Adoptarea Constituţiei din 1923 - România intră în al Doilea Război Mondial alături de Puterile Axei (22 iunie 1941)	Prima reorganizare a statisticii după Marea Unire (Direcţiunea Generală a Statisticii – 1919) *Anuarul Statistic al României* (1922 după şapte ani de pauză) Legea de organizare a statisticii (1923) Institutul de Statistică Generală a Statului Recensământul agricol (1930) Recensământul populaţiei (1936) Şcoala Superioară de Statistică (1930) Societatea Română de Statistică (1937)	Dimitrie Gusti Roman Cresin Dr. Sabin Manuilă Nicolae Tabacovici Nicolae Moruzi Gheorghe Racoviță Henri Stahl Anton Golopenţia Nicolae Teodorescu Nicolae Georgescu-Roegen Ivan Measnicov Octav Onicescu Virgil Madgearu
Perioada regimului socialist			
1944 – 1989	- Ieşirea României din alianţa cu Germania (23 august 1944) - Nicolae Ceauşescu – secretar general al PCR (iulie 1965)	Conferinţa ministerială de reorganizare a statisticii (1947) Comisia Centrală de Statistică (1947) Recensământ general agricol (1948) Reorganizarea statisticii (1948) Reorganizarea Institutului Statistic (1949–1956) Înfiinţarea Consiliului Ştiinţific Metodologic (1954) Reapare *Anuarul Statistic al României* (1957) Recensămintele populaţiei (1956, 1966, 1977) Consfătuiri ştiinţifice anuale (1961)	Anton Golopenţia Vladimir Trebici Mircea Biji Petre Onică Gheorghe Retegan Mihai Levente Gheorghe Mihoc

Memento (continuare)

Perioada postdecembristă			
Peri-oada	**Evenimentul istoric**	**Demersul / acţiunea statistică**	**Personalităţile care au marcat progresul statisticii**
1989-prezent	Alegeri parlamentare: 1990, 1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2012, 2016	Adoptarea principiilor fundamentale ale statisticii oficiale în legislaţia statistică românească (1994)	Constantin Ionescu Petrache Buzoianu Mircea Bulgaru Petre Ghimbuluţ Ion Răvar Marin Stănică Vasile Dumitrescu Ilie Dumitrescu Angela Ionescu Mihai Capata Ion Gâlceavă
	– Căderea regimului Ceaușescu (22 decembrie 1989) - Aderarea României la NATO (29 martie 2004) - Aderarea României la Uniunea Europeană (1 ianuarie 2007)	- Recensămintele populaţiei şi locuinţelor (1992, 2002, 2011) - Legea statisticii oficiale nr. 9/1992 -1994, Declaraţia comună de cooperare bilaterală între INS şi Eurostat - 2000, închiderea capitolului 12 de negocieri, „Statistica” - Programe PHARE Naţional 1992, 1994, 1997, 2000, 2001, 2003, 2004, 2005 şi 2006 şi Facilitatea de tranziţie; Programul PHARE Multibeneficiar 1992–2010 - 2007, INS – membru al Comitetului Sistemului Statistic European - Adoptarea Legii nr. 226 din 5 iunie 2009 a organizării şi funcţionării statisticii oficiale în România - 2010, INS – observator permanent în cadrul Comitetului de Statistică al OCDE - 2016, România – membră în Comisia ONU de Statistică - 2017, INS a organizat workshop-ul cu tema „Modernizarea statisticii europene”	Petru Pepelea Alexandru Radocea Pavel Wagner Victor Dinculescu Aurel Camara Clementina Ivan-Ungureanu Vergil Voineagu Ilie Dumitrescu Vasilie Bogdan Filofteia Panduru

- **Crearea și funcționarea statisticii oficiale, ca organism al administrației de stat în România**, acoperind elemente definitorii precum cadrul legal, structura organizatorică, rolul, obiectivele și funcțiile statisticii oficiale, poziția organului reprezentativ al statisticii în cadrul administrației centrale și teritoriale, precum și relațiile sale cu celelalte instituții în plan intern, constituie rezultatul unui lung proces de dezvoltare, alternând cu perioade de progres și discontinuitate sau chiar regres. Modernizarea statului în perioada premergătoare Primului Război Mondial și, în mod deosebit, după război a determinat, ca o consecință firească, instalarea,

dezvoltarea și modernizarea sistemelor de conducere ale statului și, implicit, intensificarea activității statistice ca instituție determinantă în fundamentarea deciziilor politice în domeniile economic și social.

- **România se numără printre primele țări din Europa în care s-au constituit instituții ale statisticii oficiale de stat**, cu valențe mai mult sau mai puțin comune cu cele ale statelor avansate din punct de vedere economic și al structurilor de funcționare.
- **Procesul de constituire a statisticii oficiale** marchează generic două perioade cu specificități și demersuri distincte în funcție de cadrul politic și juridic existent la anumite perioade ale istoriei României:

(a) prima perioadă, care cuprinde **etapele premergătoare organizării *de facto* a statului**, se extinde în timp până la intrarea în vigoare, în 1831–1832, a **Regulamentelor organice ale celor două Principate Române, Moldova și Țara Românească**;

(b) cea de-a doua perioadă este marcată de constituirea unui **sistem statistic relativ coerent și integrat, în esență centralizat,** care precede momentul culminant determinat de înființarea *de facto* a unui sistem statistic organizat, cu trăsături generale, în multe privințe, specifice modernizării, elemente care aveau să continue ascendent, cu toate impedimentele ce aveau să survină în perioada instalării regimului socialist.

- **Înaintea secolului al XIX-lea,** elementele esențiale în care se desfășura statistica restrângeau obiectul acesteia la cercetarea în principal a evoluției populației, a agriculturii, a comerțului și a dezvoltărilor incipiente ale industriei și altor domenii conexe. Ulterior, aceasta s-a extins la o paletă largă, în concordanță cu necesitățile de informare ale statului modern, cu nevoile acestuia de a cunoaște starea reală a lucrurilor și de a putea lua decizii pertinente, care să țină seama deopotrivă de stadiul evoluțiilor relațiilor de producție interne și de contextul internațional în plină transformare.
- A apărut astfel necesitatea **realizării recensămintelor generale**, în special a recensămintelor populației și locuințelor, și a organizării în consecință a statisticii demografice, dar și a celor legate de evoluția structurilor economice, precum recensămintele agricole, industriale și altele consacrate unor domenii de investigare directă prin mijloace statistice.
- **Unirea Principatelor Române a reprezentat un moment hotărâtor în modernizarea conducerii statului și emanciparea societății,** fapt ce a necesitat *ipso facto* o aplecare mai persistentă a structurilor conducătoare și a celorlalte structuri societale spre cunoașterea multilaterală a procesului evolutiv, care să se bazeze în mod firesc pe informații reale, culese și prelucrate sistematic, cu privire la diverse domenii de activitate. Astfel de informații au acoperit la început populația și forța de muncă, apoi stadiul de dezvoltare a agriculturii, ramura de bază în ansamblul economiei țării, și, ceva mai târziu, a industriei, comerțului și a altor ramuri.

Încă din anul 1925, prin inițiativele și demersurile marilor personalități ale vieții economice și sociale spre angajarea României pe linia progresului societății, s-au creat, printre altele, **premise favorizante în direcția înființării unor birouri de statistică în Țara Românească și în Moldova**. Aceste demersuri, care finalmente nu s-au putut concretiza din lipsă de mijloace financiare și condiții propice, au facilitat totuși conștientizarea necesității stringente de creare a unor oficii de statistică care să poată răspunde nevoilor acelor vremuri și să circumscrie statistica pe orbita instituțiilor cu rol și obiective clar delimitate, fără de care modernizarea societății nu putea să fie concepută. În aceste momente, dintre personalitățile timpului, se distinge cea a lui **Dionisie Pop Marţian,** care își asumă rolul de inițiator și promotor al creării cadrului statisticii oficiale în Țara Românească. Conștient, pe baza propriilor experiențe și pe baza cunoașterii elementelor fundamentale rezultate din cercetările și investigaţiile proprii privind crearea oficiului de statistică în Ţara Românească, D. Pop Marţian şi-a asumat rolul de pionier al acestui demers.

- Această idee i-a fost întărită, după cum el însuși recunoaște, **prin participarea ca observator la Congresul Internațional de Statistică de la Viena din 1857**, în cadrul căruia a putut lua cunoștință de demersurile abordate în această privinţă de către alte țări din Europa și din lume, fapt ce l-a ambiționat să lupte pentru punerea în practică a proiectului său. Argumentele pe care le-a expus ulterior diriguitorilor vremii sunt sintetizate de D. Pop Marțian într-o exprimare pe cât de emoționantă, pe atât de convingătoare: „*Noi nu ne putem imagina cum un guvern conștient poate decreta o măsură administrativă fără să aibă convingerea că această măsură este necesară în nenumărate situații și care sunt aceste situații, dacă nu acelea în care se face apel la date sau la cunoștințe statistice*” (Anale statistice, nr. 1, 1860, p. 1–2). În urma intervenţiilor şi acţiunilor întreprinse de către D. Pop Marţian, **domnitorul Alexandru Ioan Cuza aprobă, prin Decretul nr. 117 din aprilie 1859, înființarea unui birou de statistică în Țara Românească, numindu-l ca șef al acestui birou pe însuşi Dionisie Pop Marțian**. Apoi, prin Ordonanța domnească din 5 iunie 1859, Adunarea Electivă promovează proiectul de lege privind înființarea Oficiului Central de Statistică al Țării Românești, votat la 5 iulie și sancționat prin decret de Domnitorul Alexandru Ioan Cuza la 12 iulie 1859. **Acest moment este asumat astăzi și recunoscut ca dată conformă a creării statisticii oficiale în România**.

- Aproape concomitent, Dionisie Pop Marțian a **elaborat proiectul Oficiului de Statistică Administrativă a Moldovei,** astfel încât la 1 iulie 1859 a apărut legea prin care se înființează în cadrul Departamentului din Lăuntrul Direcția de Statistică a Moldovei care, la rândul ei, concentra și coordona

activitățile desfășurate și rezultatele obținute în urma operațiunilor statisticii. Organizatorul statisticii în Moldova a fost **Ion Ionescu de la Brad**, personalitate de mare notorietate la acea vreme, cu vaste cunoștințe științifice, având merite incontestabile în dezvoltarea științei economice și sociale din Moldova. Funcționarea paralelă a celor două oficii de statistică a durat o perioadă relativ scurtă, după care un moment important al primelor începuturi în evoluția instituțională a statisticii românești este legat de unificarea celor două oficii de statistică.

- **Unificarea celor două oficii de statistică în urma întregirii României** s-a petrecut prin acţiunile lui D. Pop Marţian, astfel încât, la 30 iulie 1862, ministrul secretar de stat al Departamentului Treburilor Interne, N. Kretzulescu, prezintă Consiliului de Miniștri raportul prin care se argumentează necesitatea concentrării lucrărilor statistice într-un singur oficiu.
- **Prin Decretul nr. 591 din august 1862, domnitorul Alexandru Ioan Cuza aprobă crearea Oficiului Statistic centralizat și încredințează șefia acestuia lui Dionisie Pop Marțian**.
- **În 1863, Dionisie Pop Marțian organizează primul recensământ al „stabilimentelor industriale" din țara noastră, care izvora inclusiv din necesitatea de a evita non-răspunsurile la acțiunile de colectare de date prin chestionare la care, după cum constată și relevă D. Pop Marțian,** „*se răspundea în silă, astfel încât legea ce reglementa recensământul avea menirea să-l oblige pe antreprenor să răspundă la întrebările din formularele de recensământ*".

31.2. STATISTICA ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

- **Întâiul Război Mondial găseşte statistica românească într-o stare precară şi cu structură descentralizată**, funcţionând pe lângă fiecare minister sub forma unor servicii sau birouri statistice, cu un personal restrâns din punct de vedere numeric și, ca o consecință, cu funcții și atribuții limitate. Istoria organizării statisticii în perioada dintre cele două războaie mondiale se desfășoară, astfel, în strictă dependenţă de înseşi fluctuațiile și disfuncționalitățile caracteristice acestei perioade, în primul rând de cele de ordin politic.
- La începutul Primului Război Mondial, organul central coordonator al birourilor de statistică din Muntenia și Moldova se afla în cadrul Ministerului Agriculturii şi Domeniilor sub denumirea „Direcţia Statisticii Generale", iar pe lângă ministerele principale (Interne, Finanţe, Industrie și Comerţ) funcționa câte o direcţie, serviciu sau birou statistic. Statistica era deci descentralizată, lipsită de o coordonare eficientă care să o facă utilă, indispensabilă.
- Imediat **după terminarea Primului Război Mondial şi făurirea statului naţional unitar**, oamenii de știință și cultură, în fruntea cărora s-a aflat figura proeminentă a lui **Leonida Colescu**, și-au pus problema reunificării statisticii,

centralizării ei şi **organizării primului recensământ pe teritoriul României întregite**, în scopul cunoaşterii cât mai complete a populaţiei ei şi a tuturor indicatorilor social-economici rezultați în urma recensământului.

• Prin Decretul-lege nr. 122 pentru crearea unor direcţiuni şi servicii pe lângă Ministerul Industriei şi Comerţului din 10 ianuarie 1919, **se înființează** în cadrul acestui minister **Direcţiunea Generală a Statisticii,** care va cuprinde toate direcţiile şi serviciile statistice ale celorlalte (ministere) departamente, acestea conservând câte un birou care va lucra în condițiile unui acord comun cu Direcţiunea Generală a Statisticii, căreia îi este atribuit şi rolul de coordonator general.

Organizarea şi funcţionarea acestei direcţiuni sunt legiferate prin Decretul-lege pentru organizarea Direcţiunii Generale a Statisticii nr. 2362, din 20 iunie 1918, cu următoarele atribuţiuni:

- de a culege, examina, verifica, coordona, comunica şi publica toate datele statistice privitoare la teritoriu, populaţiune, agricultură, comerţ, industrie, finanţe, circulaţiune şi, în general, la toate ramurile de activitate economică şi bogăţie a regatului României;
- de a redacta statistica generală a ţării în anuare şi buletine periodice;
- de a executa recensământul general al ţării, potrivit Legii din 10 februarie 1912;
- de a cerceta şi stabili, în raport cu populaţia ţării, stocul de alimente şi articole de primă necesitate, precum şi nevoile consumului intern şi a le comunica Direcţiunii Generale a Aprovizionării şi Direcţiunii Generale a Comerţului;
- de a întreţine şi a administra şi mai bine biblioteca direcţiunii;
- de a culege datele statistice internaţionale şi a întreține relaţii şi a face schimb de publicaţii cu oficiile statistice străine şi cu institutele internaţionale de statistică şi de agricultură.

• Direcţiunea Generală a Statisticii avea un **suport** important **în Comisiunea Superioară de Statistică**, organ consultativ menit să ajute în primul rând Direcţiunea Generală în toate lucrurile statistice. Aceasta era compusă din delegaţii ale principalelor ministere și instituții centrale.

• **Legea din 8 noiembrie 1925 şi Regulamentul ei din 2 aprilie 1927 prevedeau ca serviciile statistice departamentale să fie organizate în fiecare minister, iar administraţia publică autonomă să aibă în sarcină executarea lucrărilor statistice curente şi periodice**.

• Prin Legea pentru organizarea ministerelor votată în iulie 1929 şi promulgată prin Decretul nr. 271 publicat în Monitorul oficial, nr. 169 din 2 august 1929, se aduc modificări şi Institutului de Statistică Generală care este dezmembrat în două unităţi.

• În acelaşi an, pentru organizarea și executarea recensământului general al populaţiei, pe lângă acelaşi minister, se înființează o direcţie specială sub

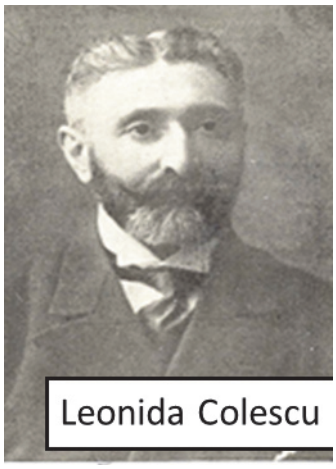

denumirea **Direcţia Recensământului General al Populaţiei** (Legea din 20 martie 1930). Recensământul a fost conceput în mod ştiinţific, organizat şi executat din punct de vedere tehnic în foarte bune condiţiuni nu numai pentru acele vremuri, ci și în perspectiva următoarelor recensăminte ale populației și locuințelor. Rezultatele lui apar tipărite însă cu mare întârziere, din cauza lipsei de fonduri.

- În 1931 se înfiinţează **Oficiul Demografic, de Statistică Sanitară și de Ocrotire**, care reorganizează statistica demografică pe baze ştiinţifice şi începe să publice regulat noua serie a *Buletinului demografic*, luând ca bază rezultatele recensământului din 1930. Ca o concluzie, trebuie menţionat faptul că **Legea din 1930 reprezenta un important pas înainte în organizarea modernă a statisticii în România**. Cu toate că prevederile acesteia nu au putut fi traduse în viață decât mult mai târziu, extinderea statisticii populației, crearea secției controlului populației (birourile populației au fost experimentate mai târziu) și a oficiului de studiu și publicații, organizarea pe baze mai solide a serviciilor exterioare relevă grija legiuitorului pentru progresul și afirmarea statisticii românești. Este adevărat însă că sfera de cuprindere şi atribuțiile statisticii economice (de care nu se ocupă Institutul de Demografie și Recensământ, nucleul Institutului Central de Statistică) erau vag schițate.
- Principiile de organizare a statisticii, cuprinse în **noua lege din 1936** sunt amplu dezvoltate în **Regulamentul pentru funcţionarea Institutului Central de Statistică, aprobat prin Decretul nr. 573 din 15 februarie 1937**. Prin această lege (care constituie o dezvoltare a legii din 1934) s-a urmărit în primul rând o centralizare efectivă a statisticii, care urma să fie condusă de un singur organ, prin desfiinţarea Institutului de Statistică Generală a Statului şi trecerea serviciilor statistice de la ministere la nou-înființatul Institut Central de Statistică.

Atribuţiunile Institutului, după această lege, sunt stabilite astfel:

- să culeagă direct sau prin organe publice şi să centralizeze toate datele privitoare la populaţia ţării şi la repartizarea sau mişcarea bunurilor;
- să publice toate datele statistice necesare organelor de guvernământ şi utile pentru lămurirea opiniei publice;
- să asigure cooperarea internaţională cu instituţiile similare din străinătate;
- să execute recensămintele generale ale populaţiei şi să îndrume activitatea birourilor de populaţie din ţară.

31.3. ORGANIZAREA ŞI FUNCŢIONAREA STATISTICII ROMÂNEŞTI ÎN PERIOADA 1945–1989

După o etapă tranzitorie relativ scurtă (1945–1947), în care vechiul sistem statistic este menţinut cu destule incertitudini şi dificultăţi, **sistemul statistic a fost recalibrat** după modelul sovietic. Adoptarea acestuia în practica naţională a fost în esenţă un proces de compilare.

Metodele clasice de investigare statistică folosite până atunci au fost practic abandonate şi înlocuite treptat cu un model simplist, subordonat aproape exclusiv scopurilor de a releva cu obstinaţie, propagandistic, superioritatea orânduirii socialiste. Carenţa sistemului statistic este vădită îndeosebi prin neglijarea analizei statistice şi impunerea unui sistem obstrucţionist de diseminare a informaţiilor, subordonarea metodologiei statistice concepţiei dirijiste de stabilire a obiectivelor şi sarcinilor de plan şi, în ultimă instanţă, forţarea rezultatelor statistice în aşa fel încât să exceadă nivelurile planificate.

Deşi a funcţionat până în 1948 ca director general al Institutului de Statistică, Anton Golopenţia a resimţit profund urmările perioadei nefaste ce avea să succeadă în ceea ce priveşte soarta României în general şi, implicit, a statisticii.

Trăsăturile definitorii ale statisticii româneşti în această perioadă care deosebeau sistemul nostru statistic, ca de altfel şi pe cel al tuturor ţărilor socialiste, de sistemul statistic practicat în ţările avansate sunt, în principal, următoarele:

- Lipsa unui cadru legal construit pe principii, norme, standarde şi practici imuabile, care să poată fi aplicate dincolo de influenţele şi ingerinţele factorului politic sau de putere.
- Colectarea exhaustivă a datelor primare de la unităţile furnizoare (cu personalitate juridică sau de la gospodării).
- Folosirea în mică măsură a cercetării statistice selective şi sociologice, a anchetelor statistice prin sondaj.
- Neglijarea metodelor statistico-matematice, cu deosebire în perioada anilor '50, considerate o bună perioadă de timp metode menite să ascundă realitatea.
- Generalizarea sistemului de culegere a datelor şi informaţiilor, folosind ca suport de bază dările de seamă statistice de stat. Prin însăşi titulatura lor, acestea sugerau nu numai obligaţia raportării de către furnizori a datelor şi informaţiilor, ci şi imperativul „de a da seama" asupra situaţiei îndeplinirii/neîndeplinirii sarcinilor de plan. În acest sens, dările de seamă statistice conţineau în majoritate coloane de plan, de realizări şi procentul de îndeplinire a planului.
- Existenţa unui paralelism în colectarea de informaţii, prin funcţionarea unui canal dublu de informare, cel al statisticii de stat (unitate de raportare-organ teritorial de statistică-DCS) şi cel pe linie departamentală

(unitate de raportare-centrală industrială-minister sau alt organ central coordonator-DCS). Impunerea acestui sistem, chiar dacă presupunea cheltuieli mari, birocraţie excesivă şi eforturi inutile, dereglări şi disfuncționalități, urmărea în esenţă ideea generării de date care să fie însuşite *ad-literam* de toţi actorii implicaţi în fluxul informațional statistic.

- Prelucrarea datelor prin folosirea unei infrastructuri tehnologice depăşite şi a unor tehnici de centralizare simple, chiar simpliste, bazate în mare parte pe agregare de factură aritmetică şi generare de grupări tipologice şi calcul al unor indicatori elementari de bază, în mărimi absolute şi relative (indici, structuri, grafice).
- Diseminarea rezultatelor avea ca prioritate punerea la dispoziţia puterii politice decizionale a datelor statistice, difuzarea acestora fiind drastic restricţionată pentru toate celelalte categorii de utilizatori, inclusiv pentru cercetători şi public, în sens larg, mai ales pentru acesta din urmă.
- Sistemul „secretului de stat" era de-a dreptul draconic, în special în ceea ce priveşte ţinerea sub cheie a nivelului absolut al indicatorilor macroeconomici. Piramida confidenţialităţii era, în acest sens, vădit inversată. Populaţia cercetată, datele şi informaţiile individuale erau în mai mică măsură supuse restricţiilor de confidenţialitate decât rezultatele agregării informaţiei statistice (datele prelucrate şi agregate).
- Având ca obiectiv principal „urmărirea sarcinilor de îndeplinire a planului", metodologia statistică se identifica practic cu metodologia de plan, fapt ce îi diminua sensibil posibilităţile de exprimare şi de racordare la conceptele, metodele şi standardele clasice sau în dezvoltare ale statisticii universale.
- Subordonarea scopului statisticii cerinţelor de urmărire a îndeplinirii planului a condus, de asemenea, la situaţia în care agenţii economici, a căror activitate era apreciată cu precădere după gradul îndeplinirii sarcinilor de plan de care depindea acordarea unei serii de drepturi (salarii, prime şi alte stimulente), să fie interesați să amplifice, cu ajutorul datelor statistice, dimensiunea fenomenelor economice. Faptul în sine a creat o situaţie deosebit de delicată pentru statisticieni, aceştia neavând alternativa corectării în faza de recepţie şi prelucrare a datelor primare, întrucât dările de seamă erau semnate şi validate, potrivit unui flux prestabilit, de mai multe organisme superioare.
- Pentru respectarea întocmai a adevărului, trebuie menţionată şi ingerinţa factorului politic la nivel local şi la nivelul unor structuri departamentale centrale în denaturarea unor indicatori, cu scopul de a demonstra „dinamica susţinută şi eficienţa modului de producţie socialist".
- Mai mult decât atât, un lucru cu totul de neconceput, aproape ireconciliabil, faptul că metodologia statistică era subordonată

metodologiei de plan aflate într-o perpetuă modificare, acţiune menită să-i confere alternativa de a favoriza obţinerea rezultatului dorit, nu pe cel condiţionat de metoda statistică, se petrecea frecvent. Impunerea modelului sovietic de organizare statală, politică, economică şi socială a determinat **reorientarea statisticii, silite să-şi reconsidere nu numai structura organizatorică, ci şi metodele de cercetare statistică şi procedurile referitoare la proiectarea instrumentarului statistic, la modalităţile de înregistrare şi colectare a informaţiilor primare, de prelucrare a acestora şi, în mod radical, procesul de difuzare a rezultatelor.**

Deşi ar fi putut reprezenta o premisă importantă în evoluţia statisticii româneşti, participarea, e adevărat, sporadică şi selectivă a specialiştilor români la lucrările organizaţiilor de statistică (Comisia de Statistică ONU; Divizia de Statistică a Secretariatului ONU; Conferinţa Statisticienilor Europeni, organ al Comisiei Economice pentru Europa de la Geneva; Institutul Internaţional de Statistică) şi ale oficiilor naţionale de statistică ale ţărilor din afara sistemului socialist nu a condus totuşi la îmbunătăţirea sistemului nostru statistic, respectiv la racordarea acestuia la practica statistică internaţională modernă.

Prin înfiinţarea CAER şi, mai apoi, în 1962, a Comisiei Permanente CAER pentru statistică, activitatea statistică din ţara noastră a fost marcată ani buni de problematica metodologiilor de calcul şi a nomenclatoarelor statistice comune, acestea fiind în majoritatea cazurilor diferite de cele recomandate de Comisia de Statistică ONU şi de Conferinţa Statisticienilor Europeni.

Este demn de subliniat totuşi că statisticienii români au reuşit, chiar şi în aceste condiţii restrictive, să menţină întrucâtva relaţiile statisticii româneşti cu statistica internaţională, interfaţa ei cu problematica statisticii din ţările avansate, să studieze şi să aplice în anumite situaţii, în speţă în lucrări interne, metode adecvate de cercetare statistică, să susţină pe cât a fost posibil, în pofida ingerinţelor politice, prestigiul şi importanţa statisticii.

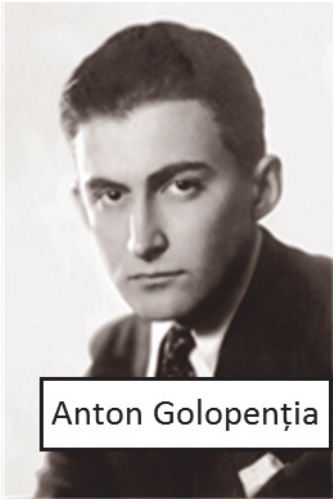
Anton Golopenția

În planul activităţii interne se face simțită o muncă asiduă, prin desfășurarea de activități susținute, prin eforturile unui corp profesional înalt calificat şi marcat de o puternică emulaţie în plan ştiinţific, prin organizarea unor consfătuiri ştiinţifice de mare anvergură. Se inițiază lucrări de căpetenie, precum norme metodologice şi tehnice specifice, care poartă în esență amprenta sistemului sovietic generat și generalizat practic în toate țările aflate sub regimul socialist, prin intermediul unui mecanism coordonat de fosta Comisie Permanentă CAER pentru statistică.

Totuși, structura, funcţionarea şi rezultatele activităţii de statistică nu erau însă în concordanţă cu cerinţele noului sistem politic, ale „puterii democrat-populare", fapt pentru care Consiliul Superior Economic a luat, în vara anului 1947, iniţiativa constituirii unei Comisii Centrale de Statistică, comisie care a analizat starea statisticii şi a stabilit cadrul general al unui plan de reorganizare. Documentul a fost prezentat Consiliului Superior Economic, care a hotărât dezbaterea şi adoptarea acestuia la **Conferinţa ministerială pentru reorganizarea statisticii** (18 octombrie 1947).

Acesta a fost momentul care a marcat o ruptură în evoluţia statisticii româneşti, reprofilată pentru a răspunde cerinţelor economiei socialiste, de tip centralizat. Merită subliniate ideile conţinute în cuvântarea rostită cu acest prilej de șeful Partidului Comunist Român, Gheorghe Gheorghiu-Dej. Importanţa acordată evenimentului de conducerea de partid şi de stat de atunci, având ca obiectiv transformarea statisticii într-un instrument politic al noii puteri, rezultă pregnant din participarea la conferinţă a tuturor activiştilor de frunte ai partidului. Au fost, de asemenea, prezenţi şi reprezentanţi din conducerea Institutului Central de Statistică, în frunte cu directorul general Anton Golopenţia. Cu acest prilej, Gheorghe Gheorghiu-Dej, în alocuţiunea sa, spunea următoarele: „*Nu s-a înţeles suficient importanţa statisticii în organizarea temeinică a vieţii economice şi financiare a ţării, ca şi în cunoaşterea mijloacelor de transformare a bogăţiilor ţării în bunuri materiale, care să permită dezvoltarea ţării şi progresul poporului nostru. Statistica nu trebuie numai să înregistreze, ea trebuie să desprindă tendinţele şi sensul de dezvoltare a realităţii sociale. Fără o bună, sinceră şi reală statistică nu este posibilă nici întocmirea programului de redresare economică şi nici pregătirea planului de reconstrucţie şi dezvoltare a economiei româneşti*".

Deşi surprinzătoare, afirmaţiile conţinute în raportul lui Dej, potrivit cărora o statistică trebuie să fie „**bună, sinceră şi reală**", expresii valide implicit în condiţiile de astăzi, trebuie subliniat că, în realitate, asemenea deziderate nu au fost respectate. Tot ce a urmat după momentul nodal al conferinţei a infirmat brutal valorile presupuse ale atributelor conferite atunci statisticii: **„bună, sinceră şi reală".**

De altfel, nu încape nicio îndoială, acele cuvinte au fost sugerate şi inserate în textul lui Gheorghiu-Dej de însuşi Anton Golopenţia (la momentul respectiv era directorul general al ICS), întrucât aceleaşi idei transpar cu putere și din raportul prezentat de acesta la conferinţă, ceea ce confirmă faptul că declaraţiile politice referitoare la statistică ale lui Gheorghiu-Dej decurg intrinsec şi implicit din ideile şi concepţia modernă ale lui Anton Golopenţia inserate în cuvântul lui Dej. Că şi-a asumat acest risc, fără a anticipa efectele ulterioare, reprezintă mai mult decât o certitudine, dat fiind destinul tragic al ilustrului nostru statistician care şi-a încheiat viaţa în închisorile comuniste.

Practic, conferinţa a stabilit măsuri de natură să asigure trecerea statisticii româneşti la sistemul de organizare, funcţionare şi realizare de lucrări necesare noii puteri instaurate în România începând cu martie 1945.

Conferinţa a stabilit următoarele obiective principale pentru statistică:

- Coordonarea de către Consiliul Superior Economic a lucrărilor de documentare statistică necesare departamentelor şi instituţiilor.
- Promovarea tehnicităţii în domeniul documentării şi centralizării datelor la ICS; introducerea controlului tehnic statistic pentru toate lucrările statistice.
- Ameliorarea calităţii datelor statistice şi prin cooperarea între ICS şi departamentele (instituţiile) interesate.
- A fost abrogată legea de organizare şi funcţionare a statisticii din 1936, noua reglementare urmând să conţină prevederi speciale privind organizarea statisticii economice, încadrarea cu personal tehnic-statistic de specialitate.
- Organizarea statisticii agricole curente.
- Întocmirea statisticii comerţului exterior.
- Organizarea statisticii comerţului interior.
- Organizarea statisticii muncii şi întocmirea fişierului mâinii de lucru.
- Cercetarea statistică a problemelor sociale.
- Completarea cu personal a structurilor din centrala ICS, precum şi a organelor teritoriale, urmând a fi organizată o reţea de organe statistice urbane în municipii şi în oraşele cu peste 20.000 de locuitori. A fost hotărâtă şi organizarea unui corp de corespondenţi statistici onorifici în întreprinderi.

• Cu acest prilej, au fost stabilite şi lucrările statistice de mare volum: **continuarea inventarierii prin recensământ a întreprinderilor industriale, meşteşugăreşti, precum şi a gospodăriilor ţărăneşti şi casnice**, indiferent de mărime; organizarea statisticii industriale curente; efectuarea recensământului general agricol din anul 1948. Inventarierea întreprinderilor industriale, comerciale şi de transport a fost efectuată pe teren în perioada 15–24 octombrie 1947 şi a constituit materialul documentar pentru procesul de naţionalizare şi, ulterior, pentru colectivizare.

• Este de reţinut faptul că la Conferinţă s-a hotărât şi elaborarea unei noi legi statistice, ca o alternativă la Legea din 1936 pe care diverşi participanţi, exponenţi ai noului regim politic, au criticat-o ca fiind lipsită de substanţă şi inadecvată viitoarei noi societăţi. Trebuie însă subliniat că, dincolo de valoarea, raţiunea şi actualitatea legii din 1936, **promisa nouă lege statistică preconizată la Conferinţă nu a fost elaborată niciodată până în decembrie 1989**.

• Ca o concluzie generală, se poate aprecia că rezultatele conferinţei şi urmările imediate au avut un anumit rol în conturarea, pe de o parte, a obiectivelor şi sarcinilor organului central de statistică, a structurilor sale instituţionale, precum şi a potenţialului sub aspectul disponibilităţii de resurse financiare, materiale şi umane, iar pe de altă parte, în creşterea influenţei şi autorităţii statisticii în ansamblul instituţiilor publice, cu toate că acţiunile practice de implementare a hotărârilor Conferinţei au demonstrat contrariul, generând efecte negative pentru statistica oficială.

• Un moment deosebit care a influenţat decisiv transformarea statisticii într-un instrument de colectare, prelucrare şi diseminare statistică, cu precădere

conceput şi destinat factorului politic, l-a constituit introducerea, începând din anul 1949, a sistemului dărilor de seamă statistice ale întreprinderilor pentru urmărirea planului de stat. Sistemul dărilor de seamă statistice inspirat și, în ultimă instanță, copiat, prin traducere din sistemul sovietic, a determinat o degradare „iremediabilă" a statisticii ca știință și ca domeniu al statisticii aplicate, a devenit principalul instrument purtător de date statistice de bază. Conducerea întregului sistem de evidenţă a economiei naţionale (evidenţa statistică, evidenţa contabilă şi evidenţa primară) de către **Comisia de Stat al Planificării** (CSP) era menită să asigure un caracter unitar metodologic și tehnic indicatorilor statistici.

În spiritul Decretului nr. 246 pentru reorganizarea statisticii, Direcţiunea Generală a Statisticii, ca organ central al statisticii generale a statului, urma să funcţioneze pe lângă Consiliul de Miniştri, având buget propriu.

Principalele atribuţii ale noii instituţii statistice erau:

a) organizarea evidenţei economiei naţionale şi a sistemului dărilor de seamă statistice;
b) furnizarea materialului statistic necesar pentru nevoile conducerii statului;
c) sesizarea rezervelor nefolosite în economia naţională şi a apariţiei disproporţiilor în dezvoltarea ramurilor economice;
d) reflectarea procesului de dezvoltare a economiei naţionale, scoaterea în evidenţă a experienţei construcţiei socialiste şi pregătirea materialului statistic necesar cercetărilor economico-sociale;
e) promovarea teoriei şi a metodologiei statistice prin generalizarea experienţei proprii şi utilizarea practicii şi teoriei statistice din celelalte ţări socialiste şi în special a statisticii sovietice.

- Astfel, **Comisia de Stat a Planificării,** reglementată printr-un decret din 1951, prin prevederile vizând organizarea și funcțiile specifice, **are și funcția** de aprobare **a formularelor dărilor de seamă statistice**, respectiv obligaţia Direcţiunii Generale a Statisticii de a furniza acesteia datele statistice necesare elaborării proiectului de plan. De fapt, Comisia de Stat a Planificării continua să îndrume şi să coordoneze activitatea Direcţiunii Generale a Statisticii, deşi formal statistica urma să funcţioneze independent, ca organ subordonat direct Consiliului de Miniştri.

Introducerea circuitului de transmitere a datelor prin intermediul ministerelor şi departamentelor a necesitat crearea unui cadru organizatoric care să permită organelor statistice departamentale să-şi îndeplinească responsabilităţile în ceea ce priveşte urmărirea îndeplinirii planului, precum şi culegerea şi prelucrarea datelor necesare conducerii unităţilor.

- **Funcţia principală a Direcţiei Centrale de Statistică a constat în informarea conducerii de partid și de stat în volum complet, rapid şi sistematic asupra dezvoltării economiei naţionale, a îndeplinirii planului de stat**, a realizării proporţiilor şi corelaţiilor, a tendinţelor de dezvoltare a economiei şi ramurilor ei, contribuind la fundamentarea politicii economice a partidului şi guvernului, la asigurarea informaţiei necesare pentru exercitarea funcţiei

economice și organizatorice a statului. Astfel, rolul statisticii se limitează exclusiv la a servi scopului de informare a factorului politic, fiind exclusă practic funcția de a servi tuturor categoriilor de utilizatori de date statistice.

Desfăşurarea în continuare a activității a fost marcată însă de o deteriorare continuă a funcţionării statisticii ca instituţie obiectivă şi independentă din punct de vedere profesional-ştiinţific, atingând, în perioada ce a urmat anilor '80, dereglări şi distorsiuni aberante. Alterarea calităţii informaţiei, distorsionarea sub aspect metodologic a indicatorilor statistici, perturbarea circuitului firesc al informaţiilor de la sursă până la decidenţi nu au fost numai efectul unor cauze întâmplătoare sau erori tehnice, ci a apărut implicit în procesul definitivării şi validării datelor, a parcursului acestora în diverse etape, culminând cu operaţiuni de cosmetizare şi înfrumuseţare a realităţii.

- În anul 1957, în baza unei alte hotărâri de guvern, a avut loc o nouă reorganizare a Direcţiei Centrale de Statistică, care a urmărit concentrarea direcţiilor, numărul acestora fiind redus la jumătate, iar în 1960 au fost înfiinţate la direcţiile regionale de statistică și staţii de maşini cu cartele perforate în unele județe, urmate de înființarea, în luna martie 1967, a Centrului de Calcul Electronic al DCS.

Aparatul teritorial al Direcţiei Centrale de Statistică a fost reorganizat în anul 1968, ca urmare a modificărilor structurii administrativ-teritoriale a ţării, fiind înfiinţate în cadrul fiecărui judeţ şi în municipiul Bucureşti direcţiile judeţene (şi cea municipală) de statistică, având ca atribuţii principale: urmărirea, controlul şi analiza îndeplinirii planului, cercetarea fenomenelor sociale şi elaborarea de studii, sistematizarea şi păstrarea fondului de date statistice.

Direcţia Centrală Statistică, sub diversele sale denumiri, a fost condusă succesiv de: **Gheorghe Mihoc** (1948–1951), **Manea Mănescu** (1951–1954), **Paul Iscovici** (cu delegaţie) (1954–1956), **Mihail Levente** (1956–1962), **Mircea Biji** (1962–1965), **Constantin Ionescu** (1965–1969), **Petre Buzoianu** (1969–1972), **Ilie Şalapa** (1972–1974, 1975–1984), **Petre Ghimbuluţ** (cu delegaţie) (1974–1975), **Nicolae Ionescu** (1984–1990).

31.4. REINTEGRAREA STATISTICII ROMÂNEŞTI ÎN STATISTICA INTERNAŢIONALĂ

- **Reîncadrarea statisticii românești în principiile şi criteriile statisticilor oficiale aplicate în țările sistemului democratic s-a declanşat odată cu evenimentul din decembrie 1989**. Participarea specialiştilor români la cooperarea internaţională şi la reuniunile principalelor foruri de promovare a statisticii, precum Comisia de Statistică ONU, Conferinţa Statisticienilor Europeni şi alte organisme internaţionale de statistică, a căpătat noi valenţe, ca urmare a disponibilităţii statisticii noastre spre

adoptarea de norme şi standarde care să-i confere noi atribute de coerenţă, calitate şi relevanţă. Totodată, obiectivul de bază viza plasarea statisticii în context internaţional, prin datele şi informaţiile produse în condiţii de comparabilitate şi armonizare cu metodologiile şi metodele de investigare.

- În baza programelor elaborate vizând adaptarea statisticii românești la noile condiţii şi reîncadrarea ei în contextul internaţional, a fost stabilită o serie de obiective strategice şi, ceea ce este mai important, **s-a trecut la demararea de acţiuni practice de reorganizare a aparatului statistic, de revizuire a metodologiilor, standardelor şi instrumentelor de investigare statistică a fenomenelor şi proceselor economico-sociale potrivit conceptelor şi normelor utilizate în statistica internaţională**.
- Pe prim-plan în cadrul demersurilor iniţiate a fost pus obiectivul de creare a unei noi imagini a statisticii naţionale. Unele date şi informaţii statistice puse în circulaţie în perioada economiei socialiste au fost revizuite, mai ales prin prisma curăţirii lor de reziduurile metodologice şi iregularităţile subiective care le-au afectat conţinutul, astfel încât să poată fi recuperate şi regenerate la valorile şi dimensiunea realităţii. În acest fel, statistica românească a recurs atât cât i-a fost în putinţă la reevaluarea indicatorilor statistici macroeconomici de bază şi punerea lor în circulaţie, sub imperativul relevării semnificaţiei şi importanţei acestora pentru cunoaşterea stării reale a lucrurilor şi al recâștigării credibilităţii, ca o condiţie *sine qua non* a refacerii imaginii instituţiei statistice. Pe cât de greoaie şi complexă, pe atât de vitală, revizuirea datelor statistice a fost absolut necesară pentru a evita folosirea în continuare a unor informaţii denaturate.

„În mâinile unui om lipsit de experienţă", spunea M.G. Kendall, „metodele statistice sunt cele mai periculoase instrumente de lucru". Acest aforism, constituind un moment de reflecţie, a fost preluat de statisticienii români ca un model de conduită, interpretat astfel încât să poată fi evitat pentru totdeauna un scenariu de natura celui sugerat în avertismentul kendallian.

Urmare a recunoaşterii neechivoce a rupturii cu practicile din trecut, **s-a procedat la schimbarea instrumentelor şi conceptelor cu care a operat statistica, întregul aparat logistic fiind regândit prin prisma trecerii de la cercetarea exhaustivă la metode moderne, inclusiv cele bazate pe observare statistică selectivă, aceasta fiind aproape integral ignorată în perioada anterioară.**

În acelaşi moment, în context internaţional a demarat şi s-a realizat un proiect deosebit pentru elaborarea şi apoi adoptarea de către organele competente a unui nou cadru legal în care să-şi găsească reflectarea principiile fundamentale ale funcţionării statisticii oficiale într-o societate democratică, respectiv:

- independenţa profesională a oficiului de statistică în elaborarea normelor, metodelor, tehnicilor de culegere, producere şi diseminare a informaţiilor;
- transparenţa în ceea ce priveşte datele în formă agregată, metodele şi alte instrumente statistice;
- adaptarea serviciului statistic la cerinţele utilizatorilor şi satisfacerea la un grad ridicat a necesităţilor acestora.

Imperativele de mai sus, care s-au impus ca o necesitate după eliminarea barierelor ce au existat prin funcţionarea concomitentă în context internaţional a două sisteme statistice esenţialmente diferite, şi-au găsit rezolvarea în **adoptarea de către Conferinţa Statisticienilor Europeni, Comisia Economică ONU pentru Europa şi de către Comisia de Statistică ONU a principiilor fundamentale de funcţionare a statisticii într-o societate democratică**. Grupul de iniţiativă creat în vederea elaborării principiilor a fost compus din experţi din şase oficii de statistică: Polonia, Franţa, Spania, Elveţia, Bulgaria şi România (reprezentată prin Ilie Dumitrescu).

Principiile fundamentale au fost adoptate în 2015 de Adunarea Generală a ONU, reprezentând singurul document statistic căruia i s-a atribuit o astfel de recunoaştere universală, devenind piatra de temelie a tuturor sistemelor statistice naţionale şi internaţionale. Principiile fundamentale au fost, în mod firesc, preluate şi în statistica noastră naţională.

- Au urmat succesiv o serie de programe desfăşurate prin **cooperare bilaterală** cu diverse state europene sau prin programe de **colaborare multilaterală**, în contextul programelor PHARE naţional şi multinaţional. Participarea la aceste programe a constituit platforma esențială a adoptării de către sistemul statistic românesc a bazei legale, a metodelor şi normelor metodologice şi tehnice şi a modalităţilor de elaborare, prelucrare şi diseminare a datelor statistice caracteristice sistemului statistic european.
- În anul 1992 se realizează **recensământul populaţiei şi locuinţelor** după o întrerupere de 15 ani, oferind baza tehnică pentru crearea unui sistem de eşantionare utilizat pentru cercetările prin sondaj ulterioare, iar în anul 2002, INS realizează două recensăminte într-un singur an: **Recensământul populaţiei şi locuinţelor şi Recensământul general agricol**, duse la bun sfârşit, astfel încât a fost pusă la dispoziţia decidenţilor politici, cercetătorilor, mass-mediei şi altor categorii de utilizatori, inclusiv publicului în sens larg, precum şi organismelor internaţionale, o bază de date constituită conform celor mai elevate standarde.

Strategiile de dezvoltare a sistemului statistic românesc care au urmat după 1995 au fost transpuse cu consecvenţă în practică de statisticieni, asigurându-se de fiecare dată adaptarea operativă la schimbările ce interveneau în viaţa economică şi socială a ţării.

Cooperarea cu EUROSTAT, demarată încă din anul 1992, a căpătat o nouă dimensiune în procesul de screening (examinare analitică a *acquis*-ului comunitar), proces ce a prefaţat dezbaterile ce aveau să urmeze în cadrul negocierilor de deschidere şi închidere a capitolului 12, Statistica. Exerciţiul de screening a urmărit, pe de o parte, evaluarea de către Comisia Europeană a progreselor înregistrate de statistica românească, iar pe de altă parte, evidenţierea neîmplinirilor, a rămânerilor în urmă, precum şi conturarea măsurilor imediate sau pe termen lung ce trebuiau luate pentru consolidarea realizărilor obţinute.

În documentul de poziţie elaborat în vederea aderării României la Uniunea Europeană, statistica românească a transmis Comisiei Europene mesajul de

acceptare în totalitate a *acquis*-ului statistic comunitar în vigoare la sfârşitul anului 1999, reprezentând angajamentul de transpunere graduală a noului cadru legal comunitar în statistica românească. S-a precizat că pentru o dezvoltare durabilă a sistemului statistic sunt necesare:

- stabilirea obiectivelor de bază, a condiţiilor şi acţiunilor legate de adaptarea statisticii româneşti la sistemul statistic european;
- alocarea de către Guvernul României de resurse materiale şi financiare suficiente pentru a asigura sustenabilitatea sistemului statistic şi dezvoltarea lui în continuare;
- crearea de structuri solide şi viabile şi de mecanisme adecvate de cooperare eficientă cu partenerii sectoriali ai statisticii, prin promovarea rolului coordonator al Institutului de Statistică;
- concentrarea activităţii de statistică pe calitatea producţiei statistice;
- larga diseminare a produselor statistice.

31.5. RECENSĂMINTELE OFICIALE ALE POPULAŢIEI – SCURT ISTORIC

– În anul 1859 demarează **Recensământul populaţiei din 1859–1860**, prima investigaţie de acest fel care a urmărit atât aspecte demografice, cât şi economico-sociale, simultan în cele două provincii unite.

– Metodologia de lucru şi indicatorii înregistraţi au diferit de la o provincie la alta, **Dionisie Pop Marţian**, la Bucureşti, şi **Ion Ionescu de la Brad**, la Iaşi, având puncte de vedere diferite privind modul de abordare a acţiunii. Dar, dincolo de chestiunile tehnice, şi unul, şi celălalt aveau aceeaşi viziune privind principiile şi obiectivele statisticii, locul ei în sistemul instituţiilor publice şi misiunea sa în slujba programului social într-o România în care, pentru prima oară după secole de aşteptare, apăruseră condiţiile dezvoltării unitare şi dinamice, ca premisă de prosperitate pentru toţi cetăţenii ţării unite. În această vastă activitate, cei doi pionieri ai statisticii oficiale româneşti s-au completat, orizontul mai larg şi experienţa europeană caracteristică formaţiei ştiinţifice a lui **Dionisie Pop Marţian** întregindu-se fericit cu buna cunoaştere pe teren a realităţilor ţării, proprie lui **Ion Ionescu de la Brad**. Aşa se face că, fără a fi căzut de acord în mod declarat asupra modului de desfăşurare a recensământului, acesta a urmat un program de observare asemănător în cele două principate.

Rezultatul a fost că, deşi desfăşurat în condiţii dificile, prin precaritatea mijloacelor financiare şi puţinătatea recenzorilor pregătiţi ca atare („**cei 500 de inteligenţi**”, cum inspirat i-a numit **Dionisie Pop Marţian**), lucrările recensământului se vor încheia cu succes, rezultatele fiind prezentate la 25 iunie 1860 pentru Muntenia şi în vara lui 1861 pentru Moldova. Ele au oferit guvernului domnitorului

Alexandru Ioan Cuza importante informaţii privind *populaţia, după sex, stare civilă, vârstă şi infirmităţi, după naţionalitate şi cult religios, pe categorii sociale şi medii, după profesii ş.a.m.d., într-o dispunere pe judeţe, ocoale şi oraşe*.

– **La Recensământul din 1899,** numărătoarea generală a populaţiei a fost realizată sub coordonarea Serviciului Statisticii Generale, care funcţiona în cadrul Ministerului Agriculturii, Industriei şi Domeniilor. Recensământul a relevat nevoia organizării lui în baza unei legi speciale care, „pe de o parte, să procure mijloacele băneşti necesare pentru instituirea unui corp de agenţi retribuiţi, bine instruiţi în rolul lor; pe de altă parte, să prevadă obligativitatea comunicării de ştiinţe statistice, cu sancţiune penală pentru locuitorii care refuză a da informaţiuni; în fine, caracterul fiscal al unei asemenea operaţiuni trebuie să dispară cu desăvârşire". Anunţul privind desfăşurarea recensământului prevedea: demararea la „1 decembrie viitor" pe tot cuprinsul ţării, prin interogarea capului de familie sau a celui mai bătrân din familie, în vederea obţinerii prin chestionar, pe baza unor instrucţiuni special elaborate, a unor informaţii cu privire la numele şi prenumele, vârsta, starea civilă, religia, cetăţenia şi meseria „tuturor persoanelor ce locuiesc în casă". Se specifica faptul că răspunsul trebuie „dat cu bună credinţă şi în plin adevăr, fiind în interesul public". Scopul declarat al recensământului este formulat astfel: „pentru cunoştinţa exactă a numărului populaţiei, inclusiv pentru îmbunătăţirea mijloacelor de trai".

O particularitate interesantă a fost aceea că primăriile comunelor urbane trebuiau să comunice serviciului statisticii generale lista tuturor străzilor cu numărul de case ce conţin fiecare, creându-se astfel „nomenclatura stradelor" şi a „numărătoarei locuinţelor".

Publicarea rezultatelor a fost întârziată, „venind alte lucrări statistice cu caracter urgent", precum recensământul animalelor domestice (decembrie 1900), ancheta industrială (1901–1902).

– **Recensământul general al populaţiei din 1912**, lansat prin Legea promulgată la 10 februarie 1912.

Legea prevedea, printre altele, ca, începând din 1912, recensământul populaţiei să se efectueze cu regularitate, din zece în zece ani.

Legea stipula în mod expres obligaţia tuturor locuitorilor ţării de a comunica în scris sau „prin viu grai" informaţiile ce li se solicită la numărătoare de către recenzori. Refuzul de a furniza informaţiile sau comunicarea unor informaţii inexacte făcută cu intenţia de a altera adevărul sau de a împiedica lucrările sunt considerate contravenţii şi supuse unor amenzi sau unor pedepse penale, după caz. Este demn de reţinut faptul că, sub aspect metodologic, recensământul prevedea obţinerea de informaţii cu privire la populaţia de drept (cu domiciliu obişnuit în raza localităţii) şi la populaţia de fapt (populaţia determinată după principiul locului în care se află în momentul recenzării).

De asemenea, se introduce la recensământ definiţia „menajului", ca fiind „totalitatea persoanelor ce formează o căsnicie sau gospodărie; în acest sens, deşi menajul nu este sinonim cu familia, totuşi numărul menajelor corespunde cu numărul capilor de familie".

Un alt aspect important îl constituie faptul că recensământul a cuprins, de asemenea, şi locuinţele. Recensământul din 1912 avea să devină, prin rezultatele sale, o sursă importantă de date pe care statistica oficială românească le oferea pentru susţinerea cu mijloacele specifice a eforturilor implicate în războiul de întregire a neamului.

– **Recensământul general al populaţiei din 1930** a fost promulgat prin lege specială şi Înaltul decret regal din 20 martie 1930.

Recensământul din 1930, primul efectuat în România întregită, era considerat de toţi specialiştii vremii şi de cei ce au urmat ca fiind unul dintre cele mai moderne realizate în Europa, atât sub aspect metodologic, cât şi organizatoric şi al efectelor pe care le-a avut în proiectarea şi implementarea de decizii şi hotărâri ale autorităţilor statului din acea vreme, ca şi ale cercetătorilor şi celorlalţi chemaţi să utilizeze datele recensământului.

Recensământul din 1930 a cuprins: recensământul populaţiei, al întreprinderilor industriale şi comerciale şi recensământul clădirilor şi locuinţelor. „Direcţiunea recensământului a înfiinţat o reţea de activitate exterioară proprie, dependentă de Direcţiune: delegaţii regionali, delegaţii judeţeni, unul de județ, delegaţii municipali, unul de fiecare municipiu, 1.250 de controlori de circumscripţie de recensământ şi 57.279 de recensori, buni cunoscători ai sectorului lor".

Notabilă este înregistrarea concomitentă în cadrul recensământului a problematicii apartenenţei etnice, a limbii materne şi a religiei, reprezentând o premieră absolută în context european.

Principalele prevederi ale legii cu privire la recensământ stipulează:

– declanşarea recensământului într-o singură zi, la fiecare zece ani cu începere din 1930;

– implicarea tuturor organelor statului în activităţi legate de recensământ, prin respectarea deciziilor Comisiunii de Recensământ ce se înfiinţează în acest scop;

– cuprinderea în cadrul activităţilor de recensământ şi a unor investigaţii asupra întreprinderilor comerciale, industriale şi agricole;

– invocarea caracterului confidenţial al informaţiilor ce urmează a fi culese, respectiv folosirea informaţiilor numai în scop statistic şi precizarea de sancţiuni aplicate funcţionarilor care încalcă confidenţialitatea;

– menţionarea condiţiei privind faptul că „declaraţiile obţinute de la locuitori nu vor putea servi drept dovadă în faţa organelor judecătoreşti, fiscale sau administrative".

Au fost folosite multiple mijloace de propagandă în sprijinul recensământului (calendare, afişe, timbre poştale, filme de propagandă, conferinţe publice, articole în ziare şi reviste etc.).

– **Recensământul general al României din 1941** s-a desfăşurat în baza Decretului-lege nr. 67 din 15 ianuarie 1941.

Recensământul a fost efectuat în aprilie 1941 pe teritoriul rămas în cadrul **României** în urma pierderilor teritoriale din 1940. Ulterior, după eliberarea Basarabiei, Bucovinei de Nord și ținutului Herța, a fost realizat și recensământul pentru aceste regiuni (toamna lui 1941), dar și pentru Transnistria (decembrie 1941).

Recensământul a oferit, prin rezultatele obţinute, date fiabile şi relevante atât în ceea ce priveşte starea demografică a ţării, cât şi informaţii privind capacitatea economiei de a susţine o campanie militară fără precedent, reprezentată de războiul ce avea să urmeze.

– **În perioada regimului comunist au avut loc recensăminte ale populaţiei şi locuinţelor,** după cum urmează: în ianuarie 1948, 1956, 1966 şi 1977. Recensămintele din perioada amintită au fost, de regulă, efectuate pe o bază conceptuală, organizatorică, tehnică şi metodologică relativ similară. Publicarea rezultatelor sumare și provizorii în luna martie 1948 „a fost cu putință grație unei inovații îndrăznețe, în urma căreia organul recensor a primit o atribuție sporită, adică, pe lângă sarcina de a înscrie declarațiunile locuitorilor, recensorul a făcut o despuiere restrânsă a acestor declarațiuni pe câteva formulare speciale".

Recensămintele s-au bazat fie pe hotărâri ale Consiliului de Miniştri (1956 şi 1966), fie pe decrete ale Consiliului de Stat (1977). Cadrul legal a prevăzut în principiu: efectuarea recensământului pe întreg teritoriul ţării, urmând a fi înregistraţi atât cetăţenii români, cât şi cei aflaţi în ţară la data recensământului, precum şi cetăţenii români aflaţi în alte ţări (recensământul din 1956).

Sistemul de colectare a datelor a fost cel bazat exclusiv pe interogarea locuitorilor de către personalul recrutat în acest scop.

Organizarea recensămintelor a fost încredinţată unor Comisii centrale de recensământ, compuse din reprezentanţi ai unor ministere implicate, instituţiei de statistică revenindu-i rolul de secretariat tehnic în esenţă şi cel de coordonator *de facto* al lucrărilor.

Este important de menţionat faptul că datele obţinute cu privire la populaţie sunt identificate ca populaţie stabilă, concept apropiat, dar nu identificabil *ad literam* cu populaţia rezidentă, ce avea să fie utilizată ca noţiune abia odată cu recensământul din 2011.

După 1990, s-au efectuat trei recensăminte ale populaţiei şi locuinţelor: în **1992, 2002 şi 2011.**

– Recensămintele din anii 1992 şi 2002 au fost efectuate de Institutul Naţional de Statistică în baza unor Hotărâri ale Guvernului României și au fotografiat parametrii demografici, social-economici, etnici și confesionali ai populaţiei, dar şi numărul de clădiri, locuințe și gospodării.

– **Recensământul populaţiei şi al locuinţelor desfăşurat în luna octombrie 2011** extinde fondul de informaţii care caracterizează evoluţia în timp a familiilor, respectiv a gospodăriilor – componentele de bază ale convieţuirii umane. S-a realizat în baza unei hotărâri de guvern şi a unei ordonanţe aprobate prin lege, respectând întocmai Regulamentul (CE) nr. 1201/2009 de punere în aplicare a Regulamentului (CE) nr. 763/2008 al Parlamentului European şi al Consiliului privind recensământul populaţiei şi al locuinţelor, în ceea ce priveşte specificaţiile tehnice pentru tematici şi pentru defalcarea lor. Recensământul populaţiei şi al locuinţelor din 2011 a fost pregnant orientat spre asigurarea de informaţii pertinente şi foarte detaliate, care să poată fi utilizate în lucrări şi cercetări asupra unor aspecte prioritare ale dezvoltării durabile. Recensământul a

fost realizat şi finalizat în condiţii dificile, ca urmare a unor dificultăţi şi precarităţi ce au avut loc pe parcursul colectării informaţiilor, astfel încât a fost necesară complementarea datelor colectate prin sistemul clasic de interviu faţă în faţă cu date din surse administrative.

31.6. ANUARUL STATISTIC

Ediţiile 1904–1939 şi 1940 (ediţie comună)

- Prima ediţie a unui *Anuar statistic al României* a apărut în anul **1902** (neconfirmată), urmată de ediția din **1904**, considerată ca fiind prima apariție a unui anuar statistic, aceasta fiind urmată cu intermitenţă până în anul 1922 şi din acest an cu regularitate până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial. Întreruperea a fost destul de lungă, reeditarea anuarului, de altfel, prin definiţie publicaţie anuală, fiind reluată abia din anul 1957. În condiţiile vechiului regim (socialist), regularitatea publicării anuarului ce a urmat apoi nu a însemnat însă, din multe puncte de vedere, o continuare a tradiţiei, întrucât, dincolo de succesiunea ediţiilor, conţinutul anuarului a fost adaptat altor concepte şi, din păcate, unor rigori dominate implicit de factorul politic.
- Prima ediţie a *Anuarului* din 1904 a însemnat un moment esenţial în propagarea şi dezvoltarea statisticii oficiale româneşti. Această ediţie a văzut lumina tiparului abia la peste 40 de ani de momentul ce consfinţeşte înfiinţarea statisticii oficiale în ţara noastră (Decretul din 12 iulie 1859 al domnitorului Alexandru Ioan Cuza), în pofida eforturilor unor iluştri predecesori ce au condus destinele statisticii româneşti.

Cu toate că, odată cu editarea *Anuarului 1909,* s-a preconizat apariţia cu regularitate în fiecare an a acestei publicaţii statistice, următoarea ediţie a apărut abia după trei ani, şi anume în anul 1912.

Ediţiei din 1912 îi succede ediţia din 1919, intitulată *Anuarul statistic al României 1915–1916*, prin urmare, din nou la un interval de câţiva ani în care apariţia anuală a anuarului a fost întreruptă.

Sunt de reţinut unele precizări făcute la apariţia anuarului în care sunt redate, pe de o parte, restricţiile ce au impietat asigurarea unui volum de date cuprinzător, constând în pierderea de materiale şi lucrări administrative care nu au mai putut fi „*salvate de pustiirile războiului*", precum şi „scumpetea mâinii de lucru şi a materialului de tipar".

Structura şi concepţia anuarului este marcată de personalitatea lui Sabin Manuilă şi a lui N. Georgescu-Roegen, sub îndrumarea cărora, în mod firesc, a cunoscut profunde îmbunătăţiri. Se remarcă în context aserţiunile de factură modernă referitoare la garanţia şi responsabilitatea asumată de producătorii de date

asupra conţinutului şi corectitudinii acestor date. În acest sens, Sabin Manuilă menţionează: „Anuarul statistic al României este principala sursă de informaţiune asupra ţării noastre, sperăm să putem atinge în scurt timp un nivel care să ridice prestigiul ţării noastre în străinătate. Şi mai sperăm că această operă va ridica şi autoritatea statisticei româneşti în faţa opiniei noastre publice şi în faţa specialiştilor români".

Ideile de mai sus exprimate cu atâta claritate de Sabin Manuilă nu numai că atestă preocuparea asiduă a statisticii româneşti din acea vreme de a răspunde cerinţelor societăţii în general, dar se remarcă prin capacitatea de a anticipa ceea ce avea să devină în zilele noastre principii fundamentale şi criterii esenţiale în abordarea demersului statistic într-o societate democratică.

Anuarul statistic în perioada regimului socialist

Primul anuar statistic după cel de-al Doilea Război Mondial a fost *Anuarul Statistic al Republicii Populare Române – 1957*. Într-o prefaţă succintă se precizează că acest anuar cuprinde date provizorii pentru anul 1956 şi că, în ceea ce priveşte seriile de date anterioare, au fost de regulă cuprinşi şi anii: 1938, caracterizat drept anul cu cea mai ridicată producţie de dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial, anul 1948, care este prezentat în text ca anul naţionalizării principalelor mijloace de producţie, şi anul 1950, ca an premergător primului cincinal. Subliniindu-se dificultăţile de ordin metodologic, precum şi cele cu privire la comparabilitate, se relevă că „datele mai vechi au fost recalculate la teritoriul actual al Republicii Populare Române şi după metodologia folosită actualmente pentru calcularea indicatorilor respectivi".

Începând cu *Anuarul statistic 1957*, editarea regulată a acestuia a continuat până în anul 1989 şi apoi an de an, începând cu anul 1990, însă într-o nouă concepţie, o nouă structură şi la o dimensiune mult amplificată. Despre ediţiile 1958–1989, lucrurile cele mai semnificative ce pot fi consemnate constau în schimbările de structură, bazate pe modificările conceptuale de natură metodologică ce au avut loc în statistică, în general cu impact implicit asupra anuarului şi în diminuarea an de an a numărului indicatorilor şi a seriilor de date. Astfel, Anuarul se prezenta în ediţiile 1987–1989 amputat la dimensiunea unei broşuri, cu un număr în jur de 100 de pagini, conţinând date cu totul insuficiente pentru de a putea constitui o sursă de informaţii relevantă şi demnă de încredere.

31.7. SCURT ISTORIC AL ÎNVĂŢĂMÂNTULUI STATISTIC ROMÂNESC

Istoria învăţământului românesc se relevă ca o desfăşurare de fapte şi idei care însoţeşte, reflectă şi influenţează viaţa materială şi spirituală a societăţii. Cu privire la vechimea şcolii la români, Nicolae Iorga considera că „într-o ţară începătoare nu puteau exista forme constituite de învăţământ, câtă vreme asemenea forme încă nu fiinţau în alte părţi", cu deosebire în ţările vecine din sud-estul

european. Dar chiar şi în aceste situaţii, „un învăţământ exista fără îndoială” […] „nu în legătură cu urmărirea pe căi teoretice a adevărului, ci cu nevoile adânci, neapărate ale societăţii care, în vremuri normale, creează şcoală şi îi determină caracterul”.

Deşi limitat într-un câmp de strictă specialitate, învăţământul statistic nu poate fi desprins de evoluţia generală a învăţământului, urmând totodată, îndeaproape, condiţiile de apariţie şi dezvoltare a statisticii în Principatele Româneşti.

La Academia Mihăileană din Iaşi, în 1837, Gheorghe Săulescu preda dreptul şi statistica. În învăţământul mediu de toate categoriile, în „şcolile reale, gimnaziale şi ferme model” din Moldova se introdusese prin aşezământul şcolar din 1843 ca materie obligatorie „geografia nouă şi statistica în toate a lor întindere şi a principatelor în special”. În Ţara Românească, în epoca Regulamentului organic, la cursul special de economie politică se recomanda folosirea statisticii, care „fără a fi obiect particular de învăţătură, se va întrebuinţa cu toate acestea adesea, pentru a da prin fapte principiilor generale adeverire netăgăduită”. Eforia Școalelor propune ulterior domnitorului Barbu Ştirbey introducerea în programul gimnaziilor de șase clase din București și Craiova a geografiei Europei şi a Ţărilor Române „cu statistica şi cronologia lor”.

De-abia sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza se vor schimba în parte condiţiile obiective pentru atragerea concursului populaţiei la operaţii statistice, îndeosebi sub înrâurirea celor doi oameni de știință progresiști – Dionisie Pop Marţian şi Ion Ionescu de la Brad – care aveau să pună bazele statisticii oficiale şi să revigoreze învăţământul statistic.

În vederea primului recensământ din 1859–1860, conceput, pregătit şi executat de organe exclusiv naţionale, Dionisie Pop Marţian organizează o adevărată școală pregătitoare în lunile august-septembrie 1859 pentru instruirea personalului care avea să lucreze în biroul central şi în judeţe la efectuarea recensământului. Eugeniu Stătescu, referent al oficiului statistic, prezenta starea cunoştinţelor vremii, mărturisind că „oamenii toţi s-au găsit foarte puţin preparaţi pentru a lua parte activă la o asemenea întreprindere”. De aceea, Pop Marţian „trebui mai întâi printr-un curs de statistică şi de economie politică să iniţieze pe raportori în lucrările de o natură nouă la care erau chemaţi”.

În primele decenii ale secolului al XX-lea se recunoscuse necesitatea înfiinţării unei puternice instituţii de învăţământ superior economic. Ea se înfăptuieşte în 1913, prin crearea Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale în baza Legii din 6 aprilie şi se organizează prin Regulamentul din 30 august 1913, cu modificările ulterioare.

Catedra de statistică este încredinţată lui Stanislav Cihoschi, unul dintre principalii iniţiatori ai înfiinţării Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale şi care preda statistica de mai mulţi ani la Școala Superioară de Ştiinţe de Stat.

Învăţământul superior economic predat la Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale cuprinde şi după sfârşitul Primului Război Mondial acelaşi curs de statistică (în special economică). El este predat de acelaşi Stanislav Cihoschi până la încetarea sa din viaţă, în noiembrie 1924. Catedra de „statistică, în

special economică" a figurat în programul anului I până la reforma învăţământului din 1948.

După marea Unire din 1918, Universitatea din Cluj îşi deschide porţile în cadrul statului naţional român, începând cu anul şcolar 1919–1920. La Facultatea de Drept, încă de la inaugurarea cursurilor sale, se predau finanţele şi statistica de către profesorul Gh. Leon.

În vederea efectuării recensământului general al populaţiei României din 1930, comisia de recensământ, prezidată de profesorul Dimitrie Gusti, directorul Institutului Social Român, şi având printre membrii săi pe profesorul Octav Onicescu, a reuşit să convingă autorităţile superioare de necesitatea înfiinţării unei reţele de statisticieni judeţeni. Această şcoală, organizată şi condusă în calitate de director de profesorul Octav Onicescu, a constituit prima formă completă şi sistematică a învăţământului statistic din ţara noastră, acoperind prin programul său principalele câmpuri teoretice şi practice ale statisticii ştiinţifice.

Ultima şi cea mai completă formă organizată a învăţământului statistic ştiinţific până la sfârşitul celui de al Doilea Război Mondial a luat fiinţă la Universitatea din Bucureşti în 21 noiembrie 1941. La această dată se începeau cursurile „şcolii de statistică, actuariat şi calcul de pe lângă Universitatea din Bucureşti". În prezenţa rectorului universităţii, acad. Horia Hulubei, directorul şcolii, acad. Octav Onicescu, arată că se inaugura cu acest prilej „începuturile unei noi ramuri de învăţământ a Universităţii româneşti: învăţământul statisticii şi al disciplinelor care depind necondiţionat de ea".

Nicholas Georgescu-Roegen

Învăţământul statistic a reprezentat *o componentă importantă a istoriei statisticii româneşti* şi după 1945, al cărui reprezentant de seamă a fost şi **Nicholas Georgescu-Roegen.** Cu toate acestea, trebuie menţionat că, deşi învăţământul, mai ales învăţământul în domeniul statistic, nu ar fi trebuit în principiu să fie influenţat de rigorile noului regim politic, totuşi ingerinţa politicului s-a făcut resimţită şi în acest domeniu. După reforma învăţământului din anul 1948 s-au înfiinţat *şcoli medii tehnice de statistică* în Bucureşti, Botoşani, Caracal, Târgu-Mureş, Timişoara, aparţinând Direcţiei Centrale de Statistică şi îndrumate metodologic de ministerul de profil, şcoli ce au fost desfiinţate în anul 1953.

Descendentă a Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale fondate în 1913 prin Decret regal, Academia de Studii Economice din Bucureşti, numită iniţial Institutul de Ştiinţe Economice şi Planificare (ISEP), funcţionează cu titulatura actuală din anul 1967.

Academia de Studii Economice din Bucureşti este universitate de cercetare, accesează fonduri din programele naţionale şi europene, în această universitate funcţionând 21 de centre de cercetare, dintre care opt sunt recunoscute de Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice din Învăţământul Superior.

31.8. REVISTA ROMÂNĂ DE STATISTICĂ

Revista română de statistică a apărut în anul 1952, ca publicaţie de specialitate a Direcţiei Centrale de Statistică. Încă din primul său număr au fost definite obiectivul şi principalele sarcini ce îi reveneau ca organ de presă, constând în promovarea şi dezvoltarea problemelor teoretice, metodologice şi organizatorice ale statisticii, răspândirea metodelor şi tehnicilor practice utilizate în statistica oficială.

Revista a fost editată cu periodicitate trimestrială sau lunară şi s-a adresat unui spectru relativ restrâns de cititori, în special celor implicaţi în statistică, în mediul universitar, academic sau în Institutul Naţional de Statistică, respectiv în oficiile de statistică ale unor ministere şi departamente.

Revista română de statistică a cunoscut de-a lungul timpului momente de revigorare atât prin îmbunătăţirea conţinutului ştiinţific, cât şi prin lărgirea tematicii, aducând în actualitate o serie de teme specifice pe domenii.

Au fost publicate cu relativă frecvenţă studii şi articole teoretice şi aplicaţii în domeniul statisticii teoretice, al statisticii matematice, dar şi al statisticilor economice şi sociale, culegeri de date şi însemnări referitoare la practica statistică internaţională, cronici, informaţii şi note bibliografice.

Revista română de statistică editată de Institutul Naţional de Statistică din România este o publicaţie ştiinţifică de importanţă naţională, fiind acreditată din anul 2004 pentru conţinutul său de Consiliul Naţional de Cercetări Ştiinţifice din Învăţământul Superior (cod CNCSIS categoria C, iar din martie 2007, categoria B+).

Revista română de statistică a primit recunoaştere internaţională începând cu anul 2009, când a fost inclusă în baza de date EBSCO. Ulterior, în 2010, revista a fost inclusă în Directory of Open Access Journal (DOAJ) şi Index Copernicus. În anul 2012, RRS a fost indexată într-una dintre cele mai utilizate baze de date internaţionale din domeniul economic, RePec (Research Papers in Economic).

La începutul anului 2016, *Revista română de statistică* a fost acceptată în **Web of Science Core Collection – Emerging Sources Citation Index (ESCI)**, parte a **Clarivate Analytics**, cea mai prestigioasă bază de date din domeniul cercetării ştiinţifice.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1937), *Legea și Regulamentul Institutului Central de Statistică,* Editura Institutului Central de Statistică, București.
2. ***(1927), *Legea Institutului de Statistică Generală a Statului,* Tipografia Curții Regale F. Gobl Fii SA, București.
3. Academia Română (2007), *Cunoaşte România*, Bucureşti.
4. *Anuarul statistic al României* – 1904 (prima ediție), 1909, 1912, 1915, 1916, 1919, 1923, 1933–1940; 1948 (ediția nu a fost publicată), 1957–1987; 1990–2016.
5. Colescu Leonida (1907), *Progresele economice ale României îndeplinite sub domnia MS Regelui Carol I,* Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, București.

6. Comisia Națională pentru Statistică (1945), *Comunicări statistice,* Imprimeria Institutului Statistic, București.
7. Comisia Națională pentru Statistică (1993), *Revista română de statistică,* nr. 7–8, București.
8. Comisia Națională pentru Statistică (1993), *Revista română de statistică,* nr. 10, București.
9. Comisia Națională pentru Statistică (1995), *Buletin documentar de statistică internațională,* nr. 3, București.
10. Direcția Centrală de Statistică (1969), *Din istoria statisticii românești, Culegere de articole*, București.
11. Direcția Centrală de Statistică, Direcții Județene de Statistică, Direcția Municipală de Statistică București (1973), *Regulamente de organizare și funcționare.*
12. Dumitrescu Ilie, Neagu Săndica (2014), *Importanța și semnificația seriilor statistice*, Institutul Național de Statistică, București, 16–17 mai.
13. Guțescu Laurențiu (2010), *Informația statistică și agricultura – evenimente, fapte, oameni – abordare istorică,* Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, București.
14. INS – Institutul Național de Statistică (2007), *Statistica românească după aderare; provocări și perspective*, Simpozion științific, Gura Humorului, 13–14 iulie.
15. INS – Institutul Național de Statistică (2009), *Istoria statisticii românești – evenimente, oameni, fapte*, București.
16. Ionescu Constantin (1969), *Organizarea instituțională a Statisticii Oficiale de Stat din România – 1859–1969,* București.
17. Manuilă Sabin (1938), *Recensământul general al populației României din 29 decemvrie 1930,* Editura Institutului Central de Statistică, București.
18. Pop Ioan-Aurel, Bolovan Ioan (2017), *Istoria ilustrată a României și a Republicii Moldova,* Editura Litera, București.
19. Retegan Gheorghe (1964), *Primul recensământ modern al populaţiei şi agriculturii Ţării Româneşti, 1938,* Revista română de statistică, nr. 4-5.
20. Retegan Gheorghe (1964), *Tehnica de înregistrare a populaţiei Principatelor Române la mijlocul secoluluial 18-lea*, Revista română de statistică, nr. 11.
21. The World Bank (2005), *Where is the Wealth of Nations*, Washington, DC.
22. Trebici Vladimir, *Însemnări din memorie*; *Acte normative, HCM nr. 1225/1957 privind organizarea DCS, HCM nr. 463/1968 privind înființarea Direcțiilor Județene de Statistică.*

32. ACADEMIA ROMÂNĂ ÎN SLUJBA NAŢIUNII

DORINA N. RUSU

32.1. PROIECTUL MARII UNIRI AL ACADEMIEI ROMÂNE ȘI AL PRECURSORILOR EI

Centenarul Marii Uniri este strâns legat de istoria Academiei Române. Încă de la înființarea sa, mai întâi sub denumirea de Societatea Literară Română (1866), apoi de Societatea Academică Română (1867) și, în sfârșit, de Academia Română (1879), obiectivul fundamental a fost realizarea unirii tuturor provinciilor locuite de români aflate sub stăpânirea străină, prin cultivarea și dezvoltarea limbii române, a istoriei și a literaturii române ca mijloace de formare și dezvoltare a conștiinței și unității naționale.

În urma referatului înaintat Locotenenței domnești de ministrul cultelor și instrucțiunii publice, C.A. Rosetti, în care se evidenția „necesitatea imperioasă a înființării unei societăți literare a cărei principală menire să fie aceea de a da țării cele două colonade ale templului său literariu" – dicționarul și glosarul limbii române –, la 1/13 aprilie 1866 s-a aprobat decretul de înființare a Societății Literare Române.

Principala misiune a Societății Literare Române era de „a determina ortografia limbii române, de a elabora gramatica limbii române, de a începe și a realiza lucrarea dicționarului român". Societatea urma să fie formată, pentru început, din 21 de membri aleși din toate provinciile românești (patru din Muntenia, câte trei din Moldova, Transilvania și Basarabia, câte doi din Banat, Maramureș, Bucovina și din sudul Dunării). Cei dintâi 14 membri ai Societății Literare Române, numiți prin Decretul din 22 aprilie/3 mai 1866, au fost numai reprezentanți ai provinciilor românești care se mai găseau sub stăpâniri străine.

Rememorând peste ani momentul numirii celor dintâi membri ai instituției academice, Ludovic Mrazec remarca: „Prin însuși actul său de fondațiune și constituire, Academia Română cuprindea de la început pe reprezentanții gândirii și graiului românesc, tot ce România avea pe atunci mai ales și mai nobil. Toate ținuturile aveau solii lor în acest for al culturii integrale românești. Deopotrivă erau reprezentate atât Principatele de curând unite, cât și Ardealul, și Banatul, și Bucovina, și Basarabia, și aromânii".

La 1/13 august 1867, la București, în casele banului Constantin Gr. Ghica de lângă grădina Cișmigiu, s-a desfășurat într-un cadru solemn cea dintâi ședință a Societății Literare Române care, prin prezența reprezentanților de peste Carpați, s-a transformat într-o adevărată sărbătoare națională.

Însemnătatea acordată limbii române, a așezării ei pe temelii unitare, științifice, a fost evidențiată de toți cei prezenți la ședința inaugurală. „Limba ne unește, domnilor", exclama Alexandru Roman, reprezentantul Maramureșului.

Ilustrul filolog transilvănean Timotei Cipariu afirma cu aceeași ocazie că noua instituție „va îngriji pentru conservarea limbii românești din toate provinciile locuite de români. Ea îi va reda forma curat națională română, pentru ca să figureze, cu toată demnitatea, între și lângă surorile ei de gintă latină. Ea va pune fundamentul pentru o literatură adevărată națională".

Pentru punerea în practică a acestor deziderate, perioada ce a urmat a fost pentru noua instituție deosebit de rodnică. Înființată ca *societate literară*, având în componență și specialiști din alte domenii, ea a devenit, odată cu adoptarea la 24 august/5 septembrie 1867 a celui dintâi Statut întocmit de o comisie alcătuită din George Barițiu, Timotei Cipariu, August Treboniu Laurian și Alexandru Hurmuzaki, o *Societate Academică*, „cu scopul de a lucra la înaintarea literelor și științelor între români", fiind „un corp independent în lucrările sale de orice natură". Ea urma să fie alcătuită din membri „actuali", „cunoscuți prin operele lor literare și științifice și care totdeauna se bucură de o viață respectabilă", din membri corespondenți și „onorari", care urmau să-și desfășoare activitatea în trei secții: literară-filologică, istorico-arheologică, constituite în 1867, imediat după adoptarea Statutului, și a științelor naturale, creată în 1872.

Lucrările Societății Academice Române (în plen și pe secțiuni) se desfășurau între 1 august și 15 septembrie în clădirea Universității din București. Societatea Academică era condusă de un președinte, un vicepreședinte și un secretar, cea dintâi conducere – Ion Heliade Rădulescu, președinte, Timotei Cipariu, vicepreședinte, și August Treboniu Laurian, secretar – fiind aleasă la 31 august/12 septembrie 1867. La puțin timp (13/25 septembrie 1867), la propunerea lui George Barițiu, s-a adoptat și sigiliul noii instituții, reprezentând pe zeița Minerva, protectoarea artelor și științei.

O atenție aparte s-a acordat alegerii de noi membri. După ce, la 15/27 septembrie 1867, calitatea de cel dintâi membru de onoare al Societății Academice Române a fost acordată domnitorului Carol I, la 16/28 septembrie 1868 au fost aleși primii membri „actuali" – Mihail Kogălniceanu, George Sion și Alexandru Papiu-Ilarian –, iar peste un an, la 15/27 septembrie 1869, cel dintâi membru corespondent, preotul și profesorul din Rășinari, Sava Popovici-Barcianu. În anii care au urmat, în Societatea Academică au fost alese alte personalități reprezentative ale culturii și științei românești, între care: scriitorul Alexandru Odobescu, filologul, istoricul, publicistul și scriitorul Bogdan Petriceicu Haşdeu, istoricii Dimitrie A. Sturdza, Eudoxiu de Hurmuzaki, Alexandru Papadopol-Calimah, economistul și scriitorul Ion Ghica, economistul și agronomul Petre S. Aurelian,

geologul și paleontologul Grigoriu Ștefănescu, matematicianul Ștefan Fălcoianu, agronomul și economistul Ion Ionescu de la Brad, istoricul literar Aron Densusianu, chimistul Nicolae Teclu, chimistul și mineralogul Petru Poni ș.a.

Bazele fiind puse prin Statutul adoptat la 24 august/5 septembrie 1867, Societatea Academică Română a început să funcționeze, desfășurând o activitate bogată și variată.

Încă din primul său an de existență, Societatea Academică Română a acordat o atenție aparte stabilirii ortografiei și elaborării gramaticii și dicționarului limbii române. Dezbaterea problemelor de natură filologică a prevalat, concretizându-se în elaborarea de către Timotei Cipariu a unei *Gramatici,* premiată de altfel de Societatea Academică în 1869, începerea publicării unui dicționar și a unui glosar al limbii române, la întocmirea cărora au participat, într-o formă sau alta, cele două secțiuni, literară-filologică și istorico-arheologică, eforturi remarcate cu entuziasm de presa vremii.

Fidelă menirii sale, Societatea Academică și-a îndreptat eforturile și spre publicarea operelor înaintașilor culturii române, ca și a unor scriitori ai Antichității grecești și latine. Prin grija supremului for de la București au văzut lumina tiparului lucrările lui Dimitrie Cantemir: *Descriptio Moldaviae*, mai întâi în latină, apoi în traducere română, *Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor din Ţara Muntenească*, *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea*, *Istoria Imperiului Otoman, creșterea și descreșterea lui,* precum și traduceri din Tacit, Cicero, Cezar, Dio Cassius și Sallustius.

Dacă în primii ani problemele de ordin filologic și istoric au prevalat între preocupările Societății Academice, treptat atenția s-a îndreptat și spre cele științifice. În 1872 s-a reușit constituirea celei de-a treia secțiuni prevăzute în Statut, cea a științelor naturale, ale cărei atribuții erau „explorarea României din punct de vedere geografic, geologic și fizic". Pentru început, eforturile s-au îndreptat cu deosebire asupra studiului bogățiilor naturale ale țării, precum și asupra observațiilor meteorologice.

Preocupările științifice ale acestora se degajă și din ***discursurile de recepție***, care s-au constituit în manifestări pe cât de elevate, pe atât de documentate, proprii instituției academice. Instituirea discursurilor de recepție s-a făcut la scurt timp de la inaugurarea Societății Academice Române, înscriindu-se printre primele măsuri organizatorice luate. Preocupat de sporirea prestigiului supremului for de cultură al țării și, în acest cadru, de necesitatea unei mai bune cunoașteri a membrilor, George Barițiu a propus ca, în ședințe publice, membrii „actuali" să prezinte discursuri de recepție în care să se elogieze o persoană marcantă a culturii românești sau să se prezinte aspecte semnificative din domeniul de competență.

O preocupare constantă a membrilor Societății Academice Române a constituit-o strângerea legăturilor cu specialiștii străini și cu instituțiile similare de peste hotare. O dovedește chiar înscrierea în cel dintâi Statut a posibilității alegerii, în cadrul instituției academice de la București, a unor membri de onoare și corespondenți străini. La 15/27 septembrie 1869, această prevedere a fost pusă în

practică prin alegerea ca membru „onorar" al Societății Academice Române a istoricului și scriitorului francez Edgar Quinet. Militând pentru o mai largă deschidere a instituției academice de la București, Vasile Alecsandri îi cerea „să nu fie prea greoaie de a numi membri onorari dintre străini de renume din orice țări, căci aceia o vor face cunoscută. Să punem Academia – sublinia el – în dese relațiuni cu lumea europeană, căci tot noi vom câștiga din aceste relațiuni".

Încă de la înființarea sa, Societatea Academică Română a fost ancorată profund în realitățile românești, dovedindu-și puternicul său ***caracter național***: de la componență – învățați proveniți din toate provinciile românești, indiferent de statutul lor politic – la abordarea unor subiecte referitoare la întreg spațiul de locuire românească și acordarea de burse tinerilor români merituoși, fără a se ține cont de regiunea în care trăiau, urmărindu-se doar crearea unei „inteligențe învățate și pioase, crescută în durerile și sințământul național". Pe această linie promovată de Societatea Academică s-a înscris și participarea unora dintre membrii ei la serbările de la Putna din 1871, însușirea *Apelului către toți românii și alți iubitori de progres* trimis de ASTRA în scopul sprijinirii eforturilor ce se depuneau în vederea „instituirii unei academii de drepturi în Transilvania", trimiterea gratuită a publicațiilor ce apăreau sub egida instituției academice de la București școlilor românești de peste munți. Referindu-se tocmai la această activitate, comisia specială însărcinată cu analizarea activității conducerii Societății Academice pe 1876/1877 ținea să menționeze, în raportul prezentat în septembrie 1877, rolul de suprem for de cultură al întregii națiuni române pe care urma să-l joace instituția academică de la București după proclamarea independenței de stat, act aprobat de toți membrii săi, cu atât mai mult cu cât „cultura limbei și istoria patriei caută să-și manifeste fecunditatea sa mai vârtos atunci când națiunea se scoală spre a-și deschide noi căi de dezvoltare și de progres".

La 27 martie/8 aprilie 1879, prin Decret domnesc semnat de principele Carol, s-a hotărât transformarea Societății Academice Române în „institut național cu denumirea de Academia Română", „persoană morală și independentă în lucrările sale de orice natură", având drept scop „cultura limbei și istoriei naționale, a literelor, a științelor și a frumoaselor arte".

Conform Statutului adoptat la 21 iunie/3 iulie 1879, ea urma să aibă tot trei secțiuni – literară, istorică și științifică –, structură rămasă neschimbată până în 1948. Academia Română avea să fie condusă de un președinte, trei vicepreședinți, reprezentanți ai celor trei secții, toți aleși anual, dar care nu puteau funcționa mai mult de trei ani consecutivi, și de un secretar general, ales pe o perioadă de șapte ani. Cea dintâi conducere – Ion Ghica, președinte, George Sion, Dimitrie A. Sturdza și Petre S. Aurelian, vicepreședinți, Alexandru Odobescu, secretar general – a fost aleasă la 2/14 iulie 1879. Până în 1918,1a conducerea Academiei Române s-au aflat personalități de seamă ale culturii românești: Ion Ghica, Dimitrie A. Sturdza, Mihail Kogălniceanu, George Barițiu, Iacob C. Negruzzi, Nicolae Kretzulescu, Petru Poni, Petre S. Aurelian, Ioan Kalinderu, Anghel Saligny, Constantin I. Istrati.

Conform Statutului din iunie 1879, Academia Română urma să funcționeze neîntrerupt în tot timpul anului; sesiunea generală, de 25 de zile, avea loc primăvara, iar ședințele „ordinare", în fiecare săptămână. Totodată, se stabilea un număr fix de membri (36), câte 12 de fiecare secțiune, cărora li se adăugau membrii corespondenți și de onoare, aleși și dintre străini, „bărbați de litere și de științe care s-au distins prin operele și activitatea lor în favoarea națiunii române", ori dintre „persoane care vor fi înlesnit dezvoltarea activității științifice și literare a Academiei prin donațiuni de o valoare însemnată". Ca urmare, de-a lungul anilor au devenit membri titulari, corespondenți sau de onoare personalități din cele mai variate domenii ale culturii și științei.

Și în această perioadă, Academia Română a desfășurat o activitate bogată și variată, ea onorându-și din plin rolul de „suprem institut de cultură națională", a cărei „însemnată misiune era de a da o direcțiune sănătoasă întregii activități a neamului nostru".

Fidelă menirii ei inițiale, Academia a acordat o atenție sporită studierii limbii române, ortografia și dicționarul impunându-se ca probleme prioritare. În 1881 se adoptau noile norme ortografice, preluate și de românii din afara hotarelor, asupra cărora s-a revenit și mai târziu, când, printr-un decret, s-a conferit ortografiei stabilite de Academie un caracter obligatoriu (1907). *Dicționarul limbii române* a fost reluat în 1884, la propunerea regelui Carol I, membru de onoare și protector al instituției academice.

Sarcina realizării acestui *Etymologicum Magnum Romaniae* a revenit lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, a cărui intenție era să facă „un tezaur care să cuprindă totalitatea limbii române, începând de la monumentele cele mai vechi ale limbii scrise și spicuind graiul după diverse dialecte ale poporului român". Gândită la dimensiuni grandioase, această lucrare fundamentală în domeniul lingvisticii nu a putut fi dusă până la capăt, Haşdeu reușind să publice doar trei volume și introducerea la cel de-al patrulea. Munca la *Dicționarul limbii române* a fost reluată ulterior de Alexandru Philippide, dar mai ales de Sextil Pușcariu.

Larga dezvoltare a științelor pe plan mondial a impus o intensificare a cercetărilor și în România. În acest context, Academia Română a încercat să răspundă necesității de a promova cercetarea științifică în cele mai diverse domenii, căutând să contribuie la „progresul științelor tehnice și aplicate". De-a lungul anilor, în Secțiunea științifică au fost aleși oameni de știință de înalt prestigiu care, prin comunicările și lucrările lor, au contribuit la dezvoltarea diferitelor ramuri ale științei. Ei s-au orientat îndeosebi spre o problematică legată nemijlocit de realitățile din România și de necesitățile impuse de dezvoltarea societății românești în ansamblu.

Așa, spre exemplu, atenția a fost îndreptată cu precădere asupra exploatării zăcămintelor de petrol și de sare, asupra studiului faunei ihtiologice, a pisciculturii, a meteorologiei și seismologiei, a eradicării unor boli, precum pelagra și tuberculoza, asupra demografiei etc. De numele unora dintre membrii Academiei Române se leagă nu numai realizări de excepție în unele domenii, precum bacteriologia, științele tehnice, ihtiologia, astronomia, recunoscute pe plan mondial, dar chiar punerea bazelor unor noi științe, ca, de pildă, speologia.

Tradiția prezentării ***discursurilor de recepție*** a continuat, până în 1918 ținându-se 42 de astfel de discursuri, în care au fost elogiate unele personalități de seamă ale culturii românești sau au fost prezentate rezultate ale cercetărilor în diverse domenii.

Cercetarea propriu-zisă, ca și aplicarea rezultatelor acesteia în toate domeniile s-au bucurat de sprijinul Academiei Române, fiind susținute financiar atât prin subvențiile date de stat, care s-au dovedit însă neîndestulătoare, cât mai ales prin ***donațiile*** primite din partea unor particulari, concretizate în sume de bani, acțiuni la diverse bănci din țară și din străinătate, terenuri agricole și silvice, opere de artă, cărți, monede, manuscrise etc.

Așa, de pildă, în testamentul său, marele proprietar Vasile Adamachi destina o parte din cele 2 milioane lei lăsate în 1891 Academiei Române pentru trimiterea și întreținerea „la studiu a tinerilor care s-ar hotărî pentru științele exacte, precum și acelora care s-ar hotărî pentru studiul științelor pozitive, pentru a servi la înființarea și perfecționarea fabricilor și a industriei naționale". Tot datorită unor astfel de donații au sporit considerabil și colecțiile de carte, manuscrise, monede, sigilii, ale Bibliotecii Academiei Române, care a devenit în scurt timp cea mai de seamă instituție de profil a țării, în fruntea căreia s-a aflat, începând din 1884, Ioan Bianu.

O preocupare constantă a constituit-o ***construirea unui local propriu*** desfășurării activității Academiei Române, deziderat devenit realitate abia în 1898, când a avut loc inaugurarea edificiului din Calea Victoriei, pe terenul oferit cu doi ani înainte, prin transformarea pentru nevoile instituției academice a celor două imobile deja existente (casele Cesianu și Zaleski).

Pe măsura sporirii considerabile a colecțiilor bibliotecii, se impunea ridicarea unei clădiri destinate special adăpostirii și consultării acestora. „Localul Bibliotecii – se arăta în acest sens într-un raport din 1911 – trebuia să cuprindă: un depozit de cărți pentru un milion de volume, o sală de lectură cu 100 de locuri, o sală specială pentru consultarea revistelor în curs de apariție, încăperi pentru administrație, facerea cataloagelor și primirea noilor publicațiuni, un local special pentru depozitele manuscriptelor și stampelor, o sală de lectură pentru acestea de 30 de locuri, un local special pentru cabinetul numismatic, cu depozitul și biblioteca sa specială", deziderate ce aveau să se realizeze însă mult mai târziu.

Și în această perioadă, Academia Română și-a manifestat dorința de ***deschidere spre lume***, de a fi „focarul științelor care va străluci departe, peste hotarele noastre" sau, cu alte cuvinte, de a deveni instituția care „inspiră nu numai încrederea și respectul românilor, ci chiar considerațiune în fața străinilor". În conformitate cu prevederile statutare, instituția academică de la București a primit în rândurile ei, ca membri de onoare și corespondenți, specialiști de seamă din străinătate din cele mai diverse domenii, membri ai unor academii ori universități din Europa și America.

„***Institut național***", Academia Română și-a păstrat în toată perioada acest caracter, remarcat de altfel și de unii învățați străini. Istoricul și filologul italian Angelo de Gubernatis, membru de onoare al supremului for de cultură de la

București, observa pe bună dreptate că: „dacă în celelalte academii se lucrează pentru știință cu stăruință", în Academia Română „a pătruns însuși sufletul națiunii românești", pentru ca mai târziu Dimitrie A. Sturdza să afirme: „La noi, Academia are mai mult un caracter național. Limba și istoria sunt principalele ei ocupațiuni, căci limba și istoria ni se contestau și ni se contestă neîncetat", dorindu-și ca instituția academică „să rămână vecinic focarul nestins al ideii naționale, purificate și întărite de știință". Acest caracter a fost demonstrat de alegerea de membri din toate provinciile românești, indiferent de statutul lor politic, de prezența în 1893 în fruntea instituției academice de la București al lui George Barițiu, reprezentant al Transilvaniei, „eveniment a cărui glorie se revarsă asupra tuturor românilor", căci „el ne indică identitatea culturală a neamului românesc", după cum scria Iosif Vulcan în paginile revistei sale „Familia", dar mai ales prin prezența, într-o formă sau alta, la toate manifestările de seamă care aveau loc pe întregul cuprins al țării, ca și prin atitudinea adoptată în momentele ei de cumpănă.

Izbucnirea Primului Război Mondial, iminenta intrare a României în conflict în vederea eliberării teritoriilor românești aflate sub stăpâniri străine și a întregirii țării în hotarele ei firești au găsit în Academia Română un profund ecou. După cum afirma în 1915 președintele înaltului for, dr. Constantin I. Istrati, „Academia Română, care a contribuit mult la ridicarea conștiinței naționale și în mod larg a lucrat și dânsa pentru desăvârșirea unității noastre sufletești, nu poate astăzi, fără o emoțiune adâncă, însuflețită de o profundă convingere și încredere și cu aleasă înălțare sufletească, să nu-și ridice inima în credința că ziua de mâine va aduce mult așteptata împlinire a visului de aur al atâtor generațiuni și fericirea neamului românesc". În anii care au urmat, personalități de marcă din domeniul științelor, literelor și artelor și-au exprimat, în ședințele publice ale Academiei Române, dar și cu alte prilejuri, părerile privitoare la desfășurarea conflictului abia început și la rolul pe care România urma să-l aibă în noua conjunctură politico-militară internațională, în vederea realizării propriilor aspirații. Comunicările științifice prezentate sub cupola Academiei Române în anii 1914–1916 au îmbrățișat aspecte de stringentă actualitate: *Asupra războiului european. Cauzele războiului*; *Dreptul la viață al statelor mici*; *Carpații în luptele dintre români și unguri*; *Observări geografice asupra războiului. Emanciparea unei rase*; *Imperialismul austriac și cel rus în dezvoltare paralelă*; *În ce măsură știința românească a contribuit la combaterea epidemiilor de război* etc.

Intrarea României în război în august 1916 a fost salutată în cuvinte entuziaste de vicepreședintele Academiei Române, scriitorul Barbu Ștefănescu Delavrancea, care ținea să sublinieze marele rol pe care supremul for de știință și de cultură al țării l-a avut încă de la înființare în „unitatea morală și intelectuală a românilor de pretutindenea. Ea, primind în sânul ei reprezentanți și din Ardeal, și din Banat, și din Bucovina, sub aceeași cupolă, a văzut necontenit, de o jumătate de veac, imaginea virtuală a României Mari. Ea, simbol al aspirațiunilor naționale, a izbutit să întreție flacăra unui patriotism integral, care nu recunoștea hotarele artificiale ale României, ci, săltând peste Carpați, înfrățea de fapt pe cei care erau

frați de drept. Ea, topind istoria suferințelor noastre seculare, a scos din zgura trecutului, nobil și lamur, un singur suflet al unei singure ființe, al românimii de altădată și al românimii dintotdeauna”.

În anii ocupației militare, Academia Română a fost atacată direct, ridicându-i-se din colecțiile sale peste 600 de volume de documente din secolele XIV–XVII, revenite ulterior bibliotecii numai în urma intervențiilor repetate făcute de unii dintre membrii Academiei rămași în Bucureștiul ocupat, cu deosebire ale lui Ioan Bianu, cel care răspundea direct, în calitate de conservator, de inestimabilul tezaur al bibliotecii instituției academice.

Prin tot ceea ce întreprinsese până atunci forul academic pentru ștergerea, fie și simbolică, a hotarelor dintre frați, nu apare deloc surprinzător modul de receptare a marilor acte din 1918 care au condus la înfăptuirea României Mari, exprimându-se încrederea că „dărâmarea hotarelor nefirești despărțitoare dintre frați ar fi urmată de înălțarea și întărirea culturii naționale, prin conlucrarea tuturor fraților ținuți atâtea secole despărțiți sub apăsarea stăpânirilor străine”.

Această primă etapă din istoria Academiei Române, după reorganizarea ei din 1879, a fost bogată și variată. Făcând un bilanț, Anghel Saligny avea să sublinieze: „La înălțarea Academiei, toți membrii și-au adus partea lor de muncă, de îngrijire și de stăruință. Prestigiul Academiei a crescut an de an, atât între români, cât și în țările străine și depărtate.

Putem privi cu mulțumire progresele făcute de această instituțiune, care are înalta misiune de a concentra într-însa și de a lumina aspirațiunile culturale ale neamului, dându-le direcție sănătoasă și avânt spre sferele curate și înălțătoare ale gândirii. Să avem însă privirile noastre totdeauna ațintite spre drumul lung pe care mai trebuie să-l facem cu pași grăbiți ca să ajungem la același nivel unde au ajuns popoarele cu un trecut mai norocos ca al nostru, popoare ce au putut să se îngrijească de cultivarea minții, pe când noi cu mare greutate ne apărăm independența. În acest mers grăbit al neamului nostru pe calea culturii – arăta Anghel Saligny în încheierea cuvântului său –, Academia are menirea de a fi conducătorul priceput, farul luminător care să arate și să lumineze drumul bun de urmat și căile rele de ferit. Conștiința acestei înalte misiuni și grele răspunderi este limpede în mintea noastră a tuturora și trebuie să fie tot așa de limpede și în mințile urmașilor noștri”.

32.2. ACADEMIA ROMÂNĂ ÎN PERIOADA 1918–1947

Făurirea în 1918 a statului național unitar român a deschis o nouă perioadă și în istoria Academiei Române, instituția care, „în lupta sfântă a tuturor românilor și-a avut partea ei importantă”, după cum afirma regele Ferdinand I. Rolul supremului for de cultură și de știință al țării la realizarea mărețului act al unirii a fost reflectat

în toată complexitatea cu ocazia ședinței solemne consacrate împlinirii unei jumătăți de veac de la înființarea Academiei, ce a avut loc la 14 mai 1919, de altfel prima ședință a Academiei ținută în București după război, la care participau membrii provinciilor recent revenite la patria-mamă. Adresându-le un cuvânt de „bună venire", Nicolae Iorga ținea să sublinieze: „Academia noastră, întemeiată prin restrânse scopuri de ortografie, de dicționar, de adunarea materialelor istorice, se preface într-un organ de rostire fățișă și energie a credinței în necesara unitate națională". În cuvintele lor, reprezentanții Basarabiei, Transilvaniei și Bucovinei, după ce au relevat rolul pe care supremul for de cultură de la București l-a avut încă de la întemeiere în unitatea tuturor românilor, își exprimau speranța că „Academia Română și de aci înainte va duce cu aceeași demnitate steagul unității culturale a neamului românesc, că, dezvoltând știința românească, va pune stăruința ca din paharul științei să poată bea toți fiii României Mari, că nu va înceta de a fi și pe mai departe un izvor nesecat de lumină și un mijloc de întărire a unității noastre naționale", după cum afirma cu același prilej Ion Inculeț.

Fidelă Statutului adoptat în 1879, Academia Română a păstrat aceeași structură (trei secțiuni – literară, istorică și științifică), fiind condusă de un președinte, trei vicepreședinți și de un secretar general. Între 1918 și 1948, la conducerea Academiei s-au aflat: Petru Poni, Dimitre Onciul, Iacob C. Negruzzi, Emil Racoviță, Ioan Bianu, Ludovic Mrazec, Alexandru Lapedatu, Constantin Rădulescu-Motru, Ion Th. Simionescu, Dimitrie Gusti, Andrei Rădulescu.

O atenție sporită a fost acordată primirii de noi membri „actuali", corespondenți și de onoare din cele mai diferite domenii ale literaturii, științelor și artelor: filologi, lingviști, critici și istorici literari, scriitori, istorici și arheologi, economiști, juriști, filosofi, pedagogi, sociologi, folcloriști, demografi, specialiști în științele chimice, fizice, matematice, biologice, geologice, geografice, agricole, medicale, tehnice, reprezentanți ai arhitecturii, picturii, muzicii, critici și colecționari de artă, diplomați, oameni politici, reprezentanți ai clerului și ai armatei ș.a.

Și în această etapă, secțiile Academiei au avut o activitate intensă, orientată în principal în realizarea lucrărilor fundamentale. O atenție specială a continuat să fie acordată *Dicționarului limbii române*, un rol hotărâtor având-l Sextil Pușcariu, sub a cărui coordonare au apărut trei volume masive, completate cu atlase lingvistice pe regiuni, inițiate de el și realizate sub directa sa îndrumare de Muzeul Limbii Române din Cluj, a cărui înființare i se datorează. Totodată, s-a continuat publicarea de ediții ale operelor înaintașilor. O realizare notabilă a reprezentat-o începerea studierii și publicării manuscriselor rămase de la Mihai Eminescu, donate de Titu Maiorescu Bibliotecii Academiei, lucrare în care s-a distins Dumitru Panaitescu-Perpessicius. La rândul lor, membrii Secțiunii istorice și-au continuat investigațiile în arhive și biblioteci din țară și din străinătate, rezultatele acestor cercetări regăsindu-se în volume de documente, studii, articole, monografii și sinteze de mare amploare, așa cum au fost cele întocmite de Nicolae Iorga. Au continuat investigațiile arheologice, dar și cercetările în domeniul numismaticii, heraldicii, genealogiei, cronologiei, epigrafiei etc. Fără îndoială, realizările cele mai

spectaculoase au fost înregistrate în diferitele ramuri ale științelor exacte și ale naturii: matematică, astronomie, științe tehnice, medicale, agricole, ale naturii și pământului, rezultatele cercetărilor românești fiind cunoscute și apreciate de comunitatea științifică internațională.

O parte dintre cercetările lor au fost prezentate în comunicările ținute în ședințele publice ale Academiei Române, publicate ulterior în cele trei serii de *Memorii* ce apăreau pe lângă *Analele Academiei Române* și în versiunile prescurtate pentru străinătate: *Bulletin de la Section historique* (1912–1943, 28 de tomuri), aflat până în 1939 sub conducerea lui Nicolae Iorga, apoi sub cea a lui Nicolae Bănescu; *Bulletin de la Section scientifique* (1912–1948, 30 de tomuri), sub îngrijirea lui Ștefan Hepites (1912–1919), Grigore Antipa (1919–1939) și Traian Săvulescu (1939–1948); *Langue et littérature, Bulletin de la Section littéraire* (1940–1948, patru tomuri), sub conducerea lui Theodor Capidan și Dumitru Caracostea; *Studii și cercetări* (1919–1944, 28 de tomuri), precum și în *Publicațiile fondului* „*V. Adamachi*" (1898–1941, zece tomuri), în colecțiile *Connaissance de la terre et de la pensée roumaine* (1937, zece tomuri) și *Din viața poporului român* (1908–1931, 40 de tomuri), continuată de *Anuarul arhivei de folclor* (1932–1945, opt tomuri).

În perioada 1918–1948 s-a continuat tradiția ținerii ***discursurilor de recepție***, cele 39 de discursuri prezentate cuprinzând, conform tradiției, fie un elogiu adus unui reprezentant al culturii românești, fie aspecte din cele mai variate domenii ale științei: Petru Bogdan, *Opera lui Anghel Saligny. Învățământul tehnic în România*; George Enescu, *Despre Iacob Negruzzi și despre intrarea muzicei la Academia Română*; Victor Slăvescu, *Viața și opera lui Dionisie Pop Marțian*; Gheorghe Ionescu-Șișești, *Dezvoltarea studiilor despre sol în România*; Petre Antonescu, *Meșteri și arhitecți în trecut* ș.a.

Odată cu dezvoltarea spectaculoasă a științelor exacte, Academia Română s-a pregătit să treacă de la o componentă dominată de filologi, scriitori și istorici la una în care să-și găsească tot mai mult locul reprezentanții științelor exacte. Astfel, dacă în 1934 Grigore Antipa propunea o sporire a numărului celor trei secțiuni „în proporție cu lărgirea câmpului lor de activitate", în 1941 s-a trecut la „adaptarea statutelor de organizare a Academiei la noile cerințe ale vremii" și s-a întocmit un amplu proiect de reorganizare a instituției academice, propunând, în principal, o nouă împărțire a secțiunilor în subsecțiuni care să stabilească mai bine locul unor domenii noi, precum filosofia, sociologia, științele economice, financiare, statistice, militare etc. Importanța care începea să se acorde tot mai mult științelor tehnice a condus în 1945 la înființarea, sub egida Academiei Române, a Consiliului Național de Cercetări Științifice, destinat a contribui „la progresul științelor teoretice și aplicate, prin coordonarea instituțiilor existente".

În condițiile în care, după Primul Război Mondial, veniturile Academiei Române au fost reduse substanțial în urma unor exproprieri, iar sumele alocate de la buget deveniseră insuficiente, un ajutor important pentru continuarea activității ei a fost reprezentat de ***donațiile*** în bani, acțiuni în bănci, terenuri agricole și

silvice, imobile, diverse publicații, opere de artă, colecții numismatice și filatelice etc. Deosebit de valoroasă s-a dovedit a fi donația bancherului bucureștean Jacques M. Elias, din a cărui avere mobilă și imobilă, lăsată în întregime, în 1923, Academiei Române, s-a înființat o „fundație de cultură națională și de asistență publică", al cărei scop a fost construirea la București a unui spital, a unui gimnaziu și a unei școli profesionale, susținerea unor acțiuni de asistență socială și sprijinirea financiară a unor acțiuni ale Academiei Române. La rândul său, generalul francez Henri Mathias Berthelot lăsa Academiei Române, al cărei membru de onoare devenise în 1926, „sumele în numerar depuse în numele său la Banca Marmorosch Blank și în sucursalele sale din România, sume ce vor fi folosite pentru studii sau cercetări într-o universitate franceză", dar și moșia primită de la statul român în comuna Farcadin (azi Berthelot) din județul Hunedoara.

Noile condiții create după 1918 au contribuit la sporirea și la diversificarea ***relațiilor externe*** ale Academiei Române cu instituții similare din întreaga lume. Din 1929, ea a devenit membră a Uniunii Academice Internaționale, la a cărei înființare a contribuit substanțial Vasile Pârvan, reușind de-a lungul anilor să inițieze și să realizeze, alături de alte academii din diferite state, o serie de proiecte deosebit de însemnate. Totodată, în rândurile Academiei Române au fost alese, ca membri de onoare și corespondenți, personalități de renume din întreaga lume, mulți cunoscători ai realităților românești ori prieteni apropiați ai României.

La rândul lor, mulți membri ai Academiei Române au devenit membri ai unor Academii de prestigiu din străinătate: A.D. Xenopol, Vasile Pârvan, Nicolae Iorga, Ioan Cantacuzino, Constantin I. Angelescu, Victor Babeș, Theodor Burghele, Mihai Ciucă, Daniel Danielopolu, Elie Carafoli, Gheorghe Marinescu și alții.

Printr-o activitate deosebit de intensă, Academia Română a devenit o instituție prețuită pe plan extern, astfel că, „păzind proporțiile cuvenite pentru o națiune tânără, în plin avânt de renaștere culturală", putea „rivaliza și fi comparată cu activitatea celor mai de seamă academii ale lumii", după cum afirma în 1923 Dimitrie Gusti.

Prezentă permanent în viața „cetății", Academia Română a continuat să ia atitudine față de marile momente prin care trecea poporul român, a cărui parte integrantă s-a simțit a fi încă de la înființare. Între acestea, cel mai dureros a fost, fără îndoială, cel din anul 1940, ea luptând cu armele specifice – cercetările științifice și manifestările culturale – pentru atenuarea efectelor ce au urmat rapturilor teritoriale, convinsă fiind că „știința, ea singură, prin adevărurile ei nepieritoare, pronunță, în ultimă instanță, judecata supremă în conflictele dintre popoare".

Anii celui de-al Doilea Război Mondial, dar mai cu seamă cei care au urmat au avut consecințe dintre cele mai nefaste asupra Academiei Române, îndeosebi asupra situației ei materiale. Greutățile prin care trecea întreaga țară s-au răsfrânt și asupra alocării fondurilor către instituția academică. Ea a suferit după război și consecințele exproprierii averilor sale lăsate prin donații de-a lungul anilor și care constituiau sursa cea mai importantă a desfășurării întregii activități. În aceste condiții, modificarea statutului și transformarea Academiei Române într-o instituție de stat apărea iminentă, având să își piardă autonomia.

32.3. ACADEMIA ROMÂNĂ ÎN PERIOADA 1948–1989

La 9 iunie 1948, printr-un Decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale, se desființa Academia Română ca instituție „...independentă în lucrările sale de orice natură" și se crea Academia Republicii Populare Române (denumire schimbată în 1965 în Academia Republicii Socialiste România) ca instituție de stat subordonată Guvernului, având drept obiectiv „promovarea științei și culturii în toate domeniile, în vederea ridicării nivelului material și cultural al poporului". La 12 august în același an se aproba Statutul de organizare și funcționare, conform căruia Academia era împărțită în șase secții.

Prin Statutul din 2 iulie 1955, numărul secțiilor a sporit la opt, iar prin statutul din 3 februarie 1965, numărul secțiilor a fost din nou modificat, ajungând la 12. În toate aceste trei cazuri apare și secția de științe economice, filosofie și juridice alături de secția de științe matematice; științe fizice; științe chimice; științe tehnice; științe biologice; științe agricole și silvice; științe geologice, geofizice și geografice; științe medicale; științe istorice; științe filologice; literatură și arte. În 1948 s-au înființat filiale ale Academiei Române la Iași și Cluj, cărora li s-au alăturat, din 1955, baze de cercetări științifice la Târgu Mureș și Timișoara.

Conform Statutului din 1955, Academia Română era condusă de un Birou, alcătuit din președinte, din patru vicepreședinți și din secretarul general, precum și dintr-un Prezidiu format din Birou și din președinții de secții și de filiale. Întreaga conducere a instituției academice intra în funcție doar după aprobarea ei de către Consiliul de Miniștri. Între 1948 și 1989, la conducerea Academiei Române s-au aflat în calitate de președinți: Traian Săvulescu, Athanase Joja, Ilie G. Murgulescu, Miron Nicolescu, Șerban Țițeica, Theodor Burghele, Cristofor Simionescu, Gheorghe Mihoc, Ioan Anton, Radu P. Voinea.

Prin Statutul din august 1948, se menționau patru categorii de membri: titulari activi, titulari onorifici, membri de onoare și membri corespondenți aleși numai din țară. La 28 februarie 1974 s-a hotărât să existe numai o singură categorie de membri din străinătate, de onoare, membrii corespondenți străini devenind de drept membri de onoare.

Prin așa-numita restructurare din august 1948 au fost excluși 113 membri ai Academiei Române, ilustre personalități ale științelor și literelor, reprezentanți ai armatei, ai Bisericii și ai vieții politice românești, cei mai mulți foști membri ai unor partide istorice ori demnitari de stat. Unii dintre aceștia (31 la număr) au fost întemnițați, nouă dintre ei sfârșindu-și viața în închisoare (istoricii Gheorghe I. Brătianu, Alexandru I. Lapedatu și Radu R. Rosetti, economiștii Victor Bădulescu, Mircea Cancicov și Gheorghe Tașcă, italienistul Alexandru Marcu, teologul și istoricul Zenovie Pâclișanu, omul politic Iuliu Maniu).

În Academia Română au fost alese personalități marcante ale științelor, literaturii și artelor, între care: lingviști și filologi, scriitori, istorici și arheologi, istorici de ară, matematicieni, chimiști, fizicieni, medici, biologi, geologi, filosofi,

psihologi, economiști, sociologi, juriști. Pe lângă marile personalități, au fost aleși, pe criterii politice, și reprezentanți ai puterii comuniste.

Statutul din august 1948 prevedea coordonarea de către Academia Română a „institutelor și centrelor de cercetări științifice și culturale ale țării". Ca urmare, în octombrie 1948 au trecut în subordinea ei toate institutele de cercetare fundamentală din țară, inclusiv o seamă de institute nou înființate. Activitatea acestora s-a desfășurat neîntrerupt până în 1970, când a început procesul scoaterii lor de sub jurisdicția Academiei și trecerea în subordinea unor ministere sau a altor instituții nou create, unele fiind chiar total desființate, fapt ce s-a reflectat, fără îndoială, negativ asupra cercetării românești.

În întreaga perioadă, secțiile de specialitate ale Academiei, ca și institutele de cercetare din subordinea ei au desfășurat, în toate domeniile, o activitate intensă și variată. S-a continuat lucrul la *Dicționarul limbii române* și la tratatul *Istoria României* (apărând patru volume, cu prezentarea evenimentelor până la anul 1878). Totodată, s-au realizat și alte lucrări de mare interes: *Dicționarul explicativ al limbii române*, *Dicționarul literaturii române de la începuturi până la 1900*, *Istoria literaturii române*, *Atlasele lingvistice regionale*, *Fonetică și dialectologie* ș.a. În domeniul istoriei și arheologiei, s-a acordat în continuare atenție depistării și publicării izvoarelor istorice, colecția națională îmbogățindu-se cu serii precum: *Izvoarele istoriei românilor*, *Documente privind istoria României*, *Fontes Historiae Daco-Romaniae*, *Documenta Romaniae Historica*, *Călători străini despre Țările Române*, noua serie a *Colecției* „*Hurmuzaki*".

În domeniul științelor, Academia a inițiat și a coordonat lucrări de mare amploare: *Flora României*, *Fauna României*, *Pomologia României*, *Ampelografia României*, *Geografia României*, *Atlasul istorico-geografic al României*, *Monumentele vechiului drept românesc*, *Din istoria filosofiei în România*, *Tratat de psihologie experimentală*, *Studii de logică*, *Istoria psihologiei* ș.a., *Colecția* „*Istoria științelor în România*", studii privind aplicarea modelelor matematice în economie, dar și cercetări în domeniul hidrotehnicii, aerodinamicii, geologiei și geofizicii, în diferite ramuri ale medicinei, agronomiei, fizicii nucleare, chimiei organice și anorganice etc. Toate aceste realizări științifice incontestabile au fost rezultatul unor eforturi deosebit de mari, căutându-se, pe cât posibil, eludarea ingerințelor politicului.

În domeniul științelor sociale (îndeosebi în economie și sociologie), controlul politic și ideologic a fost total. El se exercita, în primul rând, de organizațiile de partid din institutele de cercetări și, în al doilea rând, de secția specială a Comitetului Central al PMR. De altfel, subiectele privind politica economică și mecanismul de conducere a economiei erau subiectele rezervate exclusiv conducerii de partid. Cercetarea economică avea ca obligație să explice și să susțină, prin argumente „științifice", politica partidului și deciziile acestuia, fiind exclusă orice analiză critică a politicii economice oficiale. Mai mult, concluziile cercetărilor întreprinse trebuiau să concorde cu cele prevăzute în documentele de partid. Singura șansă pe care o aveau cercetătorii de a efectua cercetări obiective a fost aceea de a elabora studii cu caracter teoretic și metodologic privind conceperea și folosirea modelelor

matematice în economie, calcule de eficiență, de prognoză și de planificare. În perioada de după dezghețul din primii ani ai deceniului 1960, cercetările pe aceste tipuri de subiecte au luat un mare avânt, fiind publicate numeroase lucrări de către Moisă Altăr, Egon Balaș, Mihai C. Demetrescu, Emilian Dobrescu, Aurel Iancu, Costache Moineagu, Tiberiu Schatteles, Ludovic Tövissi și Eugen Țigănescu, Eugen Topală, Ion Desmireanu, Pascu Veiner, Ion Cămășoiu, Ion Românu ș.a.

Un câmp fertil pentru abordări și cercetări metodologice l-a constituit și domeniul sociologiei. Prin cercetări metodologice de mare profunzime în domeniul sociologiei efectuate în perioada 1970–1989 s-a remarcat în mod deosebit Cătălin Zamfir.

În anii regimului totalitar, activitatea Academiei Române a avut de suferit și sub aspect financiar. După 1948, Academia a pierdut, în urma naționalizării, toate proprietățile deținute până atunci, care constituiau principala sursă de venituri, ea devenind instituție subvenționată numai de la bugetul de stat, fără posibilitatea de a mai primi sau administra diverse donații. Dacă inițial fondurile alocate de stat cercetării și publicării lucrărilor științifice au fost în limite normale, treptat au devenit tot mai reduse, astfel încât, în deceniul nouă îndeosebi, acestea au scăzut sub limita suportabilului. Aceeași situație a fost înregistrată și în ceea ce privește premiile Academiei.

În întreaga perioadă, atenția Academiei Române a fost îndreptată și spre continuarea ***relațiilor ei externe***. În conformitate cu prevederile statutare, în supremul for de știință de la București au continuat să fie aleși ca membri de onoare personalități de renume din Europa, Asia și America, membri ai unor prestigioase academii străine ori laureați ai premiului Nobel: biologul și medicul american de origine română George Emil Palade, chimiștii și fizicienii francezi Jean-Frédéric și Irène Joliot-Curie, matematicianul sovietic Andrei Nikolaevici Kolmogorov, chimistul american Linus Carl Pauling, chimistul și fizicianul belgian Ilya Prigogine ș.a.

În pofida tuturor acestor vicisitudini, activitatea Academiei Române a continuat în întreaga perioadă totalitară, progresele înregistrate în fiecare domeniu de cercetare fiind obținute cu devotament și aplicație, cu îndrăzneală și, nu de puține ori, cu numeroase riscuri.

32.4. ACADEMIA ROMÂNĂ ÎN PERIOADA POSTDECEMBRISTĂ

Reunindu-se într-o sesiune extraordinară la 26 decembrie 1989, membrii Academiei și-au exprimat întreaga adeziune la obiectivele fundamentale ale procesului de renaștere națională a României deschis de revoluția română, iar instituția își va face datoria față de țară și poporul român. Totodată, profunda transformare care a avut loc în societatea românească în urma revoluției nu putea să nu influențeze și Academia Română. Prin Decretul-lege nr. 4 din 5 ianuarie

1990 al Consiliului provizoriu al Frontului Salvării Naționale s-a recunoscut statutul Academiei Române de cel mai înalt for științific și cultural al țării, ca instituție care funcționează autonom și este finanțată de la bugetul de stat, care își întemeiază întreaga sa activitate pe principiul promovării și dezvoltării pe adevăratele valori noi, democratice ale științei și culturii române, al afirmării acestora pe plan național și internațional. Totodată, Academia Română s-a arătat preocupată de cercetarea și implicarea sa în pregătirea și realizarea transformărilor în vederea tranziției la economia de piață, acționând, prin Institutul Național de Cercetări Economice, în această direcție. Prima sa implicare directă a constat în organizarea dezbaterilor la nivel național privind tranziția, precum și în participarea, cu rol de coordonator, la Comisia Guvernamentală însărcinată cu elaborarea strategiei de tranziție a României la economia de piață.

În baza Decretului-lege nr. 4 și în conformitate cu Statutul adoptat la 2 februarie 1990, Academia Română urma să fie împărțită în 12 secții: de științe matematice, de științe fizice, de științe chimice, de științe biologice, de științe geonomice, de științe tehnice, de științe agricole și silvice, de științe medicale, de științe economice, juridice și sociologie, de științe filosofice, psihologice și pedagogie, de științe istorice, de filologie, literatură și arte. La 18 decembrie 1991, numărul secțiilor a sporit la 14, prin înființarea a două noi secții: de arte, arhitectură și audio-vizual și de știința și tehnologia informației.

Organul suprem de conducere al Academiei Române este Adunarea generală a tuturor membrilor ei; între două întruniri, Academia este condusă de Prezidiu, format din membrii Biroului (președinte, patru vicepreședinți și secretarul general), din președinții secțiilor de specialitate și din președinții celor trei filiale (Cluj-Napoca, Iași și Timișoara, aceasta din urmă, prin transformarea bazei de cercetări în filială). Din 1990, funcția de președinte al Academiei Române a fost deținută de academicienii: Mihai Corneliu Drăgănescu (1990–1994), Virgiliu Niculae Constantinescu (1994–1998), Eugen Ioan Simion (1998–2006), Ionel Haiduc (2006–2014), Ionel-Valentin Vlad (2014–2017), Cristian Ioan Hera (interimar 2017–2018) și Ioan-Aurel Pop (2018–).

Membrii Academiei Române. Din 1990, în Academia Română au fost aleși ca membri titulari, corespondenți și de onoare personalități marcante din toate domeniile de activitate, promotori ai progresului științific, cultural și social, recunoscuți în lumea științifică din țară și din străinătate, strâns legați de Academia Română. Membrii Academiei contribuie, prin întreaga lor activitate în diverse domenii, prin organizarea unor nuclee și centre de cercetare, prin publicarea de tratate, lucrări științifice și literare, prin realizarea de opere artistice, prin înființarea de muzee și biblioteci, prin invenții și inovații, prin găsirea unor noi soluții în economie, tehnică, medicină, biologie etc., la evoluția societății românești.

Conform prevederilor Statutului, în prezent numărul membrilor titulari și corespondenți ai Academiei Române este limitat la 181, care își desfășoară activitatea în cele 14 secții de specialitate.

Una dintre primele măsuri luate de Academia Română după 1990 a fost ***repunerea în drepturi*** a tuturor celor cărora li s-a retras această calitate în 1948 și

după aceea. Totodată, din 1990 și până în prezent au fost aleși post-mortem 54 de reprezentanți de seamă ai științei și culturii românești: criticii literari Eugen Lovinescu și Alexandru Piru, filosoful, eseistul și scriitorul Mircea Eliade, scriitorii Nichita Stănescu, Vasile Voiculescu, Alexandru Macedonski, Constantin Stere, Eugen Ionesco, George Bacovia, poetul și matematicianul Ion Barbu (Dan Barbilian), filosofii Mircea Florian, Constantin Noica, Emil Cioran, sociologul și filosoful Petre Andrei, matematicienii Nicolae Ciorănescu și Traian Lalescu, astronomii Călin Popovici și Constantin Pârvulescu, medicii Carol Davila, Ștefan Odobleja, Alfred Teitel, Ștefan Berceanu și Nicolae Paulescu, inventatorii Hermann Oberth și Augustin Maior, economistul și omul politic Virgil Madgearu, agrochimistul Haralambie Vasiliu, silvicultorul Marin Drăcea, psihologul Nicolae Mărgineanu, botanistul Alexandru Borza, pianistul și compozitorul Dinu Lipatti, pictorii Theodor Aman, Theodor Pallady, arhitectul Ion Mincu, sculptorii Constantin Brâncuși și Dimitrie Paciurea, sociologul și statisticianul Anton Golopenția, marele donator Jacques M. Elias, monseniorul Vladimir Ghika ș.a.

După 1990 s-a reluat tradiția ținerii, de către membrii titulari, a ***discursurilor de recepție***, prezentându-se până în prezent (2018) peste 50 de astfel de discursuri cu subiecte dintre cele mai variate.

Premiile Academiei Române. Conform prevederilor statutare, după 1990 s-a revenit la premierea celor mai de seamă lucrări în toate domeniile literaturii, științei și artei, realizate de români, dar și de specialiștii străini care s-au aplecat, în cercetările lor, asupra României.

Cele 76 de premii ale Academiei Române poartă numele unor iluștri înaintași din toate domeniile științei, culturii și artei românești.

Totodată, Academia Română acordă unor personalități culturale și științifice din țară și din străinătate *Diploma Honoris Causa*, *Meritul Academic* și *Distincția Culturală*.

Obiective, realizări. Concepută de fondatorii ei nu numai ca un for de consacrare, ci și ca un organism activ de cercetare științifică, de creație literară și artistică, Academia Română a continuat și după 1990 realizarea unor lucrări de mare însemnătate și anvergură pentru cultura și știința românească: dicționare ale limbii și literaturii limbii române, tratate de istoria literaturii, de istorie a românilor, de logică, istoria filosofiei, de pedagogie universală, atlase lingvistice și etnografice, colecții de documente privitoare la istoria poporului român. Acestora li se adaugă editarea operei înaintașilor în toate domeniile științei și culturii etc. Se continuă publicarea colecției naționale de izvoare, întocmirea de cataloage, glosare și bibliografii, realizarea de ediții critice ale operelor înaintașilor, publicarea unor texte vechi. Academia Română și-a înscris printre realizările sale notabile inițierea impresionantei colecții *Opere fundamentale*, care urmează să cuprindă creația integrală a celor mai de seamă scriitori români. De asemenea, s-a reușit publicarea ediției facsimilate a *Manuscriselor* lui Mihai Eminescu, donate Academiei Române încă în 1902 de către Titu Maiorescu.

Cercetarea științifică în Academia Română este organizată în cadrul unor programe prioritare și fundamentale, precum: *Dicționarul-tezaur al limbii române*,

Dicționarul general al literaturii române, *Istoria românilor* (zece vol. și 11 tomuri, în două ediții); *Atlasul geografic național al României*; *Atlasul istoric al orașelor din România*; *Studii de istorie a filosofiei universale și românești*; *Modernizarea, conservarea și sistematizarea patrimoniului cultural material*; *Terminologia științelor tehnice*; *Protecția mediului ambiant și a resurselor naturale*; *Biosferă-geosferă*; *Cercetări la nivelul celular și molecular al afecțiunilor cu mare răspândire în populația României*; *Evaluarea stării economiei naționale* (programele *ESEN*); *Evaluarea stării sociale a României* (programul *ESSOR*); *Societatea informațională*; *Integrarea României în Uniunea Europeană și convergența economică*; *Dezvoltarea comunităților rurale în condițiile integrării României în Uniunea Europeană*; *Trecerea României la sistemul monetar euro*; *Aspecte juridice de fond și internaționale legate de aderarea României la Uniunea Europeană*; *Calitatea vieții în România*; *Demografia României*, cu impact asupra întregii societăți românești, pe termen mediu și lung.

Acestora li se adaugă programele și proiectele de cercetare ale institutelor și centrelor de cercetare din București, Cluj-Napoca, Craiova, Iași, Rădăuți, Sibiu, Târgu-Mureș, Timișoara subordonate Academiei Române, care cuprind aspecte din toate domeniile vieții științifice și culturale, multe dintre ele în cooperare cu instituții similare din străinătate.

Rețeaua Academiei Române cuprinde 70 de institute și centre de cercetare, coordonate de secțiile de specialitate în care își desfășoară activitatea peste 1850 de cercetători atestați, din care peste 1600 sunt doctori în științe.

Școala Doctorală. Academia Română are un important rol în pregătirea tinerilor, fiind instituție organizatoare de studii universitare de doctorat (IOSUD) prin Școala Doctorală numită „Școala de Studii Avansate a Academiei Române" (SCOSAAR). Aceasta are drept obiectiv principal formarea specialiștilor de elită, înalt calificați pentru cercetarea științifică academică, pentru învățământul universitar și pentru domenii de activitate administrativă și managerială. Școala de Studii Avansate a Academiei Române este structurată în cinci departamente, pe domeniile științifice fundamentale, și în trei filiale cu profil mai larg în Cluj-Napoca, Iași și Timișoara, în care își desfășoară activitatea de conducere de doctorat peste 35 de membri ai Academiei Române și peste 120 de cercetători științifici din institutele de cercetare ale Academiei.

Biblioteca Academiei Române funcţionează în cadrul Academiei Române, având statut de bibliotecă naţională. Conform statutului, ea „conservă bunurile de patrimoniu mobil care aparţin Academiei Române, exercită dreptul de depozit legal naţional pentru tipăriturile de toate categoriile, colectează, păstrează, organizează şi pune în valoare fondul naţional de tipărituri, manuscrise, hărţi, colecţii de artă, colecţii numismatice, colecţii filatelice şi alte documente de valoare ştiinţifică şi culturală, colectează şi păstrează arhivele personale provenite de la membrii Academiei Române, efectuează cercetări în domeniile bibliologiei şi documentării, face schimburi de publicaţii cu biblioteci, instituţii şi societăţi ştiinţifice din străinătate, organizează manifestări expoziţionale" etc.

Editura Academiei Române, înființată în 1948 pentru publicarea cu prioritate a lucrărilor membrilor Academiei și a revistelor institutelor ei, și-a extins activitatea, reușind, prin numărul mare de publicații, prin valoarea lor științifică și modul de editare, să se impună între cele mai de seamă case editoriale din România.

Fundația Națională pentru Știință și Artă a fost înființată în ianuarie 1998 cu scopul de a încuraja și stimula creația originală în toate domeniile culturii, de a pregăti tinerele talente și de a le proteja pe cele consacrate. Sub egida ei se desfăşoară o activitate variată şi bogată: simpozioane, conferinţe, întâlniri cu oameni de cultură şi de ştiinţă din ţară şi din străinătate. Dorind să continue tradiţia fostelor Fundaţii Regale din perioada interbelică, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă a iniţiat un program ambiţios de publicaţii. Între acestea, un loc central îl ocupă, fără îndoială, colecţia „Opere fundamentale", din care până în prezent au apărut peste 220 de volume, cuprinzând creaţia celor mai de seamă scriitori români.

Fundația Familiei Menachem H. Elias a luat ființă în 1925, ca urmare a donației făcute Academiei Române de Jacques M. Elias. La 2 decembrie 1914, bancherul, moşierul şi industriaşul bucureştean îşi întocmea testamentul, considerat drept „un model de erudiţie juridică şi de atitudine patriotică". În lipsă de ascendenţi sau descendenţi, el lăsa Academiei Române întreaga sa avere „mobilă şi imobilă, fără nicio rezervă, oriunde s-ar afla această avere, în ţară şi străinătate", cu obligaţia de a înfiinţa „o fundaţie de cultură naţională şi de asistenţă publică numită «Fundaţia Familiei Menachem H. Elias» cu sediul în Bucureşti", cu scopul de a „a întemeia, întreţine, dezvolta sau ajuta instituţiunile de cultură, de preferinţă de cultură practică, precum şi de opere de asistenţă publică şi de binefacere, ca, de exemplu, burse la copiii săraci, cantine şcolare, ajutorul săracilor, de preferinţă prin muncă etc." O altă obligaţie a Fundaţiei era „de a construi şi întreţine în Bucureşti un spital cu cel puţin una sută paturi, în condiţiunile cele mai moderne şi perfecţionate; acest spital se va numi: «Spital fondat de Familia Menachem H. Elias»".

Fundația Patrimoniu ființează din 2006, având drept scop readucerea în proprietatea Academiei a bunurilor mobile și imobile de care a fost deposedată abuziv în 1948 și de a îndeplini întocmai dispozițiile donatorilor, misiune pe cât de importantă, pe atât de anevoioasă.

Fundația Europeană N. Titulescu a luat ființă în 1991, având drept obiectiv omagierea personalității marelui jurist, diplomat și om politic, cultivarea interesului pentru opera sa teoretică și practică, încurajarea studiului relațiilor internaționale contemporane, al păcii și securității în Europa și în lume.

Fundaţia Universitară a Mării Negre, înființată în 1992, este o organizaţie regională, non-guvernamentală şi non-profit, care are drept principale preocupări promovarea şi o mai bună înţelegere şi cercetare a economiei, societăţii, educaţiei şi guvernanţei regiunii Mării Negre, poziţionarea acesteia faţă de restul lumii, precum şi dezvoltarea modalităţilor de promovare a intereselor regiunii la nivel internaţional. În 1999, i s-a acordat un statut special consultativ pe lângă Consiliul Economic şi Social al Naţiunilor Unite.

Academia Română este o instituţie activă pe plan internaţional. Astfel, a semnat peste 40 de acorduri de colaborare ştiinţifică cu instituţii ştiinţifice din întreaga lume şi este implicată în desfăşurarea de proiecte de cercetare cu organizaţii prestigioase din Europa. Este membru în 30 de organizaţii şi organisme internaţionale profesionale; membru fondator al Uniunii Academice Internaţionale, participă activ în colaborările internaționale cu ALLEA (All European Academies – Federaţia Academiilor Naţionale din Europa), CEEN (Central and East European Network – Rețeaua academiilor naționale din Europa Centrală și de Est), IACSEE (Interacademy Council for South-Eastern Europe – Consiliul interacademic al țărilor din centrul și estul Europei), BSEC (Black Sea Economic Council – Consiliul Economic al Mării Negre). Este membru activ al IAP (Interacademic Panel – Consiliul mondial interacademic), al EASAC (European Academies Science Advisory Council – Consiliul Consultativ al Academiilor Europene de Ştiinţă) și al SCAR (Science Council of Antarctic Research). Totodată, are o colaborare intensă cu DAC (Danube Academies Conference), proiect în care Academia Română joacă un rol esenţial în ceea ce priveşte realizarea Strategiei Dunării, atât în România, cât şi în Europa. Academia Română este afiliată la 28 de organizații internaționale, între care: COSPAR (Comitetul Internațional pentru Cercetarea Spațiului), IAU (Uniunea Astronomică Internațională), IAF (Federația Internațională de Astronautică), CIHA (Comitetul Internațional de Istoria Artei), IMU (Uniunea Matematică Internațională), ICSU (Consiliul Internațional al Științei), CISH (Comitetul Internațional de Științe Istorice), IUGS (Uniunea Internațională de Științe Geologice), IUTAM (Uniunea Internațională de Mecanică Teoretică și Aplicată), IUPAC (Uniunea Internațională de Chimie Pură și Aplicată), IUHPS (Uniunea Internațională de Istoria și Filosofia Științei), ICAS (Consiliul Internațional al Științelor Aeronautice), CIPL (Comitetul Internațional Permanent al Lingviștilor), IEHA (Asociația Internațională de Istorie Economică), FISP (Federația Internațională a Societăților de Filosofie), IGU (Uniunea Geografică Internațională), AIESEE (Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene), IPSA (Asociația Internațională de Științe Politice), IFLA (Federația Internațională a Asociațiilor Bibliotecilor) ș.a.

Un rol important în relațiile internaționale îl ocupă acordurile bilaterale de colaborare care promovează schimbul de cercetători, concretizat în realizarea unor proiecte de cercetare comune, în studii în arhive și biblioteci. Rezultatele acestor colaborări s-au materializat în cărți și studii apărute în reviste internaționale de prestigiu, în participarea la congrese și reuniuni științifice bilaterale sau internaționale în domenii diverse (matematică, chimie, fizică, informatică, etnografie, arheologie, biologie, economie etc.).

O activitate meritorie desfășoară și cele două instituții de cultură de la Roma – Accademia di Romania – și Veneția – Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistică – , coordonate de Academia Română.

În 1920, din inițiativa lui Nicolae Iorga și Vasile Pârvan, luau ființă în străinătate Școala Română din Roma și Școala Română de la Fontenay-aux-Roses din Paris, cu scopul perfecționării tinerilor români în domeniul științelor umaniste (filologie clasică și modernă, istorie și arheologie). În fruntea celor două şcoli au

fost numiţi, prin Înalt decret regal, la 24 decembrie 1921, la Fontenay-aux-Roses Nicolae Iorga, iar la recomandarea acestuia, la Roma, Vasile Pârvan.

Înfiinţată la 22 octombrie 1922 sub conducerea lui Vasile Pârvan, Şcoala Română, care se alătura altor instituţii academice aşezate în Cetatea Cezarilor de mai multă vreme, şi-a început efectiv activitatea la 1 noiembrie 1922, pentru început într-un sediu provizoriu, pentru ca din 1933 să se mute într-o clădire construită special, operă a arhitectului Petre Antonescu, cu sprijinul financiar al Băncii Naționale a României. Încă de la început, la Școala Română (Accademia di Romania) din Roma au fost trimiși din universitățile din București, Cluj, Iași și Cernăuți cei mai buni licențiați în domeniile arheologiei, istoriei, filologiei, artelor frumoase și arhitecturii.

La rândul lui, Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistică din Veneția, înființat în 1930 de Nicolae Iorga sub numele de Institutul Istorico-Artistic Român sau „La Casa Romena «N. Iorga»", desfășoară o activitate deosebit de variată şi de intensă: expoziţii, concerte, spectacole teatrale, conferinţe, mese rotunde ş.a.; tot aici au loc cursuri de limbă, literatură şi cultură română pentru studenţii Universităţii Ca' Foscari, fiind un focar de iradiere a culturii românești. Bursele „Nicolae Iorga", acordate tinerilor cercetători, ca și contactul cu personalități marcante ale culturii și științei contribuie, fără îndoială, la ridicarea nivelului lor de pregătire.

De-a lungul existenței sale, Academia Română s-a dovedit a fi un simbol al spiritualității naționale, un for de consacrare și un spațiu de cercetare fundamentală, impunându-se, prin valoarea membrilor ei și prin întreaga activitate desfășurată, ca un punct de reper şi un model în societatea românească, un factor activ în modelarea ei spirituală şi morală, cel mai înalt for de reflecţie şi de creaţie intelectuală, literară şi artistică a poporului român.

Într-o lume care tinde să se sincronizeze, o academie naţională aşa cum este Academia Română are astăzi o misiune urgentă, de mare responsabilitate: să medieze corect între tendinţa globalizării, integrării, mondializării şi identitatea culturală naţională. Rolul ei predominant este, fără îndoială, acela de a apăra identitatea culturală, adică valorile spirituale profunde, irepetabile, ţinând însă cont şi de tendinţele actuale ale istoriei sau, după cum afirma Nicolae Iorga: „Avem o civilizație națională de întărit, hrănind-o cu tot ce am păstrat ca monumente, datine și amintiri și ținând-o într-o strânsă legătură cu orice curente de sănătoasă înnoire a culturii europene".

BIBLIOGRAFIE

1. Academia Română (2016), *150 de ani în serviciul națiunii române (1866–2016)*, Editura Academiei Române, București.
2. Berindei Dan (2016), *Istoria Academiei Române (1866–2016)*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Academiei Române, București.
3. Otiman Păun Ion (coord.) (2013), *1948 – Marea dramă a Academiei Române*, Editura Academiei Române.
4. Rusu N. Dorina (2016), *Membrii Academiei Române, Dicționar 1866–2016*, Editura Academiei Române, București.

33. CERCETAREA ECONOMICĂ DIN ROMÂNIA

LUMINIȚA CHIVU, VALERIU IOAN-FRANC

33.1. ETAPA INTERBELICĂ – 1918–1947

Sub influența amplului proiect de modernizare a României ca stat, climatul cultural-științific al perioadei a fost marcat de importante reforme în învățământul românesc, cu impact asupra formării de specialiști în domeniul științelor sociale în general și în cel al economiei în special. Sub spectrul unor personalități care s-au remarcat nu numai prin cultura și erudiția necesare, ci și prin dăruire și implicare, s-au întruchipat veritabile școli de gândire, datorită capacității de a reuni și potența energiile creatoare ale unui număr important de specialiști. Scopul final al acestui întreg efort creator s-a dovedit a fi identificarea de soluții pentru rezolvarea unor probleme stringente cu care se confrunta societatea și economia românească.

În acest context al evoluțiilor, pe lângă activitatea de cercetare științifică derulată de academicieni, de cadrele didactice din învățământul superior, primele încercări de înființare a unor asociații și institute de cercetări cu profil economic și social datează încă de la începuturile perioadei.

Între cercetarea științifică instituționalizată din domeniul științelor sociale, inclusiv din domeniul economic și învățământul superior s-a manifestat permanent o simbioză, bazată pe relații de complementaritate și potențare reciprocă a energiilor creatoare. Pe de o parte, personalități marcante din învățământul superior economic au inițiat înființarea de asociații și institute de cercetare și, pe de altă parte, cercetători de prestigiu din institutele de cercetări din domeniul economic au pus bazele unor noi facultăți sau unor catedre pentru noi domenii/discipline de predare în instituțiile de învățământ superior.

Dacă în învățământul superior, deși bazat pe autonomie universitară, activitatea de cercetare poate fi considerată ca aparținând domeniului public, noile entități, având ca domeniu de activitate cercetarea științifică, erau în mare parte instituții neguvernamentale, dar care beneficiau de sprijin financiar parțial din partea statului.

În cadrul dezbaterilor din Adunarea Deputaților privind bugetul de stat pentru anul 1926 se regăsesc informații privind astfel de instituții: „Din categoria instituţiilor neguvernamentale, parţial finanţate de la bugetul statului, amintim: *Institutul de Conjunctură, Institutul Social Român, Institutul Economic Român,*

Institutul de Ştiinţe Sociale etc. Acestea au editat reviste, au organizat conferinţe pe teme majore din viaţa economică şi socială a ţării”[1].

Într-o lucrare privind organizarea instituțională a spațiului economic în perioada 1918–1918, Nicolae Păun studiază instituțiile ca suprafețe de contact între autoritățile de stat și viața economică. Incluzând și instituțiile neguvernamentale menționate anterior în această categorie, autorul concluzionează că toate aceste instituții și-au adus contribuția la conturarea, susținerea și transpunerea în practică a strategiei dezvoltării și modernizării României (Păun, 2009).

În cele ce urmează, încercăm să sintetizăm principalele repere din viața acestor instituții.

În aprilie 1918, pe perioada refugiului său la Iași, Virgil Madgearu[2] împreună cu Dimitrie Gusti, Vasile Pârvan și Ion Răducanu au înființat Asociaţia pentru Studiul şi Reforma Socială. „Trebuia pregătit un nou suflet și acesta ajutat, între hotarele strâmtate şi românii împuținați, deocamdată să lege strâns ceea ce se destramă, iar mai târziu să recâștige, poate, cât se pierduse, răsluiri și idealuri. Paguba din ordinea materială trebuia compensată şi întrecută printr-un adaus din ordinea morală. Astfel era atmosfera generală”[3].

Animați de obiectivele asociației, la aceasta au aderat numeroși economiști, sociologi, practicieni. În același an, după Marea Unire, în luna decembrie, asociația și-a mutat sediul central la București.

În aprilie 1919, asociația publica primul număr din revista de cercetări *Arhiva pentru știință și reformă socială* și propunea înființarea *Institutului Social Românesc*, a cărui activitate să se deruleze în paralel cu activitatea acesteia. Demersurile nu au avut succes și, ulterior, printr-o hotărâre a adunării generale a membrilor asociației, la data de 13 februarie 1921, se decide transformarea acesteia în Institutul Social Român[4]. Deși inițial s-a dezbătut îndelung ca statutul de membru al institutului (intrat în tiparele unui laborator științific) să fie incompatibil cu cel de om politic, ulterior s-a renunțat la această restricție, neconsiderându-se necesară, ținând cont de faptul că, atunci când participau la lucrările institutului, membrii „*uitau de apartenența politică*” și se dedicau studiului.

Institutul Social Român (ISR), sub conducerea lui Dimitrie Gusti și având-l ca secretar general pe Virgil Madgearu, își propunea: să cerceteze problemele ştiinţelor sociale şi îndeosebi pe cele privitoare la starea socială a României; să facă, pe baza studiului, propuneri practice, necesare pentru înfăptuirea operei de reformă socială în România; să pună la îndemâna membrilor, ca şi a tuturor persoanelor pe care le interesează chestiunile sociale, mijloacele de documentare asupra lor şi să contribuie la răspândirea cunoştinţelor sociale.

---

[1] *Monitorul oficial,* Partea a III-a, Dezbaterile Adunării Deputaţilor, 30 iulie 1926, p. 378.

[2] Profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București încă din anul 1916.

[3] *Institutul Social Român 1921−1926,* Editura Cultura Națională, București, 1926, p. 2.

[4] Institutul Social Român a fost recunoscut ca persoană juridică prin Legea publicată în *Monitorul oficial*, nr. 92/29 iulie 1923.

La înființarea institutului, cei aproape 100 de membri ai săi erau repartizați în următoarele secții: agrară, financiară, comercială, industrială, juridică, administrativă, politică, igienă socială și demografică, culturală, teorie politică și socială. Ulterior s-au adăugat o secție de politică externă, una de sociologie și de „*studii femenine*". Conform statutului, conducerea institutului era asigurată de un comitet format din președinte, foști președinți ai institutului, președinți și foști președinți ai secțiilor, secretarul general și foști secretari generali, precum și un număr de membri titulari aleși de adunarea generală[5].

Pentru a fi membru al institutului era necesar ca persoana doritoare să depună o cerere, susținută de trei membri, la președintele secției. După analiza în conformitate cu criteriile competenței profesionale și ale calității lucrărilor științifice, acordarea statutului de membru se realiza numai cu votul secției și confirmarea comitetului de conducere.

Rezultatele activității secțiilor se concretizau în publicații, conferințe și proiecte de legi. În primii zece ani de viață, ISR a organizat importante *cicluri de prelegeri* pe diferite tematici: *Noua Constituție a României* (23 de prelegeri); *Doctrinele partidelor politice* (18 prelegeri); *Politica externă a României* (20 de prelegeri), *Viața socială a României după război* (17 prelegeri), *Capitalismul în viața socială* (20 de prelegeri); *Sat și oraș* (21 de prelegeri), *Politica culturii* (27 de prelegeri), *Teoria culturii* (zece comunicări), *Probleme românești în cadrul vieții internaționale* (156 de comunicări, din cele 12 secții ale institutului).

Așa cum aprecia Înaltul regent G. Buzdugan, în anul 1928, la împlinirea a zece ani de activitate a ISR, opera institutului răspundea unor trebuințe reale, ținând cont de nevoile de consolidare, reorganizare și unificare legislativă a României: „În adevăr, marile transformări politice și sociale intervenite, ca și turburările adânci din viața economică și financiară cauzată de războiu, ridică zilnic conflicte de interes și grele probleme atât cu privire la organizarea temeinică a vieții sociale interne a statului, cât și privitor la armonizarea raporturilor internaționale în cadrul noii ordini de drept și politice a lumii. De aici, toată însemnătatea și marile foloase ce pot avea studiile obiective ale problemelor actuale sociale, politice și economice, care, cercetând în toată complexitatea lor și în mod științific realitățile sociale și soluțiunile practice ce le comportă într-o reglementare legală, creează o bază solidă pentru întocmirea unei opere legislative temeinice și durabile; iar în ordinea problemelor internaționale, studii documentate și informațiuni precise, bine controlate, înlesnesc soluțiuni juste și echitabile care, ținând seamă de interesele legitime naționale, să tindă totodată la apropierea și strângerea relațiilor dintre popoare, în acel spirit de pace și de concordie, către care năzuesc azi toate manifestațiile internaționale de la războiu încoace"[6].

[5] *Institutul Social Român după zece ani de lucru, 1918−1928*, Extras din *Arhiva pentru știința și reforma socială*, revista Institutului Social Român, an VIII, nr. 4, București, 1929, p. 32.

[6] Idem 5, p. 3.

Cu aceeași ocazie, sintetizând etapele de evoluție a institutului și impactul activității acestuia, Dimitrie Gusti afirma: „Evoluția lentă, liniștită, ascensională a activității ISR a trecut prin trei faze caracteristice: faza eroică a întemeierii Asociației la Iași, faza pozitivă a realizărilor, corespunzătoare transformării asociației în institut, și, în sfârșit, faza de azi pe care mi-aș lua voia să o numesc: a marilor speranțe. Considerată la început de unii membri ai tinerei noastre culturi – rebelă față de sacrificiile disciplinei științifice – aproape ca o aventură intelectuală, asociația și mai târziu institutul au avut zile grele inevitabile, când dificultățile păreau de neînvins, curajul șovăia, mijloacele lipseau cu totul, iar indiferența celor mai mulți învăluia rosturile lui într-o atmosferă grea și apăsătoare. Erau timpuri de îndoieli și nesiguranță, care din fericire n-au durat mult, datorită sforțărilor susținute, convingerilor profunde, optimismului hotărât și mai ales conștiinței puternice a datoriei de împlinit față de procesul de reconstituire și consolidare a bogăției morale și intelectuale a Țării mărite”[7].

Membrii institutului au decis și înființarea de premii, care urmau să fie oferite pentru rezultate deosebite obținute în domeniul cercetării economice.

„Întâia fixare de premiu a fost făcută cu putinţă de donaţia de 80.000 de lei a unui membru, din al cărei venit urma să se dea anual un premiu indivizibil de 4.000 lei celei mai bune lucrări originale asupra oricărei chestiuni din domeniul economiei industriale în România. Premiul se chiamă «Mihail Manoilescu», după numele înfiinţătorului”[8].

După 1926, institutul a fost găzduit în Palatul Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Piața Romană, București.

Activitatea se desfășura în strânsă legătură cu mediul științific internațional. La institut au prezentat prelegeri Albert Thomas, Erik Colban, C. Zimmerman, reprezentanți autorizați ai Societății Națiunilor, Celestin Bouglé, Leon Duguit, Edouard Chapuisat, Henry Truchy, James T. Shotwell etc.

Pentru contribuțiile la activitatea institutului, au primit titulatura de membri de onoare ai acestuia următoarele personalități științifice din străinătate: Celestin Bouglé (profesor la Sorbona), William Smith Curberston (fost ministru al Statelor Unite în România, membru al Fundațiilor Carnegie și Rockefeller), Sir Eric Drumont (secretar general al Ligii Națiunilor), Guillaume Léonce Duprat (profesor la Universitatea din Geneva), Edouard Lambert (profesor la Universitatea din Lyon), Gaston Richard (secretar general al Institutului Internațional de Sociologie din Paris), James T. Shotwell (profesor la Universitatea din Columbia), Werner Sombart (președinte al societății Deutsche Gesellschaft für Soziologie), Albert Thomas (director al BIT Geneva), Henry Truchy (profesor la Facultatea de Drept din Paris), Leopold von Wiese (secretar general al Asociației Forschungs-Institut für Sozialwissenschaften) etc.

[7] Idem 5, p. 8.
[8] Idem 3, p. 13.

Pornind de la nevoia unei noi ediţii a *Enciclopediei române*[9] (trei volume) realizată în intervalul 1898–1904, sub coordonarea publicistului bănățean Cornel Diaconovici[10], Institutul Social Român include în anul 1928 în programul de activitate realizarea unei alte ample lucrări adaptate noului context geopolitic: *Dicționarul social, economic și politic al României*.

Lucrarea, care se propunea a se realiza cu larga colaborare a tuturor specialiștilor români, urma să reunească articole din următoarele specialități: sociologie, etică și politică generală; istoria doctrinelor politice, economice și sociale; enciclopedia juridică; drept constituțional; drept administrativ; drept public internațional; istoria dreptului românesc; economie politică (istoria faptelor economice; economie politică teoretică; economie politică națională); finanțe; statistică; cooperație; probleme agrare; legislație industrială; politică socială; politică externă; biografii politice; legislație școlară; legislație bisericească; legislație militară; istoria socială a românilor; geografia economică și politică a României; cultura populară în România etc., devenind „o operă reprezentativă a momentului românesc actual".

După mai multe încercări de colaborare între Institutul Social Român și Asociația Astra, neconcretizate într-un elaborat final, în anul 1932, Virgil Leonte, care începuse lucrările pentru editarea unei enciclopedii de proporții mai restrânse, a reunit colectivele din cele două instituții, alături de alte importante personalități ale lumii științifice, și a demarat elaborarea lucrării *Enciclopedia României*.

Sub coordonarea lui Dimitrie Gusti, cu sprijinul Fundației Culturale Regale, se elaborează *Enciclopedia României* în patru volume, apărută în intervalul 1938–1943, care sintetizează date de ordin istoric, politic, sociologic și economic asupra României, abordând într-o concepție multidisciplinară toate domeniile importante ale vieții sociale pentru a reconstitui imaginea României la momentul respectiv. „*Idealul din visatul Dicționar social, economic și politic al României, opera de maturitate a ISR, a pătruns și a înflorit aici în libertate*" (Gusti, 1943, p. VIII). La volumul IV al *Enciclopediei,* o contribuție importantă și-a adus și tânărul, la acea vreme, economist Costin C. Kirițescu, al cărui nume îl poartă astăzi Institutul Naţional de Cercetări Economice al Academiei Române.

Arhiva pentru știință și reformă socială, publicație a Institutului Social Român, apare în București în intervalul 1919–1943. Ultimul număr al acesteia apare în limba franceză, cu mențiunea că era pregătit pentru Congresul Internațional de Sociologie de la Paris. Publicația îl are ca director pe Dimitrie Gusti (1919–1920), redactor-șef pe Virgil Madgearu (1919–1923) și secretar de redacție pe Nicolae Ionescu. La realizarea publicației au colaborat cu studii, recenzii și note: Virgil Madgearu, Anibal Teodorescu, Corneliu Botez, Andrei

[9] Realizată sub auspiciile Asociației Transilvane pentru Literatura și Cultura Poporului Român (ASTRA), la scrierea căreia au colaborat neremunerați aproape 200 de reprezentanți ai elitei românești din toate provinciile, între care și 25 de membri ai Academiei Române, și apărută sub editura și tiparul lui W. Kraft, la Sibiu.

[10] Reeditată în 2014, în format digital, de dr. ec. Radu Gavrilă, președintele ASTRA Dej.

Rădulescu, Mihail Manoilescu, Grigore Tăbăcaru, Gheorghe Ionescu-Șișești, Ion Conea, Victor Tufescu, Victor Papilian și au transmis texte Victor Slăvescu, Mihai Ralea, Dumitru Ion Suchianu, Emanoil Bucuța, Ramiro Ortiz, Bogdan G. Duică, Ioan C. Filitti ș.a

La data de 2 iunie 1944, Dimitrie Gusti este ales președinte al Academiei Române, funcție pe care o deține până în anul 1946. Din această calitate, în 1946, Gusti înființează și *Consiliul Național al Cercetării Științifice*, al cărui președinte este până în anul 1948[11].

În paralel cu activitatea acestui institut, la data de 15 ianuarie 1921, în *Revista economică* era anunțată intenția creării la București a Institutului Economic Românesc, un nou așezământ ce urma să se înființeze cu concursul material și moral al instituțiilor economice românești din capitală și din țară, „cu scopul de a înlesni și încuraja participarea acestora la progresul agricol, comercial și industrial al țării și la naționalizarea întreprinderilor dependente de capitalul străin din teritoriile liberate”[12].

Pe baza analizelor privind evoluția economică și financiară internă și externă, studiind și aprofundând diferite aspecte ale acestora, institutul era destinat să ofere informații și să propună măsuri cu privire la condițiile de intensificare a producției agricole și industriale, la înlesnirea transportului și schimbului de mărfuri în interiorul țării și peste hotare, să înainteze propuneri și să-și dea avizul cu privire la proiecte de legi economice și financiare, să promoveze măsuri de organizare a creditului privat și public, să furnizeze informații întreprinderilor din țară și să stabilească legături cu întreprinderi din străinătate, în vederea realizării unui schimb de informații bazat pe reciprocitate.

Un rol important era acordat publicațiilor periodice în limba română și franceză, precum și conferințelor organizate, prin intermediul cărora se urmărea ridicarea nivelului intelectual al funcționarilor din întreprinderile românești.

În sinteză, institutul era destinat să înlesnească tuturor întreprinderilor românești cunoașterea condițiilor interne și mondiale „pentru o sănătoasă îndrumare a lor”.

În luna februarie 1921, aceeași publicație[13] anunța că aproape toate băncile și marile societăți din București și câteva din țară s-au grupat, în frunte cu Banca Națională a României, în Institutul Economic Român, „cu scopul de a crea un organ, emanație a institutelor și întreprinderilor românești, care să îndrumeze energiile și inițiativele private și să le ajute la îndeplinirea rolului ce au de jucat în dezvoltarea economică generală a României Mari”.

Ulterior, la institut au aderat și alți membri, bănci, societăți de credit, case de economii, societăți industriale și comerciale, dar și comercianți, industriași și din alte profesii.

[11] *Info INS,* seria Centenar 2018, nr. 5, Institutul Național de Statistică, București, octombrie 2017, p. 3.

[12] *Revista economică* era organ financiar-economic al „Solidarității”, federala institutelor financiare românești, coord. Ion I. Lapedatu, Constantin Pop, nr. 2, Sibiu, 15 ianuarie 1921.

[13] *Revista economică*, nr. 8, an XXIII, Sibiu, 26 februarie 1921.

La fondarea institutului a fost desemnat și un comitet provizoriu de conducere, din componența căruia făceau parte: Oscar Chiriacescu (fost ministru, director la Banca Națională), V.I. Brătianu (fost ministru și administrator delegat al Băncii Românești, București), Gr. Călinescu (director general al Băncii de Scont, București), Gr. Creangă, August Opran, Al. N. Ștefănescu și Gr. Golescu (director general al Băncii Agricole).

De-a lungul timpului, în Comitetul de direcţiune al institutului îi mai regăsim pe L. Mrazec (ca vicepreşedinte, profesor universitar, directorul Institutului Geologic), pe L. Colescu (director general al Statisticii) şi C. Casassovici (industriaş) ca administratori delegaţi, pe ing. Constantin D. Buşilă (profesor la Şcoala Politehnică), R. Halfon (administrator delegat la Uniunea Comercială şi la Banca Chrissoveloni), dr. Gheorghe Ionescu-Şişeşti (profesor la Şcoala Superioară de Agricultură şi directorul Casei Obştiilor şi Exploatărilor Agricole din Casa Centrală a Cooperaţiei), ing. Al. Perieţeanu (fost director al Căilor Ferate Române) ca administratori şi pe dr. Gheron Netta, directorul institutului (fost ministru de finanțe, profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale).

În afara celor menţionaţi, mai fac parte din conducere, de-a lungul anilor: dr. C.I. Băicoianu (director la Banca Naţională a României), dr. C. Bungeţianu (profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale), dr. Şt. Cerchez (preşedintele Uniunii Industriaşilor) etc.

Susținerea financiară a activității institutului se realiza printr-o cotizație strânsă de la membrii săi, stabilită ca procent din capitalul social vărsat.

Pe parcursul întregii sale existențe, în perioada 1921–1948, oglinda activității institutului a reprezentat-o *Buletinul Institutului Economic Românesc*, publicația periodică a acestuia. Conținutul buletinului era structurat pe două secțiuni: o primă secțiune în care este prezentată activitatea curentă a institutului și erau publicate studii realizate și soluții propuse pentru diferite probleme de membrii institutului și o a doua secțiune, conținând studii și rapoarte primite de la colaboratori ai institutului.

În afară de aceste două secțiuni, buletinul mai conținea și următoarele rubrici: *Note și informații economice*, prezentând evoluția situației din diferite țări, pe domenii: produse agricole, animale și forestiere, produse miniere și industriale, schimb de mărfuri, regim vamal, mijloace de comunicație, transporturi, târguri și expoziții, schimb de valori, bănci, burse și finanțe etc.; *Arhiva presei economice,* în care sunt incluse probleme de economie generală, agricultură, industrie, muncă, comerț, transporturi, politică economică, finanțe etc.; *Statistică economică* din diverse ramuri; *Cărți primite,* în care se regăsesc prezentări de cărți ale unor autori români și străini (Ioan-Franc, 2017, p. 93–94). Un supliment intitulat *Bibliografia economică românească* completa lucrarea, cu prezentarea titlurilor publicațiilor apărute în literatura de specialitate.

Dintre temele abordate cel mai frecvent în buletin s-au putut identifica: comerţul (cu lemn, petrol, cereale, carne, fructe, vin); industria naţională (extracţia şi rafinarea petrolului etc.); politica monetară şi de credit, politica de preţuri, bursa

şi băncile, probleme contabile, importanţa economică a Dunării şi a portului Constanţa, probleme privind băncile populare şi cooperaţia, capitalul străin în România întregită, precum și studii economice privind alte țări: Germania, Cehoslovacia, Statele Unite, Rusia, Finlanda, Grecia, Austria, Egipt, Bulgaria, Polonia, Canada, Anglia, Japonia etc.

Între principalii autori, după frecvenţa apariţiilor în buletin, pot fi amintiți: Gheron Netta, Xenofon Netta, Victor Slăvescu, M.I. Mihăilescu, Constantin Karadja, Mihail Pizanty, C. Bungeţianu, Marin Mihuţ, Dimitrie P. Pascu, L. Colescu, G. Popescu, Eugen V. Torgaşev, Caius Bartoşi, Paul Demetriad, Cicero C. Gorciu, Scarlat Panaitescu, Lucian Turdeanu (Ioan-Franc, 2017, p. 95).

În anul 1936, în calitatea sa de președinte al *Asociației Române pentru Studiul Conjuncturii Economice*, Virgil Madgearu înființează și *Institutul Românesc pentru Studiul Conjuncturii Economice*[14], pe care l-a condus în perioada 1936–1940. Acest institut devine un reper pentru cercetătorii din întreaga țară, stimulând activitatea în domeniul cercetării economiei mondiale. Printre membrii acestuia s-au numărat Gheorghe Zane, Mircea Vulcănescu, Roman Moldovan, Nicholas Georgescu-Roegen, Florin Oromolu, Gheorghe Rădulescu. Asociația a funcționat până în anul 1940[15].

Sub egida institutului a fost editat și *Buletinul conjuncturii economice*, cu o frecvență trimestrială în perioada 1936–1939 și cu apariție lunară în perioada iunie 1938–august 1940.

Experiența dobândită la acest institut a fost concentrată de Madgearu într-o operă de sinteză monumentală, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, apărută în anul 1940. Gheorghe Zane afirma că prezența lui Virgil Madgearu „în fruntea acestei instituții este un indiciu al năzuinței lui de a propaga progresul științei economice. A condus institutul cu exigența sa obișnuită, iar rezultatele sunt cunoscute. A introdus în institut munca în echipă. Buletinele erau mai întâi citite, analizate și discutate cu colaboratorii săi. Azi ele sunt izvoare prețioase cu privire la conjunctura economiei românești în perioada corespunzătoare. V. Madgearu a sesizat, de asemenea, utilitatea metodei monografice și a susținut îndeaproape opera prietenului său, profesorul Dimitrie Gusti" (Gusti, 1943). Acest mare economist, devenit mai târziu (1990) membru post-mortem al Academiei Române pentru contribuțiile sale științifice remarcabile, a fost asasinat de bandele legionare în toamna anului 1940.

Activitatea de cercetare desfășurată de cercetătorii români în perioada analizată a fost însoțită de o bogată activitate publicistică. Alături de revistele și publicațiile prezentate anterior, merită a fi menționate: revista de studii economice și sociale *Independența economică* (1918–1948), Revista *ALACI* (Asociația Licențiatilor Academiilor Comerciale și Industriale, apărută inițial în 1921,

[14] Care avea să fie continuat, prin tematică şi arie de interes, în contemporaneitatea noastră imediată, de Institutul de Economie Mondială.

[15] *Economistul*, nr. 16−17/2016.

întreruptă după puțin timp și reluată din anul 1930 până în anul 1946), *Analele Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale* „*Regele Mihai I*”, Cluj–Brașov (1939–1944), *Analele statistice și economice* (apărută inițial la Iași în 1918 și, începând cu iulie același an, la București, până în anul 1946), ziarul *Economia națională* (apare până în anul 1941)[16].

33.2. PERIOADA COMUNISTĂ – 1945–1989

Noua putere comunistă, impusă în România începând din 1945 și consolidată în urma alegerilor generale din toamna anului 1946, avea să rupă treptat toate firele care făceau legătura cu tot ce se crease pozitiv în trecut pe linia cercetărilor economice românești. Pentru a se preveni sau înlătura toate obstacolele în calea trecerii la economia și societatea comunistă de tip sovietic, trebuia ruptă orice legătură cu trecutul ori acest trecut trebuia în cel mai bun caz fie ignorat, fie reinterpretat prin prisma ideologiei comuniste.

Pentru a realiza acest obiectiv, toate organizațiile profesionale, științifice, culturale și politice care nu s-au înrolat noii linii politice și ideologice au fost desființate, iar revistele și publicațiile economice au fost suspendate. Bibliotecile au intrat într-un profund program de restructurare, prin eliminarea tuturor lucrărilor scrise de autori interziși (condamnați și plecați din țară) și impunerea unor restricții severe în ce privește consultarea și procurarea literaturii economice nemarxiste din Vest. În acei ani, aproape singurul izvor de documentare științifică îl reprezenta cartea și revista sovietică. La Biblioteca Academiei (asemănător altor biblioteci naționale) s-a constituit sala de lectură cu regim secret la care se puteau consulta cărți despre economia țărilor capitaliste ca, de exemplu: W. Leontief, *The Structure of American Economy, 1919–1939*, Oxford University Press, 1945; Colin Clarck, *The Conditions of Economic Progress*, MacMillan, 1957 etc. Accesul într-o asemenea sală se făcea cu aprobare specială.

În prima parte a perioadei, sub puternicul impact al noilor orientări politice și ideologice, institutele private și neguvernamentale de cercetare științifică din domeniul științelor economice și sociale au fost desființate, sub pretextul că acestea erau de esență capitalistă și că au slujit interesele burgheziei.

[16]O prezentare detaliată a acestor publicații, a colectivelor de redacție, a unei sinteze privind autorii cu cele mai frecvente apariții și temele cele mai frecvent abordate de autorii articolelor se regăsește în lucrarea *Publicistica economică românească, 1918−1947*, coord. Valeriu Ioan-Franc, INCE, Centrul de Informare și Documentare Economică. Același Centru de Informare și Documentare aduce în atenția cititorului pagini din istoria gândirii economice românești, prin lucrările: *Bibliografia economică românească, 1918−1947, Economiști membri ai Academiei Române, 1866−2018, Cercetarea economică doctorală la Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”*. Toate acestea sunt cuprinse, în integralitatea lor, în Colecția „Tezaur INCE”. ediția online: www.ince.ro.

În contextul acestor noi coordonate, anul 1948 a fost momentul decisiv al distrugerii instituțiilor științifice și culturale importante ce funcționau în slujba națiunii. În temeiul noii Constituții, al Legii naționalizării și al Legii reformei învățământului, au fost desființate Institutul Economic Român și Institutul pentru Studierea Conjuncturii Economice. În același an și-a încetat activitatea Institutul Social Român și Consiliul Național al Cercetării Științifice, înființate de Dimitrie Gusti (Zamfir *et al.*, 2010, p. 3-16). Sociologia a fost declarată știință burgheză și reacționară și radiată din nomenclatorul profesiilor și instituțiilor din România. A fost desființată Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale de la Cluj–Brașov, în urma căreia toți profesorii și cercetătorii au rămas fără surse de venituri. De asemenea, prin aplicarea Legii reformei învățământului, aproape toți profesorii cu înaltă pregătire de la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale (transformată în Institutul de Studii Economice și Planificare – ISEP) au fost eliminați de la catedre și înlocuiți cu persoane selectate mai mult după criterii politice.

Nici Academia Română, declarată și recunoscută ca cel mai înalt for științific și cultural al țării, nu a fost trecută cu vederea de la aceste măsuri draconice, distrugătoare. Prin schimbarea statutului său de la instituție autonomă la instituție de stat subordonată guvernului, li s-a retras calitatea de membri ai Academiei Române unui număr de 113 membri (din totalul de 168) dintre cele mai mari personalități științifice și culturale ale țării. Dintre aceștia, 31 au fost condamnați și întemnițați, în rândurile cărora s-au aflat și făuritori ai Marii Uniri – Ion Nistor, Onisifor Ghibu, Pantelimon Halipa, Iuliu Hossu și Iuliu Maniu (ultimii doi decedați în închisoare). De asemenea, tuturor celor șase economiști membri ai Academiei Române li s-a retras această calitate (Victor Slăvescu, Victor Bădulescu, Ion Răducanu, Gheorghe Tașcă, Mircea Cancicov, Ion Lapedatu). Dintre aceștia, cinci au fost întemnițați, dintre care trei au decedat la închisoare – Victor Bădulescu, Gheorghe Tașcă și Mircea Cancicov.

Prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 251/27 ianuarie 1953, a fost înființat *Institutul de Cercetări Economice (ICE) al Academiei Române* (precursorul Institutului de Economie Națională de astăzi).

Institutul și-a început activitatea pe loc gol, fără continuitate și fără experiență. Primul director a fost numit pe criteriu politic – cu pregătire universitară literară, fost profesor de economie politică marxistă, dar fără practică în cercetare, în economie și managerială, iar cel de-al doilea director, deși economist, tot fără experiență în cercetare și fără susținere politică. În ce privește primii cercetători ai noului institut, majoritatea acestora erau proaspeți absolvenți ai facultăților de economie, repartizați pe baza dosarelor de cadre.

Așteptarea zadarnică, timp de câțiva ani, a unor rezultate ale activității de cercetare a determinat oficialitățile să numească la conducerea institutului pe Gheorghe Rădulescu, fost cercetător cu experiență și colaborator al lui Virgil Madgearu, cu o îndelungată practică managerială și cu o puternică susținere politică. El a cooptat la institut fie ca angajați, fie în calitate de colaboratori, după criterii profesionale, științifice și cu experiență în cercetare și în activitatea

economică, personalități științifice de prim rag, ca, de exemplu: Gheorghe Zane, Roman Moldovan, Gromoslav Mladenatz, Victor Jinga, Dimitrie Iordan, Ion Veverca, N.N. Constantinescu, Egon Balaş, Costin Murgescu, Vladimir Trebici, George Retegan.

În anii ’50 și începutul anilor ’60, cercetarea economică era dominată total de ideologia de partid, care impunea referințe la documentele de partid, precum și analize și interpretări ale unor fenomene și procese economice strict în limitele acestor documente, ceea ce contravenea în mod flagrant regulilor cercetării științifice. Cercetători de valoare și curajoși care nu respectau dogmele de partid erau aspru sancționați, cu trimiterea lor la activitatea de documentare și retragerea dreptului de a publica, destituirea din funcție etc. De exemplu, pentru simplul fapt că a publicat o carte obiectivă despre contribuțiile științifice ale lui Keynes, Egon Balaş a fost îndepărtat din Institutul de Cercetări Economice, iar Tiberiu Schatteles, pentru faptul că în trecut a activat într-o organizație sionistă și că a ascuns acest fapt, a fost retrogradat din funcția de cercetător și trecut la cea de documentarist.

În aceste noi împrejurări, cercetătorii, hotărâți să ocolească contactul cu ideologia și politica de partid, și-au orientat studiile pe teme privind istoria gândirii economice și istoria economică, precum și pe teme teoretico-metodologice cu folosirea aparatului matematic pentru analiza unor aspecte importante referitoare la structura consumului, modelarea economică, eficiența economică, optimizarea raportului dintre acumulare și consum, echilibrul economic, evaluări privind modelele de previziune etc.

În pofida perioadei de restricție ideologică marxistă, de subordonare politică și ideologică a cercetării economice, când documentele de partid și cuvântările secretarului general al Partidului Comunist Român (PCR) trebuiau considerate „literă de evanghelie”, în ICE, personalităţi marcante ale ştiinţei economice au reușit totuși să inițieze adevărate şcoli de gândire, îndeosebi în următoarele domenii:

– *istoria economiei naţionale și a gândirii economice*: Gheorghe Zane, N.N. Constantinescu, Costin Murgescu, Gromoslav Mladenatz, Victor Jinga, Gheorghe Dobre, Ion Veverca;

– *demoeconomie şi sociologie economică:* Vladimir Trebici, George Retegan Constantin Grigorescu;

– *statistică, matematică, econometrie, modelare*: Egon Balaş, Tiberiu Schatteles, Aurel Iancu, Costache Moineagu.

Reluând tradiţia şcolii monografice româneşti a lui Dimitrie Gusti, în ICE, din inițiativa lui Costin Murgescu, s-a trecut, începând din 1957, la elaborarea de studii monografice complexe, în vederea cunoaşterii schimbărilor economico-sociale care au survenit în viaţa întreprinderilor industriale și a satelor, pe baza unor cercetări directe de teren, inclusiv prin investigaţii de tip recensământ în gospodăriile ţărăneşti. O parte dintre cercetările efectuate s-au concretizat în lucrările: *Uzinele Reșița*, coordonatori: I. Desmireanu, C. Murgescu, M. Patriciu și P. Veiner; *Industria Sârmei Câmpia Turzii*, coordonatori: C. Grigorescu, Gh. Belu și A. Iancu.

Sub egida institutului apar lucrări de referință, dintre care amintim: *Contribuţii la istoria capitalului străin în România*, coordonată de C. Murgescu şi

N.N. Constantinescu (Ed. Academiei, 1960) şi *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui*, Costin C. Kiriţescu, din care vol. I în 1964, vol. II în 1967 şi vol. III în 1971.

În colecţia *Texte din istoria gândirii economice româneşti* au apărut: un volum consacrat economiştilor din secolul al XIX-lea (studiu introductiv de Gh. Zane); un volum asupra gândirii economice a lui P.S. Aurelian (studiu introductiv C. Murgescu) şi un altul privind gândirea economică a lui Xenopol (studiu introductiv semnat de I. Veverca).

În cadrul colecţiei *Texte din istoria gândirii economice universale* s-au publicat în limba română, în ordinea apariţiei lor: două volume din opera economică a lui David Ricardo (studiu introductiv de C. Murgescu), lucrarea lui Adam Smith, *Avuţia naţiunilor* (studiu introductiv de N.N. Constantinescu), şi texte economice din gândirea lui Charles Fourier (studiu introductiv de G. Mladenatz şi prefaţă de Gh. Zane).

Deschiderea care a intervenit în viaţa institutului în anii 1955–1970 este indisolubil legată de activitatea directorilor săi, în primul rând Gheorghe Rădulescu, urmat apoi de Roman Moldovan, Costin Murgescu, Ion Rachmuth, Mihail Levente. Aceştia au contribuit la dezvoltarea cercetării economice, prin stimularea cunoaşterii cercetărilor anterioare la fiecare subiect dat şi a folosirii metodelor moderne de cercetare.

Un rol însemnat în sprijinirea noilor abordări a început să-l aibă biblioteca institutului, mai ales prin înzestrarea ei cu cele mai importante cărţi şi reviste din străinătate şi prin constituirea unui grup de documentare de elită, format din economişti cunoscători de limbi străine de mare circulaţie internaţională.

După 1960, s-au iniţiat serii de publicaţii ale institutului, prin care se asigura o diseminare a rezultatelor activităţii de cercetare. Este vorba, de exemplu, de *Revue roumaine des sciences sociales: Série des sciences économiques*, director Ion Rachmuth, precum şi colecţiile: *Bibliotheca oeconomica* în colaborare cu Ed. Academiei, *Caiete de studii* şi *Caiete documentare*. În domeniul istoriei şi al gândirii economice, s-au afirmat colecţiile *Memoria oeconomica* şi *Idei economice contemporane*. Cele peste 250 de volume apărute în aceste colecţii sunt o mărturie a condiţiilor mai relaxate în care s-a desfăşurat cercetarea economică.

De asemenea, cercetătorii erau stimulaţi să se afirme prin publicarea rezultatelor cercetării în edituri prestigioase (Ed. Academiei, Ed. Politică, Ed. Ştiinţifică etc.) şi în reviste (*Probleme economice, Revue roumaine des sciences sociales: Série des sciences économiques* ş.a.).

Începând cu anul 1967, Roman Moldovan şi Costin Murgescu au stimulat trecerea de la cercetarea pe ramuri a economiei (industrie, agricultură, comerţ etc.) la cercetarea pe probleme de sinteză şi macroeconomice. În acest cadru, în programele de activitate s-au introdus teme privind eficienţa economică, echilibrul şi optimul economic, modele de creştere economică, balanţa legăturilor dintre ramuri, funcţiile de producţie, modelarea preţurilor, poluarea şi protecţia mediului,

precum şi evaluarea nivelului de dezvoltare a României. S-a statuat, de asemenea, regula ca, pe lângă analizarea realităţilor economice din ţara noastră, aproape la fiecare temă, să se facă referiri la situaţia din alte ţări, comparaţiile internaţionale devenind o metodă curentă de cercetare.

La afirmarea institutului ca şcoală de cercetare a contribuit mult şi faptul că, în 1967, el a dobândit dreptul de a organiza activitatea de doctorat, oferind astfel posibilitatea ca cercetătorii săi şi specialişti din practica economică să susţină teze şi să obţină titlul de doctor în economie, sarcină de care s-a achitat în mod onorabil. Cea mai mare parte a tezelor susținute în institut au fost publicate în diferite edituri şi în colecţia *Bibliotheca Oeconomica,* unele obținând Premiul Academiei.

Generații succesive de cercetători au adus contribuții importante la activitatea științifică a institutului. În acest sens, din prima generaţie de cercetători ai institutului menţionăm: C. Moineagu, I. Anghel, I. Desmireanu, D. Dumitru, C. Grigorescu, M. Părăluță, V. Spiridon, N. Belli, A. Iancu, T. Schatteles, I. Lemnij, Gh. Dobre, P. Jica, P. Veiner, C. Bogdan, Gr. Vâlceanu, S. Perţ, M. Ştefan, M. Horovitz, Gh. Răboacă, Tr. Lazăr, Gr. Corlan, M. Stănescu, S. Sava, V. Axenciuc, C. Iacobovici-Boldişor, V. Iordache, M. Ion.

Așa cum s-a arătat mai sus, prima generație de cercetători s-a putut afirma doar după ce a luat contact și a învățat din experiența economiștilor din generația interbelică, veniți în institut în frunte cu directorul Gheorghe Rădulescu.

A urmat generaţia a doua, dintre care menţionăm aportul însemnat prestat de: Gh. Zaman, A. Popper, C. Cămășoiu, M. Ciumara, S. Sandu, M. Poenaru, M. Molnar, L. Mihăilescu, I. Bratu, C. Ciutacu, O. Nicolescu, M. Naneş, O. Naneş, V. Pilat, Gh. Manolescu, H. Puwak, R. Creţoiu, E. Ionescu, A. Platon.

Din cea de-a treia generaţie de cercetători valoroşi ai ICE au făcut parte: D. Dăianu, A. Dochia, G. Georgescu, I. Ghizdeanu, Gh. Oprescu, A. Rădulescu, D. Aldea, S. Tănăsescu, F.M. Pavelescu, C. Popa, S. Dinu, Z. Goschin, I. Nişulescu, A. Zahiu (Dachin), V. Vasile, G.A. Predoşanu, M. Popovici, L. Chisăgiu, V. Predoşanu.

Se cuvine să arătăm, de asemenea, că institutul a avut printre membrii şi colaboratorii săi o seamă de oameni de ştiinţă emeriţi, membri ai Academiei Române: Gh. Zane, Al. Bârlădeanu, R. Moldovan, C. Murgescu, I. Rachmuth, N.N. Constantinescu, V. Trebici, C. Kiriţescu, A. Iancu, E. Dobrescu, T. Postolache, Gh. Dolgu, M. Biji, C. Ionete, D. Dăianu, Gh. Zaman, V. Axenciuc, L. Albu.

Totodată, în institut au mai lucrat sau au participat la întocmirea de lucrări numeroși specialiști din învățământ, cercetare şi instituţii de stat, dintre care menţionăm: I. Goliat, I. Berceanu, A. Negucioiu, M. Părăluţă, V. Candelă, M. Popescu, V.V. Topor, M.C. Demetrescu, Gh. Creţoiu, I. Bulborea.

O mai clară conturare a profilului de activitate al ICE a fost favorizată şi de faptul că, în timp, în cadrul ministerelor şi al altor instituţii centrale, au apărut şi alte institute şi centre de cercetări economice cu tematici și abordări specifice. Ca urmare, pe măsură ce au fost înființate institute de ramură specializate, tematica de

cercetare a ICE a fost orientată tot mai mult spre probleme macroeconomice. În plus, dacă se pun în balanță condițiile excelente existente în institut (biblioteca bine înzestrată cu cărți și reviste din țară și străinătate, schimburi de informații și de idei cu cercetători și profesori din centre științifice din diferite țări cu tradiție în cercetarea economică, inclusiv specializări în aceste centre), se poate explica faptul că, relativ în scurt timp, cercetătorii din ICE au devenit performanți.

Ei au început să se afle în primele rânduri în ce privește noutatea subiectelor și abordărilor și originalitatea tratării și soluționării problemelor economice de interes științific și practic. Aici să amintim doar câteva dintre contribuțiile mai semnificative ale cercetătorilor din institut: 1) T. Schatteles, *Modelul în științele economice*, Ed. Politică, 1967; *Modelarea creșterii economice. Studii metodologice*, Ed. Academiei, 1968; *Metode econometrice moderne*, Ed. Științifică, 1971; *Previziunea economică*, Ed. Politică, 1972; 2) I. Desmireanu și P. Veiner, coordonatorii Programului multianual privind eficiența economică a investițiilor, 1967–1969, în cadrul căruia au realizat și publicat studii privind normativele de eficiență a investițiilor și influența factorului timp în determinarea eficienței economice în cărțile: *Eficiența economică a investițiilor*, Ed. Academiei, 1967; *Probleme ale determinării eficienței economice a investițiilor*, Ed. Academiei, 1968; 3) I. Lemnij, *Progresul tehnic și dezvoltarea economică*, Ed. Academiei, 1969; 4) A. Iancu, *Eficiența economică maximă. Metode de modelare*, Ed. Politică, 1972; *Modele de creștere economică și de optimizare a corelației dintre acumulare și consum*, Ed. Academiei, 1974; *Creșterea economică și resursele naturale*, Ed. Politică, 1976; 5) Ovidiu Nicolescu, *Perfecționarea organizării conducerii întreprinderii*, Ed. Academiei, 1973; 6) Sorica Sava, *Corelații macroeconomice în economia postbelică a Franței*, Ed. Academiei, 1974; 7) C. Moineagu, *Modelarea corelațiilor în economie*, Ed. Științifică, 1974; 8) Steliana Perț, *Contribuția formării profesionale a forței de muncă în creșterea economică*, Ed. Academiei, 1974; 9) I. Marinescu (coord.), I. Iliescu, C. Cămășoiu, C. Mihai, M. Molnar, G. Hașeganu, T.M. Gherasim, *Contribuții la metodologia de prognoză a costurilor de producție*, Ed. Academiei, 1976 și altele.

Reorganizarea și dezvoltarea rețelei de cercetare economică

Începând de la jumătatea anilor 1960, rețeaua institutelor de cercetări economice a început să se diversifice. De exemplu, *reluând tradiția de cercetare a lui Virgil Madgearu, Institutul pentru Studierea Conjuncturii Economice Internaționale, reînființat la 20 aprilie 1967, sub îndrumarea competentă a directorilor Alexandru Zamfir, Ion Stoian și Costin Murgescu*[17], a devenit un adevărat laborator în care au fost elaborate în această perioadă numeroase studii şi sinteze privind poziționarea României față de evoluțiile economiei mondiale, pentru: promovarea relaţiilor economice și comerciale internaţionale ale României; creşterea accesibilității produselor româneşti pe pieţele externe și îmbunătăţirea

[17] *Economistul*, nr. 40 și 41 din 20, respectiv 27 octombrie 2014.

competitivității produselor destinate exportului; deschiderea către organismele financiare internaționale (FMI, Banca Mondială); implicări directe în negocieri comerciale multilaterale dedicate liberalizării comerțului internațional (GATT); sprijinirea demersurilor dezvoltării economiei mondiale, în special a țărilor în curs de dezvoltare, prin programele ONU (conferințele UNCTAD, G 77).

În anul 1973, prin Decretul nr. 704, se înființează ***Institutul Central de Cercetări Economice*** (ICCE), în subordinea Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale (CSDES), având ca obiect de activitate coordonarea cercetării științifice în domeniul științelor economice.

ICCE s-a constituit prin implantarea a trei posturi pe schema de organizare a Institutului de Cercetări Economice (director general, director general adjunct și secretar) și prin reorganizarea generală și încorporarea, în vederea coordonării, a întregii rețele de cercetări economico-sociale din România, rețea compusă din institutele și centrele de cercetări economice: activitatea de cercetare a catedrelor și laboratoarelor de la Academia „Ștefan Gheorghiu"; activitatea de cercetare științifică a învățământului superior economic (catedrele, departamentele și laboratoarele de la Academia de Studii Economice și facultățile economice din cadrul universităților); cercetarea științifică a catedrelor de economie politică din toate institutele de învățământ superior; cercetarea științifică a catedrelor și colectivelor cu profil economic din învățământul tehnic; laboratorul de cercetări prospective al Universității din București.

În anul 1976, „în vederea asigurării unei concepții și coordonări unitare a activității de cercetare științifică în domeniul economic, pentru integrarea organică a cercetării cu învățământul și practica economică și folosirea eficientă a potențialului de cercetare în acest domeniu", ICCE este reorganizat[18].

Obiectul său de activitate se extinde, cuprinzând, pe lângă coordonarea cercetării științifice în domeniul științelor economice, efectuarea de studii și analize privind dezvoltarea economică a țării și implicarea cercetării economice în perfecționarea activității unităților economice. Întreaga activitate de cercetare științifică a personalului de cercetare cu profil economic, precum și a cadrelor didactice din învățământul superior care predau științele (disciplinele) economice se organizează și se desfășoară în cadrul ICCE. Rezultatele cercetărilor erau diseminate prin dezbateri științifice pe teme ale practicii și teoriei economice, dar și prin parteneriate și acorduri cu instituții similare din alte țări. Un rol important revenea Institutului prin Centrul de Informare și Documentare, în ceea ce privește aprovizionarea bibliotecii cu cărți și reviste și coordonarea activității publicistice a unităților de cercetare științifică din domeniul economic.

Prin Decretul de reorganizare al ICCE, Institutul de Cercetări Economice își schimbă denumirea în Institutul de Economie Socialistă (IES), se înființează noi entități de cercetare și se reorganizează cele existente. Totodată, în cadrul

[18] Decretul nr. 426/30 decembrie 1976 privind unele măsuri pentru organizarea și funcționarea Institutului Central de Cercetări Economice.

facultăților de științe economice ale universităților din Cluj-Napoca, Iași, Timișoara și Craiova au fost înființate centre teritoriale de cercetare în care își desfășurau activitatea științifică cadrele didactice cu profil economic din învățământul superior și liceal din localitățile respective și apropiate, cu atragerea și a unor specialiști din producție.

Ca urmare a acestor restructurări și a înființării de noi institute, rețeaua ICCE este formată din șapte institute de cercetare cu personalitate juridică: Institutul de Economie Socialistă (IES); Institutul de Economie Industrială (IEI); Institutul de Economie Agrară (IEA); Institutul de Economie Mondială (IEM); Institutul de Economia Comerțului și Turismului (IECT); Institutul de Planificare și Prognoză (IPP); Institutul de Finanțe, Circulație Monetară și Prețuri (IFCMP), la care se adaugă cele patru centre teritoriale de cercetare și Centrul de Informare, Documentare și Sinteză (CIDS), cu rolul de a gestiona biblioteca, de a prelucra și difuza materialul documentar necesar cercetării științifice, de a elabora lucrări de informare (buletine, documentare, bibliografii, fotocopii etc.) și de a coordona întregul sistem de informare-documentare din țară în domeniul științelor economice.

Această structură avea să se mențină până în primele zile ale anului 1990. Institutele aveau o dublă coordonare: pe de o parte, de către ICCE, iar pe de altă parte, fie de noua înființată Academie de Științe Sociale și Politice (în cazul IES și IEI), fie de instituții, ministere de ramură sau universități, în cazul celorlalte institute.

Printre directorii generali ai ICCE din această perioadă s-a remarcat profesorul Ioan V. Totu, care a contribuit la crearea unei atmosfere favorabile cercetării economice. El a sprijinit promovarea rezultatelor și a punctelor de vedere ale cercetătorilor din institut, prin elaborarea de note și sinteze de cercetare înaintate instituțiilor decidente și prin publicarea de cărți și articole. Sub coordonarea sa a apărut în anul 1977 lucrarea *Progresul economic în România: 1877–1977* (Ed. Politică), care reunea contribuții ale cercetătorilor din rețeaua ICCE.

Fiecare dintre institutele componente ale ICCE avea specificul său de activitate, căruia i se subsumau marea majoritate a cercetărilor efectuate, cu abordări complexe, multidisciplinare, care necesitau echipe de cercetare formate din specialiști din mai multe domenii și colaborarea mai multor institute.

Institutul de Economie Socialistă. Potrivit specificului său de activitate, în cadrul institutului au fost elaborate studii privind: legitățile economice; utilizarea resurselor materiale; modernizarea economiei naționale și corelațiile dintre ramuri, organizarea și normarea muncii; dezvoltarea în profil teritorial a forțelor de producție; reproducția lărgită, producerea și utilizarea venitului național; gospodărirea fondului național de dezvoltare și a fondului de consum; perfecționarea organizării și conducerii activității economico-sociale; creșterea productivității și a eficienței economiei; nivelul de trai; economia mediului înconjurător; istoria economiei naționale și a gândirii economice. Mărturie în acest sens stau lucrările publicate în diferite edituri și în colecția *Caiete de studii* ale Institutului.

Printre lucrările elaborate în institut și publicate în edituri pe subiecte aflate pe agenda vremii merită să fie amintite: S. Perț, *Cu privire la contribuția formării*

profesionale a forței de muncă la creșterea economică (Ed. Academiei, București, 1976); A. Iancu, *Creșterea economică și mediul înconjurător* (Ed. Politică, 1979); C. Grigorescu, *Populație și economie* (Ed. Academiei, București, 1979); Gh. Răboacă (coord.), *Utilizarea eficientă a forței de muncă în industrie și construcții* (1981, coautori din institut: S. Perț, I. Bratu, L. Mihăilescu, C. Ciutacu, O. Naneș, G. Toma, D. Mihalcea, I. Petrov); M. Horovitz (coord.), *Investiția specifică și creșterea eficienței economice. Comparații internaționale* (1981, coautori din institut: C. Grigorescu, G. Zaman, S. Sandu, M. Ciumara, M. Pop, I. Resteman, G. Danielescu); S. Sava (coord.), *Neokeynesismul în gândirea economică vest-europeană* (1981, coautori din institut: M. Rudăreanu, D. Dăianu); C. Grigorescu, M. Horovitz, Gh. Zaman, S. Sandu, G. Danielescu, *Productivitatea muncii în România în comparație cu alte țări* (1981); Gh. Răboacă, S. Perț, I. Bratu, L. Mihăilescu, C. Ciutacu, O. Naneș, G. Toma, D. Mihalcea, *Populația și forța de muncă în România comparativ cu alte țări* (1981); C. Grigorescu (coord.), *Experienţe privind dezvoltarea agriculturii în unele ţări capitaliste* (1983, autori din institut: M. Stănescu, R. Creţoiu, M. Ştefan, I. Ghizdeanu, G. Georgescu, M. Stancu, A. Bărbulescu); C. Grigorescu (coord.), *Evaluarea stadiului de dezvoltare economico-socială a României – Studiu comparativ cu 118 ţări* (1985, autori din institut: M. Stănescu, M. Ștefan, R. Creţoiu, G. Georgescu, I. Ghizdeanu, A. Bărbulescu, S. Tănăsescu, Gh. Oprescu, R. Stroe, N.V. Mihăiță); Gh. Răboacă (coord.), *Ocuparea deplină și folosirea eficientă a forței de muncă* (Editura Politică, 1988, autori din institut S. Perț, C. Ciutacu, G. Toma, D. Mihalcea, I. Petrov) ș.a.

Studiile relevante efectuate în institut au apărut și în cele 41 de volume din colecția *Bibliotheca Oeconomica* a Editurii Academiei.

***Institutul de Economie Industrială*.** Programele de cercetare ale acestui institut au fost axate pe următoarele domenii de mare interes pentru economia națională: 1. dinamica cunoașterii zăcămintelor de resurse minerale utile și exploatarea lor în condiții de eficiență; 2. structura industriei, consumul direct și cumulat de energie primară calculat pe produse și eficiența exportului; 3. înzestrarea cu factori, dezvoltarea economică și eficiența economică a comerțului exterior; 4. trecerea de la dezvoltarea extensivă la dezvoltare intensivă; 5 cercetarea, inovarea și promovarea noilor tehnologii în industrie; 6. diversificarea industriei bunurilor de consum și ridicarea calității acestora; 7. pregătirea și folosirea forței de muncă; 8. progresul tehnic și eficiența investițiilor; 8. eficiența specializării și diversificării producției; 9. proporțiile și corelațiile dintre ramurile și sectoarele industriei; 10. dezvoltarea teritorială a industriei și transporturilor; 11. perfecționarea raporturilor întreprindere-centrală-minister; 12. perfecționarea sistemului de indicatori, norme și normative utilizate în industrie; 13. organizarea și managementul întreprinderii industriale.

Dintre cercetările inovative din acest institut s-au remarcat îndeosebi cele referitoare la determinarea consumului cumulat de energie pe produse, folosind metodologia analizei input-output. Acestea au permis: calcularea gradului de energointensivitate a categoriilor de produse și folosirea acestuia ca instrument de

reconsiderare a structurii industriei și determinare corectă a eficienței exportului de produse energointensive, în condițiile existenței unor prețuri deformate.

Ca lucrări reprezentative publicate de cercetătorii din institut în această perioadă se remarcă: C. Russu, *Organizarea structurală-informațională a întreprinderii,* Ed. Politică, București, 1978; A. Iancu (coord.), R. Burbea, C. Cămășoiu, V. Răducanu, M. Ion, L. Mihăilescu *et al., Consumul energetic și structura producției*, Ed. Academiei, București, 1979; A. Iancu, V. Bogdan, Al. Mihăilescu, M. Giuvelea, *Resurse și structura industriei*, Ed. Academiei, București, 1980; C. Russu, *Cadrul organizațional al întreprinderii*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983; A. Iancu, *Schimburile economice internaționale*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983; A. Iancu (coord.), A. Mihăilescu, M. Gondoș, V.F. Iacob, B.B. Teodoriu, L. Croitoru, *Structura economiei și sistemul industrial*, Ed. Politică, București, 1986; C. Russu (coord.), D. Sava, O. Mihăescu, E. Pelinescu, *Progresul tehnic – eforturi, efecte, eficiență*, Ed. Politică, București, 1984; C. Russu (coord.), O. Mihăescu, E. Pelinescu, *Creația științifico-tehnică și inovarea industrială*, Ed. Politică, București, 1989.

Tematica lucrărilor înscrise în programul de cercetare era cuprinzătoare și răspundea unor nevoi practice reale: C. Russu (coord.), *Influența utilizării produselor noi și modernizate asupra indicatorilor economici ai unităților productive beneficiare* (1981, autori din institut: D. Sava, E. Pelinescu, I. Calcan, V. Mihuț, R. Cochințu); A. Iancu (coord.), *Investițiile și utilizarea factorilor de bază ai procesului investițional* (1982, autori din institut: A. Ionescu, M. Giuvelea, P. Coman, L.L. Albu, C. Panaitescu; M. Șuvelea, A. Volintiru, A. Oprea, D. Crețu, M.L. Tomoșoiu); L.L. Albu, C. Panaitescu, M. Șuvelea, D. Crețu, C. Viezuină, *Creșterea eficienței utilizării capacităților de producție în industrie* (1983); C. Russu, G. Manea, *Modernizarea activității productive în ramuri ale industriei grele în vederea creșterii eficienței economice a acesteia* (1987, autori din institut: N. Hornianschi, O. Mihăescu, E. Pelinescu, V. Platon, R. Ciorpaciu, L. Marinescu, T. Popescu) ș.a.

Cercetările efectuate cuprinse în planurile anuale de cercetare ale IEI au fost publicate în cele peste 90 de volume privind *Studii de economie industrială*.

***Institutul de Economie Agrară*, subordonat ICCE și Academiei de Științe Agricole și Silvice (ASAS), și-a axat cercetările pe teme precum: folosirea intensivă și rațională a fondului funciar; zonarea producției agricole, îmbinarea ramurilor și creșterea eficienței economice; eficiența mecanizării și chimizării, a irigațiilor și a altor lucrări de amenajări funciare; cheltuielile de producție și căile de sporire a venitului net; creșterea eficienței producției agricole; întărirea și consolidarea economico-organizatorică a unităților agricole de stat și cooperatiste; dezvoltarea și perfecționarea raporturilor economice dintre unitățile agricole de stat și cooperatiste; activitățile agricole ale gospodăriilor populației; organizarea, conducerea și planificarea unităților din agricultură; organizarea producției în complexe agroindustriale. Împreună cu colectivele de cercetare din institutele și stațiunile de cercetare ale Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare și ASAS,

se asigura fundamentarea economică a studiilor tehnico-științifice inițiate și elaborate în diferite domenii ale agriculturii.

Studiile din domeniul economiei agriculturii s-au orientat în această perioadă în două mari direcții: zonarea producției agricole, sub tutela științifică a lui S. Hartia, repartiția teritorială a acesteia și eficiența economică în producția agricolă (Gavrilescu, Luca și Toderoiu, 2003).

În anii '80, în contextul politic și ideologic nefavorabil unor analize obiective ale declinului agriculturii românești, cercetările și studiile de economie agrară aveau să se limiteze la probleme tehnice și la eludarea realității.

Dintre lucrările reprezentative ale perioadei, elaborate de cercetătorii din institut sub coordonarea științifică a lui Ion Teșu și Dumitru Dumitru se remarcă: S. Vrejbă, N. Brașoveanu, V. Baghinschi, *Eficiența economică a chimizării agriculturii* (1967); S. Hartia, *Programarea liniară în conducerea fermei agricole* (1975); V. Hălmăjan, *Repartizarea teritorială a producției agricole cu ajutorul metodelor economico-matematice* (1977); M. Zaharia, F. Toderoiu, Fl. Ciocoiu, *Eficiența economică a unor sisteme de combatere integrală a bolilor și dăunătorilor la cultura grâului și sfeclei de zahăr* (1983); S. Hartia (coord.), *Creșterea productivității muncii în producția agroalimentară și efectele ei economice* (1987, autori: C. Alexandri, N. Bogdan, M. Costea, R. Coțianu, I. Davidovici, D. Gavrilescu, M. Grodea); M. Ibănescu, C. Scutaru (coord.), *Model economico-matematic pentru utilizarea surselor convenționale și neconvenționale de energie în agricultură (experimentarea modelului)* (1988) ș.a.

Preocupările pentru modelarea economico-matematică a diferitelor procese din agricultură au dus la elaborarea unor modele de optimizare a mărimii și structurii întreprinderilor agricole, a parcului de utilaje, a distribuției teritoriale a tehnicii agricole, a dimensionării investițiilor. În acest sens se pot evidenția lucrările elaborate de: I. Davidovici, D. Stegăroiu, M. Vincze, C. Scutaru, S. Hartia, *Modelarea problemelor decizionale în sistemul agricol de producție* (1982); I. Davidovici, V. Baghinschi, I. Bold, *Utilizarea economică a factorilor de producție în întreprinderile agricole* (1989).

Institutul de Planificare și Prognoză, aflat în subordinea ICCE și a Comitetului de Stat al Planificării, elabora studii privind: optimizarea proporțiilor economiei naționale; corelația dintre acumulare și consum; factorii ritmului creșterii economice; balanța legăturilor dintre ramuri; eficiența investițiilor; metodologia de planificare; sistemul de indicatori ai dezvoltării economiei naționale și prognoza economică pe termen lung.

În domeniul planificării au fost elaborate studii referitoare la perfecționarea planificării în industrie, agricultură, construcții, transporturi și învățământ etc.

Prima generație de cercetători ai institutului care au contribuit la formarea institutului și a generațiilor de cercetători ce au urmat este reprezentată de nume precum: Ionel Desmireanu, Toma Melinte, Eugen Topală, Ana Bulgariu, Iulian Ursache, Pompilia Lupu, Francisc Szabo, Leonard Cazan, Elena Zamfirescu, Maria Scarlat, Ionel Florescu.

Din a doua generație de cercetători menționăm: Aristide Diaconescu, Aurel Camara, Ana Maria Ciumara, Miron Biji Mihuț, Mircea Panaite, Marin Comșa, Cornelia Atudosiei, Narcisa Nica, Gabriela Frentz, Silvia Caragea, Felicia Roșca, Ilie Brezoianu, Marius Pop, Cornelia Pârlog, Marioara Iordan, Ileana Dumitrescu, Valeria Pop, Mădălina Dogaru, Victor Stoica, Vladimir Calmuschi.

Cea de a treia generație este reprezentată printre alți de: Florina Tănase, Iulia Trăistaru, Dorin Jula, Dan Constantinescu, Cornel Târhoacă, Dorel Ailenei, Constantin Secăreanu, Mihai Roman, Emil Dinga, Gilbert Alin Șumedrea, Valentin Scarlat, Roxana Iftimie.

Cercetările de prognoză s-au concretizat în lucrări referitoare la dezvoltarea economico-socială a județelor în perspectiva anului 1990, consumul populației pe medii și zone – tendințe – orizont 1990, piața unor bunuri de folosință îndelungată în perioada 1985–1990 ș.a. (Constantinescu, 1982, p. 234).

În institut au fost elaborate numeroase studii izvorâte din nevoia de a perfecționa și moderniza activitatea de planificare și prognoză. În cele ce urmează, vom aminti unele dintre studiile întreprinse de colectivele de cercetare din institut sub coordonarea dr. C. Caloianu și I. Desmireanu, doar ca titlu de exemplu: Ion Desmireanu, *Prognoza economică și planificarea*, Ed. Didactică și Pedagogică, 1972; I. Desmireanu, A. Bulgariu, I. Manolache, N. Nica, M. Comșa, *Principalii indicatori sintetici ai dezvoltării economice a României comparativ cu alte țări* (1981); E. Topală, N. Nica, V. Stoica, F. Mihăilă, *Prognoze ale dezvoltării economice pe plan mondial în perspectiva anului 2000* (1981); E. Topală, M. Comșa, I. Florescu, N. Nica, G. Enache, V. Stoica, Z. Angelescu, M. Varză, *Fluxuri și structuri în economia națională, evidențiate de balanța interramuri 1980* (1983); I. Ursache, P. Lupu, A. Găburici, M. Aungurenci, S. Caragea, I. Dumitrescu, E. Bândea, B. Murariu, *Studiu documentar referitor la dezvoltarea economico-socială a României în profil teritorial, în perioada 1944–1984* (1984); E. Ghizari (coord.) *Ştiinţa şi perspectivele creditului extern* (1983), autori: I. Drăgulin, C. Dima, S. Bumbuianu, A. Pencu); Miron Biji Mihuț (coord.), *Ocuparea, repartizarea pe ramuri ale economiei și pregătirea forței de muncă în perspectivă, ținând seama de resursele de muncă și cerințele creșterii mai accentuate a productivității muncii în toate sectoarele de activitate* (1987, autori: M. Scarlat, A.M. Ciumara, D. Jula, M. Iordan, M. Gheorghiu, V. Calmuschi, F. Tănase); M. Comșa (coord.), *Alternative ale dezvoltării principalelor ramuri ale economiei naționale în deceniul 1991–2000* (1987, autori: A. Găburici, I. Florescu, G. Enache, C. Târhoacă, V. Stoica, M. Varză) ș.a.

Institutul de Economie Mondială, subordonat ICCE și Ministerului Comerțului Exterior și Cooperării Economice Internaționale, a desfășurat activitatea de cercetare științifică în următoarele direcții: economia țărilor socialiste, a țărilor în curs de dezvoltare și a țărilor capitaliste dezvoltate; prognoza evoluției economiei mondiale; participarea României la cooperarea economică internațională; căile lărgirii și creșterii eficienței comerțului exterior; colaborarea economică în cadrul CAER; conjunctura pieței internaționale; modificări și tendințe ale prețurilor pe piața mondială; organismele economice internaționale; noua ordine economică

internațională; teorii referitoare la relațiile economice internaționale; reglementări și tendințe în evoluția dreptului economic internațional în ceea ce privește comerțul, cooperarea, transportul internațional; dreptul maritim; dreptul vamal; dreptul de proprietate industrială; arbitrajul internațional.

Cercetătorii din cadrul IEM au fost solicitaţi la lucrările de argumentare practică a necesităţii diversificării orientării geografice a comerţului exterior al României, inclusiv din motive politice, susţinute prin informările conjuncturale prelucrate zilnic, analizate săptămânal, trimestrial, anual, de la cotaţii la burse, preţuri reprezentative, indici de preţuri la produse manufacturate, cursuri valutare, până la conjunctura economiilor partenere, conjunctura principalelor pieţe de produse de bază, semifabricate şi manufacturate etc.

Lista lucrărilor elaborate este cuprinzătoare: A. Rădulescu, *Prognoza fluxurilor comerciale internaționale pentru produse ale construcțiilor de mașini până în anul 2010* (1981, autori: I. Ștefan, V. Vasilescu, P. Constantin, O. Stoicescu, I. Enache, G. Crăiniceanu, V. Petcu, L. Carata, L. Olaru, M. Cartas, E. Stănculescu); M. Moldoveanu (coord.), *Studierea cererii pentru lucrări în domeniul prospectării, explorării și exploatării resurselor miniere feroase și neferoase în unele țări din Africa* (1981); R. Gheorghiță, M. Isărescu (coord.), *Rolul pârghiilor financiare în promovarea exporturilor de produse ale industriei constructoare de mașini* (1981); M. Isărescu (coord.), *Posibilități de creștere și diversificare a exporturilor românești pe piața americană. Analiză comparativă cu experiența altor țări* (1983); S. Frâncu, *Situația datoriei externe a țărilor africane și incidența acestora asupra evoluției exporturilor românești* (1986); E. Dijmărescu (coord.), *Analiză comparativă a comerțului României cu țările Europei Occidentale, posibilități de creștere a exporturilor românești în aceste țări* (1983, autori: C. Albu, C. Damșa, R. Gheorghiță; I. Lupu, F. Olteanu, N. Pop, L. Rădulescu, I. Fota); C. Murgescu, A. Ghibuțiu, N. Os, *Evoluția conjuncturii economice internaționale* (1987) ș.a.

Prin studiile de piaţă, prin sintezele economice şi de conjunctură politică, cercetătorii din cadrul IEM au fundamentat decizii majore de politică de promovare a unor investiţii. Astfel, pentru exemplificare, sunt de enumerat studiile de piaţă pentru minereul de fier, care au fundamentat investiţia pentru Combinatul Siderurgic de la Galaţi; studiile pe produse chimice destinate creşterii gradului de prelucrare a materiilor prime de bază din ţară; studiile de piaţă pentru autovehicule, autoturisme, tractoare, motoare Diesel pentru nave, construcţii navale; studii de piaţă pentru aprovizionarea cu materie primă a industriei de aluminiu (bauxită, alumină); studii de optimizare a producţiilor de materii prime neferoase (cupru, zinc, cositor, plumb).

Institutul de Economia Comerțului și Turismului (IECIT), subordonat ICCE, Ministerului Comerţului Interior şi Ministerului Turismului, şi-a axat cercetările în următoarele direcţii: evoluţia cererii de mărfuri, tendinţe şi modalităţi de extindere a alimentaţiei publice; dezvoltarea şi organizarea serviciilor către populaţie; perfecţionarea reţelei comerciale; organizarea unităţilor comerciale; perfecţionarea activităţii cooperaţiei de consum; relaţiile dintre furnizori

(producători) și unitățile comerciale; dezvoltarea și planificarea turismului intern; studierea conjuncturii pieței externe și prognoza turismului internațional; regimul juridic al comerțului internațional.

O particularitate a IECIT faţă de celelalte componente ale reţelei ICCE a fost aceea că activitatea de cercetare s-a desfăşurat în exclusivitate pe bază de contracte încheiate cu diferite entităţi din economia reală, în regim de autogestiune economică şi financiară, specificitate care a marcat atât întregul cadru organizatoric, cât şi tematica studiilor efectuate, și anume:

(1) *Studierea cererii de mărfuri a populaţiei* desfăşurată în conformitate cu principiile ştiinţei marketingului. Activitatea specifică de studiere a cererii de mărfuri se realiza prin intermediul panelului de consumatori (peste 7.000 de gospodării) şi de reţea comercială (1.400 de unităţi). Aria tematică a acestor studii a cuprins, de-a lungul anilor, o varietate largă de obiective, de la bunuri de folosinţă îndelungată la produse alimentare de bază ori servicii pentru populaţie. În această activitate s-au evidenţiat cercetătorii A. Vainer, I. Marmandiu, D. Lupu, S. Cergău, V. Ştefănescu, L. Dimoftache, M. Ştefănescu, R. Damian, N. Teodorescu, V. Neagu, G. Dulliu, I. Buşilă, M. Constantin, V. Nicolae, C. Zimniceanu, G. Sticlaru, M. Titircă, N. Nistorescu, P. Rogoveanu, S. Năstase, I. Bradea, N. Kindlein, M. Codin, V. Gheorghe, A. Făinaru, C. Nicolau.

(2) *Dezvoltarea reţelei comerciale* cu ridicata şi cu amănuntul, având ca principal obiectiv geografia generală şi specifică a reţelei în spaţiile destinate comerţului, prin cercetări pornind de la stabilirea normelor de reţea armonizate cu cele din ţările cu un comerţ dezvoltat. Alocarea spaţiilor s-a susţinut prin două sisteme, respectiv la parterul blocurilor de locuit – pentru comerţul de primă utilitate şi proximitate – şi în construcţii individuale, pe sistemul magazinelor generale, supermagazinelor, hipermagazinelor şi centrelor comerciale, în strânsă colaborare cu Institutul de Proiectări Comerciale. Activitatea din domeniul respectiv s-a desfăşurat cu participarea cercetătorilor A.-L. Ristea, R. Emilian, V. Adăscăliţei, V. Ionaşcu, M. Truşcă, S. Gronski, G. Dugan, G. Alfiri, Fl. Marinescu, M. Ioncică, T. Anghelescu, A. Cristescu, M. Deju, V. Cojocaru, L. Zincă.

(3) *Proiectarea şi implementarea sistemelor de informatică pentru comerţ,* cu precădere în marile suprafeţe comerciale, şi dotarea reţelei comerciale cu echipamente informatice de gestiune, în colaborare cu Centrul de Calcul al Ministerului Comerţului Interior şi cu centrele teritoriale de calcul. Au dezvoltat o reală activitate de pionierat în domeniu C. Zaharia, R. Iatan, S. Enăchescu, A. Stănescu, C. Roşca-Cristea, V. Ioan-Franc, Al. Bârsănescu, I. Brătăşanu, lucrările lor constituind modele de proiecte informatice adoptate şi în spaţiul european al gestiunii mărfurilor în comerţ.

(4) *Cercetarea în domeniul turismului* s-a desfăşurat într-o perioadă de amplă deschidere pentru valorificarea patrimoniului turistic naţional. Una dintre lucrările prioritare ale institutului a fost *Zonarea turistică a României,* care a constituit o bază a alocării fondurilor de dezvoltare în funcţie de resursele naturale ale fiecărei zone. Cercetătorii institutului, sub coordonarea lui P. Baron, I. Istrate,

N. Neacşu, V. Glăvan, A. Danielescu, D. Dănciulescu, au produs un valoros fond de cunoaştere la dispoziţia practicienilor din domeniu, prin studii de piaţă şi de economia turismului, multe din ele diseminate și prin publicaţia proprie, *Actualităţi în turism*.

Personalităţi marcante au condus de-a lungul anilor unităţile de cercetare specializate ale IECIT: M.C. Demetrescu, primul director al Oficiului de Studii şi Documentare pentru Comerţ Interior; C. Ionete (1967–1969), director fondator al Institutului de Cercetări Comerciale; R. Paul (1969–1977) şi V. Adăscăliţei (1977–1989). Lor li se datorează viziunea modernă şi promovarea cercetărilor de piaţă internă în România pe fundamentele teoretice şi practice ale marketingului, într-o perioadă în care acestea erau admise doar în materia comerţului internaţional.

(5) *Informarea şi documentarea ştiinţifică, promovarea formelor moderne de comerţ şi a rezultatelor cercetării în domeniu* s-a realizat prin revista *Comerţul modern,* condusă de E. Bibiri, Marcel Sturia şi redactorii L. Herşcovici, Şt. Niculescu-Băcilă, Em. Georgescu, D. Pascal. Publicaţiile periodice și neperiodice ale Oficiului de Informare şi Documentare pentru Comerţ Interior (OIDCI), respectiv revistele *Alimentaţia publică, Expres Informaţia* şi colecţiile *Biblioteca lucrătorului din comerţ*, *Date statistice internaţionale* ș.a. au alcătuit un program editorial important. Specialiştii OIDCI au contribuit la alcătuirea primului tezaur multilingv de descriptori din domeniul comerţului interior al ţărilor membre ale CAER, precum şi la proiectarea şi implementarea primului sistem automatizat de prelucrare, stocare şi regăsire a informaţiilor ştiinţifice în domeniul comerţului interior, pus în exploatare curentă în anul 1988. Şi-au adus contribuţia în domeniul informării şi documentării de specialitate cercetătorii V. Ioan-Franc, A. Berca, redactorii/traducătorii I. Colpacci, El. Chiurtu, Em. Bâlc, L. Marinescu, C. Tocilescu, R. Gâdinceanu, A. Sarchizian, C. Budianu, L. Dogaru, M. Şimon, M. Melnic, E. Murgoci.

***Institutul de Finanțe, Circulație Monetară și Prețuri*,** subordonat ICCE, Ministerului de Finanțe și Comitetului de Stat pentru Prețuri, își desfășura cercetările în principal în următoarele direcții: analiza, planificarea și prognoza financiară; sistemul pârghiilor financiare și bancare; structura și căile reducerii costurilor; sistemul bănesc; circulația bănească; puterea de cumpărare și premisele trecerii la convertibilitatea internațională a leului; relațiile financiar-valutare internaționale; sistemul monetar internațional; sistemul prețurilor și căile perfecționării funcțiilor sale; prognoza prețurilor; modul de formare și structura prețurilor pe plan mondial; sistemul informațional financiar-contabil și controlul financiar; legislația financiară, bancară, valutară, de asigurări și de prețuri.

Lucrările din planul de cercetare răspundeau unor preocupări curente ale instituțiilor tutelare în domeniul costurilor, prețurilor și eficienței economice în industrie, agricultură și în servicii, al analizelor distribuirii și redistribuirii resurselor bugetare sau al politicii valutare, dar și de perspectivă, în domeniul adaptării legislației relevante ori al planificării – macromodelul prețurilor (revizuirea periodică a sistemului prețurilor planificate în funcție de factorii de influență interni și externi).

Institutul a participat la activităţi iniţiate de guvern şi instituţiile coordonatoare pentru analiza unor sectoare şi activităţi economice, a eficienței schimburilor internaționale (eficienţa întreprinderilor, promovarea produselor și tehnologiilor noi, structuri de cost și comparații internaționale, analiza și îmbunătățirea metodelor de determinare a prețurilor și a documentațiilor de preț ș.a.).

Cercetătorii institutului au fost, de asemenea, implicați în proiecte desfășurate la nivel național, precum analiza și determinarea costurilor cumulate, elaborarea balanței legăturilor dintre ramuri, dobândind o bună cunoaștere a economiei și a mecanismelor ei de funcționare. Institutul a dezvoltat relații de cooperare cu institutele similare din țările membre ale CAER, participând la schimbul de idei în cadrul instituțional și organizatoric specific perioadei.

Dintre lucrările reprezentative elaborate în institut în această perioadă vom menționa: L. Buia, *Evoluția prețurilor și raporturilor de prețuri pe plan internațional* (1981); N. Antonescu (coord.), *Căile și premisele trecerii, în perspectivă, la convertibilitatea leului* (1981, autori din institut: A. Pencu, D. Vasile, N. Badea, C. Dima, A. Marinescu); A. Pencu (coord.), *Perspectiva rolului aurului* (1981, autori din institut L. Buia, I. Cergău); F. Nicolae, *Indicatori de eficiență în ramura construcții; posibilități de îmbunătățire a acestora* (1983, autori din institut: E. Popa, G. Preduț, C. Constantin, Ș. Constantinescu, M. Revnic); S. Rozentuler, A. Pencu (coord.), *Eficiența valutar-financiară a activității de comerț exterior în relație cu datoria externă* (1986, autori: I. Cergău, S. Bumbuianu, D. Dumitrescu, E. Bădoi, L. Toma); G. Preduț (coord.), *Posibilități de îmbunătățire a finanțării creditării și dezvoltării construcției de locuințe în România* (1986, autor F. Nicolae); C. Petreanu (coord.), *Evoluția raportului de prețuri industrie-agricultură. Comparații cu alte țări* (1987, autori: C. Chilom, T. Husea).

De-a lungul întregii perioade, un rol important în diseminarea și promovarea rezultatelor cercetărilor efectuate în entitățile din rețeaua Institutului Central de Cercetări Economice au avut *Anuarul lucrărilor de cercetare științifică în domeniul economiei* și revista în limba franceză, iar mai târziu în limba engleză, cu apariție lunară (începând din anul 1964).

Înrăutăţirea condiţiilor de cercetare din institutele componente ale ICCE s-a manifestat cu deosebire în ultimul deceniu al perioadei, când efectele crizei de sistem a economiei socialiste au devenit tot mai acute. Firește, condiţiile tot mai dificile din economie au afectat, într-un fel sau altul, activitatea de cercetare. În pofida faptului că multe date la nivel național sau chiar la nivelul ramurilor sau al unor obiective economice aveau caracter secret sau strict secret, multe dintre lucrările elaborate de cercetători, fundamentate pe cercetările și realitățile din teren, au sesizat apariția și agravarea disfuncționalităților de sistem. Dovezile în acest sens sunt manuscrisele multor lucrări rămase de uz intern. Acestea nu au putut fi nici publicate din cauza cenzurii și nici luate în considerare de către decident, adesea din motive ideologice sau din ignoranță.

Această situație nu a împiedicat însă cercetătorii să analizeze stările reale din economie, contradicţiile şi disfuncţionalităţile societăţii.

33.3. PERIOADA POSTDECEMBRISTĂ – 1990–2018

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE „COSTIN C. KIRIȚESCU”

Înlăturarea regimului comunist a găsit societatea și intelectualitatea română fără proiectele privind trecerea la o nouă economie și societate cu descrierea direcțiilor și căilor de transformare necesară. Cu toate restricțiile politice și ideologice de o duritate nemaiîntâlnită, principalele instituții care dispuneau de un corp de specialiști informați și calificați pentru elaborarea unor asemenea proiecte erau institutele economice coordonate de Institutul Central de Cercetări Economice. Recunoscându-se acest fapt, prin Decretul Consiliului Frontului Salvării Naționale nr. 10 din 2 ianuarie 1990 se înființează Institutul Național de Cercetări Economice (INCE), prin reorganizarea vechiului institut menționat și a celor șase institute componente aflate în funcțiune și prin înființarea noului Institut de Cercetare a Calității Vieții (ICCV). Pentru a servi în mod direct cerințelor politicii transformaționale, INCE se organizează și funcționează provizoriu în subordinea guvernului. Prin același decret este numit pe funcția de director general, cu rang de ministru secretar de stat, acad. Tudorel Postolache. Mai târziu, pe funcția de director general au urmat prof. Constantin Ionete, membru de onoare al Academiei Române, prof. Mircea Ciumara și prof. Luminița Chivu, aceștia fiind însă numiți prin decizii ale Prezidiului Academiei Române, în urma trecerii INCE la această instituție. Toți aceștia au contribuit la dezvoltarea și modernizarea rețelei de cercetare economică.

În vederea elaborării unei strategii de trecere la economia de piață, din însărcinarea guvernului, INCE, conform statutului său de subordonare guvernamentală, a antrenat în primele luni ale anului 1990 zeci de cercetători, alături de specialiști din ministere și alte instituții centrale[19], la numeroasele dezbateri și la elaborarea de studii privind ritmul și tipul reformelor, modalitățile de liberalizare a economiei (inclusiv prețuri, comerț exterior, curs de schimb ș.a.) și de formatare a mecanismelor specifice economiei de piață, cadrul juridic, instituțional și economico-financiar, problematica proprietății, privatizarea și încurajarea inițiativei private, raportul plan-piață și rolul statului în economie, restructurarea și retehnologizarea industriei, asistența economică externă, creşterea economică, costurile sociale ale tranziției și cadrul politicii sociale. Aceste eforturi deosebite, care s-au derulat în lunile ianuarie–aprilie 1990, completate și de vizite de studiu/documentare ale multor cercetători în țări cu economie de piață, s-au concretizat în statuarea unei serii de principii și obiective ale tranziției, însoțite de scenarii macroeconomice și propuneri de eșalonare a principalelor măsuri de întreprins în perioada 1990−1992, publicate în *Schița privind Strategia înfăptuirii economiei de piață în România.*

[19] Vezi lista completă a specialiștilor în *Schița privind Strategia înfăptuirii economiei de piață în România* (coord. T. Postolache), mai, 1990, București, p. 59−70.

Prin HG nr. 505 din 10 mai 1990, INCE a ieșit din subordonarea Guvernului și a intrat în subordonarea științifică a Academiei Române. Obiectul său de activitate științifică și programele de cercetare s-au axat pe sprijinirea tranziției României de la economia de comandă la o economie de piață funcțională, întărirea politicilor publice și sociale, ridicarea calității vieții, asigurarea echilibrelor macroeconomice, dezvoltarea durabilă, creșterea competitivității economiei României, integrarea economiei naționale în Comunitatea Economică Europeană și în economia mondială, toate acestea în spiritul valorilor și principiilor democrației occidentale.

Într-o perioadă extrem de scurtă, cercetătorii din INCE și structurile acestuia au reuşit să elaboreze un număr mare de studii și lucrări, caracterizate printr-o largă diversitate a punctelor de vedere, prin profunzimea analizelor şi ingeniozitatea soluţiilor. Aceste lucrări au fost puse operativ la dispoziţia decidenților prin publicațiile promovate de Centrul de Informare și Documentare Economică: *Caiete de lucru*, *Puncte de vedere*, *Studii şi cercetări economice*, *Probleme economice*, *Analele Institutului Naţional de Cercetări Economice*, *Populaţie şi societate* şi, mai apoi (din 1992), prin volumele publicate de Editura Expert, editură construită şi rezervată aproape în exclusivitate lucrărilor cercetătorilor şi institutelor academice de cercetări economice.

Prin activitatea sa din prima decadă a tranziției, INCE a contribuit semnificativ cu producţia sa ştiinţifică, de la bun început consacrată cunoaşterii stării economiei prin analiza-diagnostic a acesteia, la identificarea căilor și modalităților adecvate tranziției la economia de piață, consemnată în lucrări remarcabile, dintre care menționăm: *Economia României. Secolul XX. Noua tranziţie la economia de piaţă: premise istorice şi perspective*, coord. acad. T. Postolache, Ed. Academiei Române, 1991; *Criza de sistem a economiei de comandă şi etapa sa explozivă*, C. Ionete, Ed. Expert, 1993; *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european – 1989*, coord. C. Grigorescu, Ed. Expert, 1993; *Macrostabilizare și tranziție*, L. Croitoru, 1993; *Criza tranziției: criză predominant instituțională*, A. Iancu, 1994; *Dimensiuni ale sărăciei în România, 1994*, C. Zamfir, 1995; *Economie, politică şi interesul naţional*, M. Ciumara, Ed. Expert, 1997; *Agricultura României – Tendinţe pe termen mediu şi lung*, D. Dumitru, L. Ionescu, M. Popescu, F. Toderoiu, Ed. Expert, 1997; *Reformă şi metareformă*, C. Ciutacu, Ed. Expert, 2001; *Lecţii ale tranziţiei. Spaţiul rural şi sectorul agroalimentar românesc*, coord. D. Gavrilescu, I. Davidovici, 2001; *Tranziţia mai grea decât un război*, N. Belli, 2001.

Implicarea cercetării academice în deceniul 1990−2000 nu s-a limitat să participe doar la eforturile de fundamentare a tranziţiei României la economia de piață. Cercetătorii INCE au contribuit și la formularea noilor politici fiscal-bugetare, comerciale şi monetare ale României, la conturarea legislaţiei dezvoltării mediului de afaceri, la furnizarea de argumente pentru negocierea proceselor de integrare euro-atlantică. Din acest punct de vedere sunt de remarcat *Strategia națională de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană* (Snagov, 1995), care a fundamentat economic, social şi politic cererea de aderare a României la UE,

prezentată de preşedintele statului la Cannes (1995), precum și *Strategia națională de dezvoltare a României pe termen mediu* (2000), prezentată de primul-ministru ca document de angajament pentru începerea negocierii dosarelor de aderare la UE.

Racordată la evoluțiile economiei și societății românești, în primul deceniu al celui de-al XXI-lea secol, activitatea de cercetare științifică a INCE a fost caracterizată în principal de susținerea eforturilor României de pregătire a aderării la Uniunea Europeană.

Proiectul *Evaluarea stării economiei naţionale (ESEN),* inițiat la 19 mai 1999 la Academia Română, şi-a început activitatea ca grup explorator, condus de acad. T. Postolache, abilitat să identifice căile cele mai potrivite pentru ca instituţia cu cel mai înalt statut ştiinţific al ţării „să se includă nemijlocit şi cu voce proprie în dezbaterea destinului economiei naţionale" (Postolache, 1999). Ţinând cont de vocaţia şi structura sa, Academia Română s-a angajat să livreze societăţii româneşti, ca un punct de reflecţie, propriile ei elaborări privind stadiul actual şi perspectivele economiei naţionale în contextul integrării europene. Filonul de utilitate în evoluţia grupului de reflecţie s-a dovedit în prima parte a anului 2000, când, în cadrul Comisiei de elaborare a Strategiei naţionale de dezvoltare economică a României pe termen mediu, s-a produs confruntarea laturii comparative cu cea consensuală a noului cadru al dezvoltării economico-sociale a României. Cu o asemenea zestre, recunoscută ca valoroasă și furnizând soluții pentru modernizarea României, proiectul ESEN a continuat în anii 2001−2002 (ESEN-2) și 2003-2004 (ESEN-3), sub coordonarea acad. Aurel Iancu[20]. În acest mod, grupul ESEN a devenit un centru al gândirii economice românești și de atragere a unui cerc larg de specialiști la dezbateri pe tematicile privind sprijinirea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană și elaborarea strategiei privind dezvoltarea economică a României pe termen mediu. Cele mai importante studii care au stat la baza acestor dezbateri sunt cuprinse în serialul ESEN-2. *Probleme ale integrării României în Uniunea Europeană. Cerințe și evaluări* (INCE, Centrul de Informare și Documentare Economică), precum și în cele două volume privind *Dezvoltarea economică a României: Competitivitatea şi integrarea în Uniunea Europeană* (vol. 1, 2003 și vol. 2, 2005), coord. Aurel Iancu, Ed. Academiei Române. Din aceste unghiuri, ESEN şi un al doilea exerciţiu de anvergură privind evoluţia stării sociale a României, ESSOR, condus de prof. Cătălin Zamfir, membru corespondent al Academiei Române, s-au conturat ca proiecte de convergenţă şi solidaritate la scara societăţii, pentru compatibilizarea economiei României cu dimensiunea și structurile Uniunii Europene.

Cercetătorii din INCE și structurile sale au contribuit la elaborarea strategiilor naţionale de dezvoltare durabilă, revizuite și actualizate pe diferite orizonturi de timp, fundamentate în diferite etape de elaborare şi consensualizare politică. În decembrie 2004, *Strategia naţională de dezvoltare durabilă a României,*

[20] O sinteză a lucrărilor Grupului ESEN este prezentată pe site-ul www.ince.ro, link-ul *Tezaur INCE – Proiecte prioritare şi fundamentale.*

Orizont 2025 a fost transmisă Organizaţiei Naţiunilor Unite de Preşedinţia României, care a înscris ţara noastră pe harta mondială a statelor cu preocupări în materia dezvoltării durabile. În anul 2008, ca obligație decurgând din calitatea de stat membru și ținând seama de strategia reînnoită a UE pentru dezvoltare durabilă, cu sprijinul Academiei Române, beneficiind de expertiza dobândită de cercetătorii INCE în acest domeniu, a fost elaborată *Strategia națională pentru dezvoltarea durabilă a României, Orizonturi 2013−2020−2030*, într-o viziune proprie, cu obiective ce transcend ciclurilor electorale și preferințelor politice conjuncturale. Mai recent, în anii 2017 și 2018, cercetători din INCE au fost implicați în actualizarea acestei strategii, având în vedere obiectivele Agendei 2030 a ONU.

La aceste contribuții s-a adăugat participarea nemijlocită a unor cercetători la lucrările unor comisii guvernamentale şi interguvernamentale pentru pregătirea aderării României la NATO și UE, inclusiv la încheierea unora dintre cele 31 de capitole de negociere pentru aderarea la Uniunea Europeană, precum și la reuniunile organizaţiilor internaţionale cu vocaţie economică şi financiară universală (ONU, UNCTAD, GATT, FMI, Sistemul Băncii Mondiale), care au dat şansa completării preocupărilor ştiinţifice cu exerciţii de anvergură privind posibilele poziţii ale ţărilor implicate, partenere sau concurente. În prezent (2018), cercetători ai INCE, în calitate de membri ai Comisiei Naționale, participă la fundamentarea Planului național de aderare la zona euro.

În această etapă a maturizării cercetării economice pe planul dezvoltării economiei de piață și al apropierii de structurile euro-atlantice, se înscriu unele lucrări-rezultat ale programelor de cercetare naţionale asumate prin competiţie de institut, între care: (1) Programul *Cercetare fundamentală de interes socio-economic – Ceres*[21]: C. Ciutacu, L. Chivu, *Evaluări şi analize economice ale ajutoarelor de stat - Definire. Politici. Rezultate* (2006); Gh. Zaman, V. Vasile (coord.), *Evoluţii structurale ale exportului în România*, vol. I, II și III (2003, 2004, 2005); M. Ciumara, C. Ciutacu (coord.), *Inflaţia în România – Scenarii privind evoluţia şi convergenţa stabilităţii economice. Restructurarea economică şi stabilitatea preţurilor* (2005); E. Pelinescu (coord.), *Cursul de schimb şi competitivitatea. Experienţe naţionale şi perspective europene* (2006); F.M. Pavelescu (coord.), *Evaluări ale gradului de pregătire a firmelor româneşti în vederea integrării în Uniunea Europeană* (2007); (2) Programul *Contribuţii teoretice şi practice la dezvoltarea durabilă a României în context european şi mondial*, cu 16 volume, consacrate valorificării rezultatelor programului; (3) *Studiile de impact ale aderării României la Uniunea Europeană*, în colaborare cu Institutul European din România; (4) Proiectul *Integrarea României în Uniunea Europeană*[22], grant al comunităţii europene coordonat de acad. A. Iancu şi V. Ioan-Franc.

[21] Tematica integrală şi transpunerea ei în publicaţii periodice şi neperiodice editate de institut, pe www.ince.ro, link Tezaur.

[22] Idem.

INCE şi-a asumat, în această perioadă, restituirea către generaţiile mai tinere de cercetători şi universitari, pe de o parte, dar şi de economişti din mediile de afaceri, a operelor clasicilor gândirii economice româneşti. Avem aici în vedere *publicarea în limba română a operei integrale a lui Nicholas Georgescu-Roegen, sub coordonarea acad. Aurel Iancu și cu contribuția prof. Gh. Dolgu, membru de onoare a Academiei Române și prof. V. Ioan-Franc*. Iniţiat în anul 1991, proiectul a fost finalizat în anul 2010 şi cuprinde un număr de șapte volume, cu 11 cărţi, în structura editorială aprobată de autor în anul 1993. Prin grija Centrului de Informare şi Documentare Economică, în această perioadă au mai fost publicate *Memoriile* lui Gheorghe Zane (Ed. Expert, 1998), precum și volumul II al *Bibliografiei istorice a României,* tom II, *Secolul XIX* (CIDE, 1999) şi *Texte din literatura economică în România – Școala economică românească din Transilvania* (CIDE, 2010), ambele elaborate de acad. Gheorghe Zane.

Cercetătorii din reţeaua INCE au avut un rol important în toate proiectele prioritare ale Academiei Române. Cel mai recent – *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*, coord. acad. Ionel Valentin Vlad – a fost remarcabil şi a permis constituirea unor echipe interdisciplinare şi interinstitute, stimulând dezbaterile ştiinţifice pe subiecte de importanţă practică majoră pentru viitorul economiei şi societăţii româneşti. Este vorba despre implicarea INCE şi a institutelor şi centrelor din reţeaua acestuia, în calitate de coordonatori, în: Proiect 2 – *Resursele naturale – rezerve strategice. Ce folosim şi ce lăsăm generaţiilor viitoare*; Proiect 3 – *Securitate şi eficienţă energetică*; Proiect 5 – *Securitate şi siguranţă alimentară*; Proiect 6 – *Economie şi calitatea vieţii*; Proiect 10 – *România – societate bazată pe cunoaştere*.

Începând cu anul 2013, INCE şi-a asigurat un loc bine apreciat în calendarul internaţional al reuniunilor academice, prin conferinţa sa anuală. Conferinţa Ştiinţifică Internaţională a INCE *Cercetarea ştiinţifică economică – abordări teoretice, empirice şi practice/Economic Scientific Research – Theoretical, Empirical and Practical Approaches* – ESPERA are ca obiectiv prezentarea şi evaluarea portofoliului cercetării ştiinţifice academice din domeniul ştiinţelor economice, destinat argumentării şi fundamentării – inclusiv prin bune practici europene şi mondiale – a strategiilor de dezvoltare economică şi socială a României. Ediția 2018 a Conferinței Internaționale ESPERA *Economia României. Un secol de transformări (1918-2018)*, desfăşurată în zilele de 24−25 mai 2018, a fost înscrisă în calendarul evenimentelor aniversare *100 de ani de la Marea Unire* – sub coordonarea Academiei Române. În fiecare an, cele mai bune 100 de comunicări ale ediţiilor se publică în edituri de renume internaţional[23].

[23] În anii 2013 şi 2014, în Procedia - Economics and Finance, Elsevier, indexată Science Direct, SCOPUS şi ISI Proceedings, iar pentru ediția 2015, au fost cuprinse în volumul *Economic Dynamics and Sustainable Development – Resources, Factors, Structures and Policies*, Peter Lang International Academic Publishing Group, Frankfurt, 2016, consacrat aniversării Academiei Române la 150 ani de la fondare, indexat EBSCO și transmis spre evaluare în vederea indexării ISI Thomson Proceedings. Lucrările ediției 2016 sunt cuprinse în volumul *Issues and Innovative Trends in Sustainable Growth – Strategy Challenges for Economic and Social Policies.*

Un aspect demn de reţinut, în aceeaşi arie de interes, este organizarea şi desfăşurarea cercetării doctorale în cadrul institutului. În perioada 1990−2018, pe parcursul a 29 de ani, cei 41 de conducători ştiinţifici de doctorat care au activat sau activează în institut au coordonat 450 de doctoranzi, care şi-au susţinut teza şi au dobândit titlul de doctor în economie. Dintre aceştia, o mare parte îşi desfăşoară activitatea ca cercetători în INCE și structurile sale, parcurgând treptele promovării profesionale în grade superioare, potrivit statutului personalului de cercetare.

O amplă activitate publicistică şi editorială se desfăşoară neîntrerupt din 1990 până în prezent în INCE, având ca obiectiv principal valorificarea prin publicare a rezultatelor cercetărilor economice de înalt nivel academic.

La 1 ianuarie 2018, INCE se plasa în top 5% *în clasamentul mondial al bazei de date internaționale RePEc*, cea mai reprezentativă din domeniul științei economice, situându-se pe locul 243, dintr-un total de 7.556 de institute și universități/departamente cu profil economic din lume, o performanță remarcabilă în contextul intensei competiții științifice la nivel mondial, ce contribuie la creșterea prestigiului Academiei Române. Între cele 34 de criterii (indicatori) în funcție de care se construiește indexul general al locului în această ierarhie, la numărul de „*Abstract views*" și de „*Downloads*", ponderate cu numărul de autori, INCE ocupa poziții mult mai avansate pe plan mondial, respectiv locurile 48 și 69. Comparativ cu instituțiile din Uniunea Europeană, acelaşi clasament al bazei de date internaționale RePEc plasează INCE pe locul 99 dintr-un total de 3.488 de institute și universități/departamente din domeniul economic. În *topul național RePEc*, INCE (cu 134 de autori cotați) se situează pe locul 2, după Academia de Studii Economice (cu 296 de autori cotați). Calitatea resurselor umane din INCE este relevată și de faptul că în topul celor mai buni 15 autori români cotați în RePEc, opt sunt cercetători din INCE.

Progresele semnificative în clasamentul internațional al cercetării științifice din domeniul economic sunt rezultatul concertării eforturilor întregii rețele de cercetare a INCE, precum și al preocupării permanente a cercetătorilor din INCE pentru creșterea calității și vizibilității lucrărilor publicate. În privința volumelor editoriale, menționăm că doar în anul 2017 numărul total de cărţi publicate (inclusiv capitole din cărţi) a fost de 193 (din care 48 în străinătate, 69 în Editura Academiei Române şi 76 la alte edituri din ţară). Multe dintre volumele editoriale au fost publicate la edituri de cel mai înalt prestigiu științific, cum sunt Palgrave Macmillan, Springer, Academic Press-Elsevier, cu o distribuție și vizibilitate la scară mondială. De asemenea, este de remarcat că, în perioada 1990−2017, un număr de 38 de cărţi având autori din rândurile cercetătorilor INCE au fost onorate cu Premiul Academiei Române.

Un alt palier de acţiune pentru creşterea vizibilităţii şi a prestigiului naţional şi internaţional al cercetării ştiinţifice economice şi al cercetătorilor îl reprezintă consolidarea rolului de partener al INCE în reţelele şi parteneriatele naţionale şi internaţionale, care asigură fundamentul unor colaborări ştiinţifice viitoare: Asociaţia Măgurele High-Tech Cluster, constituită în jurul megaproiectului european Eli

Nuclear Physics de la Măgurele; Reţeaua United Nations Global Compact din România, organism al Organizaţiei Naţiunilor Unite, care urmăreşte promovarea responsabilităţii sociale a companiilor şi instituţiilor, într-un climat economic şi de afaceri sănătos; Asociația Facultăților de Economie din România (AFER), reprezentantul institutului fiind ales în Consiliul academic al Asociaţiei.

În anul 2015, Academia Română a conferit Diploma „Meritul Academic" Institutului Naţional de Cercetări Economice „Costin C. Kiriţescu" pentru 25 ani de activitate fructuoasă şi eficientă în domeniul ştiinţelor economice şi sociale.

REȚEAUA DE CERCETARE DIN STRUCTURA INCE: INSTITUTE ȘI CENTRE DE CERCETARE

Decretul nr. 10 din 2 ianuarie 1990 menționează că INCE are în componența sa șapte institute, din care șase rezultate din reorganizarea celor existente (unele cu denumiri schimbate), iar unul nou înființat – Institutul de Cercetare a Calității Vieții (ICCV). Pe parcurs, după trecerea institutelor din subordinea Guvernului în subordinea Academiei Române, la inițiativa Prezidiului Academiei, două institute au fost transformate în centre de cercetare cu personalitate juridică și au fost înființate centre de cercetare fără personalitate juridică. De asemenea, în cadrul INCE, începând din 1990, funcționează Departamentul de cercetări complexe. În paginile următoare vom prezenta pe scurt activitatea desfășurată de toate aceste unități de cercetare.

A. Institutul de Economie Naţională **(IEN)**, rezultat din reorganizarea Institutului de Economie Socialistă, își trage expertiza din cei 65 de ani de activitate științifică. Pe parcurs, el s-a specializat în cercetări cu caracter fundamental şi aplicativ în domeniul economiei naţionale, urmărind ca obiectiv primordial dezvoltarea durabilă a economiei României (evaluări, studii, strategii, analize ex-ante și ex-post). Coordonarea activității de cercetare științifică pe întreaga perioadă 1990−2018 a fost asigurată de prof. Gheorghe Zaman, membru corespondent al Academiei Române, în concordanță cu prioritățile programelor de cercetare ştiinţifică ale Academiei Române.

În primii ani după evenimentele din decembrie 1989, eforturile de cercetare s-au axat pe fundamentele teoretico-metodologice și practice ale tranziției la economia de piață, care au concentrat diferite opinii în dezbaterea privind dilema terapie de șoc versus cea graduală, prioritățile și obiectivele construcției noului cadru instituțional-legislativ. Una dintre cele mai importante tematici ale cercetării a fost **privatizarea activelor statului,** ca factor determinant al reformelor. IEN a participat la schimburi de idei referitoare la modalitățile de înfăptuire a privatizării, ritmul desfășurării procesului, privatizarea ca scop și/sau mijloc, metode de privatizare, priorități, rolul economic al statului și crearea sectorului privat, restructurări și retehnologizări. Cercetători din IEN au contribuit la elaborarea unor studii cu caracter aplicativ în ceea ce privește strategiile sectoriale de privatizare și

angajamentele postprivatizare, precum și la îmbunătățirea cadrului instituțional și legislativ în acest domeniu.

Având în vedere profilul complex de cercetare al IEN, încă din primii ani ai deceniului 1990, o preocupare devenită constant prioritară a fost legată de **problematica dezvoltării durabile** a României, într-o abordare conceptuală și operațională, prin compatibilizarea pilonilor economic, social și de mediu, pe baza sintezei teoriilor tehno, antropo și sustenocentriste. Pe parcursul anilor, expertiza dobândită a favorizat, pe lângă publicarea studiilor realizate, participarea IEN la elaborarea, revizuirea și actualizarea strategiilor de dezvoltare durabilă a României (1999, 2004, 2008, 2017−2018). **Aspectele sociale** ale tranziției, privite prin prisma reformelor economice, au constituit un domeniu predilect al cercetătorilor din IEN în această perioadă, în care au fost aprofundate mecanismele cererii și ofertei pe piața muncii, șomajul și inflația, relațiile industriale, sistemele de salarizare. Pornind de la elaborarea de studii referitoare la indicele dezvoltării umane și pragul sărăciei în România, în cadrul colaborării cu PNUD, au fost elaborate o serie de metodologii vizând salariul minim, distribuția veniturilor, fiscalitatea și alte măsuri de politică socială.

Dintre cele mai reprezentative lucrări publicate de cercetători din IEN în perioada 1990-1999 pe problematica menționată amintim: Grigorescu C., Ștefan M. (coord.), *Dezvoltarea și specializarea serviciilor. Studii pe exemplul unor țări dezvoltate cu economie de piață*, Ed. Academiei Române, 1992 (premiul „Virgil Madgearu"); Cămășoiu C. (coord.), *Economia și sfidarea naturii: alternative ale dezvoltării durabile în România*, Ed. Economică, 1994; Georgescu G. (coord.), *Reforma economică și dezvoltarea durabilă*, Ed. Economică, 1995; Zaman Gh., Bratu I., *Restructurarea societăților comerciale*, Ed. Tribuna Economică, 1996; Zaman Gh., *Les dilemmes de la privatisation*, Romanian Economic Research Observer, CEID, Bucharest, 1997; Pavelescu F.M., *Progresul tehnologic și ocuparea forței de muncă*, Ed. IRLI, 1997; Zaman Gh., Ciutacu C., Vâlceanu G., *Blocaje în economia de tranziție a României. Forme de manifestare, cauze, efecte, mecanisme și soluții*, Ed. Tehnică, 1997; Perț S., *Evaluarea capitalului uman. Coordonate strategice ale evoluției pieței muncii în România*, Ed. IRLI, 1997; Wagner P., Chircă C., Zamfir C., Molnar M., Pîrciog S. (coord.), *Metode şi tehnici de evaluare a sărăciei*, Proiectul PNUD de prevenire şi combatere a sărăciei, Ed. Expert, 1998; Ionete C., Dinculescu V., Zaman Gh., Molnar M., Zamfir E., Chircă C. (coord.), *Raportul naţional al dezvoltării umane – România 1999*, Ed. Expert (ediție bilingvă), 1999.

O preocupare majoră a IEN încă din anii '90, devenită o constantă a tematicii de cercetare după anul 2000, a reprezentat-o **problematica pregătirii aderării României la Uniunea Europeană**, ținând seama de efectele Acordului european de asociere și ale Acordului interimar privind comerțul, intrat în vigoare în 1993, care a contribuit la reorientarea treptată a schimburilor comerciale ale României prevalent către țările UE. În acest context, unele proiecte de cercetare din IEN au abordat aspecte teoretico-metodologice și practice ale beneficiilor și costurilor aderării, în

termeni calitativi și cantitativi, precum și distribuirea echitabilă a acestora. Totodată, cercetători din IEN au contribuit la dezbaterile și elaborarea Strategiei naționale de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană (Snagov, 1995) și a Strategiei naționale de dezvoltare a României pe termen mediu (2000), document de angajare a începerii negocierii dosarelor de aderare la UE. **Aderarea României la UE la 1 ianuarie 2007** a impulsionat cercetările din IEN către studierea efectelor integrării economiei românești și adaptării la rigorile pieței unice, precum și a modalităților de implementare și transpunere a mecanismelor instituționale și juridice europene, realizându-se o serie de studii privind politicile comerciale și evoluțiile structurale ale exportului, inovarea și competitivitatea în context european, proprietatea intelectuală, piața muncii și ocuparea, fenomenul migrației forței de muncă și evoluțiile demografice, economia CDI și sistemele de finanțare a acesteia pe bază de competiție, în contextul integrării României în *aria europeană a cercetării*. **Printre lucrările reprezentative** publicate de cercetători din IEN în perioada preaderării și primii ani postaderare se pot menționa: Ciutacu C., *Piața muncii*, Ed. Expert, 2001; Chivu L., Ciutacu C, Ioan-Franc V., *Agricultura între restricţiile comerciale globale şi politicile comerciale*, Ed. Expert, 2003; Vasile V., Zaman Gh., *Migrația forței de muncă și dezvoltarea durabilă: abordări teoretico-metodologice, sisteme de indicatori și modele de analiză*, Ed. Expert, 2005; Sandu S., Zaman Gh. *et al., Întreprinderi mici și mijlocii în România – inovare și competitivitate în context european*, Ed. Expert, 2005; Zaman Gh., Vasile V. *et al., Evoluții structurale ale exportului în România*, vol. I, II și III, Ed. Expert, 2003, 2004, 2005; Pavelescu F.M. (coord.), Zaman Gh., Ciutacu C., Chivu L., *Evaluări ale gradului de pregătire a firmelor româneşti în vederea integrării în Uniunea Europeană*, Ed. Expert, 2007; Zaman Gh., *Strategic milestones of Romania's integration to the European Union process efficiency*, AGER, 2007; Ciutacu C., Chivu L., *Calitatea muncii și a ocupării forței de muncă în România*, Ed. Expert, 2008; Zaman Gh., Vasile V. *et al., Contribuţia economică a industriilor bazate pe copyright în România*, ICCRO, 2008; Grigorescu C., *Evoluții macroeconomice, demografice și reforma pensiilor*, Ed. Expert, 2009.

În perioada postaderare, IEN a acordat o atenție deosebită **procesului de integrare a României în UE**, coroborat cu suprapunerea efectelor generate de criza financiară declanșată la nivel global în 2008. Rezultatele cercetărilor au evidențiat dificultatea separării acestor efecte, precum și necesitatea creșterii rezilienței economice a României la șocurile externe, inclusiv prin activarea potențialului de dezvoltare endogenă la nivel regional. În același timp, cercetători din IEN au elaborat studii vizând identificarea factorilor de creștere a gradului de absorbție a fondurilor europene alocate României în exercițiul 2007−2013, prelungit până în 2016, înaintând, prin participarea la POAT, o serie de propuneri și recomandări privind înlăturarea unor obstacole și dificultăți în accesarea fondurilor și derularea proiectelor. Ca rezultat al unui demers unic în România, precum și al unor îndelungate investigații și cercetări retrospective, în IEN au fost reconstituite serii statistice seculare ale indicatorilor macroeconomici, care au fost

utilizate în majoritatea studiilor dedicate aniversării Centenarului Marii Uniri din cadrul volumelor editate sub egida Academiei Române. În perioada 2015−2017, cercetători din IEN au fost implicați în realizarea proiectului prioritar al Academiei Române privind Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani, respectiv la Proiectul 2 – Resursele naturale și la Proiectul 6 – Economia și calitatea vieții. În plus, directorul IEN a fost cooptat în colectivul de coordonare a Proiectului 1 – Școala și educația, a Proiectului 2 – Resursele naturale, a Proiectului 3 – Securitatea și eficiența energetică, a Proiectului 4 – Siguranța informatică și a Proiectului 5 – Securitate și siguranță alimentară. Dintre cele mai reprezentative lucrări publicate în perioada 2010−2017 sunt de menționat: Pisică S., Vasile V., Voineagu V., Piaţa muncii între formal şi informal, Ed. Expert, 2012 (premiul „Petre S. Aurelian" al Academiei Române); Axenciuc V., Produsul intern brut al României 1862−2000, Serii statistice seculare și argumente metodologice, vol. I și II, 2012, Ed. Economică; Zaman Gh., Georgescu G. (coord.), Goschin Z., Antonescu D., Popa F., Dezvoltarea economică endogenă la nivel regional. Cazul României, Ed. Expert, 2015 (premiul „Petre S. Aurelian" al Academiei Române); Strategia dezvoltării României în următoarele două decenii, vol. I, vol. II și vol. III, 2015, 2016, 2017, Ed. Academiei Române, Proiectul 2: Resursele naturale – Deșeurile, materiale reciclabile (Platon V., Constantinescu A.), Proiectul 6: Economia și calitatea vieții (Zaman Gh., Vasile V., Georgescu G., Pavelescu F.M., Sandu S.); Vasile V., Zaman Gh. et al., Caring and Sharing: The Cultural Heritage Environmental as an Agent for Change, 2016, Seria Springer Proceedings Books; Vasile V. (coord.), Zaman Gh., Boboc C., Surugiu M.R., Mazilescu R., Cristea A., Studiu asupra victimizării în România, bazat pe ancheta tematică națională, Ed. Pro Universitaria, 2017; Zaman Gh., Vasile V. et al., The People's Verdict, Alba-Iulia 1st December 1918, Eurothentica, COS-TUR, 2017; Axenciuc V., Georgescu G., Romania's Gross Domestic Product and National Income, 1862 −2010, Ed. Academiei Române, 2017.

În anul 2004, Președinția României a conferit IEN, cu ocazia împlinirii a 50 de ani de existență, ordinul **Meritul Cultural în grad de Comandor**, în semn de apreciere a întregii activități și a contribuției la asigurarea bazei științifice a programelor de dezvoltare a României. IEN editează *Revista română de economie*/ *Romanian Journal of Economics*, vector de promovare şi diseminare în spaţiul ştiinţific internaţional a rezultatelor cercetării.

B. Institutul de Economie Mondială, continuator al şcolii româneşti de cercetare a conjuncturii pieţelor internaţionale, îşi exercită expertiza prin cercetare academică asupra tendinţelor şi provocărilor din economia mondială şi europeană cu impact asupra României, cu scopul de a contribui la fundamentarea strategiilor şi politicilor publice şi la orientarea mediului de afaceri, din perspectiva: integrării europene; problemelor globale; economiei statelor dezvoltate şi emergente; conjuncturii pieţei europene şi a concurenţei; viziunilor prospective asupra evoluţiilor socioeconomice regionale şi globale şi a strategiilor sectoriale. La împlinirea a 50 de ani de la fondare, IEM a fost distins cu *Meritul Academic*.

Misiunea IEM constă în cercetarea privind tendinţele şi provocările din economia mondială şi europeană cu impact asupra României, cu scopul de a contribui la fundamentarea strategiilor şi politicilor publice şi la orientarea mediului de afaceri. Principalele categorii de activităţi desfăşurate de IEM sunt următoarele: a) **cercetare**: studii de conjunctură ale principalelor economii, cu relevanţă și impact asupra creşterii economice globale, studii de piaţă internaţională, monitorizare, evaluare, analiză comparativă, prognoză, perspective, sondaje de opinie, studii de caz; studierea modificărilor structurale din economia mondială cu impact asupra României; b) **informare**: prin publicaţii periodice proprii, IEM oferă informare periodică factorilor de decizie din România pentru semnalarea principalelor evenimente și evoluții care se înregistrează pe pieţele internaţionale de mărfuri și valori, precum și despre modificările structurale din economia mondială care influenţează ordinea globală și, implicit, România; c) **consultanţă**: activitate bazată pe expertiza acumulată pe bază de cercetare, direcţionată către factori de decizie, companii şi cercuri academice.

Încă de la începutul anilor '90, cercetătorii din institut: au participat la dezbaterile organizate în cadrul grupurilor de reflecție înființate de către Președinția României pe teme precum economia mondială, agricultură și industrie; și-au adus contribuții la elaborarea strategiei naționale de tranziție a României la economia de piață; au înaintat propuneri în procesul de elaborare a unor acte normative importante, dintre care se pot aminti legea privind investițiile străine și legea camerelor de comerț; au contribuit la analizele realizate în fazele premergătoare ale încadrării României în programul PHARE, de asistență acordată de Uniunea Europeană pentru țările est-europene intrate în procesul de tranziție spre economia de piață.

În perioada 1992–1995, cercetători din Institutul de Economie Mondială au fost cooptați ca membri în comisiile guvernamentale de specialiști care au participat la elaborarea primului Program Național de Aderare a României la Uniunea Europeană, aducând contribuții în special pe teme privind comerțului internațional, mediul financiar-bancar, diplomație și justiție. În anul 1995, experți ai institutului au participat activ în cadrul lucrărilor Comisiei de la Snagov, contribuind la elaborarea Declarației, asumată ulterior de partidele politice, pentru punerea în practică a Strategiei naționale de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană.

Între anii 1995 și 1998, IEM a participat, împreună cu Departamentul Agriculturii din SUA, Arizona State University, Center for Agribusiness Policy Studies, School of Agribusiness and Environmental Resources, la elaborarea de rapoarte privind situaţia şi perspectivele pieţelor româneşti și mondiale ale principalelor produse agricole, în cadrul programului bilateral *Romanian Situation and Outlook*. Prin aceste rapoarte se asigura accesul la informații de sinteză, actualizate periodic, atât pentru decidenți, cât și pentru cercetători și alți specialiști din domeniu.

Cercetările care au avut loc sub egida IEM au fost desfășurate în cadrul programelor prioritare stabilite la nivel academic pentru sprijinirea etapelor prin

care economia României a trecut: trecerea de la economia planificată la cea de piață, negocierea și încheierea acordurilor de asociere a țării la CEE (actuala UE) și AELS; procesul de convergență a țării pentru aderarea ca membru cu drepturi depline. Practic, parcursul științific al IEM reflectă pașii importanți pe care România i-a făcut în direcția continuării parcursului său european.

Odată cu stabilirea parcursului european al României, IEM, prin specialiștii săi de prestigiu, a coordonat și a elaborat proiecte de cercetare cu scopul de a oferi sprijinul decidenților cu privire la diagnoza stadiului de pregătire instituțională și economică pentru adoptarea euro atât în România, cât și în celelalte state candidate. Experți ai IEM au fost desemnați pentru a face parte din Comisia Națională de trecere la euro în mai 2018, comisie înființată de către Guvernul României pentru sprijinirea acestui proces, știut fiind faptul că România este țară membră a UE cu derogare de la moneda unică, euro.

Printre cercetările de referinţă asumate de IEM se remarcă: *Strategii de dezvoltare posibile pentru economia României*, prin prisma modelelor macroeconomice existente în IEM din programul *Evaluarea stării economiei naționale. Probleme ale integrării României la UE. Cerințe și evaluări* (ESEN-2), coord. prof. dr. Constantin Ciupagea; *Economia României şi sistemul euro,* Program prioritar din planul anual al Academiei Române desfășurat anual în perioada 2003–2013, coord. acad. Mugur C. Isărescu, cu studii precum: *Uniunea Europeană și euro în contextul extinderii la 25–27 de membri*, *Stadiul pregătirii extinderii zonei euro*, *Extinderea zonei euro către ţările central şi est-europene*, *Pregătirea României pentru aderarea la zona euro: politici, măsuri, termene potenţiale*, *Criza datoriilor suverane şi reforma tratatelor europene. Impactul acestora asupra monedei euro şi a ţărilor est-europene; Noile condiţii de integrare europeană şi de globalizare. Convergenţă reală şi nominală;* Domeniul strategic 6.5 din Planul anual de cercetare în perioada 2014−2018, coord. acad. Mugur C. Isărescu, Napoleon Pop, Simona Moagăr Poladian, cu studii precum: *Foaia de parcurs pentru adoptarea monedei unice europene din perspectiva strategiilor statelor membre ale UE şi adecvarea lor la condiţiile actuale*; *Evaluarea proceselor globalizării. Impactul acestora asupra României ca stat membru al Uniunii Europene*; *Tendinţe definitorii în economia mondială şi raportul de forţe dintre marile puteri; Provocări ale politicilor sociale şi economice în ţările Europei Centrale şi de Est.*

De asemenea, IEM a participat la proiectele naţionale: *Noile condiţii de integrare europeană şi de globalizare. Convergenţă reală şi nominală* (studiu multianual 2016, 2017, 2018), coord. acad. M.C. Isărescu, N. Pop, S. Moagăr Poladian; *Evaluarea stării economiei naţionale – ESEN (2005−2006), Creştere reală, creştere potenţială. Căi de reducere a decalajelor dintre România şi ţările membre ale UE – program fundamental al Academiei Române, Economia României şi sistemul euro – program prioritar al Academiei Române***,** coord. acad. M.C. Isărescu; *Procesul de integrare a României în economia europeană. Dimensiuni istorice și contemporane. Analiza economico-istorică a procesului de integrare a României și optimizarea politicilor de integrare* (CNCSIS 2006), coord. S. Moagăr

Poladian, precum şi la proiectele competitive internaţionale: *Research Infrastructures: Foresight and Impact RIFI* (FP7, 2009−2011); *Agri-Food Projections for EU Member States* (2011); *Cooperări bilaterale România-China. Dialog și schimb de experiență privind politicile energiei regenerabile, identificarea oportunităților de cooperare China-România* (UEFISCDI, PN II); *Opportunities and Challenges of Belt and Road Initiative: Perspective from China and Central and Eastern European Countries* (2016), coord. V. Câmpeanu.

Publicaţiei *Revista de economie mondială* prin care se diseminează rezultatele studiilor efectuate în cadrul programelor de cercetare asumate de institut i se adaugă o **activitate editorială importantă**, remarcându-se volumele: *Analiza interdependenţelor dintre dezvoltarea durabilă a României şi a ţărilor membre ale UE*, V. Câmpeanu, Ed. Expert, 2008; *Decizia de politică monetară – între fascinaţia teoriei şi inefabilul instituţiei*, N. Pop, Ed. Expert, 2011; *Impactul reţelelor globale de producţie asupra comerţului internaţional – oportunităţi pentru România,* A. Ghibuţiu (coord.), Ed. ASE, 2015; *România şi fenomenele majore în economia europeană şi globală,* S. Moagăr Poladian, N. Pop, vol. 1 și 2, Ed. Universitară, 2016.

C. Institutul de Prognoză Economică (IPE). În anul 1990, sub denumirea actuală, institutul a devenit parte componentă a sistemului de cercetare al Academiei Române, funcționând în cadrul INCE.

Ultimul deceniu al secolului trecut a fost etapa afirmării IPE pe plan național, prin elaborarea în principal a unor modele de analiză și prognoză privind tranziția spre economia de piață în România. Cercetătorii din institut (în calitate de coordonatori, parteneri sau participanți) au contribuit la elaborarea studiilor de cercetare privind tranziția în cadrul unor proiecte naționale (cinci granturi ale Academiei Române) și internaționale (nouă proiecte ale UE, ACE-PHARE, trei Fellowship, șase Research și două proiecte UNDP). Totodată, au fost inițiate colaborări pe linia cercetării academice cu universități și institute din străinătate, precum și cu o serie de organisme internaționale. Printre lucrările publicate pe tema tranziției menționăm: Albu L.L., *Strain and inflation-unemployment relationship in transitional economies: a theoretical and empirical investigation (monograph),* University of Leicester, Centre for European Economic Studies, 1997; Albu L.L., *Tranziția economiei sau tranziția științei economice?*, Ed. Expert, 1998 (premiul Academiei Române); Albu L.L., Pelinescu E., *Sustainability of Public Debt and Budget Deficit*, în: *Economic Transition in Romania – Past, Present and Future* (editori Ruhl C. și Dăianu D.), The World Bank, 2000.

Din anul 1998, institutul, prin reprezentanții și cercetătorii săi, a participat la principalele **programe care au vizat pregătirea României pentru aderarea la Uniunea Europeană**, finanțate prin diverse proiecte naționale de cercetare sau ale UE, Băncii Mondiale, USAID, UNDP, dar și prin proiecte prioritare ale Academiei Române. Printre acestea menționăm: *Programul național de aderare a României la UE*, Guvernul României, 1998; *Strategia economică pe termen mediu a României*, Guvernul României, 2000; Albu L.L., Scutaru C., Pelinescu E., *Inflație–sustenabilitate–integrare, ESEN-2, Integrarea României în Uniunea Europeană*, Academia Română,

INCE, CIDE, 2001; Albu L.L. (coord.), *Fundamentarea dezvoltării durabile în economia României în perspectiva pregătirii aderării la UE*, CERES, INCE, IPE, 2003; Albu L.L. (Principal investigator), *Tax Evasion, Undergound Economy and Fiscal Policies in Candidate Cou*ntries, GDN, CERGE-EI, WIIW, WB, 2004; Albu L.L., Bormann A., *Country Reports − Romania,* p. 240−252 (The PEPPER III Report: *Promotion of Employee Participation in Profits and Enterprise Results in the New Member and Candidate Countries of the European Union* (coord. Lowitzsch Jens), Free University of Berlin, Institute for Eastern European Studies, 2006; Altăr M., Albu L.L. *et al., Impactul liberalizării contului de capital asupra cursului de schimb şi a competitivităţii economiei româneşti*, EU Project, IER, 2005.

De asemenea, **s-a intensificat colaborarea cu institute de cercetări și universități din străinătate**, în special din UE, dar și din SUA și Rusia, inclusiv prin programele de schimburi interacademice și prin participarea la proiecte comune de cercetare, cum a fost cel coordonat în perioada 2002−2005 de laureatul premiului Nobel pentru economie Lawrence Klein și materializat prin publicarea studiului *Research on the Potential and Mechanisms of Long-Term Economic Growth in Transition Economies* (autori Klein L., Albu L.L. *et al*.), Regional Think Tank Partnership Program, Working Paper Series WP 2−3, Center for Macroeconomic Analysis and Short-Term Forecasting Moscow, Institute for Economic Forecasting Bucharest, Global Insight Eddystone, USAID, Bearing Point, IRIS, January, 2004.

După aderarea României la UE, institutul s-a integrat practic în sistemul de cercetare din UE, permanentizându-se colaborarea cu institute și universități cu profil similar din străinătate, materializarea acestei colaborări concretizându-se prin participarea la proiecte comune de cercetare (două proiecte EU FP7 – *Synergies in Multi-scale Inter-Linkages of Eco-social systems*, *SMILE*, 2011 (coord. din partea IPE Albu L.L.) și, respectiv, *Financial systems' effects on the Quality of Mental Health Care in Europe*, *REFINEMENT*, 2013 (coord. Păuna C.); trei proiecte din axa colaborării regionale în UE (coord. Păuna C.) – *Adriatic Danubian Clustering*, EU Project, South East Europe Transnational Cooperation Programme, 2012, Project SEE/X-ClusterPoliSEE, *Smarter Cluster Policies for South East Europe*, 2014 și, respectiv, *DanuBioValNet – Cross-clustering partnership for boosting eco-innovation by develpoing a joint bio-based value-added network for the Danube Region*, 2017; trei proiecte GDN/CEGE-EI, WIIW (principal investigator: Caraiani P.) – *The Impact of fiscal shocks on Romanian economy and CEE countries*, GDN, 2010, *From Economic Miracle to Crisis: Accounting for output dynamics in PIGS economies*, GDN, 2013 și, respectiv, *A quantitative explanation of the low productivity in South-Eastern European economies: the role of misallocations*, GDN, 2015; două proiecte cu Banca Mondială – *Romania Policy Notes for Growth and Competitiveness*. *Fiscal and Debt Sustainability and Growth Challenges*, WB, 2011 (autor Albu L.L.) și, respectiv, *Models of Energy Efficiency for Romania*, WB, 2015 (autor Purica I.) etc.).

Alte două proiecte (coordonate din partea IPE de Albu L.L.) finanțate de către UE la care institutul a fost partener s-au derulat în cadrul European Network on Employment and Gender Equality Issues, EGGE, European Commission (publicarea a opt studii în perioada 2010−2012), pe teme privind *Egalitatea dintre sexe*, *Învățarea pe toată durata vieții* și *Integrarea persoanelor cu handicap,* și în cadrul Comisiei Naționale de Prognoză, privind *Îmbunătățirea capacității instituționale, de evaluare și formulare de politici macroeconomice a CNP în domeniul convergenței economice cu UE*, finalizat prin publicarea a două cărți în anul 2012 la Ed. Economică: *Perspectivele pieței muncii din România în contextul Strategiei Europa 2020* și, respectiv, *Creșterea contribuției comerțului exterior la realizarea convergenței reale*.

În IPE s-au derulat două proiecte IDEI (PNCDI), materializate prin publicarea de articole în reviste cotate ISI și a câtorva cărți, cum sunt: *Non-Linear Modelling in Economics – Beyond Standard Economics* (editor Albu L.L.), Addleton Academic, 2012, respectiv *Non-Linear Modeling of the Impact of the Crisis on the Interactions among Financial Markets and Macroeconomic Variables in CEE Countries* (editori Albu L.L. și Caraiani P.), Nova Science, 2016.

În prezent, institutul coordonează, în cadrul domeniului strategic *Cercetări pentru dezvoltarea durabilă a țării* (economic, social, juridic, mediu) inclus în Strategia cercetării științifice în Academia Română 2014−2020 și în Planul de cercetare al INCE, direcția prioritară *Dezvoltarea și perfecționarea instrumentelor de prognoză economică și socială. Modele, scenarii, analize numerice și calitative*. În această calitate, institutul a coordonat capitolul *Economia și calitatea vieții*, din cadrul *Strategiei de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*.

IPE, ca entitate sau prin cercetătorii săi, este **membru într-o serie de importante organizații naționale și internaționale**: Global Labor Organisation (GLO), ca hub pentru România; Academia Europaea (The Academy of Europe); Asociația Națională a Clusterelor din România (CLUSTERO); Consiliul Național Român din cadrul Consiliului Mondial al Energiei (CNR–CME); Centrul Român de Productivitate (CRP); EcoMod; EGGE etc.

Printre contribuțiile semnificative ale IPE la dezvoltarea științei economice, în domeniul specific al modelării și prognozei economice, se pot menționa: modele de estimare a dimensiunii economiei informale și a evaziunii fiscale; model al componentelor principale pentru economia României – latura producției și, respectiv, cea a cheltuielilor; modele de estimare a modificării structurii economiei pe termen lung și foarte lung; macromodel trimestrial al economiei românești; modele ale sustenabilității datoriei publice; modele non-liniare aplicate în economie; modelarea impactului agregatelor monetare asupra dinamicii variabilelor macroeconomice; utilizarea filtrelor de tip *wavelets* în studiul corelațiilor dintre masa monetară și producție, respectiv dintre masa monetară și rata dobânzii; modelarea impactului șocurilor fiscale și/sau monetare din zona euro asupra economiei României; indice compozit de estimare a impactului comerțului exterior asupra convergenței reale –

aplicații pe cazul României; model de estimare a ratei naturale a șomajului pentru țările din UE; modele de estimare a corelației dintre piața financiară și variabilele macroeconomice; tipologia convergenței în UE și modele ale convergenței reale (convergența/divergența între grupe de state și covergența/divergența regională în interiorul statelor).

Pentru valorificarea rezultatelor cercetării și diseminarea pe plan internațional a acestora, începând din anul 2000, institutul publică revista trimestrială *Romanian Journal of Economic Forecasting*, care în 2007 a devenit **prima revistă din România pe domeniul economic indexată ISI și Scopus**. Totodată, din anul 2000, institutul și revista sa sunt înregistrate la REPEC (cea mai largă bază de date bibliografice din domeniul economic), iar sistemul de evaluare a cercetării aplicat în IPE este unul similar normelor din UE (număr de proiecte internaționale, articole și cărți publicate în reviste cotate în baze internaționale, citări, comunicări la conferințe internaționale etc.).

D. Institutul de Economie Agrară (IEA). În conformitate cu statutul său, misiunea Institutului de Economie Agrară este definită prin următoarele **trei obiective**: producerea şi difuzarea de cunoştinţe ştiinţifice de economie agrară, în contextul conectării la problematica agricolă şi rurală românească şi europeană; realizarea de cercetări fundamentale şi aplicative în domeniile economie agrară, economie agroalimentară, economie şi sociologie rurală, politici agricole; fundamentarea strategiilor şi programelor de dezvoltare a agriculturii şi a spaţiului rural, în funcţie de provocările complexe ale contextului socio-economic contemporan.

În perioada 1990−1999, încă de la înființarea institutului, cercetătorii din IEA au participat la proiectele prioritare și fundamentale ale Academiei Române. Sunt de reținut contribuțiile acestora, coordonate de D. Dumitru, la *Schița privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România* (1990) și la *Strategia națională de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană* (1995).

Din perspectivă instituțională și **pentru pregătirea aderării României la Uniunea Europeană**, cercetătorii din IEA au avut o participare consistentă la proiectul PHARE *EU Enlargement and Policy Reform* (1998−2000), prin care s-a pregătit introducerea acquis-ului comunitar în domeniul agricol, atât în ce privește legislația, cât și mecanismele de implementare a politicilor specifice fiecărui subdomeniu al politicii agricole comune (plăți directe, piețe agricole, dezvoltare rurală). Tot prin programul PHARE a fost finanțată o lucrare amplă care a analizat spațiul rural pe baza unui set cuprinzător și relevant de criterii și indicatori, realizând o primă diagnoză a spațiului rural, care a stat la baza formulării politicilor de dezvoltare rurală: *Cartea verde a dezvoltării rurale în România* (1998). Cu referire strictă la proiectele de cercetare atribuite competitiv, această perioadă a însemnat și conectarea la centrele de cercetare recunoscute în Europa, prin participarea la proiectul PHARE ACE *Agricultural price policies under transition to market* (1994−1998, responsabil D. Gavrilescu).

În perioada 2000−2009, activitatea de cercetare a IEA s-a desfășurat în principal în cadrul capitolului *Agricultură și dezvoltare rurală* al programului

prioritar ale Academiei Române ESEN-2 (*Evaluarea stării economiei naționale*), fiind concretizată prin proiecte de cercetare care au tratat problematica convergenței multicriteriale cu UE, prioritățile politicilor rurale românești, politicile agricole din perspectiva aderării la UE și analiza impactului politicilor agricole din România. Din punct de vedere teoretic, **una dintre cele mai importante realizări** ale acestei perioade o reprezintă *Tratatul de economia agriculturii* (coord. C. Alexandri, I. Davidovici, D. Gavrilescu, Ed. Expert, 2003). Anii 2000 au fost unii favorabili IEA în ce privește proiectele de cercetare finanțate din fonduri naționale, printre acestea numărându-se două finanţate prin granturi CNCSIS, *Evaluarea impactului politicii agricole comune asupra ofertei, consumului şi comerţului agricol românesc prin prisma modelului european de simulare ESIM* (2004–2006, responsabil C. Alexandri), pe baza căruia s-a publicat și volumul *Integrarea europeană a pieţelor agricole româneşti* (coord. C. Alexandri, Ed. Terra Nostra, 2006) și *Modele și metode complexe de cercetare în dezvoltarea rurală durabilă a României* (2006–2008, responsabil C. Gavrilescu), care a avut ca rezultat volumul *Managementul economic și ecologic al resurselor de sol* (coord. C. Gavrilescu, Ed. Academiei Române, 2010).

Ca urmare a succesului la competițiile europene din cadrul FP6, IEA a fost partener în două astfel de proiecte: AGMEMOD, *Agricultural Sector in the Member States and EU: Econometric modelling for projections and analysis of policies an agriculture, forestry and the environment* (2006−2008, responsabil C. Gavrilescu) și MICROCON, *Provision of Public Goods through Agriculture in the European Union. A Micro Level Analysis of Violent Conflict* (2007−2011, responsabil M. Rusu).

În perioada 2010−2018, lucrările de cercetare realizate în IEA s-au înscris în temele aprobate prin Planul de cercetare al INCE, elaborat în conformitate cu domeniile strategice şi direcţiile prioritare incluse în *Strategia cercetării ştiinţifice a Academiei Române 2014−2020*, în cadrul *Domeniului strategic 6. Cercetări pentru dezvoltarea durabilă a ţării (economic, social, juridic, mediu)*, subsumate în principal *Direcției prioritare 6.8. Criterii economice şi sociale ale regionalizării şi dezvoltării locale în România*. Tematica cercetărilor IEA include abordări regionale și locale ale filierelor agroalimentare, modele teritoriale ale dezvoltării rurale durabile, analiza criteriilor de competitivitate și a direcțiilor de dezvoltare durabilă în exploatațiile agricole. **O realizare importantă** din prima parte a acestei perioade o constituie volumul *Alternativele economiei rurale a României: dezvoltarea agriculturii sau insecuritate alimentară și deșertificare* (coord. P.I. Otiman, Ed. Academiei Române, 2011), pe când volumul *Agricultura și spațiul rural: evaluări la 10 ani de la aderare* (coord. C. Alexandri, Ed. Academiei Române, 2017) reprezintă una dintre realizările ultimilor ani.

Una din cele mai importante contribuții ale IEA la fundamentarea strategiilor sectorului agricol a constituit-o implicarea cercetătorilor, în perioada 2010−2012, în organizarea dezbaterilor Comisiei prezidențiale pentru politici de dezvoltare a agriculturii, inclusiv în redactarea documentului final rezultat în urma

acestor dezbateri, *Cadrul național strategic pentru dezvoltarea durabilă a sectorului agroalimentar și a spațiului rural în perioada 2014−2020−2030. Cadrul național strategic rural* (coord. V. Steriu și P.I. Otiman, Ed. Academiei Române, 2013). Pe parcursul anilor 2015−2016, în IEA a fost organizată activitatea *Proiectului 5 – Securitate și siguranță alimentară* (coord. C. Hera) din cadrul *Strategiei de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*. Rezultatele acestui proiect au fost publicate în cele patru volume apărute la Ed. Academiei Române din 2015 până în 2017.

Interesul constant al IEA pentru **problematica securității alimentare** a fost confirmat prin participarea în cadrul unui consorțiu internațional la un proiect FP7 dedicat acestei probleme globale, FOODSECURE *Exploring the future of global food and nutrition security* (2012–2017, responsabil C. Alexandri). Alte participări la proiectele europene de cercetare din cadrul FP7 le reprezintă proiectul COMPETE *International comparisons of product supply chains in the agro-food sectors: determinants of their competitiveness and performance on EU and international markets* (2012–2015, responsabil D.M. Voicilaş), în care a fost evaluată funcționarea filierelor agroalimentare europene, și proiectul SIRIUS *Sustainable irrigation water management and river-basin governance: implementing user-driven services* (2010−2013, responsabil V. Florian), care a constat în dezvoltarea capacității de oferire de servicii GMES pentru comunitatea utilizatorilor de apă pentru irigații.

În prezent, IEA este partener în trei proiecte H2020, respectiv PERCEIVE *Perception and evaluation of Regional and Cohesion Policies by Europeans and Identification with the Values of Europe* (2016−2019, responsabil M. Tudor), SURE-FARM *Towards SUstainable and REsilient EU FARMing systems* (2017−2021, responsabil C. Gavrilescu) și LIFT *Low-Input Farming and Territories – Integrating knowledge for improving ecosystem based farming* (2018−2022, responsabil M. Rusu).

E. Institutul de Cercetare a Calității Vieții (ICCV) este înființat în ianuarie 1990, cu scopul de a acoperi arii de cercetare de interes special pentru România, în contextul tranziţiei politice, economice şi sociale de după 1989. Calitatea vieţii şi politicile sociale au fost definite încă de la înfiinţare ca domenii prioritare în activitatea institutului. Misiunea institutului constă în realizarea de cercetări ştiinţifice fundamentale şi avansate, precum şi activităţi conexe (difuzarea rezultatelor cercetărilor efectuate prin publicaţii, consultanţă, sesiuni ştiinţifice etc.) în următoarele domenii: calitatea vieţii, politici sociale, sărăcia şi politicile antisărăcie, dezvoltare socială proiectată şi inovaţie socială, valori şi capital social, standard de viaţă, migraţie internaţională, situaţia socio-economică a populaţiei de romi, economie socială, contribuind prin aceasta la dezvoltarea cunoaşterii şi la influenţarea în sens pozitiv a evoluţiei societăţii româneşti.

Calitatea vieţii este un program de cercetare multianual, care are scopul de a oferi o imagine globală asupra calităţii vieţii în România, pe bază de indicatori, date statistice şi de cercetare, de tip cantitativ şi calitativ. Sunt explorate diferitele sfere ale vieţii sociale: venituri şi standard de viaţă, sănătate, ocupare, educaţie,

familie, locuire, bunăstare subiectivă, servicii publice şi servicii sociale. Programul utilizează îndeosebi date de cercetare proprii, colectate la nivel naţional (cercetarea *Diagnoza calităţii vieţii*), la care se adaugă şi date provenite din cercetări internaţionale. Rezultatele acestor cercetări au avut o largă diseminare, printre **lucrările reprezentative putând fi remarcate:** Mărginean I., Bălaşa A. (coord.) *Calitatea vieţii în România*, ediţie revăzută şi adăugită, Ed. Expert, 2005; Mărginean I. (coord.), *First European Quality of Life Survey: Quality of Life in Bulgaria and Romania*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2006; Mărginean I., Precupeţu I. (coord.), *Calitatea vieții și dezvoltarea durabilă*. *Politici de întărire a coeziunii sociale,* Ed. Expert, 2008; Zamfir E., Precupeţu I. (coord.), *Calitatea vieţii: un proiect pentru România*, Ed. Academiei, 2018.

Programul **Politici sociale** a fost lansat, împreună cu cel al calităţii vieţii, încă din primele zile după înfiinţarea ICCV în 1990, având drept componente: 1. Regândirea politicii sociale a României în contextul Uniunii Europene; 2. Analiza comparativă a politicilor sociale în ţările în tranziţie şi în Uniunea Europeană; 3. Proiectarea, evaluarea şi finanţarea politicilor sociale; 4. Dezvoltarea politicilor sociale sectoriale: asigurări sociale, asistenţă socială, politici educaţionale şi de sănătate; 5. Identificarea grupurilor sociale în situaţii de risc şi dezvoltarea politicilor sociale pentru copii, tineri, persoane în vârstă, sărăcie, excluziune socială, romi, victime ale delincvenţei. **Între lucrările reprezentative în acest domeniu se numără:** Zamfir C. (coord.), *Liniamente ale politicii de protecţie socială pentru România anilor '90,* ICCV, 1992; Mărginean I., *Politica socială şi economia de piaţă în România,* CIDE, 1993; Zamfir C. (coord.), *Politici sociale în România 1990−1998,* Ed. Expert, 1999; Cace S., *Statul bunăstării: evoluţii şi tendinţe*, Ed. Expert, 2004; Voicu M., *Ce fel de bunăstare își doresc românii? Despre legitimitatea politicilor sociale în România,* Ed. Expert, 2005; Preoteasa A.M., *Multiple facets of precarious work in Romania. Fațetele muncii precare în România,* Ed. Pro Universitaria, 2018.

Sărăcia şi politicile antisărăcie au reprezentat un domeniu de studiu prioritar pentru ICCV. Primele evaluări ale stării de sărăcie în România au fost realizate de către ICCV în perioada 1990−1994. ICCV a elaborat metodologia *coşului de consum* în evaluarea sărăciei. De asemenea, institutul a realizat analize ale stării de sărăcie a unor grupuri sociale cu risc ridicat (romi, copii, vârstnici, şomeri) şi a adus contribuţii importante la elaborarea documentelor de politici publice privind sărăcia şi incluziunea socială. Rezultatele acestor cercetări din perioada menționată au fost publicate în volumul *Dimensiuni ale sărăciei*, Ed. Expert, 1995, coordonat de directorul ICCV, Cătălin Zamfir, membru corespondent al Academiei Române.

Institutul a fost permanent preocupat de înțelegerea noului model de societate cristalizat după 1990. Astfel, analiza ***tranziţiei şi dezvoltarea/schimbarea socială proiectată*** au devenit domenii de cercetare majore pentru ICCV. Pe de o parte, studiile ICCV au contribuit la conturarea unei noi viziuni asupra funcţiilor

sociale ale statului, iar după anii 2000, centrul preocupărilor a fost constituit de evaluarea rezultatului programului tranziției, starea societății românești, diagnoza crizei cu care ea se confrunta și a direcțiilor posibile de depășire a crizei. Pe de altă parte, studiile s-au cristalizat într-o paradigmă şi metodologie a ***dezvoltării/ schimbării sociale proiectate***, incluzând: diagnoza problemelor sociale; inovație socială; strategie/plan; program/proiect; implementare; studii de impact; monitorizare; evaluare. **Rezultatele cercetărilor au fost publicate, ca lucrări reprezentative putând fi menționate:** Berevoescu I., Stănculescu M. *et al., Fețele schimbării. Românii şi provocările tranziției,* Ed. Nemira,1999; Zamfir C., *O analiză critică a tranziției. Ce va fi „după"?* Ed. Polirom, 2004; Zamfir, C., Stănescu S. (coord.), *Enciclopedia dezvoltării sociale,* Ed. Polirom, 2007; Stănescu I., *Puterea politică în România. De la comunism la noul capitalism,* Ed. Pro Universitaria, 2014.

Programul **Capital social și simbolic. Studiul valorilor sociale** investighează nivelurile și structurile capitalului social și simbolic în societatea românească, punând în evidență, prin utilizarea analizei comparative, legăturile cu dezvoltarea societății și sugerând politici de dezvoltare. O importantă direcție de cercetare subsumată acestei teme (inițiată în 1993) o reprezintă studiul valorilor sociale și al schimbării acestora în contextul pseudomodernității românești. În perioada 2011−2017, echipa de cercetare a ICCV a utilizat migrația internațională ca experiment natural pentru a observa modul în care valorile se schimbă la contactul direct sau mediat cu alte culturi. Temele de studiu au fost: schimbarea migranților, migrația de revenire, schimbarea celor care nu migrează, ce survine ca efect al remitențelor sociale. Concluziile au indicat faptul că migranții se schimbă și schimbă, la rândul lor, societățile pe care le conectează. **Câteva lucrări reprezentative în care au fost publicate rezultatele acestor cercetări:** Voicu B., Voicu M. (coord.), *Valori ale românilor: 1993−2006. O perspectivă,* Ed. Institutul European, 2007; Voicu M., *Valori sociale ale tranziției post-comuniste*, Ed. Lumen, 2010.

Programul **Standard de viaţă, venituri şi consum** realizează analiza standardului de viaţă al populaţiei din România în profil comparativ, evaluarea minimului de trai după metoda proprie ICCV, a premiselor securității alimentare din România, precum şi analiza impactului anumitor politici social-economice asupra veniturilor populaţiei, a consumului de bunuri şi servicii şi a condiţiilor de structurare a diferitelor modele de consum. **Între lucrările reprezentative se numără:** Stanciu M., *Metode de cercetare a modelelor de consum*, CIDE, 2006; Stanciu M. (coord.), *Dimensiunea ecologică a consumului de bunuri şi servicii,* ICCV, 2008; Mihăilescu A., *Minimul de trai. Instrument în politicile sociale*, Ed. Academiei Române, 2014.

Institutul de Cercetare a Calității Vieții a dezvoltat o serie de proiecte dedicate cercetării ***economiei sociale*,** cu scopul înțelegerii evoluției acesteia după 1990 și a rolului pe care îl poate avea în dezvoltarea socială. Obiectivele programului sunt: 1. crearea unei imagini cât mai complete asupra economiei sociale, precum și a diferitelor componente: activitatea economică și cea socială; 2. identificarea cererii și ofertei de economie socială, de antreprenoriat social;

3. evaluarea impactului economiei sociale asupra incluziunii sociale, în special a grupurilor vulnerabile, și a dezvoltării locale; 4. identificarea entităților de economie socială care pot contribui la creșterea accesului grupurilor vulnerabile pe piața muncii. Rezultatele acestor cercetări au fost publicate în volume editoriale, ca **lucrări reprezentative putând fi remarcate:** Cace S., Arpinte D., Scoican A. (coord.), *Economia socială în România. Două profiluri regionale*, Ed. Expert, 2010; Stănescu S., Cace S. (coord.), *Un alt fel de ocupare: Cererea de economie socială în regiunile de dezvoltare București-Ilfov și Sud-est*, Ed. Expert, 2011; Stănescu S., Cace S., Alexandrescu F. (editori), *Demand and supply of social economy – two development regions of Romania*, Ed. Pro Universitaria, 2013.

ICCV editează revista *Calitatea vieţii*, fondată în anul 1990, fiind unica revistă din Europa Centrală şi de Est dedicată calităţii vieţii şi politicilor sociale. Având patru apariţii pe an, revista se adresează cercetătorilor, profesorilor, studenţilor în ştiinţele sociale, precum şi decidenţilor în domeniul politicilor sociale. Mai nou, pe situl ICCV este publicată revista online *Inovaţie socială*, cu o vizibilitate de aproape 20.000 de vizitatori.

ICCV publică rapoarte periodice privind starea societăţii româneşti şi dimensiunile sărăciei în România, comensurate printr-un model propriu.

F. Centrul de Economia Industriei şi Serviciilor **(CEIS)** realizează cercetări cu caracter fundamental şi aplicativ în cadrul programelor naţionale şi internaţionale ale căror tematici iau în considerare actualii şi viitorii vectori ai cercetării economice din ţările dezvoltate. Proiectele de cercetare ale centrului sunt centrate pe evaluarea și fundamentarea unor politici şi strategii de dezvoltare la nivel de firmă, ramură, regional, naţional și al pieței unice europene, în următoarele domenii: economia resurselor naturale; politici energetice; strategii şi politici în industria prelucrătoare; economia transporturilor; economia mediului înconjurător; politici de protecţia mediului; microeconomie; management industrial; dezvoltare regională; economia serviciilor şi a societăţii informaţionale.

CEIS a participat la un număr mare de proiecte de cercetare inițiate de Academia Română și INCE, cum sunt: *Evaluarea stării economiei naţionale* (ESEN-1, ESEN-2 și ESEN-3), *Economia bazată pe cunoaştere şi inovare. Cercetarea, dezvoltarea şi inovarea pentru prospectare şi integrarea europeană*, *Cooperare ştiinţifică cu Republica Moldova*. În cadrul *Strategiei cercetării științifice în Academia Română, 2014−2020*, cercetătorii CEIS au participat cu proiecte pe teme privind valorificarea eficientă a patrimoniului naţional de resurse naturale, analiza dinamicii economiei naţionale și direcţii de îmbunătăţire a structurilor economice, în condiţiile creşterii competitivităţii, dezvoltarea şi perfecţionarea instrumentelor de prognoză economică şi socială, cercetări retrospective privind evaluarea experienţelor şi a gândirii economico-sociale şi politice, dezvoltarea economică şi socială a României în perioada 1918−2018. De asemenea, CEIS a participat la programele *Planului național de cercetare-dezvoltare* „*ORIZONT 2000*" și ale *Planurilor naționale de cercetare-dezvoltare-inovare,* și anume*: RELANSIN, CALIST, INFRAS, MENER, AMTRANS, INVENT, CEEX, coordonate de Ministerul*

Cercetării și Inovării și Autoritatea Națională pentru Cercetarea Științifică. CEIS a participat și la *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani, 2016−2038*, Proiectul 2 – *Resursele naturale ale României*.

În calitate de titular sau de partener la **proiecte internaţionale**, CEIS a abordat teme de importanţă majoră: *Extending ICT research co-operation between the European Union, Eastern Europe and the Southern Caucasus* (Programul european de cercetare FP7); *Procese de integrare în societatea modernă: Dialectica abordărilor globale și locale*; *Coordonate ale integrării economice europene ale Republicii Moldova și României;* Programul-cadru 4 (FP4) al Comisiei Europene, proiectul INCO-COPERNICUS, *Condițiile legale și financiare care influențează difuzia inovărilor tehnologice și strategiile de cercetare și dezvoltare în Europa Centrală și de Est,* Programul USAID-United States Agency for International Development, proiectul *Modelarea macroeconomică a schimbărilor climatice,* Programul PHARE al Comisiei Europene, proiectul *Studii privind impactul aderării României la Uniunea Europeană,* Programul-cadru 5(FP5) al Uniunii Europene, proiectul *Euro Innovation Manager*.

CEIS s-a remarcat şi printr-o **activitate editorială semnificativă**: Iancu A., *Tratat de economie – piață, concurență, monopol,* Ed. Expert, 1992; Iancu A., *Tratat de economie – știința economică și interferențele ei,* Ed. Economică, 1993; Croitoru Lucian, *Macrostabilizare și tranziție*, Ed. Expert, București, 1993; Dan V., Isaic-Maniu R., Muscalu M.S., Răgălie Șt., Stan E., *Întreprinderea și integrarea europeană,* Ed. Expert, 2004; Muscalu M.S. (coord.), *Interdependențe dintre dezvoltarea durabilă a industriei prelucrătoare, energeticii și transportului din România și țările Uniunii Europene*, Ed. Expert, 2007; Bădileanu M. (coord.), *Piața utilităților energetice – între reinventare și sustenabilitate*, Ed. Expert, 2007; Russu C. (coord.), *Potențialul întreprinderilor mici și mijlocii de producere a valorii adăugate. Analize și perspective în domeniul industriei prelucrătoare*, Ed. Expert, 2010.

CEIS editează *Revista de economie industrială* pentru diseminarea cercetării-dezvoltării-inovării din domeniile sale de competenţă.

G. Centrul de Cercetări Financiare şi Monetare „Victor Slăvescu" (CCFM) desfăşoară: (1) cercetări înscrise în direcțiile strategice ale Academiei Române, în sectoarele financiar-monetar și fiscal-bugetar, din perspectiva unei abordări integratoare, consistente cu natura sistemică a activităţii economice şi cu unitatea cognitivă a procesului economic; (2) răspunde exigenţelor Academiei Române, ale INCE şi aşteptărilor societăţii, prin contribuţii relevante şi utile la acumulările ştiinţei româneşti în domeniul financiar-monetar și fiscal-bugetar; (3) aduce în mediul academic şi în spaţiul public cunoştinţe şi abordări de natură să înscrie cercetarea naţională în comunitatea ştiinţifică internaţională; (4) contribuie la consolidarea suportului teoretic şi a expertizei pentru deciziile macro şi microeconomice, în contextul globalizării, al integrării în Uniunea Europeană şi al înfruntării manifestărilor de criză.

În anii '90, CCFM s-a angajat în proiectul de elaborare a *Schiței pentru strategia înfăptuirii economiei de piață în România*, contribuind la elaborarea tematicii și apoi la dezvoltarea analizelor de parcurs, privind restructurarea sistemului de prețuri, reforma regimului valutar și convertibilitatea monedei naționale, politica monetară, sistemul fiscal, sistemul bancar și rolul creditului în contextul tranziției la economia de piață.

Din anul 1996, CCFM a participat la elaborarea *Strategiei de preaderare a României la Uniunea Europeană* în domeniile politicii monetare, cursului de schimb, balanței de plăți și al structurilor financiar-fiscale și a desfășurat studii și activități de diseminare privind integrarea economică a României și Republicii Moldova.

În cursul anilor 2000, cercetările CCFM înscrise în programul *Evaluarea stării economiei naționale – ESEN* au cuprins o sferă extinsă de domenii financiar-monetare, evidențiindu-se proiectele: *Politica de concurență activă din economia românească pentru realizarea cerințelor de aderare la UE* (coord. dr. Ştefan Răgălie), *Instituționalizarea şi instrumentarea structurilor fiscale şi bugetare în perspectiva aderării la UE a economiei româneşti* (coord. dr. Gheorghe Manolescu), *Economia României şi sistemul euro – program prioritar al Academiei Române*, *Evaluarea politicilor macroeconomice ale țărilor recent devenite membre ale UE în vederea adoptării euro* (coord. dr. Napoleon Pop).

Începând cu anul 2014, în cadrul *Strategiei cercetării științifice în Academia Română 2014−2020*, CCFM a realizat **proiecte de cercetare** continuând cercetări inițiate în perioadele anterioare, precum: a) *Starea financiară a României***,** (coordonatori succesivi: dr. C. Ionescu, dr. E. Dinga, dr. C. Marin), proiect inițiat în 2004, scopul urmărit fiind obținerea unui număr restrâns de indicatori care să ofere informaţii de dinamică, diagnoză şi comparaţie asupra stării financiare a României; b) *Ciclicitatea economică: noi fundamente logice și metodologice* (coord. dr. Emil Dinga), finalizat în 2016, a analizat tipologia ciclurilor economice și un criteriu de tip predictor al poziției ciclice a economiei naționale la nivel mondial, pe perioada 1951−2014, testat empiric pe perioada 1991−2014; c) *Instabilitatea financiară și inadvertențele guvernanței corporative* (coord. Iulia Lupu), un proiect de cercetare finalizat în anul 2014, care a urmărit identificarea și analizarea impactului destabilizator al structurilor slabe ale guvernanței corporative asupra stabilității sistemului financiar și introducerea unor elemente îmbunătățite ale acesteia în procesul de restructurare a economiei. Proiectelor naţionale li se alătură contribuţiile la colaborări internaţionale: *O procedură de audit al performanței privind starea de armonizare a României cu acquis-ul comunitar în domeniul controlului financiar,* grant acordat de Guvernul Germaniei prin Deutsche Gesellschaft fur technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH, 2005−2006; *European Framework for Measuring Progress/e-Frame. A new architecture of the national accounts system* (FP7), 2011. Ca lucrări editoriale reprezentative se remarcă: Pop N. (coord.), *Integrarea financiară și monetară a României în Uniunea Europeană*, Ed. Expert, 2007; Piciu G., *Riscul în economie. Aplicații în domeniul financiar-*

bancar, Ed. Economică, 2008; Dinga E. (coord.), *Sustenabilitatea economică prin politici de ajustare în contextul globalizării*, Ed. Academiei Române, 2011.

CCFM editează publicațiile *Revista Studii financiare*, *Journal of Financial and Monetary Economics*, *Anuarul Starea financiară a României,* care constituie surse specializate de informaţii ştiinţifice şi faptice de interes atât pentru mediile academice şi universitare, cât şi pentru economia reală.

H. Centrul de Informare şi Documentare Economică (CIDE) are ca obiective principale: (1) cercetări bibliografice tematice retrospective în folosul activităţii de cercetare economică; creează şi administrează baze de date bibliografice şi faptice în domeniul economiei; (2) contribuie la repunerea în valoare a gândirii economice moderne şi contemporane, exploatarea automată a fondului bibliografic propriu, construirea sistemului intern de citări ale contribuţiilor cercetătorilor INCE la ştiinţa economică, construirea bazei documentare „Tezaur"; (3) editarea de publicaţii primare de informare şi documentare economică pentru valorificarea rezultatelor cercetării ştiinţifice desfăşurate în institutele componente ale INCE: *Probleme economice*, *Studii şi cercetări economice*; (4) editarea publicaţiilor institutelor din structura INCE; (5) coorganizator principal al Conferinţei internaţionale anuale ESPERA; (6) derulează schimburi operative de informaţii ştiinţifice cu parteneri din ţară şi din străinătate; (7) coordonează activitatea în regim editorial a INCE, prin Editura Expert, editură a cercetătorilor institutului, fondată în anul 1992; (8) coordonează activitatea Centrului „Pierre Werner" de Studii şi Documentare România-Luxemburg, care funcţionează în cadrul INCE.

În întreaga sa activitate, centrul a acoperit atât solicitările de informare şi documentare economică bibliografică şi faptică *ex-ante*, respectiv acordarea de servicii specifice cercetătorilor din institutele componente ale INCE, cât şi *ex-post*, prin diseminarea într-un sistem larg de mijloace (publicaţii periodice, neperiodice, în regim editorial, baze de date şi informaţii etc.), compatibile atât cu sistemele tradiţionale de difuzare, cât şi prin comunicare online.

În anul 2018, anul aniversării centenarului reîntregirii naţionale, prin CIDE au fost finalizate şi publicate în format electronic cercetări bibliografice retrospective de amploare, respectiv: *Economişti români membri ai Academiei Române*, *Publicistica economică românească, 1918−1947*, *Bibliografia economică românească 1918−1947* şi *Cercetarea doctorală la INCE*.

I. Centrul de Studii şi Cercetări de Biodiversitate Agrosilvică „Acad. David Davidescu" (CSCBAS), înființat în 2006, desfășoară cercetări fundamentale și avansate pentru dezvoltarea domeniilor biodiversităţii agricole, zootehnice, silvice, medical-veterinare comparate în diferite ecosisteme terestre şi acvatice, precum şi a unor domenii de specializare inteligentă privind bioeconomia şi ecoeconomia.

Programul **Conservarea și dezvoltarea biodiversității agrosilvice**, lansat în anul 2006, a implicat activități de cercetare ce vizau conservarea și dezvoltarea biodiversității atât *in situ,* cât și *ex situ*, prin bănci de resurse genetice și biotehnologii moderne de reproducție. În acest sens, cercetătorii CSCBAS au participat la programul bilateral România–Ungaria ce a avut drept scop *realizarea unei baze de*

date comune și colecții de ADN pentru conservarea biodiversității animalelor de fermă. A rezultat că biodiversitatea agrosilvică este un atu important, care oferă beneficii substanțiale în multe domenii diferite și există tot mai multe dovezi că diversitatea trebuie să fie un element central al dezvoltării durabile.

Programul **bioeconomia integrată cu biodiversitatea**, lansat în anul 2014, a avut următoarele componente: 1. Semnificații bioeconomice ale biodiversității resurselor agroalimentare; ecoeconomia și dezvoltarea rurală durabilă a României; 2. Studii asupra utilizării biodiversității resurselor naturale în microzone poluate antropic; 3. Elaborarea de programe de cercetare ştiinţifică, inovare şi transfer tehnologic în domeniile de activitate specifice securității şi siguranţei alimentare. În cadrul acestui program a fost evaluat impactul socio-economic asupra mediului înconjurător al activităților ecoeconomice și bioeconomice de la nivel local, zonal, regional și național. Programul **creşterea eficienţei bioeconomice** a urmărit reconstrucția ecologică a ecosistemelor antropizate. În acest sens s-au efectuat cercetări aplicative pentru implementarea, dezvoltarea şi creşterea eficienţei bioeconomice în ecosisteme antropice specifice ecoregiunilor autohtone, cu evidențierea biodiversității din agroecosisteme, cu valorificare superioară a capitalului teritorial și a patrimoniului natural românesc, precum și protejarea mediului. Între proiectele cu finanțare UE la care au participat cercetătorii CSCBAS pot fi menționate: *Şcoala postdoctorală pentru biodiversitate zootehnică și biotehnologii alimentare pe baza ecoeconomiei și bioeconomiei necesare ecosanogenezei (*2010−2013) și *Burse doctorale de pregătire ecoeconomică şi bioeconomică complexă pentru siguranţa şi securitatea alimentelor şi furajelor din ecosisteme antropice* (2011–2013), iar pe bază de grant, *Conservation of bio and geodiversity, as support for sustainable development and economic and social growth in Haţeg Cauntry-Retezat area* (Norway Grants), 2010.

Rezultatele studiilor realizate de CSCBAS au fost prezentate mediului academic universitar şi economiei reale, între lucrările editoriale reprezentative fiind de remarcat: Bogdan Al. (coord.), *Biodiversity of farm animals and eco-bio-economics significances in the food security context*, Ed. Academiei Române, 2012; Tobă G.F., *Biotehnologiile de reproducție la taurine și impactul lor bioeconomic*, Ed. Economică, 2014; Sandu M., *Semnificații bioeconomice ale zootehniei românești în secolul al XXI-lea*, Ed. Academiei Române, 2016.

Componentele fără personalitate juridică ale INCE „Costin C. Kiriţescu" şi-au asumat, la rândul lor, teme de cercetare decupate din programele şi proiectele fundamentale şi prioritare ale Academiei Române şi ale institutului.

J. Centrul Român de Economie Comparată şi Consens are în portofoliu cercetări fundamentale privind comparaţii economice şi consensul economic, politic şi social, în condiţii de competitivitate, contribuind în acest mod la realizarea unor strategii de devenire economică şi socială a României. Un amplu program de cercetare asupra armonizării limbajului economic noţional naţional cu cel mondial, respectiv cu lucrările laureaţilor Nobel în economie, s-a materializat prin iniţiativa publicării, sub coordonarea acad. T. Postolache, acad. M.C. Isărescu şi acad. V. Barbu, a

discursurilor de recepţie şi a bibliografiilor semnificative ale laureaţilor Nobel. Un program editorial complex este colecţia *Economie comparată şi consens*, apărută în coediţie Ed. Expert-Centrul de Informare şi Documentare Economică, în care au apărut volumele: *Calculul consensului – fundamente logice ale democraţiei constituţionale*, J. Buchanan şi G. Tullok, 1995; *Politică şi economie*, A. Iancu, 2000; *Un projet ouvert – Discours sur l'intégration européenne*, T. Postolache, 2000; *Matricea statistică a factorilor de producţie*, A. Dochia, 2000; *Avuţia naţională a României. Cercetări istorice comparate 1860−1939*, V. Axenciuc, 2000; *Piaţa muncii*, C. Ciutacu, 2001; *Reflecţii economice* (*I). Pieţe, bani, bănci*, M.C. Isărescu, 2001; *Liberalization, integration and the industrial system*, A. Iancu, 2002; *L'Union Européenne dans le labyrinth de l'avenir*, P.M. Cosmovici, 2003; *Mathematical models in economics*, Gh. Ionesei, 2003; *Romania in the enlarged European Union*, H. Puwak, 2003; *Reflecţii economice* (*II). Politici ale Băncii Naţionale a României în perioada 1990−2005*, M.C. Isărescu, 2003; *Reflecţii economice* (*III). Contribuţii la teoria macrostabilizării*, M.C. Isărescu, 2006; *Sur les* „*succesions coexistentes*" *au tournant des millénaires. Quelques réflexions epistémologiques*, T. Postolache, Ed. Academiei Române, 2007; *Vers un «idéal praticable». Notes et réflexions*, T. Postolache, Ed. Academiei Române, 2007; *Criza, finanţe, teorii - studii alese*, Gh. Dolgu, 2009; *Despre criză în lumina teoriei succesiunii coexistente*, I. Bădescu, 2009; *Fragmente de criză*, A. Dochia, 2010.

K. Centrul de Modelare Macroeconomică (CMM), înființat în 2008, şi-a asumat prin statut abordarea unor teme de cercetare privind: (a) *dezvoltarea unui sistem integrat de modele macroeconomice*, respectiv (1) fundamentarea a noi versiuni ale macromodelului anual care să aprofundeze caracteristicile funcţionale ale economiei româneşti ca entitate a Uniunii Europene; (2) adaptarea blocului input-output în structuri dezagregate, pentru simulări explorative; (3) elaborarea unui model trimestrial, cu eşalonare lunară pentru principalii indicatori de interes şi (b) *extinderea utilizării econometriei moderne şi a altor tehnici cantitative în aplicaţiile Centrului de Modelare Macroeconomică*, complex de cercetări care urmăreşte specificarea mai consistentă a ecuaţiilor comportamentale, obţinerea de estimări econometrice robuste, încorporarea în modele a incertitudinii şi şocurilor potenţiale, asigurarea unei relevanţe superioare a analizelor şi predicţiilor macroeconomice.

Cercetătorii CMM au fost implicați într-un proiect PHARE, precum şi într-un proiect de asistență tehnică Dezvoltarea capacității administrative, ambele având acelaşi beneficiar, respectiv Comisia Națională de Prognoză, prin care a fost dezvoltat **macromodelul economiei româneşti**. În cadrul primului proiect s-a dezvoltat versiunea 2005 a *macromodelului Dobrescu*, rezultatele fiind publicate în 2006 (Emilian Dobrescu, *Macromodels of the Romanian Market Economy,* Ed. Economică). În cel de-al doilea proiect a fost dezvoltat macromodelul economiei româneşti, versiunea 2012, rezultatele cercetării fiind publicate într-un articol (Emilian Dobrescu, *Updating the Romanian Economic Model*, Romanian Journal of Economic Forecasting. vol. 16 (4), 2013), precum şi într-un volum editorial

(Bianca Păuna, Corina Sâman (editori), *Building Blocks in Modelling a Market Economy. The Dobrescu Macromodel of Romania*, Nova Science Publishers, Inc., 2013). De remarcat că, în mod regulat, *Romanian Journal of Economic Forecasting* publică previziuni privind evoluțiile celor mai importanți indicatori economici pe baza versiunii 2012 a macromodelului economiei româneşti, iar Comisia Națională de Prognoză o utilizează pentru elaborarea prognozelor proprii. Anual, CMM transmite prognoze privind evoluțiile celor mai importanți indicatori ai economiei româneşti pentru a fi incluse în publicația *World Economic Situation and Prospects,* document elaborat în cadrul proiectului LINK.

Un exemplu privind asigurarea suportului informaţional pentru macromodelul economiei româneşti este construirea unor statistici coerente pentru blocul input-output după trecerea de la codul CAEN rev. 1 la codul CAEN rev. 2, dar şi agregarea bazei de date I-O de la 88 de ramuri la cinci ramuri pentru versiunea 2005 a macromodelului şi la zece ramuri pentru versiunea 2012 a macromodelului.

În prezent, CMM împreună cu INCE, IPE şi IEN colaborează într-un parteneriat cu Institutul Național de Statistică pentru elaborarea unei metodologii pentru estimarea PIB potențial în cazul României.

O activitate importantă a CMM este formarea profesională a tinerilor cercetători, prin organizarea Seminarului de modelare macroeconomică, în cadrul căruia se desfăşoară şi cursurile de pregătire pentru doctoranzi în „modelare economică" şi „econometrie în Eviews", în cadrul programului de doctorat **SCOSAAR** al Academiei Române.

CMM editează din 2003 *Working Papers of Macroeconomic Modelling Seminar*, caiete de studii remarcate pentru diversitatea abordărilor subsumate temei generale privind creşterea economică, dar şi prin promovarea tinerilor cercetători participanţi la Seminarul de modelare matematică, al cărui amfitrion este. Alte lucrări reprezentative publicate de cercetătorii CMM: *Macromodels of the Romanian Transition Economie*, E. Dobrescu, Ed. Expert, 2000; *The Impact of Investments on an Emergying Economy. The Case of Romania*, C. Scutaru, Nova Science Publisher, 2009; *Macromodelul economiei româneşti*, V. Gaftea, Ed. Expert, 2013.

L. Departamentul de cercetări complexe. Pe lângă rolul de coordonare și elaborări de sinteze, acest departament, încă de la înființare (1990), a avut în programul său de lucru cercetarea unor probleme fundamentale ale economiei României specifice perioadelor parcurse.

1. Tranziția la economia de piață a fost tratată din următoarele trei perspective:

a) Înlocuirea instituțiilor bazate pe proprietatea de stat și colectivistă și a mecanismelor de conducere hipercentralizată cu instituții bazate pe proprietatea privată, pe competitivitate și pe mecanisme flexibile și descentralizate, adecvate sistemului capitalist performant și democrat. Cercetările întreprinse în această arie s-au desfășurat atât în țară, cât și în alte țări cu experiență în cercetarea acestor probleme: Anglia (la London School of Economics) și Elveția (la Basel University), în

baza unui contract de cercetare sponsorizat de Comisia Europeană. Rezultatele acestui grup de cercetări s-au concretizat în elaborarea și publicarea a numeroase articole și a următoarelor două cărți: *Bazele teoriei politicii economice*, Ed. ALL Beck, 1998; *Politică și economie*, Ed. Expert, 1999, autor A. Iancu.

b) Modelarea economiei României în perioada de tranziție, caracterizată ca o economie slab structurată din punctul de vedere al instituțiilor, al drepturilor de proprietate, al mecanismelor de piață efective, al rolului unor instituții informale etc. Cercetările s-au concretizat într-o serie de articole, precum și în următoarele cărți: *Macromodels of the Romanian Transition Economy*, Ed. Expert, 1996; *Tranziția în România: abordare econometrică*, Ed. Economică, 200, autor Emilian Dobrescu.

c) Măsurarea și exprimarea în termeni economici a fenomenului privind distrugerea creatoare suferită de economia României în perioada de tranziție (dezindustrializarea, năruirea marilor construcții din fosta agricultură socialistă, efectele corupției etc.). Rezultatele au fost prezentate în cartea: *Tranziția mai grea decât un război; România 1990−2000*, Ed. Expert, 2001, autor Nicolae Belli. (Aceasta este cartea cu cele mai multe citări realizate în acest departament).

2. Cercetările privind **deschiderea spre exterior a economiei României și integrarea în Uniunea Europeană** s-au desfășurat în baza programului prioritar al Academiei Române, la propunerea INCE (ESEN 2 și ESEN 3), și a unor contracte de cercetare încheiate cu Comisia Europeană și cu Consiliul Național al Cercetării Științifice Universitare. La realizarea acestora au colaborat cadre didactice de la ASE, cercetători de la institute economice și specialiști din diferite instituții publice și private. Pe această tematică au fost organizate dezbateri, conferințe și au fost publicate broșuri, articole și cărți (A. Iancu, *Liberalizarea, integrarea și sistemul industrial*, Ed. Expert, 2002; A. Iancu (coord.), *Dezvoltarea economică a României. Competitivitatea și integrarea în UE*, Ed. Academiei Române, vol. 1/2003 și vol. 2/ 2005). De asemenea, pe tematica deschiderii spre exterior a economiei României se înscrie și cartea: *Progres tehnologic, competitivitate și specializare*, 2007, Ed. Expert, autor Dan Olteanu.

3. Pregătirea României pentru aderarea la zona euro prin îndeplinirea criteriilor de convergență. Cercetarea s-a desfășurat pe baza unui contract de cercetare în cadrul programului CEEX din 2006, la care au fost atrași cercetători și cadre didactice de la Institutul de Economie Mondială, Institutul de Economie Națională, ASE, Universitatea „A.I. Cuza" din Iași. Pe când documentele oficiale ale UE condiționau aderarea țărilor la zona euro de îndeplinirea doar a criteriilor de convergență nominală, iar marea majoritate a cercetărilor abordau doar convergența reală, în studiile acestui departament, criteriile de convergență au fost abordate în mod complex, prin luarea în considerare, în mod simultan, a trei categorii de criterii de convergență: reală, nominală și instituțională. Numeroasele articole și studii, precum și cele două volume publicate în română și engleză (*Convergența economică*, Ed. Academiei Române, vol. 1/2008 și vol. 2/2009, coord. A. Iancu) s-au bucurat de un interes deosebit atât în țară, cât și în străinătate, interes exprimat prin numărul ridicat de citări.

4. Criza economico-financiară din 2009−2010 a constituit alt subiect important de cercetare în cadrul departamentului. Cercetarea în acest domeniu s-a axat pe analiza diferitelor modele privind fragilitatea sistemului financiar și ritmurile cu care a înaintat și înaintează fenomenul de financiarizare și mai ales cel al inovărilor din acest domeniu. Rezultatele acestor analize au constituit argumente puternice pentru mulți cercetători în a considera că factorul financiar, tot mai frecvent și mai decisiv, stă la baza declanșării crizelor în economiile moderne. În legătură cu această problemă, în cadrul departamentului au fost efectuate o serie de studii de A. Iancu și D. Olteanu, care analizează situația României din acest punct de vedere și care au fost publicate în revistele INCE online *Studii economice* și *Working Papers*, administrate de Departamentul de Cercetări Complexe.

M. Centrul de Cercetări Demografice „Vladimir Trebici" studiază conjunctura demografică a ţării; analiza contextului demografic actual pe direcţiile principale: natalitatea, fertilitatea, nupţialitatea, migraţia, mortalitatea; analiza implicaţiilor economice ale evoluţiilor demografice; cercetări demografice prospective şi fundamentarea orientărilor de politici asupra populaţiei; studierea conjuncturii demografice europene.

Rapoartele de cercetare elaborate în cadrul centrului, sub directa coordonare a acad. Vladmir Trebici și, ulterior, a dr. Vasile Gheţău, constituie documente cu largă vizibilitate internă şi internaţională, atât prin orizontul de timp asupra cărora se plasează cercetările respective, cât şi prin dezbaterile care însoţesc de fiecare dată prezentarea acestor rapoarte. Semnificative sunt, de exemplu, lucrările *Declinul demografic şi viitorul populaţiei României* din anul 2007, precum şi *Drama noastră demografică – populaţia României la recensământul din octombrie 2011*.

N. Centrul de Cercetare pentru Asistarea Deciziilor cu Tehnologia Informaţiei, înființat în 2004, s-a impus prin promovarea managementului Programelor naționale de cercetare fundamentală, ca parte componentă a Planului național de cercetare-dezvoltare; diseminarea informațiilor, derularea de seminarii de instruire și sprijin pentru îmbunătățirea participării la proiectele-cadru europene de cercetare a institutelor din structura Academiei Române; derularea pe bază de contracte proprii sau în parteneriat cu alte ţări ale Uniunii Europene de cercetări în domeniul foresight şi în cel al acţiunilor suport sau de coordonare a activităţii ştiinţifice.

Activitatea acestui centru de cercetare din domeniul de vârf al IT, coordonată de acad. Florin Gheorghe Filip, a fost susținută și prin realizarea unor importante proiecte finanțate din fonduri europene (FP6), cum a fost ROINTERA, derulat în perioada 2004−2006, având ca obiectiv integrarea comunității științifice românești în *aria de cercetare europeană*, precum și cu participare internațională, respectiv ForSociety (Foresight and Society Era-Net) în perioada 2004−2008, alături de 18 participanți din zece țări europene.

Dintre lucrările reprezentative editate în cadrul cercetărilor efectuate de centru se disting: *Decizie asistată de calculator: decizii, decidenţi, metode şi*

instrumente de bază, F.G. Filip, Ed. Expert şi Ed. Tehnică, 2002; *Sisteme suport pentru decizii*, F.G. Filip, Ed. Tehnică, 2007; *Computer-Supported Collaborative Decision-Making*, F.G. Filip, C.-B. Zamfirescu, C. Ciurea, Springer Verlag, 2016.

***O. Centrul de Economie Montană* (CE-MONT**), înființat în 2008, a devenit un pol de excelenţă în dezvoltarea economiei rurale, cu preponderenţă a economiei montane, cu accent pe dezvoltarea durabilă a ruralului montan și protejarea mediului și fondului cultural aferent acestor zone.

În perioada 2009−2012 s-au organizat două conferințe naționale la Academia Română consacrate zonei montane, patru sesiuni științifice la INCE și s-a inițiat *Revista de montanologie* (în limbile română și engleză).

Începând cu data de 9 decembrie 2015, CE-MONT își desfășoară activitatea în sediul din Vatra Dornei, jud. Suceava, urmare a finalizării proiectului POSCCE în valoare de 6,8 mil. euro, *Dezvoltarea infrastructurii de cercetare a Institutului Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu" prin crearea și dezvoltarea unui Centru de Economie Montană (CE-MONT),* care include 12 laboratoare.

Misiunea CE-MONT, justificată de sporirea importanței munților sub efectele generale ale schimbărilor climatice și evoluției demografice, ca resursă însemnată și regenerabilă de hrană, apă, energie și privind absorbția de carbon, este să contribuie la sporirea capacității de cercetare într-un domeniu deficitar, la creșterea competitivității științifice pe plan internațional, prin amplificarea și difuzarea cunoștințelor privind un areal vast și marcat de specificitate accentuată, insuficient studiată și cunoscută, să formeze cercetători tineri pe domenii multi și interdisciplinare reunite ca specialități montanologice, evidențiind bunele practici și facilitând schimbul de informații în România, Uniunea Europeană și pe plan internațional. Prin activitățile sale, Centrul de Economie Montană are și misiunea de a contribui la formarea, dezvoltarea și diseminarea unei „culturi montane" în România și în general.

Dezvoltarea durabilă a zonei montane este un program de cercetare multianual prin care se efectuează atât cercetări fundamentale, cât și cercetări aplicative, cu scopul identificării de soluții la provocările cu care se vor confrunta munții României și locuitorii acestora în viitorul apropiat și ulterior.

CE-MONT și-a adus o contribuție majoră la **conceperea și îmbunătățirea politicilor montane,** prin participarea la elaborarea Legii muntelui nr. 217/2018, precum și a proiectelor de hotărâri de guvern privind organizarea și funcționarea Agenției Naționale a Zonei Montane (MADR/2018), respectiv privind constituirea, componența, atribuțiile și responsabilitățile Comitetelor de Masiv și Consiliului Național al Muntelui (2018, MADR/ANZM). La solicitarea MDRAP, cercetătorii CE-MONT au elaborat lucrarea *Strategia multianuală pentru protecția și dezvoltarea sustenabilă a zonei montane. Program de punere în aplicare*, care a contribuit la Programul Guvernului pentru zona montană 2017−2020 cu alocarea a unui miliard de euro. De asemenea, CE-MONT a colaborat la înaintarea propunerii privind introducerea în învățământul gimnazial, profesional și liceal a unui pachet de

discipline de studiu care să cuprindă noțiuni elementare socio-economice pentru zona montană (MADR/ANZM/2018).

În 2018, CE-MONT are acorduri de colaborare cu 14 universități și două institute de cercetări de profil, cu Agenția Națională a Zonei Montane/MADR și cu Forumul Montan din România, organizație membră în Parteneriatul Montan (ONU) și în „Euromontana".

Ca **lucrări reprezentative publicate** de cercetătorii din CE-MONT sunt de menționat: Rey R., *Munții și sec. XXI. Studiu comparat al strategiilor europene privind zonele montane, cu referire specială la zona Carpaților românești*, Ed. Terra Nostra, 2013 (Premiul ASAS „Nicolae Cornățeanu"); Rey R., *Strategie multianuală pentru Carpații României – Orizont 2040. Concept de subprogram tematic pentru zona montană,* Ed. Terra Nostra, 2013; Avădanei V., Horlescu G.B., Avădanei L., *Civilizația montană a județului Neamț văzută prin ochii tinerei generații*, 2016; Surd V., Constantin V., Nicula A.S.*, Așezările din Munții Apuseni*, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2017; Marușca T., *Elemente de gradientică și ecologie montană*, ediția a II-a, Ed. Universității Transilvania, Brașov, 2017; Rey R., *Factorii de zooigienă și influența lor asupra sănătății și producției bovinelor din gospodăriile populației din zona montană Bazinul Dornelor. Economia agro-zootehnică montană, încotro?,* Ed. Terra Nostra, 2018.

P. Centrul pentru Promovarea Energiilor Regenerabile şi Eficienţă Energetică (CPEREE), înființat în 2008, are ca principal domeniu de cercetare schimbările de paradigmă în domeniul energiei în România și pe plan internațional, cu precădere privind siguranţa şi securitatea energetică.

CPEREE s-a implicat în participarea la elaborarea unor documente legislative și de reglementare de profil, în interes național și european, cum sunt Legea energiei și gazelor naturale, Legea surselor regenerabile de energie, Legea eficienței energetice, precum și în elaborarea și susținerea proiectului de aviz privind *Modele de asumare a răspunderii la nivel local în domeniul energiei și rolul comunităților energetice locale în tranziția energetică din Europa* – Comisia pentru Mediu, Schimbări Climatice și Energie din Comitetul European al Regiunilor, Bruxelles, 2018, precum și *Strategia energetică a României pentru perioada 2018−2030.*

CPEREE şi-a asumat coordonarea Proiectului *Securitatea și eficiența energetică,* temă semnificativă în cadrul viziunii Academiei Române asupra dezvoltării economice şi sociale, orizont 2030 *(Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*, vol. I−IV, Ed. Academiei Române, anii 2015, 2016, 2017).

Centrul a încheiat parteneriate de colaborare științifică cu institute/ organizații profesionale de specialitate, între care cu Centrul Român al Energiei, pentru elaborarea și implementarea unui program de acțiuni comune în domeniul energetic, precum și cu Societatea Științifică ICPE, pentru promovarea energiilor regenerabile în România.

Dintre **lucrările reprezentative realizate** de CPEREE şi care au făcut obiectul unor ample dezbateri în mediile de specialitate academice, universitare şi ale economiei reale se disting: *Atlas-ghid al valorii potenţialului energetic exploatabil al surselor regenerabile de energie din România, la preţul din anul 2020* (2013) şi *Atlas-ghid al costului specific al energiei produse din surse regenerabile în România* (2013).

BIBLIOGRAFIE

1. Agrigoroaiei Ion, Iacob Gheorghe, Buruiană Ovidiu Ștefan (2016), *Politică și cultură în perioada interbelică*, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iași, p. 24.
2. Belli Nicolae (2001), *Tranziţia mai grea decât un război. România 1990−2000,* Editura Expert, Bucureşti.
3. Constantinescu Nicolae N., Postolache Tudorel, Nicolae-Văleanu Ivanciu, Bulborea Ion (1982), *Istoria ştiinţelor în România. Ştiinţe economice*, Editura Academiei, București, p. 234.
4. Diaconovici Corneliu (1928), *Enciclopedia română*, Asociația Transilvană pentru Literatura și Cultura Poporului Român (ASTRA), Editura și Imprimeria W. Kraft, Sibiu.
5. Gavrilescu Dinu, Luca Lucian, Toderoiu Filon (2003), *Câteva elemente ale gândirii româneşti de economie agrară în perioada 1945−2002*, în Alexandri Cecilia, Davidovici Ioan, Gavrilescu Dinu (coord.), *Tratat de economia agriculturii*, Editura Expert, Bucureşti.
6. Gusti Dimitrie (coord.) (1943), *Enciclopedia României*, vol. IV, Imprimeria Națională, București, p. 164.
7. Iancu Aurel (2002), *Probleme ale integrării României în Uniunea Europeană. Cerinţe şi evaluări,* Institutul Naţional de Cercetări Economice „Costin C. Kiriţescu", Centrul de Informare şi Documentare Economică, București.
8. Iancu Gheorghe (2007), *Membrii transilvăneni ai Academiei Române*, Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu", tom XLVI, Cluj-Napoca, p. 76.
9. Ioan-Franc Valeriu (2001), *Institutul Naţional de Cercetări Economice, 1990−1999*, Centrul de Informare și Documentare Economică, București.
10. Ioan-Franc Valeriu (2018), *Academia Română în slujba intereselor naţiunii*, Economistul, nr. 1−2 (287−288), p. 36−41.
11. Ioan-Franc Valeriu (coord.) (2017), *Publicistica economică românească 1918−1947*, Centrul de Informare și Documentare Economică, București.
12. Ionete Constantin (1993), *Criza de sistem a economiei de comandă şi etapa sa explozivă*, Editura Expert, Bucureşti.
13. Isărescu Mugur, Postolache Tudorel (2000), *Un proiect deschis: Strategia naţională de dezvoltare economică a României pe termen mediu. Documente,* Centrul Român de Economie Comparată şi Consens, Bucureşti.
14. Kiriţescu Costin (1936), *Problema „educației dirijate". În legătură cu suprapopulația universitară și șomajul intelectual*, Arhiva pentru știință și reformă socială, an III, Institutul Social Român, București.
15. Millea Nona (2017), *Trei sferturi de veac de cercetare ştiinţifică românească (1938−2015)*, NOEMA, nr. XVI.
16. Neacşu Paula, Sarchizian Aida (2018), *Cercetarea economică doctorală la Institutul Naţional de Cercetări Economice „Costin C. Kiriţescu",* Centrul de Informare și Documentare Economică, București.
17. Păun Nicolae (2009), *Viaţa economică a României 1918−1948. Dezvoltare, modernizare, europenizare*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
18. Pop Napoleon (2017), *Institutul de Economie Mondială – 50 de ani de activitate*, IEM, București.

19. Postolache Tudorel (1991), *Pentru elaborarea teoretică a problematicii noii tranziţii la economia de piaţă în România în context est şi general-european*, Cuvânt introductiv la sesiunea ştiinţifică *Tranziţia la economia de piaţă şi cercetarea economică*, Bucureşti, 29−30 mai 1991, în ciclul *Orientări şi tendinţe în cercetarea economiei şi a calităţii vieţii*, organizat de Consiliul Ştiinţific al INCE, Analele INCE, an I, vol. 3, nr. 4−5.
20. Postolache Tudorel (1995), *Cercetarea ştiinţifică economică*, în *Caiet Tezaur* editat în cadrul Strategiei naţionale de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană, Snagov, 1995.
21. Postolache Tudorel (1998), *Un projet ouvert, Discours sur l'intégration européenne*, ediția I, Les Editions Expert; ediția a II-a (1999), Centre Roumain pour l'Economie Comparative et Consensuelle, București.
22. Postolache Tudorel (1999), *Scurtă recapitulare a constituirii şi funcţionării grupului de reflecţie ESEN*, în *Un proiect deschis. Evaluarea stării economiei naţionale*, Raport preliminar, Centrul Român de Economie Comparată şi Consensuală, Bucureşti.
23. Rusu Dorina N. (1997), *Istoria Academiei Române în date. 1866−1996*, Editura Academiei, București.
24. Sandu Steliana (2018), *Cercetarea științifică și inovarea*, în *Economia României după Marea Unire,* vol. 2, *Economia sectorială,* Editura Academiei Române, București.
25. Simionescu Bogdan (2016), *Cercetarea fundamentală în Academia Română*, Editura Academiei Române, București.
26. Talpoș Ioan, Roșca Constantin, Istudor Nicolae (coord.) (2013), *Pagini din istoria învățământului superior economic din România, 1843−2013*, Editura Academiei de Studii Economice, București, p. 123−129.
27. Vlad Ionel Valentin (2017), *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani* (Sinteză), Editura Academiei, București, p. XVII.
28. Zaman Gheorghe, Vasile Valentina, Georgescu George (2013), *Institutul de Economie Naţională – 60 de ani de cercetare ştiinţifică, 1953-2013*, Bucureşti.
29. Zamfir Cătălin, Stănescu Simona, Ilie Simona, Mihalache Flavius, Filipescu Iancu (2010), *Șapte faze de istorie socială turbulentă a sociologiei românești*, Sociologie românească, vol. VIII, nr. 1, p. 3−16.

34. ECONOMIŞTI MEMBRI AI ACADEMIEI ROMÂNE

CONSTANTIN ANGHELACHE,
MĂDĂLINA-GABRIELA ANGHEL

Până la înfăptuirea Marii Uniri, cele mai frecvente primiri în Academia Română se făceau din rândurile lingviştilor, literaţilor şi istoricilor, ţinând seama de rolul şi impactul acestora în atingerea obiectivului general – de formare a conştiinţei unităţii naţionale a poporului român. Din rândurile celorlalte discipline şi ramuri ale ştiinţelor, primirile personalităților se făceau în funcţie de avansul pe care acestea îl înregistrau în cercetările şi contribuțiile aduse fie prin descoperiri şi invenţii deosebite în domeniile medicinii, ingineriei construcţiilor, aeronauticii, bilogiei etc., fie prin contribuţii aduse la realizarea politicilor de educaţie, de sănătate, de dezvoltare a agriculturii şi industriei, precum şi prin publicaţii de mare consistenţă ştiinţifică şi practică.

Treptat, au început să se afirme şi personalităţi cu cunoştinţe economice teoretice şi aplicative, legate de dezvoltarea şi gestionarea economică a agriculturii, industriei, comerţului, de rolul capitalului în dezvoltarea economică.

Ca o recunoaştere a rolului şi importanţei pe care au început să-l aibă ştiinţele economice, precum şi în punerea în practică a cunoștințelor economice, pentru prima dată au fost propuse şi acceptate, în 1871, să facă parte dintre membrii Academiei Române personalităţi cu cele mai importante contribuţii în domeniul economic: Petre S. Aurelian (1833–1909) ca membru titular şi Ion Ionescu de la Brad (1818–1891) ca membru corespondent, iar în anul 1874 a fost propus şi acceptat ca membru titular economistul Ion Ghica (1816–1897).

Toţi trei aveau studii universitare la Paris şi publicaţii pe subiecte economice. Primii doi au făcut studii de agronomie şi au audiat cursuri de economie, iar ultimul avea o pregătire enciclopedică, fiind absolvent al mai multor facultăţi, a urmat cursuri de economie şi a devenit profesor de economie politică.

Făurirea statului naţional unitar, ca urmare a Marii Uniri din anul 1918, a deschis un nou capitol al istoriei Academiei Române, ca şi a întregului popor român. La prima adunare a membrilor Academiei Române ţinută în Bucureşti după terminarea războiului, la 14 mai 1919, la care au participat şi membrii provinciilor revenite la patria-mamă, aceştia şi-au reafirmat voinţa de a continua lupta pentru consolidarea unităţii naţionale şi pentru propăşirea culturii, ştiinţei şi economiei naţionale cu noi mijloace specifice Academiei Române aflate în noile condiţii.

Respectând statutul aprobat în 1879, a fost păstrată structura de organizare pe cele trei secţii, însă cu o creştere însemnată a numărului membrilor din cadrul secţiei ştiinţifice.

În urma discuţiilor şi propunerilor de creştere a reprezentării ramurilor şi disciplinelor ştiinţifice în Academia Română, dar şi a creşterii vizibilităţii contribuţiilor ştiinţifice ale economiştilor României şi a afirmării şcolii româneşti de economie, în anii 1926 şi 1936 au fost primiţi în Academia Română ca membri corespondenţi trei economişti de seamă cu o înaltă pregătire economică, cu activitate ştiinţifică prodigioasă, toţi profesori la Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale (AISCI) şi implicaţi ca înalţi demnitari în viaţa economică practică: Gheorghe Taşcă (1875–1951), Ion Răducanu (1884–1964), Victor Slăvescu (1891–1977). În 1945 a fost primit ca membru corespondent economistul Victor Bădulescu (1892–1953), profesor de economie politică şi finanţe la Facultatea de Drept din Bucureşti. De asemenea, în perioada interbelică au fost primiţi în Academia Română ca membri de onoare şi economiştii Vintilă Brătianu (1867–1930), Ion Lapedatu (1876–1951) şi Mircea Cancicov (1885–1951), în baza unor merite mai ales în economia practică şi în sprijinirea Academiei Române la realizarea obiectivelor sale.

Dintre aceștia, Victor Bădulescu, Mircea Cancicov și Gheorghe Taşcă, întemnițați, au murit în închisorile comuniste. Supraviețuitorii, Ion Lapedatu, Ion Răducanu (închis la Sighet în 1959–1963) și Victor Slăvescu, au fost excluși din Academia Română în 1948. De altfel, din totalul de 26 de eliminări din rândul celor 47 de membri activi ai Academiei, câți fiinţau la 8 iunie 1948, 22 de eliminări erau cele ale membrilor activi din domeniul ştiinţelor umaniste. S-a ajuns în situaţia ca în Academia Română să nu mai rămână niciun economist până în anul 1955.

S-a creat astfel drum liber pentru schimbări radicale atât în Academia Română, mai ales în domeniul ştiinţelor economice și al altor ştiinţe sociale, cât şi în învăţământul economic prin reforma din 1948.

Conform noilor reglementări guvernamentale, odată cu noua denumire, Academia Republicii Populare Române şi-a pierdut autonomia și toate proprietăţile prin naţionalizarea acestora, precum şi vechiul obiectiv pentru care a fost creată, acela de formare şi consolidare a conştiinţei identităţii naţionale. Ea a devenit instituţie de stat care trebuia să înfăptuiască politica partidului unic privind dezvoltarea ştiinţei şi culturii socialiste, sub controlul şi coordonarea partidului unic şi guvernului. Prin modificările aduse Statutului Academiei RPR, în 1955 au fost înfiinţate secţii noi, prin divizarea celor existente. Printre acestea apare şi secţia de ştiinţe economice, filosofice şi juridice. Deşi primirile în Academia RPR continuă să se facă prin vot secret cu 2/3 dintre cei prezenţi, ele trebuiau în final aprobate de către partid şi guvern. În sesiunea din vara anului 1955, în secţia de ştiinţe economice, filosofice şi juridice au fost aleşi direct ca membri titulari economiştii Alexandru Bârlădeanu şi Vasile Malinschi, alături de juristul Ion Gheorghe Maurer şi politologul Lothar Rădăceanu – personalităţi din ierarhia superioară de partid, cu un nivel intelectual înalt. În aceeaşi sesiune au fost aleşi ca membri corespondenţi Manea Mănescu, Ion Rachmuth şi Barbu Zaharescu.

Deşi Academia era supusă regimului politic comunist, ea intrase deja într-o fază în care activitatea ştiinţifică cunoştea o adevărată revigorare în domeniul ştiinţelor exacte (Berindei, 2016, p. 347). Totuşi, cercetările din domeniile economiei, filosofiei şi juridicului au continuat să fie afectate puternic de monopolul ideologiei comuniste şi de controlul politic al partidului unic (Berindei, 2016, p. 356).

În sesiunile Academiei Române din 1963 şi 1965, secţia de ştiinţe economice, filosofice şi juridice a fost completată cu noi membri corespondenţi, reprezentând personalităţi ştiinţifice care activau în cercetarea economică şi în învăţământul economic superior: Roman Moldovan, Costin Murgescu, Gheorghe Zane şi Mircea Biji.

În cadrul sesiunii din 1974 au fost aleşi ca membri corespondenţi după merite ştiinţifice economiştii N.N. Constantinescu, Emilian Dobrescu şi Tudorel Postolache.

Începând din 1967 se accentuează controlul partidului asupra activităţii Academiei RSR (noua denumire a acesteia) prin legarea cercetării de obiectivele planurilor decenale şi cincinale şi integrarea Academiei în programul unitar al cercetării ştiinţifice elaborat de Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice (CNŞT).

În scopul slăbirii rolului Academiei RSR în orientarea şi administrarea cercetării în favoarea CNŞT (ca instituţie politică coordonatoare şi cu putere de decizie politică), aproape toate institutele de cercetări au fost trecute de la Academia RSR în subordinea universităţilor, a unor instituţii centrale sau a academiilor de ramură nou înfiinţate. De exemplu, toate institutele de ştiinţe sociale (inclusiv cele de cercetări economice) au fost trecute sub egida Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice. Academia RSR devenise mai mult o instituţie de reprezentare şi consacrare.

Întrucât controlul ideologic al partidului în activitatea de cercetare în domeniul științelor economice continuă să se manifeste, o seamă de cercetători, cu consimțământul tacit al directorilor de institute, și-au reorientat abordările spre subiecte teoretice și metodologice ferite pe cât posibil de ideologie și de politică.

Pe această linie, începând de la mijlocul anilor 60, au căpătat un mare avânt cercetările de calcul economic, modelare și econometrie privind prognoza cererii de consum, a dezvoltării economice și a costurilor de producție, eficiența economică, creșterea economică, relațiile economice internaționale, exploatarea și valorificarea resurselor, precum și calcule de optimizări ale proceselor de producție și de organizare în agricultură, industrie și transporturi ș.a. Printre promotorii acestei noi abordări cu contribuții semnificative în literatura economică s-a aflat Moisă Altăr, Egon Balaș, Mihai C. Demetrescu, Emilian Dobrescu, Aurel Iancu, Costache Moineagu, Tiberiu Schatteles, Ludovic Tövissi, Eugen Țigănescu, Eugen Topală, Ion Desmireanu, Pascu Veiner, Ion Cămășoiu ș.a.

În urma căderii comunismului în 1989, s-au produs însemnate schimbări în Academia RSR. Prin *Decretul-lege nr. 4/5 ianuarie 1990,* instituţia revine la vechiul său nume, Academia Română, şi la vechiul său statut – de independenţă şi recunoaştere oficială a statutului său de „cel mai înalt for ştiinţific şi cultural al ţării, care funcţionează autonom şi finanţat de la buget”.

Au fost eliminaţi din Academia Română toţi cei care au avut sentinţe judecătoreşti de condamnare; s-a fixat numărul de membri la 181 şi s-au stabilit condiţiile pe care trebuie să le îndeplinească noii primiţi în Academie: „oameni de ştiinţă şi cultură de înaltă ţinută cetăţenească şi morală, care s-au distins prin lucrări originale de mare valoare teoretică sau practică şi contribuie activ la progresul spiritual al ţării şi propăşirea naţională".

Ţinând seama de aceste condiţii:

- la adunarea generală din 22 ianuarie 1990 a fost titularizaţi N.N. Constantinescu, Emilian Dobrescu şi Tudorel Postolache;
- la şedinţa din 3 iulie 1990 s-a decis repunerea în drepturi a tuturor membrilor Academiei Române eliminaţi din rândurile Academiei în 1948 şi a celor care au părăsit ţara în 1948–1989;
- la 3 noiembrie 1990 a fost ales ca membru de onoare economistul şi matematicianul Nicholas Georgescu-Roegen;
- la adunarea generală extraordinară din 13 noiembrie 1990 a fost ales ca membru post-mortem Virgil Madgearu (alături de alte mari personalităţi ale ştiinţei româneşti – Nicolae Paulescu, Ştefan Odobleja, Alexandru Proca ş.a.), ca membru corespondent demograful Vladimir Trebici şi ca membru de onoare economistul Anghel Rugină;
- la adunarea generală din 18−19 decembrie 1991 a fost ales ca membru corespondent economistul Costin Kiriţescu şi titularizat în 1992 împreună cu Vladimir Trebici;
- la 23 martie 1993 au fost aleşi ca membri corespondenţi Iulian Văcărel şi Constantin Bărbulescu şi ca membru de onoare Constantin Ionete, toţi profesori la ASE, şi ca membru corespondent Aurel Iancu, cercetător la Institutul Naţional de Cercetări Economice. Dintre aceştia au fost titularizaţi: Iulian Văcărel în 1994, iar Aurel Iancu în 2001;
- în 1999 a fost ales ca membru de onoare Vasile Stănescu;
- în 2001 au fost aleşi ca membri corespondenţi Daniel Dăianu, Mugur Isărescu şi Gheorghe Zaman, iar în 2009, Lucian Liviu Albu. Titularizarea lui Mugur Isărescu a avut loc în 2006, iar a lui Daniel Dăianu şi Lucian Liviu Albu în 2013;
- în ce priveşte membrii de onoare, în 2010 a fost ales Gheorghe Dolgu, iar în 2011, Victor Axenciuc.

Pentru a cultiva şi extinde relaţiile ştiinţifice şi culturale pe plan internaţional, în domeniul ştiinţelor economice au fost primiţi în Academia Română ca membri de onoare din străinătate personalităţi ştiinţifice de prim rang. Printre acestea menţionăm: Charles Rist (Franţa – 1931), Werner Sombart (Germania – 1931), Corrado Gini (Italia – 1938), Pierre Werner (Luxemburg – 1993), Jaime Gil-Aluja (Spania –1995), Thierry de Montbrial (Franţa – 1999), Lawrence Klein (SUA – 1999, laureat al premiului Nobel pentru economie în 1980).

După cum s-a menţionat mai sus, condiţia (criteriul) pe care trebuiau să o întrunească noii primiţi în Academia Română ca membri corespondenţi şi membri

titulari era să se distingă prin lucrări originale de mare valoare teoretică sau practică. Acest criteriu uneori s-a împletit cu criteriul vizibilităţii publice dat de funcţiile şi acţiunile publice de ordin practic.

În perioada postdecembristă, ca o reacţie la tendinţa de politizare din perioada anterioară (comunistă), primirile s-au făcut pe baza operei scrise și a evaluării contribuţiilor ştiinţifice prin folosirea unor indicatori scientometrici (număr de citate, indici Hirsh ş.a.), indicatori care oglindesc vizibilitatea contribuţiilor ştiinţifice.

Făcând o recapitulare a contribuţiilor ştiinţifice de valoare ridicată din domeniul economic, lista ar trebui completată cu cel puţin următoarele nume de mari economişti din perioada interbelică: Mihail Manoilescu, Gromoslav Mladenatz şi Mitiţă Constantinescu, pentru contribuțiile aduse la dezvoltarea cercetării economice din România.

În continuare, prezentăm în mod sintetic date privind membrii Academiei Române (din țară și din străinătate) și principalele lor contribuţii aduse la dezvoltarea ştiinţelor economice şi a literaturii economice, precum şi la realizarea unor programe şi acţiuni ale Academiei Române în serviciul naţiunii.

34.1. ECONOMIŞTI DIN ŢARĂ, MEMBRI AI ACADEMIEI ROMÂNE

AURELIAN, PETRE SEBEŞANU

(13 decembrie 1833, Slatina – 24 ianuarie 1909, Bucureşti), agronom, economist. Membru titular – 9 septembrie 1871.

Preşedinte (26 martie 1901−23 martie 1904) şi vicepreşedinte (2 iulie 1879−5 aprilie 1884; 16 aprilie 1888−15 aprilie 1891; 29 martie 1895−1 aprilie 1898; 6 aprilie 1900−26 martie 1901) al Academiei Române; preşedinte al Secţiunii ştiinţifice (1884−1887, 1893–1894, 1898−1901, 1902−1903, 1904−1907).

A urmat cursurile Colegiului „Sf. Sava” din Bucureşti, ale Şcolii Superioare de Agronomie de la Grignon (Franţa, 1856–1860), pe care a terminat-o ca şef de promoţie, primind prima medalie acordată şcolii de către Napoleon al III-lea. A editat mai multe reviste prin intermediul cărora a susţinut necesitatea progresului ştiinţelor în România şi modernizarea economiei naţionale. A redactat statutul societăţii agricole. A publicat în 1876 o monografie asupra Bucovinei şi a desfăşurat o susţinută activitate în cadrul Societăţii de Economie Politică, al cărei vicepreşedinte a fost încă de la înfiinţare. A pus bazele

învăţământului agronomic din România, sprijinind crearea Şcolii de Agricultură de la Pantelimon, transformată ulterior în Şcoala Centrală de Agricultură şi Silvicultură de la Herăstrău. A fost profesor (1860–1899). În 1875 i-a apărut lucrarea *Terra nostra*, în care îşi expune concepţia cu privire la importanţa dezvoltării economiei naţionale, cu deosebire a industriei, idee reluată şi în alte studii. Dintre acestea amintim *Economia rurală la români* (1878); *Schiţe asupra stării economice a României în secolul al XVIII-lea* (1881); *Politica noastră comercială faţă cu convenţiile de comerţ* (1885); *Politica noastră vamală* (1890); *Viitorul nostru economic* (1890). *A fost distins cu Premiul „Gh. Lazăr" al Academiei Române* (1881).

IONESCU DE LA BRAD, ION

(24 iunie 1818, Roman, jud. Neamţ–17 decembrie 1891, Brad, jud. Bacău), agronom şi economist. Membru de onoare – 1 aprilie 1884 (membru corespondent – 7 septembrie 1871).

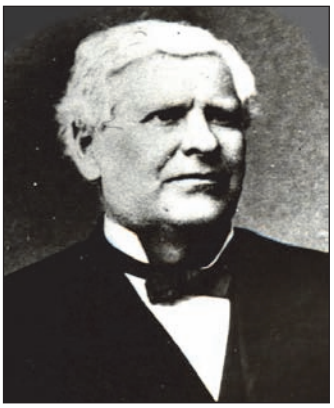

Studii la Şcoala „Trei Ierarhi" şi Academia Mihăileană din Iaşi (1835–1838), continuate apoi în Franţa, unde a studiat botanica, chimia şi economia politică. A revenit în Moldova în 1841; în 1844 a colaborat la revista *Propăşirea*, în paginile căreia a publicat studiul *Îmbunătăţiri în agricultura noastră* (1844), urmat de *Ferma model* (1846). A acţionat pentru împroprietărirea clăcaşilor. Între 1848 şi 1856 a fost nevoit să trăiască în exil, în Imperiul Otoman, unde a fost director al Şcolii Imperiale de Agricultură şi administrator general al moşiilor marelui vizir Reşid Paşa în Thessalia şi, în sfârşit, expert al sultanului. În urma studiilor întreprinse, a publicat: *Excursion agricole dans la Dobroudja* (1850) şi *Despre Tesalia agricolă* (1851). În 1857 a înfiinţat şi a condus *Jurnalul de agricultură* (1857–1859), care a purtat apoi alte denumiri. Al.I. Cuza, în 1864, l-a numit inspector general al agriculturii însărcinat cu controlul aplicării legii rurale, calitate în care a contribuit la înfiinţarea primelor ferme experimentale din ţară (Pantelimon, Brad). A întocmit lucrări de cercetare sociologică concretă, bazate pe chestionare. În 1870 a publicat primul manual de agricultură şi apoi studiul *Agricultura română de la Brad* (1886). A organizat primul serviciu de statistică din Moldova. Membru al Societăţii de Medici şi Naturalişti din Iaşi, al Academiei Franceze de Agricultură, al societăţilor de statistică din Londra şi Viena.

GHICA, ION

(12 august 1816, Bucureşti–22 aprilie 1897, Ghergani, jud. Dâmboviţa), scriitor, economist şi om politic. Membru titular – 13 august 1874.

Preşedinte al Academiei Române (18 septembrie 1876 – 21 martie 1882, 5 aprilie 1884 – 27 martie 1887, 27 martie 1890 – 24 martie 1893, 13 aprilie 1894 – 29 martie 1895).

A urmat Colegiul „Sf. Sava" din Bucureşti. În 1836 şi-a luat bacalaureatul în litere la Sorbona, în 1838 – bacalaureatul în ştiinţe matematice la Facultatea de Ştiinţe a Universităţii din Paris, iar în 1840 a absolvit Şcoala de Mine din capitala Franţei. Rămas în exil, a fost guvernator (1854) şi apoi bei (prinţ) de Samos (1856). Revenit în ţară (1858), a ocupat diferite funcţii: preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de interne al Moldovei (1859) şi al Ţării Româneşti (1859–1860), vicepreşedinte al Adunării Legislative, preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru al afacerilor străine (1866), preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de interne (1866–1867, 1870–1871), trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Londra (1881–1891). A militat pentru restructurarea procesului de învăţământ din Moldova. A fost printre primii care au tratat probleme economice, scriind în acest domeniu articole sau lucrări apărute în ciclul *Convorbiri economice* (două vol., 1865, 1875). S-a numărat printre principalii donatori ai Academiei Române, căreia i-a dăruit manuscrise ale lui N. Bălcescu şi D. Bolintineanu, hărţi vechi, scrisori etc.

XENOPOL, ALEXANDRU D.

(23 martie 1847, Iaşi–27 februarie 1920, Bucureşti), istoric, economist şi sociolog. Membru titular – 11 martie 1893 (membru corespondent – 1 aprilie 1889). Preşedinte al Secţiunii istorice (1903–1905, 1910–1911, 1914–1919).

După studii primare la Şcoala de la „Trei Ierarhi", a urmat cursurile Academiei Mihăilene şi ale Institutului Academic din Iaşi. În 1867 a devenit student al Facultăţii de Drept din Berlin, audiind în paralel şi cursuri de istorie şi filosofie. În 1871 a obţinut doctoratele în drept la Berlin şi în filosofie la Giessen, susţinând dizertaţia *De societatum publicanorum Romanorum historia ac natura iuridiciali* şi, respectiv, traducerea germană a *Istoriei civilizaţiunii*, care apăruse în *Convorbiri literare* în 1869. După participarea, în 1871, la serbarea de la Putna, la buna desfăşurare a căreia a avut un rol important, a revenit la Iaşi. Personalitate multilaterală, a abordat în lucrările sale atât istoria naţională, cât şi probleme teoretice ale ştiinţei istorice. A fost autorul celei dintâi

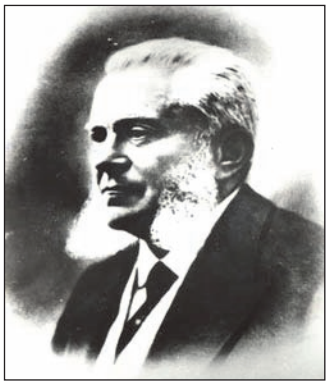

opere de mari dimensiuni cu privire la istoria poporului român: *Istoria românilor din Dacia Traiană* (şase vol., 1888–1893; ed. a II-a în cinci vol., 1913–1914; ed. a III-a în 14 vol., 1925–1930; ed. a IV-a, vol. I-V, 1985–1999), lucrare premiată de Academia Română, şi varianta ei franceză, *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane* (două vol., 1896), premiată de Academia de Ştiinţe Morale şi Politice din Paris. Autor a numeroase lucrări, între care*: Domnia lui Cuza Vodă* (două vol., 1903*); Istoria lui Mihai Viteazul* (1914). Acestora li se adaugă numeroase studii privitoare la: istoria veche, secularizarea averilor mănăstireşti din punct de vedere juridic, 1902; chestiunea desfiinţării contenciosului administrativ, 1910; economie politică (*Starea noastră economică*, 1877; *Studii economice*, 1879; *Agricultură şi comerciu*, 1880; *Starea noastră agricolă în asemănare cu alte state*, 1887; *Politica monetară şi a băncilor României*, două vol., 1907–1908); pedagogie (*Despre învăţământul şcolar în genere şi îndeosebi despre acel al istoriei*, 1871; *Şcolile de agricultură*, 1882; *Memoriu asupra învăţământului superior din Moldova*, 1885; *Învăţământul profesional al meseriilor*, 1903; *Şcoala rurală*, 1913); filologie (*Introducerea limbii române în biserică pe timpul lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, 1633–1644*, 1891). S-a numărat printre membrii societăţii literare „Junimea", al cărei secretar a fost, şi printre colaboratorii revistei *Convorbiri literare*, unde a debutat în 1868 cu studiul *Cultura naţională*. S-a afirmat şi în literatură, publicând impresii de călătorie. Membru al Academiei de Ştiinţe Morale şi Politice din Paris, al Societăţii de Arheologie din Bruxelles, al Societăţii Academice Române din Cernăuţi, al Institutului Internaţional de Sociologie. A fost distins cu Premiul „Heliade Rădulescu" al Academiei Române.

TAŞCĂ, GHEORGHE IORGU

(30 ianuarie 1875, Bălăbăneşti, jud. Galaţi–12 martie 1951, în închisoarea de la Sighet, jud. Maramureş), economist. Membru corespondent – 4 iunie 1926 (repus în drepturi – 3 iulie 1990).

Studii liceale la Bârlad (Liceul „Gh. Roşca Codreanu") şi universitare (Facultatea de Drept) la Bucureşti. Pentru desăvârşirea pregătirii sale de economist şi-a susţinut la Paris o nouă teză de doctorat în economie. A fost conferenţiar de economie politică (1911) şi profesor (1920) la Catedra de economie politică a Facultăţii de Drept din Bucureşti. A contribuit la organizarea Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale, al cărei rector a devenit. Profesor de economie politică şi de istoria doctrinelor economice (1913–1935). A fost ministru plenipotenţiar al României la Berlin (1930–1932); ministru al industriei şi comerţului (1932). A fost scos din învăţământ în 1947, iar în 1950 a fost arestat şi închis la Jilava, ulterior la Sighet, unde

a decedat. Autor a numeroase lucrări şi studii, între care: *Problema valutară* (1919); *Finanţele publice. Moneda şi schimbul internaţional* (1921); *Liberalismul economic* (1923); *Probleme monetare* (1925); *Starea financiară a României după război* (1925); *Problema stabilizării monetare* (1927); *Problemele economice şi financiare* (1927); *Probleme cooperatiste – Capitalismul român şi cooperaţia. Raporturile economice între sate şi oraşe* (1927); *Problema stabilizării monetare* (1927); *Introducere în ştiinţele economice* (1929–1930). Preşedinte al Asociaţiei Generale a Economiştilor din România. A fost distins cu Ordinul „Coroana României" în grad de Comandor şi cu Ordinul lituanian „Gediminas" în grad de Mare Cruce.

BRĂTIANU, VINTILĂ I.C.

(3 septembrie 1867, Bucureşti–22 decembrie 1930, Mihăieşti, jud. Vâlcea), economist, finanţist şi om politic. Membru de onoare – 28 mai 1928.

Fiul lui Ion C. Brătianu. După absolvirea cursurilor Liceului „Sf. Sava" din Bucureşti, şi-a continuat pregătirea la Paris, la Liceul „St. Louis" şi la Şcoala Centrală de Arte şi Manufacturi, obţinând diploma de inginer. Între 1900 şi 1902 a fost secretar general la Ministerul Finanţelor. În 1911 a fost unul dintre iniţiatorii înfiinţării Băncii Româneşti, bancă menită a sprijini dezvoltarea capitalului autohton. Între 1907 şi 1910 a fost primar ai capitalei, timp în care s-au făcut o serie de lucrări care au contribuit la dezvoltarea şi înfrumuseţarea oraşului: deschiderea, prelungirea şi alinierea unor bulevarde, străzi şi pieţe; înfiinţarea Societăţii Tramvaielor din Bucureşti (STB); continuarea lucrărilor de captare a apei potabile de la Ulmi; înfiinţarea Uzinei Centrale Electrice de la Grozăveşti; construirea de şcoli, dispensare, hale şi a unui nou abator; amenajarea de noi parcuri şi grădini publice; ridicarea de monumente şi clădiri publice etc. A deţinut funcţii importante în guvernele României. S-a preocupat îndeaproape de întărirea disciplinei financiare, prin adoptarea Legii contabilităţii statului. A iniţiat şi a organizat noi instituţii economice, între care: Societatea Naţională de Credit Industrial, Industria Aeronautică Română, Societatea „Copşa Mică-Cugir", Uzinele Chimice Române, Societatea Naţională de Gaz Metan „Petrolul Român" etc. S-a numărat printre iniţiatorii organizării Institutului Economic Român şi Institutului de Cercetări Agronomice al României. În presa vremii, dar şi în broşuri, a publicat

studii referitoare la: *Foloasele exproprierii* (1914); *Interesele României în actualul război* (1914); *Politica financiară* (1916); *Petrolul şi politica de stat* (1919); *Consolidarea finanţelor României* (1922); *Situaţia financiară a României* (1923); *Politica reparaţiilor* (1925); *Politica de stat a petrolului în urma noii Constituţii şi a legii minelor* (1927); *Asupra stabilizării monedei româneşti* (1928).

ONICESCU, OCTAV

(20 august 1892, Botoşani–19 august 1983, Bucureşti), matematician și statistician. Membru titular – 3 februarie 1965 (membru corespondent – 27 mai 1938).

După absolvirea Liceului „A.-T. Laurian" din Botoşani, a urmat cursurile Facultăţilor de Ştiinţe şi Litere-Filosofie din Bucureşti (1911–1913), obţinând ambele licenţe în numai doi ani. Şi-a continuat specializarea în Italia (1919–1920), unde, în 1920, şi-a susţinut, la Universitatea din Roma, teza de doctorat şi la Paris (1920–1921), unde a prezentat comunicări despre calculul diferenţial absolut, în cadrul seminarului condus de J. Hadamard la College de France. De numele său se leagă organizarea Şcolii de Statistică, Actuariat şi Calcul din Bucureşti, pe care a condus-o între 1930 şi 1948. Între 1960 şi 1975 a fost şef al Secţiei de teoria probabilităţilor la Institutul de Matematică al Academiei Române. Împreună cu Gh. Mihoc, a fost creatorul şcolii române de teoria probabilităţilor. S-a ocupat şi de mecanica statistică, studiind mecanica mişcărilor discontinui. Împreună cu Gh. Mihoc, a pus bazele şi a desăvârşit vastul capitol al proceselor cu legături complexe, completând pe aceea de „lanţ Markov". În domeniul informaticii, s-a ocupat de cercetarea cu caracter aplicativ, formulând elementele necesare unei statistici informaţionale. În urma cercetărilor, a publicat lucrări, între care: *Statistique mathématique* (1927); *Les méthodes topologiques dans la théorie des fonctions de variable complexe* (1928); *Calculul probabilităţilor* (1956, în colab.); *Principiile teoriei probabilităţilor* (1969); *Mécanique statistique; Elemente de statistică informaţională cu aplicaţii* (1979) ş.a. S-a preocupat şi de probleme de filosofie matematică, publicând mai multe lucrări. Preşedinte al Comisiei de statistică teoretică şi matematică de pe lângă Direcţia Centrală de Statistică din Bucureşti, membru al Institutului Internaţional de Statistică de la Haga.

LAPEDATU, ION I.

(2 septembrie 1876, Cematul Săcelelor, jud. Braşov–24 martie 1951, Bucureşti), economist şi om politic. Membru de onoare – 25 mai 1936 (repus în drepturi – 3 iulie 1990).

A urmat cursurile Liceului „Andrei Şaguna” şi ale Şcolii Comerciale Superioare din Braşov, perioadă în care a desfăşurat o intensă activitate publicistică, colaborând la *Gazeta Transilvaniei*, *Telegraful român* şi *Tribuna*. În 1898 s-a înscris la Universitatea din Budapesta, urmând în paralel şi cursurile Seminarului economic, destinat pregătirii profesorilor pentru şcolile superioare de comerţ. În perioada studenţiei a făcut parte din Societatea Studenţilor Români „Petru Maior”, al cărui preşedinte a devenit în 1901. S-a numărat printre fondatorii revistei *Luceafărul*. A colaborat la *Revista economică*, în 1900 publicând un studiu original despre *Teoria matematică a asigurărilor vieţii*. După terminarea studiilor universitare, a fost numit al doilea secretar al Asociaţiunii Transilvane pentru Limba Română şi Cultura Poporului Român (ASTRA), ocupând apoi funcţii de răspundere în sistemul bancar. A participat la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918 şi la alcătuirea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, încredinţându-i-se funcţia de secretar al Resortului Financiar. A fost delegat al guvernului român la Conferinţa financiară internaţională de la Bruxelles, membru al delegaţiei române de lichidare a datoriilor postbelice de la Budapesta, delegat în Comisia reparaţiilor de la Paris. Din 1922 este profesor la Catedra de economie şi finanţe a Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale din Cluj. În 1928 a fost ales director la Băncii Naţionale a României, ulterior viceguvernator, iar între 1944 şi 1945, guvernator. Începând cu 1946, s-a aflat, până la sfârşitul vieţii, în atenţia permanentă a Siguranţei/Securităţii Statului. A desfăşurat o neobosită activitate de cercetare, concretizată în cărţi, studii şi articole publicate.

RĂDUCANU, ION

(20 martie 1884, Bucureşti–10 noiembrie 1964, Bucureşti), economist şi om politic. Membru corespondent – 23 mai 1936 (repus în drepturi – 3 iulie 1990).

Studii liceale la Bucureşti şi universitare la Graz (Academia Comercială) şi Berlin (Facultatea de Filosofie, Secţia de ştiinţe sociale). A urmat apoi cursurile Şcolii Cooperatiste din Darmstadt. În 1905 şi-a susţinut, la Universitatea „Friedrich Wilhelm” din Berlin, teza de doctorat despre *Datoria publică a României*. S-a

dovedit a fi un fervent susţinător al mişcării cooperatiste în România, elaborând chiar şi un *Calendar al cooperatorilor români*. În 1911 a devenit docent la Catedra de economie politică a Facultăţii de Drept din Bucureşti, unde a ţinut un ciclu de prelegeri despre istoria şi doctrina cooperaţiei. Din iniţiativa sa, s-a înfiinţat Catedra pentru studiul cooperaţiei şi Şcoala centrală pentru studii cooperatiste. Între 1929 şi 1940 a fost rector al Academiei de Înalte Studii Comerciale din Bucureşti. A obţinut dreptul de a se organiza, pe lângă principalele catedre de profil, examene de doctorat în ştiinţe economice. A întărit baza materială a Academiei Comerciale, prin construirea unui nou corp de clădire (1935). În 1918 a fondat la Iaşi, împreună cu Virgil Madgearu şi Victor Slăvescu, revista *Independenţa economică* şi a luat parte, alături de Virgil Madgearu şi Vasile Pârvan, la înfiinţarea Asociaţiei pentru Studiu şi Reformă Socială. Ideile sale economice le-a prezentat în numeroase cărţi şi studii (*Două chestiuni privitoare la mişcarea noastră cooperativă; Rolul şcoalelor de educaţie cooperativă* (1913); *Prezentul şi viitorul cooperaţiei săteşti în România* (1914); *Băncile populare săteşti* (1916); *Cooperaţia română în cadrul cooperaţiei mondiale; Partidele politice şi cooperaţia* (1927); *Criza cooperaţiei* (1927); *Noua orientare a cooperaţiei române* (1933); *Bugetul statului în criza economică* (1933); *Politica cooperatistă* (1934); *În apărarea cooperaţiei* (1935); *Problema cooperaţiei româneşti* (1940) ş.a.). A fost preocupat şi de concepţiile unor economişti, precum: Petre S. Aurelian (1934), Simonde de Sismondi (1940), Adam Smith (1941), Friedrich List (1945). Înlăturat din învățământ în 1947, a fost arestat şi închis la Sighet (1959–1963).

SLĂVESCU, VICTOR

(23 mai 1891, Rucăr, jud. Argeş–24 septembrie 1977, Bucureşti), economist şi om politic. Membru titular – 20 mai 1939 (membru corespondent – 23 mai 1936; repus în drepturi – 3 iulie 1990). Discurs de recepţie: *Viaţa şi opera lui Dionisie Pop Marţian* (31 mai 1940).

După absolvirea şcolii primare la Slatina, şi-a continuat studiile secundare la Piteşti şi Bucureşti. În 1911 a devenit student la Universitatea din Paris, continuându-şi apoi pregătirea la München şi Halle, unde, în 1914, şi-a susţinut teza de doctorat în ştiinţe economice. A participat ca voluntar la campania anului 1916, fiind rănit lângă Braşov şi spitalizat. Refugiat la Iaşi, a editat, împreună cu Ion Răducanu şi Virgil Madgearu, revista *Independenţa economică*. După război a ocupat diferite funcţii în instituţii centrale şi guvernamentale. În acelaşi timp, a fost şi profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale din Bucureşti, predând importante

discipline economice. În 1930 devenea profesor titular la Catedra de monedă-credit-schimb şi tehnică bancară. A publicat: *Curs de tehnică bancară* (1929); *Monetă. Credit. Schimb* (1929); *Curs de întreprinderi comerciale* (1930); *Curs de întreprinderi industriale* (1930); *Tratat de bancă. Elemente de economie politică* (1936) ş.a. A fost întemniţat în 1950 în lotul miniştrilor, fiind închis la Sighet (până în iulie 1955). Activitatea ştiinţifică s-a concretizat în numeroase lucrări, privind: *Ion Ghica, economist* (1940); *Viaţa şi opera economistului Nicolae Suţu* (1941); *Viaţa şi opera economistului Alexandru D. Moruzzi* (1941); *Economistul B.P. Haşdeu* (1943); *Viaţa şi opera economistului A.D. Xenopol* (două vol., 1947); *Un fruntaş de generaţie: economistul Victor Bădulescu* (1962). Preşedinte al Asociaţiei Generale a Economiştilor din România şi al Uniunii Generale a Industriaşilor din România, membru al Societăţii Naţionale a Creditului Industrial. A fost distins cu Ordinul „Coroana României" în grad de Mare Cruce. Mare Ofiţer al Legiunii de Onoare.

CANCICOV, MIRCEA C.

(24 august 1884, Bacău–25 decembrie 1959, în penitenciarul Râmnicu Sărat), economist şi om politic. Membru de onoare – 22 iunie 1937 (repus în drepturi – 3 iulie 1990).

După absolvirea ca şef de promoţie a Liceului „Principele Ferdinand" din Bacău, a urmat cursurile Facultăţii de Drept din cadrul Universităţii din Bucureşti. De-a lungul anilor a ocupat funcţii de răspundere: subsecretar de stat la agricultură şi domenii (1934–1936), ministru de finanţe (1936–1937, 1937, 1938, 1938–1939), calitate în care a sprijinit alocarea unor însemnate fonduri pentru Academia Română, ministru ad-interim la afacerile străine (1938), ministru al economiei naţionale (1940– 1941) şi ministru ad-interim la comerţ exterior (1940). Profesor la Catedra de finanţe din cadrul Facultăţii de Drept din Bucureşti. Judecat în lotul miniştrilor antonescieni, a fost condamnat de comitetul de judecată al Curţii Criminale la 20 de ani de detenţie pentru „crimă de război". În 1950 a fost închis la Aiud, unde, bolnav de TBC, a stat până în 1956, când a fost transferat la închisoarea din Râmnicu Sărat, unde a şi decedat. Membru de onoare al Academiei de Ştiinţe din România (1938).

BÂRLĂDEANU, ALEXANDRU

(25 ianuarie 1911, Comrat, azi Republica Moldova–13 noiembrie 1997, Bucureşti), economist şi om politic. Membru titular – 2 iulie 1955. Vicepreşedinte al Academiei Române (2 februarie 1990 – 1 februarie 1994).

Licenţiat al Facultăţii de Drept din Iaşi (1937), unde în 1940 şi-a susţinut şi teza de doctorat în economie. Între 1937 şi 1940 a fost asistent la Catedra de economie politică şi finanţe a Universităţii din Iaşi, apoi cercetător la Institutul de Cercetări Ştiinţifice din Chişinău (1940–1946) şi expert economic al comisiei guvernamentale române la tratativele de pace de la Paris (1946–1947). A fost secretar general pentru problemele comerţului exterior la Ministerul Economiei Naţionale (1947–1948); ministru al comerţului exterior (1953–1954); vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (1955–1965, 1967–1969); preşedinte al Consiliului de Stat al Planificării (1955–1956); prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (1965–1967); preşedinte al Consiliului Naţional pentru Cercetare Ştiinţifică (1967–1968). Din 1949, profesor şi apoi şef al Catedrei de economie politică la Academia de Studii Economice din Bucureşti. A reprezentat, ca expert, România în comisia economică a ONU pentru Europa. A avut un rol hotărâtor în iniţierea şi finalizarea reformei monetare (1947) şi în tratativele purtate în vederea desfiinţării de pe teritoriul României a sovrom-urilor. Membru de onoare al Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova (1991). A fost distins cu Ordinul „Coroana României” în grad de Comandor (1947).

MALINSCHI, VASILE

(1 mai 1912, Râbniţa, azi Republica Moldova–iulie 1992, Bucureşti), economist. Membru titular – 2 iulie 1955. Preşedinte al Secţiei de ştiinţe economice şi sociologie (1966–1974) şi al Secţiei de ştiinţe economice, juridice şi sociologie (1990–1992).

Studii liceale la Bălţi şi universitare (Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale şi Facultatea de Drept) la Bucureşti. În 1939 şi-a luat titlul de doctor în ştiinţe economice. Între 1936 şi 1937 a lucrat ca economist la Oficiul de Studii al Direcţiei Comerţului Exterior din cadrul Ministerului Industriei şi Comerţului (1936–1937). În 1938 a fost angajat la Banca Naţională a României şi repartizat la Direcţia Relaţii Externe. A fost cercetător la Institutul de Cercetări Ştiinţifice din

Chişinău. A fost rector al Academiei de Studii Economice din Bucureşti; ministru al comerţului interior (1949–1953, 1953–1954); vicepreşedinte al Comitetului de Stat al Planificării (1954); guvernator al Băncii Naţionale (1963–1977). Activitatea sa ştiinţifică s-a orientat asupra cooperaţiei şi economiei agrare (*Aspecte actuale ale rentei funciare*, 1970; *Studii de reformă agrară*, 1971). A publicat lucrări privind activitatea unor economişti români şi străini (*Tradiţii şi realizări în ştiinţa economică din România*, 1966; *Profesorul V. Madgearu. Contribuţii la dezvoltarea gândirii economice*, 1975; *Economiştii la Academia Română*, două vol., 1990–1991).

RACHMUTH, ION

(9 ianuarie 1911, Bazane, jud. Suceava–30 septembrie 1990, Bucureşti), economist. Membru corespondent – 2 iulie 1955

A urmat cursurile Liceului „Ştefan cel Mare" din Suceava, ale Facultăţii de Drept şi ale Academiei Comerciale din Cernăuţi. A fost director adjunct al Institutului de Cercetări Economice al Academiei Române (din 1958), redactor-şef la *Revue roumaine des sciences sociales. Série sciences économiques*. A studiat bazele şi mecanismul formării preţurilor, aspecte esenţiale ale reproducţiei şi creşterii economice, venitului naţional, eficienţei economice, precum şi problemele utilizării balanţei legăturilor interramuri din cadrul economiei naţionale, aspecte prezentate în lucrările: *Despre caracteristicile economiei capitaliste* (1948); „*Fetişismul*" *în economia producătoare de mărfuri* (1948); *Legea valorii şi temeiurile aplicării ei în economia socialistă* (1949), *Crizele capitalismului în stadiul imperialist* (1950); *Deosebirea esenţială dintre rolul economic al statului socialist şi rolul economic al statului capitalist* (1960); *Aspecte ale crizei economiei politice burgheze contemporane* (1965); *Cheltuielile sociale de muncă şi preţurile* (1969); *Teorie şi practică în domeniul preţurilor* (1970); *Recent Developments in Economic Management in Romania* (1972) ş.a. A tradus în limba română *Capitalul* de Karl Marx (2 vol., 1947, 1951). A fost distins cu „Ordinul Muncii", cls. a II-a (1963).

ZAHARESCU, BARBU (BERCU ZUCKERMAN)

(11 martie 1906, Bârlad, jud. Vaslui–14 noiembrie 2000, Bucureşti), economist. Membru corespondent – 2 iulie 1955.

Studii liceale la Bârlad şi universitare (Facultatea de Ştiinţe, Secţia matematici) la Bucureşti. A fost membru al conducerii Mişcării Studenţeşti Revoluţionare (în 1924). În septembrie 1925 a fost arestat şi condamnat la cinci ani închisoare. În 1927, Consiliul de Război din Bucureşti a rejudecat procesul şi l-a condamnat la şapte ani închisoare. A fost eliberat în 1931, pentru a fi din nou arestat şi eliberat în 1933. După revenirea în ţară, şi-a reluat munca didactică, din 1970 devenind profesor consultant. Autor al lucrărilor: *Sindicatele şi problema naţională* (1946); *Despre Capitalul lui Marx* (1947); *Karl Marx despre procesul de circulaţie a capitalului* (1955); *Conştiinţe social-politice* (1969); *Teoria valorii şi banii* (1987). A fost distins cu Ordinul „Meritul Ştiinţific", cls. a II-a (1966).

MOLDOVAN, ROMAN

(14 decembrie 1911, Daia, jud. Mureş–17 noiembrie 1996, Bucureşti), economist şi sociolog. Membru titular – 22 ianuarie 1990 (membru corespondent – 21 martie 1963).

Licenţiat al Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale din Bucureşti (1936), în 1940 şi-a susţinut teza de doctorat în economie şi statistică cu titlul *Formarea şi mişcarea capitalurilor în România în anii 1925–1938*. În 1954 i s-a acordat titlul de doctor docent. A fost profesor la Institutul de Ştiinţe Economice din Bucureşti (1959–1964); director al Institutului de Cercetări Economice al Academiei Române; preşedinte al Consiliului Naţional al Cercetării Ştiinţifice şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (1965–1967); preşedinte al Comitetului de Stat al Planificării (1965); vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi preşedinte al Consiliului Naţional al Cercetării Ştiinţifice (1965–1967); preşedinte al Comitetului de Stat pentru Preţuri (1967–1969); preşedinte al Camerei de Comerţ şi Industrie (1972–1976); preşedinte al Comisiei Naţionale de Demografie (1971–1974). În urma cercetării, a publicat numeroase cărţi, studii şi articole privind:

Mişcarea preţului principalelor produse agricole de origine vegetală în România în perioada 1922–1940 (1942); *Circulaţia cambială în România* (1944); *Venitul naţional* (1944); *Valoare, preţuri şi unele probleme actuale ale statisticii* (1958) ş.a. A fost redactor responsabil al volumelor: *Statistica economică* (1956); *Dezvoltarea economică a României în anii 1944–1964* (1964). Vicepreşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice (din 1970). A primit numeroase distincţii ale României pentru activitatea desfăşurată.

MURGESCU, COSTIN

(27 octombrie 1919, Râmnicu Sărat, jud. Buzău–30 august 1989, Bucureşti), economist. Membru corespondent – 21 martie 1963.

Studii universitare la Bucureşti, unde şi-a luat şi titlul de doctor în ştiinţe economice. A fost şef al Catedrei de economie politică a Universităţii din Bucureşti (1956–1965); director al Institutului de Cercetări Economice al Academiei Române; director al Institutului de Economie Mondială (din 1970); director general al Institutului pentru Studierea Conjuncturii Economiei Naţionale (1970–1973). Autor al mai multor lucrări, dintre care menţionăm: *Industria grea, pivot al reconstrucţiei României* (1947); *Cooperarea economică internaţională în cadrul ONU* (1967); *Aspecte economice ale Conferinţei general-europene pentru securitate şi cooperare* (1970); *România şi promovarea principiilor cooperării economice internaţionale* (1970); *Reflecţii asupra cooperării economice general-europene* (1971); *Relaţii comerciale ale României şi colaborarea economică cu alte ţări* (1977); *Probleme actuale privind creşterea economică a României* (1983); *Mersul ideilor economice la români. Epoca modernă* (două vol., 1987, 1990) ş.a. Reprezentant al României la Consiliul Economic şi Social al ONU cu grad de ambasador.

BIJI, MIRCEA DRAGOŞ

(10 ianuarie 1913, Viişoara, jud. Cluj–3 martie 1992, Bucureşti), statistician. Membru corespondent – 3 februarie 1965

După absolvirea Facultăţii de Filosofie din Cluj, în 1934 a fost încadrat ca asistent la aceeaşi facultate, dedicându-se studiilor de psihologie experimentală şi de pedagogie. După 1940 s-a stabilit la Bucureşti, fiind angajat la Institutul Central de Statistică. Din 1941 a fost numit conferenţiar, iar din 1948, profesor la Institutul de

Statistică, Actuariat şi Calcul. În 1947 a coordonat mari acţiuni, între care inventarierea întreprinderilor, recensământul populaţiei şi agriculturii, recensământul întreprinderilor; în 1948 a devenit profesor de statistică la Facultatea de Drept a Universităţii din Bucureşti, de unde trecut la Academia de Studii Economice, ca profesor de statistică teoretică. Între 1962 şi 1965 a fost director general la Direcţia Generală de Statistică. A îndeplinit funcţiile de secretar general şi de consilier referent la Consiliul Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnică. Activitatea sa ştiinţifică este concretizată în numeroase studii şi lucrări pe teme actuale ale statisticii: *Metoda colectivă de cercetare statistică* (1957); *Ce este statistica* (1964); *Preocupări actuale în statistica social-economică* (1969); *Probleme ale statisticii economice desprinse din acţiunea de perfecţionare a sistemului informaţional* (1973); *Statistica teoretică* (1979) ş.a. A fost coordonatorul *Dicţionarului statistic-economic* (1962).

ZANE, GHEORGHE

(11 aprilie 1897, Galaţi–22 mai 1978, Bucureşti), economist şi istoric. Membru titular – 1 martie 1974 (membru corespondent – 3 februarie 1965).

După absolvirea Liceului „V. Alecsandri” din Galaţi, a urmat cursurile Facultăţii de Drept din Iaşi. În 1921 şi-a început cariera didactică, predând economia politică la Facultatea Agricolă a Universităţii din Iaşi. După susţinerea doctoratului în ştiinţe economice, a fost conferenţiar de economie politică la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iaşi şi apoi profesor titular de istoria doctrinelor economice. În 1947–1948 a fost închis, după eliberare fiind numit bibliotecar la Biblioteca Academiei RPR. În 1952 a fost din nou arestat pentru aproape un an, pentru ca în 1954 să fie numit cercetător, apoi şef de secţie la Institutul de Cercetări Economice al Academiei Române. A studiat probleme de economie politică, finanţe publice, istorie economică, istoria doctrinelor economice, istorie socială, circulaţie monetară, dezvoltarea formelor industriale, istoria gândirii economice româneşti etc. Rezultatele cercetărilor le-a prezentat în lucrări şi studii publicate în ţară şi străinătate, dintre care amintim: *Câteva cercetări asupra dezvoltării economice și juridice a Țărilor Române de la începutul secolului XX* (1925); *Probleme monetare. Din trecutul economiei noastre naționale* (1927); *Comentarii şi interpretări în istoria doctrinelor economice* (1927);

Sisteme monetare și monede principale din veacurile trecute (1928); *Vistieria Moldovei în timpul domniei lui Ioniță Sandu Sturdza* (1928); *Economia de schimb în Principatele Române* (1930); *Chestiuni de economie politică* (1939), *Industria României în a doua jumătate a secolului XIX* (1970); *N. Iorga et l'histoire économique* (1972). A editat opera științifică și literară a lui Nicolae Bălcescu și a publicat volumul *Nicolae Bălcescu, Opera. Omul. Epoca* (1975).

CONSTANTINESCU, NICOLAE N.

(27 martie 1920, Bucureşti–14 decembrie 2000, Bucureşti), economist. Membru titular – 22 ianuarie 1990 (membru corespondent – 1 martie 1974). Secretar general al Academiei Române (2 februarie 1990–1 februarie 1994); preşedinte al Secţiei de ştiinţe economice, juridice şi sociologie (1992–2000). Discurs de recepţie: *Principiul ecologic în ştiinţa economică* (24 martie 1993).

Studii liceale (Liceul Comercial „N. Bălcescu") şi universitare (Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale) la Bucureşti. În 1959 a devenit doctor în economie, iar în 1972 a obţinut titlul de doctor docent. A deţinut funcţii didactice progresive (profesor, 1965) la Academia de Studii Economice din Bucureşti. A fost şef al Catedrei de istorie economică (1954-1964) și apoi al Catedrei de economie politică (1964–1985). Timp de zece ani (1957–1967) a fost cercetător ştiinţific şi şef al Secţiei de istorie economică şi istoria gândirii economice la Institutul de Cercetări Economice al Academiei Române. În 1974 a fost profesor invitat la Institutul de Dezvoltare Economică al Băncii Mondiale (BIRD). A desfăşurat activitate ştiinţifică îndeosebi în domenii precum: istoria gândirii economice; teoria economică contemporană; metodologia cercetării ştiinţifice economice; problemele economiei de piaţă etc. A cercetat şi publicat studii privind *Modurile de producţie precapitaliste* (1951); *Capitalismul premonopolist în România* (1957); *Teoria valorii muncă şi lumea contemporană* (1984); *Metodă şi tehnică în ştiinţa economică*. După 1989 a studiat şi publicat: *Dileme ale tranziţiei la economia de piaţă* (1992); *Principiul ecologic în ştiinţa economică* (1993); *Reforma economică în folosul cui?* (1993); *Reformă şi redresare economică* (1995); *Învăţămintele tranziţiei economice în România* (1997) ş.a. Director al colegiului de redacţie al revistei *Revue roumaine des sciences économiques* (*Romanian Economic Review*). A fost preşedinte al Asociaţiei Române de Management Ecologic şi Dezvoltare Durabilă și președinte al Asociaţiei Generale a Economiștilor din România. Doctor Honoris Causa al universităţilor din Chişinău, Craiova, Oradea, Sibiu, Timişoara.

DOBRESCU, EMILIAN

(22 mai 1933, Bucureşti), economist. Membru titular – 22 ianuarie 1990 (membru corespondent – 1 martie 1974).

Absolvent al fostului Liceu Comercial „Regele Carol I" (1951) şi al Facultăţii de Economie a Universităţii „Lomonosov" din Moscova (1956). În 1963 a devenit doctor în economie. A fost asistent, lector, conferenţiar şi profesor universitar în Bucureşti. A efectuat stagii de documentare-cercetare în SUA (1970 şi 1996). În 1990 a fondat Seminarul de Modelare Macroeconomică, transformat în 2008 în Centrul de Modelare Macroeconomică al Academiei Române. A publicat circa 150 de articole şi lucrări de specialitate, dintre care 17 în colaborare. Principalele sale direcţii de cercetare sunt: teoria şi problemele metodologice ale măsurării economice; analiza corelaţiilor macroeconomice fundamentale; studierea economiei emergente; elaborarea primelor modele econometrice româneşti – monosectorial şi plurisectorial; investigarea proceselor inflaţioniste în economiile emergente; elaborarea macromodelului economiei româneşti de tranziţie; elaborarea macromodelului economiei româneşti de piaţă. „Macromodelul Dobrescu" a fost utilizat în simulările analitice şi predictive destinate politicilor monetare, în elaborarea strategiei de aderare a României la Uniunea Europeană, precum şi în testarea coerenţei programelor economice de pre-aderare. Pe baza acestuia, *Romanian Journal of Economic Forecasting* publică sistematic estimări previzionale. Este membru al consiliilor ştiinţifice ale *Romanian Journal for Economic Forecasting*, *Theoretical and Applied Economics*, *Romanian Review of Statistics*. Membru al Asociaţiei Generale a Economiştilor din Romania, al Societăţii Române de Economie; preşedinte de onoare al Centrului Român de Modelare Economică.

POSTOLACHE, TUDOREL TUDORACHE

(20 noiembrie 1932, Focşani), economist, Membru titular – 22 ianuarie 1990 (membru corespondent – 1 martie 1974). Preşedinte (2000–2006) şi preşedinte de onoare (din 2006) al Secţiei de ştiinţe economice, juridice şi sociologie.

Licenţiat în ştiinţe economice la Universitatea de Stat din Moscova; în 1959 a devenit doctor în economie. A deţinut funcţii academice la Academia de Studii Economice din Bucureşti. A ţinut cursuri şi seminarii la universităţi din Luxemburg, Madrid, Ottawa, Moscova, Paris, Praga, Québec, Roma, Tokyo, Viena şi Bucureşti. A ocupat funcţii publice: director general (fondator) al Institutului

Naţional de Cercetări Economice (ianuarie–mai 1990); preşedinte al Comisiei însărcinate cu elaborarea Strategiei privind înfăptuirea economiei de piaţă în România (februarie–mai 1990); ambasador extraordinar şi plenipotenţiar al României în Marele Ducat de Luxemburg (1992–1996 şi 2000–2005) şi în Canada (1996–1997); preşedinte al Comisiei de elaborare a Strategiei naţionale de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană (cu rang de ministru de stat, 27 februarie – 21 iunie 1995); copreşedinte al Comisiei de fundamentare a Strategiei naţionale de dezvoltare economică a României (februarie–mai 2000); coordonator (din 1999) al Comitetului Naţional Român al Grupului ESEN al Academiei Române. A publicat peste 550 de titluri (cărţi, studii, articole, lucrări de autor şi în colaborare), dintre care amintim *Schiţă privind strategia înfăptuirii economiei de piaţă în România* (1990, coord. şi coautor); *Economia României: secolul XX* (1991); *Tratatul de economie contemporană* (vol. II, cartea întâi, 1987; cartea a doua, 1989). În 2009 a publicat vol. *Academicieni aşa cum i-am cunoscut*. A fost distins cu Ordinul „Steaua României", cu Marea Cruce a Ordinului de Merit, cea mai înaltă decoraţie conferită de statul Luxemburg.

GEORGESCU-ROEGEN, NICHOLAS (NICOLAE GEORGESCU)

(4 februarie 1906, Constanţa–30 octombrie 1994, Nashville, SUA), economist şi matematician. Membru de onoare – 3 iulie 1990.

A terminat ca bursier cursurile Liceului Militar de la Mănăstirea Dealu. În 1926 şi-a luat licenţa în matematici la Universitatea din Bucureşti, continuându-şi specializarea în Franţa, unde în 1930 şi-a susţinut teza de doctorat la Institutul de Statistică din Paris; a urmat apoi cursuri postdoctorale la Universitatea din Londra. La reîntoarcerea în ţară a fost numit secretar al Institutului de Statistică şi profesor de statistică teoretică la Academia de Ştiinţe Economice. Între 1934 şi 1936 şi-a continuat studiile la Universitatea Harvard. La invitaţia profesorului Virgil Madgearu, a lucrat în cadrul Institutului pentru Studiul Conjuncturii. A fost membru în comitetul de redacţie pentru volumul de economie al *Enciclopediei României* (1938–1943, coord. Dimitrie Gusti). În 1948 a emigrat în SUA, unde şi-a continuat atât activitatea didactică, cât şi pe cea de cercetare ştiinţifică. Este considerat drept

„părinte al economiei ecologice", al „bioeconomiei". A publicat studii, articole, comunicări şi rapoarte, dintre care amintim: *Coefficients of Production and the Marginal Productivity Theory* (1935); *Activity Analysis of Allocation and Production* (1951); *Economic Theory and Agrarian Economics* (1960); *The Entropy Law and the Economic Process* (1971); *Toward a human economics* (1974); *Energy and Economic Myths* (1975); *Technology and economic policy* (1975); *Prospects for growth: changing expectations for the future* (1977); *Demain la décroissance: entropie-écologie-économie* (1979). Membru al Institutului Internaţional de Statistică, membru de onoare al Asociaţiei Economice din SUA, membru de onoare al „Phi-Beta-Kapa" de la Universitatea din Vanderbilt.

MADGEARU, VIRGIL TRAIAN N.

(14 decembrie 1887, Galaţi–27 noiembrie 1940, pădurea Snagov), economist, sociolog şi om politic. Membru post-mortem – 13 noiembrie 1990.

Studii liceale la Galaţi şi universitare (ştiinţele economice) la Leipzig, în 1911, devenind doctor în ştiinţe economice şi financiare. Şi-a continuat pregătirea la Londra, publicând: *Naţionalitatea capitalului şi politica*; *Primele trepte ale sistemului de fabrică*. Reîntors în ţară (1912), a fost numit şef de serviciu la Casa Centrală a Meseriilor şi Asigurărilor Muncitoreşti şi apoi redactor-şef al publicaţiei *Monitorul asigurărilor muncitoreşti*. Din 1916 a devenit profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale din Bucureşti. Împreună cu Ion Răducanu, Victor Slăvescu ş.a., a organizat Şcoala Superioară de Tehnică şi Practică Comercială. Prin grija sa, în 1935, s-a înfiinţat Institutul Românesc pentru Studiul Conjuncturii Economice. În 1918, la Iaşi, împreună cu Ion Răducanu, a editat revista *Independenţa economică*, iar după război, alături de Dimitrie Gusti şi Vasile Pârvan, a luat parte la înfiinţarea Asociaţiei pentru Studiul şi Reforma Socială. A publicat lucrări, cum sunt*: În chestiunea meseriaşilor* (1911); *Structura şi tendinţele băncilor populare în România* (1914); *Ocrotirea muncitorilor în România* (1915); *Organizarea comerţului exterior în epoca de tranziţie* (1919); *Teoria economiei ţărăneşti* (1925); *Politica noastră financiară în cursul depresiunii economice* (1933); *Pentru apărarea avuţiei statului* (1934); *Reorganizarea sistemului de credit* (1934); *Realitatea finanţelor publice româneşti* (1937); *Evoluţia economică românească după războiul mondial* (1940) ş.a.

RUGINĂ, ANGHEL

(24 mai 1913, Vizureşti, jud. Galaţi–15 decembrie 2008, SUA), economist. Membru de onoare – 13 noiembrie 1990.

A urmat cursurile Şcolii Comerciale din Tecuci, apoi ale Şcolii Superioare de Comerţ din Galaţi, iar între 1932 şi 1936, pe cele ale Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Bucureşti. În 1942 şi-a susţinut teza de doctorat, obţinând titlul de doctor în economie. Şi-a continuat specializarea la Universitatea din Freiburg, unde şi-a susţinut o a doua teză de doctorat pe o temă de teorie monetară. Din 1953 a lucrat în cadrul Fondului Monetar Internaţional și a fost profesor la Boston University. A publicat numeroase lucrări: *Social-Liberalism. The „Integral Democracy of Tomorrow*" (1951); *Capitalisme, Socialisme ou Libéralisme Social?* (1956); *Programme de stabilisation économique, financière et sociale pour la France* (1959); *Leon Walras contre J.M. Keynes* (1970); *A Reorganization Plan of the International Monetary Fund* (1973); *American Capitalism at a Crossroads* (1978); *Un miracol economic în România este încă posibil* (1992); *Teoria şi practica economică în epoca tranziţiei şi după (1994)*; *Memoriale. De ce nu s-au rezolvat cum trebuie problemele de stabilizare social-economică şi financiară cu realizarea unui „miracol românesc" de la 1990 încoace?* (2007) ş.a. Membru al Asociaţiei Economice Americane, al Asociaţiei de Economie din Canada, al Asociaţiei Internaţionale de Istoria Economiei. Doctor Honoris Causa al universităţilor din Bucureşti, Iaşi, Constanţa, Galaţi şi Cluj-Napoca.

BĂRBULESCU, CONSTANTIN

(20 decembrie 1927, Turnu-Severin–15 februarie 2010, Bucureşti), economist. Membru corespondent – 12 noiembrie 1993.

Studii liceale la Turnu-Severin şi superioare (Facultatea de Economie Generală din cadrul Academiei de Studii Economice şi Facultatea de Mecanică, Secţia maşini termice din cadrul Institutului Politehnic) la Bucureşti. În 1969 şi-a susţinut teza de doctorat în economie. A fost cadru didactic la Catedra de economie industrială, unde a parcurs toate gradele didactice, până la cel de profesor universitar (din 1971). A ocupat funcţii de conducere în cadrul Academiei de Studii Economice din Bucureşti: şef de catedră, prodecan, prorector şi apoi rector al Academiei de Ştiinţe Economice din Bucureşti (1990–1996). A deţinut funcţia de şef al Catedrei UNESCO. A asigurat restructurarea învăţământului superior

economic românesc, adaptându-l la condiţiile de piaţă. A creat colegiile economice din Bucureşti şi Buzău, Fundaţia „Humanitas", Centrul „Prosper ASE" de pregătire a cadrelor în limba engleză pentru afaceri. În lucrările sale a abordat probleme legate de elaborarea strategiilor de dezvoltare a industriei; perfecţionarea structurilor organizatorice; dezvoltarea bazei proprii de materii prime şi energie; creşterea productivităţii muncii; reducerea costurilor de producţie, pilotajul întreprinderilor. A făcut parte din comisia numită de Guvernul României pentru elaborarea Strategiei privind trecerea României la economia de piaţă şi din comisia de elaborare a studiului privind integrarea României în structurile euro-atlantice. A deţinut funcţia de vicepreşedinte al Secţiei de ştiinţă din cadrul UNESCO România, pe cea de vicepreşedinte al Asociaţiei Generale a Economiştilor din România, membru în Consiliul metodologic şi ştiinţific al Institutului Superior de Gestiune din Paris, membru în Consiliul Academic Internaţional cu sediul la Stockholm, preşedinte al Consiliului de administraţie al Institutului Naţional de Dezvoltare Economică. Doctor Honoris Causa al Academiei de Studii Economice din Chişinău, al Universităţii din Craiova şi al Universităţii de Vest din Timişoara.

IANCU, AUREL GH.

(n. 17 decembrie 1928, Răcoasa, jud. Vrancea), economist. Membru titular – 21 decembrie 2001 (membru corespondent – 12 noiembrie 1993). Vicepreşedinte executiv al Secţiei de ştiinţe economice, juridice şi sociologie (2001–2006). Discurs de recepţie: *Nicholas Geogescu-Roegen – întemeietor de şcoală economică* (3 iunie 2009)

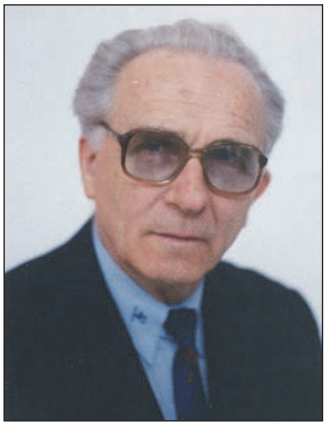

Studii – Liceul Comercial Focşani şi universitare – Facultatea de Economie Generală, ASE Bucureşti. Specializare în SUA, la Massachusetts Institute of Technology – Department of Economics (1970/1971), doctor în economie (1973). Funcţii: economist analist la Ministerul Industriei Grele (1953–1959), cercetător principal şi şef de sector la Institutul de Cercetări Economice (1960–1976); director ştiinţific la Institutul de Economie Industrială (1977–1993); cercetător ştiinţific gr. I şi şef Departament de cercetări complexe – Institutul Naţional de Cercetări

Economice (din 1993), consultant ştiinţific ONU din 1983, conducător de doctorat la Academia Română. Activitatea ştiinţifică s-a axat pe modelarea economico-matematică, eficienţa economică, creşterea economică, economia resurselor, relaţii economice internaţionale, integrarea europeană, teoria politicii economice, convergenţa economică, financiarizarea economiei, instabilitatea economică şi financiară. A publicat peste 400 de articole şi studii, precum şi 20 de cărţi, din care 13 ca unic autor: *Eficienţa economică maximă. Metode de modelare* (1972); *Modele de creştere economică* (1974); *Creşterea economică şi resursele naturale* (1976); *Schimburile economice internaţionale* (1983); *Piaţă, concurenţă, monopol* (1992); *Ştiinţa economică şi interferenţele ei* (1993); *Bazele teoriei politicii economice* (1998); *Dezvoltarea intensivă şi specializarea naţiunilor* (2003); *Cunoaştere şi inovare* (2006); *Convergenţa economică*, două volume (coautor şi coord.) (2008–2009); *Transition, liberalization and convergence* (2010) ş.a. Coordonator al unor programe fundamentale ale Academiei Române: Probleme ale integrării României în Uniunea Europeană (ESEN 2, 2001–2002) şi Dezvoltarea şi ridicarea competitivităţii economiei României (ESEN 3, 2003–2004); coordonator general *Opere complete* (şapte volume şi 11 cărţi) ale economistului Nicholas Georgescu-Roegen. A participat la conferinţe internaţionale şi a efectuat vizite de studii şi cercetări în SUA, Marea Britanie, Rusia, Republica Cehă, Ungaria, Germania, Italia ş.a. Este membru în colegiile unor publicaţii ştiinţifice de profil; membru fondator al AGER; preşedinte al Consiliului Național de Statistică din România; preşedinte al Consiliului Director al Fundaţiei Elias; distins cu Ordinul Naţional „Serviciul Credincios” în grad de Comandor (2000) şi Ordinul Naţional „Steaua României” în grad de Cavaler (2016)**.**

IONETE, CONSTANTIN

(24 martie 1922, Măldăreşti, jud. Vâlcea–5 august 2011, Bucureşti), economist. Membru de onoare – 23 martie 1993.

Studii liceale la Caransebeş şi universitare (Facultatea de Filosofie) la Bucureşti; doctor în economie (1971). Şi-a continuat specializarea în probleme financiare şi de marketing în SUA, Italia şi Irlanda. Timp de 40 de ani s-a dedicat activităţilor didactice, de cercetare şi de producţie: a fost lector, conferenţiar şi profesor (din 1974) la Academia de Studii Economice. A îndeplinit funcţii în Ministerul Finanţelor, în conducerea Institutului de Cercetări Comerciale din Ministerul Comerţului, în sistemul bancar şi ca expert guvernamental. A fost membru al Consiliului de administraţie al Băncii Naţionale şi

director general al Institutului Naţional de Cercetări Economice (1991–2000). A studiat problemele fundamentale ale ştiinţelor economice moderne, publicând o serie de lucrări cum sunt: *Teoria preţurilor, dezechilibrele financiare ale economiei de comandă şi prăbuşirea acesteia în România, Lecţiile tranziţiei la economia de piaţă, Creşterea economică şi dezvoltarea umană*. Rezultatele cercetărilor sale s-au concretizat într-un mare număr de cărţi, studii şi articole apărute în ţară sau în străinătate. S-a preocupat de apariţia revistelor *Finanţe şi credit* şi *Comerţul modern*. A coordonat elaborarea lucrării *National Human Development Report. România* (1997, 1998, 1999). Membru al AGER, al Asociaţiei României pentru Clubul de la Roma. A fost distins cu Premiul „Petre S. Aurelian" al Academiei Române.

VĂCĂREL, IULIAN

(15 noiembrie 1928, Vălenii de Munte, jud. Prahova), economist.
Membru titular – 8 noiembrie 1994 (membru corespondent – 23 martie 1993).

Studii liceale la Ploieşti şi universitare (Facultatea de Finanţe şi Credit) la Bucureşti. În 1954 şi-a susţinut teza, devenind doctor în economie. În acelaşi an (1954) a fost încadrat la Academia de Studii Economice din Bucureşti, Facultatea de Finanţe şi Credit, pe post de conferenţiar, în 1965 a ocupat prin concurs funcţia de profesor universitar şi conducător de doctorat. În 2011 a primit titlul de profesor emerit. A publicat numeroase cursuri universitare de largă circulaţie în domeniile financiar, monetar, al creditului bancar, al asigurărilor şi reasigurărilor. După 24 de ani petrecuţi în Ministerul Finanţelor, a urmat etapa activităţii diplomatice de nouă ani, din care opt ani a funcţionat în calitate de ambasador extraordinar şi plenipotenţiar al României acreditat în Regatul Belgiei şi în Marele Ducat al Luxemburgului. A fost reprezentantul României pe lângă Comunitatea Economică Europeană. Pe linia cercetării fundamentale, a abordat teme privind conţinutul economic şi funcţiile finanţelor, mondializarea relaţiilor economice şi financiare etc. A publicat numeroase lucrări în ţară şi străinătate. Amintim: *Probleme ale teoriei finanţelor* (1963); *Finanţe publice. Teorie şi practică* (1981); *Relaţii financiare internaţionale* (1995); *Politici fiscale şi bugetare în România 1990–2000* (2001); *Sistemul impozitelor şi taxelor în Uniunea Europeană şi în România* (2002). A participat la elaborarea unor importante lucrări colective, cum este *Tratat de economie contemporană* (vol. II, cartea a 2-a, 1989). Este coordonator şi coautor al lucrărilor: *Finanţe publice* (1992, 1999, 2003, 2006, 2007); *Asigurări şi reasigurări* (1993, 1997, 2007); *Cunoaşte România* (2004); *Connaissez la Roumanie* (2006); *Cunoaşte România, membră a Uniunii Europene* (2007); *Knowing Romania,*

Member of the European Union (2008). Membru al Consiliului Naţional al Asociaţiei Generale a Economiştilor din România şi al Institutului Internaţional de Finanţe Publice.

STĂNESCU, VASILE

(4 februarie 1925, Bucureşti) economist şi jurist.
Membru de onoare – 29 ianuarie 1999.

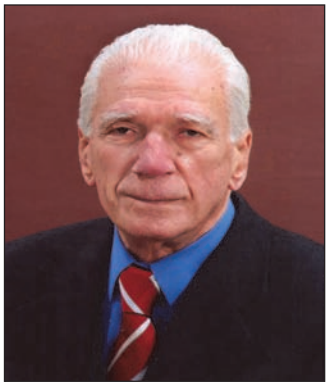

După absolvirea liceului, a obţinut licenţa la Academia de Studii Economice din Bucureşti (1948). Concomitent, a studiat şi dreptul (cu precădere dreptul comercial), pentru ca ulterior să obţină titlul ştiinţific de doctor în economie. A ocupat funcţii ministeriale şi de demnitate publică: director, director general, arbitru şef interdepartamental, consilier ministerial cu probleme editoriale, economice, juridice şi de arbitraj comercial. Activitatea didactică a desfăşurat-o, începând din 1950, în domeniile: drept, economie şi management. Activitatea ştiinţifică constă în elaborarea şi publicarea în ţară şi străinătate a peste 50 de volume şi cursuri, precum şi a circa 500 de articole şi studii, în care a abordat: unitatea economică, managementul, teoria patrimoniului, personalitatea juridică şi capacitatea juridică a unităţilor economice, dreptul şi mecanismul economic. A participat la toate acţiunile de evaluare a stării economiei naţionale (ESEN), ca şi la elaborarea strategiilor naţionale de la Snagov (1995 şi 2000) şi a altor lucrări solicitate de Uniunea Europeană. Are contribuţii în domeniul studierii globalizării. A luat parte la numeroase conferinţe, simpozioane, congrese etc. în ţară şi străinătate. Membru al Asociaţiei Generale a Economiştilor din România şi al Uniunii Juriştilor, membru fondator al Comisiei de Management (din 1972), membru în Comisia de fundamentare a strategiei de dezvoltare economică a României. Cetăţean de onoare a şase localităţi din România.

DĂIANU, DANIEL

(30 august 1952, Bucureşti), economist. Membru titular – 5 noiembrie 2013
(membru corespondent – 29 noiembrie 2001).

A urmat cursurile Liceului „I.L. Caragiale” şi ale Facultăţii de Comerţ, Secţia relaţii economice internaţionale din cadrul Academiei de Studii Economice (1971–1975). A obţinut titlul de doctor în ştiinţe economice. Între 1978 şi 1979 a lucrat la Centrul de Informare şi Documentare al Institutului Naţional de Cercetări

Economice, iar între 1979 şi 1990, ca cercetător la Institutul de Economie Naţională. A fost ministru al finanţelor (1997–1998), prim-vicepreşedinte al Autorităţii de Supraveghere Financiară (2013–2014), membru al Parlamentului European (2007–2009), membru în Consiliul de administrație al BNR (din 2014), profesor la Academia de Studii Economice din Bucureşti (1999–2004), profesor la Școala Națională de Studii Politice și Administrative (din 2004), profesor și cercetător invitat la universități din SUA, Marea Britanie și Italia. Preşedinte al Asociaţiei Europene de Economie Comparată – EACES (2002–2004), membru în colegiul editorial al mai multor publicații internaționale. Domeniile de interes ştiinţific sunt: monedă şi finanţe publice, economia tranziţiei, analiza sistemelor economice, complexitatea sistemelor sociale, Uniunea Europeană etc. A publicat studii în străinătate şi în ţară, lucrări dintre care amintim: *Funcţionarea economiei şi echilibrul extern* (1992); *Echilibru economic şi monedă* (1993); *România şi Uniunea Europeană* (2002); *The Macroeconomics of EU Integration. The Case of Romania* (2008); *Which way goes capitalism?* (2009); *Lupta cu criza financiară. Eforturile unui membru român al PE* (2009); *Când finanța subminează economia și corodează democrația* (2012); *The Crisis of the Eurozone and the Future of Europe* (2014, în colab., și coord.); *Europa în impas. Ce poate face România* (2015); *România și aderarea la zona euro* (2017, în colab., coord.); *Băncile centrale, criza și postcriza* (2018). A publicat numeroase articole în publicaţii interne şi internaţionale. Este preşedinte al Societăţii Române de Economie (SOREC), preşedinte de onoare al Asociaţiei Române pentru Studii Europene și membru al Asociației Americane de Economie.

ISĂRESCU, MUGUREL CONSTANTIN

(1 august 1949, Drăgăşani, jud. Vâlcea), economist. Membru titular – 24 martie 2006 (membru corespondent – 6 iunie 2001). Preşedinte al Secţiei de ştiinţe economice, juridice şi sociologie (din 2006).

După absolvirea liceului teoretic din Drăgăşani (1967), a urmat cursurile Academiei de Studii Economice din Bucureşti, Facultatea de Comerţ (1967–1971). În 1989 şi-a susţinut teza de doctorat în finanţe, devenind doctor în ştiinţe economice. Cercetător principal (1971–1990) în cadrul Institutului de Economie Mondială din Bucureşti. Profesor asociat (1975–1989) la Academia de Studii Economice. Profesor la Universitatea de Vest din Timişoara (1994–1996), la Academia de Studii Economice din Bucureşti (din 1995) şi la Institutul Bancar Român. În septembrie 1990 a fost numit guvernator al Băncii Naţionale a României. În iulie 1991,

Parlamentul României l-a numit guvernator al Băncii Naţionale a României pentru o perioadă de opt ani. Între 22 dec. 1999 şi 28 dec. 2000 a fost prim-ministru al României. În această calitate a prezentat, la 20 martie 2000, oficialilor de la Bruxelles *Strategia de dezvoltare economică pe termen mediu a României*. A efectuat studii pe care le-a publicat în literatura de specialitate din ţară şi străinătate. Dintre acestea amintim: *Despre reforma sistemului bancar şi politica Băncii Naţionale a României* (1994); *Politica monetară, stabilitatea macroeconomică şi reforma bancară în România* (1995); *Starea sistemului bancar* (1999); *Reflecţii economice. Pieţe, bani, bănci* (2002) ş.a. Membru al Clubului de la Roma (1993) şi preşedinte al Asociaţiei Române pentru Clubul de la Roma (din 1993, reales în 1999 şi 2009), membru fondator al grupului „Un viitor pentru România" şi al Societăţii Române de Economie (SOREC) (1993); vicepreşedinte (1998–2002) şi preşedinte al Clubului Guvernatorilor Băncilor Centrale din zona Mării Negre, Balcani şi Asia Centrală (2003–2004); membru al Comisiei Trilaterale, al Consiliului Consultativ al Biroului regional pentru Europa şi CSI din cadrul PNUD (2002). Doctor Honoris Causa al mai multor universităţi din România. A fost distins cu: Ordinul Naţional „Steaua României" în grad de Mare Cruce (2000), Ordinul „Marea Cruce a Sudului" (2000), „Crucea Ardealului" (2000), „Crucea Moldavă" (2000), „Crucea Sfântului Andrei" (2000), „Crucea Patriarhiei" (2002), Ordinul „Steaua României" în grad de Colan. A primit titlurile de: „Guvernatorul anului 2001", acordat de revista *The Banker*, componentă a grupului *Financial Times* (2002); „Bancherul anului 2002", acordat de revista *Piaţa financiară* (2002); „Bancherul Deceniului", acordat de revista *Capital* (2002).

ZAMAN, GHEORGHE

(13 iunie 1942, Bucşani, jud. Giurgiu), economist.
Membru corespondent – 6 iunie 2001.

După absolvirea Liceului „Tudor Vladimirescu" din Bucureşti (1960), a urmat Facultatea de Comerţ Exterior din cadrul Academiei de Studii Economice din Bucureşti (1960–1965). În 1985 şi-a susţinut teza, devenind doctor în economie. A fost cercetător la Institutul de Cercetări Economice (din 1965) şi a devenit profesor universitar (1997), fiind cadru didactic asociat la Catedra de eficienţa investiţiilor din cadrul Academiei de Studii Economice din Bucureşti. Este director al Institutului de Economie Naţională (din 1990). Principalele probleme abordate în lucrările sale se referă la: teorii şi politici ale reformei de tranziţie la economia de piaţă, eficienţa factorilor de creştere a economiei naţionale, privatizarea şi restructurarea în România, relaţii economice

internaţionale, previziune şi planificare macroeconomică etc. Rezultatele cercetărilor sale se regăsesc în peste 30 de volume şi peste 300 de studii apărute în publicaţii de profil din ţară şi de peste hotare. Dintre acestea amintim: *Prognoza economică. Orizont previzional* (1972); *Fundamente teoretice şi practice ale privatizării în România* (1993); *The Impact of International Economic Crisis on Corruption in Romania* (2014). Între 1993 şi 1994 a fost reprezentant al Academiei Române în Grupul de lucru al Băncii Mondiale pentru elaborarea Strategiei de reformă a cercetării şi dezvoltării în România, iar între 1993 şi 1996, membru al Colegiului consultativ pe probleme economice de pe lângă Preşedinţia României. Preşedinte al Asociaţiei Generale a Economiştilor din România (2006). I s-a acordat titlul de Doctor Honoris Causa la șase universităţi din ţară. A fost distins cu medalii, diplome și diplome de excelență ale diferitelor instituții economice, științifice și de învățământ. A fost decorat cu Ordinul Naţional „Steaua României” în grad de Cavaler (2002).

ALBU, LUCIAN-LIVIU

(7 august 1951, Bucureşti), economist. Membru titular – 5 noiembrie 2013 (membru corespondent – 30 aprilie 2009).

Studii liceale (Liceul „Dimitrie Bolintineanu”, 1966–1970) şi universitare (Academia de Studii Economice, Facultatea de Cibernetică Economică şi Statistică, 1972–1977) la Bucureşti; doctor în ştiinţe economice (1991); cercetător ştiinţific gr. I (din 1993); cercetător asociat (Fellow Researcher) la CEPREMAP (Centre d'Etudes Prospectives d'Economie Mathématique Appliquées à la Planification, Sorbona) (1995); profesor asociat (Honorary Visiting Professor) la CEES (Centre for European Economic Studies), Universitatea din Leicester (1997–1998); director al Institutului de Prognoză Economică al Academiei Române (din 1998); membru al Consiliului Statistic Naţional (din 2002). În activitatea de cercetare a abordat probleme referitoare la: teoria economică modernă şi macroeconomie non-lineară; modele ale economiei informale şi evaziunii fiscale; dezvoltare economică şi eficienţă; modelare, econometrie şi prognoză. A publicat, ca autor sau coautor, peste 40 de cărţi şi peste 300 de articole şi studii. Dintre acestea amintim: *Underground Economy and Fiscal Policies Modeling* (1995); *Tranziţia economiei*

sau tranziţia ştiinţei economice? (1998); *Macroeconomie non-lineară şi prognoză – Teorie şi aplicaţie* (2002); *Non-linear Modelling in Economics – Beyond Standard Economics* (ed., 2012). A colaborat cu prestigioşi profesori şi specialişti (inclusiv laureaţi ai Premiului „Nobel" pentru economie), la realizarea unor proiecte internaţionale de cercetare. A participat la numeroase proiecte de cercetare internaţionale, membru în colegiile de redacţie şi referent la peste 20 reviste de specialitate din ţară şi din străinătate. Fondator şi editor-şef al *Romanian Journal of Economic Forecasting*. Membru în asociaţii sau organisme profesionale.

DOLGU, GHEORGHE

(2 aprilie 1929, Bucureşti–22 sept. 2017), economist.
Membru de onoare – 30 martie 2010.

Studii secundare la Colegiul Naţional Militar „Nicolae Filipescu" de la Mănăstirea Dealu şi superioare la Facultatea de Economie Generală din cadrul Academiei de Studii Economice din Bucureşti. În 1972 a obţinut titlul de doctor în economie. A efectuat stagii de perfecţionare în probleme financiare în Canada (1994, 1997) şi SUA (1995, 1996). A desfăşurat o bogată activitate didactică la Academia de Studii Economice din Bucureşti, 1972–1999; din 1999, profesor consultant, iar din 2011, profesor emerit şi de cercetare ştiinţifică. În anii 1971–1976 şi 1976–1980 a fost rector al Academiei de Studii Economice din Bucureşti. A făcut parte din conducerea delegaţiilor române la sesiunile Conferinţei Naţiunilor Unite pentru Comerţ şi Dezvoltare din Santiago de Chile (1972), Nairobi, Kenya (1976), Belgrad (1984), Geneva (1988). A fost expert consultant al Secretarului General al ONU (1970/1971, 1975/1976, 1980). A contribuit la crearea fundamentelor pieţei de capital din România. În cercetarea ştiinţifică s-a aplecat îndeosebi asupra economiei serviciilor financiare, ciclului economic, tranziţiei la economia de piaţă, integrării României în structurile europene şi valorificării gândirii economice româneşti şi universale. Rezultatele cercetărilor sale se regăsesc în numeroase lucrări, studii şi comunicări, între care: *Anghel Rugină şi noua revoluţie în ştiinţa economică* (1993); *Nicholas Georgescu-Roegen în gândirea economică universală* (1994); *Piaţa de capital – resursă a relansării economice a României* (1999); *Revoluţia financiară mondială* (2001); *Nicholas Georgescu-Roegen: constructorul unei noi paradigme în ştiinţa economică* (2006); *Criză, finanţe, teorii* (2009). A asigurat ediţia română a peste zece volume din operele lui Nicholas Georgescu-

Roegen şi ale altor autori. A primit o serie de distincţii: premiul „P.S. Aurelian" al Academiei Române (1976), medalii și diplome de excelenţă de la instituții științifice și de învățământ. A fost decorat cu ordinul vest-german „Verdienstkreuz am Bande" (1968) şi cu Ordinul Naţional „Serviciul Credincios" în grad de Cavaler (2003).

AXENCIUC, VICTOR

(12 februarie 1928, Vlăsineşti, jud. Botoşani), economist.
Membru de onoare – 15 noiembrie 2011.

După absolvirea Academiei de Studii Economice (1951), a desfăşurat timp de o jumătate de secol o bogată activitate didactic-universitară în cadrul Academiei de Studii Economice, dar şi de cercetare în cadrul Institutului de Economie Naţională (din 1980). Între temele majore abordate sunt: calcularea indicatorilor globali: venit naţional, produs intern brut, avuţie naţională etc.; cercetarea structurilor de ramură, a nivelului, profilului şi stadiului economiei naţionale; probleme ale metodologiei cercetării statistice şi economice a României; poziţia României în diviziunea economică internaţională; cicluri şi crize economice în istoria modernă a României; capitalul extern în economia naţională. Asemenea aspecte sunt tratate în 28 de volume şi contribuţii în volume şi în peste 280 de studii şi articole apărute în reviste de profil din ţară şi din străinătate. Menţionăm: *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947* (vol. I, *Industria şi construcţiile,* 1992; vol. II, *Agricultura,* 1994; vol. III, *Monedă-credit-comerţ-finanţe publice*, 2000); *Avuţia naţională a României. Cercetări istorice comparate, 1860–1939* (2001); *Economia naţională a României în perioada 1859–1939* (2008); *Produsul intern brut în România, 1862–2000. Serii statistice seculare şi argumente metodologice* (două vol., 2011) ş.a. Membru (din 1970) şi vicepreşedinte (din 1981) al Comisiei de istorie economică şi istoria gândirii economice a Academiei Române. A fost distins cu premiile „P.S. Aurelian" (1980) şi „Victor Slăvescu" (2002) ale Academiei Române, cu diploma „Meritul Academic" (2008), cu Ordinul „Meritul Ştiinţific" (1970).

34.2. ECONOMIŞTI DIN STRĂINĂTATE, MEMBRI DE ONOARE AI ACADEMIEI ROMÂNE

ANDREADES, ANDREAS MIHAELIS

(30 noiembrie 1876, Corfus–17 aprilie 1935, Atena), istoric şi economist, Grecia. Membru corespondent – 31 mai 1930.

A făcut studii în Franţa, unde şi-a luat şi doctoratul în drept, ulterior şi în ştiinţe economice şi financiare. A fost titular al Catedrei de finanţe şi statistică; decan al Facultăţii de Drept din cadrul Universităţii de Drept din Atena. A colaborat cu studii la *Annales d'histoire économique et sociale*, *Byzantion* şi *Revue des études grecques*. S-a impus prin cercetările asupra realităţilor financiare şi economice ale Greciei. A ţinut numeroase conferinţe în diverse unităţi de învăţământ din Grecia, dar şi la Colegiul Imperial din Londra, la universităţi din Cairo, Lyon, Paris, precum şi la Academia de Drept Internaţional. A jucat un important rol politic şi diplomatic: a fost director al Biroului de Presă în timpul războaielor balcanice (1912–1913), expert la Conferinţa de pace de la Paris (1919–1920), delegat la Societatea Naţiunilor (1923–1925) etc.

RIST CHARLES

(1 ianuarie 1874, Lausanne, Elveţia–10 ianuarie 1955, Versailles), economist, Franţa. Membru de onoare – 28 mai 1931.

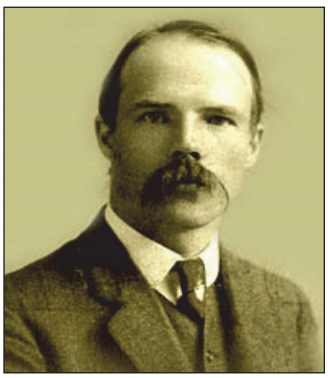

După absolvirea Facultăţii de Drept din Paris, în 1898 şi-a susţinut teza de doctorat *Travail en France et en Angleterre*, devenind doctor în drept. În 1920 a devenit profesor de economie politică şi de istoria doctrinelor economice. A fost unul dintre specialiştii des solicitaţi în Europa. Consilier tehnic al Băncii Naţionale a României. Vicepreşedinte al băncilor ţărilor din Europa Centrală. Autor al lucrărilor: *Histoire des doctrines économiques depuis les physiocrates jusqu'à nos jours* (1909, în colab.); *Rapport sur les finances publiques de la Roumanie* (două vol., 1932); *Essais sur quelques problèmes économiques et monétaires* (1933). Doctor Honoris Causa al Universităţii „Al.I. Cuza" din Iaşi (1938).

SOMBART, WERNER

(19 ianuarie 1863, Ermsleben-am-Hartz–18 mai 1941, Berlin), economist şi sociolog, Germania. Membru de onoare – 28 mai 1931.

A urmat istoria, economia, sociologia, dreptul şi filosofía la Pisa, Berlin şi Roma. În 1890 a devenit profesor de economie la Universitatea din Wroclaw, apoi la Şcoala Superioară de Comerţ şi la Universitatea din Berlin (1917). Lui i se datorează introducerea studiilor sociale în universităţile germane. A iniţiat reforme pentru ameliorarea condiţiilor de viaţă ale muncitorimii. A fost autorul cunoscutului „tablou" al evoluţiei societăţii europene de la economia autarhică la cea artizanală şi capitalistă. Adept al noii şcoli istorice, a pus accentul pe motivaţia subiectivă a trecerii societăţii de la o etapă la alta, trecerea de la economia breslelor la economia capitalistă. A lăsat numeroase lucrări, între care: *Friedrich Engels* (1895); *Der Moderne Kapitalismus* (3 vol., 1902–1908); *Die gewerbliche Arbeiterfrage* (1904); *Sozialismus und soziale Bewegung* (1905); *Das Proletariat Bilder und Studien* (1906); *Warum gibt es in den Vereinigten Staaten keinen Sozialismus?* (1906); *Das Lebenswerk von Karl Marx* (1909); *Die Juden und das Wirtschaftsleben* (1911); *Die Zukunft der Juden* (1912); *Der Bourgeois* (1913); *Krieg und Kapitalismus* (1913); *Händler und Helden* (1915); *Der moderne Kapitalismus. Historisch-systematische Darstellung des gesamteuropäischen Wirtschaftslebens von seinen Anfängen bis zur Gegenwart (*1916); *German Economy in the 19th Century* (1921); *Les Juifs et la vie économique* (1923); *Soziologie* (1923); *Der proletarische Sozialismus* (patru vol., 1924); *Il capitalismo moderno* (1925); *Die Drei Nationalökonomien* (1930); *Deutschen Sozialismus: A New Social Philosophy* (1934); *Vom Menschen. Versuch einer geisteswissenschaftlichen Anthropologie* (1938) ş.a.

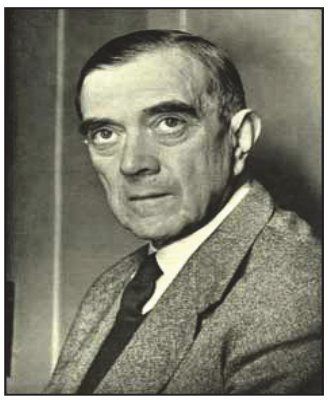

GINI, CORRADO

(23 mai 1884, Motta di Livenza–13 martie 1965, Roma), statistician, demograf şi sociolog, Italia. Membru de onoare – 4 iunie 1938.

A studiat matematica, economia şi dreptul la Universitatea din Bologna, după absolvirea căreia a predat statistica, economia, biometria, demografia şi sociologia la universităţi de renume din Italia. A condus revistele *Metron* (1920), *Vita economica*

italiana (1925–1943), *Genus* (1934) şi *Indici del movimento economico italiano* (din 1926). În domeniul statisticii a elaborat o teorie care îi poartă numele. Are contribuţii originale în domeniul fitopatologiei economice şi în teoria metabolismului social. Membru al Royal Statistical Society, preşedinte al societăţilor italiene de sociologie şi de statistică.

WERNER, PIERRE

(29 decembrie 1913, Saint-Andre-lez-Lille, Franţa–24 iunie 2002, Luxemburg), economist, jurist şi sociolog, Luxemburg.
Membru de onoare – 8 septembrie 1993.

Absolvent al Facultăţii de Drept din Paris şi al Şcolii Libere de Ştiinţe Politice (1935–1938). După obţinerea titlului de doctor în drept la Universitatea din Luxemburg (1938), a lucrat mai întâi într-o bancă, ulterior fiind ataşat pe lângă Ministerul de Finanţe. În 1945 a fost numit comisar al controlului bancar, funcţie pe care a ocupat-o până în 1949, când a devenit consilier guvernamental, răspunzând de organizarea controlului bancar, a pieţei de credit şi de colaborarea financiară internaţională, ceea ce i-a permis să se familiarizeze cu cele două instituţii financiare internaţionale nou create, Fondul Monetar Internaţional şi Banca Mondială. A fost prim-ministru al Luxemburgului în perioada (1959–1974 și 1979–1984) ministru de finanțe (1954–1959 și 1969–1974) și ministru al trezoreriei (1964–1969).

A adus contribuţii la reformele instituţionale, financiare, fiscale şi sociale realizate de guvernele din care a făcut parte şi la impulsionarea diversificării economice în domeniul industrial şi în sectorul serviciilor. Lucrările sale științifice se cantonează cu deosebire în domeniul monetar şi al integrării europene, fiind citat în special în legătură cu organizarea sistemului monetar („Planul Werner”). Autor al lucrărilor: *Itinéraires luxembourgeois et européens* (1991); *Vers l'Union monétaire européenne* (1971); *L'union monétaire reconsidérée* (1977); *L'euro, vision, histoire, réalité* (1998) ş.a. A fost distins cu Premiul „Prinţul Asturiei” pentru contribuţia adusă în procesul unificării monetare, care a culminat cu crearea monedei euro.

GIL-ALUJA, JAIME

(25 septembrie 1936, Reus, Tarragona), economist, Spania.
Membru de onoare – 7 februarie 1995.

Licenţiat în ştiinţe politice, economice şi comerciale la Universitatea din Barcelona, unde a obţinut şi titlul de doctor. A fost iniţiator, din partea spaniolă, al seminarului internaţional „Probleme economice în perspectivă europeană”, desfăşurat în 1993 la Bucureşti. Împreună cu cercetători români, a editat volumul *Fuzzy Systems in Economy and Engineering* (1994). A publicat numeroase şi studii în reviste de profil, cum sunt: *Models per a la recerca d'efesctes oblidats* (1988); *Tecnicas especiales para la gestion de expertos* (1993); *La creatividad en la gestion de las empresas* (1994); *Matematica per la economia y la gestion de empresas* (1994); *Grafos neuronales para la economia y la gestion de las empresas* (1995). Doctor Honoris Causa a numeroase universităţi din Sofia, Minsk, Buenos Aires, Vigo, Reggio Calabria, Santiago de Cuba, Petroşani, Madrid, Timişoara. A primit o serie de distincţii, inclusiv Premiul Fundaţiei „Grigore Moisil”, Medalia de aur a Institutului Naţional de Inventică din Bucureşti, Premiul „Henri Coandă”. Ofiţer al Ordinului „Palmes Académiques”.

MONTBRIAL, THIERRY RENE HENRI DE

(3 martie 1943, Paris), economist, Franţa.
Membru de onoare – 17 decembrie 1999.

A urmat cursurile Şcolii Politehnice (1963–1965) şi ale Şcolii Naţionale Superioare de Mine din Paris (1966–1969). Doctor în filosofia economiei la Universitatea Berkeley din California, preşedinte al Departamentului de Ştiinţe Economice (1974–1992) şi profesor (din 1974) la Şcoala Politehnică din Paris. Din 1995 este profesor la Catedra de economie generală a Conservatorului Naţional de Arte şi Meserii. A publicat numeroase cărţi, studii şi articole în domeniul economiei şi al relaţiilor internaţionale (*L'élargissement de l'Union européenne* (1996); *Introduction à l'économie* (1999); *Jurnal românesc/Journal de Roumanie* (2012) ş.a.). Membru al Academiei Europene, membru asociat al Academiei

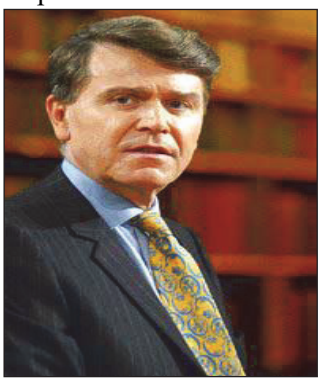

Regale a Belgiei, membru de onoare al Academiei de Ştiinţe din Chişinău. Doctor Honoris Causa al universităţilor din Bucureşti (1996), Braşov (2003).

KLEIN, LAWRENCE ROBERT

(14 septembrie 1920, Omaha, Nebraska–20 octombrie 2013, Gladwyne, Pennsylvania), economist, SUA. Membru de onoare – 17 decembrie 1999.

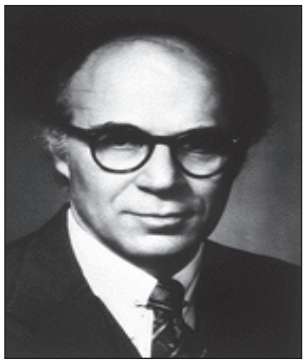

Studii liceale la Los Angeles şi universitare (Universitatea Berkeley) în California. În 1944 şi-a susţinut dizertaţia pentru obţinerea titlului de doctor în economie în cadrul Institutului din Massachusetts. În 1957 a obţinut masteratul la Lincoln College (Oxon), iar în 1992 şi 1994, titlul de doctor la Universitatea din New Jersey şi Universitatea Bar Ilan. A fost profesor sau profesor asociat la universităţi din Pennsylvania (din 1958), Osaka (1960, 1991), Brookings Institute (1961–1972), Colorado (1962), Princeton (1966), Stanford şi Berkeley (1968), Copenhaga (1974). Membru în consiliile de redacţie ale unor publicaţii de profil: *The Banker's Magazine* (1956–1961), *Econometrica* (1956–1968), *International Economic Review* (1959–1965), *Empirical Economics* (din 1976), *Comparative Strategy* (1977–1978). Şi-a concentrat activitatea de cercetare asupra econometriei, matematicii statistice, macroeconomiei, economiei internaţionale. S-a remarcat cu deosebire în domeniul construcţiei şi aplicării macromodelelor economice, creând şi impunând o paradigmă a macromodelelor economice, o schemă generală pentru construcţia lor teoretică şi pentru aplicarea lor practică. A adus contribuţii la teoria agregării, la analizele de stoc şi de flux, la determinarea „preţurilor absolute" şi a salariilor, la aspectele empirice ale rolului monedei în sistemul de echilibru general, la generalizarea experienţei modelelor naţionale de econometrie aplicată etc. Rezultatele cercetărilor sale se regăsesc în numeroase lucrări şi studii apărute în publicaţii de profil din întreaga lume, între care: *Macroeconomics and the Theory of Rational Behavior* (1946); *Remarks on the Theory of Aggregation* (1946); *The Use of Econometric Models to Guide Economic Policy* (1947); *Stock and Flow Analysis in Economics* (1950); *Estimating Patterns of Savings Behavior from Sample Survey Data* (1951); *On the Interpretation of Theil's Method of Estimating Economic Relationships* (1955); *The Estimation of Distributed Langs* (1958); *The Efficiency of Estimation of Econometric Models* (1960); *An Introduction to Econometrics* (1962); *Nonlinear Estimation of Aggregate Production Functions* (1967, în colab.); *Money in a General Equilibrium System: Empirical Aspects of the Quantity Theory* (1978); *Direct Estimates of Unemployment Rate and Capacity Utilization in Macroeconometric Models* (1979); *Money in the Wharton Quarterly*

Model (1983, în colab.) ş.a. Preşedinte de onoare al Centrului Român de Economie Comparată şi Consensuală. În 1999 a fost distins de Academia Română cu Diploma „Honoris Causa". Preşedinte al Societăţii de Economie din SUA (1977), preşedinte al Atlantic Economic Society (1989–1990). Doctor Honoris Causa al universităţilor din Bonn (1974), Viena (1977), Paris (1979), Madrid (1980), Lodz (1990). Laureat al Premiului „Nobel" pentru economie (1980).

34.3. ALTE NUME IMPORTANTE DE ECONOMIŞTI ROMÂNI DIN PERIOADA INTERBELICĂ

MANOILESCU, MIHAIL

(n. 9 decembrie 1891, Iași–d. 1950), inginer, economist.

După absolvirea Institutului Politehnic din București, ca inginer ocupă funcții în sectorul industriei până la nivelul de ministru, interesat de promovarea industriei naționale. Totodată, devine profesor de economie politică la institutul pe care îl absolvise. Pentru un timp a ocupat funcția de guvernator al BNR și de ministru de externe.

A publicat un număr mare de studii științifice și cărți, printre care: *Cursul de economie politică* (predat la Institutul Politehnic București), *Țărănism și democrație* (1922), *Neoliberalism* (1923), *Cum putem reînvia leul aur* (1923), *Politica producției naționale* (1924).

Concepțiile sale privitoare la necesitatea industrializării, superioritatea comensurată a muncii industriale asupra celei agricole în corelație cu schimburile economice externe, soarta țărilor agrare, rolul tarifelor vamale protecționiste și funcția de ocrotire și stimulare a industriei naționale s-au articulat și sintetizat în lucrarea fundamentală *Teoria protecționismului și a schimbului internațional* (ulterior, sub titlul *Forțele naționale productive și comerțul exterior*), publicată în 1929 la Paris, în limba franceză. Au urmat apoi alte ediții în mai multe limbi străine, primite cu mare interes pe plan internațional.

Oricâte implicații teoretice și practice a avut și are lucrarea lui M. Manoilescu în gândirea și politicile economice internaționale, respectiv a raporturilor centru-periferie, cartea a produs o revoluție în concepțiile economice. Ea însă, cum sublinia Costin Murgescu, își are rădăcinile în problematica fundamentală a economiei românești, fiind expresia teoretică a experienței României în relațiile economice cu țările industriale.

MLADENATZ, GROMOSLAV

(n. 5 februarie 1891, Turnu Severin–d. 1958), economist, profesor universitar.

Studii: Liceul „Traian” din Turnu-Severin, Facultatea de Matematică a Universității din București (1909–1910); Handelshochschule din Berlin (1910–1914); doctoratul la Universitatea din Köln cu teza de doctorat *Conceptul de cooperativă. O cercetare critică a doctrinei* (1922–1926).

Funcții: profesor la Catedra de cooperație a Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale (AISCI) (1929–1951) și rector (1947–1951); membru al Institutului de Cercetări Economice al Academiei Române (1948–1958). A fost conferențiar la Școala Internațională Cooperatistă de la Basel – Elveția (1935–1940); director și director general la Institutul Național al Cooperației și al Instituției Centrale a Cooperației de Producție și Consum.

Activitatea științifică: a elaborat și publicat numeroase studii, articole și cărți, printre care: *Istoria gândirii cooperatiste*, scrisă și publicată în română și franceză la cererea lui Charles Gide (1933); *Tratat general de cooperație* (1934); *Cooperația în economia agricolă* (1935); *Posibilitățile și dificultățile cooperației în România*, în *Sociologia românească*, an 2, nr. 2–3, 1937; *Întâiul fourierist român: Theodor Mehtupciu-Diamant*, în *Probleme economice*, oct. 1956; *L'influence de Charles Fourier sur les économistes roumains*, în *Archives internationales de la sociologie, de la coopération et du développement*, no. 21, 1967; *Cunoaştere şi metodă în ştiinţa economică*, Editura Tiporex, București, 1947.

Lucrările sale au fost traduse în mai multe țări și s-au bucurat de aprecieri pozitive în numeroase recenzii.

CONSTANTINESCU, MITIȚĂ

(n. 20 octombrie 1890, Bucureşti–d. 1946), economist.

A absolvit Liceul „Gheorghe Lazăr” din București și studiile superioare la Universitatea din București, Facultatea de Drept, doctoratul în drept și științe economice la Universitatea din Paris. Din anul 1918 ocupă diferite funcții în administrația de stat: șef de cabinet al ministrului, secretar general la Ministerul Agriculturii; guvernator al BNR (1935–1940) și concomitent, în anii 1939–1940, ministru de finanțe. Reprezintă România la diferite reuniuni internaționale privind cooperarea economică interbalcanică, la întâlniri ale guvernatorilor băncilor de

emisiune monetară a Micii Antante, participă ca membru al delegației României la Conferința de pace de la Paris din 1947.

În domeniul cercetării științifice, organizează un amplu sistem de documentare și informare pe probleme fundamentale ale economiei, în scopul cunoașterii și elaborării soluțiilor de restructurare a organismului economic național în conexiune cu relațiile externe. Sub coordonarea sa, sute de specialiști din toate domeniile – ingineri, economiști, finanțiști – sunt organizați în comisii de ramură. Elaborează și publică peste 40 de volume în colecția BNR – Biblioteca monetară, economică și financiară, seria *Realitățile economiei românești*, în următoarele trei domenii: I. *Contribuții la problema materiilor prime* (în șase volume cu peste 4000 p.); II. *Contribuții la problema reorganizării creditului în România* (două volume); III. *Comerțul exterior al României* (două volume).

Această acțiune a fost urmată de reorganizarea sistemului de credit, la care au lucrat nouă comisii formate din 83 de directori de bănci și specialiști din diferite domenii.

Sinteza acestei ample investigații realizate de Mitiță Constantinescu, intitulată *Politică economică aplicată*, este publicată în trei volume în anul 1943, cuprinzând următoarele domenii: schimburi, monedă, prețuri, agricultură, economie rurală, cooperație, producție industrială, muncă, comerț, credit.

BIBLIOGRAFIE

1. Academia Română (2016), *150 de ani în serviciul națiunii române (1866–2016)*, Editura Academiei Române, București.
2. Anghelache Constantin, Anghel Mădălina Gabriela, Lilea Florin Paul Costel, Samson Tudor (2018), *Cercetarea științifică – element fundamental al evoluției economice*, Revista Română de Statistică Supliment, nr. 4, p. 56–72.
3. Anghelache Constantin, Pârțachi Ion, Anghel Mădălina-Gabriela, Avram Doina, Burea Doina (2017), *Rolul cercetării științifice în dezvoltarea economică*, Economica, Year XXV, No. 3 (105), p. 122–141, Editura ASEM, Chișinău, Republica Moldova.
4. Berindei Dan (2016), *Istoria Academiei Române (1866–2016)*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Academiei Române, București.
5. Otiman Păun Ion (coord.) (2013), *1948 – Marea dramă a Academiei Române*, Editura Academiei Române.
6. Rusu N. Dorina (2016), *Membrii Academiei Române, Dicționar 1866–2016*, Editura Academiei Române, București.
7. Văcărel Iulian (coord.) (2016), *Cunoaşte România. Retrospectiva 2007–2013*, p. 779–807, Editura Academiei Române, București.

INDEX DE NUME

A

Abraham Dorel, 79
Abrudan Ioan Vasile, 151
Adam Iosif I., 306, 337
Adamachi Vasile, 893, 897
Adăscăliţei Virgil, 929, 930
Adelman Irma, 832
Agachi Șerban, 403, 407, 413
Agârbiceanu Ion I., 398
Agrigoroaiei Ion, 963
Ahile, 598
Ailenei Dorel, 739, 740, 744, 927
Albu Cornel, 928
Albu Lucian Liviu, 833, 834, 925, 944–946, 968, 994
Aldea Anca, 584
Aldea Dorin, 920
Alecsandri Vasile, 891
Alecu Bogdan, 331, 337
Alexandrescu Filip, 952
Alexandrescu Ion, 673, 677, 834
Alexandri Cecilia, 205, 225, 926, 948, 949, 963
Alexandru Adriana, 389
Alfiri Gheorghe, 929
Alifanti Mircea, 316, 317
Allin Sara, 585
Aloman Adriana, 702, 838
Altăr Moisă, 901, 945, 967
Aluaș Ion, 79
Aman Theodor, 903
Amâiei Constantin, 332
Anastasiu Călin, 615
Anastasiu Nicolae, 152, 160, 176, 202
Anastasiu Oreste, 775
Andréadès Andreas Mihaelis, 997
Andrei Petre, 512, 903
Andrei Tudorel, 860
Andrei Victor, 508
Andronescu Platius, 277
Angelescu Constantin, 310, 338, 512, 549, 898, 927
Angelescu Coralia, LI
Angelescu Eugen, 515
Angelescu Ion N., XXVIII, XLIII, L, 246, 272, 515, 617
Angelescu Paul, 840
Angelescu Z., 927
Anghel Ion E., 305
Anghel Iosif, 920
Anghel Irina, 408, 414
Anghel Mădălina-Gabriela, 965, 1004
Anghelache Constantin, 965, 1004
Anghelache Gabriela, 728
Anghelescu Teodor, 929
Anselin Luc, 745
Antipa Grigore, 124, 481, 515, 897
Antohi Dorina, 837
Anton Ioan, 899
Antonescu Daniela, 729, 739, 745, 746, 941
Antonescu Ion, 420, 593–595, 613, 616, 848, 849
Antonescu Mihai, 594
Antonescu Nicolița, 931
Antonescu Niculae Napoleon, 203
Antonescu Petre, 131, 150, 897, 907
Arapu Ion, 395
Arcadian Nicolae, 247, 249, 252, 272, 275, 302, 618, 651, 775
Ardelean Romina, 435
Ardeleanu Ion, 655, 678
Argetoianu Constantin, 52, 590, 811
Armengaud André, 5, 42
Arpinte Daniel, 952
Atanasiu Carmen Irene, 345, 353, 366

Atanasiu-Croitoru Andreea, 345, 353, 366
Atkinson Anthony, 740
Attali Jacques, XLVI, XLVII, XLVIII, L
Atudosiei Cornelia, 927
Aungurenci Maria, 927
Aurelian Petre S., 87, 861, 889, 891, 919, 965, 969, 976
Avădanei Lidia, 962
Avădanei Vasile, 962
Avram Constantin, 315
Avram Doina, 1004
Axenciuc Victor, 98, 100, 105, 127, 156–159, 170, 183, 184, 201, 205, 207, 208, 210, 213, 222–225, 231, 245, 247–250, 252, 273, 279, 302, 303, 311, 312, 319, 335, 337, 338, 343, 344, 346, 347, 366, 435, 438, 440, 441, 446, 448, 457, 458, 478, 508, 516, 526, 549, 554, 584, 587, 589, 590–594, 596, 613, 617, 622, 623, 626, 632, 634, 651, 652, 665, 675, 677, 692, 702, 703, 705–708, 710–712, 714, 715, 717, 726, 727, 750–752, 756, 775, 810, 811, 834, 920, 941, 957, 968, 996

B

Babeș Victor, 898
Bachman Ronald D., 457, 478
Bacon Edwin, 836
Bacovia George, 903
Badea Lucian, 508
Badea Marin, 247, 255, 273
Badea Nicolae, 931
Baghinschi Vasile, 926
Balaș Egon, 901, 918, 967
Balotescu Nicolae, 341, 366
Baltag Cezar, 81
Baltasiu Radu, 51, 54–56, 60, 80
Banea Neculai, 447, 478
Banu Angela, 702, 704, 706, 707, 709, 710, 727
Banu Gheorghe, 584
Bara Ioan Sebastian, 201
Barbilian Dan, 903
Barbu Gheorghe, 492, 508
Barbu Ion, 903
Barbu Viorel, 956
Bari Ioan, 290, 302
Bariţiu George (Gheorghe), 861, 889–891, 894
Baron Petre, 508, 929
Barro Robert J., 745
Barry Frank, 832
Bartoşi Caius, 915
Basarab Matei, 778, 972
Basgan Ion, 157, 201, 203, 394, 395, 414
Bastida Ana Elizabeth, 185, 201
Baticu Nicolae, 481, 508
Bădărău Eugen, 515
Bădescu Ilie, 43, 49, 75, 80–84, 957
Bădileanu Marina, 275, 286, 303, 953
Bădina Ovidiu, 80, 83
Bădoi Elena, 931
Bădulescu Victor, 521, 899, 917, 966, 977
Băicoianu Constantin I., 914
Băilescu Nicolae, 317
Bălaşa Ana, 614, 950
Bălcescu Nicolae, 861, 971, 983
Băleanu Daniela Nicoleta, 275
Băncilă Andi Mihail, 136, 150
Bănescu Nicolae, 897
Bărbulescu Angela, 924
Bărbulescu Constantin, 555, 968, 987
Bărbulescu Elena, 584
Bărbulescu Mihai, 367, 848, 858
Bărglăzan Aurel, 352
Bâlc Emil, 930
Bândea Emil, 927
Bârlădeanu Alexandru, 598, 814, 920, 966, 978
Bârsănescu Alexandru, 929
Bârzea Cezar, 525
Bela Kun, XX
Beldiman Alexandru, 324
Beleș Aurel A., 315
Belhocine Nazim, 721, 727
Belli Nicolae, 435, 594, 613, 920, 933, 959, 963
Belousov Vitalie, 398
Belu Gheorghe, 918

Bențe Cristian, 745
Berca Alexandru, 930
Bercea Florian, 605, 613, 679, 702, 728
Berceanu Ion, 920
Berceanu Ștefan, 903
Bercovici Martin, 277
Berevoescu Ionica, 609, 616, 951
Bereziuc Rostislav, 141, 150
Berindei Dan, 438, 478, 907, 967, 1004
Bernard Andrew B., 765, 775
Bernath Alfred, 481
Bernea Ernest, 80
Bernstam Michael S., 832
Berthelot Henri, 369, 898
Betea Lavinia, 598, 613
Beurier Jean-Pierre, 806
Bianu Ioan, 893, 895, 896
Bibiri Eduard, 930
Biji Mihuț Miron, 927
Biji Mircea, 127, 862, 875, 920, 967, 981
Biolley Tanguy de, 829, 834
Biriescu Simona, 738, 739, 745
Bistriceanu Gheorghe D., 702, 728
Blaga Ion, XLIII, L, 775
Blejan Elisabeta, 702, 838
Bluestone Barry, 764, 775
Blyth Mark, XLVIII, LI
Boari Vasile, 225
Bobek Vito, 746
Boboc Cristina, 941
Bobocescu Vasile, 841, 850, 859
Bodnar Maria, 728
Bogdan Alexandru T., 227, 237, 245, 956, 964
Bogdan Constanța, 619, 621–624, 652, 920
Bogdan Nicolae, 926
Bogdan Petru, 897
Bogdan Vasilie, 863, 92
Bogdan-Popescu Teodor, 232, 245
Boia Lucian, 3, 8, 41, 338
Bold Ion, 926
Bolea-Gabriel Cosmin, 739, 746
Bolintineanu Dimitrie, 971
Bologa Valeriu, 584
Bolovan Ioan, 887
Boncu Constantin, 201
Borda Valentin, 481, 488, 508
Bordea I., 555, 584
Borlan Zenoviu, 92
Borlaug Norman E., 86, 92, 93
Bormann Axel, 945
Borșan Aurel, 491
Borza Alexandru, 782, 806, 903
Botez Corneliu, 912
Botoran Constantin, 842, 859
Botzan Marcu, 92
Boţel Cezar, 837
Bouglé Celestin, 911
Bowley Arthur, 822
Bozga Raluca Elisabeta, 275
Bozga Vasile, 206, 207, 225, 252, 253, 273, 448, 478
Bradea Ileana, 929
Bradley John, 832
Bran Florina, 508
Braşcanu Paul, 369, 389
Brașoveanu Nicolae, 926
Brateş Teodor, XXX, XXXIII, XXXVII, LI, 826, 835
Bratu Ion, 920, 924, 939
Bratu Ramona, 673, 677
Brătășanu Ion, 929
Brătescu George, 584
Brătianu Gheorghe, 899
Brătianu Ion I.C., 481, 552, 706, 730, 809,
Brătianu Vintilă I.C., XXVII, LI, 278, 372, 617, 914, 966, 973
Brâncoveanu Elisabeta (Safta), 557
Brâncuși Constantin, 903
Brejnev Leonid, 852
Brezoianu Ilie, 927
Briciu Cosmin, 338
Brie Mircea, 5, 41
Broadberry Stephen, 834
Brzezinski Zbigniew, 854, 859
Buchanan James, 957
Bucher Hansjoerg, 41
Bucuţa Emanoil, 913
Budeanu Constantin, 278, 281, 303, 395
Budianu Constantin, 930
Buftea I., 702
Buia Laurențiu, 931

Bulborea Ion, 920, 963
Bulearcă Marius, 152, 164, 201
Bulete Cristian, 831, 835
Bulgariu Ana, 926, 927
Bulgaru Mircea, 863
Buliga Gheorghe, 152, 156, 157, 165, 166, 172, 175–178, 183, 188, 201
Bumbuianu S., 927, 931
Bunea Daniela, 739, 740, 745
Bungeţianu Constantin, 914, 915
Burbea Radu, 925
Burea Doina, 1004
Burghele Theodor, 898, 899
Buruiană Claudia, 60
Buruiană Ovidiu Ștefan, 963
Buşă Daniela, 652, 775
Buşilă Constantin D., 276, 278, 303, 811, 834, 914
Buşilă Ion, 929
Butuza Antoaneta, 738, 739, 745
Buţiu Călina Ana, 80
Buzar Stefan, 291, 303
Buzatu Gheorghe, 154–156, 159, 201, 202, 252, 274, 754, 775, 843, 859
Buzdugan Gheorghe, 910
Buzoianu Petrache, 863, 875

C

Cace Sorin, 950, 952
Calcan Gheorghe, 155, 172, 202, 446, 478, 745
Calcan Ion, 925
Calimach Scarlat, 181
Calmuschi Vladimir, 927
Caloianu Constantin, 927
Camara Aurel, 863, 927
Canarache Andrei, 92
Cancicov Mircea, 899, 917, 966, 977
Candelă Vasile, 920
Cantacuzino Ioan, 515, 552, 558, 898
Cantacuzino Matei B., 312, 515
Cantemir Dimitrie, 890
Capata Mihai, 863
Capidan Theodor, 897
Capră Iustin, 398
Caracostea Dumitru, 512, 897
Carafoli Elie, 392, 395, 898
Caragea Ioan Gheorghe, 181
Caragea Silvia, 927
Caraiani Petre, 945, 946
Caraioan Pompiliu, 83
Carata Liviu, 928
Carol al II-lea, XXXI, 52, 392, 595, 846
Carol I, 861, 889, 891, 892
Carp Petre P., 181, 481
Carpinschi Anton, 80
Cartas Maria, 928
Cartianu Paul, 276, 279, 290, 303, 304
Cartianu-Popescu Gheorghe, 372, 398, 402
Carvalho Olavo de, L, LI
Casassovici Corneliu, 914
Cassisi Maria, 815, 837
Cazacu Matei, 488, 508
Cazan Leonard, 808, 813, 834, 926
Călinescu Grigore, 914
Cămășoiu Camelia, 819, 920, 921, 925, 939
Cămășoiu Ion, 901, 967
Câmpeanu Verginia, 944
Cârlea Filip, 275
Ceaușescu Elena, 399
Ceauşescu Nicolae, XXXVI, 48, 317, 318, 321, 370, 597, 713, 716, 718, 824–826, 835, 862, 863
Cebuc Alexandru, 317, 338
Cecchetti Stephen G., 721, 727
Celac Mariana, 318, 324, 338
Cerchez Grigore, 314, 395
Cerchez Ștefan, 914
Cergău Irina, 931
Cergău Sorin, 929
Cernat Nicolae, 482, 508
Cernea Mihail, 80
Cernescu Nicolae, 88
Cernovodeanu Paul, 317, 338
Cezar, 890
Chapuisat Edouard, 911
Charemza Wojciech, 832
Charney Grace Marie, 813, 815, 824, 834
Chatillon Alain, 764, 775
Chayanov Alexander, 80, 208

Chelcea Ion, 80
Chelcea Septimiu, 79–82
Chesnais Jean-Claude, 41
Chetverikov Nikolai Sergeevich, 822
Chicoș Ștefan, 202
Chilom Carolina, 931
Chilosi Alberto, 764, 775
Chira Rodica, 81
Chirac Jacques, 64
Circă Constantin, 939
Chiriacescu Oscar, 914
Chiricuță Anton, 395
Chiriță Constantin, 88, 92, 98
Chiriță Livia, 584
Chirnoagă Platon, 839, 840, 859
Chisăgiu Livia, 920
Chisăliță Dumitru, 171, 172, 174, 177, 202
Chiurtu Elena, 930
Chivu Luminița, 273, 747, 757, 759, 763, 764, 766, 767, 769, 771, 775, 908, 932, 935, 940
Cicero, 890
Cihoschi Stanislav T., 862, 884
Ciobanu Ștefan, 397
Ciocoiu Florin, 926
Cioloș Dacian, 220, 221, 225
Cioran Emil, 903
Ciorănescu Nicolae, 903
Ciorpaciu Ruxana, 925
Cipariu Timotei, 889, 890
Ciucă Mihai, 558, 898
Ciumara Ana Maria, 927
Ciumara Mircea, 920, 924, 932, 933, 935
Ciupagea Constantin, 827, 832–835, 943
Ciurea Cristian, 390
Ciurea Constantin, 961
Ciutacu Constantin, 273, 747, 757, 759, 763, 764, 766, 767, 769, 771, 775, 920, 924, 933, 935, 939, 940, 957
Clapp Frederick Gardner, 170
Clarck Colin, 916
Clodius Carl, 849
Clopoţel Ion, 80, 81, 83
Coandă Henri, 392, 395
Cochințu Rodica, 925
Coculescu Grigore, 89
Codin Mihaela, 929
Cojocaru Vasile, 929
Colban Erik, 911
Cole Teju, XXIII
Colescu Leonida, 41, 337, 860, 862, 866, 886, 914, 915
Coloja Pascu Mihai, 203
Colpacci Isidor, 930
Coman Paul, 925
Comănescu Mihaela, 202
Comșa Marin, 927
Conea Ion, 913
Constantin Cornelia, 931
Constantin Cristinel, 746
Constantin Daniela Lumința, 739, 740, 745, 746
Constantin Margarita, 929
Constantin Petre, 928
Constantin Veronica, 962
Constantinescu Andreea, 106, 941
Constantinescu Dan, 927
Constantinescu Emil, 152, 160, 176, 202
Constantinescu Gheorghe K., 228, 245
Constantinescu Gogu, 395, 397
Constantinescu Iancu, 395
Constantinescu Ion, 396
Constantinescu Mitiță, 478, 515, 664, 677, 775, 810, 811, 835, 969, 1003, 1004
Constantinescu Nicolae A., 81
Constantinescu Nicolae N., XXVIII, XLIII, LI, 210, 225, 273, 279, 284, 288, 303, 478, 549, 584, 593, 595, 614, 616, 652, 653, 727, 775, 809, 810, 835, 918–920, 963, 967, 968, 983
Constantinescu Nicolae, 135, 150
Constantinescu Octav, 153, 202
Constantinescu Ștefania, 931
Constantinescu Tancred, 154, 202
Constantinescu Virgiliu N., 902
Constantiniu Florin, XXIII, LI, 848, 849, 859
Conta Vasile, 512
Copaciu Mihai, 831, 835, 837
Corduneanu Dumitru, 353, 367
Corlan Grigore, 920

Cornăţeanu Nicolae, 209, 225
Cosmovici Paul Mircea, 957
Costache Brîndușa Grațiela, 702, 819, 837, 838
Costea Mihaela, 926
Costea Nicolae, 134, 150
Costea Ștefan, 81
Costeiu Adrian, 262, 263, 274
Costinaș Sorina, 303
Cotoi Călin, 81
Coțianu Radu, 926
Crane Keith, 824, 835
Crăiniceanu Gabriela, 928
Creangă Grigore, 914
Creangă Horia, 309
Cresin Roman, 209, 225, 862
Creţoiu Gheorghe, 920
Crețoiu Reghina, 920, 924
Crețu Dumitru, 925
Criste Adina, 654
Cristea Anca, 941
Cristescu Amalia, 744
Cristescu Antoaneta, 929
Cristescu-Golopenţia Ștefania, 81
Croitoru Carmen, 653
Croitoru Lucian, 925, 933, 953
Croitoru Victor, 372, 389
Crupenski Constantin, 862
Csorvassi Andor, 596, 597, 616
Cucu-Oancea Ozana, 80–83
Curaj Adrian, 413
Curea Viorica, 327
Curie Marie, 276
Curie Pierre, 276
Curticeanu Silviu, 826, 835
Cuza Alexandru Ioan, 51, 338, 865, 866, 879, 882, 884, 970, 972

D

Dachin Anca, 414
Damian Ascanio, 317, 324
Damian Rodica, 929
Damșa Carmen, 928
Dan Adrian, 600, 601, 612, 614
Dan Vasile, 953
Danielescu Andreea, 930
Danielescu Gabriela, 924
Danielopolu Daniel, 395, 515, 557, 558, 898
Darvas Zsolt, 721, 727
David Thomas, 775
Davidescu Alexandru, 111
Davidescu David, 89, 91, 97, 237, 245
Davidescu Velicica, 92, 237, 245
Davidovici Ioan, 926, 933, 948, 963
Davies Norman, XXV, LI
Davila Alexandru, 481
Davila Carol, 551, 903
Davis Charles, 413
Davolio Maurizio, 499
Dawes Charles G., 438, 705
Dăianu Daniel, XXIX, LI, 273, 836, 920, 924, 944, 968, 991
Dănăilă Negoiță, 394, 397
Dănciulescu Daniela, 930
Dănescu Radu E., 495, 508
Decuseară Eugen C., 307, 338
Deju Marin, 929
Deletant Dennis, 367, 858
Dell'Erba Salvatore, 721, 727
Demetrescu Ilie, 150
Demetrescu Mihai C., 820, 835, 901, 920, 930, 967
Demetriad Paul, 915
Demolins Edmond, 245
Densusianu Aron, 890
Derer Peter, 324
Desmireanu Ionel, 303, 820, 835, 901, 918, 920, 921, 926, 927, 967
Diaconescu Aristide, 927
Diaconescu Ion P., 134, 150
Diaconovici Corneliu, 912, 963
Diaconu Daniel Constantin, 127
Diaconu Marin, 81
Diamescu Marius Andrei, 839, 859
Diebold Francis X., 835
Dijmărescu Eugen, 928
Dima C., 927, 931
Dimitriu Mihail, 654
Dimitriu Sorin, 776
Dimoftache Liana, 929
Dincă Dragoș Valentin, 745
Dincă Ilie, 149, 150

Dinculescu Constantin, 279, 281, 284, 303
Dinculescu Victor, 863, 939
Dinga Emil, 927, 954, 955
Dinu Marin, XXIII, XXX, XXXIII, XXXVII, XLVII, LI, 508, 826, 835
Dinu Sorin, 920
Dio Cassius, 890
Dissescu Constantin, 515
Diţă Stelian, 188, 201
Dobre Gheorghe, 560, 584, 753, 776, 918, 920
Dobre Mircea-Titus, 499
Dobrescu Emilian, XXVIII, XLII, LI, 629, 652, 819–823, 825, 826, 828–830, 832, 833, 835, 901, 920, 957–959, 967, 968, 984
Dobrogeanu-Gherea Constantin, XXVII
Dobrovici Gheorghe, 652, 706, 710, 727
Dochia Aurelian, 920, 957
Dogaru Luminița, 930
Dogaru Mădălina, 927
Doicescu Octav, 316–318
Dolgu Gheorghe, 677, 678, 920, 936, 957, 968, 995
Dorneanu Aurel, 92
Dragomirescu Horațiu, 390
Dragu Florin, 262, 263, 274
Drăcea Marin, 136, 903
Drăgan Gleb, 283, 303
Drăgan Ioan, 615
Drăgănescu Mihai, 370, 372, 389, 395, 396, 402, 413, 902
Drăgoi Marian, 128
Drăgulin Ion, 927
Drumont Eric, 911
Duca Ion Gheorghe, 617
Ducrocq Cédric, 435
Dugan Gabriela, 929
Dughin Alexandr, L, LI
Duguit Leon, 911
Duiboin Jacques, 435
Duică Bogdan G., 913
Dulliu George, 929
Dumănescu Luminița, 17, 19, 42, 616
Dumitrache Ioan, 413
Dumitrache Liliana, 612, 614
Dumitrescu Dalina, 931
Dumitrescu Ileana, 927
Dumitrescu Ilie, 860, 863, 877, 887
Dumitrescu Vasile, 863
Dumitriu Dumitru, 80
Dumitru Bogdan-Cristian, 729, 745
Dumitru Dumitru, 920, 926, 933, 947
Dumitru Ionuț, 679
Dumitru Mihai, 92, 610, 611, 614
Dumitru Ramona, 825, 835
Dupaquier Jacques, 5, 42
Duphil François, 435
Duprat Guillaume Léonce, 911
Duţescu Bogdan, 558, 584
Duțu Alesandru, 848, 849, 859
Duțu Andrei, 807
Duțu Mircea, 777, 792, 794, 805, 807

E

Ecaterina a II-a, 130
Edeleanu Lazăr, 394, 515
Edgenworth Francis Ysidro, 822
Eisemon Thomas Owen, 403, 413
Eliade Mircea, 71, 81, 903
Elias Jacques M., 898, 903, 905
Elias Menachem H., 905
Emilian Radu, 929
Emilian Ștefan, 275, 303
Eminescu Mihai, XXVII, 81, 896
Enache Gheorghe, 927
Enache Ion, 928
Enăchescu Șerban, 929
Enăşescu Ștefan, 151
Enculescu Petre, 87
Enescu George, 653, 897
Engels Friedrich, 998
Erdogan Recep Tayyip, 64
Eremie Tiberiu, 314, 395
Eșanu Cristina, 217, 225
Etzkowitz Henry, 414

F

Fackelmann Hans, 316
Fassio Georges, 430, 435
Făinaru Aurel, 929
Fălcoianu Ștefan, 890
Ferdinand I, 51, 52, 730, 895

Filip Florin Gheorghe, 368, 383, 389, 390, 413, 960, 961
Filip Gheorghe, 702
Filipescu Iancu, 80–82, 596, 616
Filitti Ioan C., 913
Filser Marc, 435
Finţescu Traian, 836
Fischer Mary Ellen, 813, 824, 835
Fischer Ronald Aylmer, 822
Fisher-Galaţi Stephen, 206, 225
Fistung Frantz Daniel, 305, 340, 341, 367
Florea Niculae, 92
Florescu Constantin, 425–427, 433, 435
Florescu Ionel, 926, 927
Florian Mircea, 903
Florian Violeta, 220, 225, 949
Fodor Dumitru, 201
Fota Constantin, 440–442, 451, 478
Fota Ioan, 928
Fourier Charles, 919, 1003
Frangopol Petre T., 395, 413
Frâncu S., 928
Frenkel Jacob A., 829
Frentz Gabriela, 927
Frevert Ute, 508
Friedman George, XLVII, XLIX, LI
Frilling Tuvia, 616
Fromm Gary, 304
Fuerea Augustin, 408, 413

G

Gaftea Viorel, 368, 958
Gaillard Jacques, 413
Gali Jordi, 833, 835
Garets Véronique, 435
Garoflid Constantin, 206, 226
Gaston-Marin Gheorghe, 303, 597, 614
Gaulle Charles de, 371
Gavăt Iulian, 169, 202
Gavrilă Radu, 912
Gavrilescu Camelia, 948, 949
Gavrilescu Dinu, 214, 216, 217, 226, 926, 933, 947, 948, 963
Găburici Angela, 927
Gălăţescu Anca, 837
Gâdinceanu Romanița, 930
Gâlceavă Ion, 863
Geană Gheorghiță, 81
Georgescu Constantin P., 131, 150
Georgescu Dumitru C., 9–11, 14, 42, 81, 208, 226, 549, 587, 588, 590, 591, 614, 615
Georgescu Dumitru, 227
Georgescu Emilian, 930
Georgescu Florian, 317, 338
Georgescu Florin, XLVIII, LI, 435, 610, 614, 633, 639, 652, 679, 702, 728, 760, 776, 809, 836
Georgescu George, 273, 437, 458, 465, 466, 478, 617, 620, 634, 652, 653, 703, 712, 714, 715, 717, 722, 725, 727, 728, 739, 746, 747, 759, 764, 767, 775, 776, 824, 836, 920, 924, 939, 941, 964
Georgescu Liliana, 776
Georgescu Luminița Izabell, 275
Georgescu Vlad, 590, 614
Georgescu-Roegen Nicholas, XXVIII, XLIII, LI, 207, 226, 273, 446, 478, 862, 882, 885, 915, 936, 968, 985, 989, 995, 996
Gerota Dimitrie, 557
Gerstenberg Alfred, 848
Gertler Mark, 833, 835
Gheorghe Florentina Viorica, 468, 479
Gheorghe Gheorghe Ion, 388, 390
Gheorghe Viorel, 929
Gheorghiță Radu, 928
Gheorghiu Ioan Ștefan, 351
Gheorghiu Mihaela, 927
Gheorghiu-Dej Gheorghe, 303, 397, 614, 812, 813, 872
Gherasim Toader M., 921
Gherghina Gheorghe, 679, 702
Gheţău Vasile, 1, 5, 41, 81, 560, 584, 960
Ghibu Onisifor, 397, 917
Ghibuțiu Agnes, 928, 944
Ghica Constantin Gr., 889
Ghica Ion, 889, 891, 965, 971, 977
Ghica Mihai, 861
Ghidel Constantin, 810, 811
Ghika Vladimir, 903

Ghimbuluţ Petre, 875
Ghimiș Alexandra, 745
Ghinoiu Ion, 81
Ghizari Emil, 927
Ghizdeanu Ion, 734, 745, 920, 924
Giddens Anthony, LI
Gide Charles, 1003
Gigea Petre, 713, 716, 717, 727
Gil-Aluja Jaime, 968, 1000
Gini Corrado, 608, 610, 614, 740, 968, 998
Giurcă Daniela, 216, 217, 226
Giurescu Constantin C., 130, 150
Giurescu Dinu C., L, 319, 338, 549, 745, 755, 776
Giurgea Emil, 372
Giurgiu Victor, 88, 138, 142, 150
Giuvelea Mihai, 925
Gladwell Malcolm, 81
Glaja Nicolae, 702
Glăvan Vasile, 482–484, 490, 492, 508, 930
Glodeanu Ion, 82
Goga Octavian, XXX
Goh Chor-Ching, 745
Gojdu Ion, 846, 859
Golescu Grigore, 914
Goliat Ioan, 920
Golopenția Anton, 14, 22, 41, 42, 81, 83, 208, 226, 549, 587, 590, 593, 614, 862, 869, 872, 903
Golopenția Sanda, 549, 614
Gomoiu Victor, 515, 557
Gondoș Mihai, 925
Goodwin Harold, 499
Gorbaciov Mihail, 826
Gorciu Cicero C., 915
Gorun Adrian, 734, 745
Gorun Horaţiu Tiberiu, 745
Gorzelak Grzeorgz, 745
Goschin Zizi, 729, 739, 740, 745, 746, 920, 941
Grabas Christian, 757, 776
Grama Izabella Gilda, 739
Grecescu Dimitrie, 481
Grecu Florin, 810, 811, 836
Greenspan Alan, 827, 836
Grigore Iulian, 57, 58, 81
Grigorescu Constantin, 918, 920, 924, 933, 939, 940
Grigorescu Nicolae, 481
Grodea Mariana, 926
Gronski Săndel, 929
Grosu Tudor, 837
Grothe Hugo, 508
Groza Petru, 210
Grumăzescu Horia, 508
Gubernatis Angelo de, 893
Guran Marius, 368, 370, 375, 383, 388–390, 402
Gusti Dimitrie, 43, 80–84, 151, 182, 183, 202, 208, 225, 226, 277, 303, 312, 338, 346, 367, 373, 390, 438, 478, 486–488, 508, 512, 549, 556, 584, 586, 587, 614, 615, 651, 652, 702, 705, 706, 710, 727, 745, 751, 776, 862, 885, 896, 898, 909, 911–913, 915, 917, 918, 963, 985, 986
Guțescu Laurențiu, 887

H

Hadamard Jacques Salomon, 974
Haiduc Ionel, 902
Halfon Jean R., 914
Halipa Pantelimon, 397, 917
Hall Stephen G., 832, 836
Hamangiu Constantin, 155, 202, 203, 313, 338
Hare Paul, 816, 836
Haret Spiru, 395, 481, 511, 512
Harisson Bennett, 764, 775
Hariton Dinu, 318
Harrison Mark, 818, 836
Hartia Sergiu, 926
Haşdeu Bogdan Petriceicu, 889, 892, 977
Haşeganu G., 921
Haupt Heinz-Gerhard, 508
Havel Jiři, 836
Hălmăjan Victor, 926
Hărăguş Mihaela, 17, 19, 616
Hepites Ștefan, 897
Hera Cristian, 85, 91, 97, 224, 226, 902, 949

Herescu Ioan V., 290, 304
Hernández-Quevedo Cristina, 585
Herseni Traian, 81, 82
Herşcovici Leon, 930
Herteliu Claudiu, 746
Hexner Bela, 203
Heymann Daniel, 721, 728
Hitchins Keith, 367, 702, 858
Hitler Adolf, XXVI, 848, 849
Hoffman Oscar, 82
Hoover Herbert, 708
Horlescu Gabriela Brândușa, 962
Hornianschi Nicoleta, 246, 925
Horovitz Marcu, 920, 924
Hossu Iuliu, 397, 917
Hosu Elena Giorgiana, 807
Hricu Ruxandra, 338
Hruşciov Nikita Sergheevici, 814
Hulpoi Nicolae, 89
Hulubei Horia, 397, 398, 411, 515, 885
Hurduzeu Gheorghe, 413
Hurmuzaki Alexandru, 889
Hurmuzaki Eudoxiu de, 889
Hurmuzescu Dragomir, 276, 372, 395, 397, 515
Husea Teodora, 931
Huttl Pia, 721, 727

I

Iacob Gheorghe, 247, 249, 273, 745, 963
Iacob Veronica Felicia, 925
Iacobescu Gheorghe, 846, 859
Iacobici Iosif, 847
Iacobovici□Boldișor Constantin, 920
Iancu Aurel, XXVIII, XXXIX, LI, 127, 152, 153, 203, 273, 400, 403, 413, 414, 457–459, 471, 478, 479, 549, 584, 629, 632, 652, 653, 739, 740, 746, 763, 776, 818–820, 824, 833, 836, 901, 918, 920, 921, 924, 925, 933–936, 953, 957, 959, 960, 963, 967, 968, 988
Iancu C., 79
Iancu Gheorghe, 746, 963
Iancu Ștefan, 372, 390, 392, 394–396, 413, 515, 549
Iatan Răsvan, 929
Ibănescu Mihai, 926
Ielenicz Mihai, 127
Iftimie Roxana, 927
Ilie Simona, 603, 615, 616
Iliescu Ion, 826, 921
Ilina Decebal, 853–855, 859
Inculeț Ion, 896
Inzelt Annamaria, 414
Ioan Paul al II-lea, 64
Ioan-Franc Valeriu, 415, 436, 859, 908, 914–916, 929, 930, 935, 936, 940, 963
Ioanid Radu, 616
Ion Mihai, 920, 925
Ionaşcu Traian, 515
Ionașcu Viorica, 929
Ioncică Maria, 929
Ionesco Eugen, 903
Ionescu Angela, 863, 925
Ionescu Constantin, 776, 863, 875, 887, 954
Ionescu Dan, 158, 203
Ionescu de la Brad Ion, 87, 316, 861, 866, 878, 884, 890, 965, 970
Ionescu E., 920
Ionescu Ghiță, 666, 678
Ionescu Grigore, 318
Ionescu Luminița, 933
Ionescu Mihail E., 616
Ionescu Nicolae, 875, 912
Ionescu Ovidiu, 846, 859
Ionescu Take, XXVII, 481
Ionescu-Brăila Gheorghe, 245
Ionescu-Șișești Gheorghe, 86, 89, 90, 97, 206, 226, 897, 913, 914
Ionescu-Șișești Ileana, 413
Ionescu-Șișești Roxana, 97
Ionesei Gheorghe, 957
Ionete Constantin, 214, 226, 274, 436, 599, 604, 615, 825, 836, 920, 930, 932, 933, 939, 963, 968, 989
Iordache Virgil, 819, 920
Iordan Dimitrie, 918
Iordan Marioara, 808, 927
Iorga Nicolae, XXX, 52, 436, 512, 750, 775, 776, 883, 896–898, 906, 907, 983
Iosif al II-lea, 130, 150

Iotzu Alexandru, 318
Iovanelli Marcela Felicia, 277–280, 304, 776
Irimiea Mihai, 253, 254, 274
Isaic-Maniu Ruxandra, 953
Isărescu Mugur, 658, 668, 669, 674, 675, 678, 833, 928, 943, 956, 957, 963, 968, 992
Iscovici Paul, 875
Isted G.A., 370, 390
Istrate Ion, 929
Istrati Constantin I., 891, 894
Istudor Nicolae, 964
Iştoc Elena-Manuela, 367, 480
Ivan Ion, 390
Ivanov Martin, 836
Ivan-Ungureanu Clementina, 863
Ivănescu Dumitru, 135, 140, 141, 149, 151
Ivănescu Ion, 158, 203
Ivănuș Gheorghe, 154, 160–163, 165, 166, 171, 172, 175–177, 203
Izrael, 71, 72

J

Jackson Marvin R., 448, 457, 479, 626, 652
Jamasab Tooraj, 290, 304
Jica Petre, 820, 835, 920
Jinga Ion, 521
Jinga Petre, 515, 918
Jivan Iosif, 131, 151
Jochem Dominik, 148, 151
Johnson Harry G., 829
Joja Athanase, 899
Joliot-Curie Irène, 901
Joliot-Curie Jean-Frédéric, 901
Jonatan, 72
Joskow Paul, 290, 304
Jula Dorin, 927
Juvara Ernest, 557

K

Kalinderu Ioan, 891
Kallai Ella, 837
Karadja Constantin, 915
Kaser Michael C, 727
Keefe Eugen K., 457, 478
Kendall Maurice George, 822, 876
Keyes Ralph, XLVII, LI
Keynes John Maynard, 810, 918, 987
Kindlein Nicolae, 929
Kirițescu Costin, 208, 226, 654–656, 660–662, 664–666, 672, 678, 912, 916, 919, 920, 963, 968
Kisseleff Paul, 51
Kitchen Hans, 540, 549
Klacek Ian, 836
Klein Alexander, 834
Klein Lawrence, 823, 836, 945, 968, 1001
Kligman Gail, 211, 226
Kogălniceanu Mihail, XXVII, 51, 338, 889, 891
Koleva Petia, 435
Kolmogorov Nikolaevici Andrei, 901
Kondratiev Nicolai, 44, 55
Konteschweller Mihai, 396
Kornai Janos, 274, 814, 836
Kosta Jiři, 836
Kraft W., 912, 963
Kretzulescu Nicolae, 866, 891

L

Lalescu Smaranda, 836
Lalescu Traian, 515, 809, 836, 903
Lambert Edouard, 911
Lampe John R., 448, 479, 626, 652
Lane Philip, 833, 836
Lapedatu Alexandru, 896, 899
Lapedatu Ion, 913, 917, 966, 975
Larionescu Maria, 79, 81, 82, 588, 615
Larrain Felipe, 829
Lațiu Victor, 170, 203
Lazăr Augustin, 794, 807
Lazăr Constantin, 674, 675, 678
Lazăr Ioachim, 201
Lazăr Traian, 57, 82, 920
Lazăr Vasile, 203
Lazear Edward, 832
Lăcătușu Radu, 92
Lăcriţeanu Șerban, 341, 367

Lăzărescu Cezar, 316–318
Lefter Constantin, 739, 746
Lemnij Ihor, 819, 920, 921
Lemoine Françoise, 653
Lenin Vladimir Ilici, XX
Leon Gheorghe, 885
Leonida Dimitrie, 111, 276, 372, 395
Leonte Virgiliu, 390, 702, 912
Leontief Wassily, 821, 916
LeSage James, 746
Levente Mihail, 862, 875, 919
Levi, 71
Levi-Strauss Claude, 71
Lewis Cleona, 727
Lilea Florin Paul Costel, 1004
Linden Ronald H., 816, 824, 836
Lindert Kathy, 217, 225
Lipatti Dinu, 903
Liptak Tamás, 814
List Friedric, 976
Livezeanu Irina, 310, 338
Livi Bacci Massimo, 5, 42
López-Rodríguez Jesus, 739, 746
Lord Montagne J., 829, 832, 837
Lovinescu Eugen, LI, 903
Lowitzsch Jens, 945
Luca Lucian, 205, 225, 926, 963
Lucacs Georg, 70
Lungu Gheorghe, 42
Lup Aurel, 213
Lupu Dima, 929
Lupu Iulia, 654, 928, 954
Lupu Marin A., 171, 203
Lupu Pompilia, 926, 927
Lupu Vasile, 972

M

Macedonski Alexandru, 903
Machedon Ion, 138, 151
Macovei Gheorghe, 192, 203, 515
Maddison Angus, 727, 837
Madgearu Virgil, XXVII, XXVIII, XLIII, LI, 43, 51–54, 68, 80, 82, 207, 226, 247, 274, 278, 280, 288, 304, 440, 479, 515, 618, 625, 626, 653, 661, 675, 678, 750, 752, 753, 776, 810, 811, 862, 903, 909, 912, 915, 917, 968, 976, 979, 985, 986
Maghiar Nicolae, 203
Mai Ralf, 41
Maicu Horia, 316–318
Maievschi Mihail, 653, 660, 678, 706–708, 710, 711, 727
Maior Augustin, 370, 390, 903
Maiorescu Titu, 512, 896, 903
Majuru Adrian, 584
Malaxa Nicolae, 344, 590, 595, 843, 847
Malinschi Vasile, XLIII, LI, 127, 755, 776, 966, 978
Maliţa Mircea, 525
Mandel David, 826, 837
Manea Gheorghe, 925
Maniu Iuliu, 397, 899, 917
Maniu Mircea T., 837
Manoilescu Mihail, XXVII, XXVIII, LI, 440, 479, 515, 587, 588, 615, 617, 810, 811, 911, 913, 969, 1002
Manolache Josefina, 927
Manole Horia, 132, 135, 151
Manolea Bogdan, 373, 390
Manolescu Gheorghe, 920, 954
Manolescu Șerban, 316
Manu Iancu, 861
Manuilă Sabin, 3, 8–11, 41, 42, 82, 590, 591, 615, 862, 882, 883, 887
Manuilă Veturia, 592, 615
Marconi Guglielmo, 369, 370, 390
Marcu Alexandru, 254, 274, 899
Marcu Duiliu, 312
Marcu Nicolae, 254, 274
Marcus Solomon, 836
Marer Paul, 203
Marghiloman Alexandru, XXVII
Maria Tereza, 130
Marica George Em., 82
Marin Constantin, 654, 954
Marin Costel, 348, 349, 367
Marin Gheorghe, 151
Marinescu Adriana, 931
Marinescu Florin, 929
Marinescu Gheorghe, 558, 898
Marinescu Ilie, 820, 837
Marinescu Ion, 921

Marinescu Liliana, 925, 930
Marinete Lucian, 401, 413
Marinoiu Ana-Maria, 440, 452, 479
Markov Andrei Andreyevich, 974
Marmandiu Ilie, 929
Marshall George, 255
Maruşca Toader, 962
Marx Karl, 979, 980, 998
Mateescu Cristea, 314, 395
Mateescu Dan, 315
Matei Horia C., 729, 746
Matei Mirela, 653
Maurer Ion Gheorghe, 629, 966
Mayntz Renate, 414
Mazilescu Raluca, 941
Mazilu Panaite, 315
Mălureanu Ion, 160, 203
Mănescu Manea, 127, 875, 966
Mărginean Ioan, 611, 614–616, 950
Mărgineanu Nicolae, 903
McClleland David, 82
Measnicov Igor, 588, 589, 615
Measnicov Ivan, 862
Medar Elena, 176, 201
Mehedinţi Simion, 481, 511, 512, 515
Mehtupciu-Diamant Theodor, 1003
Melinte Toma, 926
Melnic Maria, 930
Mendel Gregor, 239
Mendras Henri, 82
Mereuţă Cezar, XLIII, LI, 274, 653
Merton Robert King, 82
Meske Werner, 414
Mezei Elemer, 42
Mezincescu Eduard, 558, 584
Micescu Istrate, 515
Miclescu Sandu, 324
Miculescu Constantin, 515
Miftode Vasile, 80, 82
Mihai Costică, 921
Mihai Viteazul, 972
Mihail S. 154, 203
Mihalache Flavius, 612, 615
Mihalcea Doru, 924
Mihăescu Olga, 925
Mihăilă Florin, 927
Mihăileanu Călin, 290, 304
Mihăilescu Adina, 609, 610, 615
Mihăilescu Alexandru, 925, 951
Mihăilescu Ioan, 82
Mihăilescu Lucia, 819, 920, 924, 925
Mihăilescu M.I., 915
Mihăilescu Vintilă, 515
Mihăiţă Nicolae V., 924
Mihoc Gheorghe, 5, 42, 515, 862, 875, 899, 974
Mihuţ Marin, 915
Mihuț Virgil, 925
Milcu Ștefan, 558, 584
Milescu Ioan, 149, 151
Militaru Stelian, 813, 834
Millea Nona, 390, 395, 398, 400, 413, 963
Miller Alten S., 170
Mincu Ion, 903
Mircea Ilie, 515
Mirescu Alexandru V., 245
Mirică Andreea, 860
Miroiu Rodica, 367
Mitrea Vasile, 324
Mitscherlich Eilhard, 89
Mladenatz Gromoslav, XXVIII, LI, 521, 918, 919, 969, 1003
Mladovsky Philipa, 585
Moagăr Poladian Simona, 943, 944
Mocanu Constantin, 97
Mocuța Ștefan Traian, 203
Mohanty Madhusudan, 727
Moineagu Costache, 819, 820, 822, 837, 901, 918, 920, 921, 967
Moise, XXXIV, 71
Moisescu Elena Raluca, 740, 746
Moisil Grigore, 371, 402, 515
Moldovan Roman, XLIII, LI, 160, 171, 203, 402, 625, 626, 653, 755, 776, 915, 918–920, 967, 980
Moldoveanu Marcel, 928
Molnar Maria, 596, 597, 610, 615, 616, 819, 920, 921, 939
Molotov Viaceslav, XXII, 520, 753
Montbrial Thiery de, 1000
Moran Patrick, 741
Moroianu-Dumitrescu Natalia, 740, 746
Morris Ian, XLVIII, LII
Morse Samuel, 369, 370, 372, 390

Moruzi Nicolae, 862
Moruzzi Alexandru, 778, 977
Mosher Steven W., 63, 64, 83
Mosora Cosmin, 744
Moșneagu Marian, 348, 352, 367
Moșoiu Traian, 112
Moșteanu Tatiana, 728
Mota Raffaella, 304
Motamen-Scobie Homa, 836
Motaș Constantin Ioan, 170, 203
Motoc Mircea, 92
Mrazec Ludovic, 90, 155, 170, 182, 203, 277, 515, 888, 896, 914
Muntean Ion, 92
Munteanu Laviniu, 481, 482, 509
Munteanu-Murgoci Gheorghe, 87, 88, 481
Murariu Benone, 927
Murărașu Dumitru, 81
Murea Radu, 225
Mureșan Dumitru, 274
Mureșan Maria, 210, 226, 247, 249, 255, 274, 288, 304, 814, 815, 837
Murgescu Bogdan, 250, 274, 304, 446, 479
Murgescu Costin, XXVII, LII, 274, 653, 918–921, 928, 967, 981, 1002
Murgoci Elisabeta, 930
Murgu Nicolae, 674, 675, 678
Murgulescu Ilie G., 523, 524, 899
Muscalu Mihai Sabin, 246, 953
Mușat Mircea, 655, 678

N

Nae Mariana, 614
Nalban Valeriu, 831, 835
Naneș Marcela, 920
Naneș Ovidiu, 920, 924
Napoleon al III-lea, 969
Năstase Adrian, 154, 158, 191
Năstase Gabriel I., 203, 395, 414
Năstase Silvia, 929
Neacșu Nicolae, 508, 930
Neacșu Paula, 963
Neagu Cornelia, 152, 190, 203
Neagu Florian, 262, 263, 274
Neagu Olimpia, 739, 740, 746
Neagu Săndica, 887
Neagu Vasile, 929
Neamțu Octavian, 80, 83
Neamțu Victor, 106, 127
Necșulea Alexandru, 317
Necula Dragoș Alexandru, 853, 859
Nedici Gheorghe, 130, 151
Negrescu Adrian, 329, 338
Negriţoiu Mișu, 675, 678
Negru Andrei, 83
Negruțiu Filofteia, 136, 151
Negruzzi Iacob C., 891, 896, 897
Negucioiu Aurel, 920
Negulescu Petre P., 512
Neguţ Aurelian, 160, 203
Neményi A., 79
Neniţescu Costin D., 394, 397, 515
Nesterov Vadim, 130, 151
Netta Gheron, 521, 914, 915
Netta Xenofon, 915
Newbery David, 304
Nica Narcisa, 927
Nicoară Cornel, 395
Nicolae Florian, 931
Nicolae Victor, 929
Nicolae-Văleanu Ivanciu, LII, 963
Nicolau Cezarina, 929
Nicolescu Miron, 515, 899
Nicolescu Ovidiu, 920, 921
Nicolescu Valeriu Norocel, 142, 151
Nicula Alexandru Sabin, 962
Niculescu-Băcilă Ștefania, 930
Nistor Ion, 917
Nistorescu Nicolae, 929
Nișulescu Iuliana, 920
Niță Mihai Daniel, 136, 151
Noica Constantin, 903
Noica Nicolae, 307, 308, 311, 320–323, 325, 336, 338
Noica Ruxandra, 325, 339
Noll Roger, 290, 304
Novac Anca, 746
Nutzenadel Alexander, 757, 776
Nye Joseph S.Jr., XLVIII, LII

O

Oberth Hermann, 395, 903
Obregia Anastasie, 515
Odobescu Alexandru, 889, 891
Odobleja Ștefan, 395, 903, 968
Ofițeru Andreea, 339
Olaru Corneliu, 274
Olaru Liviu, 928
Olsavszky Victor, 585
Olteanu Dan Constantin, 471, 479, 652, 959, 960
Olteanu Florina, 928
Olteanu Nicolae, 141, 150
Olteanu Ștefan, 203
Onciul Dimitrie, 896
Onică Petre, 593, 614, 862
Onicescu Octav, 862, 885, 974
Opran August, 914
Oprea Alexandru, 925
Oprescu Gheorghe, 920, 924
Opriș Petre, 852, 859
Oprița Virgil, 141, 150
Opriţescu Mihail, 253, 254, 274
Orghidan Constantin, 390, 702
Oromolu Florin, 845, 915
Ortiz Ramiro, 913
Os Nicolae, 928
Osiceanu Constantin, 157, 204
Oteteleșanu Petre, 394
Otiman Păun Ion, 83, 211, 226, 397, 414, 907, 948, 949, 1004
Otovescu Dumitru, 83
Otu Petru, 847, 859
Oţil Maria, 746

P

Pace Robert Kelley, 746
Pache Gilles, 435
Paciurea Dimitrie, 903
Palade George Emil, 901
Pallady Theodor, 903
Panaite Mircea, 927
Panaitescu Alexandru, 324, 338, 339
Panaitescu Constantin, 925
Panaitescu Scarlat, 915
Panaitescu-Perpessicius Dumitru, 896
Pandelică Amalia, 653
Pandelică Ionuț, 653
Panduru Filofteia, 863
Pantelimon Cristi, 60
Papacostea Șerban, 367, 858
Papadopol-Calimah Alexandru, 889
Papilian Victor, 913
Papiu-Ilarian Alexandru, 889
Paraschiv Dumitru, 204
Paraschivescu Marcel Theodor, 227, 238, 245
Paraschivescu Marcel, 227
Parhon Constantin, 515, 558
Parpală Oprea, 245
Pascal Despina, 930
Pascaru Mihai, 83
Pascu Dimitrie P., 915
Pasti Vladimir, 589, 599, 603, 604, 616
Patache Laura, 739
Patriche Dumitru, 436
Patriche Iulian, 325, 339, 436
Patriciu Mihai, 918
Paţac Filip, 183, 204, 442, 451, 452, 479, 490, 508
Paul Radu, 653, 930
Paulescu Nicolae, 558, 903, 968
Pauling Linus Carl, 901
Paveau Jacques, 435
Pavelescu Florin Marius, 471, 479, 510, 517, 519, 527, 549, 550, 553, 556, 585, 629, 630, 632, 652, 653, 749, 753, 776, 818, 836, 920, 935, 939–941
Pavlovschi Gheorghe, 89
Păcuraru Ion, 42
Părăluță Mihai, 920
Părean Mihai, 746
Pătrășcanu Lucrețiu, XXIX, LII
Pătrășcoiu Nicolae, 138, 150
Păun Cristian, 408, 413, 414
Păun Nicolae, 274, 627, 628, 652, 653, 745, 776, 809–811, 837, 909, 963
Păuna Bianca, 958
Păuna Carmen, 945
Pâclișanu Zenovie, 899
Pânzariu Sorin, 849, 859
Pârlog Cornelia, 927

Pârțachi Ion, 1004
Pârvan Vasile, 43, 898, 906, 907, 909, 976, 986
Pârvulescu Constantin, 903
Pâslaru Corneliu, 285, 304
Pearson Karl, 822
Pelinescu Elena, 808, 925, 935, 944
Pencovici Alexandru, 861
Pencu Alexandru, 927, 931
Pepelea Petru, 863
Pepper Roy, 813–816, 818, 821, 822, 838
Perciun Nicolae, 370, 372, 390
Perieţeanu Alexandru, 914
Persu Aurel, 395
Perţ Steliana, 534, 547, 549, 920, 921, 923, 924, 939
Pescatori Andrea, 720, 727
Petcu Viorica, 928
Petra Nicolae, 810, 811
Petrașcu Emil, 395
Petreanu Cornelia, 931
Petrescu Adrian, 402
Petrescu Alexandrina, 280, 304
Petrescu Ion, 861
Petrov Iuliana, 924
Petrovici Ioan, 512, 520
Petrovici Norbert, 339
Philippide Alexandru, 892
Piciu Gabriela, 954
Pilat Vasile, 824, 920
Piru Alexandru, 903
Pisică Silvia, 941
Pișota Ion, 127
Pizanty Mihail, 157, 204, 915
Pîrciog Speranța, 939
Platon Adrian, 619, 621–624, 652, 753, 776, 920
Platon Victor, 106, 925, 941
Plăviciosu Ion Alexandru, 853–855, 859
Poenaru Călin, 331, 339
Poenaru Maria, 585, 596–599, 616, 920
Polanyi Karl, XXVI, LII, 83
Pollitt Michael, 290, 304
Pompeiu Dimitrie, 515
Poni Petru, 394, 512, 890, 891, 896
Pop Alexandra, 837
Pop Călin-Cornel, 746
Pop Constantin, 913
Pop Cosmina-Elena, 611, 616
Pop Dănuț, 746
Pop Emil, 83
Pop Ioan-Aurel, 887, 902
Pop Marius, 924, 927
Pop Marţian Dionisie, 860, 861, 865, 866, 878, 884, 897, 976
Pop Mihai, 83
Pop Monica, 629, 653,
Pop Napoleon, 928, 943, 944, 954, 963
Pop Valeria, 927
Popa Adrian, 151
Popa Carol, 179, 204
Popa Cristian, 831, 837, 920
Popa Dana, 837
Popa Elena, 931
Popa Florina, 746, 941
Popa Gheorghe, 413
Popa Iulian, 383, 390
Popa Iulian-Florentin, 390
Popescu Andrei Luca, 332, 339
Popescu Cătălin, 776
Popescu Claudia Rodica, 260, 261, 274
Popescu Cristina Gabriela, 338
Popescu Dumitru, 841, 850, 853, 859
Popescu G., 915
Popescu Histache, 314, 339
Popescu Ilie, 341, 367
Popescu Marin, 212, 226, 920, 933
Popescu Mihail, 854, 855, 859
Popescu Octavian, 151
Popescu Roxana-Maria, 413
Popescu Tăriceanu Călin, 191
Popescu Teodor, 305, 367, 925
Popescu Vasile I., 776
Popescu Victor Stelian, 151
Popescu-Voinești Ion, 155, 170
Popescu-Zeletin Ion, 137, 142, 151
Popovici Călin, 903
Popovici M., 920
Popovici Tiberiu, 402
Popovici-Barcianu Sava, 889
Popper Andrei, 819, 920
Porumbescu Nicolae, 316

Postolache Tudorel, 63, 214, 226, 245, 417–419, 429, 436, 824, 833, 837, 920, 932–934, 956, 957, 963, 964, 967, 968, 984
Poștarencu Dinu, 438, 479
Pradhan Hemant Kumar, 721, 727
Prager Emil, 307, 314, 339, 395
Precupeţu Iuliana, 610, 611, 615, 616, 950
Preda Gavril, 158, 160, 204
Preda Marian, 609, 614, 616
Predoşanu Gabriela A., 920
Predoșanu Viorel, 920
Preduț Gabriela, 931
Preoteasa Ana Maria, 950
Pricăjan Artemiu, 482, 508
Prieur Michel, 807
Prigogine Ilya, 901
Prime Samuel I., 372, 390
Proca Alexandru, 968
Procopiu Ștefan, 393, 397, 398, 414, 515
Prodan David, 595
Prodan Iuliu, 515
Profiri Nicolae, 314
Protescu Otto, 182, 204
Protopopescu-Pache Emanoil, 88
Prunariu Dumitru, 354
Puiu Visarion, 309
Purcărea Theodor, 436
Purica Ionuț, 945
Pușcariu Sextil, 892, 896
Puşcaş Ioan, 306, 337
Puşcaș Vasile, 746
Puwak Hildegard, 920, 957

Q

Quinet Edgar, 891

R

Rachmuth Ion, 919, 920, 966, 979
Racoviță Emil, 392, 515, 896
Racoviţă Gheorghe, 862
Radice Eduard A., 727
Radocea Alexandru, 863
Radu Elie, 111, 314
Radu Gabriela, 745
Radu Nicolae, 80
Raisian John, 832
Ralea Mihai, 913
Rausser Vasile, LI, 755, 776, 819, 837
Răboacă Gheorghe, 920, 924
Rădăceanu Lothar, 966
Răducanu Ion, XXVIII, LII, 515, 521, 909, 917, 966, 975, 976, 986
Răducanu Viorica, 925
Rădulescu Andrei, 896, 913
Rădulescu Astridel, 920
Rădulescu Dan Constantin, 497, 508,
Rădulescu Gheorghe, 915, 917, 919, 920
Rădulescu Ion Heliade, 889
Rădulescu Liliana, 928
Rădulescu-Motru Constantin, 896
Răgălie Ștefan, 953, 954
Rărincescu Ion G., 281, 304
Răuţă Corneliu, 92
Răvar Ion, 863
Răvaş Gheorghe, 204
Râmneanţu Petru, 42
Redfield Robert, 72, 83
Reinhard Marcel, 5, 42,
Reinhart Carmen M., 721, 727, 825, 837
Resteman Ion, 924
Reşid Mustafa Paşa, 87, 970
Retegan George (Gheorghe), 42, 862, 887, 918
Retegan Mihai, 848, 849, 859
Rèti Tamás, 814, 837
Revnic Nicolae, 931
Rey Radu, 962
Rey Serge, 745
Ribbentrop Joachim von, XXII, 520, 753
Ricardo David, 919
Ricci Tiberiu, 317, 318
Richard Gaston, 911
Ripan Raluca, 515
Rist Charles, 968, 997
Ristea Ana-Lucia, 415, 436, 929
Robert Michel, 83
Rogoff Kenneth S., 721, 727
Rogojan Alexandru, 402
Rogoveanu Petre, 929
Roman Alexandru, 889
Roman Mihai, 927
Roman Viorel, 45, 74
Românu Ion, 901
Roosevelt Theodore, 810

Rose Nancy, 290, 304
Rosener Werner, 61, 62, 83
Rosetti Constantin Alexandru, 888
Rosetti Radu R., 899
Rostas Zoltan, 83
Roșca Constantin, 964
Roșca Felicia, 927
Roșca-Cristea Constanța, 929
Rotariu Traian, 17, 19, 42, 600, 616
Rozentuler Sorica, 931
Rucăreanu Costin, 277, 279, 304
Rudăreanu Maria, 924
Rudebusch Glenn, 831
Rugină Anghel, 968, 987, 995
Ruhl Christof, 944
Russu Corneliu, 246, 405, 414, 632, 653, 925, 953
Rusu Dorina N., 97, 392, 395, 414, 888, 907, 964, 1004
Rusu Mihai, 92
Rusu Mirela, 948, 949

S

Sabău Vasile, 131–133, 144, 151
Sacs Jeffrey D., 829
Sagan Anna, 585
Saizu Ioan, 776, 811, 837
Sala-i-Martin Xavier, 745
Saligny Anghel, 314, 395, 891, 895, 897
Sallustius, 890
Samson Tudor, 1004
Sandle Mark, 836
Sandri Damiano, 727
Sandu Dumitru, 33, 35, 42, 83, 612, 616
Sandu Mariana, 227, 237, 241, 245
Sandu Marin, 956
Sandu Steliana, 391, 400, 403–409, 413, 414, 920, 924, 940, 941, 964
Sanielevici M., 5, 42
Sarchizian Aida, 930, 963
Sarchizian Levon, 480
Sarhan Jean-Marc, 435
Sarvašová Zuzana, 142, 151
Saul, 72
Sava Dan, 925
Sava Sorica, 920, 921, 924
Savin Tudor, 153, 204
Săgeată Dănuț-Radu, 729, 732, 746
Săulescu Gheorghe, 884
Săulescu Nicolae, 97
Săvulescu Traian, 397, 515, 897, 899
Sâman Corina, 958
Scarlat Cezar, 413
Scarlat Maria, 926, 927
Scarlat Valentin, 927
Scărlătescu I., 42
Scărlătescu Victor, 811, 837
Schatteles Tiberiu, 814, 819, 820, 836, 837, 901, 918, 920, 921, 967
Schifirneţ Constantin, 512, 549, 588
Schimank Uwe, 414
Schmalensee Richard, 304
Schröter Harm G., 278, 304
Scîntee Gabriela, 585
Scoican Andreia, 952
Scowcroft Brent, 854, 859
Scurtu Ioan, L, 252, 274, 314, 339, 590–592, 594, 595, 616, 810, 812, 837, 842, 843, 859
Scutaru Cornelia, 926, 944, 958
Secăreanu Constantin, 927
Seceleanu Adrian, 387, 390
Seidel Teodor, 89, 90
Semashko Nicolai, 561
Semeniuc Maria, 42
Sfințescu Cincinat, 310, 339
Shafir Michael, 815, 837
Shanin Theodore, 72, 83
Sheppard Anne, 832
Shotwell James T., 911
Sima Cristian, 152
Simion Artur-Emilian, 468, 479
Simion Eugen Ioan, 902
Simion Gabriel, 614
Simionescu Bogdan C., 127, 964
Simionescu Cristofor, 899
Simionescu Ion Th., 896
Simionescu Mihaela, 740, 746, 833, 838
Simon John, 727
Simon Tamara, 508
Simonde de Sismondi Jean Charles Léonard, 976
Simota Cătălin, 92

Sims Christopher A., 831
Sion George, 889, 891
Sitwell Sacheverell, 508
Sîrghi Nicoleta, 739, 746
Slătineanu Alexandru, 392
Slăvescu Victor, XXVIII, LII, 515, 521, 617, 659, 661, 663, 678, 846, 847, 897, 913, 915, 917, 966, 976, 986
Smeets Valerie, 765, 775
Smigelschi Marius, 324
Smith Adam, 919, 976
Smith Curberston William, 911
Smith Ian, 151
Snak Oscar, 483, 484, 489, 490, 508
So Alvin J., 83
Socol Gheorghe, 204
Socol Irina, 389
Sombart Werner, 911, 968, 998
Sonea Gavrilă, 398, 400, 414
Sophian M., 182, 204
Spacu Gheorghe, 394, 515
Spearman Charles, 822
Spiridon Vasile, 920
Spiroiu Nicolae, 852, 859
Spode Hasso, 487, 508
Stahl Henri H., 79, 81–84, 862
Stahl Paul H., 83, 84
Stalin Iosif Vissarionovici, 596, 733, 814, 826
Stamati-Ciurea Constantin, 151
Stan Emil, 953
Stan Simona Nicoleta, 238, 245
Stanciu Mariana, 951
Stancu Mariana, 924
Stanev Kaloyan, 836
Stănciulescu Ion, 413
Stănculescu Emil, 928
Stănculescu Manuela-Sofia, 497, 508, 609, 616, 951
Stănescu Anastase, 929
Stănescu Iulian, 586, 614–616, 951
Stănescu Maria, 920, 924
Stănescu Nichita, 903
Stănescu Simona, 951, 952, 964
Stănescu Vasile, 968, 991
Stănică Marin, 863
Stănică Viorel, 746
Stătescu Eugeniu, 884
Stegărescu Gabriela, 315, 339
Stegăroiu Dan, 926
Stere Constantin, 903
Steriu Valeriu, 949
Sticlaru Gabriel, 929
Stiglitz Joseph E., 721, 728
Stinghe Vintilă, 134, 151
Stoenescu George Virgil, 442, 444, 448, 479, 702, 703, 706, 709, 728, 810, 838
Stoenescu-Dunăre Jean, 352
Stoian Ion, 921
Stoian Marilena, 498
Stoica Cosmin, 440, 452, 479
Stoica Gheorghe, 838
Stoica Ilinca-Valentina, 614
Stoica Laura, 615
Stoica Victor, 927
Stoicescu Octavian, 928
Stoiculescu Cristian D., 144, 151
Stoilow Simion, 515
Stolojan Theodor, 826
Strătilă Șerban, 836
Stroe Gheorghe, 597, 599, 616
Stroe R., 924
Stroie Simona, 603, 616
Strugariu Despina, 80
Sturdza Dimitrie A., 512, 889, 891, 894
Sturdza Ioniță Sandu, 983
Sturia Marcel, 930
Sucală Voicu Ion, 815, 838
Suchianu Dumitru Ion, 913
Šulc Zdislav, 836
Surd Vasile, 962
Surugiu Marius Răzvan, 941
Szabo Francisc, 926
Szabo Lany, 413

Ş

Şalapa Ilie, 875
Şandru Dumitru, 210, 226, 593, 595, 616
Şeicaru Pamfil, 43, 52, 53
Şerban Ignace, 317
Şerbu G.R., 42
Şimon Marianne, 930

Şişeştean Gheorghe, 58, 80, 81, 83, 84
Șonea Gavrilă, 840, 859
Șonea, Emilia, 840, 859
Ștefan Ioan, 928
Ștefan Mihai, 920, 924, 939
Ștefănescu Alexandru N., 914
Ștefănescu Barbu, 84
Ștefănescu Delavrancea Barbu, 894
Ștefănescu Grigoriu, 890
Ștefănescu Ion Ștefan, 203
Ștefănescu Ion, 155, 204
Ștefănescu Mioara, 929
Ștefănescu Nicolae N., 170, 204
Ștefănescu Răzvan, 825, 835
Ștefănescu V., 929
Știrban Marcel, 204
Știrbey Barbu, 884
Șumedrea Gilbert Alin, 927
Şuţa Alina Ioana, 585
Șuțu Nicolae, 861
Șuvelea Marcel, 925

T

Tabacovici Nicolae, 862
Tacit, 890
Talpoș Ioan, 964
Tarhon Eugen, 141, 151
Taşcă Gheorghe, XXVIII, LII, 515, 521, 899, 917, 966, 972
Taylor John B., 832
Tăbăcaru Grigore, 913
Tănase Florina, 927
Tănăsescu Florian, 588, 615
Tănăsescu Florin Teodor, 393, 414
Tănăsescu Mihai, 131, 151
Tănăsescu Sorin, 920, 924
Tănăsescu Tudor, 395, 396, 402
Tătaru Doina, 367, 480
Tătărăscu Gheorghe, 52
Târhoacă Cornel, 927
Târziu Dumitru-Romulus, 142, 151
Teaci Dumitru, 92
Teclu Nicolae, 890
Teitel Alfred, 903
Telegdy Almos, 776
Teleki Nicolae, 482, 509
Teodor Pompiliu, 367, 858
Teodorescu Anibal, 912, 929
Teodorescu Horia-Nicolai, 402
Teodorescu Nicolae, 862
Teodoriu Bogdan Bujor, 925
Teșu Ion, 926
Theil Henri, 740
Thomas Albert, 911
Thorner Klaus, 441, 479
Timaru Gheorghe, 84
Titircă Manuela, 929
Titulescu Nicolae, 341, 905
Tobar-Arbulu José Felix, 814, 838
Tobă George Florea, 227, 241, 245, 956
Tocilescu Cornelia, 930
Toderoiu Filon, 926, 933, 963
Todosia Mihai, LII
Toffler Alvin, 86
Toia Adrian, 414
Toma Denisa, 201
Toma Georgeta, 924
Toma Luigi, 931
Tomescu Traian, 447, 478
Tomoșoiu Maria Luisa, 925
Tomșa Ștefan, 778
Tonceanu Dan, 402
Topală Eugen, 823, 838, 901, 926, 927, 967
Topor Vselovod V., 920
Tordjman André, 436
Torgaşev Eugen V., 915
Török Ibolia, 739, 746
Totelecan Silviu, 84
Totu Ioan V., 834, 923
Tövissi Ludovic, 820, 838, 901, 967
Trăistaru Iulia, 927
Trebici Vladimir, 42, 820, 838, 862, 887, 918, 920, 960, 968
Treboniu Laurian August, 889
Truchy Henry, 911
Truşcă Marta, 929
Tsantis Andreas C., 813–816, 818, 821, 822, 838
Tudor Alexandra Cristina, 468, 479
Tudor Monica Mihaela, 949
Tudoran Marian Gh., 145, 151
Tudose Constantin, 436

Tufescu Victor, 913
Tulai Constantin, 702
Tullok Gordon, 957
Turdeanu Lucian, 204, 915
Turner Frederick Jackson, 84
Tyson Laura D'Andrea, 838

Ţ

Ţăran Constantin, 84
Ţâra Sergiu, 587, 589, 590, 616
Ţâţu Delia, 744
Ţigănescu Eugen, 820, 838, 901, 967
Ţin Ilarion, 629, 653, 714, 715, 717, 718, 728
Ţiţeica Gheorghe, 515
Ţiţeica Radu, 481, 508
Ţiţeica Şerban, 515, 899

U

Udrea Ioana, 837
Udrişte Octavian, 360, 367
Ungheanu Mihai, 80
Ungureanu Constantin, 511, 549
Ungureanu Ion, 84
Ursache Iulian, 926, 927
Urse Laureana, 608, 616

V

Vaida Alexandru, 52
Vaida Victor, 275, 304
Vainer Aurel, 415, 436, 929
Valev Emil Borisovici, 712
Vancea Augustin, 172, 204
Varză Marieta, 927
Vasile Dan, 931
Vasile Radu, 191
Vasile Valentina, 274, 468, 479, 549, 653, 746, 920, 935, 940, 941, 964
Vasilescu Benonica, 746
Vasilescu V., 928
Vasilescu-Karpen, 277, 397, 515
Vasiliu Haralambie, 87, 903
Vasiliu Ioan C., 209, 226
Vasiliu Vasile, 134, 151
Vasiliu Zonel H., 304
Văcărel Iulian, XXVIII, XXXVIII, LII, 274, 523, 549, 585, 613, 679, 702, 728, 968, 990, 1004
Văidean George, 525
Vătăşelu Oana, 584
Vâlceanu Grigore, 600–602, 616, 920, 939
Vâlsan Gheorghe, 515
Vedinaş Traian, 84
Veiner Pascu, 820, 835, 901, 918, 920, 921, 967
Velthuijsen Jan Willem, 832
Verdery, Katherine 211, 226
Vesa Vasile, 746
Veverca Ion, 810, 811, 918, 919
Viezuină Cornelia, 925
Vijoli Aurel, 657, 662, 665, 667, 678
Vincze Maria, 84, 926
Vintilă Vlad, 778
Vlad Ioan, 142, 151
Vlad Ionel-Valentin, 127, 226, 304, 389, 408, 414, 763, 776, 833, 902, 936, 964
Vlad Radu-Dan, 274
Vladimirescu I.N., 134, 151
Vlahuţă Alexandru, 481
Vlaicu Cosmin-Radu, 746
Vlas Natalia, 225
Vlădescu Cristian, 572, 573, 578, 581, 585
Vlăsceanu Lazăr, 525
Voicilas Dan Marius, 949
Voicu Bogdan, 325, 339, 951
Voicu Mălina, 950, 951
Voiculescu Vasile, 903
Voinea Liviu, 436, 612, 616, 679, 691, 702
Voinea Radu P., 315, 899
Voineagu Vergil, 863, 941
Voinov Dimitrie, 515
Volintiru Alice, 925
Vrejbă Sergiu, 926
Vuia Traian, 395, 397
Vulcan Iosif, 894

Vulcănescu Mircea, XLIII, LII, 81, 84, 390, 702, 915

W

Wagener Hans-Jurgen, 836
Wagner Pavel, 863, 939
Walras Leon, 987
Warzynski Frederic, 765, 775
Watts Larry L., XXIII, LII
Weber Max, 84
Weingart Peter, 414
Welfe Wladyslaw, 833, 838
Werner Pierre, 968, 999
Wiese Leopold von, 911
Wiesel Elie, 595, 616
Wiles Peter J.D., 814, 838
Willig Robert, 304
Wu Tao, 831, 837

X

Xenopol Alexandru Dimitrie, 898, 919, 971, 977

Y

Young Owen, 438, 705
Yule George Undy, 822
Yupari Aguado, 185, 201

Z

Zaharescu Barbu, 966, 980
Zaharia Costache, 929
Zaharia Gheorghe, 842, 859
Zaharia Liliana, 127
Zaharia Mircea, 926
Zahiu (Dachin) Anca, 920
Zaman Gheorghe, 274, 404, 407, 414, 437, 468, 479, 549, 617, 620, 632, 640, 653, 725, 728, 739, 746, 819, 920, 924, 935, 938–941, 964, 968, 993
Zamfir Alexandru, 921
Zamfir Cătălin, 83, 84, 596, 598, 599, 602, 604–606, 608, 609, 611, 614–616, 901, 917, 933, 934, 939, 950, 951, 964
Zamfir Daniela, 614,
Zamfir Elena, 83, 84, 598, 599, 939, 950
Zamfirescu Constantin Bălă, 961
Zamfirescu Elena, 926
Zampolli Fabrizio, 727
Zane Gheorghe, 515, 595, 915, 918–920, 936, 967, 982
Zeletin Ștefan, XXVII, LII, 515, 617
Zimmerman Carle C., 911
Zimniceanu Cristian, 929
Zincă Lucia, 929
Zuckerman Bercu, 980

ÎN COLECŢIA „CIVILIZAŢIA ROMÂNEASCĂ” AU MAI APĂRUT:

ŞCOALA ROMÂNEASCĂ DE MICRO- ŞI NANOELECTRONICĂ (coordonator: *Dan Dascălu*)

LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ (coordonatori: *Marius Sala, Nicolae Saramandu*)

ISTORIA CHIMIEI ROMÂNEŞTI (coordonator: *Petre T. Frangopol*)

ŞTIINŢA DREPTULUI ŞI CULTURA JURIDICĂ ÎN ROMÂNIA (*Mircea Duţu*)

ISTORIA SOCIALĂ A ROMÂNIEI (*Cătălin Zamfir*)

ISTORIA GEOŞTIINŢELOR ÎN ROMÂNIA. ŞTIINŢELE GEOLOGICE (coordonatori: *Dan Rădulescu, Nicolae Panin, Nicolae Anastasiu, Titus Brustur*)

ISTORIA GEOŞTIINŢELOR ÎN ROMÂNIA. ŞTIINŢELE GEOFIZICE (coordonatori: *Crişan Demetrescu, Alina Marin*)

ISTORIA GEOŞTIINŢELOR ÎN ROMÂNIA. ŞTIINŢELE GEOGRAFICE (coordonatori: *Dan Bălteanu, Sorin Geacu, Monica Dumitraşcu*)

ETNOLOGIE ROMÂNEASCĂ. TRADIŢIE, CULTURĂ, CIVILIZAŢIE (coordonatori: *Sabina Ispas, Nicoleta Coatu*)

DEMOGRAFIA ROMÂNIEI (coordonator: *Vasile Gheţău*)

PAGINI DIN ISTORIA MATEMATICII (coordonatori: *Viorel Barbu, Gabriela Marinoschi, Ioan Tomescu*)

ŞTIINŢA ŞI TEHNOLOGIA INFORMAŢIEI ÎN ROMÂNIA (coordonator: *Florin Gheorghe Filip*)

PAGINI DIN ISTORIA MUZICII ROMÂNEŞTI, I – CRISTALIZĂRI (*Octavian Lazăr Cosma*)

PAGINI DIN ISTORIA MUZICII ROMÂNEŞTI, II – AFIRMĂRI (*Octavian Lazăr Cosma*)

ISTORIA FILOSOFIEI ROMÂNEŞTI (coordonatori: *Alexandru Surdu, Dragoş Popescu, Ştefan-Dominic Georgescu*)

POLITICA EXTERNĂ ŞI DIPLOMAŢIA ROMÂNIEI PE PARCURSUL UNUI SECOL DE LA ÎNFĂPTUIREA ROMÂNIEI MARI, I – MOMENTELE CRUCIALE (coordonator: *Ion M. Anghel)*

POLITICA EXTERNĂ ŞI DIPLOMAŢIA ROMÂNIEI PE PARCURSUL UNUI SECOL DE LA ÎNFĂPTUIREA ROMÂNIEI MARI, II – ROMÂNIA, FACTOR ACTIV ÎN VIAŢA INTERNAŢIONALĂ (coordonator: *Ion M. Anghel)*

ISTORIA ROMÂNILOR, I şi II (coordonator: *Dan Berindei în colaborare cu Dorina Rusu*)

ISTORIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE (*Mircea Păcurariu*)

ARTA DIN ROMÂNIA DIN PREISTORIE ÎN CONTEMPORANEITATE, VOL. I şi II (coordonatori: *Răzvan Theodorescu, Marius Porumb*)

„Conştientizând că în multe ramuri ale culturii şi ştiinţei naţionale lipsesc sintezele susceptibile de a reflecta succint şi coerent traseul lor evolutiv – care implică marcarea celor mai însemnate împliniri şi aportul punctual al reprezentanţilor de seamă ai domeniilor intelectuale –, Academia Română şi-a asumat elaborarea / coordonarea unor astfel de lucrări complexe, integrate într-o colecţie cu titlul «Civilizaţia românească / Romanian Civilization», editată iniţial în limba română şi, ulterior, în engleză sau în alte limbi de circulaţie internaţională […].

În cadrul colecţiei ar urma să fie realizate peste 30 de volume, reflectând contribuţiile româneşti în toate principalele domenii culturale şi ştiinţifice: agricultura, arta teatrală şi cinematografică, artele vizuale, biologia, biserica, cultele religioase, chimia, demografia, diplomaţia, dreptul şi structurile instituţionale, economia, electronica, etnologia, filosofia, fizica, geofizica, geografia, geologia, informatica, istoria, istoriografia, învăţământul, limba, literatura, matematica, medicina, muzica, sistemul monetar şi bancar, sociologia, ştiinţele tehnice etc. Desigur că acesta este unul dintre cele mai ambiţioase proiecte asumate de Academia Română de la înfiinţarea sa în urmă cu peste un secol şi jumătate, fiind meritoriu faptul că mulţi dintre cei mai reputaţi reprezentanţi ai înaltului for de consacrare şi cercetare au consimţit să se implice nemijlocit la fructificarea sa […].

Dincolo de toate avatarurile existenţiale, poporul român a fost capabil să genereze energii constructive, să creeze valori în diferite segmente ale vieţii, să modeleze oameni înzestraţi, care au dobândit preţuire şi pe alte meridiane. Volumele sintetice ce se vor elabora în cadrul colecţiei însumează contribuţiile româneşti la tezaurul cultural şi ştiinţific al omenirii, fiind o oglindă a potenţialului intelectual naţional”.

Acad. VICTOR SPINEI

ISBN 978-973-27-3023-2